

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DANSK BIOGRAFISK LEKSIKON

DANSK BIOGRAFISK LEKSIKON

GRUNDLAGT 1887 AF C. F. BRICKA
OG VIDEREFØRT 1933-44
AF POVL ENGELSTOFT
UNDER MEDVIRKEN AF SVEND DAHL

TREDJE UDGAVE
REDAKTØR SV. CEDERGREEN BECH
UDGIVET MED STØTTE AF CARLSBERGFONDET

FJERDE BIND
Dons – Frijsh

GYLDENDAL

DANSK BIOGRAFISK LEKSIKON

er sat med Times på Digiset
og trykt i offset hos J. H. Schultz
Bogtrykkeri A/S, København.

Papiret er matglattet trykpapir 232
fra De forenede Papirfabrikker A/S.

© Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag A/S,
København 1980.

Printed in Denmark, 1980.

ISBN 87-00-05551-4 (komplet indb.)

ISBN 87-00-05552-2 (komplet VB)

ISBN 87-01-77391-7 (bind 4 indb.)

ISBN 87-01-77392-5 (bind 4 VB)

DANSK BIOGRAFISK LEKSIKON

REDAKTIONSKOMITÉ

Professor, dr. phil. Povl Bagge
Rigsbibliotekar Palle Birkelund
Professor, dr. phil. h. c. Mogens Brøndsted
Folketingsbibliotekar, dr. phil. Kristian Hvidt
Arkivar, cand. mag. Finn H. Lauridsen
Professor, dr. phil. E. Rancke-Madsen
Professor, dr. med. & phil. Egill Snorrason

REDAKTION

Sv. Cedergreen Bech, redaktør
Allan Brusendorff, forlagsredaktør
Marianne von Sydow, redaktør
Grethe Neergaard Jacobsen, redaktionssekretær
Marie Hvidt, manuskriptgennemgang
Anne-Mari Steimle, manuskriptgennemgang og ikonografi
Hanne Borup, bibliografi
Ann-Mari Wichmann, sekretær

EKSTERNE MEDARBEJDERE

Bibliograf Ludvig Bramsen, genealogiske data
Seminariektor Paul Nørreslet, udtale
Museumsdirektør, dr. phil. Povl Eller, ikonografi
Arkivar Nils G. Bartholdy, slægtsartikler
Arkivar Thelma Jexlev, slægtsartikler
Arkivar Hans H. Worsøe, slægtsartikler

VEJLEDNING

Optagelse: Leksikonets geografiske område er Danmark, således at også udlændinge der har ydet en væsentlig indsats for dansk samfundsliv og kultur har fundet optagelse. Ligeledes er optaget danske hvis indsats er øvet i udlandet. Nordmænd og islændinge i fællestiden, hhv. 1537–1814 og indtil 1918 er optaget for så vidt indsatsen har været øvet i Danmark eller været af betydning for fælleskulturen. De skånske landskaber regnes for en del af Danmark indtil 1658, Slesvig og Holsten ligeledes, henholdsvis 800–1864 og 1460–1864. For perioden 1864–1920 er fra disse landsdele optaget personer fra begge sproggrupper med tilknytning til nationalitetskampen, herunder bl. a. også et antal tyske embedsmænd. For Sydslesvigs vedkommende medtages efter 1920 personer som har været virksomme for dansk sprog og kultur. Fra de tidligere oversøiske koloniområder er fremstående personer i dansk tjeneste medtaget. For Færøerne og Grønland gælder at kriteriet nu er en indsats inden for det pågældende kulturområde.

Om nyoptagelse skal bemærkes at redaktionen i et vist omfang har taget hensyn til personlige ønsker om at undlade optagelse. I enkelte tilfælde hvor det har drejet sig om personer hvis virke udover deres fagområde har gjort dem til alment kendte, offentlige personer har redaktionen ikke imødekommet sådanne ønsker, men ladet hensynet til brugernes rimelige interesse veje tungest. For alle optagne personer er der søgt overholdt en tiårs periode inden for hvilken den pågældende skal have gjort sig gældende inden optagelse. En sådan regel har ikke kunnet overholdes uden undtagelser.

Følgende kategorier er optaget uden undtagelse: Danske konger og dronninger samt andre medlemmer af kongehuset som har været konge/dronning i andre lande. Endvidere enhver person siden 1848 der har beklædt en regeringspost, kort eller længe. Som konsekvens heraf er alle departementschefer der var medlemmer af det såkaldte departementschefestyre under 2. verdenskrig også optaget, ligesom alle islændinge der var medlemmer af en dansk regering som ministre for Island.

Hvad angår biografierne opstilling, arten og mængden af oplysninger følges i alt væsentligt principperne fra Dansk biografisk Leksikon, 2. udgave. På enkelte punkter er der dog foretaget

ændringer fra denne. Det gælder således anførelsen af titulatur og oplysning om udtale hvor navnes bogstavering kan give berettiget tvivl om den gængse/rette, danske (fordanskede) udtale. (Om lydskrift, se ndf.). Endvidere er i det genealogiske hoved i hvert enkelt tilfælde anført forældres navn og årstal uanset om en af disse eller den biografere des bror/søster selv er optaget. For at lette oversigten over hvilke medlemmer af en familie (forældre, børn) der findes optaget er som sidste punkt i dette afsnit anført de pågældende slægtninge.

Alfabetisering: Der alfabetiseres overalt efter bogstav, uanset udtale. I tvivlstilfælde er der henvisning. aa og å betragtes som ét bogstav uanset udtale og findes sidst i alfabetet, ligeledes betragtes hhv. v/w, y/ü, æ/ä, ø/ö som ét bogstav. Ved ensbenævnte er rækkefølgen kronologisk – dog står ensbenævnte danske konger kronologisk for sig, hvorefter personer ensbenævnte med disse følger. Tilnavne indgår ikke i alfabetiseringen.

Biografierne er opstillet efter personens kaldenavn (**halvfed sats**), efter første led i sammensætninger, uanset bindestreg. Undtagelser herfra er gjort når sidsteleddet betragtes som slægtsnavnet, fx Oluf Nielsen Rosenkrantz, A. Drachmann Bentzon. Hovedprincippet har været at anbringe artiklen hvor de fleste formodes at ville søge. Hvor der kan herske tvivl er der henvisning. I enkelte tilfælde er pseudonym/kunstnernavn anført med henvisning til døbenavn.

Titulatur: Der er ikke gjort forsøg på at udtømme den biografere des karriere her. Der anføres én, højst tre væsentlige betegnelser, tilstrækkeligt til hurtig identifikation. Der anvendes fortrinsvis fagbetegnelse/profession eller stilling, og flertydige eller uklare betegnelser som direktør, sekretær, professor o.l. er forsøgt undgået, ligesom akademiske grader kun findes i selve artiklen.

Genealogiske data er samlet i et afsnit for sig foran i artiklen. De er for størstedelens vedkommende samlet af redaktionen og i alle tilfælde redaktionens ansvar. Henvisning til kirkebogen gælder kun registreringen, idet selve handlingen, dåb/vielse godt kan have fundet sted hjemme. I øvrigt er disse data angivet i samme principielle omfang som i 2. udgave. For nyoptagelsernes vedkommende har redaktionen dog i enkelte tilfælde måttet afstå fra at udfylde skemaet, fordi

oplysningerne i offentlige registre ikke har været tilgængelige og de biograferede enten ikke selv har ønsket at medvirke eller har modsat sig at de pågældende data anføres.

Henvisninger er overalt angivet med henvisningsprik *. I hovedet er denne anvendt uden undtagelse, i artiklen er henvisning udeladt ved 1) personer allerede nævnt i hovedet, 2) konge, dronning, da kategorien som omtalt er optaget i sin helhed. Det samme gælder derfor regeringsmedlemmer, hvor denne funktion fremgår af sammenhængen. 3) Enkelte tilfælde hvor henvisning skønnes overflødig eller betydningsløs.

Enkelte henvisninger fra den alfabetiske rækkefølge vil være til personer der biograferes ganske kort i en anden persons artikel. Navnet vil også her fremstå med halvfed sats. Fremgangsmåden er især anvendt hvor personartikler er udeladt fra forrige udgave, men hvor den pågældendes personlige data, karriere og evt. værk med rimelighed kan anføres i en bevaret artikel om en slægtning.

Litterære arbejder: Mens der i litteraturvejledningen under artiklen oplyses om samlede eller udvalgte værker samt værker af selvbiografisk karakter, (se nedenfor: bibliografi) vil den biograferedes værker blive nævnt i selve artiklen i det omfang forfatteren har fundet det fornødent. Der tilstræbes altså ikke fuldstændigt værkregister.

Ordensdekorationer: Danske ordner, med årstal for tildeling, anføres, og som sidste punkt i litteraturfortegnelsen oplyses om der findes en levnedberetning, afleveret til ordenskapitlet. Tidligere end 1884 findes sådanne ikke da arkivet gik til grund ved Christiansborgs brand. Det må bemærkes at de eksisterende levnedbeskrivelser er af vekslende længde og historisk værdi, samt at de kun er tilgængelige til forskningsformål efter tilladelse af den kgl. ordenshistoriograf, ligesom de senest afleverede vil være belagt med hemmeligholdelsesklause.

Ikonografi: Som sidste punkt i artiklen er anført fortegnelse over billedlige fremstillinger og mindesmærker, så vidt muligt med angivelse af kunstner, tilblivelsesår og hvor de findes. For personer i nyere tid anføres fotografi i offentlige samlinger. Foto uden stedsangivelse betyder foto i Det kgl. biblioteks kort- og billedafdeling.

Bibliografi: Der er normalt ikke henvist til almindelige oversigtsværker og håndbøger af leksikalsk art, stater o. lign. Blandt sådanne kan på grund af deres udførlige bibliografiske apparat særlig nævnes H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814, 1924–39, Th. H. Erslew: Almindeligt forfatterlexikon for kongeriget Danmark fra

1814 indtil udgangen af året 1853, 1843–68 (fot. optryk med personregister 1962–65) – begge omfattende forfattere af al slags litteratur – samt Dansk skønlitterært forfatterleksikon 1900–1950, red. Svend Dahl og Povl Engelstoft, 1959–64. En oversigt over eksisterende stater m.v. findes i øvrigt i Albert Fabritius og Harald Hatt: Håndbog i slægtsforskning, 3. udg., 1963 109–26, og Hans H. Worsøe: Fortegnelse over alm. biografi og stater, 1948–72 i Pers.hist.t.16.r.I, 1973 69–91; tillæg i 16.r.II, 1974 190.

Mere fuldstændige oplysninger om biografisk litteratur, biografiske samlinger såvel som individuel biografi, søges i Bibliotheca Danica, Systematisk fortegnelse over den danske litteratur fra 1482 til 1830 III, 1896 (fot. optryk 1962) 933–1590 – Supplement i V, 1963. Supplement 1831–40 til Bibliotheca Danica, 1948 715–40. B. Erichsen og Alfr. Krarup: Dansk hist. bibliografi. Systematisk fortegnelse over bidrag til Danmarks historie til udgangen af 1912 (i tilslutning til Bibliotheca Danica) III, 1917. (fot. opt. 1929). Henry Bruun: Dansk hist. bibliografi 1913–42 IV–V, 1970–73. Samme: Dansk hist. bibliografi 1943–47, 1956 318–484. Bente Pedersen: Dansk historisk årsbibliografi 1967/68/69, 1972–74. Fortsættelse ved E. Kolding Nielsen under udarbejdelse. For årene 1948–66 og 1970- som endnu ikke er dækket af Dansk hist. bibliografi er slægtslitteraturen samlet i Hans H. Worsøe: Fortegnelse over slægtslitteratur 1948–72 i Pers.hist. t.16.r.II, 1974 1–74; tillæg 185–89. Derudover henvises til Dansk bogfortegnelse og Dansk tidsskrift index for de pågældende år. Sidstnævnte begynder med 1915, og til årgangene 1915–49 findes et samlet register over biograferede personer i Sven Houmøller: Biografiske tidsskriftartikler, 1971. Avisartikler findes registreret i Biografiske avisartikler 1940–55, 1974.

Endelig suppleres Dansk bogfortegnelse og Dansk tidsskrift index af den årligt udgivne Dania polyglotta, hvori bl. a. anføres litteratur om danskere trykt på andre sprog.

For ikonografien henvises til A. Strunk: Portraiter af det danske kongehus, 1882. Afløses af N. L. Faaborg: Danske grafiske portrætter. Kongehuset; under udgivelse. F. Krohn: Saml. til en beskrivende fortegnelse over danske kobberstik, raderinger, illustrationer m.m., udg. Pietro Krohn, 1889. E. F. S. Lund: Danske malede portrætter I–X, 1895–1912. P. B. C. Westergaard: Danske portrætter I–II, 1930–33.

For litteraturhenvisningerne under de enkelte artikler er der ikke tilstræbt fuldstændighed men væsentlighed. Der vil almindeligvis være tale om et udvalg af supplerende litteratur om den biograferede person, ikke nødvendigvis hvad der

har dannet grundlag for artiklen. Sideangivelse er så vidt muligt anført med hovedsted selv om personregister findes. Bind angives overalt med romertal.

Titlerne er anført med let gennemskuelige forkortelser og i en systematik der skulle gøre det muligt at se hvilken art litteratur der er tale om. Den saglige opdeling – inden for hvilken titlerne gruppevis anføres i kronologisk orden – ved større og mere komplicerede opstillinger adskilt ved rubrik og ny linje, ellers ved tankestreg, er følgende:

1. Bibliografi: værkfortegnelse (værker af den biograferede) og/eller fortegn. over litteratur om den pågældende, total eller partiel.
2. Udg.: oplysninger om samlede eller udvalgte værker. Standardudgaverne.
3. Kilder: trykte dagbøger, selvbiografier, interviews, breve til og fra, evt. akttstykker vedr. personen.
4. Lit.: bøger og artikler om den biograferede i flg. orden: genealogisk lit., almindelig biografisk lit.
5. AV.: audiovisuelt materiale, film, lydbånd.
6. Papirer: privatarkiver, manuskripter, optegnelser, breve, med oplysning om opbevaringssted.

Sidst evt. levnedserbetning i ordenskapitlet. Der er henvist til arkiver og biblioteker uden angivelse af arkivgruppe eller samling. For medlemmer af kongehuset kan generelt henvises til kongehusets arkiv, Rigsarkivet.

Slægtsartikler: Slægtsartiklerne fra 2. udgave er i alt væsentligt bevaret, revideret og ajourført, samt suppleret med nye. Opstillingen er ændret til en grafisk form for at lette oversigten. Udvalget af navne er først og fremmest bestemt ud fra ønsket om at vise relevant slægtsammenhæng mellem optagne personer. I den alfabetiske rækkefølge vil de indgå foran første personartikel på slægtsnavnet, eller øverst på følgende side.

Signatur: * efter forfatternavnet angiver at artiklen i sin substans er overført fra 2. udgave efter ubetydelige redaktionelle ændringer. Data er så vidt muligt efterprøvet. Forfatternavn med et andet i parentes efter angiver at førstnævnte har foretaget en revision/ajourføring af den tidligere forfatters artikel. I enkelte tilfælde vil forekomme en dobbeltsignatur med / imellem navnene. I så fald er der tale om to forfattere til samme artikel. Hvor forfatternavnet er anført uden parentes eller stjerne er artiklen nyskrevet eller af den tidligere forfatter gennemset og godkendt til denne udgave.

Forkortelser: Der er i artiklerne kun anvendt få og helt gængse forkortelser, ligesom forkortelser i bogtitler er gennemskuelige. I det genealogiske

skema og andetsteds er anvendt følgende forkortelser og tegn:

- Andr. – Andreas kirke
- Ass. – Assistens kirkegård
- b.v. – borgerlig viet
- begr. – begravet
- bibl. – bibliotek
- Bl.R. – blå ridder (ridder af elefanten)
- Chr. – Christians kirke
- Cit. – Citadelskirken
- Class. – Classenske boligers kirke
- d. – datter
- DM. – Dannebrogsmændenes hæderstegn (ophørt 1952)
- F: – forældre
- F.M.1. – fortjenstmedaljen i guld
- F.M.2. – fortjenstmedaljen i sølv
- Frbg. – Frederiksberg
- Fr.borg – Frederiksborg
- Fred.ty. – Frederiks tyske kirke
- Frels. . – Frelser kirke
- Fr. ref. – Fransk reformert kirke
- Fødsst. – Fødselsstiftelsen
- Garn. – Garnisons kirke eller kirkegård
- Helligg. – Helliggeist (Helligånds) kirke
- Helligk. – Hellig kors kirke
- hrd. – herred
- Hv.R. – hvid ridder (indtil 1808 betegnelse for storkors af Dannebrog)
- Jac. – Jacobs kirke
- Johs. – Johannes kirke
- k. – kirke
- K. – kommandør af Dannebrogordenen
- kat. – katolsk
- kgb. – kirkebyg
- Kbh. – København
- kgd. – kirkegård
- Matth. – Matthæus kirke
- Mos. – mosaik trossamfund
- n.å. – næste år
- Naz. – Nazaret kirke
- Nic. – Nicolai kirke
- r. – række
- R. – ridder af Dannebrogordenen
- R.E. – ridder af elefantordenen
- s. – søn
- s.d. – samme dag
- s.å. – samme år
- sg. – sogn
- S.K. – storkors af Dannebrogordenen
- S.Kmd. – storkommandør af Dannebrogordenen
- sst. – samme sted
- t. – tidsskrift
- tid. – tidende

Trin.	– Trinitatis kirke
Tysk ref.	– Tysk reformert kirke
u.v.	– uden vielse
*	– født
†	– død
~	– gift/gift med
1°	– første gang
2°	– anden gang
▪	– henvisning
□	– herefter ikonografi

Udtale

Hjælpetegn

- ‘ angiver at trykket ligger på den følgende stavelse: Dahlerup [ˈdælərʊp], Ballin [ˈbaliːn].
- : efter vokal angiver at den er lang: Haagensen [ˈhåːqənsən].
- ˘ angiver at den foregående lyd har stød: Ledet [ˈleːdət], Høm [hømˀ].

Vokaler og diftonger

a-lydene	[a]	som i Hansen [ˈhanˀsən], Banke [ˈban̩kə], Karstensen [ˈkarstənsən]
	[a:]	som i Schade [ˈʃaːdə]
	[aʰ]	som i Maegaard [ˈmaːgáˀr]
	[ai]	som i Heinesen [ˈhainəsən]
	[aiː]	som i Meinertsen [ˈmaiːnærtəsən]
e-lydene	[e]	som i Linnemann [ˈlɛnəmənˀ] (1. stavelse)
	[e:]	som i Hedebol [ˈheːðəbol] (1. st.)
	[eʰ]	som i Hee [ˈheː]
	[ə]	som i Jensen [ˈjænsən] (sidste st.)
i-lydene	[i]	som i Lillelund [ˈlilələnˀ]
	[i:]	som i Stinus [ˈstiːnus]
	[iʰ]	som i Friis [ˈfriːs]
	[ai]	som i Heinesen [ˈhainəsən]
	[aiː]	som i Meinertsen [ˈmaiːnærtəsən]
o-lydene	[o]	som i Lorentzen [loˈrənˀtsən]
	[o:]	som i Lohse [ˈloːsə]
	[oʰ]	som i Frohn [ˈfroːn]
u-lydene	[u]	som i Justesen [ˈjʊstəsən]
	[u:]	som i Thune [ˈtuːnə]
	[uʰ]	som i Juul [ˈjuːl]
	[au]	som i Lauritzen [ˈlauritsən]
	[auː]	som i Grau [ˈgrauː]
y-lydene	[y]	som i Lüttichau [ˈlytɪkau]

	[y:]	som i Dynesen [ˈdyːnəsən]
	[yʰ]	som i Stürup [ˈstyːrʊp]
æ-lydene	[æ]	som i Bentzen [ˈbæntsən], Albertin [albərˀtən]
	[æ:]	som i Dræby [ˈdræːbyˀ], Aubert [åˈbæːr]
	[ä]	som i Hernøe [ˈhärnøˀ]
	[æu]	som i Levring [ˈlævren]
ø-lydene	[ø]	som i Tonnesen [ˈtonəsən], de Bang [dóˈban̩]
	[ø:]	som i Gjødese[n] [ˈgøːðəsən]
	[øʰ]	som i Løgstrup [ˈløːqstrʊp]
	[ö]	som i Høm [ˈhömˀ], Hørlyck [ˈhørløk]
	[ö:]	som i van Deurs [fanˀˈdøːrs]
å-lydene	[å]	som i Bomholt [ˈbåmhøltˀ], Lund [ˈlånˀ], Borup [ˈboːrʊp], Bording [ˈbården]
	[å:]	som i Skaaninge [ˈskåːnənə], Mogens[n] [måːqənsən]
	[åʰ]	som i Aagaard [åˈgáˀr]
	[ɔ]	som i Tommerup [ˈtømərʊp], Bomholt [ˈbåmhøltˀ] (2. st.), Bournonville [ˈburnøn̩vil] (2. st.), von Bruckhofen [fɔnˀˈbrukhoːfən] (det 1. ord)
	[ɔu]	som i Hovgaard [ˈhøvgáˀr]
	[ɔuː]	som i Schousen [ˈskøuːsən]
	[ɔi]	som i Hojlund [ˈhøilånˀ]
	[ɔiː]	som i Ellehøj [ˈələhöiː]

Konsonanter

Retstavningens dobbeltkonsonanter lydskrives med kun ét tegn, fx i Sillesen [ˈsiləsən]. Hvor en udtale med b eller p – d eller t – g eller k er lige korrekte, anvendes [p], [t] og [k], fx i Herup [ˈheːrʊp], Winther [ˈvenˀtər] og Bach [ˈbak]. r lydskrives som [r], også når lyden er vokalgagtig, fx i Anders [ˈanərs]. Der lydskrives [sj] i navne som Schumacher [ˈʃjumakər] og Déroches [deˈrɔʃ]. „Blødt d” lydskrives [ð] som i Wedersøe [ˈveːðərsoˀ]. „Blødt g” lydskrives [q] som i Lagermann [ˈlaːqərmanˀ]. Den lyd, der hyppigst svarer til retstavningens **ng** eller **n** i nk, lydskrives [ŋ] som i Bang [ˈban̩]. Den lyd, der svarer til islandsk p og hyppigst svarer til engelsk **th**, lydskrives [p̥].

FJERDE BIND

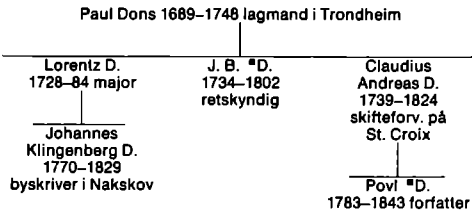
Dons – Frijsh

Dons

De forskellige slægter D. skal alle stamme fra landsbyen Dons, Almind sg., Brusk hrd.

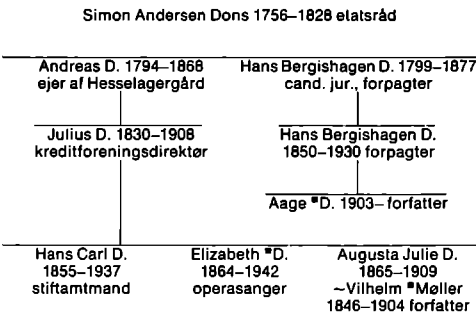
I. Dette gælder således også den dansk-norske slægt D., der føres tilbage til Jens Paulsen, hvis sønnesøn Peder Paulsen (1647–1707) i Trondheim, var far til Paul D. (1689–1748) lagmand sst. Forfatteren Aage *D. (* 1903) nedstammer på mødrene side også fra slægten D. I.

Tavle I

II. En slægt D., der føres tilbage til Simon Sørensens (ca. 1644–1712) ejer af Donsgård i ovennævnte Dons. Dennes sønnesøn, gårdmand i Stenderup, Eltang sg., Anders Hansen, var far til etatsråd Simon Andersen D.

Tavle II

(Tavle I) Karl Dons: Den dansk-norske slægt D., Christiania 1902. (Tavle II) Henning Heilesen: Stamtavle over etatsråd Simon Andersen D.s efterkommere, 1950.

Hans H. Worsoe

Dons, Elisabeth Caroline Cathrine, 1864–1942, operasanger. * 19.4.1864 på Daurupgård (Daurup), Bjergsted sg., Holbæk amt, † 2.5.1942 i Tårnbæk, begr. på Frbg. (Solbjerg). F: godsejer, kaptajn af jægerkorpset, senere etatsråd Julius D. (1830–1908) og Augusta Mariane Sieverts (1833–1908). Ugift.

D.s mor stammede fra Tyskland, hendes bedstemor var fransk, hendes oldemor på fædrene side skotte, på mødrene side italiener. Omkring femtenårsalderen kom hun til Kbh. hvor hun fik sin udmærkede altstemme uddannet af Sophie Kel-

ler og Leocadie *Gerlach. 1884 kunne hun aflægge en vellykket prøve på Det kgl. teater; ikke mindst kapelmester Johan *Svendsen var begejstret over den unge talentfulde sangers præstation, og 1.5.1885 debuterede hun endelig i en så krævende rolle som sigøjnersken Azucena i *Troubadouren*. Man beundrede hendes fyldige stemme og „den Fornemhed og Selvstændighed“ der beherskede hendes fremstilling. Dette indtryk blev yderligere forstærket i den følgende sæson ved hendes udførelse af prinsesse Annerris i *Aida* der viste at teatret i hende havde fået en sanger der i højere grad end man dengang var vant til, søgte at give „Menneske-Følelser et stærkt og naturligt Udtryk“. – Sine studier fortsatte hun i Paris som elev af Mathilde Marchesi og Désirée Artôt. Trods advarende røster fik den allerede populære altsanger nu sin stemme omgivet til en decideret sopran. Forsøget lykkedes, og fra nu af blev hun, der protegeredes stærkt af kammerherre Edv. *Fallesen, operaens absolutte primadonna. Det var ganske vist ikke alle partier der lykkedes lige godt for hende, stemmen kunne undertiden virke sprød og skør, og trods styrke i spillet illuderede hun ikke altid som de ungdommelig-ubevidste heltinder. Hendes egentlige styrke lå i det patetiske, det ophøjet tragiske, og derfor fik hun også en af sine største succeser som *Orfeus* i Glucks opera. Af de mange partier hun udførte i den lange årrække hun var ansat i teatret, kan nævnes Violetta i *Traviata*, Julie i *Romeo og Julie*, Margrethe i *Faust*, grevinden i *Figaros Bryllup*, Santuzza i *Paa Sicilien*, Carmen, Rosina i *Barberen i Sevilla*, Marie i *Regimentets Datter*, Thalea i *Heksen*, fru Ingeborg i *Drot og Marsk* og Gulnare i *Aladdin*. D. indtog en fremragende stilling ved teatret i den store periode i dansk operas historie der er tæt sammenknyttet med Johan Svendsens navn. Ofte fik hun opgaver som egentlig lå uden for hendes vokale og kunstneriske rækkevidde, men trods alt vil hun stå som en egenartet og stærk personlighed, en kunstner af format. Hun optrådte sidste gang 18.4.1905 som Orfeus i Glucks opera. 1888 udnævntes hun til kgl. skuespiller. – Ingenio et arti 1915. □ Tegn. af Erik Bøgh og af Jo Hahn Locher, 1913 (begge Teatermus.). Mal. af Johs. Kragh, 1915 (Det kgl. teater). Statuette af J. F. Willumsen, 1921. Mal. af H. Vedel, 1932 (Teatermus.), malet forarbejde hertil. Buste af Ellen Locher Thalbitzer. Foto.

Will. Behrend: Ill. tid. 16.9.1906. Nationaltid. 14.4.1915. Politiken 20.4. s.å. Rob. Neiiendam: Det kgl. teaters hist. IV–V, 1927–30. Einar Christiansen: Nogle træk af mit liv, 1930 248–50. – Breve i Kgl. bibl.

Torben Krogh*

Dons, J. B.

Dons, Jens Bing, 1734–1802, jurist. * 3.1.1734 i Trondheim, † 19.1.1802 sst., begr. sst. F: stadsfy-sicus, lagmand Poul D. (1689–1748) og Anna Lorentzdatter Holst (1706–77). ~ 26.10.1781 i Trondheim med Anna Maria Wahl, f. Schjødt (~ 1° 1751 med kammerråd, kobbertoldforvalter Oluf Pedersen W., 1716–79), * 29.9.1733 i Trondhjem, † 9.1.1797 sst., d. af købmand Carsten Henriksen S. (1702–71) og Mette Alette Gartner (1702–65).

D. blev student 1750, privat dimitteret, 1751 baccalaureus, var 1752–57 alumnus, 1757 inspector på Borchs kollegium hvor han forsvarede en række disputater, således *De logicæ vulgaris nævis*, 1753, *De delicto homicidii jure Norvegico vestuto*, 1754 og *De delictis carnis jure Norvegico vestuto*, 1756 (oversat til dansk i Lorentz Ewensens: „Samlinger af juridiske og historiske Materier“ II, 1. hæfte, 1785 45–96). 1767 blev han dr.juris med sin afhandling om odelretten, *Meditationes atque conclusiones theoretico-practicæ de jure retractus gentilitii præsertim Norvegici* (oversat til dansk i Ewensens ovenn. værk, I, 1. hæfte, 1784 19–76), 1768 professor ved universitetet, 1771 1. deputeret i danske kancelli, efter Struensees fald afskediget 1773, lagmand 1778 over Trondhjems lagstol, 1797–1800 justitiarius ved Trondhjems stifts overret. 1769 blev han medlem af Det norske Videnskabernes Selskab i Trondhjem, 1769–74 vicepræsident i landhusholdningsselskabet. – Som sine juridiske lærere nævner D. i sit doktorvita af 1767 H. *Stampe, Peder *Kofod Ancher og B. G. Obelitz, men stærkest påvirkning har han sikkert modtaget af Ancher. Om D.s evner som docent foreligger kun få efterretninger, som skribent har han næppe ført udviklingen videre, men han synes dog at have været den første der forelæste over dansk ret i en systematisk orden, se hans *Academiske Forrelæsnings over den Danske og Norske Lov. Holdne paa Latin, men nu paa Dansk oversatte ved C. D. H.[edegaard]* I–IV, 1780–81. 1763 udgav han E.*Hesselbergs *Juridiske Collegium, Igiennemseet og med Anmærkninger forøget*. Han synes i sine unge år at have været litterært interesseret; 1751 offentliggjorde han et digt *Til sørgeligst Erindring om Hr. Jens Bing*, den bekendte læge, efter hvem han var opkaldt, og 1756–57 sammen med Tønne Bloch og Jón Eiríksson et par hæfter af *Efterretninger om Nye Bøger og Lærde Sager i Danmark og Norge etc. for Aaret 1756*. – Justitsråd 1770. Etatsråd 1777.

O. A. Øverland i Pers. hist. t. II, 1881 91f, jfr. sst. 3.r.1, 1892 39. Karl Dons: Den dansk-norske slægt D., Kria. 1902 43–45. Ludv. Daae: Trondhiems stifts geistlige hist., Kria. 1863 200, m. note 2. Af Johan v. Bülow's papirer, udg. L. Daae, Kria. 1864 206f. Frantz Dahl: Ho-

vedpunkter af den da. retsvidenskabs hist., 1936 136–38.

Ditlev Tamm (Frantz Dahl)

Dons, Povl (Povel), 1783–1843, forfatter. * 19.11.1783 i Kbh. (Trin.), † 8.4.1843 i Skamstrup, begr. sst. F: student, senere skifteforvalter, cand.teol. og jur. Thomas Claudius Andreas D. (1739–1824) og Bolette Catharina Frantzen (1749–1811). ~ 22.5.1813 i Kbh. (Hellig.) med Henriette Schmidt, * 19.7.1782 i Bergen, † 19.2.1845 i Skamstrup, d. af havnekontrollør Peder Andreas S. (ca. 1741–1814) og Anna Charlotte Elisabeth Rauer (1752–1810).

D. blev student 1802, tog juridisk embedseksamen 1803 og var fra 1801 kopist, 1817 fuldmægtig, i Den alm. enkekasse. Han var et poetisk gemyt der med begejstring hørte Henrich Steffens' forelæsnings på Elers kollegium i Kbh. 1802. Selv udgav han kun lidt, og uden særlig betydning, men han var ven med mange af tidens digtere, bl.a. C. *Molbech, B. S. *Ingemann og N. S. F. *Grundtvig. Denne sidste havde i en periode af sit liv stærkt behov for den beundring og hengivenhed D. viste ham, han vedblev at sætte ham højt og skrev ved D.s død et mindedig med de karakteriserende ord: „Lutter Øje, lutter Øre, lutter Liv med Efterklang“. 1821 måtte han på grund af nervesvækkelse tage sin afsked, men beholdt sin gage som pension. Med sin familie levede han til 1833 på herregården Vognserup, til 1836 på Nordruplund, til 1841 i Bjergby sogns enkesæde og derefter til til død hos sin datter og svigersøn, provst Bøgh i Skamstrup. □Silhouet, gengivet i træsnit 1902. – Mindesmærke på graven 1918.

Breve i Danskeren III, 1889–90 1–21 65–77. Breve fra og til N. F. S. Grundtvig I, 1924 43 50 58 70 85 92 113 135; II, 1926 371. Brev i M. Borup: Christian Molbech, 1954 40–42. – K. Dons: Den dansk-norske slægt D., Kria. 1902. Til minde om P. D., ved Kr. Køster og Ludv. Schrøder, 1875. O. A. Øverland i Pers. hist. t. II, 1881 92f 369; Daniel P. Smith sst. 2.r.II, 1887 13. L. Schrøder i Christian Molbech og N. F. S. Grundtvig: En brevsæksl., 1888 XIVf XIX XXIf. Bibliografi over N. F. S. Grundtvigs skrifter, ved Steen Johansen IV, 1954 160. – Breve i Kgl. bibl.

Sv. Cedergreen Bech

Dons, Aage Bergishagen, * 1903, forfatter. * 19.8.1903 på Svanholm, Krogstrup sg., Fr.borg amt. F: forpagter Hans Bergishagen D. (1849–1930) og Frede Henriette Gottlieb (1869–1957). Ugift.

Trods de landlige omgivelser voksede D. op som en stueplante og han nærede sin fantasi ved at lytte til historier og betragte de tegninger som en af godsets forvaltere frembragte, og som blev samlet i en gul billedbog – deraf titlen på den

lelvise selvbiografiske novellesamling *Den gule billedbog*, 1943. Så snart han havde lært at læse blev han en umættelig bogsluger og udviklede sig for resten til en udpræget espændernatur. Skolegangen på Stenhus kostskole og senere i Laslev gymnasium blev noget af et martyrium for ham. Efter at familien var flyttet til København gik han på Døckers studenterkursus, dog uden at tage eksamen. Han begyndte at uddanne sig som pianist, derpå som sanger, og en overgang læste han hos Thorkild Roose i håb om at blive skuespiller. Han kom dog til den erkendelse at talentet ikke var bærekraftigt på nogle af disse felter. For at bøde på sin anspændte økonomi havde han i disse vanskelige år forsøgt sig om skribent, især med ugebladsnoveller, men det var også lykkedes ham at få to radiospil menaget og opført. Først med romanen *Koncerten*, 1935, fik han sin egentlige debut som forfatter, en meget moden debut. I erindringsbogen *Uden at vide hvorhen*, 1976, har han afsløret at det var ænsningen af François Mauriacs roman *Le déert de l'amour* som satte ham igang, og vel at nærke ikke dens handling men dens specielle eknik: „Alt foregik paa een Aften, og der var alrige Tilbageblik. Denne Fremgangsmaade virkede saa pirrende paa mig at jeg ikke fik Fred før jeg selv havde prøvet den. Det kløede bogstavelig talt i mine Fingre: jeg maatte kunne, det var en Udfordring.“ I *Koncerten* foregår alt, ligeom hos Mauriac, på én aften: i Palæets mindre sal hvor en ung sanger forsøger sig med Schuëerts Winterreise, og som hos Mauriac er der talrige tilbageblik som især tjener til den psykologiske afsløring af romanens kvindelige hovedperson, en ældre sanglærerinde der kynisk udnytter in evne til at indfange og fastholde mere eller mindre talentløse elever. I denne roman finder man spiren til hele D.s senere forfatterskab selv om han med årene har udviklet sin flash-back eknik til det virtuose. Det eneste for D. karakteristiske som endnu mangler i debutbogen er det kosmopolitiske, men det dukkede op i hans næste roman *Soldaterbrønden*, 1936, hvis handling idspilles i Lithauen som D. kendte af selvsyn fra besøg hos en ældre bror som havde forpagtet et gods derovre. Disse rejser blev indledningen til alrige, ofte lange ophold i fremmede lande, fra Sverige til Nordafrika, og fortrinsvis i de større byer. De fleste af D.s senere romaner udspilles i rømmet miljø som han skildrer med en kenders ortrolighed, men eftersom hovedpersonerne ofte er danske forekommer der hyppige tilbageblik til begivenheder som foregår i København, og fortrinsvis i Bredgade-kvarteret. Den præcise og arverige miljøskildring er gerne forenet med en indtrængende, ofte nådeløs psykologisk analyse.

D. har et skarpt blik for sine personers fysiognomier og deres påklædning; det gælder ikke mindst de kvindelige personer.

Blandt D.s mange romaner skal nævnes *De Uønskede*, 1938, *Her mødes alle Veje*, 1941, *Tro Tjenerinde*, 1942, – og *alt blev Drøm*, 1949, *Afskedsgaven*, 1952, – *altid at spørge*, 1953, *Farvel min Anger*, 1954 og *Hvor er de nu?*, 1972. Lidt for sig i forfatterskabet står erindringsromanen *Den svundne Tid er ej forbi*, 1950, hvori han i let forklædning skildrer sin barndom og opvækst. Han har også skrevet gode noveller, bl.a. indgår der nogle i den før nævnte „– altid at spørge“, men netop her hvor de er stillet sammen med den roman som er bogens titelstykke ses det klart, at novellegenren ikke er D.s naturlige domæne; hans særlige tilbagebliksteknik kræver større bredde end den korte form kan give. D. har endvidere skrevet en rejsebog, *Rejse i Østrig*, 1952, og som den fornemme stilist, han er, har han udført en lang række fortrinlige oversættelser fra engelsk, tysk og svensk. – Grundtonen i D.s forfatterskab er en dyb pessimisme; hans romaner handler for en stor del om bristede illusioner, havarerede eksistenser, bevidst eller ubevidst ondskab, fortrængte lidenskaber og om det ubarmhjertige forfald der forvandler den smukkeste hud til et rynket pergament. Den eneste redningsplanke er resignationen, som kan være nok så dyrekoøbt. – D. har modtaget Kollegernes ærespris 1954, De gyldne Laurbær 1954, Det Ankerske legat 1956, Herman Bangs mindelegat 1959, Oehlschlåger-legatet 1965, Drachmann-legatet 1965, H. C. Andersen-legatet 1966, Holberg-medaljen 1966, Jeanne og Henri Nathansens mindelegat 1967 samt Kritikerprisen 1973. □ Tegn. af Johs. Nielsen, 1941, af Otto Christensen, 1944. Mal. af Anne Marie Telmányi, 1952, af Tyge Bendix, 1957 (Fr.borg) og af Karen Trier Frederiksen udst. 1964. Foto.

Selvbiografi: *Uden at vide hvorhen*, 1976. – Cai M. Woel: Tyvernes og tredvernes digtere I, 1941 121–29. Frederik Nielsen i *Danske digtere i det 20. årh.* II, 1951 607–20.

Carl Johan Elmquist

Dons Christensen, Henrik, * 1910, biskop. * 17.4.1910 i Vinding ved Vejle. F: sognepræst Hans Christian C. (1862–1930) og Kirstine Elisabeth Larsen (1878–1963). ~ 1° 1.4.1938 i Lysabild med Estrid Marie Vilstrup Knudsen, * 25.6.1916 i Tyler, Minneapolis, USA, † 4.11.1953 i Askov, d. af valgmenighedspræst Rasmus Thorvald K. (1870–1933) og Thora Vilstrup (1873–1965). ~ 2° 28.4.1955 i Vinding med fysioterapeut Elisabeth Heerfordt, * 29.3.1918 i Kbh., d. af øjnlåge Christian Frederik H. (1871–1953)

Dons Christensen, Henrik

og Kirsten Carlsen (1883–1959). – Bror til Johs. *D. C.

D.C. blev student fra Vejle højere almenskole 1928 og teologisk kandidat fra Kbh.s universitet 1935. Han var lærer på Danebod højskole 1935–38 og derefter sognepræst i Henne-Lønne 1938–42. Derefter blev han valgmenighedspræst i Askov og lærer ved Askov højskole 1943–57, biskop over Ribe stift 1957. D.C., der oprindeligt studerede statsvidenskab i reaktion mod sit venstre-grundtvigske barndomsmiljø, hører til blandt de grundtvigske unge som i 20'erne og 30'erne fik et stærkt indtryk af Tidehvervsbevægelsen. Han var i studietiden elev på Askov højskole 1930–31, og han var 1933–34 formand for Studenterkredsen. Han har siden været formand for eller medlem af en række grundtvigske eller grundtvigskprægede organisationer. Han var således 1942–67 medlem af bestyrelsen for Grundtvigsk konvent af 1916 og 1949–54 for Dansk Santalmission. 1954–59 var han formand for De danske ungdomsforeninger og 1957–60 medlem af bestyrelsen for Dansk ungdoms fællesråd. Desuden fra 1961 medlem af bestyrelsen for Kirkeligt samfund og 1962–65 formand for Det grundtvigske soldaterarbejde. D.C. sad i kirkeministeriets strukturkommission, der blev nedsat 1964, indtil 1967. Han var formand for udvalget om folkekirkens repræsentation udadtil. Desuden var D.C. formand for udvalget vedrørende præstemanglen 1969–70. I de senere år har han især gjort sig kendt som fortæller for afskaffelse af tilspørgelsen ved barnedåb. D.C. var 1944–46 medredaktør af det oprindeligt illegale blad *Dag og Dåd*. Han var redaktør for Kirkeligt samfunds blad *Menighedsbladet* 1946–54, og han har desuden været medredaktør på statsradiofoniens grundbog *Fyraften*, 1952. D.C. har skrevet flere amatørskuespil *Væveren fra Mern*, *Hvad med de andre*, *Tidsbillede* (udg. 1949) samt en samling kærlighedsdigte *December*, 1967. – R. 1958. R.¹ 1968. K. 1975. □Foto.

H. D. C. i Præsteforen.s blad, 1975 673–76. Interviews i Kristeligt dagbl. 15.4.1970, Jyllandsposten 16.4. s.å. og Vestkysten s.d. – Levnedsberegning i ordenskapitlet.

Doris Ottesen Hansen

Dons Christensen, Johannes, * 1907, landbrugsskoleforstander, organisationsleder. * 22.10.1907 i Vinding ved Vejle. F: sognepræst Hans Christiaan C. (1862–1930) og Kirstine Elisabeth Larsen (1878–1963). ~ 2.9.1936 i Brahetrolleborg k. med Signe Gundorph Jørgensen, * 8.2.1913 i Brahetrolleborg sg., d. af lærer og organist Hans Christian Carl G. J. (1874–1937) og Anine Marie Pedersen (1881–1935). – Bror til Henrik *D. C.

D.C. er student fra Vejle 1925 og landbrugskandidat 1932. 1932–33 var han lærer ved Rødding højskole, 1933–43 ved Ladelund landbrugs- og mælkeriskole og samtidig assistent, senere konsulent ved Kolding omegns og Kolding vester egns landboforeninger. 1943–61 var D.C. forstander for Ladelund. Allerede som ung lærer gjorde D.C. sig bemærket som skolemand og gennem sin foredrags- og konsulentvirksomhed bredere landbrugskredse, og som forstander placerede han sin skole centralt i det landbrugsfaglige uddannelsessystem, og hans ord og mening fandt vej til mange landbrugere. D.C. engageredes derfor snart i landbrugets organisationsliv. 1945–62 var han formand for Kolding omegns landboforening, men hans hovedindsats har ligget indenfor landbrugets andelsvirksomhed. Som bestyrelsesmedlem i Kolding andelsvineslagteri indvalgte han 1953 i andelssvineslagteriernes fællesbestyrelse, blev næstformand 1958 og formand n.å., hvormed fulgte formandsposten i Eksporthagteriernes salgforening, landbrugsrådet, hvor D.C. var indtrådt 1958 valgte han 1961 til vicepræsident efter Søren Overgaard som han s.å. afløste som formand for andelsudvalget. Omkr. 1960 havde D.C. opnået en central placering i dansk landbrug, og som konsekvens af hans stærke engagement i organisationsarbejdet forlod han 1961 Ladelund og købte s.å. Stendetgård ved Haderslev. I andelsudvalget støttede han intensiveringen af oplysningsarbejdet og virkede aktivt for en tilpasning af andelsbevægelsen til de nye struktur- og organisationsformer. Han var aktiv i omdannelsen af Landbrugets afsætningsudvalg 1961, og som leder af andelssvineslagteriernes gik han stærkt ind for øget koordinering og samarbejde med den private sektor og indenfor andelssvineslagteriernes egne rækker, også i afsætningsledet. Han har medvirket ved de nyskabelser, bl.a. containertransporten af bacon til Storbritannien, de skete i 1960'erne indenfor afsætningsledet. Svineproduktionen har i den periode D.C. har stået som slagteriernes førstemand fået en stadig mere fremtrædende plads i landbrugets økonomi, og der er blevet stillet fortsatte krav om effektivisering af produktion og afsætning. D.C. har markeret sig som en leder der har haft vilje og evne til at føre udviklingen, fremfor at lade sig føre af den. Betydelig arbejds- og samarbejdsvenne sprogkundskaber og repræsentative egenskaber har hørt til D.C.s aktiver, og han har nydt en høj grad af tillid fra brede kredse indenfor dansk landbrug. Efter en alvorlig sygdom i efteråret 1974 har D.C. afviklet alle sine tillidshverv og helliget sig driften af Stendetgård. – R. 1961. R. 1966. K. 1972. K.¹ 1975. □Foto.

dbrug?, 1974. Andelsbl.
ning i ordenskapitlet.

Claus Bjørn

maler. † omkring
Margareta, † tidligst

burg kobberstikkeren
ntlig fra Nederlande-
Dort betaling af her-
for modellerede og
& senere tjeneste hos
ter vokspousserer og
merforvalter hos Ja-
til sin død 1640. Han
istian IV til den kgl.
etaltes der i Rostock
oort en sum for hans
og n.å. nævnes Isaac
lget. v. D. har antage-
nævnte.

ark har v. D. i en peg
i Braunschweig. En
gen af Braunschweig
7–09 er således blevet
af *hertuginde Elisa-*
g hendes døtre, heraf
f Buccleuchs saml.);
f *Braunschweig*. 1609
ter af samme og hend-
dat. 1609 (Hampton
f *Braunschweig*. 1608
12 arbejdede v. D. for
es desuden 1610–11 i
igste danske arbejder
istian IV (hofstestykke
ature af samme type,
mentale helfigurspor-
malienborg), oliemi-
prins *Christian* (Ro-
ler af *Christian IV* og
forældre (Gripsholm,
i Kbh. betaling for to
, samt for en voksmo-
miniaturebilleder. 1616
ing F. hos enkedron-
han, som nu nævnes
g, betaling i Gottorp
seringer. 1623–24 er
årstallet 1623 er be-
istian IV og *Kirsten*
loftestykket af sidst-
e i helfigur med børn

irsten Munk fra 1624
624 anbefalede v. D.
og prins Karl (Karl I).

Det vides ikke sikkert, om han kom til England;
dog nævnes i et inventar 1635 over hertugen af
Buckinghams malerier i York House et helfi-
gursportræt af Karl I, malet af Abraham v.
Dorts bror. Et portræt af Karl I (St. James' Pala-
ce), beslægtet med v. D.s sikre værker, er for ny-
lig søgt identificeret med dette. 1625 betalte
Christian IV ham 100 daler for nogle kontrafe-
jer. 1626 arbejdede han på Gottorp og i Nykø-
bing (portræt af *dronning Sophie* (Fr.borg), re-
plik af billede brændt 1859), 1627–28 igen på
Gottorp og 1629 i Stockholm, hvor han døde
(miniaturer af *Gustaf Adolf* (Fr.borg og Stock-
holm, Kungl. Skattkammer), helfigursportræt af
samme, dog kun kendt gennem senere gentagel-
ser; expl. på Gripsholm)). I sine portrætter føl-
ger v. D. endnu kompositionsskemaer der var
udviklet i 1500-tallet, men har dog formået at
forene det internationale hofportræts krav om ro
og værdighed med en vis ynde og en levende,
indtrængende personkarakteristik. Den afdæm-
pede farveholdning i dragter og baggrund er ofte
kontrasteret af lyse, klare accenter i de næsten
miniatureagtigt fint udførte detaljer. Som minia-
turemaler er v. D. en af de første der virker i
Skandinavien. Hans miniaturer, som viser an-
vendelsen af den særlige flamsk-engelske skra-
veringsteknik, er af fremragende kvalitet.

Horace Walpole og G. Vertue: *Anecdotes*, 3. udg. II,
London 1782 83. F. R. Friis: *Bidrag til da. kunsthist.*,
1890–91. Harry Schmidt: *Gottorffer Künstler*, Lpz.
1916 = *Quellen und Forschungen zur Gesch.*
Schlesw.-Holsteins IV. S. Strömbom: *Iconographia Gu-*
stavi Adolphi, Sth. 1932. K. E. Steneberg i *Scandia* VII,
Sth. 1934 247–66. G. Galster: *Danske og norske medail-*
ler og jetons, 1936 31f 35 46. Fr. Beckett: *Kr. IV og ma-*
lerkunsten, 1937 33–40. T. Holck Colding: *Aspects of*
miniature painting, 1953. O. Millar i *Burlington mag.*
CIV, London 1962 325f. P. Eller: *Kgl. portrætmalere i*
Danm. 1630–82, 1971.

Birgitte Bøggild Johannsen (O. Andrup)

Dorn, Reimar, 1594–1655, kgl. råd. * 14.7.1594 i
Wilster, † 20.6.1655 i Slesvig, begr. i Wilster. F:
borgmester i Wilster Wolfgang D. († 1600) og
Catharina Finck († 1628). ~1° aug. 1620 med
Gese Bolten, † marts 1631, d. af Matthias B. ~2°
9.6.1634 med Margaretha Bruhn, † 5.4.1652, d. af
kgl. landfoged i Syd-Ditmarsken Nicolai B. Tro-
lovet 3° 1655 med Wieben Preusser (~1° med
gottorpsk råd og kancellisekretær Jacob P.).

Efter at have studeret ved flere tyske universite-
ter blev D. 1621 dr.jur. i Helmstädt, derefter
nedsatte han sig som sagfører i sin fødeby.
14.7.1630 blev han udnævnt til kongelig råd i
hertugdømmerne og benyttedes i den følgende
tid i ikke ringe grad af Christian IV. Han drog
1631 som gesandt til Gottorp og forhandlede
1632 med den engelske gesandt, jarlen af Leice-

Dorn, Reimar

ster; i flere af de følgende år sendtes han til Bremen som rådgiver for den derværende ærkebiskop, kongens søn hertug Frederik. 1641 var han kommissær ved det imellem kongen og hertugen af Gottorp på den ene og enkegrevinde Elisabeth af Schaumburg på den anden side sluttede forlig angående Pinneberg; 1643 deltog han i forligsforhandlingerne med Hamburg. Han var desuden medlem af den kommission der 1634 var nedsat for at revidere hertugdømmernes landret, og fik 1638 et kanonikat ved Slesvigs domkirke. Efter Frederik III's tronbestigelse blev han medlem af regeringskancelliet i Glückstadt. Den fornævnte jarl af Leicester fælder i sin rejseberetning en meget ufordelagtig dom om hans kundskaber og ydre optræden, men han synes at have været værdsat af Christian IV som ifølge familieoverlevering skal have udtalt om ham: „Ich habe einen Dorn zu Wilster, aber er trägt mir edle Rosen“.

Rob. Sidney i Danske mag. 3.r.I, 1842 20f 23–25. Kong Christian den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia III, 1878–80 (fot.optr. 1969) 50 136 348; IV, 1882 (fot. optr. 1969) 52; tillæg 1891 (fot. optr. 1970) 64f. L. Laursen: Danm.-No.s traktater 1523–1750 IV, 1917; V, 1920. – Reimar Dorn Ehrn-Defension, Glückstadt 1651. Johs. Gutbrot: Predigt bey der Leichbegängnusz R. D.s, Glückstadt 1656. M. Boje: Stand-Rede da M. J. Sommerin war beygesetzt, Glückstadt 1684. Johs. Moller: Cimbria lit. I, 1744 140f. N. Slange: Chr. den fjerdes hist., 1749 814 843. Af geheimeråd Ditlev Ahlefeldts memoirer, udg. L. Bobé, 1895 196.

C. O. Bøggild-Andersen*

Dornonville de la Cour, se la Cour.

Dorothea, ca. 1430–95, dronning. *ca. 1430, †10.11.1495 i Kalundborg, begr. i Roskilde domk. F: markgreve Johan af Brandenburg (1406–64) og Barbara af Sachsen (ca. 1405–65). ~1° 12.9.1445 i Kbh. med *Christoffer af Bayern, *26.2.(?)1416, †5.el.6.1.1448, s. af pfalzgreve Johann I af Neumarkt († 1443) og *Catharina af Pommern († 1426). ~2° 28.10.1449 i Kbh. (Frue k.) med *Christian I, *1426, †21.5.1481 på Kbh.s slot, s. af grev Diderik den lykkelige af Oldenburg og Delmenhorst († 1440) og Hedeveg af Holsten († 1436). – Mor til kong *Hans, *Margrete (1456–87) og *Frederik I. Ægteskabet mellem D. og Christoffer af Bayern som var aftalt på et møde i Wilsnack 1443 varede kun 2½ år og var barnløst. Rigsrådet sad tilbage med en 18årig enkedronning som var tilsikret et omfattende livgeding, og ingen tronarving. Den vanskelige situation løstes da hertug Adolf af Slesvig foreslog grev Christian af Oldenburg til dansk konge; han kunne samtidig overtage

enken. N.å. fejredes brylluppet samtidig med Christian Is kroning.

D. har utvivlsomt været en stærk og dygtig personlighed med forstand på gods og penge. On sin medgift og arven efter sin far førte hun er årelang strid med farbroderen, kurfyrst Albrecht Achilles, dog uden resultat da markgreve Johar kun synes at have efterladt sig gæld. Et fastere økonomisk grundlag havde unionsdronningen sit vidtstrakte livgeding hvortil kom de betydelige besiddelser som Christian I i årenes løb skænkede hende eller pantsatte til hende. Sit svenske livgeding, Närke og Värmland, havde hun kun rådighed over 1457–64, men hun hævdede gen nem et par snese år med den største energi og hårdnakkethed sit krav på besiddelsen dera over for Karl Knutsson og Sten Sture. Et juridisk grundlag havde hun i Christoffers morgen gavebrev som 1458 var bekræftet af Christian I og selve det svenske rigsråd. Utilfreds med der voldgift som tilbødes hende fra svensk side bragte hun sagen for paven første gang 1455, og i der påfølgende proces havde hun for det meste over taget så at Sten Sture gang på gang truedes a den pavelige bandstråle. D.s ihærdige forfølgelse af retssagen mod Sten Sture måtte virke skadeligt på alle fredelige unionsbestræbelser herfor: det danske rigsråd og Hans i den kritiske tid efter Christian Is død for nogle år fik gennemføre den fra svensk side krævede opgivelse af band lysningssagen – skønt D. selv var af den mening at man ikke burde give afkald på bandstrålen: „skarpe Sværd“ som et middel til at tvinge svenskerne til lydighed.

D. fik dog også lejlighed til at yde en positiv indsats på det politiske område idet styrelsen såve indadtil som over for udlandet under kongen: hyppige fraværelser varetoges af hende – så vid ses, med ikke ringe kraft. Det er betegnende a den lybske foged i Falsterbo 1466 da tyskerne havde vægret sig ved at betale en forlangt afgif skriver hjem til Lübeck: „Dronningen er Malmø, jeg vilde ønske at hun ikke kom nærmere, jeg frygter at hun vil til Falsterbo“. Navnlig hertugdømmerne blev hendes virksomhed a gennemgribende betydning fordi der her hvo ordningen af kongens forhold til hans kreditorer var et hovedspørgsmål i særlig grad blev brugt for hendes finansielle evner. D. rejste kapital til indløsning af det ene pantsatte slot efter det andet, og så godt lykkedes hendes konsekvent gennemførte politik at kongen 1479 forlenede hende med Holsten og 1480 pantsatte hele Slesvig til hende for 100000 mark. Ved Christian Is død var hun da hersker over begge hertugdømmer samtidig med at hun sad inde med slotsloven, dvs havde befalingen over alle slottene i Danmark

Det lykkedes imidlertid ikke D. at skaffe den yngre søn Frederik enehæredømmet i begge herigdømmer, men hendes dynastiske politik andt dog en halv sejr ved Slesvigs og Holstens eling mellem kong Hans og Frederik 1490. Arvefølgedet med at afvikle sin ægtefælles økonomiske forpligtelser fortsatte hun i fælleskab med kong Hans på hvem hun trods sin forkærlighed for en yngre søn skal have udøvet en ikke ringe indflydelse. I kongeriget sad hun stadig inde ved så meget pantegods at værdien heraf kort før hendes død opgjordes til 57900 gylden.

Også D.s fremtrædende kirkelige interesse gav sig praktiske udslag. Med stor iver tog hun sig af de franciskanske observanter for hvem hun sammen med kong Hans grundede Køge kloster. Hendes rejser til Rom (1475 og 1488) var virkelige pilgrimsrejser skønt hun på dem begge også opfulgte sine retssager mod Sten Sture og Albrecht Achilles ligesom hun aflegde besøg hos in søster markgrevindens af Mantua og 1488 på lbagevejen havde en sammenkomst med kejseren i Innsbruck. Modsat Christian I viste D. sig det vennelsel på sine rejser, og hendes brevstiler til forskel fra kongens tør og kølig. □Type ved højt hovedtøj stukket af Bauenfeind, 1760 efter maleri, gengivet i forskellige serier (Gl. Køgegård, Hobro mus.), på dobbeltportr. (Gripsholm) og i litografi af E. Fortling. Med lav linse på dobbeltportr. (Gripsholm). Med krone å dronning Sofies anetavle malet af Clement, 624 (Nykøbing F. kirke). Med enkelin, dels den krone: Maleri (Skokloster), min. af A. Hornborg (Rosenborg), litograferet af E. Fortling efter tegn. af Top; dels med krone: på dobbeltportr. (Fr.borg), på anetavle (Gripsholm), kopi af Carl Thomsen, 1899 (Gavnø). Typen synes at stamme fra „Thurø-altertavlen“ (Nat. us.). Træsnit 1899.

F. Riedel: Codex diplom. Brandenburgensis r.I–III, Berlin 1859–61. – J. Lindbæk i Hist. t. 7.r.III, 302 455–512. Samme: Pavernes forhold til Danm. under Kr. I og Hans, 1907. E. Arup i Hist. t. 7.r.IV, 1903 17–88 399–489. Gottfrid Carlsson i Hist. t., Sth. 1911 18–68. J. Nybo Rasmussen: Broder Peder Olsen som da. franciskaners hist.skriver, 1976 46 54 80.

Thelma Jexlev (Johanne Skovgaard)

Dorothea, 1504–47, hertuginde af Preussen. 1.8.1504, † 11.4.1547 i Königsberg, begr. i omk. sst. F: *Frederik I (1471–1533) og *Anna af Brandenburg (1487–1514). ~ 1.7.1526 på Königsberg slot med hertug Albrecht af Preussen, 17.5.1490 i Ansbach, † 20.3.1568 i Tapiau (~ 2° 55' 55" med Anna Maria af Braunschweig, 1532–3), s. af markgrev Friedrich af Ansbach og Bay-

reuth (1460–1536) og Sophia af Polen (1464–1512). – Søster til *Christian III.

Endnu før faderens tronbestigelse var der tale om et ægteskab mellem D. og den engelske tronprætendent hertug Richard af Suffolk der støttedes af kong Frans I af Frankrig. Denne plan måtte dog atter opgives, og andre forsøg på at knytte ægteskabsforbindelse med nordtyske fyrster var allerede strandede da hertug Albrecht af Preussen, tidligere stormester for den tyske orden, nu lenshertug under polsk høighed, 1525 meldte sig som frier. Forlovelsen blev væsentlig bragt i stand af kong Frederiks tyske kansler, Wolfgang v. Utenhof; 12.2.1526 besegledes ægteskabskontrakten. D. fik en medgift på 20000 gylden hvoraf dog kun halvdelen blev udbetalt. Ægteskabet blev meget harmonisk, præget af luthersk fromhed og teologiske interesser. D. bevarede en levende forbindelse med sin slægt i Danmark; især efter Christian IIIs tronbestigelse fandt der en udstrakt og meget intim brevveksling sted mellem det danske og det preussiske hof. D. og hendes mand var ivrige – undertiden noget påtrængende – rådgivere for broderen og svogeren, og det venskabelige forhold mellem hertugen og kongen bevarede så længe D. levede. 1537 overværede ægteparret Christian IIIs kroning i Kbh., og hos dem i Königsberg opdrages ca. 1537–42 den unge hertug Hans.

□Medalje 1526, herefter en skuemønt og en medalje på det præjiske rigssværd. Min. af Jacob Binck, formentlig 1546 (Fr.borg), kopier eller gentagelser (slottet i Weimar; St. mus.). Liggende statue på gravmæle samt buste af Cornelis Floris på epitafium (begge Königsberg domk.), afstøbning af sidstnævnte (Fr.borg).

L. Laursen: Danm.-No.s traktater I, 1905–07 52–62. – Ligprædiken af Georg Sabinus i Ph. Melanthonis Selectarum declamationum III, Strasbourg 1562 203–26. C. F. Allen: De tre nord. rigers hist. V, 1872 236–46. A. Heise i Hist. t. 4.r.VI, 1877–78 fl.st. Paul Tschackert i Hohenzollern-Jahrbuch V, Berlin, Lpz. 1901 87–98.

*Henry Bruun**

Dorothea, 1511–71, dronning. * 9.7.1511, † 7.10.1571 på Sønderborg slot, begr. i Roskilde domk. F: hertug Magnus af Sachsen-Lauenburg († 1543) og Cathrine af Braunschweig-Wolfenbüttel († 1563). ~ efteråret 1525 i Lauenburg med hertug Christian af Slesvig og Holsten, senere kong *Christian III, * 12.8.1503 på Gottorp, † 1.1.1559 på Koldinghus, s. af hertug Frederik af Holsten-Gottorp, senere kong *Frederik I (1471–1533) og Anna af Brandenburg (1487–1514). – Mor til *Anna (1532–85), *Frederik II, *Hans (den yngre) og *Magnus (1540–83).

Dorothea

Ægteskabskontrakten med hertug Christian sluttedes 25.6.1525 efter at denne efteråret før havde besøgt Lauenburg. I de første år boede hertugparret på Haderslevhus, temmelig knapt aflagt af Frederik I. Først med grevefejdens afslutning bedredes de økonomiske forhold, og 1537 kronedes hun til Danmarks dronning. Med sin ægtefælle havde hun den lutherske tro og karakterens fasthed tilfælles. D. var næppe i egentlig forstand en politisk person, men ved freden med den tyske kejser i Speier 1544 optrådte hun som mellemmand, og i kongens første år synes de indflydelsesrige tyske råder at have kunnet påregne dronningens støtte. Efterhånden som modsætningen til den danske adel udjævnedes trådte også D. i nærmere forbindelse med især højadelens damer, fra slægterne Gøye, Gyldenstjerne og Rosenkrantz o.fl., der tjente i hendes jomfrukammer. Til nogle af disse, navnlig til Birgitte *Gøye, følte hun sig tæt knyttet til sin død. Men med det danske sprog blev hun aldrig fortrolig. Mod kongens kansler Johan *Friis nærede hun uvilje, og hun menes at have medvirket til Peder *Oxes fald. Efter kongens død omgiktes hun, sommeren 1559, med tanker om at indgå ægteskab med sin svoger, *Hans den ældre i Haderslev, men planen mødte modstand hos de tyske teologer, og Frederik II besvarede en anmodning om bistand fra moderen og farbroderen med at henvise parterne til deres egen samvittighed. Planen blev foreløbig opgivet, men 1568 rådspurgte D. sin hofpræst i samme anliggende. Denne gang var kongens holdning helt afvisende.

Som enkedronning boede D. på Koldinghus hvor hendes hof, da Frederik II endnu var ugift, vedblev at spille en ikke ringe rolle. Selv anvendte hun sine kræfter på bestyrelsen af sit livgeding og i opdragelsen af en talrig flok børn af slægten som i årenes løb blev betroet hende til optugtelse. Megen bekymring og omsorg viede hun den næstældste søn Magnus. I brevene reiser hun ham for hans udsvævende levned samtidig med at hun bestormer Frederik II med bønner om at komme broderen til hjælp da han som biskop af Øsel kom i vanskeligheder. D.s mange bevarede breve til Frederik II viser et forhold fuldt af konflikter og giver samtidig et levende indtryk af hendes temperament og viljestyrke. Navnlig syvårskrigen ulykkelige forløb foreholder hun ham ustandseligt med en åbenhjertighed der ikke vidner om menneskekundskab. Kongens ømtålelige sindsstemning slog da over i mistænksomhed, og bestandig må moderen forsvare sig mod hans, ofte ubeføjede, beskyldninger for at hun på forskellig vis skulle modarbejde ham. Med rette måtte det dog forbitte kongen

at hans mor uden hans vidende brevveksled med den svenske konge og under syvårskrige planlagde et ægteskab mellem Magnus og Eri XIV's søster. I mere end to år, nov. 1564 til jar 1567, besøgte kongen ikke sin mor, men efter hånden som krigen med dens voldsomme krise ebbede ud synes en roligere stemning at være indtrådt, i det mindste hos hende. I sin godsbestyrelse krænkede hun kongens og rigets ret ved sit egenmægtige kirkelige regiment på det til livgedinget hørende Als der i gejstlig henseende stod under biskoppen over Fyn. Hendes herskertrang førte hende her så vidt at hun ved sit amtsskriver lod præster og bønder opfordre til opsætsighed mod den kongelige befaling. Men en sådan sejhed fastholdt hun sit standpunkt og kongen omsider gav efter.

D. er, således som hun træder frem for eftertiden i sine breve, en personlighed af format, prægt af levende og ægte menneskelighed, af djærvhed og stærke følelser. Magnus' sag opgav hun ikke selv da alle andre havde indset dens håbløshed og hun var rede til at træde i skranken for børder og borgere der led uret. I overensstemmelse med tidens humanistiske fyrsteideal fremholdt hun sin pligt som salvet og kronet dronning til „at fremme disse rigers ære, ro og fred.“ – Dattu ren, prinsesse **Dorothea**, * 29.6.1546, † 6.1.1611 blev gift 1561 med hertug Wilhelm af Braunschweig-Lüneburg (1535–92). Begr. i hovedkirken i Celle. – □Mal. 1550 formentlig af Jacob Binck (Fr.borg); samme portrættype stukket 1761 efter mal. som da fandtes i det kgl. kunstkammer, gengivet bl.a. i litografi af E. Fortling typen ses på nogle dobbeltportr. s.m. kongen (Gripsholm, Eutin). Malet knæstykke (Fr.borg) og lign. tegn. (Fr.borg) angivelig efter maleri af „Sondershausen“, samme type på anetavle (Fr.borg) og på dobbeltportr. (Gripsholm), ret til slægten i helfigursmal. (Brahettrolleborg) c. i min. (Gl. Køgegård). Et par skuepenge i Binck ca. 1550 og 1560. Afbildet på tegn. af C. Floris, 1574, udkast til monument (St.mus. Træsnit 1599.

Årsberetn. fra det kgl. geheimearchiv I, 1852–55; II 1861–65. L. Laursen: Danm.-Nos. traktater 1523–1711, 1905 35–37. – Ellen Jørgensen og Johanne Skogaard: Danske dronninger, 1909–10 96–115. P. Colding: Studier i Danms. politiske hist. i slutn. af Chr. IIIs og begyndelsen af Fr. IIIs tid, 1939. S. Krogh: Beretning om Vejele amts årbog 1973 114–28. F. P. Jensen: Et drag til Fr. IIIs og Erik XIVs hist., 1978 46–48. Samme Hist.t. 79, 1979 312–39.

Frede P. Jensen (Johanne Skovgaard)

Dorothea, 1520–80, kurfyrstinde af Pfalz * 10.11.1520, † 31.5.1580 i Neumarkt, begr. Heidelberg (Helligg. k.). F: *Christian II (1481

559) og **Elisabeth af Østrig** (1501–26). ~26.9.1535 i Heidelberg med pfalzgreve, senere kurfyrste i Pfalz Frederik II, *9.12.1482 på slotet Winzingen ved Neustadt, †26.2.1556 i Alzei, . af kurfyrst Philip af Pfalz (1448–1508) og Margrete af Bayern-Landshut (†1501). – Søster til Christine (1521–90) og **Hans** (1518–32).

Efter forældrenes flugt fra Danmark blev D. ligesom søsteren Christine opdraget ved de nederlandske regentinders hof. Også D.s ægteskab var yestemt af onklens, kejser Karl Vs politiske planer: det var en belønning til den da 51-årige pfalzgreve Frederik der var en tro ven af huset Habsburg og en dygtig kriger, men hvis mange årsøg på at blive gift hidtil alle var slået fejl. D. var et godt parti, ikke alene i kraft af sin fornemme fødsel, men også på grund af sine formentlige arverettigheder til Danmark og Norge, krav, hvis gennemførelse kejseren kunne ventes at tømte. Under grevefejden og i årene derefter forøgte D. og hendes mand da også gentagne gange at nå dette mål. Efterhånden trættes de, vel også fordi de ikke fik børn; 1554 sluttede kejseren fred med Christian III, og Frederik arvede kurfyrsteværdigheden efter sin bror; n.å. gik han og D. over til protestantismen, hvorved forholdet til Karl V yderligere afkøledes. Til noget forment afkald lod hun sig dog aldrig bevæge, og kort efter kurfyrstens død gik der truende rygter om en ægteskabsforbindelse med den krigeriske markgreve Albrecht Alcibiades af Brandenburg om imidlertid døde allerede jan. 1557. – Personlig var D. ligesom sin ægtefælle meget ødsel; om enke lånte hun ustandselig penge af sin habsburgske slægt og døde derfor stærkt forgælet. Hendes breve vidner om hendes interesse for slægtinges og undergivnes vel og om hendes iver for at beskytte sine egne undersåtter mod den strenge calvinisme som den regerende kurfyrste i hendes sidste leveår med magt ville ndføre i sine lande. □Mal. af Jan Gossaert van Aabuse af Chr. IIs børn (Hampton Court, Fr.borg). – Sigrid Flamand Christensen: Portrætter af den da. prinsesse Dorothea, Pfalzgräfin bei Rhein, i Kunstmus. årsskr. 1937 130–44.

.. Daae i Hist. t. II, Kria. 1872 49–56. A. Hasenclever i *Leitschr. für die Gesch. des Oberrheins*, N. F. XXXVI, Heidelberg 1921 259–94; XLIV, 1930 425–58.

H. A. Hens (*Henry Bruun*)

Dorothea (1528–75), se **Sophie** (1498–1568).

Dorothea (1546–1617), se **Dorothea** (1511–71).

Dorothea Elisabeth (Isabella a Jesus-Maria), 629–87, vicepriorinde i St. Reynolds augusti-

nerindekloster i Köln. *1.9.1629 på Kronborg, †18.3.1687 i Köln, begr. sst. F: **Christian IV** (1577–1648) og Kirsten **Munk** (1598–1658). – Søster til **Anna Cathrine** (1618–33), **Sophie Elisabeth**, **Leonora Christina**, **Valdemar Christian**, **Elisabeth Augusta**, **Christiane** og **Hedevig** (1626–78).

D. E. fødtes på en tid, da forholdet mellem Christian IV og Kirsten Munk var præget af stærk spænding, især på grund af fru Kirstens elskovsforbindelse med rhingreve Otto Ludwig af Salm. Der er dog ingen vidnesbyrd fra de første måneder efter fødslen om at kongen ikke skulle have anset D.E. for sin datter. Han lod afholde barselsgilde og dåb, og først da det i jan. 1630 kom til et brud mellem ægtefællerne, og Kirsten Munk forlod Fr.borg, sendte han det nyfødte barn efter hende og vægrede sig siden bestandig ved at anerkende det som sit. „Den casserede Frøcken“, „Horungen“, „Paradisfuglen“, „Kramsfuglen“ blev hans stående betegnelser for den lille pige. Han støttede sig herved på beregninger over fru Kirstens svangerskabsperiode som dog ikke synes at være afgørende; sin oprindelige påstand om at rhingreven var faderen frafaldt han senere. D.E. opholdt sig nogle år hos bedstemoderen Ellen **Marsvin**, men da denne indtrængende søgte at overbevise kongen om hendes ægte fødsel, uden dog efter hans opfordring at ville aflægge ed derpå, lod han i sin harme febr. 1637 barnet føre til en købmand i Hamburg. N.å. satte han det i pleje hos en købmand i Köln, som anbragte det i byens augustinerindekloster (St. Reynolds). Her blev D.E. 1645 iklædt ordensdragten og aflagde 6.1.1646 nonneløfte, skønt både kongen, som havde planer om at få hende gift i Köln, hendes mor og søstre søgte at hindre det. Efter Christian IVs død 1648 fik svigersønnepartiet rigsrådet til at afgive en erklæring om hendes ægte byrd, men hun var nu død for verden, selv om hun korresponderede i alt fald med søsteren Leonora Christina. Hendes orden virkede ivrigt, bl.a. ved henvendelser til Frederik III og Karl II af England, for at få udbetalt hendes del af arven efter moderen, men uden held. 1668 valgtes hun til sit klostrets vicepriorinde (genvalgt 1671). Hun roses for sin nidkære sygepleje under epidemierne i Köln 1676 og 1687; hun blev selv offer for den sidste. □Et mal. af en nonne benævnes D.E. (Wedellsborg).

Kilder. Kong Chr. IVs egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia II, 1889–91; IV, 1882; V, 1883–85; VI, 1885–86; tillæg 1891 (fot. optr. 1969–70). Chr. IVs optegn. i Danske saml. 2.r.III, 1873–74 386 og i Gads da. mag. 1908–09 207 216.

Lit. Saml. af adskillige nyttige og opbyggelige materier III, ved O. Bang, 1743 309f. Nye saml. til den da. hist. I,

Dorothea Elisabeth

ved P. F. Suhm, 1792 101 o.f.st. S. Birket-Smith: Leonora Christina Ulfeldts hist. I-II, 1879-81. Berlage i Nord. ugebl. for katolske kristne XXXVI, 1888 849-53.

Papirer. Public record office, London, S. P. 75/17 f. 48. Breve til Leonora Christina i Rigsark.

C. O. Bøggild-Andersen*

Dorph

Slægten Dorph føres tilbage til Frands Olsen D., degn i Krummerup og Fuglebjerg, hvis søn borgmester i Næstved Niels Winding D., (1700-77) var far til Peter Hegelund D. (1744-1826), herredsfoged på Møn.

Professor N. V. *D. (1783-1858) var ~ Louise Amalie Bloch, d. af biskop Jens *B. (ca. 1760-1830). Skuespilleren J. F. *Dorph-Petersen var ~ Rose Cecilie Sødring (1850-1927), d. af skuespiller Julie *S. Direktør K. *D.-P. (1872-1937) var ~ Thora Marie Madsen, d. af krigsminister W. H. O. *M.

F. E. Hundrup: Stamtavle over familien D., 1871. Th. Hauch-Fausbøll: Slægtshåndbogen, 1900 139-44. Paul Hennings: Ahnetavle for fire søskende Hennings, 1917 35f. Slægtstavlesamlingen 1931. Slægten D.-P., 1943.

Hans H. Worsøe

Dorph, A., se Dorph, N. V. (1783-1858).

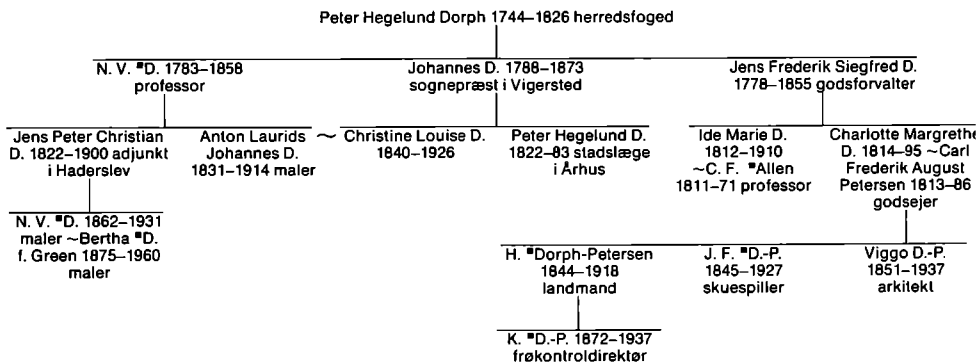
Dorph, Bertha Olga Vilhelmine Herlich, 1875-1960, maler. *4.6.1875 i Kbh. (Garn.), †25.2.1960 på Hillerød centralsygehus, begr. Søllerød kgd. F: vekselerer, senere chilensk konsul Hans Carsten Theodor Green (1838-1909) og Anna Kirstine Hansen (1851-1929). ~2.6.1900 i Kbh. (Cit.) med maler N. V. *D., *19.9.1862 i Haderslev, †21.9.1931 på Rigshosp., Kbh., begr. i Søllerød., s. af adjunkt Jens Peter Christian D. (1822-1900) og Anna Wolfgang-Petersen (1838-1927).

D. uddannedes privat hos G. *Seligmann, P. *Ilsted og H. *Slott-Møller og ved et studieop-

hold et års tid i Berlin 1897-98. 1902 foretog hun en længere rejse til Italien med et stipendium fra akademiet. Hun debuterede på Den frie udstilling 1899 (under sit pigenavn), men har siden 1901 udstillet på Charlottenborg. Hun vakte opmærksomhed straks med portrætter der stod under indflydelse af italienske 1400-tals malere, og havde hurtigt succes da hun gled over mod en engelsk påvirket stil. Højdepunktet nåedes med det anselige figurbillede *Hos den unge Barselkone*. 1907 der indbragte hende både akademiet store stipendium og udstillingsmedaljen. Overvejende består D.s maleri af portrætter, især børn og unge piger, samt blomsterbilleder. Med deres lyse farver, dekorative anstand og let elegiske sentiment vandt hendes billeder borgerskabets hjerter (*Min lille Søn Ole*, 1904 (Rander museum), *Ung Pige med et Brev*, 1912) og hun blev en søgt børneportrættist. I øvrigt beskæftigede hun sig med kunstindustri (møbler, sølvplakater) og malede et par altertavler (Vejgaard kirke i Ålborg amt, Ollerup kirke på Fyn). Med stor energi varetog hun forskellige offentlige hverv som medlem af bestyrelserne for Friluftsteatret (medstifter 1910) og Kvindelige kunstneres samfund og formand for Tegne- og kunstindustriskolen for kvinder (fra 1928). Sammen med sin mand havde hun i mange år en stærk besøgt malerskole. Billeder af hende findes i Århus, Maribo, Odense og Randers museer, og Charlottenborg-udstillingen ejer portrættet af Bertha Wegmann. □Mal. af N. V. Dorph, 1902. Selvportr. på malet gruppebillede 1903-04. Af billedet på tegnet gruppe af Rasmus Christiansen 1908, samt på malet gruppe af N. V. Dorph 1909. Foto.

Hver 8. dag 14.4.1907 (interview).

Sigurd Schultz

Dorph, Niels Vinding, 1783–1858, filolog. * 26.3.1783 i Stege, † 10.11.1858 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: herredsfoged Peter Hege-lund D. (1744–1826) og Ida Margrethe Schiern (ca. 1743–1815). ~ 6.8.1819 i Viborg med Louise Amalie Bloch, * 21.6.1799 i Kbh. (Holmens), † 12.5.1881 sst. (Jac.), d. af sognepræst, senere biskop Jens *B. (ca. 1760–1830) og Christine Meincke (1782–1824).

D. blev student fra Vordingborg 1801. Han var en noget indesluttet og tilbageholdende natur og havde trang til at folk skulde komme ham i møde. Der vedblev at være noget undseligt i hans væsen; men hans fintfølende sind skaffede ham mange trofaste venner, såsom St. St. *Blicher, Oehlenschläger, F. C. *Sibbern, P. O. *Brøndsted, J. P. *Mynster, C. C. *Hall, flere komponister og skuespillere. 1804 tog han teologisk embedseksamen, blev derefter lærer ved Metropolitanskolen og besøgte det pædagogiske seminarium. 1809 tog han filologisk embedseksamen og blev s.å. adjunkt i Viborg. Dette var dengang en livlig by hvor man søgte at dulme de pinagtige politiske og økonomiske forholds tryk med et muntert æstetisk liv, og D. blev medstifter og ivrigt medlem af en dramatisk klub; han skal også selv have spillet ypperligt. Kuhlau satte musik til hans vørsang *Saa est du kommen da. o Vaar, til Norden*. 1818 blev han overlærer; han udgav nogle latinske skoleprogrammer om de gamle Etrusker og de Gamles udsagn om rustsygdom i Sæden. 1820 oversatte han Horats' oder i prosa.

D.s bekendtskab med Blicher som på den tid strejfede Jylland igennem bragte ham til at lægge sig efter det rotvælske (tarnes) sprog hvortil han 1824 udgav en lille ordbog; han havde lært det af en tater der sad i Viborg tugthus. Han udgav fremdeles Horats (1823) og Virgil (1829) samt en latinsk grammatik (1825). 1827 blev han konrektor i Viborg, 1829 rektor i Horsens; men 1833 søgte han sin afsked på grund af en brystsvaghed. Han drog derpå til Kbh. hvor han tilbragte sin tid med æstetiske sysler, og hans store interesse for skuespilkunsten bragte ham til at oversætte og bearbejde en hel del stykker for teatret. især Sheridans *Bagtalelsens skole*. 1856 blev han direktør for Det kgl. teater men stod i et meget vanskeligt forhold til den „finansielle“ kommitterede, justitsråd Harald *Christensen, der aldeles trængte ham i baggrunden og søgte at unddrage ham også den kunstneriske ledelse, så han dybt skuffet ved sæsonens slutning søgte sin afsked. De fornødne administrative evner manglede han vel også. – 1841 udgav D. en oversættelse af *Niels Klims underjordiske rejse* med historiske og litterære oplysninger af C. C. *Werlauff. Hans varige betydning for dansk litte-

ratur må imidlertid søges i hans oversættelse af græske dramer. 1844 udgav han P. O. Brøndstedes efterladte skrifter, bl.a. oversættelsen af Aischylos' *Orestias*, og hans *Rejse i Grækenland*. Også Oluf *Worms oversættelser af klassiske forfattere udgav D. 1829–40. Selv leverede han dernæst 1851–52 en metrisk oversættelse af Sophokles' tragedier, 1854 af fire af Aischylos' tragedier og endelig 1856–58 af fire af Aristophanes' komedier. Disse oversættelser er læselige og skrevet i et godt dansk sprog hvori originaltekstens mening kommer til sin ret; men hist og her savner man noget af dens finere lyriske sving og metriske ejendommelighed. – Sønnen Anton Laurids Johannes D., * 15.2.1831, † 12.1.1914 blev efter akademiets tegneskole uddannet som maler hos Eckersberg og Marstrand og opnåede en vis position som portrætmaler. Fra 1857 fulgte han N. L. Høyens nationale parole i skildringer af sjællandsk fiskerliv. Desuden malede han et større antal altertavler, hvoraf *Christus lader de små børn komme til sig* findes i Holmens k. i Kbh. (N.V.D.) Tit. professor 1840. – R. 1857. □Mal. af Jørgensen? ca. 1830. Relief af O. Evens, 1857, tegn. af A. Dorph.

C. Berg i Tidsskr. for philologi og pædagogik I, 1860 90f. Th. Overskou: Den danske skueplads VI, 1876. H. Christensen: Det kgl. teater 1852–59, 1890 215–40. Johanne Luise Heiberg: Et liv genoplevet i erindringer II, 1891 174–82. Horsens statsskole 1532–1932, 1932 123–32. – Breve i Kgl. bibl.

*Hans Aage Paludan**

Dorph, Niels Vinding, 1862–1931, maler. * 19.9.1862 i Haderslev, † 21.9.1931 på Rigshosp. i Kbh., begr. i Søllerød. F: adjunkt Jens Peter Christian D. (1822–1900) og Anna Wolfgang-Petersen (1838–1927). ~ 2.6.1900 i Kbh. (Cit.) med maler Bertha Olga Vilhelmine Herlich Green (*Dorph, Bertha), * 4.6.1875 i Kbh. (Garn.), † 25.2.1960 på Hillerød centralsygehus, d. af vekselser, senere chilensk konsul Hans Carsten Theodor Green (1838–1909) og Anna Kirstine Hansen (1851–1929).

Efter krigen 1864 flyttede faderen, der var ansat ved latinskolen i Haderslev, til Kbh. Her voksede D. op, tog præliminæreksamen, stod et år i malerlære og dimiteredes fra Teknisk skole til akademiet hvor han optoges jan. 1880. Han gennemgik akademiets skoler til og med jan. kvartal 1884, men forlod dem uden at tage afgang og uddannede sig videre i Kunstnernes studieskoler under P. S. *Krøyer og L. *Tuxen. D.s virksomhed er nøje knyttet til Charlottenborg-udstillingen hvor han udstillede næsten hvert forår 1884–1931, og som arrangerede en mindeudstilling for ham efteråret 1932. Desuden deltog han

med held i en række udenlandske udstillinger: Jubilæums-udstillingen i Berlin 1891 (Mention Honorable for *Lawn-Tennis*), Verdensudstillingen i Chicago 1893 (guld-medalje for *Maaneskinsnat*), udstillingerne i München 1906 (guld-medalje) og Rom 1911, de danske udstillinger i Brighton 1912, New York 1928, Helsingfors 1929. Akademiet tildelte ham årsmedaljen 1. gang 1904 for et portræt af *generalkonsul Delcomyn* (Odense museum) og 2. gang 1907 for to dekorative vægbilleder *Over Seinen til St. Germain* og *Paa Terrassen ved St. Germain*. – Ligesom sine jævnaldrende H. "Slott-Møller og J. F. "Willumsen fik D. en svingende løbepbane. De var realister i 1880'erne, slog så over i de romantisk-lyriske strømninger i 90'erne og omkring århundredskiftet for heller ikke der at finde blivende sted. – D. reddede sig for sit vedkommende over i sin officielle virksomhed og i portrætmaleriet. Man kan beskrive D.s udvikling ved at nævne en række arbejder. 1890 *Lawn-Tennis* (Kbh.s boldklub), 1891 portrætterne af *Herman Bang*, *Holger Drachmann* og *J. C. Hostrup* hvor vægten er lagt henholdsvis på skildring af hverdagsmiljøet og på en forening af miljø og karaktertegning. 1902 malede han et stort, dekorativt, komponeret landskab til Martin "Dessaus villa Eltham og i årene omkring århundredskiftet skumrings- og måneskins-scenerier (*Sen Sommeraften med de badende piger*, 1898 (Hirschsprungs samling)) – lyriske stemninger, i hvilke han til dels fandt et gennembrud. Fra de samme år stammer også de to portrætter der stadig står som dem hvori han gav sine mest distingverede egenskaber, moderens 1902 (Nationalmuseet i Budapest) og generalkonsul Delcomyns (1903). Desuden leverede han tegninger til kunsthåndværket, især møbler.

Selv om D. senere vedblivende beskæftigede sig med dekorative og monumentale opgaver (ni store billeder, skildrende dansk erhvervsliv, til Nationalbanken; fuldendte 1924) var han hovedsagelig portrætmaler der efterhånden havde malet størsteparten af sin samtids fremtrædende personligheder til mange offentlige og private institutioner (bl.a. Fr.borg og rigsdagen). Til den offentlige side af kunstlivet knyttedes D. først som journalist, som Politikens ledende kritiker 1893–1902, redaktør af tidsskriftet *Kunst* 1. årgang. Han slap aldrig denne virksomhed men vedblev at levere artikler til dagblade og tidskrifter, i en årrække bl.a. nytårsoversigter til *Berlingske Tid*. Men i øvrigt gjorde hans repræsentative og formidlende egenskaber ham til en af kunstnerstandens centrale skikkelser på posten som Charlottenborg udstillingskomiteens formand (medlem 1912, formand 1914–26). Her-

til føjedes mange andre tillidshverv: medlem af akademirådet 1908–17 og fra 1921 til hans død, akademiets direktør 1931, medlem af gallerikommissionen, tilfornordnet Fr.borgmuseet, i bestyrelsen for Friluftsteatret i Dyrehaven samt for en række foreninger og selskaber til kunstens fremme, i flere tilfælde som medstifter. – Sammen med sin hustru ledede han i mange år en stærkt besøgt malerskole. Foruden ovenfor nævnte steder findes der arbejder af ham i Statens museum for kunst og Nordjyllands kunstmuseum; alterbilleder i Sønderbjerg og Odby kirker. □ Afbildet på tegn. af Rasmus Christiansen, 1883, af N. P. MoIs og af L. Find, 1897 (alle tre Fr.borg). Tegn. af Bertha Dorph, 1903 og mal. af samme 1903–04. Tegn. af Rasmus Christiansen, 1908. Karikaturer af Sv. Brasch og Axel Thiess, begge ca. 1910. Afbildet på Sigurd Wandels mal. af udstillingskomiteen 1912–13 (udstillingsfonden, Charlottenborg). Selvportr. 1926 (sst.). Foto.

Interview i Hver 8. dag 14.4.1907. – Viggo Stuckenberg i Ill. tid. 14.6.1903. Sst. 27.7.–3.8.1924.Th. Oppermann i Berl. tid. 18.9.1922, 22.9.1931 og 22.10.1932. Knud Pontoppidan i Politiken 22.9.1931 og Th. Faaborg i Dagens nyheder s.d. Sig. Schultz sst. 27.10.1932. – Brev og manus. i Kgl. bibl.

Sigurd Schultz*

Dorph-Petersen, Peter Henning, 1844–1918, landmand. * 5.4.1844 på Barfredshøj, Rerslev sg., Kbh.s amt, † 17.1.1918 i Århus, begr. i Rerslev ved Tåstrup. F: godsejer Carl Frederik August Petersen (1813–86) og Charlotte Margrethe Dorph (1814–95). ~ 1° 30.5.1871 i Kristiania (Trefoldighedsk.) med Johanne Jone Antonie Hielm Berg, * 25.11.1840 på Bråten gård, Hjeløen i Kristiania fjord, † 19.1.1884 på Barfredshøj d. af fængselsdirektor, overretsprokurator, cand.teol. og jur. Nils B. (1809–46) og Børgine Nilsine Hielm (1810–60). ~ 2° 7.12.1888 i Kristiania (Gl. Aker k.) med Karen Marie Nikoline Coucheron, * 5.6.1862 i Tromsø, † 16.2.1933 i Kbh., d. af skoledirektor, cand.teol. og phil. Peter Jacob Barthold C. (1828–1912, ~ 2° 1877 med Cathrine Marie Konow, f. Smit, 1841–1917 enke efter konsul, købmand Francis K., 1838–75) og Laura Nikoline Marie (Nina) Falser (1843–68). – Far til K. "D.-P. Bror til J. F. S "D.-P.

D.-P. blev student 1862 fra Borgerdydskolen på Christianshavn og 1868 cand.polyt. 1868–69 var han ingeniør ved Det danske hedeselskab, juni-dec. 1869 ingeniør på Knuthenborg. 1870 lærte han landvæsen og blev 1871 forpagter, 1887 eje af fædrenegården Barfredshøj som han opgav 1899. I denne periode tog han del i drøftelse a

tidens landøkonomiske spørgsmål hvortil hans livlige ånd og alsidige kundskaber gjorde ham udmærket egnet. Han var medlem af bestyrelsen for Kbh.s amts landboforening, 1887–1900 amtsrepræsentant i kreaturforsikringselskabet Kustos, 1888–1900 tillige revisor. Han havde særlig interesse for kvægbruget, fik en del præmier på dyrskuer, var en række år medlem af statstyre-skuekommissionen og ydede dygtige bidrag til belysning af avls- og fodringsspørgsmål i en mængde velskrevne artikler i Ugeskrift for Landmænd, Landmandsbladet, Nationaltidende o.fl. blade. Sammen med forstander R. J. Petersen-Brørup udgav han festskriftet *De danske Landmandsforsamlinger i det 19. Aarhundrede*, 1900; i Nationaløkonomisk Tidsskrift, 1893 skrev han en større afhandling *Om Forholdstaltvalgmaaden*, skrev desuden talrige artikler i Salmonsens konversationsleksikon o.a.st. 1900–17 var han direktør for kreaturforsikringsforeningen Kustos og boede i Århus. □Foto.

Ugeskrift for Landmænd 1918.

Anton Christensen*

Dorph-Petersen, Jens Frederik Siegfred, 1845–1927, skuespiller, teaterdirektør. * 9.4.1845 på Barfredshøj ved Tåstrup, † 20.12.1927 på Frbg. hosp., begr. i Kbh. (Vestre). F: godsejer Carl Frederik August Petersen (1813–86) og Charlotte Margrethe Dorph (1814–95). ~ 8.11.1872 i Kbh. (Frue) med Rose Cecilie Sødring, * 12.4.1850 i Kbh. (Slotsk.), † 24.4.1927 sst., d. af fabrikant, cand.polyt. Christopher Hansen S. (1822–81) og kgl. skuespiller Julie Weber Rosenkilde (Julie *Sødring, 1823–94). – Bror til H. *D.-P.

Da D.-P. 1863 var blevet student fra Borgerdydskolen på Christianshavn gik han i landvæsenlære, men afbrød uddannelsen og meldte sig til debut på Det kgl. teater hvor han 26.4.1867 optrådte første gang som Ruy Gomez i *Man kan, hvad man vil*. Han havde et smukt ansigt og en rank, sportstrænet skikkelse, men hans stemme egnede sig ikke til elskerroller. Sæsonerne ved nationalscenen var D.-P.s læretid; 1870–98 virkede han som skuespiller, senere også som inspektør og instruktør ved Folketeatret, og han besad således et nøje kendskab til den scene da han efter Severin Abrahams' død 1900 blev direktør. D.-P. var en dygtig forretningsmand der forstod at forny personalet med sådanne yngre talenter som passede til husets traditioner, fx Emil Helsingreen, Sigrid Andersen, Poul Reumert, Ellen Aggerholm. I to af de otte sæsoner han styrede, allierede han sig med fru Betty *Nansen, hvorved han i repertoirevalget i nogen grad kom bort fra Folketeatrets miljø som det el-

lers var hans styrke næsten hver sæson at ramme med et stykke der i udmærket udførelse samlede publikums teaterinteresse, fx G. Wiedes *Thumme-lumsen*, Conan Doyle's *Sherlock Holmes*, Meyer-Førsters skuespil *Hans Højhed*, Hj. Bergstrøms komedie *Lynggaard & Co.* og Emma Gads lystspil *Den mystiske Arv*. D.-P. blev en af de få danske teaterledere der kunne afslutte sin virksomhed som en formuende mand. Det skete 1908 da han forudså at hans scene ville få en konkurrent i Det ny teater på Vesterbro. Han udførte 400 roller i sit lange teaterliv og anså selv A. Rosenkilde og Frederik Madsen for at være sine uopnåelige forbilleder. Han var en dygtig og flittig rutinier med viljestyrke og forstand på skuespil-kunst, og når rollen smeltede sammen med hans personlighed, nåede han virkningsfulde resultater. Blandt hans roller kan især fremhæves bondetyper eller sergent Thim i *Alt for Damerne* og overlærer Mikkelsen i *Lynggaard & Co.* i hvilken han 14.5.1909 optrådte sidste gang. 1898–1900 var han skuespillerforeningens formand. – Tit. professor 1908. – R. 1907. □Træsnit 1879 efter foto. Tegn. af Godfred Christensen, 1892. Buste af Georg Jensen, 1894. Silhouet klippet af Else Hasselriis, 1915. Tegn. og mal. af Ebbe Nielsen, 1926. Tegn. af H. J. (Kgl. bibl.). Foto.

Erik Skram i Ill.tid. 24.4.1892. Rob. Neiiendam: Folke-teatrets hist. 1857–1908, 1919. Samme i Folketeatret 1845–1945, 1945. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Robert Neiiendam*

Dorph-Petersen, Knud, 1872–1937, frøkontrol-direktør. * 8.5.1872 på Barfredshøj, Rerslev sg., Kbh.s amt, † 26.9.1937 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: forpagter, senere proprietær H. *D.-P. (1844–1918) og Johanne J. A. H. Berg (1840–84). ~ 4.6.1903 i Kbh. (Jesusk.) med Thora Marie Madsen, * 27.12.1873 i Kbh. (Garn.), † 19.3.1967 på Frbg. (Diakonissestift.), d. af premierløjtnant, senere krigsminister W. H. O. *M. (1844–1917) og Albertine Henriette Petersen (1838–1919).

D.-P. tog 1891 studentereksamen fra Borgerdydskolen hvorefter han i fem år uddannede sig i godslandbrug – med dets betoning af planteavl – på sjællandske og lollandske gårde. Sekondløjtnantgraden 1894 var her et efterhånden traditionelt mellemstil for vordende landbrugs-specialister. Som nybagt landbrugskandidat fungerede han sommeren 1898 som assistent ved landbohøjskolens landbrugsafdeling og blev s.å. sekretær ved det netop etablerede statens planteavlsludvalg. Fem år senere blev den dygtige og ærgerrige D.-P., som i den mellemliggende tid havde videreuddannet sig bl.a. i plantefysiologi ved universiteterne i Kbh. og Jena, direktør for Statsfrøkontrollen i Kbh. Her var den rette

Dorph-Petersen, K.

mand på den rette post. Med utrættelighed og dygtighed fik han kontrollens virksomhed udbygget og forbedret så dansk frøavl og -handel efterhånden fik et afgjort kvalitetspræg. De danske græsmarker og da især bælgplantebestanden heri var hans hjertesag, jfr. værkerne *Om Avl af Græs- og Kløverfrø*, 1908 og -12 og *Forøg Udbyttet af Græsmarken!*, 1908. Da man netop i hans sidste leveår noterede dansk selvforsyning med kløverfrø satte man egentlig det bedst tænkelige monument over hans indsats her. Og dog var han ingenlunde snævert national eller for den sags skyld ensidigt agrarisk i sine synspunkter. Fra første færd arbejdede han på at udbygge det internationale samarbejde på frø-området. I 1924 var han med til at oprette den internationale frøkontrol-association og blev dens første præsident og redaktør af dens tidsskrift. Til en engagerende og fagligt velfunderet fremstillingsform kunne han føje særdeles gode sprogkunderskaber. Af samme grund havde landbrugsministerium og -organisationer bestandig bud efter ham når der skulle udpeges danske deltagere til internationale kongresser og møder – og prompte blev deltagelsen fulgt op af udførlige rapporter. Når de regionale landbrugsorganisationer holdt planteavlsmøder var D.-P. på pletten for at tale sin hjertesag. Det hører også med i billedet at han under I. verdenskrigs spekulationsfeber i frøavl og -handel uforfærdet talte helhedens, samfundets sag over for profitbegærlige frøfolk. At han ud over faglig anseelse nød kollegial tillid ses af de mange organisationsposter han efterhånden fik overdraget som bestyrelsesmedlem i Foreningen af danske landbrugskandidater 1916–22, næstformand 1920 og formand 1929 i den danske afdeling af Nordiske jordbrugsforskeres forening. Endvidere blev han indvalgt i Landhusholdningsselskabets bestyrelsesråd samt optaget som korresponderende medlem af en række udenlandske selskaber, såsom National Institute of Agricultural Botany, England, og det kgl. svenske landbrugsakademi. Af litterære arbejder kan ud over de allerede anførte nævnes *Statsfrøkontrollen 1871–1896–1921*, 1921, desuden en række artikler i leksika og frøkontrollens årlige beretninger. Ved landbohøjskolen var han censor siden 1908, desuden gæsteforelæste han på højskolen 1928–29 over landbrugets planteavl. – R. 1921. DM. 1927. □Foto.

Studenterne fra 1891, udg. Carl S. Petersen, 1916. Ugeskr. for landmænd, 1932 299f. O. H. Larsen i Tidsskr. for landøkonomi, 1937 789–96. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Erik Helmer Pedersen

Dorrien, Johan, se Stemann, C. L.

Dose, Ernst Ulrik, ca. 1656–1706, overkammersekretær, deputeret for finanserne. * ca. 1656 i herskabet Pinneberg, † 25.11.1706 i Kbh., begr. sst. (Petri k.). F: ukendte. ~ kort før 27.11.1697 i Kbh. med Margrethe Elisabeth Mohr (~ 2° 1708 med kammerråd Ernst Frederik Pflueg).

D. blev 1674 immatrikuleret i Rostock, 1676 i Wittenberg, 1677 i Giessen. 1681 blev han immatrikuleret ved universitetet i Kiel, 1684 i Orléans. og i Leidens universitetets matrikel nævnes 1688–89 den 32-årige „Holstener“ D. som juridisk studerende og hovmester hos grev Carl Ahlefeldt († 1722). Han trådte derefter i kronprins Frederiks tjeneste og fulgte ham på udenlandsrejser 1692–93 som kasserer. Efter hjemkomsten blev han dennes kammersekretær (1694) og havde betydelig indflydelse på styrelsen af hans gods Jægerspris. Efter tronskiftet blev han overkammersekretær og 1701 tillige deputeret for finanserne. Som overkammersekretær havde han bestyrelsen af partikulærkassen og dermed ledelsen af kongens byggeforetagender, som Frb. slot i dets ældre skikkelse (1699–1703), operahuset i Fredericiagade (1701–03, nu østre landsret) o.fl. Bygningsvæsenet blev 1702 lagt under Wilhelm Friedrich v. *Platen; D. beholdt derimod bestyrelsen af Jægerspris som efter tronskiftet var lagt under rentekammeret, og da dronning Louise 1701 fik godset Hørsholm udfoldede han ligeledes megen virksomhed her. Efter hans forslag blev Donse krudtmølle anlagt (1704). D. var også medlem af den kommission for hvilken udkastet til forordningen af febr. 1702 om vordedfriheden blev forelagt. I egne forhold som i andres tjeneste viste han sig som en foretagsom og energisk mand. Således erhvervede han 1704 privilegium på nogle store inddæmningsarbejder i Oldenburg og anlagde 1705 Moss jernværk i Norge.

Hist.t. II. r. VI, 1960–62 303. – J. G. Lesser i Danske mag. 8.r.1, 1957–61 5 22.

Fr. Weilbach*

Dowland, John, 1563–1626, lutenist, komponist. * vistnok i Dublin, Irland, † 20./21.12.1626 i London. Gift.

D. studerede i begyndelsen af 1580erne lutspil i Frankrig, blev Bachelor of Music i Oxford 1588, fortsatte en tid lang studierne på kontinentet (lærte i Tyskland Gregorio Howett, i Italien Luca Marenzio og Giovanni Croce at kende), tog Doctor of Music-graden 1597 i Cambridge og var allerede vel kendt i sit fædreland (jfr. sonnet-strofen: „Dowland to thee is dear . . .“) da han 1598 ansattes som lutenist ved Christian IVs hof, i hvilken stilling han arbejdede (dog afbrudt

ved rejser til England) indtil 1606 da forholdet til kongen synes kølnet. Efter sin hjemkomst til London har han haft en del modgang (Henry Peachems digt 1612 i „Minerva Britannac“ beklager hans ensomhed og forglemmelse), men han opnåede dog 1612 at blive en af de seks kgl. lutenister der var ansat ved Charles Is hof og fungerede som sådan til sin død. – Før sin ansættelse i Danmark havde D. påbegyndt udgivelsen af det værk der fastslog hans ry som komponist *The first Booke of Songs or Ayres of foure Parts, with Tableture for the Lute . . .*, 1597 (nye udg. 1600, 1603, 1608, 1613); fortalen til anden del af værket er dateret Helsingør, 1.6.1600; tredje del der også er komponeret i Danmark udkom 1603. I disse berømte sange som D. utvivlsomt selv har sunget til lut viser han sig som en af de bedst begavede musikere fra den Elizabethanske tid; påvirkninger fra Italien er til stede, men D. har trods alt formået at fastholde en særpræget tone. Et kendt værk blev også hans „Taare-Pavaner“ (*Lachrymae, or seven Teares figured in seven passionate Pavans . . .*), femstemmige, for lut og strygere, 1605, dediceret Christian IVs søster, dronning Anna af England. Et fjerde bind arier (*A pilgrim's solace*) udkom 1612, oversættelsen af Andreas Ornitoparchs kendte teoretiske værk „Micrologus“ 1609. En del af D.s kompositioner der i øvrigt også omfatter madrigaler findes i lutværker fra 1600-tallets begyndelse, heriblandt også en gaillarde der benævnes Christian IVs gaillarde. D. er en betydelig melodiker, hans lutsange er af inderligere, ofte mere lyrisk præg end mange af samtidens sanglige kompositioner. Som dyrker af solosangen med akkompagnerende instrument er han en karakteristisk og betydelig repræsentant for det store omsving ved århundredets slutning fra den ældre satsteknik til senrenæssancens monodiske kompositionsprincipper.

J. D.: *The first booke of songs or ayres*, London 1844 = *The musical antiquarian society*, Publ. XII. Ny udg. ved E. H. Fellowes, London 1920 = *The English school of lutenist song writers I-II.* – A. Hammerich: *Musiken ved Chr. IVs hof*, 1892. Samme: *Dansk musikhist.* indtil ca. 1700, 1921 152. W. Barclay Squire i *The musical times*, London 1896 793f og 1897 92f. E. H. Fellowes: *The English madrigal composers*, Oxford 1921 (2. udg. 1948). H. Panum i *Årbog for musik*, 1923 41. Diana Poulton: J. D., London, Berkeley 1972. – S. A. E. Hagens papirer i Kgl. bibl.

Erik Abrahamsen*

Drachardt, Christian (døbt Christen) Lauritzen, 1711–78, missionær. Døbt 26.6.1711 i Skelskør, † 18.9.1778 i Nain, Labrador, begr. sst. F: købmand Lauritz Christensen D. (1685–1721) og Maren Christensdatter Høystруп (ca.

1692–1733). ~ 1° 6.8.1745 i Ny Herrnhut med Rosina Thiem (Diem), døbt 4.1.1712 i Steinkirch, Winzendorf, Kreis Lauban, Schlesien, † 1.1.1751 i Ny Herrnhut, d. af Christoph T. ~ 2° 1770, formentlig i England.

D. kom efter faderens død til sin farbror Christen D., sognepræst i Skellerup, undervistes af ham til sit 18. år og sattes da i Nyborg skole hvorfra han blev student 1731. Han blev teologisk kandidate 1736, antoges derefter af missionskollegiet til alumnus på det grønlandske seminarium og undervistes i sproget af Hans Egede. Skønt denne hverken fandt ham sprogbevaget eller egnet til missionær ordineredes han 1739 og udsendtes til Godthåb. Stærkt pietistisk påvirket hjemmefra følte han sig straks tiltrukket af de mæhriske brødre ved Ny Herrnhut. I begyndelsen var han „bange for deres Ordninger“ som han fandt ulutherske, men efterhånden sluttede han sig nærmere til dem og optog deres missionspraksis hvorved han kom i strid både med sin kollega A. v. W. *Sylov og med Hans Egede der advarede missionskollegiet mod ham. Kollegiet holdt imidlertid hånden over ham og forflyttede Sylov hvorved D. fik helt frie hænder. Nu udtalte han sig i breve til Danmark stærkt nedsettende om Hans Egedes missionsgerning, skrev derimod til grev N. L. *Zinzendorf og bad denne skaffe sig en herrnhutisk hustru, efter hvis ankomst han sluttede sig helt til brodermissionen og til sidst endog flyttede til Ny Herrnhut hvorhen han ligeledes søgte at drage hele den godthåbske menighed, uden at dette dog lykkedes. Hans Egede tilrådede nu at kalde ham hjem men kollegiet ville ikke, hvilket uden tvivl var medvirkende årsag til at Egede trak sig tilbage fra den grønlandske mission. – D. var den missionær som næst efter Hans Egede virkede længst i Grønland i missionens første periode. Han nærrede oprigtig kærlighed til befolkningen og viste stor nidkærlighed i gerningen. Viceprovst Egill *Thorhallesen udtalte 1774 at D. „dannede Godthaabs Mission først til en ordentlig Menighed og har visselig været en af de flittigste Missionærer ved Godthaab“. Det var også D.s hensigt at blive i Grønland, men hustruens død og hans eget svigtende helbred tvang ham hjem 1751. Han levede derefter en årrække i Herrnhut og ernærede sig som porcelænsmaler. 1765 drog han i følge med Jens Haven til Labrador, men vendte snart tilbage og boede en del år i England. Efter at have indgået et nyt ægteskab drog han endelig 1771 på ny til Labrador hvor han virkede blandt eskimoerne til sin død.

Pers. hist. saml. I, udg. Th. Hauch-Fausbøll, 1900–07 555f. D. Cranz: *Hist. von Grönland II*, Lpz. 1768. H.

Drachardt, Christian

M. Fenger: Bidrag til Hans Egedes og den grøn. missions hist. 1721–60, 1879. H. Ostermann: Den grøn. missions og kirkes hist., 1921 89–93. 200 Jahre Brüdermission I, ved Karl Müller, Herrnhut 1931. F. Gad: Grønlands hist. II, 1969.

H. Ostermann*

Drachmann

Slægten føres tilbage til grovsmed Gert Drachmann, –1741, der indvandrede fra Bremen. Hans søn, grovsmed og ejer af Køge kro Gotthilf Florian D. var far til tømrermester Mathias D. 1763–1812.

Th. Hauch-Fausbøll i *Politiken* 15.1.1908.

Hans H. Worsøe

Drachmann, Anders Bjørn (Asbjørn), 1860–1935, filolog. * 27.2.1860 i Kbh. (Holmens), † 22.8.1935 på Haraldsgave, Bagsværd, urne på Hornbæk kgd. F: læge, senere professor A. G. *D. (1810–92) og Clara Josephine Sørensen (1836–1895). ~ 5.11.1887 i Kbh. (Garn.) med Ellen Sophie Bentzon, * 9.1.1866 i Kbh. (Garn.), † 28.1.1948 på Kbh.s sygehjem, Charlottenlund, d. af premierløjtnant af artilleriet, senere generalmajor Michael Frederik Liebenberg B. (1834–1910) og Caroline Frederikke Emilie Bang (1842–1928). – Far til A. G. *D. (* 1891). Halvbror til Holger *D. og Erna *Juel-Hansen.

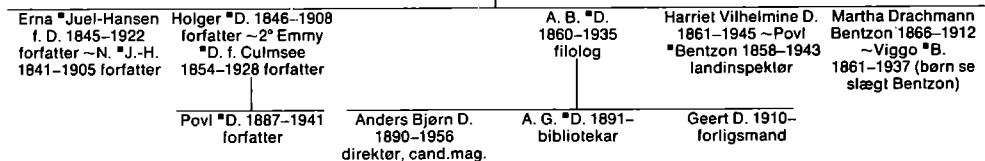
D. der udgik fra et højt kultiveret hjem kom som elev i Metropolitanskolen under V. *Pingels vækkende indflydelse, og det stod ham tidligt klart at han ville studere klassisk filologi. Umiddelbart efter studentereksamen 1877 blev han lærer ved Hauchs skole og fik her pædagogiske impulser fra A. G. Ø. *Hauch, men især blev bekendtskabet med J. L. *Heiberg (1854–1928) der også underviste her af afgørende betydning. Ved universitetet var især J. L. *Ussing og M. Cl. *Gertz hans lærere, og han deltog i J. N. *Madvigs sidste private forelæsninger; sammenlignende sprogvidenskab beskæftigede ham en del. 1881–82 studerede han i Strasbourg; i en længere periode havde danske klassiske filologer ikke studeret i Tyskland, og D. blev den første

der kom ind i den banebrydende udvikling som i sidste halvdel af 1800-tallet fandt sted i den tyske filologi. Dette skulle senere få stor betydning for vor universitetsundervisning. I Strasbourg hørte D. Studemund, arkæologen Michaëlis og historikeren Heinr. Nissen; størst udbytte havde han af Rud. Schoells undervisning. I sit senere liv har han dog følt sig nærmest knyttet til engelsk åndsliv. 1884 blev han cand.mag. 1887 deltog han med to afhandlinger om Catuls digtning og Guderne hos Vergil i en professorskonkurrence i Oslo; her sejrede han men opnåede alligevel ikke posten. Han blev dr.phil. 1891 og 1892 docent ved Kbh.s universitet. Heiberg der havde en langt rigere videnskabelig produktion bag sig blev 1896 Ussings efterfølger som professor. D. blev 1905 ekstraordinær professor; først ved Gertz' afgang 1918 blev han ord. professor; 1926 da han blev formand for Carlsbergfondets direktion tog han sin afsked fra universitetet.

De nævnte to første afhandlinger fra 1887 er en frugt af den æstetiske interesse Pingel havde vakt hos D., og viser hvor selvstændigt han forstod at udnytte hvad han havde lært i Tyskland. Den for D. ejendommelige logiske fremstilling og skarpsindighed træder allerede frem her. Disputatsen *Moderne Pindarfortolkning*, 1891, giver en tilintetgørende kritik af den symboliserende fortolkning der i Tyskland i 60 år havde tilsløret forståelsen af de vanskelige digte, desuden positive bidrag til fortolkningen. D.s videnskabelige virksomhed kom herefter ved Heibergs indflydelse ind i andre baner. Venskabet fortsattes til Heibergs død, i over 40 år læste de til stadighed græske forfattere sammen. Skønt D. var nogle år yngre end Heiberg har hans indflydelse på denne været stor. Heiberg fik imidlertid D. ind på sit eget felt, udgivervirksomheden. På opfordring af den tyske filolog Ed. Schwartz påtog han sig en ny udgave af Scholierne (den antike kommentar) til Pindar. Forbilledet for udgaven var Schwartz' udmærkede udgave af Scholierne til Euripides; D.s udgave står fuldt ud på højde med Schwartz' og fastslog hans ry i udlandet. Bind I kom 1903, II 1910, det 3. og sidste med

Mathias Drachmann 1763–1812 tømrermester

A. G. *D. 1810–92 læge

registre der er blevet et forbillede for alle lignende arbejder først 1927. Til udgaven slutter sig flere specielle mindre afhandlinger. Allerede under udarbejdelsen af dette værk begyndte D. forarbejderne til en første udgave af et sent græsk glossar, Kyrillos (Die Überlieferung des Lyrik-glossars) der foreligger i flere recensioner og er kilde for de fleste byzantinske lexica. Dette værk afsluttedes 1936. 1912 overtog D. ledelsen af Corpus lexicographorum graecorum der sørger for disse vigtige lexicas udgivelse. Den klassiske filologis sikre metode blev nu anvendt på den store udgave af Kierkegaard som blev foranstaltet på D.s initiativ og som D., Heiberg og H. O. "Lange udsendte 1901–07; den betegner et uhyre fremskridt i dansk udgivervirksomhed. For de anvendte principper har D. gjort udførligt rede i *Tekstkritik, anvendt paa Søren Kierkegaards Skrifter* (i „Udv. Afhandl.“, 1911 154–74), en afhandling der indeholder en mængde skarpsindige og rammende iagttagelser og er lærerig for enhver filolog. D.s mesterskab i udgiverteknik træder også frem i en anmeldelse af Stählin's „Editionstechnik“ (i Nord. Tidskr. f. Fil. 1910–11). Den af Union académique internationale 1932 udgivne brochure „Emploi des signes critiques, disposition de l'apparat etc.“, redigeret af D. og belgieren Bidez (K. "Hude havde også deltaget i forarbejderne) er sikkert i alt væsentligt D.s værk; denne kodifikation af den klassiske filologis formsprog tør betragtes som afsluttende. D.s hovedværk er udgivervirksomheden men mange værdifulde afhandlinger (de ældre i „Udv. Afhandl.“) viser at hans interesse fuldt så vel gælder skrifternes indhold. I historien fremdrager han, der her fortsætter Madvigs værk, de retslige problemer; hertil hører lærebøgerne *Romersk Statsforfatning*, 1903, *Romersk Statsforvaltning*, 1924 og *Romerske Retskilder*, 1907 (i samarbejde med H. Federspiel). Den indtrængende fortolkning der gav hans forelæsninger så stor værdi har kun affødt ret få afhandlinger, deriblandt den skarpsindige *Zur Cirisfrage* (om et uægte digt af Vergil, 1908). Mest tilgængelig er hans forklaring i oversættelsen af et udvalg af Pindars digte, 1910. Den sikre fortolkning og hans medfødte gode stil har gjort ham til en god oversætter, bl.a. af Sueton, Plutarch og Demosthenes' kranstale. Herhen hører også fortolkningen af et dunkelt sted i Holbergs Levnetsbreve (i „Holberg Aarvog“ 1921), hvor alle tidligere oversættere var gået hen over vanskeligheden. De religiøse forestillingers udvikling har D. behandlet med stor forkærlighed. Særlig Aischylos har optaget ham; afhandlingen om skyld og nemesis hos denne er en af hans bedste. *Atheisme i det antike Hedenskab* (univ. progr. 1919, oversat

til eng.) er et grundigt arbejde men står i formel henseende tilbage for hans øvrige produktion. For videre kredse har D.s arbejder om kristendommens oprindelse betydet mest. Han bygger på den tyske kritik, men med stor selvstændighed, og hans undersøgelser går langt mere i dybden end hans danske forgængeres, A. C. "Larsens og "Ryberg Hansens, som han i mindre afhandlinger har taget stilling til. Hovedværket er *Kristendommens Oprindelse* (i „Verdenskulturen“, 1906, også som selvstændig bog), klart og levende, underbygget med den sikreste historiske opfattelse. *Paulus som Forfatter og Tænker*, 1913 føler omhyggeligt apostlenes mærkelige tankegang. Det jødiske grundlag for kristendommen fremhæves stærkt og ligger D.s naturel nærmere end mysteriereligionen. Om Kierkegaard der fra ungdommen af har beskæftiget D. stærkt har han skrevet et par mindre stykker. Den evne til at opfatte og skildre personligheder der er et hovedfortrin i de religionshistoriske skrifter har sat frugt i flere nekrologer. Den ældste, af landinspektør L. "Bentzon, 1893, giver vigtige bidrag til D.s egne anskuelser. Nekrologerne over Madvig, Heiberg, Gertz og Kr. Erslev er indtrængende i karakteristik og dog båret af dyb følelse. D. har været meget optaget af nyere litteratur, særligt engelsk, og har skrevet mindre stykker om Browning og sin yndlingsforfatter Trollope.

D.s produktion vejer mere ved kvalitet end ved kvantitet; sikkert har den megen praktiske virksomhed han deltog i været skyld i at kun få større værker foreligger, hvortil kom at hans helbred i længere perioder var dårligt. I hans yngre år optog skolevirksomhed en stor del af hans tid. 1888–97 var han forstander for N. Zahles artiumsklasser og var også derefter lærer på skolen; han underviste mest i græsk, men også i tysk, engelsk og dansk stil; han stillede store fordringer til eleverne og gav mange impulser til videre studier. Endnu mere har D. betydet som universitetslærer. Hans klarhed og alsidighed gjorde ham til en fremragende professor; hos ingen har man bedre kunnet lære filologisk metode. På heldig måde supplerede han Heibergs inspirerende, men mere usystematiske undervisning, og der bestod også her et frugtbart samarbejde mellem de to venner. 1894 blev de begge sendt til Tyskland for at undersøge hvorledes seminarundervisningen ved universiteterne virkede, og denne undervisningsform blev så indført herhjemme hvor navnlig Kr. "Erslev var den drivende kraft. Erslev havde været D.s ven fra studentertiden, og som videnskabelige typer stod de hinanden nær. De arbejdede sammen i Folkeuniversitetsforeningen hvor D. var medlem af

udvalget 1898–1917, sekretær 1898–1908. Dette samarbejde blev nu fortsat i Carlsbergfondets direktion hvori D. indtrådte 1913. Medlem af Videnskabernes selskab blev han 1903, formand for dets historisk-filosofiske klasse 1930. Mens D. i sine yngre dage ikke havde megen indflydelse kom han efterhånden til at spille en vigtig, omend ikke fremtrædende rolle, hvortil han ved sin samvittighedsfuldhed, retfærdighedssans og menneskekundskab udmærket egnede sig. 1926 efterfulgte han Ersev som formand for Carlsbergfondet og fortsatte væsentligt i dennes spor. Hans store interesse for alt videnskabeligt arbejde blev meget påskønnet; skønt han ellers næsten aldrig trådte offentligt frem, repræsenterede han med stor værdighed. 1933 nedlagde han dette hverv og også næsten alt arbejde i de forskellige udvalg han var indvalgt i. Samtidig blev han valgt til præsident for Videnskabernes selskab men trådte tilbage 1934. – R. 1913. DM. 1922. K.² 1930. K.¹ 1933. □ Portrætteret af Herman Vedel på billede af Carlsbergfondets direktion, 1926 (Videnskabernes selskab). Mal. af Johan Rohde, 1928.

Bibliografi i Det kgl. da. vidensk.s selsk.s oversigt 1935–36 135–39. – Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1891 142–44. – C. Høeg i Berl. tid. 26.2.1930. Hans Ræder i Det kgl. da. vidensk.s selsk.s oversigt 1935–36 121–34. – Papirer og breve i Kgl. bibl. Levnedssberetning i ordenskapitlet.

Ada Adler*

Drachmann, Andreas (Anders) Georg, 1810–92, læge. * 22.11.1810 i Kbh. (Petri), † 2.7.1892 i Tårnbæk, begr. i Kbh. (Holmens). F: tømrersvend Mathias D. (1763–1812) og Louise Christiane Kobiersky (1767–1853). ~ 1° 3.2.1844 på Frbg. med Vilhelmine Marie Stæhr, * 12.6.1820 i Kbh. (Helligg.), † 11.3.1857 sst. (Holmens), d. af hørkræmmer Hans Jørgen Henning S. (1785–1852) og Emilie Julie Theresia Qvist (1793–1876). ~ 2° 14.9.1859 i Skibby med Clara Josephine Sørensen, * 19.2.1836 i Hjørring, † 2.3.1895 på Frbg., d. af rebslagermester Ferdinand S. (1806–80) og Anne Marie Thomsen (1804–52, ~ 1° 1823 med skomagermester Harboe Meulengracht; ægteskabet opløst 1831). – Far til A. B. *D., Erna *Juel-Hansen og Holger *D.

D. begyndte som barberlærling at studere kirurgi og var konst. skibslæge 1831–40, men tog først kirurgisk eksamen 1836 og blev kar. reservekirurg i søetaten s.å. Han studerede videre og tog 1839 den nye samlede lægeeksamen hvorefter han vedblev at gøre tjeneste i søværnet, først som underlæge ved Søetatens hospital, senere som fast underlæge fra 1842 til krigen 1848–49

da han blev overskibslæge. 1852–62 var han læge ved batteriet Trekroner og karantænelæge. Han var overlæge ved lazaretet i Kbh. 1864. – D. interesserede sig som kirurg navnlig for det ortopædiske speciale som han studerede både i Danmark og på studierejser (bl.a. i Frankrig og Tyskland), og han praktiserede i Kbh. fortrinsvis som ortopæd (navnlig ryggradens sygdomme) indtil han så sent som 1884 trak sig tilbage til privatlivet. 1845–51 var han læge ved Langaards ortopædiske institut på Store Tuborg ved Kbh., 1859 oprettede han det første institut for medicinsk gymnastik i Kbh. og 1865 et institut for medicinsk-ortopædisk og udviklingsgymnastik som han bestyrede sammen med kollegaen professor Imm. Schiødt til dennes død 1873 og derefter alene til 1884. På dette institut behandlede ikke alene patienter, men uddannedes også kvindelige lærerkræfter fra hovedstaden og provinsen i „pædagogisk gymnastik“. – D. har skrevet en del ortopædiske arbejder hvoriblandt *Om Rygradens Sidekrumning*, 1852 og *Om Spondylarthritis*, 1855; desuden talrige afhandlinger i Ugeskrift for læger, Nordisk medicinsk archiv o.a. af datidens lægevidenskabelige tidsskrifter hvor han, der var en usædvanlig og meget alsidigt begavet mand, med stor energi fremførte og forsvarede sine teorier og meninger i ofte lidenskabelige polemikker. Hans største betydning for eftertiden ligger dog ikke alene i hans ortopædiske arbejder og praktiske virksomhed som ortopæd, men navnlig i hans glødende interesse for forbedring af de forhold hvorunder den opvoksende ungdom, navnlig den kvindelige, undervistes i skolerne, for sundhedsforholdene og alt hvad der henhører under begrebet skolehygiejne, samt i hans utrættelige kamp for indførelse af en for piger egnet gymnastik (i modsætning til den „militæriske gymnastik“). Hans vigtigste arbejder på disse områder er *Om vore Pigebørns fysiske Opdragelse og om Gymnastikens Indførelse som Undervisningsfag i vore Pigeskoler* (i Hygiejniske Meddelelser V, 1866–68 42–80) samt *Gymnastik for den kvindelige Ungdom, i Skolen og Hjemmet*, 1869. D. var den første i Danmark der kæmpede for og anvendte en egentlig kvindegymnastik helt forskellig fra mandsgymnastikken, og han er derved blevet banebryderen for en del af de principper for kvindegymnastik der har sejret i vore dage. D.s store sociale indsigt og arbejdskraft benyttedes i forskellige kommissioner, således 1859 i kommissionen for karantænelovgivningens revision og 1882 i kommissionen til undersøgelse af sundhedsforholdene i skolerne. – Dr.med.h.c. i Uppsala 1877. Tit. professor 1860. – R. 1848. DM. 1890. □ Mal. af Axel Helsted. Foto.

indringer i Tilskueren, 1888 446–82; 1890 492–512 69–96. Min rejse gennem livet I–II, 1942–43 = Svundne tider I–II (selvbiografi). Georg Brandes og A. G. D. i brevveksl., udg. Geert Drachmann, 1967. – Julius Petersen i Ill. tid. 10.7.1892. H. Selmer i Bibl. for læger r.III, 1892 485f. Erna Juel-Hansen i Mit hjem I, 1911 3–45. Vilh. Hansen: Jernbaneliv, 1918 103f. Holger Drachmann i breve til hans fædrenehjem, udg. Harriet Lentzon, 1932. J. Genner: The medical society of Copenhagen 1772–1972, 1972 159f. Harald Jørgensen: 'anføreforsorgen' i Danm. gennem 100 år, 1972 27f. – 'apirer i Rigsark.

Otto C. Aagaard*

Drachmann, Aage Gerhardt, * 1891, bibliotekar. 22.10.1891 i Kbh. F: dr.phil., senere professor ved Kbh.s univ. A. B. *D. (1860–1935) og hustru Ellen Sophie Bentzon (1866–1948). Ugift. D. blev student fra Hanne Adlers fællesskole i 909 og bestod 1915 skoleembedseksamen i klassisk filologi og engelsk. Han ansattes ved universitetsbiblioteket som ekstraordinær assistent, blev 1919 underbibliotekar og var fra 1943 til an i 1956 tog sin afsked bibliotekar af 1. grad. D. foretog 1926–27 en længere studierejse til USA og kunne i kraft heraf indføre forskellige nyheder i bibliotekets virksomhed, bl.a. fotokopiering. Han overtog i begyndelsen af 1930'erne ledelsen af tidsskriftaccessionen og var 1938–56 leder af tidsskriftafdelingen i universitetsbibliotekets hovedafdeling i Nørre allé. Fra 1928 til sin dgang var han endvidere redaktør af den af biblioteket udgivne løbende medicinske bibliografi Index Medicus Danicus. 1929 virkede han nogle måneder som bibliotekar ved Den skandinaviske forenings bibliotek i Rom, ligesom han gennem mange år udførte et stort arbejde inden for Dansk standardiseringsråds udvalg vedr. biblioteks-, bog- og tidsskriftvæsen; fra 1935–38 var han formand for Organisationen for fagligt udnævnte tjenestemænd ved statens arkiver, biblioteker og museer. D. har opnået en international position som teologi-historiker; han disputerede i 1948 med *Ctesibios, Philon and Heron. A Study in Ancient pneumatics*, 1948, og inden for samme videnskabsområde falder *Ancient Oil Mills and Presses*, 1932, *Antikkens Teknik. Redskaber og Opfindelser i den græske og romerske Oldtid*, 1963, *Mechanical Technology of Greek and Roman Antiquity*, 1963, *Cæsars Bro over Rhinen*, 1965 og *Grosze griechische Erfinder*, 1967. Af D.s øvrige omtitende og meget vidtspændende litterære produktion kan nævnes *Ledetraad i Biblioteksarbejde for Ikke-Fagmænd*, 1931, *Dorothy L. Sayers som Dramatiker. Essayist og Æstetiker*, 1959, *De lavngivne Sværd i Saga, Sagn og Folkeviser*, 1967, *Hævnmotivet i Kiplings Fortællinger*, 1969, *ægøst og hans Guldhorn*, 1972. Hans ornitolo-

giske interesse har manifesteret sig i bogen *Hvad var det for en Fugl*, 1938 (2. udg. 1948). D. har desuden leveret bidrag til en lang række danske og udenlandske tidsskrifter o.l. inden for biblioteksvæsen, klassisk filologi m.v., ligesom han har været medarbejder ved Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Siden 1950 har han været medredaktør af det videnskabshistoriske tidsskrift Centaurus, og fra 1962–64 redaktør af Dansk sprogværn. – D. er medlem af en lang række internationale videnskabelige selskaber, og æresmedlem af Académie Internationale d'Histoire des Sciences og Deutsche Gesellschaft für Geschichte der Medicin, Naturwissenschaft und Technik samt medlem af Society for the History of Technology. Han modtog 1971 The Leonardo da Vinci Medal. Fra 1957–71 var han denominator for Elers Collegium, i hvis jubilæumsskrift fra 1941 han publicerede en bibliografi over kollegiets disputatser. – R. 1952. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1949 202f.

Palle Birkelund

Drachmann, Emmy, 1854–1928, forfatter. * 23.10.1854 i Køge, † 20.1.1928 i Roskilde, urne på Vestre kgd., Kbh. F: fabrikant Frederik Leopold Culmsee (1811–95) og Nicoline Rasmussen (1818–86). ~ 17.5.1879 i Kbh. (Pauls) med forfatteren Holger *D., * 9.10.1846 i Kbh. (Holmens), † 14.1.1908 i Hornbæk, s. af læge, senere professor A. G. *D. (1810–92) og Vilhelmine Marie Stæhr (1820–57). Ægteskabet opløst 1903. D. voksede op som den yngste af ni søskende på papirfabrikken Havreholm i Esrom som faderen ejede og lærte her som barn Holger Drachmann at kende. 13 år gammel flyttede hun med forældrene til Kristiania hvor hun var til hun 1876 rejste til Hamburg for at uddanne sig i sprog. Her opsøgte hun påny af Drachmann der havde brug for hende – uden at hun dog vidste at det var hans forhold til hendes søster Polly Thalbitzer der var baggrunden. Da dette blev klart brød hun op og tog stilling som tysklærer i et engelsk præstehjem. Under et feriebesej hos venner i Hamburg 1878 kaldtes hun pludselig af Holger Drachmanns søster Erna *Juel-Hansen til København. Årsagen var digterens sammenbrud efter at Polly havde forladt ham. Hun plejede ham og hjalp ham at komme til kræfter. Efter giftermålet tog de hans datter med Polly til sig og fik også selv børn. Det blev for ham rolige og produktive år men uden den inspiration der skabte de store værker. Hun hjalp ham med oversættelsen af Byrons Don Juan, og selv oversatte hun

Drachmann, Emmy

på hans tilskyndelse Gottfried Kellers *Den grønne Henrik* (1883–84) og efterhånden også bøger af Rudolph Baumbach, Peter Rosegger, Sergej Stepniak og P. Krapotkin o.fl.

1887 blev Drachmann fanget ind af sin forelskelse i varietepigen „Edith“, og de sidste år med ham indtil han 1892 forlod hjemmet blev pinefulde. Hun rejste med sine børn til Dresden og blev der fem år. Her indledte hun sit forfatter-skab med romanen *Grevinde Cossel*, 1899. Senere kom *Villa Mackenzie*, 1902, *Inger*, 1910, et forsøg på i fiktiv form at skildre ægteskabet med Drachmann, samt *Mødre*, 1914. Hendes *Erindringer* (indtil 1883) giver et nænsomt, forstående og forelsket portræt af den digter hun havde været betaget af siden barndommen, og som hun aldrig holdt op at beundre. □Tegn. af P. S. Krøyer, 1882 (Randers mus.). Tegn. af samme. Foto.

E. D. i *Juleroser*, 1916, i *Julegæsten*, 1919 30–34 og *Erindringer*, 1925. Breve fra og til Holger Drachmann I–IV, 1968–70. – G. Brandes: *Levned III*, 1908 43–46 95. – Breve og manus. i Kgl. bibl.

Sv. Cedergreen Bech

Drachmann, Holger Henrik Herholdt, 1846–1908, forfatter. * 9.10.1846 i Kbh. (Holmens), † 14.1.1908 i Hornbæk, urne på Skagen. F: læge, senere professor A. G. *D. (1810–92) og Vilhelmine Marie Stæhr (1820–57). ~ 1° 3.11.1871 i Gentofte med Vilhelmine Charlotte Erichsen, * 6.5.1852 i Rønne, † 4.2.1935 i Kbh. (~ 2° 1878 med proprietær Valdemar Hilarius Kalkau, 1851–1925), d. af prokurator, senere auditor og kancelliråd Thomas E. (1806–86) og Michella Cathrine Westh (1812–90). Ægteskabet opløst 1878. ~ 2° 17.5.1879 i Kbh. (Pauls) med Emmy Culmsee (*Drachmann, Emmy), * 23.10.1854 i Køge, † 20.1.1928 i Roskilde, d. af fabrikant Frederik Leopold C. (1811–95) og Nicoline Rasmussen (1818–86). Ægteskabet opløst 1903. ~ 3° 15.6.1903 i Skagen (b. v.) med Sophie (Soffi) Elisabeth Drewsen, f. Lasson, * 18.1.1873 i Kristiania, † 7.3.1917 sst. (~ 1° med ingeniør Paul Drewsen, 1866–1907), d. af regeringsadvokat Otto Carl Christian L. (1830–93) og Henriette v. Munthe af Morgenstjerne (1838–81). – Bror til Erna *Juel-Hansen. Halvbror til A. B. *D. D. blev født i det inderste Kbh., og faderen, der da var underlæge i marinen, tog ham ofte med sig ved besøg på skibe og forter; han legede gerne i havnen og ved stranden og tilbragte alle ferier hos slægt og venner i Nordsjælland. I Metropolitanskolen var Kr. *Arentzen hans foretrukne lærer der da og senere opmuntrede ham til opposition mod akademisk bornerthed. Han blev student 1865, men opgav at tage filosofikum, ville hellere være kunstner eller – dersom

talentet skulle vise sig at være for ringe – håndværker. Først efter en rejse til Skotland, Spanien og Sicilien var han sikker på sit kald som maler. Som marinemaler holdt han især til på Bornholm hvor han hvert år aflagde besøg fra 1861 indtil 1874. Her traf han sin tilkommende første hustru som et sekstenårigt „forunderligt tiltrækende Barn“. De forlovede sig 1869, og der kom derefter mere plan i hans arbejde. 1874 var de sidste år han udstillede på Charlottenborg; og efter 1876 var maleriet ham kun et bierhverv som han ganske vist vedblev at dyrke til sine sidste dage, dels for sin egen fornøjelses skyld, dels for i en snæver vending at kunne skaffe sig er beskeden indtægt. Den sidste af sine bøger har selv illustrerede var *Den hellige Ild*, 1899. Mer for hans digtning og hele syn på tilværelsen har malerperioden sin store betydning: han kom til poesien med en forståelse af den synlige verden og en forkærlighed for kunstnerlivet som næster ikke har sidestykke i dansk litteratur.

April-okt. 1871 opholdt D. sig i England hvor han lærte engelske proletarer og franske kommunarder at kende; han solgte billeder til aristokratiet og skrev korrespondancer hjem til Dagbladet. Efter sit bryllup med den strålende smukke Vilhelmine, „Fru Belli“ kaldet, havde han en opgangstid. Hans billeder gjorde lykke og efter at han havde fået pennen på gled åbne de der sig også en fremtid for ham som skribent. Nogle artikler om dansk marinemaleri i Ny dansk Maanedsskrift skaffede ham Georg Brandes' venskab; et bind fortællinger *Me Kul og Kridt*, 1872 viste ham som en underholdende folkelig prosaist; en samling *Digte*, s.å blev hans egentlige debut. Meget forskellig fra Kaalunds var hans rytmik og billedvalg vel ikke i denne samling, men den socialrevolutionære patos i digte som *Engelske Socialister*, *King Mo* og spotten over studenterne i *Foraarsstemnin*, skabte opmærksomhed om D.s navn – det var året efter Pariserkommunen og Georg Brandes forelæsninger. Retningen fortsattes i prosabogen *I Storm og Stille*, 1875 og digtsamlingen *Dæmpede Melodier*, s.å. Ved udgangen af året 1874 ophørte hans samliv med Vilhelmine; og da han efter et længere ophold i Hamburg og Nordtyskland vendte tilbage til Kbh. fandt han at hun havde forelsket sig i en anden. Det gav ham den rift som gjorde ham til den store digter; den tragiske indvielse. Overgangen til den nye og inderlige prosa danner fortællingerne *E Overkomplet*, 1876 (selvbiografisk) og *Ungt Blod* (tre noveller, deriblandt den turgenjevskede *Dædus*, i bogform først 1877) samt digtet *Med horisont*, 1875 med det skønne visionære billed af hans tabte brud.

n rejse gennem Tyskland og Tyrol til Venezia rakte D. i foråret 1876 hans digteriske gennemrud med digtet *Sakuntala* og elleve digte fra Venezia der blev trykt i Illustreret Tidende og det nittende Aarhundrede inden et års forløb. Denne synske, stemningsbårne, dybt musikalske, elt personlige poesi er fremkaldt af smertelige rindringer om forspildt livslykke; hustruens orklarede billede ligger bag drømmesynerne. I irense blev D. syg og svævede længe mellem liv og død (han havde altid haft svage lunger). Efter in hjemkomst i forsommeren 1876 oplevede an med en ung frue af den landlige overklasse, Polly Thalbitzer, et tidligere ungdomssværmeri, t kærlighedseventyr som blev indledningen til n ny mærkelig periode i hans livs historie. Den kæbnesvangre forelskelse røbedes i digtet *Sønner i Gurre*, trykt i Illustreret Tidende 20.8.1876 g i stærkt omdigtet form i romanen *Tannhäuser* jdk. marts 1877) som også vrimler af indlagte igte. Om vinteren tog han ophold i Paris som orrespondent for Dags-Telegrafen o.fl. blade, en marts-dec. 1877 var han atter i Danmark. Da genoptoges kærlighedsforholdet, de fik et arn sammen, og det var meningen at han n.å. år de begge var blevet skilt skulle rejse med ende til syden. Dette år er det rigeste i hans foratterskab: foruden en samling skitser fra Sønerjylland *Derovre fra Grænsen*, hans største ublikumssucces, og nogle sømandshistorier, igtede han en række liflige intime elskovskvad g talrige naturdigte. Tiden omkring nytår 1878 lbragte han med danske kunstnere i Paris og lretagne. Så vendte han hjem og bortførte fru, en måtte opleve at hun forlod ham med en anen sidst i juli 1878. Det er den anden store elkovstragedie i hans liv. De tre digtsamlinger *Iange ved Havet. – Venezia, 1877, Ungdom i Digt g Sang, 1879 og Ranker og Roser, s.å.* er fulde f jubel og smerte over denne tids udtømmelige igdom på oplevelser; også eventyrdigtet *Prinessen og det halve Kongerige, 1878* hører herhen, et var ment som en bryllupsgave til Polly. D. om først på ret køl efter denne storm da han 879 havde ægtet sin tabte elskedes søster, Emly Culmsee, til hvem digtcyklen *Sange til en Søter* i samlingen *Ungdom* er rettet. Han havde nder indflydelse af sin store kærlighed måttet åle forskellig uvilje og dadel, både privat og ofentlig; hans svingning i national og religiøs ensende bragte ham forbigående unåde og vaig mistillid hos det herskende brandesianske arti; hans stolte pukken på sin selvfølelse i et igt som *Rimbrev til Esrom Sø* (Ude og Hjemme, 4.2.1878) fremkaldte forarget modsigelse fra en nden kant. Nu erobrede han noget af sin folkeunst tilbage med sine nye værker. Det var even-

tyrdigtet om psykesagnet *Østen for Sol og Vesten for Maane, 1880*, den nationale epopé *Peder Tordenskjold, s.å.*, de folkelige fortællinger og skildringer fra fiskeres og andre meningsmænds liv *Paa Søndags Tro og Love, 1878, Poul og Virginie under nordlig Bredde, 1879, Lars Kruse, s.å., Vildt og Tæmnet, 1881*, også et tilløb til historisk romandigtning *Vandenes Datter. Et Sagn, s.å.*

Det nye ægteskab bragte ham den ro og ligevægt han så længe havde higet imod, og deraf præges hans værker fra begyndelsen af firserne; den prægtige digtsamling *Gamle Guder og nye, 1881* (under mærket Svend Trøst) blev det mest klassiske han hidtil havde skrevet, i en stil der står den engelske naturalistiske lyriks nær; også hans noveller fra denne tid har en fastere og mere afklaret form: *Smaa Fortællinger, 1884* er en af de bedste danske prosabøger. Mindre betydningsfulde var hans forsøg på at nå frem til en sikker position på teatret, med skuespil som *Puppe og Sommerfugl, 1882, Strandby Folk, 1883, Lykken i Arenzano, 1884*; først med eventyrspillet *Der var en Gang* (i samlingen *Fjældsange og Æventyr, 1885*) opnåede han den store, varige succes. Den folkelige og nationale retning drev han stadig længere bort fra hovedstadsradikalismen hvis politik heller aldrig havde haft hans hjerte. Til sin fætter Viggo *Hørup* knyttedes han endnu ved gammelt venskab, og med Georg Brandes forhalede han bruddet så længe som muligt, men Edv. *Brandes* var hans uven der pustedet til ilden. Efter Georg Brandes' lidet hjertelige kritik i *Det moderne Gjennembruds Mænd* opsagde D. kliquen hudska og troskab med en artikel i *Dagbladet 11.12.1883*. Den store velskrevne prosabog *Skyggebilleder fra Rejser i Indland og Udland, 1883* indeholdt i afsnittet *Ostende-Brügge* et helt nyt program: den franske naturalistiske og fritænkeriske bevægelse har vist sig skadelig og uforenelig med dansk tænkemåde, den hjemlige kunst og litteratur må øse af nationale kilder og følge danske traditioner. Og virkelig slog han ind på en hjertets, arnens, fædrelandets poesi. I overensstemmelse hermed gled han politisk over mod bondepartiet, senere til højre, knyttede sig til sidst endog ret nær til de konservative partier. Efter bruddet mellem C. *Berg* og *Hørup* blev han en af *Morgenbladets* vigtigste medarbejdere, senere skrev han en tid i *Berlingske Tidende*. I *Danmark leve!*, 1885 fortsætter han *Derovre fra Grænsen*; med digtet *Ved det første Spadesstik, 1886* hyldede han den frivillige forsvarsbevægelse. Men nogen rigtig rodfæstet mand blev D. dog ikke i disse år. Han kunne ikke holde ud at bo i Kbh., slog sig ned først i Vedbæk, så i Roskilde, så for en lang tid i Tarvis (jvf. skitse- og novellesamlingen *Tarvis, 1891*); det nervøse tem-

perament lod sig ikke holde nede. Der kom nu også tilbagegang i hans digtning. *Dybe Streng*, 1884 er hans ringeste digtsamling; den snakkesalige kunstnerroman *Med den brede Pensel*, 1887, begyndt 1884, vidner om hans afslappelse; det borgerlige drama *Streng Herrer*, trykt, men ikke udgivet 1885, opført 1887 på Det kgl. teater under titlen *Efter Syndefaldet*, og tragedien *Alkibiades* (oprindeligt kaldet *Anadyomene*, skrevet 1884–85, udk. forår 1886) røber den neddæmpede oprørslyst og verdenssmerte. I disse år oversatte han Byrons *Don Juan* til dansk, et flidsarbejde af format og måske vor litteraturs ypperste oversættelsesværk (begyndt 6.9.1879, sluttet nov. 1902; 10., 11. og 14. sang skyldes mestendels Jakob Knudsen).

Ikke før 1886 tog han fast bopæl i Kbh. En mid-sommernat 1887 tabte han sit urolige hjerte til en tyveårig syngepige, Amanda Nilsson der fra nu skulle blive hans muse, besunget under mange navne, især det magiske Edith. Og nu begynder et mægtigt opsving i hans poesi. *To dramatiske Digte. Tyrkisk Rokoko-Esther* bebuder det vældige stormvejr; i prosabogen *Troldtøj. Folkesagn i Nutidsliv*, 1889 fortæller en historie som *Den vilde Jæger* om hans fredløse sind; i dramaet *Tusind og een Nat*, s.å. digter han om den stakkels købmandssøn som forvandlet til en hæslig pukkelrygget nar må trælle for sin kærligheds skyld og søge trøst i tanken: Udholde maa vi – det maa ogsaa Gud. På Edith-skikkelsen har han digtet sin sarteste poesi, frem for alt i digtsamlingen *Sangenens Bog*, 1889 hvor hun besynges dels i sin hjemlige fremtoning, dels som Suleima i østerlandsk forklædning. Samtidig med denne dybtføjte smertens poesi bliver D.s bedste prosa til i romanen *Forskrevet* – (begyndt april 1888, udk. 1890, egentlig *Forskrevet til Fanden*, oprindeligt kaldet *Treuga Dei* og ment som en formaning til de politisk adslittede landsmænd). I dette mægtige digterværk har han søgt at fortælle sit eget og tidsalderens følelsesliv. Han skildrer sig selv fra to sider, som den sobre ræsonnør, maleren Gerhardt, og den stemningsforladte, strandede bohème, digteren Ulf Brynjulfsen. Mellem dem stiller han Ediths skikkelse, dannet af lutter sanselige stoffer, en essens af den lyse sommernats poesi, og uden om disse tegner han portrætter af Kbh.s borgerskab og litterære verden. Bogen indeholder hans mest ophøjede poesi på baggrund af adskillig plathed og trivialitet. Den er forunderlig ved sin lyriske menneskeskildding som er beslægtet med Dostojevskijs kunst. En anden af dens aner er dannelsesromanen; det har fra først af foresvævet D. at skrive sådan noget som et sidestykke til Wilhelm Meister eller Den grønne Henrik. Som efterskrift til dette ho-

vedværk tjener en samling prosa og vers der fik titlen *Den hellige Ild*, 1899.

1892 hævdede D. forholdet til sit hjem, og i der første halvdel af 1890erne var hans hovedkvarter som oftest Hamburg hvor han bl.a. opholdt sig under den store pest som har afgivet tema til nogle af de bedste vers i den nye digtsamling *Unge Viser*, 1892 (atter under mærket Svenc Trøst). Hans brud med det sociale ordnede liv fjernede ham naturligt nok fra det miljø og der presse hvortil han i 80erne havde haft tilknytning; fra 1891 nærmede han sig atter de liberale I Illustreret Tidende okt. 1891 udsendte han er varm og forsonlig hilsen til Georg Brandes i anledning af dennes 25-årige forfatterjubæum, og 21.7.1892, efter faderens død, offentliggjorde han i Politiken et åbent brev i prosa til ungdomsvennen hvori alle gamle mislyde slettedes ud Fra nu af lod han sig ved enhver lejlighed hylde som „digterkongen“, han behøvede denne til slutning som erstatning for sit borgerlige livs skibbrud. Det nære forhold til Edith varede endnu kun få år, men det er tiden for hans pragtfulde nyromantiske digtning, fremfor alt melodramaernes tid. I denne nye kunstform fandt der aldrende digter det naturlige udtryk for sit oprevne sind og sin dybe smerte over ungdommen: tab; hovedværkerne er *Vølund Smed*, 1894; *Renæssance*, s.å., *Melodramer*, 1895 (heri *Middelalderlig og Snefrid. Amor triumfans. Dansen på Koldinghus, Til Hyrdeløstjens Toner*). Disse digterværker har en mere fortøttet form end sædvanlig hos D., de står nærmere ved den unge digtning i 1890erne, det „sjæleligt Gennembruds“ tid end man kunne have ventet det af en digter fra hans generation. Af ringere betydning er skuespillene *Bonifacius-Skæret* 1893, *Gøglere*, s.å., folkekomedien *Øen i Sydhavet*, 1893 (trykt 1908) og den raske ridderroman *Kitzwalde*, 1895. Efter bruddet med Edith, som han ikke kunne undvære, men også kun digt om i afstandens patos klinger Edith-tidens poes ud i de mere ubetydelige skuespil *Brav Kari* 1897 og *Kors og Kaarde*, 1898 (heri: *Mellen Trosfæller og Naar Klostermuren falder*). D.: landsknægtepoesi viser i disse bøger tydeligt træthedstegn. Det sidste store Edith-digterværk er melodramaet *Gurre*, tilegnet „Tove, Midsommernatten 1887 – og for bestandig“, til dels forfattet på en Amerikafart 1898; det rummer nogle af hans dybeste naturpoesi.

Hele denne tids digtning var en enorm kraftanstrengelse; hvad der nu følger er blot efterspil Efter at „de havde taget Edith fra ham“ søgte D venskab med to unge norske kvinder, begge sangbegavede, den yngste ægtede han 1903; de er om hende, de vidunderlige smårim til „Sonja“

handler. Han slog sig i disse sidste år ned i Villa Pax på Skagen; byen havde han allerede opdaget sidst i 60'erne og jævnligt besøgt i sømandsfortællingernes tid, den skyldte ham meget af sit ry. Fra disse år er folkeskuespillet *Det grønne Haab*, 1902, den prægtige prosafortælling *Kirke og Orgel*, 1904, (filmatiseret), fra et sidste Italien-ophold den ufuldendte roman *Venezias Nat.*, udg. 1909 og *Den blaa Grotte. Capribeve.*, 1905, endvidere skuespillet *Hallfred Vandraadeskjald*, 1900 og det store drama om den danske sommernat *Hr. Oluf han rider* – , 1906 hvortil han havde forberedt sig ved et sidste ophold i den farlige egn omkring Esrom som gemte så mange søde og bitre erindringer for ham. Hans digte fra de sidste ti år er trykt i knappe udvalg i samlingerne *Broget Løv*, 1901 og *Vagabundus*, 1910. Det sidste bind indeholder også to beundringsværdige romanfragmenter: *Vagabundus* (skrevet 1902) med motiv fra Flandern, og *Det dyre Brød*, inspireret af Ediths socialistiske lærdomme. Til hans 60-årsdag fejrede man ham med en stor folkefest på Kbh.s rådhus som ved uheldig presseomtale blev gjort til en skandale, og med opførelsen af Hr. Oluf – der faldt ugunstigt ud; begge dele gjorde dybt indtryk på digteren og fremskyndede hans død. D.s svage helbred og nedbrudte nervesystem tålte ikke det anstrengende liv han bød sig selv: allerede 1903 havde hans ven, nervelægen Frederik Lange overtalt ham til at søge rekreation ved et kortere ophold på Middelfart, og ved nytår 1908 måtte han lade sig indlægge på dr. Bränniches klinik i Hornbæk hvor han døde.

D. var for sin tidsalder hvad Oehlenschläger havde været i højromantikens dage: fornyeren af den poetiske stil, den store rige bærer af den poetiske kultur. Hans livs utrolige tilskikkelser hindrede ham i at falde til ro som den olympiske forgænger, han bevarede til det sidste lidenskab og smerten, men blev rigtignok også tidligere slidt og ligesom revet i stykker af sin skæbne. Den vældige, symfoniske instrumentation han magtede i trediveårsalderen tabte han senere, men hans sange bevarede bestandig den fine duft og farve fra den store tid; man tør vel sige at hans kunst med årene blev mere og mere sjælfuld alt mens styrken aftog. Han er den kunsthædige versifikator nordisk digtning har kendt, lidet påvirket af andre digtere og mest tilfældigt, men dybt rørt af musikken: han forberedte sig undertiden til sine store kompositioner ved at høre kirkekoncerter. Så sindrigt han end kunne kombinere rytmerne så fjernede han sig dog aldrig fra det oprindelige grundlag, den folkelige sang eller vise; den mere foredragsagtige diktion var ham fremmed. Ejendommeligt for

hans kunst er også dens gennemgående visionære præg, hans rigdom af billeder er subjektive symboler der i det uendelige strømmer ud af en jublende eller ængstet sjæl. Også som fortæller havde han store fortrin, hans prosasprog er rent, talesprogligt og dog rytmisk; højest når han i sine romaner og noveller når den bevægede fantasi skaber skikkelser der ligesom vokser ud af atmosfæren, de har noget af mytens gådefuldhed og tryllemagt.

1890'ernes digtere har reageret mod D.s indflydelse som naturligt var over for en digter der henvend en snes år fuldstændigt havde domineret på versets område. De foretrak en simplere instrumentering og en flittigere udnyttelse af enkelthederne, ville også bort fra den sagnagtige stil. Man vragede hans sobre, klassiske mæle, overså ganske hvad der var indvundet for det poetiske billedsprog og den poetiske ordskat, først ved hans *Sange ved Havet* og senere ved *Sanges Bog* der dog er grundlaget for 90'ernes lyrik. På de veje hvor han slog ind, med sin musikalsk-maleriske fantasi, har ingen ret kunnet følge ham til ende; der blev en kløft mellem ham og det følgende slægtled som i sin tid mellem Oehlenschläger og den yngre digterskole.

D.s litterære livsværk er meget omfattende, en tresindstyve bind, og dog meget gennemarbejdet som hans manuskripter og kladder bevidner; hans kunstneriske samvittighed var overordentlig, han omarbejdede atter og atter sine digte inden han gav dem i trykken. Meget tør nu om stunder skydes til side som underordnet, men den fulde forståelse af hans digtning vindes kun gennem en opmærksom betragtning af hans bøger efter tidsfølgen. Det er et konfessionelt forfatterskab der viser os hans udvikling fra den glade og bedrøvede yngling fra 70'ernes begyndelse da han troede verden skulle omvælttes til påske, til den tragiker og pessimist der omkring året 1890 skildrer tilværelsen som en lutring og prøvelse.

– En søn med Emmy Culmsee, **Povl** (døbt Poul) Peter D., * 30.6.1887, † 25.9.1941 blev student 1905, statsvidenskabelig kandidat 1911 og blev 1914 redaktør af industrirådets blad *Tidsskrift for Industri*. 1920 blev han konservativt medlem af folketinget, fra 1924 valgt i Gentofte, og var partiets ordfører i told- og erhvervspørgsmål. Han udgav romanerne *Kraft*, 1912, *Gennembrud*, 1914, *Kampens Mænd*, 1916 og *Diktatur*, 1932, samt flere jubilæumsskrifter for industrivirksomheder. (H.D.) R. 1887. K². 1906. □ Tegnet som barn af I. Møller Jensen. Tegn. af Jørgen Roed, 1865. Træsnit 1875 af F. Hendriksen efter tegn. af C. Oesterby jr. Tegn. af Julius Kronberg, 1876. Tegn. af P. S. Krøyer, 1876, gengivet i træ-

Drachmann, Holger

snit 1879, samt 1877. Træsnit 1878 efter foto. Buste af Krøyer, 1882 (Hirschsprung; Skagens mus.). Træsnit af H. P. Hansen 1882, 1883 og 1888, alle tre gengivet i andre træsnit. Træsnit af RL 1885. Tegn. af HEV 1885 (Kgl. bibl.). Afbildet på Krøyers mal. „Musik i atelieret“, 1886 (Nasjonalgalleriet i Oslo), gentagelse 1887 (Hirschsprung). Afbildet på P. Fischers mal. „En aften i det kgl. teater“, 1888. Tegn. af K. Gamborg, 1888 (Fr.borg). Buste af Krøyer, 1889 (Skagens mus.). Tegn. og mal. af N. V. Dorph, 1891. Mal. af M. Ancher, Lars Osa og L. Tuxen, alle tre 1894. Tegn. og malet skitse af Krøyer (begge Hirschsprung) til mal. (Skagens mus.) alle tre 1895. Tegn. af N. V. Dorph, 1896 (Fr.borg). Tegn. af Gustav Lærum, 1897. To tegnede karikaturer fra 1898, måske af Eva Drachmann (Kgl. bibl.). Radering af G. A. Clemens, 1899. Litografi af Edv. Munch, 1901. Tegn. 1901 af Krøyer, af Emil Krause samt af Alfred Schmidt (Fr.borg). Træsnit af Henrik Sørensen ca. 1902 efter tegn. af H. Tegner. Pastel af Krøyer, 1902 (Skagens mus., Hirschsprung), mal. af samme 1902 og 1903. Afbildet på tegn. af Sophus Jürgensen, 1904. Tegn. af Valdemar Andersen, 1904, karikaturer af R. Blix (Kgl. bibl.) og af Axel Nygaard s.å. Mal. af L. Tuxen, 1904, af Henrik Lund, 1905, af Krøyer 1905 og 1906. Bronzebuste af Alice Nordin, 1905. Afbildet på mal. af E. Henningsen „Ved Det kgl. teater“, 1906. Mal. af M. Ancher „Kunstdommere“, 1906 og 1907 (Skagens mus.; Fr.borg). Pasteller af Krøyer 1907 og 1908 (Skagens mus.), mal. af samme 1908 (Fr.borg). Malet på dødslejet af Jul. Paulsen, 1908. Dødsmaske (Fr.borg). Udaterede er bl.a. kopier efter Krøyer (Kbh.s bymus.), af Syrak Hansen, tegn. af Chr. Krogh, radering af Nana Krogh, mal. af Müller Brieghel, karikaturer af Alfred Schmidt, Axel Thiess (Kgl. bibl.) og R. Storm Petersen. Allegorisk mal. af H. Slott-Møller 1911–12. Mal. af Aksel Jørgensen 1911–13 (Drachmannkroen), statuette af H. C. Holter, 1924 (sst.), statue af samme, 1924 (Allégade, Kbh.). Relief af J. J. Bregne på mindsten 1934 (Hornbæk). Linoleumssnit af K. J. Almquist, 1933. Afbildet på E. Henningsens tegn. af „Bogstaveligheden“ (Fr.borg). Foto.

Bibliografi. Johs. Ursin: Bibliografi over H. D.s forfatterskab, 1956. Samme: Bibliografi over lit. om H. D., 1959.

Udg. Saml. poetiske skr. I–XII, 1906–09. Poetiske skr. i udv. ved Vilh. Andersen I–X, 1911–12 (2. udg. m. titlen Skrifter, 1921; 3. udg. 1927).

Kilder. H. D. i breve til hans fædrenehjem, 1932. Fund og forskn. XV, 1968 59–108 (breve fra A. G. Drachmann til H. D.). Breve fra og til H. D. I–IV, 1968–70.

Lit. Herman Bang: Realisme og realister, 1879 (2. udg. 1966) 40–51. H. S. Vodskov: Spredte studier, 1884 329–77. G. Brandes: Saml. skr. 2. udg. III, 1919 74–113. Em-

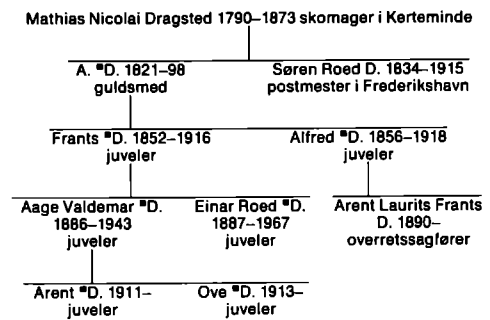
my Drachmann: Erindr., 1925. Paul V. Rubow: H. D.s ungdom, 1940. Samme: H. D., 1878–1897, 1945. Samme: H. D. Sidste år, 1950. Samme: Sproget og stilen, 1949 41–51 (om Byron og Don Juan). Eva Drachmann: Vilhelmine, min mor, 1953. Leif Ludwig Albertsen i Danske studier, 1975 27–39.
Papirer. Manus. og breve i Kgl. bibl.

*Paul V. Rubow**

Drachmann, Povl, se Drachmann, Holger.

Drachmann Bentzon, A., se Bentzon, A. Drachmann.

Dragsted

Slægten Dragsted og den svensk-amerikanske slægt Dragstedt føres tilbage til lokaliteten Drageröd (nu Drared) i Halmstad hrd., Skåne. Den danske slægt nedstammer fra Lars Bengtsson D. 1706–58, der omkring 1730 flyttede til Christianshavn. Dennes søn, spækhøker Niels Larsen D. 1737–1811, var far til Rasmus Christensen D. 1788–1856 (den jyske grens stamfader) og Mathias Nicolai D. 1790–1873, begge skomagere i Kerteminde.

Slægtstavlesamlingen 1931.

Hans H. Worsøe

Dragsted, Arent Nicolaj, 1821–98, kunsthåndværker. * 9.6.1821 i Kerteminde, † 15.8.1898 i Kbh., begr. i Gentofte. F: skomagere Mathias D. (1790–1873) og Frandsine Roed (1797–1867). ~ 17.1.1851 i Kbh. (Holmens) med Anna Marie Bech, * 2.12.1825 i Vordingborg, † 12.8.1861 i Kbh. (Holmens), d. af daglejer Jørgen B. (1801–ca.60) og Maren Jensdatter (* ca. 1795). – Far til Alfred *D. og Frants *D. (1852–1916).

D. blev sat i guldsmedelære i sin fødeby. Som svend kom han til Kbh. hvor han på kunstakademiet søgte videre uddannelse på tegneskolen med H. V. *Bissen og G. F. *Hetsch som lærere. Efter den tids skik rejste han udenlands og arbejdede bl.a. i Paris. Efter sin hjemkomst løste

han mesterborgerskab 1854. Han var en dygtig og selvstændigt arbejdende guldsmed der frigjorde sig for den alt beherskende Hetschske påvirkning hvoraf datidens kunsthåndværk stilistisk var præget; men hans kunstneriske smag var ikke sikker. Hans teknik, ikke mindst i ciselørarbejde der var hans speciale, var med rette beundret. Blandt de arbejder der er udgået fra hans værksted er de mest kendte Guldhornet som danske kvinder 1859 skænkede Ingemann på hans 70 års fødselsdag (nu på Fr.borg) og guldkransen til Frederik VII's kiste i Roskilde Domkirke. Han døde som oldermand for guldsmedelavet. □ Træsnit 1893 efter foto. Medalje 1894 af Anna Bang, relief af samme 1898 (gravstenen). Buste af A.F.V. Hansen, relief af Frants Dragsted. Plakette 1904. Foto.

C. Nyrop: Medd. om da. guldsmedekunst, 1885. Håndværkerbl. XI, 1894, nr. 95. Ill. tid. 28.8.1898. R. Berg i Tidsskr. for industri, 1914 317f. Aage Sølvér: Danske guldsmede, 1929 144 203 223f 229.

*Georg Nygaard**

Dragsted, Alfred Bertel Constantin, 1856–1918, kunsthåndværker. * 9.1.1856 i Kbh. (Holmens), † 5.2.1918 i Stockholm, begr. i Kbh. (Holmens). F: guldsmed A. *D. (1821–98) og Anna Marie Bech (1825–61). ~ 10.8.1883 i Kbh. (Holmens) med Anna Magdalene Steenbeck, * 13.12.1856 i Kbh. (Holmens), † 17.11.1914 på Rigshospitalet sst., d. af skomagermester Lauritz Peter Christian S. (ca. 1829–94) og Barbara Birgitte Lund (1831–1906). – Far til Frants *D. (* 1890). Bror til Frants *D. (1852–1916).

Efter udstået læretid dels i Kbh., dels i Dresden og Hanau arbejdede D. som svend i Tyskland. 1881 etablerede han sig om mester i Kbh. og overtog 1891 sammen med broderen Frants D. faderens firma. Han var en dygtig juvelér og emaljører blandt hvis arbejder kan nævnes det emaljerede bind til Frederikskirkens bibel og rekonstruktionen af den af faderen fremstillede guldkrans til Frederik VII der var blevet ødelagt ved et indbrud i Roskilde domkirke 1908. Den fine, stillfærdige, meget belæste mand fik af sine fagsæller betroet flere repræsentative hverv. Han var fra 1916 til sin død oldermand i guldsmedelavet, sad i Industriforeningens repræsentantskab og udstillingsudvalg, var medstifter af og den første formand i Forening for kunsthåndværk (stiftet 1907) og deltog i organiseringen af flere udstillinger af kunsthåndværk både her hjemme og i udlandet. Under forberedelsen af en sådan udstilling i Stockholm døde han pludselig. – R. 1911. □ Foto.

R. Berg i Tidsskr. for industri, 1914 317f. Politiken 7.2.1918. Georg Nygaard: Foren. for kunsthåndværk 1907–32, 1932. – Levnedsbet. etning i ordenskapitlet.

*Georg Nygaard**

Dragsted, Arent, se **Dragsted, Frants** (1852–1916).

Dragsted, Einar, se **Dragsted, Frants** (1852–1916).

Dragsted, Frants Matthæus Nicolaus, 1852–1916, kunsthåndværker. * 29.9.1852 i Kbh. (Trin.), † 24.10.1916 sst., begr. i Gentofte. F: guldsmed A. *D. (1821–98) og Anna Marie Bech (1825–61). ~ 22.5.1885 i Kbh. (Frels.) med Margaret Ahrends Peckham, * 1.5.1861 i Kbh. (Engelsk k.), † 28.4.1940 i Hellerup, d. af ingeniør William P. (1818–76) og Charlotte Dawes (1819–1905). – Bror til Alfred *D.

D. lærte guldsmedehåndværket hos faderen, gennemgik kunstakademiet og ansattes 1875 i faderens forretning som han 1891 overtog sammen med broderen Alfred D. Hans speciale var sølvarbejde og ciselering samt prægning af medaljer, i hvilke fag han drev det til stor teknisk dygtighed. Ligesom broderen var han en organisationsmand. Han sad i Håndværkerforeningens bestyrelse og blev efter faderens død 1898 oldermand i guldsmedelavet, en stilling han bevarede til sin død og hvori han efterfulgtes af sin bror. D. var i modsætning til broderen en djærv håndværkertype hvis urokkelige ro og brede jovialitet skattedes højt i fagsællernes kreds. – D.s to sønner, **Aage D.** (24.2.1886–20.9.1942) og **Einar D.** (26.10.1887–17.2.1967) fortsatte den af D. grundlagte virksomhed med Aage D. som eneindehaver af firmaet A. D., mens Einar D. 1924 overtog en gros-afdelingen og fabrikken som selvstændigt firma under navnet E. D.s sølvvarefabrik. Efter Aage D.s død 1942 videreførte hans to sønner **Arent D.** (* 3.4.1911) og **Ove D.** (* 4.3.1913) firmaet. A. D. var direktør i hofjuvelérfirmaet A. Dragsted A/S fra 1942–54 hvorefter han drev egen forretning i Kolind 1954–71. Ove D. blev ligeledes direktør i firmaet 1943, medlem af bestyrelsen 1955. Han har tidligt interesseret sig for gemmologi og blev 1954 formand for gemmologisk selskab samt medlem og æresmedlem af internationale gemmologiske selskaber. – R. 1910. □ (F.D.) Portrætmedaljon af Sophus Lindahl, 1916 (gravstenen). Foto.

Ill.tid. 27.11.1904. R. Berg i For industri og håndværk 2.r.XVI, 1916 437f. Politiken 25.10.1916. – Levnedsbet. etning i ordenskapitlet.

*Georg Nygaard**

Dragsted, Frants

Dragsted, Arent Laurits Frants, * 1890, jurist. * 30.5.1890 i Kbh. (Pauls). F: juvelér, senere hofjuvelér Alfred D. (1856–1918) og Anna Magdalene Steenbeck (1856–1914). ~ 1° 25.2.1917 i Kbh. (Holmens) med Ingrid Minna Hansen-Raun, * 29.7.1893 i Kbh. (Matt.), † 18.11.1965 i Gentofte, d. af skibsfører i ØK Oscar Niels Christoffer H.-R. (1859–1926) og Olivia Laurine Mathiesen (1864–1944). ~ 2° 8.3.1967 i Gentofte (b.v.) med Grethe Højer Christensen, * 14.12.1917 i Grenå, d. af faktor, senere redaktør Hans Hagen H. C. (1894–1964) og Inger Kirstine Falk-Børgesen (1894–1935).

D. blev student 1908 fra Gammelholm latin- og realskole og cand.jur. 1914. Som kandidat blev han fuldmægtig hos ors. F. Wolff og blev derved allerede i sin fuldmægtigtid forsvarer i adskillige store sager, hvorved der hos D. vakte en betydelig interesse for forsvarergerningen. Som Wolffs medarbejder ved Egmont H. Petersens fonds tilblivelse og udvikling overtog han ved Wolffs død 1932 formandskabet i fondet. Dette kom mere end noget andet til at præge hans fremtidige virke. Yderligere blev D. 1914 indvalgt i Bikubens tilsynsråd og i dets forretningsudvalg. I den betydelige virksomhed D. udviklede indtog hvervet som beskikket forsvarer dog fortsat en betydelig plads. Dette fik et særlig markant udtryk under retsopgøret efter besættelsen 1945, idet D. i Ugeskrift for Retsvæsen 1945 fremkom med en historisk-politisk redegørelse for baggrunden for straffelovstillæggets § 10 og påviste at straffelovstillægget med tilbagevirkende kraft indførte straf for handlinger der på handlingstidspunktet var straffri og således var i strid med et retssamfunds fundamentale princip, samt at den begrundelse der var anført herfor var uholdbar og i strid med historiske kendsgerninger. Denne artikel fremkaldte en voldsom offentlig debat og dannede grundlag for procedurerne i de forskellige retter i de mange sager der bragtes frem til domstolene. For D. førte de til at han blev forsvarer i hundredvis af landsforræderisager, tjenestemandssager og udrensningssævn. D.s artikel førte endvidere til en henvendelse til rigsdagen med 101 underskrifter, deriblandt en række af vore betydeligste jurister, gående ud på at straffelovstillægget ændredes således at indtræden i Frikorps Danmark forud for 29.8.1943 og den blotte tjenstgøring i dette blev gjort straffri. Selv om det ikke lykkedes som princip, førte henvendelsen dog til en ændring i straffelovstillæggets § 3 som havde fastsat minimum for en idømt fængselsstraf til fire år, når der ikke var formildende omstændigheder. Dette blev i den reviderede lovs § 3, stk. 3 ændret til et minimum på to år. Som formildende omstændigheder der

kunne medføre strafnedsættelse til et år nævnes bl.a., at gerningsmanden før og kort efter den 29.8.1943 havde bragt det strafbare forhold til ophør, samt når det strafbare forhold bestod i, at den pågældende havde ladet sig hverve til tysk krigstjeneste, og hvervningen var sket før 29.8.1943.

Et område hvor D.s virksomhed har haft stor betydning er det kollegiale organisationsarbejde. Han var medlem af kredsbestyrelsen for 1. Sagførerkræds 1940–48 og formand for samme 1944–48, medlem af Sagførerrådet 1950–51 og af Sagførernævnet 1953–61 og formand for samme 1957–61 samt medlem af den særlige klageret 1953–62. Som formand i 1. kreds tog han umiddelbart efter besættelsens ophør initiativet til at etablere en juridisk materialesamling, navnlig for forsvarere, til brug ved retsopgøret, således at disse ikke udelukkende var henvist til at basere forsvaret på det af anklagemyndigheden fremskaffede materiale. Opgaven havde en stærkt presserende karakter efter at landsforræderiloven var vedtaget 1.6.1945, og det lykkedes D. i samvirke med hrs. N. Alkil og Egmont H. Petersens grafiske virksomhed at gennemføre udgivelsen af „Besættelsestidens Fakta“ i løbet af 1945 og de første måneder af 1946. Denne samling blev et uundværligt hjælpemiddel for alle i retsopgøret implicerede. I organisationsarbejdet gjorde D. en betydningsfuld indsats ved at tage initiativ til efteruddannelseskurser for sagførere og sagførerfuldmægtige og blev formand for det udvalg der organiserede og gennemførte disse. Dette blev udgangspunktet for et stort arbejde fra D.s side ved udviklingen af procedureøvelser og foredrag der blev gennemført som to foredragsrækker, én i hvert semester, omfattende gennemsnitligt 16–17 årlige foredrag. Hele dette virke var atter udgangspunktet for at Advokatrådet 1960 nedsatte et udvalg med D. som formand vedrørende en udvidet adgang til videreuddannelse for advokater. Der viste sig overvældende interesse og tilslutning for den kursusvirksomhed som var resultatet af udvalgets drøftelser, og denne fortsatte i stigende omfang, indtil Juristforbundets hovedbestyrelse december 1966 nedsatte et udvalg med henblik på koordinering og udbygning af efteruddannelsen af jurister i hvilket også D. indtrådte, idet han dog bad sig fritaget for formandshvervet på grund af alder.

D. har ved hele denne meget vigtige efteruddannelsesudvikling indlagt sig betydelig fortjeneste af advokatstanden. – Det bør endelig også nævnes at D. var med blandt initiativtagerne til etablering af „Sagføregården“. D. har haft en enestående stilling inden for advokatverdenen og er

svnt til R. 1943. K.

Bernt Hjejle

Frants (1852–1916).

Frants (1852–1916).

bsen, † 1772, sømand. i Skee sg., Bohuslen, sst. F: kaptajn Jacob Juul. ~24.10.1737 i fatter Bagge, † nogle 1748, enke efter skip-

overlevering foer D. i koffardifart under t til orlogs hvor han rigene mod Sverige. I iltre temperament led den slagsmål og hvad lige sømandsoplevelingenskab hos sørøveripolis og andre Mid) sagde han søen farg på herregårde rundt hånden fik ry for sin t mere bemærkelsesøvearet stor legemlig appetit. Han tog godt åde varer, giftede sig 11 år, og forsøgte sig ens død med frierier at han virkelig var så sit formentlige fødem med en udskrift af skulle være sødt den hverken den præst, ham eller den pastor e have foretaget udspores i arkiverne, og høje alder, det eneste else, må derfor betegne. – Sine sidste år til ins velynder, grev Fr. ham underhold, og pragt begravet i Laurirken. Hans lig tørre-lev i mange år frem-til dronning Caroli-Århus 1840 påbød at ve fred i sin grav. D.s skdoter som var knyt- is bevægede livsførel-teressere, og endnu i søgt at gøre ham til

genstand for en folkelig heltedyrkelse som „den sidste nordiske viking“ og „verdens ældste sømand“. □Mal. af J. S. Wahl, 1736 (Fr.borg). Relief til medalje af G. Lode d.æ., 1738. Mal. af C. G. Pilo, 1741 (St.mus.), skitseagtigt mal. muligvis af samme (Fr.borg). Mal. 1749 (Århus kommune). Mal. 1753 (Den gl. by, Århus). Tegn. af Cramer, 1753 (Fr.borg). Stik 1754 af I. Haas efter tegn. af Cramer efter et mal., kopieret i flere stik, bl. a. af J. Spilsbury, og træsnit, bl. a. af J. F. B. Brauner og J. G. Soegaard, 1866. Mal. 1757 (Den gl. by). Mal. af M. C. Thrane, 1758 (sst.; Bergens mus.). Mal. 1762 (Vidensk. selsk. i Trondhjem). Mal. 1767 stukket af C. Fritzsche og i træsnit. Mal., formentlig af Hans Hansen (Fr. borg). Flere mal., træsnit samt en radering. Linoleumssnit af K. J. Almquist. Statue. Udkast til monument med statue af E. Ølsgaard ca. 1926. – En mindesten i Riis skov er nu forsvundet.

C. D.: Levnets-beskrivelse, 1774 (fot. optr. 1972); overs. til svensk, tysk, engelsk og hollandsk 1923–28. – C. V. Hertel: Beskr. over Århus Dom- og cathedralkirke, 1809–10. O. A. Øverland i Folkebladet, 1896 42f. Drakenberg posten. Jubilæumsnr. 1626–1926, udg. Soph. E. Johnsen, 1926. Peer Guldbrandsen i Magasinet 2.4.1933. Paul G. Ørberg i Pers. hist. t. 15.r.VI, 1972 270–73. Emanuel Sejr: Århusprofiler, 1974 194–205.

Emanuel Sejr

Draminsky, Paul, 1901–76, driftsfondirektør. * 6.5.1901 i Kbh., † 12.1.1976 i Kbh., urne på Ordstrup kgd. F: dr.phil. Otto D. (1874–1956) og Astrid Johanne Dorthea Andreassen (1877–1932). ~ 19.3.1926 i Hellerup med Gudrun Schönweller, * 23.4.1902 i Hellerup, d. af civilingeniør, senere professor i vandbygning Georg Lorenz S. (1876–1965) og Elna Anna Emilie Hansen (1879–1960).

Efter at være blevet cand.polyt. 1924 blev D. ansat i Københavns Telefon Aktieselskab, først ved linieafdelingen og 1938 ved driftsafdelingen. Han avancerede hurtigt inden for KTAS og nåede 1944 posten som afdelingsingeniør. Samtidig var han blevet engageret i fagforeningsarbejde, idet han 1937 blev medlem af bestyrelsen for Foreningen af ingeniører ved KTAS og 1938 af bestyrelsen for Landsforeningen af ingeniører ved de koncessionerede telefonselskaber. For begge foreninger var han formand 1945–47. Sidstnævnte år blev D. udnævnt til administrerende direktør for Jydsk Telefon-Aktieselskab. Under besættelsen var telefonnettet blevet nedslidt, og et nyt telefonanlæg skulle opbygges i Jylland. D. blev den dristige igangsætter og gennemfører af dette arbejde. Jydsk telefon gennemgik i hans direktortid en eksplosiv udvikling fra manuel til automatisk telefondrift. 1953 auto-

Draminsky, Paul

matiseredes hele Århus-området, den største automatisering i verden der hidtil var sat i drift på én gang. Senere fulgte andre centraler efter og selv om D. en overgang mødte en del modstand mod den hurtige modernisering og den betydelige låneoptagelse, den medførte, var automatiseringen af Jylland næsten fuldført da han trak sig tilbage 1971. En væsentlig forudsætning for at dette arbejde kunne lykkes var D.s tekniske dygtighed og hans betydelige evner som administrator og leder. Det er sagt om D. at han var patriarkalsk og aristokratisk, men samtidig havde han evnen til at motivere sine medarbejdere, at lytte til og forstå dem samt at støtte og fremme deres ideer og initiativer. I kraft af sin stilling fik D. sæde i en række bestyrelser og kommissioner, bl.a. telefonsynet (1948–71), samordningsudvalget mellem de koncessionerede telefonselskaber og post & telegrafvæsenet (1948–71), Telefonkommissionen af 1961 samt bestyrelsen for jydsk telefon (1960–76). Mindre knyttet til stillingen som telefondirektør var hans medlemskab af repræsentantskabet for Aarhus Privatbank, senere Den danske Provinsbank (1949–76), samt bestyrelserne for Universitetssamvirket, Århus (1952–73) og for Århus universitet (1956–70). Og det var udtryk for D.s store private interesse, musikken, når han var medlem af bestyrelsen for Århus philharmoniske selskab (1948–71, formand 1951–71), af Orkesterkomiteen for Århus byorkester (1951–76) og formand for både Århus byorkester og Den jydsk opera (1951–54). Ud over at være en stor musikelsker og -kender var D. også godt inde i filosofi og litteratur. Han var på mange måder en forfinet, intellektuel personlighed, præget af det højt begavede akademikermiljø han var opvokset i. – R. 1949, R¹. 1957, K. 1967. □Mal. af Victor Brockdorff (Jydsk telefon, Århus).

Demokraten 16.2.1964 og 2.5.1971. Berl. tid. 6.5.1971 og 16.1.1976. Jydsk telefon. Tjenstlige efterretn. maj 1971, nr. 167 47–57. Århus stiftstid. 15.1.1976. Jyllandsposten 16.1.s.å. JT bladet, særnr. om D., nov. 1976.

Chr. R. Jansen

Drechsel, Christian Frederik (Frits), 1854–1927, søofficer, havnekapitajn. * 1.4.1854 i Nakskov, † 2.3.1927 i Kbh., urne på Bispebjerg kgd. F: toldinspektør, senere birkedommer, etatsråd Georg Wilhelm Louis D. (1814–89) og Charlotte Elisabeth Posselt (1824–1916). ~ 10.6.1881 i Kbh. (Holmens) med Anna Rebecca Bille, * 3.4.1860 i Kbh. (Frue), † 30.4.1940 i Kbh., d. af redaktør C. St. A.*B. (1828–98) og Louise Mogensine Ipsen (1841–1926).

D. blev kadet 1870, sekondløjtnant 1874, premierløjtnant 1876, kapitajn 1889, gik uden for num-

mer 1895 og var havn
Han afgik fra marine
dør s.å. 1874–87 hav
mandoer såvel til V
Færøerne. 1888 og 18
bet George Stage. D.s
på fiskeriernes og fis
de. Hans interesse h
han 1883–86 var chel
den for Skagen. Han
log, C. G. Joh. *Pete
spektionskibet for a
resultaterne heraf er
*Det videnskabelige
Hauchs Togter*, 1893
Det var ligeledes på
logisk station, med d
oprettet 1889 med d
videnskabelige fiske
var D. regeringens l
han indlagde sig stor
dansk fiskeristatistik
„Fiskeri–Beretninger“
(1888/89–1905/06) u
han delegeret for Da
nationale havunders
død var han genera
sammenslutning hvis
hvor han ved sine sp
toriske evner udført
var han formand i d
havundersøgelser. H
Salvandsfiskerier, 18
værk, samt flere mi
ning. Han var 1890
Kbh.s havneråd. D. v
telsen af skandinavis
de havne. – R. 1890
1914. □Mal. af Hans
silhouet (Fr.borg).

C. F. D.: Kortfattet frem
skerierne tjeneste 1883
mine første togter til sø
38–42. – Ill. tid. 4.1.191
for søvæsen, 1927 236–3
manent international f
Rapports et procèsver
Hauch-Fausbøll i Berl.
ning i ordenskapitlet.

F

**Dreier, Frederik Hen
fatter.** * 16.12.1827 i
(Trin.), begr. sst. (As
nere dr.jur. og just
(1798-1865) og Wilh
56). Ugift.

En skarp intelligens, en retlinet tænke måde, afhængig af enhver vedtægt og tradition, en vågen sans for flovsen og endelig „reformens lidenskab“ udmærkede D. fra hans tidligste ungdom. Han blev student 1844 fra Metropolitan-skolen og studerede derefter medicin. Fagstudiet trængtes imidlertid længe i baggrunden af hans interesser for en retskrivningsreform, fremmede sprog, matematik og naturvidenskab, filosofi og samfundsøkonomi. 1846 blev han alumnus på Valkendorfs kollegium hvor han snart fremstod som leder af en lille, yderst radikal studentergruppe. Hans rigtbegavede far blev ved denne tid sindssyg og indlagt på anstalten i Slesvig; faderens tungsind og selvmordstanker satte sit præg på D. der selv om han oprindelig havde en kraftig statur i hvert fald i sine sidste par år var svækket af en ikke diagnosticeret sygdom og selv tidligt var fikseret omkring selvmordet. Levende optaget af det politiske røre havde D. indmeldt sig i Håndværkerdannelsesforeningen 1847 og var blandt dem der råbte højest på „konstitution“ efter tronskiftet jan. 1848. Han reagerede på årets revolutionære begivenheder og nationale stemninger ved samme efterår at udsende to småskrifter, *Folkenes Fremtid, af en Fritænkner* og *Fremtidens Folkeopdragelse, af en Socialist*. Det første er rettet mod nationalismen og dens sproglige og følelsesmæssige udtryk. D. hævder sprogenes og folkeslagernes foranderlighed, menneskers og abers udspring fra en fælles urform, forudsiger et verdenssprog og lufttrafikken, påpeger at de sociale forskelle er større end de nationale, og at vejen til overvindelse af „frasesystemerne“ må gå gennem en „eksakt folkedannelse“. I det andet af skrifterne udvikler han nærmere principperne for en rationel opdragelse og for den naturvidenskabelig-sociale videns udbredelse. Til hans skuffelse vakte skrifterne ikke større opmærksomhed. Marts-sept. 1849 var D. underlæge ved hæren med tjeneste i Assens og på ny juni-nov. 1850 på Tåsinge, derefter i Haderslev. I mellemtiden havde han passet studierne og vundet sig en mindre kreds af meningsfæller, af Flyveposten senere kaldet „D.s Klub“. Da han marts 1851 vendte tilbage til Kbh. var det midt under Clara Raphael-fejden, og D. så her en mulighed for at agitere for sine ideer ved at aktualisere en afhandling om familiens udvikling og udgive den som *Blik paa det verdenshistoriske Værk Clara Raphael og den derved fremkaldte Damlitteratur af Peter Vandal, akademisk og Verdensborger*, 1851. Med spillende vid hudfletter D. heri „dameemancipationen“ og stiller heroverfor som det vigtigere mål såvel mandens som kvindens virkelige frigørelse fra den sociale trædemølle.

Det var dog først og fremmest emancipationens udspring i overklassen og dens overklasseprægede mål D. vendte sig imod. Kvindens muligheder i erhvervslivet ville komme som en konsekvens af den social-økonomiske udvikling og krævede ikke nogen bevidst agitation. Han fik nu den polemik i gang han ønskede sig. I utålmodighed havde han anmeldt sin egen bog i Flyveposten. Af forskellige angreb tog han 1852 anledning til et voldsomt opgør med M. *Goldschmidt. I *M. A. Goldschmidt, et Literaturbillede af F. Dreier, medicinsk Student. Med et Anhang om Hr. E. Meyer og Dyrene* vil han ved sammenstilling af citater vise den tidligere radikalers holdningsløshed, overfladiskhed og in-konsekvens. Bogen vakte betydelig opsigt, og D. fandt nu øjeblikket gunstigt til at virkeliggøre en længe næret plan om at udgive et tidsskrift som taler for „den frie, forfriskende, reformbringende Kritik, for hvilken Arbejdets Frigørelse fra Pengemagtens Aag er en Hovedopgave“. Han ville nu søge dannet et virkeligt arbejderparti; det skulle omfatte svende, småmestre, lærere, tjenestemænd, mindre landbrugere og lignende. Det var i høj grad småborgerskabet D. kaldte på. Han var ikke fremmed for ophjælpning af tidens proletariat, men et egentligt masseparti af industriarbejdere var en umulig tanke i et Danmark uden nævneværdig industri. *Samfundets Reform* udkom som ugeblad med 22 numre fra april 1852 til 28.2.1853 med afbrydelse grundet på D.s militærtjeneste juni 1852 og sygdom. Han skrev selv hele indholdet og behandlede spørgsmål som kapital og arbejde, „kommunalsvineriet“ (kort efter udbrød kolera-epidemien), lavsvæsenets ophævelse, valgrettens udvidelse, programmet for et selvstændigt arbejderparti, oprettelse af frie fagforeninger og af kooperative foretagender med offentlig støtte o. m. a. Han planlagde også en række reformskrifter hvoraf kun udkom det første, *Aandetroen og den frie Tænkning*, 1852. Det er hans filosofiske hovedværk, et kampskrift mod teologien og „sjælehyrdelauget“ som konservative magtfaktorer, og en klar fremstilling af hans konsekvent materialistiske verdensanskuelse der samtidig viser hvor fortrolig han er med sin samtids mest radikale tænkere; selv var han, som adskillige akademikere i tiden, ateist fra sine første studenterår.

Ved folketingsvalget aug. 1852 var han anbefaler for en tøjmaker Klamer der var opstillet på Christianshavn. Hans tale, den første socialistiske valgtale hertilands, er refereret i tidsskriftet 2. kvartal nr. 3. Hele efteråret lå han på ny syg. Ved opråb af 27.1.1853 oprettedes på initiativ af D. der gentagende havde skrevet herom Fore-

Dreier, Frederik

ningen for billige livsfornødenheder, den første brugsforening her i landet. Den fik voksende tilslutning, havde på højden ca. 1400 medlemmer og udsalg i Pilestræde, men døde hen et par år senere. D. indstillede sig nu til eksamens første del og kastede sig ihærdigt over studierne, men kort efter døde han pludseligt, det meddeltes „af et apoplektisk Tilfælde“. En senere tradition vil vide at han berøvede sig livet ved gift, sandsynligvis af kærlighedsorg. Han havde nogle år levet i et frit samliv med guldsmededatteren Ida Caroline Aspasia Ekeroth (* 1826), med hvem han havde i hvert fald én søn. Selvmordet er udokumenteret, men D.s moderne biograf Svend Erik Stybe finder at det ud fra D.s psyke ville være en åbenbar mulighed, mens bruddet med Ida Ekeroth afvises som årsag.

D. var i åndelig udvikling langt forud for sin tid. Midt i romantikken foregriber han den realisme der fik sit gennembrud en snes år efter hans død. Han var en forløber for meget der skulle komme, især for den socialdemokratiske arbejderbevægelse; nogen direkte forbindelse var der dog ikke selv om D.s ideer senere påvirkede enkelte af socialdemokratiets teoretikere (bl.a. F. J. *Borgbjerg og Julius *Bomholt). Han var mere påvirket af Stirner og Proudhon end af Marx og Engels (som han dog også har kendt), men hans forståelse af klasse modsætningerne løfter ham højt over enhver utopisme. Med sine sjældne evner, sit frodige lune, sin levende begejstring var han en fremragende agitator. Det må dog fastholdes at D. ikke var nogen original tænker. Næsten alt var en formidling, navnlig af Max Stirner og P. J. Proudhon, om end efter hans alder i en forbløffende klar og selvstændig form. Hans forståelse af det nærmest omgivende samfund var minimal og ofte præget af gymnasiasters naivitet, forstået på den måde at havde han tænkt sig frem til en opfattelse da måtte samfundet også følge ham. En række kendsgeneringer og imponderabilia så D. ganske bort fra. Om hans livsbane ikke var blevet afbrudt i hans 26. år ville han være kommet til at øve en betydelig indflydelse under de følgende års samfundsudvikling. □Mal. af C. R. Fiebig (Fr.borg). Træsnit af H. P. Hansen, 1886, efter foto og efter samme af O. Andersen. Afbildet på E. Saltofts formentlig forsvundne gruppebillede fra 1934. Foto.

Otto Borchsenius: Fra fyrerne, 1878 80–110. C. E. Jensen og F. J. Borgbjerg: Socialdemokratiets årh. II, 1904 32–135. Georg Brandes: Saml. skr. XV, 1905 157–60. Harald Høffding: Danske filosoffer, 1909. Carl Dumreicher i Ex bibliotheca univ. Hafniensis, 1920 188–250. Rud. Nielsen: F. D., 1921. Jul. Bomholt i Socialisten XXIV, 1927 347–52 og XXV, 1928 14–16. Poul Helveg Jespersen sst. XXXIX, 1942 310–18. Knud Jespersen i

Pers. hist. t. 12.r.I, 1946 101-27 (m. breve). Svend Erik Stybe: F. D., 1959. – Papirer i Kgl. bibl.

Vagn Dybdahl (Oluf Bertolt,

Dreier (Dreyer), Hans, 1572–1653, billedsnider. * 1572 i Eckernförde, † 3.1.1653 i Oksenvad, begr. sst. F: købmand, brygger Peter D. og Margrete Tape. ~ 1° 1602 med Catharina Kruse, † 1614. ~ 2° 1616 med Anna Martens, † 18.9. 1659.

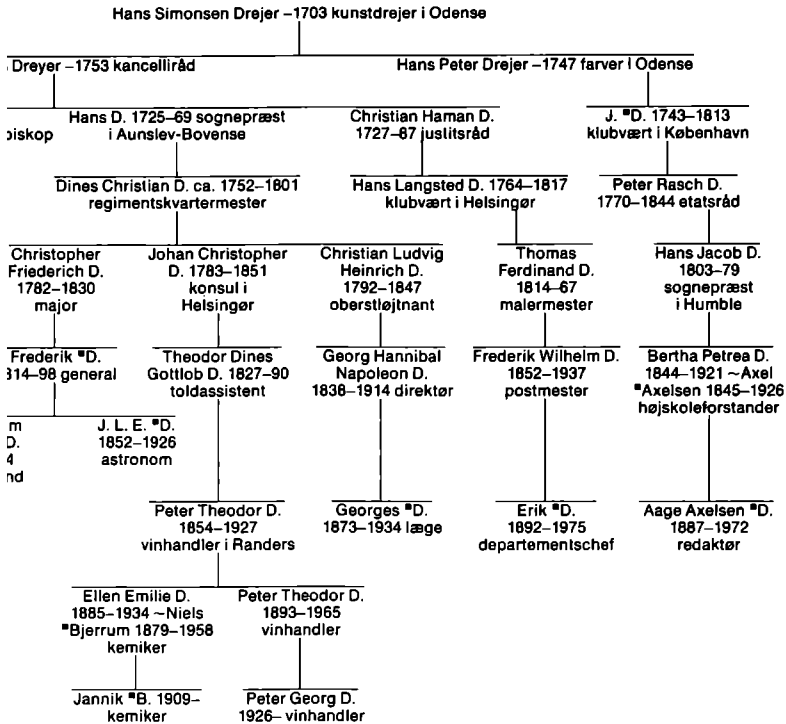
Efter sine forældres tidlige død kom D. fra 1586 syv år i lære hos Eckernförde-snedkeren Ciriac Dirichsen (Dirkes), rejste siden på håndværket i Tyskland, gjorde mesterstykke i Lübeck og bosatte sig i Segeberg. Her kom han i forbindelse med Gert *Rantzau for hvem han arbejdede både i Holsten og på Silkeborg, og sikkert på foranledning af denne flyttede han 1617 til Haderslev og blev kgl. hofbilledsnider på slottet. Denne værdighed gav ham dog kun få opgaver, og heller ikke fra egnens kirker fik han søgning, men til gengæld modtog han mange bestillinger fra danske adelige, så han kom til at føre et omflakkende liv på jyske og fynske herregårde. I hans 80. år bevægede hans søn ham endelig til at slå sig til ro i sin præstegård i Oksenvad hvor han snart efter døde. Den levnedsskildring der er trykt i den af sønnen bekostede ligprædiken giver D. en særstilling blandt samtidens billedskærere som hans udførte arbejder ikke alene kunne have sikret ham. D. repræsenterer overgangen mellem renrenæssance og bruskarok. Samtidig er hans værker præget af forkærlighed for en detaljerig overfladebehandling der røber en afhængighed af Eckernförde-skolen. Dette mærkes stærkt i hans hovedværk, det rige inventar i slotskapellet på Holckenhavn, hvor han arbejdede syv år for fru Ellen *Marsvin, men hvor han dog ikke har udført selve prædikestolen. Hans møbler er repræsenterede på Nationalmuseet Fr.borg, Kronborg samt i Ålborg, Haderslev og Ribe museer.

Peter J. Wandal: Predigt bey Leichbegægnis H. D. 1653, Rostock u.å. (jfr. Fra arkiv og museum V 1914 358–65 m. uddrag heraf). O. Rydbeck: Två märklige konstnärer, Sth. 1918 110. Carsten Petersen i Sønderjyske årbøger, 1927 213–48. Willers Jessen: Hans Gudewerth und die Eckernförder Bildschnitzerschule Eckernförde 1931 52–75. Chr. Axel Jensen i Fra nationalmuseets arbejdsmark, 1931 1–10. H. Madsen i Kuns IV, 1956–57 19–22.

Chr. Axel Jensen'

Drejer, Dreyer

Da slægtsnavnet D. hidrører fra professioner „drejer“, bærer adskillige af hinanden uafhængige slægter dette navn.

is en slægt at være, hvis før-
rødt mand var kunstdrejer i
nsen D. (-1703), muligvis
s.

ående tilbage til degn i Vor-
D. (ca. 1734–82), hvis søn
9–1823) blev købmand og

ian Dreyer 1759–1823
j skibsreder i Assens

i,
ed Danqvart D.
1816–52 maler

r

alist

isbøll i Pers.hist. saml. I. 1906
åndbogen, 1900 146–52. Wilh.
patricierslægter I, 1956 33–78.

(Tavle II) Slægthåndbogen, 1933. K.M. Riedewaldt-
Schott: Stamtavle vedr. slægten D., 1930.

Hans H. Worsøe

**Drejer, Jacob Hansen, 1743–1813, klubvært, pæ-
dagog. * 1.5.1743 i Odense, † 1.7.1813 i Kbh.
(Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: farver Hans Peter
Dreyer († 1747) og Deliana Lund (1700–83, ~ 2°
1748 med farver Christian Friederich Stitzer,
† 1765). ~ 10.10.1769 i Odense med Friderica
Amalia Ebbesen (el. Ebsen), * ca. 1740,
† 6.11.1818 i Kbh. (Fruc).**

D. blev student 1759 fra Odense, tog 1760 bacca-
laureus-graden men fik aldrig nogen eksamen.
Ca. 1766 blev han bestyrer af Munke Mølle i
Odense, overtog den selv 1768, men måtte 1775
overlade den til kreditorerne og bosatte sig der-
på i Kbh. På opfordring af femten medlemmer
af Det danske litteratur-selskab, til dels hans stu-
denterkammerater, stiftede han her s.å.
„Selskabet oprettet i Nov. 1775“ (fra 1793 Det
forenede selskab), almindelig kaldet D.s klub,
den betydeligste klub vi har haft her hjemme. D.
gav klubben husly i sin private lejlighed og ved-
blev efter at den havde fået egne lokaler at være
dens vært til 1791. Dette tidsrum svarer omtrent

Drejer, J.

til klubbens glansperiode hvor den var samlingsstedet for den københavnske intelligens; ikke blot talte den blandt sine medlemmer mange af tidens ypperste litterære navne, men den fik tillige politisk indflydelse idet der inden for dens mure næredes en frisindet begejstring for de store sociale reformer der forberedtes i 1780'erne, og denne stemning fra klubben forplantedes videre ud i den offentlige mening. Ved århundredskiftet havde D.s klub mistet sin betydning, den skiftede efterhånden karakter, blev en rent selskabelig forening, og efter mange omskiftelser endte dens rester 1842 i Kongens klub. – D. var 1786 medstifter af Selskabet for Efterslægten i hvilket han s.å. blev direktør. 1791 oprettede han et undervisningsinstitut; desuden udgav han et par skolebøger og nogle strøtanker om opdragelse og skolevæsen der viser ham som en human og forstandig pædagog. Han skildres som en brav og virksom mand, velskikket til den førende organisatoriske stilling han kom til at indtage i det danske klublivs blomstringstid. □Mal. 1767 af N. P. Dahlin. Silhouet af C. Limprecht (Kgl. bibl.).

Kn. Bokkenheuser: Drejers klub, 1903. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 V, 1906 556–61; VI, 1, 1907 88f; VI, 2, 1909 377–79.

*R. Paulli**

Drejer, Joachim Lund, 1792–1853, læge. *10.9.1792 i Farsund i Kristianssands stift, †14.4.1853 i Kbh. (Trin.), begr. sst. (Ass.). F: residerende kapellan i Vanse, senere sognepræst i Kragerø og provst Frederik Christian D. (1765–1828) og Signe Cathrine Brinck Lund (*1777). ~15.11.1823 i Kbh. (Frue) med Henriette Conradine Løffler, *17.11.1802 i Kbh. (Frue), †29.12.1879 sst. (Frue), d. af tegnelærer Conrad Frederik L. (1768–1819) og Marie Margrethe Bentley (1780–1846).

D. gjorde under krigen 1807 tjeneste ved et lazaret i Larvik og var derefter kompagnikirurg i Kristiania 1808–11 og besøgte samtidig katedralskolen. Han blev student i Kbh. 1812, privat dimitteret, og tog medicinsk eksamen 1818. Ved Frederiks hospital var han medicinsk kandidat 1816–20 og reservelæge 1820–23 og samtidig amanuensis hos overlægerne O. H. *Mynster og J. D. *Herholdt. 1820 blev han kar. bataljonskirurg og var læge ved det mosaiske fattigvæsen indtil 1827. Han blev lic.med. 1826, dr.med. 1828. For vaccinationsinstituttet blev han forstander 1830, 2. hofmedicus 1832, regimentskirurg 1833, 1. hofmedicus 1841. Efter en udenlandsrejse 1845 kom han på årets sidste dag med et opråb i „Fædrelandet“ til oprettelse af et børnehospital ved hjælp af veldædige sammenskud.

Trods et voldsomt redaktionelt angreb i Ugeskrift for læger, særlig fordi han havde tilbudt at fungere som hospitalets overlæge, gav han ikke op, og det lykkedes ham 1850 at få oprettet et børnehospital med tolv senge der 1879 afløste af Dronning Louises børnehospital. – D.s litterære virksomhed er ikke af betydning, men som forstander for vaccinationsanstalten kom han til at spille en rolle dels ved sine ikke altid heldige forsøg på at forny vaccinationen, dels på grund af den store koppeepidemi 1835. – Tit. professor 1833. – R. 1845. DM. 1851. □Mal. af J. V. Gerner, 1839. Litografi af E. Fortling, 1852 efter tegn. af J. V. Gertner. Silhouet.

C. Hempel i Ugeskr. for læger VII, 1846 41–48. Fr. Bremer i Bibl. for læger VI, 1853 522–25. J. Bondesen i Kgl. vaccinationsanstalt 1802–1902, 1902 20–25.

Gordon Norrie

Drejer, Margrete, 1889–1975, kunsthåndværker *13.10.1889 på Amager, †15.5.1975 på Frbjergvej 10, Sundby kgd. F: tømmerhandler Jens Nielsen D. (1845–1914) og Marie Hansen (1855–1943).

D. blev uddannet dels på kunstakademiet, de på Tegne- og kunstindustriskolen for kvinder. Desuden lærte hun guldbroderi og hedebojsning – de eneste to broderiteknikker man i begyndelsen af århundredet kunne tjene rimelig på ved at udføre på bestilling. Hun virkede som lærerinde bl.a. hos Clara *Wæver, på Grundtvigshøjskole i Hillerød, på Tegne- og kunstindustriskolen for kvinder og på Kunsthåndværkerskolen. Som bestillingsarbejder har hun gennem årene syet mange foreningsfaner og kirkelige tekstiler, de sidste ikke mindst i samarbejde med Ernestine *Nyrop. D. havde megen kulturhistorisk indsigt, og i 1932 blev hun af Margreth *Christiansen opfordret til at udforme den førs modelsamling af broderier til Højskolernes håndarbejde. Hun gjorde da en banebrydende indsats for at fremskaffe nye stoffer, garner og mønstre, bl. a. gennem et nært samarbejde med farver Ejnar Hansen, Vejle. Flere af hendes broderimodeller fra 1930'erne sælges stadig i 1970'erne hvilket kan tages som bevis for hendes skarpe sans for at sætte materialer og mønstre sammen, så der opnås helhed. – Sammen med Johanne Arnbech-Jensen udgav hun Sting og Mønstre for Skole og Hjem, 1936. Desuden var hun medarbejder ved Højskolernes Haandarbejdsbog, 1934 (udg. Fællesforen. for Danmarks brugsf. foren.), tillæg 1935 samt Berlings Haandarbejdsbog I–III, 1943–44, og gav meddelelser til Nationalmuseets etnologiske undersøgelser (NEU).

inna Holm Kragelund i Nationalmuseets arbejdsark 1971 33–46.

Minna Kragelund

rejer, Salomon Thomas Nicolai, 1813–42, boniker. * 15.2.1813 i Evelstrup præstegård, Siestede sg., † 21.4.1842 på Frederiks hospital i bh., begr. sst. (Ass.). F: sognepræst Niels D. 768–1844) og Thomasine Nicoline Reutze 775–1847). ~ 20.4.1839 i Hørsholm med Sunne Christine Vilhelmine Marie Høpfner, døpt. Westh, * 11.4.1812 i Herstedøster, 3.3.1900 i Kbh. (~ 2° 1852 med kaptajn, senere berstløjtnant Hans Andreas Irenius Ravn, 322–95), d. af cand.pharm., skrive lærer Nicolai Christian H. (1784–1834, ~ 2° 1822 med Ane fagdalene Becker, 1794–1857) og Caroline dolphine Luffe (1787–1851, ~ 2° 1817 med øroglærer, senere institutbestyrer i Frederiksvavn Peter Christian Westh, ca. 1783–1846).

), var allerede i drengesårene meget interesseret i naturhistorie, især botanik. Først sent kom han i tale i Viborg hvorfra han blev student 1833. Han studerede derefter naturhistorie under først træge kår i Kbh., hvor især professorerne Joachim Frederik Schouw og J. Reinhardt tog sig af den meget flittige og begavede student og endog skaffede ham en plads på Regensen til ophold for at han kun i meget ringe grad fulgte forelæsningerne, da han måtte skaffe sig det daglige brød ved privatundervisning. Hans kår bedres først da han 1837 blev lærer ved Efterslægtskabs skole, og han kunne nu med fuld kraft udføre sine studier og selvstændigt videnskabeligt arbejde, ja endog få tid til at dyrke sin anden passion, musikken, og til at deltage i studentelivet – han var en habil violinist, forsøgte sig som komponist og var medstifter af Studentersangforeningen 1839. Skønt D.s viden næsten helt er baseret på selvstudium, var professorernes tillid til den så stor at det 1838 blev overdraget ham at lede universitetets botaniske ekskursioner og 1840 at holde de botaniske forelæsninger over medicinerne; 1839 blev han docent ved veterinærskolen. Han foretog i disse år flere ekskursioner, bl.a. 1837 til det nordlige Jylland sammen med sin jævnaldrende ven og studiefælle J. Steenstrup. Da han ingen afgangseksamen havde, fik han ved dispensation ret til at distille sig til magistergraden som han erhvervede 1840 ved afhandlingen *Elementa Phyllologiae*. 1841 blev han udgiver af *Flora Danica* hvortil han før havde leveret bidrag, men han lænede ikke selv at få udgivet et hæfte, thi kort efter blev han syg og døde. Ved hans tidlige dødsfald var der store forhåbninger, man i vide kredse udtalte til ham som den flittigste og måske

bedst begavede af de unge naturforskere. Carl Ploug ofrede næsten et helt nummer af „Fædrelandet“ på en nekrolog, og St. St. Blicher skrev et mindedigt.

D.s videnskabelige virksomhed falder i en tid da botanikken stod på et meget lavt standpunkt i Danmark. Han var forbavsende produktiv; i de få år efter 1836 udgav han ikke mindre end 28, delvis meget omfangsrige værker, afhandlinger og oversættelser, hvoraf flere har varig værdi. Han levede i en overgangstid hvor på den ene side den naturfilosofiske retning efter slemme vildfarelser søgte sig mere farbare stier og på den anden den rent empiriske induktive forskning søgte at vinde frem. D. sluttede sig med begejstring til den nye naturfilosofiske retning hvis førstemand var den tyske botaniker H. G. L. Reichenbach, og udtalte sig med foragt om den empiriske forskning. Ejendommeligt nok er imidlertid hans værdifuldeste arbejder baseret på rent empiriske studier. Hertil hører først og fremmest hans arbejder over danske planter som han kendte indgående. Udmærket er hans lille *Flora excursoria Hafniensis*, 1838 der blev meget benyttet; af større værdi er dog flere afhandlinger om danske planter i Krøyers Naturhistorisk Tidsskrift hvori han på en hidtil i dansk litteratur ukendt måde kritisk udreder arterne af nogle slægter. Fremragende er også hans studier over slægten *Carex*, dels dens grønlandske og islandske arter (*Revisio critica Caricum borealium*, 1841) dels nogle indiske der blev udgivet efter hans død af Videnskabernes selskab (*Symbolæ Caricologica*, 1844). Hans *Lærebog i den botaniske Terminologie og Systemlære*, 1839, viser et forbavsende kendskab til terminologiens og morfologiens finesser. – Som lærer søgte D. at reformere undervisningen i naturhistorie, dels ved artikler i *Fædrelandet*, dels (sammen med P. Bramsen) ved udgivelsen af lærebøger der i en årrække blev anvendt i skolerne. For udbredelse af kendskabet til den økonomiske botanik var han meget virksom. – D. var en mand der stillede store krav til den videnskabelige forskning, og alt fuserarbejde kunne bringe ham i affekt som da han overmåde skarpt kritiserede umodne arbejder af J. H. Bredsdorff og A. S. Ørsted. – Planteslægten Drejere er opkaldt efter ham. □ Litografi af E. Fortling, 1842 efter tegn. af E. Lehmann.

St. St. Blicher i Randers amts-avis 1842, nr. 71 (mindedigt). C. Ploug i *Fædrelandet* 1842, nr. 1037 og Saml. Digte I, 1901 75f (mindedigt). J. F. Schouw i *Det kgl. da. vidensk. selsk.s forhandl.* 1844 10. Carl Christensen: *Den danske botaniks hist.* I, 1924 276–90; II, 1926 213–16 (bibliografi). – Manus i Kgl. bibl.

*Carl Christensen**

Drejer, Aage Axelsen

Drejer, Aage Axelsen, 1889–1972, redaktør. * 7.6.1889 i Jebjerg sg., Viborg amt, † 17.6.1972 på amtssygehuset, Glostrup, begr. i Kbh. (Holmens). F: højskoleforstander for Salling højskole Axel Axelsen (1845–1926) og Bertha Petrea Drejer (1844–1921). ~ 5.8.1920 i Vejby, Århus amt med Liv Gulbransson, * 30.5.1898 i Kristiania, † 24.9.1953 i Gentofte, d. af tegneren, senere professor ved håndværkerskolen i München Olaf Leonhard G. (1873–1958, ~ 2° 1906 med forfatter Grete Jehly, ~ 3° 1923 med Dagny Bjørnson, * 1901) og Inga Liggern Hansen (1875–1954, ~ 2° 1909 med arkitekt Axel *Høeg-Hansen, 1877–1947).

D. blev student 1907 fra Viborg, cand.polit. 1913, og var 1914–15 fuldmægtig i Andelsanstalten Tryg. Han blev sekondløjtnant 1916 og var 1917–27 sekretær for De danske mejeriforeningers fællesorganisation og leder af kontoret for mejeristatistik i Århus. 1928 blev han sekretær for andelsudvalget, og han redigerede fra 1928 til 1940 Brugsforeningsbladet, fra 1940 til 59 Andelsbladet. D. fratrådte som sekretær for andelsudvalget 1961. Han var 1949–53 direktør for Det danske forlag og havde 1936–63 sæde i bestyrelsen for den internationale sammenslutning af andelsorganisationer, ICA. Gennem sin mangeårige virksomhed som daglig leder af dansk andelsbevægelses øverste organ, andelsudvalget, erhvervede D. sig et omfattende kendskab til andelsbevægelsens vilkår hjemme og ude, og gennem sit samarbejde med udvalgets mangeårige formand, S. *Overgaard øvede han en ikke ubetydelig indflydelse på andelsbevægelsens udvikling i Danmark. D. har udfoldet et omfattende forfatterskab, dels i fag- og dagblade, dels ved udarbejdelsen af en lang række jubilæumsskrifter for virksomheder og sammenslutninger indenfor andelsbevægelsen. Af D.s bøger kan nævnes *Aarhus Omegns Mejeriforening*, 1920, *Jydsk Andels-Foderstofforretning 1898–1923*, 1923 (ny udg. 1948), *Øernes Andelselskab for Indkøb af Foderstoffer 1901–26*, 1926, *Høver og Omegns Landboforening 1877–1927*, 1927, *Andelslagterierne i Danmark 1887–1937*, 1937 (ny udg. 1962), *De danske Mejeriforeningers Fællesorganisation 1912–37*, 1937, *Dansk Andels Kulforretning 1913–38*, 1938, *De danske Mejeriers Fællesindkøb og Maskinfabrik*, 1941, *Frederikssund Andelssvineslagteri 1894–1944*, 1944, *Andelskasserne gennem et halvt århundrede*, 1965. D. redigerede og bidrog til *Den danske Andelsbevægelse*, 1929 (6. udg. 1952) og skrev afsnittet om mejeribrugets historie til *Det danske Landbrugs Historie IV*. D.s forfatterskab er præget af hans brede kendskab til andelsbevægelsen og indforståethed med bevægelsens værdier og normer.

Her og i sin omfattende udadvendte virksomhed som foredragsholder, kursusarrangør osv. mædtes til stadighed hans baggrund i et højskolemiljø. – R. 1938. DM. 1949. □Mal. af Albei Kongsbak, 1955 (andelsudvalget).

Slægtstavlesamlingen, 1931 42. Clemens Pedersen i Ardelesbladet 1972 522f.

Claus Bjørn (Aksel Milther):

Dresselberg, Anders, 1543–1613, landsdommer * 30.12.1543, † 12.9.1613, begr. i Kundby k. F Niels Andersen D. († 1594) og Johanne Hans datter Rud († 1564). ~ 1° 1.11.1584 på Vordingborg slot med Mette Grubbe, † 7.5.1587 p Vognserup, d. af Eiler *G. (1532–85) og Els Laxmand (1543–75). ~ 2° 29.9.1594 på Vognserup med Karen Skinkel, † 3.11.1624, d. af Hans S. († 1558) og Anne Nielsdatter Bild († tidlig 1602). – Bror til Vilhelm *D.

Som ung besøgte D. på en langvarig udenlandsrejse bl.a. universiteterne i Strasbourg og Tübingen (1568), Heidelberg 1570, 1571 var han atter hjemme, 1572–80 gjorde han tjeneste i kancellie 1580–81 nævnes han nogle gange som rentemester – utvivlsomt dog underordnet Christoffe *Valkendorf. 1582 blev han imidlertid landsdommer i Sjælland; allerede 1577 var han blevet kannik i Lund, nu fik han som embedslen Freds gårde der dog 1585 ombyttedes med krongods Tuse hrd. 1590 nedlagde han embedet som landsdommer; senere gjorde han tjeneste som lensmand på Ålholm (1597–1606) og Holbæ (1608–13). □Epitafium (Kundby k.).

Danm.s adels årbog VIII, 1891 123 (stamtavle).

Henry Bruun

Dresselberg, Vilhelm, 1545–1620, landsdommer * 1545, † 8.6.1620, begr. i Vindinge (nu Fyrendal k. F: Niels Andersen D. († 1594) og Johann Hansdatter Rud († 1564). ~ 11.7.1591 i Lun med Karen Grubbe, * 1568, † 25.11.1630 på Vindinge, d. af Eiler *G. (1532–85) og Else Laxman (1543–75). – Bror til Anders *D.

D. fulgte sin bror Anders på hele hans studiereise; efter hjemkomsten 1572 ansattes også han som sekretær i kancelliet hvor han forblev t 1588; 1576 fik han degnedømmet i Lund. 1605 15 var han landsdommer i Sjælland og lensmand på Ringsted kloster; han ejede Hjulærød Skåne, Vindinge og senere Vognserup på Sjælland. En tradition hos T. *Klevenfeldt om at han måtte rømme landet for drab på en af sine tjenere har sandsynligheden mod sig. □Epitafium (Fyrendal k.).

Danm.s adels årbog VIII, 1891 123 (stamtavle). V. Helk Fund & forskning XXI, 1974 16f.

Henry Bruun

Drewsen

Fra papirmagerslægten D. i Lachendorf ved Celler indkaldtes Johann D. d. Æ. 1693 til Danmark for at ophjelpe papirfabrikken ved Strandmøllen. Hans yngre bror Marcus D. (-1724) fortsatte papirfabrikationen i Lachendorf, og dennes søn Johan D. d.Y. (1715-96) overtog Strandmøllen. Justitiarius Adolph *D. (1803-85) var ~ Ingeborg Nicoline Collin, d. af finansdeputeret Jonas *C. (1776-1861). Landøkonom J. C. *D. (1777-1851) var ~ 1° Johanne Ophelia Rosing, f. af skuespiller Michael *R. Forfatter Viggo *D. var ~ Henriette Louise Collin, d. af etatsråd Edward *C. Ingeniør Paul D. (1866-1907) var ~ 1° Sophie (Soffi) Lassen (1873-1917), forfatteren Holger *Drachmanns tredje hustru.

Lengnickts stamtavler. C. Nyrop: Strandmøllen, 1878.

Hans H. Worsøe

Drewsen, Adolph Ludvig, 1803-85, justitiarius. † 20.3.1803 i Kbh. (Frue), † 2.2.1885 sst. (Jac.), begr. sst. (Garn.). F: Ejer af Strandmøllens papirfabrik Christian D. (1745-1810, ~ 1° 1769 med Elisabeth Larsen, 1743-73; ~ 2° 1774 med Anna Wedseltoft, ca. 1743-91) og Anna Christine Dorothea Lassen (1777-1852). ~ 18.10.1826 i Søllerød med Ingeborg Nicoline Collin, † 23.8.1804 i Kbh. (Helligg.), † 27.5.1877 sst. (Johs.), d. af finansdeputeret Jonas *C. (1776-1861) og Henriette C. Birckner (1772-1845). - Far til Viggo *D. Halvbror til J. C.*D.

D. blev student 1820 fra Borgerdydskolen i Kbh., 1824 cand.jur., 1826 auditor i arceen, var 1830-52 auditor, regnskabsfører og medlem i retsære ved søkadetkorpset, blev 1831 overauditor, 1832 assessor i Kbh.s politiret, 1845 assessor i kriminal- og politiretten i Kbh. og 1847 justitiarius i denne ret. 1879 tog han sin afsked. Han var en alvorlig og tilbageholdende natur der med

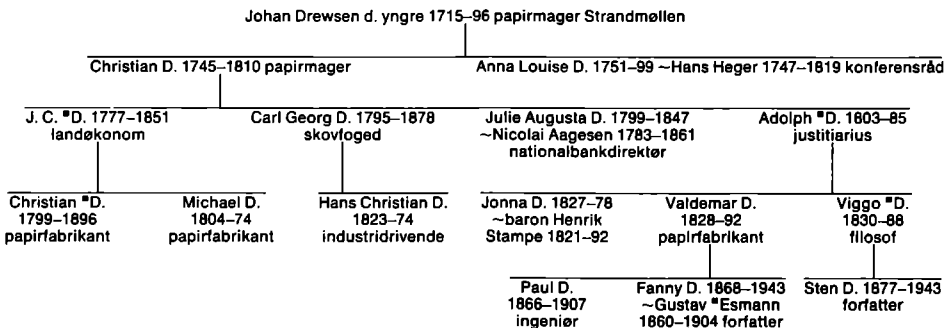
den største pligtfølelse og samvittighedsfuldhed varetog sin gerning, og som sin jævnaldrende ven H. C. Andersen elskede han naturen, blomsterne og børnene. Han havde stor interesse for og indsigt i adskillige forhold vedrørende landbruget hvorfor Det kgl. danske landhusholdningsselskab 1860 valgte ham til at være en af selskabets præsidenter; men 1866 opnåede han ikke genvalg da der nu ønskedes valgt en landejendomsbesidder. Gennem sin livsgering i kriminal- og politiretten fattede han med sit humane, fintfølede sind varm interesse for samfundets stedbørn og deltog bl.a. sammen med svingefaderen i stiftelsen af Foreningen af 1837 til forsømte børns frelse; over en menneskealder ydede han her et fortrinligt arbejde. 1865-82 var han medlem af direktionen for Tontinen af 1800 og udnævntes 1870 til ekstraordinær assessor i højesteret. - Justitsråd 1846. Etatsråd 1852. Konferensråd 1869. - R. 1850. DM. 1857. K. 1868. S.K. 1879. □Mal. af W. Marstrand, 1850.

J. C. Drewsen: Strandmøllen, 1916 (fot. opr. 1970) = Memoirer og breve XXV. Rigmor Stampe: H. C. Andersen og hans nærmeste omgang, 1918. H. Hertel: Det kgl. da. landhusholdningsselsk.s hist. I, 1920. - Breve i Kgl. bibl.

*A. Falk-Jensen**

Drewsen, Christian, 1799-1896, papirfabrikant, insektforsker. * 30.8.1799 på Strandmøllen, † 2.6.1896 sst., begr. i Søllerød, F: papirfabrikant, politiker J. C. *D. (1777-1851) og Johanne O. Rosing (1778-1824). ~ 30.8.1822 på Christiansholm (Lyngby) med Ernestine Jacobsen, * 11.5.1804 sst., † 1.10.1897 på Strandmøllen, d. af forvalter Frederik J. (ca. 1772-1838) og Juliane Marie Rostrup (ca. 1776-1824). - Bror til Michael *D.

D. blev i sin ungdom knyttet til faderens virksomhed, dels på Strandmøllens papirfabrik, dels som bestyrer af en oliemølle i Skodsborg. Sam-

Drewsen, Christian

men med sin yngre bror Michael D. optoges han 1840 i firmaet D. & Sønner. Ved faderens udtræden 1844 overtog brødrene fabrikken på Strandmøllen der 1848 blev deres ejendom. 1854 købte de Ørholm og Nymølle. Foruden de tre nord-sjællandske værker drev de den af dem i Silkeborg grundlagte papirfabrik hvis anlæg dog særlig skyldtes Michael D. 1865 ophørte samarbejdet. D. var derefter eneindehaver af de tre virksomheder ved Mølleåen indtil disse 1889 overgik til A/S De forenede Papirfabrikker. Der var da forløbet henved 200 år siden papirmager Johann D. kom til Strandmøllen. En halv snes år efter overgangen til De forenede Papirfabrikker nedlagdes Strandmøllen som papirfabrik. D. blev stadig boende på Strandmøllen hvor han 30.8.1892 fejrede sin 70 års bryllupsdag og sin 93 års fødselsdag. På D.s foranledning udkom 1878 C. Nyrops „Strandmøllen“ med akdstykker til oplysning om dansk papirfabrikation. – D. var naturvidenskabeligt interesseret. Hans tidskriftartikler om insektfaunaen vandt anerkendelse også uden for Danmark, og hans iagttagelser over åleynglens vandringer vakte ligeledes opmærksomhed. Til universitetets zoologiske museum skænkede han, da han ikke mere kunne se at arbejde med den, sin store samling af inden- og udenlandske insekter. 1830 traf D. på en indsamlingstur den purunge J. C. *Schjødt. Et varmt venskab udviklede sig, og D. blev Schjødtes rådgiver og vejleder i insektforskningens begyndelsesgrunde – en vejledning Schjødt var ham taknemmelig for livet ud. Da Schjødt 1861 begyndte udgivelsen af Naturhistorisk Tidsskrifts 3. række skænkede D. papiret til hele rækken (1861–84) og stod i forskud for den tekniske produktion. Til Entomologiske Meddelelsers 1. række (1887–96) leverede D. ligeledes papiret gratis. Entomologisk forening kvitterede ved at gøre ham til æresmedlem. □ Buste af H. V. Bissen, 1866 (St.mus., Polyteknisk læreanstalt). Tegn. af P. C. Skovgaard, 1867 (Fr.borg). Træsnit 1872 og kopi 1873. Maleri. Buste af A. Thielmann, 1893 (Ørholm). Foto 1893 (Zool. mus.).

C. C. A. Gosch: Udsigt over Danm.s zool. lit. II, 2 1875 435f; III, 1878 355f (bibliografi). Kj. Müllen i III. tid. 28.8.1892. Kai L. Henriksen i Entomol. medd. XV, 1925 176–79. E. Nystrom: Fra Nordsjællands Øresundskyst, 1938.

C. A. Clemmensen*

Drewsen, Johan Christian, 1777–1851, industri-drivende, landøkonom, politiker. *23.12.1777 på Strandmøllen, Søllerød sg., †25.8.1851 i

Kbh., begr. i Søllerød. F: ejer af Strandmøllen: papirfabrik Christian D. (1745–1810, ~1° 1765 med Elisabeth Larsen, 1743–73, ~3° 1792 med Anna Christine Dorothea Lassen, 1777–1852) og Anna Wedseltoft (ca. 1743–91). ~1° 10.11.1798 Søllerød med Johanne Ophelia Rosing *11.6.1778 i Kbh. (Slotsk.), †1.10.1824 i Fredensborg, d. af skuespiller Michael *R (1756–1818) og skuespiller Johanne Cathrine Olsen (Johanne *Rosing, 1756–1853). ~2° 16.4.1828 i Søllerød med Emmy Richter *15.11.1800 i Kbh. (Nic.), †4.5.1880 sst. (Holmens), d. af klædekræmmer, kaptajn Hans R (1766–1822, ~2° 1813 med Louise Kliim, 1776–1844) og Andrea Wilhelmine Schack (1781–1810). – Far til Christian *D. og Michael *D. Halvbror til Adolph *D.

D. undervistes privat i hjemmet og uddannedes som papirmager på faderens virksomhed. 1801 indtrådte han som løjtnant i landeværnet og 1807 deltog han i forsvaret af hovedstaden, bl.a. i livjægerens udfald 31.8. Han havde sat bo endnu inden han var fyldt 21, og den unge D. levede på Strandmøllen et liv i kulturelle interesser og omgikkes tidens litterære kredse. Strandmøllen overtog D. efter faderens død 1810, og 1823 anskaffede han til driften en stationær dampmaskine, 1829 en engelsk papirmaskine, begge delte som den første i landet. Virksomheden udvides stærkt omkring 1830, bl.a. ved optagelsen af betydelige lån. D. leverede fra sin fabrik alt papir til staten og Nationalbanken, ligesom største delen af landets produktion af trykpapir udgik fra Strandmøllen. 1835 rådede fabrikken over tre dampmaskiner på hhv. 6, 20 og 40 HK sam til papirmaskiner. Da D. overtog Strandmøllen lå den årlige produktion på ca. 10–15000 ris 1832 nåede han op på 37–40000 ris og 1844 var produktionen 84000 ris. Antallet af beskæftigede steg fra ca. 50 til omkring 150. D. var den første herhjemme der eksporterede papir og han, de havde 250 kludesamlere beskæftiget ude i landet, indtog en ledende stilling indenfor papirindustrien. 1821 begyndte han som oliemøller og 1827 var han medianlægger af en fajancefabrik D. øvede en vis indflydelse på regeringens kur overfor den hjemlige industri, selv om nedsættelsen af olietolden 1830 skete mod hans kraftige protester. Herom udgav han *Bidrag til Kundska om de danske Oliemøllers Forfatning i 1831*, 1831 1844 overdrog han Strandmøllen til sine sønner Christian D. og Michael D., og han var aktiv ved den sidstes anlæggelse af en papirfabrik i Silkeborg s.å.

Ved siden af sin indsats som fabrikant på Strandmøllen øvede han en betydelig indsats som landmand og landøkonom. Ved hans bryl

ip 1798 havde hans far foræret ham en bondeård i det nærliggende Smidstrup som han 1804 solgte og købte to gårde i Lundtofte et par kilometer fra Strandmøllen. Her begyndte han vekseldrift og sommerstaldfodring, dyrkning af kartofler, roer, kål, spergel og boghvede. Han anskaffede nye redskaber og anlagde et schæferi med 500 får af spansk og Southdowns race osv. som landbruger var D. radikal fremskridtsmand „landøkonomisk republikaner“ kaldte han sig selv) og begejstret tilhænger af den tyske landøkonom Albrecht Thaer hvis hovedværk han versatte som *Albrecht Thaers Grundsætninger for Landøkonomien* I–IV, 1816–19. D. var 1812 ptaget i landhusholdningsselskabet og fik i de følgende år selskabets sølv- og guldmedalje for handlinger vedrørende landbruget. 1814 blev han medlem af selskabets skriftkomité, tre år senere af dets første agerdyrkningskomité og 1819–30 var han præsident. Han var medstifter og derefter med- og senere eneredaktør af *Landøkonomiske Tidender*, 1814–25 hvortil han leverede talrige bidrag, ligesom han skrev i andre tidskrifter. Med henblik på læsere af almu- nen skrev han efter landhusholdningsselskabets påfordring populære artikler om emner som urrudt, sædfølgen, markfred m.m. i almanakkerne for 1816–17, 1820–30, 1832, 1834 og 1835. 823 fremsatte han i landhusholdningsselskabet og i Nye Landøkonomiske Tidender *Min Anskuelse af fri Forpagtning og dens nærmeste Følger* i hvilken han vendte sig mod den eksisterende andbolovgivning og ønskede mulighed for sammenlægning af jord til større ejendomme for lerved at tiltrække den dygtighed og kapital, ondestanden manglede. D.s indlæg gav anledning til en omfattende diskussion mellem tidens andbrugsinteresserede, men blev uden indfly-velse på lovgivningen eller dennes administration. Senere udgav D. *Landøkonomiske Betragtninger*, 1834, *Til Underholdning for Menigmand*, 838–41, *Om Morbærtræet*, 1841 og *Anviisning til Silkeavl*, 1842 – de to sidste oversat fra tysk.

det 1834 udgivne skrift Landøkonomiske Betragtninger anerkendte D. i modsætning til, hvad der havde været tilfældet ni år tidligere, ondestanden som landbrugere og ytrede en levende interesse for deres sociale vilkår og videre udvikling. Det var i smuk overensstemmelse hermed at han s.å. valgtes til stænderdeputeret for stiftens 2. valgdistrikt (Kbh.s omege) for de mindre landejendomsbesiddere. Med liv og lyst gik han op i dette nye hverv og fremtrådte snart om en af de mest udprægede „politikere“ landet det første hold stænderdeputerede. Karakteristisk var det at han indbød til en art vælgermøder for at erfare vælgerens opfattelse,

hvad der dog blev forpurret af myndighederne. I Roskilde kastede han sig med oplagthed og engagement ud i det nyetablerede parlamentariske liv (se hans breve til Jonas Collin i Da. Mag. 6.r.II). Han optrådte forståeligt nok som industriens talsmand under behandlingen af toldreformen hvor han advarede mod at gøre det lille Danmark til en „prøveklud“ for frihandel. Iøvrigt blev landbospørgsmålene hurtigt D.s særlige felt, og han stillede forslag om afløsning af det hoveri der endnu påhvilede mange fæstere, afskaffelsen af de offentlige frirejser der belastede bønderne, og af vejarbejde in natura der var en byrde ikke mindst for bønderne i D.s valgdistrikt. Derimod var han foreløbig ikke interesseret i husmændenes situation, og han var yderst forsigtig overfor egentlige tilkendegivelser fra landbefolkningens side om afløsning af hoveriet og andre lettelser. Skønt han søgte at stå som en art fører for bønderne i Roskilde stænderforsamling, kunne han privat give udtryk for stor foragt for bøndernes repræsentanter og et forslag om afskaffelse af diæter havde som bimotoiv at hindre almindelige bønder i at blive valgt som deputerede. Fra bøndernes side synes han til gengæld ikke at være mødt med ubetinget tillid, således karakteriserede den fynske deputerede Hans Christensen, Vejstrup, ham i et brev fra 1836 som „en narreprins“. D. fastholdt imidlertid stænderperioden ud sin stilling som „bondeven“ og hyldedes gentagne gange for sin indsats, ligesom han ved nyvalgene 1840–41 valgtes som deputeret i ikke mindre end tre kredse. Iøvrigt markerede han sig i forhandlingerne som en efterkommer af det oplyste borger- skab fra 1700-tallets slutning, fremsatte således 1838 forslag om jøders valgbarhed, og stillede sig kritisk overfor kirken og dens repræsentanter. Han gik imod tankerne om sognebåndsløsning og oplevede derfor – og som liberal – en opposition fra de vaktet og Jac. Chr. Lindbergs side. I 1840ernes begyndelse tog D. stilling som en af de fremmeste på den radikale fløj af den liberale bevægelse og han engagerede sig ligeledes snart som en varm tilhænger af den dansk-nationale sag i Slesvig. 1843 var han medstifter og senere medlem af „Syvstjernen“ der arbejdede for danske skoler i Nordslesvig og s.å. var det D. der på Skamlingsbanken overrakte P. Hiort Lorenzen hans sølvdrikkehorn som en hyldelse for hans indsats for det danske sprog i Slesvig stænderforsamling. Senere blev han en god støtte for Laurids *Skau. D. tog del i det lokale selvstyre og den begyndende organisation af bønderne som medlem af Kbh.s amtsråd og Kbh.s amts landkommunalforening. I Roskilde stænderforsamling stillede D. sammen med Balthazar

”Christensen 1844 det epokegørende forslag om bondestandens endelige „emancipation“, et forslag der gav anledning til en voldsom debat og som blev en spore for bondebevægelsen på øerne. Efter opfordring af Asmund Gleerup blev D. sammen med Balthazar Christensen stifter af bondevennernes selskab 1846 og indtrådte i dettes bestyrelse. Sygdom afholdt ham iøvrigt fra deltagelse i forhandlingerne i stænderne s.å.

D. var og blev imidlertid liberal borger mere end bonderepræsentant, og da bondevennerne 1848 skilte sig ud fra den liberale bevægelse udtrådte han af selskabets bestyrelse. Ved valgene til den grundlovgivende rigsforsamling kom han i direkte modsætning til bondevennerne idet han gik ind for kongevalgt repræsentation. Han forsøgte at organisere en valgagation der opponerede mod selskabet og dets kandidater, dog uden større effekt, og D. faldt selv i Holbæk amts 2. kreds for Jens Gregersen, Kundby. Han valgtes derefter i Fr.borg amts 2. kreds. D. spillede ingen rolle under forhandlingerne og var nu stærkt svækket af alder og sygdom. Til det første folketing valgtes han i Kbh. amts 2. kreds (Lyngby), og havde sæde i tinget til juli 1850 da han nedlagde sit mandat. D. var genindtrådt i Bondevenneselskabets bestyrelse okt. 1849, men nedlagde sin post i foråret 1851. – D. var som industridrivende og som landøkonom en af de fremtrædende skikkelser i tiden fra 1810 til 1840. Udviklingen i dansk papirfabrikation skyldtes væsentligst ham, ligesom han på landbrugets område introducerede den moderne landbrugsvidenskab samtidig med at han i praksis viste de nye metoders overlegenhed. Som politiker må vurderingen af D. blive mere nuanceret. Hans indsats lå især i de første stænderforsamlinger hvor han var en af de mest udprægede parlamentarikere i moderne forstand. D. besad som politiker stor arbejdskraft, optimisme og bevægelighed, men „har ikke altid været til at stole på“ (Hans Jensen i De danske Stænderforsamlingers Historie). – Kammerråd 1817. ◻Min. af Hornemann ca. 1810. Mal. af C. A. Jensen ca. 1832, litograferet af C. Henckel 1838 og gengivet i flere træsnit, bl. a. af Charles Girardet, 1843. Mal. af J. Roed, 1843 (St. mus.), replik 1844 (Fr. borg), litograferet 1844 og 1851, stukket 1848 og i flere træsnit, bl.a. af H. P. Hansen. Mal. af J. Roed, 1844 (folketinget), litograferet af P. Gemzøe, 1846, herefter litografi, radering samt vandmærke i papir, modelleret af A. G. Nielsen ca. 1960. Mal. af V. Bendz (Odense bys mus.). Afbildet på Constantin Hansens mal. 1860–64 af den grundlovgivende rigsforsamling (Fr.borg). Buste af Th. Stein, 1867 (Søllerød kgd.).

Kilder. J. C. D.: Strandmøllen, 1916 (fot. optr. 1970) = Memoirer og breve XXV. Rejsedagbog, udg. Johs. Ste in, 1941. Breve til J. F. Schouw i Dansk tidsskr., 1901 556–70. Erindringer og breve i Tilskueren, 1912 I 307-22 463–81; II 556–68. Breve i Danske mag. 6.r.II, 1912: 233–87. Breve til J. F. Schouw i Danske politiske brev I–IV, udg. Aage Friis og P. Bagge, 1945–58.

Lit. J. A. Hansen: Politiske skildr. af afdøde da. mænc I, 1854. C. Nyrop: Medd. fra industriens område, 1876 Hans Jensen: De danske stænderforsaml.s hist. I–II 1931–34. Samme: Dansk jordpolitik II, 1945. Industriens hist. III, 2. udg. Axel Nielsen, 1944 (fot. optr. 1975 236–77. Erik Stig Jørgensen i Landbohist. studier, tilegnede Fr. Skrubbeltrang, 1970 199–228. *Papirer.* Breve og optegn. i Kgl. bibl.

Claus Bjørn (Hans Jensen)

Drewsen, Michael, 1804–74, papirfabrikant, politiker. * 15.10.1804 på Strandmøllen, † 26.2.1874 i Kbh. (Trin.), begr. i Silkeborg. F: papirfabrikant og politiker J. C. *D. (1777–1851) og Johanne O Rosing (1778–1824). ~ 20.11.1830 i Søllerød med Johanne Amalie Kümmel (Kymel) * 5.8.1808 i Kbh. (Helligg.), † 28.7.1863 i Silkeborg, d. af hyrekusk Johan Simon K. (ca. 1770–1843) og Christiane Ammonsens (ca. 1770–1836) – Bror til Christian *D.

Som datter søn af Michael *Rosing nærerede D. sin ungdom megen tilbøjelighed for scenen, men blev ligesom sin ældre bror Christian D. tidlig faderens medhjælper ved driften af Strandmøllen. 1840 optoges brøderne i firmaet D. & Søner, og de overtog virksomheden 1844 ved faderens udtræden af firmaet. 1848 tilskødede har dem Strandmøllen, og 1854 udvidede de denne fabrikvirksomhed ved køb af Ørholm og Nymølle. På forslag af faderen havde de to brødre 1844 grundlagt Silkeborg Papirfabrik til udnyttelse af Gudenåens vandkraft. Det var dog særlig D. der tog sig af anlægget. Han flyttede straks derover og drev på værket med så megen energi at de første ark papir på Silkeborg-fabrikken kunne tilvirkes nytårsdag 1845. Fabrikbygningerne dannede grundlaget for den handelsplads der blev oprettet ved kgl. resolution 1845–46; den: oplomstring skyldtes væsentlig D., og han betegnes med rette som dens grundlægger; 1900 fik den købstadrettigheder. 1865 udtrådte D. af firmaet D. & Søner og overtog fabrikken i Silkeborg for egen regning. 1870 solgte han den og købte tre godser ved Vänern i Sverige, men har bevarede sit hjem i Silkeborg, boede dog det sidste år af sit liv i Kbh. – På et besøg hos D. så H. C. Andersen daglig de store dynger af klude for an fabrikken, og han fik her ideen til eventyrene Laserne som han skrev under sit ophold hos D. Denne fik i Silkeborg også besøg af kong Frederik VII der var ham meget venligt stemt. – D. va medlem af den grundlovgivende rigsforsamling og valgtes et par gange senere (1849–51, 1854 og

855) til rigsdagsmand. Han stod, i alt fald en id, det nationalliberale parti nærmest. Han var ikke nogen fremragende politiker, men han spillede en rolle 1854 da den store jyske adressedeputation kom til Kbh. for at anmode Frederik VII om at skifte rådgivere. Deputationen, der ikke fik adgang til kongen, blev af københavnske borgere indbudt til en fest i Casino. – Heller ikke om erhvervsmand hørte D. til de fremragende. Et heftigt temperament og ofte meget kontante orretningsmæssige synspunkter bragte ham i alvorligt modsætningsforhold til både faderen og broderen Christian D. Ind imellem kom det til direkte rivninger. Det er sagt om D. at nøgtern og klog driftsledelse ingenlunde var hans stærke side, og at hans ledelse af Silkeborg Papirfabrik i 1850'erne og -60'erne kunne opvise adskillige eksempler herpå, eksempler som i forbindelse med hans egen og sønnens kostbare og ekstravagante evemåde bevirkede en stigende økonomisk tilbagegang for denne gren af familien. Hvordan man end bedømmes som menneske og forretningsmand står det dog fast at hans type passede til det unge Silkeborg. Hans initiativ, fremsyn, overmod og virkekrang i nybyggeriet kan næppe vurderes for højt. Han sad på Silkeborg som en konge. Reelt, om ikke formelt, er han byens grundlægger, og statuen på torvet er rejst ned bedste føje. – R. 1853. K. 1855. F.M.I. 1845. □Mal. af J. F. Vermehren udst. 1851. Afbildet på Constantin Hansens mal. 1860–64 af den grundlovgivende rigsforsamling (Fr.borg). Mal. af J. V. Gertner, 1870. Mal. af J. Roed, 1870 (Fr.borg), mal. af samme (Silkeborg rådhus). Tre ræsnit 1874, to af dem efter samme foto, det ene af dem af H. P. Hansen. Statue af Pedersen-Dan rejst 1892 (torvet i Silkeborg). Portr. som vandmærke i papir, modelleret af A. G. Nielsen ca. 1960. Foto.

II. tid. 8.3.1874; sst. 6.11.1892. Zodiacus: Parlamentariske stjernebilleder, 1875. C. Nyrop: Strandmøllen, 878. Ad. Bauer: Jyske håndværkere og fabrikanter, 893. Otto Bisgaard: Fra Silkeborgs nybyggeritid, 1935. I samme: Af Silkeborg handelsplads' hist., 1942 229–49. E. Nystrom: Fra Nordsjællands Øresundskyst, 1938.

Finn H. Lauridsen (C. A. Clemmensen)

Drewsen, Viggo 1830–88, filosof. * 15.11.1830 i Kbh. (Garn.), † 8.11.1888 sst. (Jac.), begr. sst. Garn.). F: auditor, senere justitiarius og konfessionsråd Adolph *D. (1803–85) og Ingeborg N. Collin (1804–77). ~ 3.10.1872 i Gentofte (Trin.) med Henriette Louise Collin, * 20.2.1839 i Kbh. Trin.), † 6.12.1920 sst., d. af auskultant, senere departementsdirektør og etatsråd Edvard *C. 1808–86) og Henriette O. Thyberg (1813–94).

D. blev student 1850 fra Borgerdydskolen på Christianshavn og studerede i nogle år jura men tog ingen embedseksamen. Efter en tid at have gjort tjeneste som volontør i toldvæsenet blev han 1859 assistent i finansministeriet. Han deltog som frivillig aspirant i krigen 1864 hvor han blev hårdt såret og taget til fange ved Dybbøl. Efter sin løsladelse blev han udnævnt til sekondløjtnant. 1866–70 var han kancellist i finansministeriet og derefter fuldmægtig sst. til 1873 da han ansattes som kontorchef i Livsforsikrings- og Forsørgelses-Anstalten af 1871 hvor han virkede til sin død, fra 1882 som formand i bestyrelsen. I sine to sidste år var han tillige medlem af direktionen for Sparekassen for Kbh. og Omegn. – D. beskæftigede sig en del med filosofiske studier, særlig vedrørende spørgsmålene om livsanskuelse og livsførelse. Erfaring og fornuft var for ham menneskets eneste vejledere under forsøget på at orientere sig i tilværelsen, og i klar erkendelse af at „der er sat en Grænse, ud over hvilken den menneskelige Viden ikke evner at nå, og at det derfor er ørkesløst at søge at overskride den“, stillede han sig afvisende over for enhver form for metafysisk eller religiøs „forklaring“. Gennem psykologiske og udviklingsteoretiske overvejelser førtes han til den teori at individet kun finder fuld tilfredsstillelse for sin trang til selvhævdelse („selv-trang“) og hengivelse („Slægts-trang“) i et på „sand“ elskov grundet ægteskab hvor de to i den gensidige kærlighed finder slægtens bekræftelse og anerkendelse af deres individualitet. Da ægteskabet er gyldigt alene i kraft af elskovens „Sandhed“, „kan (det) undvære både Kirken og Staten og Naboers og Genboers Sanktion“. Sine tanker offentliggjorde han anonymt i *En Livsanskuelse, grundet paa Elskov*, 1881, *Forholdet mellem Mand og Kvinde, belyst gennem Udviklings-Hypotesen*, 1884 og *Grænser for Kønsheden. Uddrag af et usædvanligt Arbejde*, 1888 samt i to artikler i „Tiilskueren“ 1885, *Om en Reaktion mod den moderne Stræben efter større sexuel Sædelighed*, rettet mod en artikel af Georg *Brandes (sst. jan.) og, efter Brandes' replik *Martin Luther om Coelibat og Ægteskab. Svar til Dr. G. Brandes*. □Tegning af Otto Bache. Avistegn. sign. Per. Træsnit 1892.

H. Høffding i Ude og hjemme 10.4.1881. Samme i III. tid. 2.12.1888. H. S. Vodskov: Spredte studier, 1884 57–65. Politiken 9.11.1888. De statsgaranterede livsforsikringsanstalter. Festskr., 1892 251f 366. G. Brandes: Levned III, 1908 122 144. Johanne Luise Heiberg og Andreas Frederik Krieger. En saml. breve I, 1914 266 370. – Breve i Kgl. bibl.

S. V. Rasmussen*

Dreyer

Dreyer, slægt, se Drejer.

Dreyer, Christopher Vilhelm, 1738–1810, diplomat. Døbt 2.10.1738 i Helsingør, † 28.8.1810 i et hotel i Clichy la Garenne, begr. i Paris (Père Lachaise). F: handelsfuldmægtig, senere købmand Christian Sigmund Lichtwart Dreier (1710–47) og Sara de Maine († 1742). Hemmelig ~ 1792 med Maria Anguilina Mosquera, † 27.10.1805 i Paris.

D. blev student 1756, privat dimitteret, uddannede sig derefter ved studier og rejser i udlandet, især i England og Frankrig. På anbefaling af H. C. *Bothmer til J. H. E. *Bernstorff blev han 1764 ansat som aukultant i rentekammeret. Aug. s.å. sendtes han som legationssekretær til St. Petersborg hos A. S. v. der *Osten idet han foreløbig beholdt sin stilling i rentekammeret og udnævntes til kommitteret. Juni 1771 forflyttedes han til Stockholm, men allerede dec. s.å. blev han efter Christen *Skeels pludselige død beordret tilbage til St. Petersborg som chargé d'affaires. Dette ophold forlængedes ud over den nye gesandt, Christian *Numsens ankomst sept. 1772, indtil D. endelig april 1773 fik sit længe nærede ønske opfyldt om at kunne forlade Rusland. Han udnævntes til ministerresident i Warszawa, men fik udsættelse med at tiltræde posten indtil bevægelsen efter Polens første deling 1772 havde fået tid til at sætte sig noget. Jan. 1777 forflyttedes han til London som ministerresident for at afløse Wilh. C. v. *Diede, men allerede aug. n.å. udnævntes han til gesandt og kom således til at føre de vanskelige forhandlinger om sikringen af den neutrale skibsfart under den nordamerikanske frihedskrig. Dec. 1784 forflyttedes han til Madrid og derfra i slutningen af 1796 til Paris hvor han repræsenterede Danmark under direktoriet, konsulatet og kejserdømmet indtil sin død.

D. adskiller sig i meget fra sine samtidige kolleger af den Bernstorffske skole. Han var ikke blot dansk, men hørte ved sin fødsel til samfundets bredere lag hvor de nationale ejendommeligheder da trådte skarpest frem. Hans karakter og egenskaber, væsen og åndsretning bærer mærke deraf. Litteratur og kunst lå ham fjernt, derimod samlede alle hans evner og interesser sig om den praktiske embedsgerning, og han frembyder i alle henseender typen på en dygtig dansk embedsmand på den tid, begrænset, men med hele sin sjæl i sin gerning, pligtopfyldende men tillige selvstændig og vedholdende i sine anskuelser. Hans indberetninger præges af stor nøjagtighed, han var altid vel underrettet og forudså ofte hvad der forestod i den nærmeste fremtid. Hans styrke lå navnlig i behandlingen af de enkelte

konkrete spørgsmål der direkte berørte Danmarks politiske og kommercielle interesser. Dem kendte han til bunds, og dem forsvarede han med national sejhed uden at lade sig afvise og med en djærvhed der tåltes fordi den var præget af ærlighed og interesse for sagen. Den samme sikkerhed viste han over for sin egen regering. Frimodig indberettede han hvad han erfarede, selv om det var uvelkomment, og tilbageholdt ikke sin mening, ja tillod sig hvor han anså det for påtrængende nødvendigt, selv at tage et initiativ eller vel endog at tilsidesætte en ordre. I sine politiske anskuelser var han stærkt konservativ, og hvad han havde set i Rusland, Polen, London, Madrid og senest i Paris bestyrkede ham i den overbevisning at den bedste regeringsform var den oplyste enevælde som den gennemførtes i Danmark. Udpræget nationalt sindet følte han uvilje mod det tyske elements overvægt og gjorde front mod de tyske strømninger i dansk politik. Skønt ansat af den ældre Bernstorff nærede han dog ingen sympati for denne, mulig også fordi dennes undertiden noget vel storslåede og fjerntskuede politik måtte være hans prosaiske og sobre natur imod. Som modsætning dertil tiltalte han langt mere af v. der Ostens tilbageholdende udenrigspolitik. Forholdet mellem D. og Chr. *Bernstorff var vel upåklageligt, men uden gensidig sympati, og de indtrængende tilbud fra regeringen 1799–1800 om embedet som præsident i generaltoldkammeret skyldtes vel lige så meget ønsket om at blive af med en ikke ganske behagelig underordnet som hensynet til hans store erfaring i skibs- og handelssager.

Over for Sverige og svenskerne synes D. ikke at have delt sine landsmænds traditionelle uvilje. I alt fald var denne følelse vejet for erkendelsen af den fare der fra Rusland truede hele Norden. 1810 virkede han derfor ivrigt for at vinde Napoleon for at hele Skandinavien forenedes under Frederik VI „med samme Forfatning for alle tre Riger“. Og med samme iver søgte han at hindre marskal Bernadottes valg til svensk tronfølger, hvilket han betragtede som ensbetydende med Nordens absolutte underkastelse under Napoleon. D. var en smuk og belevn mand, vindende ved sin åbenhed og ærlighed, og han nød stor agtelse for dygtighed og pålidelighed hos sine kolleger og hos de udenrigsministre han skulle forhandle med. I Frankrig blev hans stilling efterhånden ganske enestående. I sine første år i Paris førte han en hårdnakket og længe håbløs kamp for den neutrale skibsfart, ikke blot imod hensynsløse kapere og vilkårlige prisedomstole men også mod en forblindet opinion, idet så godt som alle franske politikere og myndigheder med næsten afsindig forbitrelse mod England

betragtede den neutrale skibsfart som engelsk snighandel. I denne diplomatiske kamp optrådte D. med overordentlig kraft og dygtighed uden dog at kunne overvinde direktoriets uvillige holdning mod de neutrale. Udenrigsministeren Talleyrand, med hvem D. tidlig var kommen i berøring, satte stor pris på ham og vedblev også senere under kejserdømmet at gøre ham væsentlige tjenester, uagtet D. just ikke altid skånede ham i sine frimodige bemærkninger, men også Napoleon viste ham megen opmærksomhed og fandt behag i hans undertiden noget vel åbenhjertige udtalelser. Selv nærede D. stor beundring for Napoleons geni, og allerede før 18. brumaire (Napoleons statskup 9.11.1799) var han ikke blot personlig overbevist om at Frankrigs frelse kun kunne komme fra Bonaparte, men synes endog at have været indviet i forberedelserne til denne omvæltning. I efteråret 1799 da den danske regering under Englands og Ruslands forenede tryk ville tiltræde koalitionen mod Frankrig, beordredes D. til demonstrativt at rejse hjem og efterlade legationssekretær J. D. T. Manthey som chargé d'affaires. Imidlertid skiftede den storpolitiske situation hurtigt, og D. indså at direktoriets dage var talt og forstod klogt at omgå sine ordrer således at bruddet med Frankrig blev udsat, og D. kunne nøjes med at tage orlov. Efter at Napoleon derpå 18.–19. brumaire var blevet førstekonsul ændredes Frankrigs politik over for de neutrale fuldstændig, og nu forlangte Napoleon gentagende og i så bestemte udtryk D.s tilbagekomst at Manthey måtte indberette at kun D.s ufortøvede tilbagevenden kunne bringe en heldig afslutning på de danske reklamationer i skibsfartssagerne. Senere under kejserdømmet blev D.s adgang til Napoleon selvfølgelig sjældnere, men denne bevarede altid stor velvilje for ham og lod ved hans død udtale sin dybe beklagelse over dette tab.

D. var ikke officielt gift. Med en forbindelse i Warszawa havde han en søn, Alexander Henrik Guillommo (Guillaumot) der blev opdraget i hans hus, 25.1.1800 naturaliseredes som dansk og s.å. udnævntes til legationssekretær. Efter D.s død fungerede sønnen som chargé d'affaires indtil general Walthersdorff overtog gesandtskabet, 1812 udnævntes han til major i den danske armé, og døde 7.1.1814. – Ved kgl. bevilling af 13.3.1810 blev D.s børn med M. A. Mosquera, to døtre og en søn, legitimerede. – Legationsråd 1767. Etatsråd 1773. Konferensråd 1777. Gehejmeråd 1795. Gehejmekonferensråd 1808. – Hv. R. 1781. □Mal. af F. L. Abbott, stukket af John Jones. Stik af Chrétien efter tegn. af Fouquet. Afb. på Louis Davids mal. 1810 af den franske hærs edsaflæggelse til kejseren 1804 (Versailles).

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé IV–X, 1900–31, især VII 383f. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I, 1904. – Statstid., 1810 nr. 78. J. D. T. Manthey: Biogr. efterrettn. om ridderne [1818], ikke udg. 17 104. E. Holm: Danm.-Nos udenrigske hist. 1791–1807 I, 1875 243–53 299f 313f. Samme: Danm.-Nos hist. 1720–1814 V, 1907 358; VI:2, 1909 301 304 311 703–07. J. G. Rist: Levenserinnerungen I, Gotha 1880 255f (2. opl. 1884). L. Bobé: Frederikke Brun, 1910 234. Axel Linvald: Kronprins Frederik og hans regering 1797–1807 I, 1923. Klaus Kjølens i Den danske udenrigstjeneste 1770–1970 I, 1970.

Fr. de Fontenay*

Dreyer, Carl Theodor, 1889–1968, filminstruktør. * 3.2.1889 i Kbh. (Frue), † 20.3.1968 på Frbg. (Lindev.), begr. Frbg. ældre kgd. F: typograf Carl Theodor D. (1864–1911) og Inger Marie Olsen (1863–1937). ~ 19.11.1911 i Kbh. (Frue) med Ebba Frederikke Larsen, * 25.5.1888 i Kbh. (Johs.), † 4.12.1977 på Frbg. (Lindev.), d. af maler Johannes Henrik L. (1856–1932) og Johanne Kristine Charlotte Nielsen (1857–1945).

D. begyndte som journalist 1909 ved Berlingske Tidende, var siden ved Riget hvor han havde flyvning og ballonfart som speciale. Fra 1912 var han ved Ekstra Bladet hvor han bragte reportager om sine egne ballonflyvninger og skrev perfade portrætter af tidens kendte navne, bl.a. Asta Nielsen. 1912 skrev han filmmanuskriptet *Bryggerens Datter* der blev produceret af Det Skandinaviske Handelshus. Fra 1913 var han ansat som manuskriptforfatter ved Nordisk Film, og i årene 1912–18 blev i alt 22 af hans manuskripter realiseret, bl.a. *Ned med Vaabnene*, 1914 og *Hotel Paradis*, 1917. Hans første film som instruktør, melodramat *Præsidenten*, blev optaget 1918 og udsendt 1920 samme år som den svensk producerede *Prästänkan*. 1921 udsendtes den ambitiøse *Blade af Satans Bog* som var optaget 1919 med forbillede i Griffiths „Intolerance“. *Die Gezeichneten* (1922), dansk titel *Elsker Hverandre*, og *Michael* (1924), dansk titel *Mikaël* efter Herman Bang, blev optaget i Tyskland. Drachmann-filmatiseringen *Der var engang*, 1922 er kun ufuldstændigt bevaret. 1925 kom den realistiske folkekomedie *Du skal ære din Hustru*. 1926 den norsk-producerede *Glomdalsbruden*. D.s hovedværk i stumfilmperioden – og i det hele taget et hovedværk i filmens historie – var den fransk-producerede *La passion de Jeanne d'Arc*, 1928 der med en nyskabende intens nærbilledstil skildrede processen mod Jeanne uden udvendige historiske effekter. Hans første tonefilm, den tysk-producerede *Vampyr*, 1932, optaget i flere sprogversioner, var en poetisk suggestiv horror-film. I de følgende 10 år kom D. ikke til at instruere film. Han arbejdede på en række projekter, mest udførligt på en Ma-

ria Stuart-film til hvilken et færdigt manuskript foreligger; men det lykkedes ham ikke at finde producenter. 1936 var han en kort tid filmmandleder ved B.T. hvortil han også skrev en serie humoristiske skitser. 1942 løste han en bestillingsopgave, kortfilmen *Mødrehjælpen*, og fik mulighed for at instruere en spillefilm for selskabet Palladium: *Vredens Dag*, 1943, et stort renæssancedrama om hekseforfølgelse hvor D. viser sin evne til omhyggelig perioderekonstruktion og sin helt personlige filmæstetiske stil der med nøje kalkuleret langsomhed i spil og billedfølge opnår en fascinerende effekt. Tematisk er den som Du skal ære din Hustru, Jeanne d'Arc og den senere *Gertrud* centreret omkring en positiv kvindeskikkelse der er under pres fra den dominerende oververdens intolerance. 1945 kom den mislykkede svensk-producerede *Två människor*. *Ordet* 1955, efter Kaj Munks skuespil, blev en ny sejr, mens Hjalmar Söderberg-filmatiseringen *Gertrud* 1964 fik en meget blandet modtagelse. Siden 40erne havde D. arbejdet med projektet om en stort anlagt film om Jesus. Det så flere gange ud til at projektet skulle blive realiseret, men bl.a. D.s kompromisløshed og perfektionskrav stillede sig i vejen. Manuskriptet blev udgivet posthumt. Blandt hans andre urealiserede projekter er en kriminalfilm som han 1945 skrev manuskript til sammen med Sigurd Hoel, *Derfor dræber jeg*, og en film om Medea som han 1965 skrev manuskript til sammen med Elsa Gress.

D. er den største skikkelse i dansk film og det eneste danske bidrag til filmens verdenskunst men undtagelse af Asta Nielsen. Han stod som følge heraf isoleret i dansk kulturliv og kom med sin kompromisløse kunstnerholdning til at fremstå som det kommercielle filmsystems martyr, en verdenskunstner som ikke kunne finde passende hjemlig anerkendelse – en position der dog øjensynlig passede ham ganske godt. Drevet ud i uvirksomhed eller vanskelige arbejdskår reagerede D., bl.a. i sine skrifter, samlet i *Om filmen*, 1959, med et kunstsyn der stod i demonstrativ opposition til samtidens. Hans bedste film der hører til filmhistoriens største er båret af en engageret humanisme og kommer gennem stilens kunstneriske askese frem til en art filmisk mystik. – *Ingenio et Arti* 1963. □Mal. af Gunnar Ditlefsen, 1967 (Fr.borg). Foto.

C. T. D.: *Om filmen*, 1959. *Fire film*, 1964. *Jesus fra Nazaret*, 1968. – Jean Sémoulié: D., Paris, 1962. Ebbe Neergaard: D., 1963. Elsa Gress: *Films of C. Th. D.*, 1965. Philippe Parrain: D., *cadres et mouvements*, Paris 1967. Tom Milne: *The cinema of C. D.*, N.Y. 1971.

Peter Schepelern

Dreyer, Danqvart Christian Magnus, 1816–52, maler. * 13.6.1816 i Assens, † 4.11.1852 i Barløse, begr. i Assens. F: købmand Jørgen Christian D. (1759–1823, ~1° 1787 med Agnes Hedevig Schmidt, 1761–91, ~2° 1791 med Margrethe Møller, 1773–96) og Caroline Dorothea Møller (1781–1854). Ugift.

Billedhuggeren Jens Adolph Jerichau der var D.s bysbarn og jævnaldrende fortæller os om dennes stærke kunstneriske interesse allerede i drengene; hans dygtige mor skaffede udvej til at få ham til Kbh. hvor han i kappestrid med Jerichau gennemgik kunstakademiets første skoler og 1833 kom op i modelskolen som J. L. Lunds elev; han nød ry som en fortrinlig modeltegner, dog lykkedes det ham ikke at vinde den lille guldmedalje trods gentagne forsøg. Fra disse tidlige år findes der en række portrætter, bl.a. af hans mor, et af Jerichau (Fr.borg) og et ypperligt *selvportræt* (1838, Fyns stiftsmuseum); fra samme tid er endvidere forskellige historiemalerier, fx *Hermod hos Hel*, 1838 og *Marsk Stigs Døtre*, 1839 der viser at J. L. Lunds skole ikke gav D. mulighed for at udvikle sine evner i retning af figurmaleriet. Når vinterens slid på akademiet var overstået vendte D. hjem til Fyn; her malede han ikke alene portrætter af slægt og venner, men også små landskaber der fra først af viste en usædvanlig friskhed i naturopfattelsen og en sjælden koloristisk finhed. Det ældste af dem vi kender er formodentlig det lille *Udsigt fra Assens* (Fyns stiftsmuseum, ca. 1834) medens *Udsigt mod Assens* (Statens museum) antagelig er fra det følgende år; det er minutøst malede begynderarbejder, men navnlig kunstmuseets billede har dog en bemærkelsesværdig monumental opfattelse af motivet. I disse og andre tidlige landskaber er påvirkningen fra Eckersberg-retningen, navnlig fra Christen Købke, åbenbar; i en række landskabsstudier der er malede senere i 30erne peger den stærkt dramatiske opfattelse af naturen også hen på J. C. Dahl, men samtidig sporer man i de større udstillingsbilleder J. L. Lunds indflydelse; gennemgående står disse komponerede arbejder langt under de samtidige friske studier, fx af jyske hedelandskaber med store uvejrhimle.

Efterhånden koncentrerede C. sig helt om landskabskunsten og nåede i de større arbejder fra første halvdel og midten af 40erne betydelige resultater, fx i billederne fra Brandsø med stensætninger, *Parti fra Brandsø med Udsigt til Wedellsborg*, 1843 (Statens museum), *Carolinekilden*, ca. 1844 (Statens museum), *Parti ved Vissenbjerg*, 1846; både i farve og komposition er han her nået ud over de vanskeligheder der tidligere truede hans produktion; alligevel er også i denne tid

lerkunst I, 1959 27–35. Minna Heimbürger: Den jyske ørken, 1969 10–12 14f 22–24 52f 63.

Leo Swane*

hans ypperste arbejder studierne og de mindre billeder der i større tal findes i Statens museum og Hirschsprungs saml.; kommer han i de store kompositioner ikke helt op på siden af sine venner, J. T. Lundby og P. C. Skovgaard så har hans mindre arbejder en fylde og mættethed i lys og farve som de andre ikke når; karakteristisk er de små udsigter ved Lillebælt, *Kæmpehøj paa Brandso* (Hirschsprung), landskabet med solbelyste skyer og prospekterne fra Odense (Statens museum) og fra de senere år da en egen mildhed i farven gør sig gældende, efterårslandskabet i Fyns stiftsmuseum. Fra denne tid er også det monumentale billede af *Mølleknab bakker* (Statens museum) der er et af kunstnerens betydeligste værker.

I de sidste år af sit liv trak D. sig tilbage til ensomhed på landet; han købte 1848 en gård i Barløse og udstillede nu kun sjældent; han følte sig slået ud, og de økonomiske kår var vanskelige. Alligevel opgav han ikke kunsten, der findes udmærkede landskaber fra denne tid, fx *En Gaard i Barløse, set fra Kunstnerens Have*, og i nogle kompositioner er der en mærkelig storhed i sammensmeltningen af figurer og landskab der giver dem betydelig værdi, selv om de i henseender er meget primitive. Eksempler er *Elias i Ørkenen* (Statens museum) og *Den hellige Nadvere* (Fyns stiftsmuseum).

Kunstmuseet ejer en stor samling af D.s tegninger, i bly eller pen, enkelte farvelagte; de fleste er landskabsstudier der hurtigt udførte med stor sikkerhed gengiver de fynske og jyske bakkelandskabers karakter og med spillende liv og ynde indfanger lysets toner. De hører til det bedste i dansk tegnekunst.

En tyfus gjorde 1852 ende på D.s liv. Han var allerede dengang næsten ude af samtidens synskreds og blev senere ganske upåagtet; først ved Rådhusudstillingen 1901 blev arbejder af ham igen fremdraget af Karl Madsen, og ved en udstilling 1912 i Kunstforeningen vandtes der et større overblik over hans produktion. Siden er han blevet fremhævet som en af pionererne i dansk kunst, den første der virkelig har opfattet og gengivet fynsk og jysk natur, en af de ypperst begavede danske landskabsmalere hvis navn må nævnes side om side med Lundbyes og P. C. Skovgaards. Hans ydre kendes kun gennem det ovenfor nævnte selvportræt. □ Malet selvportr. 1838.

Karl Madsen i Tilskueren, 1901 633–43. Samme i Politiken 24.11.1912. Leo Swane: D. D., 1921 (m. værkfortegn.). Samme i Kunstbl., 1927 137f. H. Bransen: Landskabsmaleriet i Danm. 1750–1875, 1935. Samme i Danske tegninger I, 1945 126–29. H. Hertig i Fynske årbøger IV, 1950–52 255–81. Herman Madsen: Fynsk ma-

Dreyer, Erik, 1892–1975, forligsmand. * 25.3. 1892 i Haslev, † 9.5.1975 på Frederikshavn sygehus, begr. i Byrum, Læsø. F: postmester Frederik Wilhelm D. (1852–1937) og Caroline Marie Østergaard (1852–1928). ~ 1° 2.7.1918 på Frbg. med Else Margrethe Petersen, * 12.5.1893 i Kbh. (Matth.), † 21.7.1971 i Bagsværd (~ 2° 1928 med tidl. overingeniør i Siams marine, maskinmester Svend Tørsleff, 1883–1953), d. af driftsbestyrer ved Vestre gasværk, cand.polyt. Niels Otto P. (1846–1912) og Virginia Augusta Petersen (1860–1952); ægteskabet opløst 1925. ~ 2° 27.2.1925 i Kbh. (Sions) med senere formand for Danske kvinders beredskab, sidst chef for lotte-korpset Ingrid Merete Andersen, * 20.11.1899 på Frbg., † 8.8.1969 i Gentofte, d. af cand.mag., senere professor Dines *A. (1861–1940) og Dagmar J. E. Sørensen Bergh (1863–1936); ægteskabet opløst 1947. ~ 3° 2.8.1947 i Gentofte (b.v.) med Sonja Hansen, * 28.6.1906 i Kbh. (Frelser), d. af købmand Axel Magnus Hansen (1881–1957) og Emilie Adolfine Caroline Christensen (1880–1964).

D. blev student 1910 fra Herlufsholm og cand. jur. 1915. 1917 blev han fungerende assistent i indenrigsministeriet, fik 1918 fast ansættelse, blev 1919 sekretær og udnævntes 1922 til fuldmægtig. 1924 overgik han til det da nyoprettede socialministerium der 1926 omdannedes til ministeriet for sundhedsvæsen for atter 1929 at benævnes socialministeriet, og her udnævntes han 1931 til kontorchef. 1932 afløste han Sven *Trier som direktør for arbejds- og fabrikstilsynet. Han arbejdede her for en yderligere udbygning af fabriklovgivningen og de dertil knyttede regulativer ligesom han var en virksom deltager i bekæmpelsen af erhvervs sygdomme. – 1918–31 var D. medarbejder ved statens sygekassedirektorat, 1922–32 konsulent i direktoratet for arbejdanvisning og arbejdsløshedsforsikringen og 1920–32 sekretær ved forlignsinstitutionen. 1957 forlod han direktørstillingen for at blive departementschef i socialministeriet hvor han blev til han 1962 faldt for aldersgrænsen. Det var imidlertid først og fremmest hans indsats i forlignsinstitutionen der gjorde ham kendt. 1935 udnævntes han til forligsmand og blev n.å. da K. *Riis-Hansen trak sig tilbage, formand for forlignsinstitutionen. I denne stilling forstod han at vinde og fastholde de stridende parter tillid selv om hans reserve-rede væsen og hans tilbøjelighed til kun at beskæftige sig med de største konfliktemner kunne skabe nogen irritation. Uden tvivl har han dog

med sin holdning formået at styrke og udbygge forligsinstitutionens autoritet og indflydelse. Da forholdene nødvendiggjorde en ændring af den hidtilværende ordning udnævntes D. 1940 til formand for arbejds- og forlignævnet. D. var i årenes løb en central skikkelse i mange sociale og arbejdsmæssige udvalg og kommissioner og udgiver af flere kommentarer til og pjecer om sociale love. Ved talrige internationale arbejds-konferencer i Genève i årene 1924–39 var han delegeret for Danmark. – R. 1932. DM. 1937. K.² 1942. F.M.1. 1950. K.¹ 1954. S.K. 1960. □Tegn. af Carl Jensen, 1950. Tegn. af Hans Lollesgaard ca. 1960 (Kgl. bibl.). Foto.

Verdens gang XII, 1958 96. – Papirer i Rigsark. Lev-nedsberetning i ordenskapitlet.

Vagn Dybdahl (A. Falk-Jensen).

Dreyer, Johan Christopher Frederik (Frits), 1814–98, officer, krigsminister. * 13.1.1814 i Køge, † 12.9.1898 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: kap-tajn, senere major Christoph Frederik D. (1782–1830, ~2° 1821 med Marie Elisabeth Fick, 1793–1860) og Johanne Marie Stockfleth (1782–1819, ~1° 1801 (ægteskabet opløst 1812) med gårdejer, sognefoged, senere løjtnant og krigsas-sessor Christen Sørensen, senere ejer af Bredes-have, Daurup og Rungsted kro, 1764–1832, ~1° 1788 med Kirsten Pedersdatter (~1° med Hans Pedersen fra Smørnumde, ~2° 1773 med gårdejer Peder Rasmussen i Kirkerup, 1744–88; ægteskabet opløst 1798, ~3° 1812 med Helene Marie Falch, 1776–1813, ~4° 1814 med Christi-ane Sophie Molt, 1778–1864, ~1° 1801 med gårdejer, senere kammerråd, landvæsenskommis-sær Jens Kaarsgaard, 1768–1812). ~8.12. 1839 på Redford, Holsten med Ida Nicoline Margrethe Randrup, * 28.12.1812 i Kbh. (Petri), † 1.3.1893 sst. (Garn.), d. af fuldmægtig, senere kontorchef i general told- og commerce-kollegi-et, kammerråd Christen Frederik R. (1787–1865) og Christiane Frederikke Dreyer (1787–1849). – Far til J. L. E. *D.

D. blev landkadet 1826, 1829 (anc. fra 1828) sekondløjtnant i vejkorpset efter hvis indlemmelse i ingeniørkorpset han 1834 blev forsat til dette. Efter at have gennemgået den militære højskole 1832–36 udnævntes han til premierløjtnant med tjeneste ved bygningstjenesten, først i Kbh. og 1837–38 i Rendsborg hvorefter han til 1841 var ansat ved jernbaneanlæg og chausséarbejder i hertugdømmerne; 1841–48 gjorde han tjeneste ved vejvæsenet i kongeriget, fra 1842 som kap-tajn II, fra 1844 som kaptajn I. Under felttogene 1848–49 stod han ved feltingenørdetachementet, 1849 som stabschef, og deltog i kampene i Sun-

deved, ved Kolding, Gudsø og Fredericia. 1850 var han som kar. major og højstbefalende inge-niørofficer med i slaget ved Isted. Efter krigen gik han til ingeniørtropperne hvor han gjorde tjeneste til 1855, fra 1853 som kommandør. 1855 blev han virkelig major og ansattes som dirige-rende officer ved vejvæsenet i Danmark og blev 1859 kar. (1863 virkelig) oberstløjtnant. I disse år havde han tillige beklædt forskellige stillinger ved jernbaneanesenet som kontrollerende ingeni-ør ved anlægget af og medlem af direktionen for de sjællandske baner samt indenrigsministeriets tekniske konsulent i jernbanesager. I Krigen 1864 var han højstkommanderende ingeniør-officer ved den aktive armé og som sådan deltager i krigsrådet bag Dannevirke 4.2. og deltog i Dyb-bøls forsvar. Dec.1864 blev D. midlertidig chef for ingeniørkorpset og n.å. oberst og chef 13.9.1867 blev han generalmajor med anciennit-et fra 1866, og 18.9.1867 overtog han som gene-ral den nyoprettede stilling som generalinspek-tør for ingeniørtropperne og chef for korpsets øvrige afdelinger. 1877–79 beklædte han stillin-gen som krigsminister under de særlig vanskel-ige omstændigheder der fremkom ved det spænd-te forhold mellem regeringen og folketinget. Fra 1877 var han uden for nr. 1881 fik han afsked af krigstjenesten, 1884 generalløjtnants karakter 1880 havde han overtaget posten som admini-strerende direktør for de militære underklassers pensionering og for invalideforsørgelsen og for-blev i denne stilling til udløbet af 1888. – R 1848. DM. 1850. K.¹ 1864. S.K. 1876.

□Litograferet på gruppebilledet af de højstkom-manderende officerer 1850 efter S. Schacks tegn Afbildet på mal. af Niels Simonsen, 1861, af Fr VII ved Dannevirke 1850 (Jægerspris). To træ-snit 1877 af samme type. Foto.

Ill.tid. 12.8.1877; sst. 4.9.1898. V. E. Tychsen: Fortifika-tions-etaterne og ingeniørkorpset 1684–1884, 1884. Mi-litært t., 1898, nr. 191. A. F. Krieger: Dagbøger VI–VII 1925.

Rockstroh

Dreyer, Georgs, 1873–1934, læge. * 4.7.1873 Shanghai, † 17.8.1934 på Søllestedgård, Søllestec sg., Maribo amt, urne sst. F: premierløjtnant marinen, senere kaptajn, afdelingschef og diplo-matisk udsending i Kina for Store nordiske tele-grafselskab Georg Hannibal Napoleon D (1838–1914) og Alvida Dagmar Emma Elise Qvistgaard (1842–1910). ~23.11.1900 i Søllestec med Caroline Margrethe Jørgensen, * 18.3.1872 på Søllestedgård, † 14.12.1963 på Frbg., d. a godsejer Theophil Lauritz Christian Anton J (1846–1912) og Helga Magdalene Boisen (1849-1938).

D. blev student 1892 fra Borgerdydskolen på Christianshavn, tog medicinsk embedseksamen 1898 og blev assistent ved universitetets laboratorium for medicinsk bakteriologi under C. J. Salomonsen 1899. Han beskæftigede sig her un lidt med den egentlige bakteriologi; hans hovedinteresse var den nye videnskabsgren serologien og den patologiske fysiologi. Allerede på dette tidspunkt var han meget interesseret i matematisk behandling af videnskabelige problemer, og denne interesse holdt sig gennem hele hans liv. Foruden sin doktordisputats (*Experimentelle Studier over Difterigiftens Toxiner*, 1.11.1900) og andre serologiske arbejder, fx om diagnose af tyfoid feber, offentliggjorde han arbejder om lysbiologi. Han studerede i Berlin 1902 og fire gange i England (1900, 1901, 1903 og 1904) bl.a. hos fysiologen Francis Gotch (1853–1913) i Oxford. 1906 blev han ved siden af in assistentstilling ved universitetet midlertidig locent i alm. patologi ved tandlægeskolen og .å. leder af Kbh.s sundhedskommissions tyfusdiagnosestation. – D.s slægt var på flere måder nyttigt til England (astronomen J. L. E. "D. var hans halvfætter), og engelsk videnskab havde tiltrukket ham stærkt. Han modtog derfor med glæde et tilbud om professoratet i patologi og bakteriologi i Oxford og tiltrådte stillingen juli 1907. Her fortsatte han sit videnskabelige arbejde, både med serologiske spørgsmål og med emner der grænsede til fysiologien (variationer i organismens blodmængde o.a.). Ved verdenskrigens udbrud blev han medlem af The Pathological Advisory Committee of the Army Medical Services og gjorde i alle fire krigsåre tjeneste ved den engelske armé i Frankrig. Her udførte han let af sine arbejder som er blevet mest påskønt i England, en videnskabelig gennemprøvelse af metoderne til vaccination mod tyfoid feber og paratyfus. Han forbedrede metoderne i lære retninger og offentliggjorde omhyggelige agttagelser over de gunstige resultater af anvendelsen af denne vaccination i den engelske hær 1915 og 1918). Han arbejdede meget med spørgsmålet om vaccination mod tuberkulose iden dog at nå afgørende resultater og med serodiagnostiske metoder over for syfilis. Han var en flittig og fantasirig videnskabsmand der altid eksperimenterede og havde flere arbejder i gang; let lykkedes ham derfor også kun at fuldende nogle af dem. Blandt de mere kendte fra hans senere år er undersøgelserne over lungernes vitalitet hvilket fik betydning for udtagelsen af mandskab til det engelske luftforsvar; selv var D. mest interesseret i undersøgelsernes betydning for bedømmelsen af patienter med lungetuberkulose. – D. deltog meget i universitetslivet i

Oxford, blev fellow of Lincoln College 1912 og var i mange år medlem af universitetets Hebdomadal Council. Hans videnskabelige arbejde og undervisning foregik igennem en årrække i et meget beskedent patologisk institut, men efter krigen blev der opført en stor, moderne og meget smuk bygning. Han døde under et ferieophold i Danmark. – Medlem af Videnskabernes selskab 1909, af Royal Society 1921. □Mal. af Sven Hammershøi. Silhouet af Carl Julius Salomonsen. Foto.

Berl.tid. 17.8.1934. The lancet, London 1934 II 514f.

L. S. Fridericia*

Dreyer, Hans se Dreier, Hans.

Dreyer, Jørgen Christian, 1832–97, bladudgiver. * 11.5.1832 på Gøl i Limfjorden, † 7.3.1897 i Odense, begr. sst. F: sognepræst, sidst i Ørsted, Fyn, Jørgen Gantzel Blicher D. (1800–76) og Sophie Henriette Tilemann (1809–76). ~1° 22.10.1856 i Ørsted med Elisabeth (Elise) Marie Petersen, * 13.1.1833 i Norup, † 9.3.1864 i Odense (Skt. Knud), d. af lærer Jørgen Peter P. (ca.1793–1834) og Anna Hansdatter. ~2° 11.5.1865 i Egtved, Vejle amt, med Sophie Elisabeth Tilemann, * 13.2.1843 i Vester Hornum, Ålborg amt, † 23.6.1935 på Frbg., d. af sognepræst, sidst i Egtved, Johan Georg T. (1806–75) og Sophie Hedevig Friis (1806–89). – Far til Morten "D. Efter uddannelse i hjemmet blev D. 1851 student fra Odense, 1855 juridisk kandidat, 1856 ansat i det slesvigske ministerium, 1857 kancellist, 1859 fuldmægtig. Hans første hustru var plejedatter af Fyens Stiftstidendes udgiver M. C. Hempel der tillige som ejer af Fyens Stiftsbogtrykkeri drev stor privat trykkerivirksomhed. D. forlod embedsvejen, intrådte i bladets og forrettningens ledelse og overtog virksomheden efter Hempels død (juni 1861), nemlig fra 1.1.1862. D. lagde hovedvægten i sit arbejde på at befæste og udvide virksomhedens stedlige position. Bladet bragte et efter sin tids forhold betydeligt efterretningsstof. Et vidnesbyrd om hans medborgeres anerkendelse af hans lokale indsats var hans valg til formand for byens industri- og håndværkerforening (1862–66), hans valg til byrådet (1864–88) og hans valg til rigsrådets, senere rigsdagens folketing 1864–66. Politisk stod han til at begynde med venstre så nær at han under sin fraværelse på rigsdagen overdrog den senere som venstrepolitiker kendte J. H. G. "Tauber at lede bladet. Forfatningskampen efter krigen 1864 førte ham dog til den opfattelse at „den Sten, man ikke kan løfte, maa man lade ligge“. Han stemte for forfatningen af 1866 uden al be-

gejstring og opgav rigsdagsmandatet. Bevægelsen fra det nationale venstre gennem mellem-partiet førte ham under kampen om parlamentarismen over i et klart højrestandpunkt selv om han til at begynde med nærede betænkelighed ved Estrups politik. – Fra 1866 lagde han hele sit arbejde, bladligt og teknisk, i Odense. 1871 indførte han som den første bogtrykker gasmotor som trækraft for trykkermaskinen. Han indførte nodetyper i sit trykkeri, og mange betydelige nodearbejder udgik fra dette. Som bladleder sluttede han sig til højre, men han var liberal i sit forhold over for anderledes tænkende. 11.5.1892 overdrog han bladet til sin søn Morten D. 1887 havde han købt den Hømpelske bog- og papirhandel i Odense. – Kancelliråd 1861. Justitsråd 1882. Etatsråd 1886. – R. 1865. DM. 1872. □Træsnit 1874. Mal. af Julius Paulsen udst. 1887. Silhouet udført 1894 af Jørgen Dreyer. Foto.

Selvbiografi i K. M. Riedewaldt-Schött: Stamtv. vedr. slægten D., 1930 39f. – J. Lauritzen: Tilbageblik på Fyens stiftstid.s første årh. 1772–1872, 1872. Samme: Odense og nærmeste omegn, 1874. Nord. boghandler-tid. 7.1.1887. III.tid. 10.1.1897. Fyens stiftstid. 8.3.1897. Nationaltid. s.d. C. Nyrop: Fællesrepræsentationen for da. industri og håndværk 1879–1904, 1904. Hans Jensen: Politiske personer og begivenheder, 1917 16. H. S. Holbeck: Fyens stiftstid. gennem 150 år, 1922. C. G. Fich: Fyens stiftsbogtrykkeri gennem 150 år, s.d. Dansk provinspresse, 1925 61.

J. V. Christensen*

Dreyer, Johan Ludvig Emil, 1852–1926, astronom. * 13.2.1852 i Kbh. (Cit.), † 14.9.1926 i Oxford, begr. sst. (Wolvercote Cemetery). F: major, senere generallojtnant Frederik *D. (1814–98) og Ida N. M. Randrup (1812–93). ~ 11.11.1875 i St. Brendons Church, Birr Kings County, Irland, med Catharine Hannah Tuthill, * 20.11.1847 i County Limerick, † 5.1.1923 i Oxford, d. af John T. til Kilmore, Doorless, Ballinloney og Rapla (1793–1876) og Margaret Lloyd († 1895). D. blev student 1869 fra v. Westens institut, tog 1874 magisterkonferens i astronomi og fik få måneder efter ansættelse på Lord Rosses observatorium Birr Castle i Irland. Han fik 1875 universitetets guldmedalje for en afhandling om den personlige ligning ved passageobservationer. I Birr Castle fortsatte han de dér tidligere anstillede observationer af stjernetråger, ligesom bearbejdelsen af hele materialet blev ham overdraget. Han har således en væsentlig andel i „Observations of nebulae and clusters of stars made at Birr Castle 1848–78“. Samtidig udarbejdede han et supplement til John Herschels „General catalogue“, udgivet af R. Irish Academy 1878. I dette år blev D. observator ved Dun-

sink-observatoriet nær Dublin. Her udførte han dels en del stedbestemmelser af røde stjerner dels udgav han i forening med den ansete astronom dr. Copeland tidskriftet *Copernicus* dog efter få års forløb gik ind. 1882 tog D. de filosofiske doktorgrad i Kbh. og blev s.d. direktør for Armagh-observatoriet hvad han var til 1916. Efter den tid opholdt han sig i Oxford især for at gøre studier til astronomiens historie – D.s disputats gav en historisk, kritisk gennemgang af bestemmelserne af præcessionskonstanten. Den er senere gået ind i Newcombs undersøgelser (1897). Ansættelsen ved Lord Rosses store spejlkikkert bragte naturligt D. ind på studiet af stjernetråger. Sine egne og andres iagttagelser sammenarbejdede han i det store stardværk *A new catalogue of nebulae and clusters of stars*, 1888 („N. G. C.“) med to senere supplement. 1882 og 1886 udgav han også to stjernekataloger. Studiet af Tyge Brahes liv resulterede ikke alene i en mindre bog *Tyge Brahe. En historisk Fremstilling*, 1871 og i den store, grundlæggende engelske biografi (1890), men også den senere *History of the planetary systems from Thales to Kepler*, 1906. Hans omfattende historiske viden forenet med hans store astronomiske indsigt gjorde ham til en af de få første rene astronomihistorikere og har gjort hans virksomhed som udgiver af Herschels og Tyge Brahes værker meget værdifuld. I en afhandling om Ptolemæus' stjernekatalog (1917) har han revideret denne som mere selvstændig end før antaget. Medlem af Videnskabernes selskab 1901. R. 1901. □Foto.

Selvbiogr. i univ.s progr. nov. 1882. – Breve til H. Rader i Det kgl. bibl. – Levnedberetning i ordenskapitlet
Poul Heegaard

Dreyer, Jørgen Schow, * 1911, forsikringsdirektør. * 7.2.1911 på Frbg. F: direktør Børjal I (1880–1930) og Agnete Schow (1870–1956) ~ 22.9.1939 på Frbg. med Grete Schønberg, * 3.3.1917, d. af fabrikant Erik S. (* 1891) og Rigmor Werner (* 1894).

D. blev student 1929 og straks ansat i forsikrings-selskabet Danske Phønix. Året efter overgik han til Mejeriernes og Landbrugets Ulykkesforsikring hvor han var indtil begyndelsen af 1932 da han vendte tilbage til Danske Phønix. Samt med sit arbejde i forsikrings-selskaberne stoderede D. jura og blev 1937 cand. jur. for 1941 blive beskikket som landsretssagfører (beskikelsen deponeret 1958). I Danske Phønix blev D. gennem årene fuldmægtig, kontorchef og direktionssekretær for 1953 at blive vicedirektør og 1955 direktør. 1963 blev han formand for d

ektionen for hvad der siden 1958 hed A/S Hafnia Skadeforsikring. Ved dette navneskifte blev det markeret at selskabet var en del af Hafnia-koncernen, nemlig et datterselskab af Livsforsikrings-Aktieselskabet Hafnia. Samme år som navneskiftet fandt sted blev D. også direktør i noderselskabet. I 1960'erne begyndte der at finde en række koncentrationer sted inden for forsikringsbranchen, og de betød flere direktørposter for D. I 1963 overtog livsforsikringsselskabet Hafnia Nordisk Livsforsikrings-Aktieselskab af 1897, og ved den lejlighed blev der indgået en samarbejdsaftale om de to selskabers datterselskaber inden for skade- og ulykkesforsikring, Hafnia Skadeforsikring og Nordisk Ulykkesforsikrings-Aktieselskab af 1898. Samarbejdet førte til at Hafnia overtog Nordisk Ulykke og 1968 blev D. direktør også i dette selskab. Og det fortsatte. Da Hafnia-koncernen i 1972 indgik i et samarbejde med Haand i Haand-koncernen indtrådte D. i Haand i Haands direktion, og da de to koncerner fusionerede i 1974 blev han formand for direktionen i Skadeforsikringsaktieselskabet Hafnia-Haand i Haand og direktør i Livsforsikringsaktieselskabet Hafnia-Haand i Haand. Jættlige er de udvalg og bestyrelser med tilknytning til forsikringsbranchen som D. har været eller er medlem af. Nævnes skal kun at han siden 1960 har siddet i Assurandør-Societetets Komite, og at han var dens formand 1967-73. D. har krævet en del om forsikringsfaglige emner, ligesom han en periode underviste på Forsikringsøjskolen. Uden for forsikringsverdenen er D. bl. a. medlem af hovedbestyrelsen for Vanførenden (siden 1965) og Rigsforeningen til gigtens bekæmpelse (siden 1970). – R. 1962. R. 1968. K. 1975.

orsikring VII, 1975 358f.

Chr. R. Jansen

Dreyer, Morten Christian Hempel, 1860-1934, journalist, bladudgiver. * 21.6.1860 i Kbh. (Frue), † 20.4.1934 i Odense, begr. sst. F: fuldlægtig, senere redaktør J. C. *D. (1832-97) og Elisabeth M. Petersen (1833-64). ~ 27.8.1884 i Odense med Henriette Bang, * 13.9.1861 i Tårs 3., Hjørring amt, † 27.12.1922 i Odense, adopt. af bankbogholder, senere bankdirektør Jens Jørgen Søren B. (1824-94) og Karine Krag (1825-1909).

D. uddannede sig fra sin tidligste ungdom med ledelsen af faderens virksomheder, Fyens Stifts- og Fyens Stiftsbogtrykkeri, for øje. Han blev student 1879 fra Sorø, statsvidenskabelig kandidat 1883 og vendte efter kortvarige journalistiske ophold ved Berlingske Tidende

(1.4.-1.10. 1883) og Horsens Avis (1.10. 1883-1.4.1884) tilbage til Odense for at overtage stillingen som redaktionssekretær til 11.5.1892 da han blev ansvarshavende redaktør. Da faderen døde 1897, overtog han trykkeri og blad i forpagtning af sin stedmoder, 1919 som ejendom. 1.1.1934 overdrog han bladet og bogtrykkeriet til sine sønner. Bladet blev under D.s ledelse et af konservatismens førende organer. Han var mere bladleder og -organisator end egentlig skribent. Han forenede alsidig viden på journalistiske, politiske og tekniske områder med stærk almensans og solid fremstillingsevne. Hans betydelige forhandlingsevne i forbindelse med følelse både for tradition og besindigt fremskridt gjorde at hans meningsfæller og fagfæller i stort omfang tog hans arbejdskraft i brug. 1896-1932 sad han i ledelsen af Foreningen for den konservative presse i Danmark, fra 1905 som formand (fra 1933 æresmedlem); i mange år var han medlem af Pressens fællesråd fra dets oprettelse. Inden for sit parti indtog han ledende stillinger, var en tid medlem af dets hovedbestyrelse og formand for dets forretningsudvalg (1923) samt for partiets organisation i Fyens stift. 1902 var D. på tale som konservativ kandidat til landstingsvalget, men måtte vige for den frikonservative konsul Frederik Hey. 1918 fik han ved prøvevalget lige stemmetal med en anden konservativ kandidat, men måtte vige ved den sluttelige afstemning; han blev partiets 1. stedfortræder ved dette og et følgende valg men nåede ikke at få sæde i landstinget. – Stærk sanglig og kunstnerisk interesse bragte ham i spidsen for Odense musikforening og gjorde ham til medopretter af Odense teater. Han blev for sit arbejde på disse områder og i skyttesagen m.v. hædret ved talrige æresmedlemskaber i de stedlige foreninger. – R. 1900. DM. 1922. □Silhouetklip af Jørgen Dreyer (Kgl. bibl.). Foto.

C. C. Clausen: Odense og omegn, 1900 = Danm.s byer og deres mænd VI 67. J. A. Jørgensen: Den danske dagspresse, 1901. Provinsjournalister, 1913. Elysium 1890-1915, 1915. C. M. K. Petersen: Odense musikforen. 1866-1916, 1916. Nationaltid. 11.5.1917. Fyens stiftstid. 20.4.1934. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*J. V. Christensen**

Dreyer, Johan Waldemar, 1853-1924, naturvidenskabelig forfatter, direktør for Zoologisk have. * 29.1.1853 i Kbh. (Cit.), † 15.9.1924 på Frbg., urne i Ringsted. F: premierløjtnant, senere oberst Carl Wilhelm Ludvig D. (1812-70, ~ 1° 1844 med Johanne Jensine Frederikke Hostrup Schultz, 1817-45) og Anna Louise Caroline Schneider (1826-1907). ~ 1° 22.4.1879 på Frbg.

Dreyer, Waldemar

med Marie Kirstine Brummer, * 24.8.1856 i Århus, † 16.8.1896 i Ringsted, d. af senere oberst og driftsbestyrer Nicolai Abraham B. (1822–1903, ~2° 1861 med Therese Conradine Casse, 1833–96) og Marie Rørdam (1833–56). ~2° 9.6.1899 i Ringsted med Caroline (Clinny) Marie Bergstedt, * 2.1.1866 i Bodilsker, † 22.5.1933 på Frbg., d. af lærer Niels Hansen B. (1835–1901) og Tøgersine Johanne Alida Møller (1834–1902).

D. blev student 1871 fra Schneekloths skole, cand. med. 1878 og virkede i mange år som provinslæge; fra 1910 til sin død var han direktør for Zoologisk have i København. Fra barnsben vakttes hans interesse for naturen som sammen med arkæologi dyrkedes jævnsides med hans lægegerning. Gennem sin nære ven Julius "Schiøtt" blev han medarbejder ved det store, folkeopdragende tidsskrift *Frem* og debuterede som populærvidenskabelig forfatter med *Naturfolkernes Liv*, 1898 og *Nordens Oldtid*, 1900; de kom i Frem's bogserie og fik meget stor udbredelse og for sidstnævntes vedkommende tillige betydning ved i befolkningen at vække interesse for at bevare oldtidsminder. Hans største præstation var 3-bindsværket sammen med J. O. "Bøving-Petersen", *Vor Klodes Dyr*, 1899–1903. De to geografiske samleværker *Jorden i Tekst og Billeder*, 1905–08 og *Den hvide Races Sejrgang*, 1909–10 (om kolonisationens historie) er et resultat af omfattende læsning og tildels bygget på indtryk fra en rejse til Vestindien og Mexico. Hertil kommer en lang række tidsskriftartikler, især i *Frem* og det af ham selv udgivne *Fra Naturens Værksted* der ganske vist kun oplevede 5 årgange (1912–16) men banede vejen for det endnu eksisterende *Naturens Verden*. Endelig har D. indlagt sig stor fortjeneste ved sine fine oversættelser af J. H. Fabres mesterlige skildringer af insektlivet. En omfattende viden og en uhyre arbejdskraft lå bag D.s betydningsfulde indsats i folkeoplysningens tjeneste som forfatter og som en meget aktiv foredragsholder, alt sammen ved siden af gerningen som læge. Han skrev i en jævn og ukunstlet stil, beregnet for det store publikum.

Den kærlighed til dyr som tydeligt spores i forfatterskabet lå også bag hans virksomhed som zoo-direktør. Han videreførte ikke den iderige og reklameprægede ledelse der havde karakteriseret forgængeren Julius Schiøtt men kunne alligevel fastholde besøgstallet. Han gjorde en stor indsats for dyrenes trivsel og bragte haven frelst gennem de svære krigsår. Ved køb og bytte med andre haver og ved gaver fra udlandsdanskere lykkedes det ham at udvide artsantallet stærkt, men det var i hans tid småt med nybyggerier – kun det fortræffelige elefanthus og det lidet vel-

egnede og senere nedrevne lille rovdyrhus blev der råd til i de 15 år. □ Træsnit af B. L. Hanse 1913, efter foto. Foto.

[Ths. B.] i Kjøbenhavn 16.9.1924. J. O. Bøving-Petersen i *Naturens Verden* VIII, 1924 433–39.

Torben Wolff (*Hakon Jørgensen*.)

Drieberg, Carl August Wilhelm, 1750–1825, off. cer. * 6.5.1750 i Braunschweig, † 28.12.1825 Odense, begr. sst. F: kaptajn, senere oberstløjnant Adolph Friedrich D. og Charlotte Soph Bülow (* 1725). ~ 27.10.1786 i Kbh. (Slotsk med Sophie Frederikke Christiane Bülow * 24.1.1761 i Kolding, † 23. el. 24.7.1818 i Odense, d. af amtmand, senere gehejmekonferensråd Ludvig Vilhelm B. (1699–1785, ~1° 1737 med Elisabeth Hedevig Roepstorff, 1698–1758) c komtesse Charlotte Elisabeth Haxthause (1734–61).

D. var fra 1758 page ved hoffet i Kbh. og indtrådte 1765 som volontør i artilleriet hvor han n.å. blev sekondløjtnant II, 1773 sekondløjtnant I og s.å. ved et usædvanligt avancement kaptajn og kompagnichef i infanteriet. I sine første løjnantsår var han en af Christian VII's ledsagere på de natlige svireture 1766–67, og trods sin ungdom blev han en virksom deltager i hofrevolutionen 1772. Ved hans regiments opløsning d. 1789 kom han på vartpene med majors grad c blev straks efter land- og krigskommissær for Fyn og Langeland med generalkrigskommissær titel og rang som oberst.

Til at indlede og gennemføre forordningen om stavnsbåndsløsningen 1788 udnævnte regeringen en „ekstrakommission“ på to medlemme generalprokurør Christian "Colbiørnsen og generalrigskommissær C. H. "Wildenradt, til „et nye landmilices indretning“. Kommissionen skulle efterhånden berejse hele landet og afholde ekstrasesioner, og efteråret 1789 begyndte de sine rejser. Efter kort tid måtte Colbiørnsen overlade arbejdets gennemførelse til Wildenradt der dog dec. 1790 bukkede under for byrden i det vældige arbejde. – D., der nu havde haft tid til at sætte sig ind i forholdene, overtog straks fortsættelsen af arbejdet og kunne efter to års beundringsværdigt, men yderst anstrengende arbejde slutte det. Arbejdet bestod ikke alene i mandskabets udtagelse, men også og navnlig i afgørelsen af de utallige juridiske, økonomiske og sociale spørgsmål som forordningen medførte, og hvorved man brød med årtiers praksis sædvaner og misbrug. Med klarhed, kraft og myndighed ordnede D. (og Wildenradt) de fremtidige forhold mellem karlene og godsbesidderne, de fattige og de rige bønder.

gså D. var en forkæmper for at gøre hæren til
 1 alene på retfærdig udskrivning hvilende insti-
 tion. Støttet på et enestående kendskab til alle
 nbedets forhold, sin forretningsdygtighed, sit
 raktiske blik og sin ansvarsfredighed opnåede
 an at de højeste myndigheder fulgte hans anvise-
 inger og forslag. – 1794 blev D. generalkrigs-
 ommissær for Danmark, 1802 også for søetaten
 g afgav s.å. stillingen som særlig kommissær
 or Fyn m.m. Resultaterne af sit arbejde nedlag-
 e han i forslag til instruktioner for de årlige ses-
 onskommissioner og i et meget indgående, op-
 ndelig til trykning bestemt statistisk værk der
 r særlig interessant for befolknings- og værne-
 ligtsforhold. Juli 1819 tog han sin afsked. Lige
 å mønsterværdig han var som embedsmand var
 an i sit private liv der prægedes af godgørelse
 g personlig fordringsløshed, og ved hans død
 ik næsten hele hans formue til milde stiftelser,
 ærlig Lahns for hjælpeløse børn. – Hofjunker
 767. Kammerjunker 1770. Kammerherre 1783.
 R. 1809. K. 1812. S.K. 1819. □Maleri. (Lahns
 iftelse i Odense).

fedd. fra krigsarkiverne I, 1883; II, 1885; V, 1892. – K.
 . Rockstroh: Udvikl. af den nationale hær III, 1926.
 uxdorps dagbøger II, udg. E. Nyström, 1925–30 61.
 . D. Biehl: Brev fra Dorothea, ved Sv. Cedergreen
 ech, 1975 195f.

*Rockstroh**

ros, Johannes, † 1289, ærkebiskop. † 29.1.1289
 å bispeborgen Åhus i Skåne. Mor: Gerike.
 om kannik i Lund i 1250erne deltog D. som en
 f ærkebiskop Jakob *Erlandsens forhandlere i
 riden med kongehuset; han var med til at sam-
 e og tilrettelægge en fremstilling af sagens gang.
 enere synes han lige som flere andre af domka-
 itlets medlemmer at have nærmest sig det kon-
 elige parti i kirkekampen; 1274 efterfulgte D.
 rland *Erlandsen som ærkeidegn da denne blev
 rkebiskop efter Jakob Erlandsens død. 1280
 altes D. selv til ærkebiskop ved et enstemmig
 alg (der i et pavebrev omtales som sket „lige
 om ved inspiration“). Paven benyttede dog en
 ørmalitet til at forhale hans endelige indsættel-
 e; først 1282 kunne D. vende hjem fra kurien og
 ltræde embedet. Som ærkebiskop deltog han i
 gsmøderne i 1280erne og efter Erik Klippings
 ød kronede han juledag 1287 den unge Erik
 fenved til konge.

unde domkapitels gavebøger, ved C. Weeke, 1884–89
 3. Annales Danici medii ævi, ved Ellen Jørgensen,
 20. Acta processus litium, ved A. Krarup og W. Nor-
 n., 1932. Bullarium Danicum, ved A. Krarup, 1932. –
 iels Skyum-Nielsen: Kirkekampen i Danm.
 241–1290, 1963.

Kai Hørby

Drubin, Chilian, ca. 1699–1747, parykmager. *
 ca. 1699, begr. 13.7.1747 i Kbh. (Petri). F: agen-
 de post Chilian D. († ca. 1719, ~2° med Marie
 Clausen, ~2° før 1722 med agende post Andre-
 as Holst). ~Mette Jensdatter der overlevede
 ham.

Efter faderens død kørte D. et par år posten mel-
 lem Hamburg og Kbh., den samme rute som fa-
 deren og før ham farfaderen af samme navn
 havde befaret. 1722 fik han bevilling som galan-
 terihandler i Kbh., gik fallit og rømte fra kredi-
 torerne, men fik 1724 protektorium mod dem.
 Han angav de agende poster for toldsvig som
 han selv havde deltaget i, og fik, vistnok til be-
 lønning herfor, tilladelse til at oprette agende
 poster til Helsingør og Fredensborg (1726–28),
 men de standsede på grund af hans forsømme-
 lighed. Endelig anlagde han en parykfabrik i
 Kbh.; at dømme efter talrige markskrigerske
 avisannoncer (1732–47) der giver indblik i pa-
 rykformernes talrigdom har det været en stor for-
 retning med udstrakte forbindelser, 16 svende,
 100 å 150 parykker på lager. Annoncernes ord-
 flom og ufrivillige komik var en stadig kilde til
 morskab og fik Holberg til at kalde D. en „ikke
 mindre habil Skribent end Perukmager“ som
 han ikke tager i betænkning at regne „blant vore
 Tidens Autores“. I dansk reklames historie må
 D. nævnes blandt pionererne, om end hans be-
 rømmelse har latterlighedens skær over sig.

C. Molbech i Hist. t. VI, 1845 521. P. M. Stolpe: Dags-
 pressen i Danm. IV, 1882 105–15. O. Nielsen: Kbh. på
 Holbergs tid, 1884 113. Fr. Olsen: Postvæsenet i Danm.
 1711–1808, 1903 112–15 120f. Ludvig Holberg: Epistler,
 udg. F. J. Billeskov Jansen II, 1945 46 154.

*R. Paulli**

du Plat [dy 'pla], Christian (Friederich) Glode
 (Claude, Clode), 1770–1841, officer, militær pæ-
 dagog. * 11.12.1770 i Aumund, Lessum Pfarrei
 ved Bremen, † 28.8.1841 i Kbh. (Garn.), begr. sst.
 (Garn.). F: over-digeinspektør Peter Joseph du
 P. (1728–82) og Anna Dorothea Feind
 (1728–1811). ~ 27.2.1795 i Kbh. (Cit.) med Chri-
 stine Schiött, * 17.2.1777 i Kbh. (Nic.),
 † 31.3.1842 sst. (Garn.), d. af kammerråd, kasse-
 rer ved den alm. enkekasse Frederik (Friederich)
 S. (ca. 1748–1801) og Dorothea Mandix (ca.
 1748–1809).

Efter studium ved Carolineum i Osnabrück og
 ved den hannoveranske artilleriskole trådte du
 P. 1789 sammen med broderen Johann Heinrich
 Christian (1769–1852) i dansk tjeneste, blev sek-
 kondløjtnant II i artilleriet, 1791 sekondløjtnant
 I (ancienn. 1789), blev n.å. lærer for artillerika-
 detterne, 1794 kar., n.å. virkelig premierløjtnant.
 1798 og 1799 oprettedes i Rendsborg og Kbh. in-

du Plat, C. F. G.

stitutter for avantagører og frikorporaler m. fl., og du P. blev forstander og førstelærer for instituttet i Kbh. – fra 1805 Danske militær-institut. 1800 blev han aide-general kvartermester og adjunkt hos kronprinsen, sattes 1802 à la suite i artilleriet, blev kar. kaptajn, 1805 generalkvartermesterløjtnant og medlem af en kommission om undervisningsplan for samtlige militære undervisningsanstalter. Ved generalstabens oprettelse 1808 blev han overkvartermester (major) i denne, 1810 tillige kommandør for landkadetkompagniet og ved sammensmeltningen fra 1812 af de to institutter med dette kompagni kommandør for landkadetkorpset og oberstløjtnant. Samtidig havde han været brugt i stabstjeneste i ind- og udland og haft en større kommando på Sjælland. 1817 blev han oberst. – I mere end en menneskealder var du P. lærer for vordende officerer, deraf mere end tyve år en interesseret og meget dygtig forstander for vor største og i flere henseender fortrinlige militære læreanstalt, og flertallet af de ældre officerer 1848–50 og 1864 havde stået under ham og hans hårde disciplin. Han kunne vise rørende omhu for fattige, flittige elever, men han var i almindelighed lunefuld og partisk og begunstigede sønner af fornemme slægter. Efter afgangseksamen 1830 udnævntes han 1831 til chef for korpset, og den senere general C. F. Hansen blev undervisningsdirektør; men to måneder senere, efter en stille undersøgelse, toges du P.s udnævnelse tilbage; han afskedigedes efter ansøgning i nåde med fuld gage og sattes foreløbig à la suite. du P. var derefter kommandant i Kastellet til sin død. 1838 fik han generalmajors karakter. Hans afgang vakte megen opsigt. Ifølge flere omtrent ens beretninger skal årsagen have været at du P. for at glæde sin gamle konge havde været for virksom med at skaffe kongesønnen grev Dannemand en fin afgangseksamen og æressablen. I Steffens' „Journal for Militaire“ I–III, 1801–02, findes et udkast af du P. til en felttjenesteinstruktion for rytteriet, i IV (1802) en afhandling om føreres forhold i felten. – Kammerherre 1817. – R. 1809. DM. 1812. K. 1826.

Medd. fra krigsarkiverne I–V, 1883–92. – Helmuth v. Moltke: Zur Lebensgesch., Berlin 1892 = Gesammelte Schr. und Denkwürdigkeiten I. [C. F. Frisenberg.] Fra krigen 1807–14, 1894 13f 16 19 22–29. Chr. Fr. Holten: Erindr., 1899 31f 44 47. S. C. Barth: Livserindr., 1900 især 116–19. Generalstaben 1808–1908, 1908. Ernst Bodenhoff: Svundne tider, 1912 90 92. Samme: Hofliv under trede konger, 1913 II. Samme: Den gamle general, 1914 32f. H. H. van Aller i Quellen und Forsch. zur Gesch. Schlesw.-Holsts III, Lpz. 1915 100f. J. N. v. Fürsen-Bachmann sst. V, 1917. Jacob Ræder: Barnoms- og ungdomserindr., 1912 (fot. opr. 1968) = Memoirer og breve XVI. V. Krohn i Kastellet XIX, 1929

nr. 10–12; XX, 1930 nr. 1 3–4 6–11; XXI, 1931 nr. 1 3–7 9 12; XXII, 1932 nr. 3 5 8–11; XXIII, 1933 nr. 1.

Rockstroh

du Plat [dy 'pla], Frederik (Friederich) Cæsar Ludvig Rudolph, 1804–74, officer. * 21.12.1804 Kbh. (Garn.). † 1.4.1874 i Kiel, begr. sst. F; premierløjtnant, senere kar. generalmajor, kammerherre Johann Heinrich Christian du I (1769–1852) og Alette Marie Amalia Wilste (1777–1853). ~ 25.3.1833 i Kbh. (Petri) med Louise Marie Thomsen, * 4.3.1809 i Tønning † 8.9.1893 i Delmenhorst, d. af borgmester i Tønning, senere deputeret i Slesv.-Holst.-Lauenst. kancelli Peter T. (1781–1839) og Christina Sofie Augusta Bentzen (1782–1862). – Bror til Gløde P.

du P. blev 1812 volontær, n.å. virkelig kade 1819 underofficer i korpset, pagekadet og senere kondløjtnant à la suite i rytteriet, trådte 1824 nummer ved sit regiment (i Holsten), blev 182 kar. premierløjtnant, gennemgik 1830–34 de nyoprettede højskole, blev 1834 virkelig premierløjtnant og adjoint ved generalkvartermesterstaben, 1836 divisionskvartermester à la suite, nummer som sådan 1839 og blev s.å. ritmester den omformede generalstab, 1842 adjutant ved generalkommandoen i hertugdømmerne, 2.3.1848 major i generalstaben (ancienn. 1846). For ham som for så mange andre officerer i hertugdømmerne var forholdene meget vanskelige hans slægt var yderst konservativ, tilhængere af helstaten, dens medlemmer tjenstgørende på „begge sider“, han selv med stærke bånd knyttet også til „den anden side“. I sin særlige stilling søgte han at virke afdæmpende under de navnlig fra 1846 (det åbne brev) stærkt forværrede politiske forhold; men også for ham faldt afgørelse 24.3.1848 ved prinsen af Nørst, hans gamle regimentschef og kommanderende general, ankomst til Rendsborg. Prinsen skal have strakt hænde ud mod ham med ordene: Ven eller fjende; du P. greb hånden og havde hermed truffet sit valg. Han ansås af alle for den dygtigste og bedst egnede til stillingen som chef for den slesvigholstenske hær generalstab, men trods indtrængen af opfordringer afslog han; han ville ikke bære våben mod den hær hvori slægtninge og gamle kammerater tjente, og modtog stillingen som delingschef i militærforvaltningen, blev 184 oberst à la suite i generalstaben. Ved krigens opbør bosatte han sig i Hamburg og havde en stærkt besøgt kostskole for rige købmandssønner til han dec. 1863 i Gotha trådte sammen med K. F. L. Samwer og K. P. Francke for at arbejde for hertug Friedrichs fordringer på hertugdømmerne og tog derefter ophold i disse. 1852 ud-

ikket fra amnesti; slettet af listen over riddere.
Kammerjunker 1823. – R. 1840. DM. 1843.
Foto.

ufzeichnungen des Prinzen Friedrich von
schlesw.-holst.-Noer. Zürich 1861 (da. overs. s.å.) 93.
Den dansk-tyske krig 1848–50, udg. Generalstaben I,
1867 16 61. J. Harbou: Nogle erindr. og betragt., 1870
Biographische Notizen über die Offiziere der
schlesw.-holst. Armee, udg. F. Möller, Kiel 1885. Die
ärmärzlichen schlesw.-holst. Offiziere 24.3.1848,
schleswig 1885 12. S. C. Barth: Livserindr., 1900 241.
Generalstaben 1808–1908, 1908. J. N. v. Fürsen-Bach-
mann i Quellen und Forsch. zur Gesch. Schlesw.-
olst.s V, Lpz. 1917.

Rockstroh*

du Plat [dy 'pla], Peter Henrik **Gløde** (ved dåben
'laude), 1809–64, officer. *28.9.1809 i Kbh.
Garn.), †18.4.1864 på Dybbøl, begr. i Soderup.
Premierløjtnant, senere kar. generalmajor,
kammerherre Johann Heinrich Christian du P.
1769–1852) og Alette Marie Amalia Wilster
1777–1853), ~25.11.1848 i Kbh. (Garn.) med
Elisabeth Catharina v. Scholten, *4.9.1811 i
Kbh. (Garn.), †13.12.1859 i Altona, d. af kam-
merjunker, premierløjtnant, senere generalgu-
bernør Peter v. *S. (1784–1854) og Anne E.
Hortsen (1786–1849). – Bror til Cæsar "du P.

du P. blev 1818 kadetvolontær, 1824 underoffi-
cer i korpset og pagekadet, 1825 kommanderser-
eant sst. og sekondløjtnant à la suite i infanteriet
og afgik 1826 til sit regiment med ancienn. 1823.
1829 blev han premierløjtnant, fik 1839 reserve-
et kaptajns anciennitet og sprang 1842 op til
aptajn I. 1846 ledsagede han prins Frederik af
Rusland til Rusland, deltog med udmærkelse
et felttog i Kaukasus hvor han to gange blev så-
ret. Dette ophold i Rusland efterlod hos ham et
udsletteligt indtryk: selvherskerens, kejser Ni-
olaus' imponerende personlighed, det vældige
rigsapparat, den russiske styreform blev idealer
for ham: „Il est plus russe que moi“ udtalte den
ussiske minister i Kbh. om ham. 1848 var han
abschef ved en brigade, blev derefter major og
djudant ved overkommandoen, forte 1849 ba-
tallion ved Ullerup og blev hårdt såret, blev 1850
ar. og efter lsted virkelig oberstløjtnant, 1856
ar. oberst, 1860 generalmajor. Han var udpræ-
et helstatsmand, og som kommandant i vigtige
ladser (Slesvig, Altona, Rendsborg) mellem de
to krige lykkedes det ham ved retsind, ro og
lyndighed at komme i et godt forhold til be-
folkningen og dog at tilfredsstille yderligt natio-
nale strømninger i kongeriget.

du P. var en usædvanlig smuk og imponerende
aldaterskikkelse med gode lederevner. Hans
ustrud død sønede ham i dyb melankoli som
nære ikke helt fortog sig; hans syn på tilværel-
sen var herefter gråt i gråt; hans hensynsfuldhed

over for sine omgivelser, venlighed og omsorg
for de undergivne forblev dog uforandret. Ved
mobiliseringen 1863 fik han brigade i Thestrups
division, men kort efter kommandoen over divi-
sionen der i Dannevirke-stillingen stod på den
meget vanskelige højre fløj. I krigsrådet 4.2.
stemte han ubetinget for stillingens opgivelse;
han havde aldrig haft nogen tro til den. I Dyb-
bøl-stillingen alternerede han med I. division i
Sundeved hvor han særdeles utrætteligt ved dag
og nat, kontrollerende, opmuntrende til påpasse-
lighed og udholdenhed. Han var fuldt enig med
overkommandoen i at modsætte sig overgreb fra
Kbh., og det var ham der ledede aktionen for at
beholde Christian de Meza. Forslag fra ham til
styrkelse af disciplin og fasthed i afdelingerne,
bl. a. ved af disse helt at udskille slesvigerne, li-
gesom det allerede var sket med holstenerne,
vakte megen irritation i krigsministeriet, og det
anordnedes at han skulle forsættes til divisionen
i Jylland hvad overkommandoen dog bestemte
modsatte sig, og kampdagen 18.4. havde han
kommandoen i Sundeved. Da han forudså at en
fastholden af den stærkt svækkede Dybbøl-stil-
ling kunne føre til en katastrofe for store dele af
hæren søgte han 16.4. at formå den sygemeldte
overgeneral til at afgive kommandoen; så ville
han, du P., natten til den 17. lade stillingen i ho-
vedsagen romme. Overgeneralen kunne dog ikke
gå ind herpå. Under den efterfølgende kamp
blev du P. ved middagstid dødeligt såret. – Kam-
merjunker 1827. Kammerherre 1848. – R. 1848.
DM. 1850. K. 1858. □Litografi 1853 og af U. H.
Baudissin, 1856. Træsnit 1864 efter tegn. af H.
Olrik, gengivet i flere træsnit og litografier samt
stik af Weger. Afbildet på N. Simonsens mal.
1870 „I skanse nr. 12“. Mal. af Gertner. Litogra-
fier på sang om du P.s deltagelse i felttog i Rus-
land 1847. Mal. af A. Jerndorff, 1885 (Fr.borg),
malet skitse s.å., i træsnit af H. P. Hansen s.å.
Foto. – Mindesten på stedet hvor han faldt.

Den dansk-tyske krig 1848–50, udg. Generalstaben I-
III, 1867–87. Vort forsvar 18.10.1885: sst. 14.4.1889.
Der deutsch-dänische Krieg 1864, udg. af den preuss.
generalstab II, Berlin 1887 548f. W. Dinesen: Fra 8. bri-
gade, 1889 77. Den dansk-tyske krig 1864, udg. Gene-
ralstaben I-III, 1890–92. [E. Hoyer-Møller:] Livs- og
krigerindr. 1850–64, 1894 54f 248. N. P. Jensen: Den
anden slesv. krig 1864, 1900 392 o.fl.st. Axel F. Hansen:
Mindeskr. over de i 1864 faldne officerer, 1909. Harald
Holbøll: En brigadeadjudants erindr. fra krigen 1864,
1911 195f 232f 242. Daniel Bruun i Militært t., 1914, til-
lægshft. II, V og VI (50årsdagen for 1864). Emil Mad-
sen: Livserindr., 1923. [Ernst Schau:] En generalstabs-
officer i 1864, 1925 (fot. optr. 1974) = Memoirer og
breve XLVI. K. C. Rockstroh: General de Meza og
Dannevirkes romning, 1930 126f 131 o.fl.st. Hæren ved
Dannevirke 1864, udg. Generalstaben ved Jens Johan-
sen, 1938 133–36 148f o.fl.st.

Rockstroh*

Du Puy, Edouard

Du Puy [dy py'i], Jean Baptiste Edouard Louis Camille, ca. 1770–1822, komponist, violinist, kapelmester, sanger. Antagelig * ca. 1770 i Baigorry i Basse Navarre i Frankrig, † 3.4.1822 i Stockholm, begr. sst. (Johannes kgd.). Formodentlig illegitim s. af kobbermineejer Pierre Henri de Meuron (1738–1801) som i sin tjeneste havde en „domestique cuisinière“ der kaldte sig Dupuis, måske D.s mor. ~ 31.5.1803 i Brønshøj med Anna Louise (Lise) Frederikke Müller, * ca. 1778, † 5.9.1831 i Kbh. (Frue), d. af koberstikker Christian Frederik M. (1744–1814) og Louise Sophie Krebs (1747–1821).

D. P. blev opdraget i Genève hos en slægtning, fik her violinundervisning der fortsattes hos Chabran i Paris hvor han tillige fik Dusssek til lærer i klaver. 1786 nævnes D. P. som ansat her i Rheinsberg, 1789 er han koncertmester, men allerede 1792 på vej videre ud i verden som rejsende virtuos. D. P. der i Rheinsberg efterlod en lille datter Camilla (Camille Cécile Victoire) som han 1790 havde fået med den franske skuespiller Henriette Montroze († 1833 i Sverige), rejste nu rundt i Polen og Tyskland og kom 1793 til Stockholm. Hans elegance, livlighed og charme vandt ham hurtigt venner selv i de højeste kredse, og med sine mange musikalske talenter blev han snart en af forgrundsfigurerne i Stockholms musikliv. Få måneder efter sin ankomst blev han ansat ved den kgl. opera som 3. koncertmester, to år efter medlem af Musikalska Akademien, 1796 2. koncertmester, og endelig 15.1.1799 debuterede han som sanger på scenen og gjorde enorm lykke som Pierrot i A. E. M. Grétrys én-akts opéra comique *Det talende Maleri*. D. P. var med ét slag blevet den populæreste sanger i Stockholm. Nov. s.å. sang han i et selskab på værtshuset Monbijou en „revolutionær“ vise, og fik udvisningsordre. Han tog til Kbh. hvor han 29.3.1800 gav koncert på teatret sammen med Claus *Schall. Marts 1802 blev han ansat som 2. koncertmester og sanger ved Det kgl. teater, debuterede 16.3. som St. Firmin i *Domherren i Milano* og blev snart ligesom i Stockholm publikums erklærede yndling, lige uimodstælig som skuespiller, sanger og selskabsmand, lige beundret og søgt som violinist og komponist. Han havde ikke nogen særlig stor stemme, men hans baryton havde en indsmigende klang, og var så smidig at han magtede endog temmelig højtliggende tenorpartier. Efter sit ægteskab 1803 synes han i de første år at være faldet noget til ro og skrev det eneste større samlede arbejde der foreligger fra hans hånd, syngespillet *Ungdom og Galskab*. Det var det franske lystspil Une folie, hvortil Méhul havde skrevet musikken; denne kasserede D. P., komponerede sine egne lette,

sprudlende melodier. Selv optrådte han som ritmester Rose og vandt 19.5.1806, da stykket havde premiere på teatret, en strålende dobbeltsejrr som sanger og komponist. Æren for en blivende indsats i dansk teater og musik tilkommer D. P. idet han 5.5.1807 fik gennemført den første opførelse af Mozarts *Don Juan* med sig selv i titelrollen. Hans udførelse fremhæves af samtiden som enestående, en sanglig og dramatisk lige pragtfuld præstation der helt faldt sammen med hans egen elegante, besnærende, uimodstæelige personlighed.

Også i livet flagrede D. P. fra den ene løse forbindelse til den anden og voldte teatrets direktion mange kvaler. Allerede fra 1801 havde han været medlem af det nyoprettede livjægerkorps for hvilket han komponerede flere marcher, og ved udfaldet i Classens have under belejringen 1807 viste han et sådant personligt mod, at han udnævntes til løjtnant. Dette medførte, at har som officer ikke kunne vise sig på scenen – og ti teatrets fortrydelse valgte han at tage sin afsked som sanger. Han beholdt stillingen som koncertmester men måtte snart efter forlade Danmark. Som sanglærer for prins Christian Frederik (den senere Christian VIII)s gemalinde, prinsesse *Charlotte Frederikke, knyttede han en intin forbindelse med sin elev. Forholdet der allerede var kendt i hofkredse opdagedes af prinsen hvorpå Frederik VI landsforviste D. P. og bort sendte prinsessen, først til Altona, senere til Horsens. 8.11.1809 drog D. P. af landet, efterladende sin hustru (der til sin død fik pension af kongen), en fireårig søn og et par småpiger. Des uden efterlod han her datteren Camilla der alle rede nogle år tidligere fra Rheinsberg var kommet til Kbh., hvor hun var blevet gift med livjægerløjtnanten, købmand Andreas *Buntzen. D. P. tog til Paris, men vendte allerede n.å. tilbage til Sverige hvor forholdene nu efter Gustav IV forvisning under Karl XIII's regentskab og der franske Bernadottes udnævnelse til kronprins var ham særlig gunstige. Stockholm modtog D.P. med åbne arme, og han genvandt snart sin gamle position, blev på ny ansat ved operaen som violinist og sanger, fra 1812 som kapelmester, i hvilken egenskab han blev operaens energiske fornyer og leder. Også her indførte han Mozarts *Don Juan* og vandt samme sejr i titelrollen. D.P. komponerede her flere lejlighedsarbejder, syngestykker, balletter, sørgemusik og hofkantater, også en ufuldendt opera *Bjørn Järnsida*. Flere gange forsøgte han forgæves at få landsforvisningen fra Danmark hævet men Frederik VI var ubøjelig, og han måtte møde med datteren Camilla og svigersønnen Buntzen sommerferierne i Helsingborg eller på Ven. Sør

ien Edouard fik han nogle år før sin død op til ig i Sverige; denne sidste bærer af navnet D.P. Løde barnløs 1852 som toldkontrollør i Kalmar. D.P. var virksom lige til sin død, optrådte på scenen indtil nogle få måneder før han rantes af et slagtilfælde der brat gjorde ende på hans rastløse, eventyrlige liv. Han bisattes under pompøse ceremonier fra Jacobskirken, og senere rejstes et mindesmærke på hans grav. – D.P.s lette, melodiske kompositioner vidner mere om en smidig lånd og en livlig ånd end om oprindelig skaberens evne, men adskillige af hans instrumentkoncerter – for violin, fløjte, klarinet, fagot og horn – hans mange lystige selskabsange og ikke mindst le yndefulde, spirituelle melodier fra Ungdom og Galskab har levet længe, ud over hans egen tid. D.P.s betydning var mest en rent personlig, som sanger og som instrumentalist, hvorom samtiden bringer bud i talrige og begejstrede beretninger. □ Min. af Gillberg, 1799. Tegnet i livjægeruniform. Tegn. betegnet Hamburg 1809 (Teatermus.). Tegn. af L. H. Roos, 1816 (Nationalmus., Sth.). Min. af S. Wilander. Flere fremstillinger i roller: træsnit som ritmester Rose, silhouet som St. Firmin, litografi af Fehr & Müller og træsnit som Don Juan. Litografi af C. Müller efter tegn. af F. Westin, gengivet i flere litografier, bl.a. af L. Fehr, og træsnit. Litografi af C. T. Löwstädt. Dødsmaske (Musikhist. mus. i Sth. og Kbh., Teatermus.). Relief af J. P. Molin (gravstenen). Relief (Teatermus.). Tegn. af F. E. Chievitz, 1826. Buste af Edv. Brambeck ca. 1890 operaen, Sth.).

Bilder. Medd. fra krigsarkiverne IV–V, 1890–92. Breve i Overs. hist. t. 10. r. II, 1935 265–71.

Lit. Allgemeine musikalische Zeitschr. XXIV, Lpz. 1822 48–50. Literatur-, kunst- og theater-blad, s.å. 68 129f. Tidsskr. for musik I, 1857, nr. 18 18 og Th. Overskou st. 1859, nr. 9 3. Th. Overskou: Den danske skueplads V, 1862. C. Palmstedt: E.d.P., Sth. 1866. F. A. Dahllren: Förteckn. öfver svenska skådespel 1737–1863, th. 1866. Festskr. i anledn. af musikforen.s halvhundredårsdag I, 1886. Ur dagens krönika VIII, Sth. 1888 90–412. Andr. Buntzen i Ord och bild XI, Sth. 1902 78–88. Carl Thrane: Fra hofviolonerne tid, 1908 239. Nils Sonnerne: Svenska teatern II, Sth. 1914. G. Norensvan: Svensk teater I, Sth. 1917. Rob. Neiiendam: Jngdom og galskab, 1923. Fr. Eibe i Dansk musikdsskr., 1936 135–40. Pauline Long des Clavières i Rista musicale italiana, Milano 1942 165–72. Arne Linenbaum i Musikvärlden, Sth. 1946 194–98. Niels Friis: Det kgl. kapel, 1948. [Fr. Lauterbach:] E.d.P. 772–1822, 1949. A. Kjerulf: Nordens Don Juan, 1952. *Litterat.* Breve i Kgl. bibl.

*Axel Kjerulf**

Due

Jradel. Flere jyske, sjællandske og skånske lægter førte i middelalderen en ørn i våbenkjoldet. Foruden navnet Due, der kendes fra 200-tallet, anvendtes tilnavnene Dyre, Has,

Lunge og Vispe, samt *Glob i en særlig linie, som fortrinsvis er repræsenteret i Jylland. De forskellige grene uddøde i mandslinien inden udgangen af middelalderen (tavle I). Fra Liffland indvandrede to linier af slægten Taube til Danmark, uddød i mandslinien henholdsvis 1618 (tavle II) og 1743.

Danm.s adels årbog VIII, 1891 124–44 med senere rettelser. Danm.s gl. personnavne II, 1949 233–35. Erik Ulsig: Danske adelsgodser i middelald., 1968 181. Ad. Taube: Slægten Taube, 1913.

Thelma Jexlev

Due, Jens, † ca. 1420, hofmester. Levede endnu 9.7.1419. F: Bonde Jensen D. og en datter af Morten D. ~1° med Sidsel Mule, d. af Anders Sivendesen († 1390) og Christine Axelsdatter Ulfeldt († tidligst 1413, ~2° senest 1394 med Niels Iversen Rosenkrantz, † ca. 1412). ~2° med Anne, d. af Jens Iversen.

D. nævnes tidligst 1370. En mand af dette navn forekommer 1378 blandt de danske adelige der støttede hertug Albrechts krav på Danmarks krone; det er dog muligvis en fætter til hofmesteren der i hvert fald senere hørte til dronning Margretes betroede mænd og ved mangfoldige lejligheder optræder som hendes forlover. 1396 var han høvedsmand på Helsingborg; ved kroningen i Kalmar n.å. blev han ridder. Som hofmester forekommer han jævnlig i årene 1400–09, navnlig i Sverige og Finland; senere fører han kun to gange denne titel, og senest 1413 udnævntes en ny hofmester. D. bevarede dog en fremtrædende stilling i rigsrådet. 1417 var han en af voldgiftsmændene i den bekendte strid mellem kongen og Roskildebispen om Kbh.; s.å. forhandlede han med Hansetæderne, n.å. med holstenerne. 1419 var han forlenet med Nyköpings slot i Sverige. Han ejede bl.a. Torp i Thy og Fuglsang på Lolland; sidstnævnte gård fik han med sin første hustru.

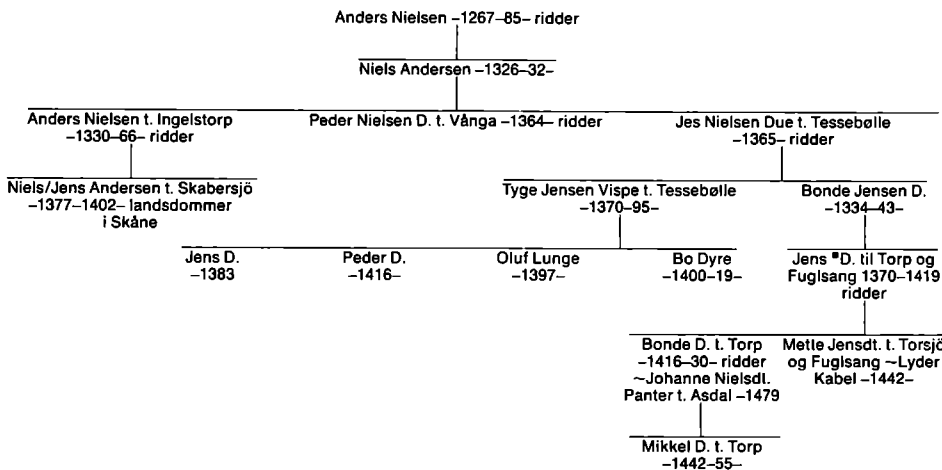
Kr. Erslev: Danm.s hist. under dronning Margrete I, 1882 (fot. opr. 1971) 73 152. Will. Christensen: Dansk statsforvalt. i det 15. årh., 1903 (reprodukt. 1974) 39f 680.

*Henry Bruun**

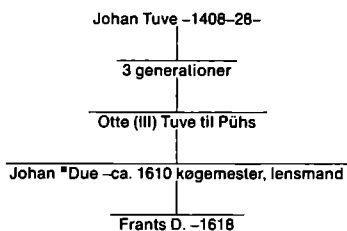
Due, (egentlig Taube), **Johan(n)**, ca. 1535–ca. 1610, lensmand. * ca. 1535, † mellem 19.9.1609 og 9.4.1612. F: Otte Tuve (Taube) af Püh's (Estland; ca. 1500–49) og Anna v. Vietinghoff († ca. 1573). ~25.2.1582 på Kbh.s slot med Olive Skram, † 1602, d. af rigsråd Peder *S. (1503(?)-81) og Elsebe *Krabbe (1514–78).

Due, Johan(n)

Tablle I

Tablle II

D. der tilhørte en gammel, i de baltiske lande og Sverige meget udbredt slægt, trådte som ung i tjeneste hos Frederik II's bror *Magnus; som biskop på Øsel forlenede denne ham 1561 med Tøllitz der senere blev hans ejendom. Fra Øsel kom D. til Danmark hvor han indtrådte i hof-tjenesten; 1571-76 var han kammerjunker, fra 1572 også køgemester. Den estlandske indvandrer steg så højt i kongens nåde at han 1576 fik Kronborg, n.å. tillige Fr.borg og Hørsholm og 1579 desuden Dalby kloster i forlening. S.å. fik han som gave de tidligere skånske len Ønnestad og Strø, og 1582 bekostede Frederik II hans bryllup. Al denne medgang fik en hovedkuls afslutning da der ved afleveringen af hans nordsjællandske len 1584 viste sig mangler i regnskabet. Som dækning for kronens tab måtte han afstå en gård i Helsingør; han mistede nu også Dalby kloster og måtte for fremtiden undvære forleninger. Fra nu af levede han tilbagetrukket på sin gård Kullebjerg ved Ønnestad hvor han rimeligvis havde svært ved at forsørge sin store familie standsmæssigt; i hvert fald solgte han Tøllitz og overlod Gedsholm (ved Helsingborg) til sin liflandske svigersøn Gerlof Nettelhorst. Hans hu-

stru har efterladt sig en fyldig levnedsskildring af sin berømte far.

Danm.s adels årbog VIII, 1891 139. Ad. Taube: Slægter T., Helsingborg 1913 81 130 151.

Henry Bruun

Due Jensen, Poul, 1912-77, fabrikant. * 19.5.1912 i Sahl, † 17.11.1977 i Århus, begr. i Bjerringbro F: landmand Niels J. (1862-1929) og Sørin Nielsen (1862-1919). ~ 27.11.1938 i Bjerringbro med Inger Johanne Bach, * 24.11.1915 i Bjerringbro, d. af direktør Martin B. (1881-1962) og Anna Hansen (* 1886).

D.J. tilbragte sin tidligste barndom på fattiggården i Sahl hvor hans far var bestyrer. Efter moderens død flyttede faderen til en landejendom med henblik på at sønnen senere kunne overtage denne. D.J. interesserede sig dog mere for håndværk end for landbrug og blev efter sine syv år skolegang maskinlærling på Bjerringbro Maskinfabrik. Han blev arbejdsløs et halvt års tid efter at læretiden var afsluttet i begyndelsen af 1930'erne og videreførte derefter sin uddannelse først med et ophold på Håndværkerhøjskolen Haslev, og senere begyndte han på ingeniørstudiet på Odense maskinteknikum som han dog af økonomiske grunde ikke fuldførte. I stedet blev han igen ansat på Bjerringbro Maskinfabrik hvor han arbejdede som værkfører og konstruktør, indtil han 1944 begyndte selvstændig virksomhed. Han etablerede *Bjerringbro Pressestøberi og Maskinfabrik* med henblik på at igangsætte en støberiproduktion. Denne kom dog af finansielle grunde ikke rigtig i gang, og i et års tid udførte han en række installationsarbejder (varme og vandværksanlæg) indtil han i foråret 1945 be-

yndte en seriefremstilling af vandværkspumper. Produktionen slog godt an. Udover de sælgende stempelpumper udvikledes snart særlige lybvandspumper og – fra begyndelsen af 1950erne – en række typer af cirkulationspumper, og specielt produktionen af disse blev en sålan succes at virksomheden snart blev landets tørste i sin branche og senere udviklede sig til en af verdens førende på området. I begyndelsen af 1950erne var der ved fabrikken (fra 1953 *Bjerringbro Pumpefabrik*) ansat et halvt hundrede nedarbejdere, men især fra slutningen af 1950erne begyndte en voldsom ekspansion, især om følge af et stærkt stigende eksportsalg. Det ørte bl.a. til, at virksomheden 1957 blev omdannet til et aktieselskab (fra 1967 med navnet *Grundfos A/S*), og at D.J. fra 1960 etablerede en række datterselskaber i udlandet, først i Vestyskland og senere i England (1964), Holland (1970), Østrig (1971), Frankrig (1972) og USA (1974). D.J. var indtil 1971 som administrerende direktør en meget aktiv leder af den store virksomhed i Bjerringbro hvor den snart blev den itldominerende faktor i den lille stationsbys udvikling. Efter nogle kontroverser med de danske myndigheder bosatte han sig i 1971 i Vesttyskland ved filialfabrikken i Holsten men fortsatte herfra som aktiv bestyrelsesformand at forestå den efterhånden verdensomspændende koncerns udviklingsprojekter og overordnede ledelse. Hovedparten af sine aktier i virksomheden overdrog D.J. 1975 til *Poul Due Jensen's Fond* der hermed blev virksomhedens hovedaktionær. Ved hans død omfattede koncernen omkring 1000 medarbejdere med datterselskaber i ni lande.

D.J. var som virksomhedsleder i besiddelse af en colossal energi og et betydeligt vidsyn. Han tog lesuden i mange år del i det kommunalpolitiske arbejde i Bjerringbro, bl.a. som medlem af sognerådet 1954–62. I den offentlige debat markerede han sig som fortaler for et nærmere samarbejde mellem erhvervslivet og de offentlige myndigheder som han dog ofte kritiserede for manglende fremsynethed. Han sad i bestyrelsen for Bjerringbro Elværk 1953–75 og Bjerringbro Savværk, var fra 1968 medlem af Akademiet for de eksniske videnskaber, ligesom han havde flere illidsposter inden for forskellige brancheorganisationer. For sin igangsatte virksomhed og nykabende produktudvikling modtog han flere priser og hædersbevisninger.

J. Ellemann-Jensen: De nye millionærer, 1971 20–37. *Landposten*, udg. Special issue 1977 Grundfos A/S. Sv. Jaarn-Larsen i Århus Stiftstid. 6.11.1977. Borsen 1.11.1977.

Erik Korr Johansen

Dumreicher [dåmraisjør], Carl Otto, 1799–1875, overappellationsrets-præsident. * 15.5.1799 i Slesvig, † 7.1.1875 i Kiel, begr. sst. F: borgmester i Slesvig, senere etatsråd Johann Conrad D. (1764–1845, ~1° 1789 med Anne Marie Wilhelmine Otte, 1761–90 el. 91, ~3° 1803 med Sophie Hedvig Maria Krück, † tidligst 1810, ~4° med Epiphania (Fanny) Dorothea Adamine Küster, ca. 1780–1850) og Anna Catharina Friderici (1774–1803). Ugift.

D. tog juridisk eksamen på Gottorp 1821 og blev 1826 kancellist i det slesvig-holsten-lauenborgske kancelli; 1828 avancerede han til kontorchef for 2. sekretariatskontor, blev 1833 assessor og 1835 deputeret i kancelliet. D. var tillige medlem af direktionen for den alm. pensionskasse 1840 og medlem af direktionen for den alm. enkekasse 1842. S.å. blev han 1. deputeret i kancelliet. I politisk henseende tilhørte han helstatsmændene, og skønt han afskedigedes af kancellitjenesten 1848 forblev han i Kbh. På F. *Tillischs* foranledning blev han aug. 1849 departementschef under den blandede bestyrelseskommission for Slesvig indtil dennes ophør 1850. I de følgende år var D. i Kbh. og havde umiddelbart referat til kongen i de holsten-lauenborgske kabinetsager indtil han 1853 udnævntes til amtmand over Reinbeck, Trittau og Tremsbüttel samt til intendant for domænegodserne Wandsbeck og Wellingsbüttel. 1855 blev D. præsident for den holsten-lauenborgske overappellationsret og forblev i denne stilling (afskediget af dansk statstjeneste 1864) til domstolene organiseredes efter preussisk mønster 1867. – Kancellisekretær 1828. Kancelliråd 1830. Justitsråd 1831. Etatsråd 1835. Konferensråd 1843. Preussisk virkelig gehejmeråd 1868. – R. 1836. DM. 1840. K. 1846. S.K. 1856. □Foto.

*Svend Larsen**

Dumreicher [dåmraisjør], Carl Otto, 1879–1965, bibliotekar, forfatter. * 26.10.1879 i Helsingø, Fr.borg amt, † 10.3.1965 på kommunehosp., Kbh., urne i Christianskirken, Kbh. F: overretssagfører Carl Conrad Jacob Boethe D. (1844–87) og Marie Louise Christiane Charlotte Mørch (1849–1932, ~2° 1895 med amtsforvalter i Randers, senere i Svendborg, Conrad Holm, 1840–1913). ~1° 12.1.1908 i Bronshøj med Johanne Vilhelmine Cathrine Thaning, * 12.3.1867 i Brarup, Maribo amt, † 2.8.1958 på Frbg., d. af proprietær Thomas Peter Lyngbye T. (1835–81) og Bodil Olsen (1847–1919). ~2° 4.9.1959 i Kbh. med Ida Johanne Julie Marie Juel-Nielsen, * 22.3.1897 i Kbh. (Johs.), d. af brandmester Sø-

Dumreicher, Carl

ren Juel-Nielsen (1868–1945) og Tolomine (Mine) Septarine Nielsen (1862–1942). D. forlod efter faderens død Helsingø og blev optaget i Randers latinskole hvor hans morfar havde været overlærer. Han blev student herfra 1898 og cand.theol. 1905; han studerede i to semestre ved universitetet i Genève og blev 1907 assistent ved universitetsbiblioteket, 1911 underbibliotekar og 1935 bibliotekar I. Fra 1925 og til sin afgang 1947 ledede han universitetsbibliotekets indbindingskontor efter rationelle, delvis af ham selv udformede principper for hvilke der er gjort rede i universitetsbibliotekets Skrifter Nr. 4, 1930, ligesom han fra 1937 overtog erhvervelsen af dansk litteratur. Sammen med Louis "Bobé" udgav han 1915–16 memoiresamlingen *Gemt og Glemmt.* og s.m. H. G. "Olrik og H. "Topsoe-Jensen *Svundne Tider.* 1942–49. Ene har han udgivet livserindringer af *Just Mathias Thiele.* 1917, *Just Johan Holten.* 1923, *Vald. Schmidt.* 1925 og *J. H. Dampe.* 1951 samt *Seks øjenvidner til slotsbranden 1794.* 1952. – D. var 1907–08 medlem af senioratet Høy der solgte den gamle studenterforeningsbygning ved Holmens kanal, og 1910–11 af senioratet Harboe, under hvilket foreningens nye hus blev bygget. Hans store interesse for studenterlivet gjorde ham i årenes løb til Studenterforeningens historieskriver. 1934 påbegyndte han således udgivelsen af et stort anlagt værk *Studenterforeningens Historie 1870–1920.* af hvilket dog kun udkom bind I–III, 1934–41, der går til ca. 1890. Inden for samme område falder hans *Konge og Student.* 1939 og *Studenterforeningens seks hjem.* 1960. Af hans øvrige meget omfattende og alsidige forfatterskab kan nævnes *Et Blokbogs-Fund i Danmark* (s.m. Sofus Larsen), 1929 der beskriver det fund, han gjorde på herregården Lerchenborg, redaktionen af *Ex Bibliotheca Universitatis Hafniensis*, 1920 hvori han selv skrev en større afhandling *Omkring Frederik Dreier:* 1918 udgav han en Johs. Ewald bibliografi, s.m. Sv. Dahl *Haandbog for Bogsamlere.* 1918 og i Randers købstads historie II, 1952 skrev han om Randers i dansk digtning. I øvrigt kan nævnes *Genforeningen 1920.* 1920, s.m. Ellen Olsen Madsen *Danmark, dejligst Vang og Vænge. Dannevirkevisens digter. Laur. Kok.* 1956, et udvalg af Anders Bording's vers, 1955 samt en ufuldendt roman af Hans Egede Schack, *Sandhed med Modification.* 1954. Samme år samlede han under titlen *Ved en Milepæl* nogle af sine artikler og taler og udgav senere erindringsbøgerne *En bogmands arv.* 1957, *En gammel bogmands minder.* 1958, *Mellem bøger og biblioteker. Små livserindringer.* 1959 og *Under uglens og ørnens vinger.* 1964; i serien *Danske hjem* ved århundred-

skiftet skrev han i IV, 1953 *Et embedsmandshjem i provinsen.* Siden 1908 var han i perioder knyttet til bl. a. København, *Nationaltidende,* *Dagens Nyheder* og *Berlingske Aftenavis,* og hans udtalte lyriske evne har givet sig udtryk i digtsamlingerne *Blaaklokker.* 1917 og *Kornblomster.* 1923, samt i talrige lejlighedsdigte, kantater o.lign.

D. var 1930–39, 1940–50 og 1951–61 medlem af bestyrelsen for Dansk forfatterforening, ligesom han i flere år var formand for *Bakkehuset*, (Dansk litteraturforening), *Dansk bibliofilklub* og *Selskabet for historie, litteratur og kunst.* I D.s store bibliotek som han beskrev i samleværket *Mit bibliotek I.* 1942, indgik en særlig samling af 1800-tallets danske komponerede bind der nu findes i Kgl. bibl. □ Afbildet på mal. af E. Henningsen „Fest på salen“, 1910 (Studenterforen.). Buste af G. Hammerich udst. 1949. Linoleumssnit af K. J. Almquist, 1954. Tegn. af Torben Galle Jensen, 1957 (Kgl.bibl.). Foto.

C. D.: En bogmands arv, 1957. Mellem bøger og biblioteker. Små livserindr., 1959. Under uglens og ørnens vinger, 1964. – P. Birkelund i *Bogens verden XLVII,* 1965 181f. – *Papirer og breve i Kgl.bibl.*

Palle Birkelund (C. A. Clemmensen,

Dumreicher [dåmraisjør], **Johan Heinrich**, 1703–61, søofficer, ingeniør. * 2.12.1703 i Kiempten i Schwaben, † 12.4.1761 i Kbh., begr. sst. (Fred.ty.). F: snedkermester Johan Georg D. (1668–1731, ~ 1° 1695 med Anna Barbara Riedlin, † 1695, 96 el. 97) og Maria Philippine v. Oestreicher (1673–1742). ~ 2.10.1743 i Kbh. (Petri) med Helene Christiane Luggé, * 27.3.1727 i Holstebro, † 28.12.1786 i Kbh. (Fred.ty.), d. af sognepræst i Holstebro Søren Sørensen L. (ca 1678–1730, ~ 1° 1707 med Else Jensdatter. † 1716, ~ 2° 1717 med Helene Margrethe Helverskov, ca. 1689–1722) og Anna Friis Basballe († 1736).

D. blev i sin ungdom uddannet i bygningskunst og derefter af det kejserlige hof udsendt for at studere vandbygningsvæsen i fremmede lande. Efter endt uddannelse kom han til Triest og blev der af Evert Deichmann der var østrigsk viceadmiral antaget til bygningen af havnen Porto Ré et arbejde der imidlertid standsede da Deichmann blev afskediget. D. nedsatte sig nu i Alto na hvorfra han 1734 af justitsråd Schnell blev hentet til Danmark for at bygge Fr. "Danne skiold-Samsøes tørdok på Christianshavn, ti hvilken konstruktion D.s navn uløseligt er knyttet. 1735 blev han tillige havnemester i Kbh. 1736 kaptajn, 1739 kommandørkaptajn og så efter dokkens aflevering tilsynsførende ved den ne. 1740 sendtes han til hertugdømmernes vestkyst for at undersøge de derværende havnean-

læg og muligheden for anlæg af en havn for store skibe på Føhr. 1757 beordredes han til at udarbejde plan til en havn ved Helsingør og 1760 til at føre tilsyn med havnearbejdet der. Han nåede dog ikke at se denne havn fuldført, inden han døde. 1757 optoges han i adelsstanden. Han medvirkede ved bygningen af Frederiks tyske kirke (Christianskirken) på Christianshavn der fuldendtes 1760. D. ligger begravet ved denne kirke. □ Mal. af P. Wichmann, 1744 (Fr.borg). Gouache og pastel. Afbildet på mal. af dokken af Abildgaard ca. 1787 (St.mus.) og af Eckersberg, 1839 (Chr.borg).

Personalhist. optegn. om D. og hans slægt samt dagbogsnotater i Kgl.bibl.

*Th. Topsøe-Jensen**

Duncan, Jacob, † 1685, officer. * i Skotland, † dec.1685 i Altona, begr. i Göteborg. ~ Maria Sofia Maclean (Makelée), * 1640, † 1721, begr. i Göteborg, d. af købmand i Göteborg sir John M., baronet († 1666, ~ 2° 1655 med Lilian Hamilton, † 1658, ~ 3° med Anna Thomson, † 1677, enke efter oberst Johan Gordon, 1617–53) og Anna Gubbertz († 1653).

D. var 1657 ritmester, senere oberstløjtnant i den svenske hær og blev 1671 dansk oberst og chef for et rytterregiment. 1675 blev han generalmajor og deltog i felttoget i Mecklenburg. Under felttoget i Skåne n.å. skulle han med et korps overrumple Halmstad, men blev afskåret fra hovedhæren af Karl XI og kunne, da broerne over Nissan var odelagt dels af ham selv, dels af svenskerne, ikke undslippe. Under kampen ved Fylle bro blev han såret og fanget og hans korps helt oprevet. 1677 udnævntes han til inspektør over rytteriet på Sjælland og Fyn. Ulrik Frederik *Gyldenløve havde flere gange ønsket ham til Norge, og marts 1678 fulgte han denne derop og kommanderede under indfaldet i Sverige n.å. det norske rytteri. Gyldenløve interesserede sig meget for ham og havde gerne beholdt ham, men 1684 fik han kommando i Holsten. Under et ophold i Wien s.å. præsenterede han sig ved kejserhoffet og opholdt sig ved den østrigske hær under general Leslie hvilket Christian V tog ham meget unådigt op, og jan.1685 fik han sin afsked. – Hv.R. 1683.

Danske saml. 2.r.III, 1873–74 43 (eng. relationer 1660–76) 321 326 (sv. relationer 1661–76). – N. P. Jensen: Den skånske krig, 1900. K. C. Rockstroh i Hist.t. 8.r.IV, 1913 111–14 o.fl.st. Samme: Udviklingen af den nationale hær II, 1916.

*Rockstroh**

Duntzfelt, Christian Vilhelm (William), 1762–1809, grosserer, reder. * 8.9.1762 i Nega-

patnam, † 20.10.1809 i Paris, begr. sst. (Père Lachaise). F: ingeniørløjtnant i det hollandsk-ostindiske kompagni Johann Friedrich Duntzfeld (1725–85, ~ 1° med Gracia de Sousa de Monde) og Anna Abigael Krøckel. ~ 22.7.1790 på Dronninggård (Fransk ref.) med Marie Henriette de Coninck, * 5.3.1774 i Kbh. (Fransk ref.), † 13.3.1843 sst. (Fransk ref.), d. af Frédéric de *C. (1740–1811) og Marie de Joncourt (1747–1821).

D.s far forlod moderen og sønnen da denne kun var to år og efterlod dem fuldstændig subsistensløse. En slægtning, Ole *Bie, tog sig af drengen og skaffede ham 1774 plads som reserveassistent i Tranquebar og 1777 som assistent i Frederiks-nagor, hvor han år for år avancerede i Det asiatiske kompagnis, senere i guvernementets tjeneste. Samtidig drev han under firmaet D., Bloom og Kierulff en ikke ringe forretning på Ostindien og Europa. Efter et besøg i Danmark 1788 tog han 1790 afsked med Frederiksnagor og kom i febr. n.å. til Kbh. hvor han straks fik fodfæste inden for handelsstanden og i regeringskredse og s.å. udnævntes til ostindisk konsulent ved kommercekollegiet. Han begyndte som medinteressent og leder af det konsortium svigerfaderen Fr. de Coninck – som hovedparticipant – 1787 havde stiftet til overtagelse af det oversøiske-guineiske handelsselskabs betydelige affærer: store pakhuse, en anselig flåde og en vidt foregnet handelsvirksomhed. 1796 besluttede de Coninck og D. der for øvrigt livet igennem bevarede venskab og tillid til hinanden, sig til at ophæve konsortiet og til at overføre dettes affærer og aktiver til deres respektive firmaer. 1795 havde D. løst borgerskab som grosserer. Ved siden af sin virksomhed for konsortiet havde han arbejdet en privatforretning på Ostindien i stor stil. Denne førte han nu videre så at han ved århundredskiftet stod som Nordens største reder, og med en handel som tog del i samtlige de chancer den ostindiske handel under koalitionskrigen frembød: fragthandel, varekøb for egen regning, særlig af kaffe, sukker og andre kolonialvarer – undertiden å meta med Fr. de Coninck – kommissioner, assurancer, endelig også bankier- og vekselforretninger. Sine ostindiske ladninger solgte han som regel i Kbh. ved auktioner og med mægtige avancer under de som følge af krigen stigende varepriser. Store risici frembød på den anden side denne virksomhed. Trods Danmarks neutralitet og D.s omhu for at følge den danske regerings forskrifter for den neutrale handel blev gang på gang hans far-tojer og ladninger opbragt af engelske og franske kaperere og dømt til konfiskation af de franske og engelske domstole. 1800–06 aftog kaperi-

Duntzfelt, (William)

erne og D., der nu også havde optaget handelen på Vestindien, forøgede sin formue betydeligt. Men så kom 1807 krigen med England. En opgørelse fra 1815 oplyser at alene D. & Co.s tab inden krigserklæringen ved de engelske opbringerer androg 144.660 £, og dertil kom yderligere den store stilstand i de følgende år, firmaets betydelige tab på udestående fordringer i Ost- og Vestindien. Alligevel var D. ved sin død under et ophold i Paris en af landets rigeste købmænd; han var hovedstadens største skatteyder med en indtægt af 78.000 rdl. 1799 havde han optaget François le Chevalier og 1804 J. *Søbøtker som kompagnoner i sit firma D. & Co. Efter hans død medoptoges hans to sønner William Frederik og Frederik D. i dette. 1831 opgav Frederik D. firmaets bo til fallitbehandling. – D. var fra 1802 medlem af Grossererersocietetets formandskab (ældste); fra 1796 medlem af direktionen for Speciebanken og fra 1799 for Depositokassen. Han og hans hustru førte stort hus i deres sommerbolig Ankersminde, senere på Ordruphøj og i deres vinterlejlighed, den D.ske gård i Amaliegade og senere i det Dehnske palæ i Bredgade. Kgl. agent 1791.

Sønnen **William Frederik D.**, * 12.6.1792, † 12.10.1863, overtog ved faderens død ledelsen af firmaet, tog grossererborgerskab 1812, blev 1819 medlem af Grossererersocietetets komité, men udrådte 1825 af D. & Co. Fra 1837 var han medlem af direktionen for Asiatisk kompagni og ledede fra 1843 likvidationen. Han var medlem af Roskilde stænderforsamling 1842, 1844, 1846 og 1848 og s.å. af den grundlovgivende rigsforsamling. 1838 blev han indvalgt i de 32s forsamling og fortsatte 1840 som borgerrepræsentant. 1848 blev han rådmand. Etatsråd 1857. R. 1840. – (W.F.D.) □ Pastel ca. 1794, min. og mal. tilskrevet F. C. Grøger. Foto. (W. D.) □ Silhouet. Mal. af Jens Juel (bl. a. Fr.borg). Min. 1802. Stik af Chrétien efter tegn. af Fouquet. Stik af Meno Haas, 1809, efter min. af Hornemann. Min. af Jeanne Henriette Rath (Fr.borg). Tegn. (Kgl. bibl.).

Paul Hennings i Pers.hist.t. 7.r.II, 1917 52–59 og sst. 8.r.VI, 1927 259f (slægten D.). J. Werner: C.W.D., 1927. Eiler Nystrom i Kulturminde, 1944 80–87.

*J. Werner**

Duntzfelt, William Frederik, se **Duntzfelt, William**.

Duurloo, Hans Peter, 1816–92, forstander for Gl. Bakkehus. * 8.12.1816 på Lille Egede i Boeslunde, † 28.9.1892 på Frbg., begr. sst. F: gårdejer, fh. planter Johannes D. (1783–1840) og Laurentze (Laura) Cathrine Dahlerup (1789–1865). ~ 1°

28.5.1852 i Kbh. (Trin.) med Marie Sophie Bentzen, * 17.2.1826 i Kbh. (Frue), † 27.8.1853 sst. (Trin.). d. af kopist i magistraten, lærer ved døvstummeinstitut Helge B. (ca. 1799–1843) og Maren Christine Christoffersen (1798–1861). ~ 2° 14.5.1858 på Frbg. med Eleonore Margrethe Jacobsen, * 2.8.1839 i Kbh. (Trin.), † 3.4.1920 i Vejle, d. af assessor, senere kommitteret, etatsråd P. V. *J. (1799–1848) og Gjertrud Cathrine Elisabeth Essendrop (1816–72).

D. blev student 1835 fra Fr.borg og teologisk kandidat 1845. Han var derefter privatlærer, senere kommunelærer indtil han 1850 blev medhjælper ved den af cand.teol., lærer ved Det kgl. døvstummeinstitut H. V. Dahlerup s.å. oprettede lille privatskole for døvstumme børn som her blev undervist talemotodisk, den såkaldte døvstummeskole, grundet på talemotoden. Nogle måneder efter sin ansættelse overtog D. ledelsen af skolen idet Dahlerup blev felptræst i Nord-slesvig. Han besad gode forudsætninger, havde lærer erfaring og var en både begavet og energisk mand. Under sit arbejde her som talelærer kom han ofte til at beskæftige sig med sinker og åndssvage idet man da ofte havde svært ved at skelne mellem de som følge af døvhed talehæmmede og de mentalt tilbageblevne. D. blev så kendt for sit arbejde med åndssvage som man på dette tidspunkt mente det muligt at helbrede, at han 1855 blev ansat som forstander for Gl. Bakkehus efter stifteren J. R. *Hübertz' død. Under hans ledelse – til 1887 – udvidedes anstalten betydeligt. Tit professor 1876. – R. 1880. □ Træsnit 1875 efter foto.

Stamtavle over familien Dahlerup, 5. udg. ved Th Hauch-Fausbøll, 1939. Det kgl. døvstumme-institut Kbh., udg. C. Goos, 1907 220.

Sv. Cedergreen Bech (A. Hansen)

Duurloo, Ulrik Christian Schmidth, * 1912, direktør i Rådet for større færdselssikkerhed * 16.6.1912 i Kbh. (Skt. Pauls). F: journalist, senere redaktør Aage Schmidth (1885–1944) og forfatter Ellen Margrethe Duurloo (1888–1960) ~ 6.4.1967 på Frbg. (b.v.) med Mikala Vogel-Jørgensen, * 22.6.1928 sst., d. af civilingeniør Mikael V.-J. (1887–1962) og maler Else Schrøder (* 1892).

D. fik realeksamen fra Gentofte statsskole 1929 og efter afsluttet uddannelse fra Kunsthåndværkerskolen rejste han 1933–39 rundt i Europa og den nære Orient som vagabonderende portrættegner og journalist. Da krigen brød ud var han netop blevet knyttet til United Press i København og frøs derfor inde i Danmark under besættelsen. I 1940 blev han ansat i statens udvandringskontor, først som fungerende sekretær og

fra 1943 som afdelingsleder. Efter befrielsen 1945 blev han medarbejder ved dagbladet Information og virkede samtidig som foredragsholder i England efter opfordring fra Ministry of Information. I 1947 fik han den ledige stilling som propagandachef i justitsministeriets udvalg for større færdselssikkerhed, og da udvalget 1953 ændredes til Rådet for større færdselssikkerhed, udnævntes han til direktør.

Som ansvarlig for færdselsoplysning og -sikkerhed i efterkrigsårene hvor motoriseringen af Danmark for alvor tog fat fik han en opgave der krævede netop hans særlige evner som organisator og popularisator, og det lykkedes ham at gøre rådet til en effektivt virkende institution, anerkendt både i Danmark og i udlandet. I en år-række var han medlem af den nordiske trafik-sikkerhedskomité, af færdselssikkerhedskommissionen, af La Prévention Routière Internationale's arbejdsudvalg og af Civilforsvars-forbundets landstyreelse. Endvidere var han generalrapportør på The World Touring and Automobile Organisations færdselskongresser. Efter afsked 1979 fortsatte han som konsulent for Rådet for større færdselssikkerhed. – Tildelt Civilforsvars-Forbundets Hæderstegn og den franske orden Mérite Nationale. Ejnar Friis-Hansens Hæderspris 1970 og æresmedlem af Dansk Public Relations Klub 1979. – R. 1965. R.¹ 1979.

N. G. Bardenfleth i Motor, 1972 nr. 12 44f.

Niels Gustav Bardenfleth

Duus Hansen, Lorens Arne, 1901–77, ingeniør. * 21.10.1901 i Brændeløkke, Tanderup sg., Fyn, † 17.9.1977 i Brøndrup, Fyn, begr. sst. (Husby). F: dyrlæge Lorens Hansen (1860–1945) og Kirsten Jørgensen (1869–1943). ~ 15.4.1933 i Husby k. med Laura Hansine Kirstine Hansen, * 16.10.1904 i Kivmose, Tommerup sg., d. af gårdejer Hans Karl Andersen H. (1875–1941) og Kristiane Jensen (1878–1960).

Efter præliminæreksamen fra Årup realskole, 1918, uddannede D.H. sig som radiotelegrafist (1920) og sejlede som sådan i årene 1920–25. Derpå videreuddannede han sig på tekniske skoler i Odense og Kbh. og tog eksamen som konstruktør 1932, hvorpå han blev ansat ved radiofirmaet Bang & Olufsen, først i Struer, siden i Kbh. Ret hurtigt blev han chefingeniør med ansvar for firmaets produktudvikling. Da besættelsen kom 1940, havde han bopæl i Kbh. I vinteren 1941–42 fik D. H. der fra sit hjem var stærkt nationalt indstillet, kontakt med de første faldskærmsfolk der af „Special Operations Executive“ blev nedkastet i Danmark, og som straks kom i vanskeligheder da deres sendere dels blev

beskadiget ved kastet, dels viste sig ret uegnede til formålet. Bl.a. var de for tunge og store og havde iøvrigt ringe sendestyrke. D.H. var straks rede med råd, dåd og reservedele, ligesom han med kendskab til de engelske koder og signalplaner indledte selvstændig sending. Samtidig fik D.H. kontakt med officererne i generalstabens efterretningssektion og påtog sig sending til London for dem ligesom han var dem behjælpelig med fotografering af deres og andres rapporter til mikrofilm og forsendelsen via Sverige af disse. Af disse grunde fik London stigende tillid til D.H., og da han i sommeren 1943 var i Stockholm til samtaler med den stedlige SOE-repræsentant, blev ledelsen af hele radiotjenesten i Danmark betroet ham uanset et engelsk princip om kun at arbejde med telegrafister trænet i England. Medvirkende var også D.H.s nære kontakter med dansk politi hvad der skaffede vigtig information og øget sikkerhed for faldskærmsfolkene. D.H. påtog sig at producere danske sendere, at fremskaffe danske telegrafister samt efter eget forslag at opbygge en sikkerhedstjeneste for alle telegrafister, så radiotjenesten fra nu af forbedredes fra måned til måned uanset en stadig øget tysk pejletjeneste. Senderne reduceredes i vægt fra 15 til 1½ kg., i størrelse fra kuffertformat til telefonbogstørrelse. De fik større sendestyrke, blev bygget til både jævn- og vekselstrøm, blev konstrueret til både sending og modtagelse, og der etableredes vagtjeneste for hver telegrafist så denne var dækket under sending, ligesom han blev fritaget for al transport af senderen. Denne blev af vagtholdet transporteret til og fra sendestedet. Hertil kom talrige andre forbedringer. London gik over til „blind“ sending af signaler der ikke krævede kvittering af telegrafisten, sender fra Kbh. blev under tryk af tysk pejletjeneste flyttet ud til den sjællandske provins, og fra juni 1944 etableredes først i Kbh., siden i Jylland automatisk sending hvor morsetegnene „tikkedes“ ind på en valse der afspillede i hurtigt tempo, der med et tilsvarende udstyr lod sig aflæse i London. Herved nåede man op på et tempo af 5–700 bogstaver i minuttet. Telegrammængden mangedobledes, og sikkerheden for telegrafisten øgedes betragteligt. Man sendte også via Sverige, dels over en station mellem Espergærde og Helsingborg, dels ved oprettelsen af en ultra-højfrekvent station mellem Hellerup og Malmø. Denne kunne afskærmes uden for sigtelinien til den svenske modtagestation og var derfor i praksis pejlefri. Malmøstationen forsynedes med automatisk nedskrivningsmaskine, og meldinger omsattes til andre bølgelængder og gik direkte videre til London. Organisationen styrkedes yderligere med værk-

steder til fabrikation og reparation samt med en reserve af telegrafister og hjælpere.

Takket være D.H.s og telegrafisternes indsats opnåede Danmark en ret sikker og kontinuerlig forbindelse med den frie verden, og radioarbejdet i Danmark blev fra britisk side fremhævet som forbilledligt, teknisk og personelt. I vinteren 1944–45 blev D.H. kaldt til London som teknisk rådgiver. Dette kom ikke bare modstandsarbejdet til gode, men sikrede også kommunikation mellem legale danske kredse og den frie verden. Den fra tysk side tilsigtede isolation af Danmark i forhold til det allierede udland blev totalt brudt. D.H. kom således til at spille en afgørende rolle i dansk historie under besættelsen, i første række som hjælper for SOE, men i videre forstand for den almen-politiske udvikling. Uanfægtet af alle farer og vanskeligheder, rolig og beslutsom i enhver krise og urokkelig i sin loyalitet over for arbejdet og sine medarbejdere blev han en uundværlig nøgleskikkelse i dansk modstandsarbejde, konstant eftersøgt som „der Hauptfunke“ af det tyske „Abwehr“. Efter krigen fortsatte han sit tekniske arbejde som chefingeniør og senere meddirektør i Bang & Olufsen, optaget af udviklingen af båndoptagere samt det såkaldte Bofa-tonehoved til fremføring af tonefilm.

Jorgen Hæstrup: Kontakt med England, 1954. Samme: Hemmelig alliance I–II, 1959. – Papirer i Rigsark.

Jørgen Hæstrup

Dybdahl, Jens Andreas, 1832–79, havebrugslærer. * 7.9.1832 i Selde, Salling, † 12.5.1879 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: lærer og kirkesanger Jesper D. (1795–1870) og Marie Elisabeth Skauborg (1801–82). Ugift.

1846 kom D. i Viborg latinskole men måtte afbryde læsningen p.gr. af sygdom. Han var først i apotekerbureauet, tog præliminæreksamen og kom i gartnerlære hos handelsgartner Carl *Hansen på Vesterbro i København, senere på Rosenborg gartnerlæreanstalt hvorfra han 1855 tog gartnerereksamen. Herefter arbejdede han en tid som villagartner på landstedet Rolighed på Østerbro og som gartnermedhjælper i Botanisk have. Han fortsatte nu sine studier, blev student 1857 og magister i naturvidenskab med botanik som hovedfag 1862. Få år efter landbohøjskolens indvielse 1858 blev han udset til at beklæde en ny stilling som lærer i havebrug. For yderligere at kvalificere sig foretog han 1863 en studierejse til Storbritannien, Belgien og Frankrig. 1.9.1863 blev han udnævnt til docent ved landbohøjskolen, og i februar 1864 vendte han hjem og påbegyndte undervisningen som den første danske

lærer i havebrug. Trods stor modstand fra de bevillende myndigheder og fra de øvrige faggrupper på landbohøjskolen lykkedes det ham fra bar bund at opbygge en tidssvarende undervisning, suppleret med en omfattende forsøgsrække i landbohøjskolens økonomihave, bestående af systematiske undersøgelser og prøvedyrkninger af køkkenurter og frugtbuske. D. arbejdede med et stort sortiment og havde som assistenter bl.a. Stephan *Nyeland (1870–74) og D. T. *Poulsen (1875–76). Hans forsøgsresultater blev offentliggjort i hans lærebøger og i Tidsskrift for Havevæsen. Udover Julius Aug. Bentziens Fuldstændig Haandbog for Havedyrkere og Gartnere, 1865 fandtes ingen lærebøger for de havebrugsstuderende. D.s første indsats var her oversættelsen af *John Lindleys Havedyrkningens Theori og Praxis*, 1867. Hans litterære hovedværk var *Kjøkkenhaveplanterne*, 1877 som ikke mindst på grund af de historiske oplysninger stadig er et værdifuldt værk. Hans sidste bog var *Jordbær og vore vigtigste Frugtbusk-Arter*, udgivet posthumt af D. T. Poulsen 1879. Hans værdifulde notater om frugttræer blev aldrig udgivet. Som led i sin pædagogiske og oplysende virksomhed begyndte D. 1866 at udgive *Tidsskrift for Havevæsen* som han redigerede til sin død hvorefter tidsskriftet gik ind. – Jordbærsorten Dybdahl er opkaldt efter ham. □ Litografi 1881 efter foto. Relief af Emil Jürs på mindetavle (landbohøjskolen). Foto.

L. Helweg i Tidsskr. for havevæsen XIV, 1879 49–53. Dansk havetid. XXXI, s.å. 93. [F. Paludan] i Gartnertid. XL, 1924 225–28 (også som særtryk s.å.). H. Stenbæk i Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1908. Festskr., 1908. Anton Pedersen: Biografier af Jul. Aug. Bentzien og J. A. Dybdahl, 1976.

Åge Nicolaisen

Dybdahl (kbg. Dybdal), Vagn Viktor Høgenhof, * 1922, rigsarkivar. * 1.2.1922 i Struer. F: gård-ejer, lokomotivfyrbøder, senere lokomotivfører Laurits Henrik D. (1893–1961) og Petra Rasmine Tomassen (1898–1979). ~ 28.12.1945 i Kbh., med Annegrete Østerborg, * 28.12.1922 i Kbh., d. af kriminalassistent Jens Christian Østergård Ø. (1898–1962) og Marie Nielsine Brinch Laursen (1898–1957).

D. er student 1922 (Marselisborg) og mag.art. i historie fra Århus universitet 1945, dr.phil. sst. 1969. Allerede i sin studietid blev han knyttet til komiteen for oprettelse af et erhvervsarkiv, fra 1948 arkivar og leder af Erhvervsarkivet, Århus, 1963 overarkivar. D. er desuden tilknyttet universitetet i Århus, fra 1950 som undervisningsassistent, fra 1960 som lektor i økonomisk historie. 1.1.1979 overtog han embedet som rigsarkivar.

D. har udfoldet et omfattende forfatterskab, heriblandt en række arbejder med emner fra Århus bys historie. Særlig bør fremhæves hans bidrag til Politikens Danmarks Historie bd. 12, *De nye klasser*, 1965, i hvilket han med held greb perioden 1870–1913 an på en original måde, og disputatsen *Partier og erhverv. Studier i partiorganisation og byerhvervenes politiske aktivitet ca. 1880–1913*, 1969. D.s øvrige forfatterskab knytter sig ligeledes til tidsrummet fra midten af 1800-tallet til beg. af 1900-tallet med social- og erhvervshistorie som foretrukne emner. Desuden har han redigeret *Historie* (tidl. Jyske Samlinger) og *Erhvervshistorisk årbog* fra 1949 og *Nyt fra Historien* fra 1950, samt adskillige byhistoriske udgivelser. D. er indehaver af en lang række faglige tillidsposter, fra 1972 medlem af statens humanistiske forskningsråd, fra 1977 næstformand for planlægningsrådet for forskningen. D. har fra sin ungdom været knyttet til socialdemokratiet, har bidraget til partiets presse og er fra 1969 medlem af, fra 1972 formand for partiets forskningspolitiske udvalg, fra 1975 medlem af fagbevægelsens forskningsråd. – Som arkivleder, rektor, historisk skribent og forskningsadministrator er D. en af de enkeltpersoner der stærkest har præget dansk historieforskning i 1960'erne og 1970'erne. – Rigsarkivar Axel Linvalds hæderspris 1961. □Foto.

Levbiografi i Århus univ.s årsberetn. 1969–70, 1970 43–45.

Claus Bjørn

Dybdal, Bodil Pauline, * 1901, højesteretsdommer. * 20.11.1901 i Kbh. (Trin.). F: borgmester Theodor *D. (1856–1939) og Alma Grove Rasmussen (1871–1951). ~ 25.3.1970 i Kbh. (Kattelsk.) med højesteretsdommer Jens Christian Andersen Herfelt, * 16.1.1894 i Sjørring, † 13.2.1972 i Kbh. (~ 1° 3.7.1921 i Kbh. med Anna Dorothea Clausen, 1892–1963), s. af gårdejer Anders Christian Andersen (1858–1913) og Anne Cathrine Nielsen (1859–1952).

D. er student 1920 fra N. Zahles skole og tog juridisk embedseksamen 1926. Straks herefter blev hun sekretær i Kbh.s overpræsidium og virkede 1930–32 samtidig som sagførerfuldmægtig. Fra 1933–40 var hun ansat i justitsministeriet og blev 1935–37 som første kvinde ministersekretær (hos L. K. Steincke). Fra 1934–40 arbejdede hun desuden som sekretær hos statsadvokaten. Efter flere konstitueringer som dommer i vestre og østre indret blev hun 1940 udnævnt til dommer i Kbh.s byret og 1949 til dommer i østre landsret. Om dommer skabte D. sig en solid position og ød stor anseelse for sin alsidige indsigt og juri-

diske uangribelighed, så det var ikke nogen overraskelse da hun 1953 som første kvinde blev højesteretsdommer. Denne post bestred hun til 1970 da hun tog sin afsked.

Det offentlige har trukket på hendes fremragende evner i en række kommissioner, nævnt, m.v. Således var D. 1945–61 medlem af fængselsnævnet, 1946–50 af ankenævnet for sager efter forræderiloven, 1949–55 af børnelovskommissionen der førte til lov om børns retsstilling af 1960, 1950–54 af straffelovskommissionen samt 1967–76 af den faste voldgiftsret i Haag. Desuden var hun 1959 formand for nævnet vedr. forsikringsvirksomhed, og kollegerne valgte hende 1954–59 ind i bestyrelsen for Den danske dommerforening. – D.s udpræget sociale indstilling – ikke mindst for tidligere indsattes resocialisering – førte hende ind i bestyrelsen for Fængselshjælpen 1939, og efter dennes omdannelse til Dansk forsorgsselskab fortsatte hun i dets bestyrelse 1951–60. Hun har desuden 1961–66 været formand for tilsynsrådet ved kolonien Filadelfias forsorg for epileptikere og sindslidende.

D. har altid i sin embedsførelse og som person været præget af gennemført korrekthed. Hun er et inadvendt menneske som bevidst ønsker at undgå offentlighedens søgelys. De som står hende nær værdsætter denne noble personlighed meget højt, og over for især sine yngre kvindelige kolleger har hun altid været hjælpsom. – R. 1951. K. 1958. K. 1967. S.K. 1971. □Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Inga Dahlgård

Dybdal, Theodor, 1856–1939, borgmester, politidirektør. * 5.1.1856 i Vorbasse, † 13.3.1939 i Kbh. (Frederiks), begr. sst. (Vestre). F: sognepræst, sidst i Sennels, Peter Christian Andersen D. (1807–82) og Elise Marie Mettine Christensen (1826–1916). ~ 17.7.1891 i Odense (Skt. Knuds) med Alma Grove Rasmussen, * 7.4.1871 i Skærbæk, † 23.2.1951 i Kbh., d. af apoteker, sidst på Frbg., Peter Carl Immanuel Christoffer G.-R. (1843–1917) og Ida Magdalene Margrethe Bennetzen (1849–1940). – Far til Bodil *D.

Efter præliminæreksamen 1871 blev D. privat dimitteret til universitetet 1874 og tog juridisk embedseksamen 1879. 1879–81 var han sagførerfuldmægtig i Nykøbing F., 1883 blev han assistent i indenrigsministeriet og 1894 fuldmægtig. 20.12.1897 blev han valgt til borgmester for Kbh.s magistrats 1. afdeling (skolesager m.v.) med støtte fra borgerrepræsentationens højrefløj. Hans stærkeste modkandidat var den moderne orienterede pædagog, skolebestyrer, dr. phil. S. L. *Tuxen der støttedes af forsamlings-

Dybdal, Theodor

venstrefløj. En af den nyvalgte borgmesters vigtigste opgaver var som medlem af skoledirektionen at få reformeret det københavnske skolevæsen hvis tilstand nærmede sig det kaotiske. Det fik han da også gjort, men i langsomt tempo. Et vigtigt led heri var bestemmelsen fra 1908 om at der skulle oprettes en kommunal mellemskole der ydede gratis undervisning til de elever der bestod en optagelsesprøve. Kommunen skulle endvidere afholde udgifterne for de elever der derfra gik over i realafdelingen eller gymnasiet. Fra 1915 omdannedes alle kommunens skoler til friskoler, således at det gamle skel mellem betalingskoler og friskoler slettedes. Inden for kirkegårdsvæsenet, der også hørte under mag. 1. afd., skete der det at Bispebjerg kirkegård blev taget i brug 1903. Det derværende krematorium der var blevet bygget af en privat forening blev overtaget af kommunen 1912. Inden for politiets og fængselsvæsenets områder der også hørte under D.s afdeling skete der bygningsmæssige forbedringer, bl.a. opførtes en ny politigård. 1901 oprettedes rådhusmuseet (senere Københavns bymuseum) og kommunen ydede i D.s borgmestertid støtte til opførelsen af bygningen til Den Hirschsprungske samling (1908–11). – Efter at loven af 8.5.1917 havde bestemt at magistratens medlemmer skal vælges efter forholdstalsvalg, måtte D. fratræde 7.6.1917 idet den borgerlige gruppe ikke ville støtte hans genvalg. Allerede få måneder efter blev han imidlertid udnævnt til politidirektør i Kbh., et embede han beklædte indtil 1926. Han fik moderniseret polititjenesten der nu i betydeligt omfang tog mekaniske hjælpemidler i anvendelse (telefonskabe i gaderne, motoriserede udrykninger m.v.), medens patruljetjenesten indskrænkedes. D.s forhold til personalets organisationer var køligt. – D. havde mange filantropiske interesser. Han var bl.a. med i ledelsen af Kbh.s understøttelsesforening, Foreningen til forvildede unge pigers frelse, Foreningen til lærerinders understøttelse og Kbh.s social-filantropiske selskab til afhjælpning af bolignoden. Han var medlem af bestyrelsen for Sparekassen for Kjøbenhavn og Omegn og for Laane- og Sparekassen for Embeds- og Bestillingsmænd. – Etatsråd 1898. – R. 1900. DM. 1911. K.² 1917. K.¹ 1926. – □Mal. af N. V. Dorph 1920 (Kbh. rådhus) og 1924 (Politigården, Kbh.). Foto.

III. tid. 1897–98 239f. Marius Krogh i Vagten, 1926 nr. 2 lf. Chr. Axel Jensen: Kbh.s bymuseum i et halvt sekel 1901–1951, 1951. Kbh.s bystyre gennem 300 år II, ved Poul Møller, 1967. [Carl Aage Redlich]: Kbh.s politiforening. 1898–1973, 1973 19. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Sigurd Jensen (August Nielsen)

Dybvad, Christoffer
* 1572 i Kbh., † 162 slot. F: dr. Jørgen * persdatter (1549–161 Efter at være blevet Kbh.s universitet hv ret respondens ved opholdt sig fra 1598 landet. 1598 var ha 1608 i Giessen, og (den tyske nations b 1610 var han i Paris ansat i Danmark, skyldtes antagelig b ængstelse for at han nes karakterregenska matematiker blev ik han doktor i Caen. politisk og religiøst p net for manglerne v præget aristokratiske sig til den rationalis reformerte kirke som som netop da han st stor rolle ved univ hjemme i Kbh. Et fo telse mislykkedes o drog han igen uden påvirket af de nye sin bitterhed over j nægtet ansættelse i f et politisk skrift til C skarpeste kritiserede og anbefalede eneva les mange af de i C ringsforanstaltninger lægges kongens råd dette skrift er kom 1618 opnåede D. at thematicus idet han kanonikat i Lund. I stille horoskoper, et da han betragtede as sat bitter over tidli; han ved sin opposit relsen. 1619 rejste h; han sig meget dristig håb om kommende ningen, om kongen jestætsrettigheder so Bodin omtaler. En j len – et par læster knække adelsvælden sin tunge frit løb i se gen, dr. Nils Paaske *Gyldenstierne. Alt blev indledt unders

jemkomst. Ved en husundersøgelse hos ham andtes adskillige graverende papirer, bl.a. en el notits kaldede „Joci aulici“ som foruden bskøne fantasier indeholdt blasfemisk spot ver den kristne religion. 22.12.1620 fradømtes an sit embede. Regeringen fastsatte straffen til vsvarigt fængsel. 27.1.1621 førtes han fra Blårn til tårnet Folen på Kalundborg slot. Her døde han ved en kulilteforgiftning, opstået ved et lykkestilfælde. – Efter datidens forhold i Danmark var D. en kundskabsrig matematiker. I *De arithmia*, 1602 som er det første danske skrift der omhandler decimalbrøk, indførte han danske betegnelser. Han efterlod sig et vistnok nu abt værk *De mensuris et ponderibus, tam medicis uam civilibus* som ifølge Thomas *Bartholinus lom var affattet med utrolig flid og lærdom og ned en høj grad af matematisk nøjagtighed, hvorfor Rasmus Bartholin havde til hensigt at dgive det.

I. F. Rørdam i Danske mag.4.r.II, 1873 105f 141f 211–4; V, 1884 24 40–53. Samme: Kbh.s univ.s hist. 1537–621 III, 1873–77 142f 207f 292f 316–20 375f. Kn. Fabricius: Kongeloven, 1920 (reprudg. 1971) 78–80.

*Poul Heegaard**

Dybvad, Jørgen, † 1612, teologisk professor. * på ården D. i Gosmer sg., † 30.10.1612. F: Christoffer Eriksen. ~ 8.12.1576 i Vejle med Kirsten espersdatter, * 1549, † 24.7.1613, d. af borgmester i Vejle Jesper Vincentius (Finsen) og Maren ensdatter Orne. – Far til Christoffer *D.

Sammen med sin bror Erik D. der døde ung og er kendt som almanakforfatter blev D. holdt til tudierne, men det er uvist hvornår han blev student. Kun vides det at han i sin ungdom blev tøttet af Peder *Oxe, og at han 1568 drog til Wittenberg. 1569 tog han her magistergraden og dgav to skrifter af matematisk indhold. Han pnåede drefter kgl. rejsestipendium så at han kunne forlænge sit ophold i Wittenberg hvor han nu optrådte som privatdocent. Senere besøgte han universitetet i Leipzig, og 1575 vendte han hjem. Fra kurfyrst August af Sachsen medragede han til Frederik II dels en anbefalingskrivelse for sig selv, dels et brev hvori kurfyrsten gav kongen meddelelse om den nye, kalviserende udgave af Niels *Hemmingsens Synagma (1574) og på baggrund af de kryptokalkiske bevægelser i Sachsen hvorom D. nærmere kunne berette opfordrede ham til at gribe alvorligt ind over for Hemmingsen. S.å. blev D. ansat om ekstraordinær docent ved universitetet (vistok væsentligt i teologi), og man mente i datiden t det var hans plan at fortrænge Niels Hemmingsen for selv at få hans plads. Dette skete og ikke, men 1578 blev D. ved afskedigelsen af

en anden akademisk lærer, professoren i matematik Anders Pedersen Køge, beskikket til den efterfølger og eneberegtiget almanakforfatter. Dette lykkedes imidlertid kun ved et direkte magtbud fra kongen og under protest fra universitetets side.

Først 1590 opnåede D. at blive professor i teologi, og s.å. kreeredes han til dr.theol. I flere henseender var D. sikkert udmærket egnet til at være universitetslærer. Han arbejdede med stor flid og dygtighed og var også en særdeles frugtbar forfatter. Foruden en del matematiske skrifter har han især udgivet en lang række eksegetiske arbejder. De er affattet i et klart og smukt, melanchtonsk farvet latin og udmærker sig både ved overskuelighed og en omfattende lærdom. Eksempelvis kan nævnes hans *Speculum sacerdotii*, 1599, en kommentar til I. Timotheusbrev. Skønt D. måske har været en personlig modstander af Niels Hemmingsen har han dog i teologisk henseende sluttet sig til hans retning. Luther og Calvin stiller han fx på lige linje som den nye tids kirkefædre; Melancthon priser han i de stærkeste udtryk, og gerne citerer han reformerte forfattere. Over for katolicismen var han derimod en uforsonlig modstander, og han polemiserer ofte og skarpt mod Robert Bellarmin. At D.s almindelige stilling ved universitetet blev ganske anderledes end man skulle have ventet af en mand af hans evner skyldtes særegne omstændigheder. D. var i udpræget grad en selvstændig personlighed der ikke havde let ved at føje sig under de bestående forhold, og mange sorger i hans private liv, bl.a. et disharmonisk ægteskab, gjorde ham yderligere sårbar og vanskelig. Intet under derfor at han livet igennem kom til at stå i et spændt forhold til sine kolleger, især til biskop Peder Jensen *Winstrup medens han i regeringskredse var ilde anskrevet på grund af sin afvisende holdning over for kansler Chr. *Friis til Borreby og hos studenterne vakte uvilje ved sin stadig tiltagende lyst til at optræde som moralprædikant. Værre var det dog, at D. oftere følte sig kaldet til at kritisere regeringsforanstaltninger og i sværtning af katolikker, heriblandt den spanske konge og paven, absolut ikke lagde fingrene imellem. Da han 1605 agtede at udgive en disputats *De Juramento* hvori han blandt andet angreb den påbudte indførsel af et nyt tøndemål forlangte universitetets rektor de pågældende steder slettet. Dette ville D. ikke indlade sig på, teserne udkom, og sagen blev indberettet til kongen. Der skete foreløbig intet, men man har vistnok fra nu af holdt øje med manden. Længe kom man ikke til at vente. En disputats *De sabbatho sanctificando* han udgav 1607 indeholdt en lang stærkere kritik af adskill-

lige af landets forordninger især vedrørende kirkelige forhold. Dette medførte at kongen ved Jens Bielke som aktor lod D. tiltale for konsistorium på grund af hans angreb på regeringen. Man indlod sig ikke på en realitetsbehandling af hvorvidt D. havde haft ret eller uret i sine anker, men henholdt sig blot til spørgsmålet om hvorvidt det var passende for en akademisk lærer at kritisere regeringsforanstaltninger og statsforfatningen. D. fastholdt i det væsentlige sit standpunkt med megen kraft og hævdede sin åndelige ret til frit at udtale sig. Hans dommere mente dog alle som én at han havde forset sig mod universitetsfundatsen og 11.4.1607 dømte de ham til afsættelse hvis ikke kongen ville tilgive ham. Denne tilgivelse opnåede D. ikke, han blev fjernet fra sit embede og henlevede sine sidste år under kummerlige omstændigheder, nu og da støttet ved en lille gave fra sine tidligere kolleger. Efter samtidens hele tænkemåde kunne dommen over D. næppe være blevet anderledes. Han faldt som et offer for sine egne ubesindige udtalelser, men skønt der var mange der var glade ved at blive af med en stejl og stridbar mand led dog universitetet et ikke ringe tab ved at miste en ejendommelig personlighed og en betydelig lærer.

H. F. Rordam i Danske mag. 4.r.II, 1873 105–44 211. Samme: Kbh.s univ.s hist. 1537–1621 III, 1873–77 197–206 499–508; IV, 1868–74 567–87. Bj. Kornerup: Biskop Hans Poulsen Resen I, 1928. Vello Helk: Laurentius Nicolai Norvegus S. J., 1966 353f. K. P. Moesgaard i Colloquia Copernicana I, Wroclaw 1972 = Studia Copernicana V (genoptr. i 'The reception of Copernicus' heliocentric theory, udg. Jerzy Dobrzycki, Dordrecht s.å.).

*Bjørn Kornerup**

Dyggve, Ejnar Aksel Petersen, 1887–1961, arkitekt, arkæolog. * 17.10.1887 i Libau, † 6.8.1961 i Kbh., urne på Bispebjerg kgd. (fællesgrav). F: stationsbestyrer i Store nordiske telegrafelskab Julius August Peter Petersen (1854–1919) og Anna Lovisa Josephina Holmberg (1851–1926). Navneforandring 1906. ~ 7.7.1917 i Kbh. (b.v.) med arkitekt, cand.phil. Ingrid Møller, * 12.2.1890 i Kbh. (Frue), † 17.7.1969 i Hellerup, d. af overrets-, senere højesteretssagfører Ernst M. (1860–1916) og Alexandra T. H. Richardt (1862–1934).

D. voksede op i den lille finske by Nystad og blev student fra Helsingfors 1906 hvorefter han kom til Danmark. Her gennemgik han Teknisk skole og kunstakademiets arkitektskole. Fra 1918 virkede D. som arkitekt og tegnede bl.a. villaer, sommerhuse og møbler; gennem byplanlægning kom han ind på fredningsarbejdet som han hele livet nærede dyb interesse for. D.s ind-

sats som arkitekt blev både tidligt og senere værdsat (han opnåede 1921 guldmedalje på arkitektudstilling i Gent. 1950 tildeltes han C. I Hansen-medaljen og 1957 Akademisk arkitektforenings æresmedalje).

Gennem sine mange kunstneriske og humane interesser kom D. et par gange i kontakt med bygningshistoriske opgaver, men først 1922 fik han ved et tilfælde lejlighed til en arkæologisk opgave da han blev knyttet til en dansk-jugoslavisk ekspedition som arkitekt. Sammen med bl.a. arkæologen Johannes Brøndsted og kunsthistorikeren Fr. Weilbach udforskede han de antikke Salona, især dets amfiteater og en oldkristen basilika. I den store publikation står D. ikke blot for tegnearbejde, men beskriver væsentlige dele, især byplanen og teatret (*Recherches à Salone* I–II, 1928–33). Ekspeditionen resulterede i tilbud om flere arkæologiske opgaver men D. afslog de fleste. Først efter nye henverdelser udefra opgav D. 1928 sin danske arkitektvirksomhed og gik midlertidigt i jugoslavisk tjeneste. Fra nu af beskæftigede han sig alene med arkæologiske opgaver og gennemførte snart som leder og snart i samarbejde med danske eller fremmede kolleger gennem de næste ca. 30 år omfattende undersøgelser i Jugoslavien, Grækenland, Italien og – i krigsårene – tillige i Danmark. Ud fra de arkæologiske udgravninger voksede en stor videnskabelig produktion frem der snart gjorde D. til en førende forsker inden for senantik og oldkristelig arkæologi. Samtidig påtog D. sig klassisk-græske opgaver i tilknytning til danske ekspeditioner i Grækenland og på Rhodos.

Gennem de fortsatte, af D. ledede udgravninger i Marucinac (uden for Salonas mure) undersøgte D. oldkristne grav- og kultbygninger som danner udgangspunkt for D.s vigtige studier over martyrværker og gravkult (publiceret i 3. del af Salona-værket i samarbejde med R. Egger (Wie 1939)). – I det græske Thessaloniki – næst Konstantinopel det byzantinske kejserdømmes vigtigste by – udgravede D. det kejserlige paladskvarter og kom herved ind på vidtrækkende undersøgelser over den byzantinske kejserkult og traditioner herfra i tidlig-kristne skikke. – I samarbejdet med norske forskere var D. senere beskæftiget med centrale undersøgelser i Norditalien, hvis emne er longobardiske monumenter fra 700-tallet, dvs. en yngre fase inden for kristelig arkæologi. – De to store dansk-indledte fortagender bragte D. længere tilbage i tid. Først en dansk-græske kampanjer i Kalydon (Aitolien) hvor et tempelområde og en gravhelligdom – heroon – udforskedes med Frederik Poulsen 1926 og 1928, mens D.s fortsatte gravning afslu-

eroon von Kalydon, Tempelbezirk von Ka-
et berømte Athenas, udgravet 1902–05,
nd af ledernes (Chr. chs) bortgang. Efter
ine D. fremlægge de
er i endnu et monu-
1960). – Sidstnævnte
rlsbergfondets direk-
indre publikationen
ækt, Jelling. Ved sin
med forberedelserne
afbrød D.s udgrav-
g han sig for Natio-
øgelse af Jelling-mo-
emførtes den omfat-
vældige gravhøje og
gravninger omkring
gang var muligt. D.s
l mønstergyldige og
or betydning for den
D.s mere teoretiske
og Haralds monu-
s foreløbige, ofte vel
1 hans tanker har li-
se problemer i senan-
sat frugtbare diskus-
remmet forskningen.
g kirke, 1966).
riker forenede D. på
nde og omhyggelig
æ og evne til at fuld-
tidtagende publikati-
ekkende, af og til ret
erende tolkninger af
i emnet var klassisk
zantinsk kejserkult,
og martyrkult eller
spændvidden af sin
de tid til både i tale,
lyrke andre humani-
fvendt og kontaktsø-
var. – D. opnåede –
ansættelse herhjem-
rtstet fra et docentur
set 1936, men påtog
var han et virksomt
Carlsbergfondets di-
omhed blev efter for-
emmede: dr.phil.h.c.
3 Beograd, æresmed-
nderende medlem af
videnskabelige sel-
alona) og Misolongi
i Italien. – Herhjem-
nes selskab og æres-

medlem af Akademisk arkitektforening. – R.
 1935. DM. 1952. □ Portrætteret af Alb. Edelfelt
 på mal. af Åbo univ.s indvielse (Helsingfors
 univ.s festsal). Foto.

Bibliografi i Oversigt over vidensk.s selsk.s virksomhed
 1961–62, 1962 123–33. – E. D.: Et liv i videnskab og
 kunst i Sådan blev jeg det. 40 danske mænd og kvinder
 fortæller, udg. Aage Heinberg, 1953 102–08. – Arkitek-
 ten LIX, 1957 321–29. H. P. L'Orange og Johs. Brønd-
 sted i Oversigt over vidensk.s selsk.s virksomhed 1961–
 62, 1962 103–22.

C. J. Becker

Dyhr, Carl Emil 1875–1965, kunsthandler, direktør. * 3.3.1875 i Odense (Skt. Knud), † 12.5.1965 på Frbg., urne Frbg. ældre kgd. F: direktør for den sydfynske jernbane, prljt. af fodfolket, justitsråd Søren D. (1833–99) og Christine Matzen (1845–1928). ~ 2.8.1902 med Mathilde (Tille) Bendtsen, * 21.7.1882 i Ålborg, † 21.6.1947 i Kbh., d. af købmand Georg B. (1848–1932) og Ottillie Hansen (1863–1911).

D. tog præliminæreksamen 1890 og kom samme år i boghandlerlære. Efter udstået læretid virkede han 1894–1900 som medhjælper dels i København, dels i Breslau. Sidstnævnte år etablerede han sig i Ålborg hvor han drev forretning til han 1909 i Berlin oprettede *Der Dänische Silberschmied* med repræsentation for Georg Jenssens Sølvsmiede og Den kongelige Porcelænsfabrik. Som den første kom han her på det dengang knap opdagede Kurfürstendamm til at øve en banebrydende indsats for dansk kunstindustri i udlandet. 1924–25 var D. leder af selve Georg Jensen-virksomheden hjemme; men 1927 tog han påny til Berlin og åbnede forretning i Budapeststrasse hvor han til sølvet og porcelænet føjede Just Andersens tin og Holmegårds glas. Tilsvarende forretninger anlagdes i årenes løb i Barcelona, Bruxelles, Genève, London, New York m.v. – den sidste 1947 i Buenos Aires. Den blomstrende virksomhed i Berlin der var oprindelsen til det hele fik en brat ende 1943 under et bombardement. D. flyttede derefter tilbage til Danmark hvor han levede den sidste snes år optaget af sine interesser for kunst, litteratur og sport – og for den fortsættelse af hans livsværk efterkrigstiden gjorde mulig. – R. 1940.

Politiken 15.5.1965. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Finn H. Lauridsen

Dyhre, Bodil, * 1919, rektor. * 18.11.1919 på Frbg. Navneforandring 20.9.1966. F: lods Knud Herman Petersen (1884–1964) og Gunhild Dyhre (1893–1935). Ugift.

Dyhre, Bodil

D. blev student fra Esbjerg statsskole 1938 og uddannet som sygeplejerske ved amtssygehuset i Gentofte 1940–43. 1944 begyndte hun at studere jura ved Kbh.s universitet men vendte 1947 tilbage til sygeplejen og tog en uddannelse som sundhedsplejerske ved Institut for syge- og sundhedsplejersker ved Århus univ. Denne uddannelse supplerede hun 1951–52 med et ophold i USA hvor hun først arbejdede som sundhedsplejerske-hjemmesygeplejerske i New Haven og derefter studerede Public Health ved University of Minnesota. Hun har desuden studeret sundhedsplejeordninger i England, Norge, Sverige og Finland. D. arbejdede som sundhedsplejerske i Århus amt fra 1948–52 og fra 1954–56. 1953 og 1961 var hun i flere måneder ansat i det internationale sygeplejeråd i London hvor hun bl.a. var beskæftiget med indsamling af materiale til en biografi om Florence Nightingale. Samtidig studerede hun socialpsykologi ved Tavistock instituttet i London. 1953–54 var hun 2. sekretær i Dansk sygeplejeråd (DSR) og blev 1956 ansat som ledende sundhedsplejerske i Århus kommune. 1966 blev hun leder af sundhedsplejerskelinjen ved Danm.s sygeplejerskehøjskole ved Århus univ., og 1970 blev hun højskolens første rektor. Af helbredsmæssige grunde blev hun 1977 tvunget til at lade sig pensionere. D. var en kyndig administrator, en initiativrig leder og en fascinerende underviser. Som medlem af DSRs hovedbestyrelse fra 1955–59 og fra 1966–71 og af flere udvalg og kommissioner nedsat af indenrigsministeriet og sundhedsstyrelsen øvede hun en betydelig indflydelse på sundhedsplejens udvikling i Danmark. Hun har skrevet artikler til fagtidsskrifter og været redaktør af og ydet bidrag til *Patient, sygeplejerske, læge – hvis behov?*, 1977.

Margrethe Kruse

Dyppel, Jørgen Iversen, se Iversen, Jørgen.

Dyrbye, Niels Kristian, 1895–1977, landbrugsskoleforstander. * 1.3.1895 i Fårup, † 18.10.1977 i Hellerup, begr. på Sorgenfri kgd. F: gårdejer Anders Dyrbye(e) Nielsen (1849–1930) og Maren Kollerup Christensen (1854–1923). ~ 17.4.1924 på Frbg. (Skt. Lukas) med Alma Dorthea Ingeborg Pedersen, * 2.9.1894 på Frbg., d. af karetmager og snedkermester Peter Kristian Martinus P. (1862–1951) og Maren Kirstine Andersen (1865–1937).

Efter praktisk uddannelse ved landbruget og ophold på høj- og landbrugsskole blev D. landbrugskandidat 1921. 1921–22 var han assistent ved Statens grundforbedringsvæsen, og derefter 1922–31 lærer ved Korinth landbrugsskole,

1931–39 ved Sydsjællands landbrugsskole. 1931 var han blevet konsulent for Danmarks jersey forening, og i de følgende år ydede han her en stor indsats for at fremme avlsarbejdet og øge rentabiliteten af kvægholdet. 1939 opgav han skolearbejdet for at hellige sig konsulentvirksomheden, men allerede n.å. blev han forstander for Lyngby landboskole. Under D. udvidedes og moderniseredes skolen, og 1957–58 flyttedes der til Hillerød. Han gjorde sig snart bemærket som en dygtig skoleleder, og 1948–66 var han for mand for Foreningen af danske landbrugslærere. D. arbejdede på denne post for at modernisere landbrugsuddannelsen og forbedre støttemulighederne til skolerne og eleverne. 1948–54 var D. formand for Danmarks jerseyforening og har gennem årene udfoldet en betydelig skribentvirksomhed i fagpressen. 1963 trak han sig tilbage fra forstanderposten, og 1969 udsendte han *Den danske landbrugsskole 100 år*, en historisk skildring af landbrugsundervisningen Danmark. – R. 1959.

N. D.: Den danske landbrugsskole 100 år, 1969 45–53 – Dansk landbrug LXXIV, 1955 99f.

Claus Bjørn

Dyre, Mette Iversdatter, ca. 1460–ca. 1527, adels dame. Levede endnu 1526. F: Iver Jensen D. († ca. 1463) og Christine Pedersdatter Oxen (synes live 1503). ~ 1° med norsk rigsråd Anders van Bergen, † 1491 (~ 1° med Aaseline Sinclair), an tagelig s. af Anders v. B. ~ 2° med norsk rigsråd Knut Alvsson (af slægten Tre Rosor), † 18.8.1501 på et skib ved Oslo (~ 1° 1488 med Görve Eriksdatter Gyllenstierna, † ca. 1495), s. af Al Knutsson (ca. 1420–96) og Magnild Oddsdotte († ca. 1500, ~ 1° 1438 med Benkt Harvikson † ca. 1446). ~ 3° nov. 1504 i Stockholm med Sveriges rigsforsætter Svante Nilsson Sture, * slutningen af 1450erne, † 2.1.1512 i Västerås (~ 1° ca. 1490 med Iliana Gädde, † 1495), s. a Nils Bosson S. (ca. 1426–94) og Brita Bond († 1494). – D.s bror Vincens Iversen til Tirsbøl var ~ Kirsten Lunge, hvis slægtsnavn førtes videre af sønnerne Niels *L., Ove *L., og Vincen *L.

I kraft af sine to sidste ægteskaber indtog D gennem en længere årrække en fremtrædende plads i nordisk unionspolitik. 1499 mistede Knu Alvsson Akershus; s.å. rejste han og hans hustru til Sverige hvor de trådte i forbindelse med selvstændighedspartiets førere, navnlig marskalk Svante Nilsson hos hvem de tog ophold. D. blev på hans gård Ståkeborg mens hendes ægtefælle 1502 gjorde indfald i Norge hvor han først havde fremgang, men derpå trods givet lejde blev

ræbt. Hans enke prøvede at føre hans politik idere idet hun ved bud og breve æggede nordændene til nye opstande. Heri blev hun virksomt understøttet af Svante Nilsson til hvem hun llerede dengang var meget nært knyttet, og med vem hun efter hans valg til rigsforstander indik nyt ægteskab; et rygte der dog savner historisk bevisgrundlag beskyldte hende for at have ørgivet Sten Sture d.æ. for at bane sin elsker vej i magten. Hun blev Svante en hengiven hustru g udmærket hjælper, en af de få han i sin korte g vanskelige regeringstid fuldt ud kunne stole å. Der er bevaret mere end 40 breve fra D. til vante Nilsson. Skønt hun ikke selv var skrivenydig giver de et meget livfuldt billede af hendes forhold til ægtefællen og af hendes politiske ktivitet. Allerede i hans levetid stod hun i et pændt forhold til sin stedsøn, Sten Sture d.y.; fter faderens død skød han hende hensynsløst i side og inddrog de godser hun havde fået i iorgengave; 1515 måtte hun ved et forlig i tockholm give afkald på dem mod et erstatingsbeløb som Sten Sture indsatte for hende os byens borgmestre, men som aldrig blev hende udbetalt. Kort efter forliget tog hun sin tilugt til Danmark hvor hun blev forstander for kt. Agnes kloster i Roskilde og desuden fik biøelenet Hørby. Sammen med sine brorsønner øve, Vincens og Niels Lunge udrustede hun et cib som nov. 1516 opsnappede et af Sten Stures cibe på Trave; kaperskibets kaptajn var Christin IIs „admiral“ Tile "Giseler, og sagen bidrog i bruddet mellem Sverige og Danmark n.å. Strien mellem D.s og Sten Stures arvinger endte ørst 1541 da hendes datterdatters mand, rigsråd var Månsson, frafaldt videre tiltale.

D.s omstridte, men oftest strengt bedømte karakter skal – som Hemming Gads – ses i lyset af den rydende renaissance; hun er barn af en liden-cabsfyldt tid. Glødende i had og hævnlyst som i skov, kær i rigdom og magt, uhemmet af nationale eller moralske skranker arbejdede hun sig øm med hensynsløs kraft og dygtighed, og aringen til en søsterlod i Tirsbæk blev slotsfrue å Stockholms kongeborg.

ilder. de la Gardiska archivet, udg. P. Wieselgren II, h. 1832 50–55. Historiska handlingar I, Sth. 1861 7. idrag till Skandinavien hist. Ur utl. arkiver saml. och g. C. G. Styffe V, Sth. 1884. Diplomatarium Norvegium XVI, Kria. 1901–03. Finlands medeltidsurkunder, dg. R. Hausen VI, Helsingfors 1930; VII, 1933. Sth.s ads tänkeböcker 1504–14 og 1514–20, udg. J. A. Almqvist, Sth. 1931 302; 1933 199f. = Sth.s stadsböcker, se e 2:4–5. Arvid Siggessons brevväxl., Västerås 1937 = amla papper ang. Mora socken II, utg. Lars Sjödin. udrun Utterström: Fem skrivare. Metta Ivarsdotters ev till Svante Nilsson, Sth. 1968 = Sth. studies in and. philolol., N. s. VII 185–283.

r. Danm.s adels årbog VIII, 1891 150. Den introd.

svenska adels årtattavlor V, udg. G. Elgenstierna, Sth. 1930 403f. C. F. Allen: De tre nord. rigers hist. I, 1864 290–92; II, 1865 446–54. Hans Hildebrand: Sveriges medeltid II, Sth. 1884–98 462–69. K. H. Karlsson i Svenska autograf sällskapets tidskr. II 1889–97, Sth. 1897 19. Gottfrid Carlsson: Hemming Gadh, Uppsala 1915 64 145f 164 167f 170 247 289f 328f 331. Samme i Scandia II, Sth. 1929 121. Edv. Bull: Vincens Lunge, Kria. 1917 9f. Lars Sjödin i Medd. från svenska riksark. för år 1933, Sth. 1934 især 100f 142 fig. 12. Paul Sjögren: Slåkten Trolles hist., Uppsala 1944. Rune Stensson: Peder Jakobsson Sunnanväder och maktkampen i Sverige 1504–27, Uppsala 1947. Sven Ulric Palme: Riksföreståndarvalet 1512, Uppsala 1949 = Uppsala univ.s årsskr. 1949:7. Greta Wieselgren: Sten Sture d.y. och Gustav Trolle, Lund 1949. G. T. Westin: Riksföreståndaren och makten, Lund 1957 = Skrifter utg. Vetenskaps-societeten i Lund LII.

Papirer i Stureark. (Riksark. Sth.).

Henry Bruun*

Dyre, Peder Christensen, † ca. 1572, lensmand. Levede endnu 28.2.1571. F: Christiern Nielsen D. († ca. 1536) og Kirsten Pedersdatter Fikkessen († senest 1551). Ugift.

D. arvede Hjelmso efter sin far. Hans søster Magdalene var gift med den svage Axel Clausen Rosenkrantz til Tågerup og Tange, og ved hendes død fik D. som værge for svogeren og hans søn Claus begge fuldstændig i sin magt, skaltede og valtede egenmægtigt med deres godser, lod sig indsætte som enearving o.l. Derved synes han imidlertid at have pådraget sig farlige fjender i Mogens "Gyldenstjerne og et par andre adelsmænd som alle var interesserede i den mulige arv. Gennem nogle år holdt D. sig dog oppe som kgl. hofsinde og fra 1555 som lensmand på Tølløse, men ca. 1557 gjorde han sig skyldig i dokumentøveri og voldeligt overfald, og da han tiltalte for sidstnævnte forbrydelse fragik han sagen og førte falsk vidnesbyrd. Overbevist herom blev han n.å. som mener dømt i kongens nåde og unåde. Han blev derefter holdt i forvaring på Kbh.s slot, senere på Krogen, under Mogens Gyldenstjernes opsig; efter et mislykket flugtforsøg blev han sat i jern og gik til sidst fra forstanden. Da Axel Clausen og sønnen døde, hhv. 1564 og 1565, søgte Mogens Gyldenstjerne m.fl. at overtage Tange og Tågerup, men forhindrede af en rettertingsdom. 1568 solgte kongen både de nævnte gårde og Hjelmso til Otte "Brahe og Peder "Oxe eftersom D. ikke var i stand til at udpege sine rette arvinger og „os nu trænger til Penge til denne Krigs Ophold“. Køberne måtte påtage sig at yde D. et nødtørfigt underhold i Sorø kloster.

Breve til og fra Herluf Trolle og Birgitte Gjoe I, 1893 74–82. Breve til og fra Mogens Gyldenstjerne og Anne Sparre I–III, 1929–40. – Danm.s adels årbog VIII, 1891 148f. A. Heise i Pers. hist. t. 2.r.VI, 1891 55–75.

Henry Bruun*

Düren, Adam van

Düren, Adam van, ca. 1490–1532–, stenhugger, bygmester. Begr. på domkirkegården i Lund. ~ Birgitte, † 1520.

v. D.s tidligst kendte virksomhed i Skandinavien er knyttet til Linköping domkirke hvor han arbejdede som stenhugger ved fuldendelsen af koret (1487–98). Hans bomærke ses i hvælvet ved det sydøstlige korskapel. Antagelig har han tilhørt den gruppe bygningshåndværkere der ved denne lejlighed indkaldtes fra Köln. Selv kan han stamme fra byen Düren i nærheden af Köln. Dialekten i hans plattyske indskrifter peger ligeledes på en mulig afstamning fra det westfalske område. I disse år har v. D. formentlig også udført *hvalvingsskulpturerne i Helsingør klosters kapitelsal* der udfra slutstenenes våbenskjolde lader sig datere inden for tidsrummet 1493–1500. Herfra kan han være draget til Skåne hvor han spillede en fremtrædende rolle ved udsmykningen og muligvis også selve opførelsen af Jens Holgersen *Ulfstands Glimmingehus. Ifølge den af v. D. hugne bygningstavle over borgens indgangsdør blev grundvolden lagt 1499, og han har signeret krucifiksrelieffet i borgkapellet 1505. Allerede medens dette arbejde stod på udhuggede han 1503 til Kbh.s slot en *bislagsten med kong Hans' portrætrelief* som nu opbevares på Nationalmuseet. Derefter knyttedes han for en årrække til Lunds domkirke hvis istandsættelse kong Hans havde tilrådt. Arbejderne begyndte i krypten hvor ærkebiskop Birgers store gravmøle blev rejst 1512, og hvor brønden 1513–14 udstyredes med mærkelige satiriske karmrelieffer. Siden fulgte betydelige restaureringsarbejder i selve kirken hvis spor dog for største delen er udsløttet i 1800-tallet. Medens Christian II var herre i Sverige huggede v. D. 1521 *ålen og løven* på soklen i Stockholms storkirke, men senest 1524 synes han på ny optaget af sin virksomhed i Lund. Desuden synes han at have arbejdet på ærkebispeslottet Borgeby og på Malmøhus. Blandt de fåtallige gravsten fra hans værksted findes den interessanteste i Tosterup kirke. Sandsynligvis er v. D. identisk med „Doem van Dywren“, kgl. majestæts tjener, der 1532 i kancelliet fik rejsepas til Tyskland og tilbage. Om rejsens forløb og om hans endeligt tier kilderne. Karakteristisk for v. D.s stenskulpturer er en summarisk og forenklet formbehandling med brede, udtryksfulde figurer der i portrætterne af kong Hans og Birger *Gunnernsen når et højdepunkt af realisme. Man glemmer ikke de djærve spotbilleder på kryptbrønden, ågerkarlen, den fede munk og den sultne kæmpelus som bider det skabede får; de fortæller både om tiden og om manden. Den selvfølende tyske håndværker der gerne signerede sine relieffer, har været en

strid og kritisk natur; hans seneste indskrifter på soklerne i Lunds domkirke klinger mørkt og bitert, både mindeordene om slaget ved Lund 152 og versene fra 1527 som i modsætning til de tidligere er på dansk: „Den maa vel et Asen være som tager mer paa, end han kan bære“ og „(Herre Gud, hvad Ende skal det faa, det vi ej vill vor Skrøbelighed forstaa“. □ To portræthovede på hvælvkonsoller i Lund domkirkes nordr tværskib er muligvis identiske med kunstneren selvportræt og hustruens billede.

Otto Rydbeck: Två märkliga konstnärer, Sth. 1911
Samme i Kgl. human. vetenskapssamf.s i Lund. Årsberättelse 1931–32 211–17. Fr. Beckett: Danm.s kunst I. 1927 187–91. C. A. Jensen: Danske adelige gravsten. 1951 51–61. Jan Svanberg i Fornvännen LVIII, Sth 1963 108–24. Samme i Hafnia 1976, 1977 125–31. Danm.s kirker, Fr.borg amt I, 1964 515 520–22. E. Cnattingius: Linköpings domkyrkas kor, Sth. 1970 = Kgl. vitterhets hist. och antikvitets akad.s handl. Ar tikv. serie XXII 95–101.

Birgitte Bøggild Johannsen (Chr. Axel Jensen

Dyrholm, Jens Sørensen, 1810–75, lægprædikan * 5.4.1810 i Horsens, † 26.12.1875 i Vemmelv begr. sst. F: korporal, senere arrestforvarer Rudkøbing Søren D. (1772–1852) og Else Andersdatter (ca. 1777–1845). ~ 22.4.1849 i Simmerbølle med Marthe Jensdatter, * 22.8.1814 Humble, † 19.11.1880 i Vemmelv, d. af hustru mand Jens Johansen (Gudbjerg) og Anne Katrine Hansdatter.

D. var fra fødslen næsten blind og mistede hele synet da han var syv år gammel. Han havde et dårligt hjem, men hans lyst til at lære gjorde at han allerede som dreng erhvervede sig en del kundskaber. 1823 kom prins Christian som Fyns guvernør til Rudkøbing, blev i skolen opmærksom på ham og fik ham bragt til blindeinstituttet hvor han var i tre år. Han ventede derefter tilbage til Rudkøbing hvor han ernærede sig ved at spinde og strikke men tillige fik fattighjælp. Da han var 27 år gammel blev han syg, og fra den tid af var han stærkt grebet af religiøse længsler som han dog ikke fandt tilfredstillelse for. Han gjorde bekendtskab med J. C. *Hansen der den gang var skomagermester og som hørte til de vaktens kredse; han „havde ju ingen Naadegaver til at tale om denne vigtige Sag“ men han ejede en del opbyggelseskrift og holdt J. C. *Lindbergs Den nordiske Kirkes dende, og af disse læste han højt for D. som blev en ivrig deltager i de gudelige forsamlinger der fra Fyn forplantede sig til Langeland hvor vækkelsen antog en sværmerisk karakter og de ved beredte vejen for bapstismen. D. gik og over til den og blev døbt af den hamburgersl

trød dog snart dette alle nyde nadveren i antro rejste han til nge der var villig til for „de faa troende atter i kirken. Nog- og trak da på herrn- der og ægtede 1849 e havde ramt. Han rmelev sogn og slut- da den tog sin be- nborg. D. opfattede (især med hensyn til gså inden for Indre i lægmandsbevægelse- idigerede han dens 3ecks „kup“ 1861 og ste missionær, men 1 „grundtvigianer“ – vinde de midtjyske Derefter deltog han tvigske forsamlings- i Kristiania 1871 og med det påfølgende e varme, ved sin en- te nøjsomhed var D. som rejseprædikant er over hele landet.

vor bevægede tid mod dre religiøse forvirrin- blinde evangelist J. S. Langelands hist., 1909 bog for hist. samf. for im. Samme i Den dan-

*Hans Koch**

derich Christoph, 38 i Oldendorf, Ol-, begr. sst. F: drost i D. (1691–1770, ~2° Friederike v. Issen-ippine Wolff v. Gu-776 med Henriette i Hoya, † 2.8.1819 i sig-lüneburgsk gene-1713–61) og Juliane

hsiske og preussiske af Braunschweig gik og avancerede her til et gesandtskab til hurtig blev persona til kar. oberstløjtnant ngen og ledsagede –

på foranledning af Caspar v. *Saldern – ham på udenlandsrejsen 1768–69. Derefter var han atter en tid i russisk tjeneste og deltog i krigen mod tyrkerne. Efter at være vendt tilbage til Danmark udnævntes han 1772 til virkelig oberstløjtnant, blev 1774 kar., 1784 virkelig oberst og chef for holstenske rytterregiment, 1787 generalmajor. 1788 deltog han som chef for norske feltkavaleribrigade i felttoget mod Sverige, blev 1799 generalløjtnant og 1801 kavaleriinspektør. Under troppesamlingen i Holsten 1803 stilledes rytteriet „i sin helhed“ under hans kommando, 1805–06 kommanderede han 2. division og var fra 1807 til sin død kommanderende general i Holsten. 1776 naturaliseredes han som dansk adelsmand. – Kammerherre 1772. – Hv. R. 1792. R. E. 1809. DM. 1809. □Maleri.

Medd. fra krigsark. I–IV, 1883–90. Fra generalfeltmarschal prins Carl af Hessens arkiv, ved C. J. Anker, Kria., 1893. Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé, V–VIII, 1902–17. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I, 1904 595; III, 1913 32. Kabinetstyrelsen i Danm. 1768–72, udg. Holger Hansen II, 1919 24; III, 1923 467. – Th. Hauch-Fausbøll: Slægt-håndbogen, 1900 153–55. Arthur v. Düring: Genealogisches Taschenbuch des Geschlechtes v. D., Dillenburg 1900 37. J. D. Th. Manthey: Biogr. efterretn. om riddere [1818], ikke udg. 6. Otto Brandt: Caspar v. Saldern, Erlangen 1932 = Erlanger Abhandl. zur mittleren und neueren Gesch. XV 149 185. E. Amburger i Pers.hist. t. 10.r. III, 1936 175 177–79 197.

*Rockstroh**

Dürkopp, Heinrich, 1667–1731, præst. * 2.1.1667 i Lübeck, † 8.7.1731 i Kbh., begr. i Petri k. F: stadsvejer Asmus D. ~1° 13.7.1696 med Anna Elisabeth Leopold, * 18.8.1673 i Hamberge, † 5.2.1700 i Lübeck, d. af sognepræst, sidst i Schlutup Michael L. (1639–91) og Elsabe Sack († 1734). ~2° 18.7.1701 i Lübeck med Catharina Ritter, * 26.9.1679 i Lübeck, † 11.11.1704 sst., d. af præst ved Petri k. i Lübeck Georg R. (1639–1706) og Sophia Nicolai-Claasen († 1687). ~3° 25.1.1706 med Catharina Lucia Henriette Reich, * 9.1.1669 i Lübeck, † 19.2.1725 i Kbh. (~1° 1691 med præst ved Burgkirken Christian Möl-lenhoff, 1655–97), d. af præst ved Ægidiuskirken Johann R. (1617–88) og Elisabeth Hanneken (* 1629). ~4° med Dorthea Lengercken, * 1695, begr. 29.5.1741 i Kbh. (~1° ca. 1710 med købmand Eduard Franz de Place, 1684–1721), d. af købmand Hermann L. († 1702) og Elisabeth Holst (ca. 1665–1718).

Efter studier i Leipzig og Kiel blev D. præst ved St. Jacobi i Lübeck 1695 og kom som trediepræst til St. Petri tyske kirke i Kbh. 1706. 1712 blev han sognepræst sst. og virkede tillige som professor i kateketik og skriftefader for Frederik IVs maitresse, grevinde Charlotte Helene v.

Dürkopp, Heinrich

"Schindel. 1711 blev han dr. teol. fra Greifswald. D. var en prædikant med sans for det sensationelle og vækkende; 1710 prædikede han så djærvt mod krigen mod Sverige at han måtte stå til regnskab derfor i konseilet, og 1720 sagde han i en prædiken at inden ti år var gået ville Kbh. være en stenhob. Den store ildebrand 1728 kaldte erindringer om hans profeti frem, og hans død tre år senere er tilskrevet hans forfærdelse over denne tilfælde. Han efterlod sig flere kateketiske skrifter, *Erste Milch*, 1710, *Feste Grund der seeligmachenden Religion*, 2. oplag 1716. D.s læretype er den lutherske ortodokse teologi, men han applicerede læren således at guds suverænitets og menneskets aktivitet ikke udelukker, men supplerer hinanden.

Johann H. v. Seelen: Athenæ Lubecenses I, Lübeck 1719 295f. Erik Pontoppidan: Menoza III, 1743 413f. Johs. Møller: Cimbria lit. I, 1744 144. N. Jonge: Kbh.s beskrivelse, 1783 22 29. Charlotte Dorothea Biehl i Hist. t. 3.r.IV, 1865–66 156 (C. D. B.s medd. om D.s udfald mod grevinde Viereck er urigtig, da hun døde 1704). L. Bobé: Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Kopenhagen, 1925.

Michael Neiiendam*

Dyrlund, Niels Kristian Folmer, 1826–1917, filolog, *24.5.1826 på Kaldredgård ved Holbæk, †27.2.1917 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: arvefæster til Kaldredgård Niels D. (1790–1830) og Marie Lucie Frederikke (Frikka) Taarning (1800–38, ~2° 1831 med gårdejer, senere arvefæster Jørgen Andersen, 1782–1851). ~1° 3.1.1873 i Helsingør med Michelle Georgine Christine Doss, *21.1.1836 i Nekso, †1.5.1874 i Kbh. (Frbg.), d. af cand. phil., senere klokker i Helsingør, lærer og translator Carl Vilhelm D. (1801–78) og Elisabeth Margrethe Birch (1806–81). ~2° 5.5.1876 i Kbh. (Frels.) med Michelle Vilhelmine (Mine) Andrea Doss, *1.4.1834 i Nekso, †11.7.1908 på Frbg., søster til I. hustru. Allerede inden faderens død kom D. i huset hos sin morfar, sognedegn i Butterup Niels Povlsen Taarning, hvor hans historiske sans blev vakt ved oplæsning af Grundtvigs Saxo og Snorre, ligesom han allerede for sin optagelse i Roskilde skole (1839) havde læst meget af dansk litteratur og lyttet til folkeeventyr og viser. I skoletiden læste han også meget uden om skolefagene, især nordiske sprog og politik, men også teologi. 1844 blev han student, men opholdt sig mest hjemme hvor han gjorde optegnelser af almue-målet. 1848 gik han som frivillig til hæren, men blev syg og hjemsendt. N.å. blev han udskrevet som soldat og deltog med ære i slaget ved Isted. På grundlag af iagttagelser fra soldatertiden i Sydslesvig skrev han sin første bog *Om Bygningsmaaden paa den sydslesvigske Landryg*,

1853. De følgende år boede han dels hos bedste moderen dels gennemvandrede han de danske øer og udgav 1857 som foreløbigt udbytte af sin undersøgelser *Udsigt over de danske Sprogarter to Bidrag til en Dialekt-Statistik*, en lille bog som særlig for ømålenes vedkommende er et værdifuldt førstehåndsarbejde. D. besluttede sig nu ti at studere filologi, men vendte sig snart særlig mod de nordiske sprog og tog magisterkonferen i disse (1866). 1872 blev han dr. phil. (*Tatere o. Natmandsfolk i Danmark*). S.å. blev han lærer modersmålet ved officerskolen (indtil 1892). Si den skrev han kun afhandlinger og anmeldelser tidsskrifter og dagblade, men disse vidner om hans dybtgående studier og altid vågne blik for hvad der fremkom inden for hans videnskab DM. 1850. R. 1885. □Foto.

F. Iürgensen og P. Hennings: Biografisk slægtreg. ove familierne Sangaard m.fl., 1910 88f. Verner Dahlerup Arkiv f. nord. filol. XXXIV, Lund 1917 175–78. Ki Møller i Fra Rask til Wimmer, 1937 60–74. – Papirer o breve i Kgl. bibl. Optegnelser i Institut for da. dialekt forsknings arkiv (Kbh. univ.). Levnedberetning i or denkskapitlet.

Marius Kristensen

Dyrskjot (Dyrskøt), Peder Larsen, 1630–1707 lærd bonde. *10.4.1630 i Ågård, Ørum sg Vendsyssel, †13.10.1707 i Jerslev, begr. sst. F: ri defoged til Ålborghus Lars Pedersen D. (1560–1644, ~1° med Karen Nielsdatter) og Marei Pedersdatter (1608–89, ~2° 1645 med Niel Christensen af Burholt). ~ca. 1675 med Kirsten Sten, †ca. 1700, d. af defoged til Sejlstrup Jen Sørensen S. i Sønder Vrå.

D. var på fædrene side af ditmarsisk storbonde æt og på mødrene af den vendsysselske æ Kjørulff. Faderen faldt som bøndernes anfører træfningen med svenskerne ved Nørre Sundb. 1644, og D. kom da på skriverstuen hos slots skriver Rasmus Holst i Ålborg indtil dennes død 1647 hvorefter han blev skriver hos borgmester Find *Trellund i Kbh. 1648 tvang en benskad ham til at rejse hjem, og bødlen i Ålborg kurerede ham. Han blev så håndskriver hos fru Id Gøye på Vrejlevkloster og blev 1650 her angrebet af plettyfus der medførte en stedse vedvarende tunghørighed hvorfor han 1651 fratrådte stillingen; 1652 blev han underskriver hos lensmanden på Åstrup, og her var han indtil 1675 da han købte Østergård i Bagterp ved Hjørring og gifte sig. Økonomiske forhold tvang ham 1690 ti at sælge denne gård, og han flyttede så til Jerslev sogn hvor han allerede 1670 havde købt en de småejendomme, bl.a. den lille gård Kner hvor han tog ophold. Fra faderen havde han arvet historiske interesser, og allerede som ganske un,

begyndte han at læse alt det historiske stof han kunne få i hænde, ligesom at tilegne sig kundskab til tysk og i nogen grad til latin. Hans skrivelser førte ham i forbindelse med en mængde adelspersoner og andre af hvem han lånte slægtbøger, ligprædikener og gamle arkivalier som han excerperede eller afskrev til sine historiske og genealogiske samlinger, og tid efter anden erhvervede han en betydelig bogsamling. Da Jens Bircherod 1693 blev biskop i Ålborg fik han i ham en værdifuld og forstående arbejdsfælle, og de bistod hinanden i deres historiske syssel. D. testamenterede sine store samlinger til biskoppen, men efter dennes død 1708 blev de spredt. Ligesom Peder M. Resen ca. 1675 benyttede optegnelser af D. til sit Danske Atlas har senere historikere som Jacob Langebek, P. F. Suhm, Terkel Klevenfeldt, R. Nyerup m.fl. udnyttet dem, og N. Hancke har udgivet D.s breve til Bircherod (i uddrag) i Saml. t. jydsk hist. og top. En del af D.s håndskrifter er i original eller afskrift i Det kgl. bibliotek, men en samlet redegørelse for hans forfatterskab foreligger ikke. □ 1924 rejste Historisk samfund for Hjørring amt en mindesten for D. i Jerslev by.

Breve i Borgervennen 1799 375f. 379–84 389–92; sst. 1800 150–52 og i Saml. til jydsk hist. og top. III, 1870–71 225–83. – Chr. Petresch Christensen i Vendsysselske årbøger VI, 1925 121–40 (om D.s slægt). R. Nyerup i Borgervennen, 1799 365–68. Georg Østergaard i Vendsysselske årbøger VI, 1925 98–120. – Optegn. i Kgl. bibl.

C. Klitgaard*

Dyssel, Johan Arndt, 1726–95, præst, forfatter. * 26.6.1726 i Vrensted, † 28.11.1795 i Østofte, begr. sst. F: sognepræst Eiler Christian D. (1682–1729) og Kirsten Mejer Gerade (1685–1728). ~ Andrea Cathrine Thestrup, fremstillet i kirken 14.11.1734 i Hillested, † 15.11.1816 i Østofte, d. af forvalter, senere kammerråd og ejer af Øllingesogård Frantz T. (1694–1766) og Margrethe Riegelsen (ca. 1709–63). – Farfar til Johan Arndt *D. (1798–1846).

Da D. tidligt mistede begge sine forældre kom han i huset hos provst Johs. Friedenreich i Senels. Siden gik han i Fr.borg skole under den berømte rektor Johannes Schroder der 1744 dimitterede ham, og 1747 tog han teologisk attestats. Under og efter sin studietid var han huslærer på herregårde i Jylland og hos stiftsprovst Peder Rosenstand-Goiske i Viborg. Særlig dette bekendtskab blev af stor betydning for D., og han sluttede sig ganske til den af ham repræsenterede (ældre) supranaturalistiske retning, et standpunkt han blev tro livet igennem idet han bestandig gjorde skarp front både over for de liberale, rationaliserende retninger og over for pi-

etismen, især herrnhutismen. 1755 blev D. residerende kapellan i Landet og Ryde på Lolland, tog s.å. magistergraden, blev derpå 1758 sognepræst i Nustrup i Haderslev amt og 1764 i Sandby på Lolland. Endelig fik han 1774 det store Østofte kald som han 1789 afstod til sin søn, Frantz Thestrup D. Sine sidste år var han fuldstændig blind. – D. var en livlig og foretagsom natur. Særlig interesse nærede han for landbruget. Allerede i Nustrup var han foregangsmand i arbejdet for udskiftning og forbedring af dyrkningsmetoderne. Denne virksomhed fortsatte han med endnu større held på Lolland og udgav desuden ikke få skrifter og afhandlinger af landøkonomisk (og naturhistorisk) indhold. Gentagne gange modtog han Landhusholdningsselskabets prismedaljer for sine fortjenester. I „Philopatrisfejden“ 1771 deltog han med flere indlæg hvori han bestemt stod på at landsbypræsterne vedblivende selv burde drive deres præstegårde for derved at blive endnu nøjere knyttet til deres menigheder. Også på folkeoplysningens område var han virksom idet han grundlagde et af de første folkebiblioteker. Et vist navn vandt D. også ved digteriske arbejder: *Poetiske Forsøg til moralske Fabler og Fortællinger efter Gellerts Maade opsat I–II, 1755–58* og *Tanker i Tusmørke, 1791*. Skønt gennemgående ret ubetydelige er der dog enkelte ting i hans rimerier der udmærker sig ved djærvhed og vid. Vigtigere er hans *Forsøg til en indenlands Reise*, skrevet 1763, udgivet 1774. Her viser han sig som en fortræffelig iagttaget der i et klart og levende sprog forstår at give et billede af de egne (især i Tørninglen) som han har berejst. Også som historisk kildekrift tilkommer der dette arbejde ikke ringe betydning.

Bogens verden II, 1919–20 209f (brev). – H. Weitemeyer i Pers. hist. t. 6.r.II, 1911 67–76 (om slægten D.). P. Rhode: Saml. til Lålands og Falsters hist. I, 1776 169–73 (2. udg. ved J. J. F. Friis I, 1859 137f. 576). L. M. Wedel: Indenlandske reise igjennem de betydeligste og skønneste egne af de da. provinser, 1806 234 239f. Axel Garboe i Vor fortid III, 1919 253–55. H. Hertel: Det kgl. da. landhusholdningsselsk.s hist. I, 1920 118f. 189. Paul V. Rubow: H. C. Andersen sventyr, 1927 60.

*Bjørn Kornerup**

Dyssel, Johan Arndt, 1798–1846, lærer ved Polyteknisk læreanstalt. * 12.1.1798 i Østofte, † 2.7.1846 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Holmens). F: sognepræst Frantz Thestrup D. (1763–1818, ~2° 1803 med Karen Cathrine Hjorth, † 1821) og Cathrine Elisabeth Hjorth (ca. 1773–1802). Ugift. – Sonneson af Johan Arndt *D. (1726–95).

D. blev student 1815 fra Nykøbing og derefter cand. phil. Han begyndte først at studere medi-

cin, men efter at han 1819 var blevet amanuensis hos H. C. Ørsted ændredes hans interesser i naturvidenskabelig retning. Han studerede nu matematik, fysik og mekanisk teknologi. 1826 fik han universitetets guldmedalje for besvarelsen af den matematiske prisopgave, og 1827–29 var han med offentlig understøttelse på studierejse i udlandet for at studere teknologi. Ved oprettelsen af Polyteknisk læreanstalt 1829 knyttedes D. til denne som lærer i teknologi, og 1832 fik han titel af professor; s.å. afløste han desuden G. F. Ursin som lærer i maskinlære og teknisk mekanik, men til disse fag engageredes han dog kun for et kursus ad gangen. Trods D.s utvivlsomt store kundskaber egnede han sig ikke som lærer, og 23.10.1835 skete der indstilling om forandring i undervisningen i disse fag. H. C. Ørsted skriver i indstillingen at D.s foredrag er „ubesjælet, monotont og i alle Maader trættende“; han kunne have bødet noget på sit foredrags mangler hvis han ved sin øvrige personlighed havde udøvet en gunstig indflydelse på sine tilhørere, men dette var langt fra tilfældet. Han fortabte sig i gold kritik og i vidtloftig behandling af småting. Da hans ansættelse udløb 1836 blev den ikke fornyet. Medvirkende hertil var muligt også at D. skal have udtalt sin kritik af læreanstalten og dens lærere på en måde der gjorde et samarbejde med ham vanskeligt. Hans stridbarhed havde allerede i hans studentertid skaffet ham en proces på halsen i anledning af en pjece om *Justitien ved Hs. Maj. Kongens Livcorps*. 1820, som han spydigt tilegnede sine foresatte. 1839–40 redigerede han Industriforeningens Tidende, men da man ikke ønskede hans forbliven nægtede han at levere titelblad og register til den årgang han havde redigeret. Ved siden af sine skarpe kanter må D. dog også have besiddet indtagende menneskelige egenskaber. Xylograf F. Hendriksen omtaler ham i sine erindringer som den store børneven og som den hyggelige og charmerende vært ved sine ungarleselskaber. 1832–42 var D. lærer i teknisk mekanik, maskinlære og militær mekanik ved den kgl. militære højskole; hans forelæsninger her foreligger trykt som et anseligt værk. 1834 ansattes D. af kommercekollegiet som tilsynshavende direktør ved Raavaddams fabrikker.

Ad. Steen: Den polytekn. læreanstalts første 50 år, 1879. C. Nyrop: Industriforen. i Kbh. 1838–88, 1888. Poul Andræ: Geheimeconferentsråd C. G. Andræ I, 1897 85f; IV, 1912 66f. J. T. Lundbye: Den polytekn. læreanstalt 1829–1929, 1929. P. M. Frandsen i Polytekn. t., 1929 227–31 passim. F. Hendriksen: Mennesker og oplevelser, 2. udg. 1932 4f. – Breve til Ørsted i Kgl. bibl.

Povl Vinding*

Dyveke, †1517, *Christian IIs elskerinde. †21.9.1517, begr. i karmeliterklostrets kirke i Helsingør. F: *Sigbrit Villoms († antagelig omkr. 1531).

Under et ophold i Bergen 1507 eller 1509, snarest det førstnævnte år, traf prins Christian D. som levede der med sin mor. Med Sigbrits billigelse blev hun hans elskerinde, og mor og datter fulgte ham til Oslo og siden til Danmark hvor de 1513–16 havde bolig på Hvidøre. Marts 1516 købte kongen en gård til dem i Kbh. i nærheden af slottet (på hjørnet af Amagerterov og Niels Hemmingsensgade). D.s ganske officielle forhold til Christian II blev ikke afbrudt ved hans giftermål. Det var forgæves at den nederlandske regering 1515 gennem Erik *Valkendorf som da var i Nederlandene for at hente dronning Elisabeth krævede hende fjernet, og da n.å. et gesandtskab fra kejseren, ærkehertug Karl og kurfyrsten af Sachsen kom til Danmark og forlangte at hun skulle sendes ud af landet afviste kongen også denne henvendelse. De nederlandske sendebuds instruks indeholdt en passus om at hvis det ikke lykkedes at få D. bort fra Danmark skulle man spille hende et groft puds (quoiqu'il coûte, l'on lui fera une grosse finesse). Da D. i sommeren 1517 pludselig døde var Sigbrit som vistnok kendte denne instruks ikke i tvivl om at hendes datter var blevet myrdet, og at skylden lå hos Erik Valkendorf; muligvis har hun tænkt på Valkendorfs sendelse i Nederlandene 1515. De nærmere omstændigheder ved D.s død der fik politisk betydning ved at bidrage til at skærpe modsætningerne mellem kongens nærmeste kreds og rigsrådet kan i øvrigt ikke oplyses; beretningerne om Torben Oxes forbindelse med denne begivenhed synes i hovedsagen at være løse kombinationer. □ En synderinde på altertavlen med Chr. IIs portræt er symbolsk blevet kaldt D. Litografi efter tegn. af E. Lehmann, gengivet i talrige litografier og træsnit. På historiemal. er D. fremstillet af N. P. Holbech, 1826, C. E. Andersen, 1844, Povl Hagelstein, 1864, Vilh. Rosenstand 1883–86, endvidere af G. T. Wegener, Constantin Hansen, A. Dorph, O. A. Wergeland, H. Nik. Hansen, 1910 og H. Gitz-Johansen, 1931 (de anførte år er udstillingsårene).

J. L. Rohmann, J. L. Kolderup-Rosenvinge og C. Molbech i Hist. t. III, 1842 81–153. C. F. Allen: De tre nord. rigers hist. I, 1864 490–92; II, 1865 208f 297–327. C. Paludan-Müller: De første konger af den oldenborgske slægt, 1874 298–310. Laurits Pedersen i Berl. tid. 27.5.1926. L. Weibull i Scandia V. Sth. 1932 17–55. Povl Bagge i Småskr. tilegnede Aage Friis, 1940 33–47. Stig Luul sst. 49–61.

Povl Bagge

Dæhnfeldt, Lorentz Emil Christian, 1857–1920, frøavler. * 22.5.1857 i Odense, † 15.5.1920 sst., begr. sst. F: handlegartner Ludvig *D. (1817–1900) og Laura J. Fich (1830–1905). ~ 8.9.1885 i Odense med Dagmar Sophie Christiane Prøvensen, * 10.8.1861 i Odense, † 15.10.1922 i Odense, d. af grosserer, senere bankdirektør Martin Christian P. (1826–88) og Sophie Wilhelmine Frederikke Wiingaard (1834–79).

D. fik sin gartneruddannelse på Gisselfeldt og i Carl Hansens handlegartneri i København. Efter studierejser i udlandet indtrådte han 1877 i faderens firma hvis tiltrækning af potteplanter til viderekultur var D.s idé. 1884 overtog han frøforretningen hvis udvidelse gav anledning til udflytningen til Hunderup uden for Odense. 1890–91 blev der her anlagt et stort gartneri, væsentligt baseret på frøavl. Det blev udvidet gentagne gange og landskendt under navnet *Forsøgsgartneriet i Hunderup*. Firmaet leverede stamfrø til avl på kontrakt hos frøavlere landet over, i 1910 med 500 ha, i 1918 med 5000 ha. Senere er firmaet blevet forende med frøavl inden for plænegræs og blomkål. Også inden for løg-avl konkurrerede D. med udenlandske avlere. D.s personlige egenskaber: fremsyn, energi og punktlighed samt evne til at vælge de rette medarbejdere var blandt årsagerne til firmaets stadige udvikling. D. var desuden næstformand i Dansk Frøhandlerforening, formand for Fyns Konservationsfabrik og medlem af hovedbestyrelsen for Arbejde adler. Han bekostede omlægningen af Munkemose til offentlig park efter planer af landskabsark. Edv. *Glæsel, og på hans initiativ oprettedes en haveby for arbejdere. – R. 1914. □ Mindesmærke på graven, rejst af medarbejdere 1927. Foto.

Gartneritid. 1899 261–63; sst. 1909 226; sst. 1917 117. De danske byerhverv, Øerne, 1904–10 80–85. Danske byer og deres mænd II: Odense by, ved J. Moreau Andersen, 1915. Denmark abroad XI, 1917 106–08 126–28. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Åge Nicolaisen

Dæhnfeldt, Ludvig Frederik Carl, 1817–1900, handlegartner. * 21.11.1817 i Augustenborg, † 2.4.1900 i Odense, begr. sst. F: sergent, senere skovfoged Lorentz D. (1781–1866) og Christine Georgine Gustave Hübe (1784–1853). ~ 20.5.1850 i Bogense med Laura Josephine Fich, * 15.9.1830 i Odense, † 21.1.1905 sst., d. af skomager Andreas Frederik F. (1788–1847) og Ane Marie Frandsen (ca. 1792–1840). – Far til Chr. *D.

D. fik sin gartneruddannelse på Augustenborg og Hofmangsgave og rejste derefter som naver i Tyskland og Østrig. 1843–49 var han gartner på

Christiansdal. Den 1.1.1850 begyndte han et handlegartneri på lejet jord ved den strømske gæstgivergård, Vestergade i Odense. Ved køb af naboejendomme udvidedes gartneriet til at omfatte både planteskole, køkkengartneri, blomstergartneri og frøavl. Efter udenlandsk mønster blev frøavlens drevet ved kontraktavl. 1877 indtrådte sønnen Chr. D. i firmaet, og hovedvægten blev lagt på produktion af potteplanter til viderekultur hos andre handlegartnere. 1885 trak D. sig ud af firmaet som blev videreført af sønnen. D. var medlem af Odense byråd 1870–75, og æresmedlem af Alm. dansk gartneriforening. □ Mal. af Thorvald Hansen, 1906.

Gartneritid. 1899 261–63; sst. 1909 226.

Åge Nicolaisen

Døcker, Johannes Carl, 1860–1938, politiker. * 11.2.1860 på Ravndrupgård, Gislevej sg., Fyn, † 24.8.1938 i Kbh., begr. i Rørbæk ved Hobro. F: proprietær Julius Theodor D. (1814–75) og Jacobine Marie Mackeprang (1817–69). ~ 2.4.1886 i Kbh. (Helligg.) med Caroline Amalie Ørnstrup, * 9.6.1855 i Kbh. (Slotsk.), † 22.9.1908 i Rørbæk, d. af hofapoteker Lauritz Ø. (1819–63) og Emilie Kirstine Marie Muus (1826–1901).

Efter 4. klasses hovedeksamen 1876 fra Schneekloths skole lærte D. landvæsen, var til 1885 forvalter på Cathrinebjerg ved Strib og fra 1886 ejer af Rørbæk Hovgård ved Hobro som han selv drev til 1908 og solgte 1916 hvorefter han til 1932 boede i Hobro; s.å. flyttede han til Kbh. D. var en praktisk, dygtig og moderne indstillet landmand. 1892 var han med til at stifte Rørbæk Andelsmejeri og Banken for Hobro og Omegn og var i mange år formand for bankens repræsentantskab. Som beskyttelses- og højremand fik han ingen politiske tillidshverv i den udprægede venstreegn han boede i, men 1899 blev han medlem af landbrugstoldkommissionen og opstilledes ved folketingsvalgene 1901 og 1903 som højres kandidat i Hjørring, 1906 i Frederikshavn. Ved landstingsvalget s.å. valgtes han i 7. landstingskreds (Ålborg og Hjørring amter), 1918–36 tingvalgt medlem. Af partiet har D.s arbejdskraft været stærkt anvendt. Han var 1923–34 dets hovedkasserer og 1928–36 næstformand for landstingsgruppen, 1907–09 og 1914–20 landstingssekretær, 1913–21 medlem af og sekretær i landstingets finansudvalg, 1932–36 medlem af rigsretten. Vigtigst er hans gerning som statsrevisor 1911–34; han var formand for statsrevisorerne og dermed for statsregnskabsrådet. D. har en betydelig del af æren for den omordning af statens regnskabsvæsen der indførtes ved lov af 31.3.1926. Vanskelige opgaver påhvilede ham i

landbokkommissionen 1911–20 hvor han gik med lens afløsnings- og jordlovene 1919 og i Den overordentlige kommission 1916–21; medlem af dennes afviklingsudvalg og af jordlovsudvalget, 1915–25 af jernbanerådet. Sammen med E. *Piper og C. *Tvede var D. bærende i udviklingen fra højre til Det konservative folkeparti der passede hans forsonlige natur bedre; han stemte for grundloven af 1915 og salget af de vestindiske øer 1917. I sine sidste år på rigsdagen fik han et godt forhold til J. *Christmas Møller, og var i alle forhold præget af soliditet og loyalitet, en betydelig arbejdskraft, også i agitationen. En høj og markant skikkelse, vellidt også i andre partier. – K.² 1934. □ Afbildet på O. Matthiesens mal. 1923 af den grundlovgivende rigsdag 1915 (folketinget). Foto.

Edv. og Emil Mackeprang: Stamtavle over den da. familie Mackeprang, 1929. Alfr. Bindeslev: Konservatismens hist. 1–11, 1936–38. Berl. tid. 25.8.1938. Nationaltid. s.d. Politiken s.d. Jørgen Hatting: Fra Piper til Christmas Møller, 1966 = Det konservative folkepartis hist. 1. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Sigurd Rambusch (Flemming Dahl)

Døllner, Harald Christian, 1805–86, generalkonsul, forretningsmand. * 1.12.1805 i Kbh. (Frue), † 29.8.1886 i New York. F: generalrevisor i tal-lotteriet Nicolaj D. (1750–1840) og Christiane Schiørring (1776–1862). Gift.

D. tilhørte en slægt af kendte danske slotsgartnere. Efter handelsuddannelse kom han som sømand til Amerika hvor han nedsatte sig som forretningsmand og udviklede en betydelig handelsvirksomhed. D. blev grebet af metodismen og synes tidligt at have udøvet et missionerende og filantropisk arbejde blandt de ikke få danske der fra 1850'erne kom til New York som emigranter. Generalkonsul Waldemar *Raasløff der fra 1858 var bosat i New York og fra 1859 dansk gesandt i USA fik øje på D.s store arbejde, og fik ham i 1860 gjort til dansk generalkonsul i byen, et embede han bestyrede til ca. 1875. Gennem D.s mange indberetninger om den sørgelige forfatning hvori danske emigranter ankom til New York fordi de var blevet dårligt behandlet på emigrantskibene fra Liverpool og Hamborg blev han stærkt medvirkende til gennemførelsen af den danske lov af 1.5.1868 om udvandreres befordring. D. hjalp desuden mange af de danske emigranter der gik til bunds i New York og fik dem sendt vespå hvor der var arbejde. I D.s periode som generalkonsul udviklede masseudvandringen til USA sig med rivende hast. Fra nogle få hundrede danske pr. år kom der efter 1865 mange tusinde til New York hvert år hvoraf ganske mange kom i berøring med generalkonsula-

ret. D. udførte i disse år et stort altruistisk arbejde for de fattige udvandrere. Han advarede flere gange de danske myndigheder mod at sende forbrydere og fattiglemmer til USA, en trafik som navnlig Københavns politidirektør drev i udstrakt grad. D. var en overgang medlem af metodisternes internationale missionsråd. Han gav meget store pengebeløb til kirkens arbejde i Danmark, finansierede således opførelsen af Skt. Jakobs kirke i Odense (mindeplade for D. i kirken) og af metodistkirken i Rigersgade i København. R. DM.

S. N. Gaarde i Hist. årsskr. for metodistkirken i Danm. I, 1932 3–13. Danske gesandter og gesandtskabs-personale indtil 1914, udg. E. Marquard, 1952 461. Kristian Hvidt: Flugten til Amerika, 1971 37.

Kristian Hvidt

Døllner, Sophus Magnus, 1803–62, gartner. * 25.11.1803 i Vallø, † 19.12.1862 på Gjorslev, begr. i Holtug. F: stiftsgartner på Vallø Carl Frederik D. (1769–1843) og Maria Hedvig Møller (ca. 1784–1830). ~ 17.6.1834 i Valløby med Anna Cathrine Nissen, døbt 10.10.1810 i Sorø, † 13.10.1871 på Frbg., d. af akademigartner Hans Ditlev N. (ca. 1771–1834) og Agathe Maria Reeberg (1778–1850).

Slægten D. der er en udpræget gartnerslægt har rummet en række medlemmer som har opnået ansættelse ved de største slotshaver og skabt sig gode navne. Stamfaderen var Jens Nikolaj D. der ca. 1698 indkaldtes til Danmark fra Sachsen af Frederik IV; i 2. generation var Henrik Anton D. (1716–94) gartner ved Charlottenlund slot, Carl Emilus D. (1749–91) gartner på Rosenborg og Carl Frederik D. (1702–65) ved Charlottenborg (efter faderen) samt senere ved Blågård, Nykøbing F., Jægersborg og Fredensborg slotshaver; i 3. generation Hans Nikolaj D. (1734–79) der døde som haveinspektør på Gottorp; i 4. Carl Frederik D. (1769–1843) der døde som stiftsgartner på Vallø; i 5. D. selv; i 6. Jens Ivert Nikolaj D. (1822–1910) der blev en særdeles anset gartner i Norge, og endelig i 7. generation handelsgartner Andreas Johan D. i Glostrup (1869–1933).

D. blev uddannet som gartner i Frederiksberg have, tog gartnereksamen 1825, og arbejdede i Botanisk have og i Marienborg have på Møn. Efter aflagt botanisk eksamen 1826 var han på studierejser i Tyskland og Holland og blev ved hjemkomsten gartnermedhjælper ved Sorø akademis have. 1834 blev han efter kongefamiliens tilskyndelse opsynsmand ved Søndermarken hvor han sammen med Rud. *Rothe udførte en lang række nyplantninger, og sammen udgav de en betænkning om havens drift. Mod forvent-

til landskabsgartner i denne stilling blev han sat på ventepengergartnerstillingen ved interesse kom til at ing af Gjorslev have sjældne træer.

gens nyheder 25.7.1933. lemsskr., Oslo 1931 36f. 1933 362f.

sen (Johannes Tholle)

1854–1935, politiker. øse sg., † 18.8.1935 i and Jens Hansen sdatte (1822–1902). jendom i Osager ved up, Kbh.s amt, med 31.7.1858 i Hjørring, d. af tømrer Morten en.

g del i den offentlige præget af den ældre ik, men Estrups for- liserede hans ansku- undtvigsk holdning, if venstre og valgtes nge-kredsen som han rindelig sluttede han o.1883 over til Viggo dmotivet bag D.s vir- tanden efter den fol- lse skulle deltage i g kulturelt ligestilles d var han i oppositi- men også til købstæ- te ham ind i andels- or Osager brugsfore- for Fællesforeningen nger fra 1885–89 da g idet han – forud for eningen til en central tilsluttede brugsfore- centrale ledelse. En n vakt da han under e talte for boykot af strømænd.

tyrer for Den Sjæl- kasse i Roskilde. Da ave en suppleant for ørte radikale venstre- A. *Alberti, men Al- a havde D. kritiseret andbygninger for ik- l bønderne. P. A. Al- Østifternes Brandfor-

sikring der fik støtte af Bondestandens Spare- kasse. D. blev 1888 formand for det nystiftede andelsmejeri Landmandslyst i Osager og udka- stede så ideen om at andelsmejerierne skulle slutte sig sammen om at eksportere smør til Eng- land og undgå mellemhandlere. Også denne idé greb P. A. Alberti og oprettede med støtte fra Bondestandens Sparekasse Danmarks Land- mænds Smørekspportforening. D. blev bestyrel- sesmedlem og smørsmager i foreningen. Han anede nok at Alberti mere søgte egen fordel end at gavne bønderne, og så prøvede han – forsoren som han kunne være – at ramme Alberti ved at sætte en falsk balance der viste underskud i smørekspportforeningen i omløb. Alberti fik ham efter en hårdhændet procedure idømt 4 × 5 da- ges fængsel på vand og brød for falsk. Dommen appelleredes, men sagen var trukket sådan i langdrag at D. ikke kunne nå deltagelse og op- stilling i valgkampen 1890. Hans gård brændte sommeren 1890, økonomiske vanskeligheder tår- nede sig op for ham og sidst på året 1891 rejste han til USA inden der var faldet dom i den ap- pellerede sag. Senere sluttede hans hustru og fire døtre sig til ham i North Dakota, hvor han var landarbejder. 1897 fik han med bopæl i Minne- sota amerikansk statsborgerskab og flyttede til Seattle hvor han drev kvægbrug, savværk og bygningsvirksomhed. Hans tidlige mistillid til Alberti bekræftedes ved afsløringen af Albertis bedragerier 1908. D. vendte dog aldrig tilbage til Danmark. Hans demokratiske holdning kom i USA til udtryk i pressedeletter om aktuelle spørgsmål. □ Karikatur af Alfred Schmidt, 1889 (Fr.borg).

Aftryk af forhorene i den Donnergaardske sag, udg. A. Alberti, 1890. – H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882. Fr. Skrubbeltang: Den sjællandske bondestands sparekas- se 1858–1958, 1959. Preben Dollerup: Brugsforeninger- ne 1866–1896, 1966. Morten Bredsdorff: Hans Gylden- kærne, en sjællandsk bonde, 1967.

Helge Larsen

Døssing, Thomas Marius, 1882–1947, bibliote- kar, diplomat. * 6.6.1882 i Hinge, Viborg amt, † 18.4.1947 i Moskva, urne på Søndermarks kgd., Frbg. F: gårdejer Anders Kristiansen D. (1841–1911) og Kirsten Marie Kristensen (1849–1913). ~1° 1.6.1909 på Frbg. (Solbjerg) med Maren Christine Alvilda Christensen, * 18.4.1879 på Frbg., † 10.7.1912 i Århus, d. af overbetjent Christian Nikolai C. (1846–1932) og Inger Jensine Petersen (1845–1929). ~2° 25.7.1913 i Kbh. (Frihavns) med Augusta Ruge, * 7.10.1885 i Frederikshavn, d. af assurandør

Vilhelm Adolf Ludvig R. (1857–1932) og Emilie Marie Frederikke Meyerholz (1857–1925).

Efter at være blevet student fra Viborg 1901 studerede D. teologi men tog ingen eksamen. 1906 blev han assistent ved Det kgl. bibliotek og to år senere underbibliotekar ved Statsbiblioteket i Århus hvor han rettede sin interesse mod folkebibliotekernes forhold. Han knyttedes da 1912 til Statens bogsamlingskomité der under A. S. *Steenberg forestod uddelingen af tilskud til folkebibliotekerne og var teknisk vejleder for dem. Ved sine fortrinlige evner som praktisk biblioteksmand og sin føling med det folkelige oplysningsarbejde kom D. i denne virksomhed til at spille en dominerende rolle. Han øvede afgørende indflydelse på forslaget til den første danske bibliotekslov 1920 og overtog naturligt det ved loven oprettede embede som biblioteksdirektør. På den øverste post inden for det danske folkebiblioteksvæsen førte han med smidig myndighed den revolutionerende lov ud i livet. Gennem mere end tyve år var han for folkebibliotekerne den ubestridte førstemand, bl. a. markerende sig i biblioteksdirektørens årsberetninger på Danm.s biblioteksforenings årsmøder. Han stod fast på de grundlæggende principper for folkebibliotekerne som kulturelle institutioner, og han forestod siden den rivende udvikling under hvilken statens tilskud til bibliotekerne mangedobledes. Hans levende sociale og pædagogiske interesser bidrog til kontakten med andre grene af folkeoplysningen inden for skoler og studiekredse. Han forestod udgivelsen af adskillige værker og påbegyndte sammen med Svend *Dahl udgivelsen af *Dansk Tidsskrift Index* og han grundlagde tidsskriftet *Bogens Verden* der fra 1920 blev Danm.s biblioteksforenings tidsskrift.

I den kulturelle og socialpolitiske debat ytrede D. sig ofte med stor skarphed, bl. a. i pjecen *Stene for Brød*, 1941. Han gjorde tidligt front mod fascismens og nazismens trusler. Efter besættelsen 1940 gik han som en af de første ind i modstandsarbejdet og arresteredes dec.1942 på tysk foranledning for senere ved dansk domstol at blive idømt fire måneders fængsel. Han fik efter løsladelsen ikke lov til at vende tilbage til sit embede.

For den nu 60-årige D. skulle livet imidlertid snart tage en helt ny retning. Da Sovjetunionen med hvilken Danmark under tysk tvang tre år tidligere havde afbrudt de diplomatiske forbindelser foråret 1944 indvilgede i at modtage en repræsentant for „det kæmpende Danmark“ fik frihedsrådet D. til at påtage sig missionen. Den 30.7. ankom han til Moskva efter en omstændelig rejse over Stockholm, London, Nordafrika,

Teheran og Baku. Store genvordigheder mødte ham. Det økonomiske grundlag for hans udsendelse var ikke på forhånd ordnet. Han var uden medarbejdere. Hans boligforhold var primitivt. I det krigsramte Moskva var det svært at skaffe de mest elementære fornødenheder. Kommunikationen hjemover var næsten håbløs ved sjældenhed og langsommelighed. Hans initiativer hæmmedes af lange sygdomsperioder. Allervorligst blev hans personlige moralsk-politiske dilemma. Han havde accepteret sin diplomatisk mission som repræsentant for „det kæmpende Danmark“, og det alene, ligesom Sovjetregeringen havde modtaget ham som sådan. Da de hjemme i væsentlige anliggender opnåedes en forståelse mellem frihedsrådet og de gamle politiske ledere misbilligedes det ikke blot af Sovjetregeringen men også af D. De to vigtigste spørgsmål han kom til at arbejde med – opnåelsen af sovjetisk tilslutning til en fælleserklæring fra de tre allierede stormagter om Danmark som allieret nation, og sovjetisk godkendelse af de af modstandsfolk og politikere forberedte samlingsregering – blev derfor ikke løst ved D.s formidling. Det ville de næppe heller være blevet hvis D. havde været mere „diplomatisk“. De sovjetiske anerkendelse kom først da den engelske fremrykning i Nordtyskland i den ellefte time havde sikret Danmarks befrielse vestfra, men for D. blev det politiske kompromis i Danmark en dyb skuffelse. Han blev en bitter mand. Dog fik D.s krigstids-mission en betydning i det omfang hans referater af de sovjetiske udtalelser under forhandlingerne om befrielsesregeringer påvirkede politikerne i retning af større imødekommede over for frihedsrådets krav.

Efter at normale diplomatiske forbindelser mellem Danmark og Sovjetunionen var genoprettede 1945, udnævntes D. til ordinær kgl. gesandt. Ved det første frie valg efter krigen efteråret 1945 stillede han op som folketingskandidat for det kommunistiske parti, dog uden at opnå valg. Efter lang sygdom døde han i Moskva foråret 1947. □Foto.

Interview i Gads da.mag. XXXII, 1938 519–26. – H. I Hansen i *Bogens verden* XIV, 1932 79f. Carl Thomsen sst. XIX, 1937 155–57. Robert L. Hansen sst. XXXIX 1947 53–57. Arne Kildal i *Bok og bibliotek* XIV, Osl 1947 179f. Samme i *Reol* II, 1963 34–47. Carl Thomsen i *Nord. tidsskr. for bok- og biblioteksvæsen* XXXIV Uppsala, 1947 147–50. *Frit Danmark* VI, 1947 23. Gret Linder: T. D., Lund 1954. Jorgen Hæstrup: *Hemmeli alliance I–II*, 1959. Erling Foss: *På eget ansvar* 1944–45, 1958. Mary Dau: *Dann. og Sovjetunionen 1944–45* 1969. Frode Jakobsen: *I Danm.s frihedsråd*, 1975. E. Allerslev Jensen: *Bibliotekscentralens forhist.*, 1979. Papirer i Rigsark.

Mogens Iversen/ Erik Seidenfjæde

Daa

Uradel. Navn og våben optræder tidligst i hertugdømmet Sønderjylland. To hertugelige råder Peder Daa og Palle Daa forekommer i 1350erne og er rimeligvis brødre. Fra dem – måske snarest fra Palle Daa nedstammer den især på Sjælland udbredte slægt. Den synes uddød i mandslinien 1712 med Gregers *D.

Danm.s adels årbog, 1890 165–89, med senere rettelser. Danm.s gamle personnavne II, 1949 187–90. Erik Ulsig: Danske adelsgodser i middelalderen, 1968 270.

Thelma Jexlev

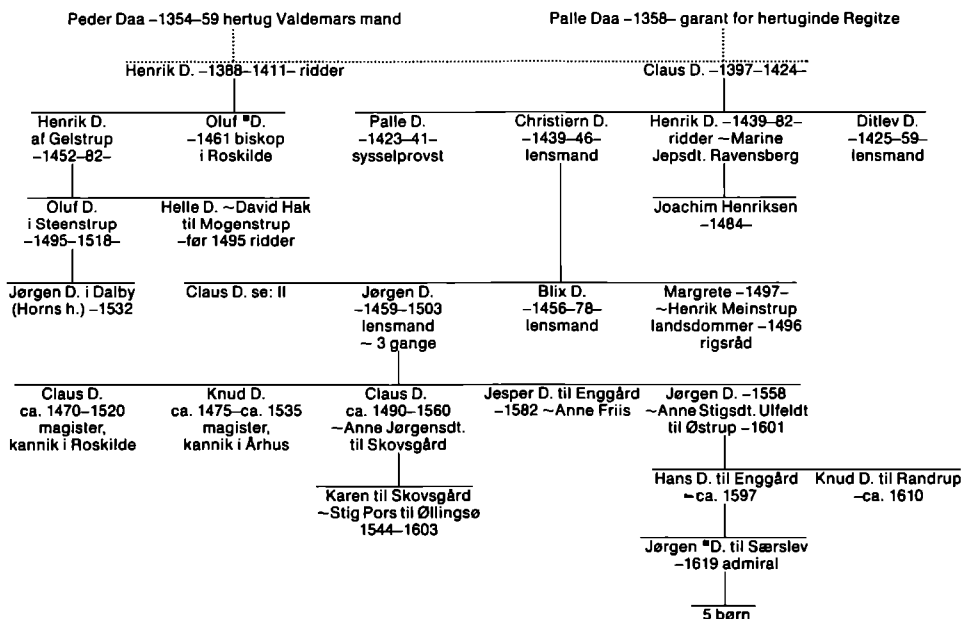
Daa, Claus, 1579–1641, rigsråd, rigsadmiral. * 10.8.1579 på Ravnstrup, † 30.3.1641 på Fraugdegård, begr. i Herlufmagle k. F: Oluf D. til Ravnstrup (1547–1600) og Dorte Henriksdatter Friis (1543–1618). ~ 1° 22.4.1604 i Århus med Dorte Henriksdatter Below, * 21.7.1588 på Spøttrup, † 9.12.1609 på Ravnstrup, d. af rigsråd Henrik *B. (1540–1606) og Lisbet Lauridsdatter Skram (1563–1600). ~ 2° 2.5.1613 i Viborg med Ingeborg Valdemarsdatter Parsberg, * 1592 på Bonderup, † 10.4.1641 på Fraugdegård, d. af Valdemar P. til Jernit og Bonderup (1557–1607) og Ide Jørgensdatter Lykke (1560–1618). – Far til Oluf *D. (1606–71) og Valdemar *D.

D. kom 1587 i Sorø skole. 1591 blev han sendt til udlandet hvor han bl.a. opholdt sig i Gent. 1593 immatrikuleredes han i Herborn, senere i Genova. Han var hjemme ved Christian IVs kroning

1596, men 1597 opholdt han sig i Basel, og 1598 var han i Speyer. 1600–03 var han hofsinde. 1609 blev han fænrisk ved den jyske rostjenestes røde fane. Han deltog i Kalmarkrigen og forfremmedes til ritmester. 1606–13 var han forlenet med Skivehus; 1614 fik han Trondhjemgaard som han 1620 ombyttede med Vestervig som 1624 atter ombyttedes med Dragsholm. 1625 blev han rigsråd, og 1626 var han krigskommissær ved hæren i Tyskland og udsending ved fredsmødet i Braunschweig, men rejste hjem august samme år på grund af sygdom. Han hørte til den kreds af rigsråder der indtog en skeptisk holdning til Christian IV som politisk og militær leder, og som 1628 gennemtrumfede at rigsrådet fik den absolutte kontrol med krigsfinansieringen. Alligevel blev han 1630 rigsadmiral og ledede aktionen mod Hamburg 1630. Christian IV var imidlertid utilfreds med D. og bebrejdede ham hans tøven og mangel på initiativ. 1631 sendtes han sammen med Frederik *Günther til Haag for på Christian IVs vegne at mægle mellem Generalstaterne og Spanien. Desuden skulle de forhandle med England om udbetaling af subsidier, men forhandlingerne førte ikke til noget. 1632 var D. udsending ved landdagen i Rendsborg, og han deltog i flere rettertingsrejser til Norge.

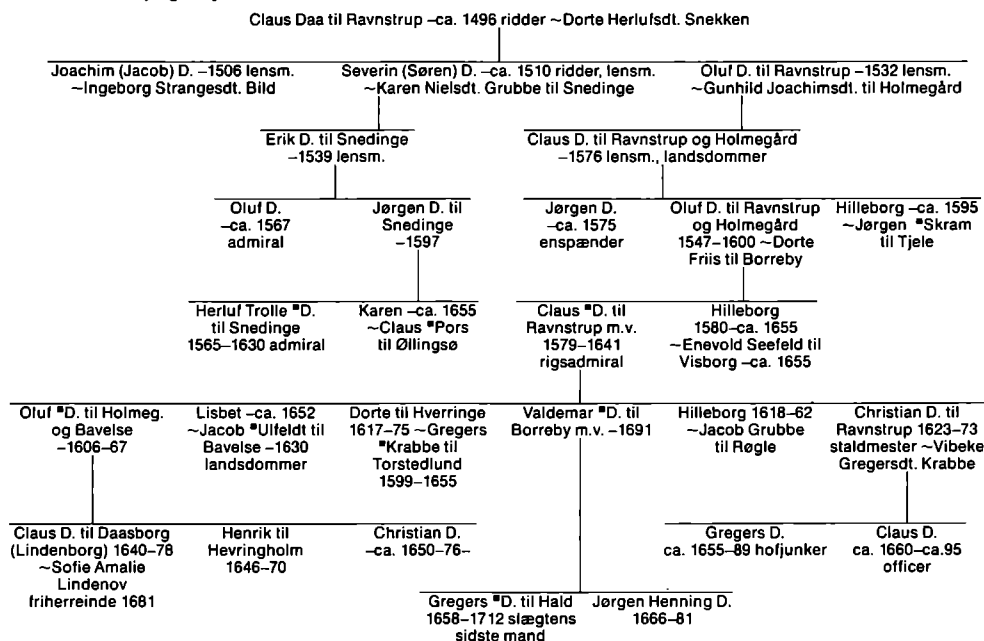
D. var formentlig en af hovedmændene bag oprettelsen af det såkaldte generalkrigskommissariat 1637, en institution hvorigennem rigsrådet sikrede sig kontrollen med den nyoprettede

Tavle I. Den ældre slægt

Daa, Claus

Table II. Den yngre sjællandske linie.

hvervede hær og med de overordentlige landeskatter. Selv blev han generalkommissær for Sjælland. 1640 var han atter admiral for flåden der på grund af det spændte forhold til Nederlandene gjordes kampklar. D. besad en betydelig og stadig ekspanderende godsrigdom. 1625 takseredes han til 2.722 tdr. hartkorn, men 1638 til ca. 3.600 tdr. Hans hovedbesiddelser lå på Sjælland hvor han bl.a. ejede Holmegård hvis nuværende hovedbygning han opførte 1635, Ravnstrup og Borreby. På Fyn ejede han Fraugdegård og i Jylland Bonderup. – Hv.R. 1633. □Malet på epitafium fra 1634 (Herlufmagle k.).

Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermodernes hist. i Kr. IVs tid I–II, 1883–88. – Danm.s adels årbog LXI, 1944 II 18. Hans Mikkelsen: Ligprædiken over C. D., 1641. J. A. Fridericia: Danm.s ydre politiske hist. I, 1876 (reprotryk 1972). H. D. Lind: Kong Kr.IV og hans mænd på Bremerholm, 1889 (reprotryk 1974) 45f.

Steffen Heiberg

Daa, Gregers, 1658–1712, officer. * 8.11.1658 på Borreby, † 20.12.1712 ved Gadebusch, begr. i Viborg domk. F: Valdemar *D. til Borreby (1616–91) og Else Kruse (1627–67). ~ 1694 med baronesse Marie Rüse til Rysensten, * ca. 1658, † 17.12.1712, begr. i Viborg domk. (~ 1° april 1675 med Poul Rantzau til Rodstenseje, 1648–75; ~ 2° 28.8.1678 med oberst, lensbaron

Christian Juel til Rysensten, 1651–91), d. af general, baron Henrik *Rüsensteen (1624–79) og Susanne Dobbengiesser (ca. 1628–78).

D. var først page og blev 1676 fænrisk efter 1675 at have opholdt sig i Helmstedt. Han blev fanget i slaget ved Lund, men udveksledes kort efter. 1679 blev han kar.premierløjtnant, men blev n.å. afskediget på grund af uheldig optræden over for en foresat. Taget til nåde blev han 1683 virkelig premierløjtnant og n.å. sat uden for nummer som kaptajn. Måske gik han derefter i udenlandsk tjeneste, men udnævntes 1688 til oberstløjtnant ved et dansk dragonregiment. Med dette var han 1692 i kejserlig sold i Ungarn og blev 1695 oberst. S.å. tog han sin afsked og købte 1703 Hald hvor han lod en ny hovedbygning opføre og en storstilet have i fransk stil anlægge. 1710 blev han generalmajor og faldt 1712 ved Gadebusch som slægtens sidste mand.

Danm.s adels årbog LXI, 1944 II 23. Militært repertorium V, 1839. Hist. saml. og studier II, ved H. F. Rørdam, 1896 191f. Saml. til jydsk hist. og top. 3.r.III. 1901–03 111–13 120f (Halds rimkrønike). Bidrag til den store nord. krigs hist. IV, udg. Generalstaben, 1910.

*Rockstroh**

Daa, Herluf Trolle, 1565–1630, admiral. Døbt 18.8.1565 i Bergen, † 7.2.1630 på Snedinge, begr. i Ørslev k. ved Skælskor. F: Jørgen D. til Snedinge (1532–98) og Kirsten Joakimsdatter Beck

1537–98). ~ 1° (trolovet) 8.3.1585 i Enckhuysen, lolland med Vinike Villumsdatter, † tidligst 602, d. af Gjertrud Janssen (~ 2° med Iserandt Claussen). Ægteskabet ophævet 1596. ~ 2° 13.1.1600 på Snedinge med Hilleborg 'oulsdatter Skinkel, * 1558 på Østrupgård, 27.8.1612 på Snedinge, d. af Poul S. til Egeskov og Østrupgård († 1565) og Ide Andersdatter Dresselberg († 1587). ~ 3° 24.9.1615 med Karen Jrubbe, * 19.9.1591 på Olstrup, † 1.2.1658 i Stoe Heddinge (~ 2° 1631 med Vincents Bille til 'oldbygd, * 1599), d. af Peder G. til Olstrup † 1614) og Karen Jørgensdatter Rud (1560–612).

På en udenlandsrejse trolovede D. sig i Holland ved en borgerlig pige som han kort efter forlod g siden søgte at blive kvit. Hun fulgte efter ham til Danmark og søgte at gøre sin ret gældende ved domstolene, og det lykkedes hende at vinde åde Frederik II og dronning Elisabeth af England for sin sag. Ægteskabet blev dømt ved magt ed det kgl. retterting 12.9.1586, men ophævet ved Roskilde kapitels dom 24.11.1596. D. førte i vrigt et omflakkende liv. 1590 var han i Spanien og 1594 kæmpede han mod tyrkerne. 1599 eltog han som skibshovedsmand i Christian Vs rejse til Nordkap. 1602–03 var han admiral or den flåde der førte prins Hans til Rusland, g også under Kalmarkrigen tjente han som admiral. 1601–03 var han lensmand på Island. Isendingene klagede over hans administration, g efter en kommissionsundersøgelse afskediges han og måtte betale en stor bode. 1625 takse-edes han til 288 tdr. hartkorn, men hans gods ar navnlig på grund af den store bode stærkt ørgældet. Ved hans død fragik arvingerne arv g gæld.

Kancelliets brevbøger 1584–1630, 1906–32. – Danm.s dels årbog LXI, 1944 II 17. A. Thiset i Hist.t. 6.r.I, 387–88 79–147. H. D. Lind: Kong Kr.IV og hans ænd på Bremerholm, 1889 (repro-udg. 1974) 158–61.

*Th. Topsøe-Jensen**

Daa, Jørgen, † 1619, admiral. † 1619, begr. i iamtøfte k. F: Hans D. til Enggård († tidligst 597) og Dorthe Vernerdsdatter Svale († 1587). -ca. 1605 med Magdalene Sorensdatter (Baben) fra Skåne, † senest 1619.

D. havde 1604 opholdt sig hos Tyge Brahes ørn i Bøhnen. Efter sin hjemkomst giftede han g og bosatte sig i Særslev i Skovby hrd. Ægte- cabet var ikke lykkeligt, hustruen fik det skuds-ål at hun „skikkede sig ilde“. 1607 fik han be-alling som skibshovedsmand og var s.å. på togt l Spanien. Under Kalmarkrigen var han 1611 dmiral på en eskadre der blokerede Elfsborg. lov.s.å. angreb han den svenske flåde og erob-

rede seks skibe hvorefter han vendte tilbage, men måtte på grund af isen gå til Kalundborg hvor eskadren overvintrede. N.å. blokerede han atter Elfsborg og bidrog til fæstningens overgi-velse. Som belønning for sin gode tjeneste forle- nedes han med Holbæk slot som han beholdt til sin død, men han vedblev dog at tjene til sos, sidste gang 1617 da han kommanderede den eskadre der førte kongen til Norge, og derefter „krydsede i Vestersøen“.

Kancelliets brevbøger 1603–1620, 1915–19. – Danm.s adels årbog LXI, 1944 II 28f. H. D. Lind: Kong Kr. IV og hans mænd på Bremerholm, 1889 (repro-udg. 1974) 169–72.

*Th. Topsøe-Jensen**

Daa, Oluf, † 1461, biskop. † 20.2.1461, begr. i Roskilde domk. F: ridder Henrik Daa og Helle Engelbrektsdatter Bydelsbak.

D. træffes første gang i kilderne 1420 da Sorøab-eden fik pavelig ordre til at overdrage „O.D. klerk af Roskilde stift, både på fædrene og mød- rene side af ædel byrd“, et kanonikat og præben- de ved domkirken. I de følgende år studerede D. i udlandet, således 1423 i Rostock. D.s embeds- karriere er et typisk eksempel på både den i sen- middelalderen stadigt øgede tendens til at opho- be ellers uforenelige embeder og den skærpede kompetencestrid mellem kapitler, kongemagt og pavemagt om besættelsen af de højere gejstlige embeder. Både 1431 da kapitlet i Lund havde skaffet ham et kanonikat der, og 1432 da det gjaldt provstiet i Roskilde som blev ledigt ved bispeskiftet kom D. til kort ved de påfølgende processer i Rom. Senere opnåede han begge disse embeder. Fra 1432 da han benævnes kgl. ka- pellan, og til vi første gang møder ham som provst 1439 er der tavst om ham. I 1440erne va- retager han en række sager som repræsentant for kapitlet der enstemmigt valgte ham til efterfølger for biskoppen Jens Pedersen (Jernskæg) som do- de 1448. Den netop tiltrådte Christian I kunne endnu ikke øve nogen indflydelse hvilket han se- nere forsøgte med vekslende held, og D. indtog straks sin plads i rigsrådet som electus. Men den pavelige stadfæstelse udeblev, i stedet kasseredes det kanonisk korrekte valg, og D. måtte finde sig i at modtage embedet ved pavelig provision mod en ekstra ydelse af servispeng. Hermed var en ny æra begyndt. Fremover måtte alle danske bis- per modtage deres embede ved pavelig provisio- n – ofte efter kgl. indstilling. Det lykkedes D. at slippe ud af sin gæld til kurien i løbet af et års tid, han lagde i det hele taget betydelige admini- strative og økonomiske evner for dagen i sin godt tiårige bispetid. Hans aktivitetsniveau i 1450erne både i rigsrådet, bispestolens og egne

Daa, Oluf

sager er så højt at man forbavses, hans fremrykkede alder taget i betragtning.

D. fik omgående Christian I til at stadfæste Roskildebispernes gamle privilegier 23.3.1449 og opnåede året efter et kgl. værnebrev for sig selv og kapitlet. S.å. deltog D. i Halmstad-forhandlingerne med svenskerne, men koncentrerede sig i øvrigt om indenrigspolitikken. Han træffes som relator på en række kongebreve, var oftest tilstede ved kammermesterens regnskabsafregninger og deltog i mange retterting. 1459 pådømte D. striden mellem kongen og biskop Jens af Århus til kongens fordel og bistod denne med forberedelserne til stiftelsen af Helligtrekongers kapel ved Roskilde domkirke, dette er dog i højere grad efterfølgeren Oluf Mortensens *Badens værk. Selv var D. på bispestolens vegne indviklet i en række stridigheder, først angående det rügiske len Strey, senere gjaldt det møllerrettighederne i Almstofte, og endelig kom han i strid med sin ærkedegn om den gejstlige jurisdiktion. Her sejrede D. ikke ubetinget, men opnåede et pavebrev til fastlæggelse af den gejstlige jurisdiktion. Over for nonneklostrene hævdede D. sin myndighed, men var samtidig en omsorgsfuld foresat. Han deltog i tidens klosterreformer ved at reformere det benediktinske Skovkloster. Ved mageskifter skaffede D. bispestolen hele godskomplekser som Skullerupholm og (Brødre-)Svenstrup til gengæld for strøgods, bl.a. fjerntliggende jysk gods. Han hævdede sine fæstebønders rettigheder over for kronens embedsmænd og forbedrede kårene for domkirkens lavere gejstlighed ved gaver til vikarsamfundet. Sit private gods skænkede han til indstiftelse af et alter for de 12 apostle, mens hans bror og søster skænkede gods til afholdelse af årtider ved Skt. Vilhelms alter.

Kilder. Danske mag. III, 1747 225–29. Diplomatarium Christianni I, udg. Hans Knudsen, 1856. Repertorium diplomaticum, udg. Kr. Erslev III–IV, 1906–12. Sst. 2.r.1, 1928; VIII–IX, 1936–39. Acta pontificum Danica, udg. Alfr. Krarup og J. Lindbæk II–III, 1907–08; VII, 1943.

Lit. Johs Lindbæk: Pavernes forhold til Danm., 1907. Danm.s kirker, Kbh.s amt III, 1951 1623–24. J. O. Arnhung: De hellige tre kongers kapel, 1965. Samme: Roskilde domkapitels hist. II, 1970.

Thelma Jexlev

Daa, Oluf, 1606–71, landkommissær, rentemester. * 11.11.1606 på Spøttrup, † 1671. F: rigsadmiral Claus *D. (1579–1641) og Dorthe Below (1588–1609). ~ 22.5.1636 med Anne Brahe, døbt 27.6.1619 på Mattrup, begr. 16.8.1648 i Næstved, d. af godsejer Tyge *B. (1593–1640) og Birgitte Brock (1601–39). – Halvbror til Valdemar *D.

D. kom 1616 i Sorø skole og studerede siden Leiden (1623) og Padua (1630). Han var hofsidde 1630–31 og 1633–35. D. fik aldrig len, men blev 1645 kommandant på Møn og 1646 landkommissær på Sjælland. 1648–51 var han rentemester. Efter faderen arvede han Holmegård som en part i Borreby på Sjælland. Hans hustru brødte ham Mattrup i Jylland samt Vedtofte på Fyn. Mattrup bortskiftede han 1646 til sin søstersø Corfitz Ulfeldt († 1690) mod Bavelse på Sjælland som han videresolgte n.å. til en anden Corfitz *Ulfeldt, nemlig rigshofmesteren. 1664 understøttede han Holmegård til kronen mod i stedet at få Hevringholm. D. var aktiv i den menige adelsopposition mod både rigsråd og kongemagt fra 1630erne. Hans valg til sjællandsk landkommissær 1646 sammen med Christen (Albrensen) *Skeel gav ham en fremskudt position inde for oppositionen. I den sjællandske landbevægelse hvor landkommissærerne indførte afskrifter af politisk væsentlige dokumenter anførte han 1648 (ikke 1638 som det ellers altid anføres) som sin personlige påstand at ingen adelig ved flertal beslutning af standen kunne forpligtes til at betale kontributioner han ikke personligt havde samtykket i. D. hørte dog næppe til de toneangivende blandt landkommissærerne hvis politiske mål snarere formuleredes af personligheder som Christen Skeel, Gunde *Rosenkrantz og Nie *Krabbe. Hans indsats som landkommissær har næppe heller tilfredsstillet hans standsfæller, denne retning tyder i alt fald det forhold at han trods sin position som landkommissær ved adelsvalg af kandidater til de ledige rådspladser 1648 kun fik 34 stemmer mod fx Christen Skeel 107 og ikke engang var blandt de 30 kandidater med flest stemmer. Derimod havde D. et nært forhold til rigshofmesteren Corfitz Ulfeldt som han synes at have været en slags økonomisk klient for, og det var utvivlsomt Ulfeldts indflydelse der juli 1648 skaffede ham embedet som rentemester. I betragtning af den fortvivlede finansielle situation var det en meget vanskelig position. Fra D.s tid som rentemester stammer den såkaldte *Oluf Daas tegnelsesbog*, nærmest en slagmemorialbog for rentemesteren der for størst part er ført af D. selv. Den indeholder diver beregninger over rigets indtægter og udgifter over skattegrundlaget m.m. og er en meget vigtig kilde til tidens økonomiske og finansielle historie.

Efter Ulfeldts fald nedlagde D. sit rentemesterembede og svigtede som den eneste af de tre rentemestere ikke denne. Til gengæld mistænkt han dels på baggrund heraf og dels på grund sit økonomiske klientforhold til den faldne stand for delagtighed i dennes forskellige trans-

oner. 1652 rejste han til Stralsund og besøgte Ulfeldt og rejste derfra til Hamburg hvorfra de ærke udtalelser han havde fremsat om den uret er var overgået Ulfeldt indberettes til Frederik III. Hans handlinger fik rentemester Peder Vibe til at karakterisere ham som „ilde forvaret hovedet“. Over for Frederik III forsvarede han sig i højtravende vendinger der viser den samme derliggående opfattelse af det aristokratiske friedsbegreb som han også havde givet udtryk for som landkommissær. 1654 var han atter hjemme, men rejste n.å. til Hamburg. Han indstævnes for rigsrådet, men mødte ikke, og dommen gik ham imod. Forholdet til Ulfeldt kølnedes og efterhånden; navnlig bebrejdede D. denne : han ikke havde sørget for at også han fik amnesti ved Roskildefreden. Senere vendte D. hjem den at det nærmere tidspunkt og omstændighederne er kendt. Hans økonomiske forhold var efterhånden meget dårlige. Der blev gjort indrørsler i hans gods, og hans sønner hvis udenlandsrejser havde kostet ham mange penge fik ved en højesteretsdom 1667 Hverringholm udlagt som mødrearv. Dog skulle han have frit ophold på gården så længe han levede, men denne idømmelse faldt bort da gården solgtes kort efter. D. protesterede, men en ny højesteretsdom 1668 stadfæstede salget. Ved hans død tre år senere fragik arvingerne arv og gæld. □ Et lille mal. fra 1620erne forestiller muligvis D. (Fr. borg).

anm.s adels årbog LXI, 1944 II 19f. F. Richardt og T. Becker: Prospector af da. herregårde IV, 1850 3f. Danske slotte og herregårde II, red. Arthur G. Hassø, 143 14of. Jens Engberg: Dansk finanshist., 1972. E. adewig Petersen: Fra domænestat til skattestat, 1974.

Steffen Heiberg

aa, Valdemar, 1616–91, adelsmand, alkymist. 15.5.1616 i Trondhjem, † 5.2.1691 i Viborg, begr. i domk. sst. F: rigsadmiral Claus *D. 579–1641) og Ingeborg Parsberg (1592–1641). 1645 i Kbh. med Else Kruse, * 6.7.1627, 19.9.1667 på Borreby, begr. i Magleby k., d. af sørgen K. til Ryumgård († 1666) og Beate Jo-

kumsdatter Bülow (1606–57). – Far til Gregers *D. Halvbror til Oluf *D. (1606–71).

D. var 1636 i Leiden, og 1604–44 var han hofjunker, 1644 blev han løjtnant ved ritmester Mogens *Arenfeldts kompagni, 1655 ritmester; han deltog i krigen 1657–60 og skal ved svenskernes indrykning i Holsten være flygtet med en sko og en støvle på. Han arvede 1641 efter faderen Bonderup (Lerchenfeld) og ved broderen Jørgens død 1652 Borreby sammen med broderen Christian. Gården deltes således at D. fik hovedbygningen hvortil han byggede en ny ladegård, og Christian fik en to lofter høj bygning i borggården, forsynet med tårn og spir. D. der var meget ærekær („storhjertet“) skønt han kun var „af liden Natur“ lod broderens tårn nedrive under hans fraværelse. Efter krigen 1657–60 kom han i store pengevanskeligheder; måtte pantsætte sine gårde, og til sidst voksede gælden ham over hovedet; han mistede Bonderup ved indførsel 1677 og Borreby 1681, og skønt den nye ejer af Borreby, Ove *Ramel, tilbød ham at bo der sin livstid „som en Ven og Broder“ var han dog endnu så „storhjertet“ at han med stav i hånd og et alkymistisk glas ved barmen vandrede til et hus i Smidstrup (Egeslevmagle S.) som han havde lejet for sommeren. Efter samtidige udsagn skal han have ødt sine midler på guldmageri, og der fortælles at han den sidste tid boede på Borreby under så kummerlige forhold at han ikke ejede brændsel og derfor i flere uger om vinteren lå i seng med sine kemikalier der ikke kunne tåle kulde. Han skal have fældet godsets store egeskove. Fra Smidstrup flyttede han 1682 til Viborg og levede sine sidste år af nogle tiender han fæstede af kronen. Af hans tretten børn synes kun sønnen Gregers og fire døtre at have overlevet ham. □ Maleri 1629 (Fr.borg), identiteten omtvistelig. Mal. af V. Rosenstand, 1863, af D. og hans døtre.

Danm.s adels årbog LXI, 1944 II 20. C. Testrup i Saml. til jydsk hist. og top. II, 1868–69 6. Henry Petersen i Danske saml. 2.r.V, 1876–77 69–73. Aug. Fjelstrup: Guldmagere i Danm., 1906 46–100. C. Klitgaard i Pers. hist. t. 5.r.IV, 1907 268–82.

*C. Klitgaard**

E

Ebbe, biskop i Århus 1215–24.

E., som blev biskop 1215, er vistnok identisk med den Århus-kannik E. der nævnes i et brev af 1203. I så fald har han været medlem af domkapitlet såvel i Peder *Vognsens som i Skjalm Vognsens bispetid. Han fulgte i forgængernes spor idet han skaffede kirken fornødne midler, fortsatte opførelsen af den store katedral og udvidede domkapitlet ved at stifte to præbender. Da ærkebiskop Anders *Sunesen på grund af sygdom ville trække sig tilbage bød paven E. tilige med bispnen af Børglum at ordne sagen (1222). Selv var E. to år efter næsten blind og meget skrøbelig og måtte nedlægge sit embede.

Scriptores rerum Danicarum, udg. J. Langebek VI, 1786 396 404 406–08. Bullarium Danicum, udg. Alfr. Krarup, 1932–32 148 164.

*Ellen Jørgensen**

Ebbell, Just se Ebel, Just.

Ebbesen, Niels, † 1340, jysk væbner. Slægtskabsforhold ukendte.

Baggrunden for E.s virksomhed fra april til november 1340 er det herredømme grev *Gerhard III af Holsten besad over Vestdanmark. Den 11.2.1340 havde greven påtvunget sin søstersøn hertug Valdemar af Sønderjylland et landbytte således at hertugen skulle have Nørrejylland i pant mens han selv overtog Sønderjylland. Rimeligvis for at gennemføre denne ordning drog grev Gerhard snart efter ind i Nørrejylland med en hær om hvis enorme størrelse rygterne gik. I denne spændte situation blev greven dræbt efter at have lagt sig ind i Randers med en del af sin styrke. Jyske Krønike fortæller med sympati at en jysk væbner ved navn N.E. natten til den 1.4. trængte over broen ind i byen med 47 ledsagere. De stak byen i brand, trængte dristigt ind i det hus hvor greven sov, og fældede ham og nogle andre på trods af at grevens hær på 4000 mand lå i byen. Grevens folk optog forfølgelsen, men i kamp med dem trak E. sig igen tilbage over Randers bro med et tab på kun én mand. Om samme begivenhed fortæller den Lybske krønike at en dansk styrke på 60 mand ved nattetid slap ind i byen, udgav sig for nattevagter og tog ophold i et stenhus. De gik siden op og myrdede greven der knap var blevet rask efter sygdom, og

lige efter at han havde læst tidebønner. Grever kapellan og tre svende myrdedes sammen med ham, mens en fornem mand fra Westfalen blev slået ihjel da han tilkaldt af larmen kom ud på gaden. Derpå lykkedes det danskerne at komme bort uden tab. I begge de to beretninger er optrædet net foregået om natten og som en fuldstændig overraskelse, men mens den danske kilde skildrer begivenheden som et heltegerning, beretter den tyske kilde om et utiltalende mord på en from og syg mand der ikke havde mulighed for at forsvare sig.

Dette drab er ofte i Danmark blevet opfattet som afslutning på landets nationale fornærelse og E. er blevet hyldet som landets befrier, men det er ikke let at dømme om hans motiv. E. kan have dræbt „den kullede greve“ af had til fremmedherredømmet, men private motiver kan ikke udelukkes. Samtidige pålidelige kilder løser ikke problemet. Alliancen 1351 mellem den jyske adel og de holstenske grever indebar at E.s frænder eller venner ydede 500 mark lybsk i mandebød for drabet på grev Gerhard. Formidlerne i denne aftale var en af den jyske adels ledende skikkelser, Stig Andersen, og det kan godt tænkes som et tegn på en forbindelse mellem denne og E. af politisk eller slægtsmæssig karakter. Man kan næppe heraf med sikkerhed slutte at E. 1340 har handlet som eksponent for en gruppe med et bestemt politisk eller nationalt formål for øje, men det fremgår af Spandautraktaten (se nedenfor) at flere personer 1340 gøres ansvarlige for drabet. Det er ligeledes vanskeligt, for ikke at sige umuligt, at afgøre hvilken virkning dette drab fik. Grev Gerhards rettigheder i Danmark overtoges efter hans død uden videre af hans sønner, Henrik og Klaus, der i Spandau den 22.4. kom til en politisk forståelse med Valdemar. Atterdag som dermed sikredes kongemagten i Danmark. I traktaten tog Valdemar afstand fra mordet: „Fremdeles skal vi ingenlunde retslig forsvare dem, som har myrdet grev Gerhard, og vi skal være deres fjende og fjende af alle den som retsligt forsvare dem“. Der ses heller ikke siden noget samarbejde mellem E. og kongen. Mens Valdemar i Lübeck i maj måned traf en ny aftale med de unge grever og hertug Valdemar om ordningen af forholdene i Nørrejylland og på Fyn, kæmpedes der i Nø

Jylland under E.s ledelse. I begyndelsen af maj ræbtes ved Skern å mange tyskere der var i ærd med at bygge en borg. Hen på efteråret bejrede E. Skanderborg, men besætningen til-aldte hjælp fra holstenerne på Fyn, og da den- e hjælp nærmede sig gjorde de belejrede ud-ald. Kampen stod den 2.11. og kostede blandt range andre E. og to af hans brødre livet.

Ivad der her er anført bygger mest på Jyske og ybske Krønike, og stort mere kan man ikke vie med blot nogenlunde sikkerhed. Historikerne ar forgæves forsøgt at fastlægge E.s hjemegn og lægtskabsforbindelser. Det er med støtte i delsdamers slægtebøger og to tingsvidner af /endsyssel sysselting 1343 og 1347 hævdet at an skulle have boet nord for Limfjorden og til-ørt den slægt der senere kaldte sig Strangesen. In anden forklaring vil fæste lid til præsteindbe-etningen fra 1600-tallet hvori det hedder: Gamle bønder siger efter deris forfedris sagn, tt udj Saubro herret paa en gaard udj Riis lig-endis i Foulby sogn, som kaldis Hoffgaard, kulle haffve boet Niels Jepsøn, som ihjelslog ;reffve Gert udj Randers (hvorom i kempeviser-ie) ...". Også folkevisen henviser hertil: „Niels Ebbeson han tren til sin hest, til Norinssris mon-le han ride“. Disse oplysninger kombineres med o breve udstedt på Åbo sysselting og Viborg andsting 1337 og 1338 hvori nævnes en N.E. i orbindelse med godsforhold i Åbo syssel. Der an imidlertid ikke drages slutninger fra navnet ordi det var almindeligt i samtiden og forveks-inger derfor mulige, og de sene traditioner i lægtebøger og sagn er for usikre at bygge på. På amme måde må den skønne folkevisen om E. an-ages at være en stor digters frie gengivelse af et istorisk emne. □Historiemal. af Ernst Meyer idst. 1814, D. C. Blunck, 1827, P. Raadsig, 1836 St. mus.), tegn. af L. Frølich 1853–54, mal. af Niels Simonsen, 1855 (Randers mus.), Carl bloch, 1868 (Glorup). Statuette af V. Bissen, 870, af E. F. Ring, 1875 (Randers mus., Odense yss mus.), statue af samme rejst 1882 (Randers). historiema. af H. J. Hammer, 1882, af A. Slott-øller 1893–94 (Randers mus.), K. Hansen Rei-trup 1906, 1907 (Ålborg mus.), mindre gentagel-e (Fr.borg), endvidere af Danqvart Dreyer, F. A. Schepelern og Jacob Brandt. Litografier ef-er tegn. af E. Lehmann og F. C. Klæstrup, træ-nit efter K. Gamborg. Tegn. af Constantin Han-en. – Mindesten af Wiedewelt, 1782, ved Jæ-erspris, på Nørreris voldsted med årstallet 945, men sat længe før, uvist hvornår, samt et ors, tegnet af L. Hasselriis, i Skanderborg 1878.

Danm.s adels årbog V. 1888 (m. tilføjelser i senere ind). Chr. Olsen: Efterretn. om N.E., 1839. C. Palu-an-Müller: Er oprettelsen af et hædersminde for N.E.

tilrådelig? 1839. T. A. Becker i Danske mag. 3.r.V, 1857 86–88. Sv. Grundtvig: Danm.s gamle folkeviser III, 1862. A. D. Jørgensen: Bidrag til Nordens hist., 1871. A. Thiset i Hist. t. 5.r.V, 1885 443–74 og 6.r.II, 1890 644–65. A. D. Jørgensen sst. 6.r.III, 1891 58–126. Johs. Steenstrup: Vore folkeviser, 1891. Kr. Erslev i Hist. t. 6.r.VI, 1896 417–37. M. H. Rosenørn: Greve Gert og N.E. I–II, 1873–1901. Sofus Larsen: N.E.s vise, 1908. Erik Arup i Årbøger for nord. oldkyndighed 3.r.XVI, 1926 21–42. Danm.s fornviser II, ved Ernst v. d. Recke, 1928. Hans Ellekilde i Årbøger udg. af hist. samf. for Århus stift XXXIII, 1940 56–77 (optr. i forf.s Danske folkeminder, 1961 98–114). Ejler Haugsted i Fra Ran-ders amt XXXIX, 1945 129–44. Kjeld Winding i Dan-mark V, 1945 245–50.

Esben Albrechtsen

Ebbesen, Sune, † 1186, begr. i Sorø klosterkirke. F: Ebbe, Skjalm Hvides søn, og Rachanild. ~ Cæcilia.

E. fulgte en tid Svend Grathe, men brød med ham og sluttede sig til Valdemar (I.). Han blev snart en af de mænd der stod kongen nærmest; hans ord blev hørt ved rådslagning, han ledsage-de Valdemar til Døle til mødet med kejser Fre-derik og deltog år efter år i kampene i Vendland. Da Absalon blev ærkebisp gav han sin fætter E. ligesom andre af sine frænder ombud og styre i Skåne, men skåningerne krævede de sjællandske hovedsmænd fjernet og rejste sig i oprør mod ærkebispen og kongen. Efter Valdemars død stod E. sammen med Absalon og Esbern ved den unge kong Knuds side da den tyske kejser krævede lenshyldest, og afslag blev givet. Såle-des skildrer Saxo E.s virke. En anden samtidig, abbed *Vilhelm, karakteriserer ham med bibel-ord som „en besindig Mand“, „mægtig i Ger-ning og Ord“. – E.s forældre havde rejst en kirke af træ i Bjernede; han og hans hustru byggede af kamp og tegl en mærkelig rundkirke der vistnok har tjent bygherren og hans familie som gårdkir-ke. Da han døde gav han så meget som loven hjemlede, nemlig en halv hovedlod til Sorø klo-ster; det var jord af næsten 35 mark guldværdi, en bemærkelsesværdig gave der røber hans store rigdom. At han kunne sende to sønner, Anders som blev ærkebiskop og Peder der blev bisp i Roskilde, på lange studierejser vidner i samme retning. Foruden Anders og Peder havde han sønnerne Ebbe og Lars, der faldt ved Lena, Jo-hannes, Torbern og Jacob samt en datter.

Scriptores rerum Danicarum IV, 1776 468 470 474f 541. VI, 1786 49. Annales Danici, udg. Ellen Jørgensen, 1920 139. Diplomatarium Danicum I.r.III.2, 1977 516–20. – Archaeologia XLVI, London 1881 246. Poul Nør-lund i Festskr. til Kr. Erslev, 1927 146 163–70.

*Ellen Jørgensen**

Ebel (Ebell), Just, 1620–1700, officer. * 1620 i Odense, † 5.3.1700 i Skælskør, begr. sst. F: Au-

Ebel, Just

gustinus E., livvagtsskars og livvagtmester hos Christian IV, senere kaptajn for Fynske kompagni under Jyske regiment. Moderen skal have været datterdatter af Oluf **Bager** (ca. 1521–1602) i Odense. ~ Anna Burchardsdatter Steinberg.

E. blev 1638 student fra Odense, studerede 1640 i Leiden, immatrikuleredes 1641 i Oxford, og deltog dernæst i tredivårsrigens sidste periode. 1648–55 deltog han i kampene mellem Cromwell og kongemagten, men blev sidstnævnte år kaptajn for landkompagniet på Møn og kommandant i Stege. Da Møn 1658–59 blev angrebet af svenskerne var E. i Kbh. og deltog i forsvaret. Efter krigen var han en kort tid oberstløjtnant kommandant over fodfolket på Bornholm og blev afskediget 1662. 1670 blev han kompagnichef ved fynske regiment, 1675 major og midlertidig kommandant i Nyborg, senere i Korsør. Han var imidlertid blevet mere forretningsmand end soldat og blev anklaget for at misbruge sin stilling til at berige sig på bøndersoldaternes bekostning. Han fik afsked inden krigens slutning. 1681 fik han nyt afskedspatent og en pension og da denne 1690 blev inddraget fik han i stedet en gård på Sjælland og titel af krigskommissær. □ Epitafium i Skælskør k. (forsvundet).

K. C. Rockstroh i Vort Forsvar 22.3., 5. og 19.4.1908.

*Rockstroh**

Ebell (Æbel, Abell), **David**, † ca. 1576, musiker. Herkomst ukendt.

E. beklædte overordnede stillinger i det kgl. kapel under Christian III og Frederik II. 1551 var han organist i kantoret, og fra denne periode skriver sig tre seksstemmige kompositioner som findes opbevaret i kantoriets nodebøger: *In dulci júbilo*, *Laudate*-fuga og en fuga uden titel. Af særlig interesse er *In dulci júbilo* der er formet som kanon i de to overstemmer, støttet af de øvrige stemmer, en teknik der havde været kendt i lange tider, men som gennem de nederlandske skoler på ny var blevet mode. 1555 valgtes E. til organist ved Mariekirken i Lübeck, hvorfra han tog sin afsked 1572 da han atter blev indkaldt til det danske hof for ved kapellets reorganisation at overtage embedet som hoforganist efter Arnold de **Fine** der forfremmedes til kapelmester, og tillige for at rekruttere og forestå kapellets blæserkorps. Hans virksomhed i denne nye stilling varede kun nogle få år; i okt. 1576 blev hans embede og bolig overdraget andre, og formodentlig er han død henimod dette tidspunkt.

Angul Hammerich: Dansk musikhist. indtil ca. 1700, 1921 121f 131. Julius Foss i Årbog for musik 1923, 1924 24–40. N. Schjørring: Musikkens hist. i Danm. I, 1977

133. Musik fra Chr. III's tid, 1978 = Dania sonans IV 58.

*Erik Abrahamsen**

v. **Eberstein, Ernst Albrecht**, 1605–76, officer. * 6.6.1605 på Gehofen ved Merseburg, † 9.6.1676 på Neuhaus ved Harzgerode, begr. på Gehofen. F: Wolf Dietrich v. E. til Gehofen m.m., af den oberlausitzske gren (1575–1627) og Elisabeth v. Lauterbach (1583–1664). ~ 1° jan. 1633 i Rothwesten med Anna Maria v. Kahlenberg, * ca. 1589, † 2.4.1637 i lejren ved Torgau, d. af amtmand Burchard v. K. i Hessenkassel og Frein Johanne v. Eltz. ~ 2° 6.5.1638 i Minden med Otilia Elisabeth v. Ditfurth, * 19.11.1618, † 25.7.1675 på Neuhaus, d. af drost Anton v. D. i Schaumburg og Katharina v. Haxthausen.

Fra sin tidlige ungdom og som udpræget parti-gænger deltog v. E. i tredivårsrigen, først som page hos Frederik af Pfalz i Bøhmen 1620, dernæst under Mansfeld og Tilly, senere under Gustaf Adolf og dennes generaler og var under Torstensson 1642 steget til generalmajor, 1648 under kejseren til feltmarskalløjtnant. Da Frederik III vinteren 1657–58 skulle skabe en ny overkommando til krigens fortsættelse, tog han v.E. og Hans **Schack** i sin tjeneste, og sidst i nov. 1657 udnævntes v.E. til feltmarskal og påtog sig opstillingen af et regiment. Nyttår 1658 fik han overbefalingen over samtlige tropper på den sjællandske øgruppe og blev ligesom Schack medlem af det nyoprettede krigskollegium. Under den kortvarige fredsperiode 1658 fik v.E. kommandoen i hertugdømmerne. Straks efter fredsbruddet påtog han sig hvervning af et rytter- og et infanteriregiment og samlede et lille korps, hvormed han 1659 opererede sammen med de kejserlige m.fl. hjælpetropper og fik overkommandoen på halvøen efter kurfyrsten af Brandenburg. Efter at v.E. og Schack i Kiel havde truffet aftale om samarbejde, og v.E. havde afgivet en del rytteri til Schack, kastede denne 31.10. sit korps i land ved Kerteminde, og 4.11. førte v.E. sit korps over Lille Bælt. 11.11. forenedes de to korps i Odense, og efter skarpe stridigheder enedes de to feltmarskaller om skiftevis, en dag ad gangen, at føre avantgarden. v.E. var ganske vist ældst i grad, men Schack havde kongens tilsagn om kun at skulle stå under denne. Den ildfulde v.E. ville straks marchere mod fjenden, mens den sindige Schack ville give tropperne nogen hvile først. Schack gav dog efter, og 12.11. rykkede slæren mod Nyborg, v.E.s korps forrest. 14.11. slog de to generaler i fællesskab fjenden fuldstændig og resterne overgav sig næste dag. Der fortælles en hel del om det slette forhold mellem de to chefer under slaget. De

holdt sig ganske vist på afstand af hinanden men deres samvirken var upåklagelig denne dag. Til rådslagninger med de kommanderende admiraler den næste dag mødte v.E. men Schack var forhindret så yderligere aktioner måtte opgives, hvorefter v.E. førte sit korps tilbage til Holsten. Da Schack senere blev fanget af svenskerne var det påtænkt at v.E. skulle have overkommandoen i Kbh. men det strandede på stærk modstand af Ahlefeldterne, og v. E. forblev i Glückstadt. Efter at han gentagne gange havde forlangt sin afsked, lykkedes det ham omsider at komme til at stå direkte under kongen, uafhængig af krigskollegiet og dettes præses, Schack. Maj 1665 bevilgede kongen v. E.s afskedsansøgning, hvorefter han drog til sit hjemland, Kursachsen, hvor han blev generalfeltmarskal. – v. E. var ikke alene en overordentlig erfaren kriger og dygtig fører, men også en human, velvillig foresat, en udpræget retsindigt og fornemt tænkende kavalier der i dansk tjeneste hurtigt og fuldstændigt var gået op i sine pligter mod konge og land. Men i fredstjenesten, ved skrivebordet, var han stædig, påståelig og vidtløftig. – Bl.R. 1663. □To stik af D. Mannassar, det ene efter E. Widmann.

Kriegsberichte des kgl. dänischen General-Feldmarschalls E.A.v.E., udg. L. F. v. Eberstein, 2. udg. Berlin 1891. – Louis F. v. Eberstein: Beschreibung der Kriegsthaten des General-Feldmarschalls E.A.v.E., 2. udg. Berlin 1892. J. A. Fridericia: Adelsvældens sidste dage, 1894 (fot. optr. 1969) 297 448f. K. C. Rockstroh i Svendborg amt. Årsskr. II, 1909 3–66. Samme: Udvikl. af den nationale hær i Danm. I, 1909. Mindeskr. om stormen på Kbh., ved L. F. la Cour, s.å. 63. Fr. Ahlefeldt Laurvig: Storkansleren I, 1934 217–24 232f 237f. Aage Fasmer Blomberg: Fyns vilkår under svenskene 1657–60, 1973. F. Askgaard: Kampen om Østersøen, 1974.

*Rockstroh**

Eberstein, Ludvig Albertsen, † 1328, marsk. Begr. i Viborg. F: grev Albert E. († 1289) og Mariane. ~ Else Pedersdatter, † tidligst 1333.

E. stammede på fædrene side fra en nordtysk greveslægt hvoraf en linie var indvandret til Danmark på Valdemar Sejrs tid; hans tipoldefar angives at have været gift med en søster til dronning Sofie. Hverken E. eller hans brødre vides at have ført faderens grevetitel eller det tyske slægtsnavn. E. nævnes første gang 1313 da han medbesegler forliget i Nyborg. To år efter var han kongens kammermester, og i påfølgende kort tid blev han en af den forgældede kong Erik (VI)s mest fremtrædende kreditorer; 1318 fik han al kronens rente i Skåne med samtlige købstæder, mønten i Lund og Skanør samtlet, samt Helsingborg slot i pant. Som marsk ledede han 1319 Bornholms og Hammershus' erobring

fra kongens avindsmand ærkebisp Esger *Juul hvorved han pådrog sig kirkens band medens kongen gav ham øen i forlening.

E. synes at have stået på god fod med kong Erik, men hans forhold til Eriks bror Christoffer forværedes snart efter dennes tronbestigelse (1320), uagtet E. havde været en af hovedmændene for dennes valg til konge. E. fik vel Bleking og Lister i pant for nogle penge kong Erik skyldte en af hans slægtninge; men allerede 1321 måtte han afstå Bornholm der gaves tilbage til ærkebisp. Da kongen to år efter vilkårlig fratog en del stormænd betydelige pantelen, for E.s vedkommende alle hans forleninger undtagen Bleking, brød de helt med kongen og sluttede sig til det af den forrige drost Niels Ulufsen *Bild og hertug Knud *Porse ledede oprørsparti der mere eller mindre åbenlyst støttedes af den sønderjyske hertug Erik og af ærkebisp Esger. Den sidste løste ham af band og gjorde ham til hovedsmand på Hammershus hvor han og hans brødre snart blev belejrede af en kongelig hær under den af kongen nylig udnævnte marsk Peder *Vendelbo. Efter et hårdnakket forsvar måtte E. omsider af mangel på levnedsmidler overgive sig, men opnåede dog forlig med kongen på tålelige vilkår. Forliget blev dog næppe overholdt fra kongens side, og 1326 benyttede E. sammen med sin frænde drosten Lavrents Jonsen sig af striden mellem kong Christoffer og den holstenske grev Gerhard om formyndereskabet for den mindreårige hertug Valdemar af Sønderjylland til at opsigte kongen huldskab og troskab efter 30.3. at have sluttet forbund med greven i Sønderborg. Oprøret kronedes med held; allerede i juni valgtes den unge hertug til konge på Viborg ting; E. tog sammen med Knud Porse Christoffers ældste søn Erik til fange, og Christoffer selv flygtede til Mecklenburg. E. deltog i den nye konges hylingsrejse rundt i riget og var til stede på danehoffet i Nyborg hvor grev Gerhard forlenedes med Sønderjylland; selv sikrede han sig som løn for sin andel i sejren at få Almind og Jelling systemer i forlening med byerne Kolding og Ribe samt Malt og Gern herreder og Viborg landsting. Til vederlag for N.Asbo hrd., der overdroges Knud Porse fik E. endvidere gods i Thy og Mors samt Skive by og Hjern og Hindborg herreder; desuden udnævntes han på ny til marsk og fik sine pantelände i Øst-Danmark tilbage. Men allerede 1328, kort efter 29.5. døde E. og dermed mistede den mindreårige kong Valdemar (IV) en af sin tronens kraftigste støtter. E. efterlod sig enke og et par umyndige børn. Enken søgte at holde sammen på hans vidtstrakte besiddelser ved bl.a. at søge støtte hos grev Johan af Holsten til hvem hun afstod Helsingborg slot. 1333 fik hun af den

Eberstein, Ludvig Albertsen

svenske kong Magnus stadfæstelse på sin pantebesiddelse af Bleking og Lister.

Danm.s adels årbog IX, 1892. A. Hofmeister i Monatsblätter der Gesellsch. für pommersche Gesch. und Altertumskunde LI, Stettin 1937 17–28 (slægten E.). Ingvor M. Andersson: Erik Menved och Venden, Lund 1954. Allan Mohlin: Kristoffer II af Danm. I–II, Lund 1960. Jan Kanstrup i Hist. t. 12.r.VI, 1972–73 1–20. Kai Hørby: Status regni Dacie, 1977.

*Jørgen Olrik**

Ebisch, Friedrich, se Ehbisch, Friedrich.

Ebstrup, Erik, 1897–1972, overbibliotekar. * 13.4.1897 i Kbh. (Helligåndsk.), † 1.9.1972 i Helsingør, urne på Solbjerg kgd., Kbh. F: forretningsfører Carl Gudman E. (1861–1927) og Margrethe Lindeburg (1874–1964). ~ 24.4.1923 i Bandholm med Elisabeth Hansen, * 23.3.1893 i Bandholm, d. af førstelærer Georg Christian H. (1861–1944) og Christine Lund (1867–1934).

Efter studentereksamen 1915 fra Frederiksberg gymnasium studerede E. teologi, men blev hurtigt optaget af folkebiblioteksarbejdet. Efter uddannelse i Københavns kommunebiblioteker tog han bibliotekareksamen 1923 og blev umiddelbart efter overbibliotekar ved biblioteket for Haderslev by og amt. Han gennemførte her en forbedring af bibliotekets lokaleforhold, men hans faglige hovedindsats blev ideen om den såkaldte fællesbogsamling, i hvilken alle sognebibliotekerne i centralbiblioteksområdet gik ind i et samarbejde om forbedring af biblioteksbetjeningen i landområderne. 1932 holdt E. foredrag om disse ideer på Danmarks biblioteksforenings årsmøde hvor han fremhævede bogbilens betydning i kontaktarbejdet så de dengang mange små sognebiblioteker kunne komme ud af isolationen. Mange centralbiblioteker gik derefter i gang med bogbilsarbejde. 1937 skrev E. i Festskrift til Biblioteksdirektor Th. *Døssing (Danske Folkebiblioteker. Arbejdets Opgaver og Vilkaar) en artikel om biblioteksmuligheder på landet hvor det økonomiske samarbejde ved en effektivt udnyttelse af de samlede pengemidler understreges. Dette arbejde, hvor flere centralbiblioteker var sammen om den nødvendige bogbil, gennemførtes trods besættelsestidens vanskeligheder. 1938 blev E. overbibliotekar ved Kolding centralbibliotek, og her videreudvikledes hans idé i et bibliotek for Kolding opland hvor alle sognebiblioteker sammensluttedes i ét bibliotek med filialer i de enkelte kommuner. I Kolding fik E. også lejlighed til at udfolde sine evner for lokalplanlægning idet man 1939 kunne indvie en stor biblioteksbygning hvis indretning han i høj grad kom til at sætte sit præg på. 1942 skrev

han en bog om *Kolding bibliotek 1857–1942*. 1946 redigerede han s.m. K. Baagø *Kolding under besættelsen 9. april 1940–5. maj 1945*. E. sad i bestyrelsen for den faglige bibliotekarforening og deltog livligt i de faglige samvær. 1949 måtte han af helbredshensyn søge afsked fra sin lederstilling, men var dog bl.a. 1958–67 på Frederiksberg kommunebiblioteker hvor han sammen med Sven Houmøller udgav *Frederiksbergbilleder*, 1963. Lokalhistorien dyrkede han som medredaktør af Vejle amts årbog 1943–49 og som redaktør af Vejby-Tibirke årbog 1967–68. Vore dages kommunale biblioteksvæsen har løst en række af de problemer som E. rejste på en anden måde, men grundtanken at land og by skulle have samme betjeningsmuligheder står fast. □Foto.

Mogens Iversen

Eckardt, Johan Christian Frederik, 1823–99, landmand. * 3.7.1823 i Helsingør (Olai), † 15.1.1899 på Ørumgård, Bjerre hrd., begr. i Ørum. F: købmand Christian Frederik E. (1771–1837) og Marie Vilhelmine Johnsen (1790–1860). ~ 7.7.1852 i Hornum med Jensine Caroline Hansen, * 4.5.1828 i Stovby, † 1.4.1908 på Ørumgård, d. af proprietær Jørgen H. til Neder-Roden, senere Borchsminde (1801–82) og Christiane Bay (1801–82).

Opvokset i et stort, velhavende købmandshus i den driftige handelsby kom E. tidligt i forbindelse med mange forskellige mennesker. Han kom i Borgerdydskolen i Kbh. hvor han bl.a. havde Søren *Kierkegaard som lærer. 1841 blev han student og valgte jura til studium; han tog levende del i tidens rige studenterliv, optaget af politik, frihedsideer, skandinavisme m.m. og var med på studentertogene til Lund 1842, Uppsala 1843 og Kristiania 1851. Da han ikke følte sig fristet til at gå embedsvejen under enevælden opgav han studierne og lærte landvæsen på Ødemark ved Sorø og Hofmangave på Fyn. Han meldte sig frivilligt til hæren 1848 og udnævntes til løjtnant 1849, men blev snart angrebet af en langvarig sygdom så han dec. 1849 fik sin afsked fra krigstjenesten. 1850 foretog han en større rekreations- og studierejse omkring i Europa og plejede samtidig sine kunstneriske interesser ved flittigt besøg i udlandets kunstsamlinger. 1851 købte han Ørumgård mellem Horsens og Vejle. Dens tilliggende var 150 ha ager og eng samt 70 ha skov. Jorderne var ved overtagelsen i mangelfuld kultur, men under E.s ledelse blev Ørumgård i flere henseender en mønstergård; han var den første i Jylland som indførte dræning 1852. I brug af redskaber og maskiner stod han på høj-

: med sin tid: hans praktiske dampanlæg (omtalt i Ugeskrift for Landmænd, 1872) vakte opmærksomhed, han dannede en fortrinlig besætning af rødt malkekvæg der ofte tog 1. præmie, fremstillede udmærkede, ofte præmierede ejerprodukter; han gav beredvillig plads til søg for at klare spørgsmål der var fremme i tiden. Begavet med kunstsans skabte han sig en tydelig samling af skulptur, malerier, raderinger og kobberstik. Han tog megen del i det offentlige liv og fik en række tillidsposter. 1852–68 var han medlem af Ørum-Daugård sogneråd, de sidste år som formand. 1858 blev han landvænskommissær, 1865 medlem af Vejle amtsråd. 1856–58 og 1861–64 var han medlem af folketinget for Bjerrekredsens som konservativ, stillede sig på ny 1881 og 1887. 1855 blev han beskikket som formand for kommissionen til jagttretens afsnig, 1857 for hoveriets afskaffelse, 1865 for rnb Janetaksationsvæsenet; han var forligsmægler i tyendesager, medlem af landhusholdningslaskabets bestyrelsesråd 1872–99, repræsentant i orsens bank. 1852 indtrådte han i bestyrelsen for Vejle amts landboforening og blev 1864 formand; her udfoldede han en betydelig virksomhed, og det skyldtes ham at den første udstilling af landbrugsmaskiner her i landet blev afholdt i 1859. 1872 var han med til at stifte foreningen af landboforeninger; han var medlem af bestyrelsen 1872–75 og 1878–79, næstformand 1872–74, medlem af stambogsudvalget 1875–77, blev æresmedlem 1898. E. var virksom for oprettelsen af alderdomsforsørgelseskassen for Vejle amt, for husflidssagen, oprettelse af landbrugsskole, studierejser for landsbyhåndværkere og var en række andre samfundsnyttige, humane og nationale formål. Han holdt ofte foredrag i foreninger og skrev adskillige artikler i Tidsskrift for andøkonomi og Ugeskrift for Landmænd. – tatsråd 1882. – R. 1866. DM. 1892. □ Træsnit 1881. Foto.

E.: Mit fangenskab i 1864, 1889. – H. Rosendal i indbrugsskolebl., 1881 225–27 229–31. Landmands-ade, 1899 51f. Ugeskr. for landmænd, s.å. 28f. – Breve H. Gyllenhaal i Uppsala univ. bibl.

Anton Christensen*

ckardt, Josephine Hortensia Nancy Adelaide, 1839–1906, skuespiller. * 24.11.1839 i Kbh. (Jærn.), † 12.4.1906 sst., begr. sst. (Ass.). F: underofficer, senere politibetjent Peder Lauritz horberg (1805–65) og Ane Cathrine Borup (1807–92). ~ 17.6.1863 i Kbh. (Slotsk.) med skuespiller ved Det kgl. teater, cand.phil. Lauritz ndreas E., * 12.1.1829 i Helsingør (Olai), 7.9.1889 i Kbh. (Holmens), bror til C. *E. Ægskabet opløst.

E. anvendtes hyppigt i balletterne på Det kgl. teater i hvis danseskole hun fra 1848 fik undervisning af Georg *Brodersen, og 2. juledag 1851 indledtes hendes 50-årige kunstnerliv, idet hendes stemme da lød første gang på scenen som et af børnene i *Julestuen*. Teatret trængte til en seriøs elskerinde der kunne overtage nogle af Johanne Luise *Heibergs yngre roller, og da E. 3.2.1861 havde sin egentlige debut som Kirstine i C. *Hauchs drama *Tycho Brahes Ungdom* byggede direktionen på hendes statue-skønne ydre, den slanke skikkelse med de lette bevægelser, gangen der altid bevarede karakteren af en svanes sejlen, og ansigtets linierne træk og mandelformede øjne. Debuten var begyndelsen til et galleri af blonde, granvoksne møer, overlegne borgfrøkener og stolte dronninger, fx Oehenschlägers Signe, Valborg, Sophie, dronning Margareta og Thora, J. L. *Heibergs Agnete, Bjørnsons Maria Stuart, Schillers dronning Elisabeth, Shakespeares lady Macbeth, som hun fremstillede korrekt med evne til at bære dragterne ulasteligt, men uden lidenskab. Men inden for efterromantikken skuespil fandt hun to opgaver, til hvilke hendes navn vil vedblive at være knyttet: Abigael i *Ambrosius*, 1878, den overmodige adelsfrøken med de beherskede følelser, og titelrollen i *Fulvia*, 1881, hvis vestalske skønhed og marmorhvide uberorthed hun fuldkommen rådede over. Vejledt af Frederik *Høedt havde E. dog forinden fundet sit egentlige område der førte til hendes kunstneriske gennembrud som den kokette Fru de Léry i Mussets *En Kaprice*, 1865. Denne figur blev grundtypen for en lang række raillerende kvinder såvel fra de europæiske storbyer som fra det københavnske bourgeoisie. Hun udviklede sin evne med vittig balance mellem dyd og flirt som Lady Teazle i *Bagtælsens Skole*, Rosina i *Barberen i Sevilla*, Elmire i *Tartuffe*, Celimène i *Misanthropen* og Lucretia i Holbergs *Den Vægelsindede*. I sine sidste teaterår vandt E. en stor sejr som tragedienne, idet fru Borkman i *John Gabriel Borkman*, 1897, udløste en sum af bitterhed hun gennem årene havde samlet. Det magede, furede ansigt, de korslagte arme og det ubøjelig hårde i stemmen samlede sig til et gribende billede af forstenet alvor og tilbagetrængt lidenskab. 1.6.1901 tog hun afsked som Henrik Hertz' *Ninon*, men var dog senere gæst på Folketeatret da hun som hertuginde i *Hvor man keder sig* fremførte sin unge niece, Agnes Thorberg-Sommer (senere Wieth) der debuterede i Suzannes rolle. Her optrådte E. sidste gang 16.12.1904.

E. hørte ikke til dansk skuespillkunsts store, men hun var en af dem der gav nationalteatret stil. Christian IXs yndlingskuespiller var damen på

Eckardt, Josephine

scenen som ingen anden efter hendes tid, fornem og vittig, uangribelig i al sin færd. – F.M.I. 1900. □ Træsnit af H. P. Hansen, 1886, efter foto fra ca. 1863. Træsnit 1866. Litografi af C. J. Allers, 1867. Træsnit 1870 og af R. Neergaard, 1871, kopieret i flere træsnit. Mal. af H. C. Jensen ca. 1875. Træsnit af H. C. Olsen, 1877, af H. P. Hansen 1881 og 1882, af R. Brend'Amour, 1885 og flere 1881–86. Tegn. af F. Henningsen. Mal. af E. Lehmann (Teatermus.). Buste af Jørgen Larsen, 1908, efter foto. Buste af Elna Borch (Det kgl. teater).

J. E.: Brudstykker af en livsgerning i Juleroser, 1906. – Herman Bang: Kritiske studier og udkast, 1880 126–42. Edv. Brandes i Politiken 1.6.1901. Rob. Neiiendam: Det kgl. teaters hist. I–V, 1921–30.

*Robert Neiiendam**

Eckardt, Margrethe Henriette, 1862–1948, talepædagog. * 9.8.1862 i Kbh. (Helligg.), † 25. 10.1948 i Fåborg, begr. i Svendborg. F: marine-maler Christian Frederik Emil E. (1832–1914) og Sophie Marie Magdalene Bless (1833–89). Ugift. Efter privatlærerindeksamen fra N. Zahles skole 1879 og almindelig lærereksamen sst. 1891 var E. 1892–95 knyttet til Th. Langs skole og forskoleseminarium i Silkeborg hvorefter hun 1897–1916 virkede ved Kbh.s skolevæsen. Under ophold i udlandet studerede hun stemmedannelse og blev uddannet hos rektor Scharff i Flensborg (1907–08), og Eduard Engel i Dresden (1910–12). Sidstnævnte år stiftede hun Selskabet til udbredelse af professor Engels stemmedannelseslære. Da Statens institut for talledende 1916 blev udskilt fra Døveinstituttet som selvstændigt blev hun forstander for dette nye institut, en gerning hun varetog med nidkærhed til sin afgang 1929.

Sv. Cedergreen Bech

Eckersberg, Christoffer Wilhelm, 1783–1853, maler. * 2.1.1783 i Blåkrug, Varnæs sg., Nord-slesvig, † 22.7.1853 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Ass.). F: snedker, maler Henrik Vilhelm E. (1755–1817, ~ 2° 1793 med Kirstine Jürgensdatter, 1763–1859) og Ingeborg Asmusdatter Nissen (1751–92). ~ 1° 1.7.1810 i Kbh. (Garn.) med Christine Rebekka Hyssing (Hissing), * 30.9. 1783 i Kbh. (Petri), † tidligst 1852, d. af tømrersvend Conrad Frederik Vilhelm H. (~ 2° 1793 med Anna Margrethe Schwarz) og Louise Frederikke Falck (ca. 1756–92); ægteskabet opløst 1816. ~ 2° 8.2.1817 i Kbh. (Frue) med Julie Elisabeth Cathrine Juel, * 23.11.1791 sst. (Garn.), † 19.4.1827 sst. (Garn.), d. af maleren Jens J. (1745–1802) og Rosine Dørschel (1771–1831).

~ 3° 7.5.1828 i Kbh. (Frue) med Susanne Henriette Emilie Juel, * 27.8.1793 sst. (Garn.). † 30.12.1840 sst. (Garn.), søster til 2. hustru.

Da E. var i syvårsalderen flyttede faderen fra Blåkrug til Blans som også ligger ved Als fjord her blev drengens kærlighed til søen, skibe og sejladts vakt. På udflugter med bedstefaderen der var skovfoged så han malerier og kobberstik på herregårdene og i kirker: „og hvad jeg syntes godt om søgte jeg at efterligne, når jeg kom hjem“. Efter sin konfirmation kom E. i lære hos maleren Jes Jessen i Åbenrå, en ikke helt ubetydelig portrætmaler der desuden har produceret altertavler men i væsentlig grad ernærede sig som håndværker. Fra ham kom E. efter tre år forløb til Flensborg hos maleren Johan Jacob Jessen som 1803 til støtte for en indsamling der skulle sætte E. i stand til at rejse til Kbh. gav en kraftig anbefaling for den unge kunstner; han havde i de forløbne tre år „sich unverkennbar Kenntnisse gesamlet, die er mit der ihm eigen thümlichen Anstrengung, auf der Königliche Academie der Künste in Copenhagen, zu ver vollkommen beabsichtigt ...“. 22.5.1803 kom E. til Kbh. Man finder ham på kunstakademiet 2.1.1804 indskrevet i 2. fritegningskole, og 2. s.å. avancerede han til modelskolen. Mens han løbet af 1805 opnåede både den mindre og den store sølvmedalje og den mindre guldmedalje (sidstnævnte for kompositionen *Paulus, som rejses færdiggør sig for Agrippa, Berenice og Festus* havde det – vistnok på grund af Nicolai *Abildgaards modstand – lange udsigter med at opnå den store guldmedalje der var betingelse for at opnå en længere udenlandsrejse. Imidlertid måtte E. skaffe sig til det daglige udkomme. Han arbejdede som håndværker, men fik en lejlighed til at udfolde sine evner i et kunstnerisk plan.

Blandt sikre arbejder af ham fra denne tid kan foruden studier af skibe nævnes forskellige portrætter, blandt hvilke det anseeligste er gruppen af *kammerherre Sobøtkers børn*, 1806. S.å. malte han en serie billeder fra Sanderumgårds have på bestilling af ejeren gehejmeråd Johan *Bülow. Han forsynede kobberstikkeren M. Truslev, O. O. Bagge, G. L. *Lahde og J. *Clemens med forbilleder til stik af aktuel eller moraliserende art og havde i dette arbejde en nær fælle i tegneren og kobberstikkeren H. F. Senn, en schweizisk kunstner der 1804 var kommet til Kbh.; de afholdt 1808 sammen en udstilling i Thotts palæ af danske nationaldragter; en tilfredsstillende sondring mellem de to kammeraters arbejder er endnu ikke givet. Det betød afgørende vendepunkt i E.s liv da han kort efter Abildgaards død af akademiet fik tilkendt de

ore guldmedalje for *Jacobs sønner ved faderens ødsleje*. Thi skønt det hører til de ringeste af hans arbejder fra disse år løftede det ham ud af de hjemlige små forhold. Da det ville være noget, den det hertil knyttede stipendium kunne tilde E., bekostede den kunstinteresserede kammerjunker T. C. Bruun Neergaard hans rejse til Paris hvorhen de drog i fællesskab. E. forlod København 3.7.1810 og benyttede tiden mens han på Gjordenæsholm ventede på sin „rejsepatron“ til at udføre fortrinlige tuschtegninger: små landskaber med en yndefuld staffage mellem kraftige træer. Ruten sydpå – der gav E. anledning til mange tegninger og enkelte malerier – var lagt gennem Harzen og langs med Rhinen, så de ikke levede Paris før 9.10.1810.

Det første år i Paris gik med at kopiere på Louvre (Frans Is Madonna af Rafael), med at male i fællesskab med nogle tyske kunstnere og med udflugter til „de skjøne Egne her i nærheden af min Ven Müller (J. P. Møller) for at tegne landskab“. 4.9.1811 blev E. af Bruun Neergaard introduceret hos tidens førende maler, J. L. David, og fem dage senere begyndte han at arbejde i den elev i dennes atelier. Nu blev det muligt for ham at fæstne sin personlighed. Davids indflydelse spores kraftigt i malerierne fra denne tid, og i E.s breve har man en fortrinlig kommentar dertil. I Davids undervisning var grundtrækket et direkte naturstudium. E. skriver 22.6.1812 til hjemmens: „I Hr. Davids Atelier males der intet andet end Acter efter Modellen for at øve sig i tegning og Colorit, en Ting som virkelig er det første og Vesenligste af alt, men dermed allene kan man endnu ikke gjøre et Malerie“. Samværet med læreren og kammeraterne i atelieret har han fortalt videre til en fastsættelse af kunstnernes mål. Det kan ikke overraske at man i brev af 18.11.1811 til O. O. Bagge finder David betegnet „Patriarch af den nye franske Skole som er anset for al Fordom og Moder“, men det er af interesse at se E. prise „hans Iver for at opmuntre og fremskynde hans Elever, og den Oprigtighed hvormed han meddeler alt“. Det svarer også Davids opfattelse når man i brev til J. F. Clemens af 12.10.1812 læser: „Antikerne er og iver det første man har, ved dem lærer man at ende det sande skjøne ...“. I andre breve er N. Poussin indgående omtalt, og en figur af A. Carova på Salonen 1813 nævnes med begejstring. En stærk følelse af at være vidne til en renaissance i kunsten må have behersket E. i Paris. Takket være Davids indflydelse tager E.s arbejde i disse år et kraftigt opsving. Modelbilleder som *Etude af fruentimmer*, 1812 og portrættet af modellen i profil, 1813 har en præcision som fortsat skulle være et kendetegn for E.s kunst; som et ud-

slag af den stærke interesse for antik skulptur gør den plastiske form sig stærkt gældende; koloristisk går tendensen i retning af Davids syn på lokalfarven, hvor hver enkelt farveflade hæver sig suverænt inden for sit område, uden formidlende overgangstoner, således at der vel kan tales om en samklang af farver, men ikke om en sammensmeltning. I koloristisk henseende opnåede E. senere en mere afklaret virkning. Andre kompositioner fra denne tid har et antikt emne, men er antagelig valgt mindre for antikens skyld end for den anledning de gav til at frugtbar gøre modelstudiet. Således Hirschsprungs museums *Trende spartanske drenge som øve sig i bueskydning* der tilmed bærer den uforblommende undertitel i udstillings-kataloget *Etude efter naturen*, således også kunstmuseets *Etude af tvende hyrder, den ældre forklarer noget for den yngre*. Studierne førte til det egentlige „historiemaleri“ hvor *Hagar og Ismael i ørkenen* er fra det sidste år i Paris (Nivågård). I arkitekturbilleder og landskaber fra Paris-tiden ser man at E.s interesse for perspektivet der senere skulle udvikle sig til noget af en mani er vågnet. Der var brugbare motiver både i selve byen (kunstmuseets *Udsigt ved Pont Royal fra Quai de Voltaire i Paris*, 1812) og i omegnen (kunstmuseets *Udsigt fra Meudon slot nær St. Cloud*, 1813); ifølge brev til Bagge 1812 var egnen ved St. Cloud det eneste i Paris' omegn E. virkelig brød sig om.

Da nu akademiets instruks ikke tillod E. at forblive længere i Paris, måtte han 5.6.1813 begive sig til Rom hvor han ankom 3.7. Han opsøgte straks Bertel Thorvaldsen der fik ham anbragt hos sin værtinde, Signora Buti. Nu modnes de impulser som arbejdet i atelieret, studiet på samlinger og udstillinger og samværet med kammerater havde bragt i Paris, men de suppleredes også ved ny befrugtende påvirkning og indtryk. De første arbejder under opholdet i Rom må opfattes i konsekvens af læretiden hos David: *Alkyone ved stranden*, 1813 (kunstmuseet) viser en i relief komponeret figur; *Hektors afsked med Andromache*, 1813 (Thorvaldsens museum) er ligeledes et antikt motiv, og det ses på en klassisk arkitekturbaggrund, så doktrinær som nogen klassicist kunne ønske. Den storladne modelstudie *En sovende kvinde i antik dragt*, 1813 (Thorvaldsens museum) må også nævnes her. Det er et fragment af et billede *Halcyones drøm* som solgtes på E.s dødsboauktion 1853. Snart tager studierne i marken den overvejende plads i E.s arbejde. Han maler arkitektur-studier og bybilleder, og det blev især ad denne vej han fandt frem til personligt udtryk. Disse billeder der perspektivisk stærkt gennemarbejdede idet bygninger og pla-

ner forskyder sig langt mere kompliceret eller tegner sig ganske anderledes imponant end i arbejderne fra Paris. 1814 udtrykker E. sin begejstring for Roms arkitektur i brev til J. P. Møller: „Især af Arkitektur er her en utrolig Mængde der gør sig glimrende naar det bliver tegnet; de elendigste Huse har noget saa skønt og elegant i Formen; det flade Tag, de store Murflader og smaa Vinduer; og Skønheden forhøjes tit ved herlige Trægrupper; især er de antikke Ruiner mærkværdige“.

Kredsen af tyske „nazarenere“ som Thorvaldsen i nogen grad støttede ved køb virkede nærmest latterlig i E.s øjne, han gik ikke ind på deres ideer, men lagde sin egen bane med mærkværdig sikkerhed. Som eksempler på E.s fortrinlige italienske vedutter kan anføres tre billeder i kunstmuseet: *Parti i villa Borgheses have*, 1814, *Udsigt gennem tre af de nordvestlige buer i amphiteatrets 3die stokværk*, 1815 og *Marmortrappen som fører op til kirken Sa. Maria in Araceli, tilhøjre opgangen til Capitolium*. Sidstnævnte har – som den vidtløftige titel antyder – et i perspektivisk henseende meget righoldigt motiv og viser hvordan E. ikke blot havde evne til illuderende gengivelse af rummet, men tillige talte til fornemmelsen ved sin sikre sans for rumlig balance; koloristisk står denne studie særlig højt. Det har været en lettelse for E. i arbejdet på disse billeder at han var kommet i besiddelse af „at farveskrin til at bære med vasketrug“; han kunne nu ikke blot tegne, men også male studier på stedet i det fri: atelierarbejdet var begrænset til en mere detaljeret gennemgang af billedet samt tilføjelse af figurer. De italienske prospekter som E. gentog efter sin hjemkomst kan langt fra måle sig med de på stedet påbegyndte eller fuldførte arbejder. På bestilling af M. L. Nathanson malede han i Rom desuden en stor figurrig komposition *Moses lader Det røde Hav træde tilbage etc.* som 1826 købtes af Den kgl. malerisamling. Samværet med Thorvaldsen foranledigede at E. 1814 malede det portræt som viser den berømte kunstner i San Luca-akademiets embedsdragt, og i baggrunden ses et stykke af Alexander-frisen; E. skænkede dette sit hovedværk til kunstakademiet i hvis samling det findes. Det er – ved siden af Thorvaldsens selvportrætter – så langt den betydeligste skildring af den store kunstner. Fra 1815 er det kvindeportræt i Den hirschsprungske samling der antoges at forestille Thorvaldsens kæreste Anna Maria født Magnani, men som forestiller en romersk professionel model Maddalena. E. bidrager til den lange kæde af danske kunstneres italienske folkelivsskildringer med figurbilleder som den objektive og lodige karakteristik af *En romersk tigger*, 1815 (Thorvaldsens

museum) og *Andagterskirken i Rom*, 1813. 5. 1816 tiltrådte E kom til Kbh. 2. 8. Hanning om en karriere skuffet selv om de kår. Efter at være emne for et recept *dad*, og som resultats strengelser med de okt. 1817 enstemm akademiet. Vejen 1818 valgtes han til skolen. Han havde hustru, og med hør Charlottenborg. I si række sin i økonom riode. Lige hjemko portrætter at male. er dobbeltportræt ; Hedvig Lovenskiold ter (statens museum nende rent i farven, men; den lange rejs se; kun barnets lidt portrættet en enkel Vægtige arbejder e seums portrætter fra købmand Schmidt c hustruens portræt g hyggeligt borgerlig y dende med strikkete anskueligt, akkurat : s.å., det Nathanso museum); også her ret om det væsentlig lad. Den reliefmæs den dybtgående virk 1820 malede han M døtre. Den ene står sidder og ses i profi store papegøjebur; kun sjældent. E. hav portrætmalers; selve trættene af ham. Fre senborg) var i arbej studier til det fra større og mindre pc egenhændige af E Men allerede sidst i bestillingerne at tag næsten ganske. E. t maler“; efter den g G. F. Ursin – havd højere Malerkunst . Handlende, stillet Omgivelserne“, me

skabs- og Sømaleriet" ansås for at ligge i et lave-re plan. Men „historiemaleriet" blev et bittert kapitel i E.s liv; han plagedes af uforstående pedanter som korrigerede historiebillederne under deres tilblivelse, og han havde ingen naturlige anlæg for med fantasi at komponere figurer. E. kom her i dobbelt forstand under tvang, og ef-tertiden har ikke kunnet dele hans glæde over disse arbejder. Til tronsalen på Christiansborg malede han ifølge slotsbygningskommissionens bestilling af 1817 fire billeder, nemlig to angæn-de Christian I og to angående Frederik III. Det sidste blev fuldendt 1828, og kort efter var E. i aktivitet for at skaffe sig nye bestillinger. Dog ikke før 1833 opgav kommissionen emnerne til en ny serie: elefantordenens indstiftelse, landmilit-sens oprettelse, dokkens indvielse under Christ-i-an VI og stavnsbåndets løsning. Arbejdet med disse afsluttedes 1841. Altærtavler af E. (bl.a. i Frue kirke, Svendborg; Nyborg kirke; Sæby kir-ke ved Roskilde; Hornbæk kirke; Frbg. kirke) giver ligeledes et ufuldkomment indtryk af hans evner. Langt bedre lykkedes figurbilleder med genremotiv; her havde han det hårdt fornødne, men også sunde udgangspunkt at kunne studere virkeligheden. Et nydeligt eksempel på denne art er *Fruentimmer på gaden i blæst efter regn*, 1830. Dette billede købte kunstforeningen som ved si-ne tidligste indkøb var ham en god støtte; men også her blev han hurtigt stillet i skygge af an-dre, mest underordnede kunstnere.

Det blev i sømaleriet han øvede sin vægtigste indsats da portrætbestillingerne tog af. Han hav-de mange betingelser for at frembringe noget selvstændigt og betydeligt, og han udnyttede si-ne evner med friskhed, iver og grundighed. Han studerede virkeligheden med alle til rådighed stående midler. Først og fremmest var perspekti-vet en grundpille i hans arbejde med billedet. Si-ne matematiske kundskaber på dette felt nedlag-de han i to til praktisk brug bestemte værker *For-søg til en Veiledning i Anvendelsen af Perspektiv-læren*, 1833 (optr. 1973) og *Linearperspektiven anvendt paa Malerkunsten. en Række perspektivi-ske Studier med tilhørende Forklaringer* (optr. 1978) formuleret efter hans anvisning af G. F. Ursin, 1841; hertil hører tavler med perspektivi-ske konstruktioner og gennemførte motiver i ra-deringer. Blandt disse raderinger finder man det bedste af E.s grafiske værk der ellers gerne faldt lidt tørt ud. På en af auktionerne (11.5.1854) ef-ter hans død forekom et par perspektiv-kasser, adskillige perspektiv-rammer og et instrument til at udfinde horisontallinjen. Som et andet vid-nebyrd om den punktligthed hvormed E. iagttog omverdenen kan det nævnes at han daglig gjor-de notater om vejr og vind. Og når vi nu vender

os særlig til hans sømaleri skal det nævnes, at han ejede bøger om søvæsen og efterlod sig mo-deller af en storbåd, en sejlbåd, et ufuldendt skrog til en brig samt en konstruktion af skroget af et skib og flere kikkerter. 1839 ansøgte han kongen om at måtte følge med et af orlogsskibe-ne til en engelsk eller fransk havn i Kanalen. Rejsen fandt sted i maj og juni 1839. E.s søbille-der har deres udspring i barndomsindtryk, og flere maritime motiver ses i arbejder fra før rej-sen; men de blev atter taget op 1821 med *En sejl-båd i vending ved strandbredden* hvor det faste land endnu er et væsentligt led i motivet. Først lidt senere kommer de rene mariner som fx *En fregat der saluterer*, 1824. Herefter indtager så-danne emner – især kvalitativt – en væsentlig plads i hans kunst. Søens farve og bølgernes flugt virker med sand skønhed. Skibene giver billedet opbygning, og deres placering varieres med den fantasi som aldrig svigtede E. når han stod på virkelighedens grund. Hans senere mariner der bærer præg af en ældre mands svækkede syn er med urette blevet forkættret. De har ikke mere tegningens knivskarpe præcision, men far-ven giver med sin djærve tone en fornyelse. På landjorden fandt E. sjældnere anledning til at arbejde; han har i 20erne malet uendefulde skov-studier og 1830 det glimrende lille billede af eg-nen omkring teglværket Renbjerg ved Flensborg fjord. I sin gerning som professor ved kunstaka-demiet fik E. så stor og heldig indflydelse på ele-verne som næppe nogen anden dansk kunstner. Han skulle her afvekslende med fire kolleger en måned ad gangen daglig indfinde sig på model-skolen og hver uge stille modellen og tegne „selv ét Stykke om Måned, hvilket forbliver ved Akademiet“.

I øvrigt dyrkede E. ivrigt studiet efter nøgen mo-del hvorom en række malerier, hvoraf flere i kunstakademiets samling, vidner. Men et lige så betydeligt og mere omfattende resultat af hans virksomhed udsprang af den mere eller mindre varige synsmåde han med sand autoritet fremel-skede hos yngre kunstnere som Wilhelm Bendz, Constantin Hansen, Jørgen Røed, Christen Købke, M. Rørbye, Albert Kùchler og flere. Wilhelm Marstrand var i sin ungdom stærkt af-hængig af hans belæring. Så fast og klart havde E. lagt sin undervisning at dens principper fak-tisk gjaldt ved akademiet århundredet ud.

Sønnen Carl Wilhelm Erling E. (15.9. 1808–27.11.1889) blev uddannet som kobberstik-ker. Efter læreår i Frankrig og Italien var han ansat ved Nationalbanken indtil 1871. Han har stukket en del portrætter. – R. 1829. DM. 1840. □Mal. selvportr. ca. 1807 og ca. 1811 (St. mus.), efter det sidste tegn. af F. Henningsen (Fr.borg)

Eckersberg, C. W.

som forlæg for træsnit 1882. Tegn selvportr. ca. 1811 (St.mus.). Buste af Thorvaldsen, 1816 (Thorvaldsens mus.), kopi af O. Evens (kunstakad.). Tegn. af R. Suhrlandt ca. 1816 (Nationalgalerie, Berlin). Min. af C. Petersen, 1829 (Fr.borg). Mal. af C. A. Jensen, 1832 (St.mus.), tegn. af samme. Tegn. af C. Købke, 1832 (St.mus.). Afbildet på mal. af Marstrand, 1834 (Fr.borg). Mal. af Emil Bærentzen, 1835 (Jægerspris). Mal. af Marstrand, 1836, stukket af Erling Eckersberg, 1843, gengivet i en række træsnit, bl.a. af H. P. Hansen, 1882, og i en tegn. af F. Henningsen (Hirschsprung) og brugt af H. Conradsen som forlæg for medalje 1883. Tegn. af C. Peters, 1838 (St.mus.) og afbildet på sammes tegn. af Thorvaldsens hjemkomst 1838. Afbildet på billederne fra salvingen 1840 af S. Schack (St.mus.) og J. V. Gertner (Rosenborg). Tegn. af Gertner, 1842 (Kunstforen. i Kbh.), litograferet af Gertner selv 1843, kopieret i litografi 1869. Mal. af C. A. Jensen, 1844 (Fr.borg). Tegn. tilskrevet A. A. Müller (Fr.borg). Afbildet på Sonnes frise 1846–48 (Thorvaldsens mus.). Mal. af Gertner, 1850 (kunstakad.), mal. af samme udst. 1854. Tegn. tilskrevet P. C. Skovgaard (Fr.borg). Satiriske tegn. af N. Habbe. Relief af J. A. Jerichau, 1855 (på Garnisons k.). Tegn. af C. Peters til monument sst. Statue af L. Prior, 1862. Statuette af J. Hermansen ca. 1863. Statuette af O. Evens (Hirschsprung), statue af samme 1865 (udstillingsfonden, Charlottenborg). – Mindsten i Blå-krog.

Kilder. Breve i Det 19. årh. III, 1876 38–62, Ill.tid. XVIII, 15.7. og 22.7.1877. Museum, 1894 II 188–202. C. W. E. i Paris. Dagbog og breve 1810–13, udg. H. Bramsen, 1947. Breve og dagbøger fra Rom med indledn. og noter i Medd. fra Thorvaldsens museum 1973, 1974 6–129 ved H. Bramsen og A. Raft.

Lit. Constantin Hansen i Dan.m.s ill. almanak 1856 96–100. Ph. Weibach: Maleren E.s levned og værker, 1872. E. Hannover: Maleren C. W. E., 1898 (m. værkfortegn.). Julie Eckersberg: Optegn. om hendes fader C. W. E., 1917. M. Galschiot i Kunstmuseets årsskr., 1918 13–63. P. Grove sst. 1919, 1920 41–54. P. Hertz i Sønderjylland II, red. Sv. Dahl og A. Linvald, 1919 256–82. S. Jürgensen i Samleren I, 1924 57–59 72f 102f 137–40; II, 1925 4f; IX, 1932 20–26 40–46 65–74 105–09 113–25 156f 185–92. P. Johansen: Den danske malerkunsts fader C. W. E., 1925. E. Zahle: C. W. E., 1945. H. Bramsen i Guldalderen i da. kunst, red. Bo Lindwall, 1964 = Årsbok för svenska statens konstsaml. XI. P. J. Nordhagen i Nord.t. för vetenskap, konst och industri VII, Sth. 1968 10–30. H. Bramsen i Medd. fra Thorvaldsens museum, 1970 38–47. Samme: Om C. W. E. og hans mariner, 1972. A. Brenna i Kunst og kultur LVII, 1974 83–102. Inger Hjorth Nielsen i Kunstmuseets årsskr. 1975, 1976 103–18. Jette Kjærboe sst. 119–64. Niels Winkel: Naturstudiet i C. W. E.s marinemaleri, 1976. *Papirer.* Selvbiogr. optegn., breve, dagbøger og meteorologiske optegnelser 1826–51 („vejrdagbøger“) i Kgl.bibl.

Henrik Bramsen (Erik Zahle)

Eckersberg, Erling, se Eckersberg, C. W.

Ecklon, Christian Friedrich, 1795–1868, botaniker. * 17.12.1795 i Åbenrå, † dec. 1868 i Kapstaden. F: gæstgiver, senere slagtermester Lorenz Christian E. (1763–1811) og Catharina Maria Kruhl (1770–1808).

E. var farmaceut og fik 1823 plads som medhjælper på et apotek i Kapstaden. Han var en flittig plantesamler og udgav 1827 en fortegnelse over Kaps liljeagtige planter. Hjemvendt 1828 overgav han sine samlinger til danske og tyske botanikere til bearbejdelse, og professor J. W. *Hornemann opkaldte en algeslægt (Ecklonia) efter ham. Fra den danske regering fik han et rejsestipendium, og 1829 drog han igen til Kap hvor han de følgende år til 1833 sammen med tyskeren Carl Zeyher samlede et meget stort herbarium, hvoraf en større del overgaves til universiteterne i Kbh. og Kiel. Det sidste gjorde ham derfor til æresdoktor 1838, og den danske regering bevilegede ham (til 1864) en lille pension. 1833–38 boede E. i Hamburg og begyndte der sammen med Zeyher udgivelsen af beskrivelser af sydafrikanske planter, hvoraf tre dele udkom (1835–37). 1838 rejste han igen til Kap hvor han blev til sin død. E. indtager en fremtrædende plads mellem de ældre udforskere af Sydafrikas flora.

Carl Christensen: Den danske botaniks hist., 1924–26, II 194 (bibliografi).

Carl Christensen*

Eddelien, Heinr., se Hjorth, F. C.

Edel (Adela), † 1115, dronning. * mellem 1065 og 1071, † 1115. F: Robert, greve af Flandern, kaldet Friseren (1071–93) og Gertrude. ~ 1° ca. 1080 med *Knud den Hellige, *ca. 1040, † 107.1086 i Odense, s. af *Sven Estridsen (ca. 1020–74), ~ 2° 1092 med hertug Roger Bursa af Apulien, † 1111. – Mor til *Carl († 1127).

E. blev ca. 1080 af sin far givet til Knud som ægtefælle med henblik på at styrke en flamsk-dansk alliance mod Vilhelm Erobreren. Efter at Knud var blevet dræbt i Albani kirke i Odense 107.1086 flygtede E. med sin søn, Carl den Danske, til sin far i Flandern, mens Knuds bror Erik synes at have taget hendes to døtre med til Sverige. Her blev de i alt fald gift, Cicilie med den gotiske jarl Erik, Ingerd med Folke, stamfar til folkungerne. 1092 blev E. af sin far sendt til Apulien for at ægte hertug Roger, med hvem hun fik tre sønner, hvoraf de to ældste døde som små. Ved Rogers død 1111 efterlod han Apulien til sønnen Vilhelm og E. var regent for denne til

blandt Roskildekirkens 1909 gaver til St. Thissjælefreds skyld og er til udsmykning af E. hører til de kvindelige skabte forbindelser kellige dele af Euro-

pe; M. Cl. Gertz, 1908–12 i *Dele af den danske adelgeners levned I*, ved f. Liber daticus Roskilde. Diplomatarium Danicæ. i Danmarks riges Breve. i Danmarks Riges Breve: The murder of Anders, overs. James Bruner. Niels Skyum-Nielsen:

(*Johannes Steenstrup*)

ennart Fraas, * 1915, 19.5.1915 i Kbh. (Tilbytte, overingeniør Joergensen 1900–1949) og Johanne 944 i Kbh. (Grundtvig), * 28.2.1921, d. af faderen (1886–1961) og Anna (1886–1961).

Erhvervsrådgiver i Kbh. 1933, blev cand. mag. i naturvidenskab fra Kbh.s univ. Han var medlem af Classenske agerbrugsskole, opsynsmand i Valby 1944 og videnskabeligt forsøg 1946–47.

Er dansk centralasiatik og foretog systematiske undersøgelser i Afghanistan. Hans arbejde grundstammen i det afghanistans flora, M. Cl. Gertz: *Symbolae Afghanistanicae* af ekspeditionens i Afghanistan. E. også især i Nuristan hvor han var. Dette blev indledende forskning, som han har med sit virke ved Ribe 53–54 var E. etnograf i sin minde-ekspedition i Nuristan igen 1964 også i Nationalmuseet sine forskningsrejser til Norge og musikoptagelser i Norge. Han var hovedinstruktør i film *Kafiristan*, filmens åbning opbyggede på samme år dannede nationale Hindu-Kush

Cultural Conference med E. som organisator. – E.s videnskabelige arbejde om Nuristan er præget af hans naturvidenskabelige baggrund og økologiske syn. De er først og fremmest materialefremlæggelser og iagttagelser, ofte gjort for første gang, og behandler statuer og deres klassifikation, sølvvæbne, landbrugsredskaber, sæterbrug og kalenderforhold, byggeskik og bygningværker, myter og religiøse sange. Sammen med Schuyler Jones har han udgivet oversigtsværket *Nuristan*, 1979.

I Ribe har E. været aktiv i bybevaring og inden for arkæologi. Han fik museet Den Antikvariske samling genoplivet og har siden 1958 været dets formand; 1964 blev han medlem af Jysk arkæologisk selskabs bestyrelse. E. er engageret i miljø- og naturbevarelse og er sekretær for Ribe lokalråd af Danmarks naturfredningsforening. E. deltog tidligt i u-landsdebatten og var medlem af rådet for teknisk samarbejde med udviklingslandene 1966–73. E. var med i arbejdet med Romunionen (Landskomiteen til bevarelse af Danmarks frihed) og siden mod EF. Han deltog i anti-atomkampagnen, Vietnamprotesten og er a-kraftmodstander. Som pædagog er E. ivrig tilhænger af lejrskole og dens aktiviserende form gennem iagttagelser og selvoplevelse. I 1976 var han et halvt år ansat ved Det Nødvendige seminarium i Tvind. – Gymnasieskolernes lærerforenings guldmedalje 1965. □ Mal. af Anders Glob, 1975. Foto.

Klaus Ferdinand

Edele, se Adela.

Edelmann, Rafael, 1902–72, førstebibliotekar, lektor. * 7.1.1902 i Reschitz, Letland, † 30.11.1972 i Jerusalem, Israel, begr. sst. F: skrædder Chajim Selig E. (1875–1932) og Mirjam Metter (1878–1954). ~ 4.5.1932 i Bonn, Tyskland (b.v.) og 24.5.1932 i Altona (kirk.v.) med cand. phil. Elisabeth Levi, * 14.2.1908 i Altona, † 11.12.1971 i Jerusalem, d. af advokat, notar, dr. jur. Moses L. (1873–1938) og Bertha Lindenberger (1882–1942).

E. kom til Danmark 1909 og blev 1922 student fra Statens og hovedstadskommunernes kursus. Uddannedes 1922–26 ved rabbinerseminariet i Berlin og studerede samtidig semitisk filologi ved universitetet sammesteds og fra 1926–28 orientalske sprog ved universitetet i Bonn hvor han erhvervede doktorgraden 1928. Allerede 1927 var han blevet videnskabelig assistent hos professor P. Kahle i Bonn og virkede her, indtil han 1933 kom til Danmark og ansattes som honorarlønnet medarbejder ved Det kgl. bibliotek i for-

Edelmann, Rafael

bindelse med dettes erhvervelse af overrabbiner David Simonsens store judaistiske og hebraiske bibliotek. Dette særlige Bibliotheca Simonseni-ana, om hvilket E. offentliggjorde en artikel i Nord. tidskrift för bok- och biblioteksväsen XXIV, 1937, blev indtil han 1970 tog sin afsked E.s hovedvirkefelt ved biblioteket. 1939 udnævntes han til bibliotekar og 1945 som leder af bibliotekets judaistiske afdeling til førstebibliotekar. 1943–45 opholdt E. sig i Sverige og udfoldede her en meget værdifuld indsats som danske forskningsbibliotekers kontaktperson til de allierede lande med hensyn til bog- og tidsskriftkøb. Ikke mindst i årene efter krigen lykkedes det E. at give Det kgl. biblioteks judaistiske afdeling international position, en position der forstærkedes ved at han fra 1955 var formand for den af ham stiftede Association des Bibliothèques de Judaica et Hebraica en Europe, for hvilken han 1970 blev æresformand. Det bidrog også til samlings internationale reputation at biblioteket takket være en energisk indsats fra E.s side 1949 kunne erhverve judaisten Lazarus Goldschmidts værdifulde bibliotek, og E.s mange internationale relationer gav sig udtryk ved mange gaver til Det kgl. bibliotek, især fra amerikanske jødiske kredse. E., der fra 1953–70 var lektor i jødisk litteratur ved Kbh.s universitet og dermed dettes første repræsentant for de judaistiske fag, nød international anerkendelse som videnskabsmand. Han var medlem af rådet for World Union of Jewish Studies, Jerusalem og Fellow of the Institute of Yiddish Lexicology ved the City University of New York, og 1966 tildelte Kbh.s universitet ham æresdoktorgraden. – Af hans videnskabelige produktion kan nævnes *Bestimmung, Heimat und Alter der synagogalen Poesie*, 1932, *Zur Frühgeschichte des Mahzor*, 1934, *Jødisk Mystik*, 1954, *Jødisk litteratur gennem 2000 år*, 1961, *Jiddisch krestomati*, 1966, hans udgivelse og bearbejdelse af Lazarus Goldschmidts efterladte manuskript *Subject concordance to the Babylonian Talmud*, 1959. Hertil kommer udstillingskataloger, bl.a. *Hebraica from Denmark*, 1969, bidrag til flere årgange af *Fund og Forskning* o.a. periodica m.v., ligesom han var redaktør af serierne *Corpus codicum Hebraicorum Medii Aevi* fra 1956 og *Early Hebrew manuscripts in facsimile*; endvidere var han bl.a. medarbejder ved 3. udgave af Kittels *Biblia Hebraica*. – R. 1953. R.¹ 1971. □Foto.

Selvbiografi i *Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1966* 137–39. – P. Birkelund i *Nordisk tidskr. för bok- och biblioteksväsen* LX, Uppsala, Sth. 1973 40f. B. Melchior i *Festskr. udg. af Kbh. univ. 1973* 125–29. – *Levnedsberetning i ordenskapitlet.*

Palle Birkelund

Edinger, Wilhelm, 1659–1733, købmand, rederi Døbt 19.10.1659 i Kbh., † 4.7.1733 sst. (Petri). F. vinhandler Johan Vilhelm E. († 1667) og Elisa beth Kriech († 1704, ~ 2° 1669 med vinhandler Johan Funck). ~ 15.12.1686 med Else Margreth Michelbecker, * 21.2.1668 i Kbh., † 13.9.1721 sst., d. af kgl. kældermeester Gysbert Wigand M (1636–92) og Anna Ludewigs (1647–1724).

E. tilhørte en formuende vinhandlerslægt der siden begyndelsen af 1600-årene havde været i Kbh. og stod i forbindelse med familierne Lehr og Motzfeldt; Peter Motzfeldt blev hans formynder ved faderens tidlige død. Ved sit ægteskab med den rige Wigand Michelbeckers datter kom E. ind i fremtrædende handelskredse, 1690 tog han borgerskab og allerede n.å. nævnes han blandt byens fornemste skibsredere. Et vidnes byrd om hans tidlige anseelse er at han 1691 var med til at udarbejde børsordinansen, og 1701 var han – der allerede da var direktør i Asiatiske Kompagni – medlem af kommissionen på rådstuen for slottet i anledning af et forslag om „Commerciens oc Negotiens Opkomst“ hvor hans votum bærer præg af den snævre københavnske interesse der også var ledemotivet i de forslag han 1723 indgav sammen med to andre købmænd om at give Kbh. privilegium på oplag af de fire species; skønt tanken straks afvistes af kommercekollegiet, blev den dog gennemført ved plakat af 1.6.1726, men monopolet måtte 1730 atter hæves. – E. drev en omfattende handel navnlig på vestfranske og spanske havne dels med egne skibe, dels i kompagniskab med andre. Foruden varehandelen drev han en udstrakt penge- og kommissionshandel, ordnede vekselforretninger og udbetalinger for rentekammeret og havde store leverancer af vin og kram varer til hoffet. Han erhvervede hurtigt en stor formue, allerede 1699 var han den tredjestørste skatteyder i vester kvarter, og 1707 overtog han den af svigerfaderen opførte anselige gård ved Frederiksholms kanal som han 1716 måtte overlade zar Peter den Store under hans ophold i Kbh. 1725 solgte E. gården til Frederik IV de ombyggede den til bolig for kronprins Frederik (Prinsens palæ). Han tog derefter bolig i en ham opført ejendom i Stormgade (nu det Rabenske palæ). Han fik med hustruen 21 børn.

Albert Fabritius i *Pers. hist. t. 9.r.III*, 1930 46–70; Ov Juel-Christensen sst. 13.r.IV, 1956 162–64 (om slægten E.). *Danske mag. 7.r.V*, 1949–53 278 294f; sst. 8.r.I 1957–61 65.

Albert Fabritius

Edith, se Nielsen, Amanda.

Effersøe, Oliver Johan Thomas Ludvig, 1863–1933, sysselmand, politiker. * 20.3.1863 i Tvøroyri, † 8.3.1933 i Charlottenlund, begr. Ordrup kgd. F: sysselmand, senere kancelliråd Gudmund Christie Laurentius Isholm E. (1828–1926) og Cathrine Elisabeth Helene Müller (1825–1903). ~ 1° 29.1.1899 i Tórshavn med Susanne Josephine Astrid Svendsen, * 5.7.1865 i Miðvágur, † 21.12.1901 i Tvøroyri, d. af sognepræst til Vágur John Johan Frederik S. (1822–79) og Sigrid Jeanette Augusta Effersøe (1833–1924). ~ 2° 18.9.1913 i Tvøroyri med Selma Marie Cecilie Nielsen, * 20.11.1883 i Randers, † 17.6.1969 i Ordrup, d. af købmand Peter N. (1837–1909) og Jensine (Signe) Christine Rasmussen (1845–1921). – Bror til Rasmus *E.

E. blev exam. juris 1882, var fuldmægtig på faderens kontor i Tvøroyri 1883–94, sysselmand for Suðuroy syssel 1894–1920, postekspeditør i Trongisvágur 1883–1905, formand for Frøða sogns kommune 1889–1905, medlem af lagtinget 1889–92, 1900 og 1905–31 indtil han på grund af sygdom bad sig fritaget for hvervet, lagtingets formand 1924–28, folketingsmand for Færøerne 1906–13, 2. viceformand i folketinget 1910–12 og 1. viceformand 1912–13, landstingsformand for Færøerne 1914–15 og 1921–28, tingvalgt medlem 1929–33, medlem af rigsretten 1923–28, rigsrettens viceformand 1925, medlem af udenrigspolitisk nævn 1923–28. Endvidere var han medlem af direktionen for Færø Amtssparekasse 1918–23 og formand i Suðuroy præstegælds forligskommission 1894–1905. – E. var lagtingets første folkevalgte formand, var 1906 medstifter af sambandspartiet og i mange år dets formand. I rigsdagen sluttede han sig til venstrereformpartiet, senere venstre, og indtog til tider en ret fremskudt stilling inden for det. Han var en dygtig parlamentariker der varetog Færøernes interesser med indsigt og kyndighed, og havde tillige et åbent blik for betydningen af samhörigheden mellem Færøerne og Danmark, både i kulturel og økonomisk henseende. – R. 1907. DM. 1921. □ Portrætteret på Oscar Matthiesens mal. 1923 af den grundlovgivende rigsdag 1915 (folketinget). Foto.

Henning Heilesen i Pers. hist. t. 15.r.III, 1969 109–23 (slægten E.). V. Elberling: Rigsdagens medlemmer gennem 100 år I, 1949 132f. Jørgen Steining i Færøerne I, 1958 230 237 239. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*Anton Degn**

Effersøe, Rasmus Christoffer, 1857–1916, landbrugskonsulent, redaktør, forfatter. * 30.5.1857 i Tvøroyri, † 23.3.1916 i Tórshavn, begr. sst. F: sysselmand, senere kancelliråd Gudmund Chri-

stie Laurentius Isholm E. (1828–1916) og Cathrine Elisabeth Helene Müller (1825–1903). Ugift. – Bror til Oliver *E.

E. gik i Tórshavn realskole 1867–72, lærte derefter landvæsen i Jylland og senere fårebrug i Skotland, kom 1877 på landbohøjskolen i Kbh. hvorfra han tog eksamen som landbrugskandidat 1879. Kort efter blev han antaget som bestyrer af en svensk herregård og indlagde sig stor fortjeneste ved at bringe dens drift under velordnede forhold. På Det kgl. danske landhusholdningsselskabs opfordring udarbejdede han *Landbruget og Husdyrbruget paa Færøerne samt Midlerne til Husdyrbrugets Fremme*, som 1886 blev udgivet af justitsministeriet. 1885 stiftede han *Føroya búnaðarfelag* hvis formål var at forbedre kvægracen. Han var landbrugskonsulent 1889–95 og 1896–1915; sidstnævnte år tog han sin afsked, men vedblev at fungere i embedet til sin død. Han var redaktør af tre færøske blade, *Dimmalætting* 1886–89, 1902–05 og tre måneder af 1908; dernæst af det første udelukkende på færøsk skrevne blad *Føringatiðindi* fra dets start 1890 til 1895 og 1896–1901, samt af afholdsbladet *Dúgván* 1899–1900 og 1910–15. Hans digtning udkom 1917 og 1918 i to bind, *R. C. Effersøe, Minnisútgáva* ved Josephine og Edward Mortensen, dels indeholdende skuespillene *Magnus, Best man vera sum er, Gunnar Havreki og Hjá dalabóndum* (overs. af Hostrups En nat mellem Fjeldene), dels lyriske og andre digte, hvoraf særlig må fremhæves *Blóman bar blóðini mjøllhvít kring sólgula eyga* og havfruens sang i *Magnus: Fløtur fríðar og dalar*. – E. var blandt de første, der rejste den tórshavnske havnesag og vedblev at være dens varme forkæmper. Han var medlem af bestyrelsen for Færø amts bibliotek 1906–16. □ Portræt (over scenen i Sjótleikarhúsið, Tórshavn). Buste af Anne Marie Carl Nielsen, 1933 (ved lagtingshuset sst.).

Chr. Matras: Føroysk bókmentasøga, 1935. Marie R. Mikkelsen i Jól uttanlands, 1944 6–11. Edw. Mítens i R.E.: Minnisútgáva, 1857–1957, Tórshavn 1957. Hans Bekker-Nielsen i Sv. Grundtvig: Dansken på Færøerne, ny udg. 1978.

*Anton Degn**

Ege, Richard Ringstrup, 1891–1974, fysiolog. * 24.10.1891 i Rønde, Bregnet sg., Randers amt, † 9.3.1974 i Holte, urne i fællesgrav på Mariebjerg kgd. i Gentofte. F: vejinspektør Jens Peter Jensen (1854–1919) og Ane Frederikke Baurath (1855–1926). Navneforandring 31.10.1916. ~ 1° 20.7.1917 i Bregnet med Ethel Qvortrup, * 12.6.1897 i Rønde, † 9.9.1975 i Kbh., d. af læge Jens Andreas Christian Q. (1863–1943) og Harri-

Ege, Richard

et Larsen (1870–1957); ægteskabet opløst. ~2° 4.11.1940 i Kbh. med Vibeke Holm, * 20.9.1905 (Vedbæk), † 16.9.1967 i Kbh., d. af overretssagfører Peder (Peer) Axel Holm (1874–1961, ~2° 1911 med Ruth Schat-Petersen, 1883–1973) og Sigrun f. Schalburg (1882–1969; ægteskabet opløst 1909, hun ~2° 1935 med gesandt Tage Bull, 1881–1960).

E. blev student fra Randers statsskole 1911 og begyndte derefter at studere zoologi ved Kbh.s univ. Hans interesse var især den funktionelle side af biologien, og da der netop på den tid blev åbnet mulighed for et konferensstudium i fysiologi afsluttede E. sin universitetsuddannelse inden for dette felt; han blev 1916, som elev af August *Krog, landets første magister i fysiologi. Året for E. afsluttede sit studium blev han ansat som assistent på universitetets fysiologiske laboratorium. E. blev dr.phil. 1919 på *Studier over Glukosens Fordeling mellem Plasmaet og de røde Blodlegemer og nogle dermed sammenhørende Problemer*. Allerede 1917 begyndte han at holde forelæsninger over fysiologisk kemi, et fag i stærk udvikling og som hurtigt fik så stor betydning for lægevidenskaben at det udskiltes fra fysiologi og blev en selvstændig disciplin. 1928 udnævntes E. til professor i biokemi og blev leder af Biokemisk institut på universitetets fysiologiske institut, Rockefeller institutet. 1931–62 var E. tillige lektor i fysiologi ved Tandlægehøjskolen. Efter at E. var blevet professor blev han stadig mere interesseret i ernæringsmæssige problemer og i at sagkundskaben i næringskemi blev til nytte for samfundet. Han var bl.a. medvirkende til at det blev lovbehaftet at visse næringsmidler som kornprodukter skulle beriges med vitaminer og mineralsalte. E. var i perioder sekretær i Biologisk selskab, formand for Selskabet for teoretisk og anvendt terapi, formand for Frihedsfondens 4.maj komité og Dansk-israelsk selskab. I denne forbindelse skal nævnes at E. og hans hustru Vibeke E. i 1944 ydede en meget betydelig hjælp da danske jøder måtte flygte til Sverige. 1947 blev E. medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber. – Litterære arbejder: *Lærebog i fysiologisk kemi*, 1926; 2. til 4.udg. (1949) har titlen *Lærebog i Biokemi. Vejledning til Brug ved fysiologisk-kemiske Øvelser*, 1922 (fl. udg., sidste i 1955). Medforfatter til *Lærebog i Menneskets Fysiologi*, 1925 (fl. udg., sidste i 1950). Inden for populærvidenskab bl.a.: *De tolv Sanser*, 1921, *Menneskenes Føde – Om Vitaminer, de ubekendte Næringsstoffer*, 1924, *De lukkede Kirtler*, 1932, *Køn og Alder*, 1922 (2.udg. 1934), *Kost og Ernæring*, 1951, *Spædbarns-ernæring og spædbarns-mad*, 1965. Fra 1932–56 var E. redaktør af *Naturens Verden*. – R. 1938. DM. 1948. K. 1960.

□ Karikaturer af bl.a. P. Menck-Thygesen, 1934. Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

K. G. Hansen

Egeberg, Edvard de Hemmer, 1855–1938, forfatter. * 17.11.1855 i Linå Skole, Linå sg., Århus amt, † 26.10.1938 i Svejbæk, Tem sg., Århus amt, begr. i Linå. F: Lærer Niels E. (1815–90) og Louise Jakobine de Hemmer (1821–1908). ~9.12.1882 i Heden sg., Svendborg amt med Maren Eriksen, * 10.3.1862 i Heden, † 4.10.1901 i Silkeborg, d. af gårdejer, sognefoged Erik Kristian Jensen (1828–1914) og Kristine Sofie Madsen (1828–1910).

E. ønskede som dreng at blive musiker, men faderen sendte ham på Jelling seminarium hvorfra han 1875 tog lærereksamen. Derefter virkede han – kun afbrudt af et ophold på Askov udvidede højskole 1880–81 – som lærer forskellige steder i Jylland, sidst ved Silkeborg kommunale skolevæsen 1888–1903. Han fik da bevilget sin afsked (med halv pension) for helt at kunne beskæftige sig med litterær virksomhed. Siden boede han i Svejbæk. – Allerede i 80erne påbegyndte han ved siden af skolegerningen en omfattende journalist- og forfattervirksomhed. Som fælleskorrespondent til en række dag- og ugeblade skrev han talrige pædagogiske og litterære artikler samt rejsebrev og sociale og religiøse betragtninger. Flere gange var han leder af bladforetagender, bl.a. redaktør af Silkeborg Folkeblad (1892–94), Skole og Samfund (1897–1904), Søndagsbladet (1910–11), Den lille Folkeven (1908–11) og Læsning for Folket (1905–08). Sine første skønlitterære forsøg fik han trykt i „Husvennen“ i midten af 80erne; men først 1894 vovede han sig frem med en selvstændig bog *Helligt og søgnt*, en samling fortællinger og skitser der straks røbede hans håndslag som folkelig fortæller, men det var dog først med den stærkt personlige fortælling *Ved Dødens Port*, 1899 at han for alvor slog sit navn fast i dansk litteratur. Efter denne digterisk beåndede skildring af en ung gårdmands tunge kamp på dødslejet havde E. sejret; og han forfulgte sin sejr med en række bøger af højst ulige værd. Betydeligst virker den smukke ægteskabshistorie *Helligbrøde*, 1900, fortællingen *Det først Fornødne*, 1902, det kraftige tids- og folkelivsbillede *Folkets Lærere*, 1904, den fine brevfortælling *Drømmeren*, 1907, den store roman *Vandringsmanden*, 1909, den personligt prægede fortælling *Præsten*, 1913. Men også bøger som *Klokker*, 1916, *Naboer*, 1918, *De unge Aar*, 1930 og *Manddomsaar*, 1931 læses med interesse. Selv i småbøger som *Et Levned-*

løb, 1901, *Mellem Børn*, s.å., *Paa min Vej*, 1903, *Børnebilleder*, 1904, *Dyr*, 1910, *Omkring Lampen*, 1912, *Helligt og søgnt*, *Ny Række*, 1915, *Ved Ovenlys*, 1927, *Fra Kirkens Port*, 1928 og digtsamlingen *Mellem Bakkerne*, 1910 viser E. sit solide kendskab til almuen, sin skarpe iagttagelsessevne over for børn og sin dybe religiøse følelse. Drevet af sin interesse for historien kastede han sig i de senere år over arkivstudier. I anledning af Silkeborgs 25 års købstad-jubilæum udsendte han 1923–24 *Silkeborg Slot I–III*. Arkivstudierne har også affødt en række kulturhistoriske romaner der hører til det vægtigste inden for hans digtning: *Bromanden*, *Tidsbillede fra Midten af det 18. Aarhundrede*, 1921, *Fangen*, *Tidsbillede fra Kalmarkrigens Tid*, 1924, *En Præsteskæbne*, *Tidsbillede fra Midten af det 18. Aarhundrede*, 1926–27, *Mørk Tid*, *Tidsbillede fra Indfaldene i Jylland 1643–45*, 1929 og *Landshykongen*, 1934 med emne fra 1660erne. – Svagest er E. når han optræder revsende over for sin samtid. Satiren lykkes sjældent for ham; men når han i sine skildringer af almuen tegner billeder af den uafvendelige skæbne, livets og dødens ubetingelige krav får hans fremstilling styrke og kraft. □Mal. af J. J. Jensen Egeberg ca. 1905, af Georg Schjelderup ca. 1925 og af Erik Egeberg ca. 1930. Buste af sidstnævnte 1933. Foto.

E. E. i Årsskr. for Jellingsamf., 1933 28–41. E. E.: Et lærerhjem. *Børndomserindr.* i Østjydske hjemstavn IV, 1939 5–17. – Oskar Thyregod i *Lærerne og samf.*, red. C. Poulsen og W. Th. Benthin I, 1913 160 428–35. Erich Erichsen i København 17.11.1915. Folmer Nielsen i *Indre missions tid*. LXXXV, 1938 781–84. A. Ravnholt i *Folkeskolen LV*, s.å. 1016–18. R. Gandrup i Århus stiftstid. 28.10.s.å. Aalborg amtstid. 2.10.1940. *Silkeborg avis* 3.5.1957. Papirer og breve i Kgl. bibl.

K. K. Nicolaisen*

Egebjerg, Hans Rasmussen, 1860–1924, journalist. * 31.5.1860 i Egebjerg, Svendborg amt, † 5.9.1924 i Svendborg, begr. sst. F: gårdejer Rasmus Hansen (1820–96) og Anne Larsen (1831–83). Navneforandring 21.5.1889. ~ 28.12.1889 på Frbg. (b.v.) med Josephine Theodora Johanne Knudsen, * 27.9.1860 i Kbh. (Garn.), † 3.6.1950 på Frbg., d. af kaptajn i artilleriet, exam.polyt., senere lærer ved Den militære højskole Laurits K. (1821–1904, ~ 2° 1867 med Emilie Frederikke Cathrine Feuerstein, 1834–1914) og Josephine Christine Hedvig Feuerstein (1827–64).

Udgået fra et åndeligt og folkeligt stærkt interesseret grundtvigsk hjem fik E. den første undervisning i friskolen og arbejdede ved landbruget i sine første ungdomsår, gæstede Vejstrup folkehøjskole 1878–79, begyndte tidligt at skrive, var

1886–87 på Askov højskole. Det mere tilfældige medarbejderskab (ved Morgenbladet, Svendborg Avis, Fyns Tidende) førte til at han 1887 indtrådte i redaktionen af det mod den bjørnbakske Aarhus Amtstidende oprettede grundtvigske Aarhus Folkeblad. Han var dette blads redaktionssekretær til 1890 da det boisenske (forhandlende) venstre på Svendborgegnen oprettede Folkebladet for Svendborg Amt i Svendborg hvis redaktør han blev. Han ledede sit blad ud fra et stærkt hensyn til det folkeligt- og almenoplysende mere end det nyhedsmæssige. Skyttesagen interesserede ham meget, og han var i 25 år formand for De danske skytteforeningers 6. hovedkreds der ved hans fratræden hædrede ham som æresmedlem. Den kamp der efter det politiske forlig tilspidsede sig mellem venstregrupperne antog en særlig voldsom form på Sydfyn, og udviklingen omkring og efter systemskiftet 1901 der de fleste steder mildnede modsætningerne havde ikke det samme forløb her. E. førtes derefter over mod konservativ side; hertil bidrog hans stærke interesse for forsvarssagen; han blev formand for Svendborg Amts Rekyllkorps og medlem af Korpsenes Centralkomité. 1911 sammensluttedes hans blad med det konservative blad Svendborg Amtstidende, et forhold der dog vakte nogen uro i den konservative lejr hvorfor der oprettedes et mindre, konservativt blad. E. gik under grundlovs kampen 1913 hårdt imod sin gamle læremester Klaus *Berntsens og deltog i de følgende år i forberedelserne til og dannelsen af det konservative folkeparti hvis første næstformand han blev. Først 1922 gik det separate konservative blad i Svendborg op i Svendborg Amtstidende. I den politiske diskussion gjorde E. sig i sine seneste år ikke stærkt gældende. Han var en ideelt anlagt og habil bladmand, men ikke taktiker. – E. havde som ung rejst i England og omfattede engelsk politisk syn med interesse. Et udtryk herfor er en god folkebog som han skrev 1896 om Gladstone. Fra hans yngre år stammer talrige småkomedier, noveller etc. med hjemstavnspræg. Han var med en kort afbrydelse medlem af Svendborg byråd 1909–17. □Foto.

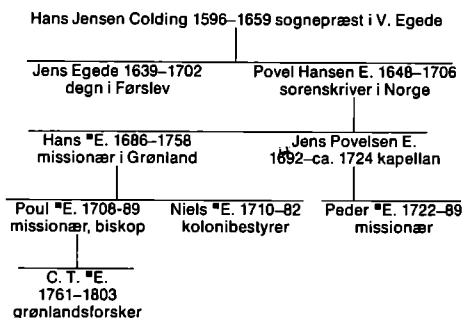
Journalisten 1.2.1907. Ungdom og idræt, nr. 23, 10.6.1910. Søndagsbl. 31.7.s.å. Mads Jepsen i *Folkelæsning* 6.11.s.å. Svendborg amtstid. 6. og 8.9.1924. *Fyns tid*. 7.9.s.å.

J. V. Christensen*

Egede

Slægten E. har sit navn efter landsbyen Vester Egede, hvor stamfaderen Hans Jensen Colding (1596–1659) var præst.

Egede

Louis Bobé: Slægten E. Pers. hist.t. VI 4, 1913 268–73.
J. C. Joensen: Lidt om familien E.s efterkommere i Grønland sst., III 3, 1894 71–79.

Hans H. Worsøe

Egede, Christian Thestrup, 1761–1803, soofficer. * 4.11.1761 i Kbh. (Vartov), † 17.10.1803 sst., begr. sst. (Holmens). F: præst, senere biskop, professor Poul *E. (1708–89) og Maria C. Thestrup (1735–68). ~ 19.9.1798 i Nørre Vedby med Magdalene (Lene) Barbara Budtz, * 5.6.1762 på Frisenvold, † 15.11.1838 i Randers, d. af forvalter Mikkel (Michael) B. (1724–86) og Johanne Dorthea (Sophie) Wedege (1738–83). Ægteskabet opløst.

E. kom allerede som niårig ind i søværnet som volontær, blev 1774 kadet, 1782 sekondløjtnant, 1789 premierløjtnant, 1796 kaptajnløjtnant og 1801 kaptajn. 1781–82 var han med lineskibet Wagrien i Ostindien og 1782–83 med fregatten Cronborg i Vestindien. 1786 blev han som næstkommanderende på jagten Den ny Prøve deltager i Poul *Løvenørns ekspedition til Grønlands østkyst for at finde Østerbygden som endnu dengang antoges at være beliggende der. Da Løvenørn imidlertid allerede i slutningen af juli s.å. opgav kampen med Danmarksstrædets drivmasser, stationeredes E. i Island for at fortsætte forsøgene. Allerede samme efterår trængte han så dristigt frem at han kom østkysten nær på 2½ mil i nærheden af Kap Dan hvor A. E. Nordenskiöld landede 1883, men kunne ikke forcere kystisbæltet. 1787 gentog han forsøgene flere gange, nu ledsaget af hukkerten Hvidfisken, men måtte ud på efteråret give op for ismasser. Han opdagede Egedes og Rothes Fjord og tog toninger af landet mellem 65 og 66½° n.br. Sine iagttagelser offentliggjorde han i *Reisebeskrivelse til Øster-Grønlands Opdagelse 1786–87, med Kort og Prospecter*. 1789 (2.opl. 1796). – 1793 gik E. i hollandsk tjeneste og udmærkede sig som chef for kanonbådene på Zuijdersoen. Trådte atter i

nummer 1794 og blev først indrulleringsofficer i Ringkøbing frem til 1797, derefter forskellige udkommandoer. Deltog i slaget på Reden 2.4.1801 hvor han kommanderede kavaleriprammen Rendsborg og udmærkede sig ved heltemod; da ankeretovet blev overskudt, satte han skibet på grund og fortsatte skydningen, til han efter fire timers kamp måtte overgive sig. Allerede n.å. fik han afsked, hvortil vistnok bidrog at han var en meget dårlig økonom. E. agtede atter at gå i udenlandsk tjeneste, men døde forinden. □ Stik af J. Rieter, gengivet i træsnit af H. P. Hansen og i litografi på et mindeblad 1848.

Grønlands hist. mindesmærker III, 1845 (fot. opr. 1976) 751–59. C. F. Wandel i Medd. om Grønland VI, 2.opl. 1894 6–9. Poul Rasmussen i Pers.hist.t. 3.r.v. 1896 56. P. C. Bundesen i Tidsskr. for søvæsen LXXII, 1901 173–264. Axel A. Bjørnbo: Cartographia groenlandica, 1912 = Medd. om Grønland XLVIII 32.

*H. Ostermann**

Egede, Hans Povelsen, 1686–1758, missionær, kolonisator. * 31.1.1686 på gården Harstad i Trondenes præstegæld i Nordland, † 5.11.1758 i Stubbekøbing, begr. i Kbh. (Nic. kgd.) F: sorensskriver Povel Hansen E. (1648–1706) og Kirsten Jensdatter Hind (1656–1724). ~ 1° 1707 i Kvæfjord med Gjertrud Nielsdatter Rasch, * 1673 i Kvæfjord, † 21.12.1735 i Godthåb, begr. i Kbh. (Nic. kgd.), d. af lensmand Niels R. og Nille Nielsdatter. ~ 2° 20.9.1737 i Kbh. (Nic.) med Mettea Dau, * jan. 1690, † 22.10.1761 i Stubbekøbing (~ 1° med forvalter i Larvik Jacob Alsbach, † 1717, ~ 2° 1719 med major Caspar Egerts Trane, † 1736). – Far til Niels *E. og Poul *E.

E. var norsk af fødsel og af mødrene afstamning, men stammede på fædrene side fra Danmark. Han voksede op i et fattigt og nøjsomt hjem hvor man kun med moje kunne holde sønnerne til bogen. Sin første undervisning fik han af sin morbror, præsten Peder Hind i Sand, senere hos kapellan Niels Schielderup, Hammerø, der 1704 dimitterede ham til universitetet med et fint vidnesbyrd. Allerede august 1705 tog E. sin eksamen med det vidnesbyrd fra professor Hans *Bartholin, at det kun var ved sin „store Flid og hurtige Nemme“ at han så snart havde kunnet gøre sig færdig. Ved faderens død blev det ham magtpåliggende snarest at komme i embede, hvilket også lykkedes trods hans unge alder. 15.4.1707 ordeneredes han i Trondhjem og beskikkedes 25.4.s.å. til residerende kapellan i Torsken, hvorfra han allerede 25.6.s.å. flyttedes til Vågan, annekts til Lødingen. Hans præstetid her blev meget urolig, dels fordi formandens enke var ham fjendtligt sindet da han ikke havde gif-

st sig med hende, dels fordi han selv der i sin ungdom var „en mand med uroligt gemyt og rusende affecter“ allerede fra starten kom i heftig strid med sin sognepræst. Sagen kom for rovsteret, og E. fik en irettesættelse og en bøde for respektstridig opførelse. Muligvis var dette, som selv ubevidst, medvirkende årsag til at hans tanker vendtes mod Grønland. Selv siger han herom kun at han en aften på sin vante rotationstur kom til at tænke på at han i en gammel bog havde læst om de fordums norsk-islandske bygder i Grønland og hvordan det mon nu lod til deroppe. Herom skrev han til sin svoger Niels Rasch der havde deltaget i nogle handelsrejser til Grønland fra Bergen, og fik at vide at de folk der nu boede på vestkysten var „wilde“, mens østkysten hvor de gamle bygder mentes at have ligget var utilgængelig på grund af ismasser. Egnen omkring 64° n.br. på vestkysten ævntes som „den bedste plads“ – netop det sted hvor E. mange år senere slog sig ned.

Ved disse efterretninger blev han grebet af en stærk længsel efter at komme disse mennesker, som han antog for ætlinge af de gamle kristne ordboer, til hjælp i deres saligheds sag. Han blev i 1710 derom både til sin egen og Bergens iskop og tilbød selv at følge med skibet derover for at rekognoscere. Bergenbispen var reserveret sit svar og så navnlig en uoverstigelig hindring i disse barbarers“ sprog, og skønt biskop Krog så værd på det og regnede med muligheden for at finde store rigdomme i landet mente han at tingene var for vanskelige til at sagen kunne fremmes. Hertil kom at E.s hustru af al kraft satte sig ned hans planer. Ved hendes og andres fornuftige og velmente forestillinger“ blev da igen henlagt for denne gang. Men E. glemte den ikke og bebrejdede stadig sig selv at han havde vist et kald fra sig. Og nu kom ydre omændigheder igen til at påvirke hans planer. I 1713 byggede menigheden på hans tilskyndelse en ny kirke der bl.a. blev udstyret med en af E. malet altertavle som biskoppen uden at vide hvem mesteren var fandt alt for smuk til en fiskerbygd. Da menigheden selv ville råde over den nye kirke blev der sat lås for prædikestolen, hvortil E. fik nøglen, og samtidig sendte man sognepræsten et formeligt opsigelsesbrev. Da han alligevel indfandt sig ved kirkens indvielse i 1714, kom det til et stort opgør som igen førte til rovsteret, reprimander og bøder.

Selv om menigheden stod bag E. blev de stadige modigheder dog så brogede at de begge længtes væk fra stedet. Hustruens modstand mod Grønlandsplanerne blev overvundet, og han indgav en ny henvendelse, denne gang også til missionskollegiet, men fik til svar at han måtte have

tålmodighed „indtil nærværende Tids og Tilstands ønskelige Forbedring“. For at gøre klart rede for sine planer udsendte E. i 1715 en „erklæring“ om sine hensigter om at omvende de hedenske grønlandere. Da han fik afslag på en ansøgning om en hjælpekapellan så han personligt kunne rejse ind og forelægge planerne, opgav han embedet uden betingelser og drog juli 1718 til Bergen efter en bevæget afsked med sin menighed. Da han der kun fandt ringe tilslutning rejste han til Kbh. Her fik han støtte hos både Thomas v. Westen og missionskollegiet, og kongen gav ham audiens og tilsagde sin interesse. E. rejste så tilbage til Bergen, og nov. 1719 udgik en kgl. forordning til de lokale myndigheder at købmændene i Bergen skulle træde sammen og overveje hvordan handel på Grønland kunne iværksættes. Det kneb dog med den praktiske interesse, men omsider lykkedes det E. ved selv at gå i spidsen og tegne sig for 300 rdl. at få oprettet et selskab der med en kapital på ca. 10.000 rdl. startede Det Bergenske Handels-Compagnie. Der udrustedes tre skibe, E. fik 15.3.1721 udnævnelse til missionær i Grønland med 300 rdl. i gage, og endelig 12.5.s.å. kunne han tiltræde rejsen fra Bergen ombord på skibet Håbet.

E. var i sjælden grad udrustet til den opgave han nu gik ind til. Født og opvokset i Nordnorge, hvis barske natur mindede så meget om Grønlands, var han rent fysisk veludrustet til at leve i Grønland. Hans moralske egenskaber passede til en pionergerning. Dristig og fuld af eventyrlyst og vovemod var han samtidig karakterfast og udholdende og havde udmærkede lederevner. Endelig havde han et varmt hjertelag, en for samtiden ikke almindelig fordomsfrihed og endelig en enfoldig men stærk gudstro. Han fik brug for alt dette, da han omsider efter en lang og farefuld rejse 3.7.1721 kastede anker i „Håbets Havn“ på øen Imerigsoq nord for Godthåbsfjordens munding og traf de mennesker, for hvis skyld han havde sat så meget på spil. Da fik han sin første store skuffelse og forstod at de ikke kunne være i slægt med de gamle vikinger. Men selvom han den første tid stadig håbede på at finde disses efterkommere og foretog lange rejser mod syd med det formål blev han hurtigt klar over at hans opgave nu lå i „disse arme vildfarne Menneskers Oplysning og Salighed“ og han tog uden tøven opgaven op. Så snart husene var rejst i „Håbets Koloni“ søgte han at komme i kontakt med grønlanderne som i starten var mistænksomme. Lidt efter lidt vandt han dog terræn hos dem og begyndte møjsommeligt at lære deres sprog ved sine sønners hjælp.

E.s missionsprincip er udtrykt i den ovenciterede ytring „oplysning og salighed“: Han ville først gøre dem til oplyste mennesker og derefter til kristne. Missionsarbejdet blev derfor drevet ved at han med sine sønner drog rundt på bo-pladserne, opholdt sig dagevis på hvert sted og „underviste“ folk. Det skete i starten ved hjælp af bibelske billeder, tegnet af sønnen Poul, med forklaringer og spørgsmål. Senere blev undervisningen naturligvis bedre og fyldigere med stigende sprogfærdighed, men metoden bibeholdtes. Direkte kirkelig forkyndelse begyndte E. dog først sent på. 10.1.1724 holdt han ganske vist sin første grønlandske prædiken, men da tilhørerne kun forstod lidt af den varede det længe før han gentog forsoget. Den bedste undervisning fik de omkringboende. De modtog den gennemgående villigt, og modstand var der kun lidt af. Når den viste sig blev den til gengæld slået ned straks, og ved sådanne lejligheder fornægtede E.s opfarende sind sig ikke. Til gengæld varede det længe for der kunne spores nogen dybere påvirkning af forkyndelsen, så E. i sine triste stunder kaldte grønlænderne for „koldsidige“. E. var derfor også tilbageholdende med at døbe. Først døbtes enkelte børn, sjældent voksne fordi E. forud krævede meget grundige forkundskaber, en oprigtig tro og en overbevisende livsførelse. Omsider foreslog E. dog at døbe de små børn fra de nærmestboende grønlændere hvor man kunne følge dåben op med fortsat undervisning, og derefter døbtes så mange børn at E. i sin forestilling til kongen 1731 om ikke at opgive missionen kunne henvise til, at „200 Familier i Circumferencen giver vor kristelige Tro Bifald“. – E. søgte tidligt at oplære og uddanne grønlandske børn som fremtidige hjælpere i missionsarbejdet, men de mest lovende af disse unge døde til hans store sorg under den store epidemi få år efter. I det hele taget kom E. ud for mange hårde prøvelser i Grønland. Livet i det øde og barske land gav mange ulemper, besvær og afsavn. Boligforholdene var elendige, husene fugtige og utætte, de første syv år boede hele familier i ét værelse. Der var idelige vanskeligheder med det ofte ureglerlige og selvrådige mandskab. Hertil kom den urolige og omflakkende tilværelse og alle de spekulationer og bekymringer det voldte at lede kolonisationen. Dette hvilede alene på E. Handelen med grønlænderne der var forudsat at skulle betale både besejling og mission slog fejl og gav kun forsvindende udbytte, især på grund af den hårde konkurrence fra den hollandske hvalfangerflåde der årligt gæstede landet. Udeblevne skibe og forlis truede gang på gang kolonien med undergang.

For at lære landet og befolkningen at kende, ef-

tersøge mere indbringende fangstområder og steder for nyanlæg samt eftersøge nordboerne og deres ruiner foretog E. allerede de første år under meget primitive forhold lange rejser – mod nord til Nordre Strømfjord og mod syd til Kap Farvel hvor han i de sydlige fjorde som den første europæer genfandt de øde pladser og deres ruiner – uden at vide at de var den gamle hovedbygd, Østerbygden. Det bergenske Grønlandskompagni viste en forbavsende udholdenhed trods de store tab, men måtte til sidst give op og likvidere. I stedet trådte kongen til 1728 og gjorde et bredt anlagt forsøg på at kolonisere landet ved at opsende et stort antal soldater samt slaver og fanger der ved lodtrækning var blevet viet til kvinder fra Børnehuset og som var bestemt til at befolke de øde kyster. Kolonien blev flyttet til Godthåb, men allerede den første vinter hærgede de skørbugen nådesløst blandt de nyankomne hvoraf de allerfleste døde. Druk, slagsmål og mytteri hørte til dagens orden, og grønlænderne blev skræmt langt væk. Da denne fiasko blev kendt i Kbh. beordrede kongen hele kolonisationen standset og hjemkaldte alle. Kun E.s og hans hustrus dristige beslutning om at blive landet på egen risiko, foreløbig for et år, bevirkede at kongen ændrede sin beslutning og fortsatte kolonisationen, men samtidig kom E. ud for to nye store skuffelser, den ene en tragedie 1733 kom de herrnhutiske missionærer Christian *David og Chr. og Matthæus *Stach til Godthåb officielt for at hjælpe E., men i virkeligheden for at begynde en egen og konkurrerende mission hvorfor de også slog sig ned for sig selv ved N. Herrnhut et stykke fra kolonien. De var på forhånd indstillede imod E. og hans arbejde, og han på sin side var ikke tryk ved deres læreriske anskuelser. Han støttede og hjalp dem dog på alle måder, men der udviklede sig et spændt forhold der førte til en vidtløftig brevveksling mellem ham og Chr. David, mens brødrene hjenover udtalte sig meget nedsættende om E., hvilket altsammen pinte ham meget. Det var dog ikke det mod den ulykke som indtraf da en hjemvendende grønlænder 1733 efter besøg i Danmark smittede sine landsmænd med kopper. Sygdommen brente sig til hele det område E. havde arbejdet i, og langt størstedelen af befolkningen dér døde. Næsten alt hvad E. havde opbygget blev tilintetgjort, og han så heri en dom over sit arbejde og følte at han var medskyldig i katastrofen, for han mod kongens ordre var blevet i landet. Han indgav derfor med tungt hjerte sin afskedsbegæring. Endnu holdtes han dog tilbage ved sin hustrus sygdom. Overanstrengelse ved pleje af hustru koppesyge havde brudt hendes modstandskraft og hendes død ved juletid 1735 hensatte E. i et

Idan tilstand af depression og fortvivlelse at ans omgivelser kun med møje kunne berolige am. 29.7.1736 holdt han sin afskedsprædiken ver de vemodige ord fra Esajas 49.4 og forlod irønland for stedse, medbringende sin hustrus iste.

fter ankomsten til Kbh. var E. i audiens hos ongen og benyttede lejligheden til at tale for irønland i overensstemmelse med sine ord ved jemrejsen: „Guds Ære alene og disse arme van- undige Menneskers Oplysning har, er og skal ære mit eneste Øjemærke, ja Hjerterets uafsladeli- e Ønske indtil min Dod“. På hans initiativ op- ettedes 1737 Det grønlandske seminarium til ddannelse af missionærer og E. blev dets for- tander. 1740 udnævntes han til biskop for irønland og missionskollegiets konsulent. 1738 dgav han *Omstændelig Relation ang. den grøn- ndske Missions Begyndelse og Fortsættelse* der akte stor interesse og oversattes til flere sprog. Den fulgte 1741 af *Det gamle Grønlands nye ertilustration eller Naturel-Historie* der var en tærkt udvidet udgave af en 1729 publiceret ortfattet grønlandsbeskrivelse, og som ligeledes lev oversat til flere sprog. 1743 fik E. tilbud om røndhjems bispestol, men afslog. 1747 tog han fsked fra seminariet, rejste til Vardal i Norge vor svigersønnen Laur. Alsbach var præst, og yttede 1751 med denne til Stubbekøbing hvor an levede sine sidste år og døde af en epide- nisk sygdom.

is betydning for Grønland kan ikke overvurde- es. Hvad hverken kongelige forsøg i generatio- er, driftigt handelsånd eller kæk somandsfærd avde formålet: at genvinde det tabte Grønland or den dansk-norske krone, det lykkedes for en seje nordlandspræst. Han blev Grønlands oloniasator – på godt og ondt. Ved udrejsen blev idelsen betroet ham, og han beholdt den i virke- gheden under hele sin tid i Grønland, og de af am knæsatte principper for både mission og andel blev i alt væsentligt fulgt under den sene- e koloniasation. E. var den første der systematisk uderede det grønlandske sprog grammatisk og geledes den første og på en måde betydeligste pdagelsesrejsende i landets nyere historie. Ikke lot blev hans beskrivelse af landet og folket i iere end 100 år langt den vigtigste kilde til endskabet derom i Europa, men han fandt også e to forsvundne nordbobygder, skønt han gik i n grav i den tro at den største, Østerbygden, lå å østkysten. Og han anviste med genialt klarsyn en vej der omsider førte til denne kysts ud- ørskning: at sejle med grønlandske konebåde iden for isbæltet langs kysten. E. har dog sin ørste betydning som *Grønlands apostel*. På ods af sin egen skepsis og det tilsyneladende

ringe ydre resultat spredtes hans ord dog ud langs kysten med den nomadiserende befolk- ning fra Kap Farvel til Diskobugten. Hans navn blandt grønlænderne blev „taleren“, og han fik opfordringer fra alle egne af landet om at komme. Hans eftermæle har stået meget stærkt i den grønlandske befolkning helt til nutiden. Det har dog været naturligt at den kritik der i moderne tid rettes mod hele koloniasationens overgreb på den gamle grønlandske kultur også rettes mod E. som den der startede alt dette. Anklagen er dog kun delvis rigtig, eftersom europæiske hvalfangere længe før E. i stort tal havde handlet med grønlændene og vænnet dem til europæiske va- rer og i øvrigt foretaget mange overgreb. E.s an- komst betød at denne ukontrollerede private ud- bytning af grønlænderne som andre steder førte til eskimoernes udryddelse, fx i Syd-Labrador, efterhånden blev standstø og forholdene bragt under en ansvarlig regerings kontrol. □Gravert på sølvkrus af J. Reimers, 1714 (Fr.borg). Mal. af Johan Hörner (Fr.borg; Godthåb), kopier (Skt. Knuds k., Odense; Vågans k.), anvendt som forlæg for stik af I. Lymann og enkelte se- nere, for talrige træsnit, bl.a. efter tegn. af C. Bloch 1855, af H. C. Olsen 1886, af Albert Møl- ler 1888 m.fl. og mange litografier, bl.a. af P. Gemzøe 1845, af C. Simonsen efter tegn. af D. Arnesen 1854, af L. Møller 1871, af J. Hassel 1877. Flere af litografierne angiver at være ud- ført efter billedet i Odense (nu i Godthåb). Hör- ners mal. var forlæg for et frimærke af B. Ek- holm, 1958, efter tegn. af V. Bang. Stik af Meno Haas, 1775, litograferet af Balsgaard og i træsnit af bl.a. H. P. Hansen, 1886. En scene med E. og grønlændere tegnet af Cramer 1780 er stukket af Clemens. Mal. af R. Carlsen, 1837 (Julianehåb k.). E. knælende, malet af Carl Rasmussen 1877 (Godthåb k.), kopi af Stephan Møller, 1907. En scene med grønlændere tegnet af Carl F. L. Schmidt, 1886 (Fr.borg) som forlæg for træsnit. Buste af Th. Stein, 1889 (Fr.borg). Relief 1894 af Poulsen (Godthåb k.). Statue af A. V. Saabye, 1913 (ved Frederikskirken, Kbh.) og 1922 (på Kirkebjergtet ved Godthåb). Medalje af S. Lin- dahl, 1919. Relief af A. Hassel, 1921 (på Nikolaj k., Kbh.). Portræt (Zionskirken i Jacobshavn). Afbildet på frimærker af C. Slania, 1971, efter tegn. af Povl Christensen og et andet efter tegn. af Jens Rosing. Pastel (folketinget). – Mindestøt- te af Wiedewelt, 1779, ved Jægerspris og minde- tavle (Hans Egede k., Kbh.).

J. J. Lund: Første missionair på Grønland, biskop H. E.s levnet, 1778. N. M. Petersen: H. E.s levnet, 1839. H. M. Fenger: Bidrag til H. E.s og den grønlandske missi- ons hist. 1721–60, 1879. Sv. Wikberg: H. E. og Grøn- lands utforskande, Sth. 1933. Louis Bobé: H. E., Grøn-

Egede, Hans

lands missionær og kolonisator. 1944 = Medd. om Grønland CXXIX:1. Hans Egede. Studier til 200-årsdagen for hans død, red. Olav G. Myklebust, Oslo 1958 = Avhandl. utg. Egede instituttet VIII. F. Gad: Grønlands hist., I–III, 1967–76. Niels Fenger: Palasé. H. E. i Grønland, 1971. Mogens Hindsberger: H. E. og Grønland, s.å. Håbets koloni. H. E.s syv første år på Grønland. Af H. C. Gullov og H. C. Kapel, s.å. – Manuskripter, breve og dagbogsoptegn. i Kgl.bibl.

Mads Lidgaard (H. Ostermann)

Egede, Niels Rasch, 1710–82, handels- og hvalfangstleder. * 1710 i Kirkevåg, Lofoten, † 31.8. 1782 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Holmens k.). F: præst, senere biskop Hans *E. (1686–1758) og Gjertrud Nielsdatter Rasch (1673–1735). ~ 31.3.1746 i Kbh. (Holmens) med Elisabeth Eleonore Brun, * 1721 i Kbh., † 8.7.1785 sst. (Holmens), d. af løjtnant, senere kaptajn i flåden Jørgen Frederik B. († 1745) og Lovise Jantzen (1703–36). – Bror til Poul *E.

Elleve år gammel kom E. med forældrene til Grønland, lærte sproget fra barnsben og blev meget afholdt af befolkningen der næsten regnede ham for en af deres egne. Ligesom broderen Poul blev han af faderen oplært til og benyttet i missionsarbejdet som tolk og medhjælper, men deltog tillige i handelstogterne. Da kongen 1731 ophævede kolonisationsværket og hjemkaldte europæerne fra Grønland, og Hans E. med familie og nogle få mand blev ene tilbage i landet blev der dog brug for den unge mand, navnlig til at „giøre Kiøbmands-Tjeneste“. Det gjaldt for Hans E. at demonstrere at handelen med de indfødte kunne bære sig idet han derved håbede at kunne vinde kongen for værkets fortsættelse, og her kom sønnens popularitet til stærk nytte idet det lykkedes ham at drive handelsvirksomheden så godt at der n.å. kunne hjemsendes en betydelig større ladning grønlandske produkter end nogen sinde hidtil. Da handelsmonopolet 1734 overdroges Jacob *Severin gjorde denne derfor straks E. til købmand og bogholder i Godthåb. Det var imidlertid et på grund af koppeepidemi- en 1733 raseret og ødelagt distrikt han nu fik at operere i, og skønt han tog fat med stor energi og ikke gik af vejen for nogen som helst strabadser under de ofte sene og besværlige handelsrejser lykkedes det ham ikke i den korte tid han denne gang bestyrede det at få det bragt på fode. Da moderen var død og faderen rejste hjem 1736 fulgte han med for at søge levebrød i hjemlandet. Da det imidlertid trak ud hermed lod han sig 1738 ansætte på ny i Grønland, først to år i Godthåb og derefter tre år i Christianshåb (anlagt 1734) hvor han bragte handelen i blomstrende stand og tillige virkede med stort held som missionær.

1743 rejste han hjem med svækket helbred og beskikkedes 1745 til overvrager, vejer og mål samt postmester i Kristianssund, men ombyttedes allerede s.å. denne tjeneste med embedet som vejer, måler og vrager i Ålborg. 1754 indgav han forslag om oprettelse af hvalfangst i Diskobugten, væsentligst drevet af grønlanderne selv, og stillede sig til disposition ved forsøgene. Han viste sig her særdeles fremsynet idet det netop ved hjælp af indfødte at den senere store og lønnende hvalfangst i Grønland, specielt i Diskobugten, iværksattes. Forslaget fandt imidlertid ikke fremme i denne omgang, men 1759 beskikkedes E. til at oprette en ny koloni „mellem Sydbay og Christianshaab“. Kolonien blev „planlagt ved bugten Eqalugssuit nord for Nordre Strømfjord og døbtes efter E.s forslag „Egedesminde“ efter hans far, men flyttedes nogle år senere længere nordpå til sin nuværende plads. Imidlertid var E. blevet købmand ved Sydbay som han 1764 flyttede til Amerdloqfjorden hvor den fik navnet Holsteinsborg og under hans ledelse oplevede en rig handels- og hvalfangstperiode, ligesom han var de skiftende missionærer en fortrinlig støtte og selv en lang årrække deltog personlig i missionsarbejdet. 1776 afløstes han som købmand af sin søn, student Jørgen Frederik I (1748–1807), men udnævntes samtidig til forvarter over materialer og inventar samt inspektør ved hvalfangsten. 1781 tog han omsider endelig afsked af tjenesten, men forlod først Grønland n.å. og døde kort efter hjemkomsten. – E. gjorde sig på flere måder fortjent af handelen og hvalfangsten, bl.a. „formedelst de lange tre-hakke Harpuner som først af ham er opfundet (Glahns dagbøger). Han anstillede ligeledes forskellige, men eller mislykkede, forsøg med at skyde hvaler ved hjælp af bøsser eller „svingbasser“, anbragt i forstavnen af hvalfangerslupperne. E. udgav 1743 *Tredie Continuation af Relationerne betreffende den Grønlandske Missions Tilstand og Beskaffenhed*. – Ved sin udrejse 1759 blev E. udnævnt til kar. kaptajn ved infanteriet. For sine fortjenester belønnedes han 1777 med medaljen Pro meritis. □Pastel.

A. Jantzen: Efterretn. om familien Jantzen, 1911 33f. I. M. Fenger: Bidrag til Hans Egedes og den grønlandske missions hist. 1721–60, 1879. H. Ostermann: Den grønlandske missions og kirkes hist., 1921. Poul og Niels E. Continuation, m. indledn. af H. Ostermann, 1939. Medd. om Grønland CXX. H. Ostermann: Nordmær på Grønland, Oslo 1940 250–65. F. Gad: Grønlands hist. II, 1969; III, 1976. Poul Egede: Continuation, af Niels E.: Tredie continuation m. efterskr. af F. Gad 1971 3–10.

H. Ostermann

gede, Peder, 1722–89, missionær, præst. 9.5.1722 i Myklebostad i Senjen, † 2.7.1789 i et, Romerike, begr. sst. F: residerende kapellan Ibestad under Trondenes præstegæld Jens Poulsen E. (1692–ca. 1724) og Cathrine Marie Lind (ca. 1694–1772, ~ 2° ca. 1729 med lensmand i Dyrøy Daniel Olsen Heitmann, ca. 1709–91). ~ 15.8.1760 i Tinn i Telemarken med Else Marie Amble, * april 1715 i Sogndal, begr. 2.7.1805 i Hurdalen (~ 1° 1740 med E.s fætter, øbmand i Godthåb Poul Jochumsen Moltzau, 1715–54), formentlig d. af proprietær Peder Jensen A. og Kirsten Nagel.

E. blev dimitteret fra Trondheims katedralskole til Kbh.s universitet 1742 for at studere teologi. Som teologistuderende og brorsøn af Hans Egede var E. så at sige forudbestemt til missionen i Grønland. 1743 blev han optaget på Seminarium Groenlandicum for at lære det grønlandske sprog. E. synes at have været mere målbevidst end sin to år ældre fætter N. B. Bloch. Tillyneladende uden svinkeærinder stilede han ved sin embedseksamen som han bestod 1746. Uliggevel blev det den førnævnte fætter der – vel af særlige grunde – blev udsendt først som missionær. E. virkede så i et par år som lærer. 1749 blev han ordineret og udsendt som missionær til Amme distrikt som den ældre fætter, med hvem han i øvrigt samarbejdede godt. E. var endnu gift. Det var måske derfor han var en mere ompromisløs moralist. Han havde sit væsentligste missionsarbejde ved Jacobshavn hvor det efter sigende i kraft af hans gode sprogkundskaber, stærke og retlinede karakter og hans målbevidsthed lykkedes ham at fæstne menigheden og ringe den i rolig vækst. Han gjorde sine sprogkundskaber frugtbare også ved oversættelsesarbejde, deriblandt salmer, både i Grønland og senere. Moralisten i ham rystedes ved den løsløshed han oplevede blandt de udsendte i handelskompagniets tjeneste. Han ønskede at beskytte sin grønlandske menighed mod at blive overtaget med. Derfor nægtede han at legalisere de løse forbindelser“ der knyttedes mellem de udsendte mandfolk og grønlandske kvinder. Dermed kom han i åben strid med direktionen der etop ønskede at dæmme op for løsløsheden ved at give tilladelse til mere faste forbindelser, gteskaber. E. lagde denne strid hårdt op og førte den på tilsvarende vis, sled sig selv op uden at opnå det ønskede resultat. Da fætteren forlod København 1754, videreførte E. hans gerning der ved Christianshåb. I hele sin Grønlandstid var han plaget af skorbleg, måtte opgive missionsgerningen 1756 og blev altså ikke sin tid ud. Derefter var han en kort tid i København og opvoldt sig så i to år hos N. B. Bloch i Tinn (Tele-

mark), 1760 blev han kaldet til sognepræst for Fet menighed, og 1778 blev han tillige provst for Nedre Romerike. Her skal han fortsat have virket med vanlig dygtighed og samvittighedsfuldhed.

H. Ostermann: Nordmænd på Grønland I, Oslo 1940, 276–282.

Finn Gad

Egede, Poul Hansen, 1708–89, missionær, filolog. * 9.9.1708 (efter en senere angivelse 1709) i Kirkevaag, Lofoten, † 6.6.1789 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Frue k.). F: præst, senere biskop Hans E. (1686–1758) og Gjertrud Nielsdatter Rasch (1673–1735). ~ 1° 7.2.1742 i Kbh. (Trin.) med Elisabeth Maria Frauen, * 5.12.1718 i Kbh., † 18.7.1752 sst. (Holmens), d. af regimentskvartermester, senere toldinspektør og justitsråd Marcus Haggæus F. (ca. 1685–1735, ~ 2° med Agnete Elisabeth Hagen, ~ 2° med regimentskvartermester, generalrigskommisær Hans Høyer, 1699–1769, ~ 2° 1752 med Johanne Holmsted, 1714–72, ~ 1° 1732 med købmand og bogholder i Asiatick kompagni Frantz Feddersen, ca. 1710–50) og Benedicte Christiane Falsen († 1728). ~ 2° 27.7.1753 i Kbh. (Holmens) med Maria Christine Thestrup, * 5.11.1735 i Kbh. (Frue), † 25.8.1768 sst. (Holmens), d. af højesteretsassessor, justitsråd, senere professor og etatsråd Christian Frandsen T. (1689–1750) og Karen Larsdatter Fogh (1709–47). ~ 3° 12.4.1771 i Kbh. (Frue) med Christiane Amalie Thestrup, * 18.12.1744 i Kbh. (Frue), † 1.12.1795 på Frbg. (Frue), søster til 2. hustru. – Far til C. T. E. Bror til Niels E.

E. kom ti år gammel med forældrene til Bergen og derfra tre år efter til Grønland. Her kom han snart i kontakt med den indfødte ungdom. Han blev en dygtig jæger og en dristig roer der endog vovede at måle sig med sine jævnaldrende i at kæmte rundt med kajakken og rejse sig igen. Da han hurtigt blev hjemmевant i sproget blev han en uundværlig medhjælp i kolonisationsarbejdet, dels som sproglærer for faderen og dennes verdenslige og gejstlige medarbejdere, dels som tolk over for befolkningen og religionslærer for de grønlandske børn. Da E.s egen uddannelse ikke længere talte opsættelse sendtes han 1728 til Kbh. for at forberedes til universitetet. Ved ankomsten blev han tillige med fem unge grønlandere som kongen havde ønsket skulle aflægge et Danmarksbesøg indkvarteret på vajsenshuset og efter dets snarlige brand, på Frbg. slot. Frederik IV der var kommet under vejrs med at den unge mands hu stod til marinen tilbød ham uddannelse som søofficer, men E. ville ikke gå

imod sin fars ønske der gik ud på at få ham til medhjælper i missionsgerningen, og afslog med sorg tilbudet. Nu blev der beskikket ham en lærer, men da denne viste sig efterladende og hans egen tid desuden i begyndelsen var delvis optaget af de unge grønlændere som han skulle undervise i kristendom gik det kun småt med studeringerne. Han måtte skifte lærer og blev først student 1731. Allerede to år senere forlangte missionskollegiet at han skulle rejse til Grønland da faderen trængte til hans hjælp, men han bad om udsættelse til han kunne få fuldendt sine studier. Hertil blev svaret at faderen skulle få ordre til at ordinere ham uden eksamen. E. ville imidlertid ikke binde sig til Grønland for altid og søgte kongen for at få lov til at tage attestats først. Han fik tilladelsen, tog teologisk eksamen 1734 og ordineredes s.å. til grønlandsmissionær. At det var med ulyst han for stedse gav afkald på at blive søofficer kan ses af at han, der ved sin hjemrejse 1728 havde Grønland „saa kiær, at intet bedre kunde forestilles ham“, nu underskrev sig i vitaprotokollen: „den til Kulden og Mørket bortdragende“.

Da han nu imidlertid havde taget sit parti gjorde han skridtet fuldt ud og blev Grønlands mand for resten af sit liv. Han var bestemt til den nye koloni der skulle anlægges i Diskobugten hvortil han nåede sidst i maj, overværede husenes opførelse og foretog den højtidelige indvielse af det nye etablerement der fik navnet Christianshåb. Derefter tog han til Godthåb for at besøge sine forældre, men blev her straks engageret i missionsarbejdet. Meningen var at han næste år skulle vende tilbage til Diskobugten, men da faderen netop da fik tilladelse til at rejse hjem mente han det rigtigst at blive i Godthåb et år endnu til hans kolleger var kommet så vidt i sproget at de bedre kunne klare sig. Da faderen senere bestemte sig til af hensyn til sin hustrus svaghed at opsætte hjemrejsen var det for sent at komme til Christianshåb det år. Han kunne derfor være om sin mor i hendes sidste dage og støtte sin far under den dybe sjælelige depressionstilstand der påfulgte hustruens død. – I juni 1736 kom E. til Diskobugten, blev modtaget med begejstring af befolkningen der erklærede at „hans Gulv ikke skulde blive fri for deres Fødder“ og udfoldede nu i nogle år ud fra Christianshåb en stor virksomhed der i virkeligheden strakte sig over hele Diskobugtens område. E. havde en ualmindelig evne til at komme befolkningen nær ind på livet både i glæde og sorg og lod sig aldrig påvirke af modstand eller genvordigheder. Folk samledes om hans forkyndelse, det hændte flere gange at alle tilhørerne bortkastede deres amuletter og forlangte dåbsundervisning; der samledes snart

en lille menighed, og en vækkelsesbevægelse. Her vandt E. bl.a. d som både blev ham sættelsesarbejde og de skiftende mission. Imidlertid havde E.s var hans øjne medtaget fra sneen og isen så a Da grønlænderne hø kolonien og bad ham intet“, sagde de, „tal Fædreland“. Han kur tilbage, hans afsked v dervejs. 24.6.1740 h under overvældende gelse. Endnu året før ne stund som „den t ieg ikke kan tænke på Skønt E. aldrig gens liv alligevel til at tilh Han begyndte straks faderen som lærer ve rium. 1741 blev han j virkede til sin død. I seminariet, fik 1758 t over den grønlandske fessor, 1774 tilforord direktør ved vajsent rang som biskop. Allerede som ung var grønlandske sprog i oversættelser. Først t men da Arnarsaq gjo her var adskilligt so gav han sig i kast me det. I oversættelsen l og andre missionærer gelier som 1758 genø nes gerninger, og en nye testamente. All *narium groenlandico* ordbog i eskimospro første grammatik i d besørget en forbedr trykt sammen med er re, oversat af faderen der "E. og N. B. "Blo ste trykte ritual på gr sterne J. "Sverdrup og bidrag, og endelig 17 af Thomas à Kempis: havde han udgivet *C betreffende den Grønl. Beskaffenhed og end retninger om Grønlar holden fra 1721 til 17*

if Clemens efter forlæg af Juel, 1787 (St. mus.) om forarbejde til stik 1787, gengivet i en rade-
ing, træsnit 1861 og litografi af L. Møller, 1874.
To malerier.

J. M. Fenger: Bidrag til Hans Egedes og den grønland-
ke missions hist. 1721–60, 1879. H. Ostermann: Den
grønlandske missions og kirkes hist., 1921. Poul og
Niels E.: Continuation m. indledn. af H. Ostermann,
939 = Medd. om Grønland CXX. H. Ostermann:
Nordmænd på Grønland, Oslo 1940 266–75. F. Gad:
Grønlands hist. I–III, 1967–76. Poul Egede: Continua-
tion af den grønlandske mission, m. efterskr. af F. Gad,
971 3–10. – Papirer i Kgl. bibl.

*H. Ostermann**

van Egen, Gert, † senest 1612, billedhugger. † før
18.2.1612 i Helsingør. ~ Levike Jorresdatter.
Den nederlandske kunstners bosættelse i Dan-
mark står sandsynligvis i forbindelse med hans
lovedværk, *Frederik IIs gravmæle* i Roskilde
lommekirke. 1591, da han havde udført to *alaba-
sterkontrafejer af den unge Christian (IV)*, næv-
tes han som indvåner i Helsingør, og da det
kostbare stenmateriale, marmor og alabast, var
ransporteret til Danmark, sluttede regeringen
594 kontrakt med v.E. om på tre år at fuldføre
monumentet som opstilledes 1598. Det er i ho-
vedtrækkene en efterligning af Cornelis Floris'
gravmæle over Christian III men med ændringer
såde i kompositionen og i de med virtuos teknik
behandlede enkeltheder, hvoriblandt en række
lagscener er særlig fremtrædende. 1600 leverede
han til kongen et skab med alabastarbejder. Ri-
neligvis har han også udført nogle små por-
rætrelieffter af Frederik II på Rosenborg og i
Nationalmuseet, Stockholm og enkelte lignende
alabastarbejder for danske adelsmænd. Til sin
lød var han bosat i Helsingør.

Kunstmuseets årsskr. XXVIII, 1941 140f. – F. R. Friis:
Bidrag til da. kunsthist., 1890–1901 242–49. J. Olrik:
Jorgerlige hjem i Helsingør, 1903. Sixten Strömbom i
Nationalmusei årsbok XI, Sth. 1929 13. Danm.s kirker,
Kbh.s amt IV, 1951 1844–50.

*Chr. Axel Jensen**

Egerod, Søren Christian, * 1923, filolog.
† 8.7.1923 i Kbh. (Grøndal). F: kommunelærer,
senere skoleinspektør Oluf Carl E., f. Petersen
1888–1968) og Ellen Eugenie Kierulff Abraham-
sen (* 1890). ~ 30.4.1952 i Stockholm (b.v.) med
orskningsbotaniker, tidligere professor ved
Mills College, Oakland, Californien, Lois Eu-
bank, * 15.12.1919 i Chicago, d. af professor i so-
iologi Earle Edward E. (1889–1945, ~ 2° med
essie Burrall, 1883–1960) og Eva Maude Step-
pens (1886–1923).

† blev student fra Metropolitanskolen 1942 og
egyndte at studere græsk, sanskrit og sprogvit-

enskab ved Kbh.s universitet. Straks efter krig-
gen studerede han sprog, bl.a. kinesisk i Paris, og
tog 1946 til Stockholm for at fortsætte studierne
hos den store forsker af kinesisk sprog, Bern-
hard Karlgren. Efter et ophold i Hongkong
1948–50 arbejdede E. skiftevis i Californien hos
den kinesiske sprogforsker Yuen Ren Chao og i
Stockholm. 1956 blev han dr. phil. i Kbh. og i
1957 adjunkt ved Kbh.s universitet som dermed
oprettede østasiatisk institut hvor E. det følgen-
de år blev professor. I sine videnskabelige arbej-
der har E. været banebrydende inden for forsk-
ningen af østasiatisk dialektologi og fonologi
som han har studeret under lange og hyppige
rejser. Doktordisputatsen *The Lungtu dialect*,
1956 blev fulgt af *Essentials of Shan phonology
and script*, 1957, *Essentials of Khün phonology
and script*, 1959, *Studies in Thai dialectology*,
1961, *Chinese dialectology*, 1968, *Sino-Tibetan
languages*, 1974 foruden beskrivelser af Atayal,
et taiwanesisk minoritetssprog. Takket være sine
videnskabelige fortjenester har E. foruden i
Kbh. i perioder været professor i Californien og
New York. Med sine enestående organisatoriske
evner har E. oprettet og er præsident for *Europe-
an Association of Chinese Studies*, samt *The
Lampang Field Station*, Thailand. Han er bestyr-
rer for centralinstitut for nordisk Asienforsk-
ning, formand for Orientalisk samfund, var præ-
sident for den danske afdeling af PEN 1973–77,
er styrelsesmedlem i International Council on
the Future of the University. Desuden er han re-
daktør for *Acta Orientalia* samt medredaktør af
Acta Linguistica Hafniensia (1964–78) og *Indian
Journal of Linguistics*. Udover sin omfattende
videnskabelige produktion har E. udgivet to
digtsamlinger *Ulysses i morgenlandet*, 1969 og
Omvej til laoise, 1975. – Æresdoktor ved Lunds
univ. 1979. – R. 1966. R. 1974. □ Tegn. af Hans
Bendix. Foto.

Else Glahn

von Eggers

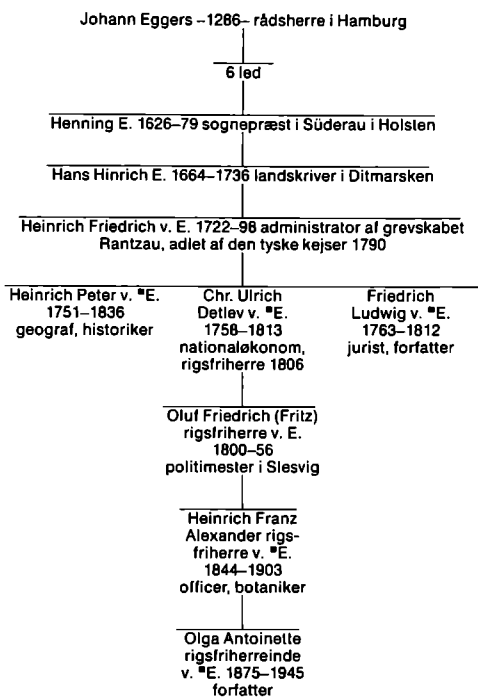
Tysk adel.

Chr. Ulrich Detlev rigsfriherre v. *E. var ~ 1°
med Johanna Ernestine Münter, d. af præsten
Balthasar *M. (1735–93), og 2° med Antoinette
Frederikke Bang, d. af prokurør Oluf (Ole)
Lundt *B. (1731–89). Olga Antoinette rigsfriher-
reinde v. *E. var ~ 2° med filosoffen Anton
*Thomsen.

H. K. Eggers: Geschichte des Geschlechtes Eggers
I–III, Pløn 1879, Harburg 1887 og Lübeck 1907. Th.
Hauch-Fausboll: Slægthåndbogen, 1900 156–59. Th.
Hauch-Fausboll: Håndbog over den ikke naturaliserede
adel, 1933 44–48. Familieark i Rigsark.

Nils G. Bartholdy

v. Eggers, Christian

v. Eggers, Christian Ulrich Detlev, rigsfriherre, 1758–1813, nationaløkonom, overpræsident i Kiel. * 11.5.1758 i Itzehoe, † 21.11.1813 på Gaarz, begr. sst. F: kancelliråd, præsident i Glückstadt, senere konferensråd, vicekansler og administrator for grevskabet Rantzau Heinrich Friedrich v. E. (1722–98, ~ 1° med Anna Magdalena Krüger, 1724–57) og Benedicta Katharina Johanna Schumann (1727–90, ~ 1° 1750 med kommerceassessor i Itzehoe Johann Dau, ca. 1715–53, ~ 1° 1738 med Margrethe Cathrine Wohlers). ~ 1° 30.6.1790 i Kbh. (Petri) med Johanne Ernestine Münter, * 13.11.1773 i Kbh. (Petri), † 17.3.1797 sst. (Petri), d. af sognepræst, dr. teol. Balthasar *M. (1735–93) og Magdalena S. E. F. v. Wangenheim (1742–1808). ~ 2° 18.10.1799 i Kbh. (Frue) med Antoinette Frederikke Bang, * 17.7.1774 i Kbh. (Nic.), † 1.4.1851 i Dresden, d. af kammeradvokat, senere konferensråd Ole *B. (1731–89) og Else Marie Thecou (1735–1802). – Halvbror til H. v. *E. (1751–1836).

v. E. fik en omhyggelig opdragelse og viste tidligt stor lærelyst. 1771 rejste han med sin far til Kbh. hvor han opholdt sig i fem måneder og ivrigt lagde sig efter dansk. 1776 kom han til universitetet i Kiel hvor han horte forelæsninger over jura; senere studerede han rets- og statsvi-

denskab i Leipzig, Halle og i Göttingen hvor han siden (1791) erhvervede den juridiske doktor grad. 1783 kom han til Kbh. hvor han fik plad som volontør i kommercekollegiet og endnu s.å blev fuldmægtig. Han vandt hurtigt formåend venner, først og fremmest A. P. *Bernstorff. Al lerede 1785 blev han ekstraord. professor i lov kyndighed og kameralvidenskab og 1788 lærer statsret. Han lagde omfattende planer for sit universitetsarbejde hvad der fremgår af hans 178: udgivne summariske indhold af hans forelæsninger over statsvidenskaberne; men i øvrig blev hans virksomhed ikke af lang varighed og pegede også fra først af delvis bort fra universitetet idet hans øvelser nærmest var afpassede efter uddannelsen i den praktiske statstjeneste som denne formede sig i kollegierne. Samtidig deltog v. E. da også stærkt i det praktiske liv. 1785 blev han sekretær ved en kommission til undersøgelser af Islands forhold i hvilken forbindelse han n.å. udgav *Physikalische und statistische Beschreibung von Island* der dog aldrig fuldendtes. 1786 blev han sekretær ved kredittkassen 1790 medlem af direktionen, 1787 medlem af den islandske handelskommission, kort efter af andre handelskommissioner. Disse og andre opgaver hindrede ham i at fortsætte sit universitetsarbejde, som han derfor fritoges for 1789. v. E. der var stærkt grebet af tidens fysiokratiske ideer blev nu Bernstorffs ivrige medarbejder ved den bestandens oplysning og særlig livegenskabets ophævelse i hertugdømmerne, og han udgav flere afhandlinger for at vinde offentligheden for disse planer. Ligeledes under idé-fællesskabet med såvel A. P. Bernstorff og Chr. D. *Reventlow blev v. E. 1788 medlem af kommissionen for Den kgl. grønlandske handel, samtidi, som referent for kommissionen. På basis af en fysiokratisk præget beskrivelse af det vestgrønlandske samfund måtte han – af hensyn til grønlandernes velfærd – paradoksalt nok gå imod liberalisering af den grønlandske handel der var kommissionens egentlige sigte. Hans betænkning i 1790 til kommissionen var udslaggi vende og forte til monopolhandelens fortsættelse, vel især til Reventlows skuffelse. Denne gik ud af kommissionen, men v. E. fortsatte indtil sin død som medlem af den.

1797 var v. E. legationsråd ved det danske gesandtskab til kongressen i Rastadt, og under s ophold her foretog han hyppige rejser til Schweiz, Sydtyskland og Alsace. Efter hjerterkomsten til Kbh. opgav han definitivt professortitlen og blev 1800 deputeret i finanskollegiet 1801 i tyske cancelli og 1802 tillige overprokurør for hertugdømmerne. Efter opfordring fra den østrigske regering rejste han 1805 til Wien som

rådgiver ved forbedring af landets hypotekvæsen og oprettelse af straffeanstalter, og til belønning for sine tjenester her blev han 1806 rigsbaron. 1813 udnævntes han til overpræsident i Kiel.

Gennem hele livet udfoldede v. E. en betydelig forfattervirksomhed. Ud over de allerede nævnte skrifter udgav han således *Probierstein für ächte Freimaurer. Denkwürdigkeiten der französischen Revolution I–VI, 1794–1804, Raisonneret Plan til et Universitet for Norge, 1794 (prisskrift), Lehrbuch des Natur- und allgemeinen Privatrechts und gemeinen preussischen Rechts, 1797 (prisbelønnet af den preussiske lovgivningskommission), Denkwürdigkeiten aus dem Leben des Staatsministers Grafen A. P. v. Bernstorff, 1800, Memoiren über die dänischen Finanzen, 1801* samt en tysk rejsebeskrivelse om sine rejser I–VIII, 1801–09. Den rolle, v. E. har spillet i Danmarks økonomiske historie, har vel væsentligst beroet på hans nære tilknytning til den daværende regering der anvendte hans omfattende kundskaber og betydelige arbejdskraft til lovgivningsarbejde og reformer af forskellig art. – En bror Friedrich Ludwig v. E. (5.6.1763–26.10.1812) blev 1787 jurist på Gottorp og 1796 råd og arkivar ved overretten der. Han udgav delvis sammen med Cai *Brockdorff sønderjyske retskilder 1794–1812. Etatsråd 1810. (C.v.E.) Medlem af Videnskabernes selskab 1802. Legationsråd 1797. Rang med etatsråder 1799. Konferensråd 1810. – R. 1809. K. 1812. □Stik af S. Halle, 1796, efter tegn. af Thorvaldsen. Mal. herefter af Lorenz, Berlin 1882.

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds. udg. L. Bobé I–X, 1895–1932. – H. K. Eggers: Gesch. des Geschlechtes E. I, Plön 1879 119–35; II, Harburg a. d. Elbe 1887 78–95. Samme i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst.-lauenb. Gesch. IX, Kiel 1879 142–71.

P. Grønvold*

v. Eggers, Heinrich Peter, 1751–1836, geografisk-historisk forfatter. * 29.12.1751 i Segeberg, † 19.3.1836 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: kancelliråd og amtsforvalter, senere konferensråd, præsident i Glückstadt, vicekansler og administrator for grevskabet Rantzau Heinrich Friedrich v. E. (1722–98, ~ 2° 1757 med Benedicta Katharina Johanna Schumann, 1727–90, ~ 1° 1750 med kommercessorur i Itzehoe Johann Dau, ca. 1715–53, ~ 1° 1738 med Margrethe Cathrine Wohlers) og Anna Magdalene Krüger (1724–57). ~ 1° 22.6.1796 på Frbg. med Helena Catharine Wulff, * 25.11.1751, † 3.6.1813 i Kbh. (Trin.); ægteskabet opløst. ~ 2° 10.10.1805 i Kbh. (Garn.) med Anne (Annania) Eilert,

* 22.7.1777, † 9.3.1841 i Kbh. (Frue). – Halvbror til Christian v. *E.

v. E. kom 1776 ind i tyske kancelli som volontær, blev 1779 kancellisekretær og 1781 kancellist i ekspeditionskontoret. 1794 gik han over i postvæsenet som sekretær i det tyske departement, blev 1801 surnumerær direktør i generalpostamtet, 1802 3. direktør, 1808 dansk postmester og postinspektør i Hamburg. 1816 tog han sin afsked. – Efter Poul *Lovenørns og C. T. *Egedes forgæves forsøg 1786–87 på at trænge ind til Grønlands østkyst var der opkommen tvivl om Østerbygdens beliggenhed på denne kyst, og foranlediget ved en af Det danske landhusholdningsselskab udsat prisopgave skrev v. E. 1794 en afhandling *Om Grønlands Østerbygds sande Beliggenhed*. Her kom han ad rent teoretisk vej til det resultat at Østerbygden måtte have ligget på landets sydvestlige kyst og i det væsentlige være identisk med Julianehåbs distrikt. Støttet til de undersøgelser som Aron *Arctander, hvis dagbog v. E. udgav i ugeskriftet Samleren 1793, havde foretaget i dette distrikt kunne han med stor sikkerhed identificere de fra sagaerne kendte lokaliteter. v. E.s afhandling vandt den udsatte pris og tryktes i selskabets skrifter. Hans opfattelse som langt fra deltes af alle, men gav anledning til strid og meningsudveksling i næsten 100 år vandt ved eftertidens undersøgelser i stedse stigende grad sandsynligheden for sig og bekræftedes definitivt ved Theodor *Holms og V. *Gardes ekspedition 1883–85. – Kancelliråd 1794. Justitsråd 1802. Etatsråd 1808. □Maleri.

H. K. Eggers: Gesch. des Geschlechtes E. I, Plön 1879 118f. Grønlands hist. mindesmærker III, 1845 (fot. opr. 1976). Medd. om Grønland IX, 1889 32. L. Bobé: Opdagelsesrejser til Grønland, 1936 = Medd. om Grønland LV:1 31.

H. Ostermann*

v. Eggers, Heinrich Franz Alexander, rigsfriherre, 1844–1903, officer, botaniker. * 4.12.1844 i Slesvig, † 14.5.1903 i Leipzig, begr. sst. (Johannfriedhof). F: politimester, rigsfriherre Oluf Friedrich (Fritz) v. E. (1800–56) og Anna Magdalene Evers (1815–87). ~ 7.6.1873 på St. Croix med Mathilde Camilla Stakemann, * 22.2.1848 på St. Croix, † 7.1.1928 i Viborg, d. af viceguvernør, etatsråd Johan August S. (1805–91) og Mary Jane Aarestrup (1819–74). – Far til Olga v. *E.

v. E. gik i Odense latinskole 1858–62 og deltog som officersaspirant i felttoget 1864. Efter krigens slutning indtrådte han i et østrigsk korps af frivillige der 1865 ankom til Mexico for at støtte kejser Maximilian. Han blev fanget ved Oajaca

v. Eggers, H.

okt. 1866 og løsladt april n.å. hvorefter han be-
rejste det sydlige Mexico. Sine oplevelser har
han skildret i *Erindringer fra Mexico*, 1869. 1868
indtrådte han i den danske hær som sekondløjtnant
og lod sig 1869 forsætte til den dansk-vest-
indiske hærstyrke med garnison på St. Croix, fra
1874 på St. Thomas, blev premierløjtnant 1870,
kaptajn 1878, afgik 1885. – På St. Croix fik v. E.
hurtigt interesse for øens rige planteverden og
lærte sig selv at bestemme arterne efter A. Grise-
bachs vestindiske flora, og da han meddelte Eug.
*Warming at han agtede at udgive en flora for
øen indledes dermed (1874) en mangeårig kor-
respondance der fik den største betydning for v.
E. Warming stimulerede ham til udvidet botanisk
arbejde og hjalp ham med udgivelsen af
hans *St. Croix's Flora* (Vidensk. medd. fra Naturhist.
Foren., 1876) der 1879 udgaves på engelsk i
Washington i udvidet form. v. E. var en fremragende
plantesamler der fra 1880 solgte herbarieplanter til
de fleste større botaniske museer. Sit materiale
samlede han under talrige ekskursjoner til omtrent
alle de vestindiske øer i årene 1880–90, således
med understøttelse af Carlsbergfondet 1888 til
St. Domingo, Cuba og Bahamaøerne. Han blev en
fremragende kender af Vestindiens planteverden
og har i forskellige tidsskrifter skildret flere af
øernes vegetation ligesom han har publiceret
nogle biologiske og systematiske afhandlinger.
1887 bosatte han sig i Danmark. 1891 rejste han
igen til Vestindien og Venezuela for at forberede
Warmings ekspedition dertil, men det kom derefter
til en beklagelig og ulægelig kontrovers mellem
de to gamle venner der afbrød al forbindelse
mellem v. E. og Botanisk have. Han slog sig
1893 ned i Ecuador hvor han købte en hacienda,
El Recreo, som han drev til 1897. Han skrev
herfra til tyske tidsskrifter nogle afhandlinger
af systematisk indhold og om dyrkningen af
kakao og kaffe m. m. v. E. var en af de
internationalt bedst kendte plantesamlere fra
hvem også vort botaniske museum har modtaget
store samlinger. – En planteslægt er af
Hooker kaldt *Eggersia*. □Foto.

H. E.: *Erindr. fra Mexico*, 1869. – H. K. Eggers: *Gesch. des Geschlechtes E.* I, Plön 1879 140–146; II, Harburg a. d. Elbe 1887 97; III, Lübeck, 1907 74–76. I. Urban: *Symbolæ antillanæ* I, Berlin 1898 41–47; III, Lpz. 1905 40–43. Carl Christensen: *Den danske botaniks hist.* I, 1924 613–16; II, 1926 499–501 (bibliografi). – Botaniske dagbøger og breve i Botanisk museum.

*Carl Christensen**

v. Eggers, Ludwig, se v. Eggers, Christian.

(v.) **Eggers, Olga** Antoinette, rigsfriherreinde, 1875–1945, forfatter. * 31.12.1875 på St. Thomas,

Vestindien, † 16.5.19. begr. sst. (Vestre). F hærstyrke, botanike (1844–1903) og Mal (1848–1928). ~1° 24 med redaktionssekretær Journal, forfatter Lu senberg, * 24.5.1876 Frbg.. (~2° 1909 m * 1887), s. af bogtryk ketidende Johan Eng og Juliane (Julie) Mc skabet opløst. ~2° mas) med dr. phil. *Thomsen, * 20.7.18' 1915 i Hellerup, s. af og Petra E. S. C. Diec E. var meget produkt mer for skribentvirk journalist både ved (kraten), ugepressen (mer) og kvindeorga og Samfundet, udg. Tidens Kvinder, udg nalråd). Hendes ege omfatter næsten ude deler sig i tre gruppe af historisk tilsnit (*A teratur (Lene-serien, psykologisk forfatter tidens finlitterære ir hun hovedsagelig be og indre kvindefrigør jer sig om mulighede se. Debutromanen Z heden, men allerede Ægteskab. 1904 viser lem kønnene er umu dom og uselvstændig ske marked. I denr kærlighed ofte med knyttedes til kærligh piger måtte skuffes.*

E. forsvarer dog ikke men skildrer de om seksuel frigørelse. *Pe giver et realistisk bi mellemlagene og de kalsk dominansforho fremme forståelsen f geopdragelse, og de kvindesamfunds poli i forfatterskabet er c værelse. Konflikten hed behandles i *Afe* hvor kærligheden pr *glemte Gud*, 1915 vis*

de kvindekærlighed fører til udslettelse af identiteten, mens den uafhængige kvinde kan overleve med sin selvrespekt i behold. Den sidste bog *Erotik*, 1932 er et forsvar for fri abort og E.s mest markante kvindepolitiske indlæg i romanform. Den er ikke entydig; den viser at selvstændigheden har sin pris, men at den er et alternativ til ydmygende ægteskaber.

E. skrev under 1. verdenskrig to engagerede romaner, *De derhjemme*, 1916 og *Hvorfor?*, 1918 som giver udtryk for en tro på at de kvindelige omsorgsfunktioner bør udstrækkes til hele verden. De er stærkt pacifistiske og E. arbejdede i Folkeforbundet efter krigen. 1931 skrev hun efter en ekspedition rejsebogen *Ene Hvid gennem Liberias Urskove*, et velmenende forsøg på at tilbagevise racistiske fordomme mod farvede folkeslag. Men 1935 meldte hun sig ind i det nystiftede nationalsocialistiske arbejder parti, og fra juni 1940 til december 1942 var hun redaktør for partibladet *Kamptegnet* hvis speciale var antisemitisme. I de to pjecer *Nordiske Kvinde: Rejs dig og kæmp!*, 1938 og *Lad nu Jøderne faa Ordet!*, 1939 fremlagde hun den nazistiske kvinde- og familiepolitik. Det omslag der skete i E.s udvikling er meget brat; hun havde tidligere været socialdemokrat, kvindesagskvinde og kritisk forfatter, nu gjorde hun sig til talerør for en primitiv nazistisk propaganda. Ud over hendes position som barn af en deklasseret overklasse og som aldrende forfatter med afsætningsvanskeligheder er der træk i hendes situation som kvinde som har bidraget til den følelse af deroute og håbløshed der muliggjorde en omvendning til nazismen. E. befandt sig i en splittet situation, og modsigelsen i den borgerlige kvindebevidsthed mellem ligeberettigelse og moderdyrkelse åbner en vej for den nazistiske kvindeideologi, samtidig med at den seksualangst den borgerlige pigeopdragelse fremmer, skaber grobund for racismen. E. spillede en fremtrædende rolle i den kvindelige bevidsthedsproduktion, men er udeladt i samtlige litteraturhistoriske oversigtsværker hvilket er udtryk for historieforfalskning. Hun døde i Vestre fængsel – ifølge avisnotits af hjerteslag. Der blev ikke skrevet nogen nekrolog. □ Mal. af Hans Flygenring, 1936. Foto.

G. Brandes: Fugleperspektiv, 1913 110–13. Susanne Fabricius i *Kvindestudier* 1, 1977 128–46. Ole Ravn: Da. nationalsoc. lit. 1930-45, 1979.

Susanne Fabricius

Eggerz, Sigurður, 1875–1945, jurist, politiker, islandsk minister. * 1.3.1875 (kg.: 28.2.1875) på handelspladsen Þorðeyri i Nordvest-Island, † 16.11.1945 i Reykjavík, begr. sst. F: købmand Pétur E. (1831–92) og Sigríður Guðmundsdóttir

(1847–1926). ~ 2.7.1908 i Reykjavík med Solveig Kristjánsdóttir, * 8.8.1887 i Reykjavík, d. af minister Kristján *Jónsson (1852–1926) og Anna Þórarinsdóttir (1852–1921).

E. blev student ved Reykjavíks lærde skole 1895, studerede derefter jura i Kbh. og blev cand. jur. 1903. I sine københavnår var E. meget interesseret i skønlitteratur, og selv beskæftigede han sig med digterkunst og forfatterskab hele sit liv. Blandt hans værker findes fire skuespil. Efter eksamen beklædte E. adskillige embeder i Island hvilket førte ham ind i det politiske liv. Han valgtes til altinget 1911 som uafhængig kandidat, men blev 1914 genvalgt som medlem af selvstændighedspartiet. Da dette parti sejrede ved valget s.å. udnævnte det E. til ny minister. Det store spørgsmål var kravet om ændring af forfatningen af 1874, og da en sådan blev vedtaget for anden gang af altinget 1914 vedtoges samtidig en erklæring der vendte sig mod at islandske love skulle forelægges kongen i det danske statsråd. Da dette krav ikke kunne imødekommes måtte E. træde tilbage efter sit første statsrådsmøde. Efter dette nederlag og Einar *Arnórsson's udnævnelse 1916 som Islands næste minister splittedes selvstændighedspartiet. Efter fremgang ved valget s.å. blev E. finansminister i den islandske regering Jón Magnússon 1917. Efter som denne var i Danmark da Island fik sin suverænitæt 1.12.1918 blev det E. som havde ansvaret for regeringen da man officielt modtog suveræniteten i Reykjavík. E. var statsminister i årene 1922–24, og senere blev han medlem af det nye selvstændighedsparti. Han sad for sidste gang i altinget 1931. Hans sidste post var byfogedembedet i Akureyri. – S.K. 1923. □ Foto.

Per Sundbøl: Dansk Islandspolitik 1913–18, 1978.

Heimir Thorleifsson

Egil (Blod-), se **Ragnarsen, Egil**.

Egino, † 19.10.1072, biskop i Dalby og Lund.

E., hvis navn synes at sige at han var af tysk herkomst, blev viet af ærkebiskop Adalbert af Bremen. I en skrivelse fra denne til biskop *Vilhelm af Roskilde omtales han som biskop af Dalby. Sven Estridsen havde samtidig med at Vilhelm blev bisp i Roskilde udskilt Skåne fra Roskilde stift og sat to bisper derovre – *Henrik i Lund og E. i Dalby. Da Henrik døde flyttedes E. til Lund, og hele Skåne underlagdes hans kirkelige styre. Adam af Bremen giver E. et godt lov og fremhæver hans iver for kristendommens udbredelse i Blekinge og på Bornholm; hans virke strakte sig endda ind på svensk grund. Stiftelsen af Augustinerkonventet i Dalby og grundlæggelsen af

Egino

den anselige kirke tilhører E.s tid. Han døde just som han vendte hjem fra en Romarejse.

Adami Bremensis Gesta Hammaburgensis ecclesie pontificum, 3. udg. ved B. Schmeidler, Hannover 1917, bog III kap. 53 76 77; bog IV kap. 8 9 30. – L. Weibull i Hist. t. för Skåneland V, Lund 1914 116–21. Otto Rydbeck: Den äldsta kristna konsten i Skåne, Lund 1920. Hal Koch: Danm.s kirke i den beg. højmiddelalder I–II, 1936. Ingvar Andersson: Skånes hist. I, Sth. 1947.

*Ellen Jørgensen**

Ehbisch, (Johan) Friedrich, ca. 1672–1748, billedhugger. * ca. 1672 i Kbh., + 6.5.1748 sst. (Petri), begr. sst. (Petri). F: urtegårdsmand hos dronning Sofie Amalie Hans Ebisch (+ 1692) og hendes tidligere kammerjomfru Anchen Nundorf. ~ Salome Catharine, * ca. 1689, + 3.7.1745 i Kbh. (Petri).

Hvor E. har fået sin uddannelse vides ikke. Allerede 1705 bliver han ansat som hofbilledhugger og stenhugger. Fra dette tidspunkt og resten af sit liv er han meget beskæftiget for kongen, dels med reparationsarbejde af havefigurer ved de kgl. slotte, dels med stukktor- og billedskærerarbejde. 1705–09 ledede han arbejdet med udsmykningen af riddersalen på Rosenborg med stukkturer og udførte selv en del deraf. Fra 1709–11 stammer desuden stuklofter på Fr.berg slot. E.s speciale var dog kirkeinventar udskåret i træ. Han har således 1726–28 udført *alter, prædikestol, døbefont og den kgl. stol i Fr.borg slotskirke*, i samme periode *prædikestol* (rester på nat.mus.) og *døbefont til Kbh.s slots kapel* samt 1728–32 *prædikestol og andet inventar i Valløes slotskapel*; endelig sluttedes der 1729 kontrakt med ham om at udføre nye altre og prædikestole til de fire 1728 brændte kirker i Kbh., nemlig Frue, Petri, Helliggejst og Trinitatis kirker. Dette arbejde var endnu 1738 ikke afsluttet. Nu er kun *inventaret i Trinitatis kirke* bevaret, mens de andre kirkers inventar alene kendes af kobberstik i Laurids *Thurahs Danske Vitruvius. Disse arbejder er, ligesom E.s kunst i sin helhed, væsentlig præget både i opbygning og dekoration af senbarokken, særlig den såkaldte akantus-barok. I manglefarvet marmor udførte han 1740 sarkofager og et stort monument i Tjele kirke for ritmester Geert Diderich Levetzau. Ved Kbh.s brand 1728 mistede han sit hus. Han genopførte det 1733 men levede dog resten af sit liv under meget trange kår.

F. J. Meier: Efterretn. om Fredensborg slot, 1880. H. C. Bering Liisberg: Rosenborg og lysthusene i Kongens have, 1914. L. Bobé: Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Kopenhagen, 1925. F. Weibach: Frbg. slot og Frbg. have, 1936 38 65 67 107. B. L. Grandjean i Kulturminde, 1945–47 123 131 133. Danm.s kirker, København I, 1945–50; II, 1960–65. Sst. Fr.borg amt II, 1967. Roar

Hauglid: Akantus I–III, Oslo, 1950. Christiansborg slot I, red. Kristian Hvidt m.fl., 1975 157 159–62. M.–L. Jørgensen i Festskrift til Harald Langberg, 1979 145–52.

*V. Thorlacius-Ussing**

Ehlers (Elers), Carsten, 1741–1819, landmåler. * 2.4.1741 i Nykøbing F., + 15.3.1819 i Kbh. (Helligg.), begr. sst. (Helligg.). F: maler Hans Carstensen E. (1711–75) og Jacobine Blischou (1719–tidligst 49). ~ 24.1.1781 i Kbh. (Petri) med Concordia Hoserich, døbt 29.8.1753 i Maribo, + 31.5.1815 i Bregninge ved Kalundborg, d. af landsdommer, justitsråd Johan Baltzar H. (+ 1756) og Johanne Marie Hæseker.

Ved sin ankomst til Kbh. blev E. amanuensis hos professor i matematik Christen *Hee, og 1768 blev han beskikket til landmåler og ansat ved det af rentekammeret dengang begyndte opmålingsarbejde. 1774 fik han bestalling som landinspektør, blev 1778 2. landinspektør i Sjælland (stiftslandinspektør), 1794 1. landinspektør sst. og 1804 overländinspektør. I disse forskellige stillinger fik han af rentekammeret hyppig overdraget at undersøge og bedømme de klager der navnlig i udskiftningstiden indkom til regeringen. E. var en i sit fag meget fremragende mand der af en samtidig skildres som „en Mand, bekendt for den ubrødeligste Retskaffenhed og for gode matematiske Kundskaaber samt af gammel og grundfæstet Erfaring i Opmaalings- og Udskiftningsarbejder“, og han har navnlig haft en væsentlig indflydelse på udførelsen af matrikulararbejderne idet han 1805 blev formand for den kommission der udarbejdede planen hvorefter arbejderne til den nye matrikul blev udført, og 1806 udnævntes til medlem af kommissionen til at undersøge de efterhånden udførte matrikulararbejder. 1782–1816 var han medlem af landmåler-eksaminationskommissionen. – Justitsråd 1810. □Silhouet af C. Limprecht (Kgl. bibl.).

H. T. Heering i Tidsskr. for opmålings- og matrikulsvesen XI, 1926 99–101.

*A. Schneider**

Ehlers, Edvard Diderik, 1812–93, borgmester i Kbh. * 19.10.1812 i Roskilde, + 27.3.1893 i Kbh. begr. sst. (Ass.). F: malermester Hedde Jansen E. (1784–1859) og Anne Kruse (1788–1856). ~ 1° 3.6.1846 i Vedbæk med Henriette Charlotte Hvidt, * 20.9.1813 i Kbh. (Garn.), + 8.6.1847 sst. (Helligg.), d. af grosserer, senere bankdirektør og minister L. N. *H. (1777–1856) og Wilhelmine T. Loreck (1782–1852). ~ 2° 24.11.1861 i Klinte med Agnes Birgitte Arctander, * 29.5.1832 i Nørre Sandager, + 15.6.1917 i Kbh., d. af sognepræst

i Klinte og Grindløse Thomas Mainwaring Arthur A. (1797–1866, ~ 1° 1824 med Anna Brammer, 1800–39) og Kristine Amalie Fjelstrup (1811–92). – Far til Edvard *E.

E.s slægt kom til Danmark 1805 med faderen der var født i Ostfriesland hvor farfaderen var gartner. Faderen nedsatte sig 1809 som malermester i Roskilde, og 1830 blev E. student fra denne bys skole. N.å. tog han filosofikum og polyteknisk adgangseksamen, 1835 blev han polyteknisk kandidat i anvendt naturvidenskab. 1833 var han blevet alumne på Borchs kollegium. Det var H. C. Ørsted der havde opmuntret ham til at blive polytekniker. Faderen derimod stillede sig tvivlende over for nytten af en sådan uddannelse, og efter hans ønske gjorde E. derfor svendestykke som maler. Dette håndværk fik han dog aldrig brug for at udøve. I 1834 og 1836 var han sekretær for industriudstillingen. 1835–39 var han fuldmægtig ved Den kgl. Mont i Kbh. og studerede 1838–39 garveri- og bryggeriteknik m.m. i udlandet. 1839–43 var han fabrikkontrolør i Altona og 1843–48 kommitteret i 3. sektion under generaltoldkammer- og kommercekollegiet samt konstitueret kammersekretær. Derefter var han i ganske kort tid bestyrer af Den kgl. Porcelainsfabrik. I Altona-årene havde han fået overdraget at undersøge de økonomiske forhold på Frederiksværk-fabrikken, og han havde påvist årsagerne til dennes stadige underskud samt givet forslag til reformer. 1843 blev han medlem af den kgl. administration for værkets fabrikker og godser, og 1849 da denne administration ophævedes blev han værkets chef.

Mens han sad i denne stilling var det naturligt for regeringen at benytte ham som statens sagskyndige i industrispørgsmål, og han fik forskellige sager forelagt til udtalelse. Den vigtigste opgave han blev stillet over for i den forbindelse var dog at han 1857 blev udnævnt til formand for den tariff Kommission hvis arbejde resulterede i toldloven af 1863. Under dens arbejde markerede han sin liberalistiske holdning. Han spillede en stor rolle i Industriforeningen, blev medlem af dens repræsentantskab 1839, var næstformand 1846–47 og formand 1851–52. I 1852 var han formand for industriudstillingen og 1855 Danmarks kommissær ved verdensudstillingen i Paris. – E. havde således efterhånden erhvervet sig en fremskudt position først og fremmest i kraft af sin tekniske, administrative og økonomiske indsigt, men til en vis grad også ved sin personlige tilknytning til familierne Hvidt, Collin og Ørsted. Det var derfor ganske naturligt at valget faldt på ham da magistratens nyoprettede tekniske afdeling (4. afd.) skulle have en borgmester, samtidig med at den ineffektive magi-

strat skulle have tilført nyt blod. Han blev valgt 15.2.1858.

De 27 år hvor E. ledede stadens tekniske forvaltning bød på uhyre store opgaver, dels på grund af byens voldsomme vækst, dels på grund af fortidens forsømmelser. Som medarbejdere ansatte E. et antal polyteknikere hvad der var noget nyt. Mange af dem var meget dygtige som L. A. *Colding der havde været vandinspektør, men blev udnævnt til den nyoprettede stilling som stadsingeniør, V. E. Poulsen der kom til at lede vandforsyningen, og J. G. Howitz der 1858 blev ansat som bestyrer af gasværket. 1869 blev Chr. *Ambt, den senere stadsingeniør og generaldirektør ansat som medhjælper hos lederen af brolægnings- og vejvæsenet P. M. Lindberg. 1859 begyndte E.s afdeling af opbygge et moderne kloaksystem i Kbh. 1861 tog man fat på at bygge Gammelholm, 1863 fik byen sin første sporvognsline, 1865 gennemførtes den nye havneplan med Slotsholmskanalernes regulering. 1869 erhvervede Københavns kommune fra staten voldene og fæstningsværkerne omkring byen på Sjællandssiden, og en bebyggelse kom i gang. Ørstedsparken og Østre Anlæg blev anlagt i slutningen af 1870'erne, Dronning Louises bro blev bygget og Knippelsbro ombygget. 1870 blev brandvæsenet overtaget fra staten, 1873 købte vandforsyningen Søndersø, og 1878 måtte man tage et nyt gasværk (Østre gasværk) i brug idet gasforbruget nu var 5–6 gange så stort som da man en snes år tidligere åbnede Vestre gasværk. Gadernes brolægning blev forbedret, væsentlige arealer blev indvundet ved Kallebodstrand osv. De betydelige udvidelser og moderniseringer af aktiviteterne under magistratens øvrige afdelinger, fx under torrevæsenet, skolevæsenet og hospitalerne gav indirekte meget arbejde og mange problemer for den tekniske afdeling hvis energiske borgmester gerne, efter de øvrige borgmestres mening undertiden lidt for gerne, blandede sig i sagerne. Da E. arbejdede langsomt og forsigtigt kunne hans medvirken til tider være forsinkende, og hans stærkt udviklede sparsommelighed vakte også nu og da nogen irritation. – Foruden sin virksomhed som borgmester havde E. adskillige andre hverv. Han var således medlem af en række kommissioner og komiteer med tilknytning til sit kommunale fagområde (bygningsvæsen, trafik etc.); han var medlem af Selskabet til naturlærens udbredelse etc. – Kammerråd 1843. Justitsråd 1846. Etatsråd 1852. Konferensråd 1872. – R. 1847. DM. 1861. K.² 1882. K.¹ 1885. – □Mal. 1835. Karikatur af Heinr. Tunek, München 1838. Træsnit 1885. Mal. af H. Chr. Jensen udst. 1887 (Kbh.s rådhus). Træsnit af H. P. Hansen, 1888.

Ehlers, E. D.

E.D.E. i Mit hjem III, 1913 23–30. – III. tid. 22.3.1885 og 9.4.1893. C. Nyrop: Industriforen. i Kbh. 1838–88, 1888. Ingeniøren I.4.1893. David Jensen i Hist. medd. om Kbh. III, 1911–12 212 215–17 231 251. Sst. VIII, 1921–22 254. V. Wall sst. 3.r.III, 1938–39 268. Sigurd Jensen sst. Årbog 1967 110 129 132f. Povl Vinding i Ingeniør og samfund, 1932 87–90. Kjeld Winding: Frihandelsproblemet i Danm. 1855–1863, 1959. Kbh.s bystyre gennem 300 år II, ved Poul Møller, 1967.

Sigurd Jensen (Poul Vinding)

Ehlers, Edvard Laurits, 1863–1937, læge. * 26.3.1863 i Kbh. (Frue), † 7.5.1937 i Gentofte, begr. i Kbh. (Vestre). F: borgmester, senere konferensråd E. D. *E. (1812–93) og Agnes B. Arcander (1832–1917). ~1° 17.11.1892 i Kbh. (Ansgar) med Berthe Helène Ricard, * 6.10.1862 i Ancerville, Lorraine, † 22.9.1909 på Skt. Hans hospital (Skt. Jørgensbjerg, Roskilde), d. af gartner Jean Baptiste R. og Gabrielle Delphie. Ægteskabet opløst 1904. ~2° 26.1.1904 i Kbh. (Hellig-) med Jutta Dagmar Schütz, * 29.4.1872 i Kbh., † 21.12.1922 sst., d. af møbelhandler, senere assuranceagent Peter S. (1848–1925) og Mette Marie Christensen (1847–1908). ~3° 18.3.1924 i Kbh. (Holmens) med Angela Sara Anna Marie Kleland (navneforandring fra Andersen 12.2.1924), * 6.11.1900 i Kbh. (Chr.), † 20.1.1936 i Hellerup, d. af syerske Ane Kathrine Jensen, f. Andersen (* 1861).

E. blev student 1880 fra Borgerdydskolen på Christianshavn. Under påvirkning af moderens fætter, Chr. *Fenger, valgte han det medicinske studium, og 1887 tog han embedseksamen. Efter at han havde været reservelæge i søværnet og kandidat på kommunehospitalet i Kbh., studerede han 1890 dermatologi i Berlin, Breslau, Wien og Paris. Han havde planlagt at rejse over til Fenger i Chicago da han fik stillingen som reservelæge ved kommunehospitalets afdeling IV under overlæge A. Haslund. Doktorgraden vandt han 1891 for en afhandling om eksstirpation af den syfilitiske initiallæsion. Fra 1891 praktiserede han i Kbh. som specialist i hud- og kønssygdomme. Tidligt kom E. ind på studier over spedalskhed (lepra), og på dette område ligger hans fornemste indsats. Ved undersøgelser over indberetningerne om spedalskheden i Island fastsættede E. sin opmærksomhed på at på Gullbringe-halvøen havde distriktslæge Thoroddsen konstateret det rette talforhold ved forekomsten af den glatte og den knudrede form af sygdommen, medens der i det øvrige land næsten kun var indberettet om den knudrede form, og han drog deraf den slutning at der måtte være mindst tre gange så mange spedalske i Island som den officielle tælling udviste, men at man i størstedelen af landet ikke havde den rette forståelse af sygdomstil-

fældene. Sundhedsko- land kunne ikke tilrå justitsminister og mi- mann vandtes for tar land 1894 og 1895 be mod spedalskheden med det resultat at ør men gennem isolator dansk-vestindiske øer rettelse af spedalskhe her som i Island støtt Desuden studerede I drog til dens bekæmp kan-halvøen 1897, i S Herzegovina og på K 1901. Ved undersøgelse: *spedalsk Sygdom paa* fastslå at de spedalsk vedfaren ved sygdom retog han med støtte steurinstutttet i Paris at finde beviser for i smittespredere af spe- des ikke at skaffe holk E. var organisator af første internationale l lin og 1900–14 chefre- le lepraarkiv (Lepra). ge ved den danske l 1904–11 visiterende 1906–11 leder af Fre- giske poliklinik og l overlæge ved Kbh.s k for hud- og kønssy- kæmpede han stærkt tions afskaffelse, og h forening til kønssygd- og var fra 1913 dens l de han for og fik ind handling af medfødt det første fra dets op direktionen for dem krig var han medstif dansk hjælpeambulæ han givet sig af me- Kbh.s venstreforeni- sentant i Kbh. 1909–1 præsident for Allian- ling 1915–22, ligesom det for franske intere: påvirkede lande virk- kendskab til Danmar- dere tog han stærkt c- bejde fra dets oprette sekretær, fra 1922 so- skabelige arbejder ha- spedalskheden, og l

risbelønnet herfor i England og Frankrig, der-
 æst syfilidologien – *Folkesyphilis i Danmark*,
 919 – og de har for begge vedkommende også
 æret af historisk art. E. var æresdoktor ved uni-
 versiteterne i Paris, Strassbourg og Lyon og fra
 930 præsident for Union internationale contre
 le péril vénérien samt i mange år medlem af tal-
 lige udenlandske videnskabelige selskaber.
 Modtog prinsen af Wales' pris 1895, Prix Hugo
 891, Prix Monbinne 1902. – Tit. professor 1902.
 R. 1898. DM. 1909. K.² 1920 K.¹ 1929. □Mal.
 f N. V. Dorph, 1896 (Kbh.s kommunehosp.).
 Tegn. af Eva Drachmann (Kgl. bibl.). Tegn. af
 Alfred Schmidt 1911 og 1918 (Fr.borg). Buste af
 L. Tegner, 1917 (Welanderhjemmet, Bispebjerg).
 Medalje af A. Mouroux, 1923. Mal. af K. O. Hil-
 tier, 1930 (Alliance Française), 1931 (Fr.borg)
 og 1933 (Welanderhjemmet). Mal. af Hugo V.
 Petersen. Flere tegn. og karikaturer, bl.a. af G.
 Østerberg. Foto.

Levbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1891
 35f. – Nationaltid. 4.4.1911. M. Brun-Pedersen:
 Jgeskr. for læger IC, 1937 560. S. Jónsson: Sottarfar og
 jukdómar á Íslandi 1400–1800, Reykjavík 1944 121.
 Árus H. Blöndal og V. Jónsson: Læknar á Íslandi, 3.
 dg. Reykjavík 1970 65f. – Papirer i Rigsark. Breve i
 Kgl. bibl. Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Axel Hansen *

Øhlers, Jørgen, se Elers, Jørgen.

Øhlers, Knud Christian, 1927–78, landsretssagfø-
 rer. * 12.2.1927 i Kbh. (Sundby sg.) † 19.11.1978 i
 Kbh. F: professor, dr. med. Holger Niels Hen-
 ning E. (* 1899) og Esther Andersen (1900–71).
 ~ 17.5.1952 i Århus med fysioterapeut Annette
 Hee Rasmussen, * 2.12.1928 i Sorø, d. af kreds-
 tylrlæge Osvald Nikolaj R. (* 1898) og Anne-
 Margrethe Hee (* 1906).

E. blev student fra Østre Borgerdyd skole i Kbh.,
 cand. jur. 1950 og var derefter fuldmægtig hos
 Irs. Kjeld Rørdam og hos Irs. Knud Kier i År-
 us. Han var universitetsmanuduktør ved Århus
 universitet 1951–52, fik 1953 bestalling som Irs. i
 Kbh. og var 1953–54 på studierejse til Frankrig
 og England. E. fik Kbh.s universitets guldmedal-
 je for *Håndhævelse af Undladelsespligter*, 1955,
 og var lektor sst. 1958–66. Han fik møderet for
 øjesteret 1958 og blev 1977 beskikket advokat
 st. Som advokat har E. navnlig gjort sig gælden-
 le ved en række publikationer og kommentarer
 til de skiftende lejelove og har sammen med H.
 Callehaug og Arne Blom skrevet *Kommentar til
 ejeloven*, 1976 (4. udg.). Spørgsmålet om ejerlej-
 gheder er første gang rejst af ham i en artikel i
 Advokatbladet 1961; han har taget livligt del i

udviklingen af bestemmelserne vedrørende disse
 og var medlem af boligministeriets udvalg her-
 om af 1963. I forbindelse med internationalt
 samarbejde udarbejdede E. en afhandling om
*Compensation on Compulsary Purchase in Den-
 mark*. E. var medstifter af Foreningen af sagfø-
 rerfuldmægtige i vestre landsdelskreds 1951,
 medlem af kredsbestyrelsen for Sagførersamfun-
 dets 1. kreds 1958–66, medlem af advokatrådet
 1969–77 og formand for dettes „fællesmarkeds-
 udvalg“. Han var desuden dansk medlem af det
 internationale handelskammers voldgiftsret i Pa-
 ris fra 1971 og af handelskammerets voldgifts-
 kommission, medlem af La Commission Consul-
 tative des Barreaux de la Communauté Europée-
 enne, og i en årrække medlem af bestyrelsen og
 formand for en række grundejerforeninger. E.
 offentliggjorde en lang række artikler i fagtid-
 skrifter, såvel danske som udenlandske, bl.a. om
 advokatgerningens organisation og problemer,
 om lejeforhold, voldgift m.m. □Foto.

Bernt Hjejle

Ehm, Henrik, † 1701, kobbersmed. Nævnes før-
 ste gang 1655, † dec. 1701 i Hamburg, begr. sst.
 F: kobbersmed Hans E. († mellem 1647 og 1655)
 og Anne Jochimsdatter (~2° før 1656 med dr.
 med. Jacob Svabe, * ca. 1610, † før 1668). ~ 1°
 før 1655 med Maren Reinholdsdatter, begr.
 6.1.1695 i Kbh. (Petri), formentlig d. af kgl. kon-
 trafejer i Sorø Reinholt Thim († 1639) og Beate
 Nicolaisdatter Svabe († 1654). ~ 2° efter 1696
 med Elisabeth Gudmandsdatter Brochmand,
 begr. 28.4.1723 i Kbh. (Nic.) (~ 1° med vinhand-
 ler Poul Glasbach, † 1683, ~ 2° 1685 med krigs-
 kommissær, kammeradvokat Clemens Suckow,
 † 1696).

Faderen der var kobbersmed i Kbh. fik 1646 be-
 vilget jord ved Vedbæk hvor han allerede fra
 1634 havde haft en kobbermølle som E. 1656 og
 1657 førte proces om med moderen og dr. Sva-
 be; han fik 1658 tilkendt brugsretten og erhver-
 ved 1662 møllen mod at svare jordskylden. Al-
 lerede tidligt må han have haft en stor bedrift for
 samtidig fik han 1656 skøde på kronens kob-
 bermølle ved Kronborg som han 1659 ombytte-
 de med Hammermøllen ved Hellebæk. Denne
 mølle som han indrettede til kobbermølle be-
 holdt han til 1664, og til 1662 ejede han tillige
 Holmegård ved Hornbæk. Nogle få år nøjedes
 han nu med møllen i Vedbæk hvis jord han 1668
 købte af kronen. S.å. fik han – der 1667 forgæves
 havde søgt at få Strandmøllen – overdraget kro-
 nens rettigheder i Fuglevad mølle, Stenhugger-
 gården og Brede mølle i Lyngby sogn som han

Ehm, Henrik

havde købt af Henrik Rosenmeyers arvinger; samtidig fik han tilladelse til at omdanne den tidligere krudtmølle – Brede mølle – til et kobberværk. 1670 blev det overdraget ham at bestyre og forvalte dronning Charlotte Amalies kobbermølle, Hjørtholm der tidligere havde tilhørt rentemester Henrik *Müller, men da E. ikke var tilfreds med denne mølle overførte han anlægget til Nymølle som han 1672 og 1697–99 havde i forpagtning. Han skilte sig for 1682 ved Fuglevad mølle, 1685 solgte han Stenhuggergården og 1695 Brede mølle. – E. har rimeligvis på et tidligt tidspunkt – før 1658 – haft en del arbejde for kongen, og 1667–69 var han beskæftiget med at lægge kobbertag på Det kgl. biblioteks nye bygning og ved Fr.borg slot. Han undgik ikke sammenstød med det københavnske lav, men blev 1666 og 1684 favoriseret på dettes bekostning. Han havde en smedje i Lyngby hvor han 1670 fik ret til krohold. – Medens E.s formueforhold endnu 1659 kun synes at have været jævnt gode (han ejede dog et hus på Østergade) synes han snart at være blevet en velstående mand der forøgede sin formue, dels ved forskud til kronen og kaperdrift under svenskekrigen, dels ved handelsvirksomhed og grundspekulationer. 1689 ses han at have ejet flere store huse, og s.å. fritoges han for ti års grundskat og for indkvartering af den af ham oplydte plads ved Nyhavn hvor han agtede at bygge. 1682 fik han sæde i kommercekollegiet. Sin formue satte han dog atter over styr, dels på forpagtningen af dronningens mølle, dels vel også ved uheldige spekulationer og ved sine alkymistiske interesser. Han synes at have været en noget stridbar natur der hele sit liv igennem var indviklet i processer, først, som nævnt, med moderen og dr. Jacob Svabe; 1662 fik han og svogeren Gert Brask tilladelse til at arrestere denne der skulle rejse til Sverige, indtil deres mellemværende var afgjort. 1696 stredes han med sin eneste søn, justitsråd, landsdommer Hans E. (1655–1711) om dennes mødrearv, og 1700 havde han – med et for ham uheldigt udfald – en sag med dr. med. Christian Wilhelm Hacquart hvem han ved kontrakt af 14.9.1699 havde forpligtet sig til at lære kunsten at lave guld af sølv.

Kronens skoder II, 1908 58 73 272. Kgl. kammerregnskaber, udg. E. Marquard 1918 349. – E. C. Werlauff: Hist. efterretn. om det store kgl. bibl., 2. udg. 1844 37. Samme: Antegn. til Holbergs lystspil, 1858 176–79. Hans Ehm i Pers. hist. t. 2.r.VI, 1891 294. K. Caroe sst. 7.r.V, 1921 162. E. Nystrom: Fra Nordsjællands Øresundskyst, 1938. Industriens hist. i Danm. I, ved Aksel E. Christensen 1943 (fot. optr. 1975) 90f. Danm.s kirker, Kbh.s amt I, 1944 440.

*Albert Fabricius**

v. **Ehrencron**, Frederik Adolph Hansen, 1652–1711, regeringsråd, diplomat. * 1.6.1652, † 19. (el. 9.)3.1711 i Glückstadt. F: herredsfoged Claus Hansen til Grumby og Bølskovby i Struckstrup hrd. ved Slesvig og Anna v. Schmieden. ~ 1° ca. 1683 med en datter af dr. Gottfried Walter, en rig og anset læge i Hamburg. ~ 2° 3.12.1704 i Meldorf med Cathrine Beate Boye, døbt 29.8.1675 i Meldorf, † 1742 (~ 1° 1698 med landskriver Stefan Klötz i Meldorf, ~ 2° 1700 med landfoged i Sydditmarsken, justitsråd Christian Gude, 1644–1702, ~ 1° 1682 med Magdalene v. Sühnen), d. af kaptajn, senere major Boye Peter B. († senest 1698) og Anna Cathrine Held († 1725).

v.E. blev efter 1672–74 at have studeret i Rostock, Jena og Kiel hofmester for grev Philip v. Königsmarck og besøgte sammen med ham Frankrig og England 1681–82. Han erhvervede sig på sine rejser en meget stor sprogfærdighed. Marts 1683 trådte han i svensk tjeneste som hofråd og assessor ved den pommerske hofret i Greifswald, n.å. blev han tillige hofråd hos hertugen af Mecklenburg-Güstrow. Tjenesten i Greifswald tiltalte ham ikke, og juli 1688 tog han sin afsked af svensk tjeneste og blev okt. s.å. udnævnt til regeringsråd ved regeringskancelliet i Glückstadt. Han synes at være blevet protegeret af Conrad v. *Ehrenschild og dennes svigersøn, oversekretær Thomas Balthasar v. *Jessen, og der var 1689 tale om at han skulle gå som envoyé extraordinaire til England. Det blev dog ikke til noget da han ved et stort selskab fornærmede U. F. *Gyldenløve der endog skal have truet ham med stokkepryl. Da hans tidligere overordnede, generalguvernøren i Pommern, feltmarskal Nils Bielke, der tidligere havde været en ivrig fjende af Danmark, men nu var blevet talsmand for en alliance mellem de to nordiske kroner, i begyndelsen af 1691 kom til Hamburg og talte med E. og Ehrenschild om sine planer, hvilket medførte at han ved sin gennemrejse gennem Kbh. blev modtaget med store æresbevisninger af det danske hof, kaldtes v.E. til Kbh. for at give nærmere besked om sine samtaler med Bielke og sendtes siden til Stockholm for at fortsætte forhandlingerne med denne da de ikke godt kunne føres af den officielle danske gesandt. v.E. vendte dog allerede aug. 1691 tilbage til Glückstadt. I de følgende år foretog han efter den danske regerings ordre flere rejser til Nils Bielke i Stettin og Wismar for at forhandle med denne. – Da Johan Hugo v. *Lente der sammen med v. Ehrenschild og Christoph *Blome repræsenterede Danmark på kongressen i Pinneberg sendtes til Berlin for at forhandle med kurfyrsten, trådte v.E. okt. 1696 i hans sted på kongres-

en. Han synes her at være kommet i et venskabeligt forhold til den gottorpske kansler Pincier er tilbød ham at træde i gottorpsk tjeneste som icekansler. v.E. tog dog ikke mod tilbuddet, men benyttede det til at skaffe sig bedre løningsvilkår og en udnævnelse til etatsråd. I okt. 697 havde han et nyt hemmeligt møde med Niels Bielke der mente at det ville kunne lykkes at få Carl XII gift med Christian Vs datter Sophie Iedevig. I slutningen af året sendtes v.E. til Stockholm for at føre forhandlingerne med den lertil tilbagevendte Niels Bielke. Det viste sig dog snart at dennes indflydelse var fuldstændig forbi. Der anlagdes endog højforræderiproces mod ham. Forhandlingerne, som v.E. indledte i Stockholm med Pincier om en udsoning mellem Danmark og Gottorp førte heller ikke til noget. Det heldige udfald blev dog ikke lagt v.E. til last; uli 1698 kaldtes han hjem og udnævntes til lansk gesandt i Spanien samtidig med at han habiliteredes med navnet v. E. I Spanien skulle han søge at få sluttet en handelstraktat og få de subsidier betalt som Spanien skyldte Danmark fra den skånske krigs tid. Ingen af delene lykkedes og 1702 kaldtes v. E. tilbage og overtog sin tidligere stilling i Glückstadt.

v. E. havde store boglige interesser og samlede sig et stort bibliotek, navnlig inden for numismatik og naturhistorie. Et 1717 udarbejdet katalog opfører ca. 11000 trykte bøger og 226 manuskripter. Biblioteket blev først udbudt til salg i Hamborg, men arvingerne solgte det siden til en hollandsk boghandler der 1718 udgav et nyt katalog over samlingen og solgte den ved auktion i Holland.

Danm.s adels årbog LXIII, 1946 II 41f. J. Møller: Cimbrica lit. I, 1744 234. Chr. H. Brasch: Om Rob. Molesworth's skrift, 1879 114. Birger Mørner: Maria Aurora Königsmarck, Sth. 1913 19. Danske gesandter indtil 914, ved E. Marquard, 1952.

L. Laursen*

Ehrencron-Kidde, Astrid Margrethe, 1874–1960, forfatter. * 4.1.1874 i Kbh. (Frue), † 30.6.1960 på Frbg., urne på Bispebjerg. kgd. F: bogholder, senere kontorchef i overformyndieret, oversætter i fransk Vilhelm Christian Theodor Müller (1839–1912) og Laura Marie Jacobsen (1838–1912). ~ 16.10.1907 på Frbg. (Markus) ned forfatteren Harald *Kidde, * 14.8.1878 i Vejle, † 23.11.1918 i Kbh., s. af amtsvejsinspektør, sam. jur. Christen Henrik K. (1818–94) og Inger Dorothea (Doris) Corneliusen (1848–1931). - Søster til H. *Ehrencron-Müller.

E.-K. stammede fra det københavnske embeds- og borgerskabs miljø og forsøgte at uddanne sig til pianist, men hendes kræfter slog ikke til. I stedet påbe-

gyndte hun et omfangsrigt og kompliceret forfatterenskab. Seks år efter sin debut blev hun gift med forfatteren Harald Kidde i hvis skygge hun har stået i litteraturhistorien. I sin selvbiografi *Hvem kalder – Fra mine erindrings lønkommer*, 1960 har hun skildret sin opvækst, ungdom og ægteskabet med Kidde. Bogen er et tidstypisk dokument om en begavet kvindes frivillige selvudrettelse for en mand. Den tragiske livsfølelse som erindringerne udtrykker findes allerede i debutbogen *Æventyr*, 1901, den første af fire samlinger af fortællinger med overnaturligt motiv. I årene 1904–10 skrev E.-K. samtidsromaner med baggrund i de danske akademiker- og kunstnerkredse som hun levede i. I fire af disse beskæftiger hun sig med ægteskab, kvindeopdragelse og undertrykkelse. *Fru Hildes Hjem*, 1907 er nok den roman fra perioden som mest bevidst har diskuteret den gifte borgerkvindes splittelse mellem kærlighed og selvstændig udfoldelse. I *Forældrene*, 1909 har hun givet et billede af den tilsyneladende kærlige, men i virkeligheden egoistisk dikterede pigeopdragelse.

Men E.-K. blev ikke nogen kvindepolitisk forfatter og var ikke som mange af sine samtidige kvindelige kolleger aktiv i kvindebevægelsen og kvindedebatten. Sammen med sin mand levede og rejste hun i lange perioder i Tyskland og – især – Sverige som med enkelte undtagelser blev skuepladsen for forfatterskabet efter 1911. Det Sverigesbillede som tegnes her er stillestående og nostalgisk, men viser en dyb indsigt i og kærlighed til svensk natur og folkeliv som hun beskriver med en stor suggerende kraft.

Hovedværket i E.-K.s „svenske“ produktion er *Martin Willéns underlige Hændelser I–IV*. (*MWs underlige Hændelser*, 1911, *Alle Sjæles Nat*, 1912, *Over Sukkenes Bro*, 1919, *De sporløse Veje*, 1921). Det er en samling fortællinger som berettes af rammefiguren, Martin Willén, en ældre, økonomisk uafhængig jurist der har sat sig i en tilskuerposition i forhold til livet og via sit arbejde har faret vidt omkring. Han er udstyret med clairvoyante evner og drages mod besynderlige og tragiske begivenheder som han trods sin gode vilje til at gribe ind står magtesløs overfor. Hans fortællinger har alle karakter af mareridtsoplevelser; de handler om hans søskende og andre ulykkelige skikkelser og er centreret om skuffet kærlighed, ensomhed, sindssyge og død, og mange af dem har et kriminalistisk islæt. Som de mest psykologisk dybtborende kan nævnes *Natten i Östravåg*, *Ravnen* (bd. I), *Fugleedderkoppen* (bd. II) og *Stormen* (bd. IV).

Det er bemærkelsesværdigt at næsten alle E.-K.s svenske bøger har mandligt hovedperson, og at de alle er bærere af de samme egenskaber, veg-

Ehrencron-Kidde, Astrid

hed, livsangst, skæbnetro og – ofte – synskhed. I *Brødrene Nystad*, en slægtsroman i 3 bd. (1925–27), er hovedfiguren, Steen Nystad, inkarnationen af E.-K.s typiske mandsskikkelse som kontrasteres af de andre brødres livsduelighed på forskellige områder. Men her viser E.-K. at den forsigtige venten i det lange løb kan overvindes og føre til varig lykke. – I *Enken på Hafreljunga*, 1923 har hun i den kvindelige hovedperson rendyrket et af sine gennemgående temaer, seksualangsten. Märta fortrænger sine drifter, men de vender tilbage i forvreden form. Det samme tema ligger til grund for *Historien om min Moder*, 1933 hvor den tragiske historie om en kvindes undertrykkelse i ægteskabet og hendes sindsyge ses med hendes søns barnlige øjne. – De kvaler E.-K.s personer lider under kan sammenfattes i begrebet dødsdrift som allerede præger debutbogen. I en symbolsk form har hun forsøgt af analysere de samme lag i underbevidstheden som psykoanalysen. Den form E.-K. valgte til sine psykologiske studier var gyseren, enten i form af spøgelseshistorien eller kriminalgåden, men midt i gruen er forfatterskabet gennemtrukket af en venlig humor. Det fortsætter den skræktradition hvis kendteste repræsentant er Edgar Allan Poe, men som har endnu længere rødder i kvindelitteraturen (Mary Shelley). En anden stor psykologisk symbolist, Karen Blixen, har fundet inspiration i E.-K.s forfatterskab.

I 1939 skrev E.K. sin sidste roman, og i de næste 20 år gav hun sig især af med oversættelsesarbejde af bl.a. Agnes von Krusenstjernas produktion. Desværre undergik hovedværket, Fröknarna von Pahlen, en censurproces i den danske udgave. Om den skyldes E.-K. eller forlaget vides ikke. □Mal. af Chr. Bonnesen ca. 1898. Foto.

Niels Birger Wamberg i Danske digtere i det 20. årh. I, 1965 426–32. Susanne Fabricius i En bog om periodelæsning, red. Finn H. Mortensen, 1979. – Papirer og breve i Kgl. bibl.

Susanne Fabricius

Ehrencron-Müller, Holger, 1868–1953, bibliograf. * 13.2.1868 i Kbh. (Frue), † 31.12.1953 på Frbg., begr. i Kbh. (Ass.). F: kontorchef i Overformynderiet, translator Vilhelm Christian Theodor Müller (1839–1912) og Laura Marie Jacobsen (1838–1912). ~ 2.11.1898 i Kbh. (Garn.) med Ester Nicoline Olsen, * 15.6.1880 i Kbh. (Slotsk.), † 28.7.1935 i Kbh. (~ 2° med ingeniør, senere centralvarmeinstallatør i Skanderborg Boris Klindt, 1897–1958; ægteskabet opløst), adoptivd. af hofbager Johan Ludvig Waldemar O. (1844–97) og Magdalene Vilhelmine Georgia Bøving (1846–95). Ægteskabet opløst 1924. – Bror til Astrid Ehrencron-Kidde.

E.-M. blev student 1885 fra Metropolitanskolen og 1892 cand.mag. med dansk som hovedfag. Han ansattes 1894 som assistent ved Det kgl. bibliotek hvor han 1907 avancerede til bibliotekar; fra 1886 var han knyttet til kongens håndbibliotek, fra 1910 og til sin død som bibliotekar, ligesom han 1901–38 var bibliotekar ved det grevelige Moltkeske bibliotek over hvilket han 1909 udgav et to-binds katalog; indtil 1912 var han litterær medarbejder ved Berlingske Tidende. Inden for Det kgl. bibliotek var E.-M. efter nogle års virksomhed som udlånsinspektør knyttet til den danske afdeling hvis ledelse han varetog fra 1901 til han 1938 tog sin afsked. Udgivelsen af *Dansk Bogfortegnelse* overtog han efter sin forgænger J. *Vahl, og der foreligger fra hans hånd bind omfattende perioden 1893–1934, endvidere var han medarbejder ved fortegnelsen for 1935–39. I tilknytning dertil udgav han 1918 et *Stikordsregister til den danske Skønlitteratur 1841–1908*, og 1941 samme for perioden 1909–40. For tiden indtil 1840 udgav han endvidere *Anonym- og Pseudonym-Lexikon for Danmark og Island til 1920 og Norge til 1814*, 1940 samt 1948 *Supplement 1831–40 til Bibliotheca Danica samt Bibliotheca Slesvico-Holsatica til 1840*. Et større uafsluttet arbejde om beslaglagte danske bøger findes i manuskript i Det kgl. bibliotek. Hans hovedværk er dog det 1924–39 i 12 bind (hvoraf X–XII udgør en separat Holberg-bibliografi) udgivne *Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814* som danner en afløsning af R. Nyerup og J. Krafts leksikon. I modsætning til dette har E.-M. tilstræbt fuldstændighed, så også stof af sekundær art medtages i fuld udstrækning. Trods svagheder vil værket, de er bygget op gennem henved 30 års flid, i en lang fremtid være et af vore mest benyttede og påskønnede bibliografiske hjælpemidler; det er et vidnesbyrd om E.-M.s enestående arbejdskraft der heller ikke i biblioteket nogen sinde gav op over for pligtflervejens stadigt voksende mængder af tryksager. – R. 1918. DM. 1926. □Foto.

H. O. Lange i Bogens verden VI, 1924 156–58. R. Paulli i Nord. t. för bok- och biblioteksväsen XLI, Uppsala 1954 26f. – Papirer i Kgl. bibl.

Palle Birkelund (Svend Dahl)

v. Ehrenschild, Conrad Biermann (Bierman), 1629–98, statssekretær, diplomat. * aug.1629 i Eimeldingen i markgrevsområdet Baden-Durlach, † 24.4.1698 i Hamburg, begr. i Kbh. (Petri k.). F: præst, sidst i Badenweiler Martin Biermann (ca. 1600–64, ~ 2° 1638 med Anna Maria Pappus, enke efter præst Johann Caspar Pfeil i Bötzingen) og Barbara Stocker († ca. 1637). ~ 3.3.1661

med Anna Knopf (Knoff), * ca. 1648, † 25.7.1669 i Kbh., begr. i Petri k., d. af tolder, senere tolddirektør og amtmand i Norge Daniel K. (1614–87) og Elisabeth Verens (Wærn) (1617–69).

Atten år gammel sluttede B. sin skoleuddannelse i Strasbourg. Da hans familie var fattig måtte han selv arbejde sig frem. 1654 kom han i tjeneste hos den franske diplomat Charles d'Avau-gour der var sendt ud for at forlige Sverige og Polen. Sammen med denne fulgte han Karl X Gustav til Polen, traf sammen med den polske konge og var øjenvidne til slaget ved Warszawa. Da d'Avau-gour døde kom B. i tjeneste hos hans efterfølger Hugue Terlon der gjorde ham til sekretær i gesandtskabet. Med Terlon kom han 1658 til Kbh. hvor han gjorde bekendtskab med rigshofmester Joachim *Gersdorff der tilbød ham at træde i dansk tjeneste. Da han lige havde forlovet sig med tolddirektør Daniel Knopfs datter modtog han brevet dette. Skønt han 1660 af Ludvig XIV var blevet beskikket til at bestyre gesandtskabsforretningerne i Sverige under gesandstens fraværelse skaffede Terlon ham dog til-ladelse til at træde ud af fransk tjeneste, og 1.1.1661 aflagde han ed til Frederik III som sekre-tær i Tyske kancelli.

B. viste evner for diplomatiet og blev hurtig me-get benyttet ved behandlingen af udenrigspoliti-ske spørgsmål. 1662–63 fulgte han som legati-onssekretær Hannibal *Sehested til Holland, England og Frankrig. Under forhandlingerne med England i Kbh. sept. 1665 om overfaldet i Bergen optrådte han som „kongens sekretær“ og tvang englænderne til at tage deres beskyldnin-ger mod Claus *Ahlefeldt tilbage. 1666 udnævntes han til kancelliråd i Tyske kancelli og 1669 tillige til assessor i statskollegiet og i højesteret. Efter tronskiftet 1670 blev han statssekretær i konseilet for de udenrigske sager og kongens kammersekretær. Som statssekretær havde han den daglige ledelse af de udenrigske forretninger i tyske kancelli. Skønt han ikke var medlem del-tog han altid i konseilets møder angående de udenlandske sager, refererede disse og opsatte i henhold til de i konseilet tagne beslutninger de-pecherne og skrivelserne til de danske gesandter i udlandet. Han deltog også i alle forhandlingerne i Kbh. med de fremmede gesandter og i for-handlinger i 1670 med hertug *Johan Adolf af Plön angående Oldenburg og Delmenhorst. Han stod i et venskabeligt forhold til *Griffenfeld og blev umiddelbart før dennes fald forlovet med hans niece Anna Schrøder. Forholdet hævedes derefter, og han beholdt sin stilling. Hans indfly-delse blev nærmest forøget da Griffenfelds efter-følger, storkansler Fr. Ahlefeldt, ofte var borte

fra Kbh. og i øvrigt ikke deltog meget i det dagli-ge regeringsarbejde. B. ledsagede som regel kon-gen under krigen, og hans betænkning og råd indhentes om de fleste vigtige spørgsmål, også militære. 1675 blev han medlem af højesteret.

Ved fredsforhandlingerne i Lund 1679 var B. blandt de danske delegerede. Skønt grev *Anton af Aldenburg var legationens formelle leder, var B. og Jens *Juel dog sikkert reelt ledende, og det var dem der i forening med den svenske hoved-forhandler Johan Gyllenstierna indledte den kortvarige nordiske forbundspolitik. Som beløn-ning udnævntes B. 1680 til gehejmeråd og fik n. å. våbenbrev med navnet v.E. (adelsbrev 1693). Endelig 1682 blev han medlem af gehejmekon-seilet. Han var da trådt tilbage som statssekre-tær, en stilling der overtoges af hans svigersøn Thomas Balthasar v.*Jessen. 1683 sendtes v.E. til de braunschweig-lüneburgske hertuger for at forhandle om en eventuel alliance. Dette var dog umuligt. Han rejste derefter til Berlin hvor han sammen med den danske gesandt Frederik *Gabel fik sluttet en overenskomst mellem Fran-krig, Danmark og Brandenburg rettet mod Sve-rige og Braunschweig-Lüneburg. N.å. sendtes v. E. på ny til Berlin for at få en overenskomst i stand med Brandenburg og Braunschweig-Lüne-burg om et angreb på Sverige for at berøve det dets tyske besiddelser, men forhandlingerne strandede væsentligt på at deltagerne ikke kunne blive enige om gevinstens fordeling. Hovedhen-sigten med disse forhandlinger var for Dan-marks vedkommende foruden at få Sverige dre-vet ud af Tyskland at få hertugen af Gottorp bort fra Slesvig og Holsten mod erstatning i Ol-denburg og Delmenhorst og eventuelt en del af de svenske besiddelser. I den skarpe politik der 1684 indledtes mod Gottorp ved inddragningen af hertugens slesvigske besiddelser havde v.E. og Jessen ved siden af kongen selv den væsentligste skyld. v.E. var særlig inde i alle de indviklede gottorpske stridigheder, og det blev derfor også ganske naturligt ham der sammen med en anden autoritet på dette område, Christof Gensch v. *Breitenau, kom til at repræsentere Danmark på den kongres der 1687 trådte sammen i Altona for under kejserlig, brandenburgsk og sachsisk mægling at søge striden mellem Christian V og hertugen af Gottorp bilagt. v.E. og Breitenau førte her med stor dygtighed Danmarks sag, men uden held. Hertugen havde sympatien i Europa for sig, end ikke Danmarks forbundsfælle Fran-krig ydede det nogen virkelig støtte. Med Wil-helm af Oraniens overtagelse af den engelske trone og kurfyrst Frederik Wilhelm af Preussens død mistede Danmark sine hidtidige støtter og var nu fuldstændigt isoleret. Over for truslen om

krig med Sverige og sømagterne måtte Christian V ved forliget i Altona juli 1689 anerkende hertugens fuldstændige restitution. Senere s.å. sendtes v.E. atter til Hamburg for at få hertugen til at afskedige de fremmede tropper han havde antaget, og til at indgå en nærmere alliance med kongen. Det lykkedes at få en del af de fremmede tropper sendt bort, men allianceforhandlingerne løb ud i sandet.

N.å. tog v.E. fast ophold i Hamburg. Han led stærkt af gift, sten og podagra og mente at Hamburgs luft var bedre for hans helbred end Kbh.s. Han var 1683 blevet landdrost i Pinneberg. Han stod dog stadig i livlig brevveksling med sin sviger søn, og i de fleste vigtige spørgsmål rådspurgtes han af regeringen i Kbh. I Hamburg hvor de fleste magter havde diplomatiske repræsentanter førte han på den danske regerings vegne forhandlinger med forskellige nordtyske fyrster som af hensyn til kejseren ønskede at skjule disse forhandlinger og derfor ikke ville forhandle officielt med regeringen i Kbh. Da forholdet mellem Danmark og Gottorp efter hertug Christian Albrechts død 1694 på ny tilspidsedes og stridighederne førte til kongressen i Pinneberg 1696 hvor de tidligere mæglere fra Altona-traktaten på ny forsøgte at forlige kongen og hertugen ledede v.E. igen den danske delegation. Forhandlingerne gik meget langsomt, og der rettedes beskyldninger mod v.E. for at forhale forhandlingerne. Skylden faldt dog nok så meget på kongen og regeringen i Kbh. der til det sidste vægrede sig ved at gøre de nødvendige indrømmelser. Inden kongressen sluttede døde v.E. – Ikke uden dygtighed og indsigt tilrettelagde v.E. Danmarks udenrigspolitik i en årrække omend uden det overblik og den moderation der kendetegnede Griffenfeld og Frederik Ahlefeldt. Hans andel i den eventyrpolitik der endte med det fuldstændige nederlag på Altonakongressen er uomtvistelig. I sin bog om Danmarks tilstand giver Molesworth et ikke smigrende billede af ham som han kalder en „pater difficultatum“ og beskylder for at have brugt sin stilling til at berige sig og for at have anbragt sine penge uden for Danmark i Amsterdams og Hamburgs banker. Det sidste var ganske urigtigt, og v.E. protesterede selv mod denne beskyldning. Hans børn var alle gift og bosat i Danmark, og han selv var ejer af Enggård på Fyn, Buskerudgård i Norge og Teichhof i Oldenburg. At han modtog gaver fra supplikanter og belønninger fra udenlandske magter ved afslutningen af traktater var normalt for tiden. Molesworth var heller ikke nogen uvildig dommer da v.E. ligesom svigersønnen nærmest hørte til det franskelige parti ved hoffet. – v.E.s søn Martin Conrad Biermann v.E. (ca.

1662–1715) døde som etatsråd og overceremonimester, og med hans børn uddøde familien. – Etatsråd 1677. Gehejmeråd 1680. – Hv.R. 1684. □Stik af Hub. Schaten ca. 1693 efter mal. af Jacob d'Agar forestiller enten E. eller A. L. Knuth. Maleri (Miramare ved Svendborg).

Kilder. Saml. til Danm.s hist., ved P. W. Becker II, 1857 437. Aktykker og oplysn. til statskollegiets hist., ved J. Lindbæk I–II, 1903–10. Danm.-No.s traktater, ved L. Laursen V–IX, 1920–33.

Lit. Stamtavle i Pers.hist.t. 2.r.III, 1888 276. Danm.s adels årbog XXXVI, 1919 479. *Lugubria monumenta in obitum Conradi ab Ehrenschild, u.st. 1699.* Rob. Molesworth: *An account of Denmark, London 1694* (fot. optr. 1976) kap. XI og modskrift (Vertheidigung). Chr. H. Brasch: *Om Rob. Molesworths skrift, 1879.* A. D. Jørgensen: *Peter Schumacher Griffenfeld I–II, 1893–94.* Kn. Fabricius: *Griffenfeld, 1910 267f 273.* Samme i *Hist.t. 8.r.II, 1909–10 1–59 111–69.* L. Bobé: *Die deutsche St. Petri-Gemeinde zu Kopenhagen, 1925 415.* Fr. v. Jessen: *En slesv. statsmand I, 1930.* H. Saring i *Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. LXVII, Neumünster 1939 191–242.* Åke Stille i *Karolinska förbundets årsbok 1940 53–79.* Samme: *Studier över Bengt Oxenstiernas politiska system, Uppsala 1947.* C. O. Boggild-Andersen: *Hannibal Sehested I–II, 1946–70.*

Papirer i Rigsark.

Steffen Heiberg (L. Laursen)

Ehrensverd, se Gyllembourg.

Eibe, Frederik (Frits) Henrik, 1816–71, boghandler. *2.3.1816 på Billeshave ved Middelfart, †9.4.1871 i Kbh., begr. i Søllerød. F: proprietær, senere forpagter Niels Julius E. (ca. 1770-tidligst 1829) og Hedvig Magdalene Fabricius (ca. 1782–1848). ~16.4.1847 på Store Restrup med Ida Camilla Roulund, *1.11.1822 på Løvenborg, †18.6.1904 i Kbh., d. af auditor, godsejer Rasmus R. (1783–1845) og Karen Christine Rasmussen (1793–1856).

E., hvis forældre pengevæsenets sammenbrud efter 1807 forarmede, blev ved formående venners hjælp student fra Ålborg 1836; ved lektiehjælp skaffede han sig en smule ekstraindtægter. 1836 blev han indskrevet ved Kbh.s univ., men det var dog først efter et par års virksomhed som huslærer i Jylland at han 1839 kunne begynde at studere teologi. Det munter studentertilv på Regensen og i Studenterforeningen optog den glade og venlige unge mand fuldt så meget som studierne, og da han havde fået tillid til sine praktiske evner ved efter en afdød ven at overtage og i effektiv form videreføre et indbringende „kollegie-abonnement“, dvs. udlejning af teologiske og andre kollegiehæfter med professorernes forelæsninger, afbrød han definitivt studierne og nedsatte sig 1845 som boghandler. Med sin store bekendtskabskreds skabte han sig snart en blomstrende, men næppe altid rentabel boglade hvortil han knyttede et ikke ubetydeligt

orlag hvis mest givtige publikationer var re- genskammeraten C. Hostrups komedier og Charles Dickens' værker i L. Moltkes oversættel- se. Sit speciale som boghandler fandt han som kommissionær for udenbys boghandlere, den del af sin forretning han viste størst personlig in- teresse, og som blev branchens førende. I bog- handlerstandens anliggender tog E. del med iver og interesse; han vurderedes, ikke mindst af sig selv, højt som praktiker. I Boghandlerforeningen gav han 1859 stødet til oprettelsen af afregnings- udvalget, og i mange år ledede han foreningens vælskabelige sammenkomster. Efter E.s død blev firmaet videreført af hans enke med forskellige bestyrere indtil sønnen C. F. E. (1855–1913) 1880 blev leder og 1886 ejer. 1894 opgik kom- missionsforretningen i Boghandlerforeningens Kommissionsanstalt; boglade og forlag blev fortsat endnu nogle år. – Venner og kolleger rejste et monument på hans grav. □Litografi. Foto.

Stamtavle over familien Roulund, 1889. O. H. Delban- do: Festskr. i anl. af boghandlerforen.s halvhundredårs- lag, 1887 122. Rudolf Schmidt i Husvennen, 1892 346– 401. Andr. Dølleris: Danm.s boghandlere 1837–92, 912 64f. Arthur G. Hasso: Den danske boghandlerfor- en.s hist. 1837–1937, 1937. A. Frøland: Bøger, bogsalg, oghandlere omkr. 1875, 1969. Samme: Dansk boghan- dels hist. 1482–1945, 1974. Samme i Det danske bog- marked 3. og 10.4.1978.

Aleks. Frøland (Ove Tryde)

Übeschütz, Simon Aron, 1786–1856, købmand, egatstifter. * 14.11.1786 i Kbh. (Mos.), † 25.11.1856 sst., begr. sst. (Mos. kgd., Møllega- le). F: handelsmand Aron E. (ca.1736–1812) og Jерle (Sara) Levy (ca.1740–1820). ~ 1° 6.5.1807 i Kbh. (Mos.) med Esther (Emma) Behrend, † 20.10.1787 i Kbh. (Mos.), † 10.1.1855 sst. (Mos.), d. af stadsmægler, agent Behrend Israel Jochim (Jochim), kaldt agent Behrend (ca. 761–1821, ~ 2° 1792 med Jeanette Hirsch, ca. 764–1816, ~ 3° 1819 med Ane Tobia Manne- en, ca.1784–1873) og Dorothea Mariboe (1762– 1791). Ægteskabet opløst (hun ~ 2° 1816 med liv- æger, senere tildbetjent og værtshusholder Jo- han Christian Øsgevad, 1793–1860, ægteskabet opløst, ~ 3° 1823 med lærer Peter Christian Lau- enz Jansen, * 1795). ~ 2° 11.2.1815 i Kbh. (Mos.) med Rose Wallich, * 23.2.1796 i Kbh. (Mos.), † 16.3.1870 sst. (Mos.) d. af handelsmand Jеiman Amsel W. (1767–1823) og Judithe Co- len (1773–1855).

Slægten E. har ikke levet længe her i landet idet Aron E. først 1766 indvandrede fra Eibenschitz i Mähren hvor faderen var rabbiner. Simon, den næste af fem sønner har ved sin omfattende jødgørelse sat slægten, som er uddød på

mandssiden, og sig selv et varigt minde. Han tog 8.4.1807 borgerskab som kommissionær, og det lykkedes ham i løbet af knap 30 år at erhverve en stor formue. Han havde ingen børn og benyt- tede sine midler til at øve godt mod enkeltperso- ner og institutioner. 28.1.1834 – Frederik VI's fødselsdag – oprettede han en fribolig til femten jødiske familier, han skænkede 10.000 rdl. til Frederiks hospital og et lignende beløb til kom- munehospitalets trængende patienter. Sammen med sin hustru skænkede han ved testamentarisk bestemmelse af 20.6.1853 hele sin store formue – ca. 1¼ mill. kr. – til kulturelle og velgørende for- mål såvel inden for som uden for Mosaik trossamfund. – Kgl. agent 1853. Justitsråd 1854. □Litografi 1857 efter foto. Maleri.

Charlotte Bournonville: Skyggerids af gamle minder, 1906 6–75.

*Josef Fischer**

Eickhoff, Gottfred Poul Georg, * 1902, billed- huggere. * 11.4.1902 på Frbg. F: maskinfabrikant, civilingeniør Johan Gudfred August E. (1872– 1961) og Åsa Louise Caroline Brandt (1876–1935). ~ 20.9.1927 i Kbh. (Hans Egede) med maler Gerda Edith Arensback Andersen, * 4.7.1898 på Frbg., † 18.5.1979 (Frbg. k.), d. af arkitekt Anders Martin A. (1861–1944) og Marie Pauline Arensback (1866–1935).

Efter at være blevet student 1920 påbegyndte E. et juridisk studium. Han nærede imidlertid en så varm interesse for kunst at han opgav studiet for 1926 at blive elev hos Harald *Gierring. Da han imidlertid blev klar over at han ville være billed- huggere bosatte han sig 1927–33 i Paris. Herved kom hans egentlige uddannelse til at ligge som elev af Charles Despiau og i tilknytning til en kreds af samtidige billedhuggere, franskmænde- ne Jean Osouf og Paul Cornet, belgieren Charles Leplae, hollænderen Han Wezelaar, svenskeren Bror Hjorth og danskerne Adam *Fischer og Astrid *Noack, hvis venskab og kammeratskab fik betydning for hans udvikling (jf. E. i Grøn- ningens katalog 1942). 1933 fik han sin debut på Grønningen (medlem fra 1935). Hans arbejder her vakte interesse, og kunstmuseet og Ny Carls- bergfondet sikrede sig straks to af de udstillede buster: *Kvindehoved. Merete Bodelsen*, 1931 (fransk kalksten, kunstmuseet) og *Gerda*, 1931– 32 (brændt ler, Horsens museum). I disse tidlige år søgte han på sine rejser oftest til Frankrig, Belgien og Holland og kunne 1936 med Ny Carlsbergfondets romerlegat foretage en længere rejse til Italien, Grækenland, Egypten og Tyrki- et.

E.s arbejder fra denne periode er med deres

stræben efter ro og balance og deres fint nuancerede modellering præget af tilknytningen til fransk skulptur. De virkede herved som en bevidst reaktion mod den hjemlige skulptur, dels den Kai Nielsenske frodige kraftudfoldelse, dels den Utzon-Frankske stilbevidste elegance. Men for E. blev ikke alene Aristide Maillol (og dermed antikken) og Despiau af betydning ved opholdet i Paris. Noget uhåndgribeligt i fransk væsen og livssyn, en vis balance og harmoni som han følte sig i slægt med gav ham sikkerhed i opfattelsen af hans kunsts udtryksmuligheder. Af de tidlige figurer og statuetter kan fremhæves den *Stående dreng* (Georges Ulmer), 1933 (bronzestatuette, Ålborg museum, 1969 gentaget i større format) og den stående kvindefigur (der trækker sin trøje op over hovedet), 1935 (bronzestatuetten m.fl. steder), *Marseillepiger*, 1935 (statuettegruppe i fransk kalksten, Nasjonalgalleriet, Oslo), *Corfupige*, 1939 (statuette i bronze, sst.), *Roepiger*, 1939 (monument i bronze på torvet i Saksbøbing, også eksemplar i Musée en Plein-Air, Middelheim), og stående kvindefigur *Guapa*, 1943 (bronzestatuetten bl.a. uden for Ny Carlsberg Glyptoteket).

Efter anden verdenskrig genoptog E. sine rejser, af hvilke et otte måneders ophold i Italien 1950 som rekonvalescent efter en kulilteforgiftning skulle blive af afgørende betydning. Sammen med sin hustru boede han først en tid på Sicilien hos den danskfødte maler Lisa Boligno og hendes mand og senere på San Cataldo. 1952 vendte han tilbage til Sicilien og opsøgte derefter Sydtaliens fattige og øde egne, Calabrien og Apulien, hvor menneskenes liv synes at have fortsat sig i et ubrudt kulturmønster. Året efter var han i Spanien og Marokko hvor det fremmedartede i livsvaner og klædedragt virkede overrumplende og gav et dybt perspektiv tilbage gennem tiderne. Efter 1954 at være blevet professor ved akademiet fortsatte han sine rejser, ofte med sine elever, og trængte stadig dybere ind i fremmedartede egne i Tyrkiet, Jugoslavien og Egypten.

Under den lange svækkelsestilstand hvor E. helt havde måttet lægge skulpturen til side, kastede han sig over tegningen som under rejserne blev en enestående værdifuld terapi der skulle give hans kunst en ny dimension. I stedet for i atelieret at opstille sin model færdedes han nu bestandig med tegneblokken mellem hænder, blandt grupper af mennesker der bevægede sig i sydens skarpe lys og dybe skygge i dagligdagens virkelighed. Som han selv udtrykker det var atelierets vægge pludselig faldet, og han stod ansigt til ansigt med det levende liv.

Hans rejsetegninger fra disse år er blevet til under voldsom koncentration. Især en tegning fra

San Cataldo (1952) af en ko der har kælvet, som udtrykker dyrets voldsomme desperation da kalven bliver fjernet, eller fra Marokko af en café i Nicastro, 1952 og fra en butik i Zauen, 1953 hvor et skærende lys træder frem af dunkle, lukkede rum, bærer vidnesbyrd om at her i denne mystik er dybtliggende lag af kunstnerens temperament blevet afdækket. I forbindelse med sådanne arbejder er Goya, Daumier og Rembrandt blevet nævnt. Selv har han fremhævet Lisa Bolignos betydning for ham som tegner.

I denne pause fra modelleringen var det mennesker, figurer og figurgrupper han tegnede, så anskueligt og så plastisk opfattede at han år senere har kunnet bruge skitserne til at modellere efter. Det er nu både i statuetterne og de større kompositioner samspillet mellem figurer han foretrækker som motiv, de udtrykfulde bevægelser i det menneskelige samvær som i statuetten *Afskeden* eller i *Mañana I*, mor og barn, i kunstmuseet i to eksemplarer, bronze, 1954 (54,5 cm) og 1960 (131 cm); samme i Göteborgs kunstmuseum (1955) og skolen i Oxbøll (begge 140 cm), desuden forstørret eksemplar (200 cm) i Mødrehjælpen i Kbh., tre siddende kvindestatuetter: *Solbad*, 1960–62 (bronzestatuetten, Nasjonalgalleriet, Oslo) samt *San Sebastian* (kvinde med spidshue) og *Ibiza* (kvinde der ordner sit hår) (erhvervet af Glyptoteket) (begge bronze, 1964), *Ibiza*, i Randers i stort format (alle tre i 1977 reproduceret i chatotte af Den kgl. Porcelainsfabrik), *Navigator*, liggende kvinde (bronzestatuetten, 1967), Grenå gymnasium, *Mañana II*, mor og barn (bronzestatuetten ved Horsens hospital 1968, tillige eksemplarer i biblioteket i Præstø og ved udløbet af åen sst. Sammen med disse arbejder kan nævnes det store bronzerelief fra 1953 i Glyptoteket, et oplevet motiv som viser en procession af lygtbærende kvinder. Et lykkeligt fund blev motivet af pigen med den ene lange flætning hun selv holder fast i bag ryggen. Det varieres med to eller tre piger i en række statuetter for endelig at blive til *Solpiger*, 1966–69 ved Frbg. bibliotek. Her gives et hverdagsmotiv en stilfærdig og blivende monumentalitet. I *Sol*, 1962 (Amtsgården i Roskilde) er E. gået tilbage til den store enkeltstående figur. Dragten er søjleagtigt forenklet og alene med mildheden i kvindens opadvendte ansigt er nået en gribende tidløs monumentalitet som uden påtrængenhed gør menneske og ido til ét. Af monumenter kan foruden Roepigerne Saksbøbing nævnes: *Mindesmærke for modstandskampen*, 1953–54 (granit, Frøbjerg Bavnø høj, udført i samarbejde med Hans Georg Skovgaard), *4.-Maj monumentet*, 1956 (bronzestatuetten, forår Sønderjyllandshallen i Åbenrå) og *Stenomonumentet*, 1966 (bronzestatuetten, Fr. Bajers plads, Kbh.).

in meget betydelig side af E.s store produktion er desuden den lange række indtrængende og udførelsefulde portrætter han har givet af sine samtidige, bl.a. *Henrik Pontoppidan*, 1933, *Gustav Falck*, 1944, *Henri Nathansen* og *Jens Nørregaard*, 1949, *Knud Højgaard*, 1951, *Christmas Møller*, 1952, *Hans Hartvig Seedorf Pedersen*, 1954, *Poul Nørlund*, 1954–55, *Ejnar Mikkelsen*, 1956, *Jørgen Sthyr*, 1965 og *Knud Brøchner-Morensen*, 1976. Et af E.s seneste arbejder er interessant derved at det søger at bryde med den konventionelle portrætfornem, busten. Det er en portrætstatuette af Erling Bløndal Bengtsson, i færd ned at spille cello, 1979 (bronze, Fr.borg). Her er det forsøgt at sætte portrættet ind i et rum i en evende virkelighedssammenhæng. Der fornemnes at der er atmosfære hele vejen rundt om figuren. Der er tegninger af E. i kobberstiksamlingen og i øvrigt er han repræsenteret i de fleste lanske provinsmuseer samt på museerne i Oslo, Jöteborg, Lund, Ystad, Haag, Middelheim, Rijg og Budapest.

Jennem årene har E. deltaget i en lang række officielle internationale udstillinger og har haft eparatudstillinger i Kunstforeningen 1934, -38 og -71, i Århus og Ålborg 1935 og -44 (sammen med Gerda E.), i Maribo 1971. På initiativ af Haavard Rostrup afholdt Glyptoteket 1951 en udstilling af E.s tegninger fra Italien og 1973–74 havde kobberstiksamlingen en omfattende udstilling af hans tegninger. (Udst.nr. 139, stencilet katalog med introduktion af kunstneren selv).

Af legater har E. modtaget Kai Nielsen 1942, Henri Nathansen 1951, Ancker 1952, Viggo Jarl 1962 og -74 og Ole Haslund 1971. – Han var professor ved akademiet 1955–72 og prorektor 1956–65. 1955–72 medlem af akademirådet, eksraordinært medlem 1974. 1956–68 medlem af bestyrelsen for Accademia de Danimarca i Rom og desuden medlem af bestyrelserne for San Carlo, for I. P. Lunds fond og for Herholdts legat. – E. modtog Eckersberg medaljen 1944 og Thorvaldsen medaljen 1976. – R. 1960. R.' 1968. □ Afbildet på tegn. af Hans Bendix udst. 1958. Fegn. 1965 (Kgl.bibl.). Buste af Mogens Bøggild glyptoteket). Foto.

J. E. Tekst af Haavard Rostrup, 1949 = Vor tids kunst (L. G. E. Tegninger. Tekst af Haavard Rostrup, 1968. - G. E. i Gronningens katalog 1942. – Luc og Paul Haererts i Tilskueren, 1935 II 166. Haavard Rostrup i Jamlern, febr. 1940. Samme i Konstrevy, Sth. 1940 96. Samme i Gronningens kat. 1940. Samme i Arstiderne, 1949 5–11. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Merete Bodelsen

Eickhoff, Johan Gottfried August, 1809–75, maskinfabrikant. * 4.3.1809 i Wittenförden, Mecklenburg-Schwerin, † 30.5.1875 i Kbh. (Petri), begr. sst. (Ass.). F: bryggerknægt Gottfried Eickhoff fra Hamburg og Katharine Margrethe Dorrothea (Doris) Johnsen (ca. 1782–1855). ~ 30.6.1837 i Kbh. (Petri) med Johanne Marie Grønbeck, * 15.1.1811 i Kbh. (Holmens), † 26.10.1892 sst., d. af skibsbygger og kvartermænd i Marinen Jacob Andersen G. († senest 1826) og Inger Kirstine Villadsdatter.

E. udlærtes i klejnsmedehåndværket i Lauenburg og kom 1829 – året efter han var blevet svend – til Danmark hvor han i Kbh. og Frederiksværk fik arbejde hos forskellige mekanikere. Som formand på J. H. Hüttemeyers værksted var han 1836 med til at bygge den første hurtigpresse af dansk fabrikat, og 1847 udførte han som mesterstykke en hurtigpresse til Bianco Luno. E. var på dette tidspunkt værkfører ved Mogens Enkes Maskinfabrik på Christianshavn og sad som ubemidlet familiefar med fem børn i trange kår uden store udsigter til at kunne etablere sig selvstændigt. Imidlertid blev han fra flere sider opfordret til at kaste sig over fabrikation af maskiner til bogtryk, og med hjælp fra tøjfabrikant I. Salmonsen samt et rentefrit lån på 250 rdl. fra understøttelsesselskabet Borgervennen åbnede han da 4.5.1848 et lille værksted i en kælder i mellembygningen til ejendommen nr. 31 i Nyhavn. Han fremstillede bogtrykkerpresser og andre maskiner til boghåndværksfaget, men kom især til at sætte sit præg på udviklingen af hurtigpressen på hvilken han udtog flere patenter. Virksomheden udvidedes flere gange og flyttedes 1865 til Vesterbrogade 97 hvor den udviklede sig til en af landets betydeligste virksomheder i branchen. Fra begyndelsen af 1850erne eksporterede E. trykkermaskiner til de øvrige nordiske lande og senere til store dele af Europa, ligesom han vandt international anerkendelse på industriudstillinger i ind- og udland. Efter E.s død 1875 videreførtes fabrikken af sønnen Frederik Gottfried Leonhard E. (1842–1925) der var blevet medindehaver 1873 og fra 1885 optog broderen Johann Wilhelm Heinrich E. (1847–1934) som kompagnon, og virksomheden fortsatte også efter deres tilbagetræden 1916 i familiens eje. □ Mal. af J. M. Jensen ca. 1855. Buste. Træsnit efter foto 1875.

C. Nyrop i Skand. bogtrykkertid. VI, 1875 102–07. Borsen 14.5.1898. G. Eickhoff: Af mit livs erindr., 1923. J. G. A. Eickhoff maskinfabrik 1848–1948, 1948. – Firmaarkiv i Erhvervsark.

Erik Korr Johansen (P. Koch Jensen)

v. Eickstedt, H. H.

v. Eickstedt, Hans Henrik, 1715–1801, officer. * 14.7.1715 i Kbh. (Slotsk.), † 13.8.1801 på Boltinggård, begr. i Ringe k. F: generalmajor, overkrigssekretær Valentin v. *E. (1669–1718) og Edele Cathrine Kaas (1679–1742). ~ 15.1.1745 i Næstved med Marie Lucie v. Krackewitz, * 1728, † 24.8.1800 i Rostock, d. af fhv. dansk garderkaptajn, mecklenburgsk kammerjunker Ernst Gustav v. K. og Louise Amalia v. Kosboth.

v. E. blev kornet 1732, kaptajnløjtnant 1737, ritmester 1739 med anciennitet fra 1738, major 1746, oberstløjtnant 1754 (1752), oberst 1766 (1759) og 1769 generalmajor. Han var uden tvivl en dygtig officer om hvem det i konduitelisten 1763 hed „Ein Däne, vornehmer Extraction; ein habiler Mann; von ihm kann nicht zu viel gutes gesagt werden“. På grund af sin indsats ved hofrevolutionen 1772 kom han også til at spille en politisk rolle og til at beklæde poster han ikke havde format til eller forudsætninger for at bestrejde. Under de mange kuprygter der svirrede om hoffet sommeren 1771 lod Struensee hoffets livvagt, general F. *Numsens „flyvende korps“ forlægge til Jylland, og opgaven blev overdraget sjællandske dragoner under v. E. der hidtil havde haft kvarter i Næstved. Sammen med L. v. *Køller-(Banner) blev han ledende i den sammensværgelse der kort efter nytår 1772 dannedes mod Struensees regering, og selv om det synes at være v. Køller der dominerede ved arrestationerne var v. E. muligvis den person med hvem forbindelsen til enkedronningen først blev knyttet, og afgjort den for hoffet mest tillidvækkende. Som belønning blev han af de nye magthavere overvældet med gaver og forsynet med indflydelse, og mens de øvrige deltagere som M. *Beringskjold, S. C. *Rantzau og v. Køller hurtigt udmanøvreredes beholdt v. E. sin plads i forreste række under hele Guldbergs regering. Straks efter kuppet fik han det hvide bånd og blev medlem af det nyoprettede statsråd, udnævntes til general af kavalleriet, kommandør af hestgarden, kommandør i Kbh. og medlem af generalitets- og kommissariatskollegiet. Da han n.å. afgav de to sidstnævnte poster blev han generalinspektør for rytteriet på Sjælland og Fyn, overhofmester for kronprins Frederik og fik ringen Pro Meritis. Da han 1776 yderligere fik det blå bånd var det med anciennitet fra 1773. Endvidere blev han medlem af „over-kommissionen“ der førte tilsyn med Det kgl. teater og – i kraft af sin øvrige position – den mest indflydelsesrige. Hertil føjedes senere medlemskab af overbankdirektionen. Foruden den taknemmelighed man skyldte ham som den ledende personlighed ved gennemførelsen af kuppet havde

det nye styre brug for ham som dansk officer til at understrege den nationale linie Juliane Marie og Guldberg havde valgt. Men der er samtidig grund til at tro at han betragtedes som den militære garant over for kupforsøg mod det nye styre. Hans væsentligste reform blev indførelsen af dansk som hærens officielle sprog, også uden hensyn til de særlige sprogforhold i hertugdømmerne. Det bør dog her erindres at der allerede under Struensee var blevet undervist i og på dansk ved artilleriskolen. Trods nogen forbehold er A. P. *Bernstorffs vurdering af v. E. overvejende positiv, et forhold der dog i noget grad skyldes at Bernstorff havde brug for ham. Oppositionen mod Guldberg med hvem v. E. efterhånden kom mere og mere på kant. For offentligheden faldt hans ledelse af teatret dog mest i øjnene. Ved sin protektion af enkelte actricer, først og fremmest Catharine Møller (senere *Frydendal) på andres og bedre kunstners bekostning medvirkede han bl.a. til 1780 at fordrive den af publikum fejrede Caroline *Walter fra teatret. 1782 måtte v. E. dog opgive sin plads i direktionen. Selv om Thomas *Overskous udførlige beskrivelse af v. E.s virksomhed ved teatret dækker en opfattelse der var udbredt her og i offentligheden er vurderingen af ham som person næppe dækkende. Der er ikke tvivl om at han udnyttede sin stilling her til egen fordel men derudover synes han i sine forskellige hverv at have optrådt samvittighedsfuldt. Hans breve vidner om jævnhed og er ikke uden humor.

v. E. købte en række godser, men hans økonomi var ikke stabil nok til at han kunne beholde dem. 1737 købte han Benzonslund ved Holbæk men solgte det to år senere. Omkring 1750 ejede han Dyrehavegård ved Nyborg, og 1783 købte han to parceller ved Slagelse og oprettede her godset Store Frederikslund hvor han påbegyndte opførelsen af hoved- og avlsbygninger, og avlsgården Lille Frederikslund (navnet en hyldelse til kronprinsen), men godset afhændedes igen 1786. En endnu eksisterende skov her bærer navne Eickstedtlund. Ved kronprinsens magtovertagelse 1784 blev v. E. afskediget fra alle sine poster men med en rundelig pension og titlen overkammerherre. Han tilbragte herefter sine sidste år på Boltinggård ved Ringe som hans morbror Henrik Bielke *Kaas havde testamenteret ham. Efter bestemmelsen skulle det være et stamhus, men v. E. formåede ikke at holde godset ubehæftet så bestemmelsen trådte aldrig i kraft. – Ægteparret eneste søn døde 1770, og da moderen derefter følte sin forbindelse med Danmark løst rejste hun til sin slægt i Mecklenburg hvor hun blev ti sin død. Begge er gravsat sammen med v. E. i familiens gravkapel i Ringe k. – Hv. R. 1772. Bl

R. 1776 (senere med anciennitet fra 1773). – Overkammerherre 1784. □ Mal. tilskrevet U. F. Beenfeldt, 1774, og af Jens Juel (begge Fr.borg). Min. af Cornelius Høyer udst. 1778. Mal. af J. F. Camradt, 1779, formentlig på grundlag af Juels. Tegnedet silhouetter (Fr.borg, Kgl.bibl.). Afbildet på mal. af J. H. W. Haffner, 1781 (Rosenborg). Relief, måske af Weidenhaupt (Ringe k., afstøbning Fr.borg).

Kilder. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I–III, 1904–13. Efterl. breve fra den Reventlowske familie-kreds VII, 1906 510f. Luxdorps dagbøger, udg. E. Nystrøm I–II, 1915–30. Inkvisitionskommissionen af 20. jan. 1772, udg. Holger Hansen I, 1927 377–79. Af J. O. Schack-Rathlous arkiv 1760–1800, udg. Th. Thaulov og J. O. Bro Jørgensen, 1936 (220–27 breve fra H. H. v. E.). *Lit.* C. A. L. v. Eickstedt: Familienbuch der v. E., Rati-bor 1860, med forts. Stettin 1887. Th. Overskou: Den danske skueplads III, 1860. F. Schiern i Hist. t.4.r.II, 1870–72 684–97. E. Holm: Danm.-No.s hist. IV, 1902. H. W. Harbou i Pers.hist. t. 6.r.IV, 1913 95–122 (m. bibliografi). E. Reverdlil: Struensee og det da. hof 1760–72, 1916. K. C. Rockstroh: Udviklingen af den nationale hær III, 1926.

Sv. Cedergreen Bech

v. **Eickstedt, Valentin**, 1669–1718, officer. * 13.12.1669 på Hohenholz i Svensk Pommern, † 17.9.1718 på Fr.borg, begr. i Kbh. (Petri k.). F: Alexander Ernst v. E. til Hohenholz m.m. (1634–93, ~2° med Marie Sophie v. Normann, ca. 1653–1724) og Dorothea Sophie v. Suckow († senest 1684). ~1° med Elisabeth v. d. Osten. ~2° 4.6.1708 i Kbh. (Slotsk.) med Edele Cathrine Kaas, * 1679, begr. 22.5.1742 i Kbh. (Petri) (~2° 1721 med schoutbynacht, senere viceadmiral Caspar *Wessel, 1693–1768), d. af overkommisariat, senere stiftamtmand i Trondheim Hans K. til Hastrup (ca. 1640–1700) og Sophie Amalie Bielke (1650–1703). – Far til H. H. v. *E. v. E. blev 1684 fændrik i dansk tjeneste, 1685 sekondløjtnant, 1688 kaptajn, 1693 major, 1697 oberstløjtnant, 1700 kar., 1701 virkelig oberst og chef for et nationalt regiment som han afgav s.å. for at overtage det nyoprettede (garde) grenaderkorps. 1692 og 1696 havde han deltaget i felttog i udlandet og 1700 i felttoget i hertugdømmerne (belejringen af Tønning). 1704 blev han generaladjutant hos kongen og kammerherre, 1706 brigader, 1708 generalmajor. I felttoget i Skåne 1709–10 deltog v. E. som ældste generalmajor af fodfolket og fik gentagne gange tildelt særlige hverv; men trods sin personlige tapperhed var han lidet egnet til fører, manglede selvtilid, var ængstelig for ansvar og ubeslutsom. Overgeneralen, C. D. *Reventlow (1671–1738) skrev om ham til kongen hos hvem han som følge af sine ydre fortrin og fortræffelige almenmenneskelige egenskaber stod i høj gunst: „Kammerherren er

en brav og ærlig mand; men den ringeste bagatel foruroliger ham og bringer ham i forlegenhed hvad der som regel ikke løber vel af, især når han skal lede hele værket“. Forgæves anbefalede Reventlow ham at bruge den sunde fornuft og handle efter omstændighederne da det var umuligt at give ham instruktioner for alle mulige tilfælde. I slaget ved Helsingborg kommanderede han med hæder hovedstyrken af fodfolket, og derefter trådte han tilbage for den som general yngre F. J. *Dewitz i dagene indtil Skånes rømning.

Maj s.å. afløste v. E. Christian v. *Lente som overkrigssekretær og blev medlem af general-kommissariatet. Støttet af kongens tillid til og yndet for ham gjorde han i det hele god fyldest i disse stillinger som human, korrekt, diskret og pligtopfyldende officer og embedsmand med udpræget retfærdighedsfølelse. Ved de forefaldende vigtige organisations spørgsmål ved hæren arbejdede han godt sammen med general Jobst v. *Scholten. – Om grundene til hans afgang 1717 fra den militære ledelse vides intet bestemt, men det tør formodes at de ikke har været af personlig natur da v. E. blev amtmand i Fr.borg hvor kongen meget ofte opholdt sig. Muligvis har han ikke delt kongens overordentlige interesse for oprettelsen af de rene ryttergodsdistrikter. Hans efterfølger som overkrigssekretær, admiral C. *Gabel, har senere hen udtalt at han ikke fandt denne organisation hensigtsmæssig, men kun af føjelighed over for kongen alligevel gik denne til hænde i et og alt. – Gehejmeråd 1710. – Hv. R. 1705. □ Maleri (Sæbygård).

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé VII, 1906 509–11; VIII, 1917 54f. – H. W. Harbou i Pers. hist. t. 6.r.IV, 1913 94–122. (om slægten E.). Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstaben II, 1903. O. Kyhl: Den landmilitære centraladministrations embedsstat 1660–1763 I, 1973 8; II, 1976 især 29–36.

*Rockstroh**

Eigtved [ait'veð] (Eigtwedt), Niels (Nicolai), 1701–54, arkitekt. * 4.6.1701 i Haraldsted sg., † 7.6.1754 i Kbh., begr. sst. (Petri nye urtegård). F: bonde Mads Nielsen i Egtved (ca. 1646–1705) og Dorthe Hansdatter (* 1680, ~2° 1705 med Jens Olsen). ~24.5.1743 i Fr.borg slotskirke med Sophie Christiane Walther, * 1.4.1726, † 15.10.1795 i Kbh. (Petri), d. af konrektor ved domskolen i Magdeburg Johann Gottfried W. (+ 1727) og Margrethe Sophie Strobel (1700–59). E. var uddannet som gartner, muligvis først på Skjoldenæsholm, senere – i årene for 1723 – i Frbg. have. 1723 fik han som gartnersvend pas

til udlandet; hans vandrefærd førte ham over Sachsen og Berlin i 1725 til Warszawa hvor han i 1726 opnåede ansættelse som konduktør hos arkitekt og kaptajn i det sachsisk-polske bygningsvæsen C. F. Pöppelmann. Senere overgik han til ingeniørkorpset (konduktør 1730), fra hvilket han fik afsked 1733 som kaptajn. Denne periode i E.s liv blev af grundlæggende betydning for hans fremtid som arkitekt. Han fik en fortrinlig skoling som militærbygmester, men har sikkert kun undtagelsesvis været selvstændig virksom ved civile byggeforetagender. Han kunne dog ikke undgå at modtage stærke indtryk fra kurfyrst-kongens storartede slots- og palæanlæg i Dresden og Warszawa og at blive afgørende påvirket af den franske stil der dyrkedes af de ledende hofarkitekter Jean von Bodt og Zacharias Longuelune. Også af Matthes Pöppelmann har han lært meget, dog væsentligt af hans senere værker. Elementerne i den lisén-stil som E. senere med forkærlighed anvender i Danmark har han tilegnet sig i Sachsen-Polen, måske især inspireret af J. C. Knöffel. 1730 indtraf det store vendepunkt i E.s liv. August den Stærke havde s.å. under Pöppelmanns ledelse ladet anlægge en pompøs lystlejr i Zeithain (Mühlheim) som ramme om militære festspil og storpoltiske konferencer. E. der havde taget del i arbejdets udførelse og forfærdiget i hvert fald kopitegninger af anlægget og dets pavilloner blev forestillet for Poul Vendelbo "Løvenørn, da envoyé extraordinaire ved Berlinhoffet, og har sandsynligvis formået denne til at interessere sig for hans ansættelse i det kgl. danske bygningsvæsen. N.å. begyndte Christian VIs planer til et nyt residensslot i Kbh. at tage form; han havde god brug for veluddannede kunstnere, og efter en brevveksling mellem Løvenørn og E. blev denne 1732 udnævnt til dansk løjtnant og fik af kongen bevilget midler til en studierejse, specielt i Italien, for at han kunne dygtiggøre sig i civilarkitektur og interiørdekoration.

I foråret 1733 forlod han Dresden og var i Rom allerede i maj-juni hvor han ses både at have gjort opmålinger og selvstændige projekter; ingen af disse synes bevarede. Fra Rom drog han 6.4.1735 til Østrig hvor han opholdt sig en uges tid i Wien og opmålte efter kongens ønske prins Eugens nylig ombyggede landresidens Schlosshof; sommeren s.å. rejste han til Kur-Bayern for ligeledes, efter ordre, at studere og tegne slottene i München, Nymphenburg og Schleissheim. At han her lærte en række rokokointeriører af høj rang at kende blev såre betydningsfuldt ikke blot for hans personlige udvikling som rumdekorator og ornamentist (påvirkning fra F. Cuvilliers), men også for rokokoes historie over-

hovedet i Danmark. Han lærte den nye franske stil at kende netop på det sted hvortil den tidligst var nået øst for Rhinen. Da E. sept. 1735 kom tilbage til Kbh. efter tolv års fravær var det som en moden og fuldt moderne skolet kunstner for hvem et stort arbejdsfelt måtte åbne sig ved Christian VIs hof.

Det første afsnit af E.s liv og virksomhed i Danmark som arkitekt begynder med hans udnævnelse 1735 til kaptajn i ingeniørkorpset og til hofbygmester, og det afsluttes 1742 da generalbygmesterembedet nedlægges og erstattes af en bygningskommission i hvilken han selv fik sæde. I denne periode bestod E.s embedsforretninger dels i at føre tilsyn med de kgl. bygninger i Jylland og på Fyn hvilken gerning hverken lagde megen beslag på hans tid eller stillede større fordringer til hans talent, dels i at medvirke ved *Christiansborgs* opførelse og udsmykning. Denne sidste opgave blev det centrale i hans virksomhed, også ud over nævnte periodes grænse. Generalbygmester E. D. "Häusser måtte til E. og Laurids de "Thurah afgive udsmykningen af slottets stadsgemakker af hvilke E. fik tildelt bl. a. selve kongens appartement ud mod slotspladsen, residensens fornemste suite; i de følgende år lod han, i samarbejde med billedhuggeren L.-A. "Le Clerc, denne udstyre i en rokokostil der vel bygger på den bayerske retning, men dog efterhånden øjensynlig blev lutret under indflydelse af franske mønsterforlæg og ornamentik. Det er uomtvisteligt E.s fortjeneste at have indført en moden rokokostil i Danmark, – Thurah, skønt yngre, havde rejst tidligere og derfor ikke kunnet tilegne sig den. Alene dette gav E. et forspring, der – bortset fra hans talent – betinger hans hastigt voksende indflydelse både i det kgl. bygningsvæsen og på hele landets fornemme profanarkitektur og boligkultur.

Ved *Christiansborgs* opførelse nåede han da også ikke blot at præge interiørerne, men også (efter konkurrencer med Häusser og Thurah) at få overdraget projekteringen henholdsvis af slottets fire hovedtrapper og af slotskirken (1738) der udførtes som en tung variant af kapellet i Versailles. Også inden for en anden af Häussers oprindelige domæner, nemlig ridebanen og dens bygninger, fik han lejlighed til at gøre sig gældende, idet han 1739 fik ordre til at give tegninger til marmorbroen og de to pavilloner (udført 1741ff.). I disse sidste viser han sin skarptskårne franske fladestil i selve bygningsblokkens tilskæring og røber tillige sin latente barokke følemåde i tagenes frodige figurdekorationer (udført af Johan Chr. Petzold). Disse omfattende og skelsættende arbejder på *Christiansborg* har ikke levet E. synderlig tid til anden byggevirksomhed i

lenne periode. Han udførte 1737 en anlægsplan for Hørsholm by.

742 indtrådte, som nævnt, betydelige ændringer i E.s forhold. Ved oprettelsen af bygningskommissionen blev det overdraget ham at følge efter Hüsser som ledende slotsarkitekt; naturligt nok blev han samtidig fritaget for bygningsinspektionen i Jylland-Fyn, men fik i stedet de øvrige kgl. bygninger i Kbh. (desuden Frbg. slot og Bregentved) som sit departement. Endelig blev han i 1742 udnævnt til oberstløjtnant. Hüsser var gået, Thurah distanceret, – nu fik E. ikke blot øget magt og myndighed, men også friere betingelser som kunstner. Han fortsætter interiørarbejderne på Christiansborg, ligeledes staldfløjenes opførelse, og slottets nye hovedporte var efter hans tegninger, men i den følgende tid, indtil 1749 da Amalienborg-perioden sætter ind, træder Christiansborg kunstnerisk set tilbage i anden række. Med *Prinsens palæ* (1743–44), opført for kronprins Frederik (V) med delvis anvendelse af en ældre palæbygning skaber han et bygningsværk der både i planen og (særlig) i opstalternes behandling har direkte tilknytning til parisiske hovedtyper fra århundredets første trediedel; også mindelser fra det ombyggede „Japanske palæ“ er mærkbare. Riddersalen er en forstudie til hans egen senere, prægtige sal i Moltkes (Christian VII's) palæ på Amalienborg der herigenem tillige forbindes med Christiansborgs interiører. Det er i lige grad betegnende for E.s overordentlig styrkede prestige og for hans kunsts, for rokokoens voksende magt at han i årene efter 1742 i vid udstrækning afløser Thurah som kongefamiliens og hofkredsens bygmester i selve hans nordsjællandske provins. Med landslotte var denne egn vel forsynet – Thurah udvider endogså Hirschholm 1743–44 – nu indfører E. en ny, højst moderne bygningstype, „Lysthuset“, a maison de plaisance, der ved sin relativt beskædede størrelse og bekvemme rumfordeling mødekom salonkulturens krav om komfort og intimitet. Denne type, der kan varieres med hergården som det ene yderpunkt, havehuset („Bagatelle“) som det andet, var blevet mønsteryldigt fastlagt af J. F. Blondel i hans publikation fra 1737–38. Dette værk har været E.s grundlag, han benyttede det i fire år efter dets udgivelse i Paris. *Frederiksdal* ved Furesøen opført 1744 for J. S. Schulin har E. formet som et sådant fransk lysthus, om end planen er strammet helt militærisk. Også et for længst forsvundet havepalæ i Hirschholm park, opført ved samme tid og af fransk grundtype, er utvivlsomt tegnet af E. Sophie Magdalenes *Sofienberg* ved Rungsted, opført 1744 af E., var mere en „belvedere“ af italiensk-østrigsk villatype end fransk landsted; i

gennemførelsen hører det til arkitektens svageste arbejder. Inden for genren „det fornemme sommerhus“ havde E. således i løbet af få år skabt nogle fint varierede arbejder, overvejende præget af fransk rokokos formidealer og boligkultur.

Jævnside hermed var han så lykkelig også at kunne give tegninger til et stort landslot; ved 1740ernes midte bygges slottet Friedrichsruhe ved Itzehoe for dronningens bror, markgreve Frederik Ernst af Brandenburg-Culmbach-Baireuth, efter et projekt af E., et betydeligt anlæg der i flere henseender er beslægtet med Prinsens palæ. For overhofmarskal Adam Gottlob Moltke ombyggede E. 1748–50 *Bregentved* hvis østfløj helt ændrede udseende og blev gårdens hovedfløj. Ligeledes for Moltke opførtes 1752–54 *Turebyholms nye hovedbygning og lade*. I sammenligning med E.s frodige byggevirkomhed uden for Kbh. (og uden for hans embedsområde) forekommer hans arbejde i hovedstaden fra denne tid mindre betydeligt, – når bortses fra Christiansborg. Det gælder dog kun art og omfang, ikke værdi. Thi *Komediehuset*, 1747–48 og *Det asiatiske kompagnis pakhuis* på Christianshavn, 1748ff har ved deres konsekvent gennemførte lisenmotiv i „stor orden“ haft forbillidlig betydning for store dele af vor „borgerlige rokoko“, også for militærarkitekturen.

Den sidste periode af E.s liv, 1749–54, fyldes helt af *Amalienborgkvarterets* (Frederiksstadens) anlæggelse og delvise gennemførelse. Ved løsningsen af denne mangesidige opgave – vel den største der er stillet en dansk arkitekt i 1700-tallet – nåede han mesterskabet. Ikke blot det nye regulære kvarters plan med Amaliegade som længdeakse, Frederiksgade som tværakse og „Kongeplassen“ som centrum skyldes ham, men også bydelens ensdannede borgerhuse går tilbage til hans typetegninger og blev underkastet hans kontrol (fx Amaliegade 5, 11, 17, 19, 42). De fire, oprindelige adelige *Amalienborg-palæer* – et hovedværk i europæisk rokokarkitektur – er opført efter hans udkast, Moltkes (Christian VII's) tillige under hans personlige ledelse; i nævnte palæes festrum (riddersalen, trappen, galleriet) kulminerer hans interiørkunst. I Bredgade opførte han nr. 26, *Lindencrones palæ* i 1751, men både Bernstorffs, Dehns og Berckentins palæer er præget af hans stil. Endelig gav E. tegninger til *Frederikskirken* (Marmorkirken), flere varierede projekter, det ældste 1749, det yngste 1754; disse udkast der viser påvirkning fra Juvara og G. Bähr (Frauenkirche i Dresden) blev ikke udført (N.-H. Jardins indkaldelse 1755). Derimod blev *Frederiks hospital* for størstedelen bygget efter E.s rids (karreen omkring Grønnegården)

1752ff, som anlæg ret beslægtet med et projekt af J. R. Fäsch til et invalidehotel; de fire pavilloner blev, større end E. havde tænkt sig, bygget af Thurah efter E.s død.

Jævnside med disse betydningsfulde arbejder i Frederiksstaden formåede E. tillige at udarbejde projekter til *Christianskirken* på Christianshavn (opført 1755ff ved J. H. "Dumreicher, med ændret spir af G. D. "Anthon, 1766–69) og at udføre adskillige mindre arbejder, fx en *landfogedgård* i Vidøe på Island 1753. Tillige tog han virksom del i kunstakademiets organisation, fik 1748 „inspektionen“ over det ældre akademi og var ved det nyes oprettelse 1754 dettes første direktør. E.s formelle magtstilling i det kunstneriske hierarki var således overordentlig i hans sidste år; 1749 var han endvidere blevet oberst i fortifikationen. Kun i den Bernstorff-Moltkeske hofkreds begyndte til slut hans position at svækkes. Alene ved sin overordentlig omfattende og mangeartede produktion der falder inden for alle bygningskunstens grene har E. haft indgribende betydning for vor arkitektur i 1700-tallet. Han har i stort og småt – fra byplanen til ornamentet – gennemprovet den fransk-tyske rokokos muligheder på hjemlige byggegaver, har bragt denne stil til fuldt gennembrud i Danmark og har bestemt dens nationale udvikling. Som kunstnerindividualitet betragtet hører han til vor arkitekturs frodigste og fornemste talenter; i sine bedste arbejder viser han en højtudviklet sans for fladernes sarte relief og klare rytmisering forenet med en ægte barok følelse for bygningernes fyldige helhedsplastik. □Mal. nævnes at være på kunstakad. 1772, men er senere forsvundet. – Fragment af mindetavle (Nat.mus.).

F. Meldahl: Frederikskirken i Kbh., 1896. Fr. Schiøtt i Fra arkiv og museum I, 1899–1902 1–30. O. v. Munthe af Morgenstjerne: N. E., 1924. Fr. Weilbach i Pers. hist. t. 8.r.v., 1926 62–69. Samme i Architekten M XXIX, 1927 159–74. Christian Elling: Slotte og herregårde i barok og rokoko, 1928. Samme i Architekten M, 1928 1–10. Samme: Palæer og patricierhuse fra rokokotiden, 1930. Samme: Documents inédits concernant les projets de A.-J. Gabriel og N.-H. Jardin pour l'église Frédéric à Copenhague, 1931. Samme i Artes V, 1937 107–81 (m. breve fra og til Poul Lovenorn); sst. VI, 1938 91–121. Samme: Danske borgerhuse, 1943. Samme: Christiansborg-interiorer, 1944. Samme: Amalienborg interiorer, 1945. Samme i Komediehuset på Kongens Nytorv, red. Torben Krogh, 1948 27–40. Arne Finsen i Tilskueren, 1933 I 124–28. Tove Clemmensen og M. B. Mackeprang: Chr. IX's palæ på Amalienborg 1750–1906, 1956. Bredo L. Grandjean i Arkitekten LIX, 1957 252f. Hakon Lund i Kunstindustrimuseet: Virksomhed 1964–69, 1969 15–50. Samme i Hafnia 1970, 1970 65–80. Samme i Christiansborg slot I, red. Kristian Hvidt m.fl., 1975 220–97. Knud Voss: Arkitekten N. E., 1971. John Erichsen: Frederiksstaden, 1972. Dan.m.s kirker, København IV, 1975 137–41.

Hakon Lund (Christian Elling)

Eigtved [ait'veød], Valdemar, 1875–1939, bankdirektor. * 26.10.1875 i Kbh. (Holmens), † 14.12.1939 i Fredensborg, begr. i Kbh. (Vestre). F grosserer Carl Anton E. (1841–1916) og Caroline Amalie Møller (1842–1911). ~ 24.9.1902 i Kbh (Hellig.) ved Inger Lagoni, * 29.4.1879 på Margretesminde, Ulbølle sg., Svendborg amt † 26.9.1965 i Kbh., d. af forpagter på Rødkilde senere godsejer til Bergsjø ladegård i Skåne og Lyngbygård ved Århus Jørgen Frederik L (1847–1928) og Julie Annine v. Munthe af Morgenstjerne (1854–1904).

E. blev student 1895 fra Frbg. latinskole, cand phil. 1896, fik derefter flerårig kommerciel uddannelse i udlandet af såvel teoretisk som praktisk art og tilegnede sig herigennem bl.a. fortrængige sprogkundskaber som han siden ved mange lejligheder kunne drage nytte af. 1901 blev han medindehaver af sit fædrene firma, Anton E. der omfattede både engros- og agenturvirksomhed inden for forskellige brancher, og efter fædrens død 1916 eneindehaver indtil han efter anmodning indtrådte i Privatbankens direktior 1926. Forinden dette skete var han fra 1920–26 handelskyndig dommer i Sø- og handelsretter og fra 1922–30 tillige medlem af Grosserersocietetets komité. Som udpeget af Den danske handelsstands fællesrepræsentation var E. den ene af den danske stats to repræsentanter i de internationale veksels- og checkretskonferencer som fandt sted på Folkeforbundets foranstaltning Genève i maj-juni 1930 og febr.-marts 1931, og hvis resultat siden blev vedtagelsen af seks internationale konventioner. – Som bankdirektor oplevede E. efter kun 2¼ års funktionstid Privatbankens standsnog og påfølgende rekonstruktion i efteråret 1928. De krav som derved uventede stilledes ham formåede han imidlertid at honorere, ligesom han senere i forbindelse med bankens øvrige ledelse bidrog til at bringe banker ind i en tilfredsstillende udvikling. I efteråret 1936 udtrådte E. af bankens direktion og indtrådte derefter i repræsentantskabet og bestyrelsen. – R. 1924. DM. 1930. □Tegn. af Jensenius udst. 1929. Foto.

Børsen 26.10.1935 og 22.10.1936. Einar Cohn: Privatbanken i Kbh. 1857–1957 II, 1958.

Jens Vestberg

Eilbert, † 1072, biskop.

E., tysk munk, blev viet som biskop over Fyn og ærkebiskop Adalbert af Hamburg-Bremen til øerne „Farria“ (antagelig Helgoland) og Fyn mens udeblev i god samklang med Sven Estridssens kirkepolitik tre år i træk fra den ærkebispe lige synode i Bremen. Forholdet medførte sus-

pension og pavelige klager over ham til de øvrige danske biskoper og kongen. Han døde på vej til Rom hvor han vel har skullet forsvare sig.

Adam af Bremen: De hamb. ærkebiskopers hist., ved Carsten L. Henriksen, 1930 (fot.optr. 1968) 236f 246 254 m. schol. 106 og 115. Diplomatarium Danicum I.r.II, 1963 nr. 5 og 6. – Hal Koch: Danm.s kirke i den beg. højmiddelalder, 1936 (fot.optr. 1972) 49. See-grün: Das Papsttum und Skandinavien, Neumünster 1967 = Hollell und Forschungen zur Gesch. Schlesw.-Holsteins LI 74–76 (jfr. Hist.t. 12.r.IV, 1969 197–201).

Karsten Christensen (Ellen Jørgensen)

Eilersen, Jørgen (Georgius Hilarius), 1616–86, rektor, professor. * 16.11.1616 i Vordingborg, † 22.9.1686 i Kbh. (Trin.), begr. i Trin. k. F: borgmester og tolder i Vordingborg Eiler Jacobsen (ca. 1560–1640, ~ 1° med Johanne Nielsdatter, † 1604) og Margrethe Pedersdatter. ~ 11.10.1646 i Kbh. (Frue) med Kirstine Bang, * 28.4.1612 i Flemløse, † 22.7.1654 i Kbh., d. af sognepræst i Flemløse Jens Nielsen B. (1567–1643, ~ 1° med Karen el. Cathrine Sørens datter, † 1607) og Eline Nielsdatter.

E. blev student 1635 fra Herlufsholm, studerede først medicin, dernæst teologi og tog attestats 1638. På en udenlandsrejse 1638–40 til Leiden og Paris dyrkede han medicin og filologi. Efter at have afslået forskellige tilbud om embeder blev han 1641 konrektor ved Kbh.s skole og tog s.å. magistergraden. 1645 overdroges det ham at udarbejde universitetets almanak, men kun årgangen 1647 skyldes ham. 1646 udnævntes han til professor ved gymnasiet i Lund, men da rektoratet ved Kbh.s skole samtidig blev ledigt overtog han dette i stedet for. 1654 blev han titulær universitetsprofessor. 1661 måtte han på grund af nedbrudt helbred antage subrektor, fik s.å. løfte på et filosofisk professorat ved universitetet og blev n.å. professor ordinarius. 1672 fik han afsked fra skolen og var fra nu af professor i matematik. Hans adkomst hertil var en samling små matematiske håndbøger han tidligere havde udgivet, og som var kommet i to udgaver. Hans forfatterskab viser ham i det hele som den tidstypiske polyhistor der uden vanskelighed bevæger sig blandt alle videnskaber. Mest kendt var hans bearbejdelse til skolebrug af H. P. *Resens Retorik som under hans hænder blev en fortrinlig, overskuelig lærebog der opnåede sin fjerde oplag 1653–1735. Af hans *Liber scholæ Hafniensis* er uddrag meddelt i Metropolitanskolens program 1813 og 1815. Han roses som en dygtig skolemand, og han virkede meget til gavn for Valkendorfs kollegium hvis efor han var 1666–76, og til hvilket han testamenterede sit bibliotek. 1677 var han universitetets rektor.

Danske mag. 5.r.II, 1889–92 137f 234f 326; sst. III, 1893–97 191f 197 216 230. Kirkehist. saml. 7.r.VI, 1965–68 582. – G. L. Wad: Medd. om dimitterede fra Herlufsholm II, 1882–87 63–70. C. A. S. Dalberg og P. M. Plum: Metropolitanskolen I, 1916 52–56 61–75 278. H. J. Helms: Valkendorfs kollegium, 1917 302. Bj. Kernerup: H. P. Resen I, 1928 266f.

*R. Paulli**

Eilersgaard, Charlotte Juliane Sofie, 1858–1922, forfatter. * 25.3.1858 i Hjørring, † 9.5.1922 på Montebello ved Helsingør, begr. i Middelfart. F: gæstgiver, senere kreaturhandler Lars Møller Jensen (1829–1905) og Anna Katrine Mettelmann (1831–1920). ~ 27.8.1878 i Hjørring med journalist, senere redaktør og ejer af Middelfart Avis, sidst udgiver af Årup Avis Jacob Peter Martinus Julius E., * 24.3.1855 i Ålborg, † 15.9.1948 på Middelfart sygehus, s. af skræddermester Jens Peter E. (1812–87) og Christiane Petersen (1818–93).

E. gennemgik tidens traditionelle pigeopdragelse, privat pigeskole og sprogundervisning. Hun blev tidligt gift og påbegyndte først sit forfatterskab da hendes børn var blevet store. Det omfatter skuespil (de fleste utrykte), noveller og romaner. Derudover var hun aktiv i kvindebevægelsen og som journalist. De fleste af hendes bøger indeholder en kritisk skildring af livet blandt provinsmåborgerskabet som hun havde et grundigt kendskab til fra sin egen dagligdag i Hjørring, Ålborg og Middelfart (*Fru Direktøren*, 1905). Hun var også skeptisk over for den kapitalistiske udvikling som hun anså for ødelæggende (*Havet renser*, 1913). Hovedtemaet i forfatterskabet er den borgerlige kvindes situation. E. var formand for Dansk kvindesamfunds Middelfartskreds og skrev bidraget om den skandinaviske kvindebevægelse til „Frauenjahrbuch“, 1904, men hun hørte til den gruppe der mente at kvindekampens mål var nået med valget 1915. I en lang række romaner har E. forsøgt at bearbejde konflikterne i det moderne kvindeliv mellem emancipation og lysten/pligten til moderskab (*Spræng!*, 1917, *Fru Job*, 1921). Hendes syn på dette spørgsmål er modsigelsesfyldt, både i den enkelte roman og i forfatterskabet som helhed, men hendes overvejende mening var at den gifte kvindes plads var i hjemmet, og den egenskab hun vurderede højest hos kvinder var trangten til selvopførelse. Samtidig viste hun forståelse for den enkelte kvindes trang til udvikling og oplevelse (*Mors lille Pige*, 1906, *De Værgeløse*, 1903). I *Plejedatteren*, 1918 har hun leveret et forsvar ikke blot for den unge piges ret til uddannelse, men også for den voksne, gifte kvindes ret til at udøve et erhverv. Hun interesserede sig meget for forholdet mellem forældre og børn og

Eilersgaard, Charlotte

var opmærksom på den familiære undertrykkelse halvgamle, ugifte piger kunne være udsat for (*Gertrud*, 1896, novellen *Dødens Lykke i Mit Land – dit Land*, 1915). E. havde en pæn succes med sine skuespil som blev opført på Dagmarteatret i Kbh. og forskellige provinsteatre; hendes bøger vandt en omfattende læserskare, og flere blev oversat. □Foto.

C. E. i Bogvennen, 1916 326–28. Julius Eilersgaard sst., 1917–18 407f. Olga Eggers i Tidens kvinder, 1922, nr. 20.

Susanne Fabricius

Eilschov (Eilschou), **Friderich Christian**, 1725–50, filosof. * 13.2.1725 i Rynkeby, † 15.10.1750 i Kbh. (Trin.), begr. sst. (Trin.). F: sognepræst Laurids Christian E. (1695–1764) og Cathrine Munderlov (1690–1766). Ugift.

E. blev student 1741, privat dimitteret. S.å. begyndte Henrik *Stampe som filosofisk professor en forelæsningsrække over Chr. v. Wolffs filosofi, og det er ikke usandsynligt at E. har hørt disse forelæsninger og ved dem er blevet ledet ind på det filosofiske studium. 1742 blev han baccalaur, og n.å. udgav han anonymt *En kort Anviisning til at eftertænke. Indrættet efter de U-studeredes Begreb*. Fra 1743 stammer også det vistnok af E. forfattede skrift *Nogle Betragtninger over Jesu Christi Fødsel* der udkom under hans elev Ingeborg Kirstine v. Reichweins navn. 1744 offentliggjorde han i „Den danske Spectator“ et pseudonymt indlæg *Svar fra det nye-gifte Fruentimmer til Herr Spectator* hvori han talte kvindernes sag. 1746 tog han magistergraden, og n.å. blev han alumnus på Borchs kollegium hvor han levede resten af sit korte liv, flittigt optaget af at give undervisning, drive studier, oversætte og forfatte skrifter og holde forelæsninger. Sammen med en kreds af unge, blandt dem C. F. *Wadskiær og J. S. *Sneedorff, dannede E. et selskab der „under Herr Prof. Kofod Anchers Opsigt“ udsendte et månedligt tidskrift med den lidt misvisende titel *Philosophiske, historiske og oeconomiske Skrifter*, eftersom det økonomiske overhovedet ikke blev behandlet. Selskabet opløstes temmelig snart, og der udkom i alt kun fem hæfter (1746–47) hvis indhold med undtagelse af Peder *Kofod Anchers forord udelukkende skyldes E. I selskabets forord opfordres læserne, „sær formuende Folk“, til ikke at låne skrifterne ud til andre. „Enhver seer Aarsagen“. De emner E. havde behandlet (kødspise kontra planteføde; forsynstroen; Pythagoras' liv og lære; tanker over tiden, tidsfordriv og tidsspilde) blev senere taget op til fornyet og mere indgående undersøgelse, og de derved fremkomne afhandlinger blev sammen med andre

udgivet i hans *Philosophiske Breve over adskillige nyttige og vigtige Ting* (med årstallet 1748 på det første titelblad, 1747 på det andet). I afhandlingen om Pythagoras der efter E.s død udkom i tysk oversættelse 1756 i den form den havde i „Skrifterne“ var der i „Brevenes“ affattelsesform rettet forskellige angreb på den lærde skoles undervisning hvad der fremkaldte to anonyme indlæg fra høreren ved Frue skole Jacob Høyer, *Colloquia historico-critica et philosophica*, ledsaget af et angrebsskrift, *Justa institutionis publicæ defensio*, 1749, der på afgørende punkter hviler på mistydninger af E.s udtalelser. Om de af E. dec.1746 og febr. 1747 til censuren indleverede manuskripter (*Den Christelige Religions Sammenhæng forestillet i et Skue-Spil* og *Den Christelige Religions Sammenhæng forestillet i en Historie og adskillige Samtaler af en Ubekendt Forfatter*, udgivet med Forord af E.), der begge forkastedes, har været forfattet af ham selv er usikkert. 1747 udgav E. (foruden en oversættelse fra italiensk, *Betænkning over de syv Viises Tanker om Verdens Forbedring*) to disputatser: *Cogitationes de scientiis vernacula lingua docendis cum specimine terminologia vernaculæ* (betænkninger over undervisning i videnskaberne på modersmålet med en prøve på en kunstordbog på modersmålet) I–II hvori han dels slog til lyd for modersmålets anvendelse i videnskaberne (jfr. Phil. Breve) og dels søgte at vise nødvendigheden af at dyrke filosofi og muligheden af at dyrke den på dansk (jfr. Breve) ved at anvende danske kunstord hvorfor han anbefaler at danne sådanne og giver som prøve en liste på 897 nye udtryk. Af disse har han selv dannet en del (fx eftertænke, enkelthed, høresal, indbildningskraft, omkreds, overflade, personlighed, selvstændighed, sjælelære, sædelighed osv.), mens en del er lånt, bl.a. fra Andreas Lundhoff, den (de) anonyme oversætter(e) af Wolffs „Fornuftige Tanker om den menneskelige Forstands Kræfter“, 1742 og „Fornuftige Tanker om det, som Menneskene have at gjøre“, 1744 og den anonyme forfatter af „En Indledning til nogle Afhandlinger om den christne Religions Fornuftighed og Sandhed“, 1744. Som sprogrenser er E. ikke purist; han ønsker de fremmedord bevaret der på naturlig måde er indgået i sproget; og hvad nydannelserne angår står han ikke stejlt på sit eget, men er villig til at diskutere sagen og modtage forslag til forbedringer. Den kritik der offentligt rejste sig imod ham imødegik han i *Giensvar*, 1749 og i artikler i „Kiøbenhavnske Nye Tidender“, 1749 og 1750 samt i det som fortælle til „Almindelig Historie over Reiser til Lands og Vands“ IV, 1749 trykte brev til oversætteren Christen *Schmidt.

Også på et andet, men mindre betydningsfuldt område tilstræbte E. fornyelse idet han søgte at erstatte de gængse bryllups- og lejlighedsdigte med små prosaskrifter, således *Bevis, at Fornuft og Dyd ere de fornemste Egenskaber hos en god Hustrue* (uden årstal), *Bevis, at Naturens Lov ikke forbyder den Respect imod Fruentimmeret, som Moden har indført iblant os*, 1747 og *Philosophiske Anmerkninger over forblibte Daarligheder samlede af Ovidii Elske-Kunst*, 1748. I anledning af kongeparrets salving 1747 udsendte han *Et kongeligt Portrait, laant af en keyserlig Hof-Tiener i Rom, til at forestille en stor Monarches Mildhed i Danmark* der indeholder en oversættelse af l. bog af Senecas „De clementia“ foruden et æredigt til E. fra vennen Wille *Høyberg. Det var E.s hensigt at levere en med filosofiske og historiske anmærkninger forsynet oversættelse af Senecas skrifter i fire dele, men han nåede ikke at fuldføre arbejdet. Ved sin død efterlod han sig i manuskript en oversættelse af Senecas *Om Vrednen og Tre Trøstetaler*. 1748 udgav E. i oversættelse *Bernhard Fontenelles Samtaler om meer end een Verden . . . med Professor Gottschedens og egne nye Anmerkninger forsynede*, 2. opl. 1764. – I begyndelsen af 1749 havde Erik *Pontoppidan planer om at ansætte E. som subrektor i Bergen under rektor Stensens sygdom; men tanken blev opgivet, og efter Stensens død i marts blev ovenn. Jacob Høyer rektor. Omtrent en måned efter forelå E.s svar på Høyers „Colloquia“ *Brev til en god Ven i Provinzen* i hvilket han tilbageviste angrebet og på ny gjorde rede for sine skoletanker. I slutningen af skriftet berører han Høyers udnævnelse og ender med et hjertesuk: „Gud veed, til hvilket Led jeg selv er bestemt i Verdens almindelige Kæde“. S.å. udgav han *Forsøg til en Fruentimmer-Philosophie eller alvorlige og lystige Samtaler med et Fruentimmer . . . Efter Fontenelles Maade forfattede* der sammen med „Philosophiske Breve“ giver udtryk for væsentlige sider af hans tænkning. Skriftet der udkom i tre månedlige hæfter og betegnes som „Første Deel indeholdende en almindelig Forberedelse til Philosophien“ blev ikke senere fortsat. E. oplyser at manuskriptet blev gennemset af Holberg to år før bogen udkom. I slutningen af 1749 offentliggjorde E. en disputats *Tentamen juris prudentiæ divinæ et theologiæ naturalis polemicæ* I der var tænkt som en prøve på et større arbejde (Compendium systematicum theologiæ thetico-polemico-practicæ) som han havde i sinde at udgive i Halle, men som han ikke nåede at få fuldført. I sit sidste leveår udgav E. foruden et par mindre artikler i Kiøbenhavnsske Nye Tidender og en ret sønderlemmende kritik af le Noble's „Den tyrkiske Robinson“ til hvis 3. oplag på

dansk den mærkeligt nok danner indledningen, en oversættelse af Voltaires *Zadig eller Skæbnen, en østerlandsk Historie*, dediceret Holberg. Om efteråret blev han angrebet af kopper der medførte døden. Få dage efter udgik der fra kammeraterne på kollegiet en indbydelse til en latinsk sørefest som trods modstand fra visse universitetslæreres side blev afholdt, takket være Holbergs indflydelse. – To latinske breve fra E. til fru Lyche Sophie Bildstein, f. Friis, blev offentliggjort 1753 af F. C. *Schønau.

Påvirket af Holberg og under indflydelse af den inden for tidens udenlandske filosofi frembrydende tendens i retning af oplysning på modersmålet satte E. sig til opgave at bidrage sit til at vække sine landsmænds sans for filosofiens „guddommelige Studium“. Herpå sigter alt hvad han har skrevet, hvad enten det drejer sig om dyrene (E. er en af de første her hjemme der taler dyrebesskyttelsens sag og ønsker dyrepsykologien taget op til videnskabelig behandling), om kvindernes uddannelse, om rationel og human undervisning eller om et renere modersmål. Emnerne behandles på et dansk der er bedre end Holbergs, om end ikke så smukt som Sneedorffs, og ofte med lune. Over for den danske filosofi indvender han at den hidtil for ensidigt har beskæftiget sig med det moralfilosofiske. Hvad der tiltrænges er – udtrykt i vor tids sprog – erkendelsesteoretiske undersøgelser der fordrer andet og mere end blotte ordforklaringer. Skønt E. folte sig stærkt tiltrukket af Leibniz-Wolffs rationalistiske filosofi og på væsentlige punkter gav den sin tilslutning ønskede han dog at indtage sin egen stilling. „Jeg kand derfor ikke taale at nogen skælder mig Wolffianer. Thi jeg har endnu ikke forpagtet mig bort til nogen“. Hans kritiske indstilling er umiskendelig når han fremhæver den menneskelige videns ringe omfang og denne videns hypotetiske karakter eller advarer imod synspunktet: „Det og det tror jeg, derfor maa det nok være sandt“. Han lægger vægt på erfaringen og den historiske udvikling og ville gerne om han kunne, skrive den menneskelige tænkning (eller måske snarere åndskulturs) historie. Over for dem der beregner videnskabernes nytte alene i forhold til „det kiere Flæsk og Rug-Brod“ fremhæver han det videnskabelige arbejdes selvstændige værdi, og i stilfærdige ord taler han om den videnskabelige tæknings betydning for det personlige liv, vel at mærke „naar man ikke lærer Philosophie som et Haandværk“. Hans stilling til bibelen hvis lære om et guddommeligt forsyn han accepterer er ret fri. Han filosoferer helst uden kendskab til noget syndefald og finder at man kan nære en „alt for enfoldig Ærefrygt“ eller „frygtsom Høyagtelse

Eilschov, Friderich Christian

for Guds Ord“, ligesom han med tilslutning anfører P. Gassendis betragtning at vi aldrig ville kunne forklare skriften som den burde forklares dersom vi ikke „fornedrede vore Begreber til Hyrders og Bønders“.

Peter Eilskov: Stamtavler over slægten E., 1869 I. Wille Hoyberg i Kbh.ske nye tidender, 1750 343–46. Saml. af da. lærde fruentimmer I–II, ved F. C. Schonau, 1753 627 644–47 651–56 946 948 951 953 1217 1233 (m. breve til Lyche Sophie Bildstein). Odin Wolff: Hist. ordbog V, 1812 299–306. P. M. Stolpe: Dagspressen i Danm. III, 1881 170; IV, 1882 147f 167 207 234 (fot. opt. 1977). Julius Clausen i Vor ungdom, 1888 452–58. K. Kroman sst. 1891 348–54. Oscar Hansen: Filosofien i Danm., 1897 12–19 24–41 48f 61–63 86–88. Hjalmar Christensen i Ringeren II, 1899 100–03. A. E. Erichsen: Bergens katedralskoles hist., Bergen 1906 129 131. H. Hoffding: Danske filosoffer, 1909 6 21–24 32f. Vilh. Andersen: Tider og typer. Erasmus II, 1909 170 178–183 188f 201 251 282 328 361. Johs. Pedersen: Borchs collegium hist. 1728–1823, 1916. Johs. Løllesgaard: Sprogfilosofen og sprogforsken, 1925 25–31 82–91 106. K. F. Plesner: Jens Schelderup Sneedorff, 1930. Peter Skautrup: Det danske sprogs hist. III, 1953 (nyt opl. 1968).

S. V. Rasmussen*

Eilschov (Eilschou), Peter v. Westen, 1713–83, købmand. * 28.1.1713 i Odense, † 31.10.1783 sst., begr. i Skt. Knuds k. sst. F: købmand Anders Lauridsen (1664–1738, ~1° med Alhed Marie Friis, 1675–1706) og Kirsten v. Westen (1687–1758). ~23.9.1761 i Odense med Anna Maria Becker, * 10.7.1719 i Rudkøbing, † 29.8.1799 i Odense, d. af apoteker i Rudkøbing Gottfried B. (+ 1743, ~1° med Catharina Feddersen, 1662–1714) og Susanne Marie v. Westen (1690–1772).

E. og hans søskende tog navn efter deres bondefødte fars fødested, og han fortsatte i fædrengården den handelsvirksomhed her var oparbejdet. Særlig drev han vel kornhandel i det store uden derfor at forsømme den mindre handel. Han blev en formuende mand og kunne 1764 på auktionen over det fynske ryttergods købe så meget deraf at han blev i stand til at oprette hovedgården Marienlund på 90 tdr. hartkorn med 562 tdr. hartkorn bøndergods foruden kirker og tiender. Som godsejer fik han skyld for at behandle sine bønder som købmandsvarer, og hans berømmelse skyldes især de store dotationer det barnløse ægtepar oprettede, bl.a. et hospital i Lumby, friboligen De eilschovske boliger, 10.000 rdl. til Skt. Knuds kirkes tårn og spir og et legat på godt 100.000 rdl. □ Epitafium (Skt. Knuds k., Odense).

Peter Eilskov: Stamtavler over slægten Eilskov, 1869 19. Skifte-Commissions Kiendelse afsagt 9.9.1801 udi den Eilschowske stervboe i Odense, 1802 (Landsark. Odense, trykt). Odense adresse-contoirs efterrettn., 1783 717 740–43. Fyens stifts adresseavis, 1799 439. H. P.

Mumme: St. Knuds kirke i Odense, 1844 209–11. C. T. Engelstoft: Odense bys hist., 2.udg. 1880 347 360 398f 419 461f. Karl Rasmussen i Årbog for hist. samf. for Odense og Assens amter I, 1913 156–58.

Hans Knudsen*

Einer-Jensen, Oluf Einar Emil, 1889–1963, politiker. * 5.7.1889 i Kbh. (Johs.), † 14.11.1963 på Frbg., begr. sst. (Frbg. kgd.). Navneforandring 16.8.1934. F: arbejdsmand, senere ølhandler Christen Jensen (1867–1957) og Caroline Larsen (1863–1945). ~1° med N. N. ~2° 23.12.1917 på Frbg. med Ida Rasmine Emilie Nielsen, * 15.9.1895 på Frbg., † 5.5.1943 sst., d. af bagermester Emil Frederik N. (1864–1929) og Rasmine Christine Jensen (1869–1919). Ægteskabet opløst. ~3° 12.4.1933 i Gentofte med rigsdagsstenograf Ragni Dam, * 8.5.1900 i Ålborg, d. af overretssagfører Holger D. (1864–1906) og Astrid Signe Dorothea Brammer (1875–1949). – Bror til Henry L. W. *Jensen.

E.-J. blev uddannet som keramikere. Hans medfødte evner som organisator bragte ham tidligt frem i første linie blandt sine fagfæller. Han blev allerede 1910 medlem af bestyrelsen for porcelæns- og fajancearbejdernes fagforening og var dens formand 1915–42; yderligere blev han 1912 sekretær i Keramisk forbund, hovedkasserer 1917, tillige næstformand 1938 og formand 1939–63. Også politisk var han virksom; 1910 blev han medlem af bestyrelsen for Frbg. 2. kreds' socialdemokratiske forening og dens formand 1918–40, han var opstillet til folketinget i Frbg. 1.kreds 1920 og kom ved K. M. *Klausens død 1924 ind i tinget, valgt ved valget s.å. i vestre storkreds og valgte her indtil 1960 med en afbrydelse 1945–47. 1921–46 var han medlem af Frbg. kommunalbestyrelse og 1929–46 rådmand. Han var desuden medlem af forretningsudvalget for De samvirkende fagforbund 1929–48 og i adskillige bestyrelser og nævn. E.-J. var en robust fagforeningspolitiker med skarp realitetssans og håndfast forhandlerevne, en sikker taler og uforknyt debattør. I folketinget beskæftigede han sig især med arbejdsløsheds- og boligspørgsmål; men det var først og fremmest som en fremragende forhandler han blev kendt udadtil, i den henseende lå der noget symbolsk i hans kaldenavn Einer-Bindestreg. I årene 1953–60 var E.-J. socialdemokratiets gruppeformand, og der foreligger talrige udsagn om hans centrale position i forhold til de socialdemokratiske regeringer og om hans virksomme ledelse af udviklede forligsforhandlinger. E.-J. står ikke som en politiker der gennemførte store mærkesager, men som en af bygmestrene for det samarbejdende folkestyre. □ Mal. af V. Isbrand, 1949. Foto.

junnar Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 65–67. Fr.bergbladet 30.6.1939. Socialdemokraten 7.s.å. Verdens gang VIII, 1954 224.

Vagn Dybdahl (Povl Engelstof)

iríksson, Jón, se Erichsen, John.

iríksson, Magnus, 1806–81, teologisk forfatter. 22.6.1806 på Skinnalón, Thingø syssel, Island, 3.7.1881 på Frederiks hospital i Kbh., begr. sst. Garn.). F: bonde Eiríkur Grimsson († 1812) og Þorbjörn Stephánsdatter († 1841, ~2° med bonlen Björn Sigurðsson). Ugift.

Æ. dimitteredes 1829 fra Bessastaðir og fik ved tiftamtmand L. A. Kriegers hjælp økonomisk støtte til at tage artium i Kbh. 1831; religiøst beægt gennem moderens påvirkning studerede han teologi og folte sig nærmest draget til H. N. Clausen. 1837 blev han teologisk kandidat, virkede som manuduktør, og i sit første store skrift *Om Baptister og Barnedaab*, 1844 greb han ind i triden om baptismen og imod den tvangsåbningsskole J. P. Mynster ville gennemvinge. E. forvarede baptisterne og henviste til at barnedåb ikke var en apostolisk skik, og at den almindelige tro på dåbens mirakuløse virkning stred mod andt og fornuft. I de følgende år polemiserede han tungt anlagte skrifter mod H. L. Martensens spekulative og da højt værdsatte teologi (*Tro, Overtro og Vantro*, 1846; *Dr. Martensens trykte noralske Paragrafer*, 1846; *Speculativ Rettroend og Geistlig Retfærdighed*, 1849, *Den nydanke Theologies Cardinaltyder*, 1850). Hans hovedsynspunkt var at troen hvilede på fornuften, og „kun det kan og bør være Troens Genstand, om kan være Genstand for Fornuftsansen“. Med sin rationelle kritik forenede han, i lighed med venstrehegelianerne, politisk liberalisme, og a han angreb Martensens tavshed og polemiserede mod regeringens absolutisme, bl.a. i et brev 847 til Christian VIII, fik generalfiskalens ordre l at anlægge sag mod E. Kongens død og den dermed følgende amnesti standsede dog processen. E.s økonomiske forhold var elendige; han led under ågerrenter og sultekår. Under pres fra lægt og venner søgte og fik han med biskop Ielgi Thordersens støtte Stokkseyri og Kaldarnes præstekald, men anmodede kort efter om t få udnævnelser annulleret. Under indflydelse f den hegelianske túbingskole førtes han til et idikalt brud med kirkelæren; han frakendte Joannesevangeliet historisk værdi, og hans opfatelse af Kristi person og gerning blev unitarisk; Jesu gerning var at reformere jødedommen (sådes i skrifterne *Er Johannes-Evangeliet et apololisk og ægte Evangelium?*, 1863 der i uddrag lev oversat til islandsk og i hvert fald i

Pingejarsýsla blev modtaget velvilligt, og *Gud og Reformatoren*, 1866). Jesu reformation blev forvansket af Paulus og hans offerteori, men evangeliets kerne var i virkeligheden udtrykt i lignelsen om den fortabte søn (*Paulus og Kristus*, 1871). – E. var en religiøst bevæget natur, sammensat af rationalitet og mystik; hans kritik var ikke skarp nok til at se túbingerskolens ensidigheder, og hans skrifter gik så godt som sporløst hen over samtiden, men han var tro mod den forskning der for ham åbenbarede sandheden, og trods sin støjhed var han i et og alt en sandhedskærlig og uselvsk natur. □To træsnit med samme portr. 1881. Buste af Mathias Skeibrok (Garnisons kgd.). Foto.

M. E.: Min forfattervirksomhed i Flyvende blade III, 1875 81–83 90–93 100–04. – H. Schwanenflügel i Det 19.årh., 1877 266–94. Morgenbladet 9.7.1881. H. S. Vodskov: Spredte studier, 1884 31–40 (også i III.tid. XXII, 1881, nr. 1138). Hafsteinn Pjetursson i Timarit hins íslenska bókmenntafjelags, Reykjavík 1887 1–33. Samme i Teol.t. ny r.III, 1901–02 116–43. Skat Arildsen: Biskop H. L. Martensen I, 1932.

Michael Neiiendam*

Eisenberg, Elias, 1534–90, kancellisekretær. * 1534 i Halle i Sachsen, † 30.4.1590 i Roskilde, begr. i domkirken sst. ~1° med den yngste d. af borgmester Carsten Rickertsen i Flensborg († 1546). ~2° 16.11.1572 med Thale Holste, * ca. 1538, † 8.2.1612 i Roskilde, d. af borgmester Frantz Holst(e) i Flensborg.

På grund af de urolige forhold i Tyskland trådte E. ca. 1562 i dansk tjeneste. Da syvårskrigen snart efter begyndte fik man god brug for hans evner som diplomat. I begyndelsen af 1564 var han således i Danzig og Preussen for at skaffe skibe til hjælp i kampen mod Sverige. Efter hjemkomsten fra det frugtesløse fredsmøde i Rostock s.å. fik han bestalling som kgl. sekretær i tyske kancelli med forpligtelse til at blive i den danske konges tjeneste hele sit liv og på enhver måde søge at fremme rigets bedste. 1566–68 rejste han gentagne gange i diplomatiske hverv til Nordtyskland, Polen og Livland. Også efter freden i Stettin foretog han flere rejser, således 1571 og 1575 til zar Ivan IV af Rusland. I juni 1576 var han med Frederik II i Mecklenburg og blev ved den lejlighed sammen med kongens livlæge immatrikuleret i Rostock som en slags akademisk æresborger. – Som løn for sine tjenester modtog E. foruden en årlig „pension“ forskellige forleneringer, således 1575 regnskabsprovstiet i Assens, 1579 et kanonikat i Roskilde; n.å. blev han domprovst sst. og derved tillige en af universitetets såkaldte konservatorer. De nævnte forleneringer beholdt han da han 1583 på grund af svagelighed fik sin afsked fra statstjenesten. I de

Eisenberg, Elias

sidste syv år af sit liv residerede han som prælat ved Roskilde domkirke. Med sin hustru havde han seks børn, deriblandt professor og senere sognepræst Elias E. (ca.1581–1635), samt datteren Anna der blev gift med to af Sjællands biskopper, Peder Jensen *Vinstrup og Hans Poulsen *Resen.

A. Halling: Meine Vorfahren I, Glückstadt 1905 80. H. F. Rørdam: Saml. til Fyens hist. og top. III, 1865 272–85. Samme: Kbh.s univ.s hist. 1537–1621 II, 1869–72. J. B. Løffler: Gravstenene i Roskilde kjøbstad, 1885 45. Danske gesandter indtil 1914, ved E. Marquard, 1952. Erik Rosendal i Pers.hist.t. 14.r.VI, 1964–67 213. Bj. Kornerup: Biskop H. P. Resen II, 1968 131f 161.

*Henry Bruun**

Eising, Esper, 1876–1951, håndværker, arbejdsgiverleder. * 17.3.1876 i Hem, Viborg amt, † 20.5.1951 i Tisvilde, begr. Tibirke kgd. F: gård-ejer, entreprenør Niels E. (1836–1904) og Johanne Thomasdatter (1838–1920). ~ 10.10.1905 i Løgstør (b.v.) med Else Marie Søndergaard, * 25.11.1881 i Brøndum, Salling sg., Ålborg amt, † 7.5.1979 i Kbh., d. af tømrermester Niels S. (1850–1932) og Ane Johannesdatter (1851–87).

E. fik en grundig teknisk uddannelse. Efter at være kommet i murerlære var han elev på Vallekilde håndværkerhøjskole i to vinterhalvår og på Teknisk skole i fire vinterhalvår. 1902 gjorde han svendestykke i Kbh. og fik Håndværkerforeningens sølvmedalje, var derefter svend og formand i fire år, dels i Kbh., dels i udlandet. 1906 blev han mester, trådte straks ind i Kbh.s murer- og stenhuggerlav og var 1908–10 lærer på Teknisk skole. 1910–33 medvirkede han i firmaet Alb. Fugmann. 1933–46 var han oldermand i Kbh.s murer- og stenhuggerlav. 1932 blev han medlem af bestyrelsen for Teknisk selskab, 1933–39 var han i bestyrelsen for fællesrepræsentationen for dansk håndværk og industri, og 1934 kom han i Dansk arbejdsgiverforenings hovedbestyrelse. Da arbejdsgiverforeningen 1936 skulle have en ny næstformand rettede den daværende formand, ingeniør Julius *Madsen, en indtrængende opfordring til E. om at overtage denne post, og skønt E. på det tidspunkt havde betragtet sin organisatoriske løbebane som afsluttet med de tillidsposter han allerede besad gav han efter og trådte 1936 ind i arbejdsgiverforeningens forretningsudvalg og blev samtidig næstformand. Ved Julius Madsens alvorlige sygdom i foråret 1937 måtte E. i en for arbejdsgiverforeningen meget alvorlig situation overtage ledelsen af overenskomstforhandlingerne som han på heldig måde gennemførte, og efter Julius Madsens død i jan.1938 lod han sig trods mange betænkeligheder bevæge til at overtage for-

mandsposten som han beklædte til 1941; i samme periode var E. formand for Arbejdsgiverne Ulykkesforsikring, 1939 medlem af overenskomstnævnet, 1940 af arbejds- og forligsnævne og af arbejdsfordelingsnævnet. Som formand ledede E. foreningen med kraft og myndighed, og han havde stor indflydelse på forholdene inde for den. 1939 gennemførte han overenskomsten af 31.10. hvorved samtlige overenskomster de kunne opsiges til ophør 1.3.1940 fornyedes til 1.3.1941 på grundlag af en vis regulering af lønningerne på basis af pristallet. Han var endvidere stærkt medvirkende til vedtagelsen af den både blandt arbejdere og arbejdsgivere stærkt omstridte lov om arbejdsforhold af 14.9.1940. Han repræsentative skikkelser, hans stilfærdige værdighed og hans seje viljestyrke gjorde det let for ham at gøre sig gældende. Han var aldrig kompromiserens mand og måtte derfor til tider komme i modsætning til andre anskuelse. 1941 nedlagde han sit hverv som formand trods indtrængende opfordring fra mange sider til ham om at fortsætte. Han blev dog siddende i forretningsudvalget, og efter besættelsens ophør da arbejdsgiverforeningen havde ledelsesvanskeligheder var han i et halvt år fra maj 1945 medlem af det triumvirat der ledede organisationen. 1942 oprettedes særligt på hans initiativ håndværksrådene der varetager håndværkets særlige opgaver på lignende måde som industrirådet varetager industriens særlige interesser; E. var rådets første formand 1942–49. Der havde i årenes løb været gjort mange forsøg på at få denne tanke ført ud i livet, men først E.s indsats har bragt en løsning, derpå. 1942 blev E. fast dommer i den fast voldgiftsret. Han var i en årrække medlem af bestyrelsen for Sparekassen i Kbh. og Omegn og a Lærlingerådet. – R. 1936. DM. 1938. K.² 1941 □Mal. af Mary Elisa Havning, 1940 (Arbejdsgivernes Ulykkesforsikring). Mal. af Ejnar Eising 1941 (Arbejdsgiverforen.) og af samme 194 (Kbh.s murer- og stenhuggerlav). Tegn. af L. Kaganas. Foto.

Arbejdsgiveren XXXVII, 1936 82. Sst. XXXIX, 193 182 192. Børsen 16.3.1946. Nationaltid. 21.5.1951. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Vagn Dybdahl (Sophus Agerholm)

v. Eitzen, Paul, 1521–98, slesvigsk superintendant. * 25.1.1521 i Hamburg, † 25.2.1598, begr. Slesvig domk. F: rådmænd Dietrich v. E. (ca. 1490–ca. 1559, ~ 2° med Anna Staties el. Margaretha Gerken) og Gertrud Burtfeld. ~ Barbara Steder, d. af Conrad S. og Anna Stamman. v.E. studerede fra 1539 i Wittenberg, især under Philip Melancthon, derefter i Rostock og blev 1549 præst ved domkirken i Hamburg og aller-

de 1555 superintendent og lector primarius der. 1556 fik han den teologiske doktorgrad i Wittenberg. v.E. var en god latiner, vel udrustet med både klassisk og teologisk lærdom, flittig, men ikke original, noget tør og docerende, bred i udtryksform. Hefteige stridigheder rystede da den lutherske kirke. Melancthon havde på adskillige punkter fjernet sig fra Luther og i Nadverlæren nærmet sig Calvin; nu ville „Gnesiolutheranerne“ udrydde „Filippismen“s kætteri. v.E. var personlig retroende, ja ængstelig bundet til de overleverede autoriteter; men han frygtede skarpe kontroverser og nægtede hårdnakket at se at hans „kære Lærer“ Melancthon ikke var den sande fortolker af „den hellige“ Luther. Mod den calviniske nadverlære udvirkede han to hamburgske bekendelser 1557 og gendrev den i *Defensio verae doctrinae de coena Domini*, 1558. Ved et møde i Lüneburg 1561 underskrev han en skarp luthersk bekendelse, men blev så bange for at den kun ville øge striden og søgte forgæves at hindre dens offentliggørelse hvorimod han selv 1562 udgav *Rechte und ware meinung und verstand Göttlicher Schrift und der Augspurgischen Bekendtnus*, bestående af luther citater af skriften, kirkefædrene og reformatorerne. Skønt han ikke havde ændret anskuelse, kun taktik blev han mistænkt hos de strengest ortodokse og forlod da sin fødeby.

Allerede 1557 havde v.E. været i Kbh. til en kirkelig drøftelse med Christian III. Hertug Adolf af Gottorp der tillige sad inde med Slesvigs bispedømme havde s.å. overdraget ham sammen med hofpræsten Volkert Jensen (Jonæ) og sognepræsten i Husum Peter Bokelmann at foretage en visitation; i Tønning lod v.E. præsterne aflægge ed på en ortodoks bekendelse. Nu 1562 gav han efter for Adolfs anmodning til ham om at blive hans hofpræst og superintendent til udførelse af de gejstlige funktioner som fyrsten jo ikke selv kunne foretage; med visse forbehold anerkendtes han også i hertugdømmets øvrige dele, så han kan regnes med i Slesvigs bisperække som sin tids betydeligste kirkelige personlighed. Om v.E.s administration ved vi kun lidt. To store sager optog ham især.

Den ene var oprettelsen af et pædagogium i Slesvig, som overbygning på skolen der, så vordende lærere, jurister og læger billigt kunne få den første akademiske uddannelse i landet selv. v.E. sendte (1563?) et udførligt forslag til de tre landsherrer; men Frederik II og Hans den Ældre ville ikke støtte en sådan anstalt lige ved Gottorp. Adolf oprettede den da alene 1567 efter at domherrernes modstand mod at overtage undervisningspligt var slået ned. v.E. underviste selv i Dialektik, filosofisk etik og historie foru-

den teologi. 1571 og 73 udgav han *Ethicae doctrinae libri IX*, en af de første selvstændige behandlinger af moralen inden for luthersk teologi, væsentlig disponeret efter de ti bud, med stærk tilknytning til Melancthon og en mængde citater. 1583 udarbejdede han en kort ledetråd i dogmatik *Catechismi examen*. Men akademiet sygnede hen og lukkedes i hvert fald ved Adolfs død 1586. Da tog Frederik II stiftet i besiddelse, men anerkendte v.E. som superintendent.

Endvidere optog lærerstridighederne fortsat v.E. Situationen var nu forandret. Mens de ældre Gnesiolutheranere dog aldrig kunne frigøre sig for en vis grundindstilling de havde fået fra Melancthon havde Joh. Brenz i Würtemberg grundlagt en ny skole som gav en selvstændig tolkning af Luthers lære, især om hvordan Kristi menneskenatur var blevet helt gennemtrængt af den guddommelige. Og fra Würtemberg udgik under den energiske Jakob Andrea's ledelse forsøg på at samle lutheranerne i en fælles lære. Først søgte man at få filippisterne med. Da kunne v.E. samvirke med Andrea på et konvent i Zerbst 1570, og de forfærdedes begge da de ved et besøg i Wittenberg mødte den filippistiske lære i udfordrende form. Men snart fik filippismen onde dage. Kurfyrst August af Sachsen slog hånden af den og forfulgte den, klagede fx også til Frederik II over Niels Hemmingsen. I det gottorpske Slesvig pålagdes 1574 en af v.E. forfattet præsteed som i virkeligheden er et skarpt ortodokst bekendelsesskrift. Men når Andrea ville udarbejde et nyt omfattende symbol, og nu med udelukkelse af filippisterne, stillede man sig i Norden afvisende. Frederik II frabad sig slige nye påfund, og i hertugdømmerne udvirkede især v.E. samme holdning. Han anså et sådant symbol for overflødig og farligt for kirkens fred; tillige var han imod den nye württembergiske læreform og mente endelig at Andrea hos landgrev Vilhelm af Hessen-Kassel havde sværret ham som „Sakramenterer“ (o: Calvinist). Andrea's første udkast („das Torgische Buch“) blev afvist på præstemøder i Slesvig og Haderslev 1576, det næste („das Bergische Buch“) 1577 af hertugerne. Konkordieformlen som blev det endelige resultat fik aldrig indpas i kongeriget og foreløbig heller ikke i hertugdømmerne. Men skønt faren for hans eget stift var drevet over vedblev v.E. at modvirke konkordieværket i Tyskland, især gennem brevveksling med landgrev Vilhelm og dennes hofpræst B. Meier. En noget ubetænksom erklæring 1579 gjorde ham afskyet i de strengeste ortodokse kredse.

I to tyske skrifter, om Guds udvælgelse og om Nadveren (1588 sammenfattede til ét), fremlagde v.E. hvad han anså for den sunde lære. Alle-

v.Eitzen, Paul

rede 1572 havde han udgivet en latinsk postille, 1591 fulgte en tysk. I de sidste år var han svækket og fik 1593 Jacob *Fabricius til medhjælper. Af hans døtre blev Gertrud gift med Paul *Cypræus, Margrethe med amtsskriver Wolfgang Kalund og sammen med denne henrettet 1610 for mordet på svigersønnen borgmester Claus Esmarch i Åbenrå. □ Epitafium (Slesvig domk.), hvis portr. er gengivet i stik af Püschel 1743, af Jonas Haas 1744 samt i en gl. tegn. (Fr. borg).

Kilder. Dänische Bibliothec IV, 1743; V, 1744; VII, 1745; VIII, 1746; IX, 1747. Monumenta hist. Danicæ, ved H. F. Rordam, 2.r.II, 1887 584 661 666.

Lit. J. Møller: Cimbria lit. III, 1744. Arn. Greve: Memoria Pauli ab Eitzen instaurata, Hamburg 1744. L. Pelt i Theologische Studien und Kritiken XXI, Hamburg 1848 276–312. H. F. Rordam i Ny kirkehist. saml. IV, 1867–68 657 659–63 666f 669 674 700–10 726; sst. 3.r.I, 1874–77 46 67 101–06 (m. breve og aktstykker). E. Feddersen: P. v. E., Kiel 1919 = Schriften zur Frage der Trennung von Staat und Kirche III. Samme: Schlesw.-Holst. und die lutherische Konkordie, Kiel 1925 = Schriften des Vereins für schlesw.-holst. Kirchengesch. XV. L. Andresen og W. Stephan: Beiträge zur Gesch. der Gottorfer Hof- und Staatsverwaltung I–II, Kiel, Neumünster 1928 = Quellen und Forschungen zur Gesch. Schlesw.-Holst.s XIV–XV. Aage Dahl: Sønderjyllands bispehist., 1931. – Breve i Kgl.bibl.

*Valdemar Ammundsen**

Ekellund, Poul Ernst, 1921–76, maler. * 14.1.1921 på Frbg. (Skt. Markus), † 4.12.1976 på Hjørring sygehus. F: handelsgartner Johan E. (1882–1958) og Anne Margrethe Christiane Hemming (1878–1969). ~ 7.2.1944 med Birthe Steensen, * 28.12.1920 i Odense, d. af fuldmægtig i Østifternes kreditforening, cand.jur. Erik S. (1888–1957) og Ellen Johanne Elisabeth Mollenbeck (1896–1977); ægteskabet opløst 1965.

E. vakte allerede ved sin debut på Kunsternes efterårsudstilling 1943 opsigt ved det voldsomme temperament og den uomtvistelige sans for farver hans billeder talte højt om. Han havde tydeligvis taget ved lære hos en ti–tyve år ældre expressionistisk bølge repræsenteret ved fx Harald *Giersing, den unge Jens *Søndergaard, måske også Svend *Guttorm; dertil kom at van Gogh havde fået en renaissance. E. brugte pensel og spartel frit og dynamisk til lyrisk-dramatiske skildringer af landskaber, vind og vejr. Denne linie fortsatte han idet han føjede modelbilleder og enkelte nature moter til sin motivkreds, og idet temperamentets styrke periodevis kunne mildnes. Dette synes tilfældet i slutningen af 1940erne hvilket måske kan tilskrives bekendtskab med og påvirkning fra Harald *Leth. Senere blev udtrykket atter voldsommere med svært og ligesom oppisket farvestof og gerne brede, diagonal penselstrøg. Fra 1960erne anvendte han

en mere prikkende teknik. Til tider kunne det maleriske sprog blive grødet og uartikuleret, men i hans bedste arbejder forener en forfined, begrænset farveskala sig med et ægte, ikke forceret temperament. Foruden olieblade som gerne er af ret lille format har E. udført dekorationer til Fakse sygehus, Den danske klub i London, Statens husholdningsråd, Hirtshals rådhus og Lauritzens søfartsskole ved Svendborg. E. blev 1951 medlem af Marts-udstillingen og udstillede separat i Kunsthallen, Købmagergade, 1948, Kunstforeningen i Kbh., 1946 og -62, hos Clausen i Toldbodgade, 1961, i Göteborg, 1962, Hjørring kunstmuseum, 1975. Han blev elev af kunstakademiets frescoskole 1944, modtog Eckersbergmedaljen 1967 og var leder af Göteborgs museums kunstskeole 1958–61. □ Malet selvportr. Foto.

Interview i Dagens nyheder 30.3.1958. – J. Zibrandtsen i Nationaltid. 8.12.1948 og 6.1.1952. Ole Sarvig i Information 11.5.1951. P. Lübecker i Kunst IV, 1957 244–47. Samme i Hvedekorn, 1959 205–12. Samme i Paletten XX, Göteborg 1959 14–17. Udstillingskatalog Kunstforen. Kbh. 1962 m. forord af J. Zibrandtsen. Knud Holst i Kunst, 1971 182. Udstillingskatalog fra Hjørring kunstmuseum 1975 m. forord af P. Lübecker.

Henrik Bramsen

E(c)kenberger, Blasius, 1524–1616, juridisk forfatter. * 1524 vistnok i Lübeck, † 1616 i Flensborg. ~ 19.6.1558 i Flensborg med Anneke Holst, † 10.3.1595 sst., d. af borgmester Frantz H. og Marina Paysen.

E. immatrikuleredes 1542 ved universitetet i Leipzig som Blasius Eckenbergius Lubecus. 1549 blev han udnævnt til amtskriver i Flensborg efter et par år at have gjort tjeneste hos forgængeren, og 1560–66 var han medlem af kommissionen til opmålingen af Ditmarsken. Som amtskriver virkede han indtil 1573 da han blev afskediget på sigtelser for embedsmisbrug; ganske vist opnåede han senere oprejsningsbevilling, men embedet fik han ikke tilbage. I adskillige år levede han i Flensborg som en meget benyttet sagfører for adelen i hertugdømmerne. Hans stridbare sind skaffede ham imidlertid mange processer på halsen, og han døde i små kår.

E.s navn er især knyttet til hans oversættelse til plattysk af Jyske lov. 1652 fik han den autoriseret til brug ved domstolene i hertugdømmerne hvor den fandt anvendelse helt op i 1800-årene, og de af Joachim *Blütting forfattede glosser var knyttet til den. Desuden udgav E. 1594 et repertorium, indeholdende en alfabetisk ordnet for-tegnelse over de i Jyske lov og andre retskilder forekommende juridiske udtryk med dertil hørende forklaringer og henvisninger til de pågældende lovsteder (benyttet af Christen Ostensen

Weile). Som 79-årig foranstaltede han 1603 et oplag af oversættelsen; og i håndskrift foreligger desuden en fremstilling af den efter Jyske lovs ældende ret, *Elucubratio Blasii Ekenbergers aurrat dat erste undt auer koning Woldemari Loh-uch anno 1595 af hvilken I.del blev udgivet i Leipzig 1932 af Karl Haff. For nutiden har vær- et særlig interesse i kraft af dets oplysninger om etspraksis i 1500-tallet; dets videnskabelige værdi er derimod temmelig ringe. Ligesom Knud Mikkelsen hvis glosser E. havde benyttet om kilde anførte han jævnlig romerske retsreg- ler og -udtryk, men som oftest kun til fortolk- ning og udfyldning af Jyske lovs regler hvori- nod der i almindelighed ikke er tale om at han giver romerrettens regler fortrinsstilling. En fremstilling af processen som skulle have dannet ifslutningen på hans *Elucubratio* (udg. ved Falck, 1826) er vistnok kun en oversættelse og bearbejdelse af ældre anonyme optegnelser.*

Chr. L. E. v. Stemann: *Gesch. des öffentlichen und Pri- vatrechts des Herzogthums Schleswig II*, 1866 158f. O. Schütt: *Die Gesch. der Schriftsprache im ehemaligen Amt, Flensburg 1919* 42f. Franz Gundlach: *Des Johan- nes Reinhusen Annales Flensburgenses*, Kiel 1926 = *Quellen und Forschungen zur Familiengesch. Schlesw.-Holsteins I* 48 59. Karl Haff i Dem XXIV leutschen Anwaltstag überreicht von hanseatischen Ju- risten, Mannheim 1929 41-47. Samme i ovenn. udg. af *Elucubratio*, Lpz. 1932 = *Archiv für Beiträge zum leutschen, schweizerischen und skandinavischen Pri- vatrechte XII* ff. Med lov skal land bygges, red. E. Reitzel-Nielsen, 1941 147-53. Flensburg bys hist. red. Holger Hjelholt m.fl. I, 1953 207 350. J. Smith: *Slesv. uftsforvaltere*, 1954 154f. Die Kunstdenkmäler der itadt Flensburg, udg. Ludwig Rohling, Berlin 1955 = *Die Kunstdenkmäler des Landes Schlesw.-Holstein VII* 64-66.

H. A. Hens (*Stig Iuul*)

Elbek, Bent, * 1929, fysiker. * 2.1.1929 i Uldum. F: højskolelærer, senere valgmenighedspræst Helge E. (1901-71) og Lilly Valborg Emilie Madsen (1903-62). ~ 18.7.1951 i Vrå med bolig- consultant Eja Hagen Christiansen, * 26.12.1928 i Ålborg, d. af bogholder, direktør Karl Emil C. 1897-1975) og Elna Kristine Hagen (* 1900). E. blev student 1957 fra Ålborg katedralskole og land.mag & mag.scient. fra Kbh.s univ. 1953. Under sin videre uddannelse var E. 1955 på et studieophold ved Massachusetts Institute of Technology i Cambridge i USA. Samme år fik han Kbh.s univ.s guldmedalje for en afhandling om magnetiske spektrografer. Elbek fortsatte sine kernespektroskopiske studier, bl.a. under et ængere studieophold 1959-60 på University of California, Berkeley. 1963 forsvarede han ved Kbh.s univ. sin disputats *Determination of nuclear transition probabilities by Coulomb excitation* for den filosofiske doktorgrad. Efter et par år

1955-57 som videnskabelig assistent og senere som amanuensis ved Universitetets institut for teoretisk fysik (nu Niels Bohr institutet) var han 1958-69 lektor i fysik. 1969 udnævntes han til professor ved Kbh.s univ. E. var 1961-70 den videnskabelige leder af Tandem Accelerator laboratoriet (v. Riso) der er en afdeling af Niels Bohr institutet. Samtidig med sit virke ved universite- tet var E. 1970-73 medlem af interimstyret for Roskilde universitetscenter (RUC). E. har inden for kernefysikken især bidraget til en systema- tisk kortlægning af egenskaber ved de tungeste atomkerner. Han har i flere år været meget aktiv i debatten om den aktuelle energisituation. Som medlem af arbejdsgrupper under IFIAS (International Federation of Institutes of Advanced Study) har han medvirket ved etableringen af disciplinen energi analyse (1974). Endvidere har han som medlem af WAES (Workshop on Alternative Energy Strategies) og af komiteer under IEA (International Energy Agency) og EEC (European Economic Commission) deltaget i undersøgelser vedr. fremtidige energisystemer. Til den hjemlige energidebat har E. bl.a. skrevet *Velfærd og atomer*. 1970, *Energi, energi, energi- krise*. 1974 og været medforfatter til *Dansk ener- gipolitik*, 1975 og *Den nødvendige energipolitik*, 1977. □Foto.

K. G. Hansen

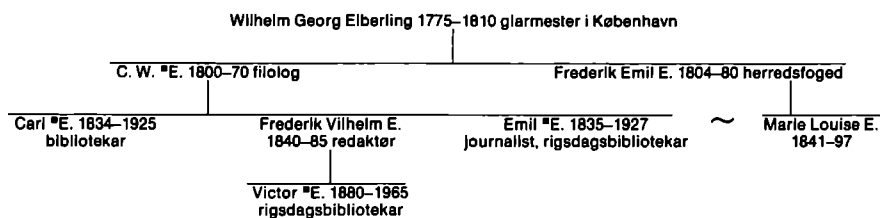
Elberling

Slægten E. kom til Danmark fra Preussen med Johann Friederich Wilhelm E. (-1775), glarmes- ter i Kbh. Dennes søn Wilhelm Georg E. (1775-1810) var ligeledes glarmester i Kbh.

F. E. Hundrup: *Biogr. efterretn. om de fra Slagelse di- mitterede disciple*, 2.hft., 1863 144-47.

Hans H. Worsøe

Elberling, Carl Wilhelm, 1800-70, filolog. * 17.9.1800 i Kbh. (Frels.), † 10.11.1870 sst. (Hol- mens), begr. sst. (Holmens). F: glarmester og fænrisk ved det borgerlige infanteri Wilhelm Ge- org E. (1775-1810) og Anne Margrethe Høyer- mann (1778-1857, ~2° 1817 med fuldmægtig ved det kgl. brænderi Frederik Hassler, ca. 1780-1828). ~ 6.5.1831 i Kbh. (Frels.) med Dor- thea Flensted, * 2.2.1801 i Hagedsted, † 21.2.1850 i Slagelse, d. af opsynsmand og skriver på Hage- stedgård, senere toldbetjent i Stubbekøbing Hans F. (* ca. 1763) og Dorthea Børglum (* ca. 1772). - Far til Carl *E. og Emil *E. E. blev student 1819 fra Metropolitanskolen, fik universitetens guldmedalje 1821 og kom s.å. ind på Valkendorfs kollegium, tog filologisk em- bedseksamen 1825, blev alumnus på Borchs kol-

legium 1827, tog magistergraden 1828, blev overlærer i Slagelse 1830 og rektor sst. 1838. 1851–63 var han rektor i Roskilde hvorefter han flyttede til Kbh. Allerede i sin studietid gav han sig af med videnskabelige arbejder og var bl.a. Abraham Kall behjælpelig med at ordne hans samlinger til den græske leksikografi der efter Kalls død tillige med adskillige bidrag af ham selv optoges i London-udgaven af H. Stephani „*Thesaurus linguae Graecae*“. Ved samme tid besørgede han en udgave af en del af *Schweighäusers Herodot-udgave*, 1823 og udgav sammen med R. J. F. *Henrichsen Garatonii Notae in Ciceronis orationes*, 1825. Hans filologiske arbejder hvoraf en stor del udkom som skoleprogrammer beskæftiger sig navnlig med Terentius, Cicero, Cæsar og Platon; fortjenstfuld var især hans kommenterede udgave af *Platons Apologi og Kriton*, 1837. Efter sin afskedigelse arbejdede han navnlig med Holbergs latinske skrifter og udgav hans *Nicolai Klimii iter subterraneum*, 1866. – Tit. professor 1853. □Tegn. af R. Greve, 1854. Mal. af J. Kornerup, 1856 (Roskilde katedralskole), litograferet 1859. Foto.

Selvbiografi i Univ.s Solennia academica ved formælingsfesten 1828 40–42 og i Slagelse lærde skoles progr. 1839. – Ada Bruhn Hoffmeyer: *Artibus ingenius*. Roskilde katedralskole gennem tiderne, 1965 306–08. – Brev til E. i Kgl.bibl.

*Hans Ræder**

Elberling, Carl August, 1834–1925, bibliotekar. * 16.4.1834 i Slagelse, † 15.6.1925 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: overlærer, senere rektor, dr. phil. C. W. *E. (1800–70) og Dorthea Flensted (1801–50). Ugift. – Bror til Emil *E.

E. dimitteredes 1851 fra Slagelse, tog 1859 magisterkonferens i naturhistorie og offentliggjorde 1870 en afhandling om de danske kalktuffdannelser. 1861 var han blevet assistent ved Mineralogisk museum, men allerede n.å. ansattes han ved Det kgl. bibliotek og virkede her i mere end 50 år (bibliotekar 1901–15). Han fandt i ledelsen af den udenlandske afdelings indbinding et speciale hvortil han var særligt godt udrustet, både ved et grundigt kendskab til bogbindets historie og teknik og ved en fint udviklet sans for bogudstyr. Når Det kgl. biblioteks indbinding gennem

mange år stod på så højt et niveau tilkom der E en væsentlig del af æren derfor, og det gjorde ikke meget indtryk på ham at der ofte fra publikums side klagedes over indbindingens langsommelighed thi E. hørte til den gamle skole af bibliotekarer for hvem publikums ønsker var al underordnet betydning i sammenligning med bøgernes rette pleje. Personlig var E. en stilfærdig, beskedne mand der ikke yndede at træde offentligt frem, heller ikke litterært, medens han gerne hjalp andre med deres arbejde (fx C. C. A. *Gosch* med hans zoologiske bibliografi). De lykkedes dog at få ham til at udmønte sine kundskaber i en række *Breve fra en Bogelske* der oprindeligt tryktes i „*Bogvennen*“, men 1905 udgaves som bog, hvis gammeldags og lunerige brevstil er meget charmerende og karakteristisk for ham; bogen er da også blevet en klassiker dansk bibliofil litteratur. Et speciale havde han Oehlenschlägers digtning; han har skrevet *Oehlenschläger som Gadevisedigter*, 1872 og *Oehlenschläger og de østerlandske Eventyr*, 1887 samt *Et og Andet om Aladdin*, 1899, og disse – ganske vist meget specielle – undersøgelser nyder stadig anseelse som solide bidrag til Oehlenschlägerforskningen. – R. 1894. DM. 1912. □Tegn. af Paulli, 1909 (Kgl. bibl.). Fem tegn. af Hans Tegner ca. 1909. Mal. af Henny Køster Pandur (Kgl. bibl.). Foto.

E. Gigas i Nationaltid. 13.4.1909. Samme i *Bogvennen* 1925 75–77. Sv. Dahl i *Bogens verden* VII, s.å. 76. H. O Lange i *Årbog for bogvenner* IX, s.å. 105–10. V. Nordmann i *Vidensk. medd. fra da. naturhist. foren.* LXXX 1925 XII–XVI. F. Henriksen: *Mennesker og oplevelser*, 2. udg. 1932 266–68. Julius Clausen: *Mennesker på min vej*, 1941 43–45. C. Roos i *Nord. t. för bok- och biblioteksväsen* XXXI, Sth. 1944 155–62. – Papirer Kgl. bibl. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Svend Dahl

Elberling, Rudolf Emil, 1835–1927, journalist forfatter, bibliotekar. * 17.7.1835 i Slagelse † 6.1.1927 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: overlærer, senere rektor, dr. phil. C. W. *E. (1800–70) og Dorthea Flensted (1801–50). ~ 27.5.1861 i Roskilde med Marie Louise Elberling * 25.6.1841 i Serampore i Bengalen, † 21.8.1897 på Frbg., d. af regeringssekretær, senere herredsfoged i Tune og Ramsø herreder Frederik Emi

E. (1804–80) og Harriet Anne Fjellerup (1821–59). – Bror til Carl *E.

E. blev student 1852 fra Roskilde, cand. phil. 1853, studerede moderne historie og politik, blev 1860 rigsdagsreferent ved „Fædrelandet“, og efter et kortere medarbejderskab ved ugebladet Ude og Hjemme var han 1863–76 „Fædrelandet“'s daglige udenrigspolitiske pen, skrev i det til dets ophør 1882 og derefter, uden fast tilknytning, i forskellige hovedstads- og provinsblade, var samtidig en meget brugt bidragyder på sit fags område til leksika (Forlagsbureauets Haandleksikon af hvilket han var medudgiver 1879–82, Dansk biografisk Leksikons første udgave, Salmonsens Konversationsleksikon I. og 2. udg., Nordisk Familjebok o.fl.). I værket Bestaaende Forfatningslove, 1880–86 udarbejdede han bindet om England. E. udnyttede sin omfattende viden med stor ansvarsfølelse og med en nøjagtighed der end ikke svigtede på hans meget gamle dage, og da han var en personlighed med selvstændighed og holdning faldt hans oplysningsarbejde ikke altid i tråd med hvad der hævdedes af de toneangivende – hans forståelse af den tyske enhedsstræben og af Bismarck var således større end de nationalliberales i 1860'ernes begyndelse, og heller ikke senere stemmede hans opfattelse altid med „Fædrelandet“'s officielle. Egne veje gik han også i de år da det nationalliberale borgerskab deltes i et højre og et venstre; han var med i den „liberale“ bevægelse og medstifter af Den liberale vælgerforening på Frbg. og dens første formand 1883–86. 1884 udgav han ugeskriftet *Den uafhængige*. I det hele var og blev han dog i god overensstemmelse med de ideer der brød frem i hans yngre dage, en ihærdig og forhåbningsfuld forkynder af demokratiet, nationaliteternes ret, kvindesag, fredssag, foroldstalsvalg osv. I praktisk dansk politik kom han nærmest til at stå på venstres højre fløj. Hans særpræg føltes da efterhånden mindre, og så fordi hans form som skribent kun holdt det ævneste mål. 1880–1912 var han rigsdagens bibliotekar og vandt megen påskønnelse for sin nyordning og katalogisering af bogsamlingen og in elskværdige og kyndige vejleden af brugerne. Han efterlod forarbejder til og partier af et biografisk værk over rigsdagens medlemmer 1848–98. □Mal. af Valdemar Secher (folketinget). Foto.

oseph Michaelsen: Fra min samtid II, 1893 55 59f. Victor Elberling i Journalisten 15.7.1910. Samme i indledn. til Fortegn. over rigsdagens bogsaml. Tillæg, 1918 (VII–XXV. Poul Bjerger i Højskolebl. LI, 1927 57–60. Papirer i Rigsark. Breve i Kgl. bibl.

Paul Læssøe Müller*

Elberling, Victor Eugen, 1880–1965, bibliotekar. * 15.2.1880 i Kbh. (Johs.), † 7.4.1965 på Bispebjerg hospital, urne på Bispebjerg kgd. F: cand. polit., redaktør Frederik Vilhelm E. (1840–85) og Olga Caroline Sophie Fricke (1852–1925). ~ 1° 20.10.1905 i Kbh. (b.v.) med Ada Ludovica Schack, * 16.1.1876 i Kbh. (Johs.), † 12.7.1907 på Frbg., d. af grosserer Nicolai S. (1845–1906) og Elisabeth Bruun (1849–1940). ~ 2° 7.4.1909 i Nykøbing F. (b.v.) med Johanne Sophie Jordan, * 4.2.1888 i Nykøbing F., † 8.5.1965 i Kbh., d. af redaktør Svend Aage Timm J. (1856–1917) og Clara Christine Claussen (1856–1918).

E. blev student 1898 fra Horsens og cand. phil. n.å., kom hurtigt ind i journalistik og var fra 1900 knyttet til de Ferslewske blade, fra 1904 til Lolland-Falsters Stiftstidende, fra 1905 til Berlingske Tidende, fra 1906 til Ritzaus Bureau og 1906–12 til Vort Land. 1907–15 var han medlem af Journalistforbundets bestyrelse, 1907–14 redaktør af Journalisten og 1912–13 forretningsfører for Rundskuedagen. 1912 blev han bibliotekar i rigsdagen efter sin farbror Emil *E. og 1930 tillige arkivar sst. Han var medlem af bestyrelsen for Foreningen af rigsdagens tjenestemænd 1913–40, dens kasserer 1913–33. Udadtill har han gjort sig bekendt som redaktør af den fortjenstfulde håndbog *Avis-Aarbogen* som han begyndte 1924. Som en supplerende indledning til dens 21 årgange har han (1939) udgivet *Danmark under Verdenskrigen og i Efterkrigstiden*. Endvidere har han skrevet *Rigsdagens Bogsamling 1848–1918*, 1918. I fortsættelse af farbroderens arbejde har han tilvejebragt en samling af henvend 2000 biografier af rigsdagens medlemmer fra 1848 til nu, *Rigsdagens Medlemmer gennem 100 Aar*, der udkom i tre bind 1949–50 i forbindelse med rigsdagens 100 års jubilæum 1949, ligesom han ydede bidrag til værket *Den danske rigsdag 1849–1949 I–VI*, 1949–53. Herudover har han ydet mange bidrag til samleværker og tidsskrifter der røber hans sans for perspektiverne i døgnets politik og for det personalhistoriske i politisk belysning. I rigsdagens bibliotek fik han i samarbejde med slotsarkitekt Thorvald *Jørgensen indrettet læsesalen som han ønskede skulle tjene også centraladministrationens embedsmænd, pressen, de lærde og de studerende med specialopgaver. – R. 1923. DM. 1946. □Mal. af V. Secher, 1915. Foto.

Kristian Dahl i Journalisten XXVI, 15.2.1930 2. Magnus Sorensen i Bogens Verden XLVII, 1965 182–84. – Levnedssberetning i ordenskapitlet.

Mogens Iversen (Povl Engelstoft)

Elbirk, Henning Bruun, * 1908, lektor, korleder. * 8.11.1908 i Kbh. (Helligånds). F: sekretær i

Elbirk, Henning

Kbh.s snedkerlaug Anders Carl Christensen (1861–1933; navneforandring 1912 til E.) og børnehavelærer Anna Dagmar Hermantine Hermansen (1872–1945). ~ 18.10.1941 i Skovshoved k. med lærer Signe Kjems, * 1.6.1918 i Skovshoved, d. af lærer, senere viceskoleinspektør Magne Nielsen K. (1882–1976) og lærer Johanne Thomsen (1882–1964).

E. blev student 1927 fra Metropolitanskolen og cand. mag. 1933 (dansk og musik). 1934 blev han ansat ved Gammel Hellerup gymnasium, og her virkede han til 1976, fra 1952 som lektor. E. er stifter af og dirigent for *Radiodrengekoret* som havde sin første udsendelse 17.10.1929. Koret har haft talrige, meget populære udsendelser i dansk radio og tv indtil 1968 hvor det blev op-sagt af Danmarks Radio. Efter 1968 har koret fortsat som selvejende institution. Det er E.s store fortjeneste at have skabt og præget dette drengekore så dets særkende altid – trods skiftende besætning – har været: en udmærket klang, et humorfyldt foredrag og en fortræffelig teksttale. E. har med sine drenge foretaget koncertrejser til næsten alle europæiske lande og – efter 1968 – desuden til Israel, Canada, De vestindiske Øer og seks gange til forskellige stater i U.S.A. Her i Danmark (inkl. Færøerne og Grønland) har koret givet mindst 3000 koncerter. Det har også medvirket i film: Weysefilmen *Jeg har elsket og levet*, 1940, *Vi ku' ha' det så rart*, 1942, *Julemærket*, 1964 samt i operaforestillinger på Det kgl. teater: *Carmen*, *Tosca* og B. Brittens *En skærsommernatsdrøm*. E. har udgivet sangbøger og melodisamlinger, bl.a. *Let flerstemmigt for hele klassen*, *100 lette kanoner*, *Negro spirituals*, *65 folkesange*, *Regnbuebogen*, *Let og munter*. Kompositioner: drengeperetten *Min onkel fra Ronongo*, *Gammel Hellerup kantate*, div. børnesange m.m. – R. 1969.

Svend Saaby

Eleonore (Alienor), ca. 1211–31, dronning. † 28.8.1231, begr. i Ringsted k. F: kong Alphons II af Portugal (1185–1223) og Urraca af Castilien. ~ 23.6.1229 i Ribe med *Valdemar den Unge, * 1209, † 28.11.1231 på Refsnæs, s. af *Valdemar Sejre (1170–1241) og *Dagmar († 1212).

Valdemar Sejre der havde været gift med Alphons' søster Berengaria lod ved sin udsending, bisp *Gunner af Viborg, hendes attenårige broderdatter hente til Danmark som brud for sin og Dagsmars søn Valdemar den Unge der allerede 1218 var kronet til konge. Dagen efter bryllupsfesten modtog E. som morgengave den sydlige halvdel af Fyn. Kun to år efter døde hun i bar-

selseng, og tremånedersdagen derpå omkom hendes ægtefælle ved et vådeskud. Ved undersøgelsen af E.s grav fandt man at hendes skelet viste spor af en tidligt udviklet og stærkt udbredt benedder som sandsynligvis havde medvirket til hendes død. Ved fodstykket af E.s grav var nedsat en blykiste der rummede benene af et allerede før fødslen sygeligt og skrofuløst, kun et halvt år gammelt barn. Således har E. sandsynligvis født et barn som kun overlevede hende et halvt år. En teori om at trekantrelieffet over Kathoveddøren på Ribe domkirke skulle udgøre et epitafium for Valdemar den Unge er endnu ubekendt. □ Et stik fra 1700-tallet siges at fremstille Valdemar og E., måske efter et segl.

Scriptores minores, udg. M. Cl. Gertz I-II, 1917–22 (fot. opr. 1970). Annales Danici, udg. Ellen Jørgensen 1920. – E. C. Werlauff i Antiquarisk t. 1852–54, 1854 250–52. A. Fabricius: Forbindelserne mellem Norden og den spanske halvø, 1882 169f. Niels Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971. Erik Moltke i Ikonografiska studier, udg. Sten Karling, Sth. 1972 = Kgl. vitterhets-, hist.- och antikv. akademis handl. XXVI 53–73. Samme i Skalk, 1973 nr. 3 7–13. Tage E. Christiansen i Årbøger for nord. oldkyndighed, 1974 161–71.

Johannes Steenstrup*

Elers, Jørgen, 1647–92, legatstifter. * 16.8.1647 i Helsingborg, † 18.2.1692 i Kbh. (Trin.), begr. sst. (Trin. k.). F: købmand, senere borgmester Eggert E. (1610–67) og Sophie Christensdatter (1605–84). ~ 24.6.1677 i Kbh. (Frue) med Anne Margrethe Wandel, * 27.7.1654 i Lund. † 17.9.1700 i Kbh. (Trin.), d. af magister, senere biskop Hans *W. (1634–75) og Anna C. Winstrup (1636–78).

E. opdroges dels hjemme, dels hos slægtninge i Helsingør indtil han kom i Roskilde skole hvorfra han 1666 sendtes til universitetet. Allerede n. å. tiltrådte han en udenlandsrejse gennem Nederlandene hvor han i Leiden lod sig immatrikulere som stud. juris, over Paris til Strasbourg; her opholdt han sig i længere tid i omgang med lærde som Boccler og Patin, besøgte derefter en stor del af Tyskland og sluttede 1671 sine rejser med et langt ophold i Stockholm. N.å. fik E., måske ved Griffenfelds indflydelse, ansættelse som sekretær i Danske kancelli, foreløbig uden løn hvilket dog ikke havde nogen betydning for ham der efter sin fars død var blevet en rig mand. Rigtig nok led han sølelige tab derved at han de var hjemmehørende i Skåne, valgte Danmark til fædreland uagtet en stor del af hans formue var bragt i Skåne; men denne troskab mod den danske krone blev højlig påskønnet af Christian V der, især efter den skånske krig, lod E. advance påfaldende hurtigt på embedsstigen. 1679 blev han assessor i kammerkollegiet og 1682 i høje

steret, og 1685 overdroges det ham tillige med etatsråd Christoffer *Sehested som deputerede at bestyre søetatens økonomi i hvilken stilling E. især fandt påskønnelse for sin iver og omhu ved flådens udrustning 1689. 1685–90 varetog de deputerede desuden landetatsens kommissariatsforretninger. E. havde endvidere sæde i adskillige kommissioner og var i det hele en meget benyttet embedsmand. 19.4.1689 omkom hans to børn ved operahusets brand. Han hensank i dyb melankoli og døde tre år efter. Ulykken modnede hos ham den beslutning at anvende størstedelen af sin formue til hvad man dengang indbefattede under „gudeligt brug“; forskellige kirker og fattige betænkte han med betydelige summer, men hovedmassen gik til oprettelsen af *Elers' Kollegium*, den stiftelse for trængende studerende der mere end alt andet har bevaret mindet om E. og hans livs tragedie. Da hans enke var død tog man fat på kollegiets indrettelse, og 1705 blev det indviet med stor højtidelighed. – Kammerråd 1684. Kancelliråd 1687. Justitsråd s.å. Etatsråd 1688. Generalmajors rang 1690.

G. L. Wad i Pers. hist. t. 2.r.III, 1888 218–36. Samme: Etatsråd J.E. og E.s kollegium, 1891. E.s kollegium 1691–1941, red. J. C. Christensen 1942. O. Kyhl: Den landmilitære centraladministration 1660–1763, II 1976 fl. st. – Papirer i Kgl. bibl.

*Povl Engelstoft**

Elers Koch, H. C., se Koch, H. C. Elers.

Elfelt, Peter Lars, 1866–1931, fotograf. * 1.1.1866 i Helsingør, † 18.2.1931 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: arbejdsmand, senere droskekusk og viceværst i Kbh. Hans Kjeld Petersen (1846–1914, ~2° 1896 med Thora Nathalie Caroline Geisler, f. Röpper) og Ane Marie Larsen (1845–94). Navneforandring 14.11.1901. ~1° 12.8.1892 i Kbh. (Holmens) med Emilie Anny Casparine Andersen, * 1.8.1872 i Kbh. (Holmens), † 13.1.1897 sst., d. af urtekræmmer Peter Emil A. (1841–98) og Agnes Henriette Petersen (1846–1931). ~2° 19.10.1898 i Kbh. (Trin.) med Vilhelmine (Ville) Emilie Kruse, * 26.8.1869 i Kbh. (Johs.), † 21.2.1943 i Kbh., d. af manufakturhandler Emil Angelo K. (1838–83) og Anna Hansine Christine Gudberg (1842–1920). Da E. var et år gammel flyttede hans forældre til Hillerød. De sad i meget små kår. Han var den ældste af børneflokken og måtte allerede i ni-årsalderen tage plads som bydreng i en købmandsforretning i Hillerød. Da han var tolv år fik han en tilsvarende beskæftigelse hos fotograf Rathsack i samme by. Her viste han så stor en interesse for det fotografiske arbejde at han udelukkende blev sysselsat med dette, og hans prin-

cipal optog ham i sit hjem. Sytten år gammel fik E. ansættelse i Kbh. som fotografisk medhjælper hos Joh. Petersen og senere hos J. Hauerlev, og med støtte fra forskellig side grundlagde han 1.6.1890 i samarbejde med sine brødre Karl og Aksel egen forretning som Peter L. Petersen. Den første tid var vanskelig, men ved initiativ og flid arbejdede han sig hurtigt frem til at blive en af hovedstadens største og første fotografer, fra 1900 med prædikat af Kgl. hof og fra 1905 med atelier på Østergade. E. grundlagde sit ry ved billederne af kongefamilien i de store Fredensborgdage. Han drev en omfattende virksomhed med fremvisning af lysbilleder og var en af de første der optog levende billeder af offentlige begivenheder, i visse måder en filmens foregangsmand her hjemme. Talrige er de historiske begivenheder som han har gengivet, og han skabte en betydelig samling af danske portrætter dels ved egne optagelser, dels gennem køb af store pladesamlinger efter andre fotografer, både professionelle og amatører. Således kan E.s signatur forekomme på fx H. C. Andersen-fotografier fra før E.s fødsel. Sit „Stereoskop-Galleri“ udbyggede han bl.a. ved at låne folk der rejste til fjerne egne apparat og negativmaterialer mod at han fik ret til at udgive billederne. Med sin elegante, stilfulde fremtræden var E. en repræsentativ skikkelse. Han var ærgerrig; det stejle i hans karakter kunne bringe ham i konflikt med fagfæller, men de havde tilid til ham, og som formand for Dansk fotografisk forening 1906–18 gjorde han, særlig ved oprettelsen af kredsafdelinger landet over, et stort samlende arbejde. Han var 1918–23 medlem af bestyrelsen for håndværkerforeningen i Kbh., og han varetog flere hverv på filmens område. – R. 1909. □Foto.

Julius Folkmann i Dansk fotografisk t., 1931 27f. Kjeld Elfelt i Berl. tid. 19.12.1965. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Bjørn Ochsner (C. A. Clemmensen)

Elgaard, Niels Marius Andersen, 1879–1963, minister, redaktør. * 1.2.1879 i Nørager, † 15.6.1963 i Charlottenlund, begr. Hagedstædsgd., Holbæk amt. F: husmand Knud Andersen (E.) (1847–1925) og Kirstine Hansen (1850–1934). Navneforandring 26.6.1905. ~25.5.1912 i Hagedstæd med Hansine (Signe) Sophie Christensen, * 6.1.1891 i Hagedstæd, d. af gårdejer Anders C. (1842–1905) og Karen Marie Jensen (1852–1910).

E. blev uddannet ved praktisk landbrug, tog aften-skoleundervisning og var på Dalum landbrugsskole 1906–07. Derefter var han forvalter på Adamshøj ved Ringsted og Gislingeård ved

Holbæk og gik 1914 over i journalistik. 1916–22 var han medredaktør af Randers Venstreblad og 1922–42 politisk redaktør af Randers Dagblad. Mens han var på Sjælland deltog han i ungdomspolitisk arbejde og var den drivende kraft bag Venstres ungdoms landsorganisation hvis første formand han var 1912–15. Han var sekretær for det sjællandske venstre 1913–14 og for venstre i Randers amt 1917–42. Han deltog i samtlige valgkampe 1913–53, først i Middelfart, så i Svendborg, derefter i Mariager der 1922 sendte ham i folketinget på suppleringsmandat. 1924 valgtes han i Årskredsen som han holdt suverænt til han trak sig tilbage ved septembervalget 1953. Han rykkede frem i første række som formand for venstres rigsdagsgruppe da Knud Kristensen indtrådte i samlingsregeringen af 8.7.1940. Han blev medlem af de samarbejdende partiers ni-mandsudvalg, men afgav alle poster da han 8.11.1942 blev trafikminister i ministeriet Scavenius. Da det ophørte at fungere 29.8.1943 blev E. medlem af partiernes 13-mandsudvalg. Det nagede ham at han udsattes for angreb fra modstandsbevægelsen fordi han havde siddet i regeringen Scavenius. Han følte ikke sin nationale ære plettet, og hans vælgere i Årskredsen der havde stået trofast og ham under LS-angreb i 1930erne genvalgte ham 30.10.1945 med et større stemmetal end tidligere. Han var minister for offentlige arbejder i regeringen Knud Kristensen 1945–47 og gennemførte loven om indenrigske lufthavne i Ålborg, Århus, Esbjerg, Odense og Rønne. Under regeringen Erik Eriksen var han igen formand for venstres rigsdagsgruppe 1950–53 og medlem af forfatningskommissionen der udarbejdede grundloven af 1953. Det blev afslutningen på E.s 40-årige trofaste og loyale arbejde for venstres politik. Hans ideal var et liberalt samfund af selvhjulpne borgere, tolerante som han selv. Hans fremstilling var saglig, lidt tør, sjældent agitatorisk. Der var i hans fremtræden noget fornemt, næsten stilfuldt, aldrig udfordrende og altid behersket. □Foto.

Gunnar Fog Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 92–94. Venstre i 100 år, 1939–70: På frihedens vilkår. Ved Chr. P. Fogtmann, 1970.

Helge Larsen

Elias, biskop i Ribe 1142–62.

E. var fra Flandern. Under urolige forhold i hjemlandet flygtede han til Danmark hvor han først var ringer, men, hjulpet frem ved de stores gunst, endte med at blive biskop 1142. Mens jyderne under kongesønnernes strid mest sluttede sig til Knud, fulgte E. Sven Grathe. Han var mægler mellem Sven, Knud og Valdemar, da riget tredeltes 1157; men efter at Valdemar var

blevet enekonge bojede han sig for det nye regime. Han står sammen med de andre biskoper som vidne under det kgl. brev der grundlagde Vitskøl kloster, og synes at have været til stede – måske som Valdemars udsending – på mødet i Pavia hvor Victor IV anerkendtes som pave, og skisma indtrådte i kirken. Som Victorianer måtte E. være en torn i øjet for pave Alexander III's tilhængere, ærkebiskop *Eskil og cistercienserne. Det træder meget tydeligt frem i nogle optegnelser fra Clairvaux der går tilbage til Eskil. E. nævnes her som de skismatiske danske biskopers fører og skildres som en dårlig og udsvævende person. Såvel efter optegnelserne fra Clairvaux som efter Ribe bispekrønike havde E. en søn som han skaffede ind i domkapitlet. Dette havde E. grundlagt 1145. Der byggedes på den anselige kirke i hans tid, og Sven stadfæstede og udvidede domkirkens privilegier som tak for bispens politiske tilslutning.

Saml. af adkomster (Ribe oldemor), udg. O. Nielsen, 1869. *Scriptores minores*, udg. M. Cl. Gertz II, 1917–22 (fot.opr. 1970) 145. *Saxonis Gesta Danorum*, udg. Jørgen Olrik og H. Ræder I, 1931 381. *Scandia IV*, Sth. 1931 281. *Kirkehist. saml.* 6.r.1, 1933–35 27. – Hal Koch: Danms. kirke i den beg. højmiddelalder I–II, 1936. Bj. Kornerup: Ribe katedralskoles hist. I, 1947. Jørgen Qvistgaard Hansen i *Middelalderstudier* tilegnede Aksel E. Christensen, 1966. *Samme i Hist.t.* 12.r.111, 1968–69 369–430. Troels Dahlerup: *Det danske sysselprovsti i middelalderen*, 1968. Niels Skyum-Nielsen: *Kvinde og slave*, 1971.

*Ellen Jørgensen**

Eliassen, Peder Marius Elias, 1874–1928, historiker. * 24.7.1874 på Brunsgård i Skrave sg., † 8.5.1928 på kommuneosp., Kbh., begr. i Kolding. F: gårdejer Iver Brink E. (1832–1910) og Mette Marie Clausen (1833–1905). ~ 1° 2.2.1902 i Kolding med Caroline Augusta Kühl, * 8.11.1878 i Taps, † 1.3.1919 i Kolding, d. af murermester August Theodor K. (1840–1906) og Kathrine Kjær (1844–1923). ~ 2° 17.7.1921 i Kbh. (Matth.) med Louise Marie Lindgaard Johansen, * 10.2.1892 i Lovel, Viborg amt, d. af entreprenør Laurids Peder J. (1851–1915) og Bodil Marie Hansen (1855–1944).

E. var 1889–90 og igen 1893–94 elev på Askov højskole. 1892–96 var han journalist ved Dannevirke i Haderslev, derefter ved provinspressen i kongeriget hvor han 1899 blev bestyrer af Ritzaus bureaus filial i Kolding der på grund af E.s tilknytning til Sønderjylland blev af betydning for efterretningsvæsenet under første verdenskrig. E. havde megen interesse for hjemstavns historie og medvirkede 1904 ved oprettelsen af Vejle amts historiske samfund i hvilket han som redaktør og foredragsholder udførte et stort arbejde. Ligeledes var han 1923 medstifter af Hi-

storisk samfund for Sønderjylland og sad i dets bestyrelse, og også museet på Koldinghus nød godt af hans energi. Han var medlem af dets bestyrelse 1913–28 og formand for biblioteket 1919–28. Foruden talrige historiske afhandlinger i Vejle amts årbøger o.fl. steder foreligger fra hans hånd det omfangsrige og lodige værk *Kolding fra Middelalder til Nutid I–II*, 1910 (bind II genoptr. 1975), *Historiske Strejftog i Kolding og Omegn*, 1923 og *Kongeaen eller den gamle Grænse*, 1926 samt nogle jubilæumsskrifter. Som skribent forbandt han journalistisk lethed med historisk vederhæftighed. – R. 1919. □Foto (P. Eliassen: Museet på Koldinghus, 1915).

J. O. Brandorff i Vejle amts årbøger, 1928 1–4. P. Severinsen i Fortid og nutid VII, 1928–29 179. J. Hvidfeldt i Sønderjyske historikere efter 1864, 1976 33–35. – Papirer i Landsark. Viborg. Levnedberetning i ordenska-pillet.

C. Klitgaard*

Eliesen (Eliæsen), Poul, se Helie, Paulus.

Elisabeth, –1404–, hertuginde af Slesvig. F: hertug Magnus (Torquatus) af Braunschweig-Lüneburg (ca. 1328–73) og Katharine af Brandenburg († 1393, ~2° med hertug Albrecht af Sachsen-Wittenberg, † 1385). ~1395 med *Gerhard, hertug af Slesvig, greve af Holsten, † 1404, s. af Henrik (Jern-Henrik), holstensk greve († 1385, ~1° med Mechtild af Lippe) og Ingeborg af Mecklenburg. – Mor til *Adolf (1401–59), *Gerhard (1404–33) og *Henrik (1397–1427).

Ved sin mands død 1404 blev E. ene om at sikre sine børns ret til arv og len. Foruden to døtre havde hun sønnerne Henrik og Adolf; hertil kom endnu en søn, Gerhard, som fødtes straks efter mandens død. Imidlertid faldt hendes svoger, biskop Henrik af Osnabrück, allerede i efteråret 1404 ind i Holsten og tiltvang sig ved et forlig den største del af grevskabet mens han dog måtte opgive ethvert krav på formynderstyrelsen i Slesvig (13.9.1404). E. havde i sin nød søgt hjælp hos dronning Margrethe som lovede hende støtte mod at til gengæld Erik af Pommern anerkendtes som hendes og hendes børns formynder. I de følgende år lykkedes det Margrethe ved pantsættelser og køb at skaffe sig rådighed over en stor del af E.s slesvigske besiddelser, så hertuginde i alt væsentligt kun beholdt Flensborg (med Nyhus), Slesvig (med Gottorp), Als, Ærø og Eckernforde. Da disse hendes besiddelser i forvejen næsten alle var pantsatte var hendes stilling yderst svag, og den stærke uro som på den tid herskede overalt i hertugdømmet gjorde det endnu vanskeligere for hende at modstå Margrethes voksende indflydelse.

Hun søgte derfor forlig med Henrik af Osnabrück og i forening med ham, den fordrevne svenske konge Albrecht af Mecklenburg og hertug Erik af Sachsen-Lauenburg forberedte hun 1409 en fejde med Erik af Pommern. Hun anklagedes da for brud på landefreden og måtte 21.9.1409 som bod pantsætte Flensborg og Nyhus til kongen. Dette medførte kraftige angreb fra den holstenske adels side i hvilke E. tog del, og i den følgende tid herskede der åben krig mellem hende og kong Erik indtil der i marts 1411 blev sluttet et forlig som tilbagegav E. Als og Ærø der var faldet i kongens hænder mens Erik på sin side foreløbig beholdt Flensborg. Trods overenskomsten kæmpedes der dog snart videre om denne vigtige by. E. fik hjælp af sin bror, hertug Henrik af Braunschweig, og fejden endte først i okt. 1412. Kongen beholdt Flensborg, og E. sad derefter kun inde med den sydlige tredjedel af hertugdømmet (Gottorp, Slesvig og Eckernforde) og Als (Sønderborg). Under fejden havde kong Erik opgivet formynderskabet for E. og hendes børn, og det var blevet overdraget til hendes bror hertug Henrik som derfor varetog hendes interesser på danehoffet i Nyborg 25.7.1413. Her fradømtes hun og børnene enhver af deres lensrettigheder i Slesvig. To år senere blev hendes søn Henrik myndig, og hun trak sig ud af det politiske liv. Men hendes forhold til kongen vedblev at være lige spændt, og 1423 klagede hendes sønner over at deres mor blev forulempet af kongens folk. Antagelig er hun snart efter død i Sønderborg.

G. Waitz: Schlesw.-Holst.s Gesch. I, Göttingen, 1851 292–305. Kr. Erslev: Danm.s hist. under dronning Margrethe I, 1882 (fot.optr. 1971) 393–403; II: Erik af Pommern, 1901 (fot.optr. 1971). E. Daenell i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. XXXII, Kiel 1902 272f. Fr. Bertheau sst. XLIV, Lpz. 1917 119–21.

Vilh. la Cour*

Elisabeth, 1485–1555, kurfyrstinde af Brandenburg. * først på sommeren 1485 i Nyborg, † 11.6.1555 i Kölln a.d. Spree, begr. i Berlins domk. F: kong *Hans (1455–1513) og *Christine af Sachsen (1461–1521). ~10.4.1502 i Stendal, Brandenburg, med kurfyrst Joachim I af Brandenburg, * 21.2.1484, † 11.7.1535 i Stendal, s. af kurfyrst Johan (1455–99) og Margrethe af Sachsen († 1511). – Søster til *Christian II.

E. ønskede 1499 af den russiske zar Ivan III til hustru for dennes søn Vassilij, men dette tilbud afvistes af religiøse og politiske grunde. 5.2.1500 forlovedes E. i Kiel med den da 16-årige kurfyrste. Kong Hans havde planlagt brylluppet til foråret 1501, men på grund af krigen i Sverige ud-sattes det et år. I øvrigt blev det et dobbeltbryl-

lup, idet E.s farbror hertug Frederik (senere Frederik I) ved samme lejlighed viedes til kurfyrstens søster Anna. I ægteskabet kom der flere børn, men i længden formåede hun ikke at fastholde ægtemandens interesse hvad der plagede hendes meget. På den anden side nærede hun afsky for ægtemandens interesse for astrologi. Selv søgte hun tilflugt i religionen. Sine børn synes hun til en vis grad at være blevet fremmed overfor; efter moderens død var broderen Christian II det menneske hun følte sig mest knyttet til. Hun korresponderede med ham på dansk, var med til hans bryllup i Kbh. 1515 og bidrog sammen med sin mand til at mægle forliget mellem ham og hertug Frederik i Bordesholm 1522. Broderens ulykke ramte hende hårdt, og hendes forhold til kurfyrsten blev yderligere spændt da den store hær han i sommeren 1523 havde samlet for svogeren måtte opløses på grund af dennes pengemangel hvorved han fik en stor gældsfordring på Christian. Værre blev det da de to søskende åbenlyst bekendte sig til Luthers lære. Den katolske kurfyrste drøftede med sine teologer muligheden af at tage sin kætterske hustru af dage, lade sig skille fra hende eller spærre hende inde. Hun knyttede sig endnu fastere til broderen hvem hun 1526 overlod sine smykker og sølvløj, og flygtede marts 1528 forklædt i bondedragt til Sachsen hvor hendes morbror kurfyrst Johann anviste hende slottet Lichtenberg ved Wittenberg til bolig. Her levede hun en årrække som „Markgrevindens af Lichtenberg“, plaget af fattigdom, lamhed og tiltagende øjensvækkelse og bekymret for broderen hvis fangenskab hun ved henvendelser til Frederik I og Christian III søgte at få mildnet. Under grevefejden i hvilken hendes svigersøn hertug Albrecht af Mecklenburg deltog påtænkte Jürgen Wullenwewer og Jørgen *Kock at få hende til Danmark for at påvirke stemningen. Sin trøst fandt hun i Bibelen og sin lutherske overbevisning. 1545 vendte hun tilbage til Brandenburg, hvor hendes børn – også kurfyrst Joachim II – nu var gået over til protestantismen, og levede her til sin død på sit enkesæde i Spandau. □Figur skåret af Claus Berg på altertavle, 1521 (Skt. Knuds k., Odense). Miniature 1585 (tidligere mus. i Gotha). Afbildet på dronning Sophies anetavle malet af Antonius Clement, 1624 (Nykøbing k.) og på Chr. IVs anetavle (Rosenborg) m.fl. Stik af W. Læillot efter S. H. Jarwart. Tysk litografi, krigspropaganda, fra 1864.

Breve og aktstykker til oplys. af Chr.IIs og Fr.Is hist., udg. C. F. Allen, 1854. Dronning Christines hofholdningsregnskaber, udg. William Christensen, 1904. – Johannes Agricola [Eisleben:] Eine Leichpredigt der Fürstin E., u.st. 1555. C. F. Allen i Dansk månedsskr. III,

1856 1–41. G. Liebusch: E. von Dänemark, Bielefeld 1873. Fr. Wagner i Hohenzollern-Jahrbuch VI, Lpz. 1902 70–101. Friedrich Holtze: Berlin und Kopenhagen, Berlin 1905 = Schriften des Vereins für die Gesch. Berlins XLI 12–26.

C. O. Bøggild-Andersen*

Elisabeth (Isabella), 1501–26, dronning. * 18.7. 1501 i Bruxelles, † 19.1.1526 på Zwijnaerde ved Gent, begr. i Skt. Petri klosterkirke ved Gent, 1883 flyttet til Skt. Knuds k. i Odense. F: ærkehertug Philip af Østrig, konge af Kastilien (1478–1506) og Johanna (den vanvittige) (1479–1555). ~ 12.8.1515 i Kbh. med *Christian II, * 1.7.1481 på Nyborg, † 25.1.1559 på Kalundborg, s. af kong *Hans (1455–1513) og *Christine (1461–1521). – Mor til *Hans (1518–32), *Dorothea (1520–80) og *Christine (1521–90).

E. blev efter sin fars død og under moderens sygdom opdraget af sin faster, regentinde Margrete i Nederlandene; blandt hendes lærere var den senere pave Hadrian VI. Efter sin tronbestigelse indledte Christian II som af handelspolitiske hensyn ønskede tilknytning til Nederlandene, og som også af andre grunde søgte forbindelse med det habsburgske hus, gennem kurfyrsten af Sachsen forhandlinger om giftermål med en af Philips døtre. Han ønskede oprindeligt, bl.a. af hensyn til en eventuel arv, at ægte E.s ældste, smukke søster, men måtte tage til takke med E. hvis træk skæmmedes af Habsburgernes tunge underansigt. Ægteskabskontrakten blev sluttet i Linz 29.4.1514, 11.6.s.å. blev E. i Bruxelles ved prokuration viet til Mogens Gøye på kongens vegne, og n.å. førte Erik *Valkendorf hende til Danmark hvor brylluppet og kroningen fejredes samtidig. E. der i begyndelsen af sit ægteskab følte sig ensom og uforstået satte sig hurtigt ind i de fremmede forhold, lærte dansk og brevvekslede fx med kongen på dette sprog. Efterhånden vandt hun sin mands hengivenhed, og selv kom hun til at omfatte ham med en beundrende og opofrende kærlighed som hendes breve indeholder rørende vidnesbyrd om. Året efter Dyvekes død fødte hun sit første barn. Under kongens hyppige rejser forestod hun regeringen under tilsyn af Sigbrit til hvem hun synes at være kommet i et ret fortroligt forhold. Hun fulgte Christian II i landflygtigheden og vandt med sin elskelige personlighed sympati for hans sag. 1523 var hun med ham i England, 1523–24 i Tyskland hvor hun sluttede sig til Luthers lære. Under rigsdagen i Nürnberg 1524, ved hvilken hun med virkning optrådte på kongens vegne, nød hun åbenlyst nadveren på luthersk vis, og siden holdt hun trods sin slægts modstand fast ved sin lutherske overbevisning. Politiske hensyn gjorde

det ønskeligt at hun ikke blev betragtet som lutheraner, og Christian II søgte derfor over for hendes slægt at hævde at hun var død i den katolske tro, men efter hans hemmelige meddelelse til Luther nød hun på dødslejet nadveren i begge skikkelser.

J. J. Altmeyer: Isabelle d'Autriche et Christiern II, Bruxelles 1842. Chr. H. Kalkar i Archiv für Staats- und Kirchengesch. der Herzogthümer V, Altona 1843 443-519. J. Fr. Sick: Nogle bidrag til Chr. II's hist. under landflygtigheden, 1860. C. F. Allen: De tre nord. rigers hist. II-V, 1865-72. Heinr. Bühren: Isabella von Burgund, Ung. Hradisch 1874. G. Jørgensen: Dronning E. af Danm., 1901. Samme i Kirkehist. saml. 5.r.1, 1901 101-20. Ellen Jørgensen og P. Skovgaard: Danske dronninger, 1909-10 86-96. C. P. Christiansen i Danske konger, red. Kn. Fabricius, 1944.

Povl Bagge

□ Malet som barn (Kunsthist. Mus., Wien), kopi af Hans Veit, 1952 (Fr.borg). Mal. fra 1515 brændt på Fr.borg 1859. Afbildet på gruppe formentlig efter Bernart van Orley (Mus. Royaux d'Art et d'Histoire, Bruxelles). Afbildet på dommedagsscene af Jan Mostaert, 1517 (Nat.mus.), beslægtet type i mal. (Hampton Court). Figur skåret af Claus Berg ca. 1520-21 på altertavle (Skt. Knuds k., Odense). Relief på bislagsten, måske af Morten Bussert (Nat.mus.). Et forsvundet mal. i det kgl. kunstkammer er stukket af Baurenfeind, kopieret i nogle træsnit og i litografi. Træsnit, formentlig 1525, og kopi herefter af Jacob Binck. Maleri (Ambras-saml., Wien), lignende tegn. (Bibl. de Bourgogne, Bruxelles), kopi af P. Hagelstein, 1861 (St.mus.), og lignende tegn. (bibl. i Arras) og et træsnit. Mal. af Bernart van Orley (tidl. grev Tarnowski, Dzikow, Schlesien; mus. i Krakow). Mal. af Jacob Cornelisz (Thyssen-saml., Lugano) og tegn. af samme (kobberstikkabinettet, Berlin). Relief på kamin (slottet i Heidelberg). To runde stik (Fr.borg). Tegn. af Arent van Wynnendale (Atlas historique de la Ville de Gand) efter figur på gravmæle af Jan de Smytere 1526-29, tilintetgjort 1578. Træsnit 1599. Stik af J. Folkema, „E. beder for Torben Oxen“. Samme emne tegnet af H. P. Lindberg. Afbildet på litografi af H. Nik. Hansen.

Povl Ellor

Elisabeth, 1524-86, hertuginde af Mecklenburg. * 14.10.1524, + 15.10.1586 i Gedser, begr. i Güstrow domk. F: *Frederik I (1471-1533) og *Sophie af Pommern (1498-1568). ~ 1° 26.8.1543 i Kiel med Magnus (III), hertug af Mecklenburg og biskop af Schwerin, * 14.7.1509 i Stargard, + 28.1.1550 i Bützow, s. af Henrik (V), hertug af Mecklenburg (1479-1552) og Ursula af Brandenburg (1488-1510). ~ 2° 16.2.1556 i Kbh.

med Ulrik, hertug af Mecklenburg og biskop af Schwerin, * 5.3.1527, + 14.3.1603, begr. i Güstrow domk. (~ 2° 1588 med Anna af Pommern, 1554-1626), s. af Albrecht (VII), hertug af Mecklenburg (1487 el.88-1547) og Anna af Brandenburg (1507-67). - Mor til *Sophie (1557-1631). Søster til *Adolf (1526-86), *Frederik (1529-56) og *Hans (den ældre).

E. opdroges i Danmark ved halvbroderen Christian III's hof. Hendes troløvelse fandt sted 16.9.1542, vistnok i Nykøbing F. Efter den svage hertug Magnus' død kom hun i strid med sin svigerfar om livgedinget, i hvilken strid hun fandt støtte hos Christian III. Skønt et forlig sluttedes 1551 fortsattes dog striden efter hertug Henriks død med hans brorson og efterfølger Johan Albrecht som oprindeligt havde støttet E.s krav, og antog en sådan skarphed at Christian III 1555 udtalte til det slesvigholstenske ridderskab at der ikke var anden udvej end at gøre arrest i mecklenburgsk ejendom hvad ridderskabet dog frarådede. Efteråret s.å. lykkedes det at løse konflikten ved mægling af Johan Albrechts bror Ulrik som blev Magnus' efterfølger som biskop i Schwerin og n.å. ægtede E. - E. skildres som usædvanlig smuk, begavet og gudfrygtig, og hun viste stor interesse for både kirkelige og praktiske anliggender. Således var hun meget virksom for genopbyggelse af kirker (bl.a. domkirken i Güstrow) og klostre (klostret i Rühn 1575 som hun 1581 gjorde til et adeligt jomfrukloster), og hun udfoldede en omfattende godgørenhed. Sine godser styrede hun dygtigt og sparsommeligt og forbedrede dem bl.a. ved plantning af skove. Med familien i Danmark stod hun i stadig nær forbindelse og aflagde den hyppigt besøg, især efter at hendes eneste barn Sophie 1572 havde ægtet kong Frederik II. Hun døde på hjemvejen fra et sådant besøg. □ To forskellige mal. (begge Gripsholm) hvoraf det ene viser den portr.type som ses i anetavlerne for Chr. IV (Rosenborg), Hedevig (Nyborg slot) og dronning Sofie (Nykøbing k.), sidstnævnte malet af Antonius Clement, 1624. Maleri af en tredje type. Figur af Ph. Brandin på gravmæle (Güstrow domk.).

Kancelliets brevboget 1551-88, 1885-1906 = Laursen: Danm.-No.s traktater I-II, 1907-12. ~ E. C. Werlauff i Hist.t. III, 1842 26-29 66f. G. C. F. Lisch i Jahrbücher des Vereins für mecklenb. Gesch. und Alterthumskunde XXXV, Schwerin 1870 3-42. Troels Lund i Museum, 1891 I 35-39. H. Schnell i Mecklenburgische Gesch. in Einzeldarstellungen, udg. R. Beltz m.fl. II, 5, Berlin 1900 243f. Astrid Friis i Scandia VII, Sth. 1934 240.

*Hugo Andersen**

Elisabeth, 1573-1626, hertuginde af Braunschweig-Wolfenbüttel. * 25.8.1573 på Koldinghus, + 19.7.1626 i Braunschweig, begr. i Wolfen-

Elisabeth

büttel. F: *Frederik II (1534–88) og *Sophie af Mecklenburg (1557–1631). ~19.4.1590 på Kronborg med hertug Henrik Julius af Braunschweig-Wolfenbüttel, *15.10.1564 i Wolfenbüttel, +20.7.1613 i Prag (~1° 1585 med Dorothea af Sachsen, 1563–87), s. af hertug Julius af Braunschweig-Wolfenbüttel (1529–89) og Hedevig af Brandenburg (1540–1602). – Søster til *Anna (1574–1619), *Augusta, *Christian IV, *Hans (1583–1602), *Hedevig (1581–1641) og *Ulrik (1578–1624).

E. var som lille hos moderens forældre i Mecklenburg, men kom 1579 hjem til Danmark. Hun var kun fjorten år da hun bortlovedes til Henrik Julius, men på grund af hendes ungdom blev ægteskabet udsat to år, og brylluppet fandt først sted da hertugen i foråret 1590 kom til Danmark. Den fortælling at han kom til prinsessen forklædt som juveler og forlangte hendes gunst som pris for det smykke hun ønskede, kastedes i fængsel, men bemyndigede da hans følge kom og opklarede alt er rimeligvis sand. Henrik Julius, berømmet som sin tids lærdeste fyrste, havde en faible for at skrive dårlige skuespil og kan meget vel tænkes at have villet fornøje sin brud og sig selv ved at spille hovedrollen i et sådant. E. fødte sin mand fem sønner og lige så mange døtre; blandt de første var den kendte kondottiere fra trediveårskrigen hertug Christian hvis militære foretagender moderen støttede med penge. Hun stod i livlig forbindelse med Christian IV, og ved dennes planer om at skaffe sine yngre sønner nordtyske stifter spillede inspiration og støtte fra Braunschweig en vigtig rolle; navnlig E.s svoger hertug Philip Sigismund, kongens fortrolige ven, var virksom i så henseende, men også E. tog del i de førte forhandlinger. I hertugdømmets indre styre søgte hun at bøde på sønnen Frederik Ulriks manglende regentevner. □Malet som barn (Fr.borg). Stik 1595 af Lambert Cornelisz. Maleri (Rosengborg), min. i beslægtet type (hertugen af Buccleuch). Stik af Johan Diricks, 1604, efter Carl Fischer. Mal. af Jacob van Doort (Hampton Court, Fr.borg), min. derefter (Fr.borg). Træsnit. Maleri (Hampton Court).

L. Laursen: Danm.-No.s traktater 1523–1750 III, 1916. Svensk agent ved sundet, udg. Leo Tandrup, 1971.

C. O. Bøggild-Andersen*

Elisabeth Augusta, 1623–77, kongedatter. *28.12.1623 på Kronborg, +9.8.1677. F: *Christian IV (1577–1648) og Kirsten *Munk (1598–1658). ~27.10.1639 på Kbh.s slot med befalingsmand på Kalundborg, senere rigsråd Hans *Lindenov til Iversnæs, *25.3.1616 på Gauno, +29.5.1659 i Kbh., s. af rigsråd Hans Jo-

hansen L. (1573–1642, ~1° 1599 med Sophie Seefeldt, †1601) og Lisbeth Sophie Rantzau (1587–1652). – Søster til *Anna Cathrine (1618–33), *Christiane, *Dorothea Elisabeth, *Hedevig (1626–78), *Leonora Christina, *Sophie Elisabeth og *Valdemar Christian.

E. A. opfostredes i sine første år i lighed med sine søstre hos sin mormor Ellen *Marsvin. Okt. 1628–juni 1629 opholdt hun sig ved det svenske hof hvortil hun synes at være sendt på grund af krigsurolighederne i Danmark og moderens ønske om at få de flest mulige af sine børn af vejen. E. A. lå under for den forbandelse som ramte de fleste af Kirsten Munks børn: arv af uheldige anlæg især fra moderen, men også fra faderen og mangelen på et harmonisk barndomshjem. Hun ejede ingen karakteregenskaber som kunne råde bod herpå, og ægteskabet med den ubegavede, plumpe og udskejende adelsmand bidrog kun til at forringe hende yderligere. „Jeg må bekende, at jeg er bleven gift i en Fandens Maade“ var hans karakteristik af det. Hun lå i stadig strid med manden og kivedes snart med den ene, snart med den anden af sine søskende og sine svogre; da svogeren Hannibal *Sehested var længst nede bragte hun den pinte mand til raseri ved sin spot og sin sjælsråhed, og da søsteren Leonora Christina kom i ulykke viste hun kun ringe deltagelse; hendes medynk – som lejlighedsvis kunne få et religiøst farveskær – var forbeholdt hende selv. Hendes eneste stærkere lidenskabs gjaldt vistnok kortspillet, og da både hun og hendes ægtefælle var dårlige husholdere kom de i bundløs gæld således at hun 1663 måtte sælge de efter moderens død arvede gårde Boller og Rosenvold. 1664 tilstod Frederik III hende en månedspension på 100 rdl. som hun beholdt også under Christian V.

Breve i Danske saml. 2.r.11, 1872–73 313–26. – Odin Wolff: Greve Peder Griffenfeldts levnet, 1820 131–33. S. Birket Smith: Leonora Christina grevinde Ulfeldts hist. 1–11, 1879–81. Leonora Christina Ulfeldts Jammersminde, 3. udg. 1885. C. O. Bøggild-Andersen: Hannibal Sehested I, 1946 355 547f. Kirsten Munk i Danske mag. 8.r.1, 1957–61 103 108.

C. O. Bøggild-Andersen*

Eliæsen, Poul, se **Helie, Paulus**.

Elkjær, Sigurd Kristian, 1885–1968, forfatter. *6.2.1885 i Haurum, Hornborg sg. ved Horsens, +7.12.1968 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: lærer Søren Peder E. (1848–1938) og Kirsten Sørensen (1851–1924). ~15.11.1911 i Hornborg med Hildeborg Marie Bie, *26.7.1885 i Hornborg, +3.4.1960 i Kbh., d. af gårdejer Laurs B. (1852–1924) og Nielsine Madsen (1845–1933). E. voksede op i Havrum og Honum, to afsides

liggende landsbyer vest for Horsens hvor mange af de gamle bondeskikke endnu holdtes i hævd, og gennem stedlige, folkelige fortællere som havde hørt til Evald Tang *Kristensens bedste meddelere modtog han tidligt stærke indtryk af jysk almuekultur. 1904 tog han almindelig forberedelseksamen i Horsens, aftjente derefter sin værnepligt som dragon og tog 1906 afgangseksamen fra rytteriets befalingsmandsskole i Jægersborg. 1910 tog han lærereksamen fra Den danske realskoles seminarium i Kbh. og påbegyndte sin pædagogiske virksomhed som højskolelærer i Mellerup ved Randers, men søgte allerede efter et års forløb over til folkeskolen og blev 1911 ansat ved Århus kommunale skolevæsen; fra 1925 lærer ved Hillerød skolevæsen; overlærer 1946–49. Medlem af bestyrelsen for Dansk forfatterforening 1950–52. Adam Oehlenschläger-legatet 1957, Herman Bangs mindelegat 1967. – E. har udfoldet en omfattende forfattervirksomhed. Han debuterede 1915 med en fortælling fra Wallensteins tid *Anders Grøn* som efterfulgtes af endnu et par historiske fortællinger *Hans Nielsen Smed*, 1918 og *Under Uvejret*, 1922 samt af samtidsromanen *Sejer*, 1921, med iøjnefaldende selvbiografiske træk. Betydeligere end disse mindre arbejder er en række fortællinger fra Marsk Stigs tid *Fedel og Plov*, 1923, *Rane og Kirsten*, 1926 og *Helle Arvidsdatter*, 1928, som af hensyn til handlingens kronologi må læses i omvendt rækkefølge; derefter fulgte atter et par mindre arbejder, bl.a. en folkelig underholdende jysk kærlighedshistorie *Jakob og Hagar*, 1935. 1936 vandt E. førstepræmien i en nordisk romankonkurrence med *Mellem Hav og Fjord*, 1936, hvis handling udspringer på en lille ø i Horsens fjord omkring århundredskiftet og videreføres i *Et Muldskud i Havet*, 1937 og *Landfast*, 1938. I et par af sine senere romaner *Niels Tambours Datter*, 1940 og *Jens Rytter*, 1941 har E. fortalt om nogle af sine forfædre, ligesom han i en samling noveller og skitser *Bønder, Præster og Herremænd*, 1942 har meddelt selvbiografisk stof fra sine lære- og vandreår. Blandt hans øvrige værker kan fremhæves romanerne *Nyt Liv*, 1945 og *Else Marie*, 1953 samt novellesamlingen *Tårnduer*, 1955. Den fortrolighed med den østjyske almue, dens kultur og tilværelse gennem tiderne som er udsprunget af barndomsårenes nære forhold til hjemegnens gamle bønder og uddybet gennem ungdoms- og manddomsårenes historiske og folkloristiske studier giver E.s digtning dens særpræg. – R. 1954. □Foto.

S. E. i Den nye lit. I, 1923–24 134–36. – Cai M. Woel: Troubadourer II, 1934 146–51. H. P. Hansen: S. E., 1943. – Levnedsberegning i ordenskapitlet.

Peder Hesselaar*

Elkjær-Larsen, Jørgen, * 1912, amtmand. * 15.2.1912 i Kbh. (Skt. Jakob). F: købmand Johannes Martin Larsen (1883–1929) og Elna Johanne Frederiksen (1883–1974). ~ 6.4.1939 i Kbh. (Luther k.) med Gudrun Kamma Bidstrup, * 9.12.1912 i Kbh., d. af fabriksinspektør Haggard Kristian B. (1882–1936) og Kirstine Sofie Mortensen (1881–1953).

E.-L. blev student fra Østre Borgerdydsskole 1931, cand.jur. 1938 og var på studierejse i USA 1947. Han begyndte sin karriere som fung. sekretær i landbrugsministeriet 1938, blev sekretær 1940, fuldmægtig 1945 og ekspeditionssekretær 1950 og var tillige sekretær i finansministeriet 1939–41, sekretær for regeringens beskæftigelsesudvalg 1941–43 og sekretær i prisdirektoratet 1943–46. I Erik Eriksens tid som landbrugsminister blev E.-L. ministersekretær 1945 og fortsatte dermed indtil 1950 da han ved Eriksens tiltræden som statsminister overflyttedes til statsministeriet som ministersekretær og derefter 1952 blev ministeriets departementschef og samtidig statsrådssekretær. Han tilforordnedes s.å. løningsrådet og var dets næstformand 1957–64 og var medlem af forvaltningsnævnet 1952–59. Han udnævntes 1965 til amtmand over Frederiksborg amt. – E.-L.s interesse for tjenestemændenes forhold viste sig gennem hans medlemskab af bestyrelsen for ministerialforeningen 1944–52 og i hans medarbejde ved udarbejdelsen af *Centraladministrationen 1848–1948*, 1948. Han repræsenterede en moderne type tjenestemænd med åbent blik for betydningen af god kontakt mellem administration og offentlighed. To områder under statsministeriet, turistarbejdet og naturfredningen, gav nær kontakt med offentligheden. E.-L. var formand for forretningsudvalget for Turistforeningen i Danmark 1953–61 og ved udvidelsen af naturfredningsloven 1959 blev han formand for fredningsplanudvalget for Frederiksborg og Roskilde amtsrådskredse til 1961. Endvidere fik han en række nordiske opgaver i ledelsen af de fonde for dansk-svensk, dansk-finsk, dansk-norsk og dansk-islandsk samarbejde som oprettedes 1959–60 ved loven om anvendelse af overskuddet i Den anden verdenskrigs krigsforsikringsforbund, ligesom han var formand for dansk-færøsk kulturfond 1954–65. Ud over amtmandsgerningen er E.-L.s arbejdskraft efter 1965 hovedsagelig anvendt på nordsjællandske opgaver som formand for arbejdsmarkedsnævnet for Frederiksborg amt og for A/S Gribskovbanen og som medlem af tilsynsrådet for Frederiksborg amts sparekasse og ved dens fusion i SDS som medlem af tilsynsrådet for egnssparekassen Kbh.-Sjælland. – R. 1953. R'. 1957. K. 1963. K'. 1971. □Afbildet på Aug.

Elkjær-Larsen, Jørgen

Tørsleffs mal. af grundlovens underskrivelse 1953 (folketinget). Foto.

Helge Larsen

Elkær-Hansen, Niels, * 1915, amtmand. * 19.10.1915 i Frederiksberg ved Sorø. F: førstelærer, senere amtsskolekonsulent Hans Jørgen Hansen (1876–1947) og Anna Elkjær (1880–1960). ~3.1.1968 i Kastrup (b.v.) med keramikker Grethe Lindblad.

E.-H. blev student fra Sorø Akademi 1934, cand. polit. og ansat i landbrugsministeriet 1940, sekretær i departementet for told- og forbrugsafgifter 1942, fuldmægtig 1945 og var tillige sekretær i socialministeriet 1941–42, i prisdirektoratet 1942–46, i arbejderbevægelsens erhvervsråd 1946–48 og i forfatningskommissionen 1948–53. Han var desuden medlem af ungdomskommissionen 1952 og af forretningsudvalget for Det danske selskab 1952–54. E.-H. var ministersekretær for statsminister Hans Hedtoft 1948–50 og blev ved regeringsskiftet 1950 kontorchef i statsministeriet med Færøerne som ressort. Han sad som medlem af statsministeriets udvalg vedr. Færøernes valutaforhold og vedr. oprettelsen af et færøsk realkreditinstitut og var, efter gentagne gange at have været konstitueret i stillingen, rigsombudsmand for Færøerne 1954–61. Derudover var han i denne periode formand for lagtingets skatteudvalg, for Dronning Alexandrines sygehus i Tórshavn, for Suderø sygehus og for Klaksvig sygehus og medlem af bestyrelserne for den færøske krigsforsikring, Færøernes realkreditinstitut og dansk-færøsk kulturfond. Da regeringen 1961 ville udnævne ham til amtmand over Bornholm protesterede bornholmske advokater med henvisning til forordning af 1821 der gav jurister eneret til amtmandsembeder. På normeringslov 1961 blev der givet dispensation fra nævnte forordning, og 1.8.1961 tiltrådte E.-H. amtmandsembedet på Bornholm som første cand. polit. blandt amtmænd. Han var formand for Danske økonomers forening 1962–65.

E.-H. er formand for fredningsplanudvalget og regionsamtmand for region VII medens hans formandsskab for Bornholms centralsygehus og for den bornholmske mødrehjælpsinstitution ophørte med kommunalreformen og hans formandsskab for A/S De bornholmske jernbaner med deres nedlæggelse. Hans indsigt og formidlende evner er anvendt i en række ministerielle udvalg og kommissioner: vedr. erhvervsmæssige og beskæftigelsesmæssige problemer på Bornholm 1967, ferie og arbejdstid 1967, seminarieplanlægning 1968, udenlandske arbejdesforhold i Danmark 1969, kollegiebyen Avedøre

holme 1970, intensiveret og rationaliseret uddannelse i CF-korpset 1970, midaldrendes og ældres beskæftigelse 1972, gennemførelse af forureningsbegrænsende foranstaltninger 1973 og indenrigsministeriets værnepligtsudvalg 1973. E.-H. er formand for Bornholms turistforening siden 1968 og har i det hele været optaget af udviklingen af øens erhvervsforhold. Han har forfattet *Bedriftsøkonomi*, 1946, og sm.m. H. Andersen, Aa. Bo og A. Sonne *Sporten i Danmark i sociologisk belysning*, 1957. □Foto.

Helge Larsen

v. Ellbrecht, Gerhard Otto Frederik, 1872–1942, mejeritekniker. * 2.6.1872 på Solbjerggård, Dier-nisse sg., Svendborg amt, † 4.5.1942 på Frbg., urne på Frbg. kgd. F: premierløjtnant ved garderhusarerne, senere ritmester Eberhard van Deurs v. E. (1833–1912) og Emilie Petrine Grothusen (1841–1908). Ugift.

v.E. tog præliminæreksamen 1887, studentereksamen 1891, privat dimitteret, 1897 polyteknisk eksamen som fabrikingeniør. 1897–98 var han kemiker og ostemester på mælkeriet Pasteur, Kbh., foretog 1899 en studierejse til Holland, gennemgik kursus i bakteriologi og gæringsfysiologi på Alfred Jørgensens laboratorium og arbejdede i kortere tid på forsøgslaboratoriet. 1899–1903 var han leder af den kemiske og hygiejniske kontrol ved Kbh.s Mælkeforsyning. Da Bernhard *Bøggild 1903 ansattes som lærer ved landbohøjskolen blev v.E. hans efterfølger som konsulent i mejeribrug for Det kongelige danske landhusholdningsselskab (L.H.S.). Forinden tiltrædelsen 1.10.1906 studerede v.E. praktisk mejeribrug på forskellige veldrevne mejerier i Danmark og teoretisk mejeribrug under Bøggilds vejledning samt kemiske og bakteriologiske analysemetoder på forsøgslaboratoriet; derefter foretog han studierejser i 1½ år til Norge, Sverige, Tyskland, Schweiz, Holland, Frankrig, England, Skotland, USA og Canada. v.E. fik diplom fra universitetet i Madison, Wisconsin, for arbejder udført på mejeriskolen der. På sine rejser studerede v.E. ikke alene praktisk-videnskabelig mejeriteknik og mejeribrugets organisation, men indsamlede desuden oplysninger om den højere undervisning i landbrug og mejeribrug. Resultatet heraf foreligger i to afhandlinger *Landbrugsundervisningen i fremmede Lande*, 1912 og *Mejeriundervisningen i fremmede Lande*, 1912. v.E. var mejerikonsulent for L.H.S. fra 1906 til 1924, men allerede 1921 blev han af landbrugsministeriet antaget som leder af ostekontrollen der blev oprettet dette år. Før den tid var der nærmest kaos vedrørende type og sorter af danske oste, og

.E. har en væsentlig del af æren for at osteproduktionen her i landet kom ind i rationelle baner igesom han på grund af sit betydelige kendskab til både osteproduktion og ostehandel var med til at præge udformningen af osteloven. Som en erkendelse af v.E.s indsats på dette område gav landbrugsministeriet osteloven gyldighed på v.E.s fødselsdag den 2.6.1921.

v.E.s konsulent for L.H.S. førte v.E. tilsyn med de såkaldte læresteder. Det var mejerier hvor mejeribestyrerne ved ophold i 3 til 4 dage hvert ted kunne lære nye og bedre arbejdsmetoder. Den form for efteruddannelse som var af meget stor værdi for mejeribestyrerne påbegyndtes omkring 1900 og fortsatte i ca. 25 år. Da der var læst omfattede ordningen ialt 19 læresteder. På v.E.s initiativ oprettedes 1909 de såkaldte „korte kurser“ eller undervisningsmøder på Ladelund og Dalum mejeriskoler som også fik stor betydning for mejeribestyrernes efteruddannelse. Da v.E. 1924 tiltrådte som inspektør for første kontrol-distrikt indenfor statskontrollen med smør og æg m.m., ophørte L.H.S.s konsulentvirksomhed inden for mejeribrug. v.E. skrev en række tørre og mindre artikler fortrinsvis i Mælkeritilende, Tidsskrift for Landøkonomi og Ugeskrift for Landmænd. Desuden udgav han 1911 bogen *Øst og Osteproduktion*. Den indeholder en udførlig beskrivelse først og fremmest af ostefremstillingen på danske mejerier, men tillige en omtale af de mest kendte udenlandske ostes produktion. Denne bog var i mange år den eneste på dansk om dette emne. v.E. redigerede Danske Mejerier I–IV, 1915–18 og Dansk Mejeristat I–V, 1931–32. Det er to meget skattede værker med udførlige oplysninger om det danske mejeribrug. Fra sin konsulentvirksomhed var v.E. kendt og højt agtet inden for dansk mejeribrug. Han var en dygtig taler og en skarpsindig og slagfærdig debattør hvilket navnlig fik betydning da han i begyndelsen af 20erne skulle forklare og forsvare osteloven og dens virkninger ved mejerimøder undt i landet. v.E. var altid velkommen når han udførte besøg på mejerierne bl.a. fordi hans inderesser og viden ikke var begrænset alene til de aglige spørgsmål.

Danm.s adels årbog XXXI, 1914 135. Studenterne fra 891, ved Carl S. Petersen, 1916 249. Danske mejerier V, 1918 302f. Mælkeritid. IXL, 1928 723–25. Orla Jensen sst. VL, 1932 416f. J. Galle og A. Kjellerup sst. LV, 942 375–78.

Sigurd Nielsen (Anton Christensen)

Elle Jensen, Hans Folmer, 1885–1973, højskoleorstander. * 30.8.1885 i Viborg, † 2.2.1973 sst., ægr. sst. (Vallekilde valgmenighedskgd.). F:

proprietær Kr. Jensen og Margrete Elle. ~ 4.10.1921 i Århus (valgmenighedsk.) med Dagmar Rasmussen, * 4.8.1884 i Sørslev, Mors, † 8.12.1945 i Skals, d. af Hans Rasmussen Vallekilde og Marta Pedersen.

E. J. blev cand. teol. 1910 og var 1910–12 højskolelærer i Vrå, 1912–13 på Brøderup højskole. 1913–39 var han forstander for Skals folkehøjskole nord for Viborg. Han knyttede en tid en håndværkerafdeling til skolen; men iøvrigt fastholdt den i hans forstandertid karakteren af den stærkt lokalt prægede højskole hvis betydning især lå i at den var samlingssted for egnen. – E. J. udsendte i sin forstandertid en række bøger om kirkehistoriske emner, *Pietismen i Danmark*, 1924, *Peter Rørdam*, 1925, *Rationalismen i Danmark*, 1926, og *Ferdinand Fenger*, 1935. Efter at have fratrådt som forstander fik hans arbejde med dansk kirkehistorie en mere videnskabelig drejning. Han beskæftigede sig fortrinsvis med emner fra 1700- og 1800-tallet, og ved siden af det kirkehistoriske, hvor han især belyste religiøse strømninger og menighedstilstande og således viser frem mod den senere vækkelsesforskning, belyste han i talrige bidrag til lokalhistoriske årbøger sider af tidsrummets kultur- og landbohistorie. E. J.s hovedværk er den på grundige studier hvilende *Pietismen i Jylland*, 1944 der sammen med artiklen *Jydske menighedstilstande i stavnsbåndstiden* (Jyske Samlinger 1949) fortsat er grundlæggende. I flere afhandling, bl.a. *Vestjysk Bondelæsnig i Stavnsbaandstiden* (Jyske Samlinger 1943) har E. J. undersøgt forekomsten af bøger i 1700-tallets bondeskifter. – E. J. ejede 1943–66 herregården Hessel ved Hvalpsund.

Den danske folkehøjskole gennem 100 år, red. Ernst J. Borup og Fred. Norgaard II, 1940–41 133f.

Claus Bjørn

Ellegaard, France, * 1913, pianist. * 10.10.1913 i Paris. F: cykelrytter Thorvald *E. (1877–1954) og Karen Nicolaysen (1880–1958). ~ 19.3.1949 med maler Birger Jarl Carlstedt.

Hele sin musikalske uddannelse fik E. i Paris hvor hun og forældrene havde deres faste bopæl. 1922–33 fulgte hun Pariskonservatoriets undervisning og fik gang på gang udmærkelse for sine præstationer. Fra 1927, da hun debuterede i Kbh., har hun givet offentlige koncerter og optrådt efterhånden som hendes kunstneriske modenhed foldede sig ud med det største bifald ved koncerter over hele Europa. Der er over E.s spil ikke alene en klanglig skønhed og en teknisk brillans, men også et djævnt musikermæssigt

Ellegaard, France

drag som tillader hende at gennemføre de i virtuosmæssig henseende mest krævende opgaver, uden at det går ud over formens og foredragets prægnans. 1943–49 levede E. i Sverige; efter sit ægteskab bosatte hun sig i Helsingfors hvor hun bl.a. har virket som lærer ved Sibelius-akademiet. □Tegn. af Otto Christensen, 1941 (Fr.borg). Foto.

Nils Schiørring

Ellegaard, Mogens, * 1935, accordeonist, musikpædagog. * 4.3.1935 i Kbh. F: snedkermester Frede E. (* 1904) og Ellen Marie Greve (1905–74). ~ 18.5.1976 på Frbg. (b.v.) med musikpædagog Marta Bene, * 28.4.1949 i Soltvadkert, Ungarn, d. af ingeniør Laszlo B. (* 1924) og Margareta Nyúl (* 1925).

Sideløbende med sin skoleuddannelse modtog E. undervisning i harmonikaspil hos Uno Andersson og Vilfred Kjær. Hans fingerfærdighed vakte hurtigt opmærksomhed, og han måtte efter sin studentereksamen 1954 dele sin tid mellem universitetsstudier og en professionel musikerløbebane. Efter at have aftjent sin værnepligt fremførte han under megen opmærksomhed læreren Vilfred Kjærs *Koncert for harmonika og orkester* i Tivoli 1957. Umiddelbart efter drog han til USA som blev den første station i en hastigt accelererende international karriere. Han har siden da sat mange kræfter ind på at forfine instrumentets tekniske muligheder – under navnet accordeon – og skaffe det et moderne seriøst repertoire. På hans foranledning har en lang række komponister, deriblandt danskerne Niels Viggo Bentzon, Leif Kayser, Per Nørgård, Poul Rovsing Olsen og Ole Schmidt skrevet værker som han har opført på sine verdensomspændende turneer.

E. var 1958–64 bosat i New York hvor han ved siden af sin koncertvirksomhed også virkede som pædagog. Han har siden 1971 været docent ved Det kgl. danske musikkonservatorium i København som dermed er blevet et af centrene for moderne accordeonmusik. E. er desuden medforfatter til en accordeonskole som har vundet udbredelse i begynderundervisningen verden over. Foruden pædagogikken og den solistiske virksomhed som har givet sig udslag i en række pladeindspilninger har E. dyrket kammermusik i ensemblet Trio Mobile sammen med guitaristen Ingolf Olsen og janitscharen Bent Lylloff. Ensemblet har turneret flittigt i Danmark og over hele Europa, oftest med specialkomponeret repertoire. □Foto.

M.E. i BT 12.9.1963. Interview i Berl. tid. 26.5.1978.

Knud Ketting

Ellegaard, Thorvald Kristian Kristensen, 1877–1954, cykelrytter. * 7.3.1877 i Fangel ved Odense, † 27.4.1954 i Charlottenlund, begr. Søllerød kgd. F: gårdejer Hans Christensen (E.) (1844–1905) og Marie Kirstine Hansen (1846–1908). Navneforandring 9.4.1900. ~ 3.6.1902 i Asperup ved Odense med Karen Kirstine (Thitzy) Nicolaysen, * 2.1.1880 i Blanke, Rorslev sg., † 19.6.1958 på Frbg., d. af malermester, tapethandler Peder Larsen N. (1836–1926) og Anna Margrethe Jørgensen (1841–1909). – Far til France *E.

Efter endt skolegang kom E. i murerlære i Odense, hvorfra han aflagde svendeprøve nogle år senere. Håndværkeruddannelsen fik dog ikke større betydning for hans videre karriere idet han allerede 1898, efter et kortere træningsophold i Østrig, opnåede professionel kontrakt som cykelrytter. Han havde da været amatørrytter i bare tre sæsoner. Som banerytter specialiserede E. sig i sprint hvori han vandt VM-titlen for professionelle seks gange: 1901, 1902, 1903, 1906, 1908 og 1911. Desuden triumferede han i talrige Grand prix'er blandt hvilke især må fremhæves 11 sejre ud af 20 finalepladser i Dansk bicycle clubs Grand prix samt to sejre i det fornemme Grand prix de Paris. Foruden i sprint udmærkede E. sig dog også i motorpacede løb og som styrmand i tandemløb hvor han med i alt 49 forskellige makkere fik noteret 154 sejre. Ikke alene på grund af sine fremragende og særdeles omfattende resultater som stadig placerer ham blandt verdens bedste baneryttere gennem tiden, men også ved en efter sigende altid nobel og fair optræden skaffede E. sig en stor skare af begejstrede tilhængere såvel på de europæiske som på de australske og amerikanske cykelbaner. Et særlig trofast publikum fulgte ham i Frankrig hvor han gennem en længere årrække havde fast bopæl. Efter afslutningen på en usædvanlig lang karriere (31 år som aktiv) blev han 1927 ansat i DBC som sekretær for Ordrupbanens banekomité. Med stor dygtighed og entusiasme bestred han dette hverv frem til 1936, hvor han overtog stillingen som baneleder. Fra denne stilling trådte han sig tilbage 1938. – Til minde om ham køre årligt det såkaldte Prix Ellegaard på Ordrupbanen. – R. 1931. □Foto.

T.E. Eine Biographie, Berlin 1906. Chr. Maibøll: T.E. 1914. Jørgen Beyerholm: DBCs hist. 1881–1941, 1941. - Levnedsberegning i ordenskapitlet.

Leif Vangdrup (E. Aabye)

Ellegaard Frederiksen, Erik, * 1924, grafiker * 29.4.1924 i Kbh. (Skt. Andreas). F: vejassistent senere vejinspektør Svend Ove Ludvig F

1886–1970) og Dagny Johanne Cæcilie Gunneren (* 1901). ~ 5.1.1950 i Kbh. (Hans Egede k.) ned Elinor Morsbøl Jensen, * 29.3.1927 sst. Hans Egede sg.), d. af kusk Kristian J. (1898–953) og Helga Morsbøl (* 1904).

E. blev student fra Frbg. gymnasium 1943 og gik på kunsthøgskolens arkitektskole 1943–46. Samme år blev han assistent hos arkitekt, senere professor, Gunnar Biilmann Petersen. 1948 rejste han til London hvor han blev assistent for den fra Tyskland emigrerede schweiziske bogtilrettelægger Jan Tschichold som var kaldt til Penguin Books for at reformere dette forlags typografi fra grunden. 1950 slog E. sig ned som free lance grafiker i København. Han blev lærer ved Den grafiske højskole samme år og har gennem sin undervisning præget en generation af yngre industrielle grafikere. Han begyndte sit virke som illetterlægger af bøger for flere ansete forlag, blev efterhånden en af vore mest fremtrædende bogtilrettelæggere og har i udpræget grad sat sit præg på den danske bogs udformning siden 1950'erne. Ud over sit virke som bogtilrettelægger har E. beskæftiget sig med anden grafisk formgivning, bl.a. bomærker, emballager, frimærker og vejskilte. I de senere år har han tilrettelagt designprogrammer for et antal erhvervsvirksomheder. E. modtog 1956 Knud V. Engelhardtts mindelegat, han har været medlem af legatbestyrelsen fra 1960, korresp. medlem af Bund Deutscher Buchkünstler 1961, i redaktionen af *Bogvennen* (Forening for boghåndværks tidsskrift) 1964–73, medlem af bestyrelsen for Selskabet for industriel formgivning 1970–72. Han var en af initiativtagerne til oprettelsen af Den grafiske højskoles formgivningslinje og medvirkede til dannelsen af Sammenslutningen af industrielle grafikere samt foreningen Industrielle designere i Danmark, medlem af dennes bestyrelse 1967–69 og fra 1973. Han har skrevet *Bogens funktion og æstetik*, 1955, *Knud V. Engelhardt. Arkitekt og bogtrykker*, 1965, *Skriftatlas for bogvenner* sammen med Henry Thejls og Ejnar Philip 1959, ny udgave *Det danske skriftatlas* med Ejnar Philip 1976, *Offentlig design* sammen med Niels Kryger og Chr. Ejlers 1970. □Foto.

Jokum Smith

Ellehammer, Jacob Christian Hansen, 1871–1946, fabrikant, opfinder. * 14.6.1871 i Bakkebohle, Vordingborg landsg., † 20.5.1946 på Kbh.s amtssygehus i Gentofte, begr. Hellerup vgd. F: skipper, senere entreprenør Mads Jacob Hansen (1836–1917) og Maren Cathrine Larsen (1839–1923). Navneforandring til Hansen-E. 12.6.1901. ~ 15.10.1895 i Veggerløse sg., Falster

med Rasmine (Mimmi) Pedersen, * 26.4.1868 i Bøtø, † 26.7.1929 i Hellerup, d. af gårdejer Peder P. (1834–98) og Johanne Rasmussen (1839–94).

E. kom som ung i urmagerlære i Nykøbing F. Efter udstået læretid rejste han til Kbh. og fik arbejde på professor C. P. Jürgensens mekaniske etablissement i Møllegade, den tids mest moderne finmekaniske og elektrotekniske virksomhed. Her uddannede han sig i elektrotekniske arbejder og kom senere til firmaet Otzen & Thorstenson hvor han arbejdede med de første telefoner i Kbh., og til firmaet Ludv. Lund hvor han arbejdede med belysningsinstallationer. Efter 1892 at have aftjent sin værnepligt i marinen fik han atter arbejde som elektriker hos Ludv. Lund, og 1896 etablerede han sig som selvstændig mekaniker i Istedgade. Han fremstillede her cigaretmaskiner, automater for flydende varer som de kendtes fra automatkafeer, automatiske fonografer, automatiske elektriske induktionsapparater o.l.; endelig begyndte han at fremstille motorcykler, og i løbet af få år blev der solgt over 1000 af disse såkaldte Elleham motorcykler. Herfra gik E., der i sin barndom ved Vålse vigs enge havde eksperimenteret med drager, over til at eksperimentere med fremstillingen af en flyvemaskine. Han beregnede forholdet mellem vingegreale og legemsvægt hos albatrosser og storke og sammenlignede dette med farten og drog slutninger angående den nødvendige hestekraft til fremdrivning. Han konstruerede en såkaldt stjernemotor, d: en motor hvor cylindrene er anbragt radielt ud for akslerne, og som var meget let i forhold til hestekraften, og han eksperimenterede med anordninger til højdestyring af bærepalperne. E.s stjernemotor var langt forud for sin tid, og det hævdes at hans arbejde førte til konstruktion af stjernemotoren „Whirlwind“ der langt senere førte Lindbergh over Atlanten. De praktiske forsøg blev anstillet på den lille ø Lindholm i Smålandshavet som blev stillet til rådighed af grev E. Knuth. Der blev anlagt en betonbane, og her startede forsøgsmaskinerne på deres hjul. 12.9.1906 lykkedes det E. efter mange forgæves forsøg og havarier som den første i Europa at hæve sig fra jorden således at maskinen svævede ca. 42 m i ½ m.s højde. Motoren var på 18 HK, og der var tale om et biplan. Den første flyvning i verden foretoges af brødrene O. og W. Wright 17.12.1903 i North Carolina i USA; de fløj 260 m i 56 sek. I okt. 1905 havde de præsteret at flyve 38 km i lige så mange minutter, men alt dette der var foregået på den afsides øvelsesplads ved Kitty Hawk kendtes ikke i Europa før 1908.

E. fortsatte sine forsøg på Eremitagesletten og udstillede sin maskine på automobiludstillingen

Ellehammer, J. C.

i Tivoli 1907. Fra offentlighedens side vistest der nu hans arbejde levende interesse. 1908 deltog han i et sportsstævne i Kiel, og her fløj han 28.6. med en 30 HK maskine 170 m i 2-3 m.s højde og vandt herved en udsat præmie på 5000 mark. Hele flyvningen, der var den første offentlige flyveopvisning, varede elleve sekunder. 1909 fik E. diplom på den æronautiske udstilling i Paris for sit pionerarbejde inden for flyveteknikken. På dette tidspunkt begyndte navne som Santos Dumont, Wilbur Wright der var kommet til Frankrig 1908, brødrene Voisin, Farman, Delagrangre, Latham, Blériot o.a. at komme stærkt i forgrunden, og E.s arbejde gled i skygge over for hvad de andre præsterede. 1909 fløj Blériot over Kanalen, 1910 Robert Svendsen over Øresund og Chavez over Alperne, og kort efter fløj man fra hovedstad til hovedstad i Europa. E. kastede sig nu over forsøg med helikoptere, og sept.-okt. 1912 fik han en sådan forsøgsmaskine til at hæve sig lodret fra jorden. E. der 1912 fik præmie fra den Hielmstjerne-Rosencroneske stiftelse for sine forbedringer ved motorcykler og ventiler til eksplosionsmotorer har endvidere konstrueret en benzinkarburator, en petroleumskarburator, en vindmolletype, en såkaldt vandløfter til afvandringsanlæg, og en pumpetype der kan anvendes som brandsprøjte ved at den, monteret på et stativ, skydes ind under en bils bagaksel og drives ved en rem fra det ene baghjul. 1920 byggede E. et laboratorium og værksted i Hellerup hvor han siden arbejdede, bl.a. med fremstilling af mekanisk skum til brandslukning. Når E.s arbejder ofte førte til skuffelser, trods hans utvivlsomme iderigdom og mekaniske snilde skyldes det formentlig dels at hans midler var begrænsede, men formentlig også for en del at hans tekniske uddannelse ikke var så grundig at han kunne gennemarbejde sine ideer tilstrækkelig dybtgående. – E. var æresmedlem af Æronautisk klub og af foreningen De danske flyvere. – R. 1926. □Tegn. af Otto Christensen, 1941 (Fr.borg). Foto.

J.C.E.: Jeg fløj –, 1931. Interview i Gads da. mag. 1940 370-77. – Politiken 2.11.1905, 14.1.1906, 15.7.s.å., 16.9.s.å., 26.1.1907, 8.12.s.å., 30.4.1912, 12.9.1916 og 20.6.1918. Paul Ramm i Tekn. t. XXXV, 1911 237. Tidsskr. for industri, 1915 70-72. Alfred Nervo: Ti år bag rattet, 1917. Opfindelsernes bog, udg. Helge Holst 4. udg. II, 1924. H. I. Hannover i Socialdemokraten 8.9.1926. Samme i The American-Scandinavian review XVII, 1929 277-86. Flyv XIV, 1941 139. J. Foltmann sst. XIX, 1946 117f. Sst. XXIX, 1956 3f. E., kortfilm, instr. af J. Roos, 1957. – Levnedsbetretning i ordenskapillet.

*Povl Vinding**

Ellehøj, Poul Jensen, 1880-1943, læge. * 29.12.1880 i Barup, Hellested sg., † 23.9.1943

på hospitalet i Ajertawar, Sumatra. Navneforandring 1901. F: gård- og mejeriejer Ole Jensen (1855-90) og Ane Kirstine Jensen (1853-1939). ~ 1.1.1919 i Store Heddinge med læge Estrid Jensen, * 6.2.1893 i Haslev, † 26.11.1968 i Kbh., d. af læge Jens J. (1855-1937) og Petra Margarita Henriksen (1868-1961).

E. blev student 1901, privat dimitteret og fik lægeeksamen 1909. Efter nogle måneders uddannelse på Blegdamshospitalet blev E. vikarieren de militærlæge i Hollandsk Indien 1909-14; efter knap et år i Danmark arbejdede E. de følgende år i Canada og New York for 1919-21 at drive praksis i Store Heddinge. Men udlængslen greb ham igen, og fra 1921 arbejdede han som overlæge ved centralhospitalet i Ajertawar, Sumatra og som distriktslæge sst. hvor han ydede en betydningsfuld indsats for den lokale befolkning sammen med sin hustru der arbejdede som læge på Sumatra fra 1938. Fra 1943-45 blev hun selv leder af hospitalet i Ajertawar. 1946 rejste hun til Danmark hvor hun fik laboratorstilling ved Statens seruminstitut fra 1950. Ellehøj blev fungerende dansk konsul 1927-29 på Sumatra og konsul fra 1934-43. – R. 1931. □Foto.

Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Egill Snorrason

Ellehøj, Svend Åge Jensen, * 1924, historiker. * 8.9.1924 i Barup, Hellested sg. F: gårdejer Hans Gudmund Jensen E. (1883-1950) og Karen Marie Thomsen (1885-1968). ~ 1° 21.9.1945 i Kbh. med Anvar Tollan Jensen, * 27.12.1924 i Kbh., d. af kredsbibliotekar Åge Martin Jacob Charles J. (* 1897) og Ingeborg Dagmar Hansen. Ægteskabet opløst 1950. ~ 2° 16.9.1950 i Salzburg med Otilie Bogensberger, * 31.12.1926 i Knittelfeld, Østrig, d. af Maria B. (1902-77). Ægteskabet opløst 1971. ~ 3° 17.3.1978 i Kbh. med Vivi Voss Jensen, * 23.10.1944 i Kbh., d. af kontorchef Arne Voss J. (* 1914) og kontorchef Gudrun Kirstine Vistisen (* 1916).

E. er student fra 1943 (Rungsted) og mag. art. 1950 i historie fra Kbh.s univ. 1947 opnåede han universitetets guldmedalje for en afhandling om Øresundstoldregnskaberne og engelsk skibsfart i 1600-tallet. Efter konferensen knyttedes han til Kbh.s univ. ligesom han fra 1951 underviste på N. Zahles seminarium. 1955 blev E. videnskabelig assistent ved historisk institut, 1959 amanuensis og 1965 professor i historie sst. Som forsker har han især studeret to felter, dels tidlig norrøn historieskrivning om hvilken han har publiceret et par afhandlinger og disputatsen *Studier over den ældste norrøne historieskrivning*, 1965, dels 1600-tallets danske historie. E. var en af hoved-

bidragyderne til jubilæumsværket om højesterets historie *Højesteret 1661–1961*, 1961, og i Politikkens *Danmarks historie* VII, 1964 har han givet en kyndig og velskrevet fremstilling af Chr. IVs tidsalder. Som redaktør af *Historisk Tidsskrift* 1965–73 styrkede han dettes almene placering i dansk historie. E. har indtaget og beklæder en række faglige tillidsposter; således var han 1964–70 formand for Historisk samfund, 1966 indvalgtes han i Det kgl. danske selskab for fæderlandets historie hvis forstander han blev 1970. S.å. indvalgtes han i Videnskabernes selskab. E. er redaktør af det stort anlagte jubilæumsværk der udsendes 1979– i anledning af Kbh.s univ.s 500-års jubilæum. Fra 1967 har han været efør for Elers kollegium. – R. 1973.

Selvbiografi i *Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1965* 216f.

Claus Bjørn

Ellekilde, Hans Lavrits, 1891–1966, folkemindeforsker. * 17.2.1891 i Ellekilde, Hornbæk, † 1.3.1966 på Kbh.s amtssygehus i Gentofte, begr. Søllerød kgd. F: vognmand, senere sognefoged Peter Jørgen Hansen (1858–1915) og Anna Johanne Nielsen (1864–1951). Navneforandring 22.3.1905. ~ 3.4.1917 i Hornbæk med Ella (Elin) Christina, adopt. Hansen, * 26.9.1889 i Göteborg, † 27.12.1962 i Gentofte, d. af grosserer Hans Emil Rasmussen († 1945) og maler Anna Karoline Halvor-Hansen (1864–1947).

E. blev student 1908 fra Sorø og 1917 tog han magisterkonferens i folkemindvidenskab ved Kbh.s univ. 1917–61 var han arkivar ved Dansk folkemindesamling hvor han gjorde et meget betydeligt arbejde for at inspirere folk over hele landet til at indsamle folkeminder. Talrige er de artikler særligt om folkesagn og folkeskikke han i den forbindelse har skrevet i de lokalhistoriske årbøger med udgangspunkt i de optegnelser der opbevares i Folkemindesamlingen. Flere af E.s større arbejder er udkommet i skrifttrækken *Danmarks Folkeminder* der udgives af Foreningen *Danmarks folkeminder* hvis sekretær han var 1917–54 og næstformand 1955–64. Hans betydeligste materialeudgivelse er *Svend Grundtvigs Danske Folkesagn, 1839–83* I–II, 1944–48 der kendetegnes ved de grundige lokal- og personalhistoriske kommentarer.

E.s hovedværk er *Nordens Gudeverden* I–II, 1926–51 der er skrevet på grundlag af hans lærer Axel *Olricks forarbejder. Hovedtanken i dette ufuldendte værk er at man gennem en nyere tids folkeminder kan få rede på menigmands åndsliv i oldtiden. Trods denne nu forældede teoretiske opfattelse af hvad det folkløstiske traditions-

stof kan bruges til imponerer værket stadig ved den rigdom af faktisk viden der er nedlagt i det. Blandt E.s mange folkelige bøger er den bredt fortællende skildring af *Vor danske Jul gennem Tiderne*, 1943 der er stærkt præget af den nationalt bevidste holdning han havde til folkemindestudiet.

E. var også engageret i den sønderjyske sag, i slægtsforskning og i sin egne kulturhistorie. Han var således en flittig bidragyder til tidsskrifterne *Thyras Vold* og *Slægtsgaarden* samt til *Søllerødbogen* der udgives af Historisk-topografisk selskab for Søllerød kommune hvis formand han var 1945–65. – E. blev 1933 optaget som korrespondende medlem af Kungl. Gustav Adolfs Akademien. – R. 1942. R. 1961. □Mal. af C. Hornung Jensen (Da. folkemindesaml.). Mal. af Majsa Bredsdorff, 1955. Tegn. af Hans Lollesgaard, 1962 (Kgl. bibl.). Foto.

Bibliografi i H.E.: *Danske folkeminder*, 1961 215–29 og i *Kungl. Gustav Adolfs akademis minnesbok* 1957–72, Lund 1978 379–408. – Breve i Kgl. Arkiv i Dsk. folkemindesamling. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Iørn Pio

Eller, Povl Henrik, * 1925, museumsdirektør. * 8.11.1925 i Varde. F: res.kapellan, senere sognepræst Edvard Richard Mathias E. (1882–1964) og gymnastiklærer Inger Margrethe Posselt (1888–1960). ~ 30.1.1954 i Kbh. (Vartov) med handelsfaglærer Bodil Hurwitz, * 3.5.1929 i Præsto, d. af læge Rudolph Aron H. (1897–1952) og Elisabeth Pedersen (* 1897).

E. blev student (Esbjerg) 1944, overvejede at læse teologi, men valgte historie og musik. Midt i studiet aftjente han to års værnepligt (sekondløjtnant) og tog afsluttende eksamen i historie 1953 og fransk (bifag) det følgende år. Efter kort ansættelse på Nationalmuseet blev han museumsinspektør ved Det nationalhistoriske museum på Frederiksborg 1954, fra 1976 dettes direktør. Han er i bestyrelsen for bl.a. Valkendorffianersamfundet (formand 1970), Oehlschlägerselskabet (1961–68), Kirkeligt samfund i Hillerød (1962–66), Den nordsjællandske lejrskole (1964–70), Dansk historisk fællesforening (sekretær 1966–71), Grundtvigs mindestuer i Udby (1976), Skandinavisk museumsforbund (næstformand 1974) og er medlem af Frederiksborg slotssogns menighedsråd (1965–69), Selskabet til udgivelse af danske mindesmærker (sekretær 1963) og Selskabet for dansk kulturhistorie.

25 års virke ved Nordens største portrætsamling har sat dybe spor i E.s produktion. De syv af hans hidtil 10 udgivne bøger omhandler således portrætter. Begyndelsen gjordes med ret traditionelle emner og metoder i form af personikono-

grafier og andre opslagsbøger som *Adam Oeh-lenschläger portrætter*, 1958, *500 års danske portrætter* (udstillingskatalog fra Charlottenborg s.m. Sigurd Schultz), 1961, *N. F. S. Grundtvig portrætter* (s.m. Steen Johansen), 1962 og *Historisk ikonografi*, 1964 samt *Portrætsamlingen på Gammelkjøgegaard*, 1970. Hovedværket er den omfattende disputats *Kongelige portrætmalere i Danmark 1630–82* med undertitlen *En undersøgelse af kilderne til Karel van Manders og Abraham Wuchters virksomhed*, 1971. Mere frodige og originale problemstillinger end i de tidlige bøger rummer arbejder som *Hvad blev der af portræterne på Hirschholm Slot?*, 1972, *Borgerne og billedkunsten på Christian IVs tid*, 1975 samt *Salvingerne på Frederiksborg*, 1976. Foruden afsnittet om 1600-tallet i Politikens Dansk kunsthistorie (1973) har han skrevet talrige afhandlinger i diverse tidsskrifter og årbøger.

E. er en historiker for hvem stor arbejdsindsats og grundighed er en selvfølge. Med vældig intensitet har han dyrket sit speciale, portrætforskningen. På baggrund af imponerende arkivstudier har han formået at øge vor viden afgørende ikke blot om portræterne, men tillige om kunstnerens vilkår og de fyrstelige portrætsamlinger. For E. er dokumentationen afgørende, og kunsthistorisk-stilistiske argumenter over for malerierne betvivles energisk. Billederne betragtes som kilder, der sammenholdes med de skriftlige vidnesbyrd, og holdningen til stoffet er udpræget historisk, ja nationalhistorisk. Den erklærede grundtvigianers museumssyn harmonerer ganske med denne indstilling. – R. 1978. □Afbildet på mal. af Werner Hancke ca. 1931. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1971 326e–326g.

John Erichsen

Ellerbek-Petersen, Finn Allan, *1925, præst, missionær. *19.6.1925 i Kbh. (Skt. Stefan). F: Ellen Augusta Balsløw (*1905) og manufakturist Børge Hansen (1904–29); adopteret 14.1.1932 af bogholder Kristian Emil Petersen (*1897, ~2° 1960 med Agnete Vinberg Johansen, f. Eliassen, *1902) og Mariane Olivia Ulver (1891–1958, moster til Ellen Aug. Balsløw). ~17.11.1951 i Vangede med sygeplejerske Gjertrud Ellerbek, *8.3.1925 i Mukden, Manchuriet, d. af lægemissionær Søren Anton E. (1872–1956, ~1° 1916 med Johanne Gravesen, 1882–1920) og sygeplejerske Dorte Ane Marie Toft (1890–1978). Navneforandring 14.6.1972.

Allerede i gymnasietiden på Gl.Hellerup, som deltager i en bibelkreds, blev E.-P. klar over at

han ville være præst. Som teologisk student kom han ind i en missionskreds for missionærbørn, ledet af hans senere svigerfar, lægemissionæren, dr. S. A. Ellerbek. Og som ungdomsdelegat ved Det danske missionselskabs landsmøde 1949 i Fredericia hørte han landstingsmand Johs. Krarup, næstformand i missionselskabet, fortælle om behovet for en præsteviet missionær i Buha-ya i Tanzania. 1951 meldte E.-P. sig derfor til DMS; efter embedseksamen 1952 virkede han en tid som korpssekretær i KFUM-spejderne inden endelig antagelse og udsendelse fandt sted i januar 1953 til sprogstudium først på Oriental School i London og derefter fra september 1953 i Karagwe, Buhaya, Tanzania, E.-P.s arbejdssted i femten år. Fra 1955–64 var E.-P. distriktspræst i Lukajanga, derefter 1965–68 stiftssekretær med bopæl i Bukoba. I 1968 vendte E.-P. tilbage til Danmark af hensyn til børnenes uddannelse.

Som missionær fik E.-P. en central placering i kirkens arbejde. Stilstanden under og efter 2. verdenskrig blev afløst af en stærk vækst i antallet af menigheder i Karagwe (fra 17 til 75 i E.-P.s missionærtid) hvilket stillede store krav til distriktspræstens indsats, især med hensyn til byggeri af kirker og skoler og uddannelse af ledere og evangelister. Hver måned samlede E.-P. således medarbejdere fra alle menigheder for at gennemgå økonomi, få rapporter, drøfte prædikentekster og udvælge evangelister. Igennem dette opbyggedes den kirkestruktur der nu danner grundlaget for Karagwe stift.

Erfaringerne som distriktspræst blev afgørende for E.-P.s teologiske og kirkelige syn der har lokalmenigheden i centrum. I en frugtbar spænding mellem studietidens barthianske påvirkning og den levende Afrika-erfaring så E.-P. at mission i fremtiden ville være afhængig af spørgsmålet om lokalmenighedens troværdighed og at missionsarbejdet derfor måtte sigte på at styrke de enkelte menigheder og deres medlemmer. Som sekretær i det nydannede Nordveststift fik E.-P. til opgave at arbejde med „stewardship“: tanken om menigheden som et tjenende fællesskab. Både med Erik W. Nielsen og senere Ole Bertelsen, begge generalsekretærer i DMS i tresserne, førte E.-P. grundige drøftelser om dette begreb og dets konsekvenser ude og hjemme hvilket 1968 førte til at E.-P. for en treårs-periode ansattes som sekretær i DMS med særlig henblik på at arbejde med menighedssynet. E.-P. knyttedes særskilt til fem typiske menigheder men besøgte yderligere et meget stort antal danske sogne. Personligt fik han i den periode balance mellem Afrika-erfaringen og den danske folkekirkelige virkelighed og følte det ikke som noget brud da han 1971 blev præst ved

Kingos-kirken på Norrebro. I Kirkefondets udvalg for „Sogn og samfund“ har han fortsat sit arbejde med menighedssynet, og sin tilknytning til DMS har han bevaret som medlem af bestyrelsen fra 1976.

Sin store fortrølighed med afrikansk kultur og med missionsarbejdet har E.-P. udmøntet i en omfattende virksomhed som foredragsholder og forfatter. Mest kendt er de to bind *Afrikaglimt*, 1964 og 1970, som han skrev sammen med sin kone, og *Tekster til afrikansk religion*, 1974. Et arbejde om *Festivals in the younger churches* blev prisbelønnet af Det lutherske verdensforbund 1964. I 1978 udgav E.-P. sammen med Niels Johansen bogen *Tør du?*, en missionsbog for unge som „ikke har overvejet troens mulighed“, et udtryk for at missionsmotivet fortsat er det bærende i E.-P.s virksomhed.

C. C. Jessen

Ellermann, Mogens, se Ellermann, Vilhelm.

Ellermann, Vilhelm, 1871–1924, læge, retsmedicin, * 28.12.1871 i Kbh. (Johs.), † 24.9.1924 sst., begr. sst. (Vestre). F: kommunelærer, senere skoleinspektør ved Skt. Hansgades skole, cand.teol. Mads Johan Fritz E. (1842–1907) og Catharina Amalie Plenge (1845–1926). ~9.5.1903 i Søllerød med sygeplejerske Agnes Frederikke Louise Hansen, * 27.6.1875 i Jægerspris, † 20.3.1963 i Kbh., d. af skovfoged Søren H. (1845–1920) og Louise Dorothea Lohr (1843–1914).

E. blev student 1889 fra Lyceum, tog medicinsk embedseksamen 1896 og rejste 1897 et halvt år til udlandet for at studere histologi og patologisk anatomi i Heidelberg under Jul. Arnold. Efter hjemkomsten var han i de følgende år kandidat på københavnske hospitaler, men fortsatte samtidig sine histologiske studier hos Rudolph *Bergh på universitetets lille laboratorium for embryologi og histologi. 1899 fik han universitetets guldmedalje for et histologisk arbejde over udviklingen af en bestemt slags svulster (cystomer) i nyrer og æggestokke og udgav flere andre histologiske arbejder. 1899–1900 studerede han patologisk anatomi og retsmedicin i Paris, Nancy og Berlin. 1901 udgav han sammen med senere professor H. J. Bing et arbejde om nervernes marvskeder og fortsatte undersøgelserne herover hos Valdemar *Henriques på landbohøjskolens fysiologiske laboratorium. Resultaterne samlede i hans disputats *Undersøgelser over Marvskedefarvningernes Kemi*, 1902 der viste hans opfindsomhed på det tekniske område og vidnede om betydeligt videnskabeligt talent. 1903–09 var E. reservelæge, først på Blegdamshospitalet, der-

efter på Frederiks hospital. Fra disse år stammer en række videnskabelige arbejder over bakteriologiske og infektionspatologiske emner som han dels udførte alene, dels sammen med Alfred *Erlandsen. Arbejderne drejer sig bl.a. om påvisning af tuberkelbaciller, om v. Pirquets tuberkulinreaktion og om teknik ved tælling af hvide blodlegemer. – 1909 blev E. assistent, både hos Victor *Scheel ved kommunehospitalets patologisk-anatomiske institut og ved universitetets retsmedicinske institut under Knud *Pontoppidan der ønskede en patologisk-anatomisk uddannet medarbejder til hjælp ved de retslige obduktioner og de retsmedicinske laboratoriearbejder.

Omtrent samtidig hermed (1908–09) offentliggjordes det første af den række arbejder over eksperimentel leukæmi hos hons som har gjort E.s navn internationalt kendt og agtet. I arbejder der var udført sammen med senere professor ved landbohøjskolen Oluf Bang blev det påvist at honsenes leukæmiske sygdomme har overordentlig stor lighed med menneskers leukæmi. Desuden påvist det overraskende og ukendte fænomen at honsenes leukæmi kunne overføres til raske hons ved indpudning af de syge fugles blod. Til nærtstående fuglearter som duer og ænder kunne sygdommen ikke overføres, og ved filtreringsforsøg påvist det at sygdommen kunne overføres ved cellefri filtrater, og at de elementer i blodet som overførte sygdommen måtte være mindre end synlige bakterier, altså hore til de „ultravisible Virus“. I en lang række senere arbejder, dels i Videnskabernes selskabs skrifter, dels i udenlandske fagskrifter førte E. disse undersøgelser videre og påviste – til dels ved nye mikroanatomiske metoder han udarbejdede – talrige interessante forhold ved honsenes leukæmiske blodsygdomme der ganske vist lod sig overføre fra det ene individ til det andet, men alligevel på mange punkter mere mindede om svulstsygdomme end om infektionssygdomme. E. samlede senere disse undersøgelser i to monografier, en tysk (1918) og en dansk i univ. program 1920 (eng.: *Leucosis of fowls and leucemia problems*, 1922). 1913 blev E. prosektor ved Bispebjerg hospital, og 1914 Knud Pontoppidans efterfølger som professor i retsmedicin og bestyrer af det nye retsmedicinske universitetsinstitut ved rigshospitalet som var åbnet 1910. Han offentliggjorde flere arbejder om retsmedicinske emner. 1917 blev han retslægerådets formand, 1920 medlem af Videnskabernes selskab. – E. var en udmærket retsmedicin og en dygtig universitetslærer i dette fag, men det er hans videnskabelige arbejder, særlig arbejderne over leukæmi som vil bevare hans navn. Han havde ev-

ner til at finde originale metoder og den ægte videnskabsmands stille begejstring, eksperimentelle sporsans og stædige udholdenhed. Døden indhentede ham som følge af barberkostinfektion med miltbrandbakterier. Sønnen **Mogens E.** (21.2.1904–2.8.1977) blev ikke blot en kendt essayist og kunstkender men kom som overlæge ved Kbh.s militærhospitals psykiatriske afdeling 1956–74 til at yde en betydningsfuld indsats. □ Afbildet på tegn. af Gerda Ploug Sarp, 1918 (Kgl.bibl.). Buste af P. B. Olrik, 1926. Afbildet på mal. af Aksel Jørgensen, 1929 (Studentergården, Kbh.).

Th. Hauch-Fausboll i Pers.hist. saml. I, 1900–07 535. Johs. Fibiger i Oversigt over det kgl. da. vidensk.s selsk.s forhandl. 1924–25 39–57 (m. bibliografi). Oluf Thomsen i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1924 105–09. Gustav Jørgensen i Hospitalstid. LXVII s.å. 637–40. V. Bie i Ugeskr. for læger LXXXVI, s.å. 753. M. Ellermann: Forskole til psykiatri, 1965.

L. S. Fridericia*

Elling, Christian Thorvald, 1901–74, kunsthistoriker. * 14.11.1901 på Frbg., † 13.7.1974 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: boghandler Jens Michael Thorvald E. (1856–1926) og Margrethe Fischer (1864–1948). ~1° 22.3.1930 i Kbh. (Helligg.) med Else Marie Laurette Boyer, * 21.12.1908 på Frbg., d. af grosserer Anton B. (1878–1957) og Anne Cathrine Hagensen (1883–1962); ægteskabet opløst 1962. ~2° 2.5.1965 i Venezia med Gertrud Margrethe Sadolin, * 8.3.1916 i Dragør (~1° 1936 med adjunkt, cand.mag., senere lektor Gudmund Henrik Bruhn Møllerup, 1903–64, ægteskabet opløst), d. af kunstmaler, senere direktør Gunnar Asgeir *S. (1874–1955) og Esther M. Schultz (1888–1964).

E. voksede op i Kalundborg, men blev student fra Sorø akademi 1920. Fra sin slægt tog han kunstneriske, musikalske, historiske og litterære interesser i arv, og allerede i gymnasieårene vakte hans sans for ældre dansk bygningskunst. Efter artium valgte E. kunsthistorien som fagstudium ved Kbh.s univ. og kom snart – under indflydelse fra Francis *Beckett – ind på specialstudier i 1700-tallets danske arkitektur. 1925 fik han Kbh.s univ.s guldmedalje for en afhandling om arkitekten Nicolai *Eigtveds liv og virksomhed. E. har senere uddybet sine Eigtved-studier, men en planlagt monografi blev desværre aldrig fuldført. Endnu i studietiden publicerede E. en række artikler og afhandlinger om emner hentet fra dansk arkitekturhistorie i 16- og 1700-tallet, om Jardin i Kunstbladet 1927 og i Architekten XXX, 1928, om Philip de Lange i Hist. medd. om Kbh. 2.r.III, 1927–28 375–403, senere også i

Architekten XXXII, 1930 og i bogform 1931, om Laurids de *Thurah i Architekten XXX, 1928. I den af E. 1928 grundlagte serie *Kunst i Danmark* bidrog han selv med to bind: *Slotte og Herregaarde i Barok og Rokoko*, 1928 og *Palæer og Patricierhuse fra Rokokotiden*, 1930. Samtidig dyrkede E. sit egentlige eksamensspeciale, fransk kunst i 1700-tallet som han havde fået smag for under et ophold i Paris sept.–dec.1922, og studerede som Ny Carlsbergfondets stipendiat 1926 ved det svenske arkæologiske institut i Rom et andet yndlingsemne, barokarkitektur.

Allerede 1921 havde E. besøgt Venezia, Rom og Napoli og 1925 Skotland, England og Paris. Han var således meget velorienteret i kunsthistorien da han omsider 1929 kunne afslutte sine studier med magisterkonferensen. 1930–32 havde E. en ansættelse ved Det nationalhistoriske museum på Frederiksborg, men der var hverken hos ham selv eller hans lærer, dr. Francis Beckett, tvivl om at det var forsker og universitetslærer han skulle være. Efter at Beckett havde trukket sig tilbage på grund af sygdom blev E. 1932 udnævnt til ordinær docent i kunsthistorie ved Kbh.s univ. Først 1939 blev docenturet ophøjet til ordinært professorat. E. fortsatte i denne stilling til han på grund af vaklende helbred trak sig tilbage 31.1.1967. E. indledte sin akademiske løbebane med at forsvare sin doktorafhandling *Holmens Bygningshistorie 1680–1770*, 1932 i foråret 1933. Som forberedelse til sin kunsthistoriske lærergerning foretog E. nye studierejser, 1932 til Holland og Belgien, 1933 til Berlin og 1935 til Italien og Østrig med månedlange ophold i Milano, Genova, Firenze og Wien, og 1937 til Schweiz. E. har i sin lange tid som universitetslærer – 35 år ialt – oplevet en stadig stigende tilgang til studiet. 1935 oprettede han universitetets kunsthistoriske laboratorium og indførte øvelsesundervisning ved siden af forelæsninger. Kernen i den videnskabelige del af E.s omfangsrige forfatterskab udgøres af hans arkitekturhistoriske arbejder. De hviler alle på en dybtgående analyse af monumenterne, kombineret med et intenst studium af de skriftlige kilder, både de trykte og de utrykte. Fra tiden frem til 2. verdenskrigs slutning kan nævnes følgende grundlæggende undersøgelser: *Documents inédits concernant les projets par A.-J. Gabriel et N.-H. Jardin pour l'église Frédéric à Copenhague*, 1931, *Holbertidens København i Billeder fra Samtiden* (sammen med Victor Hermansen, 1932), genoptrykt i Poul Strømstad „Holbertidens København skildret af malerne Rach og Eegberg“, 1977; *Ledreborg i Kunstmuseets Aarskrift*, 1933–34, desuden vigtige afhandlinger om Eigtved og Thurah i tidsskriftet *Artes V–VII*,

1937–39, *Klassicisme i Fyen* i serien *Kunst i Danmark*, 1939, *Lauritz de Thurah og den jydsk Barok* i *Smaaskrifter* tilegnede Aage Friis, 1940, *Elias David Häussers Christiansborg og Wienerbarokken* i *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed*, 1941. En del af de nævnte afhandlinger er genoptrykt (uden noter) i *Paraden. Kunst i Enevældens Danmark I*, 1958 der desværre aldrig er fulgt af et bind II og henvisninger.

Til E.s betydeligste værker fra disse år hører *Den romantiske Have*, 1942 (ny udg. 1979) hvor den havearkitektoniske udviklingshistorie er set i lyset af litterære vidnesbyrd fra samtiden, og *Jardin i Rom* (Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning, nr. 193, 1943), genoptrykt i *Skuepladser*, 1971 hvor E. anlagde nye synspunkter på overgangen fra barok til klassicisme i fransk arkitektur. At dette lille skrift stadig kan påkalde interesse viste sig klart da Sv. Eriksen i maj 1976 præsenterede det på fransk: „Le séjour romain de Nicolas-Henri Jardin“ for et internationalt kolokvium over emnet „Piranèse et les Français“ i Rom, trykt i *Actes du colloque Piranèse et les Français. Études réunies par Georges Brunel, Collection Académie de France à Rome II*, 1978 i 81–94. I den hensigt at udbrede kendskabet til ældre dansk bygningskunst i videre kredse udgav E. *Danske Herregaarde*, 1942 og *Danske Borgerhuse*, 1943 der med deres korte, knappe tekst og mange illustrationer (efter fotografier af Nationalmuseets fotograf Sophus Bengtsson) hver for sig giver den første samlede fremstilling af emnet. I særlig grad har E. interesseret sig for det gamle Kbh.; derom handler *Det klassiske København*, 1944 og *Det gamle København*, 1947 med tegninger af Axel Nygaard. Sammen med Kai Friis Møller udgav han *Byens Hjerte og Digerens*, 1947 der er formet som en hyldest til København, og 1961 et lille skrift: *København i Fortrolighed*. For bevaring af såvel enkeltmonumenter som hele gadebilleder kæmpede han i en årække ved indlæg og polemik i dagspressen hvilket også lejlighedsvis gav resultat, fx ved fredningen af Kronprinsessegade. Ved siden af de arkitekturhistoriske emner har E. behandlet dansk malerkunst i 1700-tallet i en række artikler og afhandlinger, således om Louis Tocqué i *Kunstmuseets Aarskrift* 1935 og 1944–45, om Bendix le Coffre sst. 1936, genoptrykt i *Paraden* 1958, om *Senbarok og Rokoko* i *Danmarks Malerkunst*, red. af Erik Zahle, 1937 og senere udgaver, om Johan Hörner i *Kunstmuseets Aarskrift*, 1937 og 1942 og om *Jens Juels Gennembrud* i *Festskrift til Hugo Matthiessen* 1941, samt monografien *Rokokoens Portrætmaleri i Danmark*, 1935 i serien *Kunst i Danmark*. Med bogen om *Thorvaldsen*, 1944, genoptrykt i *Motiver*.

Prosa i Udvalg, red af Aage Marcus, 1963, en kunstner der stod E.s hjerte særlig nær, og i nogle mindre artikler i forskellige tidsskrifter har han også behandlet emner inden for skulpturens historie.

En særlig dragning har kunsthistoriens grænsegne øvet på E. Teaterhistorien har han beriget med betydningsfulde bidrag, således fx den på omfattende kildestudier hvilende afhandling om *Bergs Hus i Læderstræde*, en tid Holbergscene, i *Kulturminde* 1940–41, genoptrykt i *Maskespil*, 1945, og *Operahus og Casino* med undertitlen *Studier i det italienske Logetheater 1670–1830* (festskrift udg. af Kbh.s univ. sept. 1942), genoptrykt i *Skuepladser*, 1971. Emnet er her for første gang anskuet fra et publikumspsykologisk synspunkt, og E. har hentet udtalelser om tilskuerummets og logernes funktion og faktiske benyttelse hos teatergængere gennem næsten to hundrede år.

To år senere havde E. leveret endnu et bidrag til Kbh.s univ.s festskrift den 26.9.: *Christiansborg – Interiører* med undertitlen: *Studier over Residenslottets Historie i det 18. Århundrede*, 1944, der fulgtes op af *Amalienborg. Interiører. Christian VII.s Palæ 1750–1800*, 1945, og som for at befolke de kongelige interiører udkom samme år *Hofkronik. Studier omkring Caroline Mathilde*, 1945. En del af de danske emner E. havde behandlet i de her nævnte afhandlinger og bøger, havde han først prøvet ved laboratorieøvelserne på universitetet. Såvel disse timer som de senere trykte publikationer har givetvis været af stor pædagogisk betydning for de studerende af hvilke flere senere blev dygtige arkitekturhistorikere. Også materialet til et af E.s hovedværker, *Den italienske Nat*, 1947 blev forelagt under en forelæsningsrække for de studerende. I bogen der har som undertitel: *Æstetiske Studier* har E. på Julius Langes vis taget et motiv i kunsten op til granskning og har belyst det ud fra forskellige (til dels overraskende) synsvinkler. Udgangspunktet var en analyse af Watteau's maleri *L'Amour au Théâtre Italien* der gav E. anledning til at behandle det italienske natteystykke som malerisk genre og notturno-motivet som begreb i den italienske commedia dell'arte. Den italienske Nat er oversat til engelsk, men endnu ikke udgivet. Med *Operahus og Casino*, 1942, *Jardin i Rom*, 1943 og *Den italienske Nat*, 1947 havde E. placeret sig på et internationalt plan som kunsthistoriker. Han var „Europæer“ som han selv engang har betegnet sig i et brev. Åbningen af grænserne 1945 gav muligheder for nye rejser i Europa og dermed for ny udfoldelse. De første rejser gik til Sverige og resulterede i *Bellmaniana*, 1947 og *Stockholms Hjerte*, 1948.

Samme år (1948) udsendte E. en publikation med titlen *Museum* i hvori han havde samlet en række afhandlinger om emner inden for europæisk kunsthistorie skrevet af nordiske fagfolk; hans eget bidrag var en motivstudie i Julius Langes ånd *Kavallerer i det Grønne*. Men ellers var det nu til Italien E. søgte for ny inspiration i en årrække. Som prælodier til de store værker om Rom kan betragtes to specialstudier *Villa Pia in Vaticano. Et Renaissance-Anlæg og dets Forhold til Antiken*, 1947 og *Function and Form of The Roman Belvedere* (Det kgl. dan. Videnskab. Selskab, arkæol.-kunsthist. meddelelser III nr. 4, 1950), til dels også *Fra Sabinerbjergene*, 1954. 1956 udkom så det store værk *Rom* med undertitlen *Arkitekturens Liv fra Bernini til Thorvaldsen* (ny udg. i to bind 1967, engelsk udg.: *Rome – the Biography of its Architecture from Bernini to Thorvaldsen*). Emnet for dette værk, det første i en serie E. har kaldt *Mirabilia*, er det attende århundredes romerske arkitekturhistorie der ikke tidligere havde fristet kunsthistorikerne i nævneværdig grad. Materialet var stort og gådefuldt, men det lykkedes E. at kaste nyt lys over problemerne. Han identificerer hidtil navnløse arkitekter og giver dokumentation for nye, mere overbevisende dateringer. Det nye og originale i hans metode er at han henter problemernes løsning fra kilder arkitekturhistorikere i almindelighed aldrig ville finde på at opsoge. E. har øst af den rigt skat af erindringer, rejsebeskrivelser, breve, skitsebøger og dagbøger som samtidens mennesker har efterladt, blandt dem Montaigne, Montesquieu, Casanova, Voltaire, Winckelmann, Goethe, Stendhal, biskop F. *Münter og Frederike *Brun, men også gamle rejsebøger og de franske akademirektors korrespondance har afgivet vidnesbyrd om igangværende byggevirk-somhed og om bygherrer og bygmestres navne. Fremgangsmåden hr vist sig brugbar. Øjenvidnerne kronigerer stilhistorikerne. Men ved siden af værkets videnskabelige kvaliteter har det en æstetisk værdi ved at være udtryk for E.s kunstneriske oplevelse af Rom som arkitekturby, og hans erkendelse af at formen er betinget af huse-nes funktion og beboernes eller brugernes art. Monumenterne kommer selv til orde, støttet af plancher der nøje følger teksten, efter fotografier, dels af den svenske fotograf Lennart af Petersens, dels optaget af forfatteren selv med sjælden sans for monumentale billedvirkninger.

Under udarbejdelsen af manuskriptet til bogen om Rom forelagde E. store dele af sit værk i offentlige aftenforelæsninger på Kb.h.s univ. De blev stærkt besøgt. Den første bog om Rom fulgtes af *Kransen om Rom. Barokkens Værker i Campagnen og Bjergene*, 1968 med fotografiske

illustrationer af E. og Gertrud Elling. Kransen skal egentlig opfattes som en indledning til den første Rombog. Ved sin død efterlod E. sig et ufuldført manuskript og billedmateriale til et tredje bind *Kernen af Rom* med undertitlen *Hverdagens Aand i Barokkens By*. Mellem de to Rombøger tog E. sig tid til at opsoge Shakespeares England med digterens værker i lommen og med kameraet i hånden. Resultatet blev *Shakespeare* med undertitlen *Indsyn i hans Verden og dens Poesi*. I *Landskabet*, 1959 der vakte stor opmærksomhed og anerkendelse blandt Shakespeare-eksperter. Både dette første bind og det efterfølgende bind II, *Dyrekredsen*, 1974 som E. med næsten ubegribelig viljeanspændelse skrev færdig på sygesengen, og som han endnu nåede at se udkomme, indgik i *Mirabiliaserien*.

E. er uden sammenligning den mest produktive danske kunsthistoriker. Foruden de her nævnte bøger og afhandlinger har han forfattet i hundreder af kronikker og større og mindre artikler og afhandlinger hvoraf en del er samlet og udgivet i de fine essaysamlinger *Maskespil*, 1945, *Breve om Italien*, 1946 og *Italienske Scener*, 1959. Bibliografien over E.s produktion til 1970 omfatter 555 numre hvoraf de 50 er bøger.

Selv om E. i sine mest produktive år søgte til de store emner inden for verdenskunsten og -litteraturen vendte han jævnlig tilbage til sit fode-lands kunst som han altid opfattede som værende i nær forbindelse med naturen og med dansk digtning, således som i *Et yndigt Land. Billeder og Minder fra det romantiske Sjælland*, 1961 illustreret med E.s egne fotografier.

Bibliografiens udgivelse satte på ingen måde punktum for E.s produktivitet. Til sin død, 73 år gammel, tumlede hans livlige ånd med alle slags emner der fandt form i kronikker, bidrag til festskrifter og antologier. Efterhånden følte han sig mindre som videnskabsmand end som kunstner, uden at han dog nogensinde opgav sin intellektuelle holdning til emnet. Han formulerede det ligefrem som et krav at „Enhver Kunsthistoriker skal rumme et Stykke af en Kunstner“ (*Aftenspil*, 1971 125). Selv har han skrevet libretto til en opera *Kaffehuset*. 1948 (med musik af Svend S. Schultz; antaget af Det kgl. teater, men aldrig opført) og nogle digte.

Det mest forunderlige er det talent E. afslører som fotograf, både i det originale valg af motiver og af synsvinkler, og i evnen til at komponere et billede under beskæringen så det bliver et kunstværk. I *En hemmelig By* med undertitlen *Quasi una fantasia*, 1970 har E. nået det sublime i kombinationen af helt abstrakt opfattede anonyme fotografiske motiver af stor skønhed og træffende tekster hentet fra verdenslitteraturen.

På trods af E.s eksklusive emnekreds og sommetider præcise stil vandt han sig en for en kunsthistoriker usædvanlig stor læser- og beundrerskare der erhvervede hans bøger og fulgte med i hans mange artikler i dagspressen der næsten altid havde en eller anden underfundig pointe. Ved sin 60-årsdag 1961 modtog E. *Mellemakter*, essays i udvalg af Paul V. Rubow, fra venner, kolleger og beundrere. Det var en samling af E.s egne afhandlinger og artikler, tidligere trykt andre steder. I 1971 ved E.s 70-årsdag udgav vennerne *Skuepladser*, hvor en række af E.s tidligere publicerede afhandlinger med emner specielt hentet fra området kunst og teater var genoptrykt, således hovedværker som Operahus og Casino, Villa Pia in Vaticano og Om Jardin i Rom, der længe havde været udsolgt.

I efteråret 1966 søgte E. sin afsked fra Kbh.s univ., kun 65 år gammel. Samme dag som hans afsked blev ham bevilget, 6.1.1967, begyndte han at skrive dagbog, og det fortsatte han med resten af året og det følgende år. Dagbogsskriveriet førte til associationer langt borte fra dagen og vejen, blev til erindringer fra barndom og ungdom, indtryk og oplevelser af mennesker og bøger, musik og kunst, rejser og studier og endte som en højt usædvanlig erindringsbog *Aftenspil*, 1971, en nyskabelse inden for memoiregenren.

E. der så ung var blevet universitetslærer udviklede sig hurtigt til en ypperlig forelæser og en inspirerende lærer. Det var ingen hemmelighed at E.s private forskning og forfattervirksomhed var det primære for ham, men netop på grund af hans engagement i stoffet blev hans undervisning så inciterende. Til gengæld forventede han også stor selvstændighed af de studerende og fremfor alt evne til at se. Han havde i almindelighed stor sympati for unge mennesker, og han kunne til det sidste charmere og fængsle de studerende. Han indbød gerne dem til sit hjem hos hvem han fandt talent og virkelig interesse for studiet. Konstaterede han derimod hulhed eller hykleri hos dem der nærmede sig ham mødte han dem med ophøjet foragt og bidende ironi. Mange både ældre og yngre kolleger blev lammet af hans lysende intelligens, hans hurtige replik og hans lejlighedsvis sarkastiske facon der dog ofte kun var en optræden han gav til bedste for spillets skyld. Blandt venner kunne han være fortryllende og i animeret samtale fuld af ånd og vid; i det daglige høflig, chevaleresk, men meget sårbar. E. der var individualist, og som til stadighed i skrift og tale hævdede individets ret ville næppe have kunnet trives under den nye styrelseslov for universiteterne. Han følte selv at han gik i rette tid.

E. havde selv evnen til at begejstres og beundre i

rigt mål. Han værdsatte sine forgængere N. L. Høyen, Julius Lange og Francis Beckett. Også Vilhelm Wanscher beundrede han som synsmenneske og kunstner. Det var Wanscher der vakte E.s sans for „de store emner“. E. har selv erkendt sin gæld til kunsthistorikere som Carl Justi, Jacob Burckhardt, Heinr. Wölfflin, Alois Riegl og Henri Focillon. Selv kulturhistoriker – E. var stifter af Selskabet for kulturhistorie, 1936 (formand 1950–53) – havde han draget nytte af den hollandske historiker J. H. Huizingas banebrydende værker. Blandt skandinaver følte E. sig mest tiltrukket af Yrjö Hirn, Harry Fett, Francis Bull og Ragnar Josephson. Men E., der selv arbejdede omhyggeligt med sit sprog og sin stil, fandt også venner blandt litteraturskikkere, især var han knyttet til Paul V. Rubow, Jacob Paludan og den store svenske digter Pär Lagerkvist. E. var tillige en stor beundrer af Karen Blixen som han har skrevet om i Danske digtere i det 20. århundrede, 1951, genoptrykt som en selvstændig publikation 1976. Han var medstifter af Det danske akademi 1960.

Først efter E.s død har andre taget initiativ til udstillinger af hans og Gertrud Ellings fotografier med motiver fra rejserne i Sverige, Italien, England og ikke mindst fra Danmark, 1. gang 1975 på Århus kunstmuseum, 2. gang 1976 på Kunstindustrimuseet i Kbh. og 3. gang 1977 på Stockholms Stadsmuseum (sammen med fotografier af Lennart af Petersens) under helhedstitlen Arkitektur (Kat. 1977 med bidrag af Hans Ekelund, L. af Petersens og Charlotte Christensen).

E. var medarbejder ved Politiken 1940–50 og 1960–65; ved Berl. Tid. 1950–60 og fra 1965 til sin død. Medlem af Bestyrelsen for det nationalhistoriske museum på Frederiksborg 1951–66 og af kuratelet og bestyrelsen for Det danske institut i Rom 1954–57. Medlem af Vetenskaps-Societeten i Lund 1945, af Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie 1948, af Det kgl. danske videnskabernes selskab 1948 og af Det danske akademi 1960. Modtog Klein-prisen 1953, Dante Alighieri medaljen 1957, Amalienborgprisen 1972, hædersgave fra G. E. C. Gads fond 1972. – R. 1942. DM. 1951. Ingenio et arti i guld 1972. □Tegn. af Bo Beskow, 1926. Tegn. af Hans Bendix udst. 1960 og 1965. Mal. af Anne Marie Telmanyi, 1967 (Fr.borg). Foto.

Bibliografi. Hannemarie Ragn Jensen: C. E. bibliografi, 1970, med indl. af Else Kai Sass.

Kilder. C. E.: Aftenspil, 1971 (erindringer). Interviews i Ekstrabladet 24.2.1945, sst. 3.4.1946, Politiken 19.3.1959 og Berl.tid. 21.4.1967.

Lit. K[ai] F[r]iis M[øller] i Ekstrabladet 2.3.1946. Steen Eiler Rasmussen i Politiken 3.6.1957. Bent Irve i NB, 1970 36f. Hans Dhejne i Sydsvenska dagbladet snällpo-

Elling, Christian

sten 30.8.1971. Ole Storm i Politiken 14.7.1974. Berl.tid. s.d. Hans Edv. Norregaard-Nielsen i Information 15.7.1974. Jacob Paludan i Århus stiftstid. s.d. Emil Frederiksen i Berl.tid. 20.7.1974. Poul Billgren i Næstved tid. 6.8.1974. Samme i Politiken 18.2.1975. Alb. Fabricius i Hist. medd. om Kbh. Årbog 1974 146–49. Povl Bagge i Oversigt over vidensk. selsk. virksomhed 1974–75, 1975 95–108. Else Kai Sass i Kbh. univ.s Årbog 1973–74, 1975 32–40. Samme i Hafnia 1974, 1975 4–8. John J. Bishop i Art journal XXXVII, N.Y. 1977 94–96.

Else Kai Sass

Ellinger, Heinrich Oscar Günther, 1857–1947, fysiker, politiker. * 30.12.1857 i Kbh. (Fred. ty.), † 5.4.1947 på Frbg., begr. sst. (Frbg. kgd.). F: overhornblæser, senere stabshornblæser, krigsråd Heinrich August David E. (1826–1914) og Charlotte Ida Friederike Preuss (1834–83). ~16.7.1886 i Mårum, Fr.borg amt med Ida Holten, * 12.6.1861 på Knuthenborg (Østofte), Mari-bo amt, † 11.2.1945 på Frbg., d. af kgl. skovrider, senere forstråd Nicolai H. (1815–88) og Sophie Margrethe Ulrich (1820–1903). – Bror til Nina "Bang.

E. tog præliminæreksamen i Helsingør 1874, 1. del af eksamen for bygningsingeniører 1879, blev student, privat dimitteret, 1881, fik universitetets guldmedalje for en opgave inden for elektricitetslæren 1882 og tog magisterkonferens i fysik 1883. Han underviste allerede i sin studietid og var 1883–91 lærer ved søofficersskolen, 1884–86 tillige ved Metropolitanskolen. Hans væsentligste lærergerning lå ved veterinær- og landbohøjskolen hvor han ansattes som hjælpe-docent i fysik 1886, blev docent 1887 og var professor 1895–1926. Hans videnskabelige arbejder omfattede optiske undersøgelser og 1892–93 målinger af hvorledes de dengang nyopdagede elektriske bølger brydes i vand og alkohol. Hans forelæsninger udmærkede sig ved stor klarhed der også prægede den serie lærebøger han udgav 1887–96, omfattende magnetisme og elektricitet, fysik, meteorologi, varme, mekanisk fysik, lyset og lysets interferens, polarisation og brydning. Alle udkom i flere oplag ligesom hans lærebøger i fysik for folkeskolen, mellemskolen og realklassen. Hans populærvidenskabelige *Naturen og dens Kræfter*, 1898 indeholdt en rigdom af anvisninger til forsøg som kunne gøres med de simpleste midler og var af afgørende betydning for mange kommende teknikere og naturvidenskabsmænd ved at give dem interesse for og et første kendskab til fysikken som blev bestemmende for deres livsstilling.

E. var politisk interesseret fra ungdommen, tilhørte højre, var ledende senior i Studenterforeningen i det bevægede kampår 1884–85, deltog i selvbeskæftningen til Kbh.s befæstning og i højres

organisation i Kbh. og dets agitation landet over. Han valgtes til folketinget 1898 i Frbg. 1. kreds, tabte kredsen til Johan "Ottosen 1901, genvandt den 1903 og beholdt den til han trak sig tilbage 1918. Han var formand for højres folketingsgruppe 1909 og 1915–16 og for højres forretningsudvalg 1908–15. Hans politiske holdning havde sin rod i højres kamp mod venstre i provisorieårene. Han var og blev højremand, ikke mindst i forsvarssagen. Hans saglige styrke, skarpe ræsonnement, smittende humor og slagfærdighed i debatter gjorde ham vellidt også blandt modstandere. Han var tillige en god forhandler med den respekt for realiteter der sætter resultater højere end teorier. Han indså tidligt at misforholdet mellem højres betydelige stemmetal og ringe repræsentation i folketinget kunne udlignes ved forholdstalsvalg, men så længe højre havde flertal i landstinget kunne han ikke komme igennem med sine tanker. Da højre mistede flertallet i landstinget og grundlovsforhandlingerne kom i gang indledte E. sammen med Albert "Abrahamsen og Poul "Rasmusen fortrolige forhandlinger med ministeriet Zahle der februar-marts 1915 førte til det endelige forlig om grundloven af 5. juni 1915 og om forholdstalsvalg. Da striden om salget af De vestindiske øer til USA var ved at føre til valg som E. ønskede at undgå under krigsforholdene, gav han med et brev til Zahle anledning til nye forhandlinger som på grund af uenighed i den konservative gruppe om både sagen og E.s initiativ førtes af grev Mogens "Frijs og konsul Frederik "Hey og førte til optagelse af en konservativ, en venstremand og en socialdemokrat i ministeriet og folkeafstemning om salget af øerne. Som bymand og repræsentant for en konservativt indstillet mellemstand interesserede E. sig i det politiske arbejde især for embedsmændenes stilling og for tekniske, sociale og kulturelle spørgsmål. Det skyldtes væsentligst ham at forhandlingerne om Christiansborg slots genopførelse 1906 bragtes ud over det døde punkt.

1916–28 var E. direktør for veterinær- og landbohøjskolen og satte med målbevidst, undertiden noget kraftfuld energi skel i dens historie. Efter langvarige og ikke altid lette interne forhandlinger fik han 1918 enstemmig tilslutning i rigsdagen til betydeligt nybyggeri ved højskolen og 1919 til en udvidelse af lærerkorpset. Han fik indstiftet en større officiel årsfest 8.3., årsdagen for loven om højskolens oprettelse 1856, og stræbte i det hele efter at veterinær- og landbohøjskolen skulle have rang med højere læreanstalter, men hans forslag 1919 om indførelse af særlige doktorgrader, dr. med. vetr. og dr. agro blev først virkeliggjort 1934. Den kritik 4. hoved-

revisorat fremsatte af byggearbejderne tilbageviste E. 1928 i landstinget. E. gik ud af folketinget 1918, men vendte tilbage til det politiske arbejde som landstingsmand for 1. landstingskreds 1921–32. I denne periode faldt også hans medlemskab af hovedbestyrelsen for den konservative vælgerforening for Kbh. og Frbg. Hans vidtspændende interesser førte ham ind i meget organisationsarbejde. Han var medstifter af hjælpeforeningen for polytekniske eksaminander 1879, var formand for Foreningen af 1860 1897–1925, formand for Frbg. skolekommission 1919–37, formand for Det kgl. danske havelskab 1922–39 og præsident for De samvirkende danske havelskaber 1922–25 og 1931–34. I studenterforeningen havde han arrangeret og spillede komedie i sine yngre år. 1902–34 var han formand for Cæciliaforeningen og fra 1930 til sin død formand for kvartetselskabet Breuning-Bache. – R. 1900. DM. 1910. K². 1921. K¹. 1926. □ Afbildet på mal. af rusgilde af E. Henningsen, 1909. Karikaturer (Fr.borg) af Alfred Schmidt 1909, 1916 og 1918 og af Jensenius, 1923. Afbildet på H. Vedels mal. 1918 af grundlovsforhandlingerne 1915 og på O. Matthiesens mal. 1923 af rigsdagen 1915 (begge folketinget). Buste af Max Andersen udst. 1927 (landbohøjskolen). Mal. af A. Hærning, 1929 (Arbejderforen. af 1860). Afbildet på træsnit s.m. Johan Ottosen, og på tegn. (folketinget) af Djalmar Christoffersen. Foto.

Hvorledes jeg blev politiker, ved Sv. Martin, 1912 33–35. – Hofsnedkermester J. v. Holtens efterkommere, 1913 18 20 (2. udg. 1937). N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag. 1901–03 761–63. Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1908, 1908 432f. 517 548f. P. Pouch: Erindringer III, 1914–18, 1961. Tage Ellinger i Politiken 21.3.1965. Det konservative folkepartis hist. I, ved Jørgen Hatting, 1966. C. Th. Zahles dagbøger, ved Tage Kaarsted, 1974. – Papirer i Rigsark. Breve i Kgl. bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Helge Larsen (Flemming Dahl/H. M. Hansen)

Ellitsgaard-Rasmussen, Knud, * 1923, geolog. * 23.6.1923 i Gilleleje. F: bestyrer, senere parcelist Laurits Alfred Rasmussen (1893–1977) og Alma Aurora Ellitsgaard (1892–1967). ~30.9.1950 i Kbh. (b.v.) med defektrice Else Halkjær, * 17.2.1925 i Hornbæk, d. af gårdejer Jacob Dau H. (1898–1975) og Eva Jensigne Sørensen (* 1901).

E. blev student fra Akademisk studenterkursus i Kbh. 1944, modtog Kbh.s univ.s guldmedalje 1951 og blev mag. scient. (geologi) 1952. I studietiden deltog han dels i Grønlands geologiske undersøgelses ekspeditioner til Grønland, dels i Dansk Pearlyland ekspedition 1949–50. Derudover var han på studieophold ved Sveriges Geolo-

giska Undersökning, Stockholm 1948 og 1951. I perioden 1952–66 var E. knyttet til Mineralogisk museum, mineralogisk-geologisk institut ved Kbh.s univ. hvorfra han dog var fritaget for tjeneste i årene 1956–66 da han fungerede som leder af Grønlands geologiske undersøgelse, fra 1964 som fungerende direktør, en stilling han overtog 1966.

Udover nogle videnskabelige afhandlinger om Grønlands geologi har E.s arbejde været koncentreret om ledelsen og administrationen af Grønlands geologiske undersøgelse, herunder tilrettelæggelse og planlægning af det videnskabeligt-geologiske undersøgelsesprogram som er blevet gennemført siden 1956. E. tildeltes 1976 Det kgl. danske geografiske selskabs Hans Egede-medalje for ovennævnte indsats i udforskningen af polarlandene. Sideløbende med og delvis som funktion af sin stilling som direktør har E. været medlem af bestyrelser, udvalg, kommissioner og lign., følgende kan nævnes: Dansk geologisk forening 1958–59, kommissionen for videnskabelige undersøgelser i Grønland siden 1965, fra 1966 i forretningsudvalget, Akademiet for de tekniske videnskaber siden 1967, Nordisk Mine-selskab A/S og Arktisk Minekompagni A/S 1967–73, atomenergikommissionen 1971–76, Det kgl. danske videnskaberne selskab siden 1974, Den danske nationalkomité for geologi under International Union of Geological Sciences, denne fungerer også som Den danske nationalkomité for International geological Correlation Program, Den danske komité for Interunion Commission on geodynamics, Den danske dekadekomité for hydrologi og Dansk nationalråd for oceanologi. I uddannelsen af geologer har E. også deltaget, dels som lektor i økonomisk geologi ved Kbh.s univ. 1962–67, dels som censor ved universiteterne i Kbh. og Århus. – R. 1970. F.M.2 1952. □Foto.

Erik Kristiansen

Elmholt, Peter Valdemar, 1883–1927, politiker, journalist. * 1.6.1883 i Ildved, Hvejsel sg., Vejle amt, † 9.7.1927 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: blikkenslager Laust Pedersen (1855–1922) og Dorthea Kirstine Jensen (1856–1916). Navneforandring 16.1.1906. ~24.5.1918 i Skårup, Svendborg amt med cand. phil. Edith Frederikke Goldschmidt Larsen, * 31.10.1892 i Kbh. (~2° 1931 med overlærer, cand. teol. Jens Jacob Jensen, 1890–1951), d. af dr. phil., senere seminarieforstander Eduard *L. (1860–1946) og Jenny Sara Goldschmidt (1866–97).

E. var efter folkeskolen på Staby højskole 1897–99, tog lærereksamen fra Vesterbro seminarium

Elmholt, P. V.

1904 og virkede som lærer ved Kbh.s skolevæsen til 1907. Stærkt optaget af den politiske udvikling efter systemskiftet deltog E. i politiske debatter i ungdomskredse, var medstifter af Kbh.s radikale ungdomsklub 1904 og var medlem af Den radikale klub der forberedte dannelsen af det radikale venstre 1905. Hans agitoriske og organisatoriske evner kom især til udfoldelse da han 1907 blev redaktør af det hensygnende Fyns Venstreblad. Ny kapital blev skaffet fra fynske meningsfæller, Den frie presses fond og J. H. *Deuntzer der var valgt i Højrupkredsen. Med ubetvingelig energi og aldrig svigtende tro på at opgaven kunne løses gennemgik E. og organiserede E. de fynske sogne. Bladets oplag steg støt, og med de gode medarbejdere E. forstod at vælge var Fyns Venstreblad ved udbruddet af første verdenskrig i stand til bedre end sine konkurrenter at bringe god og hurtig orientering om verdensbegivenhederne. 1.6.1915 blev Venstrebladet morgenblad der nåede langt op i Jylland for kopenhavneraviserne nåede frem. Oplaget der 1907 havde ligget omkring 500 passerede 15.000. Meddelelsen om Christian Xs afskedigelse af ministeriet Zahle 1920 bragte Fyns Venstreblad under en seks-spaltet forsideoverskrift: Kongen har i går brudt forfatningen! Samtidig blev forlydender om generalstrejke slået op. Det ramte bladet hårdt i en situation hvor det også stod i komposition mod Flensborgbevægelsen. Med al sin energi og sit kampmod formåede E. ikke at fastholde sit blads position. De følgende år var oplaget vigende, men E.s indsats for Fyns Venstreblad står i dansk pressehistorie som noget enestående. □Mindesten i Næsby ved Odense.

Fyns venstrebl. 27.9.1917 og 10.7.1927. Ekstrabl. 9.7.1927. Politiken 10.7. s.å. Erik Rasmussen og R. Skovmand: Det radikale venstre, 1905–1955. 1955. Niels Thomsen: Dagbladskonkurrencen 1870–1970 II, 1972 646–51.

Helge Larsen

Elmquist

Slægten E. føres tilbage til Gudmann E., f. i Sverige ca. 1729, død 1814, der slog sig ned som skomager i Kbh.

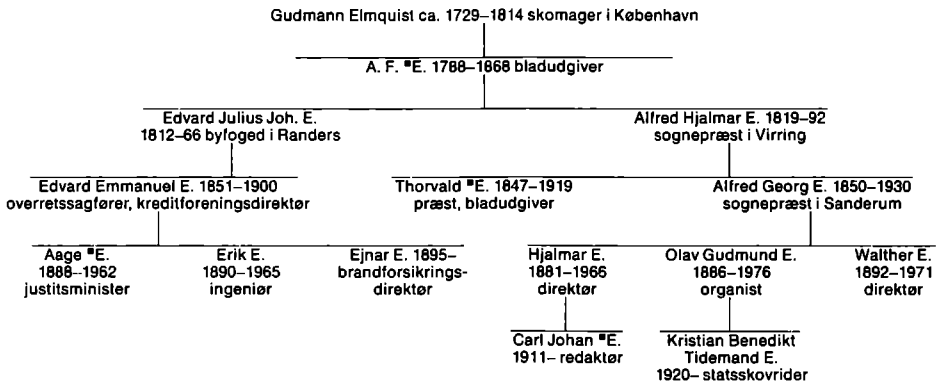
Slægtstavlesamlingen 1931 og 1932. Alfred Elmquist: Stamtavle over Gudman E.s efterkommere, 1913. Familien E. Stamtavle og biografier, 1968.

Hans H. Worsøe

Elmquist, Adolph Frederik, 1788–1868, bladudgiver, bogtrykker. *19.9.1788 i Kbh. (Nic.), †10.10.1868 på Helenesminde, Frbg., begr. i Århus. F: skomagermester Gudmann E. (ca. 1729–1814, ~1° med Ane Kristine Nielsdatter Bloch,

ca. 1725–74, ~2° ca. 1777 med Margaretha Catharina Henriksdatter Tordal, ca. 1740–84) og Mette Marie Sørensdatte Thisted (ca. 1763–1823). ~17.4.1811 i Kbh. (Frue) med Helene Ambrosia Folandt, *29.12.1790 i Kbh., †23.5.1862 i Århus, d. af muremester Johannes F. (1756–1827) og Johanne Christiane Mortensen (1756–1828). – Farfar til Thorvald *E.

E. havde ønsket at studere, men måtte opgive det af økonomiske grunde og blev i stedet skriver i rentekammeret. Senere gik han i boghandlerlære og oprettede 1810 en boglade og et lejebibliotek i Århus. Her kom han i forbindelse med udgiveren af Aarhus Stiftstidende, bogtrykker Niels Lund, overtog 1811 redaktionen af avisen og fik 1812 privilegiet som bogtrykker. Indtil 1867 virkede han derefter uafbrudt i Århus som redaktør og bogtrykker og blev efterhånden en velhavende mand. Hans position i byen underbyggedes ved den fremtrædende rolle han spillede i klubben Polyhymnia, især inden for dens dramatiske sektion; han blev desuden kaptajn i borgervæbningen og var ved byggefotretagender og ejendomssalg med i Århus økonomiske udvikling. – Som redaktør var han ikke meget skrivende, ligesom hans lejlighedsdigte og en række oversættelser ikke placerer ham højt som skribent; men han forstod at gøre sit blad underholdende, således at det nød et vist ry inden for datidens beskedent udstyrede provinspresse, og det vandt betydelig udbredelse også uden for Århuseggen. I E.s tid voksede abonnenternes antal fra 400 til 3000, og endnu 1869 holdt H. C. Andersen sig på en rejse i udlandet å jour med begivenhederne hjemme gennem „Dagbladet“ og „Aarhus Avis“ (som den almindelig kaldtes). – Det som længst vil bevare E.s navn er imidlertid de 66 bind „Læsefrugter, samlede paa Litteraturens Mark“ som han udgav fra 1818 og skaffede en efter datidens forhold imponerende udbredelse (indtil 500 abonnenter). Hans mål var at skabe et „Archiv for underholdende Lecture“, og oftest var det temmelig ordinær underholdning, så Grundtvig med nogen ret kunne sige om læsefrugterne at de var samlet på litteraturens „fællod“. Indholdet bestod mest af oversættelser, men omfattede dog også en del værdifuldt originalt stof, bl.a. af H. C. *Andersen, B. S. *Ingemann og især St. St. *Blicher hvis første noveller fremkom her. Også Blichers første digtsamling (1814) blev trykt hos E. Senere opstod uoverensstemmelser mellem de to mænd formodentlig af økonomisk art – E. var noget påholdende – men den karakteristisk Jeppe *Aakjær giver af ham bl.a. i sin bog om Blicher er næppe retfærdig. E. var en virksom og interesseret mand og en oprigtig, lidt naiv beundrer

Elmquist, Thorvald

venstretendenser i teologi og kirkepolitik og forsvarede sognemenighederne over for valgmenighedernes splittende virkning i folkekirken. E. stod helt bag de bestræbelser, der i 1880'erne førte til de tværkirkelige Bethesda-moder af de forskellige kirkelige retninger, og som ven af Vilhelm Beck søgte han stedse at få grundtvigianismen til at lægge sig nær op ad Indre mission og acceptere dens metode; dog blev han under denne bevægelses voldsomme radikalisering i 1890'erne betænkelig og kritisk. 1902 måtte han standse sit blad fordi abonnenterne svigtede under striden om menighedsråd og kirkeforfatning. E. udfoldede også et populært-opbyggeligt forfatterskab, arbejdede for Ydre mission (Santal-missionen) og Evangelisk alliance, men i samtiden vandt hans økumeniske holdning ikke større genklang. □Foto.

A. G. J. Elmquist: Stamtavle over Gudman Elmquists efterkommere, 1913. P. G. Lindhardt: Morten Pontoppidan I-II, 1950-53. A. Pontoppidan Thyssen: Den ny-grundtvigske bevægelse, 1958.

P. G. Lindhardt (A. J. Rud)

Elmquist, Aage Ludvig Holberg, 1888-1962, minister, jurist. * 18.5.1888 i Ålborg (Budolfi), † 20.9.1962 i Svendborg, begr. Svendborg kgd. F: kreditforeningsdirektor, overretssagfører Eduard Emmanuel E. (1851-1900) og Louise Caroline Herskind (1853-1939). ~1° 17.11.1917 med Anna Elisabeth Mende, * 2.9.1898 i Vejle, † 16.2.1926 i Svendborg, d. af bankdirektor Carl M. (1867-1952) og Anna Flach (1869-1939). ~2° 19.11.1950 i Veistrup med lærer Grethe Anne-Lise Hoyvald, f. Schiøtz, * 14.1.1905 i Nørresundby (~1° 1931 med kobmand, finsk vicekonsul Emil Hoyvald, 1890-1949), d. af direktor Viggo S. (1865-1922) og Nancy Berg (1876-1960).

E. blev student fra Henrik Madsens skole 1908 og cand. jur. 1914. Han var herredsfuldmægtig i Vejle 1914-16, sagførerfuldmægtig i Odense 1916-17, drev egen sagførerforretning i Svendborg fra 1917, var landsretssagfører 1922 og direktor for forsikringselskabet Svendborg 1918-31. - E. begyndte sin politiske virksomhed som stifter af og formand for Studenterforeningens venstre 1910-13. Han var formand for Venstres ungdoms landsorganisation 1915-17, næstformand i Sorup-Skt. Jorgens sogneråd 1925-29 og byrådsmedlem i Svendborg 1937-45.

I landspolitikken deltog han som venstres kandidat i Nyborgkredsen 1924 og 1926. Han rykkede ind i folketinget på suppleringsmandat 1927 og var 1929-32 valgt i Ålborg. 1939-53 var han medlem af landstinget og valgte at fastholde dette mandat da han ved folketingsvalget 1947 valg-

tes i Fåborg-Ærøskøbingkredsen hvor han havde været venstres kandidat ved de tre forudgående folketingsvalg. Som justitsminister i regeringen Knud Kristensen 7.11.1945-12.11.1947 tiltrådte E. just da kritikken mod de hårde domme i retsopgøret efter besættelsen satte ind. E. gennemførte visse modifikationer i straffelovstillægget af 1.6.1945: ufarlige varetægtsfanger kunne nu løslades mens de afventede domfældelse, og minimumsstraffen på fire års fængsel blev nedsat til to år - og mindre når der var formildende omstændigheder, som handlinger begået før 29.8.1943, eller hvis gerningsmanden var ung, tilhørte det tyske mindretal eller havde ladet sig hverve i udlandet. Derved tilvejebragtes balance mellem straffelovstillæggets bestemmelser og domstolens praksis ved strafudmåling. 1947 lempedes reglerne for generhvervelse af borgerlige rettigheder ved ansøgning om næringsbrev og alders- og invaliderente. Våbenloven af 1946 normaliserede reglerne for våbenbesiddelse. Begrebet dødsformodningsdom indførtes så en bortebleven ved dom kunne anses for død hvilket gav praktiske fordele for de efterladte. E.s lovrevison bragte reglerne bedre i overensstemmelse med retsfolelsen i befolkningen efter de meget drakoniske bestemmelser der var indført maj 1945. Et tyngende ansvar for E. var hans afgørelse af om en dødsdom skulle bringes til udførelse. Herom som om hans administration iøvrigt må det siges at den var ansvarsbevidst, samvittighedsfuld og ledet af retfærdsfølelse. - E.s sidste større politiske indsats var hans medlemskab af forfatningskommissionen hvor han loyalt fulgte statsminister Erik Eriksen på hans vej mod landstingets afskaffelse hvorved E.s mandat bortfaldt. - K.² 1948. □Foto.

Venstres hist. i Danm. I-II, ved Fr. Norgaard og Hans Jensen, 1937-38. Billeder af rigsdagens hist., red. Aage Svendstorp og Chr. Torpe II, 1947 295f. Svendborg avis 21.9.1962. Politiken og Berl.tid. 22.9.s.å. - Papirer i Rigsark.

Helge Larsen

Elsass, Ludvig, 1870-1959, grosserer. * 8.9.1870 i Viborg, † 14.4.1959 på Rigshosp., Kbh., begr. sst. (Mos. Vestre). F: handelsagent Moritz E. (1822-78) og Helene Dessau (1833-1912). ~1° 29.4.1898 i Nibe (b.v.) med Marie Christine Krarup Petræus, * 19.12.1872 i Nordby på Fano, † 20.5.1942 i Kbh., d. af distriktslæge, sidst i Nibe Peter Martin P. (1838-1900. ~1° 1861 med Julie Thomsen, 1838-68, ~3° 1874 med Johanne Lovise Dorteia Krarup, 1855-1943), og Marie Christine Krarup (1844-72). Ægteskabet opløst 1914 (hun ~2° 1914 med overlæge Victor Rubow, 1871-1929, ~1° med Caroline Roed.

1870–1954). ~² 7.2.1919 i Rold med skuespiller Sara Beckett (~¹ 1902 med skuespiller Karl "Mantzius, 1860–1921), * 27.7.1879 i Kbh. (Jac.), † 25.1.1943 i Kbh., d. af grosserer Hugh Lang B. (1843–1902) og Johanne Cathrine Petræus (1846–1921).

E. kom efter faderens død til Kbh. hvor han 1886 afsluttede sin skoleundervisning i Den mosaikse drengeskole. Umiddelbart herfra ansattes han i Sophus "Berendsens en-gros handelsvirksomhed (jern, stål og glas) som kontorist og arbejdede sig her i kraft af sine betydelige evner hurtigt frem til en betroet stilling inden for firmaet. Hans daværende chef, Albert Berendsen, en søn af firmaets grundlægger, satte stor pris på den intelligente og stræbsomme E., og mellem de to opstod et usædvanligt tillidsforhold der bl.a. bevirkede at Albert Berendsen inden sin tidlige død 1897 udpegede den 27-årige E. til direktør for det familieaktieselskab som firmaet 1897 blev omdannet til. E. udvidede selskabets aktiviteter såvel geografisk som handelsmæssigt. Inden 1. verdenskrig oprettedes datterselskaber i England, Norge og Sverige ligesom selskabet 1904 fik tilknytning til servicevirksomhed gennem forbindelse med A/S Bakteriologisk Laboratorium Ratin. Af væsentlig betydning for virksomhedens udvikling blev især de økonomiske interesser i Ratins engelske datterselskab, The British Ratin Company Ltd. (fra 1927 Renkotil Group Ltd.) der i første række beskæftigede sig med skadedyrsbekæmpelse. E. fortsatte som enedirektør i Sophus Berendsen A/S til 1941. Efter tysk pres trak han sig da tilbage og opholdt sig resten af besættelsesårene i Sverige. 1945 indtrådte han igen i firmaets bestyrelse og direktion – idet den daglige ledelse dog blev forestået af sønnen Adam Elsass (* 1908) – og E. bevarede tilknytningen til virksomheden der efterhånden havde udviklet sig til en af landets største og mest velkonsoliderede til sin død.

Gennem sin lange karriere erhvervede E. en usædvanlig og omfattende indsigt i forholdene inden for jern- og stålbranchen og opnåede efterhånden en betydelig position inden for handelslivet. Som opvokset under handelsliberalismen kæmpede han for erhvervslivets frihed hvilket bl.a. kom til udtryk gennem hans virke i Grosserer-Societetet (medlem af repræsentantskabet 1934–38, af Grosserersocietetets komité 1938–43) hvor han – der var en fortrinlig skribent – stod som forfatter til mange memoranda og udtalelser ligesom han gennem 35 år var medarbejder ved komiteens årlige „Handelsberetning“. Inden for jern- og stålbranchens organisationer havde han i en lang årrække betydelige tillidshverv, bl.a. som næstformand i Kredit-

foreningen for Jern- og Metalbranchen (1910–45), viceformand for Fællesudvalget for Danmarks jern-, metal-, rør- og maskinbrancheforeninger (1919–45) og næstformand for Foreningen af grosserer i jern- og metalbranchen (1919–44). Endvidere var E. til sin død formand for Københavns voldgiftsudvalg for jern- og metalbranchen.

Gennem årene skænkede E. betydelige beløb til forskellige organisationer og institutioner til gavn for unge erhvervsfolks videreuddannelse, og med baggrund i sin egen kosmopolitiske indstilling – til udenlandsophold. – R. 1903. DM. 1927. K. 1954. □Tegn. af Alfred Schmidt ca. 1936. Mal. af Hans Henningsen, 1938. Mal. af Asger E. Bremer. Buste af Olga Wagner. Foto.

Interviews i Børsen 16.4.1936 og 14.4.1946; Politiken 4.9.1955. – Xenius Rostock: Sophus Berendsen A/S 1854–1929, 1929. Børsen 15.4.1959. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Erik Korr Johansen (Jens Vestberg)

Elsberg, Nicolai, ca. 1749–1802, skuespiller. * ca. 1749, † 14.12.1802 i Kbh. (Trin.), begr. sst. (Ass.). ~17.11.1780 i Kbh. (Trin.) med Ingeborg Odbye (Ødbye), døbt 5.7.1754 i Kbh. (Petri), levede 1821, d. af futtermager Mads Nielsen O. (1706–81) og Lucia Johansdatter Fas (ca. 1714–86, ~¹ med skræddermester Adam Henrik Gutjahr, ~¹ med Marie Rosendahl, ~² 1737 med Else Maria Blæge, ca. 1706–38).

E. havde været tjener ved hoffet og optrådt som vidne i processen mod Struensee inden han 9.2.1774 debuterede som Lisidor i *Den nye Prøve* på Det kgl. teater hvor han straks gjorde lykke ved sin graciøsitet og elegance, egenskaber han som domestik havde udviklet i det fornemme selskab, og som i forbindelse med hans smukke ydre til en vis grad gjorde ham velegnet til at spille muntre elskere og bonvivanter. Han fik hurtigt et betydeligt repertoire, fx grev Almaviva i *Barberen i Sevilla*, Balder i *Balders Død* og Charles Surface i *Bagtalelsens Skole*, men stolede for meget på sin natur og gennemarbejdede ikke stoffet. E. var en indtagende broder Lystig, Wessels ven der ikke alene førte hoffets overfladeliv ind på scenen, men ned på vinstuerne omkring teatret. Når han skulle spille meldte han sig ofte „pludselig syg“ hvis han da ikke optrådte i „complet Fuldskab“ hvad der 1791 gav chefen, kammerherre H. W. "Warnstedt, anledning til at holde en endnu bevaret tordentale for personalet. 17.5.1802 optrådte E. sidste gang som Silkeborg i *Ægteskabsskolen*; ved sæsonens slutning afskedigedes han og døde s.å. „Hans Aften var saa fuld af Kummer, Døden var hans sidste

Elsberg, Nicolai

Ven“, skrev Peter Foersom. □ Afbildet på mal. af V. Neiiendam, 1912.

Nytårgave for skuespilyndere, udg. P. Foersom, 1805 114f. Edg. Collin i Museum, 1891 II 207f. Aug. Fjellstrup: Skilsmisseprocessen mellem Chr. VII og Caroline Mathilde, 1908. Rob. Neiiendam i Teatret XIV, 1915 119f.

*Robert Neiiendam**

Else-Marie, se Hansen, Else-Marie.

Eltzholtz, Carl Frederik, 1840–1929, præst, grundlægger af den danske afholdsbevægelse. * 10.10.1840 i Brahetrolleborg, † 17.4.1929 i Los Angeles, begr. i Cambridge, Wisc. F: gartner Johan Christopher E. (1801–83) og Tobie Marie Lange (1812–86). ~1° med Marie Ingebretsen. ~2° 15.6.1872 med Isabella Williams fra Cambridge, Wisc., * ca. 1850, † 29.4.1917 i Los Angeles.

E. nedstammede fra en kendt gartner-slægt, blev sømand, deltog i krigen 1864 og kom til USA hvor han sluttede sig til metodistkirken, blev uddannet til præst og af kirkestyrelsen udsendt til Danmark hvor han var ansat ved menighederne i Vejle, Horsens og Kbh. Fra USA stærkt optaget af afholdssagen begyndte han i Danmark et afholdsarbejde på kristeligt grundlag. 12.12.1878 holdt han sin første afholdsprædiken i Skt. Pouls kirke i Vejle. 17.4.1879 stiftede han Vejle afholdsförening. 1880 oprettede han Den danske evangeliske totalafholdsförening (tolv foreninger); denne landsorganisation blev 19.4.1881 sluttet sammen med den „folkelige“ fløj af afholdsbevægelsen (grundlagt af kværmissionæren John F. Hanson) til Danmarks totalafholdsförening af hvis hovedbestyrelse E. var medlem 1881–84. E. grundlagde 1880 bladet *Afholds-basunen* som han redigerede indtil han 1887 rejste tilbage til USA hvor han virkede som præst til 1920. Han deltog i 25-årsjubilæet i Kbh. 1904 hvor han var genstand for megen hyldest. Fra USA sendte han jævnligt artikler til den danske afholdspresse. Han døde netop på 50-årsdagen for den danske afholdsbevægelses grundlæggelse. E. skrev mange afholdssange og småskrifter. □ Foto.

*Adolph Hansen**

Elvius, Rasmus Emil, 1814–74, pædagog. * 13.3.1814 på Frbg., † 23.3.1874 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: mekaniker, fhv. svensk ingeniørofficer Johan E. (1774–1823) og Johanne Margrethe Lange (1783–1848). ~31.5.1848 i Kbh. (Frue) med Erasmine Henriette Helene Fleischer, * 29.11.1813 i Fløng, † 4.6.1874 i Kbh. (Garn.), d. af cand. phil., lærer Georg Poul Hø-

ling F. (1780–1816) og Frederikke Sophie Sandal (1781–1853, ~2° 1819 med klokker og lærer i Roskilde Andreas Andreasen, 1773–1852). – Far til Sofus *E.

E. kom som fjortenårig i bogtrykkerlære. Som udlært kom han 1834 på Jonstrup seminarium, hjulpet af daværende prins Christian der også støttede ham da han efter seminarieteksamen 1836 og få års lærervirksomhed ved Roskilde borgerskole begyndte at studere. 1842 blev han student, dimitteret af Carl *Ploug, og s.å. blev han lærer ved de massmannske søndagsskoler hvor han som lærling havde været en dygtig elev, og hvis direktør han senere blev. 1848 tog han teologisk embedseksamen, men da han ikke straks kunne komme i betragtning ved embedsbesættelse måtte han fortsætte som lærer dels ved søndagsskolerne, dels ved Nikolaj kirkeskole. Her blev han kendt af skoledirektør V. A. *Borgen som kraftigt anbefalede hans ansøgning da han 1852 søgte og fik embedet som forstander for opfostringshuset hvor der var behov for en alvorlig og dygtig mand. Han konstitueredes i embedet, og det viste sig snart at man havde fundet den rette. Da E. 1854 blev fast ansat skrev Borgen at E. „med sjælden Dygtighed, Nidkærlighed og Utrættelighed opfylder sine Pligter, og at han har bragt alt hvad der hører under hans Omraade indtil den mindste Detail i en ganske fortrinlig og hidtil ukjendt Orden“. E. hævdede Opfostringshuset op på linje med lignende anstalter i udlandet. Ved straks at fjerne særlig vanartede drenge fra anstalten og ved personligt samvær med eleverne forbedrede han tonen blandt disse; undervisningen udvidedes så eleverne kunne bestå den lille præliminæreksamen; han skaffede en læsestue og vågede i det hele utrætteligt over anstaltens velfærd. – 1877 stiftede opfostringshusforeningen på 25 årsdagen for E.s ansættelse et legat hvis renter skulle anvendes til gavn for stiftelsen. □ Træsnit 1868 og af H. P. Hansen efter foto ca. 1870. Foto.

A. T: Høy: Det kgl. Opfostringshus ... 1753–1903, 1903.

*Chr. Buur**

Elvius, Sophos (Sofus) Helenos, 1849–1921, genealog. * 3.4.1849 i Kbh. (Holmens), † 22.8.1921 sst., begr. på Frbg. F: lærer, senere forstander Emil *E. (1814–74) og Erasmine H. H. Fleischer (1813–74). ~31.3.1882 i Kbh. (Matth.) med Christine Elisabeth Appel, * 23.4.1849 i Maribo, † 18.2.1929 i Kbh., d. af købmand, konsul Christopher Jørgen Frederik A. til Anderstrupgård (1806–54) og Marie Sophie Høngaard (1819–96).

E. var ansat som assistent og registrator i Livs-
 forsikringsanstalten i Kbh. 1871–99 og kom,
 bl.a. under sit arbejde med de ældre enkekasse-
 sager, tidligt ind på de genealogiske studier der
 blev hans livs indhold. Sammen med Immanuel
 Barfod arbejdede han 1879 for oprettelsen af
 Samfundet for dansk-norsk genealogi og perso-
 nalhistorie, var kun en ganske kort tid dettes se-
 cretær, men vedblev at have sæde i bestyrelsen
 il 1903. Hans basis for et omfattende arbejde i
 genealogiens tjeneste blev det af ham 1887 stifte-
 de Genealogisk institut, efter forskellige stridig-
 reder ophævet og afløst af Nyt genealogisk in-
 stitut 1909, medens Th. *Hauch-Fausboll samti-
 dig oprettede Dansk genealogisk institut. Som
 nstituteder vandt han megen anseelse, ikke
 mindst på grund af virkelig samvittighedsfuld
 rojagtighed, ligesom han indlagde sig visse for-
 jenester ved indførelsen af de nye kirkebøger.
 Hans virksomhed på navneforandringssagens
 område tør imidlertid ikke anses for tilfredsstil-
 ende. Ikke få uheldige, for ikke at sige latterlige
 navne, udgik fra hans institut, approberet af ju-
 stitsministeriet hvis mangel på sagkundskab ofte
 var mærkbar. Det kan ikke nægtes at han har sin
 del af ansvaret for at denne sag aldrig kom ind i
 det rette spor. 1885–87 udgav han sin *Danmarks
 Præstehistorie 1869–84*, en systematisk og for-
 trinlig håndbog der betød et afgjort fremskridt i
 teknisk henseende. Sammen med H. R. *Hiort-
 Lorenzen offentliggjorde han *Danske patriciske
 Slægter*, 1891, og forfattede iøvrigt enkelte gode
 stamtavler, bl.a. over slægterne Nyholm (1893)
 og Hagerup (1902) hvortil kom adskillige stu-
 denterjubilæumsskrifter og mindre tidsskriftbi-
 drag. Han var medudgiver af Den danske Læge-
 stands 5. og 6. udgave (1889 og -91) og medar-
 bejder ved Dansk biografisk Leksikon, 1. udg.
 Meget velmenende og imodekommende over for
 nogle, yderst pirrelig og afvisende over for andre
 om han i et vist skævt forhold til sin samtid,
 hvilket utvivlsomt var en af grundene til hans re-
 lativt begrænsede produktion. Da hans præstehi-
 storie fortsattes af andre påbegyndte han med
 nogle få hæfter udgivelsen af *Danmarks Præste-
 historie 1885–1919*, men var da allerede svag af
 kræfter. – Justitsråd 1900. □ Foto.

Dansk forfatterforen. 1894–1919, 1919. – [Paul Hen-
 nings] i Pers.hist.t. 7.r.VI, 1921 212. – Papirer og breve i
 Cgl.bibl.

*Poul Bredo Grandjean**

Elvstrøm, Paul Bert, * 1928, sejlsportsmand.
 † 25.2.1928 i Hellerup (Maglegård sg.). F: skibs-
 fører, senere syns- og skønsmand ved Sø- og
 tøndelsretten Hugo E. (1884–1936) og korre-
 pondent Birtha Christensen (1884–1971).

~10.11.1951 i Grundtvigskirken med Anne Am-
 sinck, * 26.9.1931 på Frbg., d. af grosserer Paul
 A. (1875–1936) og sygeplejerske Amanda Caroli-
 ne Marie Olesen (* 1893).

E.s liv bærer tidligt præg af en altoverskyggende
 forkærlighed for sejlsport. Som 12-årig blev han
 meldt ind i Hellerup sejlklub, og allerede på det-
 te tidspunkt kneb det med at samle interessen
 om skolearbejdet der afsluttedes med prælimi-
 næreksamen på Maglegårdsskolen. Den senere
 beskæftigelse som murer- og kloakmester 1952
 blev ligeledes af ham selv betragtet som sekun-
 dær i forhold til kapsejladsen, og det var først da
 han efter aftjent værnepligt 1953 påbegyndte fa-
 brikation af sejl til finnjoller at interesse og er-
 hverv kunne mødes. 1953 tog han ejendoms-
 mæglereksamen og samme år blev han by-
 gningskonstruktør hvorefter han grundlagde fir-
 maet *Elvstrøm Sails* 1954. Firmaet blev 1966 om-
 dannet til et aktieselskab med E. som direktør og
 kom snart til at omfatte såvel sejl- og bådefrem-
 stilling som salg af alverdens tilbehør til sejl-
 sport. 1977 blev firmaet erklæret konkurs, men
 kunne kort efter atter føres videre under anden
 selskabsledelse.

Som idrætsmand har E.s karriere været uden si-
 destykke i sejlsportens historie. Internationalt
 slog han afgørende igennem ved OL i London
 1948 hvor han som et forholdsvis ubeskrevet
 blad sejrede i klassen for fire-fly til trods for at
 han aldrig tidligere havde sejlet denne jolletype.
 Triumfen blev fulgt op ved de efterfølgende
 olympiader i Helsingfors, Melbourne og Rom
 med sejre i finnjolle som en lang årrække igen-
 nem var E.s foretrukne bådtype med de hårde
 krav den stiller til såvel teknik som fysik. De
 olympiske præstationer alene er enestående i
 sportsverdenen, men yder ikke til fulde retfær-
 dighed mod den alsidighed som også kendeteg-
 ner E. Indtil videre har han således hjemført
 VM-titler i ikke færre end syv forskellige bådty-
 per: snipe (1957), 5–05 (1957, 1958), finnjolle
 (1958, 1959), flying dutchman (1962), soling
 (1965), starbåd (1966, 1967) og 5,5 meter (1967).
 Lægges hertil utallige mesterskaber ved blandt
 andet DM, NM og EM står det klart at der uden
 overdrivelse er tale om præstationer som ikke
 kun er usædvanlige i sejlsport, men også savner
 deres lige i andre sportsgrene.

Om baggrunden for successen beretter E. selv i
 bogen *Elvstrøm speaks . . .* 1970. E. er viden om
 blevet anerkendt som en „sejlsportens
 connaisseur“ hvis imponerende indsigt i regler
 og taktik har ført til bogudgivelser på alverdens
 sprog. Han har herhjemme udgivet bøgerne *Guld
 til Danmark*, 1960, *Joller og kapsejladstaktik*,
 1963 og *Kapsejlad*, 1971. Desuden foreligger

Elvstrøm, Paul

følgende engelsksprogede originaludgivelser redigeret af Creagh-Osborne og udgivet på Naut. Publ. Comp.: *Elvstrøm speaks . . .*, 1970, *Expert Dinghy and Keelboat Racing*, 1967 samt *Paul Elvstrøm Explains the Yacht Racing Rules*, 1965. □Foto.

Sejlads, kortfilm: instr. J. Ekberg, 1969.

Leif Vangdrup

Emborg, Erik, * 1918, konsul, købmand. * 16.3.1918 i Odense. F: postmester Harald E. (1885–1964) og Martha Nielsen (1891–1975). ~24.6.1945 i Hobro med Ellen Marie Krejberg Tholstrup, * 22.5.1919 i Hørby sg., d. af overportør Niels T. (* 1891) og Julie Jensen (1894–1947).

E. gik i skole i Århus, og efter realeksamen 1934 kom han i lære i J. Lauritzens Mæglerforretning i Esbjerg. Han var derefter 1937–39 i shipping-firmaer i Skotland, England og Danzig. Under krigen var han 1940–43 disponent i Viggo Østergaard A/S, Århus hvor han tog afgangseksamen fra Den jyske Handelsskole og 1943–44 i rederiet J. Lauritzen. 1945 kom han til Ålborg og arbejdede der i to år hos A/S A. Abel. 1947 kørte han med en bror i en, som det fortælles, „ældgammel og meget slidt bil“ til Tyskland hvor han fik kontakt med de amerikanske besættelsesstyrker som han overbeviste om dansk køds og dansk mælks fortræffeligheder – og i øvrigt samtidig indrettede kontorer og opholdslokaler for. Han kom hjem med kæmpeordrer, og allerede 1948 indrettede han en afdeling i Frankfurt a.M. der efterfulgtes af Hamburg 1950, London 1951 og Madrid 1961. I 1952 begyndte han et bredt fremskud mod de oversøiske markeder i nært samarbejde med Ålborg Slagtehus hvor han fik indrettet en kødopskæringsfabrik. Han var en af de første der så dybfrysningens muligheder og har siden fulgt udviklingen på nærmeste hold. 1962 blev han formand for Dybfrostindustriens sammenslutning, og 1963–69 var han ligeledes formand for Dybfrostinstituttet. – Sine eksportfirmaer udvidede E. 1955 med *Emidan A/S* og 1960 med *Erik Emborg Production A/S* (navnet ændret 1965 til *Erik Emborg Export A/S*). 1949 var han medstifter af Stendal Møler Export A/S, 1958 af A/S Eksportslagteriet Ålborg, 1964 Emdal Meat Packers Ltd., Newry i Nordirland samt 1969 af A/S Cerekem, Danish Food Technologists Ltd. der eksporterer knowhow til bryggerier og frysevirksomheder. Desuden har han været medstifter af og bestyrelsesmedlem i forskellige selskaber inden for frysehus, rekombineringsmejerier og bryggerier i Nigeria og Ghana. – E. var medlem af provinshandelskamme-

rets eksportudvalg 1952–68, Nordjyllands erhvervsråd 1959–69, Grosserer-Societetets komité 1971–75 og næstformand for A/S De Smithske, Ålborg fra 1973. 1967 kom han i bestyrelsen for Rebild National Park Society (vicepræsident 1968, præsident 1969). Han er en af pionererne for Round Table i Danmark hvor han både har været landsformand og senere præsident i den internationale organisation. Han er nu æresmedlem.

E. er uden overdrivelse den største succes inden for dansk landbrugseksport efter 2. verdenskrig. Hans styrke er evnen til selv at arbejde, stædigt og ivrigt, og evnen til at finde medarbejdere der også kan. – R. 1972. □Foto.

Interview i *Demokraten* 23.4.1961. – *Børsen* 13.3.1968. *Berl. tid.* 15.3.1978. *Politiken* s.d. Århus stiftstid. s.d.

Finn H. Lauridsen

Emborg, Jens Laurson, 1876–1957, organist, komponist. * 22.12.1876 i Ringe, † 18.4.1957 i Vordingborg, begr. sst. (Gl. kgd.). F: lærer, senere skoleforstander i Ringe Laurs Rasmussen (1849–1919) og Hansine Jensen (1846–1923). ~1° 11.7.1899 i Vordingborg med Thora Schelde, * 15.8.1873 i Mariager, † 1.10.1949 i Gråsten, d. af kordegn, lærer Rasmus S. (1823–93) og Marie Elisabeth Cathrine Spliid (1829–86). Ægte-skabet opløst. ~2° 18.4.1916 i Vordingborg med Ellen Margrethe Kjeldberg Jacobsen, * 18.3.1884 i Bisserup, † 2.12.1975 i Vordingborg, d. af personel kapellan i Hyllested, Venslev og Holsteinborg, sidst sognepræst i Gamborg Peder (Jakobsen) K. (1855–1910) og Charlotte Magdalene Louise Alborg Lauritzen (1858–1929).

E. fik sin første musikundervisning hos en landsbymusikant, tog nitten år gammel lærereksamen fra Jelling, var et par år medhjælper hos sin far i Ringe og blev 1897 (– 1939) lærer i musik ved seminariet i Vordingborg. Samtidig søgte han videre uddannelse i Kbh. (violin hos Valdemar *Tofte, orgel, teori og komposition hos Otto *Malling). 1906 tog han organisteksamen fra musikkonservatoriet i Kbh. og blev s.å. ansat som organist ved Vordingborg kirke (afsked 1952). Han var en af de første i Danmark der interesserede sig for en rationel undervisning i sang af mindre børn, og skrev herom *Vejledende Bemærkninger om Sangundervisning i Børneskolen*, 1924. Desuden udgav han en sangbog for seminarierne og komponerede en række skolesange og sange til folkeligt brug. 1919 blev han assistent hos statens sanginspektør, først hos J. H. *Nebelung, siden hos Mogens *Wöldike hvem han efterfulgte som sanginspektør 1939 (afsked 1947). Som komponist fik E. 1906 og de følgende år nogle mindre arbejder opført, men hans

egentlige debut fandt sted ved en egen kompositionsaften 1916 i Kbh. 1926 fik han det Ancker-ske legat og var på studierejse i Frankrig, Italien og Tyskland. Han var som komponist meget produktiv, har skrevet tre operaer (*Telse*, 1920, antaget af Det kgl. teater, men ikke opført, *Den gyldne Hemmelighed*, 1924, opf. i Braunschweig 1929, og *Spaniolerne*, 1928), tre symfonier, koncerter for forskellige instrumenter og orkester, heriblandt en ofte opført *Concerto grosso for obo, violin og violoncel med strygeorkester og klaver*, kantater, bl.a. *Moder Jord* og en julekantate, kammermusik og sange. Hans stil er bestemt af hans forkærlighed for barokken, med Bach og Händel som forbilleder, og af hans forankring i den folkelige musik (spillemandsmusikken) hvilket sidste især har givet sig udslag i hans kammermusikværker; men hans væsentligste indsats ligger utvivlsomt i hans komposition og fleststemmige tilrettelæggelse af skolesange. – R. 1937. □ Portrætrelief af Karl Lahn, Karlsruhe 1927. Mal. af Magdalene Hammerich udst. 1945. Foto.

Gerh. Lyng: Danske komponister i det 20. årh.s begyndelse, 1917 332–42. Stinus Nielsen i Vordingborg seminariums elevforen.s årsskr. 1939 17–28 (m. bibliografi). E. Jacobsen og V. Kappel: Musikkens mestre II, 1947 431–34. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Søren Sørensen (Erik Abrahamsen)

Emil, se **Frederik Christian** (1721–94).

Eminga (Emminga), **Cæso**, 1512–74, lektor, domherre. *8.12.1512 i Groningen i Friesland, †13.2.1574 i Slesvig. ~8.12.1540 i Wittenberg med Theodora de Rhoy fra Emmerich.

Da Tilemann van Hussen 1542 indviedes til superintendent i det nyoprettede embede i Slesvig henledte Philip Melancthon og Johannes Bugenhagen opmærksomheden på E. som lektor ved domkirken til afløsning af Michael Elers. Han fik stillingen og n.å. bekostede han sammen med domkapitlet opførelsen af et interimistisk lektorium. Som lektor holdt han teologiske forelæsninger og prædikede i domkirken når bispen var på visitatsrejser. Hans forhold til den i teologiske spørgsmål ret liberale van Hussen synes at have været det bedst mulige, og da bispen døde 1551 varetog E. i nogle år en væsentlig del af bispestolens embedsforretninger, men virkede for øvrigt som kannik og structuarius ved domkirken. 1556 opstod der heftig strid mellem han og hans embedsbror Hieronymus Cypræus som beskyldte E. for krypto-kalvinisme. E. forsvarede sig i et brev, formelt stilet til nogle præster i Ejdersted. Det sendtes til Melancthon hvis udglattende svar jævnedes striden. Senere stod E. og

Cypræus side om side i domkapitlets bitre opgor med hertug Adolfs kansler Adam Tratziger. Begge blev tillige med en tredje domherre sængslet 1565 og i tre uger holdt indespærret på bispestollet i Svavsted. Så opgav de deres modstand mod den gottorpske hertugs kirkepolitik og hans oprettelse af et pædagogium publicum ved domkirken. Ved dette pædagogium måtte E. virke som teologisk læsemester fra dets oprettelse 1566(67) til sin død.

Beyträge zur Erläuterung der Civil-Kirchen und Gelehrten Hist. der Herzogthümer II, Hamburg 1752 268f (om slægten E.). H. F. Rørdam i Ny kirkehist. saml. IV, 1867–68 528 632f 664–66.

*Vilh. la Cour**

Emma (Ælgifu), †1052, dronning. †6.3.1052 i Winchester, begr. i Old Minster sst. F: hertug Richard I af Normandiet og Gunnor. ~1° 1002 med Æthelred, konge af England, †1016. ~2° 31.7.1017 med *Knut den Store, *ca. 1000, †12.11.1035 i Shaftesbury, s. af *Sven Tveskæg (†1014) og *Gunhild (†tidligst 1014). – Mor til *Gunhild (†1038) og *Hardeknud.

E. kom 1002 fra Normandiet til England for at ægte Æthelred med hvem hun fik sønnerne Alfred og Edward (Bekenderen) og datteren Goda. Under Sven Tveskægs angreb på England 1013 måtte E. flygte til Normandiet hvorfra hun efter Æthelreds død hentedes tilbage af Englands erobrere, Knud den Store, der ægtede hende. Med Knud fik hun sønnen Hardeknud og datteren Gunhild. Efter Knuds død 1035 arbejdede hun for at sikre den på det tidspunkt fraværende Hardeknud tronen på bekostning af andre kongætlinge, bl.a. sine egne sønner med Æthelred. Det besluttedes således at Harald, søn af Knud og Ælgifu af Northampton, skulle regere England mens E. sammen med Hardeknuds huskarle skulle varetage dennes interesser fra sin bopæl i Winchester. Da Hardeknud opholdt sig for længe i Danmark vandt Harald større indflydelse og fordrev 1037 E. til Flandern. Greven af Flandern gav hende ophold og beskyttelse i Bruges. Tilskyndet af E. kom Hardeknud til Flandern med en flåde for at forsøge et angreb på England, men netop da døde Harald 1040. E. drog nu med Hardeknud til England hvor han kronedes til konge. 1042 døde Hardeknud og fulgtes på tronen af Edward der året efter sin tronbestigelse konfiskerede sin mors, E.s, kostbare ejendele, ifølge Den angelsaksiske Krønike „fordi hun havde gjort for lidt for ham både før han blev konge og senere“. Hun fik dog lov at blive i landet indtil sin død 1052. E.s placering som brevidne, som regel under hendes officielle navn, det angelsaksiske Ælgifu, viser hendes sta-

tus som dronning: høj i Æthelreds tid, lavere i beg. af Knuds regering, forbedret omkr. 1020. Hun har muligvis været kronet og salvet. Efter Knuds død indtog E. en nøgleposition i magtkampen om den engelske trone, både p.g.r.a. sin stilling som hertugdatter, dronning og mor til kongesønner, men også p.g.r.a. personlig handlekraft og vurderingsevne.

Kilderne til E.s historie lader mange problemer uløste, således hendes eventuelle støtte til den norske Magnus' krav på den engelske trone. Som kilde til E.s deltagelse i det politiske spil har *Encomium Emmae*, et lovprisningskrift til E., skrevet 1040–42 af en normannisk munk, stor værdi. Skriftet skulle bl.a. fungere som et forsvær for Knudliniens krav på den engelske trone, og E. fremstilles heri konsekvent i overensstemmelse med denne tendens. Eksempelvis beskrives hun som Knuds hengivne hustru mens hendes ægteskab med Æthelred helt forties. □ Et manuskript fra 1000-tallet med *Encomium Emmae* (British Mus.) indeholder en fremstilling af E. Tegn. herefter af Constantin Hansen og af Joan Kingsford (begge Fr.borg). Fremstillet på historiemal. af Lorenz Frølich 1883–86 (Fr.borg).

Encomium Emmae reginae, udg. Alistair Campbell, London 1949 = *Camden third ser. LXXII. The Anglo-Saxon chronicle*, udg. Dorothy Whitelock, London 1961 (ovenstående citat s. 107, overs. i *Den oldengelske kronike i udvalg*, ved Torsten Dahl, 1936). *Diplomatarium Danicum I.r.I, Register 789–1052*, ved C. A. Christensen og Herluf Nielsen, 1975. Overs. i *Danm.s riges breve I.r.I og II*, ved C. A. Christensen, Gustav Hermansen og Herluf Nielsen, 1975. – Frank Barlow: *Edward the Confessor*, Berkeley 1970 fl. st. Miles W. Campbell i *Mediaeval Scandinavia IV*, 1971 66–80.

Nanna Damsholt (Johannes Steenstrup)

Enevoldsen, Jens Evald, * 1907, skakmester, forfatter. * 23.9.1907 i Kbh. F: musiker Evald E. (1879–1969) og Johanna Eskildsson (1878–1958). ~31.5.1941 i Kbh. (b.v.) med overlærer Ingrid Fisker, * 24.3.1909 i Hurup, d. af trafikminister Niels *F. (1886–1939) og Karin Jensen (1887–1966).

E. blev student 1926 fra Efterslægten i Kbh. og studerede musik ved universitetet der. Allerede i skolen havde han vist det usædvanlige skaktalent der blev bestemmende for hans liv fra han 1929 forlod studierne og arbejdede på kontor. S.å. debuterede han i landsholdsklassen ved Danmarksmesterskaberne i skak og blev nr. 2. Under depressionen i 1930'erne var han i perioder arbejdsløs og efter debut på landsholdet ved skakolympiaden i Folkestone, England vandrede han på en månedlang tur gennem Vesteuropa, skildret i bogen *30 år ved skakbrættet*. Anden verdenskrig hindrede hans udvikling til verdens-

eliten. Han arbejdede i varedirektoratet, deltog i modstandsbevægelsen, og indledte et omfangsrigt skakforfatterskab med bogen *Skak I–III*, 1941–49 og redigerede skakspalten i ugebladet *Landet*. Efter krigen ledede han i ti år et rådgivningskontor i varedirektoratsager.

På det danske skaklandshold har E. spillet 140 gange, ialt 147 partier. 1939 delte han førstepladsen ved DM, men tabte omkampen. 1940 vandt han mesterskabet der fulgtes af fire individuelle titler 1943–60. 1950 tabte han titlen på lodtrækning efter ligestilling. 1939 spillede han i Roskilde blindsimultan mod 24, med resultatet 13 vundne og 11 remispartier, en rekord der fortsat står. E. deltog i 10 olympiader 1933–72. 1950 udnævntes han til international mester, først og fremmest på grund af matchsejren over stormester S. G. Tartakower 3½–2½ i Kbh. 1948. E. er stadig (1979) aktiv og kan med sine kontroversielle synspunkter skabe røre om sig i dansk skakliv, men han har i stor udstrækning helliget sig sin bogsamling og den af ham stiftede Dansk skakbibliofil forening. E. redigerede *Politikens Skak og Bridge 1965–74* og har bl.a. skrevet *Verdens bedste skak I–II*, 1966–68, *Bobby Fischers vej til VM*, 1972 (oversat til norsk og svensk). 1946 oversatte han sammen med broderen Harald E. Max Euwes: *Aabningsspillet I–XII*.

J. E.: 30 år ved skakbrættet, 1952. Festskr. til J. E., red. Erik Jarlnæs, 1973. Hilsen til J. E., 1977 (m. bibliografi).

Svend Novrup

Enevoldsen, Jens Kristian, * 1922, præst. * 1.11.1922 i Esbjerg (Jerne sg.). F: fisker, senere fiskeskipper Hans Kristian E. (1893–1945) og Kristine Villadsen (* 1899). ~16.2.1952 i Kbh. (Kastrup k.) med sygeplejerske Margrethe Junge, * 17.1.1923 i Øster Hjerm, d. af gårdejer Magnus J. (1893–1964) og Inga Kristiane Asmussen (* 1899).

E. virkede i en årrække som bankmand og revisor inden han besluttede sig til at blive missionær. Efter at have gennemgået Det danske missionselskabs missionskole (1947–51) besluttede han imidlertid at gennemføre en teologisk uddannelse og tog så på ganske kort tid studentereksamen (1952) og den teologiske embedseksamen (januar 1954). Fra august 1954 virkede han som kaldskapellan ved Skt. Michaelis kirke, Fredericia, og Erritsø for så 1957 at blive sognepræst i Erritsø. I denne periode blev han, der gennem barndom og ungdom var blevet præget af Indre mission, influeret af Dietrich Bonhoeffer, en selvstændig teologisk tænkner der blev henrettet af nazisterne 1945 på grund af sin deltagelse i den tyske modstandsbevægelse. Som et

resultat af beskæftigelsen med denne oversatte E. nogle af hans skrifter til dansk (*Efterfølgelse*, 1957, *Fællesskab*, 1958).

Spørgsmålet om en missionærgerning var fortsat levende for ham. Derfor meldte han sig 1958 til tjeneste i Dansk Pathanmission der arbejdede i Mardan og Peshawar i den nordvestlige grænseprovinc i Pakistan. En medvirkende årsag til at han valgte netop denne mission var hans optagethed af biskop Jens Christensens missionssyn der understregede forkyndelsen som det centrale i et missionerende arbejde med afvisning af social-karitative institutioner. Meget snart opstod der imidlertid et modsætningsforhold mellem biskoppen og E. og de fleste af de øvrige yngre missionærer der virkede i Peshawarområdet. Disse protesterede mod biskoppens autokratiske ledelse der heller ikke gav de pakistanske kristne frihed og mulighed for at udvikle en af dem ledet national kirke. Modsnævningsforholdet endte januar 1962 med et brud mellem Jens Christensen og Dansk Pathanmission hvor et flertal fandt kritikken af ham berettiget.

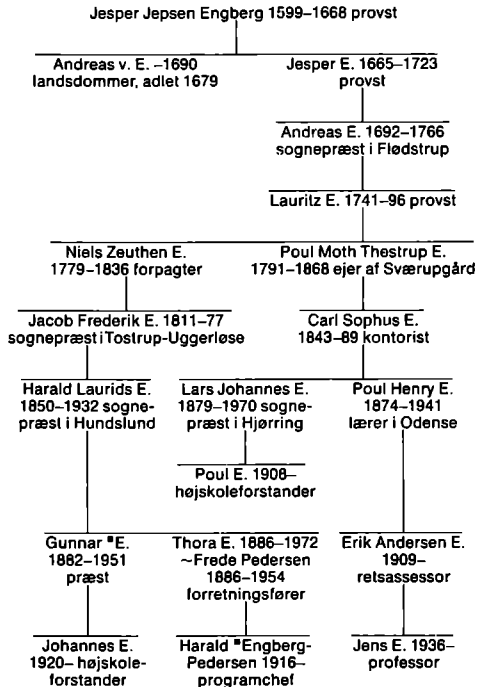
Det forhold at den kristne mission ikke energisk havde arbejdet blandt de selvstændige muslimske pathanere der boede i grænseprovincen så E. som en udfordring. Han, der mestrede deres sprog og havde erhvervet sig et usædvanligt kendskab til deres rige litteratur, rejste derfor rundt i hele grænseprovincen og også i selve Afghanistan, hvor talrige pathanere holdt til, for at udbrede kendskabet til kristendommen. Hans høje vurdering af den pathanske kultur gjorde det let for ham at etablere et tillidsfuldt fællesskab med pathanerne. Dette førte hurtigt til at han i samarbejde med flere af deres kulturelle ledere gik ind i et arbejde for at fremme kendskabet til den pathanske litteratur. Det var for ham så meget mere selvfølgeligt som han i denne fandt en spørgen efter en løsning på menneskelivets dybeste problemer, som åbnede for en ægte dialog mellem kristne og muslimer. Gennem et litterært arbejde søgte E. endvidere at formidle kendskabet til det pathanske sprog (*An introduction to Pakhto*, 1968) og den pathanske poesi ved indforståede oversættelser til såvel dansk som engelsk (*Oh måne, skynd dig, stig op og skin*, 1967; eng. udg. 1969).

1972 vendte E. tilbage til Danmark hvor han blev sognepræst i Tjerring. Hans fortsatte optagethed af pathanerne og deres sprog og kultur gav sig her dels det udslag at han skabte en ny tidssvarende oversættelse af Det nye testamente til paktu, dels at han gik ind i et hjælpearbejde for pathanske fremmedarbejdere.

Torben Christensen

Engberg

Der findes flere slægter ved navn E. Den betydeligste føres tilbage til rektor i Stubbekøbing, senere provst i Nr. hrd. på Falster Jesper Jepsen E. (1599–1668).

A. Engberg og J. Engberg: Familien E.s stamtavle, 1927. Slægtsbog for den gren af familien E., der nedstammer fra . . . Jacob Frederik E., 1957.

Hans H. Worsøe

Engberg, Gunner, 1882–1951, præst. * 12.11.1882 i Hemmet, Ringkøbing amt, † 22.3.1951 i Kbh., begr. på Strynø. F: sognepræst, sidst i Hundslund Harald Laurits E. (1850–1932, ~2° 1891 med Elfride Mathilde Knudsen, 1864–1946) og Signe Frederikke Læssøe (1859–89). ~30.5.1911 i Uldum, Vejle amt med Elisabeth Christensen, * 30.8.1888 sst., † 5.8.1953 på Strynø, d. af gård-ejer Niels C. (1839–1908) og Anna Cathrine Christensen (1863–1941).

E. blev student fra Lyceum 1901 og cand. teol. 1909. Skønt hjemmet var grundtvigsk blev det livsbestemmende for ham at han allerede som dreng fandt ind i KFUMs drengefilial i Kbh. og blev grebet af Olfert Ricards ungdomsforkyndelse. 1903 blev han leder af ungdomsafdelingen og 1909 sekretær (fra 1914 generalsekretær) i Kbh.s KFUM og placerede derefter hurtigt som foreningens førende talsmand næstefter Ricard. E.

Engberg, Gunner

var først og fremmest en forbløffende arbejdskraft og fremragende organisator. Fra England hjembragte han 1909 kendskab til spejdersporten, inspirerede til hjemlig optagelse deraf og var 1921–32 formand for KFUM-spejderne. – Indkaldelse af sikringsstyrken 1914 udfordrede ham til at igangsætte et omfattende støttee arbejde (soldaterhjem m.v. landet rundt) inden for rammerne af KFUMs soldatermission; tillige blev han arméprovstens sekretær. Samtidig havde han kræfter til gennem en landsindsamling at skaffe midler til en storstilet udvidelse af KFUMs centralforening (med bl.a. soldaterhjem) og opførelse af nye foreningsbygninger på Vesterbro og Nørrebro. – 1919 igangsatte han det arbejde for arbejdsløse som Aage Falk Hansen siden blev landskendt leder af, og samme år stiftede han KFUMs seminarium hvis formand han var 1919–48. I årene 1921–25 undte han sig en pause som sognepræst på Strynø, men vendte 1925–32 tilbage som generalsekretær i KFUMs centralforening, Kbh. Det blev vanskelige år; KFUMs storhedstid var ved at være forbi, og som manden i forreste række med en idealistisk præget teologi måtte E. stå for skud i den kirkelige debat fra såvel Indre mission som fra Tidehverv; han prøvede forgæves at komme på talefod med Tidehvervs-teologerne (jfr. pjecen *Den nye Retning i dens Angreb på Ungdomsarbejdet og Indre mission*, 1928).

E. var medlem af KFUM og KFUKs fællesbestyrelse 1913–33 og formand for KFUMs centralforening 1935–43. I generalsekretærårene var han stærkt engageret i det internationale KFUMarbejde og meget påskønnet dér.

1932 vendte han tilbage til folkekirkens tjeneste som residerende kapellan ved Holmens kirke til 1938 og sognepræst for Kastelskirken til 1944. Samtidig var han kirkelig konsulent for radioens programudvalg 1928–46 og blev 1928 medlem af det kirkepolitiske udvalg. I et forsøg på at danne modvægt mod den tidehvervsk-barthske indflydelse i dansk kirkeliv introducerede han, der altid havde været orienteret mod vest, Oxfordgruppebevægelsen herhjemme 1932. – Under vinterkrigen 1939–40 meldte E. sig som feltpræst i Finland. Iøvrigt havde den legendarisk intense arbejdsindsats slidt hårdt på ham, og det var en udpræget retrætepost han fik da han 1944 atter blev sognepræst på Strynø til 1948 og blev boende der til sin død. – E. var, oven i alt hvad han ellers nåede, en produktiv skribent der i en letløbende journalistisk stil skrev en række bøger og pjecer, fortrinsvis om kirke og ungdomsarbejde, fædrelandskærlighed og hjemliv. Stilen var hans egen med fint afstemte eksempler af selvbiografisk art og fra skønlitteraturen, men teologisk-

forkyndelsesmæssigt var han afhængig af Ricard og impulser fra England-USA. Et monument over KFUMs storhedstid er *Den kristelige Ungdomsbevægelse, som den er, og som den burde være*, 1928. – R. 1919. DM. 1943. □Tegn. af Karen Lehmann, 1908. Mal. af Mølgaard Andersen, 1948, efter foto (Frbg. seminarium). Foto.

Selvbiografisk i Hylden blomstrer, 1919 især 63–75 og i Kbh.s stifts årbog 1944–45, 1945 120–27. – Den danske kirke og vor slægt, red. Aage Falk Hansen II, 1943. Sv. Rehling i Ungdomsarbejderen XXXIV, 1951 65–70. Louis Petersen i Dansk kirkeliv, 1951 94–97. Th. Rasmussen i De unges blad s.å. nr. 8 88. P. G. Lindhardt i den danske kirkes hist. VIII, 1966. Elith Olesen: Dansk KFUM og KFUKs hist., 1966. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Elith Olesen

Engberg, Harald Max, 1910–71, chefredaktør. * 26.2.1910 i Kbh. (Stefan), † 7.4.1971 på rigshospitalet sst., urne på Hellerup kgd. F: bogtrykker Nils Otto E. (1891–1953) og Valborg Michaelsen (1891–1966). ~1° 13.2.1932 i Kbh. med Kirsten Margrethe Fledelius, * 22.1.1912 i Kbh. (~2° 1959 med advokat Adam Erik Carsten Hauch, * 1909, ~1° 1935 med Agnethe Herforth, * 1912); ægteskabet opløst 1955. ~2° 14.1.1959 på Frbg. (b.v.) med aut. fysioterapeut Kirsten Bützow-Rohde, * 10.5.1929, d. af mosaikfabrikant, glassliber Gudmand B.-R. (1896–1959) og Ella Marie Truelsen (1900–52).

E. kom til journalistikken fra pædagogikken. Efter at have taget eksamen som cand. mag. (dansk og tysk) 1934 virkede han bl.a. ved Esbjerg højskole 1937–40, på Gl. Hellerup gymnasium og Lyngby statsskole inden han 1946 valgte at hellige sig virksomheden som kulturskribent. Efter at have leveret artikler til den socialdemokratiske provins- og hovedstadspressen var han i 1945 blevet fastansat på Politiken. Her avancerede han fra film- og teaterstoffet via kronikredaktionen til posten som bladets kulturelle chefredaktør 1963 idet han dog først og fremmest – fra Frederik "Schybergs død i 1950 – markerede sig som bladets toneangivende teateranmelder. Som kulturkritiker var E. nemlig påvirket af det pædagogiske: han var først og fremmest journalist, med sans for det øjeblikkelige mål, den aktuelle satire og pointe. Bindet med hans udvalgte anmeldelser 1958–68 *Den unge vredes tid*, 1970 kan læses som et panorama over ti-året via den enkelte artikels referencer og associationer: fra Bomholt og den kolde krig til „Den stundesløse“ som et „psychedelisk“ klimaks. – Ikke for ingenting fremhævede Svend "Kragh-Jacobsen i sin nekrolog over E. den „opfindsomt pointerede form, der kunne forene skarpe observationer med fiks formulering, hvis mål var den flot tur-

nerede artikel. Hans interesse for stoffet var uomtvistelig, men det kunne ske at kærligheden til teatret måtte vige for hans lyst – og absolutte evne – til at lade artiklen blive en forestilling i sig selv.“ Grundlæggende for dette „journalistiske“ synspunkt var kravet om at dansk teater måtte holde sig å jour med de udenlandske scener. Over for danske dramatikere kunne han være utålmodig til grænsen af det nedladende når han mente de trådte i internationale spor med provinsielle sko – dette var hovedindvendingen mod Kjeld *Abell som han anså for en middelmådig tænker målt med Sartre, hvad der i 1963 fik Sven *Møller Kristensen til at karakterisere E. som en af den hjemlige kritikerstands „hovmodige“, en direkte medarbejder af forfattere som Abell og H. C. *Branner (Pol. Revy).

Over for de internationale strømninger i teatret var E. til gengæld både lydhør og særdeles velorienteret. I Jean-Paul Sartre fandt han – med antydningen af en selv-karakteristik – en dramatik af „intellektuel dæmoni“. Han havde udpræget gehør for de amerikanske forfattere: O’ Neill, Arthur Miller og især Tennessee Williams („vore unge skuespilforfattere, som synes mest optaget af at konstruere tankebygninger og kolportere „meninger“, kunne uden skade for deres sjæl lære af denne anarkistiske sydstats-amerikaner, at teater primært er roller, skikkelser i aktion, skæbner“). I 50’erne gik han i brechen for den „unge vredes“ generation – englænderne John Osborne og Arnold Wesker – fortsat under mottoet „Det er fra den store verden de store forestillinger kommer“ (med et citat fra oversigtsværket *Teatret 1945–52*, 1952).

Også over for de klassiske teatertekster bevarede E. sit aktualitetskrav: at publikum „fornemmer liv af sit eget liv strømme igennem teatrets urgamle former og omskabe dem i sit eget billede“. I dette synspunkt ligger forklaringen på E.s fascination af de evigunge goglere – som portrætteret fx i bogen om *Pantomimeteatret*, 1959. Og her skal man også søge baggrunden for hans interesse for Bertolt Brecht hvem E. – stik imod den tyske dramatikers egne intentioner – karakteriserede som en moderne klassiker der skrev „tidløse“ stykker om „almengyldige“ og „evige“ problemer. Tankegangen er fundamentalt i modstrid med Brechts eget syn på sit „historiserende“ teater hvad der bunder i at E. er uden interesse for de politisk-filosofiske (dialektisk-materialistiske) overvejelser bag Brechts teater. Dette giver slagside til den flydende velskrevne kortlægning af den tyske eksil-forfatters ophold i Danmark 1933–39 (*Brecht på Fyn*, 1966, revideret udgave 1968) hvor E. polemiserer mod samtidige misop-

fattelser af Brecht. – I grunden er forståelsen af den portrætterede forfatters politiske ståsted langt klarere manifesteret i Nordahl Grieg-biografien fra 1946.

Fra E.s sene år hvor han trods længere sygdomsperioder udfyldte sin chefredaktørpost ved Politiken stammer artikelsamlingen *Indeni Amerika*, 1966 – en forlængelse af rejsebogen *Scenen er USA*, 1950 – hvis blanding af reportage og kommentar giver en veloplagt og karakteristisk demonstration af E.s journalistiske kvaliteter. □Tegn. af Hans Bendix, 1958 (Kgl. bibl.). Foto.

Sv. Møller Kristensen i Politisk revy 1963, nr. 3 11f. Sv. Kragh-Jacobsen i Berl. tid. 8.4.1971.

Henrik Lundgren

Engberg-Pedersen, Harald, * 1916, programchef. * 4.6.1916 i Tranbjerg, Jylland. F: elektroinstallatør, senere forretningsfører Frede Pedersen (1886–1954) og Thora Engberg (1886–1972). ~31.12.1944 i Mellerup med barneplejer Ingrid la Cour Møller, * 14.1.1923 på Rønshoved højskole, d. af højskoleforstander Aage *M. (1885–1978) og Julie Vilhelmine la Cour (1885–1961). E. blev student fra Århus katedralskole 1935 og cand. polit. 1941 hvorefter han blev sekretær i tolddepartementet og lærer ved handelshøjskolen i Kbh. 1942 blev han universitetsmanuduktør og opgav da sin administrative stilling men var fortsat lærer på handelshøjskolen. I 1945 var han medarbejder ved Morgenbladet.

Fra 1946 virkede E. ved forskellige højskoler, først på Krabbesholm til 1950, herefter ved Den frie lærerhøjskole og folkehøjskolen i Ollerup; 1954 blev han lærer på Krogerup højskole. Det er navnlig virksomheden på Krogerup der gjorde E. kendt som en moderne og frisindet højskolemand. Han blev forstander for Krogerup 1956 og samme år formand for Foreningen af høj- og landbrugsskoler. 1964 blev han direktør for ungdomsundervisningen hvor han forstod at nyttiggøre sine erfaringer som lærer i stillingen som statens tilsynsførende. 1968 bad Askov højskoles bestyrelse E. om at overtage stillingen som forstander. E. tiltrådte denne stilling i det år hvor „ungdomsoprøret“ begyndte. På højskolerne gav oprøret sig udslag i et krav om medbestemmelsesret for eleverne både m.h.t. ordensregler og undervisningsplan. På Askov delte graden af sympati for disse krav lærerforamlingen. E. fulgte her det frisisindede mindretal, og det førte til at han måtte søge sin afsked i okt. 1970. E. fik kort efter stillingen som administrator for Roskilde universitetscenter, og to år efter blev han programchef for undervisningsafdelingen i radio og TV. Også her har hans virksomhed der hviler

Engberg-Pedersen, Harald

på den opfattelse at sand oplysning om vore vilkår må være kritisk – ikke mindst over for systemets magthavere – givet anledning til debat. E. er medlem af rådet for ungdoms- og voksenundervisningen og UNESCOs nationalkommission; formand for kontaktudvalget mellem ungdomsorganisationerne og centraladministrationen. Han er næstformand for Kofoeds skole. – R. 1965. □Foto.

Hojskolebladet, 1970 nr. 41–49 (Askov-debatten). Lisbeth Skov Larsen i Weekendavisen 24.11.1972.

Niels Banke

Engelbreth, Søren, 1733–1801, generalrevisor ved tallotteriet. * 1733 i Fillerup, døbt 13.9. i Odder, † 6.11.1801 i Kbh., begr. sst. (Frue). F: herredsskriver Knud E. (1701–67) og Marie Elisabeth Worsøe (1709–51). ~5.5.1769 i Vordingborg med Mette Teilmann, * 24.4.1743 i Vordingborg, † 24.12.1804 i Kbh. (Frue), d. af amtsforvalter, senere kammerråd Andreas T. (1699–1772) og Anna Neergaard (1712–94). – Far til W. F. *E. E. tog dansk-norsk juridisk eksamen 1761. Efter at han i nogle år havde været fuldmægtig hos amtmændene over Vordingborg og Tryggevejlede amter blev han 1768 amtsforvalter i Antvorskov og Korsør amter og 1774 tillige borgmester i Korsør, men udnævntes allerede n.å. på grund af sin betydelige indsigt i landboforholdene til kommitteret i rentekammeret, var 1779–82 tillige medlem af generalvejkommissionen, blev 1785 ved en da foretaget reduktion afskediget som kommitteret, uagtet han i denne stilling synes at have gjort god fyldest og bl.a. var den der efter J. G. *Moltkes ordre konciperede forordningen af 4.4.1781 om jordfællesskabets ophævelse. I de offentlige litterære diskussioner om landboreformerne har han ikke deltaget. Ved sin afgang fra rentekammeret udnævntes han til generalrevisor for tallotteriet og forblev i denne stilling til sin død. – Kammerråd 1775. Justitsråd 1779. □Maleri.

H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 5.r.v, 1911 255–58.

*Hans Jensen**

Engelbreth, Wolf Frederik, 1771–1862, teolog. * 11.4.1771 i Korsør, † 22.5.1862 i Lille Heddinge, begr. i Lyderslev. F: amtsforvalter, senere kommitteret i rentekammeret, generalrevisor ved tallotteriet, justitsråd Søren *E. (1733–1801) og Mette Teilmann (1743–1804). ~1° 25.7.1796 i Kbh. (Holmens) med Conradine Marie Lund, døbt 13.10.1773 i Kbh. (Holmens), † 22.5.1798 i Lyderslev, d. af materialforvalter ved Holmen Christian Frederik L. (1737–91) og Margrethe Eleonore Schade (ca. 1742–86). ~2° 18.1.1799 i

Snesere med Kirstine Marie Petersen * 20.5.1779 på Engelholm, † 4.6.1868 i Lille Heddinge, d. af proprietær Hans P. (1734–1803) og Inger Engel (1740–1810, ~1° 1758 med mølle på Nygårds mølle ved Vordingborg Bendix Rasmussen Malling, ca. 1697–1773). – Far til Severine *Casse.

Efter at være undervist privat dimitteredes E. 1786 til universitetet og tog 1790 teologisk attestats. For at dyrke sine udpræget videnskabelige interesser drog han 1791 ud på en femårig udenlandsrejse der muliggjordes ved hans fars gode formueomstændigheder. Halvandet år opholdt han sig i Göttingen hvor han med stort udbytte studerede teologi og filologi; derpå rejste han 1793 over Wien hvor han især undersøgte bibelhåndskrifter i det kejserlige bibliotek, og over Schweiz til Italien. Her fandt han en formående velynder i kardinal Stefan Borgia der åbnede sit bibliotek og sine samlinger såvel i Rom som Velletri for ham, og med lige iver kastede E. sig over de bevarede kunstmindesmærker som over de litterære skatte. Under vejledning af Georg *Zoëga lagde han sig efter koptisk for at kunne benytte fragmenterne af de gamle ægyptiske bibeloversættelser til tekstkritiske undersøgelser. Både Borgia og Zoëga ventede sig meget af E. og det var dem en stor skuffelse da hans far 1795 kaldte ham hjem. – Allerede inden E. havde sat foden på dansk grund var han udnævnt til sognepræst i det store kald Lyderslev og Frøslev (ved Fakse) som han beklædte i henved 64 år indtil han 1858 tog sin afsked. 1799–1806 var han tillige provst i Stevns hrd. I den første periode af sit præsteliv var E. især stærkt optaget af at bearbejde det videnskabelige materiale han havde bragt med sig fra sin rejse. Således leverede han flere bidrag til de „Videnskabelige Forhandlinger ved Sjællands Stifts Landemode“ der blev udgivet af Friederich Münter, omtrent den eneste i Danmark som kunne dele E.s interesser. Mere betydningsfuld var hans udgave af *Fragmenta Basmurico-coptica Veteris et Novi Testamenti*, 1811 som fandtes i Borgias samlinger. Trods kritik af enkeltheder høstede E. megen anerkendelse for sit arbejde og sikrede sig en ærefuld plads blandt de første dyrkere af koptisk. Det var derfor velbegrunderet at det teologiske fakultet 1815 opfordrede E. til at disputere for den teologiske doktorgrad, en indbydelse han dog af beskedenhed ikke mente at burde tage imod. Sin taknemmelighed over for fakultetet viste han s.å. ved at dedicere det sin latinske, kommenterende oversættelse af *Salomons Visdom* I–II, 1815–16. Først ved sit 50-års embedsjubilæum 1845 hædredes han med den teologiske dokortitel h.c. som „Danmarks lærdeste Præst“.

Teologisk var E. oprindelig påvirket af tidens liberale retninger, men i årenes løb udviklede han sig mere og mere til en luthersk teolog af den gamle skole. Til at fremme denne udvikling bidrog først påvirkningen fra hans mor, siden bekendtskabet med J. P. *Mynster der 1802-11 var E.s nabopræst i Spjellerup og nære ven. Mynster satte E. meget højt, og også senere stod de i fortroligt brevsfifte især om teologiske og kirkelige spørgsmål. Sit supranaturalistiske standpunkt lagde E. for dagen da H. N. *Clausen 1825 udgav sin bog om katolicismen og protestantismen. I et polemisk indlæg *Dr. Morten Luthers Forsvar* bebrejdede han Clausen at han tog „Hjertet ud af Luthers aandelige Liv“. N.å. gjorde han i *Theologiske Afhandlinger* skarpt front mod rationalismen, og 1834 hævdede han i *Sendebrev til Hr. Dr. og Prof. H. N. Clausen* djævelens personlige tilværelse og forsagelsens værdi. Ved sin optræden over for Clausen vandt E. megen anelse i grundtvigske kredse, men han kom aldrig til i snævrere forstand at tilhøre Grundtvigs parti fra hvis kampmåde og særmeneringer han tog afstand (jf. hans *Den hellige Skrift og dens Forhold til Kirken*, 1854). Blandt hans øvrige arbejder kan nævnes flere fortolkninger, således fra hans 84. år en udlægning af apokalypsen *Guds Kirkes Seir*, 1855. – Konsistorialråd 1829. – R. 1817. DM. 1845. □Tegn. af C. Hornemann, 1810. Mal. af Marstrand, 1844, litograferet af P. Gemzøe, 1845, og gengivet i træsnit 1862 efter tegn. af H. Olrik. Mal. set hos kardinal S. Borgia 1846 (M. Raffenbergers dagbog, kobberstiksaml.).

Kilder. Breve i Af efterl. breve til J. P. Mynster, 1862 119–22 184–87 202–04 205–07 248f. Brev i Biskop Otto Laubs levnet, udg. F. L. Mynster I, 1885 240–43. Brev til og fra E. i Kirkehist. saml. 4.r.IV, 1895–97 446–511 693–767.

Lit. J. P. Mynster: P. O. Brondsteds biogr., 1844 11f 14. Samme: Medd. om mit levnet, 1854 147 (2. opl. 1884), III. tid. III, 1862 329f. Nogle blade af J. P. Mynsters liv og tid, udg. C. L. N. Mynster, 1875 43f 64–67 129–32 147f 162–66 226–28 230–33 479 483. H. N. Clausen: Optegn. om mit levnedss og min tids hist., 1877. A. D. Jørgensen: Georg Zoëga, 1881 141 147f. H. F. Rordam i Kirkehist. saml. 5.r.V, 1909–11 254–314: VI, 1911–13 684–782. Marie Rordam: Tilbageblik på et langt liv, 1911. Breve fra P. O. Brondsted, 1926 (fot. opr. 1974) = Memoirer og breve XLVII. Forsamlinger og mormoner, udg. Knud Banning, 1960 = Kirkehist. studier 2.r.VIII. Knud Banning: De sjæll. vækkelser, 1961 = Vækkelsernes frembrud i Danmark. II. *Papirer i Rigsark.* Breve i Kgl. bibl.

*Bjørn Kornerup**

Engelbreth-Holm, Julius, 1904–61, patolog. * 22.1.1904 i Kbh., † 17.1.1961 i London, begr. i Kbh. (Garn.). F: læge Vilhelm E.-H. (1867–1953) og Karen Johanne Marie Gether (1882–1961). ~23.9.1932 i Kbh. (Holmens) med væver, senere

translatør Anita Emmy Adela Tillisch, * 29.2.1908 i Næstved, † 12.1.1977 i Kbh., d. af amtsfuldmægtig, lrs. Poul Christian T. (1877–1950) og Johanne Louise Emmy Rottbøll Koefoed (1877–1959).

E.-H. voksede op i et københavnsk lægehjem, blev student fra Metropolitanskolen 1922 og medicinsk kandidat med præ 1929. Efter grundig klinisk og laboratoriemæssig uddannelse ved københavnske hospitaler blev han 1938 prosektor på Finseninstituttet og Radiumstationen samt leder af Dansk kræftkomité's laboratorium for kræftforskning. Tre år senere udnævntes han til professor i patologisk anatomi ved Kbh.s universitet, prosektor ved Rigshospitalet og bestyrer af universitetets patologiske institut. Allerede i studieårenes sidste tid mødte E.-H. som frivillig assistent ved universitetets pato-anatomiske institut i Oluf Thomsen en personlighed der blev hans store forbillede. I samarbejde med ham og Arne Rothe Meyer tog E.-H. Vilhelm *Ellermanns og Oluf *Bangs banebrydende arbejder fra 1908 om hønseleukosens overførbarhed med cellefri filtrater op. I 1930'erne publicerede E.-H. en snes vægtige arbejder om den overførbare hønseleukose og denne sygdoms forhold til virusbetingede kræftformer (sarkomer) hos hønser. 1933 disputerede han om *Experimentelle Studier over den overførbare Hønseleukose* – og disse fem forskeres studier kom til at betyde en epoke inden for dansk patologi samtidig med at dansk leukæmiforskning vandt internationalt ry.

Efter at være blevet professor publicerede han, til dels i samarbejde med en række yngre medarbejdere, en lang række afhandlinger – spændende fra kulbrinters fremmende virkning på spontane lymfosarkomer, over eksperimenter vedrørende mekanismen ved kræftfremkaldelse til klassificering af svulster både hos dyr og mennesker. Hertil kom arbejder om blodforandringer hos røntgen-radium-beskæftiget personale, risiko ved vævsprøvetagninger og andre problemer inden for blod- og svulstsygdomme. Selv en stor cigaretryger studerede han cigarettjærens kræftfremkaldende virkning ivrigt i sine sidste leveår. 1942 kom på opfordring af The Scientific Advisory Committee of the Lady Tata Memorial Trust hans højt vurderede og for kræftforskere fortsat uundværlige monografi *Leukaemia in Animals*.

Klar, koncis og kritisk, men samtidig benådet med uformel åbenhed, pædagogiske evner og uimodstæelig charme blev han ikke blot inspiratøren for sine medarbejdere, men tillige en højt elsket lærer for studenterne, idet han formåede at gøre faget levende og mere klinisk betonet end tidligere. For kollegerne skabte han efter

Engelbreth-Holm, Julius

amerikansk mønster ivrigt besøgte klinisk-patologiske konferencer hvor patologer fra by og land samledes hver måned med ham. Ved sit virke kom E.-H. til at bidrage afgørende til organiseringen af kræftforskningens høje stadi i Danmark. Fra 1938–41 blev han leder af Den danske kræftkomité's laboratorium for kræftforskning, fra 1942–47 formand for Cancerregistrets arbejdsudvalg og fra 1949 leder af Fibiger-laboratoriet. Som følge af sin internationalt anerkendte forskningsindsats modtog hans laboratorium gennem årene store tilskud af legatmidler, stillet til rådighed for kræftforskning, både herhjemme og i USA og England. 1947 udnævntes han til medlem af International Cancer Research Committee, 1952 af Advisory Board of Experimental Cell Research og af Scientific Advisory Committee of the Lady Tata Memorial Trust, London, 1957 af Videnskaberne's selskab.

Han inviteredes som gæsteforelæser til Karolinska institutet, Stockholm 1942, Royal Society of Medicine, London 1946, Univ. of London 1951 og Helsinki 1952. Men trods alle disse forpligtelser nåede E.-H. også at virke inden for mere udadvendte områder, 1938–42 som medlem af bestyrelsen for Dansk medicinsk selskab, 1945–46 som ledende senior for Studenterforeningen, 1945–48 formand for Frit Danmarks lægegruppe, 1946 i eforatet for Kvinderegensen samt som medlem af talrige legatbestyrelser. Han var tillige mangeårigt medlem af Kammermusikforeningen. Fra 1954 redaktør af Acta Path. et Microbiol. Scand., tillige medredaktør ved Journ. Clin. Path. og Excerpta Medica. 1960 æresmedlem af Amer. Assn. Cancer Research. – R. 1950. □Mal. af Carla Colman Mohr, 1942 (Kbh.s univ.). Tegn. af Otto Christensen. Foto.

Harald Gormsen i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1961 125–27. William Kiær i Ugeskr. for læger CXXIII, 1961 284. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Engill Snorrason

Engelbretsdatter, Dorthe (Dorothe), 1634–1716, forfatter. * 16.1.1634 i Bergen, † 19.2.1716 sst. F: rektor, senere præst ved Bergens domk. Engelbret Jørgensen (1592–1659) og Anna Wrangel († 1676). ~24.10.1652 med kapellan, senere sognepræst ved domkirken og provst over Nordhordland, Ambrosius Hardenbech, * 30.4.1621 i Bergen, † 13.6.1683 i Bergen, s. af organist ved Skt. Martini tyske k. i Bergen Lucas H. og Anna Westhof.

E. voksede op som rektordatter i Bergen; nogle ungdomsår tilbragte hun i København i slutningen af 1640erne, netop da dansk barok udviklede sin versekunst med Søren Terkelsen og Anders Bording. Som attenårig blev hun gift med

sin fars kapellan og senere efterfølger som præst ved domkirken, den 13 år ældre Ambrosius Hardenbech. Det blev et lykkeligt ægteskab, begge dyrkede musik og sang og havde en bred vennekreds som hun trakterede med muntre rim og lejlighedsvers. Men hun rantes af den sorg at miste ikke mindre end syv af sine børn; hendes digtning blev gudelige sange og salmer og vendte sig til Jesus: „Min sjæl, der i medgang var kold og søvniq, er i genvordighed blevet fyrig og årvågen; din tugtende hånd drog sukke af mit stenhårde hjerte, tårer af mine tørre øjne og salmer af min tillukte mund; min sjæl var ikke så opløftet til dig, der du gavst velsignelser, som der du togst dem igen, ny sorg forårsagede nye sange.“ Ordene er fra tilegnelsen af hendes samling *Sjælens Sang-Offer* (trykt 1678 i Kristiania og senere i talrige forøgede udgaver). Det er en række andagtssange, morgen- og aften-„suk“ der vakte megen beundring, ikke mindst fordi hun trådte frem som kvinde og sluttede sig til Maria, Debora og andre af Bibelens lovsyngende kvinder. Da hun nogle år efter blev enke bevilgede kongen hende livsvarig skattefrihed.

I sørgeåret fandt hun trøst ved at omdigte afsnit af den tyske teolog Heinrich Müllers „Thränen- und Trostquelle“ (fra 1675, oversat af den norske præst Peder Møller 1677) under titlen *Taarre-Offer*, samlet omkring beretningen om den bodfærdige Magdalene. Efter sørgeåret rejste hun til København med manuskriptet og fik det trykt 1685 tillige med en revideret udgave af sangofret. Her blev hun hyldet med æredigte af fremstående mænd og kvinder og forfattede selv lejlighedsvers til dem; bl.a. udvekslede hun selskabsrim med Kingo.

Efter hjemkomsten mistede hun også sine to sidste sønner da de drog udenlands hvor den ene faldt i krigstjeneste og den anden forsvandt. På sine lykkelige minder henlevede hun endnu tredive år i Bergen, ensom og tilbagetrukket, fremmed for de nye tider og moder. Holberg, som satte hendes digtning højt, huskede hende fra sin barndom for den gammeldags klædedragt og frisure. Den store bybrand 1702 berøvede hende hus og ejendele så hun måtte forfatte bønskrifter til majestæten og myndighederne. Ti år senere fik hun et lille hus men nåede kun at bebo det i få år før hun døde i sit 82. år. Da havde hun forfattet sin egen gravskrift og ligsang over „den Bergens Debora“.

Hun var fremtrådt som en beskeden digterinde, men blev efterhånden stærkt selvevidst over for kritikere, også da tiden vendte sig fra hendes billedprydede barokstil, sired med fremmedord. Hendes sangværk er båret af kristelig bodfærdighed og himmellængsel, men har sin egen

kvindelige tone både ved den følelsesfulde dyrkelse af Jesus-brudgommen og ved den jævne billedverden af hjem og husgerning. I folkelige norske kredse nød hendes salmer yndest langt ind i forrige århundrede. Den danske salmebog har optaget aften sangen *Dagen viger og går bort*. □ Stik 1681, kopieret i flere stik og et litografi, 1877; der skal have eksisteret et mal. i samme type (Bergens billedgalleri). Stik 1685, træsnit efter dette 1886. Stik 1685 af H. Schaten, stik efter dette af A. Reinhard, 1706, af Schmitgen, 1724 og af J. H. Thiele, 1770, samt træsnit af H. P. Hansen, 1886. Maleri (Fr.borg).

Samlede skrifter utg. av Kristen Valkner I-II, Oslo 1955-56. – Laila Kvalbein: *Feminin barokk*, Oslo 1970. – Manus. i afskrift i Kgl. bibl.

Mogens Brøndsted

Engelhardt, Helvig Conrad Christian, 1825-81, arkæolog. * 20.9.1825 i Kbh. (Trin.), † 11.11.1881 sst. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: skibsmægler Andreas Daniel E. (ca. 1800-42) og Oline Marie Aagaard (1786-1857). ~27.7.1852 i Kbh. (Frue) med Laura Dorothea Eleonore (Ellinor) Petersen, * 31.10.1825 sst. (Helligg.), † 13.1.1908 sst., d. af hyrekusk Peter P. og Caroline Marie Holm. Efter faderens tidlige død skaffede museumsmanden C. J. Thomsen, der var familien en god støtte, den unge E. en kontorplads i et større handelshus (Frølich) og tog ham senere til privatsekretær, i hvilken egenskab E. der havde erhvervet sig gode sprogkendskaber, 1846 ledsagede ham på en længere rejse i Tyskland og Italien. Efter hjemkomsten opnåede E. ved Thomsens anbefaling understøttelse til at studere og tog 1848 artium. Han virkede derefter som sproglærer ved københavnske skoler, tog 1849 anden eksamen og dyrkede samtidig kunsthistoriske interesser. Skønt Thomsen havde ønsket at knytte ham til kunstsamlingerne i Kbh. modtog han 1851 udnævnelse til adjunkt ved Flensborg lærde skole med engelsk og fransk som fag og fik kort efter tillige overdraget bestyrelsen af den slesvigske oldsagsamling som regeringen havde grundlagt i Flensborg ved køb af en større privatsamling, og som havde lokale på skolen. Derved førtes han over i den forhistoriske arkæologi som han ikke tidligere havde interesseret sig særligt for. Samlingen voksede hurtigt og fik fremfor alt stor betydning ved indlemelsen af de omfangsrige fund fra Torsbjerg mose i Angel og Nydam mose i Sundeved som E. udgravede 1858-63 på foranledning af det slesvigske ministerium. Sidstnævnte sted blev undersøgelserne afbrudt ved krigen 1864. E. søgte at redde den nu så værdifulde flensborgske samling for Danmark ved i al hemmelighed at overføre den til

Sjælland. Men et par år senere måtte den i kraft af en bestemmelse i fredstraktaten udleveres og overgik til museet i Kiel hvilket ramte E. meget hårdt. Den er nu sammen med de øvrige samlinger overført til Schleswig-Holsteinisches Landesmuseum på Gottorp slot i Slesvig. Efter 1864 at være flygtet fra Flensborg tog han ophold i Kbh. og ernærede sig nogle år ved sprogundervisning, men bevarede dog samtidig forbindelsen med arkæologien. Således ledede han 1865 udgravningen i Kragehul mose ved Assens og fortsatte de af Christian *Herbst påbegyndte undersøgelser i Vimosen ved Odense. 1867 ansattes han som ekstraordinær medhjælper ved Museet for nordiske oldsager og virkede ved dette til sin død. I museets tjeneste har han forestået adskillige vigtige udgravninger (bronzealderhøjen Borum Eshøj, gravene fra folkevandringstiden ved Valløby og Varpelev m.fl.).

E.s hovedindsats i arkæologien er den omhyggelige fremdragelse og offentliggørelse af de store mosefund fra folkevandringstiden der udgør en af Nationalmuseets rigeste og værdifuldeste fundgrupper. Hans smukke publikationer af dem (*Thorsbjerg Mosefund*, 1863, *Nydam Mosefund*, 1865, *Kragehul Mosefund*, 1867, *Vimose Fundet*, 1869; en samlet engelsk udgave af de to førstnævnte arbejder udkom 1866, samt 1969-70 et fotografisk genoptryk med forord af Mogens Ørnsnes) vil bevare deres værdi som vigtige kilde-skrifter. Hans øvrige videnskabelige produktion omfatter en række afhandlinger i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed, hovedsagelig vedrørende Danmarks ældre jernalder. Betydeligst deraf er forskellige bidrag til studiet af den romerske kulturs indflydelse i Nordens oldtid. I sit forfatter-skab viser E. sig som en grundig, inden for sit særlige område fyldigt orienteret undersøger med megen sans for kunst. – Fra 1868 var E. sekretær for Oldskriftselskabets oldsagsafdeling; ved universitetsjubiliæet 1879 blev han dr. phil. h.c. – Tit. professor 1869. – R. 1862. DM. 1876. F.M.I. 1858. □ Mal. af E. Jerichau-Baumann. Foto.

Selvbiografi i *Levnedsbeskrivelser af de ved Kbh.s univ.s 400-årsfest promoverede doktorer*, 1879 39. – Program for Flensborg lærde- og realskole, 1852 54. J. Magnus Petersen: *Minder fra min virksomhed*, 1909.

K. Friis Johansen*

Engelhardt, Knud Valdemar, 1882-1931, arkitekt. * 11.2.1882 i Kbh. (Johs.), † 15.4.1931 på Frbg., begr. i Kbh. (Vestre). F: kasserer i Bikuben Valdemar Daniel Julius E. (1850-1927) og Petrea Juliane Ellebye (1850-1938). Ugift. Efter præliminæreksamen 1898 kom E. i murerlære, dimitteredes af Teknisk skole til kunstaka-

demiet og optoges jan. 1901, men gjorde først svendestykke som murer (sølvmedalje). Han begyndte på akademiet okt. 1903, gennemgik forberedelsesskolerne og var tre semestre i arkitektklassen indtil han 1911 valgte at overgå til dekorations-skolen. Her blev Joakim *Skovgaard hans lærer. Efter to semestre opnåede han sept. 1913 tilladelse til afgang som dekoratør og fuldførte prøven jan. 1915. E. har udstillet på Kunsternes efterårsudstilling 1904–05, Charlottenborg forårsudstilling 1927 (med en omfattende repræsentation for sin virksomhed), 1929–30; en anselig mindeudstilling foranstaltet af Kunstindustrimuseet nov. 1931. 1908 løste han borger-skab som bogtrykker på Frbg. uden dog at have selvstændigt trykkeri; 1910 tildelte akademiet ham Krafts konkurspræmie for skønskrift for opgaven *Folkevisen om Agnete og Havmanden*. Studierejser 1906 til Nordtyskland, Holland, Belgien og London, 1910 til Paris, Norditalien, Tyrrol og Sydtysskland (begge med Larssens legat), okt. 1923–marts 1925 til Java, Kina, Japan, hjem over Sibirien (med akademiets store rejsestipendium).

I sin tidligste ungdom modtog E. stærke indtryk fra Th. *Bindesbølls dekorative kunst. De uddybedes på akademiet under J. Skovgaard, og han lagde bevidst sit udgangspunkt her. Men han var på forhånd instillet på at basere sit arbejde på brugskravet til tingene, på suverænt at lade praktiske hensyn diktere tingenes form fremfor at lade dem være præget af overflødige historiske dekorationsformer. Skrift var med hans egne ord „den eneste form for ornamentik, som ifølge sin natur ikke kan undværes af noget menneske“. Et personligt kendemærke ved hans indstilling var desuden kampen mod de overflødige støvsamlende profiler og agitationen for de runde kanter og hjørner. Selv om E. kan have modtaget en vis inspiration fra Martin *Nyrops virksomhed som arkitekt og lærer på akademiet har hans ideer om en enkel, konstruktiv og funktionel formgivning utvivlsomt også rødder i den internationale bevægelse mod en „ny saglighed“ inden for samtidens arkitektur, kunsthåndværk og industrielle produktion. Allerede i 2. halvdel af 1800-årene sporede disse tendenser i England (William Morris, „Arts and Crafts“-bevægelsen), og de videreudvikledes i 1900-tallets første årtier såvel i USA som på kontinentet, vigtigst i Tyskland. (Hermann Muthesius, Deutscher Werkbund). E. var således en usædvanlig tidlig og selvstændig eksponent for denne bevægelse i Danmark.

E.s første bedrift var afmærkningen af landets 1000 mile hovedlandeveje med ensartede kilometersten. Han rejste sagen 1908, forelagde aug.

1909 forslag til stenenes form, opstilling og omgivelser og febr. 1910 forslag til et fuldstændigt system. Hans forslag benyttedes ikke, men han bevirkede sagens gennemførelse og skabte et grundlag der ikke kunne fraviges. – På samme tid indrettede han en ny sporvognstype for A/S De københavnske Sporveje efter principper og i et formsprog som blev normgivende for sporvognsbyggeriet her i landet, og som godt femten år senere var fastslået international norm på områder som fx automobilindustrien (1910 byggedes elleve motorvogne på Scandia, Randers efter E.s tegninger). Lige så selvstændige synspunkter gennemførte han i et længehus, *Højen*, i Højen by på Skagen, 1917 og i basarbygningen *Trommesalen* i Kbh., 1921, sidstnævnte med et forsøg til en glasarkitektur i vinduerne der gjorde bygningen populær under navnet flueøjnene. Ideen til den prismatiske udformning af vinduerne kan stamme fra Auguste Perrets garage i Rue Ponthieu, Paris (1905). Endvidere har han udført *Plakatsøjlerne i Gentofte kommune* 1923.

Et speciale havde E. i skrift, og her nød han ubetinget og ubestridt anerkendelse. Han har givet sig af med skrift under enhver form og i ethvert materiale – kalligrafi, bog- og især accidenstryk, som signet- bogejer- og forretningsmærker, al slags skiltning. Hans hovedkrav var orden (men en aktiv orden – i henhold til tingenes betydning i helheden), praktisk logik, letlæselighed. På bogtrykkerfaget øvede han en vidtrækkende indflydelse, idet han lærte bogtrykkerne spatieringens anvendelse. Af hans arbejders vrimmel skal fremhæves de mønstergyldige, klassisk klare automobilandevæjskilte, 1916 (nu ikke mere i brug), gadenavneskiltene (med støbe bogstaver nittede på plade) der vakte opmærksomhed i arkitektkredse uden for landets grænser, samt bogejer- og forretningsmærkerne hvormed han ved sin kombinationsevne og frodige fantasi hævder sig i rang som en af vore originaleste dekorationskunstnere.

E. har næsten været beskæftiget på alle områder inden for kunstindustrien. I sine helt unge dage skabte han over hedebosyningen en hvidsøm-syning der vandt megen udbredelse. Fremdeles bør nævnes hans ovnserie, et gennemført system hvori der af elleve dele kan sammensættes over 30 forskellige typer, alt efter varmeevne og anvendelse (udført 1922 for H. Rasmussen & Co., Odense). E. forte udviklingslinien fra Th. Bindesbøll ubrudt op til de funktionelle krav i tiden omkring 1925. Bedre end nogen anden realiserede han denne epokes idealer – han skabte mulighed for en dansk tradition og et rationelt dansk formsprog inden for den industrielle produktion. Samlinger af hans arbejder findes på kunst-

ndustrimuseet og i akademiets samling af arkitekturtegninger. E. fik Eckersberg-medaljen 1927. □Foto.

V. Jakstein i Bau-Rundschau 29.5.1919. Sig. Schultz i Kunstbl. I, 1927 184–94. Samme i Architekten M, 1927 83–97. Samme i Architekten U, 1931, 77–79. G. Biilnann Petersen i De grafiske fag, 1927 107–10. Samme i Dansk reklame V, 1931 221f. Samme i Berl. tid. 17.4.s.å. 'oul Henningsen i Nyt t. for kunstindustri, 1930 52. Samme i Politiken 17.4.1931. Ole Wanscher i Epoke, 931, nr. 8 7–9. Samme i Berl. tid. 24.11.s.å. Borge Biilnann-Petersen i Dagens nyheder 8.11.s.å. Johan Olsen i De grafiske fag, 1931 45. E. Zahle i Architekten M, 1940 01f. E. Ellegaard Frederiksen: K.V.E. 1882–1931, 1965. V. Sten Møller: Dansk kunstindustri I–II, 1969–0.

Birgitte Bøggild Johannsen (Sigurd Schultz)

Engelhardt, Valdemar, 1858–1931, opfinder. † 23.4.1858 i Slesvig, † 3.11.1931 i Kbh., begr. sst. Vestre). F: sekondløjtnant af infanteriet, senere oberst Christian Ole Carl E. (1828–1905) og Juliane Wommelstorff (1828–1927). ~21.9.1907 i Kbh. (Holmens) med Marion Rosamond Libby, † 31.12.1872 i New York, † 31.7.1961 på Frbg., d. lf præst Daniel L. (1847–97) og Myra Rilda Ward (1853–1928).

E. gik som ung til søs, tog senere såvel den almindelige som den udvidede styrmandseksamen ved Kbh.s navigationsskole og førte derefter i rdskillige år skib for australske rederier. Han fik under denne virksomhed øjnene op for det mangelfulde og utilstrækkelige redningsmateriel der fandtes i skibene og fik interesse for dets forbedring. Han kom tilbage til Danmark 1897 og konstruerede nu en sammenfoldelig redningsbåd som han sendte til verdensudstillingen i Paris 1900, hvor den vakte stor opsigt i søfartskredse og blev præmieret. Med økonomisk støtte af grosserer Moses Melchior oprettedes interessentikabet The E. Decked Life Boat Co., for hvilket E. var direktør til sin død. Værftet havde til huse først i Tuborg havn, senere på Amager Boulevard og sidst i Kastrop. Båden var bygget af sejl-lug over et træskelet. Den lå sammenklappet på ikibsdækket og kunne gores sejlgygtig ved at den løftedes op i siderne. Den havde en kapacitet på op til 30 skibbrudne og spillede i mange år en betydelig rolle ved små og store forlis, bl.a. Titanic (1912) og Lusitania (1915).

Borsen 5.11.1931. Dagens nyheder s.d.

Finn H. Lauridsen (Th. Topsøe-Jensen)

Engell, Birgitte (Birgit) Sigrid Frieda (døbt Engel), 1882–1973, operasanger. * 18.9.1882 i Berlin, † 28.7.1973 i Grenå, urne på Gentofte kgd. F: fabrikant Herman Adolph Engel (1849–1927) og Wilhelmine Sophie Charlotte Rasmussen

(1857–1938). ~1° 1911 med operasanger, senere sangpædagog, professor Hans Erwin Hey, * 30.7.1877 i München, † 6.5.1943 i Wien, s. af sangpædagog Julius H. (1831–1909) og Caroline Bentley († ca. 1880); ægteskabet opløst 1926. ~2° 10.10.1937 i Hammel, Århus amt, med proprietær Aage Nicolaj Bønløkke Nikolajsen (~1° 11.3.1904 med Marie Nobel, 1875–1935), * 22.10.1877 i Ålsrode, Ålsoe sg., Randers amt, † 31.5.1962 i Grenå, s. af gårdejer Niels N. (1849–92) og Karen Bønløkke (1850–1938).

E. der blev opdraget i Danmark kom som seks-tenårig til Tyskland hvor hun i Berlin fik sangundervisning af Etelka Gerstner. Hendes klang-skønne sopranstemme som hun yderligere havde uddannet hos professor Cairati i Zürich henviste hende til operascenen, og 1912 opnåede hun et engagement ved statsoperaen i Berlin. Hun udførte her indtil 1920 en længere række klassiske og moderne lyriske koloraturpartier som skabte hende et anerkendt navn som scenisk kunstner. Også koncertsangen dyrkede E. med stort held, og hun foretog således samtidig med engagementet i Berlin, kunstrejser til Holland, England, USA og Skandinavien. Fra 1920 gav den fremragende kunstner gæstespil på Det kgl. teater hvor hun 1927–31 var fast ansat. – E. havde foruden en varmt klingende sopranstemme et betydeligt dramatisk talent. Hun forstod at give en figur spillende liv på scenen hvilket hun ikke mindst viste i roller der krævede udfoldelse af skælmisk lune som Rosina i *Barbereren i Sevilla* og Susanne i *Figaros Bryllup*. Den charmerende ynde der prægede hendes kunst fik hun lejlighed til at vise i partier som Aase i *Drot og Marsk*, *Liden Kirsten*, *Dea i Komedianter*, *Sophie i Rosenkavalieren* og *Mélisande i Pelléas og Mélisande*. □Tegn. af Wilhelm Seidel, 1927 (Teatermus.). Tegn. af Jensenius udst. 1928. Tegn. af Walther Meinhardt, 1930. Tegn. 1932. Buste af Mette Lise von der Recke udst. 1932. Tegn. af Sophus Jürgensen. Foto.

B. E. Madsen i Masken, 1921 nr. 12. Interview i Forum, jan. 1934 24–26, og i Berl. tid. 18.4.1965. – Fritz Crome i Nationaltid. 23.11.1943.

*Torben Krogh**

Engelsen, Christian Georg Schultz, 1847–1906, veterinær. * 2.2.1847 i Helsingør, † 14.7.1906 i Vinniza, Rusland, begr. sst. F: kgl. fuldmægtig, kontrollør, telegrafsekretær Andreas Christian E. (1818–88) og Petrea Amalie Schultz (1827–64). ~1871 med Marie Pabst, * 1843, † 1920 i Schweiz.

E.s forældre flyttede til Kbh. o. 1850 og han kom til at gå i Schneeklothsskole. 1864 var han soldat ved Dannevirke, og n.å. blev han indskrevet

Engelsen, Chr.

på Den kgl. veterinær- og landbohøjskole i Kbh. Herfra dimitteredes han 1870 og praktiserede derefter som dyrlæge på Mors. På grund af et spændt forhold til faderen emigrerede han efteråret 1871 med kone og et spædbarn til Rusland hvor han ernærede sig som telegrafist i Blagovesčensk (Østsibirien). Efter at have lært russisk aflagde han 1877 russisk veterinæreksamen i St. Petersborg og blev ansat ved kvægdrivningsstationen i Homel (Gomel, Vestrusland) hvor han skulle bekæmpe kvægpest. 1896 forflyttedes han til Minsk hvor han virkede som ældre guvernementsdyrlæge, men tillige uøvede kommunal levnedsmiddelkontrol og havde privat praksis. 1896–1906 var han jernbanedyrlæge i Vinniza, et embede han havde søgt af helbredsgrunde.

E. bevarede forbindelsen med Danmark gennem korrespondance med familie og venner samt med sine gamle lærere på landbohøjskolen. Han var en udmærket skribent og en samling af hans breve er udgivet: *Breve fra Chr. Engelsen til H. Krabbe og B. Bang, 1884–1906. Veterinære iagttagelser og kulturhistoriske billeder fra Rusland* hvori bl.a. en større artikel om hundegalskab. Han har skrevet en artikel om kvægpesten i Tidsskr. for veterinairer 1885 137–75. □Foto (landbohøjskolens bibl.).

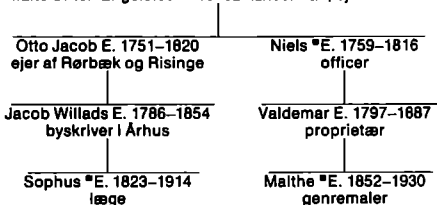
Breve fra C.E. til H. Krabbe og B. Bang, 1884–1906, udg. I. Katić, 1974. – Slægt-register over familien E., 1908. – Breve i Kgl. bibl.

Ivan Katić

Engelsted

Slægtens første kendte mand er møller i Skovsbo Jacob Andersen (–1715) hvis son forpagter, senere ejer af Rørbæk Otto Jacobsen (ca. 1690–1754) er fader til kancelliråd Malte Ulrich E. (1718–62). Fra 1744 bruger slægten uvist af hvilken grund navnet E.

Malte Ulrich Engelsted 1718–62 kancelliråd, ejer af Rørbæk

Th. Hauch-Fausboll: Patriciske Slægter IV, 1919, 1–27. Slægtshåndbogen 1931.

Hans H. Worsøe

Engelsted, Malta (Malthe) Odin, 1852–1930, genremaler. * 8.8.1852 på Nivågård, † 21.12.1930 i

Fakse Ladeplads, urne på Fakse kgd. F: proprietær Valdemar E. (1797–1887, ~1° 1828 med Mathilde Wittrock, 1804–35, ~2° 1836 med Lucie Emerentze Cassel, 1788–1849 (~1° 1814 med købmand, skoleforstander Mikkel Herschind, 1774–1824, ~1° 1803 med Maren Elisabeth Schmidt)) og Lydia Rasmine Lovise Lassen (1818–67). Ugift. – Sonneson af Niels E.

E. blev student 1870 fra Metropolitanskolen, studerede teologi og kunsthistorie, men bestemte sig for malerkunsten. Fra C. V. Nielsens tegneskole dimitteredes han til kunstakademiet som han besøgte fra nov. 1873 til okt. 1879. Han debuterede på Charlottenborgs decemberudstilling 1879 og udstillede på Forårsudstillingen 1880–90. I 80erne og 90erne tilhorte han den kreds af genremalere der ved deres „karakteriseringssevne“ nød tidens bevågenhed. Han stod på den fremskridtsvenlige floj, var ven af Kristian Zahrtmann, deltog i den frie studieskole for de lidt ældre kunstnere i Sokvæsthuset under L. Tuxens, Frans Schwartz og August Jerndorffs ledelse og var medstifter af Den fri udstilling 1891 hvor han siden flittigt udstillede. Foruden to mindre udenlandsrejser til Tyskland, Holland, Belgien og Frankrig 1881 og 1883 var han 1887–89 for et toårigt akademistipendium på et længere studieophold i Italien og Grækenland; i selskab med Zahrtmann og Niels Skovgaard besøgte han Athen, Sparta og Megara. – E.s daglivsskildringer vakte hurtigt opmærksomhed; det gælder allerede debutbilledet *Resterende Husleje*, 1879. En del af dem blev senere vidt udbredte i reproduktioner, således *Hos Inspektøren*, 1885 (Ålborg museum). Men endnu højere satte samtiden hans religiøse malerier, især *Sarah vækker Isak til Afrejsen til Moria-Bjerg*, 1884 og *Kristus og Nikodemus*, 1886, om hvilket Sigurd Müller siger at det indeholder „en saa dyb og ædel Følelse og en saa indtrængende Karakteristik, at E. i Kraft deraf hævede sin Rang mellem sit Slægts betydelige Kunstnere“. – Akademiet tildelte ham 1883 Neuhausens præmie for *En Gymnasiktide i en Landsbyskole*. 1891 ansattes han ved Statens tegnelærerkursus; også privat virkede han som en meget søgt tegnelærer. 1908 kom han Lorenz Frølich til hjælp ved udførelsen af kartonerne til gobelinerne på Kbh.s rådhus (forværelset til magistratens forsamlingsaal) og ved tilsynet med vævningen; efter Frølichs død overdroges det E. at fuldføre dette værk.

Arbejder af ham findes på Fr.borg, i museerne i Maribo, Ålborg, Randers, Ribe samt i Stockholm. □Træsnit af H. P. Hansen, 1884. Tegnet selvpportr. 1888. Mal. af Tycho Jessen, 1901. Selvpportr. på tegn. ca. 1903. Mal. af Gustava Grüner udst. 1924 og 1925. Mal. af Lilli Lund-

steen, f. Ramsing, udst. 1935. Tegn. (Fr.borg). Foto.

Th. Hauch-Fausboll: Patriciske slægter IV, 1919 21 25. Kristian Zahrtmann. Mindebog udg. F. Hendriksen, 1919. Lorenz Frølich: Egne optegn. og breve, udg. samme, 1920–21 393–98. Karl Madsen i Politiken 10.2.1931.

Sigurd Schultz

Engelsted, Niels, 1759–1816, officer. * 27.6.1759 på Rørbæk ved Kerteminde, † 17.4.1816 på Ølundgård, begr. i Otterup k. F: kancelliråd Maltha (Ulrich) E. til Rørbæk (1718–62) og Elisabeth Birgitte Lund (1720–97). ~6.7.1786 i Hillerød med Cornelia Maria Abel, døbt 4.8.1762 sst., † 3.9.1850 i Odense, d. af købmand, kgl. konsumptionsforvalter Jacob A. (Dyrgang) (1700–63) og Marie Eleonora Møller (1717–98). – Farfar til Malthæ *E.

Efter en første uddannelse som søkadet blev E. 1776 kadet i et rytterregiment, 1780 (1778) sekondløjtnant, 1782 kar. og 1786 virkelig premierløjtnant, 1788 ritmester, 1801 kar. major, 1803 premiermajor, 1808 kar. oberstløjtnant og jan. 1812 oberst og chef for Jyske regiment lette dragoner. Som chef for dette der under felttoget i Mecklenburg 1813 gjorde sig gældende som en fortrinligt uddannet afdeling blev E.s navn kendt i vide kredse. I fægningen ved Rosengarten og ved andre lejligheder viste han sig som en energisk og dristig rytterfører der vandt marskal Davouts fulde anerkendelse, og af de franske officerer var han meget afholdt. Skont ledelsen i fægningen ved Rahlstedt til dels glippede kæmpede regimentet fortrinligt om end med store tab. 8.12. afmarcherede det fra Wandsbeck for over Itzehoe at forene sig med det øvrige danske korps i Rendsborg. At den dristige march lykkedes – skont store kosakstyrker allerede da var nået højt op i Holsten – uden at miste en mand eller hest, skyldes særlig E.s udmærkede kommandoføring. To måneder før sin død fik han afsked som generalmajor. – R. 1813. K. 1814. □ Maleri (dragonregimentet). Pastel af C. F. Richter. Stik af fægningen ved Rahlstedt af J. Sonne efter tegn. af de la Belle, gengivet i stik, litografi og træsnit samt i mal. 1838, formentlig af F. Schepelern. – Mindestotte i Lammesoskoven og på Otterup kgd.

Medd. fra krigsark. V. 1892: VII, 1896: VIII, 1900. – Th. Hauch-Fausboll: Patriciske slægter IV, 1919 19f. Randers amis avis 23.4.1816. K. C. Rockstroh i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. XLIV, Lpz. 1914 125–219. O. Bauditz i Gads da. mag. XIII, 1919 242f. E. Leschly: Hist. beretn. om 5. dragonregiment, 1929.

*Rockstroh**

Engelsted, Carl Sophus Marius Neergaard, 1823–1914, læge. * 8.3.1823 i Kbh. (Frue), † 25.10.1914 sst., begr. sst. (Holmens). F: registrator i det danske kancelli, senere rådmand og by- og rådhuskriver i Århus Jacob Willads E. (1786–1854) og Else Susanne (Sanne) Neergaard (1792–1879). ~4.11.1856 i Kbh. (Garn.) med Ulrica Louise Augusta Klingberg, * 14.11.1827 på Løvegård, † 21.1.1864 i Kbh. (Holmens), d. af proprietær Christian Ludvig K. (1799–1840) og Marie Augusta Dinesen (1806–77).

Efter at være blevet student 1841 fra Århus og have taget medicinsk embedseksamen 1847 ansattes E. som kandidat på Almindelig hospital i Kbh., men gjorde desuden om sommeren 1848 som konst. underskibslæge og 1849 og 1850 som konst. skibslæge tjeneste ved kanonbåd-flotillen og gjorde sig bemærket ved resolut handlekraft, mod og dygtighed, således at han 1849 fik ridderkorset, særligt for sit forhold ved behandlingen af de sårede fra Fredericiaslaget der transporteredes over Lillebælt til Fyn. 1852–54 var han reservemedicus hos M. Christensen på Almindelig hospital, og under dennes sygdom fungerede han i hele koleratiden juni til okt. 1853 som overlæge både på den medicinske afdeling og på lemmestiftelsen hvor han under de fortvivlede forhold med den enorme dødelighed forstod at indrette driften af hospitalet på en sådan måde at han fik både skriftlig påskønnelse fra direktionen for iver og omhyggelighed og skriftlig misbilligelse for selvrådighed. Almindelig bekendt er det hvorledes han – for at holde modet oppe hos lægepersonalet der blev deprimeret over de mange lægedødsfald – dristede sig til på de værste dage at arrangere skovture. Efter epidemien deltog han ved undersøgelser over boligforhold i fattigkvarterer i agitationen for sanitære fremskridt, og hans anseelse var nu grundfæstet. Allerede 1853 havde han udgivet en afhandling om brystsygdom baseret på kliniske og anatomiske undersøgelser på hospitalet, hvori han hævdede at tuberklet var det fælles grundlag for såvel brystsygdom som for kirtelsygen, og 1854 disputerede han for doktorgraden med en afhandling om tuberkulosenes helbredelighed som han påviste lå meget gunstigere end almindelig antaget. Disputatsen fik han lov til at udgive på dansk men han slap ikke for at forsvare den på latin. 1854–56 var han distriktslæge under Kbh.s fattigvæsen, 1856–59 reservelæge ved M. M. *Hassings nyoprettede afdeling for syfilis og hudsygdomme på Almindelig hospital, og 1862 blev han overlæge ved samme afdeling efter 1859 at have studeret disse sygdomme i Paris, Wien og Berlin. Da han 1863 søgte at blive M. Christensens efterfølger ved den medicinske af-

Engelsted, Sophus

deling blev den ældre L. I. *Brandes den foretrukne, men til gengæld blev E. foretrukket for Rudolph *Bergh som overlæge ved afdelingen for hud- og kønssygdomme på det nye kommunehospital i Kbh. Her virkede han som universitetslærer i disse fag fra 1869 indtil han, 60 år gammel, allerede 1882 undlod at søge forlængelse, og han udgav i denne stilling de første større danske håndbøger over kønssygdomme (1877) og hudsygdomme (1879). Han skildres som en interesseret, praktisk lærer med stor klinisk dygtighed der ledede afdelingen humanit. 1869 blev han medlem af sundhedskollegiet hvor hans indflydelse blev stor.

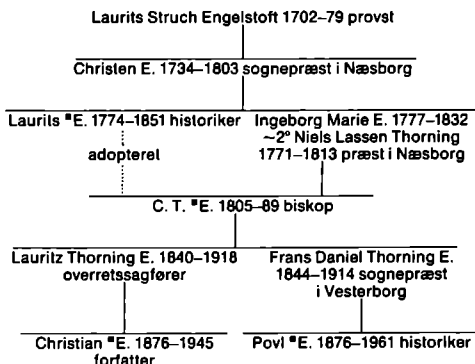
E. var foregangsmand i bekæmpelsen af tuberkulosen her hjemme; hans princip var forebyggelse, og han sigtede først mod skrofulosen og påpegede de gode resultater der i Frankrig og England var opnået på kysthospitaler; det skyldes først og fremmest ham at kysthospitalet på Refsnæs kunne åbnes 1875. Også kønssygdommene ville E. bekæmpe med forebyggelse, og 1877 fik han stiftet foreningen til forvildede unge pigers frelse. 1882–94 havde han sæde i Kbh.s borgerrepræsentation og 1887–96 i sundhedskommissionen; desuden var han medlem af mange forskellige kommissioner særligt vedrørende hygiejne hvor hans praktiske sans og levende energi altid gjorde sig gældende. 1906 udtrode han af sundhedskollegiet under henvisning til sin høje alder, men i virkeligheden som protest mod P. A. Albertis stadige negligering af kollegiet, først i tuberkulospørgsmålet, senere også ved embedsbesættelser. Da 1901 Nationalforeningen for tuberkulosens bekæmpelse blev stiftet og førte denne sag ind på nye veje var E. en modstander og kritiker af de talrige sanatorier som han fandt var for dyre; han ville hellere have lagt vægt på oprettelsen af tuberkulosestationer; den kraftige agitation der kunne vække smittefrygt var ham imod, og han mente at den ville skade de brystsyge. På sine gamle dage bekæmpede han ivrigt parlamentarismen og alt hvad dermed fulgte. E. nød stor personlig agtelse for retlinethed og havde et myndigt og dog stilfærdigt og bramfrit væsen. I sine senere leveår var han bitter mod tiden der var løbet fra ham, og han stak ikke sine meninger under stolen. Som læge udmærkede han sig mere som kliniker og praktiker end som den teoretiske videnskabsmand. – Tit. professor 1869; frasagde sig titel og rang 1874. – R. 1849. DM. 1879. K.² 1888. K.¹ 1894. S.K. 1906. F.M. I. 1903. □Mal. af Carl Bloch, 1882 (Kbh.s kommunehosp.). Træsnit 1882. Træsnit 1896 efter foto. – Mindesten 1915 ved Kysthosp. på Refsnæs.

Th. Hauch-Fausbøll: Patriciske slægter IV, 1919 4–7. V. Budde i Ill.tid. 9.4.1882. G. Norrie i Ugeskr. for læger LXXVI, 1914 1931–37. Nic. Holm: Glade år, 1915 180–86. Vict. Lange i Pers.hist.t. 10.r.1, 1934 165f 191. J. Genner: The medical society of Copenhagen 1772–1972, 1972. Bibl. f. læger, 1975 69–75. – Breve i Kgl.bibl.

*Axel Hansen**

Engelstoft

Slægten E. føres tilbage til Christen Pedersen i Engelstoft, Næsby sg., Tybjerg hrd., i begyndelsen af 1600-tallet, hvis søn Oluf Christensen E. (1636–1712) blev rådmand i Ribe og kroholder i Hjerting. Dennes søn var provst Laurits Struch E.

Historikeren Laurits *E. (1774–1851) var ~Magdalene Cathrine Estrup (1786–1878), d. af rektor Peder *Estrup.

Th. Hauch-Fausbøll: Patriciske slægter V, 1930 66–94.

Hans H. Worsøe

Engelstoft, Christian Thorning, 1805–89, biskop, historiker, kirke- og undervisningsminister. * 8.8.1805 i Næsborg, † 25.1.1889 i Odense, begr. sst. F: sogneprest Niels Lassen Thorning (1771–1813) og Ingeborg Marie Engelstoft (1777–1832, ~1° 1796 med residerende kapellan i Middelfart Hans Jørgensen Naschou, 1767–97, ~3° 1818 med lærer i Hundige Christian Gottlieb Brorson Raakjær Nyegaard, 1789–1831). Adopteret af professor Laurits *E. 1822. ~22.12.1837 i Kbh. (Frue) med Louise Holm, * 28.8.1817 i Øllufvad, Nebel sg., † 23.8.1898 i Odense, d. af Christen H. og Louise Holm Borning, plejed. af sogneprest i Ikast Jens Carsten Friedrich Høhne (1777–1823) og Maria Catharina Helleesen (1776–1870).

Ved sin fars død kom E. i huset hos sin morbror, professor Laurits E., der antog ham i søns sted. I sit nye hjem fandt E. usædvanligt gode vækstbetingelser, og sammen med den senere stiftamtmand, baron F. C. Holsten blev han af en for-

trinlig lærer, den senere biskop J. B. *Daugaard, forberedt til artium som han tog 1822. Påvirket både af J. P. *Mynsters prædiken og af præstegårdslivet hos provst F. D. Mellerup i Greve ønskede E. at blive præst. 1827 tog han teologisk attestats og deltog derpå med udbytte i øvelserne på pastoralseminariet under H. G. *Clausens vejledning. Samtidig fortsatte han sine andre studier og vandt 1828 universitetets guldmedalje for en afhandling om det kaldæiske folks historie. For at opnå et rejsestipendium disputerede han 1832 for den teologiske licentiatgrad med et omfattende arbejde *Historia populi Judaici biblica, usque ad occupationem Palaestinae* hvori han søgte at berigtige Det gamle testaments kronologi især ud fra babyloniske og ægyptiske kilder. Kort efter begyndte han som privatdocent at holde forelæsninger over naturlig teologi, og da han havde sejret i en konkurrence over P. T. *Hald og J. F. *Fenger blev han 1833 lektor og 1834 ekstraordinær professor i teologi ved universitetet. Ved reformationsfesten 1836 erhvervede han den teologiske doktorgrad, og 1845 blev han professor ordinarius og medlem af konsistorium. 1837–61 var han sammen med C. E. *Scharling redaktør af *Theologisk Tidsskrift*, 1837–50 medlem af kommissionen til revision af oversættelsen af Det gamle testamente, 1838 udenlandsk og 1839 tillige indenlandsk sekretær i det danske bibelselskab, 1847 inspektør ved universitetskvæsturen, 1850 fik han det hverv at foredrage kirkeretten ved pastoralseminariet og 1843–52 var E. medlem af bestyrelsen for Den danske historiske forening. Fra 1852 at regne blev E. udnævnt til biskop over Fyns stift hvilket embede han beklædte til sin død. Som biskop var han medlem af kirkekommissionen af 1854. Også i det politiske liv blev E. en kort tid draget ind. Han tilhørte i det væsentlige det national-liberale parti, og som universitetets rektor havde han i sin mindetale over Christian VIII givet udtryk for sin sympati med frihedsbevægelsen. Da D. G. Monrad ret pludselig skulle danne sit kabinet i dec. 1863 indtrådte E. i dette som minister for kirke- og undervisningsvæsenet. Nogen større politisk rolle kom han dog ikke til at spille, og på grund af sygdom ophørte han allerede i marts 1864 at fungere som minister og vendte tilbage til sin bispestol. Da E. fra gammel tid var fortrolig med kirkeretten voldte den juridiske og administrative side af bispegeringen ham ingen vanskeligheder, og i åndelig henseende viste han sig som en forstående og human tilsynsmand der lagde vægt på at fremelske fordragelighed. Måske forledtes han dog af sit fredselkende sind til undertiden, især i sine ældre år, at optræde med mindre bestemthed end det havde været ønske-

ligt. I sit bispe styre fulgte han den mønster-martensenske linje og søgte overalt at respektere andre individualiteters åndelige ret. Kun over for sekeriske bevægelser som mormonerne stillede han sig meget skarpt. Trods sit lidet imponerende udvortes – E. var usædvanligt lille og spinkel af skikkelse – forstod han meget godt at gøre sig gældende ved visitater og andre højtidelige lejligheder og nød stor anseelse i stiftet. Som et tegn på den hengivenhed, stiftets gejstlighed nærede for ham overrakktes der ham 1877 ved hans 25 års bispejubilæum en sum på 3.000 kr. til et legat med hans navn for fynske præstedøtre. Størst betydning har E. haft som videnskabsmand. Som professor havde han til hovedfag kirkehistorie som han på grundlag af solid viden docerede samvittighedsfuldt og klart om end hans akademiske foredrag kunne virke noget tørt og monotont. Som genstand for kirkehistorisk forskning og fremstilling havde han tidligt valgt den danske reformations historie, og emner fra denne har han behandlet i en lang række skrifter og afhandlinger der som alle hans arbejder udmærker sig ved overskuelighed i dispositionen, en klar og kultiveret fremstillingsform, omfattende kundskaber og ikke ringe skarpsindighed. Mens E. ikke havde sin styrke i den bredere, farverige fremstilling af konkrete livsforhold fandt han sit rette felt i enkeltundersøgelsen der kunne føres helt til bunds. I sin doktordisputats *Reformantes et Catholoci tempore, quo sacra emendata sunt, in Dania concertantes* analyserede han således grundigt reformationstidens litterære polemik, og i et universitetsprogram fra 1847 undersøgte han den latinske konfutation der fra katolsk side blev fremlagt efter herredagen 1530. Den liturgiske udvikling efter reformationen skildrede han 1840 i *Liturgiens eller Alterbogens og Kirkerituals Historie i Danmark* der tillige indeholdt en kritisk prøvelse af det af biskop J. P. *Mynster udarbejdede udkast til en ny alterbog. I afhandlinger i *Historisk Tidsskrift*, *Theologisk Tidsskrift* og *Kirkehistoriske Samlinger* behandlede han en række specielle spørgsmål fra reformationstiden (fx herredagen i Kbh. 1530 og Hans Tausens proces på denne) eller vedrørende kirkeret og kirkeskik (skriftemålets plads i gudstjenesten, valget af kirkens tjenere, gejstlighedens deltagelse i stændermøder). Ganske særlig fortjener at fremhæves hans omfattende undersøgelse af kirkeordinansens tilblivelseshistorie og hans biografi af Poul Helgesen hvori han stiller denne omstridte skikkelse i et retfærdigere lys. Med rette har Caspar *Paludan-Müller betegnet denne biografi som en af de skønneste kritiske undersøgelser vor litteratur har at opvise. Efter sin udnævnelse til bi-

skop fortos E. ind på studiet af Fyns historie og topografi idet han i Odense fik bekvem adgang til rige arkivalske samlinger. Selv om der kan påvises mangler ved hans arkivbenyttelse (især bristende palæografisk færdighed) forstod han dog meget godt at hente værdifuldt stof frem og bearbejde det på en tiltalende måde. Navnlig i „Samlinger til Fyens Historie og Topographie“ meddelte han mange bidrag til fynske lokaliteters og personers historie. Betydeligst inden for denne gruppe arbejder er hans *Odense Byes Historie*. 1862 der allerede 1880 udkom i en ny, stærkt forøget udgave. E. var som formand i den grad sjælen i Fyens litterære selskab der udgav det ovennævnte tidsskrift at dette måtte standse ved hans død. – Medlem af Videnskabernes selskab 1847, af Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie og sprog 1850. – R. 1847. DM. 1854. K. 1859. S.K. 1882. □Silhouetter af Fausing (Kgl.bibl., Fr.borg). Litografi 1856 efter tegn. af Eduard Hansen. Tegn. af H. Orlrik (Fr.borg). Træsnit 1873. Afbildet på træsnit af højtidelighed i Odense 18.7.1875. Træsnit 1885 af A. Bork. Relief af Aksel Hansen 1890 (gravstenen). Mal. af A. Behrends (Skt. Knuds k., Odense). Foto.

Kilder. Selvbiografi i Acta solennia 1836, 1837 42–44 og i J. P. Mynster: Den christne kirkes stiftelse, 1852 V–X. Optegn. 1863 i Hist.t. 8.r.V, 1914–15 100–05. Dagbog fra ministertiden 1864 i Pers.hist.t. 8.r.II, 1923 72–78. Breve sst. 7.r.II, 1917 84–91, i Breve fra J. P. Mynster, 1860 225–34 og i H. C. Andersen og Odense, 1866–1875, 1933 = Anderseniana I. Rejseoptegn. i Saml. til jydsk hist. og top. 4.r.II, 1914–16 395–407.

Lit. Fr. Nielsen: Minder, 1881 48. Vilh. Bang i Nutiden IX, 1885 nr. 446–47. Taler ved biskop, dr. theol. C. T. E.s jordfærd, 1889. Johs. Steenstrup: Historiekrivn. i Danm. i det 19. årh., 1889. H. F. Rordam i Saml. til Fyens hist. og top. X, 1890 359–82. Vilh. Birkedal: Personlige oplevelser i et langt liv I–II, s.å. C. H. Rordam: Svundne dage I, 1916 95. Fra Fyens fortid, udg. G. L. Wad II, s.å. Klaus Bernstens: Erindr. fra barndom og ungdom, 1921 59–61 108f 146 152f. Odense bys hist., udg. H. St. Holbeck, 1926.

Papirer i Rigsark. og Landsark., Fyn. Breve i Kgl.bibl.

*Björn Kornerup**

Engelstoft, Christian Thorning, 1876–1945, forfatter. *12.3.1876 i Kbh. (Frue). †7.6.1945 på kommunehospital sst., begr. på Frbg. (Sondermark kgd.). F: overretssagfører Lauritz Thorning E. (1840–1918) og Poulina Marie Stub (1849–80). Ugift.

E. stammer fra en gammel anset embedsmands-slægt, og det var tanken at han skulle have studeret. 1893 tog han 4.klasses hovedeksamen men opgav derefter videre studier. Han forsøgte sig i postetaten og i forretningsverdenen, men med ringe held. 1904 debuterede han som forfatter med *Af Livets Farce*, og hermed havde han fun-

det sit rette felt. Med heldig hånd slog han straks ned på det område han beherskede med større sikkerhed end noget andet, proletarskildringen, og fortalte om skurekonen Madam Andersen. I *Svig og List*, 1909 fortsættes ad denne vej: her myldrer det med unger på trappegange, madamerne sladrer og stikker hovederne sammen, drukne mandfolk raver hjem til mutter og børnene. Dette baggårdsmiljø er næppe nogetsteds i E.s produktion gengivet med større artistisk håndled og dybere medfølelse end i en lille historie i *Barnet og andre Fortællinger*, 1906. Her er det lykkedes E. at tolke en arbejderkvindes sorg over at miste sit barn, dobbelt overbevisende fordi han ikke forfalder til sentimentalitet, men djærvt går livet under øjnene og beretter om de barokke sider tilværelsen har at fremvise selv under de alvorligste tilfældigheder. En hovedkvalitet hos E. var hans sans for det komiske midt i det tragiske, og med sin trælsikre replik evnede han at karakterisere både proletariatet og de bedre stillede klasser. I *Kongen af Illyrien*, 1905 gjaldt satiren datidens hofliv, og i E.s skildring fik de fyrstelige personer et bedsteborgerligt præg af slåbrok og lang pibe. Også i sine skildringer af borgerskabet og embedsklassen var det hans teknik at trække sine figurer ned i proletarmiljøet, således de læger der berettes om i *Venner og Bekendte*, 1922 og i *Jeg haader dig*, 1922; han vil vise at der ikke er synderlig forskel på menneskene – det er ydre forhold der bestemmer om et menneske bliver konge eller sjøver. Blandt E.s øvrige bøger er der grund til at fremhæve *Levende og Døde*, 1917 med fortællingen om lærer Jens Peter Jensens heroiske kamp mod tuberkulosen og *Eventyr og Historier fortalt for Voxne*, 1916 med beretningen om kvindens skabelse. Denne historie sammen med *Den gamle Kineser* hørte til det repertoire hvormed E., der var en udmærket fortolker af egne værker, gjorde lykke bl.a. i kabareetterne Edderkoppen og Riddersalen. I *Halvtreds Aar*, 1926 der kom den dag E. fyldte de halvt hundrede findes atter det spil mellem det komiske og det sublimt ophøjede som er et af dette forfatterskabs mest typiske træk. □Mal. af Aksel Jørgensen, 1907, tegn. af samme 1908. Mal. af Chr. Aigens ca. 1908 og flere gange senere, 1912, 1917 (et af dem Nordjyllands kunstmus.) og 1935. Statuette og tegn. af Kai Nielsen, 1910. Afbildet på Peter Hansens mal. 1911 af museumsindvielsen 1910 (Fåborg mus.), og på mal. af Hans Henningsen, 1911. Akvarel af Ingeborg Engelstoft ca. 1920. Buste af A. Severin Jacobsen ca. 1925. Mal. af A. Rolstad, 1926. Buste af Ragnhild Borch ca. 1929 og af Grethe Hammeleff, 1934. Tegn. af Carl Jensen (Fr.borg; Kgl.bibl.). Tegn. af Gunnar Lilli-

endal, 1938. Mal. af Hans Flygenring udst. 1940. Foto.

Peder Hesselaa: Vor tids digtere, 1926 107–19. Julius Bomholt: For uejret, 1947 42–46. – Manus. i Kgl.bibl.

Peder Hesselaa*

Engelstoft, Laurits (Lars), 1774–1851, historiker. * 2.12.1774 i Gislum, † 14.3.1851 i Kbh. (Trin.), begr. sst. (Ass.). F: sognepræst i Gislum, senere provst og sognepræst i Næsborg Christen E. (1734–1803) og Eleonore Hedevig Lillelund (1742–1818). ~8.11.1805 i Randers med Magdalene (Lene) Cathrine Estrup, * 6.9.1786 i Kbh. (Helligg.), † 6.6.1878 sst. (Trin.), d. af magister, hører, senere rektor og sognepræst Peder *E. (1756–1818) og Gedske C. Jungersen (1757–1830). – Morbror og adoptivfar til C. T. *E.

Faderen gav E. den første undervisning og tillige grundvolden til hans viden i de klassiske fag til hvilke både far og søn følte sig stærkt draget. Femten år gammel kom han i Randers skole og kunne efter blot halvandet års undervisning afgå til universitetet 1791. Her tog E. I. og 2. eksamen og 1796 teologisk embedseksamen. Han fik straks tilbudt præstekald, men besluttede sig for den videnskabelige vej som han med sin tillegnelsesevne, sit klare overblik og sin lyst til studier måtte føle sig selvskreven til. Med venen Børge *Thorlacius havde han drevet fælles studier, og begge var optaget af besvarelsen af universitetets prisopgaver, og 1797 tilkendtes de begge guldmedaljer – E. for en historisk afhandling der tryktes 1799, *Forsøg til en Skildring af Quindkønnets huuslige og borgerlige Kaar hos Skandinaverne før Christendommens Indførsel*. Endnu 1797 disputerede han for den filosofiske doktorgrad med *Hieronymus Stridonensi. Symbola ad historiam seculi quarti ecclesiasticam* der vandt megen anerkendelse. Med offentlig understøttelse kunne Thorlacius og E. drage til udlandet hvor de efter et længere ophold i Göttingen og besøg i andre tyske byer rejste over Holland og Belgien til Frankrig.

Opholdet her fik afgørende betydning for E. som historiker og for hans personlige udvikling. De to venner ankom til Paris netop som anden koalitionskrig udbrød, og da Bonaparte efter sit kup 18. brumaire (9.11.) n.å. holdt sin berømte tale til de 500's forsamling var E. tilstede og måtte under tumulten flygte ud af vinduet. Samtidig med at han således var tilskuer til de politiske omvæltninger, og tog del i byens selskabelige og æstetiske liv, studerede han flittigt i bibliotekerne, fulgte forelæsninger over naturvidenskaberne og deltog i en botanisk ekskursion til Pyrenæ-

erne sammen med danske videnskabsmænd. E.s åndsretning fik her et præg der ikke senere gik tabt, og al tanke om fremtidig præstelig virksomhed blev opgivet. Hjemkommet fra Frankrig sommeren 1800 offentliggjorde han den i Paris påbegyndte afhandling *Philip August og Ingeborg*, 1801 der ligesom de tidligere arbejder på en gang vidner om dybtgående studier og sjælden fremstillingsevne. E. udnævntes n.å. til adjunkt i historie og geografi ved universitetet, 1803 til professor ekstraordin. Først 1805 opnåede han gage, og måtte indtil da virke som lærer ved Det Schouboeske institut og som sekretær ved Det kgl. bibliotek.

E. var en åndfuld og tiltalende forelæser der samlede sig om hovedpunkterne for sit emne. Han yndede historiske paralleller, strejflys over stoffet og henkastede tanker om mulige tolkninger, og tilhørerne kunne undertiden savne den dybere indtrængning erhvervet ved grundigt studium. Som universitetslærer, fra 1817 som professor ord., bestræbte E. sig for at komme de studerende nær, og hans hjem stod åbent for mangfoldige af disse. Et honorar på 600 rdl. for et universitetsprogram gav han til et bogstipendium for studenter, og 1830 lod islandske studerende hvem han i særlig grad tog sig af hans portræt stikke i kobber ved C. W. *Eckersberg.

Ved oprettelsen af direktionen for universitetet og de lærde skoler blev E. dens sekretær. Han ejede til denne opgave stor arbejdskraft, omfattende kundskaber og lyst til praktisk administrativ virksomhed. 1812 blev han assessor i direktionen, og 1817–32 og påny 1840–48 medlem af den. Om hans indsats og iver vidner udgivelsen af *Universitets- og Skole-Annaler*, 1806–13, hvor han søgte at fremdrage alt nyttigt om universitetet og de lærde skoler herhjemme, deres historie, nuværende virksomhed og undervisningens resultater. Opdragelsesproblemet havde altid interesseret E., allermest dets forhold til folkekarakteren, og i *Tanker om Nationalopdragelsen, betragtet som det virksomste Middel til at fremme Almeenaand og Fædrelandskjærlighed*, 1808 udviklede han hvorledes den unge skulle opdrages til at føle sig som landets søn, som arvtager til en stor fortid. Kendskab til sit land måtte derfor sættes højt, og opdragelsen burde være militær med uddannelse af legeme og ånd i fuld harmoni. E. har andel i de reformer der i hans tid gennemførtes for universitetet og de højere skoler, og hans arbejdskraft blev i det hele taget ofte taget i brug til administrative gøremål, således ved den norske universitetskommission umiddelbart for adskillelsen mellem de to lande og senere, fra 1822, ved genoprettelsen af Sorø akademi.

Engelstoft, Laurits

Disse gøremål bidrog meget til at E.s historiske forfatterskab ikke fik noget stort omfang og til dels ret spredt karakter, ofte foranlediget af arkivfund eller ønsket om at belyse samtidens situation ved historiske paralleller. Om forsvarsproblemer handler *Kjøbenhavns Stilling og Farer i Sommeren 1700*, 1804, *Noget om Forsvar-Anstalterne i Sieland under Calmar-Krigen*, 1808, og de to store, både i form og indhold fortrinlige essays, *Blik paa Forsvarsvæsenets Forfatning og Tilstand i det Byzantinske Rige under Keiser Justinian den Første*, 1815, og *Wiens Beleiring af Tyrkerne 1683*, 1817, samt flere mindre bidrag. E. har skrevet en del om universitetets og skolerne ældre forhold, og *Udtag af Provst Jørgen Sorterups Præstigiæ oeconomicæ ruralis*, 1805 og *Om Christian IV's mislykkede Forsøg paa at afskaffe Vornedskabet i Aaret 1634*, 1813, beretter om bondestandens forhold. Især i de tidlige bidrag findes ofte stærke aristokratfjendtlige udtryk der peger tilbage mod 1790ernes holdninger. E. blev tidligt kørt træt som forfatter, og fra hans senere år kan alene nævnes en anmeldelse af J. F. Schlegels: *Danmark og Hertugdømmerne Statsret*, og s.m. E. C. *Werlauff *Udsigt over Kjøbenhavns Universitetsbygningens Historie*, 1836. Efter E.s død udgav Samfundet til den danske litteraturs fremme *Udvalg af Skrifter I–III*, 1859–62. De store vesterlandske historieskrivere var E.s forbillede, og han stræbte efter i de mindre rammer hans forfatterskab udfoldede sig at nå det der prægede 1700-tallets store historieskrivere som Montesquieu, Gibbon m.fl. Historien var for E. en visdomslære i eksempler (C. F. *Wegeners bedømmelse), og det kom ikke mindst til udtryk i hans undervisning. Som universitetslærer var han som foran nævnt betydelig, imødekommende og hjælpsom overfor studerende og yngre kolleger og tillige en af samtiden beundret forelæser. Udover 1700-tallet kom E. ikke, hverken i anskuelse i almindelighed eller mere specielt i historisk metode. Hans varme patriotisme der bl.a. indebar interesse for den danske nationalitets skæbne i Slesvig byggede ligeledes på et ældre grundlag end det der i E.s senere år var fremherskende. Mens yngre samtidige hentede deres forbilleder i Tyskland var E. uforandret præget af sin ungdoms stærke påvirkning af fransk (og engelsk) historie og filosofi. I sine seneste år kom han i en vis modsætning til den retning historieforskningen og -skrivningen herhjemme havde taget.

1845 blev E. som universitetets senior fritaget for at holde forelæsninger, 1848 udrådte han af universitetsdirektionen. 1812 var han blevet medlem af Videnskaberne selskab, n.å. af Danske selskab hvis forstander han var fra 1829 til sin

død, og på hvis virksomhed han øvede en betydelig indflydelse. – Justitsråd 1811. Konferensråd 1836. Ordenshistoriograf s.å. – R. 1824. DM. 1829. K. 1840. S.K. 1848. □Silhouet 1798. Stik af Chrétien efter tegn. af Fouquet. Tegn. af F. L. Storch, 1829 (Fr.borg), stukket af E. Eckersberg, 1830. Afbildet på J. V. Gertners billede fra salvingen 1840 (Rosenborg). Mal. af samme, 1846 (Fr.borg), lille tegn. efter mal. (Kgl.bibl.), gentagelse af dette i tegn. 1848 (Fr.borg) og litograferet af I. W. Tegner, 1848.

Kilder. L. E.s dagbogsoptegn. i Danske saml. III, 1867–68 97–192. Optegn. og breve i Hist.t. 2.r.IV, Kria. 1884 314–41. Rejseagtgælder i Saml. til jydsk hist. og top. 3.r.VI, 1908 21–60 og i Fra Fr.borg amt, 1908 66–76 og 1909 31–62.

Lit. C. F. Wegener: Biogr. antegn. over L. E., 1852. Johs. Steenstrup: Historieskrivn. i Danm. i det 19.årh., 1889 112–21. E. C. Werlauff: Erindr. af mit liv, 1910 (fot.optr. 1968) = Memoirer og breve XIII. Vedel Simonsen og E. C. Werlauff i Fra Fyens fortid II, 1916. P. K. Thorsen: Afhandl. og breve III, 1930. Ellen Jørgensen: Historiens studium i Danm. i det 19.årh., 1943 (fot.optr. 1964). Bj. Kornerup: Det kgl. da. selsk. for fædrelandets hist., 1945 44 46 51–54 57 60–62.

Papirer i Kgl.bibl. og Rigsark. Breve og dagbogsoptegn. i Kgl.bibl.

Claus Bjørn (Johs. Steenstrup)

Engelstoft, Povl, 1876–1961, historiker. * 4.10.1876 i Vissenbjerg, † 9.6.1961 i Vanløse, Kbh., begr. sst. (fællesgrav Bispebjerg kgd.). F: Residerende kapellan sst., senere sognepræst i Ørum, sidst i Vesterborg Frans Daniel Thorning E. (1844–1914, ~2° 1883 med Kristiane Pedersen Møller, 1862–89; ~3° 1890 med Mette Marie Pedersen Møller, 1864–1944, søster til første hustru) og Catharine Elisabeth Nyegaard (1847–83). ~1° 24.3.1910 i Seden med Fanny Brahm, * 8.7.1878 i Vester Torup, Thisted amt, † 19.10.1949 i Kbh., d. af sognepræst til Klim, Torup og Vust, sidst i Seden Peter Georg Emil B. (1838–1912) og translator i engelsk Harriet Jansen (1839–1920). Ægteskabet opløst. ~2° 31.3.1928 i Kbh. (b.v.) med Sigrud Gudrun Klokke, * 30.11.1899 i Odense, d. af skomagermester Peter Christopher K. (1871–1913) og Laura Christine Hansen (1872–1932, ~2° 1917 med entreprenør, senere træhandler Laurits Christian Thorvald Frederiksen, 1892–ca.1942, ~2° med Helga Christensen, * ca.1900).

E. blev student 1895 fra Roskilde og tog 1906 skoleembedseksamen med historie som hovedfag, men blev aldrig embedsmand. Han var redaktionssekretær ved Hagerups Konversationsleksikon 1909–14 og virkede i øvrigt som skribent og redaktør eller medredaktør af en lang række leksikalske, topografiske og personalihi-

storiske værker og andre håndbøger, deriblandt Den nye Litteratur (s.m. Svend Dahl), 1923–31, Dansk biografisk haandleksikon (s.m. Svend Dahl), 1918–26, Hagerups Konversationsleksikon 3.udg. (s.m. E. Rørdam), 1920–25, og 4.udg., 1948–53, Weibachs Kunstnerleksikon 3.udg. (s.m. Merete Bodelsen), 1947–52 og Traps Danmark 5.udg. (fra 1952, s.m. Niels Nielsen og Peter Skautrup). Han var medarbejder ved Dansk skønlitterært Forfatterleksikon 1900–50 og ved flere danske og udenlandske konversationsleksika. I sine sidste år forberedte han s.m. Bjørn Kornerup en ny udgave af S. V. Wibergs præstehistorie, et arbejde der havde særlig tiltrækning for denne ætling af en gammel præsteslæggt. Hans største redaktionelle bedrift var *Dansk biografisk Leksikon*, 1933–44, under medvirkning af Svend Dahl. Trods sit koleriske temperament der kunne føre til sammenstød med tilsynsførende og medarbejdere, var han en fortrinlig leder af det store foretagende, klarhovedet, praktisk og håndfast. Brickas leksikon var grundlaget, men E. moderniserede personudvalget (bl.a. blev erhvervene lidt fyldigere repræsenteret) og systematiserede opstillingen, især ved at bringe visse af de personalhistoriske data efter et fast skema i artiklernes „hoved“ som han utrætteligt søgte oplysninger til. Med sine frygtede, næsten ulæselige rykkerkort holdt han medarbejderne til ilden så de 27 svære bind udkom planmæssigt.

E. fik 1907 universitetets guldmedalje for en afhandling om rigsrådets historie 1448–1588 og skrev om Christian IVs tid i Det danske Folks Historie IV, 1928, men hans foretrukne arbejdsområde som moden historiker blev Danmark i 1800-tallet. Han var 1927–33 medarbejder ved Institut for historie og samfundskøkonomi og ledede for dette sammen med Hans Jensen udarbejdelsen af tre bind overvejende socialhistoriske afhandlinger (1930–33). Hertil skrev han dog kun forord; det var den politiske historie der var hans egentlige interessefelt. Hans vigtigste arbejder på dette område findes i Det danske Folks Historie VII–VIII, 1926–29 hvor han behandlede perioderne 1848–70 og 1901–13 (uden væsentlige ændringer optrykt i Schultz Danmarks-historie IV–V, 1942), og i hans og Frantz *Wendts Haandbog i Danmarks politiske Historie fra Freden i Kiel til vore Dage*, 1934 som han skrev hovedparten af. Svagere er hans tildels lovlig hastigt udarbejdede bidrag til Den danske Rigsdag 1849–1949 I–II, 1949–51 (afsnit om den grundlovgivende rigsforsamling og rigsdagsforhandlingerne 1866–1915). For Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie som han 1937 blev medlem af udgav han s.m. Povl Bagge og

Johs. Lomholt-Thomsen *Danske politiske Breve fra 1830erne og 1840erne* I–IV, 1945–58.

E. havde ikke tid, vel heller ikke tålmodighed, til at samle sig om en større videnskabelig afhandling bygget på grundige kildestudier. Han foretrak hurtigt resultater af sit arbejde og tilfreds-stillede en stor del af sin forskertrang ved små personalhistoriske detektivundersøgelser; undertiden sagde han at „hovederne“ i Dansk biografisk Leksikon var han vigtigste indsats som historiker. Han kendte dog bedre end de fleste litteraturen og det vældige trykte kildestof til Danmarks historie i anden halvdel af 1800-tallet og havde på mange punkter en selvstændig opfattelse af personer og politik. Herom vidner ikke mindst hans koncentrerede studie over *Skellet i dansk Historie efter 1864* (Festskrift til Kr. Erslev, 1927). Han var med til at indlede de sidste årtiers omvurdering af de nationalliberale, men havde også noget værdifuldt at sige om 1866-grundlovens tid (bl.a. i anmeldelser af Estrup-litteratur og af Sofus Høgsbros Breve og Dagbøger i Historisk Tidsskrift 9.r.IV–V, 1925–27). Som skribent foretrak han den korte form, og han nåede det ypperlige i visse af sine personkarakteristikker. Hans bedste bidrag til Dansk biografisk Leksikon, artiklerne om Viggo Hørup og D. G. Monrad fx, er åndfulde og psykologisk indtrængende, tillige skrevet i det smukkeste dansk der undertiden hæver sig til poetisk flugt og ægte patos.

Arbejdet var E.s liv, han undte sig knap nok ferie og ønskede intet otium. I sin travlhed virkede han ofte studs, og tyndhudet var han. Men han bar sjældent nag, og i rolige stunder kunne han dømme retsindigt og med humor selv om mennesker som han mente havde krænket ham. □Mal. og skitse af Victor Borregaard, 1913. Linoleumssnit 1948 og 1959 af K. J. Almquist. Foto.

Povl Bagge i Hist.t. 11.r.VI, 1960–62 693f. T. Vogel-Jørgensen i Pers.hist.t. 14.r.III, 1961 115–20. – Breve i Kgl.bibl.

Povl Bagge

Engelund, Anker Dolleris, 1889–1961, ingeniør. * 30.5.1889 i Randers (Skt. Morten), † 6.6.1961 i Kbh., begr. på Frbg. (Solbjerg kgd.). F: maskinarbejder i Randers, senere maskininspektør ved Ålborg privatbaner Andreas Valdemar E. (1859–1937) og Anne Marie Dolleris (1859–1942). ~17.8.1918 i Brønderslev med Valborg Olesen, * 10.9.1897 sst., † 22.8.1971 i Birkerød, d. af læge, senere overlæge ved homøopatisk hosp. i Kbh. Valdemar O. (1864–1932) og Petrea Marie Amalie Thomsen (1866–1947).

E. blev student fra Ålborg 1907. Fra sin skoletid yndede han at fortælle om hvordan han, når isen om vinteren havde sprængt den gamle pontonbro, ofte filosoferede over en løsning på det problem – uden at han dog ville hævde at det fik nogen betydning for hans fremtidige bane. En vis symbolsk betydning fik det alligevel, for efter at have vaklet lidt mellem medicin og ingeniørvidenskab, og efter at have „kigget ind“ begge steder valgte han det sidste. 1912 blev han cand. polyt. som bygningsingeniør. Straks efter eksamen blev han ansat i ingeniørfirmaet Nyboe & Nielsen som bl.a. lavede kraner, stokerfyr og bryggermaskiner. 1914 blev han tillige assistent ved Polyteknisk læreanstalt i bygningsstatik og jernkonstruktioner. Fra 1918 var han et årstid løst ansat ved statsbanernes brokonstruktioner, 1919 blev han ingeniørassistent og endelig 1924 videnskabelig medarbejder ved statsbanerne og leder af projektering og udførelse af broerne over Roskilde fjord, Allsund, Lillebælt, Storstrømmen og Oddesund. To år før, i 1922, var han blevet docent ved læreanstalten i de fag han havde virket i som assistent, 1928 blev han professor (til 1959), 1937 prorektor og derefter 1941–59, rektor.

Ved en af de store broindvielser blev E. engang af en skandinavisk kollega hyldet som Nordens store brobygger, en betegnelse der var vel anbragt, både når der ses hen til de store opgaver han stod for, og til de lærebøger han skrev som også har vundet indpas ved de tekniske højskoler i de øvrige nordiske lande. Allerede 1920 fremkom E. ved en international konkurrence til en ny Limfjordsbro med en genial idé i form af en ny metode til fundering af bropiller ved anvendelse af trykluft, en metode der er særlig egnet til vanskelige bundforhold, og som senere er benyttet ved anlæg i både Danmark og udlandet. Ved vejbroen over Vilsund udførte han en ny type hoveddrager som både var billig og æstetisk tiltalende. E. besad en enestående kombination af skabende fantasi, praktisk sans og kunstnerisk indfølelse som gjorde hans broer til monumenter over en tidsalder – og også over ham selv. Af statsbanebroerne står vel den gamle Lillebæltbro og Storstrømsbroen som udtryk for en ingeniørbedrifts sammenfald med et moderne landskab (til den i første afsnit nævnte række kom i øvrigt senere den nye jernbanebro over Limfjorden ved Ålborg).

Også amternes vejvæsen havde bud efter E.s erfaring. Han projekterede Guldborgsundbroen, Kronprins Frederiks Bro over Roskilde Fjord, Vilsundbroen, Dronning Alexandrines bro over Ulvsund, Munkholmbroerne og broerne til vejforbindelsen Svendborg–Tåsinge–Langeland.

Også i udlandet havde E. enkelte opgaver, bl.a. Vila Francabroen over Tajo ved Lissabon. Sine erfaringer nedlagde han i faglige afhandlinger i forskellige tidsskrifter, men først og fremmest i sine lærebøger: *Stålkonstruktioner I–II*, *Brobygning I–II* og *Trækonstruktioner*.

Under Akademiet for de tekniske videnskaber som E. var medlem af fra starten i 1937, og hvis præsident han var 1941–47 fik han oprettet Dansk svejsecentral som han tog sig meget af. Ideen til centralen fik han da han i slutningen af 1930'erne var formand for et udvalg for udarbejdelse af nye normer for stålkonstruktioner. I nær tilknytning til ATV var E. også initiativtageren til oprettelsen af Det teknisk videnskabelige forskningsråd hvis direktør han var fra 1947, ligesom han også som rektor for Polyteknisk læreanstalt ydede en stor personlig indsats ved oprettelse af de til højskolen knyttede institutioner. Han søgte her altid ved fastsættelsen af statutterne at opnå mulighed for fri selvstændig forskning, samtidig med at de på bedste måde blev i stand til at tjene industrien. „Den engelundske linie“ blev det kaldt.

Som professor og rektor omfattede E. med særlig interesse de unge ingeniører og forskere der ønskede at videreudanne og dygtiggøre sig. Gennem sin tilknytning til forskellige fonds sørgede han for at de fik økonomisk støtte til deres projekter. En af de store sager i hans rektorperiode var udbygningen af læreanstalten, og det var på hans foranledning at Lundtoftearealerne blev erhvervet, ligesom han også var inspirator ved oprettelsen af Ingeniørakademiet.

E. var medlem af Kungl. ingeniör-vetenskapsakademien i Stockholm (1935), af Kungl. svenska vetenskapsakademien (1943), af Det norske videnskaps akademi (1946), af Rask-Ørsted fondets komité (1946–59) og af Carlsberg fondets bryggeriråd (1946). Han var æresdoktor ved Kungl. tekniska högskolan i Stockholm, ved Finlands tekniske höjskole og ved Chalmers tekniske höjskole, Göteborg. Han var formand for Dansk selskab for bygningsstatik 1931–41, medlem af bestyrelsen for Dansk ingeniørforening 1940–46 og formand 1955, for Laurits Andersens fond 1940 (formand 1943–52) og for Otto Mønstedts fond fra 1941, medlem af Industrirådet fra 1941, af Industriforeningens repræsentantskab fra 1944 og præsident for Civilforsvarsforbundet fra 1952. Af tillidshverv inden for erhvervslivet kan nævnes: formand for Nordisk Genforsikringselskab 1942 og for A/S Ford Motor Company 1957, medlem af bestyrelsesrådet for A/S Otto Mønsted 1945 og af repræsentantskabet for Københavns Handelsbank 1946. Til E.s 70-års dag udsendtes nr. 10 af Meddelelser fra Labora-

toriet for Bygningsteknik under Danmarks tekniske Højskole som „Festskrift til professor Anker Engelund“. – R. 1933. DM. 1935. S.K. 1959. □Mal. af Max Rimbeck, 1928. Tegn. af Otto Christensen, 1959 (Fr.borg). Foto.

Interview i Gads da. mag. XXXV, 1941 580–87. – Børsen 29.5.1959. I. G. Hannemann i Ingeniørens ugebl. V, 1961 nr. 25 3f. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Finn H. Lauridsen

Enger, Guldbrand Paulsen, 1822–86, violinbygger. * 18.5.1822 på gården Enger i Ringerike, Telemarken, † 20.12.1886 i Kbh., begr. sst. (Holmens kgd.). F: gårdbruger Poul E. og Birgit Fingalsdatter. ~1° med Josephine Arnesen. ~2° 9.1.1856 i Kbh. (Holmens) med Ane Christine Jacobsen, * 13.10.1821 i Kbh., † 12.2.1895 sst. (~1° 26.5.1849 med hofinstrumentmager Thomas Jacobsen, ca. 1811–53), d. af kgl. løber Jørgen Jørgensen (ca.1794–1865) og Elisabeth Olsen (ca.1795–1877).

E. kom til Kristiania i en alder af 20 år. Som nærmest selvlært tubaspiller virkede han en halv snes år her som militærmusiker og i teaterorkesteret idet han samtidig dyrkede violinspil og med held beskæftigede sig med reparationer af strygeinstrumenter. Han kom til Kbh. 1852 og blev medhjælper hos violinbyggeren Thomas Jacobsen som imidlertid døde året efter. E. tog med støtte af det Reiersen'ske fond på studierejse til Tyskland og Frankrig og arbejdede en tid hos den berømte instrumentmager S. B. Vuillaume i Paris. Efter sin hjemkomst giftede E. sig med Thomas Jacobsens enke og overtog værkstedet i Kbh. hvor han snart vandt betydelig anseelse, både når det gjaldt bygning af nye instrumenter, og når han udførte reparationer hvortil han med stor dygtighed ofte benyttede materialer fra ældre udslidte instrumenter. Hans violiner, bratscher og violonceller er kvalitetsmæssigt af udmærket standard. E. var tillige en ivrig dyrker af kammermusik både som violin- og bratschspiller og stod i venskabsforhold til mange af tidens bedste udøvende musikere, bl.a. Franz *Neruda. Han modtog flere prisbelønninger på udstillinger: Kristiania 1854, Malmö 1861, Stockholm 1866, København 1872, hædersdiplom fra Industriforeningen 1875 og et sølvdrillehorn som hædersgave fra en kreds af 25 danske musikere med kgl. kapelmester H. S. *Paulli i spidsen 1885.

E.s søn, **Hagbart** Joachim Guldbrand E., * 8.10.1860 i Kbh., † 18.4.1921 sst. blev udlært som violinbygger på faderens værksted, modtog 1885 et stipendium til videre uddannelse i udlandet hvor han arbejdede hos David Bittner i Wien og An-

dreas Rieger i München. På grund af faderens død måtte han 1886 afbryde sin uddannelse for at videreføre værkstedet i Kbh. Hans strygeinstrumenter er af god kvalitet, lidt afvigende fra faderens modeller, men af en smuk, maskulin karakter. Også han modtog flere udstillingsmedaljer: Malmö 1881, den nordiske udstilling i Kbh. 1888. E. lukkede sit værksted 1896 og var derefter indtil sin død ansat som tæller i Nationalbanken.

A. Hammerich: Kammermusikforen. 1868–93, 1894 22–24. H. Enger i Årbog for musik 1924, 1926 46f. A. Hjorth: Danish violins and their makers, 1963 1f.

Sigurd Berg

Enger, Hagbart, se **Enger, Guldbrand**.

Enggaard, Knud, * 1929, indenrigsminister, civilingeniør. * 4.6.1929 i Odder. F: gårdejer Jens Nielsen E. (1893–1964) og Anna Skovsgaard (* 1893). ~1.12.1962 i Kbh. med tandlæge Elsebeth Andersen, * 30.10.1935 i Fakse, d. af cand. mag. Carl Peter A. (1903–72) og Andrea Bisse-rup (* 1910).

E. tog præliminærexamen fra Viborg realskole 1944, blev student fra Viborg katedralskole 1947, cand. polyt. 1954 og løjtnant af reserven i Hærens tekniske korps 1955 og ansattes ved flyvematerielkommandoen 1958. E. var næstformand i Venstres ungdom 1957–59, formand 1959–62 og har været medlem af venstres hovedbestyrelse 1957–62 og 1965– og af kommunalbestyrelsen i Ballerup 1966–. I perioden 1962–64 var han formand for Dansk ungdoms fællesråd. Han opstilledes i Køgekredsen 1961 og var valgt til folketinget her 1964–71, derefter i Silkeborg-kredsen 1971–77. Han var formand for venstres folketingsgruppe 1970–71 og igen 1973–77 og var en dygtig leder af gruppen og en stor arbejdskraft for sit parti. Hans sagsområder var det politisk-økonomiske udvalg, arbejdsmarkedsforhold, tjenestemand- og lønningsforhold og nordisk samarbejde. Han var medlem af nordisk råd 1970–71 og 1973–77. E. er i besiddelse af stor arbejdslyst og arbejdsevne. Han bevæger sig hurtigt og energisk, ofte belæst med store aktmapper, men virker sjældent overbebyrdet. Han er velforberedt til møder og debatter, saglig i sin argumentation og fremstilling, en alvorsmænd der sjældent har smil eller en munter bemærkning, men en mand der ved hvad han kæmper for og som vil noget med sin indsats, respekteret og vellidt af partifæller såvel som modstandere. Det var et alvorligt tab for venstre at han ikke genvalgtes 1977, men sept. 1978 indtrådte han igen i det politiske arbejde som indenrigsmini-

Enggaard, Knud

ster i Anker Jørgensens koalitionsregering af socialdemokrater og venstre. – R. 1973. □Foto.

Helge Larsen

Engqvist, Hans Henrik, * 1912, arkitekt. * 12.8.1912 i Kbh. F: civilingeniør, banechef Thorvald *E. (* 1886) og Hedda Helsingreen (* 1893). ~15.6.1935 med keramikeren Lisa *E., f. Hesler, * 5.5.1914 i Firenze, d. af eksam. faglærer Anna Gunhilde Andersen Hesler († 1946).

E. tog realksamen fra Gentofte statsskole 1930 og afgang fra kunstakademiets arkitektskole 1938. Han blev ansat som lærer her s.å., fra 1957 som docent i arkitekturhistorie og opmåling. 1941–70 havde han egen tegnestue med bygningsundersøgelser og restaurering som speciale, fra 1960 sammen med Karsten Rønnow. Foretog 1940–62 bygningshistoriske undersøgelses-kampagner for Nationalmuseet, 1942–44 og 1954 for Bymuseet. Sammen med Aksel Skov var han arkitekt for Købstadmuseet Den gamle by 1941–60. Han var konsulent for det særlige bygnings-syn fra 1946, leder af kunstakademiets studier af byer og bygningskunst på de tidligere dansk-vestindiske øer 1960–61. Æresmedlem af Antikvarisk selskab i Ribe.

E.s forfatterskab tæller en halv snes bøger, adskillige artikler og afsnit i tidsskrifter og samle-værker foruden bevaringsplaner for Ribe, Åben-rå og Køge. Fælles for disse vægtige publikationer er en ukunstlet, enkel og klar sproglig form kombineret med en klassisk, funktionel bog-mæssig tilrettelæggelse. Fremhæves må oversigter som *Dansk Stilhistorie*, 1943 (6.udg. 1978), *Københavnske borgerhuse*, 1948 og *Sønderjyske byer*, 1951 (2.udg. 1967) samt de forbillige bygningshistoriske undersøgelser *Strandgade 30*, 1945 (2.udg. 1973), *Kong Hans' Vingaard*, 1951 og *Tjele*, 1974. En særlig interesse har han viet planløsningen i ældre tiders borgerhuse, og herom foreligger to store afhandlinger *Über die Gestaltung und Disposition des Bürgerhauses in Dänemark um 1500* (i Acta Visbyensia V, 1976) og *Københavnske borgerhuse 1600–1650* (i Hist. medd. om Kbh. Årbog 1978).

E. har restaureret op mod 50 bygninger, bl.a. Hesselagergård, Gammel Estrup, Holmegård, Skælskør kirke, præstegårdene i Hjarup, Sønderho og Udby samt talrige borgerhuse bl.a. i Ribe, Tønder, Fåborg, Assens, Kalundborg, Næstved og København. Overalt har han været den antikvarisk orienterede, nænsomme arkitekt der altid forstod at respektere bygningens væsen. E.s betydelige virke har således fordelt sig på tre felter som gensidigt har befrugtet hinanden: den videnskabelige udforskning af ældre bygningskunst, den pædagogiske gerning på kunstakade-

miet og endelig det praktiske arbejde som restaureringsarkitekt. På alle tre områder har han ydet en fremragende indsats. – R. 1967. □Foto.

John Erichsen

Engqvist, Lisa, * 1914, keramikere. * 5.5.1914 i Firenze. F: eksam. faglærer Anna Gunhilde Andersen Hesler († 1946). ~15.6.1935 med arkitekt Hans Henrik *E., * 12.8.1912 i Kbh., s. af civilingeniør, banechef Thorvald *E. (* 1886) og Hedda Helsingreen (* 1893).

E. blev uddannet som keramikere på Kunsthåndværkerskolen hvor hun tog afgang 1935. Hun arbejdede derefter hos Nathalie *Krebs på Saxbo fra 1935–37, og efter en pause oprettede hun sit eget værksted 1948. På Saxbo havde hun arbejdet med stentøj og opnået selvstændige resultater, men hendes store evner som keramikere forløstes først rigtigt da hun begyndte at arbejde med lertøjet på sit eget værksted. Lertøj brændes ved en lavere temperatur end stentøj og giver derfor mulighed for mere farverige glasurer med større lysstyrke, ligesom det i højere grad end det fornemme stentøj indbyder til en mere fri og djærv formgivning. I sit lertøj har E. videreført de folkelige pottemagertraditioner, men på et højt artistisk niveau. Som den følsomme kunstner hun er inspireres hun af selve håndværket, af hændernes arbejde med leret og dettes plastiske muligheder. Hun drejer gerne tingene op i en fortløbende arbejdsproces og gennemarbejder ikke en model ved at eftermodellere og skrabe, men ved at gentage den samme formende proces gang på gang. E.s keramiske arbejder er derfor aldrig stivnet i en bestemt form, hun har gennem årene beständig forsøgt sig med nye former, varierende glasurer og forskellige teknikker. Den gamle begittelers-teknik har hun lært sig at beherske til fuldkommenhed. Hendes dekorationer kan være malede med begitning, ridsede i skærven eller udført med forskellige stempler, men de knytter sig altid nøje til formen og fremhæver denne. E. har også eksperimenteret med den primitive japanske raku-teknik i en selvgjort ovn og høstet interessante erfaringer som hun har skrevet om i tidsskriftet *Dansk Kunsthåndværk*, 1951. I en periode forsøgte hun sig med at fremstille dekorative monotypier, en trykteknik der kræver hurtighed og beslutsomhed ved motivets udformning i den våde tryksvæerte, og som derfor i trykket bevarer skitsens umiddelbare friskhed.

Fra 1952–54 arbejdede E. atter på Saxbo hvor hun udførte nogle fornemme stentøjsarbejder til denne virksomheds jubilæumsudstilling i Kunstindustrimuseet 1954, og fra 1965–70 på Porcelænsfabrikken Bing & Grøndahl. Sidstnævnte

sted udførte hun både arbejder i stentøj og porcelæn til seriefremstilling og unika. Porcelænsarbejderne var kølige og præcise i formerne som dette materiale kræver det og derfor uden den frodighed som ellers præger E.s keramik.

E. har gennem årene deltaget i mange udstillinger. Hun debuterede med sine egne arbejder på Kunsternes Efterårsudstilling 1948, og i en årække udstillede hun sammen med en lille gruppe i Den frie Udstillings bygning. Hun har også deltaget i de store repræsentative udstillinger af dansk kunsthåndværk i udlandet, bl.a. „Neue Form aus Dänemark“, vandredstilling i Tyskland 1956–57, „Formes Scandinaves“ i Louvre, Paris 1958, „Dansk Form og Miljø“ i Liljevalchs Konsthall, Stockholm 1959, „The Arts of Denmark“ i Metropolitan Museum of Art, New York 1960 og „Formes Danoises“, vandredstilling i Frankrig 1964–65. E. er repræsenteret på flere museer, bl.a. kunstindustrimuseerne i København og Bergen, Helsingborg museum og Metropolitan Museum of Art, New York. 1958 blev E. hædret med Kunsthåndværkets årspris og 1962 modtog hun Tagea Brandts store rejselegat. □Foto.

Else Sandvad i Dansk kunsthåndværk XXXII, 1959 39–41. Bertel Engelstoft sst. XXXIX, 1966–67 72f. Erik Clemmesen i Dansk brugskunst XLI, 1969–70 76–80. Dansk keramik, red. Bredo L. Grandjean m.fl., 1960 90f 103 105. Viggo Sten Møller: Saxbo stentøj, 1961 33f. Hjemmets brugskunst, red. Erik Zahle, 1961 208 271.

Esbjørn Hiort

Engqvist, Thorvald Frederik, * 1886, jernbaneingeniør. * 24.1.1886 i Kbh (Cit.). F: sergent, senere kgl. inventarieinspektør Frederik Thorvald E. (1856–1940) og Ida Christine Helsingreen (1862–1909). ~16.2.1912 i Kbh. (Slotsk.) med Hedda Emilie Nikoline Helsingreen, * 21.1.1893 i Kolding, d. af skuespiller Emil *H. (1863–1932) og Hedvig D. Rechendorff (1872–1901). – Far til Hans Henrik *E.

E. blev student 1904 fra Østersøgades skole, n.å. cand. phil. og tog 1910 polyteknisk eksamen som bygningsingeniør. Umiddelbart efter eksamen blev han antaget som ekstraringen ved anlæggene af nye statsbaner og blev i denne stilling til 1912. Efter en kortvarig ansættelse hos F. L. Smidth & Co. vendte E. tilbage til statsbanerne hvor han 1914 blev ingeniørassistent og 1916 baningeniør af 2. grad med tjenste ved 3. anlægssektion, Århus. I denne stilling har E. været leder af banegårdsanlæggene i Århus fra 1916 og i Fredericia fra 1925. 1926 blev han chef for 6. banesektion i Odense, og 1927 blev han overingeniør ved statsbanerne, og han forestod bl.a. baneanlæggene i land ved Lillebæltsbroen og Stor-

strømsbroen. Han var en dygtig jernbanebygger og har sat sit præg på de anlæg han forestod bl.a. ved indførelse af såkaldte sporudfletninger. 1936 udarbejdede han for Kampsax forslag til banegårdsanlæggene i Teheran. 1942 udnævntes han til banechef efter Holger Flensborg. Efter at han 1956 var pensioneret virkede han til 1961 som ingeniør i vejdirektoratet hvor han var beskæftiget med anlæg af nye veje således at den gamle jernbanebygger altså afsluttede sin tekniske tilværelse som vejbygger. 1912 fik E. sammen med ingeniør Fr. Nielsen og arkitekt Ch. *Schou 2. præmie i en konkurrence om bebyggelse af Ålborg bys jorder. 1917–18 var han medlem af bestyrelsen for Dansk ingeniørforenings afdeling for Århus og omegn. E., der er meget musikalsk, var 1909–13 medlem af Studentersangforeningens bestyrelse og 1918–20 formand for Århus madrigalkor. – E. var medlem af fællesstyrelsen for Nordiska Järnvägsmannasällskapet 1942–50, af Havnekommissionen af 1942 fra 1942 til 50, af Egnspanudvalgets arbejdsudvalg 1944–50, af Kbh.s magistrats trafikkommission fra 1944 til 53. Endvidere var han medlem af Rødby-Femern udvalgets tekniskgruppe, Storebæltsbroudvalget og Øresundudvalgets tekniske ekspertgruppe, samt tilforordnet i trafikministerens rådgivende vejkrudsudvalg til 1956. Han forestod det store viaduktbyggeri, der foregik i disse år, hvorved mange skæringer mellem veje og baner bragtes ud af niveau. – R. 1929. DM. 1933. K. 1951. □Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

P. H. Bendtsen (Povl Vinding)

Enna, August Emil, 1859–1939, komponist. * 13.5.1859 i Nakskov, † 3.8.1939 på Frbg., begr. sst. (Frbg. kgd.). F: skomager Andreas Alexander E. (1821–1909) og Eline Amalie (Emalie) Henriksen (1821–1903). ~1° 19.10.1888 i Kbh. (Matth.) med senere klasselotterikollektrice Maren Kirstine Topp, * 26.7.1866 i Ribe, † 27.6.1954 i Kbh., d. af købmand Christian Frederik T. (1838–95) og Mette Cathrine Kirstine Eisenhardt (1839–1919). Ægteskabet opløst. ~2° 28.12.1928 på Frbg. (b.v.) med Anna Johanna Eliassen, * 9.12.1887 i Bromme, Sorø amt, d. af indsidder Jens Peter E. (1845–1915) og Johanne Sophie Christoffersen (1852–1933).

Efter at forældrene var flyttet til Kbh. kom E. i skomagerlære og blev senere ekspedient i broderens skotøjsforretning, fik således først fra attenårsalderen grundigere undervisning i musik (klaver, violin), men drev det hurtigt til at blive medlem af forskellige orkestre. I dramatiske foreninger hvor han dirigerede fremtrådte han fra 1880

også som komponist, både af instrumentalmusik og dramatisk musik (operetten *En Idyl*, 1881, og *En Landsbyhistorie*, 1883). Han tog derefter undervisning hos Chr. "Schjørring (violin) og organist P. Rasmussen (teori), fik senere engagement i stadsorkestret i Bjørneborg i Finland, vendte hjem og blev musikdirigent i Werners teaterselskab (1883) der rejste i provinsen. Fra tidligste tid havde den dramatiske musik hans interesse, og næppe nok var han atter vendt tilbage til Kbh. (efter teaterselskabets fallit) før han gik i gang med forskellige dramatiske værker af hvilke dog ingen blev opført. Samtidig skrev han klaverstykker, Ouverturner, en suite (Tivoli 1885) og en symfoni (1886) der vakte Niels W. "Gades opmærksomhed og skaffede E. det Anckerske legat; hans udenlandsrejse gik dog ikke længere end til Flensborg hvor han udarbejdede sit næste sceniske værk *Heksen* der blev et af E.s mest kendte arbejder (Det kgl. teater 1892), og som også i udlandet opnåede megen anerkendelse. Også den efterfølgende opera *Kleopatra* var medvirkende til at slå E.s navn fast som talentfuld komponist (Det kgl. teater 1894); sit sceneheld forfulgte han med *Aucassin og Nicolette* (Det kgl. teater 1896) og *Den lille Pige med Svovlstikkerne*, 1897, *Lamia* (Antwerpen 1899, Kbh. 1901), *Ung Elskov*, 1902, *Prinsessen paa Ærten* (Århus 1910), *Nattergalen*, 1912, *Gloria Arsena*, 1913, *Komedianter*, 1917, *Don Juan Marana*, 1922, *Afrodites Præstinde*, 1925; senere skrev han *Ghettoens Dronning*, 1932, sangspil og forskellig scenemusik (H. C. Andersen, Drachmann, Helge Rode, Stellan Rye, Strindberg), samt ballerter (*Hyrdinden* og *Skorstensfejeren*, 1900, og *Sancta Cæcilies Guldsko*), 1901 og pantomimen *Elskovs Guld*, 1915, desuden balletpantomimen *Kysset*. E. har herudover komponeret en del instrumentalmusik (ouverturer, violinkoncert, symfonier, symfoniske billeder, klaverkompositioner) samt sange og korværker *Historien om en Moder*. Hans største indsats var dog afgjort hans dramatiske musik. Hans sydlandske afstamning og stærke sans for det melodiske og dramatiske fornægter sig ikke i disse værker; i øvrigt taler både Wagner, franskmændene og italienerne gennem hans musik og instrumentation, og det må formodes at den udpræget internationale tone som han anslog har været medvirkende til hans formidable succes i udlandet hvor han længe stod som den mest kendte repræsentant for dansk dramatisk musik. – Tit. professor 1908. – R. 1917. DM. 1934. □ Træsnit 1893 og af A. Borch, 1896, begge efter foto. Tegn. af P. S. Krøyer ca. 1905. Mal. af Knud Gleerup, 1927. Mal. af P. Mønsted. Linoleumsnit af K. J. Almquist, 1959.

Erindringer i Ill. tid. 6.9.1903 og i Politiken 2.9.1908. – Ill. tid. 31.1.1892; Gustav Hetsch sst. 6.9.1903. Masken 17.11.1912. Politiken 18.9.1914. Gerh. Lyng: Danske komponister i det 20. årh.s beg., 1917 198–257. Berl. tid. 12.5.1920. Nationaltid. s.m. K. A. Wieth-Knudsen i Musik IV, 1920 79–84. Samme i Hojskolebl. 1959 336–38. Kai Aage Bruun: Dansk musiks hist. II, 1969 293–96. Nils Schjørring: Musikkens hist. i Danm. III, 1978 169–71. – Breve i Kgl. bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Erik Abrahamsen*

v. **Eppingen, Reinhard** (Henrik), 1749–1821, officer. Døbt 12.10.1749 i Kindertofte, † 20.8.1821 på hotel d'Angleterre, Kbh., begr. i Kbh. (Garn.). F: oberst Reinhard v. E. (1702–68) og Anna Holck Steensen (1715–85). ~tidligst 1789 med Anna Maria (Nancy) Oxholm, døbt 9.12.1762 i Kbh. (Holmens), † 31.1.1822 i Helsingør (Olai) (~1° 1781 med professor Nicolai "Abildgaard, 1743–1809; ægteskabet opløst 1789), d. af mønsterskriver ved Holmen, krigsråd Lorentz O. (1702 el. 14–68) og Maria Susanne Schultz (1730–82).

v.E. fik 1762 fænikpatent, blev 1764 page hos prinsesse Charlotte Amalie og var 1774–82 kammerjunker hos hende, blev 1781 kammerherre (med udnævnelse fra 1776), 1783 jægermester. Ifølge hendes testamente nød han fra 1782 en årlig pension. 1784 beordredes undersøgelse om hvorvidt han trods benægtelse havde forledt og hjulpet Nicolai Abildgaards hustru, Nancy til at undvige fra sit hjem til Sverige, og både kammerherrenøgle og pension fratoges ham. Medens undersøgelsen stod på flygtede også v.E. og bosatte sig i Skåne hvor han kaldte sig Richardsson. Skønt dommen gik de mistænkte imod da de ikke turde aflægge ed på at undvigelsen ikke var sket efter aftale, fik v.E. dog 1789 tilladelse til atter at bo i landet og nyde pension. Da der vinteren 1808–09 påtænkes en landgang i Skåne blev v.E. udnævnt til deputeret i feltkommissariatet da man regnede med at hans gode svenske forbindelser kunne blive landet til nytte. At hans tjeneste virkelig mentes af værdi ses af at han var blandt de meget få hvis svenske og norske post uåbnet afgaves til dem fra feltpostmesteren, ligesom hans breve til prins Christian Frederik ikke var underkastet den vanlige censur. Han døde som den sidste mand af sin slægt her i landet. □ Pastel af J. Juel.

Medd. fra krigsark. IV, 1890. – C. E. A. Scholler i Pers. hist. t. 3. r. 1896 281–92 (om slægten).

Rockstroh*

Erhard-Frederiksen, Vilhelm, 1883–1932, frøavler, frøeksportør, planteforædler. * 18.6.1883 i Nakskov, † 19.3.1932 i Kbh., urne på Vestre kgd.

F: landbrugskonsulent, redaktør Erhard *Frederiksen (1843–1903) og Sigrød M. E. Topsøe (1844–1925). Døbt Vilhelm Topsøe Frederiksen, antog 1899 navnet E.-F. ~29.8.1916 i Vordingborg med Hvenild Spang, * 4.11.1894 på Rosenfeldt, Kastrup sg., Præstø amt, † 19.6.1967 i Vordingborg, d. af godsinspektør Jens Johan Gether S. (1861–1933) og Fanny Lange (1870–1940).

E.-F. lærte landvæsen på forskellige gårde og uddannedes på statsfrøkontrollen og statens forsøgsstation før han kom på landbohøjskolen hvorfra han tog eksamen 1906. Allerede før han blev landbrugskandidat havde E.-F. 1905 oprettet firmaet *E.-F.s Frøavl og Frøeksport*. Han studerede planteforædling og frøavl i udlandet bl.a. i USA og knyttede samtidig kontakter der fik betydning for hans eksportvirksomhed. 1905 købte han sammen med Mogens H. Bing Rosnæs ved Vordingborg for at drive frøavl. Bing overtog gården 1911. 1907–17 besøgte E.-F. Svindingegård ved Klarskov og Anneksgården ved Lundby. Her iværksattes en betydelig frøavl og indledtes et omfattende forædlingsarbejde, og virksomheden udvidedes gennem kontraktfrøavl hos mange landmænd, og ved Klarskov anlagdes et større renseri og frøtørringsanlæg. Firmaet ekspanderede med kontor i Kbh. og filialer i Stege, Svendborg og Holbæk og omdannedes til A/S 1917 med E.-F. som formand, men virksomheden overlevede ikke efterkrigsusikkerhederne og lukkede 1923. N.å. måtte E.-F. afstå et par ejendomme der havde tjent til forsøgs- og forædlingsarbejde. S.å. købte E.-F. Nøjsomhed ved Nakskov, men han blev boende i Kbh. og kastede sig snart med energi ind i andre virksomheder i tilknytning til landbruget, bl.a. som leder af kalkkvælstofkontoret, landbrugskyndig rådgiver for siloselskabet m.m. I sine sidste år begyndte han fabrikation af foderkager på grundlag af hjemlige afgrøder og landbrugets affaldsprodukter. – Af E.-F.s litterære virksomhed skal nævnes hans *Vejledning i Frøavl*, 1917 der kom i flere oplag, *Om Forædling af Landbrugets Kulturplanter*, 1924 og *Landbrugets Fagkalender*, 1927–30. Kort før sin død fuldførte han sammen med Rich. *Ege *Vitaminerne og deres Betydning for vort Husdyrbrug*, 1932, og han var i sine senere år landøkonomisk medarbejder ved den borgerlige dagspresse. E.-F. var aktiv i landbrugets oplysningsarbejde, en udmærket foredragsholder og hertil en vindende personlighed. Han havde arvet faderens virkestrang og initiativrigdom og hans indsats inden for de sider af landbrugsindustrien og forædlingsarbejdet han tog op var præget af foretningsemæssig optimisme, ekspansionsstrang, men også af sårbarhed over for modgang og manglende begrænsningsevne. E.-F. har

dog gennem sin virksomhed placeret sig markant inden for de bestræbelser der efter århundredskiftet blev rettet mod en stærkere placering af planteavlen inden for dansk landbrug.

L. O. [Pedersen] i Ugeskr. for landmænd LXXVII, 1932 207f. K. R[aunkjær] i Vort landbrug LI, s.å. 191.

Claus Bjørn (*Anton Christensen*)

Erichsen, Balder Vermund Aage, 1873–1946, bibliotekar. * 4.6.1873 i Odense, † 11.1.1946 på Frbg. hospital, urne i Kbh. (Vestre). F: stabssergent af infanteriet, senere løjtnant, kompagnichef i forstærkningen, gymnastiklærer ved katedralskolen Jürgen Friedrich Christian E. (1835–1916, ~2° 1884 med Hansine Marie Hansen, 1843–1921) og Kirstine Mathilde Rasmussen (1842–83). ~27.12.1911 i Bråby (Broby), Sorø amt med cand. mag., senere lektor ved Nørre gymnasium Margrethe (Grethe) Paludan-Müller, * 1.9.1881 i Kbh. (Jac.), † 28.8.1955 på Frbg., d. af jernstøber Eggert Christoffer P.-M. (1842–1915) og Jacobine Andersen (1846–1926).

E. blev student 1890 fra Odense, cand. mag. med historie som hovedfag 1897 og blev efter at have undervist et par år ansat ved universitetsbiblioteket hvor hele hans senere karriere foregik (1903 assistent, 1907 underbibliotekar, 1918–43 bibliotekar), og hvor hans særlige evner og utrættelige hjælpsomhed som referencebibliotekar vandt stærk påskønnelse hos bibliotekets publikum: han nedlagde et stort og samvittighedsfuldt arbejde i katalogiseringen og deltog livligt i andre grene af bibliotekets forvaltning. 1925–26 var han medlem af udvalget vedrørende statens biblioteksvæsen. E. har som bibliograf været medarbejder ved „Arkiv for nordisk filologi“ (1902–14) og sammen med kollegaen Alfred *Krarup udgivet det store værk *Dansk historisk Bibliografi I–III*, 1917–27 (nytryk 1929) der omfatter litteraturen indtil 1912 om dansk historie i videste forstand. Dette værk, der er et af vor bibliografiske litteraturs mest benyttede, har i høj grad nydt godt af E.s store litteraturkendskab og minutøse nøjagtighed. I samleværket *Ex bibliotheca universitatis Hafniensis* 1920 skrev han en værdifuld afhandling om bibliotekets genrejsning efter branden 1728. □Foto.

Sv. Dahl i Nord. tidskr. för bok- och biblioteksväsen XXXIII, Sth. 1946 48.

Palle Birkelund (*Svend Dahl*)

Erichsen, Christen, 1639–1711, præst, historisk samler. * 26.9.1639 i Viborg, † 29.6.1711 sst., begr. i Søndre sg.s k. F: købmand Erik Nielsen Hollænder og Anna Christensdatter. ~6.12.1671 med Anna Ostenfeld, begr. 5.9.1719 i Viborg, d.

Erichsen, Christen

af sognepræst i Viborg søndre sg. Jens Pedersen (1616–70) og Karen Pedersdatter (1616–1708).

E. blev student fra Viborg 1668. Han havde antagelig tidligere beskæftiget sig med håndværk da han var en duelig murer, snedker og billedskærer. Han blev præst i Viborg søndre sogn 1670, magister 1677, provst over Fjends hrd. 1699. Han er kendt for sine store samlinger til Viborgs historie af hvilke dog hovedparten gik tabt 1715 ved Skives brand idet præsten mag. Chr. L. Tychonius havde lånt manuskriptet, og andre dele gik til grunde ved Viborgs brand 1726. I Det kgl. bibliotek findes en foliant med optegnelser af E. fra 1709, og et kort uddrag af denne blev 1727 udgivet af Willads Giertsen v. Netten (Viborg Bys Beskrivelse), genudgivet 1925 af Jeppe Aakjær. Som samler savnede E. vel kritisk indstilling, men Viborgs historieskriverer som A. C. Krog og M. R. "Ursin har dog i høj grad draget nytte af E.s materiale. Han skal have været en lærd, elskværdig og gavmild mand der betænkte sin kirke med gaver af jord og lod bekoste tårn, spir og en gabestok m.m. Hans sønner antog navnet Ostenfeld.

A. C. Krog: Saml. efterretn. om Viborg, 1779 189–91. J. P. Thjørring i Saml. til jydsk hist. og top. I.r.IV, 1872–73 351–53. Diplomatarium Vibergense, ved A. Heise 1879 XIX–XXI. A. Kocher: Viborg søndre sogns kirkes hist., 1929 28. – Optegn. i Kgl. bibl.

C. Klitgaard*

Erichsen, Christian Julius, 1867–1935, forlægger, bladudgiver. *22.2.1867 på Karensbåb, Gern sg., Århus amt, †18.3.1935 i Hellerup, begr. i Tårnbæk. F: landinspektør Niels Bay Welling E. (1829–1909) og Karen Kirstine Thorup (1830–1912). ~21.12.1900 i Vedbæk kapel med Karen Rita (Ritta) Bentzen, *31.8.1878 i Nærum, †5.1.1969 i Tårnbæk, d. af karetmager Lars B. (1839–1915) og Hansigne Kirstine Jørgensen (1842–1923). – Far til Svend *E.

E. voksede op i små kår og måtte efter skoletidens ophør afstå fra sit ønske om at læse videre; i stedet blev han sat i handelslære. Slægninge fik ham dog bragt tilbage til bogen, og 1886 tog han i Silkeborg, barndommens skoleby, præliminæreksamen, det følgende år tillige skolelærer-eksamen fra byens nyoprettede seminarium. Efter nogle midlertidige ansættelser blev han 1889 lærer ved en privat realskole i Kolding, og her trådte han offentligt frem som forfatter til flere artikler, og han fik sin debut som forlægger og bladudgiver. Udsendelsen af *Ny Skolesangbog* førte til en heftig polemik med den daværende sanginspektør, og ved denne som ved mange senere lejligheder i sit liv viste E. sin forståelse af gunstig presseomtale. Bladet *Lærerstandens*

Adresseavis, som han udgav 1889–96 og 1909–10 og selv redigerede, gjorde han til en meget benyttet talerstol i drøftelsen af skolens og lærerstandens interesser. 1890 flyttede E. til Kbh. og sagde lærergerningen farvel. 1896 påbegyndte han ud fra ægte interesse for børns læsning udgivelsen af *Børnenes Bogsamling*, det foretagende der oftest nævnes i forbindelse med hans navn, og som har skaffet ham den varigste anerkendelse. Seriens ti-øres hefter hvoraf 10–12 udgjorde en afsluttet bog fandt vej til mange ellers bogløse hjem og blev for mangfoldige børn det første møde med læsningens glæder. Succesen blev stor; første bind, *Robinson Crusoe*, udkom i 35.000 eksemplarer, et dengang uhørt oplag for en børnebog. Lærerstandens viste sagen interesse ved at påtage sig distributionen, og da E. senere indførte sparemærker for at lette købet af bøgerne var det igen lærerne der formidlede salget. Efter 1902 der var E.s egentlige etableringsår som forlægger udsendte han en voksende strøm af børnebøger, børneblade, julehefter, skolebøger, til sidst også større værker som *Det danske Folks Historie*, 1926–29 og *Danmark i Fest og Glæde*, 1935–36. Købet 1909 af *Husmoderens Blad*, 1910 omdøbt til *Hus og Hjem*, blev et økonomisk vendepunkt. Med stor redaktionel og kommerciel dygtighed drev E. bladets oplag i vejret, bl.a. med bogserier som tilgift til årsabonnenter. 1910 blev han medlem af den gamle boghandlerforening, men han blev aldrig rigtig accepteret af branchen. Den idealisme han jævnlig påberåbte sig fandt boghandlerne ikke altid overensstemmende med god forretningsskik. Han havde forstand og varme, men savnede lune og kontaktevne har hans søn Svend E. sagt om ham i en kronik. E.s mange interesser og foretagsomhed gav sig udslag på adskillige områder, bl.a. gik han stærkt ind for fredssagen og da Fridtjof Nansen 1922 havde fået Nobels fredspris og lod pengene gå til sit filantropiske arbejde skænkede E. under stor opmærksomhed et beløb af samme størrelse til Nansen. 1925–26 bekostede han en etnologisk filmekspedition til Grønland og fik en fjeldtop opkaldt efter sig. Efter hans død omdannedes forlaget til aktieselskab i familiejeje der 1935–45 blev ledet af sønnen Bjørn E. (1901–72) som direktør. □Tegn. af Erik Henningsen, 1914, af Jensenius, udst. 1930, af Ivan Opffer, 1931. Buste af Holger Wederkinch, 1936. Foto.

C. E.: Ti år, 1905. – Nord. boghandlertid. 25.6.1914. C. E. Et festskr., red. Hans Rasmussen og J. Gr. Pinholt, 1914. Hans Rasmussen i Folkeskolen 8.3.1917. A. Dolteris: Danm.s boghandlere IV, 1919 92. Erl. Stensgård: En praktisk idealist, 1927. Sigrid Opffer i Hus og hjem 28.6.1934. Inger Simonsen: Den danske børnebog i det 19. årh., 1942 (2.opl. 1966). Det danske bogmarked

17.2.1967. Chr. Winther: C. E., 1967. Svend Erichsen i Aktuelt 25.2.1968. A. Frøland: Dansk boghandels hist., 1974.

Aleks. Frøland (Ove Tryde)

Erichsen, Erich, 1752–1837, købmand. * 31.3.1752 i Odense, † 7.1.1837 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Ass.). F: krigs- og landkommissær, kammerråd Laurids E. (1716–56) og Charlotte Christiane v. Westen (1725–1801). ~23.1.1783 i Kbh. (Holmens) med Johanne Blach, f. Wadum, døbt 29.4.1747 i Ålborg, † 3.10.1800 i Kbh. (Nic.) (~1° 1768 med købmand, agent Christian Schaarup B., (1737–81), d. af købmand Niels Jensen W. (1708–63) og Karen Jensdatter Overvad († efter 1763).

E. kom som ganske ung handelslærling til Kbh. og fik straks ansættelse i det store københavnske handelshus Blach. Takket være sit kvikke hoved og sin dristighed havde han ingen vanskeligheder med at bane sig vej, og da C. S. Blach 1781 døde gled den unge E. stille og roligt ind i ledelsen. 1783 ægtede han enken og overtog herved hele forretningen som førtes videre under firmanavnet C. S. Blachs Enke og Co. Hans skibe for på alle verdenshave. De hentede krydderier og kostbare stoffer i Ostindien og bragte tunge kornladninger fra de baltiske lande til England. Også rene pengeforretninger gav E. sig af med, og blandt sine bedste kunder kunne han tælle den danske stat. 1797 opgjordes E.s handelsflåde til tretten skibe på i alt 1.422 kml., og efter Asiatic Kompagni holdt han pladsen som den tredjestørste danske skibsreder. Fra omkring 1800 begyndte vanskelighederne. Flere af hans skibe blev kapret og værdifulde ladninger beslaglagt. Med iver kastede han sig i denne tid over bankiervirksomhed. I årene 1808–12 lånte han staten uhyre summer, og også senere, både 1819 og i 20erne var det hans hus, finansminister J. Møsting atter og atter henvendte sig til når staten skulle optage sine store lån. E. havde i mange år sin bror Peter E. som kompagnon og fra 1816 hans sønner. Men brorsønnerne blev det gamle hus' ruin. Deres fejlslagne dispositioner og ødsle privatliv undergravede den sunde forretning, og 1833 styrtede det hele sammen. 81 år gammel måtte E. standse sine betalinger efter at have haft ledelsen af huset i mere end 50 år. – I datidens københavnske selskabsliv var agent E. en centralfigur. I sin pragtfulde, monumentale købmandsgård ved Holmens kanal, det E.ske palæ, som han 1799–1801 lod Casper *Harsdorff bygge samlede han en stor kreds af tidens mest kendte navne, og om sommeren mødtes den samme kreds på hans elegante landsted Hellerupgaard, hvis hovedbygning en anden af tidens kendte ar-

kitekter Joseph *Ramée opførte. – E. beklædte mange tillidshverv. 1783–92 var han medlem af Asiatic Kompagnis direktion, 1791–1813 direktør for Speciesbanken og 1818–25 medlem af Nationalbankens repræsentantskab. 1788–1806 var han en af stadens 32 mænd, og 1817 modtog han det ærefulde hverv som formand for det nyoprettede Grosserer-Societet. – Kgl. agent 1782. Etatsråd 1812. Konferensråd 1831. – R. 1829. □ En silhouet af Limprecht menes at forestille E. Stik af Chrétien. Mal. af Gröger, litograferet af kunstneren selv 1821.

Marcus Rubin: 1807–14, 1892. Samme: Fr. Vls tid, 1895. E. Nystrom: Gentofte sogn, 1916 293–95. Fra Fyens fortid, ved G. L. Wad III, 1921 390. J. Werner: Chr. W. Duntzfelt, 1927. Fr. Weilbach: Arkitekten C. F. Harsdorff, 1928 235–40.

Harald Jørgensen

Erichsen, Erich Anton, 1870–1941, forfatter. * 17.7.1870 i Vejle, † 13.10.1941 i Haderslev, begr. sst. F: garvermester Niels E. (1844–1906) og Abelone Olesen (1848–1912). ~6.6.1896 i Varde med Hedvig Schultz Bøtke, * 28.12.1874 i Varde, † 10.3.1965 i Haderslev, d. af købmand Hans Madsen B. (1845–1925) og Elise Marie Schultz (1845–1924).

E. tog præliminæreksamen 1885 i Herning og ansattes på kontor; han studerede i sin fritid og tog dansk-juridisk eksamen 1890. 1895 nedsatte han sig som underretssagfører i Skern, men flyttede allerede n.å. til Esbjerg hvor han sad i byrådet 1898–1900. 1900–05 drev han sagførervirksomhed i Århus, men opgav denne, flyttede til Kbh. og var redaktionssekretær ved „København“ 1906–18; derefter blev han politifuldmægtig, først en kort tid i Viborg og efter genforeningen i Haderslev. Det er dog som forfatter E. har gjort sit navn kendt. Han debuterede 1901 med *Der er et yndigt Land* (2.udg. 1918) som interesserer ved sine skildringer af Esbjergs opkomst. I de følgende år kom der en lang række romaner og fortællinger der alle viser E. som den finger-nemme fortæller der på behændig måde fører læseren ind i intrigen. Håndgribelige problemer som drik, troskab, hæderlighed, kærlighed, religion og krig behandler han uden sentimentalitet, til gengæld også uden større dybsindighed. Således er romanen *Stræb* fra 1904 en skildring af en fattig hedebondes søns karriere, mens *Anders Jarmer og Søn* er en modsat skildring hvor hovedpersonen får alt forærende ved et godt giftermål. I årene mellem 1909 og 1921 kom der en række bøger der alle blev meget populære på grund af deres hjertelige tonefald og hyggeligt underholdende egenskaber, således *Lykkelige Mennesker*. 1911 og *Juledage paa Birkelund*,

Erichsen, Erich

1918, og disse bøger skaffede E. et meget stort publikum. Hans største publikumssucces skulle dog blive romanen *Den tavse Dansker*, 1916. I den berettes der i en noget manieret stil om en dansksindet slesvigsk oplevelser som tysk soldat under skyttegravskrigen's rædsler. Bogen, der var en af de første danske bøger om verdenskrigen, var intet mindre end et scoop, og den nåede 27 oplag. 1919 udsendte han i samme genre *Den store Dag*, uden dog at nå den første romans succes. Tiden var forpasset og emnet forbrugt. □Tegn. af Milton Jensen, 1903 og af J. Nørretranders, 1909. Mal. af Victor Kühnell, 1930. Foto.

Kn. Bokkenheuser: Og årene svandt, 1933. Axel Breidahl og Axel Kjerulf: Københavnertliv II, 1938 130.

Jesper Düring Jørgensen (Peder Hesselaa)

Erichsen, John (Jón Eiríksson), 1728–87, bibliotekar. * 31.8.1728 på gården Skálafell, Kalfafell sg. i det sydøstlige Island, †29.3.1787 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Frue). F: bonden Eiríkur Jónsson († tidligst 1745) og Steinunn Jónsdóttir († tidligst 1745). ~17.8.1761 med Kirstine Marie Lundgaard, døbt 31.10.1737 i Kbh. (Trin.), † 28.12.1794 sst. (Frue), d. af Jens Andersen L. og Anne Margrethe Kock.

E. kom 1743 i Skálholt lærde skole hvor biskop Ludvig "Harboe under et inspektionsbesøg fattede så stor interesse for ham at han ved afrejsen 1745 tog ham med sig til Danmark og senere da han beskikkedes til biskop over det nordenfjeldske Norge til Trondheim fra hvis katedralskole E. dimitteredes til universitetet i Kbh. Voklende mellem forskellige studier valgte han juran efter tilskyndelse af B. W. "Luxdorph hos hvem han var amanuensis, og hvis „udkærne“ ven han siden blev; 1758 tog han embedseksamen og ansattes, varmt anbefalet af sine lærere Henrik "Stampe og Peder "Kofod Ancher n.å. som professor i retsvidenskab ved akademiet i Sorø hvor han vandt sig en ven i kollegaen Ove "Høegh-Guldberg, med hvem han i meget samstemmede. Efter tolv års lærervirksomhed i hvilken han gennem sine klare, instruktive forelæsningslagde utvivlsomme pædagogiske evner for dagen forflyttedes E. 1771 til Kbh. som kommitteret i finanskollegiets norske kammer; 1773 blev han deputeret i økonomi- og kommercekollegiet og i det vestindisk-guineiske rente- og generaloldkammer. 1775–81 var han medlem af Den kongelige grønlandske handels, hvalfiskefangsts og robbeslagings direktion. 1776 blev han deputeret i rentekammeret, med ledelsen især af de islandske, færøske og grønlandske sager. 1779 udnævntes han til ekstraordinær asses-

sor i højesteret, 1781 til bibliotekar for Det kgl. bibliotek og var desuden medlem af talrige kommissioner, deriblandt den 1786 nedsatte store landbokommission. – Som embedsmand nød E. stor anseelse for sin arbejdskraft, sine grundige kundskaber, skarpsindighed og administrative evne. Eftertiden vil ikke mindst berømme ham for hans virksomhed som biblioteksmand der trods sin korte varighed blev rig på vigtige reformer, til dels planlagte af forgængeren J. H. "Schlegel, men først ført ud i livet af E. For bibliotekets bogindkøb optrak han desuden retningslinier, som fortsat har gyldighed og hans håndskrevne systematiske katalog over manuskript-samlingen er ved sin faste plan og de gode oplysninger om håndskrifternes tekster, alder og herkomst et fremragende arbejde der stadig benyttes; 1786 udgav han i trykken et kortfattet resumé deraf under titlen *Udsigt over den gamle Manuscript-Samling i det store Kongelige Bibliotek*.

E. var ikke blot embedsmand men har også udfoldet en ikke ringe litterær virksomhed. Interesse for sin fødeøes oldlitteratur viste han ved en række afhandlinger over nordiske antikviteter, alle på latin; ved udgivelsen af tekster som *Kongespejlet*, 1768 og *Gunnlaugs Saga*, 1775, ydede han betydningsfuld bistand og udgav selv 1787 et islandsk genealogisk æredigt fra 1100-tallet *Jón Loptsson's Encomiast* med tillæg, medens en udførlig biografi af "Torfæus forefandtes ved hans død ikke helt afsluttet (den fuldendtes og udgaves 1788 af R. "Nyerup). Nok så meget var det dog nutidens Island og dets i mange henseender under fortvivlede forhold levende befolkning der var valget for hans overvejelse, og da han 1779 valgtes til formand i det s.å. stiftede islandske litteraturselskab satte han igennem at dets hovedopgave blev praktisk oplysning; til optagelse i dets skrifter skrev han om næringsveje og andre økonomiske emner, og i samklang hermed står hans medvirkning både før og efter ved udgivelsen, omarbejdelsen og forbedringen af værker som *Eggeri Olafssons* og *Bjarni Pálsson's Reise igennem Island*, 1772, *Olaus Olavius' Oeconomiske Reise igennem Island*, 1780, hvilket sidste skrift han forsynede med en værdifuld indledning, og flere andre.

Stærkt indblandet i de grønlandske sager interesserede han sig også for islændingenes forhold til Grønland. 1770, og atter 1777, foreslog han at finde Østerbygden på Grønlands østkyst ved ekspeditioner fra Island. Han fandt i den forbindelse frem til flere ældre håndskrifter om besæjlingen af Grønland og forholdene der, bl.a. Arngimur Thorvilsson Vidalins forslag 1703 om genoptagelse af forbindelse med Grønland og

opsøgelse af Østerbygden syd om Grønland. E. stod i modsætning hertil bag Poul *Løvenørns ekspedition 1786–87, som dog mislykkedes hvilket var en personlig skuffelse blandt mange andre for E. At regeringen ikke altid fulgte de af ham til Islands oplysning fremsatte planer tog han sig meget nær; efterhånden dannede sig forestillinger hos ham om kabaler og intriger, også fra landsmænds side; overanstrengelse slog sig sammen med nedarvet disposition til tungsindighed, og under det overvældende arbejde med afleveringen af O. Thotts palæotypsamling til biblioteket tilspidsede situationen sig til en katastrofe. Fra rentekammeret – efter et heftigt sammenstød med sin chef Christian Ditlev *Reventlow (1748–1827) som det senere (med rette eller urette) hedder – kørte han ud til Langebro, sprang i vandet og druknede. – 1769 blev E. medlem af Det kgl. danske videnskabernes selskab, 1777 af Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie og sprog. – Justitsråd 1773. Etatsråd 1775. Virkelig etatsråd 1777. Konferensråd 1781. □Maske af itubrudt buste af Thorvaldsen, 1794 (mus. i Reykjavik), afstøbninger (Kgl.bibl., Thorvaldsens mus.). Stik af Seehusen samt af E. Eckersberg, 1828. Stik af Schule med E.s død som emne.

Sv. Pålsson og B. Thorsteinsson: *Æfisaða Jóns Eyriksónar*, 1828. E. C. Werlauff: *Hist. efterretn. om det store kgl.bibl.*, 2.udg. 1844 205–44. Edv. Collin: H. C. Andersens og det Collinske hus, 1882 543f. Chr. Bruun: *Til erindr. om J. E.*, 1887. Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé II 1896 62 232. Luxdorphs dagbøger, ved E. Nyström I–II, 1915–30. M. Þórðarson i *Eimreiðin XXVI*, Reykjavik, 1920 177–85. Ellen Jørgensen i *Festskrift til Kr. Erslev*, 1927 219f. Jón Helgason: *Konferensråd J. E. 1929*. William Norvin i *Soro II*, 1931 209f. – Manus. i Kgl.bibl.

Carl S. Petersen*

Erichsen, Svend, * 1903, teaterkritiker. * 17.11. 1903 i Kbh. F: forlagsboghandler Christian *E. (1867–1935) og Karen R. Bentzen (1878–1969). ~1° 12.5.1932 i Kbh. med Henriette Jeanne Boudène, * 9.6.1906 i Paris, † 8.4.1951 i Skovshoved, d. af salgsdirektør Henri B. († 1947) og Mariette Lardinois († 1935). ~2° 3.3.1954 i Bergen med skuespiller Sidsel Marie Nilsen, * 15.1.1933 i Oslo, d. af teaterchef Hans Jacob N. (1897–1957) og Sophie Munch Roede (* 1907); ægteskabet opløst 1958. ~3° 18.2.1961 i Søllerød (b.v.) med mag. art., senere adjunkt Hedda Lundh-Jensen, * 28.9.1921 i Korsør (~1° 1940 med overinspektør Carl-Einar Maaløe, d. af redaktør, bogtrykker Theodor L.-J. (1884–1952) og Alpha Tusnel-da Emilie Winckler (1887–1973); ægteskabet opløst 1963; navneforandring fra E. til Lundh 4.10.1960.

Allerede 1937 formulerede E. sit kritiske „program“ i et foredrag om Kjeld *Abells Melodien, der blev væk: Teatret skal „alliere sig med fantasien“, en fantasi der „oser liv af sin egen tid, stiller sig i fremskridtets og frisindets, ikke i stilstandens eller reaktionens tjeneste“ således at teatret kommer til at virke „for en humanistisk og socialistisk verdensanskuelse“. Det er for dette teater E. vil kæmpe – med den ene væsentlige tilføjelse (citeret efter den sene artikelsamling *En humanist taler sin sag*, 1974) at anmelderen naturligtvis må være „kritiker, ikke politiker“: „dogmatikken ødelægger kunsten“.

Dette program har E., der tog cand.mag.-eksamen 1934, forfægtet konsekvent som redaktør af teatertidsskriftet *Forum* 1934–41 og som anmelder ved Social-Demokraten (fra 1959: *Aktuelt*) 1934–75. I 30erne var han en varm fortaler for det ny, socialt engagerede teater, repræsenteret ved forfattere som Abell og Poul *Henningsen samt instruktøren og teaterlederen Per *Knutzon. Med sit indgående kendskab til fransk teater bidrog E. til at introducere dramatikerne Jean Giraudoux og Jean Anouilh for et dansk publikum hvad der blev af betydning for 40ernes hjemlige „poetiske“ teater i humanismens tegn. Et fyldigt udvalg af E.s teaterkritik 1937–52 findes i de to samlinger *Teater-strejfflys*, 1945 og *Det frie teater*, 1953. E.s interesse for opbygningen af et hjemligt arbejds-teater med en dertil knyttet publikumsorganisation fremgår af artiklen *Teatret i det af Julius *Bomholt redigerede værk Kulturen for Folket*, 1938. Det praktiske resultat af disse overvejelser blev organisationen *Arte* (med den dobbelte betydning „pro arte“ og „Arbejdernes teatercentral“) hvortil E. var en af hovedinitiativtagerne ved grundlæggelsen 1946. Fra E.s sene år stammer det teaterhistoriske trebinds-værk *Realismens gennembrud i parisisk teater i det nitteende århundrede*, 1972–74, et populært og letlæseligt oversigtsværk hvis hovedhensigt er påvisningen af at de „naturalistiske“ tendenser, man pr. tradition giver Émile Zola og teaterlederen André Antoine æren for, i virkeligheden kan spores helt tilbage til den senromantiske periode. – Nogle forstudier til dette værk *Fra Racine til Talma* udkom 1974. Af E.s forfatterskab i øvrigt må nævnes biografierne af forfatterne *Martin Andersen Nexø*, 1938 og *Nordahl Grieg*, 1946, et indforstået og hengivent portræt af *Else Skouboe*, 1942 samt mindebogen om *Bodil Ipsen*, 1965, redigeret af E. □Foto.

Henrik Lundgren

Erichsen, Vigilius, 1722–82, portrætmaler. * 2.9.1722, formentlig i Kbh., † 23. el. 24.5.1782

sst., begr. sst. (Fred. ty. k.s kapel). F: skibsbygmester ved Holmen Niels E. (ca. 1693–1765) og Marie Oders († før manden). ~ca.1760, antagelig i Rusland med Ide Kristine Bassebech, døbt 16.6.1734 i Kbh. (Frue), † 16.1.1809 sst. (Frue), d. af muremester og brandtambur Jacob Christopher B. (ca.1706–39) og Cathrine Elisabeth Pedersdatter Liebe (ca. 1714–72, ~2° 1740 med marskandiser Hans Styver, ~3° 1742 med tjener Hans Olsen Mosberg). Hun indgik 4.8.1790 på Hven et både efter svensk og dansk lov ugyldigt ægteskab med distriktskirurg Frederik Christian Nelle i Holbæk, senere i Skien (1761–1821, ~1° 1784 med Thale Marie Motzfeldt, 1764–88, ~3° med Marie Rougtved).

Om E.s tidligste virksomhed vides kun lidt. 1742 boede han hos J. S. *Wahl, formentlig som hans elev. 1750 malede han præsten *Nic. Brorsons* portræt (kun kendt via et stik) og n.å. et portræt af dennes 2.hustru (Fr.borg), en kopi efter Andreas *Brünniches maleri fra 1748. Vigtigst blandt hans tidligste arbejder er dog portrætterne af kunstkammerforvalter *Lorenz Spengler og hustru* (1756–58, Statens museum), begge af en allerede høj teknisk kvalitet. Foruden oliemalerier udførte E. også emaljeminjaturer; 1754 og 1755 leverede han således til hoffet to, nu ukendte, portrætminiaturer af kongen. 1755 deltog han i kunstakademiets første guldmedaljekonkurs, men blev dog først indstillet efter at et oprindelig indsendt portræt var blevet erstattet med et historiemaleri. I et brev til akademiets præsæs A. G. *Moltke beklagede han sig over denne afgørelse og kritiserede samtidig i skarpe vendinger den nedvurdering af portrætmaleriet i forhold til historiemaleriet som bestemmelsen var udtryk for. Konkurrencen blev imidlertid vundet af C. G. *Pilos elev, Peder *Als. Nederlaget til denne og de vanskelige arbejdsforhold i det hjemlige har sikkert været medvirkende årsager til at E. 1757 forlod Danmark for at etablere sig som portrætmaler i Rusland hvor en række udenlandske kunstnere i disse år, bl.a. Louis Tocqué, havde fundet rig beskæftigelse ved hoffet. Kendskabet til E.s første år i St.Petersborg er dog begrænset. Det lykkedes ham efter nogen tid at opnå kontakt med kejserhoffet, og i årene før 1762 udførte han foruden en række miniaturer af *kejserinde Elisabeth*, både olieportrætter af denne (Zarskoje Selo), *storfyrstinde Katarina* (sen. Katarina II) og den østrigske gesandt *grev Esterházy*. Forbindelsen til hoffet har dog endnu i slutningen af 1760 ikke været mere stabil end at han søgte om rejsepas til Frankrig og Italien. Det er imidlertid usikkert om han nogensinde benyttede dette pas der udstedtes april 1761.

Katarina II's magtovertagelse 1762 betød en væ-

sentlig forbedring af E.s position. Som kejserindens foretrukne maler udførte han i de følgende år en række betydningsfulde officielle portrætter der kendes i flere gentagelser og kopier. Allerede kort efter tronbestigelsen malede han som en forherligelse af regeringsskiftet et portræt af *Katarina II*, iført soldateruniform til hest på vej til sin gemal Peter III for at formå ham til at abdicere, 1762 (Tretjakovgalleriet, Moskva; en mindre gentagelse på Statens museum). Omtrent samtidig er formentlig portrættet af *Katarina i kroningsdragt* (gentagelse, 1767, tidl. i potentatgemakket på Chr.borg, nu Statens museum), mens maleriet af kejserinden foran et spejl fuldendtes 1764 (Eremitagen, Leningrad; ældre skitse af fyrstinde (Katarina?) ved spejl, Statens museum). Foruden de tre helfigursportrætter udførte han flere brystbilleder af Katarina II. Også *storfyrst Paul* blev portrætteret af E. (brystbillede 1764, Davids saml., kopi sst.; helfigursportræt, 1766, dep. Eremitagen, Leningrad). Tilknytningen til hoffet medførte desuden flere bestillinger fra fremtrædende medlemmer af aristokratiet og af den udenlandske koloni i Rusland, heribl. helfigursportrætter af brødrene *Aleksej og Gregorij Orlov i karrusellen* 1769 (Eremitagen, Leningrad), brystbilleder af sidstnævnte, af vicekansleren *Aleksandr Golizyn*, 1764 (begge Tretjakovgalleriet, Moskva), *Anders Schumacher*, 1763, A. F. Büsching, 1765 (Eremitagen, Leningrad) og *Caspar von Saldern* (Schierensee). Helt isoleret over for de talrige repræsentationsportrætter står den realistiske, indtrængende skildring af en *108-årig bondekone med sin familie*, 1771 (Det russiske museum, Leningrad). Efter en årrække som fejret og højtlønnethofmaler i Rusland – E. lod sig betale på lige fod med Tocqué – valgte han 1772 at vende tilbage til Danmark hvor han udnævntes til hofportrætmaler efter Pilo. I modsætning til denne fik han dog ingen tilknytning til akademiet. Ikke længe efter hjemkomsten modtog han af den russiske gesandt i Danmark bestilling på to helfigursportrætter til Katarina II af *Juliane Marie og arveprins Frederik*. Bestillingen omfattede også et portræt af Christian VII som Peder Als fik overladt. Den imponante skildring af Juliane Marie, præget af en begrænset, kølig farveskala er et hovedværk indenfor E.s sene oeuvre, 1776, (Statens museum; mindre gentagelse sst.) hvorimod arveprinsens portræt er mindre vellykket, 1777 (Eremitagen, Leningrad). Foruden mindre portrætter af kongehusets medlemmer og gentagelser af ældre værker udførte E. i sine sidste år også enkelte portrætter af privatpersoner, bl.a. hofmanden *E. C. E Schack og hustru* (ca. 1776–77, privateje), maleren *Peter Cramer* (ml. 1772 og 1778, kunstakade-

miet) og skuespilleren C. P. Rose (1782, Det kgl. teater). 1780 indledte E. en rejse til udlandet, men vendte efter et ophold i Frankrig allerede tilbage sommeren 1781. 1782 døde han på sin ejendom Rungstedgård.

E.s tidligste værker afspejler en nær tilknytning til den Wahlske tradition, præget af en fast, tung modellering af enkeltformerne, en afmålt personkarakteristik og en omhyggelig detailbehandling, kvaliteter der sammenlignet med Pilos rokokko må have forekommet en samtidig kunstvurdering konservative. De talrige bestillingsopgaver i Rusland, ikke mindst de krævende store helfigurskompositioner gav E. rige muligheder for videre udvikling. Hans allerede fastlagte formsprog lod sig uden væsentlige ændringer tilpasse den ny stil der var fremherskende ved det russiske hof, repræsenteret af malere som Louis Tocqué og Pietro Rotari. Med sine kølige, beherskede portrætskildringer formåede E. i eminent grad at give udtryk for distance og ophøjet værdighed som harmonerede med kravene til det fyrstelige repræsentationsbillede. Den virtuose stofgengivelse, den forfinede kolorit og perfekte teknik var ligeledes elementer der bidrog til hans succes. I forhold hertil viser E.s senere danske værker ingen større formelle forskelle. Hans maleriske stil kunne uden videre indordnes under den smagsændring der under hans fravær var indtruffet, bort fra rokokoen mod en mere af-dæmpet naturalisme, karakteristisk for nyklassicismen. I perioden efter Pilos fald og før Jens "Juels endelige etablering indtog E. således i sine sidste år ubestridt pladsen som den førende danske portrætmaler. – Justitsråd 1778. □Tegnet selvpportr. (Fr.borg).

M. Vrangél i Starye gody, St. Petersburg 1911, juli-sept. 65f 93. A. Pander i Samleren VII, 1930 97–110. C. Elling: Rokokoens portrætmaleri, 1935 33–35. Leo Swane i Kunstmuseets årsskr. XXII, 1935 68–72. R. Høeg Brask i Pers.hist.t. II.r.II, 1941 19–21. Troels Andersen i Artes I, 1965 45–89 (m. bibliograf). Samme i Artes, 1970, 19 upag. sider (værkforregn. 1757–72). T. Holck Colding i C. L. Davids samling. Jubilæumsskr. IV 1945–70, red. André Leth, 1970 2–19.

Birgitte Bøggild Johansen

Erichsen, Wolja Christian, 1890–1966, orientalist. * 21.11.1890 i Kbh. (Garn.), † 25.4.1966 på Frbg. hospital, begr. Frbg. kgd. F: dampskibsfører Erich Anthon Jørgen Christian E. (1848–1900) og Alfrida Eugenie Olsen-Andersen (1855–1916). ~28.5.1938 i Berlin (Wannsee) med Hildegard Schöne, * 24.12.1912 i Hagen, Westphalen, d. af Reichsbahnrat Ludolf S. (1880–1934) og Lilly Mellmann (1887–1920).

E. blev student 1911 og var 1913–24 knyttet til kommunebibliotekerne i København og Gentofte. Samtidig studerede han ægyptisk hos H. O. "Lange idet hans interesser koncentreredes om koptisk. Ved sin magisterkonferens 1923 valgte han koptisk som hovedfag og ældre ægyptisk og arabisk som bifag. Hans første publikation blev udgivelsen af et koptisk værk som takket være Carlsbergfondet var erhvervet for Det kgl. bibliotek: *Fajumiske Fragmente der Reden des Agathonicus Bischafs von Tarsus*, 1932. I 1925 ansattes E. som medarbejder ved det daværende preussiske akademi; hans usædvanlige evne til at skrive hieroglyffer smukt gjorde ham selvskreven til at være fast medarbejder ved den stort anlagte ægyptiske ordbog som var påbegyndt af A. Erman. 5.4.1929 nedsatte Det kgl. danske videnskabernes selskab efter Langes forslag en kommission for medarbejderskab ved denne ordbog (sammen med Berlin-akademiet). Idet Carlsbergfondet påtog sig hans lønning ansattes E. fast ved dette værk fra s.å. Samtidig med at han således i sin egen håndskrift renskrev samtlige bind fik han dog også tid til at offentliggøre en lang række artikler og kommenterede tekstudgaver af ægyptiske dokumenter. Inden for studiet af demotiske tekster kom E. til at yde sin allerbetydeligste indsats; han søgtes af ægyptologer fra alle lande som den betydeligste kender af denne vanskelige version af den ægyptiske skrift. Til vejledning af studiet af demotisk udgav E. sine *Demotische Lesestücke I og II*, 1937 hvortil han 1940 føjede et glossar. Akademiet i Berlin tildelte ham 1937 Leibniz-medaljen; 1943 blev han dr. phil. habil. ved Berlins universitet. 1948 udnævntes han til honorær professor i ægyptologi ved universitetet i Mainz; det følgende år blev han medlem af det derværende Akademie der Wissenschaften und der Literatur. 1955 vendte E. imidlertid tilbage til København hvor han blev ansat som lektor ved universitetet i koptisk og udførte en stor og højt påskønnet lærergerning. 1954 udkom hans *Demotisches Glossar*, måske hans hovedværk; det følgende år indvalgte han som medlem af Videnskabernes selskab. I sit store forfatterskab har E. givet vægtige bidrag til sproglige, historiske, kulturhistoriske og religionshistoriske problemer inden for den ægyptologiske forskning. □Foto.

Ebba Kerrn Lillestø i *Chronique d'Egypte XLI*, Bruxelles 1966 327–34 (m. bibliografi). Johs. Pedersen i *Over-sigt over Det kgl. da. vidensk. selsk.s virksomhed 1967 87–95* (m. bibliografi).

Jørgen Læssøe

Erik I Ejegod, † 1103, konge. * i Slingerup, † 10.7.1103 på Cypren, begr. sst. F: *Sven Estrid-

Erik I Ejegod

sen (ca. 1020–74). ~for 1086 med *Bodil, † 1103 på Oliebjerget, d. af Trugot og formodentlig Thorgunna. – Far til *Knud Lavard, *Erik Emune og *Harald Kesja. Halvbror til *Harald Hen, *Knud den Hellige, *Niels († 1134), *Oluf Hunger og *Sven († 1104).

E. var i broderen Knud den Helliges regeringstid blevet indsat af denne som jarl over Sjælland. Da Knud blev dræbt 1086 og Oluf valgt til konge flygtede E. til Sverige af frygt for hævn fra Olufs side pga. E.s støtte til Knud. Efter Olufs død 1095 blev E. kaldt hjem og valgt til konge. Med dronning Bodil fik han sønnen Knud (Lavard), med andre kvinder sønnerne Harald, Benedikt, Erik og datteren Ragnhild. I sin regeringstid satte E. meget ind på at samarbejde med kirken. Han indkaldte kort før 1100 benediktinermunke fra det engelske kloster Evesham til klosteret i Odense, og det var sikkert også ham der fik indsat den engelske kannik i Lund, Hubald, som biskop i Odense. E.s interesse for engelsk kirkeliv er vel grunden til at han og dronning Bodil findes optegnede i Durham katedrales mindebøger. E. skal have opført fem stenkirker. Af stor betydning var at E. ved personlig indsats hos paven opnåede at denne helgenkårede broderen Knud. 19.4.1100 eller 1101 altersattes Knud i Odense, en begivenhed som også betød en styrkelse af E.s egen og hans efterfølgeres kongemagt. Hermed var der skabt forudsætninger for E.s anden væsentlige indsats på det kirkepolitiske område: oprettelsen af et selvstændigt ærkesæde i Danmark. Hele Norden blev 1103–04 løsrivet fra den hamburgske kirkeprovinns som et selvstændigt ærkestift med Asser som ærkebiskop med sæde i Lund. Pavens ønske om at undgå tysk dominans stillede ham velvillig over for det danske ønske der tilmed fremsattes personligt af E. over for pave Pascalis, da E. med Bodil var på vej gennem Italien på pilgrimsfart til det hellige land hvortil han dog aldrig nåede. Som modkrav har paven stillet indførelse af tiendebetaling der dog ikke kan dokumenteres gennemført før 1135, samt betaling af Peterspenge direkte til ham. På det udenrigspolitiske område synes E.s regeringstid præget af stadige kampe med venderne.

Vurderingen af E.s person i de middelalderlige kilder er overvejende positiv. Det islandske skjaldekvad Eiriksdrapa, fra 1104, hylder således E. som nordisk og kristent kongeideal. Kun Roskildekroniken fra omkr. 1140 viser en negativ holdning til E. der „fandt på mange ubillige og uretfærdige love“. Det er vanskeligt at slutte noget sikkert om E.s personlighed ud fra et kildemateriale der er stærkt tendensøst. Saxos farverige skildring af E.s storslåede personlighed,

psykisk og fysisk omtrent uovertruffen, må således vurderes på baggrund af Valdemarslægtnens interesse i fremstillingen af E. der spillede en rolle for dynastiet som farfar til Valdemar den Store. Roskildekroniken kalder E. „den gode“, og i skriftet om Knud Lavard, sikkert fra tiden omkr. 1170, benævnes E. med tilnavnet Egothe. Dette anvendes ligeledes hos Saxo der anfører at E.s ry ikke alene skyldes „hans dyd og gode sæder“ men er vokset frem på baggrund af hans forgænger Oluf Hungers uheldige regeringsperiode med misvækst over hele landet.

□Fantasitegn. i manus. fra ca. 1600 (Kgl. bibl.) og stik fx i Wolffs Calender 1648. Relief på kanon fra 1604 (Tøjhusmus.). Fremstillet på tegn. af Eckersberg, 1818 og på træsnit efter tegn. af Th. Wegener samt på mal. af Anker Lund. – Mindesten i Slangerup 1887 og af C. Numelin, 1915 (Borgvold i Viborg).

Vitae sanctorum Danorum, udg. M. Cl. Gertz, 1908–12 130–34 189f (overs. i Danske helgeners levned, ved Hans Olrik I, 1893–94 97–102 118–20). Den norsk-islandske skjaldedigtning, udg. Finnur Jónsson, A I, 1908–15 (fot. opr. 1967) 444–52; B I 1908–15 (fot. opr. 1973) 414–20. Scriptores minores, udg. M. Cl. Gertz I, 1917–18 (fot. opr. 1970) 25 (overs. i Den ældste Danms kronike, ved Jørgen Olrik, 1898 26f). Sogur Danakonunga, udg. Carl af Petersens og Emil Olson. Lund 1919–26 = Skrifter udg. for samf. til udg. af gammel lit. XLVI 77 (overs. i Knytlinge saga, af Jens Peter Ægidius, 1977 49). Liber vitae ecclesiae Dunelmensis I, Durham 1923 = Publs of the Surttees society CXXXVI facs. fol. 51v. Saxonis Gesta Danorum, udg. Jørgen Olrik og H. Ræder I, 1931 330 332–39 (overs. i Saksens danesaga, ved Jørgen Olrik, 1908–12) (2. udg. 1925). Diplomatarium Danicum I.r.II, 1963 nr. 24 26 28 (overs. i Danm.s riges breve I.r.II, 1975). – Niels Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971.

Nanna Damsholt (Johannes Steenstrup)

Erik II Emune, † 1137, konge. † 18.9.1137 på et tingmøde nær Ribe, begr. i Ribe domk. F: *Erik Ejegod († 1103) og nævnt frille. ~senest 1130 med Malmfred, † efter 1137 (~1° med kong Sigurd Jorsalfar af Norge, † 1130), d. af storfyrst Mstislav (el. Harald) af Kiev og Christine (d. af kong Inge af Sverige). – Far til *Sven Grathe. Halvbror til *Knud Lavard og *Harald Kesja.

Om E.s fødsel og ungdom er intet oplyst, først i slutningen af 1120erne finder man ham ved halvbroderen Knud Lavards side under dennes modsætningsforhold til kong Niels. Forinden har han ifølge Saxo haft et modsætningsforhold til en anden halvbror, Harald Kesja, der ville nægte ham fædrearv som han dog opnåede ved Knud Lavards mellemkomst. Efter drabet på Knud Lavard 1131 krævede E. og Harald Kesja hævn over drabsmanden Magnus, kong Niels' søn; på Sjællands landsting mæglede ærkebiskop Asser forlig, men kong Niels opret-

holdt ikke den vedtagne fredløshed for sønnen, hvorpå de to halvbrødre rejste opstand. E. fik løfte af den tyske kong Lothar der havde været Knud Lavards lensherre for Wagrien; men Lothar svigtede og sluttede forlig med Niels der gentagne gange besejrede E., bl.a. i et slag ved Onsild bro, så han måtte flygte ud af landet, oftest til Norge. Men også kong Magnus den Blinde, hans hustrus søn, svigtede ham, ligeså broderen Harald Kesja der sluttede sig til kong Niels, og ved Værebrev ved Roskilde fjord led han 1133 et knusende nederlag. Men året efter, da kong Niels havde ladet sønnen Magnus aflægge lensed til kong Lothar, og ærkebiskop Asser derefter havde brudt med kongen og forenet sig med E., kunne de i fællesskab 2. pinsedag (4.6.) 1134 vinde det afgørende slag ved Fodevig i Skåne; her faldt Magnus og de fleste af rigets biskopper, mens Niels flygtede og kort efter (25.6.) blev dræbt af borgerskabet i Slesvig. E. anerkendtes derefter som konge og nedkæmpede året efter broderen Harald der på Urnehoved ting havde ladet sig udråbe til modkonge; E. overrumplede og fangede ham og hans mange sønner i den jyske landsby Skiping (Skibet ved Vejle å?), Harald halshuggedes straks, mens sønnerne førtes til Skåne hvor de blev taget af dage. Kun én af sønnerne, den senere modkonge Oluf undslap E.s merovingiske grusomhed. Forinden havde E. ved et diplom af 6.1.1135 (det ældste bevarede originalbrev i Danmark) takket Gud og ærkebiskop Asser for sejren ved udvidede privilegier og en anelig godsgave til Lunde-kirken og sammen med Asser forsynet riget med nye biskopper, herunder E.s egen kapellan "Rike til Slesvig og Assers brorson "Eskil (ca. 1100–81) til Roskilde. Samme år grundlagde E. et kloster ved Ringsted kirke, til hvilken han lod overføre sin bror Knuds kiste; de skulle hellige sig kulden af Knud der skulle gøres til helgen. Han lod en engelsk klerk, Robert af Ely, forfatte et helgen-skrift af hvilket kun fragmenter er bevaret. E. synes at have grundlagt et slags kongeligt kancelli, men i øvrigt ved vi kun lidt om hans kortvarige styre. E. foretog resultatløse krigstog til Rügen der var Lunde-kirkens missionsområde, og til Norge. Hjemme mødte der ham kraftig modstand. Den nye biskop i Roskilde, Eskil, rejste sammen med Peder "Bodilsen, der tidligere havde støttet ham, en opstand „for frihed“; den tvang ham i første omgang bort fra Sjælland, men siden vendte han tilbage og besejrede dem og tvang Eskil til et ydmygende forlig. 1137 rejste den ellers ukendte hirdman "Plov sig under et tingmøde ved Ribe med E. og gennemborede ham med sit spyd. E. begravedes i Ribe. Han efterlod sig en umyndig søn, den senere konge

Sven Grathe. E. bedømmes meget modstridende i samtiden. I ærkebiskop Assers Necrologium Lundense benævnes han „gloriosus“, svarende til tilnavnet Emune, „den altid mindeværdige“, men i Roskildekroniken som i ærkebiskop Eskils Lunde gavebog karakteriseres han som en udpræget voldskonge. □Fantasitegn. ca. 1600 (Kgl. bibl.) samt stik fra 1600-tallet. Mal. tilskrevet Antonius Samfleth (Ribe domk.).

Kilder. Lunde domkapitels gavebøger, udg. C. Weeke, 1884–89. Knud Lavards helgenskrifter, Robert af Elys fragmenter og Ordinale i Vitae sanctorum Danorum, udg. M. Cl. Gertz, 1908–12. Saksnes Danesaga, 1076–1157, udg. Jørgen Olrik, 1908. Saxonis Gesta Danorum, udg. J. Olrik og H. Ræder I–II, 1931–57. Roskildekroniken og Svend Aggesen i Scriptores minoris I, udg. M. Cl. Gertz, 1917–18 (reprud. 1970). Necrologium Lundense, udg. L. Weibull, Lund 1923.

Lit. J. G. F. Ræder: Danm. under Svend Estridsen og hans sønner, 1870–72. H. Olrik: Knud Lavards liv og gærning, 1888. Curt Weibull: Saxo, Lund 1915 (også i Hist. tidskr. för Skåneland VI, 1915 156–76). L. Weibull i Scandia I, Sth. 1928 84–112; XIV, 1941 57–73.

Aksel E. Christensen

Erik III Lam, † 1146, konge. † 27.8.1146 i Skt. Knuds kloster i Odense, begr. sst. F: "Hakon Jyde (-1131-) og Ragnhild (d. af "Erik Ejegod). ~1144 med Liutgard, † 1152 (~1° med pfalzgreve Frederik af Sommerschenburg, † 1162, ~2° med grev Herman af Winzenburg, † 1152), d. af Rudolf, markgreve af Salzwedel og greve af Stade († 1124) og Richardis († 1151). – Far til "Magnus (-1176-).

E. var tidligt knyttet til morbroderen Erik Emune som han ifølge Saxo søgte at forsvare, da han dræbtes af "Plov på et tingmøde ved Ribe den 18.9.1137. E., der var den nærmeste til tronen da der ikke fandtes voksne medlemmer af den rene mandslinje, udpegedes derefter straks til konge. Om hans regering hersker næsten tavshed. Imod ham rejste en søn af "Harald Kesja, "Oluf, sig som modkonge omkring 1140 og opnåede en tid anerkendelse i Skåne og gjorde indfald på Sjælland, indtil han 1142 blev besejret og dræbt i et slag ved Tjute å ved Helsingborg. Stort set synes E.s regering iøvrigt fredelig, om end venderanfaldene vist blev talrigere. Det er uklart hvad der begrundede hans tyske ægteskab med Liutgard, en søster til domprovst Hartwig, den senere ærkebiskop i Bremen, men krav om tysk overhøjhed over rige eller kirke kendes ikke fra hans tid. E.s diplomer viser at han opretholdt et kongestyre med faste embeder, kapellan og notar til et kancelli og dertil en leder af finanserne. E. synes at have styret i nær tilknytning til kirken som han begunstigede ved gaver og privilegier, Odense Skt. Knudsbrødre fremfor Ringsted. De modstridende karakteristikker af E. fra samtid

Erik III Lam

og nærmeste eftertid svinger fra en uduelig og uværdig til en lykkelig fredens konge. E. nedlagde 1146 angivelig frivilligt kongestyret pga. legemlig svaghed og trak sig tilbage som munk i Odense Skt. Knuds kloster hvor han døde samme år. □Fantasitegn. fra ca. 1600 (Kgl. bibl.) og stik fra 1600-tallet.

Scriptores minores, udg. M. Cl. Gertz I, 1917–18 (fot. optr. 1970). Necrologium Lundense, udg. L. Weibull, Lund 1923. Diplomatarium Danicum I.r.II, 1963. – Johs. Steenstrup i Hist. t. 6.r.IV, 1892–94 733–41. Hans Olrik: Konge og præstestand II, 1895. N. Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971. Danm.s hist. I, 1977.

Aksel E. Christensen

Erik IV Plovpenning, 1216–50, konge. *1216, †10.8.1250 på Slien, begr. først i Slesvig, siden i Skt. Bendts k. i Ringsted. F: *Valdemar Sejrs (1170–1241) og *Berengaria (†1221). ~9.10.1239 med *Jutta af Sachsen, ca. 1250, d. af hertug Albrecht af Sachsen (†1260). – Far til *Agnas (1249–ca. 90), *Ingeborg (ca. 1244–87), *Jutta (ca. 1246–84) og *Sophie (†1286). Bror til *Abel (†1252), *Christoffer I og *Sophie (†1247). Halvbror til *Knud (ca. 1205–60), *Niels (†1218) og *Valdemar (1209–31).

E., Valdemar Sejrs førstefødte søn med Berengaria, udnævntes allerede som spæd 1216 til hertug af Jylland, afløste 1226–30 sin ældre halvbror Valdemar den Unge som gidsel for løsesummen til grev Henrik af Schwerin og efterfulgte ham som faderens medkonge; kronet af ærkebiskop Uffe 1232. Som sådan udstedte han selvstændigt kongebreve. Ægteskabet med den sachsiske hertugdatter knyttede ham til tysk politik, og som det fremgår af den tyske digter Reinmar von Zweters digt blev han foreslået til tysk konge, hvad der dog afvistes fra dansk side 1240. Ved faderens død 1241 blev han enekonge. E.s tiårige regering indledte en periode i dansk historie med uro og stridigheder; det skyldtes at han „var på vagt over for kongættlinger og kirkens stigende vælte“ (H. Olrik). Tre gange rejste broderen hertug Abel af Sønderjylland sig mod E. med krav om større magt og indflydelse i hertugdømme og kongerige. Efter første opstand 1242–43 enedes brødrene 1244 om et fælles tog mod Estland, men af ukendt grund vendte de om i Ystad. Estlandstoget var et led i E.s ivrige kirkepolitik hvis fromme motivering markedes allerede ved en begæring 1241 om at måtte blive begravet i munkekutte i Roskilde franciskanerkloster, mere konkret ved en ihærdig korstogs-politik, med pavelig støtte rettet mod Estland i forlængelse af Stensbyforliget af 1237.

E. opnåede ikke større resultater i Estland, men hans navn knyttedes varigt til Reval, specielt

dets Michaeliskloster. Hjemme førte korstogspolitikken imidlertid til brud med den danske kirke på grund af krav om kirkelige ledingsydelse og ret til at bruge kirketienden dertil. E. opnåede 1245 pavelig bevilling på kirketienden, men samtidig anmodning om at vise mildhed i ledingskravene. Uden kendskab hertil havde den danske gejstlighed reageret skarpt og i februar 1245 under ledelse af ærkebiskop Uffe vedtaget de såkaldte Odensestatutter der aktualiserede en ældre formulering om bandlysning af enhver der bevidst krænkede kirkens ret, friheder og ejendom, hvad der var en tydelig advarsel til E. Alle-rede samme år kom det til et personligt brud med den hidtidige kansler, Roskildebiskoppen Niels *Stigsen, der blev tvunget i landflygtighed. Resultatet blev at der 1246 dannedes en stærk koalition mod E., idet Roskildebispens slægt Hviderne, der tidligere havde været kongemagten nærmeste støtte, nu sluttede sig til Abel der også støttedes af hans to brødre hertug *Christoffer og hertug *Knud og dertil af svogrene, de holstenske grever samt Lübeck. I de kommende år bekæmpede E. og Abel hinanden ved hærgende angreb; Ribe skiftede gentagne gange herre, jyske byer og Odense afbrændtes af Abel og hævnedes ved afbrænding af Abels Svendborg og Arreskov, og E. kunne nedkæmpe og fængsle brødrene Christoffer og Knud. Søsteren, markgrevinde Sofie af Brandenburg der kom for at mægle mellem brødrene, døde forinden i Flensborg 1248; et forlig kom dog i stand samme år, men holdt ikke. 1249 blev situationen på ny kritisk for E. Pave Innocens IV, hvem den kongelige korstogspolitik længe havde gjort valen over for den landflygtige Niels Stigsen, vendte sig nu skarpt mod E., og en koalition dannedes på ny omkring Abel der nu tog kongenavn, og mens en lybsk flåde indtog og afbrændte København, som E. havde inddraget fra Roskildebispen, fordrev en opstand i Skåne kongen. 1250 stod E. dog atter som sejrherre; det skånske oprør var dæmpet, forlig var indgået med Lübeck, og Sønderjylland erobret til og med Slesvig by. Her indgik brødrene på ny en fredsaf-tale. Men efter forligsfesten blev E. overfaldet af Abels mænd, dræbt, og hans lig kastet i Slien; det skete antagelig i forståelse med Abel, selv om han siden ved ed fralagde sig al skyld og blev konge efter den sønneløse E. der kun efterlod sig døtre. Om E. som person og regent er de samtidige kilder stærkt modstridende, og udtalelserne lader sig ikke verificere. Men snart overskyggedes hans personlighed af martyrdøden og den derfra udledte propaganda for hans helgen-værdighed. Der opstod beretninger om mirakler ved hans grav, først i Slesvig dominikanerklosters kirke,

siden i domkirken, indtil den yngste bror kong Christoffer 1258 overførte hans lig til den kongelige gravkirke i Ringsted og her opdyrkede en helgenkult om hans grav. Baggrunden var kong Christoffers strid med den ældre kongelinje, Abelsonnerne, hvis legitimitetskrav svækkedes ved at stemple Abel som konge-, broder- og helgenmorder. En ansøgning til paven om kanonisering besvaredes 1258 med nedsættelse af en kommission bestående af tre jyske biskopper; men dermed synes sagen standset, så E. måtte nøjes med at forblive en elsket folkehelgen, til hvem en række østdanske gilder var indviet, bl.a. i Kallehave, hvis skrå er den ældste i original (o. 1300). – Et oprindeligt monument over E.s helgengrav med over- og undergrav i Ringsted kirke er tidligt forsvundet, men på kalkmaleri er E. fremstillet på forskellig måde, først som kronet konge i korbuevæggen og i krydshvælvet henimod år 1300 som tronende konge og med en række scener fra hans martyrium. □Segl 1241. Kalkmal. fra ca. 1270 og ca. 1300 (Ringsted, Skt. Bendts k.). Fantasiportr. tegnet i manus. fra ca. 1600 (Kgl. bibl.) samt stik fra 1600-tallet. Mal. ca. 1600 (Arreskov). Fremstillet på mal. af P. Raadsig ca. 1850, af O. P. Hansen Balling ca. 1854 samt af Constantin Hansen og Aug. Schiøtt. – Mindetavle i Ringsted k. opsat ca. 1520.

Kilder. Vitae sanctorum Danorum, udg. M. Cl. Gertz, 1908–12 419–45. Annales Danici, udg. Ellen Jørgensen, 1920 110–13. Bullarium Danicum 1198–1316, udg. Alfr. Krarup, 1932.

Lit. Kr. Erslev i Hist. t. 6.r.II, 1890 359–442. Hans Olrik sst. 6.r.VI, 1897 611–48. Poul Nørlund i Årbøger for nord. oldkyndighed 3.r.XIII, 1924 123–38. Samme og Mogens Clemmensen: Ringsted kirke, 1927 (Jfr. Danm.s kirker, Sorø amt I, 1936 138 166f). N. Skyum-Nielsen: Kirkekampen i Danm. 1241–1290, 1963 24–52. C. A. Christensen i Kirkehist. saml. 7.r.VI, 1966 21–43. Jørgen Skaftø Jensen sst. 1969 1–25.

Aksel E. Christensen

Erik V Klipping, 1249–86, konge. * 1249, † 22.11.1286 i Finderup, begr. i Viborg domk. F: "Christoffer I (ca. 1219–59) og "Margrete Sambiria af Pommern († 1282). ~11.11.1273 i Slesvig med "Agnes af Brandenburg, † 1304, d. af markgreve Johan I af Brandenburg († 1266) og Jutta af Sachsen. – Far til "Erik Menved, "Christoffer II, "Margrete († 1341) og "Richiza (ca. 1300). Bror til "Mechtilde (–1300–).

E. var udvalgt til konge allerede 1254, fem år gammel, og faderen har tillige ønsket at få ham kronet endnu i sin egen levetid, men dette nægtede ærkebiskop Jakob "Erlandsen (ligesam som han forbød rigets øvrige biskopper at gøre det). Først efter Christoffers død 1259 kronedes E. juledag s.å. i Viborg af de bisper der stod på kongehusets

side i ærkebispestriden. Regeringen førtes af enkedronning Margrete Sambiria, og dens første hovedopgave bestod i at afværge truslerne fra "Erik Abelsen og fyrst Jarimar af Rügen der allerede i foråret 1259, før Christoffers død, havde gjort invasion på Sjælland i forståelse med Roskildebispen og tillige med pavestolens vel-signelse idet aktionen skulle opfattes som et forsøg på at befri den fængslede Jakob Erlandsen. Margrete Sambiria har dog ikke været stærk nok til at holde fjenderne fra livet; 1260 foregik der en foreløbig udsoning med Erik Abelsen der blev hertug af Sønderjylland, og med den norske og svenske kongemagt der gjorde arvekrav gældende efter Erik Plovpenning på vegne af hans to døtre "Sophie og "Ingeborg. 28.7.1261 kom det imidlertid til et slag på Lohede s.f. Dannevirke mellem Margrete og hertug Erik (der støttedes af de holstenske grever), og både E. og hans mor faldt i holstensk fangenskab. Margrete Sambiria løslodes allerede det følgende år, men E. gaves videre i fangenskab hos de brandenburgske markgrever hvorfra han først vendte tilbage 1264. Den øjeblikkelige brandenburgske interesse i danske forhold skal sikkert forklares med at Margrete Sambiria var pommersk prinsesse, og Brandenburg var interesseret i at udøve lenshøjhed over Pommern hvad der i disse år synes at være lykkedes. Men direkte indflydelse i Danmark har heller ikke været uden interesse for markgreverne; Albrecht af Brandenburg ægtede 1269 E.s søster Mechtilde, og markgreve Johans datter Agnes blev 1273 gift med E. selv.

E. må have overtaget regeringen efter midten af 1260erne, men der vides ikke meget om hans politik når der bortses fra den bitre strid med ærkebiskoppen af Lund som han havde overtaget fra faderen, og som først efter endeløse forhandlinger for pavestolen og for dennes udsendinge til Danmark bilagdes 1274 af pave Gregor X på det 2. Lyon-koncilium. På dette tidspunkt var Jakob Erlandsen død, og pavestolen kunne bevæges til megen imødekommenhed over for det kongelige standpunkt i sagen.

E.s kongemagt var truet af Abelslægten der ved ægteskabet 1260 mellem Abels enke Mechtilde og Birger Jarl af Sverige havde skaffet sig indflydelse her. Samtidig forelå der generende arvekrav fra både svensk og norsk side i anledning af ægteskaberne mellem kong Valdemar af Sverige og kong Magnus af Norge og henholdsvis Sophie og Ingeborg, Erik Plovpenning's to ældste døtre. Disse ægteskaber var aftalt endnu i Christoffers levetid, men fuldbyrdeses først efter hans død. Der er tegn til at Margrete Sambiria har villet lægge dem hindringer i vejen, men ikke har formået at gennemføre dette forehavende.

Erik V Klipping

Kravene fra kongeslægten sidelinjer har formentlig været så omfattende at E.s kongemagt ikke kunne indfri dem alle uden at berøve sig selv eksistensgrundlaget, men de støttedes af så stærke udenlandske kræfter at de i en vis udstrækning måtte imødekommes. Efter hertug Erik Abelsens død 1272 kunne E. dog i mere end ti år forhale at hertugdømmet overdroges til hans søn "Valdemar (det skete først 1283), og i løbet af 1270erne konfiskerede E. også det gods som Erik Plovpenning's to yngste døtre "Jutta og "Agnes havde givet til grundlæggelsen af Roskilde Agnete kloster, men som blev frigjort da søstrene udtrådte af klosteret omkring 1271 og forsøgte at disponere over deres ejendomme som om der ikke havde foreligget nogen klosterstiftelse. Også arven efter Abels yngste søn, "Abel († 1279), konfiskeredes. Disse forhold er formentlig en del af forklaringen på de alvorlige stridigheder der fra 1270ernes midte udviklede sig mellem E. og de danske stormænd. Disse var formentlig på forskellig måde knyttet også til kongehusets sidelinjer, og for at styrke sin position over for kongefrænderne havde E.s kongemagt søgt at nyttiggøre forskellige udenlandske feudaltretlige praksis til en mere autoritær styreform der givetvis også har beskåret stormændenes rettigheder. Da E. 1276 på hoffet i Nyborg krævede stormændenes hylding af sønnen Erik Mened, nægtede i hvert fald marsk Stig Andersen ("Hvide) at hyld ham.

1282 sejrede stormandsoppositionen imod E. så vidt at kongen 29.7. på hof i Nyborg udstedte et forpligtelsesdokument (håndfæstning) der båndt ham til fremtidig at respektere en væsentlig del af stormændenes rettigheder og mindst én gang hvert år at afholde „det parlament som kaldes hof“ til afgørelse af rigets vigtigste anliggender. De følgende to år foregik der på disse danehoffer forhandlinger mellem kongen og „rigets bedste mænd“ der resulterede i flere indskrænkninger i regeringens juridiske og administrative beføjelser. 1283 skete der en vis udsoning med kongefrænderne idet ikke blot Valdemar Eriksen fik hertugdømmet Sønderjylland, men også junker "Jakob Nielsen fik grevskabet (Nørre)hal-land. Det fremgår dog at der fortsat var strid om kongens og hertugens rettigheder inden for hertugdømmet, og 1285 fængslede E. hertug Valdemar og holdt ham fangen til næste forår hvor han løslodes mod at forpligte sig til at respektere en adgang for kongen til indflydelse over og indtægter af hertugdømmets krongods. 29.11.1284 på et møde i Odense tiltrådte E. et landefredsforbund der 13.6.1283 var indgået i Rostock for et tidsrum af ti år mellem en række nordtyske fyrster og indflydelsesrige handelsbyer. E.s til-

træden er sket på byen Lübecks foranledning og står i forbindelse med denne bys daværende handelspolitiske konflikt med Norge. Den danske tilslutning til dette forbund har medvirket til at den lybsk-norske konflikt kunne løses ved voldgift af den svenske kong Magnus det følgende år, og den har tillige givet lübeckerne større sikkerhed for deres handelsrettigheder i Danmark. E.s motiv til tilslutningen har været at dæmme op for den betydelige norske indflydelse i Danmark (den norske kong havde arvet besiddelser i Jylland), men selv om hans tiltræden af landefredsforbundet skete med stormændenes tilslutning har den måske bidraget til at skabe ny strid eller vække gamle modsætninger til live.

Natten til 22.11.1286 blev E. dræbt i Finderup nær Viborg af ukendte mænd der ifølge årbogstraditionens ældste og mest pålidelige lag havde stået ham meget nær („Kong E. dræbtes på sit leje i Sct. Cæcilie nat af sine egne mænd, dem han havde elsket højest, og der påførtes ham 56 sår“ hedder det i Rydårbogen). Samtiden kendte ikke drabsmændene, og historieforskningen har ikke hidtil kunnet løse kriminalgaden. Ved en (ikke bevaret) dom dømtes pinsedag 1287 grev Jakob, marsk Stig, "Niels Hallandsfar, Peder "Porse, Peder "Jacobsen, Niels Knudsen, Aage Kakke, Rane "Jonsen og Arvid Bentsen skyldige i drabet. Ifølge Arild "Huitfeldts gengivelse af en senere stadfæstelse (1305) af dommen 1287 er Arvid Bentsen alene dømt for „at han med hans egen hånd overvar det slemme mord“ medens de øvrige er dømt for „råd, befaling og gerning til at ihjelslå ham“. Alene når antallet af sår noteres har det for samtiden stået klart at der stod en sammensværgelse bag. De dømte søgte straks tilflugt hos kongen af Norge og undgik således de direkte følger af dommen 1287. De opererede i Danmark og i Norden som den norske konges mænd og hævdede at den danske konge i sin retslige procedure havde berøvet dem den rettergang de var berettiget til efter dansk lov, og dette er muligvis rigtigt. Noget sådant er allerede antydnet i en vise af den tyske minnesanger Rume-lant der på kongehusets initiativ agiterede mod de formodede drabsmænd forud for pinsen 1287. Landefredstraktaten af 1283 som E. havde tiltrådt og hans efterladte respekterede indeholder da også regler om forfølgelse af alvorlige forbrydelser der meget ligner den proskription der er sket af de fredløse.

Hverken E.s længst ødelagte grav i Viborg domkirke eller nogle (foreløbig kun ufuldkomment undersøgte) bygningsrester i Finderup giver sikker underretning om drabets nærmere omstændigheder. En tradition om at kong E. havde forført marsk Stigs hustru udgår fra det følgende

århundredes historieskrivnings forsøg på at finde motiver til kongemordet. Arild Huitfeldt arbejdede videre på disse gætterier, B. S. Inge-mann udførte dem 1833 i romanform, og male-ren Otto "Bache anskueliggjorde dem for folket med sit berømte billede „De sammensvorne rida fra Finderup lade efter mordet på Erik Klipping“ (1882). Erik "Arup fremsatte 1932 i sin Danmarkshistorie den mening at de dømte var uskyldige og dommen således et justitsmord, ud fra den betragtning at just denne kreds af stormænd havde haft selve regeringsmagten i kongens seneste år (efter håndfæstningen 1282 som Arup kaldte Danmarks første grundlov). Et forsøg på i stedet at udlægge hertug Valdemar af Sønderjylland som drabets bagmand (den svenske historiker Hugo Yrwing og, med en lidt afvigende begrundelse, den danske historiker Erik Kjersgaard) strandede på at dokumentationen for noget sådant er sen og skrøbelig. Levninger fra E.s grav er udstillet i Viborg domkirke. E. er afbildet sammen med Margrete Sambiria i Revalhåndskriftet af den lybske byret 1282. □ Afbildet på min. i manus. med den lybske ret (Reval), aftegnet 1890 af E. Rondahl. En af personerne på relieffet over kathedrædøren (vestportalen) i Ribe domkirke forestiller måske E. Afbildet på tapet af Hans Knieper 1581–83. Andre fantasiportr. i manus. fra ca. 1600 og stik fra 1600-tallet. Afbildet på tegn. af C. E. Andersen, 1843, og radering af Lorenz Frølich, 1853. Flere 1800-tals fremstillinger af drabet, bl.a. af O. Bache, 1882 (Fr.borg). Mindekors efter tegn. af J. B. Løffler, 1891, nær stedet for drabet.

Kilder. *Scriptores minores I*, udg. M. Cl. Gertz, 1917–18 (reproudg. 1970). *Annales Danici*, udg. Ellen Jørgensen, 1920. Erik Klipping og hans sønner, udg. Ellen Jørgensen, 1927. *Acta processus litium*, udg. Alfr. Krarup og W. Norvin, 1932.

Lit. A. D. Jørgensen: *Bidrag til Nordens hist.*, 1871. C. Paludan-Müller i *Vidensk. selsk. skr.* 5.r. hist.-philos. kl.IV, 1872 319–85. L. Holberg: *Konge og Danehof I*, 1895. Kr. Erslev i *Danm.s riges hist. II*. Otto Blom og Henning Matzen i *Hist.t.6.r.VI*, 1895–97 især 782–88. Erik Arup: *Danm.s hist I–II*, 1925–32. Georg Galster i *Fra nationalmuseets arbejdsmark*, 1928 38–48. Niels Knud Andersen: *Ærkebiskop Jens Grand I–II*, 1943–44. Aksel E. Christensen: *Kongemagt og aristokrati*, 1945 (fot.optr. 1976). Hugo Yrwing: *Kungamordet i Finderup*, Lund 1954 = *Skr. utg. Vetensk.-soc. i Lund VL* (anm. ved Niels Skyum-Nielsen i *Hist.t. II.r.V*, 1957–59 357–62, replik og debat sst. II.r.VI, 1960–62 121–41). Niels Skyum-Nielsen: *Kirkekampen i Danm.* 1241–1290, 1963. Helge Toldberg: *Marsk Stig-viserne*, 1963 = *Studier fra sprog- og oldtidsforsk.* CCLII. E. Kjersgaard i *Skalk*, 1971, nr. 6 18–29. Jens Vellev sst. 1974, nr. 6 10–15. Kai Hørby: *Status regni Dacie*, 1977. Thomas Riis: *Les institutions politiques centrales du Danemark 1100–1332*, 1977.

Kai Hørby

Erik VI Menved, 1274–1319, konge. * 1274 (?), † 13.11.1319, begr. i Ringsted. F: "Erik Klipping (1249–86) og "Agnes af Brandenburg († 1304). ~1296 med "Ingeborg af Sverige, † 15.8.1319 i Roskilde, d. af kong Magnus Birgersson Lade-laas af Sverige (1240–90) og Helvig af Holsten († 1324). – Bror til "Christoffer II, "Margrete († 1341) og "Richiza (ca. 1300).

E. blev konge efter mordet i Finderup lade 22.11.1286 hvor ukendte mænd havde dræbt hans far, men åbenbart ikke kunnet forhindre at regeringen førtes videre af enkedronning Agnes og hendes allierede (fyrst Wizlav af Rügen og hertug "Valdemar af Jylland), i den mindreårige E.s navn. Denne var blevet hyldet af stormændene allerede 1276, dog under marsk Stig Andersen ("Hvide)s vægring, og ham var det da også at retsforfølgelsen og især den senere historieskrivning gjorde til en hovedmand bag drabet. Den mest fremtrædende i kredsen af såkaldte kongemordere var dog utvivlsomt grev "Jakob af Halland, men der er i nyere tid rejst alvorlig tvivl om hvorvidt den kreds af stormænd der dømtes for kongemordet (ved en dom på danehof i Nyborg pinsen 1287) virkelig var ansvarlige for drabet, ligesom det er blevet klart at den procedure der fulgtes ved denne lejlighed var i modstrid med ældre eller gældende dansk praksis. Det er muligt at fremgangsmåden er hentet fra reglerne om proskription af alvorlige forbrydere indeholdt i et nordtysk landefredsforbund af 1283 som Erik Klipping havde tiltrådt 1284, og som E.s formynderregering åbenbart respekterede indtil dets udløb 1293. Under alle omstændigheder var drabet på Erik Klipping politisk og retsforfølgelsen af de fredløse et led i den eksistenskamp som E. i hele sin regeringstid var nødt til at føre, og som udgik fra det forhold at hverken hans far eller farfar havde været i fri og sikker rådighed over alle den danske kongemagts ressourcer fordi sidelinjer af kongeslægten havde berettigede krav på dem og lejlighedsvis havde haft held til at gøre dem gældende. Især den norske kongemagt (med arvekrav efter Erik Plovpenning) havde siden 1260ernes begyndelse rådet over kongods i Nørrejylland; men også det svenske kongehus, Abelslægten og fx grev Jakob af Halland tilhørte kredsen af helt eller delvis uilfredsstillede kongefrænder. Deres tilhold blandt danske gejstlige og verdslige stormænd var en aldrig hvilende trussel imod Christofferlinjens kongemagt. Den norske konges indfald i Danmark i de første år efter Erik Klippings drab (1289–93) er et af udtrykkene herfor; E.s strid med ærkebiskop Jens "Grand af Lund et andet.

Erik VI Menved

E.s forsøg på løsning af dette alvorlige politiske dilemma blev en meget nær tilknytning til det svenske kongehus; han ægtede selv 1296 Magnus Birgerssøns datter Ingeborg, og hendes bror kong Birger Magnusson blev 1298 gift med E.s søster Margrete; E. førte tillige fra det første tiår af 1300-tallet en aktiv ekspansionspolitik i Nordtyskland der genskabte flere dele af det gamle danske magtområde, nu ganske vist på andre (feudalretlige) vilkår og på et skrøbeligere finansielt grundlag end før, men dog således at det måtte kaldes en stor bedrift dersom det ikke i den sidste ende havde slået fejl. Til både sin nordiske og sin nordtyske politik havde E. brug for grevskabet Holstens velvillige passivitet, og her til medvirkede utvivlsomt at hans mor enke-dronning Agnes 1293 havde ægtet grev Gerhard II af Holsten.

Hovedforklaringen på at E.s politik slog fejl er ikke, som Erik "Arup ville antyde, at han var „en tåbeligt æresy og pragtlysten mand“ (sparsommelighedsbetragtningen har Arup overtaget direkte fra forgængeren Kr. "Erslev) – men snarere dels at modstanderne var for stærke, dels og navnlig at E. døde uden at efterlade sig mandlige arvinger der kunne videreføre kongemagten efter ham. E.s position i 1319 var temmelig stærk, men de nævnte familieforhold bevirkede at den arvedes af broderen Christoffer der på dette tidspunkt var den eneste tilbageblevne modstander, og at begivenheden derved reelt kom til at udgøre et nederlag.

E.s første politiske bestræbelser i Norden måtte rette sig mod den norske kongemagt der straks efter 1286 havde antaget sig de landflygtige danske stormænds sag og i tidens løb knyttede dem stadig nærmere til sig således fx at grev Jakob i 1305 havde måttet overlade den norske konge hele sit grevskab til gengæld for udlæg denne havde foretaget i hans sag. Det var muligvis på dette grundlag at kong Håkon af Norge i 1310 og årene nærmest derefter med E.s godkendelse tillod at Halland overgik til hertug Erik af Sverige, muligvis endnu i grev Jakobs levetid (men næppe så tidligt som det hævdes i Erikskrøniken der er affattet blandt hertug Eriks efterkommere straks efter 1320 hvor denne kreds særligt støttede sig på Varberg slot i Halland). Allerede 1302 havde kong Håkon lovet sin datter Ingeborg til den svenske hertug Erik, og da denne gjorde oprør mod sin bror kong Birger skete det med norsk støtte. E.s indgreb til fordel for sin svenske svoger tog form af flere militære indfald i Halland og Västergötland (især 1307 og 1309), og ved fredsslutningen 1310 i Helsingborg opnåede E. accept af hvad han allerede havde betinget sig i forhandlinger med den norske konge 1308 og

1309, at hertug Erik skulle afstå fra ægteskabet med den norske Ingeborg (med hvem arveretten til den norske trone fulgte) og i stedet ægte E.s slægtning fyrstinde Sofie af Werle. E. har i stedet villet sikre ægteskabet med Ingeborg for kong Birgers søn Magnus hvorved han selv (der altid synes at have manglet en regeringsduelig mandlig arving) ville komme til at indtage en nøgleposition i den nordiske dynastipolitik og derved måske tillige styrke sin egen slægts position i fremtiden. Med broderen Christoffer lå han i strid siden 1300-tallets første år, og denne stod fra 1307 i organiseret forbindelse med E.s fjender hvilket E. vistnok først kom fuldstændig under vejr med i 1315 da nogle dokumenter herom kom for dagen i forbindelse med optrævelingen af en dansk stormandsopposition imod kongen.

Det lykkedes imidlertid kong Håkon og hertug Erik at gennemføre en ny ægteskabsaftale om prinsesse Ingeborg 1312; hertug Erik unddrog sig sin forpligtelse over for E. til at ægte Sofie af Werle med den begrundelse at de ifølge kanonisk ret var for nært beslægtede, og med ydelse af en erstatning til både E. og fyrst Nicolaus af Werle. E.s nordiske dynastipolitik led derved et knæk som den aldrig forvandt, den havde tillige måttet kæmpe mod alvorlig indre opposition (danske stormænds unddragen sig de svenske felttog 1307 og 1309, det jyske oprør 1313–14), men magtesløs i Norden var E. ved sin død ikke. Svogeren kong Birgers svenske kongemagt var kastet over ende i striden med Birgers brødre hertugerne Erik og Valdemar. Birger havde 1318 ladet de to hertuger fængsle og dræbe, men efterkommerne havde fået overtaget i den svenske politik.

Striden mellem E.s kongemagt og ærkebiskop Jens Grand af Lund der begyndte med at brødrene E. og Christoffer 9.4.1294 lod ærkebispens fængsle, og som endte med pave Bonifacius VIIIs (anden) dom i sagen 23.2.1302 står i nærmeste forbindelse med de nordiske politiske forviklinger. Det fremgår af parternes indlæg for den pavelige kommissionsdomstol der nedsattes 1296–97 at kongemagten ønsker sit mellemværende med ærkebispens opfattet som et led i en række udenrigspolitiske trusler rettet mod selve E.s fortsatte udøvelse af dansk kongemagt; påstanden er at på grund af ærkebispens samarbejde med disse fjender har det været nødvendigt at fængsle ham, ligesom det af hensyn til kongemagtens truede tilstand har været nødvendigt (ganske vist med iagttagelse af alle lovens formalia) at gøre indhug i kirkens rettigheder og indtægter. Hvor vigtig kongemagten anså processen for kurien for at være fremgår måske især af at den ene kongelige prokurator i processen

var selve kansleren magister Morten Mogensen ("Martinus de Dacia). 23.12.1297 fældede pave Bonifacius VIII dom i sagen, dels som voldgiftsdommer, dels i kraft af den almindelige pavelige magtfuldkommenhed; dommen bestemmer at der fremtidig ved selve handlingen skal indtræde gudstjenesteforbud i det danske rige dersom kongen fængsler ærkebisen eller nogen biskop, og den fastsætter at det konfiskerede kirkegods skal leveres tilbage, men opfordrer parterne til at indgå forlig herom, eventuelt med pavelig bistand i sagen. Til at yde denne udsendtes som nuntius en af pavens kapellaner, magister "Isarnus, ærkepresbyter af Carcasonne der allerede tidligere havde været i Danmark for at medvirke til Jens Grands løsladelse og forberede processen for den pavelige kommissionsdomstol. Det lykkedes ikke Isarn at bringe forståelse mellem parterne, formentlig især fordi en del af hvad ærkesædet krævede tilbage ikke længere var i kongemagtens besiddelse (uden at det fremgår hvad der var blevet af det) hvilket har vanskeliggjort erstatningsforhandlingerne. Der er næppe tvivl om at disse fra kongemagtens side førtes af kansleren selv, og at det var ham der løste dem af deres hårdknude ved at lade kongen skrive sit berømte bønsskrift til paven (fra et af årene mellem 1299 og 1302, Dipl. Dan. 2.r.V nr. 175). Heri beder kongen om at Skt. Peters sværd må blive stukket i skeden og Kristi stedfortræder eller rettere Kristus selv vil læge sin tjeners øre så at han igen kan modtage kirkens sakramenter og høre Guds ord – et ordvalg der måtte have pavens allerhøjeste interesse under den ideologiske og magtpolitiske konflikt hvori han da befandt sig med den franske konge. E.s bønsskrift slutter med ordene: „Hvad kan jeg sige mere? Tal, Herre, og lad din tjener høre“.

Denne skrivelse udvirkede en ny pavelig kendelse 23.2.1302 der nedsatte erstatningssummen og betydeligt lempede stridens udfald for kongemagten. Paven sørgede for at Isarn, der i mellemtiden var blevet ærkebiskop af Riga, overførtes til Lund, medens Jens Grand forflyttedes til Riga (et embede han dog aldrig kom til at tiltræde). Således som hele denne strid førtes fra E.s side fremgår det både at hele anliggendet var af yderste vigtighed for E.s danske kongemagt, og at denne i sit magtapparat rådede over betydelige åndelige og materielle ressourcer som kunne gøre sig gældende i international sammenhæng.

Indtil 1293 synes E.s nordtyske politik at være resultat af formynderregeringens bestræbelse på at efterleve og udnytte medlemskabet af det nordtyske landefredsforbund (der udløb i dette år). Efter 1293 udfolder E. straks stærke bestræ-

belser på at etablere sig som den fornemste garant for de nordtyske købmænds besejling af den gamle handelsrute gennem Østersøen og videre ad flodvejene til Novgorod. Den politiske forbindelse med Sverige forhindrede at den svenske kongemagt kunne være E.s konkurrent i denne sammenhæng, og forståelsen med Holsten var også nyttig. 1307 lykkedes det E. at opnå skytsherredømmet over byen Lübeck hvad der dels gav ham ikke uvæsentlige årlige indtægter, dels indebar en betydelig udenrigspolitisk prestige. Ganske vist medførte det straks et dybtgående modsætningsforhold til markgrevs-kabet Brandenburg der havde krav på at udøve den kejserlige myndighed (rektoratet) over Lübeck og med rette mente at byen selv og E. stræbte efter at henlægge også denne beføjelse til E. Det var Valdemar Sejrs gamle nordtyske magtstilling E. ville genskabe hvad der bl.a. fremgår af at han 1304 skaffede sig kejserlig stadfæstelse på Frederik IIs brev af 1214 der havde afstået alt land nord for Elben og Elde til den danske konge. E. blev lensherre for en række mindre nordtyske fyrster; 1311–12 markerede han således sin ret over fyrstendømmet og byen Rostock, 1316 kæmpede han (denne gang forgæves) for at opnå herremyndigheden over Stralsund. Fyrst Henrik af Mecklenburg var hans højre hånd i denne nordtyske politik, ofte mellemmand i de indgåede feudalretlige aftaler. Brandenburg og Pommern var modstanderne; til dem var – og blev i stigende grad – E.s bror Christoffer knyttet.

Da E. havde bøjet af ved Stralsund 1316 og sluttet fred med Brandenburg 1317 var Christoffer efterhånden hans vigtigste modstander (efter freden i Roskilde 11.11.1318 i de nordiske konflikter, var Christoffer den eneste), og E. døde uden mandlig arving midt under opgøret med Christoffer. Få måneder tidligere var dronningen død, og begge gravlagdes i Ringsted Skt. Bendts kirke. Gravmålet er en stor graveret messingplade med fremstilling af de to ægtefæller iført kroningsdragt, og med en indskrift hvori de hver for sig henvender sig til alle som de mod deres vilje måtte have gjort uret imod og beder dem tilgive sig og mindes deres sjæle. Kongens indskrift præsenterer ham som den der i 33 år har været en retfærdig dommer over fattige og rige „hvor de har haft ret“ (*ubi ius habuerunt*). □ Fremstillet på segl (Rigsark.). Graveret portr. på messingplade (Ringsted k.), gnidebillede deraf (Fr.borg), og gengivet i stik, af bl.a. Heinrich Hansen, og træsnit. Fantasiportr. tegnet i manus. fra ca.1600 (Kgl.bibl.) og stik fra 1600-tallet. Tegn. af Lorenz Frolich, 1853. Statuette af F. E. Ring. Tegn. af Rasmus Christiansen.

Erik VI Menved

Kilder. *Scriptores minores*, udg. M. Cl. Gertz I-II, 1917-20 (reproducd. 1970). *Annales Danici*, udg. Ellen Jørgensen, 1920. Erik Klipping og hans sønner, udg. Ellen Jørgensen, 1927. *Acta processus litium*, udg. Alf. Krarup og W. Norvin, 1932.

Lit. A. D. Jørgensen i *Hist.t.* 6.r.II, 1889-90 706-08. Kr. Erslev i *Danm.s riges hist.* II, 1898-1905. Erik Arup: *Danm.s hist.* II, 1932. Jerker Rosén: *Striden mellan Birger Magnusson och hans bröder*, Lund 1939. Niels Knud Andersen: *Ærkebiskop Jens Grand I-II*, 1943-44. Aksel E. Christensen: *Kongemagt og aristokrati*, 1945 (fot.optr. 1976). Ingvor M. Andersson: *Erik Menved och Venden*, Lund 1954. Niels Skyum-Nielsen: *Kirkekampen i Danm. 1241-1290*, 1963. Aksel E. Christensen: *De nord. kongeskitfer 1319 i Historiallinen arkisto LXIII*, Helsingfors 1968 279-90 (optr. i *Forf.s Danm., Norden og Østersoen*, 1976). Kai Horby: *Status regni Dacie*, 1977.

Kai Hørby

Erik VII af Pommern, ca. 1382-1459, konge. * ca. 1382, † 1459 i Pommern, begr. i Rügenwalde. F: hertug Vartislav VII af Pommern (Stolpe) († 1394) og Maria af Mecklenburg († 1394, d. af "Valdemar Atterdags datter Ingeborg og hertug Henrik af Mecklenburg). ~26.10.1406 med "Philippa af England, * 4.7.1394 i England, † 5.1.1430 i Vadstena, d. af Henrik Bolingbroke, senere Henrik IV af England (1366-1413) og Marie Bohun (ca. 1360-94).

E. indsattes i kongeværdigheden i stedet for dronning Margretes søn "Oluf der var død 1387. Hans arveret til Norge anerkendtes straks 16.2.1388 af det norske rigsråd, og E. hyldedes som norsk konge 1389. Først 1396 succederede han lovformeligt i Danmark og Sverige (med hhv. forordningen af 1396 og Dalaborgstraktaten s.å. som en art forfatningsmæssigt grundlag). Dette var utvivlsomt en forberedelse til mødet i Kalmar i sommeren 1397 hvor E. kronedes til de tre nordiske rigers fælles konge (og hvor der udarbejdedes de to berømte og endnu bevarede statsakter, kroningsdokumentet og unionsbrevet). Foreløbig førtes regeringen naturligvis stadig af Margrete som de tre rigers fuldmægtige frue og husbonde selv om der er tegn til at nogle af stormændene på Kalmarmødet ønskede hendes foreløbige regeringsførelse bragt til en afslutning. 1401 erklæredes E. myndig, og der indledtes forhandlinger med England om et ægteskab mellem E. og den engelske kong Henrik IVs datter Philippa. Oprindeligt påtænkte der et dobbeltægteskab mellem de to kongehuse, men dette blev ikke til virkelighed. Forhandlingerne indbar dybtgående overvejelser over de tre unionsrigers statsret, og muligvis har englænderne ikke anset E.s stilling i Norge for tilstrækkelig sikker. Indtil Margretes død 1412 stod E. under hendes nøjeregnede formynderskab hvad der fx fremgår af en instruks om hans gøren og laden som

hun medgav ham 1405 da han sendtes i et vigtigt opdrag til Norge. I tiden efter 1404 (da den rendsborgske grev "Gerhard IV døde og kun efterlod sig mindreårige børn) stod E. og Margrete sammen om at gennemtvinge den danske kronens ret over for det holstenske (rendsborgske) herredømme i hertugdømmet Sønderjylland. Det gjaldt her først og fremmest om at skaffe sig accept af kongemagtens ret til at indløse hertugelige slotte som hertugen (den holstenske greve) havde pantsat og ikke agtede eller evnede at indløse. Modstanderne heraf var ikke blot eller særlig greverne, men snarest de holstenske adelsmænd der havde slottene i pant. Da Margrete var død på sit skib ved Flensborg under belejringen 1412 fortsatte E. ufortrødent bestræbelserne på at skaffe Sønderjylland tilbage under dansk herredømme. Straks i sommeren 1413 (på Danmarkshistoriens sidste danehof) lod E. sig hertugdømmet tildømme som forbrudt len, helt bortset fra at han hævdede i kraft af mødrene arveret at være bedre berettiget til hertugdømmet end de holstenske grever. Dommen 1413 har været opfattet som udtryk for E.s formalisme og rethaveri, men skal måske snarere ses som et ganske raffineret middel til at ramme ikke kun greverne (hvis magt i hertugdømmet var minimal) men også eller navnlig de holstenske adelsmænd der havde slesvigske slotte i pant, men ikke ønskede at være underlagt Slesvigs lensherre, den danske konge. Flere af dem synes efter dommen 1413 at have foretrukket at gå i E.s tjeneste (Erik "Krummedige, Tønne Rønnow o.fl.). 1424 fik E. kejser Sigismunds dom for at Sønderjylland ikke var et arveligt len, men hverken kejserens eller danehoffets dom kunne forhindre at en væsentlig del af E.s kræfter gik med militære fremstød i Slesvig. Fra 1423 forelå der en etableret forbindelse mellem holstenerne og hansestæderne (især de vendiske stæder under Lübecks ledelse), og E. måtte under sin store udenlandsrejse 1423-25 skaffe sig al den støtte han kunne få medens dronning Philippa og rådet førte regeringen i hans fravær. De indtog en klogt henholdende stilling over for hansestæderne, og Philippa tilsluttede sig fx 1424 på kongens vegne den vendiske møntunion. Efterhånden som E. håbede at være stærk nok (og senest 1429) gennemtvang han opkrævningen af Øresundstold ved Krogen (det senere Kronborg) og Helsingborg, måske med skarpsindig udnyttelse af de ældre regler om skibes fortoldning ved Skanør og Falsterbo og i hvert fald med det formål at bøde på svigtende indtægter herfra. Selv om hanseaterne ikke fuldtud respekterede de nye toldkrav, og selv om der aldrig i disse krige kom til at foreligge klare militære afgørelser til kongens fordel,

snarere tværtimod, lykkedes det E. at opnå to stilstande (i Horsens 1432 og i Vordingborg 1435) hvorved han kunne holde hansestæderne hen uden at give dem sådanne udvidede rettigheder i Danmark som de havde haft i årene efter Stralsundfreden 1370, og som de naturligvis ønskede igen.

Det var et oprør i Sverige i foråret 1434 der gav E.s kongemagt dens knæk. Baggrunden var dels den beskatning af det svenske rige som var nødvendiggjort af unionskongens udenrigspolitik, dels den særlige stilling som indtoges af det malmproducerende landskab Bergslagen hvori oprøret brød ud. Dettes forhold til den baltiske økonomi, via udskebningshavnen Stockholm og derigennem både til Lübeck, Danzig og andre pladser, var særlig ømtåleligt og berørtes af E.s krig med hansestæderne anderledes end det øvrige Sverige. Oprøret lededes af bjergværksmanden Engelbrekt Engelbrektsson, men blev ved det svenske rigsråds tilslutning et nationalpolitisk svensk anliggende. Fra et møde i Vadstena 16.8.1434 opsagde det svenske råd E. huldskab og troskab, og striden bilagdes først efter to år og på bekostning af indrømmelser som E. ikke i længden var parat til at bære. Stilstanden mægledes i Kalmar sommeren 1436 af det danske råd og hanseatiske udsendinge. En berømt forsoningsceremoni tog den form at råderne faldt på knæ for kongen og først lod sig rejse op ved at E. selv faldt på knæ og drog dem med sig op.

E. overtog fra Margrete en stærk og velkonsolideret kongemagt hvis rettigheder han værnede nidkært om. Han virkede aktivt i fortsættelse af sine to forgængeres politik for at fremme de danske købstæders økonomiske udvikling og interesserede sig ikke mindst for Øresundsområdet hvor han påbegyndte den borg der blev til Malmøhus, grundlagde den nye by Landskrone (1413) hvor englændere og andre vesteuropæere begunstigedes handelsmæssigt frem for de tyske købmænd, og indrettede byen „på Ørekrog“ ved Helsingør (i tidens løb smeltet sammen med denne ældre og sydligere beliggende by). I det nuværende Kronborg er bevaret betydelige rester af E.s slot Krogen. 1417 erhvervede E. København fra Roskildebispen; slottet overdroges i kongens besiddelse indtil det måtte blive ham afvundet ved landsloven, og 1421 afstod biskoppen fra for nærværende at gøre retskrav gældende. Retssagen synes at være lagt så spidsfindigt op at bispen ikke kunne regne med at vinde den. Indtil krisen i 1430erne havde E. et fast greb om administrationen der lå i hænderne på folk han selv havde givet magt. Rigsebederne lod han ligesom Margrete stå vakante (med undtagelse af kanslerens som han knyttede nærmere til sig ved

at udnævne en kongens kansler og gøre Roskildebispen til „rigens øverste kansler“, hvad der vist nærmest var en formalitet). De svage tegn til en dansk rådsopposition som kan konstateres fik ingen væsentlig politisk betydning førend muligheden af politisk alliance med svenskerne kom til at foreligge. I årene omkring E.s afsættelse foregik alvorlige bondeoprør især i Nørrejylland og på Sjælland.

I Kalmar 1436 måtte E. love i fremtiden at regere i alle henseender med rigsrådets samtykke efter retningslinjer som havde bedre hævde i unionspolitikken end i hans tidligere danske administration. Da E. for Danmarks vedkommende fuldkommen tilsidesatte disse løfter og især intensiverede sine bestræbelser på at få anerkendt sin fætter på fædrene side, hertug Bugislav af Pommern, som sin tronarving, gjorde danske råder og andre stormænd i sommeren 1439 oprør imod ham. Opsigelsesbrevet er udstedt fra Lübeck 23.6.1439, og en række klagepunkter mod E. er publiceret sammesteds 6.7.s.å. Kongen havde siden 1436 opholdt sig det meste af tiden på Visborg på Gotland (som han selv havde bygget), og herfra besvarede han rådernes klage 25.7.1439 med en henvisning til at han altid havde haft rådets godkendelse af alle sine handlinger og ikke i den sidste tid havde skiftet principper for sin regering. Rådets argumentation viser sig (ved Aksel E. Christensens analyse) at være funderet næsten udelukkende på bestemmelser der er yngre end Kalmarmødet 1436, medens kongen fortrinsvis henviser til forhold forud for denne dato. E.s slagfærdighed havde allerede markeret sig over for det svenske råd i 1436 hvor han besvarede kravene om svenske foderer på svenske slotte med at sige at det ville bringe ham evig skam hvis hans danske, norske og tyske undersåtter skulle anses for udlændinge i Sverige, og på den vis havde han ikke modtaget riget af fru Margrete, salig ihukommelse. Han agtede sig ikke at være det svenske råds „ja-herre“. Nu over for oprøret foreholder han de danske råder at de havde haft tyve år til at gøre indsigelse og håner dem for først at gøre det nu. Rådet havde allerede i oktober 1438 indkaldt hertug Christoffer af Bayern, formelt som rigsforsøger i kongens fravær, men reelt med tilbud om kongeværdigheden under henvisning til at han ved sit ægte danske kongeblood var født til riget. Da E. ikke kunne få medhold i sit primære krav at få mellemværendet med det danske råd underkastet international voldgift foretrak han at forblive i sit gotlandske eksil, men indtil sin død 1459 spillede han en rolle i kulisserne til den baltiske politik og i unionspolitikken ved at udgøre en potentiel tronkandidat. Formelt afsat var han kun i

Erik VII af Pommern

kraft af rådernes og slotshovedsmændenes opsigelse (Aksel Pedersen Thott på Varberg holdt fast ved E. indtil sommeren 1441); i E.s egen opfattelse var det statsretlige forhold sikkert blot at han havde forladt sine riger.

Da Christoffer af Bayern var død og i Sverige afløst af Karl Knutsson som svensk konge, belejrede denne straks 1449 Gotland, men det lykkedes E. at holde ham hen så længe at der hemmeligt kunne hentes dansk undsætning og E. drage bort til Pommern efter at have efterladt sit kære Gotland trods alt på danske hænder. Han var i sit eksil indtil ca. 1439 ledsaget af sin frille Cæcilia, en af dronning Philippas møer som han havde taget efter dronningens død 1430.

E. er den ældste af de danske middelalderkonger hvorom kilderne meddeler væsentlige træk til belysning af personligheden. Han har været smuk, intelligent og foretagsom; den italienske humanist Æneas Sylvius Piccolomini (den senere pave Pius II) beretter om at E. „drog alle kvinder, især kejserinden, til sig med elskovs attrå“, og E. nød på sin udenlandsrejse 1423–25 stor anseelse, dels ved sit slægtskab med kejser Sigismund, dels som konge over tre riger, dels ved sine personlige egenskaber og den fornemhed der (måske bl.a. efter engelsk mønster på grund af dronningens familie) kendetegnede hans hof hvad der bl.a. antydes af bevarede heraldiske levn. 1424 besøgte E. Venedig, optoges i den venetianske adel og gjorde herfra med et lån af byen Venedig en pilgrimsrejse til det hellige land. Hjemme interesserede han sig stærkt for birgittinerordenen (grundlagde Maribo og forberede grundlæggelsen af Mariager kloster); han indførte karmeliterordenen til Norden og grundlagde bl.a. dens kloster i Helsingør. Efter dronningens død indledte E. et forhold til Cæcilia, –1439–, hvilket omtales i rigsrådets klageskrift til kongen. Hun fulgte ham til Gotland og Pommern, hvor hun i et klostres gavebog nævnes som hans hustru. □Afbildet på segl, og på tapet af H. Knieper 1581–84 (Nat.mus.), mal. efter dette måske fra 1500-tallet (Gripsholm, Malmø rådhus, mindre beslægtet type på Fr.borg); andre fantasiportr. fra ca. 1600 tegnet i manus. (Kgl.bibl.) og stik fra 1600-tallet. Afbildet på mal. af A. Slott-Møller, 1890, og på mal. af Per Hilleström d.æ. Statue af E. Utzon Frank, 1926 (Akseltorv i Helsingør).

Aktstykker vedr. Erik af Pommerns afsættelse, udg. Anna Hude, 1897. Danske mag. 5.r.IV, 1901 346–63. Sst. 6.r.I, 1913 72–88. – G.v.d. Ropp: König Erich der Pommer und die skand. Union, Lpz. 1875. Kr. Erslev: Danm.s hist. under dronning Margrethe og Erik af Pommern I–II, 1882–1901 (fot.opt. 1971). Samme i Hist.t. 4.r.VI, 1877–78 L. 1–20. Samme i Danm.s riges hist. II, 1898–1905. M. Seeliger: Die politischen Bezie-

hungen König Sigismunds zu Erich von Dänemark, Halle 1910. Henry Bruun i Hist.t. 10.r.II, 1932–34 84–92. Samme sst. 11.r.VI, 1960–62 427–65 (om Jens Andersens Lodehat). Erik Arup: Danm.s hist. II, 1932. Erik Lönnroth: Sverige och Kalmarmunionen, Göteborg 1934. Samme i Scandia XXIV, Sth. 1958 32–67. M. Wehrmann i Baltische Studien N. F. XXXIX, Stettin 1937 109. A. Hofmeister i Pommersche Jahrbücher XXXII, Greifswald, 1938 117–25. Gottfried Carlsson i Sveriges hist. till våra dagar, ved Emil Hildebrand og L. Stavenow III, 1, Sth. 1941. Samme: Medeltidens nord. unionstanke, Sth. 1945. Aksel E. Christensen i Scandia XXI, Sth. 1951–52 44–60. Kai Høby i Middelalderstudier tilegnede Aksel E. Christensen, 1966. Konrad Fritze: Am Wendepunkt der Hanse, Berlin 1967 = Greifswald Univ. Hist. Inst. Veröff. III.

Kai Høby

Erik I Abelsen, † 1272, hertug af Sønderjylland. † 27.5.1272. F: kong *Abel († 1252) og *Mechtilde († 1288). ~Margrete, † 1272, d. af fyrst Jarimar II af Rügen († 1260) og Euphemia af Pommern († 1270). – Far til *Erik († 1310) og *Valdemar Eriksen († 1312). Bror til *Valdemar Abelsen og *Abel († 1279).

Da Valdemar Abelsen døde 1257 gjorde E. krav på hertugdømmet Jylland som hans farbror, kong Christoffer I, imidlertid nægtede ham. Han sluttede sig derfor til kongens fjender og søgte tilflugt hos fyrst Jarimar af Rügen hvis datter Margrete han ægtede. Selv tillægger han sig i et brev fra 1264 hovedæren for det angreb på Sjælland som han, fyrst Jarimar og biskop *Peder Skjalmsen foretog 1259. 18.4. erobrede Kbh., og 14.6. led det sjællandske opbud et tilintetgørende nederlag ved Næstved. Et par uger tidligere var Christoffer død i Ribe. Hans enke, Margrete Sambia, gik 1260 ind på at forlene E. med Sønderjylland, og på dette vilkår sluttedes freden. Den varede dog kun kort. Sandsynligvis er der opstået strid om besiddelsen af hertugdømmets krongods, og ud på sommeren 1261 besatte dronningens hær landet medens E. flygtede til Holsten hvorfra han vendte tilbage med undsætning. 28.7. sejrede han på Lohede over dronningen og den unge kong Erik Klipping, de fangedes begge, og ligeledes kom ved slaget biskop *Niels af Slesvig i E.s vold. Først 1262 fik dronning Margrete sin frihed mod at E.s ret til krongodset sikredes, og han fik overdraget Als som et særligt len, og da disse vilkår var opfyldt løslod han også kong Erik (1264). Biskop Niels havde kun i kort tid siddet fanget. Han kom vistnok på fri fod ved at indgå et mageskifte hvorved E. kom i besiddelse af bispeborgen Gottorp som nu blev stærkt befæstet. Forholdet mellem E. og den kongetro bisp vedblev dog at være spændt, og Niels rømte kort efter til kongeriget. Med hans efterfølger biskop *Bonde, der stod Jakob *Erlandsen nær, havde E. derimod ingen tvistig-

heder; E. gav selv Jakob Erlandsen tilflugt i Slesvig, og byens borgere som havde lidt meget under de forudgående fejder skænkede han 1261 og 1264 værdifulde privilegier. Freden mellem E. og kongehuset truedes først på ny 1272. Da døde han pludselig, og kong Erik gjorde sig derefter til formynder for hans to mindreårige sønner, Valdemar og Erik.

Aksel E. Christensen: Kongemagt og aristokrati, 1945 (fot.optr. 1968). Niels Skyum-Nielsen: Kirkekampen i Danm. 1241–90, 1963. Kai Hørby: Status regni Dacie, 1977.

*Vilh. la Cour**

Erik, † 1304, hertug af Sønderhalland. Begr. i Ringsted k. F: hertug *Knut Valdemarsen (ca. 1205–60) og hustru. ~Elisabeth, † tidligst 1317. E. var af kongelig herkomst og har måske i Erik Klippings tidlige tid delt skæbne med de øvrige kongefrænder hvis krav på riget afvistes eller holdtes hen selv om E. tidligt optræder i kongens tjeneste. Han synes i de nærmeste år efter sin fars død 1260 at have boet på Sjælland og har rimeligvis haft ejendomme der. En tid (1279) havde han forsædet på Sjællands landsting, senere (1283) tog kongen ham til drost i stedet for Peder *Nielsen (Hoseøl). Drostembedet beholdt han imidlertid kun kort thi allerede n.å. afløstes han af Uffe *Nielsen efter at han formentlig s.å. havde fået de fire sydligste herreder i Halland til len som et hertugdømme. 1285 blev han dernæst slået til ridder af den svenske konge hvorpå der i de følgende bevægede år intet høres om ham før 1295 da der i Hindsgavlfreden fremkommer en meddelelse om et mellemværende mellem ham og hans lensherre, kongen af Danmark. Med sin hustru havde E. sønnen Barnum der skrev sig til Skarsholm i Sjælland.

Danm.s adels årbog XXXIII, 1916 422.

Kai Hørby (Vilh. la Cour)

Erik Eriksen (Langben), † 1310, junker af Langeland. F: hertug *Erik Abelsen († 1272) og Margrete († 1272). ~Sophie, † 1325 el. 26. d. af grev Burchard af Rosenberg, borggreve i Magdeburg, og *Jutta (ca. 1250). – Bror til *Valdemar Eriksen († 1312).

Som sin ældre bror hertug Valdemar trådte E. hurtigt i skarp opposition til kong Erik Menved af hvem han krævede Langeland og (sammen med broderen) slægtens fynske ejendomme udlagt som retmæssig arv skønt kongen efter bruddet med hertugen 1289 netop havde inddraget disse besiddelser under kronen. Under en strid i kong Eriks egen gård 23.8.1292 dræbte E. drosten Skjalm Stigsen hvorefter han flygtede til

Norge. Heroppe ægtede han en halvsøster til Erik Plovpenningens døtre. Til hans egne arvekrav føjedes nu hustruens krav på arv efter hendes halvsøstre, *Jutta og *Agnes (der først havde givet deres arvegods til stiftelsen af Roskilde Agnete kloster, men siden var rømt af klosteret og havde ligget i strid med kongemagten om godser). Både E. og den norske konge krævede arv efter dem, og da kong Erik ligeledes afviste disse voksede spændingen. Først ved Hindsgavlforliget 25.9.1295 opnåede E. at få overdraget Langeland og modtage et løfte om det gods hvorpå hans hustru kunne gøre fordringer gældende. 1296 gav E. Rudkøbing bymænd stadfæstelse på de privilegier som hertug Valdemar havde givet dem 1287. I den følgende tid forholdt E. sig så nogenlunde i ro selv om arven efter Jutta og Agnes også førte ham ind i tvistigheder med prædikebrødrene i Roskilde; men noget godt forhold mellem ham og kongen blev ikke tilvejebragt, og hans nære tilknytning til enkelte af de fredløse bidrog heller ikke til at sikre freden. Ved et forlig i Middelfart 1306 lovede han kong Erik at tjene ham med i alt 200 mand i tolv uger. For øvrigt kender vi intet til hans sidste år.

Jerker Rosén: Striden mellan Birger Magnusson och hans bröder, Lund 1939. Kai Hørby: Status regni Dacie, 1977.

Kai Hørby (Vilh. la Cour)

Erik II Valdemarsen, † 1325, hertug af Sønderjylland. † 12.3.1325, begr. i Slesvig domk. F: hertug *Valdemar Eriksen († 1312) og Elisabeth. ~Adelheid, d. af grev Henrik I af Holsten († 1304) og Helvig af Brunkhorst. – Far til *Valdemar Eriksen (ca. 1315–64) og *Helvig.

E. overtog straks ved sin fars, hertug Valdemars død i påsken 1312 styret i hertugdømmet i Sønderjylland, og Erik Menved bekræftede denne ordning ved 30.6.1313 i Lejren ved Warnemünde at gøre ham til sin fanelensmand. Imidlertid var E. ikke tilfredsstillet: han gjorde yderligere krav på at blive forlenet med Langeland som hans farbror, *Erik Eriksen Langben havde haft til sin død 1310. I Sønderjylland som i det øvrige land herskede der netop på denne tid urolige forhold idet flere af stormændene gav deres misfornøjelse med kongens styre til kende. Under disse omstændigheder fandt kong Erik det klogest 9.8.1313 at slutte et forlig med hertugen i Horsens. E. opgav sine krav på Langeland, men fik til gengæld tilsikret sig alt det sonderjyske kongegods; ligesom sin far lovede han kun at yde tjene med 50 væbnede ryttere. Trods forliget blev forholdet mellem de to ikke fuldt ud klart. Allerede n.å. måtte der mægles mellem dem an-

gående hver enkelt ret til at „tage mænd“, 1315 fik kongen drevet en fordobling af hertugens tjenesteplygt igennem, og både 1317 og 1318 var der uoverensstemmelser til stede som måtte ryddes af vejen ved nye forhandlinger. Da kong Erik døde 1319, skal der blandt jyske stormænd have været ønsket fremme om at kåre E. til konge. Dette strandede dog på modstand, ikke mindst fra hans holstenske slægtninges side. E. havde ægtet en søster til grev Gerhard III af Rendsborg; men Gerhard ønskede på ingen måde at se svogerens magt stige så stærkt, og Christoffer (II) blev da valgt. E. benyttede imidlertid lejligheden til at skaffe sig forleningen med Langeland. Forholdet mellem ham og kong Christoffer blev aldrig godt, og da misfornøjelsen med kongens styre brød ud 1323 tyede den tidligere marsk Ludvig Albertsen *Eberstein ned til Hertug E. som udstedte et værnebrev for ham. E.s børn Valdemar og Helvig var endnu mindre-årige da han døde 1325.

Ingvor M. Andersson: Erik Menved og Venden, Lund 1954. Allan Mohlin: Kristoffer II av Danm. I-II, Lund 1960. Kai Hørby: Status regni Dacie, 1977.

*Vilh. la Cour**

Erik, ca. 1307–32, udvalgt konge. * ca. 1307, † i begyndelsen af 1332 i Kiel, begr. i Sorø k. F: senere kong *Christoffer II (1276–1332) og *Euphemia († 1330). ~1330 med Elisabeth af Holsten (~1° 1315 med hertug Johan II den Blinde af Sachsen-Lauenburg, † 1321), d. af grev Henrik I af Holsten († 1304) og Helvig af Brunkhorst. – Bror til *Margrete († 1340), *Otto og *Valdemar Atterdag.

E. godkendtes som tronfølger 1321 og blev 1324 sammen med faderen kronet til konge i Vordingborg af ærkebisp *Esgar. Da opstanden mod Christoffer brød ud 1326 blev E. af sin far sendt til Vestsjælland for herfra at bringe undsætning til Nyborg slot; hans tropper rejste sig dog imod ham, og han måtte ty ind i Tårnborgh ved Korsør; et par uger efter måtte han overgive sig og førtes til Haderslev som marsken Ludvig Albertsens fange. 1329 fik grev Johan af Holsten ham overladt og løslod ham ved forliget med Christoffer i nov.s.å. Ved Christoffers forlig med grev *Gerhard af Holsten 1330 aftaltes ægteskab mellem E. og Gerhards noget ældre søster Elisabeth der bragte ham 10.000 mark sølv i medgift; hans residens blev Nyborg slot. Da Christoffer n.å. brød med Gerhard forskød E. dennes søster. E. deltog i det ulykkelige slag ved Slesvig 30.11.1331; på flugten sydpå styrtede han med hesten ved Danevirke og døde snart efter, muligvis som følge af faldet.

C. E. F. Reinhardt: Valdemar Atterdag, 1880. M. H. Rosenørn: Greve Gert af Holsten og Niels Ebbesen II, 1901. Aksel E. Christensen: Kongemagt og aristokrati, 1945 (fot.optr. 1976). Allan Mohlin: Kristoffer II av Danm. I-II, Lund 1960. Sven Tägil: Valdemar Atterdag och Europa, Lund 1962 = Bibliotheca hist. Lundensis IX.

*Jørgen Olrik**

Erik den Røde Thorvaldsen, sidste halvdel af 900-tallet. F: Thorvald Osvaldsen. ~Thjodhild, d. af Jorund Ulfson og Thorbjørg Knorbringe. – Far til *Leif den Lykkelige.

I to islandske sagaer fortælles der at E. stammede fra Jæren i Norge, men på grund af en drabs-sag flyttede til Island. Her giftede han sig med Thjodhild og tog ophold i hendes hjembygd ved Breidafjord. Også her blev han indviklet i en retssag og blev af altinget landsforvist for tre år. Han besluttede at bruge tiden til at udforske området mod vest hvor Gunnbjørn Ulfson havde jagtaget nogle klippeskær. E. nåede imidlertid længere mod sydvest, rundede Kap Farvel og gennemrejste hver sommer de mange fjorde i Sydvestgrønland med henblik på en egentlig kolonisation. Både Østerbygden – fjordene og dalene omkring det nuværende Julianehåb – og Vesterbygden – omkring Godthåb – skal han have besejlet. Ved tilbagekomsten til Island fortalte han om det nyopdagede land og opfordrede folk til at drage med ham til „Grønland“ hvis navn netop skulle virke som reklame for foretagendet. Med 25 skibe hvoraf 14 nåede frem sejlede han af sted og koloniserede landet. Det skete 15 år før kristendommen blev lov i Island hedder det – altså ca. 985.

De nye bebyggelser fik navn efter grundlæggerne: gennem Eriksfjord nåede man E.s egen gård, Brattahlid. Eskimoerne kaldte det senere efter deres indtryk af ruinerne Igaliko, „stedet med de store kødgryder“. Her levede E. med sin kone og sine tre børn i en række år; hans dødsår kendes ikke. Hans position karakteriseres klart i sagaerne: han nød stor agtelse, og alle rettede sig efter ham. Dog var hans forhold til tidens vigtigste problem, overgangen til kristendommen, noget uklart idet der findes tre forskellige versioner deraf i sagaerne: i Erik den Rødes saga afviste han til det sidste den nye tro, i Grønlændersagaens indledning overtager han den efter nogen tøven, men senere i teksten hedder det at han døde flere år før kristendommen kom til Grønland. I øvrigt handler begge sagaer mest om Vinlandsrejserne og slutter næsten enslydende med en opregning af E.s efterkommere hvoraf flere blev biskoper på Island frem til biskop Brand Sæmundsønder som døde 1201. Den dobbelte overleveling er i den nyere forskning udbredt således at

både Erik den Rødes saga og Grønlændersagaen stammer fra den samme familietradition og først er nedtegnet omkring 1200. Skønt Grønlændersagaen kun kendes fra Flateyjarbók fra ca.1390 regnes den for at gengive traditionen bedst, mens Eriks saga der er optegnet i Hauksbók fra begyndelsen af 1300-tallet bærer præg af en grundig redigering, bl.a. er medlemmerne af E.s slægt endnu stærkere fremhævet på bekostning af andre personer end Grønlændersagaens.

På denne baggrund skal man være varsom med at identificere de arkæologiske fund af gårde og kirker med personer der er omtalt i sagaerne. Den skriftlige overlevering er så sen i forhold til den ældste bebyggelse og så tæt knyttet til en bestemt islandsk slægt at man let kommer til at overvurdere sagapersonernes betydning. Ikke desto mindre er „de gamle Nordbooygder ved Verdens Ende“ (P. Nørlund) et imponerende vidnesbyrd om et halvt årtusinds norrøn livsform i en økologisk marginalzone. Også eskimiske stammer har i tidens løb fundet livsophold her i kortere eller længere tid før de bukkede under. Forskellene mellem dem og nordboerne er mange, ikke mindst i livsform, men vigtigst for os er det at man i Island bevarede en tradition om koloniseringen af Grønland.

Erik den rødes saga i Grønlands hist. mindesmærker I, 1838 (fot.optr. 1976) 194–281. Thorfinn Karlsefnes saga (Groenlendinga saga) sst. 281–494. Eyrbyggja saga. Groenlending saga, Reykjavík 1935 = Islenzk fornrit IV 239–69. – P. Nørlund: De gamle nordbooygder ved verdens ende, 1935. Aage Roussell: Farms and churches in the mediaeval Norse settlements of Greenland, 1941 = Medd. om Grønland LXXXIX, 1. Sven B. F. Jansson: Sagorna om Vinland I, Sth. 1944 = Kgl. vitterhets hist. och antikv.s akademis handl. LX, 1. Jón Jóhannesson i Nordæla. Afmælskveðja til Sigurðar Nordals, Reykjavík 1956. Jørgen Meldgaard: Nordboerne i Grønland, 1965. Knud J. Krogh: Erik den rødes Grønland, 1967 (fot.opt. 1979). F. Gad: Grønlands hist. I, 1967 (fot.optr. 1978).

Inge Skovgaard-Petersen

Erik (1890–1950), se **Valdemar** (1858–1939).

Eriksen, Barnum, † ca.1400, kongeætling. F: Erik Barnumsen til Skarsholm og Ellinge († senest 1369) og Gertrud Pedersdatter Grubbe († tidligst 1404). ~før 1378 med Edle Jakobsdatter Basse († tidligst 1420).

E. var en sjællandsk herremand der ikke spillede nogen politisk rolle; han nævnes næppe som deltagende i tidens offentlige liv uden da han 1377 sammen med en mængde andre adelsmænd på danehof i Nyborg besvor en almindelig landefred. Det mærkelige ved ham er hans afstamning; han førte i sit segl en kronet løve og nogle hjerter, det samme våben som de hallandske gre-

ver og hertuger, og har sikkert været en sønnesøns søn af hertug *Erik af Sønderhalland der var sønnesøn af Valdemar Sej. Således var E. 1375, da Valdemar Atterdag og hertug Henrik af Sønderjylland begge døde den eneste overlevende mandlige ætling af den gamle kongestamme. Mens man vaklede mellem den norske Oluf og den mecklenburgske Albrecht synes ingen at have tænkt på at vælge E.; han levede roligt på sine godser Ågesholm og Skarsholm hvis voldsted ved Skarriids endnu er bevaret, indtil han 1399 med sin hustru gav sig ind i Antvorskov kloster. Kort efter døde han og hans enke solgte 1408, da hendes eneste barn, en datter, var død, Skarsholm til dronning Margrete.

Bille-ættens hist. I, ved W. Møllerup, 1888–93 109–13 121. Danm.s adels årbog XXXIII, 1916 423.

*Jørgen Olrik**

Eriksen, Carl, † 1334, ærkebiskop. † 16.5.1334, begr. i Lunds domk. F: Erik Jonsen og Ingerd.

E. nævnes første gang som domprovst i Lund 1313. I kraft af sin stilling blev han under ærkebiskop Esger *Juuls strid med kronen og fraværelse fra domkirken i en række år den ledende mand i domkapitlet. Forholdene var overordentlig vanskelige. Ærkebispens krævede idet han forlod stiftet 1317 at der skulle lyses band over kongen, men domkapitlet appellerede til paven; n.å. førte han i forening med kongens oprørske bror Christoffer (II) svenskerne ind i landet. – Efter Esgers død 1325 blev E. valgt til ærkebiskop. Pave Johannes XXII stadfæstede valget, og E. modtog i Avignon vielse og palliet. Under opholdet ved kurien udvirkede han en række buller der skulle støtte ham i kampen for kirkens ret og annullere den gæld ærkebiskop Esger havde pådraget domkirken. Vi ved ikke hvornår E. er nået hjem til Danmark – det tidligste vidnesbyrd om hans nærvær er et brev udstedt i Ribe 21.7.1326 – han har næppe deltaget i de forhandlinger der førte til at den sønderjyske hertug Valdemar blev konge i stedet for Christoffer; heller ikke var han til stede i Viborg 7.6.1326 da håndfæstningen blev underskrevet, men i spidsen for rigets bisper var han i aug. på danehof i Nyborg hvor kong Valdemar forlenede grev *Gert med Sønderjylland. – Ved håndfæstningen havde kongen forpligtet sig til at virke for at Bornholm kom tilbage til ærkesædet. Allerede inden årets udgang synes E. at have fået Hammershus, og okt.1327 hævdede han i Helsingborg, hvor kongen og rigets store var forsamlende, sin ret til Rønne hrd. som imidlertid tildømtes Jon Uffesøn, men umiddelbart efter lykkedes det ærkebispens at erhverve dette tvistens æble, ikke uden

Eriksen, Carl

pengeofre. E. ses ikke at have haft nogen som helst del i begivenhederne vest for Øresund i de følgende stormfulde år. Danmark var i opløsning, og stormændene, verdslige og gejstlige, ja selv den danske kirkes overhoved var stærkere bundet til hjemstaven end til riget. Således kunne ærkebiskop E., da grev Johan var blevet pantheherre i Skåne, og tyskerne for voldeligt frem, juni 1332 med afsendinge fra skåningerne henvende sig til Magnus Smek, der netop opholdt sig i Kalmar, og bede om værn og befrielse fra tyrannerne. Magnus kom dem i møde, de aflagde troskabsed, og snart efter hyldedes Sveriges og Norges konge på Skåne landsting. Kong Magnus' brev af 19.6. der stadfæster Lund domkirkes privilegier og lover at holde ærkebispens skadesløs for hvad han må lide fordi han tjener kongen er den eneste akt der er overleveret fra denne vigtige episode. Grev Johan der ikke vovede en kamp afstod ved overenskomst med kong Magnus, ærkebispens og stormændene Skåne mod en pengesum nov. 1332.

E. var som de fleste bisper i de tider meget velhavende. Han gav jord til domkirken og traf dispositioner for at gøre gudstjenesten rigere, og ved kirkens søndre side byggede han et kapel hvor han kom til at hvile. Sin familie havde han på forskellig vis knyttet til domkirken. Broderen Knud der førte våbenet: tre bjælker, var ærke-degn i Lund, en anden bror var kannik, en tredje, ridderen Jon Eriksen, var kirkens høvedsmand på Bornholm; han skænkede 1334 gods mod at kapitlet forpligtede sig til at afholde anniversarier for slægten. – E.s tilnavn „den Røde“ kan ikke forfølges tilbage til middelalderen.

Lunde domkapitels gavebøger, udg. C. Weeke, 1884–89 (fot. opr. 1973). – L. J. Moltesen: De avignonske pavers forhold til Danm., 1896. Fr. Hjort i Jul i Norden, 1936 14f. Otto Rydbeck i Kungl. hum. vetensk. samf. i Lund årsberetning 1940–41 149–211.

*Ellen Jørgensen**

Eriksen (Erichsen), Edvard (Edward) Christian Johannes, 1876–1959, billedhugger. * 10.3.1876 i Kbh. (Pauls), † 12.1.1959 på Rigshospitalet sst., begr. sst. (Vestre). F: skomager, senere assistent Martin August Frederik E. (1850–1933) og Svanfridur Magnusson (1855–1924). ~23.2.1900 i Kbh. (b.v.) med Eline Vilhelmine Møller, * 6.2.1881 i Odense, † 24.9.1963 i Gentofte, d. af kurvemager Carl Vilhelm M. (1843–93) og Dortha Catharina Pommer (1849–1909).

Efter at have stået i lære i fire år hos billedskærer Sophus Petersen og gået i teknisk skole kom E. 1894 ind på akademiet hvis dekorationsklasse og modelskole han besøgte indtil 1899. 1902 debuterede han på Charlottenborg hvor han har

udstillet 1902–06, 1916, 1919 og 1936. 1904 fik han årsmedaljen for gruppen i marmor *Haabet* og n.å. den eibeschtszke præmie for *Dommen. Adam og Eva efter Ud drivelsen*. Begge værker købtes af kunstmuseet. 1906 tildelte akademiet ham sin mindre guldmedalje for statuen *Andagt*, og da han s.å. fik det stoltensbergske legat rejste han over Dresden og München hvis samlinger han studerede, til Italien. Her opholdt han sig i Rom, Firenze og i Carrara hvor han huggede sin gruppe *Dommen* i marmor. 1916 fik han det ancherske legat. E. har udført et af Kbh.s populæreste skulpturværker *Den lille Havfrue* på Langelinie (skænket af Carl Jacobsen 1913) som særlig bliver beundret af udlændinge der heri ser et udtryk for noget typisk dansk. Da der 1964 blev forøvet hærværk ved at hovedet blev savet af, af-fødte denne provokation en del presseomtale, også i udlandet. Hovedet er siden blevet erstattet med en afstøbning efter den originale gipsmodel. De fleste af E.s figurer er i marmor, og i dette materiale arbejdede han med stor dygtighed. Han benyttede en naturalistisk formgivning der fik sit præg af den nyromantiske strømning som navnlig Stephan "Sinding var repræsentant for herhjemme. – E.s største opgave har været gravmælet over Christian IX og dronning Louise i Roskilde domkirke som han arbejdede på 1910–18 (sammen med arkitekt H. Kampmann). I de tre store kvindeskikkelser *Erindringen, Kærligheden og Sorgen* der grupper sig omkring sarkofagen har han med C. F. "Stanleys og Johs. "Wiedewelts arbejder for øje stræbt efter at forene sit naturalistiske formsprog med en simpel monumentalitet. Af senere arbejder kan nævnes *Den korsfæstede Kristus*, 1925 i Skt. Marcus kirken, marmorstatuen af *Henning Lass*, 1927 på kirkegården i Kiel, to marmorrelieffer, maler- og billedhuggerkunstens muser, 1928, på Glyptoteket, og på nord- og sydfacaden sst. ti relieffer der symboliserer de forskellige kunstarter (1930–31). 1955 udførte han et mindesmærke for Jean Hersholt til Forest Lawn-kirkegården i Los Angeles (Klods Hans på gedebuk). – E. har virket som lærer ved kunstakademiets billedhuggerskole 1908–19. 1914 blev han medlem af akademiets plenarforsamling, 1928 af akademirådet. 1916 udnævntes han til professore onorario af akademiet i Carrara. Fra 1930–53 var han Thorvaldsens museums konservator. □Foto.

Merete Bodelsen

Eriksen, Ane Eline Marie Cathrine, 1854–1916, forstander for den første danske husholdnings-skole. * 21.2.1854 i Hedegård, Glesborg sg., † 5.12.1916 i Sorø, begr. sst. F: gårdfæster Johan

Godtfred Andersen (1812–74) og Sophie Mariane Schmidt (1815–81). ~10.11.1879 i Glesborg med murer Marinus E. i Torsager, * 2.10.1848 i Stovbyskov, antagelig † 1924 i USA, s. af lærer, sidst i Astrup, Skarridsø sg., Niels E. (1820–58) og Abellise Levisen (1816–87).

E. var fra en fattig gård på Djursland og kom straks efter konfirmationen ud at lære husholdning i et landbohjem. Hun viste sig snart initiativrig, energisk og praktisk dygtig så hun fik efterhånden ledende stillinger i større landhusholdninger. Da hendes mand en halv snes år efter deres giftermål rejste til USA stod E. alene med to børn, og hun forsørgede børnene og sig selv ved at drive pensionat og oprette et vaskeri i Torsager. E. søgte imidlertid andre felter for sin virkestrang og blev 1893 økonoma på Sorø højskole hos Jutta *Bojsen-Møller som på baggrund af egne mangelfulde kundskaber på den huslige front var levende optaget af at få oprettet skoler for unge landbokvinder efter lignende mønster som landbrugsskolerne for unge landmænd. Disse tanker fandt grobund hos E., og allerede 1895 åbnede Sorø husholdningsskole et fem mdr.s kursus i lejede lokaler med hende og Magdalene *Lauridsen som forstandere og 25 elever. 1894 var Jutta Bojsen-Møller blevet landsformand for Dansk kvindesamfund, og den DK-kreds hun stiftede i Sorø ydede den nye skole stor støtte, bl.a. ved at være med til at tegne aktier til finansiering af den skolebygning fra 1897 som stadig udgør en væsentlig del af Sorø husholdningsskole. 1902 oprettede Magdalene Lauridsen husholdningsseminariet Ankerhus, og fra 1907 førte E. alene skolen videre. Selv om hun ikke havde nogen teoretisk og systematisk uddannelse lykkedes det hende at skabe en skole som blev forbillede for de mange senere danske husholdningsskoler. E. forstod at samle en stab af dygtige lærere, og hun vandt sine elevers tillid og fortrolighed. Ca. 2.300 unge kvinder fra hele Norden søgte skolen i hendes tid. Skønt hun hjalp mange af sine ubemidlede elever lykkedes det hende at få indløst hele skolens aktiekapital før sin død. – E. havde stærke religiøse og sociale interesser og var medlem af Sorø menighedsråd samt af Danmarks afholdsforenings hovedbestyrelse. Hun blev en meget anvendt foredragsholder og skrev talrige artikler. Desuden udgav hun bl.a. *Timer i Køkkenet paa Sorø Husholdningsskole*, 1904, og *Kogebog og Syltebog*, 1912.

Højskolebl., 1916 1653f. Gyrithe Lemche: Dansk kvindesamf.s hist. gennem 40 år, 2.udg. 1939.

Inga Dahlgård (Karen Hessel)

Eriksen, Erik, 1902–72, statsminister, gårdejer. * 20.11.1902 i Brangstrup, Ringe sg., Svendborg amt, † 7.10.1972 på centralsygehuset i Esbjerg (Vor Frue), begr. Ringe kgd. F: gårdejer Povl E. (1864–1943) og Sofie Hedevig Kristine Jensen (1872–1949). ~14.9.1937 i Kbh. (Grundtvigsk.) med Else Hansen, * 1.12.1904 i Ålborg, † 10.1.1973 på Svendborg sygehus, d. af redaktør af Ålborg amtstid., sidst Roskilde dagblad Jens Andreas H. (1878–1939) og 1. hustru Augusta Lorentzen (1876–1937).

E. uddannedes ved landbruget og var elev på Dalum landbrugsskole 1923–24. Han bestyrede sin fødegård fra 1928, overtog den som ejer 1939, drev den til sin død og var således livet igennem nært knyttet til Midtjylland. Hans forældre tilhørte den generation der var præget af den grundtvigske vækkelse omkring Vilh. *Birke-dal i Ryslinge og valgmenighedsdannelsen da Birke-dal afskedigedes som præst i folkekirken. I E.s slægt er både valgmenigheden, den senere frime-nighed omkring pastor Th. Rørdam og sogneme-nigheden repræsenteret. E.s forældre hørte til sognemenigheden, men med så nær tilknytning til grundtvigianismen at E. fik sin skolegang i Ryslinge friskole, og han lagde aldrig skjul på hvad lærer Skovrup dér havde betydet for ham. Noget dybt religiøst menneske var E. ikke, og han kunne i vennekredse godt ironisere over grundtvigianismen, men den mistede aldrig sit greb i ham. Den var en del af baggrunden for hans folkelighed og hans frisindede syn på skole- og kirkepolitik der forbandtes med hans tro på liberalismens frihedsideer. Fra sit hjem var han fortrolig med venstres tankegang og venstres politik der under påvirkning af åndsrøret omkring Ryslinge aldrig hos ham fik en snæver agrarisk form selv om han var bonde og følte sig som bonde. Hans lærer i friskolen indvirkede vel nok på ham ved sin georgisme og radikalisme, men har der på noget tidspunkt været tvivl i E.s sind om hvor han hørte til politisk, så bortvejre-des tvivlen da de radikale 1924 støttede den første socialdemokratiske regering. Han valgte ubetinget venstre og tjente partiet gennem 40 år. Han var formand for venstres ungdom på Midt- fyn 1927–29, for venstres ungdom i Fyns stift 1928–30 og for venstres ungdoms landsorganisa- tion 1929–32, opstilledes i Assenskredsen 1932 og valgtes 1935 i Vardekredsen som han repræ- senterede i folketinget til 1968. Som venstres ungdoms formand stod han på møder landet over i klar front mod 1930ernes antiparlamen- tariske og nazistiske bevægelser, og da LS og bon- departiet ved valget 1935 løb storm mod venstre og tilføjede partiet svære tab stod E. fast i sin af- visning og vandt respekt i sin valgkreds. Han

indså tidligt at den industrielle udvikling ville reducere landbrugsbefolkningen talmæssigt og dermed svække grundlaget for venstre. I samme retning virkede bondepartiets splittelse. Han så derfor med større sympati på et samarbejde med husmændene og de radikale end det var sædvanligt i venstre. For ham var det vigtigt at bevare landbovælgernes indflydelse under bybefolkningens fremmarch og gøre venstre til et parti der også kunne tiltrække byernes vælgere. Sammen med Harald Nielsen udgav han *Liberalismen i Danmark*, 1935. Han forstod at liberalismen ville dø som folkelig bevægelse hvis den tjente ensidige erhvervsinteresser og krævede samling om en liberal midterpolitik til varetagelse af fællesinteresserne mellem erhvervsgrupperne og deres udøvere. I en af sine tidlige taler i folketinget tog han til orde for en forbrugerpolitik hvis mål var lavere priser. Over for socialdemokratiet og byvælgerne var det nye toner fra en venstremænd. E. var medlem af bestyrelsen for venstres rigsdagsgruppe 1940–45, fra 1941 næstformand, og blev landbrugsminister i befrielsesregeringen under Vilh. Buhl og fortsatte som landbrugsminister i regeringen Knud Kristensen 1945–47. En liberal politik kunne han ikke gennemføre i disse efterkrigsår. Kornaflevering til maksimalpriser måtte fortsætte, og andre reguleringer i landbrugsforhold måtte videreføres. Prisfaldet på landbrugsprodukter der fulgte med genoptagelsen af eksporten til England tog udenrigsminister Christmas-Møller ansvaret for da han havde forhandlet dem i London. E. evnede at få givet udtryk dels for at han administrerede andres bestemmelser, dels at han måtte tage hensyn til andre forhold end landbrugets ønsker, og bevarede erhvervets tillid. Krav om lettere adgang til at skaffe jord fra de store brug til øget udstykning fik han henvist til en kommission der først afsluttede sit arbejde efter hans afgang som landbrugsminister. – 1950 valgtes E. til formand for venstres rigsdagsgruppe og landsorganisation. Ved folketingsvalget sept. s.å. tabte venstre mere end det vandt ved valget 1947 om Knud Kristensens Sydslesvigpolitik og havde færre mandater end 1945. Det underbyggede E.s frygt for at landbovælgerne skulle blive skubbet til side af byvælgerne. Da indtraf det uforudsete. Den socialdemokratiske regering Hans Hedtoft kom i mindretal ved dagsordenafstemning om smørrationeringen og gik af 26.10. E. så øjeblikkelig muligheden for en venstre-konservativ regering. Da han 27.10. af kongen fik overdraget at undersøge mulighederne for en bred regering af venstre, konservative og socialdemokrater og samme dag fandt at det ikke var muligt overdrog kongen ham at danne regering, og 28.10. kunne

han præsentere en regering af venstre og konservative med sig selv som statsminister. Ved denne resolute handling rejste E. sit parti fra valgnederlaget halvanden måned tidligere. VK-regeringen var en mindretalsregering der for at få arbejdsro måtte have en sag der engagerede alle partier. Den fandt E. i forfatningsspørgsmålet. Han var fra sine unge dage tilhænger af et-kammersystem og lavere valgretsalder og stemte her overens med socialdemokrater og radikale. 1951 overtog han formandsposten i den tidligere nedsatte forfatningskommission og overvandt med hjælp af gode viljer i alle partier modstanden i sit eget parti og hos de konservative. Den nye grundlov der afskaffede landstinget, grundlovsfæstede parlamentarismen og indførte 23 års valgret og adgang for mindretal til at kræve folkeafstemning om visse love, stadfæstedes 5. juni 1953. Samtidig fik kvinder arveret til tronen og ombudsmandsinstitutionen indførtes. Disse reformer blev E.s største politiske bedrift. Dog var det bittert for ham at Knud Kristensen udmeldte sig af venstre just den dag den nye grundlov stadfæstedes, og kort efter dannede partiet de uafhængige. En skuffelse for ham var det også at de radikale efter septembervalget 1953 ønskede en venstre-regering uden konservativ deltagelse, og da han ikke ville imødekomme det, støttede en socialdemokratisk regering, og at hans finansminister fra VK-regeringen Thorkil Kristensen med sin stemme sikrede kriseforliget mellem socialdemokrater og radikale 1955. Fra det tidspunkt var der en varig bitterhed mellem de to. E. havde valgt et fortsat samarbejde med de konservative. Samarbejdet med dem i VK-regeringen var forløbet uden væsentlige gnidninger, ikke mindst på grund af E.s smidige forhandlings-evner, loyalitet og autoritet. Dertil kom den fortsatte befolkningsforskydning fra land til by som han stadig vagtsomt iagttog. Hans grundholdning forblev liberal, men udformedes nu i tesen om venstre og konservative som alternativ til socialdemokratiet og socialdemokratisk ledede regeringer. Da de radikale efter valget 1957 søgte at splitte samarbejdet mellem venstre og konservative og tilbød at støtte en ren venstre-regering under hans ledelse stod han ved korsvejen og valgte at sige nej, og H. C. Hansen dannede regering af socialdemokrater, radikale og retsforbund. Til forståelse af hans nej der ikke billigedes af alle i hans parti skal føjes hans udtalelse til Morgenposten 13.12.1970: I store og afgørende øjeblikke betyder personer mere end partier. I sin stærke fremhæven af det liberalt borgerlige alternativ til socialdemokratiet støttedes E. især af vennen redaktør Knud *Ree, Vestkysten, der mere end hans fynske partiblads Fyns Tidende

var organet for hans politik. Der gik en lige linje fra E.s nej til regeringsdannelse 1957 over oprettelsen af samarbejdsudvalget mellem venstre og konservative s.å. og det fælles VK-program 1959 til hans udtalelse maj 1965 om en sammenslutning af venstre og konservative engang ad åre. Denne kurs medførte brydninger i partiet. 30 højskolefolk med tilknytning til venstre protesterede offentligt mod VK-planen. Thorkil Kristensens udtræden af venstre 1960 efterfulgtes af yngre venstremænds dannelse af liberal debat, forløberen for det kort tid eksisterende parti liberalt centrum, og da 16 medlemmer af venstres folketingsgruppe på henvendelse til hver enkelt fra Jyllandsposten tog afstand fra E.s udtalelse om sammenslutning af venstre og konservative nedlagde E. 21.5.1965 sin formandspost i gruppen og senere på året sit formandskab i venstres landsorganisation. Han følte nok en vis bitterhed, men også lettelse. Han kunne ikke nå mere end han havde nået: at være den anden statsminister der signerede en grundlov der udbyggede principperne i 1849-grundloven. E. var efter sin afgang som formand en interesseret, men tavs iagttagger af den politiske udvikling. Han forstod ikke efterfølgeren Poul Hartlings Svanninge-tale 1966 med invitation til de radikale og meddelte efteråret 1967 Vardekredsens venstre at han ikke ønskede genopstilling.

E. var en varm fortaler for nordisk og europæisk samarbejde. Han var formand for den danske gruppe i nordisk råd 1953–64 og præsident for rådet 1953–54, 1956–57 og 1961–62. Han sad i bestyrelsen for foreningen Norden fra 1945 og var dens formand fra 1964. Mod et flertal i sin gruppe stemte han for overdragelse af de islandske håndskrifter til Island og deltog i delegationen der bragte de første af håndskrifterne til Island. Han var formand for samvirkerådet for dansk kulturarbejde i udlandet 1953–68 og var tidligt talsmand for at Danmark burde deltage aktivt i europæisk samarbejde. Han så i oprettelsen af EFTA en midlertidig ordning der måtte afløses af dansk medlemskab af EF og nåede få dage før sin død at se medlemskabet bekræftet ved folkeafstemningen. Han var tidligt opmærksom på hvad radio og senere TV kunne betyde for meningsdannelsen og var sit partis repræsentant i radiorådet og dets programudvalg 1940–46 og 1954–68. Han lagde vægt på alsidighedsprincippet, især i ansættelsesager, og fulgte en frisindet linje i programudvalget, men kunne ud fra sin intuitive fornemmelse af lytteres og seeres reaktion advare mod outrerede udfordrende programmer. Han var medlem af radioavisens bestyrelse 1959–64 da radioavisen henlagdes under Danmarks Radio og stottede samtidig dele-

geringen af ansvar til programcheferne. Fra 1954 til sin død sad han i bestyrelsen for Vestkysten og i bestyrelsen for Fyns Tidende til 1970, fra 1962 som bestyrelsens formand på hvilken post han gennemførte Fyns Tidendes fusion med Fyns Stiftstidende i Den fynske bladfond. Ud over en række bestyrelsesposter i virksomheder med tilknytning til landbruget sad E. i tilsynsrådet for Sparekassen Fyn, var formand for Fyns Landmandsbank og formand for Østifternes Brandforsikring 1961 til sin død.

E. var med sit lyse sind og sit fynske lune en folkelig politiker, en fremragende debattør med hastige, ofte knappe, men altid rammende repliker, kunne i dueller med politikere som H. C. Hansen, Bertel Dahlggaard og Aksel Larsen hæve en folketingsdebat til højder hvor det svirrede med citater fra højskole- og arbejdersangbog og fra Ibsen og Bjørnson, men han havde også overblik, klarsyn, intuition og taktiske evner der gjorde ham til statsmand. Han kunne være hård, når han blev svigtet, men hyppigere var ironi og sarkasme hans tugtelsesmidler. Hans største aktiv som politiker var måske hans Hejmdal-ævne til at høre græsset gro. Han havde fintmærkende antenner der registrerede selv svage svingninger i den folkelige opinion. Han kunne vente til han fandt at det rette tidspunkt var inde; han kunne bøje af for overmægtige stemningsbølger som da han tav til Knud Kristensens Sydslesvigpolitik som han ikke var enig i, og han kunne virtuost gribe og udnytte en stemning som da han i TV-debatten forud for folkeafstemningen om jordlovene 1963 sagde de få ord: Er De i tvivl, så stem nej! – K. 1949. K. 1951. S.K. 1954. □Linoleumssnit af K. J. Almqvist, 1947. Tegn. af Hans Bendix ca. 1952 samt af Hans Lollesgaard (begge Kgl.bibl.). Afbildet på Aug. Tørsleffs mal. af grundlovens underskrivelse 1953 (folketinget). Mal. af H. C. Bärendholdt ca. 1966 (Østifternes Brandforsikring; folketinget). Buste af Anker Hoffmann (Varde rådhus), replik 1973 (Fr.borg). Buste af Har. Isenstein (folketinget). Statue af R. Lund Jensen (torvet i Ringe). Foto.

G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 94f. Chr. P. Fogtmann: På frihedens vilkår, 1970 = Venstre i 100 år, 1939–70. Kirsten Ree i Vestkysten 7.10.1972. C. Kauffeldt i Fyens stiftstid. s.d. Jens Peter Jensen i Morgenposten 8.10.1972. Poul Petersen i Politiken og Poul Møller i Berl.tid. s.d. Bogen om E. E., red. Carl Hermansen, 1972. – Film 1969, opt. af Dansk kulturfilm.

Helge Larsen

Eriksen, Grethe Krogh, se Krogh Eriksen, Grethe.

Eriksen, Gutte

Eriksen, Gudrun (Gutte) Agnete Tryde, * 1918, keramiker. * 20.11.1918 i Rødby. F: sognepræst Erik E. (1870–1947) og cand. mag. Louise Tryde (1876–1966). ~6.10.1951 i Kbh. (b.v.) med kunstmaler Preben Holm Hansen, * 2.2.1925 i Århus, s. af kunstmaler Thorvald H. (1895–1945) og Emma Holm (* 1903).

E. blev uddannet på Kunsthåndværkerskolen 1936, fik afgang 1940, og udstillede første gang på Kunstnernes efterårsudstilling 1938. Hun fik eget værksted fra 1941. Efter krigen var hun 1948 hos den kendte engelske keramiker Bernard Leach i St. Ives, Cornwall. Hendes tidlige, begittede lertøjsarbejder knytter sig i en selvstændig udformning til gamle, folkelige lertøjs-traditioner. Senere under indflydelse fra rejser i Frankrig og Japan lærte hun sig det hårdtbrændte lertøjs teknik som siden har været hendes keramiske udtryk. Hendes arbejder er velformede og brugsrigtige, og hendes fornemmelse for lertøjs stofflighed i forbindelse med enkle brune og grålige glasurer er højtudviklet. E. har deltaget i alle betydelige udstillinger af dansk kunsthåndværk og har haft separatudstillinger på Den Permanente 1955, i Haandarbejdets Fremme 1964 og i Kunstforeningen 1969. E. har i perioder undervist på det jyske kunstakademi, og hendes keramik er indkøbt af flere kunstindustrimuseer. □Foto.

Erik Lassen

Eriksen, Holger, * 1894, politiker, redaktør. * 5.12.1894 i Østbirk, Østbirk Yding sg. F: husmand Niels Peter E. (1865–1951) og Maren Hansen (1866–1941). ~18.11.1923 i Næstved (b.v.) med Fanny Johanne Hovgaard Hansen, * 11.12.1897 i Næstved, † 15.5.1968 i Århus, d. af cigarfabrikant Jacob H. (1852–1927) og Johanne Kirstine Sørensen (1855–1935).

E. voksede op i et yderst beskedent landarbejderhjem; faderen var stærkt politisk engageret og havde været med i Harald Jensens agitation for at vinde husmænd og landarbejdere for socialdemokratiet. Helt usædvanligt for tiden lykkedes det for forældrene at få sønnen i realskole, og efter bestået realeksamen blev han journalistelev ved venstrebladet Løgstør Avis, men kom 1913 til den socialdemokratiske provinspresse, først i Vejle, senere i Slagelse, København og Næstved indtil han 1921 blivende blev knyttet til Demokraten i Århus hvor han tidligt blev den ledende politiske redaktør indtil han faldt for aldersgrænsen 1965; en overgang under besættelsen måtte han dog efter tysk krav officielt træde tilbage som redaktør. Efter sin afsked fra Demokraten har E. virket som socialdemo-

kratisk kommentator i Jyllands-Posten. I dansk presse har E. været en markant skikkelse, mindre dog i kraft af journalistisk nybrud, men mere på grund af de skarpt formulerede standpunkter som jævnligt gik på tværs af partiets politik i den enkelte sag. E.s form kunne vekse fra enkle udhuggede formuleringer til tunge, tal- og eksemplspækkede artikler. Det sidste har også kendetegnet hans politiske taler.

Lige fra starten var E. socialdemokrat. I Vejle, Slagelse og Næstved var han en forgrundsfigur i den socialdemokratiske ungdomsbevægelse, og straks efter at være kommet til Århus gik han ind i det organisatoriske arbejde. Her var han 1924–49 formand for Socialdemokratisk forening i nordre kreds og kom derfra ind i partiets hovedbestyrelse 1927–65 og dets forretningsudvalg 1939–65. Politisk satsede E. oprindeligt lokalt og var 1929–35 medlem af Århus byråd, de to sidste år som viceborgmester og gruppens formand. Han var medlem af de centrale udvalg i byrådet og havde uden tvivl haft den mulighed for øje at blive borgmester ved Jakob Jensens afgang hvor valget imidlertid faldt på H. P. Christensen. Trods det lokalpolitiske engagement havde E. dog også tidligt markeret sig landspolitisk og var under det første ministerium Stauning 1924–26 en skarp kritiker af afhængigheden af de radikale, ligesom han 1927 på partikongressen i Vejle var blandt de ledende i kampen mod partiets tildbeskyttelsespolitik. I 1930'erne accepterede E. samarbejdet med de radikale, men op mod 1940 vendte han sig – dengang dog inden for partiets vægge – mod for stærk hensyntagen til regeringspartneren. Han var da kommet ind i folketinget hvortil han valgtes 1935–45 (opstillet i Århus søndre) og 1947–66 (opstillet i Århus nordre) og tidligt fik en fremtrædende position, både når det gjaldt det saglige udvalgsarbejde, og når det gjaldt de store liners politik; også her markerede han dog ofte, navnlig i sine sidste år, særstandpunkter, især når partiledelsen gav afkald på de principielle synspunkter. Det var dels et temperaments-spørgsmål, men også den grundholdning at partiet blev svækket gennem for mange kompromiser. Blandt E.s mærkesager kan især nævnes hans bestræbelser på politisk at bekæmpe grundspekulationen og for at få gennemført en indkomstudlignende skattepolitik. Selv om E. ikke blev minister blev hans store indsigt og politiske erfaring taget i brug i væsentligt udvalgsarbejde. Under arbejdet med forfatningsreformen forud for grundloven af 1953 var han således formand for det udvalg der forberedte overgangen til etkammerssystemet og de nye valgeregler, ligesom han i en lang periode var

formand for den parlamentariske kommission til undersøgelse af forholdene under besættelsen. Her som i andre kommissioner og udvalg viste han sine evner for en afbalanceret ledelse og administration som kunne stå i modsætning til det billede offentligheden havde af ham. □Foto.

Gunnar Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 95f. Verdens gang II, 1948 200. Demokraten 29.11.1964. Borgere i byens råd, red. Ole Degn og V. Dybdahl, 1968. Jyllands-posten 4.12.1974. De danske ministerier, 1929–1953, ved Tage Kaarsted, 1977 især 500–03.

Vagn Dybdahl

Eriksen, Jens (Jösse Eriksson), †1436, dansk slotsfoged på Västerås. Henrettet 9.12.1436 i Motala, begr. i Vadstena. F: ridderen Erik Jensen til Stadsgård og Birgitte Lykke. ~senest 1415 med Birgitte Ulfsdatter (Roos), † senest 1443, d. af Ulf Jonsson (Roos) († 1415) og Märta.

E. omtales 1414 som lensmand på Västerås slot, og han beholdt dette len i tyve år. Senest 1415 ægtede han en datter af den norsk-svenske rigsråd Ulf Jonsson (Roos) og gjorde hermed et meget rigt giftermål. I den antidanske unionshistoriske tradition er E. blevet eksponent for den tyranniske danske forvaltning i Sverige; ifølge den svenske rimkronike skal han have faret grusomt frem mod den svenske almue. Da oprøret mod Erik af Pommern brød ud i Dalarna i forsommeren 1434, rettedes Engelbrekts første angreb mod E. over hvem der allerede et år forinden var rejst klage i Danmark; det svenske rigsråd lagde sig imellem, og den rejste sag fik lov at gå sin gang. E. måtte s.å. give afkald på sit len hvor han afløstes af grev Hans af Eberstein, men E. forblev på sine svenske godser og undgik personlig overløst. Men da han to år senere med lejde fra Karl Knutsson opholdt sig i Vadstena kloster som han altid var knyttet til, blev han fanget af bønder fra Aska herred, ført til Motala ting, dømt til døden og henrettet. E.s enke skænkede gods til Vadstena kloster.

A. Thiset i Pers.hist.t. 2.r.v, 1890 106–15. Kr. Erslev: Erik af Pommern, 1901 (fot.optr. 1971) 320 324 327f 388. Erik Lönnroth: Sverige och Kalmarunionen, Göteborg 1934. Sten Carlsson og Jerker Rosén: Svensk hist. I, Sth. 1962 (2.opl. 1964).

Kai Hørby (Jørgen Olrik)

Eriksen, Leif, se **Leif den Lykkelige**.

Eriksen, Niels * 1902–79, gårdejer, politiker. * 5.6.1902 i Sødinge, Ringe sg. † 5.10.1979 i Odense, begr. i Ringe. F: gårdejer Knud E. (1862–1952) og Maren Christine Christensen (1864–1934). ~12.8.1939 i Vedbæk k. med Inger Margrethe Holst, * 26.9.1914 i Odense, d. af la-

gerforvalter Laurits H. (1872–1929) og Maren Steffensen (1876–1939).

E. uddannedes ved landbruget og besøgte Dalum landbrugsskole 1921–22. 1926 blev han bestyrer på fødegården Kørbitzdal som han forpægtede 1933 og overtog 1939. Fra 1943 ejede han desuden Lombjerge Søgård i Ringe. Kørbitzdal var allerede under E.s far et kendt navn i dansk kvægbrug, og Knud og Niels E. ydede i en lang årrække en fremtrædende indsats i avlsarbejdet indenfor rød dansk malke race. 1940 indvalgte E. i bestyrelsen for Fåborg andelssvineslagteri hvor han var formand 1948–78. Han udfoldede på denne post et usædvanligt initiativ og virksomheden har gennemløbet en kraftig ekspansion med vidtgående fornyelser og specialproduktioner. 1954 valgtes han til formand for Dansk landbrugs andels maskinindkøb og ledede virksomheden i en vanskelig periode frem til 1959, og 1955–61 var han formand for De samvirkende fynske landboforeninger. 1956–63 var E. medlem af landbrugsrådet, og fra 1956 af andelsslakteriernes fællesbestyrelse. E. gjorde sig tidligt til talsmand for en samling og effektivisering af landbrugets afsætning og han valgtes til formand for landbrugets afsætningsråd 1958, men fratrådte ved rådets omdannelse tre år senere. E. beklædte en lang række tillidsposter indenfor fynsk erhvervsliv. Han var 1967–72 formand for den europæiske forening for rød malkekælvæg og har ydet en stor indsats for etableringen af kvæglandbruget Muag Lek i Thailand. – E. var tidligt aktiv i VU og indvalgte i 1947 i folketinget for venstre. Han repræsenterede først Nyborg-, senere Fåborg-Ærøskøbing-kredsen til 1971 da han trak sig tilbage på grund af alder. Som folketingsmand havde han en række ordførerskaber i bank- og landbrugsspørgsmål, indvalgte i landbokommissionen af 1960 og i statens jordlovsudvalg og var fra 1968 til 1971 medlem af nordisk råd. E. gjorde sig til talsmand for en udpræget forretningsmæssig indstilling indenfor andelsbevægelsen kombineret med en iderigdom der ikke altid vandt tilslutning. Udrustet med betydelige repræsentative egenskaber var E. i sin generation en af de kendte og markante skikkelser indenfor dansk landbrug. – R. 1958. R.¹ 1971. □Foto.

Interview i Fyns tid. 2.6.1972. – M. Kamphøener i Jyllands-Posten 4.6.1972. Jacob A. Buksti: Et enigt landbrug? 1974. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Claus Bjørn

Eriksen, Svend, * 1923, kunsthistoriker. * 26.12.1923 i Kbh. (Skt. Johannes). F: læge Erik Carl E. (1895–1959) og Gerda Julie Gundestrup (1892–

Eriksen, Svend

1937). ~18.5.1946 på Frbg. (Frbg. k.) med tandtekniker Aase Funch Funkov-Andersen, *12.11.1925 på Frbg. (Skt.Lukas), d. af grosserer Henry Edvard F.-A. (1902–62) og Magda Lovise Funch (*1904).

E. blev student 1942 og tog 1952 magisterkonferens i kunsthistorie. Forinden var han blevet assistent ved Kunstindustrimuseets bibliotek. 1957–1974 var han museets bibliotekar og fra 1966 til sin fratræden medlem af bestyrelsen. Som bibliotekar ydede han en betydelig indsats ved kyndigt at forøge bestanden af gamle arkitektur- og ornamentstiksværker samt mønsterbøger. E.s interesse for vor egen tids kunst gjorde ham 1953 til arrangør af udstillingen *Vor tids kunst i privateje*, og 1953–54 var han redaktør af tidsskriftet *Kunst* og 1957–60 kunstanmelder ved *Dagens Nyheder*. Han har skrevet om maleren *Jeppé Vontilius*, 1958 og *Om Mogens Andersens stentøj*, 1973. Det er dog især som forsker af ældre kunst og kunsthåndværk, at E. har udmærket sig. Hans evne til at tænke selvstændigt forenes her med respekt for kildekritik og en fin næse for arkivfund. Mellem 1963 og 1965 var han Keeper of Works of Art ved The National Trust, Waddesdon Manor, Buckinghamshire, og den daglige omgang med Rotschildernes fabelsamling af fransk kunsthåndværk fra 1700-tallet resulterede i katalogbindet over Sèvres-porcelæn (Fribourg 1968) der må anses for et af de vægtigste og bedst dokumenterede værker om den berømte porcelænsfabrik. Herefter var han internationalt anerkendt som specialist og skrev i 1973 kataloget over det franske porcelæn i Palazzo Pitti i Firenze. Samtidig forskede han i franske møbler og bronzer og interesserede sig især for overgangen mellem rokoko og nyklassicisme. Først kom bogen om *Louis Delanois, menuisier en sièges*, Paris 1968, hvori en berømt snedkers værk og liv er udtømmende skildret og siden E.s hovedværk *Early Neo-Classicism in France*, London 1973, en beundringsværdigt klart skrevet og veldokumenteret redegørelse for vigtige stilstrømninger inden for det bedste franske kunsthåndværk, bygget på delvis og et omfattende fransk arkivstudium. E. er en af de få danske kunsthistorikere som har slået sit navn fast i udlandet ved at udgive originale bidrag til fransk kunsthåndværks historie.

1969 blev E. lektor i kunsthistorie ved Kbh.s universitet hvor han især plejede kunsthåndværkets historie og virkede også som censor ved konferenser her og i Århus. E. forlod Kunstindustrimuseet 1974 og blev medlem af Ny Carlsberg-fondets direktion og samme år medlem af Ny Carlsberg glyptoteks bestyrelse. Udover de nævnte værker har E. skrevet videnskabelige ar-

tikler i danske og udenlandske tidsskrifter og publikationer. □Foto.

Erik Lassen

Erlandsen, Alfred Vilhelm Erland, 1878–1918, læge, hygiejniker. *11.8.1878 i Kbh. (Cit.), †11.1.1918 sst., urne på Bispebjerg. F: grosserer Alfred Charles Emil E. (1847–95) og Vilhelmine Petra Henriette Christine Hamann (1853–1932). ~30.6.1907 i Kbh. (Cit.) med Anna Fridericia Levison, *10.11.1886 i Kbh. (Mos.), †29.1.1923 sst. (~2° 1921 med mag. scient. Tage Lakjer, 1898–1923), d. af dr. med., senere tit. professor Ferdinand *L. (1843–1907) og Ida Fridericia (1867–1936).

E. blev student 1895 fra Sorø, og allerede året efter at han 1902 havde taget medicinsk embedseksamen påbegyndte han videnskabelig laboratorieuddannelse ved at søge ind på universitetets farmakologiske institut hvor han var assistent under J. C. *Bock 1903–06. I disse år fuldførte han et større fysiologisk-kemisk arbejde om de fedtagtige stoffer der indeholder fosfor (lecithiner o.a.); det antoges som disputats (*Undersøgelser over Hjertets Phosphatider*) 1906 og vakte megen opmærksomhed, særlig i udlandet. 1906–09 var E. ansat på Frederiks hospital, først som kandidat, senere som reservelæge. I disse år offentliggjorde han en lang række videnskabelige arbejder, for størstedelen i samarbejde med Vilhelm *Ellermann; de handlede dels om spørgsmål vedrørende diagnosen af tuberkulose (forbedret metode til påvisning af tuberkelbaciller, udvikling af v. Pirquets tuberkulinreaktion), dels om tekniske spørgsmål ved blodundersøgelse. 1909 arbejdede E. hos Ivar Bang ved Lunds universitet og offentliggjorde herfra to arbejder over eksperimentel sukkersyge. – Da Kbh.s universitets docent i hygiejne N. P. Schierbeck døde 1909 åbnede der sig en mulighed for E. til at vende tilbage til videnskabeligt laboratoriearbejde som altid havde tiltrukket ham; han rejste derfor et år til Tyskland og England for at studere hygiejne. 1911 udnævntes han uden konkurrence til docent i hygiejne og bestyrer af hygiejnisk institut i konsistoriebygningen på hjørnet af Nørregade og Krystalgade. Et docentur i hygiejne var først oprettet 1905, og E.s forgænger havde været hæmmet af sygdom i en stor del af sin funktionstid. Instituttet blev 1910 flyttet til Ny Vestergade men det var langt fra tilfredsstillende lokaler og henlå uordnet og uden det nødvendige instrumentarium. Det lykkedes E. i løbet af få år at få faget og instituttet organiseret, så den tidligere ret ubemærkede stilling som docent i hygiejne blev til en vigtig universitetslærestol.

Der skaffedes en bevilling til instituttet og mere assistance, 1913 indførtes obligatorisk undervisning i hygiejne for medicinske studenter, og 1914 omdannedes docenturet i hygiejne til et ordinært professorat samtidig med at der indførtes en særlig eksamen for embedslæger, ved hvilken hygiejne blev et af hovedfagene, og for hvis eksamenskommission E. blev formand.

Ved siden af universitetsstillingen fik E. en række offentlige hygiejniske hverv. Han blev sundhedsstyrelsens konsulent i hygiejne 1911 og udførte her et stort arbejde, var desuden fra 1913 medlem af arbejdsrådet og senere af en række af de institutioner der skabtes under levedsmiddelrationeringerne før og efter første verdenskrigs afslutning (ernæringsrådet, husholdningsudvalget m.fl.). Trods dette omfattende arbejde standse hans videnskabelige produktion ikke, men den kom nu til at dreje sig om den anvendte hygiejne (formalindesinfektion, ventilation af skolelokaler, anvendelse af hvalfedt i margarineindustrien). Desuden skrev han en del artikler om undervisningsproblemer og hygiejniske emner. – E. var i alle sager et ordensmenneske og uhyre flittig. Derfor overkom han det utrolige, og alligevel var alle bøger og arbejder der udgik fra hans hånd grundigt gennemarbejdede. Som lærer kunne han virke meget tør, og hans karakterfasthed misforstodes undertiden som støjhed. Men der boede i den lille, rolige og stilfærdige mand en klar intelligens, en retlinet og samvittighedsfuld karakter i forbindelse med en usædvanlig energi og arbejdsevne.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1906 81f. – Johs. Bock i Hospitalstid. LXI, 1918 90–93. V. Eller-mann i Ugeskr. for læger LXXX s.å. 114–16. L. S. Fridericia i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.s.å. 135–40. Bo Holma i Kbh.s univ. 1479–1979 VII, 1979 349f.

L. S. Fridericia*

Erlandsen, Erland, † 1276, udvalgt ærkebiskop. † 23.8.1276. F: Erland og Cæcilia (datterdatter af Sune "Ebbesen). – Bror til Jakob "E. og Niels "E. E. var kannik i Lund 1256, senest fra begyndelsen af juni 1259 ærkeledegn, og han stod da på sin brors side i kampen mod kongehuset. Da Jakob E. var blevet fængslet 5.2.1259 sendtes E. af domkapitlet sammen med dets provst Sasser til paven, men også sendefærdigen fængsledes af kongens folk. E. indtog en indflydelsesrig stilling i Lunde domkapitel, hans testamente 21.10.1269 viser både at han disponerede over store personlige ejendomme, og at han i visse ejendomstransaktioner havde kunnet råde over midler tilhørende ærkesædet. Senest fra slutningen af 1263 var E. blandt de lundensiske gejstlige der gik over på kongens parti i kirkekampen,

og det har været udtryk for kapitlets ulyst til at videreføre Jakob E.s kamp at det efter hans død 1274 valgte E. til ærkebiskop. Han nåede dog ikke før sin død at få valget bekræftet af paven.

Lunde domkapitels gavebøger, udg. C. Weeke, 1884–89 (fot.optr. 1973) 310. – Niels Knud Andersen: Ærkebiskop Jens Grand I–II, 1943–44. Niels Skyum-Nielsen: Kirkekampen i Danm. 1241–1290, 1963.

Kai Hørby

Erlandsen, Jakob, † 1274, ærkebiskop. † 18.2.1274 på Rügen, begr. i franciskanernes kirke i Lund. F: Erland og Cæcilia (datterdatter af Sune "Ebbesen). – Bror til Erland "E. og Niels "E.

E. tilhørte ved sin herkomst rigets aristokrati. Faderen var en (iøvrigt ukendt) skånsk stormand og moderen var af "Hvideslægten. Både E. og hans brødre har været rige og mægtige mænd, Anders E. blev drost, Niels E. gælker, medens E. fik en fornem gejstlig uddannelse i udlandet, velsagtens i Paris (hvis universitet han siden ønskede at hjælpe danske gejstlige til at studere ved). Senest 1247 var E. Lundekirkens provst, opholdt sig ved pavehoffet og havde titel af pavelig kapellan. Hvorvidt hans uddannelse var teologisk eller juridisk (eventuelt begge dele) ses ikke af titlen magister som han allerede fører 1247 da han udvirker et paveligt mandat til at skaffe sig dels indtægterne af sit kirkelige embede, dels af sit arvegodts i Danmark, idet begge forholdes ham „på grund af fjendskaber han har dérstedt, skønt han ikke har pådraget sig dem ved egen skyld“. Formentlig har E. eller snarere hans slægt været indblandet i striden mellem Erik Plovpenning og Abel, i så fald på denne sidstnævntes side. Det er muligt at E. under sit ophold ved kurien har virket for Roskildebispen Niels "Stigsen i dennes sag mod kong Erik. Efter Niels Stigsens død 1249, og efter Erik Plovpenningens død 1250 kunne E. tiltræde embedet som Roskildebispe, tilsyneladende efter en splittelse i domkapitlet og efter at være beskikket direkte af paven. Modsætningsforhold til kong Abel i dennes korte regeringstid kan ikke spores. Særlig markant i hans forvaltning af Sjællands stift er Københavns første stadsret (1254) hvori bispen fremtræder som en usædvanligt streng byherre, men allerede april 1254 tiltrådte E. embedet som ærkebiskop af Lund. Ærkebiskop Uffe var død i december 1252 og domkapitlets valg faldt på E., men der gik et år med at opnå pavelig bekræftelse på valget, og der var en modstand fra kong Christoffers side at overvinde.

Som ærkebiskop førte E. i sine første år en kamp for at ændre den skånske kirkeret og bringe den i nøjere overensstemmelse med international kanonisk ret. Bønderne gjorde modstand mod at

der forandredes i deres hævdvundne retsstilling, og de støttedes af kongen. Denne ønskede for enhver pris at forhindre E. eller andre af rigets biskopper i at beskære den verdslige magtudøvelse over kirkens ejendomme og tjenere; men dette blev konsekvensen af det moderniseringsforsøg m.h.t. den kirkelige forvaltning og jurisdiktion som E. søgte at gennemføre. Over for markante trusler om vold mod rigets biskopper, fik E. på et af ham sammenkaldt rigskoncilium i Vejle marts 1256 vedtaget en lov (Vejlekonstitutionen) der indførte automatisk gudstjenesteforbud i stiftet hvis en biskop fængsledes, i hele riget hvis ærkebispem fængsledes, og det kunne formodes med grund at kongen stod bag. Kirke-mødet i Vejle var indkaldt til samme dag hvor kong Christoffer ønskede at holde danehof i Nyborg, uden at det med absolut sikkerhed kan afgøres hvilken part der har villet lægge den anden hindringer i vejen. Men Vejlekonstitutionen blev udgangspunkt for en alvorlig retsstrid mellem konge og ærkebiskop som, uden at den førte til nogen afgørelse, varede ved indtil E. 5.2.1259 fængsledes af fyrst Henrik af Mecklenburg (formentlig bistået af hertug Albrecht af Braunschweig), givetvis på kong Christoffers foranledning, men således at ikke blot den kirkelige, men også den kongelige part kunne bringe anliggendet ind for pavens domstol. Under forhandlingerne havde det danske rige flere gange været angrebet eller truet udefra (bl. a. ved et norsk angreb i efteråret 1256) og E. har formentlig stået i ledtog med angriberne og begunstiget dem inden for Lunde Kirkens myndighedsområde, men kilderne tillader ikke indsigt i enkelthederne.

E. kom fri af fængselet i sommeren 1259, kort efter at Christoffer var død og Danmarks udenrigspolitiske situation vanskeliggjort for enke-dronning Margrete og den mindreårige Erik Glipping der kæmpede for at holde stillingen. Frigivelsen skyldtes bl.a. et krav fra pavestolen hvis opfyldelse var en forudsætning for at der kunne føres proces i spørgsmålet. E. støttedes oprindeligt af flere danske gejstlige, men mange faldt fra under den lange strid. Hans nærmeste kampfæller var biskop Peder *Bang af Roskilde og biskop *Regner af Odense.

Pavernes politik i E.s sag fandt meget skiftende udtryk hvad der givetvis skyldtes nødvendigheden af at pavestolen stod sig godt med så vidt muligt alle fyrster i Europa. Selv om verdslig magtanvendelse over for en biskop var en overordentlig alvorlig sag at tolerere havde kurien mange særhensyn at tage; dens magt over den internationale kirke var ingenlunde absolut, og kirkens indpasning i det datidige danske samfund adskilte sig på flere punkter fra hvad der

var normen i Europas hovedlande og ikke mindst fra tidens moderne anskuelser om en kirke-styrelse uafhængig af verdslig magt. Det betyder at E. ikke med roligt sind kunne sætte sin lid til paven i denne sag, og det betyder at en række pavelige indgreb nok efter deres ordlyd forekommer at støtte ærkebispem, men efter deres retsvirkning (eventuelt ved at være retsligt værdiløse) reelt var i kongemagtens favør. Under pave Urban IV sendtes en magister Gerhard (vistnok 1262) som nuntius til Danmark, og i selve de instrukser det lykkedes at få paven til at medgive Gerhard lå der en stillingtagen til kongemagtens fordel: E. valgte at negligere alt dette, formentlig med den begrundelse at det ikke var nok at han var kommet fri af fængselet, men at det gods der var konfiskeret først måtte gives tilbage før der kunne føres en egentlig proces i sagen. At paven ikke magtede eller ønskede at sætte dette igennem, er givetvis et udtryk for hvor svagt E. stod i denne fase af striden. 1264 beordredes han til at nedlægge sit embede på grund af de anklager der verserede imod ham og ufortøvet begive sig til Rom.

Skiftet på pavestolen mellem Urban IV og Clemens IV (1265–68) synes at have haft stor betydning for E.s fremtidsudsigter. Den nye pave sendte kardinal Guido som pavelig legat til Danmark for at virke for ærkebispens genindsættelse i embede og alle beføjelser som første skridt på vejen til en retslig løsning af konflikten. Guidos domme i E.s sag (og tillige i Øm klostres strid med den kongetro biskop *Tyge af Århus) forblev uden større virkning, og det virker som en desavouering af kardinalen at paven 1267 kaldte ham tilbage til Rom. Efter Clemens IV fulgte en mere end tre år lang vakance på pavestolen og E. måtte stå en lang og besværlig ventetid igennem. I Gregor Xs første år (1272) aftaltes der en voldgiftsprocedure som indebar meget væsentlige indrømmelser fra E.s side, men ganske vist sikrede ham at kunne vende tilbage til sit embede. På vej dertil døde han på Rügen 18.2.1274, så den trufne løsning fik aldrig betydning.

På det 2. Lyon-koncilium i sensommeren og efteråret 1274 mæglede endelig for pave Gregor X en afgørelse af striden der næsten var et fuldstændigt nederlag for E.s parti som nu var uden sin leder og udmattet af den lange strid. Kongemagten synes at have imødekommet andre pavelige ønsker med hensyn til den danske kirkes indre forhold og dens relationer til pavestolen (i sær gennemførtes i de nærmest følgende år en korstogsbeskatning af danske gejstlige i et fremstød for det hellige lands generobring som havde pavens allerværste interesse). Men en væsentlig del af de anliggender der havde været til be-

handling i denne ærkebispesstrid toges op igen ca. tyve år senere under Jens "Grands konflikt med Erik Menved.

E.s kamp var ikke en kamp for at indføre kirkeretten i Danmark selv om han synes at have været nært knyttet til de kirkelige frihedsanskuelser der verserede i tiden og i øvrigt havde været velorienteret i alle arter af den kirkelige jura (hvori kongemagtens repræsentanter i processen imidlertid også har været velbefarne). Kampen gjaldt dels en tilpasning af den skånske og danske kirke til den internationale ved hensyn til administration og retsgrundlag, dels en befæstelse af de rettigheder i det danske samfund som ærkesædet havde at gøre krav på. Vi er uden indsigt i E.s psyke, men selve forløbet af striden og den fasthed hvormed standpunkterne føres frem og gentages er udtryk for et stærkt og stridbart sind. Men der er ingen tvivl om at det for E. først og fremmest var kirkens og ikke hans egen sag det gjaldt. Det oprigtige forhold til tidens nye religiøse bevægelser der fandt udtryk i at han lod sig begrave i franciskanerkirken i Lund hører med til helhedsbilledet af hans person. □Segl med bispefremstilling. Stik af J. Haas efter tegnet fantasiportr. af Müller.

Acta processus litium, udg. Alfr. Krarup og W. Norvin, 1932. – C. Paludan-Müller i Vidensk. selsk.s skr. 5.r. hist.-philos. afd. IV, 1872 319–85. H. Olrik: Konge og præstestand II, 1895. Samme i Hist. t. 6.r. VI, 1895–97 641–47. L. Holberg: Kirke og len under Valdemarerne, 1899. William Norvin i Scandia V, Sth. 1932 251–94 (optr. i forf.s Fra Hellas til Frue Plads, 1941 44–85). Niels Knud Andersen: Ærkebiskop Jens Grand I, 1943. Aksel E. Christensen: Kongemagt og aristokrati, 1945 (fot. optr. 1976). Niels Skyum-Nielsen i Scandia XXVIII, Sth. 1962 1–91. Samme: Kirkekampen i Danm. 1241–1290, 1963.

Kai Hørby

Erlandsen, Niels, † efter 1285, gældker. F: Erland og Cæcilia (datterdatter af Sune "Ebbesen). ~Elisabeth. – Bror til Jakob "E. og Erland "E.

E. indtog som gældker i Skåne fra Abels tid og under kongerne Christoffer I og Erik Klipping en overordentlig indflydelsesrig stilling som leder i den kongelige forvaltning af Skåne og inden for selve rigets politik. Hans slægt er ikke meget kendt, men må have været fornem og godsrig. I kongemagtens store strid med gældkerens bror, ærkebiskop Jakob E. stod E. ikke blot på kongemagtens side, men benyttedes også af denne som særlig befuldmægtiget repræsentant i forhandlingerne omkring den skånske kirkeret forud for Jakob E.s fængsling og proceduren for pavestolen. 13.6.1283 nævnes E. første gang som forhenværende gældker, men han optrådte stadig i nogle år i forbindelse med rigets øverste politiske anliggender, sidst 28.5.1285 hvor han var

medlem af det worthæld-nævn der i striden mellem Erik Klipping og hertug Valdemar af Slesvig svor over for det samlede danehof om kronens herredømme over Als, krongodset i Sønderjylland samt mønten og ledingsafløsningen sst. E. er formentlig død kort efter 1290, og velsagtens begravet i Lunds domkirke i hvis nekrologium han omtales.

Niels Skyum-Nielsen i Scandia XXVIII, Sth. 1962 1–91. Samme: Kirkekampen i Danm. 1241–1290, 1963.

Kai Hørby

Erlandsønnerne, se Galen, slægt.

Erlang, Agner Krarup, 1878–1929, matematiker. * 1.1.1878 i Lønborg, † 3.2.1929 i Kbh., begr. Sundby kgd. F: lærer Hans Nielsen E. (1839–1901) og Magdalene Krarup (1851–1931). Ugift.

Forberedt hjemme bestod E. 1892 præliminærexamen ved Kbh.s univ. Han var derefter to år hjælpe lærer ved faderens skole indtil han 16 år gammel kom til Frederiksborg gymnasium hvor han 1896 tog studentereksamen med udmærkelse. Han fik Regensen og tog 1901 skoleembeds eksamen med matematik som hovedfag. For en prisopgave om Huygens løsninger af infinitesimalproblemer fik han 1904 accessit. Efter nogle år som lærer ansattes han 1908 ved Kbh.s Telefon A/S som videnskabelig medarbejder og chef for det netop oprettede laboratorium. E. skabte det teoretiske grundlag for den moderne teletrafikteori. Hans pionerindsats var sundt forankret i såvel grundvidenskaben matematik – særlig sandsynlighedsregningen – som de anvendte tekniske videnskaber. Ved sine gode teknisk dækkende formuleringer af dagligdagens problemer og sine elegante løsninger under anvendelse af sin arbejdshypotese, statistisk ligevægt, foregreb E. resultaterne af den efter hans død mere afklarede teori for stokastiske processer. Arbejdshypotesen udtrykte at det pr. tidsenhed gennemsnitlige antal ophørte ønsker skulle være lig med det gennemsnitlige antal påbegyndte ønsker for enhver trafiktilstand inden for rimeligt lange tidsintervaller. Denne antagelse blev fundamentet i alle beregningsarbejder ved dimensionering og drift af teleanlæg. Han blev initiatoren af teletrafikteoriens der senere fandt anvendelse og gav inspiration langt uden for telefoniens område. Det var af stor vigtighed under telefoniens vækst i såvel abonnental som trafikmængde under anvendelse af en stadig mere kompleks organisation af mennesker og teknik at kunne forudberegne ventetider og optagethed for telefonop-

kald. Man kunne under disse forhold ikke direkte overføre indsamlede erfaringer fra fortiden til brug i nutidige og fremtidige situationer. Man havde behov for at vurdere et systems funktion endnu mens det var på tegnebrættet for at sikre sig at det kom til at virke efter hensigten – en rimelig god, men ikke for dyr service – og etablering af en sikker kontrol med eksisterende systemer og deres tilpasning til ændrede forhold.

1909 udledte E. en ventetidsformel for trafikken til én ledning. E.s B-formel for sandsynligheden for at alle ledninger i et simpelt bundt samtidig er optagne spredtes over kloden i løbet af få år efter sin fremkomst 1917. Den pionerindsats E. ydede i KTAS krævede ikke blot en stor begavelse – et geni – som E., men også et kreativt motiveret miljø. Det var E.s og telefoniens held at den administrerende direktør, Fritz Johanssen, var foregangsmand på det ledelsesmæssige område og selv havde sans for den matematiske beskrivelse af trafik (bl.a. BUSY fra 1907, et banebrydende arbejde), at selskabets tekniske chef, J. L. W. V. Jensen, var en af Nordens mest fremragende matematikere, og at overingeniør P. V. Christensen havde sans for at udmønte teori i enkle regler til dagligt brug. Den yngre, senere overingeniør, Kai Moe der overførte L. V. Birchs grænseværdilære til trafik-dimensioneringens område bør også nævnes.

E. bevægede sig også uden for telefonien i et meget kreativt miljø, hans lærere, H. G. Zeuthen og C. Juel må her nævnes og vennen, den senere professor i statistik, H. C. Nybølle, samt gruppen omkring Studenterhjemmet. – Ved et møde 28.10.1946 i Le comité consultatif international des communications téléphoniques a grande distance (C. C. I. F.) i Montreux knyttedes hans navn til den internationale trafikkenhed – et rent tal – herefter benævnt „erlang“. Benævnelsen „erlang“ bruges for al trafik – ikke blot inden for telefonien – verden over. E.s sidste arbejde blev løsningen af et spændende risikoproblem: sandsynligheden for et slægtsnavns uddøen. – I tilslutning til den første internationale Congress on the Application of the Theory of Probability in Telephone Engineering and Administration 1955 i Kbh. placeredes i Telefonhuset i Borups Allé en mindetavle for E. for bidrag fra teleadministrationer og telefonfabrikker verden over. E. udgav *Fircifrede Logaritme Tavler*, 1910–11, der 1975 kom i 35. udgave som *Matematiske tabeller*.

E. levede sammen med sin søster Ingeborg E. og støttede det af hende 1916 oprettede hjem for svagtbegavede piger og en række enkeltpersoner, bl.a. for at muliggøre deres uddannelse. □Stik af R. Cottet. Foto. – Mindeplade (KTAS).

Hans Cl. Nybølle i *Matematisk t.* 1929 B 32–36 (m. bibliografi). E. Brockmeyer m.fl.: *The life and works of A. K. E.*, 1948. U. Forchhammer i *Berl.aft.* 22.6.1955. Ingeborg Krarup Erlang: En vestjyde i Kbh., 1969.

Arne Jensen

Erlund, Christian Christopher, 1673–1754, postdirektør. * 28.3.1673 i Kbh., † 7.8.1754 i Sønderborg, begr. sst. F: Matthias E. og Susanne Harchesdatter († 1724, ~2° med agende post i Hamburg Elias Levensen, † 1724). ~1° med Marie Elisabeth Albertin fra Hessen, begr. 20.5.1722 i Kbh. (Tysk ref.). ~2° 9.11.1724 med Mette Sophie Rosenvinge, * 13.8.1689, † 25.7.1760 i Sønderborg, d. af landsdommer, justitsråd Matthias Henriksen R. til Ørbækklunde (1655–1714) og Anna Margrethe Wulff (1665–1752).

E. tjente først som skriverdreng, men 1691 drev rejselyst ham til udlandet. Efter eventyrlig omflakken som tjener, soldat, opvarter, frisør og skriver gennemrejste han Europa som lakaj hos prins Carl og kom hjem 1699, men da han 1701 i et slagsmål havde ihjelstukket en anden lakaj flygtede han, ramt af en dødsdom, til udlandet. Efter en tid at have været løjtnant, dernæst regimentsskriver ved de danske tropper i Nederlandene havnede han endelig 1703 som dansk postskriver i Hamburg. Her begyndte han udgivelsen af de skrevne aviser som han senere fortsatte i Kbh. Da de modsat de trykte aviser også bragte indenlandske nyheder fik de stor udbredelse, især i højere kredse, i ind- og udland, at de indbragte ham 2000 rdl. årlig. Ved krænkelser af brevhemmeligheden som han først øvede i Hamburg viste han en side af sin postale dygtighed som den danske regering forstod at udnytte. 1709 blev han postkontrollør og kaldtes 1712 efter at have fået benådning for drabet til Kbh. som overpostkontrollør. Han medvirkede til den nye ordning af postvæsenet, og 1713 fik han tilladelse til at indrette et posthus. 1715 blev han toldinspektør i Kbh., og 1719 fik han sæde og stemme i generalpostamtet.

Hans væsentligste opgave blev at tjene regeringen som spion og, ved fortsat at åbne breve, afløre mulige kupplaner. Bl.a. afløredede han den fangne svenske general Magnus Stenbocks forbindelse med den svenske regering og forhindrede hans flugt. På lignende måde kom han under vejr med en mere fantasifuld end egentlig realistisk sammensværgelse, planlagt af en afskediget embedsmand, Povl Juel der 1723 henrettedes for at ville løsrive Norge fra Danmark. – 1725 udnævntes E. til generalpostdirektør. Under hele hans embedsperiode rettedes mange og alvorlige anklager mod ham men uden at det fik følger for ham da han havde Frederik IVs bevågenhed. En

anklage for underslæb bortfaldt ved Kbh.s brand 1728 da regnskabsbøgerne brændte – sammen med hans posthus. Straks efter tronskiftet 1730 blev han afskediget uden pension, hvilken dog senere tillagdes ham. – Kammerråd 1715. Justitsråd 1724. Etatsråd 1744.

S. Loenbom: Magnus Stenbocks Iefwerne III, overs. Ch. Malling, 1790. Chr. Bruun: Fr. Rostgaard I-II, 1870–71. Const. Flood: Povel Juel, Mandal 1876 83–128. P. Stolpe: Dagspressen i Danm. II-IV, 1879–82 (fot. opr. 1977). O. Malling: Store og gode handlinger, 7. opl. 1885 165–70. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 I-II, 1891–94. Fr. Olsen: Postvæsenet i Danm. 1711–1808, 1903.

Sv. Cedergreen Bech (H. Hjorth-Nielsen)

Ernst

Der findes flere af hinanden uafhængige slægter E., af hvilke følgende to kan nævnes.

Table I

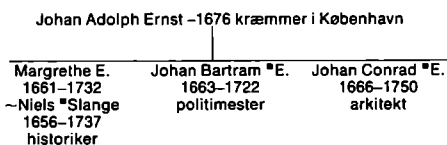
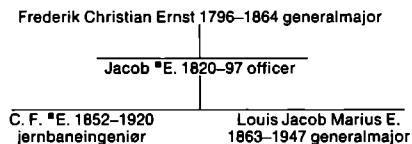

Table II

I. En oprindelig nürnbergsk patricierslægt, hvis første kendte mand i Danmark var Johan Adolph E., (–1676), der i 1652 blev medlem af kræmmerlavet i Kbh.

II. En officerslægt nedstammende fra generalmajor Frederik Christian E. (1796–1864).

I. F. C. Sommer: Kommerceråd J. A. Lovenstiernes nærmeste slægt i Pers.hist.t. 3.r., 2 1893 59f.

II. Th. Hauch-Fausboll: Slægtshåndbogen, 1900 159f.

Hans H. Worsøe

Ernst Frederik Carl, hertug af Sachsen-Hildburghausen, 1727–80, officer. * 10.6.1727 i Königsberg Pr., † 23.9.1780 i Seidingstadt, begr. i Hildburghausen. F: hertug Ernst Frederik af S.-H. (1707–45) og grevinde Caroline Erbach-Fürstenau (1700–58). ~1° 1.10.1749 på Hørsholm med prinsesse *Louise af Danmark, * 19.10.1726 i Kbh., † 8.8.1756 i Hildburghausen, d. af senere kong *Christian VI (1699–1746) og *Sophie Magdalene (1700–70). ~2° 20.1.1757 i Kbh. med prinsesse Christiane Sophie Charlotte

af Brandenburg-Kulmbach, * 15.12.1733 i Neustadt a.d. Aisch, † 15.10.1757 i Seidingstadt, d. af markgreve Frederik Christian af B.-K. (1708–89) og prinsesse Victoria Charlotte af Anhalt-Schaumburg (1715–92). ~3° 1.7.1758 i Bayreuth med prinsesse Ernestine Augusta Sophie af Sachsen-Weimar, * 4.1.1740 i Weimar, † 10.6.1786 i Hildburghausen, d. af hertug Ernst August af S.-W. (1688–1748) og prinsesse Sophie Charlotte Albertine af Brandenburg-Kulmbach (1713–47).

E. blev 1758 udnævnt til guvernør i Kbh. samt til generalløjtnant og chef for holstenske infanteriregiment; begge stillinger beholdt han til 1763 da han fik generals karakter. Han opholdt sig kun sjældent i Danmark og fik afsked 1765. Som adskillige andre samtidige tyske småfyrster anvendte han store summer på byggeforetagender, parkanlæg og hofholdning og bragte sit fyrstendømme i bundløs gæld. Ved hans sluttelige afrejse her fra landet måtte regeringen betale hans private gæld, 1763 en kejserlig debitkommission overtage administrationen af fyrstendømmet og 1770 stænderne opdragelsen af hans børn. – Bl. R. 1749. □ Malet som barn af J. G. Ziesenis (Bayreuth). Mal. af Thomas Huber, 1751 (Rosensborg). Mal. af J. T. Schmidt, 1754 (Fr.borg). Stik af J. C. Sysang efter J. T. Schmidt. Maleri (Weikersheim), maleri (Neuenstein). Miniature (Fr.borg; Windsor). Stik af Stör.

Ed. Vehse: Gesch. der Höfe des Hauses Sachsen II, Hamburg 1854 = Gesch. der deutschen Höfe XXIX 176f. Luxdorfs dagbøger, udg. E. Nystrom I, 1915.

*Rockstroh**

Ernst, Axel Christian, 1891–1964, numismatiker, jurist. * 27.3.1891 i Odense (Vor Frue k.), † 19.5.1964 sst., begr. sst. (Ass. kgd.). F: skiferdækkermester Heinrich Vilhelm Martin E. (1863–1932) og Ane Marie Alfrida Petersen (1865–1949). Ugift.

E. blev student 1909 i Odense, cand. jur. 1915 og sagfører i Odense 1918. Han var konservativ politiker og medlem af Odense byråd 1933–46, 1942–46 tillige af magistraten; kirkevæрге for Vor Frue kirke i Odense 1945–54. E. havde efter sin far fået interesse for at samle på mønter, og han indtrådte 1909 i Montsamlerforeningen (Numismatisk forening). Ud over at opbygge en af dette århundredes betydeligste danske privatsamlinger – den omfattede ved hans død henved 24.000 numre – udvidede E. tidligt sin samlerinteresse til lærde studier af videnskabeligt præg, som oftest publiceret i de danske og nordiske numismatiske fagtidsskrifter. Interesseområdet var især Danmark og Norden i middelalder og nyere tid. E. kunne glæde sig over en for en

amator usædvanlig international anerkendelse, jfr. festskrift 1961. E.s samfundssind viste sig ved store gaver. En del af sin norske samling skænkede han 1950–52 til Universitetets myntkabinett, Oslo, og i sit testamente tillod han Den kgl. Mønt- og Medallesamling på Nationalmuseet at udtage hvad den måtte mangle fra hans samling og bibliotek. Det blev til over 10.000 stykker, og E. er dermed århundredets største private donator. Fyns stiftsmuseum måtte på samme måde udtage nyere medaljer o.l. Resten blev solgt på auktioner i København (A. Bruun Rasmussen I-II, 1965–66 og Dansk numismatisk forening I-XXX, 1965–69). Efter at søsteren Alfrida E. 1968 var død, indgik en del af provenuet i det 1970 oprettede „Advokat Axel Ernsts og frøken Alfrida E.s legat til fremme af numismatisk forskning i Danmark.“ □Kridttegn. af E. Nøbbe, 1926 (Den kgl. Mønt- og Medallesaml.).

Bibliografi i Nord. numismatisk unions medlemsbl. 1951 37–40; sst. 1961 57f; sst. 1964 113. Georg Aalster sst. 1964 109–13. Sst. 1970 165–67. – Papirer i Rigsark. og Kgl. mont- og medallesaml.

Jørgen Steen Jensen

Ernst, Carl Frederik Sophus, 1852–1920, jernbaneingeniør, kommitteret ved statsbanedriften. *3.12.1852 i Kbh. (Garn.), †4.5.1920 på Frbg., begr. i Kbh. (Garn.). F: kaptajn af infanteriet, senere generallojtnant Jacob *E. (1820–97) og Louise F. L. O. Abercron (1828–1909). ~7.5.1879 i Adelby ved Flensborg med Cecilie Elise Dorthea Emilie Hanssen, *2.3.1852 i Kbh. (Frue), †6.5.1942 på Frbg., d. af ingeniør Carl Julius Testens H. (1821–1916) og Laura Elisabeth English (1822–96).

E. blev student 1870 fra Mariboers skole og begyndte af studere ved Polyteknisk læreanstalt, men efter et års tids forløb afbrød han studiet for at rejse til udlandet idet han havde fået ansættelse ved bygningen af et større vandværksanlæg i Frankfurt am Main. Efter dette arbejdes afslutning rejste han til Zürich hvor han 1876 fuldendte sit ingeniørstudium ved Eidgenössisches Polytechnikum. Han arbejdede derefter ved forskellige bro- og baneanlæg i udlandet, fx ved bygningen af Rhinbroen ved Basel og som sektionsingeniør ved bygningen af jernbanen Kiel–Eckernförde–Flensborg. 1880 rejste han tilbage til Danmark hvor han fik ansættelse ved statsbaneanlæggene under daværende overingeniør I. W. Tegner. 1889 blev E. kommitteret, en titel der forsvandt ved statsbaneloven af 1915 og afløstes af en baneingeniørstilling af 1. grad. Som kommitteret var E. i over 25 år statsbanernes ledende ingeniør ved anlæg af et stort antal broer, færganlæg og nye banelinier. Han har

således projekteret og udført Kbh.s godsbanegård og broerne over Guldborgsund, Masned-sund og Mariager fjord ved Hadsund og udarbejdet de første projekter til Storstrømsbroen og Lillebæltsbroen. Hans hovedarbejde er ordningen af Kbh.s banegårdsforhold med projektering og udførelse af hovedbanegården, Boulevardbanen og Nørreport station. I en længere årrække var han censor ved Polyteknisk læreanstalt. E. havde et meget smukt og stateligt ydre og var meget sprogkyndig, hvilket i forbindelse med hans yderst kultiverede fremtræden og hans anerkendte dygtighed gjorde ham velegnet til repræsentative formål. – R. 1888. DM. 1894. K.² 1917. □Granitrelief af Jens Lund, 1911 (hovedbanegården, Kbh.).

Pers.hist. saml. 1, 1900–07 272f. C. J. Carlsen: Banegårdsanlægene i Kbh., 1911. P. M. Bülow i Ingeniøren XXIX, 1920 343f. Dansk jernbanebl. XXIX, s.å. nr. 1156. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*Povl Vinding**

Ernst (Ernesti), Henrik (Heinrich), 1603–65, jurist, filolog. *7.2.1603 i Helmstedt i Braunschweig, †7.4.1665 i Kbh. F: rådskæmner i Helmstedt Heinrich Ernesti (ca. 1567–1646, ~2° med Barbara Elisabeth v. Rheden, ca. 1570–1645) og 1. hustru (†1625). ~1640 med Sophie Faber, *1623, †27.3.1694, d. af enke-dronning Sophies kansler dr.jurist Daniel F. (†1626) og Anna Lundt, begr. 3.11.1685 i Kbh. (Frue) (~2° 1632 med professor Henning *Arnissæus, †1636, ~3° 1647 med dr.theol. Jørgen Witzleben, 1616–76).

E., der var en slægtning af Georg *Calixt, er formentlig indkaldt ca. 1626 sammen med eller på foranledning af sin landsmand Christopher Heidtmann der blev professor eloquentiæ ved akademiet i Sorø. Sst. kom E. til at virke, først som privatpræceptor for forskellige unge adelsmænd, senere som „tugtemester“ for Christian IVs søn Valdemar Christian. Han holdt desuden også lejlighedsvis offentlige forelæsninger på akademiet. 1627 var han i Nederlandene, 1630–33 ledsagede han den unge Peder Gyldenstierne gennem Tyskland, Nederlandene, Frankrig, England, Italien og over Sicilien til Malta, og 1637–39 var han med Valdemar Christian i Nederlandene, Frankrig, Italien, England, og på denne rejse erhvervede han den juridiske doktorgrad. Efter sin hjemkomst blev han professor i jura og moralfilosofi ved Sorø akademi og virkede i denne stilling i en snes år. Hans omfangsrige forfatterskab står for en stor del i forbindelse med hans professorgerning; med et par enkelte tyske undtagelser er det skrevet på latin og omfatter både filologi, antikviteter, teologi, mo-

ralfilosofi og jura. Som klassisk filolog har E. leveret udgaver af bl.a. Epiktet, Cornelius Nepos, Boëthius, Valerius Probus og Seneca, til dels støttet på selvstændige håndskriftstudier. Af hans antikvariske skrifter er det mest bemærkelsesværdige hans *Epistola de cornu aureo ad Joach. Gersdorffium*, 1641 (Gl. kgl. saml. 2376, 4°) hvori han fremsætter en fra Ole Worm afvigende tydning af det 1639 ved Gallehus fundne guldhorn som han erklærer for vendisk af oprindelse. At E., tilmed som udlænding, havde dristet sig hertil vakte Worms forbitrelse, men ved Stephanus' mellemkomst blev en offentlig polemik undgået. Inden for dansk middelalderhistorie gjorde E. sig bemærket ved udgivelsen af *Regum aliquot Daniæ Genealogia*, 1646 efter et håndskrift han havde opsporet i Laon. Han bestemte skriftet rigtigt som et indlæg i striden med Philippe Auguste uden at være klar over at abbed Vilhelm er forfatteren. – E.s teologiske skrifter viser ham som en from lutheraner. 1656 udgav han hele to skrifter om søndagens helligholdelse, et lærd med titel „Σαββατισμός“ og et opbyggeligt *Sontags-Fragen*. At han var discipel af Holger Rosenkrantz den lærde (1574–1642) i hvis hus han 1634 havde opholdt sig og med hvem han stod i brevveksling samt ved hvis død han udgav et mindeskrift, præger ham som moralfilosof i hans *Introductio ad veram vitam*, 1646 som er et forsøg på en rent kristelig etik der bryder med den gængse filosofiske morallære i kristelig tjeneste.

R.s egentlige fag var dog juraen, og bortset fra Jacob Thomasius' nedsablende dom over hans *Statera jurisprudentiæ*, 1662 nød han stort ry som jurist. Beregnet for studerende er *Catholica juris*, 1634 hvori der findes et værdifuldt tillæg indeholdende konjunktural-kritiske forbedringer til Jacques Cujas der kom senere udgaver af denne vidtberømte juridiske forfatter til gode. Selve *Catholica juris* har en vis interesse ved sit statsretlige standpunkt. Som elev af Henning Arnisæus hvem nævnte tillæg er tilegnet var E. tilhænger af enevælden, men anså det ikke for oportunt at docere absolutistiske teorier på dette tidspunkt hvor rigsrådets magtstilling var styrket. Han skabte derfor en dansk statslære, et mærkeligt kompromis mellem monarkisme og monarkomakisme, svarende til den foreliggende politiske konstellation. Senere, da vinden vendte sig, blev han enevældens håndgangne mand som den nye regering efter 1660 da også anså for brugbar. Allerede 1658 havde han af helbredshensyn fået lettelse i sit professorarbejde og fra 1660 var han kun professor honorarius (bestalling 1662) idet han samtidig var blevet assessor i danske cancelli og desuden fra 1661 havde sæde

i den nye højesteret. Yderligere var han medlem af den store, såkaldte „første lovkommission“ (1661) og af den mere eksklusive „anden lovkommission“ (1662), men døde før den tredje kommission nedsattes 1666. Han nåede heller ikke at udnytte det privilegium på udgivelsen af den nye lovbog han 1661 sammen med Peder Scavenius havde fået. – Blandt tidens mange indkaldte tyskere hører E. afgjort til dem der udrettede et nyttigt arbejde i sit nye fædrelands tjeneste. Som forfatter var han europæisk bekendt, og flere af hans skrifter, både filologiske og juridiske, fandt optagelse i forskellige af de store, internationale „Thesaurus“-samlinger (Grævius, Everhard Otto, Meermann). □ Mal. af Karl van Mander (Fr.borg), stukket af A. Haelwegh i 1650erne og brugt som forlæg for E.s portr. på billedet af arvehyldningen 1660, malet af Heinrich Hansen 1880 (Fr.borg).

Forarbejderne til Kr. V.s danske lov, ved V. A. Secher og Chr. Stöchel I, 1891-92 2-259. Breve fra og til Ole Worm, overs. H. D. Schepeleern I-III, 1965-68. – B. G. Struve: Acta litteraria I, 7, Jena 1710 50f. J. F. Jugler: Beyträge zur jur. Biographie V, Lpz. 1779 332-49. Cramer i G. Hugos Civilistisches Mag. VI, Berlin 1837 9-11. E. C. Werlauff i Nord. t. for oldkyndighed I, 1832 313 315-17. Hist. saml. og studier, udg. H. F. Rørdam I, 1891 58f 204. J. Oskar Andersen: Holger Rosenkrantz, 1896. Scriptores minores, udg. M. Cl. Gertz I, 1917-18 (fot. optr. 1970) 153-55. Kn. Fabricius: Kongeloven, 1920 (fot. optr. 1971). Sorø I, 1923-24 især 606-09. C. O. Bøggild-Andersen: Hannibal Sehested I, 1946 5. Wölgf. Prange: Christoph Rantzau auf Schmoel, Neumünster 1965 = Quellen und Forsch. zur Gesch. Schlesw.-Holsts IL 150. J. Giebe Möller i Kirkehist. saml. 7.r. VI, 1966-68 195-98. Dansk retshist. i hovedpunkter, ved Ditlev Tamm og Jens Ulf Jørgensen II, ny udg. 1975 23 152. – Afskrift af brevveksl. med Holger Rosenkrantz i Kgl. bibl.

R. Paulli*

Ernst, Jacob Frederik Marius, 1820–97, officer, tekniker. * 28.7.1820 i Kbh. (Garn.), † 29.4.1897 sst., begr. på Frbg. F: premierløjtnant, senere generalmajor Frederik Christian E. (1796–1864) og Sophie Bolette Wendell (1801–77). ~20.5.1851 i Fredericia med Louise Friederiche Leopoldine Otilie Abercron, * 17.2.1828 i Rendsborg, † 28.7.1909 på Frbg., d. af premierløjtnant, senere oberst Carl Friederich A. (1796–1856) og Caroline Elisabeth Sophie Friboe (1798–1869). – Far til C. F. *E.

E. blev landkadet 1830, sekondløjtnant à la suite i infanteriet 1835 og gennemgik 1838–42 den militære højskole. Udnævnt til premierløjtnant gjorde han tjeneste ved ingeniørtropperne og bygningsvæsenet, fra 1844 som kaptajn II i Rendsborg. Ved opstanden 1848 slap han bort uden at afgive æresord og deltog derefter som kaptajn I i fægtningen ved Bov, 1849 ved Frede-

Ernst, Jacob

ricia hvor han blev såret, 1850 i forsvaret af Frederiksstad. 1852–57 var han med til at udarbejde forslag til befæstningsanlæg og blev ledende officer ved Kbh.s søbefæstning. I forbindelse med anlægget af Prøvestenen i åben sø genoptog han nogle forsøg med mørtelprøver. Han erstattede træbolværker med betonkajer, og efter nogle beskydningsforsøg mod beton på Amager fællede 1859 gik man over til at anvende dette materiale i de andre forter. E. blev herved en af materielprøvningens pionerer og bragte ingeniørkorpset forud for udviklingen i udlandet.

Indtil 1868 var der ingen cementfabrikation i Danmark, og beton og dens egenskaber var så godt som ukendt. 1864 blev han major (anc. fra 1859), 1865 oberstløjtnant à la suite og chef for højskolen. Som medlem af hærlovkommissionen 1866 og derefter som folketingsmand for Odense amt 1866–69 (uden for partierne) virkede han for den nye hærlov. 1867 blev han oberst og chef for officersskolen. 1870 fratrådte han sidstnævnte post og blev chef for 1. ingeniørdirektion. 1877 udnævntes han til general og generalinspektør for ingeniørtropperne samt chef for korpsets øvrige afdelinger. 1890 fik han afsked med generalløjtnants karakter. 1891 valgtes han til formand for Foreningen af officerer uden for aktiv tjeneste og 1896 for Foreningen for Sjællands stift til forsvarssagens fremme. 1880 udenlandsk medlem af Det kgl. svenske krigsvidenskabs-akademi. – **Sonnen Louis Jacob Marius E.**, * 15.8.1863, † 15.3.1947, blev 1883 premierløjtnant ved artilleriet, 1892 kaptajn, 1909 oberstløjtnant, 1917 oberst. E. blev 1913 stabschef for generalinspektøren for artilleriet, 1923 chef for artilleriskydeskolen. 1925 blev han generalmajor og generalinspektør for artilleriet. 1889–1908 underviste han på officerskolen i fysik og elektroteknik og skrev en del lærebøger til brug i faget. Medlem af elektricitetskommissionen 1907–31. E. var 1926–30 præsident for den tyrkisk-syriske grænsekommision. Afgik fra tjenesten 1930. R. 1900. DM. 1908. K.² 1920. K.¹ 1927. – (J. E.) R. 1848. DM. 1850. K.² 1867. K.¹ 1875. S. K. 1884. □ Blyantstegn. af N. Simonsen, 1850 (Fr.borg). Radering af Jul. Rosenbaum, 1892, kopieret i træsnit af H. P. Hansen, 1897. Foto.

Oversigt over det kgl. artilleris forsøg II, 1866. V. E. Tychsen: Fortifikationsetaterne og ingeniørkorpset 1684–1884, 1884 nr. 527. Mil. t. 1895 38f. Sst. 1897 214f. III. tid. 9.5.1897. Axel G. V. Petersen i Ingeniøren, 1897 135f. L. A. Madsen sst. 30.9.1905. H. I. Hannover sst. 1908 188. L. Koefoed i Vort forsvar, 1897 nr. 428. Om materialprovningens udvikl. i Norden, 1909. Zement und Beton, Berlin s.d. nr. 51 781. – Papirer i Rigsark.

*Rockstroh/Povl Vinding**

Ernst, Johan Bartram, 1663–1722, politimester i Kbh. * 30.10.1663 i Kbh., † 22.12.1722 sst. (Petri). F: kræmmer Johan Adolph E. († 1676) og 2. hustru Helene Sophie Mercker († 1715, ~2° 1681 med kræmmer Barthold Stuve, ca. 1626–1702, ~1° med Karen Hansdatter, † 1679, enke efter Isak Henriksen Choridtz, † 1661). ~Vilhelmine Justine Dotzem fra Preussen, † 1741 i Berlin, d. af Just D. – Bror til Johan Conrad *E.

E. blev student 1681, privat dimitteret, studerede i Tyskland, Italien, Frankrig, Holland og England og var derefter igen i udlandet som hovmester for unge adelige. Efter hjemkomsten blev han lærer for Christian Vs næstældste søn *Christian og deltog 1695 i dennes rejsefølge til Tyskland hvor prinsen døde. Efter at have fulgt liget til begravelsen i Roskilde ernærede han sig nogle år ved privat juridisk rådgivning. Han synes at have stået i et godt forhold til hoffet. 1697 blev han assessor i hofretten og 1701 medhjælper hos Kbh.s politimester Claus *Rasch hvem han tidligere havde bistået som censor ved aviserne, og synes i stor udstrækning at have bestridt embedet alene under indehaverens svagelighed og lange fravær. 1703 blev han viceborgmester, senere borgmester. Det var ham derfor en skuffelse at Ole *Rømer 1705 fik embedet efter Rasch og tilmed blev første borgmester.

Ved Rømers død 1710 blev E. endelig selv politimester. Hans embedsperiode blev vanskelig. Den indledtes med den store pest 1711 hvor mere end 20.000 af byens befolkning blev offer for soten. 1716 kom zar Peter den Stores besøg, og rekvitionerne til russernes behov bevirkede at E. fik fjender blandt byens velstående borgere, og han måtte, med hoffets bistand, bekæmpe anonyme smædeskrifter der fandtes opslået på Børsen. Desuden havde han de uundgåelige sammenstød med garnisonen hvis officerer ikke ønskede vægternes indgriben mod soldaterne, hvor meget de end generede borgerne. Også de civile gav hans fåtallige vægterkorps svære vanskeligheder, men det lykkedes kun at få udvirket forbud mod at lakajerne bar kårde. Morsomme og malende er de rapporter han afgav direkte til Frederik IV om hvad der skete af småt og stort i ugens løb. De vidner om en nidkær og human embedsmand med nogen humor. At han også ansås for en habil skribent ses af at han fik lov at udarbejde Christian Vs *Tage-Register*, en kronologisk oversigt over de vigtigste tildragelser i kongens regeringstid som udkom anonymt 1701. – Kancelliråd 1701. Justitsråd 1704. Etatsråd 1717. □ Maleri (Politigården, Kbh.).

Extraordinaire relationer 1723 289–91. P. M. Stolpe: Dagspressen i Danm. II, 1879 (fot. opr. 1977) 295–302 356 368. O. Nielsen i Pers.hist.t. I, 1880 278–304 =

Kbh.ske politimestre og politidirektorer 1682–1864, 1881. Samme: Kbh.s hist. og beskr. VI, 1892 288–90 457–63 o.fl.st. F. C. Sommer i Pers.hist.t. 3.r. II, 1893 59. Hist. medd. om Kbh. VII, 1919–20 325–83 405–46 (E.s indberetn. til kongen). – Brevkopibog 1698–1706 i Kgl. bibl.

Sv. Cedergreen Bech

Ernst, Johan Conrad, 1666–1750, arkitekt. * 16.6.1666 i Kbh., † 23.9.1750 på Avnsøgård, begr. i Viskinde k.s kapel, senere på Viskinde kgd. F: kræmmer Johan Adolph E. († 1676) og 2. hustru Helene Sophie Mercker († 1715, ~2° 1681 med kræmmer Barthold Stuve, ca. 1626–1702, ~1° med Karen Hansdatter, † 1679, enke efter Isak Henriksen Choridtz, † 1661). ~1° 23.4.1703 i Kbh. (Frue) med Magdalene Foss, * 23.10.1675 i Slagelse, † 14.3.1718 i Kbh., d. af rektor, assessor i konsistoriet Peder F. (1631–98, ~2° 1679 med Anna Gregersdatter) og Christiane From († 1676). ~2° 6.7.1719 i Kbh. (Helligg.) med Margrethe Elisabeth Weinmann (~1° 1701 med borgmester, etatsråd Anders Jacobsen (Lindberg), ca. 1640–1717, ~1° 1670 med Else Sørensdatter Hellekande, * 1643), * 17.5.1678 i Kbh. (Helligg.), † 21.8.1772 sst. (Helligg.), d. af købmand Ewert W. (1638–1715) og Margaretha Ludewig († 1711). – Bror til Johan Bartram *E. E. blev 14.10.1693 udnævnt til kongelig bygmester og fungerede fra samme dato som søetatens bygmester og stadsbygmester i Kbh. Den 27 år gamle arkitekt havde da for egen regning uddannet sig i Europa, og et fjernere slægtskab med generalbygmester Lambert van *Haven kan have været befordrende for ansættelsen. E. vogtede nidkært over sine rettigheder som stadsbygmester. *Navigationsskolen* i Hummergade (1696) blev opført for søetaten, men det var især som kongelig bygmester han kom til at yde sin indsats både før og efter udnævnelsen til generalbygmester 1716. Dette embede beholdt han til 1735. De første år var E. især virksom ved reparation af de kongelige slotte og bygninger, men foruden andre tidlige projekter udførte han 1695 et projekt til nye bygninger for Det ridderlige akademi. Arbejdet blev sat igang, men hurtigt standset. Efter de første års omfattende praksis rejste E. i foråret 1696 til Stockholm hvor han skulle sætte sig ind i den svenske arkitekt N. Tessins model til et nyt residensslot i Kbh. med henblik på en realisering af projektet på det sted hvor Amalienborg ligger i dag. Planerne stillede alle andre kongelige byggeaktiviteter i skyggen, men efter at de ved tronskiftet 1699 blev opgivet, måtte der skaffes plads til den hastigt voksende centraladministration på Slotsholmen. Under E.s energiske ledelse opførtes *Løngangen* ved Kbh.s slot 1701–03, staldbygninger 1701, og *Hol-*

mens Kapel opførtes 1705 efter E.s tegninger, men med kongelige korrektioner. Endelig havde E. ansvaret for kollegiebygningen eller „den røde bygning“ 1716–21. E. var tilknyttet byggeriet på Frederiksberg slot 1701–03, og det andet, nuværende slot opførtes 1707–09 efter hans tegninger, men med enkelte korrektioner af hans foresatte, overbygningsdirektør W. F. von *Platen. Efter Bergens brand 1702 forestod E. genopbygningen og leverede bl.a. tegninger til så karakteristiske bygninger som *stiftsgården* (1704–05) og det samtidige *manufakturhus*. I Kbh. rejstes *Elers kollegium* efter E.s tegninger, på Stevns forestod han for prins Carl ombygningen af *Vemmetofte* (1715–21) og som generalbygmester efter von Platens afgang 1716 opførte E. barakker og stalde på Bregentved, Turebyholm og andre gårde under rytterdistriktet efter 1718. Sammen med overlandbygmester J. C. *Krieger ledede E. ombygningen af Kbh.s slot 1724–27, han var virksom ved det indledende slotsbyggeri på Hirschholm slot (1729–32), og *Kbh.s rådhus på Nytorv* opførtes 1731–33 efter hans tegninger. Da var en ny generation arkitekter med L. *Thurah og N. *Eigtved i spidsen ved at gøre sig gældende. E. måtte forsvare rådhusbyggeriet og skriver i et brev til kongen: „... det siger jeg forud, at jeg er gammel og ikke begriber den nye Mode“. – E. tiltrådte under von Haven og var i meget præget af denne arkitekt der som den første skulle skabe monumentale rammer omkring den danske enevælde. De første mange år stod den temperamentsfulde E. i skyggen af overbygningsdirektør von Platen der begunstigede bygmestre som E. *Brandenburger og C. *Marselis på E.s bekostning. I 1720erne skubbedes E. i baggrunden til fordel for Krieger.

Alligevel er E.s indsats betydningsfuld og tildels undervurderet. Mange af de bygninger, han opførte, er blevet tilskrevet von Platen, og man (Ragnar Josephson) har været tilbøjelig til at se E. som elev af Tessin. Efter at E. er dokumenteret virksom ved to så samtidige og forskellige bygninger som Frederiksberg slot og kapellet ved Holmens kirke, er det vanskeligere at placere ham stilistisk. Mens der på Frederiksberg er arbejdet med vældige murflader efter romersk påvirkning, viser Holmens kapel et dekorations-skema med pilastre, kraftige vinduesindramninger og trekantsgavl som er beslægtet med samtidens hollandske byggeri. Der er så mange overensstemmelser mellem kapellet ved Holmens kirke og østre landsrets bygning i Fredericiagade, Kbh., at det er sandsynligt at E. også har opført den. – Der har hersket nogen usikkerhed omkring kompetenceforholdet mellem E. og von Platen. Sandsynligvis fungerede von Platen ikke

Ernst, Johan Conrad

som arkitekt, men som smagsdommer og interiørkunstner og skulle sikkert have ansvaret for interiørerne på Amalienborg, mens E. opførte slottet efter Tessins anvisninger. Dette byggeri var det centrale, da de blev udnævnt, og efter at det var opgivet, var det E. som med enkelte korrektioner opførte periodens monumentalbyggeri. – Assessor i Hofretten 1703. Kancelliråd 1709. Justitsråd 1716. Etatsråd 1729.

F. R. Friis: Bidrag til da. kunsthist., 1890–1901. Chr. Villads Christensen: Nykøbing på Mors, 1902. Fr.borg II, udg. Fr. Beckett, 1914. Fra Fyens fortid III, 1921 62 64. Vilh. Lorenzen i Den danske centraladministration, 1921. Samme: Kbh.ske palæer I-II, 1922–25. Samme: Dansk herregårdsarkitektur I, 1928–30. Ragnar Josephson: Tessin i Danm., Sth. 1924. Fr. Weilbach: Arkitekten L. Thurah, 1924. Samme i Architekten, 1925 149f 153 155f. Samme sst. M, 1930 93–98. Samme: Dansk bygningskunst, 1930. Samme i Hist. medd. om Kbh. 2.r.V, 1931–33 470–76 479–81 487–89. Samme i Artes, 1933 21–92. Samme: Fr.berg slot og Fr.berg have, 1936. Arno Berg i Foren. til norske fortidsminnesmerkers bevaring. Årsberetn. 1925. Chr. Elling og Viggo Steen Møller: Holmens bygningshist., 1932. Chr. Elling i Hist. medd. om Kbh. 3.r. IV, 1940 291–303. Kaj Foltmar sst. Årbog, 1966 81–140. Vict. Hermansen: Elers' collegiums bygning, 1942. E. Nystrom: Fr.bergs hist. I, 1942. Arne Nystrom i Arbøger for nord. oldkyndighed, 1943 201–06. H. Langberg: Danm.s bygningskultur I-II, 1955. Samme: Clausholms bygningshist., 1958 = Hans Berner Schilden Holstens slægtetog III, 2. Danm.s kirker, København II, 1960–65. Kristian Bjerknæs: Gamle borgerhus i Bergen, Bergen 1961. Danm.s bygningskunst, red. Hakon Lund og Kn. Millech, 1963. Kn. Voss: Bygningsadministrationen i Danm. under enevælden, 1966. Th. Roepstorff: Operahuset i Kbh., 1970. Samme: Fr. IVs generalbygmestre, 1975. Jægerspris slot og kong Fr. VII's stiftelse, red. Roar Skovmand, 1974. Christiansborg slot, red. Kristian Hvidt m.fl. I, 1975. H. E. Nørregård-Nielsen i En bog om kunst til Else Kai Sass, 1978.

H. E. Nørregård-Nielsen

Ernst, Louis, se Ernst, Jacob.

Ernst Günther, 1609–89, hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg. * 14.10.1609, † 18.1.1689, begr. i Sønderborg slotskapel. F: hertug *Alexander af Sønderborg (1573–1627) og Dorothea (1579–1639). ~15.6.1651 på Kbh.s slot med Augusta af Holsten-Glücksborg, * 27.6.1633, † 26.5.1701 på Augustenburg, d. af hertug Philip af Glücksborg (1584–1663) og Sophie Hedvig af Sachsen-Lauenburg (1601–60). – Far til *Frederik Vilhelm. Bror til *August Philip og *Hans Christian. Som ung knyttede E. sig til det danske hof. Under kejserkrigen stillede han vistnok ryttere til rådighed for Christian IV, men det var dog især dennes søn, hertug Frederik, han knyttedes til. Da hertugen 1648 blev dansk konge fik E. en vis position ved det danske hof. 1651 fejrede kongen hans bryllup på Frederiksborg, og hans hu-

stru var en nær veninde af dronningen. Han hørte til Hannibal *Sehesteds fjender, ifølge oplysninger fra den spanske gesandt Rebolledo skyldtes hans fjendtlighed overfor Sehested at denne havde kurtiseret hans unge hustru vel meget. Omfanget og karakteren af E.s indflydelse er det iøvrigt vanskeligt at vurdere. Han deltog i stændermødet i Odense febr. 1657 og var til stede ved kongemødet på Fr.borg marts 1658. Derimod var han ikke til stede ved stændermødet i Kbh. efteråret 1660. Hans forhold til Frederik III belastedes ved sekvestringen af de sønderborgske godser 1667, men Christian V udnævnte ham 1675 til guvernør på Als med sæde i Sønderborg og sørgede på forskellig måde for hans børn. 1675 søgte Sophie Amalie, dog mod hans vilje, at få hans ældste datter Louise Charlotte gift med Griffenfeld. – 1651 solgte Frederik III ham landsbyen Stavnsbøl og nogle gårde i Sebbelev; efter yderligere gårdkøb på Als nedlagde E. Stavnsbøl og opførte på dens jorder den efter hans hustru opkaldte hovedgård Augustenburg. Han ejede 1653–67 Gudsgave på Ærø som han afhændede efter det sønderborgske hertuggods' inddragelse, men erhvervede i stedet Rumohrs-gård på Als; senere gav kongen ham desuden byerne Bro og Gundestrup og tildelte ham jagt- og birkeret samt nedsatte kontributionerne af hans godser. □Maleri 1650 (Gripsholm). Mal. af Andreas Kiølden, 1654 (Malmø rådhus). Maleri (Fr.borg).

Saml. til Danm.s hist., ved P. W. Becker I, 1847. Aktstykker og oplysn. til statskollegiets hist., ved J. Lindbæk II, 1910 38f. – F. v. Krogh: Beiträge zur älteren Gesch. des Hauses Holstein-Sonderburg, Berlin 1877 57–61 142–44. E. Gigas: Grev Bernardino de Rebolledo, 1883. A. D. Jørgensen: Peter Schumacher Griffenfeld II, 1894 204–10. Carl Christiansen: Bidrag til da. statshusholdn.s hist. I, 1908 194f. Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. XLV, Lpz. 1915 368. C. O. Bøggild-Andersen: Hannibal Sehested I, 1946 129 141. H. C. Petersen i Jens Raben 1880–1960, red. Hans Krogh m.fl., 1960 178–85. J. Hvidtfeldt i Sønderborg bys hist., udg. Holger Hjelholt I, 1960 102.

Steffen Heiberg (C. O. Bøggild-Andersen)

Ernst Günther (1863–1921), se **Frederik** (1829–80).

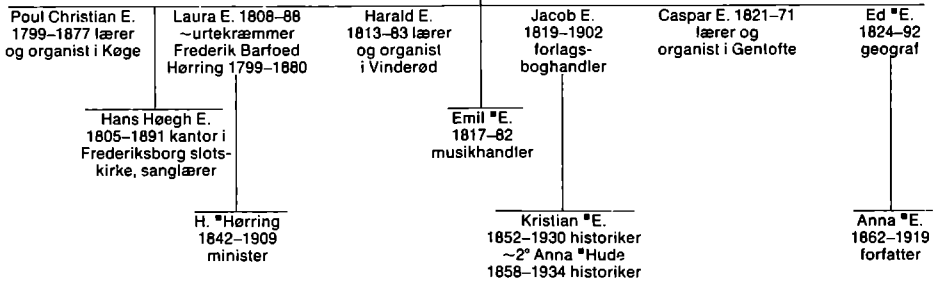
Erslev

Slægten E. har sit navn fra landsbyen af samme navn i Nr. Galten sg., Galten hrd., hvor sogne- degn i Todbjerg Poul Pedersen (1719–96) var født. Dennes søn var lærer og organist i Gentofte Poul Poulsen E.

Alfred Larsen: Stamtavle over slægten E. 1958.

Hans H. Worsøe

Poul Poulsen Erslev 1770–1859 lærer og organist i Gentofte

Erslev, Anna, 1862–1919, forfatter. * 15.11.1862 i Århus, † 18.3.1919 i Kbh., begr. i Gentofte. F: adjunkt, senere professor Ed. *E. (1824–92) og Else C. Hertz (1827–85). Ugift.

Opvokset i et af kultur og viden stærkt præget hjem og selv af naturen alsidigt anlagt og varmt interesseret for alle åndelige værdier begyndte E. – under pseudonymet Anna Borch (mormoderens pigenavn) – sin forfattervirksomhed med nogle *Smaafortællinger for Børn*, 1884 og enkelte skønlitterære arbejder, bl.a. *Stille Kampe. Smaa-historier*, 1888, *Hvorfor? Holbergsk Studie i en Act*, 1888 – et talentfuldt forsøg på at forklare Holbergs ugifte stand som en følge af en håbløs forelskelse i kusinen Sophia Stoud (siden opført på Århus teater) – og *Kong Valdemar. Lyrisk Folkedrama*, 1890, lidt traditionelt i formen, men opbygget med sikker historisk kundskab og en vis dramatisk sans. Som tillæg til det lille Holbergstykke var føjet en liste over dramatiske forestillinger til Holbergs minde. Svarende hertil indleddedes *Kong Valdemar* med en længere og meget lærerig *Afhandling om dansk-historiske Skuespil*. Den vej, som E. her var inde på blev imidlertid først fortsat mod slutningen af hendes liv. Hun ville fremfor alt skrive for børnene og for folket og var i en snes år væsentlig sysselsat med at udgive børnefortællinger, børnekomedier og børneblade. Hun var således 1904–12 redaktør af „Børnenes Føljeton“ i „København“, var 1907–16 medredaktør af „Børnebladet“ og fra 1917 af „Mit Blad“ og „Børnenes Ugeblad“ (1908–10 tillige medredaktør af „Hjemme og ude“). Bedst kendt idag er hendes *Illustreret Lægebog*, 1897–98 (3.–4.udg. 1911–15) der er kommet i nyoptryk 1976. Et enkelt dramatisk arbejde *Lehnsmandens Hus* fik den betegnende undertitel *Et Skuespil fra Reformationstiden for Ungdommen og Folket*. Det folkebelærende og folkeopdragende hensyn fremkaldte derpå de tre værker der gjorde hendes navn mest bekendt, *Tonekunstens Mestres* I, 1914 (4.udg. 1923), hvis bd. II

hed *Dansk Tonekunst*, 1916 (2.udg. 1920), *Billedkunstens Mestres* I–III, 1915–19 og *Digtekunstens Mestres* I, 1920 (bd. II var ved hendes død ufuldendt). Hun ville hermed kun skabe en række „populære Tidsskildringer for Ungdommen“ der kunne give den kendskab til kunstens store navne og lyst til videre selvstudium. Omfattende belæsthed, dyb personlig grebthed, klart blik for hovedsagen og smidige evne til gennem anekdotiske og karakteristiske småtræk at levendegøre stoffet skabte imidlertid her tre fortjenstfulde „folkebøger“ der med rette har vundet stor yndest og tillige vidnede om en overmåde sympatisk og på trods af de senere års sygdom og svaghed altid energisk arbejdende personlighed med en ideelt præget karakter. □Foto.

Berl.tid. 18. og 19.3.1919. København og Politiken 19.3.s.å. Forord af Zakarias Nielsen til A. E.: Digtekunstens mestres, 1920.

Carl Dumreicher*

Erslev, Edvard, 1824–92, geografisk forfatter. * 13.12.1824 i Jægersborg, † 1.1.1892 i Charlottenlund, begr. i Gentofte. F: lærer og organist Poul Poulsen E. (1770–1859) og Anna (Ane) Wesberg (1781–1853). ~4.6.1853 i Roskilde (Frue) med Else Cathrine Hertz, * 1.7.1827 i Kirke Hvalso, † 2.4.1885 i Kbh. (Johs.), d. af sognepræst i Kirke Hvalso, senere ved Frue k. i Roskilde og konsistorialråd Hans Peter Boye H. (1793–1868, ~1° 1819 med Marie Elisabeth Kernerup, 1794–1820) og Inger Bolette Borch (1800–84). – Far til Anna *E. Bror til Emil *E. E. blev student 1844, privat dimitteret, tog 1850 magisterkonferensen i naturhistorie og blev s.å. adjunkt i Roskilde. 1856 forflyttedes han til Århus hvor han 1869 blev overlærer, men s.å. tog han orlov på to år for at syssle med litterære arbejder, og 1871 tog han sin afsked. 1852 udgav E. *Den danske Stats Geographie*, en lærebog hvis system er det samme som han senere fulgte i sine geografiske lærebøger. 1855–57 udgav han *Den*

danske Stat, en geografisk skildring med mange illustrationer. 1865 begyndte han udgivelsen af en række geografiske lærebøger som kom i talrige oplag og blev oversat på flere sprog. 1876 fattede han planen til og var medstifter af Det kgl. danske geografiske selskab og var derefter i ti år selskabets sekretær og redaktør af dets tidsskrift i hvilket han har skrevet mange afhandlinger. 1886 udgav han sit hovedværk *Jylland. Studier og Skildringer til Danmarks Geografi*, et arbejde med mange nye synspunkter og oplysninger. E. var medlem af en række udenlandske videnskabelige selskaber. – Tit. professor 1871. – R. 1864. F.M.G. 1858. □Tegn. af Jacob Kornerup, 1859. Litografi 1867 og træsnit 1875, begge efter fotos. Foto.

Breve i Kgl.bibl.

M. Vahl*

Erslev, Emil, 1817–82, musikforfatter, musikhandler. * 26.5.1817 i Jægersborg, † 26.5.1882 i Kbh. (Garn.), begr. i Gentofte. F: lærer og organist Poul Poulsen E. (1770–1859) og Anna (Ane) Wesberg (1781–1853). ~17.5.1850 på Frbg. med Marie Juliane Frederikke Stæger, f. Brieghel, * 29.6.1805 i Kbh. (Fred.ty.), † 15.12.1891 sst. (Jac.) (~1° 1823 med sekondløjtnant, senere regimentskvartermester og kaptajn Knud Christian S., 1798–1833), d. af fuldmægtig i hof- og stadsrettens justitskontor Johan Friederich B. (1774–1820) og Sophie Friedericha Luplau (1778–1873). – Bror til Ed. *E.

Faderen havde stor kærlighed til musik, og denne gik i arv til sønnen der efter at han 1836 var blevet student fra Fr.borg bosatte sig i Kbh. som klaverlærer og som sanglærer ved kbh.ske skoler. Han tog ivrigt del i det musikalske liv og stiftede som regensianer sammen med botanikeren S. *Drejer og lægen Rud. Fr. Pedersen *Studentersangforeningen*. Hans organisatoriske talent og arbejdsdygtighed bevirkede at han 1846 blev optaget som kompagnon i den af J. O. E. *Horneman og C. W. de Meza 1844 oprettede musikhandel, hvoraf de Meza samtidig trådte ud. 1859 udkøbte han sin kompagnon Horneman og fortsatte herefter firmaet Horneman og E. alene, indtil han 1869 på grund af tiltagende øjensvaghed solgte det til S. A. E. *Hagen. I musikforeningen, af hvis administration han 1849 blev medlem, blev han på grund af sin minutiøse flid og akkuratesse lidt efter lidt selvskreven forretningsfører og var lige til sin død sjælen i dens økonomiske liv hvortil måske også den omstændighed bidrog, at Niels W. *Gades 2. hustru var hans steddatter. – Foruden nogle samlinger af sange til skolebrug, udgivet sammen med brode-

ren Chr. E., har E. udgivet en klaverskole hvis 1.udgave udkom 1847, og som senere gennem mange oplag opnåede en efter forholdene her hjemme overordentlig stor udbredelse. Af det bekendte månedsskrift *Musikalsk Museum* hvori de mere populære musikalske rørelser i tiden afspejlede sig, var han fra 1846 sammen med Horneman redaktør og 1859–69 eneudgiver. □Tegn. af J. V. Gertner, 1846 (Fr.borg), litograferet s.å. af P. Gemzøe. Afbildet på træsnit af H. P. Hansen, 1882. Foto.

Nutiden 18.6.1882 378. Festskr. i anledn. af Musikforen.s halvhundredårsdag II, ved A. Hammerich, 1886 43 123 127 150f 182. Ax. Sørensen: *Studentersangforen.* 1839–89, 1889 9. Jacob Erslev: *Et mindeskrift*, 1904 46f (heri også om slægten E.).

Erik Abrahamsen*

Erslev, Kristian (døbt Christian) Sophus August, 1852–1930, historiker. * 28.12.1852 i Kbh. (Frbg.), † 20.6.1930 på Frbg., urne på Frbg. kgd. F: forlagsboghandler Jacob E. (1819–1902, ~2° 1869 med Dorothea Petrea Jensen, 1834–73, ~3° 1876 med Anna Claudine Henriette Jensen, 1846–84) og Marie Jacobine Castenschield (1809–62, ~1° 1831 med auskultant i rentekammeret, kammerjunker, senere amtsforvalter i Tryggevælde amt Conrad Vilhelm Barner, 1799–1873). ~1° 2.6.1880 i Gentofte med Louise Augusta Erslev, * 8.4.1859 i Jægersborg, † 31.1.1928 i Kbh., d. af lærer og organist Caspar E. (1821–71) og Fanny Margrethe Borgen (1832–72). Ægteskabet opløst maj 1910. ~2° 1.7.1910 i Kbh. (b.v.) med dr.phil. Anna *Hude, * 26.7.1858 i Ebeltoft, † 9.8.1934 i Kbh., d. af by- og herredsfuldmægtig i Ebeltoft, senere prokurator i Roskilde Sophus Waldemar (von der) H. (1830–99) og Johanne Laurentine Elisabeth Tulinus (1833–99).

E. blev student 1870 fra Mariboers skole og tog 1876 magisterkonferens i historie. Allerede i studentertid var han i fuld gang med videnskabeligt arbejde. Som skoledreng havde han samlet på mønter, og han fik som ung student overdraget udgivelsen af en videnskabelig katalog over C. J. *Thomsens store middelalderlige møntsamlings der 1868 var blevet købt af danske lensbeddere og skænket til møntkabinettet. Flere grundlæggende afhandlinger blev frugten af disse års numismatiske studier, den betydeligste om *Roskildes ældste Mønter*, 1875, senere omarbejdet til en almindelig oversigt over vor ældste mønthistorie i *Quelques remarques sur les plus anciennes monnaies du Danemark*, 1885. Han syslede dog allerede dengang også med rent historiske undersøgelser, blandede sig således modigt ind i striden mellem C. *Paludan-Müller og

Johs. Steenstrup om forståelsen af den såkaldte Kong Valdemars Jordebog med afhandlingen *Kong Valdemars Jordebog og den nyere Kritik*, 1875, et arbejde med frugtbare synspunkter. Universitetsundervisningen fik E. ikke meget udbytte af, og han havde allerede dengang en følelse af at der på alle felter inden for historieforskningen trængtes til et systematisk arbejde fra grunden af. Det blev hans manddomsgerning at udføre et sådant grundlæggende arbejde inden for vor ældre historie, og ingen af hans samtids historikere har spillet en så dominerende rolle på sit forskningsområde som han.

I sit arbejde for at skabe tidssvarende, metodisk tilrettelagte kildepublikationer mødtes han med en kreds af yngre historikere der jan.1877 i fællesskab stiftede Selskabet til udgivelse af kilder til dansk historie, i hvis store, nyttige virksomhed E. gennem 50 år var den ledende. 1878–79 drog han på en udenlandsrejse, nåede så langt som til Grækenland, men havde især udbytte af et studieophold ved Berlins universitet hvor han stiftede bekendtskab med de nye metoder for undervisning i historiegranskning (seminarieøvelser) som han selv senere indførte ved sit eget universitet. Et par måneder efter sin tilbagekomst forsvarede han (8.11.1879) sin doktordisputats *Konge og Lensmand i det 16. Aarhundrede. Studier over Statsomvæltningen i 1536 og dens Følger for Kongemagt og Adelsvælde* der blev banebrydende ved sin påvisning af at det var kongemagten der høstede fordelene ved den omvæltning i besiddelsesforholdene som reformationen forårsagede. Det store kildemateriale hvorpå undersøgelsen byggede udgav han samtidig i overskuelig, bearbejdet form i *Danmarks Len og Lensmænd 1513–1596*, senere fortsat med *Danmarks-Norges Len og Lensmænd 1596–1660*, 1885. I tilslutning til disse arbejder udgav han i de følgende år for kildeskiftelselskabet i forening med W. Møllerup *Kong Frederik I.s danske Registreanter*, 1879 og *Danske Kancelliregistreanter 1535–1550*, 1881–82. Samtidig vendte han sig i sine studier mod en noget ældre periode af Danmarks historie og kunne 1882 udsende *Dronning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse*, et af den kritiske skoles klassiske værker, bemærkelsesværdigt både ved sin skarpt kritiske sigtning af den annalistiske overlevering, sin omfattende udnyttelse af brevstoffet og ved sit brud med hævdvundne skandinavistiske synspunkter i opfattelsen af unionspolitikken. Grundbetragtningen er den samme som i doktorafhandlingen, at kongemagten er den afgørende magtfaktor i tidens politik. Det udgjorde første bind af et planlagt større værk om den ældre unionstid (1375–1448), men fortsættelsen, den glimrende

skildring af *Erik af Pommern, hans Kamp for Sønderjylland og Kalmarunionens Opløsning* udkom først 1901 idet E. i mellemtiden var blevet kastet ind i anden virksomhed som optog en væsentlig del af hans tid og kraft.

1882–83 skete nemlig to nybesættelser af universitetets professorater i historie. Caspar Paludan-Müller og Fr. Schiern døde kort efter hinanden, og Johs. Steenstrup og E. indtog deres pladser. Af de ældre historikere er den selvstændige, ensomme Paludan-Müller den eneste der har betydet noget virkeligt for E., hans stærke personlighed betog ham, og selv om han ofte måtte gå imod hans resultater betragtede han ham dog som „det største kritiske Geni inden for vor Historiegranskning i det 19.Aarhundrede“. Han bevarede livet igennem mindet om den dengang allerede alderstegne forskers første universitetsforelæsnings 1872 der stod for ham som en festdag. Også Georg Brandes' gnistrende veltalende havde betaget ham stærkt da han som ung student i efteråret 1871 hørte hans første forelæsninger, og han sluttede sig med begejstring til den frisindede, europæisk orienterede åndsretning hvis fører Brandes blev; dens skarpe, udfordrende uforfærdede holdning over for dagens spørgsmål tiltalte ham. I denne interesse mødtes han med de to eneste af sine jævnaldrende der kom til at stå ham rigtig nær, historikeren J. A. Fridericia og nationaløkonomen Marcus Rubbin; de tre højtbegavede mænd bevarede livet igennem et fortroligt venskab og har betydet meget for hinanden. I 80ernes og 90ernes københavnske åndsliv dannede de en lille gruppe for sig.

Omtrent samtidig da E. 1883 tiltrådte som professor indførtes den endnu gældende skoleembedseksamen hvorved man for første gang fik en virkelig universitetsseksamen i historie, og det faldt i hans lod, sammen med Edv. Holm og Johs. Steenstrup, at føre denne reform ud i livet. Med sin klare hjerne og sit praktiske greb viste han sig som en fortrinlig pædagog, og han tog sin opgave op med glødende interesse. Han blev da også den store læremester, en fører og vejleder for den unge generation der voksede op. Modsat sine forgængere tilrettelagde han forelæsningerne som en egentlig undervisning, og han supplerede dem ret hurtigt med metodiske seminarieøvelser efter tysk forbillede. Blandt disse øvelser som han i det hele har æren af at have indført som fast led i den københavnske universitetsundervisning, og som bidrog til at bringe professorer og studenter nærmere til hinanden blev især hans „Øvelser i historisk Granskning“ navnkundige. De holdtes første gang 1887 og fortsattes siden år efter år, og det

var især gennem dem at E. udsletteligt satte sit præg på alle historikere der i hans tid udgik fra universitetet. Til støtte for disse praktiske øvelser udarbejdede han et lille hefte *Grundsætninger for historisk Kildekritik*, 1892 der senere uddivedes til en udførligere teoretisk fremstilling *Historisk Teknik*, 1911 der stadig bruges i dansk universitetsundervisning, og hvoraf en tysk udgave udkom 1928. En for sin tid meget nyttig lille håndbog er også hans *Oversigt over Kilderne til Danmarks Historie i Middelalderen*, 1892. Efter at seminarieøvelserne var blevet indført også i andre fag, oprettedes 1896, først og fremmest på E.s initiativ, filologisk-historisk laboratorium hvis første forstander han selv blev (1896–1903). Ud af hans forelæsninger over Europas historie voksede efterhånden en række fortrinlige lærebøger, først *Oversigt over Middelalderens Historie I–III*, 1891–95 der kom i flere ændrede udgaver (ny udg. ved Halvdan Koht, 1933–35; 2.optr. 1961) og også er blevet benyttet ved andre nordiske universiteter. Senere udsendte han *Det 16. Aarhundrede*, 1910 der med sin udførlige fremstilling fik en noget anden karakter og slutter sig til Fridericias oversigter over den nyere tids historie. Hans forelæsninger over den romerske kejser-tid danner grundlaget for hans grundige skildring i *Verdenskulturen II*, 1906. At han ud fra sin demokratiske indstilling også interesserede sig for at videnskabens resultater skulle komme ud til større kredse viser hans iver for oprettelsen af folkeuniversitetsudvalget hvis første formand han var 1898–1908; ideen hertil kom dog ikke fra ham, men fra Cl. *Wilkens. Denne praktisk-pædagogiske virksomhed blev dels en spore og dels en hæmsko på E.s selvstændige videnskabelige produktion som dog snart igen kom til fuld udfoldelse. Det samme gælder hans udgivervirksomhed der 1883–90 fortsatte med *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie I–III* og 1901 med *Testamenter fra Danmarks Middelalder*. Men fremfor alt var han den ledende medarbejder ved periodens nyttigste udgiverarbejde *Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis I–IV* der indledtes 1888 og udkom 1894–1912. Alle E.s udgaver er mønstergyldige ved deres praktiske tilrettelægning af stoffet og deres ypperlige registre.

E.s forskning der på alle punkter hvor han satte ind blev grundlæggende drejede sig i de to første årtier af hans professor-tid så godt som udelukkende om den senere middelalders historie. Han belyste gennem en række kritiske afhandlinger, fortrinsvis i *Historisk Tidsskrift*, kildematerialets værdi og nåede her frem til et resultat der ganske undergravede Arild *Huitfeldts autoritet som selvstændig kilde til middelalderens historie. Re-

sultatet synes uantasteligt og fik vidtrækkende konsekvenser. Blandt de afhandlinger hvori dette nye syn på kildematerialet er begrundet er den vigtigste *Erik Ploppennings Strid med Abel*, 1890 med undertitlen *Studier over ægte og uægte Kilder til Danmarks Historie*, desuden kan nævnes *Den saakaldte Constitutio Valdemariana*, 1895 samt *Henrik af Æmeltorp i de ægte og uægte Kilder*, 1898. Endnu i sine sidste år beskæftigede han sig med Huitfeldtstudier idet han for *Kildeskriftselskabet* udgav det bevarede fragment af Hans *Svanings *Danmarkskrønike*, 1241–82, sammenstillet med Huitfeldts tilsvarende tekst (1928). Et annoteret eksemplar af folioudgaven findes i hans efterladte arkiv.

Et andet særligt felt for hans studier var middelalderens samfundsforhold. Hovedværket er her *Valdemarernes Storhedstid*, 1898, E.s indholdsrigeste og frodigste arbejde. Den lille bogs hensigt er at klarlægge den økonomiske og sociale baggrund for Valdemartidens blomstring; den kom naturligvis ikke til at stå uanfægtet; men den har været et uvurderligt incitament for forskningen der stadig vender tilbage til de samme emner. Sine middelalderstudier fik E. den tilfredsstillende at kunne afslutte med en bredt anlagt skildring af perioden 1241–1481 i andet bind af storværket *Danmarks Riges Historie*, 1898–1905 som han var initiativtager til og den praktiske leder af. I dette nedlagde han og andre af hans generations ypperste historikere resultaterne af deres grundlæggende, livslange arbejde i den kritiske forsknings tjeneste. Intet af bindene overgår E.s i hensende til klar, veldisponeret redegørelse for hvad der kan læses ud af kilderne. Kildekritikken er dog mindre skarp end i hans strengere videnskabelige skrifter. Fremstillingen er uden drøje overraskelser og forvovne hypoteser, men også uden de kritiske undersøgelser blændende egenskaber. Den intuitive konstruktion som den store historiske skildring kræver var ikke E.s sag, men der nåedes så vidt som intelligens og skarp-sindighed kunne føre. Vistnok fandtes der i hele E.s generation af fremragende humanistiske forskere ingen klarere hjerne end hans.

Til de emner som E. for sit vedkommende havde færdigbehandlet i *Valdemarernes Storhedstid* og *Danmarks Riges Historie* vendte han senere kun lejlighedsvis tilbage med polemiske indlæg mod yngre forskere (som L. Weibull) over for hvis kritik han søgte at uddybe de resultater han selv var nået til. I århundredets begyndelse kom der et afgørende temposkifte i hans historiske studier der også fra da af fik en anden og væsentlig snævrere karakter. Over for bredere historisk fremstilling var han kørt træet. Han følte smerteligt at han som historieskriver stod tilbage for

mænd som A. D. Jørgensen og Troels-Lund. Det førte til hans pessimistiske dualisme mellem stringent historieforskning og den friere historiskrivning således som det fandt udtryk i hans rektortale fra 1911 om *Vort Slægtleds Arbejde i dansk Historie* og især hans universitetsprogram fra samme år *Historieskrivning. Grundlinier til nogle Kapitler af Historiens Theori*. Hans undersøgelser drejede sig nu fortrinsvis om Sønderjyllands statsretslige historie, et specielt og yderst indviklet, men i Danmarks historie uægtelig meget betydningsfuldt emne. E.s evne til at pille de indfildrede tråde fra hinanden og køligt, uforudindtaget at bygge en fortolkning op på akterne selv bragte ham her flere glimrende sejre. Hans afhandling *Frederik IV og Slesvig* (Univ. program 1901) der påviser at arvehyldningsakterne af 1721 kun gjaldt den gottorpske dels indlemmelse i den kongelige del af Slesvig og skriftet om *Augustenborgernes Arvekrav*, 1915 der i virkeligheden godkender disse som berettigede er begge mesterlige kritiske undersøgelser hvis resultater radikalt brød med hidtidig opfattelse. Blandt de egenskaber som især har gjort E. til den store banebrydende videnskabsmand kan man fremhæve hans omsigtsfulde og hensigtsmæssige tilrettelæggelse af alt arbejde, hans koldblodige dømmekraft, hans kombinationsevne, hans lydhøre årvågenhed og hans utrættelige udholdenhed. Det er de samme egenskaber som også i det praktiske liv skaber de stærke mænd der får føringen. Man forstår derfor at E. altid havde følt sig draget mod praktisk, administrativ og forretningsmæssig gerning, og i den periode da hans omfattende middelalderlige studier i det væsentlige var afsluttede ved udarbejdelsen af Danmarks Riges Historie II, og han ligesom så sig om efter nye virkefelter trængte denne længsel efter praktisk virksomhed sig især frem. Efter faderens død 1902 havde han for en årrække måttet tage ledelsen af forlagsforretningen indtil en langt yngre bror kunne træde til. En tid tænkte han sig muligheden af at gå ind i politik, og han lod sig opstille til folketingsvalget 1906 som det radikale venstres kandidat i Kbh.s 4. kreds, men kunne ikke ved vælgermøderne hamle op med sin slagfærdige modkandidat, L. V. Birk der besejrede ham. I hele sin professor-tid øvede han stor indflydelse i universitetets indre politik og administration; han var leder af den lange kamp for demokratisk styre der sejrede da lærerforsamlingen 1902 blev overordnet konsistorium, men ellers mødte han også her megen modstand og havde svære skuffelser. Fuld anvendelse for sine praktiske evner fik han først da han 1909 af Videnskabernes selskab indvalgtes i Carlsbergfondets administration hvis formand

han siden blev fra 1913 til 1926. Hans indsats på dette område tåler i betydning at sidestilles med hans indsats som historiker. Han organiserede fra grunden af fondets stærkt forældede administrations- og regnskabsapparat og gennemførte den store fundats- og statutændring af 1916 der, som det er sagt, stillede fondets økonomi på en sikker grund. Han bragte klare linier i forholdet til Carlsbergbryggerierne der ejes af fondet, og hvis drift moderniseredes under hans kyndige medvirken. Resultatet blev en mægtig vækst i fondets midler. I jubilæumsskriftet Carlsbergfondet 1876–1926 har han selv udgivet en oversigt over hvad der under hans ledelse udrettedes. Endnu et stort administrativt arbejde tog E. op på sine ældre dage idet han 64 år gammel forlod universitetet for som V. A. Sechers afløser at overtage embedet som rigsarkivar (1916–24) hvor han bl.a. gennemførte en nyordning af Rigsarkivets pergamentsamling efter det for historikere mere bekvemme proveniensprincip og ordnede det arkivalske mellemværende med Tyskland efter Sønderjyllands genforening. Han udarbejdede også en praktisk oversigt over arkivets afdelinger *Rigsarkivet og Hjælpemidlerne til dets Benyttelse*, 1923. – E. blev 1886 medlem af Danske selskab, 1888 af Videnskabernes selskab. På hans 75 års fødselsdag (1927) overrakte der ham et festskrift med 29 afhandlinger, skrevet af danske historikere, fortrinsvis elever, og udgivet af Den danske historiske forening der efter hans død lod udsende et omfattende udvalg af hans *Historiske Afhandlinger I–II*, (1937). – R. 1895. DM. 1908. K.² 1913. K.¹ 1923. S.K. 1926. □ Afbildet på P. S. Krøyers mal. 1897 af møde i Vidensk. selskab (sst.). Mal. af N. V. Dorph, 1919 (Fr.borg). Medalje af A. Hartig, 1922. Skitse af H. Vedel (Fr.borg) til E.s portr. på mal. af Carlsbergfondets direktion, 1926 (Vidensk. selskab). Buste af L. Brandstrup, 1933 (Rigsark.; Kbh.s univ.).

Bibliografi. K. E.: Vort slægtleds arbejde i da.hist., m. en udsigt over hans lit.arbejder, 1922. K. E.: Hist.afhandl. II, 1937 338–48.

Kilder. Selvbiogr. i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1880 118–20.

Lit. J. P. Jacobsen i Tilskueren, 1908 217–22 (også i forf.s Afhandl. og artikler, 1919 447–54). P. Munch i Det ny årh. V, s.å. 435–45. Georg Galster i Numismatisk foren.s medlemsbl. VI, 1922 221–24 (m. bibliografi). Aage Friis, Jørgen Olrik og A. B. Drachmann i Tilskueren XL, 1923 I 17–52. Erik Arup i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1930 156–73. Poul Nørlund i Hist.t. 10.r.I.s.å. 210–14. Samme og A. B. Drachmann i Oversigt over Vidensk. selsk.s forhandl. 1930–31 57–90. C. P. O. Christensen i Højskolebl. LIV, 1930 793–98. Povl Bagge i Hist.t. 10.r.V, 1939–41 355–84. Ellen Jørgensen: Historiens studium i Danm. i det 19.årh. 1943 (fot.optr. 1964) især 230–46. Aksel E. Christensen i Linier i da. hist.skrivn. i nyere tid, udg. Den da. hist.foren., 1976

Erslev, Kr.

12–34. Kristof Glamann: Carlsbergfondet, s.å. især 77–82. J. H. Tiemroth: Erslev-Arup-Christensen, 1978. Leo Tandrup: Ravn, 1980.
Papirer i Rigsark. og Kgl.bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Aksel E. Christensen (Poul Nørlund)

Erslew, Thomas Hansen, 1803–70, litterær- og personalhistoriker. * 10.11.1803 i Randers, † 17.3.1870 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: købmand Niels Christensen E. (1772–1811) og Christiane Charlotte Boje (1764–1819). ~4. 10.1824 i Horsens med Sara Gylding, * 7.1.1797 i Horsens, † 6.10.1864 i Kbh. (Frue), d. af købmand Niels Ole G. (1757–1822, ~1° 1790 med Marte Broberg, 1768–91, ~3° 1808 med Marie Kirstine Boje, ca. 1766–1843) og Ellen Kirstine Hein (1767–1807).

E. blev student 1821 fra Ålborg katedralskole, tog næste år anden eksamen og gav sig derefter i lag med litterære arbejder. Allerede i sin skoletid havde han anonymt udgivet forskellige småting; nu blev han flittig medarbejder ved Den cimbri-ske Mercur i Ålborg, men hvad der mest beskæftigede ham var tanken om en fortsættelse af R. *Nyerups i 1820 udgivne litteraturreksikon. Imidlertid forlod han samtidig med sit giftermål hovedstaden og købte en gård ved Odder, uagtet han ikke havde interesse for landvæsen; derimod var han en god selskabsbror og det ikke altid i det bedste selskab. Gården solgte han efter nogle års forløb med tab, og da det ikke gik ham bedre med en ny landejendom vendte han 1836 tilbage til Kbh. Atter søgte han sit udkomme ved bogligt arbejde, og 1840 overdrog Forlagsforeningen ham at levere en fortsættelse af Nyerups litteraturreksikon. Den plan der af forretningsmæssige grunde forelagdes ham var ganske vist sagligt stillfredsstillende, og det tilsyn hvorunder han stilledes krænkende for en ærekræv mand; men efterhånden som værket skred frem og understøttelse fra staten og Videnskabernes selskab ydedes, lykkedes det ham at frigøre sig, så han uhindret i værket kunne nedlægge den uforlignelige fylde af litterære, personalhistoriske og genealogiske oplysninger, der indsamlet med en aldrig svigtende agtpågivenhed og nøjagtighed, gør hans *Almindeligt Forfatterlexicon for Kongeriget Danmark med tilhørende Bilande* til et så fremragende værk i vor litteratur og stiller det i allerførreste række blandt tilsvarende i udlandet. Hovedværket omfattende årene 1814–40 udkom i tre bind 1843–53 og efterfulgtes 1858–68 af et supplement i tre lige så store bind, medtagende hele det stof som i sin tid var blevet strøget af tilsynet med hovedværket. Han efterlod sig materiale til en fortsættelse og til et slesvigsk forfatter-

leksikon; det findes nu i Det kgl. bibliotek. Et af I. E. Dittmann og A. P. Möller udarbejdet register over de i de seks bind optagne utallige personer blev først udgivet 1965 i forbindelse med et fotografisk aftryk af hovedværket, 1962–64. 1847 var E. blevet kopist i danske kancellis arkiv og 1849 bestyrer af kulturministeriets arkiv, hvilken stilling han beholdt så længe han levede. – Virkelig kancelliråd 1857. □Radering af Magnus Petersen, 1870, efter foto, gengivet i træsnit s.å. af H. P. Hansen. Foto.

Fr. Barfod i Ill. tid. 24.4.1870. S. Hjort Eriksen i Bogens verden XXIII, 1941 293–300. – Papirer og breve i Kgl. bibl.

*Carl S. Petersen**

Erstad, Troels Tage, 1911–49, havearkitekt. * 3.7.1911 på Frbg., † 7.10.1949, begr. Mariebjerg kgd., Gentofte. F: havearkitekt Erik *Erstad-Jørgensen (1871–1945) og Astrid Gudrun Rafn (1883–1958). Navneforandring 1926. ~1° 1935 med Cecilie Margrethe Aude Winther, * 2.2.1915, d. af overlæge Fritz Laurentius Aude W. (1885–1933) og Asta Holga Augusta Schlage (1884–1976). Ægteskabet opløst 1939. ~2° 13.6.1941 med Edel Hecht-Nielsen, * 2.4.1917 i Kbh., † 8.11.1963, d. af grosserer Carsten H.-N. (1883–1950) og Astrid Hansen (1888–1970).

Under opvæksten blev E. præget af faderens store interesse og indsats i havekunsten, og efter studentereksamen 1929 kom E. i gartnerlære, først på Gisselfeld og derefter i faderens anlægsgartnerfirma. Han blev havebrugskandidat (hortonom) fra landbohøjskolen 1936. En kortere tid var han kompagnon med havearkitekt C. Th. *Sørensen, og 1936–37 og igen 1939–40 var han assistent ved tegneundervisningen for de vordende hortonomer på landbohøjskolen. 1939 startede han en selvstændig tegnestue. 1940–45 havde han et nært samarbejde med G. N. *Brandt. Efter Brandts død 1945 videreførte han deres fælles projekter til bl.a. *parken ved Bækkeskov* ved Tappernøje, *haven ved Thorstedslund* ved Frederikssund, *haverne ved amtssygehøusene i Svendborg og Ringe, anlæg ved handelshøjskolen i Svendborg* og *haveanlægget ved Holmens kirke* i København. For Nationalmuseet regulerede han *ruinterrænet i Kalundborg*. Desuden projekterede E. en lang række haveanlæg ved boligbyggeri og private villaer af hvilke haven ved hans eget hus i Ordrup var en perle på linje med G. N. Brandts egen have i Ordrup. I E.s privathave indgik planter, bygning og familieliv en enhed som var karakteristisk for de fleste af E.s projekter. Af sind var han stille og venlig, hans anlæg bar præg af disse personlige egenskaber. I foreningslivet beklædte han adskillige tillidshverv, bl.a.

som bestyrelsesmedlem og sekretær i Det kgl. danske have-selskab, bestyrelsesmedlem i De samvirkende danske have-selskaber, i Kunstner-samfundet og i Foreningen til hovedstadens forskønnelse. 1946 næstformand i Dansk havearkitektforening, og 1949 direktør for Det kgl. danske have-selskabs have og forstander for dets anlægsgartner-skole. Fra 1941 redaktør af tidsskriftet *Havekunst*. □Foto.

Havekunst, 1939 129; sst. 1940 113; sst. 1944 8. G. Boye sst. 1949 41–48. Arkitekten M, 1944 128–32. A. Pedersen i Horticultura, 1949 120f.

Åge Nicolaisen

Erstad-Jørgensen, Erik, 1871–1945, havearkitekt. * 17.11.1871 på Frbg., † 12.5.1945 i Hørsholm, urne i De ukendtes grav, Mariebjerg kgd., Gentofte. F: arkivassistent, senere rigsarkivar A. D. "J. (1840–97) og Ida Marie Pedersen (1847–1937). Navneforandring 15.9.1904. ~2.9.1902 på Frbg. med Astrid Gudrun Rafn, * 17.2.1883 i Kolding, † 15.7.1958 i Vordingborg, d. af skovfrøhandler Johannes "R. (1854–1935) og Oluffa N. D. Olsen (1857–1941). – Far til Troels "Erstad. Bror til Troels G. "Jørgensen.

E.-J. fik sin gartneruddannelse på herregården Fuglsang og på Rosenborg gartnerlæreanstalt. Hans studier på landbohøjskolen afsluttedes med havebrugseksamen 1894. Han fortsatte sin uddannelse hos landskabsgartner Edv. "Glæsel og på kunstakademiets arkitekt-skole. Han betragtede haven som en arkitekturform i samklang med bygninger og øvrige omgivelser. Som pioner i den moderne havekunst skabte han begrebet havearkitekt og deltog livligt i tidens debat om udformning af haver og landskaber. Han var selv en ypperlig tegner og skabte gennem en årrække en lang række betydelige parker og haveanlæg som langt ud i fremtiden vil bære præg af hans skaberevne. Hans væsentligste arbejder var *Hans Tavsens park* på Nørrebro i København 1908–09, *blomsterparterret i Krinsen* på Kgs. Nytorv i København, *parkanlæg på Christianshavns vold*, *Frederikskilde* og *Skovbakken* i Ålborg, *Kongens have* i Odense, *forterrænet ved Fredericia volde*, *anlægget ved Landsoldaten i Fredericia*, anlæg i Assens, *Bangshave* i Maribo, *Skanseparken* i Nørresundby, *Borgvold* i Viborg og *Damhaven* i Haderslev. Desuden mindre anlæg i Esbjerg, Frederikshavn, Herning, Korsør, Nykøbing F., Ringkøbing, Roskilde, Silkeborg og Slagelse. Kirkegårdsanlæg i Hellerup (sammen med G. N. "Brandt), Fredericia, Randers, Tåstrup og Thisted. Omlægning og nyanlæg af herregårdshaverne ved *Aggersvold*, *Borupgård*, *Børglumkloster*, *Eriksholm*, *Hesselbjerggård*, *Klingstrup hovedgård*, *Kjærstrup*, *Løgismose*, *Lil-*

le Svendstrup, *Løndal*, *Lille Merløsegård*, *Rosenfeldt*, *Rungstedgård*, *Sæddingegård*, *Tårnberg*, *Valdemarskilde*, *Vojensgård*, m.fl. Endelig udførte han projekter til omkring 1500 større og mindre privathaver. Han projekterede haveanlæg ved landsudstillingen i Århus 1909 og 4. nordiske havebrugsudstilling på Islands Brygge i København 1912. I udlandet virkede han især i Sverige med projekt til parken ved *Ribersborg* og første etape af *Pildammsparken* i Malmö. 1905 fik han 1. præmie for projekt til anlæg af Fælledparken i København, som dog ikke blev udført.

Som skribent viste han stor flid med inspirerende artikler i Gartnertidende, *Havekunst*, *Arkitekten*, *Det ny Aarhundrede*, *Medd. fra det kgl. danske Haveselskab* samt i dagspressen. I et par år var han redaktør af *Havekunst* og *Vore Kirkegaarde*. Af fagbøger udgav han *Villahaven*, 1900, *Anlægsgartneri*, 1926 (2. udg. 1939) og *Vandhaven*, 1939. Medarbejder ved III. Havebog 1920–21, *Berlingske haveleksikon*, samt *Hirschsprungs Havebog 1935* (2. udg. 1938). E.-J. var virksom i foreningslivet som bestyrelsesmedlem i Det kgl. danske have-selskab, i Selskabet for dekorativ kunst, i Foreningen til fremme af kirkegårds-kultur i Danmark, i Foreningen til hovedstadens forskønnelse og fra 1932 formand for Dansk havearkitektforening. □Tegn. af Carl Jensen udst. 1942. Foto.

Vald. Koppel i Politiken 18.11.1905 (polemik om Fælledparken, jfr. sst. 3.12. og 8.12. s.å.). Anton Rosen i *Architekten*, 1908–09 567. C. Th. Sørensen sst. M, 1927 203–12. Berl. tid. 17.11.1921. København s.d. Gartnertid. LVII, 1941, 527. Johs. Tholle sst. LXI, 1945 113. *Vore kirkegårde*, 1940, juli 91. Hj. Hess-Petersen i *Forskønnelsen* XXVIII, 1945 nr. 2 12f.

Åge Nicolaisen

Esben-Petersen, Peter, 1869–1942, entomolog. * 18.12.1869 i Serup, Viborg amt, † 2.4.1942 i Silkeborg, begr. sst. F: husmand Hans Peter Pedersen (1837–1923) og Maren Espensdatter (1845–1919). Navneforandring 30.6.1914. ~28.2.1896 i Åstrup, Falster, med Maren Oline Andersen, * 22.8.1871 i Åstrup, † 28.3.1956 i Århus, d. af havemand Anders Peter Jensen (1828–1907) og Johanne Marie Olsdatter (1834–1922).

E.-P. kom som 12-årig som tjenestedreng til pastor A. C. G. Thiel i Serup der så hans evner, støttede hans naturinteresser og skaffede ham ind på Staby vinterlærerseminarium; efter to år som vinterlærer blev E.-P. elev på Ranum seminarium og tog eksamen 1891. Siden var han lærer bl.a. på Næsgaard hvor forstander A. "la Cour fik stor betydning for ham. Fra 1898 var han lærer ved Silkeborg kommunale skolevæ-

sen, fra 1917–34 som viceskoleinspektør. Hans sociale interesser vaktes tidligt, 1907 valgtes han til Silkeborg byråd som socialdemokrat, var i ligningskommissionen 1917–22 og folkevalgt borgmester i Silkeborg 1921–29, alle hverv som han med sin store arbejdskraft, sin interesse for mennesker og sit blide lune forvaltede til alles tilfredshed. – Sideløbende med dette arbejde dyrkede E.-P. sine naturhistoriske interesser; han havde en skarp iagttagelsesevne og lyst til at samle. Et samarbejde med A. C. Jensen-Haarup førte til at han i 30-års alderen begyndte at koncentrere sig om de herhjemme lidet undersøgte insekter der grupperer sig om retvinger og netvinger; fire bind i Danmarks Fauna, 1909–29 og en række afhandlinger blev resultatet. Nogle biologiske iagttagelser over vårfluer, modnede under et ophold hos C. Wesenberg-Lund ved Furesøen, blev publiceret 1907–08. Hans forståelse af dyrenes livskrav førte 1914 til den klassiske afhandling *En Reliktfauna knyttet til Midtjyllands Bække og Aaer* i Mindeskrift for Japetus Steenstrup.

Sin største betydning som entomolog fik E.-P. som verdensspecialist inden for insektordenene netvinger og skorpionsfluer. Efter enkelte bearbejdelser af ikke-danske dyr af disse grupper og en rundrejse til europæiske museer med et ophold i Bruxelles for efter opfordring at studere baron Selys Longchamps' store samling fik han en strøm af opfordringer til at bearbejde materialer fra hele verden. Af de op mod 100 afhandlinger er vigtigst *Raphididae* i Wytsmans Genera Insectorum 1913, *Helpnotes towards the determination and classification of the European Myrmeleonidae*, 1918, *Mecoptera. Monographic revision. Coll. Zool. Baron Selys Longchamps*, 1921 samt en del artikler om de australske og pacifiske neuropterer som hans bekendtskab med den berømte new-zealandske entomolog R. J. Tillyard havde givet ham interesse for. Hans betydning for verdenssystematikken af disse dyr skyldes hans blik for vigtigheden af de adskillende karakterer både inden for arts- og stor-systematikken. En lang række fotografier, nu på Zoologisk museum, bevidner hans forståelse for betydningen af vingeribbernes forløb. – E.-P. var en selvlerd mand hvis stadige trang til at lære gav ham dyb indsigt, og hvis beskedenhed og hjælpsomhed gjorde ham afholdt og respekteret overalt. Han var æresmedlem af Entomologisk forening 1939 og blev 1929 udnævnt til æresdoktor ved Kbh.s. univ. Hans store insektsamling (ca. 15000 danske dyr og 25000 udenlandske, deriblandt talrige typer) kom til Zoologisk museum hvor også hans korrespondance opbevares. □Mal. af M. Kaalund-Jørgensen 1925, 1933 (Sil-

keborg Vestre skole) og 1941 (Silkeborg rådhus), bronzerelief af samme (Silkeborg kgd.). Foto.

Selvbiografi i Promotionsfesten 1. juni 1929, 1930 127f. Interview i Silkeborg socialdemokrat 13.12.1939. – Kai L. Henriksen: Dansk entomologisk hist., 1921–37 499–506. Peder Nielsen i Flora og fauna XLVIII, 1942 33–43 (m. bibliografi). Samme i Entomol. medd. XXII, 1943 336–50 (m. bibliografi). C. Wesenberg-Lund i Vidensk. medd. fra da. naturhist. foren. CVI, s.å. V–XI.

S. L. Tuxen (Kai L. Henriksen)

Esbern, –1161–, biskop i Slesvig.

Da biskop *Oggi blev fordrevet i begyndelsen af 1140erne valgte kong Erik Lam E. til eftermand på Slesvig bispestol, og ærkebiskop *Eskil indviede ham. Under det store kirkelige skisma der udbrod 1159 stod kong Valdemar og ærkebiskop Eskil meget skarpt over for hinanden, og det er muligt at E. har støttet Eskils „gregorianske“ kirkepolitik. I hvert fald kom han i en heftig strid med kongens nye ombudsmand i Slesvig, Niels Rassesøn. Denne gjorde 1161 et togt mod en af bispens navnkundigste gårde (sikkert det ældste Gottorp der lå i nærheden af den nuværende avlsgård Falkenberg nordvest for Slesvig), brød et prægtigt, tømmerbygget hus ned og ville netop køre det bort på vogne da E.s mænd dræbte ham. E. flygtede til Sachsen hvor han senere døde; hans forgænger i embedet, Oggi der ligesom kongen var en afgjort tilhænger af den „victorianske“ kirkepolitik kunne nu vende tilbage til Slesvig og atter tage bispestolen i besiddelse.

Niels Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971.

Vilh. la Cour*

Esbern Snare, ca. 1127–1204. * 1127(?) i Fjenneslev, † 1204 på Sæbygård(?), begr. i Sorø k. F: *Asser Rig († sidst i 1140erne) og Inge. ~1° med Holmfred. ~2° med Ingeborg. ~3° med *Helene, d. af den svenske hertug Gudorm. – Far til *Ingeborg († 1267). Bror til *Absalon.

E.S.s liv er næsten udelukkende kendt gennem fremstillingen i *Saxos Danmarkshistorie hvor han spiller en hovedrolle som eksponent for den taperhed, fromhed og fædrelandskærlighed der tjente Valdemarernes kongemagt og udgjorde dens støtte. Efter overfaldet i Roskilde (1157) førte E.S. i et forrygende uvejr Valdemar over til Jylland og udmærkede sig i de følgende kampe bl.a. ved dristigt spejderfærd; efter Valdemars sejr gik han ridderligt i forbøn for den fjendtlige hærfører Ulv (Riber-Ulv). På vendertogene omtales E.S. jævnlig som den raske og utrættelige, stundom dumdristige hærmand. Han hørte tillige til kongens fortrolige venner og rådgivere, og hans råd kunne være lige så forsigtige som han

selv var forvoven; han deltog med ære i Arkonas indtagelse og Rügens erobring (1169); blandt hans krigsbedrifter dvæler Saxo især ved et tog (1170) mod kuriske og estniske vikinger hvor han under en kamp på øen Mohn i Rigabugten udviste et enestående mod og udholdenhed for at redde kongesønnen Christoffer. Kort efter drog han som gidsel til Norge, og på hjemvejen herfra havde han sin mest eventyrlige oplevelse. Saxo skildrer udførligt hvordan han i Sejrøbugten søgte at slippe forbi en hel vendisk flåde, men blev røbet af den opgående måne og måtte tage kampen op mod overmagten, og hvordan han slap ud af kniben ved at sende en mand til tops i masten og slå ild hvad venderne opfattede som signal til en hjælpeflåde. Han nåede således tilbage til Kalundborg, den af ham opførte borg ved det inderste af „Hærvig“ i hvis ly en købstad snart opblomstrede; dennes enestående femtårnede korskirke skyldes ligeledes E.S.

Ikke alene i venderkampene, men også i andre livsforhold stod E.S. trofast ved Absalons side. Efter dennes valg til ærkebiskop nævnes han som ombudsmand i Skåne og pådrog sig som sådan skåningernes had fordi han ikke var indfødt skåning; han hjalp (1181) Absalon med at bekæmpe det store skånske oprør. I omsorgen for slægtsklostret i Sorø nævnes de to brødre jævnsides; klostrets gavebog betegner dem som „mægtige Mænd og navnkundige over hele Landet og fremfor hele det Slægtled af Danske“. E. S. gav store sjælegaver efter sine to hustruers død og testamenterede klostret sin halve boeslod, ligesom gavebogen roser ham for at han ingen indsigelse gjorde mod at broderen gav størstedelen af sit jordegods til kirker og klostre. E.S.s arvinger forholdt imidlertid i ca. hundrede år Sorø kloster hans gave. Ifølge Huitfeldt endte E.S. sit liv på Sæbygård ved at falde ned ad en trappe og brække halsen. Han overlevedes af sin tredje hustru der efter hans død stod i forhold til kong Valdemar Sejr og fødte ham sønnen *Knud (1205–60). E.S. efterlod sig tre sønner og to døtre blandt hvilke den mest navnkundige var fru Ingeborg af Kalundborg. □ Afbildet på historiemal. af scener med tvillingebrødrene i vuggen, af A. A. Müller, 1832 og af Agnes Slott-Møller, 1928. Endv. tegn. af S. Abildgaard, 1756, efter forsvundet mal. fra ca. 1570. Statuette af H. V. Bissen (glyptoteket). Radering af L. Frølich ca. 1844. Mal. af Dankvart Dreyer, 1851, og af C. L. Jessen ca. 1863.

Scriptores rerum Danicarum, udg. J. Langebek IV, 1776 463–531. Scriptores minores, udg. M. Cl. Gertz II, 1922 (fot. opr. 1970) 443–92. Saxonis Gesta Danorum, udg. J. Olrik og H. Ræder 1–11, 1931–57. Saksnes danesaga, 1925. – Poul Nørlund i Sorø I, 1923–24.

*Jørgen Olrik**

Esbjerg, Niels Kristian Nielsen, 1881–1942, forsøgsleder. * 21.2.1881 i Veldbæk, Jerne sg., Ribe amt, † 6.12.1942 i Odense, begr. i Pårup. F: gårdejer Niels Peter Nielsen E. (1855–1916) og Johanne Marie Sørensen (1855–95). ~15.10.1910 i Ålsø, Randers amt med Ellen Kirstine Bønløkke Nikolajsen (Nikolaisen), * 12.5.1881 i Ålsø, † 16.10.1966 i Pårup, d. af gårdejer Niels N. (1849–92) og Karen Bønløkke (1850–1938).

E. fik egnens almindelige skoleundervisning og var efter sin konfirmation beskæftiget ved landbruget og desuden et års tid købmandslærling, indtil han 1900 kom i gartnerlære i Ladelund landbrugsskoles gartneri. Vinteren 1900–01 var han elev på landbrugsskolen og arbejdede derefter igen nogle år ved landbrug og gartneri her og 1904 i England. 1904–05 var han elev på Askov udvidede højskole og lærerkursus; han kom derefter til landbohøjskolen hvor han 1907 tog eksamen som landbrugskandidat og 1907–08 gennemgik et udvidet kursus i økonomisk havebrug. 1908–15 var han konsulent i havebrug og læplantning for Ribe amts vestre landboforeninger og Sydvestjysk samfund, leder af havebrugsforsøgene samt bestyrer af den nyoprettede forsøgs- have Boldesager ved Esbjerg. Da staten 1915 overtog havebrugsforsøgsvirksomheden udnævntes E. til leder af Statens havebrugsforsøg og bestyrer af (fra 1931 forstander for) forsøgsstationen Blangstedgaard ved Odense (–1942). 1915–10 ledede han desuden havebrugsforsøgsstationen Spangsbjerg og 1916–20 havebrugsforsøgsstationen ved Hornum. E. blev den banebrydende foregangsmand inden for havebrugsforsøgsvirksomheden. De i landbruget knæsatte og anerkendte forsøgsmetoder indførte E. efter fornøden tilpasning i havebruget, så der på forsøgsstationerne foretoges indgående undersøgelser med sorter og stammer af køkkenurter, og navnlig har han beskæftiget sig med forsøg vedrørende avl og behandling af træfrugt. Han bidrog derved betydeligt til at føre frugtavl ind i rationelle baner. Resultaterne fra den mangesidige forsøgsvirksomhed der også omfattede undersøgelser vedrørende klimaforhold samt læ- og hegnsplantning vakte opmærksomhed og anerkendelse både i Danmark og udlandet.

Foruden ved forsøgsarbejdet og flittigt studium af danske og udenlandske fagskrifter erhvervede E. sig en grundig indsigt ved omfattende studierejser i England, Amerika, Tyskland, Norge, Sverige og Holland. Han var i ind- og udland anerkendt som autoritet inden for sit fagområde og holdt foredrag ved adskillige udenlandske fagmøder og kongresser. Han udarbejdede en lang række forsøgsberetninger og var en hyppig deltager i den faglige debat både gennem talrige

artikler til fag- og dagblade og i kraft af en udstrakt og højt værdsat foredragsvirksomhed. 1909–12 var han medredaktør af medlemsbladet *Det vestjyske Landbrug*, medforfatter til Sv. Bruun og Axel Lange: *Danmarks Havebrug og Gartneri* til 1919, og medarbejder ved *Nordisk illustreret Havebrugsleksikon* samt medudgiver af lærebøger i planteavl for landbrugsskolerne m.m. Uden for sit egentlige virkefelt indtog E. en række hverv og tillidsposter. Han ydede således en aktiv støtte ved oprettelsen af Gartnerens Salgsforening i Odense – den første af sin art i landet – og virkede energisk for forbedring af den teoretiske uddannelse i land- og havebrug. Han var formand for landbrugsministeriets udvalg for havebrug og gartneri og sad desuden gennem en længere årrække som bestyrelsesmedlem i Foreningen af danske landbrugskandidater. Han var æresmedlem af flere udenlandske havebrugsorganisationer og hædredes 1938 af Det kgl. da. landhusholdningsselskab med tildeeling af selskabets store sølvbæger i anledning af 150-året for stavnsbåndets løsning.

E. havde betydelige organisatoriske og administrative evner. Han stillede store krav til sig selv – og sine medarbejdere – og kunne undertiden være omstændelig, kantet og stejl i sin fremgangsmåde. I sit livssyn var han, stærkt rodfæstet i dansk bondekultur, præget af højskolebevægelsen. □Mindst 1945 af Axel Poulsen ved Blangstedgård.

N. Esbjerg: Esbjerg og omegn samt slægten E., 1950. Chr. Fich i *Gartnertid.*, 1941 98f. Einer Mortensen sst. 1942 613f. C. J. Tind-Christensen i *Ugeskr. for landmænd*, 1942 821f. Karsten Iversen i *Tidsskr. for landøkonomi*, 1943 26–30. Flyens stiftstid. 28.6.1946. Svend Busk: N.E., 1949.

Erik Korr Johansen (Anton Christensen)

Esche, Thora Vilhelmine, 1850–1920, filantrop. * 27.5.1850 i Kbh. (Helligg.), † 16.10.1920 i Holte, begr. i Søllerød. F: grosserer Carl Vilhelm Moritz E. (1821–71, ~2° med Augusta Holst, 1838–efter 1905) og Thora Nicoline Thorsen (1825–1904). Ugift.

E.s hjem var velhavende, men forholdet mellem forældrene dårligt, og de blev skilt da E. var syv år hvilket hun følte hvile på sig som en skam. Allerede i seksten års alderen blev hun kristeligt vakt og følte sig draget til en gerning som „Moder for vore faldne Søstre“, men først 1873 kom hun, efter nogle års virksomhed som privatlærer, til større klarhed over sit kald. Hun tænkte en tid på at blive diakonisse, men efter at hun havde forhandlet med pastor Rudolf *Frimodt og foretaget rejser til Norge og Holland (de Hel-

dringske stiftelser) besluttede Kirkelig forening for indre mission i Kbh. at oprette et Magdalenehjem med E. som forstander. Der blev købt en ejendom på Jagtvej 203, og her blev virksomheden begyndt 15.11.1877 med det formål at optage unge piger i alderen 14–25 år der var kommet ud i usædelighed, og som selv ønskede optagelse. Hjemmet blev ledet i kristelig ånd idet E. først og fremmest betragtede det som et kristeligt redningsarbejde der skulle udføres af troende kvinder og således at der skabtes et virkeligt hjem for de unge. Opholdet var gratis, midlerne skaffedes dels ved bidrag fra menigheden, dels gennem hjemmets eget arbejde med vask og strykning for fremmede. For at skaffe midler måtte E. foretage mange rejser og tale om arbejdet hvilket på den tid var noget for en kvinde usædvanligt. 1881 begyndte hun regelmæssige hospitalsbesøg på kommunehospitalets afdeling for kønssygdomme, 1882 blev hjemmet udvidet, 1892 omdannet til en selvejende institution. 1896 flyttedes hovedhjemmet til Skovtofte ved Lyngby sø hvor der blev indrettet eneværelser til hver enkelt af de 62 elever hjemmet kunne rumme. 1901 overtoges Bethesda ved Århus som mødre- og spædbørnshjem hvor førstegangsfødende unge kvinder kunne optages og blive et år sammen med deres børn. E. var stærkt optaget af arbejdet for ophævelse af den legale prostitution og fik oprettet hjem til optagelse af kvinder der havde været under den. 1908 åbnedes et hjem for piger under værgerådsforsorg, Skovly ved Vedbæk. Gennem de nævnte institutioners arbejde som var stærkt præget af E.s personlighed øvede hun en betydelig indflydelse og blev på flere områder banebrydende. 1913 måtte hun på grund af overanstrengelse træde tilbage og afgik som forstander 1915. E. har skrevet adskilligt om sit arbejde; 1920 udkom *Erindringer fra mit Liv og min Gerning*. – F.M.I. 1902. □Litografi af Harald Jensen, 1902. Karikatur af Axel Nygaard. Relief af Carl Mortensen, 1921 (gravstenen). Foto.

T.E.: *Erindr. fra mit liv og min gerning*, 1920 (ty. overs.: *Das Leben einer dänischen Frau*, bearb. J. Schnell, Kaiserswerth, 1927). – P. E. Blume: *Magdalenehjemmet* i 25 år, 1902. A. Koch Schiøler i *Kvinden og samfundet*, 1917 249f. Johs. Steenstrup: *Den danske kvindes hist.* II, 1917. Marie Rasmussen: *Magdalenehjemmet gennem 50 år*, 1927.

*Oluf J. Skjerbæk**

Eschricht, Daniel Frederik, 1798–1863, fysiolog, zoolog. * 18.3.1798 i Kbh. (Petri), † 22.2.1863 sst. (Petri), begr. sst. (Ass.). F: købmand, senere varemægler Johann Gottfried E. (1769–1819) og

Maren Kjellerup (ca. 1775–1851). ~25.3.1831 i Kbh. (Petri) med Mariane Lucie Charlotte Petit, * 23.3.1811 i Altona, † 10.1.1879 i Kbh. (Petri), d. af juvelér Alexander Ferdinand Joseph P. († 1819) og Magdalene Kleinworth (1773–1825). E., hvis far var fra Brandenburg, voksede op under temmelig små kår. Han blev student 1817 fra Metropolitanskolen og tog 1822 både kirurgisk og medicinsk eksamen. Umiddelbart efter blev han landfysikus på Bornholm, men tog snart på en længere studierejse til bl.a. Paris og London. Efter hjemkomsten blev han 1825 dr. med. på en afhandling om hjernenervernes sammenlignende anatomi og de enkelte nervers funktionsområde. Han søgte nu afsked fra sit lægeembede og fik et stipendium til en treårig rejse over store dele af Europa hvor han navnlig studerede sammenlignende anatomi hos førende forskere. Efter hjemkomsten holdt han forelæsninger som privatdocent og ansattes et halvt år senere som lektor i fysiologi ved universitetet og som underaccoucheur ved Fødselsstiftelsen. 1830 blev han professor i fysiologi og to år senere tillige i anatomi. 1831 blev han medlem af sundhedskollegiet, 1837 af Videnskabernes selskab og 1844–45 var han rektor for universitetet.

Skønt E. gennem 34 år holdt de fysiologiske forelæsninger for de medicinske studerende og skrev en *Haandbog i Physiologien*, 1834–44 (2. udg. 1851) har han kun ydet mindre bidrag til den fysiologiske forskning. For den frembydte eksperimentelle fysiologi havde han ingen interesse, ej heller de fornødne forudsætninger. For ham var fysiologi – som for så mange i 1800-årenes første del – sammenlignende anatomi i forbindelse med betragtninger over organernes funktion. Hans store håndbog er i højere grad en populær fremstilling end en egentlig lære- eller håndbog. Af egentlige fysiologiske afhandlinger har han foruden disputatsen kun skrevet få: om rete mirabilis hos forskellige dyr (1835 og 1838, til dels sammen med Johs. Müller) samt nogle delvis embryologiske arbejder om fostrets næring og respiration (bl.a. i universitetets program 1837), og om refleksbevægelserne (i samme, 1845). Kliniske arbejder har E. ikke leveret. Hans forelæsninger for medicinerne skal have stået tilbage for hans populære foredrag.

Skønt E. således af uddannelse var læge og havde sin embedsgering inden for det medicinske fakultet er det som zoolog og sammenlignende anatom han har ydet sin væsentligste indsats. Allerede som ganske ung havde han naturhistoriske interesser og en udpræget samlerlyst, og han repræsenterer inden for dansk naturvidenskab en i 1800-tallet ikke sjældent type: den som naturhistorisk samler og videnskabsmand virkende

mediciner.

Som ung læge kom han gennem en stranding i besiddelse af et ypperligt naturvidenskabeligt bibliotek og lagde herved grunden til en meget betydelig privat bogsamling. Han havde et ikke ringe forretningstalent og forstod gennem bytte og salg af dubletter både at øge sine samlinger og skaffe midler til adskillige rejser i udlandet. Han stiftede her bekendtskab med tidens førende zoologer og anatomer bl.a. G. L. Cuvier, J. F. Meckel og Johs. Müller (sidstnævnte blev hans nære ven), og han vedligeholdte hele livet en uhyre omfattende korrespondance med samtidens førende naturforskere.

E.s mest bekendte zoologiske arbejder er hans afhandlinger om hvaler. Den første, om marsvin, fremkom 1839, og han fortsatte disse undersøgelser til sin død. Hans hovedarbejde er seks afhandlinger under fællestitlen *Undersøgelser over Hvaldyrene* (i Vidensk. selsk. skr. 1845–51) hvori han beskriver finhvalernes fostre og næbhvalens og finhvalernes osteologi og systematik, omtaler adskillige biologiske forhold og fremsætter en ny teori om hvalernes vandringer. Sammen med J. Th. Reinhardt udgav han en stor monografi fra 1861 *Om Nordhvalen* (dvs. grønlandshvalen) i hvilken der bl.a. for første gang gøres rede for det rudimentære bækkenparti hos sletbagene, og artsforskellen mellem grønlandshvalen og nordkaperen endeligt fastslås. Hertil kommer arbejder om hvalers udbredelse og en beskrivelse af gangesdelfinen på grundlag af et af Galathea-ekspeditionen hjembragt skelet (1851). Foruden disse for deres tid betydningsfulde afhandlinger om hvaler har E. behandlet andre dyregrupper, især arktiske, fx den ottearmede blæksprutte *Cirrotheuthis mülleri* og vingesneglen *Clione borealis* (1838), det ejendommelige sækdyr *Chelyosoma* (1841) og den for sin tid betydningsfulde monografi *Anatomisk-physiologiske Undersøgelser over Salperne*, 1841. Blandt de lavere dyr beskæftigede E. sig dog især med bændelorme og andre indvoldsorme. Han imødegik de endnu delvis gængse teorier om generatio æquivoca, dvs. disse dyrs selvopståen, og giver i andre arbejder fremragende beskrivelser af deres anatomi og vækst. Desuden har han skrevet nogle mindre antropologiske arbejder, bl.a. *Om Afklædningen af en peruansk Mumie*, 1846 og *Om Haarenes Retning paa det menneskelige Legeme*, hvori han er inde på menneskets anatomiske lighedspunkter med aberne.

E. har betydet meget som popularisator. Sammen med H. C. Ørsted og J. Fr. Schouw har han en væsentlig del af æren for at naturvidenskaben ved skole og universitet efterhånden fik tilkæmpet sig en anset stilling. Som et led i disse

bestræbelser stiftede han 1833 *Dansk naturhistorisk forening* (sammen med J. Fr. Schouw) og holdt her i det første årti et meget stort antal populære foredrag om snart sagt alle emner inden for zoologi og almindelig biologi. Foredragene vakte megen opsigt og fik stor tilslutning, og 12 af dem blev udgivet 1850. Lige så skattede var de populære forelæsninger han holdt på universitetet. For dansk museumsvesen har E. haft en ikke ringe betydning. Dels tog han initiativet til Naturhistorisk forenings museum som på flere punkter brød nye baner (en særlig dansk samling, mere hensyn til publikum), dels opbyggede han en stor privatsamling som 1841 købtes af universitetet og i en længere årrække opretholdtes som Det zootomisk-physiologiske museum. 1868 overgik det meste til Zoologisk museum der herigennem bl.a. har erhvervet den væsentligste del af sin meget store hvalsamling.

E. er som naturforsker en typisk repræsentant for den før-darwinske sammenlignende anatomi, vel denne forskningsretnings betydeligste i Danmark. Han mindede med sine vidtsprede interesser, sin begejstring og sit initiativ meget om Japetus Steenstrup, sin lidt yngre samtidige. Men E. var mere påvirket af Cuvier, mindre af tysk naturfilosofi, og han havde en større koncentrationsevne. Når han ikke nåede at få samme betydning og indflydelse skyldtes det sikkert i første linie at hans embedsgering og hans videnskabelige indsats kom til at ligge på to forskellige felter. – Etatsråd 1853. – R. 1840. DM. 1862. □ Ungdomsprofil af C. A. Jensen. Mal. af E. Lehmann, 1845, litograferet af E. Fortling s.å. Tegn. sign. J. Kayser 1852 (Fr.borg). Mal. af C. Rahl og relief af N. W. Fjeldskov (begge Kbh.s univ.). Tegnet i gruppe af Constantin Hansen (Kgl. bibl.). To træsnit 1863, det ene af I. C. Nielsen, begge efter foto. Afbildet på E. Henningsens mal. 1896 af naturforsker mødet 1847, dog ses kun E.s nakke (Kbh.s univ.; Fr.borg). Foto.

Aug. Thornam i Ill. tid. 8.3.1863. Bibl. for læger 5.r.VI, 1863 228–33. C. C. A. Gosch: Udsigt over Danm.s zool. lit. II, 2 1875 56–104; III, 1878 303–24 (bibliografi). R. Spærck: Dansk naturhist. foren. 1833–1933, 1933 4–20. – Papirer, breve og rejsenotater i Kgl. bibl.

Torben Wolff (R. Spærck)

Esger, † 1273, biskop i Ribe. † 14.2.1273, begr. i Løgum klosterkirke.

Magister E. var en af de yngste kanniker i Ribe domkapitel da han 1246 blev valgt til biskop. Muligvis har kongelig indflydelse gjort sig gældende ved valget, i hvert fald var E. gennem en række år en tilhænger af Erik Plovpenning og

hans efterfølgere, så vanskelig hans stilling end måtte være da han ved sin tilslutning til kongehuset kom i modsætning til sin kirkelige øvrighed, ærkebiskop Jacob Erlandsen. Vel tiltrådte han Vejlekonstitutionen, men fik siden skruper, og da kongen lod ærkebispens fængsle 1259 undlod E. ligesom de andre jyske bisper at lyse interdiakt i sit stift. Han appellerede til Rom hvor på Jacob Erlandsen bandlyste ham, mens Ribe domkapitel som ikke ville afbryde samkvem med sin biskop søgte beskyttelse hos paven mod ærkebispens vrede. Under den pavelige legat kardinal Guidos sendelse til Danmark 1266–67 brugte kongen E. som sin betroede mand, men til sidst lod bispem sig drage over til prælaterne. Han deltog sammen med ærkebispem, roskildebispem og biskop Bonde af Slesvig i et møde hvor bandlystes over de kongetro biskopper. – Om E.s styrelse af Ribe stift vides intet synderligt; han viste Løgum kloster megen interesse.

Scriptores rerum Danicarum IV, 1776 579; V, 1783 539; VII, 1792 193. Annales Danici, udg. Ellen Jørgensen, 1920 119 207 209. Acta processus litium, udg. Alfr. Krarup og W. Norvin, 1932. – Niels Skyum-Nielsen i Scandia XXVIII, Sth. 1962 1–91. Samme: Kirkekampen i Danm. 1241–1290, 1963. Samme i Middelalderstudier tilegnede Aksel E. Christensen, 1966.

*Ellen Jørgensen**

Esger, ærkebiskop, † 1325, se Juul, Esger.

Eskelund, Karl Immanuel Nielsen, 1890–1966, diplomat, journalist. * 15.1.1890 i Stenstrup, † 25.8.1966 på kommunehosp., Kbh., begr. Bispesbjerg askefællesgrav. F: sognepræst, sidst i Tørring og Heldum Peter Nielsen (1859–1908) og Elisa Christine Mathilde Meisling (1859–1938). ~1° 12.5.1915 med cand.phil. Octavia (Tut) Mikkelsen, * 1.7.1893 i Flintinge, † 15.8.1947 i Kbh., (~2° 1937 med sagfører, exam.jur., hypotekforen.s inspektør Henning Ditlev Hansen, 1866–1948, ~3° 1944 med civilingeniør, afdelingschef ved DSB Einar Haxthausen, 1895–1953), d. af amtsrådsmedlem, lærer Jens M. (* 1866) og Johanne Oktavia Petersen (ca. 1872–93). Ægteskabet opløst 1936. ~2° 20.3.1936 i Kbh. (b.v.) med salgsschef Fanny Delcomyn, f. Meyer (kaldet Gerda Junkers), * 22.11.1895 i Kbh., ægteskabet opløst (ved hustrus udrejse af Danmark) 1937. ~3° 6.7.1945 i Kbh. (b.v.) med Lotte Martha Alice Perndt, * 5.4.1910 i Wien, navneforandring til P., d. af professor, dr. Valentin Pollak (1871–1948) og Alice Hamman Ziegelmaier Edle v.Hollenfeldt (1872–1948).

E.s far fik 1903 sammen med sine brødre navne-

skifte til Eskelund efter den fæstegård under grevskabet Wedellsborg hvor de var født. Faderen døde tidligt, og E. der var blevet student 1907 i Odense måtte give afkald på de medicinske studier han havde set hen til, og klare sig selv først som apotekerlærling, siden som journalist ved Fyns Venstreblad. Imidlertid skaffede venner ham midler til studier, og 1915 tog han juridisk embedseksamen. Kort efter knyttedes han til Politiken hvor han virkede som politisk medarbejder, indtil han 1938 efter opfordring fra udenrigsminister P. Munch overtog ledelsen af udenrigsministeriets pressebureau. E.s overgang fra politisk journalistik til administrativ virksomhed var dog blevet forberedt længe i forvejen idet han i kraft af sine forhandlingsevner og sit diplomatiske væsen fra 1930 havde været formand for Københavns journalistforbund. Hans formandskab her der udvidedes med talrige tilfaldsposter inden for pressens organisationer og institutioner både i Danmark og på internationalt plan kom til at medføre meget væsentlige fremskridt for journaliststandens professionelle stilling. Den anden verdenskrigs udbrud og Danmarks besættelse der fandt sted så kort efter at E. havde overtaget chefstillingen i UP kom til at stille ham over for en opgave af ny og uforudset karakter. 9. og 10. april 1940 havde besættelsesmagten krævet at pressen, telegrambureauerne og radioen ikke måtte bringe militære efterretninger uden godkendelse af de tyske militære myndigheder og at både nyhedstjeneste og kommentarer skulle virke beroligende på befolkningen og ikke kunne skade tyske interesser. Som medlem mellem den danske presse og tyskerne der således undgik direkte kontakt indsatte UP under E.s ledelse. Gennem hele besættelsen gennemførte han det ubehagelige censorhverv i indforståelse med den overvældende del af pressens bestræbelser og en smidighed over for besættelsesmagtens myndigheder der på væsentlig måde bidrog til, at den danske presse i et efter omstændighederne begrænset omfang kom til at udtrykke meninger som læserne ikke kunne se var fremkommet efter tysk ordre. E.s bestræbelser på den udsatte post der blev hans livs betydeligste indsats førte ham efter befrielsen videre i den diplomatiske karriere, og han var den første danske journalist der fik ambassadør-rang. 1945 blev han generalkonsul i Wellington, 1950 daglig leder af den danske mission hos de allierede højkommissærers råd i Bonn, 1951 gesandt i Prag, for 1956 at overtage posten som leder af den danske delegation ved FN med titel af ambassadør. Sine sidste aktive år var E. fra 1958 ambassadør i Beograd. – R. 1935. DM. 1941. K. 1956. □Buste af Jørgen Rode udst. 1940. Foto.

Interview i Berl. tid. 17.1.1960. – Berl. tid. 14.1.1940. Gunnar Nielsen in Politiken 26.8.1966. Samme i Journalisten VI, s.å. nr. 9 11. Den danske udenrigstjeneste 1770–1970 II, 1970. Jørgen Hæstrup: Til landets bedste II, 1971.

Erik Seidenfaden

Eskesen, Bodil Ane-Kirstine Emilie, * 1912, læge. * 8.9.1912 i Kbh. (Vor Frue). F: sagfører, ex-am.jur., redaktør Peder Gregers E. (1881–1947) og Carla Dorothea Cathinka Ludovika Rasmussen (1887–1960). Ugift.

E. blev student fra Ingrid Jespersens skole 1931 hvorefter hun påbegyndte medicinstudiet ved Kbh.s universitet som afsluttedes med embedseksamen 1939. Tiden frem til udnævnelsen som overlæge ved Fysiurgisk hospital i Hornbæk 1960 forløb med studierejser til blandt andet England og USA samt en række midlertidige stillingsansættelser ved flere af landets hospitaler. Desuden ydede E. i denne periode en bemærkelsesværdig indsats som leder såvel for det 1953 på Grønland oprettede nødhospital for polioramte i Diskobugten som for hele polioefterbehandlingen på Island 1956. Tilsammen bidrog disse omstændigheder til at E. erhvervede sig en alsidig uddannelse specielt indenfor områderne fysiurgi og rehabilitering hvor hun 1959 opnåede autorisation som speciallæge. Arbejdet som overlæge ved Fysiurgisk hospital fortsattes frem til 1971 hvor E. overgik til Ortopædisk hospital i København der 1978 blev indlemmet under Rigshospitalet. Hovedvægten for arbejdsområdet ligger især i efterbehandlingen af forskellige lammelser opstået ved rygmarsvlæsioner (paraplegi og tetraplegi) og netop dette arbejde affødte interessen for handicappede menneskers placering i samfundet i almindelighed og idræt i særdeleshed. Som medlem af Medical Society of Paraplegia 1960 blev hun på Stoke Mandeville Hospital i England præsenteret for det storstilede arbejde der under professor Gutmanns ledelse blev gjort for at inddrage rygmarsvlæderede mennesker i idrætsaktiviteter. Siden 1952 havde højdepunktet for disse udfoldelser været den årlige iværksættelse af The International Stoke Mandeville Games og det er E.s fortjeneste at Danmark fra 1966 årligt har været repræsenteret ved disse stævner ligesom vi fra 1968 hvert fjerde år har sendt deltagere afsted til de såkaldte handicapolympiader. Arbejdet med handicappede idrætsfolk er siden blevet væsentligt udbygget. Som repræsentant for de skandinaviske lande blev E. 1968 indvalgt i den internationale organisations eksekutivkomité hvor hun medvirker til en ensartet styring og koordinering af samarbejdet mellem landene, mens hun inden for lan-

Eskesen, Bodil

dets grænser ikke alene har fortsat bestræbelserne på en videreudbygning af idrætsarbejdet for kørestolspatienter, men tillige forsøgt arbejdet videreført til andre grupper af fysisk handicappede. Dansk handicap idrætsforbund (DHIF) blev således dannet 1971 med E. blandt initiativtagerne og som valgt formand. Året efter blev DHIF på linie med andre specialforbund optaget i DIF. Som formand fik E. 1976 vedtaget en lovændring i DHIF hvorefter forbundet ikke længere kun omfatter fysisk handicappede, men også sanse- og mentalt retarderede, hvilket er en udvikling der ligger helt på linie med de bestræbelser der i øjeblikket gøres i International Sport Organization for Disabled (ISOD) hvor E. sidder som repræsentant for Danmark. Foruden ovennævnte tillidshverv beklæder E. formandsposten i Nordisk handicap idrætsforbund og Paraplegikerkredsen hvis opgave det blandt andet er at fremme det videnskabelige arbejde med paraplegi samt medvirke til større information om paraplegiramte. E. har selv bidraget med adskillige artikler om polio, paraplegi og revalidering i diverse fagtidsskrifter.

Leif Vangdrup

Eskesen, Eckardt Viarda, 1868–1943, fabrikant. * 23.8.1868 i Nørrehebo ved Varde, † 13.12.1943 i USA, begr. Perth Amboy, N. J. F: skibsfører, senere gårdejer Bennet Knudsen E. (1834–97) og Kristine Karoline Kristensen (Baun) (1840–1912). ~23.8.1894 i Perth Amboy, N.J., USA med Mathilda Mathiasen, * 11.8.1872 i Thisted, † 30.1.1897 i Plainfield, N.J., d. af arbejdsmand Anders Christian M. (1833–95) og Kristine Willumsen (1835–1915).

Efter nogle års uddannelse på Philip W. Heymans kontor i Varde, Varde svineslagterier og kontorer i Kbh., rejste E. til USA. 1891 kom han til New York hvor han modtoges af en bror som i nogle år havde arbejdet i terrakottaindustrien i Perth Amboy, og de fik begge plads på James Taylors terrakottafabrik på Long Island, siden i N.Y. E. var presser, hvilket bestod i at arbejde leret ned i formene med hænderne. I tre år var han presser på forskellige fabrikker i omegnen og anvendte al sin fritid til at studere handelsvidenskab, bogholderi og sprog. En svoger, Karl Mathiasen, som i flere år havde arbejdet ved terrakottaindustrien, havde 1888 sammen med en anden svoger oprettet en fabrik i Perth Amboy, og 1893 indregistrerede han virksomheden under navnet New Jersey Terra Cotta Company. E. blev bogholder 1894, og viste sig i besiddelse af så usædvanlige administrative evner at han allerede 1896 blev direktør, kasserer og sekretær. I

de følgende år skete, især efter at skyskraberne var begyndt at rejse sig i de store byer, et stærkt opsving i brugen af terrakotta til byggeformål, og New Jersey Terra Cotta Co. voksede op til at blive et af de største og mest kendte inden for branchen i Øststaterne. Da Karl Mathiasen døde 1920 blev E. præsident. 1928 gennemførtes en sammenslutning af tre af Øststaternes mest kendte terrakottakompagnier, New Jersey Terra Cotta Co., Perth Amboy, N.J., Federal Terra Cotta Co., Woodbridge, N.J., og South Amboy Terra Cotta Co., South Amboy, N.J. Det nye selskab fik navnet Federal Seaboard Terra Cotta Co. med hovedsæde i N.Y. og med E. som præsident. Kompagniet beskæftigede, inden krisen satte ind og næsten standsede byggeriet, 900–1 000 arbejdere og havde en årlig omsætning på tre mio. dollars. Sammen med andre medlemmer af familierne Mathiasen og Eskesen ejede E. Matawan Tile Co. (stiftet 1902) som fabrikerede gulv- og vægfliser. Kansas City Terra Cotta & Faience Co. i Kansas City, Missouri, blev 1912 overtaget af New Jersey Terra Cotta Co., med E. som præsident. E. var desuden direktør for First National Bank, Perth Amboy, præsident for American Ceramic Society, præsident for National Terra Cotta Society, medlem af og Trustee i American Scandinavian Foundation. Han var en af de rigeste og mest ansete danske i USA, en trofast støtte af den danske presse dér og blandt initiativtagerne til det der senere blev til Rebildfesterne. – E. har udgivet digtsamlingen *Mod Lyset*, 1904. – R. 1923. □Foto.

*A. Kamp**

Eskesen, Eske Morten, 1863–1958, forstander. * 6.12.1863 i Lyne sg., Ringkøbing amt, † 3.3.1958 på Frbg. hospital, begr. i Birkerød (Ass.kgd.). F: husmand Johan Christian E. (1830–1909) og Karen Hansen (1832–1921). ~31.5.1892 i Husby, Ringkøbing amt med Anne Søb, * 1.11.1865 sst., † 4.8.1951 i Birkerød, d. af gårdejer, sognefoged Kristen S. (1812–72) og Claudianne Beck (1827–1920).

E. der var en brorsøn af Morten *Eskesen blev, efter ophold på Staby og Vallekilde højskoler samt Tune landboskole, lærer ved forskellige børneskoler og ved Vallekilde højskole. 1892 begyndte han sammen med sin hustru et privat børnehjem ved skolen men overtog 1894 bestyrelsen af landbrugskolonien (børnehjemmet) Frihedslyst ved Hørsholm under Foreningen til oprettelse af landbrugskolonier for fattige børn. Tanken med disse var efter stifterens, J. Chr. *Lemkes idé at oprette små børnehjem i tilknyt-

ning til landbrugsejendomme. 1910 købte E. selv en ejendom i Birkerød, flyttede med nogle af plejebørnene hertil og fortsatte virksomheden som børnehjemsforstander til 1920. 1897–1939 var han medlem af udvalget for danske børnehjem, fra 1901 Dansk børnehjemsforening, fra 1916 dens formand. 1919 blev han statens tilsynsførende med børnehjem og 1923–34 inspektør under overinspektionen for opdragelseshjemmene (Børneforsorgen). Herigennem fik E. betydelig indflydelse på dansk børnehjemsarbejde. 1919–22 var han formand for Dansk værgeråds forening, 1905–23 medlem af Birkerød værgeråd, formand 1907–23, medlem af sognerådet 1901–06, af skolekommissionen 1901–28. E. var 1922–23 dansk redaktør af det nordiske tidsskrift *Barn og ungdom*, og medredaktør af *Barnet*, organ for børne- og optagelseshjem, samt medudgiver af *Danske Opdragelseshjem i Billeder og Tekst*, 1926. Stærkt højskoleinteresseret medvirkede han til oprettelsen 1936 af Hindholm højskole af hvis bestyrelse han var medlem 1943–50. E. bevarede en usædvanlig vitalitet højt op i årene. Endnu 1948 deltog han i den nordiske børneværns-kongres i Oslo. – R. 1926. □Foto.

Morgen Eskesen: En bondeslægts kirkebog, 1887 53. V. Johansen og Andr. Boje i Børnesagens tid. LIII, 1958 172–75.

*Oluf J. Skjerbæk**

Eskesen, Morten, 1826–1913, lærer, forfatter. * 5.1.1826 i Uldbæk, Lyne sg., Nørre Horne hrd., † 8.2.1913 i Århus, begr. i Kolding. F: gårdejer Eske Mortensen (1802–82, ~2° 1864 med Kirsten Jensdatter, 1823–75) og Margrete Pedersdatter (1802–62). ~1° 13.11.1860 i Asperup med Karen Marie Nielsen, * 25.6.1837 i Vester Egen-se, Grindløse sg., † 12.3.1865 i Odense, d. af husmand Niels Pedersen (1797–1864) og Kirsten Jørgensdatter (1800–tidligst 60). ~2° 22.9.1865 i Odense med Anna Katharina Poulsen, * 13.6.1841 i Espe, † 22.3.1905 i Kolding, d. af arbejdsmand Poul Larsen og Karen Jørgensdatter (1809–94). – Farbror til Eske M. *E. Fra sit 14. til sit 20. år var E. om sommeren ved landarbejdet, om vinteren hus- eller hjælpelærer i sin hjemegn. 1846–48 var han på Snedsted seminarium hvis forstander Ludvig Chr. Müller fik stor betydning for hans udpræget grundtvigske syn på kirke, skole og folk. Efter sin eksamen fik han forskellige lærerkald i Vestjylland og i Bevtoft sogn. 1853–54 forestod han på foranledning af komtesse Emmy Frijs en privat skole for bondeungdom ved Boller, 1854–55 var han lærer ved Hindholm højskole, 1855–56 hus-

lærer hos H. A. *Krüger, 1856–58 lærer på Grundtvigs højskole, Marielyst ved Lyngby, 1858–64 ledede han friskole i Rudme, 1864–84 i Odense. E. havde da virket mange steder, og som udgiver af en meget benyttet sangbog og af ugebladet *Fylla* (1869–76) var han også blevet landskendt – blandt meningsfæller personlig afholdt, dertil anerkendt, måske stundom lidt frygtet for sin forhåbningsfulde, ubetingede hævden af idealerne, i andre, fjernere kredse ofte nok regnet for en type på troskyldig, halvkømt grundtvigsk fanatisme. Hans sangkompositioner b (80 Melodier, 1890) gjorde god fyldest for hensigten, og som kæmpeviseforedrag kunne det lykkes ham at rive med; men ordet om at vidne i tide og utide tog han for bogstaveligt, og i hans mange og lange digte kunne det værdifulde kun undtagelsesvis bære helheden oppe. Først efter at han havde måttet opgive sin praktiske skolegerning trådte hans egentlige historiske betydning frem, og af nærliggende grunde kunne den først efter hans død påpeges for offentligheden. Med bopæl i Kolding arbejdede han i Sønderjysk samfund for unge sønderjyders ophold på danske højskoler, dels ved at tilvejebringe midlerne i Kongeriget, dels ved at åbne og vedligeholde forbindelserne syd for grænsen; og hans utrættelige rejsefærd op i en høj alder blev en lige så virksomhedsfuld som stiltfærdig dansk agitation. Han var jysk bonde nok til at hans ildhu kunne parres med den nøgternhed og takt virksomheden krævede, ligesom hans nationale livssyn ret beset var fri for al chauvinisme. Et værdifuldt, dog utilstrækkeligt indtryk af hans personlighed som den virkede i senere år, på én gang jævnt og ophøjet, og af de kulturelt betydningsfulde omgivelser hvori den havde udviklet sig får man gennem hans mindebøger. – DM. 1897. R. 1910. □Mal. af Frode Eskesen, 1887, og af M. D. Krabbe, 1897 (Skibelund efterskole). Litografi af Harald Jensen, 1900. Buste af Carl Martin Hansen, 1904 (Rødding højskolehave 1923). Tegn. af Niels Bjerre. Foto.

M. E.: *Minder og udsigter fra 40 års skoleliv*, 1881. For et halvt hundrede år siden, 1901. Mit samliv med Bjørnstjerne Bjørnson og andre oplevelser, 1902. *Bølgene ruller*, 1903. På rejse, 1904. Efterhøst, 1906. – M. E.: *En bondeslægts kirkebog*, 1887 (slægten E.). Bj. Bjørnson m.fl. i Højskolebl. 1906 1–8. Holger Begtrup m.fl. sst. 1913 209–28 239f 253–64. P. Læssøe Müller i *Ugens tilskuer* III, s.å. 172f. J. N. H. Skrumphors i *Sprogforens almanak* for 1914, 1913 35f. Kl. Bernsten: *Erindr. fra barndom og ungdom*, 1921 103–09. J. C. Christensen: *Fra min barndom og ungdom*, 1925 128–31. Kr. la Cour Pedersen: *M. E.s saga*, 1926. H. P. Hanssen: *Et tilbageblik* 1, 1928 147–54. – Breve i Kgl.bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Paul Læssøe Müller**

Eskil

Eskil (Christiernsen), ca. 1100–81, ærkebiskop i Lund. * ca. 1100, † 1181 i Clairvaux, mindes her 7.9., i Lund 6.9., begr. i Clairvaux klosterk. F: Christiern *Svensen († ca. 1140); moderen ukendt. – Farbror til Sven *Aggesen.

E. var som *Asser, hans farbror og forgænger som ærkebiskop, af den mægtige *Thrugotslægt. Selv blev E. ca. 16 år gammel sendt til Sachsen til gejstlig uddannelse, har han i sin høje alderdom meddelt om sit liv til broder Herbord i Clairvaux. I Sachsen besøgte han den meget ansete domskole i Hildesheim, og muligvis er han herfra som så mange ivrigt kundskabssøgende draget videre til det „dulcis Gallia“, han senere søgte så ofte og gerne. Efter sin hjemkomst blev han ganske naturligt knyttet til sin farbrors kirke hvor man træffer ham som domprovst ved Lundekapitlet første gang 7.1.1133, da Asser stadfæstede sin gave til Lundekirken fra 1123; i brevet herom anføres det udtrykkeligt at det sker efter domprovst E.s råd og tilskyndelse. Om E.s virksomhed i Lund er iøvrigt intet oplyst. Antagelig har E. dog stået ved Assers side da denne som forinden E.s far, tog kampen op mod kong Niels og sammen med Erik Emune afværgede at den danske kirke sammen med riget kom under tysk overhøjhed. Da den sejrige Erik og ærkebiskop Asser udså nye biskopper til at efterfølge dem der havde mistet livet i slaget ved Fodevig i pinsen 1134, er E. i hvert fald en af dem. Allerede samme år sad han som herre over det godsrige bispesæde i Roskilde. Hurtigt opstod der dog brud mellem kong og biskop. Saxo meddeler at E. og Peder *Bodilsen rejste sig til kamp mod kongen „under påberåbelse af frihed“ – af hvad art den nu har været. Den forjagede kong vendte dog tilbage, og det endte med nederlag og ydmygelse af E. Saxo er tendentiøs mod E., men breve viser, at E. gavmildt støttede Bodilsenslægtes oprettelse af Næstved Skt. Peders kloster med privilegier og gaver, mens hans navn savnes i det brev hvormed kong Erik stiftede et kloster ved kirken i Ringsted til minde om hans myrdede bror Knud Lavard som han ønskede gjort helgenværdig.

I maj 1137 døde ærkebiskop Asser og samme år i september kong Erik. Som efterfølger havde man i Lund udset biskop *Rike af Slesvig, kongens tidligere kapellan, men efter Eriks død omstødtes valget og E. blev sin farbrors efterfølger, mens Rike blev biskop i Roskilde – hele kabalens vel, som meddelt i Roskildekroniken, ved Peder Bodilsens mellemkomst. Uden vanskeligheder opnåede E. det pavelige pallium. Det blev hentet i Rom af hans kapellan *Herman, senere biskop i Slesvig, hvis indsats ved paven kun kan have angået formalia i anledning af 1133-bullen til As-

ser; Hermans beretning i Klosterat-annalen skal ikke overtolkes. Under forsæde af pave Innocens IIs legat kardinalbiskop Theodewinus af S. Rufina og i nærværelse af de danske biskopper og af kolleger fra Norge og Sverige samt Færøerne kunne E. i aug. 1139 afholde en fællessynode for Nordens kirke og indadtil og udadtil derved proklamere dens selvstændighed overfor Hamburgsædet.

E.s første år som ærkebiskop faldt i en urolig tid der betød „tilintetgørelse af rige og kirke“ (Roskildekroniken). Selv om han stod den nye konge Erik Lam nær, stod han uden hjælp da Harald Kesjas søn Oluf med svensk støtte faldt ind i Skåne og erobrede Lund; Oluf anføres som konge i kapitlets mindebog. E. måtte stille gidsler, og han var muligvis en tid afsat fra sit embede. Men efter at skåningerne havde fældet Oluf 1143, fandt E. ro til at pleje og styrke sin kirke. I en fornem forsamling af såvel kongesønner og -ætlinge som biskopper og prælater indviede E. 1.9.1145 den nye domkirke med højalter og befæstede den samtidig med godsgaver, nye digniteter og renere kanoniske regler. Forinden havde han indledt realiseringen af sin ungdoms drøm om oprettelse af nye munkeordener. 1144 introducerede han med munke fra Cîteaux cistercienserordenen i Danmark ved grundlæggelsen af Herrevad kloster i Skåne; året før havde han bi-stået den svenske kong Sverker ved oprettelse af et cistercienserkloster i Alvastra og muligvis samme år et andet i Nydala, af samme orden, men med munke fra Clairvaux.

Med Erik Lams nedlæggelse af kongeværdigheden i 1146 brød de dynastiske konflikter op på ny. Erik Emunes søn Svend blev konge i Skåne, og Magnus Nielsens søn Knud i Jylland. E. måtte snarest støtte Knud, også fordi Erik Ejegods linie med dens kongehelgenkultus var ham imod. Han nægtede at medvirke da kong Svend og den unge Valdemar, Knud Lavards søn, anmodede ham om at altersætte ofret fra Haraldsted. Hertil svarer, at hverken Erik Ejegod eller Knud Lavard fik deres navne overført fra Assers nekrologium til E.s nye mindebog fra 1145 *Liber Daticus Lundensis*. Dobbeltvalget førte til 12 års borgerkrig (1146–57). E.s fjendtlige indstilling overfor Sven Grathe der en tid skal have holdt ham fængslet var åbenlys, og dog lykkedes det E. at mægle et forlig mellem de to samkonger, så de foretog et fælles korstog mod venderne; men da det mislykkedes, øgede det kun konflikten mellem dem, ikke mindst da de begge søgte tysk støtte; de synes hver især at have foretrukket at være enekonge under tysk overhøjhed frem for at være selvstændig delkonge. I denne situation måtte E. som i sin tid Asser optage kampen for

sin kirkes selvstændighed, men modsat denne søgte han ikke hjemlige forbundsfæller, men europæisk støtte.

Da ærkebiskop Hartwig af Hamburg med støtte af kong Konrad III anmodede paven om at generhverve overhøjheden over den nordiske kirke, mobiliserede E. til gengæld den indflydelsesrige abbed Bernhard af Clairvaux, hvis ord havde vægt hos pave Eugenius III, hans forudoms lærling. Abbed Vilhelm fra E.s nye cistercienserkloster i Esum besøgte på E.s vegne både paven og abbed Bernhard; denne tog sig ifølge egne ord af E.s sag overfor paven som var det hans egen, og hvad enten det skyldes Bernhards indgriben eller kong Konrads død, så opnåede den tyske ærkebiskop intet. Men E. drog nu til Clairvaux hvor han endnu traf Bernhard i live, og bragte derfra munke hjem til Esum.

Pavestolen tog nu hele det nordiske kirkespørgsmål op til nyordning. Kardinalen Nicolaus Breakspeare sendtes 1152–54 op til Norden som legat med vidtgående fuldmagter der førte til planen om opdeling af Lunds ærkestift i tre nationale ærkebispedømmer. Hans besøg i Norge førte til udskillelse af dette rige med Trondheim som ærkesæde 1154. Om Sverige med en svagere udviklet kirke førtes der lange forhandlinger, og resultatet blev ved en pavebulle af 15.1.1157 en beslutning om ved passende lejlighed at oprette et svensk ærkesæde, men således at Lund bevarede primatet over den, og som pavelig legat skulle E., når han syntes tiden inde, overrække det af paven modtagne pallium til den udvalgte ærkebiskop. Det skete først 1164 og da næppe uden paveligt tryk. Udskillelsen af den norske og den svenske kirke er næppe sket efter E.s ønske, men han bøjede sig loyalt for den pavelige afgørelse. Alligevel forblev E. en stridens mand i dansk og europæisk politik. På hjemvejen fra den rejse til Clairvaux og Rom 1156 der havde skaffet ham legattitel og primat blev han i Burgund fanget af voldsmænd, og paven Nicolaus Breakspeare under navn af Hadrian IV (1154–59) anklagede kejseren for at være bagmand. Kejserens oprindelige skyld er uvis, men hans senere ansvar er åbenbart. Det bevidnes af E. der i et bevaret brev hjem til konge, kirke og folk i Danmark højstemt forklarer sig; han er af kejser Frederik Barbarossa beskyldt for at have „formindsket hans rige og krone“, hvad E. benægter idet han bedyrer sin uskyld og insisterer på, at han ikke vil løskøbes mod eftergivenhed, men hellere lide end at det danske folks selvstændighed og den danske kirkes ophøjede uafhængighed berøres. Det synes dog uomtvisteligt, at E. ved sin holdning og sin politik har modarbejdet kejserens danske interesser og placeret sig

centralt i den europæiske antityske kirkepolitik. E.s fangenskab førte til en skarp protest fra pavestolen til kejseren, hvad der blev den direkte anledning til åbent brud mellem kejsermagt og pavemagt med efterfølgende skisma efter Hadrian IVs død 1159.

Hvorledes E. kom fri af fangenskab er ukendt, men han må være vendt hjem i vinteren 1157–58. Situationen i Danmark var da ganske anderledes: Knud dræbt af Sven i Roskilde, Sven selv faldet i slaget på Grathe hede, og Valdemar ubestridt enekonge. Trods divergerende politiske synspunkter indledte konge og ærkebiskop dog et venskabeligt samarbejde. Det fremgår klart af deres klosterstiftelser. Det var et cistercienserkloster som Valdemar grundlagde i Vitskøl til tak for sejren, og E. medvirker, mens kongen doterer såvel E.s særlige kloster Esum som det nye præmonstratenserkloster i Tomarp, der var det første af E.s herefter foretrukne orden. Ligeledes deltager E. i kongens vendertog. Når samarbejdet ikke holdt skyldes det atter forholdet til Tyskland. Under henvisning til Ludvig den Frommes forfalskede privilegiebrev af 834 for Hamburgsædet, stadfæstede kejser Frederik i marts 1158 ærkebiskop Hartwigs nedardvede rettigheder over det interpolerede nordiske område; pavens svar var en stiltiende afvisning idet han stadfæstede Hamburgsædets friheder indenfor dets rette område der ikke gik ud over de slaviske egne mellem Elben og Peene. Men samme år døde pave Hadrian, og et dobbeltvalg fandt sted således at der opstod et langvarigt kirkeligt skisma. Med Victor IV som lydigt redskab søgte kejser Frederik at afsætte pave Alexander III der som kansler Roland under Hadrian havde været leder af den antikejserlige politik. Mens kong Valdemar følte sig tvunget til at følge kejseren, til hvem han endog aflagde lensed, var E. nøje knyttet til Alexander og den franske Clairvaux-politik, og som tidligere valgte han at føre kampen for sin kirke ude i Europa. 1161 indledte han syv års udlændighed med en pilgrimsrejse til Jerusalem, hvorefter han tog fast ophold i Frankrig (Paris, Reims og vel Clairvaux), og sammen med kirkemænd som Johannes af Salisbury og Thomas Becket gik han aktivt ind i kampen for pave Alexanders sag. I Danmark samarbejdede han med cistercienserne og gik imod den skismatiske kirkepolitik, bl.a. ved at bandlyse de af modpaven Victor indsatte biskopper, *Oggi i Slesvig og Livo i Odense.

Modsætningen mellem Valdemars og E.s syn på forholdet mellem kongemagt og kirkemagt skal ikke undervurderes, men Saxos dramatiserede fremstilling af bruddet hvor biskop Absalon af Roskilde står som mellemmand har givetvis

gjort striden for personlig og skarp. Kongens og Absalons støtte til kejserens pave har været modstræbende og de anerkendte ikke den nye modpave efter Victors død 1164; deres udtalte interesse og arbejde for cistercienserne (især de kongelige donationer til det senere Øm kloster) må også snarest opfattes som forligstilbud til E. og hans pave. Forliget var dog også forlængst i orden da E. vendte hjem 1167. Betingelserne kendes ikke, og forskerne har vurderet den etablerede magtbalance mellem E. og kongen højest forskelligt. „Den danske konge har kaldt sin ærkebiskop hjem, handler i alle ting efter hans råd, bekæmper hans fjender og ærer ham som en fader“, skrev Johannes af Salisbury straks efter. Nogle, især Hal Koch, har taget ordene efter pålydende og vurderet derefter. Men det proklamatoriske brev må forstås med forbehold og udtrykker mere den sande pavekirkes almene sejr end E.s personlige. I Danmark har E. tværtimod snarere måttet sande Absalons råd ifølge Saxo og tilpasse sig dennes holdning til kongemagten: selv om de ledende kirkemænd enigt gik mod den monarkiske konge, ville de kun opnå nederlag og ulykke. Ved kirkemødet i Ringsted ved midsommer 1170 måtte E. altersætte Knud Lavard som kongeslægts helgen og samtidig salve Valdemars ældste søn til medkonge og efterfølger; derved styrkede han det monarkiske arvekongedømme umiddelbart af Gud, og ved udstedelse af skånske kirkeret måtte han i mange henseender slække på de kanoniske regler (de gældende regler for præstevalg, den gejstlige rettergangs form og jurisdiktionens omfang) for at opnå normal bispetiende.

I årene omkring 1170 samarbejdede E. med kongen. Det fremgår klart af forholdet til klosterne. Kongen og kongeslægten støttede gavmildt E. ved oprettelsen af et præmonstratenserkloster i Vä, mens E. til gengæld doterede det kongelige Ringsted kloster med kapellet Hov i Halland og styrkede Knudsbrødrene i Odense overfor biskoppen. Samtidig var E. optaget af at befæste sin stilling over den svenske kirke, bl.a. ved bispvalg i Strängnäs og Linköping. Endelig befordrede E. i samarbejde med sine franske forbindelser og ved pavelig bevilling en mission blandt esterne idet han sendte den af ham indviede missionsbiskop, munken Fulco fra St. Remi-klostret i Reims, afsted med en norsk tolk. De ændrede forhold i hjemlandet var imidlertid E. stærkt imod, og tidligt tænkte han på at resignere og søge klosterfreden i det elskede Clairvaux. Vistnok 1172 skrev han til den franske konge: „Allerede nu er jeg halvt hos Eder, og jeg agter snart at være det fuldtud og bruge resten af mit liv til at sone, hvad jeg har forbrudt«. Og i

hvert fald i sommeren 1174 var han påny i Frankrig hvor en omfattende korrespondance skildder hans kamp for at få erstatning for en stor formue i guld og sølv som han har haft deponeret hos abbeden i St. Victor-klostret i Paris, men som denne havde forødt mens klostret ikke ville erstatte de betroede midler.

Når E. i vinteren 1176–77 vendte tilbage til Danmark synes grunden alene at have været ønsket om at afvikle sit høje embede. Han medbragte en bevilling fra pave Alexander til resignation, og de politiske forhold ved hjemkomsten skulle kun styrke denne beslutning; hans dattersønner Knud og Karl, muligvis også hans domprovst og brorsøn Asser, var indviklet i en sammensværgelse mod kongen sammen med utilfredse kongesønner der opponerede mod det monarkiske arvekongedømme.

I foråret 1177 nedlagde E. så sin ærkebiskoppe-lige værdighed. Ifølge Saxo der er vor eneste kilde forløb alt i harmoni; overfor kongens forestillinger om at fortsætte viste E. sig ubøjelig; han oplæste den pavelige bevilling som han fastholdt han ville følge, og lagde derefter sine værdighedstegn på alteret. Da kongen derpå bad ham foreslå en efterfølger, oplæste E. nu en pavelig bemyndigelse til at udpege efterfølgeren, og han nævnte da Roskildebispen Absalon hvad der vandt tilslutning hos alle undtagen Absalon selv. At denne saxoniske idyl er et blændværk blev afsløret af Curt Weibull 1915. Han påviste navnlig en indgribende modsætning mellem pavens autentiske bevilling og Saxos referat af to forskellige pavebreve og forkastede konsekvent hele Saxofremstillingen. Siden har der hersket en hård strid mellem de forskere der radikalt forkaster Saxo (Laur. Weibull) eller antager en modsat sandhed (Erik Arup), og dem der vil godtage Saxo i alt væsentligt (især Hal Koch og J. Oskar Andersen). – At Saxo refererer de pavelige bemyndigelser galt og giver en bevidst skæv og ensidig redegørelse for begivenhedernes forløb er hævet over enhver tvivl. Men samtidig er det givet, at initiativet har været E.s og sandsynligt at han overfor kongen og kapitlet i den afgørende situation har postuleret Absalon. Men det har næppe været hans oprindeligt planlagte og ønskede kandidat der snarest har været brorsønnen domprovst Asser (som antydnet af Saxo og synes bekræftet af en notis i Colbaz-årbogen); men denne var blevet politisk umulig. Intet tyder dog på at pave Alexander er blevet anmodet om eller selv har ønsket at gøre brug af sit udtrykkelige forbehold. Tværtimod anbefalede E. fra Frankrig den dispensation som paven gav så velvilligt, så Absalon ikke straks behøvede at afgive Roskildekirken. Men paven var i forligsforhand-

linger med kejseren og kun interesseret i en fredelig løsning i Danmark. Det pavelige forbehold kan fuldt så vel opfattes som et venskabeligt pres på E. som frygt for et kongeligt tryk. Det uøselige problem gælder ikke mindre forholdet mellem E. og paven end mellem E. og kong Valdemar.

E.s postulation af Absalon er en ganske naturlig løsning for en træt og resigneret kirkeleder der har stridt for sit embede og sine idealer i 40 år. Nu tog han roligt afsked med konge og efterfølger og trak sig tilbage til et fredeligt og kontemplativt klosterliv i Clairvaux hvor han var æret som Bernhards ven. Her bevarede hans minde gennem munken Herbords mirakelbog der bl.a. rummer drengen E.s syn fra Heidelberg, der tydedes som den fremtidige store klosterstifter der berigede fem ordener. „Der er et sært misforhold mellem E.s storladne skikkelse, hans kampfyldte liv og disse naive, fantastiske småhistorier“ (Ellen Jørgensen). Det var imidlertid ikke den naive og resignerede munk, men pave Alexanders og andre franske kirkelederes ven og medarbejder der rundt om mindedes med messer: Clairvaux (7.9.), S.te Genevieve (20.8.), St. Victor (31.8.) og St. Rémi i Reims (25.8.), og såvel cistercienser- som præmonstratenserordenen synes at have truffet beslutning på generalkapitler om at mindes E. med årtider, ligesom Cluniacenserne gav ham lod og del i ordenens forbøn som for en af deres egne brødre. Men helgenværdighed synes aldrig påtænkt. I Lund mindedes han 6.9. meget nøgternt i den samtidige notits der i en senere tilføjelse motiverede årtiden med mindeværdige gaver.

Hans Olrik: Konge og præstestand i den da. middelalder II, 1895. L. Weibull i Hist.t. för Skåneland V, Lund 1914-17 109-246. Samme: Skånes kyrka från älsta tid till 1274, 1946. Samme i Scandia XXII, Sth. 1953-54 72-93; sst. XXIII, Sth. 1955-57 153-60 (diskussion med J. Oskar Andersen). Curt Weibull: Saxo, Lund 1915 = Hist.t. för Skåneland VI, Lund 1915 1-286. Erik Arup: Danm.s hist. I, 1925. Hal Koch i Kirkeh. saml. 6.r.I, 1933-35 241-84. Samme: Danm.s kirke i den beg. højmiddelalder I, 1936. Samme i Den danske kirkes hist. I, 1950. Wolfg. Seegrün: Das Papsttum und Skandinavien, Neumünster 1967 = Quellen und Forsch. zur Gesch. Schlesw.-Holst.s LI. N. Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971. Aksel E. Christensen i Danm.s hist. I, 1977.

Aksel E. Christensen

Eskil, † 1132, biskop i Viborg. † 20.10.1132 i Asmild.

E. havde været kannik i Lund, og han mindedes i Domkirkens Necrologium. Han blev på Erik Emunes foranstaltning dræbt i Skt. Margretes kirke i Asmild da han en morgen stod og læste de kanoniske tider. Ifølge Roskildekroniken skal

han have været en smuk, forstandig og velstuderet mand.

Vitæ sanctorum Danorum, udg. M. Cl. Gertz, 1908-12 262f. Scriptores minores I, 1917-18 (fot.optr. 1970) 29. Necrologium Lundense, udg. L. Weibull, Lund 1923 100. - P. Severinsen: Viborg domkirke, 1932.

*Ellen Jørgensen**

Eskil, † ca. 1165, biskop i Århus.

E. nævnes første gang blandt de tilstedeværende bisper da Valdemar I efter sejren på Grathe hede skænkede Cistercienserne Vitskøl (1158). I den store kirkestrid stod han først ligesom flere andre bisper og kong Valdemar på den kejserlige paves side, men fulgte snart efter det bekyndende omslag i kongens kirkepolitik og viste sin tilslutning til det franske parti og ærkebiskop *Eskil ved at medvirke til oprettelsen af et cistercienserkloster i Århus stift. Han gav nemlig vitskølabbeden Henrik en grund i Sabro dertil, og da den ikke var efter ønske ombyttede han den med en anden i Sminge (1165). Snart drog munkene ind i det nye kloster, men det blev atter flyttet, og først i Øm fandt det blivende sted. E. var imidlertid pludselig død på et vendertog; munkene førte deres relikvier og klostergrundlæggerens lig med sig alt som de skiftede bolig.

Scriptores minores, udg. M. Cl. Gertz II, 1918-22 (fot. optr. 1970). - Sv. E. Green-Pedersen i Århus stifts Årbøger LVII, 1964 173-226. Niels Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971. Brian McGuire: Conflict and continuity at Øm abbey, 1976.

*Ellen Jørgensen**

Eskil, † 1255, biskop i Slesvig.

1244 blev den tidligere provst i Slesvig domkaptel, „Sorte E.“, valgt til biskop. Som sådan deltog han febr. 1245 i kirkemødet i Odense hvor de danske prælater protesterede imod Erik Plovpenningss skarpe fremfærd over for kirken. De følgende års begivenheder gjorde ikke forholdet mellem E. og kongen bedre. Ved pavebrev af 20.12.1247 og 2. og 11.4.1248 pålagdes det E. at værgе den fordrøvnede biskop Niels *Stigens sag, og følgen blev at E. måtte rømme sit eget bispedømme. For øvrigt ved vi intet om hans holdning under stridighederne mellem Erik Plovpenning og Hertug Abel, ikke heller om hans forhold til Abel efter at denne var blevet konge. Men ved Abels død 1252 må han have støttet Christoffer(I)s valg; thi da de holstenske grever tog sig af deres søstersøns, *Valdemar Abelsens sag, og ud på efteråret plyndrede Slesvig by førte de E. med til Segeberg som fange. Her sad han et års tid inden man frigav ham.

Niels Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971.

*Vilh. la Cour**

Eskil

Eskil, † 1409, biskop i Ribe. † 2.3.1409, begr. i Ribe domkirke.

E. er rimeligvis den Eskil Feddersen der 1375 nævnes som kannik i Ribe og 1385 og 1386 som provst i Vardesyssel. Han blev bisp i slutningen af 1388 eller begyndelsen af 1389. Om hans stiftstyre haves kun få vidnesbyrd – vigtigst er de af ham udstedte synodalstatutter – derimod ses han jævnlig virksom i rigets ærinder. Han deltog i de møder der forberedte de tre nordiske rigers forening, sad i retterting etc. 1407 indløste dronning Margrete Lundenæs der var givet i pant til Ribe bispestol, men pantsatte til gengæld den vigtige slesvigske borg Trøjborg. Samtidig stiftede hun alter, årtid og messe i domkirken. Biskoppen gav ved sit testamente af 28.2.1409 gaver til kong Erik, dronning Margrete og dronning Philippa; han betænkte også domkirkens byggefond, sognekirken i Gram og Marie-kirken i Flensborg. Måske har han haft tilknytning til Sønderjylland.

Troels Dahlerup: Det danske sysselprovsti i middelalderen, 1968.

*Ellen Jørgensen**

Eskildsen, Claus Hansen, 1881–1947, seminarilærer, forfatter. * 12.1.1881 i Felstedskov, Felsted sg., Åbenrå amt, † 7.10.1947 ombord på M/F Nyborg på Storebælt, begr. Tønder ny kgd. F: gårdejer Hans Peter E. (1839–92) og Sille Marie Festersen (1846–1934). ~26.4.1903 i Sæd med Caroline Adolphine Johanne Lorenzen, * 8.9.1885 i Sæd, Ubjerg sg., Tønder amt, † 25.1.1963 i Tønder, d. af gårdejer Carl L. (1842–1926) og Anne Marie Müller (1844–1923).

E. voksede op i et dansksindet hjem. Da det var hans lyst at blive lærer, tog han 1898 på seminariet i Eckernførde hvorfra han tog afgangseksamen 1901, senere tog han mellemkolelærer- og rektoreksamen samt fik gymnastiklæreruddannelse i Berlin (1907–08). Det var omkring århundredskiftet ikke så almindeligt som før at danske sønderjyder tog tysk læreruddannelse for at få en gerning ved deres hjemstavnsskolevæsen, men det skete dog. Der stilledes imidlertid nationalt sådanne fordringer til skolen at spændingen næsten blev uudholdelig for dem der med anden national indstilling prøvede at gøre dens gerning. For E. der 1902 blev lærer i Sæd i Ubjerg sogn, 1905 præparandlærer i Tønder og 1909 seminarilærer sst. førte denne spænding til et brud med det danske og en politisk tilslutning til det tyske – han talte senere om disse års „Smertensvej“, beskrevet i „Grænsevagten“ juli 1937. Efter deltagelse i verdenskrigen – skildret i bogen *Østfront – Vestfront*, 1929 – førte afstem-

ningstidens brydninger ham til klart at tage sit standpunkt på dansk side; han afslog et tilbud om en ærefuld og vellønnet stilling i Berlin og fik nogen tid efter ansættelse ved det danske seminarium i Tønder, i hvilken stilling han virkede til sin død. Evne til klarhed og systematisering prægede hans undervisning. Særlig fortjeneste indlagde han sig ved sin hjemstavnsundervisning og ved arbejdet med Sønderjyllands historie med de elever der havde dette emne til speciallæsning, idet han her udnyttede sit omfattende lokalkendskab til hele grænselandet. Han var også en fremragende småbørnslærer og skrev til denne undervisning sin *Ole Bole. ABC* der siden 1927 oplevede en række oplag på over 300.000 eksemplarer, samt en højt værdsat vejledning for lærere *Det første Skoleaar*, 1927. – Da den nationale kamp i 1930erne fik nyt indhold gennem teorierne om jord og blod, tog E. diskussionen op i sin *Dansk Grænseleære*, 1936 og viste, hvorledes de nye synspunkter måtte føre til erkendelse af Slesvigs danske præg omtrent helt ned til Ejdergrænsen. Bogen udæskede på flere punkter til kritik og affødte talrige modindlæg fra tysk side. På linie med grænseleæren ligger hans 1942 udgivne bog *Den sønderjydske Befolknings Slægtsforbindelser*. Hans indsigt i sønderjyske forhold i forbindelse med hans fængslende fremstillingsform gjorde ham til en af landets hyppigst anvendte foredragsholdere ved møder og kursus. I det historiske arbejde tog han del, dels som bestyrelsesmedlem i Historisk samfund for Sønderjylland, dels som medudgiver af Sønderjydsk Maanedsskrift. I sin bys forvaltning fik han i mange år en fremskudt plads, først som byrådsmedlem 1909–19, senere 1924–34 som medlem af ligningskommissionen, 1938 som overligningskommissær for Tønder købstad. I det nationalpolitiske arbejde deltog han som formand for Tønder bys danske samfund. – R. 1938. □Foto.

[C. E.] Lidt om vort hjem og vor slægt, 1913. C. E. i Grænsevagten XIX, 1937 311–13. – Jakob Petersen i Sprogforens almanak, 1949 91–93. Vilh. La Cour i Grænsevagten XXIX, 1947 334–36. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Kai Edv. Larsen (Hans Lund)

Esmann, Edvard Ferdinand, 1835–99, grosserer. * 27.11.1835 i Nyborg, † 5.7.1899 i Odense, begr. sst. F: købmand Gustav Ferdinand E. (1800–42) og Henriette Christine Bagge (1802–72). ~24.6.1859 i Odense med Diderica Johanne Josephine Faber, * 8.11.1839 i Odense, † 13.5.1917 i Kbh., d. af købmand Mauritz Trap Friis F. (1808–78) og Maren Magdalene Margrethe Qvaade (1814–99).

E. fik sin første købmandsuddannelse hos Halberstadt & Rasmussen i Odense, og efter yderligere uddannelse andre steder etablerede han 1864 sit eget firma i Odense under navnet E. F. E. I begyndelsen var firmaets hovedvirksomhed korneksport, men senere, da smørret blev en større eksportartikel for landet, tog firmaet denne artikel op, og sidst i 80'erne udskilte E. endog kornforretningen helt fra sit firma og overdrog den til et nystiftet firma Esmann & Co. hvori han dog selv også var interesseret ved siden af sin svigersøn konsul S. Rasmussen og nogle andre interessenter. Derefter helligede E. sig ganske overvejende smørseksporten, og han var i 80'erne og 90'erne Fyns største smørseksportør. På dette område har E.s indsats dels bestået i at arbejde en bedre smørkvalitet på selve mejerierne end tidligere, dels har han – ved siden af firmaet T. & S. Plum – udført et stort arbejde for at komme bort fra smørsalget i konsignation ved at arbejde en direkte forretning med de engelske detailhandlere. Fra nytår 1897 etablerede firmaet en filial i Kbh., og s.å. påbegyndte det som det første danske smørfirma en virksomhed med opkøb af smør i Sibirien samtidig med at man herfra solgte mejerimaskiner til dette land; der skabtes herved et forretningsfelt som senere kom til at betyde overordentlig meget for dansk smørhandel. – Ud over sin store virksomhed var E. stærkt interesseret i sin hjembyns kommercielle og kommunale liv, og virksomheder som Albani Bryggeri, Carl Petersens fabriker, Odense Olie-mølle og Odense Ægforretning har alle nydt godt af hans købmandsevner og blik for de skiftende konjunkturer. Ved starten af Albani Bryggeri og Odense Ægforretning var han endog medstifter. Af Odense byråd var E. medlem 1885–97 og viste på denne plads navnlig interesse for en forbedring af havne- og kanalforholdene. Endelig bør det også nævnes at han 1887–97 var et virksomt medlem af Odense Handelsstandsforening. E. hørte i det hele taget til Odenses mest fremstående mænd i 1800-tallets sidste årtier, og da han udover sin dygtighed besad evnen til at vinde mennesker for sig, fik han ved sin død et smukt eftermæle. For virksomheden blev det således afgørende at han kort før sin død havde knyttet tæt forbindelse med Otto E. *Andersen. – Etatsråd 1897. – R. 1886. □Foto.

Mandrup Philipsen i Ill. tid. 23.7.1899. Poul Graae: Fra drittel til dåse, 1963. Inger Marie Plum i Erhvervshist. Årbog, 1964 7–45. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Jens Vestberg*

Esmann, Gustav Frederik, 1860–1904, forfatter. * 17.8.1860 i Kbh. (Garn.), † 4.9.1904 sst., urne

på Holmens kgd. F: sekondløjtnant, senere generalmajor Niels Christian E. (1832–1901) og Adelheid Nathalie Weber (1835–1922). ~6. 6.1890 i Kbh. (Holmens) med Fanny Drewsen, * 1.9.1868 i Kristiania, † 28.12.1943 i Hillerød, d. af papirfabrikant Valdemar D. (1828–92) og Pauline Sofie Beutner (1828–1908).

E. tilbragte det meste af sin barndom i provinsen på de garnisonssteder hvor faderen virkede, gik i Viborg skole 1869–73, i Odense 1873–77 og blev student her 1877. Efter en kortvarig juridisk studietid slog han sig på journalistik. Han blev i efteråret 1884 redaktionssekretær ved det nyoprettede Politiken, men bestred kun i tre måneder denne gerning hvortil han med sin vagabonderende natur ikke egnede sig. Han blev et par år ved bladet som journalist, kom ikke frem i første række, men fik dog ofte lejlighed til at vise med hvilken sikkerhed og elegance han førte sin pen. Han gik derefter over til den Ferslewske presse hvor han skrev nogle år, men endte sin journalistiske virksomhed ved det 1896 grundlagte Vort Land, nykonservatismens organ. Hans teateranmeldelser var fremragende ved stilens verve og glans; han udarbejdede sine artikler med årvågen sans for hver enkelt sætnings udtryksfuldhed, og ofte hændte det at han vendte tilbage en time efter at han havde forladt redaktionen for at ændre blot et eneste ord; han ønskede at hver artikel skulle virke som et lille fast og fuldent kunstværk, og ofte lykkedes det for ham. Samtidig med sin journalistik skrev han noveller og teaterstykker. Han debuterede 1885 med novellen *Gammel Gæld*, to blasert følsomme og fordækt ironiske fortællinger der betegner kulminationen af det man i 80'erne forstod ved fornem kunst og overlegen menneskeerfaring – han var artistisk set både Herman *Bangs og Peter *Nansens overmand. Den samme kunst, men mere frigjort, møder man i skitsesamlingen *I Kjøbenhavn*, 1891 og i novellesamlingen *Livet er –*, der udkom kort efter hans død, 1904. – E.s tidligste dramatiske arbejder var situationerne *I Stiftelsen*, 1886, *Pebervende*, s.å. og *Før Bryllupet*, 1891, opført henholdsvis på Det kgl. teater, Folketeatret og Dagmar-teatret. Af disse har det førstnævnte vist sig at eje livskraft; det er ofte blevet opført siden og har altid gjort lykke. Hans første helaftenskomedie *I Provinsen* gjorde 1890 stor lykke på Det kgl. teater, og det samme gjaldt det næste, *Den kære Familie*, 1892. Dette stykke har vist sig at være E.s største succes. To gange er det blevet filmatiseret, og komedien opføres stadig, dog oftest i radioteatret. 1893 opførte Casino hans effektfulde folkekomedie *Magdalene*, men hverken den eller de senere opførte komedier og folkekomedier fik en succes der kunne måle sig

med Den kære Familie, selv om ingen af dem faldt til jorden: *Den store Maskerade*, 1895, *Theatret*, 1897, *Vandrefalken*, 1898, *Det gamle Hjem*, 1899, *Sangerinden*, 1901 (sammen med Sven Lange). En betydelig succes fik det folkelige lystspil *Alexander den Store*, 1900. Et påbegyndt efterladt arbejde *Fader og Søn* blev fuldført af Einar Christiansen og Poul Nielsen og opført på Det kgl. teater 1905. I sit sidste leveår optrådte E. om sommeren som en slags konferencier på Sommerlyst på Frbg. Meningen var at E. skulle være en slags talende avis og på sin skarpe vittige facon meddele publikum sin mening om døgnetts store og små begivenheder. Disse konferencer, der på en gang både morede og foragede folk, blev ingen ringe succes for E. I 1904 blev han skudt på et hotelværelse i Kbh. af en elskerinde han havde forladt. Øjeblikkeligt var det nok en sensation i datidens Kbh., men på bare lidt længere sigt forekom det mindre overraskende. „Lille Es“, som han kaldtes i det københavnske natte- og forlystelsesliv, havde altid været fulgt af større eller mindre skandaler, og mange af hans samtidige fandt at det på en vis måde var en næsten naturlig død der havde ramt ham.

E. var en ejendommelig blanding af bourgeois og bohème. Hans ovennævnte bind skitser og fortællinger giver det rigtigste billede af ham. Teaterstykkerne er alle kyndigt tilrettelagt efter et bestemt publikums fordringer. Folkekomedierne er fulde af grove effekter. Brutalitæt og sentimentalitet krydses. Komedierne han skrev for Det kgl. teater er behændigt arrangeret for dette publikums særlige tarv. Malice og følsomhed har indgået en nær forening, og han har forsigtigt sørget for at satiren ikke blev så ram at den kunne sære publikum. Han ejede et født scenisk talent: hans miljø og menneskeskildringer er ikke realisme i streng forstand. Han havde en skarp iagttagelsesevne, men han benyttede den kun i de rent sceniske formåls tjeneste. Det afgørende for ham var hvordan det ville tage sig ud på scenen, og meget få af vore teaterskribenter fra nyere tid har haft et sådant instinkt for den sceniske realitet og teatrets specielle atmosfære. Hans karaktertegninger holdt sig derfor med velberåd hu på overfladen, det var hans mission at røre og more publikum med tilspidsede replikskifter og virkningsfulde situationer – og denne kunst forstod han som kun få danske teaterskribenter. □Karikaturer af Alfred Schmidt 1886, 1887 (Fr.borg; Teatermus.). Træsnit 1897. Træsnit af K. Kongstad, 1898. Mal. af Hans Heyerdahl. Tegn. af Eva Drachmann (Kgl. bibl.). Relief af Harald Quistgaard, 1935 (Det kgl. teater). Foto.

Saml. værker I-III, 1907. – C. E. Jensen: Vore dages digtere, 1898 67–74. Herman Bang i København 5. og 9.9.1904. Otto Borchsenius i Dannebrog 5.9. s.å. Chr. Gulmann i Tilskueren, 1905 407–20. Aage Welblund: Omkring den literære café, 1951 83–101. – Manus. og breve i Kgl. bibl.

Chr. Rimestad*

Esmarch, Heinrich Karl, 1792–1863, jurist, politiker. * 4.9.1792 i Holtenu, † 15.4.1863 i Frankfurt a.d.O., begr. sst. F: toldforvalter i Holtenu, senere i Rendsborg, justitsråd Christian Hieronymus E. (1752–1820, ~1° 1748 med Margrethe Cæcilia Valentiner, 1763–89) og Christine Henriette Friederike Niemann (1762–1840). ~ senest 1825 med Anna Maria Pohn, * 10.10.1796 i Åbenrå, † 15.6.1880 i Frankfurt a.d.O., d. af advokat Bernhard Carl P. (1764–1816) og Maria Jemima De Youssy (ca. 1773–1818).

E. studerede jura i Heidelberg og Kiel 1810–12 og valgtes 21 år gammel til senator i Kiel. 1815 blev han cancellist i det slesvig-holstenske cancelli og avancerede 1819 til chef for sekretariatskontorets I. og 4. departement. 1823 vendte han tilbage til sin hjemstavn som borgmester i Sønderborg, og 1834 blev han medlem af den slesvigske overret. E. stillede sig fra første færd på slesvig-holstenernes side; både som medlem af Slesvigs stænderforsamling og i en række pjecer 1846–50 polemiserede han mod Danmark. 1848–50 var E. indsat af den provisoriske regering til borgmester i Rendsborg og fungerede tilige som forretningsfører og kasserer for den Carstenske Stiftelse i slesvig-holstenernes favør, ligesom han var medlem af Frankfurt-parlamentet. Efter fredsslutningen blev E. undtaget fra amnesti og gik i preussisk statstjeneste; han blev medlem af overretterne i Stettin, Stralsund og Greifswald og døde som appellationsretsråd i Frankfurt. – E. gjorde sig fortjent af den slesvigske juridiske forskning ved udgivelsen af *Praktische Darstellung des Strafverfahrens im Herzogthum Schleswig*, 1840, *Handbuch des Erbrechts im Herzogthum Schleswig*, 1842 og *Das im Herzogthum Schleswig geltende bürgerliche Recht*, 1846. Han blev æresdoktor ved universitetet i Greifswald 1856. – Etatsråd 1834. □Mal. af C. W. Eckersberg, 1822. Tegning (Sønderborg slot).

Ernst Esmarch: Einige Nachrichten über das Esmarch'sche Geschlecht, Bredstedt 1875 30f. Honnens i Slesv. provindsial efterretn. n.r. III, 1862 124–32.

Svend Larsen*

Esmarch, Lauritz, se Esmark, Jens.

Esmark (Esmarch), Jens, 1763–1839, geolog. * 31.1.1763 i Hovbjerg, † 26.1.1839 i Oslo, begr.

sst. F: provst Hans Jørgen E. (1722–1803) og Else Cathrine Lauritsdatter Lassen (1729–1803). ~14.11.1798 i Kongsberg med Vibeche Thrane Brünnich, * 17.3.1778 i Kbh. (Frue), † 5.12.1811 i Kongsberg, d. af mineralogen Morten Thrane *B. (1737–1827) og Vibecke Schou (1746–1820). E. blev student 1784 fra Randers og studerede først teologi, siden naturfag og medicin i Kbh. Efter et par års hospitalstjeneste opnåede han 1789 på professor Morten Thrane *Brünnichs anbefaling med kgl. understøttelse at blive sendt til bjergseminariet i Kongsberg. I løbet af knap to år tog han bjergekseamen i Kongsberg og juridisk og geometrisk eksamen i Kbh. og fik bestalling som landmåler hvorefter han rejste til Freiberg. Her studerede han 1791–92 samtidig med L. v. Buch og A. v. Humboldt hos geologen A. G. Werner hvis anskuelse, at langt de fleste stenarter, således også mange sikre vulkanske og især basalt, var aflejret af vand – den såkaldte neptunisme – helt accepteredes af E. hvilket tydeligt kommer til udtryk i en afhandling *Kurze Beschreibung einer mineralogischen Reise durch Ungarn, Siebenbürgen und das Bannat*, 1798 hvor han i polemisk form forfægter de neptunistiske synspunkter. 1797 kom E. tilbage til Danmark og blev s.å. udnævnt til overbergamtsassessor ved Kongsberg. N.å. aflagde han sammen med C. *Pram et kort besøg ved kullejerne på Bornholm, men viede derefter sin opmærksomhed hovedsagelig til Norges geologi og bjergværksdrift. Han forsøgte således sammen med nogle kolleger at drive en del af Kongsberg sølvgruber privat 1805–15, mens staten havde standset driften, dog uden held, oprettede ligeledes flere fabriksomheder (uldspinderi, pottemageri) og søgte på mange måder at ophjælpe landets industri og dets naturlige hjælpemidler hvad der også gav sig udslag i udgivelse af flere skrifter (om roesirup, hattefabrikation, garveri, farveri, ølbrygning m.m.).

1802 blev E. lektor i mineralogi, fysik og kemi samt inspektør ved bjergseminariet i Kongsberg, og 1814 udnævntes han som den første til professor i mineralogi og bjergvidenskab ved det nyoprettede universitet i Oslo, en stilling som han efter en længere udenlandsrejse modtog at økonomiske grunde. Af hans geologiske afhandlinger fra denne tid er især hans korte *Bidrag til vor Jordklodes Historie* (Magazin for Naturvidenskaberne III, 1824) af stor interesse idet han heri – først af alle, men påvirket af skotten John Playfair – forfægter at de store flytblokke i Danmark og Norge, ja „i alle Lande“, udelukkende er transporteret af store ismasser, og påviser isens aflejringer: store løse stenblokke, blandet med en mængde løst sand og grus der ifølge de-

res opbygning ikke kan være aflejret af vand. Særlig udførligt omtales Vasryggen der opdæmmer Haugelivatn ved Lysefjord nær Stavanger som han erkender som værende en gletsjervold med en foranliggende sandflade af samme slags som dem der findes foran nutidens gletsjere i Gudbrandsdalen. E. finder heri et bevis for rigtigheden af Whistons teori (fra 1696) om at jorden i urtiden har været en komet hvis overflade skiftevis har været smeltet og dækket af is, og istiden henlægges derfor til urtiden, før planter og dyr eksisterede her på jorden. Endvidere udtales her at planter og dyr har udviklet sig fra mindre fuldkomne skabninger til mere fuldkomne for til sidst at afslutte med menneskets dannelse, altså den moderne udviklingslære i få ord. Af andre afhandlinger er hans beskrivelse af *Noritformationen* i det sydlige Norge (Magazin for Naturvidenskaberne I, 1823) og hans *Reise fra Christiania til Throndhjem*, 1829 af betydning. – E. var medlem af en række inden- og udenlandske videnskabelige selskaber, således af det danske Videnskabernes selskab (fra 1800) og af det norske Videnskabernes selskab i Trondhjem. – En bror **Lauritz Esmarch**, * 15.5.1765, † 1.11.1842, blev dansk jurist 1795, landmåler 1796 og 1803 leder af Jyllands og Lollands landvæsenskontor. Han udarbejdede *Historisk Efterretning om Sandflugten i Jylland*, 1817 (tysk s.å.). 1819–20 udgav han *Beretning om en Undersøgelse over Bornholms Mineralrige* I-II. 1822 blev han kommitteret i rentekammeret hvorfra han afgik 1840. Kammerråd 1807. Justitsråd 1817. Etatsråd 1826. R. 1828. DM. 1841. – □Tegn. af C. v. Plötz (Norges geol. undersøgelse), mal. efter denne af Chr. Olsen, 1867 (Oslo univ., mineralog.-geol. mus.). Litografi af L. Fehr.

Breve fra og til Gregers Wad, 1928 102–12. – J. Berzelius i Kungl. vetensk. akad. handl. 1838, Sth. 1839 313–23. K. O. Bjørlykke: Norges kvartærgeologi, Kria. 1913 = Norges geol. undersøgelse LXX 4.

S. A. Andersen*

Esmit, Nicolaj (Nicolas), – 1688 –, guvernør på St. Thomas. *formodentlig o. 1625, † efter 1.6.1688.

Efter i mange år at have været i engelsk tjeneste bl.a. på Jamaica blev holsteneren E. 1679 af Det vestindisk-guineiske Kompagni udnævnt til guvernør på St. Thomas hvortil han kom næste år. Han afløste her Jørgen *Iversen (Dyppel). Som guvernør helligede E. sig i udstrakt grad sine private forretninger. Således anlagde han sammen med nogle københavnske købmænd en plantage på St. Thomas, ligesom han benyttede fortet til sin private handel. Bl.a. drev han handel på den hollandske ø Curaçao. Af varig betydning blev

det dog at E. 1681 på St. Thomas grundlagde byen *Charlotte Amalie* der på dette tidspunkt kun bestod af fire værtshuse. I sin embedsførelse var E. egenrådig, pralende og ødsel, „en grand-seigneur, der ikke kunne finde sig til rette med sin forgængers beskedne levevis“ (Bro-Jørgensen). Da E. udadtil ikke lagde skjul på at St. Thomas var alt for beskeden en tumleplads til en mand af hans format fik det den engelske guvernør over Leewardøerne til at advare sin regering mod at tillade en dansk kolonisation af Jomfruøerne. Modsætningsforholdet til den engelske guvernør nåede et højdepunkt da E. beslaglagde et engelsk skib og lod kaptajnen hænge. Inden den engelske guvernør nåede at reagere var E. imidlertid ved et kup blevet sat fra bestillingen af sin bror Adolph E. Denne havde i København fået løfte om stillingen som viceguvernør på St. Thomas, men ved ankomsten til øen sluttede han sig til den del af kolonisterne som var broderens fjender, og gennemførte ved deres hjælp kuppet. Da Det vestindisk-guineiske Kompagni 1682 var blevet klar over koloniens tilstand, havde man genudnævnt Jørgen Iversen (Dyppel) til guvernør. Iversen fik imidlertid en krank skæbne: Der udråd mytteri ombord på det skib der skulle føre ham til Vestindien, og han blev kastet i havet i 1683. I denne situation blev kompagniet nødsaget til at udnævne Adolph E. til midlertidig guvernør. Broderen Nicolaj var ved denne tid kommet til København hvor han klagede over sin brors adfærd; han blev imidlertid selv fængslet, samtidig med at der blev indledt en undersøgelse af hans embedsførelse. Under brødrene E.s guvernørperiode fik den danske koloni karakter af en søverrede, og under pres fra England udnævnte kompagniet da 1684 en ny guvernør. Valget faldt på Gabriel *Milan der i oktober samme år kom til St. Thomas. Her fængslede han nu Adolph E. og hans kone Charity og udsatte dem for en ydmygende behandling. Da kompagniet i København imidlertid fik stærke klager over Milans embedsførelse, sendte man søfiskal Mikkel Mikkelsen til St. Thomas for at undersøge sagen. Og såvel Milan som Adolph E. blev derpå i 1686 ført til København som arrestanter. For Milans vedkommende sluttede sagen med at han blev dødsdømt og halshugget på Nytorv i København i marts 1689. For brødrene Nicolaj og Adolph E. fik sagen derimod en lykkeligere udgang. Ganske vist fik Nicolaj intet ud af sine klager mod Adolph, men han reddede dog både liv og frihed og fik tilstået nådens brød hos landsdommer Jens *Lassen; han nævnes endnu i et brev skrevet efter 1.6.1688 fra Ny Charity til Adolph E. Sidstnævnte blev endog genudnævnt

til guvernør i 1687 fordi han gav kompagniet anvisning på et sunkent spansk sølvskib nær St. Thomas. Da han imidlertid atter viste sig umulig som guvernør blev han ført hjem allerede i 1688, og senere synes han at være rejst til Kurland. Forholdene på St. Thomas i brødrene Esmits og Gabriel Milans regeringsperiode illustrerer hvilke vanskeligheder Danmark havde med at skaffe embedsmænd der havde såvel evner som karakter til at lede den danske kolonisation i troperne.

Fr. Krarup i Pers. hist. t. 2. r. VI, 1891 23–45. Samme sst. 3. r. II, 1893 102–30 og 3. r. III, 1894 1–51. E. Gul-lach-Jensen sst. 7. r. I., 1916 247–68. Wald. Westergaard: *The Danish West Indies under company rule*. N. Y. 1917. H. C. Terslin: *Guvernør over Dansk Vestindien Gabriel Milan, 1926*. I. Paiewonsky: *Account of the burning of a pirate ship La trompeuse in the harbour of St. Thomas*. Also the case against Adolph Esmit... St. Thomas, Virgin Islands, 1961. J. O. Bro-Jørgensen i *Vore gamle tropekolonier*, 2. udg. I, 1966.

Sv. E. Green-Pedersen (Kay Larsen)

Espersen, Johan Christian Subcleff, 1812–59, dialektforsker. *12.2.1812 i Ronne, †4.4.1859 sst., begr. sst. F: snedker Jens E. (ca. 1778–1834) og Anna Christine Subcleff (ca. 1777–1842). ~26.1.1847 i Kbh. (Frue) med Laurette Vilhelmine Emilie Bæhr, *6.4.1810 i Kbh. (Garn.), †17.5.1876 sst. (Johs.), d. af kgl. livjæger, senere væversvend Frantz Isac Lorenz B. (ca. 1786–1817) og Johanne Margrethe Kolberg. E. blev student 1830 fra Ronne, filologisk kandidat 1840, n.å. lærer ved Metropolitanskolen (1843 adjunkt, 1846 overlærer), 1857 rektor i Ronne. Han studerede klassisk filologi under sin berømte landsmand J. N. *Madvig (skrev en afhandling om den romerske historieskriver Appian), men hans hovedfortjeneste ligger inden for nordisk filologi. Han samlede stof til og redigerede en bornholmsk ordsamling, tænkt som et supplement til C. *Molbechs *Dialect-Lexicon*, 1841. 1853 var arbejdet nået så vidt at han søgte støtte af Videnskabernes selskab til dets fuldførelse, men hans tidlige død gjorde at han ikke nåede at få manuskriptet udgivet, og det blev liggende i selskabets arkiv. Den bornholmske fødte sanglærer og organist, senere kantor, Viggo Holm var interesseret i E.s arbejde, og Sv. *Grundtvig fik ham sat i gang med at lydskrive E.s ord med K. J. *Lyngbys lydskrift i en til bornholmsk afpasset form som vi nu finder den brugt i det 100 sider store tillæg til ordsamlingen som blev resultatet af Viggo Holms arbejde. Såvel ordsamlingen som Holms tillæg forelå færdigtrykt 1881, og det var nu meningen at Sv. Grundtvig skulle indlede bogen med en grammatisk redegørelse, men han døde 1883. Viden-

skabernes selskab overdrog derfor Vilh. Thomsen og Ludv. Wimmer at forsyne de to ordsamlinger med en bornholmsk sproglære, og denne indledning der fylder næsten 200 sider blev et klassisk arbejde i dansk dialektologi. Lydlæren behandlede af Vilh. Thomsen og bøjningslæren af Wimmer. Grundlaget for deres arbejde var det af Viggo Holm lydskrevne ordstof (der kun ændredes på et par punkter: *sk-* i stedet for *sg-* og *a* i stedet for *å*), og forfatterne supplerede og kontrollerede ordstoffet gennem spørgsmål til bornholmsk fødte kontrollanter, foruden Viggo Holm selv især tre: lektor Larsen, matematiker (han blev kasseret af Wimmer, fordi han hævdede at der kunne være tale om dobbeltformer, og Wimmer ville have „den rigtige form“), cand. teol. Hans Mortensen, præst, senere kærner i Allinge (som talte bornholmsk med „rullende“ r) og pastor Hans Møller i Vester Marie, botaniker, kendt for sine friluftsprædikener i Almindingen, afholdt på bornholmsk. Efter sproglærens fuldendelse udkom værket endeligt 1908 (fot. optr. 1975), suppleret med sprogrøver i lydskrift, bl.a. et par af E.s kendte digte. Det var allerede ved udgivelsen forældet efter sin plan. Især er de etymologiske ordsammenstillinger ikke til at stole på, og det er uheldigt, at de to ordsamlinger ikke blev arbejdet sammen til én ordbog, men alligevel er E.s ordbog et vigtigt værk fordi den bringer et meget gammeldags sprogtrin, mange sproglige og kulturhistoriske oplysninger som nu vanskeligt kan fås, og dens mangler udfyldes for en stor del af den værdifulde indledning.

Selvbiografi i Metropolitanskolens progr. 1842 56–58. – Efterret. om Rønne højere realskole 1857–58 12–15. C. Berg i Tidsskr. for philol. I, 1860 91f. Roskilde katedralskoles progr. 1866 54f. M. K. Zahrtmann i Bornholmske saml. VII, 1912 100f. H. A. Koefoed i Bornholms tid. 6., 7. og 8.4.1959.

Poul Andersen

Esskildsen, Frederik Christian, 1810–74, departementsdirektør. *4.3.1810 i Kbh. (Holmens), † 16.7.1874 sst., begr. sst. (Holmens). F: lodsoldermand, senere havnekaptajn Erik E. (1776–1856) og Albertine Elisabeth Marcher (1782–1848). ~24.7.1838 i Kbh. (Garn.) med Jenny Olivia Wulff, *15.3.1813 sst. (Garn.), † 1.6.1884 sst. (Holmens), d. af islandsk købmand Jens Andreas W. (1772–1851) og Olivia Lange (1785–1843).

E. blev 1828 – uden nogen særlig uddannelse – overtallig kancellist i generalstabens bureau, 1831 virkelig kancellist, overgik 1839 som kancellist hos generaladjudanten for søetaten og blev 1841 sekretær hos denne. 1848 udnævntes

han til chef for marimeministeriets kommissariatskontor og var fra 1863 til sin død direktør for kommissionsdepartementet. Han varetog sin gerning med stor indsigt og energi, var i det hele en ualmindelig administrativ begavelse, hvilket især i krigsåret 1864 i høj grad kom marinen til nytte. Ved sin noget kantede, meget myndige fremtræden skaffede han sig dog mange uvenner. Han blev 1864 medlem af den internationale kommission der skulle fastsætte erstatningen for de under krigen opbragte skibe, var fra 1855 medlem af det sjællandske jernbaneselskabs kontrolkomité og fra 1865 et meget skattet medlem af Kbh.s borgerrepræsentation. – Krigsassessor 1829. Krigsråd 1834. Virkelig justitsråd 1852. Virkelig etatsråd 1864. – R. 1851. DM. 1865. K.² 1874.

*A. Falk-Jensen**

Estrid (også kaldet Margrete), –1020–, fyrstinde. † 9.5. (året ukendt), begr. i Roskilde domk. F: *Sven Tveskæg († 1014) og Sigrid Storraade (ca. 1000). ~ Ulf Jarl, † ca. 1026 i Roskilde. – Mor til *Sven Estridsen. Halvsøster til *Harald († antagelig 1018) og *Knud den Store.

I E.s barndom lovedes hun bort til hertug Robert af Normandiet, formentlig samtidig med Knud den Stores tronbestigelse i England og hans ægteskab med dronning Emma (der var søster til hertug Roberts fader Richard II). Dette var givetvis et led i den dansk-engliske udenrigspolitik, og E. opdroges i Normandiet, men ægteskabet blev ikke til virkelighed. Uvist af hvilken grund sendtes hun tilbage til England hvor hun ægtede en af kong Knuds betroede mænd *Ulf jarl (Wulfsige). Da kongen i 1026 havde ladet jarlen dræbe i Roskilde domkirke (uden at vi kender årsagen), måtte han udrede et stort gudskompleks i mandebod som E. lod gå videre til kirken, og det er hende der har ladet bygge den første stenkirke til afløsning af den domkirke hvori Ulf Jarl var blevet dræbt. E. mindedes i Roskilde middelalderen igennem som en af domkirkens stiftere. Hendes ben hviler i en af pilleggravene i domkirkens kor, og de viser at hun har været en høj, statelig, måske smuk kvinde, dog med en ejendommelig skævhed i holdning og bygning. Under sønnen Sven Estridsens regering synes kongemoderen at have spillet en betydelig rolle (flere af kongens mønter bærer bogstavet E.). □ Fantasiportr. på gl. træsnit af „Margreta que et Estrith dicitur danorum Regina.“

Liber daticus Roskildensis, udg. Alfr. Otto, 1933. – P. Hauberg: Myntforhold og udmyntninger i Danm., 1900 = Vidensk. selsk.s skr. 6.r. Hist.-philos. afd. V, I. Johs. Steenstrup i Hist. t. 8.r.1, 1907-08 50 52–54 63. Samme:

Estrid

Normandiets hist. under de syv første hertuger, 1925 = Vidensk. selsk.s skr. 7.r. Hist.-fil. afd. V, 1226f. Fr. C. C. Hansen i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1921 73–75. Erik Arup i Scandia IV, Sth. 1931 63f. J. O. Arhning: Rosk. domkapitels hist. I. 1937. C. M. Smidt: Rosk. domkirkes middelalderlige bygningshist., 1949 = Nat. mus. skr. Ark.-hist.r.III. Danm.s kirker, Kbh.s amt III–IV (Roskilde domkirke), 1951–53. Aksel E. Christensen: Vikingetidens Danm., 1969.

Kai Hørby

Estridsen, Sven, se Sven (II) Estridsen.

Estrup

Slægten E. føres tilbage til rytterbonde Christen Poulsen, som 1705 fæstede en ryttergård i Estrup, Øster Hornum sg. Han var får til forpagter Christen E. (1710–64) der blev ~provstедatter Magdalene Engelstoft (1730–56). Historikeren H. F. J. *E. (1794–1846) var ~1° Jacobine Scavenius (1800–29) og 2° Anne Christine S. (1798–1882), døtre af etatsråd Jacob *S. (1749–1820).

Christen Estrup 1710–64 forpagter af Kyø og Lindenberg

Lauritz Christian E. 1753–1826
byskriver i Helsingør

Peder *E. 1756–1818
rektor, sognepræst i Randers

Magdalene Cathrine
E. 1786–1878
–Laurits *Engelstoft
1774–1851 historiker

Peder Jungersen
E. 1791–1830
læge i Rusland

H. F. J. *E.
1794–1846
historiker

Christian E.
1790–1868
stænderdeputeret,
borgmester i Odense

J. B. S. *E.
1825–1913
–konseilspræsident

Hector E.
1860–1914
hofjærgermester

Niels Rudolph E.
1899–1973
hofjærgermester

Hector E. 1934–
professor, dr.polit.

Th. Hauch-Fausbøll: Slægtshåndbogen, 1900 161–64. Carl Lindberg Nielsen: Familien E. gennem 250 år, 1705–1955, 1955.

Hans H. Worsøe

Estrup, Hector Frederik Janson, 1794–1846, historiker, godsejer. * 5.1.1794 i Randers, † 29.12.1846 på Kongsdal, begr. i Undløse. F: rektor Peder *E. (1756–1818) og Gedske C. Jungersen (1757–1830). ~1° 1.6.1822 i Holtug med Jacobine Scavenius, * 28.9.1800 i Kbh. (Frue), † 7.6.1829 i Milano, d. af godsejer, senere etatsråd Jacob *S. (1749–1820) og Karine L. Debes (1775–1825). ~2° 29.3.1833 på Kongsdal med Anne Christine Scavenius, * 24.3.1798 i Kbh.

(Frue), † 25.7.1882 på Kongsdal, søster til 1. hustru. – Far til J. B. S. *E.

E. begyndte 1804 i Randers lærde skole hvor fra han 1811 dimitteredes til universitetet. Sik kert under indflydelse af svogeren, Laurits *Engelstoft, blev han tiltrukket af historien, vandt 1814 universitetets guldmedalje for en afhandling om trældommen blandt de gamle skandinaver, og efter at have bestået teologisk embedseksamen 1815 blev han 1817 dr. phil. på en afhandling om hierarkiet i Danmark i 1200-tallet. E. rejste 1817–20 udenlands ved offentlig og privat understøttelse. Han studerede arkiver i Dresden, Wien og Venezia og gjorde mange nyfund, søgte efterkommere af cimbrerne i omegnen af Verona, studerede nordisk kirkehistorie i Roms manuskriptsamlinger og udarbejdede på grundlag af gamle kort en afhandling om Kartagos topografi. Ved siden af disse spredte, men ofte udbyttegivende undersøgelser modtog han stærke indtryk af natur, kunst og åndelige strømninger. Fra Italien begav han sig til Frankrig, hvor han i Paris skrev *Bemærkninger paa en Reise i Normandiet i Efteraaret 1819*, 1821, og samlede materiale til *Bidrag til Kundskab om Frankeriges, Danmarks og Sverriges indbyrdes politiske Forhold mellem Aarene 1663 og 1689*, 1823 der bygger på franske gesandtindberetninger. Uddannelsesrejsen fik både fagligt og personligt stor betydning for E. Efter hjemkomsten gjorde han sig snart bemærket som en dygtig underviser og forelæser, hhv. på Borgerdydskolen i Kbh. og på universitetet. Og han markerede sig som historisk forfatter med *Om Trældom i Norden*, 1823, og med den for sin tid fremragende *Lærebog i den almindelige Verdenshistorie*, 1826. 1822 beskikkedes E. til lektor i geografi, historie og statistik ved Sorø akademi hvor han lagde så udmærkede egenskaber for dagen, at han 1830 konstitueredes og 1831 beskikkedes som direktør for akademiet og skolen. E. tiltrådte denne post i en vanskelig tid for institutionen hvor tilgangen af elever var ringe og blandingen af læreanstalt og skole forekom stadig mere utilfredsstillende. Han havde planer for en reform af akademiet, men kunne ikke komme igennem med disse, mente også i den daglige virksomhed at møde modstand og tabte arbejdsmodet. Hertil kom svigtende helbred, og da han gennem sit ægteskab var blevet formuende, valgte han 1837 at fratræde direktørposten i Sorø. 1835 havde E. købt Kongsdal i Undløse sogn hvor han snart gjorde sig bemærket som en dygtig landmand der fik hoveriet afløst, husmændenes vilkår forbedret og som var virksom for at fremme oplysning og sociale forhold. 1840 valgtes E. til stænderdeputeret for de større landejendomsbesidde-

re og virkede ivrigt i Roskilde stænderforsamlings komiteer. I indlæg tog han stilling til de aktuelle, fortrinsvis sociale spørgsmål, med kritisk holdning til selveje og udstykning, ågerlove og indførelsen af almindelig værnepligt. I det lille skrift *Om Livsfæste i Danmark*, 1842, kombinerer han den historiske undersøgelse med tilknytningen til et af tidens brændende politiske emner. Et stadigt svagere helbred nødte ham dog 1844 til at frasige sig pladsen som stænderdeputeret.

E. havde betydelige gaver som historiker, udrustet med sund sans og klar, indtil det knappe, udtryksform. Hans forfatterskab bevægede sig over talrige forskellige emner, således fremsatte han tidligst af alle historikere Danmarks ret til hertugdømmet Slesvig, *Om Slesvigs og Holsteens Uadskillelighed efter Forsikringsacterne af 1460*, 1832, og han advarede mod den slesvig-holstenske bevægelse. 1843 stiftede han et legat til en docent i slesvigsk lov ved universitetet for at tiltrække sønderjyske studerende. Iøvrigt var han velgørende og oprettede flere legater. I *Tygestrup, som det var og som det er. En historisk-statistisk Beskrivelse*, 1838, gav han en fortrinlig godshistorisk fremstilling og forsvarede adelen i forholdet til bønderne. *De danske Majorater. En historisk-politisk Betragtning*, 1845, rummede til gengæld en kritik af denne institution som uheldig for landet og familierne. I andre afhandlinger har han behandlet emner fra oldtid, middelalder og nyere tid. E. synes at have været mest tiltrukket af undersøgelser hvor geografiske, etnografiske eller statistiske elementer spillede en rolle, og han opsøgte snarere med forkærlighed tilstandene end begivenhederne. 1851 udkom hans samlede skrifter i tre bind. 1824 var E. blevet medlem af Danske selskab, 1833 af Videnskabernes selskab. – Etatsråd 1837. – R. 1832. □Tegn. af C. A. Jensen, 1817, stukket af C. E. Stölzel 1818. Mal. af J. L. Lund, 1818, af C. A. Jensen 1818(–19) (Skaføgård) og 1819. Mal. af samme 1828 (Kongsdal), litograferet bl. a. 1851. Relief af H. V. Bissen 1847–49 (Undløse k.).

Breve i Soranerbl. V, 1920 62–65 71–73. Danske politiske breve, redet. Povel Bagge m. fl. I–III, 1945–49. – L. og C. T. Engelstoft i H. F. J. Estrup: Saml. skr. I, 1851 III–L (også som særtryk 1851). Johs. Steenstrups: Historieskrivn. i Danm. i det 19. årh., 1889. Olaf Carlsen: Soranske studier II, 1929. Hans Jensen: De danske stænderforsaml.s hist. II, 1934. Ellen Jørgensen: Historiens studium i Danm. i det 19. årh., 1943 (fot. opr. 1964). – Papirer i Kgl. bibl.

Claus Bjørn (Johs. Steenstrup)

Estrup, Jacob Brønnum Scavenius, 1825–1913, konseilspræsident. * 16.4.1825 i Sorø, † 24.12.1913 på Kongsdal, urne på Undløse kgd. F: lek-

tor, senere godsejer H. F. J. *E. (1794–1846) og Jacobine Scavenius (1800–29). ~3.9.1857 på Langesø med baronesse Regitze Charlotte Conradine Arminie Holsten-Charisius, * 21.8.1831 i Itzehoe, † 20.5.1896 på Bregentved, d. af baron, senere gehejmeråd Adam Christoffer H.-C. til Holstenshus (1793–1879) og Magdalene Friccius v. Schilden (1797–1846).

E. havde sit slægtspræg mere fra den mødrene end fra den fædrene stamme. Han havde ikke lyst til at studere, men til det praktiske liv ved skovbrug og landvæsen. Han blev ikke student, men tog 1844 forsteksamen og fik efter aflagt prøve 1847 bestalling som landmåler. I øvrigt uddannedes han ved landvæsenet på faderens gods Kongsdal. Allerede fra det 15. år viste sig hos ham de første alvorlige tegn på lungetuberkulose, af hvilken sygdom begge hans forældre og hans bror døde. Han bekæmpede den ved fem vinterophold i syden i årene 1846–57, men navnlig ved en med overordentlig karakterstyrke gennemført selvdisciplin. Livet igennem måtte han dog kæmpe mod et svagt helbred. 1846 overdrog faderen ham Kongsdal som han drev indtil 1907. Efter sin bror arvede han 1848 Kirstineberg og Pandebjerg, men solgte dem 1851 og fik sit egentlige hjem på den gamle herregård Skaføgård som han købte 1852 og drev til 1907. Gården var meget forsømt, men dette tiltalte netop E. „Der kunde jeg se,“ har han sagt, „at der var noget at tage fat i“. Han fik da også både land- og skovbrug i fortrinlig drift uden derfor at forsømme Kongsdal. Som godsejer viste E. fremragende dygtighed og gik med iver op i alle de praktiske opgaver der stilledes ham, og i ledelsen af hans hjemegns kommunale anliggender. Han var medlem af forskellige kommissioner til husdyravlens fremme og 1856–65 af Randers amtsråd.

I E.s ungdomsår var hans politiske interesse ikke fremtrædende. Med uvilje så han på det demokratiske frembrud 1848–49 og betegnede i et brev fra denne tid den almindelige valgret som „en af Tidens sletteste Opfindelser“. Selve det konstitutionelle princip accepterede han dog, og da han fandt at ministeriet Ørsted var gået det for nær stillede han sig ved folketingsvalget dec. 1854 i sin hjemkreds Randers som ministeriets modstander og valgt. Han blev medlem af det udvalg der skulle afkræve de tidligere ministre forklaringer, og stemte for rigsretsanklagen mod dem. Ved folketingsvalget juni 1855 søgte han ikke genvalg, og først ved valget til novemberforfatningens rigsråd april 1864 lod han sig vælge som landstingsmand for 9. kreds. Han stod her sammen med en kreds af standsfæller der sædvanlig betegnede som „de nationale

godsejere“ til forskel fra dem der havde sluttet sig til det gamle helstatsparti. E. og hans gruppefæller ville i forfatningssagen lade folketinget være omtrent uændret og i det hele, som han engang ytrede, kun gøre „de uundgaaeligste, de allernødvendigste Forandringer ved den Folketære Grundlov af 1849“, men til disse forandringer hørte efter hans skøn et landsting med stærke konservative garantier der dog ikke, som ministeriet Bluhme og de nationalliberale ville, skulle søges i en indtægtsænsus, men i en overvægt for de højstbeskattede hvilket efter datidens skatteforhold ville sige de større grundejere. Det ændringsforslag angående landstingets sammensætning, han selvstjette stillede og var ordfører for, var i sin kerne det samme som 1866 blev til grundlov. „Den højere Indtægt er“, sagde han i sin motivering, „langt fra i den Grad knyttet til Statens Ve og Vel som Besiddelsen er. Grundbesidderen er i mine Tanker, om han end ikke ejer meget, og om hans Ejendom end er behæftet, dog fuldt saa meget knyttet til Statens Interesser som den der nyder en stor Indtægt som han kan føre med sig, hvor i Verden han end drager hen. Der er en Klasse af Indtægtsnydere som jeg navnlig ikke kan anerkende tilkommer en sideordnet Indflydelse med Grundbesiddelse, og det er den der ligefrem har sin Kilde i selve Statskassen“. Det E.ske forslag mødte ved sin fremkomst så stærk opposition at det blev taget tilbage, men det kom i modificeret skikkelse igen i det kompromis der siden sluttedes mellem grev C. E. Frijs og J. A. Hansen. I Oktoberforeningen var E. vel deltager, men tanken om en sammenslutning mellem de store og de små bønder lå ikke ham i samme grad på hjerte som Frijs.

6.11.1865 indtrådte E. – ret modstræbende – i ministeriet Frijs som indenrigsminister. Han blev ministeriets betydeligste arbejdskraft og gennemførte en række grundlæggende love, først og fremmest de store jyske og sjællandske jernbanelove, statens overtagelse af de jysk-fynske baner og anlægget af Esbjerg havn der i forbindelse med jernbaneanlæggene skabte vor vigtigste eksportroute til England. Hertil kom de store kommunallove: om borgerrepræsentantvalg i Kbh. og lovene om land- og købstadkommunernes styrelse, ved hvilke kommunernes myndighedsområde betydeligt udvidedes, mens den stærkt indskrænkede valgrt bevaredes. Endvidere de grundlæggende love om vejvæsenet i Danmark og om sandflugtens bekæmpelse. Ved forberedelsen og gennemførelsen af disse og andre love viste E. sig i besiddelse af ualmindelig arbejdsenergi, selvstændigt og praktisk blik og megen forhandlingsevne. Hans forhold til rigsdagen var i det hele godt, og i Jylland blev

„Jernbaneministeren“ langt det populæreste af regeringens medlemmer. Det vakte derfor beklagelse, da han 22.9.1869 af helbredshensyn trak sig tilbage. Han var okt. 1866 blevet indvalgt i rigsdagen som landstingsmand for 9. kreds efter ved junivalget 1866 forgæves at have søgt valg til folketinget i Hornsletkredsen. I landstinget var han den egentlige leder for den nu ret talrige godsejergruppe, men også inden for de andre højregupper nød han stor anseelse og betragtedes af mange som fremtidens mand, dersom den politiske modsætning mellem landsting og folketing vedblivende skærpedes. Fra de nationalliberales side var denne anerkendelse dog langt fra af nogen hjertelig art, dertil kendte man for vel hans ringeagtende dom over deres politik og hans respektløshed over for deres koryfæer. I landstinget deltog han så godt som ikke i de politiske debatter, men ofte i de saglige forhandlinger i udvalgsarbejdet hvor hans praktiske indsigt og skarpe logiske sans skaffede ham respekt og indflydelse. Naturligvis støttede han pligtmæssigt de to højreministerier under Holstein-Holsteinborg og C. A. Fønnesbech, men det var ingen hemmelighed at han i virkeligheden så meget kritisk på dem og navnlig frakendte dem den fornødne fasthed og konsekvens i kampen med venstre. Han var under ministerkriserne 1870 og 1874 af kongen blevet opfordret til at danne ministerium, men undslod sig. Situationen måtte, mente han, have tilspidset sig yderligere, før han kunne finde fornøden tilslutning både fra kongen og fra landstingets højre til at anvende de kraftigere midler som kunne blive nødvendige.

I sommeren 1875 anså E., der med dyb misbilligelse havde set på at ministeriet Fønnesbech lod sig „handle bort“ for at opnå en regelmæssig finanslov, øjeblikket kommet til at modtage kongens fornyede opfordring. Det ministerium, han 11.6.1875 dannede, var et rent landstingsministerium, i hvilket flertallet tilhørte godsejergruppen og kun justitsminister J. Nellesmann oprindeligt var udgået fra de nationalliberale. Venstre opfattede det som en handske til folketinget, men nogle trøstede sig dog med at det ikke ville få nogen lang levetid: „en Jagtrubber“ kaldte Viggo Hørup det i Morgenbladet. – For E. med hans svage helbred, hans kærlighed til friluftslivet og den hjemlige gerning og hans ligegyldighed for den høje stillings ydre attributer bød ministerstillingen i sig selv kun ringe tilkøkkelse. Han kunne heller ikke håbe, som i sin første regeringsperiode, at gennemføre sager af væsentlig betydning. Det som bragte ham til at påtage sig ledelsen var afgjort hans dybe uvilje mod det folkestyre venstre tilstræbte. Han så i det kun

undertrykkelse af formue og intelligens og i det lange løb en forringelse af kongemagten, en dødsfare for det landsting, han havde været med til at skabe, og en tilintetgørelse af landets anseelse udadtil. Derfor måtte kravet om folketingsparlamentarismen slås ned, mens tid var, og med sin udprægede selvtilid så han ingen anden der havde autoritet og karakterstyrke nok dertil. Han følte det som en pligt at tage dette hverv på sig, men efterhånden som kampen skærpedes, kom der også en vis glæde ved selve magtudførelsen op i ham. Det var kampministeren, man nu lærte at kende i stedet for den tidligere reformminister. Ikke således at forstå, at han nu kun ville kampen, ikke reformerne. Det er i kamplarmen om E.s navn ofte glemt at han begyndte sin regering med nedsættelsen af arbejderkommissionen af 1875, og at det var de forslag, hans regering senere fremsatte i tilknytning til dens arbejde som blev grundlaget for dansk sociallovgivning. Også de lovforslag han som fagminister forelagde havde i høj grad hans interesse. Han gennemarbejdede dem til de mindste enkeltheder og forsvarede med myndighed og sagkundskab sine synsmåder. Men den konstitutionelle kamp var og blev for ham det, for hvilket alle andre hensyn måtte vige. I forhandlingen med rigsdagen viste han kun ringe forståelse af og respekt for andres opfattelse. Ikke blot i grundprincipperne, men stundom også i mindre væsentlige ting stod han fast på de meninger han efter nøje overvejelse havde dannet sig og som når de engang var blevet hans, let antog ufejlbarlighedens præg.

I udenrigspolitik anlagde E. en realpolitisk vurdering af det nye tyske kejserriges dominans. Ved den tysk-franske krigs udbrud 1870 støttede han afvisningen af de nationalliberales forslag om en alliance med Frankrig for at vinde Slesvig tilbage, og da der 1878 var udsigt til krig mellem Rusland og England i anledning af Ruslands fremstød mod Dardanellerne ønskede han neutralitetsreglerne i danske farvande skærpet over for en mulig indtrængen i Østersøen af den engelske flåde. Han anså det for sandsynligt at Tyskland ville gå med Rusland og ønskede derfor en tilnærmelse til Tyskland som udenrigsministeriet var imod. I hans optegnelser fra disse drøftelser står: „Den næste kamp, i hvilken Danmark kom til at stå med allierede eller alene mod Tyskland blev sandsynligvis Danmarks sidste kamp, og jeg anser det derfor for nødvendigt, at vi i tide nærmer os Tyskland så meget at det ikke kan nære nogen som helst tvivl om at Danmark vil stå på dets side – i hvert tilfælde aldrig imod det“. Det forslag til styrkelse af forsvaret, specielt Kbh.s forsvar mod angreb fra søsiden,

som folketinget afviste 1876, stemte overens med den anførte opfattelse hos E. idet Kbh.s søbefæstning ansås for bestemt til bl.a. at afværge et engelsk angreb. E. besvarede folketingets afvisning med opløsningsvalg der øgede oppositionens flertal i folketinget fra 59 til 74, men E. lod sig ikke rukke deraf. Vel opgav han efter befæstningsforslagets fornyede forkastelse i folketinget foreløbig at føre det frem igen, men principielt var det ham uden betydning for hans stilling i forfatningskonflikten, om flertallet mod regeringen var større eller mindre, og han stolede på at venstres „berusning“ efter sejren ville forlede det til ubesindigheder der atter ville styrke regeringen. Kampsituationen førtes snart over på finanslovens område. Her var E.s opfattelse den at han ikke anså det for ministeriets opgave at mægle mellem tingene. Alle forsøg både nu og senere på fra folketingets side at sætte ministeriets afgang som betingelse for indrømmelser på finansloven afvist ikke blot af regeringen, men også af landstinget. I foråret 1877 kom det på lidt betydende tvistepunkter til et brud, og den første provisoriske finanslov udstedtes.

E. har sikkert ved sin tiltræden håbet at det kunne undgås at bruge dette kampvåben, men han var overbevist om dets forenelighed med grundloven og bestyrkedes i denne opfattelse af justitsminister Nellemann, hvem han betragtede som ministeriets „juridiske Samvittighed“. Den foreløbige lov indeholdt kun bemyndigelse til at opkræve skatter og afgifter og afholde de udgifter hvorom begge ting havde været enige, men i indstillingen til kongen hed det at man vel for tiden mente at burde nøjes hermed, men ikke tvivle om kongens ret til, „dersom Omstændighederne havde fordret det, at gaa videre“. – Udstedelsen af den provisoriske finanslov vakte en heftig bevægelse ude i landet, og venstres bestyrelse stemplede den som „et klart og utvetydigt Grundlovsbrud“, men der herskede inden for oppositionen en udbredt fornemmelse af at man savnede magtmidler. Dette sammen med uhyggen ved provisorisituationen i den nationalliberale fløj af højre fremkaldte nov. 1877 et forlig mellem højre og størstedelen af venstre om en midlertidig finanslov der skulle gælde resten af finansåret, og senere enighed om finansloven for det kommende år. De ønsker der næredes i nationalliberale kredse om at E. ville trække sig tilbage kom ikke til åbent udtryk og ignoreredes ganske af ham. At vige pladsen ville efter hans opfattelse have betydet en indirekte anerkendelse af folketingsparlamentarismen.

Begivenhederne på rigsdagen medførte en splittelse af venstre i „moderate“ og „radikale“ og dette, i forbindelse med tilfredsheden i en stor

del af højre over at ministeriet nu var begyndt at bruge kraftigere midler, skaffede ved folketingsvalget jan. 1879 højre en væsentlig mandatforøgelse. I den følgende tid benyttede ministeriet venstregruppernes splid til at fremskaffe en del lovgivningsresultater, hvoriblandt større kanoner til Kbh.s søforter og flere officerer til hæren, men da venstres forhåbninger om at genoptagelse af lovgivningsarbejdet skulle hidføre ministeriets afgang skuffedes, strammedes situationen på ny. E. slog da 1881 ind på den forføjede taktik at bryde oppositionens modstand ved to gange med få måneders mellemrum at opløse folketinget. Det var forud for et af disse valg at E. i sin indstilling til kongen karakteriserede folketinget som manglende „Evne eller Villie“ til at fremme lovgivningsarbejdet. Denne karakteristik og irritationen over de gentagne opløsninger drog de stridende venstregrupper nærmere sammen og skaffede ved de to valg venstre en tilvækst der mere end opvejede valgnederlaget af 1879. For E. kom nu en såre vanskelig tid. Hans afvisning af den københavnske børsoppositionens krav om erhvervsfremmende reformer, og den tvivl om hans politiks formålstjenlighed som bredte sig i højre fremkaldte uro og frafald, men E. fortsatte uanfægtet i sikker overbevisning om at kampen måtte føres til ende, og at han i kraft af kongens ubegrænsede tillid og sin egen karakterstyrke var den rette mand dertil. Det fornødne finansielle grundlag skaffedes i disse år ved midlertidige finanslove og stadige forlængelser af disse og i foråret 1882 ved en regelmæssig finanslov med stærke indrømmelser til venstre, gennemført under passivitet fra ministeriets side af et partifler tal i højre under nationalliberal ledelse. Det skete opfattedes også i højre som et afgjort nederlag for E., men han fandt sig hverken foranlediget til at vige pladsen eller til at kræve et opgør med partiet og stolede atter en gang på at modstanderne nok skulle hjælpe ham til at bringe balance i tingene. Det slog også til, thi skuffelsen og harmen over E.s urokkelighed trods alle vælgertilkendegivelser drev venstregrupperne over i den af C. Berg proklamerede visnepolitik som øvede en samlende virkning på højre. Der rejstes en energisk forsvarsagitation hvis baggrund bl.a. var meddelelsen 1879 om Østrigs og Preussens ophævelse af § 5 som E. måtte affinde sig med, omend han over for de to magter pointerede at nordslesvigerne fortsat havde en moralsk ret til at stemme om deres nationale tilhørsforhold. Bag forsvarsagitationen lå også en frygt for Tysklands hensigter efter den kampagne der i tyske aviser var ført mod Danmark efter prinsesse Thyras ægteskab med den af Bismarck fordrevne hertug Ernst August af

Hannover. Jan. 1882 tog E. befæstningsforslaget frem igen, nu med vægt på Kbh.s landbefæstning der almindeligvis opfattedes som rettet mod Tyskland.

Der er ikke i E.s efterladte papirer fundet nogen begrundelse for denne ændring af hans politik i forhold til 1878. Forklaringen „må nok søges i indenrigspolitiske, snarere end i udenrigspolitiske forhold“ (Troels Fink). Kbh.s befæstning var en udfordring til venstre og blev signal til den egentlige forfatningskamp. Den var også en udfordring til højres moderate fløj, de gamle nationalliberale. Forslaget imødekom den stærke stemningsbølge der var rejst ved den tilsyneladende alvorlige trussel fra Tyskland og gav regeringens politik en mere ideelt præget og positiv karakter. Foreløbig nøjedes regeringen med knebne bevillinger, men højres vælgere var i stigende grad misfornøjede med at regeringen fandt sig i at være „sat på sultekur“. Misfornøjelsen kom stærkt frem i den landsorganisation højre nu fik opbygget, men en tid holdt E. nærmest igen på denne bevægelse for hårdere fremfærd. Han ville ikke slå til før han mente situationen fuldt moden. Den store valgsejre oppositionen vandt juni 1884 gjorde ham ikke vaklende, men styrkede ham i hans forsæt om at holde ud. Over for kongen erklærede han at alle forsøg på ved et „forsoningsministerium“ at gøre en ende på kampen ville vise sig resultatløse.

Da det marts 1885 tegnede til at der ikke blev tilstrækkelig tid til forhandling mellem tingene om finansloven fremsatte E. et forslag til en midlertidig finanslov der gav ministeriet friere spillerum end i tidligere midlertidige finanslove. Det kom da 1.4.1885 til et brud, og der udstedtes en provisorisk finanslov som gav regeringen bemyndigelse ikke blot til at afholde de udgifter, om hvilke tingene havde været enige, men også de „til Statsstyrelsens forsvarlige Førelse nødvendige Udgifter“ inden for de på regeringens finanslovforslag opførte beløb. Dette finansdiktatur vakte en voldsom harme hos oppositionen der gav sig udslag ikke blot i massemøder med stærke angreb på ministeriet, men også i dannelsen af riffelforeninger og tilløb til organiseret skattenægtelse. Inden for højre herskede ganske overvejende tilfredshed der steg til begejstring efter trykgraf Jul. Rasmussens attentat mod E. 21.10.1885. E. nåede 1885–91 højdepunktet af sin popularitet inden for partiet. Der var ikke mere nogen nævneværdig modstand at spore, og hans personlighed kom for mange til at stå med en vis autoritetens herskernimbus om sig. – Alleerede i maj var der blevet udstedt en foreløbig lov som forbød anskaffelse og uddeling af rifler og indøvelse i deres brug uden politiets tilladelse.

Efter attentatet hjemsendtes rigsdagen, og der udstedtes nye foreløbige love om oprettelse af et gendarmerikorps, om forøgelse af politi og assessorer, om skærpelse af straffeloven for politiske forseelser og om presseansvarligheden. Disse provisorier opretholdtes år efter år, idet regeringen kun forelagde dem i landstinget der ikke sendte dem videre til folkettingen. Ved privat initiativ indbragtes de provisoriske love i folkettingen og forkastedes, men dette anerkendtes ikke som retsdydigt af regeringen og højestere. Indtil efteråret 1886 førte folkettingen en skarp kamppolitik med finanslovnægtelse og så godt som fuldstændig standsning af lovgivningsvirksomheden. Regeringen svarede foruden med de nævnte provisoriske love med talrige retssager, hvorved også flere af oppositionens rigsdagsmænd idømtes fængselsstraffe. Skønt forbitrelsen inden for venstrebefolkningen holdt sig usvækket blev det dog efterhånden klart for oppositionens ledere at man savnede effektive magtmidler, og at den rene protestpolitik snarere styrkede end svækkede ministeriet, og man besluttede derfor i efteråret 1886 at gå over til en anden taktik. Finansloven skulle behandles gennem alle stadier og en realitetsforhandling optages om alle neutrale lovgivningssager. E. havde mødt alle de angreb der i folkettingen rettedes mod ham og hans regeringssystem med utilnærmelig passivitet, men var villig til at optage den tilbudte saglige forhandling og høstede selv en af dens første frugter ved gennemførelsen af konverteringsloven 1886. Jan. 1887 fandt E. tidspunktet gunstigt til en opløsning af folkettingen og opnåede en tilvækst af højre fra 19 til 27, deriblandt fire af de 1884 tabte hovedstadskredse. Imidlertid gennemførte E. på de provisoriske finanslove en del af sit militærprogram, navnlig befæstningsværker omkring Kbh. På de civile områder blev derimod forholdsvis lidet gennemført ud over, hvad tingene under finanslovbehandling var enedes om. Inden for oppositionen groede der nu ønsker frem om at opnå en finanslov der kunne sætte en grænse for fæstningens videreførelse, og E. syntes at imødekomme disse bestræbelser ved på finanslovsforslaget 1888–89 ikke at opføre nye befæstningsudgifter. Ved det tilløb til et forlig („Paaskeforliget“) som fandt sted i foråret 1888 gjorde E. oppositionen et tilbud, ved hvilket han vistnok efter sin egen mening strakte sig langt, men som dog var uantageligt for oppositionen da det som betingelse for en standsning af de ubevilgede militærundergifter satte en bevilling af 8 mill. kr. til „Vestfronten“. Forhandlingspolitikken fortsattes, men udsigten til enighed rykkedes endnu nogle år længere ud i fremtiden da regeringen 1890 ad provi-

sorisk vej påbegyndte anlægget af Middelgrundsfortet.

Frede Bojsen indledte 1890 en ny forhandlingspolitik der vel foreløbig ikke skulle berøre de politiske stridsemner, men dog havde det konstitutionelle forlig som endemål. E. gik ind i forhandlingen der allerede i det første år nærmede landstingets og folketingets flertal så meget til hinanden, at det samlede lovkompleks der i foråret 1891 forelagdes E. forekom ham for stærkt at bære venstres præg. E.s modstand blev dog overvundet, navnlig ved ministre Nellemans og H. P. Ingerslevs energiske indgriben, og fra den tid var E. ikke på samme måde eneherker som tidligere. Foråret 1893 strandede forlig om finansloven på E.s støtte til krigsminister J. Bahnsons afvisning af krav om nedgang i hærudgifterne, men 1.4.1894 kom forliget i stand. En særlig vanskelighed voldte spørgsmålet om ministeriets forbliven. Begge de forhandelnde parter erkendte at E.s afgang lå i den ved forliget skabte nye situation, men E. anså det ikke for foreneligt med sine principper at vedtagelsen af en regelmæssig finanslov gjordes afhængig af hans afgang og modsatte sig bestemt ethvert krav om at afgive noget bindende tilsagn i så henseende. Højres tillidsmænd mente dog efter deres forhandlinger med ham at kunne påtage sig en moralsk garanti for at afgang ville finde sted inden næste rigsdagssamling, og de ord E. ved finanslovens endelige behandling udtalte i landstinget om at han håbede, at den ved forliget skabte situation ville bringe ham udsigt til at blive befriet for hans „Stillings Besvær“ var forud aftalt mellem ham og hans parti.

E. kunne med tilfredshed modtage forliget, for så vidt som finansloven indeholdt bevillinger til Kbh.s befæstnings og andre provisoriske anlægs vedligeholdelse og hærloven de fornødne bevillinger til fæstningsartilleri m.m. Ligeledes kunne han uden stor betænkelighed ofre gendarmeri- og presseprovisoriet, men hvad han dybt måtte misbillige var den „Rigsdagsbeslutning“, om hvilken tingene var enedes uden regeringens medvirken og som i virkeligheden indeholdt et afkald for fremtiden på anvendelsen af provisorisk lovgivning i den hidtil benyttede praksis. E. så i den hele foreliggende situation et vidnesbyrd om, at han – som han selv har udtalt det i en efterladt optegnelse – „ikke mere kunde gøre Regning paa et enigt og stærkt Højre til Fortsættelse af Kampen“. Under disse omstændigheder mente han ikke at kunne blive siddende, og allerede under kongens besøg på Skaføgård 27.6. bebudede han over for ham sin afgang der dog først fulgte i aug. Han ønskede så vidt muligt at berøve ministerskiftet præg af at være „parla-

mentarisk fremtvinget“, og ligeledes benyttede han sin indflydelse hos kongen til, at det nye ministerium fik et så lidet parlamentarisk præg som muligt, idet det blev et rent højreministerium med bevarelse af fem af de afgående ministre, deriblandt Tage Reedtz-Thott som konseilspræsident. Kongen der i høj grad beklagede E.s afgang gav ham ved afskeden rang over ministre. Det kom senere til brud mellem E. og Reedtz-Thott, da denne ved sin udtalelse i folketinget om at ville gå af hellere end at benytte en provisorisk finanslov som kampmiddel efter E.s mening havde „lagt Strikken om sin egen Hals“. Siden bidrog E. ved sin mere end kølige holdning i landstinget til ministeriets afgang. 1898 nægtede han at søge genvalg til landstinget, men indtrådte på ny 1900 som kongevalgt og bevarede dette mandat til sin død. Han deltog lige til det sidste af og til i tingets forhandlinger, navnlig om politiske og finansielle forhold, altid med skarp kritik front mod de forskellige venstreministerier. – R. 1862. K. 1866. S.K. 1869. DM. 1877. R.E. 1878. □ Træsnit af H. P. Hansen, 1866, af ministeriet Frijs. Litografi 1866 efter foto, herefter et par træsnit, det ene efter tegn. af H. Olrik s.å. Træsnit 1872, gravering efter dette 1875. Tegn. af H. Olrik ca. 1876 (Fr.borg), forstudie til mal. af statsrådet, 1878 (Chr.borg). Træsnit af J. Falander, 1878, træsnit efter dette af H. P. Hansen, 1884, træsnit efter tegn. af Axel Thiess ca. 1885 og litografi 1886. Litografi af I. W. Tegner, 1880, efter foto. Mal. af Otto Bache, 1882. Buster 1885 af S. Gelert (Nordjyllands kunstmus.) og H. Conradsen (Fr.borg, depon. i statsmin.). Sammenfoldelig karikatur i litografi 1885. Jeton af S. Lindahl, 1885, i anledning af attentatet, og af R. Jensen, 1887. Karikaturer af K. Gamborg 1885–90. Træsnit 1887. Relief af O. Glosimodt, 1887 (Varde mus.). Litografi af J. Thorsøe, 1887. Afbildet på træsnit 1888 af statsråd efter tegn. af K. Gamborg. Tegn. af Axel Thiess, 1889. Træsnit 1889 efter foto. Afbildet på H. O. Brasens mal. 1892 af vildtparade 1889 (Fr.borg). Relief af H. Conradsen (Fr.borg), forarb. til medalje 1894. Mal. af A. Jerndorff, 1895, stående (Fr.borg) og 1896, siddende, malede forarb. til dem begge, kopi af førstnævnte af Karl Jensen, 1915 (folketinget). Min. af H. C. Vantore, 1901. Tegn. af Axel Nygaard bl.a. 1905. Buste (Kongsdal).

Zodiacus i Nær og fjern 27.1.1875. V. Topsøe: Politiske portrætsstudier, 1878 73–86. H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882. N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 585–91. Spejlet 20.7.1902. C. Goos i Ill. tid. 16.4.1905. E. Henriksen: Mændene fra forfatningskampen I, 1913 5–58. N. Neergaard: Under junigrundloven II, 1916. C. H. Rørdam: Svundne dage IV–VI, 1918–30. A. F. Krieger:

Dagbøger III–VII, 1921–25. Povl Engelstoft i Dansk udsyn, 1925 89–96. Samme i Hist.t. 9.r.IV, 1925–26 188–92. K. G. Brøndsted: J. B. S. E., 1925. A. Fraenkel i Nationaltid. 27.4. og 13. og 14.5.1925. Berl.tid. 21.7.1928. P. Stavstrup i Det nye Danm. II, 1929 299–312. Jul. Schovelin sst. 360–71. Harald Nielsen: Mænd og deres gerning, 1929. Th. Thaulov: J. B. S. E., 1940. Billeder af rigsdagens hist., red. Aage Svendstorp og Chr. Torpe, 1947 157. Troels Fink: Fem foredrag om da. udenrigspolitik efter 1864, 1958. Kr. Hvidt: Venstre og forsvarssagen, 1960. V. Sjøqvist: Peter Vedel II, 1962. Henning Nielsen: Dansk udenrigspolitik 1875–1894, 1977. – Papirer på Skaføgård. Breve i Kgl.bibl.

Helge Larsen (Niels Neergaard)

Estrup, Peder, 1756–1818, rektor, præst. * 6.10.1756 i Nibe, † 31.12.1818 i Randers, begr. sst. F: forpagter på Kyø og Lindenberg Christen E. (1710–64) og Magdalene Engelstoft (1730–56). ~31.8.1785 i Ålborg med Gedske Cathrine Jungersen, døbt 9.3.1757 på Gøl, † 19.3.1830 i Kbh. (Trin.), d. af provst Peder J. (1720–96) og Judithe Andersdatter Thorning (1719–1800). – Far til H. F. J. *E.

E.s fødsel kostede hans mor livet, og da han få år senere også mistede sin far kom han i huset hos sin morbror, den senere provst, mag. Christian Engelstoft der 1772 dimitterede ham til universitetet. 1777 tog han den store filologiske embedseksamen, 1779 teologisk attestats. Som student var han kendt for sine udmærkede kundskaber, især i græsk – hans kendingsnavn var „Peder Grækeren“ – og 1779 fik han plads på Borchs kollegium hvor han 1780–82 udgav tre disputater *De Genio Socratis* og i øvrigt tilbragte nogle for sin udvikling meget betydningsfulde år. 1782 tog han magistergraden med megen berømmelse og blev hører i Vor Frue skole i Kbh. En af hans disciple, den senere biskop J. P. *Mynster, siger at han var den eneste af lærerne der forstod at sætte sig i respekt, til dels takket være sin store strenghed. 1788 blev E. rektor i Randers. Han modtog en aldeles forsømt skole, men på få år lykkedes det ham at bringe den på fode og vinde ry som en af landets fortræffeligste rektorer. Blandt de 112 disciple han dimitterede var 1799 Steen Steensen *Blicher der satte ham meget højt. Pædagogisk var E., som personlig knyttet til Ove *Høegh-Guldberg, konservativ, og da han så med misbilligelse på hertugen af Augustenborgs reformer af det lærde skolevæsen og tilmed sad i meget knappe kår som rektor søgte han præstekald. 1803 blev han sognepræst i Nykøbing F., men vendte allerede s.å. tilbage til Randers som sognepræst ved Skt. Mortens kirke og provst i Støvring hrd. (Provstiet afgav han 1812). Skønt afholdt af sin menighed følte han sig aldrig helt lykkelig som præst. Skolegeringen havde været hans rette kald. Mange in-

dre og ydre omstændigheder hindrede ham i hans senere år i at optræde som forfatter. En del skoletaler han har efterladt sig viser ham som en kundskabsrig, humant dannet personlighed. – Rang med amtsprovster 1812. □ Miniature (Skaføgård); sandsynligvis forlægt for mal. af C. A. Jensen, 1827 (Kongsdal). Relief af H. E. Freund udst. 1825 (Skt. Mortens k., Randers).

Jeppe Aakjær: St. St. Blichers livs-tragedie I, 1903 2 4. K. L. Rahbeks ungdomskærlighed, 1911 (fot. opr. 1968) = Memoirer og breve XV, Th. Oppermann: H. E. Freund, 1916 58f 128 159. In memoriam mag. Petri Estrup, udg. Vilh. Boëtius, 1919. Elisabeth Rosenørn i Fra Randers amt XVIII, 1924 51f 57 59f.

*Bjørn Kornerup**

Ethelberg, Hans Laurits Jørgensen, 1847–1907, afholdssagittator. * 29.10.1847 i Nørre Kollemønten, Nørvang hrd., † 9.1.1907 i Randers, begr. sst. F: gårdejer Jørgen Hansen (1819–tidligst 90, ~2° 1865 med Ane Kirstine Pedersen, 1835–89) og Johanne Marie Larsdatter (* 1828). Navneforandring 26.3.1901. ~13.11.1875 i Ørsted, Randers amt, med Karen Rasmussen, * 8.12.1849 i Hollandsbjerg, Randers amt, † 27.7.1925 i Randers, d. af tjenestekar, senere gårdejer Rasmus Pedersen (1829–1912) og Ane Marie Rasmussen (Byrgesen) (1828–1912).

E. gik i skole i Hevring ved Randers hvortil forældrene flyttede 1853, lærte landbrug på Lol-land og tog lærereksamen fra Lyngby seminarium 1873. Han var derefter hjælpe lærer i Torup ved Langå, lærer ved friseminariet i Ørsted, i et par år forstander for Fårup højskole, endelig lærer i Byholm ved Horsens. 1880 blev han grebet af afholdssagen og var siden en energisk og dygtig forkæmper for denne. Han opgav 1881 sit embede og flyttede til Kbh. hvor han sammen med folketingsmand A. Holck 1882 grundlagde *Ugens Nyheder* som han var medredaktør af til 1884. 1880–85 redigerede han Totalafholdssbladet der fortsattes af Dansk Afholdsblad. Efter 1889 at være flyttet tilbage til Jylland udgav han 1891–98 Afholdsbladet, redigerede 1889–92 Odder Folkeblad og 1892–94 Randers Venstreblad. Han skrev ca. 40 afholdssagittatoriske småskrifter (bl.a. *Biblen og Vinen*, 1882 som affødte en hel pjecekrig), *Bidrag til Belysning af Drikkespørgsmaalet*, 1880, *Afholdssagens Historie i Danmark*, 1891, var medarbejder ved en mængde ugeblade af folkelig art, skrev fortællinger, afholdssange og *Folkets Bog*, 1885. Han var medstifter af Afholdstalerne forbund. Sammen med litterat M. Balle tog han initiativet til de nordiske afholdsstævner der udviklede sig til kongresser. 1880–89 og 1890–92 var han medlem af hovedbestyrelsen for Danmarks afholdsfore-

ning, 1882–86 formand for Kbh.s afholdsforening. I sine sidste år havde han en lille statsunderstøttelse og døde som antikvarboghandler i Randers. – DM. 1900. □ Afbildet på gruppebilledet af afholdsbevægelsens banebrydere i Danm., efter foto.

*Adolph Hansen**

Etlar, Carit, se Brosbøll, Carl.

Ettersen, Johan, † 1652, købmand, industri-drivende. ~2° (?) med Mette Iversen, d. af renteskriver Kristoffer I., Kbh.

E. var indvandret hollænder og omtales første gang i danske kilder 1615. I hvert fald fra 1620 var han bosat i København hvor han købte gård på Gammelstrand og senere flere udlejningshuse og grunde. E. fik Christian IVs støtte til toldfri import af et vareparti, og i løbet af få år blev han leverandør til kronen af huder, læder, skind, klæde, klipfisk, tagsten, krudt og tran. Især i 1630erne var hans handel med staten betydelig, og han havde medarbejdere i tyske og hollandske byer. I dansk erhvervsliv kom han dog til at spille en særlig rolle som producent. 1628 fik han privilegium på at drive hvalfangst ved den nordnorske kyst, og i 1630erne udsendte han skibe fra Holland på hvalfangst. E. samarbejdede i 1634 med Islandske Kompagni, og efter et brud med dette gennemførte han sammen med sin svigerfar endnu et togt der førte til beskyldninger mod ham for at have jaget uden for det ham tildelte havområde til skade for andres ret. E.s interesse for arktiske varer førte til medlemskab af et københavnsk kompagni der havde planer om at besejle Grønland. I 1633 forpagtede E. kongens farveri på Vandkunsten og samme år Strandmøllen der var indrettet til at valke klæde forarbejdet i tugthuset. 1636 købte han et andet farveri i København. Størst betydning fik det at han 1643 indrettede papirmølle på Strandmøllen hvortil han flyttede. Fra 1647 afhændede han sine ejendomme i København. På Strandmøllen fik E. tyske papirmagere til at forarbejde papiret der blev fremstillet med de kgl. cifre som vandmærke. Med sikkerhed kan identificeres et F 3 i kronet skjold og med sandsynlighed et kronet C 4. I 1650 blev Strandmøllen beskadiget af for stærkt vandpres i Mølleåen, og det førte til den sidste af en række retssager der blev rejst af eller mod E. Han døde uden formue og uden at have nået at genopbygge Strandmøllen.

C. Nyrop: Strandmøllen, 1878. Aksel E. Christensen i Industriens hist. i Danm., udg. Axel Nielsen I, 1943 (fot. opr. 1975). Sune Dalgård: Dansk-norsk hvalfangst 1615–1660, 1962. Ebba Waaben i Lyngbybogen 1970–71, 1972 5–71.

Ebba Waaben

v. Euch, Johannes

v. Euch [ˈɔiˈk], Johannes Theodor Joseph, 1834–1922, biskop. * 21.1.1834 i Meppen, Hannover, † 17.3.1922 i Kbh., begr. sst. (Kat. Vestre). F: købmand Theodor Daricus Amandus Peter E. (1806–58) og Josephine Engeline Antoinette Trexler (1807–81).

v.E. voksede op i et katolsk hjem, blev student 1852 i Meppen, studerede i Münster og Mainz, sidste sted hos den berømte biskop Kettler, viedes til subdiakon i Hildesheim 1855, til diakon i Paderborn 1857 og var 1855–59 huslærer hos den navnkundige stifter af Bonifaciusforeningen, grev Joseph Theodor v. Stolberg i Westheim. 1860 blev han præsteviet i Osnabrück og sendt til Danmark der blev hans andet hjem, først som vikar og fra 1861 som kapellan ved hovedstadens Skt. Ansgars kirke hvis menighed da talte ca. 750 medlemmer. 1864–84 var han sognepræst i Fredericia og udøvede en udholdende missionsvirksomhed i Jylland og på Fyn for at samle og styrke katolikkerne ved at oprette missionsstationer i de større byer. 1883 fik han et kanonikat i Osnabrück, en stilling han dog ikke kom til at tiltræde da overhovedet for den danske katolicisme, den apostolske præfekt for Danmark Hermann Grüder, døde og 1883 blev v.E. udnævnt til hans efterfølger. 1892 blev han forfremmet til apostolsk vikar, fik som titel biskop af Anastasiopolis og blev bispeviet i Osnabrück. – v.E. kom til Danmark forholdsvis få år efter grundlovens indførelse af religionsfrihed, og de danske katolikker var næppe alle klar over rækkevidden af dette magna charta. Den fremmede så derimod straks hvilke arbejdsmuligheder den nyvundne frihed indebar. Gennem personlige bekendtskaber og sin vindende optræden lykkedes det v.E. at få en væsentlig støtte til det katolske missionsarbejde i Danmark gennem den tyske bonifaciusforening. Han viste et utrætteligt initiativ på alle felter hvor han så mulighed for nye fremstød, og han havde et klart blik og en fast hånd til at lede en fortsat propaganda, som – enten det drejede sig om festprocessioner og valfarter eller om oprettelsen af skoler og hospitalet – skulle vise at den katolske kirke var i aktivitet og repræsenterede en magt. Desuden ejede v.E. en udmærket evne til at forhandle med ikke-katolske autoriteter. □ Mal. af Bertha Wegmann, 1910. Relief af Windfeld-Schmidt. Silhouetklip af Kirsten Wivel (Kgl. bibl.). Foto.

Joh. Bapt. Metzler: Biskop J.v.E., 1910. Johs. Jørgensen: Mit livs legende IV, 1918 40 108f. J. Olrik m.fl. i Nordisk ugebl. for katolske kristne LXX, 1922 193–210. To højirkemænd, ved P. G. Lindhardt og J. Swané, 1958.

Michael Neiiendam*

Euchel [ˈɔiˈkəl], Gottleb, 1767–1830, jødisk lærd, købmand. * 14.7.1767 i Kbh. (Mos.), † 7.6.1830 sst., begr. sst. (Mos. kgd., Møllegade). F: handelsmand Abraham Israel Eichel (ca. 1731–ca. 67) og Krenche († 1784). ~12.5.1800 i Kbh. (Mos.) med Frederikke Henriques, * ca. 1779 i Kbh. (Mos.), † 17.7.1821 sst. (Mos.), d. af agent, tapetfabrikant Abraham Moses H. (1721–1802, ~1° 1753 med Jette Fürst, † 1754, ~2° 1754 med Hendel Sara Fürst, † 1777) og Sara Goldschmidt (1743–1802).

E. fik en grundig uddannelse i jødisk teologi i Hasenpot, Kurland, hvor hans ældre bror var bosat. En anden af hans brødre, bibelfortolkeren, redaktøren af det første hebraiske tidsskrift Hameassef (Samleren) Isac Euchel (1756–1804) der efter at have studeret filosofi i Königsberg under Kants ledelse var forblevet der og virkede som lærer i jødiske hjem, sørgede for hans uddannelse i verdslige fag i Königsberg og Berlin. Efter at være kommet tilbage til Kbh. uddannedes E. ved handelen og tog 1799 borgerskab som grosserer. Sine gode kundskaber stillede han til rådighed for sine trosfæller. Da regeringen 1795 havde nedsat en kommission for at udarbejde et forslag om menighedens anliggender, fremkom E. med et udførligt motiveret forslag om gennemgribende reformer i menighedens styrelse (Minerva, 1796 I 47–61). Han krævede bl.a. oprettelse af skoler for de jødiske børn for at komme bort fra disses ensidige opdragelse. M. L. *Nathanson som 1805 havde skaffet midler til Mosaik drengeskoles oprettelse søgte og fandt i E. sikker bistand til skoleplanens udarbejdelse, og E. blev da også medlem af skolens første direktion. E. ønskede at oprette et seminar i Kiel til uddannelse af jødiske teologer og lærere, men fandt ingen støtte for planen. Under den litterære jødefejde 1813 som følge af Thomas "Thaarups oversættelse af „Moses og Jesus“ fremkom E. under titlen *Til evig Fred* med et indlæg til stridens bilæggelse der blev modtaget med velvilje.

Josef Fischer: Stamtavlen Eichel, 1904. Kbh.ske lærde efterretn., 1796 245f. Villads Christensen i Museum I, 1890 139–43.

Josef Fischer*

Eulner [ˈɔilˈnør], Theodor Christian, 1765–1801, kirurg. * 31.7.1765 i Trendelburg, Hessen, † 8.3.1801 i Godhavn, Grønland. F: landejevs-kommissær og broingeniør Carl August E. (1728–1804) og Maria Carolina Stahl (1733–1804). Ugift.

E. blev uddannet som kirurg i Hamburg og kom i dansk-norsk tjeneste 1788 som kompagnikirurg i Frederikshald, Norge hvor han deltog i krigen mod Sverige. 1791 blev han antaget på Kirurgisk akademi i Kbh. hvorfra han dimitteredes to år efter. I 1780erne var den vestgrønlandske befolkning hjemsogt af flere større eller mindre epidemier. Ved hvalfangsten i det nordlige Grønland havde der været ansat flere kirurger gennem årene, men de havde kun liden mulighed for at optage den almindelige lægegerning der var meget påkrævet. Derfor foreslog inspektør Børge J. "Schultz at der i det nordre inspektorat 1791 blev ansat en egentlig læge fast ved Godhavn, og at Vestgrønland kom ind under den danske landfysikusordning. Lægen skulle lønnes ved en beskeden afgift fra alle i Den kgl. grønlandske Handel udsendte, suppleret med at den 1783 oprettede hjælpekasse for trængende grønlændere skulle yde 50 rdl. årlig. 1792 blev denne lønordning tiltrådt, men ikke for en læge og ikke under landfysikusordningen, derimod for en kirurg der var ansat væsentligst til hjælp for den grønlandske befolkning.

Det blev begyndelsen til otte arbejdsomme år for E. 1793–94 var han ansat ved Jakobshavn og fra 1794 ved Godhavn. Han var idelig på rejser i det omfattende „lægedistrikt“, hvilket vil sige strækningen fra det sydlige Egedesminde, over hele Disko Bugt og til og med Umánaq idet Upernavik i hans tid var midlertidigt nedlagt. Gang efter gang søgte han at få dansk indfødsret, men det lykkedes ham aldrig skønt han i hvert fald skrev et fortræffeligt og fejlfrit dansk og var uhyre flittig i sin gerning som kirurg der også omfattede, hvad man forventede af en mediciner. Han virkede tillige som en slags apoteker, idet han selv tilberedte den medicin han ordinerede. Det forlød, at han led af uheldig kærlighed til en grønlænderinde, men også af „en slem sygdom“ (Ostermann). 1800–01 hærgede en frygtelig koppepidemi Egedesminde og Jakobshavns distrikter, værre i det førstnævnte end i det sidstnævnte, værst dog uden for E.s virkeområde, i Holsteinsborg. E. var utrættelig på færde i bekæmpelsen af denne epidemi. Han forsøgte endog at vaccinere mod kopper, men uden held. Trods sin indsats måtte han se smitten brede sig og et stort antal grønlændere dø. Det er troligt at dette forgæves slid, sammen med de andre skuffelser og uoverstigelige vanskeligheder, han mødte, medførte en depression just i mørketidens slutning, hvorunder han ganske uventet begik selvmord.

H. Ostermann i Pers. hist. t. 7.r.V, 1920 95–104 (m. aktstykker og breve). Samme: Danske i Grønland i det 18. årh., 1945 370. F. Gad: Fire detailkomplekser i Grøn-

lands hist., 1974 76–80 104–06. Samme: Grønlands hist. III, 1976.

Finn Gad

Euphemia, †1330, dronning. * ca. 1285, †26.7.1330, begr. i Sorø k. F: hertug Bogislav IV af Pommern (†1309, ~2° med Margrete af Rügen) og Agnes af Brandenburg. ~før 1307 med hertug, senere konge "Christoffer II, * 29.9.1276, †2.8.1332 i Nykøbing F., s. af "Erik Klipping (ca. 1249–86) og "Agnes (†1304). – Mor til "Erik (ca. 1307–32), "Otto og "Valdemar Atterdag. Om E.s personlige forhold vides kun lidt; ved hendes svoger kong Eriks død 1319 opholdt Christoffer sig landflygtig i hendes hjemland. □Figur på gravmæle (Sorø k.), afstøbning (Fr. borg).

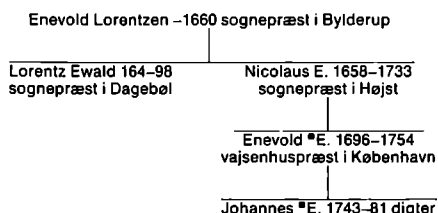
Jørgen Olrik*

Ewald

Der findes flere af hinanden uafhængige slægter af dette navn.

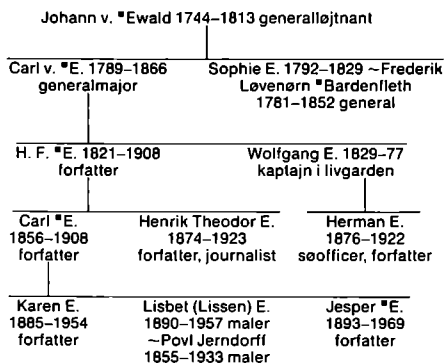
I. En slægt stammende fra Sønderjylland og gående tilbage til sognepræst i Bylderup Enevold Lorentzen (–1660).

Tablle I

II. En slægt som indvandrede fra Tyskland med senere generalløjtnant Johann v. E. (1744–1813), født i Kassel.

Tablle II

J. Aage Dahl: Bidrag til Johannes E.s slægtshist., i Pers. hist. t. 9.r. 5, 1932 215–45 m. rettelse og tilføjelser ved Chr. Maibøll sst. 13.r. 5, 1957 59. II. Theodor og H. F. Ewald: En slægts hist. I–II, 1905. Th. Hauch-Fausbøll: Slægtshåndbogen, 1900 164f.

Hans H. Worsøe

v. Ewald, Carl, 1789–1866, officer. * 1.3.1789 i Kassel, † 18.3.1866 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: oberstløjtnant, senere generalløjtnant Johann v. *E. (1744–1813) og Susanne C. Ungewitter (1764–1810). ~28.2.1813 på Frbg. med Frederik-ka Amalie Kaas Rosenstand-Goiske, * 16.4.1793 i Kbh. (Nic.), † 14.9.1855 sst. (Frue), d. af overauditor Peder *R.-G. (1752–1803) og Frederikke A. Kaas (1763–1821). – Far til H. F. *E.

v.E. fik en omhyggelig, militært streng opdragelse. 1801 tillod faderen ham at indtræde i et lille borgerligt jægerkorps i Eckernförde, og n.å. udnævntes han til stykjuncker i artilleriet og artillerikadet. 1805 blev han sekondløjtnant II (anc. fra 1804), 1808 sekondløjtnant I og adjoint i generalkvartermesterstaben, 1809 blev han kar., 1811 virkelig premierløjtnant og 1813 divisionsadjutant og stabschef ved den „bevægelige“ armédivisions 2. brigade i Holsten. Under felttoget s.å. udmærkede han sig bl.a. i træfningen ved Boden 2.12. Fra 1815 var han stabschef ved 1. brigade af auxiliærkorpset i Frankrig. Efter hjemkomsten fortsatte v.E. sine militære studier, var 1821–26 medredaktør af Magazin for militair Videnskabelighed og havde tillige den opgave at referere udenlandske militære tidsskrifter for Frederik VI. 1822 blev han lærer for prins Frederik (VII) og fulgte ham på hans udenlandsrejse 1826–28. 1828 blev han jourhavende adjutant hos kongen og 1829 dennes håndbibliotekar. 1825 var han blevet kar., 1830 virkelig major, blev 1832 kar., 1834 virkelig oberstløjtnant og divisionskvartermester og 1838 overadjutant i generalstaben. 1834 fik han til opgave at have opsigts med prins Frederik under dennes forvisning til Jægerspris før skilsmissen fra prinsesse Vilhelmine. Efter tronskiftet 1839 blev han generaladjutant og chef for Christian VIIIs adjutantskab og for bureauet for armeens kommandosager, hvorved han trådte i spidsen for hærens styrelse. Af helbredsgrunde indgav han 1841 afskedsansøgning men fik kun bevilget sygeorlov indtil han atter følte sig tjenstdygtig. 1842 udnævntes han til generalmajor, men kort efter Frederik VIIIs tronbestigelse 1848 fratrådte han sin stilling. Posten som kommanderende general i Nørrejylland og Fyn blev ham tilbudt, men han afslog, sikkert også fordi han ikke ønskede at tjene under den nye konge og han stilledes å la suite i armeen. Ved krigens udbrud tilbød han

sin tjeneste, selv i en underordnet stilling, men tilbudet modtoges ikke, og for dog at yde noget gav han frivilligt afkald på en betydelig del af sin gage. N.å. fik han efter ansøgning definitiv afsked fra sin stilling i hæren, hvor hans eftermæle blev at han altid havde brugt sin store indflydelse til det gode uden nogen sinde at have misbrugt den. Sine sidste år levede han stille, beskæftiget med at skrive sine erindringer og med historiske og teologiske studier. – Kammerherre 1840. – R. 1814. K. 1828. DM. 1829. S.K. 1847. □Mal. af madame Meunier i Genève udst. 1829. Afbildet på Sophus Schacks mal. af salvingen 1840 (St. mus.). Mal. af C. Fiebig, 1843. Afbildet på litografi af F. Dewehrt af Chr. VIII med følge, og på Niels Simonsens mal. 1861 af en revy ca. 1830. Træsnit 1866 efter tegn. af H. Olrik. Buste (Fr.borg).

Medd. fra krigsark. VII–IX, 1896–1902. – En slægts hist., ved Th. og H. F. Ewald I–II, 1905. III. tid. 25.3.1866. – Papirer, breve og erindringer i Rigsark.

Rockstroh*

Ewald, Carl, 1856–1908, forfatter. * 15.10.1856 på Bredelykke ved Gram, † 23.2.1908 i Charlottenlund, begr. i Gentofte. F: forfatteren H. F. *E. (1821–1908) og Julie C. Oest (1836–1907). ~1° 15.10.1880 i Slagslunde med Emilie Salomon, * 16.11.1850 i Horsens, † 18.8.1931 i Kbh., d. af kateket og adjunkt i Horsens, senere sognepræst i Herslev og Gevninge Victor S. (1807–75) og Caroline Amalie Fischer-Benzon (1812–87). Ægteskabet opløst. ~2° 22.12.1887 i Kbh. (Jac.) med Betty Ponsaing, * 20.1.1859 i Kbh. (Frbg.), † 4.7.1943 på Frbg., d. af bogholder Julius Marie P. (1822–1909) og Marie Josepha Christine Sophie Pingel (1828–1912). – Far til Jesper *E.

E. blev student 1874 fra Fr.borg, ville tage forsteksamen, men opgav det på grund af sygdom. Han virkede i flere år som lærer, var en tid skolebestyrer på Frbg., men helligede sig fra 1882 helt forfatter- og journalistvirksomhed. Hans forfatterskab blev et af den nyere danske litteraturs omfangsrigeste og mangesidigste. Det falder i fire hovedgrupper: de moderne romaner, de historiske romaner, eventyrene og de aktuelle fortællinger og betragtninger, mest af satirisk indhold. Mellem 1882 og 1892 skrev E. en række romaner i tidens manér hvor han satte problemer under debat og tydeligt tog parti ud fra de dengang mest frisindede synspunkter; de vigtigste er *Regel eller Undtagelse*, 1883, *En Udvej*, 1884 og *Lindegrenen*, 1886. Senere kom *Fru Johanne*, 1892 og de sammenhængende større fortællinger *Den gamle Stue*, 1895 og *Cordts Søn*, 1896. Disse sidste var skrevet i en manieret, men poetisk suggestiv stil og var stærkt påvirkede af 90ernes sjæ-

leanalyse og raffinerede udtryksmåde. – I slutningen af 90'erne begyndte E. sit forfatterskab af historiske romaner. Den første, *Børnekorstoget*, 1896 var beåndet og fantasifuld, senere fulgte *Makra*, 1897, *Mogens Heinesen*, 1904, *Jep Akelej og hans Kæreste*, 1905 og *Den største i Landet*, s.å. I sine sidste to leveår udgav han den i sin tid populære serie *Danske Dronninger uden Krone*, 1906–08 (flere udgaver).

E.s ry hviler væsentligst på hans eventyr og hans satirer. 1892 og 1893 udkom to samlinger børnefortællinger, *I det Frie*, 1894–95 eventyrsamlingerne *Fem nye Eventyr* og *De fire Fjerdingsfyrster*. E. fortsatte stadig denne del af sit forfatterskab således at der kom til at foreligge tyve bind der kom i flere udgaver, og hvoraf gentagne gange udvalgte samlinger er udsendt. Han har også oversat Grimms Eventyr, og i *Eventyrskrinet* der udkom i en subscriptionsudgave med illustrationer af Louis *Moe 1906–07 har han på sin egen måde genfortalt gamle sagn og eventyr.

I årene før og efter århundredskiftet var E. en flittig og meget læst medarbejder ved Politiken. Hans korte artikler, underskrevet Hr. Hansen, indførte noget nyt: de var en tæt forening af journalistik og novellistik, skrevet i en knap og tindrende stil hvor de vel forberedte pointer sprang overraskende frem. De var tendenslitteratur ganske som hans tidligere store romaner; hans formål var at revse, nedbryde fordomme, og hans meninger forekom dengang udæskende, næsten revolutionære. En lille del af denne journalistik er samlet i *Døgnværk*, 1900. I nær tilslutning til disse små artikler står flere af de samtidigt udkomne bøger, *Min lille Dreng*, 1899, *Min store Fige*, 1904, der giver paradoksalt tilspidsede bidrag til en moderne opdragelseslære. Journalistisk prægede og alle med skarp tendens er ligeledes bøgerne *Sulamiths Have*, 1898 og *Pastor Jespersens Juleaften*, s.å. der væsentligt er rettet mod den indre mission som E. ofte havde angrebet mere direkte i sin journalistik. En blanding af journalistik og novellistik er også *James Singletons store Udenlandsrejse*, 1897, *James Singletons Glæde over Danmark*, 1898 og *Historier*, 1902. – E. skrev også nogle teaterstykker; *Canta* blev spillet på Det kgl. teater 1901 og *Gerhard Ramm* på Folketeatret 1906.

E. var flittig og mangesidet begavet, så smidig at hans stil helt kunne forandre karakter fra den ene bog til den anden. Så elegant, så virtuost skrev ingen af hans jævnaldrende i Danmark. Men E. var ikke blot stilkunstner, han ejede også fantasi, og denne fantasi blev ikke synderligt hemmet af at arbejde med realiteter af rent objektiv karakter, det ser man først og fremmest i hans eventyr som man undertiden, næppe med

rette, har karakteriseret som tørre og snusfornuftige; hans fantasi bygger på realiteter af videnskabelig art, men boltrer sig friskt og frodigt. Mod E.s journalistik og den serie af bøger som slutter sig nært til den kan man indvende at hans fortolkning af „frisindet“ var ensidig og på sin vis kunne gøre et ikke mindre forbenet dogmatisk indtryk end de anskuelser han angreb. Ofte har han dog ramt hykleriet, misundelsen og overklassehovmodet i centrum. Journalistikken og eventyret var de to områder hvor han helt var sig selv og derfor gav sit ypperste. Romanerne – både de første moderne og de sidste historiske – vil derimod næppe overleve ham længe, måske med undtagelse af *Børnekorstoget* og dobbeltromanen *Den gamle Stue – Cordts Søn*.

E. er indgående beskrevet i Agnes *Henningsens erindringer og fik med hende en søn, den senere forfatter, Poul *Henningsen. □ Afbildet på mal. af Chr. Clausen, 1892, af selskab hos Johan Knudsen (Bangsbo). Mal. af L. Find, 1896, tegn. af samme (Fr.borg). Tegn. af Kr. Kongstad, 1898. Mal. af H. O. Heyerdahl, 1904. Tegn. af Alfred Schmidt 1904–05 (Fr.borg). Tegn. af Ø. Heggtveit, 1905 (sst.). Mal af Henrik Lund, 1906. Tegn. af Eigil Petersen. Foto.

Chr. Rimestad: Digtere i forhør, 1906 92f. – G. Brandes: Saml. skr. XV, 1905 329–38. Johs. Jørgensen: Mit livs legende II, 1916 77–79 92f; IV, 1918 35f. J. P. Jacobsen: Afhandl. og artikler, 1919 388–93. Agnes Henningsen: Letsindighedens gave, 1943 103–10 115–17 135–45 152–58 168–72 174f 177 184f. Samme: Byen erobret, 1945 38f 42–49 54–59 63–66 77–80 87–97 101–06 110–12 132f 145–47 165–74. Samme: Kærlighedssynder, 1948 78–80 151 194. Samme: Jeg er levemand, 1951 67–69. Lissen Ewald: C.E. og hans kone, 1946. Aage Welblund: Omkring den lit. café, 1951 70–73 101–10. Jesper Ewald: Breve fra en barndom, 1953. – Manus og breve i Kgl. bibl.

Chr. Rimestad*

Ewald, Enevold (Enewald), 1696–1754, præst. * 29.8.1696 i Højst, † 11.11.1754 i Kbh. (Helligg.), begr. i Helligg. k.s kapel. F: sognepræst Nicolaus E. (1658–1733) og Mette Magdalena Prætorius (1671–1729). ~11.10.1730 i Kbh. med Marie Matthiasdatter Wulff, * 23.4.1715 i Kbh. (Frue), † 27.4.1791 sst. (Helligg.) (~2° 1759 med hørkræmmer og overformyndet Peder Huulegaard, 1711–69, ~1° 1741 med Helene Kirstine Hansen, enke efter Jacob Korn), d. af bygningsentreprenør og tømmerhandler Matthias W. († tidligst 1728) og Maria (Maren) Martens (*Wulff, Marie) († 1738). – Far til Johannes *E.

E. blev student 1714 fra Tønder og studerede i Kiel, Jena og Halle. Hans fromhed var tidligt vakt; allerede i fjortenårsalderen havde han læst Bibelen igennem fire gange. Selvsagt måtte han blive grebet af den pietistiske bevægelse både

hos den lærde og fromme J. F. Buddeus i Jena hvor han oplevede en åndelig krise med anfælgelser og en derpå følgende hvile i troen på bibelordet som Guds ord, og under opholdet i Halle, arnestedet for den nye vækkelse. I Vest-slesvig var den pietistiske bevægelse mærkbar. De fra Halle påvirkede præster forkyndte omvendelse og begyndte et frivilligt arbejde med husbesøg, katekisation og bibellæsninger. Da E. omkring 1718 vendte tilbage fra Halle optog han på sin hjemegn som uordineret medhjælper hos sin far en lignende virksomhed som satte skel; mange blev vakt, men gejstligheden stillede sig gennemgående fjendtligt til det livlige røre. E.s ry gik langt ud over hans hjemegn. Da vajsenhuset blev oprettet 1727 fik han ansættelse der, først som lærer og fra begyndelsen af 1728 som præst efter at have taget dansk embedseksamen. I Kbh. var den pietistiske vækkelse i kendelig fremgang, og E. blev snart den prædikant de vakte samlede sig om. Som forkynder var han en type for sig. Ud fra bibelordet prædikede han med kraft og overbevisning omvendelse, men han betonedede at omvendelsen måtte følges af et nyt liv i helliggørelse. Han forstod at der var forskel på menneskers sjælelige konstitution, og at man ikke kunne kræve at alle skulle have de samme åndelige oplevelser. Man kan efter tidens forhold kalde E. en økumenisk prædikant, en forløber for Evangelisk Alliance, thi mennesker af vidt forskellig religiøs betoning fandt sammen under hans prædikestol. Måske var han nærmest frikirkemand, men ved at stå i statskirken kom han til at virke som bølgebryder over for den anti-statskirkelige vækkelses angreb på kirken som Babel. Med Ph. J. Spensers program og forholdene i Halle som forbillede holdt E. gudelige forsamlinger inden for statskirken, ikke i modsætning til den. Formålet med disse møder var at styrke troens indre liv i en sigtet kreds af ligesindede; blandt disse var E.s svigermor et af de mest aktive medlemmer, og den aktivitet, disse udfoldede – bl.a. ved angreb på de ortodokse præster – blev indgående undersøgt i Kommissionen af 28.11.1733, og E. fik en bøde for udgivelse af et sværmerisk skrift.

Foruden gennem sin prædikegerning blev E. også navnkundig ved sine katekisationer der var den kirkelige pietismes andet hovedmiddel til at virke vækkende. 1720 udgav han anonymt *Den sande Christendoms rette Grundvold*. „En større Prædikant og Katekisator har Danmark næppe haft“, lyder et samtidigt udsagn der bevidner hvor skattet E. var. Endnu før konfirmationen blev officielt påbudt 1736 havde E. begyndt en konfirmandundervisning som han drev med suggerende kraft, og som åbenbarer pietismens svig-

tende sans for børns psykologi. Det personlige ansvar de pietistiske vakte præster følte over for deres gerning gav sig udtryk i kravet om en revision af skriftemålet. Ifølge ritualet skulle præsten meddele en ubetinget absolution i skriftestolen; flere af de af pietismen grebne præster følte en samvittighedstyngte ved at skulle tilsige en ubetinget absolution uden garanti for pågældende skriftebørns anger og bod. 1733 ansøgte E. om at opnå visse lettelser der delvis blev bevilget, og 1734 fik han lov at holde kapellan til skriftestolen mod selv at udrede hans løn. Da Christian VI's direkte statspietistiske kirkepolitik efter 1735 lagde faste rammer om den spiritualistiske vækkelse, tabte E. sin indflydelse som før, men end han bevarede sit ry. J. B. *Bluhme valgte ham til skriftefader, Erik *Pontoppidan tog ham med på råd da han udarbejdede sin katekismusforklaring „Sandhed til Gudfrygtighed“, og i bibelrevisionskommissionen af 1739 var han notar; 1748 blev han medlem af missionskollegiet og Vajsenhusets direktion. Hans senere år var trange; han led under økonomiske vanskeligheder og legemlig svaghed. Sine bibelstudier og prædikener udgav han i omfattende værker, sikkert også for at forøge sine indkomster, *Tiidsregister over det gamle og nye Testaments Kirkehistorie I–II, 1741–42, Det gamle og det nye Testaments herlige Harmonie I–V, 1744–50, Den bibelske Concordantz, 1748–49*. – Tit. professor 1747.

□ Miniature (Kbh.s bymus.). Stik af O. H. de Lode efter mal. af C. G. Pilo; træsnit efter dette 1876 og af H. P. Hansen, 1886.

Selvbiogr. oplysn. i E.s skrift: Den eneste sande og salige vidoms kilde, 1752 og i Geistliche Fama, udg. J. C. Dippel, u. st. 1731 I, 3. stk. – E. O. Schwartzkopf i Danske saml. IV, 1868–69 85–87. L. Koch i Kirkehist. saml. 4.r.I, 1889–91 308. H. F. Rørdam sst. 640 661–63; sst. III, 1893–95 37 41 65 96 519–25. Vilh. Bang sst. II, 1891–93 687–97. Chr. VI sst. 5.r.V, 1909–11 751f. A. Jantzen i Hist. t. 6.r.II, 1889–90 141–44. A. D. Jørgensen: Johs. Ewald, 1888 (ikke fejlfri). L. Bobé i Tilskueren, 1901 227–47. Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé V, 1902 245f 308; VI, 1903 581. Johs. Ewald: Levnet og meninger, udg. L. Bobé, 1911 235–43. H. Graversen: Vajsenhuspræsten E.E., 1912. L. Magon: Ein Jahrhundert geistiger og lit. Beziehungen zwischen Deutschland und Skandinavien 1750–1860 I, Dortmund 1926 13f. Aage Dahl og L. Bobé i Pers. hist. t. 9.r.V, 1932 215–47. Michael Neiiendam: Erik Pontoppidan II, 1933.

*Michael Neiiendam**

Ewald, Herman Frederik, 1821–1908, forfatter. *13.12.1821 i Kbh. (Garn.), †29.4.1908 i Fredensborg, begr. i Asminderød. F: kaptajn, senere generalmajor Carl v. *E. (1789–1866) og Frederikka A. K. Rosenstand-Goiske (1793–1855). ~14.7.1855 i Gråsten med Julie Caroline Oest,

* 8.10.1836 i Nakskov, † 16.11.1907 i Fredensborg, d. af byskriver i Nakskov, senere byfoged i Fåborg og kancelliråd Nicolai O. (1794–1849) og Henriette Emilie Christine Wolgand (1800–80). – Far til Carl *E.

E. kom af officerslægt, faderen var generalmajor og, specielt under Christian VIII, nært knyttet til hoffet. Sønnen følte sig dog på ingen måde tiltrukket af det militære, af større betydning for hans forfatterskab blev hans families faste forankring i det københavnske bourgeoisie. 1834, tretten år gammel, blev han elev på Sorø akademi hvor han havde B. S. *Ingemann som dansklærer. Efter studentereksamen 1841 begyndte han uden større interesse at læse jura. Snart efter brød han af og blev forpagter på Gersdorffslund under godset Rathlousdal i Jylland, men da arbejdet ikke ville lykkes for ham tog han uddannelse som landmåler og slog sig derefter ned i Gram i Sønderjylland. Efter krigen 1864 flyttede han til Helsingør, derfra til Hillerød, og 1874 til København. Sine sidste år tilbragte han i Fredensborg. Efter 1864 levede han udelukkende som forfatter.

Størst litterærhistorisk interesse knytter der sig til hans udviklingsromaner med samtidsmiljø. Det københavnske borgerskabs værdinormer genfinder vi overalt i hans romaner. Han var en troende kristen og reagerede stærkt mod brandesianismen. Han hyldede kongemagten men stod specielt for en borgerlig standsbevidsthed, vendt på én gang mod den gamle adelsoverklasse og det fremvoksende industriproletariat med dets sociale ideer. Hans forfatterskab ligger på linie med andre konservative digtere i tiden som Henrik *Scharling, Chr. K. F. *Molbech og Erik *Bøgh der videreførte romantikkens ideer og stil i bevidst kampposition mod naturalismen og fritænkeriet efter 1870. – E. debuterede sent, som 40-årig, med *Valdemar Krones Ungdomshistorie*, udgivet anonymt i 1860. Titelpersonen er en Adam Homo-skikkelse der bedøver sin indre samvittighed for at gøre karriere. Han når vidt, men føler sig i længden ikke hjemme i forstillelsens saloner. Over for aristokratiets kunstige miljø stiller forfatteren borgerskabets sunde og produktive verden som Valdemar burde være forblevet i. Heltens ungdomsven og modpol, Frank, er en ung radikaler som dog sluttelig tilpasser sig samfundet. Ikke mindst opmuntret af en positiv anmeldelse af Henrik Ibsen fortsatte E. sit forfatterskab, nu under eget navn, med *Familien Nordby*, 1862 hvor det driftige handelsliv stilles frem som idealet. I hans tredje nutidsroman *Johannes Falk*, 1865 er holdningen atter vendt mod såvel aristokratiet som samfundsstyrtere. I alle tre romaner gives der interessante

samtidsskildringer, således er Familien Nordby henlagt til det økonomiske kriseår 1857, og Johannes Falk til de religiøse vækkelser i 1830'erne. I en senere samtidsroman *Knud Rydbjergs Livs-eventyr* fra 1868 har E. tegnet en Aladdin-skikkelse der opnår lykken, men rammes af nemesis fordi han kun har interesseret sig for det materielle.

Størst folkelig succes har E. haft som forfatter af historiske romaner hvortil han vakte dels af begivenhederne i 1864, dels af det historiske miljø i bopælsbyen Helsingør. Selv tilstræbte han højeste historiske korrekthed og angreb såvel sin samtidige Carit Etlar (*Brosbøll, Carl) som sin gamle dansklærer B. S. Ingemann for deres historiske upålidelighed. At E. aldrig opnåede deres store popularitet skyldes ikke alene at hans beskrivelser af personer og miljøer i deres korrekthed virker noget tørre, men også at han ofte benytter de historiske begivenheder til moralsk, borgerlig belæring hvilket allerede Georg *Brandes bebrejdede ham. Af de historiske romaner skal nævnes *Svenskerne paa Kronborg*, 1867, *Den skotske Kvinde paa Tjele*, 1871, *Knud Gyldenstjerne*, 1875, *Caroline Mathilde*, 1890, *Leonora Kristina*, 1895, *Kristian den Anden*, 1898 og *Daniel Rantzow*, 1899. – R. 1867. DM. 1896. □ Træsnit af H. P. Hansen, 1871, en række litografier og træsnit efter dette. Tegn. af L. Find, 1898. Radering af Axel Hou, 1899.

Udg. Saml. hist. romaner I–XIX, 1928 (m. indledn. af Johs. Brøndum-Nielsen).

Kilder. Selvbiogr. i Ill. tid. 4.12.1898. H. F. E.: Livserindringer, 1905 = En slægts hist., ved Th. og H. F. Ewald II.

Lit. Carl Andersen i Ill. tid. 24.12.1871. Sst. 10.5.1908. Alfr. Wimmer: Æsthetiske skizzer, 1882 1–32. Axelline Lund: Spredte erindr., 1917. H. G. Oj[ri]k i Soranerbl. VI, 1922 74f. Olaf Carlsen sst. XIII, 1928 9–13 20–23. Aug. F. Schmidt i Sønderjydsk månedsskr. VII, 1931 132–37 og sst. XXII, 1946 170f. Samme i Sønderjydsk jul XVII, 1944 (6 upag. sider). Aladdin-Noureddin traditionen, af Jens Kr. Andersen og Leif Emerik, 1972, 108f 125–27 134f.

Papirer i Kgl. bibl.

Uffe Andreasen

Ewald, Jesper Carl, 1893–1969, forfatter, journalist. * 24.12.1893 i Vordingborg, † 30.8.1969 i Kbh., begr. i Roskilde. F: forfatter Carl *E. (1856–1908) og Betty Ponsaing (1859–1943). ~15.5.1919 med Andrea Kirstine (Nøttrup) Mejer, f. Jensen, * 28.2.1892 i Brødstrup, † 10.6.1976 i Gl. Holte, d. af manufakturhandler Anders Peter J. († 1921) og Rasmine Kirstine Andersen († 1894).

Efter studentereksamen 1912 studerede E. en kort tid medicin, men forlod studiet til fordel for en friere tilværelse som korrekturlæser, oversæt-

ter og journalist. 1918–32 helligede han sig helt journalistikken som medarbejder ved København, B.T., de Ferslewske Blade, samt Politiken hvori han senere vedblev at skrive bl.a. under det pseudonym – Peberfuglen – han også anvendte som forfatter af en lang række dramatiske radio-humoresker. Han virkede desuden som oversætter, forlagskonsulent samt medarbejder ved forskellige tidsskrifter, fx Motor. Sit forfatterskab indledte han 1917 med en biografi af Jack London. Det omfatter romaner, fortællinger, rejsebøger, humoreske-samlinger og festskrifter om erhvervsvirksomheder. Med sin Gustav Wied'ske misantropiske humor og sin københavnske radikale ironi – der ikke udelukkede en vis sentimentalitet – følte han sig stærkt knyttet til sin oprindelse og baggrund. Det viste sig bl.a. i *Den Lille*, 1926, en slags sidestykke til den bog – *Min lille Dreng* – hans far skrev om ham. Sin far og forholdet til ham skildrede han senere i *Breve fra en barndom*, 1953. Det viste sig også i erindringsromanerne *De grønne Aar*, 1945, og *De rige Aar*, 1947. E.s mest ærgerrige præstation som skønlitterær forfatter er romanen *Krigen over Proxima*, 1943. Et udvalg af hans novellistik er *Lundquist og Elvira*, 1944. Et udvalg af sin essayistisk udgav han i *Den lyse Nat*, 1947. □Foto.

Jens Kistrup

v. Ewald, Johann, 1744–1813, officer. * 31.3.1744 i Kassel, † 25.6.1813 ved Kiel, begr. i Kiel (St. Jürgens Frdh.). F: regnskabsfører ved overpostamtet i Kassel Georg Heinrich E. (1708–52) og Catharina Elisabeth Breithaupt (* 1721). ~3.2.1788 med Susanne Christine Ungewitter, * 10.5.1764 i Kassel, † 13.6.1810 ved Kiel, d. af landretsassessor Carl U. (1725-tidligst 91) og Catharina Elisabeth Vietor (1732–71). – Far til Carl v. *E.

v. E: blev 1760 kadet i et hessisk infanteriregiment med hvilket han deltog i syvårskrigen. S.å. blev han såret ved belejringen af Kassel og udnævnt til fænrik, 1766, til sekondløjtnant. Under garnisonsopholdet i Kassel 1770 mistede han i en duel med en ven venstre øje. Sit sygeleje benyttede han til at fordybe sig i det krigsvidenskabelige studium og udgav 1774 en afhandling om føring af et detachment i felten, et skrift der skaffede ham landgrevens gunst samt udnævnelse til kaptajn og chef for et jægerkompagni. 1776 var han med sit kompagni i et korps som landgreven udlejede til England for krigen i Amerika. Her fik han lejlighed til at føre sine taktiske ideer ud i livet. 1784 vendte han tilbage til Hessen hvor han nedlagde sine erfaringer i en afhandling om den lille krig der rostes varmt bl.a.

af Frederik den Store. De militære forhold i Hessen var dog ikke fristende for en fremadstræbende officer, og han søgte og fik på prins Carl af Hessens råd 1788 ansættelse i den danske hær som oberstløjtnant og chef for Slesvigske jægerkorps, som han selv skulle oprette efter de principper han havde angivet i sine skrifter. Hans virksomhed her blev af gennemgribende betydning idet han ikke blot gjorde sin afdeling til en mønsterafdeling, men blev banebryderen for den spredte orden som kampform, grundlaget for moderne infanteritaktik. Ved sit personlige eksempel, sine pædagogiske evner, sine vækkende foredrag og fortrinlige lærebøger i jægttjenesten ligesom ved sin utrættelige nidkærhed i alle tjenestens grene forstod han at indpode sine udergivne de principper han lagde vægt på, og hans hele virksomhed påskønnedes i høj grad af kronprinsen.

Under besættelsen af Hamburg 1801 var v. E. som 1795 var blevet kar., n.å. virkelig oberst, kommandant i byen. Herunder fik han tilbudt guvernørposten men afslog. 1802 blev han generalmajor og fik n.å. kommandoen over de tropper der som avantgarde for det ved Ejderen sammendragne korps sendtes til sydgrænsen for at hævde Danmarks neutralitet. 6.11.1806 blev v. E. indviklet i kamp med franskmændene ved Lübeck da de i mørket antog grønne slesvigske jægere for preussere, men efter et personligt sammenstød mellem v. E. og marskal Murat blev de franske tropper trukket tilbage. 1807, efter kampen ved Køge og Kbh.s kapitulation, fik v. E. ordre til at føre sit korps over til Lolland-Falster og overtage kommandoen over de sydlige øer og senere til Sjælland, hvor det skulle være avantgarde ved den påtænkte landgang i Skåne vinteren 1808–09. Da denne foråret 1809 blev opgivet sendtes han til hertugdømmerne for at træffe foranstaltninger mod et befrygtet engelsk angreb på Holstens vestkyst. Angrebet udeblev men i stedet deltog han sammen med den fransk-hollandske general Gratien på eget ansvar i operationerne mod den preussiske frikorpsfører Schill og i stormen på Stralsund 31.5.1809. For hans føring ved denne lejlighed blev han udnævnt til generalløjtnant og kommanderende general i Holsten. 1812 fik han kommandoen over den „bevægelige armedi- sion“ på 10000 mand der stilledes under fransk overkommando i Nordtyskland. Men en ondartet astma tiltog i den grad at han 13.4.1813 måtte nedlægge kommandoen og tage ophold på sit landsted ved Kiel. – Hv. R. 1808. DM. 1812. □Stik af L. Motz. Samme portr. type i følgende: Stik af Clemens efter tegn. af J. L. Hansen, kopieret i litografi 1824 og træsnit 1873. Stik af Cle-

mens efter tegn. af Aldenrath, kopieret i en række litografier, bl.a. af Hartvig, 1822. Tegn. af J. W. Greve. Mal. af C. A. Jensen, 1835 (Fr.borg) som denne angiver er udført efter en blyants-tegn. af Aldenrath.

Medd. fra krigsark. I–VII, 1883–96. – En slægts hist., ved Th. og H. F. Ewald I–II, 1905. Carl Ewald i Mag. for militær videnskabelighed IV, 1821 1–10 (også som særtryk 1838). O. Vaupell: Den danske hærs hist. II, 1876. P. H. W. Lange: Den danske generalstabs hist. I–II, 1886–89. Poul U. Michelsen: 21. bataillons hist. 1788–1918, 1918.

Rockstroh *

Ewald, Johannes, 1743–81, digter. * 18.11.1743 i Kbh., † 17.3.1781 sst. (Trin.), begr. sst. (Trin.). F: præst ved Vajsenhuset Enevold *E. (1696–1754) og Marie Matthiasdatter Wulff (1715–91). Ugift. E. er født i Vajsenhusets gård på Nytorv. Noget dybere indtryk synes den skrantende præst og professor ikke at have gjort på sin søn der blev sendt fra hjemmet på hans dødsdag, elleve år gammel. Moderen, en datter af den fra herrnhutismens historie bekendte Marie (Maren) *Wulff, skildres som „et yderst letsindigt, men uskyldigt Blod, som til stor Forargelse for Manden elskede Munterhed og Pynt og med Held efterabede de pietistiske Parykpræster“; hendes rygte var ikke uanfægtet; en af hendes kostgængere, oberstinde Sophie Christiane Eigtwedt, f. Walthar, har sat Enevold E.s paternitet i tvivl og udpeget som E.s formodentlige far assessor, teaterdirektør, viceborgmester i Kbh. Johannes *Valeur (1701–71). Hun var ham en dårlig mor og fik en skæbnesvanger indflydelse på hans liv. E. blev først undervist i hjemmet, senere (1754–58) sat i Slesvigs lærde skole. Han boede der hos sin første rektor, Johan Friedrich Licht, og fik i hans bibliotek smag for rejsebeskrivelser og romaner; der fandtes også en samling nordiske heltesagaer. 27.3.1757, på kongens fødselsdag, holdt han en tale hvori han bragte skolens lykønskning til monarken. Nogen rigtig humanist blev han ikke i dette gymnasium hvor latiniteten stod højt; han lærte tysk til fuldkommenhed, sloges med sine kammerater og prøvede engang at flygte for som en ny Robinson at opdage en øde ø. Som femtenårig student kom han 1758 i huset på Kultorvet i Kbh. hos sin mors vært og senere husbond, hørkræmmer Peder Huulegaard. Han var endnu en dreng da han forelskede sig i dennes bror datter, Arendse (1743–94). Det fortælles vel i hans levned at han tidligere havde haft småforlivelser, men nu blev han lidenskabeligt grebet af den et halvt år ældre pige hvem han skildrer som „en af disse skyggefulde Skønheder, hvis Smil er som

Solens igennem en regnfuld Himmel, hvis Vink er en gennemtrængende, uimodstaaelig Straale af tungsindet Dyd“. For at gøre sig værdig til hendes hånd afbrød han et påbegyndt teologisk studium og rejste i foråret 1759 med sin ældre bror til Hamburg for at komme i preussisk krigstjeneste. Dette lykkedes ham dog ikke, men østrigerne var mindre kræsne i bedømmelsen af den uanselige ynglings duelighed, og han kom som trommeslager til at prøve lykken i Maria Theresias hær. Her lagde han vistnok grunden til den gigtsygdом som efterhånden nedbrød hans skrøbelige legeme. 10.10.1760 nævnes han i Adresseavisen som hjemrejst fra Prag. Drømmen om en hurtigt vundet lykke var bristet, og han måtte trøste sig med at have set „Bjerger og Felt-slag og i tykke Skove ensomtbeliggende Munkeklostre“. Endda synes han at have opnået forhåbninger om Arendses hånd da han i sommeren 1762 fik teologisk attestats og fribolig på Valkendorfs kollegium. Hans fremtidsplan har vistnok været at blive universitetslærer eller almenfattelig skribent som J. S. *Snedorff. I denes manér skrev han sin allegoriske prosafortælling *Lykkens Tempel* og den populære afhandling *Hvorfor var en guddommelige Forløser nødvendig for det Menneskelige Kiøn*. Man har tillige fra denne tid nogle latinske disputater fra hans hånd, to teologiske, en om dårlige skribenter; hertil føjedes 1767 en om poesiens natur og væsen (efter J. F. Marmontel). Men i E.s kollegieår begynder også rækken af hans ulykker. Han kom ind på et vidtløftigt liv, tilbøjeligheden til drik viste sig tidligt hos ham, og han mistede Arendse, om han ellers nogen sinde havde besiddet hendes hjerte. Hun giftede sig 1764 med en hørkræmmer Rasmus Riber, og derpå tog digteren efter eget sigende afsked med al menneskelig lykke. Fra nu af er han helt poesiens tjener.

Den første større opgave han kastede sig over var et læredigt som 1765 blev indleveret til selskabet for skønne og nyttige videnskaber, det da nylig stiftede danske akademi, der havde udsat en pris for en ode over en af Guds egenskaber. E. valgte algodheden og tog som emne syndefaldet; men han trak sit arbejde tilbage da det ikke fik prisen: „naar jeg ikke kunde være den første Digter i mit Fødeland, vilde jeg ikke være den anden“. I to år studerede han med alvor digtekunsten, væsentlig i de antikke og franskklassiske digteres værker; senere undviedes hans synskreds hos den nye Orfeus der henrykkede de danske og tyske på denne tid, Friedrich *Klopstock, med hvem han også ca. 1769 stiftede personligt bekendtskab. I den strenge læretid lod han kun én gang høre fra sig, nemlig med sine sørgedigte i anledning af Frederik Vs død.

Her viste han sig som mesteren i den høje, alvorsfulde poesi som var blevet indvarslet ved Chr. Tullin. Navnlig kantaten til Johan Scheibes musik gjorde ham berømt, og han var allerede en anerkendt digter da han udgav sin omarbejdede Adamiade som en tragedie på aleksandrinervers under titlen *Adam og Ewa*, 1769. Stykket der er anlagt som en fransk tragedie har endnu meget af læredigtet i sig og vil ligesom levere et bevis for at Guds algodhed ikke rækker ved hans retfærdighed; i dets slutning river en ubekendt den straffende engel sværdet af hånden; således veksler i E.s digtning bestandig den teoretiske forherligelse af „Skabningens Ypperlighed“ med den mystiske Kristusdyrkelse. I årene 1767–70 boede E. forskellige steder i Kbh. Han kom i nærmere berøring med de tyske litterære kredse i hovedstaden og dens omegn, lærte engelsk og studerede Shakespeare og Ossian. De nye beskyttere ville sende ham til Skotland for at indsamle keltiske folkesange, men ved J. H. E. Bernstorffs fald måtte planen opgives. Digterens ydre liv blev mere og mere elendigt, han forfaldt rent til flasken og plagedes hårdt af sin gigt. 29.10.–28.12.1770 var han indlagt på Frederiks hospital; Oehlenschläger fortæller at han en morgen blev fundet halvnøgen uden for hospitalets port efter en natlig afstikker. Så sendte man ham i pension (vist som Torkel Badens (1734–1805) gæst) på Rygård ved Lyngbyvej nær Hellerup, men det var for tæt ved hovedstaden; hans uregelmæssige liv fortsattes. Men under hans sygdom udgav en kreds af hans beundrere prosatragedien *Rolf Krage*, 1770 som Klopstock havde anbefalet til Selskabet til de skønne og nyttige videnskabers fremmelse; den blev vel ikke optaget i dets skrifter, men øgede ved sin fremkomst højlig E.s digttery. Emnet er hentet fra Saxo, forbilledet er Klopstocks „Hermanns Schlacht“: også Shakespeares og Ossians indflydelse mærkes, den sidstes navnlig i sproget. Det blev ikke det store nationale drama E. havde påtænkt; han havde forløftet sig på opgaven; man bebrejdede ham med rette at handlingen var ude med tredje akt. Trods tilløb til oldnordisk lokalfarve skinner et andet sceneri alle vegne igennem; der tales om slottet, lysthuset, havens gange osv.; kostumet må vel tænkes at være det man endnu erindrede fra ridderspillene. Men der er elementer til stærk karaktertegning i nogle af stykkets hovedfigurer, og i mangen enkelthed mærkes digterørnens vingeslag. I fortsættelse af dette dramas tendens ligger to dramatiske brudstykker *Frode* i aleksandrinere og *Helge eller den nordiske Odip* i versioli. Den egentlige tragedie var imidlertid ikke E.s felt.

1771–73 var E. atter i Kbh. og førte sit gamle liv. Hans anseelse formindskedes dog næppe kende- ligt trods skandalerne om hans person. Han ernærede sig vistnok delvis som lejlighedsdigter – en overordentlig mængde oftest ypperlige digte har han skrevet på bestilling. Den reaktion mod baroktidens plumpe bryllups- og begravelsesvers som var indledet med P. C. Stenersens „Ode til Brudgom og Brud“ fortsattes ved hans økonomiske forlegenhed; han forstod ypperligt at indlægge almene ideer i det tilfældige emne, udviklede sig i det hele mægtigt som lyriker i disse år. Fra 1771 er en lille digtsamling *Adskilligt af Johannes Ewald*, mange digte fra disse år blev først samlede i de „lyriske sager“ som udgaven af hans skrifter bragte efter hans død. Herhen hører således *Hvo kan opholde Ormens Liv, Da jeg var syg, Haab og Erindring, Nytaarsønske, Natte-tanker*, mindedigtene over Arnsbach og fru Thonning og det lille idylliske syngespil *Philemon* og *Baucis* (en oversættelse med originale sange). Et ledemotiv i denne periodes digte er følelsen af den elendighed hvori digterens trang til adspredelse trækker ham ned, og taknemlighed over at modgang og smerte giver ham sit selv tilbage.

Fra tiden først i 70erne stammer også en række større arbejder. Afhandlingen *Philets Forslag om Pebersvendene* (udk. 1771) er forfattet i G. W. Rabeners satiriske stil; det derover byggede skuespil *Pebersvendene* (skrevet 1771) blev opført 1773 uden held; det har mange interessante figurer, i dets prosa findes stænk af det følsomme dramas svada (Diderots „Le Père de Famille“ var udkommet i Kbh. 1769). Andre lystspilforsøg er *De brutale Klappere*, 1771, en vittig dramatisk „kritik“ på aleksandrinere, foranlediget af teateroptøjerne omkring Niels Krog „Bredals „Tronfølgen i Sidon“, og det store femaktsstykke *Harlequin Patriot*, okt. 1772, ligeledes på aleksandrinere, der satiriserer over trykkefrihedstidens projektmageri. Disse brydningsår har tillige et interessant fortællende forfatter- skab. Fra 1771 er den satiriske roman *Hr. Panthakaks Historie*, inspireret af Voltaires „Candide“ og formet som et modskrift til dens lære om at alt er snarere galt end godt i denne verden, og den satiriske robinsonade *Mester Synaals Fortelling* (udk. 1780); fra ca. 1772–73 en del af det novellistiske ugeblad *De Fremmede* som var bestemt til at optage begge de forrige stykker i sig. Det meste af denne salte og fantasi- fulde prosadigtning forblev imidlertid ukendt indtil 1837, da J. K. „Høst udgav E.s efterladte skrifter. I en helt anden manér end disse satyrica er den ufuldendte nordiske fortælling *Frode*, samtidig med P. F. Suhms „Sigrid“ der 1772 fik

præmie af Selskabet til de skønne og nyttige videnskabers forfremmelse, mens E.s arbejde ikke blev indleveret.

Ved nytår 1773 er der en krise i E.s liv, uden tvivl i sammenhæng med hans forhold til moderen. Som mægler mellem hende og sønnen møder man nu hendes fortrolige i trossager, præsten dr. J. C. "Schönheyder der i en årrække optræder som den forfaldne digters formynder; han var velmenende og redelig, men mishandlede ofte den fine sjæl der var ham betroet ved sine taktløse moralske tordentaler. Fra marts 1773 til ud på efteråret 1775 anbragte man E. i Rungsted kro, nuværende Rungstedlund, hos kgl. fiskemester for Hørsholm amt Ole Jacobsen. Eksperimentet faldt heldigt ud; imellem venlige mennesker og i en natur som inspirerede E. til ny poesi oplevede han her to lykkelige år. Hans lyriske digtning her er præget af forsoning med tilværelsen. I den store rimede ode *Rungsteds Lyksaligheder* (skrevet 1773, først trykt i Adressavisen 1775, nr. 102) synger han skaberens lov; husets 22-årige datter hylder han i de indtagende strofer *Til Jomfru Anna Hedeveg Jacobsen, da Solen var overtrukken med Skyer i Sommeren 1773*; dog klinger også bitre toner i digte som *Vinteren* og *Aftenen*, som vist er fra slutningen af hans ophold der ved kysten da modgangen begyndte at vise sig. Maj–nov. 1773 digtede han det tragiske syngespil *Balders Død* som blev trykt i „Forsøg i de skønne og nyttige Videnskaber“ XI, 1774–75 med en del rettelser efter forslag af dets medlem A. G. "Carstens, og opført med Johann "Hartmanns musik 30.1.1779. Kilden er Saxo.

Det skildrer halvguden Balders segnen under forelskelsen i den jordiske kvinde Nanna, den overleverede kamp mellem pligt og tilbøjelighed hvor som i en Racine'sk tragedie helten styrttes i undergang af sin lidenskab. Den ydre form fandt E. i de italienske operaer, hans drama er som de en slags forkortet tragedie med arier; også taleverset, det ellevestavelles femfodsvers med konstant kvindelig udgang og pause mellem hver linje, er af vælsk oprindelse. Hermed havde den danske dramatiske litteratur endelig fået sit store, alvorlige, klassiske digterværk; det blev også følt af samtiden, og E. stod fra nu af som den uomtvistelige førstemand på det danske parnas. – Fra Rungstedtiden er endnu det lille komiske heltedigt *Klagesang over Skiødehunden Maske* med nydelige billeder af E.s liv i den snævre familiekreds hvor skæbnen havde anbragt ham; endelig et hovedværk i den danske prosas historie, hans *Levnet og Meninger*. Denne lunefuldte, romanagtige fremstilling af episoder i E.s ungdomsliv er begyndt 1774 og fortsat til

1778; forbilledet var nærmest L. Sternes „Tristram Shandy“. Den kom ikke til at øve den virkning som dens temperamentsfulde fortællekunst berettigede den til da den først blev ufuldstændigt og dårligt udgivet af K. L. "Rahbek 1804–08 i hans „Tilskuer“ og „Ny Minerva“.

I foråret 1775 døde E.s værtinde som menes at have haft en heldig indflydelse på hans liv. Hans drikkældighed synes nu atter at have taget til, og hvad der mindst lige så meget foruroligede Schönheyder, han gjorde mine til at ville gifte sig, man mener med Hedeveg Rørs, en søsterdatter til madam Jacobsen, da 35 år gammel, altså ældre end digteren. Formodentlig i nov. s.å. blev denne da flyttet et par mil længere nordpå op ad kysten, til Søbækshuset mellem Humlebæk og Espergærde hos godsforvalteren på Krogerup, Herman Lem. Det var E.s værste fornædelses år. Man behandlede ham som et subjekt, tænkte endog på at anbringe ham på en stiftelse i Kbh., måske Vartov; sygdommen tog en tid overhånd; omgivelserne var ham højlig imod; her måtte han omsider opgive den giftermålsplan han klyngede sig til. Hans produktion som havde flydt så rigeligt i begyndelsen i 70erne, gik i stå. Den eneste vej uden om sine tugtemestre han så var den unge Frederik "Moltke; han var kammerjunker hos enkedronningen og jævnlig gæst på Krogerup. Gennem ham kom E. i forbindelse med hoffet, Ove "Høegh-Guldberg gav ham små understøttelser. Hvad han har skrevet i sine to års forvisning er kun lidet af omfang. Han fortsatte ugebladet *De Fremmede* med syv numre, indeholdende *Hr. von Frankhuysens historie*, en ufuldendt roman der er udført som efterligning af og modstykker til H. Fieldings „Tom Jones“; den indeholder flere træk af digterens eget liv end dens forgænger „Hr. Panthakaks Historie“. Meget gribende er et lille fragment *Apologie* som giver et billede af digteren på undergangens rand. I den bitreste stemning har han også skrevet fabelen om æslet og bonden, et udtryk for fuldkommen selvopgivelse. Men i en række religiøse oder, vel den mest intensive poesi, dansk litteratur ejer, samler han sig til et nyt opsving: *Pønitenten, Til Sielen, Følelser ved Den hellige Nadvere* (tilegnet Schönheyder der ikke var ufølsom for poesi); hertil knytter sig forskellige fragmenter af den højeste eksaltation samt *Død og Dom, en aandelig Sang*. Forbi var den tid da E. søgte tilfredsstillelse i tidsalderens populære livsfilosofi, den Leibnizske optimisme, og lovsang den kærlige Gud Fader som havde ordnet alt til det bedste. Kun i den fuldstændige sønderknuselse, i andagten under korset, efter at have oplevet dødens gru, er der nu redning for ham; han overgiver sig til den lidende Frelser uden

pardon. Det er i sommeren 1777 da digteren menneskeligt var længst nede at hans ånd tager den højeste flugt. Af verdslig digtning fra Krogertiden kan endnu nævnes bryllupsdigtet *Dæmp Harpens Klang!*, oden *Til min Moltke* og nogle officielle poesier: en ode om Indførsretten og festdigte til dronningen og arveprinsen. Muligt hører også noget af fragmenterne af en tragedie *Hamleth* til denne tid.

I slutningen af aug. 1777 blev E. ført tilbage til Kbh., han var helbredt for sit kvartalsdrikkeri og kunne nu få lempeligere kår. Man indlogerede ham i Skindergade hos en tømremesterenke, senere læremoder i Vajsenhuset, Ane Kirstine Skou. De sidste halvfyre år af hans liv var lykkelige. Den ydre anerkendelse strømmede ind over ham. De unge forfattere flokkedes om ham, de stiftede Det danske litteraturselskab hvis eneste idé egentlig var at hyldede mesteren og fortsætte den nationale poesi i hans ånd (Fr. "Münter, Ove "Malling, K. L. Rahbek, Fr. "Sneedorff o. fl.). Fra det første års tid stammer rimeligvis en fortsættelse af hans henlagte levnedsbog og syngespillet *Fiskerne*, hans modneste værk (skrevet 1778, trykt 1779, opført 1780 med musik af Johann Hartmann). Var det allerede dristigt af ham at give sit tragiske musikdrama et oldnordisk emne så måtte det forekomme endnu kækere at lade opføre et alvorligt skuespil på vers om fattige Hornbækfiskere; men hans autoritet var allerede så stor at ingen indsigelser lod sig høre. Emnet tog E. fra Ove Mallings „Store og gode Handlinger“, en virkelig strandingshistorie som havde tildraget sig i hans Rungstedtid; han lader elementernes rasen og opbydelsen af de unges heltemod give anledning til et kærligheds- og skinsygedrama; uden at tilsætte noget af karaktertegningens troskab – almuetyperne er taget på kornet – hæver han sine helte til den franske tragedies højde; Corneilles „Cid“ har været ham i frisk erindring. De tolv pragtfulde sangnumre (heriblandt *Kong Christian, Liden Gunver, En Sømand med et modigt Bryst, Havets mægtige Betvinger*) er udarbejdede for sig, men kunstfærdigt indsat imellem de majestætiske talerevers, hvis pasgang ligesom i Balders Død mægtigt bidrager til at stilisere optrinene. I sproget har han lempet sømandstalen efter den tragiske diktions fordringer. Modsat Oehlenschläger, hvis høje stil altid løber på hverdagssprogets udtømmelige forråd af ord og vendinger og sætningsformer har E. den klassiske tidsalders frygt for at forlade et udvalg af de mest prøvede, patetiske udtryk. Med dette arbejde var den nedbrudte digters kræfter omtrent udtømte. Han fik endnu tid til at frembringe et par digte i den odestil hvori han nåede højest (*Trø mig, Damon, vor Sjæl har*

sit bestemte Maal, Udrust dig, Helt fra Golgatha) og til at besørge første del af en udgave af sine skrifter, med en udførlig fortale hvori han redegør for sit liv og sin poetik. – Hans sidste tid var en stadig vigen for sygdommen som han bar med en humor og en troskraft der bevidnedes af alle som så til ham på hans smertens leje. Ved hans tidlige død var der næsten landesorg; Rahbek siger at han blev båret til sin grav på Danmarks skuldre; følget bestod af 66 par der nåede fra Skindergade til Trinitatis kirkegård hvor hans gravsted endnu æres som en poetisk helligdom. Men han efterlod også digtekunsten i en anden tilstand end han havde modtaget den, og gav sine landsmænd andre og højere ideer om poesien end de havde før hans dage.

E. valgte uden akkord og bagtanke kaldet som digter og gennemførte sin beslutning der var så meget større som han fuldt og fast var overtydet om berettigelsen af samtidens borgerlige idealer. Disse modsætninger forliger han i sin poesi ved at resignere på „Krigslyd og Vinen og Elskov“ som poetiske grundmotiver og ved at stille den i tjeneste af „de venlige Dyder“. Derfor besynger han i sin lyrik skabningens herlighed, nationens følelser, de samfundsbevarende egenskaber. Derfor fremstiller hans dramaer en moralsk aktion, den individuelle selvrådighed og de farlige lidenskaber i konflikt med en højere fornuftig verdensorden. Den store entusiasme som dominerede i hans sjæleliv er underordnet oplysningstidens idealer. Men E. tilhører ikke mindre den anden hovedstrømning i 1700-tallet, den inderliggjorte religiøsitet. Hans første danske skrift var en kristologi, i Søbækhusperioden digter han sine kunstfærdige oder til forløseren, og i sit sidste digt anrår han helten fra Golgatha. Således sammenfatter han hele sit århundredes ideale stræben. Også hans tørre og brændende stil bærer tidsalderens præg. Hans sprog har klassicismens harmoni og gennemsigtighed; Corneille og Voltaire er hans forudsætninger, men Klopstock, Rousseau og de groteske engelske romanforfattere blev hans foretrukne læsning. Den for E. mærkværdige forening af følelsesintensitet og forstandsskarpheg gør ham til en i dansk digtning enestående skikkelse.

Bibliografi. J. E. En bibliografi over hans saml. skr. og arbejder om ham, 1918. Bibliografi ved Carl Dumreicher og R. Paulli i J. E.: Saml. skr. VI, 1924 (2. opl. 1969 m. tillæg af Erik M. Christensen).

Udg. Samtlige skr., udg. F. L. Liebenberg I–VIII, 1850–55. Saml. skr., udg. Det danske sprog- og lit.selsk. I–VI, 1914–1924 (2. opl. 1969).

Kilder. Levnet og meninger, udg. L. Bobé, 1911.

Lit. C. Molbech: J. E.s levnet, 1831. A. Oehlenschläger: Om E. og Schiller I, 1854. A. D. Jørgensen: J. E., 1888. Hans Brix: Analyser og problemer IV, 1938 107–61. Ernst Frandsen: J. E., 1939 (2. udg. 1968). Helge Told-

berg: Det nord. element i J. E.s digtning, 1944 = Studier fra sprog- og oldtidsforsk. CVC. Jens Aage Doctor i Guldalderstudier. Festskr. til Gustav Albeck, 1966 47-71. Fl. Lundgreen-Nielsen i Danske studier, 1969 5-19. Aage Schjøttz-Christensen sst. 1975 52-91. *Papirer*. Manus. og breve i Kgl. bibl.

Paul V. Rubow*

□ Stik af T. Kleve, 1779, gengivet i en række træsnit, bl.a. 1885 efter tegn. af Carl Bloch; mal. i samme type (Fr.borg). Stik af Kleve, 1780. Tegn. af J. F. Clemens (St.mus.), stukket af samme, 1780, med ændringer, gengivet i talrige litografier, stik, bl. a. af Magnus Petersen 1876, og træsnit. Mal. af E. Pauelsen ca. 1780 (Fr.borg), kopi af S. Rønne, raderet af Gertner 1842, litograferet bl. a. 1860 og gengivet i træsnit, bl.a. af Sandberg 1871. Buste af Hartmann Beeken, 1780, i marmor af A. V. Saabye (begge St.mus.), kopi af Thod Edelmann 1900, raderet af I. Lübschitz. Silhouetter af B. Wickede 1780 og 1781 (Brahetrolleborg; Kgl. bibl.). Satirisk tegn. af Wiedewelt (Fr.borg), stukket af Schmith. Flere andre billeder har været anset for samtidige portr., fx en statuette (Fr.borg), afbildet i træsnit efter tegn. af A. Jerndorff 1883. Formodet dødsmaske (Thorvaldsens mus.). Malet på dødslejet (Fr.borg), gengivet i træsnit af H. P. Hansen 1881 og 1886. Buste af C. F. Stanley 1782-84 (St.mus., Fr.borg, Teatermus.), afbildet i stik af W. H. Lizar efter tegn. af H. V. Bissen, samt i træsnit. – Talrige senere fremstillinger af E.: Statue af Th. Stein, 1855. Mal. af Constantin Hansen s.å. (Teatermus.). Mal. af C. Dalsgaard, 1862. Statue af L. Hasselriis, 1866 (Nasjonalgalleriet i Oslo), buste af samme (Teatermus.). Mal. af Marstrand, 1864 (Fr.borg), flere tegn. af samme (St.mus., Bakkehusmus. m.fl.). Tegn. og 1871 mal. af H. C. Ley (Bakkehusmus.). Buste af Stein, 1875 (Det kgl. teater). Relief af V. Bissen s.å. (stenen på E.s høj i Rungsted). Mal. af Carl Thomsen, 1876 og senere. Mal. af Bernhard Middelboe, 1877. To forskellige statuetter af C. Peters, 1879 (en i Ribe mus.) og statue af samme ca. 1883 (Det kgl. teater). Relief af O. Evens, 1879 (sten ved Trinitatis k., Kbh.). Mal. af V. Rosenstand, 1897 (Nordjyllands kunstmus.). Tegn. af Knud Larsen, 1900 (Bakkehusmus.). Flere mal. af V. Neiiendam 1907 og flg. år. Maske af A. Bundgaard, 1908 (på Chr.borg). Mal. af H. Siegmundfeldt og af Ludvig Jacobsen. – Mindeblad tegnet af Jens Juel (St.mus.), stukket af Bradt. Mindestøtte af Wiedewelt, 1784, ved Jægerspris. Mindesten i Hansinelund, Ølgod. – Georg Nygaard: Ewalds Portrætter, 1919.

Povl Eller

Evaldsen, Anders Christian, 1841–1912, jurist. * 2.6.1841 på Arlund ved Holstebro, † 18.11.1912 på Frbg., begr. sst. F: tjenestekarl, senere murer i Viborg Evald (Edvard, Evan) Andersen (Loldrup) (1819–73, ~2° med Antoinette Elisabeth Mortensen, 1822–96) og Vibeke Cathrine Christensdatter. ~1° 20.9.1871 på Frbg. med Flora Christensen, * 2.5.1842 i Søndbjerg, † 28.6.1874 i Kbh. (Frbg.), d. af sognepræst Michael Paludan Thorning C. (1803–59) og Johanne Larsen (1802–67). ~2° 2.7.1879 i Kbh. (Frue) med Louise Christiane Emilie Bülow, * 18.8.1855 i Nordborg, † 14.10.1922 på Frbg., d. af toldkontrollør i Nordborg, senere toldoppebørselskontrollør i Marstal Julius Conrad B. (1816–60) og Louise Margrete Elisabeth Biad (1829–1914).

E. blev 1861 student fra Viborg, fik 1866 accessit for en juridisk prisopgave, offentliggjort i omarbejdet skikkelse 1870 under titlen *Skyldnerens Mora, behandlet efter Sagens Natur og dansk Ret*, blev 1867 cand. jur., volontør i justitsministeriet, 1870 konst. dommer i landoverretten i Viborg. E. konkurrerede sammen med J. F. Utkedamm og J. H. Deuntzer om det ved F. T. J. Grams død 1871 ledige professorat. Deuntzer sejrede, men E. blev 1872 professor i en anden lærerstilling. Han blev 1885 dommer i den kgl. landover- samt hof- og stadsret, 1893 højesteretsdommer, var 1887–94 og 1903–10 censor ved de juridiske eksaminer. E.s væsentlige indsats som retsvidenskabsmand var udarbejdelsen af forelæsninger over obligationsrettens almindelige del der kom til at udgøre en del af det fundament som Jul. Lassen senere byggede videre på i sin store fremstilling af obligationsretten. E. holdt sig i sin fremstilling til den af C. Goos og A. Aagesen udformede løfte- og tillidsteori der lægger afgørende vægt på retserhververens gode tro, men underkastede iøvrigt obligationsrettens ledende grundsætninger en dybtgående revision under benyttelse af ny teori og praksis. Det var dette „Rydning- og Opbygningsarbejde“ (J. Lassen) som Lassen fortsatte. E.s forelæsninger der også omfattede dele af obligationsrettens specielle del blev aldrig trykt, da de efter sigende ikke havde fået den endelige form som forfatteren ønskede. De foreligger derfor alene litograferet. Den undervisningsmæssige side af en universitetslærers virksomhed taltalte ikke E. Han virkede da også kun en kortere periode ved universitetet inden han søgte ind ved domstolene, hvor hans grundighed og store juridiske viden ikke mindst i højesteret sikrede ham en fremtrædende plads blandt dommerne. Foruden afhandlinger i Ugeskrift for Retsvæsen – 1868 *Om det Tilfælde, at Overdrageren af en tinglig Ret mangler Competence*, 1882, *Nogle Vexelretsspørgsmaal*

og 1885 *Nogle Bemærkninger om Konkurslovens §§ 18 og 19* – og den ovennævnte bog om mora debitoris offentliggjorde E. konkurrenceskriftet *Bidrag til Læren om Fuldmagt og dermed beslægtede Retsforhold, 1872, Dansk Obligationsret. Fortsættelse. Heri § 31. Vexler m.m.*, 1883 og *Fortolkning af Vexelloven, udarbejdet for praktiske Jurister og andre Forretningsmænd*, 1881. Sammen med Goos udgav han Aagesens „Indledning til den danske Formueret – Forelæsninger“, 1881 og „Forelæsninger over den romerske Privatre“, I–II, 1882. – Dr. jur. h. c. 1894. – R. 1885. DM. 1894. K.² 1900. K.¹ 1906. □ Afbildet på pasteller af E. Saltoft (bl.a. Fr.borg), forarbejder til mal. af højesteret 1911 (højesteret); lito-grafi efter dette.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1894 94f. – H. M[unch]-Petersen] i Ugeskr. for retsvæsen B, 1912 281. N. L[assen] i Tidsskr. for retsvidenskab XXVI, Kria. 1913 191–93. Jul. Lassen i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. s.å. 81–83. Frantz Dahl i Festskr. i anledn. af 200 års dagen for indførelsen af jur. eksamen, red. E. Reitzel-Nielsen og C. Popp-Madsen, 1936 225f. Højesteret 1661–1961, udg. P. Bagge m.fl. II, 1961 408. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Ditlev Tamm (Frantz Dahl)

Evans, Kai Peter Anthon, * 1906, kapelmester, komponist. * 10.4.1906 i Hørsholm. F: købmand Anthon Nielsen (1880–1916) og Marie Rasmussen (1884–1919). ~1° med Edna Maysie Payne, * 26.7.1906 i Birmingham. ~2° 30.10.1944 i Tårnby med Solvig Eggers, * 18.10.1919 i Kbh., d. af hotelejer Emil Charles E. (1889–1959) og Doris Emilie Jönsson (1887–1969).

E. er en af Danmarks første jazzmusikere og han blev en af swingtidens bedste og populæreste kapelmestre. Allerede som dreng spillede han til småbatter sammen med sin fætter Peter Rasmussen. En kort periode som kontorlærling hos Shell afslørede hurtigt at dette ikke var vejen frem for den unge E. Det var derimod den nye musikform jazzen, således som man herhjemme først hørte den spillet af Valdemar Eibergs orkester. Nu blev guitaren og banjoen som E. hidtil havde trakteret lagt på hylden, og han lærte sig at spille saxofon og klarinet. 1923–26 spillede han hos Jens Warny og Valdemar Eiberg, og det var så gode læreår at han derefter i en alder af tyve år vovede at præsentere sit eget – første store danske – jazzorkester i danseetabl. Arena. Herfra kom han til restaurant Wivel, og så stod udlandet for tur. Indtil 1931 turnerede E. nu med egne orkestre i Europa, var også et smut i USA, men vendte så hjem, spillede en kort tid med Kaj Julian og indgik derefter 1932 som en af hovedkræfterne i Erik Tuxens orkester. Da dette blev opløst 1936 dannede E. sit eget store

orkester som helt hen til midten af 1940erne så absolut regnedes for det førende jazzorkester i Danmark. Nu kom nogle år hvor E. var meget virksom som komponist og bl.a. leverede melodier til Fifferrevyerne (*Jitter-Bach, Ah Mogens, Det bli'r aldrig det samme igen. Det bedste lille sted i verden* m.fl.). Fra slutningen af 1940erne var E. næsten ikke mere aktiv som musiker. Et forsøg som sodavandsfabrikant faldt ikke heldigt ud, og 1956 tog han mod et tilbud fra Hollywood om at skrive musik til film. Han kom og skrev, men filmselskabet gik desværre ned. De følgende år var han først forsikringsagent og derefter restauratør i Los Angeles. 1965 vendte E. tilbage til Kbh., var en tid leder af Adlon, havde senere egne restauranter og genoplyvede 1970 for tre måneder sit gamle orkester i Swinging Palace. E. lever nu i USA eller i Paris og ernærer sig som konsulent for restauranter i USA, Frankrig og Sydamerika. Når det tilføjes at E. i sit begivenhedsrige liv også har prøvet at være cirkusdirektør, reklamemand, sanger, impressario, danseinstruktør og natklubbejer, er det næppe forkert at påstå at jazzmusik kan føre til alt, blot man forlader den i tide. E.s bedste år har utvivlsomt været tiden fra 1936 og en halv snes år frem. Da var han med sit orkester med mange storartede musikere en institution i Kbh.s musikliv, og han gjorde Scalasalen til stedet hvor man mødtes for at høre god jazzmusik i fine arrangementer. Han er en af jazzens pionerer herhjemme; han har været en dygtig musiker og initiativrig kapelmester der havde evne til at skabe gode orkestre som han prægede med sin elegance, sit humør og sine krav til kvalitet. – E. har indspillet mange grammofonplader, de første sammen med Valdemar Eiberg, senere med sine egne orkestre. På flere af dem er han selv en udmærket solist på klarinet og altsaxofon. Hans bedste indspilninger er nok dem fra den første halvdel af 40erne, fx *One Night Stand, Scala Stomp, Limehouse Blues* m.fl.

Svend Saaby

Evans, Otto Frederik Theobald, 1826–95, billedhugger. * 16.2.1826 i Kbh. (Trin.), † 21.11.1895 sst., begr. sst. (Ass.). F: gørtlermester Thomas Mandix E. (1791–1870) og Ane Margrethe Frederiksen (1790–1853). Ugift.

E. blev som dreng sat i gørtlerlære i sin fars værksted og hos J. Dalhoff. Han kom ind på akademiet 1839 og blev i tyveårsalderen elev i H. V. Bissens atelier. På akademiet fik han 1846 den lille, 1849 den store sølvmedalje. 1851 vandt han den lille guldmedalje for *Thetis bønfalder Vulkan om Vaaben til Achilles*, og 1857 fik han

efter flere forgæves forsøg den neuhausenske præmie for gruppen *Moderkærlighed*. 1856 opholdt E. sig et par måneder i Paris, var 1858–61 i Italien, særlig i Rom, som akademiets stipendiat og 1865 atter i Italien på det anckerske legat. – E. indtager ikke nogen fremskudt plads inden for dansk skulptur. Han var en stilfærdig mand, og hans arbejder bærer alle præg af hans naturlighed og blidhed. Det fine, stemningsfulde mindesmærke for Ewald og Wessel ved Trinitatis kirke (1879) er en god prøve på hvad han formåede i dekorativ henseende. E.s plastiske evne kom bedst til sin ret i de små lerskitser som viser en fin og inspireret opfattelse af motiverne. Hans statuetter er nøglen til hans kunst og udgør den vægtigste del af hans produktion. E. hørte til den gruppe af billedhuggere der med Bissen og H. E. "Freund som lærere videreførte den thorvaldsenske klassicisme og formidlede dens gradvise overgang til naturalismen. Stemningen fra den thorvaldsenske „Idyl“ bibeholdtes, men figurerne fik uvilkårligt et stærkere virkelighedspræg fordi de nu blev set som motiver i naturen. I statuettegruppen *En Karl, der vander sin Hest* (Statens museum, bronze 1853) hvor vandpytten og græsset er angivet på sokkelen har E. allerede sat sig ud over klassicismen og nærmet sig den naturalistiske miljøskildring. Af E.s offentlige monumenter kan nævnes statuen af *Hieronymus* uden for Marmorkirken, grupperne *En Faun* og *en Satyr*, 1850 i anlægget på Gammeltorv i Ålborg og *En Fisker lærer en Dreng at spille paa Fløjte*, 1861 på den åbne plads i St. Strandstræde, portrætmedaljonen af *P. N. Sølling* på Bombæssens facade og monumenterne for *Caroline Amalie*, 1882 i Sorgenfri slotspark og *Frederik VII* på torvet i Give, 1868, i Næstved, 1870 og i Sorø, 1877. E. har skildret en række skikkelser fra Danmarkshistorien, bl.a. *Saxo* og *Snorre*, *Herluf Trolle*, *Birgitte Gøye*, *Arild Hvidtfeldt*, *Griffenfeld* og *Niels Juel*, samt udført portrætter af fremtrædende personligheder inden for sin samtid, bl.a. en statue af *Eckersberg*, 1865 (hos udstillingskomiteen på Charlottenborg), statuetter af *Grundtvig*, 1871, *Marstrand*, 1882, og *Inge-mann*, 1887 og busten af *D. G. Monrad*, 1882, *Edv. Lembcke*, 1887, *M. Goldschmidt*, 1888 og *P. O. Brøndsted*, 1889. På Stat. mus., Hirschsprungs samling og Glyptoteket kan navnlig E.s statuettekunst studeres, og i provinsen er han repræsenteret på museerne i Ålborg, Århus, Maribo, Odense, Randers og Ribe. – E. vandt ikke megen anerkendelse i sin samtid, men opnåede dog 1871 at blive medlem af akademiet. Han førte et stille og tilbagetrukket liv og døde efter vennen Th. Steins skildring fattig og forglemt. □Mal. af A. Dorph 1857 (Orebygård) og af V. Kyhn 1858

(Fr.borg). Tegn. af H. Olrik 1859 (Fr.borg) og Carl Bloch (sst.). Buste af H. V. Bissen 1864 (St.mus.). Tegn. af F. Henningsen (St. mus.), mal. af samme. Tegn. af W. Marstrand.

Ålborg stiftstid. 24.10.1957.

Merete Bodelsen

Evensen, Andreas Christian, 1874–1917, præst, forfatter. *6.12.1874 på Vidareidi, Færøerne, †21.10.1917 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: sognepræst, sidst i Bregninge-Bjergsted, senere provst Jens Christian E. (1840–1904) og Anna Maria Nicoline Lützen (1841–1927). ~1° 14.5.1902 i Bregninge, Holbæk amt med Cornelia Engsted, *5.6.1873 i Lindelse, Langeland, †8.3.1905 i Kbh., d. af præstegårdsforpagter, senere sodavandsfabrikant i Rudkøbing Niels Georg E. (1829–97) og Theodora (Thora) Amalie (Lerche) Jørgensen (1843–1923). ~2° 21.11.1906 i Kirkjubøur med Christine Sophie Joensen, *17.12.1885 på Skarvanes, †13.3.1960 i Tórshavn, d. af odelsejer Joen J. (1859–1938) og Anna Christina Joensen (1854–1930).

E. blev student 1894 fra Sorø, tog teologisk embedseksamen 1901 og blev 1902 sognepræst på Sandø, hvor han virkede til sin død. Han udnævntes til provst over Færøerne 1917.

E., der skulle blive en af den færøske sprogbevægelses betydeligste skikkelser, havde allerede som barn fået sin interesse for modersmålet vakt. Det skyldtes dels den fra slutningen af 80erne stammende nationale bevægelse på Færøerne, organiseret i foreningen Føringafelag, der fra 1890 udsendte det første på færøsk skrevne blad Føringatíðindi, dels læsning af Venzel "Hammershaimbs Færøsk Anthologi der også begyndte at udkomme i 80erne. I Sorøtiden sad E. med sine ordbogssedler – han var begyndt at optegne sprogligt materiale i Tórshavn – og fulgte ellers med den største interesse de brydninger der fandtes inden for sprogbevægelsen. Han var en svoren tilhænger af Hammershaimbs stærkt arkaiserende retskrivning og blev i sine studenterår en af hovedmændene i kampen mod Jakob "Jakobsens fonetiske retskrivning. På dette punkt sejrede han og hans parti så grundigt at selv et kompromisforslag (fra 1895) der kun på uvæsentlige punkter afveg fra Hammershaimbs helt blev slået af marken. Efter denne retskrivningsstrid som ikke alene satte lidenskaber, men heldigvis også tanker i bevægelse hos deltagerne modnedes E. til sit positive virke for det færøske sprog. 1899 fik han udgivet en fortrinlig moderne lyrisk antologi der beviste at den nationale bevægelse allerede havde evnet at fremkalde en værdifuld digtning, og jan.–nov. 1902 kom det

første færøske tidsskrift *Búreisingur* med oplysende og litterært indhold. Endelig begyndte han 1905 udgivelsen af en færøsk ordbog for folket *Føroysk orðabók* der desværre standsede midt i bogstavet F (sidste hæfte 1909). Men gik det ikke som ventet med tidsskriftet og ordbogen fik han til gengæld held med sig i udgivelsen af færøske læsebøger, et værk som var nødvendigt for at færøsk i det hele taget kunne komme ind i skolen. Fortrinlige er såvel hans læsebøger for folkeskolen (1906 og 1907) som den store antologi (*Lesibók*), han 1911 udgav for seminariet. Af hans øvrige produktion kan nævnes en samling akter til Færøernes historie i 1500-tallet (1908–12) samt en oversættelse af Johannesevangeliet (1908). Men ikke alene med sine egne publikationer har E. gjort sig fortjent af færøsk sprog og litteratur, hans iver og organisatoriske evner satte sig også spor i det af ham 1907 stiftede og ledede litteraturselskab *Hiit føroyska bókmentafelagið*. Dette udgav i løbet af nogle år en meget værdifuld skriferække (foruden nogle af E.s egne bøger bl.a. værker som en botanik, en grammatik, en roman og en novellesamling). – Levende interesseret i alt hvad der angik det færøske samfund var E. aktiv på mange områder, bl.a. som politiker. Han var medlem af lagtinget fra 1908 (selvstyremand). Desuden kan nævnes hans andel i oprettelsen og ledelsen af det færøske museum. – De allersidste år af E.s liv var lidet lykkelige; han plagedes af sygdom og kom til at stå i opposition til sine tidligere politiske venner og medkæmpere i sprogkampen. Altid vil han dog blive mindet som en hovedskikkelse i kampen for det færøske sprog og derved for færøsk kultur.

Edw. Mortensen i Soranerbl. II, 1917, nr. 10. Chr. Matras: *Føroysk bókmentasøga*, 1935. Marie R. Mikkelsen i Danmark, 1942 nr. 21 655–60. Rikard Long i indledn. til *Búreisingur*, Tórshavn 1969 (nyoptr. af udg. 1902). Marie R. Mikkelsen, John Davidsen i *Skúlablaðið*, Tórshavn 1974, nr. 10 130–47 (m. bibliografi). Hans Bekker-Nielsen i *Dansken på Færøerne*, 1978. – Janus Øssursson: *Studentabókin*, 1960 (manus. i Føroya landsbókasavn).

Chr. Matras

Evers, Ferdinand Anton Mazanti, 1857–1951, sø-officer. * 9.12.1857 i Vejle, † 10.10.1951 i Kbh., begr. i Tranebjerg på Samsø. F: købmand Christian Malta Kragballe E. (1822–82) og Christine Flora Eggertine Mazanti (1828–77). ~12.10.1886 i Kbh. (Holmens) med Marie Alexandra Lindholm, * 29.10.1861 i Jægersborg, † 26.5.1933 i Kbh., d. af ritmester, kammerjunker, senere oberst, kammerherre Vilhelm L. (1818–92) og Caroline Ottilde Frederikke Vilhelmine Elisabeth Hedemann (1830–90).

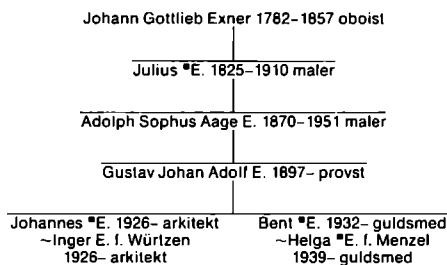
E. blev kadet 1874, sekondløjtnant med kongens æressabel 1878, 1880 premierløjtnant, 1894 kapitajn, 1905 kommandør, 1914 kontreadmiral og 1918 viceadmiral. 1883–85 var han i engelsk tjeneste. Han stod i venskabsforhold til de yngre medlemmer af kongefamilien på Christian IXs tid og var 1886–1905 knyttet til prins Valdemar som adjutant. 1899–1900 deltog han i krydseren Valkyriens togt til Østasien med prins Valdemar som chef og var selv chef for krydseren Heimdal som kadetskib 1904 og 05 og på togt til Middelhavet 1904–05. 1905–12 var han chef for kadet-skolen og derefter jævnlig skibschef, således 1913–14 for krydseren Valkyrien til Middelhavet. Ved hjemkomsten fra dette togt blev han chef for Kbh.s defensioner d. 1.8.1914 sattes i krigsberedskab. Han var chef for defensionen under verdenskrigen, indtil han 11.4.1918 blev chef for flådens overkommando samt generalinspektør for søværnet og chef for søofficerskorpset. Han afgik fra tjenesten på grund af alder 1923. E. var i en årrække medlem af bestyrelsen for dampskibsselskabet Orient. – R. 1893. DM. 1900. K.² 1911. K.¹ 1917. S.K. 1920. □Silhouetklip 1885. Buste af S. P. O. Holck, 1901 og mal. af Knud Larsen, 1918.

L. B. N. Kragballe: Stamtavler over slægterne Kragballe m.fl., 1870 7. J. Vahl: Slægtbog over afkommet af Christjern Nielsen I, 1879–86 168. Paul Ipsen i *Tidsskr. for søvæsen CXXII*, 1951 451–53. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Th. Topsøe-Jensen**

Exner

Slægten E. kom til Danmark med oboist Johann Gottlieb E., 1782–1857, der var født i Bøhmen.

Slægtstavlesamlingen 1932.

Hans H. Worsøe

Exner, Bent, * 1932, guldsmed. * 12.11.1932 i Hald. F: provst Gustav Johan Adolf E. (* 1897) og Gunild Holt (1899–1970). ~3.1.1960 i Hald med guldsmed Helga Menzel, * 9.10.1939 i Gablontz, Tjekkoslovakiet, d. af ingeniør Heinrich

M. og Maria Dressler (* 1918). – Bror til Johannes *E.

E. er navnlig kendt for sine smykker som han s. m. sin kone Helga E. både har tegnet og udført. De er begge fuldt uddannede guldsmede, E. i Danmark og Tyskland, H. E. i Tyskland, og har haft fælles værksted siden de 1961 blev gift. Der kan ikke skelnes mellem deres arbejder. E. har især lavet halsringe med rigt varierede vedhæng, armbånd og fingerringe, og deres arbejder er normalt udført i lueforyldt sølv med indfattede perler og smykkesten. Det karakteristiske ved E.s smykker kom især frem efter at de med deres hjem og værksted flyttede fra en frodig, østjysk fjordegn til Rødehede i Vendsyssel. I bevidst modsætning til menneskets former og bevægelser udformer de deres smykker i en stram, geometrisk, næsten arkitektonisk kantethed hvor lyset spiller i bevægelige vedhæng og spejler sig i de enkelte komponenter, i lueforyldningens ædle glans og i de indfattede stenes og perlers prægnante placering. E.s originale smykkestil kunne netop i kraft af symmetrien i den arkitektoniske opbygning med held overføres til større kirkelige udsmykninger med fx korset som bærende motiv. Derudover har de formgivet og udført altersølv, rektor- og borgmesterkæder o.m.a. E. har været gæstelærer ved guldsmedehøjskolen og skrevet *Færøsk kirkesølv*, 1975. De har haft to separatudstillinger i Kunstindustrimuseet og deltaget i de fleste udstillinger af kunsthåndværk, ligesom deres arbejder er indkøbt af Kunstindustrimuseet og flere andre museer. Ægteparret E. fik Lunningprisen 1969. □Foto.

Erik Lassen

Exner, Helga, se **Exner, Bent**.

Exner, Johannes, * 1926, arkitekt, professor. * 25.3.1926 i Hald. F: præst, senere provst Gustav Johan Adolf E. (* 1897) og Gunild Holt (1899–1970). ~30.5.1952 i Pedersborg k. med arkitekt Inger Augusta Würtzen, * 20.8.1926 i Randers, d. af fabrikant Frederik Emil W. (1880–1950) og Anna Simone Marcussen (1886–1978). – Bror til Bent *E.

E. blev student fra Randers 1945 og studerede først forstsvæsen ved landbohøjskolen, men fortsatte så på akademiets arkitektskole hvor han tog afgang 1954. Som medarbejder hos professor Mogens *Koch fik han styrket interessen for opmåling og restaurering og virkede samtidig som assistent ved undervisningen i disse discipliner indtil han 1965 blev lektor ved den nyoprettede arkitektskole i Århus og leder af afdelingen for restaurering, opmåling og arkitekturhistorie.

Fra 1958 har E. også haft privat praksis i samarbejde med sin kone. De har særlig markeret sig gennem deres kirkebyggeri. I 1963 opførtes *Skt. Clemens kirke* i Randers (sammen med Knud Erik Larsen), i 1966–67 *Hald Ege kapel* og kirkegårdsanlæg, endvidere *Præstebro kirke* i Herlev 1966–69, *Islev kirke* i Rødovre 1967–70 og *Gug kirke* i Ålborg 1973. Blandt de seneste arbejder er *Norre Uttrup kirke* (1975–77) og *Sædding kirke* i Esbjerg (1978). De tilhører på sin vis alle den kæde af frigjorte, stundom hektiske kirkeformer som er vokset frem siden slutningen af 50erne, men de holdes i ave gennem tilpasningen til den landskabelige eller bymæssige situation og en stram disciplin i de rumlige virkninger.

De to arkitekter har i øvrigt stået for restaureringen af en lang række af ældre kirkebygninger. Af øvrige arbejder bør *Jens Nielsens museum* i Holstebro (1971) fremhæves. E. er bl.a. medlem af det særlige bygningssyn for domkirkerne i Odense og Maribo. Han er desuden medlem af bestyrelsen for Foreningen til kirkegårdskultur fra 1967 og formand for akademirådets udvalg for kunst i kirker fra 1968, samt medlem af Århus kommunes bygningsbevaringsudvalg, fra 1974 som formand.

Nils-Ole Lund i Arkitektur, 1964 124–34. P. E. Skriver sst. 1968 228–37. Erik Møller sst. 1971 15–17; sst. 22–29. Knud Voss sst. 1972 128–32.

Hans Erling Langkilde

Exner, Johan Julius, 1825–1910, maler. * 30. 11.1825 i Kbh. (Fødsst.), † 15.11.1910 sst., begr. sst. (Holmens). F: oboist Johann Gottlieb E. fra Bøhmen (1782–1857, ~1° 1815 med Anne Jørgensen, ca. 1787–1819) og Karen Jørgensdatter (1796–1853, ~1° med Thorsen; ægteskabet opløst). ~15.6.1863 i Kbh. (Garn.) med Inger Henriette Sophie Jensine Ringsted, * 30.5.1833 i Kbh. (Garn.), † 10.1.1915 sst., d. af kaptajn, senere major Hans Christian Vilhelm R. (1795–1870) og Vibeke Christiane Hofmann (1801–38).

E. blev efter konfirmationen sat i malerlære og begyndte at besøge kunstakademiet i hvis skoler han snart vakte professor J. L. *Lunds opmærksomhed, således at denne fik ham ud af malerlæren. Samtidig med at han lærte at male hos J. L. Lund og senere hos C. W. *Eckersberg, vandt han akademiets sølvmedaljer. 1844 debuterede han på Charlottenborg med et *Parti fra Akademiets Figursal* der nu tilhører Statens museum for kunst; allerede her viste den attenårige sine anlæg for billedkomposition, mens den koloristiske fornemmelse er mere usikker. For et portræt af sin søster vandt han 1847 den Neuhausenske pengepræmie. I de følgende år udstillede

han foruden portrætter historiemalerier, af hvilke et blev købt til galleriet, mens et andet, *Marsk Stigs Døtre*, 1851 blev udført på bestilling af grev F. M. Knuth til Knuthenborg der på denne tid var ham en god støtte. De historiske emner veg imidlertid snart pladsen for folkelivsskildringerne, idet E. kastede sig over motiver fra Amager hvor gamle bondeskikke og bondedragter endnu var bevarede. Her hentede han emnet til *Besøget hos Bedstefaderen* (statens museum) der udstillede 1853 og vakte en overordentlig opsigt; „Publikum flokkedes derom i store Skarer“. Med dette billede erobrede E. en fremtrædende position blandt de kunstnere der under N. L. Høyens påvirkning mente at skabe en national kunst ved at søge deres motiver i dansk almueliv. E. tilfredsstillede dog ikke alene Høyens kreds i ønsket om at se folket skildret; ved sin elskværdige, let tilgængelige kunst gjorde han også et indtryk på det brede publikum som ingen anden dansk maler, dels gennem selve den lange række af folkelige genrebilleder som han nu år efter år udstillede på Charlottenborg, dels gennem de gengivelser efter dem som snart spredtes ud i mangfoldige hjem. 1854 udstillede *Episode af et Gilde paa Amager*, 1856 *Et Gilde i Hedeboegnen* (begge statens museum) og n.å. *En lille Pige lader en gammel Mand lugte til en Rose*, 1863 *Sorteperspillerne* (Statens museum) og 1867 *Bestemors Besøg hos det syge Barnebarn* (sst.). 1853 var udstillingsmedaljen enstemmigt blevet ham tilkendt. 1857–58 rejste han sammen med sin ven maleren Godtfred Rump til Italien på et stipendium, senere nogle gange til Sverige; 1864 blev han medlem af akademiet. 1878 kom han første gang til Fanø og malet her i det uberørte Sønderho det ene folkelivsbillede efter det andet.

Det der er E.s styrke i kunstnerisk henseende er hans evne til at give ikke alene en klar og overskuelig komposition der straks lader én forstå den rigtignok heller ikke indviklede fortælling, men hvor han er bedst, tillige en ypperlig følelse for figurerens rytmiske placering og for gruppernes plastiske virkning. Det er disse egenskaber der giver adskillige af hans genrebilleder deres værdi; et særlig smukt eksempel på hans sans for billedvirkningen er det lille gondolbillede fra 1857 i Statens museum. Det kan til gengæld ikke nægtes at hans koloristiske evner er svage, og at gennemførelsen af hans arbejder næsten altid viser en forstemmende træghed; derfor kommer hans evner smukkest til deres ret i hans tegnede forarbejder og illustrationer. – Tit. professor 1867. – R. 1869. DM. 1888. K.² 1892. K.¹ 1895. □Tegn. af G. Saloman ca. 1843. Mal. af Constantin Hansen, 1861, forarb. til sammes mal.

1860–64 af den grundlovgivende forsamling 1848 (Fr.borg). Træsnit 1862 af A. Kretzschmar efter tegn. af A. Dorph. Træsnit 1868. Buste af Th. Stein, 1874. Tegn. af C. Bayer, 1877 (Fr.borg). Selvportr. i gruppe, malet 1878. Træsnit 1880. Tegn. af H. Olrik, 1882 (Fr.borg). Træsnit 1884 af H. P. Hansen samt 1885. Mal. af A. Jerndorff, 1886 (udstillingsfonden, Charlottenborg). Træsnit 1896 af A. Bork efter foto. Mal. af A. Dorph, 1901. Afbildet på Viggo Johansens mal. af akademirådsmøde, 1904 (St.mus.). Buste af E. H. Bentzen, 1904 (Nordjyllands kunstmus.), 1905 (Århus kunstmus.), 1907 (Fr.borg) og 1909. Selvportr. 1906 og 1910. Mal. af Paul Fischer. Foto.

Bibliografi. Fortegn. over prof. J. E.s efterl. malerier, studier og tegn., 1911.

Udg. J. E. og Chr. Winther: Billeder og vers, 1861. J. E., 1910 = Små kunstsøger II. E.s billedbog, med vers af L. C. Nielsen, 1912.

Lit. J. N. L. Dalsgaard i Ill. tid. 14.12.1862. Ph. Weibach sst. 1892–93 457–60. Sst. 20.11.1910. Jul Lange: Nutidskunst, 1873 221–35. Nic. Bøgh i Hver 8. dag 15.5.1895. P. V. Ørsted: J. E., 1903. Th. B. i Julebogen VII, 1908 45–68. P. Johansen i Gads da. mag. 1910 143–50. Marie Christophersen i Årbog udg. af Hist. samf. for Kbh.s amt, 1918 29–31. Th. Faaborg i Samleren II, 1925 197–99. J. Zibrandtsen i Noget om Hollænderbyen, 1971. M. Zenius: Genremaleri og virkelighed, 1976.

Papirer. Breve i Kgl. bibl.

Leo Swane*

von Eyben, William Edler, *1912, jurist. *14.5.1912 i Hjørring. F: postekspeditent, senere postmester Louis Carl Wilhelm v. E. (1872–1956) og Olga Nielsine Nicoline Møller (1876–1924). ~28.12.1943 i Kbh. med faglærer Ragna Høyer, *31.10.1918 i Rønne, d. af seminarieforsøger, cand. teol. og cand. mag. Sigvard Conrad Jacob H. (1878–1967) og lærer Anna Sofie Frederikke Olsen (1884–1964).

v. E. blev student 1930 (Hjørring) og juridisk kandidat 1937. S.å. blev han fungerende sekretær i justitsministeriet og 1945 konstitueret dommer i Kbh.s byret (udnævnt 1949). 1950 erhvervede v. E. den juridiske doktorgrad på afhandlingen *Strafudmåling. Lovens rammer og dommernes udfyldning*. v. E. der i årene 1944–51 havde virket som manueltør og senere som lektor ved Kbh.s universitet udnævntes til professor i retsvidenskab sst. 1951 i det professorat der blev ledigt ved Fr. Vinding *Kruses afgang. Som universitetslærer har v. E. siden varetaget den del af formueretten der betegnes tingsretten eller ejendomsretten (Formueret II). v. E. har udsendt en række hånd- og lærebogsmæssige fremstillinger indenfor denne disciplin til afløsning af Vinding Kruses hovedværk *Ejendomsretten*. Det gælder

således *Formuerettigheder*, 1958 (5. udg. 1977), *Paneretigheder*, 1959 (5. udg. 1975) og *Fast ejendoms regulering*, 1965 (3. udg. 1971) der alle er kendetegnet af omfattende og omhyggelige henvisninger til og udnyttelse af domspraksis m.v. samt hyppige ajourføringer, og som derfor ikke mindst for domstole og praktiserende jurister har vist sig som nyttige hjælpemidler. I *Thi kendes for ret*, 1968 har v. E. givet en kortfattet oversigt over retsopgøret efter besættelsen som han fulgte gennem sit virke som sekretær i ankenævnet af 1.6.1945.

Foruden gennem disse værker har v. E. som initiativtager, medforfatter og ved en omfattende redaktionsvirksomhed bidraget til fremkomsten af en række praktisk vigtige værker. Det gælder således *Juridisk Grundbog*, 1962 (3. udg. 1975) og senest *Dansk Miljøret I-V*, 1977–1978 der betegner en nydannelse i dansk ret. Også som medredaktør af Karnovs lovsamling siden 1954 har v. E. ydet en væsentlig indsats. Hans interesse for studenterlivet ved Kbh.s universitet har bl.a. givet sig udslag i hans virksomhed som efor for Egmont H. Petersens kollegium siden 1954.

v. E.s store arbejdsevne er tillige i vidt omfang blevet udnyttet til virksomhed også udenfor universitetet, således som formand for monopolrådet (siden 1955), formand for Danmarks juristforbund (1964–70), som medlem af den særlige klageret (1966–1976), samt som medlem af en række lovforberedende kommissioner, bl.a. aktielovkommissionen 1957–65, konkurslovkommissionen 1958–66, konkurrencelovudvalget (formand) 1959–66 og obligationsudvalget 1976. v. E. har tillige deltaget aktivt i det nordiske lovsamarbejde og vist stor interesse for kontakten mellem de nordiske universiteter. 1976 tildeltes han æresdoktorgraden ved universitetet i Oslo. v. E.s store interesse for musik har bl.a. givet sig udslag i hans virksomhed 1962–68 som formand for Den danske ballet- og musikfestival. – R. 1958. R¹.1965. □Foto.

Selvbiografi i Festskrift udg. af Kbh.s Univ. 1950, 289f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Ditlev Tamm

Eyber, Poul Schack, 1888–1967, bankdirektør. * 17.9.1888 på Hømgård ved Ringsted, † 27.2.1967 i Højbjerg, begr. Frbg. ældre kgd. F: kommitteret Niels Schack E. (1858–1924) og Emma Emilie Mauritzen (1862–1932). ~1° med Alatheia (Lulu) Levi, * 25.7.1892 i Panama, † 25.3.1975 på Frbg. (Thomas), (~ 2° 1929 med overretssagfører Frank Alexander Wilde, 1884–1961), d. af guvernementssekretær Joseph L. og Zilla Pretto. Ægteskabet opløst 1929. ~2°

11.3.1930 i Kbh. (b.v.) med Nora Josefine Marie Gerling, f. Nørgaard, * 26.5.1889 i Kbh., d. af trikotagefabrikant Frederik Christian N. (1853–1931 og Petra Conradine Alexandra Hornung (1862–1928).

E. blev uddannet i Landmandsbanken og rejste 1910 til udlandet hvor han supplerede uddannelsen i London, Paris og New York. 1914 blev han direktør for Dansk-Vestindisk Nationalbank i Skt. Thomas, en bank der var oprettet af Danmarks Nationalbank sammen med andre danske banker for at hjælpe øerne; den var selvstændigt seddeludstedende med egen guldbeholdning. 1918 vendte E. tilbage til Danmark idet han fik stillingen som direktør for Aarhus Privatbank. Sammen med direktør Christian D. A. *Andersen blev E. ledende kraft under den udvikling der i de kommende år forandrede Århusbanken fra lokalbank til landsbank. (Om denne udvikling, se Christian D. A. Andersen). E. havde sin særlige styrke inden for valuta, arbitrage og sprog og supplerede således Andersen på bedste måde. Disse særlige kvalifikationer medførte at E. blev italiensk konsularagent 1921–23, czechoslovakisk konsul 1925–39 og fransk konsularagent 1926–40.

Blandt E.s andre tillidsposter kan nævnes at han indtrådte i Jydsk Telefon-Aktieselskabs bestyrelse 1931 og blev formand 1933. Endvidere blev han formand for A/S Brødrene Kier 1963. – R. 1935. DM. 1938. K. 1948. K.¹ 1958. □Foto.

Carl Thalbitzer: Århus privatbank gennem halvtreds år, 1871–1921, 1921. Samme: Dansk erhvervsliv og Århus privatbank, 1946. Erik Bostrup i Jyllandsposten 29.12.1957. Børsen 17.9.1958. St. 1.3.1967. Demokraten 28.2.1967. Århus stiftstid. s.d. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Ib Gejl

v. Eynden (Eyndten), Albrecht Philip, 1665–1731, officer. * 1665, antagelig i Østre Telemarken, † 19.4.1731, begr. i Kundby k. F: kaptajn Philip v. E. fra Nederlandene og Magdalene Petronelle de Place (1642–70). ~1716 med Vibeke Krag, * 29.3.1691, † 6.3.1778 i Odense, d. af etatsråd, senere gehejmeråd Niels K. (1653–1713) og Sophie Juel (1664–1722).

v. E. blev 1685 som løjtnant optaget i drabantgarden, 1687 kaptajnløjtnant, 1696 (1694) kaptajn, 1698–99 og atter, som major, 1700 var han med hjælpekorps i sachsisk-polsk tjeneste, fra 1701 til 1709, da han blev hjemkaldt, i sømagternes tjeneste, fra 1702 (1701) som oberstløjtnant, 1704 oberst. Han blev såret i slaget ved Höchstädt. Under felloftet i Skåne 1709–10 viste han sig som en dygtig og energisk soldat som kommandant i Helsingborg, og i slaget 10.3.1710

v. Eynden, Albrecht Philip

blev han brigadér, n.å. generalmajor; 1712 deltog han i det første tog mod Stralsund, derefter i erobringen af Bremen-Verden og blev 6.8. s.å. kommandant i Stade. Fra 1714 indtrådte han i feltkommissariatet og dernæst i generalfeltkommissariatet, hvor hans senere virksomhed hovedsagelig faldt. 1715 blev han generaløjtnant og førte vinteren 1715–16 da man forberedte sig på en svensk overgang fra Skåne til Sjælland, et stærkt troppekorps fra Pommern tilbage til Danmark og fik her overkommandoen over tropperne på Sjælland uden for Kbh. Han blev 1717 udsat til at kommandere et større landgangsforetagende mod Gotland som dog ikke kom til udførelse. Da ledelsen af hæren i Norge efteråret

1718 fremkaldte megen kritik foreslog vicesatholderen baron Fr. **Krag** at der fra Danmark opsendtes en general med den fornødne autoritet til at tage overkommandoen og foreslog hertil sin svoger v. E., men kongen gik ikke ind derpå. – Ved Jobst v. **Scholtens** død 1721 blev v. E. præsæs i „Generalitetet“, og det synes at kongen har påtænkt at udnævne ham til general af infanteriet. 1725 fik han efter ansøgning sin afsked og tog ophold på sine godser Frydendal (Torbenfeldt) og Bjergbygård. – Hv. R. 1714.

Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstaben II–X, 1903–34. O. Kyhl: Den landmilitære centraladministrations embedsetat 1660–1763 I, 1973 30.

*Rockstroh**

F

Faber

Der findes flere slægter, der fører navnet F., som er den latinske betegnelse for professionen smed. De fleste af de biograferede personer tilhører dog en slægt, der nedstammer fra skytte på Hvedholm Nicolai F. (1722-81).

Th. Hauch-Fausbøll og H. R. Hiort-Lorenzen: *Patriciske slægter III*, 1915 66-95.

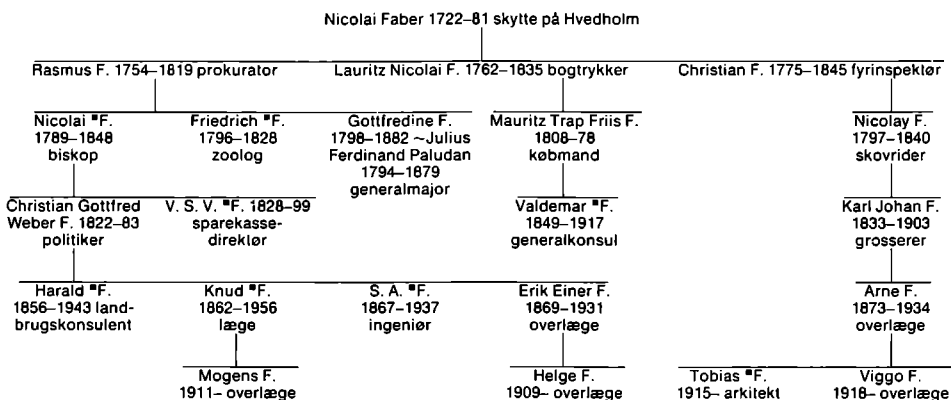
Hans H. Worsøe

Faber, Frederik (Friderich, Fritz), 1796-1828, zoolog. * 21.4.1796 på Henneberg ladegård ved Fredericia, † 9.3.1828 i Horsens, begr. sst. F: prokurator, senere brygger Rasmus F. (1754-1819) og Anna Kirstine Henneberg (1762-1839). ~ 19.2.1825 på Frbg. med Anna Kirstine Elisabeth Kierkegaard, * 1.3.1801 i Kbh. (Helligg.), † 26.11.1867 sst. (Helligg.), d. af silke- og klædehandler Michael Andersen K. (1776-1867, ~2° med Øllegaard Baggesen, 1772-1855) og Anne Sophie Kielsen (1779-1815). – Bror til Nicolai *F.

F. blev student fra Metropolitanskolen og 1818 cand. jur. Han havde allerede som skoledreng interesseret sig for naturhistorie, samlet fugle, gjort optegnelser om deres trækforhold, og som 19-årig student udgav han en lille skolebog *Indledning til Dyr læren* der dog næppe vandt større udbredelse. På grund af sine naturhistoriske interesser lykkedes det ham at opnå offentlig støtte til en rejse til Island 1819-21. Efter hjemkomsten

udgav han *Prodromus der isländischen Ornithologie*, 1822, der udbyggedes med en række afhandlinger, *Beyträge zur arctischen Zoologie*, og en kommenteret oversættelse til tysk af det ornitologiske afsnit af Mohrs islandske naturhistorie, publiceret 1824-27 i de tyske tidsskrifter *Ornis* og *Isis*. I disse arbejder har F. givet en grundig redegørelse for de islandske fugle og deres levevis. 1825-26 kom hans store håndbog *Über das Leben der hochnordischen Vögel*, en fuldkommen oversigt over især de nordiske svømmefugles biologi der i ganske overvejende grad er bygget på F.s egne iagttagelser. Bogen er iøvrigt meget filosofisk og viser den påvirkning F. har fået af tysk naturfilosofi. De danske fugle er behandlet i *Ornithologische Noticer* samt i arbejder om fuglelivet på tre Kattegatøer og i Nordjylland. Derudover har F. udarbejdet en større oversigt over Islands fisk, *Naturgeschichte der Fische Islands*, 1829 og mindre afhandlinger om forskellige danske fisk og om hvalers (især marsvins) „blæst“.

F. var 1822 blevet udnævnt til regimentskvartermester og auditør ved rytteriregimentet i Horsens og beklædte denne stilling til sin død. Når man tager i betragtning at han ingen naturhistorisk uddannelse havde, at hans embede lå fjernt fra hans interesser, og at han kun blev 31 år var hans bidrag til nordisk faunistik både omfangsrige og betydelige. Han var en omhyggelig iagttagende og var i sine betragtninger over forholdet mellem art og race forud for sin tid, men hans

Faber, Frederik

arbejder er, som de fleste af samtidens, noget tyngede af overdreven systematiseringen. Han korresponderede med adskillige af tidens zoologer, fx den ældre J. *Reinhardt, som han i sin forskning og indstilling mindede en hel del om. □Pastel (Zoologisk mus.).

Dagen, 1822, nr. 133. Isis, 1829 717f. C. C. A. Gosch: Udsigt over Danm.s zool. lit. II, 2, 1875 12-15; III, 1878 284-88 (bibliografi). O. Helms i Dansk ornithol. foren. s. t. XXII, 1928 33-49. Samme i Naturens verden XII, 1928 145-60. – Papirer (bl.a. dagbog fra Islandsrejsen) i Kgl. bibl.

Torben Wolff (R. Spärck)

Faber, Harald Nicolai, 1856-1943, statskonsulent. * 7.7.1856 i Odense, † 25.11.1943 i Kbh., urne sst. (Bispebjerg). F: adjunkt Christian Gottfred Weber F. (1822-83) og Bertha Magdalene Bruun Muus (1832-1916). ~6.7.1885 i Kbh. (Matth.) med Sophie Cecilie Bentzien, * 23. 3.1862 i Svendborg, † 22.1.1947 i Kbh., d. af læge i Svendborg, sidst distriktslæge i Slagelse Hans Peter Christian B. (1830-1926) og Agnes Helene Caroline Ruge (1842-1908). – Bror til Knud *F. og S.A. *F.

F. blev student fra Odense 1874, cand.phil. 1875 og cand.polyt. i anvendt naturvidenskab 1881. Fra sin ungdom var han interesseret i naturvidenskab, særlig geologi, og han var i studietiden 1875-81 assistent ved Mineralogisk museum og fik 1880 accessit for en prisopgave i geologi ved Kbh.s universitet. F. var 1882 volontør ved Odense sukkerfabrik, 1882-84 beskæftiget som kemiker ved Pennsylvania Salt Manufacturing Companys kryolit-sodafabrik ved Philadelphia, 1884-88 var han ansat ved Dairy Supply Company, London der handlede med mælk en gros og mejerimaskiner. Her fik F. tilknytning til mejerivæsen og landbrugsforhold og han kom i kontakt med landhusholdningsselskabet, for hvilket han udførte forskellige opgaver. 1888 ansattes F. som den danske stats landbrugskonsulent i England, senere også for Belgien og Frankrig. I denne stilling virkede han til 1931 og han var i de 43 år en utrættelig varetager af dansk landbrugs interesser i England. Næppe nogen anden enkeltmand har haft så afgørende indflydelse på afsætningen af danske landbrugsprodukter i England som F. Da F. tiltrådte indtog dansk smør allerede den fremtrædende plads på det engelske marked, men afsætningen vanskeliggjordes af og til af misbrug af varebetegnelser og mere eller mindre bedrageriske transaktioner (særlig med margarine der solgtes som dansk smør). Her satte F. beslutsomt ind med retsforfølgelse og laboratorieundersøgelser, og hans uddannelse kom ham her til stor nytte. Han er-

hvervede sig snart et anerkendt navn i England, både hos autoriteterne, i handelsstanden og hos engelske fagfæller. En side af F.s virksomhed var den stadige orientering af dansk landbrug om markedsvilkårene, og han påtalte tydeligt og bestemt mangler og utilstrækkelig kvalitet på møder med landmænd og i fagpressen. F. var en hovedmand bag indførelsen af pakning af smørret i nettovægt, ligesom han sammen med Anders *Nielsen fik gennemført lurmærkningen. Smørreksporten var i de første år det naturlige arbejdsområde, men senere virkede F. på samme måde for æg og bacon og var også her utrættelig i at belære danske producenter om de engelske forbrugeres særlige fordringer. Nøje sammenhængende hermed arbejdede F. til stadighed for at forbedre transportforholdene for landbrugs-eksporten.

F. var en flittig skribent, såvel i engelsk som dansk dags- og fagpresse. Hans stil var klar og koncentreret, og det prægede også hans hyppige foredrag på danske landbrugsmøder hvor han altid hørtes med interesse, selvom det ofte var kritik og advarsler der lød. Af større arbejder kan nævnes *Danske og Norske i London og deres Kirker*, 1915 der er baseret på et omfattende indsamlet materiale og viser god historisk forståelse. *Co-operation in Danish Agriculture*, 1918 var en bearbejdet oversættelse af H. Hertels bog om dansk landbrugs andelsbevægelse. Desuden skal nævnes *Forage Crops in Denmark*, 1920, og et personhistorisk bidrag *Caius Gabriel Cibber*, 1926. F.s anerkendte position, såvel i England som herhjemme, betød at han efterhånden fik overdraget en række tillidshverv, bl.a. i danske sammenslutninger i England, og modtog en række æresposter, således 1899 æresmedlem af Foreningen for Danmarks fjerkræavl og 1925 korresponderende medlem af Foreningen af danske landbrugskandidater. Ved sin afgang fik han en livsvarig, årlig hædersgave for sine fortjenester for dansk landbrug og dansk eksport til England. – R. 1892. DM.1908. K.² 1912. K.¹ 1923. S. K. 1931. □Tegn. af Otto Christensen, 1941 (Fr. borg). Foto.

Andelsbl., 1943 1649-52. S. Sørensen i Ugeskr. for landmænd, 1943 855f. V. Helsted i Tidsskr. for landøkonomi, 1944 1-13. Axel Nyborg i Erhvervshist. årbog, 1951 75-88. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Claus Bjørn (Anton Christensen)

Faber, Knud Helge, 1862-1956, læge. * 29.8.1862 i Odense, † 3.5.1956 i Kbh. (Garn.), urne på Bispebjerg kgd. F: adjunkt Christian Gottfred Weber F. (1822-83) og Bertha Magdalene Bruun Muus (1832-1916). ~1° 10.4.1891 i Brønshøj med Thyra Louise Emilie Petersen, * 4.8.1866 i Kristi-

ania (~2° med ingeniør Sigvald Krohn, Bergen), d. af fotograf, sektionsschef ved Norges geografiske opmåling Peter P. (1835-94) og Susanne Dorothea Kloumann (1834-1904); ægteskabet opløst 1895. ~2° 31.10.1910 i Kbh. (Skt. Johs.) med Ellen Becker, * 13.3.1871 i Frederikssund, † 18.1.1946 i Kbh. (~1° 1891 med overrets-, senere højesteretssagfører Ulf Hansen 1867-1926, ~2° 1911 med Olga Maria Elenora Weiss, 1889-1969), d. af apoteker Georg Ludvig B. (1837-1900) og Frederikke Dorothea Foersom (1838-1917). – Bror til Harald *F. og S.A. *F.

F. blev student 1879 fra Odense, tog medicinsk eksamen 1885 og var 1886-88 kandidat på forskellige københavnske hospitaler. Hans studietid faldt i en periode da bakteriologien fejrede den ene triumf efter den anden, og da vi i C. J. "Salomonsen fik en ypperlig og inciterende repræsentant for faget kastede F. sig snart over studiet deraf og blev 1890 assistent ved universitetets nyoprettede bakteriologiske laboratorium. Hans første større videnskabelige arbejde, hans disputats om tetanus som infektionssygdom er udarbejdet der (1890). Vel lykkedes det ham ikke at isolere tetanus-bacillen, men han fremstillede toksinet der ved indpodning gav de karakteristiske symptomer. Imidlertid forsøgte han ikke den disciplin der var det gamle støttepunkt for den videnskabelige kliniske medicin: den patologiske anatomi, og blev efter at have været ansat ved kommunehospitalets sektionssstue assistent hos professoren i faget, C. *Lange. For F. fik samarbejdet og omgangen med denne eminent begavede mand stor betydning, men også hans lærer i medicinsk klinik, C. E. *With, har haft megen indflydelse på hans medicinske tænken og handlen. 1893 blev F. reservemedicus på Frederiks hospitals afd. A og 1896 overlæge på afd. B som Withs efterfølger. Resolut indførte F. atter den kliniske forelæsning der præget af hans klarhed og ædruelighed fik umådelig betydning for de studerende; kun få af disse forelæsninger er udgivet. Trods uheldige ydre betingelser i det gamle hospital var F.s videnskabelige arbejde dér meget betydeligt, på visse felter banebrydende, vigtigst vel bidragene til fordøjelsesorganernes patologi. Særlig vort kendskab til den kroniske gastritis med achyli, dens symptomer, anatomi og følger som den pernicious og den simple anæmi skyldes væsentligst F. og hans skole. Han har hævdet sin originale tydning af gastriten som det primære, ligesom han – sammen med C. E. *Bloch – har vist, at „tarmatrofien“ var et post-mortelt produkt. Hertil slutter sig de fundamentale studier af mavesåret, dets symptomer, former m.m. og af de nærtstående lidelser (det pyloriske syndrom) og gastroptose-spørgsmålet.

Da afdelingen 1910 rykkede ind på Rigshospitalet fik de udmærkede arbejdsforhold stor betydning. Ensidig specialisering lå F. fjernt, til de fleste kapitler af patologien gav han bidrag: nervesygdommene, leverlidelser, lungetuberkulosen og ikke mindst sukkersygen, såvel til de godartede formers forståelse som til dens fysiologi og terapi. Ved tuberkulose gennemprøvede han sanocrysinbehandlingen og modificerede den meget. Stadig forstod han at drage sine assistenter med ind i arbejdet; de fortsatte ofte selvstændigt i det påbegyndte spor, og mange af vore senere betydelige interne medicinere findes blandt dem.

Nogle af F.s arbejder kom i bogform: *Beiträge zur Pathologie der Verdauungsorgane*, 1905, *Die Krankheiten des Magens und Darmes*, 1924, *Tuberkulosen i Danmark*, 1926 samt nogle kliniske, i Sverige og England holdte forelæsninger. Hans egne og assistenters arbejder er samlet i atten bind, 1907-32, som *Kliniske Undersøgelser fra Rigshospitalets Afdeling B*. Sin levende interesse for medicinens historie viste han i *Erindringer om C. Lange*, 1927 og den åndfulde bog *Strømninger i den nyere Tids medicinske Klinik med særligt Hensyn til Nosografien* (Univ.program 1919; eng. i Nosography, New York, 1930). Som lærer for de studerende havde F. i udpræget grad øje for at det var praktiske læger han skulle uddanne (sml. diskussioner med V. Henriques i Ugeskrift for Læger, 1920) og at det gjaldt om at skelne det væsentlige og sikre fra det der foreløbig mest havde teoretisk interesse, og han fastholdt en vis tradition fra Withs synspunkter. De der ikke har kendt F. har vanskeligt ved at fatte den indflydelse han udøvede på sine kolleger, studenter og patienter. Man gik aldrig forgæves til ham om råd; uden at påtvinge nogen sin mening hjalp han de spørgende til at overskue situationen – og med finhed forstod han at lægge den spørgende svarene i munden. Han kunne være kort for hovedet, men også grænseløst tålmodig. Skønt levende interesseret i mennesker, forstod han alligevel at holde sig de fleste tre skridt fra livet – og kun få kom ham vel egentlig rigtigt nær. Som der er skrevet om ham: „Faber havde en stærk vilje, stor arbejdsevne, udtalt samvittighedsfuldhed og pligtfølelse, sand respekt for andres meninger, når han kunne se, de beroede på en velfunderet overbevisning.“ For studenternes tarv havde han et vågent øje; den populære studenterbespising på universitetets grund 1917 skyldtes hans initiativ, og studenterrådet og studenteridrætten havde hans virksomme støtte. Allerede fra 1919 gik han i brechen for skabelsen af et universitet i Jylland hvor Århus 1925 udpegedes som det bedst egnede sted. Mere end nogen anden skyldtes det ham, at sagen maj

Faber, Knud

1928 bjærgedes igennem lærerforsamlingen ved Kbh.s universitet. Faber blev undervisningsministeriets kommitterede efter Victor Albecks død 1933 og s.å. indviedes Århus universitets første institutbygning. For sit storartede virke udnævntes han ved årsfesten 1946 til æresdoktor ved Århus universitet.

Naturligvis havde F. inden for sin stand mange tillids- og æreshverv, men ikke mindre tyede man ved sociale opgaver til hans organisatoriske evner. Siden 1901 var han formand for tuberkulose-kommissionen; 1905 fik han gennemført forslagene om foranstaltninger til smittebekæmpelse og om statsstøtte til sygehuse for tuberkulose. Fra 1906 var han viceformand i Nationalforeningen til tuberkuloses bekæmpelse som han straks var med i fra oprettelsen; 1938 kunne han indivi foreningens 17. sanatorium og senere erfare sygdommens gradvise udrydning. Han sad i en mængde bestyrelser og udførte især som formand for kommissionen til forberedelse af ordningen af det civile sundhedsvæsen 1908-21 et stort og dygtigt arbejde. Var F. den førende mediciner herhjemme, bevistes hans anseelse også i udlandet ved at han blev æresdoktor fra Uppsala og Edinburgh, æresmedlem af en mængde udenlandske selskaber og efter indbydelse holdt forelæsniger ved en række udenlandske universiteter: Stockholm 1923, amerikanske universiteter 1926, München 1931, London og Reykjavik 1934. 1927 holdt han The Schorstein lecture ved London Hospital Medical School. For skandinavisk videnskabeligt arbejde udrettede han meget, ikke mindst ved sammen med K. Petrén og P. Holst at udgive den skandinaviske *Lærebog i intern Medicin*, 3. udg. 1927-34. På foranledning af Folkenes forbunds hygiejnekomiteé og den kinesiske regering rejste F. 1930 til Kina for at rådgive ved planlæggelsen af den fremtidige lægeuddannelse dér. 1902-32 var han medlem af konsistorium, 1916-17 universitetets rektor, 1932 fra-trådte han sine embeder efter 36 års universitetsarbejde; ved en højtidelighed overrakte tidligere elever ham et festskrift. Efter sin afgang arbejdede han med *Tuberkulosen i Danmark I-III*, 1926-38 og medicinsk-historisk med *Tre Klinikere. Thomas Sydenham, Teophile Laennec, James Mackenzie*, 1936, *Fra Sundhedskollegium til Sundhedsstyrelse*, 1939 og *J. D. Herholdt*, 1942. – R.1903. DM.1911. K.² 1917. K.¹ 1926. S.K.1932. F.M.1.1921. □Silhouet ca. 1888 af Carl Jul. Salomonsen. Afbildet på mal. af Tycho Jessen, 1893 (Fr.borg). Medalje af Gunnar Jensen, 1915. Mal. af N. V. Dorph, 1921 (Kbh.s univ.). Mal. af Viggo Johansen, 1924. Tegn. af Carl Jensen og af H. Jensenius udst. 1928. Afbildet på mal. af Aksel Jørgensen, 1929 (Studentergården, Kbh.).

Tegn. af Otto Christensen 1941 og 1942 (Fr.borg.). Relief af G. Eickhoff udst. 1948. Tegn. af Carl Jensen, 1952. Tegn. af G. Østerberg. Foto.

Kilder. Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1890 54f. Selvbiografi m. bibliografi i *Die Medizin der Gegenwart in Selbstdarstellungen VIII*, Lpz. 1929 25-60. Erindringer: Indtryk fra et ophold i Kina, 1931. Mit universitetstliv, 1943. Opbygningen af Århus univ., 1946. Personlige erindringer, 1949. Fortsatte personlige erindringer, 1951. – Th. Hauch-Fausbøll og H. R. Hiort-Lorenzen: *Patricisce slægter*, 3.saml., 1915. Jørgen Swane: *Købmand Bertel Bruun og Magdalene Barbara Brøchners saml. descendens*, 6. udg. 1948. Cai Holten i *Acta Jutulandica*, 1956 7-10. A. Norgaard i *Ugeskr. for læger CXVIII*, s.å. 595-97. Eggert Møller i Festskr. udg. af Kbh.s univ. s.å. 176-84. A. H. Riiskjær: Prof. K. F., 1957. – Levnedberetning i *Ordenskapsitet*.

Egill Snorrason (Fr. Lützhøft)

Faber, Nicolai 1789-1848, biskop. * 19.6.1789 i Odense, † 15.5.1848 sst., begr. sst. F: prokurator, senere brygger Rasmus F. (1754-1819) og Anna Kirstine Henneberg (1762-1839). ~1°5.6.1813 i Odense med Christiane Kaarup, * ca. 1792, † 27.6.1823 i Allested, d. af ejer af Næsbyhoved mølle Søren K. (ca. 1752-1805) og Martha Hylle-rup (ca. 1762-1824). ~2°21.8.1825 i Allested med Jacobine Kaarup, * 1.7.1797 i Næsbyhoved mølle, † 25.10.1846 i Odense, søster til I. hustru. – Far til V. S. V. *F. Bror til Frederik *F.

F. voksede op i et velhavende hjem, fik en fortrinlig privatundervisning og blev student fra Odense 1807. 1811 blev han cand.teol. og var derefter lærer ved kbh.ske skoler (fra 1813 ved Metropolitanskolen). Disse år var nok de lykkeligste i hans liv: hans store pædagogiske evner kom i høj grad til deres ret, og han havde god tid til videre uddannelse, bl.a. i musik. Da han efter at være blevet gift fandt de økonomiske kår helt utilfredsstillende tog han 1814 afsked og blev kompagnon i sin brors korn- og skindhandel i Kbh. I fritiden fortsatte han studierne og blev 1817 dr. phil. på en afhandling *De origine idearum*. Da han trods forandret livsstilling ikke blev næringsssorgerne kvit besluttede han at udvandre til Philadelphia for at oprette et pædagogisk institut, men et barns død fik ham til at opgive denne plan og søge gejstlig ansættelse. 1820 blev han sognepræst i Allested og Vejle på Fyn, 1826 i Middelfart og Kavslunde. Trods fortsatte økonomiske bekymringer og store personlige sorger gjorde han en betydelig indsats som præst. Navnlige i Allested var den åndelige tilstand ringe, men F. kæmpede tappert for at hæve menigheden i moralsk og religiøs henseende. Som modtræk mod de gudelige forsamlinger som han ikke var nogen ven af begyndte han selv flittigt at holde bibellæsninger hvad han fortsatte med i Middelfart hvor han i øvrigt med særlig iver tog

sig af skolevæsenets og kirkesangens forbedring. Samtidig fortsatte og uddybede han sine filosofiske og teologiske studier. 1826 blev han dr. teol. på afhandlingen *De recta methodo fidem religiosam construendi*, og 1825 var han blevet draget ind i den store Clausen-Grundtvigske kirkestrid; han havde nemlig udgivet *Tolv Prædikener* som Grundtvig havde kritiseret, hvad der igen fra F.s side affødte et fejdeskrift *Fem Breve til Hr. Pastor N. F. S. Grundtvig* hvori han søgte nærmere at udvikle sin teologiske helhedsopfattelse. Hans standpunkt er ikke ganske klart, og hans formulering af de enkelte lærepunkter svævede. Han er som teolog en overgangsskikkelse der nok vil bygge på åbenbaringen i skriften, men tillige tilkender fornuften en selvstændig betydning som kilde til religiøs erkendelse. Han ville ikke – som Grundtvig – bryde staven over hele 1700-tallet og betonedede både teoretisk og i praksis meget stærkt kristendommens moralske indhold i modsætning til en ensidig hævdeelse af troens værdi. Som „skrifteolog“ kunne han ikke tiltræde Grundtvigs opfattelse af trosbekendelsen (jfr. hans *Har Troesbekendelsen Eneret til at bestemme, hvad der er sand Christendom og ægte christeligt?*, 1827), og som afgjort statskirkemand var han livet igennem uvillig over for lægfolks religiøse virksomhed, især som den ytre sig i den gudelige forsamlingsbevægelse. I sin teologiske polemik er F. altid den typiske akademiker: han lader sig aldrig henrive til ensidigheder eller forkættelse af modstanderne, er strengt saglig i sin bevisførelse og urban i sin form. Det var hans håb at trosstridigheder ved en rolig upartisk forhandlingssmåde kunne blive bilagt i „kærlig sindighed“. Han var i høj grad moralist og intellektualist og havde åbenbart ikke blik for de irrationelle faktorer der dybest bestemte de forskellige retningers standpunkt.

1830 blev F. sognepræst ved Skt. Knuds kirke og stiftsprovst i Odense. Også her gjorde han sig stærkt gældende, og som den livlige natur han var blev han hurtigt draget ind i byens selskabelige og litterære liv og deltog med iver i arbejdet for mange almennyttige formål. Dette blev i endnu højere grad tilfældet da han 1834 blev biskop over Fyns stift. Han virkede især energisk for at organisere præsteskabet ved at genoplive de gejstlige konventer, for forbedret og udvidet religionsundervisning i nær tilknytning til bibellæsningen og for højnelse af kirkesang og liturgi. Ved sine flittige visitatser søgte han at skaffe sine ideer indgang, og i Fyns guvernør, den senere Christian VIII, havde han en betydningsfuld støtte i sine bestræbelser. Påvirket af Caroline Amalie fik han interesse for asylsagen, stiftede et asyl i Odense og knyttede hertil Elfride Fabers

legat. Også stiftets seminarier, stiftsbiblioteket og Fyns litterære selskab søgte ham med aldrig svækket iver at fremme. Trods sin store nidkærlighed havde F. dog vanskeligt ved at styre sit stift i de på mange måder gærende tider; hans rastløshed førte ham til at tage sig mere på end han magtede og hans ikke altid lige overvejede forslag førte jævnlig til sammenstød med regeringen. Således pådrog han sig 1838 Frederik VI's alvorlige misbilligelse da han fik en fynsk stænderdeputeret til at foreslå at udvide stænderforsamlingerne med medlemmer valgt af gejstligheden. Hans forsøg på at udarbejde et nyt ritual tillige med en alterbog var, efter J. P. Mynsters opfattelse, „et ganske mislykket Arbejde“. Med årene anlagde F. mere og mere Mynsters syn på statskirken: en rummelig ramme med stor samvittighedsfrihed, og han optrådte derfor skarpt over for lægmandsbevægelsernes åndelige snæverhed og ligeså over for baptisterne mod hvilke han 1842 udgav *De anabaptistiske Bevægelser i Danmark*. Næsten alle hans skrifter efter 1830 er i øvrigt af pædagogisk eller praktisk-teologisk art. Nævnes kan også *Forsøg til et Overblik paa Almueskolevæsenet i Danmark*, 1832, *Udvikling af Bibellæsningens Væsen*, 1834 og *Katechetik*, 1845, om end noget vidtløftige dog klare og vel-skrevne arbejder, men prægede af en vidtdreven hang til skematisering og en vel stærk abstraktion, og trods al formel klarhed ikke altid tilstrækkelig skarpe i begrebsbestemmelsen. – R. 1835. DM. 1840. K. 1846. □ Maleri. To litografier 1844 efter mal. af N. P. Holbech, det ene af A. Petersen. Kopi efter Holbech af A. Behrends (Skt. Knuds k., Odense).

Kilder. Selvbiografi i Acta solennia in anledn. af reformationsfesten, 1817 41f. i Univ. progr. ved kristendommens 1000-årige jubelfest, 1826 39-42 og i P. E. Müller: *Symbola ad hist. conciliorum*, 1834 15-20. Af efterl. breve til J. P. Mynster, 1862 129.

Lit. C. G. W. Faber i For lit. og kritik VI, 1848 256-73. Nekrologiske saml., udg. H. P. Selmer I, 1849 179-91. J. P. Mynster: *Medd. om mit levnet*, 1854 (2. opl. 1884) 257. Breve fra J. P. Mynster, 1860 164 209 215. Nogle blade af J. P. Mynsters liv og tid, udg. C. L. N. Mynster, 1875 210f 214 220f 365f 386 389-92. C. G. V. Faber i Kirkehist. saml. 3.r.IV, 1882-84 697-755. J. P. Mynster sst. 4.r.IV, 1895-97 495. Samme sst. 5.r.II, 1903-05 187-90. Joakim Larsen: *Bidrag til den da. folkeskoles hist. 1818-1898*, 1899. [W. Norvin:] *Fyens stifts læseforen. 1838-1908*, 1908 16f. P. E. Jensen i *Årbog for hist. samf. for Odense og Assens amter XII*, 1924 423-31. Chr. VIII i Pers. hist. t. 9.r.IV, 1931 92. Hans Jensen: *De danske stænderforsaml.s hist. II*, 1934 56f. Hal Koch i *Den danske kirkes hist. VI*, 1954. Kaj Baagø i *Grundtvigstudier*, 1957, 51-69. Knud Ottosen m.fl.: *De fynske vækkelser*, 1964 = *Vækkelsernes frembrud i Danm. III*. Holger Bernt Hansen: *Fynske præstekonventer*, 1965.

Papirer og breve i Kgl. bibl.

P. G. Lindhardt (Bjørn Kornerup)

Faber, Peter

Faber, Peter (døbt Peder) Christian Frederik, 1810-77, telegrafdirektør, forfatter. * 7.10.1810 i Kbh. (Helligg.), † 25.4.1877 sst. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: klejnsmedemester Rasmus Hjort F. (1764-1848) og Ane Margrethe Westphal (ca. 1768-1831). ~5.11.1844 på Frbg. med Frantzine Petrine Eibye, * 25.3.1814 i Odense, † 22.3.1902 på Frbg., d. af smedemester Niels Pedersen E. (ca. 1765-1844) og Cathrine Marie Hansdatter (Lindegård).

F. blev student 1827 (v. Westens institut), deltog livligt i studenterlivet, også som polyteknisk kandidat (1840), da han 1841-44 boede på Borchs kollegium. 1842-43 rejste han med støtte af det Reiersenske fond og det Thottske legat til udlandet for at fortsætte sine studier over galvanismens anvendelse i industrien, bl.a. til brug for generalstabens kortarbejder. Efter hjemkomsten konstitueredes han som fuldmægtig ved Mønten, blev 1843 inspektionsskriver, 1845 inspektør ved Polyteknisk læreanstalt og 1851 justermester i Kbh. Da den elektriske telegraf skulle indføres i Danmark blev F. som særlig egnet konstitueret som „administrerende Direktør for den electromagnetiske Telegraflinie“ der i henhold til lov af 17.3.1852 skulle anlægges fra Helsingør over Kbh.-Fredericia til Hamburg. Fra 1853 til sin død var han chef for telegrafetaten. F. var overordentlig virksom med hensyn til telegraftjenestens organisation og personalets oplæring. For en fra begyndelsen uensartet sammensat stab blev han en god chef; brysk, men forstående og hjælpsom. I de 25 år han var telegrafdirektør voksede antallet af stationer fra 8 til ca. 100, og ledningslængden tilsvarende. F.s indsats for liniebygningen var banebrydende. Han tog initiativ til anvendelse af imprægnerede telegrafstolper, og han fik Bing & Grøndahl til at fremstille den porcelænsisolator som stadig, om end i forbedret form, anvendes. Også på de internationale telegrafkonferencer anerkendtes hans indsats som tekniker.

Alligevel er det først og fremmest som forfatter han huskes – selv om alt hvad han har skrevet skylder lejligheden sin tilblivelse. Han følte sig aldrig som poet af faget, og først efter hans død samlede hans søn Villiam et udvalg af hans *Viser og Vers*, 1877. Hans ældste selskabssange stammer fra de muntre år på Borchs kollegium (i Borkens Lyre); her digtede han sammen med Adolph v.d. *Recke, Adolph *Steen og J. F. *Hagen den kendte Tivolivise, 1843, og her skrev han 1843-44 de gemytlige, revyagtige småfarcer *Familien Oxhall* og *Stegeskjælderer* der gjorde løjer med det nysåbne Tivoli, med pressens stråmandstaktik, med italienerbegejstringen og med jødemaskaraderne; den sidste gik fra Stu-

denterforeningen over til Casino (1849) og Folketeatret (1858) og oplevede et anseligt antal opførelser (udg. 1883 af O. Arlaud). Almindeligt kendt blev „Polytekniker Faber“ dog først 1848 som *Den tapre Landsoldats* digter. Den berømte sang blev skrevet efter opfordring af komponisten, musikhandler Emil *Horneman som ønskede en tekst til sin djærve og inciterende marchmelodi, og under indtrykket af den nationale stemningsbølge ved krigsudbruddet skabte F. viden om soldatens farvel der fra indledningsstrofernes godmodige skæmt og uforstyrrelighed stiger til slutningens jævne og knappe patos: Sit Løfte har han holdt –. 10.4.1848 avterredes viden som udkommet, hilstes s.d. af Flyveposten som „en høist fortræffelig Landsoldatvise, der paa engang er begejstrende og komisk“; 18.000 eksemplarer blev fordelt mellem soldaterne, og sangen blev overalt i landet grebet med begejstring. Dens folkelige ord og toner overflødiggjorde straks det meste af den krigspoesi som var skudt op siden mobiliseringen, og som til dels skyldtes de „rigtige“ digtere og komponister; og som den så at sige foregriber landsoldatens heroisme har den haft sin betydelige indflydelse på eftertidens opfattelse af træarskrigen; H. V. *Bissens sejrsmonument i Fredericia er på samme tid mindesmærket over den. Kongen belønnede dens digter og komponist med ridderkorset.

Fra 1848 stammer også sangkredsen *Den sidste Aften* (heri *Igaar jeg fik min Trøje*). F. hyldede de hjemvendende tropper i et par små lejlighedsarbejder på Casino og skrev til indtogsfestlighederne 1851 en af sine fortrinligste viser: *De danske Kanoner paa Tøjhuset stod*. – 1850 bearbejdede F. sangspillene *Et Gifermaal ved Trommen* og *Lustens Datter* (begge Casino), men i øvrigt skrev han de senere år udelukkende viser. Hans visedigtning er i modsætning til studenterdigterens uden tendens og idé; burschikos jævnhed og harmløs livsglæde er dens mest fremtrædende kendetegn; over for Erik *Bøghs visers uventede virtuositet hævder F.s sig ved deres ærlige naturlighed der lykkeligt undgår alle slidte klicheer. Hans styrke er stilens sunde realisme; hans billedsprog er hentet fra den håndgribelige virkelighed. Sikrere end sine medarbejdere kan han derfor imitere den egentlige gadevise (*Afskedskvad til den gamle Branduniform*), og som bramfri smedeson har han med forbavsende sikkerhed taget et par håndværkertyper på kornet; prisen bærer *Den glade Svend*, 1866. Den gemytlige selskabsbror og kender af bordets glæder træffer vi i viserne fra Det gode sindelag eller fra Arbejderforeningen af 1860 (den uforlignelige *Fiskevise*, 1867, *Ved Kagen*, osv.). Hjerteligst og køn-

nest er sangene fra digterens lykkelige hjem: børnebalsviser, fastelavnsvise, konfirmationsviserne. Folkekærest er dog nok hans to julesange *Julestemning* („Sikken voldsom Trængsel og Al-larm-“), og *Juletræet* („Høit fra Træets grønne Top-“, 1848), byens og hjemmets jul i det gamle Kbh. Til den sidste har Horneman skrevet en melodi der i genial simpelhed ikke står tilbage for landsoldatvisen. Den ukunstlede amatør og dog så sikre sprogmeister har gennem disse sange vundet en varig og levende berømmelse der kun er blevet de færreste af hans samtidige digterkolleger „af faget“ til del.

Sønnen Andreas **Villiam F.**, * 2.1.1847, † 1.5.1883 blev student 1865 og derefter ansat i statstelegrafens sekretariat. Han var ivrig deltager i livet i studenterforeningen og leverandør af festprogrammer, komedier og viser. 1871 debuterede han på Folketeatret med *Landliv*. Under forfatternavnet Peter Sørensen skrev han sammen med Carl Møller en række dramatiske arbejder: *Naar man har Fanden til Morbroder*, 1874, *En Søndag på Alperne eller Vandmøllen i Appenninerne*, s.å., monologerne *Søren Petersen*, 1876 og *I Skjorteærmer*, 1882, som gjorde lykke i studenterforeningen, på Folketeatret og Casino. Efter F.s død udsendte Carl Møller: *Trykt og utrykt af Peter Sørensens Efterladenskaber*, 1884. Bevaret i nutiden er børnesangen *Kanariefluglens Begravelse* med musik af E. Horneman. – Justitsråd 1856. Etatsråd 1867. – R. 1848. DM. 1864. □ Et foto forlæg for træsnit 1870, træsnit 1877 af bl.a. H. P. Hansen og Anton Olsen samt for et par mal. af Luplau Jansen, 1908 (et på Fr. borg). Et andet foto er litograferet 1877 samt gengivet i træsnit s.å. af H. P. Hansen og af G. Paulli, 1878 af R. Hartnack m.fl. Mal. af A. Lipke. Tegn. af Erik Bøgh. Relief over døren i St. Kannikestr. 15, Kbh.

A. Bauer i III. tid. 6.5.1877 309-11. O. Borchsenius: Fra fyrreerne I, 1878 123-66. V. Holm i Nutiden 20.9.1885. M. Gredsted: Statstelegrafen 1854-1904, 1904. Hans Brix: Fagre ord, 1908 (ny udg. 1963). Kn. Bokkenheuser: Den gamle herre fortæller, 1916 83 97f. C. Reiffenstein-Hansen: Tråden fra den røde gård, 1919. C. V. V. Munck i Årbog for det da. post- og telegrafvæsen XXXVIII 1929, 1928 419-27.

H. Topsøe-Jensen

Faber, Svend Aage, 1867-1937, ingeniør, elektrotekniker. * 7.7.1867 i Odense, † 29.12.1937 i Kbh., urne på Vestre kgd. F: adjunkt Christian Gottfred Weber F. (1822-83) og Bertha Magdalene Bruun Muus (1832-1916). ~1° 7.6.1901 på Frbg. med Harriet (Ettie) Julie Christine Nissen-Sommersted, * 7.12.1876 i St. Petersborg, † 31.12.1947 i Kbh., d. af grosserer, senere etatsråd Johan Frederik Christian N.-S. (1835-1905)

og Olga Rebekka Helene Palliesen (1848-1921). Ægteskabet opløst 1926. ~2° 2.3.1927 i Kbh. (b. v.) med Valborg Torbensen, * 8.8.1896 i Nørre Vraa, Hjørring amt, † 28.9.1935 i Kbh., d. af læge Hans Søren T. (1869-1902) og Alma Jakobine Elisabeth Rosenfalk (1865-1934). – Bror til Harald *F. og Knud *F.

F. blev student 1884 fra Odense og tog n.å. filosofikum og polyteknisk adgangseksamen. 1890 tog han I. del af polyteknisk eksamen for maskiningeniører, men rejste så, efter at have af-tjent værnepligt i marinen og arbejdet som volontør hos Hassel & Teudt og gjort svendestykke som mekaniker, til England for at studere elektroteknik der dengang endnu ikke doceredes på Polyteknisk læreanstalt; 1893 tog han afgangseksamen fra School of Electrical and Mechanical Engineering i London. Efter forskellige ansættelser i elektriske firmaer, bl.a. hos Swinburne & Co. i London, Schuckert & Co. i Nürnberg, Fabius Henrion i Nancy, Schwartzkopff i Berlin o. a. kom F. 1897 til Union Elektrizitätsgesellschaft A. G. i Berlin hvis finansselskab, Gesellschaft für elektrische Unternehmungen ikke længe efter, gennem firmaet Rubin & Bing i Kbh. og bankdirektør A. Heide, kom i forbindelse med det nystiftede aktieselskab De københavnske sporveje der i juli 1898 havde sluttet overenskomst med Kbh.s kommunalbestyrelse om overtagelse af såvel driften som af aktiver og passiver for samtlige sporvejs- og omnibuslinier i Kbh. fra 1.8.1898. Det nye selskab tilsigtede at indføre elektrisk drift, at have en samlet ledelse og at oprette flere nye linier. Selskabets anlægs-administration varetoges af den senere telefon-direktør Fr. Johanssen der dengang var entreprenør, og som sammen med bankdirektørerne Heide og Julius Larsen var selskabets ledende mænd. Alle elektriske arbejder udførtes under ledelse af F. som repræsentant for entreprenørerne Union og Siemens.

Efter arbejdets afslutning ansattes F. 1902 som teknisk direktør i selskabet hvilket tillige medførte at han var teknisk direktør i det i nov. s.å. stiftede aktieselskab: A/S Tuborg-Klampenborg elektriske sporvej idet de to selskaber havde fælles bestyrelse og administration. Denne stilling beklædte F. til udgangen af 1908 hvorefter han til 1910 var direktør for det af det sidstnævnte selskab byggede elektricitetsværk i Skovshoved der oprindeligt var bygget til forsyning af sporvejen fordi strøm fra Kbh.s elektricitetsværker var for dyr, men som nu også efter udenlandsk mønster var begyndt at virke som oplandscentral, ☉: at det forsynede et større område med strøm til lys og kraft o.a. ved hjælp af højspændt vekselstrøm, og som var den første danske oplandscen-

Faber, S. A.

tral. 1910-17 var han ansat som cheffingeniør hos Gesellschaft für elektrische Unternehmungen hvorefter han var rådgivende ingeniør i Kbh. hvor han dog også i de mellemliggende år havde haft flere hverv. 1911-15 var han således formand for den ved sporvejenes overtagelse af kommunen 1911 nedsatte likvidationskomité og i samme tidsrum næstformand i bestyrelsen for det efter de kbh.ske sporvejs udskillelse til Nordsjællands elektricitets og sporvejs A/S omdøbte selskab der nu både havde sporvejslinierne uden for Kbh.s grænser og elektricitetsværket der i de senere år var blevet det vigtigste aktiv. 1907-10 og igen fra 1923 var F. vicepræsident for Dansk elektroteknisk komité, 1910-15 var han medlem af kommissionen angående elektrifikation af statsbanernes københavnske nærtrafik og 1926-30 af det af ministeren for offentlige arbejder nedsatte udvalg til undersøgelse af samme spørgsmål; senere var han statsbanernes konsulent i denne sag. 1918-20 ledede F. anlægget af Gudenåcentralen til hvilken han allerede 1910 havde udarbejdet projekt sammen med ingeniør ved Hedeselskabet Kr. Thomsen. 1920-26 var F. medlem af kommissionen angående kraftoverføring fra Norge. 1923 blev han medlem af den danske komité for World Power Conference, 1924 fælleskonsulent for de samarbejdende sjællandske højspændingscentraler, et hverv han siden 1932 også varetog for de nordjyske centraler. 1926-33 var F. medlem af det danske standardiseringsråd, og 1928 blev han medlem af det ministerielle udvalg angående fremtidige retningslinier for økonomisk fremskaffelse og fordeling af elektricitet i Danmark. 1931 blev han endvidere medlem af studieselskabet for Norsk krafteksport som repræsentant for den danske stat. 1906-10 var han medlem af bestyrelsen for Dansk ingeniørforening, 1926 blev han medlem af Elektroteknisk forenings bestyrelse, og fra 1932 formand for sidstnævnte forening. – R. 1916. DM. 1921. □ Afbildet på P. S. Krøyers mal. 1904 af industriens mænd.

L. A. Damm: NESA 1902-1927, 1927. E. Rager i Elektroteknikeren, 1938 l. A. R. Angelo i Ingeniøren s.å. A 39f. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*Povl Vinding**

Faber, Jørgen Christian Theodor, 1824-86, postkontrollør, forfatter. * 22.3.1824 i Holstebro, † 16.2.1886 i Kbh. (Johs.), begr. sst. (Ass.). F: købmand Gotfred F. (1784-1857) og Anna Dorthea Nicoline Benzon (1796-1869). Ugift. F. var 1836-45 på postkontoret i Holstebro, sidst som fuldmægtig. 1845 blev han fuldmægtig i Hillerød, 1848 i Helsingør og 1850 i Odense, 1854 jernbanepostfører ved den slesvigske jern-

bane, 1856 forflyttet til Kbh., 1870 postekspedient, 1883 postkontrollør og bestyrer af aviskontoret, en afdeling af brevpostkontoret. – Allerede i Hillerød begyndte F. den publicistvirksomhed der har bevaret hans navn idet han 1847 udgav *Veiledning ved Benyttelsen af de kongelige Brev- og Pakkeposter* der n.å. fulgtes af et supplement. 1853 udgav han *Notiser for Reisende og Corresponderende i Fyens Stift* der n.å. udkom i ny udgave og må betragtes som forløberen for hans senere hovedarbejder *Posthaandbogen* og *Rejselisten*.

1855 udkom *Courzbuch der Post-, Eisenbahn- und Dampfschiffs-Routen in der gesammten dänischen Monarchie mit besonderer Rücksicht auf Schleswig, Holstein und Lauenburg* og n.å. *Coursbog for det danske Monarchie* (udg. sammen med N. Wichmann). Denne titel ændredes 1864 til *Post- og Reisehaandbog for Kongeriget Danmark* hvilken titel den bevarede til 1898. Siden har bogen flere gange skiftet navn, men består endnu under titlen *Post- og Telegrafhaandbogen*, udgivet af generaldirektoratet for post- og telegrafvæsenet. 1871 blev bogen anerkendt som officiel. I endnu højere grad medvirkede dog rejselisten til at fastholde F.s navn. Dens første 44 årgange (1868-1911) bar navnet *Reiseliste for Kongeriget Danmark. Officielle Meddelelser om Post-, Jernbane- og Damskibs-Router* men 1912 blev der i denne titel mellem ordene Danmark og Officielle indskudt „F.s Rejseliste“. 1872 oprettede F. desuden et rejsebureau i Kbh., formentlig det første af sin art her i Danmark. Forsøget synes imidlertid ikke at have slået an, og kontoret virkede vistnok kun den første sommer ud. – F. var den første der foreslog sparemærker, og han skrev herom og om beslægtede emner i udenlandske tidsskrifter. Desuden udgav han en hel række småskrifter, nærmest af religiøs-filosofisk indhold; særlig optrådte han som varm forkæmper for den svenske form for „Ny-Rationalismen“. □ Træsnit efter foto, 1879. Litografi af I. W. Tegner, 1885, efter foto, i træsnit s.å. Foto.

Post- og telegrafalmanakken, 1934 32-37.

*H. Hjorth-Nielsen**

Faber, Niels Tobias, * 1915, arkitekt. * 12.12.1915 i Kbh. (Bispebjerg). F: læge, senere overlæge Arne F. (1873-1934) og Bodil Viggo Johansen (1886-1947). ~23.1.1948 i Kbh. (Holmens) med arkitekt Jytte Ellen Jensenius, * 24.10.1916 i Kbh., † 3.9.1967 sst., d. af tegner Herluf J. (1888-1966) og Ellen Petersen (1886-1976). Efter studentereksamen 1935 blev F. optaget på akademiet og tog afgang herfra 1941. Han arbej-

dede derefter på forskellige tegnestuer, bl.a. 1945-52 hos Vilh. Lauritzen, men fik derefter egen virksomhed s.m. hustruen Jytte Jensenius. 1951 blev han assistent ved kunstakademiets arkitektskole, udnævntes 1956 til lektor i bygningskunst og 1962 til professor. Fra 1965 har han været rektor for kunstakademiets skoler. – F. var 1955-56 gæstelærer ved Mass. Institute of Technology og 1967 ved University of Edinburgh. Han har været leder af Danske arkitekters Landsforbunds optagelsesnævn 1964-69. Desuden har han været medlem af naturfredningsrådet og af planlægningsrådet for de højere læreanstalter. 1965-68 var han medlem af akademirådet og er fra 1968 medlem af akademiet. F. har skrevet en del om arkitektur, således bøgerne *Rum, form og funktion*, 1962, *Dansk arkitektur*, 1963 (oversat bl.a. til engelsk og tysk), *Arne Jacobsen*, 1964 og *Alberobello*, 1967. Hans indsats knytter sig ikke mindst til akademiets skoler hvor han har været en vagtsom og klog leder i en periode med opbrud i traditioner og radikale fornyelser i undervisningens struktur. – R. 1974. □Foto.

Hans Erling Langkilde

Faber, Vilhelm Ludvig, 1876-1923, nationaløkonom. * 14.2.1876 i Nørre Sundby, † 3.2.1923 i Hellerup, begr. sst. F: postekspedient, senere postmester, sidst i Nyborg, etatsråd Vilhelm Theodor Christian F. (1837-1922) og Johanne Gotfriede Lorenze Spies (1851-1934). ~2.8.1901 i Kbh. (Garn.) med Louise Justine Bruun-Rasmussen, * 8.1.1878 i Kbh. (Johs.), † 25.10.1962 i Kbh., d. af kontorchef i Bikuben, senere justitsråd Lars Bonderup Rasmussen (1835-1923) og Marie Sophie Cathrine Vilhelmine Bruun (1842-1900); Navneforandring 11.5.1892.

F. blev student 1895 fra Odense og tog 1900 statsvidenskabelig eksamen. S.å. blev han fuldmægtig under arbejdsforsikringsrådet hvor han 1908 blev ekspeditionssekretær og 1913 kontorchef. 1920 overgik han til embedet som statens sygekasseinspektør og blev n.å. forretningsførende medlem af invalideforsikringsfondens direktion. I kraft af sine udprægede sociale interesser fik han efterhånden jævnsides med sin embedsvirksomhed en række forskellige tillidshverv idet han dels 1906-17 var sekretær ved Dansk forening for arbejderbeskyttelse, senere Dansk forening for socialpolitik af hvis bestyrelse han blev medlem 1921, dels 1912-17 sekretær ved udstillingen for arbejderbeskyttelse, dels endelig generalsekretær ved de nordiske arbejderulykkesforsikringsmøder i Kbh. 1907 og 1919 og i denne forbindelse tillige sekretær i den danske

afdeling af det permanente udvalg til samarbejde mellem de nordiske arbejderforsikringsinstitutioner. Yderligere var han medlem af arbejderrådet 1917-20 og af socialrådet fra 1920, ligesom han fra sin afgang fra arbejderforsikringsrådet og indtil 1922 var tilforordnet ved dette og fra 1921 også tilforordnet ved invalideforsikringsretten. Om sociale emner skrev han i tidens løb adskillige afhandlinger såvel i „Nationaløkonomisk Tidsskrift“ som i „Social Forsorg“ af hvilket han var udgiver og redaktør 1905-22. I arbejderforsikringsrådet ydede han et meget stort administrativt arbejde, navnlig ved gennemførelsen af den omfattende ulykkesforsikringslov af 1916 der afløste en række ældre love, og han udgav 1918 en håndbog i denne lov med meget omhyggelige kommentarer. Ved lovens revision 1920 gjorde han sin sidste betydelige indsats på dette område. Som sygekasseinspektør blev hans virksomhed så kortvarig at den ikke kunne sætte sig varige spor. For det skandinaviske samarbejde i ulykkesforsikringen havde han en levende interesse og var på dansk side ubestridt sjælen i dette. – R. 1921. □Foto.

G. Philipsen m.fl. i Social forsorg XIX, 1923 lf 27-33. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*P. Grønvold**

Faber, Viggo Sigurd Valdemar, 1828-99, sparekasseinspektør. * 12.6.1828 i Middelfart, † 19.3.1899 i Kbh., begr. på Frbg. F: sognepræst, senere biskop Nicolai *F. (1789-1848) og Jacobine Kaarup (1797-1846). ~7.8.1858 i Århus med Johanne Poensgen Ingerslev, * 24.3.1835 i Århus, † 5.8.1907 i Kbh., d. af købmand, sidst i Kbh. Witus I. (1801-77) og Maximiliane Ditlevine (Levine) Amalia Müller (1807-93).

Efter at have været elev i Odense realskole fik F. ansættelse i forskellige korn- og vareforretninger i ind- og udland og var derpå nogle år bestyrer af Lille Mølle på Christianshavn hvorefter han 1858 knyttedes til Privatbanken, først som underbogholder derpå 1859 som bogholder. Denne stilling bevarede han indtil han ved ikrafttrædelsen af sparekasseloven af 28.5.1880 fra 1.1.1881 blev landets første sparekasseinspektør i hvilket embede han derefter virkede til sin død. Tillige fik han 1888 på ny forbindelse med Privatbanken idet han knyttedes til dens revisionsvæsen. Navnlige årene før sin overtagelse af sparekasseinspektoratet udfoldede F. en ret betydelig praktisk samfundsvirksomhed der navnlig samlede sig om hans (anonyme) redaktion af „Arbejderen“ (1868-77), et blad for selvhjælp og samarbejde der udgaves af foreningen Associationen. Det virkede særlig for at fremme udviklingen af

forbrugsforeningstanken her i landet og støttede 1871 dannelsen af De danske husholdningsforeningers fællesforening. Især havde F. andel i stiftelsen af Østerbros husholdningsforening i Lægeforeningens boliger 1868, ligesom han var medstifter af Kreditforeningen for Haandværkere og Industridrivende i København 1866. Foreningen til lærlinges uddannelse i håndværk og industri 1874 og Foreningen til almenoplysningens fremme ved foredrag 1877. Yderligere var han medlem af arbejderkommissionen af 1875. F. havde således omfattende sociale interesser, men den væsentligste indsats har han dog ydet i embedet som sparekassernes første tilsynsførende hvor han havde den ingenlunde lette opgave at føre en herhjemme hidtil ukendt lovgivning ud i livet, men forstod at gøre dette med både smidighed og fasthed. – R. 1886. □Foto.

Nationaltid. 21.3.1899. Sparekassetid. april 1899. Povl Engelstoft og Hans Jensen: Bidrag til arbejderklassens og arbejderspørgsmålets hist. i Danm., 1931. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*P. Grønvold**

Faber, Johan Valdemar, 1849-1917, generalkonsul. * 8.9.1849 i Odense, † 18.12.1917 i London, bisat sst. (Golders Green; asken spredt). F: købmand Mauritz Trap Friis F. (1808-78) og Maren Magdalene Margrethe Qvaade (1814-99). ~1° 28.10.1874 i Glasgow med Jessie Virtue Wilson, * 9.3.1856 i Glasgow, † 9.3.1887 i Newcastle, d. af forlagsboghandler John W. og Janet Dechmont. ~2° 24.5.1888 i Gerrards Cross, Buckinghamshire med Louise Maslen, * 1863, † 5.4.1891 i Newcastle, d. af brygger Henry M. og hustru f. Pepin. ~3° 22.7.1892 i Kensington, London med Emma Maud Stanley Courtney Vivian, * 14.10.1860 i Tynemouth, † 13.10.1934 i Brighton, d. af advokat Charles Edward Ennis V.

F. blev student 1868 fra Odense og tog det følgende år eksamen fra Grüners handelsakademi i Kbh. Derefter rejste han til England hvor han fik sin livsvirksomhed. Sine første år i England tilbragte han dels i kornfirmaet Hepell & Co. i Newcastle, dels i det store firma Sir Wm. G. Armstrong & Co. Han fik derpå 1873 ansættelse i smørfirmaet W. B. Ridley & Co. i Newcastle og udrettede i denne stilling et stort arbejde for den nu voksende danske landbrugseksport til England. 1876 startede F. sin egen smørforretning i Newcastle og fortsatte med stor dygtighed og energi arbejdet for udviklingen af den danske eksport, ikke alene af smør, men også af æg. Gennem sin blomstrende forretning erhvervede han efterhånden en stor formue som han hovedsagelig anbragte i engelske kulminer. – Som følge af den fremskudte stilling F. hurtigt forstod at

skabe sig inden for dansk-engelsk forretningsliv blev der tidligt lagt beslag på hans kræfter til gavn for den konsulære tjeneste. 1882 udnævntes han til dansk vicekonsul i Newcastle, 1898 til konsul, og med megen energi og aktualitetssans forstod han at varetage og fremme danske interesser, hvor og når han kunne få lejlighed dertil. Det var derfor en given sag, da generalkonsul A. "Delcomyn" i London døde 1904, at den danske handelsverden enedes om at udpege F. som den bedst egnede efterfølger i generalkonsulstillingen, navnlig da han samtidig tilbød at opføre med forretningen i Newcastle og flytte til London. Også her under de større forhold virkede F. med vanlig energi og udviste stor gæstfrihed og hjælpsomhed mod alle landsmænd, ligesom han med megen iver opfyldte sine repræsentative forpligtelser. Han afsløj 1908 N. Neergaards opfordring til at indtræde som handelsminister i hans ministerium. De med første verdenskrigs udbrud følgende store vanskeligheder for al handel og omsætning virkede nedbrydende på hans helbred og allerede sommeren 1915 så han sig nødsaget til at søge sin afsked som generalkonsul. – R.1887. DM.1901. K.² 1906. K.¹ 1909. □ Foto.

Børsen 17.11.1907. Sst. 21.12.1917. III. tid.17.11.1907. Sst. 8.8.1915. Politiken 21.12.1917.

*Fr. de Fontenay**

Faber, Villiam, se Faber, Peter.

Fabricius

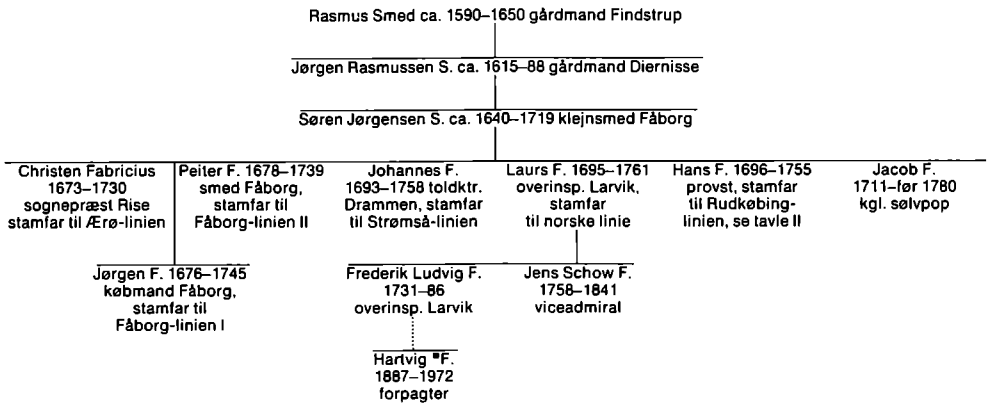
Slægtsnavnet F. er opstået ved latinisering af tilnavnet, oprindeligt professionsnavnet „smed“ (lat. faber) og fremkommer i flere af hinanden uafhængige slægter. De biograferede personer tilhører dog væsentligst to slægtsgrupper, nemlig den der nedstammer fra Rasmus Smed (ca. 1590-1650), gårdmand i Findstrup (tavle I-II) og de sønderjyske F. (tavle III).

I. Oversigt over de forskellige grene af Rasmus Smeds efterkommere. Hans sønnesøn Søren Jørgensen Smed (ca. 1640-1719), kirkevæрге og klejnsmed i Fåborg, havde 11 sønner, der førte navnet Fabricius. Af disse blev de 6 stamfædre til de forskellige linier af slægten F.

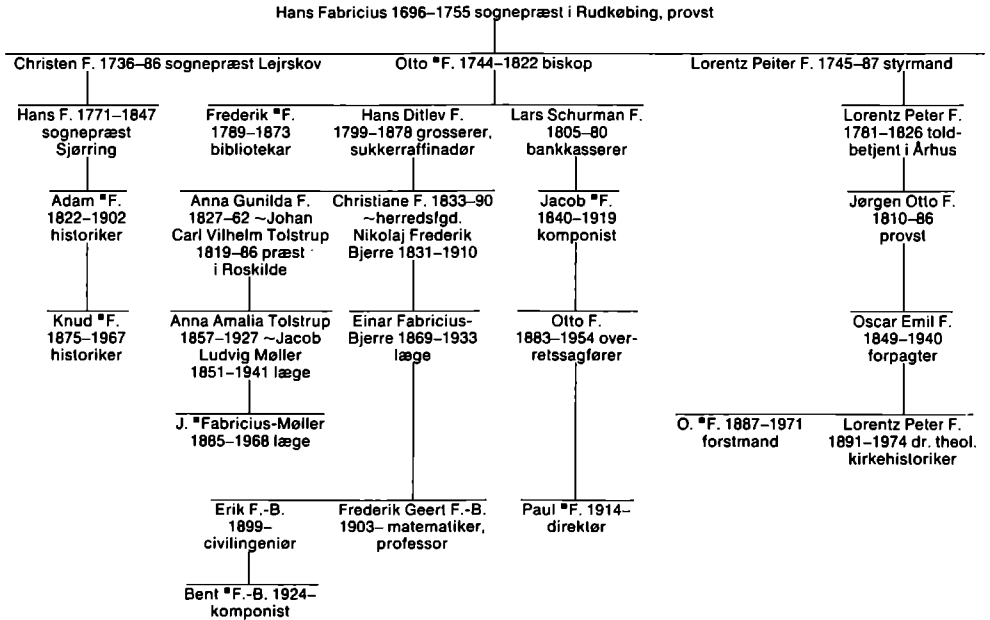
II. Rudkøbing-linien.

III. Også i Sønderjylland er der flere slægter F., men den betydeligste føres tilbage til købmand og kæmner i Tønder Carsten Jensen († 1637), og Gude Frøddesdatter, hvis søn var sognepræst i Løjt Johan Christian F. (1624-68). Generalsuperintendent Jacob *F. (1560-1640) er muligvis på mødrene side beslægtet med Carsten Jensens hustru.

Tavle I

Tavle II

(Tvl. I&II). F.B. og L.P. Fabricius: Danske slægter F. I-XII m.tillæg 1929-66. Samme: Diplomatarium Fabriciorum, 1925-61. F.B. Fabricius: Våbener benyttet af slægterne Fabricius og Fabritius, 1949. (Tvl. III). F.B. og L.B. Fabricius: Danske slægter F. VII-VIII, 1966.

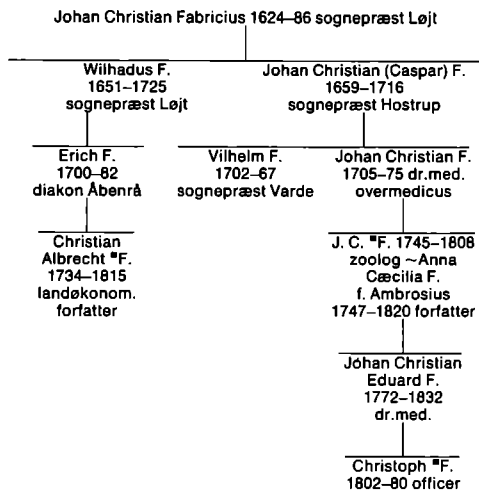
Hans H. Worsøe

Clausen, 1776-1817) og Nicoline Christine Marie Dahl (1797–1873). ~5.5.1865 i Århus med Nicoline Frederikke Jensen, * 10.2.1839 i Kalundborg, †9.3.1911 i Århus, d. af købmand Carl Christian J. (1802-47) og Anna Serine Krog (1802-81). – Far til Knud *F.

F. blev student 1841 fra Ålborg, cand.teol. 1847, foretog s.å. en rejse til Sverige og blev 1848 konst. adjunkt i Århus, n.å. fast ansat. 1859 blev han sognepræst i Bjørnsholm og Malle og forstander for Ranum seminarium, 1864 sogne-

Fabricius, Adam Kristoffer (Christopher), 1822-1902, historiker. * 18.7.1822 i Bøvling, † 24.8.1902 i Kbh., begr. i Søllerød. F: sognepræst, sidst i Sjælland, konsistorialråd Hans F. (1771-1847, ~1° 1795 med Vilhelmine Benedikte

Tavle III

præst på Drejø og 1874 i Holme og Trandbjerg ved Århus hvorfra han 1888 tog sin afsked. Levende historisk interesseret indsamlede han på talrige rejser, således 1855-56, 1868, 1891, 1892 og 1897, stof især til normannernes historie. Herom skrev han bl.a. *Forbindelserne mellem Norden og den spanske Halvø i ældre Tider*, 1882 og *Danske Minder i Normandiet*, 1897, udgav i øvrigt en række historiske lærebøger, *Ingeborg, Philip Augusts Dronning*, 1870 og *Drejø Sogns Beskrivelse og Historie*, 1882. Hans mest kendte værker er *Illustreret Danmarkshistorie* I-II, 1854-55 (4. udg. ved Knud Fabricius, 1914-15) og *Kirkehistorie for Folket*, 1896 (3. udg. 1900-01), af hvilke navnlig Danmarkshistorien med sin livlige og folkelige fremstilling og Lorenz *Frølich's billeder til tider har nydt stor yndest. □ Buste af Jørgen Larsen, 1899. Foto.

F. B. og L. P. Fabricius: Slægten Fabricius fra Fåborg, 1913 (ny udg.: Danske slægter Fabricius I, 1937).

*Povl Engelstoft**

Fabricius, Christian Albrecht, 1734-1815, jurist, landøkonomisk forfatter. * 21.4.1734 i Åbenrå, † 17.12.1815 på Frbg., begr. sst. F: diakon Erik F. (1700-82) og Marie Elisabeth Volckhard († 1791). ~1° med Anne Bolette Elisabeth Heneberg, døbt 26.3.1742 i Horsens, † 16.6.1778 i Kbh. (Nic.), d. af tolder Peter Christian H. (ca. 1699-1773) og Anna Vintmøl(ler) († 1747). ~2° 20.10.1779 i Kbh. (Petri) med Margrethe Friderica Schreck, døbt 18.7.1748 i Kbh. (Petri), † 9.6.1815 på Frbg., d. af traktør Gottlieb S. (ca.

1714-80) og Johanne (Anna) Maria Lühne (ca. 1744-84).

F. gik i skole i Plön og kom derefter til Kbh. hvor han studerede filosofi og teologi. Eter at have taget dansk juridisk eksamen indtrådte han 1771 i tallotteriet, fra 1773 som general-administratør. 1788-1804 var han kommitteret i økonomi- og kommercekollegiet, og 1790 udnævntes han til medlem af den store landbokommission. Den litterære debat om bondespørgsmålet kaldte ham frem til et energisk forsvar for reformerne. Med sine grundige kundskaber og sin søbre og rolige form hørte han til de forfattere reformmodstanderne især frygtede, og mod hvis skrifter angrebene navnlig rettedes. Med kraft kæmpede han for arvefæste eller selvejendom, og han var en fanatisk modstander af godsejernes ret til at lægge gårde sammen, idet han frygtede at dette ville betyde at gårdmandsklassen ville synke ned til at blive en fattig, daglønnet landarbejderstand. – Kancelliråd 1775. Justitsråd 1792. Etatsråd 1804. □ Pastel, formentlig af C. Horneman.

Edv. Holm: Kampen om landboreformerne, 1888 (foto. opr. 1974).

Harald Jørgensen

Fabricius, Christoph Heinrich Detlev, 1802-80, officer. * 14.7.1802 i Frederiksstad, Slesvig, † 3.11.1880 i Wien, begr. sst. (Matzleinsdorfer Frdh.). F: læge, dr.med., senere fysicus i Plön Johann Christian Eduard F. (1772-1832) og Katharina Dorothea Rathlef (1773-1831). ~13.4.1832 i Plön med Charlotte Auguste Andrea Jacobine de Wilster, * 25.10.1809 i Rendsborg, † senest 1880, d. af kaptajn, senere major og overlandevejsinspektør Julius Frederik Ferdinand de W. (1782-1816) og Charlotte Sophie Friederica v. Rosen (1785-1828). – Sønneson af J. C. *F.

F. immatrikuleredes 1821 ved Kiels universitet som medicinsk student. Fra 1825 deltog han som volontør, 1826 som løjtnant, i den græske frihedskrig og blev gentagne gange såret. Indtil 1844 forblev han med korte afbrydelser i græsk tjenste, dels til lands, dels til søs, blev kaptajn i marinen, 1829 bataillonschef og til sidst oberstløjtnant og adjudant hos Kong Otto hvorefter han søgte og fik afsked og vendte hjem til Holsten hvor han straks udnævntes til oberstløjtnant à la suite i den danske hær „dog uden at høre til dennes Detail“ – altså ikke ved nogen bestemt afdeling. 1846 blev han postmester i Glückstadt. – Da Prins *Frederik af Nør natten mellem 23. og 24.3.1848, på vej til Rendsborg for at få garnisonen til at „gå over“, passerede Neumünster stillede F. som kom direkte fra Kbh. sig til dis-

position og bragte friske nyheder om begivenhederne i hovedstaden. Derefter ilede han til Glückstadt og opfordrede den herværende bataillon til straks at marchere til Rendsborg og slutte sig til Prinsen. Efter nogle bevægede optrins marcherede bataillon til Rendsborg medens de egentlig danske officerer trådte ud. Næste dag var F. i Itzehoe og fik garnisonen der til at gå over. Da major Cæsar "du Plat, souschef ved generalkommandoen i Rendsborg, ikke ville tjene direkte mod Danmark blev F. fra 26.3. chef for generalstaben i den slesvigholstenske hær hvor det i høj grad skortede på egnede højere officerer. Kun med megen betænkelighed modtog F. denne post da han følte sin mangelfulde evne til at bestrede den, og han betingede sig at måtte træde tilbage så snart en bedre egnet kunne fås. 30.3. udnævntes han til oberst, men det viste sig hurtigt at han manglede kendskab til kommandoforhold og administration, og hans opfarende, hensynsløse væsen gjorde ham uskikket; 22.4., dagen før slaget ved Slesvig, trådte han tilbage for en preussisk generalstabsofficer og fik kommandoen over en fodfolksbrigade. Med denne deltog han i nævnte slag og førte sine afdelinger godt og virksomt, men stilledes desuagtet til disposition allerede et par dage efter. I krigens senere afsnit havde han dels kommando over en reservebrigade, uden at komme i ilden, dels var han kommandant i forskellige faste pladser, 1850 viceguvernør i Rendsborg. Efter slesvigholstenernes underkastelse blev han landsforvist, levede nogle i Bückeburg, fra 1862 i Triest og Wien. – R. 1845 (annulleret 1852).

Militært repertorium 2.r.II, 1845 216-20. Militair-Wochenblatt, Beiheft juli-sept. 1852. Den dansk-tyske krig 1848-50, udg. Generalstaben I-III, 1867-80. Kieler Zeitung 7.-9.11.1880. Helm. v. Moltke: Kriegsgesch. Arbeiten. Gesch. des Krieges gegen Dänemark 1848-49, Berlin 1893.

Rockstroh*

Fabricius, Frederik, 1789-1873, bibliotekar, forfatter. *22.9.1789 i Kbh. (Frels.), †13.11.1873 sst. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: sognepræst, senere biskop Otto "F. (1744-1822) og Anne Gunilde Heinet (1762-1834). Ugift.

F. blev student 1808 fra Metropolitanskolen og begyndte at studere teologi, men opgav hurtigt ethvert fagligt studium til fordel for frie litterære sysler og fik, foruden at være optaget i Bakkehuskredsen, tre faste tilknytningspunkter: Det kgl. bibliotek, Regensen og Studenterforeningen. Som biblioteksmand (1823 volontør, 1835 sekretær) fik F. først overdraget tilsynet med den naturvidenskabelige litteratur i bibliotekets udenlandske afdeling, men kom derfra til danske af-

deling som dengang endnu ikke var katalogiseret. Både ved sin utrættelige hjælpsomhed og sit omfattende bogkendskab blev han derfor en næsten uundværlig støtte for samtidens danske litteraturforskere. Et smukt vidnesbyrd herom er udtalt af N. M. "Petersen der i sin litteraturhistorie forsikrer at „uden F. veed jeg ikke, hvorledes det skulde have gaaet mig; jeg havde vel opgivet det hele“. Særdeles nyttig var vel også den række *Bogfortegnelser* som F. med sin „ufortrødne, men næsten dræbende flid“ udarbejdede for årene 1841-58. Endvidere syslede F. flittigt med bibliotekets danske portrætsamling og fik selv efter sin officielle afsked 1861 lov til vedblive at arbejde på biblioteket som en slags privat assistent. – Allerede 1831 have F. overtaget det nyoprettede embede som viceprovst på Regensen og vedblev til sin død – til sidst kun kendt under tilnavnet „Gamle Brice“ – at være det forstående og sagtmodigt formidlende medlem mellem regensprovsten og alumnerne. Skønt han tidligt blev stokdøv bevarede han længe et strålende humør, en kærlighed til ungdom og liv og en ejendommelig forening af gammelliberal tankegang og studentikost frisind. 1820 deltog F. i stiftelsen af Studenterforeningen hvor han derefter blev senior 1823-30, og en særlig plads i foreningens historie vandt han som studenterdigter. Først med to (utrykte) fortællinger som han selv oplæste, *Studenterklubben*, 1821 og *Prins Casimir eller det udpebne Syngestykke*, 1822, der var bygget over en episode i Det kgl. teater. Dernæst tre komedier der for første gang gjorde den danske student til scenisk hovedfigur, *List og Magt eller Det var som Fanden*, 1833, delvis genopført ved hundredeårsjubilæet 1933, *Aéronauterne eller Vrovlerejsen*, 1836, og *Harlequin Cosmopolit eller Kjærlighed uden Examen*, spillet 1837 på Vesterbros teater af en privat studenterkreds og s.å. udgivet af Studenterforeningen. De tre stykker hvormed F. skabte den danske studenterkomedie tilsigtede i første række at være en akademisk revy med aktuelle hentydninger og blev derved mere forløbere for Carl "Plougs atellaner end for C. "Hostrups sangspil. F. oversatte flere lystspil til Det kgl. teater og udgav desuden en *Samling af Fædrelandshistoriske Digte*, 1836 (3.udg. 1867) og et udvalg af *Holbergs Epistler*, 1858. – Kancelliråd 1843. Justitsråd, 1858. □Litografi af I. W. Tegner, 1857, efter daguerreotypi. Mal. af Maria Sophie Catharina Bramsen, f. Schack (Kgl. bibl.). Træsnit 1874. Buste af F. Hoffmann (Regensen). Foto.

F. B. og L. P. Fabricius: Slægten F. fra Faaborg, 1913 (ny udg.: Danske slægter F. I, 1937). Carl Tholstrup i Ill. tid. 1874 191-93. Chr. Bruun: Det danske katalog i det store kgl. bibl., 1875. Samme: Erindr. fra det gamle

Fabricius, Frederik

kgl. bibl., 1906 47-55. H. C. A. Lund: Studenterforen.s hist. 1820-1870 I-II, 1896-98. Rasmus Nielsen: Regensen, 1906 34-38. Kn. Fabricius: Regensen gennem hundrede år, 1923-25. C. Dumreicher: Studenterforen.s hist. 1870-1920 I, 1934. Samme: Under ugliens og ørnens vinger, 1964 6-29. – Breve i Kgl. bibl.

Palle Birkelund (Carl Dumreicher)

Fabricius, Hartvig Peter Christian, 1887-1972, forpagter, organisationspolitiker. * 17.9.1887 på Søholm i Køng sg., Præstø, † 14.8.1972 i Gentofte, begr. Præstø kgd. F: forpagter Lars Frederik (Fritz) Vilhelm F. (1845-1919) og Anna Rasmine Marie Thiset (1860-1923). ~30.10.1914 i Præstø med Ellen Andrea Jensen, * 9.4.1890 i Præstø, † 11.7.1965 i Næstved, d. af boghandler Andreas Johan J. (1861-1938) og Lise Amalie Franzen (1869-1932).

Efter studentereksamen fra Herlufsholm 1905 indledte F. den da nærmest klassiske videreuddannelse for sønner fra det store hartkorn: han blev elev og forvalter på større gårde, fik militæruddannelse (sekondløjtnant i fodfolket 1911) og kom på landbohøjskolen hvorfra han 1914 blev landbrugskandidat. Tre år senere købte han den 100 tdr. land store Nygård uden for Præstø, og i årene 1923-55 var han forpagter af Nysø gods' avlsgård, 1939-47 tillige af Jungshoved avlsgård. Fra første færd tog F. aktivt del i landbrugets organisationsvirksomhed, var medlem af bestyrelsen for Sydsjællands landboforening 1921-30 og af overbestyrelsen for De samvirkende danske sukkerødyrkerforeninger 1924-37. Det var dog den stærke landbrugeruro i 1930ernes begyndelse der førte den standsbevidste og noget stejle forpagterskikkelse frem til de ledende poster: formand for Præstø amts afdeling i oprørsorganisationen Danske landbrugeres kødforsyning 1934-65 og landsorganisationens formand 1937-65. Hermed var vejen banet for medlemskabet af hel- og halvofficielle reguleringsorganer som landbrugsministeriets kvæg- og kødudvalg 1936-50 og okseeksport 1950-65. Da Centralforeningen af tolvmandsforeninger i 1942 skulle vælge ny formand kom F. via et landsmandat ind i organisationens bestyrelse og blev straks valgt til ny formand, en post han beklædte i 10 år. I hans formandsperiode opnåede tolvmandsforeningerne at blive officielt accepteret som det større landbrugs interesseorganisation, symboliseret ved at man fra 1953 fik del i udelingen af fondsmidler fra forskellige eksportafgifts-ordninger. Tro mod sit patriarkalske erfaringsgrundlag kunne han virke ikke så lidt autoritær i sin ledelsesform, men over for synspunkter han opfattede som konstruktive kunne han være meget lydhør. I de senere år helligede han sig opgaver som medlem af landbrugsrådet

1961-66 og medlem af hedeselskabets repræsentantskab 1947-72. – R. 1947. R¹ 1955. □Foto.

J. Ax. Hansen i Tolvmandsbl., 1972 478f.

Erik Helmer Pedersen

Fabricius, Johan Christian, 1745-1808, zoolog. * 7.1.1745 i Tønder, † 3.3.1808 i Kiel, begr. sst. (St. Jürgens Frdh.). F: fysicus i Tønder, senere overmedicus ved Frederiks hospital Johan Christian F. (1705-75) og Anna Cornelia Henningsen (el. Hennings) († efter 1775). ~19.1.1771 med forfatteren Anna Cæcilie Ambrosius, * 4.10.1747 i Flensburg, † 18.7.1820 i Kiel, d. af sagfører, kancelliråd Thomas Balthasar A. (1707-82, ~1° 1734 med Anna Kall, * 1714) og Magdalena Christina v. Westen (1721-53). – Farfar til Christoph *F.

F.s tidligt vakte naturinteresse næredes af en frisindet fader der gav sine børn en fri opdragelse, og som en af de første i landet vaccinerede dem mod kopper. Efter gymnasietid i Altona kom F. 1762 til København hvortil faderen var flyttet året før. Da ingen zoologiundervisning blev givet i København „sendte“ (F.s eget udtryk) faderen ham til Carl v. Linné i Uppsala hos hvem han med sin tre år ældre slægtning Johan "Zoëga" studerede i de følgende to år. Efter F.s skildring i en meget smuk nekrolog over Linné (1780) kom de to danske studenter til at stå i et nært personligt og videnskabeligt forhold til deres lærer, og F. forsømmer i sine skrifter aldrig at fremhæve hvad han skylder Linné. Efter F.s hjemkomst søgte faderen at få ham (19 år gammel) ansat i den ledige stilling som professor i økonomi (hvilket indbefattede naturvidenskaberne) ved natural- og husholdningskabinetet på Charlottenborg, men uden held, hvorefter F. rejste til Leipzig for at studere økonomi. Et lille skrift *Vertheidigung der Moose auf sauren Wiesen*, 1766 blev resultatet. Videre rejste han, til Holland, England, Skotland, Frankrig. 1768 fik han professoratet ved Charlottenborg-instituttet med tilladelse til endnu at rejse to år og uddanne sig. Han rejste da videre til Italien, Østrig og igen Tyskland, og overalt skabte han sig venner blandt de førende naturforskere og tilladelse til at studere i deres samlinger. 1769 kom F. hjem, som han troede til det velbetalte (750 rdl.) professorat med fribolig og frie rejser. Men da de Struenseeske reformplaner 1771 forenede Charlottenborg-instituttet med universitetet, blev F.s professorat overført til dette, hvor M. Th. Brünnich allerede var professor i økonomi. F. blev da ekstraordinær professor med 400 rdl. og ingen emolumenter. Hans håb om bedring,

næret af Johan E. "Gunnerus, kuldkastedes endeligt ved Struensees fald.

I 2. udg. af *Systema Naturae* (1740) havde Linné antydnet at inddelingen af insekterne burde ske efter munddelene („... ab ore desumendus est“) skønt han selv lagde vingernes antal og bygning til grund. Dette vink tog F. op; i et brev til Linné fra 1766 fortæller han at han har undersøgt munddelene hos 1400 insekterarter for derpå at opbygge sit system. Linné bestyrkede ham i planen, og i 1775 var arbejdet fuldført og publiceret i det værk der skulle blive grundlaget for al insekssystematik *Systema Entomologiae* med en inddeling af insekterne som den bruges i dag, omend med de linnéiske navne, ikke dem F. dannede efter munddelene. Samme år døde F.s far der havde støttet ham økonomisk og da han fik et tilsyneladende fordelagtigt tilbud om et professorat i naturhistorie, økonomi og kameralvidenskaber i Kiel tog han imod det. Forinden havde han 1773 publiceret *Anfangs-Gründe der oeconomischen Wissenschaften* og 1774 *Forsøg til en Afhandling om Planternes Sygdomme*; begge publikationer er ment „økonomisk“ men i den sidste er der så fremsynede synspunkter at man har talt F. „blandt plantepatologiens fædre“ (E. Gram) og genoptrykt den med en engelsk oversættelse 1926.

Heller ikke i Kiel blev forventningerne opfyldt, universitetet havde hverken samlinger eller bibliotek inden for F.s fag, og den ham lovede „botaniske have“ var kun „få skridt stor“ og vendte så „hverken sol eller måne kunne skinne deri“. Hvad han ville have udrettet i denne have fortæller F. i 1796, og også disse planer var meget fremsynede. Han begyndte da et rejseliv, og han blev indtil dette århundrede vor mest rejsende zoolog. F.s rejser omfattede Norge, England, Tyskland, Østrig, Frankrig og Rusland, og fra dem alle hjemsendte han livligt skrevne rejsebrevne hvis trykning delvis skaffede ham midlerne dertil. Overalt opsogte han kolleger og samlere, studerede deres samlinger og fik insekter med hjem. 1796 døde hans datter; hans hustru ville derefter kun bo i Paris, og F.s tid blev da delt mellem årlige rejser til København for at studere de righoldige samlinger, hans to elever O. R. "Sehested og Niels Tønder" Lund skaffede sig, og Paris; i Kiel var han kun i forelæsningsstiden. 1788 søgte og fik han sin afsked for at rejse til London; han havde allerede pakket da studenterne overtalte ham til at blive; han pakkede aldrig ud igen.

Trods disse vanskeligheder blev F.s år i Kiel uhyre rige. 1776 kom hans system over slægterne *Genera insectorum*, 1781 *Species insectorum* og 1787 *Mantissa insectorum* med talrige beskrivel-

ser af nye arter. De er alle forløbere for den 4-binds *Entomologia systematica emendata*, 1792-94 med *Supplementum*, 1798. Endelig følger fra 1801 bearbejdelser af de enkelte ordner, *Systema eleutheratorum* I-II, *Systema rhyngotorum*, *Systema piezatorum* og *Systema antliatorum*. Disse navne svarer til Linnés Coleoptera, Hemiptera, Hymenoptera og Diptera. Den sidste bearbejdelse, *Systema glossatorum* om sommerfuglene, fik en krank skæbne, kun otte ark blev trykt (1808), resten af manuskriptet forhenes brændt, og af de otte ark eksisterer kun tre eksemplarer hvoraf det ene 1956 blev foræret til Det kgl. bibliotek af den polske stat. Der er i disse værker beskrevet og sammenført i slægter næsten 10.000 arter af insekter, baseret på F.s egen samling og de samlinger han studerede på sine rejser. De individer beskrivelserne er baseret på betegner man nu, men ikke dengang som typer. Omkring en tredjedel af disse er fra de to omtalte elevs samling der nu er i Zoologisk museum i København, en anden tredjedel er i F.s egen samling i Kiel, nu deponeret i København, den sidste tredjedel i museer i bl.a. London og Paris. De er stadig meget vigtige grundlag for systematiske monografier.

1778 publicerede F. en *Philosophia entomologica* der er bygget over Linnés „*Philosophia botanica*“ og er det teoretiske grundlag hvorpå F.s system er skabt. Desuden har F. skrevet de mere populære *Betrachtungen über die allgemeinen Einrichtungen in der Natur*, 1781 og *Resultate natur-historischer Vorlesungen*, 1804 hvoraf navnlig den sidste indeholder forbavsende moderne synspunkter om menneskets slægtskab med menneskeaberne, om arternes udvikling ved små forandringer, om parringsvalg m.m., der ledte Kai L "Henriksen til at mene at F. havde foregribet J.-B. Lamarcks, ja endog Charles Darwins tanker, altså var en „prædarwinist“. Dette er dog næppe rigtigt; man kan finde lignende udtalelser fx hos G. L. Buffon, og F.s nære bekendtskab med G. Cuvier, P. A. Latreille, Lamarck etc. har ført til diskussioner over disse emner. Som grundlag for en videnskabelig hypotese har F. aldrig tænkt sig disse betragtninger, han nævner dem fx slet ikke i sin selvbiografi. Det er som den store systematiker F. vil blive stående, 1700-tallets førende entomolog og en af vore betydeligste zoologer.

Som professor i økonomi og kameralvidenskaberne, af F. selv defineret som læren om statens egen formue, dens grundlæggelse, forøgelse og anvendelse, har F. foruden den ovennævnte lærebog skrevet talrige småskrifter, to store bind *Policey-Schriften* (1786 og 90) og en bog *Über Academien* (dvs. universiteter) (1796) der rum-

mer mange kloge betragtninger over studieforhold og om de økonomiske videnskabers placering inden for universitetet. Småskrifterne har aktuelle emner: *Von der Volks-Vermehrung*, 1781, *Von der Erziehung*, 1784, *Vom dänischen Handeln*, 1785, *Hvori bestaaer Borgerdyd?*, 1786, *Vornedskabets Roes*, 1786 og flere. De fjerner sig fra den gamle merkantilisme ved et kritisk og frisindet syn på mange dogmer i samfundslivet, som vornedskabet, laugsvæsenet, klasseforskellene, ufriheden, den islandske monopohandel etc. „Allerede i sine unge år kritiserede han fyndigt nedarvede sociale forhold og havde ikke sjældent mod til at forelægge drastiske reformforslag“ (Fr. Hofmann). Hans tanker var ofte fremført med stille ironi eller udtalt sarkasme. F.s økonomiske opfattelse var som fysiokraternes baseret på naturens ydelser, og hans enkelte mindre, naturhistoriske men ikke entomologiske, artikler er skrevet med økonomisk sigte. F.s charme, lune, beskedenhed og hjælpsomhed gjorde ham afholdt overalt. Om hans og hans hustrus gæstfrihed og legendariske distraktion fortæller Henrik Steffens; Cæcilie F. var en skønånd i tidens stil der dyrkede brev-venskab med Fr. Klopstock og J. K. Lavater og skrev et sørgespil „Heinrich der vielgeliebte“ (1802). F. har karakteriseret sig selv i sin selvbiografi (1805); hans mange skuffelser gjorde ham aldrig bitter, men ligevægt og et åbent sind prægede ham. På polemik indlod han sig lige så lidt som Linné. Medlem af Videnskabernes selskab 1775, etatsråd 1806. En Fabricius-medalje for fremstående entomologer indstiftedes 1941 af Deutsche Entomologische Gesellschaft i Berlin. □Stik af S. Halle, 1797, efter voksrelief af Wunderlich. Tegn. af Lahde, 1799 (Kgl. bibl.), stukket af Lahde selv 1805 og gengivet i træsnit 1806.

Bibliografi. C. C. A. Gosch: Udsigt over Danm.s zool. lit. III, 1878 202-10. S. L. Tuxen i Zool. Anzeiger CLXXVIII, Lpz. 1967 174-85.

Kilder. Selvbiografi i J. C. F.: Policy-Schriften I-II, Kiel 1786-90. Samme: Über Academien, Kbh. 1796. Portraiter m. biographier af danske, norske og holstenere, udg. G. L. Lahde IV, 1805 1-35. Kieler Blätter, 1819 88-117 (optr. i Linné und Fabricius, udg. Jul. Schuster, München 1928 = Münchener Beiträge zur Gesch. und Lit. der Naturwissensch. und Medizin, Sonderh. IV). *Lit.* P. A. Latreille i Museum national d'hist. naturelle. Annales XI, Paris 1808 393-404. A. L. M. Lullier: Notice biogr. sur J.-C. F., Paris 1808. B. S. Barton i Philadelphia medical and physical journal 1,3, Philadelphia 1808 187-89. C. A. Walckenaer i Biographie univ. XIV, Paris 1815 62-67. Henrik Steffens: Was ich erlebte III, Breslau 1841 (da. udg. s.å.). C. C. Gosch: Udsigt over Danm.s zool. lit. II, 1873 449-508. H. Ratjen i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst.-lauenb. Gesch. VII, Kiel 1877 169-94. Kai L. Henriksen: Oversigt over da. entomologis hist., 1921-37 84-97. Samme i V. Meisen: Prominent Danish scientists, 1932 76-80. Ernst Gram i Tidsskr. for planteavl XXXII, 1926 121-55. Linné und

Fabricius, udg. Jul. Schuster, München 1928 = Münchener Beiträge zur Gesch. und Lit. der Naturwissensch. und Medizin, Sonderh. IV. Felix Bryk i Verhandlungen der VII. intern. Kongress für Entomologie I, Berlin 1939 535-39. Samme i Svenska Linnésällskapet's årsrk. XXVIII, Uppsala 1945 55-59. P. Helveg Jespersen sst. XXIX, 1946 35-56 (på dansk i Naturens verden XXX, 1946 97-112). Torben W. Langer i Fund og forskning IV, 1957 24-34. Fr. Hoffmann i Nordelbingen XXVI, Heide i Holst. 1958 228-31. Samme: Die Ausbildung der Kameralisten an der alten Univ. Kiel, Kiel 1960 18f 37. S. L. Tuxen i Zool. Anzeiger CLXIII, Lpz. 1959 343-50. Samme i Naturens verden, 1966 337-46. Samme i Annual review of entomology XII, Palo Alto 1967 1-14. Ella Zimsen: The type material of J. C. F., Kbh. 1964.

S. L. Tuxen

Fabricius (Schmidt), Jacob, 1560-1640, gottorpsk generalprovst. * 30.1.1560 i Tønder, † 5.11.1640 i Slesvig, begr. i domk. sst. F: landmåler i Tønder, senere kgl. toldforvalter i Rendsborg Jacob Schmidt (1521-69) og Maria (Marine) Janniksdatter Heicksen (ca. 1533-1610). ~1° 15.10.1587 i Tønder med Agnete Jørgensdatter, * okt. 1570, † 24.3.1604, d. af sognepræst i Tønder, provst Jørgen Petersen (Georg Peträus) (ca. 1525-85) og Anna Elisabeth Hansdatter Meiger († 1603?). ~2° 22.5.1608 med Sara Behrds, † 15.1.1643 (~1° med fyrstelig kammersekretær Daniel Fobbe), d. af silkehandler i Flensborg Johan Bernedes og Catharina Corthens (Gorges).

I sin første barndom i Tønder talte F. dansk, men kom ved faderens forflyttelse til Rendsborg i rent tyske omgivelser, og da moderen 1571 vendte tilbage til Tønder havde han glemt landets mål hvorfor hans skolekammerater drillede „tyske Jacob“ ved at snakke sammen om ham på dansk. Fra latinskolen i Tønder kom han 1573 til Flensborg skole hvis leder, den mærkelige fhv. franciskanermunk Lütke Namensen forgæves søgte at bibringe ham katolske ideer. Senere flyttede han hen til kantoren, underviste også dennes søn og tjente ved at synges for dørene. Hans lærere latiniserede hans navn Schmidt til F. 1577 kom han til latinskolen i Lüneburg. Da han 1580 var på besøg hos moderen tilbød man ham rektoratet i Tønder skønt han kun var tyve år og endnu ikke student. Men F. søgte videre uddannelse og blev 1580 immatrikuleret i Wittenburg og 1581 i Helmstedt. Fra påske 1583 studerede han halvandet år hjemme, og ved en visitats blev superintendent P. v. Eitzen opmærksom på hans evner og store flid. 1584 gik F. til universitetet i Rostock hvor han 1585 tog magistergraden. 1586 blev han diaconus og dansk prædikant i Tønder. Han afslog en kaldelse til Flensborg, men blev 1589 af hertug Philip kaldet til hofpræst på Gottorp og provst for Gottorp provsti. Han var meget ung til dette embede, men varmt

anbefalet af sin ven provst *Pistorius i Dedsbøl der selv havde sagt nej. 1593 blev han v. Eitzens medhjælper i superintendenturen og foretog især også eksamination og ordination. Efter v. Eitzens død 1598 bad hertug *Johan Adolf rigshofmesteren Christoffer *Valkendorf virke for at F. kunne blive anerkendt som superintendent også for den kongelige del; da dette blev afslået overdrog hertugen ham embedet for den gottorpske del dog kun med titel af generalprovst og med ringere løn. F. afslog kaldelser til præsteembeder i Hamburg og Itzehoe og til et professorat i Rostock da han foretrak hjemegnen. Han holdt på den en gang fastslåede kirkelige ordning; afgjort lutherdom, særlig også i nadverlæren, men med afvisning af konkordieformlen og uden ændring i den nedarvede gudstjenstlige skik. Ordinanderne forpligtede han på v. Eitzens præsteed af 1574. I forhandling med gendøbere optrådte han mådeholdent, men bestemt, således ved et kollokvium i Slesvig 1608, men kort efter forviste hertugen de genstridige.

Imidlertid var der begyndt en overraskende udvikling idet kalvinismen – rigtigt nok i mådeholden form – erobrede store dele af Tyskland fra lutherdommen og indførte strengere, enklere kirkeskikke: først en sådan ordning fandt man var „reformert“. Hertug Johan Adolf af Gottorp viste sig at hælde til den side. F. protesterede energisk mod alle ændringer i kirken, heri støttet af hertuginde *Augusta, og det lykkedes ham i nogle år at holde hertugen tilbage. 1601 lod han som lærebog for de unge prinser trykke den udpræget lutheriske *Die drey Hauptbekenntniss der Kirchen: Summa Christlicher Lehr aus der Augspurg. Confession*. Men efterhånden traf Johan Adolf mere bestemt kalviniske forholdsregler: præsteeden af 1574 blev erstattet af en ny, der tillod reformert tydning, generalprovsten skulle endog ved prøvelse og ordination af kandidaterne kontrolleres af to hertugelige råds herrer; og et edikt 1609 forbød skælden på prædikestolen. F. følte sig (som Paul Gerhardt) i sin samvittighed bundet til at gendrive den falske lære, og da en ung kalvinisk teolog i julen havde prædikeret i hofkapellet på Gottorp talte F. imod ham. Han blev da afskediget 1.1.1610 og blev efterfulgt af kalvinisten Philip Cæsar. Biskop Peter *Hegelund i Ribe, gift med hans hustrus søster, ville have ham til Kbh.s universitet, men F. rejste til Rostock og kaldtes derfra til præst ved Jacobskirken i Hamburg. Han afslog tilbud om et superintendentur i Lübeck, embede ved domkirken i Slesvig og et professorat i Rostock. Men da hertug Johan Adolf døde 1616 blev den lutheriske ordning genoprettet i det gottorpske land, og Philip Cæsar rejste sydpå. F. vendte da tilbage

til Slesvig i sit gamle embede som generalprovst. Han virkede i samme ånd som før, og da man var ved at anlægge Frederiksstad frarådede han forgæves at give fremmede religioners bekendende adgang til landet. 1637 havde han den glæde at en katolik Conrad Schiller trådte over til den lutheriske kirke. Han led meget både af sygdom og åndelige kriser; en særlig voldsom krise 1623 havde han beskrevet i *Eines christlichen, alien, abgelebten Predigers wahrhafter Bericht wegen eines sonderbaren Werkes und Wohltat, so Gott der Herr an ihm gethan, aus erheischender Gewissensnoth und geschehenem Gelübde in Druck gegeben 1640*. 1634 undgik han under en visitats i Fårtoft med nød og næppe at drukne under stormfloden. Siden 1622 havde han fået lov som medhjælper at anvende sin søn Jacob F. (1588-1645) som senere blev hans efterfølger, og i de sidste år bistod hans svigersøn kirkekommisær Joh. Adolf Bekker ham på visitatser ved regnskabsundersøgelser. Da den kongelige tilsynsmand Stephan *Klotz 1636 blev udnævnt til generalsuperintendent tillagde hertugen F. samme titel. – Af F.s håndskrevne teologiske efterladenskaber indeholder universitetsbiblioteket i Kiel en del, og af hans historiske arbejder findes i Det kgl. bibliotek i Kbh. vigtige samlinger, bl.a. en selvbiografi og en del af det materiale han sammen med sønnen Jacob samlede angående Slesvigs kirkehistorie. □Stik af J. C. Püschel ca. 1745.

Kilder. Schlesw.-holst.-lauenb. Landesberichte, Altona 1846 16-37 161-77; 1847 90-108 (Visitatsberetninger). Schriften des Vereins für schlesw.-holst. Kirchengesch. 2. r. II, Kiel 1901 137-41. Sst. XI, 1952 37-56; XII, 1954 1-34 (visitatsberetninger). Selvbiografi i da. overs. i Sønderjyske årbøger, 1963 161-233. Pers. hist. t. 10. r. III, 1936 214.

Lit. Johann M. Krafft: Ein zweyfaches Zwey-Hundert-Jähriges Jubelgedächtniss, Hamburg 1723 366-431. Johs. Moller: Cimbria lit. I, 1745. C. E. Carstens i Jahrbücher für die Landeskunde der Herzogthümer Schlesw., Holst. und Lauenburg VIII, Kiel 1866 148-66. Samme i Schlesw.-holst.-lauenb. Kirchenund Schulblatt, Flensburg 1888 19f. Samme i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst.-lauenb. Gesch. XIX, Kiel 1889 22-25. H. F. Rørdam i Ny kirkehist. saml. IV, 1867-68 681 726-28 731f. Samme i Kirkehist. saml. 4. r. I, 1889-91 8 33. H. N. A. Jensen og A. L. J. Michelsen: Schlesw.-holst. Kirchengesch. III, Kiel 1877 316-21; IV, 1879 11 15. R. Hansen i Schriften des Vereins für schlesw.-holst. Kirchengesch. II, 2, Kiel 1901 180 215-25; 3, 1903 344-55. Ernst Feddersen sst. VIII, 1927 344-91. Samme sst. IX, 3, 1932 361-71. Aage Dahl: Sønderjyllands bispehist., 1931 31-34. Vilh. la Cour: Historikeren og Sønderjylland I, 1941 27. Jacob Fabricius d. y.: Optegn. 1617-1644, udg. A. Andersen 1964 = Skrifter udg. af hist. samf. for Sønderjylland XXXII.

Papirer i Kgl. bibl.

Valdemar Ammundsen*

Fabricius, Jacob

Fabricius, Jacob Christian, 1840-1919, komponist. * 3.9.1840 i Århus, † 8.6.1919 i Kbh., begr. sst. (Holmens). F: bankkasserer, senere etatsråd Lars Schurmann F. (1805-80) og Julie Tabitha Sophie Schack (1814-91). ~17.5.1872 i Kbh. (Slotsk.) med Augusta Sophie Andersen, * 21.4.1849 på Korsebølle, Tranekær sg., † 6.12.1911 i Kbh., d. af forpagter af Fuglsang, Toreby sg., senere forstander for internatet for vanartede børn i Kbh. Frederik Vilhelm A. (1817-83) og Maren Ludomilie Charlotte Fabricius (1828-64).

F. uddannedes oprindeligt som bankmand, blev 1857 ansat i Nationalbankens filial i Århus hvor hans far var kasserer, og forflyttedes 1861 til hovedbanken i Kbh. hvis hovedbogholder han var 1903-13. Allerede i Århus dyrkede han ivrigt musikken, tog senere undervisning hos J. C. "Gebauer og P. Heise hvis eneste elev han var og blev hurtigt kendt i de københavnske musikkrede i hvis liv han spillede en fremtrædende rolle. På opfordring af V. C. "Ravn undersøgte han ældre dansk musiks kilder og deltog som primus motor 1871 i stiftelsen af *Samsfundet til udgivelse af dansk musik* hvis sekretær han var 1871-87, formand fra 1887 til sin død. 1874 stiftedes i F.s hjem *Koncertforeningen* hvis opgave var at fremføre især den nyere musik; F. var formand fra stiftelsen til 1893. Endvidere var han stifter af kammermusikforeningen *Vega* (1865-70) og det musikalske selskab *Fermaten* (1883-98). Han var 1884-1900 medlem af Koncertpalæets bestyrelse (købet af Det schimmelmanske palæ 1884 og indretningen af koncertsalen var i det væsentligste hans værk) og også på anden måde optaget af musiksocialt hverv. En periode (1893-1900) var han musik anmelder ved *Illustreret Tidende* og skrev hertil en række ypperlige kritikker. Mindre betydning fik hans kompositioner om end F. var en produktiv komponist der skrev i mange genrer: en opera (*Skøn Karen*), en symfoni (*Tivoli*), åndelige sange, duetter, madrigaler, korværker, klaverstykker, violin- og violoncelværker; flere af disse ting er opført også i udlandet (Berlin, Paris). Hans musik er letflydende og melodios, uden dybere indhold, men vidner til tider om en ikke ringe karakteriseringssevne, som fx i de nydelige små klaverstykker *Brogede Blade*. – Justitsråd 1898. Etatsråd 1913. – R. 1907. □Foto.

F. B. og L. P. Fabricius: Slægten Fabricius fra Fåborg, 1913 (ny udg.: Danske slægter F. I, 1937). Gerh. Lyng: Danske komponister i det 20. årh.s beg., 1917 365-75. Nationaltid. 9.6.1919. Lars Børge Fabricius: Træk af da. musikl. hist., 1975. – Manus. i Kgl. bibl. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Erik Abrahamsen*

Fabricius, Jens Schow, 1758-1841, søofficer. * 3.3.1758 i Larvik, † 6.4.1841 på Osebakken ved Porsgrunn, begr. i Porsgrunn. F: overinspektør ved Laurvig (Larvik) jernværker og overbirkerdommer i Larvik Laurs Sørensen F. (1695-1761, ~1° med Birgitte Marie Humble, † 1739) og Sophie Magdalene Brinch. ~4.10.1790 i Kbh. (Holmens) med Elisabeth Marie Schiwe, * 24.12.1770 i Kbh. (Garn.), † 29.9.1835 på Osebakken, d. af etatsråd Caspar S. (1730-1807) og Anna Catharina Schwartz (ca. 1743-71).

Elleve år gammel kom F. til Kbh. og blev søkadet. Han afgik fra søakademiet 1779 som sekondløjtnant og var 1781-87 ekvipagemester ved Det kgl. octroierede Østersøiske og Guineiske Handels Selskab. 1788 blev han premierløjtnant og 1789 kaptajn løjtnant og var 1789-93 viceekvipagemester ved Frederiksværn værft i Norge. 1795 sendtes han som næstkommanderende med fregatten Freja til Vestindien, men blev her så hårdt angrebet af klimafeber (malaria) at chefen for fregatten sendte ham hjem med en hjemgående koffardibrig. 1797 var F. chef for briggen Glommen først i Skagerak, derefter ved Glückstadt, og sept. s. å. afgik han som chef for briggen Lougen til forstærkning af Steen "Billes (1751-1833) eskadre i Middelhavet. På vejen hertil havde han en affære med en engelsk fregat, der skød skarpt efter briggen. I Middelhavet anvendtes Lougen særlig til konvojering af danske handelsskibe og havde under denne tjeneste jævnlig sammenstød med engelske orlogsskibe der ville visitere konvojen, hvilket F. modsatte sig med bestemthed og takt. Bille var meget tilfreds med F. og udtalte sin anerkendelse af ham som skibschef og sømand. Maj 1799 vendte F. tilbage med Lougen til Kbh. og udnævntes s. å. til kaptajn. 1800 var han næstkommanderende i orlogsskibet Danmark i den eskadre der samlede i Sundet i anledning af en engelsk flådes truede optræden i danske farvande. Okt. 1801 ansattes F. som højestkommanderende over Frederiksværns værft og fæstning hvor han blev til Norges adskillelse fra Danmark, idet han dog 1810 blev fritaget for den direkte ledelse af værftet. 1809 blev han forfremmet til kommandørkaptajn og 1812 til kommandør. F. var en dygtig og energisk kommandant der satte sig et varigt minde i byen ved at ordne fattigvæsenet og ved at give stødet til opførelsen af et sygehus, i sin tid det største i Norge. Det blev færdigt 1812 og kom straks til god nytte, da et russisk linjeskib hvis besætning havde fået skørbug i Hvidehavet fik tilladelse til at gå til Frederiksværn og lægge sine syge i land.

Den russiske regering udtalte 1813 sin tak og anerkendelse af F.s udmærkede forhold mod linje-

skibets besætning. Under krigen fik F. sat fart i bygning af kanonbåde, men havde ikke nogen aktiv kommando til søs.

Da Norge ved freden i Kiel blev afstået til Sverige sluttede F., der følte sig som nordmand, sig straks til Prins Christian Frederik og aflagde ed til den nye norske regering uden at være løst fra sit undersåtsforhold til Danmark og blev i den anledning 13.4.1814 slettet af listen over danske søofficerer. Nogle dage i forvejen var han valgt til medlem af den grundlovgivende forsamling på Eidsvold og udnævnt til chef for søkrigskommissariatet. Efter Norges forening med Sverige blev F. chef for søkrigskollegiet og kontreadmiral. 1816 blev han af den norske regering beskikket til at forhandle med kommandørkaptajn Carl A. Rothe der som den danske regerings repræsentant var sendt til Kristiania for at forhandle om tilbagelevering af det søkrigsmateriel, 7 brigger m.m. der 1814 var blevet tilbageholdt i Norge.

Det var en meget vanskelig sag at ordne, da Danmark krævede skibene udleveret, og folkestemningen i Norge var meget imod at dette måtte ske. Ved gensidig imødekommelse mellem to kloge og taktfulde forhandlere lykkedes det dog at finde en form der kunne tilfredstille begge parter, idet Norge fik ret til at beholde to af briggerne, der var erobret under Norges kyst af skibe med væsentlig norsk besætning, samt kanonfartøjer m.m. som hørte til kystforsvaret og hovedsagelig var tilvejebragt ved norske midler. Norge erkendte Danmarks fulde ejendomsret til de fem brigger, men fik lov til at beholde disse imod at yde fuld erstatning efter en foretagne vurdering.

1817 udnævntes F. til chef for søetatens kommando, n. å. til generaladjutant hos kongen og 1821 til viceadmiral. I den norske marines nyorganisation fik han ingen andel, han var faktisk uden egentlig tjeneste og havde taget bopæl på Osebakken ved Porsgrunn. 1824 var han stortingsmand for Bratsborg amt, et bevis på den agtelse han nød i sin hjemstavn. 1831 søgte han sin afsked, men trak – efter kongens udtrykkelige anmodning – ansøgningen tilbage og vedblev nominelt at stå til tjeneste indtil han 1836 entledigedes. – F. var en pligtopfyldende officer og et udmærket menneske, samvittighedsfuld, kundskabsrig og human. – Norsk kammerherre 1814. – R. 1809. □Pastel, formentlig af Jens Juel, samt mal. Afbildet på Jacob Munchs kroningsbillede 1818 (slottet i Oslo). Mal. af C. Olsen (Eidsvollgalleriet), litograferet af E. Westerberg. Maleri (Karljohansvern, Horten). Afbildet på O. Wergelands mal. 1887 af stortinget 1814 (stortinget i Oslo).

F. B. og L. P. Fabricius: Slægten Fabricius fra Fåborg, 1913 (ny udg.: Danske slægter F. 1, 1937). N. Hals og Halfdan Sundt: Et kystvern, Oslo, 1926.

*Th. Topsøe-Jensen**

Fabricius, Knud Frederik Krog, 1875-1967, historiker. * 13.8.1875 i Århus, † 30.6.1967 i Kbh., urne på Søllerød kgd. F: sognepræst Adam *F. (1822-1902) og Nicoline F. Jensen (1839-1911). ~19.5.1906 i Norrköping med Estrid Stolpe, * 3.6.1876 i Stockholm, † 28.3.1967 i Kbh., d. af dr.phil., senere intendent ved Riksmuseum i Stockholm, professor Knut Hjalmar S. (1841-1905) og Vilhelmina Emerentia (Emmy) Holmgren (1846-1908).

F. gik i Århus katedralskole og Metropolitan-skolen, blev skoletræt og var i apotekerlære 1891-92, tog studentereksamen fra kursus 1895 og skoleembedseksamen med historie som hovedfag 1901. I studietiden lærte han utvivlsomt mest af Kr. Erslev, selv om han nok sympatiserede mere med Joh. Steenstrups historiesyn. 1903 fik han universitetets guldmedalje for en afhandling om nationalitetsskiftet i Skåne efter 1658, studerede videre i emnet og vandt doktorgraden 1906 for 2. bind af tobindsværket *Skaanes Overgang fra Danmark til Sverige* der fører fremstillingen op til 1676. Efter sin eksamen ernærede han sig en tid som lærer, var 1909-17 underarkivar ved Rigsarkivet og 1917-46 professor i historie ved Kbh.s universitet med 15- og 1600-tallet, Orienten og Grækenland i oldtiden som undervisningsområde. Han var regensprovst 1918-46.

F. var livet igennem præget af indtrykkene fra sit barndomshjem. Han tilbragte sine første 14 år på Århusegnet og følte sig siden som jyde. I faderens sogn lærte han de „stejle og sejge“ jyske bønder at kende. Senere fandt han jydernes solide egenskaber hos sønderjyske bønder. Politisk tog han arv efter sin far som var ivrig højremand og forsvarsvæn. Sønnens konservatisme var af mildere art og åben for velbegrundede korrektiler; den hindrede ikke at han i sin studentertid blev medlem af Studentersamfundet. Men den var rodfæstet og prægede hans historiesyn. Faderen var sønderjysk interesseret, og drengen læste i sit hjem Flensborg Avis. Som student kom han ind i et arbejde for de danske syd for grænsen og fortsatte det langt op i årene. Under grænsestriden 1918-20 sad han i komiteen for Flensborg og Mellemslesvig og 1947 udgav han s. m. Holger *Hjelholt pjecen *For Sydslesvigs Frihed*. At faderen var ivrig skandinav med forkærlighed for Sverige var heller ikke uden betydning for hans søn. I Sverige fandt F. sin hustru og dér fik han sit sommerhjem. Endelig var det fader-

rens fortællinger og bogsamling der vakte og nærede drengens historiske sans. Adam F. var historisk forfatter, og F. besøgede 1914-15 4. udgave af hans bedst kendte værk „Illustreret Danmarkshistorie for Folket“.

F.s videnskabelige produktion er imponerende ved sit omfang og sin bredde. Hans emner rækker kronologisk fra oldtiden til vore dage, geografisk fra Norden til Lilleasien, og de spænder over mange grene af hans fag. F. har i specialafhandlinger og monografier givet værdifulde bidrag til numismatikken (*Sybaris, its history and coinage*, i *Congrès international de numismatique*, Paris 1953, trykt 1957), til klassisk arkæologi og topografi (*Das antike Syrakus = Klio*. Beiheft 1932, et værk der vandt international anerkendelse og blev genoptrykt 1963); til historisk demografi (*Skånsk indvandring til Sjælland i slutningen af 1600-tallet*, *Historisk Tidsskr.* 1951), til administrationshistorie (*Kollegiestyrets Gennembrud og Sejr 1660-1680*, i *Den danske Centraladministration*, 1921), til diplomatisk historie (fx i *Holland-Danmark I*, 1945). Bogen *Kongeloven. Dens Tilblivelse og Plads i Samtidens natur- og arveretlige Udvikling*, 1920, er bl.a. en omfattende idéhistorisk undersøgelse, og dér og i andre skrifter har F. dyrket begrebsanalyse og -historie. Foruden i *Kongeloven* behandlede han statsretlige problemer i *The Hittite system of land tenure* (*Acta orientalia* 1929) og i sin kritik af *Erslevs tolkning af den såkaldte Constitutio Valdemariana 1326* (*Historisk Tidsskr.* 1960). Bidrag til historiografiens historie er en anden middelalderstudie, rettet mod H. Kohts og brødrene Weibulls radikale kritik af Saxo og andre middelalderkilder (*Historisk Tidsskr.* 1917), endvidere en smuk lille bog om F.s ven *Troels-Lund* (1921) og den i flere henseender klagørende afhandling *Gennembruddet i dansk Historieforskning og Historieskrivning i 1870'erne og 1880'erne* (*Historisk Tidsskr.* 1940). Nogle arbejder er biografiske, deriblandt bogen *Griffenfeld*, 1910 hvor F. i polemik mod A. D. Jørgensen gennemførte en selvstændig, mere sympatisk opfattelse af statsmanden. Værket om nationalitetsskiftet i Skåne som han afsluttede i sin høje alder med bd. III-IV (1952-58) er efter sin problemstilling og i sin kerne en kultursociologisk undersøgelse. Til monografierne og specialafhandlingerne, hvoraf kun et udvalg er nævnt, kommer det store bidrag til den almindelige Danmarkshistorie *Enevældens Dæmring og den ældre Enevælde* (*Det danske Folks Historie V*, 1929 og *Schultz Danmarks Historie III*, 1942) og bindet om tiden 1805-64 i *Sønderjyllands Historie (IV)*, 1937). Begge hviler på omfattende litteratur- og kildestudier og behandler både politiske, sociale og i

nogen grad økonomiske forhold. De er ligesom værket om det skånske nationalitetsskifte virkelige bidrag til folkets historie, i form og indhold nogle af de mest vellykkede i vor litteratur.

F. var både en lærd mand og en ihærdig og heldig arkivforsker i ind- og udland. Udgangspunktet for et par af hans værker var fund i tyske og spanske arkiver. Han kunne gribe fejl, hans dømmekraft kunne svigte, men ofte var hans iagttagelser nye og friske og hans skarpsindighed overbevisende. Uden at være dybt original var han meget selvstændig; han havde tillige det vidsyn og mod der kræves af en forsker som dyrker emner udenfor sit egentlige område – for hans vedkommende 1600-tallets nordiske historie. Hans særlige evner kommer formentlig bedst til deres ret i det grundlæggende arbejde om *Kongeloven*, i det sidste bind af værket om det skånske nationalitetsskifte og i hans bidrag til de store Danmarks- og Sønderjyllandshistorier.

Svagere er Griffenfeldbiografien. Analysen af den politiske magtkamp i snævrere forstand var så lidt som den indtrængende psykologiske karakteristik hans egentlige felt. Han var af natur enkel og harmonisk, man fristes til at sige uskyltig – hvilket ikke er det samme som ukritisk. Til gengæld var der ofte i hans skildring af historiske forhold og personer noget varmt og positivt. Han havde den ægte konservatives sans for kontinuiteten og kunne føle sig i slægt med fortidens mennesker som om han var kød af deres kød. Han forsvarede i sine arbejder de danske konger og den såkaldte overklasse mod visse af sine samtidiges nedvurdering og ligesom A. D. Jørgensen fandt han i vor historie vidnesbyrd om sit folks og ikke mindst de sønderjyske bønders nationale livskraft. Han var for liberal til at sympatisere med den absolutistiske styreform som flere af hans arbejder beskæftiger sig med, men han reagerede mod ældre liberale historikeres, især J. A. Fridericias, stærkt kritiske holdning til den danske enevælde, og var blandt de forskere der under indtryk af ændringen i frihedsbegrebet og i vurderingen af forholdet mellem stat og individ bandede vej for en mere forstående opfattelse.

F. gav flere af sine videnskabelige skrifter en form så de kunne læses af ikke-fagfolk. Han redigerede og ydede bidrag til populærhistoriske værker, deriblandt „*Danske Stormænd*“, 1912 og „*Danmarks Konger*“, 1944. Også med sin folkeoplysende virksomhed gik han i sin fars fodspor. Han kom tidligt med i det lokalhistoriske arbejde, var medstifter af Dansk historisk fællesforening 1909, redigerede foreningens tidsskrift til 1919 og var dens formand 1920-41. Iøvrigt påtog han sig ikke mange faglige tillidshverv. Han sad dog i bestyrelsen for Den danske historiske

forening 1914-19 og 1939-42 og var forstander for Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie 1945-60. Det var en selvfølge at han blev indvalgt i en række danske og svenske lærde selskaber, deriblandt Videnskaberne selskab 1941, og velfortjent at han på sin 70-års dag fik hele to festskrifter. Som professor var F. værdsat for sin grundige og pligtro undervisning, men trådte iøvrigt noget i baggrunden for sine mere markante fagkolleger Erik "Arup og Aage "Friis. De fleste studenter fandt ham fjern og distræt, men adskillige af dem kom med årene til at skønne på hans gedigne kvaliteter, hans trofasthed, ægte beskedenhed og indtagende venlighed mod yngre fagfæller. De så at han længe udviklede sig og modnedes som historiker. – R. 1923. DM. 1934. K. 1947. □Tegn. af Otto Christensen, 1942 (Fr.borg). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1907 81-83, i Sønderjyske årbøger, 1963 232-39 og i Kristeligt dagbl. 13.8.1965. – H. Hjelholt i Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1967-68, 1968 107-20. Povl Bagge i Hist.t. 12.r.III, 1968 178-82. Roar Skovmand i Fortid og nutid XXIII, s.å. 310-12.

Povl Bagge

Fabricius, Jørgen Otto, 1887-1971, overførerster. * 15.9.1887 i Magleby, Langeland, † 14.3.1971 i Rønne, urne på Herfølge kgd. F: forpagter Oscar Emil F. (1849-1940) og Kirstine Nielsen (1858-1933). ~16.10.1920 i Tranekær med komtesse Ida Augusta Schulin, * 9.11.1883 på Hostrup (~1° 1913 med forstassistent, senere forstinspektør på Bregentved Søren Marinus Storm, 1887-1918), † 9.11.1951 i Fakse, d. af grev Carl Frederik Sigismund Louis S. (1855-1904) og Anna Cecilie Adelheid Hastrup (1860-1919).

F. bestod alm. forberedelseksamen 1902, blev forstkandidat 1909, aftjente derefter sin værnepligt og hjemsendtes som sekondløjtnant. 1911-20 var F. forstassistent ved statskovbruget og ved statens forstlige forsøgsvæsen, 1920-34 skovrider på Tisvilde-Frederiksværk distrikt, og 1934-39 på Frederiksborg distrikt hvormed fulgte posten som kgl. jægermester. Han forlod derefter statskovbruget for at tiltræde stillingen som overførerster for Vallø stifts skove 1939-62.

Inden for skovbrugets organisations- og foreningsliv ydede F. en betydelig indsats. 1915-18 var han formand for Forstlig diskussionsforening (Danske forstkandidaters forening), han var medlem af det udvalg der forberedte udgivelsen af *Dansk Skovforenings Tidsskrift*, 1916-18 dets første redaktør, derefter medlem af redaktionsudvalget hvis formand han var 1929-54. Han var medlem af Dansk skovforenings bestyrelse 1932-39. I tilknytning til sit arbejde i orga-

nisationer har han virket for forbedring af skovbruksundervisningen, såvel for forstkandidatuddannelsen på landbohøjskolen som for skovfogeduddannelsen i sin egenskab af formand for kommissionen for skovfogedelevs uddannelse 1921-39. Han var censor ved skovbrugseksamen, medlem af statens forstlige forsøgskommission 1917-39 og kommissionens formand 1933-39. Han sad desuden i adskillige andre forstlige udvalg og kommissioner. – Hans interesse for naturfredning, vildtpleje og jagt medførte at han blev udnævnt til medlem af naturfredningsrådet 1931-59, gennem en lang årrække som landbrugsministeriets repræsentant, og han gjorde her en særlig indsats for fredning af faunæen. Det skal fremhæves at han var blandt initiativtagerne til oprettelsen af fuglereservaterne på Hirsholmene, Tipperne og i Staunsfjord. 1939-64 var han formand for reservatrådet der administrerede såvel de videnskabelige reservater hvor vildtet er totalt fredet, som vildtreservaterne der blev oprettet med det formål at bevare og forøge vildtbestanden.

Det var navnlig i de yngre år F. havde tid til at skrive videnskabelige afhandlinger om skovbruksforhold, og han bearbejdede og udarbejdede grundlag for skovfogedelevens undervisning i skovdyrkning, jagt og vildtpleje. Hans store viden på mange områder blev udnyttet ved medarbejderskab ved håndbøger, fx *Dansk Jagtleksikon* og *Den lille Salmonsen*. Af hans tidsskriftartikler kan nævnes: *Skovbruksundervisningen i nogle fremmede Lande* (Forstlig diskussionsforening, 1914), *Rødgran på Fyn*, *Douglas- og Sitkagran* og *Gran-Selvsaainger i Tisvilde Hegn* (alle tre i Dansk Skovforenings Tidsskrift, 1919, 1926 og 1928). Også uden for det faglige har F. gjort sig gældende; han var medlem af Grønseforeningens hovedbestyrelse 1949-60, og formand for foreningens byggeudvalg 1949-55.

F. gik op i det arbejde han påtog sig med iver, grundighed og flid, og han havde evnen til at få tingene til at glide hvad der tydeligt fremgår af hans virksomhed i de mange udvalg og bestyrelser hvor han havde sæde. Hans arbejde blev påskønnet, og ved sin død var han æresmedlem af Danske forstkandidaters forening, Sjællands skovfogedforening og Dansk ornitologisk forening, korresponderende medlem af Finska Forstsamfundet. – Hofjægermester 1934. Kammerherre 1958. – R. 1935. DM. 1940. K. 1959. □Pastel af M. Maksolly, 1940. Foto.

Jens Rasmussen i Dansk skovforen.s t. LVI, 1971 143-45. – Levnedssberetning i ordenskapitlet.

P. Chr. Nielsen

Fabricius, Otto

Fabricius, Otto, 1744-1822, præst, zoolog, missionsnær. * 6.3.1744 i Rudkøbing, † 20.5.1822 i Kbh., begr. sst. (Frels. kgd.). F: sognepræst, senere provst Hans F. (1696-1755, ~1° 1727 med Marie Jensdatter Achton, 1707-38) og Else Cathrine Ursin (1716-85). ~1° 23.3.1775 i Kbh. (Holmens) med Anna Dorteia Ziege, døbt 10.4.1754 i Ringsaker, Norge, † 23.7.1785 i Kbh. (Frue), d. af kaptajn ved dragonerne Sigvard Jørgen Z. (ca. 1720-69) og Sara Cathrine Bruun (ca. 1729-69). ~2° ca. 29.6.1786 i Kbh.? (Vajsenhuset?) med Anne Gunilde Heinet, døbt 16.5.1762 i Tranekær, † 29.4.1834 i Kbh. (Frels.), d. af forpagter af Pæregård, senere af Vestergård i Humble sg. Hans Ditlev H. (1723-81) og Frederikke Hansen (ca. 1737-98). – Far til Frederik *F.

F.s far var en god ven af Hans *Egede, og gennem dennes besøg og læsning i Egedernes skrifter fik F. allerede tidligt lyst til at fortsætte Egedes missionsværk. F. fik først privat undervisning, men efter faderens død 1755 måtte enken og børnene fragt arv og gæld. F. blev dog trods trange kår student 1762 fra Nyborg og tog fat på det teologiske studium. 1765 fik han plads på det grønlandske seminarium og dermed på Regensen. Eksamen forsiknede ved de grønlandske studier, og da der 1768 blev en missionsærplads ledig, måtte han i al hast tage teologisk attestats. Straks efter blev han udnævnt til missionær i Frederikshåb og virkede her i fem år. Efter sin tilbagekomst fra Grønland blev han 1774 sognepræst i Drangedal og Torredal i Telemarken. Her kom han i et spændt forhold til den trættekære menighed og måtte for at slippe bort tage imod et mindre kald, Hobro og Skellerup, hvortil han udnævntes 1779. Her savnede han dog hårdt de nødvendige videnskabelige hjælpemidler til videreførelse af de i Grønland påbegyndte zoologiske studier og søgte atter bort. 1781 blev han – vistnok især pga. Guldbergs indflydelse – forflyttet til det store Rise kald på Ærø. Trods strid med nabopræsterne ønskede han at blive her, men med københavnske venners mellemkomst blev han 1783 på meget gunstige vilkår kaldet til det ledige embede som præst ved vajsenhuset med særlig forpligtelse at hjælpe biskop Poul *Egede vedrørende den grønlandske mission. Heller ikke her følte han sig dog tilfreds og måtte døje adskillige ubehageligheder pga. gnidninger vedr. stiftelsens administration. Han søgte da bort og blev 1789 sognepræst ved Vor Frelsers Kirke hvor han blev til sin død. 1803 ville han have været stiftsprovst i Kbh., men blev forbigået. I stedet fik han et personligt løntillæg og blev titulær professor.

Denne forbigåelse skyldtes antagelig at han ikke var anset for nogen synderlig fremragende præ-

dikant, selvom han var en samvittighedsfuld og nidkær præst.

Teologisk var F. livet igennem præget af et konservativt ortodokst helhedssyn og hørte til den supranaturalistiske retning, påvirket stærkt af biskop N. E. *Balle, og han blev kun lidt påvirket af tidens rationalistiske modeteologi som det klart fremgår af hans teologiske forfatterskab. 1782-87 udgav han *Bidrag til Bibel-Kundskab*, en eksegetisk håndbog, især beregnet for lægfolk. Han kunne derfor med god ret, da Københavns præster 1810 klagede over Grundtvigs dimisprædiken, skrive de ofte citerede ord: „Jeg finder ham tale om mængden af religions-lærere, og deriblandt føler jeg mig ikke truffen.“ Heller ikke den pietistiske foragt for menneskelivet vandt genklang hos F. Også i politisk henseende var han yderst konservativ og ubetinget tilhænger af den uindskrænkede enevælde.

Allerede som ung havde F. interesseret sig for zoologi. Af grev Otto *Thott blev han opfordret til i Grønland at foretage naturhistoriske undersøgelser, og han kom snart i brevveksling med Otto Fr. *Müller der kom til at præge hans forskning meget. Under sit ophold i Frederikshåb samlede F. materiale til et stort værk om Grønland, og han benyttede her ganske samme midler som Müller, søgte ud i naturen, levede på mange måder som eskimoerne og kom naturforholdene nær ind på livet. Det store værk om Grønland fik han aldrig offentliggjort (sml. afsluttende oplysninger om senere udgivelser), men han benyttede sit store indsamlede materiale til sit hovedværk *Fauna Groenlandica* fra 1780 som han udarbejdede efter sin hjemkomst. Dette værk er i sin formelle opbygning en nøje efterligning af C. v. Linnés arbejder, en systematisk gennemgang af hele den da kendte grønlandske dyreverden, begyndende med eskimoerne og sluttende med havsvampene. I alt omtales 468 arter, hvoraf 130 var nye for videnskaben. Da den grønlandske fauna hidtil havde været så godt som ukendt, betød den allerede som håndbog herover et meget stort fremskridt, og er stadig for de lavere dyrs vedkommende et vigtigt referenceværk. Det har tillige haft stor værdi ved sin rigdom på biologiske iagttagelser hvorved det hæver sig over de fleste samtidige værker. Man kan stadig med fordel søge til dette værk for at finde oplysninger om arktiske dyrs levevis.

Også efter sin hjemkomst fra Grønland virkede F. som zoolog og publicerede en række afhandlinger, trykt i Naturhistorieselskabets og Videnskaberne selskabs skrifter (F. sad i førstnævnte selskabs direktion og blev 1780 medlem af sidstnævnte). Fx krev han om valerens biologi og meget udførligt om de grønlandske særlarter, de-

res vandring, forplantning og forskellige alderstrin. Desuden har han skrevet om fjeldrøven, kongeedderfuglen og den store grønlandske krabbe, samt om snyltende orme, fladorme og fisk (på materiale indsamlet efter hjemkomsten fra Grønland). Hans virke som zoolog varede de første tyve år efter hjemkomsten og genoptoges de sidste år. Dele af hans egne og O. F. Müllers samlinger som han overtog ved dennes død er bevaret på Zoologisk museum.

Som zoolog var F. fuldt ud 1700-tallets mand, den linnæiske periodes sidste repræsentant i dansk zoologi. Uden at være banebrydende indenfor zoologien er han uden tvivl periodens – og måske dansk zoologis – betydeligste naturagttager. Lagttagelserne gengives med forsigtighed og kløgt, og hans slutninger er præget af sund skepsis. Hans arbejder regnes derfor med rette for klassiske og grundlæggende, især for de arktiske dyrs vedkommende, og F. må regnes blandt de zoologer der var med til at bære dansk zoologis store blomstring i den linnæiske periode.

Som Grønlandsmissionær hører F. til de mere fremragende. Frederikshåb var missionens yderste forpost mod syd, hvor grønlænderne passerede på deres rejser. F. benyttede denne chance for at træffe og påvirke et stort antal grønlændere. En stærk vækkelse var just nået til distriktet, og 70 grønlændere ventede ved hans ankomst på dåbsforberedelse. Men F. var både ualmindelig sprogbevaget og meget energisk, og det lykkedes ham at gennemføre det store arbejde, så 58 af katekumenerne kunne døbes allerede efter første vinter. Da tilstrømningen fortsatte og F. indså det uholdbare i at samle befolkningen på ét sted, ændrede han sin arbejdsmetode, lærte sig at ro i kajak og drog så rundt mellem bopladserne hvor han opholdt sig længe ad gangen. Han uddannede grønlandske hjælpere og fik opført en lille kirke ved Frederikshåb. De sidste tre vintre opholdt han sig på øen Iluilrussuk hvor alle beboere blev døbt. Det hårde liv og ensomheden samt et skrøbeligt helbred fik ham til at rejse hjem efter fem års intenst arbejde.

Allerede under sit Grønlandsophold havde F. drevet indgående sprogstudier der resulterede i „Adskilligt samlet til det grønlandske Dictionnaire“ og til „en forbedring af den grønlandske grammatik“. Efter sin hjemkomst arbejdede han videre med sproget og nedsendte fra Drangedal 1777 til missionskollegiet *Den grønlandske Ordbog* der dog først udkom 1804. Efter Poul Egedes død 1789 blev han lektor ved det grønlandske seminarium og som missionskollegiets konsulent leder af den grønlandske mission. 1791 udkom hans grønlandske grammatik, 1794 hans

nyudgave – rettere nyoversættelse – af det nye testamente. Oplagene brændte imidlertid med vajsenshuset 1795, og de nye oplag udkom henholdsvis 1801 og 1799. Den af F. planlagte store Grønlandsbeskrivelse fik han som før nævnt aldrig udgivet, men manuskriptet til dens første del blev i 1940'erne fundet af H. Ostermann og udgivet uden ændringer 1946 i Meddelelser om Grønland, bd. 129 nr. 4 under titlen: *Grønlandsbeskrivelse*, 1ste bog. Den indeholder en nøjagtig beskrivelse af landets geografi, natur, klima og inddeling, men er ikke fuldført. – Dr. teol. h. c. og titulær biskop 1818. – R. 1815. □To mal. eller tegn. – Mindetavle (ved Vor Frelsers k., Kbh.).

F. B. og L. P. Fabricius: Slægten F. fra Fåborg, 1913 (ny udg.: Danske slægter F. I, 1937). C. C. A. Gosch: Udsigt over Danm.s zool. lit. II, 1, 1873 418-25; III, 1878 212 (bibliografi). Bjørn Kornerup m.fl.: Biskop dr. theol. O. F. Et mindeskr., 1923 (særtryk af Medd. om Grønland LXII, 1923 215-400, anm. af J. Oskar Andersen i Teol. t. for den da. folkekirke 4. r. V, 1924 235-57). Chr. Ottesen: Det kgl. vaisenhus gennem to hundrede år, 1927. O. Helms i O. F.: Fauna Groenlandica, 1929 = Det grønlandske selsk.s skr. VI 5-26. Vald. Meisen: Prominent Danish scientists, 1932 72-75. Ad. S. Jensen i Dyr i natur og museum, 1944 67-78. – Papirer i Kgl. bibl.

Mads Lidegaard

Fabricius, Paul Jacob Andreas, * 1914, direktør for Scanconsult. * 14.6.1914 i Kbh. F: overretssagfører Otto F. (1883-1954) og operasanger Signe Catharina Boberg (1885-1968). ~1° 1937 med Elsa Ida Ingeborg Ståhl, d. af oberst S.; ægteskabet opløst. ~2° 2.8.1949 med Maja Tegner, * 5.5.1919 i Kbh., d. af gross. Hans T. (1878-1948) og balletdanser Ellen Astrid Alice Braunstein (1878-1957); ægteskabet opløst. ~3° 11.11.1961 i Kbh. (Garn.) med PR-chef Alice Rutoft, * 17.3.1917 i Kbh. (~1° 1940 med læge Svend Tonsgaard, * 1910; ægteskabet opløst), d. af civilingenør Edwin Louis R. (1890-1951) og Anna Theodora von Randa (1891-1974).

F. gik i Metropolitanskolen og blev derefter uddannet på Niels Brocks handelsskole. Efter en kort tid i et grossistfirma i Frankfurt a. M. blev F. 1933 ansat i Unilever i London; med tjeneste vidt forskellige steder i verden blev F. i den store koncern indtil 1969 hvor han sluttede af efter i fire år i Rotterdam at have virket som koncernens marketingchef. Karrieren havde omfattet lederposterne i Sverige 1941-45, i Danmark 1945-61 og i Australien 1961-65. Alle steder var F. en fremtrædende skikkelse inden for reklame-teknikken. Som enkeltperson og som organisationsleder – bl.a. formand for Salgs- og reklameforbundet i Danmark 1949-61 – var F. på dette felt en energisk og initierende inspirator for erhvervslivet over en bred front. 1969-71 var F. di-

Fabricius, Paul

rektør for cigarfabrikken A. M. Hirschsprung & Sønner hvorefter han har drevet sit eget firma *Scanconsult*. F. var i den store koncern en resultatrig leder; hans stilfærdige myndighed og sikre viden om reklameforhold har medvirket meget til en lodigere holdning i dansk reklameverden. – R. 1959. □Foto.

Interview i Børsen 28.9.1958. – Berl. tid. 13.6.1974. Politiken s.d. Jyllandsposten s.d. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Vagn Dybdahl

Fabricius-Bjerre, Bent, * 1924, pianist, komponist. * 7.12.1924 på Frbg. (Solbjerg). F: civilingeniør Erik F.-B. (* 1899) og Rigmor Krøyer (* 1902). ~1° 28.2.1948 i Messiaskirken med Harriet Frederikke Dessau, * 22.5.1925 i Australien; † 15.3.1975, d. af direktør Poul D. og Coral Grave. ~2° 12.2.1977 i Søllerød k. med lægesekretær Anne Mechlenburg, * 23.3.1941 i Virum, d. af stadsingeniør Jens Peter M. (1912-69) og Inga Riis (* 1914).

F.-B. begyndte som jazzmusiker og var som sådan aktiv allerede i sin skoletid. Tidligt fik han oprettet egne små ensembler og grammofonorkestre, men spillede dog også som jazzpianist i andre større orkestre, således hos Kai Møller og Kai *Ewans. Sin uddannelse som pianist fuldendte han på Det kgl. musikkonservatorium 1946. Fra beg. af 50'erne har F.-B. mere og mere beskæftiget sig med populærmusik, dels som pianist, dels som komponist og forretningsmand. Han har skrevet musik til talrige film og til radio- og tv-produktioner. 1950 oprettede han – og blev direktør for – *Metronome grammofonelskab og musikforlag* som senere er blevet udvidet med søsterselskaber. Nu omfatter Metronome-selskaberne som F.-B. er indehaver af desuden filmselskaber, biografer, distribution af musik til supermarkeder („muzak“) samt fabrikation af musikassetter. F.-B. er medlem af bl.a. Gramex' råd og bestyrelsen for Nordisk Film Studie A/S. Af de mange spillefilm F.-B. har komponeret musik til kan nævnes: *Helle for Helene*, 1959, *Poeten og Lillemor* (serie), 1959, -60 og -61, *Forelsket i København*, 1960, *Tre piger i Paris*, 1963, *Støvsugerbanden*, 1963, *Slå først*, *Frede*, 1965, *Jeg er sgu min egen*, 1967, *Tænk på et tal*, 1968, *Olsen-banden* (serie), 1968-78, *Hændeligt uheld*, 1969, *Ballade på Christianshavn*, 1973, *Affæren i Mølleby*, 1976. Endvidere har F.-B. skrevet musik til kultur-, dokumentar- og reklamefilm. Ved følgende tv-serier har F.-B. medvirket som solist, producer el. komponist: *Omkring et flygel*, 1960, *Jeg er sgu de andres*, *Toner fra strimlen*, *Omkring en kat*, *Blå time* og 1978 *Matador*. Fra tv-serien *Omkring et flygel* stammer melodien *Alley Cat*

for hvilken han 1962 tilkendtes „award“ af The National Academy of Recording Arts and Sciences. Også tre musicals foreligger fra den flittige komponist: *En dag med hr. Petersen*, 1965, *Lånte fjer*, 1976 og *Ja, mor, nej, mor*, 1978. En lang række grammofonindspilninger eksisterer både fra F.-B.s „jazztid“ og fra den senere periode hvor underholdningsmusikken har været i højsædet. □Foto.

Svend Saaby

Fabricius-Møller, Johannes Tolstrup, 1885-1968, overkirurg. * 11.1.1885 i Vejle, † 31.5.1968 i Århus, begr. sst. Navneforandring fra Møller nov. 1904. F: læge Jakob Ludvig M. (1851-1941) og Anna Amalie Tolstrup (1857-1927). ~16.10.1923 i Kbh. (b.v.) med læge Tofa Castenschiold, * 27.4. 1894 i Tjæreby, Sorø amt, † 27.9.1956 i Århus, d. af proprietær Christian Ludvig C. (1856-1927) og Karen Margrethe Lind (1867-1937).

F.-M. blev student 1903 i Vejle og studerede derefter polyteknik et par år, men det medicinske studium fik hans interesse og 1911 blev han læge. Under de følgende års grundige kirurgiske uddannelse ved københavnske hospitaler (Kommunehosp., Sundby hosp.) nåede F.-M. også 1913-15 at være prosektor i normal anatomi og 1917 i patologisk anatomi, hvilket senere skulle komme den århusianske medicinerundervisning til gode, da han i årene 1933-36 blev leder af normal anatomisk institut ved Århus universitet. 1922 disputerede F.-M. om *Experimentelle Studier over hæmorrhagisk Diathese fremkaldt ved Røntgenstråler*, et originalt arbejde over røntgen-bestrålingens deletære virkning på organismen; det skulle senere vække berettiget interesse i anledning af atombombens skadelige virkninger på den levende organisme. I maj 1927 udnævntes han til overkirurg ved Århus amtssygehus hvor hans energi og utrættelige arbejdsglæde medførte en stor videnskabelig og alment oplysende produktion ved en af landets største kirurgiske afdelinger. Han kom til at yde en banebrydende pionergerning inden for behandlingen af skjoldbruskkirtlens sygdomme, ligesom han fornyede principperne for knoglebrudsbehandling og fik indført principperne for aktiv mobilisering af patienter med årebetændelse i benene. Hans interesse for mere skånsom kirurgisk behandling af gravide og aborterende kvinder bragte ham ind på et af universiteterne forsømt område: seksualundervisningen. Fra 1934-55 var han lærer i seksualhygiejne ved Århus universitet og fra 1944 publicerede han de instruktive håndbøger *Kønslivet*, 1944, *Seksuelle Spørgsmål*.

Svar og Råd, 1949, *Samliv før ægteskabet*, 1949, *En ærlig Kønsmoral*, 1953 samt *Kvinderne og kønslivet*, 1959. Hans indsats på dette oplysende område blev båret af hans personlige humanitetsfølelse; hans åbenhed og kontaktevne blev af stor betydning for den opvoksende ungdom i disse år hvor han ved offentlige foredrag, tidsskriftartikler og kronikker fik sat et tabueme i etisk belysning. Han blev derfor medlem af Århus sundhedskommission 1937-44, af svangerskabskommissionen af 1950, af bestyrelserne for Jysk medicinsk selskab 1932-35, Århus lægekredsförening 1932-38, Dansk kirurgist selskab 1934-39 og Århus studenterforening 1937-38. Fra 1939 varetog han styret af Mødrehjælpen i Århus, Skanderborg, Viborg og Randers amter og blev på grund af sin administrative dygtighed rådgiver ved opførelsen af anatomisk institut i Århus, af nye sygehuse i Århus, Maribo, Odder samt af den nye kirurgiske afdeling på Diakonistiftelsen i København. – I kraft af sin menneskelighed og sin faglige originalitet kom F.-M. til at sætte stort præg på sine medarbejdere gennem årene, ligesom hans åbne skribent- og foredragsvirksomhed om seksualhygiejne var med til at frigøre hans generations opvoksende unge. □Mal. af J. L. Goldmann ca. 1917. Foto.

V. Oram i Ugeskr. for læger CXXX, 1968 1220.

Egill Snorrason

Fabris, Jacopo, ca. 1689-1761, teatermaler, teatertekniker. * ca. 1689 i Venezia, muligvis af tyske forældre, † 16.12.1761 i Kbh. (Trin.), begr. på Trin. kgd. ~1° med ukendt. ~2° med Susanna Jeffreys fra England, * ca.1703, begr. 24.10.1786 i Kbh. (Trin.).

F. arbejdede som så mange af datidens italienske teatermalere i udlandet. 1719-21 finder vi ham som hofmaler i Karlsruhe hos markgreve Carl Wilhelm af Baden-Durlach, og 1724 blev han ansat i den vigtige post som teatermaler ved den navnkundige opera i Hamburg hvor han i de seks år, han virkede her, opnåede at skabe sig et godt navn på sit specielle område. Efter en tid at have virket i Mannheim og London blev den nu efterhånden berømte kunstner 1742 ansat som teatermaler hos Frederik den Store i Berlin hvor han både var med til at indrette det nye operahus på Unter den Linden, til hvilket han også malede dekorationer, og et mindre teater på slotet. 1747 bosatte F. sig i Kbh. Frederik V var nylig kommet på tronen, og der begyndte nu en gylden tid for den dramatiske kunst. Den venetianske kunstner der foruden at være teatermaler også var teatertekniker blev hurtigt en fremtrædende mand. Han fik lejlighed til at indrette tre

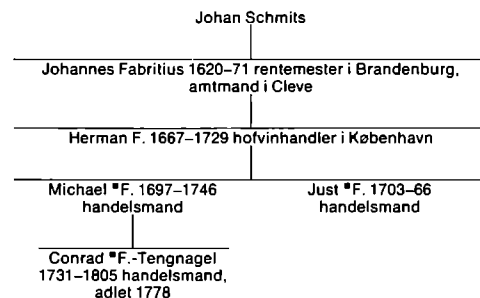
teatre i Kbh.: en scene for de italienske operister på Charlottenborg, et interimistisk teater for de danske aktører i „Tjærehuset“ og endelig Komediehuset på Kongens Nytorv. Til alle disse teatre malede han også dekorationer i en festlig pompøs barokstil der vidner om hans stærke påvirkning fra Alessandro Galli-Bibiena, under hvem han rimeligvis havde arbejdet i Mannheim. – Uden for teaterområdet udfoldede F. en rig virksomhed som „Perspektivskildrer“. 1750-51 dekorerede han således havesalen på Fredensborg med ideallandskaber. På Frbg. slot malede han ganske lignende billeder, og på Bregentved findes der ligeledes malerier af denne art der skyldes ham. 21.2.1748 bevilgede kongen „af særdeles Clemence dend udi Vores Tienste antagne Perspektiv Mahler Jacob F.“ 400 rdl. i årlig løn. – Virkelig kancelliråd 1750. □Maleri (St. mus.). Tegning (kobberstiksaml.).

Emil Gutman: Das grossherzogl. Residenzschloss zu Karlsruhe, Heidelberg 1911 = Zeitschr. für Gesch. der Architektur, Beiheft V. Torben Krogh i indledn. til J. F.: Instruction in der teatralischen Architektur und Mechanique, 1930.

*Torben Krogh**

Fabritius (-Tengnagel)

Tavle I

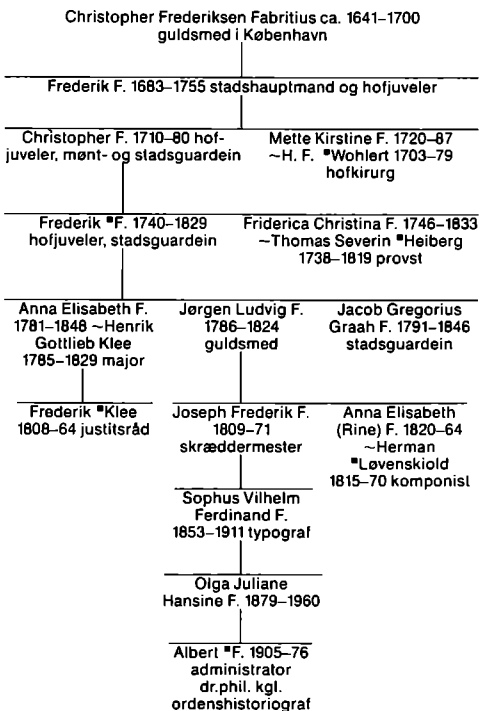
Adelig og borgerlig slægt. Michael *F.s datter Anna Elisabeth var ~1° med handelsmanden Reinhard baron *Iselin og 2° med godsejer J. F. *Classen. Søsteren Susanna Jacoba F. var ~ med søofficeren Frederik C. *Kaa.

Den borgerlige slægt F. (Tvl. II) føres tilbage til Christen Rasmussen F. (Schmidt ca. 1565-1615) sognepræst i Slangstrup, som var bedstefar til Christopher Frederiksen F. (ca. 1641-1700) den første af 5 generationer guldsmede i København.

Danm.s adels årbog XXXVII, 1920 II 466-73. F. B. og L. P. Fabricius: Danske slægter F. VI, 1929. A. Fabritius: F. sølv og guld, 1958.

Nils G. Bartholdy/Hans H. Worsøe

Table II

Fabritius (i kirkebogen fejlagtigt Fabricius), **Albert**, 1905-76, genealog, historiker. * 17.5.1905 på Frbg., † 14.3.1976 på rigshosp., Kbh., begr. Frbg. kgd. F: fabrikant, senere detailhandler Albert Henrik Breckwoldt Formann (1851-1911, ~1888 med Augusta Petronella Hallbåk, 1852-1923) og Olga Juliane Hansine Fabritius (1879-1960, ~1903 med typograf Victor Alfred Hansen, 1875-1955, navneforandring til Kongslev 1903; ægteskabet opløst, han ~2° 1908 med Nielsine Kristine Nielsen, 1884-1972). ~24.6.1944 på Frbg. (Marcus) med translator i fransk Karen Haarløv, * 14.6.1908 i Kbh. (Elias), † 14.9.1979 på Frbg., d. af ekspeditionssekretær, senere trafikbestyrer ved DSB, cand. polit. Rudolph Rothe H. (1878-1952) og Harriet Linde (1885-1966). F. forlod 1922 skolen som „uegnet til gymnasiet“ og begyndte i stedet i vekselererfaget. Efter afgangseksamen i fransk fra købmandsskolen 1927 tog han sangundervisning, læste fra 1931 i sin fritid til student og dimiteredes 1933 fra Akademisk kursus. Derefter begyndte historie-studiet ved Kbh.s univ. samtidig med at han som levebrød drev privat genealogisk virksomhed. 1939 tog han magisterkonferens, og 1946 blev

han dr.phil. på afhandlingen *Danmarks Riges Adel. Dens Tilgang og Afgang 1536–1935*, hvis forord er dateret natten mellem 4. og 5 maj 1945. Ikke engang denne bevægede nat i Danmarks historie slap den flittige forsker pennen.

1939–52 var F. bibliotekar ved Det kgl. bibliotek, fra 1949 af l. grad, 1951–74 var han administrator for Det danske sprog- og litteraturselskab, og fra 1958 til sin død var han kgl. ordenshistoriograf.

Hans betydelige administrative evner udnyttedes af Det kgl. bibliotek, idet han fra april 1947 var kasserer og regnskabsfører for rigsbibliotekaren (Kgl.bibl. og Univ.bibl. l.a.f.d.), og det gjorde ham særdeles velegnet som efterfølger for Lis *Jacobsen i Det danske sprog- og litteraturselskab og som redaktør af Hof- og Statskalenderen 1962–72. Også Dansk magisterforening drog nytte af disse evner og hans autoritet idet han var medlem af dens bestyrelse 1948–60 og formand i de afgørende år 1952–60 hvor magistrenes arbejdsløshedskasse grundlagdes og de første overenskomstansættelser af magistre i statens tjeneste gennemførtes. Selv udnyttede han sin evne for og glæde ved systematik til teoretiske artikler hvoraf den første *Om Systemer for Opstilling af Efterslægtstavler* tryktes 1934 i Pers. hist. tidsskrift, som udarbejder af bibliografiske oversigter, fx *Besættelsestidens illegale Blade og Bøger 1940–45* (s.m. Leo Buschardt og Helge Tønnesen) og årlige oversigter over dansk genealogisk litteratur 1939–50, som redaktør af stater, som fx Den danske bibliotekarstand 1950, 1951, Magisterstaten 1951, 1953, og Den danske lægestand, 13.udgave 1957, samt ved udarbejdelsen af registre, fx til Pers.hist. tidsskrift, Danmarks Adels Aarbog, Danmarks kirker samt flere af sprog- og litteraturselskabets udgivelser. Disse registre supplerer ofte de personalhistoriske data i værkerne og forhøjer derved deres nytteværdi betydeligt.

Selvom hjemmet ikke synes at have budt på de bedste betingelser for genealogisk interesse vågnede denne dog tidligt, måske tilskyndet af moderens tilhørsforhold til hofjuvelerslægten Fabritius, og 1927 fik han sit første genealogiske arbejde *Familien Wellmanns Stamtavle og tre Søskende Wellmanns Ahnetavle* trykt, som efterfulgtes af en lang række stamtavler om betydningsfulde slægter. Nævnes skal de godt 600 slægtsartikler i 2.udgave af Dansk biografisk Leksikon som betød en nyvinding for dette værk, og det over 30 år lange samarbejde med lensbaron Hans *Berners-Schilden-Holsten om dennes slægtetog i 9 bind, 1940–70, et enestående værk i den genealogiske litteratur. Adelsgenealogien var utvivlsomt det område der stod F.s

hjerter nærmest, og her ydede han nogle af sine bedste præstationer. 1934 leverede han sit første bidrag til Danmarks Adels Aarbog, slægterne Berner og Tuxen, 1940–51 redigerede han præsenslisterne og 1952–73 stamtavlerne heri og bidrog selv hvert år med indtil flere af disse. I disputatsen gendrev han Gustav "Bangs teorier om adelsslægternes uddøen på grund af biologisk degeneration, og påviste at efter selve den definition vi har givet ordet slægt (mandsstammen) vil en vis procentdel dø ud svarende til den procentdel af befolkningens mænd der på et givet tidspunkt dør uden at efterlade sig sønner, og dette gælder „hvadenten vi . . . vælger . . . samtlige landets præster eller læger, snedkere eller havnearbejdere i et vist år, eller samtlige de mænd, der i tiden 1536–1935 er blevet optaget i den danske adel“. Opponenterne var langt fra ukritiske, men der var enighed om at anerkende F.s omhu og nøjagtighed.

I de følgende år placerede F. sig som den førende personlighed ikke blot i dansk adelsgenealogi og -historie, men også inden for dansk genealogi og personalhistorie i almindelighed. Fra denne periode stammer værker som *Den lille portrætkunst i Danmark*, sammen med Louis E. Grandjean, 1949, *Det københavnske bystyres slægtsforbindelser i ældre tid*, (i Hist. Medd. om Kbh., 4.r.II, 1950), *Dronning Anna Sophie*, 1951, *Topografien og slægtsforskningen*, (i Fortid og nutid XVIII, 1953), *Perlestikkerbogen* sammen med Hans Knudsen, 1954, *Giertrud Birgitte Boden-hoffs mysterium og gravrøverierne på Assistens kirkegård*, 1955 der gav megen debat bl.a. med Viggo Starcke, *Det Sehestedske gravgitter i Aarhus domkirke*, (i Danm.s adels årbog 1956), *Frederiksberg kommunestyre 1857–1957* sammen med Sven Houmøller, 1957 og *Slægterne bag Titan*, 1957.

1933 havde F. sammen med Harald Hatt udgivet Paul Hennings efterladte værk *Slægtsforskning*, den første større samlede vejledning i dette emne på dansk. Bogen blev hurtigt udsolgt, og sammen udarbejdede F. og Hatt derfor et nyt oplag hvor flere væsentlige afsnit blev både udvidede, omarbejdede og nyskrevne således at bogen med fuld ret 1943 blev udsendt under de to forfatters navne og med titlen *Haandbog i Slægtsforskning*. 1963 udsendtes en let ajourført udgave hvor beklageligvis de meget nyttige afsnit om slægtsforskning i Norden og Tyskland udelodes. Denne udgave er 1973 kommet i fotografisk optryk, og bogen har således gennem 30 år været den eneste forhåndenværende (indtil Hans H. Worsøe: *Grundbog i slægtshistorie*, 1962) håndbog i dette emne. Dette værks betydning for den udvikling slægtshistorien har gennemgået i Dan-

mark i den sidste menneskealder kan ikke overvurderes. I afsnittet *Slægtsvidenskabens begreber og grundformer, dens opgaver og kilder* definerer F. slægtsvidenskab som en samfundsvidenskab der består i „den videnskabelige udforskning af det enkelte menneskes på afstamningen beroende personlige, legemlige og sjælelige forhold samt samfundsmæssige stilling og livsskæbne“. Videre fremhæver han som han allerede havde gjort det 1937 i det vigtige foredrag *Genealogi og Historie*, trykt i Pers.hist. tidsskrift s.å., at genealogien har sin plads blandt de historiske discipliner, idet dens mål er at fremlægge historiske kendsgerninger, dvs. at dokumentere de påståede slægtskabsforbindelser under anvendelse af historisk metode (kildekritik). F. beklagede at enhver genealog i Danmark var nødt til at begynde som autodidakt og så heri ikke med urette grunden til at en del af den genealogiske litteratur ikke havde den kvalitet som er nødvendig for at den historiske videnskab kan udnytte den. Herpå har hans og Hatts værk for en del rådet bod, men desværre trængte han ikke igennem med sine ønsker om en stadig tilbagevendende forelæsnings- og øvelsesrække over genealogi ved universitetet. Han så med stor sympati på de populære kurser i slægtshistorie som i begyndelsen af 1960'erne blev gennemført, bl.a. på Kong højskole på Fyn, idet han heri så en forlængelse af sin egen indsats for at forbedre standarden blandt amatørerne. F. var ubønhørlig i sine krav om historisk skoling og arbejds metode og slog hårdt ned på mangler i så henseende i sine anmeldelser, især i Pers.hist. tidsskrift, så hårdt at han utvivlsomt har taget modet fra mange begyndere. Især var det ham en pest når de to genealogiske grundformer, anetavlen og efterslægtstavlen, blev blandet sammen på ureglementeret vis. Selv forelagde han et forbilligt eksempel på disses kombination i konsangvinitetstavlen i *Hans Majestæt Kong Christian X og hans Slægtninge*. 1937. Det er dog med urette at denne er blevet betegnet som den første danske konsangvinitetstavle idet denne ære tilkommer Marinus Rasmussens Rytterbønder-slægter fra Hjelmlev og Framlev Herreder, Viborg 1922, der dog langtfra har F.s stringente og logiske opbygning. I forlængelse af F.s udadvendte virksomhed må hans indsats for Samfundet for dansk genealogi og personalhistorie ses i hvis bestyrelse han sad 1939–74, 1948–53 som redaktør af Pers.hist. tidsskrift og 1957–66 som formand. I hans formandstid fik samfundet sine første egentlige love med en bestyrelse valgt af generalforsamlingen, og der blev sat en udvikling i gang som gjorde selskabet mere tidssvarende og reddede det fra at visne bort. At han efter

Fabritius, Albert

sin afgang udnævntes til æresmedlem var derfor en velfortjent hæder.

F.s personlighed og arbejdsområde var så rigt facetteret at nogle sider ikke har kunnet komme tilstrækkeligt frem, men de ville kun yderligere bekræfte billedet af den skarpsindige og utroligt produktive genealog og personalhistoriker som kun sygdom kunne tvinge til i de sidste år at nedsætte tempoet, men ikke slække på kravet om kvalitet hvilket tydeligt kom frem i hans opposition ex auditorio mod Sv. Aage Hansens disputats Adelsvældens grundlag, trykt i Hist. tidskrift 2.r.4, 1969–70 219–29.

F. står som repræsentant for den generation af historikere som bygger videre på traditionen fra Kr. "Erslev, og som genealog er han formidler af den tyske videnskabelige genealogiske skole. Under hans påvirkning blev det fortløbende nummereringssystem der bærer Kekule v. Stradonitz' navn næsten enerådende i dansk anetavlelitteratur, den generationsvise opstilling i efter-slægtstavlerne og det Grönvold-Webergske system byggende på Ottokar Lorenz' anebrok ved nummerering i konsangvinitetstavlerne. Han betragtede genealogien som en historisk hjælpevidenskab og dyrkede derfor især de øverste sociale lags slægtshistorie, de betydende personers, da disses slægtsmæssige sammenhæng er nyttig for historikere. Han betegner her et højdepunkt som næppe vil blive overgået, men hans bundethed af traditionerne var på den anden side også hans største begrænsning hvilket tydeligst kom frem ved disputatsen. – R. 1951. R.¹ 1961. K. 1972. □Mal. af Margrethe Svern Poulsen udst. 1951. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1946 164f. Interview i Magisterbl. jubilæums-hft. 1968. – Anthon Mohr Wiesener og Vilh. H. Finsen: Stamtvl. over slekten Forman [Formann], 1917. F. B. og L. P. Fabritius: Danske slægter F. VI, 1929. Sigurd Jensen i Hist.medd. om Kbh. Årbog 1976, 1976 188f. Sv. Houmøller i Pers.hist.t. 16.r.IV, 1976 105–07 (m. bibliografi ved Hans H. Worsøe I–XXIII) (også som særtryk 1978). Kn. Prange i Hist.t. LXXIX, 1979 177–79. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Hans H. Worsøe

Fabritius, Frederik, 1740–1829, guldsmed. * 20.3.1740 i Kbh. (Helligg.), † 18.11.1829 sst., begr. i Søllerød. F: hofjuveler, mønt- og stads-guardein Christopher F. (1710–87) og Gundel Bertz (1715–1807). ~17.1.1777 i Kbh. (Petri) med Catharina Maria Bruun, * 11.7.1758 på Antvorskov, † 13.5.1837 i Fredensborg, begr. i Søllerød, d. af justitsråd, amtsforvalter Urban B. (1720–68) og Anna Elisabeth d'Abbestée (1733–71).

F. besøgte Paris, London og Berlin bl. a. for at undersøge gardeinforholdene i disse byer, og blev 1767 faderens medhjælper i stads-guardein-embedet. 1771 blev han mester, hans mesterstykke omtales med stor berømmelse. Han var stads-guardein 1787–1823. 1778 blev han hofjuveler og anlagde 1786 en plet- og knapfabrik i Kirke Såby som imidlertid ikke lykkedes. Det må i de dårlige tider i århundredets begyndelse være gået tilbage for ham, 1819 ansøgte han om bevilling til at drive et hørhegleri. F.s værkstedsmærke har givet navn til en hel perodes danske sølvarbejder. „F.-sølv“ er den dag i dag højt vurderet i antikvitetshandelen. □Mal. af P. Brünniche, 1767. Tegn. af N. J. Bredal, 1820 (Fr.borg). Pastel.

C. Nyrop: Medd. om da. guldsmedekunst, 1885. Jørgen Orlík: Danske sølvarbejder fra renæssancen til vore dage, 1915. Samme: Danske guldsmedes mærker, 2. udg. 1919.

*Georg Nygaard**

Fabritius, Gotthilf Just, 1703–66, købmand. * 1.9.1703 i Kbh. (Tysk ref.), † 7.5.1766 sst. (Holmens), begr. i Holmens k. F: vinhandler Herman F. (1667–1729) og Elisabeth Marie Abbestée (1677–1752). ~Elisabeth Mariane de Bruquier, * 4.12.1709 i Altona, † 28.11.1776 i Kbh. (Holmens), d. af købmand Alexandre B. († 1739) og Marie Anne Boué († 1748). – Bror til Michael "F. F. indtog ligesom broderen Michael en forgrundsstilling blandt datidens københavnske handelsmatadorer der tjente formuer på handelen på Kina og Indien, og som i deres hjem i Kbh. og på deres lystgårde var midtpunktet i en stor og strålende selskabelighed. Modsat broderen gik F. ikke i kompagni med nogen og bevarer hele livet igennem sin egen forretning. Med regeringen stod han i meget nøje kontakt, både under Christian VI og Frederik V og med stort pekuniært udbytte deltog han i de af den ældre Bernstorff planlagte og støttede ekspeditioner til Kina og Indien. Han var en af stifterne og direktørerne for Kurantbanken af 1736 og indtrådte som medlem af direktionen for det afrikanske kompagni 1755. Også et andet af de Bernstorffske foretagender støttede sig til ham, nemlig franskmanden Verrayons sendelse til Lilleasien for om muligt at skaffe Danmark indflydelse og del i den rige handel på Levanten. F. tjente godt på at levere varerne til ekspeditionerne, mens staten sad tilbage med svien og smerten, da Verrayon afsløredes som en eventyrer. Også ved optagelsen af de mange statslån var F. meget ivrig. 1757 sendtes han til Paris i den anledning, og 1760–61 negocierede han i Genua med Kbh.s magistrat som mellemed et betydeligt lån til sta-

ten. Af sine egne midler forstrakte han staten med betydelige beløb, og 1762 opgjordes hans fordringer til over 47.000 rdl. – 1756 fik F. sammen med J. F. "Classen skøde på den af franskmændene af Peyrembert anlagte, men mislykkede agatmølle ved Arrese, og i løbet af ganske få år var Frederiksværk Krudtmølle og Kanonstøberi en blomstrende virksomhed. Æren herfor tilkommer sikkert Classen, men det var F.s udmærkede forbindelser på de rette steder og hans kapital der muliggjorde forretningen. F. modtog flere beviser på kongens og regeringens velvilje. 1746 forærede kongen ham lystgården Christiansholm hvor han oprettede et kattuntrykkeri; fra 1753 ejede han desuden Sølyst. – Agent 1743. Etatsråd 1751.

Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I-III, 1904-13. – C. Nyrop: Johan Frederik Classen, 1887. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720-1814, III, 2, 1898. Carl Bruun: Kjøbenhavn III, 1901. Aage Friis: Bernstorfferne og Danm. I-II, 1903-19. L. Bobé i Hist. medd. om Kbh. IV, 1913-15 især 519-21. C. F. Wandel: Danske handelsforsøg på Levanten, 1927. L. Gøtfredsen i Medd. fra hist.-top. selsk. for Gentofte kommune III, 1936 163-76. E. Nystrom: Fra Nordsjællands Øresundskyst, 1938.

Harald Jørgensen

Fabritius, Michael, 1697-1746, grosserer. * 2.5. 1697 i Kbh. (Tysk ref.), † 13.11.1746, begr. i Kbh. (Holmens k.). F: vinhandler Herman F. (1667-1729) og Elisabeth Marie Abbestée (1677-1752). ~30.5.1726 i Mühlheim med Anna Maria Köster, * 17.11.1705 i Frankfurt a. M., † 18.3.1775, begr. i Kbh. (Fred. ty.) (~2° 1748 med handelsmand, senere etatsråd Johann Fr. "Wewer, 1699-1759, ~3° 1763 med generalmajor Jean Baptiste Desca-rières de Longueville, 1699-1766), d. af handelsmand Dietrich K. i Mühlheim og Anna Johanne de Weiler. – Far til Conrad "Fabritius de Tengnagel. Bror til Just "F.

F. hørte til den første gyldne kompagnitids førende skikkelser. Han tog borgerskab som grosserer 1732. Ved Kurantbankens oprettelse 1736 var han yderst virksom og fungerede en tid lang som direktør, ligesom han var medlem af direktionen for Asiatick Kompagni. Som en af de første sendte han skibe til Kina, og sammen med etatsråd Johann Fr. Wewer grundlagde han handelshuset Michael F. og Wewer der nød almindelig agtelse og bevarede en betydelig stilling hele århundredet igennem. Ligesom de andre store købmænd stod F. i nært samarbejde med regeringen, deltog i dens lånetransaktioner og i udrustningen af ekspeditioner til fremmede verdensdele og forsynede staten med forskellige varer, bl.a. salpeter til krudttilvirkningen. 1745 erhvervede F. lystgården Enrum. – Agent med

rang af virkelig justitsråd 1743. □Mal. tilskrevet J. S. Wahl, 1742.

C. Nyrop: Johan Frederik Classen, 1887. L. Bobé i Hist. medd. om Kbh. IV, 1913-15 494 528 608.

Harald Jørgensen

Fabritius de Tengnagel, Conrad Alexander, 1731-1805, købmand. * 8.8.1731 i Kbh. (Tysk ref.), † 13.9.1805, begr. i Kbh. (Fred. ty. k.s kapel). F: grosserer Michael "F. (1697-1746) og Anna Maria Köster (1705-75). Adlet med navnet F. de T. 1778. ~27.4.1758 i Vreeland med Debora Kloppenburg, * 29.6.1739, † 2.11.1814 i Kbh. (Fred. ty.), d. af Peter K. i Amsterdam og Johanne Marie v. Laban-Ehelieden.

F.de T. var kun femten år da faderen døde, men naturligt gled han ind i det store handelshus som medindehaveren Johann Fr. "Wewer foreløbig alene førte videre. Det faldt i F.de T.s lod at stå i spidsen for det under de gyldne konjunkturer som først den amerikanske frihedskrig, derefter de skiftende koalitionskrige skabte, og på grund af hans kommercielle indsigt, fortrinlige forbindelser på de rette steder og en smule held blomstrende forretningen. Ikke alene sit eget hus viede F.de T. sin interesse, også inden for de store handelskompagnier toges hans arbejdskraft i brug, og 1772-84 sad han med enkelte afbrydelser som direktør for Asiatick Kompagni. Han trådte til på et betydningsfuldt tidspunkt i det gamle kompagnis historie. Fra 1772 skete det store brud med fortiden. Handelen på Indien blev givet fri, således at privatpersoner kunne udruste egne ekspeditioner, og F.de T. drog stor fordel heraf. Dette fremkaldte stærk kritik mod ham og hans meddirektører. 1776 tog han sin afsked, men blev genvalgt 1778 og fungerede derefter til 1784 da han på ny blev tvunget til at gå efter afsløringen af den store kassemand og de omfattende besvigelser som det underordnede personale havde gjort sig skyldig i. Den nedsatte kommission fældede en hård dom over „Direktørernes Pligtforsømmelse og mangelfulde Tilsyn“. En række stormende generalforsamlinger fandt sted, og der udsendtes flere flyveskrifter. Sammen med sin meddirektør Niels "Ryberg deltog F.de T. ivrigt i denne pennefejde. Efter lange og besværlige forhandlinger hvor F.de T. drog fuld fordel af sine gode forbindelser på høje steder endte sagen for hans vedkommende med indbetaling af 10.000 rdl. i kompagniets kasse. – F.de T. var en meget foretagsom mand der ikke veg tilbage for at prøve noget nyt. Da regeringen begyndte at interessere sig for hvalfangst, udsendte han 1778 selv et skib, men de stillede forventninger skuffedes. F. de T. var en

Fabritius de Tegnagel, Conrad

forgrundsfigur blandt tidens store købmænd, og regeringen viste ham mange begunstigelser. 1778 optoges han i adelsstanden. Fra 1776 til sin død ejede han Enrum som han udsmykkede både indvendig og udvendig. I haven rejstes søjler og anlagdes kunstige søer, og fra en lille miniaturefæstning saluterede kanonerne ved festlige lejligheder. På Enrum holdt F.de T. stort hus, og den omboende adel, navnlig familien Schulin på Frederiksdal, kom meget hos ham og deltog i de pragtfulde fester. F.de T. var en heldig købmand, en stor selskabsmand, der ikke sagde nej til livets goder, og en stadig og varm beundrer af det smukke køn. – Agent 1757. Etatsråd 1766. Konferensråd 1768. □Mal. af Jens Juel. Relief af J. Wiedewelt. Min. af Cornelius Høyer.

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé, især VI, 1903. – C. Nyrop: Johan Frederik Classen, 1887. Carl Bruun: Kjøbenhavn III, 1901. L. Bobé i Hist. medd. om Kbh. IV, 1913-15 528f 623. E. Nystrom: Fra Nordsjællands Øresundskyst, 1938.

Harald Jørgensen

Fahlberg Hansen, Carl, se Hansen Fahlberg, Carl

Falbe

Slægten F. føres tilbage til gehejmeråd, dr. jur. Johann F. (ca. 1613-92) i Anhalt-Zerbst, hvis sønnesøn kammerråd og zahlkassekasserer Christian Ludvig F. (1699-1760) er den danske linies stamfar.

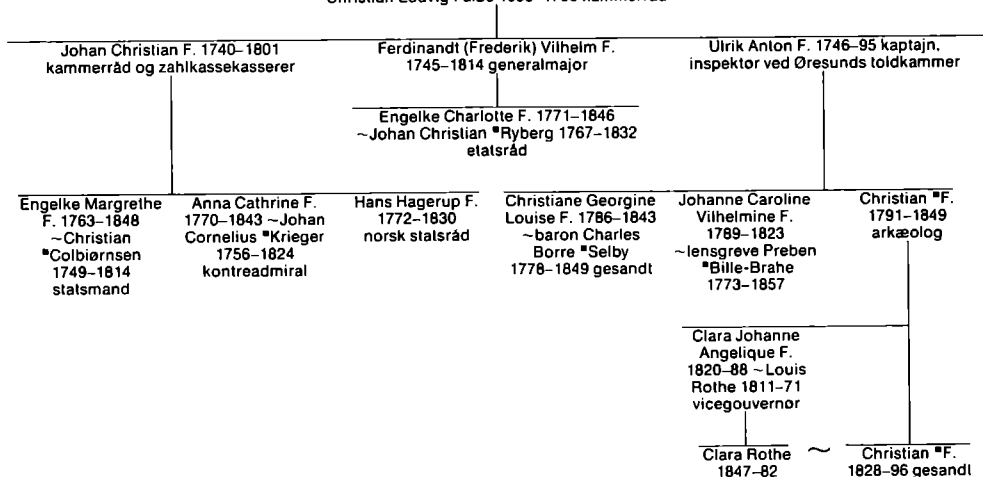
S. Elvius og H. R. Hiort-Lorenzen: Patriciske Slægter I, 1891 92-101. Th. Hauch-Fausbøll: Slæghåndbogen, 1900 168f.

Hans H. Worsøe

Falbe, Christian Tuxen, 1791-1849, søofficer, arkæolog, numismatiker. * 5.4.1791 i Helsingør, † 19.7.1849 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Holmens). F: kar. kaptajn i søetaten og inspektør ved Øresunds toldkammer Ulrik Anton F. (1746-95) og Ida Maria (Seidelin) Møller (1763-1842). ~28.1.1820 i Helsingør med Clara Andrea Johanne Ipsen, * 25.8.1802 i Kbh. (Garn.), † 29.6.1877 sst. (Holmens), d. af løjtnant Mathias Christian I. (1776-1802) og Dorthea Cathrine Kirkerup (1779-1857, ~2° 1807 med hofinspektør og chef for hofmarskallatet, etatsråd Hans Henrik Schønberg, 1785-1845). – Far til Christian *F. (1828-96).

F. besøgte søkadetakademiet i 4½ år og vandt den Gerneriske præmiemedalje. 1807 blev han sekondløjtnant og gjorde tjeneste på den franske Schelde-eskadre 1808-10. Han deltog derefter i kanonbådskrigen her hjemme. 1815 blev han premierløjtnant og 1820 kaptajnløjtnant, men s.å. afgik han fra søetats tjeneste med kaptajns karakter og blev udnævnt til generalkonsul i Tunis; 1833 blev han forflyttet til Grækenland hvorfra han vendte hjem 1835. 1837-38 foretog han med kgl. understøttelse en rejse i provinsen Constantine og Tunis og deltog 1838 i en videnskabelig ekspedition til undersøgelse af Karthagos ruiner. 1833 havde han i Paris udgivet *Recherches sur l'emplacement de Carthage*. Fra 1820erne stod F. i forbindelse med prins Christian (VIII) hvis kunstsamling han bidrog til at forøge, og hvis møntsamling han katalogiserede. 1841 fik F. ny afsked som kar. kommandørkaptajn, og 1842 blev han beordret til at gøre tjeneste i det kgl. møntkabinet på Rosenborg. Sam-

Christian Ludvig Falbe 1699–1760 kammerråd

men med J. C. *Lindberg bebudede han 1843 udgivelsen af et værk om Afrikas antikke mønter. Der kom kun et enkelt bind på tryk, *Cyrenaique*, idet Lindberg 1844 blev præst på Falster og F., der 1847 blev direktør for Christian VIIIs samlinger på Amalienborg, døde. Arbejdet på værket blev dog senere genoptaget og fulden af Ludvig *Müller (*Numismatique de l'ancienne Afrique* I-IV, 1860-74). – Generalkrigskommissær 1830. Kammerherre 1846. – R. 1813. DM. 1840. □Min. af Autissier ca. 1808-10, af Liepmann Fraenckel, 1815 og mal. af A. A. Müller, 1830. Mal. af D. Monies udst. 1844. Relief af G. C. Freund (på gravmælet).

Niels Breitenstein i indledn. til Sylloge nummorum Graecorum I, 1942 9 12f. Samme i Antik-Cabinetet 1851, udg. Nationalmuseet, 1951 92-163. Marie-Louise Buhl og S. Dietz i Nationalmuseets arbejdsmark, 1975 183-85. Sst., 1978 50-64. S. Dietz og St. Trolle: Fouilles dan. à Carthage, 1979. – Papirer i Rigsark. Breve i Kgl. bibl.

Georg Galster

Falbe, Christian Frederik, 1828-96, diplomat. * 15.9.1828 i Kbh. (Holmens), † 27.5.1896 på Luton Hoo, Bedfordshire, England, begr. sst. F: arkæolog, generalkonsul Christian *F. (1791-1849) og Clara A. J. M. Ipsen (1800-77). ~1° 8.12.1868 i Kbh. (Holmens) med Clara Rothe, * 1.8.1847 i Christianssted, Vestindien, † 20.2.1882 i Mentone, d. af assessor, kammerjunker, senere viceguvernør og kammerherre Louis R. (1811-71) og Clara Johanne Angelique Falbe (1820-88). ~2° 4.12.1883 på Luton Hoo med Eleanor Lucy (Louisa) Leigh, * 17.12.1843 på Himley House, Staffordshire, † 16.12.1899 i Bournemouth (~1° med Humble Ward, ~2° 1872 med John Gerard Leigh til Luton Hoo, 1821-75), d. af Thomas Hawkes og hustru f. Ireland-Blackburne. 1846 blev F. student fra Borgerdydskolen i Kbh. Ved krigsudbruddet 1848 meldte han sig som frivillig og deltog med hæder i treårskrigen hvor han avancerede til premierløjtnant. Under Istedslaget i juli 1850 såredes han så alvorligt i det ene ben at han 1853 måtte forlade militærtjenesten. S.å. blev han volontør i udenrigsministeriet og tog året efter den statsvidenskabelige eksamen. Efter at have fungeret som sekretær ved gesandtskabet i Wien 1854-55 ansattes han 1856 som kancellist i udenrigsministeriet. Han gjorde tjeneste som legationssekretær i Wien 1856-58, udnævntes til kaptajn à la suite 1856 og forflyttedes som legationssekretær til London 1858-63. Derefter blev han chargé d'affaires med titel af ministerresident i Madrid og Lissabon indtil han 1865 udnævntes til gesandt i Wien hvorfor han i maj 1880 flyttedes til London. Under hele sin

tjenestetid som diplomat udfoldede han megen energi og aktivitet for at tjene Danmarks interesser. Men hans impulsive og undertiden uovervejede handlinger bragte ham efterhånden i vanskeligheder over for udenrigsministeriet og regeringen i Kbh. Hans andet ægteskab der gjorde ham til en velstående mand synes at have øget hans egenrådighed og selvtilid. Disse egenskaber bragte ham i en umulig situation i foråret 1890 da han på egen hånd men efter anmodning af prinsesse Alexandra udarbejdede et memorandum til brug for hende og oppositionen i Parlamentet indeholdende argumenter mod en engelsk afståelse af øen Helgoland til Tyskland. Da en sådan optræden af en dansk gesandt kunne bringe den danske regering i alvorlige vanskeligheder i forholdet til Tyskland, blev F. i juli 1890 tvunget til at tage sin afsked og lade sig pensionere. Han fratrådte straks og døde seks år senere i England. – DM. 1848. R. 1860. K². 1873. K¹. 1878. S.K. 1887. Kammerherre 1866. □Mal. af Aug. Schiøtt, 1871. Foto.

Det nordslesv. spørgsmål, udg. Aage Friis I-VI, 1921-48. – H. L. Møller i Gads da. mag. XIX, 1925 200-03 (slægten F.). Aage Friis: Den danske regering og Nordslesvigs genforen. med Danm. I-IV, 1921-59. F. Wedel Jarlsberg: Reisen gennem livet, Oslo 1932 101 103-07. V. Sjøqvist: Peter Vedel II, 1962 244-52. K. Kjølens i Den danske udenrigstjeneste 1770-1970 I, 1970. – Papirer i udenrigsministeriet.

Viggo Sjøqvist (Fr. de Fontenay)

Falbe-Hansen (ved dåben Hansen), **Ida** Mariette Helene, 1849-1922, pædagog, litteraturhistoriker. * 19.2.1849 i Odense, † 23.9.1922 på Frbg., begr. sst. F: prokurator Johan Jørgen Hansen (1802-76) og Mariette Caroline Emilie Ernestine Basse (1817-83). Ugift. – Søster til Abr. *Clod-Hansen og V. *F.-H.

Sytten år gammel valgte F.-H. lærergerningen. 1877 tog hun almueskolelærerindeeksamen, 1882 studentereksamen (Sørensens kursus) og 1890 magisterkonferens i nordisk filologi. Samtidig med at være lærer ved N. Zahles kvindeseminarium var hun censor ved skolelærereksamen (1892-1911) og lærer ved Statens lærerhøjskole (1895-1915). Desuden var hun statens tilsynshavende ved forskoleseminarierne (1901-16), medlem af Pædagogisk selskabs repræsentantskab, formand i Den danske pigeskole (1910-19) og medlem af bestyrelsen for faglærerindeeksamen fra dens oprettelse, som formand 1905-16 og derefter som ministeriets repræsentant. I alle disse stillinger virkede hun i kraft af sine sjældne pædagogiske evner og sin særprægede personlighed lige ansporende på lærere og elever; varm begejstring forenedes hos hende med sund kritik og et frigørende lune;

Falbe-Hansen, Ida

hun var den ideelle lærer og eksaminator hvis mål det var at fremdrage elevernes kundskaber, ligesom hun i sin kritik mere søgte at belyse fortrin end understrege fejlgreb. Som lærer i svensk var hun banebryder, ikke blot ved sin undervisning, men også ved sine fortræffelige lærebøger; hun vakte sine landsmænds interesse for svensk litteratur og lyst til at læse den på originalsproget samtidig med at hun i forening med Elisabeth Grundtvig oversatte Selma Lagerlöfs værker på dansk. – Også for kvindesagen var hun virksom. 1883-86 var hun medlem af bestyrelsen for Dansk kvindesamfund, 1889-96 af bestyrelsen for Kvindelig læseforening. Bladet Kvinden og Samfundet blev til på hendes initiativ (1885), og i to perioder (1899-1900 og 1903-07) var hun formand for Danske kvinders nationalråd (fra 1919 æresmedlem). Hun agiterede for kvindesagen ved møder rundt om i landet.

Som litteraturhistoriker studerede F.-H. især romantikken og dens forløbere. Hendes værker er *Den ny Eventyrbog*, 1873, Ewalds *Fiskerne* med en mønstergyldig indledning, 1893, Oehlenschlägers *Digte 1803* med litterærhistorisk indledning, 1903, *Svensk-dansk-norsk Ordbog*, 1911-12, *Gamle danske Folkeviser*, 1917, *Udvalg af N. F. S. Grundtvigs selvbiografiske Digtning*, 1921, *Oehlenschlägers nordiske Digtning og andre Afhandlinger*, 1921. Sammen med Axel Olrik udgav hun *Danske Folkeviser i Udvalg I-II*, 1899 og 1909, og sammen med O. Thyregod og E. Keller henholdsvis *Svenske Forfattere i Udvalg*, 1907-08, en ypperlig antologi, og *Svenske Læsestykker til Skolebrug*, 1912 (14. opl. 1960). Desuden skrev hun i årenes løb talrige litterære og pædagogiske afhandlinger i inden- og udenlandske værker og tidsskrifter. – F. M. 1. 1914. Den svenske guldmedalje „Litteris et artibus“, 1915. □Relief af Hans W. Larsen, 1924, på mindestøtte rejst af venner og elever (Frbg. kgd.). Foto på E. Struckmanns mindetavle over kvindesagens pionerer (folketingets vandrehal). Foto.

Bog og nål XXIX, 1922 nr. 8 1-24 (mindehefte om I. F.-H.). Marius Kristensen i Højskolebl. XLVII, s.å. 1241-44. Kvindelige akademikere 1875-1925, red. Lis Jacobsen, 1925 210f. Gyrithe Lemche: Dansk kvindesamf. gennem 40 år, ny udg. 1939. Eva Hemmer Hansen: Blåstrømper, rødstrømper, uldstrømper, 1970. – Papirer og breve i Kgl. Bibl.

Vagn Skovgaard-Petersen (*Ingeborg Simesen*)

Falbe-Hansen, Vigand Andreas (ved dåben Hansen, Vigant Andreas Falbe), 1841-1932, national-økonom. * 24.9.1841 i Odense, † 28.3.1932 i Fredensborg, begr. i Nødebo. F: prokurator Johan Jørgen Hansen (1802-76) og Mariette Caroline Emilie Ernestine Gasse (1817-83). ~28.8.1870 i

Lyngby med Anna Margrethe Veronique Hansen, * 1.9.1851 i Kbh. (Helligg.), † 28.2.1918 sst., d. af snedkermester François Dumont H. (1812-90) og Marie Bolette Wennerberg (1815-74). – Bror til Abr. Clod-Hansen og Ida F.-H.

F.-H. blev student 1862 fra Odense og studerede nationaløkonomi i Kbh. hvor han navnlig blev præget af den liberale professor N. C. Frederiksen. Det meste af studietiden måtte han klare sig selv økonomisk som timelærer ved en realskole. 1864 deltog han som frivillig i krigen. Efter den første træfning blev han taget til fange af tyskerne og kom senere til Østrig. Efter krigen genoptog han studierne og tog 1867 statsvidenskabelig eksamen med et fint resultat. Kort efter deltog F.-H. på Frederiksens opfordring i en konkurrence om et professorat i statsøkonomi og statistik hvor den anden deltager var William Scharling. Konkurrenterne skulle i løbet af et år besvare opgaven *Hvilke Forandringer er der siden Amerikas Opdagelse foregaaet i Priserne paa Danmarks væsentligste Frembringelser og i Arbejdslønnen her i Landet, og hvilken Del kan der tilskrives de ædle Metaller Mængde i disse Forandringer?* Scharling blev den foretrukne ved afgørelsen 1869, men F.-H. blev kendt, både fordi han anvendte den dengang nye indeksmetode ved behandling af besvarelsens talmæssige grundlag, og fordi hans mundtlige forsvar var langt bedre end Scharlings. 1870 var F.-H. på studierejse i England. S.å. blev han fuldmægtig i statistisk bureau (nu Danmarks statistik). 1871 var han på studierejse i USA. Allerede 1873 blev han kontorchef og faktisk leder af bureauet. 1875 blev han udnævnt til chef. I denne virksomhed skabte F.-H. større interesse for den officielle statistik. Han gennemførte værdiberegning af vareomsætningen med udlandet og forbedrede landbrugsstatistikken bl.a. med en årlig høstoptørelse. Fra 1871 havde F.-H. tilknytning til universitetet som censor, og da Frederiksen i 1877 måtte gå af, blev F.-H. hans afløser uden konkurrence. De følgende 25 år virkede han som en meget anerkendt lærer. Navnlig gennem eksaminatorier som foregik om aftenen i F.-H.s hjem fik han stor indflydelse på studenterne, og det uanset han i den økonomiske teori ikke gik længere end til Stuart Mill og hans nærmeste efterfølgere og ikke gjorde noget ud af den nye udvikling af efterspørgselsteorien som fra 70ernes begyndelse havde fundet sted i udlandet.

I forbindelse med universitetsundervisningen udarbejdede F.-H. sammen med Scharling håndbog i *Danmarks Statistik I-VI*, 1878-91. Denne omfattende beskrivelse af det danske samfund på økonomisk historisk baggrund viser F.-H.s dygtige iagttagelsesevne og klare blik for de væ-

sentlige økonomiske realiteter. De historiske afsnit om landbruget, handelen og skatterne har i en lang årrække været anset for et vigtigt bidrag til belysning af udviklingen i dansk økonomi. Dette gælder i endnu højere grad den som anses for F.-H.s hovedværk, *Stavnsbaandsløsningen og Landboreformerne I-II*, 1888-89, genoptr. 1975. Bogen vandt hurtigt megen anerkendelse og var baggrunden for at F.-H. fik tildelt den juridiske doktorgrad 1894. Værket anvendes stadig som kildeskrift, navnlig fordi det i særlig grad behandler reformernes økonomiske forudsætninger og vurderer deres økonomiske og sociale virkninger. F.-H. udsendte 1894-96 en lærebog i *Finansvidenskab*, I-II. Det var i det væsentlige en gengivelse af hans forelæsninger. Bogen var pædagogisk veltillrettelagt men føjede intet nyt til faget, og den blev kritiseret fordi den byggede på det konservative nytteprincip. Til F.-H.s litterære arbejder hører også en række artikler i *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, og at han var medudgiver af *Traps Danmark*, 3. udg. 1898-1906.

F.-H. havde siden sin ungdom haft psykiske og nervøse lidelser der bl.a. kunne gøre det ubehageligt for ham at forelæse eller på anden måde møde mange mennesker. Han ville derfor gå af som professor 1901. Både censorer og studenter lagde pres på ham for at blive, men året efter tog han sin afsked. Han mente ikke hans helbred kunne klare det betydelige arbejde som navnlig den da indførte statsvidenskabelige doktorgrad ville medføre. F.-H.s tidlige afgang må også ses på baggrund af at han i en årrække havde udfoldet en betydelig aktivitet uden for universitetet. Allerede 1877-80 var han medstifter og deltog i ledelsen af Låne- og Spareforeningen for Embeds- og Bestillingsmænd. 1879 blev han medlem af forsikringselskabet Danmarks bestyrelse. Fra 1893 blev han direktør for livsforsikringsafdelingen i selskabet og fik stor betydning for udbygning af denne virksomhed. 1911-21 var han overdirektør og herefter formand for bestyrelsesrådet til 1926. Han var også 1918 den første formand i forsikringsbranchens faglige sammenslutning Assurandør-Societetet. Fra 1877-93 var F.-H. desuden medlem af bestyrelserne for De danske Sukkerfabrikker og De forenede Papirfabrikker.

F.-H.s virksomhed for det offentlige ophørte ikke ved hans afgang som professor. Han blev umiddelbart efter konstitueret som direktør for statistisk bureau og var det til det i 1904 var blevet afgjort hvem der skulle efterfølge den tidligere chef Marcus Rubin der 1902 var blevet generaldirektør for skattevæsenet. Staten gjorde også på anden måde brug af F.-H.s fagkundskab. 1894 var han formand for apotekerkommissio-

nen. Ved oprettelse af Kongeriget Danmarks Hypotekbank 1906 blev han formand for tilsynsrådet og var det til 1926. 1908-09 var han formand for den i anledning af krisen nedsatte bankkomité. 1911 blev han formand for den landvæsenkommission der forberedte de gennemgribende jordlove af 1919.

Skønt politisk virksomhed vanskeligt kunne forenes med F.-H.s helbredsmæssige svagheder – engang besvimele han under en tale i folketinget – virkede han dog i mange år som politiker. Ligesom han i sit saglige arbejde aldrig var ensidig var han som politiker ikke partibundet. Da hans lærer og ven Frederiksen der var folketingsmand for venstre 1877 forlod landet fik F.-H. tilbud om at overtage hans sikre kreds, men konsejlspræsident Estrup fandt politik uforenelig med chefposten for statistisk bureau. 1880-83 var F.-H. medlem af Frederiksberg kommunalbestyrelse. Fra 1881 indvalgte han i folketinget som højremand. Han var imidlertid imod Estrup, lagde ikke skjul på sine venstresympatier og blev stærkt angrebet af mange højremænd. 1883 gik han imod Estrups forslag om en anstalt for billig alderdomsforsørgelse, ikke for at modsætte sig den efter hans mening betænkelige udvikling i socialistisk retning, men fordi opgaven burde klares af de private pengeinstitutter, og Estrups forslag ikke hjalp de mest trængende. Da den politiske debat gik ham på, og han ikke fandt lovgivningsresultaterne tilfredsstillende lod han sig ikke genopstille 1884. 1909 blev han kongevalgt medlem af landstinget med tilslutning til venstre. Det gav ham anledning til at nedlægge formandskabet i den besværlige bankkomité. Han sad i landstinget til sept. 1918, fra maj s.å. som landstingsvalgt medlem. Han blev i dette ting respekteret for sit saglige udvalgsarbejde og var 1911-18 medlem af rigsretten.

Trods F.-H.s nervemæssige handicap var han gennem sit lange liv virksom på mange måder inden for samfundslivet. Hans fremragende evner og betydelige viden gjorde ham værdsat af mange, og hans venlighed og charme skaffede ham venner i de kredse, han samarbejdede med. Hans indsats som professor var mere en pædagogisk formidling af viden end en betydelig forskerindsats. For det offentlige og forsikringsvæsenet løste han mange vigtige administrative opgaver. – Dr. jur. h. c. 1894. Dr. polit. h. c. 1921. Æresmedlem af Nationaløkonomisk forening, Assurandør-Societetet, Royal Statistical Society og Manchester Statistical Society. – Konferensråd 1902. – R. 1877. DM. 1892. K². 1904. K¹. 1911. S. K. 1921. □Træsnit 1881. Mal. af H.Vedel, 1917 (Forsikringselsk. Danmark). Mal. af

Falbe-Hansen, V.

H. Dohm, 1918. Afbildet på mal. af O. Matthiesen, 1923, af rigsdagen 1915 (folketinget), mal. af samme (sst.). Buste af Gustafson, 1927. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1894 96-98; sst. nov. 1921 124-26. V. F.-H.: Livserindringer, 1929. – Marcus Rubin i Tilskueren XXXVIII, 1921 II 217-22. Samme: Brevveksling 1870-1922 I-IV, 1963. L. V. Birck i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1932 134-38. Samme i Dagens nyheder 29.3. s. å. Michael Koefoed i Nationaløkon. t. LXX, s. å. 59-63. K. A. Wieth-Knudsen i Ugebladet for sikr. kongressen XXVI, s. å. nr. 21 169f. [P.] Lønborg i Assurandøren XXXVII, s. å. nr. 7 53. H. Westergaard i Berl. tid. 29.3.1932. Adolph Jensen: Erindr., 1946. Sv. Aage Hansen i Danske økonomer, udg. Socialøkon. samf., 1976 207-24. – Breve i Kgl. bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Niels Banke (Adolph Jensen)

Falck, Gustav, 1874-1955, kunsthistoriker, museumsdirektør. * 18.1.1874 i Kbh. (Frue), † 22.9.1955 sst., urne sst. (Vestre). F: grosserer og fabrikant, ejer af Den kgl. porcelænsfabrik Gustav Adolf F. (1833-92) og Fanny Thielsen (1853-1919). ~28.8.1903 i Kbh. (b.v.) med violinist Karen Bramsen, * 28.6.1877 på Frbg., † 11.12.1970 i Kbh., d. af tandlæge Alfred *B. (1851-1932) og Christiane V. E. Hecht (1850-1932).

F. blev student 1892 fra Lyceum, valgte kunsthistorie som fag og dyrkede det i de følgende år bl.a. på langvarige studierejser. 1901 blev han assistent ved Den kgl. kobberstiksamling og 1912 inspektør sst., men opgav stillingen 1919 og drog atter ud i Europa, til hvis kunstsamlinger, offentlige og private, han efterhånden erhvervede sig et indgående, næppe af nogen anden dansk kunsthistoriker overgået kendskab. Ved Karl *Madsens afgang 1925 som direktør for kunstmuseet blev F. hans efterfølger men opgav embedet allerede 1930 for derefter at blive Ny Carlsbergfondets sekretær – en stilling han beklædte til 1935. Ved sin afgang fra Ny Carlsberg fondet blev F. knyttet som kommitteret til museet på Kronborg slot. Efter en gennemgribende restaurering af hele anlægget der afsluttedes 1929 stod de store sale så godt som umøblerede, og på rejser navnlig til Nederlandene erhvervede F. en del inventar fortrinsvis fra 15- og 1600-tallet der på en forbilliget måde lagde grunden til en genskabning af interiørerne, samtidig med at han med de strengeste krav til kvalitet angav det høje stade for den fremtidige rumudsmykning. – Overordentlig kritisk – og selvkritisk – anlagt fremlagde F. kun i ringe udstrækning sin forsknings resultater for offentligheden, men ethvert arbejde inden for hans sparsomme forfatterskab, fortrinsvis problemer i flamsk-hollandsk maleris historie, er stærkt præget af hans grundfæstede viden, skarpe blik og højt udviklede kvalitets-

sans. Af disse specialundersøgelser skal fremhæves: *Kobberstiksamlingens Rembrandttegninger* (Kunstmuseets Aarsskr. I, 1914 62-69, suppl. med omtale af nyerhvervelser sst. II, 1915 83-87), *Samtidige Portrætter af Christian II og hans Dronning i Kobberstik og Træsnit* (sst. III, 1916 67-79), *En Rubenselevs Tegninger* (sst. V, 1918 64-77), *Ny Carlsberg Glyptoteks „Studenten“* (Kunstbladet, 1923-24 II 1-8), *Malerisamlingens Billede af Cornelis van der Gracht og Jobie Broommans* (sst. II, 63-67), *Mester Michiel og Kunstmuseets Portræt af Christian II* (Kunstmuseets Aarsskr. XIII-XV, 1926-28 129-36) og *Frans Hals' Mandportræt og Philip Konincks Landskab i Den kgl. Malerisamling* (sst. XVI-XVIII, 1929-31 127-42). – Som leder af kunstmuseet indlagde F. sig stor fortjeneste ved at erhverve Tizians og Frans Hals' mandportrætter og Ph. Konincks landskab og andre mesterværker der fremtidig på hæderfuld vis vil markere F.s kortvarige direktorat i museets historie. Også den danske samling og særlig kobberstiksamlingen fik under hans styre værdifulde forøgelse. Sine sidste år henlevede F. i næsten total blindhed. For en kunsthistoriker med et så sikkert blik for de billedmæssige værdier må en sådan skæbne virke dobbelt hård. Få har som han stillet så strenge krav til kunsten, og ofte blev han på grund af dyre indkøb udsat for kritik. Allerede fra ungdommen var F. internationalt anerkendt som førende kender af Rembrandts tegninger, og han ejede selv flere som nu er indlemmet i kobberstiksamlingen. 1954 blev F. hædret som overordentligt medlem af kunstakademiet. – R. 1928. DM. 1937. □Buste af G. Eickhoff, 1944 (St. mus.). Foto.

Interviews i Berl. tid. 24.4.1925 og i Politiken s.d. – [Fig.] S[chultz] i Dagens nyheder 18.1.1934. J. Sthyr i Årstiderne III, 1943 33-36. J. Z[ibrandtsen] i Nationaltid. 18.1.1944. H[arry] F[lett] i Kunst og kultur XXXVII, 1954 70-72.

Godfred Hartmann (Chr. Elling)

Falck, Niels Nicolaus, 1784-1850, jurist, historiker. * 25.11.1784 i Emmerlev, † 11.5.1850 i Kiel, begr. sst. F: gårdejer, tidligere skibskaptajn Hans Nielsen F. (ca. 1738-1815, ~1° med Ingeborg Engel, 1740-72, ~3° med Hanne Marie, † 1832, ~2° 1816 med skipper Bernt Hansen Poulsen) og Inge (Jeng) Handeler (1742-1807). ~27.9.1816 i Flensborg med Lucia Dorothea Lorck, * 1.11.1790 i Flensborg, † 1.8.1857 i Brockdorff, d. af købmand Josias L. (1755-1816) og Anna Margaretha Poulsen (1762-1825). F. gik i Haderslev latinskole hvorfra han dimitterede til Kiels universitet 1803. Han studerede teologi og filologi, afsluttede disse studier med

en doktorpromotion 1808 og blev derefter huslærer hos Adam Moltke til Nütschau. Efter Moltkes råd begyndte han at studere jura og tog eksamen på Gottorp 1809. 1810 blev han kancellist i det slesvigholstenske kancelli og var 1811-13 chef for 1. sekretariatskantor. Derefter blev han kaldet til professor ved Kristianias universitet men nåede ikke at tiltræde embedet da han 1814 blev overordentlig og 1815 ordentlig professor i retsvidenskab i Kiel, og denne stilling beklædte han til sin død. 1815 blev han dr. jur. F.s største indsats var den videnskabelige behandling af hertugdømmernes retsforhold og historie. På dette område erhvervede han sig en indsigt som ingen anden. Hans ufuldendte værk *Handbuch des schleswig-holsteinischen Privatrechts* I-V, 1825-48 er i virkeligheden en hertugdømmernes retshistorie, og hans *Juristische Encyclopädie* anvendtes ved flere universiteter. I tidsskrifter publicerede han en række af sine undersøgelser; han var medstifter af Kieler Blätter 1815 og skrev adskillige, væsentlig statsretlige, afhandlinger både til dette og til Kieler Beiträge; fra 1821 var han redaktør af Staatsbürgerliches Magazin I-XXI, 1821-47. Ydermere foranstaltede han udgaver af akstykkeamlinger og af ældre forfattere.

I modsætning til F. C. "Dahlmann var F. mere videnskabsmand end politiker, og ledetråden i hans gerning var hans søgen efter retten mere end kampen for at hævde den; men hans statsretlige arbejder blev af væsentlig betydning for den slesvigholstenske idés udformning. Allerede 1816 havde han i sit skrift *Das Herzogthum Schleswig in seinem gegenwärtigen Verhältniss zu dem Königreich Dänemark und zu dem Herzogthum Holstein* fremstillet sin opfattelse af Slesvigs statsret. Han hævdede at Slesvig siden 1326 var en særlig stat i forbindelse med Holsten; dette forhold var ikke senere ændret, tværtimod var landet 1658 ophørt med at være dansk len, og navnlig påstod han at den gamle stænderforfatning formelt ikke var ophævet 1712 og at enevælden ikke var indført 1721 idet den da aflagte hyldningsed kun gjaldt kongelovens arvefølge. F. var tilhænger af den historiske ret, og derfor skulle en ny forfatning være en videreudvikling af den gamle, hvis grundprincip efter F.s mening var skattebevillingsretten. – Opvokset i en dansktalende, men tidligere gottorpsk, del af Slesvig havde F. tidligt fået nær føling med Slesvigs sproglige forhold. Han kendte det danske sprogs udbredelse og anerkendte i sine skrifter, i modsætning til andre slesvigholstenerne, befolkningens ret til dansk kirke-, skole- og retsprog, men forstod på den anden side ikke at indrømmelsen af disse krav kunne vanskeliggøre Sles-

vigs fællesskab med Holsten. Som slesviger så F. med uvilje på de voksende nationale modsætninger, men den forsigtighed og det mådehold der prægede ham gjorde ham ikke skikket til at gribe ind i den politiske udvikling. Han var blandt de erfarne mænd 1832 og valgtes til medlem af både den holstenske og slesvigske stænderforsamling. 1838-44 var han præsident for den slesvigske. Allerede i den første slesvigske stænderforsamling foreslog han foreningen af Slesvigs og Holstens stænder, men støttede på den anden side 1838 andragendet om dansk øvrigheds- og retsprog, dog med den ejendommelige tilføjelse at latin måske burde være retsprog. 1840 talte han imod afskaffelsen af den danske udgave af stændertidende, men 1842 lod han sig af stænderforsamlingen lede til at forbyde P. "Hiort Lorenzen at tale dansk. Han stemte 1846 imod forslaget om Slesvigs optagelse i det tyske forbund, men protesterede s. å. sammen med otte andre Kiel-professorer mod det åbne brev i skriftet *Staats- und Erbrecht des Herzogthums Schleswig*. – F. blev medlem af Videnskaberne selskab 1829 og var præsident for Selskabet for herugdømmernes historie fra 1833 til sin død, direktør for Selskabet til oldsagers opbevaring fra 1834. – Etatsråd 1832. – R. 1826. DM. 1836. K. 1840. □Tegn. af Hans Peter Feddersen. Litografi efter tegn. af I. Bünsow. Litografi af C. Balsgaard, 1839, efter eget mal.

Jens Th. Mommsen i Neue Kieler Blätter, Kiel 1843 100-04. H. Ratjen: Zur Erinnerung an N. F., Kiel 1851. W. Carstens i Schlesw.-holst. Jahrbuch, Hamburg 1924 71-73. Otto Brandt: Geistesleben und Politik in Schlesw.-Holst. um die Wende des 18. Jahrh.s, Stuttgart 1925 (2. opl. 1927) 384-87. Carl Petersen i Jahrbuch der schlesw.-holst. Univ.-Gesellsch., Breslau, Kiel 1926 1-111. Samme i Kieler Blätter, Kiel 1939 237-53. Samme i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. LXVII, Kiel 1939 243-88. Hans Jensen: De danske stænderforsaml. hist. 1830-48 I-II, 1931-34. Eugen Wohlhaupter i Hist. Jahrbuch LIX, Köln 1939 388-411. – Breve i Kgl. bibl.

Svend Larsen*

Falck, Sophus August, 1864-1926, maskinfabrikant, stifter af Falcks redningskorps. * 15. 11. 1864 i Kbh. (Helligg.), † 29.7.1926 på Frbg., begr. i Kbh. (Vestre). F: tobaksspinder Wilhelm Julius Sophus F. (1830-ca. 91) og Christine Juliane Kriedt (1835-1918). ~15.10.1889 i Kbh. (Holmens) med Thyra Petrea Rasmine Hansen, * 26.8.1863 i Kbh. (Helligg.), † 6.4.1934 sst., d. af værtshusholder Peter H. (1819-90) og Dorthea Marie Andersdatter (1825-1909).

Efter uddannelse som bøssebærer på hærens geværfabrik rejste F. 1884 til Amerika hvor han bl.a. havde arbejde på Singers symaskinefabrik i New York. Ved siden af denne lå en rednings-

Falck, Sophus

station hvorfra F. 1885 så et redningskorps rykke ud for at assistere ved en brand. F. kom her ved ind på den tanke han senere førte ud i livet. 1887 kom han tilbage til København hvor han gjorde mesterstykke på geværfabrikken og derefter etablerede et mekanisk værksked. Fra begyndelsen af 1890'erne var virksomheden i kraftig fremgang og 1893 flyttede F. til Jagtvejen hvor han overtog firmaet C. Muxoll der bl.a. fremstillede havemøbler og handlede med jernvarer. Han begyndte her efter inspiration fra England en fabrikation af pavilloner og andre former for træbygninger (hospitalsbarakker, lagerbygninger, drivhuse). Blandt firmaets arbejder kan bl.a. nævnes *Sønderbro teater* samt en række telefon-tårne landet over. Som følge af virksomhedens stærke vækst og deraf følgende kapitalbehov blev virksomheden 1903 omdannet til aktieselskab, *Københavns Pavillon-Byggeri og Havemøbelfabrik*. Under den russisk-japanske krig 1904-05 rejste F. til Rusland hvor det lykkedes ham at opnå ordrer på dels et mindre lazaret i St. Petersburg, dels et større felthospital i Tankoi ved Bajkalsøen. Hospitalet byggedes i Kbh. og transporteredes adskilt til Sibirien hvor det samledes af danske arbejdere.

Hjemkommen trådte F. efter uoverensstemmelse med selskabets bestyrelse ud af firmaet 1905, og han optog nu sin gamle plan som var blevet yderligere modnet ved hvad han havde set i Rusland. Han foretog et par studierejser til Hamburg og London, og ved Christian IXs bisættelse 1906 etablerede han en studenterambulance. 3.10. kl. 17.30 – dato og klokkeslet som ved Christiansborgs brand 1884 som F. havde overværet umiddelbart før sin afrejse til USA – 1906 åbnede F. sin redningsstation i Ny Kongensgade 15. Virksomheden, Københavns og Frederiksbjergs Redningskorps, var et aktieselskab med en aktiekapital på 60.000 kr., og de fornødne aftaler om korpsets virksomhed var truffet med brandvæsenet og politiet. Det nye og uvante led i gadebilledet vandt ikke straks anerkendelse, og F. blev en tid et kærkomment bytte for københavnerviddet. Med sej energi arbejdede han virksomheden op til en anerkendt position og etablerede efterhånden faste redningsaftaler med forsikringsselskaber, offentlige institutioner og private virksomheder. Korpsets virkeområde udvidedes til ud over hjælp ved ildebrand også at omfatte sygetransporter – F. anskaffede 1908 Skandinaviens første automobilambulance – redningsarbejder, oprydning af brandlidte virksomheder og i det hele taget alle former for bistand ved ulykker (trafikulykkehjælp, eftersøgning, dykkerarbejde m.v.), og desuden etableredes en særlig entreprenørafdeling. Virksomhe-

den flyttede 1910 til større lokaler i Ny Kongensgade 9 og fik 1916 egen bygning i Tietgensgade. Efter 1. verdenskrigs afslutning, hvor bilismen for alvor begyndte at vinde indpas, startede F. opbygningen af et landsdækkende net af redningsstationer (Odense 1919, Ålborg 1920, Svendborg 1924, Gentofte 1926) hvortil efterhånden også knyttedes brandkorps for de tilgrænsende landkommuner (zonebrandvagter) hvad der betød en betydelig forbedring af disses brandværn. De forskellige stationer sammensluttedes 1921 i *De Danske Redningskorps Fællesforbund*, og hertil knyttedes en 1923 oprettet brand- og redningsskole. – Ved F.s pludselige død 1926 havde hans virksomhed vundet almindelig anerkendelse, og korpsets udbygning fortsatte under ledelse af sønnerne Rudolf (1890-1933), Harry (1892-1961) og William (1894-1966).

F.s energi og opfindsomhed kom også til udtryk på en række samfundshygiejniske områder. Som medstifter af Vinteridrætsforeningen 1910 stod han bag organisationen af snesporten i Danmark, 1913 tog han initiativ til en kamp mod flueplagen og var fra samme år den bærende kraft i Foreningen til gadefærdselens betryggelse. Med sin impulsive og joviale facon forstod han at skabe gehør for sine ideer såvel under sine mange agitationskampagner som i pressen. For sit redningsarbejde modtog han en række hædersbevisninger fra danske og udenlandske dyrebeskyttelsesorganisationer. – R. 1923. □Buste af Charles Arvesen, 1923 (Falck). Relief af Harald Quistgaard (gravstenen). Foto.

H. C. Bjørnow i Dansk forsikringstid. 9.8.1926. Assurandøren XXXI, s.å. 158. Brandfare og brandværn, s.å. 43. Falcks redningskorps 1906-1931, 1931. H. Duellund i Berl. tid. 28.11.1944. Povl Vinding sst. 29.11. s.å. Vilh. Bergstrøm i Meddelelser. Off. organ for Falcks redningskorps, jubilæumsnr. 1946. Bogen om Falck og Zonen, red. Preben Kjær og St. Christensen, 1975. – Arkiv hos Falcks redningskorps, Kbh. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Erik Korr Johansen

Falck Hansen, Willy, 1906-78, cykelrytter. * 4.4.1906 i Helsingør, † 18.3.1978 i Rumænien, begr. fra Fårevejle k. F: cykelhandler Hans Hansen (1873-1947) og Agnes Eriksen (1879-1958). ~17.9.1929 med Else Vibeke Mogensen, * 18.7.1907 i Nr. Alslev, d. af gårdejer Anton M. (1875-1954) og Yelva Jessen († 1911).

F.H. havde oprindelig planer om at blive isenkræmmer, men fremviste tidligt så store evner som cykelrytter at han allerede som 22årig fik tegnet professionel kontrakt. Forinden var gået nogle begivenhedsrige år begyndende med at F. H. iført sponjerdragt vandt det af dagbladet Politiken arrangerede De unges cykelløb 1922. Det-

te gav ham for altid øgenavnet „spejderen“. Året efter fik han en overbevisende debut som banerytter ved ikke alene at sejre i Ordrupbanens begynderløb, men tillige i såvel DM på 1/4 mile og 1 km som i NM på 1 km. Bortset fra en enkelt sølvmedalje ved OL i Paris 1924 forhindrede sygdom ham i deltagelse gennem de efterfølgende to sæsoner, hvorpå det imidlertid gik slag i slag således at han i perioden frem til overgangen som professionel 1928 kunne notere sejre ved både DM, NM, VM og OL (Amsterdam). Sejrene blev vundet i sprint og 1 km på tid, men også i tandem og motorpacede løb gjorde han sig stærkt gældende og netop denne alsidighed kombineret med fremragende taktiske evner kom ham i høj grad til gode i den professionelle tilværelse. Efter et kortere ophold i Australien vinteren 1929-30 bosatte F.H. sig i Paris frem til 1939. Dette mindskede dog langt fra hans deltagelse i dansk-arrangerede løb, hvad ikke mindst vinterbanen i Forum kunne profitere af. Med sejre ved VM i sprint 1931 og Ordrupbanens Grand Prix 1931 og 1933 var „spejderen“ blevet et veritabelt tilløbsstykke som for alvor kunne lokke københavnere af huse og skaffe penge i kassen. Op gennem 30erne forblev han national topfigur omkring hvilken vinterbanen baserede sine par- og seksdagesløb. F.H. satte sammen med franskmændene Louis Gerardin en endnu gældende verdensrekord i 1000 m tandempace med fast start 1940 og imponerede herhjemme ved 13 år i træk at hjemføre DM i sprint for professionelle og ved så sent som 1945 at sejre i Ordrupbanens Grand Prix. Med bopæl i Bruxelles 1945-47 formåede han endnu nogle år at gøre sig internationalt gældende, men nedtrappede så gradvist sin aktive karriere gennem en lang række populære opvisningsløb rundt om på landets væddeløbsbaner („jordbaneløbene“). Efter at have forladt de aktives rækker medvirkede han til vinterbanens genåbning efter krigen hvor han som sportslig leder stod for arrangementet af utallige par- og seksdagesløb i 1950'erne og trak sig derpå tilbage fra cykelsporten for med succes at begynde jobbet som bilsælger for Skandinavisk Motor, indtil han 1965 blev rejseleder for Imperial Rejsebureau og senere for Folketurist Rejser hvor han som chefrejseleder kom til at varetage ledelsen af charterrejser til Rumænien. Karakteristisk for hans alsidighed og dynamiske natur vedblev han til det sidste med at tage nye udfordringer op, eksempelvis ved i en alder af 70 år at give sig i kast med hvervet som rejseleder til Cuba, Egypten og USSR. Godt hjulpet som han var af sprognemme og en altid jovial og ligefrem facon forblev han en sjælden populær rejseleder til sin død. □Foto.

W. F. H.: Spejderen fortæller, 1940; Paris, 1951; Seksdagesløb, 1952. – Jørgen Beyerholm: DBCs hist. I-II, 1941-61.

Leif Vangdrup

Falckenthal, Tobias Frederik, 1754-1820, læge. * 25.1.1754 i Schwabach i Pommern, † 29.6.1820 i Kbh. (Fred. ty.), begr. sst. (Fred. ty.). F: forpagter Johann Friedrich F. (Fahlendahl) († 1761) og Dorothea Catharina Engelken. ~18.1.1786 i Kbh. (Frels.) med Sara Christine von Osten, * 10.9.1765 i Kbh. (Frels.), † 9.7.1808 sst. (Fred. ty.), d. af tømmerhandler Johannes v. O. (1739-81) og Elisabeth Marie Rose (ca. 1736-79).

F. mistede syv år gammel sin far. Han fik tidligt lyst til at blive kirurg og kom 1769 i lære hos en kirurg i Prentzlow. For at undgå preussisk krigstjeneste forlod han landet 1772 og kom til Kbh. hvor han fik kondition hos en amtskirurg og samtidig studerede på theatrum anatomico-chirurgicum. Han var så heldig at blive kendt af professor Henrich Callisen som fik ham ansat som assisterende læge ved Søkvæsthuset 1779. N.å. tog han kirurgisk eksamen. 1782 fik han indfødsret, blev student 1784, og efter at være fritaget for filologisk eksamen tog han den medicinske 1784. Han avancerede derpå i flåden: 1786 blev han interim divisionskirurg, 1787 divisionskirurg, 1795 overkirurg ved flåden samt læge for søkadetkorpset. 1803 blev han medlem af det nystiftede sundhedskollegium. – F. var en praktisk dygtig læge som gjorde sig bekendt ved den energi hvormed han bekæmpede nogle ondartede tyfusepidemier i flåden 1788-89. Endnu mere opmærksomhed vakte han under slaget på Reden 2.4.1801, da han supplerede sin beholdning af amputationsknive ved at købe nogle barberknive som han gjorde stive ved hjælp af hæfteplasterstrimler. Med disse improviserede knive skal han s.d. have gjort atten amputationer. Han var virksom for oprettelsen af søetatens hospital i Nyboder (Fredericiagade) 1806 og blev medlem af direktionen for det. S.å. blev han medlem af kommissionen for tugt-, rasp- og forbedringshuset i Kbh. og Tugthuset på Møen. – Bortset fra et par småafhandlinger om de omtalte epidemier i flåden har han intet skrevet. – I en votering i kirurgisk akademi udtalte Callisen sig meget rosende om hans dygtighed, men mindre venligt om hans karakter, men dette kan man næppe lægge vægt på, for senere stod de hinanden så nær at da Callisen 1805 fritoges for sin professorgerning og hyldedes ved store fester sluttede disse med en stor middag hos F. – At F. skaffede sig et betydeligt navn fremgår af at han 1789 fik en kaldelse til professoratet i anatomi og kirurgi i Kiel. Han afslog opfordringen men

Falckenthal, Tobias

blev 1805 æresdoktor i medicin ved Kiels universitet. – R. 1811.

Bibl. for læger I, 1821 451-55. Em. Saugman: Den danske hærs lægevæsens oprindelse og udvikl., 1955 30.

*Gordon Norrie**

Falk, Bo, ca. 1350, rigsråd. Synes at have levet endnu 22.9.1366. F: Eskil *Krage. ~Cæcilie Gyldestierne, d. af Erik Nielsen G. († ca. 1380) og Cæcilie Pedersdatter Vendelbo.

Navnet B. F. bares i tiden omkring 1330 af to personer som ikke med sikkerhed kan adskilles. Den ene er ovennævnte F. der senere skrev sig til Vallø som han arvede efter faderen; den anden der er mindre kendt må være død senest 1338 i hvilket år hans enke forekommer. Ved Ludvig Albertsens overgivelse af Hammershus 1325 nævnes blandt de kongelige forlovere en væbner B. F. Fra forliget af 1337 mellem grev *Gerhard og biskop *Tyge af Børglum undtoges Eskil Krage og F. som hovedmændene for den uret der var overgået bispnen (navnlig ved hans fængsling 1330); her synes det at være far og søn. Derimod er det næppe den samme F. der i det bekendte forlig i Kiel 1332 nævnes blandt grev Gerhards tilhængere mens Eskil Krage anføres blandt kongens. Endelig forekommer i årene 1333-34 et par gange en B.F. – uvist hvilken af de to – blandt junker Ottos nærmeste omgivelser. Fra 1338 bortfalder altså tvivlsspørgsmålet; den F. vi herefter har med at gøre optræder bestandig som en tro tilhænger af Valdemar Atterdag. 1343 var han med sin bror Peder forlover ved fredsslutningen i Helsingborg og en af de 24 mænd blandt hvilke udsendinge skulle vælges til det aftalte møde med svenskerne; s.å. blev han imidlertid fanget af holstenerne i den uheldige træning ved Fladså mølle. Fangenskabet blev dog ikke langvarigt; n.å. var han nemlig til stede ved forliget i Sønderborg. Endnu 1346 var han kun væbner, 1350 derimod ridder; s.å. fulgte han kongen til Tyskland og medbesejlede i Lübeck forbundet med de mecklenburgske hertuger. 1352 var han medlem af det statholderskab som under kong Valdemars fraværelse i Tyskland på kongens vegne udskev skat. 1356 nævnes han som anfører for en del i Sjælland samlede krigsfolk; s.å. toges han til fange under en sendefærd til Sverige. 1360 deltog han i danehoffet i Kalundborg; senere s.å. nævnes han blandt de voldgiftsmænd der skulle skille trætten mellem kong Valdemar og kong Magnus af Sverige. – Erik *Arup har fremsat den hypotese at F. skulle være forfatteren til den såkaldte yngre sjællandske kronike. Denne fantasifulde teori er dog ikke holdbar.

Annales Danici, udg. Ellen Jørgensen, 1920. Diplomatarium Danicum 2. r. IX-XII, 1946-60; 3. r. I-VII, 1958-72. – Danm.s adels årbog IX, 1892 119f. Erik Arup: Danm.s hist. II, 1932. C. A. Christensen i Hist. t. 12. r. IV, 1969-70 97-100. Leif Szomlajski: Yngre sjællandske kronike, 1973 23 85f. Marianne Antoniewitz: Vallø gods og dets ejere indtil 1461, 1976 (m. stamtavle).

*Henry Bruun**

Falk Outzen Hansen, Aage Christian, 1895-1977, redaktør. * 10.10.1895 i Esbjerg, † 2.9.1977 på Frbg., begr. Tårnbæk kgd. F: toldassistent Lars H. (* 1861) og Laura Outzen (1870-1957). ~1° 1.3.1922 med sygeplejerske Eddy Aagaard Munck, * 6.9.1893 i Nakskov, † 28.3.1943 i Kbh., d. af provst Frederik Ferdinand M. (1861-1945) og Eliza Caroline Aagaard (1867-93). ~2° 28.6.1945 med Johanne Christiansen, f. Pedersen, * 12.11.1901 i Ringkøbing, † 17.9.1977 i Kbh., (~1° med konsul Ejnar Christiansen, 1894-1942, d. af købmand Peder P. (1864-1936) og Antonie Zeuthen Petersen († 1930).

F.H. blev student 1913 i Esbjerg, cand. teol. 1920, hvorefter han blev ansat som sekretær i KFUMs centralforening i Kbh. Fra 1927 blev han endvidere sekretær med henblik på en social indsats og aftenunderholdning for arbejdsløse. Dette arbejde blev hurtigt udvidet, da møderne var yderst velbesøgte, og der blev iværksat stadig flere aktiviteter. F.H. formåede at inddrage arbejdere som sine medarbejdere og „klubben“ blev en dynamisk inderkreds for planlægning og rådslagning. Uanset det sociale arbejdes fremgang og det øgede behov for en intensiveret social indsats efter at den økonomiske krise fra 1930 kastede sin mørke skygge over landet, forblev F.H. som ulønnet social sekretær. Sit udkomme fik han bl.a. som kirkesideredaktør ved Berlingske Tidende. Blandt F.H.s talrige initiativer kan nævnes familiefester, klubber for arbejdsløse hustruer og for drenge, feriearrangementer, studie- og bibelkredse for arbejdere samt store aftenmøder i KFUMs festsal, siden også i Forum og KB-hallen. I trediveerne begyndte F.H. tillige at arrangere „arbejdergudstjenester“ hvor arbejdere deltog i forberedelserne og undertiden fik overladt prædikestolen. Også til disse gudstjenester var der en kolossal tilstrømning og de blev snart omtalt land og rige rundt. Medvirkende hertil var uden tvivl at F.H. talte et bramfrit sprog. I stedet for teologiske begreber og intellektuel soberhed satsede han på at tale arbejdernes hverdagsprog som han indarbejdede med journalistisk instinkt. Der kan ikke herske tvivl om at F.H.s sociale arbejde og hans forkyndelsesvirksomhed bidrog til at slå bro over kløften mellem kirke og arbejderbefolkning. F.H. beto-

nede selv at hans bestræbelser for at få arbejdere til at lytte til kirkens forkyndelse på ingen måde sigtede mod at fjerne dem fra deres faglige og politiske organisationer. Tværtimod var hans hensigt at lade de faglærte, han fik forbindelse med, forblive solidariske med deres kammerater i kampen for de faglige mål, socialdemokratiet havde på sin dagsorden. Dette skulle føre til „at de kristne arbejdere virkningsfuldt bidrager deres til at hidføre nye og tiltrængte sociale fremskridt i vort land, og at det bliver dem der får lykke til yderligere at vække menighedens sociale samvittighed – og gøre deres medkristne opmærksom på at vi vil ikke blot blive krævet til regnskab for de individuelle synder men også for de sociale“.

Adskillige af de principielt religionskritiske socialister, fx Hans Scherfig, tog skarpt til orde mod F.H.s formidlingsbestræbelser. Man bør imidlertid også pege på at F.H. kom til en snævert udbygget forståelse med fx journalisten Caja Rude fra Socialdemokraten. Hun formulerede på den ene side klart det hyppigt forekommende socialistiske forbehold overfor F.H.: „Jeg har syntes – og frygter i og for sig endnu for at det kan ske! – at hans stadige henvisning til kristentro som det „første fornødne“ for mennesker skulle afsvække arbejderklassens og andre samfundsklassers interesse for studielyst af marxisme og socialisme; at man i stedet for at skabe et fast og sikkert værn om menneskers eksistenskamp på arbejdspladserne gennem social lovgivning og på alle andre praktiske måder, så blot henviser til de syv himles herlighed, til en mystisk gudsmagts beskyttelse“ (i Falk og Familien Danmark, 1940 117). På den anden side konkluderede hun i samme indlæg med at udtrykke respekt, forståelse og beundring for F.H.s indsats og for hans kristelige motivation. Som deltager i den kirkelige debat indtog F.H. ofte meget skarpt optrukne standpunkter, ikke mindst i forbindelse med striden om det evige liv (1952-53). Her gav han udtryk for en bombastisk formuleret bogstavtro på sjælens udødelighed, jvf. den af ham udgivne artikelsamling *Der er et liv efter døden*. Selvom F.H.s hovedindsats blev lagt i Kbh., blev han hurtigt landskendt og det sociale arbejde fik aflæggere i de større provinsbyer. Navnlig blev han kendt som avisskribent, foredragsholder, radioprædikant og som forfatter af talrige bøger; flere af dem blev oversat til adskillige fremmede sprog. Endelig kan det nævnes som et symptomatisk vidnesbyrd om F.H.s vilje til at være up to date og hans journalistiske stil, at han skrev et filmmanuskript *Avismanden*, 1950 der med Ib Schønberg i hovedrollen blev meget set og omtalt. F.H. har desuden skrevet *Borgen. Bil-*

leder af Livet i KFUMs Centralforening, 1928, *Det vanskelige Liv*, 1935, *Ti Aar blandt Arbejdsløse*, 1937, *Brogede Blade. Glimt af Tiden*, 1939 og *Falk fortæller*, 1965. – R. 1955. R¹. 1965. K. 1975. □Foto.

Aa. F.H.: Skæbner og skæbnetider, 1971 (selvbiografi). – Falk og familien Danmark, af H. Fuglsang Damgaard m. fl., 1940. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Jens Holger Schjørring

Falk-Jensen, Jørgen, 1905-66, forlægger, kunsthandler. * 23.4.1905 på Frbg., + 9.12.1966 i Kbh., urne i fællesgrav på Bispebjerg kgd. F: overretssagfører Ejnar F.-J. (1877-1932) og Nathalia Rimestad (1878-1938). Ugift.

F.-J. blev student fra Frederiksberg gymnasium 1923 og cand. mag. 1932 med engelsk som hovedfag og gymnastik som bifag, og samme år blev han konstitueret som adjunkt ved Herlufholms skole, en stilling han dog fratrådte allerede 1936 hvorefter han rejste til Amerika. Opholdet i USA blev uden tvivl af stor betydning for hans fremtid som forlægger. Her blev han fortrolig med den moderne amerikanske litteratur, og han vendte hjem fast besluttet på at introducere den her i landet hvor kun et fåtal havde kendskab til forfattere som Erskine Caldwell, William Faulkner og Arthur Miller.

For at uddanne sig og for at erhverve blot det nødtørftigste kendskab til boghandlens organisation tog han stilling som volontør i Fischer og Krarups eksklusive boghandel i Bredgade i København, hvor Asger Fischer drev et beskedent men stærkt kvalitetsbevidst forlag. Her traf han sin fremtidige kompagnon, den 33-årige Ellenmarta Rasmussen der ligeledes arbejdede som volontør i firmaet, og som var besjælet af den samme idealistiske interesse for litteratur som F.-J. Begge var de fast besluttet på at udfylde de mest iøjnefaldende lakuner i oversættelseslitteraturen, såvel den klassiske som den moderne, og 1939 startede de som et aktieselskab forlaget *Athenæum*. Men det var ikke alene interessen for den moderne amerikanske litteratur der kom til at præge det nystartede forlags første udgivelser. At F.-J. var nevø af forfatteren Christian Rimestad fik sikkert afgørende betydning for udgivelserne. Han virkede både som konsulent og oversætter for forlaget, og det skyldes utvivlsomt ham at Anatole Frances og André Gides ikke tidligere oversatte bøger udkom på dansk og flere i nye oversættelser – en indsats der fandt sin parallel i den lange række af Dostojevskis små romaner og Leo Tolstojs noveller oversat af Ejnar Thomassen. For blot at understrege Athenæums høje litterære niveau i den samtidige litteratur skal nævnes at forlaget introducerede

oversættelser af forfattere som James Joyce, Francis Carco, Alain-Fournier og Henry de Montherlant. Men også de yngre danske forfattere fandt vej til Athenæum, eksempelvis Morten Nielsen, Hans Mølbjerg, Hans Bjerregaard og Sven Møller Kristensen. Tove Ditlevsen udsendte sin anden bog „Man gjorde et barn fortræd“ på forlaget efter at Gyldendal havde refuseret den, og hun fik sit egentlige gennembrud med de bøger hun udsendte hos Athenæum, stærkt anbefalet af Otto Gelsted der i en årække virkede som forlagets danske konsulent. Han udgav flere digtsamlinger her og forestod både udvalg og oversættelse af en række klassiske børnebøger, illustreret af bl.a. Mogens Zieler, Sikker Hansen, Svend Johansen, Povl Christensen, Arne Ungermann m.fl.

Sven Møller Kristensen, Peter P. Rohde, Christian Rimestad, Alf Henriques og Erik Horskjær behandlede under den anden verdenskrig i en serie den moderne litteratur fra Amerika, England, Frankrig, Sverige og Sovjetunionen hvad der naturligt nok skærpede besættelsesmagtens opmærksomhed mod forlaget hvis hele holdning og kreds af forfattere kun kunne virke provokerende.

Lang levetid fik forlaget ikke. Efter 10 år kørte det økonomisk fast. Idealisterne har ofte trange kår, og i 1949 satte krisen ind for flere forlag, og det stod indehaverne klart at Athenæum stod foran en lukning. Dertil kom at forholdet mellem F.-J. og Ellenmarta Rasmussen havde udviklet sig dårligt. Selv om de havde samme interesser var de dog vidt forskellige. Hun var den udadvendte med kontakt til boghandlerne, mens F.-J. havde det nære samarbejde med forfatterne, og ved opløsningen af kompagniskabet kom det til et endeligt brud mellem de to. Men i fælleskab havde de skabt et meget betydeligt forlag. F.-J. blev i Knabrostræde i forlagets lokaler hvor han åbnede et kunstgalleri, ligeledes med en idealistisk linje. De senere år var præget af sygdom. Men trods den megen modgang bevarede han sin idealisme og sit gode humør til det sidste. □Foto.

K.H. Ditlevsen i Det dansk. bogmarked, 1976 nr. 46–48.

Godfred Hartmann

Falkenskiold, Arnoldus, 1743-1819, landmand, officer. * 13.6.1743 i Kalundborg, † 15.5.1819 på Sophienberg ved Hørsholm, begr. i Hørsholm. F: oberst Martin F. (ca. 1690-1746, ~1° med N. N. Holst, † 1719; ~2° med N. N. v. Gühlen) og Dorothea Sophie Schack (1710-72). ~1.12.1775 på Broholm med Elisabeth Sehested, * 20.9.1751 på Karsholm, † 28.8.1843 i Kbh., begr. i Hørs-

holm, d. af oberstløjtnant Anders S. til Broholm (1720-99) og Wibecke Maria Pultz (1729-1811). – Bror til S. O. *F.

F. var oprindelig bestemt for den militære løbebane, blev 1762 kornet, 1764 sekondløjtnant, kom 1767 til sjællandske dragonregiment, blev 1770 kaptajn, 1772 major, afgik 1783 med obersts karakter. 1779 købte han for 72000 rdl. Sæbygård og gods ved Holbæk hvor han på 28 gårde gav bønderne hoverifrihed imod en pengeafgift og udlagde halvdelen af hovedgårdens marker til bøndergårdene. 1797 solgte han Sæbygård for 175000 rdl. og købte det tidligere kgl. lystslot Sophienberg ved Hørsholm. Han var en ualmindelig kyndig og driftig landmand som på flere områder prøvede det nye der kom frem i tiden. Han var den første som indførte engelske svin, af hvilke han overlod over 500 grise til andre landmænd i alle de danske provinser samt Norge. J. C. Drewsen skriver i „Landoeconomiske Tidender“ V, 1816, at de forældte svin som dengang fandtes her i landet fortrinsvis nedstammer fra disse. – Det angives almindeligt at F. var den første som antog landvæsenselever. Af et brev som er trykt i „Landoeconomiske Tidender“ VI, 1817 337, får man dog indtryk af at han ikke ynder for mange faste folk på gården, men foretrækker daglejere og husmænd der helst skal arbejde på akkord. Han var den første som langs Strandvejen Kbh.–Helsingør indsamlede tang til hegning, gødskning, brændsel og udvinding af salt. – F. bevarede sin arbejdsevne og usvækkede legemskraft i en høj alder og skrev om forskellige landbrugsemner i datidens tidsskrifter. Hans sidste større afhandling om anvendelse af salt er trykt i „Nye landoeconomiske Tidender“ I, 1819. □Maleri (Broholm).

Danm.s adels årbog XLVI, 1929, II 246. C. Christensen: Hørsholms hist., 1879 (fot. optr. 1976).

*Anton Christensen**

Falkenskiold, Seneca Otto, 1738-1820, officer. * 12.4.1738 i Slagelse, † 30.9.1820 i Lausanne, begr. sst. (Cimetière de Calvaire, nu nedlagt). F: oberst Martin F. (ca. 1690-1746, ~1° med N. N. Holst, † 1719; ~2° med N. N. v. Gühlen) og Dorothea Sophie Schack (1710-72). Ugift. – Bror til A.*F.

F. blev landkadet 1746, kadetkorporal 1755, kadetsergent 1757 og 1758 sekondløjtnant i livregimentet til fods (garden). 1759-63 – med en kort afbrydelse 1762 da han i et frikorps deltog i det danske felttog mod russerne – var han med flere andre officerer til tjeneste i den franske hær under syvårskrigen hvor han 1761 blev såret. S.å. blev han kar. kaptajn i den danske hær og efter

krigen kompagnichef i Delmenhorstske regiment. Han var en meget løfterig officer der også stod sig ved hoffet, men 1765 var han på nippet til at sætte sin karriere over styr da han hjalp C. C. "Danneskiold-Samsøe med at bortføre skue-spilleren Mette Marie "Rose. Han undgik dog degradation og idømtes i stedet fæstningsarrest på Munkholm. S.å. fik han imidlertid pardon og orlov til at rejse til Tyskland for sit helbred hvor han forblev til 1767. F. var allerede da, som den jævnaldrende læge J. F. "Struensee, en af S. C. "Rantzau Aschebergs protegeer, og som denne tilhænger af den franske generalfeltmarskal C.-L. de "Saint-Germain og hans reformideer. Det er ligeledes sandsynligt at han da har kendt endnu en af reformfolkene, nemlig general P. E. "Gähler. Det var derfor til udtalt bekymring for J. H. E. "Bernstorff at F. 28.5.1768 uventet blev udnævnt til adjutant hos kongen der netop stod foran sin udenlandsrejse. Bekymringen var dog i første omgang ubegrundet idet F. straks efter gik i tjeneste i den russiske hær i krigen mod tyrkerne. Her udmærkede han sig, fik Skt. Georgskorset og 1770 russisk oberstpatent. Sept. s.å. blev han ved kabinetsordre hjemkaldt af Struensee der havde brug for en habil og pålidelig officer til at afbalancere Gähler og Rantzau i det militære kollegium. Det kom samtidig tilpas at F. havde erhvervet sig et godt kendskab til russiske forhold og en militær position, idet Struensee ville benytte ham i en diplomatisk sendelse til zarhoffet. På grund af Catharina IIs mistillid til den danske regering som hun mente domineret af Rantzau forblev hans mission dog uden resultat. Efter sin hjemkomst febr. 1771 blev han oberst og chef for danske livregiment til fods og i nov. deputeret i generalkommissariats-kollegiet. Såvel hans hurtige advancement som hans tilknytning til regeringskredsen medvirkede yderligere til at skabe splid i kollegiet hvor kampen om reformer gik hånd i hånd med kompetencestrid. Ikke mindst var hans tidligere velynder, Rantzau, der ikke brød sig om at hans protegeer kunne klare sig selv, hans forbitrede modstander. Ved hofrevolutionen 17.1.1772 blev han arresteret og anbragt i kastellet. Selv om Struensee i fængslet benægter at F. har haft nogen indflydelse på hans beslutninger, og F. selv afviser at han har stået kabinetsministeren nær, er der vidnesbyrd om at Struensee, efterhånden som han lagde afstand til sine tidligere venner, satte stor pris på F. hvis borgerlige herkomst nok var et yderligere fortrin, og hvis militære indsigt var betydelig. Samtidig var han en helhjertet modstander af det traditionelle militære bureaukrati, villig til at skære igennem uden persons anseelse, og derfor også yderst forhadet af tilhængerne

af det gamle system. Han tilstod under forhørene uimodsagt af Struensee at han havde udarbejdet projektet til hestgardens nedlæggelse, men at han forinden havde advaret mod det af psykologiske grunde. På grund af den korte tid fik han i øvrigt ikke lejlighed til at udrette noget i det militære departement. Han dømtes som den der „næst Enevold Brandt har været mest lieret og i den største Connexion med J. F. Struensee“ til livsvarig forvaring på Munkholm. 1776 blev han benådet men forpligtedes til at tage ophold i Sydfrankrig og ikke tage anden tjeneste uden kongens tilladelse. 1787 var ham med tilladelse på kort besøg i Kbh. og bosatte sig derefter i Lausanne. Et udtryk for at man anså ham for en betydelig officer er det, at han forud for det planlagte felttog mod Sverige 1788 udnævntes til generalmajor og hjemkaldtes til tjeneste. Da aktionen hurtigt opgaves nåede han ikke at tiltræde hjemrejsen, men modtog fra nu af en årlig pension. Som gammel nedskrev han sine erindringer. – Kammerherre 1769.

Kilder. Mémoires de M. de F., Paris 1826; tysk: Denkwürdigkeiten des Herrn von F., Leipzig 1826; dansk overs.: Gamle erindringer af S. O. v. F., 1847. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I-III, 1904-13. Luxdorphs dagbøger, udg. E. Nystrom I-III, 1915-30. Kabinetsstyrelsen i Danm. 1768-72, udg. Holger Hansen I, 1916; III, 1923. Inkvisitionskommissionen af 20. jan. 1772, udg. Holger Hansen I, 1927.

Lit. Danm.s adels årbog XLVI, 1929 II 243, jfr. XLVIII, 1931 II 161; LI, 1934 II 281. – C. Molbech i Hist. t. 2. r. IV, 1852 503-07; E. Holm sst. 4. r. II, 1870-72 400-15; F. Schiern sst. 703 o. fl. st.; sst. 5. r. IV, 1865-66 (Dorothea Biehls Breve). E. Holm: Danm.-No.s hist. IV, 1902. V. Stilling: Danske livregiment til fods. I. bataillon 1763-1913, 1913. E. Reverdil: Struensee og det da. hof 1760-72, 1916. Sv. Cedergreen Bech: Struensee og hans tid, 1972. *Papirer i Kgl. bibl.*

Sv. Cedergreen Bech

Falkenstjerne, Frederik Ferdinand, 1854-96, højskoleforstander, politiker, præst. * 27.11.1854 i Vejle, † 18.12.1896 i Hornslet, begr. sst. F: gæstgiver Frederik Ferdinand F. (1825-61, ~1° 1849 med Christine Margrethe Kaysen, 1828-50, ~3° 1855 med Julie Augusta Binderup, 1824-1916) og Anne Sophie Christine Feddersen (1827-54). ~29.6.1881 i Jersie med Henriette Juliane Fritz, * 23.10.1856 i Fredericia, † 23.4.1927 på Frbg., d. af kateket, senere sognepræst, sidst i Jersie, Adolph Emil F. (1816-97) og Andrea Jacobine Henriette Schreiber (1817-1900).

F. mistede tidligt begge sine forældre og kom som syvårig i huset hos en morbror i Flensborg. I skolen her vakte A. D. Jørgensen hans følelser for danskheden. Efter nederlaget 1864 fik han friplads på Herlufsholm, hvorfra han blev student 1872. Han tog livlig del i tidens brandesian-

Falkenstjerne, F. F.

ske og politiske røre, men måtte af helbredsgrunde udsætte sit teologiske studium. 1874-76 var han huslærer hos digterpræsten C. Hostrup i Hillerød, 1877 lærer for arbejderbørn i Holeby. 1878 blev han lærer på den af Morten Pontoppidan oprettede højskole i Frerslev, og de to sluttede varigt venskab, begge kritiske mod den ældre højskole. Med disse to mænd fik den grundtvigske bevægelse en tiltrængt fornyelse. 1880 blev F. cand. teol. og oprettede s.å. en højskole i Kbh. – den første af den art – med stærk fremhævelse af tidens politiske og sociale opgaver. „Havde Folket været oplyst, ville det aldrig have tilladt, at 5. juni Grundloven blev indskrænket“. Sammen med Pontoppidan udgav han 1885-95 tidsskriftet *Tidens Strøm* der vendte sig mod myter og romantik og pegede på aktuelle krav. Det fik ikke ringe indflydelse på halvfemsernes højskolegeneration. F.s højskole samlede dog for få elever og 1887 måtte han give op. Hans betydelige evner som lærer kunne ikke „veje op imod hans mangel på indgående kendskab til de samfundslag, som han særlig ville arbejde med“ (Jacob Marstrand). 1887-95 var han folketingsmand som „venstreløsgænger“, 1895 blev han præst i Hornslet hvor han virkede til sin død. – Sammen med Anna Hude begyndte han udgivelsen af *Sønderjydske Skatte- og Jordebøger*, 1895-99. □ Træsnit 1889. Karikatur af K. Gamborg, 1890 (Fr.borg). – Gravmæle tegnet af P. V. Jensen-Klint. Foto.

Jac. Marstrand i Den danske højskole I, 1900-01 321-99. Morten Pontoppidan: Minder og oplevelser, 1922 81 134. Roar Skovmand: Folkehøjskolen i Danm. 1841-92, 1944 329f. Danm.s folkehøjskole 1844-1944, udg. J. Th. Arnfred m. fl. 1944 286f. P. G. Lindhardt: Morten Pontoppidan I-II, 1950-53. – Papirer i Rigsark.

Morten Bredsdorff

Falkentorp, Johannes Oluf (Ole), 1886-1948, arkitekt. * 18.2.1886 i Kbh., † 21.8.1948 på Tranebjerg sygehus, Samsø, begr. Langøer kgd. sst. F: arkitekt, senere professor, etatsråd, kgl. bygningsinspektør Albert Jensen (1847-1913) og Caroline Sophie Nebelong (1848-1927). Navneforandring til F. 1899. ~1° med senere prokurist Hella Cecilia Mørch, * 16.9.1898 i Kbh. (Jacobs), † 9.8.1952 i Kbh., d. af maskinmester Aksel M. (1858-1920) og Hedvig Winther, (ved død: Mørch-Nielsen, 1876-1953). Ægteskabet opløst. ~2° 10.2.1928 på Frbg. (b.v.) med Inger Johanne Elisabeth Gregersen, * 17.2.1904 i Kbh., † 9.4.1952 sst., d. af civilingeniør, senere direktør for Teknologisk institut Gunnar *G. (1875-1950) og mag.art. Johanne Salomon (1877-1960). F. var runden af arkitekter. Ikke bare var faderen en af tidens førende arkitekter, også morfa-

deren, N. S. *Nebelong, havde spillet en rolle i dansk arkitektur. F. havde fået så meget i arv at en regelret uddannelse ikke kunne fange ham – han fuldførte ikke engang på Teknisk skole. En væsentlig skoling hentede han derimod bl.a. på prof. H. *Wencks tegnestue da hovedbanegården i Kbh. blev projekteret. Her arbejdede han sammen med Carl *Petersen, Povl *Baumann o. a. kommende kometer. Men når han skyede skolerne lå der også heri en trang til oprør. Frygten for at vokse op i forfædrenes skygge avlede opposition. Livet igennem reagerede han mod autoriteter og specielt alt hvad der hørte Akademisk arkitektforening og akademiet til, skønt hans vennekreds var blandt kunstnere. – Både venskaber og radikalisme gjorde ham til selvskrevet medlem af Den frie arkitektforening da den blev oprettet 1909 i opposition til Akademisk arkitektforening, og da den havde tabt hjørnetænderne og de to foreninger sluttedes sammen holdt han sig udenfor. S. m. Carl Petersen m. fl. opførte han boligkarreen *Classens Have* på Østerbro i Kbh. og s. m. Povl Baumann kontorbygningen *Vesterport*, 1930-32 som vel nok er hans hovedværk. Den har træk af nyklassicismen, træk af den gryende funktionalisme, og dog har den vist sig forbavsende tidløs, robust og stærk i sin arkitektur. Af hans selvstændige arbejder kan fremhæves hotel *Astoria* ved hovedbanegården, 1934, det tidligere *Hornbæk badehotel*, 1935 og Kronprinsessegades gennemførelse mod nord med ejendommen på hjørnet af Sølvgade. Karakteristisk for hans projekter er en dristig opfindsomhed og ukonventionelle løsninger (jfr. hotel *Astoria*). Mange af hans forslag kom aldrig til udførelse, bl.a. fordi de rummede alt for radikale ideer. Men det var her han havde sin styrke og ikke i detailleringens raffinement. Han lagde vægt på at husenes udformning var bastant og ligetil – og det blev de. □ Mal. af A. Lofthus udst. 1945. Foto.

Arkitekten U, 1930 137-39 (Vesterport). Sst. M, 1935 191-96 (Hotel Astoria). Johan Pedersen sst. U, 1948 181f.

Hans Erling Langkilde

Fallesen, Morten Edvard, 1817-94, officer, politiker, teaterchef. * 29.1.1817 i Kbh. (Trin.), † 6.7.1894 i Ville d'Avray ved Paris, begr. på Frbg. (Solbjerg). F: sognepræst L. N. *F. (1757-1824) og Sara Hammer (1776-1855). ~1° 20.12.1851 i Kbh. (Garn.) med danserinde ved Det kgl. teater Poulina Augusta Funck, * 17. 4.1826 i Kbh. (Slotsk.), † 7.3.1879 sst. (Frue), d. af solodanser Poul *F. (1790-1837) og sangerinde Wilhelmine Rosine Løffler (1795-1848). Ægteskabet opløst 1858. ~2° 5.9.1865 i Kbh. (Trin.)

med skuespiller Amanda Flora Mathilde Thom-
sen, * 9.12.1832 i Kbh. (Slotsk.), † 25.6.1900 på
Frbg., d. af redaktør af Dagen, senere af Fyens
Stifts Avis, siden rådmænd i Odense og postm-
ester i Assens og folketingsmand Ove Thomas T.
(1801-62) og kgl. skuespiller Johanne Eliza Bey-
er (1807-73).

Med et udmærket vidnesbyrd for evner, flid og
opførsel dimitterede overlærer C. Krebs 1834 F.
til universitetet hvor han n.å. tog anden eksa-
men. Han havde stærke sproglige og dramatur-
giske interesser, men valgte at blive elev på den
militære højskole hvor han karakteristisk nok
dannede et selskab for veltalende. 1846 ud-
nævntes han til premierløjtnant i artilleriet og
deltog med hæder i treårskrigen. Som kaptajn
(udnævnt 1852) skrev han under påvirkning af
F. "Høedt teateranmeldelser i „Fædrelandet“ og
oversatte skuespil; en tid lang opholdt han sig i
Paris hvor hans personlighed blev stærkt præget
af fransk skik og åndsliv. Også politik interesse-
rede ham; 1859-69 var han medlem af folketin-
get, først valgt i Assens, dernæst i Rønne, af-
brudt af deltagelse i krigen 1864 hvor han var
batterichef. Politisk tilhørte han højre, men hans
optræden her var præget af uafhængighed og fris-
ind der gav sig udslag i hans ironiske taleform,
en fransk causeristil som rummede både vittige
og bidende bemærkninger, men som i regelen
forblev uden indflydelse på debattens udfald.
Ved hærreduktionen efter fredsslutningen trådte
F. ud af aktiv tjeneste som major. 1867 udnæv-
ntes han til oberst i forstærkningen efter at han
året før var blevet kommandant på Bornholm,
til hvis landstingsrepræsentant han valgtes for
perioden 1874-82. Den kammerherre-titel, han
fik 1872, var et tegn på de venskabelige følelser
Christian IX allerede fra ungdomsdagene nære-
de for ham.

F. var således en mand med livserfaring og man-
ge forbindelser, da han fra 1.7.1876, i sit 60. år
udnævntes til teaterchef af sin politiske me-
ningsfælle, kultusminister J. C. H. Fischer. Han
overtog styret i en kritisk situation hvor teatrets
eksistens som statsinstitution af økonomiske
grunde stod på spil, men det lykkedes F. i sine
første år så nogenlunde at få de givne bevillinger
til at strække til uden at sænke niveauet. Med
stor flid satte han sig ind i de mindste enkelthe-
der, både administrativt og kunstnerisk. Peri-
oden var i litterær henseende en brydningstid, og
bag de stridende parter stod politiske interesser,
men F. balancerede diplomatisk mellem mod-
sætningerne og viste mere frisind end teatrets
censorer (Chr. K. F. "Molbech, E. "Bøgh) over
for den nye dramatiske litteratur (fx af E.
"Brandes, O. "Benzon m.fl.). Han hyldede det

teknisk blændende, det spirituelle og pikante
fremfor det alvorfulde og inderlige. Lystspil,
særlig af fransk oprindelse, havde hans største
sympati, gæstespil af Sarah Bernhardt og B.-C.
Coquelin fik han arrangeret, men han undgik ik-
ke skarp kritik for forsømmelse af det højere al-
vorlige skuespil. Angreb besvarede han imidler-
tid som en smidig polemiker, og han forstod at
vælge sådanne medarbejdere hvis kunstneriske
indsats havde betydning langt ud over hans tid,
fx opdagede han sceneinstruktørerne William
"Bloch og Pietro "Krohn, ansatte Karl "Mantzius,
hvis talent kun få troede på, og indkaldte den
norske komponist Johan "Svendsen til chef for
kapellet. Værdifuld var også gennemførelsen af
en forbedret undervisning for balletbørnene i al-
mindelige skolefag; nyttig i politisk henseende
blev rigsdagsmændenes og pressens frie adgang
til forestillingerne, og oprettelsen af den drama-
tiske elevskole 1886 var til gavn for hele landets
skuespilkunst. Men i sine senere år blev F. min-
dre sikker i repertoirevalget, og den indflydelses-
rige stilling, han gav sangerinden Elisabeth
"Dons – kun få vidste at hun var hans datter
uden for ægteskab – var genstand for stærke an-
greb, navnlig fordi teatrets årlige forbrug af
statsmidler samtidig viste en efter finansudval-
gets mening foruroligende stigning til 236000 kr.
Kravet om F.s. afgang der ofte havde lydt i rigs-
dag og presse blev dog afpareret af kultusmini-
ster C. Goos, idet han 1893 nedsatte en teater-
kommission der skulle undersøge forholdene og
bringe forslag til fremtidige forbedringer. Men
længe inden kommissionen havde afsluttet sit
arbejde, døde F. under sit sædvanlige sommer-
ophold i Frankrig. F.s eftermæle som teaterchef
ville være blevet fornemmere hvis han havde
forladt sin stilling ved støvets år, men ministeriet
Estrup og kongen beskyttede ham. Trods alle
angreb aftvang den lille vævre, elegante mand
respekt ved sin vilje og den koldblodige behæn-
dighed hvormed han klarede mangen vanskelig
situation. Han var en akademiker med stærke
franske sympatier, en pligtro officer med ene-
vældens krav om lydighed, en politiker med
menneskekundskab og evne til at jævne skarpe
modsætninger og en hofmand hvis charge gav
ham en nimbus af fornemhed. – Kammerherre
1872. – R. 1848. DM. 1869. K.² 1876. K.¹ 1884.
□ Træsnit 1876 og af H. P. Hansen, 1886. Kari-
katurer af Alfred Schmidt 1886-87 og af K.
Gamborg 1888-90 (Fr.borg). Afbildet på Paul Fi-
schers mal. „En aften i Det kgl. teater“, 1888.
Mal. af F. Henningsen, 1891 (Fr.borg). Træsnit
af H. P. Hansen ca. 1896. Buste af Th. Stein,
1900 (Teatermus., Det kgl. teater), samme i mar-
mor ved Rasmus Andersen (Fr.borg).

Fallesen, Edv.

Einar Christiansen i Ill. tid. 15.7.1894. Rob. Neiiendam: Det kgl. teaters hist. II-V, 1922-30. Jul. Lehmann i Gads da. mag. 1926 313-24. General de Mezas krigsdagbøger 1849-51, udg. K. C. Rockstroh, 1928 260. – Breve i Kgl. bibl.

*Robert Neiiendam**

Fallesen, Lorenz Nikolai (Nissen), 1757-1824, præst. * 20.4.1757 i Binderup, Bjert sg., Haderslev amt, † 11.7.1824 i Kbh., begr. sst. (Trin. kgd.). F: Niels F. og Anne Sophia Lauritzdatter. ~1° 1.12.1784 i Kbh. (Frels.) med Lovise Povel- sen, døbt 7.6.1744 i Dråby, † 16.11.1803 i Kbh. (Frue), d. af slotsgartner på Jægerspris Jørgen Frederik P. (ca. 1708-89) og Barbara Catharina Gynther († 1759). ~2° 1.12.1804 i Helsingør med Sara Hammer, * 12.10.1776 i Helsingør, † 27.3.1855 i Kbh. (Frue), d. af sognepræst Morten H. (1739-1809, ~1° 1765 med Sara Hammer, 1739-71) og Christiane Gad (1749-1830). – Far til Edv. *F.

F. blev student 1777 fra Haderslev, cand. teol. 1784, resid. kapellan i Tikøb s.å. og præst i Citadellet 1790. Da hans bryst blev angrebet af den støvede kaserneluft her søgte han og fik 1793 præstekaldet i Søborg og Gilleleje. 1797 blev han resid. kapellan ved Vor Frue kirke i Kbh. og 1808, efter kirkens brand, sognepræst ved Trinitatis kirke sst. 1824 tog han sin afsked. – F. var en typisk liberal oplysningspræst der livet igennem virksom og utrættelig arbejdede for på enhver måde at være til gavn både for de menighe- der hvis sjælesørger han var, og for hele det dan- ske kirkesamfund. Principielt stod han på samme teologiske stade som sin ungdomsven H. G. *Clausen. Uden formelt at skyde åbenbaringen til side forkyndte han en „fornuftig“ kristendom der væsentligt samlede sig om den første trosar- tikel og morallæren. Han er dog mindre konsek- vent end Clausen og, til dels som følge af sit blidere temperament, mere tilbøjelig til en akko- moderende betragtnings- og udtryksmåde. Sær- lig efter at F. var kommet til Kbh. hvor han i over ti år virkede i nært samarbejde med Clau- sen fik han betydning som præst. Han var vel langtfra så fremragende en prædikant som den- ne, men de ikke få prædikener han har udgivet viser at hans forkyndelse trods et stærkt for- standsmæssigt præg og et vist hang til det udtvæ- rede ofte var båret af en ejendommelig varme og friskhed, og det faldt ham let at give levende, digterisk farvede skildringer af menneskelivet og naturen, især i *Høsten og Gravene*, 1798. Hans prædikener tager særlig hensyn til dagliglivets tarv og har ofte et enkelt livsforhold til tema. – Større betydning end som præst havde dog F. som tidsskriftudgiver. Han grundede Danmarks

første virkelige teologiske tidsskrift *Magazin for Religionslærere* I-VI, 1793–97, fortsat som *Nyt Magazin for Religionslærere* I-VI, 1798-1802, *Theologisk Maanedsskrift* I-XII, 1803-08 og *Theo- logisk Qvartalskrift* I-II, 1809. Som redaktør ville F. „holde Middelvejen imellem Ortodoxien og Heterodoxien“, men så det i øvrigt som sin opgave midt i en religiøs gæringstid at gøre den danske præstestand bekendt med de nyere un- dersøgelser om bibelens ægthed og kristendom- mens væsen. Der er ingen tvivl om at F.s tids- skrifter har været af meget stor værdi for deres tidsalder, ligesom de for senere slægter indehol- der et rigt stof til forståelse af oplysningstiden. – Sønnen Ludvig Sophus F., * 25.6.1807, † 13. 12.1840 blev student 1825, fik 1830 guldmedalje for en matematisk afhandling og blev s.å. cand. jur. 1833 tog han magistergraden. Efter en stu- dierejse holdt han 1835 forelæsninger over forst- videnskab og fik titel af professor. 1836 udgav han *Chronologisk Samling af de kgl. Forordnin- ger og aabne Breve. Forst-Jagtvæsenet angående*, 1839 en oversættelse af Ricardos Political econo- my and taxation.

Pers. hist. t. 4. r. VI, 1903 258. – Fr. Thaarup: Fædrene- landsk nekrolog 1821-1826, 1835-44 281f 507. H. N. Clausen: Henrik Georg Clausens eftermæle, 1840 23 28. N. E. Balle i Kirkehist. saml. 2. r. II, 1860-62 799-812. M. S. Liebenberg i Pers. hist. t. IV, 1883 250. Bj. Kornerup: Vor Frue kirkes og menigheds hist., 1929-30. Sam- me i Den danske kirkes hist. V, 1951. Hal Koch sst. VI, 1954.

*Bjørn Kornerup**

Fallesen, L. S., se Fallesen, L. N.

(de) Falsen, En(e)vold, 1755-1808, forfatter, ju- rist. * 17.10.1755 i Kbh. (Vartov), † 16.11.1808 i Kristiania, begr. på Gl. Akers kgd. F: protokol- sekretær i højesteret, senere justitiarius i over- hofretten i Norge, Christian Magnus de F. (1719–99) og Else Thestrup (1729–99). ~22.11.1781 i Kristiania med Anna Henrika Pe- tronelle Mathiesen, * 16.11.1762 i Kristiania, † 18.3.1825 i Aker, d. af lagmand, kancelliråd, assessor i overhofretten Jørgen M. (1725–64) og Karen Haagensdatter Nielsen (1735–66). – Far til Jørgen Conrad (de) *F.

Allerede 1765 blev F. student, privat dimitteret, 1771 tog han juridisk eksamen og blev s.å. kopist i danske kancelli. På grund af et kærlighedsfor- hold til en ung enke, Sara Dragun, f. Gabel, tid- ligere kammerjomfru hos Caroline Mathilde og efter sigende Struensees elskerinde, ønskede fa- deren ham fjernet fra Kbh. og foranledigede derfor at han 1777 udnævntes til assessor i over- hofretten i Norge. Her virkede han med så stor dygtighed, også uden for den egentlige dommer-

gering at han 1788 efterfulgte faderen som justitiarius og således i en ung alder kom til at beklæde Norges øverste dommerembede. Kun få uger skulle han imidlertid indtage denne post. En ny erotisk forbindelse, denne gang med generalauditør O. C. Wessels smukke hustru, Helene, f. Barclay, affødte stor offentlig skandale, og F. blev tvunget til at fortrække fra Kristiania og bytte embede med lagmanden i Nordland og Finmarken. Det var en slem overgang at flytte fra det selskabelige liv i hovedstaden til ensomheden på Engeløen ved Vestfjorden, og længe udholdt F. det heller ikke. Efter forgæves forsøg på at blive højesteretsassessor 1790 rejste han n.å. på lykke og fromme med kone og børn til Kbh. hvor der til alt held kort efter blev et assessorembede i højesteret ledigt som han fik. I højesteret kom han til at spille en betydelig rolle; af hans vota ses det gentagne gange at hans tankegang var mere human end de love han skulle dømme efter, og bl.a. var han en principiel modstander af dødsstraffen. I overensstemmelse med sine humanistiske anskuelser var han en tilhænger af trykkefrihed og borgerlig frihed, men politisk hyldede han enevælden, fx i en fødselsdagprolog til kongen *Festen i Valhal*, 1796 der bragte ham i polemik med den yderliggående republikaner Malthe Conrad Bruun. I kampen for Norges universitet leverede han 1793 et varmtfølt indlæg *Et Par Ord om det Norske Akademi* hvori han erklærer Norge sin kærlighed: „Du blev mig mere end Fødeland“.

F. længtes tilbage til Norge skønt han havde en stor vennekreds i Kbh.; desuden ønskede han en mindre anstrengende virksomhed. Hans nervesystem havde under opholdet i Nordland fået et knæk, og siden led han ofte af neurasteni og melankoli; det var derfor en lettelse for ham da han 1802 kunne vende tilbage til Kristiania som justitiarius i Akershus stiftsverret. Men det var ikke mange år byrden blev lettet; da krigen 1807 afbrød den regelmæssige forbindelse med Kbh. udnævntes F. til medlem af den interimistiske regeringskommission hvis egentlige leder han blev. Som landets styrer i denne uhyre vanskelige tid har han vundet uvisnelig hæder i Norges historie. Han redigerede det officielle blad *Budstikken* (april-nov. 1808) som bidrog overordentlig til styrkelse af den norske nationalfølelse, og hvori hans personlighed og stilistiske talent viser sig fra den bedste side. Hans popularitet var enestående, men hele det anspændende arbejde havde slidt for stærkt på ham. Overanstrengt og knuset af ansvaret brød hans nervesystem sammen, og en aften da han kom fra teatret sprang han i fjorden; liget fandtes næste morgen i Bjørvigen.

Teatret havde livet igennem været en passion for F. Fra sin tidligste ungdom havde han dyrket diletantkomedie – både madam Dragun og sin senere hustru lærte han at kende gennem fælles medvirken i private forestillinger – og navnlig havde han i Kristiania udfoldet en påskønnet virksomhed for de dramatiske selskaber. Jævnsides hermed var han en af sin tids mest produktive dramatiske forfattere. En stor del af dette forfatterskab består ganske vist kun i oversættelser eller lokaliseringer af tyske, franske og engelske stykker samt dramatiseringer af noveller. Sujettet til hans første skuespil *Salvini og Adelson*, 1776, stammer fra Arnauds „Épreuves du sentiment“, og er den tidligste repræsentant i dansk litteratur for genre den borgerlige tragedie som var på mode i Europa; det hyper sentimentale stykke, fuldt af eksalterede følelsesudbrud, blev forkastet af Det kgl. teater. I den sentimentale stil er også en enakter *Arven i Marseille*, 1778, vistnok det ældste danske skuespil der bærer betegnelsen „Drame“. Fra s.å. er komedien *De snorrige Fættere eller Testamentet*, trykt 1781, med traditionelle teaterfigurer, og som kun huskes for det endnu levedygtige udtryk, titlen har skabt. F.s hovedværk er syngestykket *Dragedukken*, 1797 som understøttet af F. L. A. Kunzens melodiose musik opnåede varigt sceneheld; det er et originalt arbejde, på grænsen mellem det komiske og det rørende, der skildrer småkårsfolk, og som uden at være noget egentligt tendensdrama drøfter sociale problemer i human frisindet ånd; særlig populær blev drikkevisen i anden akt „Druen voxer på vor Klode“ med slutningslinien „Frihed paa den hele Jord!“; den viser, ligesom krigssangen 1801 „Til Vaaben! see, Fienderne komme“ F.s evne som folkelig visedigter. Bedst af F.s senere skuespil er *Konstdommeren*, 1802, en komedie, hvis stof er hentet fra Marmontels „Contes moraux“, men hverken med dette eller med noget andet stykke nåede han en tilsvarende succes som med *Dragedukken*, det værk som trods sine dramatiske svagheder har skabt F.s litterære ry.

F.s udvikling går fra „Sturm und Drang“ med hævde af lidenskabens ret til et stoisk præget, humanistisk livssyn (talen *Om Urbanitet*, 1801, afhandlingen *Was ist Freyheit*, 1803) og humanitet er det der karakteriserer al hans færd som dommer, embedsmand og politiker. Som digter er han dansk, som offentlig personlighed tilhører han Norge. Han er en ægte søn af „Tvillingriget“, et smukt, levende vidnesbyrd om hvilke stærke bånd der til det sidste knyttede de to folk sammen, og hvor let omplantning foregik endnu så kort for den endelige adskillelse. Hans død vakte landesorg i Norge; 1821 udgaves i Kristia-

(de) Falsen, E.

nia af Ludv. Stoud Platou en tobinds-udgave af hans skrifter (supplementer hertil samlet af O. A. Øverland i (Norsk) Bogvennen IV, 1896 1-29). – Etatsråd 1803. □ Afbildet på satirisk stik af Lahde, 1796. Buste (Oslo bymus.). To litografier af Winther, 1833, efter samme forlæg, kopieret i træsnit 1861.

Anton Blanck: Den nord. renæssancen, Sth. 1911 231-33. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. VI-VII, 1907-12. Til belyst. av 1814, ved Sv. Nordberg m.fl., Kria. 1914 = Avhandl. fra univ.s hist. seminar I 9-92. Jacob S. Worm-Müller: Norge gennem nødsårene, Kria. 1918. A. H. Winsnes: Det norske selsk., Kria. 1924. Luxdorphs dagbøger, udg. E. Nystrom II, 1925-30. Troels G. Jørgensen: Danm.-No.s højeisteret 1790-1814, 1930. – Breve i Kgl. bibl.

*R. Paulli**

(de) Falsen, Jørgen Conrad, 1785-1849, søofficer. * 19.8.1785 i Kristiania, † 23.8.1849 på Søby Søgaard, begr. i Kbh. (Holmens). F: justitiarius E. (de) *F. (1755-1808) og Anna H. P. Mathiesen (1762-1825). ~1° 3.4.1811 i Kbh. (Holmens) med Cecilie Cathrine Høyer, døbt 19.9.1784 i Kbh. (Holmens), † 15.2.1816 sst. (Holmens), d. af Holmens provst Christian Frederik H. (1739-97, ~1° 1778 med Johanne Maria Michaelsen, ca. 1751-79) og Dorothea Thulstrup (1760-1818). ~2° 9.11.1825 i Kbh. (Holmens) med Jørgine (Georgette) Elisabeth Rosenkrantz, hofdame hos dronning Marie, * 23.8.1799 på Kristinedal, Framlev hrd., † 10.12.1869 i Kbh. (Holmens), d. af premierløjtnant, senere kaptajn Thomas R. (1760-1824, ~1° 1788 med Johanne Birgitte Sophie Kaas, 1760-89) og Frederikke Christiane Ulrikke Kaas (1762-1836).

F. blev kadet 1797, sekondløjtnant 1801, var 1805-06 i Vestindien med fregatten Diana og ledede i efteråret 1807 transporterne mellem Lolland og Femern og modtog herfor kgl. anerkendelse, s.å. premierløjtnant. 1808 rejste han til Antwerpen for at gøre tjeneste på de franske lineskibe med dansk besætning på Schelden. Da de danske chefer, der kraftigt havde talt deres besætningers sag over for den franske admiral, i jan. 1809 blev afsat og arresteret, og franske chefer sendtes om bord for at tage kommandoen, nedlagde F. og premierløjtnant Fr. Holsten protest herimod, hvorfor de begge blev arresteret, hjemkaldt og dømt til seks måneders fæstningsarrest; efter 3 måneders forløb blev dog resten af straffen eftergivet. Efter et kort ophold ved flotillen i Storebælt blev F. chef for kanonbådsflotillen ved Fladstrand. I foråret 1810 havde han en fægtning med en engelsk fregat ved Skagen, og i sept. s.å. erobrede han kutteren Alban ved Læsø. En til foråret 1810 planlagt, men opgivet ekspedition til Anholt, som F. skulle lede, for at

forjage den engelske besætning, blev bestemt til at foretages marts 1811. Englænderne havde imidlertid fået lejlighed til at sætte sig fast på øen, så det gunstige tidspunkt var forpasset. Styrken samlede i Gerrildbugten. Angrebet udførtes natten mellem 26. og 27.3. men mislykkedes totalt. Det uheldige udfald af ekspeditionen medførte en streng kritik mod F. Det er dog senere godtgjort at der ikke kan lægges ham noget til last, og om hans mod og konduite under træturen er der kun én mening. Natten mellem 4. og 5.7. s.å. førte han med flotillen et angreb på en stor engelsk konvoj der på grund af vindstille var ankret mellem Hjelm og Sejro. Da der pludselig kom luft var flotillen i en meget farlig situation. F. blev selv såret og måtte overgive sig, men blev 10 dage senere udvekslet og overtog sin tidligere kommando. 1812 tog han adskillige priser og 19.8. orlogsbriggen Attacke ud for Grenå. Maj 1813 overførte han personlig i en dæksbåd prins Christian Frederik fra Fladstrand til Norge.

Efter krigens slutning gik F. à la suite, rejste til England og Sverige, men kom tilbage n.å. og blev kaptajn løjtnant. Også 1816 foretog han en rejse til udlandet. Hans helbred var imidlertid meget nedbrudt efter den anstrengende kanonbådskrig, hvorfor han 1818 fik permission for at rejse til badested i Frankrig. Efter at være nogenlunde restitueret foretog han sammen med en fransk officer en studierejse i Frankrig, Spanien og Italien, var 1820 længe syg i Savoyen; 1821 blev han kaptajn og vendte endelig hjem i efteråret 1824. 1831 var han chef for dampskibet Kiel til disposition for kongen og 1832-33 for korvetten Diana til Vestindien. Han forfremmedes til kommandørkaptajn 1836. På grund af svækket helbred fik han efter ansøgning sin afsked 1838 med kommandørs karakter der 1848 forhøjedes til kontreadmirals karakter. 1836-45 ejede han Tårnholm ved Korsør, og 1844 købte han Søby Søgaard på Fyn hvor godssets bønder rejste ham en mindstøtte. 1828 lod han i Holmens kirke til minde om sin første hustru opsætte et af Bertel Thorvaldsen udført basrelief „Natten“. F. var en dygtig og dristig officer der under kanonbådskrigen ved sit glimrende eksempel og ved sin personlige elskværdighed og omhu for sine besætninger vandt disses agtelse og hengivenhed. – R. 1809. K. 1811. □ Mal. af C. A. Jensen, 1828. Mal. gengivet i træsnit af H. P. Hansen, 1873.

J. P. With: Danske og norske søheltes bedrifter, 1819. H. G. Garde: Den dansk-norske sømagts hist., 1852 555-70. – Papirer og breve fra prins Christian Frederik i Kgl. bibl.

*Th. Topsøe-Jensen**

Falster, Christian, 1690-1752, digter, filolog. * 1.1.1690 i Branderslev ved Nakskov, † 24.10.1752 i Ribe, begr. sst. F: sognepræst, sidst i Skelby og Gedesby Christian F. († 1695, ~1° 1676 med Karen Nielsdatter Spend, † 1681, ~1° 1658 med residerende kapellan ved Holmens k. Henrik Wallensbech, † 1662, ~2° 1663 med sognepræst Niels Pedersen i Bårse, † ca. 1676) og Marie Pedersdatter Staal († tidligst 1698). ~24.9.1717 i Ribe med Margrethe Baggesen, * 11.9.1692 i Ribe, † 21.11.1789 sst., d. af købmand og rådmand i Ribe Jens Lauridsen B. (1650-1702) og Susanne Pedersdatter Vedel (1656-1721).

F. mistede tidligt sin far, men blev, efter dennes forlangende, sat til bogen. 1704-08 gik han i Nykøbing F. skole. Han tilegnede sig udstrakte kundskaber og dyrkede ivrigt musikken. Efter et år ved Kbh.s univ. tog F. baccalaureatet og vendte 1709 tilbage til Nykøbing som han kaldte „denne yndige og gæstfrie by“. 1709-12 var F. lærer ved skolen, og fra 1710 ledede han som kantor tillige skolens kor. Samtidig forberedte han sig til den teologiske eksamen. Et bevaret manuskript *Problemata theologica* vidner om flittig ekscerpering vedrørende dogmatiske spørgsmål. Teologiske stridigheder vakte tvivl hos tidens unge. 1728, i sit 1. latinske levnedsbrev, tilstod Holberg at bibelkritik en tid havde fået ham til at tvivle om åbenbaringen. 1729, i 1. bind af sine latinske essays (*Amoenitates philologicae*), fortalte F. at „om Gud har jeg én gang i mit liv tvivlet, som en ung mand på nitten år, da jeg lagde mig efter de teologiske lærdomme“. Men begge overbevistes om kristendommens sandhed ved betragtning af naturens vidundere, og i fremtiden holdt de sig til den hellige skrifts autoritet og foragtede eksegetisk og dogmatisk kævl, ligesom de begge tog skarp afstand fra den pietistiske bodskristendom. Tidligt fæstede sig hos dem forestillingen om Gud som verdens skaber og moralske dommer. Ingen af dem blev præster, F. tog end ikke examen theologicum. Han sprang fra da han 1.10.1712, uden ansøgning, blev kaldet som konrektor i Ribe. Dermed indledtes F.s pædagogiske livsgerning ved Ribe katedralskole. Sammen med rektor Hans Sirich arbejdede han på skolens genrejsning efter lang tids nedgang. Økonomien blev ophjulpet, et nyt skolebibliotek blev skabt. Antallet af elever steg støt. 1723 blev F. skolens rektor idet han bevarede konrektoratet mod at ansætte en ung og beskeden aflønnet subrektor. 1714 have F. taget magistergraden og 1717 giftet sig med en rådmandsdatter fra byen. Konrektoridens ti år var F.s lykkeligste og frugtbarste. De indledtes med et hexameterdigt som F. oplæste ved sin indsæt-

telse i embedet. Han skildrede heri den plan for skolearbejdet som han skulle fastholde: ikke under tvang, men som i leg skal eleverne gøre deres pligt og tilegne sig de kundskaber hvis frugter er lærdom, dyd og fromhed.

F. deltog samtidig i tidens videnskabelige bestræbelser. Lærde opnoterede ord fra den antikke latinske litteratur som endnu ikke var kommet ind i de gængse ordbøger. Det store Lexicon Fabro-Cellarianum (Leipzig, 1710) kunne F. forøge med o. 5000 ord da han 1717 udgav *Supplementum lingvæ Latinæ*, til ærgrelse for en tysk kollega, Andreas Stübel, som samme år udsendte det omtalte leksikon i ny forøget udgave. I fortalen udtalte Stübel sig nedladende om F.s supplement som han samtidig plyndrede til sin udgave. Endnu s.å. påviste F. i et lille skrift, *Ani-madversiones epistolicae* Stübels plagiater, men i en vredladen tone som han 1729 fortrød (*Amoenitates* I, 4). F. havde som Holberg et irriteret sind, men lettere ved at tilgive.

I sit næste skrift *Qvæstiones Romanæ sive Idea historiae litterariæ Romanorum*, 1718, samt i et tillæg dertil *Memoriæ obscuræ*, 1722, samlede han kildesteder der oplyser om sprog, undervisning og forskning hos romerne. *Cogitationes varriæ philologicae*, 1719 indeholder ikke blot stof, men ideer. F. påviser sprogvidenskabens betydning for teologien; han stiller nye krav til latinsk leksikografi og til klassikerudgiverens tekstkritik. Det er F.s mest selvstændige lærdomsarbejde. S.å. søgte to professorer ved Kbh.s univ., Søren Lintrup og Christian Reitzer, at få F. til København som kollega; men F. foretrak latinskolens rolige atmosfære for universitetets ulejlighe-

de. Ikke blot latin men også dansken nød godt af F.s arbejdshumør. Allerede 1712 havde han oversat Ovids „Tristia“ på krydsrimede alexandrinere; 1719 udgav han disse *Klage-Sange* med en dedikation og fortale der viser det taknemlighedsforhold, F. stod i til professor Christian Reitzer, som også havde været Holberg til så stor opmuntring. Det er med en oversættelse af Juvenals 14. satire at F. indleder sin satiriske poesi. Dette moraliserende digt som besværger forældre at virke på børnene ved det gode eksemplens magt var læsepensum i latinskolen. *Om Børnetugt* som udkom 1719, men først bevaret i optryk fra 1731, er oversat i Bordings og Reenbergs otte-tinjede og krydsrimede strofer som F. behandler let og løbende også i sine selvstændige satirer. Grev Christian Rantzau (1684-1771) rådede F. til hellere at efterligne end oversætte, og i *Disse Tidens onde Optugtelse*, 1720 overførtes temaet fra Juvenals 14. satire til danske forhold. Derefter udvidedes kritikken til *Daarers alamodiske*

Leveregler, 1721 som giver et ironisk rids af den mondæne levemand, *Dend daarlige udenlandske Reise og modige* (dvs. bedrøvelige) *Hiemkomst*, 1721, der foregriber Holbergs Jean de France, ligesom *Dend utidige Rangsyge*, 1722 komedien Den honnerte Ambition. I *Dend uforsvarlige Recommendation*, 1722 klager den arbejdsløse akademiker over at ikke kvalifikation, men smigrerier bestemmer besættelse af embeder. *Det daarlige Giftermaal*, 1722 markerer dagens gang for en doven og letsindig ægtehestur. Efter en pause kom *Verden som et Dollhuus* (dvs. galehus), 1730 som varierer et yndet humanistisk tema: der bor en stump galskab i os alle.

På dette tidspunkt havde F. forenet sin lærdom og moralske kritik i en samling latinske essays *Amoenitates philologicae* I-III, 1729-32; (oversat af Jørgen *Olrik som *Lærdoms Lystgaard*, 1919-20). I disse 125 artikler tager F. ofte udgangspunkt i en samtale fx med stridbare teologer eller en fornem og skæmtefuld dame; han fortæller utvunget erindringer og fælder kloge domme, overalt støttet på citater. Trods det klassiske apparat er forfatteren ikke en stuelærd, men en mand som hver dag har med skolebørn og byens folk at gøre. F. var en yndet selskabsmand og en ven af tidens musikalske underholdning.

I sine første år som rektor lykkedes det F. i samarbejde med den utrættelige biskop Laurids *Thura at få bygget nye skolebygninger som toges i brug 1725 og 1727. Med Thuras efterfølger, Mathias *Ancheren, kom F. i kompetencestridigheder som 1733 og 1738 faldt ud til biskopens fordel. Samtidig voldte den kraftige pietisme uro, bl.a. påvirkedes nogle af skolens lærere til hvem F. ellers stod i det bedste forhold; de fleste var hans gamle elever. Som lærer og skoleleder nærrede F. faderlig omsorg for disciplene. Det fremgår bl.a. af o. 250 testimonier, på latin udformede, udførelse vidnesbyrd, hvormed rektor sendte sine dimittender til universitetet. Han graderer omhyggeligt sine anbefalinger; hvor evnerne er små skjuler han det ikke, men henstiller til professorernes overbærenhed. Nøgternt noterede F. i sin skolejournal at biskop Ancheren døde 26.2.1741, og skønt efterfølgeren, salmedigteren H. A. *Brorson, var pietist var forholdet mellem dem præget af gensidig højagtelse. F. fik en skyfri alderdom indtil han blev angrebet af dødelig sygdom. Da øjeblikket var nær sagde han stille til sin hustru: „Nu rejser jeg, Grethe“.

Sine videnskabelige samlinger skænkede F. til universitetsbiblioteket hvor de blev begyndelsen til *Collectio e donatione variorum* (nu i Det kgl. bibliotek). Vigtigst var frugterne af F.s livslange arbejde med den senantikke forfatter Aulus Gel-

lius som under titlen *Noctes Atticæ* i korte artikler havde behandlet mange kulturhistoriske emner. Allerede 1721 havde F. udgivet, som en første prøve på sin nattelid: *Vigilia prima noctium Ripensium* hvor han forsøgte en delvis rekonstruktion af Gellius' 8. bog hvoraf kun kapitelsoverskrifterne findes bevaret. I 2. del af *Amoenitates*, 1731, havde han derefter føjet en biografi af Gellius og til 3. del noter til adskillige af Gellius' kapitler. Men hans hovedarbejde henligger utryk som håndskriftet *Noctes Ripenses in Noctes Atticas Auli Gellii*. F. er her igen ordbogsforfatter. Den smukt udførte foliant indeholder et kombineret ord-, sag- og personregister til Gellius, med indføjet kommentar i mange af artiklerne.

F. var som filolog den belæste samler hvis lykkelige hukommelse registrerede nyfundne gloser og bragte adskilte antikke tekster i forbindelse med hinanden. Som versemager er han korrekt og behændig, men uden kunstnerisk sving. Som pædagog forenede han omsorg og myndighed; i selskabelig omgang besad han dannelse og ynde. Der er over F.s færd og skrifter en tone af humanitet; i ham forenedes etisk alvor og lærd skæmmeri. □Maleri (univ. bibl., Kbh.), stukket af J. G. Schleuen 1763, kopi malet af Hans Hansen 1822 (Fr.borg), træsnit 1886. Maleri (Ribe katedralskole).

Breve i Danske saml. I, 1865-66 312-15. – Johs. Hansen: De vita et rebus C. F. commentariolus I-III, Flensb. 1769-70. P. N. Thorup i Blandede efterretn. ang. Ribe katedralskole V, 1828. Chr. Thaarup i C. F.: Satirer, 1840 XI-XXXVI. Falsteriana, ved Chr. Bruun, 1869 (m. udvalg af F.s brevveksl.). Danske saml. 2. r. IV, 1874-76 142-53 (en samtidigs antegn. til F.s *Amoenitates*). C. Bursian; *Gesch. der class. Philol. in Deutschland*, München 1883 = *Gesch. der Wissensch. in Deutschland*, Neuere Zeit XIX 367-69. S. Birket Smith i Pers. hist. t. 2. r. I, 1886 290-313. Vilh. Andersen: *Tider og typer*. Erasmus II, 1909 5-29. Jul. Paludan: *Fremmed indflydelse på den da. nationalit.* II, 1913. Marius Kristensen i *Fra Ribe amt V*, 1919-22 441-81. C. Frank-Christensen sst. VII, 1928-31 248-64. Hugo Matthiessen m. fl.: *Ribe bys hist.* 1660-1730, 1929. Bj. Kornerup: *Ribe katedralskoles hist.* I-II, 1947-52. F. J. Billeskov Jansen: *Danm.s digtekunst II*, 1947 (2. udg. 1964) 61-65. Per Krarup i *Humanister i Jylland*, 1959 193-205. – Papirer og breve i Kgl. bibl.

F. J. Billeskov Jansen

Falster, Jens, † 1502, lensmand. Dræbt mellem 29.3. og 8.4.1502 i Arboga.

F. nævnes allerede 1496 i dronning Christines tjeneste; og da hun 1499 fik udlagt Värmland og Närke m.m. som svensk livgeding blev han hendes lensmand på hovedslottet Örebro. Det beror på en misforståelse at han skulle have deltaget i toget mod Ditmarsken n.å.; efter dets ulykkelige udgang foretog han en rejse gennem sine len

hvor han søgte at berolige bønderne og lod dem forny deres troskabsed. Da oprøret mod kong Hans udbrød anførtes hans udnævnelse til svensk lensmand som en af grundene skønt det 1487 udtrykkelig var tilladt kongen at anvende udlændinge på fadebursslottene. F. beskyldtes desuden for uretfærdig henrettelse af en faged; sikkert er det at han var kommet i heftig strid både med borgerne i Vadstena og bispem i Strängnäs. Fra aug. 1501 til febr. 1502 udholdt han med megen taperhed en belejring af Svante Nilsson Sture; da han omsider overgav sig fik han og hans folk løfte om sikkerhed for liv og gods; ham selv anvistes der ophold i Arboga, men her blev han kort efter overfaldet og dræbt af omegnens bønder. Det gods han havde købt eller tilpantet sig i sine len, blev derefter inddraget af Sten Sture.

Scriptores rerum Svecicarum I, Uppsala 1818 1 79f; 2, 333. Bidrag till Skandinaviens hist., udg. C. G. Styffe IV, Sth. 1875. – Danm.s adels årbog IX, 1892 129. C. F. Allen: De tre nord. rigers hist. I, 1864 156 170 187 193 201-04. Gottfrid Carlsson: Hemming Gad, Uppsala 1915 76 78 232f 235.

Henry Bruun*

Falster, Joseph, † 1562, admiral. † 10.12.1562. F: Anders Josephsen (Bielke) til Bellinge på Falster og Anne Falster Jørgensdatter til Virket. ~Margrethe Aagesdatter (Gere) til Gedsholm i Skåne, begr. 22.2.1587 i Ekeby k. sst.

F. havde andel i Bellinge tillige med sin bror landsdommer Mogens F. såvel som i Gyllarp i Skåne. Han deltog i grevens fejde og sendtes i slutningen af 1534 tillige med Christoffer Huitfeldt til de svenske anførere i Væ, sluttede på den skånske adels vegne forbund med disse og anerkendte Christian III. I begyndelsen af 1535 sendtes han efter kong Gustafs opfordring tillige med Peder Skram til Stockholm for at overtage befalingen på kongens skib Store Kravelen og deltog derpå som skibschef under Peder Skram i slaget ved Bornholm mod lybekkerne. Også n. å. tjente han under Peder Skram og anførte derpå 1537 som dansk admiral den flåde der sendtes til Norge for at bringe dette land under Christian III. Han var ved denne lejlighed sammen med rigsråd Truid Ulfstand, sin fætter Jens Thillufsen Bielke fra Gyllarp m.fl. som kgl. kommissær for at undertvinge landet, afsatte biskopperne og ordne de nye forhold. 1536 forleenede han med Snedstrup bispegård i Halland som han dog mistede 1553. 1548 ledsagede han prins Frederik (II) til kongehyldingen i Oslo. □Relief på ligsten (Ekeby k., Skåne).

Danm.s adels årbog IV, 1887 62f; X, 1893 533. C. Paludan-Müller: Grevens fejde II, 1854 (fot. opr. 1971) 471.

Th. Topsøe-Jensen*

Fang, Arthur, 1882-1973, direktør, lokalhistoriker. * 14.7.1882 i Roskilde, † 17.10.1973 sst., begr. sst. F: købmand, bryggeriejer Frederik Rasmus Frederiksen (1857-97) og Tekla Langreuter (1858-1937). ~Magna Jensen, * 2.9.1905 i Kornerup.

F. blev student 1901, cand. phil. 1902, virkede som journalist ved Roskilde Tidende til 1912 og var bladets forretningsfører 1912-14. Han bestyrede Roskilde bryggeri og ejendommen Bryggergården for sin mor 1914-19 og var derefter ejer af bryggeriet, der senere nedlagdes, og af Bryggergården til sin død. Historisk interesseret fra sin tidlige ungdom var F. 1910 medstifter af Historisk samfund for Kbhs amt, sad i dets bestyrelse og var dets formand 1932-70, efter kommunalreformens formand for Historisk samfund for Roskilde amt 1970-73. Han var medlem af bestyrelsen for Foreningen til gamle bygningers bevarelse, af bestyrelsen for Lejre fredningsforening og af bestyrelsen for Roskilde bibliotek, dets formand 1922-45, og udførte et betydeligt arbejde for Roskilde museum og for turismen i Roskilde. Han bistod Nationalmuseet ved udgravninger, ombygninger og fredninger og tog initiativ til bevarelse af Skt. Laurentii kirkes ruiner under torvet foran Roskilde rådhus, hvis tårn er det gamle Skt. Laurentii kirketårn. – Som lokalhistoriker fulgte F. i Roskilde-arkæologen Jacob "Kornerups spor. Sin omfattende viden om Roskilde og Roskildeegnen og resultaterne af sine historiske studier formidlede han til bredere kredse gennem talrige artikler i dagblade, tidsskrifter og historiske årbøger og i en række større samlede fremstillinger. Sin tribut til Kornerup ydede han i *Jacob Kornerup in Memoriam*, 1913, *Jacob Kornerup og hans Slægt*, i Årbog for Kbhs. amt 1925, og ved udgivelsen af Kornerups *Fra det gamle Roskilde*, (1928, med noter, biografi og bibliografi ved udg. Hjemstavnsbogen *Fra Isefjord til Køge Bugt*, 1940 skildrede egnen fra istid til nutid. *Rundt Roskilde Fjord*, udgivet af turistforeningen 1946, viste hans indføling med naturen og orienterede turisten om historiske minder og de gamle landsbyer på turen rundt langs fjorden. Roskilde by og dens borgere skildrede F. i *Roskilde i gamle Dage*, 1921, *Roskilde Handelsstandsforening gennem 75 Aar*, 1932, *Aktieselskabet Roskilde Bank 1884-1934*, 1934, *Den gamle Købmandsgaard*, 1935, *Roskilde smedelav 1436-1936*, 1936, *Roskilde adelige Jomfruklostere* (s.m. Ingeborg Buhl), 1949, *Roskilde domapotek 1650-1950*, 1950, og i *Fra Roskilde museum: L. A. Ring og Roskilde*, 1965-66, og *Gustav Wieds Roskilde*, 1965, begge byggende på personligt kendskab til de to kunstnere og Wied beskrevet bag den facade, han dækkede sig med. Betyde-

Fang, Arthur

ligst i F.s forfatterskab er *Skt. Jørgensbjerg*, 1937, *Roskilde Domkirke gennem 1000 år*, 1960, og *Roskilde. Fra byen og dens historie I-II*, 1945-1970. F. var en institution i sin by på lokalhistorisk, kulturelt og turismæssigt område. Han skrev levende og inspireret og fangede let sin læsers opmærksomhed. Ud fra sit inciterende engagement fortalte han byens og egnens historie, så den vedkom menigmand. – R. 1951. □Foto.

[O. Abitz]: Lokalhist., forf. A. F. på 70-årsdagen, 1952 (bibliografi). – Roskilde tid. og Roskilde dagbl. 19.10.1973. Politiken 20.10.1973. E. Verwohlt i Hist. årbog for Roskilde amt, 1976 5.

Helge Larsen

Fangel, Niss Christian, 1809-97, landbrugsskoleforstander. * 23.10.1809 på Vildmosegård ved Ålborg, † 5.3.1897 i Nykøbing F., begr. sst. F: forvalter Jens F. (1771-1833) og Marie Rehders (1772-1822). ~1845 med Hanne Dorthæa Christina Smidth, * 31.8.1811 på Korselitze, † 10.2.1882 i Nykøbing F., d. af godsinspektør, senere postmester i Nysted Thomas S. (1774-1840) og Margrethe Elisabeth Friedlieb (ca. 1783-1851). F. kom 1827 til Næsgård på Falster for at oplæres i landbruget hos en slægtning, forvalter Wichmann. Han afløste efter nogle år denne og ledede i en årrække landbruget på Næsgård som Det classenske fideikommiss lod drive som en slags forsøgsgård bl.a. med forskellige husdyr racer. F. havde herigennem kvalificeret sig til at overtage posten som forstander for den i 1849 genoprettede landbrugsskole på Næsgård, idet han yderligere havde sat sig ind i denne virksomhed hos kammerråd J. B. Krarup, Haraldslund. F. kom sammen med overlærer Adolph "Lacoppidan" til at præge Næsgårds udvikling som landbrug og skolevirksomhed. Han var en dygtig praktisk landmand og en myndig leder af både skole og gård. Derimod slog han i længden ikke til som lærer, bl.a. på grund af ringe teoretisk baggrund. Da hans ledelse af landbruget i 1870'erne begyndte at svigte, rejstes der kritik af hans indsats fra fideikommisets side og 1877 tog han sin afsked. Udviklingen indenfor landbruget var da løbet fra F. både som praktiker og som skolemand. – R. 1872. □Tegninger. Foto.

Ugeskr. for landmænd 8. r. I, 1897 160. A. la Cour: Den classenske agerbrugsskole på Næsgaard 1799-1899, 1899 84f. Næsgaards bogen, 1914 38-50. Harald Jørgensen og F. Skrubbeltrang: Det classenske fideicommiss, 1942 550-59.

Claus Bjørn (Anton Christensen)

(von) **Farensbach, Jürgen**, 1551 (el. 52)-1602, oberst, vojvod. * 1551 el. 1552 på Nelwa i Wieck, Estland, † 17.5.1602 ved Fellin. F: Wolmar F. og N. N. Kursell. ~1581 med Sophia von Fircks, ca. 1542-98, enke efter Thies von der Recke.

F. var den fødte eventyrer og soldat. Allerede som dreng fik han en militær uddannelse i svensk tjeneste og gennem 1560'erne kæmpede han på forskellige steder som Frankrig, Ungarn, Nederlandene og Livland. 1572 udmærkede han sig på russisk side mod tartarerne ved Oka. F. kom i dansk tjeneste 1575 takket være statholderen på Øsel Claus von Ungern der i et brev af 9.6.1575 til Frederik II anbefalede F. som en mand der kendte russernes skikke og militære færdigheder. Den unge berejste krigskar l vandt straks den danske konges bevågenhed og blev udnævnt til hofmarskal. I krigen mellem Polen og Danzig 1576-77 hvor Danmark forsyningsmæssigt og pekuniært støttede Danzig deltog F. som ritmester og blev såret; ved oberst Hans Winkelburgs død blev F. aug. 1577 udnævnt til oberst. Da statholderen over Øsel Vincens Juel sept. 1579 druknede blev F. midlertidigt udnævnt til statholder for senere, 29.3.1581, at blive forlenet med Øsel på livstid kvit og frit. Han fik herigennem en stærk stilling på øen som han udnyttede til at gennemføre administrative og finansielle reformer. Med Frederik II's tilladelse deltog F. 1580 i Stephan Bathorys felttog mod den russiske zar og medvirkede ved erobringen af fæstningerne Velizj og Velikije Luki. I felttoget 1581 mod Pskov deltog F. med et regiment skotske og tyske tropper. Fra sin deltagelse i felttogene mod zaren havde F. et tilgodehavende hos den polske konge på over 30000 daler som han forgæves gjorde krav på. 1 dec. 1583 indvilgede F. da i at blive oberst for den vendiske kreds i Livland og fik tildelt slottet Karkus som erstatning for de gjorde udlæg. Nu brød imidlertid Frederik II's vrede løs. Kongen befandt sig netop i konflikt med Polen over Kurland stift og følte sig sveget ved F.s optræden. F. blev suspenderet, og da han i foråret 1584 nægtede at overgive Arnsborg slot til Frederik II's udsendinge opfattedes det fra dansk side som oprør. 1 aug. 1584 sendtes en flåde under Peder "Munk og Hak" Ulfstand til øen for at genoprette ordenen. I F.s fravær overgav hans hustru efter nogle dages forløb Arnsborg slot hvor en ny statholder blev indsat. F. der følte sig misforstået og bagtalt i Danmark fik senere markgreven af Brandenburg til at tale sin sag for sig hos Frederik II men den danske konge ville ikke godtage hans forklaringer. F.s senere karriere hører Polens og Sveriges historie til. Til sin død tjente han den polske konge og havde således befalingen over

de polske tropper da Sigismund 1598 begav sig til Sverige. Da hertug Karl førte krigen over til Estland, blev F. såret ved kampen om Fellin og døde af sine sår.

K. H. von Busse: Herzog Magnus, König von Livland, Lpz. 1871. Th. Schieman: Charakterköpfe und Sittenbilder aus der balt. Gesch. des 16. Jahrh., Mitau 1877 49-76. Paul Simson: Gesch. der Stadt Danzig II, Danzig 1918 297-307. Heinrich von Staden: Aufzeichnungen über den Moskauer Staat, udg. Fr. Th. Epstein, 2. opl. Hamburg 1964 = Abhandl. aus dem Gebiet der Auslandskunde. Univ. Hamburg XXXIV 34 note 2. – Breve og indberetn. til Fr. II i Rigsark.

Frede P. Jensen

Farstrup, Mads Pedersen, ca. 1609-84, præst. * ca. 1609 i Farstrup, Viborg amt, † 18.4.1684 i Ulbjerg, begr. i kirken sst. F: sognepræst Peder Svendsen († 1635). ~1° med Karen Madsdatter, † 9.7.1665 (~1° med sognepræst i Ulbjerg Niels Mortensen, † 1634). ~2° 9.6.1667 med Anna Mogensdatter, * 20.5.1644 i Sundstrup, Rinds hrd., † 27.3.1714 i Vesterbølle præstegård (~2° 1685 med sognepræst i Vesterbølle, mag. Laurids *Axelsen, ca. 1657-1717), d. af ridefoged ved Eskær i Salling og Lynderupgård Mogens Christoffersen og Mette Ibsdatter.

F. blev student fra Sorø 1629. 1631 var han tre måneder amanuensis hos professor Steffen Hansen Stephanius i Sorø hvorpå han tog teologisk attestats ved akademiet sst. 1632 blev han kapellan ved domkirken i Viborg, 1634 sognepræst i Ulbjerg og Lynderup hvor han forblev i 20 år indtil sin død. 1678 blev han valgt til herredsprovst, men modtog på grund af alder ikke embedet. Om de svære livsvilkår under krige og besættelse har han givet underretning i en række optegnelser der siden fortsattes af præsten i Vester- og Østerbølle Laurids Axelsen. Disse optegnelser har betydelig lokal- og personalhistorisk værdi og tjente siden som kilde for St. St. Blicher. – Trods tidernes tryk synes F. at have været en ret velstående mand.

Hist. saml. og studier, udg. H. F. Rørdam I, 1891 264-66. – Dagbog fra det 16., 17. og 18. årh. af Mads Pedersen Farstrup og Laur. Axelsen, udg. I. Becher, 1813 især 5-10 94. Carl Christiansen i Saml. til jydsk hist. og top. 4. r. V, 1925-27.

*Bjørn Kornerup**

Farup, Bodil, 1906-67, psykolog. * 2.1.1906 i Ribe, † 4.7.1967 i Gentofte, begr. sst. (Mariebjerg kgd.). F: postekspedient, senere postmester i Horsens Anders F. (1872-1936) og Anna Sophie Margrethe Munch (1878-1954). Ugift. F. blev student 1924 fra Århus katedralskole og dimitteredes som lærer fra N. Zahles privatseminarium 1927. Efter to års studieophold i Fran-

krig og England var hun ansat 1929-31 som vikar ved Kbh.s kommunale skolevæsen og derefter 1931-39 knyttet fast som lærer til Skolen ved Skellet, senere Ålholm skole. Hendes pædagogiske begavelse og dybe interesse for børn gjorde hende tidligt kendt og respekteret blandt pædagoger. På anbefaling af Anne Marie *Nørvig ansattes F. 1939 som skolepsykolog på Skolepsykologisk kontor i Kbh. (SK) hvor hun virkede frem til 1950. S.å. påbegyndte hun det psykologiske studium ved Kbh.s universitet, først på magisterlinien, men senere på den 1944 oprettede cand. psyk.-uddannelse som hun 1945 afsluttede med udmærkelse. I løbet af dette årti erfarede F. at de alvorlige psykiske problemer børn kommer ud for i det moderne samfund kun kunne imødegås gennem en fælles indsats fra psykologer, pædagoger, læger og børnepsykiatere. Til trods for at midlerne til et sådant arbejde var små og antallet af psykologer ringe tog hun denne opgave op. Gennem videregående, dybdepsykologiske og kliniske studier i ind- og udland og takket være en stor personlig indsats blev det muligt for hende og SK at behandle børn med alvorlige karakterforstyrrelser og adfærdsvanskeligheder (*Hvorledes røber Børn deres Konflikter?* i Pædagogisk-Psykologisk Tidsskrift, 1948 VIII 56-73). 1946 studerede hun således i Schweiz, England og Sverige klinisk psykologisk behandling, bl.a. såkaldt „lege-terapi“ som hun indførte her i landet (*Leg er Børns naturlige Sprog* i Folkeskolen, 64. årg., nr. 46 684f.). I disse år forelæste hun som den første og dengang eneste, kliniske psykolog over børne- og skolepsykologiske emner ved universitetet (se videre kap. *Barnets opdragelse* i S. A. Gammeltoft og O. Petersen: Dit barn – dets fremtid, 1951 137-204). 1947 knyttedes F. til Rigshospitalets pædiatriske afd. under professor Preben Plum, og herved påbegyndtes et mangeårigt samarbejde mellem denne afdeling og psykologer omkring forskellige projekter, således en undersøgelse af astmabørn fra 1950'erne som F. og Nic Waal stod for. Som et resultat af dette samarbejde oprettedes 1950 på initiativ af Rockefellerfonden, og med faglig bistand (senere i form af et tilsynsråd) fra Psykologisk laboratorium og Rigshospitalets psykiatriske afdeling, univ.s børnepsykologiske klinik med F. som leder. Klinikken havde først og fremmest til opgave at behandle børn med såkaldte adfærdsvanskeligheder, og F. udførte her et stort og uegennyttigt pionerarbejde. Kapitlet *Vanskelige børn* i From og Stürup: Menneskekundskab I, 1959 viser hvorledes indsigt i dynamisk-psykologiske processer kan bidrage til forståelsen af børns udvikling. I det kliniske arbejde blev der anvendt forskellige behandlingsfor-

mer, fra støttekontakt og korttidsterapi til mere dybtgående langtidsterapi (Dybdepsykologiens anvendelse i børneterapi, Fjerde nord. psykologmøde i Kbh. 1956, 1957 19-32), ligesom man søgte at inddrage forældrene i det terapeutiske arbejde. Universitetets børneklíník skulle endvidere uddanne psykologkandidater i klinisk børnepsykologi (*On the training of child psychotherapists* i A Criança portuguesa. Boletim do Instituto António da Costa Ferreira, Lissabon 1958, XVII 209-16), og her forstod F. at forene sin alsidige pædagogiske, psykologiske og kliniske erfaring i en engageret og medrivende undervisning. 1955 overgik klinikken helt til staten idet det amerikanske tilskud efter nogle års afvikling ophørte, og med oprettelsen af en professorstilling i klinisk psykologi ved Kbh.s univ. blev klinikken inddraget i det nuværende institut for klinisk psykologi.

F.s arbejde var i flere henseender banebrydende og forud for sin tid, og hun blev den ledende skikkelse i klinisk børnepsykologi i Danmark i tiden efter anden verdenskrig. Gennem sin helhjertede og forbilligede patientbehandling og den legendariske undervisning ved Rigshospitalets pædiatriske afdeling og universitetets børnepsykologiske klinik samt ved en omfattende foredragsvirksomhed fik hun stor betydning for dansk psykologi og for børnesagen som hun viede sit liv til. Med stor indfølelse og indsigt beskrev hun børns reaktioner over for dagliglivets problemer, og på flere måder synes hendes arbejde (fx *Noget om følelsernes udvikling hos børn* i Dansk pæd. tidskr., 1960 465-80) at pege frem mod de mere eksakte udviklingsstudier af børn som først skulle blive mulige senere. F. beklædte flere tillidshverv hjemme og i udlandet. Hun var medlem af Dansk psykologforenings bestyrelse 1947-50 og af tilsynsrådet for behandlingshjemmet Nebs Møllegård. 1951 var hun indkaldt af WHO og UNESCO til konsulterende møder bl.a. om udvælgelsen af lærere til børnehaver i Europa. □Foto.

Interview i Svenska dagbl. 3.10.1950 og i Politiken l.1.1966. P. Perch i Berl.tid 6.7.1967. Jens Nørgård i Politiken 6.7.1967. Preben Plum og Kai Tolstrup i Ugeskr. for læger 20.7.1967 958. Wenja Rothe i Dansk psykolognyt XXI, 1967 nr. 14 199.

A. Friemuth Petersen

Fastenowe, Johannes, † før 1528, klokkestøber, en indvandret nordtysker eller hollænder der undertiden skrev sit navn Vastenowe og hyppigere Fastenoive, men denne sidste form skyldes muligvis kun at han i sit klokkestøber-alfabet har manglet bogstavet w. Hans danske arbejder har så mange træk tilfælles med de berømte *de*

Wou-klokker at han må formodes at have lært sit fag i Nederlandene. Hvornår han kom til Danmark vides ikke, men i tiden 1511-22 støbte han mindst 30 kirkeklokker hvoraf 24 er bevaret, blandt dem vor største middelalderlige klokke, Højtidts- eller Stormklokken i Roskilde domkirke. Af hans værker kendes to klokker i Skåne, heraf den ene i Lunds domkirke, en hænger i Svendborg kirke, mens resten findes på Sjælland. Klokkerne som han kun sjældent smykkede med figurrelieffer danner tilsammen den næststørste gruppe fra en navngiven klokkestøbers hånd før reformationen. Håndværksmæssigt var han en fortrinlig kunstner, og i form og klang hører hans klokker til de bedste i deres art. Han var sandsynligvis bosiddende i Kbh. og han må være død før 1528 idet Hans Klokkestøbers børn det år fik udbetalt en sum penge staden skyldte deres far.

C. Nyrop i Kirkehist. saml. 3. r. IV, 1882 243-46. F. Uldall: Danm.s middelalderlige kirkeklokker, 1906 254-69. Danm.s kirker: Præstø amt II, 1933-35 1094; Sorø amt II, 1936-38 1274; Kbh.s amt IV, 1951 2309; København I, 1954-58 550; Fr.borg amt. 1964ff. [P. S. Rung-Keller:] Fastenowe, 1940 (genoptr. i Acta campanologica III, 1973 15-25).

H. A. Hens

Fasti, Thomas, 1538-1600, lensmand. * 2.2.1538 på Arnbølgård ved Randers, † 1.2.1600 på Katholm, begr. i Ålsø k. F: Christen F. († 1557) og Anne Clausdatter Strangesen. ~21.el.28.8.1575 i Ribe med Christence Bryske, * 8.5.1545, † 15. 3.1611 på Vennergård, d. af Gert B. († 1552) og Anne Tønnesdatter Viffert.

Efter skolegang i Øm kloster og Viborg lærte F. „Hofsæder og Rytteri“ først hos Antonius "Bryske og andre adelige, siden ved en række tyske fyrstehoffer; han kom hjem 1558 og blev n.å. hofjunker. Som sådan deltog han både i ditmarskertoget, hvor han fik sit højre øje beskadiget, og i syvårskrigen hvor han bl.a. var med ved Svarterå og til sidst avancerede til fænrík ved den jyske fane; han og hans to brødre skal have haft stort ry for tapperhed. Efter krigen levede han mest som godsejer på sine to jyske fædrengårde Katholm og Vennergård; han opførte Katholms to imponerende hovedfløje og samlede flittigt bøndergods i dens nærhed. Et par mindre len (Sabro hrd. 1588-92, Lund på Mors 1592-99) synes han at have styret med hård hånd. □Relief på ligsten 1600 (Ålsø k.), mal. forsvundet fra samme kirke („Fædrelandet“ 3.12.1868).

Kancelliets brevbøger 1561-1602, 1893-1913. – Danm.s adels årbog IX, 1892 131. Peder Torkildsen: Beretn. om T. F.s levned, udg. N. L. Arctander, 1611. Fædrelandet

3.12.1868. Mogens Lebech i Jyske saml. 5. r. II, 1935-36 295f.

Henry Bruun*

Fasting, Claus (Frederik(sen)), 1746–91, forfatter. * 29.10.1746 i Bergen, † 24.12.1791 sst., begr. sst. F: sognepræst til Nykirken i Bergen Frederik F. (1718–69) og Gerhardine v. Güllich (1715–50). Ugift.

F. blev student 1761 fra Bergen, tog n.å. filosofisk og 1766 teologisk eksamen. I et par år dyrkede han litterære studier i Kbh., opholdt sig dernæst 1768–70 i Bergen hvor han ernærede sig som huslærer og spillede en rolle i byens musikalske liv. 1770 bosatte han sig atter i Kbh. og levede her syv år som informator og litterat; en tid var han desuden sekretær i talлотteriet og 1771–72 volontør i rentekammerets arkivkontor. 1772 var han medstifter af Det norske selskab. S.å. konkurrerede han uden held om en pris for den bedste danske originaltragédie med *Hermione* i fransk-klassisk stil; stykket blev aldrig opført, men gav, ligesom det prisbelønnede arbejde, J. N. *Bruns *Zarine*, Johan Herman *Wessel stof til parodien i *Kierlighed uden Strømper*. – F. kan være både en fin lyriker og en elegant epigrammatiker, men som selvstændig digter er hans betydning ikke særlig stor; et af hans værdifuldeste poetiske arbejder er den ypperlige oversættelse af Wielands *Musarion*, 1776 der i en sjælden grad er kongenial med originalen. F.s vigtigste indsats i den danske litteratur er hans kritiske forfatterskab. 1773 var han medudgiver af *Kritisk Journal*, 1775–76 af *Kritisk Tilskuer* og levede til begge tidsskrifter en mængde anmeldelser. Som kritiker udmærker han sig ved usædvanlig indsigt og upartiskhed. Takket være sin overordentlig vidtspændende, fine litterære og videnskabelige dannelse var han fri for enhver ensidighed. Al ægte poesi havde i ham en forstående beundrer, og samtidig var han i besiddelse af en skarp kritisk sans forenet med vid og ironi som bl.a. fik anvendelse under hans fortjenstfulde recenserende udrensningsarbejde i mængden af populærvidenskabelig litteratur som 1770erne frembragte. Desuden øvede han en nyttig gerning ved at henlede den dansk-norske læseverdens opmærksomhed på værdifulde frembringelser af europæisk litteratur. Som kritisk journalist er F. elev af den franske oplysningsfilosofi; hans stilistiske forbillede er nærmest Montesquieu.

1777 vendte F. tilbage til Bergen. Her udgav han 1778–81 ugeskriftet *Provinzialblade* efter J. S. *Sneedorffs og den engelske spectator-litteraturs mønster; han viser sig heri som en fremragende essayist og begejstret Voltairianer. Provinzialbla-

dene fik, trods deres meget afvekslende indhold, ikke udbredelse blandt det store publikum, men fandt så meget desto større påskønnelse i en udvalgt kreds der forstod at vurdere dette stilistisk elegante organ for fælleseuropæisk åndskultur. Skønt det er den norske litteratur de tilhører, har de også haft stor betydning i Danmark hvor de for C. *Pram blev impulsen til *Minerva* og for K. L. *Rahbek stod som det uopnåelige forbillede. 1791 påbegyndte F. udgivelsen af *Provinzial-Samlinger*, indeholdende større artikler, men nåede kun at få udgivet 1. hæfte inden sin død. – I de første år efter tilbagekomsten til fødebyen kæmpede F., der ingen stilling havde, med økonomiske vanskeligheder, og hertil kom en kærlighedshistorie hvis uheldige udgang 1782 gav ham et knæk. N.å. blev han vicerådmand og 1787 rådmand i Bergen hvorved hans kår forbedredes. Han roses som en fortrinlig embedsmand der navnlig i egenskab af politiaktør lagde stor social forståelse for dagen. Af samme sindelag udsprang hans borgerlige drama *Aktier de eller de Rige* om pengemagten som middel til undertrykkelse; det opførtes 1788 i Kbh., men gjorde ikke lykke (trykt 1797). – Blandt oplysningstidens mænd står F. som en særlig fornem og rig personlighed der i sig forener litterær epikuræisme med demokratisk humanitet, og hos hvem fordomsfrihed og åndelig modtagelighed på en lykkelig måde var parret med kritisk sans og klar, behersket form. – 1837 udgav Lyder Sagen et udvalg af F.s skrifter med en biografisk indledning. – Fætterten Claus Lydersen F. (1743–1827), klokker ved domkirken i Bergen er forfatter til det endnu brugbare leksikon *Forsøg til en Fortegnelse over de udi Danmark og Norge fra Bogtrykkeriets Indførelse til 1789 Aars Udgang udkomne Danske Skrifter*, 1793. □ Litografi af Losting, formentlig på grundlag af dødsmaske og tegn. af Lyder Sagen, begge forsvundet. Herefter litografi og flere træsnit, bl.a. 1856 og af H. P. Hansen, 1886. Buste (univ.bibl., Bergen).

Saml. skr., udg. af Det norske språk- og lit.selsk. ved Sverre Flugsrud 1–11, Oslo 1963–68. – Lyder Sagen i indledn. til Udvalg af C. F.s skrifter, Bergen 1837 1–96. Johan Petersen: Harmonien 1765–1900, Bergen 1901 13 f 18–20 52–77. Leiv Amundsen i Mål og minne, Kria. 1921 99–110. Harald Grieg i Skrifter udg. af Bergens hist. foren. 1919–20, Bergen 1921, nr. 25–26 157–62. Kaare Sydnes sst. 1929, nr. 35 103–23. A. H. Winsnes: Det norske selskab, Kria. 1924 124–67. Arne Hannevik i Edda, Oslo 1963 161–78. Bent Søndergaard i Danske studier, 1965 96–102 (m. rett. sst. 1966 132). – Papirer i Bergens museum. Breve til P. A. Heiberg i Ggl.bibl.

R. Paulli*

Fasting, Claus Lydersen, se Fasting, Claus.

Fasting, L.

Fasting, Ludvig, 1789–1863, inspektør i Grønland. * 21.6.1789 på Christianssæde, † 24.11.1863 i Kbh. (Johs.), begr. sst. (Holmens). F: inspektør på Christianssæde, senere amtsforvalter i Kronborg amtstuedistrikt og kammerråd Jens Martin F. (1756–1821) og Christiane Charlotte Oxenbøll (1763–1837). ~11.4.1828 i Fredensborg med Beate Sophie Elisabeth v. Bergen, * 27.3.1799 i Kbh. (Fred.ty.), † 31.1.1857 sst. (Holmens), d. af sekretær, senere arkivar og stempelforvalter ved Øresundstolden og kammerråd Johann Daniel v. B. (1762–1830) og Beate Antoinette Elisabeth Schnabel (1778–1842).

F. blev student 1808 fra Herlufsholm, fik Elers' kollegium, studerede jura men tog ingen embedseksamen. En del år var han lærer ved Det kgl. landkadetkorpsets (dansk, tysk og naturhistorie) og udgav som sådan en læsebog for borger- og almueskoler (1817) ligesom han optrådte som oversætter fra tysk, især af eventyr og fabler for børn og unge. Han spillede en vis rolle i datidens studenterverden, var medstifter af Studenterforeningen og menes at være model til „den gjæstfrie Valentin“ i Poul Martin Møllers *En dansk Students Eventyr*. 1821 blev han kaptajn og kompagnichef ved kongens livkorps og afgik herfra som kar. major, samtidig med at han 1828 konstitueredes som inspektør og skifteforvalter i Nordgrønland til hvilken stilling han allerede s. å. fik fast udnævnelse. Hans virksomhed i Grønland var præget af energi og foretagsomhed. Han var levende interesseret i befolkningens økonomiske og sundhedsmæssige udvikling, sørgede for udsendelse af bedre våben, redskaber og varer, fik produktionspriserne sat op, indførte hensigtsmæssige ovne ligesom han agiterede stærkt for bedre byggeskik. Hans *Sendebrev til alle Grønlændere i Norden*, 1838 (dansk og grønlandsk tekst) omhandler dette emne. Til bedste for de danske i landet genoplivede han Nordgrønlands læseselskab ligesom han i anledning af 50 års dagen for Frederik VI's overtagelse af regeringen 1834 stiftede Selskabet til Grønlands vel som dog trods god tilslutning blandt danske i landet ikke fik nogen lang levetid. Fra sin bopæl i det afslides Godhavn på Disko var han idelig på færde i sit vidtstrakte inspektorat; der gik længe frasnagn om hans dristige rejser og pompøse indtog i kolonierne. Hans helbred nedbrødes imidlertid efterhånden, og på sin efterårsrejse 1842 blev han så svag at han måtte overvinde i Christianshåb og først nåede sit hjem maj 1843. S.å. tog han afsked med vartpenge og var nu en årrække uden stilling indtil han 1850 konstitueredes som direktør for Kbh.s fattigvæsen.

S. O. Fasting: *Slægten Fasting i Danm.*, 1929 30f. Nic. Bøgh: *Chr. Winther I*, 1893 175; *II*, 1900 315. L. Bobé:

Den grønlandske handels og kolonisations hist., 1936 = *Medd. om Grønland LV*, 2 117f.

H. Ostermann*

Faurholt, Theodor Carl, 1890–1972, farmaceut, kemiker. * 1.2.1890 i Terndrup, Ålborg amt, † 29.1.1972 i Lyngby, urne på Rørvig kgd. F: herredsfoged, senere højesteretsdommer Ole Peter Christensen F. (1847–1928, ~2° 1906 med Ida Petronella Ross, 1864–1942, ~1° 1889 med købmand Peder Jensen, 1857–1904) og Marie Kirstine Mayntzhusen (1863–99). ~3.4.1923 i Viborg med Estrid Skot-Hansen, * 17.10.1900 i Fredericia, d. af korpslæge, senere generallæge Johan Peter S.-H. (navneforandring fra Hansen 25.3.1905) (1870–1935) og Helga Marie Magdalene Jensen (1872–1950).

F. bestod almindelig forberedelseksamen fra Viborg 1905, blev cand.pharm. 1910, bestod adgangseksamen til Polyteknisk læreanstalt 1916, studentereksamen (Døckers kursus) 1917, og blev dr.phil. 1924. Han var assistent ved Steins laboratorium 1910–11, kemiker ved A/S De danske oliemøller og sæbefabrikker 1911–14, assistent ved landbohøjskolens kemiske laboratorium 1914–26, eksaminerede i kemi ved landbohøjskolens eksaminer 1924–26, blev professor i uorganisk kemi ved Farmaceutisk læreanstalt 1926 og direktør for læreanstalten 1930 og rektor sst. fra 1942 til han blev pensioneret 1960. – F. fik 1921 Videnskabernes selskabs guldmedalje for besvarelsen af en prisopgave, var sommeren 1921 på studierejse i Tyskland og studerede 1923–24 i Paris ved Collège de France. Han har på dansk foruden disputatsen *Studier over Kuldi-oxyd og Kulsyre og over Karbaminater og Karbonater*, 1924, udgivet flere lærebøger til brug ved undervisningen i kemi på landbohøjskolen og Farmaceutisk læreanstalt, og under hele sin virksomhed på højskolen fortsatte han med at udgive lærebøger der er blevet værdsat som omhyggelige, klare og letlæselige. Hans videnskabelige arbejder der er af analytisk-kemisk og fysisk-kemisk natur, er offentliggjort i Videnskabernes selskabs Meddelelser og i udenlandske fagtidsskrifter. – F. var 1928–31 medredaktør af *Dansk Tidsskrift for Farmaci*.

I kraft af sin position som rektor blev han medlem af og formand for en række bestyrelser og kommissioner. Han var således bestyrelsesmedlem i Danmarks farmaceutiske selskab 1933–38, i en periode formand og 1962 blev han æresmedlem i selskabet. 1953 blev F. medlem af Videnskabernes selskab og 1956 æresdoktor ved Kungliga farmaceutiska institutet i Stockholm. Ved studiereformen 1956 blev han den første

formand for disciplinævnene og året efter for assistentnævnet indtil 1960. Fra 1933 til 1954 var han medlem af farmakopékommisionen. – I det lange åremål F. var professor og leder af den farmaceutiske højskole blev han en inspirerende lærer i uorganisk kemi, og det blev hans fortjeneste at have indført undervisningen i fysisk kemi for de farmaceutiske studerende. Han blev ved sin medmenneskelighed, sit varme væsen og sin store interesse for de studerendes tarv en virkelig afholdt rektor. Foruden gerningen som professor og skolens øverste administrator har han sat sig et minde ved at være den ledende kraft ved bygningen af den ny højskole på Nørre fælled 1941–42. – R. 1932. DM. 1942. K.2 1951. K.1 1960. □Mal. af Theodor Svendsen, 1913. Buste af Gustafson, 1928. Mal. af O.Rude, 1952. Tegn. af Otto Christensen, 1960 (Fr.borg). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1924 113f. – Sv. Aage Schou i Archiv for pharmaci og chemi LXXIX, 1972 99–101. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Kurt Bærentsen (Stig Veibel)

Faurschou-Hviid, Bent, 1921–44, inspektør, medlem af modstandsorganisationen Holger Danske. Dæknavn „Flammen“. * 7.1.1921 i Melby, † 18.10.1944 i Hellerup, begr. i Mindelunden i Ryvangen. F: hotelejer Vilhelm F.-H. (1884–1945) og Marie Louise Diderikke Larsen (1895–1945).

F.-H. blev student fra Bagsværd kostskole og fik derefter uddannelse inden for hotelbranchen bl. a. i Tyskland før krigen. Herunder og igennem venskabet med et østrigsk antinazistisk søskenpar blev han i en ung alder klar over nazismens væsen. I foråret 1943 gik han ind i modstandsbevægelsen. Efter en indsats inden for den illegale presse og deltagelse i nogle mindre sabotageaktioner på Holbækegnen blev han presset til at flygte til Sverige. Ti dage senere „flygtede“ han tilbage igen og landede efter en hård rotur i Ålsgårde. Han deltog herefter i arbejdet for at hjælpe danske jøder til Sverige og kom herunder igennem den fremtrædende Holger Danske-sabotør „John“ (Svend Otto Nielsen) i forbindelse med den reorganiserede Holger Danske-organisation, HD2, og deltog i dennes sabotageoffensiv i efteråret 1943 og begyndelsen af 1944 indtil gruppen blev revet op i februar 1944 i Åbenrå. HD2s store tab, som kostede seks af gruppens medlemmer livet og flere andre belastende koncentrationslejrophold, skyldtes alle stikkervirksomhed. Ikke mindst venen Johns arrestation, tortur og henrettelse gjorde et stærkt indtryk på Flammen.

Inden for modstandsbevægelsen stod det alle klart at en effektiv bekæmpelse af stikkerne var en absolut forudsætning for modstandskampens videreførelse. Holger Danske påtog sig en meget væsentlig del af denne opgave, og Flammen blev den ledende kraft. Samtidig var han dog fortsat en meget aktiv sabotør der samarbejdede med nye Holger Danske-grupper og specielt med en anden af modstandskampens store sabotører „Citronen“ (Jørgen Haagen „Schmidt“) som blev dræbt af tyskerne tre dage før Flammens død. Dæknavnet skyldes en mislykket hårfarvning. Af sikkerhedsgrunde ønskede Flammen sit blonde hår farvet brunt. Det blev flammende rødt. Der er næppe nogen modstandsmand der var mere eftersøgt og mere frygtet af Gestapo. Talrige yngre rodhårede mænd er blevet arresterede og konfronterede med fængslede frihedskæmper i et forgæves håb om at nogle ville røbe Flammen. Talrige stikkere blev sendt ud på opgaven. Ved en enkelt lejlighed undslap han på cykel hårdt såret efter at have skudt en gestapomand under flugten. Den 18.10.1944 gik det imidlertid galt. Flammen blev overrasket af Gestapo i en villa på Strandvejen i Hellerup. Da han så sig omringet slutte han sin giftampul. Tyskernes forsøg på at kalde ham til live mislykkedes, og Flammen undgik den tortur der ventede ham. For Flammen blev den illegale tilværelse i sjælden grad en livsstil. Hans illegale værter mindes ham som en livsglad ung mand der søgte at sprede glæde og fest omkring sig. Sorger og bekymringer holdt han for sig selv, og angst viste han aldrig. Om sit modstandsarbejdes retfærdighed og nødvendighed var han aldrig i tvivl. Hans kammerater under aktionerne mindes ham som en fæmælt, handlekraftig og aldeles frygtløs sabotør der altid var parat til at sætte livet på spil. □Foto. – Mindesmærker: Bagsværd Kostskole, Asserbo, Melby.

Faldne i Danm.s frihedskamp 1940–45, red. Ib Damgaard Petersen, 1970. John Oram Thomas: The giant-killers, London 1975.

Jørgen Kieler

Fausbøll, Michael Viggo, 1821–1908, orientalist. * 22.9.1821 i Hove ved Lemvig, † 3.6.1908 i Charlottenlund, begr. i Gentofte. F: sognepræst, sidst i Hasle, Skejby og Lisbjerg Christian Nissen F. (1779–1840) og Dorothea (Doris) Appolone Haksen (1786–1863). ~6.8.1873 i London (St. Marys, Battersea) med Ellen Louise Beckwith Lohmeier, * 24.3.1849 i London, † 20.6.1919 i Kbh., d. af John Henry L. (* 1811) og Mary Newman (* 1815).

Tolv år gammel sattes F. i Århus latinskole hvorfra han blev student 1838. I Kbh. drev han i sit

rusår filosofiske og æstetiske studier og valgte derefter teologien til brødstudium; ikke af kald eller lyst, men for at skaffe sig basis for en levevej som lærer. Da faderen døde var F. ganske henvist til at ernære sig gennem informationer, hvilket sinkede hans brødstudium så meget at han først fik sin embedseksamen 1847. Forsinkelsen skyldtes dog også de sprogstudier F. efter sit rusår var begyndt at dyrke, som så mange andre grebet af læsningen af Rasmus *Rasks skrifter. I lighed med sit store forbillede begyndte F. med islandsk og nåede hurtigt til sanskrit hvori han fik sine første kundskaber hos professor C. Th. Johannsen. Efter dennes død 1840 fortsatte F. sanskritstudierne hos Martin *Hammerich og vandt 1843 universitetets guldmedalje for en afhandling om sanskritisprogets syntaks. Sine afsluttende sprogstudier drev han hos N. L. *Westergaard efter at denne 1845 var blevet professor i indisk filologi.

Al den tid F. kunne afse fra sin lærervirksomhed – han underviste i dansk og engelsk ved nogle af hovedstadens ledende pigeinstitutter – kom nu hans indiske studier, ikke mindst hans fordybelse i de af Rask til *Det kgl. bibl. hjemførte håndskriftskatte*, til gode. Fra 1848 koncentrede han mere og mere sin interesse om pali; på egen hånd arbejdede han sig ind i dette dengang endnu i Europa udyrkede sprog hvis litteratur var rigere repræsenteret i den Raskske samling end andetsteds i vor verdensdel. Ganske naturligt var de indfødte grammatikeres værker i første omgang genstand for F.s palistudier; men tidligt rettede han sin opmærksomhed mod den ikke alene for indologien og for studiet af buddhismen men også for eventyr- og folkloreforskningen i al almindelighed særdeles vigtige *Jātaka*-bog. At levere en kritisk udgave af denne overmåde omfangsrige legende- og fabelsamling, af hvilken der oprindelig kun var et komplet håndskrift umiddelbart disponibelt, måtte forekomme enhver datidig filolog af faget en betænkelig og vovelig sag, men F. der havde adskilligt af autodidaktens frygtløshed og optimisme – heldigt parret med en nøgtern vurdering af egne evners rækkevidde og med en sund kritisk sans – kunne ikke få sig selv til at opgive dette forehavende selv om han midlertidigt lagde det til side til fordel for lettere gennemførlige planer. Han fulgte Westergaards råd om at påbegynde offentliggørelsen af de enestående københavnske palihåndskriftskatte med et mindre omfangsrigt værk og valgte da den under navnet *Dhammapada* kendte samling af buddhistiske moralsentenser. Udgaven der fremkom 1855 med dansk statsstøtte vakte fortjent opsigt i den indologiske verden; den ledsagedes af en latinsk

oversættelse og uddrag af det til den kanoniske verstekst knyttede store kommentarværk. F. indviede ved denne lejlighed sit praktiske omskrivningssystem til latinske bogstaver af de besværlige indiske alfabeter, palisproget anvender; det har i høj grad lettet og befordret de europæiske indologers beskæftigelse med palilitteraturen. Med føje nævnes F. derfor som banebryder og foregangsmand for dette studium på europæisk grund. Selv arbejdede han ufortrødent videre for sin kongstanke: *Jātakahåndskriftets* udgivelse; og efter at han 1861–72 havde publiceret mindre prøver heraf, lykkedes det ham på trods af alle vanskeligheder at få påbegyndt trykningen 1873, med støtte fra Danmarks og Indiens regeringer og fra Berlin-akademiet. *Jātaka*-værket er en ret kompliceret tekst; de 547 fortællinger som henføres til Buddhas tidligere tilværelser forener prosa- og verspartier (de sidste den egentlige kanoniske del); hver fortælling er indsat i en ramme der skal vise ved hvilken lejlighed Buddha fortalte den, og til versene er knyttet sproglige kommentarer. F.s udgave omfatter alle disse dele, holdt nogenlunde distinkt ved forskelle i satsen. Udgaven afsluttedes 1897 med det af Dines *Andersen som index udarbejdede bind VII (også indeholdende F.s postscriptum); den havde bragt sin ophavsmand videnskabelig berømmelse i verdensformat og havde på hjemlig grund efterhånden skabt ham tålelige arbejds- og levevilkår.

1861 var F. blevet assistent ved universitetsbiblioteket, og efter Westergaards død 1878 blev han dennes efterfølger, endskønt fakultetet med én stemmes overvægt havde foretrukket Ludvig *Wimmer blandt de ialt fem ansøgere. 1876 blev F. medlem af Videnskabernes selskab og ved universitetsjubilæet 1879 gjordes han til æresdoktor. Efter afslutningen af IV bind af *Jātaka*-udgaven (1888) tildelte Berlin-akademiet ham Bopp-prisen, og 1890 udnævnte Royal Asiatic Society ham til æresmedlem. Endnu en vigtig tekstudgave (med et fortrinligt glossar) af et af den buddhistiske litteraturs kanoniske skrifter, *Sutta-nipāta*, fik F. besørget (1884–94); en engelsk oversættelse deraf havde han udsendt 1881. Men i øvrigt havde den livslange beskæftigelse med de synsødelæggende palmebladshåndskrifter svækket hans øjne stærkt; efter *Jātaka*-udgavens afslutning gav han sig til at dyrke mytologiske studier der satte frugt i universitetsprogrammet 1897 og i det 1902 udkomne værk *Indian Mythology*. 1902 trak han sig tilbage fra sin universitetspost; i sine sidste leveår var han næsten blind. I 1900 da hans editio princeps af *Dhammapada* var udsolgt udkom en noget ændret og forkortet 2. udgave, udarbejdet af

ham selv især med henblik på indførelse i pålistudiet. Hans store Jákata-værk er genoptrykt af Pali Text Society, London, 1962–64.

F.s stilling som faktisk pioner inden for det europæiske studium af påli og dermed af den verdensreligion der netop i sidste halvdel af forrige århundrede skulle blive noget af en modeartikel i europæisk åndsliv bidrog til at give hans verdensry en popularitetens nuance der stak stærkt af mod denne fordringsløse, stille lærdes hjemlige tilværelse, og sikkert har medvirket til dannelsen af de hyppigt citerede anekdoter om at selv menigmand i Østen, repræsenteret ved søfolk o. l., lod sende hilsener hjem til den danske repræsentant for buddhistisk åndsliv. F. har selv i sin nedenfor anførte engelske selvbiografi taget afstand fra enhver tanke om at „være Buddhist“; et sådant mondænt-farvet religionsskifte lå sikkert hans ukunstlede natur og ganske usnobbede tænkemåde så fjernt som vel muligt. Hans lange livsløb var uden større ydre begivenheder; ensformigheden afbrødes kun af enkelte rejser i videnskabeligt øjemed, næsten udelukkende til London hvor han således opholdt sig 1858–60 og i høj grad lærte at værdsætte engelsk, liberalistisk tænkesæt og engelsk levevis i det hele taget. – En kær fritidsbeskæftigelse for F. hvis fremmedartede fagstudium holdt ham afsondret fra den danske offentlighed, men ingenlunde gjorde ham verdensfjern, var hans system med dansk folkesprog og folkelitteratur der satte frugt i en række forskelligartede skrifter: et udvalg af københavnske skolepigers danske stile (1856), en udgave af vægterversene (1862 og senere) og af de kendteste molbohistorier (1862 og senere) samt de under pseudonymet V. Kristiansen udgivne *Bidrag til en Ordbog over Gadesproget*, 1866 (2. forøgede udg. 1908) der ikke behandler slang (efter nutidig opfattelse af dette begreb) men er et flittigt samlerarbejde af dansk sprogs uskyldigste afvigelser fra den strengt konventionelle udtryksmåde. – R. 1888. DM. 1891. K.² 1898. □ Afbildet på Krøyers mal. 1897 af møde i Vidensk. selskab (tilh. selskabet). Foto.

Selvbiografi i Levnedbeskr. af de ved Kbh.s univ.s 400årsfest promoverede doktorer, 1879 22f og i Journal of the Maha-Bodhi society, Calcutta april 1900. – Th. Hauch-Fausbøll: Slesv. kirkebogsudrag I, 1908 13. Samme i Pers.hist. t. 9.r.I, 1928 216–23 (mødrene slægt). Univ. årbog 1878–79 658–60. R. Besthorn i Ill.tid. 30.3.1902. Sst. 14.6.1908. Arthur Pfungst: Aus der indischen Kulturwelt, Stuttgart 1904 111–15. Rivista degli studi orientali II, Rom 1908 506. Journal asiatique sér. 10 XII, Paris 1908 353. Revue de l'histoire des religions LVIII, Paris s.å. 440. Dines Andersen i Nord.t. for filologi 3.r.XVI, 1907–08 179–86 (m. bibliografi). J. Eysler i Politiken 12.6.1908. – Papirer og breve i Kgl.bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Verner Seemann*

Favrholdt, David Cornaby, * 1931, professor i filosofi. * 24.4.1931 i Eugene, Oregon, USA. F: præst Elias Marius F. (1895–1938) og sekretær Bertha Cornaby (1893–1977). ~1° 28.1.1961 i Ribe med Ninna Fønss, * 20.11.1935 på Frbg., d. af lektor, cand.mag. Bertel F. (* 1907) og Gudrun Lindrup (* 1906). Ægteskabet opløst 1969. ~2° 1969 (u.v.) med skuespiller Anne Birch, * 19.5.1945 i Nr. Sundby, d. af overlærer Henning Birch Jørgensen (1917–77) og overlærer Edel Betty Pedersen (* 1916).

Efter studentereksamen 1950 (Kolding) studerede F. psykologi og filosofi ved Kbh.s univ. (cand.psych. 1956, guldmedalje i filosofi, Århus univ. 1958, mag.art. i filosofi 1959). Ved samme universitet var han kandidatstipendiat 1960–61 og amanuensis (vidensk. assistent) fra 1961 til han 1966 blev den første professor i filosofi ved det nyoprettede Odense universitet. Som sådan har han deltaget aktivt i universitetets opbygning og specielt ledet etableringen og udviklingen af det filosofiske institut. Han var ansvarlig redaktør for det til instituttet knyttede tidsskrift *Symposium* fra dets start 1968 til 1976 og deltager derefter i redaktionen ligesom han har bidraget med artikler og anmeldelser, bl.a. om æstetiske emner og om dialektik. 1959–64 var F. medarbejder ved dagbladet Information.

F.s hidtil vægtigste filosofiske arbejde er afhandlingen *An interpretation and critique of Wittgenstein's Tractatus* som han 1.7.1964 forsvarede for Kbh.s univ.s filosofiske doktorgrad. *Tractatus logico-philosophicus* fra 1921, et hovedværk i vort årh.s filosofi, analyseres idet det indbyrdes forhold mellem dets hovedtanker udredes og eksistentialitetstenen (at alle meningsfulde sætninger er sandhedsfunktioner af elementarsætninger, og at disse er indbyrdes uafhængige) fremhæves som den primære. 1963 udsendte F. en dansk oversættelse af „Tractatus“. Bogen *Filosofi og samfund*, 1968, hvori han argumenterede for en langt stærkere stilling for sit fag i dansk akademisk liv og kulturliv, vakte opsigt og fremkaldte debat. Af andre mere populære værker fra F.s hånd kan nævnes en oversigt over *Kinesisk filosofi*, 1971, kapitlet om *Om verdensproblemet* i samleværket *Vor tids filosofi*, 1961 og en bog om *Lenin, hans filosofi og verdensanskuelse*, 1978. Desuden har F. besørget bindet om *John Locke* i serien *De store tænkere*. Berlingske filosofibibliotek, 1965. 1973 udsendte han en novellesamling *Syndereregisteret og andre medskyldige fortællinger*. Som filosof er F. sin brede orientering og sine alsidige interesser til trods først og fremmest erkendelsesteoretikeren der arbejder med klassiske problemer som bevidsthedsproblemet (emnet for prisopgaven 1958) og omver-

Favrholdt, David

densproblemet. Han har i Danish Yearbook of Philosophy, som han har været med til at redigere 1965–66 og fra 1972, publiceret artikler om *The Argument from Polar Concepts*, 1965 og *Niels Bohr and Danish Philosophy*, 1976. Afhandlingen *Bevidsthedsproblemet i Harald Høffdings filosofi*, 1969 er udgivet af Det kgl. danske videnskaberne selskab som han blev medlem af 1976, som hæfte 4 af dets Hist.-filos.medd. XXXIV. F. modtog 1972 Fyens Stifts Tidendes pris for videnskabelig forskning. □Tegn. af Hans Lollesgaard, 1964 (Kgl.bibl.). Foto.

Mogens Blegvad

Faye, Gerhard Cassius, 1846–1917, fabriksbestyrer. * 8.3.1846 i Hobro, † 30.1.1917 i Nakskov, begr. i Kbh. (Vestre). F: toldinspektør Ludvig Othar Christian F. (1800–69) og Lovise Christine Jansen (1818–70). ~6.6.1879 i Kbh. (Holmens) med Louise Caroline Hagen, * 19.6.1851 i Kbh. (Hellig.), † 16.2.1920 sst., d. af grosserer Edward Carl H. (1823–73) og Caroline Elisabeth Kirketerp (1825–61). – Sønsøn af Gerhard *F. Der var økonomisk trange kår i hjemmet, og da der ikke var råd til uddannelse med årelangt studium kom F. til apotekervirksomhed og var 1861–65 discipel på Svaneapoteket i Ålborg. 1865 blev han exam.pharm. og var derefter et år på Brædstrup apotek. Hans gamle principal, apoteker Strøyberg i Ålborg, hjalp ham nu til at fortsætte studierne i Kbh. hvor han til mandu- duktor havde den senere bekendte apoteker og fabrik ejer Chr. *Hansen. Efter 1867 at være blevet cand.pharm. kom han atter til Svaneapoteket i Ålborg hvor han var til 1872, samtidig med at han i sin fritid læste sprog, filosofi og andre fag da det var hans plan at studere videre og tage magisterkonferens i kemi. 1872 fik han beskæftigelse på Carlsberg laboratoriet og blev s.å. konst. assistent ved universitetets kemiske laboratorium hvor han særlig var knyttet til kemikeren og krystallografen dr. H. *Topsøe. På grund af det omfattende laboratoriearbejde opgav han det planlagte studium, og 1873 blev han privat assistent ved det plantefysiologiske laboratorium i Jardin des plantes i Paris, 1874 kemiker på den nyoprettede sukkerfabrik Lolland, 1877 bestyrer af Højbygårds Sukkerfabrik. Fra 1882 til sin død var han bestyrer af Nakskov Sukkerfabrik. – Sukkeravlens når i Danmark sin nordgrænse, og roesukkerindustrien må til enhver tid tage de tekniske og videnskabelige hjælpemidler i brug når der skal kunne konkurreres med lande der har gunstigere klima- og jordbundsforhold. Dette forstod F.; han var med fra sukkerroeavlens første dage her i landet, havde anlæg for viden-

skabelig syssel og styrede med anerkendt dygtighed i 40 år den store virksomhed hvor han kom i forbindelse med en mængde landmænd på Lolland-Falster. Han tog livlig del i de nyoprettede tolv- og fjortenmandsforeningers møder og forhandlinger og var levende interesseret i økonomiske problemer. Med iver kastede han sig ind i diskussionen om tidens landbrugsspørgsmål, særlig landbrugets statistik, økonomi og rentabilitet og kvægets ernæring ud fra fysiologiske og økonomiske synspunkter. Han var virksom og forudseende med hensyn til indførelse og anvendelse af „foderenhed“ eller „kornenhed“ som beregningsgrundlag. Af hans litterære arbejder kan nævnes *Minder fra svundne Tider*, 1916, der ikke blot giver hans erindringer, men også hans og andre skribenters indlæg i de ovenomtalte diskussioner om statistik, fodring, regnskabsvæsen m.m. I „Aarsberetning om Maribo Amts økonomiske Selskabs Virksomhed 1912“ har han skrevet en interessant afhandling om roesukkerindustriens første år på Lolland; i øvrigt skrev han en række artikler i „Landbovennen“, „Ugeskrift for Landmænd“ og i andre tidsskrifter og dagblade. – R. 1907. □Afbildet på Krøyers mal. 1904, „Industriens mænd“ (Fr.borg).

G. F.: *Minder fra svundne tider*, 1916. – Th. Hauch-Fausbøll og H. R. Hiort-Lorenzen: *Patriciske slægter II*, 1911 107f. E. F. Neergaard i *Årbog for Maribo amts økon. selsk.*, 1917 5–8. *Ugeskr. for landmænd*, 1917 80f. Th. Hauch-Fausbøll i *Bertid.* 2.7.1930. – *Levnedsberetning i ordenskapitlet.*

*Anton Christensen**

Faye, Gerhard (Gert), 1760–1845, amtmand, forfatter. * 22.2.1760 i Lyngdal i Norge, † 10.3.1845 i Thisted, begr. sst. F: personel kapellan, senere sognepræst, sidst i Tromø, og provst Andreas F. (1727–92) og Margrethe Carine Nyegaard. ~10.12.1794 med Karen (Kassa) Christine Stockfleth, * 11.3.1775 på Selsinggård, Samsø, † 12.3.1858 i Kbh. (Frue), d. af kontrollør og toldbetjent på Samsø, senere stiftslandinspektør på Lolland-Falster og Møn Eggert (Gabriel) S. (1747–1822, ~2° 1789 med Catharine Sophie Margrethe Weinschenck, 1768–1801, ~3° med Frederikke Kløcker, 1774–1817) og Christiane Dorothea Graumann (1747–87). – Farfar til G. *F.

F. undervistes i hjemmet og blev 1780 privat dimitteret til universitetet. Hans ønsker gik i retning af juraen, men faderen ville have ham til sin medhjælper, og i henvendelse fire år virkede han i hans sogn. 1784 kom han på ny til Kbh. for at tage teologisk eksamen men forhindredes heri af en alvorlig sygdom. F. der havde litterære anlæg, kom i denne periode i forbindelse med C. *Pram

og K. L. "Rahbek og begyndte at skrive både digte og artikler til det af dem redigerede Minerva, ligesom han var en hyppig gæst i Norske selskab og en god ven af Johan Herman "Wessel. Af økonomiske grunde måtte han søge huslærerplads på Falster, men 1789 vendte han tilbage, tog dansk juridisk eksamen og blev ansat i rentekammeret. Her fattede C. D. "Reventlow (1748–1827) interesse for ham, og 1791 udnævntes han til forvalter over Vestensborg gods på Falster. Med megen iver og stor praktisk sans gav han sig i lag med mange reformer. Hoveriet blev afløst, og vigtige grundforbedringer og skovreformer foretaget. Flere ejendomme lagdes ind under hans administration, bl.a. Hvededal gods og Vålse by, og han fik titel af inspektør for kongens falsterske godser. 1805 udnævntes han til amtmand i Thisted. I denne gerning kom han til at virke henvend 38 år, og hans betydning for amtets oplomstring kan vanskeligt overvurderes. Til befolkningen kom han hurtigt i det bedste forhold, og på alle en amtmands vidt forskellige arbejdsfelter øvede han en betydelig indsats. Vejvæsenet og beplantningssagen stod hans hjerte nærmest, og med stolthed kunne han her fremvise en række strålende resultater. Efter i mange år helt at have svigtet muserne genoptog han som amtmand sit forfatterskab, og 1822–23 udkom hans *Litteraire Arbejder* I–IV. F. var en nidkær og initiativrig embedsmand, en elskværdig og vindende personlighed. – Konferensråd 1828. Rang af stiftamtmand 1841. – R. 1809. DM. 1826. K. 1840. □Stik af Flint, 1822. Mal. af M. Rørbye, 1830 (Fr.borg), malet kopi efter dette. Buste (Christiansgave park, Thisted). – Mindesten (Gåbense færgeskov).

Th. Hauch-Fausbøll og H. R. Hiort-Lorenzen: *Patriciske slægter* II, 1911 106f. C. Djørup: *Mindeblade* om G. F., 1845, udg. m. indledn. af Chr. Heilskov, 1925. Jens Damsgaard i *Hist. årbog for Thisted amt* I, 1909 89–99. Alf Harbitz i *Edda* III, Kria. 1915 265–90. Th. Hauch-Fausbøll i *Berl.tid.* 2.7.1930. Holger Hjelholt: *Falsters hist.* II, 1935.

Harald Jørgensen

Febiger (Fibiger), Hans Christian, 1749–96, dansk-amerikansk officer, forretnings- og embedsmand. * 10.10.1749 i Fåborg, † 20.9.1796 i Philadelphia, begr. sst., 1856 flyttet til Mount Vernon, Virginia. F: organist i Fåborg, senere degn i Hillerslev Jørgen Mathiesen Fibiger (1705–76) og Sophie Dorthea Pedersdatter Østrup (ca. 1717–81). ~1777 i Philadelphia med Elizabeth Carson, * 19.2.1754, † 5.1.1817, d. af en købmand i Philadelphia (af skotsk slægt). F. blev student 1766, privat dimitteret fra Ny-

borg, og rejste kort efter til St. Croix hvor han blev skriver hos faderens halvbror H. J. Febiger der var told- og pakhusforvalter i Frederiksted. Som agent for et firma på St. Croix berejste han efter 1772 de nordamerikanske kolonier hvor han efter egne optegnelser navnlig viste interesse for „tømmer, fisk og heste“. Mens han boede i Boston udbrød uafhængighedskrigen. F. sluttede sig uden betænkning til kolonisterne, og 28.4.1775, kun 10 dage efter krigens første episode ved Lexington, trådte han ind i hæren. Han blev efter kort tid adjutant ved oberst Gerrish's regiment i Massachusetts statsmilits som deltog i indeslutningen af de britiske tropper i Boston. I slaget ved Bunker Hill 17.6. s.å. viste han både personligt mod og dygtighed som fører. Han deltog i et fejlslag mod Quebec og var krigsfange fra 31.12.1775 til han aug. 1776 blev frigivet på æresord. Under krigens videre forløb udmærkede han sig på flere måder, især ved fremragende evner som leder af hærafdelingers rekruttering og deres forsyning med materiel, heste og proviant. Allerede nov. 1776 avancerede han til oberstløjtnant, sept. 1777 til oberst. Under angrebet på Stony Point, N.Y., 16.7.1779 hvor han førte et af de særligt udvalgte lette infanteriregimenter blev han let såret af et strejfskud, og i et brev til hustruen herom bekræftede han sit 'nom de guerre': "... No other damage to 'Old Denmark'". Da han efter otte års uafbrudt tjeneste med deltagelse i samtlige krigens slag trak sig tilbage tildelte kongressen ham 30.9.1783 rang og titel af brigadegeneral. Han foretrak dog at kalde sig oberst da han efter krigens nedsatte sig i Philadelphia som forretningsmand, bl.a. med forbindelse til Danmark. Han nød stor anseelse blandt sine medborgere og beklædte flere embeder i by og stat. 1789 valgtes han til State Treasurer of Pennsylvania og beklædte stillingen til sin død. – Siden 1768 havde han ikke kontakt med familien i Danmark. Ægteskabet var barnløst, men navnet føres stadig af efterkommerne af en adopteret nevø af hans hustru. □Miniature. Portræt (mus. ved Stony Point; Independence Hall, Philadelphia).

Henry P. Johnston i *Mag. of American hist.* VI, N.Y. 1881 nr. 3 188–203. *Pers.hist.* t. 4.r.VI, 1903 88 175f. P. S. Sig: *Danske i kamp i og for Amerika, Omaha, Nebr.* 1917 102–27. Børge L. Barløse i *Fynske årbøger* VI, 1957 353–70. – *Papier* i The historical society of Pennsylvania og hos slægten Carson F.

Niels Alsted (A. Kamp)

Fechtcl, Poul, † ca. 1590, møntmester. Siges at være blevet 123 år gammel og skulle altså være * ca. 1467, men aldersangivelsen er sandsynligvis overdrevet.

Fechtel, Poul

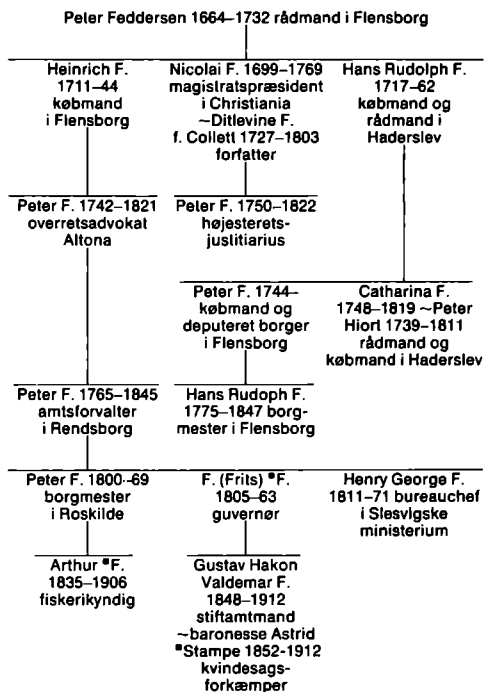
F. nævnes første gang 1535 som borger i Helsingør da han fik kvittans for nogle penge han på kongens vegne havde modtaget af møntmesteren i Roskilde. 1541 blev han selv møntmester i Kbh. ved den mønt Christian III lod indrette ved Clara kirke. 1549 fik han kongetienden af Værløse sogn i forlening, 1553 Herstedvesters og ved sin afsked Gladsaxe sogns kongetiende. Under pesten i Kbh. 1564 flyttedes mønten til Holmen, sygdommen hærgede slemt blandt møntsvendene, og da F. yderligere mistede sin svoger ønskede han at trække sig tilbage; Mogens "Gyldenstjerne fik ordre til at forhandle med ham da kongen ikke mente at F. „med Ære“ kunne frasige sig bestillingen når andre ikke kunne fås så hurtigt i stedet, men i maj 1565 afskedigedes han efter eget ønske på grund af alder og skrøbelighed. 1570 da han fik saldokvittering for sin virksomhed kaldes han borger i Kbh., og 1573 blev han lavsbroder i Danske Kompagni; allerede i sin møntmestertid drev han handel og i begyndelsen af 1550erne fik han toldfrihed for nogle varer han ville udføre til Tyskland. 1562 oplod han kongen fem gårde ved Helsingør som var pantsat til ham af Esrom kloster hvorfor kongen, trods domkapitlets modstand, gav hans søn Didrik F. livsbrev på et kannedømmet og vikarie i Lund, og endnu s.d. – efter Didrik F.s død – overførte dette til hans anden søn, Henrik F. († 1574). F. har været en formuende mand som forstrakte kronen med penge, og 1590 skænkede han 3000 rdl. der stod på rente hos Hamburgs magistrat til den stiftelse for husarme der har bevaret hans navn; kongen havde 1570 skænket den grund hvorpå han allerede da havde ladet „Boderne“ opføre. F. var knyttet til Nicolai kirke hvor han 1566 købte stolestade, og hvortil han havde skænket en altertavle der 1560 sammen med højalteret blev ødelagt ved lynnedslag. En sølvmedalje der blev slået til hans ære bærer hans valgsprog „ick leve in Godt“ og indskriften: „God heft gegeven gelyck vnd lang leven“. Han efterlod en søn Jacob F. († 1616) der var borgmester i Malmø og vistnok flere døtre. □Stik 1745 som medalje.

Kbh.s diplomatarium I–VIII, 1872–87. Danske kancelliregistranter 1535–50, 1881–82. Kancelliets brevøger 1551–70, 1885–96. – Danske mag. I, 1745 161–77. Wolffs journal III, 1807 265–69. Oluf Nielsen: Kbh.s hist. og beskr. III, 1881 348f. Repertorium over legater, udg. H. R. Hiort-Lorenzen og E. Rosendahl I, 1903 17f. Emil Madsen i Hist.medd. om Kbh. II, 1909–10 437. Th. Wåhlin: Malmö St. Petri kyrka, Malmö 1919 82f. J. Wilcke: Renæssancens mønt og pengeforhold, 1950. – C. Giessing: Fechtel-stammen (findes i Rigsark.).

*Albert Fabritius**

Feddersen

Patronymet Feddersen forekommer især i Sønderjylland og Holsten. Den mest udbredte slægt F. føres da også tilbage til Store Vi i Vis hrd., Sydslesvig, hvor stamfaderen Nis Jensen var gårdmand. Hans sønnesøn, købmand i Rudkøbing Nis F. (1631–91) var far til rådmand i Flensborg Peter F. (1664–1732).

Sofus Elvius og H. R. Hiort-Lorenzen: Danske patriciske slægter I, 1891 102–25. Th. Hauch-Fausbøll: Slægt-håndbogen, 1900 171ff.

Hans H. Worsøe

Feddersen, Arthur Frederik, 1835–1906, fiskerikyndig. * 16.2.1835 i Kbh. (Fødsst.), † 27.2.1906 sst., urne på Frbg. kgd. F: kancellisekretær, senere borgmester i Roskilde og justitsråd Peter F. (1800–69) og Bolette Kirstine Kock (1809–86). ~25.6.1859 på Frbg. med Laura Vilhelmine Eleonora Caroline Møller, * 21.5.1833 i Kbh. (Frue), † 21.4.1912 på Frbg., d. af bagersvend Ole M. og Benthe Cæcilie Burchhardt.

F. var elev på Sorø akademi 1846–53 og tog adgangseksamen til Polyteknisk læreanstalt 1855, 1. del af eksamen i anvendt naturvidenskab 1856. Efter i nogle år at have undervist i københavnske kommuneskoler konstitueredes han 1861 som adjunkt ved Viborg katedralskole og fik fast ansættelse 1864. Allerede tidligt havde

han fattet interesse for fiskeriernes udvikling og efter sin hjemkomst fra den internationale fiske-riudstilling i Bergen 1865 stiftede han *Fiskerisel-skabet for Viborg og Omegn* og fik anlagt en ud-klækningsanstalt. Samtidig påbegyndte han sammen med birkedommer H. V. *Fiedler *Tids-skrift for Fiskeri* der (fra 1873 med titel *Nordisk Tidsskrift for Fiskeri*) bestod indtil 1882 da det afløstes af *Fiskeritidende* (fra 1892 *Dansk Fiske-riforenings Medlemsblad*, fra 1903 *Dansk Fiske-ritidende*) af hvilket F. var redaktør 1882–92 og 1902–06. 1883 fritoges han i to år for sin lærer-virksomhed, men beholdt sin løn for helt at kun-ne hellige sig sin interesse for fiskeriets fremme. 1885 tog han definitivt sin afsked som skolelem-bedsmand. 1884 deltog han i stiftelsen af Fore-ningen til fiskeriernes fremme i Danmark og blev dens sekretær. 1887 sammensluttedes fore-ningen med *Dansk fiskeriselskab* til *Dansk fi-skeriforening* i hvilken F. var en ledende kraft, først som sekretær, senere (fra 1892) som konsu-lent. Han skabte og ordnede dens modelsamling, holdt talrige oplysende foredrag rundt om i lan-det og var leder af fiskeriafdelingen på de nordi-ske industriudstillinger. Han foretog adskillige rejser, bl.a. til Island på Altingets opfordring, og var korresponderende medlem eller æresmedlem af forskellige fiskeriselskaber i Europa og Ame-rika.

Han udfoldede tillige en flittig skribentvirksom-hed. Han var forfatter af *Fortegnelse over de danske Ferskvandsfisk* i *Naturhistorisk Tids-skrift*, 1879, *Vore ferske Vande og deres Beboere* og *De danske Padde og Øgler* (begge i „Frem“, 1899), *Samleren*, 1899, *Havet, dets Opdagelse og Erobring*, 1903 samt flere af *Dansk fiskerifore-nings* småskrifter. Hans vigtigste indsats ligger dog i hans personlige arbejde for vore fiskeriers fremme og for fiskerstandens sociale højnelse. Det må for en del tilskrives datidens stærke poli-tiske intolerance at F. der var overbevist venstre-mand ikke blev Fiedlers efterfølger som stats-konsulent; ligeså at han 1892 af den daværende bestyrelse i *Dansk fiskeriforening* afskedigedes som foreningens sekretær og redaktør af med-lemssbladet; efter systemskiftet 1901 blev han dog atter bladets redaktør og var det til sin død. – Tit. professor 1902. – R. 1888. F.M.I. 1874. □ Træsnit 1888 efter foto. Træsnit 1898. Mal. af Georg Schjelderup, 1905. Foto.

S. Elvius og H. R. Hiort-Lorenzen: *Danske patriciske slægter*, 1891 102–25. Th. Hauch-Fausbøll: *Slægthånd-bogen* I, 1900 171–73. *Søndagsposten* 16.9.1888. Th. Wedén i *Ill.tid.* 19.2.1905. *Søndagsbladet* 12.2.1905. *Politi-ken* 28.2.1906. *Ferskvandsfiskeribl.* 1.3.1906 80; sst. 15.3.1906 96–103. *Dansk fiskeritid.* ny r.IV 5.3.1906 73–75; sst. ny r.X 1.6.1912 285–91. – *Papirer* i Rigsark.

og Erhvervsark. (*Dansk fiskeriforening*s ark.). Breve i Kgl.bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet.

H. Blegvad*

Feddersen, Astrid Stampe, se **Stampe (Feddersen), Astrid**.

Feddersen, Hans Ditmar Frederik (Fritz), 1805–63, guvernør. *2.7.1805 i Kbh. (Petri), †12.5.1863 på Petersgård, begr. i Kallehave. F: kontorchef i rentekammeret, senere amtsforval-ter i Rendsborg og etatsråd Peter F. (1765–1845) og Margrethe Tersling (1779–1836). ~1° 5.12.1840 på Frbg. med Ingeborg Cathrine Jo-hanne (Hanne) Jensine Deegen, *1.4.1816 i Kbh. (Helligg.), †22.11.1853 i Christianssted, d. af justitssekretær i højesteret, justitsråd, senere etatsråd Colbjørn D. (1778–1830) og Anne Eleo-nore Margrethe Lemming (1793–1866). ~2° 20.3.1858 i Kbh. (Frue) med Nanna Felicia Augusta Bilsted, *18.7.1820 i Kbh. (Garn.), †21.1.1889 på Frbg. (~1° 1838 med fideikom-misbesidder Michael Conrad Fabritius de Teng-nagel til Petersgård, 1811–49), d. af prokurator, senere etatsråd og kammeradvokat Hans B. (1774–1830) og Anna Dorothea Munthe af Morgenstjerne (1784–1837).

F. blev student 1822 fra Borgerdydskolen i Kbh., cand.jur. 1827 og s.å. volontør i højesterets ju-stitskontor, 1830 tillige fuldmægtig hos kammer-advokaten, fik 1831 universitetets guldmedalje for den juridiske prisopgave, var 1832–35 med offentlig understøttelse på studierejse i udlandet og blev 1835 auditor for kongens livjægerkorps. 1836 udgav han *Om Asylerne, deres Vigtighed for den arbejdende Stand og deres Betydning i Sta-ten*, og dette var medvirkende til at han 1837 blev medlem af direktionen for Kbh.s fattigvæ-sen. Også i industrien var F. interesseret, og han var 1844–45 næstformand i industriforeningen. Mere og mere drog politikken ham, og han val-gtes (for Kbh.) 1841 til medlem af østifternes stænderforsamling hvis sekretær han blev. Med sine liberale udtalelser pådrog F. sig en kort tid kongens misnøje, men den dygtige og kloge, kundskabsrige og vindende embedsmand vandt hurtigt frem igen. Han udnævntes 23.12.1842 til kommitteret i general-toldkammer- og kommer-cekollegiets 3. sektion. 1848 blev han kommitte-ret hos kongialdirektøren, og 1850 lykkedes det ham i London at få afsluttet det store statslån som krigen havde nødvendiggjort på meget gun-stige vilkår. S.å. konstitueredes han som borgme-ster og politidirektør i Slesvig og direktør for det derværende døvstummeinstitut. 1851 udnævntes han til guvernør for De dansk-vestindiske øer hvor han gjorde udmærket fyldest. F. forlod

Feddersen, F.

Vestindien 1855 og dermed også statstjenesten. Ved hjemkomsten blev han medlem af direktionen for Sparekassen for Kjøbenhavn og Omegn (1856–62), og sine tre sidste leveår repræsenterede han Kbh.s 3. valgkreds som folketingsmand. – Kancelliråd 1839. Justitsråd 1842. Kammerherre 1855. – R. 1850. K. 1853. □Foto.

C. Nyrop: Industriforen. i Kbh., 1888. Kay Larsen: Dansk-Vestindien 1666–1917, 1928. F. Skrubbeltrang i Vore gamle tropekolonier III, 1967. – Breve i Kgl.bibl.

Kay Larsen*

Federspiel, Holger, 1868–1934, jurist. * 30.6.1868 på Frbg., † 5.7.1934 ved en automobilulykke ved Fjenneslev, begr. på Frbg. F: kontrollør ved klasselotteriet, kammerassessor, senere justitsråd Peter Julius F. (1824–1909) og Emma Alvilda Rasmussen (1832–1912). ~1° 31.1.1899 på Bangsbo hovedg., Flade sg. med Eva Drachmann, adopt. Hilarius-Kalkau, * 4.11.1874 i Kbh. (Johs.), † 23.2.1954 i Rungsted (~2° 1910 med overretssagfører Folmer Middelboe Dyrland, 1879–1954), d. af forfatter Holger *D. (1846–1908) og Vilhelmine Erichsen (1852–1935). Ægteskabet opløst. ~2° 17.10.1913 i Askov med pianist Asta v. Nutzhorn, * 28.8.1880 i Askov, † 8.12.1951 i Gentofte (~2° 1932 med amtmand i Thisted, senere stiftamtmand, cand. jur. Christian Haugen-Johansen, 1882–1955, ~1° 1925 med Susanne Marie Vilhelmine Koch Dahlerup, 1887–1927), d. af medbestyrer af Askov folkehøjskole, senere tit. professor Heinrich v. *N. (1833–1925) og Ane Johanne Bertelsen (1841–1929). Ægteskabet opløst 1932. – Far til Per *F.

F. blev student 1885 fra Metropolitanskolen. Han studerede først romansk filologi, opholdt sig derefter nogle år i udlandet som korrespondent til forskellige blade og påbegyndte efter sin hjemkomst det juridiske studium. Efter embeds-eksamen 1898 rejste han på studieophold ved flere fremmede universiteter, og 1901 blev han dr.jur. med afhandlingen *Begrebet Interesse i Læren om Forsikring. Et Bidrag til Skadeserstatningslæren*. Hans næste større arbejde, *Bidrag til Viljeserklæringernes Systematik tilligemed en særlig Fremstilling af Læren om Reklamation og Dispositionsstillelse i Distancehandelen*, 1903, blev skrevet i forbindelse med hans deltagelse i en konkurrence om et ledigt professorat. F. fik ikke stillingen, men udnævntes 1903 til docent. Undervisningen førte ham ind på flere nye fagområder, bl.a. romerretten; som hjælpemiddel til studiet udgav han *Romerske Retsskilder i Udtog*, 1904 (2. udg. 1908) og en oversættelse af disse kilder (s.m. A.B. Drachmann, 1907, 3. udg. 1930). F.s videnskabelige hovedværk var

Den internationale Privatrecht i Danmark. Almindelig Del, 1909, med hvilket han tilførte den danske retslitteratur en værdifuld fremstilling af en disciplin der hidtil havde været utilstrækkeligt opdyrket her i landet. Sammen med andre udgav F. lovsamlingen Kongeriget Danmarks Love I–II, 1910–13 (med supplement 1915–16). Efter at F. igen 1913 forgæves havde søgt et ledigt professorat tog han 1914 sin afsked fra docenturet, og hans betydelige evner kom derefter på mange måder til udfoldelse inden for det praktiske rets- og forretningsliv, til dels i forbindelse med opgaver som han allerede tidligere havde påtaget sig. Han var formand for Dansk ingeniørforenings voldgiftskommission fra 1903, var tilforordnet toldrådet som juridisk sagkyndig 1911–23 og medlem af industrirådet 1911–16. I årene 1919–25 opholdt F. sig i London som direktør for erhvervsdrivende selskaber. F.s virksomhed som juridisk forfatter var i det væsentlige ophørt da han forlod universitetet; dog skrev han i årene efter sin hjemkomst fra London nogle tidskriftaflandinger, bl.a. om den internationale vekselret. □Flere tegn. af Eva Drachmann bl.a. 1899 og 1903 (Kgl.bibl.). Mal. af professor Meyer, München, ca. 1904. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1902 91. – Viggo Bentzon i Nord.t. for international ret V, 1934 69–71. Henry Ussing i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.s.å. 138–41.

Knud Waaben

Federspiel, Per Torben, * 1905, advokat, minister. * 9.4.1905 i Berlin. F: docent, dr.jur. Holger *F. (1868–1934) og pianist Asta Nutzhorn (1880–1951). ~23.6.1934 i Hørsholm med Elin Zahle, * 8.12.1907 i Kbh., d. af rektor Otto Z. (1875–1972) og Mercedes Bernhoft (1877–1971). Det kosmopolitiske i F.s virke både i dansk politik og som advokat var ham så at sige givet ved både fødsel og opvækst. Begge hans forældre var kosmopolitter. Han kom til verden i Berlin, tilbragte de første barneår i München og kom så i skole i Kbh. indtil forældrene da han var 13–14 år gammel flyttede til London hvor hans far var indtrådt i en virksomhed der drev transithandel på Balticum. F. kom på Harrow, en af de berømte public schools hvor engelsk blev hans andet modersmål, og han kunne være fortsat ved Oxford hvortil han havde fået et stipendium hvis han ikke 18 år gammel havde skullet bestemme sig for om han ville være engelsk eller dansk. Meget talte for begge dele, og det endte med at han slog plat og krone om afgørelsen. Det blev Danmark.

Med både en far og en farfar som fremtrædende

jurister var han arveligt disponeret for det juridiske studium og blev cand.jur. 1931. Uden trang til straks at komme på kontor tog han mod et tilbud om at blive det daværende Dagens Nyheders korrespondent i London hvor bladet netop skulle begynde et samarbejde med The Times. F. gjorde sig dog hurtigt klart at han ikke var journalist, og allerede efter et års tids forløb opgav han korrespondentgerningen. Han blev derefter medarbejder ved den danske delegation under den dansk-norske proces om Østgrønland ved den internationale domstol i Haag 1932–33, og da processen var afsluttet begyndte han som sagførerfuldmægtig i Kbh. hvor han 1937 blev landsretssagfører med møderet for højestret.

Under Danmarks besættelse blev F. en af modstandsbevægelsens pionerer og ledende skikkelser. Allerede få dage efter 9. april 1940 havde han en samtale med Rodney Gallop fra det britiske gesandtskab der endnu ikke var blevet udstvist af tyskerne. Den drejede sig om opretholdelse af kontakten med London, og i den første periode fik det praktisk betydning gennem F.s formidling af efterretninger fra det besatte Danmark til England. Rodney Gallop talte jævnligt over BBCs udsendelser til Danmark som „a good friend of Denmark“. Efterhånden som modstandsarbejdet voksede og især efter faldskærmsfolkernes ankomst og samarbejdet mellem Modstandsbevægelsen og de engelske Special Forces kom F. til at fungere som kassemeester for efterretningsvæsenets og sabotagens finansiering. Han administrerede de efterhånden betydelige beløb der til dette formål blev indbetalt af danske firmaer og privatfolk, i mange tilfælde mod tilsagn om engelsk tilbagebetaling efter krigsafslutningen. Tyskerne fængslede ham en kort periode i foråret 1943 og derefter påny fra maj 1944 til foråret 1945. Da tyskerne en overgang søgte at forebygge sabotørernes afsporinger af deres jernbanetransporter gennem Jylland ved at anbringe fængslede modstandsfolk som gidsler i togene var F. et sådant gidsel. Han har givet en samtidig skildring af turen, farvet af hans koldsindige humor.

Ved befrielsen blev F. medhjælper hos statsadvokaterne i ekstraordinære sager, dvs. de mange problemer i forbindelse med retsopgøret, og november 1945 blev han minister for særlige anliggender i Knud Kristensens regering. Denne opgave faldt i naturlig forlængelse af hans indsats i modstandsbevægelsen, og han havde fra sin ungdom haft tilknytning til venstre bl.a. som sekretær for den Bergske presses udgiverformand Viggo Berg. I sin ministertid hvor han havde at gøre med erstatninger til mange enkeltpersoner for tort og svie under besættelsen udtalte F. sig

inden regeringstidens udløb for sit ministeriums nedlæggelse hvilket var logisk nok da dets opgaver var løst, men det vakte opsigt da man vistnok ikke tidligere havde oplevet at en minister foreslog ophævelsen af sit eget embede. Men ministertiden havde givet F. smag for det politiske liv. Ved folketingsvalget 1947 opstillede han for venstre i Sorø amt og blev valgt. Han gled ud igen i 1950. Det følgende år kom han ind i landstinget hvor han forblev til dets afskaffelse, som F. i øvrigt var modstander af. Fra 1957 til 1973 var han påny i folketinget, først i tre år for Sorø amt, men, efter uoverensstemmelser med Sorøs vælgere om landbrugspolitikken, fra 1960 for Århus amt. På den indenrigspolitiske scene blev F. et æret menigt medlem, men han gjorde sig til gengæld gældende som dansk talsmand i det mellemfolkelige samarbejde hvortil han var usædvanlig kvalificeret i kraft af sin kosmopolitiske skoling, sine sprogfærdigheder, diplomatiske evner og hurtige intellekt. Fra 1946 og gennem en lille menneskealder var han i lange perioder medlem af den danske delegation ved Forenede nationers generalforsamling og 1947–48 dansk repræsentant i FN's Palæstina-kommision. I mere end tyve år var han delegeret ved Europarådets rådgivende forsamling og dens præsident fra 1960–63. Fra 1973–74 var han medlem af Europa-parlamentet. I den hjemlige debat var F. en af de mest engagerede fortalere for Danmarks medlemskab af Det europæiske økonomiske fællesskab, og som venstres udenrigspolitiske ordfører motiverede han sin holdning ikke alene ud fra hensyn til landbruget, men ud fra en dyb overbevisning om nødvendigheden af den europæiske tankes virkeliggørelse også udover det økonomiske som EF-tilhængerne i Danmark som oftest begrænsede sig til.

Ved flere lejligheder var F. på tale som udenrigsminister, og hans kvalifikationer til posten forekom også åbenbare. Dog havde han næppe været tilstrækkelig nærværende i den hjemlige politik og i miljøet på Christiansborg. Trods alt var politik livet igennem en bibeskæftigelse for ham. Hans meget omfattende sagførervirksomhed førte ham til medlemskab og formandskab i en lang række foretagender, ikke mindst i engelske og internationale selskabers danske datterselskaber. Hertil har føjet sig utallige tillidshverv og æresposter i legatbestyrelser og internationale institutioner. Han var Frihedsfondens første formand. Han er formand for kuratoriet for den tyske Robert Schuman-pris og æresmedlem af den internationale juriskommision der er kendt for sine rapporter om menneskerettighedskrænkelser i forskellige dele af verden. – K. 1949. K. 1974. □ Buste af Grethe Gyde, 1947. Afbildet på kari-

Federspiel, Per

katur af Bjarne Laursen, 1974 (Amalienborg).
Foto.

Interview i Information 12.11.1977. – Jørgen Hæstrup:
Kontakt med England, 1954 (nyt opl. 1960). Samme:
Hemmelig alliance I-II, 1959. De danske ministerier
1929–53, ved Tage Kaarsted, 1977.

Erik Seidenfaden

de Feignet [dø fæn'jæ], Joseph Carl Julien (kal-
des i kirkebogen ved sin død Carl Wilhelm Juli-
an), ca. 1699–1771, officer. * ca. 1699 i Schwa-
ben, † 2.4.1771 i Kbh., begr. i Garn. k. F: kejser-
lig major Friederich Conrad Wilhelm de F.
(† 1702). ~1737 med Maria Theresia de San
Bartholomii, * ca. 1718 i Milano, † 16.3.1790 i
Altona, d. af kejserlig oberst de San B.

de F. var først Edelknaabe hos en fyrst Liechten-
stein og blev 1716 fænrisk i kejserlig tjeneste, stu-
derede herefter teoretisk og praktisk artilleri- og
ingeniørvidenskab, blev 1727 sekondløjtnant i
ingeniørerne, 1733 premierløjtnant (i infanteriet)
og 1735 ingeniørkaptajn. 1743 trådte han i dansk
tjeneste som overtallig major ved danske fortifi-
kationsetat, men forrettede fra n.å. tjeneste ved
holstenske etat, blev oberstløjtnant 1752, 1754
midlertidig, n.å. virkelig chef for sidstnævnte
etat; fik 1755 rang med oberster af infanteriet.
1758–60 var han generalkvartermester ved græn-
sekorpsen i hertugdømmerne og afløstes af P. E.
"Gähler. 1761 beordredes han til at kortlægge
hovedvejene i hertugdømmerne og angive vej-
længderne i danske mil. Da „de fleste
Geografier“ angav en dansk mil til 15 000 sjæl-
landske alen blev der ud fra Kbh. foretaget op-
måling ad forskellige hovedveje hvad der vel gav
forskellige resultater som følge af vejenes om-
lægning i de sidste 80 år, men dog førte til at en
dansk mil „antoges“ oprindeligt at være regnet til
12 000 „danske eller sjællandske“ alen hvad der
herefter sloges fast og gennemførtes i hertug-
dømmerne. Fra den Saint-Germainske hærord-
ning 1763 til sin død var de F. chef for den fore-
nede dansk-norsk-holstenske fortifikationsetat,
fra 1766 som generalløjtnant (i infanteriet). Han
var modstander af at hans officerer stod i num-
mer ved infanteriet og jævnlig måtte forrette
tjeneste ved dette, og fremsatte forslag om en mere
tidssvarende fordeling i rigerne af ingeniøroffi-
cenerne og om disses tjenstforretninger. Det var
ham der gennemførte at ingeniørofficererne i
den norske etat skulle kunne dansk (norsk); selv
skrev han dog altid tysk. På hans forslag blev
Hitler skanse nedlagt da man dog ikke derfra
kunne beherske Elben. Fæstningsværkerne om
Nyborg blev tilbagekøbt i hans tid og atter for-
nyet, men det lykkedes ham ikke at gennemføre
at Ladegaarden ved Kbh. blev omdannet til en

lille fæstning til i forbindelse med sluseværker at
hindre en angriber i at ødelægge stadens vand-
forsyning. Han har udgivet *Kurze, jedoch gründ-
liche Gedanken von einer wahren Verbesserung
der modernen Fortification*, 1748. Han var kato-
lik. – Hv.R. 1766.

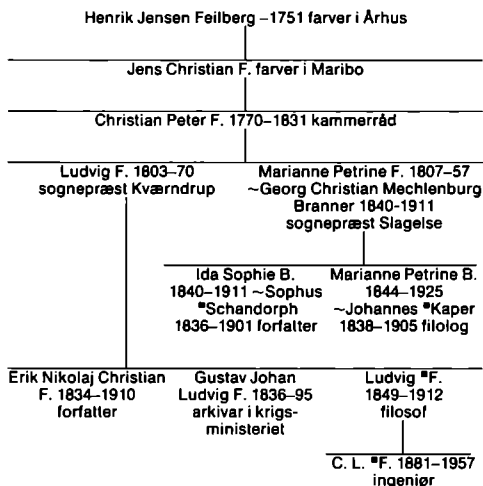
Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds udg.
L. Bobé IX, 1922 407. Inkvisitionskommissionen af
20.1.1772, udg. Holger Hansen III, 1932.

*Rockstroh**

Feilberg

Slægten F. stammer fra Sydslesvig, hvor stamfa-
deren Jens (F.) sidst i 1600-tallet vides at have
opholdt sig i Jerrishøj, Eggebæk sg., Ugle hrd.
Fra hans 6 sønner, der blev farvere, nedstammer
slægtens forskellige grene.

Tavle I

P. J. Schmidt: Slægten F., 1890. Th. Hauch-Fausbøll:
Slægthåndbogen, 1900 174–84.

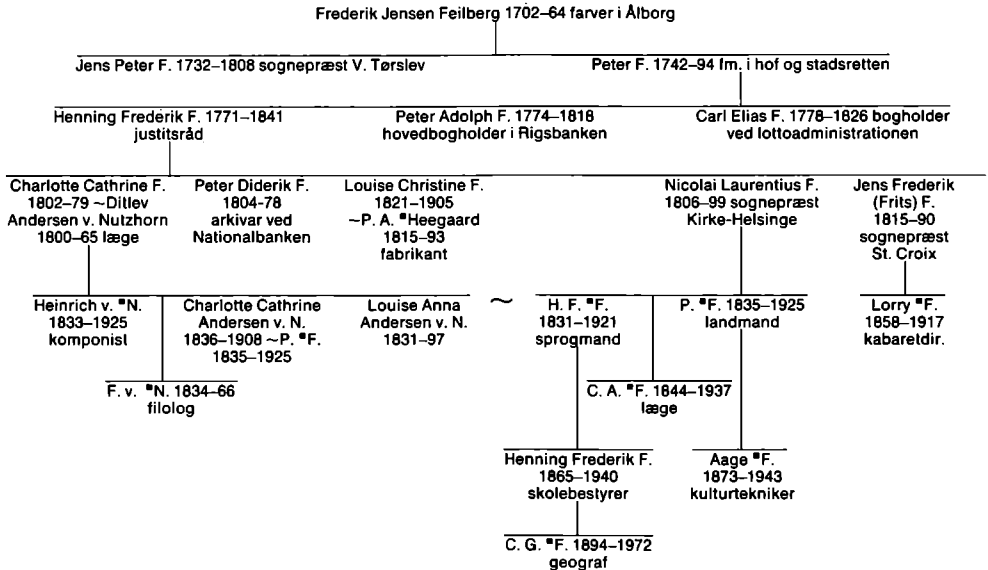
Hans H. Worsøe

Feilberg, C. A., se Feilberg, H. F.

**Feilberg, Carl Gunnar, 1894–1972, geograf, etno-
graf. * 22.10.1894 i Kbh., † 6.1.1972 i Hellerup,
begr. Søllerød kgd. F: skolebestyrer Henning
Frederik F. (1865–1940) og Anny Caroline Lo-
vise Kathrine Olsen (1867–1934). ~5.8.1924 i
Lyderslev med Martha Hoff Siegmundfeldt,
* 24.11.1898 i Sønder Omme, d. af sognepræst,
sidst i Lyderslev, Stevns, Peter Christian Georg
la Cour S. (1865–1933) og Inge Kathrine Hoff
(1874–1952).**

F., der blev student fra Østersøgades gymnasium

Tavle II

1912, voksede op i et hjem med nær tilknytning både til kulturhistorisk forskning og til folkehøjskolen (farfaderen var folkemindeforskeren H. F. *F.) hvad der bl.a. gav sig udslag i at han efter at være blevet cand.theol. 1919 besvarede – og belønnedes med accessit for – universitetets historiske prisopgave vedrørende et emne der angik den danske gårdmandsstands og husmandsstands materielle og åndelige vilkår. Samtidig droges han stærkt mod geografien og studerede 1920 dette fag i København under H. P. *Steensby og 1922 ved Sorbonne hos Demageon og de Martonne. Han virkede som højskolelærer ved Askov (1920–21) og Grundtvigs højskole i Lyngby (1922–28), men afbrød den pædagogiske løbebane 1928 og genoptog sine geografiske studier hos M. *Vahl og Gudmund *Hatt, Kbh.s univ. for 1933 at tage magisterkonferens i geografi. 1935 foretog han en rejse til Iran hvor han især studerede Lurstmammerne i Zagros-bjergene. 1929 blev han ansat som medhjælper ved Nationalmuseets etnografiske samling, 1936 blev han inspektør II og 1948 inspektør I. 1944 forsvarede han en afhandling om det sorte nomadetelts forskellige typer og dets udbredelse i Afrika og Vestasien, *La tente noire*, for den filosofiske doktorgrad, Kbh. Fra 1946 var han censor ved Århus universitet. 1949 (–1966) blev han efter konkurrence udnævnt til professor i kulturgeografi ved Kbh.s univ. Hans omhyggeligt forberedte forelæsninger var præget af den humanistiske livsindstilling man også finder i hans litterære

produktion – med påvirkning fra den franske geografiske skole. Utvivlsomt har studierne hos Gudmund Hatt betydet meget for hans agrargeografiske arbejde.

1952 udgav F. et arbejde om Papis-stammen, *Les Papis*, der ligesom hans doktorafhandling bygger på opholdet i Iran. Foruden de iranske studier er F.s litterære arbejde især knyttet til agrargeografien, herom vidner større eller mindre arbejder om plogen, afrikanske hakkeformer, agerbrugsredskaber, bl.a. publ. i *Geografisk Tidsskrift XXXIV, XXXVII og XXXIX*. Men også afrikansk kulturgeografi i øvrigt lå ham stærkt på sinde, hvorom han skrev den populærvidenskabelige *Afrika. En Verdensdel lukker sig op*, 1945, samt de artikler der affødtes af en rejse til Nigeria 1955–56, publiceret i *Folk* (1 og 5); *Nigerias erhvervsgeografi* (Økonomi og Politik, 1957, 100–67), *Ibadan* (Kulturgeografi 10. årg. 77–91), *Træk af det traditionelle afrikanske landbrug i Nigeria* (Geografisk tidsskrift 57, 75–109). Sammen med Axel *Schou og K. Antonsen udgav han *Jorden og dens lande*, 1959, og *Hovedlinier i vor tids kulturgeografi I–II*, 1963 og 1964. Han var en ivrig kronikør og leksikonmedarbejder. – Medlem af Det kgl. danske geografiske selskabs råd. □Foto.

Ib Rønne Kejlbø

Feilberg, Casper Ludvig, 1881–1957, ingeniør, kulturtekniker. *29.7.1881 i Kbh. (Johs.),

Feilberg, C. L.

† 21.3.1957 på Frbg., begr. sst. (Frbg. kgd.). F: filosof, forfatter Ludvig *F. (1849–1912) og Nikoline H. O. Lund (1855–1912). ~12.5.1915 i Glostrup med Kaja Hoffmann, * 23.10.1898 i Kbh., † 4.8.1931 i Dragør, d. af cand.pharm., materialist, senere apoteker i Hals Carl Emil Theodor H. (1870–1926, ~2° med cand.pharm. Anna Sophie Brøgger, 1893–1966) og Charlotte Steenbuch (1877–1963, ~2° 1908 med fabrikkdirektør, senere grosserer August Frederik Pacius, 1877–1937).

Efter studentereksamen fra Metropolitanskolen 1899 læste F. til bygningsingeniør ved Polyteknisk læreanstalt (eksamen 1905). I de næste tre år videreuddannede han sig teoretisk som praktisk, og fra 1908–14 var han assistent i tegning og kulturteknik ved landbohøjskolen, 1914 docent i tegning og jord- og vandbygning sst. og fra 1918 professor i samme fag (afgang 1952). Stor forretningsmæssig duelighed viste han ved siden 1913 at drive en rådgivende ingeniørvirksomhed sammen med ing. F. C. Becker. I denne egenskab sikrede han sig ingeniørarbejdet ved højskolens udvidelse 1918ff. Selv om han netop i sin dobbelte egenskab af cand.polyt. og lærer ved landbohøjskolen skulle have haft gode muligheder for at forene de ingeniørtekniske og landbrugsmæssige interesser ved det kulturtekniske arbejde lykkedes det dog ikke for F. som sekretær for udvalget til fremme af jordens grundforbedring ved vanding og afvanding, nedsat af landhus-holdningsselskabet 1914, at få skabt en konstruktiv helhed, en slags kulturteknikkens arbejdsplan, ud af de mange indbyrdes modstridende interesser inden for området. Hans force lå snarere på det pædagogiske område. En så sammensat elevskare som landmænd, skovbrugere, mejerifolk og landinspektører måtte selvkært stille store krav til læreren om præcise og alligevel letforståelige udtryksformer. Lærebøger som *Simple Konstruktioner af armeret Beton* (sammen med F. C. Becker 1913), *Kortfattet Lærebog i kulturteknisk Vandbygning* (sammen med Aage *Feilberg, 1921, 16.udg. 1968), *Kortfattet Lærebog i Vejbygning og Kloakering*, 1919 (6.udg. 1966), og diverse beretninger om dræningsforsøg i Skovlunde m.fl. steder 1928ff. taler deres tydelige sprog om forfatterens på en gang instruktive og fortættede fremstillingsform. Litterær virksomhed i øvrigt *Studier af Naturens Sprog*, 1911 og *Ludvig Feilberg in Memoriam*, 1949. – R. 1928. DM. 1940. □Foto.

P. J. Schmidt: Slægten Feilberg, 1890. Erik Helmer Pedersen: Hedesagen under forvandling, 1971. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Erik Helmer Pedersen

Feilberg, Henning Frederik, 1831–1921, præst, folklorist, filolog. * 6.8.1831 i Hillerød, † 8.10.1921 i Askov, begr. sst. F: sognepræst, sidst i Kirke Helsing Nicolai Laurentius F. (1806–99, ~2° 1857 med Bolette Christine Rørdam, 1815–87) og Conradine Antoinette Caroline Købke (1809–56). ~28.4.1860 i Kbh. (Garn.) med Louise Anna Andersen v. Nutzhorn, * 6.7.1831 i Kbh. (Helligg.), † 11.3.1897 i Askov, d. af læge Ditlev Andersen v.N. (1800–65) og Charlotte Cathrine Feilberg (1802–79). – Farfar til C. G. *F. Bror til P. *F.

Faderen, der ved F.s fødsel var adjunkt i Hillerød, blev 1834 præst i Alslev ved Varde, 1838 i Vester Vedsted i Tørninglen, så sønnens barndom og skoletid faldt omkring og i Ribe; senere blev han præst i Ullerup i Sundeved (breve fra 1864, trykt i Museum 1890 og Nordslev. Søndagsbl. 1910), sidst i Kirke Helsing. F. blev student 1849 fra Ribe, studerede foruden teologi også botanik og levende sprog, blev teologisk kandidat 1855 og s.å. lærer ved N. Zahles nyoprettede skole. Allerede 1856 flyttede han på ny til hertugdømmet som kapellan hos E. *Hagerup i Solt. Gennem Hagerup førtes han naturligt ind i studiet af folkelære og folkeliv som i forvejen havde hans interesse. En rejse til England og Skotland sommeren 1857 blev afbrudt før tiden, men noget fik han dog set af fremmede forhold. 1859 blev han kaldet til sognepræst i Valsbøl hvorfra han 1862 flyttede til Store Vi. Her udgav han en oversættelse af *Tolv Prædikener af C. H. Spurgeon*, 1862 som udmærker sig ved et fortræffeligt sprog, og fuldendte sin smukke folkelivskildring *Fra Heden* (trykt i Slesv. Provinsial-efterretning, 1863 og s.å. udgivet som bog). 1864 blev han af den preussisk-østrigske civilregering afsat fra sit embede, rejste først til faderen i Ullerup og derfra over Als til Odense. Efter en kortere tid som kapellan hos G. F. P. *Strøm i Marslev og et sommerophold i Kbh. blev han kst. kateket og førstelærer i Odense (1865–67) og derefter lærer ved Julie Heins pigeskole sst. (1867–69). 1869 vendte han tilbage til Sydjylland som sognepræst til Brørup og Lindknud hvorfra han 1876 flyttede til Darum og Bramminge. Som præst stod F. den grundtvigske retning nær, men hyldede hverken retningens dogmatik eller kirkepolitik. Ligesom Johs. *Clausen deltog han i Cornelius *Appels ordination i Askov 1874. I efteråret 1891 tog han sin afsked på grund af sygdom og flyttede n.å. til Askov hvor han da helbredet bedredes igen fik nogen præstelig virksomhed, ligesom han også deltog i undervisningen, især på højskolelærernes sommerkursus. Fra disse år stammer hans lille opbyggelsesbog *Giv aldrig tabt*, 1919.

I Brørup genoptog F. sit arbejde med studiet af folkeliv og folkemål medens han måtte opgive botanikken som krævede mere uafbrudt arbejdstid. Nogle afhandlinger i Nordisk Månedsskrift vidner herom, især *Om almuens sæd og skik i egen mellem Ribe og Kolding I*, 1872 som viser en påvirkning af Eilert Sundt, og denne blev forstærket ved en rejse i Norge næste sommer. Denne påvirkning og de følgende års mere og mere omfattende studier i etnologi og folklore gav F.s opfattelse af almuekultur den dybde som præger hans senere arbejder. Efter forflyttelsen til Darum hvor de ydre kår var langt bedre skrev F. *Dansk Bondeliv I*, 1889, en grundig omarbejdelse af rækken *Fra Vester-Jylland i Fra alle Lande XXXV–XXXVI*, 1882, en ualmindelig rig folkelivsskildring som har vundet stor udbredelse. I Darum-tiden tog arbejdet på Feilbergs Ordbog (*Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål*, 1886–1914) fart, og det lykkedes den flittige F. i sit lange otium i Askov at fuldføre dette for forskningen stadig uundværlige hovedværk. Det indeholder en hel nordisk realencyclopædi i folkeminder, folkedigtning og folketro, med talrige henvisninger til andre landes forhold. F. begyndte på arbejdet 7.1.1877 og afsluttede sine tilføjelser til det store utrykte tillæg om folkeminder omtrent fjorten dage før sin død. Et register til dette tillæg som findes i Dansk folkemindesamling (Nachschlageregister zu H. F. F.s ungedruckt Wörterbuch über Volksglauben) er udgivet af Hans Ellekilde 1929. Når det gælder det sproglige indhold af ordbogen må man gang på gang undre sig over at det har været F. muligt at samle en sådan rigdom af oplysninger om jyske dialekter, men den geografiske fordeling af stofmængden er noget ujævn, og når størstedelen af ordstoffet fremtræder i lydskrevne former må man skønne at F. umuligt har kunnet verificere alt materiale, men at han har bearbejdet det, hvorved fejl i enkeltheder ikke har kunnet undgås.

Efter flytningen til Askov og fritagelsen for embedsforretninger kunne F. næsten helt ofre sin tid til videnskabeligt arbejde. Ordbogen og tillægget til denne optog stadig en stor del af hans tid, men der fremkom også en lang række afhandlinger, især i Poul Bjerges Aarbog for dansk Kulturhistorie, 1891–1900, til dels samlede i *Sjæletro*, Dania og Danske Studier, men også i andre inden- og udenlandske tidsskrifter. Dertil kommer *Dansk Bondeliv II*, 1899, det store værk *Jul I–II*, 1904, *Bjærgtagen*, 1910, *Sjæletro*, 1914, *Skabelsessagn og Flodsagn*, 1915, *Nissens Historie*, 1918 og udgivelsen af udvandrerbreve fra Canada, skrevet af svigerdatteren Julie F., *De derovre*, 1912 og *Hjemliv paa Prærien*,

1917. I denne tid falder også oprettelsen af *Dansk Folkemindesamling* som F. sammen med Axel Olrik foranledigede 1904, og hvortil de testamenterede deres videnskabelige samlinger og biblioteker. Af sin rige viden har F. også ydet mange inden- og udenlandske forskere ofte omfattende bidrag til deres arbejde. Den anseelse F. nød som en af grundlæggerne af det videnskabelige folkemindestudium i Norden fik et udtryk i det store festskrift til H. F. Feilberg som de tre nordiske tidsskrifter for folkemål og folkeminder tilegnede ham til hans 80 års fødselsdag.

Som dialektolog er F. ren empiriker, men som folklorist har han søgt dybere forståelse. Især har hans forskning gået ud på at finde og forklare grundelementerne medens han mindre har søgt at klare udviklingen selv om hans skrifter, ikke mindst *Dansk Bondeliv*, også har givet mange herhenhørende bidrag. Han udfylder derved på en værdifuld måde Axel Olriks samtidige forskning. Han er langt stærkere end denne påvirket af den engelske etnologiske retning selv om han ikke ser ukritisk på dennes resultater. – En yngre bror Carl Adolph F., * 1.10.1844, † 19.4.1937 blev student 1863 og deltog derefter i krigen 1864 hvor han blev såret og taget til fange, men flygtede. Han studerede botanik og sendtes flere gange på rejser af botanisk forening, men 1874 blev han cand.med. og efter kort tids praksis på Frederiksberg blev han 1876 læge ved Øresundshospitalet. 1899 blev han overlæge sst. Afsked 1916. Tit. professor 1892. R. 1901. DM. 1914. K.² 1927. (H.F.F.). – Dr.phil.h.c. 1894 i Kbh. – R. 1901. DM 1911. K.² 1921. □Mal. af Fanny Brate, 1890. Afbildet på E. Henningsens mal. „Fra Askov højskole“, 1902 (Fr.borg; Ribe mus.). Mal. af E. V. Brandt, 1907. Buste af N. Hansen-Jacobsen, 1917 (Vejen mus., Askov højskole, 1923 Ribe mus.). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1894 116–18, Sønderjyske årbøger, 1895 1–44; sst. 1897 165–216, Nationaltid. 16.6.1916, Dansk børnebl. V, 1931 1–10 33–38 47–54 73–78. – P. J. Schmidt: Slægten Feilberg, 1890 24. Dansk udsyn I, 1921 (m. bl.a. breve til Sv. Grundtvig og bibliografi). C. W. von Sydow i Folkeminder og folkeltankar VIII, Malmö 1922 33–39. Marius Kristensen: H. F. F., 1923. Samme i Arbog for Ribe amt VIII, 1932 35–39. E. Marstrand: Omkr. Askov, 1924 9–28. Hans Ellekilde: Nachschlageregister zu H. F. F.s ungedr. Wörterbuch, Helsinki 1929 = FF communications nr. 85 (m. biografi og bibliografi). V. Valerius i Fynsk hjemstavn VII, 1934 65–73 81–91. Aug. F. Schmidt sst. 179–90 (rettelse af Chr. M. K. Petersen VIII, 1935 14f). K. Ringgaard i Sprog og kultur XXII, 1962 83–96. – Papirer og breve i Kgl.bibl. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Poul Andersen (Marius Kristensen)

Feilberg, Frederik Laurentius (Lorry), 1858–1917, kabaretdirektør. * 10.2.1858 i Kbh.

Feilberg, Lorry

(Frue), † 26.6.1917 i Hvidovre, begr. på Frbg. kgd. F: cand.teol., lærer ved Christianssted borgerskole på St. Croix, senere sognepræst i Nordøyar, Færøerne, sidst i Onsbjerg, Samsø Jens Frederik (Frits) F. (1816–90) og Laura Dorteia Almind (1820–1910). ~1° 17.9.1886 i Gentofte med Dagmar Luise Bülow, * 12.11.1860 på Frbg., † 1.12.1903 i Års, Ålborg amt, d. af rådmand i Kbh. Frederik Christopher B. (1811–90, ~1° 1841 med Emilie Rasmine Hermann, 1821–49, ~2° 1850 med Rasmine Christine Engeline Schoulund, 1823–53) og Helene Cathrine Schwartz (1831–1915). Ægteskabet opløst. ~2° 21.12.1901 på Frbg. med Marie Laurine Møller, * 14.3.1866 i Horsens, † 1.3.1945 i Holte, d. af værtshusholder og snedker Lars Peter M. (1829–ca.68) og Gjerdine Nikoline Rasmussen (1830–1912, ~2° 1870 med maler Rasmus Quie, 1839–1913).

På grund af faderens gentagne skiften embede tilbragte F. sine barndomsår dels på Færøerne, dels i Jylland og på Samsø; 1876 blev han student, privat dimitteret, og n.å. cand.phil. hvorefter han studerede jura som han dog forlod for at blive journalist. Som sådan var han bl.a. knyttet til „København“ og „Middagsposten“ hvor hans skarpe, vittige og letflydende artikler vakte ikke ringe opmærksomhed. 1888–90 redigerede han „Adresseavisen“ som han omdannede til tillige at indeholde tekststof. Da han på en rejse i Sverige havde set en ny form for bageriers indretning besluttede han at omplante denne til Kbh. hvor han da blev bagermester og 1891 i Vimmelskiftet 36 åbnede et *Mønsterbageri* hvor publikum gennem en glasvæg kunne iagttage svidnernes arbejde i bageriet. Fem år senere skiftede han på ny virksomhed og købte 1896 Carl Kehlets kendte sangerindepavillon i Allégade 9 hvor – efter Kehlets udsagn – „Nordens skønneste Kvinder“ havde optrådt. Under navnet *Operetten* drev F. sanglokalet i den gamle stil men da der i udlandet var opstået kunstnerkabaretter hvis form var vidt forskellig fra den underholdning der præsteredes af tribunesangerinder, og der herhjemme havde rejst sig krav om „den litterære varieté“ med optræden af virkelige kunstneriske kræfter var F. forudseende og forstående nok til helt at lægge sit etablissements kurs om. Efter hamburgsk mønster indrettede han således 1901 *Bondestuen* holdt i landlig stil, senere omdannet til *Landsbyen*. 1909 og 1913 købte han naboejendommene nr. 11 og 7, og på de tre ejendommers samlede areal indrettedes restauranten *Drachmannkroen* med dens gammeldags interiør samt *Riddersalen* (åbnedes 6.5.1914) der blev virkeliggørelsen af „den litterære varieté“ som uden blivende held havde været forsøgt andet-

steds. F. med sin spidspuldede calabreserhat var selv den tap om hvilken *Lorry-Etablissementet* (som dets navn blev) drejede sig; han havde en egen, både jovial og bestemt måde at optræde på, hvortil kom de københavnske slagord som han var skaber af, og som fremkom i hans avertissementer. – Foruden adskillige utrykte digte som han selv foredrog i sit lokale har han udsendt digtsamlingen *Stemninger og Billeder. Smaadigte*, 1885 samt to hæfter compositioner til egne tekster: *Op.1. Forskellige Stemninger og August-Nat.* □Pastel af N. P. Bolt. Tegn. af Eva Drachmann (Kgl.bibl.). Mal. af Niels Hansen (Fåborg mus.). Afbildet på mal. af Aksel Jørgensen 1911–13 (Drachmann-kroen), af samme to raderinger 1910 samt en 1923.

P. J. Schmidt: Slægten Feilberg, 1890 29. Fr. Graae: København- minder. Lorry, 1929. Carl C. Christensen og Axel Henriques: Strøget, 1931.

*Carl C. Christensen**

Feilberg, Ludvig Tage Christian Müller, 1849–1912, filosof. * 31.3.1849 i Husby ved Ringkøbing, † 20.9.1912 på Frbg., begr. sst. F: sognepræst, sidst i Kværndrup Ludvig F. (1803–70) og Karen Johanne Schouboe (1803–87). ~11.7.1879 på Frbg. med Nikoline (Lida) Henriette Oktavia Lund, * 26.9.1855 i Vigerslev, Fyn, † 5.9.1912 på Frbg., d. af sognepræst Casper Volter Vorandran L. (1809–64) og Nicoline Henriette Adler (1818–1900). – Far til C. L. *F. F. der fik privatundervisning tilbragte det meste af sin barndom i Kværndrup på Fyn hvortil faderen var blevet forflyttet. Efter at denne havde taget sin afsked tog familien ophold i Kbh. hvor F. tog præliminæreksamen og adgangseksamen til Polyteknisk læreanstalt. 1874 blev han cand. polyt., 1874–75 var han ingeniørassistent ved Kbh.s vandværk, 1875–91 assistent hos professor L. F. *Holmberg ved Polyteknisk læreanstalt og 1875–83 tillige assistent ved landbohøjskolen hvor han 1883 blev docent i jord- og vandbygningslære samt tegning i hvilken stilling han forblev til sin død. Fra 1887 var han ministeriets tilsynsførende ved folkehøjskolerne, senere også ved landbrugs- og husholdningsskolerne, og 1891–96 var han tillige inspektør ved de forskellige ministerielt oprettede kursus for lærere og lærerinder ved skoler og højskoler. F. viste tidligt psykologisk interesse. Allerede som ung begyndte han at gøre sit sjæleliv, særlig sine følelsesstilstande, til genstand for studium og nedskrive sine iagttagelser. Dette journalarbejde fortsattes livet igennem, og ved sin død efterlod han sig en materialsamling på 6–7 000 skrevne sider. De talrige eksempler hans skrifter indeholder er væsentlig hentet fra denne samling, og mange af

dem vidner om hans fint udviklede sans for visse nuancer inden for følelseslivet og om hans evne til at give beskrivelserne af dem en kunstnerisk form. Tanken om at andre gennem hans undersøgelser måske kunne føres til selv at gøre sjælelige iagttagelser og derigennem opleve en følelsesberigelse med deraf følgende sjælelig renselse og styrkelse bestemte F. til at offentliggøre noget af sit indsamlede og bearbejdede stof. 1881 udgav han *Om størst Udbytte af Sjælsevner. Bidrag til en praktisk Psykologi* (2. opl. s.å.; tysk udg. 1906, svensk udg. 1917) der efterfulgtes af *Holbergs Træ i Fiolstræde*, 1882, *Skønhed i det hæslelige og hverdagsagtige* i Nordisk tidskr., 1885, *Stemning og Billeder i harmonisk Ordning*, 1886, *Om Ligeløb og Krednsning i Sjælelivet*, 1896, *Om sjælelig Ringhed*, 1899–1902, *Om Manglen paa Forstaaelse imellem Folkehøjskolen og den akademiske Verden* i Tidsskr. f. Aandskultur 1, 1902–03, *Natur ABC* sst. II, 1903–04, *Naturlærens Leve-ABC*, 1905–07, *Kort Fremstilling af de sjælelige Naturudviklingslove* (trykt som manuskript 1910). Endvidere redigerede F. nogle „Breve“ for levelæreinteresserede (1910–12). Efter hans død udkom hans *Samlede Skrifter*, 1914, (2. udg. 1918), og der dannedes en forening for udbredelse af kendskab til hans tanker. – F.s „Levelære“ der appellerer til individets modtagelighed („Aabenhed“) og aktivitet går i det væsentlige ud på at det ifølge „Naturudviklingen“ er menneskets opgave („Pligt“) at forvalte sin sjælelige energi på en sådan måde at den „forbedres“ („fortættes“) fra en lavere til en højere „Kvalitet“, og derved yde sit skyldige bidrag til „Naturudviklingen“. Der gives i alt fire „Kvaliteter“ der betegner lige så mange grader af „værdifuldt“, o: „naturudviklende“ sjæleliv. Lavest står det til sanseindtrykkene knyttede liv („Sansekvaliteten“) der gør individet afhængigt af „Tingene“. Af højere grad er den „reale Kvalitet eller Virkeligheden“ der betegner en begyndende „Frigørelse“ fra „Tingene“, kendelig ved menneskets arbejde på at gøre sig til herre over virkeligheden. Over denne „Kvalitet“ står „den aandelige Varme“ („Hjertevarme“, „Naturkærlighed“) ved hvilken mennesket yderligere løses fra „Tingene“ og får mulighed for at nå den højeste „Kvalitet“, „den forladende Kvalitet“ der er „den absolute Frihed fra Tingene“, og som opleves når individet under uegennyttig eller selvpøfrende handlen eller i religiøs grebthed glemmer sit selv. Under „Fortætnings“-arbejdet udføres der fra legemet energi der forbliver i universet („Differentialtilværelsen“) og er af betydning for „Naturudviklingen“. – F.s lære betragtedes af ham selv som en naturvidenskabeligt underbygget, almengyldig levelære,

men må, trods de anvendte naturvidenskabelige udtryk og analogier, vistnok rigtigere betegnes som en subjektiv, naturpoetisk-religiøs lære med karakter af forlønningelære og sigtende på en forædling af sjælelivet. Den sjælehygiejniske tendens i F.s skrifter har i vide kredse, bl.a. inden for folkehøjskolen, skabt interesse for hans arbejder. – Foruden de nævnte skrifter har F. udgivet *Kortfattet Lærebog i teknisk Mekanik*, 1890. Desuden har han ydet bidrag til E. *Møller-Holsts Landbrugs-Ordbog, 1877–83. – R. 1893. DM. 1908. □Mal. af Malthe Engelsted, 1917 (Fr.borg), tegn. efter dette af samme. Foto.

P. J. Schmidt: Slægten Feilberg, 1890 16f. H. Høffding i Ude og hjemme 29.5.1881. Samme i Udvalgte stykker af da. filosofisk lit., 1910 = Mindesmærker af Danm.s nationalit. III 288–99. H. [S.] V[odskov] i III. tid. 1.7.1883. Samme: Spredte studier, 1884 243f. Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1908. Et festskr., 1908 348f 525 549. Alfr. Povlsen i Højskolebl. 11.10.1912 1409–16. Jakob Knudsen i Politiken 14.–16.9.1913. J. C. Kall: Filosofi og religion, 1915 107–20. Anathon Aall: Filosofien i Norden, Kria. 1919 212f. Viggo Cavling: L. F. og hans levelære, 1915 (2. udg. 1927, anm. af J. C. Kall i Tilskueren, 1916 187–92). Severin Christensen: Et kongerige for en livsanskuelse, 1933 54–73. Roar Skovmand: Folkehøjskolen i Danm., 1944. – Papirer og breve i Kgl.bibl. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

S. V. Rasmussen*

Feilberg, Peter Berend, 1835–1925, kulturtekniker. * 20.11.1835 i Alslev ved Varde, † 12.1.1925 i Helsingør, begr. i Søborg ved Esrom. F: sognepræst, sidst i Kirke Helsing Nicolai Laurentius F. (1806–99, ~2° 1857 med Bolette Christine Rørdam, 1815–87) og Conradine Antoinette Caroline Købke (1809–56). ~23.5.1866 i Kbh. (Garn.) med Charlotte Cathrine Andersen v. Nutzhorn, * 7.7.1836 i Kbh. (Holmens), † 22.1.1908 i Søborg, d. af læge Ditlev Andersen v. N. (1800–65) og Charlotte Cathrine Feilberg (1802–79). – Far til Aage *F. Bror til H. F. *F.

Præliminæreksamen fra Ribe katedralskole, ophold på Rødding højskole 1853 og flere års praktisk landbrugserfaring var de forudsætninger F. kunne monstre da han 1856 sammen med to andre mødte på Polyteknisk læreanstalt for som de første i Danmark at gennemgå et 2-årigt landbrugskursus. 1858–59 blev han som ass. hos den dygtige forvalter Luja på Frijsenborg introduceret til den nye grundforbedringsteknik: bortledning af overløvedning gennem nedgravede drænrør. Grev C. E. *Frijs fik så stor interesse for den unge landbrugstekniker at han ikke alene sørgede for hans videreuddannelse på holstenske mejerigårde, men også ansatte ham som bestyrer på Søbygård 1861. Gennem sin medvirken ved udtørringen af Sjørring sø 1862 havde han fået så stor erfaring i kulturteknik at han ef-

ter en kort periode som bestyrer på Rungstedgård og Rungstedlund 1863–66 kunne forestå udtørringen af den 500 ha store Næsbyholm sø i Skåne. Efter seks års virksomhed som forvalter på Næsbyholm gods udførte han i årene 1872–96 sit store livsværk: udtørring og kultivering af Søborg sø i Nordsjælland. Stillingen som inspektør ved arbejdet ombyttede han 1896 med hvervet som bestyrer på Søborggård indtil han lagde op 1910. Samtidig blev han udnævnt til etatsråd.

Sjældent har en udmærkelse været mere fortjent. Ikke alene havde F. gennem sin indsats som praktiserende kulturtekniker været med til at gøre Danmark større indadtil, men han havde også gennem sin organisatoriske og pædagogiske indsats vist hvilke perspektiver der lå i opdyrkningsarbejdet. For ham stod en folkelig opslutning bag kulturteknikken som en nødvendig forudsætning. Et projekt af denne art havde først vist sin berettigelse når den lokale befolkning forstod dets baggrund og på sin side var i stand til at udnytte de opnåede resultater. Kulturteknikere var som andre eksperter samfundets tjenere, ikke dets herskere. Naturligt nok blev mosekultiveringsarbejdet hans foretrukne arbejdsområde når han skulle omsætte sin samfundspatriotiske holdning til konkret handling. Det var ham der som ordstyrer ved et Enrico Dalgasforedrag på landbrugskongressen 1888 opfordrede hedeselskabet til at tage mosesagen på sit program; det var ham som 1893 og de flg. år var den unge moseingeniør Th. Claudi Wesths rådgiver når denne skulle forsøge at realisere sit program, og det var ham der som tilsynsførende ved hedeselskabets mose- og engvæsen i 1890'ernes slutning gjorde mosesagen til et folkeligt anliggende, næsten på linje med hedesagen. Som medlem af landhusholdningsselskabets bestyrelsesråd 1883–98 arbejdede han ihærdigt på at gøre kulturteknikken til et naturligt led i moderne landbrugspraksis. Som medstifter af Foreningen af danske landbrugskandidater 1896 og som dens første formand var han med til at højne sine fagfællers faglige og økonomiske vilkår. Nævnte år faldt også hans anden rejse til Island. Her havde han i årene 1876–77 på indenrigsministeriets opfordring besigtiget de lokale dyrkningsvilkår. Orkneyerne, Færoerne, Norge, Sverige, Holland og Tyskland var også mål for hans mange udenlandsrejser i kulturteknisk øjemed. I årene 1878–98 var han censor ved landbohøjskolen og blev naturligt nok medlem af den komite som 1912 blev nedsat til at vurdere højskolens udviklingslinje. Alt i alt havde F. skabt sig en ret enestående position i samtiden. Man lyttede til hans ord hvad enten de faldt som

foredrag i landhusholdningsselskabet eller som velformede artikler i Tidsskrift for Landøkonomi, Landmandsbogen og i hans to bøger *Fra Heder og Enge* (dagbøger fra inspektionsrejser ved hedeselskabet 1899–1900) og *Fra Lier og Fjelde*, 1900. – R. 1883. DM. 1902. K.² 1914. □Mal. af Ingeborg Gottlieb ca. 1914. Foto. – Mindesten ved Søborg sø.

P. J. Schmidt: Slægten Feilberg, 1890 25. T. Westermann: Etatsråd P. B. F., 1920 = Jordens grundforbedring 2.r.l. Samme i Tidsskr. for landøkonomi, 1925 50–62 (m. bibliografi). O. H. Larsen i Ugeskr. for landmænd LXX, 1925 33–35. F. Skrubbeltang: Det indvundne Danm. I, 1966. – Levnedssberetning i ordenskapitlet.

Erik Helmer Pedersen

Feilberg, Aage Johannes, 1873–1943, kulturtekniker. *24.3.1873 i Søborg ved Gilleleje, †18.1.1943 på Frbg., begr. i Søborg ved Gilleleje. F: inspektør, senere etatsråd P. *F. (1835–1925) og Charlotte C. A. v. Nutzhorn (1836–1908). ~14.6.1913 i Udby, Holbæk amt med Valborg Gudrun Dreyer, *7.10.1885 i Vonsild sg., Vejle, d. af direktør for Dansk frøhandel Jens Peter D. (1841–1919) og Marie Caroline Emilie Møller (1848–1908).

Efter præliminæreksamen i Hillerød 1889 lærte F. i tre år praktisk landbrug. Derefter kom han på landbohøjskolen hvorfra han blev landbrugskandidat 1895. Dybt præget af faderens pionerindsats ved Søborg sø-udtørringen skaffede F. sig i de flg. tre år et indgående kendskab til praktisk kulturteknik gennem ansættelse på Tranekjær (ing. L. Jørgensen), Boller og hedeselskabet i Århus (ing. Th. Claudi Westh). På basis af professor B. S. Jørgensens legat studerede han 1897–98 teoretisk kulturteknik hos professor M. A. H. Fleischer i Berlin. Det ledte atter tilbage til landbohøjskolen hvorfra han 1904 tog eksamen i landmåling. Hedeselskabet havde da atter bud efter den nybagte landinspektør, og efter fire års virksomhed som assistent ved kulturteknisk afdeling blev han som distriktsbestyrer under mose- og engafdelingen ansat som leder af selskabets kulturtekniske indsats på øerne og med bopæl i Kbh. I 35 år virkede han da i denne stilling samtidig med at han fra 1918 varetog undervisningen i landbrugslære for vordende landinspektører. Hans praktiske indsats skal nok snarere måles i kvalitative end i kvantitative termer. Intet lå ham fjernere end forsøg på at „sælge“ et projekt ud fra dets rent tekniske specifikationer. Motiveringen skulle alene søges i forventede fordele på det økonomiske og landbrugsmæssige område. Forstod landmændene ikke disse sammenhænge så F. det som sin pligt som patriotisk

samfundsborger at gøre dem det begribeligt, gerne i et djærvt og frimodigt sprog uanset tilhørernes rang og stand. Han var ikke så lidt af en original, men det vidste han godt selv. Men også i ordets anden betydning var han original. Faktisk er han den eneste her i landet som har søgt at måle dræningens driftsøkonomiske betydning. Den samme snusfornuft præger hans bog fra 1916, *Mosekultur*. I 1921 udgav han sammen med C. L. *F. Kortfattet Lærebog i kulturteknisk Vandbygning*. Desuden har han et omfattende forfatterstab bag sig i form af artikler i Hedeselskabets Tidsskrift og diverse leksika. I 1936 udgav han T. *Westermanns efterladte manuskript til bogen Dræning*. – R. 1942. □Mal. af Knud Agger, 1934. Foto.

P. J. Schmidt: Slægten Feilberg, 1890. Th. Claudi Westh i Ugeskr. for landmænd LXXVIII, 1933 183f. N. Basse i Hedeselsk.s.t., 1943 19f. Erik Helmer Pedersen: Hedesagen under forvandling, 1971.

Erik Helmer Pedersen

Feldborg, Andreas Andersen, 1782–1838, forfatter. * 9.9.1782 i Kbh. (Trin.), † 4.8.1838 i Danzig, begr. sst. (St. Marienkfh.). F: brændevinsbrænder Andreas Andersen F. (ca. 1749–1812) og Anna Dorteia Nielsdatter. Ugift (?).

F. gik i Metropolitanskolen, dimitteredes privat til universitetet 1798, tog 1799 examen philologicum, 1800 filosofikum. Han opholdt sig i Stettin 1799–1800, i England 1802–09, rejste i de nordiske lande 1810, var i England 1810–16, i Danmark 1816–20, atter i England, berejste Frankrig, Nederlandene og Tyskland; fra 1828 var han en tid lærer i engelsk ved universitetet i Göttingen, hans første og eneste faste erhverv; han døde som sproglærer i Danzig. Det er noget af en gåde hvorledes denne ensomme mand der ganske vist ikke manglede initiativ, men des mere originalitet og selvkritik, fristede livet og fik et ikke ringe forfatterskab ud i verden. Men hans ufortrødne virken for under de meget vanskelige politiske forhold at vedligeholde sympatien mellem Danmark og England var vistnok ikke uden nytte, og han fortjener et bedre minde end de afvejende linier J. M. Thiele ofrer ham i sine Bakkehus-erindringer, og som nok afspejler Kammas "Rahbeks modvilje mod den ligefremme, lidet åndfulde „ligvognshest“ som hun kaldte ham. Oehlenschläger for hvem han var engelsklærer betragtede ham med overbærende sympati og kaldte ham „en underlig fyr“. Han udgav bl.a. *A tour in Zealand in 1802*, 1805 med en skildring af slaget på Rheden, oversatte Hellfrieds fremstilling af Englands overfald på Danmark 1807, 1809, udgav *A Dane's Excursions in Britain – I–II*, 1809, anonymt *Cursory Remarks on the medi-*

tated attack on Norway, 1813, 1816 en samling danske digte i en englænders oversættelse, og det med smukke billeder udstyrede *Denmark delineated I–III*, 1821–24, der dog kun behandler Kbh. og det nærmeste Sjælland. Stoffet er dårligt ordnet og for en del af tilfældig karakter, men har dog adskillig interesse. Også på andre sprog udkom flere af hans skrifter. For danske krigsfanger i England gjorde han et godt arbejde.

Kbh.s skilderi, 1813, nr. 27. A. Oehlenschläger: Erindr. III, 1851 96–98. J. M. Thiele: Erindr. fra Bakkehuset, 1869 18f 31. N. C. L. Abrahams: Medd. af mit liv, 1876 408f. – Breve i Kgl. bibl.

*Paul Læssøe Müller**

Felumb, Svend Christian, 1898–1972, oboist, dirigent. * 25.12.1898 i Kbh. † 16.12.1972 i Kbh., begr. fællesgr. Vinderød kgd. F: pianofabrikant Jens Emil F. (1842–1920) og Sophie Charlotte Amalie Bense (1863–1923). ~28.9.1923 i Brooklyn (Danske k.) med Wera Marguerithe Rosa Dahl, * 18.12.1901 i Kbh. (Helligåndsk.), d. af vekselerer Eli August D. (1878–1939) og Marie Emilie Andersen (1877–1957).

Allerede som skoledreng var F. levende musikalsk interesseret, og i sin gymnasietid var han organistvikar ved forskellige københavnske kirker. Efter 1917 at have taget studentereksamen fra Schneekloth's skole (filosofikum n.å.) kastede han sig for alvor over musikstudierne. I Paris udviklede han sig under Louis Bleuzet til en fremragende oboblæser, og hos Paul Vidal udvidede han sine musikalske kundskaber. 1919–24 var F. medlem af Kbh.s filharmoniske orkester (Palæ-orkestret og Tivolis koncertsals orkester), og 1924 fik han ansættelse i Det kgl. kapel hvis solo-oboist han straks blev og var til sin afgang 1947. Takket være sin tones bøjelige skønhed og sjældne fylde og sin hele musikalitet var F. en oboist der stod overordentlig højt, selv målt med international målestok. F. følte også trang til at lægge sig efter kapelmestergerningen, og selv om hans evner på dette felt viste sig at være mindre overbevisende arbejdede han sig som dirigent i Tivolis koncertsal fra 1932 og især ved Tivolis symfonikoncerter energisk frem til at blive en orkesterleder om hvem der på grund af hans musikalske ærgerrighed stod betydelig sympati. Fra 1947 til sin fratræden 1962 var han Tivolis musikchef. Allerede i sin ungdom var F. interesseret i mellemfolkelig musikudveksling. 1921 stiftede han foreningen *Ny musik* og blev gennem denne en af foregangsmændene i 1920ernes vellykkede bestræbelser for at etablere en frugtbringende forbindelse med det øvrige Europas komponister og musikere af den yngste generation. Som

Felumb, Sv. Chr.

lærer (fra 1932 ved Det kgl. musikkonservatorium, fra 1953–59 som professor) overførte F. på værdifuld måde sin instrumentale kunnen til de betydeligste blandt vore yngre oboister. – R. 1942. R.† 1958. □Foto.

Slægtstavesaml., 1931 49. Det kgl. da. musikkons. årsberetn., 1958. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Nils Schiørring

Femmer, Nicolai, 1818–88, lærer. * 1.12.1818 i Lille Valby ved Slagelse, † 19.8.1888 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: gårdejer, student Nicolai F. (1783–1818) og Henriette Cathrine Kikkebush (ca. 1794–1849, ~2° 1824 med kæmner i Slagelse Johannes Emanuel Orelus, 1796–1891, ægteskabet opløst, han ~2° 1848 med Jacobine Hansen, ca. 1806–91, ~1° med spindemester i Slagelse fattighus Jens Peter Petersen, ca. 1797–1839). ~29.5.1871 i Stokkemarke med Constance Martha Elise Ibsen, * 12.1.1845 i Rørmarken ved Knuthenborg, † 1.7.1934 i Kbh., d. af skovfoged Constanz Erasmus I. (1811–95) og Pauline Hedvig Wellejus (1816–95).

F. blev student 1839 fra Slagelse, måtte af økonomiske grunde opgive studierne og ernærede sig bl.a. som huslærer på Lolland. Som lærer ved det v. Westenske institut hvor han fra 1848 overtog hele regneundervisningen erhvervede han sig snart ry som en meget dygtig lærer i regning. 1862–69 var han tillige lærer ved N. Zahles lærerindekursus. 1861 åbnedes Beyers, Bohrs og F.s kursus til lærerindeeksamen, det første i landet. Med sine administrative evner blev F. snart den egentlige leder af dette kursus der fra ca. 1885 fik navnet Femmers kvindeseminarium og bestod i et halvt århundrede. 1854 udgav F. *Opgaver i Hovedregning til Skolebrug* (12. udg. 1902) der med sine øvelser i talbehandling i udstrakt grad blev anvendt i folkeskolen. – R. 1886.

Medd. fra Femmers kvindeseminarium, 1911. Emilie Jansen m.fl. sst. 1918 5–40. Lærerne og samf. IV, red. C. Poulsen og W. Th. Benthin, 1914 114–29. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Morten Bredsdorff

Fenichel, Moritz Werner, * 1905, matematiker. * 3.5.1905 i Berlin. F: repræsentant Carl F. (1873–1943) og Gertrud Hirsch (1881–1926). ~16.12.1933 i Gentofte (b.v.) med lektor i matematik Käthe Sperling, * 21.12.1905 i Berlin, d. af repræsentant Otto S. (1876–1929) og bogholder Rusza Angress (1878–1948).

F. begyndte studiet af matematik og fysik ved universitetet i Berlin 1923 og tog doktorgraden allerede 1928. Straks derefter fik han ansættelse som videnskabelig assistent hos den dynamiske Edm. Landau ved universitetet i Göttingen. 1933

blev han imidlertid afskediget af den nazistiske regering hvorpå han emigrerede til Danmark. F. havde tidligere været i København som stipendiat idet han var interesseret i Th. Bonnensens undersøgelser over konvekse legemer. Det blev nu til et regulært samarbejde der resulterede i deres bog *Theorie der konvexen Körper*, 1934. I øvrigt blev F. løst knyttet til universitetets matematiske institut samt udførte redaktionsarbejde til Math. Zentralblatt. 1938 blev han timelærer ved Danmarks tekniske højskoles adgangskursus, et arbejde han beholdt til 1949. Gymnasiets matematikpensum som F. her fik lejlighed til at arbejde med har altid haft hans levende interesse, og han er medforfatter til lærebøger og opgavesamlinger for dette trin. Da han i tiden 1943–45 måtte opholde sig i Sverige underviste han ved det danske gymnasium i Lund.

1942 havde F. fået et lektorat ved Kbh.s univ., og 1948 kom han i embede, samtidig med at han fik dansk indfødsret. Han fik docenturet i matematik for kemiingeniører ved Danmarks tekniske højskole, en stilling der 1951 afløstes af professoratet i rationel mekanik. 1956 overgik F. til et professorat i matematik ved Kbh.s univ. hvor han virkede til sin afgang på grund af alder i 1975. F. indvalgte i Videnskabernes selskab 1946. Hans videnskabelige produktion er udpræget geometrisk orienteret, men er i øvrigt alsidig; et centralt tema er konveksitetsspørgsmål. F. bragte fra de traditionsrige tyske matematiske centre værdifulde impulser hertil. Han og hans hustru, der også er matematiker, tilpassede sig på beundringsværdig måde danske forhold og har i væsentlig grad sat præg på dansk matematik i dens stærke udviklingsfase. □Foto.

V. Th. Jørgensen

Fenger

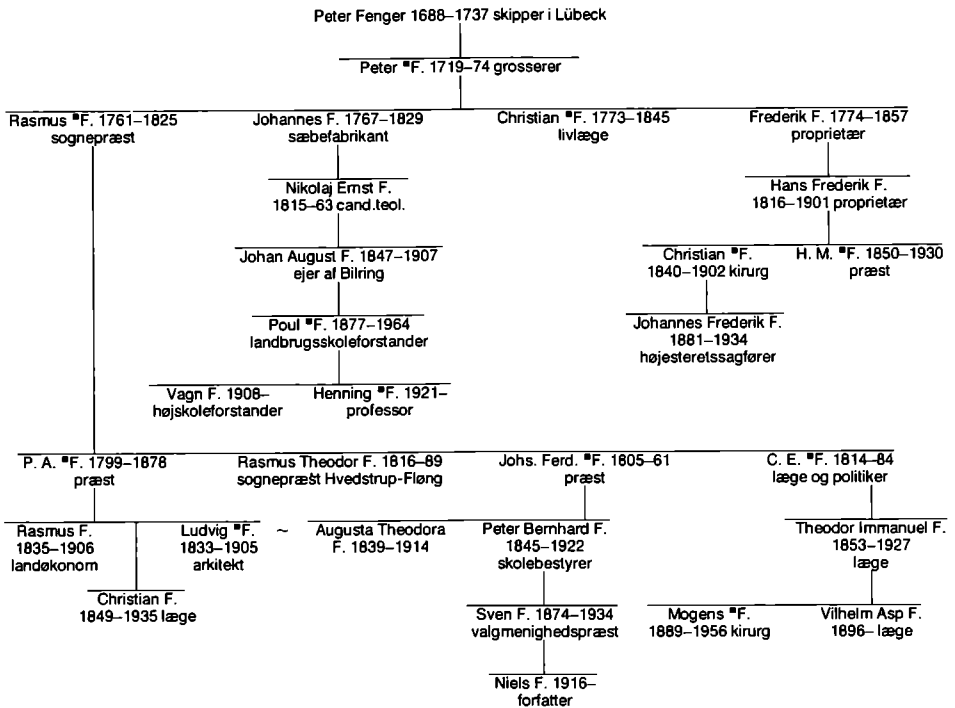
Slægtens først kendte mand, Peter F., var født i Stralsund og døde i Hamborg. Han var far til skipper i Lübeck, Peter F. (1688–1737).

Handelsmand Peter *F. 1719–74 var ~Else Brock 1737–1811, søster til legatstifteren Niels *B. 1731–1802. Præsten P. A. *F. 1799–1878 var ~Louise Augusta Manthey 1808–1885, d. af etatsråd Ludvig *M. 1769–1842. Landbrugsskoleforst. Poul *F. 1877–1964 var ~Anna Asta Mathilde Hauch Carlsen 1884–1966, d. af læge Johan *Carlsen 1850–1919.

J. C. L. Lengnick: Genealogi over familien Fenger (I), 1848. Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen, 1900 184–94.

Hans H. Worsøe

Fenger, Carl Emil, 1814–84, læge, politiker. * 9.2.1814 i Kbh. (Frels.), † 21.9.1884 sst. (Johs.),

begr. sst. (Ass.). F: sognepræst Rasmus *F. (1761–1825) og Martha H. Meinert (1775–1856). ~11.9.1846 på Frbg. med Ida Louise Plockross, * 13.12.1827 sst., † 12.12.1882 i Kbh. (Trin.), d. af fabrikant, kaptajn Nicolai Christian P. (1791–1872) og Sophie Frederikke Thalberg (1797–1877). – Bror til Johs. Ferd. *F. og P. A. *F. Allerede i Borgerdydskolen på Christianshavn, hvorfra F. dimitteredes 1829, lagde man mærke til hans ualmindelige evner; hans lærer, matematikeren C. *Svenningsen, skrev om ham at ingen af hans tidligere elever kunne „komme i rimelig Sammenligning med ham“, og at der af ham aldrig kunne blive noget middelmådigt. Til klassekammeraterne hørte A. *Buntzen (1811–80), V. *Birkekal, Martin *Hammerich og C. C. *Hall; med de to sidste især vedligeholdte han et trofast venskab. Med den varmeste interesse kastede han sig over det medicinske studium og dyrkede tillige andre fag, især kemi, men nøjedes med at tage kirurgisk eksamen 1835. Derefter var han kandidat på Frederiks hospital et år og foretog så i selskab med sin ven, nationaløkonomen C. J. H. *Kayser, en treårig udenlandsrejse, først til Berlin hvor han studerede kirurgi og medicin, derfra over Dresden og Halle til Wien. Herhen droges mange for studiet af den patologiske ana-

tomis som K. Rokitansky netop da havde skabt en glimrende æra. F. sluttede sig især til hans begavede elev Kolletschka. Han studerede også her fødselshjælp og gynækologi. Derfra tog han til Zürich, hvor den fra Tyskland bortviste berømte kliniker J. L. Schönlein stod i sin største glans. Det blev dog især Paris der fængslede ham; der blev han halvandet år. I medicinen herskede her den banebrydende patologisk-anatomiske skole hvis strengt naturvidenskabelige, logisk-eksakte tendens passede fuldt til F.s særlige anlæg. Han uddannede sig hos fysiologen F. Magendie og hos klinikere som G. Andral og A. A. L. M. Velpeau, men særlig dyrkede han medicinsk statistik, for hvis udvikling P. C. A. Louis, J. B. Bouillaud og J. Gavarret netop dengang brød nye baner og førte studiet videre i almindelig statistisk og kameralistisk retning. Efter et kortere ophold i England, hvortil den franske skole var overført i reformeret skikkelse, kom han 1839 tilbage til Danmark. N.å. tog han den medicinske licentiatgrad netop ved en statistisk afhandling (om alderens og årstidernes indflydelse på de forskellige sygdomme) der også i udlandet vakte opmærksomhed; i Ugeskr. for Læger (1839 I 305–15 321–25) publicerede han *Om den numeriske Methode* der medførte et skarpt og berettiget

angreb fra regimentskirurg M. "Djørup der om metoden skrev at artiklen „indeholder adskilligt godt og adskilligt nyt; kun skade, at det gode ikke er nyt og det nye ikke godt". Kirurgien havde dog stadig hans hovedinteresse, og 1840 blev han reservkirurg ved det kirurgiske akademi, 1841 ved Frederiks hospital og 1842 dr.med. ved en afhandling om den da på hospitalerne epidemisk herskende sårrosen. Under overkirurgen Gundelach "Møllers tiltagende sygdom varetog F. fra 1844 i ni måneder med overordentlig dygtighed hans ansvarsfulde stilling og publicerede i den tid også flere betydningsfulde kirurgiske afhandlinger i tidsskrifterne.

Imidlertid var der ved universitetet blevet brug for hans evner, om end i en fra kirurgien fjern retning. Efter konkurrence med den allerede dengang ansete videnskabsmand A. "Hannover var han enstemmigt indstillet til lektoratet i det specialfag der havde arbejdet sig frem til en fundamental betydning: den patologiske anatomi med den dertil knyttede almindelige patologi. Hans udnævnelse betegner et vendepunkt i dansk medicins historie; ved den fik den gamle, især af Ole "Bang repræsenterede dogmatiske patologi det afgørende knæk, den nye, strengt videnskabelige medicin kom til sin ret. Både som universitetslærer og som meget aktivt medlem af lægeselskabet Filiatrien der repræsenterede de moderne ansøkelser virkede F. energisk for medicinens reform efter de udenlandske impulser. 1845 blev han ekstraordinær, 1850 ordinær professor. Fremdeles dyrkede han den medicinske statistik og offentliggjorde i Det kgl. medicinske selskabs skrifter en række mønsterværdige arbejder især vedrørende dødelighedsstatistikken. Heller ikke sit gamle yndlingsfag forsømte han. Vel mislykkedes en aktion, iværksat af studenter og yngre læger for at få ham til klinisk lærer i kirurgi i stedet for anatomen A. V. "Stein hvis mangelfulde kirurgiske uddannelse man ikke respekterede, men F. fik lejlighed i krigsårene som overkirurg ved flere militære lazaretter til at give nye beviser for sin kirurgiske dygtighed. 1851 oprettedes der på Frederiks hospital en ny medicinsk afdeling, knyttet til den kliniske undervisning, og skønt medicin ikke havde været F.s egentlige fag, blev han overlæge her og fik således nu en gerning der passede til hans tilbøjelighed som fortrinvis gik i retning af handling og aktualitet og ikke var helt tilfredsstillt i den tidligere stilling. Den nye virksomhed gav ham fuld lejlighed til at udfolde alle sine glimrende evner og skaffede ham både som læge og som klinisk lærer et navn og en autoritet der stillede ham på en enestående plads i det lille medicinske som i det store samfund. I skarp

modsætning til sin forgænger Bangs hippokratiske, inspiratoriske metode indprentede han sine disciple nødvendigheden af den nøjagtigste, mest detaljerede undersøgelse af de syge med benyttelse af alle for hånden værende naturvidenskabelige hjælpemidler. Hans kliniske foredrags fængslende form og logiske stringens, hans lige så humane som overlegne ånd samlede om ham en bestandig større skare af beundrende disciple der satte den største ære i at arbejde efter mestestens forbillede, efter den rationelle naturvidenskabs empirisk-skeptiske, men altid positive forudsætninger. Skønt F. ikke med forkærlighed arbejdede ved skrivebordet, var han dog i disse sine medicinske glansår også litterært meget virksom, og de seks bind Hospitalsmeddelelser som københavnske overlæger udgav 1849–53, støttede han ivrigt. 1856 udgav han selv som en fortsættelse heraf et tykt bind med værdifulde bidrag fra forskellige hospitaler, men dog især hans egne om cardialgi, Brights sygdom og zona samt hans elevs arbejder; det har for en del haft blivende betydning, omend hans fejlagtige „gjenlydsfænomen" efter østrigeren J. Skoda i teorien viste sig at bero på manglende fysisk kunnen. 1859 publicerede han i Hospitalstidende en større afhandling *Bidrag til Oplysning om vor Tids therapeutiske Bevægelse* der fremkom som et svar på et angreb af hans fakultetskollega A. Buntzen der stillede sig på det gamle hippokratiske standpunkt og bebrejdede ham at han indpodede sine disciple den moderne, alt for kritisk-skeptiske ånd. F. gør da udførlig rede for sit standpunkt i en fremstilling der må betegnes som ligefrem klassisk og illustrerer forfatteren som en realistisk lægepersonlighed der går ind for den understøttende, afventende behandling. Det centrale i afhandlingen, der vakte stor opsigt også uden for medicinske kredse, går ud på at lægekunsten skal være den „ærlige Kunst, der gav, hvad den selv troede var godt, men ikke gav den Sten, som bad om Brød." Også sit kirurgiske initiativ fik han lejlighed til at vise 23.3.1853, idet han på en patient med kræft i spiserøret udførte en gastrostomi (anlæggelse af en åbning på mavesækken). F. måtte mene at denne operation ikke var udført af nogen før (Hospitalstidende, 1853 VI 417), den var dog kort forinden gjort af Sedillot i Strasbourg, men meddelelsen derom var yderst kort i en beretning fra et medicinsk selskab.

1849 var han blevet valgt ind i folketinget, men måtte 1852, da han blev overlæge, opgive mandatet, hvilket var sat som en betingelse; til gengæld overtog han forskellige andre offentlige hverv i en vis forbindelse med sin lægevidenskabelige autoritetsstilling. Hans levende interesse

for veterinærvidenskaben førte til at han sammen med H. C. B. "Benz fik kaldt det veterinære sundhedsråd til live, af hvilket han blev et virksomt medlem, og til en udvidelse og omorganisation af veterinærskolen hvor han 1863 tvang forstundervisningen ind under skolen. Efter den nye landbohøjskoles oprettelse 1856 blev han dennes direktør og vedblev at være dette. Han var i kommissionen til blindeinstituttets reorganisation og fra 1857 i dets bestyrelse. Under koleraepidemien 1853 var det ham i forening med Emil "Hornemann og fire andre fremragende læger der dannede den bekendte „Lægeforening“ som under de officielle myndigheders afmagt tog styret for Kbh.s hygiejniske forhold og satte epidemien skranker ved effektive foranstaltninger der fortsattes senere. Hygiejniske, sygdomsforebyggende bestræbelser lå ham altid meget på hjerte og måtte gøre det så meget mere som han i sin nøgterne skepsis ikke ventede sig meget af sygebehandling. 1853 blev han medlem af sundhedskollegiet og var her som overalt hvor han var med, den fornemste ledende kraft.

Trods F.s omfattende virksomhed som overlæge, universitetslærer og praktiserende læge og hans mange vigtige hverv med tilknytning til faget følte han sig stærkt draget mod politik. Hans levende interesse for offentlige anliggender og lyst til at være handlende og medbestemmende førte ham ind i politisk arbejde under det nye konstitutionelle statsstyre. Han var ungdomsven med førende liberale som C. C. Hall, D. G. "Monrad og Orla "Lehmann og sluttede sig til de nationalliberale, omend med visse forbehold. Hans flerårige studier i Preussen, Østrig, Schweiz, Frankrig og England havde givet ham en vis kosmopolitisk indstilling og han havde mere til overs for helstaten end sædvanligt blandt nationalliberale. Han valgtes til folketinget for Kbh.s 9. kreds 1849 og vakte opmærksomhed under valgkampen ved at betegne en deling af Slesvig som en mulighed der kunne blive at foretrække for at undgå større onder og ved at gå ind for tvangsafløsning af fæsteforholdet, dog med fuld erstatning til godsejerne. I folketinget gjorde han de finansielle spørgsmål til sin specialitet og blev ordfører for finansudvalget. Hans fænomenele arbejdsevne og knappe, klare og saglige argumentation gav ham ubetinget førstepladsen blandt de nationalliberale i alle finansielle sager. Det arbejde der 1850–52 under F.s ledelse blev gjort i folketingets finansudvalg under medvirken af bl.a. Monrad, A. F. Tscherning og C. N. "David, fik grundlæggende betydning. Grundig detailbehandling, streng sparsommelighed med statens midler, minutøs kontrol med administrationen og hyppige indgreb på dens område

blev de vigtigste karaktermærker. Over for administrativ selvrådighed som krigsminister C. F. Hansen forsøgte optrådte F. med megen myndighed. „Det vil ikke let kunne falde os ind“, sagde han, „at disputere med Ministeren om Udvalgets Kompetence til at bedømme et Budget, men jeg vil minde Ministeren om, at der hos Tinget ligger en Magt, som ikke behøver at trættes om sin Kompetence“. Kom der ikke næste gang et budget, præget af „Orden og Sandhed“, ville han ikke vige tilbage for en nægtelse af det. Navnlig på sparepolitikens område faldt F.s synspunkter ofte sammen med Tschernings og bondevennernes. I sparsommelighed med embedslønninger og militærudgifter gik han ofte videre end hans nationalliberale meningsfæller kunne følge ham.

Af hensyn til sin virksomhed som professor og overlæge søgte F. ikke genvalg 1852, men dec. 1855 valgtes han i Kbh. til rigsrådet hvor han som finansespert jævnlige stødte sammen med finansminister C. G. Andræ, en hård og autoritær natur som han selv. Over for den holstenske opposition viste han en ikke ringe imødekommenhed, men fulgte dog Hall da kundgørelsen af 6.11.1858 ophævede fællesforfatningen af 1855 for Holstens og Lauenburgs vedkommende, og indtrådte 6.5.1859 i ministeriet Hall som finansminister. Det betød afslutningen på F.s karriere som læge og universitetslærer. Han tilhørte nu fuldt ud det politiske arbejde og repræsenterede 1861–76 Kbh.s 9. kreds i folketinget. F.s fremragende dygtighed som finansminister blev ikke bestridt fra nogen side. Hans kolleger bøjede sig i reglen for hans autoritet på det finansielle område. Mindst sympati fandt han nok blandt det store tal af nationalliberale rigsdagsmænd. Han var principfast og forstod til fuldkommenhed den kunst at sige nej, ikke mindst i spørgsmål om lønninger og forsvarsudgifter. Hans væsentligste lovarbejde var toldloven af 1863. Han var af princip frihandelsmand, og det prægede loven, selv om han af hensyn til den holstenske industri bibeholdt en større beskyttelse end de mest frihandelsvenlige brød sig om. F. nærede en vis skepsis over for ministeriets slesvigske politik og kunne under ministerkrisen december 1863 ikke deltage i fordømmelsen af Monrads færd. Han ville have været villig til at fortsætte som finansminister i Monrads ministerium hvis Hall var indtrådt som udenrigsminister. Da Hall afviste dette demissionerede F. også, men han indvilligede i at overtage direktoratet for finansministeriet under Monrad som finansminister. Under det følgende ministerium Bluhme førte F. i Wien efteråret 1864 de vanskelige forhandlinger om fredsslutningens finansielle

le vilkår og fik dem mildnet en del. 1870 indtrådte F. som finansminister i ministeriet Holstein-Holsteinborg. Ved udbruddet af den fransk-tyske krig hørte han til den fløj i ministeriet der hældede til en alliance med Frankrig som Tysklands sejr hurtigt gjorde til en illusion. F. var stadig den i venstre bedst anskrevne minister, men i den indflydelsesrige godsejergruppe i landstinget var han ikke velset, og dannelsen af det forenede venstre medførte et vist modsætningsforhold til ham. Hans betydeligste lovgivning var oprettelsen af Livsforsikrings- og Forsørgelsesanstalten, senere Statsanstalten for Livsforsikring. Foråret 1872 indgav han sin demission, da han havde sat sin stilling ind på en forlængelse af den overordentlige indkomstskat som han havde været med til at gennemføre efter krigen, men som nu blev nægtet overgang til 3. behandling i folketinget. Ministeriet anvendte ham dog senere på året som sin repræsentant i forhandlingerne om den nordiske møntkonvention og 1874 som delegeret ved den grundlæggende internationale postkonference i Bern. I øvrigt viede F. der 1868 var indvalgt i Kbh.s borgerrepræsentation og 1875–83 var Kbh.s finans- og hospitalsborgmester, sin indsats til kommunale opgaver. Det skyldtes hans fremsynethed og energi at Kbh. fik to epidemisygehuse, Øresunds- og Blegdamshospitalet, at Skt. Hans hospital blev udvidet og kommunehospitalets sygepleje reformeret, at byen fik offentlige slagtehus, og at den fik sin særlige folketælling. Men helt var han dog ikke i besiddelse af sin gamle kraft, sin uantastelige overlegenhed og klarhed. En betydelig vilkårlighed, en vis ensidighed og mangel på kritik viste sig således i oprettelsen af en „blandet afdeling“ på kommunehospitalet som han mod andre sagkyndiges protest gennemtvang 1870, men selv måtte annullere 1875. En for stor lemfældighed, han mod sædvanen havde vist over for en økonomiforvalter der kort efter måtte indrømme større besvigelser, blev anledningen til voldsomme angreb både i borgerrepræsentationen og i pressen fra de talrige uvenner, hans sparsommelige finansstyre og jævnligt hensynsløse oprædten havde skaffet ham. Vel forsvarede F. sig med vanlig dygtighed, men angrebets karakter krænkede ham dybt og forbitrede hans sidste år. – Etatsråd 1858. Gehejmeråd 1866. – R. 1852. K. 1864. DM. 1864. S.K. 1873. □Afbildet på Marstrands mal. 1836 af lægegruppe (Fr.borg), malet forarbejde dertil samt tegn. af samme ca. 1840. Mal. af Constantin Hansen, 1854. Litografi 1859 af E. Fortling efter foto. Træsnit s.å. Litografi af I. W. Tegner, 1860, efter foto, kopieret i træsnit s.å. Mal. af Constantin Hansen, 1860, og på sammes mal. 1860–64 af

den grundlovgivende forsamling 1848 (Fr.borg); tegnet forarbejde dertil. Træsnit 1870 og 1872. Mal. af H. Chr. Jensen ca. 1874 (Fr.borg). To træsnit 1884, det ene af A. Bork. Afbildet på E. Henningsens mal. 1896 af naturforskermødet 1847 (Kbh.s univ., Fr.borg). Foto.

Danske politiske breve, udg. Povel Bagge m.fl. III, 1949 337; IV, 1958 23 285. – III, tid. 30.10.1859. C. St. A. Bille sst. 5.10.1884. Jul. Petersen: Hovedmomenter i den medicinske lægekunsts hist. udvikl., 1876. Samme i Ugeskr. for læger 4.r.X, 1884 301–09. D. G. Monrad: Tale over C. E. F., 1884. Hospitalstid. 3.r.III, 1885 25–27. [S. C. Lehmann] i Bibl. for læger 6.r.XV, 1885 183–86. A. E. Brede sst. CLXIV, 1972 39–53. Vilh. Birkedal: Personlige oplevelser I, 1890 49f. N. Neergaard: Under junigrundloven I–II, 1892–1916. Alma Bock (f. Fenger): Min far og hans hjem, 1914. D. G. Monrads deltagelse i begivenhederne 1864, udg. Aage Friis, 1914 158. Marcus Rubin: Nogle erindr., 1914. A. F. Krieger: Dagbøger I–VII, 1920–25. J. W. S. Johnsson: Kbh.ske medicinske selskaber 1772–1922, 1922 198–211. Alb. Olsen: Studier over den da. finanslov 1850–64, 1930. E. Schmiegelow i Hospitalstid. LXXIX, 1936 1–22. Kbh.s hospitalsvæsen 1863–1963, ved Sigurd Jensen, 1963 50–54 121 245. E. Snorrason i Kulturminster, 1969 37–68. – Breve i Kgl. bibl.

Helge Larsen (Fr. Lützhøft/N. Neergaard)

Fenger, Christian, 1773–1845, kirurg. *7.1.1773 i Kbh. (Frels.), †21.10.1845 sst. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: grosserer Peter *F. (1719–74) og Elise Brock (1737–1811). ~12.7.1807 i Kbh. (Garn.) med Elise Kirstine Henningsen, *29.10.1786 på Egholm ved Roskilde, †24.10.1841 i Kbh. (Helligg.), d. af forpagter på Egholm, senere major og konsumptionskasserer i Hillerød Henning H. (1759–1842, ~2 med Mariane Beate Pohlmann, 1764–1831) og Sophie Kirstine Læssøe (ca. 1752–88). – Bror til Rasmus *F.

F. blev student 1791, privat dimitteret, og tog kirurgisk eksamen 1798 hvorefter han var reservekirurg i søværnet og derpå 1801–05 reservekirurg ved Kirurgisk akademi og Frederiks hospital. Her vakte han tidligt opmærksomhed ved sin dygtighed og blev 1805 2. adjunkt ved akademiet hvor han navnlig holdt forelæsninger over fødselsvidenskab, men allerede s.å. blev han antaget til midlertidig tjeneste som regimentskirurg ved kronprinsens regiment i Holsten, okt. 1806 blev han regimentskirurg ved samme regiment, men kom tilbage til Kbh. 1807 og vedblev at være regimentskirurg til 1811. Han begyndte straks sine forelæsninger og blev 1. adjunkt 1808, professor extraordinarius 1810 og s.å. medlem af akademiets direktion og samtidig livkirurg hvad han vedblev at være til 1838. Han blev professor ordinarus og medlem af sundhedskollegiet 1813, var som 2. professor hofkirurg 1824–30, generaldirektor for kirurgien 1830–42. – F. blev den sidste

generaldirektør for kirurgien og forsvarede kirurgisk akademis uafhængighed til det sidste, men tiden var omsider blevet moden til en sammensmeltning af den medicinske og den kirurgiske læreanstalt, og dette skete 1.1.1842 da kirurgisk akademi gik op i universitetet og sammen med det medicinske fakultet dannede et lægevidenskabeligt fakultet. Året inden havde han opnået fritagelse for at holde forelæsninger. Medens de fleste af de kirurgiske professorer blev professorer ved universitetet tog F. sin afsked. – F. var en vel anset lærer særlig i fødselsvidenskab, men han har kun skrevet ubetydelige afhandlinger. Mest opmærksomhed vakte en afhandling i Bibliotek for læger, 1818 hvori han forsvarede en kvaksalverske som akademiet seksten år tidligere havde taget stærk afstand fra. – Kongen satte stor pris på F. som livkirurg og tog ham med til Wien under fredsforhandlingerne 1814–15. – Æresmedlem af Det kgl. medicinske Selskab 1833. – Etatsråd 1826. Konferensråd 1840. – R. 1814. DM. 1828. K. 1836. □ Mal. af H. Kofoed, 1775. Malet med familie af Hans Hansen, 1818, og af M. Rørbye, 1829; kopi af sidstnævnte (Med.-hist. mus.). Stik af W. Heuer, 1837.

G. Norrie: Kirurgisk akad.s hist. III, 1923 64f 74–79 88–90 198–205. Danske politiske breve I, udg. Povl Bagge m.fl., 1945 357. – Papirer i Kgl.bibl.

*Gordon Norrie**

Fenger, Christian, 1840–1902, kirurg. * 3.11.1840 på Brejninggård, Bregning sg., Ringkøbing amt, † 7.3.1902 i Chicago, begr. sst. F: proprietær, senere kammerråd Hans Frederik F. (1816–1901) og Frederikke Mathilde Fjelstrup (Fjeldstrup) (1816–94). ~10.8.1878 i Chicago med Caroline Sophie Abildgaard, * 11.9.1857 på Bjørnstrup, Tårs sg., Hjørring amt, † 25.10.1938 i Winnetka, Ill., USA, d. af gårdejer, senere farmer i Clifton, Ill., USA, Mads Christian Pedersen (A.) (* 1822) og Ane Marie Larsen (* 1824). – Bror til H. M. *F.

F. blev student 1859 fra Herlufsholm og studerede først et år på Polyteknisk læreanstalt, derefter medicin. Under krigen 1864 var han konst. underlæge ved lazarettet i Augustenborg, senere ved et batteri i Assens. Han blev medicinsk kandidat 1867. Straks derefter blev han amanuensis hos den senere berømte ørelæge Wilh. *Meyer og var 1869–71 kandidat på Frederiks hospital. Hans under krigen vakte interesse for kirurgi gav sig allerede nu udslag i forskellige videnskabelige arbejder (Subperiostale Operationer (Ollier) og Evidement (Sédillot)), og han gjorde på landbohøjskolen en række undersøgelser på heste over skudsår samt forsøgte at konstruere in-

strumenter til at fjerne kuglerne med samt til at foretage endoskopi af skudkanalerne. Disse eksperimenter medførte en understøttelse fra krigsministeriet til at deltage i den fransk-tyske krig 1870–71, og han knyttedes jan. 1871 til en international ambulance i Boutaki-Werden (Haute-Sâone) med professor Socin, Basel, som chef. Efter krigen drog F. til Wien for at studere kirurgi og patologisk anatomi hvorefter han hjemvendt 1871 blev prosekter ved kommunehospital i Kbh. Her skrev han sin doktordisputats *Om Mavekræften, navnlig i Henseende til Bygning, Udvikling og Udbredning*, 1874. Desuden offentliggjorde han en del mindre afhandlinger i Nordisk medicinsk arkiv (akut hydronephrose, gonorrhøisk rheumatisme, endoskopi af urethra, om stenose af ostium pulmonale) der forskaffede ham Smiths stipendium. Efter kirurgisk kirurgi var nu den patologiske anatomi blevet F.s hovedinteresse. Han forelæste under overlæge F. V. Rasmussens sygdom 1875 som privatdocent og forberedte sig til lektorposten i dette fag ved universitetet der blev ledig ved Rasmussens død. Skuffet i sine forhåbninger ved C. *Langes udnævnelse til posten uden konkurrence fandt F. ingen vej åben til universitetet og rejste derfor til udlandet.

De første år (1875–77) praktiserede han i Ægypten hvor han studerede den ægyptiske øjensygdom (trachom) hos skolebørnene og forskellige tropesygdomme (bl.a. schistosoma hæmatobium Bilharzii), først i Alexandria hvor en bror Sophus F. (1847–1910) praktiserede 1873–76, og hvor F. blev medlem af Conseil sanitaire, siden i Kairo hvor han blev ansat som „Médecin du Quartier Kalifa“. Han udførte forskellige undersøgelser over tropesygdomme for den ægyptiske regering, men blev selv angrebet af dysenteri; en begyndende leverlidelse tvang ham til at søge til et tempereret klima. 1877 slog han sig da ned i Chicago hvor han hjulpet af sin landsmand, dr. Sigismund Daniel Jacobsen (1837–94) begyndte med almindelig praksis; i foråret 1878 sikrede han sig en plads ved Cook County Hospital for fra nu af til sin død at hellige sig sin gamle kærlighed kirurgien hvis evnerige og brændende flittige dyrker han blev, stærkt støttet af sine store kundskaber i patologisk anatomi, et på den tid i Amerika endnu ikke udviklet fag som F. ved sine sektioner, forelæsninger og videnskabelige arbejder bragte frem til dets rette plads i den videnskabelige og praktiske kirurgi. F. indførte på dette hospital Listers antiseptiske metoder i kirurgien og blev snart den førende kirurg i Chicago. 1880 blev han bestyrer af Rush Medical College's museum og histologiske laboratorium, 1884 professor i kirurgi ved College of Physi-

Fenger, Christian

ans and Surgeons samt senere overkirurg ved Passavant Hospital og German Hospital, 1893 professor i klinisk kirurgi ved Chicago Medical College, senere Northwestern University Medical School og kirurg ved de barmhjertige søstres hospital, 1899 professor i kirurgi ved Rush Medical College i forbindelse med Chicagos universitet og ved en kirurgisk afdeling på Presbyterian Hospital, 1894 overkirurg ved Tabitha Hospital. Ved sine eminente evner som kirurg og patologisk anatom, sin kolossale flid og arbejdsevne samt ved sine talrige videnskabelige arbejder vandt F. sig et stedse mere berømt navn, ikke alene i Amerika hvor patienter og elever fra alle staterne strømmede til ham i Chicago, men også ud over verden. Som lærer i kirurgi og patologisk anatomi blev han ved sin brændende videnskabelige arbejdslyst og store kundskabsfylde samt ved sin stærke personlighed og redelige karakter grundlæggeren af den patologiske anatomi og moderne videnskabeligt underbyggede kirurgi i Amerika. Han producerede meget vægtige videnskabelige arbejder lige til det sidste; blandt de berømteste er hans arbejder over nyrens og ureters samt galdevejenes kirurgi. Hans arbejder giver overalt indtryk af en mand hvis kirurgiske dristighed og mod til at gå ind på nye baner altid er parret med stor klogskab og omtanke og underbygget med de mest omhyggelige anatomiske og patologisk-anatomiske undersøgelser og forstudier. Ved hans 60 års fødselsdag fejredes han ved en festlighed med ca. 500 gæster der overrakte ham en stor sølvpokal. Ved hans død stiftedes „in honor of the great surgeon and teacher“ ved subskription Fenger Memorial Association, et fond til kirurgisk studiums fremme og på dettes bekostning blev hans samlede værker udgivet. Siden 1937 afholder Chicagos selskab for patologi årligt en Christian Fenger-lecture. 1895 var F. vicepræsident i American Surgical Association og 1901 præsident i Chicago Medical Society og Chicago Surgical Society. – R. 1901. □Buste af Rohl Smith, 1894. Stik af Henry Saylor. Foto.

Selvbiografi i C. F.: Collected works I, Philadelphia 1912 (på dansk i Hospitalstid. 5.r.VI, 1913 1535–40). – H. Cavling: Fra Amerika II, 1897 168. Nich. Senn i Journal of the American medical ass. II, Chicago 1902 5–8. Th. R[ovsing] i Hospitalstid. 4.r.X, 1902 326f. M. Salmonsens: Brogede minder, 1913 97–100. Augusta Fenger: Erindr., 1932 99f 119f 148f. Helen Clapesattle: The doctor's Mayo, Garden City, N.Y. 1943 279–82. E. D. Hirsch: C. F., Chicago 1972. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Otto C. Aagaard*

Fenger, Hans Mathias, 1850–1930, præst.
*9.8.1850 på Nordgård ved Ringsted,

†11.7.1930 i Silkeborg, begr. i Kbh. (Holmens). F: proprietær, senere kammerråd Hans Frederik F. (1816–1901) og Frederikke Mathilde Fjelstrup (1816–94). ~25.11.1878 i Kbh. (Trin.) med Olivia Theodora Norup, *2.10.1850 i Kalundborg, †24.9.1916 i Kbh., d. af købmand, senere overmåler Julianus Sophus Johan Georg N. (1811–85) og Annine Margrethe Ambrosia Petersen (1817–78). – Bror til Christian *F. (1840–1902). F. kom 1860 til Augustenborg hvis hovedgård faderen købte 1861; han gik i Flensborg latin-skole 1861–64, derefter i Borgerdydskolen på Christianshavn hvorfra han blev student 1868. Han blev teologisk kandidat 1873, fik bolig på Elers kollegium, underviste i forskellige skoler og tog fat på studiet af kunst- og kirkehistorie. 1879 disputerede han for den teologiske licentiatgrad med afhandlingen *Bidrag til Hans Egedes og den grønlandske Missions Historie 1721–60* hvori var fremlagt hidtil utrykt arkivmateriale fra ind- og udland. 1878 var F. blevet kateket ved Skt. Stefans kirke, 1880 blev han residerende kapellan ved Frelzers kirke, 1888 residerende kapellan ved Garnisons kirke, og 1900 blev han efter Christian IX's personlige ønske Holmens provst. Her følte han sig hjemme og afslug 1905 et tilbud om Århus bispestol. Efter Jakob *Paullis død 1915 blev han kgl. konfessionarius. – F. var en ualmindelig frodig arbejdskraft, præget af udholdende optimisme. Hans virksomhed berørte mange felter. 1881 redigerede han Dansk Missionsblad, 1882 var han med til at stifte Akademisk missionsforening, i en lang årrække sad han bl.a. i bestyrelsen for Kbh.s indre mission og sømandsmissionen. Som sjælesørger og prædikant var han meget værdsat og samlede gennem årene en talrig kreds om sin forkyndelse. Hans lynne var djærvt og impulsivt. Som teolog var han ureflekteret konservativ, og selvom han ikke sluttede sig til noget kirkeligt parti støttede han, fx under opgøret om den liberale teologi (N. P. *Arboe Rasmussen-sagen), det reaktionære Kirkeligt landsforbund. F. var også udpræget national og politisk konservativ; bl.a. skal han have øvet indflydelse på kongen under påskekrisen 1920. Hans prædikener var ikke intellektuelle på den måde at de gik ind på tilværelsens irrationelle problemer og søgte at belyse dem ud fra skriften, men som forkynder var han direkte appellerende, kristeligt og patriotisk, og hans særlige evne til at gribe berøede på at han varmt og følt formåede at give sig hen i et ord, i en stemning og havde en usædvanlig fart over foredraget. Hans trykte prædikener (*Jul til Paaske, Pinse til Advent*, 1919–20) kan derfor ikke give eftertiden nogen forestilling om den personlige betydning han fik for mange gennem sin umiddelbare

personlighed. F. var samler, havde mange kunstinteresser og efterlod sig en anelig samling stik og miniaturer. – R. 1892. DM. 1902. K.² 1906. K.¹ 1919. S.K. 1926. □Træsnit 1883 efter foto. Litografi af Harald Jensen, 1896 og af A. Lønborg ca. 1898. Afbildet på Tuxens mal. 1906 af middag hos Moresco. Afbildet på gruppetegn. af G. Ploug Sarp 1915 (Fr.borg). Karikatur af Alfred Schmidt, 1916 (sst.). Mal. af E. Henningsen, 1919 (Holmens k.). Mal. af Knud Larsen, 1920 (Fr.borg) og af A. Søeberg. Relief af Anker Hoffmann, 1932 (Holmens k.). Foto.

Levnedsbeskr. af de ved Kbh.s univ.s 400 årsfest promoverede doktorer og licentiater, 1879 155f. H. M. F.: Erindr. fra mit liv, 1925. – Peter N. Heering: Familiebogen, 1912. Tage Kaarsted: Påskekrisen 1920, 1968. – Breve i Kgl.bibl.

*Michael Neiidam**

Fenger, Henning Johannes Hauch, * 1921, litteraturforsker. * 9.8.1921 i Brahetrolleborg sg. F: forstander, senere skovejer Poul *F. (1877–1964) og Asta Carlsen (1884–1966). ~1° 1945 i Tårbæk med gartner Kirsten Agnete Wiedemann, * 12.6.1914 i Kbh., † 28.5.1956 sst., d. af grosserer Knud J. W. (1885–1977) og Rigmor Vogt (1893–1976). ~2° 1966 i Holte med adjunkt Jane Bjørndahl, * 18.2.1941 i Odense, d. af major Poul Borking († 1966) og overlærer Ellen Bjørndahl. ~3° 14.12.1974 i Paris med journalist Lise Lander, f. Gateau, * 14.11.1935 i Paris (~1° med balletmester Harald *Lander, 1905–71), d. af professor Jean G. (1887–1967) og Ragna Finsen (* 1894).

Efter studentereksamen fra Sorø akademi stude-rede F. alm. og sml. litteraturhistorie ved Kbh.s univ. Han modtog her stærke indtryk af bl.a. professor Paul V. *Rubow hvis studier over Georg Brandes F. fortsatte og uddybede. Efter mag.konferens 1948 fulgte langvarige studieophold i Frankrig og USA. F. var dansk lektor ved universitetet i Strasbourg 1954–55 og ved Sorbonne i Paris 1955–61. 1955 blev han dr.phil. på en afhandling om Georg Brandes' studier og læsning *Georg Brandes' læreår*. Denne bog efterfulgtes af en biografisk redegørelse for Brandes' liv og rejser i ungdomsårene *Den unge Brandes*, 1957. 1961–66 var han lekturer ved Cambridge University, 1966–72 professor i alm. og sml. litteraturhistorie ved Århus universitet. Han havde her et nært samarbejde med professor P. Krüger og efter Krügers død foranledigede han dennes efterladte arbejder udg. i bogform, *Studier i komparativ litteratur*, 1968. 1972–74 var F. professor i litteraturvidenskab ved Odense univ. F.s interesse for Brandes har endvidere givet sig udslag i bogen *Georg Brandes et la France*, 1963 og

i en udg. af Brandes' tidlige forelæsninger og teateranmeldelser i bogen *Georg Brandes og det nyere franske drama*, 1978. Ved siden af Brandes har F. især beskæftiget sig med J. L. Heiberg og Søren Kierkegaard. Heiberg-studiernes resultater er nedlagt i *The Heibergs*, 1971 og Kierkegaard-studierne i *Kierkegaard-myter og Kierkegaard-kilder*, 1976. □Foto.

Mette Winge

Fenger, Johannes Ferdinand, 1805–61, præst. * 31.3.1805 i Kbh. (Frels.), † 9.5.1861 i Høje Tåstrup, begr. sst. F: sognepræst Rasmus *F. (1761–1825) og Martha Helene Meinert (1775–1856). ~8.6.1834 i Kbh. (Slotsk.) med Marie Magdalene Boesen, * 5.7.1809 i Kbh. (Helligg.), † 15.1.1872 sst. (Trin.), d. af renteskriver, senere justitsråd Johannes B. (1769–1859) og Sophie Frederikke Hammerich (1779–1850). – Bror til C. E. *F. og P. A. *F.

F. blev student 1821 fra Borgerdydskolen på Christianshavn, cand.theol. 1825 og derpå lærer ved sin gamle skole. Da han havde en usædvanlig smuk sangstemme fik han tilbud om ansættelse ved operaen, men afviste det uden tøven da hans hu stod til kirkehistoriske og sproglige studier. 1827 vandt han universitetets guldmedalje for en undersøgelse af de ældste kirkefædres lære om djævelen og dæmonerne, og 1828 blev han lic.theol. på en afhandling om Celsius, en af kirkenes ældste modstandere. Kort efter tiltrådte han med offentlig og privat støtte en udenlandsrejse der strakte sig over tre og et halvt år. Først opholdt han sig et år i Berlin hvor han under J. A. W. Neanders og E. W. Hengstenbergs virkning gennemlevede en alvorlig religiøs krise der førte ham til brud med den rationalisme han før havde hyldet. Fra Berlin rejste han over München og Wien til Rom hvor han med iver lagde sig efter syrisk, og derfra gennem Schweiz til Paris hvor han oplevede julirevolutionens dønninger. Derefter drog han til Grækenland og Tyrkiet for at studere oldtidsminder og folkeliv, og først efteråret 1831 vendte han hjem, rig på kundskaber og livserfaring. Efter hjemkomsten holdt han på universitetet forelæsninger over nygræsk poesi og messianske salmer, og 1833 deltog han sammen med P. T. *Hald og C. T. *Engelstoft i konkurrencen om et professorat i det teologiske fakultet. Engelstoft vandt, men F. og Hald fik „en særdeles Ros og Anbefaling til Kongen“. Da håbet om en lærergerning ved universitetet var glippet besluttede han straks at søge præstevirksomhed, og inden året var omme blev han præst i Lyngø og Bråby. Der var ikke meget liv i de to sogne, men efter F.s komme

Fenger, Johs. Ferd.

blev alt bedre. Kirkerne begyndte at fyldes, og ved gudelige forsamlinger eller „aftenlæsninger“ rundt i sine opvakte sognefolks huse arbejdede F. for at udbrede kristelig oplysning og for at lede det religiøse liv i et sundt spor. I det nære Sorø havde han i B. S. Ingemann og C. F. Wegener gode venner der delte hans sans for poesi og historie, og i et par miles afstand sin ældre bror P. A. F. F. blev snart sjælen i et broderkonvent der omsluttede de såkaldte „tolv Apostle i det hellige Land“ og havde nær kontakt med vækkelsen. Men ved siden af præstegerningen fik han tid til meget andet. Han var en ven af missionssagen, i mange år (fra 1836) formand for Dansk missionselskab og redaktør af Dansk Missionsblad (1842–51), og til missionshistorien har han ved sin skildring af den trankebarske mission (1843) ydet et betydeligt bidrag. Sammen med Vilhelm Birkedal udgav han *Vidnesbyrd fra Herrens Huus*, 1847, en af danske præster meget skattet postil, og tillige tog han jævnlig del i forhandlingen om kirkelige spørgsmål. Sognebåndsløsningen og religionsfriheden havde i ham en varm talsmand, og han søgte at vække og nære sansen for frihed og danskhed i sin nærmeste kreds. Som sin ældre bror var han discipel af Grundtvig, men ligesom denne gik han på flere punkter, i missionssagen, spørgsmålet om de gudelige forsamlinger og præstefriheden, sine egne veje. De kirkehistoriske og kirkelige blade og flere småskrifter bærer vidne om at han ikke lagde de videnskabelige sysler på hylden fordi han var blevet en nidkær præst, og gennem Roskilde præstekonvent, et stiftskonvent for Sjælland til hvis oprettelse han væsentlig havde givet stødet, fik han lejlighed til at påvirke mange embedsbrødre.

På dette konvent blev tanken om dannelsen af et selskab for Danmarks kirkehistorie først fremsat, og for en væsentlig del ved F.s hjælp ført ud i virkeligheden (1848). Allerede forinden var der på Roskilde konvent udtalt en anden spirekraftig tanke som ligeledes straks blev knæsat af F.: tanken om en ny salmebog. F. der sammen med sin yngre bror Theodor F. havde udgivet flere mindre samlinger af festsalmer var fortrinlig rustet til et sådant arbejde, og han blev et virksomt medlem af det udvalg der udarbejdede den såkaldte Roskilde konvents salmebog som efter flere omarbejdelser blev autoriseret til kirkebrug 1855. Også af den 1853 nedsatte kirkekommission var F. medlem, og her foreslog han at præster skulle fritages for at vie fraskilte som burde henvises til borgerlig ægteskabsstiftelse; ved kgl. anordninger (1857–58) fik præsterne tilladelse til at vie fraskilte efter et reduceret, i realiteten „borgerligt“ ritual. 1854 flyttede F. til Høje Tå-

strup og virkede her til sin død. – R. 1851. □Mal. af F. Vermehren, 1854, litograferet 1856 og gengivet i træsnit efter tegn. af H. Olrik, 1861 samt af H. P. Hansen.

J. F. F.: Det sydvestsjællandske broderkonvent, 1890. – Ill.tid. 19.9.1861. E. Mau: J. F. F., 1865 (for størstedelen aftryk af Ny kristelig samler X–XI, 1864–65). H. F. Rørdam: Selsk. for Danm.s kirkehist., 1875. C. J. Brandt: Vore da. kirkesalmebøger, 1886. Vilh. Birkedal: Personlige oplevelser I, 1890. Kaj Baagø: Magister Jacob Chr. Lindberg, 1958. Kn. Banning: Degnekristne, 1958. Samme: De sjællandske vækkelser, 1961 = Vækkelsernes frembrud i Danm. II. P. G. Lindhardt i Dansk teologisk t., 1973 241–68. – Papirer i Rigsark. Papirer og breve i Kgl.bibl.

P. G. Lindhardt

Fenger, Ludvig Peter, 1833–1905, arkitekt. * 7.7.1833 i Slotsbjergby ved Slagelse, † 9.3.1905 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: sognepræst P. A. *F. (1799–1878) og Louise Augusta Manthey (1808–85). ~3.7.1872 i Kbh. (Frels.) med Augusta Theodora Fenger, * 8.11.1839 i Lyngø ved Sorø, † 26.12.1914 i Kbh., d. af sognepræst Johs. Ferd. *F. (1805–61) og Marie Magdalene Boesen (1809–72).

F. blev 1852 student fra Slagelse, var derefter i murerlære og kom så ind på akademiet. Samtidig med sine studier havde han arbejde hos G. F. Hetsch og var senere konduktør for M. G. Bindsbøll på landbohøjskolen og for F. Meldahl på Alnarp landbrugsskole i Skåne. Han vandt alle akademiets medaljer, den store guldmedalje 1866 efter at han som frivillig havde deltaget i krigen 1864 hvor han blev såret og fanget på Als. – Med akademiets store rejsestipendium tilbragte han tre år med studier, bl.a. i Italien, Grækenland og Ægypten. Ved hjemkomsten blev han 1871 medlem af akademiet og assistent ved bygningskolen. De følgende år fik han flere store arbejder. Han restaurerede Holmens kirke og opførte den lille sakristi-bygning ved Holmens bro (1871–72), endvidere den gl. Kgl.Mønt i Holbergsgade (1873, s.m. F. Meldahl), tårnet på Himmelbjerg (1874) og et par kirker: *Jakobskirken* og *Matthæuskirken*, 1878. To af hans bedste bygninger var *Dronning Louises børnehospital*, Ø.Farimagsgade (1879) og *Det tekn. Selskabs skole* i Ahlefeldtsgade, 1880–81. Det var tillige F. der stod for restaureringen af Børsen i årene 1878–83 hvor kvistene mod Slotsholmsgade føjedes til. Samtidig blev de oprindelige gule, flammede sten dækket med glatte, røde forblændersten og senere måtte de stærkt medtagne sandstensornamenter fornyes. Det blev gjort med cement, og F. bærer således ansvaret for den lidt heldige facadefornyelse. – F. var i øvrigt en kyndig kender af arkitekturhistorien og virkede

1885–1905 som docent ved akademiet i bygningsteknik og ornamenterens historie, ligesom han har skrevet en bog om de doriske templers polykromi (1886) og om etruskiske templer (udg. 1909). F. blev 1886 stadsarkitekt i Kbh. og har stået for en lang række af store kommunale arbejder. De mest betydningsfulde er nok hovedbrandstationen, 1889–92 og Østerbro brandstation, 1900–01, Gothersgades og Tietgensgades el-værker (1892 og 1898), Østre elektricitetsværk, 1901–02, Vestre fængsel, 1892–95, samt flere skoler, bl.a. Rådmandsgades skole, 1889, V. Voldgades skole, 1890 og Hans Tavsensgades skole, 1901–02. F.s medarbejder, afdelingsarkitekt Ludv. Clausen, har dog haft betydelig indflydelse på arbejder som hovedbrandstationen, el-værkerne og Vestre fængsel. F., der blev tit. prof. 1874, fratrådte sit embede 1904. I samarbejdet med Ludv. Clausen har F. nok skabt sine bedste arbejder. Han tilhører en periode med forkærlighed for de historiske stilarter, men i sin anvendelse af dem var han mere præget af sin betydelige arkitekturhistoriske viden end af en artistisk fortolkning der kunne give dem nyt liv. – R. 1890. DM. 1897. □ Træsnit 1878 efter foto. Teg. af H. Olrik, 1888, og mal. af G. Seligmann ca. 1890. Mal. af Poul Bloch, 1900 (Charlottenborg, udstillingsfonden). Relief af A. V. Saabye, 1906 (gravmæle), skitse dertil. Foto.

Erik Schiødt i Ill.tid. 17.1.1904 og 19.3.1905. Kbh.s rådhus, udg. F. Henriksen og Fr. Beckett, 1908. Marie M. Fenger i Medlemsbl. for slægtsamf. Holten, 1937 nr. 11 17–35. Breve i Kgl.bibl. – Levnedberetning i Ordenskapitlet.

Hans Erling Langkilde

Fenger, Mogens, 1889–1956, kirurg. * 14.8.1889 i Kbh., † 8.2.1956 på Frbg. F: læge Theodor Immanuel F. (1853–1927) og Thyra Nathalie Augusta Bock (1854–1906). ~18.5.1916 i Kbh. med Anne Mathea Marie Schmiegelow, * 10.9.1891 sst., d. af professor, dr.med. Ernst *S. (1856–1949) og Dagmar Ohlsen (1863–1938). F. blev student fra Metropolitanskolen 1907 og fik lægeeksamen 1913. Begyndte samme år sin kirurgiske uddannelse ved Diakonissestiftelsen i Kbh. og efter reservekirurgstillinger her og på Rigshospitalet hvor V. *Schaldemose var den strenge, men inspirerende chef blev F. prosektor kirurgiae 1928 under Sigurd Kjærgaard og fra 1929–39 overkirurg ved Hjørring amtssygehus for sluttelig at få sit største virke ved Diakonissestiftelsens kirurgiske afdeling B fra 1939 til sin død. Dybt religiøs som F. var blev hans gerning ved Diakonissestiftelsen af største betydning både for ham og søstrene dér, han ønskede som han engang udtrykte det at gøre et lægearbejde

der kunne stå mål med det diakonisserne ydede på deres felt. – Han disputerede 1919 på et arbejde om *Undersøgelser over den retsmedicinske Lungeprøve* udarbejdet under sin assistenttid hos professor V. *Ellermann på retsmedicinsk institut og havde et par år i forvejen publiceret nogle højaktuelle *Experimentelle Undersøgelser over Pneumothorax og Lungeresektion* fra prof. H. *Møllgaard's institut på landbohøjskolen (Hospitalstidende, 1916).

De følgende årtier kastede F. sig særligt over den kirurgiske behandling af mavetarmkanalens lidelser – de hårdt arbejdende vendelboer var plagede af kroniske mavesår – og senere blev det galdevejskirurgien og frakturbehandling han helligede sin interesse. Med læger blandt forfædrene igennem flere generationer på begge sider var det for F. noget helt naturligt at varetage sin stands kår. 1917–20 var han formand for Yngre læger, 1920–23 medlem af Den almindelige danske lægeforenings hovedbestyrelse. Hans forhandlingsdygtighed, evner til klart og distinkt at redegøre for lægestandens etisk og socialt rigtige placering i samfundets virke og hans dygtighed til at forme sine tanker i smukt dansk medførte at han 1928–31 blev medlem af kommissionen angående lægernes retsstilling, 1932–40 af Lægeforeningens overvoldgiftsret (1935–40 formand), 1922–30 og igen fra 1940–48 af bestyrelsen for Medicinsk selskab i Kbh. (de seneste år som vicepræsident og 1947–48 som præsident) og 1940–45 vicepræsident for Den danske kræftkommission. Dertil kom et stort arbejde for sammen med broderen, hofmedicus V. A. Fenger (* 1896) at sikre lægerne et værdigt domus medica efter at det gamle samlingssted i Amaliegade 1944 var blevet ødelagt af Schalburgkorpset. 1946 var det også lykkedes F. at få gennemført oprettelsen af den for hele lægestanden betydningsfulde pensionskasse.

Når F. kunne overkomme alle disse gøremål ved siden af overkirurggerningen skyldtes det ikke blot hans ansvarsbevidste indstilling til at „tjene med lige værdighed i borg og hytte“, men også hans stærkt religiøse sindelag der bl.a. gav sig udslag i den af ham skabte institution Kristen hjælp – et virke til modarbejdelse af svangerskabsafbrydelser. 1933 var han medforfatter til en bog om kønsmoral.

Da Danmark droges ind i 2. verdenskrigs ulykker kunne lægeforeningens medlemmer derfor helt naturligt samles om F.s ranke og uafhængige personlighed. Fra 1940–45 blev han formand for Den alm. danske lægeforening – et virke der sled hårdt på ham, særligt det sidste år hvor han efter fængslingen af overlæge Steffen Lund (* 1906) skulle hjælpe fangerne i Vestre fængsel.

Fenger, Mogens

Mange vanskelige dispositioner han måtte træffe kunne misfortolkes (Ugeskrift for læger, 1945) men F. gennemførte hvad han fandt rigtigt og vurderingerne efter krigen viste det mod og den dygtighed hvormed han havde handlet under disse prekære forhold. – 1950 hædredes F. med Barfred-Pedersen fondens æresgave. – R. 1940. DM. 1942. □Buste af Gottfred Eickhoff, 1957. Relief (gravstenen). Foto.

Legatstifteren gross. Niels Brocks og Lene Brock, f. Bredals slægt, 5.udg. ved P. J. Schmidt, 1891. Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen I, 1900. Charles Jacobsen m.fl. i Ugeskr. for læger CXVIII, 1956 179–82. V. A. Fenger: Den alm. da. lægeforen. 1857–1957, 1957.

Agill Snorrason

Fenger, Peter Andreas, 1799–1878, præst. * 16.2.1799 i Kbh. (Frels.), † 8.2.1878 sst. (Frels.), begr. sst. (Ass.). F: sognepræst Rasmus *F. (1761–1825) og Martha Helene Meinert (1775–1856). ~3.6.1830 i Sludstrup med Louise Augusta Manthey, * 21.11.1808 i Brede, † 28.10.1885 i Kbh. (Jac.), d. af administrator ved Den kgl. porcelænsfabrik, senere etatsråd Ludvig *M. (1769–1842) og Annette Pauline Holten (1785–1855). – Bror til C. E. *F. og Johs. Ferd. *F.

F. blev student 1816 fra Borgerdydskolen på Christianshavn hvor bl.a. Poul Martin *Møller var hans lærer, og 1820 teologisk kandidat. De følgende syv år var han lærer ved sin gamle skole og Døtterskolen på Christianshavn, og fra denne tid stammer hans første litterære arbejder. Efter i flere år at have været en flittig tilhører hos J. P. *Mynster trådte han i nærmere forhold til Grundtvig da denne blev præst ved Frelsers kirke, og i den store kirkekamp stillede han sig åbenlyst ved Grundtvigs side. Da C. F. West skrev et lille skrift om „nogle af Pastor Grundtvigs Vildfarelser“ svarede F. med *Oplysninger angaaende Grundtvigs saakaldte Vildfarelser*, 1825, og 1827 udgav han Thomas Kingos salmer og åndelige sange, det første led i en længere række af arbejder der sigtede mod at føre den kristelig vakte del af menigheden fra den evangelisk-kristelige salmebogs matte og flade omstøbninger tilbage til den ægte lutherske salmetradition – 1827 blev han sognepræst i Slotsbjergby og Sludstrup ved Slagelse og tog med stor nidkærhed fat på den præstegering han med trofasthed røgtede i over et halvt hundred-år. Lidt efter lidt vågnede det åndelige liv i hans sogne, og F. blev i årenes løb en af lederne for den religiøse vækkelse der bredte sig over en stor del af det sydvestlige Sjælland („det hellige Land“). Han deltog utrætteligt i gudelige forsamlinger og missionsmøder, og ved hyppige rejser blev han vejleder for mange i andre egne af

landet. Den „vestsjællandske Krig“ opstod efter en prædiken han holdt i Slagelse 1833, og som rationalisterne angreb ham for. Samtidig var han også virksom for sognebåndets løsning og en af hovedmændene da der 1835 til Roskilde stænder blev indgivet et forslag herom. Tillige søgte han og flere af de andre præster i „det hellige Land“ at stemme regeringen til større mildhed over for de gudelige forsamlinger og over for gendøberne der begyndte at gribe om sig i de vakte egne. I „Nord. Kirketidende“ 1840, nr. 39–41, skrev han et djærvt stykke: *Hvorlunde Biskop Mynster har holdt Bøn i Roskilde Domkirke*, og klagede over at han og hans venner uforskyldt var blevet betegnet som kirkens bagvaskere uden at der var lejlighed til forsvar, og udtalte sin bedrøvelse over at en sådan anklage kom fra biskop Mynster, i en latinsk bøn. Mynster forholdt sig tavs. Senere da Niels Møller "Spandet fremkom med sit forslag om religionsfrihed skrev F. et „Sendebrev“ (1851, 2. opl. 1890), hvor han talte den kirkelige friheds sag. Da D. G. Monrad i forholdsvist ung alder, efter en kort ministervirk-somhed blev kaldet til Lolland-Falsters bispestol, udtalte han i en bladartikel sin blusel over at „Kirkens højeste Embede bliver en Slags Pensionsanstalt“.

Ved at deltage i de gudelige forsamlinger havde F. vist at han, trods sin store hengivenhed for Grundtvig, dog var en selvstændig personlighed, thi Grundtvig yndede ikke forsamlingslivet. Det samme viste han også ved sin livlige deltagelse i missionsmøder og sit arbejde for missionsagen. Han var i mange år medlem af Dansk missions-selskabs styrelse, og med mund og pen søgte han at vække interesse for arbejdet på missionsmar-ken. Efterhånden indtog dog også han, som flere af hans venner – og under Grundtvigs indflydelse – en mere afventende stilling over for missionen, og først i hans høje alderdom vakte efterret-ningerne fra Santhalistan på ny den gamle kærlighed til missionsagen. 1855 blev F. sognepræst ved Frelsers kirke i Kbh., og her åbnede der sig en ny og ikke mindre omfattende virksomhed for ham. Som prædikant ejede F. en storleilet en-folds nådegave. Biskop Monrad, der ofte var hans tilhører, gav ham det vidnesbyrd at han aldrig, hverken her eller i udlandet havde truffet på en prædikant „hvis Ord har et saadant ganske ejendommeligt Præg af Troværdighed“. Som præst ved Frelsers kirke tog F. også del i gudelige forsamlinger for soldater, håndværkere og fattige folk, og sammen med pastor N. G. *Blædel holdt han månedlige møder for teologi-ske kandidater. For at bringe salmesangen tilba-ge i det gamle spor udgav han 1857 (7.opl. 1873) sit store *Tillæg til evangelisk-christelig Psalmebog*

der var i brug i Frelsers kirke indtil 1891. Derved har han bidraget meget til at vække og nære kærligheden til de gamle salmer og til at bane vej for den grundtvigske salmedigtning; thi salmetillægget der efter F.s død udkom som en hel kirkesalmebog (1880) vandt ligesom hans samling af morgen- og aftensange (1858, 4. opl. 1884) stor udbredelse og fandt indgang mange steder uden for hans nærmeste kreds. Også med hensyn til salmemelodierne har han stor fortjeneste. På hans opfordring satte Weyse, Hartmann, Rung, Barnekow og andre, toner til mange af de nye salmer.

1841 udgav han en skoleudgave af Luthers lille katekismus, den såkaldte „pavekatekisme“ som oplevede mange oplag. Af og til havde han i denne gjort mindre stilrettelser, men da han i 13. oplag (1868) foretog saglige ændringer vakte sagen opsigt, og efter at N. G. Blædel under en fejde havde henledt autoriteternes opmærksomhed på F.s udgave blev den forbudt som skolebog og ledetråd ved konfirmationen (1874). Fra sine tidligste præsteår havde F. også øje for skrøbelighederne ved ritualer, og 1874 udgav han et forslag til en helt ny alterbog der imidlertid fandt lige så stor modsigelse som tilslutning. Og skønt hans dør tidlig og silde stod åben fik han dog, foruden til de ovenfor nævnte arbejder, tillige tid til at give en god og omhyggelig oversættelse af Rimberts skildring af Ansgar (1863, 5. udg. 1926). Ved F.s 50 års jubilæum som præst 1877 hilste Chr. *Richardt ham med „en Tak for det, som er saa svært – fordi du *er*, som du har lært“. Hans menighed og hans venner stiftede i dagens anledning et legat på 6.400 kr. hvis renter efter F.s bestemmelse skulle uddeles til lærere og lærerinder der har virket på Christianshavn. – R. 1859. DM. 1877. □Mal. af J. Roed, 1859. Træsnit 1869. Mal. af Constantin Hansen, 1871 (Fr.borg), gentagelse 1878. Flere træsnit 1878, bl.a. to af H. P. Hansen, og af G. Paulli i samme type. Foto.

Breve fra og til N. F. S. Grundtvig II, 1926. – Mindeblade om P. A. F., udg. C. J. Brandt og Fr. Nielsen, 1878. Fr. Barfod: P. A. F., 1878. J. F. Fenger: Det sydvestjællandske broderkonvent, 1890. V. Birkeadal: Personlige oplevelser I, 1890 34–51. – Breve i Kgl.bibl.

A. J. Rud*

Fenger, Peter, 1719–74, grosserer. * 23.10.1719 i Lübeck, † 24.12.1774 i Kbh. (Fred.ty.), begr. sst. (Fred.ty. k.s kapel). F: skipper Peter F. (1688–1737) og Magdalene Margrethe Seeländer (1692–1778). ~17.6.1758 i Kbh. (Frels.) med Else Brock, * 18.6.1737 i Randers, † 27.1.1811 i Kbh. (Fred.ty.), d. af handelsmand Rasmus B. (1695–1752, ~1° 1723 med Anna Margrethe Vorup,

1704–30) og Marie Kirstine Andersdatter Knudsen (1710–45). – Far til Christian *F. (1773–1845) og Rasmus *F.

Som ganske ungt menneske kom F. til Kbh. og fik plads hos købmand J. F. *Wewer. Her blev han i fjorten år og etablerede sig derefter 1752 som grosserer på Christianshavn. 1755 gik han i kompagni med agent Peter *Borre og drev sammen med ham en stor blandet købmandsforretning. F. interesserede sig også for sæbesyderi, og da denne næringsvej fra ca. 1770 blev givet fri, oprettede F. på Christianshavn et stort sæbesyderi, som de første år kun fremstillede grøn sæbe, men som fra 1772 også producerede finere sorter. F. var en meget kendt skikkelse på Christianshavn. Han blev 1762 optaget blandt grosserernes ældste og var fra 1772 medlem af de 32 mænds forsamling. Efter hans død førte enken med stor dygtighed forretningen videre, og gennem deres ti børn blev de stamforældre til en stor og anset borgerslægt. □ Mal. af A. Brüniche, 1764. Afbildet på mal. ca. 1770 af U. F. Beenfeldt. Min. ca. 1770. Mal. tilskr. Jens Juel.

Carl Bruun: København III, 1901.

Harald Jørgensen

Fenger, Poul Hauch, 1877–1964, landbrugsskoleforstander. * 28.12.1877 på Bildring (Bildring), Bregning sg., Ringkøbing amt, † 19.1.1964 i Vordingborg, begr. i Lohals, Langeland. F: proprietær Johan August F. (1847–1907) og Marie Elisabeth Hauch (1853–96). ~21.8.1905 på Frbg. (Imm.) med Anna Asta Matilde Hauch Carlsen, * 15.7.1884 i Hasle, † 12.2.1966 i Nykøbing S., d. af læge, senere kommunelæge Johan *C. (1850–1919) og Elisabeth Hauch (1847–1922). – Far til Henning *F.

F. blev uddannet ved praktisk landbrug og besøgte Askov folkehøjskole og Ødum landbrugsskole før han 1900 kom til landbohøjskolen og 1902 blev landbrugskandidat. 1902–04 var han lærer ved Malling landbrugsskole, 1905–07 konsulent i Horsens landbrugsforening. 1907 åbnede han sammen med landbrugskandidaterne Kr. *Møller og H. Sloth *Korinth landbrugsskole* i den tidligere Brahetrolleborg folkehøjskole. F. der stod som skolens ejer var frem til 1931 leder af skolen der snart skulle blive en af de mest søgte landbrugsskoler. Virksomheden blev 1910 udvidet med et husholdningskursus for piger og samme år også med et forberedelseskursus for elever der søgte optagelse på landbohøjskolen. F. var en dygtig skoleleder, en myndig pædagog og havde evne til at forestå den efterhånden betydelige skolevirksomhed hvor han udmærket suppleredes af Kr. Møller og H. Sloth. Han var en

Fenger, Poul

udadvendt natur der blev stærkt anvendt som foredragsholder ligesom han blev engageret i det landbrugsfaglige organisationsarbejde på Fyn. Han udfoldede en betydelig skribentvirksomhed i fag- og dagblade og var medudgiver af *Kvæg-avl* og *Kvægopdræt*, 1920 (flere udg.). Med sin udadvendte aktivitet og evne til at få landbrugerne i tale blev F., indtil sygdom omkring 1930 tvang ham til at først træde tilbage som forstander 1931 og senere 1933 at flytte fra skolen, en kendt skikkelse i dansk landbrug og en af de førende mænd i landbrugsendervisningen i de år hvor landbrugsskolerne fandt deres nuværende, mere afgjort fagligt rettede linie. F. købte 1933 gården Charlottenlund ved Lohals hvor han levede til sin død. □Foto.

N. Dyrbye: Den danske landbrugsskole 100 år, 1969 95-97.

Claus Bjørn (Anton Christensen)

Fenger, Rasmus, 1761-1825, præst. * 13.9.1761 i Kbh. (Frels.), † 20.2.1825 sst. (Fred.ty.), begr. sst. (Fred.ty.). F: grosserer Peter *F. (1719-74) og Elise Brock (1737-1811). ~8.6.1796 i Kbh. (Frels.) med Martha Helene Meinert, * 13.8.1775 sst. (Frels.), † 26.9.1856 sst. (Fred.ty.), d. af kammerråd og renteskriver i generaltoldkammeret Andreas Evald M. (1742-1809) og Maren Kirstine Noe (1755-1842). – Far til C. E. *F., Johs. Ferd. *F. og P. A. *F. Bror til Christian *F. (1773-1845). F. blev student 1780, privat dimitteret, og cand. teol. 1784. Efter at have været kateket ved Holmens kirke 1787-90 og residerende kapellan i Ringsted og Benløse 1790-94 blev han 1794 residerende kapellan ved Frelsers kirke på Christianshavn. 1808 fik han rang med sognepræster i Kbh., og 1822 blev han sognepræst ved Frelsers kirke. Han var en alvorlig, troende mand med et godt greb på sammen med sin fromme og dygtige hustru at opdrage sine børn af hvilke flere på forskellig vis kom til at indtage fremtrædende stillinger i kirke og stat. En af dem, Rasmus **Theodor F.**, * 2.11.1816, † 2.2.1889, var 1845-53 sammen med C. J. *Brandt udgiver af Dansk Kirketidende. – Ved Frelsers kirke havde F. Grundtvig som residerende kapellan. I sin ligtale betegner denne sin sognepræst som „en af de stille i Landet, hvis Øjne ikke kan fordrage Uretfærdighed“. □Min. formentlig af J. C. F. Viertel. Maleri.

[R. Th. Fenger:] Martha Helene Fengers levnet, 1875. N. F. S. Grundtvig: Kirkelige leilighedstaler, 1877 51 f. Fr. Barfod: P. A. Fenger, 1878.

*A. J. Rud**

Fenger, Theodor, se **Fenger, Rasmus**.

Frederik Ferdinand, 1792-1863, arveprins. * 22.11.1792 i Kbh. (Slotsk.), † 29.6.1863 sst., begr. i Roskilde domk. F: arveprins *Frederik (1753-1805) og *Sophie Frederikke af Mecklenburg-Schwerin (1758-94). ~1.8.1829 på Frbg. slot (Slotsk.) med prinsesse *Caroline, * 28.10.1793 på Christiansborg (Slotsk.), † 31.3.1881 i Kbh., d. af *Frederik VI (1768-1839) og *Marie (1767-1852). – Bror til *Charlotte og *Christian VIII.

F. var yngste barn og blev tidligt forældreløs. Hans opdragelse overvågedes af kronprins Frederik, men selv om en række udmærkede lærere hidkaldtes kunne ingen af dem bibringe deres elev større kundskaber. Han var ret flygtig og havde mere sans for lette fornøjelser end for strengt åndeligt arbejde. Som for de fleste andre prinser var den militære vej den naturligste der frembød sig, og F., der allerede 1803 havde fået titel af oberst, udnævntes til chef for det s.å. oprettede regiment prins Frederik Ferdinands lette dragoner. 1814 blev han generaløjntant og 1829 general. 1833 blev major F. G. Müller hans adjutant, og gennem hans efterladte papirer er man i stand til at følge prinseparrets færden næsten fra dag til dag. 1839 udnævntes han til kommanderende general over Nørrejylland og kort efter tronskiftet til kommanderende general over Sjælland og til medlem af gehejmestatsrådet med stemme. Selv om broderen Christian VIII således drog ham frem til de betydeligste poster inden for regeringen blev hans indflydelse yderst ringe. Han havde ingen evner til at gøre sig gældende og heller ingen lyst dertil. Hans økonomiske forhold var tidligt fortvivlede på grund af den store gæld som letsindigt spil kastede ham ud i, og det kom i denne anledning til skarpe rivninger mellem ham og C. L. *Stemann. Heller ikke under Frederik VII formåede han at gøre sig mere gældende, og det var en offentlig hemmelighed at kongen atter og atter måtte komme sin onkel til hjælp under hans svære finansielle vanskeligheder.

F. var ingen varm beundrer af junigrundloven, og det var almindelig kendt at han ivrigt støttede A. S. *Ørsted i hans opposition mod de nationalliberale. Prinsen havde derfor en meget dårlig presse, ja denne behandlede ham næsten uærbødigt. Dette blev ikke bedre da han 1855 nægtede at underskrive fællesforfatningen med den motivering at den ikke var monarkisk nok da den ikke gav tronfølgeren fri adgang til ministerkonferencerne og gjorde tronfølgerens overtagelse af regeringen afhængig af hans edsafleggelse på forfatningslovene. Af de nationalliberale blade stempledes prinsen som et redskab i helstatsmændenes hænder og hans demonstration som

et sidste forsøg fra denne side på at spænde ben for fællesforfatningen. Kongen selv blev rasende og fratog prinsen kommandoen, samtidig med at han foreløbig udelukkede ham fra hoffets fester. Hele affæren gav anledning til en vældig ståhej i den politiske presse, men ret længe varede krigen ikke. Prinsen havde ingen aspirationer i retning af at optræde som politisk frondør og brød sig heller ikke om alt for længe at være ganske afskåret fra forbindelsen med kongen. Et kompromis kom derfor i stand, og prinsen blev taget til nåde igen.

I prinseparrets popularitet blandt Kbh.s brede befolkning havde denne episode ikke formået at gøre noget skår. Lige fra det øjeblik de 1853 under koleraepidemien havde erklæret at de ville blive boende på deres palæ midt i den pestbefængte by kunne intet rukke dette gode forhold, og det fæstnedes med årene ved deres jævne færden omkring i byen. De holdt meget af at gå i Tivoli, og de spadserede ligesom andre brave borgerfolk tur på Volden på Store bededags aften. Om prinsens letsindighed i spil og hans mange små erotiske ekstraturer gik der mange historier i byen, men hans godmodighed fik al uvilje til at forsvinde, og det vakte en virkelig bevægelse i mange hjem da det en sommerdag 1863 rygtedes i byen at prinsen var styrtet om under parolbefalingen, ramt af et apoplektisk tilfælde. – Bl.R. 1800. Storkommandør 1854.

Statsrådets forhandl. 1848–63 VI, 1964 355–70. – A. S. Ørsted: Endnu en stemme ang. arveprinsens vægning for at underskrive fællesforfatningen, 1855. N. Neergaard: Under jungirundloven I–II, 1892–1916. E. Bodenhoff: Svundne tider, 1912. Samme: Hofliv under trede konger, 1913. Samme: Kongesorger, 1913. Den gamle general, 1914. J. P. Trap: Fra fire kongers tid I–III, 1966–67. Bo Bramsen: Ferdinand og Caroline, 2.udg. 1969. – Breve i Kgl.bibl.

Harald Jørgensen

□ Afbildet på familiegupper malet af C. Viertel, 1794 (Gunderslevholm, Jægerspris). Silhouet af J. C. Weitlandt, 1794, stukket af Friedrich. Mal. af Jens Juel, 1801 (kongehuset). Stik af Flint. Min. af Aldenrath ca. 1815 (Jægerspris) og af L. Fraenckel, 1818 (Rosenborg). Medalje af C. A. Muhle, 1829. Akvareller af L. Grünbaum, 1829 (Rosenborg, Fr.borg), gengivet i to litografier af D. Monies og i træsnit af Anders Hansen. Mal. af J. F. Møller udst. 1830 (Fr.borg), samme type på mindeblad for formælingen 1829 og på litografi trykt af F. C. Hyllested, 1831. Buste af N. Simonsen, 1832. Litografi af J. F. Fritz, 1833. Tegn. af Riebe, 1840 (Fr.borg). Min. af C. Plötz, 1842. Mal. og tegn. af C. Fiebig udst. 1842 og 1844. Afbildet på S. Schacks mal. 1843 af salvin-gen 1840 (St.mus.), på mal. af C. Balsgaard 1843

og 1845 af Fr. VII's indtog 1841 (Rosenborg, Fr.borg). Tegn. af J. V. Gertner, 1846 (Fr.borg) og på sammes salvingsbillede (Rosenborg). Litografi af E. Fortling efter tegn. af L. A. Smith, kopieret i litografi og træsnit. Litografi af Caroline Behrens. Afbildet på mal. af E. Lehmann fra Det kgl. teater, 1852 (Rosenborg). Mal. af A. Schiøtt, 1853 (sst.), litograferet af I. W. Tegner og i træsnit af W. Obermann efter tegn. af A. Dorph. Karikerende tegn. af Victor Hansen (Fr.borg), jfr. træsnit ca. 1853. Afbildet på litograferet gruppe efter P. Klæstrup 1858, og på et udkast, tegnet af Constantin Hansen 1860, til et grundlovsbillede (folketinget). Afbildet på mal. af N. Simonsen, 1860, af en revy 1830 (Adolphseck ved Fulda) og på sammes mal. 1861 af Fr.VII ved Dannevirke 1850. Tegn. af L. D. W. 1861. Afbildet på mal. af A. H. Hunæus, 1862 (Kbh.s bymus.), og på litografi af Deichmann, 1862. Satiriske blade af bl.a. C. Weidemann 1861 og 1867, og af Vilh. Dahlerup (Kgl. bibl.). Flere folkelige træsnit og træsnit på gaveviser. Afbildet på radering af H. Nik. Hansen, 1910 „Efter frokosten“. – Støtte i Dyrehaven i Skanderborg til minde om besøg 1839.

Povl Eller

Ferdinand, Klaus Vilhelm. * 1926, etnograf. * 19.4.1926 i Herlufsholm. F: lektor, cand.mag. Johannes Christian F. (1879–1972) og faglærer Else Benedikte Helweg-Larsen (1891–1968). ~21.2.1953 i Kbh. (b.v.) med husholdningslærer Marianne Lund, * 29.9.1923 i Kbh., d. af professor, dr.med. Robert Henry L. (1887–1960) og Marie Therese (Mimy) Hvidt (1890–1978). – Bror til Lorenz *F.

F. blev student fra Herlufsholm 1944 og mag. scient. i etnografi ved Kbh.s univ. 1952. Som medlem af Haslund-Christensens mindeekspedition 1953–55 fulgte han sin tidlige interesse for nomadefolk op ved studier i det centrale Afghanistan (hazara og chahar aimag, samt pashtun nomader). Efter en kort ansættelse 1957 ved Nationalmuseets etnografiske samling knyttedes han først til Århus univ. og siden (1958) til Forhistorisk museum. Gennem F.s initiativ skabtes der således et videnskabeligt samarbejde mellem universitetet og museet der 1963 manifesterede sig ved oprettelsen af etnografistudiet i Århus. F. ansattes som afdelingsleder og lektor i etnografi under det nyoprettede institut for forhistorisk arkæologi og etnografi med sæde på Moesgård. Han har 1959–75 foretaget adskillige forskningsrejser ved den persiske golf, i Iran og Afghanistan der resulterede i flere væsentlige videnskabelige arbejder om afghansk og iransk materiel

Ferdinand, Klaus

kultur. F. har formået at forene det videnskabelige arbejde med stor initiativrigdom hvad angår udvikling af den etnografiske sektion af museet på Moesgård og etnografistudiet i Århus. Han har tillige arbejdet med et bredere oplysningsarbejde for forståelsen af ikke-europæiske kulturer hvor han bl.a. har været initiativtageren til et UNESCO-arbejde i danske skoler. Han arbejder på et større arbejde omkring afghanske nomader og de sociale ændringsprocesser i disse samfund. □Foto.

Torben Monberg

Ferdinand, Lorenz Peter, * 1921, læge, ornitolog. * 26.9.1921 i Herlufsholm. F: lektor, cand.mag. Johannes Christian F. (1879–1969) og faglærer Else Benedikte Helweg-Larsen (1891–1968). ~1° 28.11.1942 i Kbh. med Ruth Hansen, * 19.1.1922 i Vordingborg, d. af vinhandler Steffen H. (1884–1959) og Maren Kathrine Christiansen (1885–1967). Ægteskabet opløst 1963. ~2° 25.5.1963 i Søllerød med socialrådgiver Anni Nørremark, * 21.8.1933 i Kbh., d. af skotejskhandler Poul N. (1899–1977) og Dagny Larsen (* 1907). – Bror til Klaus *F.

Det var fra faderen, en afholdt naturhistorielærer ved Herlufsholm, at F. fik sin store interesse for fugle. Efter at være blevet student 1940 og cand.med. 1948 kom han i sin egenskab af reservelæge i søværnet med som læge og ornitolog 1951–52 på sidste halvdel af Galathea-ekspeditionen. Fra 1954–69 var F. praktiserende i Skovlunde og har siden været sessionslæge.

Også under Noona Dan-ekspeditionens ophold ved nogle philippinske øer og i Bismarck-arkipelaget i fire måneder 1960–61 indsamlede han fugle til Zoologisk museum. Fra midten af 50'erne har F. i Dansk ornitologisk forening hvor han blev medlem af bestyrelsen 1960, og i landsforeningen Natur og Ungdom som han var med til at stifte 1959 udfoldet en stor pædagogisk virksomhed, især med organisering af studielejre og studiekredse, og 1967 tog han initiativ til og blev formand for Fugleværnsfonden. Siden han 1971 blev formand for Ornithologisk forening har han bl.a. organiseret systematiske optællinger på fuglelokaliteter og trækundersøgelser, især ved den nyoprettede fuglestation ved Blåvand. Fra 1969–77 var han tilknyttet fredningsstyrelsen som konsulent i ornitologiske spørgsmål og er i stigende grad blevet engageret i en indsats for beskyttelse af fuglelokaliteter. Foruden artikler om Færøernes fugle, trækforhold og fugletællinger har F. i bogen *Større danske fuglelokaliteter I*, 1967, (ny udg. 1971) offentliggjort en lang række værdifulde registreringer og op-

læg til fredningsplanlægning; bd. II er antaget til forsvar for den naturvidenskabelige doktorgrad. □Foto.

Torben Wolff

Ferdinand Vilhelm, hertug af Württemberg-Neuenstadt, 1659–1701, officer. * 12.9.1659 i Neuenstadt a.d. Linde, † 7.6.1701 i Sluis, begr. i Neuenstadt. F: hertug Friedrich af W.-N. (1615–82) og Clara Augusta af Braunschweig-Wolfenbüttel (1632–1700). Ugift.

Som sine brødre fik F.V. en omhyggelig opdragelse, sendtes tidligt på rejser og besøgte 1671 sammen med sin ældste bror – under navnet baron v. Hellenstein – også Kbh. 1678 fulgte han som volontær felttoget i Skåne, blev s.å. 2. oberstløjtnant ved garden til fods og 1682 dennes chef. 1683 fulgte han med på hertugen af Lothringens tog mod tyrkerne til Wiens undsætning og deltog indtil 1687 med udmærkelse i kampene i Ungarn hvorved han blev såret ved Neuhäusel. Han betragtede vedblivende Christian V som sin egentlige krigsherre, Danmark som sit hjemland og førtes som chef for livgarden. I en stadig brevveksling med kongen og overkrigssekretæren viste han sig som en interesseret og skarp iagttagere af forholdene overalt hvor han kom. 1687 blev han dansk generalløjtnant. Da Christian V 1689 trak en hærafdeling sammen mod Hamburg fik F.V. kommandoen under hertug Johan Adolf af Plöns overledelse. Til krig kom det ikke, men F.V. fik rigeligt arbejde med at mægle mellem de andre, indbyrdes højst ufordragelige generaler. Han tilrådede energisk kongen at benytte lejligheden til med væbnet hånd at gøre ende på stridighederne med hertugen af Gottorp; men hertil var tiden endnu ikke moden. – Over det hjælpekorps som fra 1689 ulededes til Vilhelm III fik F.V. kommandoen og deltog i kampene i Irland som fører af forskellige hærafdelinger hvori større eller mindre dele af det danske korps indgik. 1692 førte han som dansk general af infanteriet sit korps til Flandern hvor han s.å. deltog i kampen ved Steenkerke, 1693 ved Neerwinden hvor han bl.a. havde alle de danske afdelinger under sin kommando, og 1695 i belejringen af Namur. Ved efterretningen om at fransk landgang i England truede førte han 1696 et korps over til England, men kort efter atter tilbage til Flandern, hvor krigen sluttede 1697. Fra s.å. til 1699 havde F. V. kommandoen over et sachsisk-polsk korps mod tyrkerne uden at større kampe fandt sted. 1699 blev han dansk general til hest og til fods og overgeneral for hæren i Danmark og hertugdømmerne m.m. og var samtidig gået i hollandsk sold så at

han snart opholdt sig i Danmark, snart i Holland. Dobbeltstillingen som general på samme tid i to staters hære var dengang ikke helt ualmindelig; men meget ejendommeligt var det dog at samtidig med at F.V. 1700 i Holsten stod i felten mod Hollands allierede bombarderede den hollandske flåde – om end ret uskadeligt – Kbh. At hans ophold i Holland i politisk henseende var til gavn for Danmark er utvivlsomt.

Da Frederik IV vinteren 1699–1700 trak tropper sammen i hertugdømmerne mod Gottorp blev F.V. overgeneral. Han nærrede hverken tvivl om sine feltherreevner eller om den ham betroede hærs dygtighed; men han skønnede at de politiske forhold var hans krigsherre meget ugunstige, og kong Frederiks almindelige utilbøjelighed til at tilstå sine generaler den fornødne handlefrihed medførte at den gunstige årstid til angreb på de gottorpske lande samt det gunstigste tidspunkt til indgriben inden de allierede modstandere sydfra nåede fuld styrke, hengik inden angrebet satte ind, og det gik hurtigt i stå. Samtidig gik Karl XII i land på Sjælland, og de allierede flåder lagde sig for Kbh. – Uden at F.V. havde haft lejlighed til at vise feltherreevner i største stil havde han overalt vist sig som en klog og energisk fører, og hans personlige mod, tapperhed og hæderlighed var almindelig anerkendt. I sine sidste år kom han til på afgørende vis at gribe ind i den danske nationale hærs udvikling. Da han længe havde forudset en ikke fjern krigersk afgørelse af forholdet til Gottorp og Sverige havde han 1697 rådet Christian V til særlige anstalter for at sikre bevaringen af det krigsfarne personel fra felttogene i Flandern m.m. til støtte ved oprettelse af udskrevne afdelinger. Ved tropsesammendragningen i hertugdømmerne 1699 fremsatte han forslag om, at „Nationalregimenterne til Fods oprettedes ligesom tidligere“, nærmest til brug som besætnings tropper i fæstningerne, og han formulerede sine tanker herom. Efter afslutningen af krigen 1700 udarbejdede han et udførligt forslag hvori han påviste at den stående, hvervede hær ikke var tilstrækkelig til at danne både feltkorps og besætnings tropper, men burde støttes af en landmiliti på ca. 14 000 mand. Det heri fremsatte blev i hovedsagen tiltrådt af den „Kommision udi Raadstuen“ der befalede nedsat 7.9.1700 med F.V. som præsæs, storkansler Conrad Reventlow, konseilet og andre som medlemmer. Efter indgående drøftelser fremsatte dernæst kommissionen et forslag der sammen med hertugens eget overgaves til et underudvalg til udarbejdelse af „Projekt til en Forordning om en Landværns Militie Indretning“. Efter at kongen nøje havde gennemarbejdet projektet udstedtes de to vigtige

forordninger af 19.2.1701 der på væsentlige punkter hvilede på F.V.s forslag. F.V. døde under et ophold i Holland hvor han, jævnsides med sin danske tjeneste, var guvernør i Sluis. – Bl.R. 1688. – En bror **Carl Rudolph**, * 29.5.1667, † 17.11.1742, blev 1690 officer i det af F. V. kommanderede hjælpekorps i Irland, og efter at have tjent i flere af de korps der var udlejet til fremmede magter blev han 1713 generalinspektør for rytteriet og deltog i belejringen af Tønning og Stralsund. 1716 fik han afsked fra dansk tjeneste og overtog regeringen i hertugdømmet Neuenstadt. 1734 blev han kejserlig generalfeltmarskal. Bl.R. 1703. – □Stik af A. M. Wolfgang efter mal. af P. F. Ruijter.

J. H. F. Jahn: De danske auxiliærtropper I, 1840. Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstaben I, 1899. G. Brammer: Livgarden 1658–1908, 1908. K. C. Rockstroh: Udviklingen af den nationale hær II, 1916. O. Kyhl: Den landmilitære centraladministration 1660–1763 II, 1976. – Breve til grev Reventlow i Kgl. bibl.

*Rockstroh**

Ferdinandsen, Carl Christian Frederik, 1879–1944, botaniker. * 18.2.1879 i Valsølle, Sorø amt, † 28.3.1944 i Vangede, begr. i Valsølle. F: lærer, sidst i Fuldby, Alsted hrd., Ludvig Valdemar F. (1852–1906) og Maren Laura Jespersen Hansen (1850–1907). ~1° 1.4.1906 i Valsølle med Rasmine (Minna) Johansen Kok, * 29.3.1879 i Skejby, Århus amt, † 22.12.1913 i Hellerup, d. af husmand Hans Johansen K. (1841–1902) og Ane Jensen (1840–1922). ~2° 10.6.1916 i Valsølle med Anna Petrea Borelli Møller, * 24.3.1892 i Rudkøbing, † 15.6.1958 i Kbh., d. af overlærer Peder Gormsen M. (1842–1913) og Ida Vilhelmine Borelli (1854–1923).

F. blev student 1896 fra Sorø, og efter nogle års virksomhed som huslærer begyndte han at studere jura, men gik snart over til naturhistorie med botanik som hovedfag og blev mag.scient. 1909. Efter at have været assistent ved universitetets botaniske museum 1906–16 blev han medarbejder og 1919–25 forsøgsleder ved statens plantepatologiske forsøg; 1919 erhvervede han doktorgraden ved afhandlingen *Undersøgelser over danske Ukrudsformationer paa Mineraljorder* (Tidsskr. f. planteavl XXV, 1918). Efter F. Kølpin *Ravns død udnævntes F. 1920 til hans efterfølger som professor i plantepatologi ved landbohøjskolen. – F. var en produktiv forfatter og har skrevet ca. 120 større og mindre botaniske og plantepatologiske afhandlinger. Han blev tidlig kendt som videnskabelig mykolog, og sammen med sin studiefælle Øjvind *Winge har han udgivet en række bidrag til den danske og

Ferdinandsen, C.

tropiske svampeflora og udgivet en *Mykologisk Ekskursionsflora* (afsluttet 1928, 2. udg. 1943), der udsendtes af Foreningen til svampekundskabens fremme, i hvis trivsel F. (fra 1930 som formand) har en væsentlig andel, og hvis Meddelelser han har redigeret sammen med Winge. Han var endvidere medstifter og medredaktør af *Friesia* (Nordisk mykologisk tidsskrift). – Som praktisk plantepatolog fik F. den opgave at gennemføre Kølpin Ravns tanker og planer om en stor forsøgsinstitution, og under hans ledelse blev *Statens plantepatologiske Forsøg* organiseret og denne institutions bygning opført og indrettet i Lyngby (1920–21). Efter hans indstilling blev loven om plantesygdomme vedtaget uændret 1923. Som leder af statens tilsyn med plantesygdomme (fra 1920) har F. gjort et stort arbejde, bl.a. med at begrænse udbredelsen af kartoffelbrok. Hans patologiske skrifter er dels af videnskabelig, dels af praktisk indhold, således nogle vejledninger til bekæmpelse af plantesygdomme, af hvilke kan nævnes en omarbejdet udgave af Kølpin Ravns Smitsomme Sygdomme hos Landbrugsplanterne, 1922. Sammen med N. Fabritius Buchwald udgav han 1936 *Fysiogene Plantesygdomme I–II*, og sammen med C. A. Jørgensen *Skovtræernes Sygdomme*, 1938–39. Desuden medvirkede han ved udgivelsen af Jakob E. *Langes Flora Agaricina Danica I–V*, 1935–40, hovedværket om de danske storsvampe. F. var en søgt og veltalende foredragsholder i ind- og udland, ligesom hans levende og humoristiske form fængslede tilhørerne ved forelæsninger og i selskabslivet. – R. 1932. □Foto.

Den danske botaniske lit. 1880–1911, ved Carl Christensen, 1913 245; sst. 1912–39, 1940 117–23 314; sst. 1940–59, ved Alfr. Hansen, 1963 112f (bibliografi). – Ø. Winge i Botanisk t. XLVI, 1944 286–90. N. Fabritius Buchwald i *Friesia* III, 1945 83–93. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Carl Christensen*

Ferlov Mancoba, Sonja Ida, * 1911, billedhugger. * 1.11.1911 i Kbh. F: fabrikant Niels Ejner Jørgensen Ferlov (1873–1935) og Minna Emilie Caroline Osten (1885–1942). ~ juni 1942 i Paris med maler Ernest Methuen Mancoba, * 29. 8.1910 i Johannesburg, Sydafrika, s. af minearbejder Irvine M. og Florence Mangangana. F.M. blev uddannet som maler og var elev af Bizzie Høyer 1930–32 og gik på kunstakademiet 1933–35. Hun debuterede som billedhugger på Kunstnernes efterårsudstilling 1935 med to gips-skulpturer *Fugl med Unge* og *To levende væsener*. Hendes kunstneriske miljø var fra midten af 1930'erne de abstrakt-surrealistiske kunstnere omkring Linien: Wilhelm *Bjerke-Petersen, Ejler

*Bille og Richard *Mortensen. Hendes malerier og tegninger gik meget langt i deres abstraktion sammenlignet med de billeder der skabtes i samtidens danske kunst. De tidlige skulptur-assembler af grene og lignende (objets trouvés) er beslægtede med dadaistiske skulpturer af Hans Arp og Kurt Schwitters. 1936 udstilledes bl.a. skulpturen *Uglen* på Kunstnernes efterårsudstilling (senere destrueret af F.M.). 1937 optoges hun i gruppen Linien. Hun bosatte sig 1937 i Paris hvor hun stiftede personligt bekendtskab med Alberto Giacometti og Max Ernst samt med den sydafrikanske kunstner Ernest Mancoba der 1942 blev hendes mand. Den ikke-europæiske kunst havde allerede i Danmark haft hendes interesse, og i Paris studerede hun den på Musée de l'Homme. Under hele krigen der tilbragtes i Frankrig hvor Ernest Mancoba var interneret i en krigsfangelejr, arbejdede F.M. med én stor skulptur (eks. i Statens museum for kunst). F.M. var i Danmark 1947–51 og var bl.a. gæstestiller på Linien II og Høstudstillingen 1948 (medlem 1949). Fra 1952 er F.M. påny bosat i Frankrig. 1969 blev hun medlem af Den frie udstilling. F.M.s skulpturer er næsten altid organiske med zoomorfe eller antropomorfe træk, bortset fra en konstruktivistisk periode omkring 1948.

F.M. er repræsenteret på Aarhus kunstmuseum, Holstebro kunstmuseum, Den kgl. kobberstiksamlings, Louisiana, Moderna Museet, Stockholm, Silkeborg kunstmuseum, Statens museum for kunst og hos Statens kunsthåndværk. Tildelt det Ancherske legat 1970. Tægea Brandts rejselageat 1971. Statens kunsthåndværks statsydelse fra 1964. Thorvaldsenmedaljen 1971. Niels Larsen-Stevns-medaljen 1977.

S. F. ved Chr. Dotremont, 1950 = Cobrabil. I.ser. IX. S. F.M. med tekst af R. Dahlmann Olsen, 1971 = Vor tids kunst LXXII (m. bibliografi). S. F.M. En retrospektiv udstilling. Kat. ved Troels Andersen, Kunstforen. 1977. – Ejler Bille i Helhesten II, 1942–44 5f. Troels Andersen i Signum II, 1962 nr. 3 42–52. Samme: S. F.M., 1979. Gunnar Jespersen: De abstrakte, 1967. Samme: Cobra, 1974.

Charlotte Christensen

Fersleff, Matthias Andersen, ca. 1697–1763, købmand i Grønland. * ca. 1697 i Bergen, † 18.3.1763 i Helsingør, begr. i Skt. Olai k. sst. Formentlige F: købmand og nordlandsfarer, senere gårdbruger Anders Jensen Fierslev (1658–1706) og Anna Marie Michelsdatter Audensen. ~1° 30.9.1730 i Bergen med Anna Larsdatter Hiller, † ca. 1740 i Kbh. ~2° 3.5.1741 i Kbh. (Helligg.) med Anna Kirstine Dalager, * 4. 1.1718, formentlig i Kbh., † 13.5.1790 i Helsingør, d. af tjener, senere toldbetjent og visitør på Dragsminde, endelig strandrider i Gåbense

Jens Laursen D. (ca. 1680–1742) og Anna Goë (1688–1769).

F. var sandsynligvis i Bergen oplært ved Nordlands-handelen, men var mellem 1720 og 1723 skriver ved det dansk-norske anvisningskontor (assignmentskontoret) under rentekammeret i København. Efter oprettelsen af missionen på Grønland og Bergenskompagniet 1721 havde rentekammeret i voksende grad med de grønlandske sager at gøre. Dette var muligvis baggrunden for at F. 1723 blev udsendt som handelsassistent til Haabets Colonie. Med forbløffende nemme lærte han det vestgrønlandske sprog og kom derved i forholdsvis nær personlig kontakt med befolkningen. Dette fremmede selvsagt hans handelsvirksomhed. Da han tillige synes at have været søfartskyndig og besad et robust helbred lå han idelig på handelstogter eller jagt når lejlighed bød sig. Dette hans første ophold i Vestgrønland varede til 1727 i hvilket år han foretog en rekognosceringsrejse til Disko bugt. Om denne rejses erfaringer rapporterede han udførligt og foreslog en kolonis anlæggelse ved Wiere Bay (Christianshåb). Bergenskompagniet var imidlertid under opløsning, og F. måtte rejse hjem. 1728 blev han igen udsendt som handelsassistent, nu under den midlertidige kongelige grønlandske handel og besejling (1727–33) væsentligst for at foretage endnu et togt til Disko bugt (20.6.–16.7.). Hjemkomsten til Bergen indsendte han rapport om toget hvori han koncentrerede sig om de nederlandske og engelske overgreb mod den stedlige befolkning, og han foreslog atter et kolonianlæg i Disko bugt for at bekæmpe den fremmede handel. I denne rapport understregede F. at befolkningen nu også selv ønskede det og tillige at få en missionær. 1729 blev F. så igen udsendt, nu som købmand ved Godthåb hvor han virkede ihærdigt – så vidt de kaotiske forhold tillod det – indtil hjemkaldelsen 1731 af hele det udsendte mandskab, på nær Hans Egede og dennes familie. Forholdet mellem Hans Egede og F. havde tidligere været upåklageligt; men i perioden 1729–31 følte Egede stigende utilfredshed med F.; om det omvendte var tilfældet, vides ikke. Efter bortrejsen tog F. ophold i København hvor han virkede kraftigt for både missionens og handelens fortsættelse i det og de følgende år. Da den københavnske storkøbmand Jacob Sewerin i disse år begyndte at interessere sig positivt for overtagelse af Grønlands-handelen ønskede han, før han tog endelig stilling til sagen, grundigere besked om landet og dets muligheder fra en person han kendte og havde tillid til. Derfor sendte Jacob Sewerin for egen regning et skib, lastet med handelsvarer, til Vestgrønland 1733. Om bord var F.

som Sewerins befuldmægtigede. F. styrede skibet til Disko bugt dels for at handle, hvilket gav god gevinst, dels for at rekognoscere endnu engang med henblik på anlæg af en koloni. Han rekognoscerede også syd for Godthåb. F.s rapport fremmede Sewerins beslutning, og den første koloni i Disko bugt skulle herefter anlægges. 1734 blev F. udsendt som købmand ved det nye anlæg Christianshåb. Da kolonien blandt andet var oprettet for at kunne udkonkurrere nederlænderne var det til at forudse at F. måtte komme i skarp modsætning til dem. Ved en bestemt lejlighed 1739 førte det til åben strid („Søslaget ved Makelij Oud (Jakobshavn)“) hvor det var F. der beordrede beskydningen af fire nederlandske handelsskibe som han prisetog. Ud over disse bitre stridigheder med de fremmede havde F. andre genvordigheder ved Christianshåb. I 1739 tog han derfor hjem og tog ophold i København. Her søgte han forgæves embeder og planlagde at nedsætte sig som „frihandler“ et sted i Vestgrønland; men det stred imod Jacob Sewerins opfattelse af eneretten til handelen. 1741 blev så F. endelig udnævnt til borgmester i Helsingør, og i dette embede virkede han til sin død. I løbet af disse år blev han gentagne gange rådspurgt om forhold ved den grønlandske handel.

Anna Levin: Ferslew-Slægten fra Skagen, I 1927 118; II, s.å. tavle V. H. Ostermann: Nordmænd på Grønland I, Oslo 1940 292–303. F. Gad: Grønlands hist. II, 1969.

Finn Gad

Ferslew, Jean Christian, 1836–1910, bladudgiver, fabrikant. * 3.3.1836 i Kbh. (Holmens), † 6. 7.1910 i Aachen, begr. i Kbh. (Holmens). F: hofgravør Martinus William F. (1801–52) og Lassenia Meyer (1807–63). ~5.11.1858 i Nykøbing F. med Anna Johanne Christine Lindholm, * 12.9.1837 sst., † 24.10.1904 i Kbh., d. af byfogedfuldmægtig, forligsmægler Peter Abel Hansenius L. (1806–76) og Caroline Margrethe Høyer (1809–88).

F.s far havde 1842 sammen med H. J. Bing (1776–1844) under firma Bing & F. anlagt et litografisk etablissement der senere udvidedes med et stereotypstøberi. Selv skulle F. egentlig have været gravør, men efter faderens tidlige død blev han (1854) sendt til Berlin for at lære litografi. Han vendte tilbage i slutningen af 1855 og indtrådte i firmaet. Samarbejdet med den langt ældre, selvbevidste og myndige M. H. Bing stødte dog på mange vanskeligheder, men F. satte ofte sin vilje igennem, således da han 1856 fra Tyskland indførte en litografisk hurtigpresse der

blev den første i Danmark. 1.10.1857 overtog han hele virksomheden i kompagniskab med litograf Philip Berendt; foretagendet der omfattede gravure, litografi og bogtryk anmeldtes under firma C. F. & Co., og til den stadig voksende drift erhvervedes 1861 ejendommen Store Kongensgade 24.

2.1.1864 lagdes grunden til den store virksomhed der senere skulle blive kendt under navnet *De Fiske blade* idet F. da udsendte første nummer af *Kjøbenhavns Dags-Telegraph* der oprindeligt kun var et annonceorgan. Da kort efter krigen i Slesvig udbrød ønskede F. at optage kappestriden med de allerede bestående københavnske dagblade, og han engagerede C. V. "Rimestad til redaktør af den udvidede Dags-Telegraphen der fik en betydelig udbredelse. Fra 29.11.1873 udgav F. tillige *Aftenposten* der havde to daglige udgaver, kl. 13.00 og kl. 16.00, og som var beregnet på et endnu bredere publikum end Dags-Telegraphens. Det nye blad blev en stor økonomisk succes. De maskiner F. rådede over kunne efterhånden ikke magte de krav virksomheden stillede, og 1875 købte han da i England en Victoriapresse, og en rotationspresse med stereotypitryk på „endeløst papir“ – den første i Danmark. Året efter begyndte F. udgivelsen af *Nationaltidende*, først som aftenblad til Dags-Telegraphen, derefter (fra 1.10.s.å.) både morgen og aften, men med aftenudgaven som hovedbladet. Nationaltidende blev 1931 overtaget af Gyldendal og sammenlagt med Dagens Nyheder (se nedenfor) og udgivet under dette navn. Aftenudgaven blev dog standset. 1936 blev avisen købt af et nyt aktieselskab og udgivet med støtte af Dansk arbejds giverforening under navnet Nationaltidende. I 1954 ændredes navnet på ny til *Dagens Nyheder* som blev fastholdt til ophøret 1961. I 1877 flyttede F. hele sin bladvirksomhed til Hotel Royal ved Stranden, som han havde købt til formålet. Kort efter indflytningen anskaffede han de første („kastenbeinske“) sættemaskiner der har arbejdet her i landet.

C. V. Rimestad havde foruden Dags-Telegraphen også redigeret Nationaltidende. F. ønskede en radikal ændring af disse blades indhold og tone, og det lykkedes ham (fra 1.1.1878) at knytte H. R. "Hiort-Lorenzen til sig som redaktør, med Emil "Bjerring som redaktionssekretær. Hermed begyndte en ny æra for Nationaltidende; medarbejderkredsen udvidedes betydeligt, bl.a. med personligheder som Alex. "Thorsøe, Angul "Hammerich, Vilh. "Østergaard, R. "Besthorn, Peter "Nansen, Carl "Ewald, Mathilda "Malling og – i de fem år 1879–84 – Herman "Bang hvis „Vexlende Themaer“ vakte overordentlig interesse og opsig.

1881 lod F. på Frbg. bygge en papirfabrik der forsynede hans egne (og flere andre) bladforetagender med papir. Hertil føjede han nogle år senere en cellulosefabrik ved Kattinge, og på et tyve tdr. land stort terræn anlagde han et hønseri og en frugtplantage. Ligeledes havde han oprettet Centraltrykkeriet på Christianshavn. Den grafiske anstalt i St. Kongensgade – som bl.a. havde specialiseret sig i billettrykning – fortsatte sin virksomhed der også omfattede en forretning med papir og kontorartikler.

1.4.1889 overtog F. det indtil da af en kreds af godsejere udgivne og af Carl "Carstensen redigerede Dagens Nyheder, og fra 1.7.1891 blev han ligeledes ejer og udgiver af *Dagbladet*. Han var hermed blevet den største bladudgiver i Danmark, og hans teknisk ypperligt udrustede bladvirksomhed var en af de betydeligste i Norden. Han lagde stor vægt på at hans blade som henvendte sig til et bredt publikum fulgte en kristelig, kongetro, konservativ, forsvarsvenlig linie, men han ønskede samtidig at de skulle oplyse om tidens udvikling på alle åndelige og tekniske områder. Ustandselig tumlede han med nye planer, og han holdt af at skildre dem for sine medarbejdere, ofte i et mærkeligt højstemt sprog. Det er vistnok rigtigt at han til sin død bevarede det faste, klare overblik over den vidt forgrenede virksomhed han havde skabt. For bladvirksomhedens vedkommende hvilede den på en enkel tanke: at frembringe et læsestof som kunne dække så vidt muligt alle befolkningslags behov. De enkelte dele af bladkoncernen holdtes sammen af et for dem alle fælles annoncetillæg der bragte de forskellige læserkredse i forbindelse med hverandre uden at akademikerne og det højere borgerskab trættes med det for det bredeste publikum tilrettelagte læsestof, eller omvendt. For nogen anden i Norden har F. udtænkt og gennemført dette system der fik stor betydning for pressens almindelige udvikling, men som efter hans død smuldrede hen i hans egen forretning. F. var en i forhold til sin sociale position og virksomhedens udadvendte karakter ensom mand. Uden for sine virksomheder følte han sig fremmed; han havde ingen omgangskreds, og i hjemmet kom kun den nærmeste familie. Tavs og indelukket var han dog ikke, tværtimod satte han pris på over for sine medarbejdere at få luft for sine mange ideer, planer og tanker. Franz v. "Jessen har træffende sagt om ham at han skilte med beskedenhed, at han ikke havde grund til at lade beskeden – og heller ikke var det. – Etatsråd 1886. – R. 1880. □Buste af Johs. Mølgaard, 1907 (Handels- og søfartsmus. på Kronborg, Fr.borg, De forenede Papirfabrikker). Relief af samme udst. 1928. Foto.

[Anna Levin:] Ferslew-slægten fra Skagen I, 1927 283–335. Samme: Fra Herman Bangs journalistår, 1932. Herman Bang i København 4.3.1906. Carl Carstensen i Dagens nyheder 27.9.1918. Asger Karstensen: Et liv i politik, 1940 63–70. Haagen Falkenfleth: C. Ferslew & co. 1842–1942, 1942. Fr. v. Jessen: Mit livs egne hændelser, mennesker I, 1943 311–18. Niels Thomsen: Dagbladskonkurrencen 1870–1970 I, 1972 252–59.

Finn H. Lauridsen (Franz v. Jessen)

Fester, Diderich Christian, 1732–1811, forfatter. * 3.2.1732 i Boeslunde, † 5.1.1811 i Sorø, begr. sst. F: degn i Boeslunde Jens F. (1697–1747) og Juliane Frost († 1759). ~1.8.1771 i Trondhjem med Anne Marie Hørberg, døbt 2.5.1736 i Vordingborg, † 24.12.1782 i Trondhjem, d. af bager Christopher H.

Efter faderens død kom F. til sin morbror som var degn i Lyngø ved Sorø, og tog derpå plads som tjener, var bl.a. ni år hos professor C. F. Wadskiær. Han blev her interesseret i matematik og studerede på egen hånd Euklids elementer. Senere studerede han astronomi og navigation samt skrev en afhandling om kometer, trykt 1759 med anbefaling af Chr. Horrebow. 1760 fik han en medalje for opfindelse af en tærskemaskine. Selv om denne var uden betydning blev der i bedømmelsen udtalt at opfindersens evner burde udnyttes til andet end tjenerarbejde. F. begyndte nu at undervise i matematik og at tegne kort i Videnskabernes almanakker, men især til Erik Pontoppidans Danske Atlas. Pontoppidan satte stor pris på ham, og han var så fortrolig med dennes udgiverarbejde at han efter prokanslerens død 1764 kunne ordne og katalogisere hans samlinger og gå bogtrykkerenken madam Godiche til hånd ved trykningen. F. udgav også en elementær lærebog i landmåling. 1768 fik han, særlig ved biskop J. E. Gunnerus' støtte, ansættelse ved en nyoprettet plads som matematiker ved den Angelske stiftelse i Trondheim med 200 rdl. i årsløn. Katedralskolens rektor Kleist var ham meget uvenlig stemt, og først efter hans død blev han 1783 formelt ansat som lærer ved katedralskolen. S.å. blev han lærer ved den nye borgerskole. 1771 var han blevet navigationseksaminator. 1792 søgte han sin afsked og drog 1794 med pension til Danmark, først til Kbh., så til Sorø. – Uden nogen større begavelse nåede F. ved en jernflid og beundring af alt åndeligt en betydelig viden som han omsatte i utallige mindre afhandlinger og i taler. Snart gjaldt det moralske betragtninger i tidens svulstige stil, snart praktiske indretninger, snart naturvidenskabelige spørgsmål eller matematiske fremstillinger. Mærkelig er hans helt moderne opfattelse af nordlysets natur. □Mal. af Joh. Schøller, 1773 (Videnskabernes selskab, Trondheim).

Selvbiografi og bibliografi i Iris og Hebe, 1804 1–37 97–159. – R. Tambs Lyche i Kgl. norske vidensk. selsk.s forhandl. VII 1934, Oslo 1935 26–33.

*Poul Heegaard**

Fibiger

Slægten F.s forskellige grene føres tilbage til 3 musikere, der i slutningen af 1600-tallet kom til Danmark. Af disse vides med sikkerhed hoftrumpeter Christian F. (1667–1720) og hofviolon Adolph F. (ca. 1675–1734) at være brødre. Fra sidstnævnte nedstammer præsten A. F. (1868–1937). De øvrige biograferede tilhører hoftrumpeterens gren.

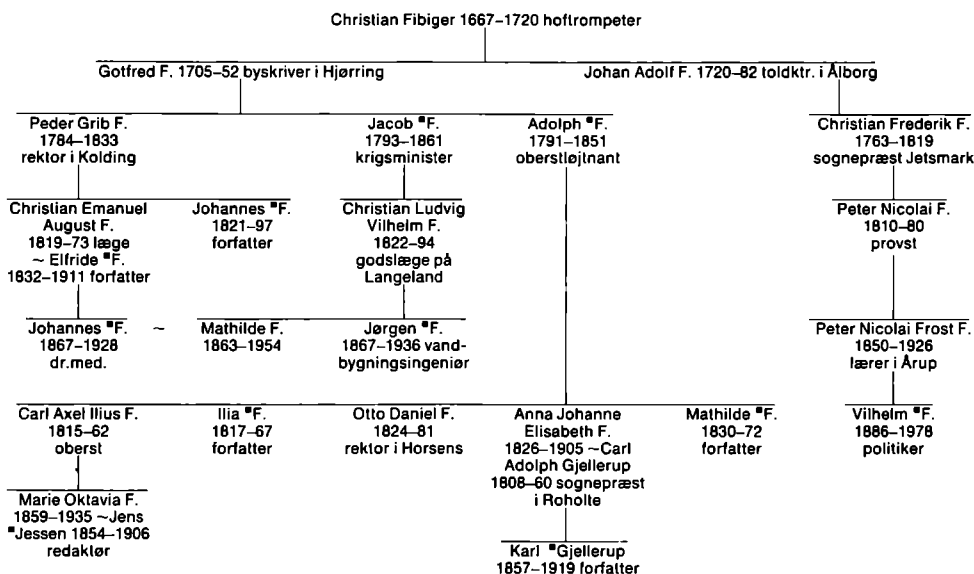
Amalie Fibiger: Fibiger. Slægtens ældste: Hoftrumpeterens gren, hofviolonens gren, stadsmusikantens gren, 1949.

Hans H. Worsøe

Fibiger, Johan Andreas Neergaard, 1868–1937, præst. * 7.2.1868 på Sjørupgård ved Nimtofte, † 23.6.1937 på Frbg., begr. i Kbh. (Vestre). F: proprietær, senere fabriksdirektør i Kbh. Peter Christian F. (1835–1910) og Annette Marie de Neergaard (1838–1920). ~17.5.1894 i Kbh. (Matth.) med Ursula (Ulla) Christiane Rottbøll, * 23.1.1870 på Store Håbendal ved Frederikshavn, † 11.5.1927 på Frbg., d. af proprietær Frederik R. (1828–71), ~1° 1853 med Charlotte Amalie Louise Nyholm, 1829–96; ægteskabet opløst 1859, hun ~2° 1862 med sognepræst i Søllerød Jacob Christian Jacobsen, 1811–63, ~3° 1868 med købmand i Berlin Carl Gustav Reischel, 1836–76) og Vilhelmine Charlotte Frieda Mahrt (1845–1927, ~2° 1893 med læge Hans Bröchner, 1849–1929).

F. blev student 1886 fra Borgerdydskolen i Kbh. og cand.teol. 1892. N.å. blev han ordineret medhjælper i Bjørnsholm-Malle og lærer ved Ranum statsseminarium. Her kom han i forbindelse med Indre mission som netop da var i stærk udvikling. F. blev snart en af denne retnings mest skattede ordførere og kom i personligt venskabsforhold til de ledende inden for den, bl.a. Vilhelm Beck. Da Skt. Mariæ bedesal på Vesterbro i Kbh. indviedes (1898), faldt det naturligt at henvende sig til F. som indvilgede i at blive andenpræst der (ordineret medhjælper ved Matthæuskirken). Her deltog han energisk i såvel sognearbejdet, hvor alt måtte begyndes fra bunden, som i bestræbelserne for at få bygget Eliaskirken. Det faldt da helt af sig selv at han, da kirken 1908 var færdig, valgtes til sognepræst for Elias sogn, en stilling han forblev i, indtil han 1933 af helbredshensyn tog sin afsked. I dette tidsrum tog F. levende del i alt hvad der vedrørte Kbh.s kirkesag, og der var næppe inden for

Fibiger, A.

Indre mission nogen virksomhed af almindelig art han ikke kom med i. Han var medlem af bestyrelsen af Indre mission, Dansk kirke i udlandet, Kbh.s kirkefond, Kristeligt Dagblad o.m.a. Trods al praktisk optagetid fandt F. bestandig tid til litterær virksomhed. Han var en livfuld prædikant som elskede anekdoten og det dagsaktuelle, og han udgav en betydelig række prædikener og opbyggelsesbøger (*Et lille Kongespejl*, 1901, *Guds Lam*, 1911, *Guld-Kristne*, 1914, *Troens Sejr*, 1917 o.m.a.) der i Indre missions lægkredse blev meget læst og påskønnet, ligeledes nogle biografiske (Friis-Hansen, H. N. Hauge, S. Barner) og historiske (*Ebenezer*, 1921) arbejder. Også efter sin afsked var F. meget virksom, ytrede sig ikke sjældent offentligt og formulerede på Indre missions vegne 1936 en særdeles positiv holdning overfor Oxford-bevægelsen. – R. 1920. □Mal. af V. Irminger, 1918. Buste af Svend Jespersen ca. 1922. Mal. af Maria Thymann, 1925. Buste af L. Brandstrup udst. 1927. Foto.

C. Bartholdy i Den indre missions tid. LXXXIV, 1937 319 f. [Paul] N[edergaard] i Præsteforen.s blad XXVII, 1937 513 f. Aage Nørfelt: Sognepræst A. F., 1938. – Papirer i Rigsark. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*Hans Koch**

Fibiger, Johan Adolph, 1791–1851, officer. *31.5.1791 på Snoghøj færgegård, †26.8.1851 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: overretsprokurator og transportforvalter Gotfred F. (1742–95, ~1° 1779 med Anne Sofie Lindam, †1781)

og Christiane Lindam (1757–1835). ~1° 7. 10.1812 i Kbh. (Garn.) med Margrethe Cecilia Nielsen Aasen, *26.9.1794 i Kbh. (Frue), †15.11.1844 på Frbg. (Garn.), d. af korporal i hestgarden, senere marketender Johannes N. A. (1751–1807) og Ane (Andrea) Marie Mathisdatter Slei (1757–1857). Ægteskabet opløst 1843. ~2° 9.10.1845 i Kbh. (Trin.) med Christiane Ulrike Halling, *27.8.1801 på Frisholt, †15.7.1878 i Kbh. (Stef.), d. af premierløjtnant, senere kar. major Hans Henrik Georg H. til Frisholt (1776–1839) og Karen Dorothea Henriette v. Westen (1778–1850, ~2° 1814 med overlærer, senere rektor Hans Outzen Bjørn, 1777–1843). – Far til Ilia *F. og Mathilde *F. Bror til Jacob *F.

F. gik som dreng til søs, men efter nogle prøverejser til Norge opgav han søvæsenet og indtrådte 1806 i landkadetkorpset, blev fænrík 1808, n.å. sekondløjtnant, forsattes 1810 til ingeniørkorpset, men genansattes 1811 i infanteriet og blev 1813 som premierløjtnant fast lærer ved landkadetkorpset i matematik, senere i fortifikation og taktik. Ved hærreduktionen 1816 fik han afsked som kaptajn da han valgte at forblive i sin stilling som lærer, en gerning han med rette særlig følte sig egnet og knyttet til. 1817 havde han sammen med F. H. *Jahn begyndt udgivelsen af *Magazin for militair Videnskabelighed*, 1834 *Militairt Repertorium*, ligesom han havde skrevet en lang række værdifulde bidrag til videnskabelige og æstetiske tidsskrifter og blade, altid i klar og koncis form. 1821 optoges han atter i hæren som kaptajn idet han stadig virkede

som lærer – fra 1829 med majors karakter – indtil han 1830 blev ansat som kommandør for den da oprettede militære højskole. Efter en principiel uoverensstemmelse med undervisningsdirektøren, Joseph Abrahamson, afgik F. fra skolen 1835 og udnævntes til udskrivningschef for 1. jyske distrikt hvilket hindrede ham i at fortsætte den betydelige litterære virksomhed der særlig havde knyttet ham til livet i hovedstaden. 1842 søgte han derfor og fik afsked med obersts karakter og genoptog straks sin litterære gerning i Kbh., idet kongen tilstod ham 600 rdl. af landmilitæretatens fonds til videreudgivelse af Militært Repertorium, samt fra 1844 200 rdl. af den kgl. partikulærkasse for at udarbejde referater over militære værker. Efter krigsudbruddet 1848 ansattes han som organisator af befolkningens væbning og forsvar på Lolland, Falster og Møn indtil våbenstilstanden s.d. 6.4.1849 blev han kommandant i Fredericia, men allerede 10.4. afløstes han af Chr. Lunding, og F. ansattes som kommandant i Middelfart og kystbevogtningen fra Middelfart til Fønsskov. – Sønnen Otto Daniel F., * 26.3.1824, † 29.3.1881 blev student 1842, deltog 1848–49 som frivillig i krigen og tog 1849 filol.-hist. embedseksamen. 1852 blev han lærer ved Flensborg lærde skole og realskole. 1858 blev han lærer ved Metropolitanskolen og Borgerdydskolen i Kbh., 1871 rektor i Horsens. – Broderen Peder Grib F., * 28.9.1784, † 8.8.1833 dimitteredes 1801 til universitetet. 1810 blev han adjunkt i Roskilde, 1817 overlærer i Nykøbing F. og 1822 rektor i Kolding. 1821–22 udgav han en oversættelse af Sofokles' tragedier. – (A.F.) R. 1826.

Kjøbenhavnsposten 2. og 5.10.1851.

*Rockstroh**

Fibiger, Christian, se Febiger, Christian.

Fibiger, Christine Dorothea Michelle Elfride, 1832–1911, forfatter. * 17.7.1832 i Kbh. (Petri), † 2.1.1911 sst., begr. i Kolding. F: kopist i generaloldkammeret, senere overtoldinspektør i Århus Johan Michael Andreas Müller (1805–81) og Charlotte Sophie Thora Meyer (1805–68). ~12.8.1856 i Århus med distriktslæge, sidst i Kolding, dr.med. Christian Emanuel August F., * 21.5.1819 i Nykøbing F., † 16.8.1873 på Astrup ved Skive, s. af overlærer, senere rektor Peder Grib F. (1784–1833) og Catharina Jacobine Tauber (1789–1879, ~1° 1808 med hof- og stadsretsprokurator Caspar Wilhelm Smith, 1775–1811). – Mor til Johannes *F. (1867–1928). Bestemmende for F.s udvikling blev de stærke indtryk af den nationale kamp og kristne dan-

nelseskultur hun modtog under opvæksten. Efter 1871 at have udsendt en populær kogebog indledte hun, der nu var blevet enke, i 1877 et forfatterskab med sociale og kvindeemancipatoriske tendenser. Debutnovellen *En Magdalenehistorie* efterfulgtes af bl.a. *Askepot*, 1880, *To Fortællinger. Elise, Constance*, 1886, og *Præst og Læge*, 1890. 1882 havde hun taget initiativet til oprettelsen af Kjøbenhavns kogeskole, senere kaldet Kjøbenhavns uddannelsesskole for tjenestepiger og vordende husmødre, anlagt som en art højskole. For hende var tjenestepigeuddannelsen et højere dannelsesanliggende. Kvinden skulle være rustet til at blive leder af hjemmet og beskytte det mod tidens moralske forfald. I en række mindre skrifter redegjorde hun for sine tanker herom: *Ogsaa et lille Ord til Kvinden*, 1880, *Nutidens Ansvar og Forpligtelser overfor Døtterne af Arbejderklassen og anden ubemidlet Stand*, 1889, *Hjemmet og Tidsaanden*, 1898, og *Brudstykker af Brevne om brændende Spørgsmaal*, 1909, der har alment samfundsmæssigt indhold. 1882–83 udg. hun *Tidsskrift for Kvinder i de tre nordiske Riger*. 1903–04 besøgte hun Grækenland og skrev herom *Fra en Rejse til Grækenland*, 1906. 1904 udsendte hun de interessante barndoms- og ungdomserindringer *Kulturelle og historiske Tidsbilleder*. □Mal. af Tycho Jessen, 1878 (Fr.borg). Foto.

E. F.: Fra provinsen. Erindr., udg. Julius Clausen, 1939. – Anton Andersen: Danske forfatterinder, 1896. – Brevve i Kgl.bibl.

Uffe Andreasen

Fibiger, Ilia Marie, 1817–67, filantrop, forfatter. * 5.10.1817 i Kbh. (Garn.), † 10.6.1867 sst. (Johs.), begr. sst. (Garn.). F: kaptajn, senere oberst Adolph *F. (1791–1851) og Margrethe C. Nielsen Aasen (1794–1844). Ugift. – Søster til Mathilde *F.

F.s ungdomsår falder sammen med faderens virksomhed ved den militære højskole i Kbh. I det gæstfrie, åndfulde hjem samledes en kreds af venner og veninder til husets unge sønner og døtre. Man dyrkede selskabelige og litterære interesser, dansede og opførte dilettantkomedier. Til den unge søofficer Osvald *Marstrand der faldt i Eckernførdeslaget fattede hun en sværmerisk, uengældt kærlighed der blev flammen i hendes liv og digtning. Da forældrene gik hver til sit blev hun boende hos moderen, og under dennes tiltagende svaghed var det hende der holdt hjemmet oppe. Efter moderens død (1844) var hun nogle år i huset hos en tante hvor hun ved selvstudium tilegnede sig de nødvendige kundskaber så at hun 1847 kunne påtage sig en lærerindeplads i Ljørslev præstegård på Mors.

Fibiger, Illa

Efter halvandet års forløb vendte hun tilbage til Kbh. og begyndte i et kvistværelse på Vesterbro en hård kamp for brødet. Hun underviste småpiger i håndarbejde og syede skjorter for betaling. Som en slags udladning for sin åndelige inde-sluttedhed begyndte hun i foråret 1850 at skrive og skrev i løbet af dette og det n.å. to dramer *Marsk Stig* og *Et gammelt Eventyr* som hun begge indsendte til Det kgl. teater, men fik tilbage med opmuntrende anerkendelse af J. L. "Heiberg. En overgang styrede hun huset for en bror i Flensborg, men var så atter tilbage i Kbh. hvor hun tjente lidt ved at male for en terracotta-fabrik. Under koleraen 1853 meldte hun sig til frivillig sygepleje på Almindelig hospital, og dette førte til at hun blev ansat som overvågekone ved Frederiks hospital (1854–60). Her passede hun bl.a. Søren Kierkegaard på dødslejet. Hun opgav sin stilling for i lægeforeningens boliger på Østerbro at stifte et hjem, hvortil hun havde fået pengene ved en basar, for forældreløse og hjælpeløse småbørn, i alt seks. I dette frivilligt påtagne moderskab fandt hun den dybeste tilfredsstillelse for sin personlighed. – Som forfatter debuterede hun 1857 med *Tre Dramer* der foruden de to tidligere nævnte indeholder *Hagbart* og *Signe*. Hertil slutter sig *Synd og Sorg*, 1862 og *Niels Ebbesen*, 1866. Ingen af disse dramer der især synes påvirket af Schiller og Hauch kom til opførelse. Derimod opførte Det kgl. teater 1860 lystspillet *Modsætninger* (trykt 1861) der dog hurtigt blev lagt hen. En større fortælling *Magdalene*, 1862 har trods ubehjælpsomheder i stilen og en noget overspændt idealisme et præg af virkelighedsoplevelse og en personlig tone. Hun har udsendt et par børnebøger og nogle eventyrsamlinger: *Rettroende Eventyr*, 1859, *Løst og Bundet*, 1863 og *Syv Eventyr*, 1866. Efter hendes død udgav Vilh. "Møller hendes *Digtninger*, 1867 der giver det stærkeste indtryk af hendes i lidelser og opofrelse lutrede personlighed, især de religiøstfarvede refleksionsdigte *Stemninger* og *Stjernen* og den ejendommelige gruppe *Af Almuellivet* med digte som *En Vaagekone*, *Sypigens Beretning* og *Et uægte Barn* der alle er frem-sprunget af hendes møde med livets hårde virkelighed. □ Træsnit af C. L. Sandberg, 1872, kopieret af L.B. 1883. Foto.

Mathilde Fibiger i indledn. til I.F.s Digtninger, 1867 VII–XV. Johs. Fibiger: Ved I.F.s jordefærd, 1867. Vilh. Møller i Ill.tid. 30.6.1872. Margrethe Fibiger: Et kvindeliv, 1894. Anton Andersen: Danske forfatterinder, 1896 60–63. R. P. Rasmussen: Alm. hospitals hist., 1939 179–81. – Manus. og breve i Landsark. f. Sjæll. og Kgl.bibl.

Oluf Friis

Fibiger, Jacob Scavenius, 1793–1861, officer, krigsminister. * 23.1.1793 på Snoghøj færgedgård, † 11.10.1861 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: overretsprøkurator, transportforvalter Gotfried F. (1742–95) og Christiane Lindam (1757–1835). ~ 19.4.1821 med Sophie Amalie Nielsen, * 9.7.1796 i Rakkestad, Norge, † 22.1.1868 i Kbh. (Garn.), d. af residerende kapellan i Rakkestad, senere sognepræst i Rødenes ved Frederikshald Ludvig Carl N. (1762–1805, ~ 1° med Sophie Amalie Hopstock, 1773–94) og Nicoline Maria Smith (1776–1845, ~ 2° 1808 med regimentskvartermester, auditør, senere sorenskriver i Guldalen Mads Møller Dessen, ca. 1783–1831). – Bror til Adolph *F.

F. var 1806–11 elev i artillerikadetinstituttet, fra 1809 som stykjuncker; 1811 blev han sekondløjtnant og allerede n.å. lærer i artilleri ved landkadetkorpset; 1815 tog han yderligere eksamen for ingeniørofficerer. Efter en længere udenlandsrejse var han lærer både ved artillerikadetinstituttet og landkadetkorpset; 1827 blev han kar. kaptajn, n.å. sekondkaptajn, 1832, som kaptajn, batterichef, og 1832–42 var han lærer i artilleri m.m. ved den militære højskole. 1842 blev han major, 1844 oberstløjtnant og stabschef ved artilleribrigaden hvorved han sprang forbi Chr. de *Meza m.fl. Som kar. oberst havde han 1848–50 kommandoen over felthærens artilleri – nærmest som administrerende da artilleriet sjældent optrådte samlet, men fordelt til de forskellige troppeled med stor selvstændighed for battericheferne. – Som mangeårig lærer i artillerividenskaben og som artillerikonstruktør på videnskabeligt, matematisk grundlag har F. indlagt sig store fortjenester af sit våben. Under mangeårig og stærk påvirkning af udviklingen i Frankrig, ved jernflid, selvstudium og ved at følge forelæsninger på universitetet over højere matematik uddannede han sig til en af vore første „lærde“ artilleriester og arbejdede utrætteligt – bl.a. som mangeårig medredaktør og medarbejder ved „Militært Repertorium“ m.m. – på udbredelse af oplysning om militære spørgsmål i almindelighed og artilleriet i særdeleshed. Navnlig bør hans *Ledetræad* ved *Forelæsningerne over Artilleriet I–IV*, 1832–34 og hans *Ballistiske Tabeller*, 1834 (sammen med L. J. F. Keyper) nævnes. Sammen med andre dygtige våbenfæller udarbejdede han planerne for skytssystemet af 1834 hvis første resultater ganske vist kom den slesvigholstenske hær til gode da der ved krigens udbrud 1848 kun i Rendsborg var det nye skyts og materiel, medens de danske batterier måtte rykke ud med det gamle i hast sammenskrabede. – 1851 var F. i tre måneder krigsminister og blev s.å. generalmajor; 1852, da den mindre „lærde“ feltsoldat de Meza

var chef for artilleriet, blev han overtøjmester og 1856 endelig chef for artilleribrigaden.

Mellem de to krige fortsatte F. arbejdet på forbedring af såvel det svære skyts som infanterigeværet; men tempoet var ret langsomt og holdt ikke trit med den samtidige udvikling navnlig i Preussen og England, så da krigen 1864 kom var kun godt halvdelen af feltartilleriet og en ringe del af det sværere artilleri udrustet med riflet skyts og således underlegent over for det preussiske artilleri medens infanteriets bevæbning kun bestod af ældre ved rifling forbedrede modeller. – For artilleriets udviklingshistorie nærrede F. megen interesse og fik den historiske våbensamling (nu Tøjhusmuseet) oprettet. Foruden at han efterhånden blev medlem af en række militære kommissioner var han 1848–49 kongevalgt medlem af den grundlovgivende rigsforsamling. – R. 1828. DM. 1840. K. 1849. S.K. 1859. □Mal. af C. A. Jensen, 1818. Mal. af samme ca. 1848 (Fr.borg), litograferet flere gange 1851, samt af C. A. Grunth, og gengivet i træsnit bl.a. 1861 efter tegn. af O. Bache. Afbildet på litografi af gruppe, tegnet af S. Schack, 1851. Afbildet på Sonnes mal. af slaget ved Isted, 1851 (Fr.borg). Tegn. sign. J. Kayser, 1852 (Fr.borg). Mal. af J. F. Vermehren, 1854. Afbildet på Constantin Hansens mal. 1860–64 af den grundlovgivende forsamling 1848 (Fr.borg). Tegn. af J. Sonne (Fr.borg). Buste af H. V. Bissen, 1862 (St.mus., Tøjhusmus., Fr.borg). Afbildet på K. Gamborgs litografi 1889 af krigsrådet i Vejlbj 1849. Foto.

Otto Blom i Tidsskr. for krigsvæsen, 1863 150–58.

Rockstroh *

Fibiger, Johannes Henrik Tauber, 1821–97, præst, forfatter. * 27.1.1821 i Nykøbing F., † 13.11.1897 på Frbg., begr. sst. F: overlærer, senere rektor Peder Grib F. (1784–1833) og Cathrina Jacobine Smith, f. Tauber (1789–1879, ~ 1° 1809 med hof- og stadsretsprokurator Caspar Wilhelm Smith, 1775–1811). ~ 29.11.1850 i Kbh. (Frue) med Marie Amalie Waage, * 6.4.1824 i Vettørslev, † 9.12.1907 på Frbg., d. af sognepræst, senere direktør for Sorø akademi Georg Holger W. (1793–1842) og Juliane Frederikke Broager (1799–1842).

F. tilbragte sine barndomsår i Kolding hvor faderen blev rektor 1822; efter hans død flyttede familien 1834 til Roskilde hvor F. blev student 1837. Han valgte teologien, men under studieårene i hovedstaden gennemgik han (1841–43) en nervøs krise der fik afgørende betydning for hans senere liv. 1845 tog han teologisk embedsexamen og levede nogle år af undervisning mens han samtidig dyrkede videnskab og digt-

ning. 1850 blev han lærer ved Haderslev lærde skole og præst ved det derværende Hertug Hans hospital. 1859 forflyttedes han til Kbh. som residerende kapellan ved Garnisonskirken, og 1874 blev han sognepræst i Vallensvej, 1881 i Ønslev og Eskilstrup hvorfra han tog sin afsked 1895. – Videnskabelige og poetiske sysler optog F. gennem hele hans liv. Allerede i studenterårene kastede han sig over religionshistorien og studiet af det gamle testamente, og senere uddybede han sine studier ved at søge til oldtidens kildekrifter. Han var ikke blot kyndig i hebraisk og græsk, men dyrkede de persiske og indiske religionskrifter på grundsprogene, satte sig ind i oldnordisk og ægyptisk, blev fortrolig med hieroglyffer som med runer – altsammen for at kunne „indaande den oprindelige Duft af Oldtidens Livstræer“. – Den videnskabelige frugt af disse åndshistoriske studier kom, når enkelte tidsskriftsartikler undtages, ikke offentligheden til gode; den poetiske derimod så dagens lys gennem en række tunge, vanskeligt tilgængelige, men fantasirige og tankedybe bøger. F. debuterede 1849 med *Jephthas Datter*, et sørgespil med klagesange i det „gamle testaments stil“. N.å. fulgte *Jeremija*, et historisk sørgespil, også med emne fra det gamle testamente, og 1857 *Johannes den Døber, en Christelig Tragedie*. Bøgerne rører påvirkning fra Søren Kierkegaard. Skuffet over læseverdens kølige holdning over for disse første litterære forsøg søgte F. „gennem Folkevisens mere hjemlige Toner at tolke Middelalderens og Katolicismens Uret“ i *Kors og Kjærlighed, en Familie-Tragedie*, 1858, men heller ikke dette værk fik mange læsere. Bortset fra *Nogle Sagn*, 1865, syv versificerede fortællinger, og et par prædikensamlinger, *Juletiden* og *Paasketiden*, 1875, udgav F. intet i tyve år, og da han 1878 samlede forskellige gamle ting (to heksameterdigte, henholdsvis om Sisyfos som udtryk for den helleniske ånd og om Høgne og Hedin som udtryk for den nordiske ånd, samt en tragedie i græsk stil *Helenas Død*) under fællestitlen *Den evige Strid* udsendte han bogen under pseudonymet Diodoros (en græsk oversættelse af den hebraiske form for hans fornavn). Under samme forfatternavn udkom endnu to bøger, *Graabroderen*, 1880, en fortælling i seksten sange der skildrer reformationstiden, og hvori hovedpersonen er udstyret med adskillige af forfatterens egne karaktertræk, og *Mine Søstre*, 1881, der ikke er tyngt af åndshistorisk stof men skildrer ungdomshjemmet i Roskilde. Under eget navn udsendte F. endelig 1884 en samling tungsindige digte, *Sorgens Genier*. Efter hans død udkom 1898 *Mit Liv og Levned, som jeg selv har forstaaet det*, udgivet af hans plejesøn Karl

Fibiger, Johannes

*Gjellerup, en levende og interessant skildring der trods den stærkt forkortede form hvori den er udgivet meddeler mangfoldige træk til belysning af tiden, slægten, omgangskredsen såvel som af forfatteren selv og hans ideer. □ To mal. af Marstrand (begge Fr.borg). Buste af H. V. Bis-sen, 1864 (St.mus., Kolding mus.). Foto.

J.F.: Mit liv og levned, 1898. J.F.s erindr. fra en rejse i Norge 1850 i Hist. t. 4.r. II, Kria. 1904 116–56. Pers.hist. t. 8.r.III, 1924 129–95 (utrykt kapitel i F.s erindr.). – Efterretninger om Haderslev lærde skoles progr. 1850–51 11f. Cl. Petersen: Dramaturgisk kritik, 1860 32f. J. L. Ussing: L. N. Høyens levned, I, 1872 237; II, 1872 86–91. Erik Waage i Ill. tid. 28.11.1897. Berl. tid. 18.11. s.å. H. Høffding: Erindr., 1928 132–36. – Papirer og breve i Kgl. bibl.

K. K. Nicolaisen*

Fibiger, Johannes Andreas Grib, 1867–1928, læge. *23.4.1867 i Silkeborg, †30.1.1928 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: distriktslæge, sidst i Kolding, dr.med. Christian Emanuel August F. (1819–73) og Christine Dorothea Michelle Elfride Müller (Elfride *Fibiger, 1832–1911). ~1.8.1894 i Kbh. (Pauls) med Mathilde F., *20.1.1863 i Tranekær, Langeland, †17.10.1954 i Kbh., d. af godslæge Christian Ludvig Vilhelm F. (1822–94) og Thora Ida Birgitte Holm (1831–1917).

F. blev student 1883 fra Haderslev læreres skole, tog medicinsk embedseksamen 1890 og var 1891–94 assistent ved universitetets laboratorium for medicinsk bakteriologi under C. J. *Salomonsen; samtidig gjorde han tjeneste som reservelæge på Garnisons sygehus og senere på Blegdamshospitalet under S. T. *Sørensen. I disse år udarbejdede han sin doktordisputats, *Bakteriologiske Studier over Diptheri*, 1895, et for sin tid smukt arbejde hvori er foretaget en nærmere karakteristik af difteribacillen og forsøgt afgrænsning fra de såkaldte pseudodifteribaciller. Også det dengang nye spørgsmål om „sunde bacilbærere“ og deres betydning for smittens udbredelse samt en praktisk bakteriologisk diagnostik af difterien behandlede F. i et par omhyggelige afhandlinger. Hertil slutter sig et arbejde (1896–97) om værdien af behandling med difteriserum, et på dette tidspunkt ret omdebatteret spørgsmål som F.s reservelægetjeneste på Blegdamshospitalet gav god lejlighed til at undersøge. Man kan for så vidt undre sig over at denne undersøgelse der omfatter 484 patienter af hvilke hveranden behandlede med serum medens resten tjente som kontrolmateriale syntes at vise serumets terapeutiske værdi da patienterne kun fik højest et par tusinde antitoksinenheder, medens man nu anser doser der er 40–50 gange så store for nødvendige. Fra bakteriologien gik F.

over i den patologiske anatomi da han 1897 blev assistent på universitetets institut under C. *Lange, og fungerede her til Langes død 1900. Efter konkurrence udnævntes han s.å. til professor i faget. Hans konkurrenceafhandling drejede sig om fedtdegeneration og var baseret på selvstændige eksperimentelle og histologiske undersøgelser. Fra denne tid stammer et interessant arbejde over pseudohermaphroditismus femininus externus hos mennesket med påvisning af påfaldende hypertrofi af binyrerne, et forhold der senere har vist sig gennem hyperproduktion af binyrebark-hormon at have ætiologisk forbindelse med pseudohermafroditismens udvikling. Et arbejde over tyndtarmstrukturer der tidligere var anset for at skyldes syfilis, men viste sig at være af tuberkuløs oprindelse førte F. ind på indgående studier af tarmtuberkulose særlig i relation til mælk med bovine tuberkelbaciller. Dette arbejde der fortsattes i samarbejde med C. O. *Jensen blev særligt aktuelt da Rob. Koch på hygiejnekongressen i London (1901) hævdede, at de bovine tuberkelbaciller praktisk talt var uskadelige for mennesker, og de kostbare kontrolforanstaltninger derfor overflødige. Igennem F.s og Jensens samarbejde der strakte sig over en længere årrække påvist at primær tuberkulose i tarm, halsglandler etc. ingenlunde var særlig sjælden, og at man i en række tilfælde kunne påvise bovine baciller som årsag. Den første meddelelse der altså imødegik Kochs påstand fremlagdes 1902 og efterfulgtes af beretninger på internationale møder, i Bruxelles og Kbh. 1903, Paris 1905 og Washington 1908. 1911 vendte F. endnu engang tilbage til spørgsmålet.

Den store indsats som F. har ydet i patologien samler sig imidlertid omkring kræftforskningen. I de første år af 1900-tallet var man overalt i verden begyndt i større stil at optage kampen mod kræften. Stødet hertil blev vel særlig givet af C. O. Jensens vellykkede forsøg med transplantation af hos mus og rotter „spontant“ opståede kræftsvulster. Foruden de rent videnskabelige undersøgelser begyndte man også en social kamp for kræftpacienterne. Overalt dannedes kræftkomiteer der skulle sørge for organisation af den tidlige diagnostik, behandle materialet statistisk og drage omsorg for de syges behandling. 1905 havde Danmark fået sin cancerkomité, oprettet på initiativ af Den almindelige danske lægeforening og med den foreløbig beskedne opgave, bekæmpelse af livmoderkræft under gynækologen Frantz *Howitz' ledelse. Allerede 1907 udvidedes området dog til alle former for kræft, og C. O. Jensen blev komiteens formand, F. næstformand hvem det overdroges at foranstalte en optælling amtsvis af samtlige kræftpaci-

enter i landet. F. gennemførte opgaven med stor energi idet det lykkedes ham at få svar fra over 99 pct. af landets læger. Gentagne gange har F. givet beretning om resultatet af det til diagnostisk undersøgelse indsendte materiale. Under dette arbejde førte en heldig begivenhed ham ind på et meget betydningsfuldt felt: nogle rotter der var podet med tuberkulose viste sig ved obduktionen at have vortelignende svulster i for-mavens slimhinde. I svulsterne fandtes nogle små rundorme, og et beundringsværdigt grundigt og systematisk arbejde viste nu at rotterne inficeredes med en hidtil ukendt rundorm (kaldet *Spiroptera neoplastica*) når de åd kakerlakker i hvis muskulatur larverne levede. I rottens mavesæk udvikledes larverne der som voksne trængte ind i slimhinden og her i et vist antal tilfælde frembragte ægte kræftsvulster. For første gang var det således lykkedes vilkårligt at frembringe kræft hos forud sunde dyr, en opdagelse af stor metodologisk betydning for det nærmere studium af kræftcellerne. Undersøgelserne som F. med en beundringsværdig resignation først fremlagde 1913, seks-syv år efter den første iagttagelse og efter at alt var oplyst i alle enkeltheder vakte den største opmærksomhed verden over. De gav stødet til at japanske forskere nogen tid senere påviste at også stenkulstjære kan frembringe kræft på huden af kaniner og hvide mus der pensles daglig gennem flere måneder. Disse forsøg blev optaget og udvidet af F. og hans medarbejdere og førte til klarlæggelse af mange betydningsfulde enkeltheder. Den gamle Virchow'ske lære om at kræften skyldtes en „Reiz“-påvirkning af cellerne af forskellig art syntes herved at have vundet bekræftelse i modsætning til så mange andre hypoteser. F. var 1922 blevet formand for cancerkomiteen efter at han allerede 1908 da der stiftedes en „Internationale Vereinigung für Krebsforschung“ var blevet denne sammenslutnings viceformand. Fra 1913 til 1920 da foreningen efter fredsslutningen opløstes var han dens formand. Man havde vel håbet på ny at få det internationale samarbejde i gang med F. som leder da hans død (af en snigende tarmkræft) brat afbrød alle forhandlinger.

Efter sin store opdagelse blev F. hædret fra alle sider. Han optoges som medlem af Videnskaberne selskab 1916 og udnævntes til æres- eller korresponderende medlem af en række udenlandske selskaber. 1925–26 var han universitetets rektor. 1915 fik han tildelt Martin Salomonsens præmielegat og 1923 den Nordhoff-Jungskke internationale kræftpris. 1927 udnævntes han til æresdoktor ved universitetet i Louvain, og et par måneder senere viste universitetet i Paris ham

samme æresbevisning. Endelig modtog han i okt. s.å. Nobel-prisen for sine arbejder over Spiroptera-kræften. Han var da allerede en døds-mærket mand, men havde vistnok først få dage før sin død forståelse af sygdommens karakter. – R. 1908. DM. 1909. K.² 1926. □Silhouet af Carl Julius Salomonsen, 1891. Tegn. af Tycho Jessen, 1891, afbildet på gruppemal. af samme, 1893 (Fr.borg). Træsnit af M.B. Karikaturer af bl.a. Alfred Schmidt. Buste af L. Brandstrup, 1925 (Kbh.s univ.), 1926 (Fr.borg). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1895 71f. – C. O. Jensen i Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl. 1927–28 101–07. Oluf Thomsen i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1928 129–39. Kn. Secher: Nobelpristageren J.F., 1945 (m. bibliografi). Thorv. Madsen i Danish medical bulletin III, 1956 112–21. Johs. Clemmensen i Acta pathologica et microbiologica Scandinavica, suppl. 270, 1978 143. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Oluf Thomsen**

Fibiger, Jørgen Nis, 1867–1936, vandbygningsingeniør. * 22.4.1867 i Tranekær, † 23.10.1936 i Hanstholm, begr. i Hirtshals. F: godslæge Christian Ludvig Vilhelm F. (1822–94) og Thora Ida Birgitte Holm (1831–1917). ~ 1° 14.12.1904 med Anna Dorthea Helene Møller, * 20.4.1879 i Sundbyerne, † 13.5.1975 i Vordingborg (~ 1° 1900 med bogholder Carl v. Tresselt, * 1870, ~ 3° 1912 med direktør Philip Karl Julius Sørensen, 1883–1956), d. af husejer Christian Nielsen M. (1844–1914) og Mette Kirstine Marie Helene Møller Eversen (1841–99). Ægteskabet opløst 1910. ~ 2° 6.5.1911 i Kbh. (Jac.) med Anna Agnete Villemose, * 3.6.1885 i Ulfborg, † 9.1.1969, d. af mølleforpagter, senere teglværksejer og bankdirektør Kresten Jensen V. (1850–1917) og Anna Pedersen Østergaard (1851–1930).

F. blev student 1885 fra Haderslev læreres skole og n.å. cand.phil., 1892 cand.polyt. i ingeniørfaget. Kort efter eksamen fik han ansættelse som assisterende ingeniør ved vandbygningsvæsenet og var her beskæftiget ved arbejder som forlængelse af Hirtshalsmolen og forbedringer ved dokbassinet i Esbjerg. 1896 blev han medindehaver af entreprenørfirmaet F. & Villefrance og havde i denne egenskab bl.a. en række arbejder på Jyllands vestkyst som molebygning ved Hirtshals, kystsikringsarbejder fra Bovbjerg til Thyborøn og desuden anlæg af havne på Færøerne foruden flere andre havne og jernbaneanlæg og arbejder ved statens brunkulslejer. 1914 blev spørgsmålet om anlæg af havne på Jyllands vestkyst på ny aktuelt. Det havde været genstand for drøftelser i mange år: de første projekter kom allerede 1862 og førte til bygningen af en mole ved Hirtshals. 1882 og 1897 var der nedsat kommis-

Fibiger, Jørgen

sioner der udarbejdede havneprojekter som dog ikke blev gennemført på grund af bekostningen. Vandbygningsvæsenet udarbejdede også projekter, men kunne ikke komme lavere ned med anlægsudgifterne, og 1913 erklærede vandbygningsvæsenet at en løsning af vestkysthavnespørgsmålet var praktisk talt umulig fordi det ville kræve ca. 50 mill. kr. og fordi man ikke kunne have nogen garanti for at kunne vedligeholde havnene med rimelige midler. 1914 blev der på ny nedsat en kommission og ministeren, J. Hassing Jørgensen, gjorde F. til medlem af og ledende ingeniør for denne. Betænkningen førte til loven af 31.3.1917 om anlæg af havne ved Hirtshals og Hanstholm. Udførelsen af arbejdet blev ikke overdraget vandbygningsvæsenet, men lagdes i hænderne på F. der fra dec. 1918 ansattes som statens ledende ingeniør ved vestkysthavneanlæggene. Hirtshalshavnen blev færdig 1930. Hanstholm-havnen påbegyndtes ca. 1925 med bygning af vestmolen bestående af tømmerkister. Arbejdet fortsattes i langsomt tempo under F.s ledelse til hans død 1936. Havnen blev først færdigbygget i henhold til lov af 1960. F. var overordentlig anset som vandbygger, særlig af befolkningen på Jyllands vestkyst. Der stod dog ofte blæst om hans person. – F.M.I. 1917. □Mal. af Niels Hansen, 1919 (Fr.borg), tegn. af samme. Tegn. af Lars Nielsen, 1926. Afbildet på mal. af samme 1931–34 (Hirtshals fiskeauktionshal). To mal. af Jens Tornum, 1934. Relief af Elias Ølsgaard, 1937 (mindest ved Hirtshals havn). Tegn. af Otto Christensen (Fr.borg). Foto.

Vilh. Marstrand i Ingeniøren XLV, 1936 VI 211f. J. S. Vanggaard i Dansk fiskeritid., 1937 531–33. Per Brask og E. Hertz i Ingeniøren LVIII, 1949 302–06.

P. H. Bendtsen

Fibiger, Mathilde Lucie, 1830–72, forfatter, kvindesagsforkæmper. * 31.12.1830 i Kbh. (Garn.), † 17.6.1872 i Århus, begr. sst. F: kaptajn, senere oberst Adolph *F. (1791–1851) og Margrethe C. Nielsen Aasen (1794–1844). Ugift. – Søster til Ilia *F.

F. voksede op som den yngste i en børneflokk på ni. Faderen var kaptajn, senere oberst, Adolph F. der 1830 blev kommandør ved den nyoprettede militære højskole i Kbh. Efter stridigheder med undervisningsdirektøren udnævntes han 1835 til udskrivningschef ved I. jyske distrikt. 1842 flyttede familien tilbage til Kbh. hvor faderen med kongelig understøttelse fortsatte sin militære skribentvirksomhed. Han og moderen var grundforskellige, og børnene var iflg. F.s niece Margrethe F. nærmest forelskede i deres mor. Ved skilsmisken 1843 flyttede F. med moderen der imidlertid døde året efter hvorved F. vendte

tilbage til faderen der 1845, til hendes fortrydelse, giftede sig igen. 1849 fik F. plads som lærerinde på skovridergården Maltrupgård ved Saks-købing, og det var her hun kun 20 år gammel under pseudonymet Clara Raphael skrev sin opsigtsvækkende bog om kvindeemancipation: *Tolv Breve*, udg. 1850 (på titelbladet 1851; fot. optr. 1976). En vigtig ydre tilskyndelse til bogen var krigens udbrud 1848. Hjemmet og ikke mindst F. selv var stærkt nationalt sindet. Under krigen var det hende en udfordring at hun som kvinde ikke kunne medvirke til landets forsvar, og dette ledte hende ind på mere almene tanker om kvindens begrænsede muligheder. Hun følte at ydre konventioner hindrede kvinden i at udrette noget, leve efter sin idé, som hun udtrykte det. F. var meget stærkt præget af tidens idealisme, ikke mindst som hun havde lært den at kende i Poul Martin Møllers skrifter, og det blev bestemmende for hele hendes position som Danmarks første kvindeemancipatoriske forfatter. Hvad hun kæmpede for var kvindens indre frigørelse.

Formen hvori hun valgte at udtrykke sine ideer blev brevromanen, Wertheriaden (efter Goethe's Den unge Werthers Lidelser). Hun sendte manuskriptet til tidens førende kritikere, J. L. *Heiberg der fascineredes, og som skal have foreslået pseudonymet Clara Raphael. Selv skrev Heiberg et forord til bogen og stod som dens udgiver. Indholdet udgøres af breve fra C.R. til veninden Mathilde hvori hun gør rede for sin udvikling fra hun vækkes ved krigsudbruddet 1848. I første omgang frigør hun sig fra familien og bliver guvernante hos en forpagterfamilie. I det landlige miljø der skildres med fin ironi, vækker hun forargelse med sine udsagn om kvindens underkuelse. Hun hævder at også i kvindens sjæl ligger spiren til en guddommelig idé, men at den hindres i at træde frem af fordomme og bornert-hed. „Hvad vil Du sige, naar jeg begynder med den Paastand, at vort Kjøen slet ikke eksisterer endnu“, skriver hun. Da træffer hun en baron Axel, og de forelsker sig heftigt i hinanden men beslutter, på initiativ af Clara, at leve i et platonisk ægteskab fordi de har viet deres liv til evigheden. Denne overspændte slutning blev naturligvis en taknemmelig skydeskive for kritikken, men de mange refleksioner over kvindens manglende ligestilling virkede tilstrækkeligt udfordrende. En syndflod af avisindlæg og pjecer væltede frem, for det meste båret af bonerthed. Interessant er en pjece fra den samtidige kvindesagsforkæmper Pauline *Worm der argumenterede for at en forbedring af kvindens materielle stilling gik forud for sjæleens emancipation. Også Frederik *Dreier gav sit besyv med i en uforstå-

ende pjece hvor han hævdede at før kvindens frigørelse gik en socialistisk samfundsendring. En af de få positive reaktioner kom fra Grundtvig i tidsskriftet *Danskeren*. F. forsvarede sig i et lille skrift *Hvad er Emancipation?* 1851, hvor hun udtrykker sine ideer klarere end i sin brevroman. Den hele debat havde taget hårdt på F. Heiberg svigtede hende snart under pres af hustruen Johanne Luise, og hun var ganske uforberedt på at blive centrum for offentlighedens søgelys og sladder. Efter bogens udgivelse var hun flyttet til Kbh. hvor hun boede hos en onkel og forsøgte at slå sig igennem som forfatter. Halvdelen af honoraret fra *Tolv Breve* havde hun skænket til faldne soldaters efterladte, og hendes økonomiske situation var meget trykkende. Den næste bog *Et Besøg*, 1851, er holdt i brevform, henvendt ikke til én person, men til samtidens kvinder, og er et forsvar mod de mange anklager samt en uddybelse af synspunkterne. Som noget nyt bringer bogen en tilbagekaldelse af de *Tolv Breve*'s forsagelse af jordisk kærlighed. „Jeg kan ikke længer fatte, hvor jeg fik de underlige Ideer om Forsagelse fra! Der staar jo intetsteds skrevet, at vi skulle ofre de jordiske Ting for Ideens Skyld“, hedder det i *Et Besøg*. 1852 (på titelbladet -53) udsendte F. en ny debatbog, *En Skizze efter det virkelige Liv* der er holdt i fiktiv form, men hvor handlingen skæmmes af de lange diskussionsindlæg. Som andre kvindelige forfattere i tiden sætter F. her samfundsproblemer under debat, længe før Georg Brandes stillede det som krav til litteraturen.

Under Clara Raphael-debatten led F.s helbred stærkt, men 1852 inviteredes hun ned til Grundtvigs på Rønnebæksholm hvor hun oplevede en af de mest lykkelige perioder i sit liv. Ved en folkefest ville hun, som ingen dansk kvinde før havde ovovet, holde tale, men hindredes deri af sine søskende. Fra Rønnebæksholm flyttede hun til Kbh. hvor hun boede under miserable forhold, undertiden s.m. søsteren Ilia. Under kole-ræpidemien 1853 fik hun ophold på en herregård ved Ringsted, og skrev her sin sidste bog, *Minona*, udg. 1853 (på titelbladet -54). Også i *Minona* stilledes samfundsproblemer under debat, i mindre grad kvindens ufrihed som den bornerte seksualmoral i almindelighed. Hovedkonflikten drejer sig om forbudt broder-søster kærlighed. To søskende har fra barndommen været adskilt, og da de som voksne træffer hinanden opstår der en erotisk tiltrækning mellem dem som de må bekæmpe – for den kvindelige hovedperson med døden til følge. Flere af personerne udtrykker stærk kritik af den offentlige moral, men bogen ender i en række døds-scener. *Minona* fik en negativ modtagelse der satte en

stopper for F.s videre forfatterskab. Hun slog sig 1855 ned i Ølgod hvor hun levede fattigt af en lille årlig understøttelse fra enkedronningen på 80 rdl. og af at sy for bønderpigerne. 1857 blev hun angrebet af tyfus og flyttede derpå atter til Kbh. hvor hun levede i yderste fattigdom. 1863 overtalte hun af vennen, lægen C. E. *Fenger til at søge ansættelse ved statstelegrafen hvor hun 33 år gammel blev en af de første danske kvindelige telegrafister. Lærepladsen var Haderslev hvorfra hun efter krigen flyttede til Helsingør. 1868 blev hun bestyrer af telegrafstationen i Ny-sted på Lolland, blev 1870 udstationeret i Århus og kom derfra til Horsens hvor hun under en tiltagende sygdom kunne plejes af noget familie. 1872 døde hun, men havde forinden hilst Georg Brandes' oversættelse af Stuart Mills Kvindernes Undertrykkelse velkommen, ligesom hun oplevede at se stiftelsen af og at blive medlem af Dansk kvindesamfund. I en af hendes sidste artikler med den sigende titel *Den Ensomes Hjem*, trykt 1869 i det svenske tidsskrift *För Hemmet*, forsvarede hun den der af et indre kald må vælge ensomheden. Hendes synspunkter svækkedes aldrig. De var langt fra ført til sejr, men en udvikling var sat i gang. I dansk kvind bevægelse står hun som igangsætter. I sine skrifter havde hun forsvaret den indre frigørelse fremfor den ydre – i praksis blev hun som telegrafist også en forkæmper for den materielle ligestilling. □Mal. af J. Roed, 1853 (Fr.borg). Træsnit af C. L. Sandberg, 1872, kopieret af L.B. 1883. Mal. af Tycho Jessen, 1891. Afbildet på frimærke af C. Slania, 1971, efter tegn. af Connie Linck efter fotografi. Foto.

Vilh. Møller i Ill. tid. 1872 365–67 389f. Fr. Bajer: Klara-Rafael-fejden, 1879. Margrethe Fibiger: Clara Raphael – M.F., 1891. Georg Brandes: Saml. skr. XV, 1905 298–302. Gyrithe Lemche: Dansk kvindesamf.s hist., 1911 (2. udg. 1939). Johs. Steenstrup: Den danske kvindes hist. II, 1917 92–104. Carl C. Lassen: Otte nord. kvinder, 1943 49–79. Ellisiv B. Steen i Edda XLIV, Oslo 1944 184–203. Anne Beate Repsdorph i Kritik XXII, 1972 5–14. Helge Therkildsen sst. 15–26. Lise Sørensen: Den nødvendige nedtur, 1977. – TV-film 1978 af Eva Bendix. – Papirer og breve i Kgl. bibl.

Uffe Andreasen

Fibiger, O., se Fibiger, Adolph.

Fibiger, P. G., se Fibiger, Adolph.

Fibiger, Kristian (døbt Christian) Vilhelm Kristoffer (døbt Christoffer), 1886–1978, politiker. * 11.2.1886 i Årup, Snedsted sg., Thy, † 27.3.1978 på Frbg., begr. Harring kgd. pr. Thisted. F: lærer Peter Nicolai Frost F. (1850–1926) og Nikoline Mathilde Friederichsen (1849–1915). ~ 1°

Fibiger, Vilhelm

27.5.1909 i Skanderup, Århus amt med Astrid Anna Johanne Klindt Sørensen, * 26.1.1886 på Fredensborg, Skanderup, † 17.10.1941 i Hellerup, d. af gårdejer Peter S. (1859–1921) og Nielsine Petrea Sørensen Østergaard (1851–1963). ~ 2° 19.9.1942 på Frbg. med Esther Hvidberg, * 7.10.1894 på Gl. Holtegård, Søllerød sg., † 22.1.1975 på Frbg., d. af forpagter, sidst ejer af Bredelekkegård på Stevns Peter Theodor H. (1860–1917) og Louise Benedikte Hartnack (1860–1928).

Efter præliminæreksamen i Hurup 1901 uddannede F. sig til landmand, var 1904 på Malling landbrugsskole, blev 1905 forvalter på Øland i Haring, overtog gården 1909 og drev den til 1948. F. havde mange lokale tillidshverv og var hyppig taler ved Indre missions møder i Thy inden han 1920 valgtes som Thisted amts konservative medlem af folketinget hvor han sad i 37 år. Efter sin afsked med politik afviklede han i løbet af nogle år sine mange landsomfattende kirkelige og humanitære tillidshverv. Da F. blev opstillet til folketinget var det med tilslutning fra brede kirkelige kredse som frygtede at kirkeminister Th. Povlsen ville gennemføre ritualfrihed og afskaffe præsteløftet med baggrund i sagen mod pastor N. P. *Arboe-Rasmussen. Han blev straks indvalgt i bestyrelsen for folketingsgruppen, var dens næstformand 1929–40 og 1942–57 og 1939–48 formand for Det konservative folkepartis landsorganisation, derefter æresmedlem af hovedbestyrelsen til sin død. F. var i en meget lang årrække i bestyrelsen for Blå kors, Skt. Lukas stiftelsen, Herregårdsmmissionen, Santalmmissionen og Dansk kirke i udlandet, formand for De samvirkende menighedsplejer 1944–62 og for Kolonien Filadelfia 1947–69. Som politiker var F. medlem af en række kommissioner, sidst af den der forberedte grundlovsrevisionen af 1953, han sad i statens jordlovsudvalg 1931–40 og 1946–58 og var 1950–53 medlem af folketingets præsidium.

Begivenhederne omkring besættelsen 1940–45 gjorde F. til minister tre gange, og i den mellemliggende tid var han et virksomt medlem af partiernes samarbejdsudvalg. Han blev en af de tre konservative konsultative ministre 9.4.1940, var kirkeminister fra 8.7. s.å. til 9.11.1942 da han måtte træde tilbage på tysk krav, og i befrielsesregeringen 4.5.1945 til 30.10. s.å. var han minister for handel, industri og søfart. Han måtte overtage denne post fordi den efter aftale skulle beklædes af en konservativ, og modstandsbevægelsen ville ikke acceptere tidligere medlemmer af Scavenius-regeringen, selv om partiet ønskede Halfdan *Hendriksen. I øvrigt var posten vanskelig idet mange ventede hurtig afvikling af re-

striktionerne. F. spøjte selv med at han i hvert fald fik frigivet „det store kolde bord“.

Det var store formidlerevner, en mild omgangstone, særlige evner til at vurdere en politisk situations muligheder og forstå andres synspunkter der karakteriserede F.s virke som politiker. Han banede vej for mange resultater og stod i sit eget parti J. *Christmas Møller så nær at denne i 20erne og 30erne ikke traf afgørende beslutninger uden at rådføre sig med F. De var fx enige om en mere selvstændig stilling over for venstre, om initiativet til det første forlig med ministeriet Stauning i 1931 til afbødning af landbrugskrisen, og om det grundlovsforslag der forkastedes ved folkeafstemning 1939. Da Christmas Møller havde sat sit mandat som partiformand ind på vedtagelse måtte F. overtage denne post. F. var efter befrielsen 1945 med til at opfordre Christmas Møller til at genindtræde i den konservative rigsdagsgruppe med det formål at blive dens formand. Da Christmas Møller forlod denne post som følge af skismaet med partiet i det sydslesvigske spørgsmål måtte F. som partiformand tage det pinlige opgør med ham idet han længst muligt søgte at dæmpe modsætningerne.

Efter sin udtreden af folketinget kom F. jævnlige i tilhørerlogen, og 1960 vakte han opmærksomhed ved at rejse sig da tinget vedtog loven om Hanstholm havn der var en af hans mærkesager. – R. 1935. K. 1949. □Linoleumssnit af K. J. Almquist, 1942. Mal. af Aug. Tørsleff (folketinget). Foto.

Interview i Vor tid 16.2.1955. V.F. i Politisk testamente, 1962 55–63. – G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 97–99. Det konservative folkepartis hist. III, ved Jørgen H. Barfod, 1966 71f; IV, ved Carl Kauffeldt, 1966 20f 39 73 82f. De danske ministerier, 1929–53, ved Tage Kaarsted, 1977. Kristeligt dagbl. 30.3.1978. – Levnedsberegning i ordenskapitlet.

Carl Kauffeldt

Fich [fik], Karl Oskar, 1877–1944, højesterets-sagfører. * 17.8.1877 i Kolding, † 4.5.1944 i Kbh. (Cit.), begr. sst. (Garn.). F: læge Hjalmar Oscar Thorvald F. (1838–99) og Nicoline Elisabeth (Betty) Møller (1841–1915). ~ 19.5.1910 i Kbh. (Helligånds.) med Sigrid Kristine Malling, * 18.9.1885 i Kbh., † 1.3.1950 sst. (Frihavns), d. af grosserer William M. (1859–1944) og Dora Margaret Hedley (1861–1947).

F. blev student fra Kolding latin- og realskole 1894, cand.jur. 1901, dommerfuldmægtig i nordre birk 1905 og sekretær i Dansk tarifforening 1907, overretssagfører 1909, højesteretsagfører 1918 og formand for sagførerrådet 1927–41. Han var medlem af bestyrelsen for Privatbanken og

A/S Det Forenede Dampskibs-Selskab m.fl. og formand for højesteretsskranken 1941–44. – Efter en alsidig uddannelse trådte han i samarbejde med hrs. Johs. Stein, og sammen skabte de en betydelig og højt anset advokatvirksomhed.

F. var en af sit slægtleds betydeligste jurister og advokater. Allerede hans ydre påkaldte opmærksomhed: Hans karakteristiske og smukke træk, hans holdning og medfødte autoritet og hans beherskelse af det sproglige udtryk kendetegnede hans usædvanlige personlighed. F. var en alsidig begavelse som sikkert inden for mange andre felter ville have kunnet yde noget særligt, men havde utvivlsomt særlige evner som skrankeadvokat idet hans naturlige veltalenhed og hans juridiske skarpsindighed ofte kunne give én den tanke at således måtte en af fortidens store franske advokater have taget sig ud i retten – den samme elegante fremtræden, den sonore stemme og det livlige og af klarhed lysende foredrag. Han var en formens mester for hvem det var helt naturligt at betragte formen – dens værdighed og skønhed – som en side af tilværelsen der under ingen omstændigheder måtte negligeres – en side der krævede lige så stor omhu som indholdet.

Som Sagførersamfundets og sagførrådets formand i ikke mindre end 14 år øvede han en betydelig indflydelse på standens udvikling. Blandt de mange vigtige reformer som F. gennemførte i sin formandstid bør særlig nævnes oprettelsen af sagførernævnet – nu advokatnævnet – og klientkontoordningen. – Ved oprettelsen af advokatnævnet i 1933 overførtes en del af de ved retsplejeloven i 1919 til sagførrådet henlagte selvjustitsopgaver til nævnet der fik dømmende myndighed i disciplinærsager i hvilke advokatrådet virker som anklagemyndighed, og i sådanne klagesager hvori advokatrådet ikke har fundet anledning til at rejse tiltale, ligesom nævnet virker som appelinstans for de af Advokatsamfundets kredsbestyrelser afgjorte sager. Herved etableredes et såkaldt „selvdømme“ for advokatstanden som – takket være standens selvfølgeligelige interesse i at styrke sin uafhængighed ved at fastlægge og håndhæve strenge normer for sine medlemmers handlemåde – har været en virksom faktor i udbygningen af standens etiske og organisationsmæssige standard. – Dette gælder også i høj grad gennemførelsen af klientkontoordningen der kræver at alle midler som en advokat modtager fra en klient skal anbringes på en „klientkonto“ for hvilken der gælder særlige retsbeskyttelsesregler. Klientkontoen har været et betydningsfuldt led i den lange række af bestemmelser til beskyttelse af klienternes interesser som Advokatsamfundets organisatio-

ner har gennemført i årene siden retsplejelovens ikrafttræden.

Også på en række andre områder satte F.s virke som advokatrådets formand sig spor, og adskillige senere gennemførte reformer blev allerede forberedt i hans tid som rådsformand. Det var således et virkeligt pionérarbejde i advokatstandens udvikling der bar F.s stempel. – Som den af alle højt respekterede repræsentant for sin stand holdt han ved den danske sagførerstands 300 års jubilæum en tale der både ved sit spirituelle indhold og sin sproglige udformning placerede begivenheden i højeste plan, og som endnu huskes af dem der hørte den. Det var utvivlsomt inden for proceduren og den kollegiale organisation at F. ydede sin største indsats, men også de øvrige sider af en sagførers virke beherskede F. med overlegen dygtighed. – R. 1928. DM. 1938. □Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Bernt Hjejle

Fiedler, Harald Valdemar, 1808–87, fiskerikyndig. * 15.6.1808 i Kbh. (Petri), † 29.5.1887 i Sterrede ved Skælskør, begr. i Holsteinborg. F: købmand, senere ejer af Basnæs og justitsråd Frederik Christian F. (1775–1829) og Juliane Marie Sporon (1781–1837). ~ 1° 24.12.1837 i Magleby, Vester Flakkebjerg hrd., med Ane Katrine Olsen, * 13.2.1818 i Tjæreby, Vester Flakkebjerg hrd., † 21.7.1893 på Frbg., d. af gårdmand Ole Hansen (1774–1842) og Ane Madsdatter (ca. 1785–1825). Ægteskabet opløst. ~ 2° 3.4.1860 i Kbh. (Trin.) med Marie (Maren) Sophie Kirstine Jensen, * 3.7.1830 i Tjæreby, † 21.12.1905 i Kbh., d. af husmand, hjulmand Jens Nielsen (1791–1876) og Kirsten Hansdatter (* ca. 1798). – Far til Thora *F.

Efter 1826 at være blevet student fra Sorø tog F. 1832 juridisk embedseksamen, men havde allerede fra 1829 da faderen døde deltaget i bestyrelsen af Basnæs. Tidligt havde han fået interesse for fiskeriet, og fra Seved under Borreby som han fæstede 1839 og året efter købte til arvefæste begyndte han nu et efter datidens forhold meget omfattende fiskeri, navnlig efter at han med offentlig understøttelse havde foretaget en studierejse til Island (1840), Shetlandsøerne, Skotland og Holland. De forsøg F. gjorde på at indføre forbedringer ved fangstens behandling strandede dog på uheldige afsætnings- og kommunikationsforhold og førte til så betydelige tab at han til sidst måtte indskrænke sig til ålefiskeri. F. var medlem af sogneforstanderskabet og af Sorø amtsråd og blev 1847 stænderdeputeret; han blev vejinspektør for Sorø amts sydlige del og

Fiedler, Har. V.

1853 underdirektør ved vejrvesenet i Slesvig. 1856 udnævntes han til birkedommer i Holsteinborg birk; samtidig blev han direktør for Holsteinborg Sparekasse og nogle år senere medlem af direktionen for kredittkassen til selvejendoms fremme. 1867 blev han regeringens konsulent i fiskerisager, et hverv han beholdt til sin død, og som synes at have taget megen, og også for megen, tid fra de øvrige. ~ 1865 stiftede han sammen med Arthur *Feddersen *Tidsskrift for Fiskeri* der udkom til 1882 (fra 1873 med titel *Nordisk Tidsskrift for Fiskeri*). N.å. begyndte F. udgivelsen af *Nordisk Aarsskrift for Fiskeri* der kom i tre årgange. Da der 1873 nedsattes en kommission til at udarbejde et forslag til fremtidig lov for Danmarks fiskerier, valgtes F. til formand. Når kommissionen imidlertid ikke affødt noget direkte resultat skyldtes det sikkert for en stor del, at F. ikke længere besad den fornødne smidighed og lydhørhed over for den nye tids ideer. Dog kom det af kommissionen indsamlede materiale til anvendelse ved fiskeriloven af 1888. – F. deltog med iver i forskellige fiskeriudstillinger, og i de ovennævnte tidsskrifter har han skrevet flere afhandlinger, især om juridiske emner. – R. 1876. □Akvareller af E. Lehmann. Tegning. Foto.

A. Feddersen i *Fiskeritid.* 7.6.1887. – Papirer i Rigsark. Breve til Laur. Skau i Kgl. bibl.

Finn H. Lauridsen (H. Blegvad)

Fiedler, Thora Nielsen, 1854–1941, sygeplejerske, klinikforstander. *15.3.1854 i Nyborg, †14.3.1941 i Frederiksberg, Lyngse sg. ved Sorø, begr. i Holsteinborg. F: landmand, vejinspektør, senere birkedommer og statskonsulent i fiskeri Har. V. *F. (1808–87) og Marie S. K. Jensen (1830–1905). Ugift.

F. fik i arv efter sin far en enestående alsidighed og et initiativ som hun i høj grad fik lejlighed til at udnytte. Efter faderens død kom hun ind på Kbh.s kommunehospital, blev uddannet som sygeplejerske 1887–88, gik derefter i Røde Kors' tjeneste som privatsygeplejerske og blev kendt som en varmhjertet og dygtig kvinde. 1894 overtog hun stillingen som klinikforstander ved Hjemmet for vanføre i Kbh. Hendes væsentligste arbejde var ved sygesengen og på operationsstuen, men snart fandt hun andre opgaver som hun med sin ukuelige energi og praktiske sans løste på en sådan måde, at resultatet blev af største betydning for hjemmet og tillige blev forbillede for adskillige lignende institutioner. Da hun tiltrådte, blev alle bandager fremstillet af bandagister uden for hjemmet, men F. indså fordelen ved at hjemmet selv fremstillede dem, og at de

vanføre derved kunne blive hjulpet til et godt lønnet arbejde, samtidig med at det ville være en stor besparelse for hjemmet. Med den største iver begyndte hun dette arbejde i en dertil indrettet bandagestue med to syersker til hjælp; selv forsøgte hun sig i hærdning af stål og læder, i drejning af metal og smedearbejde og opnåede en vis færdighed og et sikkert kendskab til de forskellige arbejdsgræne ved fremstillingen af bandagerne. Allerede 1896 var bandageriet så vidt fremskredt at det var eneleverandør til klinikken og tillige udførte bestillinger fra mange hospitaler og privatfolk. – F.s intelligens gjorde sig særlig gældende ved valget af arbejdere i de mange forskellige værksteder, både med hensyn til deres vanførhed og med hensyn til deres åndelige udvikling. Der var brug for omhu og tænkksomhed ved eksperimenter med bandager og proteser for at de i fuldeste mål kunne tjene deres hensigt. – På grund af en øjenlidelse måtte F. trække sig tilbage 1921; klinikken var da nået til at beskæftige 38 lønnede arbejdere og 21 elever. Hun var en stærk, særpræget personlighed, retsindig og varmhjertet, impulsiv og meget myndig. For en indsamlet sum som blev skænket ved hendes afsked fra hjemmet stiftedes frk. F.s legat. F. var medlem af Dansk sygeplejeråds repræsentantskab og bestyrelsesmedlem i Dansk arbejde. – F.M.1. 1913. □Maleri af H. Vedel (Ortopæd. hosp., Kbh.). Foto.

*Cornelia Petersen**

Fiehn, Erik Theodor, 1907–77, komponist, filminstruktør. *22.6.1907 i Kbh., †10.12.1977 sst. (Trin.). F: tandlæge Erik Gustav F. (1884–1952) og Mary Nielsen (1884–1952). ~5.8.1933 i Kbh. (b.v.) med advokat Edel *Saunte, *13.3.1904 i Næstved, d. af ritmester Carl Høst S. (1873–1956) og Anna Francisca Jacoba Damkier (1877–1957).

F.s virke som komponist falder inden for den såkaldte lettere musik som han dyrkede med megen smag og kultur og stor professionel kunnen. Sin musikalske uddannelse havde han fået af Einar Sidenius og Marie Louise Kromann (klaverspil) og Hjalmar Bull (musikteori). Han har komponeret kabaret- og revyviser, slagere, operetter, sange, dansemelodier og musik til hørespil og film. Filmmusikken skrev han for Palladium, Nordisk film, Minerva, Asa og Flamingo. Fra ca. 1945 virkede han også som manuskriptforfatter og instruktør, dels for Minerva film ved dokumentarfilm, dels senere i samarbejde med Johan Jacobsen, Flamingo, ved talrige spillefilm. I en årrække var F. formand for Dansk revyforfatter- og komponistforbund, og i

forskellige perioder har han været medlem af Kodas råd, af filmrådet og af musikerådet, musikkonsulent for Danmarks Radio og præsident for Nordisk revyunion.

Som 14-årig rejste F. alene til Canada hvor en farbror ejede en farm. Hos ham arbejdede han de første par år, men ernærede sig derefter på så forskellig vis som cowboy, biografpianist til stumfilm, assistent hos en professor i biologi, og endelig tog han en eksamen som massør. Efter syv års ophold i Canada rejste han 1928 tilbage til Danmark og tog her studentereksamen. Det var herefter hans agt at fuldende et medicinsk studium for at blive læge; men en melodikonkurrence som han vandt ændrede hans planer. Lulu "Ziegler tog vindmelodien og et par andre af hans visemelodier på sit repertoire, og F. besluttede at opgive det medicinske studium og helt hellige sig musikken. Han fortrød det aldrig. Hurtigt placerede han sig i forreste gelede af de komponister der herhjemme skrev revyviser og lettere musik. Gennem de næste 30–35 år blev det til en lang række yndefulde, originale og iørefaldende melodier, hvoraf skal nævnes: *Stil nu ind på de danske stationer*, *Tak, fordi du kom*, *Nick*, *Skibet skal sejle i nat* (dansk vindmelodi i Grand Prix 1957), *Godnat, men ikke farvel*, *Hvem er det, der banker på mit bøgetræ*, *Kronprinsesse Ingrid's vuggeviser*, *Jeg drømmer mig til Venedig*, *Jeg er forelsket i min egen kone*, *Livet er dejligt*, *Mit liv er musik*. Endvidere har F. skrevet musikken til en lang række film, dokumentarfilm såvel som spillefilm. Nogle operetter så også dagens lys ind imellem: *Flådens pige*, 1935, *Karoline fra Sværtegade*, *Den lille Napoleon*, 1941. – F. havde en naturlig melodiskabende evne; hans kultur, hans respekt for arbejdet og omhu for detaljen, hans tekniske mesterskab, alt dette gjorde at hans musik fik et usædvanligt kvalitetspræg. Han vidste at når man bejlede til den lette musiks muse skulle det gøres med alvor. Han bejlede ikke forgæves. □Foto.

Svend Saaby

Fielchecrone, Oluf Nielsen, † 1682, hoforator. * i Landskrona, † 1682 i Holland.

F. hed egentlig Fielche, men gav siden (vistnok fra 1663) sit navn et finere sving med hentydning til sit fødested. 1654 blev han student fra Frue skole i Kbh. og optrådte n.å. som forfatter af et latinsk digt. 1658 holdt han i de akademiske borgeres forsvaret af hovedstaden og gjorde sig bemærket som en af de mere fremtrædende blandt de „militerende“ studenter. Således var han med i den kreds af dem som til løn for deres tjenester forlangte reformer ved universitetet og privilegier for studenterne, og i april 1659 holdt

han i slotskirken en latinsk tale, der havde ønsket om krigens lykkelige udgang til emne. Talen blev udgivet efter befaling af Frederik III hvis bevågenhed han allerede da synes at have vundet. I febr. 1660 søgte han om tilladelse til at holde filosofiske kollegier ved universitetet. Efter freden rejste han udenlands og optrådte som forfatter i Franeker (1661) hvor han blev magister, og i Tübingen (1662), ligesom han også på rejsen erhvervede den medicinske doktorgrad. Ingen videnskab syntes at være ham fremmed. Selv det syriske sprog havde han lagt sig efter. Efter sin hjemkomst gjorde han det kunststykke at prædike for kongen på latinske vers og blev derpå 1668 udnævnt til adjunkt i det teologiske fakultet med særlig forpligtelse til at læse over kirkehistorie og homiletik. Da han imidlertid samtidig blev beskyldt af en kvinde for at have stået i forhold til hende, blev han kort efter fjernet fra universitetet; men kongen slap ham ikke. Endnu s.å. blev han udnævnt til hoforator med en anstændig løn. Siden søgte han om at blive hofintendant (Qvæstor aulicus) og forpagter af tobakshandelen her i landet, men nåede næppe opfyldelsen af disse ønsker. Da Frederik III døde 1670 var hans rolle her i landet udspillet. Han rejste til Holland hvor han virkede som læge til sin død.

Kirkehist. saml. 5.r. V, 1909–11 252. Pers.hist. t. 8.r. VI, 1927 67f. Sst. 9.r. V, 1932 65. – H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 4.r. I, 1889–91 794–804.

*Bjørn Kornerup**

Figgé, Henrik Vilhelm Victor, 1861–1933, redaktør, afholdsagitor, biografdirektør. * 11.9.1861 i Vindelbrohuset i Slaglille, † 19.11.1933 i Gentofte, urne på Bispebjerg kgd. F: tømrersvend Johann Frederik Wilhelm F. (1826–90) og Karen Henriksdatter (1832–97). ~6.10.1889 i Kbh. (Matth.) med Johanne Kirstine Marie Løwenstein, * 7.6.1861 i Kbh. (Frels.), † 18.5.1940 i Gentofte, d. af skomagermester Wilhelm L. (1835–1907) og Johanne Marie Hansen (1835–1910).

F. gik i landsbyskole, senere i Sorø borgerskole, kom 1878 til Kbh. for at tjene sit brød og var efterhånden bydreng, køkkenkarl på hotel Phønix, bud, hattemager, pedel, agent, inkassator, afholdsvært m.m. Han havde megen modgang og led til tider ligefrem nød, bl.a. fordi hans dårlige syn gjorde ham usikker til godt lønnet arbejde. Han var en flittig deltager i studentersamfundets aftenundervisning for arbejdere; bekendtskabet med undervisningens leder, folketingsmand Herman Trier, blev af stor betydning for ham, og han blev 1885 medlem af den nystiftede agitationforening mod alkoholen, hvis formand

Figgé, Victor

Trier var. 1889 var han sammen med Trier medstifter af Afholdssamfundet og 1894–1904 medlem af selskabets hovedbestyrelse. I begyndelsen af 90'erne kom F. ind i den østrigske dr. Theodor Hertzkas frilandsbevægelse hvis ideal var et kollektivistisk samfund uden herskere. F. stiftede 1892 Den nordiske frilandsforening og udgav og redigerede Frilandsbladet indtil Frilandsbevægelsen 1895 brød sammen. 1894 udgav han *Friland*, en bearbejdelse af Hertzkas Freiland, ein soziales Zukunftsbild. 1893 grundlagde han bladet *Afholdssagitatoren*, senere *Agitatoren* som han med sej og udholdende energi holdt oppe. I en del år udgaves bladet af det af F. 1904 stiftede *Danske Afholdsskabs Agitations- og Litteraturselskab*; senere overtog F. igen udgivelsen og fortsatte som udgiver og redaktør til 1931. F. var en af afholdssagens mest energiske og overbeviste agitatorer. På hans initiativ stiftedes 1930 De danske afholdsskabs forbund, senere Danske afholdsskabs landsforbund, hvis sekretær F. var til 1907, ligesom han fik oprettet de første livsforsikringsafdelinger for afholdsfolk i selskaberne Dan og Tryk. Han var med til at indføre Tempelridder ordenen i Danmark og medstifter af den første loge „Knud Lavard“ 1904. 1905 var han medstifter af Foreningen af danske ugeblade, fagblade og tidsskrifter, i flere år foreningens sekretær, derefter næstformand indtil 1932. 1909 fik F. ideen til Danmarks, måske Verdens første biografteater med aktualiteter og rejsefilm, indrettet som en jernbanevogn der duvede let under filmenes fremførelse for at styrke rejseillusionen: *Luxustoget*, Amagervej 33. F. købte biografbevillingen, men omdannede 1910 Luxustoget til *A/S Løve biografen* der drev almindelig filmforevisning. 1911 overflyttedes bevillingen til Victoria teatret på hjørnet af Nytorv og Frederiksberggade, dengang det største biografteater i Kbh., 1924 til Det lille teater, senere Scala-Bio på Vesterbrogade. Af sine indtægter ved biografvirksomheden dækkede F. de tab, forskellige mennesker led ved sammenbruddet af den højborg for afholdsbevægelsen han havde startet i Harmonien på Nørrevold. Som den retskafne mand, F. var, betalte han enhver sit og ofrede yderligere i rigt mål på afholdsarbejde af forskellig art. Han skrev en mængde afholdssange og et par digtsamlinger. 1928–32 udgav han, skønt næsten blind, et stort illustreret værk, *Blade af Samarbejdets Historie*, der omhandler alle sider af dansk og nordisk samarbejde på ædruelighedsarbejdets område. □Foto.

Niels Chr. Nielsen: Afholdssamf.s hist., 1914 52–56. Anton Schmidt: Afholdsbevægelsens verdenshist. IV, 1914.

Helge Larsen (Adolph Hansen)

Fiil, Anton Marius Pedersen, 1893–1944, kroejer. *21.5.1893 i Hvidsten, Gassum sg., †29.6.1944 i Ryvangen, begr. i Hvidsten. F: kroejer Niels Pedersen F. (1858–1934) og Nicoline Johansen (1858–1925). ~7.9.1917 i Sunds med Gudrun Margrethe Kjuel Kristensen Søvang, *18.12.1890 i Gødstrup præstegård, †19.5.1972 på Hvidsten kro, d. af gårdejer Kresten Kristensen S. (1852–1930) og Kirstine Bolette Kristensen (1852–1925).

F. gik i skole i Gassum og hjalp til ved forældrenes landbrug på Hvidsten kro indtil han o.1914 blev elev på Vestbirk højskole. Her traf han sin tilkommende hustru, og efter at de var blevet gift begyndte han en cykelforretning, men fungerede desuden som reservepostbud. Ved moderens død 1925 flyttede F. og hustruen ind på Hvidsten kro som de overtog 1934 og siden drev.

I forbindelse med den første nedkastning af engelsk sabotagemateriel i det tysk-besatte Danmark 11.3.1943 blev F. anmodet om at køre materiellet fra modtagepladsen nær Mariager til Hvidsten og videreekspe dere det til lager i Randers. F. påtog sig uden tøven denne opgave, men foreslog derpå pladsen flyttet til et punkt nær Hvidsten. Samtidig oprettede han en lokal modtagegruppe og forestod sammen med faldskærmslederen Ole *Geisler i løbet af 1943 en række modtagelser af faldskærmsfolk og sabotagemateriel m.m. på den nye plads. Disse modtagelser fik stor betydning for sabotageforløbet forud for sommerens folkestrejker og dermed indirekte politisk virkning. 11.3.1944 arresteredes hele Hvidsten-gruppen på fjorten personer og overførtes til Horserød-lejren, siden til Vestre fængsel. F.s familie blev hårdt ramt. Foruden ham selv arresteredes hans hustru, søn, datter og svigersøn. Under folkestrejken i Kbh. juni 1944 henrettedes otte af gruppens medlemmer, blandt dem F. og hans søn og svigersøn, mens andre fik langvarige fængselsstraffe. – F. var præget af en stærk national og kristelig livsholdning og optrådte i kritiske situationer og i tysk krigsret med urokkelig jysk sindighed. □Tegn. af Jørn Glob ca. 1950 (Fr.borg). Foto. – Mindsten for Hvidsten-gruppen (nær Hvidsten kro).

Besættelsestidens fakta, red. Niels Alkil II, 1945–46 889. – Axel Holm: Hvidsten gruppen, 1945. Jørgen Hæstrup: Kontakt med England, 1954 (nyt opl. 1960) 234–46.

Jørgen Hæstrup

Filtlenborg, Christian Götzsche, 1852–1919, grosserer, legatstifter. *31.5.1852 i Randers, †12.10.1919 i Århus, begr. sst. F: købmand, senere konsul Niels F. (1826–75) og Andrine Eleonora Götzsche (1821–1901). ~17.12.1909 i Århus

med Marie Sophie Jensen, * 17.12.1869 i Viby ved Århus, † 27.12.1921 i Århus, d. af buntmager Jens Peter J. og Marie Cecilie Henriksen.

Som dreng kom F. i Randers lærde skole og fik derefter sin første handelsmæssige uddannelse i sin onkels firma, J. C. F. i Århus, der hovedsagelig handlede med ure en gros. Efter yderligere uddannelse i Frankrig, Schweiz og Tyskland kom han 1878 tilbage til sin onkels forretning, og ved dennes død 1891 blev han medindehaver af virksomheden der i begyndelsen af 1879 var blevet udvidet ved køb af det gamle urfirma Waldemar Holst i Kbh. Efter få års forløb blev F. eneindehaver og udbyggede firmaet ved overtagelse af Hans Jensen & Co., en grossererforretning i guld- og sølvvarer. Under hans aktive og fremsynede ledelse voksede virksomhederne til at blive blandt Skandinaviens største i branchen, og han blev efterhånden en særdeles velstillet mand. Hans virkelyst og organisatoriske talent og navnlig hans udprægede bypatriotisme førte ham samtidig ind i det offentlige liv. Således var han 1895–1903 formand for Århus handels- og kontoristforening og 1898–1908 medlem af bestyrelsen for Århus handelsforening. Endelig var han også medlem af Århus byråd 1897–1909. I årene omkring 1909 kom planerne frem om en stor landsudstilling i Århus, og på dette felt var F. utvivlsomt en af de ivrigste. Både ved personligt arbejde og i finansiel henseende gjorde han her en stor indsats som efter udstillingens lykkelige gennemførelse blev anerkendt fra alle sider. Under sin offentlige og private virksomhed var F.s fremtræden præget af jævnhed, livsglæde og hjælpsomhed. Han begyndte allerede mens han levede at anvende sine mange penge til velgørende formål, og ved sin død testamenterede han store summer til byens fremme, deriblandt også legater til brug ved det kommende Århus universitet. For midlerne oprettedes ligeledes *C. G. F.s Stiftelse i Aarhus til Fordel for trængende Handlende og Haandværkere*. – Etatsråd 1909. – R. 1906. DM. 1917. □Foto.

C. V. Langkilde: Stamtavle over familien Götzsche, 1886. Århus stiftstid. 13.10.1919. Århus amtstid. s.d. [Helge Søgaard og S. Weis-Fogh.] J. C. Filtenborg A/S 1855–1955, 1955. Vagn Dybdahl og Finn H. Lauridsen: Århus købmænds hjælpekasse 1861–1961, 1961 (særligt af Erhvervshist. årbog 1960). – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Erik Korr Johansen (Jens Vestberg)

v. **Finck, Friedrich August**, 1718–66, officer. * 25.11.1718 i Strelitz, † 23.2.1766 i Kbh., begr. sst. (Garn. k.) F: jægermester og overskænk, senere staldmester hos kæsersinde Anna af Rusland, Johann Wilhelm v.F. (1686–1742) og Juli-

ane Elisabeth v. Maltzahn (1688–1756). ~16.1.1755 med Ulrica Henriette (Regetta) Buckenhagen, * ca. 1736, † 13.3.1766 i Kbh. (Garn.), d. af landråd i Kottbus Julius Adolph B. v.F. var først i østrigsk og russisk og fra 1743 i preussisk tjeneste hvor han i høj grad udmærkede sig og 1759 blev generalløjtnant; men efter et tappert forsvar måtte han s.d. kapitulere ved Maxen med sin hærafdeling. Da han 1763 vendte tilbage fra fangenskab, idømtes han kassation og et års fæstningsarrest hvorefter han fra nov. s.d. trådte i dansk tjeneste som general af infanteriet og febr. 1765 sammen med general E. L. v. Arnstedt kom til Kbh. hvor han i april s.d. blev deputeret i generalkrigs-direktoriet under "Saint-Germain og chef for 1. departement, infanteridepartementet. Han blev straks udnævnt til præses i en af medlemmer af de danske og norske general-krigs-direktorer sammensat vigtig kommission der skulle drøfte en af Saint-Germain forelagt plan om forandringer i den norske hærs organisation. Kongen havde vel fundet denne plan „fortrinlig smuk“, men han ønskede dog en indgående behandling deraf. Foruden denne plan der navnlig gik ud på en indenlandsk hvervet hær forelå der forslag, plan, fra det norske direktorium. Også v.F. fandt Saint-Germains plan „fortrinlig smuk“, men sluttede dog en udførligt motiveret indstilling til kongen med ganske af forkaste den, og han støttedes heri af sine nærmeste kolleger i kommissionen, P. E. *Gähler og Arnstedt. Også det norske direktoriums plan der var en mellemting mellem Saint-Germains og den hidtidige ordning blev forkastet af de tre herrer der enstemmigt tilrådede bibeholdelse af den hidtidige ordning med enkelte forbedringer som bedst passende med de norske forhold. Dette approberedes af kongen. Et forslag af det norske direktoriums præses, general Waldemar "Schmettau alene tog man slet ikke op til drøftelse. – v.F. forblev i direktoriet til sin død. – Frederik II af Preussen synes at have angret sin behandling af v.F. og viste senere hans børn megen nåde. – v.F. var forfatter til skriftet *Gedanken über militärische Gegenstände* der udkom 1788. – Hv.R. 1766.

Zeitschr. für preuss. Gesch. und Landeskunde, Berlin 1876 223–37. C. A. Trier: Ulrik Adolf Holstein, 1916.

*Rockstroh**

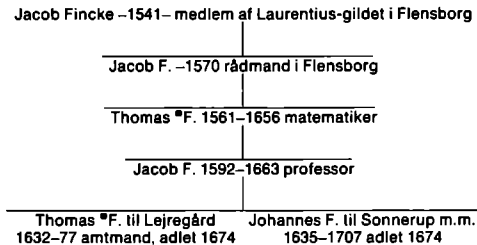
Fincke

Adelig og borgerlig slægt, uddød i mandslinien 1707.

Thomas *F.s (1561–1656) døtre Anna Cathrine, Margrethe, Dorothea og Drude var ~hhv. teolo-

Fincke

gen Caspar **Bartholin**, lægen og botanikeren Jørgen **Fuiren**, oldforskeren Ole **Worm** og professor Hans **Brochmand**. Thomas **F.** (1632–77) var ~ Drude Müller, d. af rentemester Henrik **M. Thomas F.s** (1632–77) søstre Margrethe og Søster var ~hvv. professor Rasmus **Vinding** og professor Christen **Ostenfeld**.

Danm.s adels årbog LXII, 1945 II 3–7.

Nils G. Bartholdy

Fincke, Caspar, ca. 1584–1655, kunstsmed. * ca. 1584 i Schatzlar i Bøhmen, begr. 9.2.1655 i klosterets fratergård i Helsingør. ~1° med Sofie Berendsdatter, * ca. 1595, † 2.12.1624. ~2° med Karen Andersdatter, begr. 1.1.1657 i Helsingør.

Den sydtysk uddannede klejnsmed kom tidligt til Danmark hvor han 1610 fik arbejde på våbensmedjen ved Kronborg og 1612 indtrådte i Helsingør smedelav. Som mester havde han værksted i sin ejendom på hjørnet af Skt. Annagade og Kongensgade, der en tid kaldtes C.F.s stræde. Ca. 1615 leverede han smukke smedejernsgitre til Fr.borg, og allerede 1618–20 havde han udført sit hovedværk, gitterportene for Christian IVs kapel i Roskilde domkirke, med det bekendte signaturvers: „C.F. bin ich genant, diser Arbeit bin ich bekant“. Den selvfølelse som her kommer til orde berettiges af hans værker; han beherskede sit materiale med stor virtuositet og varierede med frodig opfindsomhed jernstængernes linjespil i hvert enkelt felt; kobberornamenter, forgyldning og farver øgede den festlige virkning. 1622–30 var han mestersmed på Hammermøllen ved Hellebæk, og jan. 1631 blev han kgl. klejnsmed på Kbh.s slot, Fr.borg og Kronborg, en ansættelse som dog ikke afholdt ham fra 1635 at gøre fælles sag med sine helsingørske fagfæller til forsvar for håndværkets „Zünftighed“ og mod kongens håndværkerpolitik. Senere udførte han et for længst forsvundet prædikestolgitter til Skt. Anna Rotunda i Kbh.; det endnu bevarede gitterværk på Rundetårn er sikkert smedet i hans værksted, ligesom en ræk-

ke gitterporte til adelige gravkapeller i Århus, Odense og Nyborg, der bærer hans karakteristiske mærke, en krydslagt hammer og nøgle. Arbejder af mindre format findes i Helsingør kirker. Endnu i sine sidste år nød han kongens gunst; Frederik III tillod 1650 hans søn Morten F. at betjene værkstedet og lod ham blive faderens efterfølger i slotseembedet. □ Epitafiemal. af F. med familie (forhen Marie k., Helsingør, nu forsvundet).

C. Nyrop i Fra arkiv og museum II, 1903–05 89–92. Fr. Beckett i Tidsskr. for industri XIV, 1913 33–49. Laur. Pedersen: Helsingør i sundtoldstiden I–II + reg., 1926–31. Danm.s kirker, Kbh.s amt III, 1951; sst. Århus amt II, 1972; sst. Fr.borg amt, 1964ff.

*Chr. Axel Jensen**

Fincke, Jacob, se **Fincke, Thomas** (1561–1656).

Fincke, Thomas, 1561–1656, matematiker, læge. * 6.1.1561 i Flensborg, † 24.4.1656 i Kbh., begr. sst. (Frue k.). F: købmand og rådmænd Jacob F. († 1570) og Anna thor Schmeden († 1561). ~30.8.1590 på Tønning slot med Søster Ivars, * 29.8.1574 i Oldensworth, † 25.6.1614 i Kbh., d. af selvejer Junge I. († ca. 1590) og Wabi Tetens († 1614).

Efter sin skoletid i Flensborg studerede F. matematik i Strasbourg 1577–82. 1582 studerede han i Heidelberg, Leipzig og Basel. 1583 i Padua og 1586 i Pisa. 1583 udkom i Basel hans enestående (og eneste) matematiske værk *Geometriae Rotundi libri XIV*, dediceret til kong Frederik II. Som titlen antyder indeholder bogen læren om cirklen og kuglen, såvel de fra Euklid kendte sætninger som en fremstilling af den plane og sfæriske trigonometri; denne del af matematikken havde i 1500-tallet betydelig interesse efter Regiomontanus', Kopernikus' og Rhæticus' arbejder. Bogens originalitet viser sig, foruden ved enkelte terminologiske nydannelser (fx 'tangens') især i dens brud med Euklids aksiomatiske og deduktive opbygning. Hertil var F. inspireret af den franske filosof, lingvist og matematiker Petrus Ramus (1515–1572) der ikke mindst er bekendt for sin kamp mod Aristotelismen i samtidens filosofi. Skønt bogen med rette vakte betydelig opsigt og udkom i 2. oplag 1591, fortsatte F. dog ikke sine matematiske studier, men helligede sig medicinen (i Padua) og tog 1587 den medicinske doktorgrad i Basel. 1590 vendte han hjem til Flensborg, var en kort tid livlæge hos hertug Philip af Holsten-Gottorp, men blev 1591 kaldet til professor i matematik ved Kbh.s universitet på foranledning af kansler Niels **Kaas**. Hans indsats ved universitetet blev ikke videnskabelig,

men politisk, især takket være hans administrative dygtighed der var udviklet ved hans forstanderskab for den 'germanske nation' ved universitetet i Padua. Fem gange valgtes han til universitetets rektor og forestod i mere end 50 år, trods nogen kritik, forvaltningen af kommunitetets midler. I professoratet forblev han til sit 96. år. Hans rolle ved Tyge Brahes fordrivelse er, set fra eftertiden, lidet flatterende og tjener ikke ham og universitetet til ære. Skønt han i fortalen til sin bog omtaler Tyge Brahe i smigrende vendinger var han næppe i berøring med ham, før han 1597 blev medlem af den kommission kongen lod sende til Hven for at besigtige instrumenterne. Hans erklæring lød på at de var nyttige redskaber; men det er vanskeligt at afgøre hvad der skyldtes videnskabelig konservatisme, og hvad der var en bevidst fordrivelsespolitik fra det universitet der følte sig sat i skygge af Tyge Brahes observatorium. 1603 udnævntes F. til professor i medicin, men tilførte næppe faget nye impulser. Relativt uinteresseret i den nye videnskab, anatomen, formidlede han udelukkende Galenos' system i sine forelæsninger om patologi. I sin lægelige praksis var han meget søgt og måtte ved flere lejligheder ledsage kongelige personer på rejser. – Sønner Jacob F., * 24.6.1592, † 2.1.1663 blev 1607 student fra Herlufsholm, studerede derefter i Meissen og Strasbourg. 1623 blev han, formentlig protegeret af faderen, professor ved Kbh.s univ. i matematik, senere i fysik. Han havde næppe evner som videnskabsmand, men var universitetets rektor fire gange. – □ Stik af Haelwegh, 1656, efter mal. af Karel van Mander; mal. i samme type (Uffizierne, Firenze). J. Picini skal have udført et stik af ham 1659. Maleri (Fr.borg). Brugt som model for en figur på Ole Worms epitafium (Nat.mus.). Et lille stik forestiller enten F. eller H. P. Resen. Stik af J. Haas.

Tychonis Brahe opera omnia XIV, 143f. [J. Rørbye] i Østs archiv IX, 1828 299–312. V. Ingerslev: Danm.s læger og lægevæsen I, 1873 261–68. H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. III, 1873–77 550–62. P. L. Panum: Vort medicinske fakultets oprindelse og barndom, 1879 49–52. Jul. Petersen: Bartholinerne og kredsen om dem, 1898 3f. H. G. Zeuthen: Forelæsn. over matematikens hist. II, 1903 158. Bj. Kornerup: Biskop Hans Poulsen Resen I, 1928 116. – Breve i Kgl.bibl.

C. M. Taisbak

Fincke, Thomas, 1632–77, amtmand. * 14.10.1632 i Kbh. (Trin.), † 17.9.1677 på Hammershus, begr. i Allerslev k. F: professor Jacob F. (1592–1663) og Margrete Tetens († 1637). ~28.8.1660 med Drude Müller, * 6.9.1644, † 6.11.1704, begr. i Allerslev k., d. af rentemester Henrik *M. (1609–92) og Sophie Hansdatter (1616–69).

F. blev student 1651 fra Kbh.s universitet; immatrikuleredes 1653 i Leiden (s.d. som Villum *Worm), 1657 i Padua hvor han 1658 blev consiliarius i tyske nation. Da han efter sin hjemkomst holdt bryllup fik han den af svigerfaderen oprettede herregård Lejregård (Ledreborg), og desuden ejede han et par store gårde i Kbh. Fra 1669 var F. assessor i højesteret, fra 1670 direktør for Ostindisk Kompagni, og han blev i den følgende tid jævnlig anvendt til forskellige offentlige hverv, således til undersøgelse af Kbh.s vandværk og ved ordningen af indkvarterings- og matrikelvæsenet på Bornholm. Sammen med broderen Johan blev han 1674 adlet og 1676 udnævntes han til amtmand på Bornholm. S.å. fik han sæde i den kommission der skulle dømme i sagen mod ungdomsvennen Peder *Griffenfeld; hans navn findes under dommen. Da han døde efter et fald med hesten ved Hammershus blev det af samtiden udlagt som straf for hans deltagelse i domfældelsen. – Kancelliråd 1676.

Hans de Hofman: Fundationer VII, 1761 457 459. Nye saml. til den da.hist., udg. P. F. Suhm III, 1794 358. Nye da.mag. II, 1806 285–88 (F.s indberetn. 1671). – Danm.s adels årbog, 1945 5f. C. Giessing: Nye saml. af jubellærere II, 1781 31. Jul. Paludan i Danske saml. IV, 1868–69 333. Carl Neergaard i Årbog for Kbh.s amt, 1924 50–52.

S. Nygård*

Find, Ludvig Frederik, 1869–1945, maler. * 16.5.1869 på Østerbygård, Vamdrup sg., Ribe amt, † 24.11.1945 i Kbh., begr. i Hedehusene (Ansgar k.). F: cand.teol., senere sognepræst, sidst i Allerslev, Henrik Carl Wilhelm F. (1821–1905) og Johanne Vilhelmine Jørgine Seehusen (1834–1902). ~18.12.1903 på Frbg. (Immanuels) med Maren Kirstine (Kirsten) Clausen, * 21.3.1878 i Slotsbjergby, † 13.5.1936 i Baldersbrønde, Høje Tåstrup sg., d. af arbejdsmand Niels C. og Karen Rasmussen.

F. kom først i malerlære, besøgte 1886–88 akademiet, hvorefter han gik til Krøyers skole med Frans Schwartz som lærer, men skuffet over undervisningen forlod han den 1890. 1889–92 udstillede F. på Charlottenborg og viste allerede her et udpræget malertalent (*Syende ung Pige*, 1888, *Sovekammerinteriør*, *Rekkende Præstegård*, 1890, Den Hirschsprungske samling) og det mesterlige interiør med Thorvald Bindesbøll i sit arbejdsværelse, 1891 (kunstmuseet). En første føling med fransk kunst fik F. ved den franske udstilling i Kbh. 1888 (Monet) og især ved et besøg hos Mette Gauguin hvor han foruden Gauguins egne tidlige billeder kunne se værker af de franske impressionister der også 1889 kunne studeres på udstillingen i Kunstforeningen. Afgø-

rende blev dog mødet med Mogens "Ballin der ligesom G. F. "Clement havde arbejdet i Bretagne mellem Gauguins elever, og en tid delte F. atelier med disse malere, til hvis kreds også digtere som Johannes "Jørgensen og Sophus "Clausen hørte. Resultatet blev et klart omslag i F.s kunst som manifesterede sig ved hans separatudstilling hos Kleis efteråret 1893. Et af F.s hovedarbejder var *Portræt af en ung Maler* (Aage Bertelsen), 1893 (Skovgaardmuseet, Viborg) som samme forår var blevet kasseret på Charlottenborg. Simon Koch anmeldte indgående F.s udstilling i Johannes Jørgensens tidsskrift *Taa-net* i en artikel der formede sig som et program for symbolismen. F. blev dog ikke ganske indfanget, og efteråret 1893 rejste han til Italien sammen med Clement og Carl Frydensberg hvor de alle blev bjergtagne af 1400-tallets kunst. I Firenze kopierede F. således Piero della Francesca og i Venezia Carpaccio. Efter sin hjemkomst 1894 maledede han nu foruden nogle landskaber (bl.a. *Landskab, Næstved*, 1900, kunstmuseet) en række meget holdningsfulde portrætter hvor linje og form var strengt gennemarbejdede. Foruden det fint opfattede portræt af skuespilleren *Anna Larssen*, 1896, må her især fremhæves portræt af den norske maler *Thorvald Erichsen*, 1897 (Den hirschsprungske saml., bronzemedalje i Paris 1900), og af faderen, 1901 (Ribe museum). Uden tvivl har de retrospektive udstillinger af dansk guldalderkunst Kunstforeningen afholdt i disse år (fx Eckersberg, Konstantin Hansen) været medvirkende til at bringe den hjemlige tradition i erindring. 1896 udstillede han en sidste gang på Charlottenborg, men gik derpå over til Den frie udstilling 1897 (medlem 1898). Med akademistipendier kunne F. 1902 for første gang rejse til Paris hvortil han vendte tilbage 1904 og 1907. Med Paris og fransk kunst fandt F. sig selv. Det var selve byen og dens lys og atmosfære af liv og mennesker der vakte en lykkelfølelse hos ham som han genfandt i impressionisternes billeder i Caillebottesamlingen i Luxembourgparken. Af de franske malere følte F. sig særlig tiltrukket af Bonnard, Vuillard og Renoir, og i de første år af det ny århundrede føltes hans franskpåvirkede billeder, som han udstillede 1906 ved en separatudstilling hos Winkel & Magnussen, som et nyt lysende indslag i dansk kunst. Han blev „Foregangsmand for et fornyet Studium af fransk Maleri“ (Carl V. Petersen). Da han samtidig havde stiftet familie med mange børn, blev interiører fra hjem og have med mor og børn det stadig tilbagevendende motiv i hans kunst og han fandt et speciale som børnemaler, navnlig efter at hans illustrationer (lito-graferede hos Chr. Cato) i Hannebogen til digte

af L. C. Nielsen 1909 havde slået hans navn fast. F. boede fra 1904–14 i Charlottenlund og Skovshoved, og fra den periode kendes et væld af tegninger og malerier af børn der alle viser F.s kærlighedsfulde opfattelse af børns væsen, udtrykt gennem stillingsmotiverne. Fra disse år stammer også nogle portrætter, bl.a. det holdningsfulde billede af hustruen, 1905 (Vejen museum), og nogle af vennerne, *L. C. Nielsen*, 1903, *Johannes V. Jensen* og *Else Johannes V. Jensen*, begge 1904 og *Agnes Henningsen*, 1907. Efter at have overtaget vennen L. A. "Rings hus i Baldersbrønde hentede han mange af sine landskabsmotiver herfra, ligesom fra egnen omkring Næstved og Karrebæksminde hvor han havde sommerhus. Han maler *Møllen i Baldersbrønde*, 1926, det tidlige forår i haven, 1936 hvor de nøgne træer tegner sig mod uddusenens hvidkalkede vægge eller *Nyfallden Sne. 10. marts 1937* med genboens lange husmandslænge med den blå dør. Det er for sådanne lyriske stemningsbilleder med en ud-søgt kolorit han vil blive husket. Men motiver fra hjemmets hverdag kunne også sætte hans fantasi i gang. I flere versioner har han således malet *Tøj til tørre*, bl.a. 1918, og skildrer her med en Daumiers lune og kraft de hvide skjorter, hovedløse og med tomme ærmer udspilede i en voldsom plastik som bytte for forårsblæsten. F. blev en søgt portrætmaler og her forfalder han ikke til rutine, men søger ind til det menneskelige og det karakterfulde. Nævnes kan portrættene af *L. A. Ring*, 1921, *Borgmester J. Jensen*, 1921 og *Th. Stauning*, 1923 (de to sidste Kbh.s rådhus), højskoleforstanderne *Alfred Povlsen*, 1923 (Ryslinge højskole) og *Jacob Appel*, 1926 (Askov højskole), *Johannes V. Jensen*, 1927 (Fr.borg), *Viggo Jastrau*, 1929 (Kunstforeningen), biskop *H. Ostenfeld*, 1930 (Roskilde domkirke) samt dobbeltportrættet *Aftenbesøg i Atelieret*, 1931. F. har malet adskillige selvportrætter, bl.a. 1918–20 (Roskilde museum), 1928 (Kolding museum, Eckersberg-medaljen) og 1932 (Randers museum). Arbejder af F. findes på de fleste museer. Desuden tegnede han vignetter til *Taa-net* (1893–94) og det tyske tidsskrift *Pan* og illustrerede Carl Ewald: *De fire Fjerdingsfyrster*, 1895, Henrik Pontoppidan: *Minder*, 1902, Olga Eggers: *Ada og hendes Hunde*, 1909, L.C. Nielsen: *Hanne*, 1909 og Louis Levy: *Ønskernes A B C*, 1930. Han har arbejdet med keramik hos Kähler og tegnet tin for Mogens Ballin. F. deltog i en lang række udstillinger i Danmark og var repræsenteret ved flere officielle udstillinger i udlandet, bl.a. Paris 1900, Berlin 1910–11, Stockholm 1919, Brooklyn 1927 og Helsinki 1928. Han modtog en række stipendier, bl.a. fem gange akademiets. 1918 blev F. medlem af aka-

demiets plenarforsamling og var medlem af bestyrelserne for Den frie udstilling og for Kunstforeningen. □ Selvportr. tegnet 1887. Mal. af G. Seligmann bl.a. 1892. Selvportr. tegnet og raderet 1893. Tegn. af F. G. Clement, 1895 (Fr.borg). Afbildet på mal. af Johan Rohde (Hirschsprung). Selvportr. tegnet 1901 (Fr.borg). Tegn. 1909 af Sven Brasch (sst.) og af Eigil Petersen. Selvportr. malet 1918–20, 1928 (Kolding mus.), 1930, 1931, 1932 (Randers mus.), 1941 samt flere udaterede. Radering af Henrik Lund. Afbildet på mal. af Carl Thomsen. Foto.

L. F. i Kunstmuseets årsskr. 1941 1–14 (erindr.). – N. V. D[orph] i Politiken 15.2.1902. Merete Bodelsen: Maleren L. F., 1943 (m. lit.henvisn.). Samme: Gauvain og impressionisterne, 1968. Oscar Geismar: Mennesker jeg mødte, 1944. Sigurd Schultz og Fl. Bergsøe i Kat. over L. F. udstill. hos Axel Duckert, okt. 1945. Sjællands tid. 17.2.1969. Erik Clemmesen i Kristeligt dagbl. 15.–16.3.1969. Niels Alkjær i Berl.aften 15.3.1969. Samme i Kat. over L. F. udstill. i Roskilde og Gladsaxe, 1969. Martin Hansen: Hedehusene, Kallerup og Baldersbrønde gennem tiderne, 1974 37–43. Kat. over udstill. Kunstnere omkr. Taarnet, arr. John Hunov og Skovgaardmus. i Viborg, okt.–nov. 1976. Bent Irve i Weekendavisen 12.11.1976. – Erindringer i kopi i Kgl.bibl.

Merete Bodelsen

de Fine, Arnold † 1586, musiker. † 13.11.1586 i Helsingør(?), muligvis begr. i Skt. Mikkels k. i Slagelse. ~1° med Anne Pedersdatter Schildig, † 5.8.1576 i Kbh. ~2° med Barbara Knoff, * formentlig i Friedland i Preussen, † 1.11.1609 i Århus, d. af Hieronymus K.

de F. der var nederlænder og hvis slægt også kaldes van Eynde (von Ende), indtog i lang tid en fremtrædende plads i det danske hofkapel. Han siges at have forladt sit fædreland på grund af religionsforfølgelse under Philip II men er antagelig snarere indkaldt her til landet af kongen. „Arnoldus Orgelist“ nævnes første gang som medlem af kapellet under Christian III 1556. 1560 afløses han af en anden uden at forlade hoffet og nævnes i denne overgangsperiode som dronningens organist, ansættes derefter som medlem af kapellet 1563; hans arbejde synes stadig at have været meget påskønnet hvilket fremgår af forskellige beneficier han opnåede under Frederik II; 1565 fik han vikarie i Roskilde domkirke. Da kapellet efter syvårskrigen trængte til en reorganisering udnævntes de F. 5.6.1571 til kapelmester (efter Amsfortius); s.å. tillagdes der ham på ny vikarie i Roskilde, og i betragtning af hans lange og tro tjeneste fik han 1583 et kannikedømme i Århus. Han havde fribolig i Læderstræde, desuden på Kronborg og på Koldinghus når kongen residerede der. Hans enke fik nydelsen af Roskilde-vikariatet. Om hans virk-

somhed vides ikke meget. Som kapelmester havde han sangerdrengene under sin specielle varetægt. Af samtiden nævnes han som en betydelig musiker (Hans Mikkelsen Ravn i Heptachordum Danicum). I kapellets stemmebøger findes ingen komposition af ham. – Hans søn af 1. ægteskab Petrus Arnoldi de F. († 1620) var sanger i kapellet; en søn af 2. ægteskab Arnoldus de F. (Arnold Arnoldii, Arnold v. Ende) optoges efter at have været elev af B. Borchgrewinck og M. Becker som instrumentist i kapellet 1603, men afskediges sammen med flere andre 1627 da kapellet indskrænkedes som følge af krigsbegivenhederne. Det overdroges ham 1613 at have opsiget med kapellets instrumenter. 1620 fik han vikarie i Roskilde.

Kancelliets brevbøger 1561–1620, 1893–1919. – L. H. de Fine Olivarius: Stamtavler over slægterne Olivarius og de Fine, 1894 4f 63 72. E. Nystrøm: Biografiske efterretn. om P. M. Bruns og Ane Munchs slægt, 1910. Angul Hammerich: Musikken ved Chr. IVs hof, 1892 35 38 83 162–64 211. Samme: Dansk musikhist. indtil ca. 1700, 1921 136f 156 235. Jørgen Olrik: Borgerlige hjem i Helsingør for 300 år siden, 1903 117f. Carl Thrane: Fra hofviolonernes tid, 1908 2 4 9f. – S. A. E. Hagens musikhist. saml. i Kgl. bibl.

*Erik Abrahamsen**

Fink

Jeppe Jespersen (1768–1841), søn af gårdmand Jesper Jepsen (1738–1812) i Hejls overtog med sin hustru Kirsten Lauritzdatter Fink (1775–1849) slægtsgården Bygebjerg i Hejls sogn, Tyrstrup hrd.

Jeppe Jespersen 1768–1841 ejer af Bygebjerg i Hejls	
Lauritz Jepsen Fink 1800–52 ejer af Bygebjerg	Jesper Jepsen Fink 1800–79 gårdejer i Stubbum
Jep *F. 1839–82 ejer af Bygebjerg	Peter Jepsersen F. 1848–1916 gårdejer i Stubbum
Holger *F. 1879–1959 borgmester i Åbenrå	Jep F. 1802–1973 arkitekt
Dan F. 1908–arkitekt	Troels *F. 1912–generalkonsul

Gårdmand Peter Jepsersen F. (1848–1916) var ~Cæcilie Hanssen (Nørremølle) (1851–88), en søster til politikeren H. P. *H. (N.) (1862–1936). Arkitekt Jep F. (1882–1973) var ~Esther Trier (1881–1967), datter af højskoleforstander Ernst *T. (1837–93), og generalkonsul Troels *F. (1921–) var ~1° Kirsten Holst-Knudsen (1913–47), datter af landsretssagfører Carl *H.-K.

Hans H. Worsøe

Fink, Holger

Fink, Holger Pedersen, 1879–1959, købmand, borgmester. * 16.7.1879 i Stubbum ved Christiansfeld, † 21.8.1959 i Åbenrå, begr. sst. F: gårdejer Peter Jespersen F. (1848–1916, ~2° 1890 med Marie Larsen, 1857–1919) og Cæcilie Hansen, Nørremølle (1851–88). ~30.6.1906 i Christiansfeld (b.v.), kirkelig viet 1.7. s.å. i Gerrild, Randers amt, med Paula Kirstine Charlotte Jensen, * 16.10.1879 i Åby, Århus amt, † 8.11.1944 i Åbenrå, d. af gårdejer Poul J. (1824–92) og Mette Kirstine Nielsen (1839–1926). – Brorsøn af Jep *F.

F. fik sin handelsuddannelse i Vejen brugsforening, hos købmænd i Broager og Flensborg og på Den jyske handelshøjskole i Århus. 1907 købte han ejendom på Klingbjerg i Åbenrå og oprettede her en forretning med byggemateriale som han i de gunstige år før krigen udvidede stærkt. Han tog i disse år initiativet til en sammenslutning af de dansksindede købmænd, *Nordslesvigsk Handelsforening* (1914). I 3½ år gjorde F. krigstjeneste. Efter krigen kom han frem i første række i sin by og inden for sin stand. Åbenrås rige udvikling efter genforeningen har han på mange måder stået som leder af. Allerede i marts 1919 erobrede danskerne der på grund af klassevalget ikke tidligere havde kunnet gøre sig gældende i kommunalrådet halvdelen af mandaterne, og F. blev valgt til deputeretkollegiets formand. 1920 blev han første danske folkevalgte borgmester, og frem til 1946 beklædte han borgmesterposten, gentagne gange valgt med stemmer både fra socialdemokratisk og fra tysk side. Han kom således til at stå i spidsen for det store genrejsnings- og udviklingsarbejde i Åbenrå efter genforeningen. F. var en af danskhedens førende mænd og derfor opsat på at styrke den danske sag, men som borgmester var det først og fremmest byens erhvervsinteresser der lå ham på sinde. Ud fra denne grundindstilling og med store evner som administrator og forhandler faldt det ham let at samarbejde med det tysksindede borgerskabs repræsentanter. Det er hævdet at han styrede byen efter gamle købmændsprincipper, således at energi og initiativ især prægede det første tiår af hans administration, medens forsigtighed og sparsomlighed var dominerende i de vanskelige tider i 1930'erne. Det var ikke blot i det kommunale arbejde han ydede en indsats. Han tog også fremtrædende del i arbejdet med indordning af den sønderjyske handelsstand under kongeriget handelsorganisationer, og han blev 1921 medlem af bestyrelsen af Den jyske handelsstands Centralorganisation og fra 1922 af forretningsudvalget for Den danske handelsstands fællesrepræsentation. I en årrække var han tillige næstformand, siden formand for

Sønderjysk Kreditforening og medlem af Nationalbankens repræsentantskab 1923–36, og tillige af Nationalbankens bestyrelse fra 1936–59. Nationalpolitisk var F. tæt knyttet til H. P. Hanssen og var i en årrække formand for A/S Dagbladet Hejmdal. Landspolitisk var han tilsluttet partiet venstre og var dette partis repræsentant i landstinget som stedfortræder for amtmand Andreas Karberg da denne nedlagde sit mandat 1926. Selv nedlagde F. mandatet 1930. – R. 1920. DM. 1933. □Mal. af Aug. Tørsleff, 1945 (Åbenrå rådhus). Foto.

Aage Gjessing i *Atlantis* I, 1923 96. Hejmdal 15.7.1929. Børsen 15.7.1949. Sst. 22.8.1959. Vict. Elberling: Rigsdagens medlemmer III, 1950 54. Åbenrå bys hist., red. Johan Hvidfeldt og Peter Kr. Iversen III, 1974. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Henrik Fode (Hans Lund)

Fink, Jep Jespersen, 1839–82, gårdejer. * 1.11. 1839 i Stubbum ved Christiansfeld, † 20.1.1882 på Bygebjerg i Hejls, begr. i Hejls. F: gårdejer Jesper Jepsen F. (1800–79) og Else Maria Petersen (1812–82). ~28.4.1860 i Christiansfeld med Mette Marie Lind, * 8.9.1840 på Lindgård i Dalby sg., Nørre Tyrstrup hrd., † 12.6.1919 i Kolding, d. af gårdejer Johannes L. (1794–1860) og Dortha Lauridsdatter (1804–65). – Farbror til Holger *F.

Kun to år gammel kom F. og en yngre bror i huset hos en farbror der ejede slægtsgården Bygebjerg i Hejls. Under leg med bueskydning mistede han i trettenårsalderen sit venstre øje. 1855–56 var han elev på Rødding højskole, uddannede sig som landmand, og allerede 1859 overtog han ledelsen af Bygebjerg som han blev ejer af 1862. Han var en dygtig landbruger, blev foregangsmand på sin egn, var afholdt af sine medhjælpere og elsket af sognets fattige. Hans anseelse og indflydelse voksede hurtigt; oprindelig nationalliberal sluttede han sig senere i det væsentlige til venstre, men sagde nej til opfordring om at lade sig opstille til folketingsvalg i sin hjemkreds. Amtsrådsmedlem var han fra 1874 til sin død. – Hans barndomshjem var påvirket fra Brødremenigheden i Christiansfeld, men i sin første manddomstid blev han stærkt grebet af grundtvigsk åndsliv, og hans hjem hvor storstilet gæstfrihed rådede blev et åndeligt midtpunkt for egnen. Livfuld og modtagelig deltog han i de store grundtvigske vennemøder, og i alle dele af landet vandt han sig venner med hvem han stod i livlig brevveksling. Han var virksom og offervillig og gik i spidsen for at få bygget en friskole og et forsamlingshus. Navnlig højskolesagen og især Askov højskoles fremtid lå ham på sinde. Da tanken om denne skoles udvidelse opstod,

fik han i aug. 1878 dannet Dansk højskoleforening hvis formål var at yde økonomisk støtte til Askov højskole; selv bragte han betydelige ofre. Også sine sønderjyske landsmænds arbejde støttede han af et varmt hjerte. □Foto.

V. Topsøe: J. F., 1882. Konrad Jørgensen i Højskolebl. VII, 1882 97–100. Chr. Christensen sst. 249–54. Dansk folketid. s.å. 16. V. Brücker: Mit livs vej II, 1926 27–29. H. P. Hanssen: Et tilbageblik I, 1928 78–84 90f.

Fred. Nørgaard*

Fink, Troels Marstrand Trier, * 1912, historiker. * 18.4.1912 i Åbenrå. F: arkitekt Jep Petersen F. (1882–1973) og Esther Trier (1881–1968). ~1° 20.4.1943 i Århus med Kirsten Holst-Knudsen, * 24.6.1913, † 20.6.1947. ~2° 1.7.1952 i Århus (b. v.) med korrespondent Tinne Lunn, * 13.7.1929 i Gelsted, d. af major Ove L. (* 1901) og Else Kaltenbach (1905–48).

F. voksede op i Åbenrå et hjem der fik stærk indflydelse på hans senere virke både som historiker og i nationalpolitiske sammenhænge. Faderen, der også som arkitekt var nært knyttet til det nationale arbejde, var af gammel, nord-slesvigsk bondeslægt og på mødrene side beslægtet med H. P. *Hanssen, et slægtskab der stedse har spillet en rolle for F. Gennem moderen, en datter af Ernst Trier på Vallekilde, kom han i kontakt med det danske højskolemiljø. 1930 blev F. student fra Åbenrå statsskole og 1936 cand.mag. fra Kbh.s univ. med historie som hovedfag og tysk som bifag. I studietiden deltog han i det socialhistoriske studiekredsarbejde ved Institut for historie og samfundsøkonomi og publicerede en mindre afhandling om J. L. Holstein-Ledreborg og det sociale spørgsmål 1872–90, en periode han senere vendte tilbage til. Han blev medlem af den kreds af unge historikere der i en vis opposition mod universitetsundervisningen oprettede Historikergruppen og var i en år-række et aktivt medlem af gruppen.

Efter eksamen knyttedes han 1936 som sekretær til den sønderjyske politiadjudantur der var oprettet året før. Frem til 1938 bidrog han væsentligt til dette organs opbygning og leverede en række af dets grundige indberetninger. Her lagdes grunden til F.s intime kendskab til alle grænsepolitiske problemer, herunder det tyske mindretals virksomhed. Denne indsigt udnyttede han da han 1940–42 som sekretær for De sønderjyske danske samfund organiserede dette omfattende nationale forsvarsapparat sognevis i hele Sønderjylland. Hans organisationsevne, parret med det person- og lokalkendskab han udviklede var en forudsætning for dette arbejdes succes, og gav ham en træning som han siden

kunne udnytte i andre sammenhænge. Sprængningen af F.s hus i Århus april 1945 var en følge af den opmærksomhed hans virke havde tiltrukket sig på tysk side.

F. tog hurtigt et videnskabeligt arbejde med Sønderjyllands historie op. Det første vigtige resultat blev disputatsen 1941, *Udskiftningen i Sønderjylland indtil 1770*. Sin oprindelige plan om at klarlægge de sønderjyske bønders sociale og økonomiske stilling umiddelbart før nationalitetskampens begyndelse havde F. måttet modificere, bl. a. fordi krigsudbruddet afskar forbindelsen til de tyske arkiver. Afhandlingen fik derved et i flere henseender snævert præg, men hævdede sig ved sin skildring af udskiftningens tekniske side og ved sine analyser af godsdriftens konsekvenser for fællesskabet og for udviklingen af de slesvigske bondetyper. F. fik ikke senere lejlighed til at fortsætte disse studier, men offentliggjorde 1955 i uændret form et af de arbejder han havde taget op i sammenhæng med disputatsemnet under titlen *Økonomisk debat i Slesvig og Holsten mellem 1773 og 1807 belyst ved befolkningens ønsker og krav til regeringen* (i Erhvervshist. årbog VII, 1955).

Disputatsen åbnede adgang til ansættelsen som lektor ved Århus universitet 1942, da flere års bestræbelser på at få etableret et sønderjysk institut endte med oprettelsen af et lektorat i Sønderjyllands historie. 1946 omdannedes lektoratet til et docentur i historie med særligt henblik på Sønderjyllands historie, og efter oplag og bedømmelse overtog F. docenturet der 1950 blev til et professorat med samme faglige forpligtelse. I et vel i det ydre gnidningsfrit, men køligt samarbejde delte F. den nyere historie med kollegaen C. O. *Bøggild-Andersen og dækkede i praksis perioden efter 1789.

Et vigtigt hjælpemiddel ved arbejdet med Sønderjyllands historie, *Vejledning i Studiet af Sønderjyllands Historie*, udgav F. 1944 sammen med Johan Hvidtfeldt. Hans sønderjyske studier resulterede i øvrigt i disse år i afhandlinger hvor han dels tog kritisk stilling til påstanden om gottorperstyret som forudsætning for hjemmetyskheden, dels gav den tidlige Ejderpolitik nyt perspektiv ved at vise dens afhængighed af de problemer som Holstens stilling i det tyske forbund medførte. F.s afhandlinger har ofte udgangspunkt i eller er holdt som foredrag fordi han stedse har lagt vægt på den bredere formidling af de historiske resultater. 1943 afhjalp F. med sit *Rids af Sønderjyllands historie* det stærkt følte savn af en videnskabeligt forsvarlig, let tilgængelig oversigt over Sønderjyllands historie indtil 1920. Efter i et par radioforedrag o.1950 at have behandlet landsdelen i mellemkrigstiden supple-

rede han 1955 ridset med en fremstilling af *Sønderjylland siden genforeningen*. De to bind udsendtes 1958 samlet i en tysk oversættelse, *Geschichte des schleswigschen Grenzlandes*, som har haft stor betydning som præsentation af en forsvarlig dansk Sønderjyllandshistorie for tyske historikere og et tysktalende publikum.

F. deltog energisk i opbygningen af det unge Århus universitet og af de institutioner som udvikledes i tilknytning til det. 1946 blev han medlem af den komité der forberedte oprettelsen af et erhvervsarkiv i Århus, og han kom til at spille en rolle i den hurtige udbygning af dette arkiv, siden 1959 som formand for dets bestyrelse. 1949 blev han dekan for det humanistiske fakultet og s.å. leder af journalistkursus ved Århus universitet, fra 1953 med titlen forstander. Han etablerede hurtigt et godt forhold til pressens organisationer og blev sjælen i den udvikling af journalistuddannelsen omfangs- og bygningsmæssigt der nu fandt sted. 1954 føjedes hertil et institut for presseforskning og samtidshistorie, og F. var med til at sikre overflytningen af Dansk presse-museum og arkiv til Århus og få det bemanded med en videnskabelig medarbejder. F. spillede 1954 en vigtig rolle ved universitetets modtagelse af Sandbjerg gods som gave fra fru Ellen Dahl og blev Sandbjergs første administrator. Han søgte i den forbindelse, men uden held, at genoplive tanken om et sønderjysk institut. Også planerne om oprettelsen af det nye statskundskabsstudium nød godt af hans interesse og forhandlingsevner. 1948 blev F. formand for det daværende Jysk selskab for historie, sprog og litteratur og ledede selskabets overgang til at være et alment historisk selskab med tidsskriftet *Historie* som afløser af *Jyske Samlinger* og med en omfattende udgivervirksomhed. Han var formand til 1978. Også *Historisk samfund* for Sønderjylland har nydt godt af hans organisatoriske evner og sans for at skaffe de nødvendige midler. 1955 blev han medlem af samfundets bestyrelse og redaktionskomité der har ansvaret for den blomstrende publikationsvirksomhed. 1966 blev han samfundets formand og udnævntes ved sin afgang 1971 til æresmedlem. Medlemskabet af landeværnets kontrolkomité er på et andet felt vidnesbyrd om hans sønderjyske indsats.

Jævnside med denne aktivitet var F. udenrigsministeriets konsulent i slesvigske spørgsmål 1946–59, dvs. i en periode hvor grænseproblemerne var politisk brændende. Hans indsats, bl. a. deltog han i mindretalsforhandlingerne 1955, skabte respekt om ham i de vekslende regeringer. Da muligheden bød sig ønskede og fik han 1959 stillingen som dansk konsul i Flensborg med personlig titel af og rang som generalkon-

sul. Her ydede han en omfattende indsats som den danske stats repræsentant og den årvågne, medlevende iagttagere af udviklingen på begge sider af grænsen i den periode da forholdene fandt et nyt og afspændt leje. Hans erfaring gav ham autoritet, men kunne vel også irritere dem der fandt ham for bundet af sit udgangspunkt i Åbenrå, men alligevel mod deres inderste ønske måtte bøje sig for hans sagkundskab og konsekvente opfattelse af tingene, navnlig da han sjældent selv antydede tvivl om sine synspunkters rigtighed. På F.s initiativ oprettedes studieafdelingen v. Det danske centralbibliotek i Flensborg. Også på tysk side aftvang han respekt, bl. a. markeret ved overrækkelsen 1971 af byen Kiels kulturpris. S.å. fik han H. V. Clausens og Johan Ottessens legat til danskhedens fremme i Sønderjylland.

En foredragsrække i radioen blev 1958 til *Fem foredrag om dansk udenrigspolitik efter 1864*, og foredragens linie fulgtes op i de to centrale værker *Spillet om dansk neutralitet 1905–09*, 1959, hvor F. bl. a. giver den første indgående analyse af de Lütkenske forhandlinger, og *Ustabil balance. Dansk udenrigs- og forsvarspolitik 1894–1905*, 1961. Værkerne bygger på omfattende studier i danske og fremmede arkiver, men er først og fremmest karakteriseret ved deres sammenkædning af udenrigs- og forsvarspolitikken og dermed deres konfrontation af de ydre og indre vilkår for sikkerhedspolitikken. I hundredåret for 1864 kom *Otte foredrag om Danmarks krise 1863–64* der sammen med de udenrigspolitiske foredrag er oversat til *Deutschland als Problem Dänemarks*, 1968 med et værdifuldt ekstra kapitel om mindretalsforhandlingerne 1955, baseret på F.s egen viden om denne begivenhed der ellers er gemt i en fortrolig, ministeriel gråbog. I disse år udnyttedes F. flittigt som sagkyndig ved disputater og besættelse af videnskabelige stillinger herhjemme og i det øvrige Norden.

1976 tog han sin afsked fra Flensborg og var til 1979 direktør for det nyoprettede Institut for grænseregionsforskning i Åbenrå som skylder ham sin tilblivelse. Her har han omsider realiseret tanken om et sønderjysk institut, dog nu tilpasset grænselandets nye vilkår i en europæisk sammenhæng, men med fastholdelse af princippet om at hvert land må gøre sin egen indsats uden at gå på tværs af grænsen. Sin seneste forskning har F. koncentreret om genforeningen ved at gennemføre en ældre plan om en bred fremstilling af genforeningens historie. De to første bind af *Da Sønderjylland blev delt 1918–20* kom 1978. Her afslører han de politiske spændinger omkring genforeningen og kombinerer den politiske analyse som trådte frem i de to

udenrigspolitiske bøger med sin oprindelige interesse for centrale sønderjyske emner.

Som historiker har F. sin styrke i den politiske og diplomatiske historie, og han har sat sig spor som igangsætter og organisator af historisk forskning. Den ydre anerkendelse ligger i de mange tillidshverv og i hans medlemskab af Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie, Videnskaberne selskab og Vetenskapsocieteten i Lund. Hans indflydelse på den danske politik omkring grænsen er uomtvistelig og i de seneste år navnlig udmøntet i råd til det nye sønderjyske amt om tilrettelæggelsen af samarbejdet med tyske instanser på den anden side af grænsen. – R. 1954. R.' 1962. K. 1975. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1941 137f. – Andr. Blinkenberg: Århus univ. 1928–1953, 1953. Århus univ. 1928–1978, red. Gustav Albeck, 1978 342–45 602–04 620–24.

H. P. Clausen

Finnemann, Christian, 1842–1929, gårdejer. * 30.7.1842 på Tårninggård, Tyrstrup sg. ved Christiansfeld, † 8.10.1929 i Christiansfeld, begr. i Tyrstrup. F: gårdejer Niels Frederik F. (1818–64) og Ingeborg Friis (1813–70). ~27.10.1865 i Aller med Marie Kirstine Fink, * 11.9.1845 i Stubbum, † 5.4.1920 i Tyrstrup, d. af gårdejer Jesper Jepsen F. (1800–79) og Else Maria Petersen (1812–82).

F. fik sin skolegang i Brødremenighedens skole i Christiansfeld og i et institut i Haderslev. Efter faderens død overtog han 1865 sin fødegård, var 1872–78 kommuneforstander og valgtes 1880, på en tid da den danske gruppe i Haderslev kreds dag var genstand for en del kritik, mod P. Skau til kredsmedlem (til 1886). I slutningen af 90'erne da de nationale modsætninger tilspidse- des kom den stejle og myndige storbonde mere i forgrunden i egnens nationale liv. Han var for- mand for det selskab der byggede forsamlings- gården Frej i Tyrstrup, omkring hvilken hårde kampe med myndighederne måtte udkæmpes. Da bladet „Modersmaalet“ 1900 måtte omdan- nes til et aktieselskab, blev han dettes formand (1900–12). Stærkest droges F.s navn frem da han blev et af ofrene for optantmageriet der især gik ud over ledende danske mænd. Han havde dec. 1866 opteret for Danmark, men i stedet for at fo- retage den påkrævede overflytning til kongeriget var han i jan. 1867 mødt på preussisk session. Nu erklæredes han pludselig for optant og udvist; da han nægtede at lystre udvisningsordren førtes han over grænsen, men vendte dagen efter tilba- ge for at fremkalde en retssag. Ved overlandret- ten erklæredes i april 1902 udvisningen for ugyldig. Men myndighederne fortsatte forfølgelsen.

F.s søn Niels Frederik F. (* 1866) hvis undersåts- forhold var afhængigt af gyldigheden af faderens option udvist, og under den herved foran- ledigede proces blev det med tvivlsomt bevismate- riale fastslået at faderen havde opholdt sig i Danmark efter optionen og derfor „ved virksom option havde tabt sin egenskab af indlænding“. Med denne afgørelse trådte udvisningen af F. igen i kraft (febr. 1903). I over fire år opholdt han sig umiddelbart nord for grænsen i Frede- rikshøj indtil det i sommeren 1907 ved påvirk- ning fra det danske udenrigsministerium lykkes at få udvisningsordren både mod far og søn ophævet. Begge naturaliseredes derefter som preussiske undersåtter. 1908 afstod F. gården og flyttede til Christiansfeld. – R. 1920.

M. K[amphøener] i Grænsevagten XI, 1929 354–56. Hejmdal 10.5., 8.10. og 14.10.1929. N. Hansen i Sprog- foren.s almanak 1931, 1930 70–73. H. P. Hanssen: Et tilbageblik III, 1932. – Levnedberetning i ordenskapit- let.

Hans Lund*

Finsen

Slægten Finsen føres på Island tilbage til Sigvaldi Illugason Langalíf, bonde i Sída. Dennes efterkommer i 7. led Finnúr Jónson (1704–89), bis- kop over Skalholt stift, var far til biskop og se- kretær i den arnamagnæanske kommission Han- nes Finnson (1739–96) hvis efterkommere fører navnet F.

Lægen Niels *F. (1860–1904) var ~Ingeborg Dorthea Balslev (1868–1963), datter af biskop C.F.*B.

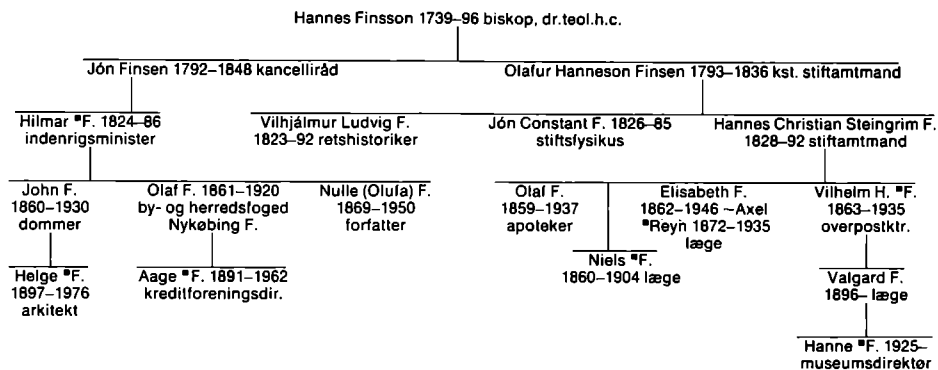
Erling Finsen: Slægtsbog for familien F., 1965. Eyvind Finsen: Bidrag til slægten F.s historie med særligt hen- blik på dens tilknytning til Arne Magnusson og den ar- namagnæanske kommission, 1944.

Hans H. Worsøe

Finsen, Hanne, * 1925, museumsdirektør. * 8.3.1925 i Kbh. (Skt. Johannes). F: læge, senere overlæge Valgard F. (* 1896) og billedhugger In- ge Ebstrup (1899–1977). ~ 3.8.1957 med teater- direktør Knud *Poulsen, * 15.6.1920 i Fjerritslev, s. af postmester Harald P. (1887–1953) og Mar- grethe Eigtved (1891–1954).

F. blev student fra Øregård gymn. 1943 og læste herefter kunsthistorie ved Kbh.s univ. I studieti- den arbejdede hun sammen med Haavard *Rostrup på en række kunstudstillinger på Ny Carlsberg Glyptotek og Charlottenborg for For- eningen fransk kunst. Efter magisterkonferensen var F. 1953–57 ansat som videnskabelig med- hjælper ved maleri- og skulptursamlingen, Sta- tens museum for kunst, og udarbejdede et katalo- g over museets samling af moderne uden-

Finsen, Hanne

landsk kunst omfattende J. *Rumps samling af fransk kunst. 1958 udnævntes hun til museumsinspektør ved Den kgl. kobberstiksamling hvor hun var ansat til 1978. I årene 1965–67 virkede hun som konstitueret overinspektør i kobberstiksamlingen og arrangerede 1967 udstillingen af tegninger, *Hommage à l'art français*. De sidste ti år ved kobberstiksamlingen prægedes af andre virksomheder: 1969–71 var hun kunsthistorisk og administrativ leder af den retrospektive Henri Matisse-udstilling som vist på kunstmuseet 1970. F. viste her sine evner som udstillingsorganisateur ved at skaffe værker til landet af en af den moderne kunsts store navne, en kunstner hun længe havde beskæftiget sig med. Udstillingens publikumssucces medførte at hun udlåntes til kulturministeriet for at varetage udstillingsvirksomheden ved Statens museum for kunst, et foretagende som på grund af interne forhold måtte opgives. Fra dec. 1976 til april 1978 modtog F. et forskningsstipendium fra kulturministeriet indtil hun udnævntes til direktør for Ordrupgårdsamlingen og for Den Hirschsprungske samling. Som leder af de to oprindeligt private samlinger er det lykkedes F. at vække interesse for disse tidligere ret stille museer, bl.a. gennem udstillingsvirksomhed. På Ordrupgård vist 1978 samtidig to udstillinger af moderne kunstnere, Wilfredo Lam og Eva Sørensen, og på Den Hirschsprungske samling 1979 *Skagen i København* som på grund af sit høje besøgstal fremkaldte en debat om museernes virke. F. går ind for publikumsvenlige museer som ikke kun skal bevare fortiden, men også skal være aktuelle og åbne for andre virksomheder. □Foto.

Bjarne Jørnæs

ved højesterets justitskontor, senere dommer John (Jón) F. (1860–1930) og Nanna Mathilde Meyer (1863–1954). ~22.10.1927 med pianist Merete Grut, *26.7.1900 i Kbh., †30.12.1954 i Kbh., d. af generalmajor, kammerherre Torben G. (1865–1952, ~1° 1892 med Caroline (Lili) Alvilde Mini Worsaae, 1871–93) og Mary Adolphine Grut (1876–1958).

F. blev student fra Herlufsholm 1915 og kom året efter ind på akademiet hvorfra han fik afgang 1927. Forinden havde han haft arbejde på forskellige tegnestuer, og 1927–30 var han ansat hos Carl Brummer. Han fik senere egen virksomhed s.m. Svend Harboe og har projekteret et stort antal bygninger der spænder fra villaen *Berlingsbakke 20* i Ordrup over klubhuset for Rungsted golfklub (1937) til nybygninger for Carl Allers Etabl. i Valby (1945 ff). Hans praksis gled efterhånden i baggrunden, idet han 1941 var blevet vurderingsinspektør for Kbh.s hypotekforening hvor han 1947–65 fungerede som bygningskyndig direktør, derefter til 1967 i Byernes hypotekforening.

F. lagde et væsentligt arbejde indenfor de faglige organisationer. I perioden 1931–37 var han Akademisk arkitektforenings sekretær og vel den der kom til at formulere nogle af de grundlæggende vedtægter for foreningens faglige arbejde i moderne forstand. Han blev senere leder af en række vigtige udvalg og indlagde sig navnlig fortjeneste som en besindig formand for det særlige navn der behandlede medlemmers forhold under besættelsen, hvor han selv var aktiv i modstandskampen og medlem af „Ringens“ hovedledelse. F. sad 1952–55 på formandsposten i Akademisk arkitektforening og modtog 1957 foreningens æresmedalje for sine fortjenester indenfor organisationsarbejdet. Trods denne mangesidige virksomhed var det nok alligevel den arkitekturhistoriske forskning der lå ham mest på sinde og som måske også bedst udløste hans

Finsen, Helge, 1897–1976, arkitekt, hypotekforeningsdirektør. *1.3.1897 på Frbg., †8.10.1976 i Gentofte, begr. Herlufsholms kgd. F: assistent

evner. Allerede i studietiden deltog han i opmålinger og udgravninger ved Ecole Française d'Athenes, og blandt hans senere studierejser kan nævnes udgravningerne i Messinien 1933 og opmålingerne på Palatin i Rom som han forestod 1961–65 med støtte fra Ny Carlsbergfondet. I 1960 var han i øvrigt udsendt af UNESCO til Syrien hvor han bl.a. opmålte det romerske teater i Bosra, organiserede dets restaurering og ledede uddannelseskursus i arkæologisk opmåling. Herhjemme kom denne interesse til udtryk i Selskabet for arkitekturhistorie hvor han sad som formand til sin død, men måske navnlig i hans mange skriftlige arbejder der spænder videre end til de offentliggjorte opmålinger og videnskabelige undersøgelser. Han har således (s.m. Fr. Weilbach og Fl. Teisen) udsendt en bog om *Rundetaarn og Trinitatis Kirke*, 1932, en lille bog om *Ung dansk Arkitektur*, 1947 og om *Arkitekten Ulrik Plesner*, 1951 samt *Kirken i Landskabet*, 1961 (s.m. J. Exner) og har i øvrigt bidraget flittigt til faglitteraturen gennem artikler og afhandlinger. Det var ikke som projekterende arkitekt F. satte sig spor, men derimod i den intellektuelle behandling af arkitekturproblemer, hvad enten han fandt dem i forskningen eller klarlagde en stilistisk udvikling i oversigtlig form. – R. 1954. □Foto.

Esbjørn Hiort i Arkitekten U, 1976 453.

Hans Erling Langkilde

Finsen, Søren Hilmar Steindor, 1824–86, landshøvding, minister. * 28.1.1824 i Kolding, † 15.1.1886 på kommunehosp. i Kbh., begr. sst. (Holmens kgd.). F: herredsfoged, sidst i Hasle m.fl. herredet, kancelliråd Jón F. (1792–1848) og Dorthea Cathrine Bruun (1789–1861, ~1° 1808 med premierløjtnant, senere kaptajn og vejkonduktør på Fyn Hans Jakob Hoskiær, 1782–1813). ~25.9.1857 i Kbh. (Garn.) med Olufa Bøjesen, * 16.7.1835 i Kbh. (Frue), † 5.8.1908 i Vordingborg, d. af postsekretær og kontorchef, senere vicedirektør for Kbh.s fattigvæsen og justitsråd Severin Adriaen B. (1802–81) og Jensine Cecilie Hastrup (1814–74).

F. blev student 1841 fra Kolding og cand.jur. 1846. Han deltog som titulær auditor i treårskrigen og udnævntes 1851 til borgmester i Sønderborg. Da preusserne juli 1864 okkuperede Als, blev han afsat fra embedet. Fra marts til nov. 1864 var han medlem af rigsrådets folketing som repræsentant for det 4. slesvigske bydistrikt og fulgte her D. G. Monrad i dennes modstand mod Wienfreden. 1865 blev han stiftamtmand på Island hvor hans egentlige livsgerning kom til at ligge. Han var selv på fædrene side af islandsk

æt, hvad vel også bidrog til at han – skønt han vistnok måtte kæmpe med sproglige vanskeligheder, og skønt han kom midt op i de da rejste, skarpe islandske selvstændighedskrav – havde gode betingelser for at øve en formidrende indflydelse. Han medvirkede således ved gennemførelsen af forfatningslovene af 2.1.1871 og 5.1.1874 – der dog ikke tilfredsstillede selvstændighedskravene. F. beklædte fra 1874 det derved oprettede embede som landshøvding indtil han 1883 blev overpræsident i Kbh. 1884 indtrådte han som indenrigsminister i ministeriet Estrup. Han var imidlertid allerede da således mærket af sygdom at han hverken administrativt eller politisk nåede at udrette noget særligt. Aug. 1885, lige ved begyndelsen af de egentlige kampe omkring provisorierne, tvang sygdommen ham til at udtræde af ministeriet hvorpå han på ny blev overpræsident. – Kancelliråd 1856. Justitsråd 1861. – R. 1854. DM. 1870. K.² 1874. K.¹ s.å. S. K. 1885. □Træsnit af C. L. Sandberg, 1874. Fleretræsnit 1884, det ene af A. Bork. Mal. af H. Dohm, 1919 (altingsbyggn., Reykjavik).

Uddrag af breve fra H. Og Olufa F. i Islandsk årbog, 1936 34–72. – Jul. Rée i Ill.tid. 19.7.1874; sst. 21.9.1884. Isafold, Reykjavik 9.5.1883, 23.7.1884 og 5.5.1886. Heimdallur, 1884. Dagsavisen 7.2.1885. Dagbladet 16.1.1886. Andvari XX, Reykjavik 1895. – Papirer og breve i Kgl.bibl.

*P. Stavnstrup**

Finsen, Niels Ryberg, 1860–1904, læge. * 15.12.1860 i Tórshavn, † 24.9.1904 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: landfoged, senere stiftamtmand Hannes Christian Steingrim F. (1828–92, ~2° 1865 med Birgitte Kirstine Formann, 1840–1930) og Johanne Sophie Caroline Christine Formann (1833–64). ~29.12.1892 i Ribe (Domk.) med Ingeborg Dorthea Balslev, * 3.8.1868 i Ribe (Domsg.), † 30.7.1963 på Sarepta, Frbg., d. af biskop C. F. *B. (1805–95) og Marie E. Hansen (1824–95). – Bror til Vilh. H. *F.

Sin barndom tilbragte F. i Tórshavn, optaget af friluftsliv under de mangfoldige former som stedet og naturen gav så rig anledning til. Han gav allerede da bevis på en usædvanlig fingerfærdighed og dygtighed i mange slags idræt. 1874 sendtes han til Herlufsholm for at nyde almindelig latinskoleopdragelse. Han var her i tre år, men resultatet blev ikke tilfredsstillende, skolens monotone arbejde og levevis faldt det ham noget vanskeligt at indpasse sig under. De forkundskaber hvormed han mødte var meget mangelfulde. Tillige var han gentagne gange syg og fulgte derfor ikke så godt med. Familien besluttede derfor at afbryde hans skolegang på Herlufsholm og sendte ham til Island, slægtens gamle hjemsted,

hvor han boede hos sin farmor i Reykjavik, og hvor han 1882 blev student med 2. karakter idet han havde haft betydelige sproglige vanskeligheder og et allerede da noget svageligt helbred at kæmpe med. Han valgte at studere medicin og nød som islænding fribolig på Regensen hvor han med sit vennesæle, humorfyldte, stilfærdige væsen vandt sig mange venner og, så vidt hans kræfter tillod det, tog livlig del i regensianerlivet. I datidens politiske kamp var han radikalt orienteret, udpræget nationalt sindet og i mange år ivrigt medlem af Akademisk skyttekorps, blandt hvis bedste skytter han var. Også sejlsport tillod hans helbred ham at tage ivrigt del i. Sommeren 1889 tog han første del af medicinsk embedseksamen med et særdeles fint resultat, hvorimod han ved den afsluttende eksamen n.å. kun opnåede 2. karakter (haud I) idet han i denne vinter allerede mærkede trykket af den sygdom som senere skulle hæmme ham så stærkt. Umiddelbart efter blev han prosector anatomie hos professor J. H. "Chievitz, en stilling hvortil hans usædvanlige præparatoriske evner gjorde ham særlig skikket. Dette blev den eneste uddannelsesstilling, han nogen sinde beklædte. Han var her i tre år og var i denne periode tillige en meget søgt manueltør i anatomi.

F. kom hurtigt efter endt eksamen ind på det felt, hvor hans egentlige livsindsats blev gjort, nemlig lysets virkning på den levende organisme og dets anvendelse i lægekunstens tjeneste. Allerede i studenterdagene var de første spirer til hans grundlæggende ideer blevet vakt: han havde mærket på sig selv at han arbejdede bedst i et lyst, solrigt værelse, og gennem primitive iagttagelser fra dyrelivet – fx en kat der stadig flygtede ud i solskinet, bort fra en fremadskridende skygge – fandt han sin opfattelse bekræftet. I et efterladt udkast oplyser han, at hans idé med anvendelse af solbade til behandling af sygdom som senere skulle blive banebrydende kan føres tilbage til den nævnte lille iagttagelse. Også i hans prosectortid beskæftigede hans tanker sig stadig med lysproblemer. Flere simple eksperimenter som senere er blevet klassiske daterer sig fra denne periode. Han trak på sin blege underarm en bred tuschstribe og udsatte armen for stærkt sollys. Da tuschen blev vasket af, var huden neden under stadig bleg, medens den omgivende hud var stærk rød (erytematos). Rødmen efterfulgtes i løbet af nogle dage af en kraftig brunfarvning (solbrændthed). Ved fornyet bestråling blev den solbrune hud næsten påvirket, medens det hudparti, der første gang var beskyttet af tuschen, nu blev stærkt rødt og irriteret: de brune farvetoner i huden opsuger følgelig de betændelsesvækkende lysstråler og beskytter de

underliggende hudlag. Herved forstås hensigtsmæssigheden af, at negerens hud er mørktfarvet. F.s første publikation fremkom 5.7.1893 i Hospitalstidende og beskæftigede sig hovedsagelig med lysets skadelige (irritative) indflydelse på huden. F. foreslår her at skærme den betændte hud hos koppepatienter mod dette irriterende ved anvendelse af røde gardiner eller rødt vinduesglas, et empirisk folkemedicinsk råd omtalt af bl.a. Thomas Bartholin (*Cista Medica*, 1662 602). Herved synes den stærke hudbetændelse at mindskes og den påfølgende, skæmmende arddannelse at hæmmes.

Det næste vigtige arbejde *Lyset som Incitament* (Hospitalstidende Nr. 8) kom 1895. I dette beretter F. om lysets inciterende virkning på en række lavtstående dyr (salamanderæg, haletudser, ørentviste, sommerfugle o.a.) og viser, at den „inciterende“ virkning helt overvejende er knyttet til de kortbølgede („kemiske“) stråler i lyset, blå, violette og ultraviolette. Sideløbende med disse iagttagelser af mere negativ natur var F.s tankegang dog også og i langt højere grad positivt indstillet og samlede sig om en aktiv anvendelse af lysstrålerne, navnlig de biologisk virksomme („kemiske“) i terapien. Han håbede ved stærk bestråling med kemiske lysstråler at kunne helbrede sygdom og rettede med geniets altid fintmærkende instinkt sine første forsøg mod den hærgende, hidtil utilgængelige form for hudtuberkulose, Lupus vulgaris. Ved hjælp af et yderst simpelt samleapparat, bestående af to almindelige forstørrelsesglas, koncentrerede han lyset fra en almindelig kulbuelampe på den syge lupusplet. Hos den første patient, på hvilken behandlingen forsøgtes, lykkedes det ved et møjsommeligt arbejde fra nov. 1895–marts 1896 at opnå næsten fuld helbredelse af en stor lupusplet på kinden som hidtil havde modstået al anden behandling. Dette da ganske enestående resultat gav stødet til oprettelsen af det første primitive F.s medicinske lysisinstitut i en lille træbarak på Kbh.s kommunehospital's grund, med pekuniær støtte navnlig fra gehejmekonferensråd G. A. "Hagemann og konferensråd Vilh. "Jørgensen. I instituttets første bestyrelse sad foruden disse bl.a. de medicinske professorer Chievitz, C. A. Feilberg, A. Haslund og C. "Lange. I denne lille barak arbejdede F. på den videre udformning og underbygning af sine ideer efter de retningslinier som findes angivet i den afhandling der vel tør betegnes som hans hovedindsats *Om Anvendelse i Medicinen af koncentrerede kemiske Lysstråler*, 1896. F. indså, at hovedopgaven var at skaffe et meget intensivt, koncentreret, ultraviolet lys. I de følgende år løste han denne opgave på en, tør man sige, genial måde:

kulbueulyset koncentreredes ved hjælp af kvarts-linser som i modsætning til glas slet ikke absorberer ultraviolette lysstråler. De virkningsløse og derfor blot generende varmestråler fjernedes ved indskud af et tykt lag af destilleret vand. Huden som skulle behandles blev afkølet med et lille, hult trykapparat af kvarts, gennem hvilket sendtes en strøm af kølevand, og ved at trykke dette fast imod huden gjorde F. denne blodtom, således at strålerne kunne trænge i dybden. Udarbejdelsen af denne teknik og egnede apparater kostede utallige forsøg, men overraskende hurtigt lykkedes det F.s snilde at nå frem til en ideel model (1899) som i mere end 25 år forblev uændret. En lang række forsøg gjordes samtidig på at udnytte solens stråler i stedet for kulbueulyset, men de klimatiske forhold frembød så mange hindringer at F.s arbejde kun i ringe omfang førte til praktiske resultater. Det var hans håb ved stærk bestråling af lupuspletter at få dræbt de tilstedeværende tuberkelbaciller. Senere undersøgelser på F.instituttet har dog vist at dette ikke sker direkte, men at der fremkaldtes en stærk lysbetændelse i vævet, og når denne klinger af, vil det tuberkuløse betændelsesvæv være forsvundet. Som regel kræves dog gentagne bestrålinger (3–6) for at opnå dette resultat.

Det epokegørende ved F.s behandling af Lupus vulgaris var ikke blot dens store effektivitet, men fremfor alt den i kosmetisk henseende beundringsværdige, ofte næppe synlige, ardannelse. F.-behandlingen er stadig uden sammenligning den bedste behandlingsmåde ved Lupus vulgaris, navnlig i ansigtet. F. var også den første der forsøgte strålebehandling af kræft (Hospitalstidende 1900, nr. 13), men hans lysbehandling var dog her så usikker i sin virkning, at den ikke fik nogen praktisk betydning. Lysets inciterende virkning udnyttede F. i form af „kemiske“ lysbade (solbade, kulbueulysbade) idet han stadig stærkt fremhævede de kortbølgede strålers alt overvejende betydning. Hans behandlingsforsøg gjaldt fortrinsvis hjertesygdomme, vel fordi han selv led under en sådan. Der opnåedes utvivlsomt resultater, dog næppe i det omfang han havde håbet. F. var tillige den første der forsøgte en systematisk behandling af tuberkulose med solbade på det nyoprettede Vejlelfjord sanatorium i samarbejde med professor Chr. Saugmann (sommeren 1902). – F.s arbejde vakte vel adskillig modstand og kritik, men dog i langt højere grad anerkendelse også uden for Danmarks grænser. Han opnåede en rundhåndet støtte til sit arbejde såvel fra private som fra Københavns kommune og den danske stat. Allerede 1900 kunne han åbne det store nye institut i Rosenvænget som stadig bærer hans navn. Fra udlan-

dets side viste interessen for hans arbejde sig navnlig ved oprettelsen af talrige søsterinstitutioner og ved en lang række æresbevisninger. Af disse må først og fremmest nævnes tildelingen af Nobelprisen 1903. Af legatsummen skænkede han en stor del til sit institut.

Det, der videnskabeligt karakteriserer F. og for stedse vil sikre ham en særstilling, ikke blot inden for den danske lægestand, men inden for den internationale, er den genialitet hvormed han på ganske bar bund skabte en helt ny behandling af allerstørste værdi. Han var den første der fik den geniale tanke at anvende „Straaler“ til behandling af sygdom. Før ham kendte man vel lysets skadelige virkninger på legemet, men på en systematisk anvendelse i behandlingsøjemed havde endnu ingen tænkt. Særegen for ham var en ejendommelig, primitiv klarhed i overvejelser, undersøgelser og ræsonnementer som førte ham hurtigt og på en overraskende sikker måde til konklusioner som indtil i dag næsten alle har kunnet stå deres prøve. Han har skabt det sikre, såvel teoretiske som praktiske grundlag for lysterapien. En interessant lille række publikationer beskæftiger sig med spørgsmålet om vattersot – en sygdom, F. selv pintes meget af – og dens afhængighed af legemets og fødens indhold af kogsalt. F. var her inde på en helt ny tankegang som senere er blevet ført videre af andre og i det hele bekræftet (*Om Behandling og Forebyggelse af Ascites*, Ugeskrift for Læger, 1894, *Gives der en kronisk Klornatriumforgiftning, beroende paa en Ophobning af Saltet i Organismen?*, sst. 1904).

Som menneske var F. en sjælden sympatisk karakter. Dette vidnesbyrd gives ham med fuld enstemmighed af alle som kendte ham, læger, sygeplejersker og patienter; vennensæl i forhold til sine medarbejdere, opofrende over for patienterne, uegennyttig, når det gjaldt udnyttelse af hans betydningsfulde opdagelser, fordringsløs med sin egen person, ens over for alle. Dertil var han i besiddelse af en sjælden karakterfasthed og udholdenhed, når det gjaldt om at nå frem til det mål, han havde sat sig. Dette viste sig i det heltemod og den udholdenhed hvormed han bar sin lange sygdom. En taknemmelig engelsk kvindelig patient karakteriserede ham endnu 25 år efter således: „He was not only an ideal man, he was the ideal man“. Utvivlsomt var disse personlige egenskaber en væsentlig årsag til at hans arbejde så hurtigt vandt fremgang og anerkendelse. – F.s jordfæstelse 1904 blev den mest monumentale som endnu er blevet en dansk mand uden for kongehuset til del. Han fulgtes åndelig talt til graven af hele det danske folk. Til stede ved højtideligheden var næsten alle medlemmer af det

Finsen, Niels

danske kongehus, desuden næsten alle landets ministre, repræsentanter for talrige videnskabelige og andre korporationer osv. Tit. professor 1898. – R. 1899. F.M.I. 1903. DM. 1904. – □Træsnit 1896. Mal. af C. Wentorf, 1898, tegn. af samme. Silhouet af Carl Julius Salomonsen, 1899. Træsnit af A. Bork, 1899, samme type raderet 1904 af H. Dohm. Buste af V. Bissen udst. 1901 (Varde mus.). Mal. af P. S. Krøyer, 1903 (Finseninst.), på gruppetegn. af samme. Mal. af Hans Heyerdahl 1903 og 1904 (Studenteforen.). Mal. af C. Wentorf 1904–06 (Fr.borg). Mindesmærke af N. Frstrup udst. 1906, af Niels Hansen Jacobsen 1907, og skitse til monument af Krøyer 1907 (Skagens mus.). Statue af Viggo Jarl, 1912 (Finseninst.). Buste af N. R. Thykier udst. 1928. Medalje af H. Salomon, 1932. Lino-leumssnit 1942 af K. J. Almquist. Mal. af V. Neiiendam, 1945. Mal. af C. Mertens. Akvarel af K. Gamborg (Fr.borg). Foto. – Monumentet „Mod lyset“ af Rudolf Tegner, rejst 1910 ved Righospitalet, Blegdamsvej. Minderrelief 1960, indgangsportalen til Skt. Annæ plads 13, Kbh.

Magnus Möller i Hygiea 2.r., Sth. 1904. Hans Jansen i Uppsala läkarefören.s förhandl. ny r.X, Uppsala 1904. A. Fløystrup og V. Scheel i Ugeskr. for læger XXXVIII, 1904 1015–38 1062. Erik Warburg sst. CIX, 1947 157–60. Sst. 383f. O. Lassar i Dermatologische Zeitschr. XI, Berlin 1904. Gunni Busck i Det ny årh. II, 1904–05 107–14. Les prix en Nobel en 1903, Sth. 1906 72–76. Jacob Aug. Riis: Hero tales of the far North, N.Y. 1910 (ny udg. 1925). W. Thulstrup: N.R.F., 1910. Finseninstituttet, udg. V. Møller-Christensen, 1946 (m. bibliografi). Anker Agebo: N.F., 2. udg. 1960. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*Svend Lomholt**

Finsen, Peder, † 1263, drost.

F.s slægt kendes ikke; han nævnes første gang 1251 som medundertegner af kongebreve om liflandske forhold. I diplomer fra årene 1252–59 nævnes han som drost. Han deltog på embeds vegne i de frugtesløse forhandlinger mellem Christoffer I og Jakob *Erlandsen og var i julen 1259 til stede ved den unge kong Eriks kroning i Viborg. Da enkedronning Margrete, som var blevet taget til fange i slaget på Lohede 1261, n. å. vendte tilbage til Danmark med hertug Albrecht af Braunschweig som rigsforstander ved sin side opstod der snart misnøje blandt de danske stormænd over Albrechts hårdhændede styre; ifølge den samtidige braunschweigske rimkrønike var F. hovedmanden for en sammensværgelse mod Albrecht; han fik syv hovedsmænd („Gaugrever“ kalder rimkrøniken dem) i ledtog med sig, og de lagde råd op om at dræbe Albrecht. Da hertugen fik nys herom kom han deres planer i forkøbet og lod F. og hans syv medsmenssvorne („Konger“ kalder rimkrøni-

ken dem hånligt) gribe og klynge op i galgen. F. bød forgæves høje løsepenge for sit liv; det eneste hertugen tilstod ham var lov til at lade en messe holde inden henrettelsen. Senere, i Jyske krønike, opfattes F.s henrettelse som enkedronning Margretes hævn for hans forræderi i slaget på Lohede hvad der er en tvivlsom påstand. Blandt dem der blev hængt sammen med ham nævner Rydårbogen Iver Tagesen hvem man derfor senere også gav skyld for forræderi ved Lohede. F.s henrettelse falder 1263; s.å. måtte i øvrigt Albrecht atter forlade landet, og hertil har sikkert uviljen over F.s og hans fællers skæbne bidraget sin del.

Valdemar Sejrs sønner og den store ærkebispespejrid, udg. Jørgen Olrik, 1906–08. – Hans Olrik i Hist.t. 6.r.VI, 1895–97 648–70. Erik Arup: Danm.s hist. I, 1925.

*Jørgen Olrik**

Finsen, Vilhelm Hannes, 1863–1935, postembedsmand, forfatter. * 30.9.1863 i Tórshavn, † 11.12.1935 i Gentofte, begr. i Ordrup. F: landfoged, senere stiftamtmand Hannes Christian Steingrim F. (1828–92, ~2° 1865 med Birgitte Kirstine Formann, 1840–1930) og Johanne Sophie Caroline Christine Formann (1833–64). ~26.11.1892 i Kbh. (Vartov) med Johanne Josephine Wulff, * 27.3.1868 i Svenstrup ved Ålborg, † 9.12.1955 i Jægersborg, d. af varemægler Anders Herskind W. (1828–1913) og Johanne Cathrine Hansen (1828–1902). – Bror til Niels *F.

F. indtrådte 1879 i postvæsenets tjeneste, blev 1835 kontormedhjælper, s.å. ekspedient, forrettede 1893–1900 tjeneste i generaldirektoratet som assistent, blev sidstnævnte år bestyrer af indleveringspostkontor I, Gammelholm, 1902 postmester sst., 1906 postmester i Charlottenlund, og 1908 chef for avispostkontoret i Kbh. med titel af overpostkontrollør fra hvilken stilling han 1927 tog sin afsked. – F.s islandske afstamning i forbindelse med det gennem de første ungdomsår erhvervede kendskab til Færøerne bevirkede at han under sin første postale tjeneste blev benyttet ved ekspeditionen af de islandske og færøske poster, og dette gav stødet til at han 1885 udgav den første islandske postadressebog *Islenzkt bøjatal*. Dette arbejde bragte ham i forbindelse med den daværende udgiver og redaktør af Postadressebog for Kongeriget Danmark F. C. B. *Treschow ved hvis død 1893 F. overtog bogen. Nye udgaver kom 1897, 1903, 1909, 1915 og 1921, de to sidste betegnet som udgivet af Generaldirektoratet for postvæsenet; ved sin afsked fratrådte F. redaktionsvirksomheden. F. har desuden af lignende arbejder udgivet *Telegramadressebog for Kongeriget Danmark*, 1910 og *Stedfortegnelse for de Sønderjyske Landsdele*,

1922, ligesom han 1881–1914 var medarbejder ved Th. Fabers post-, jernbane- og telegrafhåndbog og 1914–23 ved dennes efterfølger Posthåndbogen. – F. var desuden medarbejder ved alle udgaverne af Hages Haandbog i Handelsvidenskab hvor han skrev om postvæsenet, og ved Teologisk Stat, ligesom han, sammen med O. Finsen udgav *Slægtsbog for Familien Finsen*, 1903 (2.udg. 1935) og sammen med Anton Mohr Wiesener *Stamtavle over Slegten Forman (Forman)*, 1917. Han var medlem af adskillige faglige kommissioner, eksaminator og censor ved postfagprøven, medlem af Dansk genealogisk institut og dettes forretningsudvalg og 1909–27 medlem af Statens stednavneudvalg. – R. 1911. DM. 1928. □Mal. af Knud Larsen. Foto.

H. Hjorth-Nielsen i Årbog for det da. postvæsen 1926, 1925 3–7. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

H. Hjorth-Nielsen*

Finsen, Vilhjålmur Ludvig, 1823–92, retshistoriker. * 1.4.1823 i Reykjavik, † 23.6.1892 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: sysselmand, kammerråd, senere overretsassessor Ólafur Hannesson F. (1793–1836) og Marie Nicoline Møller (1803–86). ~20.6.1851 i Kbh. (Holmens) med Caroline Vilhelmine Moberg, * 9.1.1818 i Kbh. (Helligg.), † 22.4.1906 sst. (Matt.) (~1° 1841 med exam. juris, kobbertrykker Peter Christian Nielsen, 1817–50), d. af kobbertrykker Magnus Svendsen M. († tidligst 1840) og Marie Petersen († senest 1840). Ægteskabet opløst 1864.

F. blev student 1841 fra Bessastadirs skole, cand. jur. 1846, modtog universitetets guldmedalje 1848 for en afhandling *Fremstilling af den islandske Familieret efter Grágás*, i omarbejdet og udvidet stand trykt i *Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1849 og 1850, blev 1851 sysselmand i Kjósar og sysselmand samt herredsdommer i Gullbringu syssel, 1852 landfoged i Island og byfoged i Reykjavik, 1860 dommer i overretten i Viborg, 1868 i den kgl. landsoversamt hof- og stadsret, 1871–88 i højesteret, blev dr.jur.h.c. 1879, medlem af Videnskaberne selskab 1884 og af den Arnemagnæanske kommission 1871. 1853–60 var han kongeudnævnt altingsmand.

Historiske og juridiske evner havde F. taget i arv efter den begavede slægt han tilhørte, påvirkning af nogen bestemt skole eller lærer spores ikke hos ham, hans naturlige anlæg viste ham vej, men A. F. Krieger gav ham stødet i den rigtige retning. F.s udgave og oversættelse af *Grágás. Islændernes Lovbog i Fristatens Tid I–II*, 1852, III–IV, 1870 *Konungsbók*, 1879 *Staðarhólsbók*

og endelig 1883 stykker som findes i andre håndskrifter betød en videnskabelig landvinning, udført efter en rationel og konsekvent plan og metode lader den arnamagnæanske edition af 1829 langt tilbage; det omfattende og besværlige håndskriftstudium er gennemført med filologisk nøjagtighed og kritik. Lys og klarhed over hidtil dunkle punkter i den islandske rets historie og udvikling bragte F.s grundlæggende afhandling *Om de islandske Love i Fristatstiden. I Anledning af Prof. Konrad Maurers Artikel „Graagaas“ i Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste LXXVII 1–186* (Årbøger for nordisk oldkyndighed og historie 1873. Også som særtryk), og *Om den oprindelige Ordning af nogle af den islandske Fristats Institutioner* (Vidensk. selsk. skr. 1888). Kritisk og klart, skarpsindigt og omhyggeligt udredte F. i disse værker de lovgivende og dømmende myndigheders organisation og virkemåde i de behandlede tidsrum og hævdede – på adskillige punkter i hensynsfuld og urban polemik over for Konrad Maurer – at Grágásen er et privat lovarbejde, og at sædvanen ikke har haft nogen væsentlig indflydelse i islandske retsdannelser. Foruden at skrive nogle mindre afhandlinger – *Um meðferð sakamáld og um kvíðdama* i Ný Félagrit XI, 1851 og *Om Teksten paa et Par Steder i Grágás* i Arkiv for Nordisk Filologi II, 1885 – efterlod F. sig i håndskrift en fremstilling af den islandske retshistorie indtil fristatens undergang og norsk lovgivnings indførelse i 1200-tallet, men hans strenge selvkritik har affødt et bestemt forbud mod at manuskriptet offentliggøres. F. var et skarpt og logisk hoved. Med sit enestående kendskab til og sin indtrængende forståelse af de islandske retskilder har han mere end nogen anden nordisk forsker kortlagt denne del af retshistoriens territorium. – Kancelliråd 1854. – R. 1859. DM. 1878. K.² 1884. K.¹ 1888. □Afbildet efter tegn. af K. Gamborg på træsnittet af Holstebrosagen for højesteret, 1885. Foto.

Selvbiografi i Levnedbeskr. af de ved Kbh.s univ.s 400årsfest promoverede doktorer, 1879 54. – Magnús Stephensen i Timarit hins íslenska bókmenntafélags III, Reykjavik 1882 259. Sunnanfari I, 1891–92 17f. Finnur Jónsson i III.tid. 10.7.1892. Konrad Maurer i Kritische Vierteljahresschr. für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft, N. F. XVI, München 1893 1–10. Bogi Th. Melsted i Tidsskr. for retsvidenskab VI, Kria. 1893 143–49 (jfr. sst. XI, 1898 519–22). Samme i Andvari XXI, 1896 II–XXXII. Frantz Dahl i Berl.tid. 31.3.1923.

Frantz Dahl*

Finsen, Aage, 1891–1962, kreditforeningsdirektør. * 9.3.1891 på Frbg., † 27.10.1962 på Lucasstift., Hellerup, begr. askefællesgrav, Mariebjerg kgd., Gentofte. F: assistent i justitsministeriet,

Finsen, Aage

senere by- og herredsfoged, dommer Olaf F. (1861–1920) og Inge Bojesen (1866–1961). ~8.6.1918 med Ingrid Stephensen, *8.1.1894 i Kbh., †30.4.1957 i Hellerup, d. af politiassistent, senere dommer Karl Emil Stephani S. (1861–1934) og Emmy Frijs Læssøe (1863–1947). Efter at have taget studentereksamen fra katedralskolen i Nykøbing F. 1909 blev F. 1915 cand.jur. I en kort periode var han derefter by- og herredsfuldmægtig i Nykøbing, men blev 1916 fuldmægtig ved Kbh.s amts søndre birk, en stilling han havde til 1920. 1917 var F. tillige blevet fungerende assistent i indenrigsministeriet hvor han avancerede til fuldmægtig (1923), ekspeditionsskretær (1931) for i 1932 at blive kontorchef i ministeriets kommunalkontor. I årene 1928–37 var F. efter K. K. *Steincke redaktør af Sognerådstidende. Samtidig med arbejdet i indenrigsministeriet var han 1922–29 medhjælper hos statsadvokaterne ved østre landsret, ligesom han i en periode var medarbejder i en større advokatvirksomhed. F. afbrød imidlertid sin embedsmandskarriere 1936 for at blive administrerende direktør i Københavns Kreditforening. Et halvt års tid i 1941–42 var han dog konstitueret departementschef i indenrigsministeriet under departementschefens sygdom. Som sekretær og ledende kraft i den 1933 nedsatte kredit- og hypotekforeningskommission havde F. et indgående kendskab til realkreditforhold, og som kreditforeningsdirektør viste han sig som en dygtig organisator med betydelige administrative evner. Hans holdning var så afgjort embedsmandens og ikke forretningsmandens; F. var ikke den der „gik ud i byen“ for at skaffe sin kreditforening lån, folk måtte komme til ham.

Uden for kreditforeningen havde F. en lang række tillidposter. Mest omfattende var hans arbejde for Berlingske Tidende. 1937 blev han medlem af bestyrelsen for I/S Berlingske Tidende og to år senere formand for bladvirksomheden, en post han havde lige til sin død. 1937 blev F. også medlem af bestyrelsen for A/S Det Berlingske Bogtrykkeri og som formand for I/S Berlingske Tidende blev han 1939 formand for trykkeriet. Da dette 1946 sammen med en række af Berlingskes øvrige selskaber blev samlet i A/S De Berlingske Virksomheder var det en selvfølge at F. også her overtog formandsposten. Det samme var tilfældet da Det Berlingske Officin A/S blev dannet i 1950. Det Berlingske Officin er trykkeri for I/S Berlingske Tidende. På disse forskellige poster fulgte F. meget nøje med i hele driften af Berlingske Tidende, og hans smidighed som forhandler fik her som andre steder stor betydning.

Af andre tillidshverv F. havde kan nævnes at

han, der var i slægt med Niels *Finsen, i årene 1929–51 var medlem af fælledirektionen for Finseninstitutet og Radiumstationen i København, 1935–51 som formand. Endvidere var han 1941–51 formand i direktionen for Kysthospitalet på Refsnæs. – F. karakteriseredes som en elskværdig og stiltfærdig mand der ikke smykkede sig med den indflydelse, hans indsigt og nøgternhed gav ham. – F. skrev *Hovedtræk af den købstads-, sogne- og amtskommunale Forvaltning*, 1929, og *Skematisk Fremstilling af gældende dansk Lovgivning om direkte Skatter*, 1937. – R. 1933. DM. 1939. K. 1946. K. 1953.

Ernst Schwencke i Berl.tid. 9.3.1961, Sst. 28.10.1962. Børsen 28.10.1962.

Chr. R. Jansen

v. Fircks, Magnus Ernst, ca. 1726–1806, officer. * ca. 1726 i Kurland, † 17.3.1806 i Schmalstede i Holsten, begr. sst. F: kejserlig russisk staldmester Ewald v.F. til Sasmacken m.m. i Kurland († 1740) og Sophia Gerdrutha (Gertrude) v.Korff (~2° med Engelbrecht Alexander v. Vietinghoff). ~6.7.1771 i Hvilsom med Anna Margrethe v. Pentz, *7.9.1747 på Fjellebro, †27.2.1803 i Kiel, d. af konferensråd Frederik Ludvig Christian v.P. til Fjellebro (1716–70) og Anna Margrethe Holsten (1719–70).

Efter at have tjent i den preussiske hær blev v.F. kaptajn reformé (overkomplet, på halv gage) i dansk tjeneste, 1753 virkelig kaptajn i grenaderkorpset, 1756 generaladjutant hos kongen, 1762 kar., 1763 virkelig oberst og regimentschef. Samtidig var han marskal hos prins *Carl af Hessen. Da denne sept.1766 efter *Saint-Germains første afgang blev præses i det nyindrettede „Vort høje Krigsraad“, blev v.F. medlem af dette og forblev deri efter omdannelsen en måned senere; men da Saint-Germain mars n.å. blev præses i det på ny omdannede kollegium (krigsrådet forenet med generalkommissariatet), gled v.F. ud sammen med prins Carl som han under dennes kortvarige unåde fulgte til Hanau og senere til Gottorp hvor prinsen var blevet statholder. 1769 blev F. kommandant i Nyborg. Takket være hans venskab med general P. E. *Gähler er et stort antal breve (på tysk) fra ham bevaret gennem inkvisitionskommissionens beslaglæggelse af Struensee-partiets korrespondance. Heri giver han interessante bidrag til denne periodes historie. Fra sin post ved den vigtige overfart ved Storbælt rapporterede han om trafikken til og fra hovedstaden. I brevene viser han sig som en mand af et sundt omdømme og med nogen humor. Han blev ikke medinddraget under ankla-

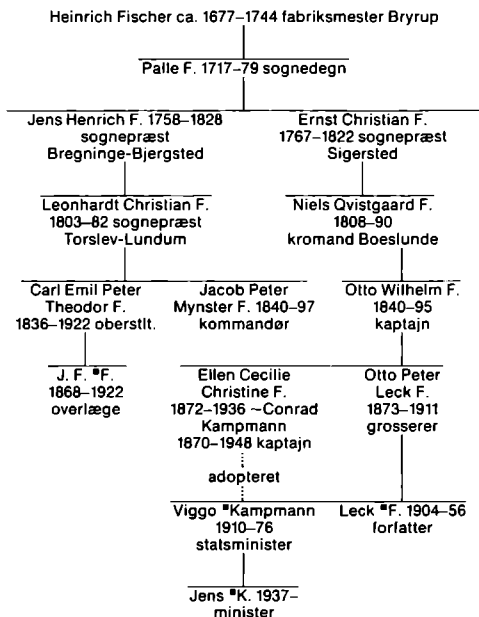
gen mod vennen men allerede samme år (1772) under krigsforberedelserne mod Sverige udnævnt til inspektør over en del af de udskrevne tropper. 1774 blev han generalmajor, 1784 kommandant i kastellet, 1787 generalløjtnant, og 1794 blev han stillet til disposition. 1802 fik han reserveret anciennitet som general af infanteriet. 1776 var han blevet naturaliseret som dansk adelsmand, men allerede forinden lod han sine tjenstlige skrivelser udfærdige på dansk. Han var en human mand der gjorde meget for at forbedre tilstandene, navnlig ædrueligheden, blandt de hvervede tropper, og for at skaffe forøgede indtægter til forbedring af garnisonsskolerne i Kbh. lod han efterhånden slå en del medaljer til bortsalg. – Kammerherre 1760. – Hv.R. 1767. L'union parfaite s.å. □Silhouetter af Limprecht (Kgl.bibl.).

Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis II, 1907 206–22. Inkvisitionskommissionen af 20.1.1772, udg. Holger Hansen III, 1932 117–399. – Det danske frimureris hist. II, 1927 201–24.

Sv. Cedergreen Bech (Rockstroh)

Fischer

Der findes adskillige borgerlige slægter F. (Fisker) uden tilknytning til hinanden. Flere af de biograferede personer tilhører dog samme slægt, som føres tilbage til Heinrich F. (ca. 1677–1744), fabrikmester ved Nr. Møllens manufaktur v. Bry-

rup. Ligesom fabrikkens øvrige funktionærer er han indvandret fra Tyskland.

Otto Fr. Arends: Stamtavle over Slægten F. fra Bryrup, 1934.

Hans H. Worsøe

Fischer, Kaj Adam Matthiessen, 1888–1968, billedhugger. * 28.7.1888 i Kbh. (Matth.), † 18.1.1968 i Ordrup, urne på Mariebjerg kgd., Gentofte. F: kreaturkommissionær Conrad Frederik F. (1859–1916) og Eva Alexandra Juliane Emilie Matthiessen (1863–1937). ~2.3.1915 i Roskilde med maler Ellen (Eline) Kathrine Agathe Kragh, * 7.8.1889 i Kornerup, † 27.3.1966 i Ordrup, d. af sognepræst, sidst i Gudbjerg Jens Theodor K. (1835–1910, ~1° 1863 med Ellen Kathrine Lange, 1832–86) og Marcelline Edle (Eline) Ludovica Hertel (1852–1935). – Bror til Asger *F.

F. blev student 1907 fra Borgerdydskolen i Helgolandsgade, cand.phil. n.å., dimitteredes fra G. Vermehgrens tegneskole til akademiet og gik på dettes malerskoler okt. 1908-forår 1913, bl.a. under Viggo Johansen. Han udstillede som maler (under navnet Kaj Matthiessen F.) hos De unge kunstneres forbund 1908 og på Kunstnernes efterårsudstilling 1911–12. I Paris begyndte han imidlertid 1913 at modellere, uddannede sig på egen hånd og virkede siden som billedhugger. Med undtagelse af krigsåret efterår 1914–efterår 1915 var han bosat i Paris fra 1913 til dec. 1933. Herfra foretog han rejser bl.a. til Rom 1915, Firenze 1919, Grækenland 1924. Tidligere havde han 1908 og 1910 været på Island. Som billedhugger udstillede han på Salon d'automne (Sociétaire fra 1919) og Tuilerie-udstillingerne i Paris, Kunstnernes efterårsudstilling 1918, Grønningen fra 1921 (medlem 1922), Göteborg-udstillingen 1923 og deltog siden i alle større repræsentationer af dansk kunst hjemme og ude. – F.s skulptur er en kultiveret, fransk skolet intelligenskunst der væsentlig søger sit mål i sig selv, i rent plastiske værdier. Han begyndte i nær tilknytning til kubismen – holdt fast ved „klumpen“, ved massens helhed, og arbejdede fx i hoveder med komposition af forskydninger og afvigelser fra symmetrien. Under indtryk af C. Despiau og A. Maillol udviklede han i buster og statuetter en friere stil der foruden hans fine plastiske takt og sans for rytme lader en sympatisk, i sit væsen dæmpet personlighedsskildring komme til orde i portræterne (*Jean Heiberg*, *Nils Möllerberg*). Den legemsstore *Kvindetorso* 1933 viser vel hvad hans generation har kunnet nå i forsøg på at forene en klassisk streng plastik med et utvungen naturstudium. Sammen med sin hustru udgav han børnebogen *The Doll's*

Journey, 1932. Mindesmærke for Ove Rode på Ove Rodes Plads i Kbh. (1937). Arbejder i kunstmuseet i Kbh., Nasjonalgalleriet i Oslo, Nationalmuseum i Stockholm, museerne i Vejle, Tønder, Göteborg, Malmö, Baltimore (USA), samt hos den franske stat. Tildelt Eckersberg-medaljen 1936, Anckerske legat 1936, Kai Nielsens mindelegat 1961, C. L. Davids fonds æreslegat og Thorvaldsen-medaljen 1964. □Tegn. af Diego Rivera, 1918. Buste af Paul Cornet ca. 1920. Tegn. af Øyvind Sørensen, 1957, og af Hans Lollsgaard, 1958 (Kgl.bibl.). Buste af Helge Holmskov, 1967. Foto.

A. F., udg. P. Uttenreitter, 1936 = Vor tids kunst XX. – A. F.: En trosbekendelse i Grønningens katalog, 1959 33–36. – Ragnar Hoppe i Konstrevy, Sth. 1933 nr. 6 195–203. P. Uttenreitter i Tilskueren, 1934 II 59–72. Erik Clemmesen i Kunsten idag XIX, Oslo 1965 nr. 3 4–29.

*Sigurd Schultz**

Fischer, Albert, 1891–1956, læge. * 23.7.1891 i Kbh., † 31.7.1956 i Kbh., urne på Bispebjerg kgd. F: bogholder, senere organist ved Skt. Pauls k. i Kbh. Erik Albert F. (1864–1946, ~2° 1923 med Anna Louise Mortensen, 1873–1964) og Anna Henriette Frederikke Bojesen (1870–1921). ~1° 20.7.1920 i Vejstrup, Fyn med Anna Skræp, * 11.3.1892 i Oure, Svendborg amt, d. af gård-ejer, slagter Christen Rasmussen S. (1855–1938) og Johanne Jensen Kromann (1855–1937). Ægteskabet opløst 1931. ~2° 11.8.1931 i Kbh. (b.v.) med senere journalist Ragna Henny Marianne Horwitz, * 26.1.1906 i Kbh. (~1° Constantin Basile Pailopoulos, ~2° Axel Clausen, ~4° Jackson, ~5° Rodney Hamilton), d. af prokurist, senere direktør Bruno H. (1878–1933) og Ellen Glückstadt (1882–1967). Ægteskabet opløst 1936. ~3° 17.7.1938 i Hjørring med Grethe Elisabeth Lilliendahl Sørensen, * 2.9.1909 i Kbh., † 1.2.1978 på Frbg. (~1° 1932 med cand.jur. Svend Erland Grundtvig, * 1899; ægteskabet opløst), d. af maskinmester i flåden Christian Frederik Sørensen (1871–1949) og Agnes Elisabeth Augusta Krause (1872–1951).

F. blev student 1910 fra Hesselager og tog medicinsk embedseksamen 1919. Han var allerede som student stærkt interesseret i den biologiske videnskab, fik 1911 præmie fra Det Classenske legat for en prisopgave om tarmflora hos den normale okse, gjorde 1914–15 tjeneste som underassistent ved universitetets institut for alm. patologi og skrev et par mindre arbejder over bakteriologiske emner. 1916 var han „kandidat“ ved Bergens kommunes sygehus' medicinske afdeling. Kort efter embedseksamen rejste han til USA hvor han 1920–22 fungerede som assistent

hos Alex. Carrel (Rockefeller instituttet i New York) og særlig satte sig ind i den af denne udviklede metode til fortsat dyrkning af vævselementer (celler af forskellig oprindelse) uden for den levende organisme („i reagensglas“). Efter endt studieophold i USA ansattes han som assistent ved universitetets institut for alm. patologi (1922–26) hvor han indførte vævsdyrkingen der siden er forblevet et fast led i instituttets arbejds-metoder. 1925 forsvarede han en afhandling, skrevet på engelsk, *Tissue Culture* for den medicinske doktorgrad. Bogen er foruden i Kbh. også udkommet i London og er en af de få danske doktorafhandlinger der har vundet udbredelse også i udlandet hvor den, særlig for teknikkens skyld, er blevet benyttet som en slags håndbog i vævsdyrkingens metode. 1926 modtog F. tilbuddet om en stilling som leder af en „gæstefdeling“ ved Kaiser Wilhelm instituttet i Berlin-Dahlem, og her virkede han i årene 1926–32; gennem de talrige elever der søgte ham for at lære „vævsdyrkning“ har han udbredt den Carrelske metodik i adskillige lande. Siden 1932 var F. leder af et nyt af Carlsbergfondet grundlagt biologisk institut i Kbh. hvis oprettelse utvivlsomt skete af hensyn til ham. Instituttet var tænkt som et forskningslaboratorium for emner inden for det biologiske område, ikke blot vævsdyrkning, og da lederen er fritaget for pligt til elementær undervisning og meget andet arbejde der påhviler de fleste andre ledere af videnskabelige institutter fik han for så vidt ideale betingelser for den rene forskning. Driftsudgifterne afholdes delvis ved en af Rockefeller-Foundation skænket kapital. – F. har offentliggjort en større række arbejder over emner inden for alm. biologi, særlig vedrørende cellefysiologi studeret gennem vævsdyrkning, endvidere bakteriologi, patologi og senest fysiologisk kemi. Han har herunder også beskæftiget sig med kræftsvulsternes biologiske forhold med særligt henblik på cellernes ejendommeligheder i vævskultur. Af større arbejder kan nævnes: undersøgelser over svulst-cellerne fysiologi (*Zeitschr. für Krebsforschung, Archiv für experimentelle Zellforschung, Acta pathologica Scandinavica*), over regeneration og celledifferentiering (*Virchow's Archiv, Roux's Archiv, Protoplasma*), over heparinets natur og blodets koagulation (*Biochemische Zeitschr., Zeitschr. für physiologische Chemie*). Doktoraf-handlingen er 1927 udkommet i 2. udgave på tysk under titlen *Handbuch der Gewebezellen in vitro* og 1930 i betydelig udvidet skikkelse under titlen *Gewebezüchtung*. Men foruden nogle evner for både musik- og malerkunst var F. også bibliofil og genealogisk interesseret. En omfattende brevsamling fra oldefaderen, rektor E. F. C.

"Bojesen, Sorø, ansporede hans dyrken af guldalder tidens personligheder: "Heise, "Kierkegaard og skuespilleren Anine Nielsen, der stod i skyggen af Johanne Luise "Heiberg. En lille bog med julefortællinger, med motiver fra hans ungdom, forfattede han samtidig med venskaber med Jack London, Einstein og Fritz "Busch. – F. blev medlem af Kaiserlich Leopoldinische Deutsche Akademie der Naturforscher, Halle, af den tyske centralkomite til udforskning og bekæmpelse af kræft, Berlin, af Deutsche chemische Gesellschaft, Berlin, af Society for experimental Biology and Medicine, New York. Formand for Det biologiske selskab 1944–48. Endvidere videnskabelig repræsentant for Danmark i den internationale komité til kræftens bekæmpelse, Paris. 1944 medlem af Videnskabernes selskab. Guldmedalje fra Consejo superior de investigaciones científicas, Madrid 1947, Scheelemedaljen i guld fra Kemiska Sällsk. i Stockholm s.å., æresmedlem af Tissue Culture Ass., USA 1951. – R. 1940. □Mal. af Paul Fischer, 1911. Tegn. af Harriet Fischer, 1912 og af Conrad Cramer, 1921. Relief af Anne Marie Carl Nielsen, 1928. Mal. af Harriet Fischer, 1934. Foto.

Ugeskr. for læger CXVII, 1956 1026f. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

EGILL SNORRASON (Oluf Thomsen)

Fischer, Asger Conrad Matthiessen, * 1895, forlagsboghandler. * 5.10.1895 på Frbg. F: kreaturkommissionær Conrad Frederik F. (1859–1916) og Eva Alexandra Juliane Emilie Matthiessen (1863–1937). ~8.10.1921 i Næstved med Henny Nandrup, * 25.4.1898 i Næstved, † 29.10.1978, d. af konsul, købmand Julius N. (1867–1937) og Hertha Hansen (1874–1932). – Bror til Adam "F. F. blev student fra Vestre Borgerdydskole 1913 og kom derefter i boghandlerlære hos Hindings Eftf. i Næstved. 1916 blev han ansat i Vilh. Trydes Boghandel i Kbh., og 1919 rejste han til London hvor han tilbragte et år. Fra London tog han til Paris hvor han blev i tre år, og 1925 blev han ansat på V. Pios Forlag. 1927 flyttede han til G. E. C. Gads Forlag hvor han blev til 1930. Fra 1930–35 var han leder af Illums bogafdeling, og 1936 startede han sammen med Erik Krarup *Fischer og Krarups Bog- og Kunsthandel* i Bredgade som han var medindehaver af indtil 1945. 1936 grundlagde han også *Fischers Forlag* som han drev alene og som især blomstrede indtil 1951. 1945 blev han adm. direktør for Den Permanente Udstilling for Dansk Kunsthåndværk og Kunstindustri, og efter krigsårenes stilstand var han en drivende kraft i genopbygningen af Den Permanente. Han beklædte denne stilling til

1959. Fra 1960–71 var han kunstnerisk konsulent for Bing & Grøndahl Porcelænsfabrik. F. er den mest eksklusive af sin generation af danske forlæggere. Hans udgivelsesprogram var ikke stort, men han lagde megen omsorg ned i sine værkers udstyr, lod dem trykke hos de bedste bogtrykkere på udsøgt papir, og de bøger han indbandt lod han indbinde hos de mest ansete bogbindere. Hans kærlighed til kunst præger i allerhøjeste grad hans udgivelser, og han har på sit forlag udgivet en lang række litografier og tryk af ansete danske kunstnere. Blandt hans udgivelser er en 5-binds udgave af Rabelais' *Gargantua og Pantagruel* og en udgave af *Tusind og én nats eventyr* i 24 bind, oversat af C. E. Falbe-Hansen. Også kunstdidsskriftet *Aarstiderne* der kom 1941–52 udkom på Fischers Forlag.

Jokum Smith

Fischer (døbt Fescher), Heinrich Carl 1876–1953, skuespiller. * 9.10.1876 i Næstved (Skt. Morten), † 7.8.1953 i Kbh., begr. Sundby kgd. F: pottemager Johan Friedrich Vilhelm F. og Dorte Sophie Hansen. ~ Karen Kirstine Amalie Hansen, * 15.7.1882 i Kbh. (Matth.), † 3.2.1953 i Kbh. (Højdevang, Sundby), d. af arbejdsmand Jens Peder H. og Maren Larsen (* ca. 1844).

F. blev udlært som stenhugger, kom til at spille dilleantkomedie og optrådte i foreninger, men tog først som 28-årig springet over i de professionelle rækker. Han begyndte som visesanger på Concert du Boulevard (Vesterbros teater), og i hele hans karriere som revy-skuespiller forblev visen hans speciale. Sit vittige og zünftige talent udfoldede han bl.a. i en række sæsoner under og omkring første verdenskrig på Hilmar Clausens teatre, Tivolis sommerteater og Tivoli variété samt fra 1921 i kabaret'en Bonbonnièren hvor han sammen med Schiøler "Linck gjorde stor lykke som „Begravelsesherrerne“ – den „tunghøre“ Schiøler Linck over for den „stammende“ F. Senere optrådte han på Casino, Fønix teatret (Aveny), i Cirkusrevyen samt i Over Stalden-revyerne sammen med Schiøler Linck og Olga "Svendsen. I de sidste år før sin død var han Helsingørrevyens mandlige hovedkraft. Hans viseforedrag var klart, lidt gammel-dags tydeligt. Men det var lunet, det drilsk-uartige og folkeligt forsorne glimt i øjet der gjorde hans lille runde person kendt og elsket – i viser som *Brændt a', Lille stump, Lattervisen, Dyrtidsvisen, Er det pornografi?, Jeg er en mexicocacacucocaner, Nikkelaj og På Øresunds blå*. Han bevægede sig sjældent uden for revyen, men medvirkede dog i adskillige film, morsomst *Tag det*

Fischer, Carl

som en mand, 1941 og *Ballade i Nyhavn*, 1942. □ Silhouet klippet af Kirsten Wivel 1924 (Kgl.bibl.). Tegn. af Jensenius udst. 1928 og af B. Billmann Petersen, 1930. Foto.

Herbert S[teintal] i Politiken 8.8.1953.

Jens Kistrup

Fischer, Carl Christian, 1844–1933, søkaptajn. * 5.9.1844 på Posekær teglværk ved Åbenrå, † 29.10.1933 i Åbenrå, begr. sst. F: agent, skibsfører, senere bankdirektør Christoffer Conrad F. (1811–85) og Anna Elisabeth Callsen (1818–93). ~12.9.1872 i Shanghai med Anna Maria Offeresen, * 21.2.1846 i Åbenrå, † 29.10.1888 sst., d. af bager Thomas O. (1806–86) og Sarah Margaretha Bardram (1807–90).

F. stammede både på fædrene og mødrene side fra gamle Åbenråslægter. Han gik 1859 til søs, kom 1863 hjem og tog styrmandseksamen. Efter at have deltaget i krigen 1864 som matros på Geyser gik han atter til Kinakysten. Han tog både engelsk og japansk kaptajneksamen og førte fra 1870 eget skib dels i siamesisk, dels i japansk tjeneste, men vendte 1882 hjem til sin fødeby. Ved et forlis i Østen havde han mistet sine papirer, og han indgav da efter den preussiske landråds tilskyndelse en ansøgning om naturalisation som preussisk undersåt under foregivende af at have opereret for Danmark da sagen lettest lod sig ordne på den måde. Under optantmageriet 1902 droges dette forhold frem, og F. erklæredes for dansk undersåt og udvistes. Han vendte imidlertid tilbage og fremtvang derved en afgørelse ved overlandretten i Kiel der faldt ud til hans fordel. Han kunne blive i landet, men myndighederne fratog ham hans borgerlige rettigheder under henvisning til at han var dansk undersåt. – I det nationale arbejde tog F. del i forreste linje fra 1895 da han valgtes ind i Sprogforeningens bestyrelse og overtog kassererstillingen som han beholdt til 1928, og som han røgtede utrætteligt og samvittighedsfuldt. 1920 overrakte han på Dybbøl kong Christian X guldhornene. „Han var vel nok den sidste typiske Repræsentant for Koffardikaptajnernes og Sømændenes Aabenraa“. □ Mal. af Jensine Jessen (Folkehjem, Åbenrå). Foto.

Af kaptajn C. C. F.s livserindr. i Sønderjyske årbøger, 1924 161–232. – Marcus Lauesen i Tilskueren, 1931 II 374–86. Hejmdal 30.10.1933 og 6.9.1934. Jakob Petersen i Sprogforen.s almanak 1935, 1934 53–57.

Hans Lund*

Fischer, Egil, 1878–1963, byplanarkitekt. * 21.10.1878 i Kbh. (Trin.), † 23.4.1963 i Ebeltoft, urne i naturparken, Femmøller strand, Mols. F:

landskabsmaler Hans Christian F. (1840–86) og kunstvæver Emma Elise Kirstine Fabricius (1851–1929). ~1° 21.5.1904 i Kristiania (Gamle Aker) med Magnella Kirstine Djørup Arentz, * 30.12.1874 i Tromsø, d. af læge, senere distriktslæge Frederik Christian Holberg A. (1844–1914) og Johanne Emilie Djørup (1843–1907). Ægteskabet opløst. ~2° 12.6.1943 i Svendborg (b.v.) med Olga Hersom, * 5.6.1920 i Svendborg, d. af snedker Axel H. (1885–1944) og Anne Cathrine Faigh (1888–1970).

F. blev murersvend 1896 og tog afgangseksamen fra Teknisk selskabs skole 1897. Han tegnede 1897–1904 hos Martin *Nyrop og Martin *Borch. 1912 modtog han det Stoltenbergske legat, og 1922 blev han medlem af Akademisk arkitektforening. F. hører til de betydelige skikkelser i dansk byplanlægning. Han gjorde en pionerindsats i de år det endnu var et udyrket felt herhjemme og fik også senere indflydelse på udviklingen i dansk byplanlægning. Han havde desuden en anselig produktion af mindre privatbygninger, bl.a. udstillingsvillaerne ved landsudstillingen i Århus 1909 og hans eget hus på Mols, kaldet *Borgen* (omkr.1937). Sammen med Olaf Petri opførte han endvidere *Holbæk kaserneanlæg* 1913, og sammen med bygningsinspektør Chr. Christensen byggede han direktør *Gunnar Sadolins museum* (Sadolins hus) i Dragør 1933–34. F. begyndte tidligt at interessere sig for byplanmæssige problemer, og i tiden før første verdenskrig gjorde han sig stærkt gældende med en række fremsynede projekter. Han fik 2. præmie i en konkurrence om bebyggelsesplan for et kvarter i Odense 1901 og 2. præmie i konkurrencen om bebyggelsen af Islands Brygge 1907 hvor han foreslog en halvåben boligbebyggelse med gårdarealet udlagt som have ud mod gaden. Han deltog også i konkurrencen om en bebyggelsesplan for København 1908 med projektet *Millionbyen 1950* og viste her en usædvanlig klar forståelse for storbyens fremtidige trafikale problemer. Han foreslog bl.a. at trafiklinierne samledes i et nyt centrum vest for den gamle bydel for at bevare den historiske bebyggelse i den gamle bykerne og lancerede også her første gang tanken om en havneudvidelse på Amagers østkyst. Sammen med O. K. Nobel og Holger Rasmussen fik han 1. præmie ved konkurrencen om banegårdsterrænets bebyggelse 1911 med et projekt præget af brudte og krumme gadelinier. Deres plan blev aldrig realiseret og terrænet først bygget langt senere. F. var i en årrække herefter i mindre grad beskæftiget med byplanlægning. Som formand for Akademisk arkitektforenings bygge-lovsudvalg 1929–31 udarbejdede han en betænkning om byggelovgivningen. Han fik stor betyd-

ning for Københavns nye bygge lov 1939 og fortsatte sin virksomhed på dette område med pjecen *Bygge lovgivningen. Uddrag af Akademisk Arkitektforenings Forslag til en Lands-Bygge lov, sammenholdt med den nye Bygge lov for København*, 1939. F. var dog fortsat tiltrukket af byplanlægning. 1922 havde han taget initiativ til anlæggelsen af bebyggelsen Femmøller strand og efter den nye byplanlov 1938 genoptog han i større omfang sin virksomhed som byplanarkitekt. Han udførte bl.a. forslag til bebyggelsesplan for de centrale ældre dele af Århus (belønnet med Eckersbergmedaljen 1939) og byplaner for Svendborg og Ebeltoft 1941, forslag til Horsens byplan 1942 sammen med O. "Gjerlov-Knudsen, samt bevaringsplan for Dragør 1949. I sine synspunkter og konkrete forslag var han afgjort forud for sin tid. Han omfattede hver opgave med indlevelse og begejstring, og karakteristisk for hans byplanmæssige virksomhed var stor respekt for de ældre bebyggelsers historiske værdier og egenart. Hans ubøjelighed i professionelle og kunstneriske forhold kunne undertiden skabe konflikter med kommunale myndigheder. 1941 modtog han æresmedaljen i Foreningen til hovedstadens forskønnelse. F. dyrkede tillige malerkunst og udstillede flere gange på Charlottenborg. □Pastel af faderen, 1884. Buste af Th. Sundberg, 1884 og af Carla M. Christiansen, 1943. Foto. – Mindestøtte i Dråby, Femmøller, 1964.

E. F. i *Arkitekten* XII, 1909–10 389–93 400–04. E. F. i *Forskønnelsen* I, 1911 85–95. – Leuning-Borch i *Arkitekten* IX, 1906–07 217–20 225. Sst. XIII, 1910–11 149–58 164–71. Ch. I. Schou sst. 1948 187f. Sst. 1963 223. Kbh. som den er og som den burde være, udg. Foren. til hovedstadens forskønnelse, 1914 43–77. *Politiken* 5. og 6.1.1931 og 21.10.1938. Medd. fra foren. til gamle bygningers bevaring 4.r.II, 1941 21–44. *Berl.tid.* 27.4.1963.

V. Villadsen (*Knud Millech*)

Fischer, Erik Adolf, * 1920, museumsinspektør. * 8.10.1920 i Kbh. (Skt. Johannes). F: major Adolf Moritz F. (1877–1946) og Ellen Emilie Henius (* 1894).

F. blev student 1938, og efter et kort medicinsk studium tog han fat på kunsthistorien og sluttede 1948 med en magisterkonferens. Samme år blev F. inspektør ved den kgl. kobberstiksamlings hvor han har arbejdet siden, kun afbrudt 1965–67, da han var formand for det billedkunstneriske udvalg under statens kunsthund. 1964 udnævntes han til overinspektør. I kobberstiksamlingen var F. elev af Jørgen Sthyr hvis kunstopfattelse og systematik i det daglige samarbejde fik stor indflydelse på F.s videreuddannelse. F.s kunsthistoriske interesser spænder gennem selvsyn og belæsthed over et bredt register fra ægyptisk

og assyriske skulptur, den klassiske oldtid til middelalder og nyere tid. Samtidens tegninger og grafik, såvel dansk som udenlandsk, er han fuldt fortrolig med. Igennem en årrække har han forestået en række lødige og gennemarbejdede udstillinger i kobberstiksamlingen, dels på grundlag af samlingens egen bestand, dels ved betydelige lån fra tilsvarende samlinger i udlandet. Gennem indkøb, katalogarbejder og kollegiale kontakter har han placeret kobberstiksamlingen i et internationalt plan. Mellem 1971–76 var F. præsident for International Advisory Committee of Keepers of Public Collections of Graphic Art og siden 1962 medlem af redaktionen for tidsskriftet *Master Drawings*. I ind- og udland har F. beklædt vigtige poster inden for kunstens verden. Han har været jury medlem ved to triennaler i Milano og 1958 og 1964 kommissær for dansk deltagelse i biennalen i Venezia. 1967 blev han medlem af folketingets kunstvalg og året efter af repræsentationskabet for statens kunsthund. Fra 1970 har F. siddet i bestyrelsen for dronning Margrethes og prins Henriks fond. Han blev medlem af Videnskabernes selskab 1977 og samme år æresmedlem af Germanisches Nationalmuseum i Nürnberg.

Ved siden af sit museumsarbejde og sin forskning har F. plejet kunsthistorisk undervisning siden 1964 som lektor i kunsthistorie ved Kbh.s univ. Han er en udmærket pædagog og omfatter sit universitetsarbejde med de kunsthistoriske studerende med alvor og indlevelse. Endelig er F. overordentlig musikkyndig og en stor elsker af naturen. Han er stiftende medlem af Fonden for træer og miljø 1974 og en passioneret have-dyrker. F.s litterære produktion er ikke omfangsrig, men vægtig. Han har bl.a. skrevet om moderne dansk grafik (1957), om franske illustratører (1952), Povl Christensen (1961) og givet væsentlige bidrag til studiet af Melchior Lorck (1962) og om Albrecht Dürers kobberstik og raderinger (1971). Tidsskriftartikler i *Bogvennen* og *Kunstmuseets Aarsskrift*. 1973 modtog han Klein-prisen. – R. 1968. □Foto.

Erik Lassen

Fischer, Frederik, 1809–71, redaktør. * 7.2.1809 i Åbenrå, † 4.6.1871 sst., begr. sst. F: skibsfører Fester F. (1774–1863) og Catharina Regina Callsen (1783–1840). ~1° 15.10.1833 i Åbenrå med Anna Barbara Christensen, * 26.3.1811 i Ribe, † 13.6.1852 i Åbenrå, d. af garver Christen Hansen (ca. 1782–1835, ~2° 1830 med Anna Cathrine Jensdatter) og Maren Hansdatter (ca. 1777–1828). ~2° 6.5.1853 i Åbenrå med Clara Vilhelmine von de Bendt, * 22.12.1804 i Bergen,

Fischer, Frederik

† 23.8.1881 i Åbenrå (~1° 1825 med skibstømrer Frantz Andersen Beck, * 1800, ægteskabet opløst 1834, ~2° 1839 med skibsbygmester Jacob Paulsen, 1784–1874), d. af Jacob v.d.B. og Anna Johanne Bendixdatter.

Allerede som niårig mistede F. førligheden, idet begge benene lammedes og ophørte at vokse; han kunne derfor ikke senere følge sin lyst at gå til søs som så mange af hans nærmeste slægt, men sattes efter en god skoleundervisning i urmagerlære (1824). 1830 blev han mester. Sin enorme fritid anvendte han på læsning, rejsebeskrivelser, styrmandskunst og til sidst astronomi; i denne drev han det så vidt at han ikke blot anstillede vanskelige beregninger, men også sleb forstørrelsesglas og lavede instrumenter. Da den nationale bevægelse begyndte, vakte den straks hans opmærksomhed, og med Christian "Flors hjælp åbnede han et lille dansk legebibliotek i sin fødeby. Men modsætningerne var foreløbig endnu så lidt udprægede at privilegiet til at udgive Apenrader Wochenblatt som var blevet frataget den hidtilværende ejer Kopperholdt, af de tyske konservative myndigheder overdroges F. fremfor fem andre ansøgere, idet borgmester Georg Schow anbefalede ham som „en beskeden, stille Mand der havde holdt sig fjernt fra Tidens politiske Røre“. Således fik han det attråede privilegium (1839). Det gik imidlertid snart op for byens ledere at man havde forregnet sig. Efter et halvt års forløb lod F. bladet udgå på dansk og optog med talent og ihærdighed kampen mod de slesvigholstenske lærdomme og for det danske folkelivs genrejning på sine gamle enemærker. Arbejdet med bladets udbredelse og bogudlåene gik hånd i hånd, og navnlig hos omegnens skolelærere bidrog de danske bøger til at bane vejen for dansk avislæsning. Dog nåede F. før 1848 ikke op over nogle få hundrede abonnenter. Modstanderne, hvis forbitrelse var dobbelt stor på grund af den skuffelse F. havde beredt dem, søgte at komme ham nær, først ved bestikkelse, senere ved trusler om helt at tilintetgøre hans borgerlige eksistens; men alle disse forsøg strandede på hans dybe overbevisning og uforsædte mod: „F. ist ein enragierter Dannismann“ skrev en af hertugens agenter der havde gjort et mislykket forsøg hos ham, „und wenn am jüngsten Tage die Posaune zum Weltgericht nicht dänisch bläset, erstehet er nicht aus dem Grabe!“ F. selv havde formuleret sin trosbekendelse i de berømte ord: „Danske er vi; Dansk tænker og føler vi; som Danske har vi Navn i Fortiden og er kendt over hele Kloden“. Krigen 1848 bragte selvfølgelig F. mange tab og lidelser; han måtte gentagne gange forlade hus og hjem, og hvad han ejede blev ødelagt, deri-

blandt hans astronomiske instrumenter. 1849 begyndte han igen udgivelsen af sin avis som han nu kaldte *Freja*, men ti år efter nødtes han, bl.a. på grund af censurens forfølgelse, til at sælge den til sin svoger N. Sørensen; F. var overhovedet i disse år i en vis modsætning til de nye åndsstrømninger som i 1850erne nåede til Åbenrå, således den grundtvigske bevægelse. Bladet blev fortsat til 1903, i de senere år i forening med „Dannevirke“. F. forsøgte sig også i den novellistiske litteratur i bladets føljeton; bekendt er især hans samling af *Slesvigske Sagn*, 1857 der 1929 udkom i 4. oplag. Hans fattige hjem der oplivedes af en talrig børnesflok var i en lang årække det daglige samlingssted („Børs“) for danskhedens forkæmpere i Åbenrå og gæstedes jævnlig af omegnens bønder; dette fortsattes også efter ulykkerne 1864 der ikke var i stand til at kue F.s mod og nationale forhåbninger. □Litografi 1869, efter dette flere træsnit 1871 og af bl.a. H. P. Hansen. Mal. af Petersen-Stubbæk (Folkehjem, Åbenrå). Relief af G. Hammerich på mindsten 1930 (ved Folkehjem). Foto. – Mindesmærke på Åbenrå kgd.

F. F.s dagbog 1864 i Sønderjyske Årbøger, 1930 161–222. – L. G. V. Hasselriis i Ill.tid. 27.6.1869. Karl Hede i Nordslav. søndagsbl. 27.1.–23.1.1884. Hans Kau: J. P. Junggreen, 1894. P. Lauridsen: Da Sønderjylland vågnede I–II, 1909–11 (m.breve). Samme i Hist.t. 9.r.II, 1921–23 235. – Breve i Kgl.bibl.

*Knud Fabricius**

Fischer, Johan Christian Henrik, 1814–85, minister, adjunkt. * 3.12.1814 i Slagelse, † 16.9.1885 på Frbg., begr. i Slagelse. F: købmand Johan Peter F. (1786–1840) og Frederikke Henriette Klemme (1786–1843). Ugift.

F. blev student 1835 fra Slagelse, cand.teol. 1842, konstitueredes 1844 og ansattes 1847 som adjunkt i matematik ved sin gamle skole. Han videreførte ikke sine teologiske studier, men dyrkede naturvidenskab, især ornitologi. I *Astronomien og Skriftens Auctoritet*, 1851 hævdede han de bibelske skrifers uoverensstemmelse med naturvidenskabens resultater. Ved Slagelse lærde skoles nedlæggelse 1852 afgik han med ventepenge og virkede ikke senere ved skolevæsenet. F. søgte forgæves valg til den grundlovgivende rigsforsamling, men valgtes 1852 til folketinget af bondevennerne i Slagelse-kredsen. Han sluttede sig på rigsdagen til bondevennepartiet, særlig dets Tscherningske fløj, men stod fra begyndelsen de konservative helstatsmænd nær og skrev et anonymt kampskrift *En ny blaa Bog* der varmt forsvarede ministeriets helstatspolitik og skarpt angreb de nationalliberale hvorfor det i foråret 1853 på ministeriets foranstaltning gennem

postvæsenet blev omdelt til de oppositionelle bladets abonnenter. Da bondevennernes store flertal under J. A. "Hansens og Balth. "Christensens ledelse i foråret 1854 i forening med det nationalliberale centrum gjorde front mod ministeriet Ørsted kunne F. ikke være med. Han gik væsentligt videre end det Tscherningske mindretal i bestræbelserne for ikke at bryde med ministeriet og skrev et nyt stridsskrift *Rigsdagen og Ministeriet* der i det væsentlige var et forsvar for den ministerielle politik. Som følge heraf blev han ret isoleret i venstre og stillede sig ikke i Slagelsekredsen ved opløsningsvalget dec. 1854, men juni 1855 valgtes han med støtte af ungdomsvennen, godsejer Erik "Skeel, Dronninglund, og det Tscherning-Wintherske venstre til folketingsmand for Sæby-kredsen.

F. viste lige fra begyndelsen udprægede evner for rigsdagsvirksomheden. Hans speciale var de finansielle spørgsmål, men han satte sig grundigt ind i de fleste af de større sager, og hans indlæg i forhandlingen hørtes altid med opmærksomhed. Han var et af rigsdagens bedste hoveder og en debattør af rang: klar og logisk i sin bevisførelse, ætsende og ubarmhertig i sin polemik. Nogen samlende og partidannende evne besad han ikke, og han var mere respekteret og frygtet end afholdt og tillidvækkende. Hans forbindelse med den Tscherning-Wintherske gruppe som han formelt tilhørte indtil omkring 1865 var aldrig synderlig intim, og i flere spørgsmål, således næringslovgivning og forfatningssagen, gik han sine egne veje. Faste holdepunkter havde han i den tiltrækning som først de konservative helstatsmænd, og siden godsejergruppens politik øvede på ham og i en uudrydlig aversion mod de nationalliberale som han på så godt som alle områder bekæmpede. Særlig var han en uforsonlig modstander af C. C. "Halls politik som han angreb i rigsdagen og i artikler i Flyveposten. – F. øvede som statsrevisor ikke ringe indflydelse på finansforvaltningen. Hans udpræget kritiske sans og den hensynsløshed hvormed han slog ned på misbrug eller urimeligheder inden for administrationen gjorde megen gavn, men forøgede også det i forvejen ikke ringe antal af hans uvenner. Under forfatningskampen 1864–66 nærmede han sig mere og mere landstingets godsejergruppe og stemte sluttelig for den reviderede grundlov. Herved mistede han den Tscherning-Wintherske gruppes støtte og faldt ved folketingsvalget i Sæby-kredsen okt. 1866, men udnævntes en måned senere af ministeriet Frijs til kongevalgt landstingsmand. I landstinget opnåede han betydeligt større indflydelse end hans isolerede stilling i folketinget havde kunne forskaffe ham. Han tilhørte nu helt gods-

ejerpartiet og blev dettes skarpeste klinge i debatten og virksomste agitator.

F. var meget virksom for dannelsen af ministeriet Estrup, og det skyldes vistnok i ikke ringe grad ham at der intet hensyn blev taget til de nationalliberale politikere ved dets sammensætning. Selv blev han kirke- og undervisningsminister skønt der gjorde sig forskellige indflydelser gældende imod at sætte netop ham, „fritænkeren“, på denne plads. F. viste sig som en dygtig, om end noget hårdhændet administrator og skabte mere orden og fasthed i styrelsen. Han udjævnede uligheder i gejstlige lønninger gennem et særligt fond til kirkelige formål og skaffede økonomisk hjælp til studenter der i sen alder begyndte studierne. Sin fordomsfrihed viste han i bestræbelser for at skaffe Georg "Brandes ansættelse ved universitetet og for at give universitetets 400-års jubilæum et europæisk præg, men begge initiativer strandede på modstand fra universitetets og anden side. Ved forhandlinger med den Berg-Hørupske gruppe søgte han 1879 forgæves at bane vej for en folkeskolereform med udvidet undervisning og indskrænkning af det gejstlige tilsyn med skolen til religionsundervisningen. F. havde i øvrigt både forkærlighed og anlæg for underhåndsforhandlinger, også på områder som lå uden for hans fagministerielle. Således arbejdede han ivrigt inden for venstre for rigsretsanklagen af 1877 mod Fr. "Krieger og C. C. "Hall. Han forudså muligvis forfatningskampen og ville styrke højre ved at skabe et varigt modsætningsforhold mellem de nationalliberale og venstre. Også i bestræbelserne for at opnå et hærlovforlig ved hjælp af den Berg-Hørupske gruppe tog han livlig del ved forhandlinger på egen hånd. Hans forhold til Berg-Hørup mishagede en del af hans kolleger. Dertil kom striden med universitetet og personlige angreb mod ham. Seminarieforsøgeren Jeppe "Tang, venstre, udtalte 1877, at „den socialistiske lære om den fri kærlighed havde tilknytningspunkter i den nuværende regering“. Hvor meget Tang reelt vidste er uvist, men F. havde i 1860erne levet i et uægteskabeligt forhold og var blevet far til tre børn. Resultatet af alt dette var at han aug. 1880 indgav sin næppe helt frivillige demission. Han bevarede sin plads i landstinget til sin død og støttede vedblivende ministeriets politik, men spillede ikke mere nogen fremtrædende rolle i rigsdagen. 1882 blev han direktør for Frederiks hospital og Fødselsstiftelsen og fik her på ny anvendelse for sine administrative evner, navnlig under de vanskelige forhandlinger om hospitalets flytning. – F. skrev i Naturhistorisk Tidsskrift forskellige afhandlinger om danske fugle, interesserede sig på rigsdagen virk-

somt for opførelse af en bygning til Zoologisk museum og var 1872 medstifter af det aktieselskab der overtog Zoologisk have og fra 1876 formand for dets bestyrelse. – R. 1873. K.² 1876. K.¹ 1878. S.K. 1879. □ Træsnit 1875. Træsnit 1876, samme portr.type gengivet i litografi 1876 og træsnit 1877, 1879 og 1885. Tegn. af H. Olrik ca. 1876 (Fr.borg), forarbejde til mal. af statsråd, 1878 (Chr.borg). Foto.

J. C. H. F.: Politiske dagbøger 1852–56, 1966. – Zodiacus i Nær og Fjern 25.4.1875. H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882. Dagbladet 17.9.1885. Politiken s.d. N. Neergaard: Under junigrundloven I–II, 1892–1916. Ludv. Koch: En gammel præsts erindr., 1912 103. A. F. Krieger: Dagbøger III–VII, 1921–25. Alb. Olsen: Studier over den da. finanslov 1850–64, 1930. Fr. Bojsen: Politiske erindr., 1963. – Papirer i Rigsark. Breve i Kgl.bibl.

Helge Larsen (Niels Neergaard)

Fischer, Johan Frederik, 1868–1922, læge, radiolog. * 3.8.1868 i Kbh. (Garn.), † 15.2.1922 sst., begr. sst. (Garn.). F: premierløjtnant, senere oberstløjtnant Carl Emil Peter Theodor F. (1836–1922) og Helene Bartholine Heegaard (1835–83). ~6.5.1898 i Næstved med Olivia Dorothea Kirstine Lillelund, * 18.6.1871 i Næstved, † 9.3.1929 i Kbh., d. af købmand Johan Frederik (Fritz) L. (1832–1905) og Marie Emilie Fischer (1840–1926).

F. blev student 1886 fra det v. Westenske institut og medicinsk kandidat 1893, var derefter reserve-læge ved amtssygehuset i Næstved 1894–95, læge ved udvandrerskib 1895–96 og kandidat på kommunehospitalet 1897–99, assistent ved dets otologiske klinik 1900–04. 1898 blev han reserve-læge i hæren, 1903 korpslæge, 1906–08 stod han uden for nummer og var overlæge fra 1908–10, da han tog sin afsked. Meget tidligt havde F., der delte sin fars store interesse for fysik, interesseret sig for W. C. Röntgens opdagelse og ikke længe efter dennes første epokegørende meddelelser oprettet en privat klinik til undersøgelser (1896). Da kommunehospitalet ved Johannes "Mygges initiativ fik et røntgen-laboratorium 1896 kom F. 1898, da Mygge trak sig tilbage, til at lede dette. Han opgav nu sit oprindelige særstudium, otologien, for helt at hellige sig røntgenologien, inden for hvilken han snart blev den førende her i landet. Skønt hans hænder ret tidligt angrebes af „røntgenkræft“, fortsatte han med ukuelig energi sit arbejde og studium, følgende og prøvende alle nye forbedringer. Han opnåede også en betydelig teknik og fik ved sin store arbejds- og organisationsevne, sin udprægede optimisme og sit vindende væsen stor betydning for radiologiens udvikling herhjemme. F. havde en omfattende privat virksomhed og blev 1913 chef for samtlige

kommunens røntgenklinikker. Trods sin ofte smertefulde lidelse der efterhånden berøvede ham alle fingrene undtagen tommelfingrene udførte han et stort arbejde også uden for sin specialitet, var således fra 1912 i ni år borgerrepræsentant. Han var medlem af centralkomiteen for Nationalforeningen mod tuberkulosen og af cancerkomiteen og formand for Selskabet for fysisk terapi 1908–10 m.m. Sammen med C. G. A. Forsell og G. Heyerdahl fik han oprettet *Nordisk forening for medicinsk radiologi* samt tidsskriftet *Acta radiologica*. Han havde tidligt indset betydningen af at udnytte radium i medicinen og var virksom ved dannelsen af radiumfondet. Nogen større videnskabelig produktion fik F. ikke tid til, praktisk arbejde lå ham vel også nærmest, men både fra otologien og røntgenologien foreligger dog adskillige mindre afhandlinger fra hans hånd, vidnende både om kritik og stor erfaring. – Tit. professor 1911. – R. 1910. DM. 1911. □ Buste af Nanna Johansen, 1916. Relief (gravstenen). Foto.

H. Mygind i Ugeskr. for læger, LXXXIV, 1922 84 249–52. H. J. Panner i Hospitalstid. LXV, 1922 30f. P. Flemming Møller: History and development of radiology in Denmark. 1891–1950, 1968 18–21. – Levnedssberetning i ordenskapitlet.

*Fr. Lützhøft**

Fischer, Josef, 1871–1949, personalhistoriker. * 15.8.1871 i Siófok, Ungarn, † 9.7.1949 i Kbh., begr. sst. (Mos.vestre). F: købmand Jacob F. (1826–1908) og Rosalie Fischer (1841–1914). ~21.5.1901 i Kbh. (Mos.) med Paula Priefche Eichel, * 26.12.1878 i Kbh. (Mos.), † 8.2.1972 sst., d. af vekselerer og klasselotterikollektor Lion E. (1830–88) og Sara Goldschmidt (1855–1921).

F. er født af jødiske forældre i Ungarn og kom som 22-årig 1893 til Danmark. Han havde taget rabbinatseksamen i Eisenstadt og blev nu bibliotekar og religionslærer i København ved det mosaiske trossamfund i hvis tjeneste han kom til at virke i over 50 år. F. var en from mand af den gamle skole og forsømte aldrig sine religiøse pligter, sin synagoge og de funktioner, der var pålagt ham der. Den jødiske tro var grundpillen i hans liv, og hans andre interesser var udviklet med den som udgangspunkt. Selv om han var ortodoks, fulgte han med i alle bevægelser inden for det jødiske liv og forfægtede sine synspunkter på disse med både mod, ildhu, en stædighed der kunne drive modparten til fortvivelse, og et temperament der slog gnister. Takket være sit store kendskab til hebraisk erhvervede han sig gennem arbejdet med de originale kilder et indgående kendskab til menighedens historie og til de slægter der var knyttet til den. Inden for me-

nigheden blev en række store opgaver pålagt ham, fra 1901 til 1932 var han fattiginspektør, han var tilsynsførende med de jødiske kirkegårde for hvis bevarelse han gjorde et stort arbejde, og da strømmen af jødiske flygtninge fra Tyskland begyndte i 1930'erne var det ham der forestod uddelingen af hjælp til dem.

Hans vigtigste indsats som menighedshistoriker er „Mindeskrift i anledning af 100-års dagen for anordningen af 29. marts 1814“ med titlen *Hvad Bekiendere af den mosaiske Religion, der opholde sig i Danmark, have at iagttage*, som han udgav sammen med Jul. Salomon, og hans virke som redaktør 1917–25 af Tidsskrift for jødisk Historie og Litteratur, og som medredaktør af Festskrift til Professor David Simonsen, 1923. Derudover blev det til flere mindre artikler i ovennævnte tidsskrift og i Jødisk Familieblad 1929–38. Inden for menigheden var hans virksomhed her højt respekteret og af stor betydning, men af langt større betydning uden for menighedens kreds blev hans omfattende genealogiske arbejder om jødiske slægter hvor han udnyttede det originale hebraiske materiale i en række værker der har givet ham plads som grundlæggeren af en egentlig jødisk genealogi i Danmark.

For F., som for de fleste andre slægtshistorikere, begyndte det genealogiske arbejde i den snævre familiekreds, og da hans egen slægt ikke var dansk var det nærliggende at beskæftige sig med hustruen Paula Eichels slægt. Beskæftigelsen hermed resulterede i hans første trykte genealogiske arbejde *Stamtavlen Eichel*, 1904 hvorefter fulgte *Simon Lazarus og hans Efterkommere*, 1911, *Hartvig Philip Rée og hans Slægt*, 1912, *J. C. E. Michaelsen og Hustrus Forfædre*, 1913, *Baruch Israels Efterkommere*, 1913, *Slægten Levin-Fridericia*, 1916, *Simon Isac Kalkar og hans Slægt*, 1917, *Abraham Elias og hans Efterkommere*, 1918, *Familien Philipsen i Pilestræde* sammen med Th. Hauch-Fausbøll, 1920, en omarbejdet udg. af Alb. Heckschers *Stamtavlen Melchior*, 1920, *Jacob Simonsen og Hustru Rose, født Hahn, og deres Forfædre*, 1923, og *Slægten Salomonsen fra Nyborg*, 1927. Alle disse værker er systematiske, gennemarbejdede og pålidelige.

I 1930'erne var F. medarbejder ved Dansk Biografisk Leksikon hvortil han foruden et mindre antal biografier leverede slægtsoversigterne over de jødiske slægter. Disse oversigter giver i deres store bredde et indtryk af F.s omfattende viden idet han ofte følger slægtslinjer gennem adskillige kvindeled for at påvise interessante slægtsforbindelser. Det skal ikke skjules at systematikken derved bryder sammen hvilket gør disse slægtsartikler meget lidt overskuelige. Realværdien af oplysningerne kan imidlertid ikke antastes.

Inden sidste bind af dette værk var udsendt satte den tyske besættelse og jødeforfølgelserne en brat stopper for F.s virke. F. var en af de personer som tyskerne i stærkeste grad lod terroren gå ud over. Under en morgengudstjeneste i synagogen i sept. 1943 blev han afhentet af tyskerne og ført til sit hjem hvor han blev tvunget til at udlevere lister over menighedens medlemmer, men han udviste ånds nærværelse nok til kun at udlevere ældre og ufyldstgørende lister. Da aktionen mod jøderne kom d. 1.10. nåede han kun til Nordsjælland hvor han sammen med sin hustru og to døtre blev pågrebet og sendt til koncentrationslejren Theresienstadt. Her forblev han til april 1945.

Den 18.4.1945 kom F. med de danske jøders hjemtransport sygdomshæret og bøjet af smerte til Malmø, men han rettede sig trods sine næsten 74 år igen, selv om han måtte gennem svære operationer først i Stockholm, senere i København. Tilsyneladende i fuld vigør kunne han indtage sin gamle plads i menigheden med autoritet og lærdom. Også sine genealogiske arbejder genoptog F. og kunne 1948 udsende *Slægten Lucas* og 1949 *En Nakskov Slægt (Slægten Philip)*. Krigens år havde imidlertid opbrugt hans kræfter, og under et feriebesøg i Hornbæk i juli 1949 døde han uden forudgående sygdom ramt af et hjertetilfælde.

M. Melchior m.fl. i Jødisk samfund 5.7.1946. C. B. Henriques m.fl. sst. nr. 8, 1949.

Hans H. Worsøe

Fischer, Otto Peter Leck, 1904–56, forfatter. * 26.3.1904 i Kbh., † 17.6.1956 på amtsygehuset, Gentofte, begr. Mariebjerg kgd., Gentofte. F: grosserer Otto Peter Leck F. (1873–1911) og Marie Jakobine Hansen (1872–1951). ~16.4.1930 i Gentofte (b.v.) med Isa Inger Rohde Nissen, * 24.4.1903 i Fredericia, d. af købmand Peter Hansen Rohde N. (1874–1941) og Ulrikka Regina Ocklind (1876–1942). – Bror til Viggo *Kampmann.

Ved faderens død 1911 blev familiens levevilkår totalt ændrede. Moderen flyttede til Slagelse med tre børn. Broderen Viggo blev adopteret af kaptajn Conrad Kampmann. Den økonomiske tilbagegang for familien lagde spiren til den skepsis og desillusion der senere så ofte kommer til udtryk i forfatterskabet. F. var først kontorist på Sorø Amtstidende og siden bankassistent i Slagelse. 1928 rejste han til Kbh. hvor han et par år var ansat på Woels forlag. Fra 1930 levede han af sit forfatterskab. F. har karakteriseret sig selv som „erhvervsforfatter uden noget møde med Pan“ og han blev en af vore mest flittige og

produktive kulturarbejdere både som romanforfatter, dramatiker og inden for filmen. I et forord til en af sine egne noveller (I Dansk nutidsdigting, 1955) siger han: „sociale forhold præger os lige så meget, som de sjælelige impulser vi møder“. F. blev den nøgterne skildrer af småborgerskabet som en rødsløse klasse i mellemkrigstiden, og han vandt et betydeligt publikum der genfandt deres egen virkelighed i hans værker. Hans skildringer koncentrerer sig om København og provinsbyen, egentlige naturskildringer er ham fremmede.

Hans stilideal var Henrik Pontoppidans ukunstlede normaldansk, og hans kritiske realisme lægger mere vægt på moraldebatten end på det politiske manifeste. Når F. satte „Kan man leve af at være dannet?“ som motto for *Kontormennesker*, 1933 svarede Harald Herdal i sin roman om kontorliv: „Det er ikke så meget spørgsmålet om man kan leve af at være dannet, men spørgsmålet om man kan leve uden at være organiseret“ (i Der er noet i Vejen, 1936). F. skildrer sit småborgerskab netop præget af den fortvivlende mangel på fællesskabsfølelse. Uden tro på fællesskabets kraft bliver forfatterskabets hovedmotiv den menneskelige ensomhed. F. er familiens digter og skildrer den klaustrofobiske lille lejlighed hvor man går op og ned ad hinanden uden kraft til at hjælpe hinanden. En særlig evne viste F. i sine skildringer af oversete børn. Hans engagerede krav til de voksne om at respektere børnenes rige følelsesliv peger frem mod H. C. Branners noveller om børn.

F.s forfatterskab passede ind i tidens slagord „den nye saglighed“ og især i begyndelsen af forfatterskabet kan han virke som alvormand med moralsk nidkærlighed. Det første betydelige værk er trilogien *Leif den Lykkelige*, 1928, *Uværdighedens Marked*, 1929 og *En Dag af Aaret*, 1929 (forkortet etbindsudgave 1935) der med baggrund i gullaschærene skildrer en ung mands opvækst. Romanerne fra 30'erne og siden den store københavnerroman er det vægtigste i forfatterskabet. *En Dreng fra Gaden*, 1932 er en egentlig proletarroman om en forældreløs drengs tragedie i efterkrigstidens Forskand. Med *Kontormennesker*, 1933 når F. det stærkeste og mest karakteristiske i forfatterskabet, kollektivromanen, i skildringen af skæbnerne på en papirfabrik som går ned under den økonomiske krise. *Det maa gerne blive Mandag*, 1934 skildrer arbejdsløsheden blandt håndværkere. Til den økonomiske elendighed kommer følelsen af at være tilovers i samfundet som noget der undergraver selve livsnerven. *Hvordan i Morgen*, 1938 er en af forfatterskabets bedste bøger. Truslen om den kommende krig er det fælles moment

for den række parallelhandlinger der skildrer den lille mand som en magtesløs kastebold for en nådesløs social og historisk udvikling. I *En Kvinde paa Fyrre*, 1940, vendte F. tilbage til romanen om et enkelt menneske. Den midaldrende ugifte kvindes optegnelser om hendes ydmygelser bæres af en uovervunden livsvilje, og bogen viser F.s fine evne som kvindeskildrer. Et hovedværk er syvbindsromanen om københavnerfamilien Faber fra århundredskiftet op til folkestrejken under besættelsen. Den var i mange år en af folkebibliotekernes mest yndede romaner. *Kaptajnen*, 1941 foregår i 1899, *Karriere*, 1942 i 1907, *Sidste Sommer*, 1943 i 1914, *Febredans*, 1946 i 1918, *Ungdomslatter*, 1947 i 1925, *Skyggen kommer først*, 1949 i 1933 og *Dette latterlige Land*, 1950 i 1944. Serien er ingen dokumentarisk tidskrønike men snarere en række intense menneskeskildringer belyst gennem skiftende tidsatmosfærer. Suiten falder ikke, men snarere stiger gennem forløbet, og det sidste bind, med titel efter den tyske rigsfuldmægtige i Danmark Werner Bests berøgtede udtalelse, står med sin nøgternhed stærkt blandt de mange romaner om besættelsestiden. I sin sidste bog radiatoromanen *Skyldig i Synd*, 1956 vendte F. tilbage til kollektivromanen, her en nordsjællandsk landsbylæges optegnelser. Igen var F. fremme med et samtidspøblem i skildringen af den motorgale unge mand.

F. arbejdede også flittigt som dramatiker. *Manden i Maanen*, 1951 fængslede ved sin ironisk engagerede skildring af en ældre stationsforstanders dagdrøm om en ny tilværelse, og *Frisøndag*, 1954 om en midaldrende værkkførerkes oprør efter en menneskealders misbrug er nok F.s bedste større dramatiske arbejder. Romanerne viser F. som replikkens mester og i sine sidste år forløste han en levende humor, fx i den fine enakter *Livet er skønt*, 1947 om en afdanket bokser og i *Kærlighedens Narre*, 1950, der er en ren farce omkring en ægteskabssvindler. Den moralsk-pædagogiske tendens i F.s dramatik kommer tydeligt frem i hans mange arbejder for Dansk skolescene. *Jeg vil være en Anden*, 1940 viser igen dagdrømmen om at skifte identitet. F. skabte en intelligent sociologisk romankunst. Hans arbejder handler om og kommenterer tidens problemer og ideer. De fungerede samtidigt og gav ham en stor og begejstret læserskare, men de har vist ringe evne til at overleve. – F. fik H. C. Andersen-mindemedaljen 1932, Emma Bærentzens legat s.å., Carl Møllers forfatterlegat 1935, Otto Benzons forfatterlegat s.å. og det Ancker-ske legat 1936. Medlem af Dansk forfatterforenings bestyrelse 1932–39 og Danske dramatikeres bestyrelse 1944, formand 1946. □ Akvarel og

træsnit af Gitz Johansen 1929. Tegn. af Otto Christensen, Carl Jensen, udst. 1948, Ivan Opffer og Johannes Nielsen. Foto.

Selvbiografi i Profiler, 1944 57–66. – Jul. Bomholt: Moderne skribenter, 1933 139–61. Søren Hallar: L. F., 1937. Cai M. Woel: Tyvernes og tredvernes digtere I, 1941 131–49. Evald Jørgensen: L. F., 1973. Hans Rømeling: Den lille mand i 30ernes lit., 1974.

Erland Munch-Petersen

Fischer, Johan Olfert, 1747–1829, søofficer. * 4.8.1747 i Kbh. (Tysk ref.), † 18.2.1829 sst., begr. sst. (Ref.). F: kommandør, senere viceadmiral Olfert Fas *F. (1700–61) og Anna Ackermann (1720–82). Ugift.

F. blev kadet 1753, månedsløjtnant 1762 og 1763 sekondløjtnant. 1767 premierløjtnant, 1773 kaptajn, 1781 kaptajn, 1790 kommandørkaptajn, 1800 kommandør, 1809 kontreadmiral og 1825 viceadmiral. F. gjorde tjeneste på orlogsskibet Printz Friderich under et togt 1770–71 mod barbareskerne i Alger og var fortsat i Middelhavet 1771–72 ombord på Sejeren. Han var atter i Middelhavet 1777 ombord på orlogsskibet Dannebrog. Ved hjemkomsten blev han auscultant i konstruktionskommissionen for at uddannes videnskabeligt. Efter at være kommet til skade ved et fald ombord skrev F. 1778 til kongen for at få stillingen som kommandant på Kbh.s Toldbod. Han fik ikke denne stilling og blev i stedet inspektionsofficer ved Dokken og medlem af konstruktionskommissionen. 1784 blev han chef for fregatten Bornholm der lå som vagtskib i Sundet. 1788 var F. flagkaptajn i kontreadmiral J. C. *Kriegers eskadre der i anledning af krigen med Sverige samarbejdede med en russisk eskadre. Han blev derefter 1789 chef for Elephanten og 1790 for orlogsskibet Grønland der lå som blokskib i forbindelse med Kbh.s defension. 1794 blev han atter flagkaptajn i Kriegers eskadre som chef for orlogsskibet Neptunus. 1795 blev F. ekvipagemester ved Dokken, en stilling han på trods af fortsatte udkommandoer beholdt til 1803. F. var atter 1796 udkommanderet som chef for orlogsskibet Oldenborg. 1797–99 anvendtes F. til udrædningsarbejde i forskellige kommissioner således dokkommissionen, signalkommissionen og kommissionen angående konvojeringsbestemmelser. 1799 blev han atter chef for Oldenborg for at føre en konvoj til Ostindien. Under denne rejse indlagde F. sig fortjeneste ved under en orkanagtig storm i Taffelbay ved Kapstaden 5.11.1799 at redde skib og besætning ved at sætte Oldenborg på land. F. ledede bjærgning og hjemsendelse af besætning og vendte selv hjem i 1800. Kongen udtalte sin anerkendelse af hans kondu-

ite ved denne lejlighed. Efter en kort udkommando blev han nu indsat i defensionskommissionen og i februar 1801 blev han designeret chef for Kbh.s defension til søsiden og højeste som sådan sit flag på blokskibet Dannebrog marts 1801. Denne kommando havde F. den 2.4.1801 da København blev angrebet af en engelsk flåde. Under slaget, hvorunder F. blev såret, måtte han først skifte sit flag til „Holsten“ og sidst over på batteriet Trekroner. F. havde forinden slaget gjort defensionskommissionen opmærksom på den påtænkte forsvarsoptillings utilstrækkelighed. Tildeltes 1802 erindringsmedalje for slaget på Reden med brillanter. 1803 chef for 4.division. Deltog i evolutioneskadrens øvelser 1805. 1807–09 var F. chef for batteriet Trekroner. Anvendtes derefter som divisionschef bl.a. for 1.division 1813–15.

F. havde store evner ligesom han var en glimrende sømand, hvilket de mange cheffkommandoer viste. På trods af uklare kommandoforhold gjorde han udmærket fyldest som chef for de dansk-norske flådestyrker i slaget på Reden 1801. Det har været en kilde til undren at F. efter dette slag kun fik tildelt få og uinteressante hverv på trods af, at han fortsat steg i graderne. Forklaringen er sikkert at F. var meget beskeden og meget lidt udadvendt, ligesom menighedsarbejdet i den reformerte kirke optog ham meget. – R. 1815. DM. 1817. K. 1824. S.K. 1826.

□ Miniature (Kbh.s bymus.). Litografi på mindeblad for 1801, 1848, sandsynligvis efter ældre forlæg. Mal. af Harry Kluge, 1919. Relief af Hans Larsen på gravsten af G. B. Hagen, 1920.

J. P. With: Danske og norske søheltes bedrifter, 1819. C. C. Zahrtmann i Nyt archiv for søvæsenet, 1842 168–98. O. Lütken i Danebroge I, 1881 229–34. Axel Larsen: Dansk-norske heltehist. 1700–1814, 1895 109–32. Victor Hansen: Vore søhelte, 1898. J. S. Hohlenberg i Tidsskr. for søvæsen, 1900 349–67. P. C. Bundesen sst. 1901 173–264. E. Briand de Crèvecoeur: O. F., 1944. O. Bergersen: Nøytralitet og krig II, Oslo 1966 377–460. Ole Feldbæk: Denmark and the Armed Neutrality, 1979.

Hans Chr. Bjerg

Fischer, Olfert Fas el. Fasvier (o: Favier), 1700–61, søofficer. * 14.3.1700 i Kbh. (Tysk ref.), † 7.12.1761 sst., begr. sst. (Tysk ref.). F: fhv. hollandsk skipper, købmand i Kbh. Olfert Vaese og Alida Brunsmann. ~1° 1720 med Sidsel Marie Hassel, † 8.7.1737. ~2° 10.9.1738 i Kbh. (Tysk ref.) med Anna Ackermann, døbt 9.3.1720 i Kbh. (Tysk ref.), † 29.5.1782 sst. (Tysk ref.), d. af vinhandler Johann A. († 1725) og Anna Bech. – Far til Olfert *F.

F. blev kadet 1712, tjente under Andreas *Rosenpalm i den store nordiske krig og udnævntes 1719 til sekondløjtnant. 1720–22 havde

Fischer, Olfert Fas

han permission for at føre et koffardiskib og var derefter jævnligt udkommanderet, således 1726 med den kombinerede dansk-engelske flåde til Reval. 1725 blev han premierløjtnant, kaptajn-løjtnant 1732 og kaptajn 1733. 1739–52 var han direktør i Asiatick Kompagni, 1743 chef for orlogsskibet Oldenborg i eskadre, blev kommandørkaptajn 1744 og kommandør 1747. I de følgende år var han medlem af forskellige kommissioner: 1749 af takkeladskommissionen, 1751 af defensionskommissionen og kommissionen til revision af søkrigsartiklerne. 1754 blev han deputeret i admiralitets- og generalkommissariatskollegiet, 1755 schoutbynacht, 1756 interimchef for Holmen og 1758 eskadrechef og udførte som sådan store troppetransporter fra Norge og Danmark til Eckernförde. S.å. forfremmedes han til viceadmiral. Af hans 14 børn blev to søofficerer, af hvilke Friderich Gerhard F. gik ned med orlogsskibet Indfødsretten.

*Th. Topsøe-Jensen**

Fischer, Otto Fabricius, 1884–1970, civilingeniør. * 23.4.1884 i Kbh., † 7.11.1970 i Stockholm, begr. sst. (Lidingö kgd.). F: landskabsmaler Hans Christian F. (1849–86) og kunstvæver Emma Elise Kirstine Fabricius (1851–1929). ~7.4.1914 på Frbg. (Markus) med Karen Beate Wulff, * 19.11.1886 i Helsingør (Mariæ), † 18.3.1968 i Stockholm, d. af fabrikant Johannes Frederik Ludvig W. (1844–1942) og Agnes Johanne Louise Christen (1853–1933).

F. tog studentereksamen fra Efterslægtsselskabets skole og blev cand.polyt. (bygningingeniør) 1908. Han var derefter et års tid hos stadsingeniøren i København, rejste 1909 til Canada hvor han til 1911 arbejdede med jernbaneanlæg; 1912 var han dels hos Christiani & Nielsen, dels i London hos British Reinforced Concrete Company. 1913 blev han knyttet til AB Skånska Cementgjuteriet som chef for konstruktionskontoret. Her virkede han indtil han 1919 i Stockholm oprettede sin egen virksomhed *Betonbyrån*. 1924 fødte han hertil *Stockholms Parkett- och Snicke-ribslag* ved Otto F. og Viggo Hanzen, 1927 *Parkettförsäljningskontoret* (med egen fabrik) og endelig 1929 *Axion Institute*. F. havde betydelige fysiske, geometriske og matematiske interesser og udgav flere værker om sine arbejder, således bl.a. 1951 *Universal mechanics and Hamiltons quaternions* og 1957 *Five Mathematical structural models*. Han skrev desuden en lang række tekniske og videnskabelige afhandlinger der fandt optagelse i amerikanske, danske, engelske, japanske, svenske og tyske tidsskrifter. Med japanske videnskabsmænd opretholdt F. på disse

områder særlige forbindelser der kulminerede da han 1964, efter indbydelse, holdt forelæsninger ved universiteterne i Tokio og på Hokkaido. F., der var en kendt skikkelse i den danske koloni i Stockholm, var medlem af flere udenlandske videnskabelige selskaber – også i Japan.

Berl.tid. 22.4.1969. Sst. 13.11.1970.

Finn H. Lauridsen

Fischer, Peter Didrik Weinreich, 1813–84, glarmester. * 24.1.1813 i Kbh. (Helligg.), † 15.10.1884 sst. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: glarmester Peter Christian Weinreich F. (1772–1834) og Else Cathrine Bech (ca.1773–1842). Ugift.

F. blev svend 1830 og foreviste 1834 på industriudstillingen i Kbh. sit mesterstykke uden at tage borgerskab. Mesterstykket, *Kbh.s våben*, malet og indbrændt på glas findes nu i Den gamle by i Århus. F. fortsatte arbejdet med glasmaleri og blev en foregangsmand herhjemme på dette område. 1836 udstillede han forskellige med forgyldning dekorerede genstande af glas, 1844 en madonna i glasmaleri. Fra hans hånd foreligger flere sådanne arbejder, bl.a. i Haderslev kirke og flere herregårdskapeller. Efter faderens død ledede F. i moderens navn den 1796 grundlagte forretning indtil han 1871 overdrog firmaet til W. C. K. Wriedt. Firmaet blev 1938 overtaget af H. P. Olsen & Søn (grundlagt 1891) som fortsat har drevet forretningen på samme sted, Klosterstræde 21, hvortil F.s far flyttede 1813. 1842 tog F. borgerskab. 1843 fik han af Christian VIII overdraget at levere glasmalerierne til Christian IVs kapel i Roskilde domkirke, men da planen for kapellets indretning ændredes blev der ikke anvendelse for dem. To af vinduerne er nu anbragt i Fr.borg slotskirke, de to gik til grunde ved Christiansborgs brand 1884. F. var glarmesterlavets oldermænd i to perioder, 1845–47 og 1851–53.

Tidsskr. for kunstindustri, 1885 95f; C. Nyrop sst. 1886 86. Glarmestertid., juni 1921 44.

*Georg Nygaard**

Fischer, Poul (Paul) Gustav, 1860–1934, maler. * 22.7.1860 i Kbh. (Garn.), † 5.1.1934 i Gentofte, urne på Søllerød kgd. F: kunstmaler, senere malermester og fernisfabrikant Philip August F. (1817–1907) og Gustafva Albertina Svedgren (1827–83). ~1° 24.11.1886 på Frbg. med Dagny Grønneberg, * 29.7.1867 i Kristiania, † 24.2.1920 i Oslo, d. af kunsthändler Julius Frederik G. (1836–1920) og maler Hulda Azora Tegner (1844–1924). Ægteskabet opløst. ~2° 17.6.1914 med koncertsanger Martha Vilhelmine Jensen, * 5.11.1888 i Horsens, † 11.6.1966 i Gladsaxe,

d. af fabrikbestyrer Christian Vilhelm J. (1854–1929) og Johanne Marie Beathe Schultz (1857–1912). Separeret.

F. stod halvandet år i lære hos terrakottafabrikant C. Møller og dimitteredes fra det tekniske institut til kunstakademiet hvor han gik i almindelig forberedelsesklasse maj 1876–jan. kvartal 1878. Derefter virkede han ca. ti år (1878–88) ved faderens fabrik, malede ved siden af og udstillede jævnlig på Charlottenborg forårsudstilling 1884–1902. Han har tillige været repræsenteret på Salonen i Paris og udstillinger i München, Berlin, Oslo og Stockholm. – F. havde i begyndelsen et omfattende repertoire, „moderne Mennesker i fiks fin de siècle-Dress, nøgne Modelfigurer i artistiske Luksusomgivelser, italienske Landskabs- og Arkitekturbilleder, norske Kystpartier, Solglød ved Rivieraen, Østerfarimagsgade i Aftenskumring, Stillelvs-Stykker, den raske Færdsel over Dronning Louises Bro, et Eftermiddags-Te-Selskab hos en engelsk Familie, Portrætter, Allegorier“ (G. Hetsch), men efterhånden kom de københavnske gadescener og badelivsbillederne til at indtage den største plads i hans produktion. Han populariserede yderligere brødrene Frants og Erik "Henningens i forvejen populære genre, med endnu lettere færdighed og håndelag for den særlige københavnske atmosfære. En tid nød han også stor popularitet og anvendtes i vid udstrækning som illustratør, bl.a. til blade som Ude og Hjemme, Illustreret Tidende, Klods Hans. Der var oprindeligt et stykke af en maler i ham, men hans meget virksomme produktivitet måtte i længden blive sløvende for hans evne. På Fr.brog findes *Den norske Deputations Modtagelse paa Amalienborg 20. Nov. 1905.* □ Selvportr. bl.a. mal. 1885, tegn. 1893, mal. 1909 m.fl. Tegn. af Alfred Schmidt. Foto.

Gustav Hetsch i Ill.tid. 9.2.1896. Kai Flor i Berl.tid. 5.1.1934. H. Falkenfleth i Dagens nyheder 6.1.s.å. Mogens Knudsen m.fl.: Satire og humor i da. tegnekunst, 1946.

*Sigurd Schultz**

Fischer, Paul Henning, * 1919, diplomat, jurist. * 24.3.1919 i Kbh. F: grosserer Ernst F. (1881–1969) og Ellen Dahl (1891–1935). ~2.1.1945 i Stockholm med Jytte Kalckar, * 18.10.1910 i Kbh., d. af kontorchef, cand.polit. Marc K. (1881–1946) og Alma Schack Schou (1881–1923). En astmatisk lidelse i drengærene medførte at F. blev sendt på kostskole i Schweiz hvor han blev student fra Lyceum Alpinum i Zouz 1937. Med genvundet helbred studerede han jura i Kbh. og begyndte efter eksamen som sagførerfuldmægtig i 1943 med henblik på en karriere

som advokat. Den tyske besættelse skulle dog hurtigt føre ham i en anden retning da han samme år måtte flygte til Sverige. Her kom han til at arbejde i den danske flygtningeadministration for det følgende år at blive knyttet til det danske gesandtskab i Stockholm der på det tidspunkt havde erklæret sig for „frit stillet“ i forhold til København. Efter befrielsen og normaliseringen af de diplomatiske forhold forblev F. endnu et år i gesandtskabet hvor han havde som hovedopgave at administrere de store kreditter, Sverige havde stillet til rådighed for danske varekøb.

1946 kaldtes F. hjem til tjeneste i udenrigsministeriet, og samtidig med at virke som manuduktør og fra 1948 som lektor i folkeret ved Kbh.s univ. gjorde han den følgende halve snes år karriere i ministeriet hvor han 1958 blev assisterende chef for den økonomisk-politiske afdeling. En kortere periode var han knyttet til gesandtskabet i Haag dog fortrinvis for her at indsamle materiale til et arbejde om det europæiske kul- og stålfællesskab. F. erhvervede med dette arbejde den juridiske doktorgrad 1957. Disputatsen drejede sig ikke så meget om det europæiske samarbejdes økonomiske og politiske aspekter som om de institutionelle problemer der meldte sig under de nye former det internationale samarbejde var ved at antage, først og fremmest det nationale suverænitetsbegrebs relativitet. F.s tanker var noget af en pionerindsats i dansk folkeretlig litteratur og medførte at han kom til at stå over for et valg mellem at fortsætte i udenrigstjenesten eller overtage et universitetsprofessorat der stod ham åbent. Med hele sit udadvendte og handlingssøgende væsen gav han udenrigstjenesten førstefødselsret.

Da Danmark 1960 igen knyttede stærkere diplomatiske forbindelser med de østeuropæiske lande blev F. kun 41 år gammel forløbereren som ambassadør i Warszawa. Men denne udsendelse blev kun af kort varighed. Netop på det tidspunkt var samarbejdet mellem udenrigsministeren Jens Otto Krag og udenrigsministeriets direktør Nils "Svenningens ikke det bedste. Denne havde under besættelsens sidste regeringsløse periode som førstemand i det såkaldte departementschefstyre fungeret som en slags administrerende regeringschef. Efter i nogle år efter befrielsen at være retireret til ambassaderne i Stockholm og London var han hurtigt vendt tilbage til direktørposten, men hans erfaring og stilfærdigt dominerende autoritet føltes undertiden noget lammende for de skiftende politiske ministre. Hertil kom at den danske udenrigstjeneste 1961 stod over for en vældig reorganisering på grundlag af en længe forberedt og i foråret vedtaget lovgivning. Et lederskifte fandtes

Fischer, Paul

også af den grund påkrævet, så meget mere som Svenningsen på det tidspunkt var 67 år gammel. Til ny direktør valgtes den 25 år yngre F. hvis organisationstalent flere ministre havde bidt mærke i.

I de følgende år forestod F. da en omfattende strukturændring, modernisering og ekspansion af udenrigstjenesten. Den bestod i en forøgelse af ministeriets medarbejdere med omkring 50 pct. som konsekvens af Danmarks deltagelse i mange internationale organisationer, af de handelsmæssige og politiske forbindelsers udvikling og ikke mindst bistandsarbejdet for udviklingslandene. I det værk om den danske udenrigstjenestes historie som ministeriet udsendte 1970 ved den selvstændige udenrigsstyrelses 200-års-jubilæum har F. skrevet det afsnit der behandler udviklingen i 60'erne, det ti-år i hvilket han var direktør. F. nævner ikke sig selv i fremstillingen. Om hans personlige indsats hersker dog ingen tvivl. F. forbandt effektivitet, organisationstalent og smidighed med stor åbenhed over for nye løsninger på problemer der ofte tidligere havde været behandlet i traditionernes og vanernes inerti. Som administrator af udenrigsdepartementet var det for F. en væsentlig bestræbelse at holde sammen på dette ministeriums mangfoldige funktioner under en samordnet ledelse når der var tendenser til at ville adskille dem. Som nærmeste rådgiver for den politiske ledelse lagde han vægt på at dansk diplomati burde give sin opmærksomhed om landets sikkerhed og økonomi prioritet i en atlantisk og europæisk ramme frem for engagementer på fjernere og mindre relevante områder som en indenrigspolitisk opportunitet undertiden kunne tilskynde. I 1971 fandt F. selv tiden inde til en afløsning på direktørposten, og han blev ambassadør i Paris hvor hans europæiske orientering og kundskaber blev nyttige under den forøgede kontakt med Frankrig som Danmarks indtræden i det europæiske fællesskab førte med sig. 1980 blev F. ambassadør i Bonn. – R. 1954. R.¹ 1959. K. 1963. K.¹ 1968. □Foto.

Den danske udenrigstjeneste 1770–1970 II, 1970.

Erik Seidenfaden

Fischer, Vilhelm Theodor, 1857–1928, dyremaler. * 4.10.1857 i Holbæk, † 24.10.1928 på Frbg., urne på Bispebjerg kgd. F: malermester Jens Vilhelm F. (1822–66) og Johanne Frederikke Dithmer (1823–1910). ~6.12.1890 i Odense med Vilhelmine (Ville) Marie Birgitte Ibsen (Ipsen), * 15.9.1859 i Odense, † 10.12.1925 på Frbg., d. af bagermester Niels Christian Hansur Gudmund

Georg Ipsen (1814–81) og Mette Marie Hansen (1826–1909).

F. stod tre år i malerlære og optoges fra Teknisk institut i kunstakademiets almindelige forberedelsesklasse som han søgte elleve kvartaler jan. 1876–forår 1882. Imidlertid havde han debuteret 1880 på Charlottenborg forårsudstilling hvor han udstillede til 1929. Desuden deltog han i den nordiske udstilling i Kbh. 1888, udstillingerne i München 1901, Berlins Kunstgewerbemuseum 1910–11, Malmø 1914, rådhusudstillingen 1901, kunsternes efterårsudstilling 1907–13. F.s dyrebilleder tildrog sig hurtigt opmærksomhed og påskønnelse. Tre gange vandt han den Neuhausenske konkurspræmie, nemlig 1883 med *Høns og Ænder uden for en Bondegaard*, 1887 med *Heste paa Græs* og 1891 med *Legende Hunde*. 1892 og 1893 havde han rejsestipendier fra akademiet, for hvilke han opholdt sig i Tyskland. Endvidere tildelte akademiet ham årsmedaljen 1911 for *Klar til at lette* (kunstmuseet) og 1912 for *Vildgæs*. Han havde sæde i akademirådet 1915–20 og i komiteen for Charlottenborg-udstillingen 1914–20. – F. har udelukkende malet dyr og landskaber med og uden dyr. I begyndelsen beskæftigede han sig overvejende med husdyrene; senere foretrak han vildænder, gæs og andre strandfugle. Han holdt af det flade strandlandskab med den lave horisont og gengav det i en stedse mere impressionistisk opfattelse der lagde vægt på farven og på dyrenes samhörighed med naturen. Han havde set klogt på japanerne, kunne ofte give den store linje i fugleflokkens bevægelse i forhold til billedets rumvirkning, fastholde dens stemningsværdi i landskabet. Efter at F. 1894 var blevet knyttet til Den kongelige Porcelainsfabrik, blev han en af dennes betydeligste underglasurmalere. Han var en af hovedkræfterne i den efterblomstring som underglasurmaleri oplevede på fabrikken i årene omkring 1920. Desuden udførte han illustrationer til adskillige litterære og populær-videnskabelige værker og nogle raderinger. □Tegnet som ung af Agnes Lunn. Selvportr. ca. 1915.

Arthur Hayden: Royal Copenhagen porcelain, London 1911. K. Flor i Berl.tid. 4.10.1927. N. V. Dorph sst. 26.10.1928. Nationaltid. 26.10.1928. Politiken s.d. Fr. Dalgas i Nyt t. for kunstindustri, 1928, nov. 224.

*Sigurd Schultz**

Fischer Holst, Tage, * 1902, radiotelegrafist, mator. * 5.10.1902 i Vivild-Vejlby sg., Randers amt, † 28.9.1979 i Kbh. F: læge Niels Peter Holst (1873–1923) og Sofie Oline Fischer (1881–1965). ~22.12.1925 i Kbh. (b.v.) med Janet Macmillan, * 3.7.1903 i Skotland. Ægteskabet opløst 1937.

Efter bestået realeksamen i Randers søgte F.H. uddannelse som radiotelegrafist ved søfartsskolen i Svendborg og arbejdede derpå en årrække som telegrafist i den danske handelsmarine, bl. a. som 1. telegrafist på de danske amerikabåde. Den 9. april 1940 var F.H. forhyret på et dansk skib under udsejling i Kattegat. Dette måtte vende om på grund af besættelsen, og herefter var han til rådighed som erfaren telegrafist da den illegale telegrafitjeneste mellem Danmark og England 1943 blev rekonstrueret under ledelse af ingeniør L. A. "Duus Hansen og med danske telegrafister og dansk udstyr. F.H. erklærede sig straks rede til at påtage sig dette livsfarlige arbejde og indledte under dækningsnavn Joseph sending fra Kbh. fra september 1943. Indtil maj 1945 var han i uafbrudt virksomhed med daglige sendinger, dels fra sendesteder i Kbh. og senere da den tyske pejletjeneste blev for effektiv, fra skiftende sendesteder på Sjælland, et arbejde der både fysisk og psykisk var umådelig krævende. Fra sommeren 1944 forsynedes han som den første telegrafist i Danmark med apparatur til automatisk sending. – Med daglige og ofte lange sendinger blev F.H. den danske telegrafist der kom til at formidle den største stofmængde, og hans arbejde blev i lige høj grad priset af modtagestationen i London og hans nære medarbejdere i den danske modstandsbevægelse der i lange perioder og i kritiske situationer var helt afhængig af hans sendemuligheder og mod. Og var mængden af det sendte stof stor, var vigtigheden af det ikke mindre. Hans dygtighed, præcision og koldblodighed var afgørende for gennemførelsen af meget vitalt modstandsarbejde, og hans kontakt med de store hovedkvarterer i Kbh. – frihedsråd, faldskærmsorganisation og ledende politikere – gjorde hans arbejde særlig betydningsfuldt. Foruden telegrammer af operativ betydning kom han til at ekspedere vigtige politiske hasterapporter. – Efter krigen blev F.H. udnævnt til kaptajn og senere major i hæren og fik til opgave at forestå en modernisering af dens radiotelegrafitjeneste efter de erfaringer der var indvundet i krigen og i takt med den teknologiske udvikling på området. – R. 1970.

T. F. H.: Gør hvad du ikke tør, 1965. – Jørgen Hæstrup: Hemmelig alliance I-II, 1959. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Jørgen Hæstrup

Fischer-Jørgensen, Eli, * 1911, fonetiker. * 11. 2. 1911 i Nakskov. F: herredsfuldsmægtig, senere sparekassedirektør Kai F.-J. (1877–1959) og Emmy Daisy Smyth Hansen (1882–1975). Ugift. F.-J. tog nysproglig studentereksamen i Svendborg 1929 og studerede derefter tysk og fransk

ved Kbh.s univ. Efter kandidateksamen 1936 var hun nogle år på studieophold i Tyskland og Frankrig. Fra 1939 har hun været ansat ved Kbh.s univ., først som undervisningsassistent og senere som lektor og amanuensis. Hun blev 1.4.1966 udnævnt til ekstraordinær professor i fonetik og har siden 1966 også bestyret det nyoprettede institut for fonetik som under hendes ledelse er blevet en internationalt kendt forskningsinstitution. F.-J.s videnskabelige indsats omfatter alle sider af den moderne fonetik, ligesom hun også har bidraget til den almene lingvistik. Inden for lingvistikken står hun som en af de førende repræsentanter for den debat der især i 1940'erne og begyndelsen af 1950'erne foregik i København med særlig tilknytning til Lingvistikredsen. Hun har i flere henseender forholdt sig kritisk til Louis *Hjelmslevs og H. J. Uldalls glossematiske sprogteori, men har bidraget til kendskabet til og forståelsen af denne teori gennem egne afhandlinger og gennem medvirken i posthume udgaver af disse og andre nyere danske lingvisters værker.

F.-J.s første arbejde *Dialektgeografiens Betydning for Opfattelsen af Lydforandringer*, 1934 beskæftiger sig med et stadig delvis uafklaret problem inden for sprogvidenskab: hvad det er der sker når sprog forandrer sig gennem tiden, og hvilken rolle samspillet mellem forskellige dele af sprogsamfundet spiller for udviklingernes art og forløb. F.-J. har også udgivet L. L. Hammerichs *Kortfattet tysk Lydhistorie*, 1935.

I hendes senere forskning ligger hovedvægten på den beskrivende lyd lære. Hun har i talrige arbejder beskæftiget sig med lydenes systematik og deres fysiologiske, akustiske og auditive egenskaber. I lærebogen *Almen fonetik*, 1958 (foreløbig, duplikeret udgave 1948) har hun givet en syntese af disse aspekter ved beskrivelsen af sprogets lydlige side. Bogen indeholder desuden en oversigt over fonetikens historie.

F.-J.s arbejder vedrørende talelydenes frembringelse og opfattelse er baseret på omfattende undersøgelser af fænomener i enkeltprog. Hun har selv især arbejdet med tysk, fransk, det indiske sprog gujarati og dansk. Resultaterne er publiceret i internationale fagtidsskrifter og til dels også i den årlige institutpublikation *ARIPUC* (= Annual report of the Institute of phonetics, University of Copenhagen). F.-J.s bidrag til teorien for lydenes funktion i sproget (fonologien) foreligger ligeledes i form af en lang række artikler i fagtidsskrifter. Hendes hovedværk er den store monografi *Trends in phonological theory. A historical introduction*, 1975. Denne håndbog gør rede for alle væsentlige retninger inden for europæisk og amerikansk fonologi og er anlagt såle-

Fischer-Jørgensen, Eli

des at den også belyser sprogvidenskabens historie i almindelighed.

Foruden sin indsats som universitetslærer og forsker har F.-J. haft adskillige administrative hverv inden for og uden for sit fag. Det kan nævnes at hun har været medlem af Kbh.s univ.s konsistorium 1970–72, formand for Lingvistkredsen i Kbh. 1968–72, medlem af statens humanistiske forskningsråd 1968–74 og i flere perioder medredaktør af tidsskriftet *Acta linguistica (hafniensia)*. Hun har været medlem af forskellige studenterkollegiers bestyrelser og var formand for Kvinderegensens eforat 1957–74.

F.-J.s forskning er udpræget international i sin karakter. Hendes forbindelser til udenlandsk forskning viser sig bl.a. deri at hun besøgte Indien som gæsteprofessor 1957, og at hun i forskningøjemed har foretaget rejser til bl.a. USA og Japan. Hun er medlem af Vetenskaps societeten i Lund, æresmedlem af Linguistic Society of America og medlem af Det kongelige danske videnskaberne selskab (indvalgt 1968 som det første kvindelige medlem). Hun er tildelt Tagea Brandts rejseselegat 1959 og en hædersgave fra Gads fond 1963, og hun blev 1978 æresdoktor ved Lunds univ. og Århus univ. F.-J. var præsident for og arrangør af den 9. internationale fonetikerkongres (Kbh. 1979). □Foto.

Bibliografi i Form and substance. Phonetic and ling. papers presented to E. F.-J., udg. L. L. Hammerich m.fl., 1971.

Jørgen Rischel

Fisker, Henrik Lorentz, 1720–97, søofficer. * 4.1.1720 i Kbh. (Nic.), † 20.6.1797 sst., begr. sst. (Holmens). F: justitsråd, senere højesteretsassessor, viceborgmester i Kbh. Lorentz F. (1684–1757) og Engelcke Catharina Schmidt († 1759). ~1° 13.9.1747 med Johanne Margrethe Krieger, * 2.11.1723 i Kbh. (Petri?), begr. 31.12.1773 sst. (Nic.), d. af bygmester, senere overlantbygmester og justitsråd Johan Cornelius *K. (1683–1755) og Anne Matthiesen (1693–1760). ~2° 17.5.1775 i Kbh. (Holmens) med Birgitte Catharina Ployart, * 25.7.1740 i Kbh. (Slotsk.), † 22.8.1822, d. af schoutbynacht Conrad P. (1691–1744) og Frederica Lovise Ocksen (1702–64). – Far til Lorentz *F.

F. blev kadet 1733, sekondløjtnant 1739, premierløjtnant 1742, kaptajn løjtnant 1746, kaptajn 1753, kommandørkaptajn 1758, kommandør 1766, schoutbynacht 1769, viceadmiral 1775 (anc. 1774) og admiral 1790. 1739–42 og 1744–46 var han i engelsk tjeneste, 1753 chef for et armeret koffardiskib Friderich og Lovise der sendtes til forstærkning af eskadren ved Marokko og samtidig overførte konsul Andreas *Ereboe her-

til, 1755–56 chef for fregatten Docquen til Vestindien og 1757–58 for orlogsskibet Neptunus til Middelhavet og Konstantinopel. 1761 sendtes han atter til Middelhavet med orlogsskibet Grønland medbringende et selskab af videnskabsmænd, deriblandt Carsten *Niebuhr der landsattes i Smyrna. Nov.s.å. havde han i Middelhavet det uheld at en snau der hørte til hans konvoj blev taget af et engelsk orlogsskib. F. måtte i den anledning afgive kommandoen og rejste hjem over land. Ved hjemkomsten blev han stillet for en generalkrigsret der fuldstændig frikendte ham. 1766 var han chef for orlogsskibet Prins Friderich og blev s.å. adjungeret generaladmiralløjtnant grev Fr. *Danneskiold-Samsøe i den korte tid, denne atter stod i spidsen for marinen. 1770 blev han deputeret i admiralitets- og kommissariatskollegiet og var 1773 chef for en flådeafdeling der førte prins *Carl af Hessen og prinsesse *Louise til Norge hvor F. blev som højestkommanderende over de dér oplagte skibe. 1775–80 var han chef for Frederiksværn værft og for den norske flotille. Efter sin hjemkomst fra Norge var F. virksom i en række vigtige kommissioner. Således var han formand for kommissionen angående den norske flotille og medlem af kommissionen angående en for Danmark og hertugdømmerne tjenlig skærgårdsflådes tilvejebringelse. Tillige virkede han som præsæs i forskellige generalkrigsretter. – Hv.R. 1774.

Th. Topsøe-Jensen*

Fisker, Kay (ved døb Kai) Otto, 1893–1965, arkitekt. * 14.2.1893 på Frbg. † 21.6.1965 i Kbh., urne på Søllerød kgd. F: cand.pharm. Asmus Marius F. (1864–1906) og Petra Louise Jacobsen (1870–1953). ~18.4.1922 i Helsingør med Gudrun Marie Schubart, * 26.8.1889 i Kbh. (Hellig.), † 10.5.1976 i Lyngby, d. af urtekræmmer August Theodor S. (1848–1916) og Vilhelmine Marie Christine Nielsen (1855–1927).

F. tog realeksamen 1909 og blev allerede s.å. optaget på kunstakademiets arkitektskole. Det var en tidlig start, men han havde ambitioner og gjorde sig hurtigt gældende. 1912 blev han medarbejder på Anton *Rosens tegnestue hvor en kreds af talentfulde unge fandt frie og inspirerende arbejdsforhold. S.m. en af arbejdsfællerne her, Aage *Rafn, vandt han 1915 en konkurrence om *stationsbygninger til Almindingen-Gudhjem jernbane* på Bornholm, og de blev opført 1915–16. Idégrundlaget: en beskeden, „uofficiel“ udformning med tilknytning til lokal byggeskik var ikke noget nyt (jf. „stationsbyen“ på landsudstillingen i Århus 1909 hvor A. Rosen var arkitekt),

men det blev her gennemført med en hidtil uset konsekvens i formernes forenkling og detaljerin- gens raffinement. I videre forstand blev netop denne akkord et særkende for F.s arkitektur der forfinede uden at forny.

Fra Bornholm tog F. en tid til Stockholm hvor han arbejdede hos Sigurd Lewerentz og Gunnar Asplund. Den svenske ny-klassicisme i disse to arkitekters artistisk blændende fortolkning fik afgørende betydning for ham. Påvirkningen spores direkte i nogle konkurrenceprojekter og i hans første villa, bygget på Rønnebær allé i Snekkersten 1918. I øvrigt fik han hurtigt en række opgaver inden for boligbyggeriet der efter den første verdenskrig prægedes af den såkaldte statsboligfundsperiode med store, samlede kar- rébebyggelser. F. skabte vel heller ikke på dette område fornyelse, men han dyrkede og forædle- de formen i en grad der har placeret mange af hans arbejder blandt de ypperste inden for disse års etagehusbyggeri, således *Hornbækhus* v. Bo- rups allé og Ågade, 1922, *Jagtgården* v. Jagtve- jen på Østerbro, 1924 (s.m. Chr. Holst) og *Glæ- nøgård* v. Vognmandsmarken, 1927. Akademiet tildelte ham 1927 Eckersberg-medaljen for hans karrébyggeri. – F. blev 1919 redaktør af tids- skriftet *Architekten* og forstod i denne egenskab at påvirke udviklingen, ligesom bladets typogra- fi blev lagt om så den repræsenterede nyklassi- cisme med en grafisk elegance der var eksklusiv indtil grænsen af læselighed. S.å. blev F. assi- stent ved undervisningen på akademiets arki- tektskole hvorfra han i øvrigt – nærmest som en „afterthought“ – fik afgang 1920. Allerede 1924 blev han docent i boligbyggeri.

Fra 1929 til 1943 havde F. en meget omfattende produktion i kompagniskab m. C. F. Møller. De væsentligste arbejder fra denne periode, som bryder med ny-klassicismen, er boligbebyggel- sen ved Sct. Jørgens sø, *Vodroffsvej 2–4*, 1930, bol- ligbebyggelsen på hjørnet af Rosenørns allé og Åboulevarden, 1933, *Århus universitet*, 1932 f. (delvis s.m. Povl Stegmann) samt *Vestersøhus* v. Vester Sogade, 1935–38. Den internationale funktionalisme satte sig spor i disse år, men det var vel i ikke ringe grad F.s fortjeneste at den snart modificeredes og fik et vist indslag af hjemlige traditioner. Mens den horisontale ef- fekt i bebyggelsen ved Sct. Jørgens sø er pro- grammatisk er den i Vestersøhus vokset frem af bebyggelsens program og indre struktur.

Århus universitet er i særlig grad blevet en eks- ponent for det bedste i 30ernes danske arkitek- tur. Den decentraliserede disposition, samspillet med parken – hvis landskabelige udformning skyldes havearkitekten, prof. C. Th. Sørensen – og de lyse, krystallinske bygningslegemer har

nok indirekte berøring med udenlandske idealer, men indflydelsen er fordøjet og helheden forle- net med en tone af beskeden værdighed som i hvert fald ikke er hentet udenvælt. Universitetet har siden 40erne fået en enorm udbygning og står i dag navnlig som C. F. Møllers værk, men F.s betydning for den grundlæggende intonation i anlægget bør ikke overses. De to arkitekter fik i 1947 tildelt C. F. Hansen-medaljen for universi- tetsbyggeriet. – F. blev 1936 professor ved aka- demiet og øvede til sin afsked 1963 en meget stor indflydelse på undervisningens standard og de studerendes skoling, og det var hans fortjeneste at han i sine forelæsninger søgte at holde vindu- erne åbne til en større verden. 1940 blev han for- mand for akademiets skoleråd og 1941 dekan for arkitektskolen. I øvrigt var F. 1937–42 formand for Akademisk arkitektforening og fik 1962 til- delt foreningens æresmedalje.

Et bemærkelsesværdigt arbejde fra 40erne og be- gyndelsen af 50erne var bebyggelsen i sanerings- kvarteret Adelgade–Borgergade (s.m. Eske Kris- tensen). Det var i sit program en meget bunden opgave, og besættelsestidens materialesituation medførte yderligere begrænsning i den arkitek- toniske handlefrihed. Af en oprindelig vision om et beplantet engelsk square eller måske snarere en drøm om Place des Vosges i nutidig regie kom der – groft formuleret – en forvokset ræk- kehusbebyggelse. Og alligevel: der er noget grandios og velskolet over dette byggeri som hævdter sig ved siden af andres misgerninger i kvarteret. At F. magtede det mere renlivede høj- husbyggeri skulle i hvert fald vise sig i løbet af 60erne. Efter at samarbejdet med C. F. Møller var ophørt 1943 har F. bl.a. opført den syd-østli- ge del af boligbebyggelsen *Voldparken* i Husum og *Voldparkens skole*, 1952–56 og *Nygårdsparken* i Brøndbyøster, 1952–59. Det er bebyggelser der markerer en ny teknologisk æra med en industri- aliseret byggeproces hvor F. viste sit mådehold og sikre omdømme i den arkitektoniske behan- dling af præfabrikation og elementsystemer.

Et fornemt, men mere specielt arbejde er Mødre- hjælpens byggeri ved Strandboulevarden, 1953– 54 hvis skarptskårne husblokke er føjet virtuost sammen i en rytmisk helhed. Der er ikke gjort nogen indrømmelse til sentimentaliteten, knap nok til almindelig venlighed, men i formgivnin- gens prægnans har byggeriet fået et usædvanligt kunstnerisk format. F.s sidste store arbejde blev Det danske institut i Rom (1964–67, s.m. R. Duelund Mortensen og Sv. Høgsbro). Det er nok først og fremmest karakteristisk for den ambiti- on og evne til forenkling der gav mange af hans arbejder en tone af monumentalitet. Ved siden af de store byggeopgaver har F. gennem årene

Fisker, Kay

beskæftiget sig med møbler, kunsthåndværk o.lign. Af særlig værdi er hans arbejder i sølv for hofjuvelerer Michelsen og et banebrydende arbejde med skibsaptering (Bornholmerbåde, Englands- og Norgesbåde).

F. var både 1952 og 1957 gæsteprofessor ved Massachusetts Institute of Technology, Boston, USA, og har holdt forelæsninger ved en række andre amerikanske universiteter. Han modtog mange udenlandske æresbevisninger. Han var således medlem af det svenske Kongl. akademien, Honorary Member af det engelske RIBA, The Royal Society of Arts, London, The American Institute of Architects og af Akademie der Künste, Berlin. F. har haft en usædvanlig omfattende produktion, men han har alligevel magtet at give langt de fleste arbejder et personligt præg skønt han samtidig har været et følsomt barometer for tidens tendenser. Han har visselig ikke brudt nye veje, men han har set hvor de førte hen og har haft en lykkelig, kritisk evne til at sortere hektiske luner i formgivningen fra. Han er ikke profeten, men den forfinede æstetiker, der sparer på sine virkemidler, og derfor er der i bedste fald noget lutret og tidløst over hans omsorgsfuldt gennemarbejdede huse. – R. 1937. DM. 1947. K. 1955. □Buste af Gottfred Eickhoff, 1960 (kunstakad.). Foto.

Hans Erling Langkilde: Arkitekten K. F., 1960 (m.bibliografi). Arkitekten U LXV, 1963 41–59. Poul Erik Skriver m.fl. sst. LXVII, 1965 289–92. Poul Erik Skriver i Arkitektur XIV, 1970 148–58.

Hans Erling Langkilde

Fisker, Lorentz Henrik, 1753–1819, søofficer. * 5.10.1753 i Kbh. (Holmens), † 1.1.1819 sst., begr. sst. (Holmens). F: kaptajn, senere admiral Henrik *F. (1720–97) og Johanne M. Krieger (1723–73). ~25.11.1789 i Kbh. (Holmens) med Charlotte Amalie Koefoed, *9.10.1767 i Kbh. (Hellig.), † 28.1.1865 sst. (Holmens), d. af kasserer i generalpostamtet, justitsråd, senere konferensråd og direktør i generalpostamtet Hans K. (1720–96, ~1° 1746 med Beate Albertine Wodroff, 1728–47) og Christence Bentzen (1729–1807).

F. ledsagede sin far med orlogsskibet Grønland til Middelhavet 1761 og rejste hjem med denne over Paris da faderen blev hjemkaldt. N.å. blev han kadet, sekondløjtnant 1767, premierløjtnant 1773, kaptajnløjtnant 1781, kaptajn 1789, kommandørkaptajn 1797, kommandør 1804 og kontreadmiral 1809. – Han deltog om bord i orlogsskibet Sophie Magdalene i F. C. "Kaaas" (1725–1803) uheldige togt til Algier og kom sammen med flere søofficerer i fransk tjeneste 1778 under den nordamerikanske frihedskrig. Han tjente

her under admiral J. de Grasse og derefter under grev L.-U. de Guichen, var med til erobringen af Grenada, af Yorktown og St. Christophe og i adskillige af krigens store søslag med den engelske flåde. Han modtog ordenen Pour le mérite militaire, og den franske regering udtalte gennem departementet for udenlandske affærer sin anerkendelse af hans forhold. Efter fredsslutningen 1783 hjemkaldtes han og udnævntes til generaladjutant. Efter et togt som næstkommanderende med orlogsskibet Justitia i eskadre sendtes F. 1786 til Norge for at undersøge indløb, fjorde og bugter fra Frederikshald til Lindesnæs og udarbejdede en beskrivelse af disses besejling og af ankerpladser. N.å. målte han op i Kattegat og Storebælt. F. var dernæst næstkommanderende i den kgl. lystjagt Ørnen der førte kronprinsen til Norge. S.å. beordredes han til tjeneste hos den russiske admiral von Dessen der lå i Køge bugt med en russisk eskadre for eventuelt at samvirke med den danske. Da den russiske eskadre om vinteren blev oplagt på Kbh.s red. hvor den frøs inde medvirkede F. ved opdagelsen af det af den svenske løjtnant L. Bentzelstjerna planlagte komplot der tilsigtede at stikke ild på de russiske skibe, og var senere medlem af den kommission der undersøgte sagen og dømte Bentzelstjerna m.fl. F. var derefter jævnlig skibschef, således 1796–97 for fregatten Thetis der sendtes til Middelhavet i anledning af Tripolis' truende holdning mod danske skibe. Med denne fregat fulgte Bertel *Thorvaldsen til Malta hvorfra han rejste til Italien. F. fortsatte rejsen til Tripolis hvor han i nogle måneder forhandlede med pashaen uden at opnå noget resultat. I maj 1797 afløstes han af St. A. *Bille der kom til Middelhavet med en større søstyrke, hvorefter F. gik hjem med Thetis. Han var derefter chef for orlogsskibe 1799 og 1800, det sidste år tillige flagkaptajn, og gjorde sig bemærket ved konstruktion af en optisk telegraf hvis opstilling på hensigtsmæssige steder han ledede. 1804 var han formand for en kommission til at bedømme rokanonbåde af forskellige typer og var derved med til at skabe et våben der få år senere skulle få den største betydning. Kort efter fredsbruddet 1807 henledte han i en skrivelse kronprinsens opmærksomhed på Norges ubeskyttede tilstand og blev derefter i nov.s.å. sendt til Norge for at overtage kommandoen over Norges sødefension der hidtil var ledet af H. C. *Sneedorff og Jens *Fabricius. Han lagde her en sjælden nidkærhed og dygtighed for dagen og skabte i løbet af kort tid et søforsvar bestående af kanonbåde og armerede skibe, støttet af kystbatterier på passende steder og kystmilitis. 27.4.1808 foretog han med kanonbådsflotillen en diversion mod Strömstad, men

måtte efter halvanden times kamp trække sig tilbage da de norske kanonbådes raperter var for svage til at tåle skydningen. 1809 blev F. chef for det nyoprettede søkommissariat i Norge.

F. havde personlig lagt planen til de norske briggers angreb på en stor engelsk konvoj i Skagerak juli 1810. Planen lykkedes fuldstændig, og 48 skibe opbragtes og indbragtes til forskellige norske havne og prisedømtes. Ved den derefter afholdte auktion over skibe og ladninger indkom 5½ mill. rdl. Men F. led den skuffelse at han af prisepengene kun fik flagmands part, mens parten for den højstkommanderende af admiralitetsskollegiet blev tillagt statholderen der ikke havde haft noget med affæren at gøre. Da F. allerede på et tidligere tidspunkt havde foretaget en uddeling af prisepenge til det ham underlagte personel nedlagde Michael "Bille protest mod fordelingen. Dette gav anledning til en for F. højst ubehagelig strid først med Bille og senere med kollegiet, en strid der først fandt sin afslutning 1816 og i høj grad forbitrede F. tilværelsen. Da F.s helbred under den anstrengende tjeneste i Norge blev mere og mere svækket, og forholdet til admiralitetet mere og mere spændt, søgte han i efteråret 1810 sin afsked som kongen bevilgede ham nov.s.å. med pension, men med ordre til at fungere til han blev afløst. Dette skete jan.1811, da Otto "Lütken (1749–1835) overtog kommandoen. F. rejste til Danmark hvor han 1812 for sine prisepenge der androg ca. 400000 rdl. købte arvefæstegården Hellestrup og en part af Kærup ved Ringsted. – F. var en virksom, modig og dygtig officer som særlig under sin virksomhed i Norge har indlagt sig stor fortjeneste. – K. 1809. S.K. 1812. □Tegn. af Thorvaldsen, 1796 (Fr.borg).

C. L. With: L. H. F.s liv og levnet, 1891. – Papirer i Riksark., Oslo.

*Th. Topsøe-Jensen**

Fisker, Niels Peter, 1886–1939, minister, lærer. * 9.9.1886 i Hammel, † 26.12.1939 på Frbg., urne på Vestre kgd., Kbh. F: husmand, senere kæmner Niels Peter Nielsen F. (1858–1933) og Charlotte Kirstine Jensen (1860–1944). ~6.6.1908 i Hammel med Karin Mary Henriette Sigvalda Jensen, * 6.6.1887 i Kbh. (Pauls), † 27.7.1966 i Hvidovre, d. af værtshusholder, sidst agent i Kbh. Peter J. (1854–96) og Jensine Christine Christensen (1851–90).

F. tog lærereksamen 1907 fra Silkeborg, blev 1908 andenlærer i Hurup, Østjylland, og var 1915–33 førstelærer i Almind. Udgået fra et stærkt politisk interesseret arbejderhjem – faderen var amtsrådsmedlem, senere kæmner – tog

han tidligt del i offentlig virksomhed. Som ung var han både oplæser, foredragsholder og agitator inden for arbejder- og husmandsbevægelsen i Midtjylland. Han opstilledes af socialdemokratiet i Bælum-kredsen 1915, flyttede til Skanderborgkredsen 1920, var medlem af Almind sogneråd 1919–25, dets formand 1923–25, medlem af Viborg amtsråd 1922–35 og formand for Viborg amts sygehus 1923–35. Endvidere var han formand for repræsentantskabet for Jysk Husmandskreditforening 1925–35. Han indtrådte i folketinget 4.12.1924 som suppleant ved redaktør Jacob "Christensens død og repræsenterede Silkeborgkredsen til 3.4.1939, hvorefter han var landstingsvalgt medlem af landstinget til sin død. Vel udrustet med praktisk erfaring fra det lokale arbejde med sociale og økonomiske spørgsmål og i besiddelse af en vis selvfølge myndighed arbejdede F. sig frem i forgrunden inden for sit parti på rigsdagen. Han fik en række ordførerskaber, væsentlig i kommunale sager og skattespørgsmål, var medlem af folketingets finansudvalg og næstformand i den socialdemokratiske rigsdagsgruppe 1932–35, administrerende direktør for Hypotekbanken og formand for jernbanerådet 1933–35.

Hans udprægede forhandlingsevner kom navnlig til udfoldelse under det socialdemokratisk-radikale ministerium Stauning-Munch i 1930ernes kriseår. Som formand for landbokommissionen af 1931 forberedte han flere af de store kriseforlig mellem regering og opposition. Han evnede at lytte og interessere sig for hvad modparten mente. Selv var han utilgængelig til at begynde med, men han lyttede modstanderne på gled. Med Gunnar "Fog-Petersens ord: „Saa opmærksomt tilegner han sig, hvad andre har at sige, at han smelter Lænker, Brynjer og Skjolde af sine Modstandere. De kan ikke staa for den næsten paagaende Interesse, han efterhaanden viser for deres Synspunkter“. Men bag F.s velvilje lå en fast karakter der førte modparten så langt ind i forhandlingerne at et resultat var lettere og fornuftigere end et tilbagetog. Han regnedes i disse år for forhandlingskunstens mester og var formidleren mellem landbrugets og byerhvervenes interesser, en bonde- og arbejderpolitik der var mere samfundspræget end klassepræget og tillige sigtede mod at finde vej gennem landstinget hvor venstre og konservative havde flertallet. Herom vidnede forliget med de konservative okt.1931 om hjælp til kriseramte landmænd og arbejdsløse, forliget med venstre og konservative juni 1932 om forlænget krisehjælp, Kanslergadeforliget med venstre jan.1933, forliget med venstre dec.1933 om regulering af svine- og kødproduktionen og en smør- og kornordning og ende-

Fisker, Niels

lig forliget aug. 1935 med venstre og konservative om en ny kornordning. Kort herefter ophørte F.s medvirken i det parlamentariske forligsarbejde da han ved regeringsrekonstruktionen nov. 1935 blev minister for offentlige arbejder. Her viste han sig som en dygtig administrator. I kampen mod arbejdsløsheden fik han en række offentlige arbejder sat i gang, bl.a. Kalvebodinddæmningen og Rømoddæmningen. En særlig interesse viede han luftfarten. Han fik gennemført den ny administrationsbygning i Kastrup lufthavn og lufthavnene i Rønne, Ålborg og Esbjerg, så indenrigsflyvningen kunne komme i gang. Med nedsættelsen af den store trafikkommission sigtede han mod en koordinering af bil-, tog- og flytrafik, men sept. 1939 udrådte han af regeringen på grund af svigtende helbred. Han udnævntes til formand for radiatorrådet, men døde få måneder efter. □Tegn. af L. Kaganas, 1938, og af Otto Christensen (begge Fr.borg). Foto.

Gunnar Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 45-48. Berl.tid. 27.12.1939. Politiken s.d. Socialdem.s.d. En bygning vi rejser, udg. Oluf Bertolt m.fl. II-III, 1955.

Helge Larsen

Fisker, Peder Andersen, 1875-1975, fabrikant. * 18.8.1875 i Skalmstrup, Tved sg. ved Randers, † 8.12.1975 i Skodsborg, begr. i Søllerød. F: gårdfæster, senere gårdejer Christen Andersen F. (1838-1918) og Kirsten Marie Pedersen (1842-1914). ~18.10.1907 i Odense med Astrid Petersen, * 8.11.1885 i Odense, † 8.2.1977 i Skodsborg, d. af faktor, senere direktør Anthon Rasmus P. (1857-1936) og Cathrine Marie Svarre (1856-1900).

F. begyndte sin løbebane som lærer, tog eksamen fra Gedved 1896 og var fast ansat timelærer i Store Heddinge da han i 23-års alderen gav efter for sine matematiske interesser og en udpræget lyst til mekanik der førte ham ind på Læreanstalten for elektroteknik i Kbh. Herfra tog han på to år eksamen 1900 og fik derefter ansættelse som hjælpemontør i installationsfirmaet Hassel og Teudt. Foråret 1901 tog han til USA hvor han omkring tre år arbejdede som konstruktør og prøvemester på en Chicagofabrik for elektromotorer (Roth Brothers). På hjemvejen var han nogle måneder beskæftiget som ankervikler i en skotsk fabrik af samme art, og januar 1905 fik han ansættelse som konstruktør hos Thomas B. Thrige, Odense hvor han – som i sine foregående stillinger – fortrinsvis interesserede sig for små elektromotorer og bl.a. konstruerede en elektrisk centrifugalblæser. 1906 lejede han værkstedslokale i en mellembygning på Vesterbro i Kbh. og startede her – efter kort tid i samarbejde med en

af sine tidligere arbejdsfæller hos Thrige, overværkerfører H. M. Nielsen – firmaet *Fisker & Nielsen* for fabrikation af små elektromotorer der snart fandt en mangesidig anvendelse. Kompagniskabet fortsatte til 1910, da Nielsen trak sig ud i forbindelse med at firmaet efter F.s patent optog fabrikation af støvsugere (*Nilfisk*). Omdannelsen til en specialfabrik for støvsugere blev udgangspunkt for en betydelig udvikling i de følgende år – fabrikken flyttede 1913 i egne bygninger på Peter Bangsvej – og gennem en fortsat teknisk forbedring i forbindelse med rationel propagandavirksomhed oparbejdedes den nye rengøringsmaskine til en betydelig salgartikel med et stort eksportmarked. I krigsårene, hvor elektricitetsrøsnering m.m. vanskeliggjorde afsætning på hjemmemarkedet samtidig med at eksportorganisationen splittedes, optog firmaet – ligeledes efter konstruktion af F. – fabrikation af motorcykler (*Nimbus*). F. kørte selv maskinen i forskellige løb hvor den blev godt placeret. Vanskelighederne ved på en gang at arbejde med to vidt forskellige specialiteter foranledigede 1926 – da fremstillingen af støvsugere atter var kommet godt i gang – ledelsen til at indstille fabrikation af motorcykler. Denne blev dog genoptaget 1934 i forbindelse med en udvidelse af fabriksanlæggene og fik især et betydeligt omfang i årene efter 2.verdenskrig da bl.a. militæret og civile offentlige institutioner (postvæsen, politi) købte et betydeligt antal Nimbus-motorcykler. I slutningen af 1950'erne måtte produktionen af disse dog igen opgives som følge af konkurrencen fra de små biler. Den vigtigste produktionsgren var gennem alle årene Nilfisk-støvsugerne der hurtigt fik et kvalitetsmæssigt godt ry såvel i Danmark som i udlandet. Allerede i sidste halvdel af 1920'erne blev hovedparten af produktionen eksporteret og de første udenlandske datterselskaber dannet. 1930'erne og årene under 2.verdenskrig medførte væsentlige indskrænkninger i eksportmulighederne, og først fra begyndelsen af 1950'erne begyndte for virksomheden igen en betydelig ekspansionsperiode der bl.a. indbefattede oprettelse af 15-20 udenlandske datterselskaber og filialer. I det meste af udviklingsperioden deltog F. som en iderig konstruktør og opfinder. Efter Nielsens udræden 1910 stod han som personlig ejer af virksomheden til den 1920 omdannedes til aktieselskab. Fra 1920 (-1956) var han administrerende direktør i dette og fra 1930 endvidere bestyrelsesmedlem, en post som han bevarede til få år før sin død. F. koncentrerede sin arbejdsindsats omkring Nilfisk-fabrikken, men var dog i en længere årrække medlem af industrirådet (1938-57) og fra 1937 af Akademiet for de tekni-

ske videnskaber (1937–75). 1969 købte og forærede han til Nationalmuseet den tremastede skonnert *Fulton af Marstal*. – R. 1931. D.M. 1950. K. 1956. □Mal. af Aug. Tørsleff. Buste af Knud Nellemose ca. 1965 (begge Fisker & Nielsen). Foto.

Selvbiografiske artikler i *Demokraten* 7.11., 14.11. og 21.11.1965. P. A. F.: *Mit levnedsløb*, 1975. – Povl Drachmann: *A/S Fisker & Nielsen 1906–1931*, 1931. Ivar Egebjerg: *A/S Fisker og Nielsen 1906–1956*, 1956. *Politiken* 11.12.1975. *Jyllandsposten* s.d. – *Levnedsberetning* i *ordenskapitlet*.

Erik Korr Johansen (P. Koch Jensen)

Fisker, Robert Marinus, *1913, forfatter. *25.8.1913 i Kbh. F: snedkersvend, senere snedkermester Christen Karl Marinus F. (1888–1974) og Thora Nielsine Svendsdotter (1888–1971). ~1.7.1941 i Århus (Frue k.) med klinikassistent Edy Tove Frederiksen, *2.11.1915 i Århus, d. af malermester Thorvald F. (*1888) og Andrea Jørgensen (1890–1974).

Efter realeksamen fra Munkegades skole i Århus havde F. forskellige jobs, bl.a. som fabriksarbejder og kontorist. Han kom 1938 på Århus seminarium og bestod lærereksamen 1943. I årene 1944–71 var han ansat ved Århus skolevæsen, fra 1954 til 1960 medarbejder ved Århus Stiftstidende. F. debuterede 1935 med den historiske roman *Tidernes Morgen*, og i årene efter fulgte romanerne *Bjarke*, 1944 og *Galgenat*, 1946. 1941 indledte han sit meget omfattende børnelitterære forfatterskab med *Fugleskibene kommer –!*, og på dette felt har han ydet en væsentlig indsats. Hans børnebogsproduktion omfatter mere end 80 titler og er det mest omfattende i nyere dansk børnelitteratur. En del af bøgerne er beregnet anvendt ved læsetræning og er derfor udformet i et letlæseligt og letfatteligt sprog. F. har både skrevet for mindre børn, fx *Peter Pjusk-bøgerne*, 1953–61 og for større børn, fx. *For frihedens skyld*, 1957 og *Stjernerne vil lyse*, 1961 som begge behandler modstandskampen i Danmark 1940–45. Han er den danske forfatter der har haft det største antal bøger stående i bibliotekerne, et resultat af den udstrakte brug hans bøger har vundet både i undervisningen og til fritidslæsning. F. har beklædt flere tillids- og æresposter. Han har således været medlem af Dansk forfatterforenings repræsentantskab og er ærmedlem af Landsforeningen af danske læsepædagoger. □Tegn. af Bjarne Nielsen, 1973. Foto.

R. F. i *Børn og bøger* XXVIII, 1975–76 99–103. – Jacob Gormsen i *Tidens skole* LXXVII, 1975 694–96.

Mette Winge

Fistaine, Gustav Christian Jacob Pierre Nestor, 1820–86, sproglærer. *2.2.1820 i Køge, †1.11.1886 i Kbh. (Pauls), begr. sst. (Ass.). F: premierløjtnant, senere major Jean (François) Abraham George F. (1781–1841) og Barbara Charlotte Baden (1791–1873). ~23.5.1862 i den danske k. i Flensborg med Wilhelmine (Minna) Elise Manicus, *26.2.1838 i Eckernførde, †17.9.1907 i Kbh., d. af overlæge, senere redaktør og professor C. *M. (1795–1877) og Christiane R. Juncker (1800–74).

F. blev student 1839 fra Borgerdydskolen på Christianshavn og tog 1847 magisterkonferens i romansk filologi; n.å. erhvervede han magistergraden ved afhandlingen *Principia nomina Neolatina formandi declinandique*. Under felttoget 1848 var han sekondløjtnant i infanteriets krigsreserve; men i begyndelsen af n.å. søgte og fik han afsked som premierløjtnant. Hans magistergrad blev ved denne akademiske værdigheds ophævelse forandret til doktorgraden, og den her ved opnåede jus docendi benyttede han i adskillige år til universitetsforelæsninger, navnlig på fransk og italiensk og over fransk og italiensk litteratur. Han var lærer i engelsk ved søofficerskolen fra 1869, også lærer i fransk, engelsk og tysk ved officerskolen i en række år, og endnu i sine sidste leveår var han en søgt privatlærer. 1863 blev han translator i tysk, fransk, engelsk, italiensk og spansk. Som sproglærer lagde han særlig vægt på den praktiske tilegnelse af de levende tungemål; fra dette synspunkt skrev han 1875 pjecen *Hvorledes staaer det i Virkeligheden til med Undervisningen i de nyere Sprog, navnlig i vore Skoler?*, og for at fremme de i denne påpegede formål stiftede han 1883 Kbh.s Sprogforening der vandt ikke ringe tilslutning og hvor han virkede ivrigt som formand til sin død. F. udgav talrige franske, engelske, tyske og italienske lærebøger, af hvilke flere er blevet meget anvendt. □Foto.

Selvbiografi i *Festskr.* udg. af Kbh.s univ. nov.1848 53f. – *Danske mag.* 6.r.VI, 1933 220–23.

*H. A. Paludan**

Fjeldsted, Caroline Vilhelmine, se **Kellermann, Caroline**.

Fjelrad, Georg Søren, 1901–79, domorganist. *19.11.1901 i Odense (domsg.), †1.12.1979 i Århus, begr. sst. F: musiker Peter Georg Julius F. (1876–1957) og Hanna Agnete Marie Sørensen (1878–1963). ~14.5.1926 i Thisted k. med Inger Sofie Bach, *2.10.1902 i Thisted, d. af direktør Johannes Jensen B. (1877–1946) og Rigmor Albertine Kirstine Larsen (1878–1952).

Fjelrad, Georg

Opvokset i et musikerhjem og med tidligt viste anlæg på klaver var F. allerede i skoletiden bestemt for en musikerbane. Han blev elev hos N. O. Raasted, dengang organist ved Vor Frue kirke i Odense, og bestod allerede som 17-årig organisteksamen ved Det kgl. da. musikkonservatorium dec.1918. 1920–21 videreuddannede han sig hos Karl Straube på konservatoriet i Leipzig hvor han tillige havde Robert Teichmüller som klaverlærer. Sin første fremtræden havde han som orgelsolist ved en Skandinavien-turné Straube og Thomaner-koret fra Leipzig holdt 1922, og samme år havde han debutkoncert i Kbh. hvor han, usædvanligt for den tid, men inspireret af Leipzigerårene og den Bach-renæssance der fandt sted dér, spillede et rent Bach-program. F. virkede som organist i Thisted 1922–27, ved Skt.Pauls kirke i Århus 1927–48, derefter ved Odense domkirke og fra 1955–72 ved Århus domkirke. Tillige var han fra grundlæggelsen 1927 og til 1971 lærer, fra 1963 professor, i orgelspil ved Det jyske musikkonservatorium bortset fra hans tid i Odense, hvor han var lærer ved Det fynske musikkonservatorium.

Disse ansættelser danner rammen om F.s væsentligste indsats i dansk musikliv, som orgelspiller og -pædagog. Med et meget vidtspændende repertoire med hovedpunkter i Bach, César Franck og Max Reger var F. en af sin tids betydeligste danske organister med en teknisk virtuositet og et temperament der fængede og skabte respekt både om ham og om orglet som instrument. Han var også en efterspurgt koncertgiver i udlandet. Uden at fornægte de tekniske og fortolkningsmæssige principper han havde lært hos Straube, havde han en sjælden evne til at forny sig, også repertoiremæssigt med det nyeste, gennem 50 års koncertvirksomhed.

Hans elevkreds var stor, og hans format, viden og udstråling, en stærk livskraft undertiden parret med en besk humor, skabte nogle af landets bedste organister i den følgende generation, også hvad angår omhu for gudstjenestespillets krav. Han har selv givet følgende svar på, hvorfor man bliver organist: „fordi det er det eneste, man har lyst til, og fordi man hører hjemme i kirken og ved orglet“. F. har også virket som dirigent, var i en årrække overdirigent for De samlede jyske sangforeninger og Den fynske centralsangforening, var indtil statsovertagelsen 1963 medlem af bestyrelsen for Det jyske musikkonservatorium og i perioder medlem af bestyrelsen for Dansk organist- og kantorsamfund og Samfundet dansk kirkesang. – R. 1963. □Foto.

G. F. i Medd. fra Århus stift 1973, 1973 26–40.

Søren Sørensen

Fjelstrup, Søren August, 1854–1914, zoolog, forfatter. * 13.6.1854 i Kbh. (Garn.), † 7.2.1914 sst., begr. sst. (Vestre). F: overkrigskommissær, intendant Johan Christian August Roepstorff F. (1825–1907) og Conradine Vilhelmine Ryder (1827–1900). ~8.12.1888 i Kbh. (Slotsk.) med balletdanser ved Det kgl. teater Mette Pouline Frederikke Poulsen, * 21.12.1850 i Kbh. (Frue), † 4.4.1924 på Frbg. (Godth.) (~1° 30.3.1869 med cand.phil., senere regissør, grosserer Henrik Jepsen, 1847–1934. Navneforandring til Tusholt 1906, ~2° 1883 med Olga Vilhelmine Frederiksen, 1858–1902, ~3° 1906 med Maren Olsen, * 1872, ~2° med fagforbundsformand Christian Borgland), d. af handelsbetjent, senere amtsstuefuldmægtig Poul Lauritz P. (ca.1822–68) og Jensine Jacobine Amalie Eggensen (1820–62). – Bror til Peter *F.

F., der var sønnesøn af S. A. *F., blev student 1872 fra Metropolitanskolen, cand.phil. 1873, tog medicinsk forberedelseksamen 1874, studerede zoologi uden at tage eksamen, virkede som lærer, var 1891–93 præparator ved Zoologisk museum og rejste 1892 til Marokko i videnskabeligt øjemed. I de følgende år syслеde han med praktiske forberedninger i mejeri- og margarineproduktion; 1896 var han teknisk direktør ved en fabrik på Trollesminde til fremstilling af animalsk konserves. Han skrev en lærebog i zoologi og zoologiske afhandlinger. I sin sidste halv snes år var han optaget af historisk arbejde; han var en flittig læser og arkivgæst og forstod at fremdrage ting af interesse, om end manglende skoling og kravet til hurtig produktion ikke tillod ham undersøgelser til bunds, og han heller ikke opnåede synderlig form som populær fremstiller. Bøger som *Statsfangen Magnus Bering-skjold*, 1913 og *Damerne ved Karoline Matildes Hof*, 1909 er overvejende bearbejdelse af trykte kilder; *Marie Grubbe*, 1904, *S. A. Fjelstrup*, s.å. og *Borreby og dets Ejere*, 1909 indeholder noget hidtil for almenheden ukendt. Med *Skilsmiseprocessen mellem Kong Kristian VII og Dronning Karoline Matilde*, 1908 (fot.optr. 1968) offentliggjorde han en del af de akter som under denne proces var blevet afskrevet i al hemmelighed hos anklageren, kammeradvokat Ole *Bang, men som endnu lå utilgængelige i kongehusets arkiv. Mest selvstændig betydning har de skrifter hvor hans gamle faginteresser drev hans undersøgelser frem, *Guldmagere i Danmark i det 17. Aarhundrede*, 1906 og *Dr. Peter Payngk, Kristian IV's Hofkemiker*, 1911, en virkelig materialesamling, men heller ikke mere.

S. Elvius: 200 biografier af studenterne fra 1872, 1897.

Paul Læssøe Müller*

Fjelstrup, Peter Julius, 1866–1920, skuespiller, teaterdirektør. *24.3.1866 i Kbh. (Garn.), †5.6.1920 sst., begr. sst. (Garn.). F: overkrigs-kommissær, intendant Johan Christian August Roepstorff F. (1825–1907) og Conradine Vilhelmine Ryder (1827–1900). ~1° 15.10.1889 i Kbh. (Johs.) med skuespiller Mathilde Vilhelmine Augusta Berg, *6.9.1856 i Kbh. (Trin.), †5.12.1939 i Kbh., d. af sølvpletterer Alexander Georg Cecilus B. (1831–85) og Anna Johanne Florentine Møller (1835–62). Ægteskabet opløst 1908. ~2° 3.9.1909 på Frbg. med Augusta (Gugge) Josepha Marcher, *3.12.1880 på Aastrup, Kr. Såby sg., †7.4.1951 på Frbg., d. af forpagter Christian Benjamin Axel M. (1848–93) og Marie (Mimi) Christiane Fischer (1853–1911). – Bror til August *F. Sønesøn af S. A. *F.

Atten år gammel udførte F. 23.8.1884 sin første lille rolle i *Fatinitz* på Casino og begyndte dermed et meget uroligt kunstnerliv. Han turnerede i norske provinsbyer, søgte 1886–87 uddannelse på Det kgl. teaters elevskole, rejste i provinsen, var knyttet til revyscenen Frbg. morskabsteater hvor man lagde mærke til hans viseforedrag, og blev 1891 atter engageret til Casino. Her brød han igennem som komiker ved sin udfyldte fremstilling af titelrollen i *Charleys Tante*, 1894; derefter kom han til Folketeatret i nogle år under Herman *Bangs instruktion, et samarbejde som uddybede F.s evner i alvorlig retning og bl. a. satte frugt i den type fra Sydeuropas jødekvarter, han skabte som Svengali i *Tirilby*, og i den himmelstormende norske præst Bratt i Bjørnsons *Over Evne*. På Dagmarteatret gav han 1902 en af sine ypperste psykologiske skildringer som den uhyggelige ågerkarl Engstrøm i Sven Langes *En Forbryder*, og derfra drog han med nogle udvandrede kolleger kaldet „De Otte“ til Norge, hvor han 1906–08 med vekslende held var direktør for sit eget selskab. Han berejste også de andre skandinaviske lande på hvis private scener han i de følgende år, da selskabet var opløst, optrådte som gæst. 1914 startede han Alexandra-teatret (det tidligere Morskabsteater) på Frbg., men forlod ledelsen ved sæsonens udgang, og senere var han gæst på privatteatrene og på etablissementer der grænsede til varieteen, men mod slutningen af sit liv koncentrerede han på ny sin kraft om et værdifuldt repertoire på Betty Nansen-teatret og nåede sine største kunstneriske resultater som ritmesteren i Strindbergs *Faderen* og Dag i Bjørnsons *Daglannet*, to fuldendte levende skikkelser af større inderlighed og dybere sjælelige perspektiver end de tidligere i F.s vældige galleri der også omfattede store operettefigurer som fyrst Auran i *Lykkebarnet*, Ko-Ko i *Mikadoen*, Celestin i *Frk. Nitouche*, mange burle-

ske farceskikkelser, navnlig franske levemænd, og brave folkekomediefædre som Palle Blok i *Pak* og Volhart i *Tappenstreg* – i alt ca. 400 roller. Han optrådte sidste gang 2.2.1920 i Slagelse under en turné med Esmanns lystspil *Alexander den Store* hvis succes gennem tyve år skyldtes F.s populære figur, den slebent-muntre opvarter, en af hans bedste københavnske typer.

F. var en af de største skuespillerbegavelser i sin periode. Han havde nerve i replikken, rådede over frodig fantasi og sprælsk lune og evnede at træde ud af sin egen individualitet. Stemmen røbede ham, men han understøttede sine figurer med typiske masker og karakteristisk påklædning. Han var altid forskellig i sit spil, fordi han spillede på inspiration, hvad enten han var tilstrækkelig forberedt eller ikke. Hans natur var ubundet med et misforhold mellem talentet og fliden – derfor var skitsen hans styrke, udarbejdelsen hans svaghed. Han var i pagt med sin tids psykologi og udtryksmidler, foretrak Esmann for Molière og syntes at Holberg var en antikveret skribent. Derfor ønskede han ikke at komme i klassisk spændetroje, men afviste tilbud fra nationalscenen og nærede ingen ærgerrighed i retning af at skabe tradition – underkastede sig overhovedet nødigt ensemblet, men sprængte ofte rammen. Det uligevægtige i hans kunst medførte at han oplevede den skarpe dadel og den stærkeste ros. Betegnelsen et scenisk geni vekslede med hånsordet markedsgøgler. Begge betegnelser kunne anvendes med samme ret. Han virkede undertiden som en genial kunstner der ikke fandtes betydeligere på samtidens europæiske scener, og var til andre tider så langt ud over naturens mål og måde at tilskuerne forargedes. Det djævelskab han havde i blodet, et kaos af naturkraft, fantasi, satirisk lune og drilsk respektløshed, parredes på besynderlig måde med autoritetstro, slægtsfølelse og kunstnerstolthed. Ud fra dette uligevægtige sind kunne han i den ene forestilling virke som et opløsende element og i den næste skabe en monumental skikkelse hvorom hele interessen samlede sig. Sådant hændte også i ganske små roller: i *Vaarbrud* fx gav han i en enkelt scene et fuldendt billede af tysk embedsmandsvæsen. Han var mangfoldigere end nogen anden skuespiller på privatscenerne, men vanskelig at rubricere. Komikeren i ham havde forbilleder i Frederik *Madsen og Sophus *Neumann, men den tragiske karakterskuespiller var uden noget sidestykke. Hans navn er i dansk teaterhistorie ikke knyttet til nogen klassisk linje, men det er synonymt med et ubændigt temperament og med et gyldent lune. – R. 1919. □Tegn. af Olaf Guldbrandsen, 1899. Flere tegn. af Albrecht Schmidt, 1902 (Kgl.bibl., Teatermus.).

Fjelstrup, Peter

Radering af Henrik Lund, 1907. Mal. af Niels Hansen, 1910 (Teatermus.). Buste af Sæbjørn Butterdahl, 1913 (Teatermus.). Tegn. af Sven Bratsch, 1918, af Jensenius, 1919 (Fr.borg). Tegn. af Vald. Møller, Achton Friis, Sophus Jürgensen, Emil Krause, Anton Thommesen og V. Afzelius (alle Teatermus.). Relief af Regnar Bjelke (sst.). Dødsmaske (sst.). Foto.

Selvbiografi i Ill.tid. 28.9.1902. – Rob. Schmidt: P. F., 1918. Samme i Tilskuere, 1920 II, 220–29. Rob. Neiiendam: Folketeatrets hist. 1857–1908, 1919. Samme i Teatret XIX, 1920 193f. Samme i Folketeatret 1845–1945, udg. A/S Kbh.s Hippodrom, 1945. Samme: Forlystelsernes allé, 1958. Henri Nathansen: Portræstudier, 1930 200–31. – Papirer i Teatermuseet.

Robert Neiiendam*

Fjelstrup, Søren August, 1773–1859, landmand. * 2.9.1773 i Kbh. (?), † 5.9.1859 på Sindinggård ved Herning, begr. i Sinding. F: slotsforvalter på Hørsholm Hans F. (ca. 1730–79, ~Dorothea Elisabeth Hansdatter Brej, ca. 1735–74) og Sophia Amalia Restorff (* 1757). ~19.1.1810 i Tulstrup, Ning hrd., med Ida Hedeveg Cecilia Schmidt, * 15.5.1782 på Majbøllegård på Als, † 16.11.1851 på Sindinggård, d. af forpagter på Moesgård, senere ejer af Østergård i Tulstrup sg., Jørgen S. (ca. 1750–1814) og Anna Kirstine Margrethe Jensen (ca. 1756–1818). – Farfar til August *F. og Peter *F.

F. voksede op hos moderens forældre i Kbh. Han gik først i Todes realskole, men kom 1789 i Nyborg latinskole, hvorfra han blev student 1794; n.å. tog han filosofisk eksamen. Det var planen at han skulle studere jura men det måtte opgives da han ved Kbh.s brand mistede sine ejendele, og der blev dyrtid i byen. 1796 blev han huslærer hos provst C. E. Birch i Skjoldedelev, 1799 kom han ligeledes som huslærer til sin senere svigerfar proprietær Schmidt, Østergård, der ligesom provsten var en særdeles dygtig landmand. Han fik lyst til landvæsenet og tog plads som forvalter på Demstrup ved Udbyhøj. 1803 blev han godsforvalter hos kammerherre Fr. v. Arenstorff på Visborggård og 1806 forvalter hos baron Fr. Juel på Refsnæs vest for Lille Vildmose. Dels af sin løn og dels ved kreaturhandel samlede F. sig her 600 rdl., og sammen med provst E. Vagaard i Skelund købte han 1809 hovedgården Sindinggård ved Herning med 209 ha ager, 70 ha eng og 285 ha hede og mose. 1815 blev F. eneejer. Det var en mager gård i en øde hedeegn, men han virkede utrætteligt for jordens forbedring, plantning og hedeopdyrkning; han var særlig virksom for at forbedre græsmarkerne ved at tage vildtvoksende græsser ind til dyrkning. F.s virksomhed i denne retning var i visse

henseender banebrydende og blev påskønnet af det offentlige, idet han blev belønnet af landhusholdningsselskabet, og der uddeltes ved rentekammerets foranstaltning græsfrø fra Sindinggård til andre magre egne af Jylland. F. anvendte mergel og grøngødskning og var en af de første som indførte merinofår i Jylland; han fik efterhånden ejendommen i kultur, så Sindinggård med sin smukke have, rige plantning og gode afgrøder blev en oase i den magre hedeegn. Årene 1820–30 var trænge for F. såvel som for mange andre, han savnede driftskapital, og kun ved den største energi og udholdenhed overvandt han vanskelighederne. Han betragtede hedekulturen som sin livsopgave og ville ikke forlade Sindinggård skønt der tilbød sig fordelagtige ejendoms-køb i bedre egne af landet. 1830–35 var uheldige år for hedeegnene; en orkan 1836 anrettede desuden stor ødelæggelse på afgrøderne; der herskede nød blandt bønderne i Hammerum hrd. og flere var ved at gå fra gårdene. S.å. vandt F. den store gevinst, 50.000 rdl., i lotteriet; han betalte sin gæld og udlånte 30.000 rdl. til egnens mindre jordbrugere som derefter kunne beholde deres ejendomme. F. bevarede sin iver og arbejds-kraft usvækket højt op i årene; i sit 80. år foretog han 1852 en rejse til Belgien (Campinen) for at studere fremgangsmåden ved hedeopdyrkingen. Om rejsen har han aflagt beretning i Tidsskrift for landøkonomi 1852.

F. var en flittig skribent, og der foreligger fra hans hånd en række tidsskriftartikler. Endnu kort før sin død skrev han artikler såvel til Tidsskrift for landøkonomi som til Ugeskrift for landmænd. Af selvstændige skrifter udgav han bl.a. *Veiledning til et godt Jordbrug for den danske Bondestand*, 1821, *Forsøg til en Haandbog for den danske Landmand*, 1826, *Tillæg og Bemærkninger til Abildgaards og Viborgs Veiledning til en forbedret Faareavl i Danmark*, 1827, *En Del jyd-ske Landmænds Mening om Væddeløb, Fuldblod m.m.*, 1832, *Afhandling om Bønderhavers Anlæg*, 1842 og *Erfaringer om nogle Græsarters Dyrkning*, 1829. Til Ringkøbing amts beskrivelse (1833) ydede han vægtige bidrag. – Han var en meget virksom og hjælpsom mand med stor almensans; han viste i praksis sin interesse for plantning ved fra sine planteskoler gratis at uddele tusinder af træer og planter. Han virkede utrætteligt for hedens opdyrkning og beplantning mange år før hedeselskabet blev oprettet. I sin hjemegn var „Hedekongen“ eller „Den gamle paa Sindinggård“ et forsyn, til hvem alle tyede om råd og vejledning, og over hele landet nød han stor anseelse. Han spillede en ret betydelig politisk rolle, idet han 1832 blev medlem af De 35 oplyste Mænds Forsamling der skulle forbe-

rede Stænderinstitutionens indførelse. 1836–46 var han medlem af Viborg Stænderforsamling, 1836–42 som kongevalgt, 1842–46 som folkevalgt; som alderspræsident i Stænderforsamlingen 1846 afsluttede han sin politiske virksomhed. 1820 var F. med til at oprette Holstebro og omegns landøkonomiske selskab og var en år-række direktør for selskabet som 1838 udnævnte ham til æresdirektør. Ligeledes deltog han i oprettelse af en sparekasse for Holstebro og omegn, for hvilken han var direktør. Han var en virksom deltager i de danske landmandsforsamlinger da disse begyndte 1845.

F. kunne omgås alle, både høj og lav; han besad alsidige kundskaber og havde let ved at udtrykke sig såvel mundtligt som skriftligt og besad selskabelige talenter. I slutningen af 1830erne og 1840erne førtes et selskabeligt og gæstfrit hus på Sindinggård; i efterårets jagtpartier deltog undertiden St. St. "Blicher. I tidens løb blev der overdraget F. en række offentlige hverv foruden de allerede nævnte. Under sit ophold på Refsnæs var han 1807 blevet befalingsmand ved kystmilitzen. 1826–42 var han tiendekommissær, 1826–43 landvæsenkommissær. – Krigsråd 1815. Justitsråd 1926. Etatsråd 1857. – R. 1829. DM. 1842. □Mal. af N. G. Rademacher, 1836, kopi af Lützen og litograferet 1845.

J. C. H[ald] i Tidsskr. for landøkonomi 3.r.VII, 1859 399–410. Ugeskr. for landmænd 2.r.VIII, s.å. 191–93. Aug. Fjelstrup: S. A. F., 1904. Hans Jensen: De danske stænderforsaml.s hist. I–II, 1931–34. Augusta Fenger: Erindr., 1932 27–30.

*Anton Christensen**

Fjord, Niels Johannes, 1825–91, docent, forsøgsleder. * 27.4.1825 på Holmsland ved Ringkøbing fjord, † 4.1.1891 på Frbg., begr. sst. F: lærer og gårdejer Jesper Nielsen F. (1795–1849) og Maren Jørgensdatter (1801–81, ~2° 1854 med gårdejer Jens Christensen, 1796–1871, ~1° med Ane Christensdatter, ca. 1785–1846). ~12.8.1859 i Kbh. (Frue) med Hansine Christine Magdalene Claudevit, * 22.3.1830 i Kbh. (Frue), † 12.3.1911 på Frbg., d. af sadelmagemester Christian C. (ca. 1795–1870) og Karen Marie Weile (ca. 1806–67).

F.s far var en betydelig lærer og samtidig en foregangsmand på landbrugets område, og hans og hustruens indsats som landbrugere – hun i mejeriet – belønnedes med Landhusholdnings-selskabets sølvbæger. F. undervistes af faderen der navnlig var en fremragende regnelærer, og drengen afslørede snart gode evner og læselyst. Umiddelbart efter sin konfirmation blev F. omgangslærer på Stadilø nord for Holmsland hvor han var i to år og løste sin opgave til alles til-

fredshed. Derefter var han et år hos faderen der forberedte ham til seminariet, optoges atten år gammel på Lyngby seminarium ved Grenå og dimitteredes 1845 med udmærkelse. F. var nu huslærer på en større gård ved Hobro i et år, dernæst lærer ved en privat skole i Varde og 1848 ansattes han ved den almindelige borgerskole i Århus. S.å. meldte han sig frivilligt til hæren, deltog i slaget ved Bov og forfremmedes til kommandersergent inden han ved våbenstilstanden 1848 vendte tilbage til skolearbejdet. F. gjorde sig snart bemærket, dels som en fremragende, frisk og kyndig underviser, dels som talsmand for en forbedret undervisning. Han fik sat igennem at skolens gymnastikundervisning foregedes og fremsatte forslag til en reform af friskolen der 1850 behandledes af skolekommissionen, men henlagdes. 1855 knyttedes han til den højere borgerskole og blev samtidig regnelærer ved en større pigeskole i byen. På foranledning af den senere professor P. P. "Freuchen fik han kontakt med professorerne J. N. "Madvig og C. "Holten der 1855 var i Århus som censorer ved latinskolen, og F. kunne s.å. rejse til Kbh. for at læse ved Polyteknisk læreanstalt for midler der efter D. G. "Monrads forslag var stillet til rådighed til videreuddannelse af begavede skolelærere. Han tog 1856 adgangseksamen og studerede derefter matematik og fysik ved læreanstalten. Han påkaldte sig hurtigt sine læreres interesse ved sin iver og dygtighed og fik stillingen som docent i fysik og meteorologi ved den nyoprettede veterinær- og landbohøjskole, skønt han ved ansættelsen 1858 endnu ikke havde fuldført sin eksamen som polyteknisk kandidat. 1860–76 var han tillige docent i matematik, blev fast knyttet til landbohøjskolen 1876, men fritoges 1887 for undervisningen på grund af sit forsøgsarbejde. Som lærer udmærkede han sig ved grundig indsigt og han illustrerede ofte sin undervisning ved kendte eksempler fra dagliglivet. F. besad ikke nogen blændende foredragsform, men hans livfulde og kyndige fremstilling gjorde ham afholdt af de studerende.

Trods sin overgang til det højere uddannelsessystem slap han ikke forbindelsen til folkeskolen. 1858 blev F., antagelig på grund af sit nære forhold til D. G. Monrad, inspektør for det 1856 oprettede kursus til læreres videre uddannelse (det Monradske kursus, senere Statens lærerhøjskole) og for de korte kurser der udsprang heraf. Ligeledes forestod han den uddeling af undervisningsmidler der fra 1873 havde tilknytning til denne kursusvirksomhed. 1857–78 var han dels eksaminator, dels censor i de matematiske fag ved kommissionen til afholdelse af lærereksamen for privatister (opr. 1857), og F. var mod-

stander af, at kommissionens virksomhed 1867 udvidedes til statsseminarierne hvor han havde ønsket, at disses lærere fortsat skulle eksaminere. F. forsvarede i det hele taget statsseminarierne under de angreb der i 1860erne rettedes mod dem. Han fik gennem de nævnte hver forbindelse med mange af landets skolelærere og fik betydning for disses videreuddannelse, ligesom han var en hyppigt benyttet rådgiver for ministeriet, kommuner og andre. F. var medlem af skolekommissionen på Frbg. 1869–86 og ledede fra 1872 som tilsynshavende udbygningen af kommunens skolevæsen som den stærke befolkningstilvækst krævede, ligesom han bidrog til på væsentlige punkter at bringe kommunens skoler på højde med Kbh.s offentlige skolevæsen, bl.a. ved frivillig heldagsundervisning. F. udførte fra 1878 dette arbejde uden vederlag til han 1885 afløstes. – F. fik sæde i den 1873 nedsatte reformkommission for Kbh.s offentlige skolevæsen hvor han hørte til det mindretal der ønskede betalingskolerne nedlagt, en reform der først gennemførtes 1915. Desuden var F. en stadig deltager i, ofte dirigent ved, skolemøder, hvor hans optræden var velset og hvor han knyttede mange kontakter til landets lærere.

Det er imidlertid som den egentlige grundlægger og mangeårige leder af landbrugets forsøgsvirksomhed F. har ydet sin største indsats. Hans alment praktiske sans og let vakte interesse for dagliglivets foreteelser og problemer førte ham tidligt ind på praktiske eksperimenter og forsøg i tilknytning til undervisningen på landbohøjskolen. Hertil kom at han ved sin ansættelse kom i forbindelse med landhusholdningsselskabet hvis meteorologiske observationer han forestod indtil oprettelsen af meteorologisk institut 1873. Hans første større forsøgsarbejde, undersøgelsen af varmens forplantning i kød under kogning med henblik på bekæmpelsen af trikinfaren hvis resultater han offentliggjorde i Tidsskrift for Landøkonomi 1867–68 rummede allerede de karakteristiske træk ved hans forsøgsindsats – det rent praktisk nytterettede tilsnit, forsøgsarbejdets brug af dagligdags iagttagelser, den grundige og logiske gennemførelse med udmøntningen af resultatet i en konkret, let fattelig vejledning eller som i en praktisk konstruktion, her „den Fjordske dampgryde“ (1872). Gennem landhusholdningsselskabet blev F. inddraget i videre forsøgsvirksomhed der ofte fandt sted på større landbrug, hvilket atter bidrog til at nærmere forsøgsbetingelser og -resultater til det praktisk anvendelige. 1874–75 arbejdede han på Ourupgård på foranledning af E. *Tesdorpf med spørgsmålet om opbevaring af is til mejeribrug og offentliggjorde i Tidsskrift for Landøkonomi 1875–76

sine resultater, herunder loven for svindet i ishuse (svindet ligefremt proportionalt med isrummets indre overflade, antallet af dage og disses middeltemperatur). Forsøgsvirksomheden var først bekostet af landhusholdningsselskabet, men fra 1875–76 sikredes en årlig, stadig stigende bevilling til F.s arbejde. Sidst i 70erne kom han ind på princippet om sammenlignende, praktiske forsøg, medarbejderstaben udvidedes og finanslovsbevillingen øgedes 1878–79 til kr. 16.000. F. fik 1881 forbindelse med den 1876 nedsatte kommission angående en statsanstalt for videnskabelige undersøgelser og forsøg til landbrugets fremme, udarbejdede en stor betænkning som lagdes til grund for en ansøgning, og på finansloven 1882–83 bevilgedes midler til et landøkonomisk forsøgslaboratorium der kunne tages i brug april 1883, og hvor F. fik sin virksomhed frem til sin død. Hans praktiske sans viste sig også under opførelsen af laboratoriet, idet færdiggørelsen af selve bygningen blev benyttet til forsøg med udtørring ved forskellige opvarmingsmetoder (5. beretning fra laboratoriet).

Allerede inden oprettelsen af forsøgslaboratoriet havde F. koncentreret sin forsøgsvirksomhed om mejeribrugets problemer. Allerede 1879 offentliggjorde han forsøgsresultater med den nykonstruerede centrifuge, og 1881–82 offentliggjordes i Tidsskrift for Landøkonomi afgørende undersøgelser af de forskellige skunningsmetoder der viste centrifugens overlegenhed. En forretningsfidus – „Cooley's undervandssystem“ – afløredes i tidsskriftet 1883. Fælles- og senere andelsmejerierne vandt stor udbredelse i årene omkring og umiddelbart efter oprettelsen af forsøgslaboratoriet, og i 1. til 10. Beretning fra Forsøgslaboratoriet, 1883–87, fremlagde F. en række afgørende forsøgsresultater der støttede bestræbelserne for at opnå større udbytte ved fælles behandling af flere producenters mælk. F. viste at mælken ikke forringedes ved transport, at den centrifugeskummede mælk beholdt sin næringsværdi for kreaturer – her blev han 1883 stærkt angrebet fra lægeside, men kunne sammen med professor P. L. *Panum afvise kritikken – og han uddybede de sammenlignende forsøg med hhv. centrifuge is- og bøttesystemet. Det særlige problem ved fællesbehandling af mælken, at betale efter mælkens værdi, løstes af F. (9. beretning) og han konstruerede her kontrolcentrifugen der snart blev taget i brug i største parten af landets mejerier, ligesom det af ham konstruerede pasteuriseringsapparat vandt vid udbredelse. 1886 begyndte han forsøg over afkøling af smør ved dettes forsendelse, et afgørende problem i forbindelse med den stigende smør-eksport, 1888 blev det af F. foreslåede og iværk-

satte „arbejdende mejeri“ på den store udstilling i Kbh. en stor succes, og F. tog initiativet til, i samarbejde med smørgrossisterne og mejerierne, fra 1889 at afholde sammenhængende rækker af smørudstillinger der tilskrives en afgørende betydning for forbedringen af smørkvaliteten fra andelsmejerierne. F. udtalte sig aldrig direkte til gunst for andelsmejerisystemet, men hans forsøgsarbejde blev af uvurderlig hjælp for dem der omkring i landet virkede for oprettelsen af andelsmejerier, fx Niels "Pedersen, Ladelund. Talrige henvendelser om råd og vejledning fra mejeribestyrrelser og nybakte bestyrere i forsøgslaboratoriets arkiv vidner om den vægt, man lagde på F.s indsats og kyndighed. Forsøgslaboratoriets virksomhed var ikke alene knyttet til mejeribrug, men også kvægforsøg der dog afbrødes ved P. "Jessens og senere N. P. J. "Buus' død, men blev videreført af F. selv, forsøg med svin og bakteriologiske forsøg iværksattes – alle rettet ind efter de aktuelle problemer i landbruget og naturligvis nært forbundet med produktionsomlægningen i disse tiår.

Ikke blot herhjemme, men også i udlandet fulgte man de F.ske forsøg med stor opmærksomhed, og umiddelbart efter offentliggørelsen af en beretning kunne man finde resultaterne gengivet både i fagpressen og i inden- og udenlandske dagblade. F. fik skabt et forsøgsnet af landbrug, mejerier og slagterier, opbygget og uddannet en stab af medarbejdere, og han fik i 1880erne gennem sine forsøg og fremlæggelsen af disses resultater slået fast i landbrugernes bevidsthed, at indsigt erhvervet gennem videnskabelig forsøgsvirksomhed skulle indgå i den enkelte landbrugers arbejde. F. evnede at fremlægge sine resultater på en letfattelig måde og gennem den netop i 1880erne etablerede konsulentvirksomhed og via landbrugsskolerne blev F.s indsats kendt og anerkendt overalt i landbruget. Hans usnobbede fremtræden og ligefremme form bidrog sammen med en almen erkendelse af hans forsøgsarbejdes store betydning for landets hovederhverv til, at „Docent Fjord“ fik en stærk og urokkelig position i alle kredse af landbruget. Det var karakteristisk for den stilling han indtog, at oprettelsen af forsøgslaboratoriet og de senere udvidelser skete midt i 1880ernes politiske opgør, men med fuld tilslutning fra alle sider. – 1861 var F. blevet optaget som bestandigt, kontingentfrit medlem af landhusholdningsselskabet, og i de første år foregik hans forsøgsarbejde i nær tilknytning til dette selskab. 1883 efterfulgte F. B. S. "Jørgensen som præsident, og hans forhandlings- og administrationsevner betød en afgjort styrkelse for landhusholdningsselskabet. Netop i 80erne blev selskabets traditionelt ledende stilling angrebet

fra flere sider, men her bidrog F.s person og det ry, han nød også udenfor selskabets medlemskreds, til at afværge de til dels politiske anslag mod selskabet. F. tog med vanlig flid og optagethed del i præsidieforretningerne, og som en af de tre præsidenter der var bosat i Kbh., og som kunne have daglig kontakt med kontoret og den indflydelsesrige sekretær J. C. "la Cour øvede han formentlig afgørende indflydelse i styrelsen. Litterært er hans indsats alene knyttet til offentliggørelsen af hans forsøgsresultater, først i Tidsskrift for Landøkonomi, senere som selvstændige beretninger fra laboratoriet, af hvilke der i F.s tid fremkom 30, udarbejdet enten af F. selv eller forfattet af medarbejderne under F.s opsyn eller medvirken.

Det var næppe uden betydning for den indsats, F. nåede at yde, at han som menneske synes at have været en sjældent harmonisk skikkelse, trygt hvilende i sit arbejde og i privatlivet. F. besad en udpræget evne til at vinde folk fra alle samfundslag for sig og sine ideer, hans forhold til medarbejderne berømmedes af disse som præget af lune, medmenneskelig interesse, naturlig faglig autoritet, men også af en vilje til at skole de yngre assistenter og efterhånden overdrage dem selvstændige opgaver. Gennem hele hans virksomhed fornemmes egenskaber som sund, realistisk dømmekraft, evne til at konkretisere målene og at finde veje til deres opfyldelse. F. var personligt en mand med beskedne fordringer – han tog således ikke patent på sine konstruktioner – og med et afslappet forhold til ydre anerkendelse. Evnen til at omgås mennesker af vidt forskellige samfundslag udnyttede han fortrinligt i opbygningen af den efterhånden store medarbejderstab, nettet af forsøgsstationer spredt over landet og i samarbejdet med mejeribrugets og handelens folk i de permanente smørudstillinger. F. stod midt i arbejdet, da han pludselig døde efter en operation. De tilkendegivelser der fremkom ved hans død og bisættelse markerede tydeligt at hans position i dansk landbrug havde været enestående og at det erkendtes at han i de afgørende år hvor erhvervet blev omlagt havde været den af alle accepterede vejleder og videnskabelige autoritet. – R. 1872. DM. 1879. K.² 1888. □Litografi 1868 af P. Gemzøe efter foto. Træsnit af H. P. Hansen i to forskellige typer, det ene 1885, begge kopierede i træsnit af bl.a. G. Pauli. Buste af Aksel Hansen, 1891 (Odense bys mus.), 1892, (Det kgl. landhusholdn.selsk.). Litografi af Harald Jensen, 1892. Statue af Aksel Hansen, 1892 (foran landøkon. forsøgslab., Frbg.). Relief af Rasmus Andersen (på mindsten 1895 nær Gammelsovn k.). Buste 1904 (Ladelund landbrugsskole). Maske af A. Bundgaard

Fjord, N. J.

(på Chr.borg). Relief af S. Lindahl (udmærkel-sesplaketter for smør). Foto.

Joakim Larsen: Bidrag til Kbh.s off. skolevæsenets hist., 1881 179f. Samme: Bidrag til den da. folkeskoles hist. 1818–98, 1899 256f. Ugeskr. for landmænd, 1891 15–18. Landmandsblade, s.å. 15–18. Vort landbrug, s.å. 33–38. V. Storch i Tidsskr. for landøkonomi, s.å. 425–97. Mælkeritid. s.å. fl.st. Frbg. kommune 1858–1900, 1901 164f. P. Storgaard Pedersen: Doc. N. J. F., 1904. Docent F.s minde, 1907 (særtryk af Nationaltid.). H. Hertel: Det kgl. da. landhusholdningsselsk.s hist. II, 1919 15–18. Julien Johansen i Vor ungdom, 1922 429–41. Doc. N. J. F. 1825–1925, 1925. H. Appel i Tidsskr. for landøkonomi, 1925 305–31. Chr. Buur: Århus skolevæsen gennem 80 år, 1930 18f. 220. beretn. fra Forsøgslaboratoriet. Husdyrbrugsforsøgsvirksomheden i Danm. 1882–1942, ved H. Ersoe, 1943 15–90. Claus Bjørn i Erhvervshist. årbog 1967, 1968 113–29 285f. – Papirer i Rigsark.

Claus Bjørn

Fjord Jensen, Rasmus Johan, * 1928, forfatter. * 17.12.1928 i Kenya. F: rektor Thorkild Bechmann J. (* 1909) og fysioterapeut Margrethe Schmidt (* 1911). ~ 6.7.1961 i Kbh. med seminariadjunkt, cand.mag. Anne Marie Nielsen, * 28.1.1937 i Herning, d. af bager Aksel Ingvar Peter Carlsen og syerske Berete Lonnebjerg. Efter magisterkonferens i alm. og sml. litteraturhistorie 1959 ansattes F.J. 1960 ved Århus univ. Han blev amanuensis 1961, afdelingsleder 1966 og professor sst. 1974.

F.J. udsendte 1961 den store komparative undersøgelse *Turgenjev i dansk åndsliv* hvor den russiske forfatters indflydelse på danske forfattere og kritikere blev påvist. 1962 fulgte et mindre men epokedannende skrift om den litteraturkritiske retning nykritikken *Den ny kritik*, 1966 essay-samlingen omkring radikalismen *Homo manipulatus*. Efter 1966 kan man se F.J. stå som medforfatter til en række arbejder inden for nye forskningsfelter som har været taget op på Århus univ. Det er således tilfældet med bogen om ugebladet Søndags-B.T. *Søndags-B.T. Rapport om en succes*, 1971, og *Tegneserier. En ekspansions historie*, 1973. Han er endvidere en af initiativtagerne til et stort projekt omkring udarbejdelsen af en dansk litteraturhistorie på materialistisk grundlag. F.J. har været redaktør af tidsskrifterne Dialog, 1960–61, Politisk Revy, 1963 og Kritik, 1967–70.

Mette Winge

Flamand, Ludvig Joseph, 1800–79, litterat. * 27.6.1800 i Kbh. (Kat.), † 9.3.1879 sst. (Matth.), begr. på Frbg. (Solbjerg). F: spisevært Leopold Farmacher (ca. 1765–1812, ~ 1° 1794 med Anna Sophia Wilhelmina Diner) og Christiane Frederikke Ludvigsen (ca. 1776–1837). ~ 22.4.1825 i

Kbh. (Frels.) med Johanne Cecilie Hansen, * 9.4.1803 i Kbh. (Holmens), † 2.3.1874 sst. (Frbg.), d. af savskærer Hans Pedersen og Cecilie Pedersdatter.

F. kom i boghandlerlære og optrådte tidligt som oversætter af engelsk og tysk underholdende litteratur. Han udgav tillige en række historiske skrifter, således *Det oldenborgske Kongehus*, 1843–44, *Danmarks Historie fra Christian I. til Nutiden*, 1848, *Slagene ved Fredericia og Idsted*, 1853, *Christian VII.s Hof*, 1854, *Frederik VI.s Hof*, 1855, alle ledsaget af portrætter. Navnlig de medfølgende litografier var efterspurgt, og teksternes emner – som historieskrivning uden originalitet – ofte aktuelle og populære. Bogen om Chr. VII.s hof hvis undertitel, *Struensee og Caroline Mathilde*, bedre dækker indholdet, imødekom et vist behov ved at bringe i oversættelse en del af Struenseeperiodens franske aktstykker. □Mal. af Otto Bache.

Povl Engelstoft*

„Flammen“, se Faurshou-Hviid, Bent.

Fledelius, Jens Christian, 1865–1915, lærer, oversætter. * 8.8.1865 i Horsens, † 2.12.1915 sst., begr. sst. F: drejermester Emanuel Nansen F. (1834–1900, ~ 2° med Amalie Kirstine Andersen, 1848–1931) og Anna Catharina Jensen (Sevel) (1834–75). ~ 26.5.1896 i Søllerød med Emma Petrea Møller. * 26.10.1868 i Kbh. (Hellig.), † 30.3.1952 i Kbh., d. af manufakturhandler Hans Peter M. (1823–93) og Emma Dorothea Augusta Røper (1832–1912).

F. blev 1885 student fra Horsens og tog 1891 skoleembedseksamen med tysk som hovedfag. Både før og efter eksamen underviste han ved forskellige kbh.ske skoler og ansattes 1898 først som timelærer, derefter som adjunkt ved Horsens lærde skole hvor han fra 1899 tillige blev bestyrer af dennes forberedelsesskole. Han var en udmærket lærer, klar i sin undervisning, fast i sine krav, og forstod at gøre timerne fornøjelige for eleverne. Som dygtig germansk filolog og selv digterisk begavet har han indlagt sig stor fortjeneste som oversætter af gammel tysk poesi. Allerede 1894 havde han i tidsskriftet Taarnet gengivet nogle af Walter von der Vogelweides digte på dansk; 1912 udkom hans ypperlige oversættelse af *Nibelungekvadet*, og i sine sidste leveår var han sysselsat med Wolfram von Eschenbachs *Parzival* der fuldførtes og 1917 offentliggjordes i to bind af hans ven Sophus *Michaëlis.

O. Lund i Progr. fra Horsens lærde skole, 1916 24.

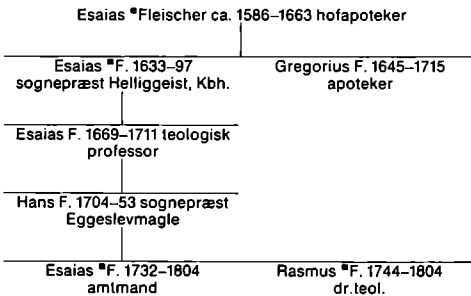
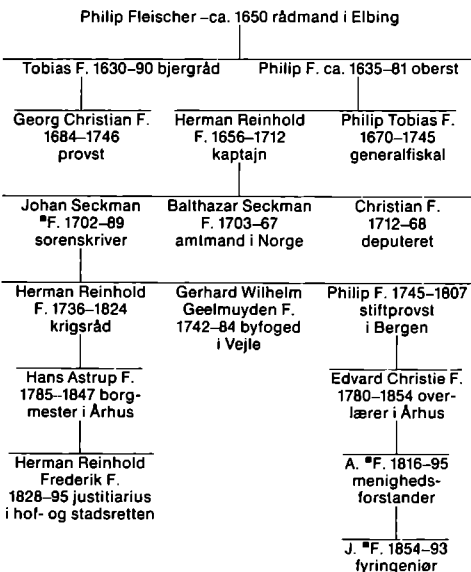
Carl S. Petersen*

Fleischer

Navnet Fleischer, der er identisk med den tyske professionsbetegnelse F. (= slagter), føres af flere af hinanden uafhængige slægter.

I. En slægt indvandret fra Schlesien med hofapoteker Esaias *F. (ca. 1586–1663).

II. En slægt nedstammende fra Philip F. († ca. 1650), rådmand i Elbing (Vestpreussen, nu Elblag i Polen), hvis to sønner indvandrede i Danmark. Edvard Christie F. (far til A. *F.) nedstammer på mødre side fra slægten Fleischer I.

Table I**Table II**

Fleischer, Adolph Frederik Hilarius, 1816–95, menighedsforstander i den katolsk-apostolske kirke. * 12.6.1816 i Århus, † 18.10.1895 i Ordrup, begr. i Kbh. (Ass.). F: adjunkt, senere overlærer ved Århus katedralskole Edvard Christie F. (1780–1854) og Rachel Magdalene Margrethe Ache (1781–1866). ~ 1° 22.11.1849 i Kbh. (Var-tov) med Charlotte Emilie Dorscheus, * 22.8.1819 i Kbh. (Garn.), † 27.11.1867 sst. (Holmens), d. af kaptajn, senere oberstløjtnant Frederik Emanuel Kofoed D. (1773–1843, ~ 1° 1803 med Charlotte Amalie Banner, 1778–1807) og Charlotte Hedvig Sophie Banner (1788–1867). ~ 2° 20.12.1869 i Kbh. (b.v.) med Henriette Vilhelmine Lithin, * 8.1.1831 i Korsør, † 21.9.1871 i Kbh. (Holmens) (~ 1° 1849 med kaptajn, senere major og postmester Christian Frederik Sophus Dorscheus, 1813–68), d. af lærer, senere kordegn Johan Lauritz L. (1802–78) og Nicoline Lovise Wühr (1800–80). – Far til J. *F.

F. blev student 1836 fra Århus, tog anden eksamen 1837 og valgte det teologiske studium. Han var i de unge år stærkt bevæget af anfægtelser; læsning af Søren Kierkegaards skrifter viste ham at ikke blot han selv var åndeligt forarmet, men at kirken var verdsliggjort. Han opgav studiet og blev 1843 adjunkt på Herlufsholm; efter sit ægteskab 1849 forlod han denne stilling og tog 1850 landmålereksamen. En farbrors død gav ham en betydelig arv, og 1853 købte han Nybogård ved Helsingør og blev 1854 folketingsmand for Svendborg amts 4. kreds. Hans religiøse interesse var stadig levende; han blev grebet af den grundtvigske vækkelse, lærte personligt Grundtvig at kende og tog del i egnens præstekonventer. Spørgsmålet om Kristi genkomst og åndens nådegaver optog ham helt, og da ingen af hans gejstlige venner kunne hjælpe ham til klarhed besluttede han at henvende sig til Charles Böhm, der tilhørte den katolsk-apostolske kirke, og som havde holdt foredrag om disse emner i Kbh.; F. traf Böhm i Berlin og vandt her klarhed over disse spørgsmål. Da den første katolsk-apostolske menighed blev oprettet 1861 i Kbh., blev F. ordineret til præst og virkede som evangelist og hyrde; 1863 indviedes han til engel og biskop og gjorde et betydeligt og opofrende arbejde for den katolsk-apostolske kirke og dens syn på det fornyede apostolat og beredelsen til Kristi komme. 1863 udgav han skriftet *Jesu Christi Tilkommelse og de forudgaaende Tegn*, og 1871 førte han det katolsk-apostolske menighedssyn frem ved det nordiske kirkemøde i Kbh. □Kultegning. Foto.

(Tvl. I). Stamtavle over slægten F. (i S. Elvius: Danm.s præstehist., 1869–84 251). Jul. Bidstrup: Stamtavle over familierne Hauberg og Arboe, 1911 153f. (Tvl. II). Lengnicks stamtavler II I. Norsk slekthist. tidsskr. IV, 1933 97.

Hans H. Worsøe

Fleischer, A.

Fr. Barfod: Dansk rigsdagskalender, 1856 278. H. B. Melchior: Hist. efterretn. om Herlufsholms stiftelse, 1865 298 417. Michael Neiiendam: Frikirker og sekter, 4. udg. 1958 211f.

*Michael Neiiendam**

Fleischer, Christian, 1712–68, deputeret i søetaten, forfatter. * 10.8.1712 i Kbh., † 21.3.1768 sst., begr. sst. (Holmens k.). F: kaptajn Herman Reinhold F. (1656–1712, ~1° med Magdale Anna Maria Seckman, † 1706) og Nille Wennecke (1682–1770). Ugift. – Halvbror til Johan Seckman *F.

F. dimitteredes privat som student 1728 og tog baccalaureusgraden 1730. Som huslærer kom han i forbindelse med familien Danneskiold og blev derigennem 1742 admiralitetssekretær, 1743 sekretær på den under U. A. Danneskiold udrustede flåde, 1748 overauditor i søetaten, 1754 deputeret i admiralitets- og generalkommissariatskollegiet hvis eneste borgerlige medlem han var, 1767 deputeret i søetatens generalkommissariat. F. var en dygtig og retskaffen embedsmand. Som overauditor havde han væsentlig del i det store lovgivningsarbejde som resulterede i søkrigsartikelsbrevet 1752 og krigsartikelsbrevet for landtjenesten i søetaten 1756 og fik 20 års eneret på udgivelsen af disse love. Ved siden af sin embedsstilling havde F. vidtspændende interesser. Inden for skønlitteraturen har han bl.a. leveret en oversættelse af C. F. Weisses tragedie *Richard III*, 1767, vistnok det første danske forsøg med rimfri femfodede jamber. Han er dog især kendt som hovedudgiver (bistånd af H. W. *Gerstenberg og Peter Kleen) af de såkaldte Sorøske samlinger (*Samling af adskillige Skrifter til de skionne Videnskabers og det danske Sprogs Opkomst og Fremtarv*, 1765). Hans egne bidrag der giver samlingen dens karakteristiske præg („das beste Ferment darinn“ kalder Gerstenberg dem) er væsentlig af sproglig art; han fortsatte den puristiske linje fra F. C. *Eilschov og J. S. *Sneedorff, foreslog „nye“ ord som almenyttig, enstydig, gåde, lønning, sysler, og gjorde det første forsøg på en dansk synonymik. Gerstenbergs bidrag i samlingen har F. enten oversat eller underkastet sproglig revision. Han var medarbejder ved Gerstenbergs berømte Litteraturbriefe af hvilke han forfattede nr. 10, om zoologisk litteratur. Han havde omfattende naturvidenskabelige samlinger af hvilke navnlig den ornitologiske udmærkede sig og blev af betydning bl.a. for vennen M. Th. *Brünnichs arbejder. – Etatsråd 1763. Virkelig etatsråd 1767.

Briefe über Merkwürdigkeiten der Litteratur I-III, Stuttgart 1888–90 = Deutsche Litteraturdenkmale des 18. und 19. Jahrh.s XXIX–XXX. – Jacob Baden: Forsøg til en overs. af Tacitus, 1766 77–79. M. Th. Brün-

nich: Dyrehist. og dyresamlingen udi univ.s natur-theater I, 1782 m. tillæg XXIX. H. G. Garde: Efterretn. om den da. og norske søemagt III–IV, 1833–35. C. C. A. Gosch: Danm.s zool. lit. II, 1, 1873 330 335f. Gerstenberg i Zeitschr. für deutsche Philologie XXIII, Halle 1891 59. H. W. Gerstenberg i Archiv für das Studium der neueren Sprachen CXXXVI, Braunsch. 1917 29. A. W. Wagner: H. W. v. Gerstenberg I, Heidelberg 1920. Johs. Lollesgaard: Sprogfilosofien og sprogforskningen i Danm., 1925 102f. L. Magon: Ein Jahrh. geistiger und lit. Beziehungen I, Dortmund 1926. Peter Skaustrup: Det danske sprogs hist. III, 1953 (nyt opl. 1968).

*R. Paulli**

Fleischer, Esaias, ca. 1586–1663, apoteker. * ca. 1586 i Schlesien, † 13.1.1663 i Kbh. Forældre ukendte. ~1° før 1614 med apoteker Werner v. Klewes enke, vistnok † 1621. ~2° med Maren Hansdatter, * 1605, † 25.1.1675 i Kbh., d. af borgmester Hans Pedersen i Slangerup og Maren Surbeck († tidligst 1655, ~2° med klædekræmmer Henrik Berner i Kbh., † 1632, ~1° med Alhed Hansdatter, † 1612). – Far til Esaias *F. (1633–97).

Hvor F. har fået sin første undervisning vides ikke. Som broder i Danske Compagni nævnes han 1613 første gang her i landet og kaldes da apoteker; rimeligvis har han været uprivilegeret indehaver af det senere Løveapotek i Kbh. 1619 fik han bevilling på at oprette et apotek i Bergen, men benyttede den ikke da han n.å. fik privilegium på Løveapoteket i Kbh. 1627 fik han tilladelse til at anlægge et apotek i Lund som han heller ikke fik indrettet. Derimod oprettede han 1650 et apotek i Roskilde og fik samtidig Løveapoteket gjort arveligt. 1633–39 var han hofapoteker og leverede desuden en del år medicin til børnehuset. Stillingen som hofapoteker inderbar at han skulle varetage medicintilberedningen til kongen og hoffet, uden at der er tale om at Løveapoteket i Kbh. fungerede som et egentligt hofapotek. – F. blev en velstående mand og ejede adskillige ejendomme; han nød stor anseelse både her og i udlandet. Han findes blandt underskriverne af flere vigtige sager, ligesom han var mellem dem der beskikkede fuldmægtige til valget af Frederik III som konge og prins Christian som tronfølger.

Jul. Bidstrup: Stamtavler over familierne Hauberg og Arboe, 1911 153. E. Dam og Aage Schæffer: De danske apotekers hist. I, 1925 241–45. Aage Schæffer: Studier til da. apotekervæsenes hist., 1963 = Theriaca VIII.

Kurt Bærentsen (Poul Hauberg)

Fleischer, Esaias, 1633–97, præst. * 25.10.1633 i Kbh., † 5.2.1697 sst., begr. i Helligg. k. F: hofapoteker Esaias *F. (ca. 1586–1663) og Maren Hansdatter (1605–75). ~1667 (vgl. bevilling

29.1.) med Ellen Jacobsdatter Riber, † 28.12.1684, d. af købmand og rådmann i Kbh. Jacob Andersen R. (1599–1668, ~1° med Anne Lydersdatter) og Maren Pedersdatter (~1° med Knud Hesselberg).

Efter at have gået i skole i Sorø blev F. sammen med sin bror Johan F. dimitteret til universitetet 1652. Her kom de, ligesom en skolekammerat Troels Knoff, under påvirkning af sværmeren N. S. Chronich der havde slået sig ned på Chr.havn som manuduktør. De blev dybt grebet af dennes etiske alvor og skarpe kritik over for den herskende kirke, og fyldt af profetisk begejstring tilstillede de nogle af det københavnske præsteskabs medlemmer højtidelige skrivelser med opfordringer til at vise større nidkærhed i deres embedsførelse. I den anledning blev F. sammen med sine fæller indstævnet for konsistorium der 1655 fradømte ham hans akademiske rettigheder. For at rehabiliter sig drog han derpå til udlandet. Først opholdt han sig i Rostock, siden i Strasbourg (1656), Leiden (1658) og Oxford (1659). Sidstnævnte sted studerede han i over tre år, idet han især lagde sig efter kirkehistorie under vejledning af den berømte Thomas Barlow. Senere tilbragte han andre indholdsrigge studieår i Frankrig og Italien. 1664 vendte han tilbage til Danmark, og 1665 tog han magistergraden ved Kbh.s univ. Man havde nu glemt hans ungdomsforsøelse, og formodentlig især takket være sin slægting, borgmester Hans *Nansen, blev han 1665 af Kbh.s magistrat kaldet til sognepræst ved Helligåndskirken. Dette embede beklædte han til sin død og vandt sig et anset navn som en selvstændig og nidkær præst. 1676 måtte han ledsage Peder *Griffenfeld til retterstedet, vistnok fordi denne selv havde ønsket det. F. havde i sin ungdom vist lyst til at gå sine egne veje, og også siden faldt det ham vanskeligt at skjule sin overbevisning. Dette var nær kommet ham dyrt at stå, da han i anledning af fredsslutningen med Sverige 1679 på prædikestolen kaldte denne „en skiden og skammelig fred“. Efter kgl. ordre blev han en overgang suspenderet, og kun fordi han ved store ofre skaffede sig indflydelsesrige fortalere fik han lov til at beholde sit embede. F. sad inde med store kundskaber, men fra hans pen har man kun en ligprædiken fra 1668 over hans velynder Hans Nansen, og de kirkehistoriske samlinger han havde tilvejebragt er gået tabt.

Pers.hist. tid. II, 1881 201; 5.r. VI, 1909 153; 6.r. II, 1911 273; 8.r. VI, 1927 56; 9.r. I, 1928 144; 9.r. II, 1929 159 160. – Jul. Bidstrup: Stamtavler over familierne Hauberg og Arboe, 1911 154. [O. W. Worm:] Programma funebre af 25.2.1697 over E. F. Erik Pontoppidan: Annales ecclesiae Danicæ IV, 1752 718. H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 3.r. III, 1881–82 492 570–609; samme sst. IV, 1882–84 564 593f. M. Reenberg sst. 5.r. I, 1901–

Fleischer, Esaias, 1732–1804, amtmand, forfatter. * 12.3.1732 i Egeslevmagle, † 16.1.1804 i Slagelse, begr. i Skt. Peders k. sst. F: sognepræst Hans F. (1704–53) og Cathrine Marie Hoff (* ca. 1711). ~1° 4.4.1759 i Roskilde med Anna Sophie Hald, * ca. 1720 i Kirke Hvalsø, † 20.12.1801 i Slagelse, d. af sognepræst Anders H. (1667–1725, ~1° 1694 med Kirsten Olufsdatter Huulegaard, † 1706) og Apollone Marie Damiansdatter Stendorph (1682–1754). ~2° med Elisabeth Marie Jacobsen, * ca. 1755, † 13.3.1822 i Slagelse. – Bror til Rasmus *F.

F. forlod Roskilde latinskole 1749 men begyndte straks et vikariat som hører sst. samtidig med at han forberedte sig til den teologiske eksamen som han tog 1751. S.å. fik han, da vikariatet ophørte, Elers kollegium. Hans flid og lærevlyst var ud over det sædvanlige men stod i omvendt forhold til hjemmets økonomiske evne. Efter fadrens død måtte han hjælpe moderen at underholde seks mindre søskende – endnu 1785 støttede han to søstre økonomisk. – Skønt han både havde stærk lyst til og god evne for det studium af orientalske sprog han havde begyndt blev han af J. C. *Kall (1714–75) frarådet at fortsætte, og da han 1752 fik tilbudt en stilling som virkelig hører i nederste lektie ved sin gamle skole opgav han de videre studier ved universitetet. Sin videnskabelige evne viede han nu kirkehistorien og udsendte 1757–59 et trebinds værk om pave-dømmets oprindelse, men da det trods talrige forsøg ikke lykkedes ham at få præsteembede læste han samtidig jura. For at hjælpe på høre-rens sulteløn begyndte han at dyrke de til embedet hørende 8 tdr. land, købte jord til, læste flittigt dansk og udenlandsk litteratur om jordbrug og afprøvede de nye metoder med held.

1764 købte han, efter et vink fra Magnus *Beringskiold, et embede som regimentskvartermester i Næstved. Skønt han måtte sælge sin ejendom og sætte sig i gæld for at overtage embedet følte det dog som et stort avancement, ikke mindst fordi han nu slap for den opslidende undervisning, og han var med sin sans også for regnskab i stand til at bestride arbejdet til hvilket der netop da blev stillet nye og strengere krav. Vigtigst blev det dog at han herigennem blev bekendt med regimentets chef oberst H. H. v. *Eickstedt, og da sammensværgelsen mod Struensee kom i stand i begyndelsen af 1772 kom F. til at spille en mindre rolle, efter hans eget udsagn som kontaktperson til Eickstedt. Arveprins Frederik, som ikke glemte dem der havde bidra-

get til kuppets heldige forløb, blev nu hans veltør. I første omgang blev han sat til at undersøge forholdene ved kronens skove i Vordingborgdistriktet hvorunder han kom i en bitter strid med inspektøren Torkel "Baden" (1734–1805). 1774 blev han inspektør for arveprinsens Jægerspris, 1779 fik han inspektionen af skovene ved Sorø, fra 1780 med titlen overforstinspektør. Men dette embede frasagde han sig da han s.å. udnævntes til amtmand over Korsør og Antvorskov amter, øjensynlig fordi han mærkede at der var fjender der lurede på en lejlighed til at ramme ham. At han var en yderst habil og hæderlig embedsmand med mere end sædvanlig sagkundskab over for de opgaver han havde fået kan der ikke være tvivl om. Men han var samtidig både temperamentsfuld og selvfolende, bl.a. kom han i generalvejkommisionen i modsætning til Chr. Ditlev "Reventlow. Da "Guldbergs styre faldt ved kronprinsens kup 1784 fik også F. at føle at han var politisk udnævnt. 1785 blev han afskediget, dog med fuld gage som pension. – Det skulle ikke hjælpe ham at han i sin ufrivillige ledighed skrev og udgav sin selvbiografi for at retfærdiggøre sin embedsførelse. Selv om han heri udelod afsnittet om sin (perifere) deltagelse i det politiske spil 1772 var en sådan handling i sig selv suspekt. Et kongebud kunne ikke appelleres til offentligheden.

F.s interesse for agrarvidenskab var vidtspændende. 1777 udgav han *Afhandling om Bier*, 1778 *Om et Lands Lyksalighed, i hvilket Agerdyrkning og Landvæsenet blomstrer*, 1779 *Forsøg til en Underviisning i det Danske og Norske Skov-Væsen*, et uoriginalt arbejde men i tre generationer den eneste samlede udførlige fremstilling af skovbrugslæren på dansk. 1780 kom en *Agerdyrknings-Katekismus*, udgivet af landhusholdnings-selskabet, og 1782 *Forsøg til en Dansk Haugebog* (nyt, forbedret oplag 1796, begge oplag oversat til svensk). Meget ambitiøst er hans *Forsøg til en almindelig Naturhistorie I–X*, 1786–1804 der hviler på vidtløftig læsning af udenlandsk litteratur. Medvirkende til at reformstyret ikke kunne bruge en så flittig og vidende mand var dog hans konservatisme i landbospørgsmål. I stedet for bondefrihed foreslog han lettelse af de offentlige byrder på jorden. Disse meninger fremsatte han i *Breve angaaende den danske Proprietær og Bonde . . .*, 1786 og et anhang hertil: *Tanker til nøiere Eftertanke om vor danske Bondesag*, 1787. – Foruden disse skrifter fik F. endnu engang tid at beskæftige sig med teologien idet han 1798–99 udgav *Jesu Christi Religions Sandhed og hvori den bestaar I–II*. – Selvbiografien giver i sin helhed et udmærket portræt af F.s personlighed. Dens første del frem til 1771 er navnlig interessant ved

sin demonstration af vilkårene for fattigstudenten uden velyndere. Gennem den naive, noget ublufærdige selvforherligelse, ikke usædvanligt for tiden, ser man et sjældent vide- og virkelystent menneske i færd med at fravriste tilværelsen et udkomme, og dermed en mening. – Justitsråd 1773. Virkelig justitsråd 1776. Etatsråd 1779. Konferensråd 1781.

Kilder. E. F.: Liv og levnets-beskr., 1785. Hist. t. 4.r. II, 1870–72 679–93 (beretning om E.F.s deltagelse i sammensværgelsen mod Struensee). Torkel Baden: Kort efterrettn. om de kgl. domainers . . . forfatn. på Vordingborg amt, 1773 (polemik mod F.).

Lit. C. Krarup: Stamtbl. over familien Hald, 1929 68. C. F. Wegener: Hist. efterrettn. om Abrahamstrup, 1855–56 168–81. E. Holm: Kampen om landboreformerne, 1888 (reprod. 1974). Breve i Kgl. bibl.

Sv. Cedergreen Bech

Fleischer, Johan Seckmann, 1854–93, søofficer, fyringeniør. * 8.5.1854 på Nyborgård ved Helsingør, † 8.5.1893 i Kbh., begr. syst. (Ass.). F: fhv. adjunkt, landmåler, senere menighedsforstander A. *F. (1816–95) og Charlotte E. Dorscheus (1819–67). ~ 22.11.1881 i Kbh. (Fransk ref.) med Elisabeth Constance Krayenbühl, * 28.11.1852 i Kbh. (Fransk ref.), † 19.6.1903 på Rdbg., d. af præst ved Fransk ref. k. Emanuel Ferdolphe K. (1808–95) og Elizabeth Antoinette de Velay (1818–68).

F. blev kadet 1871, sekondløjtnant i flåden 1875 og premierløjtnant 1876. 1881 ansattes han, efter 1878–80 at have gennemgået officeresskolens ældste klasses ingeniøraftdeling, som inspektionsofficer ved orlogsværftets tekniske afdeling. 1883 trådte han uden for nummer som officer for at overtage den ved C. F. "Groves død ledigblevne stilling som leder af fyrvæsenet der dengang benævntes fyringeniør. Under F.s virksomme og dygtige ledelse udvikledes det danske fyrvæsen i ikke ringe grad. 1887 anlagdes gasstationen i Korsø til fremstilling af fedtgas, og 1889 kom Danmarks første elektriske fyr, Hanstholm, i drift, på den tid verdens kraftigste med en lystyrke på 10 mio. normallys (lysgiveren ca. 4 kw), og med en rækkevidde på 30 sømil. 1890 fik fyrvæsenet fyrinspektionsskibet C. F. Grove i drift, og 1892 konstruerede F. det første bækfyr, Lysegrund i Kattegat, s.å. udlagdes de første lystønder i danske farvande, nemlig Hatter-Barn og Revsnæs. En særlig indsats ydede F. ved at konstruere de såkaldte F.ske spejle som en årrække blev meget anvendt også ved udenlandske fyr. Disse spejle der særlig spillede en rolle inden man fik de kraftige elektriske lysgivere man nu råder over, brugtes ved vinkelfyr og var formet som særlige keglesnitsflader der på sindrig måde udnyttede parablenes egenskab at kaste alle

brændstråler tilbage i en retning parallel med akse og andre keglesnitsegenskaber. Spejlene var udstillet på fyrvæsenets afdeling på udstillingen i Kbh. 1888 og vakte med rette opsigt. F. forbedrede tågesignalerne, således at sirenerne kunne startes straks med komprimeret luft, og Danmark var derfor i en årrække det eneste land hvor sirenerne kunne lyde straks når det blev tåge. Han byggede endvidere de første fyr på Færøerne og udarbejdede grundlaget for fyrvæsenets organisation som selvstændig organisme. Til den internationale søfartskonference 1889 havde han udarbejdet forslag til ensartede internationale fyrbelysningsregler, men forslaget blev ikke fremmet. I de ti år, F. ledede fyrvæsenet, oprettedes der i alt 32 nye fyr og tolv tågesignalerstationer. F.s tidlige død vakte almindelig beklagelse, og marineminister N. F. "Ravn" gennemførte med henvisning til hans udmærkede og gavnlige virksomhed, der også havde skaffet ham et navn i udlandet, på finansloven 1893–94 et forslag om ekstraordinær hjælp af statskassen til hans enke og børn. Fyrvæsenets funktionærer skænkede til hans bære en sølvplade hvorpå der bl.a. stod: Skønt død taler han endnu. – R. 1889. □Tegn. 1878. Foto.

Nationaltid. 14.5.1893. J. E. V. Hansen i Tidsskr. for søvæsen, 1894 18–20. E. Blytmann og R. Fjeldborg: Det kgl. da. fyrvæsen 1560–1927, 1927. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Povl Vinding**

Fleischer, Johan Seckman, 1702–89, søofficer, Grønlandsfarer. * 15.9.1702 på Dragsholm, † 28.2.1789 på gården Grovendal i Voss, begr. sst. F: kaptajn Herman Reinhold F. (1656–1712, ~ 2° med Nille Wennecke, 1682–1770) og Magdale Anna Maria Seckman († 1706). ~ 9.9.1735 i Bergen med Catharina Geelmuyden, * 11.6.1705, † 17.8.1774, d. af stadshauptmand, kancelliråd Knud G. (1667–1749) og Anne Beate Storch (* 1675). – Halvbror til Christian *F. F. blev i sit tolvte år optaget på søkadetakademiet, men overgik 1718 til tjeneste i landarmeen og deltog i de norske kampe under den store nordiske krigs slutfaser. Han blev 1724 udnævnt til surnumerær sekondløjtnant, men tog efter familiens pres sin afsked og begyndte at læse nogen jura privat hos en kancelliebedsmand blandt slægtningene, samtidig med at han forsøgte sig inden for handelsverdenen, dog med mindre held. Da major Claus Enevold *Paars blev sendt som guvernør til Grønland sammen med en soldateske og 24 straffefanger, søgte F. – igen mod familiens ønsker – om at blive proviantforvalter ved „garnisonen“, hvilket han blev udnævnt til med kortest mulige varsel. F. og guvernøren

kom fra begyndelsen i stejl modsætning til hinanden. Det gav sig udslag i alskens drillerier og chikanerier fra F.s side i alle de år, denne militære farce udspillede (1728–31). F. var med til grundlæggelsen af fortet Nepisene (Nipisat Ø ud for det senere Holsteinsborg) hvor hans drillerier fortsatte på linje med guvernørens latterlige optræden. F. var her med til de ikke særlig vellykkede hvalfangstforsøg og deltog 1730 i et hasarderet togt til Disko Bugt for at handle. Tilbage rejsten ville de ledende lægge norden om Grønland, men kom i besæt i isen. Alle måtte tage ophold på en isskodse hvor de blev opdaget af en nederlandsk hvalfanger der bragte dem frelst til Nepisene. 1731 rejste F. hjem sammen med resterne af „garnisonen“ og de udsendte handelsfolk. I Kbh. synes han i nogen grad at have deltaget i virket for missionens og handelsens videreførelse i Grønland. Men brødløs var han i hele to år. 1733 blev han endelig udnævnt til sorenskriver for Hardanger, Voss og Lysekloster i Norge. Dette embede måtte F. faktisk bygge op, forsømt som det hidtil havde været. Da han først havde fået skik på forretningsgangen og sin myndighed klart afgrænset, førte han embedet med megen dygtighed og juridisk forstand. Hidsig og opfarende var han, stod på sin ret, men var klog og efterhånden erfaren nok til at tøjle sit temperament. Hans ansvarsbevidsthed og sans for nøjagtighed fornemmes tydeligt af hans regnskabsførelse, lige fra de beskudne proviantregnskaber i Grønland til sorenskriverembedets forskellige protokoller. Som landbruger var han såre vindskibelig uden på nogen måde at træde andre for nær. 1775 tog han sin afsked, utilfreds med en nyopdeling af embedet. Økonomisk var han på det tidspunkt fuldkommen frigjort. Sine sidste 13–14 år tilbragte han på sin gård Grovendal i Vossevangen. – Kancelliråd 1735. Etatsråd 1777. □Mal. af Jens Juel.

Etatsråd J.S.F.s efterretn. om sine forfædre og sig selv, 1788 (pag. 34–63 trykt i Medd. om Grønland LV, 3, 1936). H. Ostermann: Nordmænd på Grønland II, Oslo 1940 903–12. Samme: Danske i Grønland, 1945 111–15. F. Gad: Grønlands hist. II, 1969.

Finn Gad

Fleischer, Rasmus, 1744–1804, præst, teologisk forfatter. * 4.2.1744 i Egeslevmagle, † 6.5.1804 i Ballerup, begr. sst. F: sognepræst Hans F. (1704–53) og Cathrine Marie Hoff (* ca. 1711). ~ Anna Sophie Høhling, * ca. 1747, † 13.6.1816 i Kbh., d. af underkonduktør, senere konkuktør i ingeniørkorpset Georg Paul H. (ca. 1700–64) og Ellen Holsten. – Bror til Esaias *F. (1732–1804). F. dimiteredes 1761 fra Roskilde og gjorde sig snart bekendt som en flittig og dygtig student.

1765 fik han plads på Borchs kollegium, 1766 tog han teologisk attestats og 1768 magistergraden. Fra s.å. virkede han som dekan på kommunetiet, og i denne periode udgav han desuden en del småskrifter. Under striden om universitetets bestyrelse 1771 tillagde man ham forfatter-skabet til en pseudonym pjece hvori stipendieuddelingen skarpt blev kritiseret, men han fralagde sig offentligt at have nogen som helst del deri. 1773 blev F. sognepræst i Skibtvæd i Akershus stift og 1782 – på sin bror Esaias F.s anbefaling – i Kalundborg. 1790 tog han den teologiske doktorgrad på en latinsk afhandling af dogmatisk indhold. I Kalundborg følte F. sig lidt tilfreds. De økonomiske kår var ringe, præstegården dårlig, og han kom i et spændt forhold til byens befolkning. Særlig ubehageligt for ham var det år, 1796–97, da han ved sin side som kappellan havde den unge radikale H. G. *Clausen der vandt stor yndest blandt borgerne. Gentagne gange søgte F. derfor forflyttelse, men først 1799 lykkedes det ham at blive sognepræst i Ballerup og Måløv. – Skønt en dårlig prædikant var F. i flere henseender en dygtig og virksom præst, og han nød almindelig anseelse for sin færdighed i at skrive latin og for sin store lærdom særlig på filologiske områder. Kun sjældnere har han lagt denne for dagen i selvstændige skrifter. Derimod gjorde han rigelig brug af sine kundskaber og sit polemiske talent som en flittig medarbejder ved tidsskriftet Kritik og Antikritik. Teologisk tilhørte han yderste fløj i den konservative lejr hvad der tydeligt mærkes i hans recensioner, og han hørte til de meget få præster der støttede biskop N. E. *Balles kamp for gammeldags kristendom. Dette viste han allerede i liturgifejden 1785, siden ved angreb på Malthe *Møller og Otto *Horrebow, og flere udtalelser af Balle viser at han i høj grad påskønnede F. Senere kom han dog af personlige grunde med skarpe udfald mod sin biskop i anledning af nogle specielle udtalelser af denne i Magazin for den nyere danske Kirkehistorie hvad der igen affødte en uhyggelig fejde mellem F. og hans nabopræst J. A. Monrad på Refsnæs der udgav flere „Bidrag til dr. R.F.s karakteristik“. Ikke mindst F. lod sig i denne strid henrive til de groveste skældsord og de mest nærgående beskyldninger.

Kirkehist. saml. 4.r. II, 1891–93 745f. – Esaias Fleischer: Liv og levnets-beskr., 1785 117f. H. N. Clausen: Henrik Georg Clausens eftermæle, 1840 27. Fr. Algreen-Ussing i Kallundborg avis, 1860, nr. 45. N. E. Balle i Kirkehist. saml. 3.r. I, 1874–77 673f; samme sst. IV, 1882–84 771f. Fr. Rønning: Rationalismens tidsalder III, 2, 1899 98f 201f 210 269f. Luxdorps dagbøger, udg. E. Nystrom I, 1915–30 452.

*Bjørn Kornerup**

Flemløse, Peder Jacobsen, ca. 1554–ca.98, læge, astronom. * i Flemløse på Fyn, † før 28.1.1598 i Kbh. Ugift.

F. studerede i sin ungdom medicin, var 1573 i Leipzig, siden i Kassel, Basel, Venezia og Augsburg og kom derefter til Tyge *Brahe på Hven hvor hans første observationer er fra 1578. Frederik II gav ham n.å. løfte om det første ledige kanonikat ved Roskilde domkirke mod at han skulle lade sig bruge af Tyge Brahe „in studiis mathematicis“. 1574 udgav han *Ægloga de eclipsi solari anno 1574 futura*. Af Tyge Brahe var han meget afholdt, og denne benyttede ham således til en sendelse til landgrev Vilhelm i Kassel. Landgreven havde observeret kometen af 1585 og ønskede i anledning af disse observationer og nogle andre astronomiske spørgsmål at høre Tyge Brahes mening. Tyge Brahe sendte da F. med de ønskede oplysninger og skrev i sit brev at denne var fuldstændig indviet i hans astronomiske og kemiske sager og derfor ville kunne give enhver forklaring der måtte ønskes. Under sit ophold på Hven forfattede F. efter Tyge Brahes befaling *En elementisch oc jordisch Astrologia*, 1591, med en fortale af Christen *Longomontanus efter diktat af Tyge Brahe, en for den tid særdeles god samling vejregler (senere udg. 1644, 1745, 1865). Efter at have været over ti år på Hven blev han læge hos statholderen i Norge Axel Gyldenstjerne indtil han 22.7.1590 fik det lovede kanonikat. Han opholdt sig senere nogle år i Kbh. for sine medicinske studiers skyld, blev licent.med. og villde rejse til Basel for at tage doktorgraden i medicin der, da han pludselig døde.

F. R. Friis' fortale til P.J.F.: En elementisk og jordisk astrologia, 1865. Samme: P.J.F., 1904. John Christianson i Isis LIX, 1968 312–18.

*Poul Heegaard**

Flemmer, Hans Morten, 1797–1864, rektor. * 26.11.1797 i Vester Egede, † 22.4.1864 i Hillerød, begr. sst. F: sognepræst, sidst i Alsted og Fjenneslev, fra 1812 amtsprovst Carl Gustav F. (1774–1845) og Sara Martine Hammer (1770–1815). ~ 17.9.1823 i Kbh. (Frue) med Inger Margrethe Lund, * 8.12.1797 i Kbh. (Trin.), † 19.5.1893 i Hillerød, d. af bogholder Jørgen Christiansen L. (1765–1830) og Louise Augusta Margrethe Metsch (1768–1842).

F. blev student 1815 fra Horsens, tog 1819 teologisk attestats og 1823 skoleembedseksamen. 1821–26 virkede han som lærer ved Borgerdydskolen på Christianshavn, 1826 blev han overlærer i Slagelse og 1830 rektor i Randers. Her modtog han en aldeles forsømt skole, men i løbet af ganske få år grenjeste han den med stor energi.

Da han imidlertid måtte gå strengt til værks over for megen slendrian fik han mange indflydelsesrige fjender i borgerskabet hvad der bevægede ham til at søge bort, og da det 1836 var universitets- og skoledirektionen om at gøre at finde en rektor der kunne bringe Fr.borg lærde skole ud af det uføre hvori den var kommet, især under rektor E. G. Tauber, valgte man F. Det lykkedes ham da også i løbet af en kortere årrække at bringe denne skole på fode igen, men i den senere del af hans rektortid blev hans før så ukuelige energi svækket på grund af sygelighed, og skolen gik igen stærkt tilbage, en omstændighed eftertiden ofte ensidigt har fæstet sig ved. F. var fremfor alt en ypperlig administrator, men også som lærer nød han med rette megen anseelse. Derimod evnede han kun sjældent at vinde elevernes hengivenhed da han var alt for partisk og jævnlig meget streng i sin behandling af dem. F. besad gode kundskaber i den klassiske filologi, men bortset fra disputatsen, 1836, om kejser Hadrians rejser, skrev han ikke noget større arbejde. Som selskabsmand var han afholdt af Frederik VII og grevinde Danner, hvem han altid var en trofast ven. – Tit. professor 1845. Etatsråd 1851. – R. 1836. □Mal. tilskr. Just Holm.

Bjørn Kornerup: Fr.borg statsskoles hist. 1630–1830, 1933 233–42 279f.

*Bjørn Kornerup**

Flensborg, Carl Julius, 1804–52, officer, krigsminister. * 2.7.1804 i Kbh. (Holmens), † 23.7.1852 sst., begr. sst. (Garn.). F: premierløjtnant, senere kontreadmiral Christian Peter F. (1772–1838) og Marie Cathrine Alexandrine d'Origny (1776–1855). ~ 25.11.1836 med Hermanna (Hermani, Hermanne) Noline Birgitte Trock, * 24.11.1806 i Kbh. (Frels.), † 5.6.1892 sst., d. af kaptajn i Asiatisk kompagni Hermann Peter Gottlieb T. (1768–1824) og Noline Jensine Schultz (1783–1846). – Sønsøn af Christian *F. F. var fra 1817 kadet i artilleriinstituttet, blev 1819 stykjunger, 1822 sekondløjtnant i artilleriet, 1832 kar., 1834 virkelig premierløjtnant. 1830–34 havde han gennemgået den nyoprettede militære højskoles generalstabsafdeling og ansattes derefter som adjoint i generalkvartermesterstaben hvor han 1839 blev kaptajn og divisionskvartermester. 1843 blev han medhjælper for generaladjudanten, og 1846 reserveredes ham anciennitet som major. I disse år stod han i nært forhold til C. G. *Andræ og Fr. *Læssøe. Marts 1848 blev han virkelig major og chef for personelafdelingen i det nyindrettede krigsministerium hvor han s.å. blev kar. oberstløjtnant. Skønt

hans syn på hærorganisation i meget adskilte sig fra A. F. Tschernings, blev han en dygtig og loyal medhjælper for denne, og det skyldes for en stor del hans organisationstalent og dygtige administration at hærens forøgelse med nye, vel indøvede afdelinger skete så hurtigt og glat, og alle billigede hans hurtige avancement 1849 til virkelig oberstløjtnant og til kar. oberst i generalstaben. Til Tschernings afløser som krigsminister, C. F. Hansen, sluttede F. sig nøje og delte ganske dennes ansuelser om organisation og krigsføring, og ligesom denne gjorde han foråret 1849 springet fra mangeårig administrationstjeneste til tjeneste i felten, da general Christoph v. *Krogh sammen med Læssøe efter Eckernfærdeulykken blev fjernet fra overkommandoen, hvorved F. blev stabschef hos den nye overgeneral F. R. H. *Bülow ved det jysk-fynske korps.

Det var et vanskeligt hverv med kort varsel at overtage denne vigtige post efter en så fremragende dygtig og almindeligt beundret mand som Læssøe, og såvel denne som mange andre anså ikke en kontormand som F. for egnet. Men der var i virkeligheden intet valg, og F. havde foruden tjenestealderen flere betingelser for at udfylde stillingen: han var kendt med hærens forhold, i almindelighed agtet og afholdt, en gennemhæderlig mand og en loyal medarbejder. Anordningerne for kampen ved Kolding 23.4.1849 var ikke heldige, og trods korpsets numeriske overlegenhed led det et nederlag over for den slesvigholstenske hær. Også anordningerne for udfaldet fra Fredericia s.å. er ikke uden grund blevet kritiseret, og som bekendt hang afgørelsen af slaget ved Isted n.å., trods vor hærs betydelige overlegenhed, i en tråd, skønt stabens oprindelige dispositioner var blevet ændret og forbedret. F.s navn er dog lige så vel som de kommanderende generalers knyttet til de højest betydningsfulde sejre ved Fredericia og Isted. Efter sejren ved Fredericia var F. blevet virkelig oberst, og efter Isted blev han generalmajor. Under våbenstilstanden 1849–50 havde han atter overtaget stillingen som direktør for personellet, indtil han jan. 1850 vendte tilbage til posten som stabschef ved overkommandoen.

Allerede efteråret 1850 havde det været på tale at F. skulle være krigsminister, hvad han imidlertid ikke ønskede, og da hæren 1851 sattes på delvis freds fod, overtog han posten som stabschef ved generalkommandoen i Slesvig, men okt. s.å. blev han krigsminister. Som sådan fik han straks hårde kampe med sin gamle foresatte Tscherning der ville have hærens fuldstændige afmobilisering og sine ideer om kortere tjenestetid og et værnssystem i nogen lighed med det schweiziske militærsystem gennemført, og da F.s

Flensborg, C. J.

helbred var mindre godt slog hans evner og kræfter ikke til i de militærpolitiske debatter, hvorfor han efter få måneder trådte tilbage og overtog stillingen som chef for generalstaben i hvilken stilling han døde. – Kammerjunker 1840. – R. 1843. DM. 1848. K. 1849. □Mal. af N. P. Holbech, 1836. Afbildet på litografi 1851 efter tegn. af Sophus Schack, og på mal. af J. Sonne, 1851, af Istedslaget (Fr.borg); tegn. af samme (sst.). Tegn. af J. V. Gertner, 1851 (sst.), litograferet 1852 af I. W. Tegner, gengivet i flere træsnit 1874, 1888, 1898. Tegn. signeret J. Kayser 1852. Afbildet på litografi 1853 efter tegn. af L. A. Smith, kopieret flere gange. Afbildet på K. Gamborgs litografi fra 1889 af krigsrådet i Vejlbj 1849, og på O. Baches mal. af general Krogh, 1889 (Fr.borg).

J. C. L. Lengnick: Genealogier 1. saml., 1844. Den dansk-tyske krig 1848–50, udg. Generalstaben I–III, 1867–87. General de Mezas krigsdagbøger 1849–51, 1928.

*Rockstroh**

Flensborg, Christian, 1728–76, forfatter. *20.10.1728 i Kbh. (Cit.), †1.6.1776 sst., begr. sst. (Trin. kgd.). F: kaptajn, senere schoutbynacht Christian Peter F. (1692–1767, ~2° 1734 med Helene Dorothea Leth, 1698–1782) og Else Margrethe Søbøtke (1695–1732). ~1768 med Charlotte Margrethe Leth, * ca. 1750, † 18.7.1789 i Kbh. (Trin. kgd.) (~2° med sekretær ved assistenshuset Johannes Carlsen, ca. 1743–98). – Farfar til C.J. *F.

F. blev student 1746 fra Fr.borg, tog 1747 baccalaureus-graden, 1750 teologisk eksamen, men måtte lade sig nøje med den beskedne stilling som „numerant i banken“. Han udgav 1766–70 månedsbladet *Den danske Mercurius efter Bordings Maade skreven* hvori han ganske som sit forbillede beskrev de vigtigste tildragelser i ind- og udland på rimede vers. I den af M. Frydensberg bekostede rimkrønike *Det danske Oldenborgske Konge-Huus i Vers og Kobber*, 1760–64 skyldes en del af rimerne F. der tillige var almindelig bekendt i Kbh. som tiljældigspøet. Han er en af barokpoesiens sidste udløbere i Danmark, men han anvender desuden nyere stilformer; hans vers kan undertiden være af en vis, om end billig, effekt. □Silhouet.

J. C. L. Lengnick: Genealogier 1. saml., 1844. K. L. Rahbek og R. Nyerup: Udsigt over den da. digtekunst under Fr. V., 1819 168f 190–92.

*R. Paulli**

Flensborg, Holger, 1875–1965, ingeniør, banechef. *22.4.1875 i Odense (Skt. Hans), †14.8.1965 i Kbh., urne på Tranebjerg kgd.,

Samsø. F: intendant, senere overintendant og justitsråd Christian Peter F. (1839–1925) og Elisabeth Charlotte Selmer (1846–1932). ~17.11.1900 i Tranebjerg på Samsø med Margrethe Garde, *23.6.1875 i Tranebjerg, †6.6.1944 i Kbh., d. af sagfører, godsforvalter ved grevskabet Samsø Carl Christian G. (1842–1922, ~2° 1882 med Claudine Christine Marie Anker, 1850–1916) og Augusta Marie Kruse (1842–77).

F. tog polyteknisk adgangseksamen 1892 og blev 1897 polyteknisk kandidat som bygningsingeniør. Umiddelbart efter eksamen blev han beskæftiget på banechefens kontor. 1897 blev han aspirant ved statsbanedriften. 1904 blev F., der var en af de yngre ingeniører generaldirektør Charles *Ambt lagde mærke til, ekspeditionssekretær i generaldirektoratet, 1907 baneingeniør med tjeneste i Kbh. til 1908 og derefter i Århus; 1911 blev han kontorchef i generaldirektoratet fra hvilken stilling han 1916 avancerede til overingeniør og leder af statsbanernes anlægsafdeling. Ved Thomas *Rabens afgang 1922 blev han chef for baneafdelingen hvilket han var til han 1942 nåede den dengang gældende aldersgrænse ved statsbanerne, nemlig 67 år. Han fortsatte imidlertid ved statsbanerne til 1945 med titlen anlægschef og forestod i denne periode nogle allerede påbegyndte arbejder, såsom banen fra Nykøbing til Rødbyhavn og elektrificering af banen til Ballerup.

Det var i F.s tid som banechef at de to store broanlæg Lillebæltsbroen og Storstrømsbroen blev bygget, og F. var den drivende kraft i forberedelserne af begge broer. Allerede 1917 blev F. medlem af et udvalg til undersøgelse af de da foreliggende projekter til Storstrømsbroen. Et lovforslag til en højbro blev udarbejdet, men nåede ikke frem til rigsdagen. Derefter samlede interessen sig imidlertid om Lillebæltsbroen, og 1924 vedtog rigsdagen loven om en dobbeltsporet jernbanebro over Lillebælt. Der var ikke foreslået vejforbindelse, og F. blev på det voldsomste angrebet herfor. Efter pres fra motororganisationerne blev der 1927 vedtaget en lov om udvidelse af broen med en færdselsbro. F. ledede broarbejdet og havde den endelige afgørelse af hvilken prototype der skulle anvendes. Man kan takke ham for at vi fik den enkle gitterkonstruktion som passer så smukt ind i omgivelserne. 1932 blev loven om bygning af Storstrømsbroen med både jernbane og vej vedtaget, og F. havde også den øverste ledelse af dette broarbejde. – I F.s tid som banechef udførtes også andre betydelige anlæg, såsom elektrificering af banerne til Holte og Klampenborg, forskellige dobbeltsporanlæg og et betydeligt antal mindre broer der bragte overkørsler mellem bane og vej ud af niveau.

F. havde en særlig evne til at knytte dygtige medarbejdere til banefabrikationen, og han var anset som en fremragende jernbanetekniker og administrator. F. har også været medlem af kommissioner udenfor statsbanerne, således kommissionen ang. havneforhold i Helsingør 1920, kommissionen ang. ny broforbindelse mellem Ålborg og Nørresundby 1920, bedømmelsesudvalget for international konkurrence om bro over Sydhavnen 1924 og kommissionen om konkurrence om udvidelse af Århus havn 1933 og af Fredericia havn 1963. – F. har været medlem af bestyrelsen for Kbh.s flydedok 1919–22 og bestyrelsen for Kbh.s frihavn 1942–65. Fra 1940 var han landbrugsministeriets tilsynførende med brunkulsproduktionen. Fra 1919 til 1963 har F. været censor i vej- og jernbanebygning ved polyteknisk eksamen, og 1919–28 var han medlem af Dansk ingeniørforenings bestyrelse. Han blev medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber 1937, og 1946 blev han æresmedlem af Nordiska Järnvägsmannasällskapet. – R. 1919. DM. 1924. K.² 1932. F.M.1 1935. K.¹ 1942. □Foto.

Ingeniøren 11.5.1935. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

P. H. Bendtsen (Povl Vinding)

Fleron Jacobsen, Kate, * 1909, redaktør, forfatter. * 16.6.1909 i Kbh. (Solbjerg). F: ingeniør, direktør Waldemar Frederik Ferdinand F.J. (1869–1934) og Nonny Margrethe Bauditz (1885–1955). ~ (u.v.) med redaktør Aage Schoch, * 24.1.1898 i Horsens, † 17.11.1968 i Kbh., s. af isenkrammer Rudolph S. (1861–1916) og Anna Andrea Møller (1875–1961).

Fra 10-årsalderen var F. ganske klar over at hun ville være journalist, og det skyldtes påvirkning fra hjemmet som i høj grad fulgte med i og diskuterede tidens begivenheder. Hun tog studentereksamen fra M. Kruses skole 1928 og var på studieophold i udlandet. F. er enebarn og opvokset i et velhavende, konservativt men ikke ganske harmonisk miljø, dog mener hun at have haft en lykkelig barndom. Forældrenes skilsmisse førte til at hun allerede fra ganske ung tog stærk afstand fra ægteskabet. – Hun blev journalistelev på Nordsjællands Venstreblad og kom derfra til Nationaltidende – det senere Dagens Nyheder – og arbejdede her 1930–42, i begyndelsen med kvindestof senere især med lægestof. Besættelsestiden kom til at betyde en afgørende ændring i F.s liv. Straks efter 9.april begyndte en kreds af Nationaltidendes medarbejdere under chefredaktøren Aage Schochs ledelse at udnyttede de beskudte muligheder som fandtes for i bladet at bekæmpe nazisternes politik og indgreb. Ud

fra sin patriotiske indstilling kom hun med i denne kreds. Besættelsesmagten krævede og fik Schoch afskediget 1.1.1942, og kort tid efter blev F. af bladet stillet over for helt uantagelige krav om indskrænkning af stofområde og nedsættelse af løn – kort sagt en slet camoufleret afskedigelse. Hun måtte nu ernære sig som free-lance journalist og skrev to bøger om ungdomsspørgsmål der gav anledning til stor forargelse og voldsom debat om sex og moral. 9.4.1942 udkom nummer 1 af det illegale Frit Danmark som første håndgribelige resultat af det samarbejde på tværs af alle hidtidige modsætninger som var etableret mellem "Christmas Møller og Aksel Larsen og senere førte til dannelsen af Danmarks frihedsråd. Et halvt års tid herefter blev hun medlem af Frit Danmarks redaktion og deltog nu under dæknævnet „frøken Krog“ i mangfoldige former for illegalt arbejde. 1943 var hun redaktør af den illegale bog 29. August 1943 som gennem dokumenter og autentiske beretninger belyser denne skelsættende dato for landets fremtid. Arbejdet med månedsbladet Frit Danmark blev fra foråret 1944 udvidet til også at omfatte redaktionen af den ugentlige nyhedstjeneste som fik stof fra et vidt forgrebet net af meddelere.

Natten mellem 1. og 2.9.1944 røbede en af de fra London nedkastede faldskærmsfolk hvor Aage Schoch og hun boede, og begge blev taget af Gestapo. Efter nogle ugers ophold i Vestre fængsel overførtes hun til Frøslevlejren hvorfra det lykkedes ad illegal vej at få hende ud kort før kapitulationen. Da krigen var forbi genoptog hun sit arbejde med Frit Danmark som bladets ansvarshavende redaktør, og hun blev medlem af Frihedsbevægelsens samråd til dets opløsning 1946. Til hendes overraskelse hændte det nu ofte at hun rubriceredes som kommunist og altid som „venstreorienteret“. Efter hendes egen mening var kun sket en beskedne ændring i hendes samfundsoptattelse sådan som den fandtes udtrykt i modstandsbevægelsens sigte „det sociale indadtil, der var forudsætningen for det nationale udadtil“. Heller ikke i dag kan hun placeres partipolitisk, men at hun ligger et godt stykke til venstre for midten fremgår af en del af hendes senere virksomhed. Hun har været medlem af Frihedsmuseets præsidium indtil 1958, af bestyrelsen for Selskabet til fremme af kulturel forbindelse med Kina til 1971 og fra 1962 af Samarbejdsudvalget mod Romunionen, desuden medlem af det internationale tribunal i Kbh. 1972 til undersøgelse af krigsforbrydelser i Indokina, og hun var formand for Dansk-vietnamesisk forening 1976–77. Hun er bestyrelsesmedlem i Komiteen mod Berufsverbot i Vesttyskland samt medlem af Støttekomiteen for Koreas genfore-

Fleron, Kate

ning. Hun har deltaget i forskellige delegationsrejser til de fjernøstlige lande, 1951 var hun således observatør i den internationale kvindedelegeration der besøgte Nordkorea og 1971 medlem af den skandinaviske kvindedelegeration til Hanoi, Nordvietnam, desuden har hun været med på delegationsrejser i Kina, Sovjetunionen m.v.

Hendes forfatterskab omfatter de nævnte bøger om ungdommen: *Afsporet Ungdom*, 1942 og *Vi er Ungdommen*, 1943 som udkom i samlet udgave med titlen *To Tidsdokumenter*, 1944, desuden *Kvinder i Modstandskampen*, 1945 og ny udgave 1964, *Nord-Korea, Rapporter fra et hærgnet land*, 1951, *Fra Nordkorea*, 1952, *Hvis jeg glemmer dig, oh Jerusalem*, 1955, *Antoinette*, 1959 og *Frit Danmark. En antologi*, 1967. I 1979 redigerer F. fortsat Frit Danmark som er et progressivt ikke-partipolitisk månedsblad der beskæftiger sig med inden- og udenrigspolitik. – Hun er blevet hædret med PH-prisen 1972 og Ho Chi Minhs mindemedalje i guld 1976, desuden med Den franske æreslegions ridderorden. □Tegn. af Viggo Thomsen, 1943. Foto.

K. F. i Pressehist. årbog, 1967 87–103. Kvinde i dag. Samtaler med 11 da. kvinder, ved Maria Marcus, 1973. Interview i Politiken 8.2.1976. V. Gulmann i Weekendavisen 21.7.1978.

Inga Dahlgård

Fleuron, Svend, 1874–1966, forfatter. * 4.1.1874 på Katrinedal, Møn, † 5.4.1966 i Humlebæk, begr. Sorgenfri kgd., Virum. F: proprietær, cand.phil. Arnold William Emil Christensen (1847–1934) og Doris Elisabeth Fleron (1846–1935). Navneforandring til Fleron-Christensen 27.2.1900, til F. 5.7.1905. ~25.4.1899 i Kbh. (Jesusk.) med Kitty Amanda Olafsen (navnet Kitty ved bevilling af 15.1.1919), * 24.12.1874 i Svendborg, † 17.1.1934 i Hellerup, d. af arbejdsformand Johan August O. (1836–1900) og Elna Olsdatter Vesterdal (1846–1906).

Under sin opvækst på landet havde F. god lejlighed til at iagttage vejrets skiften og dyrenes færden i mark og skov. Han gik militærvejen, blev premierløjtnant 1896, kaptajn i artilleriet 1911 (tog sin afsked 1920) men fik efter eget udsagn ikke varigt udbytte af undervisningen på officersskolen fordi han havde ondt ved at koncentrere sig om studierne. Hans hu stod til naturen hvor han kunne bevæge sig frit med bøsse og hund. Debutbogen, den lille samling *Jagtbreve*, 1906 er en frugt af dette ubundne friluftsliv, en række stemningsbilleder der kan være ubehjælpelige i formen, men altid er båret af en stærk kærlighed til naturen. De følgende bøger, *I Naturen med Bøsse og med Stok*, 1907, *Jæger-Andagt*, 1908, *En Vinter i Jægergården*, 1909,

giver alle udtryk for den samme jæger- og naturglæde. Men det var først da F. fandt på at gøre dyrene til handlende hovedpersoner i sine romaner at han fik tag i publikum. En lang række dyrebøger fulgte hvoraf de fleste blev oversat til tysk og svensk. I de to bøger om *Kalv og Dyrehaven* (1912–13) er hinden i stedet for jægeren blevet hovedpersonen. I *Det røde Kobbelt*, 1914 får fire moderløse ræveunger den bedste opdragelse af den gamle snu hanræv. *Det tuder om Natten*, 1916 har den store hornugle Strix Bubo til hovedperson og introducerer de økologiske ideer som går igennem forfatterskabet. F.s mange dyrebøger blev meget yndede især blandt ungdommen. Fremhæves må *Ib Fidelius Adeltand*, 1917 om en gravhund, *Haren den Graa*, 1918, *Grum*, 1919 om en geddes dramatiske liv, den polemiske bog om *Fasandyret*, 1934, historien om schæferhunden *Flax Ædilius*, 1929 og den ubetvingelige *Gjalder-Tyren*, 1930. Samspillet mellem mennesker og dyr spiller en central rolle. Det bliver dog ofte en svaghed at F. giver dyrene menneskelige karakterer, i modsætning til sit canadiske forbillede Charles G. D. Roberts (1860–1943), men egentlig i god overensstemmelse med gammel folkelig fortælletradition. For sig i forfatterskabet står *Det fængslede Vildnis*, 1925 der skildrer de indespærrede dyr i Zoologisk have og *Den jyske Kro*, 1933 der næppe hører til F.s betydeligste bøger men samler de karakteristiske tråde i forfatterskabet: jagtglæden og naturiagttagelsen; det er en rammefortælling hvor en flok jægere mødes på en kro for at jage om dagen og fortælle jagtkrøner om aftenen; her er mindelser om Sophus Bauditz. Strømmen af bøger med det enkelte dyr som centrum fortsatte, bl.a. *Myregeneral Kallus*, 1935, *Den forelskede Hare*, 1937, *Familien Gravsens. Historie om et ædelt Gravhundepar og dets Hvalpe*, 1939 og *Lucillus spiser Frøer*, 1943. – R. 1920. □Mal. af Horning-Jensen ca. 1913 og Viggo Brandt ca. 1922. Foto.

Selvbiografi i Bogvennen sept. 1916 325f. og Berl. aften 3.11.1934. – Sv. Leopold: Tres talenter, 1918 105–07. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Erland Munch-Petersen (Peder Hesselaa)

Flinch [ˈflɛŋˀk], Andreas Christian Ferdinand, 1813–72, xylograf. * 3.2.1813 i Kbh. (Trin.), † 16.8.1872 på Frbg., begr. i Kbh. (Ass.). F: klejnsmedemester Johan F. (ca.1768–1838) og Marie Elisabeth Rostrup (ca.1773–1842). ~3.10.1838 på Frbg. med Marie Sophie Kaufmann, * 15.2.1811 i Kbh. (Holmens), † 26.12.1887 sst. (Johs.), d. af urtekræmmer Peter Christian K. (ca.1773–1832) og Anna Johanne Marie Hammerich (1781–1863).

F.s forældre stammede fra Sverige. Han kom i guldsmedelære hos J. B. Dalhoff, og trang til udvikling i friere kunstnerisk retning førte ham 1832 ind på kunstakademiet hvor J. Th. "Lundbye og P. C. "Skovgaard samtidig gik. Allerede som guldsmedelærling lærte han sig træsnit-kunsten (xylografi) der ikke tidligere havde haft kunstnerisk betydning her i landet. 1836 udstillede han første gang *Forsøg i Træskiærerkunsten* på Charlottenborg; 1837–38 foretog han med understøttelse af det Reiersenske fond en udenlandsrejse for at studere det xylografiske håndværk. 1840 stiftede han et xylografisk institut i Kbh. Han henvendte sig til Lorenz "Frølich, Lundbye og Skovgaard der alle med varme modtog hans planer om i bogform, i mappe og siden i en almanak at udbrede gode kunstneres arbejder. Varmen kølnedes dog efterhånden til bitterhed da kunstnerne opdagede i hvor høj grad F. tænkte på den forretningsmæssige gevinst på bekostning af den ensartede tekniske kvalitet. – F. planlagde udgivelsen af *Till Uglspils Historie* (der aldrig blev fuldført) og af en mappe med *Xylografiske Blade* (hvoraf kun et hæfte udkom, 1842; heri det smukke, gennemarbejdede blad *Hoppen og Føllet* efter Lundbye); men den eftertragtede succes fandt han i almanakken der udkom siden 1842. Denne populære tryksag blev basis for hans forlag der i øvrigt udsendte ret få bøger. – Blandt de bedre xylografi-er fra F.s hånd kan nævnes portræt af skuespiller J. C. "Rye efter Skovgaards tegning og titelbladets bagside i A B C (ligeledes fra 1842) efter tegning af Lundbye. Med arbejder som disse har F. grundlagt den hjemlige xylografiske tradition der stræbte mod en følsom og trofast gengivelse i faksimile af den originale tegning. Som lærer-mester stillede F. store krav, men lod til gengæld de dygtigste af eleverne på værkstedet signere deres arbejder. Christian "Henneberg, Carl Rothweiler, Adolf "Kittendorff, W. Bigandt og Balzer Dahl hørte til denne kreds der væsentligt bidrog til xylografiens blomstring i forrige århundrede. □ Karikatur på litografi efter tegn. af Klæstrup. Tegn. af Chr. Bayer (Fr.borg). Foto.

F. Hendriksen i Bogvennen, 1893 44f. Karl Madsen: J. Th. Lundbye, 1895 110–12. Lorenz Frølich: Egne optegn. og breve, 1920–21. Chr. Bayer: Gamle minder, 1925 69–76. Laur. Nielsen: Den danske bog, 1941. J. Sthyr: Dansk grafik 1800–1910, 1949 (fot.optr. 1970).

Erik Zahle*

Flindt

Slægten F. føres tilbage til skipper og handelsmand i Nykøbing F. Henrich F. (–1689) der var født i Rostock.

Alfred Larsen: Stamtavle over de første 7 slægtled af en borgerlig slægt F. Pers.hist. t., 1958. Danm.s adels år-bog, 1955.

Hans H. Worsøe

Flindt (Flint), Andreas, 1767–1824, kobberstikker. * 4.3.1767 i Kbh. (Holmens), † 19.9.1824 sst. (Helligg.), begr. sst. (ved Helligg. k.). F: tømmermand, senere kobberstikker ved søetaten Ole Nielsen F. (1739–1808) og Anna Thomsen (1742–1801). ~19.7.1803 i Kbh. (Frue) med Ulrika Charlotta Linnerhielm, * 23.6.1768 i Jönköping, † 17.2.1847 i Helsingør, d. af hovrætsråd ved Göta hovrätt Jonas L. (1730–83, ~1° 1757 med Anna Petronella Catharina v. Schaeij, 1736–61, ~3° 1777 med Dorothea Elisabet Cronacker, 1729–96) og Johanna Margareta Seele (1747–1801).

F. gennemgik kunstakademiet og vandt 1792 den mindre guldmedalje for kobberstikket *Moses ved den brændende Tornebusk* efter N. Pous-sin og 1794 den store guldmedalje for stikket *Abels Død* efter L. Giordano. Fra akademiet modtog han forskellige understøttelser, men det kan ikke ses om han har været i udlandet. Af hans vigtigste arbejder kan nævnes *Kong Christian IV paa Trefoldigheden*, i aquatinta 1808 efter C. A. "Lorentzens maleri; *Gudinden Herthas Udtog af Lejreskov*, også efter Lorentzen; vignetter efter Abildgaard, Thorvaldsen og Wiedewelt og fremfor alt henved 300 omhyggeligt udførte por-trættik i miniatureformat, de fleste efter Chré-tiens metode, andre i aquatintamanér. F. var en flittig, men tør og ikke særlig betydlig grafiker. □ Tegn. selvportr. (Den lille portr.kunst i Danm. siden 1750, udg. L. E. Grandjean og A. Fabritius, 1949).

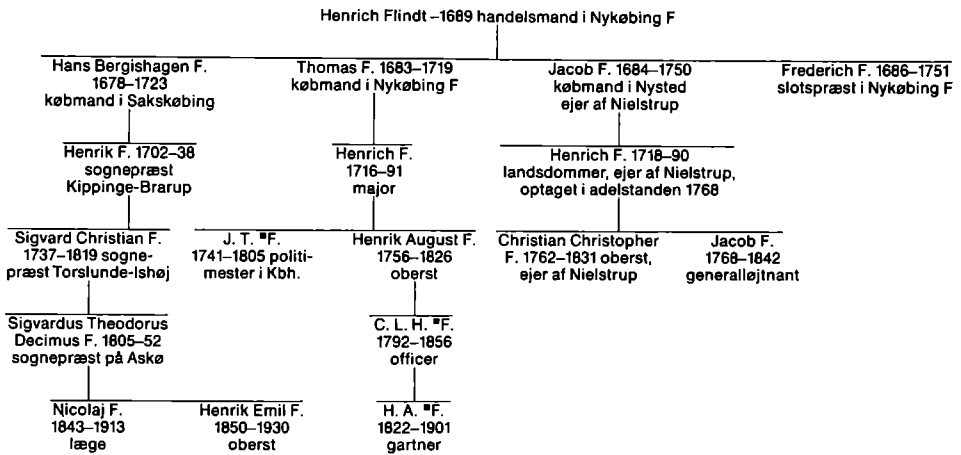
O. H. Clementsen: Fortegn. over F.s portrættik, 1924. – Samme i Pers.hist.t. 13.r.I, 1952 72–88. Laur. Nielsen: Den danske bog, 1941. J. Sthyr: Dansk grafik 1500–1800, 1943; samme: 1800–1910, 1949 (fot.optr. 1970).

Jørgen Sthyr*

Flindt, Carl Ludvig Henrik, 1792–1856, officer. * 28.5.1792 i Ottensen, † 3.3.1856 i Slesvig, begr. sst. F: ritmester, senere oberst, kammerherre og kavaleriinspektør Henrik August F. (1756–1826, ~2° 1825 med Anne Maria Dam, ca.1780–1856) og baronesse Charlotte Amalie Knuth (1759(?)–1824). ~9.1.1820 i Århus med Anna Sophie Car-oline Flindt, * 23.10.1797 i Kbh. (Tysk ref.), † 3.9.1854 i Slesvig, d. af ritmester, senere gene-ralløjtnant, kammerherre Jacob F. (1768–1842) og Elisabeth Louise Elphinston (1773–1818). – Far til H. A. "F.

F. blev frikorporal ved husarregimentet 1805 og kornet 1808. Han deltog i ekspeditionen 1809

Flindt, C. L. H.

mod friskarehøvdingen Ferdinand v. Schill, blev s.å. sekondløjtnant, udnævntes til kar.premierløjtnant 1813 og deltog i felttoget i Mecklenburg. 1816 blev han virkelig premierløjtnant, s.å. sekondritmester, 1833 ritmester og eskadronchef; 1834 fik han majors anciennitet, blev 1842 oberstløjtnant og chef for 4. dragonregiment, og da det 1844 ved en retssag kom for dagen hvilken mangel på disciplin der herskede i 2. dragonregiment (Itzehoe), hvis chef blev afskediget blev dette regiment overdraget F. I martsdagene 1848 blev han, der nægtede at udstede revers til slesvigholsternerne, arresteret og holdtes i strengt fangenskab i Segeberg til felttogets slutning. I maj var han blevet kar.oberst. Under felttoget 1849 fik F. befalingen over rytteriet i Olaf Ryes korps, og da Rye gik til Fredericia overtog F. kommandoen over den tilbageblevne del af korpset. S.å. blev han generalmajor, og krigsministeren (C. F. Hansen) nævner ham i sin indstilling til kongen som overgeneralsemne for felttoget 1850. Som højestkommanderende for rytteriet 1850 skuffede han i høj grad de forventninger man havde haft til ham, og den passive rolle som reserverytteriet under hans direkte kommando spillede i slaget ved Isted er blevet stærkt kritiseret. Måske har en sindslidelse, en ofte tilbagevendende dyb melankoli, været en medvirkende årsag til at hans vante energi ikke her kom til udfoldelse. Efter krigen var han kommandør for 2. kavaleribrigade og pladskommandant i Slesvig. F. var høj af vækst, og hans mandige og værdige optræden gjorde et imponerende indtryk; vel var han noget stiv og afmålt i sin måde at være på, men af hjerte en yderst godliedende mand. – R. 1809. DM. 1813. K. 1847. □Tegn. af E. Lehmann, 1851 (Fr.borg). Afbildet på litografi 1851 efter tegn. af Sophus Schack. Litografi 1853 efter

foto. Afbildet på J. Sonnes mal. 1875 „Aftenen efter slaget ved Isted“.

Medd. fra krigsark. VII–VIII, 1896–1900. – Minde om generalmajor v.F., 1856. Den dansk-tyske krig 1848–50, udg. generalstaben I–III, 1867–87. Søren C. Barth: Livserindr., 1900. J. T. Ræder: Krigserindr. fra 1848–50, 1911. Hans D. Hansen: 4.dragonregiment, 1920. General de Mezas krigsdagbøger 1849–51, 1928.

*Rockstroh**

Flindt, Flemming Ole, *1936, balletmester. *30.9.1936 på Frbg. F: restauratør Charles F. (*1908) og dansepædagog Elly Flindt (1907–77). ~28.1.1970 på Frbg. (b.v.) med solodanser Vivi Groth Gelker, *22.2.1943 i Kbh., d. af solofløjtenist Ellton Groth G. (*1922) og Else Margrethe Freundlich (*1918).

F. blev optaget på Det kgl. teaters balletskole 1946 hvor hans væsentligste lærere blev Harald Lander og fra 1951 Vera Volkova. Han blev balletdanser 1955 og dansede samme år med Inge Sand-gruppen ved balletfestivalen på Jacob's Pillow i USA. Med hans oplagte dansetalent lå en international karriere åben for ham. Han blev 1955 solist ved London Festival Ballet, og 1957 solist ved Den kgl. danske ballet som han vendte tilbage til men atter forlod for at blive danseur étoile ved Pariseroperaen fra 1960–66. London, København og Paris var således hovedstationerne, men desuden hentes F. i denne periode ofte til gæstespil ved andre kompagnier i Europa og Amerika. – I begyndelsen af karrieren var F. den klassiske danseur noble med en fin beherskelse af den sværeste teknik. Han har danset alle de store klassiske partier som Albrecht i *Giselle*, prinsen i *Svanesøen* og en af soloherrerne i *Eudes* som han også dansede i

TV-udgaven fra 1969. For blot at nævne nogle. Også Bournonville-repertoiret har han gennemdanset med James i *Sylfiden* og Gennaro i *Napoli* som de betydeligste partier. Men som danser har han måske først og fremmest gjort indtryk i partier hvor dansen forbindes med en karakter, gerne med et anstrøg af det spændende eller bizarre. Det gælder partier i hans egne balletter som læreren i *Enetime*, 1963, eller titelrollen i hans koreografiske hovedværk *Den forunderlige mandarin*, 1967, og det gælder titelpartiet i *Ulven* af Roland Petit som 1960 med Don José i *Carmen* gav F. hans første chance for at vise sig som karakterdanser.

F. er den betydeligste danske koreograf siden Harald Lander. Han debuterede 1963 i dansk TV med *Enetime* efter Eugène Ionescos skuespil af samme navn. Balletten, der fik Prix Italia, blev senere overført til teatret, og F. har siden sat den op med en række kompagnier i Europa og Amerika. Direkte samarbejdede han med Ionesco om *Den unge mand skal giftes*, 1965, og *Dødens triumf*, 1971 med musik af Thomas Koppel, indspillet af Savage Rose, henter også sin inspiration hos denne fransk-rumænske forfatter, nemlig i skuespillet *Jeux de Massacre*. *Dødens triumf* er en intens og stærktvirkende ballet om en civilisations undergang. Fra TV overførtes den til Det kgl. teater 1972 og blev teatrets største balletsucces i dette århundrede med 150 opførelser på mindre end fire år. F. betegner ikke værket som en ballet men som et dansedrama, og det er karakteristisk for F. at han har særlig talent for det dramatisk effektfulde.

F. er en overordentlig dygtig teatermand med sans for hvad der gør sig på en scene. Sine evner for det store teatershow viste han blandt andet i *De tre musketerer*, 1966 (og senere) såvel som med tredjeakten af sin opsætning af *Svanesøen*, 1969. Hans ambitioner strækker sig imidlertid ud over balletverdenen. Han har forsøgt sig som skuespilinstruktør med *Mordet på Marat* på Ålborg teater, 1976, lanceret sig i den erotiske revy med *Vidunderlige kælling* på Det ny teater, 1975 og iscenesat *Flagermusen* på Det kgl. teater, 1973. – Fra 1966–78 var F. balletmester ved Det kgl. teater. Som sine to berømte forgængere August Bournonville og Harald Lander var han meget ung da han overtog denne post, og nøjagtig som de havde han først været i udlandet for at uddanne sig og hente inspiration. F. har sat sit præg på den danske ballet, og hans periode står allerede nu med skarpe konturer som en tid med stor aktivitet. F. er foretagsom, energisk og intelligent. Som balletmester og koreograf forstod han at udnytte den popularitet, Den kgl. danske ballet nyder både hos det hjemlige publikum og i

internationale balletkredse. Han opførte det klassiske repertoire som den danske ballettradition hviler på, men lagde ikke skjul på at det var nyere strømninger der interesserede ham mest. Ved at gribe hvad der var oppe i tiden både på emne- og musiksidens søgte han at få et nyt, ungt publikum til at interessere sig for dans, ligesom han i høj grad har udnyttet TVs muligheder for at skabe kendskab til og forståelse for dans. Det er karakteristisk at nyere dansertyper fik en stærk position i F.s periode. Det gjaldt ikke mindst hans hustru Vivi Flindt der er en danserinde med personlighed, sensuel udstråling og en fornem beherskelse af modern dance-teknikken. Sammen forlod de 1978 Det kgl. teater for at forsøge sig med nye opgaver, og allerede samme efterår skabte de i Cirkusbygningen *Salome*, et stort opsat dansedrama med en personlig tolkning af den bibelske tekst og lanceret med et gigantisk publicity-apparat som gjorde det til den mest omtalte og omdiskuterede teaterbegivenhed i årtier. – R. 1967. R. 1977. □Tegn. af Hans Bendix udst. 1962 og 1963. Foto (Kgl. bibl., Det kgl. teaters arkiv og bibl., Teatermus.).

New York public library. Dance collection. Dictionary catalog, N.Y. 1974. – Sv. Kragh-Jacobsen: 20 solodansere fra den kgl. da. ballet, 1965. Samme: Ballettaftener, 1969. Erik Aschengreen i Les saisons de la danse, Paris 1970 nr. 29, dec. (m. fortegn. over roller og koreografier). Anna Greta Ståhle og E. Näslund i Dans, Sth. 1974, nr. 3, maj (m. fortegn. over roller og koreografier). – Film i TV og i Dance collection i New York publ. library.

Erik Aschengreen

Flindt, Henrik (Henry) August, 1822–1901, landskabsgartner, haveinspektør. * 24.4.1822 i Århus, † 19.1.1901 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: premierløjtnant, senere generalmajor C.L.H. *F. (1792–1856) og Anna Sophie C. Flindt (1797–1854). ~ 9.1.1861 i Kbh. (Garn.) med Oligra Petrine Constance Holm, * 13.2.1827 i Kbh. (Holmens), † 28.6.1903 i Fredensborg, d. af premierløjtnant i marinen Hans Adolph H. (1793–1828) og Dorothea Magdalene Topp (ca. 1797–1864).

F. fik sin gartneruddannelse 1839–44, først i Fredensborg slotshave under Rudolph *Rothe, dernæst i Rosenborg slotshave. Efter gartnereksamen 1844 blev han undergartner på Bregentved indtil 1846. Under en femårig udenlandsrejse arbejdede han bl.a. hos Booth i Flottbeck, i Dalkeith slotshave i Skotland og i Kew Gardens i England. 1851 nedsatte han sig herhjemme som landskabsgartner (anlæggsgartner) med en virksomhed der kom til at omfatte 200 større og mindre haveanlæg. Han beskæftigede sig især med omlægning og tilsyn med herregårdshaver og

Flindt, H. A.

slotshaver. Omlægningerne omfattede i Danmark bl.a. *Adelersborg, Bregentved, Egeskov, Gavnø, Glorup, Juelsberg, Nørager, Ravnholt, Rosenfeldt, Tranekær, Valdemarsslot* og *Alholm*, i Sverige *Bellingaryd, Håckeberga, Näsbyholm* og *Ronneby bröndanstalt*, og i Holsten *Haseldorf*.

I pagt med tidens stil gik F. helt ind for den engelske landskabshave, og mange værdifulde barokanlæg blev ændret. I København udarbejdede F. planer for den nye *botaniske have* på Østervold (1871–74), mens J. Th. *Friedrichsen stod for plantningerne og slotsgartner Tyge Rothe og brygger J. C. *Jacobsen for drivhusanlæggene. *Ørstedsparken* blev anlagt efter planer af F. (1876–79) i landskabelig stil, men med bevaring af størstedelen af voldskråninger og voldgrave fra det gamle Nørrevold. Endelig blev parken ved Helters bastion (*Aborreparken*) planlagt af F. (1885–86). 1877 blev F. udnævnt til inspektør for de offentlige lysthave (de kgl. haver). Her forestod han istandsættelsen af terrasserne i Frederiksborg slotshave, fortsatte Rothes omlægning af Søndermarken, omlagde partiet ved havetrapperne i Fredensborg (1882) samt omlægning af *Charlottenlund slotshave* til landskabelig park (1880–81). Sammen med V. *Dahlerup udarbejdede han planerne til *Langelinjeanlægget* i København (1894–1900). Hans faglige indsigt og store arbejdsevne blev værdsat ved hans medlemskab i en kommission om Jægersborg dyrehaves fremtid. Han blev 1889 æresmedlem af Det kgl. danske haveforening og 1899 æresmedlem af Alm. dansk gartnerforening. F. testamenterede sin formue til gartnerens hjælpeforening. – R. 1874. DM. 1888. K.² 1893. Haveplaner opbevaret i landbohøjskolens bibl. □Buste (Botanisk mus.). Foto.

Gartnertid., 1901 17–19. Haven, s.å. 161f.

Åge Nicolaisen (Axel Lange)

Flindt, Johan Thomas Henrik, 1741–1805, politimester i Kbh. * 8.10.1741 i Kerteminde, † 10.11.1805 i Kbh. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: løjtnant, senere major Henrik F. (1716–91) og Vilhelmine Charlotte Merckel (1725–1802). ~ 19.4.1769 i Rudkøbing med Birgitte (Berta) Cathrina Thrane, døbt 7.10.1730 i Krogsbølle, † 24.5.1797 i Kbh. (Frue) (~ 1° 1749 med byfoged i Rudkøbing, senere kammerråd Christian Pedersen Møller til Vejstrupgård og Biskopstorp m.m., 1717–68), d. af forvalter på Kørupgård Rasmus T. († 1755) og Dorothea Frederikke v. Haven (1693–1762).

Efter dansk juridisk eksamen 1763 blev F. 1768 byfoged i Rudkøbing og herredsfoged i Langelands herreder. 1769 fik han titel af generalaudi-

tør. 6.6.1788 udnævntes han efter Christian *Fædder til politimester i Kbh., 1793 tillige til viceborgmester. 12.8.1794 søgte og fik han sin afsked efter afslutningen af den strejke blandt tømrersvendene der havde bredt sig til almindelige optøjer, så myndighederne nærede alvorlig frygt for oprør. Blandt byens borgere havde der været utilfredshed med F. siden han 1790 havde grebet ind mod P. A. *Heiberg i anledning af Indtogsvisen. 1793, under den såkaldte posthusfejde – et af de ikke sjældne sammenstød mellem studenter og militær – måtte hestgården rykke politiet til hjælp og sprede mængden som dog derefter belejrede F. på rådhuset og bombarderede vinduerne med sten og endte med at knuse ruder i hans bolig på hjørnet af Farvergade og Rådhusstræde. F. synes i afgørende situationer at have reageret panikagtigt og uden den nødvendige fasthed og konsekvens. Sin afskedsansøgning begrundede han med at han sporede „under den gemene Mand og Pøblen en Tilside-sættelse af den Agtelse, de skyldte (hans) Charge.“ – Etatsråd 1790. □Afbildet på satiriske stik 1794 og 1799. Maleri (Politigården, Kbh.).

K. L. Rahbek: Erindr. af mit liv IV, 1827 53 283 295. E. C. Werlauff i Hist. t. 4.r.IV, 1873–74 298. O. Nielsen i Pers.hist. t. I, 1880, 295 = Kbh.s politimestre og politidirektører 1682–1863, 1881. C. Nyrop: Kbh.s tømmervæsen, 1887 166–76. C. Bruun: København III, 1901.

Sv. Cedergreen Bech

Flint, Andreas, se **Flindt, Andreas**.

Flor, Christian, 1792–1875, højskoleforstander, politiker. * 1.1.1792 i Kbh. (Garn.), † 31.3.1875 sst. (Frue), begr. sst. (Garn.). F: regimentskvartermester, senere bankrevisor Christian Holm F. (1736–1808) og Anna Cathrine Hesselberg (1761–1837). ~ 8.12.1826 i Tølløse med Vilhelmine Frederikke Zeuthen, * 21.10.1798 i Kbh. (Nic.), † 17.3.1859 i Fredensborg, d. af godsejer, senere etatsråd Peter Christian *Z. til Tølløse (1755–1823) og Christine Vilhelmine Marie Bornemann (1764–1802).

F. hvis forældre begge var norskfødte blev student 1809, privat dimitteret, var efter faderens død af økonomiske grunde huslærer på Fyn, fra 1815 lærer ved Borgerdydskolen i Kbh. og blev 1816 teologisk kandidat. Han deltog tidlig i alt hvad der bevægede det offentlige liv i hovedstaden; allerede som skoledreng ville han have medvirket til byens forsvar 1807; jan. 1814 meldte han sig til frivillig kristtjeneste i den forventede kamp for Norge, og i den litterære fejde mellem Jens *Baggesen og A. *Oehlenschläger stillede han sig af „Taknemlighedsfølelse mod Oehlenschläger, da han vakte og nærede den i min

unge, friske Sjæl slumrende Nordens Aand" på den sidstes side og hørte til den „Tylvt" der udæskede Baggesen til en latinsk disputats. I foråret 1822 kaldtes han, efter indstilling af ejeren af Tølløse, etatsråd P. C. Zeuthen, til sognepræst for Tølløse og Ågerup. Da han imidlertid nogen tid efter her blev forlovet med godsejerens datter krævede etatsråden som betingelse for sit samtykke at F. skulle erhverve doktorgraden, og da Zeuthen kort efter døde ønskede F.s forlovede ikke at sidde som præstekone i et sogn hvor hendes bror var gods- og kirkeejer. F. så sig derfor om efter en anden virkekreds. En sådan tilbød sig da J. L. *Heiberg (1791–1860) 1825 opgav stillingen som lektor i dansk ved Kiels universitet; F. skrev skyndsomst en disputats om de latinske substantivers bøjning og blev dr.phil., derefter n.å. lektor ved det holstenske universitet med titel af professor.

I Kiel åbnede der sig en rig virksomhed for F. under det begyndende nationale røre. I sin undervisning i dansk litteratur og sprog lagde han hovedvægten på de nordiske folks åndelige slægtskab. 1831 udgav han en *Dansk Læsebog til Brug i de lærde Skoler*, i senere oplag kaldet *Haandbog i den danske Litteratur*, den første skolebog som søgte at vise modersmålet i dets historiske udvikling fra oldtiden gennem eksempler fra litteraturen, ligesom svenske læsestykker her for første gang førtes ind i de danske skoler. Denne håndbog holdt sig længe i brug og udkom 1886 i 9. oplag. Han udgav ligeledes en meget benyttet vejledning i dansk sprog for tyske læsere (1833). I sine forelæsninger der i de første år blev godt besøgt søgte han at hævde dansk åndslivs selvstændige betydning. 1829 havde han ansøgt regeringen om også at måtte overtage undervisningen i dansk i den højere skole i Kiel; tilladelsen blev givet, og universitetskuratoren betegner nogle år senere F.s resultater her som „virkelig betydelige". Selv påvirkedes han fra denne tid især af Grundtvig hvis mytologi og verdenshistorie (1832–36) gjorde et dybt indtryk på ham, så han fra nu af kunne henregnes til grundtvigianerne i videre forstand. Denne påvirkning i forbindelse med hans oprindelige nordiske indstilling skærpede hans sans for den danske folkeligheds betrængte stilling i Nordslesvig og hans evne til at træde i umiddelbar forbindelse med bønderne og deres talsmænd.

F. fik støtte for sine dansk-nationale anskuelser hos Chr. *Paulsen der 1824 var blevet ekstraordinær professor i dansk og hertugdømmernes ret, og efter 1830 begyndte de en mere bevidst agitation herfor overfor den dansktalende befolkning. Her stod F. dog i anden række indtil han 1836 inspirerede – måske endog ligefrem skrev –

den tale hvormed Nis *Lorenzen i de slesvigske stænder fremførte sit krav om dansk rets- og øvrighedssprog i Nordslesvig. Fra dette øjeblik påtog Paulsen sig mere det statsretlige forsvar af Danmarks ret til hertugdømmerne mens F. overtog det agitatoriske og nationale arbejde. 30.7.1837 var F. med til mødet på Lilholt der havde til opgave at skabe en på dansk skrevet presse i Nordslesvig; følgen blev en forbindelse mellem ham og P. Chr. *Koch der førte til ugebladet Dannevirkes udgivelse fra 20.6.1838. Et år senere lykkedes det F. i forbindelse med Fr. *Fischer at skabe et lignende organ i Åbenrå der fra 1840 udkom på dansk under titlen *Det kgl. privil. Ugeblad for Aabenraa* (senere: *Apenraade*). Til begge disse blade leverede F. de væsentligste bidrag. Også med tanken om at åbne slesvigerne adgang til højere dansk undervisning beskæftigede F. sig i slutningen af 30'erne, men det lykkedes ham ikke allerede da at afklare og realisere planerne. Ligeledes fandt de danske lånebogsamlinger i ham en varm støtte da det stod ham klart at de hos befolkningen forberedte jordbunden for læsning af aviserne.

Et nyt virkefelt åbnede sig for F. da kampen mod denne danske kulturbevægelse var begyndt fra slesvigholstensk side og da P. *Hiort Lorenzens overgang fra liberal slesvigholstensk til liberal dansk side havde givet mulighed for at rette et afgørende stød mod slesvigholstenismen. Da Christian VIII ved sine udnævnelser af prinsen af Nor til statholder og af Joseph *Reventlow-Criminil til kancellipræsident (foråret 1842) støttede den konservative slesvigholstenisme ønskede F. at de nordslesvigske deputerede skulle svare herpå med at tale dansk i stænderforsamlingen i Slesvig, men først efter at Hiort Lorenzens forsøg på at skabe et liberalt slesvigsk parti havde vist sig frugtesløse fandt F. og han fuldtud hinanden. Lorenzens optræden i stænderne 11.11. og følgende dage skyldtes derfor en nøje aftale mellem de to. Ligesom F. havde haft sin hånd med i Nis Lorenzens tale 1836 og affattet forskellige adresser for den nordslesvigske befolkning i årene derefter skrev han Laurids *Skaus tale til Sommerstedfesten i febr. 1843 (*Løftets Bæger*) og dennes tre første Skamlingsbanketaler 1843–45 m.m. F. var stadig bag kulisserne generalstabschefen, hvis råd førerne fulgte, eller – når det en enkelt gang (protokol-ekstrakten 1844) ikke skete – senere angrede ikke at have indhentet.

Det var ligeledes i disse år at det lykkedes F. at virkeliggøre sin plan om den „Folke-Høiskole" i Grundtvigs ånd der 7.11.1844 åbnedes i Rødding. Da dens første forstander Joh. *Wegener allerede efter få måneders forløb forlod den op-

Flor, Christian

gav F. sit embede i Kiel der i de sidste år var blevet betydningsløst på grund af den politiske spænding og overtog ledelsen af Rødding. Her forblev han i to år (1845–46), samlede talrige elever og begyndte at holde oplysende foredrag for omegnens befolkning. Han bragte betydelige økonomiske ofre for at holde skolen oppe, og navnlig ved sin danskundervisning virkede han i høj grad vækkende på eleverne som han i øvrigt betroede et stærkt selvstyre. Men han blev skuffet ved sit møde med den omboende befolkning som han fandt trægt og lidet offervillig, og det manglede heller ikke på rivninger mellem ham og den øvrige ledelse af skolen. Allerede 1846 afløstes F. derfor som forstander af Fr. *Helweg, men han bevarede stadig forbindelsen med højskolen der betragtede ham som sin egentlige fader.

Begivenhederne 1848 traf F. i Kbh. hvor han ivrigt deltog i Casinomøderne; derefter begav han sig i overensstemmelse med regeringens ønske og i følge med en skare slesvigske studenter til Nordslesvig for at rejse en folkehær og berolige stemningen for mulig frygt for en inkorporation i kongeriget. Under bestyrelseskommissionen i Sønderjylland 1849–50 arbejdede han ivrigt med statsmidler for en loyal presses opkomst, og et af ham fremkaldt Slesvigsk Bevarelseessamfund bevirkede en adresse med 8897 underskrifter om Slesvigs forening med Danmark. Men han stod samtidig på grund af sin folkelighed som en modstander af de vekslende ministerier, og han kunne ikke gøre sig gældende i kongeriget under de nye forhold, hverken i den grundlovgivende rigsforsamling eller senere i rigsrådet (fra 1856), hvortil mindretallet i den slesvigske stænderforsamling valgte ham. Ej heller fik han indflydelse på ordningen af de kirkelige og skoleforholdene i Slesvig efter krigen der betroedes til A. *Regenburg. Derimod lykkedes det ham at få folkehøjskolen i Rødding, der var blevet lukket under krigen, genoprettet og føre den gennem de følgende års anfægtelser. Da den anden slesvigske krig medførte skolens endelige lukning skaffede F. med sin vante energi midlerne til veje til at oprette en ny nord for grænsen, i Askov hvor den sidste forstander for Rødding, L. *Schrøder, derefter fortsatte den afbrudte gerning. Også som formand for Dannevirke-foreningen (af 1861) viste F. sig meget virksom. F. er en typisk repræsentant for den akademiske nationalromantik der blev en af drivkræfterne bag folkehøjskolen, for hvem „folket“ var bønderne – som de ikke havde megen kendskab til – men hvis ildhu, energi og velformulerede propaganda blev af største betydning for højskolens liv gennem de første vanskelige år.

F. havde 1851–53 opholdt sig i Sydeuropa hvor-efter han boede i Fredensborg, senere som enke-mand i Kbh. Til sin eneste søn købte han Haddedebo jernbrug i Nerike. Han opholdt sig i senere år jævnlgt hos denne eller på rejser omkring i landet, men beholdt dog sit hjem i Kbh. – En ældre bror, Lars F., * 9.9.1789, † 2.9.1825 på Java, blev kadet 1801 og sekondløjtnant 1807. Han deltog s.å. i forsvaret af Kbh. og gjorde under de flg. års krigsførelse tjeneste flere steder, bl.a. deltog han i slaget ved Sehested 10.12.1813. Han blev premierløjtnant 1815, kaptajn løjtnant 1821. Under en rejse til Ostindien i koffardifart døde han af klimafeber. R. 1809. DM. 1814.

Etatsråd 1848. – R. 1850. DM. 1854. □ Buste af C. Peters ca. 1852, i marmor 1854 (Rødding højskole) og ved Bentsen-Pedersen (Fr.borg), afbildet i træsnit af Rosenstand 1858. Mal. af Constantin Hansen, 1861, kopi efter dette af Ad. Larsen (folketinget) og af Elise Konstantin-Hansen. Samme type på Constantin Hansens mal. 1860–64 af den grundlovgivende forsamling 1848 (Fr.borg, folketinget). Træsnit af H. P. Hansen, 1869, 1871 og af C. L. Sandberg 1875, efter sidstnævnte flere, bl.a. af Neergaard 1876. Litografi af Harald Jensen, 1894, og træsnit efter samme foto. Relief af V. Bissen (mindst 1893 på Skamlingsbanken). – F.s navn indhugget på Skamlingsbankstøtten.

Sofus Høgsbro. Brevveksl. og dagbøger I, 1923. Aktstykker ang. det da. docentur ved Kiels univ. 1811–64, udg. H. Skalbjer i Danske mag. 6.r. VI, 1932 18–328. – III. tid. 18.4.1875. Fædrelandet 11.–18.10.1875. Dansk folketid. 30.4.–25.6. s.å. L. Schrøder i Nord. månedsskr. for folkelig og kristelig oplysn. I, 1875 241–59. Samme i Højskolebl. I, 1876 95–99 114–19 122–26 141–46 153–59; sst. XXI, 1896 481–90 513–22 551–58. Samme i Sønderjydske årbøger, 1892 63–104. Joseph Michaelsen: Fra min samtid II, 1893 51. H. Rosendal: Nogle bidrag til Rødding højskoles hist., 1894. P. Lauridsen i Sønderjydske årbøger, 1900 62–163. Samme: Da Sønderjylland vågnede I–VI II, 1909–1922 (m. breve). Th. Roust: C. F., 1923. Kn. Fabricius i Sønderjyllands hist. IV, 1937 213–29. – Papirer og breve i Kgl. bibl.

*Knud Fabricius**

Flor, Hage Riis, se Riis Flor, Hage.

Flor, Lars, se Flor, Christian.

Flyge, Jacob Ludvig, 1849–1913, bogbinder. * 30.6.1849 i Kbh. (Trin.), † 21.6.1913 sst., begr. sst. (Bispebjerg). F: skomager Johan Christian F. (1808–85) og Lucia Dorothea Berg (1817–91). ~ 5.2.1875 i Kbh. (Johs.) med Johanne Adolphine Christine Hester, * 2.2.1850 i Kbh. (Garn.), † 18.8.1913 sst., d. af snedker Johan Hendrik H. (1818–66) og Ingeborg Christine Wiedemann (1820–tidligst 70).

Som dreng ønskede F. at komme i billedskærerlære, men måtte opgive det fordi lærlinge i dette fag dengang ingen løn fik. Han gik da i stedet for i bogbinderlære hos A. F. Jürs og blev udlært 1869. Efter nogle års arbejde som håndforylder hos D. L. Clément og hos dennes efterfølger Immanuel Petersen løste F. borgerbrev som bogbindermester i Kbh. 1880. Efterhånden førte han sin forretning frem til en betydende og anset stilling. Alt hvad der udgik fra hans værksted var præget af teknisk dygtighed og sirlig arbejdsmåde hvad enten det gjaldt billige partibind eller kostbare luksusbind og adressemapper udførte efter kunstneres tegning. Ved et besøg på verdensudstillingen i Wien 1873 havde F. fået interesse for lædermosaikken og blev efterhånden en mester i denne specielle, i sin tid så efterspurgte indbindingsform. Også som håndforylder var F. fremragende, og han kunne derfor med hæder deltage i udførelsen af de kunstneriske bogbinderarbejder som Forening for boghåndværk i årene 1893–1905 tog initiativet til og som vakte stor opmærksomhed ved udenlandske udstillinger. F. der 1894–1904 var bisidder i bogbinderlavet var en højt kultiveret håndværker, en overordentlig flittig mand der stillede store krav om arbejdsydelse og præcision både til sig selv og sit personale. Efter hans død overtoges forretningen af to sønner, Heinrich Adolph Christian F. (1875–1957, udlært af sin far 1894, borgerbrev 1911) og Marinus Edvin F. (* 1880 i Kbh., udlært af sin far 1900, borgerbrev 1911).

Selvbiografi i J.L.F.s bogbinderi 1880–1905, 1905. – Dansk bogbindertid. 1905. Carl P. Nielsen sst. 1913 69. F. Hendriksen i Foren. for boghåndværks årsberetn. 1913–14. Anker Kyster i Nord. boghandlertid. 26.6.1913 188.

*Edward C. J. Wolf**

Fløtkjær, Alexander Oluf Christian, 1892–1964, politiker. * 15.4.1892 i Kbh. (Helligånds), † 23. 10.1964 sst., urne i askefællesgrav, Bispebjerg kgd. F: blikkenslagermester Oluf Christensen F. (1861–1936) og Amalia Andersson (1857–1942). ~27.3.1929 med Marie Kristine Eriksen, * 28.10.1902 i Kbh., † 13.3.1974 sst., d. af murerarbejdsmand Jacob Adrian E. (1868–1929) og Maren Nielsen (1863–1933). Ægteskabet opløst 1942.

14 år gammel kom F. i skibstømmerlære hos B&W. 1914 rejste han til England hvor han kom til at opholde sig krigstiden igennem. Efter at have arbejdet i Danmark 1918–24 vendte han tilbage til England i nogle måneder for at uddanne sig ved Ruskin College i Oxford. 1924–34 var han derefter ansat ved Kbh.s havnevæsen hvorefter han blev direktør for Arbejdernes Fællesor-

ganisations Brændselsforretning. Han kom tidligt ind i fagforeningsarbejde. 1920 blev han medlem af bestyrelsen for Skibstømmerernes fagforening og i 1932 formand. 1929 kom han ind i Kbh.s borgerrepræsentation og blev hurtigt medlem af vigtige udvalg. En sag han i særlig grad gik ind for var havnens forhold til bystyret. Han mente at havnens selvstændige styre måtte ændres; kommunalbestyrelsens indflydelse skulle øges. Besættelsen bragte imidlertid drøftelserne herom til ophør. Begivenhederne i borgerrepræsentationen om aftenen 15.10.1942 medførte at F. hovedkulds kom til at overtage formandsposten efter Karmark Rønsted. Denne post beklædte han til kommunalvalget 1946. På dette tidspunkt var hans position i partiet og i bystyret sådan, at han under pres fra partifællerne måtte undlade at stille op til valget. 1939–45 var han medlem af landstinget. Da hans politiske karriere var forbi koncentrerede han sig helt om den forretningsmæssige. Han indså hurtigt, at skulle AFB trives, måtte den med i olie- og benzinhandelen, og 1954 fik han dannet datterselskabet AFB Benzin & Olie der senere omdannedes til Nordiske Oliekonsumenters Salgsselskab. F. var meget aktiv ved gennemførelsen af det danske kooperative projekt om olieimport, og han gjorde sig i det hele stærkt gældende indenfor kooperationen. F. beskrives som en hårdhudet politiker og forretningsmand, ubestrideligt dygtig, af mange opfattet som en god kammerat, men tilsyneladende også en mand der i høj grad var i stand til at skabe antipati om sin person. Han var medlem af Eventyrernes klub. □Mal. af A. Tørsleff udst. 1948 (Kbh.s rådhus). Foto (Kgl. bibl., Kbh.s rådhus).

Kooperationen, 1964 140. Kbh.s bystyre gennem 300 år II, ved Poul Møller, 1967. – Papirer i Rigsark.

Sigurd Jensen

Fløystrup, Anton, se Fløystrup, C. E.

Fløystrup, Carl Emil, 1854–1921, kirkehistoriker. * 18.7.1854 i Horsens, † 20.9.1921 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: handelsgartner Carl Gustav F. (1818–1904) og Rasmine Rudkiøbing (1820–76). Ugift.

Da F.s forældre 1859 flyttede til Kbh. kom han i det v. Westenske institut hvorfra han blev student 1872. 1883 blev han cand.teol., foretog derpå studierejser til udlandet og gav sig af med undervisning. 1891 blev han lic. (dr.) teol. for en afhandling *Den anglokatholske Bevægelse i det nitteende Aarhundrede*. Tidligt måtte han på grund af svageligt helbred trække sig tilbage fra al praktisk virksomhed, og, velsitueret som han

Fløystrup, C. E.

var, levede han alene for sine studier. Hæmmet af sygdom og af en alt for stærk selvkritik producerede F. ikke meget i de senere år. Nævnes kan dog flere småskrifter og afhandlinger både i engelske tidsskrifter og i Theologisk Tidsskrift for den danske Folkekirke hvoraf han var medredaktør 1897–1905, samt en række artikler i Kirkeleksikon for Norden. F. havde et for en dansker på det tidspunkt ret enestående kendskab til engelske kirkeforhold og engelsk kirkehistorie, og de arbejder der foreligger fra hans hånd udmærker sig ved grundighed, alsidig orientering og klar fremstilling. I sin forskning stod F. i høj grad i gæld til engelske teologer og historikere. Han havde en omfattende interesse for samfundsforhold og forståelse for livets konkrete vanskeligheder. I teologisk henseende var han en varm ven af reunionsbestræbelserne mellem de lutherske kirker og den anglikanske. Personlig var F. af en sjældent nobel og opofrende karakter. Et hjerteslag på Det kgl. Biblioteks læsesal gjorde ende på hans flittige forskerliv.

– En ældre bror, Anton F., * 5.5.1851, † 1.8.1926, blev student 1870, cand.med. 1877 og 1886 dr.med. på en afhandling om kranioklasi. 1884–88 var han reservelæge på kommunehospitalet, 1891–98 kredslæge i Kbh. og derefter overlæge ved kommunehospitalet indtil han 1903(–1916) blev læge ved forsikringsanstalten Hafnia. Han udgav 1888 *Perityflitis og dens Behandling*. 1896 konkurrerede han med K. Faber om professoratet i klinisk medicin. Han var medudgiver af Medicinsk Aarsskrift 1890–94 og medredaktør af Ugeskrift for Læger 1893–98. Tit. professor 1905. R. 1913. – En anden bror, Johan Pauli F., * 30.10.1855, † 13.6.1929 fulgte i faderens fodspor, tog 1875 havebrugseksamen og oprettede 1880 eget gartneri i Kbh. Han var fra 1910 medlem af Det kgl. haveselskabs bestyrelse, dets sekretær 1917–22. R. 1923. – □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1891 138f. – J. Oskar Andersen i Teol. t. 4.r. II, 1921 266–72. L. C. Richards sst. 346–48.

*Bjørn Kornerup**

Fløystrup, Pauli, se Fløystrup, C. E.

Foersom, Christen Martin, 1794–1850, skuespiller. * 7.8.1794 i Odense, † 2.12.1850 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (ved Holmens k.). F: organist Peter F. (1769–1856) og Edel Cathrine Bang (1771–1851). Ugift.

Medens F. var skriver på stiftamtmandens kontor i sin fødeby spillede han dilettantkomedie. Både guvernements-sekretær Carl Holten og bogtrykker Christian Iversen opdagede hans talent og anbefalede ham til teaterchef Frederik v.

Holstein og prins Christian Frederik (Christian VIII) under hvis protektion han fik lov til at debutere på Det kgl. teater 7.12.1821 som tapetmageren Ducoutis i *Fanchon*. Valget var karakteristisk for F.s særlige evne; rollen var en ældre karakterstudie af en håndværker og stykket et synge-spil. Inden for dette område savnede teatret efter H. C. Knudsens og H. Rinds død en kunstner af F.s art. Han gjorde straks lykke og blev, efterhånden som hans slankhed afløstes af korpulence, af stor værdi for fremstillingen af Heibergs vaudeviller, Hertz', Overskous og Hostrups komedier der i de følgende årtier skulle præge dansk skuespilkunst. – F. var musikalsk og evnede at træde ud af sin egen individualitet; han varierede opfindsomt sine masker og sin stemme der fra naturen var en dyb og stærk bas. Helt aflagde han aldrig sin fynske dialekt, og store måtte rollerne helst ikke være; således forløftede han sig på Holbergs politiske kandestøber, men var derimod en mester i fremstillingen af samtidens jævne borgere som han karakteriserede med en mængde fine småtræk, hentet fra virkeligheden. Det fliistrøse og biedermeier-agtige gav han, skrev dr. J. C. Ryge, „et roligt, tydeligt og natursandt Liv“, allermest når figuren kun var skitseret fra forfatterens hånd. Fru Heiberg beundrede den naive komik hvormed han levendegjorde sådanne typer som hørkræmmeren i *Debatten i Politivennen*, Skaarup i *Sparekassen*, Kakadue i *Capriciosa*, Gamstrup i *Nej, Buurman* i *De Uadskillige*, hattemageren i *Kong Salomon*, Ledermann i *Recensenten* og *Dyret*. Han gav disse og andre danske lystspilfigurer (fx krigsråden i *Flyttedagen*, klædekræmmeren i *Østergade* og *Vestergade*, birkedommer Krans i *Eventyr paa Fodrejsen* og 2. borger i *Genboerne*) den klassiske form som senere fremstillere søgte at gentage. F.s rolleliste omfattede henvend 300 figurer, deriblandt mange i synge-spillet; hos Holberg lykkedes de mindste typer bedst (fx Per Eriksen i *Den Stundesløse* og bonden i *Don Ranudo*) medens hans fynsk betonede, smørrede lune var hemmet af sproget og stilen når han spillede Oldfux og Jacob v. Thyboe, og i den franske komedie virkede han for tung. F. skulle helst skabe fra nyt på baggrund af egne iagttagelser. Fru Heiberg kaldte ham derfor „et nationalt Talent“, og for hendes modstander, F. L. Høedt, var han „et Eksempel paa instinktiv Genialitet“.

F. optrådte sidste gang 11.11.1850 som Mac-Irton i *Den hvide Dame*. Han var en stor naturbevarelse der - med A. Bournonvilles ord - „skabte fuldendte Mesterværker, værdige den nederlandske Malerskole“. Boglege kundskaber besad han lige så lidt som patos, men originalitet i op-

fattelsen af det sete, menneskelighed og komisk kraft i udførelsen. Han var en prototype for den borgerlige danske scenekunstner; nogen direkte efterfølger havde han ikke, men hans art fik senere i Harald *Kolling og Emil *Helsingreen udmærkede repræsentanter. □I roller som Ledermann og som J. Wadt stukket af C. V. Bruun 1827 og 1829. Tegn. af Fritz Jürgensen (Teatermus.). Litografi 1850 efter tegn. af D. Monies. Portr.typen herfra er benyttet i træsnit i hel figur af H. P. Hansen.

[J. C. Ryge:] Critisk sammenligning, 1832. Johanne Luise Heiberg i Fædrelandet 3.12.1845. F. L. Høedt: Om det skønne, 1856. A. Bournonville: Mit theaterliv II, 1865 410. C. F. Holten: Erindr., 1899 18f.

*Robert Neiiendam**

Foersom, Peter Thun, 1777–1817, skuespiller, oversætter. * 20.2.1777 i Øster Lindet mellem Ribe og Haderslev, † 24.1.1817 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Ass.). F: sognepræst, sidst i Hygum, Christian F. (1735–96) og Ellen Sophie Thun (1745–1829). ~ juli 1799 med kgl. skuespiller Johanne Cathrine Ebbesen, * 16.5.1779 i Kbh., † 9.3.1850 i Århus, d. af bogholder E. og Johanne Margrethe (ca. 1749–1802).

Da F. 1793 var blevet student fra Ribe levede han et muntert æstetiserende liv i Kbh. Han bestod prøverne i filologi og filosofi, men tog ingen embedseksamen. En tid var han medhjælper hos hofboghandler Simon Poulsen, men beskæftigede sig hovedsagelig med at informere, navnlig i engelsk som dengang ikke havde mange dyrkere i akademiske kredse. Stærkt optaget var han af at spille dilettantkomedie, bl.a. sammen med Oehlenschläger hvis lærer, Michael *Rosing, også tog sig af F., og da han var blevet forelsket i en ung, nydelig skuespillerinde, hans senere hustru, gjorde han skridtet fuldt ud og debuterede 18.10.1798 som Jacob i *Gamle og nye Sæder* på Det kgl. teater hvor han n.å. fik fast ansættelse. F. ejede begejstring, flid, vilje, kundskaber og et interessant ansigt med et præg af intelligens, men et misforhold mellem hans høje stræben og hans skuespillerevne medførte at han ikke følte sig lykkelig i sin gerning som han flere gange søgte at forlade. Han kunne ikke træde ud af sin egen individualitet, men beherskede dog efterhånden nogenlunde sine legemlige mangler, især nogle kantede armbevægelser, og lærte at anvende stemmen således at diktionen blev tydelig, men han besejrede aldrig en synlig anstrengelse der skyldtes hans svage konstitution og tog sig ud som manér. F. var mere litterært end scenisk begavet, og når han alligevel nåede en smuk stilling i repertoireet skyldtes det hans åndsdanelse og Rosings tiltagende sygdom under hvil-

ken F. blev teatret uundværlig som elsker og helt (fx Balder i *Balders Død*; Gyldenstjerne i *Dyveke*; Vandby i *Gulddaasen*; Grev Gert i *Niels Ebbesen*; Carl Moor i *Røverne*; titelrollen i *Clavigo* og Charles i *Bagtalelsens Skole*). Oehlenschlägers nordiske tragedier fandt en troende fremstiller i F. Han blev bl.a. den første fremstiller af Olaf i *Hakon Jarl*, Axel i *Axel og Valborg*, Angantyr i *Stærkodder* og Hagbarth i *Hagbarth og Signe*, men han medbragte til disse opgaver hverken legemlig skønhed, djærvhed eller kraft, derimod iver og glød og sin mod idealet stræbende personlighed, og når denne faldt sammen med rollen nåede F. poetiske virkninger. Således gav han maleren Antonios kunstbegejstring i *Correggio* et skønt og forklaret udtryk.

Han udførte i alt ca. 200 roller, ofte i ukunstneriske skuespil, men for den lede han følte ved at spille sin tid dermed søgte han erstatning i digtningens verden, navnlig ved studiet af Ossian og Shakespeare. F.s letvakte begejstring, sprogkundskaber og opfattelsesevne fik et glimrende arbejdsstof da han gik i lag med at oversætte Shakespeare hvis værker kun var lidet kendt og aldrig opført i Danmark. Men han måtte besejre megen modstand inden han 1815 kunne skrive: „Paa intet af alle Theatre i Verden, selv paa Englands, kommer Shakespeares Stykker saa uforandrede og uforvanskede frem som her paa Kongen af Danmarks“. 1803 indleverede han sin fordanskning af *Julius Cæsar* til teaterdirektionen der ikke turde spille tragedien på grund af dens revolutionære ånd, men F. opgav ikke sin strid for „Briter-Barden“ og fik en medkæmper i Oehlenschläger; 1807 udkom første bind, indeholdende *Julius Cæsar* og *Hamlet*; i forordet skrev F. at „han i flere Aar endog paa ubillig-billige Vilkaar“ havde søgt en forlægger; først 1811 udkom anden del, uden tvivl forsinket af samtidens had mod alt hvad engelsk var; tredje og fjerde del oplevede F. også at udsende, men sidste bind kom først 1818, efter hans død udgivet og fuldendt af P. F. Wulff. Streng filologisk nøjagtighed prægede ikke F.s oversættelse; det kom, skriver han, ikke an på at „Bogstav fortolkede Bogstav, men Aand Aand“. Han valgte gerne forældede ord hvis de syntes mere kernefulde, mere shakespeare'ske end nyere former. Der var ofte en dramatisk spændkraft i sætningerne som røbede skuespilleren; Shakespeares senere oversætter i Danmark Edvard *Lembcke, erkendte at der hos F. var steder hvor hans digterånd brød således igennem at „den har fundet det friske og levende Udtryk, der aldrig ældes, og hvor det ikke er muligt at gengive Shakespeares renere og bedre“. Denne indsats gav F. et navn i litteraturen og bragte ham hans betydelig-

ste opgave, titelrollen i *Hamlet* hvormed Shakespeare omsider 1813 indførtes på den danske scene. F.s natur var beslægtet med Hamlets; Oehlenschläger fortæller at den shakespeareiske humor var F.s egentlige element, og K. L. "Rahbek beundrede hans udførelse af Hamlet som et mønster på dybtgående rollestudium. Men F.s helbred var allerede på dette tidspunkt nedbrudt af den kulde på scenen og gloende hede i påklædningsværelserne der også havde gjort M. Rosing til krøbling. Inden han brød sammen af gigt, nåede han at gennemføre en idé af langtrækkende betydning, idet han 23.4.1809 på Hofteatret (nu Teatermuseet) afholdt den første oplæsning på dansk, det såkaldte *Deklamatorium*. Denne idé, som rimeligvis var en efterligning af den engelske skuespiller Mrs. Siddons' „readings“, optoges af andre kunstnere der valgte et komisk repertoire hvorved det højtidelige ord „deklamatorium“ forsvandt, og det mere borgerlige begreb „aftenunderholdning“ trådte i stedet. F.s sidste Shakespeare-rolle blev Edgar i *Kong Lear*; han optrådte sidste gang, ikke fyrretyve år gammel, 8.1.1817 som Eraste i *Den Vægelsinde*. Kort forinden havde han lidt den skuffelse at blive forbigået ved besættelsen af en instruktørpost. J. P. *Frydendahl fik embedet af anciennitetshensyn skønt F. egnede sig bedre dertil. 1816 stiftede han teatrets enke- og børneforsørgelseskasse; ved mindeforestillingen til fordel for hans efterlade opførtes Macbeth. Foruden oversættelser, også af andre digtere end Shakespeare, skrev F. adskillige bidrag i blade og tidsskrifter og udgav 1805 sammen med Rahbek to hæfter af tidsskriftet *Theone*; 1812 kom *Læsning for Yndere og Dyrkere af Skuespilkonsten* og 1813 *Poetisk Lommebog*. Medens disse småbøger indeholder gode bidrag til tidens teaterhistorie var hans publikation *Læsebog for Døttreskoler I-II*, 1813-14 anlagt på en bredere basis. Skriftet *Anecdotesamleren*, 1812 var et vidnesbyrd om udstrakt læsning, medens *Om Samlinger af danske Landskabsord* (udg. af C. Mollbech 1820, ny udg. 1917) fortalte om F.s kendskab til den jyske almues sæder og skikke i hans fødeegn. Hans ungdomsven, den senere biskop N. E. *Øllgaard, udgav 1818 med en biografi F.s digte i to bind, hvoraf kun verset *Linas Aftenbøn* (Nu lukker sig mit øje) skrevet 1813, er almenkendt i vore dage. □Tegn. af W. Heuer, 1810 (Teatermus.), stukket af samme 1818, gengivet i stik 1824 og træsnit 1865. Maleri (Teatermus.) F. som grev Gert i stik af G. L. Lahde, 1826, efter tegn. af C. V. Bruun.

Breve fra da. skuespillere og skuespillerinder I, 1911 42-68. – Gravblomster P.F.s erindring helligede, udg. N. T. Bruun, 1819. A. Oehlenschläger: Erindr. I-III,

1850. Nic. Bøgh i Museum IV, 1895 II 223-60 298-349. Rob. Neiiendam i Tilskueren, 1935 I 285-99 (samme i rev. udg. i forf.s Gennem mange år, 1950 39f). Paul V. Rubow: Shakespeare på dansk, 1932. – Stambog i Kgl. bibl.

*Robert Neiiendam**

Fog

Slægten føres tilbage til Niels Pedersen F. (ca.1570-1628), sognepræst i Storrिंग-Stjær-Galten. Fra dennes sønnesøn, provst i Ribe Jørgen F.s (1631-1710) sønner David (1671-1720) (se tavle I) og Rasmus († 1726) nedstammer nedenævnte to grene af familien.

Rasmus F. (1762-1817), sognepræst i Køge (tavle II) var sønnesøn af ovennævnte sognepræst i Guldager, Rasmus F. († 1726).

(til tavle I): Biskop B. J. *F. (1819-96) var ~2° Jacobe Francisca Münter, d. af kgl. konfessionarius Baltasar *M. Stiftsprovst Johannes *F.-P. (1879-1966) var ~ Solvejg Høgsbro (1882-1967), d. af minister Svend *H.

H. E. Hiort-Lorenzen: Slægten Fog, 2.udg. 1906.

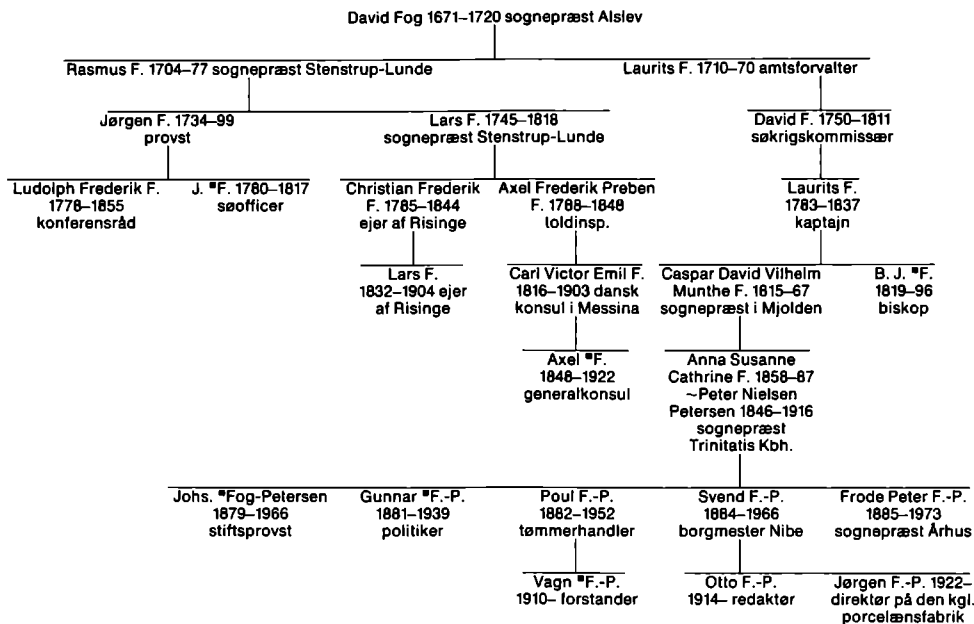
Hans H. Worsøe

Fog, Axel Johan Adolph, 1848-1922, general-konsul. * 21.2.1848 i Messina, † 30.12.1922 i Palermo. F: købmand, senere konsul Carl Victor Emil F. (1816-1903) og Marie Henriette Ruegg (* 1827). ~ 27.6.1877 i Antwerpen med Sophie Charlotte Good, * 12.10.1855 i Antwerpen, † 11.3.1920 i Palermo, d. af købmand William Louis G. (1819-79) og Hannah Nathanson (1822-85, ~1° med grosserer Isaac Levysohn, 1793-1849).

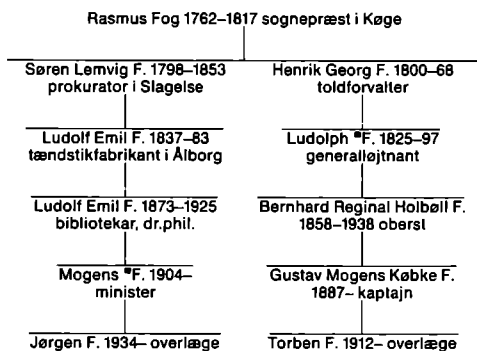
F. der var af dansk afstamning fødtes som italiensk statsborger men fik sin skoleuddannelse i Kbh. hvor han 1864 tog præliminæreksamen fra Efterslægtens skole. Efter tilbagekomsten til Messina optoges han i faderens forretning som associé og udnævntes 1876 til dansk vicekonsul under faderen der var mangeårig dansk konsul. Ved dennes død 1903 blev F. konsul og chef for „Emil Fog og sønner“ der drev en betydelig handels- og fabriksvirksomhed i Messina, Catania og Girgenti (svovlraffinerier), men nu for længst er ophævet. Ved det store jordskælv 1908 blev firmaets ejendomme i Messina ødelagt hvorefter F. flyttede til Palermo. Her udnævntes han 1911 til dansk konsul for Sicilien, 1914 med titel af generalkonsul. I 1912 fik F. dansk indfødsret. I næsten et halvt århundrede varetoget han danske interesser med omhu og dygtighed. Hans søn Alfred Carl F. var 1917-23 dansk vicekonsul i Palermo medens en anden søn Waldemar Emil F. var dansk konsul for Sicilien 1923-30 med bopæl i Messina. – R. 1908.

Viggo Sjøqvist (Fr. de Fontenay)

Tavle I

Tavle II

Fog, Bruun Juul, 1819–96, biskop. * 11.3.1819 i Stege, † 22.2.1896 i Kbh., begr. sst. (Holmens). F: kaptajn, landmand, senere vejer, måler og vrager i Kbh. Laurits F. (1783–1837) og Christiane Boddilla Birgitte v.Munthe af Morgenstjerne (1777–1849). ~1° 10.10.1845 i Kbh. (Frue) med Petra Emmerenze Høegh-Guldberg, * 14.2.1804 i Randers, † 15.7.1870 i Kbh. (Holmens), d. af sekondritmester, senere generalløjtnant Christian H.-G. (1777–1867) og Anna Dorothea v.Munthe af Morgenstjerne (1774–1866). ~2° 11.10.1878 i Vallensbæk med Jacobe Francisca

Münter, * 11.10.1835 i Kbh. (Holmens), † 16.11.1916 sst., d. af residerende kapellan, senere Holmens provst, kgl. konfessionarius Balthasar *M. (1794–1867) og Ida M. L. v.Schmidt-Phiseldeck (1804–67).

F. blev 1837 student fra Metropolitanskolen. Under det teologiske studium havde F. C. "Sibbern og H. M. "Martensen stor indflydelse på ham; det samme gjaldt hegelianismen som just da havde sin korte blomstring. I skolen vakte hans sans for klassikerne, studiet gav ham et nært forhold til filosofien, og begge dele prægede ham bestandig; han anså altid klassisk dannelse for vigtigere i en præstegerning end fagteologi. 1843 blev han cand.teol., var et par år lærer i København og huslærer; 1845 blev han adjunkt i Roskilde og 1847 sognepræst i Næstelsø-Mogenstrup. Her fortsatte han sine studier og fik 1856 den filosofiske doktorgrad på en afhandling om Descartes. 1857 blev F. kapellan ved Holmens kirke (1867 Holmens provst) og samlede her en stor menighed; han var en af århundredets betydeligste prædikanter, af Martensens skole, men mindre end denne præget af mystisk og spekulativ teologi, snarere af en kristeligt tolket platonisme, farverig i stilen og med stor billeddannende evne. To prædikensamlinger er udgivet (1867, 1886). F.s forkyndelse, der også rummede et vækkende moment, var i no-

gen grad rettet til „de dannede blandt religionens foragtere“, og hans kulturåbne, lidet konfessionelle standpunkt gjorde ham til en fremtrædende apologet hvis logiske sans, indgående kendskab til tidens digtning og tænkning sammen med et åndfuldt foredrag skabte ham en position som prædikant for hovedstadens intellektuelle. 1859–61 forelæste F. ved universitetet over filosofihistorie og religionsfilosofi, over kirkebegrebet og Augustin; disse forelæsninger ligger bag *Om det teologiske Studium*, 1861 – et indlæg over for den netop da rejste kritik af den teologiske uddannelse (navnlig fra grundtvigsk side). Fra 1865 underviste han i homiletik (en tid også kateketik) ved pastoralseminariet. Jævnlig tog han til orde i praktisk-kirkelige anliggender (kirketugt, borgerligt ægteskab, prostitutionsbekæmpelse etc.), og ofte rejste han udenlands; fx fik han et blandt den tids lærde helt usædvanligt kendskab til engelsk kirkeliv og kultur.

1881 blev F. biskop i Århus, men allerede 1884 Martensens efterfølger i København. Som biskop og leder af det kirkeråd – der fra 1883 skulle både dæmpe og imødekomme „frihedskraverne“ fra grundtvigske og missionske kredse – indtog F. altid et ultrakonservativt standpunkt når det gjaldt at hævde kirken over for vækkelserne. Alt skulle helst gå som i Martensens tid („Ingen Noviteter“). Han modsatte sig ritualændringer og tog skarpt afstand fra præsters medvirken ved ligbrænding (efter 1892-loven); offentligt – fx ved kirkeindvielser – demonstrerede han sin afsky for grundtvigianismen; i bispekollegiet dannede han som regel triumvirat sammen med Jørgen "Swane og Harald "Stein, således i salmebogs- og bibeloversættelses sagen hvor også den udtalte antigrundtvigianisme kom for dagen. Meget bryderi voldte det ham at han som kirkeens „primas“ følte sig forpligtet til at bede Estrup fjerne sin kultusminister (Jacob Scavenius) på grund af dennes til skade for „kirkens ære“ skandaløse privatliv. Om interventionen fik indflydelse på Scavenius' afgang er dog usikkert. Når det ikke lige gjaldt vækkelsesretningerne var F. frisindet (og berømt for en fabelagtig distraktion); således skaffede han 1894 Morten "Pontoppidan embede i folkekirken, til trods for hans „rationalisme“, men i sympati for hans konflikt med grundtvigianerne. – Dr.teol.h.c. 1879. Ordensbiskop 1888. – R. 1862. DM. 1869. K.² 1884. K.¹ 1887. S.K. 1888. □Mal. af J. Roed, 1861. Mal. af Fr. Vermehren udst. 1864. Litografi 1866. Træsnit 1868. Litografi af E. Fortling, 1869, efter foto. Træsnit 1872 af H. P. Hansen, og 1873. Mal. af Vermehren, 1874 (Holmens k.). Træsnit 1880 og, bl.a. af H. P. Hansen, 1881. Reliëf af Th. Stein, 1882 (Bispegården, Kbh.). Lito-

grafi 1894. Mal. af Vermehren, 1895 (Roskilde domk.), gentagelse 1901 (Århus domk.). Buste af Th. Stein, 1898 (Fr.borg) og på graven 1903 af V. Saabye. Foto.

Selvbiografier i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1856 75–79 og i Levnedesbeskrivelser af de ved Kbh.s univ.s 400-årsfest promoverede doktorer, 1879 136f. – Jakob Paulli i Ill.tid. 26.5.1872; sst. 10.3.1889; sst. 1.3.1896. J. Bondo: Biskop B. J. F.s levnet, 1897. Edv. Blaumüller: Skilderier, 1903 122–54. Edmund Gosse: Two visits to Denmark, London 1911 især 20ff (da.overs.: To besøg i Danmark, 1912). P. G. Lindhardt i Jyske saml. ny r.IV, 1957–58 97–128 (m.breve). Samme i Den danske kirkes hist. VII, 1958. To højirkkemænd, udg. P. G. Lindhardt og J. Swane, 1958. – Breve i Kgl.bibl.

P. G. Lindhardt

Fog, Dan, *1919, musikforlægger. *11.8.1919 i Hellerup. F: købmand Carl Christian Olsen (1881–1966) og Dora Fog (1883–1973). ~1° 3.6.1943 i Århus (Skt. Pauls k.) med Gudrun Pedersen Nygaard, *2.3.1922 i Esbjerg, †5.8.1970 på Frbg., d. af radioinspektør Jens N. (1898–1959) og Anna Pedersen (1900–55). ~2° 10.4.1971 i Gladsaxe (Mørkhøj k.) med cand.jur. Lene Stubkjær, *4.10.1945 i Kbh., d. af redaktør Jens S. (*1914) og Gerda Leth Espensen (*1919).

F. blev nysproglig student fra Ordrup gymnasium 1937 og uddannede sig i den følgende tid som antikvarboghandler idet han samtidig studerede ved universitetets musikvidenskabelige institut og på musikkonservatoriet og tog undervisning i orgelspil hos Søren "Sørensen. Fra 1942 overgik han til musikhandelen som ansat i Skandinavisk Musikforlag og virkede lejlighedsvis som kordirigent og organist, senest i Mørkhøj kirke. 1953 overtog han det 1906 stiftede Knud Larsens Musikforlag og Musikantikvariat som han med flid, indsigt og musikhistorisk viden har ført frem til international anseelse. Indtil 1978 har hans forlag udsendt over 300 kataloger hvoraf mange er så specialiserede at de har selvstændig bibliografisk værdi. F.s videnskabeligt velfunderede bibliografiske forskning har i øvrigt resulteret i oversigter over dansk og norsk musikforlagsvirksomhed samt fortegnelser over enkeltkomponisters værker der hidtil har været utilstrækkeligt belyst: systematik over værker af Peter "Heise, Carl "Nielsen, Niels W. "Gade, A. P. "Berggreen, Finn "Høffding, Edvard Grieg, Fr. "Kuhlau og C. E. F. "Weyse m.fl., over dansk balletmusik, en grundlæggende dansk musikfortegnelse 1750–1854, 1.del 1979. F. har desuden skrevet artikler til danske og udenlandske tidskrifter, til Grove's Dictionary og Sohlmans Musiklexikon, har oversat Folke H. Törnblom: Beethoven og Benjamin Britten: Let Us Make

an Opera og været medarbejder ved flere forskningsprojekter. Han var medstifter af den norske Edvard Grieg komité 1962, fra 1972 viceformand, medudgiver af Edvard Grieg Gesammtausgabe, bestyrelsesmedlem af Dansk Musik Antologi og af Carl Nielsen selskabet. Af Dan Fog Forlag's virksomhed kan nævnes publikationerne fra Samfundet dansk kirkesang, Dansk selskab for musikforskning og Det danske orgelselskab samt distributionen af Samfundet til udgivelse af dansk musiks publikationer der omfatter danske hovedværker fra 1700-tallet til nutiden. Det har været af stor betydning at F. med usvigelig tålmodighed har etableret samlinger af enkelte nordiske komponisters værker og så vidt muligt sørget for at de havnede på danske hænder, men ellers placeret dem i udenlandske institutioner til gavn for internationalt kendskab til nordisk musik. F. ligger til stadighed inde med store ubearbejdede samlinger, og han må siges at have opbygget et hidtil uovertruffet informationscenter for musikforskningen.

Berl.tid. 2.5.1962 og 31.12.1977. R. Naur i Politiken 9.3.1963.

Sigurd Berg

Fog, Ludolph Erasmi, 1825–97, officer. * 10.10.1825 i Kbh. (Garn.), † 14.2.1897 sst., begr. sst. (Garn.). F: kopist i statsgældsdirektionen, senere toldforvalter i Slagelse, kammerråd Henrik Georg F. (1800–68) og Johanne Diderikke Rønne (1801–79). ~ 28.4.1852 i Kbh. (Garn.) med Julie Fanny Holbøll, * 22.1.1833 i Kbh. (Frels.), † 19.2.1897 sst., d. af kaptajnløjtnant, inspektør i Sydgrønland Carl Peter H. (1795–1856) og Hanna Sophie Theresia Petersen (1810–56). F.s far rejste 1834 til Ostindien for at overtage stillingen som kgl. bogholder og revisor i Tranquebar, men 1837 sendtes F. hjem til Danmark hvor kongen gav tilsagn om at tage sig af drenge der n.å. blev landkadet og 1843 sekondløjtnant i infanteriet. Fra 1846 indtil krigen 1848 var han elev ved den militære højskole, deltog derefter i kampene ved Bov og Slesvig og blev adjutant ved 4. brigade, var med i kampene ved Dybbøl og Nybøl og blev premierløjtnant s.å. For sin stabsuddannelses skyld kom han til tjeneste ved artilleriet, deltog i slaget ved Fredericia, blev i foråret 1850 adjutant ved artillerikommandoen og deltog i slaget ved Isted. Efter at have afsluttet ved højskolen blev han generalstabsaspirant og 1855 kaptajn II og adjoint i generalstaben, var 1859–68 tillige lærer i krigskunst ved højskolen. I denne stilling udgav han 1861–62 sin fortrinlige *Krigskunstens Teori*. 1861 blev han kaptajn I og dec.1863 stabschef

ved infanterireserven (forsvaret af Dannevirke) indtil han marts 1864 blev stabschef ved 3. division. 1865 blev han chef for generalstabens taktiske sektion, 1867 oberst og stabschef ved 1. generalkommando, 1868 departementschef og 1873 direktør i krigsministeriet. Her blev der brug for hans store evner, livserfaring og mangesidige kundskaber, bl.a. ved arbejdet med at føre hærloven af 1867 ud i livet. 1878 udnævntes han til chef for officerskolen, n.å. til general og chef for generalstaben, en stilling hvori han indlagde sig stor fortjeneste – han var, som det blev skrevet om ham, „den personificerede Pligt-opfyldelse“. Under ham udarbejdedes den første fuldstændige mobiliseringsplan for hæren og detaljerede planer for dennes anvendelse under en eventuel krig samt værket om krigen 1864. 1887 blev han chef for 1. sjællandske brigade og n.å. generalløjtnant og kommanderende general i 2. generalkommandodistrikt, afgik 1895. – R. 1861. DM. 1864. K.² 1874. K.¹ 1878. S.K. 1889. □Mal. af Fr. Vermehren udst. 1853.

Militær tid. II, 1892 484; sst. VII, 1897 130. Ill.tid. 28.2.1897.

*Rockstroh**

Fog, Mogens Ludolf, * 1904, læge, rektor, minister. * 9.6.1904 på Frbg. F: mag.art., senere bibliotekar, redaktionssekretær Ludolph Emil F. (1873–1925) og Emilie Birch (1873–1964). ~ 24.2.1932 i Kbh. (b.v.) med læge Elin Harriet Edwards, * 26.10.1903 i Ivigtut, d. af ingeniør Edward Freddy E. (1860–1925) og Ingeborg Basse (1881–1964).

F. blev nysproglig student fra Metropolitanskolen 1922, cand.med. fra Kbh.s univ. 1930, dr.med. på afhandlingen *Om Piaarteriernes vasomotoriske Reaktioner* 1934 og var derefter professor i neurologi ved Kbh.s univ. og overlæge ved Rigshospitalet 1938–74. Hans betydelige organisatoriske indsats begyndte i bestyrelsen for Foreningen af yngre læger 1930–34, fortsattes i hovedbestyrelsen for Alm. dansk lægeforening og videreførtes i en lang række medicinske foreninger, nævn og udvalg. 1939–66 redigerede han Videnskab og Praxis i Ugeskrift for Læger. – F. voksede op i et kulturradikalt miljø med rod i 1890ernes Studentersamfund, men han fandt 1920ernes Studentersamfund uinteressant og blev under indtryk af efterkrigstidens økonomiske sammenbrud socialist. Han blev medlem af kommunistisk ungdom o.1925 og senere af Danmarks kommunistiske parti hvis praktisk daglige partiarbejde han deltog i indtil eksamenslæsning beslaglagde hans tid. Han vedblev at være medlem af partiet, men var stærkere optaget af sit

formandskab for den 1932 oprettede gruppe socialistiske medicinere der begyndte socialmedicinsk forskning i 1930ernes kriseår, og af kulturkampen mod nazismen og fascismen. Besættelsen 1940 afbrød tildels denne virksomhed og vakte hos F. både en frustrerende følelse af uvirksomhed, skønt han passede sit hospitalsarbejde, og en følelse af forpligtelse til at fortsætte kampen. April 1941 sagde han ja til en henvendelse fra Aksel Larsen om støtte hvis DKP gik ud i illegalitet, men der kom ingen henvendelse efter aktionen mod kommunisterne 22.6.1941. I sept. henvendte F. sig sammen med nogle venner til J. "Christmas Møller med en plan om at begynde et legalt tidsskrift der skulle forsvare demokrati og retssikkerhed. Tanken blev opgivet som naiv og uigenneførlig, men forbindelsen med Christmas Møller førte til at F. blev kontaktperson mellem Christmas Møller og Aksel Larsen og derigennem medstifter af Frit Danmark og et tværpolitisk modstandsarbejde. Dec. 1942 måtte F. „gå under jorden“, og få dage efter udsendte han sit *Første illegale brev* der var tiltænkt et halvt hundrede venner, men gennem illegale blade og breve fandt stor udbredelse og gjorde indtryk i vide kredse. Det fulgtes jan. 1943 efter arrestationen af en del af folkene omkring Frit Danmark af *Andet illegale brev* der sluttede: Det kan nytte. F. var medlem af frihedsrådet der dannedes sept. 1943 og medforfatter af pjecen Naar Danmark atter er frit, nov. 1943, men arresteredes okt. 1944 af Gestapo og anbragtes i Shellhusets gidselstue hvorfra han flygtede efter det engelske bombardement 21.3.1945. Han deltog i de sidste møder i frihedsrådet og blev minister for særlige anliggender i regeringen V. Buhl 5.5.1945. Det blev hans væsentligste opgave at arrangere hjemtransport af de danske koncentrationslejr-fanger der af Svensk røde kors var bragt til Sverige, og gennemføre loven om erstatning til besættelsestidens ofre. Den illegale politiske aktivitet havde hos F. vakt en følelse af forpligtelse til at fortsætte et politisk arbejde. Ved valget okt. 1945 opstilledes og valgtes han af kommunisterne i Vejle amt og ved valget okt. 1947 i Kbh.s søndre storkreds. Sit arbejde som læge og professor genoptog han ved sin afgang som minister nov. 1945. Ved valget 1950 opstillede F. ikke. 1950–59 var han formand for organisationen Fredens tilhængere og medlem af verdensfredsrådet. Han brød officielt med kommunisterne da Aksel Larsen ekskluderedes af DKP 1958 og fulgte ham i dannelsen af socialistisk folkeparti, men stillede ikke op for partiet. 1963 valgtes F. til Kbh.s univ.s prorektor og 1966 afløste han efter kampanjvalg Carl Iversen som rektor. I universitetsadmi-

strationsudvalgets betænkning marts 1968 afgav F. mindretalsindstilling om større indflydelse til lærere og studerende end flertallet ville give. Denne holdning i forbindelse med smidighed i forhandlinger bidrog til at han i alt væsentligt undgik skarpe konfrontationer under 1968-oprøret blandt de studerende og yngre lærere. I visse akutte situationer handlede han nok uden egentlig opbakning i konsistorium i de „varme forårsmåneder 1968“. Hans humor, hurtige opfattelsessevne, impulsivitet og rappe og kontante svar sammen med hans repressive tolerance lettede ham arbejdet, og bevirkede at han trods angreb for henholdsvis eftergivenhed og reaktion kunne bevare de stridende parter tillid. Han var et meget langt stykke enig med de studerende om deres krav til en nyordning af universitetsforholdene, men ville ændre tilstanden uden vold som han aldrig billigede og optrådte kraftigt imod når der var tilløb dertil. Til det mere muntre hører at den gamle frihedskæmper var i stand til at arrangere konsistoriemøder „illegalt“, og dermed narre de demonstrerende. F. gik af som rektor 1972.

Som medlem af planlægningsrådet for de højere uddannelser 1964–72, fra 1968 som formand, var han aktiv i planlægningen af nye universiteter og udbygning af bestående. Sit syn på universitetsforhold redegjorde han for i bogen *Universitetsproblemer – nu og i morgen*, 1968. Om sin deltagelse i frihedskampen og det politiske liv har F. skrevet *Danmark frit. 1942–46*, 1947 og de selvbiografiske *Efterskrift 1904–45*, 1976 og *Efterskrift 1946 – og resten*, 1977. En kreds af hans venner udgav ved hans 60-års dag *Mogens Fog. Sine meningers mod*, 1964, og i anledning af F.s 70-års dag udkom *Lægen*, 1979. – Af medicinskfaglige værker foreligger bl.a. *Om afasi* (s.m. Knud Hermann), 1941, *Årsagsproblemet*, 1952, *Fem forelæsningsnoter om neurologi for psykologer*, 1955, *Lærebog i medicinsk neurologi* (s.m. C. J. Munch-Petersen), 1956 (5.udg. 1977 s.m. Bent de Fine Olivarius), *The Causes of disease* i Danish med. bulletin, 1958, *Afatiske sprogforstyrrelser* (s.m. Knud Hermann), 1961 (2.udg. 1967), *Hvordan hjernen arbejder*, 1964 (2.udg. 1974, norsk udg. 1965, svensk udg. 1966) samt *Om neurologi* (s.m. Knud Hermann), 1966. – F.M.I. 1972. □ Mal. af Georg Jacobsen (Fr.borg), forarbejde til dennes mal. 1951–53 af Danm.s frihedsråd (sst.). Tegn. af Hans Bendix udst. 1962. Livsmåske. Foto.

Eva Ebert: M. F. En bibliografi, 1978. Spec. opg. Danm.s bibl.skole (662 nr., herunder avispolemik). – M.F.: *Efterskrift 1904–45*, 1976. *Efterskrift 1946 – og resten*, 1977 (erindringer). J. Christmas Møllers Londonbreve, udg. J. Hæstrup 1974 (breve til og fra M.F.).

– J. Hæstrup: Kontakt med England 1940–43, 1954. Samme: Hemmelig alliance I–II, 1959. Samme: ... Til landets bedste I–II, 1971. Malin Lindgren i Politiken 8.4., 12.4. og 15.4.1979. – Papirer i Rigsark.

Helge Larsen

Fog Pedersen, Arne, * 1911, kirkeminister, generalkonsul. * 25.8.1911 i Hinnerup, Vitten sg. F: lærer, senere kommunelærer i Svendborg Anders Jørgen P. (1879–1942) og Marie Fog Nielsen (1881–1976). ~ 23.4.1939 i Gram med højskolelærer, forfatter Mette Marie Høyer (Mette "F. P."), * 22.6.1911 på Billeslund ved Gram, † 4.12.1976 på Haderslev sygehus, d. af forpagter Jens H. (1872–1946) og Kirsten Marie Gram (1873–1956).

F.P. blev student fra Svendborg gymnasium 1929 og cand.teol. ved Kbh.s univ. 1939. Opvokset i et grundtvigsk præget hjem sluttede F.P. sig til den grundtvigske studenterbevægelse, redigerede Studenterkredsen 1933–35 og var medarbejder ved Dansk Ungdom 1946–50 og ved Højskolebladet 1953–57. Han virkede som højskolelærer i Rødding 1939–50, var chef for Statsradiofoniens foredragsafdeling 1950–53 og efter Hans "Lund forstander for Rødding højskole 1953–68. Hans interesse for ungdomsproblemer og nationale forhold førte ham ind i Haderslev amts ungdomsnævn 1955–59, i bestyrelsen for foreningen Dannevirke 1956–58 og i 6-mands udvalget for kontakt med Sydslesvig 1957–68. Som formand for Liberalt oplysningsforbund 1954–68 var han i nært samarbejde med partiet venstre der indvalgte ham i radiorådet og dets programudvalg 1959–63 hvorefter han var tilfornordnet programudvalget 1963–68. Som næstformand for Dansk folkescene sad han i kulturministeriets kulturudvalg 1962–68.

F.P. var kirkeminister i regeringen Baunsgaard 1968–71. Han der var medlem af Rødding frime-nighed fandt heri intet problem ved at være minister for folkekirken. Sagt med hans egne ord så han det ikke som sin opgave at udstede dogmer og dekretter, men sammen med det verdslige folketing at varetage folkekirken anliggender, den folkekirke der „er til for at varetage den lille mands lille tro“. 1968 pålagde han den kirkelige strukturkommission af 1964 at gøre sine overvejelser om strukturen færdige og lade andre kirkelige forhold ligge. Folkekirken inddeling i pastorer, provstier og bispeområder var aktualiseret af kommunalreformen og et anliggende for minister og folketing, men hvad der kunne tendere mod en kirkeforfatning var ikke kommissionens opgave eller noget F.P. ønskede. Nogle pastorer blev nedlagt, andre fik ændrede grænser, en del sager overførtes fra ministerium til lo-

kal afgørelse og menighedsrådenes rådighedsbe-løb forhøjedes. Til afhjælpning af præstemange-len fik F.P. gennemført en lov der gav lærere og andre med tilsvarende kundskaber adgang til at søge præsteembeder efter en supplerende ud-dannelse. – Efter regeringens afgang okt.1971 var F.P. 1972–76 forstander for Rødding højsko-le og i samme periode formand for Grænsefore-ningen. 1.8.1976 tiltrådte han posten som gene-ralkonsul i Flensborg efter Troels "Fink. – F.P. har udgivet *Danmarks første Højskole*, 1944, og sammen med Hans Lund *Et folk vågner. Ven-stres historie I*, 1970, og har været medarbejder ved *Højskolens ungdomstid i breve I*, 1960. □Mal. af Viggo Kragh Hansen, 1977 (Rødding højskole). Foto.

Interview i Berl.tid. 30.5.1976.

Helge Larsen

Fog Pedersen, Mette Marie, 1911–76, højskolelæ- rer, forfatter. * 22.6.1911 på Billeslund ved Gram, † 4.12.1976 på Haderslev sygehus, begr. i Rødding. F: forpagter, landstingsmand Jens Hø- yer (1872–1946) og Kirsten Marie Gram (1873– 1956). ~ 23.4.1939 i Gram med højskolelærer, senere kirkeminister Arne "F. P.", * 25.8.1911 i Hinnerup, Vitten sg., s. af kommunelærer An- ders Jørgen Pedersen (1879–1942) og Marie Fog Nielsen (1881–1976).

F.P. var ud af en gammel, dansk slægt fra egnen omkring Østerlindet og Københoved. Både på fædrene og mødrene side hørte slægterne til danskhedens solide støtter. F.P.s far havde været på Skibelund efterskole, Askov højskole og Tu- ne landbrugsskole. Det danske og det grundtv- igske prægede hendes hjem. I den grundtvigske studenterforening Studenterkredsen i Kbh. traf hun stud.teol. Arne F.P. De blev gift 1939 og til- trådte begge en lærergerning ved Rødding høj- skole s.å. Efter ophold i Kbh. 1950–53 da Arne F.P. var foredragschef ved Statsradiofonien vendte de tilbage til Rødding højskole som for- standerpar. F.P. forestod nu den daglige hus- holdning for en stor kostskole ved siden af læ- rergerningen, men 1964 ramtes hun af en syg- dom (Myastenia gravis) der lænkede hende til sengen på hospital gennem 12 år, heraf en halv snes år i respirator. Hun bar denne skæbne med enestående sjælsstyrke og livsmod der måtte af- tvinge alle der blev bekendt dermed den dybeste respekt og fornemmelse af egen ringhed. Ingen mødte bitterhed hos hende. Hun søgte at få det ud af livet hun kunne trods de barske vilkår. Gennem hendes forfatterskab lærte andre end hendes nærmeste og personalet på sygehuset hendes stærke karakter at kende. Hun lærte sig

en metode til med fingrene bogstav for bogstav at diktere sine bøger til sine hospitalsvagter. Otte bøger skrev hun, dels erindringsstof, dels livsbetragtninger: *25 år på højskole*, 1970, *Et sønderjysk hjem*, 1970, *Livet, trods alt. Dagbogsoptegnelser*, 1971, *Lys og skygge. Betragtninger fra en sygeseng*, 1972, *Sønderjyder*, 1973, *Ensomhed*, 1974, *Strejftog til lykkelige dage*, 1975, og *Herfra min verden går*, 1976. Endvidere nogle morgenprædikener til Danmarks radios morgenandagter 1976. Gennem sit forfatterskab fortsatte hun på en måde sin højskolegerning og fandt en mening med tilværelsen under det lange sygeleje. Gennem hele hendes forfatterskab går det der for hende var det essentielle: Livet er for mig helligt. Det skal leves og bruges så længe man har det. – Den kgl. belønningsmedalje i guld, 1976.

Helge Larsen

Fog-Petersen, Gunnar, 1881–1939, politiker, redaktør, landmand. * 5.1.1881 i Alslev ved Varde, † 28.5.1939 i Ålborg, urne sst. F: sognepræst, sidst ved Trinitatis k. i Kbh. Peter Nielsen Petersen (1846–1916, ~ 2° 1894 med Nanna Dahlerup, 1865–1925) og Anna Susanne Cathrine Fog (1858–87). Navneforandring 22.9.1908. ~ 22.9.1911 i Kbh. (b.v.) med Ausa Fraenckel, * 21.8.1881 i Kbh. (Mos.), † 8.2.1959 i Gentofte, d. af tapetfabrikant Robert Adolph F. (1848–1910) og Julie Galathea Levin (1850–1924). – Bror til Johannes *F.-P.

F.-P. uddannedes ved landbruget, var elev på Tune landbrugsskole, tog kursus som gymnastiklærer på Vallekilde højskole, var en kort tid højskolelærer i Thy og studerede 1901–05 ved landbohøjskolen som han forlod med den udvidede eksamen for landbrugskandidater. Han redigerede 1905–06 Dansk Landbrug, var landbrugslærer på Bornholm vinteren 1906–07 og derefter planteavlkskonsulent 1907–11 først i Holbæk amts landboforeninger og senere i De samvirkende sjællandske husmandsforeninger. 1918–34 ejede han Krogsgård i Saltum og fra 1924 til sin død Vester Skalborg ved Ålborg. F.-P. var tidlig tiltrukket af politik og stillede sig 1909 for Det radikale venstre i Koldingkredsen, men blev ikke valgt. 1911–24 var han redaktør af det radikale Ålborg Venstreblad og skrev både politiske artikler og friske og poetiske naturskildringer, udgivet som manuskript *Stæren er her igen*, 1921. F.-P. var valgt til folketinget i Bogensekredsen 1913–20 og til landstinget i den nordjyske landstingskreds fra 1920 til sin død.

Et ejendommeligt held fulgte ham ved flere valg. I Bogense erklæredes hans modkandidat 1918

for valgt med én stemmes flertal, men valget kasseredes, og ved omvalg sejrede F.-P. med 23 stemmer. Ved landstingsvalget 1920 i Ålborg var det sidste mandat på lodtrækning mellem venstre og radikale. F.-P. vandt, og det samme gentog sig 1924, men da kun fordi en af venstres valgmand var gået ud for at købe alterlys til kirken derhjemme da afstemningen fandt sted („Alterlysvalget“). Men F.-P.s position var ikke bare bestemt af held. Han var en af de sjældne talere der kan øve indflydelse på en stor forsamling. Han var klar, livfuld og slagfærdig, og hans taler var båret af en indre glød og havde ofte ægte og smukke udtryk for hans lyriske og poetiske temperament. Han var den personlige frihedsvogter. Han fik i det sønderjyske udvalg forud for genforeningen gennemført at der ikke blev det mindste spor af sprogtvang i lovgivningen for de tyske skoler, og han var en hård kritiker af justitsminister K. K. Steinckes forslag i 1930erne om skærpeelse af presselov og retsplejelov. Blandt de radikale ledere stod han navnlig Ove *Rode nær og støttede omkring 1925–26 forsegene på en tilnærmelse mellem de to venstrepartier, men da Madsen-Mygdals venstreministerium udelukkende orienterede sig mod de konservative og i socialpolitik og på andre områder handlede ud fra gammelliberale synspunkter tog F.-P. i Ålborg Venstreblad 18.12.1928 i forståelse med de radikale ledere til orde for dannelsen af et socialdemokratisk-radikalt ministerium hvis de to partier fik flertal ved det kommende valg. Det blev tilfældet og førte til regeringen Stauning-Munch 1929–40. I sidste halvdel af 1930erne udfoldede F.-P. atter sit talent som skribent. Han var fra 1935 til sin død redaktør af det af folketingsmand J. Hassing-Jørgensen udgivne ugeblad Tidens Stemme hvori han bl.a. førte en klar kulturpolitisk kamp mod den nazistiske smitte. Han skrev *Vor Regering og Rigsdag*, 1938 med biografier af samtlige ministre og rigsdagsmedlemmer, et værk der vidnede om hans store iagttagelsesevne, menneskekundskab og evne til at finde rammende billeder og prægnante udtryk. Endelig skrev han for Kulturhistorisk forlag i Odense *Det radikale Venstres Historie I–II*, 1938–39 som han dog ikke nåede at fuldende. Andet bind afsluttedes af redaktør Magne Nøhr. □ Mal. af Agnes Smidt ca. 1906, tegn. af samme. Afbildet på O. Matthiesens mal. 1923 af rigsdagen 1915 (folketinget). Foto.

Politiken 29.5.1939. Fyns venstrebl. s.d. Berl.tid. s.d. – Papirer i Rigsark.

Helge Larsen

Fog-Petersen, Johannes, 1879–1966, politiker, stiftsprovst. * 23.11.1879 i Alslev, Ribe amt, † 2.12.1966 på Frbg., urne på Søndermark kgd. F: sognepræst, sidst ved Trin.k. i Kbh. Peter Nielsen Petersen (1846–1916) og Anna Susanne Cathrine Fog (1858–87). Navneforandring 22.9.1908. ~ 14.5.1907 i Valgmenighedskirken på Frbg. med Solvejg Høgsbro, * 25.8.1882 i Kbh. (Vartov), † 1.1.1967 på Frbg., d. af overretssagfører, senere højesteretssagfører, minister Svend *H. (1855–1910) og Louise Raunsøe (1857–1946). – Bror til Gunnar *F.-P.

F.-P. blev student fra Roskilde katedralskole 1899, cand.teol. 1905 og var forstander for højskolen for unge handelsmedhjælpere Købmandshvile ved Rungsted 1905–14. Levende optaget af tidens spørgsmål gik han ind i politik og var 1913–20 valgt til folketing af de radikale i Højrupkredsen. Han deltog i udvalgsarbejdet med retsreformen og sad i den dansk-vestindiske kommission, værgerådskommissionen og den store skolekommission 1919–23. F.-P.s livfulde medleven i døgnets problemer og begivenheder førte ham ind i journalistik som redaktør 1914–21 af Nykøbing Dagblad der i hans redaktørtid forenedes med andre radikale blade på Lolland-Falster til Lolland-Falsters Venstreblad. – F.-P. havde som folketingsmand og redaktør arbejdet for at menigheden i Vålse fik N. P. *Arboe-Rasmussen til præst selv om biskop C. *Wegener nægtede ham kollats, og efterfulgte 1921 Arboe-Rasmussen som præst i Vålse. 1927 flyttede F.-P. til Hans Tausens kirke i Kbh. og var 1931–49 stiftsprovst for Fyn, provst for Odense købstads provsti og sognepræst ved Skt. Knuds kirke i Odense. Han var 1930 opstillet som grundtvigianernes kandidat til bispevalg i Ålborg, men blev slået af Indre missions kandidat. Sit grundtvigske tilhørsforhold havde han tilkendegivet som medarbejder ved Højskolebladet 1910–28 og som rejsepræst ved Kirkeligt samfund af 1898 i 1920'erne, men nærmede sig efterhånden Kirkeligt centrum hvis bestyrelse han var medlem af 1934–50. Ved bispevalget i Odense 1938 opstilledes han mod grundtvigianernes kandidat Hans *Øllgaard der fik flest stemmer og udnævntes til biskop. Under 1930'ernes debat om en ny folkeskolelov gik F.-P. stærkt ind for bevarelse af gejstligt tilsyn med folkeskolen og fastholden ved en bekendende religionsundervisning. Han var 1934–45 formand for Kirkeligt forbund der arbejdede for dette skole- og kirkepolitiske syn og stod 1935–36 Frank Buchmans Oxford-bevægelse nær i håb om at frugtbar gøre den for Kirkeligt forbund. Såvel i sine yngre dages radikalisme som i sin senere centrumsøgende virksomhed gav han sine synspunkter markante

udtryk. – R. 1934. DM. 1939. □ Afbildet på O. Matthiesens mal. 1923 af rigsdagen 1915 (folketinget). Foto.

J. F.-P.: Brogede erindringer, 1955. – H. Skovmand i Højskolebl., 1911 51–60. Fyns venstrebl. 11.2.1913. Berl.tid. 3.12.1966. Politiken s.d. Kirkeligt dagbl. s.d. – Papirer i Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Helge Larsen

Fog-Petersen, Vagn, * 1910, landbrugsskoleforstander. * 31.7.1910 i Århus (Skt. Pauls). F: trælasthandler Povl F.-P. (1882–1952) og Ellen Kirstine Marstrand la Cour (1886–1913). ~ 4.8.1939 i Havnelev (b.v.) med Karen Pedersen, * 23.7.1915 i Lille Heddinge, d. af gårdejer Anders P. (1877–1959) og Marie Frederiksen (1875–1955).

F.-P. tog realeksamen i Ålborg 1927, arbejdede derefter ved praktisk landbrug, tog på landbrugsskole og fortsatte på Den kgl. veterinær- og landbohøjskole hvorfra han blev landbrugskandidat 1937. Efter en kort periode som forsøgsassistent ved A/S Trifolium's forsøgsgård virkede F.-P. 1937–48 som lærer ved Dalum landbrugsskole. Efter en studierejse til Canada og USA blev han forstander for den nyoprettede landbrugs- og husholdningsskole Riber Kjærgaard 1949–53 og blev derfra igen hentet til Dalum landbrugs- og mejeriskole hvor han virkede som forstander til 1972. 1948–55 var F.-P. medlem af bestyrelsen for Foreningen af højskoler og landbrugsskoler og 1966–68 medlem af planlægningsrådet for de højere uddannelser. Ved siden af virksomheden som skolemand har F.-P. varetaget en række tillidshverv inden for landbrugets organisationer. 1961–72 var han således formand for De samvirkende landboforeninger i Fyens stift og var samtidig medlem af landbrugsrådets præsidium. Endvidere var han formand for landbrugets radioudvalg 1962–65 og for Landbrugets oplysnings- og konferencevirksomhed (L.O.K.) 1963–66. 1973–78 var han de danske landbrugsorganisationers repræsentant i EFs økonomiske og sociale udvalg. Desuden har F.-P. ydet en betydelig indsats inden for landbrugets forsknings- og forsøgsarbejde. 1968–73 var han medlem af statens jordbrugs- og veterinærvidenskabelige forskningsråd og fra 1969 formand for repræsentantskabet for landbrugets samråd for forskning og forsøg samt formand for statens husdyrbrugsudvalg. Siden 1955 har F.-P. været ejer af Hostrup Hedegaard ved Varde. □ Foto.

Carl Thomsen

Foged, Jens Edvard, 1910–76, politiker, bygningsskulent. * 24.2.1910 i Pederstrup, Nød-

ager sg., Djursland, † 30.5.1976 i Halby, Stau-ning sg., Ringkøbing amt, begr. Gjellerup kgd. F: proprietær Martin Nielsen F. (1870–1958) og Christiane Madsen (1873–1930). ~ 7.9.1937 med Petra Pedersen Refshauge, * 1.10.1908 i Tyrstrup sg., Haderslev amt, † 2.1.1973 i Herning, d. af gårdejer Nis Petersen R. (1876–1957) og Anna Hansen (1879–1942). – Bror til Niels *F.

F. tog præliminæreksamen fra Ryomgård real-skole 1925, uddannedes ved landbruget, var elev på Haslev landbrugsskole 1931–32 og blev land-brugskandidat 1937. Efter et år som assistent ved Det danske hedeselskab var han lærer ved Ham-merum landbrugsskole 1938–45. Hans væsentligste indsats i landbruget var konsulenttjeneste, først som planteavlskonsulent for landbfore-ninger i den østlige del af Ringkøbing amt 1943–53, derefter som konsulent for landbrugs-byggeri 1953–76 hvortil kom hans virksomhed som konsulent for børne- og ungdomsforsorgens landbrug 1960–70 og som præstegårdskonsulent for Ringkøbing amt 1956–74 og for Viborg amt 1970–74. – F. tilhørte partiet venstre og valgtes 1945 til folketinget i Ringkøbingkredsens som han repræsenterede til sin død, bortset fra perio-den 21.11.1966 til 22.1.1968. I folketinget beskæftigede han sig især med skatteforhold og var medlem af finansudvalget 1960–66 og 1968–74, derunder medlem af byggeudvalget for Rigsho-spi-talet i samme perioder. Fra 1974 til sin død var han statsrevisor. Hans indsigt i skatteforhold førte til hans medlemskab af landsskatteretten 1956–61 og af ligningsrådet 1961–76. Børne- og ungdomsforsorgen havde hans varme interesse. Han var formand for Møltrup optagelseshjem og sad i bestyrelsen for børnehjemmet Hamme-rumhus og i tilsynsrådene for Himmelbjerggår-den og Mellerup børnehjem. Hans mangeårige tilknytning til Vestjylland førte ham ind i besty-relserne for hedeselskabet, A/S Jysk landvin-ding og Kongenshus mindepark og han var for-mand for Hedebruget og for klitudvalget til sik-ring af Jyllands vestkyst, en opgave der lå ham stærkt på sinde. Ringkøbing amt havde i ham en ihærdig talsmand i folketing og over for central-administrationen. Han var sig bevidst at han re-præsenterede et befolknings- og servicemæssigt ringere udrustet Vestjylland over for et stærkere og bedre udrustet Øst-Danmark og stræbte efter en udligning af denne forskel. Hyldede han end liberalismen veg han ikke tilbage for statslig støtte til sin egns udvikling, men han forstod og-så værdien af sparsommelighed hvad der mær-kedes i finansudvalget, især over for administra-tive udgifter som eksempelvis honorarer. Han var bundet til et kristeligt livssyn der lå nær In-dre mission og stemte mod frigivelsen af porno-

grafisk litteratur og billeder og mod den friere adgang til abort, selv om han på det tidspunkt under VKR-regeringen tilhørte et regeringsparti. Han kendte sine vælgere, og de havde tillid til ham og fulgte ham. Han evnede at fremstille udviklede sager forståeligt, mestrede også det agitatoriske og kunne lade sin tale præge af jysk lune som han dog især udfoldede i en snævrere kreds. – R. 1965. R.¹ 1970. □Foto.

Ringkøbing amts dagbl. 31.5.1976. Berl.tid. s.d.

Helge Larsen

Foged, Niels Aage Johannes, * 1906, botaniker. * 5.2.1906 i Skjellerup, Knebel sg. F: gårdejer, senere proprietær Martin Nielsen F. (1870–1958) og Christiane Madsen (1873–1930). ~ 7.1.1933 i Odense (b.v.) med overlærer Anna Charlotte Schrøder, * 6.5.1908 i Odense, d. af seminarie-lærer Olav S. (1872–1961) og Vita Johanne Tobine Korn (1873–1961). – Bror til Jens E. *F. F. blev student fra Randers 1923, cand.mag. i naturhistorie og geografi 1928, adjunkt ved Odense katedralskole 1929, 1945–76 lektor sst. Æresdoktor ved Odense univ. 1976. 1937–57 var han formand for Naturhistorisk forening for Fyn; desuden har han deltaget i ledelsen af faglige organisationer. Under 2. verdenskrig var han 1942–47 i ledelsen af Frit Danmarks Odense-afd., 1945–47 i dets hovedledelse.

Arbejdet i modstandsbevægelsen blev den umid-delbare årsag til F.s videnskabelige virke. Efter at være blevet alvorligt såret af tyske håndlange-re måtte han gå under jorden hvor hans eneste læsning for en tid var en håndbog i diatoméer, dvs. kiselalger, en meget artsrig gruppe af mikro-skopiske alger i fersk og salt vand hvis kiselskal-ler er modstandsdygtige over for organisk ned-brydning hvorfor de er bevarede i ældre jordlag, bl.a. udgør de hovedbestanddelen af moleret fra tertiærtiden. F. fandt her et emne der forenede hans hovedinteresser, botanik og geologi, og samtidig var nyttigt for økologi og arkæologi. Den økologiske betydning ligger i at de enkelte arter af diatoméer er bundet til bestemte økolo-giske kår. Ved undersøgelse af nulevende diato-méers krav til fysisk-kemiske forhold og sam-menligning med diatoméfloraens sammensæt-ning i geologiske aflejringer har han kunnet dra-ge slutninger om økologi og klima i de pågæl-dende perioder. Desuden kan de tilstedeværende arter af kiselalger, ligesom pollenforekomsten, bidrage til aldersbestemmelse af geologiske af-lejringer og arkæologiske fund. Ved undersøgel-ser af forskellige dyrs tarm- og maveindhold samt ekskrementer har han belyst diatoméernes betydning som led i fødekæden. Fra store dele af

verden, såvel arktiske som tempererede og tropiske egne, har han hjemført indsamlinger som, tillige med prøver indsamlet af andre, er behandlet i en lang række afhandlinger med publikationer af adskillige hidtil ukendte arter. Med udgangspunkt 1946 i redegørelser for diatoméfloraen i fynske vandløb og søer har hans videnskabelige virksomhed udstrakt sig til beskrivelser af floraens sammensætning i fjerne egne. Hans udsøgte præparat- og fotografisamling, udført af ham selv, er blandt de ypperste inden for denne videnskabsgren.

Alfr. Hansen: Den danske botaniske lit. 1940–59, 1963 17 115f (m. bibliografi, forts. i Botanisk t.).

Anne Fox Maule

Foget, Maja Edel, * 1906, forstander. * 11.6.1906 i Drastrup. F: gårdejer Mads F. (1867–1955) og Emilie Selchau (1870–1953). Ugift.

F. tog studentereksamen fra Randers statsskole 1925. Sin sygeplejerskeuddannelse fik hun ved Bispebjerg hospital 1928–31. Derefter arbejdede hun som sygeplejeassistent ved sygehuse i Ålborg, Viborg og Århus indtil hun 1936 rejste til London hvor hun studerede pædagogik og hygiejne ved Bedford College, University of London, og administration ved Royal College of Nursing. Ved sin hjemkomst september 1937 blev hun ansat som forstanderinde ved Finseninstituttet i Kbh. 1944–49 var hun tillige tilknyttet sundhedsstyrelsen, og 1945–46 virkede hun som konsulent i sygeplejesager for flygtningeadministrationens sanitetsvæsen. Ved afslutningen af 2. verdenskrig medvirkede hun ved hjemtransporten af fanger fra KZ-lejrene i Tyskland. – F. har foretaget studierejser til bl.a. Belgien, England, Finland, Frankrig, Norge, Sverige og USA. 1949 tiltrådte hun en nyoprettet stilling i sundhedsstyrelsen som forstanderinde med tilsyn af sygeplejerskeuddannelsen. 1971–75 var hun leder af sundhedsstyrelsens sygeplejefdeling.

Som sekretær for og medlem af indenrigsministeriets udvalg vedr. sygeplejerskemanglen og uddannelsen af sygeplejersker (1946–54) medvirkede hun til opstilling af principper for rationalisering af sygeplejearbejdet og ved udarbejdelse af forslag til en mere behovspræget uddannelse af sygeplejersker. F. beklædte en række tillidsposter. Bl.a. var hun formand for Sygeplejerskers samarbejde i Nordens rationaliseringsudvalg fra 1948–53 og medlem af indenrigsministeriets uddannelsesnævn fra 1956–74 samt af verdenssundhedsorganisationens panel vedr. sygepleje fra 1962–74.

Logisk tænkning og systematisk konstruktion

prægede såvel F.s arbejde som hendes skribentvirksomhed hvorunder eksempelvis kan nævnes: *TV- og radioundervisning af personale inden for sundhedsvæsenet*, i Fra sundhedsstyrelsen (følgeblad til Ugeskrift for læger) nr. 10, november 1966, 117–125. F. har fået tildelt Florence Nightingale-medaljen. – R. 1967.

Ellen Broe: Sygeplejens faglige udvikl. og hist. baggrund, 3.udg. 1968 89. Ingrid Wyller: Sygeplejens verdenshist., Oslo 1969 342.

Margrethe Kruse

Fogh, Carl Johan, 1824–79, lærer, naturvidenskabelig forfatter. * 8.12.1824 i Ålborg, † 16.1.1879 i Kbh. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: adjunkt, senere sognepræst, sidst i Nykøbing F., Hector Frederik Janson F. (1796–1861) og Frederikke Marie Louise Kall (1793–1854). Ugift.

F. blev student 1842 fra Nykøbing F. og 1850 magister i naturhistorie. 1854 blev han timelærer ved Metropolitanskolen, 1856 adjunkt og 1860 overlærer sst. 1858–69 var han desuden docent i jordbundslære ved landbohøjskolen. Som student var han huslærer hos en familie der om sommeren opholdt sig på Møn, og her vakte hans interesse for naturstudiet, særlig det geologiske studium. Han fortsatte dette som amanuensis ved Mineralogisk museum under G. *Forchhammers ledelse (1850); foruden denne fik plantegeografen J. Fr. *Schouw betydning for ham. S.å. vandt han universitetets guldmedalje for en afhandling om Møns geologi. 1851–53 var han huslærer hos en dansk familie i staten New York og benyttede sit ophold til at sætte sig ind i Amerikas skoleforhold. De frie og store forhold i Amerika havde megen indflydelse på hans åndelige udvikling. Resultatet af hans iagttagelser derovre foreligger i en pjece som han udgav 1854, *Et Par Ord om Friskolen i Amerika og den danske Folkeskole*. Den vakte opmærksomhed, og s.å. blev F. med offentlig understøttelse sendt til den internationale skoleudstilling i London, bl.a. for at gøre sig bekendt med folkeundervisningen i England og Irland. Denne beskrev han i to skrifter 1855. I den debat der i de følgende år førtes om den lærde skoles omformning deltog F. med iver. Han var en af de tidligste talsmænd herhjemme for en organisk forbindelse mellem almueskolen og den lærde skole ved oprettelse af en „mellemskole“ (*Et Indlæg i Skolesagen*, 1860). På denne baggrund anmodede kirke- og undervisningsministeriet ham 1876 om at udarbejde et uddrag af en række erklæringer om en forbindelse mellem almueskolen og den lærde skole der var indsendt fra en række skolefolk på ministeriets opfordring. Uddragene og den

sammenrængte oversigt over synspunkterne er trykt i A. C. P. Lindes Meddelelser ang. det lærde Skolevæsen, 1884 1–86.

I sine forslag til forbedring af folkeskolen var han påvirket af amerikanske, delvis også af engelske, erfaringer. Han anbefalede at erstatte det gejstlige tilsyn med et pædagogisk, at give hjemstavnsundervisning som grundlag for den vidergående geografiundervisning, at indføre sløjd og havedyrkning som skolefag samt matematik og naturvidenskab, især i deres anvendelse i det praktiske liv, at henlægge religionsundervisningen til kirken og hjemmet. Han gjorde sig endvidere til talsmand for en forbedret seminarieundervisning. F. var med til at grundlægge det fortrinlige Tidsskrift for populære Fremstillinger af Naturvidenskaberne hvis medredaktør han var 1854–79. Hans hovedfag var geografi og geologi, og han har skrevet et par mindre, videnskabelige geologiske arbejder. Hans hovedværk er den populære lærebog *Geologiens Hovedsætninger*, 1874. – F. var anset som en fremragende lærer, en ualmindelig fin personlighed og en dygtig og klar underviser der i høj grad forstod at vinde sine elevers hengivenhed for sig selv og interesse for sine fag. Han døde kort før han ved universitetets firehundredårsfest skulle have været udnævnt til æresdoktor. Venner og tidligere elever oprettede et legat ved Metropolitanskolen til minde om ham. □Foto.

Selvbiografi i Metropolitanskolens progr. 1855. Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1908. Festskr., 1908. C. A. S. Dalberg og P. M. Plum: Metropolitanskolen gennem 700 år, 1916. Hakon Jørgensen i Folkeskolen XLIX, 1932 458–60. E. Reumert: Fra livet og teatret I, 1930.

Vagn Skovgaard-Petersen (Hakon Jørgensen)

Fogh, Jørgen, ca. 1631–85, borgmester. * ca. 1631 i Århus, † 1685 sst., begr. i domkirken sst. F: købmand i Århus Laurids (Lars) F. († 1656) og Anne Jørgensdatter. ~ 1668 (bevilling 26.8.) i Kbh. med Karen Schumacher, * ca. 1644 i Kbh., begr. 12.1.1700 i Århus, d. af vinhandler Joachim S. (1604–50) og Maria Motzfeld (1613–93). – Far til Peter *F.

F. blev student 1652 og var 1658 i huset hos Tage *Thott på Børringekloster i Skåne, drog udenlands med en af dennes sønnesønner, Knud *Thott, studerede 1658 i Heidelberg, 1661 i Leiden og tog den juridiske doktorgrad i udlandet. Efter hjemkomsten boede han i huset hos Tage Thotts svigersøn Aksel Sehested i dennes gård på Købmagergade i Kbh. og senere, efter forlovelsen med Peder Schumachers (*Griffenfeld) søster Karen, et par år i svigermoderens gård. 1667 blev han rådmand, 1668 borgmester i Kbh.,

1675 tillige stadsoberst efter Frederik *Thuresen, 1670 assessor i højesteret. Han var også medlem af lovrevisionskommissionen. Som gift med Griffenfelds søster kom han i stor anseelse, og man antog at han havde større indflydelse på svogeren end tilfældet i virkeligheden var. Han var en dygtig mand, men en ufin karakter, og har sikkert oftere været modtagelig for bestikkelse; under et forhør i Griffenfelds sag vidnedes der at „F. havde sine hænder i Griffenfelds sager, når noget var at fortjene“. Nogle timer før svogeren blev han om natten 11.3.1676 i stilhed fængslet i sin gård i Skindergade (nu nr. 26) og ført til slotsfogedens kammer. Til trods for at der ingen sag var anlagt imod ham blev der allerede 9.5. udnævnt en anden borgmester i hans sted; først da Griffenfeld var domfældt lod kongen sagen imod F. foretage på bytinget. Efter at have tilstået sin medskyld i embedssalg dømtes han 3.8. på bytinget til at have sin boslod forbrudt, miste to fingre, stå et kvarter i halsjernet, føres ud af byen af bøddelen og evigt forvises af riget. Denne hårde straf formildedes dog til forvisning til Århus hvor F., som skiftet efter ham viser, levede i en vis velstand og ved sin død efterlod sig en formue på over 14.000 rdl. Ved konfiskationen havde han mistet 31.000 rdl., og hans senere forsøg på at formindske dette tab ved at få sine regnskaber taget op til fornyet prøvelse mislykkedes. □Mal. af Henrik Dittmers (Fr.borg), kopi (Gavnø) og på Heinrich Hansens mal., 1880, af arvehyldningen 1660 (Fr.borg). Stik 1675 af Hubert Schaten efter mal. af Abr. Wuchters.

Forarbejderne til kong Kr. Vs da. lov, ved V. A. Secher og Chr. Støchel II, 1894 281. – Danm.s adels årbog XXXVIII, 1921 470. O. Nielsen: Kbh.s hist. og beskr. V, 1889 424–28. A. D. Jørgensen: Peter Schumacher Griffenfeld I, 1893 241; II, 1894 369–394. J. Hoffmeyer: Blade af Århus bys hist. I, 2, 1906 498–502.

*Knud Fabricius**

Fogh, Niels Jensen, 1832–1917, fabrikant, opfinder. * 29.3.1832 i Tranbjerg ved Århus, † 2.1.1917 i Kellerup, begr. i Tørring. Navneforandring 22.9.1902. F: gårdejer Jens Pedersen (1792–1877) og Kirsten Pedersdatter (1798–1868). ~ 20.2.1866 i Tørring med Kirsten Marie Rasmussen, * 21.3.1845 i Sjelle, † 21.7.1901 i Tørring, d. af husmand Rasmus Madsen (1804–51) og Maren Pedersdatter (* 1814).

F. var svag under opvæksten, og der var små kår i hjemmet; han fik derfor uregelmæssig og ringe skolegang. Væsentlig ved egen hjælp fik han lært sig at skrive og læse, men han havde trang til at lære andet og mere end fattige bondesønner i

den tid. Nitten år gammel blev han lærling under landhusholdningsselskabet og kom til Hofmangsgave på Fyn hvor N. E. Hofman Bang 1845 havde indrettet en landøkonomisk læreanstalt. F. var en interesseret elev og lærte bl.a. dræning som da var i sin begyndelse. I nogle år var han avlskarl og ladefoged på større gårde. 1859–65 arbejdede han som drænmester om sommeren og som hørsvinger om vinteren. Hørtilredning havde han lært af sine brødre der hørte til de bønderkarle som blev fri for militærtjeneste mod at lære hørdyrkning og hørbereidning på Lykkenssæde. 1865 købte han en mindre ejendom i Torning Vestermark, men trods merging og flittigt arbejde kunne den øde jordlod ikke ernære familien der hurtigt voksede; egnens beboere trådte hjælpende til, og F. begyndte som strømpevæver efter få timers læretid hos en væver i Århus. Efter få års forløb havde han seks piger i arbejde ved tre rundvæve og nogle symaskiner; han besørgede selv afsætningen som rejssende uldtøjskræmmer. Så brændte huset med indbo, maskiner og alt. Det var lavt assureret, og F. stod igen på bar bund; atter hjalp egnens folk den flittige mand, han begyndte som smed og fremstillede den harve han længe havde syleset med; det gik i begyndelsen småt med at få den indarbejdet, men i slutningen af 80erne og i 90erne blev der solgt et betydeligt antal af *F.s Patentharve* der fik tilkendt en række medaljer og præmier på forskellige udstillinger. Ved fremstillingen af harven blev F. landskendt; den indbragte ham anerkendelse, men ikke velstand. Han savnede forretningssans og fik aldrig fordel over på sin side. I løbet af 23 år fik ægteparret seksten børn og der var ofte armod i hjemmet. Syv børn og hustruen døde; de andre børn rejste til Amerika. F. kom selv til skade, og tiderne blev trange for den gamle, nu ensomme mand, men han bevarede sit friske sind og sine mangeartede interesser. I en alder af 77 år rejste han til Amerika for at besøge sine børn; han kom glad og forfrisket tilbage og tog nu fat på at konstruere en harve af anden konstruktion. Ved en prøve i efteråret 1914 demonstrerede den 82-årige mand med ungdommelig iver sin nye harve; den bar vidne om opfinderens omtanke og indsigt og fik en anerkendende bedømmelse. N.å. modtog han landhusholdningsselskabets største sølvbæger efter indstilling af statens redskabsudvalg og Viborg amts landøkonomiske forening. For F. der i sin alderdom havde levet alene på sin ejendom i den yderste nøjsomhed, blev de sidste år noget behageligere; han flyttede til Kellerup, modtog et lille familielegat samt jævnlig hjælp fra børnene i Amerika. Han var en uegennyttig mand der ved arbejdet med sine

harver mere tænkte på at skaffe landbruget et godt redskab end på at berige sig selv.

Den danske pioner, Omaha, Nebr. 18.11.1909. Vort landbrug, 1914 281; sst. 1915 18–20. R. Mortensen sst. 1917 248–50. Viborg stifts folkebl. 21.6.1915; sst. 9.1.1917.

*Anton Christensen**

Fogh, Peter, 1675–1753, godsejer. *31.8.1675 i Kbh., †7.4.1753 på Ryomgård, begr. i Marie Magdalene k. F: borgmester Jørgen *F. (ca. 1631–85) og Karen Schumacher (ca. 1644–1700). ~1° 10.2.1707 i Marie Magdalene med Magdalene Bording, *6.8.1660, †22.7.1720, begr. i Marie Magdalene k., d. af lector theol. i Århus Laurids Jensen B. (1610–77) og Theoborg Rasmusdatter Broberg (1633–1709). ~2° med Edel Elisabeth v. Schwanewede, *ca.1680, †8.3.1731, begr. i Marie Magdalene k. (~1° 1696 med major Hannibal Henrik v. Schwanewede, †senest 1706), d. af generalmajor H. Frantz v. *S. (1637–97) og Christence Dyre (†1705). ~3° 3.3.1733 i Ålborg med Helene Rebekka Byssing til Ørnstrup på Mors, *11.12.1685 i Kbh., †1.5.1749 på Ryomgård (~1° 1713 med sognepræst i Ålborg mag. Claus Reenberg, 1674(75)–1719, ~2° 1723 med borgmester i Ålborg, kancelliråd Christen Gjørup, ca. 1668–1731), d. af købmand Claus B. (~1° med Cathrine Hansdatter (Hoppe), †1679) og Margrethe Ernst (1661–1732, ~2° 1691 med historikeren Niels Pedersen *Slange, 1656–1737). F. blev student 1691 fra Århus, tog 1692 Baccalaurgraden og blev 1696 hører ved Århus latin-skole. Efter ti års forløb opgav han denne ringe bestilling da han ved sit første giftermål kom i besiddelse af betydelige midler der bl.a. satte han i stand til 1713 at erhverve sine svigerforældres gård Ryomgård som han ejede og beboede til sin død, hvorimod han straks afhændede Ørnstrup på Mors som hans tredje hustru bragte ham. F., der 1707 havde ladet sig nobilitere og 1724 var blevet assessor i højesteret, var en videnskabelig dannet mand med mange litterære interesser, især for fædrelandets historie. Sit otium anvendte han til læsning og studier der vel ikke satte frugt i lærde skrifter, men dog ikke er uden vidnesbyrd i den brevveksling han førte med mange af datidens lærde; i hans breve fremtræder jævnlig et stænk af humor. Som et træk af hans beskedenhed anføres at han ikke fandt sig selv værdig til at modtage kaldelsen som medlem af det Kgl. danske selskab som han på flere måder betænkte med gaver, bl.a. biskop Jens *Bircherods kostelige dagbøger der ellers næppe var blevet bevaret for eftertiden. Af sine midler stiftede F. flere legater til bedste for skoler og fattige. – Justitsråd 1724. Etatsråd 1735.

Fogh, Peter

Breve i Kirkehist. saml. 3.r.VI, 1887–89 589–92; sst. 4.r.II, 1891–93 343–49 og i Chr. Bruun: Falsteriana, 1869 35–47. – Danm.s adels årbog XXXVIII, 1921 470f. Hans de Hofman: Fundationer III, 1758 162–70. Chr. Giessing: Jubel-lærere I, 1779 271; III, I, 1786 344, tab. II. E. C. Werlauff: Det kgl. da. selsk., 1847 36f 226. Jens Bircherod i Pers.hist.t. 3.r.III–V fl.st. Jørgen Steen Jensen i Århus stifts årbøger, 1964 105 114.

S. Nygård*

Foght, Helga Elisabeth, 1902–74, kattuntrykker. * 11.12.1902 i Kbh. (Kapernaum), † 23.11.1974 på Kbh.s amtsygehus, Gentofte, urne Gentofte kgd. F: kanonér, grosserer William Rudolf F. og Dagmar Elise Kirstine Clausen (* ca. 1875).

F. var uddannet husholdningslærerinde 1926 men arbejdede som sekretær på Askov højskole 1930–32. Interesse for gamle danske tekstiler bevirkede imidlertid at hun 1934–37 uddannede sig til kattuntrykker på Kunsthåndværkerskolen hos Marie Gudme *Leth og lærte broderiteknik i Selskabet til håndarbejdets fremme.

Efter studieophold i Berlin startede F. eget værksted 1937 hvor hun som en af de første danske kunsthåndværkere eksperimenterede med filmtryk. F.s kattuntryk var først og fremmest brugskunst der blev anvendt til gardiner, forhæng og møbelbetræk og som var i pagt med de funktionalistiske krav til boligindretningen om store, rolige flader. F. stillede strenge krav til teknik og composition, og hendes mønstre var klare, nærmest matematiske i deres opbygning. Hun arbejdede både med abstrakte mønstre og med plantemotiver med ornamental karakter. Fra 1939 samarbejdede F. med tekstil-engros firmaet L. F. Foght (ejet af F.s fars fætter), Kbh. der solgte mange af hendes stoffer. F.s eget værksted videreførtes efter 1974 af kattuntrykkeren I. Ingetoft. Fra 1930'erne underviste F. bl.a. i mønstertegning, farvelære, tekstilmaterialelære og stoftryk på Tegne- og kunstindustriskolen for Kvinder, på Kunsthåndværkerskolen og på Den danske husflidshøjskole i Kerteminde. F. sad i Dansk husflidsselskabs hovedbestyrelse 1947–64 og var samtidig den første sekretær i Foreningen Danmarks folkelige broderier der stiftedes 1954. Her gjorde F. en indsats for at arrangere udstillinger af gamle tekstiler i privateje som foreningen lånte og registrerede. Til institutionen Højskolernes håndarbejde der stiftedes 1932 for at skaffe undervisningsmateriale til højskolerne tegnede F. broderimodeller, bl.a. inspireret af teknikker på gamle Amager-dragter. Fra 1949–53 var F. medlem af Den Permanentes bestyrelse ligesom hun var medlem af Foreningen dansk kunsthåndværks bestyrelse og forretningsudvalg. F. har deltaget i en lang række udstillinger både i Europa og USA og var siden 1940 fast udstiller i Sel-

skabet til håndarbejdets fremme og i Landsforeningen dansk kunsthåndværk. På Kunstindustrimuseet, Kbh., er F. repræsenteret med stoffer fra 1940'erne. – R. 1970.

H. F. i Nordenfjeldske kunstindustrimuseum. Årbok, Trondheim 1950 9–22. – Hans Lassen i Håndarbejdets fremme, 1951 74–79. – Levnedsberegning i ordenskapitlet.

Minna Kragelund

Foght, Louis Frederik, 1891–1959, grosserer, kunstmæcen. * 8.11.1891 i Kbh. (Johs.), † 29.11.1959 i Kbh., begr. Tårnbæk kgd. F: smed Thorvald Frederik Emil F. (1865–96) og Martine Hansen (1870–1952). ~1° 25.9.1930 med Gretchen Schibbye, * 5.4.1908, † 20.7.1943 i Kbh., d. af grosserer Niels S. (1850–1931) og Emmy Kunz (1870–1938). ~2° 26.5.1954 med Dorrit Eli Nøkleby, * 24.5.1917 i Kbh., d. af generaldirektør Albert Amandus Johan Pedersen N. (1867-1930) og Ebba Amalie Glycke (1893-1973). F. lærte handel 1906–10 hos firmaet Fritz Henningsens Eftf. Ernst Permin (galanteri og legetøj), Kbh. Efter ophold i Tyskland og England kom han 1913 hjem med forskellige agenturer som han drev til han 1915 blev ansat som rejsende i boligtekstil- og tæppefirmaet Braunstein & Schibbye. Som repræsentant dækkede han hele Skandinavien og de baltiske lande, senere også delvis Frankrig og Balkan. 1921 blev F. i forbindelse med firmaets omdannelse til aktieselskab prokurist og 1924 underdirektør. Da grosserer Schibbye, hvis svigersøn F. var blevet, døde 1931 ophævedes selskabet; men fra februar 1932 drev F. det videre som personligt firma (efter hans død er det – i 1963 – påny blevet aktieselskab).

F. var fra sin ungdom meget kunstinteressert – oprindelig særlig i kinesisk keramik og porcelæn som han skabte sig en betydelig samling af, senere også i maleri og sølv. Han var ven med mange af de kendte malere: Olaf *Rude, William *Scharff, Axel *Salto og Kræsten *Iversen. Han købte franske impressionister, men også Picasso og Braque. Det var derfor naturligt at han søgte at knytte kunsten til sit erhverv, og det skete ved at fx Salto, Mogens *Andersen, Egill *Jacobsen, Scharff m.fl. tegnede tæpper og stoffer til hans firma. Sølvinteressen udmøntede han i en ret stor samling fra perioden 1650–1750. F. støttede i årenes løb kunsten med betydelige midler og såvel Nationalmuseet som museer i Island, Norge og Sverige har ham at takke for værdifulde erhvervelser. Han stod også lejlighedsvis som arrangør af fornemme udstillinger.

Ved sin død var F. formand for Tæppe-, gardin- og møbelstoffimportørernes branche forening og næstformand for Foreningen af danske manu-

fakturagrossisters boligtextil sektion. Han sad desuden i bestyrelsen for Det danske kunstindustrimuseum og for Landsforeningen dansk kunsthåndværk.

Med baggrund af sin klassiske „avisdrengekariere“ (F. havde været avisdreng, og hjemmet var meget fattigt) kom han med årene til at føle sin voksende økonomiske formåen som en forpligtelse til at formidle og ikke som en ret til at eje. Han blev en *giver* der aldrig kunne høre at nogen led nød uden at han rakte en hjælpende hånd – altid anonymt, og kun den eventuelle mellemmand kunne gætte hvor hjælpen kom fra. Han var glad for sin gode skæbne, men aldrig bange for at pege på heldet som en væsentlig faktor for ham. I sit firma blev han en patriark der sagde du til alle, og han bad dem forføje sig som skrabadere ud for hr. grosserereren. Han var hr. Foght – sig selv, som den lille kat på vejen, en sammenligning han yndede. – R. 1955. K. 1957.

Interview i Børsen 15.9.1952 og 3.2.1957. – Børsen 8.11.1951. Sst. 30.11.1959. Hakon Stephensen i Politiken s.d. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Finn H. Lauridsen

Fogtman, Laurids, 1748–1821, jurist. * 3.1.1748 i Fol under Gram gods, † 2.10.1821 i Varde, begr. sst. F: skrædder Evert (Edvard) Lauridsen (ca.1721–96) og Anna Kirstine Vodders (ca.1718–82). Navnet F. optaget efter farmodeeren. ~ 23.11.1781 i Gram med Cathrine Steenbek Brorson, * 15.5.1753 i Ribe, † 5.9.1836 i Jerne, d. af biskop Hans Adolph B. (1694–1764) og Johanne Christine Riese (1710–95).

F.s uddannelse var yderst ringe, det var hans utrættelige flid og energi der bragte ham frem. Ifølge sine efterladte optegnelser var han i vinterhalvårene 1760–61 og –62 ansat som „Skoleholder“ i Skjoldager. 1762 blev han tjener og skriverdreng hos biskop H. A. Brorson i Ribe, beklædte derefter forskellige stillinger, bl.a. på bispekontoret i Ribe, blev 1776 hospitalsforstander og kirkeværge i Varde, 1781 by- og rådstueskriver sst. samt herredsskriver i Øster, Vester og Nørre herreder, s.å. exam.jur., 1787–1814 byfoged i Varde samt herredsfoged i Øster, Vester og Nørre herreder. Allerede i sine skriverstillinger påbegyndte F. forarbejderne til de samlede værker som har bevaret hans navn i den juridiske litteratur. Som fortsættelse af det af Peder Kofod *Trojel 1777 påbegyndte *Alphabetisk Register, efter Bulls Maade, over Love, Forordninger, Placater, Rescripter, Resolutioner, Krigs- og Skibs-Artikler, Octroier, Privilegier og Fundatser, fra år 1660 indtil nærværende Tid* udsendte F. II og III bind, 1781 der efterfulgtes af *Samling af alle gieldende Kongl. Forordninger, Rescripter, Resolutio-*

ner og Collegialbreve for begge Rigerne, samt de Steder af Danske og Norske Lov, saavel som Kirke-Ritualet, der angaae Religionen, Geistligheden, Kirker, Skoler, Hospitaller og Fattige, samt Bøger og Almanakker, 1784 hvori F. i „Forberetningen“ tager til genmæle mod kapellan Johan Wandalls „Fornærmelser“ eller rette dennes utvetydige sigtelser for plagiat eller eftertryk. 1806 udkom 1. del af F.s hovedarbejde *Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegialbreve for Danmark og Norge, udtogsviis udgivne i chronologisk Orden*, den såkaldte „store“ re-skriptsamling der begynder med året 1660, den sidste af F. udarbejdede 7. del i tre bind – årene 1811–12 – offentliggjordes 1826; værket fortsattes af Tage Algreen-Ussing for 1823–65 (1825–71) o.a. og er stadig et for retslivet og retsstudiet uundværligt hjælpemiddel. I „Minerva“ for juli 1793 41–70 skrev F. en *Beretning om Varde Kiøbstads Forfatning og muelige Forbedring*, og H. Stampes „Erklæringer“ forsynede han 1807 med register. Som embedsmand var F. virksom og initiativrig, han nød almindelig tillid på grund af sin retsindighed. – Kancelliråd 1805. Justitsråd 1814. □Silhouet.

Cathrine Fogtmann i Fra Ribe amt VII, 1909 48–62.

*Frantz Dahl**

Fogtmann, Karl Lauritz, 1847–1907, politiker. * 4.2.1847 i Torslunde, Kundby sg., † 6.5.1907 i Kbh., begr. i Kundby. F: lærer Hans Thomas F. (1811–85) og Ane Elisabeth Margrethe Kirstine Rasmussen (1815–83). ~ 10.9.1873 i Præstø med Anna Emilie Jensen, * 1.12.1849 i Præstø, † 23.1.1923 i Kbh., d. af slagter Henrik J. (1819–75) og Ane Kirstine Nielsen (* 1826).

Efter eksamen fra Skårup seminarium var F. lærer i Sandby 1867–1905. Han prægedes i sin barndom og tidlige ungdom af Holbækegnens stærke bondevennebevægelse, begyndte afenudervisning og foredrag i sin skole, blev formand for den lokale grundlovsværneforening ved det første provisorium 1877 og var 1878 ordfører for den radikale resolution som sejrede over de moderate på grundlovsværneforeningernes generalforsamling i Århus. Landskendt herigennem valgtes F. 1879 til folketinget i Holbækkredsen som han repræsenterede til 1907. Han var djærv og jævn af væsen, tillidvækkende, betydelig som taler og hørte som heropper til de ivrigste bekæmpere af provisorierne og Kbh.s befæstning. Disse synspunkter forfægtede han i forsvarskommissionen af 1901, og da venstrereformpartiet sprængtes jan. 1905 fulgte han C. Th. Zahle i folketingets venstre, deltog i forberedelserne til oprettelsen af Holbæk Amts Venstreblad og slut-

tede sig maj 1905 til det radikale venstre. Han var da hårdt angrebet af sygdom og tog sin afsked som lærer, men fortsatte i folketinget til sin død. Han nød en betydelig personlig anseelse som en uegennyttig og retsindig politiker der til det sidste fastholdt sin ungdoms idealer. □ Træsnit 1890. Foto.

H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882 126f. N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901-03 181-85. Politiken 7. og 8.5.1907. Holbæk amts venstreblad 7., 8., 9. og 10.5.s.å.

Helge Larsen (J. Hassing-Jørgensen)

Fogtmann, Nikolai, 1788-1851, biskop. * 16.11.1788 i Sønder Bork, † 13.9.1851 i Ålborg, begr. sst. F: sognepræst Hans Bertram F. (1736-1814, ~1° 1766 med Anna Cathrine Thorup, 1735-70, ~2° 1771 med Anna Margrete Klavsen, 1738-74, ~3° 1774 med Anna Sophie Borch, 1757-77) og Agathe Borch (1756-1841). ~7.4.1837 i Århus med Frida Hesselaida Dons, * 6.9.1805 i Sandby ved Naskov, † 18.6.1840 i Ålborg, d. af kancelliråd, senere etatsråd Simon Andersen D. til Frederiksdal, Hesselagergård m.m. (1755-1828) og Nicoline Hincheldey (1774-1813).

Efter at være blevet undervist hjemme kom F. i Ribe katedralskole hvorfra han 1808 blev student. 1814 tog han teologisk attestats, og 1815 blev han adjunkt på Herlufsholm, 1820 overlærer sst. Disse år var efter F.s eget sigende det lykkeligste afsnit af hans liv. Han følte sig nøje knyttet til skolens rektor A. W. Brorson, og hans grundige kundskaber, klare fremstillingsevne og præcision gjorde ham til en udmærket lærer. Navnlige fremhæves hans undervisning i religion og dansk. Efter 1821 at være blevet lic.teol. blev F. 1822 lektor i religion og moral ved Sorø akademi. Også her levede han i rigt åndeligt samliv med en række begavede kolleger og vandt amtmanden, den senere kancellipræsident P. S. v. Stemmanns velvilje. Dette var uden tvivl medvirkende til at F. der 1826 var blevet dr.teol., 1830 blev professor i teologi ved Kbh.s universitet hvorfra han dog 1831 flyttede som biskop til Ribe og 1833 til Ålborg. Hans forfatterskab er hverken omfattende eller betydeligt, men både i åndelige spørgsmål og over for dagliglivets konkrete enkeltheder var han en skarp og uholdt iagttagere; med selvstændighed og upartiskhed bedømte han mennesker og forhold, og han ejede en ikke almindelig evne til på frisk og original måde at udtrykke sine tanker. Denne ejendommelighed præger også hans breve, hvoraf en stor del er udgivet. Som forfatter udmærkede F. sig især ved sin smukke og kernefulde latinske stil som af datidens kendere blev værdsat højt.

Hans skrifter viser ham i øvrigt som en afgjort konservativ teolog. I hans disputater fra 1821 om Kristi mirakler og fra 1826 om Kristi himmelfart er det netop hans mål at bryde en lanse for troen med direkte front over for ældre og nyere rationaliserende retninger. Dette supranaturalistiske standpunkt kendetegner også hans *Lærebog i den christelige Religion*, 1823 der i en menneskealder var grundlag for religionsundervisningen i de lærde skoler. Trods sin positive helhedsanskuelse var F. dog modstander af bestræbelserne for at binde kristendommens indhold i bestemte formler, og han afskyede teologisk strid. Gang på gang indskærpede han at i religiøse spørgsmål er sindelaget hovedsagen, partinavne og formler blot uadvortes skilletegn. Som biskop, tilmeldt i urolige tider, gjorde F. næppe helt fyldest. Hans kantede væsen, mærkelige ydre og sære fagter kunne virke frastødende, visitatsrejserne var ham imod da de bragte uorden i hans strengt regelbundne livsførelse; han var upraktisk og levede helst i studierne verden, men fra alle sider fremhæves dog hans humane tilsyn og tolerante optræden. Trods sine konservative sympatier og sin tilknytning til J. P. Mynster viste han ofte et mærkeligt frisind i sine vota i kirkelige sager. Dette gælder fx hans stilling til tanken om sognebåndsløsningen som han anbefalede, hans kritik af dåbsritualet i Mynsters alterbogsforslag og især (1842) hans velvillige stilling til at give baptisterne religionsfrihed. Han mente nemlig at baptisternes større etiske og religiøse strenghed kunne virke vækkende på statskirken. Da F. ikke var nogen førekerskikkelse fik hans særstandpunkter imidlertid kun ringe eller ingen indflydelse. - R. 1835. DM. 1841. K. 1845.

Kilder. Selybiografi i Univ.progr. ved christendommens 1000årige jubelfest, 1826 42-49 og i P. E. Müller: Vita Lagonis Urne. Progr. I, 1831 26-35. Breve til rector Oluf Worm = Horsens koleprogr. 1844 77. Breve fra J. P. Mynster, 1860 224. Af efterl. breve til J. P. Mynster, 1862 101f 136-41 170-73 190-97 204f 218-21 226-30 235-38 244f. Nogle blade af J. P. Mynsters liv og tid, 1875 216-19 296f 356f 385. J. P. Mynster i Kirkehist. saml. 4.r.IV, 1895-97 466 495. Breve til og fra F. C. Sibbern I, 1866 123-29 133f 139f 143f 152-56 158 165-68 186-92; II, 1866 167f (jfr. I 22 158). Udvalg af breve til P. Hjort I, 1867 43f 263-308; II, 1869 81-282. Breve til og fra B. S. Ingemann, 1879.

Lit. P. T. Hald: Tale ved biskop F.s bisættelse, 1851. Afskedsord ved biskop F.s bære, samt Hist.mindebl., ved N. P. Henneberg m.fl., s.å. H. B. Melchior: Hist.efterretn. om Herlufsholms stiftelse, 2.udg. 1865 246. H. N. Clausen: Optegn. om mit levned og min tids hist., 1877 159f. Fr. Nielsen: Minder, 1881 61f. Ludv. Koch: Den danske kirkes hist. i det 19.årh. II, 1883 141 170 237. H. A. Malling: Efterleirind., 1894 26f. Christine Daaugaard: Biskop Daaugaard I, 1896 294 370 390; II, 1896 151. P. Henrichsen i Saml. til jydsk hist. og top. 4.r.I, 1911-14 431. Johs. Fibiger i Pers.hist.t. 8.r.III, 1924 134f. Hal Koch i Den danske kirkes hist. VI, 1954. Hen-

ry Petersen i Vækkelsernes frembrud i Danmark VI, 1962.

*Bjørn Kornerup**

Foighel, Isi, * 1927, jurist. * 21.12.1927 i Chemnitz, Tyskland. F: Hania F. (1892–1979). ~3.5.1953 i Kbh. med gymnastiklærer Vera Heckscher, * 24.2.1927 i Kbh., d. af ingeniør Knud H. (* 1895) og Margit Salomonsen (* 1902).

F. kom til Danmark 1932, var elev i Caroline-skolen, derefter i La Courvejens skole, og under opholdet som flygtning i Sverige 1943–45 på den danske skole i Göteborg. 1946 blev han student fra Schneekloths skole, 1952 cand.jur. fra Kbh.s univ., vandt universitetets guldmedalje 1956, blev 1961 dr.jur. (*Nationalisering af fremmed ejendom*, eng. udg. 1964). 1948–52 manuducerede F. i folkeret, blev 1952 lektor, 1964 professor i retsvidenskab ved Kbh.s univ. 1957–64 og 1973–74 drev han selvstændig advokatvirksomhed (landsretssagfører 1956).

F.s spændvidde kan aflæses af hans videnskabelige produktion. Han har bl.a. skrevet *Studiebog i folkeret*, 1954 (sammen med Alf Ross), *Indledning til formueretten*, 1966, *De europæiske fællesskaber*, 1969 og *Automobilforhandlerkontrakter*, 1970 (sammen med H. Gammeltoft-Hansen). F. har bestridt talrige tillidshverv og har siddet i mange udvalg og kommissioner. Hans aktiviteter har bevæget sig omkring en række centrale emner livet igennem: Det juridiske fags begrebsverden, udviklingsbistand, mindretalsproblemer og flygtningeproblemer. Hans indsats på de sidste to felter er præget af stærk personlig indlevelse der skyldes at han som jøde selv har befundet sig i en flygtningesituation. En usædvanlig kombination af evner til at analysere et problem, forhandle sig frem til en løsning med sproglig præcision har kendetegnet F.s virke på alle områder. Han spillede en betydelig rolle i forbindelse med den danske regerings beslutning om at åbne for indvandring af jødiske flygtninge fra Polen i slutningen af 60erne og deres opslugning i det danske samfund. Som formand for Dansk flygtningehjælp i tre perioder 1965–71 bidrog F. til at denne fællesorganisation af frivillige foreninger blev omdannet til et vigtigt redskab der øvede stærk indflydelse på formulering af dansk flygtningepolitik, og som bar hovedansvaret for dens praktiske gennemførelse.

F. har formentlig øvet sin hidtil største indsats som formand for kommissionen om hjemmestyre i Grønland. Som medlem af et andet mindretal havde han dyb forståelse for baggrunden for det konfliktfyldte forhold mellem Danmark og

Grønland. Det lykkedes F. at etablere et tillidsforhold både til grønlandske og syddanske politikere og embedsmænd, og hans forhandlings- og formuleringsevner lettede vejen for hjemmestyreordningens gennemførelse. F. forstod den menneskelige kerne bag ønsket om hjemmestyre. „Grønlænderne ønsker over for sig selv at få bekræftet deres eget værd“ sagde han i en tale over Danmarks radio nytårsaften 1976, „og selv om ethvert menneske har sin egen umålelige værdi, er det vigtigt for et folk at det bevidstgøres, at det får ansvar for egen tilværelse og ikke vokser op under andres formynderskab“. Kampen for menneskers ret til at være anderledes i Danmark har været hovedtemaet i F.s virke. F. var 1967 bestyrer for institut for international ret og Europaret, 1968–73 medlem af konsistoriet og 1972–73 var han formand for det mosaiske trosamfund. – R. 1972. R.¹ 1978. □Tegn. af I. Opfer, 1966 (Fr.borg).

Herbert Pundik

Folke, Dan, 1906–54, direktør, komponist. * 11.3.1906 på Frbg., † 16.9.1954 i Kbh., urne i fællesgrav, Bispebjerg kgd. F: civilingeniør, brandchef Folke *F. (1873–1948) og Else Sophie Haar (1878–1931). ~3.9.1932 på Frbg. (b.v.) med Elise Bruhn, * 8.1.1913 i Kbh., † 18.10.1956 sst., d. af skibsmægler Hjalmar B. (1881–1959) og Kirstine Mikkelsen. (1886–1971).

F. blev student 1924 (Frbg. gym.) og cand.phil. 1925. Han kom i boghandlerlære på C. A. Reitzels forlag og var ansat der til 1928. Sin uddannelse supplerede han med rejser til England, Frankrig, Sovjetunionen, Tyskland og USA. Efter at være udlært blev han 1928 knyttet til Wilhelm Hansen, musikforlag, og her fik han indtil 1936 lejlighed til at anvende både sine musikalske og forretningsmæssige evner. I to sæsoner, 1936 og 1937, var F. direktør for Bellevueteatret og kom derefter tilbage til Reitzels forlag 1938–39, denne gang som direktør. 1939 ansattes han som prokurist i virksomhederne under Egmont H. Petersens fond (Gutenberghus) og blev her direktør 1942. Inden for denne store virksomhed var det navnlig bladudgivelsen han tog sig af og da særlig forbindelsen med udenlandske bladforetagender, og det blev ham som bl.a. indførte Reader's Digest (Det Bedste) og Walt Disney's blade på det danske marked. F. var medlem af bestyrelsen for Ukebladet Hjemmet, Oslo, for Aktiebolaget Hemmets Journal, Malmö, for Ehapa-Verlag, Stuttgart, for A/S Bladkompagniet, Kbh., og for Foreningen til unge handelsmænds uddannelse. F. var en glad mand der havde nemt ved at vinde sig venner,

Folke, Dan

og han ejede en storartet evne til at omgås alle slags mennesker og til at finde de rigtige medarbejdere. Hans energi og initiativ var enestående. – Sideløbende med sin travle merkantile virksomhed havde F. en hobby som han også nåede at dyrke professionelt: musikken. Allerede som student var han begyndt at komponere småmelodier til de københavnske revyer, Scala, Nørrebro, Apolloteatret og Co-optimisterne, og hans melodier blev hurtigt så populære at de danske filmselskaber – efter tonefilmens indførelse sidst i 20'erne – snart havde bud efter ham. Til følgende film har han skrevet musik: *Tretten år*, 1932, *Odds 777*, 1932, *Tango*, 1933, *Kobberbryllup*, 1933, *Lyset*, 1934, *Rasmines bryllup*, 1935 og *Sjette trækning*, 1936. Af hans filmmelodier skal fremhæves: *Højt at flyve, dybt at falde, Her er der en lille pige* (begge fra Tretten år), *Glemmer du* (sammen m. Kai Normann, fra Odds 777), *En dag er ikke levet uden kærlighed* (fra Tango) og *Hot i hot* (fra Sjette trækning). For klaver har han skrevet: *Ti tossedede tommelfingre og Uvenner med klaveret*. Af hans tidligste melodier kan nævnes: *Mor kan ikke sove, før far er kommet hjem* (Tivolirevyen (1927)), *Det er forbudt for børn under seksten år* (Co-optimisterne 1928), *Får man ikke den man elsker* . . . (1931). Også en hel del sangtekster har F. skrevet: *Kreditorernes indtogsmarch*, *Skål, skål, Petersens skål* m.fl. – F. var som komponist autodidakt, men han var ikke tyngt af det. Hans melodier kom til verden uden besvær, de var iørefaldende og let tilgængelige, som oftest glade og muntre, og de blev hurtigt hvermands eje. F. blev kun 48 år gammel. 1953 måtte han underkaste sig en hjerneoperation. Han genoptog sit arbejde men var ikke helt rask, og en ny operation viste sig nødvendig. 9.9.1954 forsvandt han fra sit hjem, blev eftersøgt, og en uge efter fundet druknet i Svanemøllebugten. □Foto.

Svend Saaby

Folke, Folke, 1873–1948, ingeniør, brandtekniker, georgeistisk forfatter. * 22.3.1873 i Vrigsted ved Horsens, † 15.5.1948 i Kbh., begr. på Frbg. F: gartner Mads Peter Rasmussen (1835–1904) og Else Mortensen (1848–1928). Navnforandring 11.2.1913. ~ 1° 30.7.1902 i Tårnbæk kapel med Else Sophie Haar, * 2.6.1878 i Lyngby, † 16.4.1931 på Frbg., d. af kapellan i Lyngby, senere sognepræst i Søllinge på Fyn, Henrik Fluglslev H. (1847–95) og Sophie Frederikke Krull-Carlson (1852–1929). ~ 2° 11.7.1937 i Kbh. med skolebestyrer Thyra Solmer, * 30.4.1893 i Felsted, † 29.4.1978 på Frbg., d. af gårdejer Rasmus

Jacobsen S. (1862–1931) og Ellen Frederiksen (1863–1950). – Far til Dan *F.

F. blev student 1892 fra Østre Borgerdydskole i Kbh., n.å. cand.phil. og 1898 cand.polyt. som bygningsingeniør. I de følgende to år var han assisterende ingeniør ved anlægget af de Kellerske åndssvageanstalter ved Brejning. 1.5.1900 blev han assisterende ingeniør ved Frbg. kommunes tekniske forvaltning og blev i denne stilling til nov.s.å. da han vendte tilbage til arbejdet i Brejning. 1901 blev han på ny ansat ved Frbg. kommunes tekniske forvaltning som assisterende ingeniør, 1905 ansattes han som vandværksingeniør ved Frbg.s tekniske forvaltning og som assistent ved Frbg. brandvæsen. 1923 overtog han ved C. J. *Brodersens afgang dennes stilling som brandinspektør, med titlen brandchef, hidtil kun anvendt i Kbh. Her ledede han brandvæsenets modernisering og motorisering, og han var den drivende kraft bag den laboratorievirksomhed der tog ildsluknings- og imprægneringsproblemer op til videnskabelig behandling, bl.a. gennemførtes de første forsøg med skumslukning. Ved sin afgang som brandchef 1938 blev han æresmedlem af brandinspektørforeningen. Foruden at være en initiativrig og inspirerende brandtekniker var F. stærkt optaget af sociale problemer i både national og international sammenhæng. Han knyttede sig tidligt til Georgismen med dens tanker om inddragelse af de samfundsskabte værdier til fordel for almenvellet. 1923–45 var han formand for den danske Henry George-forening, fra 1929 formand for grundskyldsudvalget af 5.1.s.å., 1930–38 medlem af overskyldrådet og formand for dets byudvalg 1931. I kommunalpolitik deltog han 1916 som radikalt medlem af Frbg. kommunalbestyrelse. Af partiets hovedbestyrelse var han medlem 1933–36. Han havde desuden sæde i boligkommissionerne af 1916 og 1918 og i den af indenrigsminister Bertel Dahlgaard nov.1933 nedsatte kommission angående befolkningens beskyttelse mod giftgas. F. var en ivrig fortaler for husmandssagen. I en pjeces *Beskæftigelse eller Arbejde*, 1942 foreslog han oprettelsen af 30000 nye landbohjem som middel mod arbejdsløsheden. – Hans ranke og idealistiske personlighed understregedes på ejendommelig måde af den høje skikkelse, den klare og skarpe profil. I en forsamling samlede han let interessen om sig. – 1936 medlem af Bureau permanent du Comité Technique International de la Prevention du Feu. □Mal. af Henrik Schouboe. Foto.

G. Stampe m.fl. i Brandfare og brandværn, 1938 117–21. J. L. Bjørner m.fl. i Grundskyld, 1948 18–20.

Sv. Cedergreen Bech (*Povl Vinding*)

Folkmann, Julius Doris, 1864–1948, fotograf. * 24.12.1864 i Rønne, † 29.1.1948 i Holte, begr. Søllerød kgd. F: møller Hans Peter F. (1828–1918) og Cecilie Holm (1824–1908). ~ 1° 26.9.1890 i Kbh. (Johs.) med Hilda Andersson, * 16.8.1862 i Bosjö kloster, Skåne, † 12.12.1928 i Holte, d. af gårdejer Anders A. og Sophia Sjöström. ~ 2° 23.11.1936 i Søllerød med Anna Matilda Anderberg, * 6.2.1894 i Börringe, Skåne, d. af landmand Anders Anderson A. og Maria Sofia Fogelberg (* 1864).

F. der oprindeligt var uddannet som kunstmaler – 1890 udstillede han på Charlottenborg – grundlagde 1887 et fotografisk atelier i Kbh. 1894 flyttede han til Odense hvor han blev medlem af bestyrelsen for Fyns fotografiske forening. Mens han boede her beskæftigede han sig som fotograf meget med genre- og landskabsbilleder. Ved dette arbejde kom hans kunstneriske sans og uddannelse ham i høj grad til nytte, og hans billeder vandt stor udbredelse gennem reproduktioner i Frem, Illustreret Tidende, Illustreret Familie-Journal, Hver 8. Dag, Die weite Welt og Die Woche. 1910 vendte han tilbage til hovedstaden og blev her en søgt portrætfotograf. Hans portrætter udmærker sig ved naturligt liv og ved hans særlige bestræbelser for at gengive det der er karakteristisk for den enkelte person. På de tillidsposter der blev betroet F. har han været meget virksom for sin stands interesser og for dens højnelse. 1912 kom han ind i bestyrelsen for den 1879 stiftede Dansk fotografisk forening; allerede n.å. blev han næstformand, og 1921 blev han formand (han blev først valgt ved generalforsamlingen 1922, men tiltrådte 1921 efter J. Hauerlevs død) og beholdt denne post til 1940. F. havde væsentlig del i oprettelsen af foreningens fagskole, og han var formand for den fra dens stiftelse 1916 indtil han overtog formandsstillingen i landsforeningen. 1934, efter N. Chr. Bangs død, blev F. atter formand for fagskolen og ledede den til 1944. Ved F.s 70 års fødselsdag udnævnte Dansk fotografisk forening ham til æresmedlem. I forvejen indtog han samme stilling i de norske og svenske fotografers landsforening. – R. 1923. □Mal. af Sichelkow, 1905. Selvportr. 1906. Foto.

J.F. i Dansk fotografisk t., nov.1914. – Carl E. Aagaard sst. febr.1913. A. M. Lynged sst. dec. 1944. Bj. Bendorff sst. febr.1948 (m. fejlagtig dødsdato). Hans Waagø i Amator-fotografen, april 1912. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Bjørn Ochsner (C. A. Clemmensen)

Foltmann, John (Johan) Yde Pedersen, 1892–1964, generalsekretær i KDA. * 26.3.1892 i Randers, † 13.6.1964 i Kbh., begr. sst., fælles-

askegrav (Holmens). F: overbådsmand Thorvald Emil F. (1854–1949) og Mathilde Fogh (1865–1947). ~ 12.4.1941 i Holstebro med Mabel Louisa Leach, * 19.11.1898 på Frijsenborg ved Hammel, † 25.1.1966 i Kbh., d. af berider William L. († 1935) og Jean Pilkington († 1936).

Opvokset nær Kløvermarken hvor dansk flyvning begyndte meldte F. som oprindeligt var uddannet som telegrafist sig 1916 på hærens flyveskole og fik certifikat 1917. Jævnside med tjeneste som flyverløjtnant af reserven stiftede og ledede han i Lundtofte fra 1919–23 A/S Dansk Luft Rederi som udførte forskelligartet flyvning, herunder store flyvestævner. F. var fortsat det meste af sit liv på forskellig vis tilknyttet trafikflyvningen, bl.a. DDL og SAS. F. var medstifter af foreningen Danske flyvere 1917 og dens ener-giske formand 1928–37; han var hovedarrangør af talrige stævner, rundflyvninger m.v. landet over. Landskendt blev han derudover for sit utrættelige og inspirerende arbejde for at fremme flyvningens sag. Tusinder af foredrag har han holdt, og talrige artikler, oversættelser og egne bogværker foreligger fra hans hånd, således bl.a. *Flyvning*, 1918, *Foltmanns Flyvebog*, 1941, *Flyvemaskiner fra alle Lande*, 1945 og med F. som redaktør *Flyvebogen*, 1946–47; han var redaktør af tidsskriftet *Flyv* fra 1928 til sin død. I perioder tjenstgjorde han fremdeles ved flyvertropperne hvor han blev kaptajn af reserven 1933. 1949–62 var F. den myreflittige og idérige generalsekretær i Kgl. dansk aeroklub (KDA) som i hans tid udvikledes stærkt. Ingen gren af privatflyvningen, svæve- og modelflyvningen blev glemt, og F. havde selv prøvet det hele. Han er blevet kaldt en myte i dansk flyvnings historie og altid betegnet som uselvisk, ærlig og venlig. Blandt talrige anerkendelser kan nævnes æresmedlemskab af KDA og tilsvarende svenske, norske, britiske og tyrkiske klubber samt Danske flyvere, Lindbergh-prisen, KDA's guldplakette, Federation Aeronautique Internationale's Tis-sandrier-diplom m.m. – R. 1938. □Foto.

Interview i Nationaltid. 23.3.1952. – Berl. tid. 14.6.1964. P. Weishaupt m.fl. i *Flyv*, 1964 nr. 7 131f. – Papirer i Rigsark.

E. H. Wolff

Foltmar, Christoffer, 1718–59, miniaturemaler. * 17.10.1718 i Kbh. (Garn.), † 3.4.1759 sst. (Petri), begr. sst. (Petri). F: hofviolin Johan Volt-mar (* ca. 1685) og Anna Margrethe Elisabeth. ~ 22.10.1749 i Roskilde med Frederikke Otzen, døbt 9.3.1731 i Roskilde, † 16.3.1814 i Kristiania, d. af rådmand og postmester Peter Marquard O. (1688–1759) og Elisabeth Christine Høpfner. – Bror til Johan *F.

Foltmar, Christoffer

F. lærte musik hos faderen og hos organisten ved Holmens kirke J. "Fosie som også underviste F. i at male miniaturer; han arbejdede meget sammen med sin aldrende mester, fik ekspektance på organistembedet efter ham og afløste ham som tegnelærer for søkadetterne. Allerede 1739 havde han fået det lille embede som organist ved Vajsenhusets kirke, og her byggede han orglet sammen med sin bror, den senere organist ved Trinitatis Johan F. Han kom i forbindelse med hoffet som miniaturemaler, 1745 købte dronningen af ham prinsessen af Kulmbachs portræt til en tabatière; på Rosenborg findes en lille olieminiature af Christian VI signeret 1748 og en elfbensminiature af Sophie Magdalene i enke-dragt. – 1748 fik F. bestalling som kgl. hofminiaturemaler. Han har mange gange malet Frederik V i miniature – både til hest og i brystbillede – til ringe, dronning Louise og Juliane Marie, prinsesse Sophie Magdalene og Vilhelmine Caroline (1752) og 1758 også Christian VII. Modellerne kendte han da han var blevet tegnelærer for kongeparrets børn. Der findes arbejder af F. på Fr.borg, Rosenborg og Statens museum. F.s miniaturer hævder sig hverken i kraft af figurtegningen eller personkarakteristikken. Men i sine arbejder, der er præget af den hjemlige rokokko, formår han dog at lægge en særegen ynde og gratie. Figurerne er oftest placerede i landskabelige omgivelser med stenvaser, arkitektur eller træer som rumskabende staffage. Som emaljemale synes han ikke at være betydelig. Af hans arbejder i gouache eller vandfarve hænger det store miniaturebillede af alle Frederik Vs børn (1756) på Fr.borg ligesom billedet af Juliane Marie med sin søn arveprins Frederik ca. 1760, endvidere en del miniaturer af privatfolk som B. v. "Luxdorph (1746), hans hustru (1748), fru Hielmstjerne, f. Kierulff (s.å.), kammerherre Støcken og frue (1758), Jacob Langebeks hustru, medlemmer af familien Wedell. Efter hans død levede såvel hans enke (til 1764) som hans bror, tapetvæveren Chr. Ulrik F. (indtil 1765), miniaturebilleder til hoffet; om det er en ny produktion som skyldes dem eller det er rester af F.s produktion får stå hen. □Selvportr. s.m. hustruen.

E. F. S. Lund: Danske malede portrætter IV, 1912 69f. Kunst i privat eje II, 1945 106f. T. Holck Colding: Cornelius Høyer, 1961 25f 30 32 34.

O. Andrup*

Foltmar, Johan, ca. 1714–94, organist, komponist. * ca. 1714 i Kbh., † 26.4.1794 sst. F: hofviolon Johan Voltmar (* ca. 1685) og Anna Margrethe Elisabeth. ~ 24.3.1751 med Agnethe Schov. – Bror til Christoffer *F.

F.s far, der som F.s ældre bror Herman Friedrich (ca. 1707–82) der 1738 blev hofviolon hos Christian VI, og af hvem der findes bevaret samlingen Geistliches Singspiel, bestående in XII geistlichen Sing-Arien II Recitativten, und IV kleine Sinfonien (1765) stavede sit navn Voltmar, kom rimeligvis fra Tyskland, men kan fra 1711 påvises i Kbh. To yngre musikbegavede brødre var Christian Ulrik F., der ernærede sig som hoftapetvæver, og Christoffer F. der bedst er kendt som hofminiaturemaler. F. har åbenbart haft en net position i sin tids københavnske musikliv idet han med J. E. "Iversen, Joh. Ad. "Scheibe og hofviolon A. F. Ortman var en af de fire musikere af fag der stod i spidsen for den ansete musikforening Det musikalske societet og 1768 blev æresmedlem af en anden, Det nye musikalske selskab sammen med bl.a. Scheibe og Johs. "Ewald. 1747 ansøgte F. om at blive adjungeret Trinitatis kirkes organist, den mangfoldigt aktive hofviolon og lejlighedsdigter Peder "Sparkjær og 1750 efterfulgte han ham som kirkenes faste organist. F. synes at have haft den kongelige families allerstørste bevågenhed idet dronning Juliane Marie bar en datter af F. ved dåben i 1755 og Frederik V, kronprins og arveprinsens var faddere. Han har efter kongeligt privilegium suppleret sine indtægter ved at fremstille eddike og ejede, formentlig til dette formål, en frugtplantage i Follerup mellem Fredericia og Vejle. Som musiker dyrkede F. foruden orglet også fløjten ligesom han underviste i musik og endnu året før sin død annoncerede efter elever. Der kendes kun få kompositioner af ham. Nogle verdslige og åndelige sange findes i håndskrevne nodebøger, og af dansemelodier findes trykt en samling *VI Morquien ganz neu und auserlesen* (Nürnberg ca. 1750). I Gieddes samling i Det kgl. bibl. findes to fløjteterzetter af ham. Interessantest er dog fire håndskrevne koralbøger, dels i Det kgl. bibl., stammende fra Holmens kirke og Trinitatis kirke, dels i Univ.bibl. i Oslo med karakteristiske instrumentale forsiringer i smag med dem man kender fra Fr. Breitendichs koralbog, 1765, og med becifret bas.

Erling Winkel i Dansk musik. XVII, 1942 148–56 177–79 (om slægten F.). C.-G. Stellan Mörner i Svensk t. för musikforsk. VIII, Sth. 1961 275. N. Schjørring i *Natalicia musicologica*. Knud Jeppesen... oblata, 1962 263f. Inge Bittmann: Cat. of Gieddes music coll. in the Royal library of Cph., 1976 57.

Nils Schjørring

Fonnesbech, Anders, 1852–1939, grosserer. * 7.3.1852 i Kbh. (Helligg.), † 14.10.1939 sst., urne på Vestre kgd. F: silke- og klædehandler Anders F. (1821–87, ~ 2° 1872 med Agnes Elfri(e)-

da Wulff, 1841–1922) og Henriette Maria Theresia Johanne Fritzsche (1821–69). Ugift.

Efter at F. havde taget præliminæreksamen fra Efterslægtsselskabets skole havde han i nogen tid ansættelse i det af faderen 1847 grundlagte manufakturfirma på Østergade. 1873 søgte han videre uddannelse i udlandet og opholdt sig flere år i Tyskland, Frankrig og England, indtil han sidst i 70erne på ny indtrådte i det fædrene firma. 1882 blev han associé i firmaet og efter faderens død 1887 eneindehaver indtil han 1905 optog sin yngre bror Johan. Sidstnævnte døde 1918, og 1919 omdannedes firmaet til et aktieselskab med F. som formand for bestyrelsen. Selv om F. ved sin hjemkomst fra udlandet sidst i 1870erne indtrådte i et solidt firma var dette dog på det tidspunkt en i omfang beskedent forretning ved siden af den der 1919 blev aktieselskab, og hovedæren for den stærke udvikling der i de mellemliggende år her fandt sted tilkom utvivlsomt F. Det er træffende sagt om ham at han anerkendte modens magt men ikke lod sig beherske af dens luner. Forretningen fortsatte efter hans død i endnu tre årtier; den lukkede febr. 1971. – Ved siden af sin store forretningsvirksomhed fik F. imidlertid også tid til at passe andre betydningsfulde hverv. Da grosserer Holger "Petersen" døde 1917 blev han således hans arvtager som leder af Foreningen til unge handelsmænds uddannelse, en post han beklædte helt op til 1931. Han førte såvel foreningen som de enkelte skoler (Købmandsskolen, Handelshøjskolen og Niels Brocks højere handelsskole) gennem økonomisk vanskelige år, og en særlig stor indsats ydede han ved oprettelsen af Købmandsskolens kvindeafdeling. Ud over sin indsats for handelsungdommen på det her nævnte område viede han også – gennem sin særlige tilknytning til Frankrig – herværende dansk-franske foreninger betydelig støtte og interesse, ligesom han også som filantrop lagde stor offervilje for dagen. – R. 1919. DM. 1923. K.² 1930. □Mal. af Knud Larsen 1897 og senere. Mal. af Jørgen Aabye, 1923 (Manufakturhandlerforen., Kbh.) og af H. Vedel (Købmandsskolen, Kbh.). Buste af A. Bundgaard (sst.) og af Carl Martin-Hansen. Foto.

Børsen 6.3.1932. Aage Heinberg: Danske erhvervs-mænd II, 1933 107–10. Nationaltid. 15.10.1939. – Levnedsbetretning i Ordenskapitlet.

Finn H. Lauridsen (Jens Vestberg)

Fonnesbech, Christen Andreas, 1817–80, minister, godsejer. *7.7.1817 i Kbh. (Holmens), †17.5.1880 sst. (Garn.), begr. i Jordløse, Holbæk amt. F: silke- og klædekræmmer Anders Christensen F. (ca. 1777–1842, ~2° 1822 med Ane

Dorthea F., 1802–91) og Cathrine Marie Rørvig (ca. 1791–1819). ~10.6.1843 i Store Heddinge med Karen Sophie Hauberg, *28.9.1820 i Store Heddinge, †29.1.1907 i Kbh., d. af brændevinsbrænder, mølleejer Peter Christian H. (1789–1851, ~1° 1814 med Karen Sophie Wensel, 1789–1817) og Poulina Lovise From (1793–1860).

F. blev student 1835 fra Borgerdydsskolen i Kbh. og cand.jur. 1840. Han var et par år byfogedfuldmægtig i Hillerød og tænkte på at gå embedsvejen, men da han ved faderens død blev formuende, købte han 1843 Vesterbygård ved Tissø og to år senere Saltoftgård ved Slagelse, ialt 240 tdr. hartkorn. F. blev en dygtig landmand og valgtes snart til sognerådsformand, amtsrådsmedlem og en række andre stedlige tilidsposter. 1863 var han en fra alle sider påskønnet præsident for landmandsforsamlingen i Odense. Hans livlige interesse for offentlige anliggender førte ham naturligt ind i det politiske liv, og juni 1858 valgtes han til folketingsmand for Slagelsekredsen som han bevarede indtil han sept. 1872 trak sig tilbage. F. var en mand af udpræget liberale anskuelser og i det hele indforstået med de nationalliberale ejerdanske politik, men han ønskede ikke at binde sig til ministeriet C. C. Hall og indtog i folketinget en mellemstilling mellem det og venstre. Sammen med den kreds som fik navnet „de uafhængige“ fik han en ikke ringe indflydelse og blev ofte tungen på vægtskålen, hvorfor der bejledes til ham og hans gruppe fra begge sider, især fra venstre. Skønt han 1858 var valgt mod en bondevenlig modkandidat, fik han ved det følgende valg 1861 venstres støtte, og dette parti gjorde ham gentagne gange til finansudvalgets ordfører og satte ham 1861 ind i rigsrådet. Han var blandt dem der ønskede at drive Hall hurtigere frem i ejerdansk retning og var sammen med Carl F. "Blixen Finecke, men på mere forsigtig måde, deltager i de underhåndsbevægelser der havde til formål at søge ministeriet Hall erstattet med et andet og mere handlekraftigt. Han stemte 1863 for novemberforfatningen, i hvis landsting han fik sæde. Det var et vidnesbyrd om hans position at han 26.12.1863 deltog i det „lille rigsråd“ under ministerkrisen og den truende krig med Preussen. Under og efter krigen 1864 fjernede han sig fra de nationalliberale og sluttede sig til den gruppe som kaldtes „de nationale godsejere“ og var sammen med Estrup 1865 forslagsstiller til den plan for det nye landstings sammensætning som blev kernen i grundlovsrevisionen. Han regnedes nu afgjort til den kommende tids mænd og var en af de første hvis medarbejderskab grev C. E. "Frijs sikrede sig, da

han i foråret 1865 gjorde sit forsøg på at danne et ministerium til afløsning af det Bluhmeske. F. forholdt sig reserveret over for Oktoberforeningen af små og store bønder men var en af de mest fremtrædende deltagere i forfatningsarbejdet, og i det afgørende fællesudvalg efteråret 1865 valgtes han til ordfører for landstinget. Inden han kunne komme til at røgte sit ordfører-hverv blev han imidlertid 6.11.1865 finansminister i grev Frijs' ministerium.

Efter at have beklædt denne ministerpost blev han indenrigsminister i ministeriet Holstein-Holsteinborg 1870 og var konseilspræsident 1874–75, en uafbrudt ministerperiode på næsten 10 år. Dommen over ham som minister er ofte i for høj grad blevet præget af den uheldige afslutning 1875. I virkeligheden var F. en særdeles dygtig fagminister med stor arbejdskraft, godt herredømme over sagerne og megen forhandlingsevne som i en vanskelig brydnings- og genrejsningstid gjorde sit land væsentlige tjenester. Nogen partibunden mand var han aldrig, og han passede en tid lang godt til at forlige de modsætninger som groede sig stærkere og stærkere mellem højre og venstre. Hertil hjalp også den ubureaukratisk-velvillige hjælpsomhed, han viste over for alle, og som lyste ud af hans godlidende ansigtsudtryk med det kløgtige øjeglimt bag guldbryllerne. Til gengæld var der noget hold i kritikernes bemærkninger om hans alt for store beredvillighed til at være alle tilpas og hans ikke meget stærke karakter.

F.s virksomhed som finansminister og indenrigsminister var rig på lovgivningsresultater. Et af de betydeligste var fæsteloven af 1872 som afsluttede den lange strid om fæsteaflønningen idet den bestemte, at godsejerne år 1900 skulle have afhændet 90 pct. af deres fæstegårdes hartkorn mod at de under hovedgården kunne inddrage fæstegårdsjord svarende til en niendedel af det solgte hartkorn. Loven skabte F. uforsonlige modstandere i landstingets godsejersfløj, noget han fik at mærke i sit år som regeringsleder. F. gennemførte også fabrikloven af 1873 der begrænsede arbejdstiden for børn og unge og indførte fabriksinspektører. Det vidner i øvrigt om den anerkendelse F. nød, at han var en af dem regeringsdannelsen var tilbudt 1870, og at grev Frijs anbefalede ham til kongen til konseilspræsident 1874. Hans ministerium stod svagere end dets forgængere og Holstein-Ledreborgs karakteristik af det som „tyndere Te paa de samme Blade“ ramte godt nok; det var utvivlsomt en fejl af F. at tage mod dette tilbud, da forholdene krævede en mand af fastere støbning og med større støtte i rigsdagen, og tiden var omme for en politiker af hans mæglende og konciliante ty-

pe. Både det Estrupske højre og de nationalliberale fandt ham alt for eftergivende over for venstre som satte sine fordringer i vejret, bl.a. fordi F. havde ægget venstre ved 1873 at have stillet sig mod J. H. G. Tauber i Slagelse og nær havde slået ham. Under landstingsflertallets uvillige holdning indlod F. sig på forhandlinger med venstre om præstelønningsloven og dyrtidstillægget til embedsmændene. Selv havde han sikkert været villig til at strække sig langt for dog at få fodfæste et sted og afværge det konstitutionelle brud som allerede da truede, men han havde ingen mulighed for at få højre med sig. Under langvarige forhandlinger om finansloven diskrediterede F. sig yderligere ved skiftende standpunkter og ved indrømmelser som højre fandt for store og truende ord som venstre ikke lod sig skræmme af, og sluttelig blev ministeriet der selv befandt sig i opløsningstilstand forladt af alle partier. F. forlod ministeriet med et væsentligt tab af prestige, og skønt han bevarede sæde i landstinget indtil sin død, spillede han ikke mere nogen fremtrædende rolle i det politiske liv. – Jægermester 1854. Kammerherre 1868. Gehejmekonferensråd 1876. – R. 1860. K. 1866. S.K. 1870. DM. 1871. F.M.I. 1874. □Tegn. af A. Dorph gengivet i træsnit 1863 og af H. P. Hansen, 1866. Afbildet på træsnit af soirée på Chr.borg 26.5.1867 af C. V. Nielsen og B. Olsen. Træsnit 1869 og kopi efter dette. Træsnit 1870 og af H. P. Hansen, 1874, litografi efter dette 1876. Karikatur i Punch 1875.

Jul. Bidstrup: Stamtavler over familierne Hauberg og Arboe, 1911 22f. Ill. tid. 4.10.1874. V. Topsøe: Politiske portræstudier, 1878 87–97. Dagbladet 18.5.1880. Morgenbladet 19.5. s.å. H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882. Jos. Michaelsen: Fra min samtid II, 1893. N. Neergaard: Under junigrundloven II, 1916. A. F. Krieger: Dagbøger II–VII, 1921–25. Alb. Olsen: Studier over den da. finanslov, 1930.

Helge Larsen (N. Neergaard)

Fonnesbech-Sandberg, Elna Vilhelmine, * 1892, maler. * 22.3.1892 i Kbh. F: forstkandidat, senere indehaver af Forst- og Jagthuset Jacob Frederik Vilhelm Riegels (1863–1943) og Mathilde Marie Poulina Hanson (1862–1932). ~ 27.8.1918 i Kbh. med tegrosserer Torben F.-S., * 15.1.1891 i Kbh., † 15.5.1974 i Næstved, s. af tegrosserer Christoffer Severin Sandberg, kld. F.-S. (1861–1917) og Jenny Emma Hilda Petersen (1856–1924). Ægteskabet opløst 1945.

Efter et par års studier i kunsthistorie hos prof. Frederik *Poulsen begyndte F.-S. 1934 at samle på kunst. Det var malere som Edvard *Weie, Olaf *Rude, Karl *Isakson, Jens *Søndergaard og Søren *Hjorth Nielsen der den gang havde hen-

des bevågenhed, men allerede 1939 solgte hun denne samling for at koncentrere sig om de danske abstrakte, disse års forkætrede, som fx Asger Jorn, Ejler Bille, Else Alfelt, Carl-Henning Pedersen, Egill Jacobsen, Robert Jacobsen, Henry Heerup, Erik Thommesen samt Svavar Gudnason og barbermaleren John Christensen. Af sidstnævnte ejede hun en samling på over 100 numre som solgtes ved en auktion 1943. I 1950 gik den store samling af de abstrakte samme vej. 1945 udgav F.-S. en bog *Dem jeg mødte* om sin samleraktivitet og sine kunstnerbekendtskaber. Samme år begyndte hun at gå i analyse hos den omstridte psykoanalytiker dr. Sigurd Næsgaard der tændte hendes lyst til selv at blive skabende kunstner. 1946 begyndte hun at male under dåbsnavnet Elna Riegels og allerede året efter debuterede hun med en udstilling af akvareller i Galerie Tokanten i Kbh. Derefter fulgte deltagelse i adskillige udstillinger og separatudstillinger i bl.a. Paris, Bruxelles og Frankfurt am Main.

F.-S.s billeder er blevet karakteriseret som „en slags psykisk maleri“. Et udgangspunkt har givetvis været inspirationen fra de danske abstrakte. Det er billeder med mange småformer der virker som om de er slebet frem at utallige farvelag. Dette giver billederne deres særegne overfladekarakter af emaille og keramisk glasur. F.-S.s malerier kan opleves som dybe indkig til en mærkelig hed og magisk sindsflora hvor frygt og skønhed synes blandet i en hvirvelstrøm. Med egne værker er hun repræsenteret på Nordjyllands kunstmuseum og Århus kunstmuseum. □ Mal. af Olaf Rude (Nordjyllands kunstmus.). Tegn. og akvarel af John Christensen 1937 og 1938. Mal. af Kirsten Kjær, 1938. Tegn. og radering af Bent v. Müllen, 1939. Tegn. af Otto Christensen, 1965. Mal. af Asger Jorn, Annette Houth og Holger J. Jensen.

Bent Irve

Fonsmark, Henning Berg, * 1926, chefredaktør. * 1.5.1926 i Jerne ved Esbjerg. F: hovmester, senere overhovmester Niels Nielsen (* 1888) og Anne Frederiksen (1890–1944). ~ 1° 6.8.1949 med tandlæge Birgit Andreasen, * 14.4.1926 i Skads, d. af uddeler Axel A. og Agnete Christensen. Ægteskabet opløst 1966. ~ 2° 15.9.1968 på Frbg. (Slotsk.) med Ellen Yde, f. Ditlevsen, * 8.5.1928 i Kbh. (~ 1° med cand.jur. Jørgen Frederik Yde, 1928–61), d. af overlærer Ditlev D. (1892–1947) og lærer Astrid Beate Nielsen (1892–1959).

F. blev student i Esbjerg 1945 og gik straks i gang med litterære studier under hvilke han op-

nåede accessit for en guldmedaljeafhandling. 1951 blev han magister i almindelig og sammenlignende litteraturhistorie. Han sigtede på litterær kritik og forskning og skrev i begyndelsen af halvtredserne en introduktion til H. C. Branners forfatterskab og en bog om dansk lyrik i den første efterkrigsperiode. Samtidig var han umiddelbart efter sin magisterkonferens blevet redaktionssekretær ved Raunkjærs konversationsleksikon, var derefter i fire år medarbejder ved Politikens forlag til 1956 og fra 1953–63 redaktør af tidsskriftet Perspektiv der var startet som et dansk sidestykke til tidsskrifter der på samme tid blev grundlagt i England, Frankrig og Tyskland i samarbejde med Kongressen for kulturens frihed, en organisation der på den kulturelle front søgte at imødegå kommunismens indflydelse i den europæiske intelligentsia. Som leksikograf, forlagsmand og redaktør fik den unge litterat hurtigt sin tid beslaglagt af organisatoriske og redigerende opgaver for hvilke han viste sig at have betydelige evner. I 1950erne redigerede han således værker som *Verdenslitteraturen*, 1953, *Litteraturen i Danmark*, 1954 og *Vor tids hvem* skrev hvad, 1955. Han forestod desuden en lang række antologier og nyudgivelser, især af guldalderens forfattere.

1956 blev F. knyttet til det Berlingske hus, først i otte år som lederskribent og anmelder ved Berlingske Aftenavis, dernæst fra 1964 desuden som kronikredaktør ved Berlingske Tidende og så igen ved Berlingske Aftenavis som redaktionschef. Denne længe skrantende avis ophørte imidlertid med at udkomme som dagblad i 1971 for at blive afløst af ugeavisen Berlingske Weekend. Under denne omlægning til en uge- og kvalitetsavis blev F. den iderige og inspirerende kraft, og efter at have været redaktionschef og medredaktør blev han 1973 Weekendavisens ansvarshavende redaktør. Den nye ugeavis var et eksperiment. Den havde sine forbilliger i de ugemagasiner eller ugeaviser i dagbladsformat som i Amerika og de store europæiske lande havde gjort dagbladene rangen stridig både med hensyn til information og meningsdannelse, selvom de ved deres højere niveau var henvist til en kvantitativt mere begrænset udbredelse end disse. At skabe noget lignende i Danmark måtte på grund af befolkningens størrelse være et usikkert eksperiment. Når det lykkedes for Weekendavisen skyldtes det i første række F.s indsats. Bladet slog an i kraft af en rehabilitering af sin objektive stræben i sagsfremstillingen på et tidspunkt da denne journalistiske dyd i en stor del af den toneangivende presse var ved at vige for en engageret reportage. I sin holdning repræsenterede det et liberalt grundsyn i kon-

Fonsmark, Henning

trast til en stadig mere udbredt socialistisk politiseringen langt ind i de tidligere borgerlige medier. F.s fremgang med Weekendavisen medførte at Berlingske Tidendes ledelse 1976 overdrog ham redaktionen af husets hovedorgan. Efter i mange år at have været landets mest udbredte avis var Berlingske Tidendes oplag vigende, og man så i F. manden der kunne rette situationen op. Skønt hæmmet i starten af en konflikt med det typografiske personale omkring indførelsen af en ny teknik der i flere måneder i 1977 forhindrede bladet i at udkomme har F. søgt at gøre det gennem en markant drejning af det gamle blads journalistiske og politiske kurs. Denne havde i nogle år været præget af journalistiske populariseringsstendenser og en vis udvanding af den traditionelle politiske holdning. F. søgte at gengive bladet dets identitet ved i nyhedsstoffet og dets proportionering at lade det saglige på forud for det sensationelle og i den politiske og kulturelle stillingtagen at holde en klart liberal konservativ linie. □Foto.

Berlingske tid. 30.4.1976. Virtus Schade i Weekendavisen 20.8.1976.

Erik Seidenfaden

Fontana, Agostino, † ca. 1650, italiensk sanger, kapelmester. Begr. i Frue k.

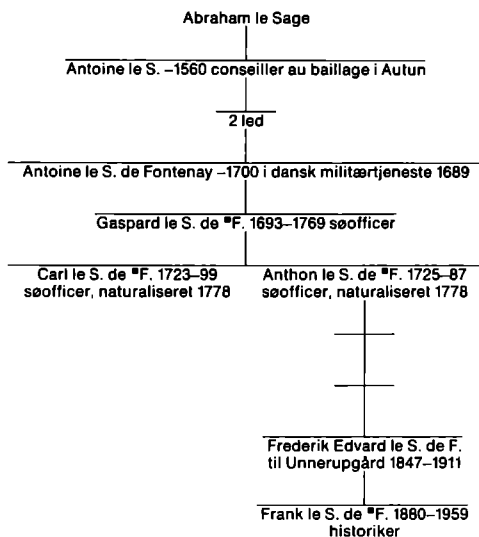
F. ansattes, for bl.a. at bestride den dengang moderne italienske kammermusik, som alt-solosanger ved det danske hof 7.10.1638 efter først at have ført forhandlinger om engagement som kapelmester med kurfyrsten af Sachsen og hertugen af Gottorp. Han udmærkede sig både som sanger og som lærer for kapeleleverne, var højt gageret af Christian IV og forfremmedes 15.12.1647 til kapelmester – den første italiener der fik dette hverv – i hvilket embede han fungerede (lejlighedsvis også på Gottorp) endnu i Frederik IIIs tid; han nævnes sidste gang i kapellets regnskaber 15.12.1650 og er da formentlig død kort efter. I Lüneburgs stadsarkiv findes en solo-motet af ham (delvis citeret i Pirros bog om Buxtehude). Af samtiden nævnes han som en af de betydeligste sangere i Europa.

Sachsen-Chronik für Vergangenheit und Gegenwart, hrsg. Wilh. Schäfer, 1.ser., Dresden 1854 558 note 36. V. C. Ravn i Festskr. i anledn. af musikforen.s halvhundredårsdag I, 1886 19. Angul Hammerich: Musikken ved Chr. IVs hof, 1892 127 135f 163 185 223. Samme: Dansk musikhist. indtil ca. 1700, 1921 173f 191 235. S. A. E. Hagen i Hist. t. 6.r. IV, 1892–94 436f. C. Thrane: Fra hofviolonernes tid, 1908 13f. André Pirro: Dietrich Buxtehude, Paris 1913. – S. A. E. Hagens saml. i Kgl. bibl.

*Erik Abrahamson**

de Fontenay, le Sage
Fransk uradel, hvis tidligst kendte medlemmer levede i 1200-tallet.

Anthon le S. de *F.s datter Marie Madeleine var ~ amtmand Ernst A. v. *Bertouch.

Danm.s adels årbog VI, 1889 260–73. Madeleine de F. og Rudolph Bertouch: Slægten le S. de F. i Danm., 1974.

Nils G. Bartholdy

de Fontenay, Anthon Nicolaj (Antoine Nicolas) le Sage, 1725–87, søofficer. *3.1.1725 i Kbh. (Fransk ref.), † 19.1.1787 sst., begr. sst. (Ref. k.). F: kaptajnløjtnant, senere admiral Gaspar de *F. (1693–1769) og Maria M. Formont de la Forêt (1701–39). ~ 2.5.1758 i Kbh. (Ty. ref.) med Susanne Marie van Hemmert, * 30.6.1738 i Kbh. (Ty. ref.), † 30.1.1819 i Kbh. (Ty. ref.), d. af etatsråd Joost van H. (1696–1775) og Petronelle Elisabeth Mestecker (1703–78, ~ 1° 1724 med vinhandler Anthony Behagen, 1687–1727). – Bror til Carl de *F.

de F. blev kadet 1735, sekondløjtnant 1741, premierløjtnant 1746, kaptajnløjtnant 1753, kaptajn 1755, kommandørkaptajn 1763, kommandør 1769 og kontreadmiral 1776 med anciennitet fra 1770. 1744–47 var han i engelsk tjeneste under den østrigske arvefølgekrig og 1751–54 med fregatten Bornholm til Ostindien, først som næstkommanderende og derefter da chefen kaptajn G. Sievers døde i Ostindien i okt. 1753 som chef. Ved sin hjemkomst blev han medlem af konstruktionskommissionen og var 1755–56 chef for fregatten Christiansborg der sammen med fregatten Docquen og to armerede koffardiskibe

gik til Vestindien med embedsmænd og soldater da Danmark overtog øerne som koloni. de F. var i de følgende år hvert år udkommanderet som skibschef i de udrustede eskadrer og 1771–72 midlertidig overkvipagemester på Holmen da kommandørkaptajn Fr. Reiersen på grund af uroligheder blandt Holmens folk var suspenderet. 1774 sendtes han til Norge for at undersøge muligheden for anlæg af et orlogsværft ved Kristianssand. Da dette viste sig vanskeligt blev værftet i Frederiksværn der skulle have været nedlagt, bevaret og forbedret. 1775 blev han divisionschef og n.å. medlem af Kommissionen angående indretning af et nyt søkvæsthus, 1778 medlem af Kommissionen om krudtets opbevaring og behandling og om søkadetakademiet. 1781 blev de F. deputeret i admiralitets-kollegiet, 1784 ved kollegiernes sammendragning deputeret i admiralitets- og kommissariatskollegiet og s.å. medlem af en kommission for at ordne mellemværendet mellem søetaten og de kgl. finanser. – Hv.R. 1782. □Buste af L. Grossi (Fr.borg). Silhouet ca. 1781 (sst., statsbibl.). Maleri.

[R. G. le Sage de Fontenay:] Familiengeschichtliche Nachrichten über die drei Dänisch-Norwegischen Admirale le Sage de Fontenay, Elmschenhagen b. Kiel 1885. M. de Fontenay: Slægten le Sage de Fontenay i Danm., 1974.

*Th. Topsøe-Jensen**

de Fontenay, Carl Frederik (Charles Frédéric) le Sage, 1723–99, søofficer. * 26.1.1723 i Kbh. (Fransk ref.), † 18.1.1799 sst., begr. sst. (Ref.k.). F: kaptajnløjtnant, senere admiral Gaspar de *F. (1693–1769) og Maria M. Formont de la Forêt (1701–39). ~ 28.2.1759 i Kbh. (Holmens) med Ulrica Margrethe le Sage de Fontenay, * 26.9.1741 i Kbh. (Holmens), † 8.5.1801 sst. (Fransk ref.), d. af kaptajn, senere kommandør Benjamin le Sage de F. (1695–1749) og Maria Magtallna Tigh (1719–95). – Bror til Anthon de *F.

de F. blev kadet 1732, sekondløjtnant 1740, premierløjtnant 1741, kaptajnløjtnant 1746, kaptajn 1753, kommandørkaptajn 1758, kommandør 1766, schoutbynacht 1770, viceadmiral 1776 og admiral 1790. Han var 1742–43 i engelsk tjeneste og blev 1748 skoleofficer ved søkadetkompagniet. 1752–53 var han chef for fregatten Blaaheyren der sendtes til Middelhavet i anledning af stridigheder med Barbareskstaterne. Han afsluttede traktater med Tunis og Tripolis og lå med fregatten på Saffias red i Marokko, da fregatten Falster, chef kaptajn S. Hooglandt, sprang i luften. 1754 blev han næstkommanderende ved søkadetkompagniet og var s.å. chef for kadetskibet, fregatten Christiansø, 1755 chef for orlogs-

skibet Slesvig til Algier med gaver til beyen, 1757 flagkaptajn i eskadren og 1758 chef for Slesvig i eskadre. Dec. 1758–juli 1770 var de F. chef for søkadetkompagniet. Han var en meget kundskabsrig mand, indlagde sig stor fortjeneste i denne stilling og bidrog meget til den store anelse søkadetakademiet efterhånden fik. Han fastsatte bestemmelser for hvad der skulle gennemgås i de forskellige fag og fik 1763 indført faste eksaminer der måtte bestås inden en kadet kunne bringes i forslag til at udnævnes til officer. Han havde en særlig evne til at finde og udvikle gode evner hos kadetterne. 1771 blev han divisionschef, 1773 formand for kommissionen vedrørende flådens takkelads- og inventariiegods og 1777 formand i kommissionen om Kbh.s søforter der afgav betænkning 1787 og derved gav stødet til at batteriet Trekroner, der kom til at spille en vigtig rolle i slaget på Reden, blev opført. de F. havde stor indsigt i og interesse for søtaktik og udgav 1779 en signalbog for den danske flåde der særlig tilsigtede at simplificere ordregivning under kamp. 1779, -81 og -82 var han chef for de udrustede eskadrer og havde her, ligesom også under evolutionsovelserne 1785, rig lejlighed til at opdrage officererne til søkrigere. 1788 blev han ved overkrigssekretær Fr. C. *Rosenkrantz' afgang l. deputeret i admiralitets- og kommissariatskollegiet og fik bolig i Admiralitetsgården i Størrestræde, indtil gården ved den store ildebrand 1795 nedbrændte. 1796 afgik han fra kollegiet. Han ejede Gamle Vartov på Strandvejen som han solgte til staten til korntøringsmagasin. de F. var menighedsældste i den fransk-reformerte menighed. – Hv.R. 1776. □Mal. af J. J. Stunder, 1784 og mindre gentagelse. Silhouet (Kgl. bibl.).

[R. G. le Sage de Fontenay:] Familiengeschichtliche Nachrichten über die drei Dänisch-Norwegischen Admirale le Sage de Fontenay, Elmschenhagen b. Kiel 1885. M. de Fontenay: Slægten le Sage de Fontenay i Danm., 1974. H. C. A. Lund: Søkadetkorpssets hist. 1701–1901, 1901.

*Th. Topsøe-Jensen**

de Fontenay, Frank le Sage, 1880–1959, historiker, gesandt. * 24.9.1880 på Unnerupgård ved Helsingør, † 28.9.1959 i Kbh., begr. på Frbg. (Solbjerg kgd.). F: proprietær Frederik Edvard le Sage de F. (1847–1911) og Marie Sophie Caroline Jensen (1856–1937). ~ 1° 2.6.1911 i Kbh. (Ref.) med Olga Helene Angélique Wilhelmine de Renouard, * 5.8.1884 i Kbh. (Tysk ref.), † 2.12.1969 sst., d. af assistent ved DSB, løjtnant, senere kaptajn Daniel Julius Arthur de R. (1836–1917) og Elisabeth Charlotte Lisette Sophie Silberloh (1859–1953); ægteskabet opløst

de Fontenay, F.

1924. ~2° 7.12.1927 i Reykjavík (b.v.) med Guðrún Sigríður Eiríksdóttir, * 6.7.1903 i Reykjavík (~1° 1922 med købmand Møller), d. af smedemester Eiríkur Bjarnason (1866–1948) og Guðrún Helgadóttir (1878–1961).

de F. blev student 1899 fra Fr.borg og cand.mag. 1906 (historie, dansk, græsk). 1906–07 var han ansat ved Det kgl. bibliotek, men blev 1909 underarkivar i udenrigsministeriet, arkivar sst. 1914. Sammen med Erik *Arup omlagde og moderniserede han arkivet som han ledede under de vanskelige krigsåre. 1924 udnævntes han til Danmarks repræsentant i Island med titel af gesandt. Han virkede med iver for de dansk-islandske interesser men betragtede sin mission som endt efter forbundslovens udløb og ophævelsen af personalunionen med Danmark 1944. Han tog derfor nov. 1945 mod tilbudet om at blive forflyttet til Tyrkiet. Juli 1946 tiltrådte han sin nye post i Ankara hvor han blev til han faldt for aldersgrænsen 1950. På historieforskningens område har han bidraget med flere værdifulde afhandlinger dels om Islams kultur og historie, dels om islandske forhold. Hans vigtigste arbejder er *Østasien i Folkenes Historie VII*, 1912 og *Østasiens Kultur i Verdenskulturen VIII*, 1912 samt utidens og orientens historie i Gyldendals ill. verdenshistorie I–VI, 1919–22 som han tillige redigerede. 1940 udgav han i Reykjavík *Uppruni og áhrif Múhammedstruar*. Hans vigtigste artikler og mindre afhandlinger blev 1975 udgivet af hans datter Madeleine i to-bindsværket *Udvalgte arbejder*. For udenrigsministeriet udgav han 1921 *Det slesvigske Spørgsmaals diplomatiske Historie 1914–20*. Desuden har han udgivet *Danmarks Traktater IV*, 1918. I 2. udgaven af DBL samt i forskellige leksika har han skrevet adskillige biografier og historiske artikler. Æresdoktor (Reykjavík) 1940. – R. 1917. DM. 1923. K.² 1931. K.¹ 1946. □Tegn. af Gerda Ploug Sarp, 1915. Portr. af Maria Olafsdóttir (Reykjavík). Foto.

M. le Sage de Fontenay: Slægten le Sage de Fontenay i Danm., 1974 243 251–56. Berl. tid. 29.9.1959. Den danske udenrigstjeneste 1770–1970 I–II, 1970. Papirer i Rigsark.

Viggo Sjøqvist (Povl Engelstoft)

de Fontenay, Gaspar Frédéric le Sage, 1693–1769, søofficer. * 13.11.1693 i Kbh. (Fr. ref.), † 9.5.1769 sst., begr. sst. (Ref. k.). F: kaptajn ved det sjællandske regiment til fods Antoine (le Sage) de F. († 1700) og N. N. Drelingcourt. ~ 30.7.1723 i Kbh. (Fr. ref.) med Maria Magdalene Formont de la Forêt, * 6.5.1701 i Kbh. (Fr. ref.), † 10.6.1739 sst. (Fr. ref.), d. af kaptajn i infanteriet Nicolas F. († 1702) og Su-

sanne d'Agar (1677–1748). – Far til Anthon de *F. og Carl de *F.

de F. blev kadet 1709, sekondløjtnant 1714, premierløjtnant 1719, kaptajnløjtnant 1722, kaptajn 1728, kommandørkaptajn 1732, kommandør 1744, schoutbynacht 1751, viceadmiral 1754 og admiral 1759. – Som ung løjtnant tjente han i den store nordiske krig under C. T. *Sehested (1664–1736) ved den pommerske flotille og blev af denne rost for sit gode forhold, var derefter 1716–19 chef for fregatten Gravensteen på konvojering i Kattegat. 1722 sendtes han med snauen Hummeren til Reval for at rekognoscere den russiske flåde og afgav derefter en nøjagtig rapport over dens tilstand og fordeling. 1723 og -24 rejste han i en særlig mission til St. Petersborg, blev 1727 næstkommanderende ved kadetkompagniet og 1728 chef for samme. S.å. brændte hans hus og alt hans indbo ved den store ildebrand i Kbh. hvorfor han fik tilladelse til midlertidigt at bo på akademiet. Under sin virksomhed som kadetchef opnåede han at sø- og landkadetterne der begge var indlogerede i det gamle operahus blev adskilt fra hinanden, selv om de vedblev at bo i samme hus. 1731 var han flagkaptajn i en eskadre der bestod af fire orlogsskibe af forskellig type for at sammenligne disse, og 1741 chef for et orlogsskib i eskadre. 1743 udarbejdede han på grundlag af det franske værk *L'art des Armes navale* af P. Hoste fra 1697 en evolutionsbog for flåden der blev trykt og antaget til brug. 1751 fratrådte han tjeneste som kadetchef, blev 1754 deputeret i admiralitetskollegiet og var 1759, -61 og -62 chef for den udrustede eskadre, det sidste af disse år i anledning af det spændte forhold til Rusland. Da zar Peter III blev styrtet i juli s.å. drev krigsflåden over, og eskadren der havde krydset i nærheden af Bornholm hjemkaldtes. – de F. hørte til den fransk-reformerte menighed hvor han fra 1746 var menighedens ældste. – Hv.R. 1760. □Maleri. Afbildet på litograferet blad af Tordenskjold efter tegn. af S. Simonsen.

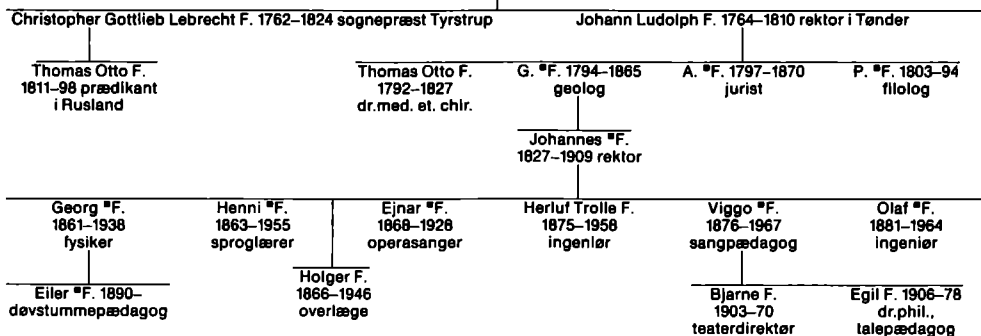
[R. G. le Sage de Fontenay:] Familiengeschichtliche Nachrichten über die drei Dänisch-Norwegischen Admirale le Sage de Fontenay, Elmschenhagen b. Kiel 1885. M. le Sage de Fontenay: Slægten le Sage de Fontenay i Danm., 1974. H. C. A. Lund: Søkadetkorpsets hist. 1701–1901, 1901.

Th. Topsøe-Jensen*

Forchhammer

Slægten F. føres tilbage til Sebald F., guldsmed i Kiel omkr. 1640, hvis slægt formodes at stamme fra Forchheim i Bayern. Dennes oldebarn var Thomas F. (1725–71), sognepræst i Rabenkirchen.

Thomas Forchhammer 1725–71 sognepræst Rabenkirchen

Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen, 1900 206–09.

Hans H. Worsøe

Forchhammer, August Friedrich Wilhelm, 1797–1870, jurist. * 18.12.1797 i Husum, † 16.2.1870 i Kiel, begr. sst. F: lærer ved borgerskolen i Husum, senere rektor i Tønder Johann Ludolph F. (1764–1810) og Margretha Elisabeth Wiggers (1761–1857). Ugift. – Bror til G. *F. og P. W. *F. F. studerede jura i Kiel. Efter 1822 at have taget eksamen på Gottorp nedsatte han sig 1823 som underretsadvokat i Kiel hvor han 1827 blev notar, 1838 over- og landsretsadvokat og 1848–62 „obersachwalter“. 1869 blev han dr. h. c. i retsvidenskab ved universitetet i Kiel. Ved siden af sin embedsgerning dyrkede han juridiske og historiske studier, skrev bl.a. en skarpsindig afhandling om den slesvigske stadsret (Staatsbürgerliches Magazin, III, 1823) og en for almenheden bestemt *Geschichte der Herzogthümer Schleswig und Holstein seit der Lutherischen Reformation* I–II, 1834. Dette sidstnævnte arbejde, der spænder over tidsrummet indtil 1712, er særdeles for tjenstfuldt. Uden at hvile på egentligt kildestudium giver det i letlæselig form en fyldig fremstilling af den politiske og samfundsmæssige udvikling i hertugdømmerne, med loyal redegørelse for både de kongelige og de hertugelige synspunkter. – Justitsråd 1854.

Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen, 1900. M. Mackeprang: Tønder gennem tiderne, 1943–44.

*Vilh. la Cour**

Forchhammer, Eiler Groth, * 1890, forstander ved statens skoler for døve. * 3.6.1890 i Kbh. (Skt. Pauls). F: forstander Georg *F. (1861–1938) og Kamilla Groth (1863–1920). ~ 1° 21.12.1924 med Paula Jensen, * 20.2.1894 i Fredericia, † 30.3.1941, d. af inspektør Niels Morten J. (1863–1949) og Christine Hansen († 1927). ~ 2°

15.5.1943 i Fredericia (b.v.) med sygeplejerske Erna Pedersen, * 16.3.1897 i Esbjerg, † 10.1.1980, d. af handelsgartner Knud P. (1861–1947) og Thyra Thomsen (1871–1944).

F. blev student fra Herlufsholm 1909 og derpå 1912 hjælpelærer ved Det kgl. døvstummeinstitut i Fredericia. Efter fra 1915 at have gjort tjeneste som sekondløjtnant ved fodfolket blev han atter lærer ved døvstummeskolen i Fredericia, 1921 ved Det kgl. døvstummeinstitut i Kbh., overlærer 1931, forstander 1934–37, forstander ved Den kgl. døvstummeskole i Nyborg 1937 og ved Det kgl. døvstummeinstitut i Fredericia 1938–56.

F. har på væsentlige områder bidraget til døveundervisningen i dens nuværende form. Som lærer ved Det kgl. døvstummeinstitut i Kbh. udformede han *Københavnnerinstitutets Sprogforståelsesmetode* der dels fremhævede at sprogforståelsen må danne grundlaget for sprog anvendelse, dels lagde vægt på tegnsproget som det sikreste og hurtigste hjælpemiddel til forståelse af verbalsproget. Metoden har i væsentlig grad bidraget til den liberale holdning over for tegnsproget som nu findes ved alle landets døveskoler. Metoden er beskrevet i *Nordisk tidskrift för dövstumskolan*, 1934–35. 1954 udgav han *Lærebog i artikulation med døve* (genoptr. 1973). Bogen giver en dybtgående analyse af de midler der indgår i taleoplæringen som i modsætning til de almindelige lærebøger i fonetik især må baseres på syn og følelse. Dette standardværk er i dag et uundværligt led i døvelæreruddannelsen og tillige håndbog i det daglige arbejde. 1929 udgav han *Om Døvstumme og Døvstummeundervisning*, en forældreorientering. F. var stærkt interesseret i hjemmeundervisning som et alternativ til specialskoleundervisning. Hjemmeundervisning kræver ansættelse af en privatlærer der får vejledning fra nærmeste døveskole. Med de få

Forchhammer, Eiler

elever der har været undervist på denne måde er opnået overordentlig gode resultater. Metoden er imidlertid økonomisk uoverkommelig for de fleste forældre og er ikke gennemprøvet tilstrækkeligt til at danne grundlaget for offentlig hjælp til forældrene. – R. 1937. R. 1953.

Asgar Holm

Forchhammer, Ejnar, 1868–1928, operasanger. * 19.6.1868 i Kbh. (Frue), † 15.8.1928 i München, urne på Bispebjerg. F: dr.phil., senere rektor Johannes *F. (1827–1909) og Abigael Ebbesen (1840–88). ~ 25.5.1905 i Frankfurt am Main med koncertsanger, senere lotterikollektor Anna (Nane) Cathrine Ulsaker, f. Scharffenberg, * 16.8.1876 i Stavanger, † 7.7.1962 i Kbh. (~ 1° 1901 med læge Sven Casander Ulsaker, 1879–1902), d. af toldfuldmægtig i Stavanger, senere toldkontrollør i Larvik Christian Frederik Wilhelm S. (1844–1921) og Anne Cathrine (Tinken) Reimers (1848–1936). – Bror til Georg *F., Henni *F., Olaf *F. og Viggo *F.

Trods en udpræget artistisk evne var det F.s oprindelige mening at gå skolepædagogens vej. Efter at han 1887 var blevet student fra Herlufsholm tog han 1894 magisterkonferens i matematik; men længe varede det ikke før interessen for sangen fortrængte alt andet. Allerede i sin studietid havde han taget sangundervisning hos Sextus *Miskow, en undervisning han senere fortsatte hos den berømte Wagnerfremstiller Julius Lieban i Berlin, derefter hos den danskfødte Leipzigsangpædagog L. C. *Tørsleff og endelig hos den navnkundige Sbriglia i Paris. Ifølge hele sit kunstneriske anlæg, sin levende fremstillings-evne og sit glansfulde stemmemateriale var F. den fødte heltetenor, et fag inden for hvilket der netop, ikke mindst takket være den fremherskende Wagnerdyrkelse, lå store karrieremuligheder. F. søgte straks målbevidst til tyske scener. Allerede 1895 havde han debuteret i Lübeck som Lohengrin hvorefter han 1896–1902 virkede ved Dresdeneroperaen, 1902–12 ved operaen i Frankfurt a. M. og endelig 1912–16 ved operaen i Wiesbaden. Foruden de store Wagnerpartier gjorde den allerede tidligt berømte sanger sig også i høj grad gældende i roller som Florestan i *Fidelio*, Pedro i *Dalen* og Canio i *Bajader*. Først og sidst var det dog Wagnerpartierne, og ikke mindst Tannhäuser der udløste F.s sceniske og sanglige evne. Ikke for ingen ting fik den danskfødte kunstner navnet „Der Tannhäuser“ i Bayreuthmesterens eget fædreland, og med rette thi få har gennemlevet og gengivet den wagnerske Minnesangerskikkelse med større kunstnerisk

glød og fantasi end han. Som den litterært dannede mand nedfældede F. ofte sine tanker og meninger i bog- eller artikelform; mest kendt blev typisk nok netop hans arbejde *Om Richard Wagner og hans Tannhäuser*, 1910. 1919 vendte F. tilbage fra det krigshærgede Tyskland og forsøgte bl.a. ved en Tannhäuser-optræden på Det kgl. teater at vinde fast fodfæste i dansk musikliv, men selv om han en kortere tid endog ansattes som operainstruktør og udfoldede en flittig virksomhed som musikjournalist og pædagog gik det dog ham, som så mange andre der har været for længe borte hjemme fra, han fandt ikke rigtig fodfæste. Syg og træt opgav han kampen og flyttede 1926 til München. □Mal. af Alb. Hauweisen. Foto.

Masken 13.7.1913. Charles Kjerulf i Politiken 2.2.1919. Axel Kjerulf sst. 17.8.1928.

*Torben Krogh**

Forchhammer, Johan Georg, 1794–1865, geolog, kemiker. * 26.7.1794 i Husum, † 14.12.1865 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: lærer ved borgerskolen i Husum, senere rektor i Tønder Johann Ludolph F. (1764–1810) og Margretha Elisabeth Wiggers (1761–1857). ~ 1° 29.5.1826 i Kbh. (Garn.) med Louise Christiane Fugl, * 17.4.1804 i Kbh. (Nic.), † 17.8.1831 sst. (Trin.), d. af kancelliråd, hof- og stadsretsprokurator Ulrik Nicolai Gade F. (1766–1817, ~ 1° med Kirstine Cronberg, f. Sandberg. ~ 3° med Charlotte Johanne Wilster, 1788–1874) og Anna Cathrine Sletting (1785–1812). ~ 2° 19.12.1832 i Kbh. (Trin.) med Emilie Mariane Fugl, * 7.8.1815 på Frbg., † 19.5.1882 i Kbh. (Johs.), d. af ovenn. U. N. G. F. (1766–1817) og Charlotte Johanne Wilster (1788–1874). – Bror til A. *F. og P. W. *F.

F. boede i Husum i Slesvig fra 1794 til 1803 da faderen blev leder af lærerseminariet i Tønder. Indtil sin død 1810 underviste faderen børnene i naturhistorie, og F.s interesse blev vakt, navnlig hvad angår havets virksomhed ved Slesvigs vestkyst. Dette emne behandlede han senere i flere afhandlinger. 1810–15 var han atter i Husum som apotekerdiscipel. 1815–18 var F. indskrevet ved universitetet i Kiel som stud.chem. & pharm. Han blev ansat som amanuensis hos sin lærer professor C. H. Pfaff der underviste i fysik, kemi og farmaci. Det var her han anlagde sin første mineralsamling. På grund af nogle usikre løfter om at blive leder af et kommende gasværk i Kbh. rejste F. hertil 1818. Planerne om gasværket blev opgivet ligesom forskellige hverv stillet i udsigt af Ernst *Schimmelmann heller ikke blev til noget, men H. C. *Ørsted udvirkede at F. efter

C. Münsters forfald sammen med Ørsted og L. Esmarch kom til at deltage i undersøgelserne af Bornholms mineralske råstoffer 1818 og 1819. Dette betød dels en forbedring af F.s økonomi, men navnlig at han fik lejlighed til at foretage geologiske undersøgelser i felten på egen hånd. Disse rejser gjorde definitivt F. til geolog. Efter at have fået bevilget et toårigt rejsestipendium (England) og for at have en bedre position inden rejsen påbegyndtes, forsvarede F. 1.4.1820 sin doktordisputats om manganets kemi, et emne Pfaff og han havde beskæftiget sig meget med i Kiel. Rejsen til England 1820 hvor han studerede de geologiske forhold, besøgte bjergværker og fabriksvirksomheder og stiftede bekendtskab med flere fremragende naturforskere, efterfulgtes efter yderligere rejsebevillinger af en rejse til Færøerne (1821) hvor han skulle undersøge øernes geologi og mineralrigdomme, især kullene, samt søge at komplettere sin og samtidens viden om Nordeuropas geologi.

Som umiddelbart resultat af rejsen udkom 1824 *Om Færøernes geognostiske Beskaffenhed*. Efter at F. i en kort periode 1822–23 havde været farvelaborant ved Den kgl. Porcelainsfabrik til en ret beskedent gage sørgede H. C. Ørsted for, at han forblev i Danmark ved at få ham udnævnt til lektor i kemi og mineralogi ved Kbh.s univ. 1823. 1829 blev F. professor ved den nyoprettede polytekniske læreanstalt. Undervisningsområdet var mineralogi og kemi. 1831 blev han tillige ekstraordinær professor i mineralogi og geognosi ved Kbh.s universitet. Efter professor G. Wads død 1832 reorganiserede F. samlingerne i „Grev Moltkes Universitetet tilhørende Mineralske Museum“, således at der blev seks undersamlinger foruden en studie- og undervisnings-samling. Af museumsetiske grunde overdrog F., mod betaling af skabe og æsker, sin private samling til museet. Denne samplings indhold af materiale fra Danmark har sikkert bidraget væsentligt til den betydelige vækst som i disse år fandt sted i „Den danske geognostiske samling“ der også fortsat voksede som følge af F.s undersøgelser og rejser rundt i landet. Det øgede kendskab til Danmarks geologi udmøntedes dels i samlingernes vækst, dels i forskellige afhandlinger om Danmarks geologi og kulminerede foreløbig 1835 med den første udførlige Danmarks geologi. Skønt F.s modersmål var tysk og universitetsprogrammet hidtil var skrevet på latin blev den skrevet på dansk med titlen *Danmarks geognostiske Forhold, forsaavidt som de ere afhængige af Dannelser, der ere afsluttede*. Dette viser F.s interesse i at udbrede videnskabens resultater til det størst mulige publikum og svarer til hans indsats på Polyteknisk læreanstalt og i

forskellige selskaber hvor hans forelæsninger søgtes af mange. Ligeledes forfattede han en del halv- og helpopulære afhandlinger, bl.a. om pedologiske emner med adresse til landbrugere.

F. udbyggede og korrigerede sin viden om Danmarks geologi i årene efter 1835 og var to gange langt fremme med en udvidet udgave af sin Danmarks geologi. 1848 opgav han den tyske udgave Dänemarks Geognosie pga. de politiske forhold og 1854 opgav han den danske pga. et meget stort arbejdspress og manglende tid til fornyet feltarbejde. 1858 udgav han en oversigt over Danmarks geomorfologi i universitetsprogrammet, en opsummering af en række undersøgelser foretaget i årenes løb over Danmarks terrænforhold. I disse var han også kommet ind på rullestensleret (moræne) hvis glaciale oprindelse han ikke kunne anerkende idet han opfattede de erratiske blokke som intruderede i en marin aflejring som følge af endogene processer.

F. var en af de første der gik ind i det tværfaglige naturhistorisk-arkæologiske samarbejde idet han mente, „at Menneskeslægtens ældste Historie har sit naturhistoriske og geognostiske Element“. To gange var han medlem af antikvarisk-geologiske kommissioner nedsat af Videnskaberne selskab. Runamo-Komiteen, der foruden F. bestod af sprogforskeren Finn Magnussen og historikeren C. Molbech, undersøgte 1833 nogle formodede runer, omtalt af Saxo, på en diabasgang i Blekinge. Komiteen bekræftede at det drejede sig om runer, men blev 1844 kraftigt tilbagevist i J. J. A. Worsaaes Runamo og Braavallaslaget. Lejrekomiteen, bestående af J. Steenstrup, J. J. A. Worsaae og F., anstillede fra 1848 arkæologiske undersøgelser over skaldynger som lå nær hævdede kystlinier. Resultatet blev at komiteen anså skaldyngerne for menneskeværk, senere benævnt køkkenmøddinger.

Hvad angår geokemiske undersøgelser og eksperimenter var F. med i den tidlige udvikling. Han beskæftigede sig med lerdannelsen, specielt kaolinets dannelse og efterviste eksperimentelt orthoklasens omdannelse til kaolin. Kemiske analyser af havvand foretog han i mange år på prøver leveret ham fra danske og engelske marineskibe overalt på kloden. 1859 publiceredes *Om Søvandets Bestanddele og deres Fordeling i Havet* der er et grundlæggende arbejde indenfor den kemiske oceanografi, samtidig med at det, som hensigten var, belyser stoffernes kredsløb i naturen. F. blev ordinær professor ved Kbh.s univ. 1850 og efterfulgte 1851 H. C. Ørsted som direktør for Polyteknisk læreanstalt. F. var medlem af kommissionen til forbedring af Københavns belysning og vandforsyning som udvirkede, at byen fik gasbelysning 1857, og han var en af de

Forchhammer, G.

drivende kræfter bag Videnskabernes selskabs Nyholm-boring, 1831–47, som ikke nåede de af F. forventede vandførende grønsandslag, hvilket kompenseredes ved at vandboringer, anbefalet af F. i området imellem Køge og København gav gode resultater. F. deltog i oprettelsen af og ledede Rosenborg brøndanstalt, og til høring hos ham blev oversendt sager vedrørende mange praktiske projekter med tilknytning til geologi.

F. foretog flere geologiske rejser til udlandet, hyppigst til England, og førte en omfattende korrespondance med danske og udlændinge. Mange førende udenlandske videnskabsmænd korresponderede han med i lange perioder. Ch. Lyell, der 1834 under et besøg i Danmark fik overbevist F. om at Møns klints skrivekridt var fra kridttiden og ikke tertiært, er et godt eksempel. Hans påvirkning er også klar i publikationen om Danmarks geologi fra 1835. – F. modtog 1824 Videnskabernes selskabs sølvmedalje for sin afhandling om Færøernes geologi og blev samme år medlem af selskabet. Han efterfulgte 1851 H. C. Ørsted som dets sekretær. F. var som udtryk for sin internationale orientering og anerkendelse medlem af flere udenlandske videnskabelige foreninger. – Etatsråd 1851. Konferensråd 1857. – R. 1836. DM. 1854. K. 1860. □Mal. af W. Bendz, 1830 (Fr.borg). Tegn. af E. Lehmann, 1842 (Kgl.bibl.). Afbildet på mal. af S. Schack af salvingen 1840 (St.mus.). Litografi af E. Bærentzen fra 1840erne, kopieret i litografi 1852 og træsnit 1856. Tegn. af Constantin Hansen, 1856. Træsnit 1857. To træsnit 1860, det ene efter tegn. af H. Olrik, gengivet i et par træsnit 1865 og 1873. Litografi af E. Fortling, 1862, gengivet i to litografier 1869. Træsnit af H. P. Hansen, 1865, gentaget 1876. Buste af H. V. Bissen, 1866 (St.mus., glyptoteket, Kbh.s univ., Mineralogisk mus., Polyteknisk læreanstalt, Fr.borg). Statuette af Th. Stein, 1866 (Hirschsprung). Litografi 1870. Træsnit efter tegn. af B. Olsen. Træsnit 1888. Afbildet på E. Henningsens mal. 1896 af naturforsker mødet 1847 (Kbh.s univ., Fr.borg). Relief af V. Bissen, 1898 (Vidensk. selskab). Træsnit efter H. Bürkner. Foto.

Kilder. Breve fra og til H. C. Ørsted II, 1870 12–14 19–22. Breve til og fra G. F. I–III, 1920–26. G. F.: Rejse til Færøerne. Dagbog og breve I–II, 1927.

Lit. G. F.: Almenfættelige afhandl. og foredrag, 1869 (m. biografi og bibliografi af F. Johnstrup). C. C. A. Gosch: J. C. Schiødt I–III, 1898–1905. H. C. Ørsted: Bornholm. Dagbøger 1818 og 1819, 1927. J. T. Lundbye: Den polytekn. læreanstalt 1829–1929, 1929. R. Spærck: Dansk naturhist. foren. i Kbh. 1833–1933, 1933. A. Garboe: Geologiens hist. i Danm. I–II, 1959–61. A. Noe-Nygaard: Om samlingsernes vækst, 1977 8–19.

Papirer i Kgl.bibl.

Erik Kristiansen

Forchhammer, Johannes Georg, 1861–1938, døvstumpepædagog. * 22.5.1861 i Ålborg (Budolfi), † 23.7.1938 i Ordrup, urne på Trinitatis kgd., Fredericia. F: dr.phil., senere rektor Johannes *F. (1827–1909) og Abigael M. B. Ebbesen (1840–88). ~ 15.5.1888 i Kbh. (Pauls) med Karen Marie (Kamma) Groth, * 21.4.1863 i Korsør, † 10.1.1920 i Fredericia, d. af kaptajnlejtant Eiler Peter Christopher Munthe G. (1821–67) og Margrethe Marie Boye (1827–1903). – Far til Eiler *F. Bror til Ejnar *F., Henni *F., Olaf *F. og Viggo *F.

F. blev student 1879 fra Herlufsholm, 1885 cand.polyt., hvorefter han en kort tid var assistent ved Gl. Carlsbergs kemiske laboratorium. 1886–91 var han timelærer i fysik ved Metropolitantaskolen og havde samtidig timer på søofficersskolen. Han skrev sammen med fysiklæreren på Herlufsholm, overlærer Jul. Petersen, en lærebog i fysik, 1888. I øvrigt kom hans livsgering til at ligge på et helt andet område, nemlig i døvstummeundervisningen. Som ung student var han blevet forlovet med en intelligent ung døv pige, hans senere hustru, der var blevet talemotodisk oplært. Dette førte ham til at beskæftige sig med studier af talelyde og fonetik. Han havde allerede 1887 fremstillet et fonoskop, hvorved man ved gasflammen kan synliggøre og fikser talestemmens vibrationer på en roterende tromle. – Da den Kellerske taleskole for døve børn 1891 blev overtaget af staten og flyttet fra Kbh. til Nyborg, blev F. udnævnt til dens forstander, en stilling han beklædte fra 1891 til 1909, da han ved embedsledighed på døvstummeinstituttet i Fredericia søgte forflyttelse dertil; herfra tog han sin afsked 1926. 1903 havde han erhvervet doktorgraden med en afhandling om *Nødvendigheden af sikre Meddelelsesmidler i Døvstummeundervisningen*. Heri beskriver han et af ham selv opfundet sæt af hånd- og fingerstillinger der angiver de forskellige usynlige taleorganers stillinger. Ved at koordinere disse manuelle hjælpe-tegn med tale bliver det muligt for den døve at opnå korrekt opfattelse af talen gennem mund-aflæsning. F. kaldte sin opfindelse mund-håndsystemet. Det har vundet betydelig udbredelse i døveundervisningen i Danmark og er meget brugt af døve og tunghøre indbyrdes. I udlandet har det derimod kun vundet ringe udbredelse. – Nogle år før F. tog sin afsked som forstander blev den første blinde-døvstumme elev som er oplært i Danmark optaget på instituttet i Fredericia. F. omdannede da sit mund-håndsystem så det blev til et følealfabet til brug for oplærelse af blinde-døve. – Allerede før sin forflyttelse til Fredericia havde F. 1908 i Nyborg fået oprettet en lille landbrugs- og højskole for døvstumme,

hvertil var knyttet en asylafdeling for svagelige mænd. Kun denne del af virksomheden består endnu.

F. gik i en årrække stærkt op i afholdssagen og udrettede en del for dens fremme, især for oprettelsen af et retningshjem ved Jebjerg. Han har arbejdet for det internationale sprog idø og redigerede i nogle år et blad af samme navn. Af litterære arbejder har han foruden de førnævnte bl.a. skrevet en artikulationslære og en lærebog i mundaflysning. Hans sidste litterære arbejde belyser andres og egne synspunkter angående etiske og religiøse spørgsmål. – R. 1905. DM. 1926. □ Mal. af L. Find, 1929 (døvstummeinst., Kbh.). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1903 113–16. – Det kgl. døvstummeinstitut, udg. C. Goos, 1907 365f. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

*A. Hansen**

Forchhammer, Henriette (Henni) Sophie, 1863–1955, sproglærer, kvindesagsforkæmper. * 8.3. 1863 i Ålborg, † 31.5.1955 på Frbg., urne på Herlufsholm kgd. F: dr.phil., senere rektor Johannes *F. (1827–1909) og Abigael M. B. Ebbesen (1840–88). Ugift. – Søster til Ejnar *F., Georg *F., Olaf *F. og Viggo *F.

F. var den næstældste i en søskendeflok på tolv, og fra hun var halv voksen underviste hun de yngre i hjemmet samtidig med at hun uddannede sig i sprog. I begyndelsen af 1890'erne kom hun til Kbh. og ernærede sig som sproglærer. 1895 udgav hun s.m. H. Jacobsen sin første lærebog *Elementær italiensk Lydlære* og 1900 udarbejdede hun – oprindeligt til Studentersamfundets aftenundervisning – *Lærebog i Engelsk for ældre Begyndere* som gennem mere end en menneskealder udkom i nye udgaver. 1906 fulgte *How to learn Danish* der senere kom på hollandsk, tysk og fransk. Ved statens feriekursus i engelsk har hun 1907–14 været lærer i fonetik og blev fra 1915 gennem en lang årrække leder. Som sproglærer hyldede hun den tids moderne principper med lydskrift og sammenhængende tekster. – F. kom tidligt med i kvindebevægelsen, og da danske kvinders nationalråd stiftedes 1899 blev hun medlem af dets styrelse. Formandsposten havde hun 1913–31 og udnævntes 1933 til æresformand. Da danske kvinder ved grundlovsændringen 1915 fik fulde politiske rettigheder var hun som DKNs formand ordfører for kvindetoget til Amalienborg og rigsdagen hvor hun på kvindernes vegne gav udtryk for anerkendelse og glæde over – men ikke tak for – de nu lovfæstede rettigheder. – Allerede 1899 deltog hun for DKN i det internationale kvinderåds (ICWs) møde i London, blev senere medlem af

dets styrelse, 1914–30 rådets vicepræsident og derefter æresvicepræsident. Under 1. verdenskrig var F. ICWs eneste styrelsesmedlem i et neutralt land og fik derfor overdraget den opgave at opretholde forbindelserne mellem nationalrådene i de krigsførende lande. Hun medvirkede til at danske kvinder kom med til kvindemødet i Haag 1915 hvor grundlaget for Kvindernes internationale liga for fred og frihed blev skabt. Da freden kom gjorde hun en stor indsats for at støtte Fridtjof Nansens arbejde for flygtninge og krigsfanger ligesom for Karen *Jeppes hjælpearbejde blandt kvinder og børn i Armenien. 1926 besøgte hun Armenien og skrev bogen *Et Besøg hos Karen Jeppe*. Fra 1920–37 var hun medlem af den danske delegation til Folkeforbundet i Genève, først som teknisk rådgiver, senere som suppleant, og hun blev den første kvinde som talte i Folkeforbundet. Det var i særlig grad sociale og humanitære spørgsmål hun her arbejdede med, især handelen med kvinder og børn, den hvide slavehandel som efter Folkeforbundets indgående undersøgelser ikke bare var et spøgelse men i høj grad en virkelig og velorganiseret trafik. – F. er et af dansk kvindesags største navne, i sin tid kendt overalt bl.a. gennem de utallige foredrag hun holdt i hele landet om kvinde- og fredssag. Hendes stemme var spinkel men den skabte lydhørhed gennem overbevisningens styrke og ordenes formfuldendte sammenkædning. I sit lange liv arbejdede hun utrætteligt og idealistisk af al sin kraft for det, hun troede på. Hun var en uselvsk og stærk personlighed som nåede sine resultater ad forhandlingens vej, for det var for hende den eneste menneskeligt værdige måde. – F. testamenterede alt hvad hun ejede til DKN for at der kunne oprettes et rejselegat, og det uddeles nu hvert år til en kvinde som vil studere fredsspørgsmål eller samfundsforhold af forskellig karakter uden for Danmark. – F.M.1. 1932. □ Afbildet på O. Matthiesens mal. 1923 af rigsdagen 1915 (folketinget). Tegn. af samme, og af Julie Marstrand, 1931. Tegn. af Roth og af Lazar. Foto.

Berl.tid. 7.3.1933. Dagens nyheder 1.6.1955. Inga Dahlgård i Kvinden og samfundet, 1955, nr. 6 94.

Inga Dahlgård (Niels Haislund)

Forchhammer, Herluf, se **Forchhammer, Johannes**.

Forchhammer, Johannes Nicolai Georg, 1827–1909, rektor. * 20.3.1827 i Kbh. (Garn.), † 19.7.1909 på Frbg., begr. på Herlufsholms kgd. F: lektor, senere professor G. *F. (1794–1865) og Louise C. Fugl (1804–31). ~7.5.1860 i Sande-

Forchhammer, Johannes

fjord med Abigael Marie Bing Ebbesen, *9.11.1840 i Sandefjord, †9.8.1888 på Herlufsholm, d. af badelæge Jørgen Tandberg E. (1812–87) og Henriette Marie Sophie Frisack (1811–88). – Far til Ejnar *F., Georg *F., Henni *F., Olaf *F. og Viggo *F.

F. blev student 1843 fra Metropolitanskolen og cand.philol. 1849. 1845–51 var han lærer ved Borgerdydskolen på Christianshavn og deltog samtidig med liv og lyst i studentervivet. 1852 erhvervede han magistergraden (fra 1854 doktorgraden) for en afhandling *Quaestiones criticae de vera commentarios de bellis civili, Alexandrino, Africano, Hispaniensi emendandi ratione* og tiltrådte s.å. med offentlig understøttelse en videnskabelig udenlandsrejse, navnlig til Italien. Efter sin hjemkomst var han et virksomt medlem af det 1854 stiftede Philologisk-historisk samfund og overtog i øvrigt atter sine timer ved Borgerdydskolen samtidig med at han som privatdocent holdt forelæsninger ved universitetet. 1859 afbrød han sin videnskabelige løbebane og blev overlærer (lektor) ved Ålborg katedralskole. Som ivrig nationalliberal kom han her ind i politik og valgtes 1866 til landstingsmand; men da han 1868 blev skolens rektor, nedlagde han sit mandat. 1872 blev han rektor for Herlufsholms skole og opdragelsesanstalt, et embede som han beklædte til 1892, og hvor han fik sin egentlige livsgerning. Ud fra sit grundtvigske syn på religion og opdragelse søgte han, til dels under vanskeligheder fra konservative læreres side, at reformere undervisningen og behandlingen af eleverne, lod afholde foredrag, oplæsninger og koncerter og bragte ved gensidige besøg forbindelse til veje med Hindholm højskole og dens forstander M. Chr. *Nielsen. Desuden fik han indrettet læsestue for eleverne og gennemførte en forbedret ordning af skolens samlinger, bl.a. ved opførelse af en museumsbygning. Endelig var han en fortræffelig lærer i klassiske sprog som han ikke behandlede pedantisk, men med sit frejdige livssyn og sin kultiverede personlighed forstod at gøre levende for eleverne.

Af F.s filologiske forfatterskab kan foruden talrige afhandlinger som han skrev i sin ungdom fremhæves *Vejledning til Italiensk*, 1884 og oversættelser af Plautus, tre komedier, 1884 og to komedier, 1886. I Ålborg og senere vendte hans interesse sig mest mod historie, og i M. G. G. Steenstrups Dansk Maanedsskrift skrev han afhandlinger især vedrørende Nördens historie i begyndelsen af 1800-tallet bl.a. om prins Christian August (1868). Efter sin afsked udgav han for Udvalget for folkeoplysningens fremme *Romerfolkets indre og ydre Historie I–II*, 1898–99. Endelig bør nævnes *Herlufsholms Historie 1872–92*,

først udgivet 1931 „som Manuskript for Herlovianere“ – med åbenhjertige meddelelser om hans rektortid. – En søn, Herluf Trolle F., *25.5.1875, †16.1.1958 blev student 1893, cand. polyt. 1898 og derefter ingeniørasistent ved Kbh.s havnevæsen. Efter en længere rejse til USA fra 1903, hvorunder han arbejdede for Central Rail Road of New Jersey og New York Central & Hudson River Rail Road, blev han 1907 ansat i Christiani & Nielsen hvis Århusafdeling han ledede fra 1908. Fra 1911 ledede han firmaets konstruktionsstue i Kbh., 1922 blev han overingeniør og leder af London-afdelingen. 1925–28 var han selvstændig hvorefter han ansattes ved firmaets datterselskab i Hamburg. 1930–32 var han teknisk direktør for afdelingen i Tyrkiet. (J. F.) – R. 1881. DM. 1892. □Tegn. af C. Dalgas, 1847, kopi af Aspelin. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1852 20f. – G. L. Wad: Medd. om rektorerne på Herlufsholm, 1878 225–30. Sophus Müller: J. N. G. F., 1893 = Herlufsholms skoles progr. A. K. Hasselager i Herlufsholms skoles progr. 1910 5–22. Kn. V. Rosenstand i Ill.tid. 24.3.1907. Berl.tid. 20.7.1909. Vagn Skovgaard-Petersen: Dannelse og demokrati, 1976.

Vagn Skovgaard-Petersen (Chr. Buur)

Forchhammer, Olaf, 1881–1964, stadsingeniør, byplantekniker. *27.1.1881 på Herlufsholm, Sorø amt, †10.7.1964 i Kbh., urne på Mariebjerg kgd., Gentofte. F: rektor, dr.phil. Johannes *F. (1827–1909) og Abigael M. B. Ebbesen (1840–88). ~1° 6.3.1906 i Kbh. (b.v.) med senere eksam. talelærer, journalist Karen Esther (Stampe) Bendix, *8.2.1881 i Kbh. (Johs., døbt 12.10.1898 i Slagelse), d. af komponist, senere tit. professor Victor *B. (1851–1926) og baronesse Rigmor *Stampe (1850–1923). Ægteskabet opløst. ~2° 11.5.1917 i Kbh. (b.v.) med læge Ellen Marie Poulaine Hallas, *14.6.1884 i Lunderød, Tølløse sng., †29.4.1951 i Bagsværd, d. af læge Carl Vilhelm August H. (1855–87) og Marie Fedora Elisabeth Sønderup (1864–1901). Ægteskabet opløst 1941. ~3° 13.9.1941 i Kbh. (b.v.) med mag. scient., senere assistent ved Kbh.s byplanafd. Margrethe (Grethe) Høgstrøm, *22.7.1903 i Svendborg, †1.4.1957 i Kbh., d. af døvstumme-lærer, senere forstander for Det kgl. døvstumme-institut, cand.teol. Niels Peder H. (1875–1968, ~2° 1932 med Anna Christine Bertha Petra Skyum, 1893–1963) og Anna Kirstine Højte (1878–1962). ~4° 7.12.1959 i Kbh. (b.v.) med Gertrud Wengel Schneider, *27.10.1919 i Kolding, d. af øjenlæge Elis Rübshahm S. (1883–1921) og Esther Lund (*1894, ~2° 1925 med sangpædagog Viggo *F., 1876–1967). – Bror til Ejnar *F., Georg *F., Henni *F. og Viggo *F.

F. blev student 1899 fra Herlufsholm og 1906 cand.polyt. som bygningsingeniør. 1906–07 var han ansat hos Baurat W. H. Lindley i Frankfurt a.M., 1907 blev han ansat i direktoratet for vej- og kloakanlæggene i Københavns kommune hvor han var beskæftiget i afdelingen for ydre by, hovedsagelig med afløbssager. Han ydede her en betydelig indsats og medvirkede bl.a. ved udarbejdelsen af et nyt afløbsregulativ, tilrettelæggelsen af kontrol med betonrør til afløbsarbejder og den autorisationsordning for installatører og kloakmestre som indførtes 1931–32. F. blev 1927 afdelingsingeniør og leder af byplanafdelingen der 1925 var oprettet i forbindelse med den administrative omlægning hvorved stadsingeniørens direktorat i Kbh. blev til. 1936–51 var F. stadsingeniør i Kbh. Også som stadsingeniør havde kloakeringen og navnlig en forbedring af forholdene ved bortskaffelse af spildevandet hans interesse. I hans embedsperiode gennemførtes omfattende lednings-, rensnings- og udløbsarbejder, bl.a. samling af kloakudløbene i Svanemøllebugten til en fælles udløbsledning med udmundning i Kongedybet (1938–45) og rensningslægget ved Damhusåen (1934, senere udvidet).

Det blev imidlertid inden for byplanlægningen F. fik sit hovedvirke, først som afdelingsingeniør i byplanafdelingen og dernæst som stadsingeniør. Med en blændende intuition og vitalitet gik han ind i arbejdet for fremme af byplanlægningen, og fremskaffelse af den lovhjemmel der stærkt savnedes da F. startede sit virke som byplanlægger for Kbh. Med udgangspunkt i den dagældende byplanlov (af 1925) og den stærkt forældede bygningslov for Kbh. (af 1889) agiterede han i skrift og tale for en ny lovgivning og banede dermed vejen for byplanloven af 1938 og Københavns byggelov af 1939 (der begge – omend i revideret form – var gældende indtil 1977). F. var ophavsmand til en række af de nye ideer der prægede Københavns byggelov. Loven var banebrydende og har dannet forbillede for den langt senere landsbyggelov. I de år F. ledede byplanarbejdet i Kbh. skete en betydelig udbygning af kommunen – i en sådan grad at denne vel måtte siges at være udbygget inden for de dengang fastlagte rammer ved hans afgang 1951. Det var ham i hele denne vækstperiode meget magtpåliggende at udnyttelsen af boligarealerne ikke blev for stor, at få reserveret arealer dels til rekreation, dels til skoler og andre offentlige formål, samt at få de fornødne bredder sikret for fremtidige udvidelser af først og fremmest de store gader. F. havde en udpræget sans for naturværdier hvilket førte til en varm interesse for naturfredning og for skabelsen af rekreative om-

råder for byboerne. Han var medlem af naturfredningsrådet fra 1937 til sin død og ydede her en indsats for fredning af værdifulde naturområder over hele landet. Fredningsinteressen og trangen til at forbedre de rekreative muligheder for storbyens befolkning forenedes i hans arbejde med en plan for Københavnsegnens grønne områder. Det var på hans initiativ og under hans ledelse at udvalget til planlægning af Københavnsegnen 1936 udsendte betænkningen Københavnsegnens grønne Områder der indeholder forslag til et sammenhængende parksystem for Storkøbenhavn. Til gennemførelse af forslaget nedsatte statsministeriet 1938 et tremandsudvalg hvori F. fik sæde. Han var et meget aktivt medlem af dette udvalg der udarbejdede en fredningsplan med tilhørende plan for gang- og cykelstier i Københavnsegnen. Planernes målsætning blev i stort omfang realiseret i løbet af 1940erne.

Også løsningen af fremtidens trafikproblemer optog F. Han var et fremtrædende medlem af den i 1944 nedsatte københavnske trafikkommission, og store gadeanlæg og broanlæg blev gennemført i hans tid. F. stod bag 1930ernes og 40ernes planer om betydelige gadeudvidelser og -gennembrud i Københavns gamle bydel. Disse planer harmonerede med hans generelle syn på den indre bys fremtid gående ud på at erhvervs-koncentrationen fortsat ville vokse i denne bydel, og at det var umuligt at modarbejde en sådan udvikling. Han prioriterede her erhvervs-livets interesser højere end de bygningsæstetiske hvilket gav anledning til et veritabelt slag om den gamle bydels fremtid med fortalere for bygningsbevaring som hans modstandere. Siden blev hovedparten af de planlagte gadeudvidelser og -gennembrud i den indre by opgivet, og eftertidens holdning til denne bydels udvikling, hvor bevaringshensyn og bestræbelser på at mindske biltrafikken har en fremtrædende plads, går i det væsentlige imod de tanker F. fremsatte. F. tog del i de store diskussioner om havnebroerne og om Københavns havns fremtid. Han foranstaltede undersøgelser med henblik på mindskelse af konflikten mellem skibstrafikken og trafikken over broerne og pegede på betydningen af dels at pålægge skibstrafikken visse restriktioner, og dels at hæve broerne så oplukninger for småskibe kunne undgås. Han var medlem af det i 1940 nedsatte teknikerudvalg angående Københavns havns fremtidige udvidelsesmuligheder (betænkning 1944). F. talte her bl.a. for at man ved havnens udbygning tilsigter en sådan placering af virksomheder med hyppige skibsanløb, at konflikten mellem skibstrafik og landtrafik ikke skærpes yderligere. Der blev i de år F. ledede by-

Forchhammer, Olaf

planarbejdet i Kbh. arbejdet på mange fronter med byplanlægningens problemer. Der blev indsamlet et meget betydeligt materiale dels af direkte betydning for de aktuelle byplanmæssige spørgsmål og dels til belysning af de historiske udviklingsforløb som er en forudsætning for den udformning byen har fået. Det meget materiale der var indsamlet og de mange tanker der var fæstet i hans tid var en hovedårsag til at stadsingeniørens direktorat få år efter hans afgang kunne udsende skitsen til en helhedsplan for kommunens fremtidige byplanmæssige udvikling, „København. Skitse til en generalplan“, 1954.

F. var et særpræget og højt begavet menneske med enestående evner som initiativtager og inspirator. Han var en interessant blanding af intelligensmenneske og kunstner og kastede sig med ildhu over mange forskellige emner. Han var medlem af Gladsaxe sogneråd 1921–25. I Dansk ingeniørforening var han 1934–39 medlem af bestyrelsen for bygningsingeniørgruppen og 1936–39 medlem af foreningens repræsentantskab. F. var en forkæmper for fredens bevarelse. Han var under forsvarsdebatten omkring 1906 aktiv inden for Dansk fredsforening hvor han førte an i kampen mod værnepligten. 1912 valgtes han ind i foreningens hovedbestyrelse. Han arbejdede for at staten skulle anerkende retten til at nægte at gøre militærtjeneste, og var medvirkende til at der i 1917 gennemførtes en lov om værnepligtiges anvendelse til civilt arbejde. F. var 1926 medstifter af landsforeningen Aldrig mere krig, var i de første år medlem af hovedbestyrelsen og deltog i arbejdet for at forbedre loven om civilt statsarbejde for militærnægterne. Han var særdeles aktiv i diskussionen om udrensningen efter anden verdenskrig. F. var tillige modstander af Danmarks tilslutning til Atlantpagten og var 1951 medstifter af Komiteen til fremme af en uafhængig dansk udenrigspolitik.

F. har skrevet og redigeret flere bøger, skrevet en lang række tidsskriftartikler og holdt et stort antal foredrag i ind- og udland, først og fremmest om byplantekniske problemer men også om forsvarspolitik og lignende. Han var bl.a. skrevet pjecerne *Jeg nægter*, 1909 mod værnepligten og *Neutralitet eller Forsvar*, 1910 som indlæg i militærdebatten. I Ingeniørvidenskabelige Skrifter (B. Nr. 2) foreligger fra 1930 *Parkomraader (grønne Arealer) i den moderne Byplan*. I Beretning om Dansk Byplanlaboratoriums Virksomhed 1930 (udg. 1931) skrev F. afhandlingen *Er Tidspunktet inde for en Forbedring af vor Bygningslovgivning?* 1931 udgav han lærebogen *Vejledning i Afløbsfaget* (5. reviderede udgave 1947, nyt oplag heraf så sent som 1968). Han forestod

udarbejdelsen af den redegørelse, *København. Byplanmæssige Forhold*, som stadsingeniørens direktorat udsendte i 1932 som en art oplæg til en helhedsplan for kommunen. 1936 kom betænkningen *Københavnsegnens grønne Omraader* hvortil F. var hovedforfatter, og han udgav 1939 bogen *Byplan* (Ingeniørvidenskabelige Skrifter, B. Nr. 20) hvori han udviklede sit syn på byplanlægningens praktiske sider. F. var initiativtager til og redaktør af tre bøger, som udarbejdedes i stadsingeniørens direktorat: København. De indlemmede Distrikter, byplanmæssig Udvikling 1901–1941, 1942, København fra Bispetid til Borgertid, byplanmæssig Udvikling til 1840, 1947 og endelig bydelsundersøgelsen Københavns gamle Bydel, 1947. I disse tre bøger der er historisk-tekniske redegørelser for byens udvikling og planlægning er givet værdifulde topografiske og historiske oplysninger. Sammen med Carl Gad skrev F. bogen *Fakta og myter omkring retsopgøret*, 1948 og udarbejdede i 1950'erne en række skrifter med udenrigspolitiske emner hvoraf kan nævnes *Korea. En dokumentarisk redegørelse*, 1952. □Foto.

V. Malling og H. Jonassen i *Salmonsens leksikon*-tidskr. 1952 hft.6 762–64. – Papirer i Rigssark.

Jens Simonsen

Forchhammer, Peter Wilhelm, 1803–94, klassisk filolog. * 23.10.1803 i Husum, † 8.1.1894 i Kiel, begr. sst. F: lærer ved borgerskolen i Husum, senere rektor i Tønder Johann Ludolph F. (1764–1810) og Margretha Elisabeth Wiggers (1761–1857). ~ 26.1.1872 i Wandsbeck med Leonore Agathe Dorothea Friederike Olshausen, * 28.12.1832 i Slesvig, † 20.4.1914 i Kiel, d. af rektor Wilhelm O. (1798–1835) og Magdalene Augusta Sophia Klüver (1803–85). – Bror til A. *F. og G. *F.

Efter at have gået i skole i Tønder og Lübeck blev F. student 1821 og studerede i Kiel og Leipzig. Han tog doktorgraden 1828 i Kiel med en afhandling om det athenske Areopagos-råds strafferetslige kompetence og blev udnævnt til professor i klassisk filologi sst. 1836. Han blev leder af møntsamlingen og grundlagde et arkæologisk museum. Han foretog 1830–34 og 1838–40 rejser i Frankrig, England, Italien, Grækenland og Ægypten, og han var medlem af arkæologiske selskaber i flere europæiske lande. Han var medlem af den preussiske landdag 1867–73 og af den tyske rigsdag 1870–73, og fra 1876 repræsenterede han Kiels universitet i det preussiske herrehus.

F.s videnskabelige hovedindsats ligger inden for den symbolske mytefortolkning som blev dyrket

især i Tyskland, og som havde sine rødder i romantikken. Overfor Fr. Creuzer's tolkning af myter som udtryk for en oprindelig religiøsitet og visdom, og i forlængelse af Otfried Müller's historiske mytefortolkning hævdede han at de græske myter afspejler de topografiske og klimatiske forhold i den egn hver myte er knyttet til (naturesymbolik): det mytiske sprog omhandler således „fysiske sandheder“, tilegnede af den primitive, ugræske tanke; denne teori fandt han delvis formuleret – og dermed bekræftet – hos flere antikke kilder, fx Pausanias. Hans mytologiske arbejder omfatter bl.a. *Hellenika*, 1837, *Achill*, 1853, *Daduchos*, 1875, *Homer*, 1893. I hans fortolkninger spiller meget vidtgående etymologiske kombinationer ofte en afgørende rolle, og med enkelte undtagelser er hans resultater blevet overskygget af den sammenlignende sprogvidenskab og den sammenlignende myteforskning som vandt hastigt frem i anden halvdel af 1800-tallet jf. F.s modangreb, *Der Ursprung der Mythen* i *Philologus* 16, 1860. I flere skrifter analyserede han antikke samfundspolitiske emner med dybt engagement: i *Die Athener und Sokrates*, 1837, hvori Oehlenschlägers tragedie „Sokrates“ får tildelt megen ros hævder han i overensstemmelse med Hegel berettigelsen af henrettelsen af lovbrøderen og aristokraten Sokrates, og i *Aristoteles und die exoterischen Reden*, 1864 viser han sig som tilhænger af Aristoteles' politiske teorier, jf. også *Bundesstaat und Einheitsstaat*, 1866. □Litografi af F. Th. Würbel. Foto.

Eduard Alberti i *Biographisches Jahrbuch für Altertumskunde*, Berlin 1897 41–63 (m. bibliografi) (tillæg til Jahresbericht über die Fortschritte der class. Altertumswissenschaft, 1897). A. Höck og L. Pertsch: P. W. F., Kiel 1898.

Ivan Boserup (Hans Ræder)

Forchhammer, Viggo, 1876–1967, sangpædagog. * 26.11.1876 på Herlufsholm, Sorø amt, † 7.10.1967 i Kbh., begr. Herlufsholm kgd. F: rektor, dr.phil. Johannes *F. (1827–1909) og Abigael M. B. Ebbesen (1840–88). ~1° 6.11.1902 med Signe Janson, * 13.1.1877 i Gausdal, Kristians amt, Norge, † 4.12.1962 i Kbh., d. af præst, forfatter Kristofer Nagel J. (1841–1917, ~2° 1897 med Georgine Louise Bentzen, * 1861) og Drude Ulriche Petrea Krog (1846–1934). Ægteskabet opløst. ~2° 28.9.1925 i Kbh. (b.v.) med Esther Lund, * 9.7.1894 i Kbh. (~1° 1917 med læge Elis Rübsham Schneider, 1883–1921), d. af grosserer Valdemar L. (1860–1946) og Anna Strandgaard (1868–1925). – Bror til Ejnar *F., Georg *F., Henni *F. og Olaf *F.

Efter studentereksamen fra Herlufsholm 1895 påbegyndte F. et polyteknisk studium som stimulerede hans vilje til videnskabelig præcision. Samtidig dyrkede han de „græske idrætter“ sport og musik. Begge fik afgørende betydning for den talemotodisk som blev hans senere videnskabelige indsats. En alvorlig fonasteni hindrede F.s uddannelse til sanger men vakte hans interesse for sang- og talepædagogiske problemer. I Dresden lærte han af Aug. Iffert en effektiv afspændingsteknik, og i denne by stiftede han også bekendtskab med Eduard Engels stemmedannelseslære. I Leipzig drev han senere klanganalytiske studier under Edv. Sievers. Længe efter at han havde tilegnet sig Iffferts metode som „den sundeste og rigtigste“ stiftede han bekendtskab med Bruns og hans kortregisterøvelser („Bruns' friløb“) som han indarbejdede i 4.udg. af sine *Taleøvelser*. Denne bog udkom første gang i 1917. Dens teoretiske del omarbejdede F. til *Kortfattet tale- og sangteori*, 1943. Hovedværket er dog den ansete og anselige *Theorie und Technik des Singens und Sprechens*, 1921 (sammen med broderen Jørgen F.). Et meget stort arbejde lagde F. i *Nordisk lærebog for talepædagoger*, 1954–55 hvortil han forfattede et par kapitler. Hans arbejde er kendetegnet ved saglighed og pædagogisk klarhed, men også ved kunstnerisk sans. F. havde haft Peter *Jerndorff som lærer i oplæsning.

F. var en overmåde dygtig forhandler og havde som sådan evnen til hurtigt at overskue en situation og drage fagpolitisk nytte af den. Han kunne således som få omsætte sine visioner i praktiske resultater og blev også derved en af de mest markante skikkelser i „talesagen“ i Danmark. 1920 blev han formand for Selskab til udbredelse af professor Engels stemmedannelseslære. 1923 sprængte han selskabet og stiftede Talepædagogisk forening. Han blev selskabets første formand (senere æresmedlem) og virkede bl.a. med held for selskabets samarbejde med Statens institut for talemiddende. Han var medstifter af Musikpædagogisk forening og Hørelærforeningen. Hvad han imidlertid selv følte som kronen på værket var stiftelsen af Modersmåls-selskabet (1958, sammen med bl.a. Arthur *Arnholdt). Han medvirkede også til at der iværksattes taleundervisning på Statens lærerhøjskole og 1940 fik han indført 15 timers undervisning i lyd- og taleøvelser ved seminarierne. I årene 1916–33 underviste han ved Det kgl. teaters elevskole. 1918 blev han tillige ansat ved Det kgl. danske musikkonservatorium og fra 1925 beklædte han et lektorat i tale og sang ved Københavns universitet. □Foto.

Forchhammer, Viggo

V. F. i Nord. t. for tale og stemme, 1963 21–31 og sst. 33–39. – Arthur Arnholtz i Tale og stemme, 1967 37–42.

Jørgen Fafner

de La Forest, Frédéric Henri de Suzannet, se de La Forest, Frédéric Henri de Suzannet.

Forsskål, Peter (Petter, Pehr, Petrus Forsskål), 1732–63, naturforsker. * 11.1.1732 i Helsingfors, † 11.7.1763 i Jerim i Yemen, begr. sst. F: sognepræst, sidst i Stockholm, Johan F. (1691–1762, ~2° med Katarina Fridelin) og Margareta Kolbeck († 1735). Ugift.

F. blev mest undervist af sin far der 1741 blev sognepræst i Tegelsmora i Uppland, og han blev meget tidligt fuldbefaren i de klassiske sprog, endog i hebraisk. 1750 begyndte han at studere teologi, men har sandsynligvis også fulgt Carl v. Linnés forelæsninger. I hvert fald erhvervede han sig en betydelig naturhistorisk viden og brevvekslede siden med Linné. Hans egentlige fag var orientalsk filologi som han fra 1753–56 studerede i Göttingen hos humanisten J. G. Michaëlis. Han blev her stærkt optaget af den Wolffske filosofi og erhvervede 1756 magistergraden på en kritisk og omdebatteret, filosofisk afhandling *Dubia de principiis philosophiae recentioris* der blev genoptrykt i Kbh. 1760. I Sverige fortsatte han de filosofiske studier og begyndte tillige at studere økonomi og politik. For at opnå et docentur indgav han 1759 en disputats *De libertate civili* der imidlertid blev forkastet, fordi det herskende politiske parti („hattene“) fandt dens tanker for revolutionære. F. vovede da det uheldige at udgive den på svensk (*Tankar om borgerliga friheten*). Det lille skrift blev forbudt og oplaget offentlig brændt, men det har utvivlsomt haft betydning for trykkefrihedens indførelse i Sverige. Da en karriere i fædrelandet nu var umuliggjort, modtog F. det allerede tidligere af Michaëlis fremsatte tilbud om at deltage som naturforsker i den danske, af ham foreslåede „arabiske rejse“. Efter nogle måneders videnskabelige forberedelser, til dels under Linnés vejledning, ankom F. til Kbh. i sept. 1760, ledsaget af en ung, svensk naturforsker som han søgte at få ansat som sin assistent på rejsen. Dette vakte, sammen med F.s krav om at dele af rejsens udbytte sendtes til den elskede Linné, en udpræget uvilje i de kredse der forberedte rejsen, især hos C. F. "Kratzenstein der fik regeringen overbevist om at F. tænkte mere på at gavne Linné end Danmark. De fleste af F.s andragender blev derfor afslået og omsider kunne rejsen påbegyndes jan. 1761. F. og de øvrige deltagere (den holstenske kartograf Carsten "Niebuhr, den danske filolog F. C. v. "Haven, lægen C. C. Kramer samt

tegneren G. V. "Baurenfeind) var under ekspeditionen ligestillede, men i bevidstheden om sin egen større lærdom anså F. de øvrige for undermålere, især v. Haven, til hvem han snart kom til at stå i et fjendtligt forhold, og som han endog beskyldte for at ville myrde de andre med arsenik. Dette fjendskab var nær ved at bringe den hele ekspedition til opløsning, og kun ved J. H. E. "Bernstorffs energiske indgriben lykkedes det at fortsætte til Arabien efter et helt års uforudset ophold i Cairo. I Yemen foretog F. og Niebuhr en længere, udbytterig rejse sammen, men snart efter døde først v. Haven og senere F. af malaria. Rejsens eneste overlevende, Niebuhr, fik via Indien hjemsendt F.s efterladte papirer og samlingerne fra Rødehavet og Yemen (de ægyptiske var tidligere sendt hjem). På basis heraf udgav han de to store værker der går under F.s navn *Descriptiones animalium* og *Flora Aegyptiaco-Arabica*, 1775, med et tilhørende tavlebind *Icones rerum naturalium*, 1776 der er blandt den systematiske litteraturs klassiske værker. Samlingerne blev overgivet til naturaliekabinettet på Charlottenborg og overførtes senere til universitetet. De botaniske blev bearbejdet af Martin "Vahl og er nu en af Botanisk museums største skatte der blev revideret 1922 (Dansk bot.archiv IV, nr. 3, 1922). På Zoologisk museum er bevaret en del insekter, en stor bløddyrskalsamling samt koraller og det berømte „fiskeherbarium“ der blev revideret henh. 1941 og 1965.

F. indtager en fremragende plads blandt Linnés mange elever. Hans lærdom var ualmindelig og alsidig, men hans selvbevidste, kritiske og heftige natur bragte ham ofte i konflikt med autoriteter og medarbejdere. Disse egenskaber var ham dog ofte til nytte under den vanskelige rejse, og med hans flammende energi blev hans udbytte stort. Han var en skarp iagttagere der fx havde et åbent blik for de plantegeografiske forskelligheder i de berejste lande på en tid hvor plantegeografi endnu var en ukendt disciplin. F. har givet os de ældste beskrivelser af en lang række planter- og dyrearter, og nældeslægten Forsskålea er af Linné opkaldt efter ham. □Tegn. efter mal. af Frederik Seidelin, 1755. Mal. af Dahlman, 1760 (Salnecke herregård, Uppland). Stik og medalje.

Resa till lycklige Arabien. P. F.s dagbok 1761–1763, Uppsala 1950. – C. C. A. Gosch: Udsigt over Danm.s zool. lit. II, 1, 1873 439–47; III, 1878 210f (bibliografi). Carl Christensen: Naturforskeren P. F., 1918. Samme: Den danske botaniks hist. I, 1924 119–22; II, 1926 56f (bibliografi). Henrik Schück: Från Linnés tid, P. F., Sth. 1923. Thorkild Hansen: Det lykkelige Arabien, 1962. R. Spärck i Nordenskiöld-samf.s t. XXIII, Helsingfors 1963 110–36. T. Wolff i Bulletin de l'institut océanographique, num. spec. II, Monaco 1968 582–601.

Torben Wolff (Carl Christensen)

Fortling, Jacob, 1711–61, stenhugger, lervarefabrikant, arkitekt. * 23.12.1711 i Bayreuth, † 16.7.1761 på Kastrupgård, begr. i Kbh. (Petri k.). ~ 1° 16.10.1738 i Kbh. (Petri) med Dorothea Mandorff, døbt 9.3.1715 i Kbh. (Petri), begr. 2.11.1740 sst. (Petri), d. af kurvemager Jacob M. (ca. 1665–1744) og Cathrine (ca. 1687–1755). ~ 2° 1741 (tilladelse 24.4.) med Dorothea N. N., * ca. 1713, begr. 22.12.1747 i Kbh. (Petri). ~ 3° 11.9.1748 i Kbh. (Frels.) med Anne Christine Hellesen, * ca. 1724, † 2.8.1772 i Kbh. (Petri). F. kom 1729 til Kbh. hvor han tidligt fik arbejde som stenhugger ved en række kongelige bygninger. 1738 opnåede han borgerskab som stenhugger og 1741 status som mester i murer- og stenhuggerlavet, ligesom han s.å. blev udnævnt til hofstenhugger. I den følgende periode udfoldede han en større aktivitet som leverandør af byggematerialer. 1744 fik han privilegium på at bryde sten i Akershus stift og anlagde her bl.a. marmorbruddene i Lier på gårdene Tranby og Håberg. Det sidste solgte han 1750 til hofbygmester N. *Eigtved. 1759 fik han også privilegium på at bryde sten i Trondhjems stift. Sin største indsats ydede F. dog ved anlæggelsen af en efter datidens forhold imponerende industrivirksomhed i Kastrup på Amager. 1747 fik han privilegium på at bryde kalk på Saltholm, 1749 på at anlægge et kalkværk og 1751 et mur- og tagstensbrænderi i Kastrup. 1752 oprettede F. et kalk- og teglværk i Odsherred hvorfra han med eget fartøj fragtede kalk og „Porcelainsjord“ til Kastrup. Da den kgl. ovnfabrik ved Blåtårn ophørte 1754 ansøgte F. om at materiel og personale herfra måtte overgå til den „porcelænsfabrik“ (dvs. fajencefabrik) han allerede havde under opførelse i Kastrup. Tilladelsen blev givet, og 27.6.1755 fik han privilegium på at „fabriquere og forarbejde alle Slags Steentøyer og Porcelain med Glassur og uden Glassur af hvad Navn nævnes kand“, dog med én undtagelse, nemlig de blåmalede fajencer som fabrikken i St. Kongensgade havde eneret på. Hermed var grunden lagt til den fajencefabrik der både for datiden og nutiden skulle komme til at stå som landets førende i såvel kunstnerisk som håndværksmæssig henseende. Den blev ledet af en indkaldt fransk porcelæns-maler fra Hannong-fabrikken i Strasbourg, Johann Georg Richter, og i de bedste af fabrikkens fajencer er såvel form som dekoration et forment vidnesbyrd om den franske traditions omplantning til dansk jord. Udover fajencer, mur- og tagsten havde man en omfattende produktion af sirupskrukker og sukkerforme. Desuden omfattede virksomheden Kastrup hovedgård med landbrug, ølbrygning, brændevinsbrænderi, baging m.m. Ved F.s død 1761 overtoges virksom-

hedens ledelse af hans enke, men allerede året efter solgte hun. Fabrikken førtes videre under skiftende ejere, og 1781 så man sig nødsaget til at opgive den allerede hensygnede fajenceproduktion til fordel for det engelskprægede stengods der på grund af sin prisbillighed konkurrerede den gamle fajence ud. Stengodsproduktionen blev ledet af J. C. L. Mantzius og fortsatte til 1796, muligvis lidt længere. Ved siden af sin industrielle virksomhed virkede F. også som arkitekt. Han blev 1756 udnævnt til hofbygningsinspektør og 1760 til kgl. bygmester i Kbh., på Sjælland og Falster, idet generalbygmester Laurids de Thurahs embede efter hans død blev delt mellem F. og G. D. *Anthon. F. var selv bygmester for fabriksanlægget i Kastrup (1749–53) hvis hovedbygning med sin lisédekorerede facade viser indflydelsen fra Eigtved. I sin korte embedstid nåede han dog kun at udføre mindre, offentlige opgaver; han har bygget kommandantboligen på Rosenborg (nu direktørbolig) i stedet for et ældre, af Lambert v. *Haven opført hus som blev nedrevet, ombyggede 1756 Holsteins palæ i Stormgade, 1760–61 damebygningen og marskalhuset på Fredensborg og gav 1761 tegning til hovedbygningen på civiletatens materialgård ved Frederiksholms kanal som dog først blev opført 1771 af G. D. Anthon. Endelig påbegyndte han opførelsen af et gravkapel til A. G. *Moltke ved Karise kirke (fuldført 1766 af C. F. *Harsdorff).

Danm.s og Norges oecon. mag. IV, 1760 339–46. C. Nyrop: Den danske porcelænsfabrikations tilbliven, 1878 20–24 33 49f. J. W. Frohne: Danske fajancer, 1911 11–13 47–66. Emil Hannover: Keramisk håndbog I, 1919 424f. L. Bobé: Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Kopenhagen, 1925 429. Foren. til norske fortidsminners bevaring. Årsberetn. 1925, Oslo 1927 20f. Fr. Weillbach: Dansk bygningskunst i det 18. årh., 1930. V. Slomann i Kunstmuseets årsskr. XX–XXI, 1933–34 98–113. Chr. Elling i Nyt tidsskr. for kunstindustri XVII, 1944 113–15. Kai Uldall: Gammel dansk fajence, 2. udg. 1967. H. Langberg i Arkitekten LXXI, 1969 231–34. J. Ahlefeldt-Laurvig og A.-M. Steimle: Fajencer og stengods fra fabriken i Kastrup, 1977. H. Finsen og E. Hiort: Gamle stenhuse i Island fra 1700-tallet, 1977.

Birgitte Bøggild Johannsen (Fr. Weillbach)

Fosie, Jacob, 1679–1763, miniaturemaler, raderer. * 1679 i Kbh., † 1.12.1763 sst. (Nic.), begr. i Nic. k. F: antagelig skræddermester Anders Jacobsen og Lisbeth Pedersdatter. ~ 4.12.1720 i Kbh. (Nic.) med Anna Dorothea Ilsøe, † nov. 1742 i Kbh. (Nic.), formentlig d. af skræddermester i Kbh. Mikkel Mortensen I. († senest 1708) og Johanne Arvedsdatter († 1720). – Far til Johanna *F.

F. skal have været elev af Hendrik *Krock og har formentlig også modtaget undervisning af mini-

aturemaleren Georg "Saleman der 1728 boede hos ham. Fra 1723 beklædte han en stilling som organist ved Holmens kirke og overtog desuden efter Salemans død 1729 opsynet med U. A. "Holsteins (1664–1737) malerisamling. F. roses i samtiden for sine mekaniske færdigheder og arbejdede fra ca. 1740 som kobberstikker og raderer. 1741 blev han tegnelærer for søkadetterne. I tilknytning til sin pædagogiske virksomhed udgav han 1743 og 1747 en samling raderede elevarbejder (*Lære-Klude eller Prøver paa Kaaber, Slibe, Grunde etc., Toogtredive Raderinger, dedicerede til P. F. Suhm*), samt 1753 lærebogen *Tegne ABC*. En række søofficerer fortsatte deres uddannelse hos ham, raderede og malede i vandfarve, såsom C. O. Willars, F. Kaas, F. L. "Norden og P. I. Grønwald. 1746 modtog F. betaling af partikulærkassen for fire raderinger i forbindelse med en bestilling på illustrationer til et værk om Christian VII's Norgesrejse 1733. F. har også udført arbejder i gouache, akvarel og pen med lavering (portræt af *Bendix Grodtschilling*, 1719 (Fr.borg); landskaber, tildels kopieret efter nederlandske forbilleder (eksempler på Kobberstiksamlingen)). Ca. 1747 tegnede han desuden et udkast til Ludvig Holbergs adelige våben (Sorø akademi). Det vides ikke med sikkerhed om F. var medlem af det ældste danske kunstakademi, men ca. 1737 opnåede han medlemskab af akademiet i Firenze. Af hans børn der alle malede og raderede nævnes magister Michael F. (1724–94) der var præst ved Skt. Mortens kirke i Randers, og som udsendte ni kobberstik (1741–47), bl.a. prospekter af Fr.borg, Flensborg og Christiansborg, Elisabeth F. († 1764, ~ købmand Johan Georg Nordborg) som stak tre blade, bl.a. 1743 og 1747, og Johanna F.

Pers.hist. t. 8.r. I, 1922 150. – J. M. Thiele: Kunstakademiet, 1860 42f. C. Elling i Kunstmuseets årsskr. XXIV, 1937 48–51. J. Sthyr: Dansk grafik 1500–1800, 1943 (fot. opr. 1970). Kbh.s bymuseum: Borgerkunst hos familien Fosie på Østergade omkr. 1750, ved S. Aasted og E. Westengaard, 1977.

Birgitte Bøggild Johannsen (O. Andrup)

Fosie, Johanna Marie, 1726–64, maler, raderer. * 24.3.1726 i Kbh., † 23.8.1764 i Sværdborg, begr. sst. F: miniaturemaler og raderer Jacob "F. (1679–1763) og Anna Dorothea Ilsøe († 1742). ~ 1.9.1758 med sognepræst i Sværdborg Jens Eriksen Westengaard, * 26.9.1724, † 23.8.1794 i Sværdborg (~ 2° 20.2.1765 med Johanne Dorothea Staal, 1743–1812), s. af regimentskvartermester og proviantforvalter i citadellet Erik Jensen W. (1677–1751) og Else Marie Christiansdatter Fyhn († 1739).

Ligesom sine søskende blev F. uddannet hos faderen Jacob F. hvor hun både lærte at radere og male i gouache og akvarel. Allerede fra sit 15. år bidrog hun med stik til faderens „Lære-Klude“. Foruden disse udførte hun også enkeltblade (*Illuminationen af Jacob Fossies Hus ved Cronprinsesse Louises indtog*, 1743; *Conradine Rostgaard*, 1753). En betydningsfuld del af F.s værker består af gouacher med landskabsmotiver, folkelivsskildringer og opstillinger. Som udgangspunkt for disse benyttede hun ofte stikforlæg, både efter nederlandske kunstnere fra 1600-tallet (D. Teniers d.æ. og d.y., Jan de Heem og Adrian Ostade) og samtidige franske malere (Edmé Bouchardon, J.-B. Oudry). F.s selvstændige værker viser dog tydeligt hendes evner som en præcis og følsom naturkildrer. I hendes produktion spillede oliemaleriet en mindre rolle. 1757 sendte hun dog til kongen et frugtstykke i olie som hun året efter modtog 40 rdlr. for af partikulærkassen. F. er repræsenteret med værker på Kobberstiksamlingen, Rosenborg, Kunstindustrimuseet, Gaunø, Fyns stiftsmuseum, Odense og Bornholms museer. Ved siden af sin kunstneriske virksomhed der fortsatte også efter at hun var blevet gift synes F. at have spillet en aktiv rolle inden for datidens københavnske kulturliv. Det vigtigste vidnesbyrd herom er hendes stambog (Det kgl. bibl.) med bidrag fra kunstnerkollegaer som bl.a. J. M. "Preisler, C. G. "Pilo, Johan "Hørner og C. F. "Stanley, samt af poeten J. F. "Wadskjær. □ Gouache ca. 1748, muligvis af Christoffer Foltmar. Mal. af Johan Hørner, 1756. Tegn. af Michel Keyl (stambogen). Min., selvportr. (Odense bys mus.). Min. kaldet F. (Fr.borg).

Otto Westengaard: Oplysn. om familien Westengaard, 1889. Else Kai Sass i Kvinden i Danm., red. Lisbet Hindsgaul og Kate Fleron, 1942 698–700. J. Sthyr: Dansk grafik 1500–1800, 1943 (fot. opr. 1970). T. Clemmensen i Nat.mus. arbejdsmark, 1968 93–102. Kbh.s bymuseum: Borgerkunst hos fam. Fosie på Østergade omkr. 1750, red. S. Aasted og E. Westengaard, 1977.

Birgitte Bøggild Johannsen

Foss

Der findes flere slægter med navnet F. De nedenfor biograferede tilhører dog hovedsageligt to slægter:

I. En slægt, der føres tilbage til magister Christian F. eller Reff (1553–1625), lektor i Viborg, senere kannik i Århus. Dennes søn var provincialmedicus i Skåne Niels F.

Lægen Christian F. (1626–80) var ~ Else Scavenius (1625–71, ~ 1° professor Jørgen "From, 1605–51), d. af biskop Laurids Mortensen "S. Lægen Jens "F. (1629–87) var ~ 2° Anne Mar-

grethe Svane (ca. 1654–1737), d. af ærkebiskop Hans "S. Biskop Matthias "F. var ~ Bodil Hansdatter Brochmand, d. af professor Hans "B. (1594–1638).

II. En slægt der føres tilbage til Lauritz F. (~1640), sognepræst i Stepping-Frørup, hvis tipoldebarn, superkago Lauritz F. (1721–50) var far til hof- og stadsretsprokurator Holger F.

Edda Marie Hostrup Schultz (1878–1955), d. af universitetsboghandler Frederik H. "S., var ~ 1° vinhandler Vilhelm Daniel Christian F. (1862–1914) og ~ 2° ingeniør Alexander "F. (1858–1925).

Lengnicks stamtavler II, 1 (tvl. I). Th. Hauch-Fausbøll og H. R. Hiort-Lorenzen: Patriciske slægter II, 1911; m. tilf. bd. III, 1915. Th. Hauch-Fausbøll: Slægtåndbogen, 1900 209–13.

Hans H. Worsøe

Foss, Einar Alexander, 1858–1925, ingeniør, industridrivende, politiker. * 1.10.1858 i Viborg, † 24.11.1925 på Høvilgdgård, Tem sg., Århus amt, begr. i Kbh. (Vestre). F: exam.jur., landmåler, senere stiftslandinspektør Vilhelm Daniel Christian F. (1823–62) og Anny Cathinka Kornerup (1832–1909). ~ 1° 6.1.1891 i Kbh. (Holmens)

med Frederikke Margrethe Schultz, * 9.8.1861 i Kbh. (Holmens), † 7.6.1922 på Høvilgdgård, d. af kaptajn, senere kontreadmiral og direktør i marineministeriet Johan Philip S. (1820–87) og Hansine (Sine) Haagen (1820–75). ~ 2° 12.1.1924 i Lyngby med Edda Marie Elisabeth Foss, f. Hostrup Schultz, * 25.2.1878 i Kbh. (Holmens), † 21.5.1955 sst., (~ 1° 1898 med vinhandler, grosserer Vilhelm Daniel Christian Foss, 1862–1914), d. af universitetsbogtrykker Frederik H. "S. (1834–95) og Marie Rönckendorff (1842–1915). – Far til Einar "F. og Erling "F.

F. blev student 1876 og cand.polyt. 1882. Efter forskellige korterevarende ansættelser blev han 1885 knyttet til F. L. "Smidths ingeniørfirma og indtrådte 1887 som medejer af firmaet. Sammen med F. L. Smidth og den tredje kompagnon ingeniør Poul "Larsen var F. med til at gøre F. L. Smidth & Co. til en verdensomfattende virksomhed med cementproduktion og maskinfabrikation som de vigtigste arbejdsområder. Virksomhedens udvikling førte F. ind i organisationsarbejde. 1903–12 var han formand for Foreningen af fabrikanter i jernindustrien i København, fra 1904 også for den landsdækkende jernindustriel-

Table I

Niels Foss 1588–1645 provincialmedikus i Skåne

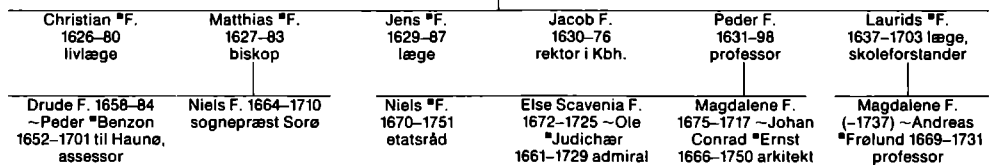
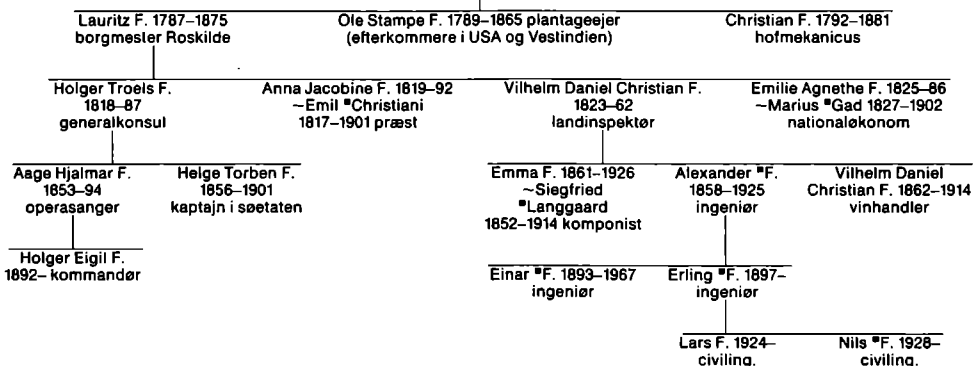

Table II

Holger Foss 1750–1818 hof- og stadsretsprokurator

le organisation og spillede herigennem en betydelig rolle for arbejdsgiverarbejdet. 1911–21 var F. formand for Industrirådet. Under 1. verdenskrig blev F. inddraget i arbejdet på at sikre Danmarks vareforsyning. Han var medlem af den overordentlige kommission 1914–18, formand for erhvervenes fællesudvalg 1917–19 og deltog i adskillige forhandlinger med de krigsførende lande. Arbejdet indenfor organisationerne førte F. over i politik. Han var medlem af folketinget 1915–18 og af landstinget 1918–20 (kons.). F. udførte et kolossalt arbejde, men måtte på grund af sygdom 1920 indstille sit offentlige arbejde og trak sig gradvis ud af sine mange hverv.

F. flyttede efter sin fars død 1862 til København og voksede op her, nært knyttet til sin morfar, etatsråd Peter Kornerups, hjem. 1876–80 underviste han på Hauchs latin- og realskole og finansierede derved for en stor del sine studier selv. 1882–83 aftjente F. sin værnepligt (blev 1887 sekondløjtnant), var derefter en kort tid i tømrerlære og fik 1884 til opgave at anlægge og bestyre en kakkelfabrik på Hakkemose Teglværk. Erfaringerne herfra kom F. til gode da han okt. 1885 indtrådte i F. L. Smidths ingeniørfirma. Det var på det tidspunkt – tre år efter starten – endnu et lille firma som beskæftigede sig med projektering og rådgivende ingeniørvirksomhed specielt vedr. mølleri- og teglværksanlæg. Det var firmaets politik fra starten at tilvejebringe et bredt afsætningsgrundlag, og F.s opgave i de første år var at etablere en kundekreds i udlandet. Det lykkedes ved langvarige rejser, først i Sverige og Norge, senere i en række andre europæiske lande. Disse udenlandske kontakter blev fra 1890'erne fulgt op ved, at firmaet oprettede kontorer i England, Frankrig, Rusland og USA. Samtidig påbegyndte firmaet en indenlandsk produktion af cement, og det lykkedes i løbet af en årrække at erhverve en monopolstilling på det danske marked, samtidig med at Danmark før 1890 havde importeret langt størstedelen af sin cement nu blev cementeksporterende. På grundlag af de praktiske erfaringer fra cementfabrikationen gik F. L. Smidth & Co. 1898 gennem anlæg af en stor maskinfabrik ved Valby over til ikke længere blot at projekttere anlæg til cementfabrikation, men nu også selv at producere dem. Det var således lykkedes på forholdsvis få år at opbygge en meget betydelig virksomhed. Bag dette resultat stod bl.a. det gode samarbejde mellem virksomhedens ledere. 1887 var Poul Larsen og F. blevet optaget som medejere af firmaet, og de fortsatte alene efter F. L. Smidths død 1899. Virksomheden blev drevet efter faste principper, og F. pegede selv på det omhyggelige valg og uddannelse af medarbejdere som et af de vigtigste.

Den position F. havde vundet gennem arbejdet i F. L. Smidth & Co. førte ham i stigende grad over i organisationsmæssigt og politisk arbejde, indtil han i krigsårene blev næsten helt optaget af varetagelsen af sine tillidshverv. Efter sin sygdom jan. 1920 frigjorde F. sig for de fleste af disse, men han genvandt ikke sine kræfter og trak sig ud af ledelsen af F. L. Smidth & Co. med udgangen af 1923.

Allerede i sin studietid blev F. engageret i foreningsarbejde. 1879–82 sad han i bestyrelsen for Akademisk skytteforening, 1882–83 var han formand for Polyteknisk forening. Senere var han med til at stifte Ingeniørforeningen og sad 1892–1901 i dens bestyrelse og var 1904–07 formand for foreningen. Sin største indsats indenfor organisationslivet ydede F. dog i Arbejdsgiverforeningen, 1903–12, og som formand for Industrirådet, 1911–21. Det var via jernindustrien (F. L. Smidths maskinfabrik i Valby) at F. kom ind i arbejdsgiverarbejdet. Han blev 1903 formand for Foreningen af fabrikanter i jernindustrien i København og året efter formand for den landsdækkende organisation, Sammenslutningen af arbejdsgivere indenfor jern- og metalindustrien i Danmark. F. repræsenterede således den egentlige industri indenfor Arbejdsgiverforeningen og stod derved i et vist modsætningsforhold til håndværkerne. Det lykkedes de industri-drivende i den periode hvor F. stod i spidsen for jernindustrien at sikre sig en betydeligt forøget indflydelse indenfor Arbejdsgiverforeningen på håndværkernes bekostning, uden at det kom til et brud med dem. 1906 oprettedes en særlig organisation, Industrifagene, der samlede alle industridrivende indenfor Arbejdsgiverforeningen. F. var medlem af dens bestyrelse og blev 1907 ligeledes medlem af Arbejdsgiverforeningens hovedbestyrelse, da de industridrivende fik øget deres repræsentation der. Til gengæld arbejdede F. for at lade en håndværksmester (Kaspar "Rostrup) overtage hvervet som formand for Arbejdsgiverforeningen for at sikre en balance mellem de to grupper. F. arbejdede her ud fra sin ofte udtalte grundsætning at al kærlighed grundtes på respekt, og det lykkedes ham i høj grad at vinde respekt og anerkendelse både blandt meningsfæller og modstandere. I forholdet til arbejderne stod F. på en stejl linje. Han brugte det franske udtryk „qui s'excuse, s'accuse“ (ved at undskylde sig, anklager man sig selv) og sagde, at ville man være arbejdsgiver, måtte man også være stillingen bekendt. Han indskærpede betydningen af forud for en forhandling at gøre sig sit standpunkt klart og derpå stå fast. Ved overenskomstforhandlingerne stod F. der var indehaver af en eksportorien-

teret virksomhed, på et langt mindre imødekomende standpunkt overfor arbejderne end håndværksmestrene. F. var medlem af det fællesudvalg af arbejdere og arbejdsgivere som 1910 fastlagde rammerne for en forligsmandsinstitution og den permanente voldgiftsret (den nuværende arbejdsret).

F. trak sig 1912 tilbage fra sine tillidshverv indenfor Arbejdsgiverforeningen og deres underorganisationer og koncentrerede herefter sit organisatoriske arbejde om Industrirådet hvor han 1911 havde afløst H. P. "Prior som formand. Industrirådet var på det tidspunkt en ny organisation, stiftet 1910, og det sene tidspunkt hang sammen med at industriens samfundsøkonomiske betydning længe havde stået i skyggen af de øvrige erhverv. Det var derfor en vigtig opgave for Industrirådet at være med til at skabe en industriel opinion her i landet, og hertil ydede F. et vigtigt bidrag. Klarest udtrykte han sit synspunkt i et foredrag *Danmark som Industriland*, 1912. F. gik her imod den dengang dominerende opfattelse af, at Danmark kun havde muligheder som et landbrugsland og pegede på, at industrien på lidt længere sigt ville blive det bærende erhverv. Med udbruddet af 1. verdenskrig voksede opgaverne for både Industrirådet og F. Straks ved krigens begyndelse blev F. udpeget som medlem af den overordentlige kommission, og han havde sæde der indtil han trak sig tilbage 1918. F. var i stigende grad blevet utilfreds med kommissionens arbejde som han fandt havde forskubbet sig i krigens løb fra vareforsyning til prisregulering. Det var vareforsyningen der havde F.s interesse, og her udførte han i krigsårene et kæmpearbejde, både indenfor Industrirådet i dets mange nævn og udvalg og som repræsentant for Danmark ved forhandlinger om handelsoverenskomster med de krigsførende lande. Da vilkårene for alvor skærpedes, blev F. formand for det nyoprettede Erhvervens fællesudvalg, 1917–19 og havde her til opgave at koordinere det samlede erhvervslivs positioner, så udlandet ikke kunne spille de danske erhverv ud mod hinanden. Samtidig gjorde F. et stort arbejde for at forøge den skandinaviske vareudveksling, så de nordiske lande i størst mulig udstrækning kunne kompensere hinanden for de vanskeligheder som den svigtende varetilførsel medførte. Det var en kolossal indsats F. gjorde i disse år, og han løste sine opgaver på en måde der skabte udbredt tillid og respekt om hans navn. Et synligt udtryk for sine kollegers hengivenhed fik han ved en stor fest der holdtes på Københavns rådhus april 1919 til hans ære, og hvor han fik overrakt et stort beløb til et industrifond der var stiftet i hans navn. 1939 afsløredes foran

Industrirådets bygning et mindesmærke for F. udført af billedhuggeren Johs. Bjerg. Arbejdet indenfor Industrirådet og de mange opgaver som krigen skabte førte F. ind i politik. F. havde tidligere 1903–07 været medlem af Københavns borgerrepræsentation og havde 1912–13 ved et offentligt møde protesteret mod regeringens forslag til grundlovsændring, men havde i øvrigt ikke deltaget i partipolitisk arbejde, og det var med store betænkeligheder af F. 1915 sagde ja til at lade sig opstille til folketinget, dels fordi hans tid i forvejen var stærkt beslaglagt, dels fordi han med hele sin autokratiske indstilling stod fjernt fra parlamentarisk arbejde. F. accepterede dog opstillingen af hensyn til samspillet mellem organisationsmagt og lovgivningsmagt og opfattede sit politiske arbejde som en naturlig forlængelse af sit arbejde indenfor Industrirådet. Han blev valgt ved et suppleringsvalg dec. 1915 som kandidat for det konservative folkeparti. Frem til valget april 1918 sad F. i den kun syv mand store konservative folketingsgruppe, og han måtte således påtage sig mange ordførerskaber. Han overvejede at trække sig helt ud af politik, men søgte i stedet over i landstinget og havde sæde der 1918–20. F. arbejdede med reguleringspolitiske og trafikpolitiske spørgsmål, men interesserede sig især for udenrigspolitiske og nationale spørgsmål. Han engagerede sig i kampagnen mod salget af De vestindiske øer, arbejdede for at bevare Island som en del af Danmark og blev partiets ordfører i det sønderjyske spørgsmål. Han deltog som partiets repræsentant i rigsdagsdelegationens rejse til fredskonferencen i Paris marts 1919. Partiet var meget delt i det sønderjyske spørgsmål, men F. fik efterhånden samlet det omkring et Flensborgstandpunkt. F. tog ivrigt del i presset mod regeringen Zahle 1919–20. Han udgav 1919 en pjeces *Udenrigsminister Scavenius og Genforeningen* hvori han opfordrede Erik Scavenius til at gå af og rettede senere en opfordring til Chr. X om at afskedige ministeriet og udskrive valg. Pjecen udgav F. anonymt, fordi han ikke talte på partiets vegne og derfor ikke ville binde det. F. hørte til partiets højrefløj og stod i skarpt modsætningsforhold til venstrefløjens ledet af redaktør Asger "Karstensen og prof. L. V. "Birck. Der var tale om et dybtgående ideologisk modsætningsforhold som konkretiseredes i en uenighed omkring et forslag til monopollvgivning, den såkaldte trustlov. F. opfattede forslaget som begyndelsen til en permanent statskontrol med erhvervslivet og gik derfor skarpt imod det. Under det interne partiopgør omkring dette spørgsmål arbejdede F. på af skaffe sig støtte i pressen. Han havde længe været utilfreds med pressens

dækning af industripolitiske spørgsmål og havde jan. 1918 overtaget aktiemajoriteten i dagbladet København og fået magister Harald "Nielsen knyttet til redaktionen. Nu støttede han også oprettelsen og driften af et korrespondancebureau Riget som inden for den konservative presse skulle være modvægt mod Asger Karstensens bureau og slå til lyd for F.s synspunkter. Udfaldet af opgøret i det konservative folkeparti blev en sejr for F., idet hans to hovedmodstandere Karstensen og Birck måtte trække sig ud af partiet 1920. På det tidspunkt havde F. imidlertid også selv måttet trække sig tilbage. Som følge af lang tids overanstrengelse blev F. 24.1.1920 ramt af en hjerneblødning hvis følger han ikke overvandt helt og som satte punktum for hans aktive virke.

F. afviklede de fleste af sine mange hverv og trak sig tilbage til sit landsted Høvilgdgård ved Salten Langsø syd for Silkeborg. Her samlede han en del af sine taler og udgav dem i bogform 1920 under titlen *I Krigsaarene 1914–1919*. Samtidig dikterede han sine erindringer som blev udgivet 1972 af hans søn Erling F. og Poul Melgaard med titlen *Memoirer fra 1. verdenskrig*. F. fulgte interesseret med i den politiske og økonomiske udvikling, var optaget af forstmæssige og kulturhistoriske problemer og korresponderede med mange mennesker der søgte råd og bistand, men trådte ikke mere offentligt frem. Han døde på Høvilgdgård 24.11.1925. – F. blev ofte karakteriseret som en høvdingeskikkelse, og det er givet at det faldt ham naturligt at være den ledende og at han havde usædvanligt gode forudsætninger for at være det. F. besad en betydelig karakterfasthed og selvdisciplin, var intelligenter og havde en kolossal arbejdssevne. Han udstrålede i hele sin færd en myndighed og alvor som skabte respekt om ham hos hans modstandere og en hengivenhed og beundring hos venner og medarbejdere som han fik mange beviser på. F.s livssyn var nationalt farvet og konservativt, han ønskede en patriarkalsk samfundsstyring snarere end en demokratisk, han satte alle sine kræfter ind på at tjene sit land og sin stand, og i dette arbejde sled han sig op. F. påtog sig i tidens løb en række tillidshverv udover de allerede nævnte. Han var medlem af adskillige aktieselskabers bestyrelser, herunder bl.a. Ø.K.s., 1916–23, sad i Københavns havnebestyrelse 1913–20 og i Nationalbankens repræsentantskab 1913–16. F. var meget interesseret i den naturvidenskabelige forsknings praktiske anvendelighed, og det førte ham ind i Danmarks naturvidenskabelige samfund hvis præsident han var 1916–25. Han var medlem af bestyrelsen af Den internationale forening for materialprøvning 1896–1925 og arran-

gerede 1909 med stor dygtighed dens kongres i København. 1918 skænkede han Københavns by en statue af Ole Rømer. F.s interesse for udenrigspolitiske forhold førte ham 1906 ind i en kommission der skulle arbejde med en ændring af udenrigsministeriets forhold. 1919–24 var han medlem af traktatkommissionen. 1914–24 sad han i bestyrelsen for Danmarks amerikanske selskab. F. gjorde desuden et stort arbejde ved oprettelsen af Foreningen Norden 1919. – R. 1907. DM. 1913. K.² 1919. K.¹ 1920. □ Afbildet på P. S. Krøyers mal. „Industriens Mænd“, 1904 (Fr.borg). Tegn. af Otto Bache (sst.) og mal. af samme, 1908 (Ingeniørforen., Kbh.). Mal. af L. Tuxen, 1912 (F. L. Smidth), af Knud Larsen, 1913 (Fr.borg), gentagelser (Foren. af fabr. i jernind. i Kbh.; Arbejdsgiverforen. 1923), kopi af Daniel Hvidt (folketinget). Afbildet på mal. af Knud Larsen, 1916. Buste af L. Brandstrup, 1921 (Industrirådet; Kbh.s rådhus 1927, Ingeniørforen.), relief af samme. Mal. af Aug. Tørsleff, 1955 (F. L. Smidth). Foto. – Mindestøtte af Johs. Bjerg, 1939, på H. C. Andersens boulevard, Kbh.

A. F.: Memoirer fra 1.verdenskrig, 1972. – Th. Hauch-Fausbøll og H. R. Hiort-Lorenzen: Danske patriciske slægter II–III, 1911–15. Alb. Fabritius: Slægterne bag Titan, 1957. Poul Larsen m.fl. i Ingeniøren, 1907 63–72. Dansk industribereen. 1915–18, X–XIII, 1921. Sst. 1919–20 XIV–XV, 1923. Fredrik Bøök i Berl.tid. 24.3.1921. K. Riisager: F. L. Smidth & co. 1882–1922, 1921. P. Drachmann: F. L. Smidth & co. 1922–1932, 1932. G. E. Hartz m.fl. i Ingeniøren XXXIV, 1925 573–84. J. T. Lundbye m.fl. i Polytekn. t., 1925 241–45. Harald Nielsen: Mænd og deres gerning, 1929 139–66. Povl Vinding: Dansk teknik gennem 100 år, 1939 127–48. Asger Karstensen: Et liv i politik, 1940. Erling Foss i Min far, udg. Poul Borchenius, 1948 85–89. Jørgen Hatting: Fra Piper til Christmas Møller, 1966 = Det konservative folkepartis hist. I. Tage Kaarsted: Pæskrisen 1920, 1968. Samme: Storbritannien og Danm. 1914–20, 1974. Jørgen Fink i Historie n.r.XII, 1977 47–70. – Papirer i Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Jørgen Fink

Foss, Anders, 1543(?)–1607, biskop, historiker. * 1543(?), † 25.1.1607 i Bergen. Fødested og forældre ukendte. ~Marine, muligvis d. af kongens sørlæge Ruprecht Geisspuscher (ca.1500–69) og Anna († tidligst 1571).

Om F.s ungdom og uddannelse har man kun anden-tredie hånds viden. Den første sikre efterretning er en dagbogsoptegnelse af Peder "Hegelund der dec.1565 besøgte ham på Antvorskov hvor hans frænde Niels Andersen F. var prior, og hvor F. skal have forestået skolen. 1566 disputerede han for magistergraden ved Kbh.s universitet, 1578 træffer vi ham som sognepræst i Stege. S.å. var han på forslag til Trondhjem bispestol og nævnes ved den lejlighed som en lærd

mand. Hans Mogensen blev dog foretrukket, men 1583 fik F. embedet som biskop i Bergen. – Han var en initiativrig og nidkær biskop, men tillige selvrådlig og stridbar. På Møn havde han ligget i trætte med Peder Munk på Stegehus, og i Bergen stredes han heftigt med sin kollega i stiftstyrelsen, lensmanden Peder Thott om grænserne for deres myndighedsområde. Personlige rivninger forværrede forholdet. Særlig pinligt var det at hans hustru blev indviklet i en trolldomssag, og at hans svigersøn, rektoren i Bergen, var en dårlig person der blev afsat og indespærret i Blåtårn. Alt dette foranledigede at F. oftere måtte rejse til Kbh. for at tale sin sag. Han besøgte da flere gange Tyge "Brahe, til hvis vennekreds han hørte. – F. havde fra sin ungdom med iver studeret historiske skrifter, ikke mindst udenlandske krøniker. 1577 fik han 40 dl. som hædersgave af kongen for *De danske Kongers Genealogi*, et latinsk skrift der vistnok har været trykt, men er gået til grunde, hvorimod en oversættelse *Fire Tafler eller Stam Register om Danmarkis oc Norgis Konger* ved Jacob Madsen (1592) endnu er til. Ifølge C. C. "Lyschander arbejdede han også på en fortegnelse over de skribenter der berører Danmarks Historie. Denne fortegnelse har haft nøje sammenhæng med *Annales universales* som F. selv omtaler 1583, og som siden kom til universitetsbiblioteket hvor de gik tabt 1728 – fire bind var det efter de gamle bibliotekslister. Studiet af udlandets historiske litteratur førte F. til kritik af den hjemlige overlevering, specielt Saxos værk som det fremgår af et indlæg han gav 1583 i spørgsmålet, om Hans "Svanings danmarkshistorie burde trykkes eller ej. F. peger på de kronologiske urimeligheder hos Saxo og udtaler sig hvast om sagnhistorien der i hans øjne ikke har mere værd „end voris Euentyrer om Per, Pouell och Espern Askefiis“. Helt alene i samtiden stod han ikke med sin kritiske opfattelse. Adskillig skepsis kom til orde i diskussion og i litteraturen. Arild "Huitfeldt har i grunden samme syn på tingene som F., J. J. "Venusinus og Johs. "Pontanus ligeså.

Monumenta hist. Danicæ, udg. H. F. Rørdam II, 1875 539–94. – Gustaf Rudbeck i Nord.t. för bok- och bibl. väsen IV, Upps. 1917 198–203.

*Ellen Jørgensen**

Foss, Christian, 1626–80, læge. * 14.10.1626 i Lund, † 1.12.1680 i Kbh. F: provincialmedicus i Skåne Niels F. (1588–1645) og Karen Jacobsen († april 1664). ~ 1° 10.2.1656 i Kbh. (Frue) med Else Scavenius, * 1625 i Roskilde, † 29.3.1671 i Lund (~ 1° 1646 med professor Jørgen "From, 1605–51), d. af sognepræst, senere biskop Laurids Mortensen "S. (1589–1655) og Else Peders-

datter (1601–53). ~ 2° april 1673 i Helsingborg med Sophie Kaare, begr. 31.3.1690 i Kbh. (Frue), d. af borgmester i Helsingborg Jens Nielsen K. – Bror til Jens "F., Laurids "F. og Matthias "F.

Som alle sine fem yngre dygtige brødre sattes F. i skole i Sorø hvorfra han dimitteredes 1644, og allerede ved faderens død 1645 fik han brev på et kannikedømme i Lund og tilsagn om efter endte studier at blive dennes efterfølger som provincialmedicus. 1646 rejste han til Kbh. hvor han blev baccalaureus, 1648–50 opholdt han sig i Leiden. De følgende to år praktiserede han som læge i Lund og blev 1652 immatrikuleret i Heidelberg og i Utrecht hvor han s.å. blev dr.med. 1653 studerede han i Padua. Da han kom tilbage 1655, blev han provincialmedicus i Skåne. Ved oprettelsen af universitetet i Lund 1666 fik han tilbud om at blive prof.med., men afslog det som det synes på grund af rangstrid. Året efter indvieselsen af universitetet blev han 1669 prof.med.honor. og var 1671–72 prof.ord. 1672 blev han universitetskurator og assessor i Jönköping hovret. Han skal have styret universitetet godt, men 1676 måtte han under den skånske krig flygte fra Lund og mistede alt sit store gods. Han kom til Kbh. hvor han blev livmedicus 1677 og højesteretsassessor 1678. – Skønt han ikke har efterladt sig videnskabelige skrifter var han så anset at Kbh.s universitet udstedte sørgeprogram for ham (ligesom for alle hans brødre).

Programma funebre univ. Hafnienses over C. F. af 20.12.1680. Hans de Hofman: Fundationer I, 1755 180. V. Ingerslev: Dan.m.s læger og lægevæsen II, 1873 39f. Hist. saml. og studier, ved H. F. Rørdam I, 1891 119–45. K. Carøe: Studier til da. medicinalhist., 1912 64f. Højesteret 1661–1961, ved Povl Bagge m.fl. II, 1961 309.

*Gordon Norrie**

Foss, Einar Philip, 1893–1967, civilingeniør, politiker. * 29.1.1893 i Kbh., † 6.4.1967 i Charlottenlund, begr. Frbg. kgd. F: ingeniør Alex. "F. (1858–1925) og Frederikke Margrethe Schultz (1861–1922). ~ 30.12.1924 med Cordelia Smidth, * 18.7.1896 på Frbg., d. af ingeniør F. L. "S. (1850–99) og Katharina D. C. G. Harboe (1862–1953). – Bror til Erling "F.

F. var som ældste søn stærkest påvirket af faderen og var efter studentereksamen på Borgerdyskolen i Kbh. ikke i tvivl om at han ville være cand.polyt. Det blev han 1920 og gik straks ind i familieaktieselskabet F. L. Smidth & Co. som faderen sammen med andre havde gjort til et verdensfirma. Han virkede i firmaet til 1945, hjemme og i udlandet, var 1940–41 både direktør og formand for bestyrelsen. Endvidere var F.

Foss, Einar

i mange år formand for bestyrelserne i A/S Faxø Kalkbrud, A/S Cement Investment, A/S Gyro og A/S Hedehus Teglværket samt bestyrelsesmedlem i en række andre familieselskaber, herunder A/S Aalborg Portland Cementfabrik, Sadolin & Holmblad og Kemisk Værk Køge. Han var medejer af I/S Dansk Skrivemaskinefabrik og direktør i Gyro. – Det var først i en moden alder F. kom til at tage aktiv del i politik. Han var 1935–57 hovedkasserer i det konservative folkeparti, derefter partiets formand til 1965, i 1938–54 formand for den konservative fond, 1943–53 medlem af landstinget, 1953–57 og 1960–64 af folketinget. I mange år var han med i Foreningen Nordens arbejde, bl.a. som medlem af hovedstyrelsen 1954–66. For sit parti betød han uhyre meget på de indre linjer, bl.a. ved at bidrage til opretholdelsen af en række mindre, konservative dagblade, og ved sin rådgivning i al lovgivning vedrørende det erhvervsliv han var så stærkt engageret i, en rådgivning der i øvrigt vandt gehør langt ind i andre partier. Det er sjældent en erhvervsmand med så betydelig baggrund, indsigt og udblik som F. binder sin halve tilværelse til politisk arbejde. F. kunne gøre det fordi han havde evnen til at delegerede opgaverne ud i de mange virksomheder, han havde indflydelse på, var overordentlig flittig og usvigeligt loyal over for alle han samarbejdede med. Desuden var han trods viden om eget værd personligt beskedent. Da han første gang mødte i landstinget, fik han tilbudt den stol, hans far havde siddet i, men betakkede sig, fordi han ikke drømte om at leve op til faderens indsats. Både som politiker og erhvervsmand var F. stærkt interesseret i produktivitetsudvikling og bevægelige lønssystemer og i fremme af den private opsparing, bl.a. gennem udbredelse af ejendomsretten til de fleste mulige. Han var en meget velstående mand, stillede ofte midler til rådighed for humanitære formål, men levede i øvrigt efter devisen at den største glæde ved arbejdet er at få penge til at danne grundlag for ny virksomhed. – R. 1938. R. 1952. K. 1963. □To mal. af Daniel Hvidt udst. hhv. 1961 og 1967. Foto (Kgl.bibl.; Rolighed).

Interview i Kristeligt dagbl. 29.8.1955. – Fyens stiftstid. 27.1.1963. Berl.tid. 8.4.1967. Vor tid 12.4.1967. – Papirer i Rigsark.

Carl Kauffeldt

Foss, Elith, Gunnar, 1911–72, skuespiller. * 8.8.1911 i Århus, (Skt. Johs.), † 19.4.1972 i Kbh., urne på Tibirke kgd. F: skuespiller Aage F. (1885–1952) og Inger Marie Christine Christensen (1886–1946). ~ 2.5.1950 i Frbg. k. med

danser Agnete Maria Juel-Henningsen, * 5.12.1927 i Reykjavik, d. af købmand Svend J.-H. (1883–1948) og Thorunn Stefánsdóttir (1900–60). Ægteskabet opløst 1963.

F. er født i et teatermiljø som søn af skuespiller Aage Foss. Han debuterede i en af faderens sommerrevyer i Svendborgs Rottefælden. Efter at have læst hos Rasmus *Christiansen – en god ven af familien – blev han kun 19 år gammel antaget på Det kgl. teaters elevskole. Han var den første som opnåede friplads på skolen hvor det særlig blev Holger *Gabrielsen der kom til at betyde noget for hans kunstneriske udvikling. Allerede året efter debuterede F. som sekretæren i *Den ny barselstue* (12.3.1931). Rollen omfattede kun eet ord: Oh! – som han med sit talents egenart forstod at variere og accentuere så komisk, at det blev husket og noteret af tilhørere og anmeldere gennem hele hans liv. Efter elevskolens afslutning blev han engageret til teatret, fastansat fra 1938, og her forblev han til sin død. I sin fyrretyveårige karriere på Kongens Nytorv blev det guldalderens skuespil og navnlig Holbergs komedier der blev hans særlige domæne. Han voksede fra Hans Mortensen til Zierlich i *Aprilsnarrene*, fra Jacob i *Erasmus Montanus* til Jeppe Berg i samme komedie, en skikkelse han forlevede med mild visdom og stille autoritet. Han formåede at forny Arv-rollerne i *Jean de France*, *Julestuen*, *Henrik og Pernille* men kulminationen blev dog Arv i *Mascarade*, en pragtfuld uden sidestykke i genialt modspil til Poul *Reumerts olme, tunge, tvære Jeronimus. Den dum-fiffige Troels i *Barselstuen* fik gennem hans fortolkning nyt ydre og et væld af snurrige og naive nuancer. Han var så at sige født til rollen. Gottfred i *Det lykkelige skibbrud*, magister Petronius i *Den vægelsindede*, Harlekin i *De usynlige* hørte også til hans galleri af figurer, sidstnævnte gav ham især lejlighed til i commedia dell'arte stil at vise sit spruttende temperament i en afmægtig lidenskaber der stod i komisk kontrast til hans lille tætte krop. I den legendariske opførelse af *Kærlighed uden strømper*, 1935, med Gabrielsen, Bodil *Ipsen, Karin *Nellemose og Rasmus Christiansen vandt han selv i det berømte selskab en sejr som Jesper, et lille snurrigt spørgsmålstegn der fulgte i halen på den store aktion uden at begribe et kuk af det hele. Hvor vidt han spændte viste han i roller som Faldsmaal i *Guldaasen*, Trop i *Recensenten og dyret*, Lars (med kejten) fra *Genboerne*, Bjørn Olufsen i *Elverhøj*, Kasper Røghat i *Der var engang* – og mester Jacques i *Den gerrige*. Også Shakespeare-roller hørte til hans område, narren Provosten i *Som man behager og Fløjte*(Thisbe) i *En skærsommernatsdrøm*. Til hele dette klassiske teater føjede han så ge-

ledder af mænd fra i dag og i går, fx den berusede brudgom i Kjeld Abells *Dronning går igen* og den forslagne feltkok i Bert Brechts *Mutter Courage*.

Men der var i den lille mand med den lyse stemme og opstopperrnæsen også stof til den store alvor og patos. Under andre betingelser ville hans evner som klovn på liv og død, hvor bitterheden driver komikken, også være kommet frem. I Samuel Becketts *Krapps sidste bånd*, 1970, viste F. en olding med sitrende ansigtsmuskler og fortinnet blik. Det blev grotesk og patetisk med enkelte store øjeblikke, men den seriøse opgave skræmte ham, fordi han ikke før havde fået lignende udfordringer. Det kgl. teater havde ikke for intet puttet ham i en professionel bås. F. tilhørte en generation hvor teatrets skuespillere også var sangere. Han var meget musikalsk og begavet med en smuk lys tenorstemme der var af en sådan karat, at han ubesværet kunne påtage sig partier i opera, operetter og syngespil. I *Tryllefløjten*, 1959, sang F. Monostatos; i *Hoffmanns eventyr* den gennemgående tjener, den stammende doktor Blind i *Flagermusen* (TV-udgaven), og sidst men ikke mindst den enfoldige jyske bondeknevs Mikkel Madsen i syngespillet *Ungdom og galskab*. Han stod sidste gang på scenen som notaren i *Fruentimmerskolen*, 1972, en mikroskopisk rolle som han gjorde urkomisk. F.s særlige begavelse var, at han i de rette roller evnede at vokse, fylde og overvælde, selv i de små figurer som han til tider fandt det en forbandelse at være henvist til, men som var umistelige for ensemblet. F. var en meget benyttet kraft i radioteatret hvor han fik lejlighed til at gentage nogle af sine Holberg-præstationer og føje nye til, fx Studenstrup i *Den 11. juni*. I TV spillede han titelrollen i *George Dandin*, Jacob Christophersen i *Den 11. juni*, Erik Madsen, den pedantiske bogholder i *Den stundesløse*, og 1800-tallets åndløse filister, sjælen, i *En sjæl efter døden*. Han spillede også Schultze i *Bureauslaven*, 1964, så Sven Clausens arme kontorist voksede langt ud over figurens ramme og blev repræsentant for millioner af ofre i samfundet. F. medvirkede i en lang række danske film, fx *Kirke og orgel*, *Min kone er husar*, *Blåvand melder storm*, *I de gode gamle dage*, *Niels Pind og hans dreng*, *Sommerglæder*, *Alle mand på dæk*, *Der var engang en gade* og *Min søsters børn*. Også som sceneinstruktør udnyttede F. med held sin store viden om Holberg og de danske klassikere; det blev til en række iscenesættelser for Andelsteatret, fx *Jeppe på bjerget*, *Erasmus Montanus*, *Skærmysler*, *Kærlighed uden strømper* og vaudivillan *Nej*.

I sine unge år skaffede han sig megen omtale og

popularitet ved at begive sig ud i verden på motorcykel med kollegaen Palle Huld. Sammen gennemkørte de tre verdensdele (32 lande). Den eventyrlige færd resulterede i bøgerne, skrevet sammen med Palle Huld *Vor Nimbusfærd*, 1935 (dansk og svensk udg.), *Med Palle og Foss til Orienten*, 1937 og rejsefilmen *På motorfærd gennem den syriske ørken til Shahens skønne riger*. Disse bedrifter gjorde ham selvskræven som medlem af Eventyrernes klub. Sammen med ovennævnte skabte han *Danmarks friluftsteater* 1945–50. F. har endvidere givet oplæsningsrækker med dansk repertoire i Island, 1952, ligesom han startede og ledede de første officielle danske gæstespil på Færøerne med Holbergs *De usynlige*, 1953. Endvidere har han gæstespillet i Norge, Sverige, Island og på Færøerne. Olaf Poulsens hæderspris 1967. Dyreværnsforeningen Svalens guldkors 1968. – R. 1953. □Tegn. Hans Bendix, 1951. Mal. af Karen Trier Frederiksen, 1955. Buste af H. Isenstein, tegn. af samme. Foto (bl.a. Kgl.bibl., Teatermus., Det kgl. teaters bibl.).

Fr. Schyberg: Ti års teater, 1939. Harald Engberg: Dansk teater i halvtredserne, 1958. Anne-Katrine Gudme: Det rene teater, 1972. Herb. Steinthal i Politiken 20.4.1972. Sv. Kragh-Jacobsen i Berl.tid. s.d. DR stemmearkiv.

Karen Krogh

Foss, Erling Christian, * 1897, civilingeniør. * 25.2.1897 i Kbh. (Frue). F: ingeniør Alex. *F. (1858–1925) og Margrethe Schultz (1861–1922). ~ 1° 15.11.1922 i Essex, England med Bodil Inger Utke-Philip, * 12.6.1894 på Frbg., † 12.2.1976 på Lucasstift., Hellerup, (~ 1° 1918 i Californien med fabrikant, cand.jur. Carl Alfred Scheller, * 1892, ægteskabet opløst 1922), d. af direktør Carl Ferdinand P. og Inger Marie (Maja) Schiøler; ægteskabet opløst 1958. ~ 2° 29.8.1958 med Kirsten Kiehne Broe, * 6.5.1919 i Kbh., d. af fabrikant Knud Kiehne B. (1879–1965) og Anna Pedersen (1886–1964). – Bror til Einar *F. Far til Nils *F.

F. blev student fra Vestre Borgerdydskole 1914 og cand.polyt. 1921. Allerede som student var han, der var opvokset i et aktivt konservativt hjem, politisk bevidst og var bl.a. stærkt forsvarspolitisk indstillet, hvorfor han gik ind i Akademisk skyttekorps. Efter eksamen som bygningsingeniør blev han ansat i F. L. Smidth & Co. indtil han 1931 startede sin egen eksportforretning i Kbh. Samtidig indtrådte han i bestyrelsen for en række industriselskaber, bl.a. en lang årrække som formand for bestyrelsen af Sadolin & Holmblad. Herigennem fik han en betydelig indsigt i dansk erhvervsliv samt skaffede sig et

udstrakt kendskab til ledende personer i erhverv og politik i ind- og udland. En overgang var han på tale som konservativ folketingskandidat, men lod tanken falde. Besættelsen 1940 og ikke mindst den omstændighed at der ikke var ydet væsentlig modstand mod den fyldte ham med harme, og hans harme øgedes i takt med danske indrømmelser over for besættelsesmagten. Over for politikere og erhvervsfolk gav han i besættelsens første år skarpe og uskrømtede udtryk for sin fordømmelse og søgte ivrigt at finde veje til at påvirke og derpå at rejse en modstand mod regeringen og dens politik samt mod besættelsesmagten. F.s chance for en egentlig illegal aktivitet meldte sig i oktober 1941 hvor han i forbindelse med en forretningsrejse til Sverige fra officererne i generalstabens efterretningssktion modtog en anmodning om at medtage en mikrofilm til aflevering via Ebbe "Munck til det britiske gesandtskab og samtidig af J. "Christmas Møller blev bedt om at skaffe sikkerhed for at en britisk invitation til denne om at komme til London var af officiel karakter. Hermed åbnedes også på længere sigt en konkret opgave for F. idet han fra nu af kendte denne illegale kanal og benyttede den til en systematisk oversendelse til London af censureret stof, erhvervsoplysninger samt stemningsrapporter m.m. til brug for BBC. Ad talrige veje skaffede han sig dyb indsigt i danske forhold og sendte til februar 1944 udførlige redegørelser under titlen *Ugen* af sted med vekslende kurerer. Fra maj 1942 gik *Ugen* tillige til Christmas Møller der her fik sine væsentligste informationer om danske forhold. Hermed var F. engageret i illegal aktivitet, og i foråret 1943 fik han kontakt med Frode "Jakobsen og Mogens "Fog og deltog med dem i de forhandlinger der i september 1943 førte frem til dannelsen af Danmarks frihedsråd hvor F. blev et virksomt og med sit sikre instinkt for det praktisk gennemførlige højt værdsat medlem, fortrinsvis optaget af at sikre en effektivt styret sabotage, men oprindelig med nogen skepsis over for rådets politiske målsætning og opgaver. December 1943 blev han arresteret, men løsladt af mangel på bevis, og herefter skønnedes det mod hans vilje at et direkte medlemskab af frihedsrådet var en umulighed, hvorfor han februar 1944 måtte rejse til Stockholm hvor han sammen med Ebbe Munck kom til at forvalte rådets og dermed modstandsbevægelsens interesser i en lang række forhandlinger med svenske og allierede myndigheder. F.s formelle medlemskab af rådet blev udtrykkelig fastslået. For F. blev det af særlig betydning at få fremskaffet svenske maskinpistoler til illegal forsendelse til Danmark samt at få knyttet en dansk kontakt til Sov-

jetunionen. Begge dele førte i foråret 1944 til positive resultater. Efter yderst komplicerede forhandlinger fik F. indkøbt 3000 Husqvarna-maskinpistoler og opnået svensk indforståelse for indkøb og udsugning til Danmark, og via den sovjetiske ambassade opnåedes et tilsagn om at Sovjetunionen ville modtage en repræsentant for „det kæmpende Danmark“, udpeget af frihedsrådet. Det blev herefter en hovedopgave for F. at modtage den udpegede repræsentant, Thomas "Døssing, føre de afsluttende forhandlinger mellem ham og Sovjet-ambassaden og efter Døssings afrejse til Moskva at formidle kontakten mellem ham og frihedsrådet. Hertil kom vigtige forhandlinger med vestmagterne om den danske undergrundshærs placering i forhold til de allierede. For F. stod det som et vigtigt mål at Danmark genvandt respekt i den allierede verden.

I december 1944 foretog F. en længere rejse til London og Washington med det hovedsigte at opnå vestmagternes støtte til en samlet stormagtsanerkendelse af Danmark som allieret nation, og efter hjemkomsten til Stockholm tog han sammen med Munck ivrigt del i en række forhandlinger i de tre stormagtsambassader for at opnå dette mål så Danmark i maj 1945 kunne være med da De forenede nationer blev dannet. Med sit illegale arbejde og sit arbejde for og i frihedsrådet fik F. stor betydning for dansk historie i besættelsesårene, men det var hans faste opfattelse, at frihedsrådet havde løst sin opgave i og med befrielsen og anerkendelsen af Danmark som allieret nation, og efter krigen blev hans politiske aktivitet begrænset. Han blev medstifter af Atlantsammenslutningen fra 1950 og medstifter af Dansk-tysk oplysningsudvalg 1960 samt næstformand i Dansk-tysk selskab 1968. Hans sigte hermed var udsoning med den tidligere modstander og arbejdet for europæisk samhörighed. Om sin aktivitet under besættelsen skrev F. en række bøger, *Fra passiv til aktiv Modstand*, 1946, *Knæfaldet efter 9. April*, 1947, *På eget ansvar*, 1958 og *Når jeg skal være ærlig*, 1964. □Mal. af Georg Jacobsen (Fr.borg), forarbejde til sammes mal. 1951–53 af Danmarks frihedsråd (sst.). Mal. af Aug. Tørsleff, 1958. Livsmaske. Foto.

Jørgen Hæstrup: Hemmelig alliance I–II, 1959. Samme i Historie X, 1972–74 243–61. – Papirer i Rigsark.

Jørgen Hæstrup

Foss, Gunnar, se Foss, Harald.

Foss, Harald Frederik, 1843–1922, landskabsmaler. * 21.8.1843 i Fredericia, † 15.2.1922 på Frbg., begr. i Kbh. (Vestre). F: toldassistent, senere bil-

ledskærer Hans Vilhelm Voss (efter 1864 F.) (1817–92) og Vilhelmine Sofie Stöckelbach (1816–91). ~1° 15.12.1874 i Ørslev kloster med Anna Elisabeth Christine Holcha Hansen, *20.5.1849 i Hobro, †31.5.1881 på Frbg., d. af købmand Nicolai Christian H. (1812–66, ~1° med Ane Margrethe Curtzius, *1803) og Mathilde Hansine Møller (1829–1912). ~2° 4.5.1894 i Ribe med maler Petra Frederikke Fischer, *4.5.1862 sst., †15.7.1938 i Gentofte, d. af adjunkt, cand.teol. Jean Arnold F. (1822–95) og Emilie Pauline Frederikke Thormann (1829–99). F. rejste til Kbh. 1861 for at uddanne sig til kunstner efter en tid lang at have været i apotekerlære i Skanderborg. Ved G. *Rumps hjælp kom han ind på Vilhelm *Kyhns atelier, og samtidig besøgte han akademiet 1863–69. 1965 debuterede han på Charlottenborg, 1867 fik han den Sødringske opmuntringspræmie og s.å. akademiets indenlandske rejsestipendium. 1870–71 boede han hos P. C. *Skovgaard og arbejdede under hans vejledning. 1879–81 kunne han med akademistipendium foretage sin første store udenlandsrejse til Tyskland og Italien, og 1888 og -89 vandt han årsmedaljerne og blev medlem af plenarforsamlingen. – Bestemmende for hele F.s indstilling som kunstner blev forholdet til Kyhn. Af den kreds af unge malere der færdedes i Kyhns atelier var F. den der stod sin lærer nærmest, og han fik lov at tilbringe vintermånederne i hans have-atelier. Han lærte at arbejde i den gamle danske landskabstradition, og ledetråden for hans kunst var kærlighed til og ærbødighed for naturen. Det pust af ny teknik som andre af kredsen (fx Godfred *Christensen og Chr. *Zacho) bragte med fra Paris, og som var hans lærer så meget imod fik ingen indflydelse på hans kunst, og senere (1880) da han selv nåede Paris på vejen hjem fra Italien havde det nye ingen tiltrækning for ham. I over et halvt århundrede udstillede han årligt på Charlottenborg, og fra år til år, trods tidens skiftende kunstretninger, holdt han i sine landskaber, hvis motiver som oftest skildrede de jyske hedeegne, fast på sin traditionelle malemåde. F. deltog i Forening for national kunsts årlige udstillinger, 1914 med en særlig fyldig repræsentation (ca. 50 arbejder). 1922 afholdt foreningen en retrospektiv udstilling for hans kunst som tillige blev en mindeudstilling idet F. døde få dage efter åbningen. F. er foruden på kunstmuseet repræsenteret på de fleste af provinsmuseerne. I en årrække virkede han som lærer idet han overtog Kyhns malerskole for kvindelige kunstnere. – En søn, Gunnar F., *30.1.1877, †4.8.1954, blev student 1894, opgav at studere teologi og debuterede 1901 som koncertspiller på orgel. Fra 1902 var han også orga-

nist ved Viborg domkirke. Som komponist har han bl.a. skrevet musik til *Regenskantaten*. – Tit.professor 1901. – R. 1918. □Tegn. af F. Henningsen, 1876. Træsnit af H. P. Hansen, 1884. Mal. af Ingeborg Rode, 1912 (Charlottenborg, udstillingsfond) og af Knud Larsen, 1918. Mal. af Petra Foss. Foto.

Fortegn. over en saml. billeder og studier af H. F., udstillet i Foren. for national kunst, 1922. – Erindringer i Årbøger udg. af Hist. samf. for Århus stift, 1947 149–58; 1948 142–50; 1949 1–29; 1950 125–46. – Sigurd Müller: Nyere da. malerkunst, 1884 104f. – Papirer og breve i Kgl.bibl. Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Merete Bodelsen

Foss, Jens, 1629–87, læge. *6.5.1629 i Lund, †9.3.1687 i Kbh., begr. i Frue k. sst. F: provincialmedicus i Skåne Niels F. (1588–1645) og Karen Jacobsen († april 1664). ~1° 28.11.1665 i Randers med Marie Hofman, *1643, †11.12.1666 i Randers, d. af dr.med. Søren H. (1600–49) og Gertrud Pedersdatter Thøgersen († 1658). ~2° 31.5.1670 i Kbh. med Anne Margrethe Svane, *ca.1654, begr. 23.1.1737 i Ribe, d. af ærkebiskop Hans *S. (1606–68) og Marie Fuirren (1624–93). – Bror til Christian *F., Laurids *F. og Matthias *F.

Som sine brødre kom F. i skole i Sorø hvorfra han blev student 1647. Han studerede videre ved akademiet et år og derpå i Kbh. hvorefter han tiltrådte en studierejse 1650–54 for at studere medicin. 1651 immatrikuleredes han i Leiden, 1652 i Padua hvor han 1654 blev dr.med. Da han kom hjem praktiserede han i Lund, men rejste allerede igen 1656 som hovmester for Knud Rantzau. De studerede s.å. i Strasbourg. Rantzau døde under rejsen, og F. kom hjem jan.1661. S.å. fik han tilbud om at blive læge hos den svenske konges bror, men afslog det da man tilbød ham at blive provincialmedicus i Skåne fra 1662. Allerede to år efter kaldtes han til stadsfysikatet i Kbh., men af ukendte grunde – han siger selv „noget sært“ – blev han ikke stadsfysicus, men lod sig bevæge til at nedsætte sig i Randers. 1668 tog han til Kbh. hvor han blev højesteretsassessor 1679 og medlem af kommercekollegiet, kancelliråd og virkelig kammerråd 1684.

Holger Jacobæus: Programma funebre univ. Hafniensis over J. F. 30.3.1687. V. Ingerslev: Danm.s læger og lægevæsen I, 1873 516. Hist. saml. og studier, udg. H. F. Rørdam I, 1891 146–70. K. Carøe: Studier til da. medicinalhist., 1912 65f. Højesteret 1661–1961, ved Povl Bage m.fl. II, 1961 311.

*Gordon Norrie**

Foss, Julius Christian, 1879–1953, organist. *21.4.1879 i Dragør, †23.6.1953 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: lods, senere kordegn ved Filips-

Foss, Julius

kirken i Kbh. Niels William F. (1851–1938) og Anna Kirstine Jansen (1857–1949). ~ 10.6.1907 i Odense med Magdalene Maaløe, * 19.10.1883 i Odense, † 17.2.1948 i Kbh., d. af exam.jur., godsforvalter på Gyldensteen, Fyn, senere bogholder og direktør i Fyns stifts sparekasse Hans Hartvig Ernst Bernstorff M. (1840–1901) og Hanne Louise Oline Urban Hansen (1847–1925).

F. var elev af Gottfred "Matthison-Hansen, Otto "Malling, J. D. "Bondesen, Louis "Glass o.a., tog organisteksamen 1897, var på konservatoriet 1900–01, studerede i udlandet, bl.a. på det Hochske konservatorium i Frankfurt a.M. 1914, og var organist ved Sundby kirke 1901–49. Sine historiske interesser har han vist i sin stilling som assistent, senere arkivar og bibliotekar ved Musikhistorisk museum (1910–24 og 1933–43), desuden gennem sit arbejde på at dechiffre Det kgl. kapels repertoire i de såkaldte stemmebøger fra Chr.III's tid på Det kgl. bibliotek. Endvidere var F. stifter af og dirigent for Dansk mensuralcantori, 1918, som ophørte ved F.s død, og hvis hovedopgave var fremførelse af historisk musik. Fra 1919 var han musikanmelder ved Kristeligt Dagblad. F. skrev en musikteori (1909) og i Aar bog for Musik en beskrivelse af sit arbejde med de gamle stemmebøger; 1925–26 var han medarbejder ved Illustreret Musikleksikon; han har desuden udgivet en „legatbog“ for musikere samt *Organist- og Kantorembederne* (3.udg. 1927). Gennem årene deltog F. i ledelsen af en række sociale musiksammenlutninger, især som bestyrelsesmedlem af Dansk organist og kantor samfund 1918–34, heraf tolv år som formand. Ved en række orgelnybygninger fungerede han som konsulent. □Foto.

V. Kappel: Dansk mensural cantori 1918–43, 1943. S. Berg i Da. musiktidsskr., 1948 13f.

*Erik Abrahamsen**

Foss, Laurids, 1637–1703, læge, forstander for Sorø skole. * 24.6.1637 i Lund, † 7.9.1703 i Kbh., begr. i Sorø k. F: provincialmedicus i Skåne Niels F. (1588–1645) og Karen Jacobsen († 1664). ~ 16.9.1677 i Ålborg med Barbara Rosenberg, * 1662 i Thisted, begr. 14.10.1734 i Kbh. (Frue), d. af ridefoged til Ørum slot, tolder i Thisted Peder Madsen (ca.1615–70, ~ 1° 1646 med Barbara Rosenberg, † 1660) og Margrethe Brønslorff (1630–75). – Bror til Christian "F., Jens "F. og Matthias "F.

F. gik i skole i Sorø, dimitteredes 1656, tog teologisk eksamen 1662 og rejste derefter rundt i de fleste europæiske lande hvor han studerede, især teologi og medicin. 1662 var han i Leiden, 1663 i Oxford, 1666 i Leipzig, 1667 i Wittenberg. Der-

efter var han hjemme på et kort ophold 1668 men rejste påny, var 1669 og -70 atter i Leiden og blev 1670 dr.med. i Padua. I okt.1772 kom han til Kbh. „efter at han havde gjort sig næsten alle Sprog familiares“ og begyndte at praktisere, men allerede n.å. fulgte han broderen Matthias til Ålborg hvor han praktiserede til 1682 da han købte Todbølgård ved Thisted. S.å. blev han kancelliasessor, 1683 kommissær ved landmålingen i Jylland og 1685 forstander for Sorø skole. Han bestræbte sig for at forbedre skolens finanser og bygninger, men dette lykkedes kun til dels. Hans administration er blevet stærkt kritiseret, og det viste sig også at han ikke kunne afgive sine regnskaber, og hans gæld til skolen opgjordes til sidst til ca. 4.500 rdl. □Maleri (Kbh.s univ.).

Programma funebre univ. Hafniensis over L. F. af 4.10.1703. V. Ingerslev: Danm.s læger og lægevæsen II, 1873 59–61. K. Carøe i Pers.hist.t. 8.r.1, 1922 69–79. Sorø I, 1923–24 513–27.

*Gordon Norrie**

Foss, Matthias, 1627–83, biskop. * 12.10.1627 i Lund, † 8.7.1683 i Ålborg, begr. i Frue k. sst. F: provincialmedicus i Skåne Niels F. (1588–1645) og Karen Jacobsen († 1664). ~ 1° 24.8.1656 med Bodil Hansdatter Brochmand, * 29.5.1624, † 16.12.1670 i Kbh. (~ 1° 1642 med professor i matematik ved Roskilde gymnasium Hans Lauridsen, † 1654), d. af professor Hans "B. (1594–1638) og Drude Thomasdatter Fincke (1604–71). ~ 2° 23.2.1675 i Ålborg med Margrethe Akselsdatter Aand, * 1626, † 1684 (~ 1° 1659 med sognepræst i Hammer og Horsens mag. Bent Hansen, 1635–72), d. af ridefoged på Dronningborg Aksel Aa. – Bror til Christian "F., Jens "F. og Laurids "F.

Efter at have gået i skole i Lund og Sorø blev F. student 1644, cand.teol. 1647, hører i Lund 1648 og rejste derpå 1650–54 udenlands hvor han først studerede i Amsterdam og Leiden (1651), siden i Tyskland og Italien (især i Padova (1652) og Milano). Efter sin hjemkomst blev han 1654 rektor i Lund hvor han vandt ry som en fortrinlig skolemand. 1655 tog han magistergraden, og 1660 blev han slotsprædikant i Kbh. Som sådan var han en tid skriftefader for den fangne "Leonora Christina. En overgang faldt han i unåde fordi han blev beskyldt for at have behandlet statsager på prædikestolen, men snart genvandt han kongens tillid og blev 1665 professor i teologi. 1672 blev han biskop i Ålborg og 1675 dr.teol. 1667 forsvarede han efter kgl. befaling i en latinsk prædiken treenighedslæren over for en polsk socinianer, Lubienietzky, der var kommet til Danmark; 1674 deltog han i for-

handlingerne om udarbejdelsen af Danske lvs 2. bog, og samme år afgav han i anledning af det påtænkte valg af prins Jørgen til konge i Polen en betænkning om hvorvidt en protestant uden sin saligheds tab kunne gå over til katolicismen, hvilket han besvarede benægtende. F. var meget anset som prædikant; han udgav et par danske ligprædikener som længe var højt i kurs, og hans latinske tale (1668) over hans ungdoms velgører, ærkebiskop Hans "Svane, bærer et mere levende og personligt præg end tidens sædvanlige retorik. F. var en kraftig personlighed der som biskop optrådte med stor nidkærhed og ikke ringe fordomsfrihed. Han var stærkt interesseret i at holde sine præster til flittigt at læse i Bibelen og drev ivrigt på en forbedret katekismusundervisning. Med særlig interesse tog han sig af de kirkelige stiftelsers økonomiske forvaltning. Selv var han en velstående mand der 1675 sammen med sine brødre stiftede det store F.ske stipendium for trængende studenter. Han ejede herregårdene Hvidstedgård i Tårs sg., Børglum hrd., og Høstemark i Mou sg., Fleskum hrd.

en for ham ubehagelig højesteretsdom. Hvad der giver ham krav på at mindes er hans virksomhed som bogsamler. Han samlede sig et kosteligt bibliotek (11.491 bind); inden for den danske litteratur var det vistnok det fuldstændigste der indtil da havde eksisteret, frasat P. H. "Resens tabte samling. Desuden rummede det mange værdifulde, delvis af ham selv kopierede håndskrifter og alt var smukt indbundet, især i spejlbinding, og prydet med hans våben. Også andre gav han adgang til sine skatte; Holberg takker således i fortalen til sin Danmarks historie F. for lånet af „en anselig Hob af rare Manuskripter“. Efter F.s død solgtes såvel hans gods som hans bibliotek ved auktion; både Det kgl. bibliotek og universitetsbiblioteket var købere ved denne. – Æresmedlem af Videnskabernes selskab 1745. – Justitsråd 1715. Etatsråd 1726.

E. C. Werlauff: Hist. efterretn. om det store kgl. bibl., 2. udg. 1844 167f. F. Richardt og T. A. Becker: Prospector af da. herregårde VII, 1854 (ny udg. I-II, 1976) Juellund. Anders Petersen: Vallø og omegn, 1877 238.

*Svend Dahl**

Kilder. Kirkehist. saml. 2.r.VI, 1872–73 847. Sst. 3.r.III, 1881–82 146. Sst. 3.r.VI, 1887–89 381–90. Sst. 4.r.III, 1893–95 408–10. Sst. 5.r.V, 1909–11 409–12 (brev fra F.). Pers.hist.t. II, 1881 196. Sst. 3.r.III, 1894 134f. Sst. 8.r.VI, 1927 69 225 231. Sst. 9.r.I, 1928 105. Hist.saml. og stud., udg. H. F. Rørdam I, 1891 91f 114f. Danske mag. 5.r.III, 1893–97 174f 177 203f. Saml. af de for univ.s legater gældende bestemmelser, 1890 253f.

Lit. C. Bornemann: Programma funebre over M. F., 1683. Progr. fun. univ. Hafn. over Bodil Hansdatter Brochmand, 1670. D. G. Zwergius: Det siillandske clerresie, 1754 645–57. Leonora Christine Ulfeldts Jammersminde, udg. S. Birket Smith, 3. udg. 1885 99f. P. S. Vig i Kirkehist.saml. 5.r.II, 1903–05 746.

Papirer i Kgl. bibl.

*Bjørn Kornerup**

Foss, Niels, 1670–1751, bogsamler. * 6.8.1670 i Slagelse, † 17.3.1751 i Kbh., begr. sst. (Frue k.). F: rektor i Slagelse, senere i Kbh., magister, senere professor og konsistorialassessor Peder F. (1631–98, ~2° 1679 med Anna Gregersdatter († 1702, ~1° med købmand Vilhelm Danielsen, 1622–66, ~2° med købmand Peder Nielsen)) og Kirsten From († 1676). ~28.1.1722 i Kbh. (Holmens) med Sophie Amalie Matthesius, * ca. 1672, † 9.4.1747 i Kbh. (Frue) (~1° med justitsråd Peter Worm, † 1719), d. af højesteretsassessor Henrik M. († 1681) og Anna Sophia Ernst (1642–76). F. blev student 1687 fra Kbh. og foretog en årelang udenlandsrejse. 1693 var han immatrikuleret i Leipzig, 1697 i Oxford. Da han kom hjem blev han præsident i underadmiralitetstretten; 1715–36 var han højesteretsassessor. 1729 købte han Juellund. 1736 måtte han tage sin afsked som præsident og idømtes en bøde som følge af

Foss, Nils Utke, * 1928, civilingeniør. * 11.5.1928 på Frbg. F: civilingeniør Erling *F. (* 1897, ~2° med Kirsten Broe, * 1919) og Bodil Inger Utke-Philip (1919–76). ~1° 12.1.1952 med Karen Colbjørnsen, * 9.8.1929 i Stockholm, d. af direktør, civilingeniør Bjarne C. (* 1895) og Rannveig Bruusgaard (* 1901); ægteskabet opløst 1975. ~2° 30.9.1975 i Gentofte (b.v.) med idrettningsarkitekt Dorte Grete Sachs, * 2.1.1940 i Kbh., d. af fabrikant Hans S. (* 1906) og Grete Welander (* 1908).

F. blev student fra Gentofte statsskole 1946 og cand.polyt. 1952. Han var salgssingeniør i firmaet Torben Søderberg 1953–54 og rejste derefter til USA hvor han 1954–55 var kvalitetskontrollingeniør i Tracerlab Inc., Boston, 1955–56 udviklingsingeniør hos Donner Scientific Company, Californien, samt 1956–60 European marketing manager for samme firma. 1956 var han medstifter af og til 1968 administrerende direktør for A/S N.Foss Electric, Hillerød, derefter formand for bestyrelsen. 1969 blev han administrerende direktør for F. L. Smidth & Co., en post han forlod 1976. Sidstnævnte år blev han medindehaver af firmaet N.Foss & Co.

F. er typen på den moderne, teknisk velfunderede og bestandigt initiativtagende industrileder der tager de skiftende opgaver som udfordringer. På F. L. Smidth moderniserede han organisationen og arbejdsformen – ikke uden kampe og vanskeligheder; men da han forlod firmaet efter kun syv af de maksimalt ti år han havde til målt sig selv havde han skabt et delvis nyt, åbent

verdensfirma. Sin indsats har han, med meget andet fra sin tilværelse, skildret i den spændende erindringsbog *Hvor der handles. Kapitler af mit erhvervsliv*, 1977.

F. blev medlem af Industrirådet 1971 og af dettes forretningsudvalg 1974; han er formand for Fondet til fremme af teknisk og industriel udvikling fra 1971 og sidder desuden i bestyrelsen for forskellige virksomheder og selskaber, bl.a. A/S Sadolin og Holmblad (formand fra 1970), A/S Kemisk Værk Køge og BP Olie-Kompagniet A/S. „De korte perioders mand“ har man kaldt ham. En undtagelse var dog en hovedbestyrelsespost i det konservative folkeparti hvor han, som hos F. L. Smidth, blev i syv år. En eventuel politisk karriere opgav han angiveligt fordi de interne stridigheder i partiet i begyndelsen af 1970erne gik ham på. En vis rolle spillede det nok også at han havde vanskeligt ved at betragte en sag fra et rent partipolitisk synspunkt – var for tilbøjelig til at se „fornuft“ andre steder og hos andre partier. I et interview fra 1975 i forbindelse med hans bebudede afgang fra F. L. Smidth placerede han sig på hvad han kaldte den socialkapitalistiske front – et frit erhvervsliv der tager tilbørligt hensyn til samfundet. Ved det sidste forstod han også medbestemmelsesret og spredning af ejendomsretten – opfattelser som han vist endnu står ret ene med mellem danske erhvervsledere. F. var en varm tilhænger af Danmarks indtræden i EF og var blandt dem der overvejede at placere sin virksomhed syd for grænsen hvis folkeafstemningen i 1972 havde resulteret i et nej.

N. F.: *Hvor der handles*, 1977 (selvbiografi). Interview i Berl.tid. 13.4.1975 og Politiken 20.6.1976. – Struer dagbl. 31.1.1975. Politiken 10.5.1978. Birgitte Ersbøll i Berl.tid. 18.11.1978.

Finn H. Lauridsen

Fossum, Vilhelmine Leocadie Theresia, se Gerlach, Leocadie.

de La Fouleresse, Jean Payen, se de La Fouleresse, Jean Payen.

Fournier, Louis, –1720–1776–, porcelænsfabrikant, billedhugger. * formentlig i 1720erne i Paris, † efter 1776 og antagelig før 1786 i Frankrig. F: embedsmand ved accisen Louis F. og Anne Meynard (begge † før 1753). ~ 16.10. med Marie Françoise Joseph de Monchy (Demonchy) (~ 1° med François Ancetin).

F. kom 1759 til Danmark, formentlig efter invitation fra A. G. Moltke, for at grundlægge en porcelænsfabrik, den første af sin art her i landet. Ønsket om at anlægge en sådan fabrik må

ses dels som et led i den lange række af forsøg på at grunde nationale „manufacturer“ i denne periode, i udstrakt grad ved hidkaldte udenlandske eksperters hjælp, og som en afspejling af den merkantilistiske selvforsyningspolitik, dels på baggrund af den iver med hvilken man i hele Europa stræbte efter at fremstille det porcelæn man først fra århundredets begyndelse havde gjort famlende forsøg på at fabrikere og som hidtil kun var kendt fra Kina via import. „Porcelænsmagere“ var i høj kurs, og hvert land vogtede nidkært over fabrikationshemmeligheden, hvis det var lykkedes at frembringe det eftertragtede, hvide porcelæn. I Frankrig er F. tidligst nævnt 1746 som „sculpteur“ ved porcelænsfabrikken i Vincennes. Af en egenhændig oplysning 1753 fremgår det at F. også har fået en uddannelse ved kunstakademiet i Paris, men det vides ikke hvornår. 1752–59 arbejder han som figurmager ved porcelænsmanifikationen i Chantilly. Blandt hans tidlige værker kendes arkivalisk en najade som han modellerede, samt tre flodguder og tre najader som han 1747 betales for at poussere, muligvis udført efter hans egne modeller. I Kbh. fik han 1760 overladt lokaler i Blåtårnsfabrikken (nær Langebro) hvor J. G. Melhorn tidligere havde ledet forsøgene med porcelænsfremstilling, og det lykkedes her F. at fremstille et meget smukt og transparent, blødt porcelæn der blev glaseret i hvidlige og cremegule nuancer. Dekorationen i overglasurfarver bestod fortrinsvis af blomster, frugter og grønsager.

Af F.s produktion er idag bevaret 171 stykker – foruden taffelservice, vaser og potpourrikrukker også portrætrelieffer og -buster. Hovedparten findes på Bregentved, men eksempler i danske samlinger ses desuden på Kunstindustrimuseet, Rosenborg, Davids samling, Bymuseet, Fredensborg, Koldinghus museum, Den gamle by i Århus og Fyns stiftsmuseum, Odense. Den overmåde kostbare drift af fabrikken har formentlig været en tung byrde for hofkassen. Da F.s forsøg ved Blåtårn ophører med udgangen af 1765 og da Melhorn, som havde fortsat sine eksperimenter på Kastrupfabrikken på Amager, ligeledes må give op, pålægges det såvel denne som F. at videregive deres faglige viden til de to mænd der havde været nærmest knyttet til porcelænsforsøgene; det var lederen af Kastrup fajancefabrik, den fra Strasbourg indkaldte porcelænsmaler J. G. Richter, og kemikeren og senere porcelænsfabrikant F. H. Müller, der 1775 grundlægger Den Kongelige Porcelainsfabrik, Danmarks første. 1766 rejste F. tilbage til Paris. Om hans senere virksomhed i Frankrig vides kun lidt. 1771 indskrev han sig som medlem af Académie de Saint-Luc i Paris hvor han 1774 udstillede et

selvportræt, en buste i brændt ler i halv størrelse, udført i Kbh. 1776 betegnes han som „ancien conseiller“ i akademiets medlemsliste der dog ikke nævner ham i den næste fortegnelse fra 1786. Antagelig har han på dette tidspunkt været død.

C. Nyrop: Den danske porcellænsfabrikations tilbliven, 1878 24 27 29. Mario Krohn i Kunst og håndverk. Festskr. til Johan Bøgh, Kria. 1918 115–24. E. Hannover: Keramisk håndbog II, 2, 1924 414–18. Bredo L. Grandjean i Det danske kunstmuseum. Virksomhed 1964–69, 1969 1–52 (m. værkfortegn.).

Birgitte Bøggild Johannsen

Fox Maule [føks 'mål:], **Rudolf Christian**, 1875–1940, lægemissionær. * 3.1.1875 på Frbg., † 29.7.1940 i Nebk i Syrien, begr. sst. F: ejer af Vinderslevgård ved Kellerup Carl F.M. (1817–77) og Cecilie Christine Bay (1834–94). ~ 1° 2.10.1901 i Kbh. (Jac.) med Elisabeth (Else) Schaumburg-Müller, * 23.1.1878 i Kbh., † 17.2.1935 i Nebk, d. af lærer Carl Vilhelm S venn S.-M. (1844–1915) og Laura Nielsine Lauesen (1853–1910). ~ 2° 16.11.1937 i Beyrut med Harriet Gudrun Boeck, * 13.2.1896 i Horsens, adoptivd. af ingeniør Christian Carl B. (1849–1921).

F.M. hørte til en gammel fransk-skotsk adelslægt hvis navn går tilbage til byen Maule i Normandie. 1892 blev han student fra Borgerdydskolen i Kbh., n.å. oplevede han et kristeligt gennembrud. Med det mål for øje at blive lægemissionær studerede han medicin og blev 1899 cand.med. Bekendtskabet med Einar *Prip førte til at han meldte sig til tjeneste for Østerlandsmissionen. 1901 blev han sammen med sin hustru udsendt til Damaskus. Her arbejdede han først på et skotsk missionshospital samtidig med at han lagde sig efter arabisk. 1905 overtog Østerlandsmissionen fra et irsk-presbyteriansk missionselskab fem missionsstationer nord for Damaskus. I en af disse, Deratije, åbnede F.M. 1906 en klinik hvor han allerede i det første år behandlede 2.552 patienter. Hans hustru var ham en trofast støtte, særlig ved sit arbejde blandt de syriske kvinder. Under første verdenskrig måtte F.M. ligesom Østerlandsmissionens andre udsendte vende hjem til Danmark. Først 1919 kunne de atter rejse ud. 1921 fik missionen omsider tilladelse til at bygge et hospital, indviet 1927 i Nebk, distriktshovedstaden. Her virkede F.M. til sin død. – Ved sin 39-årige virksomhed har han sammen med Einar Prip grundlagt Østerlandsmissionen. Med sin alvorlige, grundige og sindige natur var han et værdifuldt supplement til Prips entusiasme. □ Foto.

F.M. i Medd. fra Østerlands-missionen I, 1901–04 o.ŋ. st. Chr. Siegumfeldt: Østerlandsmissionen I–II, 1923–27. Østerlandsmissionen gennem 40 år, 1938. F. Munch i Nord. missions-tidsskr. LI, 1940 223–26. Johs. Nordentoft: Einar Prip, 1940.

*Lorenz Bergmann**

Fraenckel (Fränckel, Fränkel), **Liepmann**, 1774–1857, miniaturemaler, tapetfabrikant. * 26.4.1774 i Parchim i Mecklenburg, † 26.3.1857 i Kbh. (Mos.), begr. sst. (Mos. kgd., Møllegade). F: bissekræmmer Moses Isaac (ca.1738–94-) og Gelche Zadoc. ~ 29.5.1808 i Kbh. (Mos.) med Mariane Rosbach, * 17.12.1783 i Kbh. (Mos.), † 19.9.1868 sst. (Mos.), d. af rabbinatsassessor Gerson Nathan R. (ca.1739–97) og Mine Lamm (ca. 1746–1832). – Far til Sally *F. Bror til Zadoc *Fraenkel.

Om F.s tidligste virksomhed vides kun lidt. 1790 var han i lære hos en dekorationsmaler Schultz i Lübeck og figurerede 1791–92 i malersvendenes bøger, formentlig som udlært. 1792 rejste han til Kbh. for at komme i handelslære hos en farbror, men valgte året efter at blive uddannet som gravør og signetstikker hos en guldsmed. Samtidig besøgte han også akademiet. Det er imidlertid uvist hvornår han begyndte som miniaturemaler. Det tidligst kendte arbejde, portrættet af den svenske *oberst Taube*, er dateret 1797. Den portrætteredes nationalitet, ligesom miniatures formelle lighedspunkter med værker af den i Sverige virksomme Giov. Domenico Bossi gør det rimeligt at antage et tidligt Sverigesophold for F. 1800–1801 kan han påvises i Danmark, men 1802–05 er han sandsynligvis på ny i Sverige. Fra denne periode stammer en række miniaturer af svenske privatpersoner (bl.a. *Gustaf Berghman*, *Carl Fr. Bennet*, begge 1803, Nationalmuseet, Stockholm). Først fra 1806 kendes danske miniaturer af F. (*Gerson Melchior*). Fra det følgende år til sin død havde han fast bopæl i Kbh., kun afbrudt af enkelte rejser. De senere værker viser en dominerende indflydelse fra danske miniaturemalere som F. C. *Camradt, Chr. *Horneman og H. J. *Aldenrad. Ca.1814 ff. udførte F. flere miniaturer af kongefamilien (*Frederik VI*, 1814; samme, udat., *arveprins Ferdinand*, *Frederik VII* (alle Rosenborg)). Et portræt af dronningen skal yderligere have forøget den gunst han nød i højere kredse. Akademiet bevidnede 1819 udtrykkeligt at han var „en dueilig og heldig miniaturemaler“. 1818–27 samt 1843 udstillede han i alt 25 arbejder på Charlottenborg. For at supplere sine indtægter arbejdede han i en periode efter 1814 som dekorationsmaler uden at være mester hvilket bragte ham i konflikt med malerlauget. 1825 gik F. i kompag-

Fraenckel, Liepmann

niskab med enken efter en tapetfabrikant Peter Erichsen og overtog 1826 fabriksvirksomheden som eneindehaver. 1841 blev han hoftapetfabrikør men overlod 1847 sin tapetvirksomhed til sine sønner. Firmaet eksisterede indtil 1922. I sin sidste levetid genoptog han arbejdet som miniaturemaler uden dog kvalitetsmæssigt at nå op på højde med de livfulde og omhyggeligt udførte ældre værker navnlig fra perioden fra ca.1812. Foruden miniaturer har F. også udført flere pasteller (eks. Statens museum, Kobberstiksaml.). □Selvportr. i min. 1818, ca. 1844 og 1846. Et par af F.s min. fra 1820'erne er muligvis selvportr. Tre selvportr. i pastel. Mal. af S. Henriques, 1843 (Fr.borg). Silhouet. Foto.

C. M. Carlander: Miniaturmålere i Sverige, Sth. 1897. Ernst Lemberger: Die Bildnis-Miniatur in Skandinavien II, Berlin 1912. Karl Asplund: Hj. Wicanders miniaturtyrksaml., Sth. 1920. T. Holck Colding m.fl.: Miniaturemaleren L.F., 1951 (m. værkfortegn.).

Birgitte Bøggild Johannsen (O. Andrup)

Fraenckel, Sally, 1820–86, tapetfabrikant. * 30.12.1820 i Kbh. (Mos.), † 18.2.1886 sst. (Mos.), begr. sst. (Mosaiksgd., Møllegade). F: portrætmaler, fabrikant Liepmann *F. (1774–1857) og Mariane Rosbach (1783–1868). ~ 24.9.1848 i Kbh. (Mos.) med Sara Melchior, * 8.8.1822 i Kbh. (Mos.), † 1.1.1871 sst. (Mos.), d. af grosserer Gerson Moses M. (1771–1845, ~ 1° 1794 med Hanne Jacob, 1769–1801) og Birgitte Israel (1792–1855).

F.s far der 1826 – som flere af sine københavnske trosfæller – med held havde slået sig på tapetfremstilling overdrog 1847 forretningen til sine to sønner Adolph og Sally F. Førstnævnte – på hvis initiativ fabrikken 1846 var udvidet til også at omfatte farvefremstilling – døde allerede 1849, og F. var herefter eneindehaver i 36 år. Hans praktiske foretagsomhed var forenet med et varmt, nationalt gemyt der erhvervspolitisk slog over i en hårdnakket håndværkerprotektionisme. Under kampene forud for toldreformen af 1863 trådte han første gang offentligt frem og var medstifter af – og straks næstformand i – Foreningen af 1862 til den indenlandske industris fremme (den såkaldte „beskyttelsesforening“) der startedes som modvægt mod den samtidig oprettede frihandelsforening. Hans anskuelser som navnlig skarpt vendte sig mod anderledes tænkende standsfæller („I Industriforeningens Sal er Frihandelen en Snylteplante“) blev overvejende modtaget med velvilje i industrikredse, og fra 1875 til sin død var han formand for industriforeningens repræsentantskab. Af andre tillidshverv må nævnes at han 1868 blev borgerrepræsentant og 1883 formand for

den københavnske afdeling af Fællesrepræsentationen for dansk industri og håndværk. I flere år var han medlem af repræsentantskabet for Mosaik trossamfund samt formand for Arbejderforeningen af 1860. F. var en af seksten som 1862 gennem pjecen Kjøbenhavns ny Havneplan på ny bragte projektet om Kalvebodernes uddybning under debat. Og som medlem af en 1875 nedsat kommission til undersøgelse af arbejdsforholdene i Danmark udtalte han i en særbetænkning at kun tvungen organisation af mester- og svendeforeninger med obligatoriske syge- og aldersdomsforløbskasser kunne bedre arbejdernes kår. – L.F.s tapet- og farvefabrik forblev i slægtens eje til 1917 da den overtoges af et aktieselskab som likviderede 1922. – R. 1874. □Min. af Liepmann Fraenckel ca.1844 og pastel af samme. Træsnit 1872 og 1886. Foto.

C. Nyrop i Industriforen.s t. II, 1886 65–70.

Finn H. Lauridsen (P. Koch Jensen)

Fraenkel, Arnold Sigfred Christian Thorald Julius, 1851–1945, politiker, økonomisk skribent. * 16.9.1851 i Slagelse, † 5.2.1945 på Frbg. (Skt. Mikkel), begr. Mariebjerg kgd., Gentofte. F: musiklærer Herman Frederik F. (1815–66) og Adelaide Lind (1812–90). ~ 16.12.1879 i Kbh. (Frels.) med Ida Hansine Gløerfeldt, * 28.7.1856 i Helsingør, † 18.11.1909 i Kew ved Melbourne, d. af korchef ved Øresunds toldkammer, senere havneoppebørselskontrollør i Kbh., kammerråd Bror Vigo Vilfred G. (Gløerfeldt) (1814–89, ~ 1° 1841 med Georgine Dorothea Frederikke Gløerfeldt, 1817–49) og Claire Marguerite Fisker (1820–94). Ægteskabet opløst. – Sønneson af Zadoc *F.

F. uddannedes 1867–69 på den kommunale handelsskole i Dresden, blev sekondløjtnant 1872, var 1877–82 inspektør på fabrikken Alliance og anlagde 1883 fabrikken Aktiv for Carl Jacobsen, Ny Carlsberg. 1891 tog han magisterkonferens ved universitetet i Leipzig og erhvervede den filosofiske doktorgrad for en afhandling om boligspørgsmålet i de moderne storbyer. 1897–1903 var han som udsendt vicekonsul chef for generalkonsulatet i Buenos Aires. Efter sin hjemkomst trådte han ind i aktiv politik på højres side. 1906 slog han M. C. Lyngsies i Horsens, faldt 1909, erobrede 1913 Kbh.s 7.kreds fra socialdemokratiet og var valgt i Kbh.–Frbg. til han 1932 trak sig tilbage 81 år gammel. – Skønt han med sine livlige, grundigt gennearbejdede foredrag altid havde tingets øre, fik han dog næppe på noget punkt nogen egentlig døgnpolitisk indflydelse. Selv forklarede han det således, at han altid havde sagen, ikke „rigsdagspolitiske

lurendrejier“ for øje. Forholdet var vel at han – temperamentsfuld, impulsiv i udtryksform, sikkert rodfæstet i livserfaring og overbevisning som han var – havde vanskeligt ved at gå ind under de vilkår, partisystemet foreskriver det parlamentariske arbejde. Han indtog et jævnt og særstandpunkt, og partiet benyttede ham derfor ikke ofte som ordfører. Det var da særlig som økonomisk og politisk skribent han gjorde sig gældende. Han erkendte klarere og tidligere end de fleste den moderne europæiske by- og industristats sociale og økonomiske problemer og anvendte dem på danske forhold. I forståelse med ledende medlemmer af ministeriet Estrup, især J. Nellesmann, offentliggjorde han allerede i slutningen af 80erne i Berlingske Tidende en række artikler om socialpolitiske emner, og han tilhørte siden konservatismens demokratisk-social fløj. I *Politisk Læsebog*, 1918 uddybede han den demokratiserede konservatismes sociale program, og hans synspunkter her gav i flere henseender den moderne ungkonservative bevægelse dens retning. I forskellige skrifter, *Verden med dansk Maal eller Danmark med Verdensmaal*, 1916, *Die Bedeutung der überseeischen Märkte für Europa* (Weltwirtschaftliches Archiv, 1926) og *Krise eller Tilstand?*, 1934 påpegede, delvis forudsagde, han den omvæltning i verdensøkonomien der var en følge af, at Europa i stor udstrækning havde mistet sine oversøiske markeder. I sin almindelige socialpolitiske opfattelse vendte han sig energisk mod kapitalismens tendens til karteldannelser. Gennem en udførlig historisk og aktuel undersøgelse opstillede og begrundede han i *Mellemstanden*, 1932 den sætning at „et Kultursamfund i Nutidens Opfattelse af Ordet kan hverken dannes eller bevares uden en Mellemstand“. – En ældre bror, Adolf Vilhelm Ernst Emanuel F., * 15.2.1849, † 21.8.1918 blev student 1867, cand. med. 1875 og fra 1876 praktiserende læge i Slagelse. Efter at have beskæftiget sig med hypnose i lægekunstens tjeneste blev han optaget af spørgsmål vedr. samfund og seksualitet. Hans bøger herom vakte en del debat, således: *De Homosexuelle*, 1908, *Kriminalister og Prostitution*, 1912 og *Bør Fosterfordrivelse være straffri*, 1917, alle indlæg „mod tidens lemfældighed overfor sædelige udskjelser“. 1884–96 sad han i Slagelse byråd. – En søn, Poul Herman F., * 20.6.1880, † 17.5.1948, kom i lære på orlogsværftet, studerede ved Polyteknisk læreanstalt men fuldførte uddannelsen til elektrotekniker i Sachsen, hvorefter han rejste til Australien. Efter supplerende uddannelse ved universitetet i Melbourne blev han 1915 docent i elektroteknik ved universitetet i Perth. 1927 blev han chef for universitetets ingeniørskole. Fra 1918 dansk vicekonsul for Vest

Australien. R. 1933. – (A.F.) R. 1893. DM. 1923. M.f.D.R. 1907. K.2 1941. □ Afbildet på O. Mathiesens mal. 1923 af rigsdagen 1915 (folketinget); tegn. af samme. Mal. af Rehling-Quistgaard, 1925 (folketinget). Mal. af Hans Flygenring, 1937. Foto.

Det nye Danmark, 1930 233–41. Berl.tid. 16.9.1931. [Chr.] [Tjørpe] sst. 6.2.1945. Jørgen Hatting: Fra Piper til Christmas Møller, 1966 = Det konservative folkepartis hist. 1.

Helge Larsen (P. Stavnstrup)

Fraenkel, Emanuel, se Fraenkel, Arnold.

Fraenkel, Poul, se Fraenkel, Arnold.

Fraenkel, Zadoc, 1766–1836, kirurg, tandlæge. * i marts 1766 i Parchim, Mecklenburg, † 2.7.1836 i Kbh. (Mos.), begr. sst. (Mos. kgd., Møllegade). F: bissekræmmer Moses Isaac (ca. 1738–94) og Gelche Zadoc. ~ 30.(?)8.1797 i Kbh. (Mos.) med Johanne Levy, * ca.1776, † 6.9.1835 i Kbh. (Mos.) (~ 1° med købmand Delené el. Levy i London), d. af købmand Aron Moses L. († 1778) og Esther Jacobson. – Farfar til Arnold *F. Bror til Liepmann *Fraenckel.

F. tog eksamen på Kirurgisk akademi 1789, blev student 1795, kompagnikirurg ved artilleriet 1796, optaget som amtsmester i det københavnske barberamt 1797, bataljonskirurg 1801, distriktslæge i Kbh. (Chr.havn) 1813–18, og udnævntes til krigsråd 1824. Sit barberprivilegium solgte han 1828. I sin egenskab af amtsbarber havde han ret til at udøve tandlægepraksis uden at have taget særlig eksamen. Han nød som tandlæge megen anseelse og udgav fem mindre afhandlinger om odontologiske emner, af hvilke skal nævnes *Om Tænderne, deres Udbrud, Skifning og Conservation*, 1817 og *Om de kunstige Tænders Nytte og Skade*, 1822 (facs.-udg. ved Leif Marvitz 1970). Disse små bøger gør ikke krav på videnskabelighed, men er i betragtning af at de udkom i begyndelsen af forrige årh. fortræffelige som praktiske vejledninger for menigmand. F. havde den gode idé på et kobberstik, af hvilket han på forlangende udleverede kopier, at lave en anskuelig tabel over børns tænder hvor det var let for forældre og barneplejere at indføre tiden for de forskellige mælketænders fald og de permanente tænders frembrud. □ Pastel af Liepmann Fraenckel. Min. af samme fra 1820erne forestiller muligvis F.

Fr. Wulff: Det kbh.ske barberlavs hist., 1906.

Hedvig Strömrgren*

Frakke, Astrad

Frakke, Astrad, † tidligst 1268, drost, franciskannermunk.

F. tilhørte en gren af Hvide-ætten. Han deltog i underhandlingerne om Valdemar Sejrs løsladelse (1225) og blev senere kongens drost og hovedsmand i Svendborg. Da franciskanerordenen i 1230'erne brede sig til Danmark hørte F. til de første blandt stormændene som blev grebet af denne nye bevægelse; han stiftede et franciskannerkloster i Svendborg 1236 og blev senere munk i gråbrødrenes kloster i Roskilde hvis guardian han en tid lang var, som sådan forekommer han 1264. Sine slægtninge var han behjælpelig ved deres store klosterdotationer, således ydede han en aktiv indsats både ved grevinde *Ingerds, Jakob Sunessens datters, Peder Olufsen af Karises og abbedisse Estrid Alexandersdatters testamenter i 1250'erne og 1260'erne. Han optræder flere gange som prokurator for Skt. Clara kloster og nævnes desuden som tilstedeværende i forbindelse med oprettelsen af dominikanernonneklostret Skt. Agnete kloster. Han nævnes sidste gang 1268.

Diplomatarium Danicum 2.r.I-11, 1938-41.

Thelma Jexlev (Hans Olrik)

Franck, Gudrun, 1906-56, bibliotekar. * 12.9.1906 på Frbg., † 9.4.1956 sst., begr. Solbjerg kgd. F: skoledirektør Sofus *F. (1873-1945) og Magna J. A. Schou (1873-1964). ~ 9.7.1938 i Gentofte (b.v.) med bibliotekar, senere biblioteksdirektør Erik *Allerslev Jensen, * 22.5.1911 i Holstebro, s. af kommunelærer Sigurd Jensen (1882-1947) og Meta Kirstine Hansen (1887-1949).

Efter studentereksamen 1925 fra Nørre gymnasium gennemgik F. bibliotekaruddannelsen ved Frbg. kommunebiblioteker med bibliotekareksamen 1930. Hun var 1937-56 Frbg.s første ledende børnebibliotekar. Hun var dybt fortrølig med tidens skoletanker og optaget af børnenes kår. Da stadsbibliotekar dr. G. *Krogh-Jensen i et foredrag i Pædagogisk selskab 1936 havde fremført nogle synspunkter på samarbejdet mellem bibliotek og skole, nedsattes samme år et kommunalt udvalg til at udforme det man senere kaldte Frederiksbergordningen, og det blev F., der fra 1925 havde været i det frederiksbergske biblioteksvæsen, der kom til at føre tankerne ud i livet. Krogh-Jensens påstand var at skole og bibliotek ikke hver for sig kan løse opgaven med børnenes biblioteksbetjening tilfredsstillende, et samarbejde er nødvendigt. Institutionen bygges derfor op i to ligestillede afdelinger, skolebibliotekerne under daglig ledelse af en skolebiblioteksinspektør, børnebibliotekerne under den ledende børnebibliotekar, men man sad

sammen i bestyrelse og bogudvalg. F.s store opgave var først at skabe et ydedygtigt børnebibliotek og dernæst at hjælpe skolerne med at opbygge deres samlinger. Med en enestående sans for samarbejdet, respekterende de lokale problemer, men aldrig vigende i det principielle, lykkedes det til fulde for hende. Gennem en stor fællessamling kunne lærerne få supplerende stof til undervisningen. Men når børne- og skolebibliotekerne således fungerede som de skulle, kunne F. gå videre til de udadgående aktiviteter som også optog hende, bl.a. børneteater. I samarbejde med skolebibliotekskonsulent Johs. Nielsen startede hun det faglige tidsskrift *Børn og bøger* 1950. For hendes kolleger, ikke mindst de unge, var oprettelsen samme år af Børnebibliotekarernes faggruppe af største betydning, og F. var dens formand 1950-55. Uddannelsen af børnebibliotekarer, hvor grunduddannelsen som bibliotekar gerne skal suppleres med en videreuddannelse, virkede hun for og fik nordiske kolleger til at søge de danske børnebibliotekarkurser. Foruden de nordiske og internationale kontakter, hun dyrkede, havde hun forbindelse med skolepsykologer, læsepædagoger og forældre-kredse. Hun virkede for at få indført arrangement af en årlig børnebogsuge og for at få indført en børnebogspris til forfatteren af årets bedste børnebog. Hun blev indvalgt i ungdomskommissionen og arbejdede i det såkaldte „kulørte udvalg“ der skulle udrede problemerne omkring den underlødige børnebog. Hun arbejdede aktivt for skabelsen af en god børnebogsproduktion og bidrog selv ved udgivelsen af de seks første bind af den afholdte antologi *Mit skatkammer* 1951-56. Med usædvanlig arbejdssevne forbandt hun en realistisk holdning til arbejdet. Ideerne skal ikke blot drøftes, de skal praktiseres. Alle der kom i samarbejde med hende følte hendes myndighed, bygget på dyb erfaring i det hun arbejdede for, aldrig svigtende kravet om det bedst mulige læsestof til barnet.

N. P. Andersen m.fl. i *Børn og bøger* IX, 1956 1-19. Rikka Deinboll i *Bok og bibliotek* XXIII, Oslo 1956 126f. Kerstin Munck i *Biblioteksbl.*, Lund 1956 287. Johs. Lehm Laursen i *Bogens verden* XXXVIII, 1956 147f.

Mogens Iversen

Franck, Sofus Johan Christian, 1873-1945, skolemand. * 12.5.1873 i Fredensborg, † 23.7.1945 på Lille Egebjerg lyng, Vig sg., Odsherred, begr. Frbg. kgd. F: bagermester Vilhelm Anton Frederik F. (1845-89) og Margrethe Mariane Kaarsen (1848-1917). ~ 19.5.1899 i Vester Marie, Bornholm med Magna Jensine Antonia Schou,

* 11.12.1873 på Solsegård sst., † 16.12.1964 på Frbg., d. af gårdejer Jens Christian S. (1844–1932) og Andrea Mathilde Sophie Due (1845–1921). – Far til Gudrun *F.

Fra sit fjerde år boede F. hos sine morforældre. Morfaderen Chr. Kaarsen der var lærer i Nyrup, Nordsjælland, fik stor betydning for ham, og bl.a. gennem ham fik han lyst til lærergerningen. Han tog lærereksamen fra Jelling seminarium 1891, var derefter lærer ved Gurre og Nyrup skoler 1891–94 og ved Frederiksberg skolevæsen 1895–1914. Han tog studentereksamen 1905 og drev naturfaglige studier ved universitetet og landbohøjskolen. Skoledirektør Joakim *Larsen fik interesse for ham og gjorde ham til sin sekretær. 1914–19 var han kontorchef i den kulturelle forvaltning på Frederiksberg, derefter viceskole-direktør 1919–33 og skoledirektør 1933–40 hvorefter han tog sin afsked for at kunne dyrke sine interesser og mærkesager mere intenst. Hans pædagogiske interesser var alsidige. Stærkest har han markeret sig som foregangsmand for de bestræbelser der gik ud på at lade biologiske frem for systematiske synspunkter være de ledende i naturhistorieundervisningen, for hans eget vedkommende især med hensyn til botanikken. Dette skulle desuden ske under mere selvarbejde og egne iagttagelser fra elevernes side. For denne opfattelse virkede han gennem foredrag og demonstrationer landet over, og i sammenhæng dermed var han også aktiv for oprettelsen af lejrskoler. Han var inspirator og organisator af flere fornyelser i skolearbejdet, således medstifter af foreningen Dansk natur – Dansk skole og af Skolebiblioteksforeningen, og han deltog ivrigt, men uden at blive doktrinær, i flere af de pædagogiske reformbestræbelser som fandt sted i 1920'erne og -30'erne, derunder en reform af læreruddannelsen samt indførelse af seksualkundskab i skolen. Henimod slutningen af sin skolevirksomhed gik han ind i bestyrelsen for Pædagogisk selskab og var formand 1937–39.

Det lå i hans lyriske og kunstneriske temperament at hvad der optog ham skulle gøres til liv, ikke forblive teori. Han havde derfor også større betydning gennem sit personlige virke end gennem sine skrifter. Han har udgivet *Plantelivet belyst ved Skoleforsøg* (Vejledning for lærere, 1925, for elever, 1927), *Skovens Planteliv*, 1927, *Vaarplanter fra Haven*, 1932, *Mellem Skovens Stammer*, 1934, *Langs Grøftkant og Hegn*, 1937, *Saadan blev du til*, 1938, *Eranthis fortæller*, 1940, *Blandt Markens Kulturplanter*, 1943, nogle til undervisningsbrug, andre alment skildrende. – R. 1930. □Mal. af G. F. Clement, 1927. Buste af Max Andersen, 1935. Teg. af Otto Christensen, 1940 (Fr.borg). Foto.

H. Bahne Jensen i Folkeskolen, 1945 208f. Hans I. Hansen i Den danske realskole, 1945 235. Ellen Nørgaard: Lille barn, hvis er du? 1977.

Hakon Jørgensen*

Franck de Franckenau, Georg Frederik, 1669–1732, læge. * 28.8.1669 i Strasbourg, † 7. 5.1732 i Kbh., begr. sst. (Frue k.). F: livmedicus Georg F. de F. (1644–1704) og Marie Euphrosyne Chemnitz de Stromberg († 1701). ~ 1° 20. 9.1703 i Kbh. (Frue) med Maria Sybilla Rodriguez, døbt 16.4.1679 i Kbh., begr. 10.8.1704 sst. (Frue), d. af professor Carlos R. (1618–89) og Margrethe Sibylle Pedersdatter (ca.1647–1719, ~ 2° med foged på Færøerne Hans Villumsen). ~ 2° 27.6.1708 i Kbh. (Frue) med Sophie Amalie Runge, * 6.3.1690, begr. 14.9.1726 i Kbh. (Frue k.), d. af overfører Daniel R. (1645–1727) og Margrethe Øllegaard Bruhn († 1727). – Farfar til R. *Frankenau. Bror til Gerhard Ernst *F. de F. F.de F. uddannedes navnlig i Tyskland, studerede fra 1685 i Heidelberg, Altdorf og Wittenberg, Leiden og Jena hvor han 22.3.1692 blev dr.med. 1693 blev han prof.extraord. i Wittenberg, men fulgte med faderen til Danmark 1695. Trods et løfte til Jens Foss blev han 5.8.1701 professor philosophiæ et medicinæ ved Kbh.s universitet og ved Ole *Worms død 1708 professor med.ord. 1726–28 var han tillige højesteretsassessor. – F.de F. var som professor mere flittig, end det var almindeligt, og holdt navnlig de påbudte disputater, men han præsterede intet af betydning, og han hørte til de skolastisk-teoretiserende medicinere. Antallet af medicinske studerende var i øvrigt meget lille, for i de 30 år han var professor, kreeredes kun 23 doctores medicinæ. Under den store pestepidemi 1711 flygtede han til Falster hvorfra han udgav vejledning til behandling af sygdommen. Medicinalforordningen af 1672 indeholdt ikke som en tidligere forordning tilladelse til at flygte for pest, men F.de F. blev ikke tilbagekaldt, således som det hændte den anden læge der flygtede. Han kom først tilbage da epidemien var forbi.

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé VIII, 1917 tillæg 84. F. V. Mansa: Pesten i Helsingør og Kbh. 1710 og 1711, 1854. V. Ingerslev: Danms læger og lægevæsen II, 1873. Jul. Petersen: Den danske lægevidenskab 1700–1750, 1893 22–26. Højesteret 1661–1961, udg. Povl Bagge m.fl. II, 1961 344.

Gordon Norrie*

Franck de Franckenau, Gerhard Ernst, 1676–1749, diplomat, bogsamler. * 30.7.1676 i Heidelberg (?), † 21.7.1749 i Wien. F: livmedicus Georg F. de F. (1644–1704) og Marie Euphrosyne Chemnitz de Stromberg († 1701). – Bror til Georg Frederik *F. de F.

Franck de Franckenau, Gerhard Ernst

1696 sendtes F. de F. som legationssekretær til Pinneberg, senere til Spanien (1698–1700) og endelig 1720 til Wien hvor han 1740–42 og atter fra 1743 var chargé d'affaires og 1748 deltog i udgivelsen af en (forsvunden) tysk salmebog for gesandtskabskapellet. Universitetsbiblioteket i Kbh. ejer en stor hymnologisk samling som F. de F. tilvejebragte, formodentlig på opfordring af prinsesse Sophie Hedevig, og som efter hendes død skænkedes biblioteket af hendes brørdatter prinsesse Charlotte Amalie. Den er ledsaget af udførlige registre og består af henvend 600 numre: salmebøger og samlinger af åndelige sange samt tilsvarende melodibøger, dels trykte, dels håndskrevne, mest tyske, med enkelte danske iblandt; størstedelen er fra 1600- og begyndelsen af 1700-tallet (indtil 1733). F. de F. efterlod en del samlinger til dansk adels historie som gik til grunde med Det kgl. håndbibliotek ved Christiansborgs brand 1794. Som legationssekretær i Madrid havde han samlet et godt bibliotek af spansk litteratur der imidlertid ikke kom hans fædrelands bogsamlinger til gode, idet det købtes af lord Sunderland. Om hans interesse for spanske forhold vidner desuden hans to værker *Sacra Themitidis Hispanæ arcana* (Fremstilling af den spanske retshistorie og den i F. de F.s tid gældende retspraksis), 1703, nyere udg. 1780 og *Bibliotheca Hispanica historico-genealogico-heraldica* (en spansk historisk bibliografi i form af et forfatterleksikon), 1724. – Justitsråd 1733.

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé VIII, 1917 tillæg 86. Pers.hist.t. 11.r.VI, 1945 228–32 (slægten F.). E. C. Werlauff: Det store kgl.bibl., 2.udg. 1844 91 219. Georg Brandes: Ludv. Holberg, 1884 279f. Balder Erichsen i Ex bibliotheca univ. Hafn., 1920 141–43. Chr. Stubbe i Schriften des Vereins für Schlesw.-holst. Kirchengesch. 2.r.IX, Kiel 1932 282. Danske gesandter indtil 1914, udg. Emil Marquard, 1952 66f.

R. Paulli*

Francke, Karl Philipp, 1805–70, regeringspræsident. * 17.1.1805 i Slesvig, † 23.2.1870 i Kiel, begr. sst. F: auskultant, senere overretsråd, etatsråd Hans Philipp F. (1774–1829, ~1° 1800 med Gesa Frederikke Francke, ca.1764–1801, ~3° 1809 med Luise Elisabeth Heusch, ~4° med Anna Maria Scheel, 1769–1874, ~1° med Fieth) og Caroline Friedericia Louise Stemann (1781–1809). ~1° 24.9.1835 i Kbh. (Tysk ref.) med Luise Mathilde Frølich, * 11.5.1815 i Kbh. (Tysk ref.), † 18.10.1845 sst. (Petri), d. af grosserer Johan Jacob F. (1781–1858) og Poulaine Vilhelmine Tutein (1789–1881). ~2° 31.10.1848 i Kiel med Amalie Niebuhr, * 9.7.1818 i Rom, † 11.8.1862 i Coburg, d. af gehejmestatsråd, ge-

sandt Barthold Georg *N. (1776–1831) og Margarete L. P. Hensler (1787–1831). ~3° 7.7.1863 i Coburg med Mary Anne Emily Charlotte Barnard, * 14.8.1833 i Dresden, † 13.4.1910 sst., d. af engelsk gesandtskabssekretær i Dresden, senere gesandt i Coburg Charles Townshend B. og Emilie Flora Unger.

F. studerede ved tyske universiteter og tog juridisk eksamen på Gottorp 1827; s.å. fik han ansættelse i det slesvigholstenske kancelli og blev 1835 kommitteret i general-toldkammer- og kommercekollegiet og 1840 deputeret sst. F. var en fremragende embedsmand og fik som sådan overdraget vigtige hverv. Ved åbningen af Kiel-Altona jernbanen var han kgl. kommissær; han havde væsentlig del i toldforordningen af 1838, var 1843–44 deltager i Elbskibsfarts-kommissionen og sendtes 1847 i handelspolitisk mission i England og Frankrig. 1846 planlagde han dannelsen af en toldforening mellem Mecklenburg, Holsten og Lauenburg, og da den ikke kunne iværksættes, foreslog han toldforening mellem Danmark, hertugdømmerne og Hannover. – Før 1848 havde F. nærmest været helstatsmand; på Casinomødet 1848 gendrev han rygterne om urolighederne i Rendsborg og spillede i de følgende dages politiske forhandlinger en vis rolle. 21.–22.3. forhandlede han med C. E. *Bardenfleth om overtagelse af kancellipræsidiat og eventuelt ministeriet for hertugdømmerne. F. erklærede sig villig, såfremt spørgsmålet om hertugdømmerne holdtes åbent indtil de erfarne mænd var spurgt, og såfremt Rendsborgdeputationen fik tilsagn om at forbindelsen mellem hertugdømmerne blev opretholdt. Da man imidlertid kom tilbage til tanken om Slesvigs inkorporation gav F. afslag. 23.3. søgte C. A. *Bluhme at få F. til at overtage posten som præsident for fællesregeringen på Gottorp, men da Rendsborg-deputationen ikke fik et beroligende svar – som F. havde betinget sig – indgav han s.d. som svaret kom (24.3.) sin afskedsbegæring og forlod Kbh. om aftenen. – Umiddelbart efter overdrog den provisoriske regering F. stillingen som præsident for den slesvigholstenske regering. Fra maj 1848 til maj 1849 var han medlem af Frankfurt-parlamentet og fra sept.1848 til aug.1849 bestyrelseskommissionens befuldmægtigede i Frankfurt. 1849–51 var han leder af den provisoriske regerings ministerialdepartement for finanserne og tillige 1850–51 leder af departementet for de udenlandske anliggender. Efter fredsslutningen udvistes F. i marts 1851 og fik derefter ansættelse som regeringspræsident i Coburg, en stilling han beholdt til 1863, og han viste på ny sine store administrative evner ved at omorganisere forvaltningen af Sachsen-Coburg. Hans

had til Danmark uddybedes, og han kunne nu højst anerkende en personalunion mellem hertugdømmerne og kongeriget. I en række småskrifter beskæftigede han sig med det slesvigholstenske spørgsmål og protesterede bl.a. mod Londonprotokollen; for at fremme sin sag havde han forbindelser med Danmarks fjender i Tyskland, og 1863 stillede han sig straks i augustenborgeren hertug Frederik (VIIIs) tjeneste og varetog som hans minister de ydre anliggender. Augustenborgernes nederlag jog ham over i den preussiske lejr, og i sine sidste år modtog han en pension af den preussiske stat. – Æresdoktor ved universitetet i Jena 1858. – Etatsråd 1839. – R. 1840. DM. 1842. K. 1847. □ Tegning. Litografi af C. Stortz. Træsnit efter tegn. af E. Hartmann, 1865. Satirisk tegn. af Constantin Hansen (Fr.borg).

Johann Gustav Droysen: Briefwechsel I-II, Stuttgart 1929 (uddrag heraf m. kommentarer af Martin Steinhäuser i Hist.Vierteljahrsschr. XXVII, Dresden 1932 795–826. – Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. XXXIV, Kiel 1904 tvl. 12 (general. oversigt). Rud. Schleiden: Erinnerung eines Schleswig-Holsteiners I-IV, Wiesbaden 1890–94. C. E. Bardenfleth: Livserindr., 1890 148–58. Elfride Fibiger: Kulturelle og hist. tidsskildringer, 1904 55f 59f 69f.

*Svend Larsen**

Francke, Sylvester, –1568–, admiral.

F. stammede vistnok fra Holsten. Som skipper på kaperen Dragen der var udrustet af amtmanden på Gottorp, Moritz Rantzau, fik han 18.1.1564 kaperbrev af den danske konge. På Herluf Trolles anbefaling trådte han n.å. ind i den danske marine som skibschef, udmærkede sig i slaget ved Bornholm 7.7.1565 og fik 26.8.1566 bestalling som skibshovedsmand med 130 dlr. i årlig løn foruden forplejning og tillige forlønning for sig og sin hustru med en gård i Solbjerg. Han var en dristig og forvovent mand der kunne anvendes når det gjaldt om at „nedlægge“ en eller anden farlig fjende. Under krigen blev han viceadmiral og gjorde sig særlig bemærket ved i april 1568 at angribe de i Varberg havn liggende fjendtlige skibe som det lykkedes ham at tage eller ødelægge. 1570 var han chef for en eskadre på fjorten skibe der skulle hindre tilførsel til Sverige ad Østersøen, men måtte søge tilflugt til Sundet, forfulgt af den svenske flåde under Clas Fleming. I efteråret var han ude og holdt farvandet ryddeligt til freden var sluttet. Sin gamle piratnatur tro undlod han ikke at skaffe sig så stor fordel som muligt af krigen til søs og måtte derfor stå til rette i Lübeck. Efter freden i Stettin var han 1571 og 1579 viceadmiral for de flåder som skulle sikre sejladsen i Østersøen mod sørøvere, og 1589 skibschef i flå-

den som under Peder Munk sendtes til Skotland. Han ejede 1577–81 Vallensgård på Bornholm. 1587 blev han medlem af Danske kompagni.

H. D. Lind: Kr.IV og hans mænd, 1889 134f. (reprotr. 1974).

*Th. Topsøe-Jensen**

Franckenau, R., se Frankenau, R.

Frandsen, Conrad, –1651–1682–, kontrafejer. * i Lunde præstegæld ved Stavanger. F: Franz Torsen og Agate Torsdatter. ~ før 7.12.1662 med Anna Schmidt fra Hamburg, † efter 1675, d. af Claus S. og Regina.

F. har tidligt vundet Frederik IIIs bevågenhed og var åbenbart knyttet til hoffet; 1651–53 fik han en årlig sum for at perfektionere sig i danskekunsten, 1658–60 løn som kgl. kontrafejer, endelig ansattes han 1658 til at føre tilsyn med „de Støcker och Schilderier paa vore Slotte Frederiksborg, Kronborg og København och dennem aarligen renovere och wedligeholde“. Han synes at have boet ved Fr.borg. Da kongen overtog Torbenfeldt 1668, sendtes F. derved for at renovere stykkerne. Christian V fornyede hans bestalling 1671 og betalte ham indtil 1673, men herefter synes han at være fratrådt sin stilling; han fik dog stadig „af Naade“ udbetalt forskellige beløb af kongens kasse og malede også skilderier. 1682 fik han rejsepenge til Norge og forsvinder dermed af betalingslisterne.

Kgl. kammerregnskaber, udg. E. Marquard, 1918. – Fr. Schiøtt i Fra arkiv og museum I, 1899–1902 246. Povl Eller: Kgl. portrætmalere i Danm., 1971 61 64 344.

*O. Andrup**

Frandsen, Erik, * 1915, ingeniør, modtageleder. * 13.3.1915 i Odense. F: overretssagfører Otto Edvard Valdemar F. (1878–1943) og Inez Elisabeth Winberg (1892–1976). ~ 24.4.1938 med Jytte Bech, * 23.1.1918 i Odense.

Efter skolegang på Odense katedralskole blev F. udlært som elektromekaniker i firmaet Th. B. Thrige for 1940 at tage eksamen som elektroingeniør fra Århus elektroteknikum. 1941–46 virkede han som ingeniør i Th. B. Thrige. Stærkt nationalt bevidst gik han 1941 ind i Odense terrænsportsforening, hvor han blev delingsfører, for i forsommeren 1943 at slutte sig til en lokal modstandsgruppe, dannet omkring faldskærmsmanden Peter Carlsen. Han deltog i sommeren 1943 i en række våbenmodtagelser og tog aktivt del i gruppens sabotagearbejde, bl.a. en større sabotage netop mod Thrige. Sabotagebølggen blev af afgørende betydning som udløsende fak-

Frandsen, Erik

tor forud for de store folkestrejker i august 1943. Da modstandsbevægelsen i efteråret 1943 blev fastere organiseret, indtrådte F. som sabotageleder i bevægelsens Odense-ledelse og organiserede en omfattende sabotageaktivitet. I forsommeren 1944 blev det besluttet at modtagearbejdet skulle udskilles fra det øvrige arbejde, og F. udtrådte da af Odense-ledelsen og påtog sig i stedet ledelsen af alt modtagearbejde for Fyn-regionen, i foråret 1945 tillige modtagearbejde på Samsø. Med F. som organisator fik modtagearbejdet en omhyggelig og præcis afvikling. Øen deltes i afsnit med hver sin instruktør og med detaljerede direktiver for hver gruppes aktivitet, ligesom en særlig transportsektion blev etableret, og takket være en stram og i alle enkeltheder gennemtænkt planlægning og en sikker radioforbindelse med London lykkedes det frem til maj 1945 at gennemføre ca. 30 modtagelser (ca. 700 containere) samt materiellets hurtige fordeling, praktisk talt uden tab. F. opretholdt en snæver kontakt med Fynsledelsen og fordelte efter dens anvisninger det modtagne materiel til hele øen. F. blev en af Vesteuropas mest aktive modtageledere og formentlig den eneste der kunne konstatere et arbejde gennemført uden tab og andre uheld end dem der udsprang af vejforhold. I London blev hans arbejde med rette anset som forbilledligt. – Efter krigen blev F. først salgssingeniør, fra 1957 salgsdirektør og fra 1959 administrerende direktør for A/S Classen Smith, først i Odense, men fra 1964 – efter firmaets fusion med A/S Louis Poulsen – i København. Han fratrådte 1970 og virkede derpå som rådgivende ingeniør. – R. 1949.

Jørgen Hæstrup: Hilsen til Vera, 1956. – Levnedsberegning i ordenskapitlet.

Jørgen Hæstrup

Frandsen, Ernst, 1894–1952, litteraturhistoriker. * 30.1.1894 i Landsgrav, Slagelse landsg., † 26.2.1952 i Stockholm, begr. Århus (Vestregd.). F: gårdejer Niels F. (1862–1936) og Karen Hansen (1867–1938). ~ 5.2.1927 på Frbg. med Kitty Drue Clausen, * 7.9.1899 i Nykøbing F., † 20.6.1972 i Århus, d. af forfatter Sophus *C. (1865–1931) og Anna Cathrine Christensen (1868–1951). – Bror til Johannes *F. Efter folkeskolen lærte F. landvæsen, tog studentereksamen i Høng 1916 og blev cand.mag. (dansk, tysk, latin) 1922. S.å. ansattes han som adjunkt ved Frederiksberg gymnasium med fast ansættelse aug. 1923. 1927 forsvarede han for den filosofiske doktorgrad afhandlingen *Mariaviserne. Den lyriske Madonnadigtning fra Danmarks Middelalder, belyst gennem Bønnebøger-*

nes Prosatexter, 1926. Efter konkurrence udnævntes han 1929 til docent i dansk litteraturhistorie ved Århus universitet og var fra 1934 professor i nordisk litteratur sst. I opbygningen af det nye universitet og dannelsen af et akademisk miljø i Århus deltog han på mangfoldig vis, som formand for lærerforsamlingen 1934–35 og som universitetets første rektor 1935–36, som efor for studenterkollegierne fra 1935 og som initiativtager til stiftelsen af „Det lærde Selskab“ ved universitetet 1945.

Som forsker har F. især behandlet emner inden for lyrisk digtning. Disputatsen om Mariaviserne skildrer disse teksters europæiske tradition og deres baggrund i dansk åndshistorie. Afhængigheden af tyske forbilleder studeres i afhandlingerne om *Den bortføjne Falk*, (Edda 1928) og *Det 16. Aarhundredes danske Elskovslyrik*, (Edda 1929) samt i monografien *Hans Christensen Sthen*, 1932 hvori F. viser, hvordan Sthen som den første tolker den religiøse følelse i den verdslige lyriks formsprog. Arbejdet med den ældre lyrik kan ses som en tilskyndelse bag F.s hovedværk i studiet af ældre dansk digtning, *Folkevisen. Studier i Middelalderens poetiske Litteratur*, 1935 hvor komparative stilanalyser i folkevisen og den middelalderlige episke kunstdigtning får ham til at antage eksistensen af en nu tabt dansk-svensk lyrik omkr. 1300 som har påvirket folkevisestilen; på dette grundlag diskuteres genrens indre kronologi. Trods flere indsigelser mod denne hypotese som F. endnu fastholdt i afhandlingen *Middelalderlig lyrik* (Danske Studier 1954), står hans folkevisestudier, hvortil knytter sig *Danske Folkeviser i Udvalg*, 1937 (ofte optrykt) og udvalget *Danske Folkeviser*, 1945 som en indsats på dette forskningsområde der foreløbig ikke kan forbigås. Derefter vendte F. sig mod emner inden for nyere dansk litteratur. Først monografien *Johannes Ewald. Et Stykke dansk Aandshistorie*, 1939, en vægtig analyse af digtergeniets oprør mod tidens dominerende tanker i 1770erne. Derpå en række studier over F.s andet foretrukne emne, 1890ernes lyrikere. Efter et første tilløb med *Ludvig Holstein. En Analyse og en Karakteristik*, 1931 hvor stilanalysen betones, følger *Sophus Clausen-Manuskripter*, 1941, kapitlet om *Halvfemsernes Lyrikere* (i samleværket *Danmarks store Digtere*, 1944) og endelig den store monografi om *Sophus Clausen*, 1950 hvor F. med benyttelse af digterens papirer studerer forfatterskabets indre forløb og sammenhæng og oplyser de enkelte teksters tilblivelseshistorie og kronologi. Sin samtids litteratur og livsanskuelsesproblemer drøftede han i den på stilundersøgelser funderede, men åndshistorisk anlagte *Aargangen, der maatte*

snuble i Starten, 1943. Denne dobbelthed er karakteristisk for store dele af F.s forskning der præges af fin indfølelse, kritisk sans og solid lærdom. Som stilist udmærker han sig ved præcision og ynde. – R. 1942. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1927 159. – Paul V. Rubow: Små kritiske breve, 1936 34–40. Paul Krüger i Acta jutlandica XXIV, 2, 1952 5–13. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Flemming Conrad

Frandsen, Hans Nielsen, 1881–1967, planteforædler. * 27.6.1881 i Trust, Tvillum sg., Århus amt, † 20.11.1967 i Nykøbing S., begr. Høje Tåstrup kgd. F: gårdejer Laurs F. (1848–1931) og Mariane Hansdatter (1852–1914). ~ 14.5.1911 i Tjustrup med Olga Kirsten Olsen, * 2.6.1886 i Tjustrup, d. af gårdejer Niels Christian O. (1855–1942) og Sofie Amalie Sørensen (1859–1933). – Far til K. J. *F.

F. uddannedes ved landbruget, var på højskole og landbrugsskole inden han kom på landbohøjskolen og blev landbrugskandidat 1907. Han var landbrugslærer på Børkop højskole 1907–08, gennemgik derefter fortsættelseskursus i planteavl med eksamen 1910, var lærer på Haslev landbrugsskole 1910–11, assistent ved forædlingsarbejdet på Tystofte forsøgsstation 1910–12 og konsulent i planteavl i Ribe amts vestre landboforening fra 1912 til han 1915 blev leder af Danske landboforeningers forforsynings og Fællesforeningen for Danmarks brugsforeningers stamfrøavl. 1916–51 var han forstander for samme foreningers forædlingsvirksomhed på forsøgsgårdene Øtoftedgård ved Tåstrup og Roskildedgården ved Roskilde, senere tillige St. Lundgård ved Langå. – Som forædler især af foderplanter skabte F. en række Øtoftestammer der ved forsøgene har hævdet sig blandt de bedste og hyppigt står højest i udbytte, og også en række første klasser Roskildestammer er frembragt under hans ledelse i samarbejde med hans medarbejder som bestyrer af Roskildedgården O. P. Andersen. Betydelige resultater nåedes med rinkelroer, fodersukkerroer og kålroer og blandt bælgplanterne med tidlig, sildig og halvsildig rødkløver, hvidkløver, alsike, sneglebælg og rundbælg. Gode Øtofte- og Roskildestammer er endvidere skabt af så godt som alle almindeligt dyrkede danske fodergræsser, og også på haveplanternes område har F. nået værdifulde forædlingsresultater. Gennem en række videnskabelige undersøgelser bidrog han tillige til at udvikle planteafødelings teori og forbedre dens metoder, og F. stod i sin generation som en af de ledende skikkelser inden for dansk planteafødeling. Særlig kan fremhæves hans *Undersøgelser*

over Bestøvnings- og Befrugtningsforhold hos nogle Græsser og Bælgplanter (Tidsskrift for Planteavl XXIII, 1916) og *Frysningsforsøg med Kulturplanter 1927–31* (Nord. jordbrugsforskning, 1931). Gennem frysningsforsøgene fik man kendskab til hærdingens betydning for kulturplanterne og skabt bedre betingelser for tilvejebringelse af vinterfaste former. I de senere år arbejdede F. med forsøg på at skabe nye former gennem ændring af kromosomtallet og tillige med undersøgelser over indavlens virkninger og betydning for planteafødelingen. F. var formand for Nordiske jordbrugsforskeres forenings avlsbiologiske sektion og for udvalget for udveksling af sorter og stammer md Tyskland, medlem af bestyrelsen for Københavns amts landboforening og formand for foreningens planteavlsudvalg. Han var medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber og var en årrække næstformand for Foreningen af danske landbrugskandidater. F. modtog 1951 Landhusholdningsselskabets største sølvbæger. – R. 1942.

N. Jørgensen] i Dansk landbrug LIX, 1940 145; sst. LX, 1941 355. J. S. Fruergaard i Ugeskr. for landmænd LXXXVI, 1941 385. Andelsbl., 1951 724; sst. 1967 1244. H. K. Olsen: Danske landboforen.s forsyning 1906–1956, 1956 64–70. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Claus Bjørn (Aksel Milthers)

Frandsen, Hans, 1532–84, læge, digter. * 1532 i Ribe, † 4.7.1584 i Kbh. F: borger Frands Madsen og en datter af herredsfoged Peder Troelsen. ~ 1566 i Kbh. med Marine Lauridsdatter Bagge, * ca. 1523, † 16.7.1587 (~ 1° med kgl. sekretær Antonius Hanisch, † 1561), d. af Laurids B. Efter at have gået i sin fødeby skole rejste F. 1551 til Wittenberg, tog her 27.2.1556 magistergraden, fortsatte studierne ved andre tyske universiteter (Tübingen 1559), drog derefter til Frankrig hvor han 1559 blev dr.med., 1560 var han i Montpellier, og udnævntes 25.12.1560 til professor i medicin ved Kbh.s universitet. Tre gange var han universitetets rektor. Som mediciner hørte han til den ældre retning for hvilken bøgerne, ikke eksperimenterne, var det afgørende; han foredrog derfor faget ved at læse over Hippokrates og Galen, af hvis værker han desuden udgav adskillige i latinsk oversættelse til brug for de studerende. Ved siden af var han latindigter og nød som sådan stor anseelse. Allerede 1556 havde han i Wittenberg udgivet et sindrigt *De oculorum fabricatione et coloribus liber elegiaco carmine* (oversat af K. Schwanenflügel i G. Norrie: Den danske Oftalmologs Historie, 1925); under opholdet i Heidelberg kreeredes han til poeta laureatus, og 1561 udkom i Lyon en samling af hans Carmina. Også enkelte dan-

Frandsen, Hans

ske digte har han skrevet, deriblandt det smukke ærevers foran Anders Sørensen "Vedels oversættelse af Saxo 1575. Foruden til Vedel stod han i nært forhold til Niels "Hemmingsen hvis teologiske anskuelser han delte, og var, trods forskellig videnskabelig indstilling, ven af Tyge Brahe der ved hans død skrev et latinsk digt til hans ære.

G. L. Grove: Slægten Plum, 1903 19–21 97–102. H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. II, 1869–72 543–56; IV, 1868–74 301–03. P. L. Panum: Vort med. fakultets oprindelse og barndom, 1879 44f. G. Norrie: Den danske oftalmologis hist., 1925 7–14. Apoteker Sibbernsens Saxobog, 1927.

Carl S. Petersen*

Frandsen, Johannes, 1891–1968, læge, medicinaldirektør. * 13.6.1891 i Landsgrav, Slagelse landsg., † 9.9.1968 i Sahlbach, Østrig, begr. Mariebjerg kgd., Lyngby. F: gårdejer Niels F. (1862–1936) og Karen Hansen (1867–1938). ~ 21.2.1919 i Kbh. med øjnlæge, dr.med. Helga Sørensen, * 2.2.1893 i Gellerup, d. af mejeribestyrer, senere direktør i De danske mejeriers fællesindkøb Karl S. (1864–1928) og Anna Dorthea Clausen (1862–1935). – Bror til Ernst *F.

F. blev student 1910 fra Roskilde, tog medicinsk embedseksamen 1917 og gennemgik herefter en grundig praktisk hospitalsuddannelse, særlig i intern medicin og tuberkulosebehandling. 1925 fik han anerkendelse som specialist i intern medicin, særlig nyre-, hjerte- og lungesygdomme. Af videnskabelig interesse var han 1920–24 frivillig assistent på universitetets farmakologiske institut hos J. C. "Bock og udførte her et arbejde der 1923 skaffede ham doktorgraden (*Undersøgelser over Nyrerefunktionen ved kronisk artificial Nephritis*). 1921 blev han knyttet til invalideforsikringsretten og fik efterhånden mere og mere interesse for socialhygiejniske spørgsmål. 1927–29 var han overlæge under invalideforsikringsrådet, tog 1927 embedslægeeksamen, blev s.å. næstformand i sundhedsstyrelsens lægeråd og 1928 formand for sundhedsstyrelsen, hvilken stilling fra 1932 officielt omdøbtes til medicinaldirektør. – F. var skabt for denne stilling. Opdraget i grundtvigske, stærkt politisk interesserede landbokredse og senere knyttet til et af sociallovgivningens praktiske organer kendte han den brede befolknings tænkemåde på land og i by. Han besad i sjældnen grad forhandlingsevne, og da han desuden havde stort organisationstalant og meget initiativ, måtte sundhedsvæsenets betydning for befolkningen og sundhedsstyrelsens anseelse vokse under hans ledelse. På grundlag af hans ideer blev tuberkulosebekæmpelsen ordnet effektivt i en række af landets amter, sygehusvæsenet blev udviklet i til dels nye baner,

idet han som en af de første i Europa gik ind for oprettelsen af centralsygehuse ligesom han fik sundhedsvæsenets centralstyrelse nyordnet (1932). Han fik stor indflydelse på ordningen af apotekervæsenet (1932), sygeplejerskevæsenet (1933), røntgenafdelinger (1930), vaccinationsordningen (1931), oprettelse af Statens vitamininstitut (1931) og den nye lov om udøvelse af lægegerning (1934). Med ildhu deltog han i arbejdet for World Health Organization og fik det europæiske regionalkontor placeret i Kbh. Præsident for Europa-komiteen 1953–54, 1957–58 og 1960–61. – F.s litterære virksomhed drejer sig efter 1927 især om socialhygiejniske spørgsmål. – Han var medlem af centralstyrelsen for Nationalforeningen til tuberkulosens bekæmpelse 1926–27 og af bestyrelsen for det danske hospitalsfond i Hamburg 1929–34, blev medlem af invaliderådet for de sønderjyske landsdele fra 1927, formand for det ministerielle lægelig-veterinære hygiejneudvalg fra 1929, medlem af den antropologiske komité fra 1929, af direktionen for Finseninstitutet og radiumstationen i Kbh. fra 1935 samt af bestyrelsen for P. Carl Petersens fond. Fra 1947–50 folketingsmedlem for partiet venstre (Gentoftekredsen), og efter sin afgang fra sundhedsstyrelsen 1961 præsident for Dansk røde kors. – R. 1932. DM. 1934. K.² 1938. K.¹ 1951. S.K. 1959. □Mal. af Harald Hansen, 1961 (Domus Medica). Foto.

J.F.: Sundhedsvæsenet 1927–1961. Oplevelser og erfaringer, 1963. Sammet: Dr. F.s erindr., 1966. – Esther Ammundsen i Ugeskr. for læger CXXX, 1968 1649f. – Papirer i Rigsark. Levnedssberetning i ordenskapitlet.

Egill Snorrason (L. S. Fridericia)

Frandsen, John Hakon, * 1918, dirigent. * 10.7.1918 i Kbh. (Vor Frue). F: skibsreder Hakon Thomsen (1889–1945) og Edith Ottilia Frandsen (1898–1978, ~ 1919 med kaptajn-kommandant i Kongo Louis Christian Vilhelm Fønss, 1876–1971). Navneforandring fra Thomsen 25.3.1925. ~ 28.11.1942 i Kbh. (Skt. Ansgar) med vekselerer Grete Philipson, * 28.9.1914 i Hellerup, d. af vekselerer Paul P. (1876–1947) og Sara Maria Cantor (1886–1970).

F. var elev på Herlufsholm kostskole 1930–34. Her blev hans musikalske evner og tilbøjeligheder støttet af skolens musiklærer Niels Rudolph Gade, en sønnesøn af Niels W. Gade, således at F. kort efter at have forladt skolen kunne optages som elev på musikkonservatoriet i Kbh. hvor han 1935–38 hos Rudolph "Simonsen, Emilius "Bangert og Poul "Schierbeck studerede klaver, orgel, teori og instrumentation med afsluttende kantor- og organisteksamen. Umiddelbart efter konservatorietiden blev F. organistvikar ved

Kbh.s domkirke hvor han virkede indtil 1953 med afbrydelse af et flugtophold i Sverige 1943–45. Under dette ophold kom F. til at dirigere den danske forenings orkester der efterhånden voksede til et fuldt besat symfoniorkester og gav ham en værdsat erfaring som dirigent. På dette område var F. så godt som selvlært, havde blot studeret andre dirigenters arbejdsmetoder og lært ikke mindst ved at se de mindre gode. Praktisk og kunstnerisk erfaring havde han haft gode muligheder for at udvikle. Han havde dirigeret Det unge tonekunstnerselskabs orkester, Studentsangforeningen (1948–56), radioorkesteret bl.a. ved en bemærkelsesværdig opførelse af Bachs juleoratorium 1945 m.m. og stadig vist sit medfødte håndelag og sine lederevner. Dette medførte hans ansættelse som kapelmester ved Det kgl. teater i efteråret 1946 som afløser af Arne "Hammelboe der midlertidigt havde ønsket at fratræde. Det var meningen at F. væsentligst skulle dirigere balletforestillinger, men hans evner placerede ham snart også som operadirigent jævnsides med kollegerne Johan "Hye-Knudsen og Egisto "Tango. Allerede året efter sin ansættelse fik han betroet den danske førsteopførelse af Benjamin Brittens opera *Peter Grimes* der fik premiere 3.10.1947 og blev en afgørende sejr for den endnu ikke 30-årige kapelmester. I alle de følgende år befæstede F. sin anseelse. Foruden en lang række af repriser fra det klassiske repertoire dirigerede han flere førsteopførelser i Danmark, deriblandt Brittens *Albert Herring* og *En skærsommernatsdrøm*, Rich. Strauss' *Ariadne på Naxos*, Carl Orffs *Den kloge pige* og Honeggers *Jeanne d'Arc på bålet* samt en nyindstudering af Debussys *Pelléas og Mélisande*. Men også uden for teatret har F. hævdet sig på et højt plan, dels ved flere af radioens torsdagskoncerter, i spidsen for Tivolis koncertsalsorkester og på udenlandske gæstespil i USA, Italien, Tyskland, England og det øvrige Skandinavien. Han har desuden indspillet flere grammofonplader, deriblandt den første komplette optagelse af Carl "Nielsens opera *Maskarade*. Der stod også gny om F.s uropførelse af Vagn "Holmboes 7. symfoni 1951. Fra 1950–55 var F. lærer i orkesterspil ved musikkonservatoriet i Kbh., fra 1950 leder af Det kgl. teaters operaskole og fra 1956 forstander for opera-akademiet som blev etableret i nært samarbejde med musikkonservatoriets lærerstab og orkester, hvilket skabte nogen bekymring blandt landets øvrige sanglærere. F. gik dog stærkt ind for, at unge dygtige sangelever kunne beholde deres egen sanglærer efter optagelsen på opera-akademiet. 1963 blev F. udsat for et voldsomt angreb hvor han anklagedes for manglende initiativ, bl.a. overfor nyere musik-

værker og i det hele taget for kunstnerisk passivitet (Ekstrabladet 24.8. og 11.9.1963). F. kunne med god samvittighed negligere denne kritik der ikke på længere sigt kunne rokke ved hans anseelse. Hans omhu, altid velforberedte arbejde og uangribelige musikkultur har sikret ham plads som en af Danmarks bedste orkesterledere. – R. 1952. R.¹ 1958. □Foto.

J. F.: Min debut. Kronik i Jyllandsposten 24.2.1965. Interview i Kristeligt dagbl. 2.10.1947, Ekstrabl. 7.10.s.å., B.T. 15.10.s.å., Nationaltid. 8.5.1949 og Politiken 31.5.1964.

Sigurd Berg

Frandsen, Knud Jørgen, * 1912, planteforædler. * 4.6.1912 i Skælskør. F: forsøgsassistent, senere forstander for planteforædlingsvirksomhed H. N. "F. (1881–1967) og Olga Kirsten Olsen (* 1886). ~ 9.9.1939 i Haslev k. med Karen Margrethe Jensen, * 27.12.1912 i Haslev, d. af landbrugsskoleforstander J. K. "J. (1876–1947) og håndgerningslærer Ane Marie Olesen (1882–1973).

F. blev student fra Stenhus 1930, arbejdede derefter ved praktisk landvæsen og påbegyndte efter ophold på Haslev landbrugsskole landbrugsstudiet på Den kgl. veterinær- og landbohøjskole. 1936 blev han landbrugskandidat og fortsatte på specialkursus der afsluttedes 1939 (lic.agro.). S.å. ansattes F. som assistent ved Danske Landboforeningers Frøforsynings (DLF) og Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeningers (FDB) forædlingsvirksomhed på Øtoftegård ved Tåstrup, og i de følgende år offentliggjorde han en række afhandlinger vedrørende planteforædling, genetik og cytologi, herunder en prisbelønnet besvarelse af en prisopgave om kløverens knoldbægersvamp 1942. Efter krigen foretog han studierejser til Holland og England og fik 1946 tildelt landbohøjskolens store rejsestipendium til en studierejse til USA. Studierne af kløverens knoldbægersvamp og mulighederne for at opnå øget resistens gennem forædling resulterede i afhandlingen *Studier over Sclerotinia triflorum Eriksson*, hvorfor han 1946 tildeltes den jordbrugsvidenskabelige doktorgrad (dr.agro.). 1951–73 var F. forstander for DLFs og FDBs planteforædlingsvirksomhed på Øtoftegård, og ved den organisatoriske omlægning af landbrugsplanteforædlingsvirksomheder blev han videnskabelig leder i det nye selskab Dansk Planteforædling A/S 1973–75 og fra 1975 konsulent for dette selskab. F. har ydet en særlig indsats indenfor Nordiske jordbrugsforskere forening (NJF) idet han var sekretær for den danske afdeling 1948–55 og medlem af dennes bestyrelse 1955–67. Endvidere har han været medlem af

Frandsen, K. J.

Det kgl. danske landhusholdningsselskabs bestyrelsesråd 1958–71 samt medlem af bestyrelsen for proteinkemisk institut 1965–72 og af bestyrelsen for EUCARPIA 1962–68. 1959 tildeltes F. Augustinusprisen. Han har været medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber fra 1961, blev medlem af Kungl. fysiografiska sällskapet i Lund 1967 og blev æresmedlem af Sveriges utsädesförening 1972. □Foto.

Carl Thomsen

Frandsen, Peter Marius, 1880–1974, ingeniør. * 31.5.1880 i Oreby ved Saksøbing, † 9.1.1974 i Gentofte, begr. sst. (Gentofte kgd.). F: gårdejer Jørgen F. (1837–99) og Ane Pedersen (1856–1935). ~ 12.5.1903 i Kbh. (Johs.) med Maren Margrethe Theodora Andersen, * 16.2.1883 i Kbh. (Holmens), † 26.6.1974 i Skovshoved, d. af restauratør, senere borgerrepræsentant Rasmus A. (1848–1932) og Jacobine Christine Emilie Christensen (1846–1926).

F. blev student fra Herlufsholm 1898, cand.phil. n.å. og 1907 polyteknisk kandidat som bygningsingeniør. Efter at have aftjent sin værnepligt i sommeren 1907 fik han om efteråret ansættelse i docent, senere professor E. Suensons ingeniørforretning, og n.å. blev han privat assistent ved Suensons øvelser i Polyteknisk læreanstalts materialprøvelaboratorium. Arbejdet hos professor Suenson førte ham hurtigt ind på hans hovedinteresse, den videnskabelige gerning indenfor bygningsstatikken. Herfra hentedes også impulser til adskillige af hans ungdomsarbejder, bl.a. forenklet beregning af vierendeeldragere (paralleldragere). F.s smukke resultat indenfor beregningen af disse dragere vakte betydelig opsigt ude i verden. 1909 blev F. assistent hos professor A. S. Ostenfeld i bygningsstatik og jernkonstruktioner, 1911 hjælpedocent, 1916 docent og 1922–50 professor i samme fag. Fra 1914–51 var F. endvidere lærer i teknisk mekanik, brobygning og jernkonstruktioner ved officersskolens ældste klasse. I „Ingeniøren“ for 31.5.1913 udsendte F. et arbejde om sin klassiske og helt almindelige behandling af vilkårlige jernbeton-tværsnit påvirket med eksentrisk normalkraft. F.s beregningsmetode nåede ved dette arbejde en klarhed og hurtighed som er afgørende for anvendelsen i ingeniørens daglige gerning. F. har også skrevet om beregning af kupler og vandbeholdere 1915–16, om bøjning med tværkræfter 1915, om centralt belastede søjler 1920 og 1929, om pladers beregning ved differensligninger 1929–30, (tysk udgave 1932). F.s metode er uden sammenligning den simpleste metode til efter elasticitetsteorien at beregne plader med vilkårlig form,

understøtning og belastning. Han har endvidere skrevet en række lærebøger i bygningsstatik og elasticitetsteori.

F. deltog også i praktisk ingeniørarbejde. Således ombyggede han 1925–27 sammen med ingeniørerne H. Brems og H. K. Madsen vej- og jernbanebroen over Mariager fjord ved Hadsund. 1929–30 var F. medlem af kommissionen vedrørende bygning af en ny bro over Limfjorden mellem Ålborg og Nørre Sundby, og fra 1930–33 var han teknisk videnskabelig konsulent for statens vandbygningsvæsen ved tilsynet og bygningen af Limfjordsbroen.

Sin største indsats hr F. dog ydet gennem sin forskning og sin litterære virksomhed indenfor det bygningsstatiske område. Han har imidlertid også ydet en meget betydelig indsats gennem sin lange lærergerning der omfattede de tre af fire studieretninger ved Danmarks tekniske højskole. Flere tusinde studerende nød godt af F.s blændende klare foredrag og hans dygtige og omhyggelige vejledning ved konstruktionsøvelserne. F. var også aktiv indenfor foreningslivet. 1925–34 var han medlem af bestyrelsen for Dansk ingeniørforenings sektion for vej-, vand- og jernbanebygning, og fra 1927–36 var han medlem af denne forenings hovedbestyrelse. Han var næstformand 1935–36. F. var formand for Dansk selskab for bygningsstatik 1945–49. Fra 1930–35 var han medlem af styrelsen for H. C. Ørsted-fondet, af Dansk standardiseringsråd 1930–65 og af Ingeniørvidenskabeligt forskningsudvalg 1930–36. 1937–40 var han medlem af præsidiet for Akademiet for de tekniske videnskaber. F. har også været sagkyndig ved professorskonkurrencer ved de tekniske højskoler i Stockholm og Trondheim. Efter sin afgang som professor blev han censor ved Danmarks tekniske højskole, Danmarks ingeniørakademi og Forsvarsakademiet og fortsatte denne virksomhed højt op i årene. F. var æresmedlem af Ingeniørlojtnantselskabet 1949, af Dansk selskab for bygningsstatik 1950, dr.techn.h.c. ved Danmarks tekniske højskole 1954. – R. 1928. D.M. 1933. K.² 1942. □Mal. af Ane Marie Hansen, 1927. Foto.

Univ.s årbog 1908–09 860–63. Festskr. til prof. P. M. F., 1950 = Laboratoriet for bygningsteknik, DTH. Medd. I. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

P. H. Bendtsen (Povl Vinding)

Frandsen, Peder (Rytter), 1737–1810, lægprædikant. * 1737 (døbt 30.11.) i Tyrsting, † 1.4.1810 i Uldum, begr. sst. F: fæster under Matstrup Frantz Sørensen (1681–1747) og Anne Sørensdatter. Ugift.

F. tjente på Matstrup gods og gjorde ryttertjeneste i Randers seks år og tre måneder, indtil han

1776 blev permitteret. I den lægmandsvækkelse som opstod omkr. 1800, med rod i såvel pietisme som herrnhutisme, indtager F. en særlig plads. Mens han var dragon i Randers oplevede han ca. 1777 en vækkelse, fremkaldt af kirkegang hos provst P. N. Vedel i Værum; F. kendte af erfaring til bodskamp og nådegennembrud, var uden tvivl fortrolig med vækkelsens andagtslitteratur og skal selv have ejet „en kiste bøger“. Han skal efter 1788 været blevet løst af stavnsbåndet og have tjent som karl i flere sogne. I sine taler krævede han, at de troende skulle have haft en oplevelse svarende til hans egen; han var puritansk indstillet overfor „mellemtingene“ og angreb præsternes prædikener som snak og sladder. 1798 greb sognepræsten i Uldum ind med en klage over ham. F. var en tid fængslet og blev løsladt med en kraftig advarsel. Hans indflydelse fortsatte i flere sogne, og han havde også forbindelse med de norske haugianere i Drammen. Efter at han midlertidigt havde forladt Uldum vakte hans trosfæller en søndag (17.3.1799) i forbindelse med et dåbsgilde i annekssognet Langskov under en diskussion på kirkegården en sådan tumult at fire af de 16 anklagede blev idømt store bøder (vistnok betalt af kammerherreinde Lüttichau på Store Grundet – som var herrnhutisk sindet og så med sympati på F. og bevægelsen om ham). F. vendte siden tilbage til Uldum, og i dec. 1809 tilkaldte pastor Plesner ham og forlangte at han skulle afholde sig fra at vække offentlig forargelse hvis han ville til alters. F. benægtede at have vakt forargelse og klagede til biskop S. M. Middelboe som gav præsten ret og truede med at indberette sagen til kancelliet, men få måneder efter døde F.

L. N. Fallesen i Theol.måneds skr. IV, 1804 612. Rasmus Sørensen: Et ord om gudelige forsamlinger, 1832. Ludv. Koch: Den danske kirkes hist. 1801–17, 1879–80 265f. Marius Sørensen i Kirkehist. saml. 3.r.III, 1881–82 610–37. L. N. Helveg: Den danske kirkes hist. efter reformationen, 2.udg. II, 1883 323f. A. Chr. Bang: Hans Nielsen Hauge og hans samtid, 3.opl. Kria. 1910 316f. L. C. Petersen: Erindr. fra en præstegerning blandt „de stærke jyder“, 1923. H. Hegnsvad i Vækkelsernes frembrud i Danm. IV, 1967 især 181–89.

P. G. Lindhardt (*Michael Neiiendam*)

Frankenau (Franckenau), Rasmus, 1767–1814, læge, digter. * 6.1.1767 i Kbh. (Nic.), † 12.10.1814 i Slagelse, begr. sst. F: toldinspektør, senere etatsråd Friedrich Christian de F. (1724–84, ~ 2° 1770 med Edel Cathrine Falck, 1744–1829) og Maren Pau († 1769). ~ 30.3.1799 på Frbg. med Wilhelmine Giede, * 4.11.1780 i Kbh. (Holmens), † 2.10.1825 sst. (Garn.), d. af forvalter ved proviantgården Christian G. (1733–96, ~ 2° med Ingeborg Stoud, † 1810) og

Ragne Angel (1754–91). – Sønnesøn af Georg Frederik Franck de Franckenau.

F. blev student 1784, privat dimitteret, og tog medicinsk eksamen 15.2.1794. 1795–96 foretog han en rejse til Tyskland og Østrig med længere ophold i Göttingen og Wien hvor han studerede offentligt sundhedsvæsen. 25.7.1797 tog han doktorgraden (*De scorbuto secundum*). Sommeren 1798 var han atter i Tyskland og besøgte Pyrmont. 1799–1803 var han landfysicus i Arendal, men tog allerede 1801 til Kbh. hvor han forgesøgte stadsfysikatet; n.å. udnævntes han til distriktslæge under Kbh.s fattigvæsen og til sekretær i kommissionen angående sundhedspolitik. 25.5.1810 blev han hospitalslæge i Slagelse. – F. har udfoldet en livlig skribentvirksomhed. Hans medicinske forfatterskab der for en stor del består af oversættelser går mest i populær retning. Som den første danske håndbog i offentligt sundhedsvæsen udgav han 1801 *Det offentlige Sundhedspolitiet under en oplyst Regiering, en Haandbog for Øvrigheder og Borgere*. Også inden for skønlitteraturen arbejdede han flittigt. Foruden librettoer til teatret oversatte han digte af Hölty, Goethe, Schiller, Matthiesson, Salis o.a.; oversættelserne af førstnævntes *Mailed* (*Danser Majen skion imøde*) og *Erntelied* (*Vipper springe*) har med Weyses melodier vundet varig popularitet. Som original poet bevæger F. sig let og formfuldendt men uden stærkt personligt særpræg inden for tidens yndede genrer. Hans digte hylder ideale abstraktioner som uskyldigheden og venskabet; undertiden anslår han den Bùrgerske balladeton og dyrker den beskrivende elegi (*Christiansborgs Ruiner, Natten efter Branden 1794, Kiøbenhavn's Bombardering-Nætter 1807*); til hans bedste ting hører *elegien Aftentanker* (i *Nytaarsgave for Damer*, 1797). Størst yndest opnåede hans viser og selskabsange (fx *Fryd dig ved Livet og Hver Glædens Ven*) som i denne klublivets blomstringstid kom på alles læber. Før sin død tilrettelagde han sine *Samlede Digte* (udkommet som *Nytaarsgave for 1815*), men heri mangler flere af de ovennævnte ting. – Ved arten af sit dobbeltsidede talent kan F. minde om J. C. Tode, men som personlighed er han af mindre format; en mulig rigere udfoldelse af hans evner hindredes ved hans tidlige død. □ Pastel.

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekrede, udg. L. Bobé VIII, 1917 tillæg 85. – Progr. univ. Hafniensis i anledn. af R. F.s og O. H. Münsters promotion 24.7.1797. P. Hjort: Kritisk bidrag. Lit.-hist. afd. I, 1862 75–85. V. Ingerslev: Danm.s læger og lægevæsen II, 1873 602f. F. Rønning: Rationalismens tidsalder III, 2, 1899. K. Carøe i Hist.medd. om Kbh. I, 1907–08 210.

R. Paulli*

Frantzen, K.

Frantzen, Knud, 1835–1905, landbrugsskoleforstander. * 29.1.1835 i Årslev, Fyn, † 26.1.1905 i Kregme, begr. sst. F: gårdejer og sognefoged Frantz Nielsen (1790–1851, ~1° 1815 med Marie Andersdatter, ca. 1783–1823, enke efter gård-ejer Niels Nielsen, Årslev, ~2° med Anne Hansdatter, ca. 1799–1829) og Maren Knudsdatter (1806–53). ~23.10.1860 i Odense med Henriette Laurine (Laura) Engberg, * 8.3.1835 på Stutterigården, Vejlbj, Fyn, † 12.2.1887 i Lumby, d. af proprietær Poul Moth Thestrup E. (1791–1868) og Henriette Charlotte Thomsen (1805–89).

F. gennemgik kurset på Det teoretiske landvæsen sinstitut i Odense som ung og forpagtede derefter Dyrehavegård ved Nyborg 1857–63 og 1863–67 Rugstedgård ved Vejle. 1867–68 var han forstander for Kauslunde højskole, forsøgte 1868 at rejse en landbrugsskole i Årup og var fra 1869 til 1889 forstander for den højere landbrugsskole i Lumby. Fra 1889 til 1897 ledede han Oddens landbrugsskole i Salling og 1897–1901 Janderup højskole ved Varde. F. repræsenterede den ikke-grundtvigske høj- og landbrugsskolelærer, og hans skolevirksomhed havde ikke det folkelige præg der karakteriserede de fleste af tidens folkehøjskoler og landboskoler. Skønt han var en dygtig og flittig mand, fik hans skoler aldrig stor tilslutning hvortil det utvivlsomt bidrog at F. var højremand (stillede sig ved de to folketingsvalg 1881 i Assenskredsen) ligesom han senere vendte sig mod Agrarbevægelsen. F.s væsentligste indsats falder i årene i Lumby hvor han udfoldede en omfattende foredragsvirksomhed, bl.a. i Fyns stifts patriotiske selskab. Han har skrevet en lang række artikler om landbrugsfaglige emner og udgivet *Agerbruget*, 1870, *Vejledning for Husmænd*, 1873, *Om Sommerstaldfodring*, 1879, *Kunstmørret contra Landbruget*, 1888 og *Gjødningens Betydning og Behandling*, 1889.

H. Rosendal: Danm.s folkehøjskoler og landbrugsskoler 1844–94, 1894. Fyens stifts patriotiske selsk. gennem 100 år, udg. N. Beck, 1910.

Claus Bjørn (Anton Christensen)

Frauen (Frawen), Johan, 1688–1736, præst. * 31.5.1688 i Trondheim, † 20.12.1736 i Kbh., begr. sst. (Holmens k.). F: kirurg Christian F. († 1717) og Elisabeth Marie Dalhuus († 1731). ~21.7.1722 på Jægerspris med Anna Juel, * ca. 1672, † 29.9.1744 i Kbh. (Holmens) (~1° med sognepræst i Gerlev og Dråby Bendix Lyster, 1682–1721).

F. blev student 1705 fra Trondheim, tog baccalauregraden 1707 og attestats 1709. I sine første studenterår var han „mere Martis end Minervæ

Alumnus“. På en rejse til Tyskland 1716 blev han i Halle vundet for den pietistiske fromheds-type og anbefalet af A. H. Francke hvad der næppe har været uden betydning for hans ansættelse som korrektør ved missionskollegiets trykkeri. Ved støtte af prinsesse Sophie Hedevig og prins Carl, Frederik IVs kristeligt vakte søskende, blev F. 1721 sognepræst i Gerlev og Dråby. Regeringsskiftet 1730 medførte, at Christian VI afskedigede sin stedmor dronning Anna Sophies tilhængere, og F. blev, måske efter C. A. v. Plessens råd, i jan. 1731 kaldet til den indflydelsesrige stilling som kgl. konfessionarius i stedet for Søren Lintrup der havde vundet Anna Sophies yndest. Tillige blev han medlem af direktionen for de fattiges væsen og vajsenshuset, kommitteret i missionskollegiet og 1733 medlem af kommissionen for de lærde skolers reform, medlem af direktionen for Vallø hospital og fik det hvert overdraget at arbejde med på en revision af bibeloversættelsen. Denne karriere viser, at F. må have været den pietistiske vækkelsesmand. De første år under Christian VI's regering var en i kirkelig henseende udpræget brydnings-tid på grund af den pietistiske, mere eller mindre individuelt prægede vækkelsesbevægelse, der truede med at bringe forvirring i de faste kirkelige forhold. Formentlig har ængstelsen for konsekvensen af de pietistiske krav om frihed for de skrupuløse samvittigheder som de gav sig til kende bl.a. hos P. N. "Holst og Enevold "Ewald, måske også i forbindelse med misundelse over for grev Chr. E. "Stolberg hvis indflydelse på kongens kirkelige dispositioner var mærkbar for konfessionarius, bragt F. til en omvurdering af det pietistiske røre. 7.10.1733 udstedtes den forordning der forbød præsterne at skælde og larme mod de „såkaldte pietister“, men ikke desto mindre angreb F. dem i sin prædiken 11.10., sandsynligvis med direkte henblik på grev Stolberg, under billedet af „Edderkoppen i Kongesalen“. Han retfærdiggjorde sig under henvisning til at han havde prædiket efter Guds ord og sin samvittighed, men fortsatte angrebene trods direkte advarsler fra kongen, hvem Stolberg stærkt påvirkede til at give ham afsked. Da F. i sin prædiken 13.12. talte om Johannes Døberens og Herodes på så udfordrende en måde at kongen måtte føle sig krænket, fik han i konsilet 17.12. sin afsked, dog med 1.000 rdl. i pension, men med forbud mod at komme til Kbh. Han tog ophold i Helsingør, og da hans bror Marcus F., der var toldembedsmand i Kbh., døde, ansøgte F. i følgende vending kongen om tilladelse til at komme til hovedstaden: „Allernaadigste Konge! Tillad en Synder at følge en Tolder til Jorden“. Han fik i øvrigt op-

holdstilladelse i Kbh., men ingen kirkelig ansættelse; hans efterfølger, B. Bluhme, formidlede den afbigt han gjorde kongen, og som denne beredvilligt tilstod ham.

Kirkehist.saml. 3.r.IV, 1882–84 78–80 (prædiken af J. F.); sst. 5.r.V, 1909–11 558–75 619. – D. G. Zwergius: Det siellandske cleressie, 1754 814f. Jens Møller: Mne-mosyne II, 1831 71–79; IV, 1833 386f. Ed. O. Schwartzkopf i Danske saml. IV, 1868–69 87–89. L. Bobé: Bremerholms kirke og Holmens menighed, 1920. Michael Neiiendam: Erik Pontoppidan II, 1933.

*Michael Neiiendam**

Freddie, Wilhelm Frederik Christian, * 1909, maler, billedhugger. * 7.2.1909 i Kbh. (Simeon). F: gørtler, senere laboratoriemester Wilhelm Christian Carlsen (1883–1960) og Karla Josefine Pedersen (1885–1969). ~ 1° 1930 med Emmy Ella Hirsch, * 23.3.1904 i Kbh., † 3.9.1934 sst. ~ 2° 9.11.1938 med Ingrid Lilian Elisa Bræmer, * 9.6.1918 i Kbh., d. af stabsofficiant Edvard Otto Gustav B. (* 1892) og Dagmar Dortha Christensen. Ægteskabet opløst 1953. ~ 3° 19.9.1969 i Kbh. (b.v.) med pædagog Ellen Madsen, * 12.3.1943 i Øster Larsker sg., Bornholm, d. af gårdejer Anker Antoni M. (1898–1955) og Kirsten Thidemann Holm (* 1915).

F. debuterede på Kunstnernes efteraarsudstilling 1929 og afholdt sin første separatudstilling i København 1931. Som maler er han i det væsentlige autodidakt, bortset fra korte studier på Teknisk skole og Grafisk skole ved kunstakademiet. Fra 1930'erne er F. en af de markanteste repræsentanter for den surrealistiske kunst i Danmark, og han deltog 1935 i udstillingen Kubisme-Surrealisme. F. stod i forbindelse med surrealerister i udlandet og deltog i internationale surrealist-udstillinger i London (1926), New York (1936) og Paris (1938). I Danmark var han særligt knyttet til Harry Carlsson og Vilhelm "Bjerke-Petersen. Mange skandaler ombøgede F.s udstillinger i 1930'erne da hans arbejder ofte blev fundet provokatoriske, især blasfemiske og pornografiske. I 1937 beslaglagdes tre kunstværker der først blev udliveredet fra Kriminalmuseet 1963 efter nye retssager. F. kom som flygtning til Sverige 1944 og boede i Stockholm til 1950. F. betegner surrealismen som værende ikke en stilretning, men „en mental tilstand, en livsholdning“, og han har i overensstemmelse hermed arbejdet ikke blot med maleri og skulptur, men også med film, mode og teater. F. var fra 1953 medlem af gruppen Phases, Paris, fra 1954–56 af kunstnersammenslutningen Spiralen, fra 1966–71 af Grønningen og fra 1971 af Den frie udstilling. 1976 tildeltes F. Thorvaldsenmedaljen, og 1973–79 var han professor ved kunstakademiet.

Kunstværker af F. findes i Århus kunstmuseum, Fyns stiftsmuseum, Den kongelige kobberstiksamlng, Louisiana, Nordjyllands kunstmuseum, Silkeborg kunstmuseum og hos Statens kunsthåndværk og designmuseum. I udlandet bl.a. i Göteborgs kunstmuseum, Moderna museet, Stockholm og Nasjonalgalleriet, Oslo. Udsmykninger: Teatersalen på Egholmskolen, Vallensbæk, 1970 (for Statens kunsthåndværk og designmuseum). Film: *Det definitive afslag på anmodningen om et kys*, 1949 og *Spiste horisonter*, 1950, begge i samarbejde med Jørgen Roos. Balletintermezzo *Kærlighedens Triumf*, opført på Helsingør sommerteater 1940, til musik af L. Laitai. □ Malet selvportr. 1938. Selvportr. 1959 (Foren. kunst på arb.pladsen). Foto.

Freddie, udg. V. Bjerke-Petersen, 1935 = Unge skand. kunstnere I. Freddie, 1937 = Danske kunstnere XXI, udg. Carl V. Petersen. W. F. Tegninger, collager, grafik, udg. H. H. Lurfeldt og Marianne Rørup, 1973. – Interview i Cras I, 1973 29–47. – Herb. Read: Surrealism, London 1936 (ny udg. 1971). Edouard Jaguer: W. F., 1969 (m. bibliografi). Palle Schmidt: W. F., den evige oprører, 1976 (m. bibliografi). – Film af Ole Braustein: Vil De køre med, frøken? Danm.s radio, 1968. Per Kirkeby: W. F., 1972.

Charlotte Christensen

Frederik I, 1471–1533, konge. * 7.10.1471, † 10.4.1533 på Gottorp, begr. i Slesvig domk. F: *Christian I (1426–81) og *Dorothea af Brandenburg (ca. 1430–95). ~ 1° 10.4.1502 i Stendal med *Anna af Brandenburg, * 27.8.1487 i Berlin, † 3.5.1514 i Kiel, d. af kurfyrst Johan af Brandenburg (1455–99) og Margrethe af Sachsen († 1501). ~ 2° 9.10.1518 i Kiel med *Sophie af Pommern, * 1498, † 13.5.1568, d. af hertug Bogislav X af Pommern (1454–1523) og Anna af Polen (1476–1503). – Med Anna far til *Christian III og *Dorothea (1504–47). Med Sophie far til *Adolf (1526–86), *Elisabeth (1524–86), *Frederik (1529–56) og *Hans den ældre. Bror til kong *Hans og *Margrete (1456–87).

Arild "Huitfeldt fortæller at F. opdroges hos moderen på Kalundborg og at han siden sendtes til Köln for at studere, idet kong Hans havde skaffet ham et kanonikat ved domkapitlet. I virkeligheden vides intet sikkert om F.s opvækst, men et udateret udkast fra ca. 1480 der anbefaler Christian I at sende sin yngste søn til hertugdømmerne viser i hvert fald at han befandt sig i Danmark indtil dette tidspunkt. Hvis efterretningen om kanonikatet er sand har det snarest været et led i en plan om at forsøge F. som fyrstebiskop i Nordtyskland. Nu blev løsningen i stedet at han sikredes andel i hertugdømmerne. Allerede pantsættelsen af Slesvig til moderen 1.12.1480 kort for Christian Is død tjente vel F.s tarv, idet pantet skulle tilfalde Dorotheas arvinger efter

Frederik I

hendes død. Det omtalte udkast hvis herkomst ganske vist ikke er klarlagt udtrykker samme bestræbelse. Traditionen om at F. var udset til eneste hertug af ridderskabet og i Christian Is sidste vilje stammer imidlertid først fra F.s stridigheder med Christian II mere end 40 år senere og kan næppe opretholdes.

I december 1482 valgtes kong Hans og F. begge til hertug af Slesvig og Holsten, og i de følgende år styrede Hans, bistået af moderen, i sit og F.s navn. Fra 1488 kan det påvises at F. førte selvstændigt hof i hertugdømmerne, og han optræder nu også sporadisk i regeringshandling. Bevarede regnskaber afspejler et muntret ungdomsliv med hyppige rejser til Danmark og Nordtyskland. Måske har F. endnu i disse år været under opsyn af Enewald Souenbroder hvem han sidenhen titulerede „vor tugtemester“. F.s senere uvilje mod pavekirken kan stamme fra dennes skæbne. – Efter at F. var blevet myndig deltes hertugdømmerne 10.8.1490. F. modtog som residens Gottorp slot med hele Sydlesvig samt spredte besiddelser i Nordslesvig og Holsten. Vel afvist hans krav om underhold af Danmark („udelelighedsbrevet“ 1494), men han opnåede dog en ordning 1495 hvorefter halvdel af moderens pantessummer udbetaltes ham efter hendes død. Det kan ikke bevises at F. – som det er blevet hævdet – også skulle have optrådt som svensk tronprætendent. Derimod fastholdt han konsekvent titlen „arving til Norge“, velsagens for at markere den kongelige byrd og ikke – således som det i lyset af den senere udvikling er blevet opfattet – som et udtryk for en rivaliseren med broderen. Familiepolitisk fulgte han endnu 1502 denne ved sit ægteskab med en søster til kurfyrsten af Brandenburg der var kong Hans' svigersøn. Et 1499 påtænkt ægteskab med Sofie af Mecklenburg blev opgivet. Det fælles nederlag i Ditmarsken 1500 kan imidlertid have givet anledning til spændinger, og i kongens følgende krige med Lübeck holdt han sig neutral eller optrådte som mægler. Herunder udvikledes han sammen med biskop Jens Andersen Bældenak i den uheldige kautionssag der førte til at han 1504 måtte udrede et større beløb uden at kong Hans ville erstatte hans tab. Overfor Christian II indtog han en selvstændigere holdning. Antagelig som en modvægt til dennes alliance med kejserhuset knyttede F. sig til Frankrig (Amboise-traktaten 19.5.1518). Da Christian II i sommeren 1521 sikrede sig store begunstigelser af svogeren Karl V, bl.a. forlelingsretten til Holsten, måtte det føles som en trussel mod F. Under påvirkning af nye, mere dynamiske rådgivere, først og fremmest Johan "Rantzau, protesterede han kraftigt og rejste på

sin side omfattende – og ret fantastiske – erstatningskrav der bundede i F.s gamle, formentlige rettigheder som dansk kongesøn.

Ved Bordsesholm-forliget 13.8.1522 vandt han en diplomatisk sejr, og i efterårets løb etableredes den forbindelse med de jyske råder der førte til oprøret mod Christian II i januar 1523. 26.3. hylledes F. på Viborg landsting, udstedte en foreløbig håndfæstning og indtog i de følgende måneder hele Danmark. Håndfæstningen vedtoges endeligt i Roskilde 3.8.s.å. 7.8.1524 kronedes han i Vor Frue kirke i København, og 23.8. hyldede det norske rigsråd F. Som konge vedblev han at holde hof på Gottorp. I Danmark indfandt han sig kun til de årlige herredage for at forhandle med rigsråderne, og til Norge kom han aldrig. Huitfeldt har træffende karakteriseret ham som „en gammel høne der nødig forlod sin rede i Gottorp“. Det har ikke været personlige ambitioner der drev ham til at træde op imod Christian II. Styret overlod han især til rigshofmesteren Mogens "Gøye og i hertugdømmerne foruden til Johan Rantzau til Melchior "Rantzau. Af de bevarede forhandlingsakter ses at han kunne optræde særdeles myndigt overfor rigsråderne, men hans standpunkter har dog sandsynligvis været formulerede af rådgiverne.

Hans korte regeringstid prægedes af indre og ydre kriser: bondeopløb, uroligheder i købstæderne, det skånske oprør 1525 og Christian IIs angreb på Norge 1531–32. I kirkestriden protegerede F. den lutherske bevægelse. Udenrigspolitisk knyttede han sig til de to førende protestantiske magter i Tyskland, Sachsen og Hessen. I april 1528 indgik han et forbund med Hessen og modtog i denne forbindelse landgrev Philip som sin gæst på Gottorp. En anden allieret var datteren Dorotheas gemal, hertug Albrecht af Preussen. 1532 afsluttedes en traktat med de øvrige protestantiske fyrster, uden at F. dog blev medlem af det schmalkaldiske forbund. Fra F. selv savnes helt personlige vidnesbyrd. Det vides end ikke om han talte dansk. Kansleren Wolfgang "Utenhof har smukt skildret ham som den samvittighedsfulde, kløgtige og humane regent – men lovordene kan også bunde i Utenhofs misfornejelse med efterfølgeren, Christian III. Tættest på F.s egen personlighed når vi måske i nogle ytringer af Johan "Friis fra 1527 der respektløst omtaler ham med øgenavnet „Abraham med det grå skæg“ og harcellerer over hans nærighed og griskhed. Johan Friis beskriver videre hans pirrelighed når terminen nærmede sig. En kraftigt udtalt husholderisk sans synes virkelig at have besjælet F. Talrige var hans finansielle kontroverser med rigsrådet, og kancelliets personale søgte han ved personlig indgriben at reducere.

Heller ikke sine børn tillod han nogen ødselhed. Sønnen, den senere Christian III, holdtes knapt med indtægter, og af datterens beskedne medgift kom kun halvdelen til udbetaling. Til gengæld efterlod han sig ved sin død et fyldt skatkammer på Gottorp.

Kilder. Nye da.mag. V, 1827 8–54 81–119 207–20 288–323; VI, 1828 108–35 (Forhandl. på herredagene og i rigens råd 1523–31). Danm.–No.s traktater, udg. L. Laursen I, 1907.

Lit. Arild Huitfeldt: Fr. Is hist., 1597 (faksimileudg. m. titlen: Danm.s riges krønike, 1977). C. F. Allen: De tre nord. rigers hist. I–V, 1864–72. A. Heise i Hist.t. 4.r.V, 1875–77 269–332; sst. VI, 1877–78 163–208. Samme: Kristiern II i Norge og hans fængsling, 1877. Astrid Friis i Scandia VI, Sth. 1933 232–34. Johan Hvidtfeldt i Til Knud Fabricius, 1945. Georg Galster i Årbøger for nord. oldkyndighed, 1967 5–26. Mikael Venge: Chr. IIs fald, 1972. Samme: Når vinden fører sig . . ., 1977.

Papirer. Erik Kroman: De sønderjyske fyrstearkiver, 1959 = Vejledende arkivreg. X.

Mikael Venge

□Liggende figur på gravmæle 1514–18 formentlig af Hans Brüggeman (Bordesholm klosterk.). Lille mal., forestillende F. eller Chr. II (Royal Society of Antiquaries, London). Afbildet på altertavle fra 1520 (forhen Herlufsholm k., nu forsvundet). Husumdalren 1522, rundt relief efter denne. Ribenobel 1524. Medalje af Jacob Binck, 1533 (kendes kun i senere støbning), gentaget 1544. Mal. tilskr. Jacob Binck, 1539 (Fr.borg), samme type på Chr. IIs stamtavle (Nationalmus. i Stockholm), på enkedronning Sofies anetavle af A. Clement, 1624 (Nykøbing k.) m.fl., kopier (Fr.borg, Landesmus., Kassel) og ofte gengivet i manus. fra 15- og 1600-tallet (Kgl. bibl.). Medalje dateret 1530, udført af Jacob Binck ca. 1550, gengivet i kobberstik 1587. Figur på gravmæle 1550–52 af Cornelis Floris (Slesvig domk.). På grundlag af denne er formentlig udformet en type der forekommer på to dobbeltportr. og mal. (alle tre Gripsholm) og tegn. ca. 1600 (Kgl.bibl.). Afbildet på tapet af Hans Knieper i 1580erne, formentlig udformet efter „1530“-medaljen (Nat.mus.). Kniepers type er anvendt i mange kongeserier o.l. (Fr.borg, Gripsholm), kopi 1607 af Peiter Hartman (Malmø rådhus) og tegn. ca. 1600 (Kgl.bibl.), gengivet i flere stik af bl.a. Haelwegh og Brühl. Et nu forsvundet mal. i kunstkammeret blev stukket 1761, endvidere af J. M. Preisler og A. Flint samt litograferet af E. Fortling, i træsnit af Rosenstand m.fl. Et stik af Haas er derimod snarere stukket efter medaljen. Træsnit 1599. Stukket fantasiportr. 1730. F. ved Kbh. 1523 er tegnet af C. de Pas, 1639 (St.mus.), malet af G. Hont-horst ca. 1640 (Fr.borg). Andre scener malet af J. Ovens i 1660erne (Chr.borg), af Abildgaard 1778

(St. mus.), tegn. af C. F. Høyer, mal. af C. W. Eckersberg 1831, 1833. Mal. af Josse Goossens, 1910 „Ved digerne ved Brunsodde 1510“ (Tønder amtshus' sal).

Povl Eller

Frederik II, 1534–88, konge. * 1.7.1534 på Haderslevhus, † 4.4.1588 på Antvorskov, begr. i Roskilde domk. F: *Christian III (1503–59) og *Dorothea af Sachsen-Lauenburg (1511–71). ~20.7.1572 i Kbh. med *Sophie af Mecklenburg, * 4.9.1557 i Wismar, † 4.10.1631 på Nykøbing slot, d. af hertug Ulrik af Mecklenburg-Schwerin (1527–1603) og *Elisabeth af Danmark (1524–86). – Far til *Anna (1574–1619), *Augusta, *Christian IV, *Elisabeth (1573–1626), *Hans (1583–1602), *Hedevig (1581–1641) og *Ulrik (1578–1624). Bror til *Anna (1532–85), *Hans den yngre og *Magnus (1540–83).

Da Christian III 1536 havde underlagt sig Danmark med våbenmagt blev tronfølgespørgsmålet straks aktuelt. På herredagen i Kbh. samme år blev den toårige F. da kåret til tronfølger med titel „prins af Danmark“, og det blev samtidig bestemt at regeringsmagten og rådgivningen over det militære apparat for fremtiden ikke skulle falde tilbage til rigsrådet ved kongens død men overdrages til tronfølgeren eller evt. en formynderstyrelse. I hyldningsspørgsmålet kolliderede danske og holstenske synspunkter, og da F. 1542 blev hyldet skete det alene i Danmark; 1548 blev F. hyldet i Norge, i øvrigt hans eneste rigtige besøg i dette land. – Om F.s barndom og ungdom har vi kun spredte oplysninger. Kansler Wolfgang von Utenhof udarbejdede 1538 en betænkning om hans uddannelse byggende på Utenhofs tanker om nødvendigheden af en udligning mellem dansk og tysk inden for riget, men det er usikkert om planen er blevet fulgt. F. opholdt sig i de første år hovedsageligt på Koldinghus hvor Hans *Svaning var hans lærer 1541–52. Han blev her undervist og opdraget sammen med en række af højadelens børn, blandt hvilke vi møder Peder *Gyldenstjerne, den senere rigsmarsk. F. klagede på sine gamle dage lejlighedsvis over at han havde lært for lidt under sin skolegang, og historikerne har afvekslende lastet prinsen selv og hans lærer for den forsømte uddannelse. Det står dog nu klart at F. i sin uddannelse har været belastet af et medfødt handicap, ordblindhed, og at F.s særprægede stavemåde må skrives på dette handicaps regning. F. skammede sig uden tvivl over sin usikre bogstavering, og selv om han som konge skrev næsten dagligt var han utilbøjelig til at give skriftlige arbejder fra sig. Vi har derfor kun bevaret få egenhændige breve fra F.s hånd,

Frederik II

og de er næsten alle stilet til slægtninge eller nære venner.

Fra 1554 kom F. mere direkte i kongelære, idet der blev oprettet et særligt hof til ham på Malmøhus med Eiler ¹Hardenberg som hofmester. På Malmøhus førtes et muntert og rask liv i nogen modsætning til det mere stive og religiøst prægede kongehof. Under Christian III's hyppige sygdomsanfald i 1550ernes sidste år blev F. på forskellig vis inddraget i statsstyrelsen, således deltog han 1557 i den store herredag i København hvor udrensningen af Oxe-familien tog sin begyndelse, og samme år sad han i retterting i forskellige landsdele. Sidst på året 1557 ledsagede han sammen med broderen hertug ²Magnus, kurfyrst August af Sachsen tilbage til dennes hjemland og overværede i kurfyrstens følge, meget imod Christian III's vilje, kejser Ferdinands kroning i Frankfurt feb. 1558. På den danske konges indtrængende anmodninger måtte kurfyrsten sende F. hjem, dog ikke uden at fremhæve at F. havde gjort det danske kongehus ære ved sin optræden i Frankfurt. – Hvilke politiske forestillinger den unge F. har gjort sig ved vi ikke noget om. Den svenske konge Gustav Vasa tillagde fra 1555 F. forskellige planer om at udvide Danmark på Sveriges bekostning, men den svenske konges forhold til sandheden var ofte problematisk, og vi kan ikke bygge på hans udtalelser. Mere sikkert er det at F. på den hjemlige scene havde et sammenstød med Peder ³Oxe, et forhold der synes at have spillet ind i forbindelse med Oxes flugt fra Danmark 1558.

F. måtte efter sin tronbestigelse underskrive en håndfæstning der på enkelte punkter indebar en styrkelse af rigsrådets position, således skulle slotslovene ved kongens død holdes til rigsrådets hånd, ligeledes skulle der sidde indfødte danske mænd på slottene. Indebær disse og flere andre bestemmelser efter bogstaven en begrænsning af kongens magt så skulle F.s regering snart udvise træk der pegede i modsat retning. Hertil kom at han i kraft af sin fysiske styrke og sit temperament i højere grad end faderen kunne leve op til gængse idealer og derved få en mere fremtrædende plads end denne i den almindelige bevidsthed. En tradition inden for historieforskningen har frakendt F. evner og interesse til at tage del i statsstyrelsen, men næppe med rette. Undersøgelser af kongens kancellipraksis viser at den centrale administration var bygget op om kongens person og betinget af hans resolutioner i store og små anliggender. Når F. af den ene eller anden grund ikke kunne eller ville resolve, måtte sagsbehandlingen udskydes. F. kviede sig som omtalt ved at give skrivelser fra sig, men har i vidt omfang dikteret sine resolutioner til sekre-

tærer. På sine rejser rundt i riget havde F. altid en del af kancelliet med sig, og i årene efter syvårskrigen hvor riget gennem lange perioder blev regeret fra jyske slotte var hovedparten af kancelliet forlagt til Jylland. Kun rentekammeret lå til stadighed fast i København. Undtagelsen fra dette generelle billede af kongens kancellipraksis er årene under syvårskrigen hvor det, for at spare tid, lejlighedsvis blev tilladt et regeringsråd i København at udstede breve uden forudgående kongelig godkendelse; ved krigens ophør standsede denne praksis.

F.s forhold til rigsrådet var svingende. En respekt for rigsrådet som institution udelukkede ikke at det gentagne gange kom til alvorlige sammenstød med enkelte rigsråder. Flere af dem blev trængt ud af rådet under syvårskrigen, ja, Jacob ⁴Ulfeld oplevede at måtte trække sig ud to gange, i 1567 og 1579, sidste gang for stedse. Forskningen har set en skillelinje i kongens regeringsudøvelse med Peder Oxes tilbagevenden til administrationen i beg. af 1567, og tolket den følgende udvikling således at kongen skulle være trængt i baggrunden for resten af sin tid medens vekslende rigsråder forestod regeringen. Denne tolkning holder dog ikke stik. Der er ikke tvivl om at rigsrådet på grund af syvårskrigens mange opgaver for en tid spillede en fremtrædende rolle, men kongen forbeholdt sig dog krigen igennem at resolve i de opdukkende sager, og efter 1570 er rigsrådets betydning i aftagen. I F.s senere år er der i ret udpræget grad tale om et enestyre hvor kansleren Niels ⁵Kaas og rentemesteren Christoffer ⁶Valkendorf dog spillede en vigtig rolle som rådgivere. I sammenhæng hermed må det ses at F. fra syvårskrigens sidste år og frem til 1581 holdt rigsrådets antal af medlemmer nede på mlm. 11 og 18 og hovedsagelig udnævnte adelige der havde udmærket sig under krigen. 1581 udnævnte F. da pludseligt 13 nye rigsråder uden at det helt står klart hvad der lå bag denne masseudnævnelse.

Den relative sikkerhed Danmark i udenrigspolitisk henseende nød gennem det meste af F.s regeringstid var i vidt omfang betinget af de europæiske magters optagethed af egne indre problemer. I Tyskland rådede en usikker balance mellem de konfessionelle partier, i Frankrig herskede borgerkrig og urolighederne i Nederlandene gik over i åben krig mod Spanien, en krig hvori England også deltog. I øst var Rusland, Polen og Sverige på forskellig vis involveret i den livlandske krig der først sluttede 1583 med Ruslands nederlag. Dette almindelige europæiske engagement frembød forskellige manøvreremuligheder for en dansk udenrigspolitik, i hovedsagen var den dog afventende og havde som hovedmål at

opretholde landets position i Østersøområdet. En tidligere forskning har tillagt F. stærkt ekspansive planer fra begyndelsen af hans regering, men har tegnet billedet for skarpt. Undertrykkelsen af Ditmarsken 1559 blev foranlediget af farbroderen hertug "Adolf af Gottorp der søgte at udnytte tronskiftet i Danmark til på egen hånd at udvide sit territorium. Gottorperen der var kredsobest i den nedresachsiske kreds stod militært stærkt, og F. har til trods for bl.a. Johan "Friis' modstand ikke haft andet valg end at slutte sig til operationen såfremt hertugen ikke skulle løbe med hele byttet og F. selv lide et prestigetab. Når F. samme år greb ind i Livland og gennem traktat af 26.9.1559 overtog beskyttelsen af Øsel og Wiek stift skyldtes det overvejende dynastiske hensyn. Målet var at sikre hertug Magnus underhold og undgå en opdeling af den kongelige del af hertugdømmerne. Den ekspansionspolitik som hertug Magnus slog ind på efter sin overtagelse af stiftet foråret 1560 skete mod F.s vilje, og da hertugens politik havde spillet fallit greb F. tøjlerne. I maj 1561 blev Magnus sat under administration og alle vigtigere beslutninger i stiftet blev overladt til en kongelig udnævnt statholder. Under opretholdelse af prærentioner på Estland gik den danske politik nu hovedsageligt ud på at sikre de vundne positioner i Livland gennem venskabelige relationer med ordensmesteren og Rusland. Denne politik blev slået i stykker da den nye svenske konge Erik XIV juni 1561 satte sig fast i Reval og målbevidst ekspanderede i Livland.

Den store belastningsprøve i F.s liv var krigen mod Sverige 1563–70. Konflikten bundede på lang sigt i mange års ustabil forhold mellem de nordiske lande. Gustav Vasas danskerhad og krav på Gotland på den ene side og danskernes krav på at have forrang fremfor det nyslåede svenske kongedømme på den anden side forhindrede en tilnærmelse mellem landene. En farlig fase indtrådte fra o.1550 som følge af det svenske kongehus' konsolidering og stærkt øgede militære potentiale. Flere forhold peger i retning af at F. i sine første regeringsår synes at have været indstillet på et tåleligt forhold til det svenske kongehus, men svenske udfordringer og magtsprog i forbindelse med Sveriges ekspansion i Livland fremkaldte en afgørende tilspidsning af forholdet. Erik XIV satsede åbenlyst på en ændring af de handels- og magtpolitiske forhold i Østersøområdet og kalkulerede med at Danmark af finansielle hensyn ikke turde modsætte sig de svenske planer. F. foreslog i feb. 1562 at løse krisen gennem et forsoningsægteskab mellem hertug Magnus og en svensk prinsesse, men forslaget blev afvist fra svensk side, og efter resultatlø-

se forhandlinger mellem de to lande besluttede F. sig i marts 1563 for krig. De mænd der var udset til at lede felttoget mod Sverige, grev Günther von Schwarzburg og Jürgen von "Holle frarådede indtrængende krigen, men F. der blev støttet af en række yngre rigsråder førte sin vilje igennem. Medvirkende til beslutningen var at Polen og Lübeck også ville gå med i krig mod Sverige.

F. og hans rådgivere håbede sommeren 1563 på at kunne afslutte krigen på nogle få måneder gennem en massiv indsættelse af tyske lejetropper men tog fejl i skæbnesvanger grad. Udslaggivende faktorer i den lange krig blev de store afstande og det ufremkommelige terræn på krigsskuepladsen, samt det forhold at den danske flåde ikke formåede at slå den svenske og afskære de svenske forsyningslinjer. – Når krigen trak så længe ud som den gjorde skyldtes det at begge lejre fejltolkede modstanderens potentiale og situation. Erik XIV satte sin lid til de svenske landskabers forsvarsevne og stolede på at F.s finansielle vanskeligheder ville tvinge ham i knæ. Omvendt havde man fra dansk side et intimt kendskab til modsætningerne mellem Erik XIV og hans slægtninge. Der eksisterede kontakter mellem F. og Erik XIVs svogre og halvsøskende om befrielsen af den fangne hertug Johan af Finland, den senere Johan III; Erik XIVs svoger Georg Johann af Veldenz ydede F. et større krigslån.

F. ville 1564 have overtaget den militære ledelse men afstod efter rigsrådets anmodning fra selv at deltage i krigen og var dømt til at følge dens udvikling på afstand. Ansvaret tyngede uden tvivl hårdt; jagt, bibellæsning og drikkeri synes at have været de midler hvormed F. frøstede sig. Krigens varighed medførte en række kriser af ledelsesmæssig og navnlig finansiell art som resulterede i en kraftigt øget beskatning, optagelse af store lån og pantsættelse af en lang række len. I skuffelse over en fejlslagen operation truede F. nytår 1570 med at nedlægge regeringen såfremt rigsrådet ikke kom ham til hjælp. Denne form for afpresning førte til afholdelsen af et almindeligt stændermøde feb.–marts 1570 der bevilgede nye midler til krigens fortsættelse. Den offensive kraft var imidlertid brudt, og når Danmark ved Stettinerfreden af 13.12.1570 kunne frigøre sig af krigen på relativt gunstige vilkår skyldtes det dygtigt diplomati, og den omstændighed at Sverige havde fået en ny modstander i Rusland.

Det skulle dog snart vise sig at en række af Stettinerfredens bestemmelser ikke uden videre lod sig føre ud i livet, dette gjaldt ikke mindst bestemmelsen om restitueringen af de danske besiddelser i Livland gennem kejserens mellem-

Frederik II

komst. Da Øsel var herreløst efter at hertug Magnus 1570 havde givet sig i zar Ivan den Grusomes vold og siden (maj 1572) havde løst indbyggerne fra deres ed tog F. 1573 øen under sin beskyttelse og brød med Magnus som han ikke længere ville anerkende som sin bror. Forholdet til Rusland gik fra 1576 ind i en konfliktræget fase, præget af lejlighedsvis overgreb fra begge sider. F. ville dog ikke mere lade sig binde af en krig og afslog svenske tilbud om et våbenfællesskab mod zaren. Erfaringerne fra den livlandske labyrint synes at have bundfædet sig som en dyb lede hos F. over forholdene derovre og det resulterede i at Danmark efterhånden trak sig ud af den livlandske politik. Man opgav at få Wieck tilbage, og efter Magnus' død solgtes dennes privatbesiddelse Kurland stift til Polen. Tilbage efter det livlandske engagement blev alene Øsel der relativt let kunne forsvares.

Vender vi os til F.s svenske politik er det tydeligt at F. i 1570ernes begyndelse bestræbte sig på at vise nogen imødekommenhed over for den nye svenske konge Johan III. Det gav sig bl.a. udslag i Elfsborgs tilbagelevering 1571 og ved udsættelser med betalingen af løsesummen for Elfsborg. Sammenstød i Livland og Sveriges vanskeligheder ved at opfylde fredsbestemmelserne førte dog til flere kriser, mest udpræget i 1575. Danmark stod nu stærkest i Norden og fra svensk side frygtede man ved flere lejligheder et dansk angreb. Den svenske usikkerhed førte til følere med henblik på oprettelsen af et nordisk forsvarsforbund, en tanke der blev afvist fra dansk side. Efter at Sverige 1581 havde erobret Narva og Danmark var trådt ud af den livlandske politik blev der færre gnidningspunkter mellem de to lande, og forholdet mellem F. og Johan III antog i 1580erne venskabelig karakter, et mærkeligt mellem spil i århundreders bitre dansk-svenske strid.

Hvad forholdet til Polen angik kunne krigsfællesskabet under syvårskrigen ikke skjule de modsætninger der skilte de to riger. Allerede under krigen skred man fra dansk side ind mod de polske fribyttere i Østersøen, og man tolererede siden ikke deres eksistens. 1571 angreb en dansk flåde direkte den polske fribytterbase ved Putziger Wiek. En alvorlig krise kom det til 1577 da Danmark ydede Danzig militær og økonomisk bistand i byens krig mod Polen. De F. nærtstående danske officerer Claus von *Ungern og Jürgen *Farensbach spillede en fremtrædende rolle i byens forsvar medens en flåde under Erik Munk lå for byen og deltog aktivt i angrebet på Elbing sept. 1577. Hensynet til protestantismens skæbne langs Østersøen og frygten for at Polen skulle blive en flådemagt dikterede den danske hold-

ning. Forholdet til Polen nærmede sig utvivlsomt ved flere lejligheder krigens rand, men Polen havde ingen muligheder for at føre en succesrig krig mod Danmark og holdt sig tilbage.

Hanestæderne fik efter 1570 gradvis dårligere arbejdsvilkår i det dansk-norske rige, ser vi bort fra Danzig der efter 1573 blev begunstiget på forskellig vis. Forholdet til Lübeck var generelt dårligt og 1576 måtte byen finde sig i at F. tog det til Lübeck pantsatte Bornholm tilbage, 50 år før pantsætningsperiodens udløb. – På det religiøse område virkede F. efter Bartholomæusnatten i Paris 1572 og i nært samarbejde med Sachsen for en konsolidering af protestantismen i Østersøområdet og Vesteuropa. Han lod i 1570ernes slutning Johan III forstå at Danmark ikke ville affinde sig med Sveriges rekatalisering og ydede moralsk støtte til den nederlandske opstand og til huguenoternes kamp i Frankrig. 1586 var han stemt for en direkte støtte til Henrik af Navarra, men planen faldt, bl.a. på grund af Sachsens modstand.

F.s indre politik er endnu ikke udforsket til bunds. Det gælder navnlig for perioden 1571–88. Det synes dog at stå klart at den administrativt og finansielt må ses i forlængelse af Christian IIIs senere politik med de modifikationer og nydannelser som navnlig krigsårene foranledigede. Under indflydelse af det spændte forhold til Sverige gennemførte F. 1562 en skærpelse af lensinstruktionerne der tog sigte på at øge kronens indtægter. Syvårskrigen permanente likviditetsvanskeligheder nødvendiggjorde ikke blot en stærkt øget beskatning af befolkningen, herunder en adelsskat i 1567, men medførte tillige en omfattende gældsstiftelse på over 1 mill. daler hos danske og udenlandske kreditorer. Den indenlandske gældsstiftelse skete til dels gennem pantsættelse af en række hovedlen ligesom der i strid med den hidtidige lenspolitik blev oprettet en række smålen gennem bortpantning af strøgods. Lolland og Falster blev sat som sikkerhed for et stort krigslån hos F.s svoger kurfyrsten af Sachsen. – Indløsningen af pæntelenene og betalingen af den øvrige krigsgæld strakte sig gennem den resterende del af F.s regeringstid, men voldte dog ikke større problemer end at F. kunne tillade sig en omfattende udvidelse og modernisering af flåden og kaste sig ud i gennemførelsen af en række ombygninger på slotte og fæstninger, mest storstile Kronborgs bygning der stod F. i 430.000 daler. Når krigsgælden hurtigt blev reduceret til et rimeligt niveau og ikke tyngede hårdere end den gjorde skyldes det ikke blot opretholdelsen af krigsårenes skattetryk, gode konjunkturer for landbrugsprodukter samt åbningen af nye indtægtskilder, såsom lastetol-

den i Øresund (1567) og det meget indbringende sildefiskeri ved Bohuslen-kysten, men også en udpræget bjærgsomhed hos F. selv. F. jagtede indtægter og fik meget betragtelige beløb ind gennem konflikter eller forseelser af forskelligste art, midlerne var ikke altid de fineste. Som eksempler kan nævnes, at han fik 50.000 daler ud af Johan Friis' dødsbo, og gennem tilbageholdelse af skibe blev Danzig og Hamburg hver afpresset 100.000 daler. De resultatløse undersøgelser F. lod anstille efter Peder Oxes død af adelsmandens optræden under landflygtigheden sigtede også mod at presse penge ud af boet efter rigshofmesteren.

F. viede kronens godsdrift stor interesse og bestræbte sig på at gøre den så rentabel som mulig. Et iøjnefaldende udslag heraf var kronens hektisk drevne mageskiftepolitik som F. var den ledende kraft bag, og som har bevirket at man har kaldt F.s senere regeringsperiode for „mageskifternes tidsalder“. Gennem talrige bytbehandlinger med adelen tilstræbte F. en koncentring og afrunding af kronens besiddelser inden for bestemte områder. I 1570erne foretoges godssamlingerne på Sjælland og Falster, i kongens senere år næsten udelukkende i Østjylland. Forskellige hensyn lå bag denne politik som bevirkede dybtgående ændringer af besiddelsesstrukturen og udviklingsmulighederne i de pågældende områder. I reglen begrundede F. sine mageskifteforretninger med ønsket om at oprette store sammenhængende jagtområder, men lige så vigtigt har det økonomiske og forsyningsmæssige hensyn vejet. Kombineret med udbygningen af kronens ladegårde muliggjorde mageskifterne en mere rationel storgodsdrift, og de store mængder af vildt som kronens jægere fangede spillede en vigtig rolle ved bespisningen af hoffet og slotsbesætningerne. – Et mærkeligt, præabsolutistisk træk var det system af konveje som F. udbyggede inden for krongodsområdet i sine sidste år, og som han alene måtte benytte.

Videnskaben havde i F. en god støtte. Af midler fra kronens sjællandske jordegods oprettede han 1569 Kommunitetet til underhold for 100 trængende studenter, og han støttede på forskellig vis videnskabsmænd og forfattere som Tyge Brahe, Peder Sørensen, A. S. Vedel, Erasmus "Lætus m.fl. F. selv havde betydelig indsigt i arkitektur og tekniske spørgsmål. Gennem hans befalinger i forbindelse med Kronborgs bygning kan vi følge hvilken betydelig indflydelse han havde på slottets endelige udformning. Også skibsbygning interesserede han sig for, og han hævdede at have givet anvisningerne for bygningen af to af de større orlogsskibe – F. var længe ungkarl. I 1550erne førtes der forhandlinger om et ægte-

skab med en habsburgsk prinsesse, men planen strandede på det religiøse modsætningsforhold, og bedre gik det ikke en række andre ægteskabsprojekter. Mod syvårskrigen slutning syntes F. at have været opsat på at gifte sig med Anna Hardenberg som han i mange år havde haft tilbøjelighed for. Planen stødte dog på modstand både i kongefamilien og hos adelen, og 1572 blev han gift med sin kun femtenårige kusine Sophie. Ægteskabet blev lykkeligt og befæstede yderligere forbindelsen til Mecklenburg.

Fra midten af 1580erne begyndte der at vise sig svaghedstegn hos den ellers så robuste konge. Han fik vanskeligheder med at klare rejselivets strabadser og havde sygdomsanfald både sommeren 1586 og 1587. I feb.1588 brød sygdommen ud igen og skærtorsdag den 4.4.1588 døde F. på Antvorskov slot. A. S. Vedel mente at drikfældighed var skyld i kongens død, men sygdomsbilledet tyder mere på en ondartet brystlidelse.

F.s død gav anledning til mindefester i København, Dresden og Wittenberg, og der dukkede en hel litteratur af taler og mindeskrifter op efter ham. Han blev bisat i Roskilde domkirke 5.6.1588, og over graven rejstes 1598 et gravmonument udført af Geert van Egen med scener fra felttoget i Ditmarsken og syvårskrigen. F. var en mere sammensat natur end han normalt fremstilles, og den negative vurdering af ham der har præget den nyere historieforskning hviler i meget på et uholdbart grundlag. Hans magt byggede på traditionelle forestillinger om kongedømmets nødvendighed, på alliance med ledende medlemmer af den danske og holstenske adel men ikke mindst på en række personlige kvaliteter som overblik, myndighed og evne til at vinde mennesker, egenskaber som gjorde ham til den naturlige leder og det samlende midtpunkt i et spredt rige. Det øgede kun hans position at han personligt formåede at leve op til flere af tidens idealer. I en religiøst bevæget tid repræsenterede han en levende og ukompliceret lutherdom, samtidig kunne han som den friluftsnatur og kraftkarl han var uden vanskeligheder honorere gængse overklasseidealere om mandig og udadvendt optræden. En fællesnævner for disse sider af sit væsen fandt F. i forestillingen om „den kristne ridder“. Bag hans styre fornemmes, navnlig i de senere år, en fast vilje og overlegen hånd med sikker fornemmelse for sin egen og rigets reputation.

Kilder. Fr. IIs kalenderoptegn. 1583, 1584 og 1587 i Hist.t. 4.r.III, 1872–73 538–77 (også som særtryk, 1873). Brev i Danske saml. 2.r.VI, 1877–79 87–91. Kancelliets brevbøger 1556–88, 1887–1906. Danm.-No.s traktater,

Frederik II

ved L. Laursen I-II, 1907-12. Danske mag. 6.r.II, 1914 1-27.

Lit. Anders Sørensen Vedel: En sørgelig ligprediken, 1588. Chr. Knoff: Leichpredigt bey Fr.s des II Begreb-
nus, s.å. P. H. Resen: Kong Fr. IIs krønike, 1680. C. F. Bricka: Kong Fr. IIs ungdomskjærlighed, 1873. Kr. Erslev: Konge og lensmand i det 16.årh., 1879. Troels Lund i Museum, 1891 31-46. H. D. Lind: Fra kong Fr. IIs tid, 1902. Th. B. Bang i Hist.t. 9.r.I, 1918 1-42. Fr. Westling i Hist.t. XXXIX, Sth. 1919 55-102 123-54. P. Colding: Studier i Danm.s politiske hist., 1939. Samme i Danm.s konger, red. Kn. Fabricius, 1944 236-60. Danm.s kirker, Kbh.s amt IV (Roskilde domkirke) 1951-53 1844-52. Vict. Hermansen i Medicinsk forum IX, 1956, nr. 2 33-48. Sv. Gissel i Festskr. til Astrid Friis, 1963 99-122. Samme: Landgilde og udsæd på Sjælland, 1968. Allan Karker i Jyske saml. ny r.VI, 1964 252-81. F. P. Jensen i Hist.t. 12.r.VI, 1972-73 59-92. Samme: Bidrag til Fr. IIs og Erik XIVs hist., 1978. Kn. Rasmussen: Die livländische Krise 1554-1561, 1973 = Kbh.s univ. slav. inst. Studier I 164-78. Alex Witten-dorff: Alvej og kongevej, 1973. E. Ladewig Petersen: Fra domænestat til skattestat, 1976. Fr. II, en renæssans-furste, udg. Malmö museum, Malmö 1977. Knud J. V. Jespersen: Rostjenestetaksation og adelsgods, 1977. H. Bennike Madsen: Det danske skattevæsen 1530-1660, 1978.

Frede P. Jensen

□ Medaljer fra ca. 1560-64, af David Knop 1565 og af Eliseus guldsmed 1567 og 1571, kopieret af Jørgen guldsmed 1576. Træsnit af Lorentz Benedicht, 1567, kopieret 1573 og 1587. Tryk på bog-bind 1568, samme type i træsnit 1575. Tegn. af Cornelis Floris, 1574, til gravmæle (St.mus.). Buste, formentlig af Jan Gregor van der Schardt, 1578 (Fr.borg, Rosenborg). Medalje af Hans Raadt, 1580. Stik af Melchior Lorich, 1580, gen-taget i større format 1582, kopieret i en række stik af bl.a. D. Custos, R. Sadeler og J. Punt. Medalje af Hans Raadt, 1581. Mal. 1581 af Lorich eller som mere alm. antaget af Hans Knieper (Fr.borg), lille kopi (Landesmus., Kassel). Dette portr. har dragten tilfælles med Kniepers tapet 1581-84 (Nat.mus.) der er gengivet i tegn. ca. 1600 (Kgl.bibl.) og i mal. af Peiter Hartman, 1607 (Malmø rådhus). Portrættet fra 1581 synes også at ligge til grund for relief 1589 tilskr. Gert van Egen (Gripsholm), kopi af L. Lilienquist, 1891 (Fr.borg). Portrættet fra 1581, med ændringer, er gengivet i tegn. ca. 1590 (Kgl.bibl.) og mal. af Jacob van Doort, 1611 (Gripsholm), og til sidstnævnte slutter sig mal. af Remmert Peter-sen, 1641 (sst.), af Anders Kieldsen, 1654 (Malmø rådhus) m.fl.a. (Nasjonalgalleriet, Oslo; Vanås i Skåne; Fr.borg; Gavnev). Medalje 1582 af Egidius guldsmed. Medaljer 1587 og udateret. Stik af H. Goltzius, 1589, med opstående pels-krave gengivet i flere stik, tegn. ca. 1600 (Kgl.bibl.), maleri (Fr.borg), i friere kopi stukket af J. Haas og mal. af M. Rørbye 1827 (Sørø akad.), i miniature (Fr. borg; Gl. Køgegård) og i

træsnit. Goltzius stak 1590 samme hoved, men med rustning, gengivet i tegn. ca. 1600 (Kgl.bibl.), i flere stik, bl.a. af Fr. Hogenberg, Haelwegh og Brühl, måske også oliemin. (Fr.borg). Et stik fra 1761 gengiver et mal. (den-gang Rosenberg), et stik af I. M. Preisler samme type med ændringer som synes taget fra mal. af Jacob d'Agar fra 1680erne (Fr.borg), men Ro-senborgbilledet var måske ældre og typen grun-der sig utvivlsomt på ovennævnte mal. fra 1581; den er gengivet i stik, bl.a. af Flint, og i litografi-er, bl.a. af E. Fortling. Afbildet på Gert van Egens gravmæle 1594-98 med en liggende og en knælende statue. Flere forskellige relieffer, for-mentlig af samme kunstner (Rosenborg; Walla-ce Collection, London), jfr. ovennævnte relief af samme med samme dragt. Træsnit 1599. Rundt relief (Odense kloster). Stik 1680. Stik af Hubert Schaten, 1693. Afbildet på mal. af N. Abild-gaard, 1781 (St.mus.), og på mal. af Chr. Holm, 1825. Tegn. af Eckersberg, 1826. Afbildet på mal. af A. C. V. Thomsen, 1854. Relief 1865 af Fjeldskov efter tegn. af H. V. Bissen (Kbh.s univ., festsalen). Tegn. af H. Nik. Hansen 1883 og senere, mal. af Ellen Hofmann Bang 1903 og 1917. Statuette af W. Rasmussen, 1917. - Min-desmærke 1916 af H. C. Amberg (torvet i Skan-derborg).

Povl Eller

Frederik III, 1609-70, konge. * 18.3.1609 på Ha-derslevhus, † 9.2.1670 på Kbh.s slot, begr. i Ros-kilde domk. F: *Christian IV (1577-1648) og *Anna Cathrine af Brandenburg (1575-1612). ~ 1.10.1643 på Glücksburg slot ved Glückstadt med *Sophie Amalie af Braunschweig-Lüneburg, * 24.3.1628, antagelig i Herzberg, † 20.2.1685 på Sophie-Amalienborg, d. af hertug Georg af Braunschweig-Lüneburg (1582-1641) og Anna Eleonore af Hessen-Darmstadt (1601-59). - Med Sophie Amalie far til *Anna Sophie (1647-1717), *Christian V, *Frederikke Amalie, *Jørgen, *Ulrikke Eleonora og *Vilhelmine Ernestine. Med Margrethe Pape far til Ulrik Frederik *Gyldenløve. Bror til *Christian (1603-47) og *Ulrik (1611-33).

Som næstældste søn (med titel af hertug) kunne F. ikke umiddelbart regne med at blive faderens efterfølger som dansk konge. Hans forsørgelse måtte sikres på anden måde. En traditionel ud-vej for det danske som for andre protestantiske fyrstehuse var at vinde indpas ved de sekularise-rede (verdsliggjorte) gejstlige fyrstendømmer i Nordtyskland som før reformationen havde hørt under den katolske kirke. Denne mulighed fik øget aktualitet da Christian IV efter fredsslutnin-

gen med Sverige 1613 i stigende grad vendte sin opmærksomhed mod Nordtyskland og søgte at få fodfæste her. F. blev en brik i dette spil. 1621 lykkedes det faderen at få ham valgt til koadjutor (medhjælper) og successor (efterfølger) i Bremen stift, 1622 i nabostiftet Verden hvor han endog blev administrator året efter, og 1624 i Halberstadt. Alt dette var dog ventepositioner for den unge hertug.

I årene 1624–26 opholdt han sig ved det nyligt oprettede ridderlige akademi i Sorø hvor han havde rigsråden Jens Juel (1580–1634) som hovmester og den senere Ribebiskop Hans Burcharadt som sin vigtigste lærer.

Under Christian IVs deltagelse i trediveårskrigen blev F. 1627 udnævnt til præsident for krigsrådet i Stade og fik overbefalingen i Bremen stift som stedfortræder for faderen i dennes egenskab af kredsobert for den nedersachsiske kreds, men Christian IVs nederlag i den tyske krig var allerede da en kendsgerning. 1628 besatte Tilly stiftet. F. tog en tid ophold i Friesland og rejste senere til Frankrig hvor han opholdt sig 1629–30. Bremen stift blev 1632 erobret af svenske hære, men da stiftets administrator døde 1634, og våbenlykken på dette tidspunkt havde svigtet svenskerne godkendte den svenske regering modstræbende F.s ret til at overtage stiftet. Efter vanskelige forhandlinger om stiftets fremtidige forhold til Sverige proklameredes han 1.3.1635 af domkapitlet i Bremen som stiftets administrator (med titel af ærkebiskop), og året efter anerkendte Sverige stiftets neutralitet. Samtidig opnåede F. kejserens stiltiende anerkendelse. Også Verden stift var fra 1635 i F.s besiddelse.

Bortset fra interne stridigheder med stænderne og en kortvarig indmarch af en kejserlig hær besad F. sine stifter i fred til 1644. Efter Torstensons angreb på Danmark i slutningen af 1643 blev hans stilling imidlertid uholdbar. Han afslog at bøje sig for de svenske krav om kontributioner og modtog i marts 1644, meget mod stændernes ønske, faderens tilbud om at blive dansk general og tog ophold i Glückstadt. F.s militære indsats blev dog beskeden. Samarbejdet med den danske rigsmarsk Anders Bille gik dårligt, og et forsøg på forenet indsats mod den svenske general Wrangel strandede, bl.a. på F.s modvilje mod at være borte fra marskegnene i længere tid. Han handlede på dette punkt i overensstemmelse med Christian IVs ordre, men hensynet til hans egne besiddelser har utvivlsomt også spillet en rolle. Det lykkedes ham 30.12.1644 at generobre det af svenskerne besatte Riberhus, men ikke at fastholde erobringen da han påny gik tilbage til Glückstadt, og i begyndelsen af 1645 måtte han passivt finde sig i at svenske tropper besatte

hans stifter, og at der indrettedes en ny regering i Stade.

Ved freden i Brømsebro 1645 henvistes stifternes fremtidige skæbne til forhandlinger mellem F. og dronning Christina. I vinteren 1645–46 sendte F. et gesandtskab til Stockholm, men fra svensk side førtes forhandlingerne nærmest på skrømt. Axel Oxenstierna havde ikke i sinde at afgive de strategisk vigtige stifter. Tilsvarende negativt for F. blev udfaldet af forhandlingerne på fredskongressen i Münster og Osnabrück hvor han repræsenteredes af sin kansler Dietrich Reinkingk. Det blev hurtigt klart at der hverken ad diplomatisk eller militær vej var udsigt til en generhvervelse af stifterne som tilfaldt Sverige ved fredsslutningen, og at en afståelsessum var det eneste opnåelige. At end ikke det lykkedes skyldtes udviklingen i Danmark.

Under vanskelige økonomiske forhold, helt afhængig af støtte fra Christian IV, havde F. 1646 taget ophold i Flensborg med sin gemalinde som han havde ægteskab med tre år tidligere. Hans fremtidige eksistens var sikret ved et arveforlig med broderen, den udvalgte prins Christian, i oktober 1643 hvorefter en række amter, slotte og godser i hertugdømmerne ville tilfalde F. hvis Christian blev konge efter faderens død. I juni 1647 døde imidlertid den udvalgte prins uden at efterlade sig arvinger, og F.s udsigt til at blive dansk konge var dermed rykket nær skønt det ikke var lykkedes ham at opnå nogen formel anerkendelse som subsidiær tronfølger. En anstødssten på dette punkt var F.s krav på Bremen og Verden som efter den danske adels mening frembød risiko for et nyt brud med Sverige, og en umiddelbar følge af broderens død blev da også at F. formelt gav afkald på stifterne. I juli 1647 blev han udnævnt til statholder i hertugdømmerne, men spørgsmålet om tronfølgen i Danmark var ikke løst da Christian IV døde i februar 1648.

F. var ikke til stede ved faderens dødsleje. Først 5.3. ankom han til Kbh. Indledende drøftelser om kongevalget begyndte kort efter, men det var først i april da stænderne samledes i Kbh. at de officielle forhandlinger kunne finde sted. I virkeligheden kunne næppe nogen anden kandidat end F. komme på tale. Som eneste overlevende søn i Christian IVs ægteskab med dronning Anna Cathrine var han på forhånd arveberettiget til den kongelige del af Slesvig og Holsten, så valgte man en anden til dansk konge ville forbindelsen mellem kongeriget og hertugdømmerne blive yderligere svækket. Spørgsmålet var mere betingelserne for valget, nedfældet i håndfæstningen der fastsatte magtfordelingen mellem konge og rigsråd. Herom fandt et sejt tovrækkeri sted. Resultatet forelå først i maj og var i flere hense-

Frederik III

ender et kompromis, men dog en væsentlig indskrænkning af kongens beføjelser i forhold til forgængernes håndfæstninger. Det gjaldt indenrigspolitisk, udenrigspolitisk og militært, ja den nye konge kunne end ikke begive sig udenlands uden rigsrådets tilladelse. F. havde dog fået sat igennem at han kunne beholde sine tyske rådgivere og anvende udlændinge inden for diplomati. Den 7.5.1648 foregik den højtidelige udvælgelse af F. til Danmarks, Norges, de Venders og Goters prins og herre, og dagen efter underskrev han den foreløbige håndfæstning. Hyldingen i Danmark fandt sted i Kbh. den 6.7., samme dag underskrev F. sin endelige håndfæstning, og først derefter var han konge. Hyldingen i Norge foregik i Kristiania den 24.8., af hertugdømmernes lændag hyldedes F. den 6.10. på rådhuset i Flensborg som arvehertug i Slesvig og Holsten, og endelig fandt kroningen sted i Vor Frue kirke i Kbh. den 23.11.1648.

I den første tid holdt F. sig politisk i baggrunden, tog ophold på Frederiksborg med sin familie og hofstat og overlod rigshofmesteren Corfitz "Ulfeldt og kansleren Christian Thomesen "Sehested at forestå regeringsforretningerne. Mellem F. og svogeren Corfitz Ulfeldt synes forholdet at have været køligt hvorimod kongen stod på god fod med den anden mægtige svoger, Norges statholder Hannibal "Sehested. Efter 1649, hvor Ulfeldt havde ført traktatforhandlinger i Nederlandene, ændredes imidlertid forholdene. Ulfeldt fandt ved hjemkomsten sit embedsområde indskrænket og genvandt ikke sin tidligere indflydelse. Mod Sehested indledtes i 1650 en regnskabsundersøgelse som året efter førte til hans afsked fra alle embeder, og kort efter forlod Ulfeldt hemmeligt landet for at undrage sig en tilsvarende retsforfølgelse.

Ikke blot F., også rigsrådet havde medvirket til svogrenes fald, men sejren var i højere grad kongens end rådets. De tilbageværende råder savnede Ulfeldts og Sehesteds format. Uden at bryde sin håndfæstning forbedrede F. skridt for skridt sine positioner. I hertugdømmerne hvor rigsrådet var uden indflydelse havde han allerede 1648 udnævnt den loyale Christian "Rantzau (1614–63) til statholder og sat sin mangeårige rådgiver Dietrich Reinkingk i spidsen for et nyoprettet regeringskancelli. 1650 indførtes førstefødselsret i den kongelige del af hertugdømmerne, og s.å. fik F. sin ældste søn Christian (V) valgt til tronfølger i Danmark uden at prinsen blev bundet til faderens håndfæstning. Sikre støtter havde F. i kammerskriveren Christoffer "Gabel og kammersekretæren Theodor "Lente der begge var fulgt med ham fra Bremen og henholdsvis varetog kongens private økonomi og korrespondan-

ce. Lente fik efterhånden også stor indflydelse i tyske kancelli og dermed på udenrigspolitikken. Det kunne give anledning til betænkelighed i rigsrådet at F. således omgav sig med sine gamle tyske rådgivere hvortil kom hans egne og dronningens tyske slægtninge – ikke mindst når hofet, som tilfældet var 1654–55, i mere end et år opholdt sig på Flensborghus.

Udenrigspolitisk var forholdet til Sverige stadig afgørende. Ved Sveriges landerhvervelser efter tredivårskrigen var Danmark blevet indkredset, og for F. måtte navnlig den svenske besiddelse af hans gamle stifter Bremen og Verden være tung at bære. Da den nye svenske konge Karl X Gustav 1655 indledte et felttog mod Polen var det åbenbart at muligheden for generhvervelse af det tabte – eller for et nyt svensk angreb – var til stede, og denne anskuelse deltes af vide kredse, som det viste sig på et stændermøde i Odense februar 1657 hvor der bevilgedes betydelige midler til fortsættelse af den oprustning som F. havde påbegyndt i slutningen af 1656 trods rigsrådets modstand. Den 1.6.1657 undertegnede F. krigserklæringen til Sverige. Eftertiden har hårdt bebrejdet ham dette skridt der fik så katastrofale følger, men set på baggrund af de forudgående årtiers udenrigspolitiske erfaringer og den øjeblikkelige europæiske situation således som det var muligt for den danske regering at bedømme den kan beslutningen næppe kaldes umotiveret. Man regnede med at Karl Gustav kun ville være i stand til at frigøre en mindre styrke fra krigsførelsen i Polen og håbede på støtte fra kejseren og Nederlandene, omend bindende løfter ikke var opnået. Af afgørende betydning var at der ikke ville være råd til at opretholde den hær der var opstillet i hertugdømmerne, i længere tid. Den måtte anvendes eller aftakkes. Den danske hær kunne imidlertid hverken med hensyn til ledelse eller mandskab måle sig med den svenske. En kortvarig dansk besættelse af Bremen stift efterfulgtes af Karl Gustavs erobring af Jylland og senere af marchen over isen til de danske øer med sønderlemmelsen af Danmark og Norge ved Roskildefreden i februar 1658 som det endelige resultat.

En videre følge var at den gottorpske hertug støttet af Sverige fik fritaget sin del af Slesvig for lensbåndet til Danmark og anerkendt den som suveræn besiddelse. Set fra F.s synspunkt indebar dette dog fordele da han nu kunne kræve samme ret for den kongelige del af Slesvig hvad rigsrådet måtte indrømme ham.

Den panik som havde præget den danske regering ved afslutningen af Roskildefreden var afløst af en anderledes beslutnings holdning da Karl Gustav i august 1658 brød freden, påny

sendte sine tropper mod Danmark og hurtigt besatte næsten hele landet. Hovedmålet som var at bemægtige sig Kbh. og flåden nåedes imidlertid ikke. Hovedstaden havde i hast rustet sig til modstand, og en svensk storm i februar 1659 blev slået tilbage. For efterverdenen er modstandsviljen symboliseret med bibelcitateret „Jeg vil dø i min rede!“ hvormed F. skal have afvist opfordringer til at bringe sin person i sikkerhed. Både han og dronningen lod sig ofte se på den belejrede bys vold, og under den svenske storm optrådte F. med største mod. Hans anseelse voksede umådeligt i denne tid, og populariteten befæstedes ved de omfattende særprivilegier hvormed kongen belønnede Kbh. og Christianshavn hvis borgere herefter i flere henseender var side-stillede med adelen. En personlig gevinst for F. var det også at bornholmerne i december 1658 selv befriede deres ø og overdrog den som arv og eje til kongen. Derimod svækkedes adelens og rigsrådets prestige. De fleste beslutninger blev truffet i et nyoprettet krigsråd hvor F. selv præsiderede, og blandt hvis medlemmer kongeligsindede officerer som Hans "Schack (1609–76) og Claus og Hans "Ahlefeldt var toneangivende. Det var også de indkaldte tyske officerer der havde hovedæren af de militære resultater i krigens slutfase, støttet af en nederlandsk flåde og hære fra Danmarks allierede på kontinentet. Freden i Kbh. maj 1660 gav imidlertid kun Danmark beskedne gevinster i forhold til tabene i 1658. De vesteuropæiske magter, ikke mindst Frankrig, bestemte i realiteten udfaldet.

Disse forhold forhindrede ikke at F.s prestige var så stor som aldrig før da der i september 1660 således et stændermøde i Kbh. for at drøfte hvorledes statens ruinerede finanser kunne bringes på fode. Der opstod hurtigt et modsætningsforhold mellem adelen og de lavere stænder. Adelen holdt på sine standsprivilegier og ønskede finansnøden afhjulpet ved høje omsætningsafgifter som adelige personer dog skulle være fritaget for. Gejstligheden og borgerstanden krævede heroverfor ubetinget lighed, og navnlig borgerstanden under den københavnske borgmester Hans "Nansens ledelse ønskede en gennemgribende reform af forvaltningen som ville afskaffe adelens eneret til lenene og bringe staten større indtægter ad denne vej. Under disse omstændigheder kom F. til at indtage en nøglestilling, og begge parter søgte at vinde hans bevågenhed. Adelen bevilgede stedse mere omfattende afgifter, som især ville ramme byerne, og opgav til sidst kravet om personlig fritagelse. Borgerne og efter nogen tøven gejstligheden fandt intet andet at sætte op herimod end at tilbyde F. og hans efterkommere Danmark som ar-

verige. Dette skete den 8.10., men der havde i de forudgående dage været ført hemmelige forhandlinger herom hvori kongens fortrolige rådgiver Christoffer Gabel havde deltaget. Hvornår tanken om arverigets indførelse er opstået, og hvilken rolle F. personligt har spillet i denne forbindelse lader sig næppe afgøre, men det er sikkert at både han, hans dronning og hans tyske rådgivere var tilhængere af en stærk kongemagt, og at mange var klare over dette. Betegnende nok var teorien om at Norge egentlig var et arverige blevet mødt med interesse af kongehuset.

Adelen og rigsrådet var modstandere af et arveligt kongedømme som ville sætte den eksisterende forfatning ud af kraft og dermed true rigsrådets politiske og hele adelens privilegerede stilling. Over for psykologisk og militært pres fra F.s side måtte rigsrådet dog bøje sig og gav den 13.10. sin tilslutning til de lavere stænders forslag, med udtrykkelig tilkendegivelse af at arveretten gjaldt såvel mands- som kvindelinen, og kun med det forbehold at riget skulle forblive udelte og standsprivilegierne opretholdes.

Spørgsmålet om den fremtidige forfatning blev drøftet den følgende dag på et møde af et i største hast, rimeligvis af F. selv, sammensat udvalg som imidlertid kun kunne enes om at kongen skulle løses fra sin ed og håndfæstningen overleveres, hvorimod udformningen af en ny forfatning blev overladt til F. uden betingelser. Den 16.10. underskrev rigsrådet og stænderdeputerede en erklæring om håndfæstningens kassation, den følgende dag overleveredes den kasserede håndfæstning til kongen, og den 18.10. fandt den højtidelige arvehylding sted på slotspladsen foran Børsen.

Foruden Christoffer Gabel og Hans Nansen havde Sjællands biskop Hans "Svane og Hannibal Sehested der under de sidste fredsforhandlinger med Sverige påny var trådt i F.s tjeneste, været vigtige medvirkende ved arveregeringens gennemførelse. Tydeligt nok stod denne kreds også højt i F.s gunst i slutningen af oktober, og Sehested fik betroet den vanskelige men påkrævede opgave at foretage en gennemgribende snering af statens finanser. Men allerede i november skete en magtforskydning. Hans Schack og andre høje officerer foretog en demarche over for kongen som satte Schack over Sehested i rang, og gennem de udenlandske gesandters indberetninger kan det følges hvorledes Sehesteds indflydelse aftager og de tyske rådets vokser frem til årsskiftet 1660–61. Det er da snarest den sidstnævnte gruppe sammen med de øverste officerer der må anses for F.s støtter ved udarbejdelsen og rundsendelsen til underskrift af den såkaldte enevoldsarveregeringsakt af 10.1.1661

Frederik III

hvori det udtaltes at der foruden arveret var overdraget F. og hans arvinger „alle jura majestatis, absolut regering og alle regalia“, og at han var hyldet som „en absolut, suveræn arveherre“. Underskriverne erklærede at ville bøje sig for kongens vilje med hensyn til regeringens indretning og ordningen af arvefølgen. Dette var næppe hvad stænderne havde ønsket, men ingen synes at have vægret sig ved at underskrive. Enevælden var formelt korrekt indført i Danmark, og tilsvarende aktstykker blev underskrevet i Norge, på Island og Færøerne i løbet af 1661–62.

Den nøjere udformning af forfatnings- og arvefølgebestemmelserne skete efter at F.s rådgivere i Glückstadt først var konsulteret og en lang række udkast udarbejdet, med kongeloven af 14.11.1665. Til sin egen statsretlige viden som bl.a. havde baggrund i Reinkingks lærde værker kunne F. nu føje den ekspertise som hans nyudnævnte kammersekretær Peder Schumacher (Griffenfeld) havde erhvervet under mangeårige studier i udlandet. I et samarbejde mellem de to må kongeloven antages at have fået sin endelige udformning, og kun Gabel synes at være blevet delagtiggjort i dens indhold så længe F. levede. De bånd der i kongeloven var lagt på den danske kongemagt var kun pligten til at håndhæve den augsburgske konfession, holde riget samlet og opretholde enevælden. Bortset herfra var kongens magtudøvelse uden indskrænkning hvad der gør kongeloven til et enestående dokument blandt de europæiske skrevne forfatninger. Umiddelbart efter arveregeringens indførelse i oktober 1660 påbegyndtes en modernisering af central- og lokaladministrationen, ifølge samtidige iagttagere under F.s ivrige personlige medvirken. Til det militære magtapparat skulle nu føjes et civilt. Centraladministrationen blev, til dels efter svensk forbillede, organiseret som kollegier hvor der blev sørgt for ligevægt („paritet“) mellem adelige og borgerlige medlemmer. I den sidstnævnte gruppe var det tyske element stærkt fremtrædende. I lokalstyrelsen erstattedes de tidligere len af amter, snarest efter forbillede fra hertugdømmerne, men de nye amtmænd der oftest var adelige fik ikke lensmændenes militære myndighed, og finansforvaltningen overgik til borgerlige amtsskrivere. F.s mistillid til den danske adel træder tydeligt frem under denne reorganisation som den får udtryk i processerne mod Kaj *Lykke og Corfitz Ulfeldt der henholdsvis 1661 og 1663 anklagedes for majestætsforbrydelse og henrettedes in effigie til skræk og advarsel. Først mod slutningen af F.s regeringstid og rimeligvis på Gabels tilskyndelse fandt en tilnærmelse til adelen sted fra kongens

side, men uden at det fik videregående følger. Større tillid kunne F. nære over for byerne, men bortset fra Schumacher hentede han kun få rådgivere fra det egentlige danske borgerskab. Kongen udnævnte efter 1660 borgmester og råd, og det er betegnende at Hans Nansens efterfølger som præsident i København blev en af F.s gamle rådgivere, brandenburgeren Peter *Bülche. Der er vidnesbyrd om at F.s prestige aftog betydeligt i Kbh. efter enevældens indførelse. Københavnerne så med mistro på opførelsen af Kastellet hvis forsvarsværker også vendte ind mod byen, og på den påbegyndte opførelse af et nyt kongeslot bag Kastellets bastioner, et projekt som dog måtte opgives.

Det er som oftest vanskeligt at bestemme F.s personlige indflydelse på begivenhedsforløbet og hans indsats i regeringens førelse. Det skyldes til dels at han efter 1660 ikke behøvede at forhandle med noget andet regeringsorgan, men kunne nøjes med at resolve når sagerne var blevet gennemdrøftet på embedsplan. Men det har også sin baggrund i en vis indesluttethed hos F. Der er ikke fra hans hånd bevaret tilnærmelsesvis så mange breve som fra faderens, og de har ikke samme personlige karakter. Hans fæmlethed noteres af flere samtidige. F. foretrak åbenbart at holde sine tanker for sig selv eller i det højeste dele dem med sine fortrolige rådgivere, vel især Gabel. Den svaghed og ubeslutsomhed som senere historikere har fundet kendetegende for F., og som skal have gjort ham i høj grad afhængig af dronningen og sine rådgivere er ikke uden hjemmel i samtidige kilder, men dog i hovedsagen baseret på de rygter som udenlandske gesandter videregav til deres regeringer under statsomvæltningen 1660. Overskuer man F.s begivenhedsrige liv synes et mere fremtrædende træk at være den tålmodige stædighed hvormed han arbejdede for at vinde indflydelse, det være sig som ærkebiskop af Bremen eller konge af Danmark og Norge. At han i lighed med de fleste andre fyrster i samtiden havde høje forestillinger om den magt der tilkom en regerende fyrste kan ikke være tvivlsomt.

F.s interesseområde var betydeligt. Han var velbevandret i teologi, og påhørte gerne teologiske disputater som han endog lejlighedsvis greb ind i. Hans indsigt i statsret er allerede omtalt, men hertil føjede sig interesse for naturvidenskab hvortil efter tidens opfattelse også alkymi blev regnet. På Kbh.s slot indrettedes en række værelser til at huse F.s stadig voksende samling af kunstgenstande, instrumenter, naturvidenskabelige præparater og kuriositeter. Andre værelser rummede den ligeledes hastigt voksende samling af bøger og håndskrifter, bl.a. islandske. For at

give disse kostbare samlinger en mere tilfredsstillende ramme besluttede F. i 1665 at opføre en ny bygning mellem Tøjhuset og Proviantgården med en smuk, 80 m lang bibliotekssal på 1. etage og kunstkammer på etagen ovenover.

Både F. og hans dronning var stærkt påvirket af fransk kultur hvad der også prægede deres ydre fremtræden og hele livsform. Operaer og balletter af fransk og italiensk oprindelse blev den foretrukne underholdning ved hoffet, og ikke mindst Rosenberg som synes at have været kongefamiliens foretrukne opholdssted i Kbh. indrettedes efter fransk smag. Fransk var også stilen når der festedes på F.s Frederiksdal eller Sophie Amalies Dronninggård ved Furesøen.

Af F.s børn med Sophie Amalie nåede fire døtre og to sønner voksen alder. Hertil kom Ulrik Frederik Gyldenløve som F. havde fået med Margrethe Pape før sit ægteskab, og som blev statholder i Norge. Kronprins Christian (V) blev faderens efterfølger, prins Jørgen ægtede 1683 prinsesse Anne af York, senere dronning af England, og døtrene bortgiftedes politisk og standsmæssigt tilfredsstillende, Anna Sophie 1663 med kurprinsen af Sachsen, Frederikke Amalie 1667 med hertug Christian Albrecht af Gottorp, Vilhelmine Ernestine 1671 med kurprinsen af Pfalz og Ulrikke Eleonora 1680 med kong Karl XI af Sverige.

Da havde F. hvilet 10 år i sin grav. En lungebetændelse gjorde i februar 1670 ende på hans liv. Til hans kiste i Roskilde domkirke forfattede Peder Schumacher en højstemt gravskrift der begynder med ordene: „Her hviler han, hvem Danmark skylder sin beståen“.

Kilder. Saml. til Danm.s hist. under Fr. IIIs regering af udenl. archiver, udg. P. W. Becker I-II, 1847-57. Kongeloven og dens forhist. Aktstykker udg. A. D. Jørgensen, 1886. Danm.-No.s traktater, udg. L. Laursen IV-VI, 1917-23. Aktstykker og oplys. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Fr. IIIs tid, udg. C. Rise Hansen I-II, 1959-75.

Lit. R. Nyerup: Efterretn. om kong Fr. III, 1817. J. A. Fridericia: Danm.s ydre politiske hist. 1629-60 I-II, 1876-81. Samme i Hist.t. 5.r.VI, 1886-87 715-816. Samme: Adelsvældens sidste dage, 1894 (fot.optr. 1969). Chr. Bruun: Kaj Lykke, 1886. Samme: Enevældens indførelse i Danm. og kongelovens tilblivelse, 1887. A. D. Jørgensen i Hist.t. 5.r.VI, 1886-87 241-87 (også i forf.s Hist. afhandl. III, 1899 98-132). Samme: Peter Schumacher Griffenfeld I-II, 1893-94. P. Lauridsen i Hist.t. 7.r.V, 1904-05 1-99. Kn. Fabricius: Griffenfeld, 1910. Samme: Kongeloven, 1920 (reproudg. 1971). Samme i Den danske centraladministration, 1921 113-251. Samme i Danm.s konger, 1944 292-311. Yngve Lorenz: Efter Brömsebrofreden, Uppsala 1916. C. O. Bøggild-Andersen: Statsomvæltningen i 1660, 1936. Samme: Hannibal Sehested I-II, 1946-70. Johan Jørgensen: Det kbh.ske patriciat og staten ved det 17. årh.s midte, 1957. Samme: Rentemester Henrik Müller, 1966. Carl Gustaf Weibull: Freden i Roskilde, Sth. 1958. Finn Askgaard og Gunnar Olsen: En kamp for livet,

1958. Sv. Ellehøj i Højesteret 1661-1961, red. Povl Bagge m.fl. I, 1961 1-52 218-301. Samme i Historiallinen arkisto LXIII, Helsingfors 1968 175-84. Gottfried Lorenz: Das Erzstift Bremen und der Administrator Friedrich, Münster 1969. Aage Fasmer Blomberg: Fyns vilkår under svenskekrigene 1657-1660, 1973. Carl-Johan Bryld: Hans Svane og gejstligheden på stændermødet 1660, 1974.

Svend Ellehøj

□Malet som barn (Schloss Bad Homburg; Eutin). Stik, s.m. hertug Ulrik, af A. Matham efter P. Isaacsz. Mal. af Isaacsz, 1615 (Fr.borg). Maleri 1618 (sst.). Mal. et par år senere (Gavnø). Malet s.m. Ulrik, formentlig i 1620erne (sst.). Min. fra 1630erne (Rosenborg). Medalje af Johan Blum fra Brementiden 1634-45. Afbildet på A.v.d. Vennes mal. 1643 af Chr. IV som fredsmægler (Rosenborg). Mal. af Abr. Wuchters, 1646 (Amalienborg), kopi (Fredericia rådhus), stukket 1648 og senere af A. Haelwegh, herefter en række stik. Mal. af A. Magerstadt, formentlig fra 1640erne (Fr.borg, Gripsholm). Medalje af Sebastian Dadler, 1648. Stik af Haelwegh, 1648, efter forsvundet mal. af Karel v.Mander, der måske er repræsenteret i et par slette kopier (Fr. borg, Gelting); sticket gentaget 1652 og gengivet i stik af Mattis Petersen 1653 og af andre, i træsnit ca. 1854; medalje efter Haelweghs stik af J. v.Rieger, 1648. Mal. af K. v.Mander, samme portr., men ændret dragt (Fr.borg); profilmin. af samme, formentlig fra næsten samme tid (Rosenborg). Mal. sign. A. W., men med v.Manders portr.type (Städtisches Mus., Flensburg), kopi af A. Kielsen, 1654 (Malmø rådhus). Medalje af Erik Parise ca. 1650, flere kopier efter denne. Stik af Steürhelt efter mal. af G. Dittmars; samme type i gruppebillede (Chr.borg) som er en kopi efter et forsvundet mal. fra ca. 1651 af Dittmars; mal. i hel figur i samme type, samt brystbillede (forhen Eremitage, Coburg), dobbeltportr. s.m. dronningen (bl.a. Skokloster), samme type, men med krone (Kunsthist. Mus., Wien), i min. (Rosenborg), stukket af A. Frølich, S. Fürck og med ædringer af H. A. Greys, P. de Jode og F. Bouttats m.fl. Mal. i beslægtet type (Herzog August bibl., Wolfenbüttel). Muldigvis afbildet på mal. af L. Baratta af Frederiksborg, 1652 (Gripsholm), kopi af Karl Jensen, 1913 (Fr.borg). Tegn. af David Beck, 1652 (Prentencabinet, Leiden), mal. af samme (Adolphseck ved Fulda), kopi i blomsterkrans af O. Elliger, 1654 (Fr.borg), stik af Jeremias Falck, 1656, andre kopier (Egeskov, Tyresö) og i min. (Windsor). Ovalt mal. af Karel v.Mander med ny ansigtstype (St.mus., Rosenborg), i rustning (Gripsholm) og i hel figur (Fr.borg), herefter en fri kopi af T. Gelton (sst.) og flere ringere kopier som brystbil-

Frederik III

lede (sst.); tegn. efter ekspl. på Rosenborg af F. C. Lund, 1858 (Fr.borg). Stik af O. H. de Lode, 1756, efter lign. forlæg af v.Mander med rustning, men portr.type som på stikket fra 1648; herefter stik af J. Haas 1757 og senere, litografi af Caroline Behrens, træsnit 1842; typen findes i flere min. (Fr.borg, Gl.Køgegård). Mal. i samme type, hel figur i oval, med rosetagtig krave, af K. v.Mander formentlig ca. 1656 (Fr.borg), i brystbillede (Gripsholm). Min. af Alex. Cooper, 1656 (Rosenborg). Fra 1650erne er formentlig mal. med jagtscene (Fr.borg) og F. malet ved vindue (sst.), begge af ukendte kunstnere; kopi af O. Haslund efter sidstnævnte (sst.). Stik af Haelwegh efter forlæg af Wuchters ca. 1657, portr. i Kongeloven tegnet efter dette ca. 1665 (Rigsark.), stukket af A. Reinhard 1709 efter tegn. af Møinichen. Kongeloven indeholder også et tegnet rytterportr., stukket som forrige. Samme Wuchters-portr.type i et andet stik af Haelwegh 1657, efter dette en medalje af H. L. T. Mal. sign. M. D. R. 1658; typen synes at genfindes i stik af J. Lyman, skønt dette siges at være efter K. v.Mander; træsnit 1884. Mal. af W. Heimbach, 1659 (Rosenborg) og 1660 (Fr.borg). Medalje af Johan Blum, 1660. Buste af François Dieussart, erhvervet 1661 (Kastellet, Kbh.), men er formentlig ældre; afstøbning rejst som monument 1935 (Fredericia). K. v.Manders type med rustning gengivet med halsklud i emalje af P. Prieur, 1663 (Rosenborg), litograferet af E. Fortling efter tegn. af Top. Samme portr.type, men med hermelinskrave, stukket af Haelwegh 1663 efter forlæg af v.Mander; herefter mal. af T. Gelton (Fr.borg), stik af J. Sandart og af J. Haas. Mal. tilskr. Gelton (Gripsholm). Prieur har udført talrige min. herefter med ændringer af dragten, 1668 (British Mus.; Fr.borg), 1669 (Fr.borg), de fleste dog udaterede (Jægerspris, Victoria & Albert Mus., Rosenborg). Stik af C. Meyssens, 1665, efter tegn. af J. Toorenvliet, stik efter dette af J. Kilian, 1665. Afbildet på W. Heimbachs mal. 1666 af arvehyldningen 1660 (Rosenborg), på Michael van Havens mal. af samme oprin (sst.) og på andre (Gavnø). Tegn. af M. van Haven (St.mus.). Afbildet på stik s.m. Simon Paulli af Haelwegh 1667. Stik af F. Weishun, 1667. Medaljer af Jeremias Hercules i 1660erne, majestætssglet af samme, 1669. Medalje af Gotfred Krüger. Indlagt plakette (Ledreborg). Flere mere ubestemte, formentlig andenhåndsportr. tilskr. bl.a. D. Krafft og D. Klöcker Ehrenstrahl (begge Gripsholm), J. d'Agar (Rosenborg) o.a. (Eutin, Rosenborg (broderi), Fr.borg). Tegn. (Fr.borg) til slibning på glas (Rosenborg). Mange udaterede stik, fx triumftog af Rombout van den Hoeve, flere rytterstik af bl.a. F. H. van den Hove, P.

Traschel m.fl. Malet som død af Henrik Dittmars 1670 (Roskilde domk.), buste på sarkofagen (sst.). Tegn. af W. Marstrand fra kistens åbning 1866 (Roskilde stiftsbibl.). Rytterbillede malet af Jan van Huchtenburg (forhen Hohenzollernmus.). Mal. af P. Cramer af tilbagegivelsen af håndfæstningen 1660 (Jægerspris), stukket af O. H. de Lode 1756. Afbildet på historiemal. af N. Abildgaard 1783 og 1806 (begge St.mus.), af C. Svendsen 1823, af C. W. Eckersberg 1818, 1824 og 1828 (Chr.borg), hertil flere tegn. (St.mus., Fr.borg). Afbildet på mal. af Constantin Hansen 1858, af Chr. Rosenberg, af Heinrich Hansen 1880 (Fr.borg), loftsmal. af F. Schwartz, 1883 (sst.), skitse hertil (Odense bys mus.). Afbildet på mal. af F. C. Lund 1887 (Fr.borg), af Carl Bloch 1888 (Kbh.s univ.), af V. Rosenstand 1891. Relief af Anne Marie Carl Nielsen ca. 1895. Statuette af Andreas Poulsen 1895 (Hirschsprung), model til statue af samme 1899. Relief 1910 (Vandkunsten, Kbh.). Afbildet på mal. af Chr. Mølsted 1919 (ØK). Tegn. og mal. af R. Christiansen 1903, 1922. Buste af Axel Poulsen opsat 1926 (Chr.borg, kongeporten). Udcast til monument af G. Eickhoff ca. 1952. – Mindsten (Trinitatis kirkes mur, Fredericia). – P. Eller: Kgl. portrætmalere i Danm. 1630–82, 1971.

Povl Eller

Frederik IV, 1671–1730, konge. * 11.10.1671 på Kbh.s slot, † 12.10.1730 på Odense slot, begr. i Roskilde domk. F: "Christian V (1646–99) og "Charlotte Amalie af Hessen-Kassel (1650–1714). ~1° 15.12.1695 på Kbh.s slot med prinsesse "Louise af Mecklenburg-Güstrow, * 28.8.1667 i Güstrow, † 15.3.1721 i Kbh., d. af hertug Gustav Adolf af Mecklenburg-Güstrow (1633–95) og Magdalena Sibylla af Gottorp (1631–1719). ~2° 4.4.1721 på Kbh.s slot med Anna Sophie Reventlow ("Anna Sophie), * 16.4.1693, † 7.1.1743 på Clausholm, d. af storkansler grev Conrad "R. (1644–1708) og Sophie Amalie Hahn (1664–1722). – Med Louise far til "Christian VI og "Charlotte Amalie (1706–82). Bror til "Carl (1680–1729) og "Sophie Hedevig. Skønt F. overtog regeringen uden forudsætninger for at blive en god regent, og heller ikke blev det, blev han ikke desto mindre en af de meget populære konger. Hans undervisning, ledet af Ditlev "Vibe som hofmester, havde været usædvanlig ringe, hverken dansk eller tysk formåede han at skrive nogenlunde korrekt, fransk tilegnede han sig efterhånden mædeligt. Først 1699 blev han optaget i statsrådet, og indtil da havde han så godt som intet lært af historie eller statsvidenskab. Hans historieskriver Andreas "Hojer cite-

rer en af Christian Vs rådgivere, mecklenburgeren Adam Levin "Knuth for det principielle synspunkt „En Prins bruger ingen Videnskaber; at lære quæler den naturlige Vittighed“ som skal have været medbestemmende ved kronprinsens opdragelse, og det synes som om udviklingen af enevældens forvaltningsapparat og bureaukrati medførte den antagelse at monarken frem for alt ikke burde være sagkyndig, men den der, hævet over sagerne, valgte de kyndige rådgivere. Man kan næppe frikende disse for ihvertfald stiltiende at bifalde synspunktet. F. var kun jævnt begavet, ikke i besiddelse af større menneskekundskab og uden tilbøjelighed til fordybelse for at skaffe sig virkelig indsigt. I det daglige småligt mistænksom, men dog med en følelse af forpligtelse over for dette at regere, hvilket for ham først og fremmest betød at kongen skulle være tilgængelig for menigmand uden om forvaltningen. Han opretholdt derfor ugentlige audienser hvor enhver kunne møde frem og aflevere skrivelser med klagemål eller projekter som derpå forelå kongen af en sekretær før de evt. gik videre til vedkommende administrationskontor. Uden at have overblik over statens affærer interesserede han sig overmåde for styrelsens detaljer, især inden for det økonomiske område hvor selv de mindste spørgsmål måtte forelægges ham. Om nogen overordnet planlægning var der ikke tale.

Fra faderen der ikke havde større tiltro til hans evner som regent havde han modtaget en skriftlig formaning om at vogte enevælden mod kupforsøg, et råd om at beholde de gamle rådgivere, og om især at lide på sine to halvbrødre, de to Gyldenløver. Som kronprins fik F. lov at vælge sin tilkommende mellem et begrænset antal protestantiske fyrstedøtre i Nordtyskland. Her besøgte han 1795 først det mecklenburgske hertughof i Güstrow. Men da han derfra rejste videre blev han indhentet af et budskab om broderen Christians alvorlige sygdom (denne var da i virkeligheden allerede død i Ulm), og uden at kunne fuldføre rejsen måtte han returnere til Güstrow hvor han så sig nødsaget til at fremføre sin bejlen – og valgte den ældste af prinsesserne. Der er ingen tvivl om at dette udfald var hvad forældrene ønskede, og at hans ledsagere på forhånd var orienteret herom. Ifølge en af disse skal han have fortroset sig til at hun ikke ville volde ham „Unruhe oder Molestie“. Hun viste sig dog ikke i stand til at yde ham den fornødne overbærenhed.

Allerede 1699 indledte han et forhold til en af søsteren Sophie Hedevids hofdamer, den 20-årige Elisabeth Helene v. "Vieregg som han 1703 giftede sig med til venstre hånd. Og da hun det

følgende år døde i barselseng efter at have født en Gyldenløve († 1705) optog han forbindelse med en 14-årig pige ved dronningens hof, Charlotte Helene v. "Schindel som 1709 blev hans elskerinde. Efter at have født ham en datter blev hun vraget til fordel for Anna Sophie Reventlow. Da han havde sin elskerinde boende i et palæ lige ved slottet kunne forholdet ikke undgå at føre til pinlige scener.

Straks ved regeringsovertagelsen blev F. stillet over for rigets altoverskyggende udenrigspolitiske problem, forholdet til Sverige hvis besiddelse af de skånske landskaber aldrig fra dansk side var erkendt som værende definitiv, og hvis alliance med det gottorpske hus havde placeret Danmark i en utålelig militærpolitisk situation. Netop som forholdene 1699 tilspidsede sig med en svensk invasion i Gottorp på hertugens anmodning døde Christian V, og F. indledte n.å. i samvirken med Sachsen-Polen et angreb på Sverige. Men da Karl XII dækket af en engelsk-hollandsk flåde gjorde landgang på Sjælland måtte Danmark s.å. slutte freden i Traventhal.

Til trods for at denne fred ikke bragte nogen løsning på det dansk-svenske problem og kun var at betragte som en midlertidig stilstand for Danmarks vedkommende – i en konflikt der var en del af den igangværende store europæiske krig – begav F. sig i nov. 1708, kort efter at den svenske konge havde indledt sit vældige felttog mod Rusland, på en „lystrejse“ til Italien. Med ham fulgte foruden regeringens to betydeligste personer, oversekretæren i danske kancelli Ditlev Vibe, og overkrigssekretæren Christian v. "Lente, tillige hærens øverstbefalende Christian Ditlev "Reventlow (1671–1738), således at vigtige beslutninger ikke kunne træffes i Kbh. mens rejsen stod på. Allerede 1692–93 havde F. som kronprins besøgt Italien og opholdt sig der 14 måneder, stærkt optaget af Italiens bygningskunst – hans lige så stærke optagethed af sydens kvindelige skønheder gik der ry af. Også nu 1708 rejste han incognito, som greve af Oldenburg, ikke for at være ukendt, men for at slippe for den besværlige og mere kostbare etikette der hørte til en konges optræden. I en til turen fremstillet rejsevogn og med et følge på mindst 70 personer og 39 heste forlod han 2.11.1708 hovedstaden på en rejse der varede omtrent 9 måneder.

Efter på hjemvejen at have fornyet militærforbundet med Sachsen-Polen genoptoges juli 1709 krigen mod Sverige, men den danske landgang i Skåne, iværksat under mottoet *Aut nunc aut numquam* (Nu eller aldrig), endte med det katastrofale nederlag ved Helsingborg 10.3.1710 for hvilket man ikke kan frakende kongen en del af skylden. Hans personlige ubeslutsomhed, til dels

Frederik IV

også hans optagethed af den nye elskerinde v. Schindel, bevirkede at hæren aldrig fik de instrukser den øverstbefalende havde bedt om. Det er næppe forkert når en samtidig hævdede at kongen elskede krig men var mere skikket til at deltage i et håndgemæng end til at lede et felttog.

Det følgende år udbrød den store pest i Kbh., og hoffet fortrak til Jylland hvor F. under et bal på Koldinghus forelskede sig i Anna Sophie Reventlow. 1712 bortførte han hende, på grund af moderens absolutte modstand, fra hendes hjem på Clausholm og lod sig vie til hende til venstre hånd. Endnu engang lod han sine private forhold gribe hindrende ind i rigets anliggender idet han også nu tøvede med at give den i Nordtyskland kæmpende hær de nødvendige ordrer. Alligevel endte krigen, ved Karl XII's død, med dansk fordel, og det gottorpske problem løstes med magt ved at Slesvig 1721 med vestmagternes billigelse incorporeredes „i den danske krone“. Med enevældens opfattelse af regentens forhold til sine besiddelser syntes det vigtigste at være at alle undersåtterne aflagde troskabseden til kongen. At der ikke derudover blev gjort forsøg på at knytte hertugdømmet nærmere til det øvrige Danmark i administrativ, økonomisk eller kulturel henseende skabte et fremtidigt problem som dengang ikke kunne forudses.

I indenrigspolitisk henseende domineredes F.s regeringsperiode af spændingen mellem landbrugets (godsejernes) interesser og militærets der ønskede ret til at udskrive nationalt mandskab blandt bønderne. 1701 oprettedes landmilitsen hvis bondsoldater skulle supplere de hvervede tropper – der på grund af deres kostbarhed ofte var udlejet til fremmede magter. N.å. afskaffedes til gengæld vornedskabet der havde bundet alle unge mænd på Sjælland, Lolland-Falster og Møn til stavnen. Men på grund af de betingelser der knyttedes hertil, bl.a. en meget lang overgangsperiode, fik bestemmelsen ingen videre betydning før stavnsbåndet indførtes 1733.

F. var kun i nogen grad personligt påvirket af de pietistiske tanker som kom til Danmark fra Tyskland, og som dronning Louise var vokset op med. I kulturlivet begyndte de dog at få indflydelse hvilket bl.a. kom til udtryk ved oprettelsen af 240 almueskoler på kronens ryttergods. Det var ligeledes den pietistiske missionstanke der lå til grund for Hans "Egedes afrejse til Grønland 1721, men for kongen spillede det nok en lige så stor rolle at der ville være mulighed for økonomisk gevinst gennem handel. At det første danske teater i hovedstaden 1722 begyndte at spille Ludvig "Holbergs komedier blev støttet af enkelte personer i administrationen, fx Frederik

"Rostgaard, men det havde næppe kongens interesse. Man kan ikke med nogen ret kalde F. en kender, endsige ynder af kunst i almindelighed; teater og opera kedede ham, om videnskab havde han et vagt begreb. Alene bygningskunsten og den dertil hørende havearkitektur havde hans usvækkede interesse, og han bestræbte sig for at få overført noget af den skønhed han havde fundet i Italien til Danmark, og i overlandbygmester J.C."Krieger, der tillige var gartner, havde han en smidig og opfindsom arkitekt. Mange steder i landet blev der ved de kongelige bygninger, foruden ved slottene omkring Kbh., anlagt fantasifulde og smukke lysthaver, fx i Odense, Skanderborg, ved Koldinghus, i Sønderborg og Slesvig (Neu Werk). F. er ubestrideligt „den største haveanlægger Danmark har kendt“ (Hakon Lund). Blandt de bygningsværker F. lod opføre må især nævnes Frederiksberg slot, opført 1699 og 1708–09 af Ernst "Brandenburger og J. C. "Ernst, kancellibygningen (Den røde bygning) 1715–20 (Ernst), Fredensborg 1720 (Krieger) og 1722–29 det lille lystslot Frydenlund til dronning Anna Sophie. Derimod afstod han fra at virkeliggøre planen om at erstatte det middelalderlige Kbh.s slot med et nyt. I stedet lod han det gennemgå en omfattende restaurering. Få år senere blev det dog af efterfølgeren revet ned til grunden.

Efter krigens afslutning og dronning Louises død legaliserede F. sit forhold til Anna Sophie ved en ny vielse og ophøjede hende til dronning. Politisk var dette en uklog handling, og den skabte dyb og ulægelig splid i kongefamilien. Det betød samtidig et skifte i kredsen af rådgivere til fordel for Anna Sophies slægtninge, mand og mand imellem benævnt „den reventlowske bande“, et udtryk for at den opfattedes som en klike. Samtidig fik kongens mistro til den danske adel ny næring, således som det kom til udtryk i de regeringsregler (dateret 24.4.1723) han udformede til sønnen Christian (VI). Han advarer heri denne mod at ansætte personer af dansk adel i høje stillinger, og nævner enkelte som har „den gamle Adel og Surdej i deres Hjerter“. Hans angst for kup fra denne side synes helt grebet ud af luften, men kan forklares ved den slet skjulte kritik han fornemmede fra dronningens standsfæller, og har muligvis samtidig som umiddelbar foranledning afsløringen af en dilettantisk kupplan hvor en fhv. norsk amtmand og projektmander Poul Juel havde opereret med planer om at løsrive Færøerne, Grønland og Norge fra det øvrige rige. Skønt kupplanerne ved forhørene endte i den blå luft blev Juel henrettet og hans svenske medskyldige sat i kældret på livstid.

F.s samliv med Anna Sophie efter 1721 blev overmåde lykkeligt, og for ham var det utvivlsomt en befrielse at komme ud af et forhold de begge betragtede som synd. At alle deres børn døde som små opfattede han som en himlens straf. Hans sidste år blev pinefulde, han plagedes af vattersot og led under følgerne af en ulykke han var ude for ved en eksplosion i et kanonstøberi i Kbh. Til trods for tiltagende svaghed begav han sig 1730 på en mønstringsrejse, nåede til Gottorp men måtte vende om, og døde i Odense, til det sidste optaget af at betrygge Anna Sophies fremtid.

Kilder. A. C. Gasparis Urkunden und Materialien, Hamburg 1786 5–28. Dansk månedsskr. 1865 I 51–57 (Fr.IVs regeringsregler). Danske mag. 5.r.II, 1891 243–64 (aktstykker vedr. Fr.IVs sidste år, sygdom og død). *Lit.* Minerva 1789 31–73 (Fr.IVs ophold i Firenze 1709). Nye saml. til den da. hist. II, ved R. Nyerup og P. F. Suhm, 1793 1–48 181f (Erik Torms beretn. om Fr.IV). Nye da.mag. IV, 1823 85–103 (Fr.VIs ophold i Bologna 1709). Jens Møller i Skand.lit.-selskabs skr. XXIII, 1832 3–196. Danske saml. 2.r.V, 1876–77 24–55 350–58 (Dagbog over Fr.IVs rejse til Italien 1692 og 93). E. Petit i Hist.arkiv II, 1887 173–82 (Fr.IV i Firenze 1708). Fr. Weibach i Hist.t. 10.r.III, 1935 256–66. H. Hjelholt i Hist.t. 10.r.IV, 1937–38 225–60. Hakon Lund: De kgl. lysthaver, 1977.

Sv. Cedergreen Bech

□ Et ufuldført stik, muligvis fra ca. 1675, kan forestille F., men identiteten er meget tvivlsomt. Lille mal. af P. Rublagh, 1680 (Fr.borg). Afbildet på mal. s.m. faderen af Jacob d'Agar i 1680erne (audienssalen, Fr.borg), lille skitse dertil (Rosenborg). En række forskellige mal. af d'Agar (Rosenborg, Fr.borg, Gissselfeld, Adolphseck ved Fulda, Middachten i Holland). Mal. af D. v. Krafft (Gripsholm), af H. Rigaud, 1693 (St. mus., Rosenborg, Gavnø), mindre forarbejde hertil 1693 (Fr.borg), stik derefter af J. Friedlein, 1700, og min. af Hiller, 1715? (Rosenborg). Flere mal. af Rigaud 1691–1702; en anden type end den, mal. fra 1693 repræsenterer synes overleveret i kopi i et par min. (Rosenborg, Fr.borg), idet et stik i denne type af G. P. Busch bærer påskriften Rigaud pinx. Min. af J. Barbette, 1694 (Landesmus., Kassel), talrige min. af samme (Fr.borg, Rosenborg, British Mus.). Relief af J. Cavalier (?) fra 1690erne (Fr.borg). Turneringsbilleder (Rosenborg). To medaljer af A. Meybusch, 1695, medalje af samme 1700 og 1701, og af A. Norman, 1702. Afbildet på J. Friedleins små stik af salvingen 1700 efter tegn. af B. Mahsius, 1703. Medaljer af C. Wineke 1701, 1704, 1708, 1713 og 1719, af P. Berg fire medaljer 1705–09, ni medaljer 1713–22 samt en 1730; af begge disse medaljører udaterede medaljer. Mal. af F. i salvingsdragt af B. le Coffre (Brahetrolleborg), skitse til

dette (Fr.borg), gentagelse med ændringer (Rosenborg). Afbildet på gouache af salvingen af B. Grodtschilling, 1706 (sst.). Mal. i hel figur af B. le Coffre (Fr.borg), kopi efter dette (post og telegrafvæs.), gentagelser af Coffre i hofstestykker (Middachten; Gavnø), en variant (Egeskov) er gengivet i stik af J. G. Mentzel og i litografi af E. Fortling efter tegn. af Top. Nogle portrættyper tillægges d'Agar (Chr.borg, Fr.borg, Gelting). Anonym medalje 1705. Medalje af Mikkel Røg, 1706. Buste af Thomas Quellinus (Fr.borg). Relief sign. I.U. (Fr.borg). Pastel af Rosalba Carriera, 1709 (sst.). Afbildet på mal. af regatta i Venezia 1709 af Luca Carlevaris (sst.). Relief af Meissen-stentøj, formentlig 1709 (Davids saml., Fr.borg). Mal. af David Hoyer, 1709 (Chr.borg), med ændret dragt af samme (Fr.borg), sidstnævnte stukket af P. Schenk 1709, også i andre stik. Mal. i beslægtet type af M. C. Thrane (Rosenborg). Malet s.m. Fr. Wilh. af Preussen og Fr. Aug. af Sachsen og Polen af F. W. Weidemann (forhen Charlottenburg, Berlin); stik af den samme gruppe af J. F. Wentzel, 1709, medalje med samme motiv af H. P. Groskurt. Medalje af A. Montauti. Stik af F. i salvingsdragt på tronen 1710. Stik af A. Reinhard, 1712, efter tegn. af Claus à Meinichen. Anonym medalje 1713. Stik af P. Schenk i anledn. af Tønningens overgivelse 1715. Stik 1716. Mal. af B. Denner, formentlig 1717 (Rosenborg, Giesegård), litograferet. Stik af H. Westphalen, 1718, efter skrivemestertegn. af F. til hest af J. C. Oehlers. Buste af J. C. Sturmberg, 1718 (kancellibygn., Kbh.), tegn. dertil (Rigsark.). Buste af Just Wiedewelt, 1719 (Rosenborg). Anonym medalje 1719. Mal. af L. Weyandt, gengivet i stik. Medalje af A. Schultz, 1721. Min. af A. E. Willars s.d. (Rosenborg). Mal. tilskr. H. Krock (sst.), ansigtet efter sigende malet af N. Wichmann. Mal. sign. af Krock (Rosenholm), mal. i samme type tilskr. Wichmann, muligvis med urette (Amalninges), gentagelse (Orebygård), en variant tilskrives G. Kneller (Pederstrup). Mal. af Wichmann ? (Fr.borg) er stukket af G. Dheulland og af F. M. la Cave. Stik af A. Reinhard, 1724. Medalje af Olav Wif, 1725. Min. tilskr. G. Salemann ca. 1725 (Jægerspris). Afbildet på gouache af A. E. Willars ca. 1725 (Fr.borg). Mal. af J. S. Wahl, formentlig 1727 (Rosenborg), 1728 (Gottorp), kopi efter dette af A. Brünniche (Holstenborg), flere gentagelser af Wahl (Fr.borg, Holsteinborg, Gavnø) samt kopier (Erholm), typen stukket af J. M. Preisler ca. 1777, af A. Flint, gengivet i træsnit og flere litografier. Mal. af F. i salvingsdragt af Wahl (forhen Hirschholm slot). Elfenbenrelief af Magnus Berg fra 1720erne (Mus. für Kunst und Gewerbe, Hamburg), relief af samme 1727–

Frederik IV

30 (Rosenborg), tegn. af samme (St.mus.). Medalje af C. Wermuth 1729 og 1730. Rytterbillede af B. Grodtschilling, 1729 (Rosenborg). En del udaterede portr. (Rosenborg, Fr.borg, Adolphseck, Gissfeldt, Gavnø, Gl. Viffertsholm), rytterbilleder (Valdemar slot, Gavnø, Rosenborg, Sunning House i Berkshire), buste (Tøjhusmus., marmorhaven ved Fredensborg), afbildet på mal. s.m. familien (Chr.borg), på en skærm (Brahetrolleborg). Relief (Museo dell' opificio delle pietre dure, Firenze). Stik af bl.a. J. F. Eggelhoff, af Beck, af P. J. Leidenhoffer efter tegn. af P. Decker, af J. Kenckel, og til hest af bl.a. E. L. Creite. Dødsmaske (Rosenborg). – Relief af D. Gercken ca. 1740 på sarkofagen (Roskilde domk.). Stik af J. Folkema efter tegn. af C. Cochlin, af J. Haas efter tegn. af Cramer, og stik af F. i salvingsdragt af Haas, 1757. Relief af Wiedewelt til det første Chr.borg, stukket af M. L. A. de Boizot. Afbildet på mal. af G. P. Rugendas af Stades overgivelse (Rosenborg), på mal. af A. C. Råde ca. 1780 af freden på Frederiksborg (Fredensborg) og på mal. af N. A. Abildgaard, 1786 (St.mus.). Akvarel af C. A. Lorentzen af Tønningen (Fr.borg), mal. af samme 1787, stukket af Haas. Afbildet på mal. af C. W. Eckersberg, 1836, på tegn. og mal. af L. Frølich ca. 1853, s.m. Tordenskjold på mal. af C. C. Andersen, 1874, af V. Rosenstand 1886 og på tegn. af O. Bache. Afbildet på mal. af Vinc. St.-Lerche, 1887, samt på tegn. af Rasmus Christiansen.

Povl Eller

Frederik V, 1723–66, konge. * 31.3.1723 på Kbh.s slot, † 14.1.1766 på Christiansborg, begr. i Roskilde domk. F: senere "Christian VI (1699–1746) og "Sophie Magdalene af Brandenburg-Kulmbach (1700–70). ~1° 11.12.1743 på Christiansborg (Slotsk.) med "Louise af England, * 18.12.1724 på Leicester House, † 19.12.1751 på Christiansborg, d. af senere kong Georg II af England (1683–1760) og Caroline Vilhelmine af Brandenburg-Ansbach (1683–1737). ~2° 8.7.1752 på Fr.borg (Slotsk.) med "Juliane Marie af Braunschweig-Wolfenbüttel, * 4.9.1729 i Wolfenbüttel, † 10.10.1796 på Fredensborg, d. af hertug Ferdinand Albert II af Braunschweig-Wolfenbüttel (1680–1735) og Antoinette Amalie af samme hus (1696–1762). – Med Louise far til "Christian VII, "Louise (1750–1831), "Sophie Magdalene (1746–1813) og "Vilhelmine Caroline. Med Juliane Marie far til arveprins "Frederik (1753–1805). Bror til "Louise (1726–56). Den opdragelse og uddannelse F. havde fået var ikke bedre end faderens, og hans forhold til det danske sprog var om muligt endnu mere overfla-

disk. I det hele taget nåede den fremmede indflydelse i hans regeringstid sit højdepunkt. Først tre år før hans død kom en danskfødt (Otto Thott) ind i konseilet. Hans uselvstændighed og svaghed over for dårlig påvirkning bevirkede at faderen en tid havde ønsket ham sat under formynderskab hvilket dog blev ham frarådet da det stred mod kongeloven. 1730 ansattes som prinsens kammerpage den mand der som F.s intimeste rådgiver og „favorit“ skulle blive landets egentlige regent, A. G. "Moltke. 1743 blev han hofmarskal og n.å. chef for kronprinsens hofstab.

For at få lagt bånd på F.s tilbøjelighed til udsvævelser fremskyndede man hans ægteskab, og hans indtagende gemalinde bidrog til den uomtvistelige sympati der stod om dem både som kronprins- og kongepar. Medvirkende var dog også at det pietistiske hykleri der havde kendetegnet faderens regeringstid nu hørte op, og at den kedsommelighed, manglende sans for festivitas og offentlig fremtræden som havde præget Christian VI's hof afløstes af en mere udadvendt og mere munter livsførelse.

Selv om F. som regent deltog i regeringens førelse ved at overvære konseilmøderne fik han i realiteten ingen indflydelse på styrets hovedlinjer. Hans interesseområde var militærvæsenet, og han var ikke uden beundring for den preussiske militærstat, men hans format rakte ikke til at modvirke den antimilitære holdning der prægede hans rådgivere. Sin meste tid ofrede han på jagt, og han opholdt sig med forkærlighed på Jægersborg. Når offentligheden efterhånden fik det indtryk at der var tale om et „favoritstyre“ med den altformående Moltke som kongens og rigets onde ånd var det i dobbelt forstand en fejlfortolkning. Dels fordi Moltkes hovedopgave blev at drage omsorg for at majestæten ikke til stadighed skandaliserede kongemagten ved sine orgier – ikke som man troede at forlede ham – dels fordi Moltke var tilhænger af at styrets tyngdepunkt lå i kollegier og konseil hvilket klart kommer til udtryk i de „regeringsregler“ han udarbejdede ved kongens regeringstiltrædelse 1746 da han selv udnævntes til overhofmester. Med oprigtig hengivenhed knyttede kongen sig til Moltke, som han både frygtede og klyngede sig til og ofte i ruelle bad om tilgivelse når han havde forløbet sig i fuldskab: „Pater Peccavi, ich habe gesündigt“, . . . „nicht mehr soll es geschehen,“ hedder det i et af kongens håndbreve til Moltke. Om den politik der førtes af det konservative, aristokratiske konseil var der trods rivninger mellem Moltke og de enkelte konseilmlemmer i alt væsentligt enighed, og deres position styrkedes af at der regelmæssigt holdtes kon-

seilmøder uden kongens tilstedeværelse hvor sagerne kunne gennemdrøftes. At „favoritstyret“ ikke udviklede sig til kabinetstyre som senere under J. F. Struensee ses af at der i de 20 år under F. ikke udstedtes kabinetsordrer.

Med enkelte undtagelser bevarede F. faderens rådgivere hvoraf de mest betydende var lederen af danske kancelli J. L. Holstein og af tyske kancelli J. S. Schulin. Ved den sidstnævntes død 1750 efterfulgtes han af den unge hannoveraner J. H. E. Bernstorff der snart placerede sig som en egentlig førsteminister med indflydelse på både de udenrigske og de erhvervsmæssige sager. Det blev da „excellencerne“ Moltke, Bernstorff og, fra 1763, kronprinsens overhofmester Ditlev Reventlow der kom til at bestemme udviklingen. Indadtil karakteriseres F.s regeringsperiode af en økonomisk fremgang, i nogen grad som følge af neutraliteten under de store krige (1756–63), en fremgang der utvivlsomt gjorde sit til at forme opfattelsen af perioden som en lykkelig tid. Udadtil domineredes situationen af forsøgene på at opretholde balancen i forholdet til de krigsførende magter, at holde Danmark uden for konflikterne og først og fremmest at modarbejde den trussel der lå i at repræsentanten for det mod Danmark fjendtligsindede gottorpske fyrstehus optrådte som tronfølger i Sverige og Rusland.

Skønt regeringen, som følge af at landet var et overvejende landbrugsland, førte en landbrugsprotektionistisk og godsejervenlig politik og 1746 skærpede stavnsbåndet for at hjælpe jordjerne til at få fæstegodserne besat satte man nu ind med kraftige bestræbelser for at støtte byerhvervene, handel og industri. 1746 blev den første seddelbank, kurantbanken, grundlagt med det formål at finansiere fjernhandelen. Moltke og Bernstorff var i hovedsagen enige om den merkantilistiske politik der søgte at fremme en indenlandsk produktion ved statslig subvention, en linje der ikke i særlig grad førte til varige resultater, men formentlig har haft en positiv virkning for beskæftigelsen. Men den stærke favorisering af udenlandske foretagere der i stort tal kom til landet, især til hovedstaden, medvirkede til at fremkalde og forstærke den borgerlige nationalisme der senere vendte sig så kraftigt mod Struensee og nåede et højdepunkt under Ove Høegh Guldberg. Bedst lykkedes det for J. F. Classen at skabe en levedygtig industri med det kanonstøberi og krudtværk der under navnet Frederiksværk blev en lille industriby der endnu i F.s levetid nåede en arbejdsstyrke på omkring 400. Interessant er det fremstød der 1759–60 blev gjort for at få forvandlet de jyske hedeegne til dyrkbar jord ved indkaldelse af tyske kolonister,

„kartoffeltyskerne“. Skønt der af 1.000 indkaldte kun forblev godt et halvt hundrede familier skabtes dog på Alheden nogle kolonier hvis spor endnu findes. Et andet kultiveringsinitiativ der i særlig grad måtte have F.s interesse, men skyldtes overjægermester C. C. v. Gram, var den nye „Indretning“ af skovvæsenet ved J. G. v. Langen hvorved statsskovene kom under rationel drift. Derimod gjordes der ingen fremskridt med hensyn til det væsentligste indenrigske problem, landbosagen, idet den 1757 nedsatte landbokommission helt beherskedes af godsejere. Et andet problem, en nyordning af militærvæsenet, hang nøje sammen hermed idet en delvis overgang fra de kostbare hvervede tropper til en national udskrevet hær ville berøve landbruget værdifuld – og billig – arbejdskraft.

En truende udenrigspolitisk katastrofe syntes 1762 at skulle ændre på dette da den gottorpske hertug Carl Peter Ulrich som zar Peter III forberedte en invasion af Danmark. Ledelsen af hærvæsenet og af dettes omorganisation blev lagt i hænderne på den franske generalfeltmarskal J.-C. de Saint-Germain. Da det russiske angreb ved zarens detronisering og død udeblev gennemførtes 1763 en omorganisering af den militære administration, men en gennemgribende reform forhindredes i de følgende år af modstridende interesser. Imidlertid havde krigsforberedelserne bevirket en sådan belastning af de i forvejen hårdt trængte finanser at regeringen knyttede kontakt med finanseksperten Heinrich Schimmelmann. Ved hjælp af lån, bortsalg af krongods og udskrivelse af en ekstraskat 1762 fik denne også rettet op på situationen, men ekstraskatten blev overalt mødt med voldsom kritik. Efter magtskiftet i Rusland forlod Danmark den mangeårige franske alliance til fordel for en russisk 1765 med det ønske at få løst det gottorpske problem ved forhandling med Rusland.

F. var stort set uden kulturelle interesser, men i hans navn ydedes i stort omfang støtte til kunst og videnskab, især gennem universitetets patron J. L. Holstein. Akademiet for de skønne kunster blev etableret og fik 1753 bolig på Charlottenborg, gehejmearkivar Jacob Langebek fik støtte til sin store arkivindsamlingsrejse rundt Østersøen, og 1761 sendtes F. C. v. Haven og C. Niebuhr af sted på den „Arabiske Reise“. Gennem Bernstorff fik den tyske digter F. Klopstock et hjem nær Kbh. og fik tilstået digtergage. 1755 fik universitetets prokansler, Erik Pontoppidan tilladelse til at udgive Økonomisk Magazin med det formål at fremme den borgerlige debat om almennyttige og samfundsgavnlige spørgsmål. Det største enkeltforetagende blev dog den byplan der i anledning af den

Frederik V

oldenburgske stammes 300-årige beståen 1748 i årene derefter realiseredes under betegnelsen Frederiksstaden. Her anbragtes på residensstadens smukkeste plads, Amalienborg, rytterstatuen af Frederik V, handelens velgører. En af de regenter der personligt har ydet mindst til statens styre, men hvis rådgivere i tidens ånd gav ham æren.

F. havde livet igennem vekslende maitresser, men ingen prominente som bedstefaderens. I en årrække var den foretrukne en borgerlig madam Hansen der i årene 1746–51 fødte ham fem børn – hun sendtes hvert år på diskret ophold på Fyn – men mindre end en måned efter dronning Louises død 1751 var Moltke igang med at forberede et nyt ægteskab med Frederik den Store af Preussens søster Juliane Marie. Den karakterfaste prinsesse faldt ikke i hans smag, og i offentligheden blev hun aldrig populær – uden anden påviselig årsag end at hun formentlig med sit præg af den stive tyske hofetikette måtte virke mindre folkelig end den engelske Louise. Men med sin tiltagende tilbøjelighed til seksuel vold foretrak F. mere tilfældige skiftende partnere. Efter at han 1760 i beruselse havde brækket et ben svækkedes han meget og drikkældigheden tog til, og ofte sås han, ifølge Dorothea "Biehls udsagn i en tilstand „hvor hans Arm ikke var mægtig at bringe hans Hat paa hans Hoved igen uden M[oltkes] Hjælp“. Men som et udtryk for at det var majestæten der stod for alt det gode skrev Johs. "Ejaldt ved den kun 42 år gamle konges død en ode med linjerne: O Ynk! Saa bær da Norden / Din største Skat til Jorden.

Hist. t. 4.r.II, 1870–72 129–294 (A. G. Moltkes minde-skrifter); 295–331; sst. IV 1873–74 43–64 (A. G. Moltkes plan for Fr.Vs regering). – A. Thorsøe: Fr. Vs ungdom og tronbestigelse, 1868. L. Koch i Museum, 1890 485–515. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 III, 1897–98. Interiører fra Fr.Vs hof, (Charlotte Dorothea Biehls breve) udg. L. Bobé, 1909. John Danstrup i Hist. t. 11.r.II, 1947–49 1–60.

Sv. Cedergreen Bech

□ Afbildet på mal. forestillende kongefamilien ca. 1730 (Chr.borg). Mal. i heroisk dragt, tilskr. J. S. Wahl (bl.a. Gottorp) som har malet talrige portr. af F. efter 1729. Malet som dreng, 1732? (St.mus., Chr.borg, Vemmetofte, Holsteinborg, forhen Bayreuth), beslægtede stik af M.B. og af Mentzel m.fl. Medaljer af P. Berg og af G. W. Wahl, 1732. Mal., formentlig af J. Briand de Crèvecoeur, 1733 (Adolphseck ved Fulda). Gouache tilskr. samme (Fr.borg). Mal. af J. S. Wahl, 1737 (sst.). Medalje af M. G. Arbien, 1737. Mal. af H. Arbien (Fr.borg), tilskr. denne på grundlag af stik af T. Burford efter mal. af J.? Arbien; mal. i samme type skal være sign. S.N.F.

1744. Mal. af A. Møller 1739–40 (Frederiksdal), min. efter dette tilskr. H. J. Pohl (Fr.borg) og stik af Sysang, 1740, af M. Tyroff, med ændret dragt af C. Fritzsck, 1740; også stik af Sysang efter tronbestigelsen. Mal. af J. S. Wahl (Fr.borg), mange gentagelser efter dette med ændringer af dragt o.l. (Rosenborg, Bregentved, Fr.borg), en af varianterne (Holsteinborg) gengivet i min. af H. J. Pohl, 1744 (St.mus.) og i stik af J. H. Thiele efter 1746; en anden (Fr.borg) er stukket efter 1746 af J. Punt, Sysang og Bernigeroth, 1749; flere af de nævnte gentagelser menes udført af A. Møller. Mal. sign. A. Møller, 1741 (Adolphseck). Stik af O. H. de Lode. Medaljer 1743 af Arbien, P. H. Goedeke og D. Haesling. Afbildet på mal. s.m. forældrene af C. M. Tuscher ca. 1745 (Rosenborg), tegn. af samme (St. mus., Kgl.bibl.). Medalje 1745 af P. C. Winsløw og atter 1747, 1749 og 1752. Medaljer af Arbien 1745, 1747, 1749 og 1750. Stik af F. til hest af H. Miani ca. 1745. Mal. af J. Hørner, 1746 (Fr. borg). Medalje af Goedeke 1746 og 1752. Mal. af J. F. Gerhard, 1747 (Rosenborg, Fr.borg). Stik af J. Haas s.å. Afbildet på stik af salvingsceremonierne 1747 af O. H. de Lode, 1749. – Mal. af F. i salvingsdragt af C. G. Pilo, stukket af J. M. Preisler 1748; mal. i denne type 1751 (Valdemar slot) og flere senere (St.mus., Rosenholm, Rosenborg), mulige forarbejder (Gripsholm, St.mus.) og flere kopier (Rosenborg, Det kgl. teater, Chr.borg, Nationalmus. i Stockholm); stik af Bernigeroth, 1749, af G. Bodenehr, af J. Haas 1752 efter tegn. af Cramer, af Haas 1757, Baurenfeind 1758, J. E. Nilson, af J. J. Kleinschmidt m.fl., i træsnit, også kisteblade, i litografi af bl.a. E. Fortling, flere min. og emaljemin. Samtidig type, venstrevendt som ovennævnte, men af F. i rustning, af Pilo (måske 1747 Glorup, 1749 Bregentved, 1750 Thurebyholm, 1751 Fr.borg, Clausholm, Glücksborg, Juelsberg, Odense rådhus, Nationalmus. i Stockholm), kopi af Cramer, kopi herefter (Gottorp), kopi af H. H. Eegberg, 1761 (Fredericia rådhus), flere kopier (Eutin, Erholm, Arreskov, Rønne mus., Landesmus. i Oldenburg m.fl.), i min. (Rosenborg, Fr.borg, Windsor, British Mus., Holsteinborg m.fl.), stik af O. H. de Lode m.fl. Tegn., F. siddende, af Pilo ca. 1750 (St.mus.). Mal. af Pilo, F. højrevendt og i rustning (1757 Lindenberg, 1758 Erholm, Frijsenborg, St.mus., Fr.borg, Glücksborg, Wotersen, Adolphseck, Egeskov), kopi af H. Cleo (Nordiska mus.), kopier (bl.a. Jægerspris), stukket af Preisler ca. 1777, i min. af J. Brecheisen, 1760 (Fr.borg), af J. Gylding, 1763 (sst.), af C. Høyer ca. 1764 (Rosenborg), andre min. (Fr.borg, Windsor, Landesmus. i Kassel). Mal. af F., højrevendt og i rød kjole, af Pilo (1760 Fr.borg, Landesmus. i

Kassel, Lystrup), gengivet i min. af W. A. Müller 1763 (Fr.borg). Malet til hest af Pilo (1754 Vemmetofte, 1755 Amalienborg, 1758 Gyldensteen, Sandringham Castle), i min. af C. U. Foltmar, 1759 (Fr.borg), af A. Nansen, 1770 (Schackenberg). Mal. som relief af Pilo (Marienlyst). Mal. af Isaac Wacklin, formentlig efter Pilo (Brahetrolleborg). – Stik af J. Haas, 1749, efter tegn. af C. D. Martini. Gouache af C. W. Quist, 1749, af F. i salvingsdragt (Fr.borg). Stik af F. Schöne-mann 1749 og 1750. Mal. af J. Thrane, 1751. Relief af D. McCarthy, 1754 (Rosenborg). Fem medaljer 1753–59 af Arbien efter tegn. af J.-F.-J. Saly. Buste af Saly, 1754 (forhen Wedellsborg, Fr.borg, Juelsberg), i bronze 1754 (kunstakad., Glorup, Bregentved, Gottorp) og 1764 (Amalienborg, Sorgenfri park), i fajence og andre materialer, og formindsket (St.mus., Davids saml., Kunstindustrimus., Musée Jacquemart André, Nat.mus., Jægerspris). Lille model til rytterstatue af Saly, 1758 (St.mus.), større model 1758 ff (Bregentved, Jomfruens Egede, udenrigsmin., Kbh.s bymus., St.mus., Brahetrolleborg, Krenge-rup, kunstakad., Fr.borg), i fuld str. støbt af P. Gor 1768 og rejst på Amalienborg plads, afsløret 1771. Stik af statuen af Preisler efter tegn. (St.mus.) af Saly, 1768, og af A. Heckel m.fl. Medaljer af statuen 1768 af Adzer og Wolff. Relief-fer af L. Fournier 1760–66 (Kunstindustrimus., Rosenborg, Fr.borg). Relief af J. C. L. Lücke 1754–55 (Gottorp). Buste af H. Beeken (Botanisk have, Kbh.) og flere relieffer af samme (bl.a. St.mus.). Rytterstatuen skåret i træ af V. Fjeldskov (Århus kunstmus.). – Stik af Rösler. Stik, F. til hest, af bl.a. J. L. Rugendas, J. E. Ridinger samt J. Folkema efter tegn. af Mrs. Parocell & C. N. Cochin. Afbildet på flere folkelige træsnit. Små stik af J. Haas efter tegn. af Cramer, og af samme 1754 efter tegn. af P. Als. Små mal. af Als (Rosenborg, Fr.borg), mal. af samme 1756, F. i ordensdragt (Bregentved), tegn. dertil (sst.). Allegorisk mal. af G. M. Fuchs, tegn. af samme (St.mus.). Stik af J. A. Fridrich, 1756, af F. i ordensdragt. Afbildet på gouache af J. A. Müller, 1757 (Neue Hofburg, Wien). Stik af Crusius, 1757. Skåret i topaz af L. Natter, 1757 (Rosenborg). Buste, muligvis af Chr. Seest (Ledreborg), tegn. af Seest (sst.). Stik af F. M. Regenfus, 1758; tegn. af samme (St.mus.). Mal. af J.-L. Tocque, 1759 (Fr.borg, Amalienborg, Bregentved, Sal-zau), kopi af Andreas Friis, 1964 (gardehusarregimentet). Medalje 1760 af V. Monradt, af J. H. Wolff og af J. E. Bauert. Stik af Fritzs, 1760. Ufuldendt min. af Brecheisen eller W. A. Müller (Fr.borg), min. af G. Seiptius (sst.). Relief af Wiedewelt (Juellinge), relief af samme på sarkofa-gen (Roskilde domk.), tegn. hertil (kunstakad.),

relief på obelisk 1772 af samme (Bregentved) og relief (Corselitze) som stikket af M. L. A. de Boi-zot efter Wiedewelts relief på Chr.borg, ødelagt 1794; tegn. af dette (Kgl.bibl.). Relief af L. Spengler samt voksrelief (begge Landesmus., Kassel). Medaljer af J. H. Wolff 1765, 1766 og af D. J. Adzer, 1766. Mal. i forskellige typer (Chr.borg, Det kgl. teater m.fl.st.) og talrige min. (Rosenborg, Fr.borg, Windsor, Frijsenborg, Er-holm), af Thornborg, J. P. C. Degen m.fl. Pastel af C. Hoyer ca.1777 (Rosenborg). Afbildet på mal. af A. C. Råde, 1780 (Fredensborg), på alle-gorisk mal. af N. A. Abildgaard (Chr.borg), skit-se hertil 1787 (St.mus.). Akvarel af J. L. Lund (Kgl.bibl.). Afbildet på mal. af W. Marstrand 1868, F. spiser kirsebær med dronning Louise, på flere tegn. af samme af denne og andre scen-er, på tegn. af Carl Thomsen og på mal. af V. Neiiendam 1949. – Mindetavle 1748 (Tårnby k.).

Povl Eller

Frederik VI, 1768–1839, konge. * 28.1.1768 på Christiansborg (Slotsk.), † 3.12.1839 på Amalienborg, begr. i Roskilde domk. F: *Christian VII (1749–1808) og *Caroline Mathilde af England (1751–75). ~ 31.7.1790 på Gottorp med *Marie af Hessen-Kassel, * 28.10.1767 i Hanau, † 21. 3.1852 på Amalienborg, d. af landgrev *Carl af Hessen (1744–1836) og *Louise (1750–1831). – Far til *Caroline (1793–1881) og *Wilhelmine. Bror til *Louise Augusta.

F.s opvækst fandt sted under omstændigheder, der for en prins og tronarving må betegnes som uheldige. Til den sindssyge far kunne han aldrig få noget forhold, og fire år gammel berøvedes han enhver forbindelse med moderen. F. var fra fødslen svagelig og blev angrebet af engelsk syge, hvad der foranledigede J. F. *Struensee til at gribe ind i hans opdragelse og behandle ham efter de Rousseauske principper. Man tilstræbte at lade naturen råde og søgte at hærde barnet legemligt og åndeligt. F. fik tarvelig kost, nødtørftig påklædning, udsattes for klimaets påvirkning og overlodes, sammen med en jævnaldrende legemkammer, i vid udstrækning til sig selv. Metoden lempedes i slutningen af Struensees tid ved indgriben fra lægen Christian *Berger. Utvivlsomt var metoden grundlæggende heldig for F.s helbred, men dels gennemførte den meget hårdhændet, dels bidrog rygtene om den til uviljen mod Struensees regime. Efter Struensees fald blev feltmarskal M. *Numsens enke hans overhofmesterinde, men fjernedes allerede n.å. F. fik nu egen hofstat, til hvis leder H. H. v.*Eickstedt udnævntes. Som lærer fik han B. G. *Sporon, men hverken denne eller overhofmesteren synes

Frederik VI

at have været skikkede til at forestå hans opdragelse og uddannelse. I betragtning af at F. med tiden skulle overtage landets styre må hans uddannelse i barne- og de tidlige ungdomsår betragtes som forsømt, og han blev ikke bibragt skolekundskaber af større omfang. Det fik en vis betydning for ham at han i drengærene omgikkes som fortrolig med den ene af sine kammerjunkere, Johan Bülow.

F. kom i et naturligt modsætningsforhold til det regeringsystem der var opbygget efter Struensees fald med Ove Høegh-Guldberg, enkedronningen og arveprinsen som ledere. Han blev derfor et selvfølgelig centrum for de bestræbelser der i begyndelsen af 1780erne udfoldede sig for at få tilvejebragt et politisk systemskifte. F. skule efter sin konfirmation optages i statsrådet, og oppositionen besluttede at benytte denne lejlighed til at søge det bestående system væltet. 4.4.1784 blev F. seksten år gammel konfirmeret, og 14.4. deltog han for første gang i statsrådets forhandlinger. Her forlangte han og fik kongens underskrift på, at kabinettet skulle ophæves og A. P. Bernstorff, H. V. v. Huth og H. Stampe udnævntes til ministre. Efter at have meddelt Høegh-Guldberg og hans kolleger deres afsked var den pludselige og ublodige paladsrevolution gennemført. F.s optræden havde ved denne afgørende lejlighed været fast og myndig, og han var ikke vejet tilbage for fysisk at forhindre sin fætter arveprinsen i at bemægtige sig kongens person. F. blev nu reelt, om ikke formelt, den enevældige kongemagts repræsentant, hvis underskrift blev krævet ved siden af kongens for at en kongelig befaling skulle have gyldighed.

Som kronprinsregent udviste F. fra første færd flid og iver i sin stilling. Han bestræbte sig efter bedste evne på at følge alle grene af statsstyrelsen, selv om man snart med en vis bekymring konstaterede at han særlig var optaget af hærvesen og stærkt engagerede sig i detaljer som eksercits og uniformsudstyr. Det må imidlertid ikke overses, at F.s oprigtige begejstring for bondestandens frigørelse og for reformer på en række af samfundslivets felter afgørende lettede iværksættelsen af de betydelige reformarbejder der særlig kendetegnede 1780erne. De berømte ord i forbindelse med landbosagen om, at det var en så vigtig sag som man burde tage fat på uden at lade nogen dag gå til spilde, kan om ikke belægges i henseende til ordlyd, så dog sandsynliggøres med hensyn til den faktiske holdning. F. nød i disse år i reformvenlige kredse en overordentlig popularitet og han grundlagde ligeledes i dette tidsrum den loyalitet og hengivenhed der livet igennem kom ham imøde fra bondestanden. Direkte indflydelse på styret opnå-

de han dog næppe før A. P. Bernstorffs død 1797, selv om man i 1790erne mærker en stigende tilbøjelighed til at markere sine egne synspunkter og vilje til magt. Efter at flere muligheder havde været fremme i løbet af 1780erne med henblik på ægteskab, besluttedes det at han skulde giftes med Carl af Hessens datter Marie Sophie Frederikke, et valg der var populært i befolkningen og som ved kronprinsparrets indtog i Kbh. sept. 1790 gav anledning til omfattende ovationer. Ægteskabet var næppe noget inklinationsparti, men synes efter omstændighederne at have været præget af gensidig hengivenhed og respekt, dog uden dybere følelser eller forståelse. Han fik i ægteskabet to døtre, Caroline og Vilhelmine, der begge overlevede forældrene, mens seks sønner døde som spæde. Omkring 1808 indledte F. et forhold til Bente Rafsted, datter af en borer ved Holmen, som fik status af officiel maitresse (fru "Dannemand, fra 1829 med rang af oberstinde) og som fødte ham to sønner og to døtre.

Fra 1797 kan det spores, hvordan F. i stigende grad greb ind i statsstyrelsen. Selv om de regelmæssige statsrådsforhandlinger blev bevaret, flyttedes afgørelsen stadig mere over til F.s person og hans kabinet, og forholdet til de endnu levende medlemmer af regeringskredsen fra 1784, bl.a. Chr. D. Reventlow som kronprinsen tidligere havde bøjet sig for, synes at være blevet kølnet med F.s stræben efter at sætte sit personlige præg på styret. F. var mere administrator end lovgiver, men hans deltagelse var præget af saglighed, sund vurderingsevne og ikke mindst en oprigtig bestræbelse på at udfylde hvad han opfattede som sin pligt. F. hæmmedes ved sine begrænsede kundskaber, sin tilbøjelighed til at drukne i petisser og mangel på vidsyn. Af periodens mere udbredte ideer og holdninger bemærkes bag F.s indsats en stræben mod humane samfundstilstande og en optagethed af den jævne befolknings, særlig bøndernes, bedrede vilkår. „Til næppe en eneste af de store reformlove har han taget initiativet; for næppe en eneste har han fastsat grundtrækkene; hans tilslutning og talrige bemærkninger om enkeltheder viser alligevel, at de nye tanker var blevet hans personlige ejendom“ (Axel Linvald).

Udviklingen i europæisk politik i årene omkring 1800 stillede den danske statsstyrelse overfor en række udfordringer af udenrigs- og militærpolitisk karakter. Mens det for den foregående periode gælder, at F.s indflydelse på den indenrigske politik kan være vanskelig at bedømme, og at hans del i udenrigspolitikken, i hvert fald før 1797, har været beskedene, så lå efter A. P. Bernstorffs død de afgørende beslutninger i forholdet

til udlandet hos F. Såvidt det har værdi at søge ansvaret for de vidtrækkende beslutninger der fra dansk side blev truffet i udenrigspolitiske spørgsmål placeret personligt, må dette ubetinget ligge hos F. Ansvaret for den udfordrende konvojpolitik, der førte til krisen med England i sommeren 1800 og dannelsen af det væbnede neutralitetsforbund må tilskrives F., og han bar hovedansvaret for krigen 1801. Men sammen med udenrigsminister Chr. Bernstorff fastholdt han under krigen en konsekvent linie over for et statsråd, hvis flertal blev grebet af panik. Ydermere traf han kort efter faderens død 13.3.1808 et skridt der såvel formelt som formentlig også reelt tillagde F. en afgørende indflydelse også på de indenrigske forhold. 19.3.1808 gav han kollegierne ordre til skriftligt at tilstille ham alle foresstillinger og erklærede samtidig at han for fremtiden ville afgøre, hvorvidt sagerne skulle refereres i statsrådet. Dette var sat ud af kraft 1808–14 og den politiske beslutningsproces samlet i kongens kabinet. Man skal her næppe tillægge kabinetssekretæren P. C. Jessen større indflydelse, men utvivlsomt spillede adjutantstaben, her særlig generaladjutant Frantz "Bülow, en vis, dog normalt overvurderet rolle. Adjutantstaben („de røde fjer“) blev genstand for betydelig uvilje og tillagdes stor andel i det for landet ulykkelige forløb af årene 1807–14, men atter må F. bære det endelige ansvar.

Allerede ved det engelske angreb på Kbh. 2.4.1801 markeredes F.s selvrådighed, idet han uden at rådføre sig med Olfert "Fischer afbrød kampen på admiral Nelsons henvendelse, men utvivlsomt var det en korrekt afgørelse, og F. viste i de følgende forhandlinger myndighed og en optræden der gjorde et fordelagtigt indtryk på modstanderen. Ved det tyske kejserriges opløsning 1806 pressede F. på for, opfordret af Frankrig, at indkorporere Holsten, og han søgte i forlængelse heraf at tilvejebringe større ensartethed i de enkelte rigsdeles lovgivning. En uheldig konsekvens heraf var imidlertid et øget modsætningsforhold til udenrigsminister Chr. Bernstorff og grundlæggelsen af et permanent modsætningsforhold til augustenborgerne. Man kunne fra dansk side næppe have truffet anden afgørelse end den man tog ved det fornyede engelske angreb i 1807, selv om F.s afrejse fra Kbh. umiddelbart før belejringen næppe var psykologisk heldig. F. bandt sig nu til Napoleon, hvori han støttedes og fastholdtes af sine militære rådgivere. Han formåede imidlertid ikke at udnytte denne alliance til sin fordel i det svenske tronfølgespørgsmål 1809–10, og de formentlige muligheder der bød sig 1812–13 til at opgive forbundet og søge en tilnærmelse til de allierede afvistes

blankt af F. der ikke kunne opnå sikkerhed for Norges forbliven i monarkiet. Konsekvenserne heraf blev landets medinddragelse i Napoleons fald, og de militære operationer den danske hær involveredes i 1813 afslørede ikke feltherreegenskab hos F. Danmark måtte gå ind på freden i Kiel 14.1.1814, i hvis udformning F. ikke havde del. Han havde udvist stor ihærdighed for at fastholde Norges tilhørsforhold, støttede efter bedste evne statholderen Christian Frederik (senere Chr. VIII), men opnåede intet overfor overlegne modspillere og en tilintetgørende magtkonstellation vendt mod landet.

Fra sept. 1814 til maj 1815 opholdt F. sig ved kongressen i Wien for at virke for sit lands sag. Han kom imidlertid uhjælpelig til kort i kongressens diplomatiske miljø, og hans selvrådighed vanskeliggjorde opgaven for Danmarks ordinære repræsentanter, udenrigsministeren og Chr. Bernstorff. Det indtryk F. efterlod sig i Wien var en med lidelighed blandet sympati, en vis popularitet hos byens befolkning, men bemærkelsesværdig er her den begejstrede modtagelse, F. fik ved sin hjemkomst. Det blev i vide kredse opfattet som om F. havde reddet landet ved sin deltagelse i kongressen. 29.4.1814 trådte statsrådet påny sammen og mere normale styreformers etableredes i den skikkelse, de skulle bibeholde frem til kongens død. Betydelige afgørelser blev dog fortsat truffet mellem ministre og kongen personlig, og det må betragtes som uheldigt at F. i en årrække søgte at holde tronfølgeren ude fra den centrale statsstyrelse. Årene efter 1814 var ikke fremmede for større politiske initiativer, hvad der stemte vel overens med F.s indstilling. Han rejste jævnligt s.m. dronningen til forskellige dele af kongeriget og hertugdømmerne, hvilket yderligere styrkede hans popularitet i befolkningens brede kredse. Den i europæisk politik herskende reaktionære strømning i disse år var på linje med F.s holdning, og han reagerede meget stærkt på oppositionelle tilkendegivelser (dr. "Dampe). Uroen 1830 og Uwe Jens "Lornsens agitation i hertugdømmerne opskræmte F. stærkt, men i selve indførelsen af de rådgivende stænder havde han kun ringe del. Den stigende kritik af statsstyrelsen krænkede F. dybt, men i stadig større omfang gik den egentlige indflydelse over til andre i 1830'erne, bl.a. til kronprinsen, den senere Christian VIII. 1837 var F. syg i længere tid, men han genvandt tilsyneladende sit normale, gode helbred. Men på efteråret 1839 svækkedes han dog mærkbart, men uden egentlige sygdomstegn. Han varetog sine regentpligter, ikke mindst de militære, til det sidste, arbejdede endnu dagen før sin død og sov hen om morgenen 3.12.1839.

Frederik VI

F. var hverken i legemlig eller åndelig henseende begunstiget fra naturens side. Hans fremtræden var uheldig, skikkelsen klejn og spinkel og ansigtet med den skæve mund, hængende underlæbe og albino-øjebryn direkte uskønt. F.s optræden var kejtet, han udtrykte sig mundtligt og skriftligt uden overlegenhed, hvortil hans mangelfulde uddannelse også bidrog. Han skrev således ikke ortografisk korrekt dansk. Han var uden dybere indsigt i kunst og kulturelle spørgsmål, læste så godt som ikke litteratur, og for hans deltagelse i statsstyrelsen gælder, at han synes at have savnet evner for at analysere problemerne, udstikke hovedlinjer, ligesom han var uden konstruktiv fantasi. Men man kan ikke frakende ham en nøgtern og saglig indstilling, en stærk ansvars- og pligtfølelse og i en række tilfælde et sundt blik for personer og forhold. For småkårsfolk havde han en oprigtig medfølelse, og han hjalp ofte rundhåndet efter ulykker, brande o.lign. Det er imidlertid et vidnesbyrd om F.s manglende overlegenhed, at han i konflikter med ministre og bureaukrati sjældent kunne føre sin vilje igennem. På udnævnelsen af embedsmænd, endog de højeste, øvede han dog hele sin regeringsperiode en afgørende indflydelse, og han holdt sig fortrinsvis til prøvede rådgivere. Det kom ved F.s død til spontane og omfattende sympatitilkendegivelser, og det velkendte forhold, at kongens kiste på vejen til Roskilde blev båret af repræsentanter for sjællandske bønder er betegnende for den ægte popularitet, F. nød i befolkningens brede lag. Mindet om reformårene, hans personlige jævnhed og godgørelse sikrede ham en bred, folkelig sympati der i det følgende årti skulle få politisk betydning gennem den fastholden ved kongemagten, betydelige dele af bondestanden gik ind for. I andre lag af befolkningen var F.s popularitet mere omtvistet. Allerede tidligt spores kritik af hans person, af hans militæroptæthed og af sider af hans karakter. Krigsårene, hvor mange følte at F. ikke slog til som leder af styrelsen, sled yderligere på loyaliteten, mens forestillingerne om hans optræden i Wien 1814–15 til gengæld atter samlede stor tillid og sympati om hans person. I 1830'erne fulgte påny en mere kritisk indstilling overfor F. fra liberale kredse, efterhånden som han identificeredes med enhver modstand mod forandringer i statsstyrelsen. I borgerskabet, blandt akademikere og i visse embedskredse så man gård forventning hen til det kommende tronskifte, og her var holdningen til F. i de senere år antagelig at karakterisere med Orla *Lehmanns ord: velvilje mod en velsindt gammel mand. Det fra traditionen kendte billede af kongen i admiralsuniform sejlene i Frede-

riksberg haves kanaler hilst af københavnske borgere langs bredderne tegner imidlertid en side af de forestillinger der i de følgende mere urolige årtier knyttede sig til „Fr. VIs tid“.

F.s politiske indsats har været yderst forskelligt bedømt af eftertiden. 1840'ernes liberale opposition og overhovedet den nationalliberale periode var ikke F. gunstig, og da den egentlige historiske udforskning af perioden tog sin begyndelse i sidste del af 1800-tallet tegnede forfattere som L. Koch, Edv. *Holm, Carl Th. *Sørensen og ikke mindst Marcus *Rubin billedet af F.s person og især hans regeringsindsats med kritiske træk. Også i norsk historieskrivning om de sidste år af landets forbindelse med Danmark blev F. negativt bedømt. Senere har særlig Axel *Linvald rehabiliteret F. som person og regent, mens Hans *Jensen har understreget periodens bureaukratiske styreform i bevidst opposition til det ofte citerede: vi alene vide. Senest har Georg *Nørregård og Ole Feldbæk arbejdet med F. som udenrigspolitikker uden dog at tillægge ham større evner som statsmand, mens E. O. A. Hedegaard har søgt at forsvare F. i perioden 1807–14 ved at lægge et betydeligt ansvar på adjutantstaben. Også i nyere norsk historieskrivning er billedet af F. blevet nuanceret i forhold til opfattelsen fra forrige århundrede.

Medd. fra krigsark. I–IV, 1883–90. Danske politiske breve, udg. Povl Bagge m.fl. I, 1945. – C. F. Wegener: Liden krønike om kong Fr. og den da. bonde, 1843. A. S. Ørsted: Af mit livs og min tids hist. I–IV, 1851–57. Carl Th. Sørensen: Kampen om Norge 1813 og 1814 I–II, 1871. Samme: Bernadotte og Norden I–III, 1903–04. Orla Lehmann: Efterl. skr. I, 1872. J. Davidsen: Fra det gamle kongens Kbh. I–II, 1880–81 (ny udg. 1977). Edv. Holm: Den offentlige mening og statsmagten, 1888. Samme: Danm.-Nos hist. V–VII, 1906–12. L. Koch i Hist.t. 6.r.III, 1891 I–57. Aage Friis stt. 7.r.I, 1897–99 241–327 353–413. Hans Jensen stt. 10.r.IV, 1937–38 261–77. Marcus Rubin: Fr. VIs tid, 1895 (fot.optr. 1970). C. F. Holten: Erindr., 1899. Conrad Rantzau-Breitenburg: Erindr. fra kong Fr. VIs tid, 1900. Fra hoffet og byen, 1906 (fot.optr. 1966) = Memoirer og breve III. Jens Jacob Paludan: Ungdomserindr., 1908 (fot.optr. 1967) = Memoirer og breve IX. E. C. Werlauff: Erindr. af mit liv, 1910 (fot.optr. 1968) = Memoirer og breve XIII. Erindr. af pastorinde Pauline Petersen, 1919 (fot.optr. 1971) = Memoirer og breve XXXI. Axel Linvald: Kronprins. og hans regering, 1923. Samme: Kong Chr. VIII. Den unge prins, 1943. Samme: Kong Chr. VIII. Norges statholder, 1952. Samme: Kong Chr. VIII. Før Eidsvoldgrundloven, 1965. Frantz Dahl: Fr. VI og A. S. Ørsted i 1826, 1929. Hans Jensen: De danske stænderforsaml.s hist. I–II, 1931–34. Harald Jørgensen: Trykkefrihedsspørgsmålet i Danm. 1799–1848, 1944. Georg Nørregård: Danm. og Wienerkongressen 1814–15, 1948. Samme: Freden i Kiel 1814, 1954. Samme: Efterkrigsår i da. udenrigspolitik 1815–24, 1960. Samme: Danm. mellem øst og vest 1824–39, 1969. J. P. Trap: Fra fire kongers tid I, 1966. E. O. A. Hedegaard: Fr. VI og de røde fjer I–II, 1975. O. Feldbæk: Denmark and the armed neutrality 1800–01, 1979.

Claus Bjørn

□Tegn. af C. Høyer, 1768 (St.mus.) og min. af samme, 1769 (Amalienborg). Pastel af H. P. Sturtz, 1771 (Rosenborg). Buste af J. E. Bauert s.å. (sst.). Afbildet s.m. moderen på gouache formentlig af A. Thornborg, 1771 (sst.) og på flere tegnede udkast af P. Als s.å. (Rigsark.). F.s barnelege tegnet af P. Cramer og J. Mandelberg (Sorø kunstmus., Fr.borg) til en serie stik, hvoraf kun enkelte blev udført, af J. M. Preisler og J. F. Clemens 1771. Afbildet s.m. moderen på min. af C. D. Voigts 1773 (Windsor). Buste af H. Beeken, 1773 (Rosenborg). Min. af W. A. Müller, 1774 (sst.). Mal. af P. Brünniche ?, 1774 (Gavnø, Rosenborg), min. efter dette af Høyer (Amalienborg). Tegn. af samme ca. 1774–75 (St.mus.), skitse til forlæg for stik af M. Haas, 1777. Afbildet på tegn. af kongefamilien af Høyer ca. 1775 (St.mus.). Miniature (Fr.borg). Pastel af P. Als (St.mus.). Relief af D. J. Adzer (sst.). Relief af J. Wiedewelt, 1776. – Afbildet på to tegn. af selskaber 1781 af J. H. W. Haffner (Rosenborg). Mal. af J. Juel, F. stående ved vindue, 1780, F. stående ved balustrade ca. 1782 og i interior 1783 (Fr.borg). Tegn. af samme, F. stående og 1782 F. i profil (begge St.mus.), sidstnævnte stukket af Clemens. Lille medalje af Enhørning, 1782. Silhouet af C. Limprecht. Ovalt mal., højrevendt, af Juel, formentlig 1784 (Fr.borg, Sorø akad., Kloster Mariense bei Neustadt) stukket af Clemens og af Th. Trotter 1786, af L. Schmidt 1787, af A. Støttrup m.fl.; tegn. af Juel (Hirschsprung). Mal. af samme, med ændret dragt, 1784 (Rosenborg, Jægerspris, Fr.borg) og med ændret stilling, formentlig s.å. (Kensington Palace), variant af samme, måske et par år senere (Adolphseck ved Fulda); kopi malet på glas (Fr.borg). Ovalt mal., venstrevendt, af Juel ca. 1784 (Rosenborg). Mal. af C. A. Lorentzen, 1784 (Fr.borg), på grundlag af Juels billeder; et stik af Prattent, angivelig efter mal. af Juel, ligger Lorentzens nær. Tegn. af N. Dajon, 1783 (St.mus.) til buste af samme, 1784 (Sorø akad.). Min. af Høyer fra beg. af 1780erne (Amalienborg, Nationalmus. i Stockholm). To min. af samme ca. 1786 (Rosenborg). Relief af L. Grossi (Sølyst ved Stavanger; Sandholt). Relief (Corselitze). Mal. af Juel, 1786, af F. siddende (St.mus.), samme portr. i ovale mal. af samme (Fr.borg, Gavnø) og kopier (Chr.borg, Oslo univ.), kopi af bl.a. H. C. Ondrup. Mal. af Juel, F. siddende (katedralskolen i Trondhjem), skitse hertil. Mal. af Juel, F. stående, 1787 (Davids saml.). F. til hest på stik af G. Haas ca. 1786 efter Lorentzen. Afbildet på E. Pauelsens mal. af Gustav III's besøg 1787 (Fr.borg). Silhouet malet af B. J. Greve ca. 1788 (Fr.borg). Afbildet på satiriske stik o.l. af G. C. Schule 1786 og 1787 og af G. L. Lahde 1792. Afbildet på Lorentzens mal.

af indtoget 1790 (Fredensborg). Medalje af G. Hull, 1792. Silhouetter af Rohtermundt, 1793 (Fr.borg, Arreskov). Mal. af Juel, 1794 (Rosenborg), replik (Fr.borg), gengivet i min. af Høyer og i stik af H. Lips 1801, herefter flere stik af bl.a. W. Nicholls, 1814, og litografi af James Heath. Afbildet på mal. af C. Viertel, 1794, af kongefamilien (Gunderslevholm) og på Haffners mal. af et selskab s.å. (Jægerspris). Flere silhouetter, også i stik, af bl.a. A. Flint og J. G. Friedrich. Flere folkelige træsnit. Afbildet på Lorentzens mal. af parlamentæren, 1801 (Fr.borg). Tegn. af Lahde (sst.), stukket af samme 1803. Buste af J. H. Mølsted, 1804 (Rigsark., Fr.borg, Ulefoss). Mal., muligvis af Haffner (Rosenborg). Mal. (Fr.borg) nært beslægtet med stik af Flint, udenlandske stik herefter. F. til hest på stik af L. L. Wolff, 1804. Stik af Wolf efter Greve. Mal. af F. til hest ved revy (Rosenborg). Afbildet på stik s.m. kapt. Krieger, 1808. – Flere nye typer daterer sig fra 1809. Medalje af J. Conradsen, 1809. Mal. af F. C. Grøger s.å. (Rosenborg, Fr.borg); efter disse min. af H. J. Aldenrath (Fr.borg, Jægerspris) og af F. C. Camradt, flere kopier (Fr.borg, Norsk folkemus., Egeskov), kopier af Hans Hansen, 1815 (Herlufsholm, Gisselfeld), af C. W. Wohlien, 1855 (Altonaer Mus.; Gottorp), i pastel af C. Horneman (Rosenborg), stik af A. W. Böhm, af A. W. Bollinger 1809 angivelig efter mal. af Fried. Sachse, samt litografi efter tegn. af Louise Grimm. F. malet til hest af Grøger ca. 1809, tegn. af samme (Rosenborg). Tegenet forarbejde af Clemens (St.mus.) til stik 1809 efter tegn. af H. H. Plötz, herefter relief af Conradsen, 1810, stik af G. Canacci, A. Flint, C. Schule, 1816, min., formentlig af Plötz (Fr.borg, Jægerspris) samt relief af L. Heuberger ca. 1815 (Den kgl. Porcelainsfabrik) og to litografier af L. Fehr. Lign. profiltegn. af W. Heuer (St.mus.) og beslægtet stik af Senn, herefter broderi af Elisabeth Hansen, 1817 (Fr.borg) og stik af Wendt. Tegn. af C. W. Eckersberg formentlig 1809 (Hirschsprung), tegn. af F. i ordensdragt af samme (Fr.borg), stukket af Senn. To revybilleder af Senn, 1809 (Brahetrolleborg). Nært beslægtede med de foran nævnte profiltbilleder er Senns akvareller af F. s.m. prinsesse Caroline, 1811 (Fr.borg) og „den høje elskede familie“ et par år senere (Rosenborg), stukket af Senn og i træsnit af H. P. Hansen; lignende profiler på stik af F. til hest af Lahde og et lille stik af Flint. Silhouet af Weitlandt, 1811 (Fr.borg). Pastel af C. Horneman (sst.). Afbildet på prospekt af I. C. Dahl 1813 (Fr.borg). Min. af L. Fraenckel, 1814 (Rosenborg) og flere senere af samme (Fr.borg, Rosenborg), bl.a. med hermelin ca. 1815, en enkelt med ældre træk (Nationalmus. i Stockholm).

Frederik VI

Min af Joseph Kaltner, 1814 (Moravska Galerie, Brno). Medalje af J. Harnish, 1814. Buste af N. Dajon, 1815, til arsenalet i Randers. 1815 udføres medaljer af H. Bubert, C. A. Müller, H. E. Freund, to af S. A. Jacobsen samt af samme en 1817. Afbildet på Lorentzens mal. 1816 af ridertog (Fr.borg) og 1820 af kørsel til teatret (Rosenborg). Buste af Freund, 1816 (Garnisons sygehus, Rigensgade i Kbh.). Graveret i topaz af Alb. Jacobsen, 1817, cameé af samme 1823. Afbildet på tegn. af J. M. Wagner, 1817 (Glücksborg), på stik af salvingsceremonien af W. Heuer, 1818. Mal. af C. A. Jensen, 1819. Buste af Thorvaldsen, 1819 (Thorvaldsens mus.), i marmor udst. 1826, i overstr. af C. F. Holbech, 1843, rejst som monument 1845 (Skanderborg); tegn. af busten af C. Plötz, 1823 (Fr.borg), kopi af busten af Hendrick Møller, 1824, af G. Borup 1834, i elfenben af Chr. Siegel 1833. – Afbildet s.m. familien på mal. af Eckersberg, 1821 (Rosenborg), gentaget i mange profilbilleder (1825 Fr.borg, 1826 Rosenborg, 1839 Thorvaldsens mus., Pederstrup), i talrige kopier af bl.a. Købke, 1828 (forhen Orebygård), N. Moe, 1829 (Jægerspris), J. V. Greve (Koldinghus), Bendz m.fl., bl.a. malet i sit værelse (Chr.borg); gengivet i stik af Falcke, 1826, og A. Hansen, i litografi af R. Martin, T. B. Wilms og, med overskæg, af V. Koch, C. Henckel, C. Plötz, Lind m.fl.; tegn. i samme type i ny uniform, men uden overskæg, af Eckersberg, 1836 (Fr.borg), stukket af Erling Eckersberg bl.a. 1848. Malet i salvingsdragt af H. Hansen (Kbh.s bymus.). Medalje af Conradsen, 1822, af S. Jacobson s.å. og af C. A. Mühle 1824. Mal. af P. Sevel, 1824. Malet i salvingsdragt af Eckersberg, 1826 (Sorø akad.), hertil malet skitse (Sorø kunstmus.) og tegn. (Fr.borg). Medalje af F. Alsing, 1830. Mal. af F. Scheperlern, af samme litografier 1829 og 1830, med forskellig hoveddrejning, kopi efter det ene „skrevet“ af Jes Grund (Fr.borg), litografi sign. Heustreu samt, med overskæg, af Scheperlern. Flere stik af C. Bruun i lign. profiltype og kopier herefter. Malet i salvingsdragt af W. Bendz, 1831 (Chr.borg, Rosenborg) og tegn. (St.mus., Fr.borg). Malet i salvingsdragt af H. Eddelien udst. 1832. Litografier af J. F. Fritz 1830, 1833 og 1836, det sidste med overskæg. Medaljer 1833 af C. Christensen og A. Jacobson. To tegn. af C. F. Croymann, 1833 (Fr.borg). Litografi af W. Heuer, 1834. Flere litografier af F. til hest, bl.a. af Lüders 1834. Litografi af L. v. Motz, 1834. Relief af H. E. Freund på monument, 1834 (Torbenfeld). Medalje 1834 af F. C. Krohn, statuette af F. til hest af samme (Rosenborg, Chr.borg, Fr.borg, Pederstrup m.fl.st.). Lign. statuette af F. stående (Fr.borg). Mal. tilskr. Grøger, 1835 (We-

dellsborg). Litografi af J. M. Graack, 1836. Mal. af F. som ældre (Amalienborg), lign. mal., men med overskæg (Holsteinborg). Mal. af C. W. Wiehe (Rosenborg), litograferet af Fortling o.a., og min. af C. Plötz (Rosenborg, Fr.borg) har også overskæg. Medalje af H. Conradsen 1837, af Alsing 1838 og af C. Christensen 1839. Statuette af H. V. Bissen, 1838 (Hirschsprung). Endv. bl.a. radering af A. Prægel, træsnit af T. Philippoteau og C. Sandberg, stik af M. Engelbrecht, litografi af W. Devrient og silhouet af Franz Liborius Schmidt (Kgl.bibl.). – Tegnet på dødslejet af P. C. Skovgaard (Fr.borg), raderet af samme. Mal. som død (sst.). Malet på castrum doloris af A. Melchert, 1840 (sst.), af S. Schack s.å. (Rosenborg), af E. Bærentzen og tegnet af H. M. W. Lunding (Kgl.bibl.). Litografier af F. på lit de parade af bl.a. E. Lehmann efter tegn. af F. Christensen og J. F. Fritz. Mal. af begravelsen af H. J. Hammer (Rosenborg) og Chr. Zeuthen. – Afbildet på mal. stavnsbåndets løsning, af Eckersberg 1839 (Chr.borg), hertil indbyrdes forskellige forarbejder (Davids saml., Pederstrup) og lille gentagelse 1844 (Fr.borg). Mal. af N. P. Holbech udst. 1840 (Fredericia rådhus) og af J. L. Lund, 1842. Silhouet af Fausing (Kgl.bibl.). Statuette (Rosenborg). Relief af S. S. Winther, 1840. Skåret i elfenben af F. Hertz, udst. 1844. Statuette af Thorvaldsen (Nysø) og statuette efter denne af H. V. Bissen, 1847 (Bregentved). Statue af H. V. Bissen, 1858 (Fr.berg have), en række forarbejder fra 40erne og 50erne (Glyptoteket, Odense bys mus.). Afbildet på N. Simonsens mal. 1860 af en revy ca. 1830 (Adolphseck ved Fulda) og på tegn. af C. Bayer af en revy 1838. Afbildet på flere tegn. af Klæstrup, bl.a. af sejladsen i kanalerne i Fr.berg have (1877, Fr.borg), lign. scene af K. Gamborg (Kgl.bibl.). Buste (Christiansgave, Thisted). – Mindestøtte i Højer 1825, endv. i Viskum Vesterskov, i præstegårdshaven i Hjerminde og i Grønnestrånd ved Fjerritslev.

Povl Eller

Frederik VII (Frederik Carl Christian), 1808–63, konge. * 6.10.1808 på Amalienborg (Slotsk.), † 15.11.1863 på Glücksborg slot, begr. i Roskilde domk. F: prins Christian Frederik af Danmark, senere *Christian VIII (1786–1848) og *Charlotte Frederikke af Mecklenburg-Schwerin (1784–1840). ~ 1° 1.11.1828 i Kbh. (Slotsk.) med *Vilhelmine, * 18.1.1808 i Kiel, † 30.5.1891 på Glücksborg, d. af *Frederik VI (1768–1839) og *Marie af Hessen (1767–1852). Ægteskabet opløst 1837. ~ 2° 10.6.1841 i Neu Strelitz med

"Mariane af Mecklenburg-Strelitz, * 10.1.1821 i Neu Strelitz, † 1.6.1876 sst., d. af storhertug af Mecklenburg-Strelitz Georg Frederik Carl Joseph (1779–1860) og Marie Vilhelmine af Hessen-Kassel (1796–1880). Ægteskabet opløst 1846. ~ 3° 7.8.1850 (til venstre hånd) i Fr.borg slotsk. med Louise Christine Rasmussen (Louise "Danner), * 21.4.1815 i Kbh. (Fødsst.), † 6.3.1874 i Genova, d. af grosserer, mægler Gotthilf Ludewig Køppen (ca. 1776–1832) og ugift tjenestepige Caroline Juliane Rasmussen (1794–1869).

F. havde en urolig og splittet barndom. Efteråret 1809 opløstes forældrenes ægteskab og moderen forvistes til Horsens. Da faderen 1813 blev statholder i Norge overdroges F.s opdragelse og undervisning til onklen prins Ferdinand hos hofchef Joh. Fr. "Bardenfleth hvis søn C. E. "Bardenfleth blev F.s barndoms- og ungdomsven. 1815 indgik faderen nyt ægteskab og F. blev optaget i hans hjem, men 1819 drog faderen og stedmoderen på en udenlandsrejse der varede halvår. F. kom nu i huset hos sin faster prinsesse Juliane, og tilsynet med hans uddannelse blev til 1825 pålagt major Frederik "Bardenfleth, en bror til hans tidligere opdrager. Hans faglærere var ikke altid valgt med omhu og formåede ikke at interessere ham i undervisningen. Hans arbejdslyst og pligtfølelse var ringe, og han havde ikke megen tilbøjelighed til boglig lærdom. Hele denne mangel på fasthed og harmoni i hans barndom og første ungdomsår modvirkede ikke, men fremmede snarere de mindre heldige sider i hans sammensatte natur. Efter sin konfirmation 1826 blev han udnævnt til generalmajor og forlovet med Frederik VI's datter prinsesse Vilhelmine som han ikke havde meget til fælles med. Frederik VI havde bestemt forlovelsen og bestemte også at F. inden ægteskabet skulle foretage en udenlandsrejse med grev Conrad "Rantzau som leder for at lære sprog og dygtiggøre sig i militære forhold, statskundskab og historie. Størstedelen af tiden opholdt F. sig i Genève hvor F.s jævne og elskværdige væsen og livlige deltagelse i borgernes skytefester gjorde ham så populær at han udnævntes til byens æresborger, men studierne blev der ikke gjort meget ved. Over Frankrig og Italien gik rejsen efteråret 1828 til Kbh. hvor han viedes til prinsesse Vilhelmine under en loyal befolknings store deltagelse. Det kom dog snart til alvorlige uoverensstemmelser mellem ægtefællerne, navnlig på grund af F.s ustadige liv med soldature og erotiske eskapader. Vilhelmine klagede til sin far der i det hele var misfornøjet med F.s livsførelse og 1834 forviste ham til Jægerspris og yderligere beordrede ham ud på togt med et orlogsskib til Nordatlanten og Island. Fra Jægerspris begærede F. separation

der efterfulgtes af skilsmisse 1837. Efter togtet til Island beordredes F. til Fredericia hvor han blev chef for Fynske infanteriregiment, men stod under strengt opsyn af fæstningens kommandant som stadig måtte rapportere til kongen. F. afandt sig forholdsvis godt med sit eksil og deltog vel i militærlivet, men færdedes mere blandt jævne borgere og blev meget populær blandt dem. Fra denne periode stammede også hans nærmere forbindelse med balletdanserinde, senere modehandlerske Louise Rasmussen. Bekendtskabet med hende og hendes elsker, bogtrykker og udgiver af Berlingske Tidende, Carl "Berling gik tilbage til hans tid som ung i Kbh.

Da faderen blev konge 3.12.1839 udnævntes F. til guvernør over Fyn med bolig på Odense slot og til kommanderende general for Fyn og Jylland. Hans embeder var væsentligst af formel karakter, og han gjorde kun lidt for at sætte sig ind i det administrative system. Derimod viste han dyberegående interesse for nordisk arkæologi, men det var ikke så meget studiets videnskabelige side som, med C. F. "Wegeners ord, „dets forenelighed med et vist frimesterskab, modtagelighed for dristige gisninger og opfordring til udgravninger i moser og høje“ der gjorde det tillokkende for ham. Christian VIII var bekymret over at F. endnu ikke havde nogen arving og bevægede ham 1841 til at gifte sig med prinsesse Mariane af Mecklenburg-Strelitz, men uoverensstemmelserne mellem to så forskellige naturer gjorde opretholdelse af ægteskabet umuligt. Prinsessen frastødtes af F.s ekscentricitet og umådeholdenhed og af hans stedse nærmere forhold til Louise Rasmussen som han over for sin hustru betegnede som sin „skytssengel“. 1844 tog prinsessen ophold hos forældrene i Neu Strelitz og 1846 ophævedes ægteskabet. Louise Rasmussen tog nu varigt ophold i Odense og forbindelsen med hende og Berling blev uundværlig for F. – Som i Fredericia vandt F. på Fyn befolkningens sympati. I sine repræsentative opgaver viste han et hurtigt og ofte rigtigt omdømme, en naturlig veltalenhed og ualmindelig evne til at forene jævn og folkelig optræden med fyrstelig værdighed. Kendt var han for at slå ud med højrehånden, en gestus der ses på mange af de statuer der er rejst for ham. F.s barndomsven C. E. Bardenfleth der en tid under F.s første ægteskab var kavaler ved hans hof blev på Christian VII's anmodning hofchef for F. på Fyn og var samtidig stiftamtmand. Han støttede prinsesse Mariane og modvirkede forbindelsen med Louise Rasmussen, men uden held. Derimod øvede han indflydelse på F.s politiske indstilling. F. havde hidtil ikke beskæftiget sig meget med politik. Dog havde hans stærke nationale følelse vakt

Frederik VII

hans bekymring for danskheden i Slesvig, og under Bardenfleths påvirkning fik han øje for at en forfatningsmæssig nyordning i konstitutionel retning kunne være ønskelig. Han var vel ikke nogen varm ven af den konstitutionelle regeringsform, men brød sig heller ikke om enevoldskongens byrder og ansvar. Dertil var han for indolent og erkendte egne mangler. Han fornemmede imidlertid i offentligheden et voksende krav om ændring og indsendte da februar 1847 en af Bardenfleth forfattet og af ham selv underskrevet indstilling til Christian VIII, hvori det anbefalede at tilvejebringe enhed i styrelsen af det firdelte monarki og samvirke mellem regering og folk.

Knap et år efter overtog F. enevoldsmagten ved Christian VIIIs død 20.1.1848. Han var i mange henseender kun ringe egnet til kongegerningen. Han stod i kundskaber langt tilbage som følge af sin mangelfulde uddannelse som han havde savnet vilje til at rette op på. Han savnede stadsighed og arbejdslyst i regeringsanliggender. Hans helbred var allerede vaklende, og hans livlæge udtalte at han kun måtte anvende få timer daglig eller „få og sjældne dage“ til regeringsforretningerne. Værst var vel hans moralske brist. I hans uligevægtige sind kæmpede naturlig godhed med pludselig hidsighed, mistænksomhed over for omgivelserne og barokke, undertiden despotiske indskydelser. Umådeholdenhed i drik og en ejendommelig fantasifuld omgang med sandheden der lod ham fortælle oplevelser og historier som enhver kunne se var det pure opspind, bragte ham ofte i pinlige og uværdige situationer. Christian VIII havde indset hvor uegnet hans søn var til at være enevoldskonge og pålagde ham på sit dødsleje snarest at tage skridt til indførelse af en konstitutionel forfatning med P. C. "Stemann og Carl "Moltke som hovedrådgivere. Tynget af det ansvar der nu hvilede på ham fulgte F. faderens pålæg og beholdt det gamle gehejmestatsråd, udvidet med Carl Moltke og Bardenfleth. Under statsrådets forhandlinger om kundgørelsen af 28.1.1848 der betød enevældens afskaffelse, fulgte F. altid flertallet også hvor han var enig med det Bardenflethske mindretal om at kongerigets og hertugdømmernes ligelige repræsentation i fælles stænderforsamlinger var en farlig indrømmelse til teorien om Slesvigs og Holstens selvstændighed og samlede ligeberettigelse over for kongeriget. F. var dog ikke stemt for en mere liberal forfatning end den, kundgørelsen bebudede. Det var harmen over det slesvig-holstenske oprør der i martsdagene 1848 fik ham til at give efter for den offentlige mening og lægge magten i de liberale lederes hænder, selv om han en tid vaklede mellem denne løsning og

et skridt tilbage i absolutistisk retning. Den folkeyndest der nu ombølgede ham gjorde et dybt indtryk på ham. Hans valgprog „folkets kærlighed min styrke“ blev i vanskelige situationer i de kommende år hans faste holdpunkt og svarede til hans konstante behov for popularitet. Han blev i forårs månederne 1848 et enhedsmærke for den mægtigt frembrydende nationale stemning og har hovedparten af æren for at den store omvæltning foregik så let. Han evnede i sine mange, oftest improviserede taler til befolkningen og soldaterne at gribe stemningen og give den udtryk i jævne ord, tit båret af lune. Det fik særlig betydning under hans besøg i Slesvig hvor hans uhyre popularitet hos den dansksindede befolkning, ikke mindst hos de tysktalende loyale flensborgere, styrkede den danske front og gav den et samlingsmærke. – Ved martsministeriets udnævnelse erklærede F. at han fra nu af betragtede sig som konstitutionel konge med en ansvarlig regering og kun agtede at give møde i statsrådet når førsteministeren anmodede ham derom. Han opholdt sig i den følgende tid meget på landslottene, beskæftiget med udgravninger, jagt og fiskeri. Deltog han i statsrådsmøder bøjede han sig så godt som altid for flertallet, selv om han under drøftelserne havde tilkendegivet en anden opfattelse end flertallets. En undtagelse var spørgsmålet om Slesvigs deling der blev aktuelt efteråret 1848. Her gik han mod flertallet hvad der i forbindelse med hans ord ved troppevejen på Lerbæk mark ved Vejle 18.9.: Det skal ej ske! førte til ministerskifte og delingstankens opgivelse. F. øvede ingen påviselig indflydelse på grundlovsforslaget. Han krafaldt ønsker om at rigsdagen som skulle indkalde hvert andet år og at løfteparagrafferne skulle udgå, men fik uvæsentlige indrømmelser om de kongelige prerogativer. Da den grundlovgivende rigsforsamling havde vedtaget grundloven, erklærede han i statsrådet 3.6.1849 at han „sandt øjeblikket mindre hensigtsmæssigt for grundlovens udstedelse, samt at denne indeholdt bestemmelser som han frygtede for ej ville være til gavn for Danmarks rige“. På statsrådets enstemmige udtalelser om at godkendelse nu var „uundgåelig“, svarede han dog i samme møde at „da han nu en gang havde givet sit ord ville han også holde det“, og 5.6. underskrev han og ministrene.

Straks efter at F. var blevet konge fik Louise Rasmussen bolig på Christiansborg og førte en halvofficiel tilværelse som fru Danner eller baronesse Danner. Berling blev F.s privatsekretær og generalkasserer for civilisten og 1849 kammerherre. Stærkt yndet af F. og fru Danner færdedes også hos dem holsteneren L. N. "Scheele der var tilhænger af en konstitutionel helstat.

Han havde været loyal embedsmand på Gottorp, var derfor hadet af slesvig-holstenerne og var flygtet til Kbh. da oprøret i Slesvig-Holsten brød ud. Han fik i den følgende halve snes år væsentlig indflydelse på F.s holdning. Foråret 1848 lod F. regeringen vide at han ønskede at ægte fru Danner til venstre hånd, men regeringen fik spørgsmålet skudt ud under henvisning til krigsforholdene og til at arvefølgen til den danske trone ikke var afklaret. F.s kabinetssekretær C. A. "Bluhme var imod ægteskabet, men da han indså at F. ikke ville opgive det fik han det diplomatisk ført igennem med så lidt opsigt som muligt. Vielsen foretoges af biskop J. P. "Mynster 7.8.1850 og F. udnævnte samme dag sin hustru til lensgrevinde af Danner. Ægteskabet misbilligedes af kongefamilien, aristokratiet og den højere embeds- og borgerstand og var gennemgående upopulært i Kbh. og de større provinsbyer. Mange nationalliberale så med foragt på grevinden der til gengæld støttedes energisk af bondevennerne, og landbefolkningen gav hende også en begejstret modtagelse på kongeparrets rejser i de følgende år. Grevinde Danner var ikke til sinds at lade sig skubbe til side i hoffet og det skrumpede derfor stærkt ind, da de fremmede diplomater havde ordre fra deres hof-fer til at ignorere hende, og de kongelige og andre højtstillede damer gjorde det samme. F. harmedes over disse mange krænkelse og forsøgte ikke nogen lejlighed til at fremhæve hvor god en støtte hun var for ham. Utvivlsomt virkede hun regulerende på hans daglige tilværelse, modvirkede hans drikkeri og neddæmpede nu og da hans sygelige pralerier.

Arvefølgespørgsmålet afgjordes 1853 da prins Christian af Glücksborg udpegedes til tronfølger. F. ønskede, irriteret over prins Christians og særlig prinsesse Louises afvisende holdning til grevinde Danner, prins Christians søn Frederik, den senere Frederik VIII, valgt, men kunne ikke sætte det igennem over for den russiske zar hvis slægt nedstammede fra Gottorperne og dermed var medbestemmende. I spørgsmålet om Slesvigs og Holstens stilling efter treårskrigen fornemmede F. at han måtte bøje sig for "den europæiske nødvendighed". Reaktionen i Europa efter revolutionsårene 1848–49 så ikke med sympati på de nationalliberales ejderpolitik og Danmarks fri forfatning. Stormagterne ønskede helstaten bevaret og sikkerhed for at Slesvig ikke knyttedes nærmere til kongeriget end Holsten. De aftaler herom som udenrigsminister C. A. Bluhme indgik med stormagterne 1851–52 tiltrådte F. og det beroligede ham at bondevennerne under ledelse af A. F. "Tscherning som F. værdsatte højt støttede regeringens politik. Aftalerne af 1851–52

nødvendigjorde indførelse af en fællesforfatning for kongeriget og hertugdømmerne og en indskrænkning af grundloven til kun at gælde for kongerigets indre forhold. Disse ændringer blev taget op 1854 af det stærkt konservative ministerium A. S. Ørsted som F. kom i modsætning til på flere områder. Da de nationalliberale stærkt angreb ministeriet indstillede det at C. C. Hall, C. G. Andræ og D. G. Monrad afskedigedes fra deres embeder. F. tiltrådte uvilligt og bemærkede at så ventede han at der ikke kom flere. Til biskop i Sjællands stift efter J. P. Mynster udnævnte ministeriet H. "Martensen mod F.s og grevinde Danners ønske om professor H. N. "Clausen. Yderligere anlagde ministeriet sag mod F.s ven, gehejmearkivar C. F. "Wegener, for kritik af tronfølgeordningen. Wegener frikendtes, hvorefter ministeriet tildelte ham en misbilligelse og F. tilsendte ham et anerkendende brev. I statsrådsmødet 18.7.1854 rejste F. stærk kritik af ministeriets forslag til helstatsforfatning og grundlovsindskrænkning. Forslagene „havde nogen lighed med oktrojering eller vel endog et slags statskup“, sagde han. „Det ville være ham for svært at bære, hvis han gjorde noget som stred mod hans tilsagn til det danske folk, og hvad der var tilsikret rigsdagen om at forandringer i grundloven måtte ske på forfatningsmæssig måde, måtte holdes“. Det var tankerne fra 1848–49 han her søgte at fastholde, men over for det samlede ministeriums argumenter og juridiske henvisninger kom han til kort og frafaldt sine indvendinger. En uge senere oktrojeredes fællesforfatningen, og i oktober svarede rigsdagen med en adresse til F. hvori der anmodedes om en konstitutionel helstat, gennemført på grundlovs-mæssig vis. Mistænksom som F. kunne være og også nærtagende i sin usikkerhed så han i adressen en mistillid til sig selv og krævede i statsråd 18.10. folkettinget opløst. Det var just ministeriets ønske og valg blev udskrevet til 1.12. F. og grevinden besøgte på popularitetsrejse i Holsten Scheele 29.10. og enedes med ham om planer til ministeriets fjernelse. Sidst i november kom Scheele til kongeparret på Frederiksborg, og efter valget der svækkede ministeriet fulgte F. i statsrådsmøde 3.12. Scheeles råd om afgørelse straks og bad hver af ministre-ne svare skriftligt om de tiltrådte rigsdagens holdning til forfatningssagen. Ørsted svarede hidsigt at da ministeriet åbenbart havde mistet majestættens tillid demissionerede det. F. overdrog Scheele at danne nyt ministerium. Det mislykkedes for ham, men han blev udenrigsminister i ministeriet P. G. Bang der gennemførte den konstitutionelle helstat 1855. Ministeriets nationalliberale medlemmer Hall og Andræ der

Frederik VII

bag Scheele så grevindens og Berlings indflydelse, trængte ham trods F.s modstand i baggrunden, og april 1857 udtrådte han af ministeriet. På F.s opfordring forsøgte han igen at danne ministerium, men atter forgæves. F. henvendte sig så til nogle af de ministre han havde afskediget 1854, men de ville ikke påny træde i hans tjeneste. Når noget som her gik F. alvorligt imod kunne han i hidsighed eller depression tale om at han igen ville „være absolut“ eller gå af. Truslerne havde hidtil vist sig indholdsløse, men nu var der frygt for at F. ville suspendere forfatningen. Krisen drev dog over og maj 1857 dannede Hall et rent nationalliberalt ministerium. Det kom i konflikt med F. da det, navnlig finansminister A. F. Krieger, søgte at trænge grevinden tilbage ved hoffet, og da ministeriet tilsidst forlangte Berling afskediget fra hans hofstillinger afviste F. det kategorisk. Ministeriet gik af og efterfulgtes december 1859 af ministeriet C. E. Rottwitt der stod bondeveernerne nær, men kun sad til Rottwitts død februar 1860, hvorefter Hall igen dannede ministerium. Under ministeriet Rottwitt indtraf Frederiksborg slots brand og ved nytårstid voldsomme demonstrationer i Kbh. mod grevinde Danner. Det bondevenlige ministerium var ikke velset i Kbh., og smædeviser og fantasifulde rygter om grevindens, Berlings og Scheeles indflydelse og indbyrdes forhold øgede ophidselsen. Kort efter tog Berling på grund af sygdom sin afsked. I F.s sidste år blev skandinavismen et bindeled mellem ham og ministeriet. Han så i en militær alliance med Sverige-Norge den eneste støtte i et opgør med det tyske forbund og mente gennem sit venskab med den svenske konge Karl XV at have opnået løfte om hjælp, men han oplevede ikke disse fantasiers møde med virkeligheden. Efteråret 1863 opholdt han sig sammen med grevinden på Glücksborg og udfoldede trods sin nu tydelige fysiske og åndelige svækkelse en hektisk aktivitet. Han overværede udgravninger i Nydam mose i Sundeved, inspicerede hyppigt befæstningsarbejder ved Dannevirke og førte sidst i oktober an i en animeret fest hos sine kære flensborgere. I november pådrog han sig en kraftig forkølelse der efterfulgtes af angstsrosen. Ved hans død 15.11.1863 var landesorgeren dyb og oprigtig. Manges sind knugedes af uvished om fremtiden. F. var den sidste konge hvis herskerret i hertugdømmerne var anerkendt fra alle sider, og netop to dage før hans død vedtog rigsrådet den novemberforfatning der knyttede Slesvig til kongeriget. Vanskelighederne øgedes i uoverskuelig grad ved sammenfaldet mellem novemberforfatningens vedtagelse og F.s død.

Statsrådets forhandl. I–VII, udg. Rigsark. 1954–66. – H. P. Giessing: Kong Fr. VII's ungdoms- og regeringshist., 1865. C. F. Wegener i Årbøger for nord. oldkyndighed, 1866 1–106. H. N. Clausen: Optegn. af mit levned og min tids hist., 1877. H. Martensen: Af mit levnet III, 1883. A. Thorsøe: Kong Fr. VII's regering I–II, 1884–89. J. N. Madvig: Livserindr., 1887. C. E. Bardenfleth: Livserindr., 1890. N. Neergaard: Under junigrundloven I–II, 1892–1916. C. F. Holten: Erindr., 1899. A. F. Krieger: Dagbøger I–III, 1920–21. Rob. Neiiendam: Bogen om grevinde Danner, 1956 (ny udg. 1970). Erik Møller: Helstatens fald I–II, 1958.

Helge Larsen (N. Neergaard)

□Tegn. af W. Heuer ca. 1810 (Rosenborg). To pasteller af C. Hornemann, 1812, og to mal. af J. L. Lund, 1813 (alle Jægerspris). Mal. af Kratzenstein Stub, 1813 (sst.; Rosenborg) og af F. C. Grøger, 1814 (Rosenborg), fortegn. til sidstnævnte (Mus. für Hamburgische Gesch.). Mal. af Jacob Munch, 1814 (Eidsvoldgalleriet). Min. af J. H. Wind, 1816 (Rosenborg). Mal. af C. W. Eckersberg, 1817, og af R. Suhrlandt s.å. Min. ca. 1820 af L. Fraenckel (Rosenborg). Mal. 1820 (Rosenfeldt). Buste af Thorvaldsen, 1820 (Thorvaldsens mus., 1825 Rosenborg). Mal. af C. A. Jensen, 1824 (Rosenborg). Tegn. af Heuer ca. 1825 (sst.). Tegn. af C. Viertel (Kgl.bibl.), samme type i litografi og med ændringer litograferet af B. Bendixen, 1826, stukket efter dette af O. O. Bagge 1828 på mindeblad som i en anden udg. har et andet portr. Stik af A. Lillienberg og litografi i samme type. To min. fra 1820erne af Horneman (Jægerspris). Tegn. af Amélie Munier, 1826 (Rosenfeldt), tegn. af samme 1828 (Rosenborg), mal. af samme 1828 (Jægerspris). Litografi efter tegn. af P. Casella ca. 1826. Min. af Johs. Müller og af L. Fraenckel (begge Jægerspris). Tegn. til medalje af Constantin Hansen, 1826 (Fr.borg). Medaljer s.å. af J. Conradsen og af C. Jørgensen. Mindeblad for brylluppet 1828. Buste af Thorvaldsen, 1828 (Thorvaldsens mus.). Buste af G. Borup s.å. Tegn. af Monies s.å. Litografier af J. F. Fritz 1829 og 1830. Mal. af M. T. Brünich, 1832, af C. C. Tilly, 1833 (Fr.borg), af J. F. Møller, 1836 (Jægerspris) og 1837 (Odense bys mus.). Silhouet af Fausing (Kgl.bibl.). Mal. formentlig af N. P. Holbech, 1840 (Jægerspris), kopi af N. Moe (Fr.borg, Fredericia rådhus), litografi i denne type efter Holbechs mal., også litografi af C. P. og træsnit af A. Hansen. Profiltegn. af J. V. Gertner, 1840 ?, flere gentagelser (1841 Fr.borg, Rosenborg, Teatermus.), litografi ca. 1840 samt 1846, stik af A. Håssener og af J. Ballin og litografi af A. Kittendorff m.fl., anvendt af Gertner til billede fra salvingen 1840 (Rosenborg) og af Chr. Christensen til medalje 1841. Tegn. af Gertner, 1841 (Fr.borg). Afbildet på mal. af E. Lehmann af indtoget 1841 (Jægers-

pris) og på mal. fra samme begivenhed af N. Henriques, 1842 (Fr.borg), af V. Balsgaard 1843 og 1845 (Rosenborg, Fr.borg) og af Chr. Rosenberg. Buste af J. H. Thrane, 1841. Mal. af E. Bærentzen, 1842. Litograferet til hest af V. Adam, 1842. Afbildet på S. Schacks mal. 1843 af salvingen 1840 (St.mus.). Min. af J. C. Bøgh, 1844 (Jægerspris). Mal. af Sofus Schack, 1844 (Teatermus.). Litografi af A. M. Petersen. Afbildet på mal. 1847 af F. T. Kloss fra besøget på Færøerne 1844 (Jægerspris), tegn. dertil 1846 (Fr.borg). Tegn. af Fritz v.Dardel, 1847. Mal. af D. Monies, 1847 (Fr.borg), litograferet af I. W. Tegner m.fl. samt gengivet i min. af J. C. Bøgh. Flere litografier af Bærentzen og efter disse af E. Fortling. Litografi af P. Bau, af Fortling efter tegn. af Ballin efter foto, af J. Denon efter C. Legrand, af F. Jentzen efter mal. af Unger og af A. J. B. Bayot efter tegn. til hest af F. D. Mal. af F. Richardt, 1848 (folketinget). Medalje af F. Krohn, 1848. Tegnet til hest af L. A. Smith, 1848 (Kgl.bibl.), forlæg for litografi. Afbildet på mal. af Niels Simonsen af besøg i et batteri, 1848 (Fr.borg), og på flere, til dels små, litografier og træsnit fra begivenhederne under krigen, især 1848, bl.a. efter tegn. af K. Gamborg, træsnit af H. Henneberg, satiriske litografier af Carl Koch og B. S. Berendsohn, 1848. Afbildet på mindeblad for grundloven, bl.a. af J. Thorsøe. Medalje af P. Petersen, 1849. Litografi af vielsen, 1850. Afbildet på Simonsens mal. 1861 af besøget ved Dannevirke 1850 (Jægerspris). – To mal. af Aug. Schiøtt, 1850 (Jægerspris), to tegn. dertil (Fr.borg). Mal. af D. Monies (Fr.borg). Malet på porcelæn af Johs. Wensel, 1851 (Jægerspris). Træsnit af modtagelse af engelske journalister 1851. Mal. af Gertner, 1851 (Jægerspris), litograferet af Fortling m.fl., i træsnit samt i stik af P. G. Metzmacher, 1863. Buste af H. V. Bissen, 1851 (St.mus.), 1863 Studenterforeningen, 1865 og 1869 Jægerspris), rejst som monument i Hinnerup 1869, kopi af Th. Stein (Ordruphøj), kopi af N. Bondrup rejst i Fuglebjerg og i Præstø, begge 1868, og i Vennelyst, Århus, 1901, galvanoplastiske kopier af L. Møller, 1863, i biskuit m.v. Medalje af P. Batz, 1852. Mal. af Dankvart Dreyer, måske kopi efter litografi. Afbildet på mal. 1853 af A. C. Lunde fra besøg på Bornholm (Jægerspris). Akvarel af E. Young, 1853 (Fr.borg), akvarel og min. af samme (begge Jægerspris) og mal. af samme, 1855 (Fr.borg). Afbildet på mal. af sejlads på Gudenåen af G. E. Libert, 1854 (Jægerspris) og på tegn. fra rejse i Slesvig af bl.a. Cochmann og M. Kriegsmann (Fr.borg) og af V. Wassner (sst.). Mal. af F. L. Storch, 1854 (Fr.borg), andre mal. af samme 1855 (Odense bys mus.) og 1864 (Ovesholm).

Sølvstatuette af J. F. Rudolphi, 1855. Skitse af O. P. Hansen-Balling s.å. Mal. af Gertner, på skibsdæk, 1856 (Fr.borg). Buste af J. A. Jerichau s.å. (sst.). Skitse til rytterstatue af H. V. Bissen, 1856. Relief af H. Conradsen, 1858. Afbildet på tegn. af E. Lehmann, 1859 (Teatermus.). Tegn. af Fritz v.Dardel, 1860 (Malmø mus.). Afbildet på mal. af N. Simonsen, 1860, forestillende en revy ca. 1830 (Adolphseck ved Fulda). Afbildet på tegn. af Constantin Hansen, 1860, udkast til grundlovsbillede (folketinget). Mal. af Gertner, 1861 (Rosenborg), gentagelse 1862 (folketinget), malet s.m. grevinden af samme, 1861 (Jægerspris), forarbejde dertil (Fr.borg, Gripsholm). Tegn. af F. C. Lund (Fr.borg) til træsnit 1861 af en deputationsmodtagelse. Sølvstatuette af C. J. Dideriksen efter tegn. af H. Olrik, udst. 1861. Silkevævning sign. J. H. Kiehne 1861. Satiriske tegn. af J. Kornerup, 1861 (Fr.borg). Afbildet på litografi af N. F. Niss fra rejse 1861. Litografier fra Carl XV's besøg 1862 af C. Deichmann, af Fr. Visby og S. Simonsen, m.fl., mal. af samme emne af F. T. Kloss, 1863. Tegn. af Magnus Petersen (Nat.mus.). Udaterede portr. bl.a.: Min. af Aldenrath (Jægerspris), tegn. af J. L. Lund (St.mus.), mal. af E. Jerichau Baumann, tegn. (alle Kgl.bibl.) af C. Weidemann, Young og F. M. Schou samt silhouetter af B. Ulrichsen (Kgl. bibl., Fr.borg). Miniature (Nasjinalgalleriet i Oslo). Relief af C. F. Holm, tegn. af H. C. Ley og af Aug. Hagen, min. af J. C. Bøgh og C. Pløtz (alle Fr.borg). Relief af G. Billquist (Göteborg kunstmus.). Buste (Randers mus.). Mal. af F. G. Thomsen (forhen Fr.borg). Min. af O. M. Bøgh og af C. G. Lind. Mange litografier, bl.a. af J. Thorsøe og, efter foto, af E. Fortling, P. Gemzøe, samme type af W. Jab, I. W. Tegner, gengivet i træsnit af H. P. Hansen, litografi efter mal. af C. J. Bruun, af Gemzøe efter tegn. af F. C. Lund, 1865, og litografi som fikserbillede af Frederiksborg slot. Træsnit efter tegn. af A. Dorph, gentaget af W. Obermann. Medalje 1863 af C. F. Green, en anonym og to af Schmalfeld, den ene efter tegn. af C. Peters. – Statuette af Th. Mule, 1864, og af C. Peters, 1865. Relief af Conradsen, 1866. Mal. af Monies, 1867, litograferet af Harald Jensen. Statue af Jon Börjeson ca. 1872 (Jægerspris). Afbildet på mal. af P. Kornbeck, 1872 (sst.). Medalje af Alphée Dubois, 1877. Afbildet på tegn. af K. Gamborg, 1880 (Fr.borg). Figur af V. Schultz, 1884. Tegn. af Klæstrup (Fr.borg), af Marstrand (sst., St.mus.), af Chr. Hetsch, 1888, af Rasmus Christiansen, af Hans Nik. Hansen, 1910, af Jais Nielsen, 1917 og 1918. Afbildet på mal. af V. Neiendam, 1917. – Monumenter: Buste på Skovbakken, Randers, 1862. Relief af C. Peters ved Tranebjerg, 1866.

Frederik VII

Buste af A. Paulsen, 1866 i Hjørring og 1867 i Maribo. Buste af L. Prior, 1866, rejst 1867 i Thisted og i Rudkøbing rådhus. Statuer af H. V. Bissen i Odense 1868, i Køge 1869, i Hillerød 1880, ciceleret af A. Paulsen, kopi af Odensestatuen i Grenå 1884; tre statuetter af H. V. Bissen, 1866 (to i Glyptoteket). Buste af O. Evens i Give 1868. Buste af Th. Stein, 1870, ved Vedbygård i Ruds Vedby, buste af R. S. Malthé i Stubbekøbing s.å. (ekspl. i Ribe mus.). Relief på mindesmærke i Svinninge 1870 og relief af O. Evens på støtte i Næstved. Buste af F. C. Strambøe i Odder, 1871. Buste i Nykøbing S. 1872. Rytterstatue af H. V. og V. Bissen på Chr.borg slotsplads, 1873; en skitse hertil af H. V. Bissen var tegnet af H. Olrik til et træsnit allerede 1863, skitse af H. V. Bissen, 1864 (Odense bys mus.; Nordjyllands kunstmus.), udkast af V. Bissen, 1868 (Fr.borg). Buste i Holbæk 1876. Statue af O. Evens i Sorø, 1877. Buste i Skjern s.å., i Sir Lyngbjerg 1878, ved Eg-højgård, Kirke Såby sg., 1879. Statue af N. Schmidt i Varde, 1885. Relief på mindesten i Nykøbing F. 1891. Mosaik af Bøye Givskov, 1957 (Børsen, Kbh.). – Mindetavle ved F.s eg i Fredericia 1837. Sten for revyen på Lerbæk mark 1848, Hover sg. Tavle til minde om besøg 1851 i Åkirke. Sten i Allerup bakker til minde om besøg 1852. Monument af M. G. Bindsbøll, 1856, på Rytterknægten. Monument 1860 på Stege torv og 1868 af L. Prior i Kirkeskoven, Vordingborg. Bautasten i Ryslinge 1871. Mindetårn 1874–75 af L. P. Fenger på Himmelbjerg. Sten i Brejning 1875, på Storebjerg ved Hjerm 1878, i Vejen 1880, i Halkevad mindelund, Skørpinge sg., 1881, ved Møllevad bro, Sorø amt, i Vejle Nørreskov og ved Asserbo ruin.

Povl Eller

Frederik VIII (Christian Frederik Vilhelm Carl), 1843–1912, konge. *3.6.1843 i Det gule palæ, Kbh. (Slotsk.), †14.5.1912 i Hamburg, begr. i Roskilde domk. F: senere "Christian IX (1818–1906) og "Louise af Hessen-Kassel (1817–98). ~28.7.1869 i Stockholm med "Louise af Sverige-Norge, *31.10.1851 på Stockholm slot, †20.3.1926 på Amalienborg, d. af senere kong Karl XV af Sverige-Norge (1826–72) og Louise af Nederlandene (1828–71). – Far til "Christian X, og "Haakon VII. Bror til "Alexandra, "Dagmar (1847–1928), "Georg I, "Thyra og "Valdemar (1858–1939).

Efter at F. en tid havde gået i Maribo's skole lededes hans undervisning i hjemmet af professor L. V. Petersen, samtidig med at han deltog i kadetakademiets militære øvelser. Efter sin konfirmation 1860 udnævntes han til sekondløjtnant i

infanteriet og fortsatte sin militære uddannelse ved 19. infanteribataljon i Nyborg og ved 4. dragonregiment i Næstved. Under krigen 1864 var han attacheret general Cai "Hegermann-Lindencrones stab i Jylland, blev 1867 general uden for nummer, var 1874 og 1877 chef for lejrdivisionen ved Hald og blev 1891 hærinspektør. Ved faderens tronbestigelse 15.11.1863 blev F. som kronprins medlem af statsrådet og støttede her faderens forsøg på at bevare Slesvig, Holsten og Lauenborg i personalunion med kongeriget da der blev tale om Slesvigs deling. Efter prussernes erobring af Als anså F. krigen for tabt. Han accepterede de hårde fredspræliminærer og den endelige fred om hvilken han i statsrådet 12.11.1864 sagde at „det var Vorherres Vilie og at dette var den eneste Trøst“. Med erfaringerne fra 1864 og erkendelsen af Bismarcks Tyskland som kommende stormagt gik han ind for absolut neutralitet ved den tysk-franske krigs udbrud 1870. – F. besøgte i de første år af sin kronprinstid de vigtigste europæiske hoffer og fik særlig tilknytning til England og Rusland ved søstrenes ægteskaber, Alexandras med den engelske, Dagsmars med den russiske tronfølger. Sin bror kong Georg af Grækenland havde han et særlig fortroligt forhold til. Den tyske kronprins Friedrich var ved sit ægteskab med en engelsk prinsesse svoger til Alexandra. Således havde F. i en tid, da fyrsterne endnu besad reel indflydelse, lejlighed til gennem familieforbindelser at erhverve sig indsigt i europæisk politik i de nær ved 43 år han var kronprins.

Han gjorde allevegne et godt indtryk ved sin taktfulde og beskedne optræden, men savnede den udstråling og charme hans søskende besad. I Danmark var han vikarierende regent når faderen var på rejse i udlandet, men derudover var hans opgave at vente indtil hans tid kom, som faderen indskærpede ham når F. i sin uvirksomhed ønskede at få overdraget offentlige hverv, også af ikke-militær karakter. Hans ægteskab med den svenske prinsesse Louise 1869 vakte glæde i mange kredse der betragtede det som noget af en oprejsning for de skuffelser skandinavismen havde lidt 1864. De nygifte fik bolig i et af Amalienborg-palæerne og sommerbolig på Charlottenlund slot, og egnen her omkring lærte F. at kende og holde af på lange spadsereture. Han havde lyst til at gøre sig fri og færdes for sig selv eller højest i selskab med sin hofchef gennem mange år kammerherre Otto Bull. I udlandet rejste han helst ukendt som greve af Rosenborg eller greve af Kronborg. – F. ønskede ikke blot at kende statens anliggender, men også de mange arter af anden virksomhed der udgjorde det danske samfund. Han var en flittig tilhører i

rigsdagen og havde kontakt med politikere af forskellige anskuelser og interesseområder. Gennem bøger og blade fulgte han med i de nye strømninger i litteratur, kunst og videnskab, deltog i møder i Videnskabernes selskab og kom mere og mere til den opfattelse at den skærpede politiske konflikt under konseilspræsident J. B. S. Estrup kunne indebære en fare for dynastiet og hele samfundet. Bag dette lå også hans kendskab til engelsk samfundsliv fra hans studietid i Oxford i midten af 1860erne og påvirkninger fra svogeren kronprins Edvard gennem hvem han lærte det engelske kongehus' opfattelse af et konstitutionelt monarki at kende. Han valgte her et forbillede der afveg stærkt fra faderens opfattelse og brugte den ret ubetydelige indflydelse han havde til at fremme det politiske forlig 1894. Da det trak i langdrag med Estrups afgang udtrykte han ved sin sølvbryllupsfest juli 1894 i rigsdagens nærværelse sit ønske om at forliget „måtte blive gennemført i alle dets konsekvenser“, hvori lå at et nyt ministerium burde omfatte begge forligspartnere. Hans syn på det konstitutionelle monarki kom også frem i hans afskedsord til sønnen Carl, da han 1905 blev Norges konge Haakon VII: „Kun i fast tilslutning til folket kan en regering finde styrke til at udføre sit ansvarsfulde kald.“.

Dannelsen af det første venstreministerium 1901 der af Christian IX betragtedes som et forsøg, var for F. en realitet der indbar fremtiden. Da han ved faderens død 29.1.1906 blev konge kom han med redbon vilje til at være konstitutionel monark. Det var ham magtpåliggende at skaffe det islandske folk en sådan forfatning og stilling i riget at det kunne føle sig tilfreds med sit forhold til Danmark. I Christian IXs sidste år havde der været drøftelser med islændingene om Islands statsretlige stilling, og en af F.s første regeringshandlinger blev at udvirke at Islands alting blev indbudt til et besøg i Danmark hvor altinget fremsatte sine ønsker. Da F. sammen med rigsdagsmænd og erhvervsrepræsentanter besøgte Island 1907 nedsatte han en kommission af altings- og rigsdagsrepræsentanter som 1908 afgav betænkning hvorefter Island skulle være et selvstændigt land i realunion med Danmark, men til F.s store skuffelse blev forslaget forkastet i Island. F. var også indstillet på at tilvejebringe et mere trygt forhold til Tyskland med henblik på den storkrig som han ud fra sin bedømmelse af de europæiske forhold anså for uundgåelig. Ved optanttraktaten af 1907 skabtes der mere tålelige kår for de danske nordslesvigere. 1906–07 førte departementschef L. C. F. "Lütken fortrolige underhandlinger med den tyske generalstabschef v.Moltke vedrørende Danmarks forhold til

Tyskland under en krig. Konseilspræsident og krigsminister J. C. Christensen gav Lütken en ret vidtgående ledetråd for underhandlingerne, og Lütken vovede sig yderligere frem. F. fulgte underhandlingerne nøje og billigede dem for formålet skyld, men følte sig også foranlediget til at rådføre sig med udenrigsministeriets tidligere direktør P. "Vedel der tilrådede en konsekvent ligelig neutralitetspolitik. Nov. 1906 havde F. under besøg i Berlin en samtale med v.Moltke der stillede spørgsmålet: for eller imod Tyskland i en eventuel krig hvor England stod over for Tyskland. Tog Danmark stilling mod Tyskland ville det gælde landets eksistens. Gik Danmark med Tyskland kunne der være tale om tilbagegivelse af Nordslesvig. F. svarede diplomatisk undvigende og distancerede sig dermed fra Lütkens mest vovelige udtalelser. Marts 1907 mødtes v.Moltke og Lütken endnu en gang og Lütken gik i princippet ind på v.Moltkes tankegang, men det forpligtede kun ham selv, evt. J. C. Christensen, som han fremhævede sin enighed med. Det forpligtede ikke kongen eller landet.

F. havde allerede før systemskiftet venskabelig kontakt med venstreformpartiets leder J. C. Christensen der var konseilspræsident 1905–08. Juli–august 1908 foretog F. og dronning Louise en rejse gennem Jylland, ledsaget af konseilspræsidenten, og besøgte hans hjem i Hee. Det var J. C. Christensens ønske at gøre F. mere populær, og det lykkedes også, samtidig med at der faldt en vis glans over ham selv, men en måned senere meldte den tidligere justitsminister P. A. Alberti sig til politiet og tilstod falsk og bedrageri. Det ramte F. hårdt. Han havde næret ubetinget tillid til Alberti og havde på J. C. Christensens anbefaling udnævnt ham til gehejmekonferensråd ved hans afgang som minister halvanden måned tidligere. Blandt ministrene var der uenighed om hvorvidt ministeriet kunne fortsætte, men da udenrigsminister Raben-Levetzau indgav sin afskedsansøgning til kongen personlig opfordrede F. Christensen til at indgive ministeriets demission hvilket skete. De næste par år blev for F. en vanskelig tid. Ivrig forsvarer som han var havde han set hen til at J. C. Christensen skulle gennemføre en styrkelse af forsvaret efter at forsvarskommissionen havde afgivet betænkning juli 1908. Nu faldt denne opgave i ministeriet Neergaards lod. F. var tilhænger af Kbhs landbefæstning, men accepterede Neergaards forslag om dens nedlæggelse om 8–10 år mod anlæg af en række fremskudte forberedte stillinger på landfronten. J. C. Christensen gik imod de fremskudte forter og Neergaard demissionerede. I medlemmer udtrådte af venstreformpartiet i protest mod J. C. Christensen. I

Frederik VIII

denne vanskelige situation henvendte F. sig til grev L. Holstein-Ledreborg om at danne et ministerium til gennemførelse af en ny forsvarsordning. Han afslog, og F. forsøgte da andre parlamentariske muligheder samtidig med at han – mod sine principper – også søgte at få dannet et ministerium under ledelse af den uden for rigsdagen og partierne stående admiral A. de Richelieu som var villig, men et sådant ministerium frarådedes fra politisk side. Holstein-Ledreborg blev da påny opfordret og lovede nu at tage en forhandling med venstregrupperne om et forlig om forsvaret. Det opnåede han, således at de fremskudte forter, bortset fra to fløjforter nord og syd for Kbh., skulle opgives og J. C. Christensen påtage sig forsvarsministeriet. F. var betænkelig ved denne ændring af det oprindelige forslag, men da generalerne accepterede forliget, kunne F. overdrage Holstein-Ledreborg at danne regering 16.8.1909. Den nye ordning betød en styrkelse af forsvaret, men var dog alligevel en skuffelse for F.s forventninger til nyordningen. Oktober 1909 vedtog folketinget en radikal mistillidsdagsorden til ministeriet Holstein-Ledreborg, og overensstemmende med parlamentarismen demissionerede Holstein-Ledreborg og opfordrede F. til at lade de radikale danne ministerium. F. som i sin nød kort forinden havde været inde på tanken om et forretningsministerium under Richelieu, fulgte indstillingen fra Holstein-Ledreborg og styrkede dermed den parlamentariske statsstik i Danmark. Det radikale ministerium Zahle sad kun kort tid. Ved valget 1910 forenedes de tre venstregrupper i partiet venstre, og Klaus Berntsen, som F. værdsatte højt, blev konseilspræsident og begyndte forberedelsen til en grundlovsændring. Dens gennemførelse oplevede F. ikke. Foråret 1912 fik han et hjerteanfald og rejste derefter med dronning Louise og følge til syden. På hjemturen under et ophold i Hamborg gik han sin vane tro en aftentur uden sin sædvanlige ledsager kammerherre Bull der ikke var med på rejsen. Under spadsereturen fik han et nyt hjerteanfald og sank død om på gaden 14.5.1912. Han havde i sin korte regeringstid øget sin anseelse ved den levende interesse han viste for befolkningens anliggender og ved sin ejendommelige følelsesbetonede veiltalenhed. Han havde en naturlig menneskelig medfølelse med de enkeltpersoner han kom i nærmere eller fjernere forbindelse med og hans enestående hukommelse og genkendelsesevne gjorde sit til at hans indtryk af mennesker fastholdtes gennem årene. For tidens humane bestræbelser fx på fængselsvæsenets område viste han en aktiv interesse ligesom han og dronningen udfoldede en betydelig privat

godgørenhed. – Datteren, prinsesse Dagmar Louise Elisabeth, * 23.5.1890, † 11.10.1961, blev gift 1922 med hofjægermester Jørgen Carl Gustav Castenskiöld til Kongstedlund (1893–1978) og frasagde sig derefter titel og rang.

Statsrådets forhandl. IX, 1970; X, 1972; XI, 1974. – J. C. Christensen i Gads da. mag., 1911–12 523–27. Johs. Steenstrup i Tilskueren, 1912 II 417–30. A. Liljefalk: Kong Fr. VIII, 1912. P. Nansen: Portrætter, 1918. C. H. Rørdam: Hofliv hos Chr.IX, 1918; samme: Hofdage hos Chr.IX, 1929; samme: Mine referatdage hos kong Chr.IX, 1930 = Svundne tider IV–VI. A. F. Krieger: Dagbøger I–VII, 1920–25. Klaus Berntsen: Erindr. fra rigsdags- og ministerår, I–III, 1921–25. Troels Fink: Spillet om da. neutralitet 1905–09, 1959. Aage Heineberg: Fr.VIII og hans tid, 1962. Bo Bramsen: Huset Glücksborg I–II, 1975.

Helge Larsen (N. Neergaard)

□ Mal. af E. Jerichau Baumann, 1852 (Rosenborg). Træsnit fra konfirmationen 1860. To stik af Weger. Litografier bl.a. s.m. Alexandra. Litografi som løjtnant af C. Petersen. Tegn. af Aug. Schiøtt, 1863 (Fr.borg). Litografi 1863. Træsnit af Oettinger. Mal. af C. Bloch, 1867 (Rosenborg), litografi efter dette. Afbildet på træsnit 1867 af familien på Bernstorff. Flere litografier af J. Thorsøe. Træsnit af H. P. Hansen, 1868. Fire tegn. af Schiøtt, 1869 (Fr.borg), mal. af samme 1870. Medalje af Ad. Lindberg, 1869. Litografi af I. W. Tegner, 1869, s.å. træsnit af O. Andersen, af E. Skill, litografi af Ferd. Olsen, træsnit på skillingsvise, Neu Ruppin-blad m.m. Buste af F. C. Stramboe, 1870 (frimurerlogen i Vejle). Litografi af P. Gemzøe, stik efter dette af Carl Mayer, 1870. Litografi 1871 af E. Fortling efter foto. Afbildet på tegn. af Thyras bryllup 1878 af K. Gamborg (Fr.borg), på mal. af H. Olrik 1878, forestillende statsråd (Chr.borg) og på L. Tuxens mal. af kongefamilien på Fredensborg 1883 (sst.) samt på flere forarbejder hertil (Fr.borg). Tegn. af C. Wentorff, 1884. Afbildet på Paul Fischers mal. „En aften i Det kgl. teater“, 1888, på træsnit s.å. forestillende statsråd efter tegn. af K. Gamborg. Afbildet på E. Henningsens mal. 1889 af en deputation hos Chr.IX, 1888 (Amalienborg) og på H. O. Brasens mal. 1890–92 af vildtparade 1889 (Fr.borg). 1896 mal. af Otto Haslund og af F. Henningsen; af sidstnævnte lille mal. af F. i russisk uniform (Fr.borg). Afbildet på mal. af L. Tuxen 1897 og 1899 af hhv. prins Carls bryllup 1896 (Buckingham Palace) og kejserkroningen s.å. Afbildet på P. S. Krøyers mal. 1897 af møde i Videnskaberne selskab (Vidensk. selskab), og på Tuxens „De fire generationer“ (Chr.borg, Fr.borg). Mal. af Otto Bache, 1904, tegn. af samme 1906. Relief af S. Lindahl, 1905, flere medaljer af samme. Afbildet på P. Fischers mal. 1905–07 af stortingsdeputationen 1905 (Varde mus.,

slottet i Oslo, Fr.borg). Radering af Jul. Rosenbaum, 1906. Frimærke graveret i Berlin 1907 efter foto. Relief af G. Jensen, 1907. Mal. af N. V. Dorph, 1907 (Fr.borg). Buste af Rasmus Andersen s.å. (Christiansgave, Thisted) og 1908 (Fr.borg). Radering af Max Kleinsorg, 1908. Mal. af Bache, 1909 (Rosenborg). Buste af Carl Martin-Hansen s.å. Mal. af Bache, 1910 (Den danske Bank) og 1911 (Fr.borg). Rytterstatuette 1912 af Laur. Jensen (Fr.borg). Mal. af N. V. Dorph, 1913 (Den kgl. skydebane, Kbh.). Buste af Aug. Hassel, 1913 (Kronprins Frederiks stiftelse, Kbh.). Endv. træsnit af Sandberg og Brend'amour, farvelitografier af Harald Jensen og af J. Hassel, sidstnævnte efter tegn. af G. Brock, litografi af L. Møller. Tegn. af E. Krause, O. Bache, Axel Andreasen og Gamborg (alle fire Fr.borg). Pastel af Axel R. Mal. af Arvid Kaae (Koldinghus), af H. Terrault (Chr.borg), af C. F. Madsen, Carl Nielsen, O. Wittmark og Fr. Henriques. Buste af C. Th. Wegener (Chr.borg, Roskilde kloster) og af Nielsine Petersen (Fredensborg slotspark). Min. af Vantore og af H. C. Kaarsberg. Karikaturer af bl.a. Anton Hansen og Oscar Andersson (Kgl.bibl.). Som kronprins ofte gengivet på billederne af begivenheder især ved hoffet, bl.a. flere træsnit af H. P. Hansen 1864–69, mal. af H. L. Galster 1869 og 1883, tegn. af Chr. Bayer 1869, træsnit efter tegn. af G. Broling 1869 og 1888, af E. Jacobson og K. Ekwall 1869, af sidstnævnte 1872, tegn. af G. Christensen 1874, træsnit efter Gamborg 1874–90, af M. Vinge og M. Hansen 1878, af J. T. Hansen 1879, af C. H. F. Schmidt 1885–88, af Eyv. Tilly 1885, af E. Henningsen (?) 1885 (Fr.borg), af P. Fischer 1891, af F. de Haenen og af J. Matania 1906. Relief af R. Magnussen på støtte 1938 (Charlottenlund slotspark). Akvarel af Rasmus Christiansen forestillende scene 1877. Medalje af H. Salomon, 1943. Foto. – Mindestøtte i Hald Egeskov. Mal. af castrum doloris af H. Flygenring (Fr.borg).

Povl Eller

Frederik IX (Christian Frederik Franz Michael Carl Valdemar Georg), 1899–1972, konge. * 11.3.1899 på Sorgenfri, † 14.1.1972 på kommunehospitalet, Kbh., begr. i Roskilde domk. F: senere "Christian X (1870–1947) og "Alexandrine af Mecklenburg-Schwerin (1879–1952). ~ 24.5.1935 i Stockholm med "Ingrid af Sverige, * 28.3.1910 i Stockholm, d. af senere kong Gustav VI Adolf (1882–1973) og Margareta af England (1882–1920). – Far til "Margrethe II, "Benedikte og "Anna-Maria. Bror til "Knud (1900–76).

F. gik sammen med sin bror (prins Knud) i Amalienborg mellemskole og blev 1917 nysproglig student fra Amalienborg højere almenskole. Han blev s.å. medlem af statsrådet og udnævntes til sekondløjtnant à la suite i hæren. Modsat faderen der var uddannet i hæren foretrak F. søværnet og gennemgik kadetskolen 4-årige uddannelse på skolen i Gernersegade og på kadetskibene Heimdal og Valkyrien. 1921 blev han sekondløjtnant, 1923 søløjtnant og fik 1927 sin første chefskommando på torpedobåden Søhunden. 1929 udnævntes han til kaptajnløjtnant, 1935 til orlogskaptajn, 1937 til kommandør og 1945 til kontreadmiral. Hans à la suite udnævnelser i hæren fulgte udnævnelserne i marinen. Det var forældrenes og hans eget ønske at han som kadet skulle behandles som andre kadetter, dog med den undtagelse at han kunne udeblive fra skolen når der holdtes statsråd. Efter hans eksamensafgang fra kadetskolen fastslog en kundgørelse fra søværnet at han under tjeneste om bord og i land ville være at betragte efter sin charge i flåden og ikke som medlem af det kongelige hus eller ridder af elefanten. Det stemte overens med hans hele forhold til søværnet hvor han følte sig hjemme. Han var glad når han som chef på et af flådens skibe kunne sige „mit skib“, og han konstaterede med sorg da han var avanceret til topposten i søværnet at „admiralen har intet skib“. Han vedligeholdt efter kadetskolen forbindelsen med sine kammerater af hvilke adskillige hørte til hans personlige vennekreds livet igennem. Det samme gjaldt hans lærere på skolen, først og fremmest senere viceadmiral Aa. H. "Vedel. Også koffardiflåden havde hans interesse og han dyrkede bekendtskabet med flere af dens kaptajner.

Som barn og ung i bilismens tidligste tid var F. naturligvis betaget af dette nye tekniske vidunder. Han havde tumlet med biler før han som 18-årig fik kørekort og sin første bil, en gul sportsvogn. Også da han fik chauffør til rådighed holdt han af selv at sidde ved rattet. Han fulgte udviklingen inden for jernbanerne og var kendt med signal- og sikringsssystem og de forskellige lokomotivtyper. Rosport dyrkede han gennem mange år i Studenternes roklub. Hans interesse for musik vakte da han som 11-årig begyndte at få undervisning i klaverspil, og interessen voksede med tiden. Han prøvede i tidlig alder at dirigere et mindre orkester og dirigerede senere flere gange Det kgl. kapel og radioorkestret, dog altid ved lukkede koncerter – med én undtagelse. Til støtte for FN's hjælpearbejde indspillede han dec. 1948 med Det kgl. kapel en række gramfonplader, bl.a. ouverturen til Elverhøj, H. C. Lumbyes Drømmebilleder og Salut

Frederik IX

for August Bournonville samt Schuberts 8. symfoni, Den ufuldendte.

Sammen med sin far og bror red F. 10.7.1920 over den da slettede grænse ind i det genvundne Nordslesvig og oplevede de følgende dage genforeningsjubelen ved festen på Dybbøl og ved modtagelser og fester rundt om i Sønderjylland. Efter festlighederne var F. tilbage på kadetskolen, og 1920'erne gik med videreuddannelse i marinen. 1930 foretog han sammen med sin bror og prins Axel og prinsesse Margaretha den rejse med ØKs Fionia til Siam og Kina som på sin vis blev hvermands rejse gennem Osvald Helmuths vise i Scala-revyn: Tre raske prinser højt fra nord. Efter hans giftermål fik han og prinsesse Ingrid af den danske stat Gråsten slot til sommerbolig. For beløb der var indsamlet som folkegave erhvervedes et areal af Trend storskov i Vesthimmerland. Her byggedes jagthytten Trend som var særlig yndet af F. der var en ivrig jæger. Det Classenske fideikommis stillede desuden Corselitze på Falster til rådighed for kronprinsparret nogle uger om sommeren. Forsommeren 1939 rejste kronprinsparret til USA med besøg på de tidligere dansk-vestindiske øer, derfra til Californien og så på kryds og tværs over det amerikanske fastland til New York hvor de indviede Danmarks hus på verdensudstillingen. Få måneder efter deres hjemkomst udbrød anden verdenskrig.

F. var kendt med en konges arbejde fra de mange gange han havde været regent under faderens officielle besøg i udlandet og ferier i Cannes, men ansvarets tyngde erfarede han først rigtigt under besættelsen, især under telegramkrisen efteråret 1942 da han stod som kongemagtens udøver, fordi Christian X efter sit styrt med hesten 19.10. ikke kunne udøve sine regeringsfunktioner. Da Hitlers virkelige hensigt med det voldssomme vredesudbrud over Christian Xs takketegram for førerens fødselsdagshilsen kom frem i begyndelsen af november: en regeringsomdannelse så Erik Scavenius blev statsminister, og de politiske partier ikke kunne enes, kaldte F. partiførerne for de demokratiske partier til Amalienborg den 7.11. en time før et tysk ultimatum udløb. For F. var stillingen ikke let. Accepterede han krav som befolkningen mente at Christian X ikke ville have accepteret, risikerede han at sætte monarkiets fremtid på spil. På den anden side var der ikke stillet tyske krav om dødsstraf, jøde-love o.lign. som han vidste at Christian X ikke ville acceptere. F. understregede da først over partirepræsentanterne at han under ingen omstændigheder ville gå med til at udnævne en regering som ikke havde rigsdagen bag sig og fremhævede derefter at et brud med besættelses-

magten ville betyde uoverskuelige ulykker som man så længe som muligt måtte forskåne folket for. Denne henstilling bøjede alle partier sig for. Der lå i F.s udtalelse en sammenfatning af besættelsestidens forhandlingspolitik. Den blev opgivet 29.8.1943. F. var enig heri, følte det måske endog som en lettelse. Han var i den sidste del af besættelsestiden i en del tilfælde kontaktperson til kongehuset for modstandsbevægelse og politikere og måtte under faderens tiltagende svækkelse, navnlig efter befrielsen, varetage en del af hans repræsentative pligter.

F. overtog tronen 20.4.1947. Med ham fik Danmark den første konstitutionelle konge der uden vaklen i nogen situation forstod kongemagtens stilling i et parlamentarisk, repræsentativt demokrati. Det var ikke mistillid til ham, men tidligere tiders erfaring og besættelsestidens oplevelser der lå bag parlamentarismens grundlovsfæstelse 1953. De øvrige ændringer i grundloven 1953, landstingets afskaffelse, sænkning af valgretsaldere, adgang til folkeafstemning som beskyttelse for mindretal, var alle en følge af en demokratisk udvikling, fremskyndet under krigsårene, og billigedes af F. Da kravet om kvindelig tronfølge førtes frem af Dansk kvindesamfund sidst i 1940'erne var han imod det. En fars naturlige ømhed for en knap 10 år gammel datter i forbindelse med erfaringer om en konges pligter og ansvar var vel baggrunden, men han bevægedes til at skifte opfattelse og tronfølgeorden 1953 gjorde Margrethe til tronfølger og den hidtidige tronarving prins Knud blev arveprins.

Det danske samfund gennemløb i F.s 25-årige regeringstid en hastig udvikling fra væsentligst landbrugsland til industrisamfund med stærk urbanisering. Dansk medlemskab af FN, NATO, EFTA, forberedelse af medlemskab af EF og udbygget nordisk samarbejde gav andre vilkår end i neutralitetspolitikken tid. Det betød også ændringer i kongens og kongehusets stilling. Der fulgte mange flere repræsentative pligter i forhold til udlandet, modtagelse af udenlandske statsoverhoveder og ministre, statsbesøg i udlandet og mange rejser, derunder dog også ferierejser til kongeparrets yndede rejsemål Rom. F. besøgte sammen med dronningen Island som den første konge der ikke samtidig var konge af Island og den misstemning der opstod, da Island under krigen erklærede sig for republik, udglattedes. Kongeparret og deres døtre besøgte Grønland og lod sig fotografere i grønlandske dragter til verdenspressen, et bidrag til understregning af Grønlands ligestilling med det øvrige Danmark. Færøerne med det nye hjemmestyre blev besøgt. Repræsentanter for de nye selvstændige stater fra koloniområder i Asien og Afrika var konge-

parrets gæster. Og ligesom F. indstillede sit arbejde til disse nye internationale forhold ændredes hans og hans hofs forhold til den danske befolkning. Tidligere ceremoniel og formel stivhed ved hoffet forsvandt. F. var mere præget af sin mors venlighed og blidhed end af sin fars strenge militære holdning. Han fulgte den udjævning af standsforskelle der fandt sted med demokratiseringen, var vært ved fornemme statsbesøg og morede sig ved fagenes fest og ved fodboldlandskampe, lod alle komme sig nært ind på livet i TV-interview hvor han brugte så ligefrem en vending som „min kone og børnene“, tidligere utænkeligt i en konges mund over for offentligheden. Under besøg i USA 1961, hvor kongen talte til FN's generalforsamling og åbnede dansk kunstudstilling i New York, fik han af en amerikansk reporter stillet det spørgsmål: „Af en konge at være er Deres Majestæt temmelig uformel, er De ikke?“ F.s svar lød: „Må jeg svare på den måde at min families tilværelse i Danmark er præget af uformel formalitet, hvis De forstår, hvad jeg mener . . .“ Om reporteren forstod vides ikke, men F. gav nok den bedste – og korteste – beskrivelse af udviklingen mellem kongehus og befolkning: en uformalitet der havde sine uskrevne, men anerkendte grænser der om fornødent diskret betonedes. – R.E. 1912. DM. 1917.

Carl Kauffeldt: Fra kronprins til konge, 1947. Poul Hansen: Kongen, 1957. Ernst Mentze: Fr.IX, 1969. Bo Bramsen: Huset Glücksborg II, 1975 især 296–305.

Helge Larsen

□Tegn. af Knud Gamborg af F.s dåb (Fr. borg). F. som barn i gruppe, træsnit, af A. Bork, på Tuxens mal. af de fire generationer, 1902 (Fr.borg, Chr.borg) og på mal. af Chr. Zacho, 1903 (forhen Amalienborg) samt litografi af L. Møller, 1903. Afbildet på tegn. af G. Ploug Sarp, 1915 (Fr.borg). To tegn. af Alfred Schmidt, 1917 (sst.). Tegn. af Øivind Sørensen, 1919 (Amalienborg). Afbildet på fremstillingerne af ridtet over grænsen 1920 af H. Nik. Hansen, 1921 (Fr.borg, Marselisborg), af H. Dohm 1921 (Chr.borg), af Johs. Kragh (Fr.borg) og Stefan Viggo Pedersen 1954 (sst.). Afbildet på Tuxens mal. fra Grønlandsbesøget, 1921 (sst.). Mal. af O. Matthiesen, 1922, af Hans Henningsen 1923 (Amalienborg), af Luplau Janssen 1925. Tegn. af Otto Neumann, 1930. Linoleumssnit af K. J. Almqvist 1930, 1942, 1946, 1948 og 1951. Mal. af O. Matthiesen, 1933. Karikatur af Nils Melander, 1935 (Gråsten). Medalje af H. Salomon, 1935. Mal. af Johs. Glob 1940–41 (DFDS). Tegn. af Otto Christensen 1941, 1953 (Amalienborg) og 1968. Fleri mal. af A. Tørsleff, 1948 (Fredensborg, Søoffi-

cersforen. m.fl.). Frimærke graveret af Svend Ewert, 1948, efter forlæg af Viggo Bang. Buste af Hans W. Larsen, 1949, og medalje af Salomon s.å. Karikaturer af Otto Frederiksen 1949 og 1951 (Gråsten). Frimærke 1950 af Bent Jacobsen efter forlæg af Bang. Relief 1950–51 af H. Quistgaard. Mal. af Tørsleff, 1953 (Fr.borg). Karikatur 1953 af Parrish. Tegn. og mal. af Harald Hansen, 1954 (Amalienborg). Mal. af Tørsleff, 1954 (DSB). Tegn. (Fr.borg) og mal. (DFDS) af Johs. Glob, 1954. Karikaturer af Bo Bojesen 1954–62 (Gråsten). Forarbejde til buste af Svend Jespersen udst. 1955. Afbildet på Tørsleffs billede af grundlovens underskrivelse 1953, udst. 1956 (folketinget), på mal. af rigsdagen 1945 udført af Aksel Jørgensen 1954–55 (Fr.borg). Mal. af Otto Christensen, 1957 (Amalienborg). Buste af Knud Nellemose, 1957 (Fredensborg). Mal. af Harald Hansen, 1958 (livgarden). Frimærke 1959 af Ewert efter forlæg af Bang, 1960 og 1961 af Birger Ekelholm efter samme. Mal. af Tørsleff, 1961 (Gisselfeld). Plakette af Salomon, 1961. Frimærke 1963 af M. Franzén efter forlæg af Bang. Buste af G. Eickhoff 1966–67 (Fr.borg). Frimærker af C. Slania, 1969, efter forlæg af Torben Galle Jensen, og efter Knud Nellemose, 1972 efter Jens Rosing og efter Palle Pio. Afbildet på karikatur af Bjarne Laursen 1973–74 (Amalienborg). Relief på mindsten 1973 (Gråsten). Tegn. af H. Isenstein (folketinget). Karikaturer af Sven Brasch og Carl Jensen (Gråsten). Afbildet på mal. af Kjeld Heltoft, 1977. Foto.

Povl Eller

Frederik, †1179, biskop i Slesvig. †3.5.1179, begr. i Sorø k.

F. der første gang nævnes i overleveringen som biskop af Slesvig 1170 ved hertug Knuds altersættelse i Ringsted er sikkert identisk med den kongelige notar F. som forekommer i et brev Valdemar udstedte til Ringsted kloster vistnok 1162. Vejen gik jævnlige i de tider fra kongens kancelli til bispestolen. Under F.s episkopat skænkede kong Valdemar Slesvig bispestol betydelige indtægter og jordegods syd for Kongeåen. F. forliste i Østersøen i en svær storm da han sammen med sønderjyderne løb ud på togt til Venden, liget drev i land på Sjællands kyst. Absalon var F.s meget gode ven; Saxo nævner ham med ære og antyder at han ved sin død kom i ry som en hellig mand.

Lunde domkapitels gavebøger, udg. C. Weeke, 1884–89 (fot.optr. 1973) 105. Dipl. dan. I.r.II, nr. 131; III nr. 8 48–50 148 (indl.). Annales Danici, udg. Ellen Jørgensen, 1920 87 142 196. Saxonis gesta Danorum I, udg. Jørgen Olrik og H. Ræder, 1931 521.

*Ellen Jørgensen**

Frederik

Frederik, 1529–56, hertug. * 1529, † 27.10.1556 i Kiel, begr. i Slesvig domk. F: *Frederik I (1471–1533) og *Sophie af Pommern (1498–1568). Ugift. – Bror til *Adolf (1526–86), *Elisabeth (1524–86) og *Hans den ældre. Halvbror til *Christian III og *Dorothea (1504–47).

F. havde fra 1540 Christian IIIs tyske hofpræst Andreas Jedicke til tugtemester og fik en halv-lærd opdragelse da han bestemtes til at søge bispeværdigheden. Ved hertugdømmernes deling 1544 blev han forbigået idet brødrene lovede at skaffe ham ærkebispedømmet Bremen. Da dette ikke lykkedes, skaffede de ham foreløbig et kannikedømme i Köln. Da han blev tyve år gammel, stod brødrene over for at måtte indrømme ham en del af hertugdømmerne hvis stænder havde hyldet ham. For at undgå dette overdrog kongen ham bispedømmet Slesvig med Svavsted, idet kapitlet valgte ham til koadjutor hos bispem, Tileman van *Hussen (1549). S.å. indgik han i Assens en overenskomst med sine brødre, hvorefter han opgav al ret til hertugdømmerne for deres og deres mandlige efterkommeres livstid imod foruden Slesvig stift at få en årlig penge af 9.000 mark indtil der kunne skaffes ham et større stift. Kort efter døde biskoppen, og F. der tidligere var indtrådt i hans ret antog nu også titlen. 1552 opnåede han derpå ligeledes bispedømmet Hildesheim hvor han ligesom i Köln stod i lydighedsforhold til paven. Han beholdt dog også indtil videre sin pension fra brødrene. F.s tidlige død skyldtes vistnok tuberkulose; for sin død testamenterede han broderen Adolf på Gottorp alle sine ejendomme. Slesvig stift havde han forpligtet sig til at overlevere kongen skadesløst, men overlod det ikke des mindre til Adolf der straks efter hans død satte sig i besiddelse af det. De to brødre synes at have stået hinanden nær også i deres tvetydige eller lunke forhold til de kirkelige spørgsmål som kongen omfattede med den største nidkærhed. □Knælende figur på epitafium fra 1580erne (Slesvig domk.).

Chr. L. E. v.Stemann: *Gesch. des öffentl. und Privat-rechts des Herzogthums Schleswig III*, 1867 222–26. Danm.-Norges traktater, udg. L. Laursen I, 1907. – H. F. Rørdam i *Ny kirkehist. saml.* IV, 1867–68 626–32. Th. Wolters: *Erzbischof Christophs Kampf um das geistliche Fürstentum in den Stiftern Bremen und Verden*, Hamburg 1939. Emilie Andersen i *Danske mag.* 7.r.IV, 1943–48 359–72.

*Hugo Andersen**

Frederik (Friedrich), 1581–1658, hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Nordborg. *26.11.1581, † 22.7.1658 på Nordborg, begr. i Nordborg k. F: hertug *Hans d.Y. af Sønderborg (1545–1622) og Elisabeth af Braunschweig-Grubenhagen

(† 1586). ~1° 2.8.1627 med Juliane af Sachsen-Lauenburg, * 25.12.1589, † 1.12.1630 på Nordborg, d. af hertug Frantz II af Sachsen-Lauenburg (1547–1619) og Maria af Braunschweig-Lüneburg (1566–1626). ~2° 5.2.1632 med Eleonora af Anhalt-Zerbst, * 10.11.1608, † 2.11.1680 på Østerholm, d. af fyrst Rudolf af Anhalt-Zerbst (1576–1621) og Dorothea Hedvig af Braunschweig-Lüneburg (1587–1609). – Bror til *Alexander, *Hans Adolph (1576–1624) og *Philip (1584–1663). Halvbror til *Joachim Ernst. Ved faderens testamente fik F. 1622 et årligt deputat af 5.000 rdl., mens hans fem brødre hver fik et fyrstendømme. Til gengæld skulle han arve den af brødrene der først afgik ved døden uden livsarvinger, og således overtog han Nordborg ved Hans Adolphs død 1624. Denne havde i sit sidste leveår forringet sine besiddelser betragteligt ved at frasælge godserne Rumohrsgård, Østerholm og Melsgård til hertug *Alexander af Sønderborg på vilkår der var meget fordelagtige for køberen. F. gjorde straks ved overtagelsen indsigelse mod salget, og resultatet blev et forlig, med kongen som opmand, hvorved Nordborg fik Østerholm og Melsgård tilbage.

Nordborg bestod nu af Als Nørre herred samt godset Ballegård m.m. i Sundeved og var en ganske rig arv, men F. var en dårlig husholder, og han sad snart i dyb gæld. Det lille fyrstendømme kunne ikke bære udgifterne ved hofholdningen, og dertil kom krigens byrder; de stadigt voksende kontributioner hvis retmæssighed hertugen bestred, forblev ubetalte. 1634 arvede F. godset Gråsten på Ærø efter hertug Christian af Ærø, og året efter solgte han det til hertug *Philip af Glücksborg for 53.000 rdl., men det formåede ikke at hjælpe ham på fode. 1657 blev hele Als genstand for svenske indkvarteringer, og året efter indtog og besatte allierede tropper fyrsteresidensen. Da var F. død og havde efterladt sig tre sønner og tre døtre. Få år efter var en konkurs uundgåelig, og 1669 inddrog kongen lenet. – F. synes at have været en nidkær vogter af den rette tro; Nordborg kirkebog vidner om mange heksebrændinger i hans tid. 1628 lod han opføre et hertugeligt gravkapel ved Egen kirke hvor han blev bisat med sin nærmeste familie, men hele begravelsen blev overflyttet til Nordborg kirke 1812. □Maleri (1860 på Eutin).

F. v.Krogh: *Beiträge zur älteren Gesch. des Hauses Holstein-Sonderburg*, Berlin 1877 46–48. J. Raben: *Nordborg igennem 800 års skiftende hist.*, 1929 25–35 111–15. Samme i *Heimatblätter aus Nordschleswig*, 1943 69–72. Danm.s kirker, Sønderborg amt, 1961–62. – E. Kroman: *De sønderjyske fyrstearkiver*, 1929 = *Vejl. arkivreg.* X 168f.

Steen Ove Christensen

Frederik (Friedrich) III, 1597–1659, hertug af Slesvig-Holsten-Gottorp. *22.12.1597 på Gottorp, † 10.8.1659 i Tønning, begr. i Slesvig domk. F: hertug *Johan Adolf af Gottorp (1575–1616) og *Augusta af Danmark (1580–1639). ~21.2.1630 i Dresden med Maria Elisabeth af Sachsen, *22.11.1610, †24.6.1684, begr. i Slesvig, d. af kurfyrst Johan Georg I af Sachsen (1585–1656) og Magdalena Sibylla af Brandenburg (1607–59). – Far til *August Frederik, *Christian Albrecht og *Hedevig Eleonore. Bror til *Adolf (1600–30).

F. og hans bror Adolf fik deres første opdragelse af den tyske naturvidenskabsmand og digter Johann Pincier, og de blev 1615 sendt til Tyskland (Nürnberg, Regensburg, Augsburg, Strasbourg) og Frankrig (Paris, Orléans, et halvt år i Angers) hvorfra F. blev kaldt hjem ved faderens død. Idet han støttede sig på arvestatuttet af 1608 søgte han kejserens og den danske konges forlening med henholdsvis Holstens og Slesvigs hertugelige del og lod sig derpå hylde af landdagen.

F. karakteriseres som en tidstypisk tysk territorialfyrste. Han stræbte efter at styrke fyrstemagten over for stænderne, og de gamle landdage i hertugdømmerne mistede efter en temmelig hårdhændet behandling fra gottorpsk side helt deres betydning i denne periode. Sammen med Christian IV pålagde han således nye told- og accise („licente“)-afgifter og udskrev 1631 skat uden stændernes bevilling; og da stændernes syndikus Christoph *Krauthoff i 1642 skarpt kritiserede fyrsterne for at udnævne amtmænd der ikke tilhørte ridderskabet lod han ham prompte fængsle på Gottorp. Under F. opstod en særskilt fyrstelig administration idet han ved siden af de adelige landråder i sin forvaltning anvendte indkaldte embedsmænd, såkaldte „lærde råder“ hvoraf mange stammede fra det ikke-holstenske Tyskland. Vedrørende statsanliggender rådførte F. sig med en snæver kreds af betroede medarbejdere, „geheimeråderne“, der dog ikke udgjorde noget egentligt geheimeråd. Efter sin far overtog F. en stor gæld, og forvaltningen af de stigende skatter og afgifter blev organiseret og lagt i hænderne på en række dygtige kammermestre. Det lykkedes dog ikke at bringe orden i landets økonomi; ved F.s død beløb gælden sig til 1¼ mill. rdl. Det skyldtes delvis den herskende møntforvirring, befolkningens synkende pengerigdom og den kostbare hofholdning, men hovedårsagen må søges i de mange krigsbegivenheder hertugdømmerne oplevede i disse år. F. søgte ved en række merkantilt-finansielle forholdsregler at stimulere handel og erhvervsliv, men uden held. Størst betydning fik anlægget af stabelstaden Frederiksstad 1621, hvor Treene og

Eideren mødes. Den var som sit kongelige forbillede Glückstadt tænkt som konkurrent til Hamburg og fik under indflydelse af nederlandske indvandrere et stærkt hollandsk præg. Her fik fremmede trobekendere udstrakte gudstjenestefriheder. I det håb at drage Persiens silkeeksport over Rusland og Østersøen til Kiel sendte F. 1633 på hamburgsk initiativ et gesandtskab til zar Michail Feodorovitsj og 1636 en sendefærd til Spanien, men initiativet forblev resultatløst. Rejsens sekretær Adam *Olearius blev dog efter hjemkomsten en skattet bibliotekar ved og forvalter af de fornemme samlinger på Gottorp. Samlingerne på Gottorp var af internationalt ry, fremmede lærde studerede på Gottorp, og kong Frederik III lod sig inspirere til et eget kunstkammer efter et besøg hos hertugen. I det foregående slægtled havde Henrik *Rantzaus (1526–98) Breitenburg været det åndelige center for hertugdømmernes tyskhed. F. gav Gottorp slot denne stilling. Baggrunden herfor var landenes store materielle opsving i 1500-tallets 2. halvdel og hertugerne *Adolfs og *Johan Adolfs og en række adelsmænds, borgeres og gejstliges arbejde for at fremme kunst, kunsthåndværk og lærdomsliv, og F., der desuden var fortrolig med flere sprog var selv varmt interesseret i kunst og videnskab. Under F. nåede „Gottorpkulturen“ sin kulmination. Han øgede det af faderen grundlagte bibliotek med mange værdifulde bøger og håndskrifter, han lod Limburgmekanikeren Andreas Bosch (Bösch) lave den store globus som nu findes på Frederiksborg, og han lod forarbejde kunsthåndværkere og figurlige fremstillinger af det ptolemæiske og det kopernikanske system, ligesom han oprettede en samling af astronomiske instrumenter og et kunst- og naturaliekammer. Desuden støttede han husumeren Johann Meiers store kartografiske arbejder og Husumborgmesteren Caspar *Danckwerths 1652 udgivne „Landesbeschreibung“, digterne Johann Rist og Paul Fleming, og han hjemkaldte Rembrandteleven Jürgen *Ovens der var født i Tønning, og gjorde ham til hofmaler. F. er den egentlige ophavsmand til tanken om det landsuniversitet som først blev virkeliggjort under sønnen Christian Albrecht. Et forsøg o.1630 på at gøre skolen i Husum til en slags højskole mislykkedes. Men ved hoffet og i administrationen fortrængte højtykt det hjemlige plattysk. Snart efter F.s tronbestigelse skulle Gottorp blive involveret i europæisk storpolitik. Efter freden i Knäred 1613 var tyngdepunktet for Danmarks og Sveriges indbyrdes kamp om herredømmet i Østersøområdet flyttet fra Skåne til Nordtyskland. Kildematerialet tillader os desværre ikke at kende den politiske beslutnings-

proces i F.s regeringstid, men det er iøjnefaldende at han havde evnen til at vælge gode rådgivere. En særlig betydning fik overhofmestrene Ægidius v.d. Lancken og Dionysius v.Podewils, kanslerne Martin Chemnitz, Erich Hedemann og Johann Adolph Kielman v.Kielmansegg, amtmand på Gottorp Gosche Wensin, amtsinspektør Johannes Hecklauer og kancellisekretær Eilhard Schacht. I de kritiske begivenheder under Karl Gustaf-krigene rådførte han sig først og fremmest med Kielman og vicekansleren Levin Claus Moltke. I udenrigspolitisk henseende kendetegnes F.s regeringstid af én gennemgående, betydningsfuld tanke: Ved opretholdelse af neutralitet at sikre freden i hertugdømmerne. En balancegang mellem de europæiske stormagter. Allerede i F.s første år tærnede Christian IV og huset Gottorp sammen da kongen hensynsløst, bl.a. ved indkvartering af tropper i gottorpske amter, gennemtvang sin søn Frederiks valg til koadjutor i Bremen stift som i flere generationer havde haft gottorpske ærkebisper, og som ved ældre aftaler var stillet F.s yngre bror Adolf i udsigt. Den truende fare fra kejseren og den katolske liga efter slaget på Det hvide bjerg 1620 fik F. til at søge nærmere tilslutning til morbroderen; 1623 fornyedes på hans initiativ „unionen“ mellem kongeriget og hertugdømmerne hvorved den gensidige forsvarshjælp blev fordoblet. I 1625 deltog han i mødet i Lauenburg hvor Christian IV blev valgt til oberst for den nedersachsiske kreds, men han søgte, forgæves, at opnå sikkerhed for at hans kontributioner ikke blev anvendt mod kejseren eller ligaen. Gottorp ønskede ikke hertugdømmerne og Danmark inddraget i den tyske krig, og da kongen 1626 havde lidt nederlag ved Lutter am Barenberg arbejdede F. ihærdigt for freden. Da krigen 1627 direkte true hertugdømmerne henvendte hertugen sig da også til Tilly for at formå de stridende til at slutte fred, og siden da Jylland blev inddraget i krigen købte han fritagelse for krigens byrder ved erhvervelse af salvaguardiebrev hos Tilly og Wallenstein, handlinger der unægteligt strød mod det slesvigske lensbånd og unionen. Sideløbende forsøgte Gottorp stadig at mægle, og ved fredsforhandlingerne i Lübeck fra 1628 spillede F.s råder Æ. v.d.Lancken og E. Hedemann en betydelig rolle. Til trods for den gunstige fred som Danmark opnåede (1629) havde Gottorps holdning skabt irritation hos Christian IV, og ved krigens afslutning tøvede han med at trække sine tropper hjem fra slagmarkerne i Holsten for at chikanere hertugen.

Under koadjutorstriden havde F. søgt støtte hos Gustaf Adolf af Sverige der ligesom Generalstaterne, Hansestæderne og de lüneburgske fyrster

var modstandere af en dansk magtudvidelse i Tyskland. Både da og senere 1631 virkede den svenske konge for en alliance mellem Sverige og Gottorp, men F. holdt sig forsigtig tilbage og opretholdt i årene efter freden i Lübeck et nogenlunde venskabeligt forhold til sin danske morbror. Familiebåndet blev knyttet fastere ved prins Christians bryllup med hertuginde søster (1634), og unionen blev fornyet flere gange (1634, 1637, 1643) selv om F. afslog at deltage i kongens fæstningsanlæg. F. lod sig også 1640 af finde med en mindre del af arven efter det schauenburgske hus (Barmstedt amt, som han 1649 solgte til grev Christian Rantzau (1614–63) samt 170.000 rdl.), men han vakte Christian IVs harme ved efter Hamburgs opfordring at tilbyde sin mægling i kongens strid med denne by. Samme år synes F. at have sonderet Sverige om muligheden af Gottorps neutralitet i en eventuel dansk-svensk krig. Christian IV havde jo måttet trække sig ud af trediveårskrigen, men nu søgte han i egenskab af mægler mellem Sverige og kejseren at begrænse den svenske indflydelse i Tyskland. Et halvt år senere kom krigen. General Torstenson medførte instruks om at man skulle fare med lempe over for Gottorp: Ikke blot skulle hans land skånes hvis han overgav sig og sine folk til svenskerne, men selvom han gjorde ophævelser skulle han behandles overbærende. F. opnåede frihed for svenske indkvarteringer mod en betaling på 100.000 rdl., men måtte dog overlade den svenske hær slottet Trittau og byerne Kiel og Eckernförde samt love ikke at yde Sveriges fjender hjælp. Senere indledte han forhandling med kongen og den kejserlige general M. Gallas hvad der måske bidrog til at svenskerne 1645 afkrævede ham en ny sum penge. Brömsebrofreden s.å. sikrede ham imod eventuelle repressalier. Efter Torstensonfejden kan vi iagttage en vis forståelse mellem Gottorp og den nye stormagt i Østersøområdet Sverige, men vi kender ikke den politiske situation på Gottorp i disse år. Sverige derimod havde iøjnefaldende interesser i et forbund med Gottorp: Danmarks sydflanke, og forbindelsesvejen til den ny svenske besiddelse Bremen-Verden der jo var nabo til Holsten. 1654 ægtede Karl (X) Gustaf af Sverige F.s attenårige datter Hedevig Eleonore. Allerede ved brylluppet i Stockholm gik rygtet at man forhandlede en alliance, og 1655 påbegyndte Karl Gustaf gennem geheimesekretær Stefan Gambrotius jævnlig forhandlinger med Gottorp og især Kielman, og året efter taltes om et egentligt forbund mellem parterne. Men F. undlod til det sidste at forpligte sig bindende selvom han lejlighedsvis udtrykte sympati for de svenske våben. Faren for en dansk-svensk krig var

overhængende. Jan. 1657 forhandlede F. med Karl Gustaf om en vis skånsel for hertugdømmerne som helhed under en sådan, ligesom han ved flere henvendelser til den danske regering søgte at sikre sig en neutralitetsanerkendelse. 1657 udøvede F. fællesregeringen i hertugdømmerne og måtte varetage udskrivningen af en ekstraskat til finansiering af krigen, men han overlod kongen sin del af indtægterne og bad om fritagelse for krigsbyrder. I Danmark mødte man Gottorps holdning med mistillid, og 1.5. besatte man den hertugelige Stapelholm skanse og belagde landet med danske tropper. Men svenskerne stoledе heller ikke på Gottorp. F. bad Sverige om hjælp, men den blev afvist. Karl Gustaf udtrykte sig således i en instruks til general Wrangel at man ikke kunne tage hensyn til hertugen da han endnu ikke havde samtykket i et egentligt forbund. 1.6. erklærede Danmark krigen, og Karl Gustaf stod pludselig med sin hær i Holsten. Gottorp måtte vælge side. Efter vanskelige forhandlinger indgik F. 10.9.1657 i det hemmelige offensiv-defensiv-forbund i kraft af hvilket han efter Roskildefreden ved Københavntraktaten af 12.5.1658 kunne opnå ophævelsen af Slesvigs lensbånd og tilkendelse af Svavsted amt. Spørgsmålet om fællesregeringens ophør udskød begge parter til fremtiden, især under indtryk af ridderskabets modstand. Under forhandlingerne viste gottorperne sig mere imødekommende over for Danmark end den svenske forhandler P. J. Coyet, og det kom utvivlsomt som et slag for F. at Karl Gustaf aug. 1658 på ny angreb Danmark og satte de af Gottorp vundne fordele på spil. Atter væltede krigens ulykker ind over landet. Da de brandenburgske og kejserlige tropper brød ind i hertugdømmerne vægrede han sig ved at forny forbundet med Sverige. I sept. 1658 tog han ophold i fæstningsbyen Tønning til hvis forsvar han fik overladt et svensk regiment. Uden udsigt til videre svensk hjælp afsluttede han derpå i nov. en neutralitetskonvention med kurfyrsten af Brandenburg som herefter fik Gottorp slot så længe krigen varede; F. forbeholdt sig imidlertid suveræniteten over Slesvig. Neutraliteten anerkendtes dog ikke af de danske tropper der indkvarteredes i de gottorpske amter og maj 1659 besatte Svavsted. Freden i 1660 sikrede dog aftalerne fra 1658 og dermed eksistensen af det suveræne Gottorp. Men F. nåede ikke at opleve dette – han døde 10.8. i Tønning. I sit politiske testamente foreholdt han sin unge efterfølger Christian Albrecht at det var ønskeligt at opretholde et godt forhold til Danmark, men nødvendigt at bevare forbundet med Sverige. □Tegn. af Heinrich Hansen, 1858, efter et 1859 brændt mal. af Jacob van Doort (Fr.

borg). Medalje af Sebastian Dadler, 1630. To beslægtede stik, det ene af I. D., formentlig Jan Dircks. Afbildet på malet gruppe ca.1637 (Eutin). Maleri 1639 (Glücksborg, Fr.borg). Stik af Dirck Diricksen. Mal. fra 1640erne (Gottorp), flere stik i beslægtet type. Mal., formentlig af J. Ovens (Gripsholm); stik i denne type af J. Falck 1662, af J. Sandrart og af H. Straus 1666. Radering af Ovens. Afbildet på grupper malet af samme, bl.a. 1652 (Fr.borg, Gripsholm). Mal. af samme (Gavnø). Tegnet i gruppe af samme (St.mus.). Afbildet på gruppe 1653–54 malet af D. Klöcker Ehrenstrahl (Gripsholm). Miniature (forhen Gotha mus.). Stik af P. de Jode efter mal. af Anselm v.Hulle, stik herefter af C. Meysens. Stik af M. Merian. Mal. af Ehrenstrahl (Gripsholm). Stik af Lerch efter tegn. af A. Bloem. Stik af Mattis og Nik. Petersen. Tegn. betegnet C. v.Mander (Fr.borg). Stik af F. på lit de parade. Buste af A. Quellinius, 1661–63 (Slesvig domk.).

Danm.-Nos. traktater, udg. L. Laursen III–V, 1916–20. – A. Olearius: Hochfürstliche ansehliche Leichbegängniß ... Herr Friederichs, 1662. Samme: Kurtzer Begriff einer holst. Chronic, Slesvig 1663. A. H. Lackmann: Einleitung zur schlesw.-holst. Historie II–VII, Hamburg, Kiel 1732–54. W. E. Christiani: Entwurf einer gelehrten Gesch. Herzog Fr.s III, Kiel 1772. Samme: Rettung der Kenntnisse und Gelehrsamkeit Herzog Fr.s III, Kiel 1786. J. A. Fridericia: Danm.s ydre politiske hist. I–II, 1876–81 (fot.optr. 1972). Samme: Adelsvældens sidste dage, 1894 (fot.optr. 1969). P. Lauridsen i Hist.t. 7.r.v, 1904–05 1–99. E. Wilmanns: Der Lübecker Friede 1629, Bonn 1905. J. Levin Carlbom: Karl X Gustav, Stt. 1910. W. Norvin i Nord.t. för bok- och bibl.väsen III, Uppsala 1916 20–39 146–61 234–57; sst. V, 1918 193–208. Harry Schmidt: Gottorfer Künstler I–II, Lpz. 1916–17 = Quellen und Forschungen zur Gesch. Schlesw.-Holst.s IV–V. Samme: Bilder aus der Gesch. der Stadt Friedrichstadt a.d.Eider, Kiel 1921. Samme: Jürgen Ovens, Kiel 1922. P. v.Hedemann-Heespen i Nordelbingen I, Flensburg 1923 2–15. L. Andresen og Walter Stephan: Beiträge zur Gesch. der Gottorfer Hof- und Staatsverwaltung I–II, Kiel 1928–29 = Quellen und Forschungen zur Gesch. Schlesw.-Holst.s XIV–XV. Johanne Skovgaard i Sønderjyllands hist. III, 1940 9–40. Hermann Kellenbenz: Holstein-Gottorff, eine Domäne Schwedens, Lpz. 1940 forordet samt 1–39. Samme i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. LXXIII, Neumünster 1949 198–201. Jacob Fabricius d. y.: Optegn. 1617–1644, udg. A. Andersen, 1964. Gottorfer Kultur im Jahrhundert der Universitätsgründung. Katalog, udg. Ernst Schlee, Flensburg 1965.

Steen Ove Christensen

Frederik (Friedrich) IV, 1671–1702, hertug af Slesvig-Holsten-Gottorp. * 18.10.1671 på Gottorp, † 19.7.1702 ved Klissow, begr. i Slesvig domk. F: hertug Christian Albrecht af Holsten-Gottorp (1641–94) og *Frederikke Amalie

Frederik IV

(1649–1704). ~12.6.1698 i Stockholm med He-
devig Sofia af Sverige, * 26.6.1681 i Stockholm,
† 12.12.1708 sst., d. af kong Karl XI af Sverige
(1655–97) og Ulrikke Eleonora af Danmark
(1656–93). – Far til "Carl Frederik. Bror til
"Christian August (1673–1726).

F. voksede op under indtrykket af konflikten
med Danmark. Han havde som barn og halv-
voksen delt faderens landflygtighed mens dan-
ske tropper besatte hans arvelande. Efter at Al-
tonaforliget (1689) havde genindsat Christian
Albrecht i hans rettigheder deltog F. med iver i
det hoffliv der nu udfoldede sig på slægtens gam-
le stamslot som han senere (1698–1703) udvide-
de med den i barokstil byggede mægtige sydfløj.
Hans stræben samlede sig naturligt om det der
måtte være grundlinjen i dynastiet Gottorps po-
litik: at hævde dennes fulde selvstændighed ikke
mindst i militær henseende (jus armorum) over
for kongehuset, støttet på Sverige, den givne for-
bundsforhold i kraft af slægtsbånd og det fælles
modsatningsforhold til Danmark, og på de
nordtyske stater, især Braunschweig-Lüneburg,
med hvis fyrster han var beslægtet og hvem en
dansk ekspansion sydpå måtte være imod.

Straks efter at F. som 23-årig ved faderens død
var kommet til regeringen afskedigede han de
rådgivere som ud fra stænderske synspunkter
talte for eftergiveness mod Danmark og erstat-
tede dem med andre som delte hans anskuelser,
især den dygtige husumer Magnus v.*Wedder-
kop og Johan Ludwig Pincier (1698 adlet i Sver-
ige som friherre af Königstein) som blev hans ka-
binetssekretær og vistnok vigtigste ydrepolitiske
rådgiver. Den ulmende konflikt med Danmark
blussede atter op da den danske regering rejste
tvivl om den gottorpske primogeniturordning,
søgte at få stændernes hyldning af F. udsat,
fremdrog de gamle unioner mellem kongeriget
og hertugdømmerne og fællesskabet mellem de
sidstes ridderskab, prælater og stæder, modar-
bejdede F.s bror Christian Augusts valg til koad-
jutor i Lübeck-Eutin og protesterede mod de
skanseanlæg F. lod foretage. F. søgte heroverfor
nøjere tilslutning dels til det nye kurfyrstendøm-
me Hannover (alliance 1696), dels til Sverige
som stillede tropper til hans tjeneste. De mod
Frankrig i den „augsburske liga“ allierede mag-
ter og Altonaforligets garant (kejseren, Bran-
denburg og Sachsen) stræbte efter at hindre et
nyt udbrud af den nordiske konflikt, og ingen af
de aldrende nordiske konger ønskede i øjeblik-
ket et sådant. De forhandlinger som fandt sted,
bl.a. i Pinneberg, førte dog ikke ud over vanske-
lighederne, og i foråret 1696 begyndte F. atter si-
ne skanseanlæg og vægrede sig ved at opfylde
det danske krav om deres sløjfning.

Karl XIs død (april 1697) skabte en ny situation.
Straks efter rykkede danske tropper ind i hertu-
gens lande og sløjfede de nye skanser. F.s mål
blev nu, skønt modarbejdet af Danmark (Jens
"Juels sendelse til Stockholm 1697), at vinde sin
femtenårige fætter Karl XII for sig. April 1698
kom han til Stockholm, og i juni s.å. stod her
hans bryllup med kongens ældste søster; samti-
dig udnævntes han til generalissimus over de
svenske hære i Tyskland. Både fremmede (dog
ikke uvildige) diplomater som Juel og d'Avaux
og svenske hofkredse korsede sig over de vold-
somme idrætter og forlystelser hvortil han for-
ledte den unge konge, men under de to fætres
samvær i sommeren 1698 og 1699 grundlagdes
deres livsvarige venskab. Juli 1699 sendtes sven-
ske tropper hemmeligt til Gottorp for at støtte
hertugens befæstningsanlæg. Som modtræk slut-
tede Christian V et forsvarsforbund med zar Pe-
ter af Rusland. I aug. døde han og efterfulgtes af
Frederik IV som i sept. sluttede et mod Sverige
og Gottorp rettet forsvars- og angrebsforbund
med August II af Sachsen-Polen som zaren kort
efter tiltrådte. Mod årets slutning samledes en
dansk hær i hertugdømmerne, og i foråret 1700
stormede den de hertugelige skanser, besatte
Gottorp og belejrede Tønning. F. reddedes ved
Karl XII's resolute landgang på Sjælland og
England-Nederlandenes flådeintervention, og
ved freden i Traventhal (aug. 1700) måtte den
danske konge anerkende hans suverænitet og jus
armorum – dog med visse for begge parter fælles
begrænsninger – og betale ham 260000 rdl. i ska-
deserstatning.

F. sluttede kort efter Traventhal-freden en mod
Danmark og Brandenburg rettet subsidietraktat
med Frankrig, men faldt ved Klissow da han
fulgte Karl XII på felttoget mod Sachsen-Polen.
Gottorps udsatte stilling medførte at det blev en
militærstat en miniature. Landenes indre udvik-
ling led herunder, men F. savnede dog ikke sans
for denne side af sit regentkald hvad der bl.a. fik
udtryk i organisationen af et gottorpsk postvæ-
sen under Wedderkops ledelse. Under sit ophold
ved den svenske hær i Polen foretog han, vistnok
især inspireret af den gottorpske embedsfamilie
v.Clausenheim og den i denne indgiftede, fra
Lausitz stammende oberstløjtnant Tilemann An-
dreas v.Bergholz, en mærkelig og indgribende
omdannelse af hele den gottorpske forvaltning,
idet han (ved kontrakt, dat. Varszawa 10.6.1702)
udnævnte Bergholz til generalforpagter og gu-
vernør over hele sit landområde mod en kaution
på 200.000 rdl. og pligt til at øge de hertugelige
kammerintrader. Bergholz udkastede planer om
at omdanne Gottorp til et mønsterland i er-
hvervsmæssig henseende ved nyanlæg af byer,

indkaldelse af hollændere og franske emigranter, oprettelse af oliemøller, af fårefarme på hejderne og af tekstil- og silkefabrikker, og ved at gøre Ejderen, Trene og Slien til hovedfarveje for handelen mellem Øst- og Vesteuropa. Det berg-holdske eksperiment, for hvilket F.s død satte en stopper, var fremgået af nødvendigheden af at skaffe midler til krigen og af en tid som lokkedes af det fantastiske (sml. senere Görtz' foranstaltninger i Sverige og John Laws i Frankrig), men havde samtidig til dels forbløder i bestræbelser hos F.s evnerigeste forgængere (Adolf I, Frederik III). □Malet med søskende 1673 af J. Ovens (Fr.borg). Malet med moderen og søskende ca. 1675 (Gripsholm). Afbildet på gruppe malet af Klöcker Ehrenstrahl, 1692 (Eutin). Stik af J. F. efter tegn. af L. Weyandt. Mal. af L. Weyandt, stukket 1705 af P. v.Gunst. Malet til hest (Chr.borg). Flere mal. af D. v.Krafft og Klöcker Ehrenstrahl (Gripsholm, Drottningholm).

Anders Fryxell: Handl. rörande Sveriges hist. IV, Sth. 1843 191 201 203f 218f 221f. Handl. rörande Skandinavens hist. XL, Sth. 1860 80f 204 212. – [P. F. Arpel: Gesch. des herzog. schlesw.-holst.-gottorfischen Hofes, Frankf. 1774 1–3. Samml. zur nähern Kunde des Vaterlandes I, Altona 1819 241–56 321–27. A. C. Lindenhans Neue Schlesw.-holst. Provinzialberichte, Altona 1833 509–40. P. v.Kobbe: Schlesw.-holst. Gesch. 1694–1808, Altona 1834 1–29. F. F. Carlson: Sveriges hist. under konungarne af pfälziska huset VI, Sth. 1881. Emil Olmer: Konflikten mellan Danm. och Holstein-Gottorp I–II, Göteborg 1898–1901 = Göteborgs kgl. vetenskaps- och vitterhetssamhälles handl. IV, I og 4. Samme i Hist.t. XVIII, Sth. 1898 1–88. Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstaben I, 1899. Fr. v.Jessen: En slesv. statsmand I, 1930. Sten Bonnesen i Karolinska förbundets årsbok 1931, Lund 1932 41–62. Hermann Kellenbenz: Die Herzogtümer vom Kopenhagener Frieden bis zur Wiedervereinigung Schlesiens, Neumünster 1960 = Gesch. Schlesw.-Holsts V. Gust. Jonasson: Karl XII och hans rådgivare, Uppsala 1960 = Studia hist. Upsaliensia I. Bent Jensen i Historie, ny r.VIII, 1970 397–465. V. E. Vozgrin i Skandinaviskj sbornik XX, Tartu 1975 81–92. J. Cavallie: Från fred till krig, Uppsala 1975 = Studia hist. Upsaliensia LXVIII.

Hans Bagger (C.O. Bøggild-Andersen)

Frederik (1701–66), se Philip Ernst.

Frederik, 1753–1805, arveprins. * 11.10.1753 på Christiansborg (Slotsk.), † 7.12.1805 på Amalienborg, begr. i Roskilde domk. F: *Frederik V (1723–66) og *Juliane Marie af Braunschweig-Wolfenbüttel (1729–96). ~ 21.10.1774 på Christiansborg med *Sophie Frederikke af Mecklenburg-Schwerin, * 24.8.1758 i Schwerin, † 29.11.1794 i Kbh., d. af hertug Ludvig af Mecklenburg-Schwerin (1725–78) og Charlotte Sophie af Sachsen-Koburg-Saalfeld (1731–1810). – Far til *Charlotte, *Christian VIII og *Ferdinand.

F. var eneste barn i ægteskabet mellem Frederik V og Juliane Marie, og han fik den bedste opdragelse tiden kunne byde. Af prinsens lærere kan nævnes J. S. *Sneedorff og O. *Høegh-Guldberg samt schweizeren E.-S.-F. *Reverdil. Særlig Juliane Marie lagde desuden stor vægt på at F. fik en nationalt danskpræget opdragelse og undervisning. Bestræbelserne bar imidlertid kun ringe frugt, da F. var middelmådigt begavet. Han var i det hele taget en ubetydelig person, kejtet og uheldig i sin omgang med andre, legemligt uskøn og næsten misdannet. Tre år gammel valgtes han efter omfattende forarbejder fra regeringens side til koadjutor over bispedømmet Lübeck, en post der måtte opgives ved mageskiftetetraktaten med Rusland 1767. I kraft af sin fødsel blev F. et samlingspunkt for oppositionen mod J. F. *Struensee uden at han selv tog del i forberedelserne eller i kuppets gennemførelse. I det efter Struensees fald nyoprettede gehejme-statsråd indtog han pladsen som præsæs, og i perioden 1772–84 fremstod F. formelt som leder af regeringsarbejdet. Han synes at have taget sig opgaven alvorligt, og han bestræbte sig gennem henvendelser til kollegerne og påvirkning af de ledende personligheder på at øve reel politisk indflydelse. Hans beskedne evner forbundet med ustabil temperament og vanskelighed i omgangen med andre forhindrede ham dog i at opnå faktisk og vedvarende politisk betydning. Sympatisk virker gentagne forsøg på at støtte og hjælpe bønder der henvendte sig til ham i kongens sted. Den afgørende politiske indflydelse lå i denne periode hos andre, først og fremmest hos moderen, Juliane Marie og Høegh-Guldberg. 1774 ægtede F. Sophie Frederikke af Mecklenburg-Schwerin, et giftermål der blev stærkt fremskyndet af J. O. *Schack-Rathlou, bl. a. af hensyn til arvefølgen hvor den svagelige kronprins Frederik (Frederik VI) gav anledning til bekymringer. Ægteskabet blev ikke lykkeligt. Den livsglade og begavede prinsesse måtte føle sig lidet tilfreds i samlivet med den godmodige, men sygelige og ubetydelige F. Hans paternitet til børnene, i det mindste til Christian Frederik (Christian VIII) er yderst tvivlsom.

1773 overtog F. Jægerspris hvor han ansatte Esaias *Fleischer (1732–1804) som inspektør. Der gennemførtes adskillige forbedringer på bøndergodset, driften moderniseredes, og i parken lod F., hvis nationale holdning var udpræget, indrette et panteon for berømte danske, norske og holstenere, og 1778–82 opstilledes 54 mindesmærker i marmor udført af Johs. Wiedewelt. F. afstod atter Jægerspris til kronen 1797. – Med kuppet 14.4.1784, hvor F. et øjeblik fysisk søgte at modsætte sig aktionen, var enhver politisk ind-

Frederik

flydelse afsluttet, og F. levede nu som privatmand til sin død. Ved Christiansborgs brand 1794 flyttede han med familie til Amalienborg med Sorgenfri som sommeropholdssted. Det var under F. at Sorgenfri slot og park fik sit nuværende udseende. Forholdet til kronprinsen var fra 1784 køligt, hvad der fik betydning for den senere Christian VIIIs opvækstår. F. døde efter længere tids svagelighed.

C. F. Wegener: Hist. efterretn. om Abrahamstrup II, 1856 159–232. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 IV–VI, 1902–09. Aage Friis: Bernstorfferne og Danm. I–II, 1903–19. Axel Linvald: Kronprins Fr. og hans regering, 1923 56. Samme: Kong Chr. VIII. Den unge prins, 1943 35–116. Th. Thaulow: En dansk statsminister. J. O. Schack-Rathlou, 1932 108–221. Sv. Ceder-green Bech: Struensee og hans tid, 1972. Jægerspris slot og kong Fr. VIIIs stiftelse, red. Roar Skovmand, 1974.

Claus Bjørn

□ Elfenbensfigur af F. som svøbelsesbarn, udført af J. C. L. Lücke 1753 (Rosenborg). Afbildet s.m. sine søskende på stor min. af C. Foltmar, 1756 (Fr.borg), s.m. moderen på min. af samme (?) (sst.). Afbildet på gouache af J. A. Müller, 1757 (Neue Hofburg, Wien). Mal. af J.-L. Tocqué 1758–59 (Fredensborg), gentagelse (Bregentved). Mal. efter dette af A. Brünniche (?) (Vemmetofte), min. af J. Brecheisen, 1760 (Rosenborg) og kopi af H. Koføed, 1763. Mal. formentlig af Brünniche (Nysø). Mal. af C. G. Pilo, 1762. Min. af W. A. Müller ca. 1765 (Jægerspris) forestiller muligvis F. Afbildet på mal. af J. G. Ziesenis af moderen, 1766 (Fr.borg, Ehrenburg, Coburg), portr. af samme malet 1767 (Fredensborg, Rosenborg). Mal. af P. Als, 1767. Min. af Cornelius Høyer ca. 1770–73 (Rosenborg), samme type i flere min. af samme ca. 1775–80 (sst., Fr.borg m.fl.), herefter stik af J. M. Preisler, 1774. Afbildet på tegn. af Høyer (St.mus.). Forlæg af Høyer for stik af J. F. Clemens, 1774. To medaljer af D. J. Adzer, 1774. Mal. af P. Als formentlig 1775 (Fr.borg, depon. på Gl. Estrup). Stik af T. Kleve, 1776. Relief af J. Wiedewelt, 1776 (Corselitze). Afbildet i profil på dørstykke (Jægerspris). Relief tilskr. H. Beeken (St.mus.). Afbildet på min. s.m. moderen af W. A. Müller (Fr.borg). Mal. af Vigilius Erichsen, 1778. Relief af D. D. Dey, 1779 (Fr.borg). Buste af C. F. Stanley, 1779 (sst., Rosenborg). Relief af L. Grossi (Sølyst ved Stavanger). Afbildet på et par folkelige træsnit. Mal. af Vigilius Erichsen (Eremitagen i Leninograd), pastel af samme (Rosenborg, Fr.borg). Mal. af Jens Juel (katedralskolen i Trondheim; Jægerspris), raderet af C. C. Andersen, 1871. Silhouet af C. Limprecht. Afbildet på Haffners mal. af et selskab 1781 (Rosenborg). Lille medalje af Enhörning, 1782. Mal. af Juel, 1782 (Kunst-

akademiet, Rosenborg), gentagelse i pastel og kopi i min. (Rosenborg), bl.a. af C. G. Lind 1843 (Jægerspris). Afbildet på silhouet s.m. familien ca. 1783 (Fr. borg), på allegorisk mal. med Fama af N. A. Abildgaard, 1783 (Fr.borg), malet skitse hertil. Buste af P. Floberg, 1785 (Fr.borg). Silhouet af F. Anthing ca. 1787 og af B. J. Greve ca. 1788. En række silhouetter (Fr.borg). Stik af P. Haas efter tegn. af G. Haas; lille relief efter dette (Vestlandske kunstindustrimus., Bergen). Mal. af Juel (Rosenborg, Fr.borg, Adolphseck ved Fulda), herefter min. af Høyer (kongehuset), litografi og træsnit. Malet s.m. ægtefælle og børn af Jens Juel, 1789 (sst.), skitser af samme med to og tre børn (Fr.borg). Afbildet på C. Viertels mal. af kongefamilien, 1794 (Gunderslevholm) og på Haffners af selskab s.å. (Jægerspris). Silhouet raderet af W. Weitlandt ca. 1794. Små tegn. af G. L. Lahde, 1795 (Fr.borg) og 1796 (Rosenborg). Min. af Høyer, 1795. Mal. tilskr. samme. Min. af C. N. N. Nørager (Rosenborg). Satirisk stik af G. Fahrenholtz, 1799. Min. af G. Seiptius.

Povl Eller

Frederik (Friedrich), 1771–1845, prins af Hessen-Kassel, officer. * 24.5.1771 i Slesvig, † 24.2.1845 på Panker, begr. i Giekau. F: landgreve *Carl af Hessen-Kassel (1744–1836) og *Louise af Danmark (1750–1831). ~ 21.5.1813 i Kristiania med baronesse Clarella Dorothea Brockdorff, * 16.1.1778 på Rohlsdorf, † 24.8.1836 i Rendsborg (~ 1° 1794 med kaptajn, overkrigskommissær baron Andreas Ernst Christian Liliencron, 1774–1823; ægteskabet opløst 1798), d. af gehejmeråd Detlev B. til Rohlsdorf (1709–90, ~ 1° 1733 med Anne Emerentia Ahlefeldt, 1705–ca. 50) og Henriette Frederikke Blome (1735–1818). – Bror til *Louise Caroline og *Marie (1767–1852).

Syv år gammel fik F. patent som oberst, 1784 blev han generalmajor, 1791–1800 var han deputeret i generalitets- og kommissariats-kollegiet, fra 1795 som første deputeret; 1795 blev han generallejtant, 1800 inspektør over infanteriet i hertugdømmerne og guvernør i Rendsborg fæstning, 1808 general af infanteriet. 1788 havde han fulgt faderen og kronprinsen ved det kortvarige felttog i Sverige, og 1801 havde han ledet besættelsen af Lübeck. Ved opstillingen af en hær i Holsten 1805 kommanderede han en division, og da kronprinsen før det engelske angreb på Kbh. 1807 rejste til Sjælland, fik F. overkommandoen i Holsten. Efter Kbh.s kapitulation blev han præsens i den i denne anledning nedsatte undersøgelseskommission, blev guvernør i Kbh., fik kommandoen over en division og n.å.,

mens kronprinsen var i Kiel, overkommandoen på Sjælland og var udsat til at kommandere det til angreb på Skåne samlede korps. Efter den almindelige opfattelse der også deltes af kongen var F. allerede da den af generalerne der besad de bedste feltherreegenskaber.

Da kongen efter freden i Jönköping 1809 fattede mistanke til statholderen i Norge Christian Augusts (1768–1810) forhold til Sverige, sendte han F. op til Norge som kommanderende general i det søndenfjeldske, og da Christian August 1810 rejste til Sverige som svensk tronfølger, blev F. vicestatholder og præses i den midlertidige regeringskommission. Med nogen ret tvivlede man i Kbh. om hans evner som leder i tilfælde af krig med Sverige efter at Bernadotte var blevet valgt til svensk tronfølger, og F. anmodede selv april 1813 om i et sådant tilfælde at få en kommandopost på Sjælland eller i Holsten. I maj sendtes tronarvingen Christian Frederik (Christian VIII) som statholder til Norge, mens F. stilledes frit over for om han ville beholde sin militære stilling der, hvad dog ingen af de to prinser synes at have ønsket, og mod slutningen af maj forlod F. Kristiania.

Mod slutningen af juli s.å. overtog F. i Holsten den „bevægelige Division“ der var underlagt marskal L. N. Davout. Her lykkedes det ham at dæmpe en i korpset udbredt uro og genrejse disciplinen. Nogen egentlig instruks for sit forhold til Davout og under det forestående felttog, da korpset (fra aug.) medinddroges i fægtningerne på begge sider grænsen, havde han ikke fået, og først mod slutningen af nov. fik han nogenlunde bestemte anvisninger. – Efter en række mindre fægtninger måtte korpset opgive stillingen bag Trave og søge at nå hovedfæstningen i Rendsborg, før det af den stærkt overlegne fjende forhindreder deri. Efter et sammenstød 10.12. ved Sehested drog korpset ind i Rendsborg. Da kongen tvivlede om muligheden af at forsvare halvøen og F. selv efter nogen vaklen anså det for bedst at indskrænke sig til forsvaret af selve Rendsborg, rådede han til fred, men overvældede alligevel kongen med bebrejdelser for at være gået bag Lillebælt og sluttede en skrivelse af 2.1.1814 med ordene: „Gud forlade den det, der raadede Deres Majestæt til at gaa bag Lille Bælt. Han har opofret sit Fødeland, Armeens Ære og Deres Majestæts Sikkerhed!“

1814 blev F. kommanderende general i hertugdømmerne og n.å. fik han kommandoen over det korps der sendtes mod Napoleon efter tilbagekomsten fra Elba. Korpset returnerede dog fra Bremen efter slaget ved Waterloo. Da Danmark senere s.å. skulle stille et korps til okkupationshæren ved den franske grænse fik F. efter an-

modning kommandoen over dette. Under udkommandoen 1816–18 havde F. vedblivende overbefalingen i hertugdømmerne og beholdt den efter hjemkomsten, med bolig i Rendsborg, indtil han ved faderens død 1836 blev feltmarskal, statholder og overpræsident i provinsialregeringen med bopæl på Gottorp slot. Umiddelbart før hærreduktionen 1842 afgik han efter ansøgning fra sine stillinger og tog ophold på slotet Panker. – Bl.R.1801. Storkommandør 1813.

□Tre silhouetter, de to af F. som barn (Fr.borg). Afbildet på Haffners mal. af selskab, 1794 (Jægerspris). Tegn. af H. P. Feddersen. Stik af A. Flint. Mal. tilskr. Jens Juel (Vækkerø). Maleri (Eidsvoldgalleriet). Mal. af C. F. Voigt (Nasjonalgalleriet, Oslo). Mal. af N. Moe (Fr.borg), formentlig den kopi efter Grøger, Moe udstillede 1824; mal. i samme type (Adolphseck ved Fulda). Litografi af J. F. Fritz, 1839, efter mal. af C. Riebe. Relief af H. V. Bissen, 1839. Mal. af F. Copmann (Glücksborg), kopi i brystbillede (Fr.borg). To min., den ene udført af baron Liliencron (Rosenborg). Træsnit af H. P. Hansen.

Medd. fra krigsark. I–IX, 1883–1902. – C. B. Dunker: Gamle dage, 1871 (ny udg. Kria. 1909). Carl Th. Sørensen: Kampen om Norge i 1813 og 1814 I–II, 1871. Samme: Bernadotte i Norden I–III, 1903–04. L. F. Brock i Hist. t. 5.r.III, 1881–82. Axel Linvald: Kronprins Fr. og hans regering, 1923 405–07. – Tjenstligt udarb. (samtidig) fremstilling af forholdene ved korpset i Frankrig 1816–18, manus. i Hærens ark., Rigsark.

*Rockstroh**

Frederik (Friedrich) Emil August, 1800–65, prins af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg (Nør). * 23.8.1800 i Kbh., † 4.7.1865 i Beirut, begr. i Krusendorf k. F: hertug Frederik Christian af Augustenburg (1765–1814) og Louise Augusta (1771–1843). ~ 1° 17.9.1829 på Augustenburg med komtesse Henriette Danneskiold-Samsøe, * 9.5.1806 på Gisselfeld, † 15.9.1858 i Paris, d. af lensgreve Conrad *D.-S. (1774–1823) og Johanne H. V. Kaas (1776–1843). ~ 2° 3.11.1864 med Marie Esther Lee, * 3.10.1837 i New York, † 4.7.1914 i Hannover (~ 2° 1873 med preussisk generalfeltmarskal grev Alfred Heinrich Karl Ludwig v. Waldersee, (1832–1904), d. af rentier David L. – Bror til Caroline Amalie og Christian August (1798–1869).

F. blev opdraget på Augustenburg sammen med den ældre bror, Chr. August, og de to fulgte hinanden tæt under barndommens og ungdommens uddannelse og rejser. 1817–20 foretog de en stor uddannelses- og studierejse til Tyskland, Italien og Frankrig der for begge blev af grundlæggende betydning. F. fulgte ikke broderen til England, men besøgte landet nogle år senere og

modtog der blivende indtryk. I anlæg og temperament var de to brødre yderst forskellige, og tidvis gav gensidig jalousi anledning til sammenstød. Men de tidlige års fællesskab sikrede dog sammen med deres stærke familiefølelse og enighed om slægtens politiske mål et betydeligt sammenhold mellem dem.

F. havde ikke broderens anlæg for den kølige, politiske overvejelse. Han var en udadventt handlingens mand, ofte hidsigt opfarende med kraftige følelsesudbrud der dog hurtigt lagde sig igen. Hans åbenmuntede åbenhjertighed skabte ham vanskeligheder, men var samtidig med til at give ham den popularitet han tidvis nød. Det var utvivlsomt broderens politiske sans og stædighed der bar den augustenburgske politik, men F.s raske optræden ved mange lejligheder fik ham til i manges bevidsthed at fremtræde som den egentlige augustenburgske figur. Hans lette sind og tvangfri optræden reflekterede tydeligt moderen hvis erklærede yndling han var. Det mærkedes da hun 1832 mod Chr. Augusts ønske hjalp F. med at købe godset Nør i Krusendorf sogn på sydsiden af Eckernförde fjord. 1838 blev det fideikommiss, men det er først 1864, året før sin død, at F. af den østrigske kejser udnævntes til fyrste af Nør, og således formelt blev prins af Nør. Men både sam- og eftertiden kender ham bedst under dette navn.

Studier i Göttingen og Heidelberg fuldendte F.s uddannelse, og han interesserede sig for tidens politik samt for engelsk og fransk liberalisme, uden at han dog tilsyneladende kunne finde sin rette livsbane. Efterhånden fandt han ind på militærvejen, og efter 1824 at have gennemgået eksercerskolen ved hestgarden i Kbh. blev han 1825 eskadronchef ved kyradsregimentet i Slesvig. 1830 avancerede han til regimentschef og 1839 til generalmajor, stadig med garnison i Slesvig by hvor han og hans familie kom til at trives særdeles godt. Ved siden af sin militære gerning som han gik op i med liv og sjæl interesserede han sig som broderen for hesteavl og hestevæddeløb, og han skrev en afhandling om forældede hestes brugbarhed ved kavalleriet. – De to brødres tætte fællesskab viste sig også i deres valg af ægtefælle. 1829 ægtede F. broderens svigerinde der fra den tidligste ungdom havde stået for ham som „the most perfect being of the world“. Hun blev ham en trofast hustru der som ingen anden forstod og loyalt fulgte ham gennem vanskelighederne i forhold til kongehuset og den danske opinion. I det hele taget spillede hjemmet og børnene, Frederik og Louise, en vigtig rolle for F., og efter købet af Nør satte han ind på at forbedre godset og gøre det til en smuk bolig for familien.

Med vågen interesse deltog F. i det politiske liv der begyndte at spire frem o. 1830. Han betegnede sig nu som streng royalist og som soldaten der kendte sin pligt, var blandt de første der indberettede til kongen om Lornsen-bevægelsen, og kritiserede senere regeringens optræden som alt for svag. Da stænderinstitutionen trådte ud i livet lod han sig vælge som deputeret for Eckernförde, og uden at nå frem blandt de ledende gjorde han sig hurtigt gældende. Han hørte ligesom broderen til forsamlings konservative fløj, men gjorde sig tillige bemærket som en mand af afgjort slesvigholstensk tænkemåde og som en absolut modstander af alle bestræbelser til bedste for det danske sprog i Nordlesvig. Det var navnlig dette der førte til at man i kongeriget med vågen kritik fulgte enhver af hans udtalelser, en kritik der særlig kom til orde da han i marts 1842 udnævntes til statholder og kommanderende general for begge hertugdømmer. Forøgelses havde kongen anmodet den hidtidige statholder, Frederik VIs svoger, "Frederik af Hessen, om at blive, og en nedlæggelse af stillingen der var uden reel betydning ville utvivlsomt blive udskreget som et angreb på hertugdømmernes nedarvede fællesskab, og burde derfor undgås. Men stod kongen over for en nybesættelse af posten var F. unægtelig blandt dem der i første linje måtte komme i betragtning. År i forvejen havde han da også skrevet til svogeren, grev Christian "Danneskiold-Samsøe (1800–86): „Går alt efter ret og billighed, så må jeg blive kommanderende general i hertugdømmerne efter prins Frederik“, og nu meldte han sig som ansøger til posten ikke blot som kommanderende general, men også som statholder.

Ligesom den afgående statholder var han svoger til den regerende konge, og i modsætning til Christian VIIIs hessiske slægtninge havde han personlig tilknytning til hertugdømmerne til hvilke også hans hele militære karriere havde været henlagt. Han var en anset officer der netop i de dage havde afgivet betænkning om det af regeringen udarbejdede forslag til en ny hærordning, og som medlem af stænderforsamlingen havde han i det store og hele hørt til hvad man betegnede som den „besindige“ del. Afgjort betænkelighed måtte kongen derimod nære med hensyn til den opmærksomhed som prinsen havde henledt på sig ved sin deltagelse i kampen mod det danske sprog i Nordlesvig, men på den anden side havde kongen altid stået i det bedste personlige forhold til sin svoger og vidste at hans ved lejlighed noget stærke udtalelser som regel ikke skulle tages alt for højtideligt. Det måtte under disse forhold være afgørende at de forud fik talt ud om tingene, og kongen kaldte

derfor F. til Kbh., gjorde rede for sit syn på forholdet mellem kongeriget og hertugdømmerne og betonedede hvor nødvendigt det var at statholderen altid var i nøje overensstemmelse med regeringen, hvortil prinsen svarede at han vidste det var hans pligt at „handle ganske i regeringens ånd“ og erklærede at ville tage sin afsked hvis han ikke mere følte sig i stand hertil.

Der er næppe grund til at betvivle at F. gik ind til sit nye embede med ærlig vilje til at holde det givne løfte. Men samtalen, der var præget af gensidig tillid og en vis optimisme, var ikke tilstrækkelig udtømmende, navnlig ikke m.h.t. arvespørgsmålet som man fra begge sider var enig om at betragte som ikke-aktuelt. Kongen udtalte at han ville virke hen til „at løse det på en fredelig måde“, og at deres fælles bestræbelser måtte gå ud på at Slesvig ikke skiltes fra Danmark. På denne baggrund opfordrede F. kort efter broderen til at tage ophold i København og der vinde danskerne for sig og for den augustenburgske løsning på monarkiets problemer. F. mente at øjeblikket var gunstigt, og at der eksisterede et augustenburgsk parti i hovedstaden.

Hertugen, der selv havde ønsket statholderposten for at bruge tilbuddet om den i sit politiske spil, var stærkt irriteret over at broderen havde søgt den bag hans ryg, og bebrejdede ham at han ikke havde benyttet lejligheden til at få garantier i arvesagen. Christian August ønskede ikke at slå sig ned i København, og han vurderede situationen ganske anderledes end F. Senere lagde F. ikke skjul på at hertugen efter hans opfattelse 1842 forspildte en chance for det augustenburgske hus. Hertugen gik ikke videre end til at søge en samtale med kongen for at få klarhed over hvordan han stillede sig til de augustenburgske tanker om en ændring af kongelovens arvefølge for at bevare monarkiet. En sådan løsning lå helt uden for kongens tanker, og samtalen bekræftede dels hertugen i hans bedømmelse af situationen, dels tydeliggjorde den at F. havde forregnet sig og bragt sig selv i en vanskelig stilling hvor han ikke ville få den indflydelse på kongen han forestillede sig.

Allerede samme efterår lykkedes det hertugen at samle alle slesvigholstenske afskygninger til én front, og inden stænderforsamlingens slutning var det nov. 1842 kommet til det store opgør mellem dansk og tysk der reelt gjorde F.s stilling som statholder uholdbar. Selve udnævnelsen havde bidraget til at uddybe modsætningen, modtaget som den var med stærk kritik i kongeriget, mens man fra slesvigholstensk side helt tog den til indtægt for sig og fejrede F.s indflytning på Gottorp med fakkeltog. Selv for en mindre påvirkelig natur kunne det være vanskeligt un-

der sådanne forhold at gå mod strømmen, for F. var det en umulighed. Nu var han den første inden for den kreds han altid havde tilhørt, og hvis politiske meninger han delte, og de høje embeder, den magt og glans de forlenede ham med var ham en stadig kilde til tilfredsstillelse og styrkede hans selvfølelse. Mere og mere følte han sig som den til hvem alle så op, og som i kraft af sin almindeligt anerkendte ærlighed og retsindighed havde hele folket bag sig og derfor også som den der over for kongen stod som hertugdømmerens selvskrævede talsmand. Han forsømte ingen lejlighed til at fremhæve disse på kongerigets bekostning som det sted hvor der overalt var ro og orden, hvor befolkningens troskab var urokkelig, og hvor kongen, om han selv ville, kunne have den bedste støtte mod de københavnske liberale.

Under disse omstændigheder kneb det for F. at opretholde loyaliteten over for kongen. Han overdramatiserede situationen i Slesvig for derved at bremse kongens støtte til den danske bevægelse, og han holdt sig i nær kontakt med broderens politik. Navnlig deltog han aktivt i hertugens henvendelser til de udenlandske magter. Han betragtede sig selv som et stykke af en verdensmand, mens han anså broderen for hæmmet af livet i de små omgivelser på Als. April 1842 opfordrede han forgæves hertugen til at tage til zarens sølvbryllup, og han ivrede 1844 for at udnytte forbindelsen via kong Leopold af Belgien til hofferne i Paris og London. 1845 var han med til at slå alarm i Hannover og Berlin da rygter gik om en ny russisk-hessisk ægteskabsforbindelse, og han rejste samme år hemmeligt med broderen til Hannover for at rådsle med Ernst August.

Da kongen 8. juli 1846 udstedte det åbne brev om arvefølgen var F.s reaktion tøvende som et udtryk for at han næppe selv kunne vurdere den situation han befandt sig i. Umiddelbart før havde han – lidt overflødig – foreholdt Heinrich "Reventlow-Criminil det ufornuftige i en sådan erklæring, og da den forelå bebudede han sin afsked. Men allerede dagen efter havde han, bl. a. under påvirkning af Nicolaus "Falck, opgivet selv at demonstrere mod brevet. Han havde straks rådet broderen til at afholde sig fra en demonstration og i stedet vise at han tænkte på den danske arvefølge og ikke på en adskillelse af hertugdømmerne fra Danmark. Da hertugen efter moden overvejelse valgte at protestere fandt F. protesten for skarp og nægtede at slutte sig til den. Først da kongen på Føhr havde afkrævet ham en skriftlig anerkendelse af det åbne brev opfattelse af arvefølgen indgav han 13.8.1846 sin afskedsbegæring.

Frederik

I statholdertiden havde F. vejet sin plads i stænderne, og da han 1847 søgte nyvalg lykkedes det de liberale, bl. a. Wilh. "Beseler, at hindre hans valg. Det lagde grunden til det heftige fjendskab mellem F. og Beseler, og hertugen bebrejdede broderen at han skabte splid i „partiet“. Samme år var F. i Berlin hvor han efter sit eget udsagn forvissede sig om at den preussiske konge støttede de augustenburgske arvekrav.

Ved Christian VIIIs død 20.1.1848 og udstedelsen af forfatningsreskriptet af 28.1. holdt F. sig som broderen afventende, og han deltog ikke i Rendsborgmødet d. 18.3. I et brev til Frederik VII tilbød han sig 20.3.1848 som statholder i spidsen for et administrationskollegium, sammensat af alle afskygninger i den slesvig-holstenske bevægelse. Kollegiet skulle tilvejebringe en slesvig-holstensk forfatning og hindre et brud med kongeriget. Forslaget var nøje forbundet med hertugens rejse til Berlin som F. havde billiget. Selv forblev han på Nør indtil han om eftermiddagen den 23. fik meddelelse om martsministeriets dannelse. Så måtte han af sted, og da han først var i Kiel hvor man fra alle sider søgte hans medvirken varede det ikke længe inden den letfængelige og selvbevidste mand lod sig rive med af bevægelsen. Han trådte ind i den provisoriske regering, og allerede samme aften traf han forberedelse til det kup der skulle foretages næste morgen ved overrumplingen af Rendsborg. Den dag blev vendepunktet i hans liv, og forgæves var alle senere anstrengelser for at retfærdiggøre det skete som en handling der ved at skabe den fuldbragte kendsgerning måtte gøre Danmark mere villigt til forhandling og derved åbne vejen for en venskabelig løsning.

Resultatet blev et andet, og F. stillede nu over for en meget stor opgave som øverste chef for det slesvig-holstenske hærvesen hvor så godt som enhver organisation skulle skabes fra ny, et arbejde der vanskeliggjordes af at langt den overvejende del af officerskorpset var gået mod nord. Allerede slaget ved Bov bragte den første kritik af F.s militære ledelse. Den gentoges senere under stadige rivninger inden for den provisoriske regering indtil det endelig kom til åbent brud ved den preussiske general E. v. Bonins ansættelse, en udnævnelse der skete på en for F. så krænkende måde at han 7.9.1848 begærede sin afsked. Han lod sig kort efter vælge til medlem af landsforsamlingen, men nedlagde igen mandatet efter en konflikt med Beseler og Fr. "Reventlow(-Pretz) og kritiserede på det skarpeste forsamlingens virksomhed. 1850 tog han med sin familie på et længere kurophold til Tyskland, og da han udelukkede fra den under 10.5.1851 udstedte amnesti var han for bestandig afskåret

fra at vende tilbage til sine godser som man i øvrigt fra dansk side havde ladet urørt mens hertugens var konfiskerede. Dybt ramtes han også ved gehejmearkivar C. F. "Wegeners udgivelse af den på Augustenburg beslagnede korrespondance, og forgæves rettede han i jan. 1850 en henvendelse til dronning Victoria om at få sagen forelagt for en engelsk kommission ligesom han s.å. ønskede den indanket for en æresret af tyske fyrster. I begyndelsen af 1852 flyttede prinsen til England hvor sønnen studerede i Cambridge og hurtigt havde fået indpas i de bedste engelske kredse og forbindelser som snart skulle blive til nytte, bl. a. med lord G. G. Aberdeen. I febr. 1853 erfarede F. nemlig ordlyden af den hertugelige akt af 30.12.1852, og den bragte ham i fyr og flamme. Han protesterede over for den engelske regering mod Londontraktaten og over for den danske konge og rigsdag imod at broderens afkald skulle være bindende også for ham og hans familie. Uden svar fra nogen side lykkedes det ham at fremkalde interpellationer såvel i under- som i overhus, og da også dette blev resultatløst søgte han sluttelig, men forgæves, audiens hos dronning Victoria.

Efter sagens uheldige udfald opgav han boligen i London og tog, efter et kurophold i Sydtykland, fra efteråret 1854 blivende ophold i Frankrig. Også her fik han gode forbindelser og blev modtaget af kejser Napoleon ved hvis mellemkomst han 29.11.1855 fik det fideikommissariske bånd på sine godser hævet. På grund af hustruens sygdom, en mangeårig gigtlidelse, var det et meget stille liv der levedes, og da han i sept. 1858 mistede hende der havde været det samlende midtpunkt i den lille familiekreds blev tomheden så meget større for den evigt rastløse mand der stærkt led under den uvirksomhed han var henvist til. Heller ikke i politisk henseende havde han lejlighed til at gøre sig gældende. Han afgav i sept. 1857 et memorandum til den østrigske gesandt i Paris med forslag til en nyordning af den danske helstat, besørgede en fransk udgave af et af broderens agitationsskrifter og fik en vis indflydelse på nevøens beslutning om at gøre sine arvekrav gældende. Langt vigtigere var dog bearbejdelsen af de optegnelser fra årene 1848–50 som han udgav i Zürich 1861 for nu selv at forsvare sig mod alle beskyldninger, en bog der ikke er uden interesse. Den har sin værdi som kilde når den benyttes med forsigtighed, men sin største betydning har den ved det indtryk den giver af forfatterens personlighed.

Ved begivenhederne 1863–64 grebes F. som sønnen siger „af politisk feber“, men der var ingen der havde brug for ham mere, og det andet ægteskab som han til børnenes fortvivlelse indgik i

efteråret 1864 gav ham snart andet at tænke på. Det var også nu han af kejseren af Østrig opnåede udnævnelse til fyrste af Nør. S.å. døde han pludselig i Beiruth under en rejse til Ægypten og Palæstina. Da sønnen 1866 – efter 17 års udlændighed – var vendt tilbage til Nør lod han forældrene bisætte ved hinandens side i Krusendorf kirke. – Sønnen **Frederik Christian Carl August**, * 16.11.1830, † 25.12.1881, gjorde 1848 tjeneste i den slesvig-holstenske hær men rejste n.å. til Australien. Efter studieophold i Cambridge, London og Paris fra 1851 rejste han 1864 til Indien. Hans geografiske og historiske studier resulterede bl.a. i bogen *Kaiser Akbar, ein Versuch über die Geschichte Indiens im 16. Jahrh.* I–II, 1880–81 (II udg. af hans enke), og universitetet i Kiel kreerede ham 1878 til dr. phil. På grund af et borgerligt ægteskab antog han 12.4.1870 titlen „Greve af Nør“. – □Malet som barn med søskende af Hans Hansen (Fr.borg). Tegnet som barn (sst.). Buste af Thorvaldsen, 1819 (Thorvaldsens mus.). Miniature (Rosenborg). Maleri (Gisselfeld). Afbildet på fremstillinger af salvingen 1840 af S. Schack, 1843 (St.mus.) og af J. V. Gertner (Rosenborg). Tegn. af sidstnævnte 1844 (Fr.borg), anvendt 1848 som forlæg for satirisk træsnit af Flinch og et lign. litografi. Tegn. af Carl Hartmann (Fr.borg) og på flere af sammes tegn. fra det augustenburgske hof 1845–46 (sst.). Litografi af E. Fortling efter mal. af Carl Rahl, 1845; herefter træsnit af F. med fuldskæg. Afbildet på flere litografier af de provisoriske regeringer af bl.a. Koch og Heuer. Satirisk træsnit af W. Bigandt og satirisk mal. af Anthon Angelo samt på flere satiriske blade om begivenhederne 1848 og et enkelt efter krigens slutning. Tegn. (Fr.borg). Mal. af M. Duckett, 1863 (Gottorp).

C. F. Wegener: Om hertugen af Augustenborgs forhold til det holstenske oprør, 1849 = Antislesv.-holstenske fragmenter XI. Samme: Actmæssige bidrag til Danm.s hist. i det 19. årh., 1851 = Antislesv.-holstenske fragmenter XV–XVI. [Joh. Gust. Droysen og K. Samwer:] Die Herzogthümer Schleswig-Holstein und das Königreich Dänemark, Hamburg 1850 (da. udg. s.å.). Aufzeichnungen des Prinzen Fr. zu Schlesw.-Holst. aus den Jahren 1848 bis 1850, Zürich 1861. Friedrich August, Graf von Noer: Briefe und Aufzeichnungen, udg. Carmen v. Noer, Nördlingen 1886. Augustenburgske breve til J. G. Adler og P. Hjort, ved Axel Heils i Danske mag. 6.r.IV, 1925 4–139. – A. D. Jørgensen: Hist. af-handl. III, 1898 254f 263 331–39 368f. Joh. H. Gebauer: Christian August, Stuttgart 1910. Samme: Herzog Fr. VIII, Stuttgart 1912. – Brevveksl. først og fremmest med Chr. August i Primkenauarkiv, Schlesw.-Holst. Landesarchiv, Slesvig. Erich Graber: Das herzogl. schlesw.-holst. Hausarchiv zu Primkenau in Schlesien i Codex diplomaticus Silesiae XXXI, Breslau 1925 115 120f. Breve i de Danneskiold-Samsøeske privatarkiver på Brattingsborg.

H. P. Clausen (*Axel Heils*)

Frederik (1814–85), se **Vilhelm** (1785–1831).

Frederik (Friedrich) **Vilhelm Georg Adolf**, 1820–84, landgreve af Hessen-Kassel. * 26.11.1820 i Kbh., † 14.10.1884 i Frankfurt am Main, begr. i Rumpenheim. F: landgreve **Vilhelm af H.-K.** (1787–1867) og prinsesse **Charlotte** (1789–1864). ~ 1° 28.1.1844 i St. Petersburg med storfyrstinde **Alexandra af Rusland**, * 24.6.1825, † 10.8.1844 i St. Petersburg, d. af zar **Nikolaj I** (1796–1855) og **Charlotte** (som zarina **Alexandra Feodorowna**) af **Preussen** (1798–1860). ~ 2° 26.5.1853 i Charlottenburg med **Maria Anna Frederikke**, * 17.5.1836 i Berlin, † 12.6.1918 i Frankfurt am Main, d. af prins **Frederik Carl Alexander af Preussen** (1801–83) og **Marie Louise Alexandrine af Sachsen-Weimar** (1808–77). – Bror til **Louise** (1817–98).

Ligesom sin far sluttede F. sig meget nær til Danmark og det danske Kongehus. 1837 blev han kaptajn å la suite ved 2. jyske infanteriregiment og s.å. ritmester. Efter den praktiske militære uddannelse søgte han 1839 til Bonn hvor han gennemgik et toårigt akademisk kursus. 1842 foretog han, der på dette tidspunkt måtte have visse chancer for at bestige den danske trone, en stor rejse til forskellige europæiske hoffere, bl.a. St. Petersburg hvor han blev forlovet med kejser **Nikolajs Datter Alexandra**, en forbindelse der vakte stærk uvilje i liberale kredse idet man frygtede at Danmark herved skulle blive taget på politisk slæbetov af Rusland. Den purunge brud døde imidlertid allerede 1844 efter en for tidlig fødsel, og F. vendte tilbage til Kbh. som enke-mand. 1843 var han blevet generalmajor og 1851 blev han generaløjtnant. Det var i denne periode at „**Russerprinsen**“, som han kaldtes, indledte bekendtskab med den unge **Augusta Nielsen**, en forbindelse der vakte uhyre opsigt i hovedstaden og tvang den talentfulde danserinde bort fra scenen. Under forhandlingerne om tronfølgespørgsmålet efter 1848 spillede F.s person en vis rolle. For at takkes Rusland ønskede regeringen at F. skulle give afkald til fordel for oldenborgeren, hvad han kun modvilligt gik med til. Mindre modstand voldte det, da den oldenborgske tronkandidatur var faldet bort, at få hans samtykke til anerkendelsen af søsteren **Louise** og prins **Christian af Glücksborgs** valg til tronfølger, og i et smukt brev til statsrådet gav han udtryk for sin kærlighed til det herlige land og det ridderlige folk, „i hvis Midte jeg har tilbragt min Barndoms og min Ungdoms skønneste Aar“. – Som følge af krigen 1864 forlod F. Danmark. Med stor sorg så han sit andet fædreland **Kur-Hessen** blive indlemmet i **Preussen** 1866 og derved muligheden for at arve den hessenske krone

Frederik

forsvinde. Men han udsøede sig med de nye herrer og modtog en årlig apanage på 600.000 rmk. – R.E. 1840. DM. 1840. □ Afbildet på Vilh. Pedersens tegn. af officererne på „Thetis“, 1842 (Fr.borg), på Balsgaards mal. 1843 og 1845 af Fr.VII's indtog (Rosenborg, Fr.borg). Træsnit. Litografi af M. Golde efter mal. af W. Hau; stik efter dette. Afbildet på litografi af kongefamilien. Min. af Johs. Møller (Rosenborg). Medalje 1853 af W. Kullrich. Tegn. af J. V. Gertner, 1856 (Fr.borg). Afbildet på N. Simonsens mal. 1860 af en revy 1830 (Adolphseck ved Fulda). Træsnit af H. P. Hansen. Mal. af Elisabeth Jerichau Baumann, „Fr. af Hessen“, forestiller muligvis F. III.tid. 2.11.1884. N. Neergaard: Under junigrundloven I-II, 1892–1916. Erik Møller: Helstatens fald I, 1958. Rob. Neiiendam: En danserinde, 2.udg. 1965. J. P. Trap: Fra fire kongers tid I–III, 1966–67. Bo Bransen: Huset Glücksborg I, 1975.

Harald Jørgensen

Frederik (Friedrich) Christian August, 1829–80, hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg. * 6.7.1829 på Augustenburg, † 14.1.1880 i Wiesbaden, begr. i Primkenau. F: hertug *Christian August af Augustenburg (1798–1869) og Louise Sophie Danneskiold-Samsøe (1796–1867). ~ 11.9.1856 på Langenburg med prinsesse Adelheid Victoria Amalie Louise Marie Constanze Hohenlohe-Langenburg, * 20.7.1835 på Langenburg, † 25.1.1900 i Dresden, d. af fyrst Ernst Christian Carl H.-L. (1794–1860) og Anna Feodorowna Augusta Charlotte Vilhelmine v. Leiningen (1807–72).

F. blev som „Friedrich VIII“ den sidste augustenburgske hertug der spillede en – om end beskeden – rolle. Under opvæksten på Augustenburg og Gråsten lagde faderen navnlig vægt på undervisningen i realfagene og moderne sprog. Hans første lærere var den danske teolog H. W. Krog-Meyer og en kandidat Bahrt. Fra 1845 tog undervisningen en mere bestemt tysk retning under dr. Karl Steffensen, og F.s og broderen Christians konfirmation 1846 gennemførtes som den første i den augustenburgske familie helt på tysk. Fra 1842 ledsagede F. faderen til stændermøderne i Slesvig hvor han modtog vigtige politiske indtryk, og han ledsagede ligeledes faderen på dennes udenlandsrejser i 1840'erne. Sin videre uddannelse fik F. ved 1849 at høre forelæsninger i Kiel, og 1851–52 studerede han i Bonn hvor han bl.a. hørte F. C. *Dahlmann. Rejser til Frankrig, Italien og Østrig 1853 og 1856 supplerede denne uddannelse. 1846 var F. sammen med broderen blevet præsenteret ved det danske hof og efter skik og brug udnævnt til oberstløjtnant à la suite, umiddelbart før udstedelsen af det kgl. åbne brev om arvefølgen definitivt fjernede au-

gustenborgerne og kongehuset fra hinanden. Han gjorde treårskrigen aktivt med som løjtnant i den slesvig-holstenske hær og fik 1851 afsked med titel af oberstløjtnant af kavalleriet. De følgende år knyttede han forbindelser til Preussen efter at han i Bonn var blevet ven med den preussiske kronprins, og 1854 trådte han ind i den preussiske hær som premierløjtnant.

1857, året efter sit giftermål, tog F. ophold på Dolzig, og i disse år svækkedes forbindelsen mellem augustenborgerne og hertugdømmerne stærkt. F. fastholdt imidlertid uden vaklen de augustenburgske præntioner, og efter at den danske regering havde ophævet helstatsforfatningen for Holstens vedkommende reserverede han i en erklæring 15.1.1859 sine rettigheder. Prinsen af Nør (*Frederik, 1800–65) havde stærkt opfordret til et sådant skridt, men faderen fandt det overilet. 1863 var F. på tale som græsk tronfølger, men afslog. Omtrent samtidig, efter arveprins *Ferdinands død sommeren 1863, aftalte F. med faderen at denne ved Frederik VII's eventuelle død straks skulle overdrage sine arverettigheder til F. – Det skete 16.11.1863; og med samme dato, men først udarbejdet i dagene efter, udsendte F. dels en meddelelse til forbundsdagen og en række tyske stater om sin tronbestigelse som „Friedrich der Achte“, dels en proklamation til slesvig-holstenerne hvori han fremhævede at augustenborgernes ret var Slesvig-Holstens redning. Proklamationen var forfattet af Karl *Samwer i Gotha hvor F. med støtte af Ernst II af Sachsen-Coburg-Gotha opslug sit hovedkvarter i en telegrafbygning. Her indrettedes en regering med tre departementer, og F.s vigtigste hjælpere blev Samwer og Karl *Francke der begge overflyttedes fra hertug Ernsts tjeneste. Samtidig med udsendelsen af proklamationerne udnævnte F. den hidtidige badensiske gesandt R. v. Mohl til sin repræsentant i forbundsdagen.

F.s stilling var fra begyndelsen vanskelig, fordi han ikke kunne opnå forbundets anerkendelse og var uden egne magtmidler. Desuden viste det sig at han selv manglede diplomatisk evne og veg tilbage for at træffe hurtige beslutninger. – Måske under indtryk af faderens opræden 1848 rejste han allerede natten mellem 17. og 18.11. til Berlin til forhandling med Bismarck og Frederik Wilhelm IV. F. opfattede formentlig indholdet af disse samtaler endnu mere negativt end det faktisk var, og det blev udgangspunktet for at han under indflydelse af bl.a. Ernst II overvejende holdt sig til de middelstore tyske stater og forsøgte kontakten til Preussen. Samwer, F.s vigtigste rådgiver, undervurderede totalt Bismarck, og F. delte hans opfattelse. Den vældige støtte de augustenburgske krav fik af den op-

blussende nationale bevægelse, fremmet af den tyske nationalforening, var vanskelig at udnytte for F. der måtte basere sin politik på legitimitetsprincippet. Henvendelser til udlandet bar ikke frugt, og det skadede F. stærkt da hans henvendelse til kejser Napoleon om hjælp blev offentlig kendt. Navnlig Samwer ønskede at holde alle muligheder åbne og følge en forsigtig kurs hvad der også tiltalte F.s gemyt mest. Bl.a. var han af hensyn til legitimiteten betænkelig ved planen om at lade friskarer trænge ind i Holsten. Derfor tøvede han også med at tage til hertugdømmerne hvor den augustenborgske stemning ellers vandt stærkt frem, støttet af det presse- og propagandafelttog der var sat i gang fra Gotha. 27.12.63 kårede en folkeforsamling i Elmshorn ham til hertug, og overalt først i Holsten og derefter i dele af Slesvig udråbtes han i de følgende uger til hertug. 30.12.63 kom han til Kiel hvor han etablerede sit hof og vandt befolkningens sympati ved sin jævne optræden. Men ridderskabet holdt sig stadig tilbage, og af hensyn til Preussen og Østrig fastholdt han formelt at han opholdt sig i Kiel som privatmand. Her residerede han med sine tre departementer, mens forbundets kommissærer oprettede deres regering med sig selv som repræsentanter for den legitime hertugmagt.

Dermed var F.s umulige situation blevet tilkendegivet. Den augustenborgske mulighed som den drøftedes mellem Preussen og Østrig og med de fremmede magter var uden for F.s egen indflydelse trods den støtte han fik fra en række tyske stater. Hverken Preussen eller Østrig var helt fremmede for en augustenborgsk løsning, men de måtte i så fald stille krav om konservative garantier fra F., og navnlig Bismarck irriteredes af den liberale støtte til hertugen. Den preussisk-østrigske militære indsats svingede stemningen i Tyskland bort fra den augustenborgske sag, og i den bismarckske annekstionspolitik blev der ikke plads til augustenborgerne. Da Bismarck endelig fremkaldte de preussiske kronjuristers underkendelse af augustenborgernes krav var F. uden muligheder. I Holsten og den sydlige del af Slesvig holdt det augustenborgske parti sig, hvad der endnu var tydeligt ved valget til den nordtyske forbundsrigsdag 1867. Men da havde F. for længst forladt landet. Han forlod Kiel 1866 samtidig med K. W. Gablenz og dennes tropper.

Allerede sommeren 1865 havde han forlangt sin afsked fra den preussiske hær, og efter den preussiske annekstion af hertugdømmerne protesterede han 1867, men først efter svære overvejelser. Da han deltog i den fransk-tyske krig var det som generalmajor i den bayerske armé. Efter faderens død 1869 havde F. arvet Primke-

nau og Gråsten, og han levede sine sidste år i tilbagesiddethed, bl.a. optaget af studier i bedste-faderen, Frederik Christians, liv. F. oplevede ikke selv den udsoning mellem Preussen og det augustenborgske hus der lå i ægteskabet 1881 mellem hans datter, Augusta Viktoria, og den senere kejser Wilhelm II, men forhandlingerne om forlovelsen lå dog før hans død. Denne forbindelse var i øvrigt en betinget oprejsning for huset eftersom den forudsatte det afkald som F.s søn fuldbyrdede.

Sønnen **Ernst Günther**, * 11.8.1863, † 22.2.1921, blev officer i den preussiske armé. 1884 gav han afkald på de augustenborgske rettigheder til Slesvig-Holsten og anerkendte provinsens tilhørsforhold til Preussen. Til gengæld fik han overdraget Augustenborg og Sønderborg slot. Kort før sin død afstod han sine sønderjyske besiddelser til den danske stat. – □Malet som barn (Fr.borg). Min. af Caroline Steltzner, 1833 (sst.). Afbildet på en række tegn. fra det augustenborgske hof af Carl Hartmann 1845–46 (Fr.borg), deriblandt to portr. 1846 litograferet af hhv. M. Schwind, 1846 og af E. Fortling. Akvarel af T. Schloephe, 1848 (Fr.borg). Litografi efter tegn. af F. A. Hornemann juni 1849. Tegn. af O. H. Graack, 1851 (Fr.borg). Tegn. af C. Linde, 1853. Stik af Weger efter foto, herefter litografi fra Berlin og tryk på tørklæde. Afbildet på mal. af A. Adam (Gisselsfeld). Satirisk tegn. af Constantin Hansen, 1863 (Fr.borg), i øvrigt afbildet på talrige satiriske blade fra krigen 1863–64. Litografi af N. Cassler, 1864, af Wittmaack, af G. Ferckert efter mal. af R. Lauchert, af C. Fischer, af Jul. Simmonds, af Rudolf Geissler, af J. Geissler, træsnit i eng., tyske og franske aviser 1864, bl.a. af Aug. Neumann. Litograferet mindeblad af P. Grosenich. – Mindesmærke af Jeremias Christensen i Kiel 1901.

Vor fünfzig Jahren. Briefwechsel zwischen Dr. Karl Lorenzen und den Führern der Augustenburgischen Partei 1863–66, udg. G. Kupke, Lpz. 1914 = Quellen und Forschungen zur Gesch. Schlesw.-Holst.s II. Georg Lehner: Die schlesw.-holst. Frage im Briefwechsel zwischen Fr. v. Roggenback und Karl Samwer i Zeitschr. für schlesw.-holst. Gesch. LXXXVIII, Neumünster 1963 175–235; LXXXIX, 1964 33–60. – Karl Jansen og K. Samwer: Schlesw.-Holst.s Befreiung, Wiesbaden 1897. Johs. H. Gebauer: Herzog Fr. VIII von Schlesw.-Holst., Stuttgart 1912. H. Hagenah i Zeitschr. der Gesellschaft für schlesw.-holst. Gesch. LVI, Kiel 1926 271–396. C. Boysen sst. LXIII, 1935 214–343. Holger Hjelholt: Treitschke og Slesv.-Holst., 1928. Erik Møller: Helstens fald I–II, 1958. Joachim Daebel: Die schleswig-holsteinische Bewegung in Deutschland 1863–64, Köln 1969. – Papirer i Primkenau-ark., Schlesw.-holst. Landesarchiv, Slesvig. Erich Graber: Das herzogl. schlesw.-holst. Hausarchiv zu Primkenau in Schlesien i Codex diplomaticus Silesiae XXXI, Breslau 1925 121–26.

H. P. Clausen (Sv. Larsen)

Frederik August

Frederik August, se **Frederik** (1800–65).

Frederik (Friedrich) **Carl** (kaldet Carlstein), 1706–61, hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Plön. * 4.8.1706 i Sønderborg, † 18.10.1761, begr. i Plön. F: hertug Christian Carl af Nordborg-Plön (1674–1706) og Dorothea Christina von Aichelberg (1674–1762). ~ 18.7.1730 på Kbh.s slot med kettesse Christine Armgard Reventlow, * 2.5.1711, † 6.10.1779, d. af grev Christian Ditlev *R. (1671–1738) og Benedict M. Brockdorff (1678–1739).

F.C.s far havde set sig tvunget til efter sit ægte-skab der ansås for ikke jævnbyrdigt, at afstå sit len på Ærø til den ældre bror Joachim Frederik af Nordborg mod et pengevederlag, ligesom han for sine børn gav afkald på al arveret til slægtens lensgodser, så længe der fandtes mandligt afkom af broderen; han kaldte sin hustru og hendes børn „v.Carlstein“. Da Joachim Frederik døde 1722 uden mandlige arvinger og foruden lenet på Als og Ærø efterlod det senere arvede Plön i Holsten, kom det til en overenskomst mellem F. C. og kong Frederik IV hvorefter denne ville anerkende ham som legitim hertug af Plön imod en afståelse af hele det sønderjyske len fra samme øjeblik han kom i besiddelse af det holstenske (7.11.1722). Kort efter deklareredes han af kongen som født hertug, og hans mor fik fyrstelig standsret; af godserne fik han Nordborg og Melsgård på Als med Gudsgave og Sæbygård på Ærø; Hartspring og Østerholm tilfaldt derimod kronen. Han drog nu udenlands i nogle år, mens der førtes proces for rigshofretten om hans anerkendelse som tysk fyrste og arveretten til Plön der gjordes ham stridig af hans farfars bror Johan Ernst Ferdinand til Rethwisch. Da denne imidlertid døde uden arvinger (21.5.1729) var F.C. eneste efterlevende mand af huset Plön og tog som sådan hele lenet der fra 1722 havde været taget under kongelig administration i besiddelse; han havde i forvejen måttet forny overenskomsten med kongen og afstå Als og Ærø der således hjemfaldt til kronen. To år efter anerkendtes F.C. også af kejseren som legitim hertug og arving til Plön (11.9.1731). Da han ikke havde sønner sluttede han en overenskomst med kongen (1754), senere tiltrådt af de andre linier af huset Sønderborg (1756), hvorefter hertugdømmet efter hans død skulle forenes med den kongelige del af Holsten. – Bl.R. 1730. □ Min. (Fr.borg) stukket af M. Bernigeroth og af J. C. Sysang. Mal. af B. Denner, 1731 (Fr.borg). To mal. (Brahetrolleborg). Stik af Fritzsche, 1748, efter mal. af J. S. Wahl. To mal. (Gottorp), kopi efter begge (hhv. Fr.borg og Glücksborg). Afbildet

på gruppe malet af J. H. Tischbein 1759 (Fr.borg). Medalje 1759. Stik af W. C. Mayr efter mal. af J. H. Tischbein. Maleri (Städt.Mus., Flensborg).

Pers.hist.t. 9.r.II, 1929 85–100 (om slægten). F. v. Krogh: Der Ploen'sche Successions-Vertrag, Berlin 1874. Samme: Beiträge zur älteren Gesch. des Hauses Holstein-Sonderburg, Berlin 1877 91 94–97. A. D. Jørgensen i Hist.t. 5.r.V, 1885 186 188f 194. Posselt i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst.-lauemb. Gesch. XXVI, Kiel 1896 84f.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Frederik (Friedrich) **Carl Ferdinand**, 1729–1809, hertug af Braunschweig-Lüneburg-Bevern, officer. * 5.4.1729 i Braunschweig, † 27.4.1809 på Glücksborg, begr. sst. (Slotskapellet). F: hertug Ernst Ferdinand af Braunschweig-Bevern (1682–1746) og prinsesse Eleonore Charlotte af Kurland († 1748). ~ 26.10.1782 i Saarbrücken med prinsesse Anna Caroline af Nassau-Saarbrücken, * 31.12.1751 i Saarbrücken, † 12.4.1824 på Glücksborg, (~ 1° 1769 med hertug *Frederik Henrik Vilhelm af Slesvig-Holsten-Glücksborg, 1747–79), d. af fyrst Vilhelm Henrik af Nassau-Saarbrücken (1718–68) og grevinde Sophie Christine Charlotte Friederike v. Erbach-Brenbach (1725–95).

F., hvis kaldenavn var Carl af Bevern, indtrådte tidligt i hollandsk, senere i braunschweigs, kejserlig og preussisk tjeneste, deltog i flere felttog, navnlig i syvårskrigen, og avancerede til general-løjtnant. Han havde imidlertid særlig gode forbindelser med hoffet i Kbh. da dronning Juliane Maria var hans søskendebarn, og enkedronningens bror, dansk feltmarskal Frederik Ernst, var gift med hans søster. Febr. 1760 foreslog grev Waldemar *Schmettau J. H. E. *Bernstorff at F. skulle antages som general-løjtnant, og s.å. trådte hertugen med denne grad og som kommandør for et af garderegimenterne i dansk tjeneste. Ved felttoget mod russerne 1762 kommanderede han en division. 1764 blev han general af infanteriet og s.å. generalinspektør samt chef for infanteriet på Sjælland og Fyn. Ved tronskiftet 1766 blev han guvernør i Rendsborg og kommanderende general i hertugdømmerne. 1772 indgav han efter ordre et grundigt gennearbejdet forslag om en ændret hærorganisation der i højere grad end hidtil skulle bygges på nationalt grundlag, ved at de udskrevne karle uddannedes i de hvervede regimenter til virkelige soldater, altså en sammensmeltning af den hvervede og den udskrevne hær i lighed med det preussiske system. En i sagens anledning nedsat kommission kunne imidlertid ikke enes om et endeligt forslag, og jan.

n.å. nedsattes en ny kommission, hvori F., der blev udnævnt til guvernør i Kbh. og atter chef for infanteriet på Sjælland m.m., blev præsæs, A. P. Bernstorff og Heinrich Schimmelmann samt et antal officerer medlemmer. De militære medlemmer endes om at foreslå en noget forøget udskrivning af bønderkarle, men frarådede i øvrigt større forandringer i hærplanen foreløbig, da hæren trængte til ro efter den Saint-Germain-ske periode. Bernstorff og Schimmelmann, støttet af C. D. Wodroff, nægtede imidlertid at underskrive dette forslag, og da F. ikke var i stand til at overvinde denne modstand opløstes også denne kommission uden resultat. På forslag af statsrådet blev der dernæst 1774, med forbigåelse af F., nedsat en tredje kommission der fik forelagt en af statsrådet udarbejdet plan, hvilende på forhandlingerne i de foregående år, og ved kongelig resolution s.å. fastsloges endelig den vigtige hærplan af 1774. – F., der som generalinspektør så manglerne ved ordningen af 1774, fremsatte n.å. energiske forslag til forbedringer; men statsrådets flertal overdrog general H. H. Eickstedt, en personlig fjende af F., at imødegå forslagene, hvad Eickstedt gjorde med største glæde i et lige så personligt nærgående som sagligt svagt indlæg som alligevel fik det samlede statsråds tilslutning. En kongelig resolution bestemte herefter at forslagene uden videre påagtning skulle henlægges forseglet i arkivet – og således henligger de endnu. F. forblev dog i sine stillinger og vedblev at hævde nødvendigheden af en mere krigsmæssig uddannelse, men Bernstorff modsatte sig stadig dette. Da Carl af Hessen 1784 blev kronprinsens militære rådgiver blev F. afskediget som guvernør i Kbh. Han skulle vel forblive stående i „Detailen“ og beholde sin fulde gage, så længe han forblev her i landet – rejste han bort, skulle han kun have 6000 rdl. årlig; men faktisk var han afskediget. Han tog herefter ophold på Glücksborg hvor han boede til sin død. Da hæren 1788 gjordes krigsberedt mod Sverige, bad han kronprinsen om kommando hvad der lovedes ham under visse forudsætninger som dog ikke indtraf. 1790 tænkte han på at forlade landet, men stillede sig til disposition i tilfælde af krig. 1784 havde han fået karakter af feltmarskal, men først 1808 fik han bestilling som sådan. – F.s næstældste bror Georg Ludvig Frederik (1721–47) blev 1737 kaptajn i dansk tjeneste, 1739 oberstløjtnant, 1741 kar., 1742 virkelig oberst og gik senere i udenlandsk tjeneste, hvor han døde. Efter traditionen var han far til „Støvlet-Cathrine“. – Bl.R. 1764. □ Flere tegn. og klippede silhouetter, bl.a. af C. Limprecht (Fr.borg). Mal. af C. A. Lorentzen (sst.).

Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I–III, 1904–13. Invitationskommissionen af 20. jan. 1772, udg. Holger Hansen I–V, 1927–41. – K. C. Rockstroh: Udvikl. af den nationale hær III, 1926.

*Rockstroh**

Frederik (Friedrich) Carl Ludvig, 1757–1816, hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Beck, officer. * 30.8.1757 i Königsberg, † 25.3.1816 på Wellingsbüttel ved Hamburg, begr. i Sønderborg slotskapel. F: prins Carl Anton August af Slesvig-Holsten-Sønderborg (1727–59) og grevinde Frederikke Antoinette Amalia v.Dohna (1738–86). ~ 5.3.1780 i Königsberg med grevinde Frederikke Amalia v.Schlieben, * 28.2.1757 i Königsberg, † 17.12.1827 i Slesvig, d. af preussisk statsminister greve Leopold v.S. (1723–88) og grevinde Eleonora v.Lehndorf (1723–1800).

F. arvede 1775 hertugtitlen efter sin afdøde farfar hertug Peter August Frederik og udnævntes s.å. til preussisk major, deltog i den bayerske arvefølgekrig, blev 1790 oberst og regimentschef og 1794 generalløjtnant. Efter en kort tid at have været i russisk tjeneste levede han en række år på sine godser i Østpreussen og kom 1804 – året efter at sønnen prins Vilhelm (1785–1831) var blevet ansat i dansk militærtjeneste – til Danmark hvor Frederik VI overlod ham godset Wellingsbüttel for en del af de ækvivalentrenter som den danske regering i henhold til forliget af 1756 udbetalte det Beckske hus efter at dette havde afstået sine arvefølgerettigheder til de plønske lande. Hertugen, der var forfatter af flere landøkonomiske værker, styrede dette gods med stor dygtighed. 1810 udnævntes han til dansk generalløjtnant. Da en indberetning i febr. 1813 fra generalkonsul J. G. Rist i Hamburg havde overbevist udenrigsminister Niels Rosenkrantz om at kun en resolut optræden og besættelsen af Hamburg og Lübeck, som de franske efter katastrofen i Rusland var ved at forlade, kunne redde situationen for Danmark, var hertugen på tale som leder af foretagendet, men kongen der skyede kraftig handling afviste tanken om dette. Rist skriver i sine memoirer: hertugen af H.-B. var en handlekraftig, besluttsom og forstandig mand; han var almindelig afholdt på grund af sin jævne tænke- og handlemåde og syntes mig, trods enkelte betænkeligheder, i hele armeen at være den eneste rette mand (til at lede aktionen). April 1813 foreslog hertugen oprettelsen af et landeværn eller en landstorm i hertugdømmerne, og i maj approberede kongen en sådan oprettelse der skulle organiseres af hertugen som „generalinspektør“. Den slesvigholstenske landstorm kom dog aldrig i virksomhed. 1815 udnævntes hertugen i anledning af salvingsfesten

Frederik Carl Ludvig

til general. Fra 1812 til sin død var han præsident for Det slesvigholstenske patriotiske selskab. – R.E. 1804. DM. 1808. □Mal. af Fr. Tischbein, 1800 (Grünholz). Stik af J. F. Bause, 1801, efter mal. af J. F. Mosnier. Min. af C. Horneman (Rosenborg).

Medd. fra krigsark. IV VI–VIII, 1890–1900. – F. v. Krogh: Beiträge zur älteren Gesch. des Hauses Holstein-Sonderburg, Berlin 1877 76–79. J. G. Rist: Lebenserinnerungen II, Gotha 1880 167. C. C. Lorenzen i Saml. til jydsk hist. og top. X, 1884–85 336f.

*Rockstroh**

Frederik Christian, 1708–69, se Frederik Ernst.

Frederik (Friedrich) Christian, 1721–94, hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg. * 6.4.1721, † 14.11.1794 på Augustenburg, begr. i Sønderborg slotskapel. F: hertug Christian August af Augustenburg (1696–1754) og Frederikke Louise Danneskiold-Samsøe (1699–1744). ~ 26.5.1762 i Plön med prinsesse Charlotte Amalie Vilhelmine af Plön, * 23.4.1744 i Plön, † 11.10.1770 på Augustenburg, d. af hertug *Frederik Carl af Plön (1706–61) og Christine A. Reventlow (1711–79). – Far til *Frederik Christian (1765–1814) og *Christian August (1768–1810). F.C. indtrådte i den danske hær, blev 1721 kaptajn og 1742 oberstløjtnant, købte to år senere et regiment, blev 1754 generalmajor, 1758 generalløjtnant og 1761 general. Ved faderens død overtog han bl.a. Augustenburg, Rumohrsgård og Gråsten, men tillige en stor gæld som det i årenes løb ved sparsom husførelse og god økonomi lykkedes ham at bringe ned. I henhold til overenskomster 1756 og 1764 vedrørende arveretten til Plön og Glücksborg fik han sine godsbesiddelser i høj grad udvidet og sine vilkår forbedret. Kongen bevilgede ham en årrække en pension på 6000 rdl., overtog en betydelig del af hans gæld og overlod ham Gammelgård, slægtens tidligere besiddelse, slottet Sønderborg med ladegården og desuden en række andre nordslesvigske godser. Han opnåede tillige forskellige skattelettelser hvis omfang senere i tiden blev genstand for rivninger mellem regeringen og augustenborgerne. Alligevel nærede han bitterhed mod kongeslægten, følte sig uretfærdigt behandlet, afslog regeringens tilbud om at overlade hans tiårige søn et dansk regiment og undgik længe, næsten uholdt, ethvert tilnærmelsesforsøg. Da A. P. *Bernstorff foreslog et fremtidigt ægteskab mellem den unge Frederik Christian og prinsesse Louise Augusta ville han dog ikke forspilde de muligheder, forbindelsen åbnede, og greb straks til. Gennem en omhyggelig opdragelse stræbte han at forberede sønnen til hans

fremtidige stilling. Sin meste tid tilbragte han, plaget af gig og andre skrøbeligheder, på Augustenburg slot som han ombyggede og udvidede. – Sønnen Frederik Carl Emil, * 8.3.1767, † 14.6.1841, blev 1787 oberst og chef for Danske livregiment, 1790 general af infanteriet. 1803 fik han sin afsked efter 1801 at have giftet sig trods familiens protest med en datter af Jørgen Erik *Skeel. Ægteparret bosatte sig i Leipzig og forblev i udlandet. Prinsen der omtales som „sin Tids smukkeste Mand i begge de forenede Riger“ udnævntes 1808 til generalløjtnant, 1815 til general. – Bl.R. 1749. □Mal. af C. G. Pilo, 1744 (Gisselfeld), varieret gentagelse heraf. Mal. af P. Als, 1750 (Fr.borg). Malet til hest af C. A. Lorentzen (sst.). Malet i ordensdragt (forhen Primkenau).

F. v. Krogh: Beiträge zur älteren Gesch. des Hauses Holstein-Sonderburg, Berlin 1877 85. Hans Schulz: Friedrich Christian, Stuttgart 1910.

*Axel Linvald**

Frederik (Friedrich) Christian, 1765–1814, hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg. * 28.9.1765 på Augustenburg, † 14.6.1814 sst., begr. i Sønderborg slotskapel. F: hertug *Frederik Christian af Augustenburg (1721–94) og prinsesse Charlotte Amalie Vilhelmine af Plön (1744–70). ~ 27.5.1786 på Christiansborg med prinsesse *Louise Augusta, * 7.7.1771 på Hirschholm (Slotsk.), † 13.1.1843 i Augustenburg, d. af *Christian VII (1749–1808) og *Caroline Mathilde (1751–75). – Far til *Caroline Amalie, *Christian August (1798–1869) og *Frederik (1800–65). Bror til *Christian August (1768–1810).

F.C. opdroges på Augustenburg sammen med søsteren Louise der livet igennem forblev F.C.s nære fortrolige. Lærerne var slotspræsten, Chr. Jessen, uddannet i Halle, og legationsråd J. F. A. Schiffmann fra Slesvig som havde specialiseret sig i at undervise unge standspersoner, men i øvrigt blev i F.C.s tjeneste til sin død. Til pastor Jessen bevarede F.C. resten af livet et fortrolighedsforhold, og han lod ham deltage i sine egne sønners opdragelse. Ofte prøvede han sine tanker og synspunkter på Jessen og søsteren der udviklede sig til en litterært og filosofisk særdeles vel orienteret, selvstændigt tænkende kvinde. Sammen med sine to brødre afsluttede F.C. 1783–84 under Schiffmanns opsyn sin uddannelse med et ophold på tre semestre ved universitetet i Leipzig. Han havde tilrettelagt en omfattende og stram studieplan som han fulgte med den yderste pligtfuldenhed, uden de distraktioner som ellers hørte til på en ung kavalers dannelsesrejse. Allerede da sporede det tørre, noget pe-

dantiske og stuelærde væsen der prægede ham fra hans tidligste ungdom, kombineret med en intellektuel tørst efter læsning og viden. Et nogenlunde dannet menneske har altid velordnede tilbøjeligheder skrev han senere til søsteren.

I Leipzig dyrkede han filosofiske, retsvidenskabelige, historiske, fysiske og statsvidenskabelige studier, men navnlig fængsledes han af forholdet mellem filosofi og religion. Den største påvirkning modtog han fra filosofen Ernst Platner der i disse år, skønt fysiolog af uddannelse, vandt betydelig popularitet med sine eklektiske forelæsninger over fransk og engelsk oplysningsfilosofi. F.C. stod resten af sit liv under indflydelse af oplysningstidens tanker som tiltalte hans lidet følelsesfulde intellekt, og det lykkedes ikke senere hans omgivelser at interessere ham dybere for nye strømninger i filosofi og litteratur. Modsat søsteren kunne han ikke overvinde sig til for alvor at trænge ind i Kants filosofi, og han havde ingen forståelse for romantikken som han bl.a. konfronteredes med i Henrich "Steffens" person. F.C.s religiøsitet fik et tydeligt rationalistisk præg uden følelse for kirkens dogmer, og som sand oplysningsmand fastholdt han kravet om tolerance og respekt for åndelig frihed, selv om han undertiden kunne have svært ved at omsætte dette ideal til praksis.

Efter hjemkomsten til Augustenborg efteråret 1884 gled F.C.s liv ind i den bane der allerede var fastlagt for ham. 1779 havde A. P. "Bernstorff" foreslået et ægteskab mellem F.C. og kronprins Frederiks søster, den da knapt 8-årige Louise Augusta. Derved håbede han ved mandslinjens mulige uddøen at forebygge statens opløsning da ægteskabet ville forene kvindelinjens arveret til Danmark, Slesvig og Norge med augustenborgernes ret til Holsten. Forbindelsen blev aftalt mellem F.C.s far og regeringen, og 14.10.1785 deklareredes så forlovelsen. Et halvt år senere fuldbrydtes ægteskabet, efter at bl.a. kronprinsen kraftigt havde understreget statens interesse i sagen over for Louise Augusta.

Det var et højst ulige par. Louise Augustas langt livligere og varmere temperament, der af mange sås som en arv fra Struensee og Caroline Mathilde, stod over for F.C.s stive, hypokondre væsen. Men i en lang årrække formede samlivet sig tilsyneladende harmonisk. F.C. fik hurtigt, sin unge alder til trods, en central placering i statsstyrelsen, og han fik rig lejlighed til at følge sin lyst til at øve indflydelse på uddannelsespolitikken. Umiddelbart efter brylluppet fik han 7.6.1786 sæde i statsrådet, og 13.6.1788 efterfulgte han J. O. "Schack-Rathlou" som patron for universitetet. Dermed begyndte hans arbejde for den højere undervisning som han gennemførte med flid,

men uden at det egentlig gav ham den glæde han havde håbet på. En egentlig universitetsreform forudsatte efter F.C.s mening en reform af de lærde skoler, og 14.5.1796 blev han formand for den „til de lærde skolars og Kbh.s universitets forandring og forbedring nedsatte kommission“. F.C. arbejdede her ivrigt med at indsamle pædagogisk viden og skrev selv en række memoranda. Bl.a. redegjorde han 1795 i Minerva for sine ideer om indretningen af det lærde skolevæsen der efter hans mening skulle uddanne hele det interesserede borgerskab og ikke blot forberede til universitetsstudier. Han ønskede gejstlighedens indflydelse på skolen begrænset og ville have undervisning i kirkehistorie og morallære. Desuden lagde han vægt på geografi og matematik, og han gav udkast til en lærebog i medborgerskab (Bürgerkunde). Hans planer var dog præget af mangel både på praktisk pædagogisk erfaring og på realistisk sans for hvad lærere og elever formåede. – F.C.s indsats for de lærde skoler og universitetet er endnu ikke udforsket tilstrækkeligt. Vi kan dog se at han fik reformeret universitetets økonomiske forhold, at han begrænsede konsistoriums egenrådighed, og at han søgte at reglementere professorernes virksomhed samtidig med at han beskyttede dem mod kancelliets indgreb. Han indførte universitetets prisopgaver, kom selv med forslag til dem og uddelte priserne. For de lærde skolars vedkommende gennemførtes nye skoleplaner.

F.C. kritiserede den store skolekommissions resultater med hensyn til almueskolen og pådrog sig derved Chr. "Reventlows irritation". For F.C. gik der et skel mellem folkets brede lag og de dannede klasser, og dette skel skulle fastholdes i skoleordningen. Børnene måtte ikke bibringes større kundskaber end det passede sig for deres livsvilkår, og lærerne burde ikke uddannes så vidt at de stræbte op over almen. Derfor sympatiserede han med P. O. "Boisens seminarium i Vesterborg". På sine egne godser indførte F.C. 1801 en ny skoleordning der forudsatte tysk skolesprog. Undervisning i dansk skulle ligge uden for skoletiden. Samtidig fastholdt han dog dansk i latinskolerne. Hans holdning til de sproglige problemer var således ikke dikteret af nationale hensyn, og han talte varmt om sit danske fædreland. – Længe søgte F.C. uden held at få frigjort skole- og universitetsadministrationen fra kancelliet. 1805 billigede kronprinsen omsider oprettelsen af Direktionen for universitetet og de lærde skoler med F.C. som præsident og Ove "Malling" og overbibliotekar D. G. "Moldenhawer" som medlemmer. Laurids "Engelstoft" blev sekretær. Disse mænd blev F.C.s nærmeste medarbejdere, men ellers havde han svært ved at knytte

hjælper til sig og få sine synspunkter igennem på de mange områder han efterhånden havde indflydelse på. Han var agtet, men ikke afholdt. 1796 var han indtrådt i kommissionen til oprettelse af et naturvidenskabeligt museum, og efter Cay Reventlows afgang fra dansk statstjeneste 1802 blev han medlem af bestyrelsen for Botanisk have og fik overtilsynet med Det kgl. bibliotek.

F.C. var en søgende, men oftest distanceret iagttaget af tidens strømninger. Han følte sig tiltrukket af den franske revolution og forsvarede i begyndelsen dens grusomheder som nødvendige, men vendte sig senere mod dens konsekvenser. Han talte for pressefriheden, vendte sig mod 90ernes forslag til en ny presselov og indså at den offentlige mening burde begrænse herskerens handlefrihed. Alligevel ønskede han ikke at litteraturen skulle være tumleplads for „rå og lave lidenskaber“, og han foreslog en upraktisk ordning med politiets forekendelse af flyveblade før de kunne distribueres.

F.C.s søgende holdning, der endog vakte hans interesse for illuminaternes lære og 1794 gjorde ham til frimurer, delte han med den ham ellers ganske modsatte Jens Baggesen som han i en lang periode bevarede et venskab med. Han ydede Baggesen støtte både til udenlandsrejser og på anden måde og havde en løbende, ofte intens tankeudveksling med ham. Gennem Baggesen fik F.C. forbindelser i Tyskland, og han tog sig på sammen med Ernst Schimmelmann at støtte Schiller i en vanskelig periode af dennes liv. En række breve fra Schiller til F.C. gik delvis tabt ved Christiansborgs brand, men Schiller bearbejdede dele af dem, og de offentliggjordes under titlen *Ueber die aesthetische Erziehung des Menschen*. F.C. sympatiserede næppe med Schillers tanker, men brevene har med rette bevaret erindringen om hertugen og hans forbindelse med tidens åndsliv også på et internationalt plan.

F.C.s aristokratiske holdning kom tydeligt til udtryk over for de livegne bønder der endnu var tilbage på hans gråstenske gods. I begyndelsen fortsatte han faderens kurs og sikrede bøndernes overgang til arvefæste med afløsning af hoveriet. Men under påvirkning af sin rådgiver, kammerherre Buchwald på Fresenburg standsede han denne udvikling. Digteren August Hennings kaldte ikke uden føje hertugen en ivrig herremand der var imod alt hvad der i de senere tider var sket til bondestandens opkomst og oplysning.

Med konsekvens fastholdt F.C. rollen som overhoved for den sønderborgske sidelinje med en forpligtelse til at varetage dens rettigheder. Intet

øjeblik tabte han den mulighed af syne at hans efterkommere kunne kaldes til monarkiets trone, og han hævdede slægtens ret helt ud i evige rangstridigheder med kronprinsens hessiske svingerfamilie. Formodede angreb på faderens og efter 1794 hans egne skatteprivilegier bragte ham i harnisk, selv om han af patriotiske grunde ikke ønskede at undgå skattebetalingen. Denne holdning behagede ikke kronprinsen, men forholdet mellem de to svogre var dog en tid bedre end forholdet mellem augustenborgerne og kongehuset længe havde været.

Begivenhederne 1806 omkring Holstens indlemmelse i monarkiet bragte imidlertid det gode forhold til ophør. F.C. opfattede kronprinsens hensigt som et overgreb mod det augustenborgske hus og krævede i statsrådet sine hidtidige privilegier stadfæstet og de øvrige liniers arveret anerkendt. Han omgikkes med planer om at emigrere og fra udlandet protestere på husets vegne. Da patentet om inkorporationen forelå beroligedes F.C. da han så at arverettighederne ikke berørtes, og han mente at han kunne nøjes med en reservation til akterne. Også denne tanke frafaldt han, men kronprinsen tog ham hans optræden særdeles unådigt op, og F.C. selv opfattede episoden som et forvarsel om hvad der kunne komme.

Det endelige brud fremkaldtes af det svenske tronfølgervalg 1810 da F.C., efter broderen, Chr. Augusts død, modtog Karl XIIIs forespørgsel om han ville modtage valg som svensk tronfølger. F.C. ønskede ikke at modtage et evt. valg uden kongens billigelse, og da Frederik VI oplyste at han selv var tronkandidat trak F.C. sig tilbage. Dog anså han kongens valg for usandsynligt og holdt derfor stadig en mulighed åben. Frederik VI greb da, på basis af et tvivlsomt rygter, til at lade Als afspærre med kanonbåde, angiveligt for at beskytte hertugen. – F.C.s bitterhed over denne behandling blev ikke mindre da han erfarede at hertuginde var kilden til rygter, og at hun modarbejdede ham hos broderen. Hans mistænksomhed og gamle selvoptagethed fik ham nu til at se intriger overalt. Han trak sig i protest tilbage fra statstjenesten og bragte breve og dokumenter fra 1806 og 1810 i sikkerhed i udlandet for at hans ældste søn til sin tid kunne erfare om den behandling huset havde været ude for. Også forholdet mellem ægtefællerne kølnedes, og Louise Augusta levede mere og mere sit eget liv. Tidens mange rygter om hendes sædelige vandel, bl.a. kolporteret af J. P. Trap, lader sig dog næppe kildemæssigt efterprøve.

Resten af sin tid levede F.C. isoleret på sine slotte hvor han koncentrerede sig om børnenes opdragelse og studier i de historiske forudsætning-

ger for slægtens rettigheder. Til de nævnte breve fra 1806 og 1810 skrev han 1811 indledninger der skulle vise at han havde forsvaret sit hus' interesser, og derefter udarbejdede han en redegørelse *Historiske Darstellung der Rechte und Ansprüche des Hauses Schleswig-Holstein-Sonderburg*. Heri argumenterede han for sin påstand om at augustenborgerne, hvis kongehusets mandslinie uddøde, ville arve begge hertugdømmerne. Hertil sluttede sig i jan.-feb. 1813 en politisk pro memoria, *Betrachtungen, veranlasst durch den historischen Aufsatz* hvori han drøftede vejene til at sikre husets arverettigheder.

F.C. fandt tiden til en sådan overvejelse gunstig, fordi mandstammens uddøen ikke var aktuel, men J. S. *Møsting, Moldenhawer og Engelstoft som han forelagde afhandlingen var til hans fortrydelse af en ganske anden mening. Bl.a. fordi han foreslog kongelovens ophævelse rådede de ham indstændigt til at holde sine tanker for sig selv. Kun hertugen af den Beckske linie og hans søn Wilhelm anerkendte F.C.s arbejde for slægten og var parate til at støtte ham.

De sidste måneder af sit liv fulgte F.C. sin kommende svigersøn, Christian Frederiks, virke i Norge og gav ham råd om at indrette forfatningen uden for stor svækkelse af kongemagten og således at en løbende tilpasning af forvaltningen til udviklingen ikke hæmmedes af for detaljerede forfatningsbestemmelser. F.C. døde uden at opleve afslutningen på Christian Frederiks norske politik. Han døde som en ensom og træt mand, men han satte sin lid til sønnerne og efterlod dem sin opfattelse af augustenborgernes rettigheder. Da hans afhandling dukkede op i sønnen Christian Augusts såkaldte Haleskrift i 1837 viste det sig at F.C. havde lagt grunden til en udvikling, der greb dybt ind i slægtens og statens skæbne. □ To min. af F. som barn og som ung (Fr.borg). Stik af J. D. Laurens, 1802, efter tegn. af A. Graff, 1784. Satirisk stik 1787 af Clemens efter Abildgaard. Silhouetter af B. J. Greve bl.a. 1788 (Fr.borg). Maleri (forhen Orebygård). Mal. af Graff i slutn. af 1780erne (Mus.d.bild. Künste, Leipzig). Mal. af samme (Fr.borg). Mal. af samme, 1791, i hel figur (Gl.Estrup), stukket af Lahde 1796 og litograferet, replik som brystbillede (Fr.borg) og flere kopier (sst., Rosenborg, Kbh.s univ.). Silhouetter i radering og træsnit. Afbildet på J. C. F. Viertels mal. af gruppe, 1794 (Gunderslevholm). Mal. af H. Fuger. Min. af F. C. Camradt.

Kilder. Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé I-X, 1895-1932. Aktstykker og breve vedr. Holstens indlemmelse i Danm. 1806, ved Aage Friis, i Danske mag. 5.r.VI, 1905-09 53-136. Schillers Briefwechsel mit dem Herzog Fr. Chr. i Deutsche

Rundschau III, Berlin 1875 38-57 (også som særtryk), forts. sst. 1881 155-58. Fürstin Pauline zur Lippe und Herzog Fr. Chr. von Augustenburg. Briefe aus den Jahren 1790-1812, Lpz. 1903. Schiller und der Herzog von Augustenburg in Briefen, Jena 1905. Briefwechsel des Herzogs Fr. Chr. mit König Fr. VI von Dänemark und dem Thronfolger Prinzen Chr. Fr., Lpz. 1908. Timoleon und Immanuel. Briefwechsel zwischen Fr. Chr. und Jens Baggesen, Lpz. 1910. Aus dem Briefwechsel des Herzogs Fr. Chr. zu Schleswig-Holstein, Stuttgart 1913. *Lit.* Joakim Larsen: Bidrag til den da. folkeskoles hist., 1893 237-49. Jul. Clausen: Fr. Chr., 1896. Aage Friis i Hist.t. 7.r.I, 1897-99 241-327 353-413. Samme sst. 7.r.VI, 1905-06 1-107. Hans Schulz: Fr. Chr., Stuttgart 1910. Kr. Erslev: Augustenborgernes arvekrav, 1915 147-51 172. Axel Linvald: Kronprins Fr. og hans regering I, 1923. Johan Hvidtfeldt i Sønderjydske månedsskr. XXVI, 1950 15-28. J. P. Trap: Fra fire kongers tid I, 1966 155.

Papirer i Primkenauark. i Schlesw.-holst. Landesarchiv, Slesvig. Erich Graber: Das herzogl. schlesw.-holst. Hausarchiv zu Primkenau in Schlesien i Codex diplomaticus Silesiae XXXI, Breslau 1925 110-15. Brevveksl. med D. G. Moldenhawer i Kgl.bibl.

H. P. Clausen (Axel Linvald)

Frederik (Friedrich) Ernst, 1703-62, markgreve af Brandenburg-Kulmbach, officer. * 15.12.1703 i Kulmbach, † 23.6.1762 på Friedrichsruh ved Itzehoe, begr. i Hohenaspe k. F: markgreve Christian Heinrich af Brandenburg-Kulmbach (1661-1708) og Sophia Christiane v. Wolfstein (1667-1737). ~ 20.12.1731 i Braunschweig med prinsesse Christina Sophia af Braunschweig-Bevern, * 22.1.1717 i Braunschweig, † 26.3.1779 i Slesvig, d. af hertug Ernst Ferdinand af Braunschweig-Bevern (1682-1746) og prinsesse Eleonore Charlotte af Kurland († 1748).

Sammen med broderen Frederik Christian blev F.E. opdraget af J. S. *Schulin som hofmester og kom 1725 til Kbh. hvor han straks blev oberstløjtnant og n.å. oberst. 1731 blev han statholder i hertugdømmerne, hvortil han forblev knyttet i mere end en menneskealder, 1734 generalmajor og generalløjtnant, 1739 generalfeltmarskalløjtnant og kommanderende general i hertugdømmerne, 1745 generalfeltmarskal. - Efter at Christian VI 1733 havde genoprettet landmilitsen i Danmark, ønskede han noget tilsvarende indført i hertugdømmerne, og efter talløse betænkeligheder fra de stedlige myndigheder side begyndte man fra 1737 gennemførelsen af den for befolkningen „saa frygtelige og fremmede Ausschusforordning“. Trods allehånde lemper og løfter til befolkningen stødte udskrivningen og indøvelsen flere steder på stærk passiv og aktiv modstand der krævede alvorlige forholdsregler fra militærmyndighedernes side; men da markgreven straks med kraft og omsigt traf militære anstalter blev forordningen gennemført uden at det kom til blodsudgydelse (F. A. *Dehn). Efter at militsen var oprettet, tilråde-

Frederik Ernst

de F.E. stedse den videst mulige hensyntagen i økonomisk og humanitær henseende, og først fra 50'erne begyndte man at anvende dele af den militære i egentlige militære øjemed. F.E. var modstander af den udenlandske hvervning og søgte at fremme den indenlandske for at skaffe hæren pålidelige soldater i krig og fred. Ved sammendragning til kampement og øvelser i to partier – ganske vist under meget skematisk former – arbejdede han på hærens dygtiggørelse, og en af Frederik V særlig udpeget mønstringskommission udtalte sig bl.a. 1752 særdeles anerkendende om regimenternes holdning og øvelser. – Under den preussiske syvårskrig blev der under F.E.s befaling sammendraget et meget betydeligt korpshvervning også dele af den norske hær indgik. Hidtil havde F.E. stedse hos kongen høstet anerkendelse for sin iver, samvittighedsfuldhed og humanitet; men nu blev det anderledes, og gang på gang udtaltes der dadel, snart over et forhold ved korpset, snart over et andet, og det ses også at F.E. havde vanskelighed ved at hævde sin myndighed over for de indbyrdes uenige underordnede generaler og holde de yngre officerer i disciplin og øvelse. 1760 trådte nogle af generalerne med støtte af A. G. Moltke og den ældre Bernstorff i underhandlinger med grev C.-L. de Saint-Germain om indtræden i dansk tjeneste, og i dec. s.å. antog kongen greven som generalfeltmarskal „umiddelbart efter“ markgreven. Under lidet tiltalende former over for F.E. blev Saint-Germain juli n.å. sendt til korpset for under en af F.E. afholdt befalet mønstring at „se på“ forholdene og afgive skriftlig og mundtlig rapport herom til kongen direkte, mens markgreven samtidig skulle afgive sin rapport. Saint-Germains skriftlige rapport var nogenlunde anerkendende, men han kritiserede dog mange forhold, og hvad han mundtlig har rapporteret kendes ikke, og han fremsatte samtidig forslag til betydningsfulde forandringer. Da det vedblivende regnede ned over F.E. med påmindelser og kritik, har han, skønt kongen lovede ham fremtidige beviser på sin nåde, indset hvor det bar hen, og febr. 1762 bad han kongen om fritagelse for overkommandoen. Dette bevilegede kongen der i marts gav kommandoen til Saint-Germain. – Bl. R. 1729. L'union parfaite 1732. – Broderen **Frederik Christian** (17.7.1708–20.1.1769) blev 1725 kaptajn i dansk tjeneste, 1728 oberstløjtnant, 1734 oberst, 1736 generalmajor, tog sin afsked 1744 som generalløjtnant. Hans stillinger i Danmark var nærmest nominelle, og hans tunge, mørke sind drev ham til en stadig omflakkende tilværelse. 1763 arvede han Bayreuth. □(F. E.) Maleri (Hohenaspe k.). Mal. af J. F. Gerhardt (Rosenborg).

Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I–III, 1904–13. – K. C. Rockstroh: Udvikl. af den nationale hær III, 1926. John Danstrup i Hist. t. 11.rk. II, 1947–49. O. Kyhl: Den landmilitære centraladministration 1660–1763 II, 1976.

*Rockstroh**

Frederik Ferdinand, arveprins, se **Ferdinand**.

Frederik (Friedrich) Henrik Vilhelm, 1747–79, hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg. * 15.3.1747, † 13.3.1779, begr. i Glücksborg (Slotskapellet). F: hertug Frederik af Glücksborg (1701–66) og Henriette Augusta af Lippe-De-mold (1725–77). ~9.8.1769 i Saarbrücken med prinsesse Anna Caroline af Nassau-Saarbrücken, * 31.12.1751 i Saarbrücken, † 12.4.1824 på Glücksborg, (~2° 1782 med hertug *Frederik Carl Ferdinand af Braunschweig-Lüneburg-Bevern, 1729–1809), d. af fyrst Vilhelm Henrik af Nassau-Saarbrücken (1718–68) og grevinde Sophie Christine Charlotte Friederike v. Erbach-Brenbach (1725–95).

Efter faderens eksempel trådte F. i dansk krigstjeneste, blev 1767 kaptajn, 1768 oberst i kavaleriet og 1776 generalmajor. Han tiltrådte som hertug ved faderens død 1766 – han skal have proklameret sin tiltrædelse fra en tønde i stalden – men døde selv uden arvinger. Ved hans død hjemfaldt lenet efter den med de efterlevende sønderborgere truffede overenskomst af 1764 til kronen. Efter hans enkes død tildeltes titlen Glücksborg hertug *Vilhelm af Sønderborg-Beck. – Bl. R. 1773. □Mal. af Poul Ipsen (Fr. borg). Stik af A. Støttrup ca. 1776.

Joh. Chr. Gude: Bericht von der Halbinsel Sundewitt, Flensb. 1778 173f.

*Hugo Andersen**

Frederik (Friedrich) Ludvig, 1653–1728, hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Beck, officer. * 6.4.1653 på slottet Beck ved Minden (Westphalen), † 7.3.1728 i Königsberg, begr. i domkirken sst. F: hertug *August Philip af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Beck (1612–75) og Maria Sibylla (1623–99). ~1.1.1685 med prinsesse Louise Charlotte af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg, * 13.4.1658, † 2.5.1740, begr. i Königsberg domk., d. af hertug *Ernst Günther af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg (1609–89) og Augusta af Holsten-Glücksborg (1633–1701).

F.L. kom i en ganske ung alder i kurfyrstelig brandenburgsk militærtjeneste hvor han 1676 blev oberst, 1686 generalmajor. 1694 tilbød Christian V ham – væsentlig på grund af den yndest, hvori hertuginde Louise Charlotte stod hos den danske kongefamilie – at træde i dansk tjeneste

som regimentschef, hvilket tilbud F.L. dog afslog da han følte sig i høj grad knyttet til kurfyrest Frederik III (den senere kong Frederik I) der 1690 havde udnævnt ham til generalløjtnant og 1693 til guvernør i provins Preussen. F.L., der 1697 var blevet general, deltog med preussiske lejetropper i den spanske arvefølgekrig, bl.a. i slagene ved Oudenarde og Malplaquet. Kort efter Frederik Is død (febr. 1713) udnævntes han til generalfeltmarskal. – Bl. R. 1694. – Hans ældste søn **Frederik Vilhelm** (18.6.1687–11.11.1749) blev 1713 oberst ved det preussiske regiment for hvilket hans fader var chef, og deltog 1715 i Stralsunds belejring sammen med den dansk-norske hær; 1721 generalmajor og chef for regimentet, 1733 generalløjtnant, 1740 general og 1741 generalfeltmarskal. Han døde som guvernør i Berlin. – F.L.s yngste søn, Peter August Frederik, var kong Christian IXs tipoldefar. – □(F.L.) Maleri (forhen Potsdamer Stadtschloss).

F. v. Krogh: Beiträge zur älteren Gesch. des Hauses Holstein-Sonderburg, Berlin 1877. C. C. Lorenzen i Saml. til jydsk hist. og top. X, 1884–85 334f. Gesch. des 2. Ostpreussischen Grenadier-Regiments nr. 3 I, ved J. Becker, Berlin 1885. A. D. Jørgensen: Peter Schumacher Griffenfeld I–II, 1893–94.

*Rockstroh **

Frederik (Friedrich) Vilhelm, 1668–1714, hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg. * 18.11.1668, † 3.6.1714, begr. i Sønderborg slotskapel. F: hertug *Ernst Günther* af Sønderborg (1609–89) og *Augusta* af Holsten-Glücksborg (1633–1701). ~ 27.11.1694 i Hamburg med *Sophie Amalie Ahlefeldt*, * 12.6.1675, † 24.12.1741 på Sønderborg, d. af storkansler grev *Frederik "A. til Langeland* (1623–86) og *Marie Elisabeth Leiningen-Dagsburg* (1648–1724). F.V. fik 1675 under de forhandlinger som førtes om et ægteskab mellem *"Griffenfeld* og hans søster ekspektance på domprovstiet i Hamburg og tiltrådte dette 1676 efter indehaveren præsident *J. A. Kielman v. Kielmanseggs* død. Han fik også af *Christian V* løfte om at blive faderens efterfølger som guvernør på Als. Da moderen efter *Ernst Günthers* død blev siddende i uskiftet bo med ret til at ordne arvefølgen, udelukkede hun ved sit af kongen stadfæstede testamente (1692) sin ældste søn *Ernst August* som var blevet katolik, fra denne. F.V. udnævntes samtidig til guvernør, men måtte 1695 afgive posten til broderen som atter var trådt ind i statskirken; testamentets bestemmelser gav anledning til heftig strid mellem brødrene. F.V. som tog bolig i Sønderborg overtog efter moderens død fædrenegodserne *Augustenburg*, *Rumohrsgård* og *Evelgunde (Oevelgönne)*. 1703 købte han hertil herre-

gården *Avnbølgård* i Sundeved. Han var dansk generalmajor. – Sønnen **Christian August**, * 4.8.1696, † 20.1.1754 arvede *Augustenburg*, og købte 1725 *Gråsten* m.fl. gårde, hvoraf hustruen *Frederikke Louise Danneskiold-Samsøe* 1744 oprettede et fideikommis. 1732 blev C. amtmand (guvernør) over Als. Bl. R. 1721. – □Mal. formentlig forestillende *F. V.* (Fr.borg).

F. v. Krogh: Beiträge zur älteren Gesch. des Hauses Holst.-Sonderburg, Berlin 1877 61f. J. Paulsen i Sønderborg slot, 1963 61f.

*C. O. Bøggild-Andersen **

Frederik Vilhelm, 1687–1749, se **Frederik Ludvig**.

Frederik Vilhelm Paul Leopold, hertug af Glücksborg, se **Vilhelm** (1785–1831).

Frederik (Friedrich) Vilhelm Philip, 1761–1830, hertug af Württemberg-Stuttgart, officer. * 27.12.1761 i Stuttgart, † 10.8.1830 i Stetten, Remsthal (Württemberg), begr. i Stuttgart. F: hertug *Frederik Eugen* af Württemberg-Stuttgart (1732–97) og *Frederikke Dorothea Sophie* af Brandenburg-Schwedt (1736–98). ~ 28.8.1800 i Cosvig i Anhalt med baronesse *Vilhelmine Dorothea Theresia Philippine Tunderfeld-Rhodus*, * 18.1.1777, † 6.2.1822 i Italien, d. af baron, arsenalinspektør *Karl August Vilhelm T.-R.* (* 1746) og *Theresia Vilhelmine Henriette v. Cannstatt*. F. blev 1779 oberst i dansk tjeneste, 1781 regimentschef og 1783 generalmajor. Hans senere avancement vidner om det gode forhold mellem ham og kronprinsen og om den tillid denne havde til ham. Efter regeringsskiftet 1784 blev han (jan. 1785) kommandør for livgarden til fods, 1789 generalløjtnant og selve 2.4.1801 guvernør i Kbh., idet kronprinsen befalede at overkommandoen „i et ulykkeligt Tilfælde“ (o: hvis kronprinsen faldt) skulle overdrages hertugen, hvem i øvrigt den højeste kommando over Sjælland blev overdraget, hver gang kronprinsen forlod hovedstaden. Under en rejsepermission til Stuttgart 1806 ansøgte hertugen derfra om sin afsked da han forment at de politiske forhold i Europa ikke tillod ham at tjene i Danmark. Afskeden bevilgedes ham uden pension, men med en gave på 10.000 rdl. Han blev senere feltmarskal samt 1813–17 krigsminister i kongeriget Württemberg. – Bl. R. 1803. □Maleri (livgarden). Afbildet på Schules stik 1785 fra Rosenborg have og på flere satiriske stik 1787, af *F. L. Bradt*, *P. J. Seehusen* og af *Clemens* efter tegn. af *Abildgaard*. Afbildet på *Haffners* mal. af et selskab hos *Chr. VII*, 1794 (Jægerspris).

Frederik Vilhelm Philip

Medd. fra Krigsarkiverne I-II, 1883-85. G. Brammer: Livgarden 1658-1908, 1908 297.

*Rockstroh**

Frederikke Amalie, 1649-1704, hertuginde af Gottorp. * 11.4.1649 i Kbh., † 30.10.1704 i Kiel, begr. i Slesvig domk. F: "Frederik III (1609-70) og "Sophie Amalie af Braunschweig-Lüneburg (1628-85). ~ 24.10.1667 i Glückstadt med hertug "Christian Albrecht af Gottorp, * 3.2.1641 på Gottorp, † 27.12.1694 sst., s. af hertug "Frederik III af Gottorp (1597-1659) og Maria Elisabeth af Sachsen (1610-84). - Mor til "Christian August (1673-1726) og "Frederik (1671-1702). Søster til "Anna Sophie (1647-1717), "Christian V, "Jørgen, "Ulrikke Eleonora og "Vilhelmine Ernestine. Halvsøster til Ulrik Frederik "Gyldenløve. Sammen med sine søskende opholdt F.A. sig under krigen 1658-60 i Kbh. Efter krigen fik hun, sammen med sine søstre og prins Jørgen, Enevold Olufsen Parsberg til hofmester. 18.10.1660 deltog hun ført af rigsråd Aksel Urup i arvehydningssceremonien på slotspladsen i Kbh. Hendes ægteskab 1667 med hertug Christian Albrecht arrangeredes i tilknytning til Glückstadtforliget 12.10.s.å. og var således et led i Frederik IIIs og Christoffer "Gabels udsoningspolitik overfor Gottorp. Udsoningen forblev dog en episode, og hendes stilling var ofte vanskelig i de følgende årtiers bitre stridigheder mellem Christian Albrecht og broderen Christian V. Forholdet til ægtefællen var vistnok ikke godt, men Christian Albrecht viste hende dog den ære at opkalde en pavillon han opførte i Gottorp slotspark efter hende (Amalienburg). □ Afbildet på familiemal., kopi efter G. Dittmars ca. 1651 (Chr.borg), og på emaljemin. 1671 af P. Prieur forestillende Fr. IIIs børn ca. 1652 (Rosenborg). Min. af Alex. Cooper, 1656 (sst.). Forskellige min. af F. A. som barn og ung (Rosenborg, Windsor). Mal. af D. Klöcker Ehrenstrahl forestiller måske F. A. (Fr.borg). Malet s.m. ægtefællen af J. Ovens formentlig ca. 1667 (sst.). Maleri (Gripsholm). Malet med børnene ca. 1675 (sst.). Min. 1680 (Rosenborg). Maleri (Fr.borg), kopi af D. v. Krafft (Gripsholm). Flere mal. af Ehrenstrahl (sst.), bl.a. familieguppe 1692 (Eutin). Min. af Signac (Helsingfors Nationalmus.). Stik af P. v. Gunst efter mal. af L. Weyandt. Rundt profilstik. Afbildet på Eckersbergs mal., 1828 (Chr.borg) og på Heinrich Hansens, 1880 (Fr.borg) af arvehydningen 1660.

Danm.-No.s traktater 1665-1689 VI-VIII, udg. L. Laursen, 1923-30. - Herm. Kellenbenz: Holstein-Gottorf, eine Domäne Schwedens, Lpz. 1940.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Frederiksen, E. Ellegaard, se **Ellegaard Frederiksen, E.**

Frederiksen, Emil Lars Augustinus, * 1902, litteraturkritiker, litteraturforsker. * 2.6.1902 i Kbh. (Sundby). F: opmærker i sømnekorpsset Emil Lars F. (1853-1938) og Johanna Genoveva Rapp (1873-1942). ~ 27.9.1927 i Kbh. med maler Karen Trier, * 12.7.1900 på Frbg., † 24.11.1974 på Finseninstituttet, Kbh., d. af overretssagfører Isidor Ferdinand T. (1871-1958) og Johanne Munthea Grundtvig (1870-1939).

Ti år gammel kom F., hvis mor var katolik, på Skt. Andreas kollegium, Ordrup, hvorfra han 1920 blev student. Han modtog stærke indtryk af sine jesuitiske lærere og har bevaret et positivt, omend spændingsfyldt forhold til katolicismen. Han læste først statsvidenskab, men skiftede til litteraturvidenskab efter at han 1922 havde fået Filologisk-historisk samfunds store pris for en besvarelse af dets halvårsopgave om nykatolicisme i moderne fransk litteratur. 1922-23 læste F. fransk sprog og litteratur ved Sorbonne. Ved Kbh.s universitet blev han elev både af Vilh. "Andersen og Vald. "Vedel. Magisterkonferensen i almindelig og sammenlignende litteraturvidenskab afsluttedes april 1927 med speciale i fransk symbolisme. Allerede 1924 havde F. opnået accessit for besvarelse af en opgave inden for det teologiske fakultet om Kierkegaards lære om paradokset og de etiske konsekvenser deraf; F. kritiserede opgavens formulering. 1925 havde han vundet guldmedalje for besvarelse af opgaven i nordisk filologi: *Vekselvirkningen mellem dansk og svensk Litteratur i det 19. Aarhundrede*.

1925-29 fik F. stipendier til studieophold i Uppsala, Lund og Paris. Han blev de følgende år en vækkende deltager, fx i Selskab for nordisk filologi, i debatter om litteraturvidenskabens metoder. 1930-37 arbejdede han som dansk lektor ved svenske universiteter og skoler. F.s temperamentsfulde væsen og ildnende veltalenhed levedegjorde ældre og nyere dansk litteratur for skarevis af unge svenskere. Hans *Modern dansk litteratur*, Stockholm 1931 var grundbog for undervisningen. 1937-43 var F. adjunkt ved Øregård gymnasium. Fra 1927 skrev han litterær journalistik; 1936-44 anmeldte han for Kristeligt Dagblad dansk og oversat litteratur, historiske og politiske bøger. 1944-75 arbejdede han som førende kritiker ved Berlingske Tidende. Hver af F.s artikler er præget af omhyggelig læsning, åndshistorisk perspektiv og en vurdering der lægger vægt på forfatterindividualitetens særpræg. Nogle artikler og essays (bl.a. fra Gads danske Magazin som F. redigerede 1942-52) samlede han i *Fra Saxo Grammaticus til Hjalmar*

Gullberg, 1944 og *Den unge Grundtvig og andre Essays*, 1948. Til værket *Danske digtere i det 20. århundrede*, 1951 forfattede F. kapitlerne om H. C. Branner, Per Lange og Johannes Wulff; senere blev hans form den korte monografi af samtidige forfattere: *Jacob Paludan*, 1966, *H. C. Branner*, 1967, *Willy-August Linnemann*, 1969, *Knuth Becker*, 1970. Trods intensiv pædagogisk og journalistisk virksomhed fastholdt F. linjen mod universitetet. Han deltog med hæder i professor-konkurrencer 1935 (Kbh.) og 1952 (Århus). F. har grundlagt studiet af Johannes Jørgensen som han personlig stod nær. Afhandlinger i *Edda*, 1935 og *Festskrift til Vald. Vedel*, 1936 var forarbejder til *Johannes Jørgensens Ungdom*, 1946 som minutøst følger Jørgensens kunstneriske udvikling frem til 1894; Johs. Jørgensens ønske om ikke at blive genstand for disputats forhindrede F. i at indlevere dette vægtige skrift til bedømmelse for doktorgraden. Bogen om *Dante*, 1965 er en senmodnet frugt af F.s nære forhold til katolsk teologi, Italiens kultur og digtersprogets „bevægelser og klange“. Arbejdet er, som F.s journalistiske, essayistiske og videnskabelige produktion overhovedet, gennemtrængt af sin forfatters lidenskabelige optagethed af det hele menneske. □Buste af Eva Langkau udst. 1953. Foto.

Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1924 125–57. Sst. nov. 1925 120–22.

F. J. Billeskov Jansen

Frederiksen (opr. Friderichsen), Christian Erhard, 1843–1903, landøkonom. *7.1.1843 på Fuglsang, Toreby sg., Lolland, †12.10.1903 i Vordingborg, begr. i Kbh. (Vestre). F: godsejer, senere justitsråd Joh. D. *Friderichsen (1791–1861) og Maria Hansen (1811–1901). ~28.5.1874 i Kbh. (Holmens) med Sigrid Marie Elisabeth Topsøe, *14.2.1844 i Skelskør, †21.5.1925 på Nøjsomhed, Købelev sg., d. af herredsfoged, kancelliråd Søren Christian T. (1797–1847) og Sigrid Christine Gudrun Thorgrimsen (1813–86). – Far til V. *Erhard-Frederiksen. Bror til J. D. *F., Kirstine *F. og N. C. *F.

F. tog 1857 udvidet Realafgangseksamen fra Sorø akademi, lærte i to år praktisk landbrug på faderens gård og kom derefter på landbohøjskolen hvor han blev landbrugskandidat 1862; 1862–63 var han underforvalter på Ourupgård hvor det højt udviklede landbrug og navnlig den personlige påvirkning af E. *Tesdorpf øvede stor indflydelse på hans udvikling. Han lærte mejerivæsen under Th. R. *Segelcke og besøgte en række fremragende avlsbrug i Danmark. Udlandets landbrug studerede han i Tyskland, Holland,

Belgien, England og Skotland. 1863–66 var han bestyrer og 1866–72 ejer af fædrenegården Nøbbøllegård ved Maribo. – Som andre medlemmer af sin slægt havde han en udpræget trang til at sætte noget nyt i gang. Med frejdighed og ungdommeligt mod søgte han at realisere i praksis de teorier han havde lært på landbohøjskolen og på rejser; han fik samlet en fortrinlig kreaturbesætning, byggede mønsterstal, anlagde vandmejerier, indførte damptærskværker, satte jorden i en hidtil ukendt høj kultur m.m.; nogle rystede på hovedet af den unge landøkonomiske fremstormer der var med overalt hvor livet rørte sig, i landbo- og foredragsforeninger, i arbejdet for humane formål, landbrugsuddannelsens oplysning m.m. 1871 kom broderen J. D. Frederiksen hjem fra en udenlandsrejse hvor han havde studeret sukkerroeavl og roesukkerindustrien; det tiltalte F. at denne åbnede mulighed for udvidelsen af rækkekulturer; sammen med broderen oprettede han 1872 den i ret stor stil anlagte sukkerfabrik Lolland for hvilken han var landøkonomisk leder 1872–77. Den nye virksomhed hvilede på sunde principper, men den kunne ikke modstå sukkerkrisen 1873–76, selskabet måtte 1877 opgive boet som konkurs, og F. mistede ejendom og formue. Virksomheden banede dog vejen for sukkerroedyrkningens indførelse i dansk landbrug og fik derved stor betydning hvilket også senere blev erkendt og taknemmelig påskønnet af de lollandske landmænd. 1878 var F. med til at oprette Københavns Mælkeforsyning som han bestyrede det første år. Med offentlig understøttelse studerede han 1870–80 maltbygdyrkning i England, Elsass o.a.st. Han tog initiativet til afholdelse af årlige maltbygdstillinger og til, at landhusholdningsselskabet 1883 nedsatte maltbygudvalget af hvilket han var et virksomt medlem.

F.s svoger, redaktør V. *Topsøe, indførte 1874 i Dagbladet et ugentligt landbrugstillæg som han opfordrede F. til at redigere; hermed begyndte en landøkonomisk skribentvirksomhed der både var talentfuld og omfattende; i sidste fjerdedel af det forløbne århundrede var F. ubestridt en af de betydeligste danske landbrugsskribenter. 1879–80 udgav han selvstændig ugebladet Landbrugstidende som blev optaget i Ugeskrift for Landmænd da F. 1880 indtrådte som medredaktør; han virkede i denne stilling til udgangen af 1902 og havde væsentlig indflydelse på bladets anerkendte position. F. var en fremragende stilist, han forenede frodig idérigdom med respekt for videnskabelig forskning og sans for form og stil; han havde i sin ungdom færdedes i datidens mest intelligente kredse og været hyppig gæst i D. G. *Monrads, Carl *Plougs, N. L.

"Høyens og Constantin "Hansens hjem. Efter fallitten 1877 boede F. en årrække i Kbh. og udfoldede en rig skribentvirksomhed ved forskellige tidsskrifter og som medarbejder med E. "Møller-Holsts Landbrugs-Ordbog, W. "Scharling og V. "Falbe Hansens Danmarks Statistik m.m. 1882 tilbød C. F. "Tietgen ham stillingen som landbrugskonsulent for sukkerfabrikkerne, en oprejsning for ham der økonomisk var slået ud ved sine første forsøg i roesukkerindustrien, og en anerkendelse af hans indsats på dette område. F. tog ophold på Svingelgård ved Nakskov og drev en forædling af byg og sukkerroer, samtidig med at han bestred sin konsulentstilling og var medredaktør af Ugeskrift for Landmænd hvor han skrev de ugentlige oversigter. Efter opfordring fra landhusholdningsselskabet skrev han *Om Rodfrugtdyrkning*, 1892. Som sine brødre var F. rigt begavet og en frodig, virksom natur der ville favne vidt og satte sig store mål; han arbejdede ivrigt for fremskridt, men savnede noget i begrænsningsevne; alt i alt må han betegnes som en af sin tids betydeligste landøkonomer og som en af dem der har bidraget til at føre landbruget frem. – F. var medlem af frøkontrolkommissionen. 1897 var han med til at stifte Foreningen af danske landbrugskandidater og blev medlem af bestyrelsen til sin død. 1917 rejste lollandske landmænd ham et mindesmærke af H. C. Glahn tæt ved Maribo, hvor landevejene til Nakskov og Rødby krydses. – R. 1897. □Foto.

[M. M. Frederiksen:] Stamtavle over en familie Frederiksen, 1881. Anton Bing i Ugeskr. for landmænd, 1903 445 466; jfr. 1–3; sst. 1917 659; sst. 1918 187. Vort landbrug, 1903 675. Tidsskr. for frøavl, 1917 638. Povl Drachmann og L. Estrup: A/S De danske sukkerfabrikker 1872–1922, 1922 23f. Else-Marie Boyhus i Lolland-Falsters hist. samf.s årbog 1973 9–47. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*Anton Christensen**

Frederiksen, Hans Christian, 1840–1921, skolebestyrer. * 11.11.1840 i Kbh. (Helligg.), † 11.3. 1921 i Vallekilde, begr. i Gentofte. F: hører Lars F. (1802–61) og Jensine Olsen (1805–85). ~ 21.10.1870 i Gentofte med Fanny Francisca Emilie Hansen, * 4.12.1843 i Kbh. (Garn.), † 14. 5.1909 i Ordrup, d. af maler Frederik Ludvig H. (1812–60) og Caroline Wilhelmine Schiermer (1811–81).

I fjortenårsalderen sattes F. i smedelære; 1856 tog han adgangseksamen til Polyteknisk læreanstalt for at blive ingeniør. Af økonomiske grunde underviste han fra 1860 i Schneekloths skole hvor han påvirkedes religiøst og pædagogisk, så det gik op for ham at lærergeringning skulle være hans livs opgave. 1863 tog han første del af eksamen i ingeniørfaget, og 1869 bestod han den s.å.

indrettede tillægseksamen i klassiske sprog og historie der gav lige ret med artium. Efter sit giftermål udgav han i et par år et børneblad, samtidig med at han både studerede og underviste seks timer om dagen. Følgen blev at hans helbred fik et knæk. Efter en udenlandsrejse fik han dog mod på selv at oprette en skole hvor han kunne realisere sine ideer om opdragelse. Af sin ven Hans "Schneekloth fik han overladt en villa i Ordrup hvor han s.11.1873 begyndte en skole med én elev. Hans hovedindtægt blev imidlertid gennem mange år hans kostelever, „fosterbørnene“, ofte vanskelige børn som forældre og andre skoler ikke havde kunnet få skik på. – Under kamp med skoleautoriteter og med skepsis hos publikum arbejdede Ordrup højere skole og opdragelsesanstalt sig frem, så der 1883 kunne lægges grundsten til en ny skolebygning. 1887 fik skolen eksamensret som latin- og realskole, og s.å. knyttedes cand.mag. Kr. Branner til den. Han blev F.s svigersøn og var fra 1897 medbestyrer. F. havde efterhånden mere medbør; han fik tilskud fra stat, amt og kommune. Der var dog 1888 kun 82 elever i skolen, og han ville næppe have kunnet klare skærene uden indtægten af sine „fosterbørn“. – Overgangen til eksamensskole lagde i flere henseender bånd på hans frihed, og vel søgte han stadig at gennemføre sine skoletanker, men i det hele gik det som han skildrede i første del af sin bog *Gunver*, 1914, „Huset, der sank“, om skolen der voksede sig stor, mens samtidig dens idealer blegnede. 1908 døde Kr. Branner og s.å. overdrog F. bestyrelsen af skolen til Ernst "Kaper. Efter sin hustrus død flyttede F. til Vallekilde hvor han underviste ved højskolen og i øvrigt var optaget af forfatter- og foredragsvirksomhed. – „Fraser“, som F. hed i skolen, viste straks i Schneekloths skole den geniale side af sit væsen, sin evne til at vinde børn. Blot han viste sig, strømmede småbørn sammen om ham. – Hans fortjeneste var at han turde bygge på sine idealer. Han turde samle vanskelige børn om sig, turde undervise drenge og piger sammen, turde afskaffe katekismus og fjerne de daglige karakterer. Han skabte en „personlig skole“ med en nær kontakt imellem børn, hjem og skole, – bl.a. ved hjælp af forældremøder og lødige pædagogiske artikler i de årlige skoleprogrammer. „Det vigtigste i skolens liv er alt det, der ikke står på skemaet“, lød hans uofficielle valgsprog. Hans pædagogik var i slægt med den grundtvig-koldske, og han fik da også forbindelse med grundtvigske kredse i hovedstaden. Hans skole var gennem lange tider et forargelsens tegn, og det må siges, at havde han ikke haft Kr. Branner ved sin side, havde han næppe formået at føre en højere eksamensskole igennem. Hans

efterfølgere som bestyrere af Ordrup skole har hverken kunnet eller villet efterligne ham i væsen og væren. Af F.s forfatterskab kan fremhæves *Dansk Læsebog for smaa Børn*, 1867 (10.udg. 1920) som har påvirket senere danske læsebøger. I øvrigt har hans bøger mest været udtryk for hans pædagogiske ideer, således den friske og ungdommelige *Modgift*, 1884 („Lad Drengene faa Lov til at slaas“), og især *Den personlige Skole*, 1909, samt *Med et Barn ved min Side*, 1910 „der indeholder et lille Udvalg af de mange Digte og Fortællinger, der i Tidernes Løb blev til i mig“ (heri: Nissen i Skolestuen). – Tit. professor 1904. – R. 1908. □Mal. af Leis Schjelderup, 1904 (Ordrup gymnasium). Foto.

Ordrup skoles progr. 1908–09 og 1910–11. Ernst Kaper i Vor ungdom, 1921 162–64. Jens J. Kramer i Baven, 1921 185–87. H. Skovmand i Højskolebladet, 1921 415–22. Ordrup gymnasium 3.11.1873–1923, 1923. Poul Colding i Ordrup gymnasium gennem 100 år, 1973. Vagn Skovgaard-Petersen: Dannelse og demokrati, 1976. – Levnedssberetning i ordenskapitlet.

Vagn Skovgaard-Petersen (Chr. Buur)

Frederiksen, Hans Peter, 1810–91, industri-drivende, bankdirektør. * 9.5.1810 i Kbh. (Holmens), † 12.2.1891 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: styrmand, senere skibsfører under admiralitetet Jeppe F. (ca. 1775–1813) og Karen Ibsen (1775–1845, ~ 2° 1814 med skibsfører under admiralitetet Rasmus Peter Møller, ca. 1785–tidligst 1845). ~ 1° 19.10.1837 i Paris med Helene Levot, * 8.2.1812 af mosaiske forældre, døbt 31.7.1836, † 12.3.1838 i Kbh., d. af købmand L. († senest 1833) og hustru († 1837). ~ 2° 22.5.1840 med Dortha Christiane Ulrikke Hering, * 15.1.1807 i Itzehoe, † 20.8.1885 i Hellebæk, d. af skomager Hans H. og Cecilia Westphalen.

I drengearene sendtes F. – i overensstemmelse med faderens og stedfaderens profession – til søs, men af helbredshensyn sattes han senere i snedkerlære og 1827 blev han svend. 1831 drog han til udlandet, først Stettin, derefter Berlin og Paris. I sidstnævnte by hvor han opholdt sig halvfemte år stiftede han bl.a. bekendtskab med P. A. Heiberg og Hugo Haring samt med A. F. Tscherning hvilket sidste bekendtskab senere i livet fik betydning for ham. Samtidig med at F. under sit Parisophold arbejdede som snedker, dekoratør og finérskærer og udviklede sine evner såvel teoretisk som praktisk – 1836 fik han Det polytekniske selskabs højeste præmie for geometrisk tegning – grebes hans livlige sind stærkt af tidens moderne rørelser, og navnlig påvirkedes han af julirevolutionens ideer. Efter sin hjemkomst til Kbh. 1837 arbejdede han uden held med forskellige planer. Et 1841 oprettet ma-

skintræskæreri ophævedes allerede 1847, og et projekt til en dampmølle – som førte ham på studierejse til Belgien og Frankrig – realiseredes ikke. Som ivrig medlem af den socialistisk farvede Håndværkerdannelsesforening spillede han i martsdagene 1848 en vis politisk rolle om hvilken der i udlandet gik overdrevne rygter, og optrådte på hippodrommøderne og som opponent ved A. S. Ørstedes valg møder. Tscherning gjorde ham 1848 til forvalter i Kastellet hvor han forblev under de følgende krigsministre til posten 1854 inddrog.

En interessant side af F.s virke er knyttet til de første forsøg på at skabe et selvstændigt bankerhverv i Kbh. 1854 var han primus motor ved oprettelsen af Den private Laanbank, men da denne blev af beskedent omfang trak han sig hurtigt tilbage. Efter næringsfrihedens indførelse 1857 der i ham – som medlem af Industriforeningens repræsentantskab – havde haft en ivrig talsmand begyndte han på ny at syssle med bankplaner, og 1862 var han med til at starte Industribanken hvis direktør han blev. Han nærrede her meget højtflyvende planer. En ny tid for landets håndværk og industri skulle sikres gennem banken, og han synes – påvirket af socialistiske forfattere i udlandet – at have tænkt sig Industribanken som middel til omskabelse af samfundet. Hans bank blev den første der her i landet knyttede en særlig sparekasseafdeling til sig; men bortset herfra satte den sig ikke spor i dansk bankliv. Dens virksomhed og udviklingsmuligheder lammedes hurtigt ved forskellige tab og uheld, og i det vanskelige konjunkturår 1877 måtte F. fratræde som direktør. Banken vedblev under beskedne forhold at bestå til 1905 da den overtoges af Landmandsbanken. □Mal. af F. Vermehren, 1878.

C. Nyrop: J. G. Lund, 1883. Samme: Georg Christensen, 1884. Samme: Industriforen. i Kbh., 1888. Samme i Pers.hist.t. 5.r.II, 1905 80–102. Jul. Schovelin: A/S Kbh.s private lånebank, 1914. Axel Nielsen: Bankpolitik I, 1923 321.

*P. Koch Jensen**

Frederiksen, Ib Christian, * 1927, minister. * 9.8.1927 i Svenstrup J. F: fh. forstander Thøger F. (* 1897) og Theodora Grundtvig Sørensen (1891–1928). ~ 27.12.1951 i Astrup k. med Betty Kirsten Hammer, * 22.7.1926 i Arden, d. af gård-ejer Jens H. (* 1894) og Petrea Hansen (1895–1967).

Efter folkeskolen var F. på efterskole, højskole og landbrugsskole. Han startede som selvstændig landmand i 1951 med et beskedent husmandssted hvor han specialiserede sig i kalkunavl; dygtighed og energi åbnede mulighed for

Frederiksen, Ib

udvidelser, og 1960 købte han Midtbjerggård ved Mariager hvor specialet fortsat er kalkunavl. Det politiske arbejde begyndte på lokalt plan: sognerådsmedlem (V. Tørslev-Svenstrup) 1962–66, Mariager byråd 1966–71 (borgmester 1970–71), Århus amtsråd 1970–71. I det socialdemokratiske organisationsarbejde nåede han 1965 frem til hovedbestyrelsen og blev samme år medlem af forretningsudvalget. Herved kom F. i nærmere forbindelse med J. O. Krag der overraskende gjorde ham til landbrugsminister i sin tredje regering i oktober 1971. F. fortsatte på posten også i det første ministerium Anker Jørgensen indtil dettes afgang i december 1973; fra september 1973 var han tillige fiskeriminister. – F. begyndte som minister under forberedelsen af Danmarks indtræden i EF og fortsatte i det første vanskelige år derefter. Uden tvivl havde J. O. Krag forestillet sig at F.s nære tilknytning til landbruget ville have været en styrke – gennem hele sin adfærd understregede F. også denne – men det viste sig hurtigt at den nære realitetssans og ønsket om i enhver situation at opnå resultater fremfor konfrontationer var en svaghed i Fællesmarkedets regie. F. blev, langt ud over det rimelige, skydeskive for snart sagt alle der havde ventet langt bedre vilkår for dansk landbrug i EF; det må nok erkendes at han i nogen grad manglede talent for at føre sig frem og argumentere på europæisk plan. På den anden side betød hans udholdenhed og realitetssans at man nåede hvad der i det hele taget var muligt. Selv om kritikken af F. blev mere afdæmpet efterhånden som offentligheden lærte vilkårene i EF at kende var det dog ikke overraskende at han på grund af det billede offentligheden havde tegnet af ham valgte at forlade landspolitikken i 1973.

1974 indvalgte F. på ny i Århus amtsråd hvor han har siddet siden og indtager en central position. I nogle perioder var han sin kreds' kandidat til folketinget, men har opgivet dette. Han er en virksom formand for landets største fjerkræslagteri DANPO siden 1974. □Foto.

Århus stiftstid. 8.8.1977.

Vagn Dybdahl

Frederiksen (opr. Friderichsen), Johan Ditlev, 1846–1926, laboratoriebestyrer. * 18.8.1846 på Fuglsang, Toreby sg., Lolland, † 18.2.1926 i St. Petersburg, Florida, begr. i Little Falls, N.Y. F: godsejer, senere justitsråd Joh. D. "Friderichsen (1791–1861) og Maria Hansen (1811–1901). ~ 25.3.1887 i Little Falls med Matilda Oliver Morse, * 10.1.1864 i New York City, † 1927 i St. Petersburg, Florida, d. af boghandler Alfred A.

M. og Rebecca Skinner Oliver (1837–1907). – Bror til Erhard *F., Kirstine *F. og N. C. *F. 1856 kom F. til Sorø akademi; han boede hos professor F. *Johnstrup, var jævnlig gæst hos B. S. *Ingemann og uddannede sig i violinspil hos Peter *Heise. Efter 1861 at have taget realfagseksamen læste han sprog og historie, lærte praktisk landvæsen og studerede derefter ved landbohøjskolen hvor han 1866 tog landbrugs-eksamen. 1867 var han forvalter på Frisendal og 1868–69 på Rosvang i Thy under N. P. J. *Buus. I denne periode foretog han desuden en studierejse i England og Skotland. 1870–72 var han ejer af Bådesgård ved Nakskov. Han studerede sukkerindustri i Tyskland og Frankrig og oprettede 1872 sammen med broderen Erhard F. sukkerfabrikken Lolland. F. var teknisk og broderen landøkonomisk leder; det var Danmarks første sukkerfabrik, og den fik betydning ved at give stødet til sukkerroeaflen i Danmark. Sukkerkrisen tvang imidlertid brødrene til at standse fabrikken 1877, og de mistede ejendomme og formue. F. drog nu til USA som eneforhandler af de mejeripræparater der fremstilledes af den nu verdensomspændende virksomhed Chr. Hansens laboratorium som var oprettet af Chr. D. A. *Hansen. 1878 oprettedes en filialfabrik i New York hvorfra den 1881 flyttedes til Little Falls, dengang centret for den amerikanske ostefabrikation. Her faldt F.s manddomsgerning; i 47 år var han leder af laboratoriet som han med utrættelig iver og personlig dygtighed oparbejdede til en af de mest ansete virksomheder af denne art. F. var ikke blot en dygtig og fremsynet forretningsmand, men desuden en indsigtfuld mejeritekniker der i vide kredse nød stor anseelse som fagmand. Han holdt talrige foredrag på møder og udstillinger, ligesom han på engelsk har udgivet en del skrifter vedrørende mejerivæsen og landbrug samt skrevet talrige afhandlinger og artikler i tidsskrifter. Hans bog om mælkecentrifugering blev tidligere ofte citeret som autoritativt skrift. F. ledede fabrikken i Little Falls indtil 1924 da han trak sig tilbage fra den daglige ledelse, men fortsatte som næstformand i bestyrelsen. Som flere medlemmer af sin slægt var F. en iderig og begavet mand der havde mangesidige interesser og kundskaber på mange områder. Han forstod at gøre sig gældende i den nye verden hvor han foruden i sin forretning og fagvidenskab virkede til fremme af flere almennyttige formål og fik overdraget en række tillidshverv, navnlig vedrørende skole- og undervisningsvæsen. Han var medlem af skolekommissionen i Little Falls og af en ministeriel kommission vedrørende landbrugsundervisningen. Han blev 1907 formand for Little Falls Free Reading

Room Association, 1910 for New York State Dairymen's Association, medlem af Herkimer County Board of Supervisors. Han var præsident for et selskab til bekæmpelse af tuberkulose og fik oprettet et sanatorium. Han nød megen anseelse blandt de danske i Amerika og var kendt for sin hjælpsomhed. – F. bistod E. Møller-Holst med redaktionen af *Landbrugs-Ordbogen* hvori han skrev adskillige artikler; han oversatte A. Rümpler: *Handelsgødningerne, deres Sammensætning, Fremstilling og Anvendelse*, 1878 og udgav *Creaming Milk, by Centrifugal Force*, 1881 og *Mejerivæsenet i Nordamerika*, 1888. – R. 1922. □Foto.

[M. M. Frederiksen:] Stamtavle over en familie Friderichsen, 1881. Danske i Amerika II, Minneapolis 1908 280f. Povl Drachmann og L. Estrup: De danske sukkerfabrikker, 1922 23f. Ugeskr. for landmænd, 1926 119f. Mejeriposten, 1926 nr. 3 13f. Journal of dairy science, Baltimore 1926 306.

Anton Christensen*

Frederiksen, Johan se Friderichsen, Johan.

Frederiksen (opr. Friderichsen), Elisabeth Kirstine, 1845–1903, pædagog, kvindesagsforkæmper. * 6.2.1845 på Fuglsang, Toreby sg., Lolland, † 31.8.1903 i USA, urne på Holeby kgd. F: gods-ejer, senere justitsråd Joh. D. "Friderichsen (1791–1861) og Maria Hansen (1811–1901). Ugift. – Søster til Erhard "F., J. D. "F. og N. C. "F.

F. begyndte som 33-årig sin uddannelse efter brødrenes økonomiske sammenbrud. Hun tog som den første kvinde stenografieksamen, men kunne som kvinde ikke få ansættelse i rigsdagen. Hun blev derfor lærer og var ansat ved Frederiksberg skolevæsen fra 1879. Hun var i nogle år desuden lærer i pædagogik ved N. Zahles seminarium, ministeriets censor ved forskoleseminarierne og en af grundlæggerne af Københavns forskoleseminarium. F. ydede samtidig en stor og alsidig indsats i Dansk kvindesamfund. Hun var i nogle år leder af Kvindelig læseforening, fra 1887–94 samfundets formand og en flittig bidragsyder til og i nogle år redaktør af bladet Kvinden og Samfundet. Hun opfattede kvindesagen som et af tidens store sociale spørgsmål og beklagede, at kvinderne ikke i højere grad lod sig samle i en politisk bevægelse. Hendes store og originale indsats var bøgerne om psykologiske og pædagogiske emner. Hun udgav *Anskuelsesundervisning*, 1889 (ny udg. 1896), *Barnets Sjæleliv*, 1890, *Den sorte Tavle*, 1895, *Amerikanske Undervisningseksperimenter*, 1896 og *Hjemstavnslære*, 1900. Hun besad stor indsigt i sin samtids internationale børnepsykologiske forsk-

ning og pædagogiske debat, men hun formulerede sit eget selvstændige pædagogiske syn. Barndommen burde opfattes som en selvstændig livsperiode der havde sit eget mål. De gode og nyttige sider af barnenaturen skulle stimuleres og udvikles gennem børnenes personlige erfaringer og eget arbejde. Anskuelsesundervisningen var et velegnet middel hertil. Var undervisningen i dette fag rigtigt tilrettelagt ville barnet her kunne stilles i et så umiddelbart forhold til tingene at vedtagne opfattelser og overleverede forestillinger ikke kunne lægge sig imellem. Afsnittet om anskuelsesundervisning i ministeriets undervisningsvejledning fra 1900 – det såkaldte Sthyrskcirkulære – er i påfaldende grad beslægtet med F.s formuleringer. – F. opfattede sig selv som en viderefører af Rousseaus tanker og regnede med, at disse ville kunne virkeliggøres i det nye århundrede. Hun var i sit seriøse forfatterskab og sit alsidige og engagerede virke i Dansk kvindesamfund i mange år hæmmet af alvorlig sygdom. □Buste af Magda Monrad. Afbildet på mal. af Marie Luplau „Fra kvindevalgretskampens første dage“ (folketinget). Foto.

Kvinden og samf., 1901 nr. 31–34; sst. 1903 nr. 21. Bog og nål, 1903 okt. 199f. J. Th. Huus og Emilie Jansen: K. F., 1904. Gyrithe Lemche: Dansk kvindesamf.s hist. gennem 40 år, 1912 (2.udg. 1939). – Breve i Kgl.bibl.

Ellen Nørgaard

Frederiksen, Lars Peter, 1894–1958, kontorchef. * 14.10.1894 i Maglemer, Hunseby sg., Maribo amt, † 21.2.1958 i Viby, Århus amt, urne på Viby kgd. F: gårdfæster Anders Christen F. (1854–1940) og Karen Petrea Larsen Ruus (1869–1942). ~ 27.5.1926 i Kbh. (Holmens) med Inger Helene Julie True, * 4.3.1894 i Kbh., † 22.6.1969 i Århus, d. af frisør Johan Christian T. (1859–1919) og Agnes Amalie Vilhelmine Schmidt (1864–1948).

F. tog realeksamen 1910 og fik derefter en langvarig praktisk uddannelse i landbrug, kom på landbrugsskole og på landbohøjskolen hvorfra han blev landbrugskandidat 1920. Han var assistent ved Statens grundforbedringsvæsen og ved hedeselskabet 1920–22 og knyttedes derefter til landbrugsrådet som assistent fra 1922 og fuldmægtig fra 1923, indtil han 1928 blev sekretær for De danske mejeriforeningers fællesorganisation og leder af organisationens hovedkontor i Århus, en stilling som han beklædte til sin død. Med sin organisationsevne og sit betydelige initiativ bidrog han – i nært samarbejde med organisationens mangeårige formand, proprietær Søren "Overgaard – på afgørende måde til udviklingen af mejeribrugets hovedorganisation som varetager af vigtige landøkonomiske og sam-

fundsmæssige opgaver. Han var fra begyndelsen af 1930'erne en stærk talsmand for og organisator af den kollektive bekæmpelse af alvorlige kvægsygdomme (kvægtuberkulose og smitsom kalvekastning) og havde en væsentlig andel i disses fuldstændige udryddelse i løbet af 1950'erne. På det afsætningsmæssige område forestod han den omfattende udbygning af mejerikontoret til det dominerende centralorgan for eksportsalg af mejeriprodukter, først i forbindelse med krisen i 1930'erne og de deraf følgende valutarestriktioner, og senere under 2. verdenskrigs og efterkrigsårenes handelsreguleringer. Som særlig sagkyndig var han en hyppig deltager i handelsforhandlinger med udlandet. F. blev 1932 (–1950) sekretær i landbrugsministeriets smør- og osteeksportudvalg og overtog efterhånden sekretærposten i en lang række af de udvalg, hvorigennem samarbejdet mellem dansk landbrug og handel fandt sted. Som en fortrinlig – og vellidt – administrator og en saglig velfunderet forhandler med en nøgtern bedømmelses-evne kom han således i høj grad til at tegne udviklingslinjen inden for dansk mejeribrug i disse år. I det internationale mejerisamarbejde deltog han som generalsekretær for den internationale mejerikongres i Kbh. 1931 og sad desuden i en lang årrække som et fremtrædende bestyrelsesmedlem i det internationale mælkeriforbund. I fagpressen og i forskellige håndbøger skrev han et stort antal artikler om mejeribrug, om organisationernes forskellige opgaver og specielt om mejeribrugets handelsforhold. F. var virksom inden for det kollegiale arbejde blandt landbrugskandidater, bl.a. som medstifter af Landbrugskandidaternes klub 1921 (formand 1923–28) og som medlem af Foreningen af danske landbrugskandidaters bestyrelse 1922–37 (formand 1930–35). Han tog initiativet til oprettelsen af Landbrugets radioudvalg som han var formand for 1926–32. – R. 1931. R¹. 1952. □Mal. af Mary E. Havning, udst. 1956. Foto.

Interview i Jyllandsposten 10.10.1954. – Jydsk landbrug, 1950 99f. S. Overgaard i Andelsbl., 1954 1049f. Samme og [A. Axelsen Drejler] sst. 1958 195–97. Århus stiftstid. 21.2.1958.

Erik Korr Johansen (Aksel Milthers)

Frederiksen, Lars, 1835–93, friskolelærer, gård-ejer. * 5.8.1835 i Ryslinge, † 16.3.1893 på Bredballegård ved Vejle, begr. i Ryslinge. F: gårdmand Frederik Christian Larsen (1804–66) og Johanne Povelsdatter (1811–92). ~ 18.10.1859 i Ryslinge med Hansine Nikoline Christensen, * 10.6.1838 i Hårslev, Odense amt, † 21.11.1918 på Frbg., d. af væver Christen Hansen (1806–91) og Karen Marie Hansen (1811–87).

F.s hjem, i hvilket han var eneste barn, var stærkt påvirket af Vilhelm *Birkedal og Christen *Kold. Påvirkningen var ikke ensidig, Christen Kold henviste ofte i sine højskoleforedrag til „Frederik Larsens kone i Ryslinge“ og hendes visdomsord. Vinteren 1849–50 gik F. i skole hos Kold da denne var huslærer hos Birkedal. 1851–52 var han den eneste fra denne private skole der fortsatte i Kolds første højskole i Ryslinge der bestod af 12 elever. F. har i sine erindringer fortalt om disse to vintre med kritik og kærlighed. Han blev sat i gang af Kold, men mistede efter eget sigende også jordforbindelsen og blev først revet ud af sit tungsind da han 1853–54 var elev på Rødding højskole hvor landbrugsundervisningen gav ham lyst til at arbejde praktisk igen. Dette ophold bragte ham i nogle år i modsætning til Kold, mens F. arbejdede hjemme på gården i Ryslinge og som landvæsenselev på Lykkesborg ved Bogense. Alvorlig sygdom (sukkersyge) standsede hans landbrugsarbejde, og Kold satte ham da i gang med en lille friskole i Båring 1858. F. var med til at danne Selskabet for den danske almueskole 1857 der byggede på Kolds friskoleideer, og støttede samme år Kold og hans bondehøjskole i Dalby med avisindlæg og støtteadresse, da den blev angrebet af den dertil oprettede Landboforening for Hindsholm. De sidste år af Kolds levetid var de nære venner. 1859 var F. mellemmand mellem Rødding og Kold, da det første fri- og højskolelæremøde skulle arrangeres på Kolds højskole. 1861 overtog F. fædrenegården i Ryslinge på grund af forældrenes svagelighed, og da han selv ikke var stærk nok til at drive gården, solgte han den et par år efter og virkede nogle år som friskolelærer i Ryslinge. Han var medlem af sognerådet i Ryslinge og i en periode sognerådsformand. 1887 købte han Bredballegård ved Vejle. F. er blevet beskrevet som „en af de første bønder der fik sin udvikling gennem højskolebevægelsen“ (Poul Bjerge) og som en mand, der hele sit voksne liv var „delt mellem at være bonde og lærer“ (P. Thomsen). Han tilhørte førstegenerationen af friskolelærere der var direkte uddannet af Kold, og han vedkendte sig altid denne inspiration, selvom han forholdt sig kritisk til den. Efter 1870 tilsluttede han sig Det forenede venstre, men advarede dette parti mod at blive udelukkende „politisk“ og „socialt“ glemmende den grundtvig-koldske højskoletraditions vægt på „det menneskelige“ og „det åndelige“ som grundlag for arbejde i samfundets tjeneste. F.s betydning som iagttagger og beskriver af den første generations friskole- og højskolearbejde ses af trykte og utrykte erindringer (*Et Bidrag til Folkehøjskolens Historie*, Højskolebladet 1892,

Fra dreng til mand og stadierne derimellem, Årbog for Dansk Skolehistorie 1978). I tidsskriftartikler har F. på lignende vis beskrevet de samme emner (For Idé og Virkelighed 1871, 1872, Nordisk Maanedsskrift 1873, Dansk Folkeblad 1879, 1880, 1881, Højskolebladet 1881, 1884, 1885, 1889, 1890 og Aarboeg for dansk Kulturhistorie 1893). F. havde desuden ambitioner om at blive en anerkendt folkelig historieskriver. Denne ambition er lykkedes bedst i de bøger, han udgav om samtidige begivenheder. Hans bog om friskolens tidlige historie (*Friskolebevægelsen i 1852 og de følgende Aar*, 1885) er et gedigent arbejde, byggende på samtidige beretninger. Det samme gælder hans beretning om dannelsen af Ryslinge valgmenighed med Vilhelm Birkedal som valgmenighedspræst, en valgmenighed han selv havde været med til at danne (*Den kirkelige Bevægelse i Ryslinge fra 1849 til 1868*, 1880). Af mindre historisk betydning er hans bøger om folkehøjskolens historie og de nationale bevægelser i Sønderjylland (*Fra Folkehøjskolen*, 1876, *Den folkelige Vækkelse i Danmark*, 1878, *Folkelivet i Danmark og Sønderjylland 1766–1866*, 1881). Ligeså vidner hans utrykte afhandling *Landboreformerne i 1788 ved 100 Aars Jubilæet* mere om hans store flid og historiske interesse end om hans evner til at give en samlet historisk oversigt. Hans optegnelser af folkeminder er indgået i Svend *Grundtvigs samlinger af danske folkesagn.

L. F.s erindr. i Højskolebl. 1892 140–44 168–73 og i Årbog for da. skolehist., 1978 57–70. – P. Thomsen i Højskolebl. XVIII, 1893 449–54. Roar Skovmand: Folkehøjskolen i Danm. 1841–1892, 1944. Friskolen gennem 100 år, ved A. Ankerstrøm I, 1946 46–49; III, 1949 31f. Højskolens ungdomstid i breve, udg. R. Skovmand I, 1960 224; II, 1960 216f (brev fra L. F.). Johs. Pedersen: Fra friskolens og bondehøjskolens første tid, 1961 = Kirkehist. studier 2.r.11. – Manus. m. utrykte erindr. på Institut for da. skolehist., Emdrupborg. Papirer i Kgl. bibl.

Hanne Engberg (Fred. Nørgaard)

Frederiksen, Lars, 1883–1933, landøkonom. * 15.8.1883 i Værsløv, Holbæk amt, † 23.12.1933 på Frbg., begr. i Trengstrup i Himmerland. F: gårdejer, senere højskoleforstander Søren F. (1853–1939) og Johanne Jensine Lassen (1853–1915). ~ 15.8.1915 i Kbh. (Frederiksk.) med Ydun Jensen-Sønderup, * 10.7.1890 i Sønderup, † 12.9.1936 på Frbg., d. af gårdejer, senere minister og hypotekbankdirektør Jens *J.-S. (1862–1949) og Mariane Nielsen (1860–1933). F. arbejdede ved praktisk landbrug og var elev på Tune landboskole 1901–02 før han kom på landbohøjskolen hvor han tog landbrugseksamen 1904; den følgende sommer var han på læ-

rerkursus på Askov højskole. 1904–05 var han assistent ved foreningen De danske atlantehavsøer, 1906–08 landbrugslærer ved Støvring højskole, 1908–14 distriktsassistent for statskonsulenten for svineavl, 1908–20 konsulent i husdyravl for Foreningen af jyske landboforeninger, 1915–20 tillige sekretær. I disse år videreudannede han sig på rejser, 1905 på Island, 1906 i England, 1907 i Finland og Tyskland, 1912–13 og atter 1928 i Nordamerika, ligesom han 1909–10 studerede husdyrbrug ved landbohøjskolen i Berlin. F. erhvervede sig hurtigt et anerkendt navn blandt jyske landmænd, både som konsulent og som administrator, og 1919 blev han sekretær i det nyoprettede landbrugsråd hvor han var med til at fastlægge retningslinierne for rådets arbejde. F. vedblev dog at være aktiv konsulent, således 1920–23 i husdyrbrug for De samvirkende danske landboforeninger hvor han var hovedmanden i den reorganisation af stambogsforeningen der fandt sted i disse år. 1922 blev han leder af kvægforsøgene ved forsøgslaboratoriets ambulante fodringsforsøg, og 1923 udnævntes han til professor i husdyrbrug ved landbohøjskolen. Under sit ophold i USA havde F. stiftet bekendtskab med det landøkonomiske oplysnings- og agitationsarbejde blandt unge der udfoldedes her, og som han skildrede i *Landbrug i Nord-Amerika*, 1916. Da dette arbejde (4–H) blev kendt i Danmark, blev F. 1926–32 formand for et af landbrugsministeriet nedsat udvalg der skulle tilpasse systemet efter danske forhold. F.s fortrolighed med den amerikanske form, de hjemlige vilkår og landboudomstens forhold gjorde ham til en velegnet leder af dette arbejde, og det skyldtes i vid udstrækning ham, at bevægelsen vandt den udbredelse herhjemme som den gjorde. 1929 blev F. medlem af landhusholdningsselskabets præsidium hvor hans forhandlingsevner og energi nyttiggjordes i arbejdet for selskabets reorganisation og ved oprettelsen af samvirksomheden for landøkonomisk oplysningsarbejde, ligesom han fremmede selskabets byggesag, således at det 1933 kunne flytte ind i eget hus.

Skønt F. kun blev 50 år gammel nåede han at yde en overordentlig indsats i dansk landbrug. Hans arbejde for oplysningssagen er nævnt, han var en interesseret, dygtig og afholdt lærer på landbohøjskolen der forstod at give sin undervisning et praktisk tilsnit afpasset efter de studerendes forudsætninger og behov. Det var imidlertid som forsøgsleder, han særlig vandt anerkendelse, også udenfor landets grænser. Han stod i første række af sin generations videnskabeligt arbejdende landøkonomer med sine veltillirettelagte forsøg, evne til samarbejde og til at

Frederiksen, Lars

formidle sine resultater. F.s forsøgs-mæssige hovedværk var klarlæggelsen af malkekvægts vinterfordring, og hans fodertabeller vandt hurtigt stor udbredelse. Hans indsats for en mere økonomisk fodring af malkekvæget var banebrydende og vil stå som et monument over hans arbejde for dansk husdyrbrug. Hertil kom betydelige evner som forhandler og organisator, en vindende fremtræden og evne til at få alle grupper af tilhørere i tale. Hans død kom uventet, og på et tidspunkt hvor F. havde en række helt centrale funktioner indenfor det landbrugsfaglige område.

Af F.s omfattende litterære produktion kan nævnes *Lommebog til Brug ved Afkomsundersøgelser*, 1911, *Lommestambog over Tyre af jydsk Race*, 1914, *Stambog over Tyre af jydsk Race*, 1917–19 (s.m. A. "Appel"), *Tabeller og Tavler til Brug ved Beregning af Malkekvægts Vinterfoder*, 1924, desuden flere beretninger fra delegeretmøder, forsøgsberetninger, talrige bidrag til større værker samt artikler i landbrugspressen i ind- og udland. S. m. J. B. Nikolaisen var F. 1910–20 leder af Landbrugspressens bureau der ugentlig leverede landbrugsartikler til ca. 50 dagblade. – R. 1931.

J. K. H[augaard] og Nic. Bonde i Jydsk landbrug XV, 1933 941–45. Th. Hauberg Lund i Andelsbl. 1933 1990–92. N. Bredkjær og Chr. Sonne i Tidsskr. for landøkonomi, 1934 69–78. N. Bredkjær i Tune elevvers årsskr., 1934 3–19. C. Hedegaard i Medlemsbl. for den da. dyrlægeforen. XVII, 1934 25–28. Johs. Jespersen i Månedsskr. for dyrlæger, 1934 508–10. J. C. Overgaard i Højskolebl. 1934 89–91. [K.r.] [R]aunkjær i Vort landbrug, 1934 665–67. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Claus Bjørn (N. Bredkjær)

Frederiksen, Leo, 1894–1969, landsretssagfører. * 30.8.1894 i Nakskov, † 3.11.1969 på Skt. Lukas stiftelsen, begr. Mariebjerg kgd. F: redaktør, exam. jur. Søren Peter F. (1866–1915) og Frederikke Marie Jensen (1864–1928). ~ 26.4.1924 i Hørsholm med Ellen Marie Linck, * 19.4.1900 i Kbh. (Skt. Johannes), d. af kulhandler Alfred Emanuel L. (ca. 1859–1907) og Ida Charlotta Pettersen (ca. 1859–1942).

F. blev student (privat) 1912, læste derefter jura ved Kbh.s universitet, blev cand.jur. 1919, og var fra 1923 til sin død landsretssagfører (med møderet for højesteret). Det er dog for hans indsats for idrætten han vil blive husket af en større offentlighed. Som ung var han aktiv fodboldspiller i AB, blev medlem af klubbens bestyrelse, senere af KBU (Kbh.s boldspil union) hvis formand han var 1926–31, og 1940–48 var han formand for Dansk boldspil union. Hans betydelige evner som leder og forhandler gjorde ham dernæst selvskreven til formandsposten i Dansk idræt

forbund 1947–62. Her blev det en af hans første opgaver at medvirke til indførelse af tipstjenssten (lov af 9.6.1948) i Danmark. Til støtte for denne sag ledede han en demonstration med omkring 20.000 deltagere fra Idrætsparken til Christiansborg. 1948–69 var F. næstformand i tipstjenestens bestyrelse. 1957–65 var han tillige formand i Danmarks olympiske komité, og tilhænger som han var af olympiadens oprindelige idé: at deltagelse var vigtigere end sejr, måtte han med stigende ulyst se på idrættens kommercialisering og det konkurrencehysteri der efterhånden omgav disse internationale stævner. Hans offentligt erklærede motto var „idræt for alle af alle“, og han så hellere det brede amatørarbejde i de små klubber fremmet end elitedyrkelsen. Ved sin afgang hædredes han som DIFs første ærespræsident. – R. 1939. DM. 1948. □Foto.

Levnedberetning i ordenskapitlet.

Leif Vangdrup

Frederiksen, Mona Jensine, * 1932, forstander. * 16.6.1932 i Kbh. F: blikkenslager Henry Christian F. (* 1906) og Irma Fransisca Jørgensen (1897–1972). Ugift.

F. tog studentereksamen fra Falkonergårdens gymnasium på Frederiksberg 1950. Sin sygeplejeuddannelse fik hun på Kbh.s kommunehospital 1951–55. Med henblik på at blive anæsthesisygeplejerske tog hun derefter ansættelse på hospitalets anæsthesiologiske afdeling. 1958 blev hun hentet til länslasarettet i Gävle, Sverige, for at bistå ved oplæring af anæsthesisygeplejersker. 1958–59 gennemgik hun kursus for ledende sygeplejersker ved institut for syge- og sundhedsplejersker ved Århus universitet. Derefter blev hun ansat på anæsthesiologisk afdeling på Århus kommunehospital, først som afdelingssygeplejerske og fra 1961 som oversygeplejerske. Sammen med afdelingens overlæge iværksatte hun her et to-årigt uddannelsesprogram for anæsthesisygeplejersker, det første af sin art i Danmark. 1959 stiftede F. Foreningen af anæsthesisygeplejersker hvis formand hun var indtil 1964. 1961 tog hun initiativ til udgivelse af *Håndbog for anæsthesisygeplejersker* (I–XIII).

En ny udfordring mødte F, da hun 1964 blev anmodet om at lede en forsøgsafdeling på Kolding sygehus, et projekt som både sundhedsstyrelsen og Sygehusforeningen i Danmark var involveret i. Resultaterne af Kolding-forsøget vakte betydelig opsigt blandt sygehusmyndighederne, og umiddelbart efter dets afslutning 1966 blev F. tilknyttet en af direktoratet for Kbh.s hospitalsvæsen oprettet rationaliseringsafdeling. 1968 blev

F. forstanderinde for sygeplejen ved Kbh.s amts sygehus i Gentofte (KASG). Som konsulent for byggeudvalget for Kbh.s amts sygehus i Herlev fra 1967–73 gennemførte F. en ny forsøgsrække på „Herlevmodulet“, en 48-sengs afdeling opført på KASG.

Gennem sin foredrags- og skribentvirksomhed har F. ydet en betydelig indsats for rationalisering af sygeplejen på sygehuse, for individualisering af patientplejen og for demokratisering af sygehusenes beslutningsprocesser. Foruden rapporter om Kolding- og Herlevforsøgene har F. skrevet *Organisation af arbejdet på sengeafdelinger*, 1968, og artikler til „Sygeplejersken“. F. var medlem af Dansk sygeplejeråds hovedbestyrelse fra 1963–65.

Margrethe Kruse

Frederiksen (opr. Friderichsen), Niels Christian, 1840–1905, nationaløkonom, politiker. *23.3.1840 på Fuglsang, Toreby sg., Lolland, †4.11.1905 i Kbh., begr. i Lyngby. F: godsejer, senere justitsråd Joh. D. *Friderichsen (1791–1861) og Maria Hansen (1811–1901). ~1.5.1865 i Lyngby med Ada Maria Monrad, *19.4.1841 i Kbh. (Garn.), †2.12.1915 sst., d. af senere biskop, minister D. G. *M. (1811–87) og Emilie N. Lütthans (1815–71). – Bror til Erhard *F., J. D. *F. og Kirstine *F.

F. blev student 1857 fra Sorø. Han begyndte straks at studere statsvidenskab og vandt allerede 1859 universitetets guldmedalje for en statsvidenskabelig afhandling om *Kornprisernes Indflydelse paa Arbejdslønnens Højde*. 1862 blev han kandidat, og så tidligt som 1863 deltog han i konkurrencen om J. *Benzon-Buchwalds professorat. Hans afhandling *Er den frie Konkurrence under alle Omstændigheder i Almenvellets Interesse?* var en bog på 156 sider der efter betingelserne for konkurrencen var udarbejdet og trykt i løbet af fire uger. Bogen må betegnes som et meget lovende arbejde, og selv om F. ikke sejrede ved konkurrencen blev hans deltagelse i denne dog stærkt bemærket, og det var derfor ganske naturligt at han 1865 ved professor C. J. H. *Kaysers afgang knyttedes til universitetet som docent for derpå to år efter at blive udnævnt til professor. Som lærer var han livfuld, elskværdig og derfor meget afholdt, og han forstod også at vække sine elevs interesse og få disse til selvstændigt at tænke og iagttage, men hans forelæsningsform var forjaget, usystematisk og springende. Den samme livfuldhed, men også den samme uro og ilfærdighed præger hans skrifter. I løbet af kun fem år fremkom der ikke mindre end tre større skrifter fra hans hånd: *Om almin-*

delig Formue- og Indkomstskat, 1869, *Den politiske Økonomis Udvikling*, 1870 og *Den politiske Økonomis Begreber* 1874. Det er den liberale nationaløkonomi, således som den bl.a. fremtræder i F. Bastians skrifter, der i disse bøger fremføres for den danske læseverden, og de synspunkter F. her hævdede holdt han urokkeligt fast ved hele sit liv. Selv om disse arbejder er båret af en glimrende fremstillingskunst med en rigdom af friske og selvstændige tanker, og selv om de også vidner om forfatterens omfattende læsning og erfaringer fra det praktiske liv, er de dog på mange punkter uden virkelig lodighed, idet de ikke hviler på tilstrækkeligt dybtgående studier og heller ikke præges af den faste systematiske tankegang der kendetegner videnskabsmanden.

En så urolig ånd som F.s kunne ikke nøjes alene med sin universitetsgerning og litterære produktion. Han følte uimodståelig trang til offentlig virksomhed. Tidligt deltog han i det politiske liv, var referent for Fædrelandet hvor han tillige skrev politiske og nationaløkonomiske artikler, navnlig om landboreformer. Han var ivrig skandinav og deltog også i de skandinaviske underhandlinger som efter Frederik VII's død førtes af E. v. Quanten, Dr. C. *Rosenberg og andre. Uden direkte at opponere imod det nationalliberale parti tog han i meget afstand fra det; særlig sympati drog ham til D. G. Monrad hvis svigersøn han blev 1865, og da Monrad udvandrede til New Zealand, købte han af ham ejendommen Hummeltofte ved Frederiksdal som han tidligere havde haft i forpagtning. 1866 valgtes han til folketinget for Maribokredsen imod en bondeven; han stillede sig på et program af temmelig radikale økonomiske reformer, og det var vel nærmest faderens popularitet som skaffede ham sejren; ved senere valg støttedes han vekselvis af højre og venstre. I folketinget sluttede han og flere fremskridtsvenlige venstrenationalliberale, M. *Gad, C. V. *Nyholm og andre, sig sammen med en kreds af dygtige bønder til det såkaldte mellemparti som en tid lang var tungen på vægtskålen i tinget og ved at stemme snart med det ene, snart med det andet hovedparti gjorde flertallet usikkert. Det var de store økonomiske reformer F. stadig satte som mål: jordens frigivelse, skovtvangens ophævelse, fuldstændig frihandel, grundskatternes afløsning, formue- og indkomstskat, lenenes frigørelse m.v. Med ungdommelig iver og selvtilid tog han fat på disse vanskelige opgaver og ville fremme dem uden at have forberedt jordbunden for dem og uden selv at have vundet tilstrækkelig parlamentarisk tillid og indflydelse. Mellempartiet og specielt F. var medvirkende til ministeriet Frijs' fald 1870, men skønt C. E. Frijs' efterfølger som konsejlspræsi-

dent, L. Holstein nærmest regnedes til mellem-partiet, blev dette dog ganske forbigået ved ministeriets sammensætning. Også til C. E. Fengers fald som finansminister 1872 bidrog mellem-partiet, men under de følgende års stadig skarpere politiske modsætninger svækkedes dets indflydelse mere og mere, indtil det 1876 helt opløstes. Mens nogle af partiet under disse forhold gled til højre, nærmede F. sig til venstre og sluttede sig til sidst helt til dette parti.

På endnu et felt udfoldede F. sin ukuelige virke-trang, idet han i disse år også drev praktisk for-retningsvirksomhed af stedse større omfang. Efterhånden købte han i Sverige udstrakte arealer, til sidst omfattende ca. 6000 ha. Her blev opdyr-ke jord, anskaffet besætninger, afdrevet og plantet skov, anlagt værksteder og savmøller, og for at skaffe afsætning for produkterne tog F. grossererborgerskab og etablerede en storstilet handelsforretning. Til alle disse foretagender måtte der benyttes kredit i stor udstrækning. F. var 1871 medstifter af Landmandsbanken og havde sæde i dens bestyrelse, men forlod den da den ikke tilfredsstillende hans bankideer. Hans væsentlige långiver blev Industribanken, og de forskellige forretningers samlede kredit hos den-ne nåede til sidst en sum af ca. 2 mill. kr. Efter det økonomiske tilbageslag 1875 blev stillingen meget vanskelig. Sukkerfabrikken Lolland som var stiftet og for den væsentligste del ejet af F.s brødre, var ligeledes hårdt trykket, og dens affæ-rer sammenblandede med de svenske foretagender. For at hjælpe disse og sukkerfabrikken igen-nem stiftede F. Centralbanken, men han var selv så godt som eneste aktionær og eneste kunde. Industribanken blev betænkelig, trak sig med ét tilbage og fremkaldte derved en fallit, som ruine-rede F. og hans brødre og bragte banken selv et voldsomt tab. Han nedlagde 1877 sit rigsdags-mandat, rejste syg til udlandet og tog sin afsked som professor. Ikke længe efter drog han til Amerika for der at bryde sig en ny bane. Efter nogle meget trange år i Chicago og Milwaukee, i hvilke han bl.a. udgav et dansk ugeblad Heim-dal, lykkedes det ham at skabe en ny virksom-hed der efterhånden antog kæmpemæssige di-mensioner. Den bestod i at opkøbe landarealer i vesten af de forskellige jernbaneselskaber og ud-stykke disse arealer til nybyggere. Forretningen gik i nogen tid glimrende og gav et betydeligt overskud, men også den voksede i et stærkere forhold end pengemidlerne. Omkostningerne slutte fordelene, og bogføringen over alle disse ejendomme glippede. Der indtrådte atter en ka-tastrofe som for anden gang ruinerede F., gjorde hans store stab erhvervsløs og tilføjede mangfol-dige købere følelige tab. Efter et forgæves forsøg

på at standse sammenbruddet forlod F. 1889 Amerika og begav sig tilbage til Europa hvor han først opholdt sig i London og Paris, beskæf-tiget med litterært arbejde. Sine senere år til-bragte han i Kbh., optaget af såvel forretnings-som litterær virksomhed. Han udgav 1901 *Fin-land. Dets private og offentlige Økonomi* ligesom han leverede bidrag til adskillige tidsskrifter. Også i Nationaløkonomisk forening som han 1871 havde været med til at stifte, og hvis for-mand han havde været 1873–77, optrådte han hyppigt som debattør.

En rig begavelse var F., i besiddelse af stor idé-rigdom, megen kombinationsevne og en sjælden energi, men hans rastløshed, hans svigtende skøn og hans mangel på evne til begrænsning fik for ham de skæbnesvangre følger. □Træsnit 1876. Foto.

Erindr. fra rigsdagen 1866–77 i Tilskueren, 1892 617–40. – Th. Graae: Moderne profiler, 1892 139–56. Marcus Rubin i Nationaløkon. t. 1905 513–18. Samme: Nogle erindr., 1914 57–63. M. Salmonsens: Brogede minder, 1913 68f. J. Schovelin: Landmandsbanken 1871–1921, 1921 især 13–32.

P. Grønvold*

Frederiksen, Niels, 1874–1951, husmandsfører, politiker. * 23.2.1874 i Lille Karleby, Lyngby sg., Hornsherred, † 20.12.1951 sst., begr. Hyllinge kgd. F: gårdejer Jens F. (1841–97) og Inger Marie Hansen (1849–1929). ~ 24.1.1903 i Kirke Hyllinge med Karen Marie Rasmussen, * 11. 11.1878 i Store Karleby, † 9.2.1970 i Roskilde, d. af tømmer Christian Larsen R. (1847–94) og Bodil Jensen (1847–1930).

F. voksede op ved forældrenes landbrug i Hornsherred. 23 år gammel måtte han efter fæde-rens død forpagte gården af moderen som sad tilbage med fire voksne og seks ukonfirmerede børn. 1903 blev han ejer af svigerfaderens lille landbrug på 3½ ha. Sammen med hustruen om-byggede han ejendommen, grundforbedrede jor-den og udvidede samtidig dens areal til 9 ha. De første 10 år af ægteskabet var et dagligt slid der begyndte kl. 5 hver morgen med kørsel af mælk fra andelshaverne til mejeriet. Alligevel fik han tid til at læse Henry Georges bøger og skaffe sig indsigt i offentlige sager, og han sluttede sig iv-rikt til den af Karl *Hansen(-Ankerstræde) orga-niserede sjællandske husmandsbevægelse. 1908 blev han indvalgt i De samvirkende sjællandske husmandsforeningers hovedbestyrelse. Efter et par uheldige affærer og langvarige opgør på sen-demandsmøderne måtte Karl Hansen træde til-bage, og 1910 valgtes F. som formand. Han bragte hurtigt orden i foreningens økonomi og vandt snart sine standsfællers fulde tillid. Her-

med indledte han sin bane som husmandsfører og politiker. Med sit grundige kendskab til det lille landbrugs vilkår og sin klare forstand tog han virkningsfuldt del i det praktiske og politiske arbejde for at skaffe husmændene ørenlyd og respekt såvel over for lovgivningsmagten som over for det store landbrugs organisationer. Som husmandsforeningernes repræsentant i landbo-kommissionen af 1911 deltog han i udarbejdelsen af de indstillinger angående lensafløsningen og udstykning af præstegårde og jord i offentlig eje som dannede grundlaget for jordlovene af 4.10.1919. Efter 1909–13 at have deltaget i sognerådsarbejdet i sit hjemsovn blev han 1913 valgt til folketinget som Lejrekredsens repræsentant for det radikale venstre. Allerede 1911 var han blevet medlem af Roskilde amtsråd hvori han sad til 1932.

I tinget blev han det radikale venstres ordfører i landbrugsspørgsmål og medlem af den overordentlige kommission af 7.8.1914. F. bidrog afgørende til at skabe forståelse hos husmændene for den prisregulerings- og vareforsyningspolitik som regeringen førte under første verdenskrig. For indenrigsminister Ove Rode og landbrugsminister Kr. Pedersen var han i disse år en fortrinlig rådgiver, og som ordfører og udvalgsformand ved behandlingen af jordlovene lagde han en betydelig indsigt og forhandlingsdygtighed for dagen. Efter lovens gennemførelse oktober 1919 blev han udnævnt til formand for statens jordlovsudvalg som efterhånden kom til at omfatte hele administrationen af statens udstykningsvæsen. Efter at man 1934 endvidere havde pålagt ham hvervet som leder af saneringsudvalget for de sønderjyske landsdele medførte arbejds omfang, at han fratrådte sin stilling som formand for den radikale rigsdagsgruppe og frasagde sig genopstilling ved næste valg. – På sin 70-års dag kunne F. fastslå at statens jordlovsudvalg havde overtaget 70 majoratsgårde, 34 domænegårde og 575 præstegårde samt indkøbt ialt ca. 1100 større og mindre gårde. På disse arealer var der oprettet 6726 selvstændige brug på jordrenteparceller, på privat jord 5197 husmands- og gårdmandsbrug, alt sammen som „brugseje“, et udtryk han satte megen pris på. Medtages nyoprettede gartnerier og havebrug har F. i sin egenskab af jordlovsudvalgets formand medvirket til oprettelsen af 19512 udstykninger. Ikke med urette blev han kaldt landets største godsbestyrer. – Livlig og elskværdig i sin fremtræden, nøgtern og retsindig af karakter har F. gennemført en livsgerning der erhvervede ham husmændenes taknemlighed og som blev et betydningsfuldt afsnit af vor historie. □Afbildet på O. Matthiesens mal. 1923 af rigsdagen 1915

(folketinget) og på Johs. Niensens mal. af landbolovgivningens mænd, 1936. Mal. af samme (Høng husmandsskole). Foto.

Johs. Christiansen: Manden der hentede jorden. Bogen om N. F., 1948.

Morten Bredsdorff

Frederiksen, Tenna, se Kraft, Tenna.

Frederiksen, V. Erhard, se Erhard-Frederiksen, V.

Frederiksen, Vilhelm Topsøe (Erhard), se Erhard-Frederiksen, V.

Fredstrup, Carl Barner, 1868–1903, etnograf. * 25.10.1868 i Kbh. (Slotsk.), † 8.5.1903 på Frbg., begr. sst. F: danser, regissør ved Det kgl. teater Thor Bjarke Axel F. (1830–94) og Josephine Amalie Worre (1840–1917). Ugift.

F. blev student 1886 fra Mariboets skole og tog 1896 magisterkonferens i historie. Hans interesse for fortiden bragte ham tidligt i forbindelse med de kulturhistoriske museer og han blev assistent, først 1888–92 ved Rosenborg, derpå indtil 1899 ved Nationalmuseet. Da den danske forhistoriske samling og den etnografiske netop 1892 var blevet forenet under samme styre, kom han til at virke ved begge. Han deltog således i de arkæologiske undersøgelser ude i landet, men det var den etnografiske samling hvor han arbejdede under Kristian "Bahnsen som stærkest fangede hans interesse. Bahnsen skrev i de år på sit hovedværk „Etnografien“, og F. kom derved så grundigt ind i arbejdets plan at han var selvskreven til efter Bahnsens død at fuldføre det. Dets sidste fjerdedel, som skyldes F., slutter sig da også i anlæg og plan nøje til det foregående. Kun må det beklages at han for ikke at overskride værkets planlagte omfang følte sig tvunget til stærkt at sammentrænge stoffet. Afsnittet Europa er således kun at betragte som et skema. Efter sin læremesters død var han den eneste etnograf ved museet; han følte sig derved noget isoleret og forlod 1899 stillingen for at overgå som assistent til Det kgl. bibliotek hvor han virkede til sin død. Her havde han sikkert fundet sin rette plads. Bøger havde hans kærlighed; han holdt af at samle kundskab, særlig om det gamle og fjerne; i sine sidste år studerede han således arabisk. Men han følte liden trang til selv at skrive; ud over *Etnografien* findes fra hans hånd kun etnografiske artikler i Salmonsens Konversationsleksikon, 1. udg., og bidrag til Trap Danmark, 2. udg. Han var derimod altid rede til at hjælpe andre med råd og oplysninger. Han vil huskes som et stille hjemmemenneske der levede fjernt fra ti-

Fredstrup, Carl

dens rørelser, en tænkende natur som kunne give sin tanker et rammende, ofte paradoksalt udtryk. Han rummede værdier som hans stærkt udprægede skepsis holdt tilbage, og hvis udnýtelse hans tidlige død satte den endelige grænse for.

Bogen om studenterne fra 1886, 1911. F. Henriksen: Mennesker og oplevelser, 1910 (2. rev. udg. 1932).

*Th. Thomsen**

Freiesleben, Theodor, 1825–1906, officer. * 20.9. 1825 i Horsens, † 2.8.1906 på Frbg., begr. i Kbh. (Garn.). F: sekondritmester Peter Christian F. (1794–1829) og Mathea Anker Ruus (1795–1873). ~ 10.10.1851 i Århus med Laura Gyrithe Elmquist, * 29.8.1823 i Århus, † 20.1.1897 på Frbg., d. af bladudgiver, bogtrykker, senere overkrigskommissær A. F. *E. (1788–1868) og Helene A. Folandt (1790–1862).

Efter at have været landkadet 1838–44 blev F. sekondløjtnant i rytteriet og deltog i krigen 1848–50 i forskellige stillinger, fra 1849 som premierløjtnant. 1851–56 var han adjutant ved det nyoprettede politiske, slesvigske gendarmerikorps, hvorefter han vendte tilbage til sit våben og blev ritmester 1860. Under krigen 1864 var han bl.a. souschef ved hærafdelingen i Jylland (Hegermann-Lindencrone). 1867–72 var han souschef ved 2. generalkommando, derefter atter i sit våben hvor han 1876 blev oberst og chef for dragonregimentet i Næstved. – Da det militærpolitiske gendarmerikorps, de „lyseblå“, oprettedes 1885 med en blanding af beredne og uberedne i afdelinger spredt over hele landet, fik F. posten som chef. Han havde hertil fortrinlige betingelser med erfaringerne fra sin tidligere gendarmeritjeneste og som en anerkendt dygtig administrator der med ro og omsigt forbandt myndighed indad- og udadtil, og da alt personalet blev sigtet og udvalgt på det omhyggeligste skabte F. fra første færd et elitekorps. Dette var imidlertid en af frugterne af provisorierne og blev af regeringens modstandere bestandig lagt for had, indtil det ophævedes ved det store politiske forlig 1894. Selvfølgelig blev modviljen mod korpset også knyttet til F. personlig, men allerede 1887 blev han generalmajor i sit våben og generalinspektør; afskediget 1895. Under ham som generalinspektør fik rytteriet nyt eksercerreglement og uddannelsesprogram hvorved der lagdes mere vægt på skydning og fægtning til fods end hidtil. – F. var formand i overbestyrelsen for De danske våbenbrødre, patron for Petri menighed og for brødrene Petersens jomfrukloster, formand i Frbg. banks råd. – R. 1850. DM. 1864. K.² 1885. K.¹ 1889. S.K. 1898. F.M.1. 1905.

□Litografi af Harald Jensen, 1902. Afbildet på L. Tuxens mal. 1906 af middag hos Moresco. Foto.

Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen I, 1900 214. A. G. J. Elmquist: Stamtavle over Gudman Elmquists efterkommere, 1913 57f. III. tid. 14.5.1899, 1.10.1905 og 12.8.1906.

*Rockstroh**

Freithoff, Johan Henrik, 1713–67, violinist, komponist. *1713 i Kristianssand, † 24.6.1767 i Kbh. F: musiker Balthazar F. og Johanne Catharine Snemann. Ugift (?).

En snes år gammel drog F., der sagtens allerede som barn har fået sine musikalske evner uddannet, på en lang rejse. Selv om han åbenbart på denne i vid udstrækning dyrkede musik havde den dog ikke karakter af egentlig musikalsk studierejse, og da han 1742 atter nåede tilbage til sin fødeby efter at have besøgt endog Smyrna og Konstantinopel søgte han da heller ikke nogen musikerstilling, men prøvede at blive knyttet til civiladministrationen. Det lykkedes ikke i første omgang, og 1744 er det som violinist han gør sig bemærket efter at være søgt til Kbh. S.å. knyttes han som ekstraordinær hofviolin til hofkapellet – uden forpligtelse til egentlig orkestertjeneste, men med den opgave at pryde hofmusikken ved sit efter samtidige udtalelser blændende violinspil. 1745 fik han sit ønske om en stilling i centraladministrationen opfyldt og blev sekretær i det danske kancelli samtidig med, at han beholdt sin stilling som hofviolin der med tiden skulle indbringe ham kapelmestergage. F.s liv synes ikke at have været begivenhedsrigt i det ydre, men den musikbegavede og sprogkyndige mand fik et stort virkefelt. Han oversatte engelske bøger og kendes også som forholdsvis produktiv komponist. Til adskillige af stykkerne på den 1748 genåbnede skueplads komponerede han musikken, og af forskellige kammermusikværker kender man ham som instrumentalkomponist. Bevaret er solosonater for violin og fløjte med stærkt virtuost indslag og trionsonater holdt i en let, underholdende stil. Som gennemdannet personlighed og musiker af virtuost format nød han sin samtids ubetingede beundring. F.s bevarede kompositioner (orig. i Kgl. bibl., Kbh. og Musikaliska Akad., Sth.) er udg. af B. Kortsen i Bergen, 1973.

Erling Winkel i Nord. musikkultur, 1954, nr. 1 49 (om slægten F.). Torben Krogh i Musikhist. arkiv I, 1931–39. Erling Winkel i Levende musik I, 1942 109–17. Bjarne Kortsen: J. H. F. Man and music, Bergen 1972.

Nils Schiørring

Fremm, Arne Andreas Peter, * 1916, direktør for Dansk røde kors. * 27.10.1916 i Kbh. (Holmens). F: kanoner i flåden, senere fuldmægtig i lods-væsenet Anthon William Hansen (1881–1958) og Nielsine Sørensen (1874–1955). ~ 6.9.1941 i Kbh. (b.v.) med overassistent, senere fuldmægtig i Det kgl. danske videnskabernes selskab Lise Lyththans-Petersen, * 8.1.1921 i San Remo, Italien, d. af fabrikant Kay L.-P. (1889–1959) og Marie-Louise Rom (1896–1977).

F. forlod 1931 Den Classenske legatskole med mellemskoleeksamen og begyndte som lærling på Titan A/S med tanke om en teknikum-uddannelse som han dog afbrød 1934 for at tage statskontrolleret handelseksamen fra Købmandsskolen (1935). Efter nogle års kontorarbejde i private firmaer var han derefter 1939–46 ansat i marineministeriet (søartilleriets kontor), med afbrydelser, først p.g.a. et ophold på Askov højskole vinteren 1940–41, og senere deltagelse i modstandsbevægelsen i tilknytning til „De frie danske“. 1942 tog han studentereksamen (Kbh.s studenterkursus) for at læse historie hvilket imidlertid umuliggjordes af besættelsestidens forhold. Efter 29.8.1943 medvirkede han til etablering af kontakten mellem søartilleriets illegale virksomhed og modstandsbevægelsen. Desuden var han aktiv inden for den dansk-norske flygtningetjeneste, medvirkede ved forsendelse af levnedsmidler til norske modstandskredse og knyttedes senere til P. *Proms arbejde. Da han efteråret 1943 blev nødt til at forlade Kbh. tilbragte han sammen med sin hustru vinteren som Th. *Arnfreds gæst på Askov. For sin indsats under besættelsen fik han en tre måneders rejse til USA på et af ØKs skibe. Han begyndte derefter på venstres pressebureau, men blev i begyndelsen af 1946 ansat som forretningsfører i organisationen Fredsvenners hjælpearbejde der få måneder forinden havde indledt sit arbejde i de krigsramte områder. Han blev her en dynamisk og inspirerende leder af administrationen. Sammen med bl.a. Johs. *Novrup og Karl *Nielsen planlagde han arbejdsomlægning fra den første efterkrigstids „ambulancetjeneste“ til „Mellemfolkeligt Samvirke“, som fra 1949 blev organisationens navn, og varetog den daglige ledelse af arbejdet der bl.a. omfattede organiseringen 1956–57 af de ungarske flygtinges ophold. Sidstnævnte år ansattes F. som direktør for Dansk røde kors. □Foto.

Sv. Cedergreen Bech

Freuchen, Peter Petersen, 1827–94, professor i landmåling. * 16.3.1827 i Magleby på Møn, † 24.5.1894 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: sog-

nepræst, sidst i Fakse Ole Johan F. (1794–1850, ~ 2° 1829 med Petrine Caroline Uldall, 1802–73) og Johanne Frederikke Emilie Petersen (1800–28). ~ 1.8.1855 i Raklev med Octavia Poulsen, * 9.10.1828 i Nidløse, † 5.8.1888 på Frbg., d. af sognepreæst, sidst i Raklev Poul Christian Edelberg P. (1795–1874) og Ingeborg Dorothea Frederikke Louise Rafn (1798–1854).

F. blev student 1845 fra Sorø, bestod 1852 eksamen i anvendt naturvidenskab ved Polyteknisk læreanstalt og blev s.å. konst. adjunkt i Århus. Denne stilling beklædte han til 1858 da han blev konst. lektor i landmåling ved den nyoprettede landbohøjskole. 1860 blev han fast ansat lektor, og 1892 udnævntes han til professor. 1863–82 var han tillige docent i landmåling ved Polyteknisk læreanstalt. – Indtil landbohøjskolens oprettelse 1858 havde landinspektørernes undervisning i teoretisk landmåling kun været dårligt røgtet, og det blev F.s store fortjeneste at hæve den højt over det hidtidige niveau. Dette var så meget vanskeligere som eleverne kun mødte med få matematiske forkundskaber, men F. forstod at udnytte den lavere matematik på en sådan måde at han gennem denne kom til de resultater der ellers lettere nås gennem den højere matematik. Til brug ved undervisningen udarbejdede han efterhånden en række lærebøger der dog alle er litograferede, *Landmaaling og Nivellerling*, 1874, *Landmaaling og Nivellerling. Forelæsninger for Civilingenieurer*, 1877, *Økonomisk Landmaaling*, 1883 og *Økonomisk Landmaaling til Forelæsningsbrug*, 1890 (2. udg. 1893, 3. udg. ved E. Mørup 1899). Til den teoretiske undervisning knyttede F. en række landmålingsøvelser der hver sommer afholdtes i Jægersborg Dyrehave. Da landinspektørforeningen omkring 1880 optog diskussionen om mulighederne for iværksættelse af en ny matrikulsmåling med tilknytning til gradmålingens og generalstabens triangulationssystemer anmodede man F. om at udarbejde en fremstilling af metoderne hertil hvilket resulterede i F.s *Den økonomiske Landmaalingens Indordning i de overordnede Koordinatsystemer*, 1888. Endvidere foreligger der fra hans hånd *Beretning om nogle Forsøg over Nøjagtigheden, som opnaas ved Længdemaaling med Staalbaand*, 1884, *Fejludjevningsslære i den økonomiske Landmaaling*, 1894 og en del tidsskriftartikler i *Matematisk Tidsskrift*, *Den tekniske Forenings Tidsskrift* og *Zeitschrift für Vermessungswesen*. 1888 blev F. æresmedlem af Landinspektørforeningen. – R. 1873. DM. 1883. □Litografi af H. Jensen, 1868, efter fotografi. Foto.

Niels Nielsen: Matematiken i Danm. 1801–1908, 1910 34f (bibliografi). – Tidsskr. for opmålings- og matrikuls-væsenet I, 1892–94 305–07. Berl. tid. 25.5.1894. Po-

Freuchen, P. P.

litiken 25.5. s.å. Landinspektørforen. gennem 50 år, 1925.

A. Schneider*

Freuchen, Lorentz Peter Elfred, 1886–1957, arktisk rejsende, forfatter. * 20.2.1886 i Nykøbing F., † 2.9.1957 i Anchorage, Alaska, asken udstrøet over Thulefjeldet. F: købmand, senere vejer og måler Lorentz Benzon F. (1859–1927) og Anna Petersine Frederikke Rasmussen (1862–1945). ~1° 1911 med Navarana (tidligere Meqūpaluk), * efter 1890 i Kap York-distriktet, † 2.8.1921 i Upernavik, d. af fanger Meqūsaq og Kasalūk. ~2° 22.11.1924 i Vejen med Magdalene Vang Lauridsen (navneforandring fra Lauridsen Vang 31.8.1900), * 26.9.1881 på Grønvang, † 20.10.1960 i Kbh. (~1° 1909 med skuespiller, senere grosserer, oplæser Adolf Tronier Funder, 1884–1964, ægteskabet opløst 1912), d. af fabrikant, senere nationalbankdirektør Johannes *L. (1847–1920) og Maren Sofie Olsen (1850–1927). Ægteskabet opløst 1944. ~3° 23.6.1945 i Troy, N.Y., USA med modetegner Dagmar Cohn, * 25. 4.1907 i Lyngby (~1° med arkitekt Torben Müller, ~3° 1967 med advokat Henry Gale, * 1899), d. af direktør Hans C. (1874–1947) og Betty Johanne Neustadt (1885–1974).

F. blev student i Nykøbing F. 1904 og begyndte at studere medicin, men tog 1906 med Mylius *Erichsen på dennes Danmarks-ekspedition til Nordøstgrønland som meteorologisk assistent. Dermed var F.s interesse for Grønland vakt, og efter nogle år som foredragsholder og skribent tog F. 1910 med Knud *Rasmussen til Kap York og deltog i anlæggelsen af en handelsstation blandt polareskimoerne og varetog dennes drift til 1919. I denne periode deltog F. i 1. Thule-ekspedition 1912 til Danmarksfjord og opdagede flere ukendte landområder. 1916–18 var F. med i 2. Thule-ekspedition, og efter et ophold i Danmark var han 1921 igen i Grønland for at forberede 5. Thule-ekspedition til Canada sammen med Knud Rasmussen. Han deltog i ekspeditionen som kartograf og zoologisk indsamler indtil han 1924 fik forfrysninger i den ene fod som senere måtte amputeres. F. foretog derefter omfattende rejser og begyndte at skrive herom. Han besøgte især arktiske egne, Sibirien, Lapland, Grønland, Canada og Alaska, men var også i Sydamerika. Fra 1924 til sin død boede han i USA.

Forfatterskabet omfatter tre hovedområder. Det første er en række oplysende værker begyndende med *Grønland, Land og Folk*, 1927 og *Grønlandske Problemer*, 1931. Siden fulgte *Bogen om de syv have*, 1958, *Bogen om eskimoerne*, 1961 og (sammen med Finn Salomonsen) *Det arktiske år*,

1961. Bedst kendt i den brede offentlighed blev F. dog gennem sine romaner, alle med motiver fra eskimoernes liv fra Alaska til Grønland. 1927 udkom *Storfanger*, 1928 *Rønningsmand*, 1929 *Nordkaper*, 1930 *Ivalu*, 1941 *Diamantdronningen*, 1943 *Hvid Mand*, 1944 *Eskimofortællinger*, 1946 *Solfeld*, 1948 *Larions Lov* og 1951 *Nigger Dan*.

Endelig har F. udgivet en række erindringsbøger, dels rejseleksioner, *Flugten til Sydamerika*, 1935 og *Sibiriske Eventyr*, 1939, dels egentlige biografiske bøger, *Min grønlandske Ungdom*, 1936, *Min anden Ungdom*, 1938, *I al Frimodighed*, 1953 og *Fremdeles Frimodig*, 1955. Mange af F.s bøger er udkommet på alle hovedsprogene, flere, især efter 1945, er først udkommet på engelsk. Sit egentlige gennembrud som verdenskendt forfatter fik F. gennem sin film *Eskimo*, som produceredes 1932 i Alaska og Hollywood. Hans arbejdsform var ikke den pertentlige og videnskabelige. Han malede med bred pensel og stor fantasi, men han havde en sjælden indfølelse med og et usædvanligt godt kendskab til de mennesker han skrev om, og få har bidraget mere end han til at gøre den brede offentlighed kendt med eskimoerne og deres liv. Samtidig var han en vågen kritiker af de myndigheder der havde ansvaret for eskimoernes velfærd. I sine sidste år stod F. som en eventyrsikkert, hvor liv og fortælling for publikum var et – 1956 vandt han i amerikansk TV en kvit-eller-dobbelt konkurrence for spørgsmålet om „The Seven Seas“. Umiddelbart efter fik han under et Kbh.s-besøg en stormende modtagelse og optrådte bl.a. i Tivoli. – F.M.2. 1908. Geogr. selskabs Hans Egede medalje. American Geogr. societys Walker-medalje, 1932. □Mal. af Harald Moltke, 1930 (arktisk inst.). Linoleumssnit af K. J. Almquist, 1932 og 1936. Tegn. af Mrs. Joe Friedman, 1935. Buste af Jørgen Rode, udst. 1940. Mal. af Johs. Nielsen og af J. Dichmann. Tegn. af Carl Jensen og af Ivan Opffer. Foto.

Therkel Mathiasen i Grønland, 1957 438–40. Bogen om P. F., red. af Pipaluk Freuchen m. fl., 1958. – Papirer i Kgl. bibl. Brev i William Herbert Hobbs library, Univ. of Michigan.

Mads Lidegaara

Freund, Christian, se **Freund, Hermann Ernst**.

Freund, Hermann Ernst, 1786–1840, billedhugger. * 15.10.1786 i Uthlede ved Bremen, † 30.6.1840 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: kursmed, regimentsdyrlæge Julius Conrad F. (1753–1842) og Catharina Elisabeth v. Würden (1762–1821). ~4.6.1835 i Altona med Amalie

Elisabeth v. Würden, * 17.5.1807 i Kbh. (Petri), † 18.11.1866 sst. (Frue), d. af klejnsmed, brandmajor Burchard v.W. (ca. 1766–1844) og Anneken Marie Sponem v. Holte (1774–1859).

Oprindelig var det forældrenes mening at F. skulle uddannes til dyrlæge ved veterinærskolen i Hannover; men da broderen, der i en årrække havde stået i lære i Kbh. hos morbroderen klejnsmed v. Würden var på besøg i sit hjem fulgte F. i juni 1803 med ham tilbage. Han kom straks i lære hos morbroderen og blev svend i begyndelsen af 1806. Allerede i sin læretid havde han lagt sig efter at gravere, skære signeter og taget undervisning i tegning. 7.10.1805 kom han ind på kunstakademiets ornamentalskole, senere i frihåndsskolen, i marts 1809 i gipsskolen og n.å. i modelskolen. 1810–11 vandt han begge sølvmedaljerne. Under sin akademitid oplevede F. englændernes angreb på Kbh., og skønt tysker, stod han ganske på Danmarks side og indtrådte i aktiv krigstjeneste; da en indkaldelsesordre til fransk krigstjeneste få år senere svævede over hans hoved søgte han dansk indfødsret og fik den bevilget 1811.

Den begyndelse F. allerede tidligere havde gjort under Johs. Conradsens vejledning som gravør og stempelskærer fortsatte og udviklede han yderligere efter at Conradsen 1810 var blevet ansat ved Mønten. Efterhånden var F. alene her ved i stand til at tjene så meget at han kunne bruge resten af sin tid til at tilfredsstille sin store kundskabstrang og til videre uddannelse som kunstner. Denne overgang fra håndværket til kunsten blev udadtil vanskelig for ham. Formående folk som møntdirektor Warberg eller overbygningsdirektøren C. F. "Hansen forstod ikke at en almindelig smedsvend kunne have høje mål og for disses skyld kaste vrage på sikre indkomster. Dette krænkede i høj grad den alvorligt stræbende, men samtidig stærkt selvfølende F. og bragte ham i en skæv stilling særlig til den efterhånden almægtige C. F. Hansen; det skaffede ham livet igennem mange bitre timer, thi det var hans pinligt retsindige væsen imod kraftigt at træde op mod begået uret, han bøjede hovedet og tav; man må beundre at bitterheden ikke slog stærkere igennem hos ham, så meget mere som C. F. Hansen både dengang og senere ramte ham føleligt i økonomisk henseende.

Sin uddannelse som billedhugger på akademiet fortsatte F. nu med iver, men i begyndelsen uden synderligt held. Han deltog uden resultat i guldmedalje-konkurrencen 1811, vandt 1813 den mindre medalje, konkurrerede 1816 til den store som han dog først vandt 1817. Samtidig havde han dog på egen hånd udført forskellige arbejder og fik flere af disse udstillet på Charlottenborg, så-

ledes 1813 relieffet *Sappho* og 1815 figuren *Eurydike*. Man begyndte nu også så småt at anvende F. til offentlige hverv; således blev han 1813 sendt til Kongsberg på Møntens vegne. Jonas "Collin (1776–1861), hans aldrig svigtende beskytter, skaffede ham 1815 bestilling på reversen af kroningsmedaljen for Frederik VI. Den blev ganske vist uddelt ved anledningen, men blev derefter kasseret, og i anden omgang foretrak man S. A. "Jacobsons. 1816 fik F. overdraget efter en tilsendt tegning af Thorvaldsen at udføre en stor skitse til frontonen på råd- og domhuset. Først efter F.s død blev den af hans elev G. Borup udført i hel størrelse, men anvendtes nu til Christiansborg.

Som en forberedelse til konkursen om den store guldmedalje udførte F. 1816 et stort relief af *Klagen over Hektors Lig*. Dets usikkerhed i reliefbehandlingen og ubehændighed i kompositionen synes at retfærdiggøre akademiets forkastelse af andre os nu ubekendte relieffer, men det er interessant idet man tydeligt mærker 1700-tallets tradition (gennem læreren N. "Dajon) og ikke mindst den kunstner som for den ganske unge akademielev har haft uhyre betydning, N. A. "Abildgaard. Endelig ved konkursen 1817 havde F. lykken med sig og vandt den store guldmedalje for relieffet *Abraham, der lader Hagar og Ismael fare*. I reliefbehandlingen er der også en betydelig fremgang fra klagen over Hektors lig, og de to grupper i hvilke kompositionen falder er hver for sig smukke. En særlig ynde er der over Hagars figur længst til venstre.

Nu stod vejen til det forjættede land Italien F. åben, og han stræbte at komme af sted jo før jo hellere. Han var jo langtfra helt ung længer og ved sine ivrige studier i den antikke mytologi velforberedt til et Romophold. 3.12.1817 drog han af sted, besøgte på udrejsen forældrene i Uthlede og tog derpå til Berlin hvor han opholdt sig i længere tid hos broderen Christian og modellerede hans buste foruden en smuk lille portrætmedaljon af den charmerende 35-årige fru von Zscok der efter hans egen udtalelse „med søsterlig Omhu og Venlighed tog sig af mig, og hvis Minde stedse vil blive mig dyrebar og kjær“. Han studerede ivrigt på sin rejse arkitektur og billedhuggerkunst. I Magdeburg var han utilfreds med huses og kirkers „fransk fordærvet gotisk Stil“, Potsdam beundrede han derimod og omtaler i Berlin arbejder af J. G. Schadow og Chr. Rauch. Videre gik rejsen i begyndelsen af marts 1818 over Dresden til Wien hvor han så værker af Schadow og Antonio Canova, derfra over Venezia og Firenze til Siena. Det er bemærkelsesværdigt at F. studerede renæssancens kunst og i Firenze med begejstring så på Mi-

chelangelo. Desuden interesserede det ham naturligt stærkt hvad han traf på sin vej af antikker eller afstøbninger af sådanne.

Sidst i april var F. nået til Rom, fyldt af forventning og ærbødighed over for alt det nye han skulle se og opleve, og kom straks i de bedste hænder, nemlig Thorvaldsens. Han havde anbefalingskrivelser fra formående folk som professor Kruse, P. O. Brøndsted o.a. Flere skrivelser til Thorvaldsen om F. kom kort efter; selv prins Christian Frederik havde i april skrevet til ham at F. snart ville være i Rom, og at man håbede under hans vejledning „engang at see en duelig Kunstner udi denne unge talentfulde Mand“. Mesteren tog mod F. på sin åbne og vennelsæmle måde, lod ham straks få adgang til sine værksteder og optog ham da baron Schubart der havde været hans gæst, rejste i dec. s.å. som sin husfælle. Indtil da boede F. sammen med maleren J. L. "Lund. Fra nu af og næsten til han 1827 forlod Rom var F. nær knyttet til Thorvaldsen der ikke kunne få nogen pålideligere yngre kunstfælle. F. opofrede sig ganske for Thorvaldsen, i den grad, at han nu og da følte at det gik ud over ham selv. Det nære forhold til en så stor kunstner havde både sine lyse og mørke sider – snart følte F. det som en kraftig medbør der bragte ham frem; til andre tider som en afgjort hæmning, ja, han frygtede ligefrem for sin selvstændighed – også i økonomisk henseende – som kunstner. Hvis han blev nødt til at arbejde for dagløn hos Thorvaldsen „da maa jeg“ skrev han sidst i 1820, „binde mit lille, men kraftige Fartøj til Thorvaldsens store Skude og lade drive – hvorhen og hvortil, det maa Gud vide, og jeg udholder det vel næppe...“

Da F. i løbet af nogle måneder efter sin ankomst til Rom var blevet lidt fortroligere med forholdene tog han fat på at arbejde. Hans første værk i Rom var en ungpigefigur Chloë (*Uskyldigheden, der opklækker et Lam* kaldte han den selv), et lidt vel idyllisk og upersonligt arbejde. Den modelleredes i sommeren 1818, var færdig i sept. og bestiltes senere udført i marmor, men fuldførtes først efter kunstnerens død af brorsønnen C. F. Den gik til grunde ved Christiansborgs brand. F.s tanker vendte sig nu mere og mere mod en stor opgave som han afgjort mente var betroet ham hjemmefra inden afrejsen: udførelsen af tolv apostle til C. F. Hansens Frue kirke. At F.s opfattelse var rigtig synes uomtvisteligt. Han begyndte på småskitser, men besluttede sig til ikke at forsømme sin tekniske uddannelse og ville derfor først lære sig marmorhugningen ved at udføre to buster han havde modelleret af sine venner, *B. S. Ingemann* og maleren *C. A. Jensen*. Ingemanns buste (1820) er et skønt arbejde, sym-

patisk og intim i karakteristisk, fast i sin form og gedigen i sin selvlærte marmorteknik der vakte selv Thorvaldsens beundring. F. tog derefter for alvor fat på apostlene, gjorde skitser til flere af dem i en femtedels størrelse og udførte i vinteren 1819–20 *Thaddæus* i fuld størrelse, 85 tommer høj.

Netop på dette tidspunkt indtraf dog en for F. skæbnesvanger begivenhed. Thorvaldsen var 1819–20 på besøg i Danmark mens F. „paa-passende og tro som en Lænkehund“ havde tilsyn med hans værksteder; men i Danmark fik man den tanke at Thorvaldsen skulle overtage hele udsmykningen af Frue kirke – også F.s apostle. Thorvaldsen var nu ikke den mand der ville tage brødet ud af munden på yngre kunstfæller og betingede derfor F. andet arbejde til erstatning da han i og for sig selv havde lyst til opgaven; helt afgjort blev sagen dog ikke før Thorvaldsen igen var i Rom. F. var naturligt skuffet derover, men tog det dog i begyndelsen nogenlunde roligt som en bytten gårde. Han fik til gengæld overdraget at udføre de fire evangelister til Slotskirken og adskillige figurer til Christiansborg. Sikkert har det også hjulpet ham at prinsen på dette tidspunkt var i Rom. Han interesserede sig meget for F., ville hjemme se at bevare apostlene som F.s bestilling og lod ham udføre forskelligt for sig, bl.a. den Eurydike som F. havde modelleret 1815, men som da styrtede sammen. Mest skuffet var F. dog sikkert i sin kunstneriske ærgerrighed og selvstændighedstrang. Han ville gerne have et område hvor han kunne arbejde frit som Thorvaldsens jævnbyrdige, og mente at have fundet dette i de religiøse motiver som Thorvaldsen ikke hidtil havde dyrket. Men nu skød Thorvaldsen netop her uventet frem og passerede målet før F. Når dertil kom at slotsbygningsskmissionen og C. F. Hansen nok gjorde bestillinger hos F., men ikke, hvad han havde ventet, betalte ham derfor, og at prinsen vel skaffede ham forlængelse af stipendiet og gjorde nogle private bestillinger som dog honoreredes lavt og med besværlighed, så blev forholdene vanskeligere og vanskeligere for F., og bitterheden over fratagelsen af apostelfigurerne øgedes med de voksende vanskeligheder og udviklede sig med årene til et rent kompleks af følelse af forfølgelse og forurettelse. Vel blev der gjort F. uret af C. F. Hansen, men en uvildig eftertid må indrømme at den kunstneriske enhed i Frue kirkes udsmykning var en så afgjort vinding at den berettigede til at fratage F. apostlene når han blot på en honnet måde blev holdt skadesløs både i kunstnerisk og økonomisk henseende. Af de fire evangelister til Slotskirken blev kun *Lucas* fuldført (1822–24) og afleveret hvor-

efter C. F. Hansen under et intetsigende påskud „henlagde“ den; først efter F.s død blev den opstillet.

Inden F. var begyndt på evangelisterne havde han udført et par andre arbejder. Et smukt lille *Gravmæle over Pastor Estrup* til Skt. Mortens kirke i Randers fuldførtes i begyndelsen af 1821, og i løbet af sommeren så. modellerede han til slotstrappen på Christiansborg en stående *Merkur*, en spinkel og slank skikkelse skabt over indtrykket af antikke Hermesstatuer, men uden disses faste statiske opbygning. Dette arbejde vakte nogen opmærksomhed i kunstnerkredse, og Thorvaldsen anbefalede prinsen at lade F. udføre den i marmor i stedet for Eurydike. Dette blev bifaldet, men aldrig realiseret. Modellen ejes nu af Statens museum for kunst. Det følgende forår (1822) havde F. taget fat på et *Gravmæle over Etatsraad J. B. Scavenius*; det fuldførtes først 1824 og opstilledes på Holtug kirkegård. Det er F.s første arbejde af den type der senere skulle beskæftige ham meget, og hvor han nåede frem til en simpel skønhed og alvor som ingen efter ham har overgået. Smukke enkeltheder til trods nåede kunstneren dog ikke i Scavenius' gravmæle en komposition af så stor ligevægt og ro som i sine senere gravmonumenter.

I tiden 1810–20 stod der en livlig strid om den nordiske mytologis brugbarhed i kunsten. Som et kunstnerisk-litterært indlæg af afgørende betydning forelå i juni 1819 Oehlenschlägers Nordens guder, og umiddelbart efter afbestillingen af apostelfigurerne til Frue kirke henledte Collin F.s opmærksomhed på dette emne. „Konstens Mark er vid og stor. – Tror De f.eks. ikke, at der i den nordiske Mythologi vare Emner, der lode sig give i en ædel stor og skøn Fremstilling?“, skrev han 31.10.1820 til F. og i løbet af vinteren fik han udskrevet en konkurrence i den bildende kunst herom; i juni 1821 indbød man F. til at deltage. Afleveringsfristen for deltagerne var 1.5.1822. F. greb til med begærlighed. Instinktivt har han sikkert følt at her var et område hvor han kunne kappes med Thorvaldsen. Ved festen på skydebanen 15.10.1819 havde Oehlenschläger i sin hyldest tilråbt Thorvaldsen: „Tænk imellem paa Nordens gamle Gudeskare, paa de første herlige Forestillinger af et Folk, fra hvem Du stammer“. Taarerne trillede ned ad den letbevægelige kunstners kinder, og man troede i hans øjne at læse et tilsagn; men i virkeligheden lå sagen Thorvaldsen fjern, og egentlig beskæftigede han sig kun én gang med et nordisk mytologisk motiv, nemlig da han 1839, som storkorsridder, skulle udføre sit våbenskjold til Fr.borg slotskirke; han tænkte sig da i dette at anbringe en Thor med sin hammer.

Des ivrigere arbejdede derimod F.; i vinteren 1821–22 modellerede han skitser til en række gudefigurer fra den nordiske mytologi: *Odin, Freja, Thor, Balder, Ydun* samt relieffet: *Mimer og Balder raadspørger Nornerne*. Disse figurer, der udførtes i brændtler, tænkte kunstneren sig anbragt på trappen på Christiansborg slot. Da han selv var ganske hjælpeløs som tegner, fik han tyskeren D. W. Lindau til at udføre de tegninger som han sendte hjem ved konkurrencetidens udløb. På grundlag af disse vandt han den første pris for billedhuggere. Og han fortjente den sandelig også. Hans brændtlerskitser er desværre ikke bevaret, men gipseksemplarer af Odin og Loke findes nu i Glyptoteket og er hver for sig meget betydelige værker: den majestætisk tronende, vidtskuende Odin i uforstyrrelig ro og den rastløse, listende Loke, der hvisler sin ondskab ud i verden, er begge fortrinlige i opfattelse og karakteristik. F.s fantasi har her et mægtigt vingevang, og hans plastiske form er så selvstændig og ubundet at Thorvaldsen over for denne mandige kunstneriske tale synes en reserveret akademisk veltalenheds lærer.

Arbejdet med disse figurer har virket befriende på F., og da de blev vel modtaget hjemme gik han videre på samme bane idet han planlagde en stor frise der skulle fortælle „om Guders Færd mod Jætter, om deres lange Tvist og Kiærligheds Idrætter, om Asa-Lokes List“. Det var dog navnlig den voldsomme og dramatiske side af Oehlenschlägers programlinier som F. ville skildre, og hans plan antog store dimensioner. Det skulle være en frise til Christiansborg der i størrelse overgik Thorvaldsens Aleksanderfrise. Han arbejdede i begyndelsen i længere tid med tegninger til den, først på et langt senere tidspunkt begyndte han at modellere. Den omtales i breve fra nov. 1822, og i dec. s.å. tilbød F. gennem Collin slotsbygningskommissionen frisen til Christiansborg. I marts svarede denne gennem Collin at man kunne tænke sig frisen anvendt i parlorsalen, og at man ønskede at se tegninger af den. At man valgte parlorsalen måtte betyde en væsentlig reduktion af F.s plan, og det virkede så forstemmende på ham at han i år og dag ganske tav om denne sag. Da Collin trængte ind på ham skrev han i febr. 1824 et langt brev til denne hvor han heller ikke gav noget bestemt svar, udtrykte sin mistillid til forholdene hjemme og til slotskommissionen i særdeleshed, men dog helt lagde sagen i Collins hånd. Denne foreslog nu kommissionen at understøtte F. så han kunne modellere sin tegnede komposition op, men kommissionen afviste spørgsmålet om understøttelse som sig uvedkommende. Man ønskede på dette tidspunkt fra alle sider F. hjem for at overtage den

professorplads ved akademiet der var blevet ledig ved N. Dajons død 1823. „De bliver jo for Tiden den eneste Billedhugger, vi besidde“, skrev i febr. 1825 prins Christian Frederik til F. der allerede i et tidligere brev var blevet ligefrem presset af prinsen. Man havde stærkt brug for F. men denne følte sig friere i Rom og ville med tidligere erfaringer in mente have sikkerhed for sin eksistens hjemme. Denne skyttegravskrig mellem parterne gik til sidst F. på nerverne, og da han i maj 1825 var ved at opgive det hele tilbød Thorvaldsen ham at arbejde for sig. Dette tilbud gjorde egentlig kun ondt værre. F. følte sin kunstnerselvstændighed truet og krænket på det dybeste. Så hellere rejse hjem på lykke og fromme, prisgivet slotskommissionens nåde.

Imidlertid havde F. af prinsen fået en indtrængende anmodning om i sommeren 1825 at tage til Livorno for at lede indskibningen af en del af Thorvaldsens værker i den danske orlogsbrig St. Croix. F. benyttede lejligheden til at få nogle af sine egne arbejder med hjem, men oppebar først et par år efter 100 spd. for sin ulejlighed og sit udlæg som han selv anslog til 400 spd.

Hjem rejste han dog ikke. Han arbejdede nu på den forandrede udgave af frisen *Nordens Guder* der indskrænkedes til opgøret mellem guder og jætter: Ragnarok. Han synes at være begyndt på modelleringen af frisen i halv størrelse omkring nytår 1825 og have afsluttet arbejdet halvandet år efter. Fire tegninger af frisen afsendte han sidst i febr. 1826 fra Rom til broderen i Altona der skulle sende dem til Collin. I skrivelse af 6.9. lod Collin dem gå videre til slotsbygningskommissionen der endelig 19.1.1827 bestilte frisen, når F. ville komme hjem og udføre arbejdet hjemme. Han måtte således til sidst bide i det sure æble, men forhastede sig dog ikke med at tiltræde hjemrejsen. Sammen med H. V. *Bissen der 1824 var kommet til Rom foretog han i foråret 1827 en længe planlagt fodtur til Napoli, Herculanium, Pompeji og videre til Sicilien. Overalt studerede de med den største begejstring oldtidskunsten, navnlig vægmalerierne i Pompeji, og selv erhvervede F. sig da også under sit Italienophold en samling af antik småkunst: mønter, terracotter etc. som han senere førte med til Danmark. I juli var F. igen i Rom, men hans sidste halve år her blev lidet lysteligt. Skuffelsen over ikke at måtte udføre sin frise i marmor der hvor han følte sig hjemme var stor, og bittert følte han det da han frisk og fyldt med arbejdslyst kom tilbage fra turen til Syditalien at finde det værelse rømmet han omtrent siden sin ankomst havde beboet hos Thorvaldsen. Han tog det som et vink, lejede sig et værelse lige overfor og trak sig mere og mere tilbage fra Thorvaldsen, samti-

dig med at han fra prinsen og slotskommissionen fik indtrængende anmodning om i foråret 1828 at forestå hjemsendelsen af Thorvaldsens arbejder til Frue kirke.

21.12.1827 indskibede F. sig med sin kostbare last i Ostia og kom 4.1.1828 efter en farefuld sejlads til Livorno hvor omladning til et dansk handelskib fandt sted. Man havde foreslået F. at følge med skibet; han ønskede dog ikke at komme hjem „som et Fad Sukker“, men tværtimod på hjemrejsen til det sidste at lære og studere kunsten. Fra Livorno begav han sig på hjemrejsen der blev et langvarigt krydstogt gennem Europa. Turen gik først over Carrara til Firenze hvor han blev til de første dage af marts. Herfra skrev han til Thorvaldsen et afskedsbrev der lader F.s karakter vise sig fra den skønneste side. Han skjuler ikke at opholdet i Rom også har haft sine mørke sider, men uden bitterhed og på en mandig og værdig måde takker han Thorvaldsen for alt godt gennem årene i Rom. F.s breve til broderen har undertiden en vel eksalteret form der erindrer om hans tyske herkomst. Dette brev viser en indtagende, men nøgtern menneskelighed, så oprigtig at det gælder som et borgerbrev i det folk F. i sin ungdom havde valgt, og som han tjente med hæder til sin død.

Over Milano, Nizza, Lyon gik han til fods til Paris og efter flere ugers ophold der over Strasbourg, Karlsruhe, München, Nürnberg, Dresden til Berlin. Atter drog han mod vest for at besøge slægten i Uthlede og Altona inden han over Lübeck, Slesvig, Fåborg atter drog mod Kbh. Efter at han, som han selv spøgefuldt skrev, af en bekendt var blevet taget „paa ladebet som et gl. romersk Vrag og boxeret ind ad Vesterport“ i Kbh. blev han snart agreeret ved Kunstakademiet, 27.7.1829 optaget som medlem på en figur af den siddende Thor og i okt. s.å. udnævnt til professor. Hans medlemsstykke, en over-muskuløs, sammenbøjet Thor, hvilende hovedet på hammeren hører langt fra til hans bedre arbejder. Han tog nu fat på udførelsen af ragnarokfrisen i endelig størrelse, men ret snart gik arbejdet i stå. Grundene hertil var flere. Først og fremmest nok den at man nu ønskede at den skulle smykke en anden sal på slottet (andet marskaltaffel) end den den var bestilt til. Derved blev frisen en fremtedel længere, så der skulle tilkomponeres en del. Men en ikke uvæsentlig grund har det sikkert været at F. næppe længer fuldt troede på den særlige „nordiske Kunst“s berettigelse, men som den græker han i virkeligheden var vendte tilbage til en ren klassisk form. Rejsen til Syditalien og Sicilien har sikkert gjort sit, og hans gode ven N. L. *Høyen – den nordiske kunsts forkæmper – havde 1825 forladt Rom hvilket i dette

spørgsmål sikkert ikke var uden betydning. Denne tilbagevenden mærkes i F.s kunst i den skønne bronzestatuette af *Odin*, modelleret og støbt endnu mens han var i Rom. Odin er ikke længer den fantasifulde nordiske gud med det gådefulde udtryk, men en venlig græsk Zeus.

1838 var noget af frisen bragt på plads i salen, andet stod færdigt i kunstnerens værksted. Ufuldendt var dog hele arbejdet ved F.s død 1840, så H. V. Bissen måtte tilføje det manglende. Midsommer 1841 var arbejdet endt. Frisen – ligesom det første modellerede eksemplar i halv størrelse – brændte med slottet 1884 og kendes nu kun gennem tegninger, særlig H. Orlriks 1857 af Kunstforeningen udgivne. Som det interessante eksperiment i vor kunsts historie den var må tabet af den beklages. Efter tegningen synes den dog at have virket uroligt, ja på sine steder overlæst, og at have forudsat en ikke ringe mytologisk viden hos beskueren, men først og fremmest synes den at have savnet en fast og rolig rytme som dens nærmeste forbillede Aleksanderfrisen – og bag den Parthenonfrisen – har.

Efter hjemkomsten havde F. fået anvist atelier og bolig på Materialgården samt en ikke ubetydelig sum til boligens istandsættelse og dekoration. Han tog selv denne sidste i sin hånd og fuldførte den helt i pompejansk stil, bistået af de unge malere Georg "Hilker og Const." Hansen. Også bohavet formede F. i smag hermed, idet han anvendte den antikke brugskunsts simpelhed som rettesnor. Håndværkeren i ham tillod ham særlig at benytte og vurdere hvad han i den retning havde set i Pompeji. Denne gennemførte dekoration vakte stor interesse og blev forløber for større arbejder i denne art: Thorvaldsens museum, universitetet og Sorø akademi. – Hele resten af sit liv syslede F. med indretningen af sin bolig der navnlig efter hans giftermål 1835 var blevet ham meget kær. Det var hans da 28-årige kusine der blev hans hustru. Lige siden hun kun var et stort barn havde han interesseret sig for hende, og året før brylluppet havde han gennivet hendes træk i en buste der i udtryk og form var både naturlig og klassisk. I det hele var F. en fortræffelig portrætkunstner. Hans indgående og solide naturstudium og hans psykologiske sans borteliminerede ikke i for høj grad individualiteten for den klassiske holdnings skyld. Af hans andre buster er Kunstmuseets portræt af den tyske billedhugger Wagner et kraftigt, næsten brutalt arbejde, udført i Rom. Ejendommeligt er skildringen af den gamle, sammenbidte overbygningsdirektør C. F. Hansen fra hvis side F. havde lidt så megen tort (1830–32, marmor, kunstkademiet), og smuk busten fra 1833 af vennen *Jonas Collin*; „det er et Hoved som om det var en

Romers fra den gode Tid“ skrev F. til broderen. I de senere år af sit liv fik F. en omfattende virksomhed med udførelsen af mindestøtter, mindesmærker og gravmæler. Han forstod for disse at finde en form hvor han ikke alene i ornamentikken, men også i opfattelsens simpelhed og nderlighed kom antikken nær på sin egen personlige måde. Af disse må særlig nævnes mindesmærkerne for K. L. Rahbek, 1833, for *Biskop Münter*, 1834 (Frue k.), *Luther* på Jægerspris, 1837 og professor *Jens Møller*, 1838 (Frue k.), blandt gravmælerne provst Brøndsteds (1832, Horsens), maleren Gebauers (1836, Århus) og kommandant Ohlrogges (1839, Helsingør). – Uden for dette område stilledes der kun F. få opgaver: en *Døbefont af Marmor*, 1837 (kirken i Fåborg), en interessant fronton fra 1832 med arbejdende halvnøgne blikkenslagersvende til Irgens' gård og endelig *Drengen paa Svanen* i bassinet i Rosenborg have, 1837. Endelig optog han sin gamle yndlingsvirksomhed, mønt- og medaljørarbejdet idet han udførte forskellige udkast som fx til reformationsmedaljen 1836 og medaljen for Christian VIIIs tronbestigelse.

Siden 1836 havde F.s helbred ladet en del tilbage at ønske. En hjertesvaghed, måske fremkaldt ved overanstrengelse på hjemrejsen, tog stærkt til. Han tænkte på at søge helbredelse i syden, men inden forholdene tillod det indhentede døden ham i det hjem han nylig havde skabt. – En rank og ægte personlighed gik bort med ham og som kunstner en mand der havde forstået at adle og mildne sin skarpe virkelighedssans og håndværkerdjærvhed ved den antikke kunsts mådehold og ro. Uden at eje Thorvaldsens lethed, sensibilitet og monumentale sans havde F. – hvad han bevidst higede efter – sit særegne mandige kunstnerpræg. Klassicismen i hans kunst bevarede stedsde både alvor og kraft. De arbejder af F. hvis opbevaringssted ikke er nævnt ovenfor, findes i den store samling af originalmodeller som kunstnerens søn Victor F. skænkede kunstkademiet, og som dette har deponeret i Ny Carlsberg Glyptotek. – En brorsøn, Georg Christian F., * 7.2.1821, † 6.4.1900 kom 1836 til Kbh. for at uddannes under den store slægtningss vejledning. Efter dennes død blev han elev af H. V. Bissen. 1854–65 boede han mest i Rom. Efter hjemkomsten udførte han dels efter tegninger, dels efter hukommelsen, farbroderens ragnarokfrise der var blevet ødelagt ved Christiansborgs brand. R. 1898. – □ Mal. af C. A. Jensen, 1819 (St.mus.), gentagelse, stukket af Magnus Petersen, 1875, i træsnit 1876. Mal. af C. A. Jensen, 1820 (Fr.borg). Mal. af F. Flachner, 1820 (Århus kunstmus.). Tegn. af B. Thorvaldsen, 1824 (F.s skitsebog, kobberstiksaml.). Tegn. ca. 1825 (sst.).

Freund, Hermann Ernst

Tegnet i gruppe af E. Meyer, 1824, raderet af samme 1825. Måske på akvarel af D. W. Lindau, 1825 (Fr.borg). Afbildet på mal. af osteriscene af samme 1827. Buste af F. Pettrich ca.1826 (glyptoteket). Tegn. af G. J. Felsing, 1828. Tegn. af W. Bendz, 1829 (St.mus.). Tegn. af Eckersberg (sst.). Afbildet på tegn. af N. Simonsen af scene i Frue k. 1834. Mal. af C. A. Jensen, 1835 (glyptoteket), muligvis gentagelse 1845. Statuette af H. V. Bissen, 1837 (Hirschsprung). Tegn. af C. Købke, 1837 og 1838 (begge Hirschsprung), forarb. til mal. 1838 (kunstakad.). Tegn. af samme s.å. (kunstmus. i Sorø) og på mal. af samme s.å. (glyptoteket). Mal. af L. Aumont (Klintholm). Tegn. af J. L. Lund (St.mus.). Karikaturtegn. af P. C. Skovgaard (sst.). Dødsmaske (Fr.borg). Buste af H. V. Bissen, 1841 (St.mus., glyptoteket), relief på gravmæle af samme, 1843–44. Tegn. af P. C. Skovgaard, 1843, af scene i F.s hjem. Mal. på porcelæn af C. V. Balsgaard udst. 1843, efter C. A. Jensen. Afbildet på J. Sonnes frise 1847–48 (på Thorvaldsens mus.). Relief af Chr. Freund (Charlottenborg, udstill.bygn.) og af F. Hammeleff (St.mus. facade).

J. M. Thiele: Thorvaldsens biogr. I–IV, 1851–56. N. L. Høyens skrifter, udg. J. L. Ussing I, 1871 451–80. J. L. Ussing: N. L. Høyens levned I–II, 1872. Victor Freund i Danske saml. 2.r.V, 1876–77 193–260. Samme: H. E. F.s levned, 1883. Jul. Lange: Udvalgte skr., udg. G. Brandes og P. Købke I, 1900 136–50. Th. Oppermann: Billedhuggeren H. E. F., 1916. Mindestøtterne på Jægerspris, m. tekst af V. Thorlacius-Ussing, 1924. Else Kai Sass i Guldalderen i da. kunst, red. Bo Lindwall, 1964. – Breve i Kgl.bibl.

*V. Thorlacius-Ussing**

Friboe, F. C. C., se **Frieboe, F. C. C.**

Friborg, Jens Christopher, 1747–1838, urtekræmmer. * 12.5.1747 på Højstrupgård, Lyderslev sg., † 22.1.1838 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: forpagter Eggert Christian F. (1696–1780) og Kirstine Marie Randrup (1714–81). ~ 1° 3.9.1777 i Kbh. (Frue) med Margrethe Sophie Horn, døbt 15.9.1756 i Kbh. (Trin.), † 28.3.1816 sst. (Frue), d. af arkivar i rentekammeret Hans Julius H. (1714–81) og Karen Bachevold (1719–1807). ~ 2° 5.4.1819 i Kbh. (Frue) med Anne Margrethe Staal, * 18.5.1752 i Kbh. (Trin.), † 23.6.1832 sst. (Frue) (~ 1° 1783 med brygger Jens Schultz, † 1818), d. af farver Hans S. (1717–65) og Malene Dorthe Henrichsen.

F. kom 1761 i lære hos urtekræmmer Walbom i Kbh. hos hvem han blev indtil han 1773 etablerede sig som urtekræmmer i sin nykøbte ejendom i St. Fiolstræde, Hj. af Skidenstræde (nuv. Krystalgade). På grund af sine administrative

evner og sin store dygtighed kom han til at indtage en fremtrædende stilling, ikke alene inden for lavet hvis oldermand han var 1794–1805, men også i det offentlige liv. Således var han en af stadens 32 mænd 1798–1831, fattigforstander 1783–95, direktør for fattigvæsenet 1798–1816, kommitteret i brandkassen 1795–1838, værge for Frue kirke 1795–1834, og da denne brændte 1807 var han regnskabsfører ved dens genopførelse 1811–27 ligesom han var kaptajn ved det borgerlige infanteri 1801–08. Som lavsoldermand optrådte han med stor nidkærhed og myndighed over for autoriteterne der bestred lavenes gavnlighed, og i den anledning udsendte han (med bistand af sin ven, digteren Chr. *Pram) flere småskrifter. I årene 1821–34 nedskrev han sine erindringer der indgående og livfuldt fortalt beretter hvad han i sit lange liv har set og oplevet og som giver et godt indblik i datidens borgerlige Kbh.; disse erindringer sikrer ham en varig plads i memoirelitteraturen. – R. 1834. □Flere mal., bl.a. 1834, og voksrelief.

En urtekræmmer. Oplevelser og optegn. af J. C. F., udg. Sofus Elvius, 1893. Selvbiografisk i Museum, 1891 I 1–30 90–102. – J. C. F.: Den Friborgske familiehist. 1639–1835, udg. Axel Carl, 1918. N. C. Øst: Materialier til et da. biogr.-lit. lexicon, 1838 nr. 134.

*Carl C. Christensen**

Friborg, Jørgen, † inden 14.2.1625, bygmester.

Om F.s fødsel og herkomst har man ingen efterretninger. Han boede i Slangerup hvor han i en periode var rådmand og kirkeværge. Han må være død inden 14.2.1625 idet maleren P. Rumler på denne dag fik en del af Slangerups sogns kirketiende som F. fra 28.4.1604 havde haft på livstid. I Slangerup kirke ses på vestvæggen et sandstenskrucifiks med F.s navn og initialer, tilsyneladende dog sekundært indhuggede. En senere indskrift på vers, måske af Thomas Kingo, under dette nævner F. både som krucifiksets opavsmand og som bygmester på Slangerup kirke og Frederiksborg. Det er således sandsynligt at F. har bistået Hans v. *Steenwinckel d.æ. i kirkens opførelse 1586–88. Fra 1599 ledede han i en årrække Christian IVs byggeri på Frederiksborg. Efter at have medvirket ved Sparepenge opførte han de tre fløje af hovedslottet iflg. en kontrakt af 2.5.1602 hvor han fik murerarbejdet i entreprise. Arbejdet varede til 1609. Senere byggede han de to parallelle bygninger på mellemste holm, slotsherrens hus og kancelliet, efter akkorder sluttet 23.4.1612 og 22.6.1614. Han har desuden deltaget ved byggeri på Københavns slot (1597), Halmstads befæstning (1603) og arbejdet ved kirker nær Frederiksborg (hvælv i Nørre Herlev, 1616; østre taggavl i Alsønderup, ant.

1617). F. kaldes såvel murermester som bygmester og har formentlig i første række forestået det praktiske arbejde. Hans mangeårige betroede stilling som bygmester på Frederiksborg vidner klart om hans dygtighed, men det er uvist hvor stor hans selvstændige indsats som arkitekt egentlig har været. □Mal. af N. Hagelberg, 1815 (Fr.borg) efter ukendt forlægg.

Kancelliets brevbøger 1596–1615, 1913–16. – Frederiksborg II, ved Fr. Beckett, 1914. Torsten Allgulvin: Hans van Stenwinkel d.ä., Uppsala 1932 = Upps. univ.s årsskr. Filos., språkvetensk. o. hist. vetenskaber II. Danm.s kirker, Fr.borg amt, 1964–79.

Birgitte Bøggild Johannsen (Fr. Weilbach)

Friderichsen, jfr. Frederiksen, Friederichsen og Friedrichsen.

Friderichsen, Carl, * 1886, læge. * 5.6.1886 i Kbh. F: stabslæge Carl F. (1845–1920) og Ady Henriette Pallisen (1857–1944). ~1° 7.2.1921 i Vedbæk med Kate Riise, * 22.5.1901 i Kbh., d. af fotograf, senere generalkommissær Fr. *R. (1863–1933) og Anna D. C. Westergaard (1863–1939). Ægteskabet opløst 1942. ~2° 20.4.1943 i Kbh. (Frederiks) med Ruth Skøde Billund, * 18.5.1918 i Fredericia, d. af arkitekt Bodulf B. (1885–1964) og Inger Kirstine Jensen (1886–1954).

F. blev student fra Metropolitanskolen 1905 og fik lægeeksamen 1912. Efter grundig klinisk uddannelse ved københavnske hospitaler, studierejser til England, Frankrig og Tyskland samt surnummerære ansættelser ved universitetets institutter for patologisk anatomi og farmakologi vandt interessen for børnesygdomme overhånd, og fra 1915 havde F. reservelægevirke dels ved Dronning Louises børnehospital, dels ved Blegdams hospitalet. 1924–31 var han chef for Frederiksberg børnepoliklinik for endelig fra 1931–56 at være en inspirerende og forskningsfremmende overlæge for Sundby hospitals børneafdeling. Allerede fra 1923 havde han drevet stor speciallægepraksis med patienter fra alle kredse, bl.a. som betroet børnelæge for kongehuset – et virke han bevarede højt op i alderen.

1923 disputerede han med et værdifuldt arbejde *Om Acidose hos spæde Børn. Et Bidrag til de akute Ernæringsforstyrrelses Klinik*, men allerede 1918 var han blevet internationalt kendt ved sin beskrivelse af akut febril binyrebldning hos spædbørn, et syndrom der var blevet beskrevet hos voksne af Rupert Waterhouse (1873–1958) i 1911. Dette Waterhouse-Friderichsen syndrom var set første gang 1887 af englænderen Arthur Voelcher (1861–1946), men kun nævnet i et abstract uden titel. Syndromet viser sig med chok, blødninger og henfald af binyrerne hos spæde

børn – ofte efter svære bakterieforgiftninger – og medfører hurtig død. F.s udprægede forskerevner og -trang gav sig udslag i en række værdifulde arbejder over diagnostik og behandling af lungebetændelser hos børn, af feberkrampe og om behandlingen af A-vitaminmangeltilstande. I *Haandbog i Diætetik*, 1934 skrev F. et værdifuldt afsnit om kostformer i barnealderen.

Samtidig med sit videnskabelige arbejde har F. været censor ved medicinsk embedseksamen i pædiatri og dommer ved konkurrencer til professorater i pædiatri i Oslo (1941), København (1943), samt medl. af specialistnævnet fra 1934–64 og formand for Danske børnelægers organisation fra 1928–33, for Dansk pædiatrisk selskab fra 1929–34. Socialt interesseret og hjertevarmt har han ved sit bestyrelsesarbejde inden for Christianshavns vuggestue og for Mødres og børns bespisning hjulpet talrige vanskeligt stillede mødre og spæde. Han er æresmedlem af en række nordiske og udenlandske pædiatriske selskaber og var vicepræsident for VIII. internationale kongres for børnesygdomme i København 1956. 1969 holdt han hædersforelæsning i Nordisk pædiatrisk forening og 1972 prof. Tissardforelæsning i London. Hædret med Thorvald Madsens hæderslegat 1963, generalkonsul Ernst Carlsens fonds hædersgave 1967, Velux fondens hæderslegat 1972. – R. 1950. R.' 1955. K. 1969. □Foto.

EGILL SNORASON

Friderichsen, Johan Ditlev, 1791–1861, landmand. * 30.6.1791 i Tullebølle, Langeland, † 7.3.1861 på Nøbbøllegård, Lolland, begr. i Holeby. F: forpagter af Tullebølle annekspæstegård, senere proprietær Friderich Christian Gotfredsen (1759–1805) og Ane Margrethe Madsdatter (1752–1834, ~1° 1775 med forpagter af Tullebølle annekspæstegård Niels Brun, † ca. 1785). ~1° 24.8.1822 med Elsebeth Kirstine Dahl, * 27.5.1798 i Kbh. (Frels.), † 28.2.1837 på Fuglsang, Toreby sg., Lolland, d. af skibskaptajn Peter Hansen D. (ca.1758–1820) og Maria Elisabeth Berg (ca.1771–1810). ~2° 7.6.1839 i Ønslev med Maria Hansen, * 24.7.1811 i Mygind, † 4.3.1901 på Frbg., d. af sognepræst, sidst i Ønslev Christian Erhard Hansen (1777–1853) og Anna Maria Mørch (1780–1863). – Far til Erhard *Frideriksen, J. D. *Frideriksen, Kirstine *Frideriksen og N. C. *Frideriksen..

Faderen flyttede 1800 fra Langeland og købte Skelstruppgård på Lolland. F. blev allerede 1807 forvalter hos senere etatsråd Simon Dons, Frederiksdal, og klarede trods sin ungdom stillingen til principalens absolutte tilfredshed. Med ringe

Friderichsen, Joh. D.

økonomisk støtte fra hjemmet, men med udfoldelse af stor flid og energi læste han til dansk juridisk eksamen (1814) og landmålereksamen (1815); han arbejdede hos forskellige landmålere ved udskiftninger på lollandske godser indtil han 1819 fik bestalling og begyndte selvstændig virksomhed. 1821 overtog han – først sammen med Carl *Neergaard (1800–1850), senere alene – forpagtningen af de forfaldne hovedgårde Fuglsang og Priorskov som han forbedrede med stor energi efter datidens mønster; senere forpagtede han desuden Lungholm. 1830 købtes Nøbbøllegård hvortil han flyttede 1847, 1846 Bådesgård. I en årrække drev han fem betydelige gårde på Lolland; han byggede, forbedrede, udvidede og forskønnede sine ejendomme og forøgede navnlig Nøbbøllegårds tilliggende; han lod foretage en række landøkonomiske forsøg bl.a. med nyere redskaber og forstod at gennemføre alt med en sjælden økonomisk sans. Desuden var han en utrættelig lærer og vejleder for bønderne og varetog en række offentlige hverv. I ni år var han medlem af Maribo amtsråd, 1839 blev han landvæsenkommisær. 1846 mødte han som suppleant i stænderforsamlingen i Roskilde. Han var virksom i Maribo amts økonomiske selskab i hvilket han var herredskommisær, og var formand for hoveri- og tiendekommissionen. Han afslog en opfordring til at lade sig opstille til landstingsmand. Den dygtige og indsigtfulde mand der læste meget, blev af J. C. *Drewsen og andre opfordret til at meddele sine rige erfaringer i skriftlig form; hertil følte han sig dog kun lidet oplagt, og han har kun skrevet enkelte mindre artikler, fx i Tidsskrift for Landøkonomie, 1838 om en ny kultivator og i Almuevennen om forbedring af husmændenes kår, ligesom han har leveret bidrag til beskrivelsen af Maribo amt. – F. er et smukt eksempel på en self-made mand der ved energi, dygtighed og udholdenhed arbejdede sig op til velstand og samtidig virkede for almennyttige formål. I sine to ægteskaber havde han i alt fjorten børn; flere af dem var udstyrede med rige evner og har ydet en bemærkelsesværdig indsats på flere områder. Børnene blev døbt F. eller Friderichsen; men i anledning af krigen 1864 forandrede nogle af dem (uden bevilling) navnet til Frederiksen. – Justitsråd 1858. □Litografi 1862 efter tegn. af A. H. Hunæus.

[M. M. Frederiksen:] Stamtavle over en familie Friderichsen, 1881. [N. C. Frederiksen:] Johan Ditlev Friderichsen, 1868.

*Anton Christensen**

Friderichsen, Johan (Hans), 1603–41, rektor. * 1603 i Flensborg, † 9.4.1641 i Roskilde, begr. i

domkirken sst. F: diaconus ved Skt. Nicolai k. i Flensborg Friederich Hansen († 1626) og Anna Baumeister. ~ Maren Glob, d. af sognepræst i Køge, mag. Christian G. († 1616) og Johanne Hansdatter Resen.

Tidligt udmærkede F. sig som en af Flensborg skoles fortrinligste disciple, og 1622 blev han indskrevet ved Kbh.s univ. Senere rejste han udenlands i nogle år, immatrikuleredes således 1624 i Rostock. 1629 udgav han i Kbh. nogle religiøse digte på dansk og latin. I okt. s.å. blev han rektor i Køge. Som sådan tog han maj 1633 magistergraden i Kbh. Kort efter kreerede Willich v. *Westhofen i Lund ham til poëta laureatus. Derefter begav han sig påny på rejser i udlandet som hovmester for Lauge *Beck. I sept. 1633 immatrikuleredes de i Leiden, 1634 i Wittenberg, 1635 i Leipzig, 1636 i Basel, og okt. 1637 kom F. atter til Leiden. I alt strakte hans rejser sig over et tidsrum af ni år. Ved sine fremragende poetiske anlæg vandt han berømmelse så at kejser Ferdinand II skænkede ham et digtervåben der dog næppe, som det er sket, kan betegnes som „adeligt privilegium og skjoldemærke“. 1638 kaldtes han til rektor i Malmø, men allerede ved nytårstid 1639 overtog han efter kansler Christen *Friis' og Corfitz *Ulfeldts ønske rektoratet ved Roskilde skole; tillige blev han professor poëseos ved gymnasiet sst. Han var her kun i få år, men gjorde sig bemærket som en dygtig og energisk, om end noget heftig skolemand. Han var en stor elsker af sang og musik og arbejdede ivrigt for at fremme disse discipliner i skolen. Et forsøg på at indføre tysk som skolefag mislykkedes derimod. □Stik 1636 efter mal. af Fr. Brentel.

Kilder. J. B. Løffler: Gravstenene i Roskilde købstad, 1885 107. Kirkehist. saml. 4.r.III, 1893–95 622–25; sst. 5.r.II, 1903–05 404. Pers.hist.t. II, 1881 122 126.

Lit. Johs. Møller: Cimbria lit. I, 1744 197. S. N. J. Bloch: Bidrag til Roskilde domskoles hist. I, 1842 53–55. H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 2.r.IV, 1867–68 158–65. L. Fenger sst. 5.r.I, 1901–03 133–42. Anders Petersen sst. 5.r.IV, 1907–09 721f.

*Bjørn Kornerup**

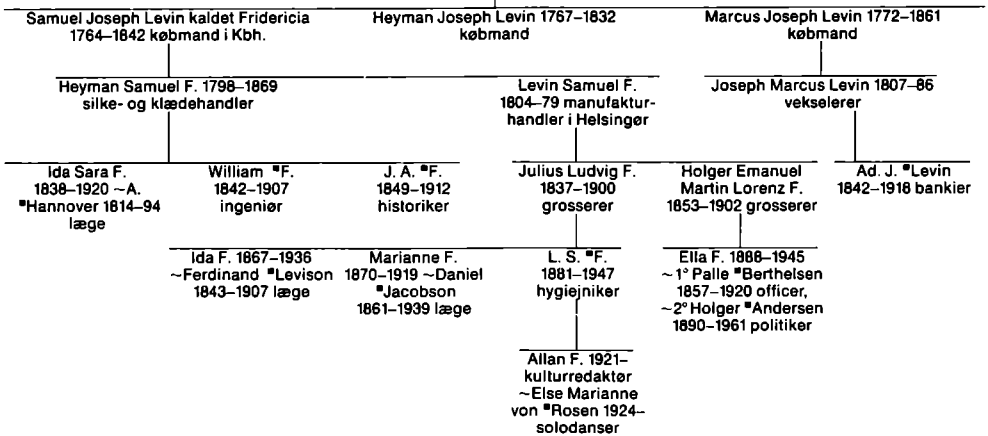
Fridericia

Den jødiske slægt F. føres tilbage til købmand og juvelér Joseph Levin Rensborger, ca. 1734–91, der flyttede til Fredericia fra Rensborger. Medens efterkommerne af dennes yngre sønner fører navnet Levin antog den ældste navnet Fridericia, som bibeholdtes af hans efterkommere.

Josef Fischer: Slægten Levin-Fridericia, 1916.

Hans H. Worsøe

Joseph Levin Rønsborger ca. 1734–91 købmand og juveller i Fredericia

Fridericia, Julius Albert, 1849–1912, historiker.
 * 10.6.1849 i Kbh. (Mos.), † 28.10.1912 på Frbg.,
 urne i Bispebjerg krematorium. F: manufaktur-
 handler Heyman Samuel F. (1798–1869) og Em-
 ma Cohen-Brandes (1814–53). ~ 28.12.1886 med
 Emma Amalie Hansine Henriette Andrea Siem-
 sen, * 26.8.1857 i Rønne, † 21.9.1896 på Frbg., d.
 af kaptajn og undertøjmester ved Bornholms
 væbning Hans Heinrich S. (1799–1866, ~ 1°
 med Rebekka Louise Koefoed) og Andrea An-
 derssen (1834–72). – Bror til William *F.

F. blev student 1866 fra de v. Westenske institut
 og tog 1872 magisterkonferens i historie med
 speciale i 1600-tallets danske historie. Som ung
 voksede han efterhånden ind i det moderne radi-
 kale gennembrud. Det hang sammen med at han
 som jøde ligesom fæteren Georg *Brandes følte
 sig utilpas i det for dem at se efterhånden dege-
 nererede nationalliberale borgerskab, dertil med
 at han på sin krop fik at føle de sociale og men-
 tale ydmygelser der fulgte med den stigende fat-
 tighed i det dannede hjem han voksede op i.
 Tilmeld måtte han i flere år pleje sin syge far så
 han ikke fik megen omgang med de jævnaldren-
 de kammerater i skolen og de første år som stu-
 dent. Også savnet af en mor bidrog utvivlsomt til
 at gøre ham så kejtet at han længe måtte savne
 den fortrolige livsledsagerske som han med sit
 romantiske menneskesyn og sit lidenskabelige
 følelsesliv anså for næsten en livsbetingelse.

Resultatet var at han udviklede en kraftig slægts-
 troskab og en trang til at ofre sig for andre der
 bidrog til at dæmpe både hans karrierebevidst-
 hed og videnskabelige ærgerrighed. Både som
 ung og ældre gav han udtryk for at videnskaben

aldrig kunne få den betydning for ham at han al-
 ene kunne bygge sit liv herpå. Alligevel kom han
 for den unge 70er-generation af historikere i me-
 get til at stå som førerskikkelsen, en rolle han
 dog fra først i 80erne måtte overlade til Kr.
 *Erslev. Det hang sammen med at F., opvokset
 som han modsat denne var i et oprindeligt vel-
 havende borgerskabshjem, blev den mest traditi-
 onsbundne af i hvert fald de radikale historikere.
 Af disse sluttede han fra slutningen af 70erne
 nærmere og snart nært og livslangt venskab med
 Erslev og Marcus *Rubin, mens han tidligere
 havde været mere sammen med liberale eller helt
 konservative folk som C. F. *Bricka.

I sin første fase som produktiv historiker, tiden
 fra sidst i 60erne til midt i 80erne, prægedes F.
 da også i modsætning til Erslev og Rubin kun
 lidt af den fremtrængende positivisme. Han, der
 stedse udviklede sig langsomt, stod derimod i
 gæld til den ældre danske forskningsgeneration,
 især til C. F. *Allen hvis amanuensis han da også
 var som ung. Selv følte den unge F. sig dog først
 og fremmest som elev af Leopold v. Ranke som
 denne efterhånden i Rankerenæssancen opfatte-
 des, nemlig som en kildekritiker og objektiv hi-
 storieskriver, opbyggende sine synteser med ba-
 sis i et omfattende og omhyggeligt sigtet kilde-
 materiale, derimod ikke i det historiesyn som
 denne renæssances folk ikke havde blik for hos
 Ranke, og som de i reglen undertrykte hos sig
 selv.

F.s første fase blev da også præget af kritiske en-
 keltmonografier, mest bekendt er hans studie i
 Historisk Tidsskrift 1875 over oprindelsen til
 Øresundstolden som han tidsfæstede til Erik af

Pommerns tid. Hertil kom at han var medstifter af Selskabet til udgivelse af kilder til dansk historie i 1877, og at han brugte megen tid på kildeudgivelser, præget af de moderne tyske monumenta-principper, vigtigst den mønstergyldige udgave sammen med Bricka af Kong Christian IVs egenhændige breve I–VII, 1878–91.

Sidst, men ikke mindst skrev han sine yngre års hovedværk, *Danmarks ydre politiske Historie i Tiden fra Freden i Lybek til Freden i Kjøbenhavn, (1629–1660)* hvoraf bd. I omhandlede tiden 1629–35 og blev forsvaret som disputats i 1876, mens bd. II fortsatte skildringen til 1645 og udkom 1881. Værket blev genoptrykt 1972 og er da også i mange henseender et fremragende arbejde, især i bd. II præget af et indgående kendskab til det utrykte materiale i Europas hovedarkiver og af en nuanceret gennemgang af den indviklede, da næsten uudredede sammenhæng mellem den danske og europæiske politik. Som historie-skrivning lider bogen ganske vist under den ofte noget knudrede stil som F. dog siden fik gjort lettere, dertil under den uhyre stofmængde. Konturerne i udviklingen fremtræder mindre klart, og værket mangler lys og skygge og tilstrækkelig farve. I den altid lurende konflikt mellem videnskabelig pålidelighed og kunstnerisk stræben som optog 70er-generationen så stærkt var den unge F. imidlertid modsat "Troels-Lund ikke et øjeblik i tvivl om hvad han skulle vælge.

Som de fleste i denne generation var F. præget af nederlaget i 1864, og han så det som et mål at bidrage til at en ny katastrofe kunne undgås ved at redegøre for hvorledes den nedgangsperiode for landet i 1600-tallet forløb som siden fortsattes med 1814 og 1864. Han var imidlertid som Erslev og de andre radikale bange for at et nyt helhedssyn, baseret på et omfattende historiesyn, kunne blive lige så skæbnsvangert som de nationalliberales der var mundet ud i 1864. Også derfor søgte han at udradere sit eget historiesyn hvilket dog kun delvis lykkedes. Arven fra Rankeidealismen er således tydelig ved emnevalget idet den unge F. betragtede historikerens hovedområde som ydrepolitikken. Denne ville han ganske vist nok gå med til at supplere med lidt religion og lidt forfatnings-, militær-, finans- og handelshistorie, men i det hele betragtede han den ret isoleret fra de indrepolitiske og især da de sociale forhold. Følgen heraf blev at staten i vid udstrækning opfattedes som aktør, personificeret i Christian IV, mens rigsrådet tildeltes alt for ringe indflydelse på den mislykkede udenrigspolitik. Christian IV, af hvem han i øvrigt i pagt med idealismens særlige interesse for den store handlende personlighed gav en indgående

og grundlæggende karakteristik, fik derfor næsten eneansvaret for udenrigspolitikken, og F. sluttede tilmed ofte ligeud fra uheldige karaktertræk til uheldige beslutninger uden at tage tilbørligt hensyn til vanskelige ydre- og især indrepolitiske konjunkturer. Han var desuden tilbøjelig til at projicere den danske småstats sikkerhedsmæssige målsætning efter 1870 tilbage på Christian IVs tid, hvorfor rådet rostes for dets næsten pacifistiske politik, og kongen fik ris for sin aggressive. Af samme grund så F. ikke rigtigt at Christian IV af sikkerhedspolitiske, præventive grunde var nødt til at føre en aktivistisk politik over for Sverige.

F.s anden fase som historiker, tiden fra midt i 80erne til midt i 90erne, var præget af et delvist opgør med hans eget hidtidige historiesyn. Hertil var der flere grunde. Han var et af de toneangivende medlemmer og medstifter i 1882 af Studentersamfundet og gik lidenskabeligt op i vinstres indrepolitiske kamp mod Estrup-regimet i første halvdel af 80erne. Han fik derfor ikke ro på sig til effektivt at dyrke den „objektive“, på udenrigspolitikken baserede forskning der heller ikke kunne tilfredsstille hans trang til at engagere sig i de for ham så livsvigtige indrepolitiske spørgsmål. Når han dog ikke førte sig frem i den offentlige politiske debat hang det sammen med det næsten umulige for ham i at beherske sin lidenskabelighed. Ganske vist blev han fra 1884 mangeårig medarbejder ved Politiken, men nøjedes her med at give i øvrigt meget perspektivrige indblik i den danske og udenlandske historiske litteraturs udvikling. Også skuffelsen over 1883 at være vraget som professor efter Frederik "Schierns død i konkurrence med Erslev gjorde det vistnok svært at koncentrere sig om forskningen. Afgørelsen medførte en længere krise i venskabsforholdet idet F. ikke uden grund kunne føle at Erslev modsat han selv havde satset på embedet iført gærrighedens skyklapper.

Da kureredes han for sin efterhånden udtalte melankoli ved mødet og giftermålet i 1886 med den indtagende og begavede Emma Siemsen. Ikke mindst det lykkelige samliv med hende gav ham kraft til den afklaring af hans historiesyn og medfølgende kolossale produktivitet der prægede tiden næsten frem til hendes alt for tidlige død i 1896. Under påvirkning fra Erslev og positivismen opgav han den planlagte videreførelse fra 1645 til 1660 af den danske ydrepolitiske historie for i stedet ved en række kritiske monografier i *Historisk Tidsskrift* (i 1889 således *Studier over Københavns Befolkningsforhold i det 17. Aarhundrede, særlig omkring Aaret 1660 og Historisk-statistiske Undersøgelser over Danmarks Landboforhold i det 17. Aarhundrede*) at lægge

grund til en syntetisk skildring hvor han ville se de ydre begivenheder på basis af de indre forhold. 1894 kom da F.s andet store værk *Adelsvældens sidste Dage. Danmarks Historie fra Christian IVs Død til Enevældens Indførelse 1648–1660* der ligesom det første blev et hovedværk i dansk historieskrivning. Heri søgte han med dygtighed at udrede de ydre- og indrepolitiske, sociale og personlige forudsætninger for at kongemagten til sidst, som han fandt, kom til at påtrykke det danske folk enevældens lammeindflydelse og kvalte de livsspirer der allerede var skabt for en folkelig udvikling. Dog er han med rette blevet kritiseret for at være for ukritisk i behandlingen af kildematerialet til regeringsforandringen i 1660, således over for Niels "Slange.

Mere end i Adelsvældens sidste Dage skinner F.s historiesyn igennem i hans mere folkelige skrifter fra denne periode, således i *Den danske Bondestands Undertrykkelse og Frigørelse* der kom 1888 i anledning af stavnsbåndsjubilæet. Modsat den idealistisk konservative Johs. "Steenstrup anførte F. således de fremskridtsvenlige godsejeres tungtvejende økonomisk standsmæssige motiver til frigørelsen, og han betonedede disse mere end deres idealistiske ønske om at gøre bonden socialt og personligt fri. I øvrigt fremhævede F. de radikale ideer om frihed, lighed og social retfærdighed, om statens pligt til beskyttelse af de fattige over for de rige, og han betydningsfuld af oplysningen som drivkraft i historien og om det behov for et folkeligt fællesskab som siden gav ham sans for Grundtvigs store indsats. Basis for disse ideer var for F. den menneske-retskerklæring fra 1789 som han siden betegnede som „en indsats i verdenshistorien, der søger sin mage“. Han var dog ikke blind for at ideologien bag den da som endnu på hans egen tid hvilede på et klasseherredømme som krænkede den politiske, økonomiske og personlige frihed og lagde sig i vejen for det ønskede social-liberale klasseløse samfund hvori den enkelte kunne udvikle sig som menneske og samfundsvæsen, løsgjort fra de hidtil stærkt hæmmende arvelige og miljømæssige faktorer.

Mens F. i sin anden fase havde dyrket grundforskning og syntesedannelse i snæver forbindelse som den tredje fase der gik fra midt i 90erne til hans død i 1912 i det væsentlige til at stå i historieskrivningens tegn. I anden fase havde F. trods Estrupiatet endnu kunnet mobilisere en villet optimisme i sit historiesyn, men han blev i årene op imod verdenskrigen mere og mere pessimistisk. Det hang sammen med hans kones død og hans manglende held til at realisere en ny langvarig forelskelse, dertil fundamentalt

med at hans radikale idéverden mødte større og større modstand med de stigende klassemodsatninger der herhjemme bl.a. fik venstrereformpartiet til at revne, og med den stigende militarisme og nationalisme der truede den fredelige udvikling i Europa. I forhold hertil spillede det en ringe rolle at F., der fra 1897 var redaktør for Historisk Tidsskrift, omsider 1899 udnævntes til professor ordinarius i historie efter Edv. "Holm så han kunne sige farvel til det for ham at se så åndsforladte arbejde i underordnede stillinger, fra 1874 som assistent, fra 1891 som underbibliotekar ved universitetsbiblioteket.

Mens han i anden fase havde været påvirket af positivismen, om end ikke så stærkt som Erslev samtidig var, tog han i tredje fase indtryk af den nyidealisme der fra slutningen af 80erne begyndte at sive ind for at kulminere omkring 1. verdenskrig, men heller ikke her så udtalt som Erslev. Som denne fik han dog mere og mere blik for det problematiske forhold mellem objekt og subjekt, men synes som Erslev stedse at have klynget sig til troen på at historikeren som forsker, dvs. i den samvittighedsfulde redegørelse for kendsgerningerne, kunne nå nær eller ret nær objektivitet ved hjælp af den moderne kildekritik. Derimod mistede han efterhånden som Erslev sin ungdoms tro på at den rene objektivitet kunne komme til at herske i historieskrivningen, idet han blev klar over at „den som en videnskab om mennesker, dyrket af mennesker, ikke kan andet end føre til resultater, der er forskellige efter forfatterens livssyn og temperament“. Dermed placerede han sig nært op ad Erslev i den skelnen mellem en mere objektiv historieforskning og en mere subjektiv historieskrivning, beslægtet med den gode naturalistiske historieroman som Erslev gav teoretisk udtryk i „Historieskrivning“ fra 1911.

Selv om han til det sidste lagde stærke bånd på sig selv og følte at „liv og videnskab var for forskellige“ til at han kunne „anvende den enes love på den anden“ gjorde den voksende erkendelse af subjektivitetens uundgåelighed det dog lettere for ham at lade sit eget livs- og historiesyn skinne mere igennem i den sidste fase end tidligere. Det skete da også i det afsnit om tiden 1588–1699 som han 1896–1902 udgav i Danmarks Riges Historie. Heri var arven fra Allen og de nationalliberale historikere fra deres progressive periode før 1849 tydelig. Som Allen havde han blik for klassestridighederne og betragtede ikke folke- og nationsbegreberne som uproblematiske enheder. F.s skildring var desuden som Allens anti-adelig, anti-enevældig, borger- og bondevenlig og med trang til at male bøndernes kår i overdrevent mørke farver.

Fridericia, J. A.

I kraft af påvirkningen fra positivismen tildelte F. dog de materielle kår større indflydelse på det politiske forløb end de nationalliberale, men uden at opgive tanken om den store handlende personligheds betydning. Som sine kolleger i DRH honorerede han nemlig den nyidealistiske fordring om at lade denne og det politiske begivenhedsforløb spille hovedrollen. Samtidig søgte han bag handlingerne frem til motiverne og dermed til sjælelivet. Dette kom netop ved denne tid i fokus i pagt med den endelige opløsning af det harmoniske romantiske menneskebillede som den kraftige industrialisering og udviklingen i det kapitalistiske samfund medvirkede til. Herimod reagerede F. ved i takt med den nye bølges interesse for moralske vurderinger at betone enkeltmenneskets ansvarlighed for sine handlinger. Det skete i tilknytning til hans egen puritanske reaktion mod udvendiggørelsen i hans egen samtids borgerskab, således i flere af de store synteser over den verdenshistoriske udvikling fra 1648 og op til og med nutidens som blev hans hovedindsats i professortiden da han fra 1902 i det væsentlige vendte sig bort fra Danmarkshistorien. Stærkest skete det måske i skildringen af restaurationstidens England efter 1660 hvor han i en næsten gammeltestamentlig profetone revser tiden for dens umådeholdne, usædelige levned. F. var imidlertid en ateistisk profet, måske derfor des mere moraliserende.

Omkring århundredskiftet kom også den gruppe- og kulturhistoriske interesse i fokus. Den havde haft F.s bevågenhed i ungdommen og kom nu til at sætte sit præg på hans synteser, således på hans glimrende afsnit i Verdenskulturen VI, 1909–10 hvor han skrev om den franske revolution og Napoleonstiden. Her som i flere andre synteser fra den tredje fase viste han i øvrigt sin idealistiske arv ved at tildele idé- og åndslivet afgørende betydning ud fra den opfattelse at det var forskellige idékomplekser der tegnede den udvikling som han i øvrigt til dels så gennem spencerske øjne. Idékomplekserne afløste nemlig hinanden som basis for de enkelte perioder, fra de feudale over de monarkiske til de nationale der igen, som F. forudså, ville blive afløst af de sociale. Han var dog ingenlunde dogmatisk idealist, men viste stigende forståelse for i hvor høj grad de materielle vilkår og klassemod-sætninger var med til at sætte deres stærke præg på åndslivet. Hans forkærlighed for det social-liberalistiske samfund svækkedes dog ikke idet han stedse lagde afgørende vægt på borgerskabets betydning, således i sin skildring af 1600-tallets danske historie hvor han fremtræder som modstander af monopolisering og privilegering af kompagnier, og tilhænger af at de økonomi-

ske forhold af staten fik lov til at udvikle sig „frit“ og „naturligt“.

Som menneske var F. ikke mindre end som historiker. Han var varmt optaget af sine næres, sine venners og sine studenters ve og vel, hjælpsom og uden lyst til megen polemik mod anderledes tænkende, men også sart, nærtagende og noget selvmedlidende. Han var den mindst selvhævende af 1870er-generationens betydelige historikere. Kun andres uhæderlighed som forskere og mennesker kunne gøre ham rasende. F. hører til de mest humanistiske historikere Danmark har fostret. Det afspejler sig ikke mindst i hans interesse for enkeltmennesket og dets skæbne, således i den række glimrende biografier, bl.a. over Christian IV, Frederik III og Griftenfeld som han affattede til Brickas Dansk biografisk Leksikon. Disse er præget af psykologisk indlevelse og forståelse for personer selv om de stod ham fjernt i mentalitet. F. selv og væsentlige elementer i hans historiesyn fik da også stor betydning for en række af hans elever og venner, ikke mindst for Erik *Arup og Aage *Friis. – Medlem af Det Kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog 1883, af Videnskabernes Selskab 1888. – R. 1894. □ Afbildet på P. S. Krøyers mal. af møde i Videnskabernes selskab, 1897 (Vidensk. selskab). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1876 52f. Breve i Marcus Rubin: Brevveksl. I–IV, 1963. – Kn. Fabricius i Riget 29.10.1912. P. Munch i Politiken 31.10.s.å. København 2.11.s.å. M. Rubin i Politiken 4.11.s.å. P. Nørlund i Ill.tid. 10.11.s.å. Hist.t. XXXII, Sth. 1912 222f. Kr. Erslev i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1913 77–80. Johs. Steenstrup i Hist.t. 8.r.IV, 1913 166–68. Kn. Fabricius i Hist.t. 10.r.V, 1940 385–411. Ellen Jørgensen: Historiens studium i Danm. i det 19. årh., 1943 (fot. optr. 1964). Vilh. la Cour: To livlinier, 1954 20f. E. Hannover: Erindr. fra barndom og ungdom, 1966 57f 125f. Jens Engberg i Festskr. til Povl Bagge, 1972. Samme i Linier i da. hist.skrivn. i nyere tid, 1976. Leo Tandrup: Mod triumf el. tragedie I, 1979, indledn. Samme: Ravn I–II, 1980. E. Ladewig Petersen i forord til F.: Studier over ædelsvældens hist., 1979. – Papirer og breve i Kgl.bibl. Levnedsbetretning i ordens-kapitlet.

Leo Tandrup

Fridericia, Louis Sigurd, 1881–1947, hygiejniker.
* 24.2.1881 i Kbh. (Mos.), † 26.2.1947 sst., begr. Mos. vestre. F: grosserer Julius Ludvig F. (1837–1900) og Emma Fraenkel (1845–1919). ~ 23.6.1912 i Kbh. (Mos.) med violinist Karen Johanne Monies, * 6.1.1891 i Kbh. (Mos.), † 10.8.1945 i Kbh., d. af vekselerer Isidor Sigurd M. (1864–1922) og Margarethe Nathan (1867–1940).

F. blev student 1899 fra Metropolitanskolen og tog medicinsk embedseksamen 1906. Allerede som student var han 1905 assistent på universite-

tets fysiologiske laboratorium hos Chr. Bohr, virkede her til 1907, studerede samtidig bakteriologi hos C. J. Salomonsen og var ansat på universitetets laboratorium for bakteriologi og dets institut for almindelig patologi 1907–13, dog afbrudt af studierejser. 1907 var han således i Berlin hos E. L. Salkowski for at studere biokemi og 1910 et halvt år hos J. Dreyer og Gotsch i Oxford for at studere almindelig patologi og fysiologi. Fra denne periode stammer en række videnskabelige, overvejende fysiologiske arbejder, bl.a. doktordisputatsen 1910 om *Undersøgelser over Fosterstofs-kiftet*. 1911 deltog F. i konkurrencen om professoratet i fysiologi ved landbohøjskolen sammen med H. Møllgaard. – Efter denne overvejende teoretiske uddannelse vendte F. sig til den kliniske videnskab, havde turnustjeneste på rigshospitalet 1913–14, var assistent ved Kbh.s medicinske poliklinik og kommunehospitalets 2.afd., blev 2.reservelæge hos Knud Faber ved rigshospitalets medicinske afd. B 1914 og var 1916–18 reservelæge hos overlæge Victor Scheel på Bispebjerg hospitals afd. B. Fra reservelægetiden stammer en række arbejder over hjertepatologi og hjertefysiologi. 1918 fik F. anerkendelse som specialist i intern medicin, særlig hjertesygdomme. Hermed standser hans kliniske uddannelse idet han 1.5.1918 blev professor i hygiejne ved universitetet og samtidig konsulent i hygiejne ved sundhedsstyrelsen. – Foruden sit professorat bestred F. talrige andre hverv. 1911–17 var han censor ved landbohøjskolen. 1917–18 deltog han i redaktionen af Bibliotek for Læger, 1916–18 var han sekretær i Dansk selskab for intern medicin og blev 1918 formand for kommissionen for embedslægeeksamen, medlem af arbejdsrådet og formand for Dansk ligbrændingsforening. En meget vigtig stilling havde han i mellemkrigstiden som delegeret i kommissionen for skandinavisk samarbejde på levnedsmiddellovgivningens område; han blev desuden medlem af en række andre kommissioner af hygiejnisk art. 1920 blev han medlem af bestyrelsen for Selskabet for sundhedspleje, s.å. landsredaktør for Nordisk hygiejnisk Tidsskrift, 1921 formand for Dansk hygiejnisk lægeselskab og 1922 medlem af forretningsudvalget for Komiteen for oprettelsen af en permanent udstilling i hygiejne. 1922–24 var han formand i Biologisk selskab, 1930–34 viceformand i Kbh.s medicin. selskab og 1934–35 dets præsident. 1929 blev han formand for P. Carl Petersens fonds videnskabelige afdeling og 1935 fondens formand. Leder af Statens vitaminlaboratorium og statens praktiske sundhedsmæssige undersøgelser blev han fra disse institutioners oprettelse 1931 samtidig med at universitetets hygiejniske institut flyt-

tedes til en nybygning (V. Budde). Fra Hygiejnisk institut er udgået en række disputater og andre videnskabelige arbejder. Fra F.s egen hånd foreligger en stor del videnskabelige afhandlinger om hygiejne og ernæringssspørgsmål, særlig om vitaminer. – 1918 blev F. Member og senere Fellow of Royal San. Institute og Member of the Society of experimental Medicine and Biology, 1934 medlem af Videnskabernes selskab. Han har desuden været medlem af repræsentantskabet for Mosaik trossamfund 1927–30 og fra 1935 og af direktionen for den mosaiske drengeskole 1930–34. – R. 1924. DM. 1929. □Tegn. af Jensenius udst. 1929. Foto.

J. Fischer: Slægten Levin-Fridericia, 1916 35f. C. A. S. Dahlberg og P. M. Plum: Metropolitanaskolen gennem 700 år, 1916. Johanne Christiansen: Retten på vrangen, 1938. Rich. Ege i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1947 142–47. Helge Lund i Nord. medicin XXXIV, Sth. 1947 1021. E. Lundsgaard i Oversigt over Vidensk. selsk.s virksomhed 1947–48, 1948 61–71 (m. bibliografi).

A. Norgaard*

Fridericia, William Maurice, 1842–1907, jernbaneingeniør. * 11.2.1842 i Kbh. (Mos.), † 11.10.1907 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: silke- og klædekræmmer Heyman Samuel F. (1798–1869) og Emma (Banise) Cohen-Brandes (1814–53). ~1° 6.1.1876 i Køge med Johanne (Jonna) Valgerda Matthiessen, * 6.1.1857 i Sønderborg, † 18.12.1876 i Kbh. (Frue), d. af fysicus i Sønderborg, senere distriktslæge i Køge Henrik Johan M. (1815–97) og Valgerda Sigrid Augusta Finsen (1828–1907). ~2° 20.4.1886 i Kbh. (Frue) med Agnes Marcussen, * 22.1.1856 i Løgumkloster, † 18.2.1909 på Frbg., d. af birkefoged i Løgumkloster, senere branddirektør for Amager og kancelliråd Jørgen M. (1813–93) og Louise Frederikke v. Ditten (1822–86). – Bror til J. A. F. F. tog polyteknisk adgangseksamen 1858 og blev polyteknisk kandidat i ingeniørfaget 1864. N.å. aftjente han sin værnepligt og gennemgik uddannelse som officersaspirant. Efter at have aftjent værnepligten fik han ansættelse ved forskellige jernbanearbejder og var derefter 1866–68 lærer ved det tekniske institut i Kbh. 1868–70 var han beskæftiget først med forarbejder til og senere ved anlægget af den sjællandske sydbane. Fra 1871 var han ingeniør ved de sjællandske jernbaner og indførte som sådan boksignalsystemet på Klampenborgbanen. 1885 blev han overbaneingeniør for statsbanerne i Jylland-Fyn, en stilling der fra 1887 benævntes banechef. Ved driftens omorganisation 1892 ophævedes denne stilling til stor sorg for den arbejdsomme og pligtopfyldende mand, og F. blev nu midlertidig chef for statsbanedriftens III. afd. 1. ekspe-

Fridericia, William

ditionskontor indtil han 1893 blev chef for det tekniske kontor under generaldirektoratet for statsbanedriften. Ved omordningen 1904 ophævedes også denne stilling, og F. var derefter knyttet til statsbanedriften som kontrollør ved skinneliverancerne. F., der foruden at være en dygtighed var almindelig afholdt på grund af sine indtagende menneskelige egenskaber blev 1892 medlem af Dansk ingeniørforenings første bestyrelse. 1866 fik F. eneret på en metode til fremstilling af papirmasse af rapshalm, 1882 på en sporskifteafslæsningsviser som distancesignal, 1902 på svellepropper til befæstelse af skinnesøm og 1907 på søm med linseformet tværsnit. – Etatsråd 1904. – R. 1888. □Foto.

Politiken 12.10.1907. L. Wolfhagen i Ingeniøren 19.10.1907. Samme i Jernbanebl., 1907 nr. 20. Frits Casse: En gammel ingeniørs erindr., 1913. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*Povl Vinding**

Frieboe, Frederik Caspar Conrad, 1767–1846, officer. * 7.3.1767 i Køge, † 14.3.1846 i Kbh. (Garn.), begr. i haven til „Frieboes Hvile“, Lyngby. F: kaptajn (ritmester), senere generalmajor Christian Wildenradt F. (ca.1732–1806) og Anna Brasch (1745–1820). ~ 1795 (tilladelse 22.5.) i Kbh. med Gjertrud Cathrine Bodenhoff, * 1.4.1765 i Kbh. (Nic.), † 19.11.1814 sst. (Garn.), d. af grosserer, agent Andreas *B. (1723–94) og Mechthilde C. Rohde (1737–70).

F. begyndte som volontær ved kavalleriet, blev sekondløjtnant 1783, premierløjtnant 1789, ritmester 1793, kar.major 1803. Med sit pertentlige kendskab til uniforms- og andre reglerne var han en mand efter kronprinsens (Frederik VI) hoved. Han tillagdes samtidig andel i at prinsens forbindelse med fru *Dannemand kom i stand. 1800–08 var han medlem af adjutantstaben (De røde fjer), og ved dennes omdannelse til generalstab fik han oberstløjtnants rang, blev overkomplet (1809 virkelig) generaladjutantløjtnant, 1810 kar., 1813 virkelig oberst og chef for husarregimentet. Han deltog i afvæbningen af de spanske tropper på Sjælland men kom ikke til at forrette egentlig krigstjeneste. 1817 blev han generalmajor, 1836 generalløjtnant. Ved hærens omordning 1842 fik han efter ansøgning, på grund af alder, sin afsked og stilledes à la suite som general af kavalleriet. Hverken militært eller personlig var F. betydelig, men han satte sig i Lyngby et varigt minde. Ved sit ægteskab var han blevet ret velhavende, og da han ikke efterlod sig direkte livsarvinger oprettede han ved testamenten 22.11.1841 et fideikommiss, i hvilket indgik hans landsted i Lyngby, det tidligere „Wildnis“. Under navnet „Frieboes Hvile“ skul-

le det tjene som fribolig for to officersenker, fortrinsvis efterkommere af hans og hustruens slægt. Ved F.s død overgik ejendommen til søstersønnen premierløjtnant F. C. C. Funch, og 1953 blev den af den sidstlevende slægtning solgt til Lyngby-Tårnbæk kommune der lod den restaurere. Den er nu fredet og anvendes af Byhistorisk samling for kommunen. Et legat stiftet af F. til uddeling blandt fattige i Lyngby sogn er nu indgået i kommunens fælleslegat. F. ejede en udsøgt bogsamling som nu er spredt, men katalog findes i Byhist. saml. – Kammerherre 1810. – R. 1817. DM. 1824. K. 1826. □To stik af Chrétien efter tegn. af hhv. Fournier og Fouquet; efter den første tegn. sign. Lemming (Kgl.bibl.). Min. af H. J. Aldenrath ca.1813–17 (Fr.borg). Mal. af C. A. Lorentzen (Gardarhusarkasernen, Næstved), kopi på Frieboes Hvile. Afbildet på Gertners mal. af salvingen, 1840 (Rosenborg).

Nanna Lange: Den Bodenhoffske slægtbog, 1914. Paul Hennings i Pers.hist.t. 7.r.I, 1916 231–41 (slægt). – Fra hoffet og byen, 1906 (fot.optr. 1966) = Memoirer og breve III. E. O. A. Hedegaard: Frederik den sjette og „De røde fjer“ I–II, 1975 I 64f 85 127; II 254. Poul Strømstad: Frieboes hvile, 2.opl. 1978. Jeppe Tønsberg i Lyngbybogen 1978 98–133 (F. C. C. F. Funcks optegnelser).

Sv. Cedergreen Bech

Friedenreich, Alexander, 1849–1932, psykiater. * 1.6.1849 i Kbh. (Helligg.), † 28.6.1932 sst., begr. sst. (Ass.). F: bestyrer af Efterslægtsselskabets skole, professor Diedrich Wilhelm F. (1798–1851, ~ 1° 1831 med Jonasine Møller, 1805–38) og Henriette Birgitte Møller (1814–83). ~ 8.10.1884 i Kbh. (Ansgar) md Rosalie (Rosa) Josephine Courson, * 4.10.1857 i Artins i Frankrig, † 6.3.1933 i Kbh., d. af propriétaire Onésime Théodore C. og Apoline Julie Guettier.

F. blev student 1867 fra Metropolitanskolen og tog – efter i kort tid at have studeret zoologi og 1874 medicinsk embedseksamen. Under påvirkning af C. *Lange valgte han neurologi som speciale. Efter at have været kandidat ved Almindelig hospital (1875) og kommunehospitalet (1876–78) samt assistent ved Wilhelm *Meyers ørekliniik var han reservelæge ved kommunehospitalets afdeling VI 1878–81. Han disputerede 1879 over et neurologisk emne (*Bidrag til den nosologiske Opfattelse af Athetosen og dermed beslægtede Krampeformer*). Efter en omfattende studierejse 1881–82 var han afdelingslæge ved poliklinikken for nervesygdomme (1884–88), senere kommunelæge og en kortere tid fængselslæge, foruden at han havde en omfattende privatpraksis og en privatklinik. Efter Knud *Pontoppidans afgang blev han 1898 overlæge ved kommunehospitalets afdeling VI. Han yde-

de her sit livs betydeligste indsats ved at videreføre den af Pontoppidan begyndte modernisering af sindssygeplejen. Ved sine retslige observationer øvede F. ikke ringe indflydelse på kriminologiens udvikling herhjemme – ikke mindst gennem sin klare og originale bog om *Tilregnelighed fra Lægens Standpunkt*, 1910 der er et af hans betydeligste arbejder og har sat blivende spor i den nye straffelov. – 1898–1916 var F. docent i psykiatri, og 1916–19 professor ved universitetet. Som lærer var han overlegen, måske lidt kølig, men elegant, kauserende og fængslende; som læge noget reserveret og velvillig-ironisk, men bag dette ydre en sympatisk personlighed. – Foruden de tidligere omtalte arbejder udgav han *Cliniske Forelæsninger over Nervesygdomme*, 1882, den første danske lærebog i klinisk neurologi, og *Tvangstankesygdommen*, 1887, der i tilslutning til fransk psykiatri fremhæver lidelsens emotionelle årsager, samt den meget benyttede lærebog *Kortfattet speciel Psykiatri*, 1901 (sidste udg. 1921). – Han var medredaktør af *Hospitalstidende* (1878–93), medudgiver af *Medicinsk Aarskrift*, censor ved medicinsk embedseksamen (1889–98) og psykiatrisk sagkyndig i retslægerrådet fra 1917, sekretær og senere formand i Medicinsk selskab, formand for Foreningen af danske sindssygelæger, medlem af bestyrelsen for Kriminalistforeningen (1900–19), æresmedlem af Neurologisk selskab, medlem af Sociéte des médecins Russes i Moskva og Sociéte de Thérapeutiques i Paris. På hans 70-års fødselsdag hædrede hans elever ham med et festskrift. – Tit. professor 1903. – R. 1913. □ Karikatur af bl.a. Alfred Schmidt (Fr.borg). Mal. af Sigurd Wandel. Foto.

Th. Hauch-Fausbøll i Berl.tid. 29.6.1932 (om slægten F.). Aug. Wimmer m.fl. sst. E. Brünnicke i Ugeskr. for læger XCIV, 1932 749. G. E. Schrøder i Hospitalstid. LXXV, 1932 959–64. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Max Schmidt*

Friederich Christian (grønl. Pápa), ca. 1713–33, tolk. * ca. 1713, † 14.9.1733 i Godthåb. Hans Egede tog P. til sig 1724 som ung forældreløs og oplærte ham til medhjælper og tolk. 1.1.1725 blev han døbt som en af de første grønlandere og fik navnet F.C. Fra 1729 virkede han som underviser for sine landsmænd på egen hånd. 1733 blev F.C. angrebet af kopper som en hjemvendt grønlander havde bragt med sig fra Danmark og døde til stor personlig sorg for Egede. – F.C. var kvik og lærenem og havde især let ved sproget. Han hjalp Egede med at skrive den første grønlandske grammatik og var den første grønlander som selvstændigt og aktivt gik ind i

missionsarbejdet og var til uvurderlig hjælp for sin adoptivfar.

Mads Lidegaard

Friederichsen (Friedrichsen), Vilhelm Heinrich, 1841–1913, arkitekt. * 6.5.1841 i Kbh. (Petri), † 5.3.1913 sst., begr. sst. (Ass.). F: tømrersvend Peter Wilhelm F. (1817–74) og Helene Theresia Seerup (1821–75). ~ 26.7.1867 på Frbg. med Anna Kirstine Katharine Madsen, * 26.9.1842 i Asperup, † 4.4.1927 i Kbh., d. af forvalter, senere branddirektør og kancelliråd Niels M. (1813–68) og Mariane Sarine Johansen (1817–tidligst 96). F. blev udlært som tømrer, og efter at have fulgt undervisningen på det tekniske institut i Læderstræde i tre vintre kom han 1856 ind på kunstakademiet hvor han fik G. F. Hetsch og Chr. Hansen som lærere. 1864 vandt han den lille sølvmedalje og 1865 fik han afgangseksamen. I sin store produktion af offentlige og private bygninger var han især præget af Chr. Hansen. Han var på ingen måde banebrydende, men repræsenterede en solid murstensarkitektur overvejende i en klassicistisk farvet renæssancestil. Som et særkende og i nogen grad i modsætning til sine samtidige dyrkede han de gule mursten også til bygninger af mere monumental karakter. F. fik sammen med P. C. Bønecke 3. præmie i konkurrencen om Det kgl. teater 1871. Han fik efterhånden lejlighed til at gøre hospitalsbyggeriet til sit speciale og har på dette felt lagt sin mest betydelige indsats. I 1870'erne opførte han to nye kommunale hospitaler i København, *Øresundshospitalets* ældre del 1875–76 (karantænehospital med 32 senge) og *Blegdamshospitalet*, bygget efter pavillonsystemet, 1878–80 (nedrevet). I 1883–85 opførte han *Skt. Johannes stiftelsens kompleks* med hospital, arbejds hus for fattige, optagelseshjem for småbørn (nu *Nørre hospital*, Københavns plejehjem) på begge sider af Ryesgade mellem Sortedams Dossering og Blegdamsvej. Det er et varieret bygningskompleks med monumentale facader mod Ryesgade og mere spredt bebyggelse mod Dosseringen og Blegdamsvej, og som påskønnelse for de fortrinlige arkitektoniske kvaliteter (der stadig kan hævde sig) modtog han i 1886 C. F. Hansen Medaljen af Akademiet. Han opførte endvidere *Præstø amts sygehus* i Stege 1892 og *tilbygninger til Præstø amts sygehus* i Næstved 1893–94. Fra slutningen af 1880'erne og gennem 1890'erne deltog F. i de mange forberedelser til udflytningen af Det kgl. Frederiks hospital, Den kgl. fødselsstiftelse og de lægevidenskabelige institutter (Rigshospitalet) og udførte 1892 et projekt, men blev forbigået i den endelige planlægningsfase.

Friederichsen, Vilhelm

Ved siden af hospitalsbyggeriet opførte F. den første del af *de offentlige slagtehuse ved kvægtorvet* 1881–83, *Mariahjemmet*, Vester Voldgade 115 i røde mursten med romanske motiver, endvidere en stor gruppe villaer og etageejendomme i København. 1875–89 var F. bygningsinspektør i Københavns 1. distrikt, det store Vesterbro kvarter. Det var i disse år dette distrikt oplevede den meget voldsomme udbygning. F. administrerede sin stilling med stor dygtighed.

Berl. tid. 1.10.1883; sst. 6.3.1913. Arkitekten XV, 1912–13 233–37. Steffen Linvald: Blegdams hospitalet 1879–1954, 1954.

V. Villadsen (Knud Millech)

Friediger, Moses Samuel (Max), 1884–1947, overrabbiner. * 9.4.1884 i Budapest, † 9.4.1947 i Kbh., begr. Mos. vestre. F: grosserer Leopold F. († 1927) og Bertha Bendel († 1920). ~ 11.1.1910 med Fanny Seegall, * 4.6.1888 i Berlin, † 15.5.1964 i Kbh., d. af Arthur S. († 1915) og Rosalie Seckelsohn († 1924).

F. blev uddannet på Hildesheimer seminariet i Berlin der hørte til den ortodokse jødiske retning. Han blev dr.phil. 1908 og rabbiner 1909. Havde embeder i Pohrlitz i Mähren og i Oderberg i Schlesien før han 1920 blev valgt til overrabbiner ved Det mosaiske troessamfund i København, et embede han varetog til sin død. 29.8.1943 blev han og hans søn Arthur blandt mange andre danske arresteret af tyskerne. Da forfølgelserne af de danske jøder satte ind i oktober 1943 blev de med ca. 450 danske jøder deporteret til Theresienstadt hvorfra de i april 1945 blev reddet af svensk Røde kors' transportere.

F. forblev trofast mod den traditionelle jødedom. Han kom til København på et tidspunkt hvor menigheden endnu var præget af en strid mellem hans to forgængere. Det var sikkert en medvirkende årsag til at han igennem alle årene afviste muligheden af at knytte en anden fast rabbiner til sig. Dette bragte ham i nogen grad i modsætning til Marcus Melchior der 1947 blev hans efterfølger. Som taler og prædikant var han handicappet af at dansk for ham forblev et tilfældigt sprog. I sindelag blev han derimod hurtigt dansk. Sin største tale holdt han måske ved Københavns synagoges 100-års jubilæum i 1933 hvor Christian X som den første danske regent overværede en højtidelighed i synagogen. Selv beskrev han oplevelsen da en dansk Røde kors delegation i 1944 besøgte Theresienstadt og overbragte ham en hilsen fra kongen som et af sit livs højdepunkter. Han gik varmt ind for et større fællesskab med den kristne verden hvilket ikke forhindrede ham i allerede på et tidligt tidspunkt at støtte det jødiske genopbygningsarbej-

de i Palæstina. Hans optimisme var ukuelig og hjalp ham gennem de svære år i fangenskab. Den gjorde det vanskeligt for ham fra begyndelsen at forstå omfanget af nazismens ondskab, men stillet over for realiteterne optrådte han stærkt og værdigt. Han værnede om sit embedes anseelse også i kraft af en flittig og samvittighedsfuld indsats. Flid og optimisme holdt sig også da han blev mærket af en alvorlig sygdom, og han passede sit embede indtil få dage før sin død.

F. har skrevet: *Lærebog i den jødiske Religion*, 1922, *Esthers Bog* oversat til dansk og kommenteret, 1924, *Jødernes Historie*, 1934, *Landet, der genopbygges*, 1936, *Grundtræk af Jødedommens Etik*, 1938, *Kortfattet Fremstilling af Jødernes Historie*, 1938, *Bibelhistorie*, 1940, *Theresienstadt*, 1946. – R. 1947.

Jødisk samfund, aug. 1947. Ved 150-årsdagen for anordningen af 29.3.1814, red. Jul. Margolinsky og Poul Meyer, 1964 100f. Marcus Melchior: Levst og oplevet, 1965. Poul Borchsenius: Historien om de da. jøder, 1969.

Bent Melchior

Friedrichsen, Jens Theodor Heinrich, 1827–1907, gartner. * 24.9.1827 i Kbh. (Frels.), † 16.1.1907 på Frbg., begr. i Kbh. (Ass.). F: bagermester Carl Julius F. (opr. Friedrichs) (1786–1854) og Anne Margrethe Lund (1796–1829). ~ 19.2.1859 i Glücksborg med Marie Poulsen, * 14.1.1837 i Glücksborg, † 22.4.1911 på Frbg., d. af bagermester Boy John P. (1800–75) og Marie Christine Petersen (1807–81).

F. fik sin uddannelse som gartnererelev hos handelsgartner J. A. Batzke og var derefter gartnermedhjælper ved Københavns botaniske have ved Charlottenborg, i Frederiksberg have og i Rosenborg have. 1848 gartnereksamen fra Rosenborg gartnerlæreanstalt. 1848–55 gartner i Botanisk have, afbrudt af deltagelse i krigen 1850. 1855–64 slotsgartner hos Fr. VII på Glücksburg slot. 1865–68 var han botanisk gartner ved den botaniske have ved Lunds universitet hvor han forestod havens flytning. 1868–1902 var han botanisk gartner ved Botanisk have der 1871 flyttedes fra Charlottenborg til Københavns voldterræn. Planerne var udarbejdet af landskabsgartner H. Flindt og drivhusanlæggene af slotsgartner Tyge Rothe og brygger J. C. Jacobsen, mens F. sørgede for fremskaffelse, fordeling og placering af planterne. F. holdt fast ved traditionerne fra den gamle botaniske have. Hans største indsats var en omhyggelig kontrol af hjemmeavlet og fremmed frø, især vigtig ved bytteforbindelserne med udenlandske botaniske haver. F.s gode hukommelse og faglige nøjagtig-

hed var med til at give Københavns botaniske have et solidt, internationalt ry. Hans gerning levnede ham ikke tid til litterære arbejder, og kun få gartneriske artikler foreligger fra hans hånd. – R. 1891.

Axel Lange i Haven, 1907 53–56. L. Helweg i Gartner-tid. 1907 25f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Åge Nicolaisen

Friehling, Bernhard, 1797–1874, glasværksbestyrer. * 2.2.1797 i Kbh. (Petri), † 27.2.1874 sst. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: skræddermester Bernhard F. (1755–1807) og Sara Thrane (1762–1806). ~ 14.5.1823 i Kbh. (Helligg.) med Petrine Duus, døbt 2.6.1793 i Kbh. (Frels.), † 1.11.1856 på Holmegård, d. af skibskaptajn Peder Pedersen D. (1762–1821) og Anne Wisborg (1763–1836).

F.s navn er knyttet til glasværksindustriens gennembrud i Danmark. Holmegaards glasværk, der efter plan af lensgreve Conrad "Danne-skiold-Samsøe var anlagt 1825 som Danmarks første glasværk, betalte sig ikke, og grevinden søgte derfor en merkantilt uddannet leder. 1835 ansattes F., der var uddannet i handelshuset Kortricht & Co., som bestyrer, og hans reformer fik stor betydning for glasværkets trivsel idet han både var en kapacitet inden for det merkantile og det tekniske område. Værkets oprettelse var foranlediget af ønsket om at udnytte de mo-sestrækninger som hørte under Holmegaards gods, og det herfra stammende tørvebrændsel egnede sig med den daværende teknik bedst for flaskeproduktion. Imidlertid havde man i årenes løb foruden grøntglas optaget fabrikation af hvid- og vinduesglas, og F.s første handling var at opgive den sidste og stærkt indskrænke hvid-glasproduktionen. Værkets produktion af grøntglas steg nu så stærkt at mosens tørv ikke længere slog til, og indehaveren (på dette tidspunkt gehejmeråd, lensgreve Christian "Danneskiold-Samsøe, 1800–86) anlagde da 1847 på F.s anbefaling Kastrup glasværk, ligesom han 1857 forpagtede Godthåb glasværk ved Helsingør. Imidlertid havde F. arbejdet ivrigt med tekniske forbedringer, og ved anvendelse af Siemens' gas-regeneratorovn og kontinuerlige kummeovne – som her i landet først toges i brug af Holmegaards glasværk efter at F. havde studeret systemet i Bøhmen og Sachsen – havde han opnået at Holmegaard nu også kunne levere gode hvid-glasvarer (det såkaldte halvkrystal). Fabrikationen af flasker kunne derfor henlægges til Kastrup hvorefter der på Holmegaard kun tilvirke-des hvidglas. Den stærkt stigende flaskeproduktion som fulgte med ølsalgets vækst (både inden-

landsk og til eksport) foranledigede 1873 opret-telsen af et aktieselskab til overtagelse af glas-værkerne i Kastrup og Helsingør. F., som herefter flyttede til Kbh., beholdt dog overlødsen til sin død. – Justitsråd 1852.

C. Nyrop: Bidrag til den da. industris hist., 1873 245. Holmegårds glasværk 1825–1950, red. P. Koch Jensen og S. Schultz, 1950.

*P. Koch Jensen**

Fries, Hans Andreas Frederik, 1815–90, skriftstøber. * 11.11.1815 i Kbh. (Garn.), † 28.3.1890 sst., (Trin.), begr. sst. (Vestre). F: kaptajn, regiments-kvartermester Johan Georg F. (1778–1855) og Dorothea Susanne Bech (1781–1851). ~ 9.7.1842 i Kbh. (Frue) med Anna Dorothea Margrethe Bech, * 18.10.1810 i Skarum, Mors, † 7.1.1894 i Kbh., d. af sognepræst Andreas Frederik B. (1774–1815, ~ 2° 1815 med Christine Petersen, 1794–1866, ~ 2° 1819 med urtekrammer Conrad Wilhelm Bech, 1783–1854) og Anna Hellesen (1777–1813).

F. tog 1830 afgangseksamen fra det v. Westenske instituts handelsklasser og kom i lære hos instru-mentmager F. A. Thiele, lærte sig at gravere og blev 1837 svend. Han søgte videre uddannelse på Institut for metalarbejdere og knyttedes 1838 til det Berlingske bogtrykkeri. 1842 overtog han det til bogtrykkeriet hørende skriftstøberi. Mens han var hos Carl *Berling skar han stemplerne til de komplicerede sanskrittyper til N. L. Westergaards Radices linguæ Sanscritæ der 1841 ud-kom i Bonn, og til en sanskritlæsebog som Ber-ling trykte. For Det nordiske oldskriftselskab fremstillede han flere runealfabeter. – Hans virk-somhed som skriftstøber blev af stor betydning for danske bogtrykkere, skønt han hele sit liv arbejdede med ringe kapital og under trykkede kår. For det Thieleske bogtrykkeri udførte han et skriftsystem, Leipzigsystemet, overført på dan-ske mål, det såkaldte Thieleske system. 1845 er-hvervede F. patent for Danmark på Lauritz Brandts skriftstøbemaskine, og s.å. hjalp han Chr. Sørensen med sætte- og aflæggemaskinen hvis praktiske anvendelse væsentlig skyldes F.s arbejde. F. var en meget tilbageholdende natur, næsten sky af væsen, højt skattet af de få der kunne vurdere hans sjældne tekniske dygtighed. – En søn Georg Vilhelm F. (1847–1927), student 1865, arbejdede i faderens skriftstøberi og over-tog det efter moderens død 1894. Det ophørte 1904.

Skandinavisk bogtrykkertid. III, 1872 52. C. Reimers i Ny typografisk tid. VI, 1890 73–78. [Henry Hellsen:] To hundrede år. Det Berlingske bogtrykkeri 1733–1933, 1933 52.

Finn H. Lauridsen (Georg Nygaard)

Frifelt, Salomon J.

Frifelt, Salomon Jensen, 1889–1973, forfatter. * 13.2.1889 på Frifeltgård, Ølgod sg., † 13.4.1973 sst., begr. Bejsnap kgd. F: gårdejer Mads Peder Jensen (1864–1946) og Karen Pedersen (1862–1958). ~ 10.8.1923 i Bejsnap k. med Nanna Ragnhild Møller, * 19.6.1898 i Grønfeld, Ølgod sg., d. af lærer Jens Peder Kristensen M. (1857–1931) og Kirstine Wadt (1861–1926).

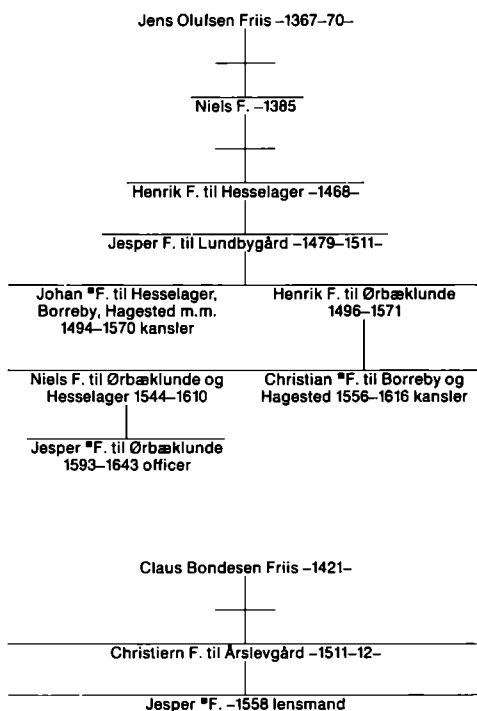
F. blev født og voksede op på slægtsgården Frifeltgård ved Ølgod. Efter to vintre på Janderup og Ondløse højskoler kom han 1910–12 på Askov højskole og blev i forlængelse heraf selv højskolelærer på Levring højskole 1912–15. 1917–18 var han lokalredaktør på Vestkysten i Varde for endelig 1923 at overtage slægtsgården. Som forfatter tilhører F. hjemstavnsdigterne. Slægt, arv og hjemstavn var grundpillerne i det forfatterskab han indledte 1918 med novellesamlingen *Lyng*. I hans verdensbillede er det sådanne dybe instinkter der holder sammen på fortid, nutid og fremtid. Uden dem mister folket sin livskraft og det enkelte menneske sin sindsstyrke. Bedst skildres det i romaner som *Af Jordens Æt*, 1921, *Mellem to Taarne*, 1926, og *Dagen og det grønne land*, 1955. I en række novellesamlinger hvoraf især *Godtfolk og Skidtfolk*, 1939, skal nævnes har han i Johs. V. Jensens stil, men uden dennes psykologiske indsigt, portrætteret „jysk sind“: stædige karakterer med et vist element af vildskab. Det historiske og folkloristiske kom naturligt nok til at spille en vigtig rolle i F.s forfatterskab, fx i *Gennem de jydsk Udmærker*, 1929, og *Ad jydsk Veje sønderud*, 1934, om hhv. hedens opdyrkere og studehandelens historie. Sammen med T. Tobiassen Kragehund (1879–1957) udgav F. en række folkelivstudier, og interessen for egnens historie førte også til et par biografier og nogle erhvervshistoriske skildringer af andels- og bankinstitutionernes fremvækst i Vestjylland. F. var 1937–64 formand for Historisk samfund for Ribe Amt og en ledende skikkelse inden for slægtsgårds-forskningen. □Foto. – Mindesten 1974 i Hejbøl, Ølgod.

Interview i Niels Th. Mortensen: *Jydske digtere i for-hør*, 1937 38–47. – Cai M. Woel: *Troubadourer II*, 1934 152–58. Drude Nielsen i *Kristeligt dagbl.* 5.4.1973. Åge Jensen i *Flensborg avis* 14.6. s.å. H. K. Kristensen i *Fra Ribe amt*, 1973 344–47.

Uffe Andreassen

F.s søster Berte var ~ rigsadmiral Albret "Skeel".

Tavle Ia + b

Friis, Frijs (af Vadskærgård) (tavle II).

Uradel. Uddød i mandslinien 1763.

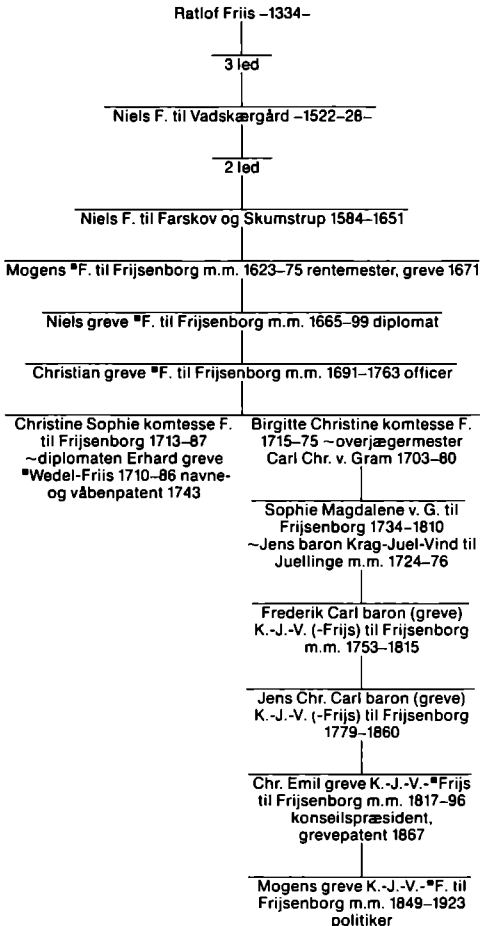
Mogens greve *F. var ~ 1° med Anne Sehested, d. af kansler Christian Thomesen *S. Niels greve *F. var ~ Christine Sophie komtesse Rentvold, d. af storkansler Conrad greve *R. Christian greve *F. var ~ Øllegaard Gersdorff, d. af gesandt Frederik *G. Niels greve F.s datter Charlotte Amalie var ~ 2° med hofmarskal Otto *Blome. Hendes søster Conradine Christine var ~ samleren Chr. greve *Danneskiold-Samsøe. Christian greve F.s datter Elisabeth Sophie var ~ embedsmanden Jean Henri *Desmercières. Chr. Emil greve K.-J.-V.- *F.s søster Clara Sophie var ~ politikeren Hans *Carlsen. Mogens greve K.-J.-V.-*F. var ~ Frederikke (Fritze) Sophie Elisabeth komtesse Danneskiold-Samsøe, d. af teaterchef Chr. greve *D.-S.

Friis (af Haraldskær) (tavle III).

Sønderjysk uradel, hvis tidligst kendte medlemmer levede i 1300-tallet. Uddød i mandslinien 1727.

Jep *F. (-1547) var ~ Helvig Høg, d. af rigsråd Niels *H. Deres datter Karen var ~ 1° med lens-

Tavle II

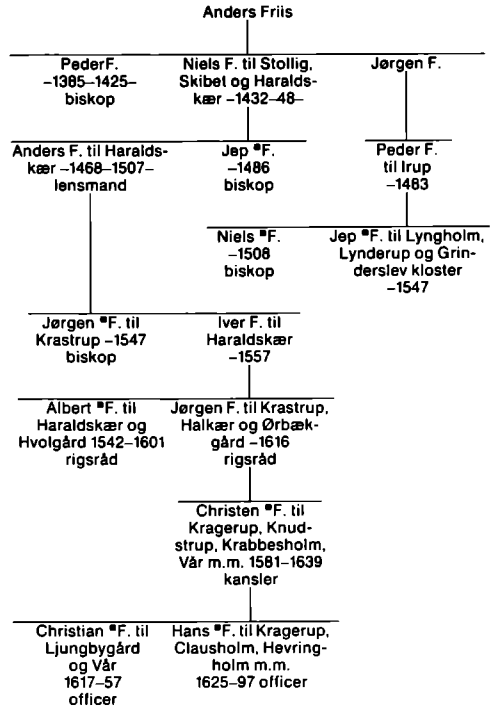

mand Holger H. *Rosenkrantz (1496–1534). Christian *F.s (1581–1639) søster Sidsel var ~ rigsråd Mogens *Kaas. Hans datter Else F. var ~ lensmand Joachim *Bech. Christian *F.s (1617–57) datter Sophie Amalie var ~ officeren Johan *Rantzau, som tidligere havde været ~ Hans *F.s datter Christiane Barbara.

(Tavle IV). Blandt de mange borgerlige slægter F. nedstammer den der har fostret det største antal blandt de biograferede, fra købmand i Ribe Niels Hansen Griisbech (1549–1618), hvis hustru Kirsten Christensdatter, var enke efter borger i Ribe Christen F. († ca. 1580), og hvis børn derfor førte navnet F.

Sekretær Finn T. B. *F. (1897–1978) var ~ Bodil Emilie Schou (* 1900), d. af direktør H. H. *S. (1858–1932).

Tavle III

En anden borgerlig slægt F. (tavle V) føres tilbage til skipper i Nakskov Jacob Frederiksen F., der druknede ved forlis under Fyn 1654. Han var tipoldefar til guldsmed i Holbæk, senere lærer i Kværkeby Ambrosius Jørgensen F. (1722–72), hvis søn var Jacob Jørgen F. (1753–94).

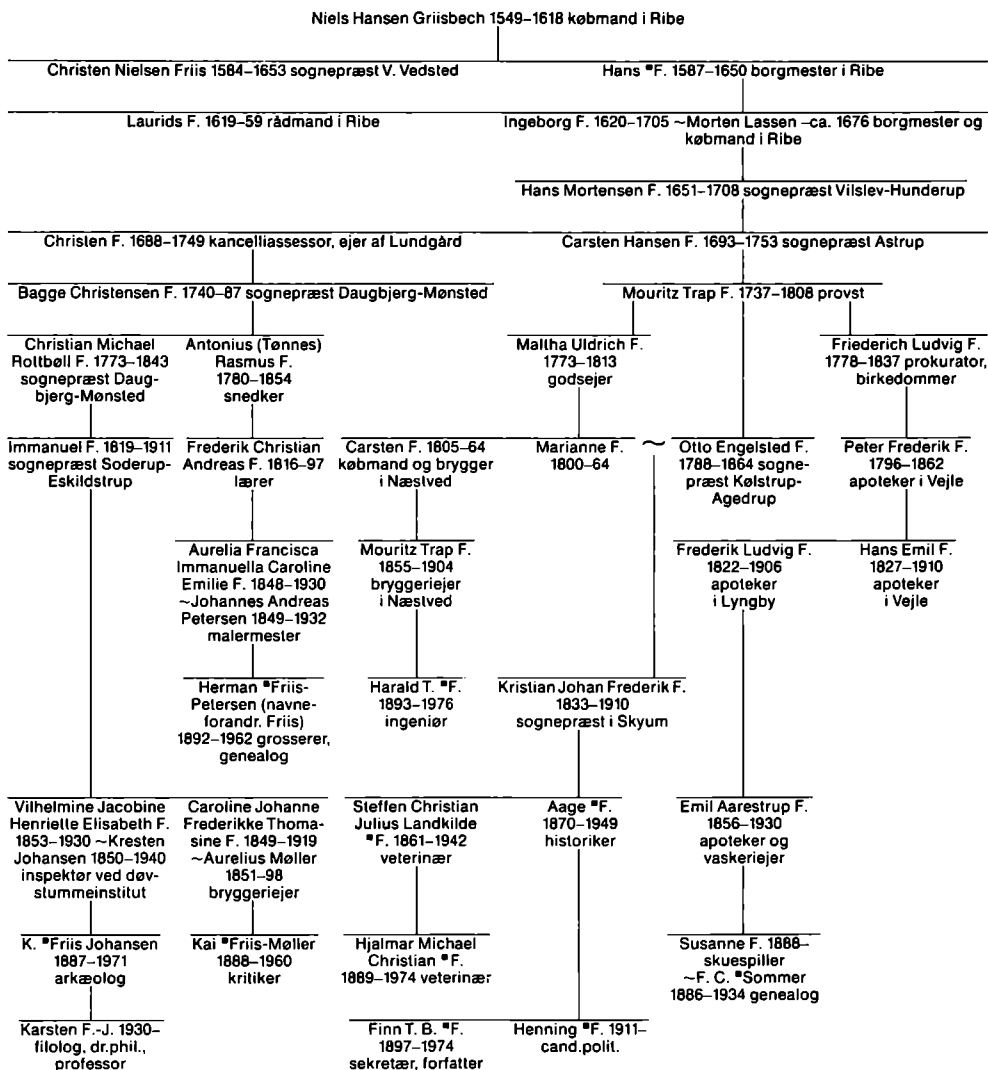
(Tvl. I). Danm.s adels årbog LIX, 1942 II 51–66. (Tvl. II) Danm.s adels årbog LIX, 1942 II 67–80 og LVIII, 1941 II 95–104. (Tvl. III) Danm.s adels årbog LIX, 1942 II 81–97. (Tvl. IV) H. Friis-Petersen: Familien F. fra Ribe gennem 400 år, 1949. (Tvl. V) H. Friis (Petersen): Skipper i Nakskov Jacob Frederiksen F. og hans efterkommere af navnet F., 1955 (ms. på Landsarkivet i Viborg). A. Halling: Meine Vorfahren bd. 2, Glückstadt 1905.

Nils G. Bartholdy/Hans H. Worsøe

Friis, Achton Johannes, 1871–1939, maler. * 5. 9.1871 i Trustrup, Lyngby sg., Randers amt, † 17.12.1939 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: Maren F. (1850–1926). ~ 15.12.1909 i Kbh. (Matth.) med violinist Martha Elster, * 17.9.1879 i Kbh., † 28.2.1966 på Frbg., d. af grosserer, søkaptajn Christian Gregers E. (1832–97) og Lovise Augusta Petersen (1845–1936).

F. stammer fra djurslandske bønder. Efter præliminærsamen kom han i malerlære og besøgte

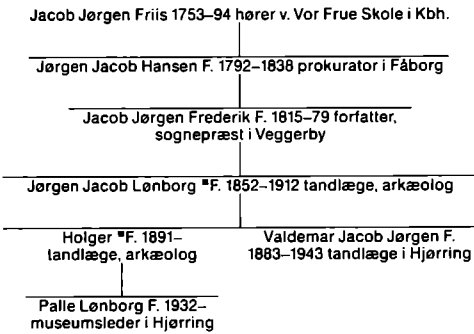
Tavle IV

Teknisk skole i Århus hvorfra han 1894 dimitteredes til kunstakademiet i Kbh. Han besøgte akademiet til 1899, og 1900–01 lærte han at rade hos Carl *Locher. Han debuterede 1900 på Charlottenborg hvor han siden med mellemrum udstillede landskaber og raderinger. 1906–08 deltog han sammen med maleren Aage *Bertelsen i Mylius-Erichsen ekspeditionen til Grønland som han har givet en skildring af i sin bog *Danmark-Ekspeditionen til Grønlands Nord-ostkyst*, 1909. Ved hjemkomsten 1908 afholdt

han (sammen med Aage Bertelsen) en udstilling af ca. 100 Grønlandsbilleder (i Den frie udstilling) som de følgende år udstilledes i Berlin og andre tyske byer samt i Royal Geographical Society i London. 1909–10 foretog han en studierejse til Tyskland, Italien, Schweiz og Frankrig, 1914 var han i Paris og 1915 i Berlin og Dresden. – F. har med en sjælden alsidighed arbejdet på mange forskellige kunstneriske områder. Han har foruden at være maler arbejdet med grafisk kunst (femten raderinger i årene 1900–12, bl.a.

Table V

Ariman og Jørgen Brønlund) og tillige virket som dekorativ kunstner (hos Bing & Grøndahl 1912–25), som forfatter (rejse- og naturbeskrivelser bl.a. i Politiken, Dagens Nyheder, Tilskueren og Frem; bogen *Arktiske Jagter*, 1925) og dyrket musikken som amatør (Achton F.-trioen). Fra 1921 var han væsentlig optaget af et stort beskrivende værk om Danmark, til hvis udgivelse undervisningsministeriet og Ny Carlsbergfondet har ydet støtte. I somrene 1921–24 gjorde han rejser i motorbåd til Danmarks småøer (sammen med Johannes *Larsen, der har bidraget til værket med landskabstegninger) for at indsamle materiale til værkets første del *De danskes Øer*, som udkom i tre bind 1926–28. Til dette såvel som til fortsættelserne *De Jydere Land*, 1932–33 og *Danmarks store Øer*, 1936–37 har F. skrevet teksten der er i en let fortællende stil, og tegnet en lang række portrættegninger af danske folketyper. Tredje del er tillige illustreret af Andreas Friis og Knud Kyhn. – I museerne i Odense og Randers findes der malerier fra Grønland, i kobberstiksamlingen nogle raderinger og i Dansk folke-mindesamling ca. 70 tegninger af danske folketyper. – F. M.2.1908. □Foto.

Interview i Gads da. mag., 1936 224–32. – Nationaltid. 19.12.1939. K. Flor i Berl.tid. s.d.

Merete Bodelsen

Friis, Albert, 1542–1601, rigsråd. * 8.6.1542, † 24.4.1601 på Riberhus, begr. i Skibet k. F: Iver F. († 1557) og Sophie Albertsdatter Glob († tidligst 1574). ~ 1569 el. 1570 med Ingeborg Gyldenstjerne, * 24.5.1546 på Iversnæs, † 6.9.1591 på Haraldskær, d. af Christoffer G. († 1562) og Anne Tønnesdatter Parsberg († 1587). F. blev hofjunker 1566 og deltog 1567–68 i Daniel *Rantzaus tog ind i Sverige. Han var 1569–81 lensmand på Sebbler kloster, 1580–94 på Riberhus, 1595–96 på Vestervig kloster, 1596–97 på

Åkær og 1597–1601 igen på Riberhus; desuden havde han af mindre forlener Skarpenbergs gods på Mors (1581–94) og Tørrild hrd. med Jelling birk (1588–97). 1581 fik han sæde i rigsrådet. 1594 sendtes han med Christoffer *Valkendorf til Gotland for at holde retterting; 1598 deltog han i frugtesløse forhandlinger med Gottorp. Foruden fædrengården Haraldskær ved Vejle hvis hovedbygning han har rejst ejede han flere mindre gårde i Jylland. Med borgerne i Ribe stod han sig godt, men forstod også at bruge sin stilling til at skaffe sig indtægter og fordele af dem. Af hans mange børn overlevede kun fem døtre ham, og til dem gik hans betydelige rigdom i arv således at hver af dem kunne få 20.000 rdl. i jordegods, 7.000 rdl. i penge. □Fremstillingen af F. på sticket af Frederik IIs ligfærd er ikke portræt.

Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Kr. IVs tid I–III, 1883–90. – Danm.s adels årbog III, 1886 131f; X, 1893 533; LIX, 1942 87f. A. S. Vedel: Ligprædiken over fru Ingeborg Gyldenstjerne, 1592. Kr. Ærslev: Danm.s len og lensmænd 1513–1596, 1879. Samme: Danm.–No.s len og lensmænd 1596–1660, 1885. J. Kinch: Ribe bys hist. II, 1884 228–31.

*Henry Bruun**

Friis, Anders, † 1526, prælat, var fra Flødstrup på Fyn. † 19.2.1526 i Kbh.

F. forekommer 1491 som magister og Roskildebispens Niels *Skaves kapellan. 1497 nævnes han som kantor i Kbh.s kapitel, og som sådan var han tillige sognepræst ved Skt. Nicolai kirke. Skønt han ikke beklædte nogen lærerstilling ved universitetet stod han dog i nøje forhold til dette og valgtet fem gange til dets rektor, ligesom han i adskillige år (fra 1505) som syndicus havde dets regnskabsvæsen under sin styrelse. Som løn herfor nød han indtægten af Fakse sognekald. 1500 stiftede han *Skt. Rochi kapel* ved Vor Frue kirke, og af denne kirke og kapitlet havde han store fortjenester. Navnlig besørgede han 1510 *Missa-le Hafnense* udgivet, et i typografisk henseende monumentalt værk, og han rettede og forbedrede *Diurnale Roskildense*, der 1511 blev trykt i Paris. Ved sin sognekirke, Skt. Nicolai, oprettede han i forening med kirkens vægger en gudstjeneste ved Skt. Nicolai alter. F. synes at have været en typisk repræsentant for de bedste sider af senmiddelalderens religiøse liv. Han efterlod sig (som Paulus *Helie vidner) et skønt eftermæle som en mand der både bar tunge lidelser med stor tålmodighed og viste en ualmindelig gavmildhed mod trængende.

Monumenta hist. Danicæ, udg. H. F. Rørdam I, 1873 64f. Acta pontificum Danica V, 1913 nr. 3589; VI, 1915 483f. – E. C. Werlauff: Kbh.s univ. fra dets stiftelse

Friis, Anders

indtil reformationen, 1850 79. H. F. Rørdam: Kbh.s kirker og klostere i middelalderen, 1859–63 (m. tillæg hertil i Ny kirkehist. saml. V. 1869–71). Bj. Kornerup: Vor Frue kirkes og menigheds hist., 1929–30.

*Bjørn Kornerup**

Friis, Andreas Alexander Carl Johan, * 1890, maler. * 21.6.1890 i Kbh. (Garn.). F: præst ved Frederiks hosp., Kbh., senere sognepræst i Hørsholm Johan Oluf Axel F. (1850–1939) og Johanne Vilhelmine Drachmann (1851–1915). ~ 19.6.1918 i Brejning, Gauerlund sg., Vejle amt, med Bodil Keller, * 26.6.1893 i Buddinge, d. af overlæge Christian *K. (1858–1934) og Lovise Amalie Fick (1857–1935).

F. blev student 1908 fra Rungsted, cand.phil. 1909, begyndte s.å. at tegne hos Holger *Grønvold på Teknisk skole og gik derefter på kunstakademiet nytår 1910–forår 1913. Han har foretaget en række studierejser til udlandet, nemlig Paris 1913–14 (et halvt år, gik på skole hos Maurice Denis), Italien okt. 1920–maj 1921, 1922 og 1924 (begge gange to–tre måneder), efterår 1926–efterår 1927, Paris og Sydfrankrig 1925 og 1928 (begge gange ca. seks uger), Oslo 1932 (for at studere moderne norsk freskomaleri). Han udstillede på Kunstnernes efterårsudstilling 1915, 1917–19, har tilhørt Den frie udstilling fra 1918 (medlem 1924) og var med på udstillingerne hos Liljevalch i Stockholm 1919 og i Forum 1929; i øvrigt har han afholdt en række separatudstillinger og deltaget i mange inden- og udenlandske grafik-udstillinger. – F. hører til den kreds af malere der fik deres gennembrud på Kunstnernes efterårsudstilling i årene omkring 1918. Han malede bl.a. nogle skovinteriører med ryttere. I den måde hvorpå rytterne tumler sig under de høje træer viste han sin interesse for den sluttede rumvirkning, og for hvorledes figurmotiver, form og farve komponeres ind i rummet, o: for en række kunstneriske problemer som han siden udviklede i billeder af lignende art med stor dygtighed og logisk konsekvens, undertiden med evne til at finde udmærkede stillingsmotiver for figurerne. Hans kolorit kan snart være mangefarvet betonet, med skarpe farveaccenter, snart overordentlig sparsom i sine midler. I de senere år har han malet en del portrætter hvoraf flere på Frederiksborg museet (museumsdirektør Otto Andrup og professor Johannes Pedersen). – Alterbilleder af ham i Staby og Gadevang kirker; udsmykning af la Courvejens skole (1931–32) og studenternes læsesal i Universitetsbiblioteket ved Nørre Allé (1939–44). Landskabstegninger til Achten Friis: Danmarks store øer (1936–37). Malerier i Kolding, Randers o.fl. museer. F. har skrevet en del

kunstanmeldelser og andre artikler til tidsskrifter. □Selvportr. raderet 1920. Mal. af F. Henriques, 1942. Foto.

Sv. Rindholt: A. F., 1937 = Danske kunstnere XVII. Samme: A. F. som grafiker, 1940 = Grafisk cirkels publ. XXIX.

*Sigurd Schultz**

Friis, Astrid, 1893–1966, historiker. * 1.8.1893 i Lemvig, † 31.7.1966 i Kbh. (Helligåndsk.), begr. sst. (Ass.). F: ingeniør, cand.polyt. Ludvig Christian F. (1864–1932) og Ane Fuglsang (1870–94). Ugift.

F. blev student fra Nørre gymnasium (Karen Kjærs skole) i 1913 og begyndte at studere historie ved Kbh.s univ. med skoleembedseksamen som mål, men skiftede i sit tredje studieår til magisterkonferens som hun bestod 1920. Hun nåede at deltage i Kr. *Erslevs sidste kildekritiske kursus og hørte hans afsluttede forelæsninger om historisk metode og historiens filosofi. Påvirkningen fra Erslev blev betydningsfuld, men langt mere kom Erik *Arup til at betyde for F.s videnskabelige udvikling. Af ham lærte hun den problematik som findes i hendes bedste arbejder: samspillet mellem politisk, finansiel og økonomisk historie, men dog således at tyngdepunktet hos F. kom til at ligge i de to sidstnævnte områder.

Efter Arups råd opgav F. sine tidligere planer om at fordybe sig i kolonihistorie og gav sig i kast med et studium af Englands historie under Elizabeth I og de første Stuarter. Det virkede som en frigørelse fra den efter hendes mening alt for tysk påvirkede danske historieforskning. Studierne fortsattes 1921–22 i London hvor F. på Public Record Office og British Museum indsamlede det materiale der udmøntedes i disputatsen *Alderman Cockayne's project and the cloth trade. The commercial policy of England in its main aspects 1603–1625*, 1927. Allerede ved sin fremkomst blev bogen modtaget med stor anerkendelse af engelske specialister, og skønt senere forskning har revideret adskillige punkter er den blevet stående som et standardværk. Dens hovedfortjeneste er nok mindre redegørelsen for Cockayne's mislykkede forsøg i årene 1614–17 på at forvandle Merchant Adventurers' eksport af ubehandlet klæde til en eksport af farvede, færdigbehandlede stoffer. Mere betød påvisningen af at kildematerialet kan give kvantitative oplysninger om handelens omfang og de enkelte handelshuses andel heri. Vigtig var også analyse af modsætningsforholdet mellem London og de nordengelske havnebyer samt, i tilknytning hertil, af den politiske trekant James I – Privy Council – Parlamentet.

Som en forløber for disputatsen havde F. 1925 offentliggjort *Bemærkninger til Vurdering af Øresundstoldregnskaberne og Principperne for deres Udgivelse* (Historisk Tidsskrift 9. r. IV) hvor en sammenligning skib for skib af indførslerne i de engelske Port Books og i Øresundstoldregnskaberne førte til den konklusion at de danske regnskaber nok registrerede antallet af passerede engelske skibe med stor nøjagtighed, men var mangelfulde m.h.t. angivelse af afgangshavn og ladning idet der dog indtrådte en forbedring på det sidste punkt efter indførelsen af en særlig dansk visitation i 1618. Afsluttende rettedes en ganske hård kritik mod Nina "Bangs principper for udgivelsen af det store tabelværk om skibsfarten og varetransporten gennem Øresund, og til F.s ubehagelige overraskelse blev denne kritik udnyttet fra politisk side til angreb på udgiveren der nu var undervisningsminister. Det medvirkede til at F. først 10 år senere, i Scandia VIII (1935), videreførte sin kritik der nu også omfattede de i mellemtiden udsendte bind af tabellerne. Interessen for Øresundstoldregnskaberne kølnedes ikke. I *Rosenobeltolden eller Skibstolden i Sundet i Tiden omkring 1550* (Festskrift til Erik Arup, 1946) behandlede toldadministrationen i Christian III's tid, i *The Two Crises in the Netherlands in 1557* (The Scandinavian economic history review I, 1953) og i *La valeur documentaire des comptes du péage du Sund. La période 1571 à 1618* (Les sources de l'histoire maritime en Europe, 1962) udnyttedes Øresundstoldregnskaberne ikke blot til at belyse transitens omfang, men også som prishistorisk kilde, og det påvistes hvorledes Østersøhandelen påvirkedes af og selv påvirkede udviklingen i religionskrigenes Vest-europa. Det planlagte værk om den engelske Østersøhandel og en tilsvarende plan om udgivelse af Øresundstoldregnskaberne prismaterialet nåede derimod ikke ud over indsamlingsstadiet.

Andre bidrag til europæisk historie er *Forbindelsen mellem det europæiske og asiatiske Kobbermarked* (Scandia XII, 1939) hvor F. med inddragelse af nye aspekter støttede studiekammeraten og venen Albert "Olsen i dennes diskussion med Eli F. Heckscher, og *Den nyere Tids Begyndelse ca. 1491-1660* (Gyldendals Verdenshistorie III, 1937) der nok er den bedste danske fremstilling af denne periodes europæiske historie, omend nu på mange punkter forældet.

Erfaringerne fra arbejdet med engelsk historie kom F. til gode i hendes bredt anlagte studier af Danmarks historie i Christian III's tid. Hovedresultatet heraf var de to store afhandlinger *Kansler Johan Friis' første Aar* (Scandia VI-VII, 1933-34) og *Rigsraadet og Statsfinanserne i Chri-*

stian III's Regeringstid (Historisk Tidsskrift 10.r.VI, 1942). I den første afhandling imødegik F. Knud "Fabricius' indvendinger mod andet bind af Erik Aarups Danmarks Historie og påviste Johan "Friis' afgørende betydning for reorganisationen af den danske statsforvaltning efter Grevens fejde. Førtættelsen fulgte med den anden afhandling hvor lensreformen, som Kr. Erslev havde behandlet i sin disputats, fremtrådte i nyt lys. Mod Erslev, der havde betragtet kongemagtens sejr over adelen som det afgørende træk, fremhævede F. den rolle som rigsrådet og især rigsembedsmændene spillede i arbejdet for at modernisere den danske statsforvaltning.

Karakteristisk for disse afhandlinger som for andre dele af F.s forfatterskab er den interesse der vises for personerne. Den fører videre til de mange biografier hun skrev til 2. udgave af Dansk biografisk Leksikon (1933-44). Også andre områder blev opdyrket. Til historiografien leveredes et vigtigt bidrag med *Nogle Betragtninger over Arild Huitfeldt og Danmarks Riges Krønike* (Til Knud Fabricius, 1945) hvor forholdet mellem Arild "Huitfeldts og Niels "Kragss skildringer af Christian III's historie belyses, og der var gjort forstudier til en videreførelse af denne undersøgelse.

F. var økonomisk uafhængig og kunne således hellige sig sin forskning uden at være afhængig af en stilling. Hun søgte professorat ved Århus univ. 1939, men C. O. "Bøggild-Andersen blev foretrukket. F. mente selv at hendes køn havde været en belastning i konkurrencen med mandlige fagfæller hvortil kom at økonomisk historie på den tid var en mindre anset disciplin. Et betydningsfuldt skridt mod anerkendelse var dog hendes indvælgelse 1942 sammen med Povl "Bagge i Den danske historiske Forenings bestyrelse. I fællesskab overtog de redaktionen af Historisk Tidsskrift hvad der udadtil markerede et forlig mellem hidtil uforsonlige grupper i den danske historikerverden. Samarbejdet varede til 1965 da F., som 1962-64 tillige havde været foreningens formand, udtrådte af bestyrelsen. Som påskønnelse af hendes mangeårige indsats udnævntes hun til æresmedlem.

1946 overtog F., efter konkurrence med Aksel E. "Christensen, det ved Knud Fabricius' afgang ledigblevne professorat i historie ved Kbh.s univ. Hun blev derved Danmarks første kvindelige professor, men hendes forudsætninger for at undervise var ikke de bedste. Den mundtlige fremstilling var vanskelig at følge og langt fra på højde med den skriftlige. I øvelserne med en mindre kreds af engagerede studenter kunne F. derimod virke som en inspirerende vejleder, hendes faglige judicium var overordentlig sikkert, også

når der var tale om arbejder uden for hendes egentlige område, og hun fulgte sine elevers første videnskabelige forsøg med opmuntring og trofast interesse.

Med professoratet fulgte mange andre forpligtelser. Straks efter udnævnelsen blev F. inddraget i det prishistoriske arbejde som efter internationale retningslinjer udførtes ved Institutet for historie og samfundsøkonomi, og efter Albert Olsens død 1949 overtog hun ledelsen heraf. Resultatet forelå 1958 med *A History of prices and wages in Denmark 1660–1800 I*, ved F. og Kristof "Glamann. I perioden 1949–55 var F. næstformand og kasserer i instituttets bestyrelse og som sådan med til at gennemføre dets afvikling der efterfulgtes af oprettelsen af tre universitetsinstitutter. For det nye historiske institut var F. formand til sin afgang 1964 og havde i denne egenskab ansvaret for organisation og indretning af nye lokaler i Bispetorvsannekset.

Blandt talrige andre hverv som F. varetog til sin død kan nævnes formandsposterne i Selskabet for udgivelse af kilder til dansk historie (fra 1948) og i Den danske komité for historikernes internationale samarbejde (fra s.å.). Med oprettelsen 1952 af The Scandinavian Society for Economic and Social History and Historical Geography og påbegyndelsen af det engelsksprogede tidsskrift *The Scandinavian economic history review*, hvor F. var henholdsvis medstifter og medlem af redaktionskomiteen, opfyldtes et gammelt ønske om at gøre skandinavisk forskning på disse områder internationalt tilgængelig. Hun deltog også med iver i det internationale samarbejde. Til historikerne ved Lunds universitet følte F. en særlig tilknytning som var rodfæstet i 1930'erne da hun skrev i *Scandia*, og i 1946 indvalgte hun i Vetenskaps-societeten i Lund. Kort før sin halvfjerdsårsdag udnævntes hun til æresmedlem af den amerikanske Economic History Association. På selve dagen (1963) modtog hun et festskrift med afhandlinger af kolleger og elever og med en bibliografi ved Nils-Henning Jeppesen. – R. 1952. □Foto.

Selvbiografi i Sådan blev jeg det, red. Aage Heineberg, 1953 116–22. – Kristof Glamann i *Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.* 1967 180–90. Brigitta Odén i *Vetenskaps-societeten i Lund. Årsbok 1967* 101–05. Svend Ellehøj i *Hist. t.* 12.r.III, 1968 162–73. – *Papirer i Rigsark.*

Svend Ellehøj

Friis, Christen, 1581–1639, til Kragerup, kongens kansler. * 4.11.1581 på Krastrup, † 1.10.1639 i Kbh., begr. i Sorø k. F.: senere rigsråd, statholder i Norge Jørgen F. til Krastrup († 1616, ~ 1° 1573 med Anne Juell, † 1576, ~ 3° 1596 med Lisbeth

Galde, † 1616, enke efter Eggert Ulfeldt til Kragerup, † 1583) og Else Bjørn (1558–94). ~ 8.5.1614 på Roskildegård med Barbara Wittrup, * 1.2.1591 på Engestofte, † 4.6.1653, begr. i Kbh., d. af Hans W. til Projenstorf († senest 1599) og Anna Huitfeldt til Engestofte. – Far til Christian *F. (1617–57) og Hans *F.

F. som ved sin fødsel tilhørte den danske adels fornemste og rigeste kreds fik sin første opdragelse i hjemmet og gik derefter en tid i Sorø skole (1593–99). 1599 sendtes han med sine brødre Gregers og Bjørn under ledelse af deres præceptor magister Herman Nielsen til Tyskland hvor de studerede to år i Marburg og derefter nogle måneder i Strasbourg; efter at have besøgt forskellige andre steder i Tyskland kom de hjem 1601. Opholdet her blev dog kort. Fra Norge hvor faderen var blevet statholder drog de tre brødre, nu med den yngre bror Anders i følge, under deres gamle hovmester i foråret 1602 med skib til Frankrig hvor de studerede i Orléans, Montpellier og Paris. Under opholdet i Paris døde Gregers og Bjørn. 1604 forlod F. Anders og Herman Nielsen i Marseille og drog på egen hånd til Italien. Her var han i to år, længst i Padova ved hvis universitet han opnåede embedet som „consiliarius nationis Teutonicae“ og 1605 begyndte en endnu bevaret matrikel over nationens medlemmer. F.s studier skal især have omfattet sprog, herunder også østerlandske sprog som hans præceptor Herman Nielsen beskæftigede sig en del med. I foråret 1606 vendte han hjem gennem Tyrol, Tyskland og sidst Nederlandene hvor han afsluttede sin uddannelse med nogle måneders kursus i krigsførelse som volontør under tidens store læremester prins Maurits af Oranien. Maj 1607 blev han hofjunker hos Christian IV, en stilling han havde de følgende fire år.

Den unge berejste og mangesidigt dannede mand med det smukke og kraftige ydre har sandsynligvis virket tiltalende på kongen der kun var fire år ældre end han. Christian IV gjorde straks brug af ham i en diplomatisk sendelse; nov. 1607–aug. 1608 deltog han i rigsråd Jakob "Ulfeldts og dr. Jonas "Charisius" ambassade til Holland hvor han har kunnet vinde et dybere indblik i det nordnederlandse handels- og bysamfunds struktur og liv. Efter sin hjemkomst fra Holland blev han gående nogle år som hofjunker uden at få videre opgaver betroet. Først i Kalmarkrigen gør han sig igen bemærket. Han hvervede 1611 krigsfolk for kongen i Nederlandene og deltog derpå i erobringen af Kalmar (juli–aug. 1611) som kaptajn over 300 hvervede tropper. Han blev derefter proviantmester for kongens eget regiment og senere tillige for den

hærstyrke som holdt byen besat. Hans brevveksling med kansleren Christian Friis til Borreby fra denne tid vidner om administrative evner, og det var sikkert i erkendelse af disse at man efter erobringen af Borgholm (juni 1612) gjorde ham til guvernør over dette slot og Øland som han holdt mod svenske generobringsforsøg indtil Knærødfreden (1613). At han nu havde sat sig fast i kongens og kanslerens gunst fremgår af at han i maj 1613 fik bestalling som lensmand på Roskildegård. Juni 1614 ombyttede han denne forlening med Kbh.s slot, godt en måned efter at han havde fejret bryllup med sin fæstemø som var opfostret i kanslerens hus. Juli–aug. s.å. fulgte han kongen til England, og i maj 1615 blev han ansat som hofmester for den tolvårige udvalgte prins Christian og hans to brødre, idet han samtidig blev frataget det arbejdskrævende Kbh.s len og i stedet fik Bakke kloster i Norge. Han besad åbenbart nu i rigt mål kongens ven-skab og tillid, og at man samtidig værdsatte hans teologiske lærdom og skøn fremgår af at han ved denne tid sammen med professor Jesper Brochmand sendtes til Odense for at forhøre den for kalvinistisk vranglære anklagede superintendent Hans Knudsen Vejle. 29.7.1616 døde kansler Christian Friis i Oslo, og i nov. s.å. beordrede kongen F. med hans myndling prinsen til det råds møde i Kolding hvor den gottorpske hertug skulle aflægge lensed for Slesvig. 1.12. meddelte Christian IV her rådet en række nye råds- og rigsebedsmandsudnævnelser hvoraf den vigtigste var F.s udnævnelse til kongens kansler og råd. Dagen efter bar han kronen ved forleningsprocessionen og modtog ridderlaget. I de næste 23 år var han Danmark-Norges fornemste embedsmand, med en kort afbrydelse 1632 da kongens svigersøn Frantz Rantzau var rigshofmester. Han lønnedes ved forlening med Helligtrekongers kapel (Kongens kapel) i Roskilde domkirke (jan. 1617) og Skt. Knuds kloster i Odense (april 1617) som også forgænger havde haft. Hertil kom juni 1620 hans tidligere forlening Kbh.s slot som han dog mistede 1624, måske fordi rentemestrene mente at have fundet urigtigheder i hans regnskaber; det lykkedes ham dog at overbevise kongen om at anklagen var ubegrundet, og han fik derpå i april 1626, øjensynlig som en slags erstatning, Munkeliv kloster i Norge i forlening.

Kongen som i tiden omkring kanslerskiftet stærkere end før stræbte at gøre sin personlige kongemagt gældende holdt aldrig af at have for kraftige og myndige personligheder i de høje rigsebeder, og F. har sandsynligvis opfyldt hans fordringer på dette punkt. En fransk iagttagelse har skildret kansleren som „anselig af skik-

kelse, med et stort ansigt og fuldskæg efter gammel fransk mode; han taler godt fransk, er lærd, en blid ånd, oprigtig i sine meningstilkendegivelser, men alligevel en smule ængstelig“. Det blide, det ængstelige, det lidt usikre synes også at fremtræde af det portræt der hænger på Børringe kloster i Skåne, og det antydes på anden vis. F. var ikke som sin forgænger i kanslerembedet opfyldt af at øve magt og myndighed, men prægedes af en mere moden indstilling og gav fx professorerne ved universitetet friere hænder. Alligevel var han engageret i mange forhold, og han kom til at præge udviklingen på mange måder. Klarest fremtræder hans personlighed og initiativ i alt hvad der vedrørte undervisningsvæsenet og åndslivet. I Christian IVs virksomhed for at forbedre skolevæsenet og universitetet (stiftsskolerne, Sorø akademi, Regensen, universitetets „constitutiones novellæ“) var han utvivlsomt sammen med sin ven og rådsfælle Holger Rosenkrantz hovedmanden både inden for rådet og i det hele taget. Hans indflydelse mærkes ved oprettelsen af flere nye universitetsprofessorater, og han er sandsynligvis hovedmanden bag oprettelsen af det første professorat i historie og geografi (1635); hans arbejde for reformer inden for universitetet og gymnasieskolerne omfattede bl.a. indførelse af undervisning på modersmålet i gymnasierne og indførelse af nye fag som matematik, fysik, aritmetik, geometri, geografi og astronomi, og han lod udarbejde nye skolebøger, reformbestræbelser der dog alle skulle mislykkes idet en voldsom reaktion satte ind efter nogle års forløb. Sammenhæng med disse bestræbelser havde hans virksomhed for at skaffe sognepræsterne bedre kår og bedre uddannelse og for en bedring af kirketugten og den ydre kristelige moralitet. På mange punkter ser man ham som igangsætter og rådgiver inden for åndslivet, ligesom Holger Rosenkrantz og efterfølgeren som kansler, Christen Thomsen Sehested. Han stod således som støtte og mæcen for oldforskeren Ole Worm, historikerne Claus Christoffersen Lyskander, Johan Isaksen Pontanus, Johannes Meursius, Stephan Stephanus, Peder Spormand og Johan Rode, de islandske lærde Þorlákur Skúlason, Arngrímur Jónsson, Gísli Oddsson og Magnús Ólafsson, teologen og skolemanden Jesper Brochmand, astronomen Chr. Longomontanus, matematikeren Erik Olufsen Torm, filologerne Jens Dinesen Jersin, Thomas Bang, Frederik Andersen og Hans Svane og digterne Anders Christensen Arrebo, Peder Jensen Roskilde og Bertel Knudsen Aquilonius. Mest bemærkelsesværdigt er hans lange samarbejde med Ole Worm og hans opfordring til Anders Arrebo hvorefter denne skabte Hexaëme-

ron, et af de betydeligste værker i Danmarks ældre litteratur. F. fremtræder her som en fremmer af den nationale renæssancebevægelse i dansk åndsliv og står som en af de sidste repræsentanter for den videnskabeligt interesserede og fædrelandsk sindede gamle danske adel, men tillige som repræsentant for en nyere tid med videre syn ud over latinen og den teologiske dannelses.

F.s åbne sind og interesse for fædrelandet viser sig også på andre områder. Christian IVs merkantil- og bypolitik var begyndt før F. blev kansler, og dens kyndigste og første tilskynder var sandsynligvis Jonas "Charisius". Men de forordninger og kongebreve hvorved denne politik videreførtes efter Charisius' død (1619) udstedtes i F.s kancelli, og alt taler for at den har haft hans hjerte. En hovedside af kanslerens virksomhed gjaldt retsvæsenet, og han havde sikkert en hovedandel i de forordninger og lovsamlinger (især Rigens ret og dele, 1622, og Birkeretten, 1623) som udgik i hans kanslertid; i sine sidste år arbejdede han på at samle de ældre dansk-norske forordninger til en almindelig lovbog, men arbejdet var ikke afsluttet ved hans død, og efterfølgeren valgte at begynde forfra, således at F.s andel i „den store reces“ af 1643 blot er indirekte idet næsten tre fjerdedele af dennes paragraffer bygger på forordninger fra hans kanslertid.

F. skrev 1633 i anledning af Holger Rosenkrantz' konflikt med de ortodokse teologer at hans ønske var tilvejebringelsen af „en ret gudeligg enighed“. Det samme standpunkt indtog han i det politiske liv. Han var vistnok med da kongen 1623 gav fæstebønderne i flere sjællandske len ret til at eje deres gårdbygninger og har sandsynligvis haft sympati for den af kongen fremsatte tanke om afskaffelse af hoveriet på krongodset mod arbejdspenge, en tanke der strandede på rådsflertallets modstand, ligesom han i 1633 sammen med prins Christian og rigsmarsk Jørgen "Urne kundgjorde sit samtykke til kongens begæring om at adelen ville gå ind for vornedskabets afskaffelse. Hans stats- og samfundssyn var dog i bund og grund det humanistisk-aristokratiske der deltes af de bedste blandt hans standsfæller hvilket navnlig trådte frem efter at kejsertiden og dens ulykker havde uddybet modsætningen mellem konge og råd. Der spores lejlighedsvis misstemning mellem ham og kongen da han under krigen sammen med prinsen var regeringens leder, og han modsatte sig 1631 sammen med de øvrige råder kongens forslag om skriftlig votering enkeltvis ved rådsafstemninger, ligesom han 1634 medunderskrev rådets kritik af prins Christians sædelige vandel. Det

var på denne tid Christian IV begyndte at fremdrage sine svigersønner, først Frantz Rantzau, derpå Corfitz "Ulfeldt". F.s periode var ved at være forbi om end man endnu i hans seneste år ser hans indflydelse på vigtige områder.

I ydrepolitikken stod han helt på rådsflertallets side. Tilslutning til England og Nederlandene, bevarelse af freden med Sverige, forsigtig tilbageholdenhed over for stridighederne i Tyskland er grundtemaerne i rådets ydrepolitiske betænkninger, og F. viser ved talrige lejligheder helt den samme holdning. Han deltog i grænsemøder med de svenske råder 1619 og 1624 og førte dec. 1627–jan. 1628 sammen med Tage "Thott de forhandlinger i Stockholm som førte til det dansk-svenske forsvarsforbund af april 1628. Jan.–maj 1629 var han de danske forhandlers leder ved fredsmødet i Lübeck. Han prægedes vel af den almindelige danske mistillid til og usikkerhed over for Sverige, men fulgte alligevel som den lutherske sjæl han var, med varme Gustav Adolfs sejrvinger over de kejserlige og holdt sig to dage indelukket med sin sorg da budskabet om den store konges død nåede ham.

F. erhvervede 1610 fra faderen hovedgården Kragerup (Løve h.), hvor han o. 1620 opførte en ny grundmuret hovedbygning. Med hustruen fik han Engestofte (Musse h.). 1616 købte han af fru Karen Pax en part i Knudstrup (Løve h.) som han s.å. mageskiftede med kronen. 1622 overtog han fra broderen Anders Krabbesholm (Hindborg h.) som han dog snart atter afhændede, og Vår (Slet h.). 1625 købte han af hofmester Just "Høg (1584–1646) Kyø (Slet h.), 1631 af fru Else Thott Bonderup (Merløse h.), afhændet året efter, 1633 af Hans Lindenov Lindholm (Voldborg h.) hvor han lod bygge o. 1637. I 1630erne erhvervede han efter svigerinden Anne Wittrup Ålstrup (Lollands Sønder h.). Gennem forleningen med Helligtrekongers kapel i Roskilde domkirke disponerede han over Gundsøgård (Sømme h.). I Kbh. erhvervede han 1617 den gård i Løvstræde ved Gråbrødretorv som senere ejedes af Corfitz Ulfeldt, s.å. en gård i Skindergade og 1624 en universitetet tilhørende ejendom i Store Kannikestræde. Han var således en virksom godssamler, han afrundede stadig sine besiddelser ved mageskifte med kronen og andre og hørte 1638 blandt landets største godsejere efter at han i årene siden 1625 havde tredoblet sit hartkorn. Efter hans død splittedes hans store rigdom mellem hans mange børn. – R. af Den væbnede arm 1616, 1634 ændret til R. E. □Mal. 1635 (Børringe kloster), samme type malet i mindre format (Fr.borg), stukket af S. de Paas formentlig 1640, kopieret i stik af F. v. Bleyswyck, 1746. Knælende portrætfigur på epitafium 1648 (Sorø

k.). – Mindestøtte af Wiedewelt, 1782, ved Jægerspris.

Kilder. Saml. til den da. hist., udg. P. F. Suhm II, 3, 1784 14. Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist., udg. Kr. Erslev I–II, 1883–88. Kong Chr. IVs egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia I–III, 1887–91 (fot. optr. 1969); VIII, udg. Johanne Skovgaard, 1947 (fot. optr. 1970). Danm.-No.s traktater, udg. L. Laursen III–IV, 1916–17. Kancelliets brevøger 1609–39, 1916–44. Breve fra og til Ole Worm, udg. H. D. Schepelern I–III, 1965–68.

Lit. Danm.s adels årbog III, 1886 135; LIX, 1942 91 93–95. Jesper Brochmands ligprædiken, 1640. Hans Hansen Resen: Oratio funebris, s.å. Nye saml. til den da. hist., udg. R. Nyerup og P. F. Suhm I, 1792 8f. H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. III, 1873–77. J. A. Fridericia: Danm.s ydre politiske hist. I, 1876 (fot. optr. 1972) 67f 78–80. J. Paludan: Fremmed indflydelse på den da. nationalit., 1887 139–42. Samme: Danm.s lit. mellem reformationen og Holberg, 1896 266. J. O. Andersen: Holger Rosenkrantz den lærde, 1896. E. Arup: Danm.s hist. II, 1932 (fot. optr. 1961) 661–82; III, 1955 (fot. optr. 1967). V. Lundgaard Simonsen: Kildehist. studier i Anders Arreboes forfatterskab, 1955. H. D. Schepelern: Museum Wormianum, 1971. L. Tandrup: Mod triumf eller tragedie I, 1979 132–37.

Ole Degn (C. O. Bøggild-Andersen)

Friis, Christen Lodberg, 1699–1773, læge. * 3.8.1699 i Visby ved Ribe, † 22.2.1773 i Kbh. (Frue), begr. i Frue k. F: sogneprest Bagge F. (1671–1701) og Birgitte Christensdatter Lodberg. Ugift.

Efter at være blevet student 1716, privat dimittet, studerede F. medicin bl.a. i udlandet 1721–24. 1722 var han immatrikuleret i Helmstedt, 1723 i Leiden. Han blev dr.med. 1725. Han praktiserede derefter i Kbh., var læge ved Vajsenhuset 1734–53 og stadsfysicus i Kbh. 1734–47. Han konkurrerede 1739 om et professorat i medicin, sejrede ikke, men blev s.å. professor extraordinarius, 1746 professor medicinar designatus og 1747 professor ordinarius. Som professor hørte han til den gamle skolastiske skole, men forsøgte for øvrigt sin undervisning og undskyldte sig med sit svage helbred og sin store lægepraksis. Fra 1762 fik han Christen Friis "Rottbøl til vikar. Han har ikke efterladt sig skrifter af nogen betydning. – Medlem af Videnskabernes selskab 1750, universitetsrektor 1755. – Justitsråd 1761. Etatsråd 1769.

V. Ingerslev: Danm.s læger og lægevæsen II, 1873 311f. Jul. Petersen: Den danske lægevidenskab 1700–1750, 1893. G. Norrie: Af medicinsk fakultets hist. I, 1934. S. A. Gammeltoft: Den farmakologiske undervisn.s hist. ved Kbh.s univ., 1952 15. Kurt Bærentsen: De uorganiske kemiske monogragier i Pharmacopoea Danica 1772, 1970 22f. Ole B. Thomsen: Embedsstudiernes univ. I–II, 1975.

*Gordon Norrie**

Friis, Christian, 1556–1616, til Borreby, kongens kansler. * 21.12.1556 på Ørlunde (Ørbækklunde), † 29.7.1616 på et orlogsskib i Oslo havn, begr. i Frue k. i Kbh. F: Henrik F. (1496–1571) og Margrethe Bildt (1508–71). ~ 9.5.1585 i Kbh. med Mette Hardenberg, * ca. 1563, † 15.6.1617, d. af Knud H. († ca. 1564) og Mette Jørgensdatter Urne († 1587).

Sin første opdragelse fik F. dels af en huslærer, dels i Roskilde skole; endnu ikke ti år gammel sendtes han på foranledning af sin farbror kansleren Johan "Friis med en udenlandsk hofmester til Rostock hvor han i fem år opholdt sig i huset hos professor Lucas "Bacmeister. 1572 immatrikuleredes han i Rostock; siden var han indskrevet ved universiteterne i Leipzig, Jena og Tübingen. 1576 immatrikuleredes han i Basel. 1577 kom han til Frankrig via Geneve og besøgte også England. 1579 rejste han til Italien hvor han immatrikuleredes ved universiteterne i Siena og Padua. Også Malta besøgte han. 1580 vendte han tilbage til Danmark via Venezia og Köln. Ved hjemkomsten blev han tilknyttet danske kancelli. 1583 overtog han efter svogeren Jacob Huitfeldts død Trondhjemsård len med Jämtland og Härjedalen som han administrerede med betydelig dygtighed. Især havde de kirkelige forhold hans interesse, og på hans initiativ blev en række væsentlige mangler i hans embedsdistrikt afhjulpet ved den såkaldte „trondhjemske reformats“ 1589. Endvidere kom han til at beskæftige sig med de vanskelige grænseforhold i Nordskandinavien. 1584 og -86 var han medlem af kommissioner der i anledning af de dansk-russiske stridigheder sendtes til de omstridte egne. Endnu 1592 skulle han have deltaget i en lignende rejse der dog ikke blev til noget. Det kendskab til de politiske og geografiske forhold i Nordskandinavien han her erhvervede blev af betydning da han senere som kansler var en af Christian IVs vigtigste rådgivere under de dansk-svenske stridigheder om grænseforholdene heroppe i 1600-tallets første årti.

1589 forflyttedes F. til Jungshoved len som han efter en måned ombyttede med Antvorskov len. Om F.s forhold til formynderregeringen vides ikke meget; derimod vandt han på et tidligt tidspunkt den unge Christian IVs gunst og fik overdraget en del repræsentative hverv, bl.a. repræsenterede han Christian IV ved Gustaf Adolfs døb 1595. 9.6.1596 overtog F. kanslerembedet hvis forretninger siden Niels "Kaa's død 1594 var blevet varetaget af Manderup "Parsberg. Samtidig optoges han i rigsrådet og blev desuden medlem af regeringsrådet indtil Christian IV ved kroningen 29.8.s.å. selv overtog regeringen. 1597 opgav F. Antvorskov len og fik i stedet Skt.

Knuds kloster i Odense som embedslen; desuden fik han tillagt Skt. Laurentii præbende ved Roskilde domkirke.

Udnævnelse af F. til kansler og i øvrigt også af Christoffer Valkendorf til rigshofmester må sikkert ses som udtryk for den unge konges ønske om en mere aktiv politik både udadtil og indadtil selv om den nye regerings politik næppe kom til at markere noget brud med formynderregeringens generelle politiske linie, men målene forfulgtes nok med større kraft. Om omfanget og karakteren af F.s indflydelse på den førte politik er det vanskeligt at dømme, men i flere henseender synes både udenrigs- og indenrigspolitikken under Christian IV at være præget af større konsekvens i perioden frem til F.s død 1616 end senere hen. Når F. synes at have været en af kongens mest fremtrædende rådgivere med hensyn til udenrigspolitikken skyldtes dette sikkert til dels den særlige indsigt i tidens udenrigspolitiske hovedproblem, forholdene på Nordkalotten, som han havde erhvervet som lensmand på Trondhjemsøen. F. deltog i grænsemøderne i Flabäck 1601 og 1603 samt i Sjöaryd 1602. Han blev i det hele taget meget benyttet til diplomatiske forhandlinger. Under fredsforhandlingerne i Knærød (Knäred) 1612–13 var han en af de danske hovedforhandlere.

Indenrigspolitisk synes han i højere grad end vanligt blandt sine standsfæller at have arbejdet for en stærk statsmagt. Om hans ideal ligefrem var en stærk kongemagt er mindre sikkert; han kunne stundom hævde adelens interesser kraftigere end Christian IV brod sig om. Snarest anskuede han problemerne fra centraladministrationsens standpunkt og arbejdede for en styrkelse af dennes institutioner, men i det lange løb blev konsekvensen en styrkelse af kongemagten. Når han i kirkepolitisk henseende støttede Hans Poulsen Resens ortodoksi skyldtes dette foruden denne retnings samstemmighed med hans personlige religion at den uniformitet som var konsekvensen af det resenske standpunkt i høj grad var i en stærk statsmagts interesse, og på et vitalt felt tilvejebragte den ro og orden som F.s ideal. Han kunne med en til brutalitet grænsende strengthed slå til når nogen truede den tilvejebragte orden, således som det viste sig i sagen mod Jørgen Dybvad hvis syn på åndelig frihed truede den kirkelige uniformitet og hvis agitation var en trussel mod såvel politisk autoritet som social organisation. Også Tyge Brahe fik F.s strengthed at mærke. Brahes afvigende syn på dåbsritualet og eksorcismen var i modstrid med den kirkepolitiske enhed F. tilstræbte, og den store astronoms vittig skødesløse holdning til sine forpligtelser som lensmand måtte komme i

konflikt med F.s syn på en velordnet administration som grundlaget for statens velfærd. At F. efter Brahes bortrejse forlenedes med dennes hidtidige præbende Hellig tre kongers kapel i Roskilde blev af astronomen anset som beviset på en personlig forfølgelse fra kanslerens side. At sagen kunne stille F. i et tvetydigt lys kan næppe bestrides, men Brahes forsømmelighed med vedligeholdelsen af kapellet hvor kongens far og farfar var begravet måtte vække forargelse, og Christian IVs ophidselse er ikke uforståelig. F.s bestræbelser på overalt at tilvejebringe ro og orden ytrede sig også med hensyn til universitetet der var underlagt kanslerens overopsyn. Han vågede nidkært over studenternes moral og holdt vågent øje med at professorerne passede deres forelæsninger og disputater. F.s krav om orden og arbejdsdisciplin kunne over for samfundets svage give sig næsten brutale udslag, således ved oprettelsen af tugthuset 1605 og forordningen om løsgængeres indsendelse til tvangsarbejde. Bag oprettelsen af tugthuset lå også manufakturpolitiske bestræbelser, og F. havde sin del i tilrettelæggelsen af den aktive manufakturpolitik der dog først kom til fuld blomstring efter hans død.

I virkeligheden manglede F. næppe medlidenhed med samfundets svage; årligt uddelte han betydelige beløb til de fattige både på sine godser og i København, og han bekostede fattige studenters udenlandsrejser. Da han ønskede Tyge Brahes elev Christen Longomontanus ansat ved universitetet på et tidspunkt hvor intet professorat var ledigt tilbød han at betale størstedelen af hans løn. F. havde i det hele taget betydelige videnskabelige interesser. Udover teologi havde han indsigt i astronomi og geografi. Han arbejdede for at forbedre latinskolerne og havde stor indflydelse på skolereformen af 1604 der indførte nye fag som aritmetik, geometri og hebraisk og som gav større plads til modersmålet end hidtil. Han samarbejdede her med Resen hvis indflydelse gjorde F. til en med årene stadig strengere repræsentant for ortodoks luthersk rettroenhed.

F. var særdeles velhavende. Han ejede bl.a. Borreby som han skrev sig til, og Hagestedgård. Hans palæ i København betegnes af en udenlandsk rejsende som næsten kongeligt; det dækkede hele arealet mellem Købmagergade, Krystalgade og St. Kannikestræde ned til det nuværende Borchs kollegium. Grunden solgtes 1618 til Kommunitetet, og her opførtes i de følgende år Collegium regium (Regensen). Hans hustru fru Mette Hardenberg synes at have lignet sin mand med hensyn til begavelse og karakterstyrke. F.s fjerde Christoffer Dybvad antyder at

kansleren lod sig regere af sin hustru; den mere venligtsindede Sivert *Grubbe tillægger hende stor indflydelse og politisk indsigt. Christian IV synes at have sat betydelig pris på hende. □Mindestøtte af Wiedewelt, 1782, ved Jægerspris.

Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist., udg. Kr. Erslev I, 1883–85. Kancelliets brev-bøger 1584–1620, 1906–19. Danm.-No.s traktater, udg. L. Laursen III, 1916. – Danm.s adels årbog III, 1886 125. Mads Jensen Medelfar: Ligprædiken over C. F., 1617 (personalia optr. i C. F. Bricka og S. M. Gjellerup: Den danske adel i det 16. og 17. årh. I.saml., 1874–75 151–76). Kurt Aslaksen: Oratio funebris in memoriam C. F., 1616 (heri også Christen Longomontanus: Programma funebre, en hovedkilde til Medelfars ligprædiken). H. F. Rørdam: Kbh.s univ. hist. III, 1873–77 især 466–79. Tychonius Brahe Opera omnia, udg. J. L. E. Dreyer VIII, 1926; IX, 1927; XIII, 1926; XIV, 1928 (m.brevveksl.). Troels-Lund: Dagligt liv i Norden, 4.udg. XIV, 1915 51–58. Eiler Nystrøm i Festskr. til Kr. Erslev, 1927 296–309. Bj. Kornerup: Biskop Hans Poulsen Resen I–II, 1928–68. Erik Arup: Danm.s hist. II, 1932 (fot.optr. 1961). Kn. Fabricius i Hist.t. 10.r.II, 1932–34 349f. Arthur G. Hassø: Rigshofmester Kristoffer Valkendorf, 1933. S. U. Palme: Sverige och Danm. 1596–1611, Uppsala 1942. Astrid Friis i Festskr. til Knud Fabricius, 1945 68–94. O. Garstein: Cort Aslaksen, Oslo 1953. Vello Helk: Laurentius Nicolai Norvegus, 1966. L. Tandrup: Mod triumf eller tragedie I, 1979 120–22.

Steffen Heiberg (Henry Bruun)

Friis, Christian, 1617–57, til Lyngbygård i Skåne, officer. *24.1.1617 på Skanderborg slot, †16.12.1657 i Kbh., begr. sst. F: kansler Christen *F. til Kragerup (1581–1639) og Barbara Witttrup (1591–1653). ~24.6.1649 i Odense med Øllegaard Gyldenstjerne, †18.10.1697 på Bidstrup (~2° 1660 med Kaj *Lykke, ca. 1625–99), d. af Axel G. til Lyngbygård og Bidstrup (1604–37) og Christence Lindenov (1615–81, ~2° 1643 med Claus Sehested, †1649). – Bror til Hans *F.

F. var fra 1633 på Sorø akademi, og fra 1635 søgte han uddannelse i Leiden, Paris o.fl.st. Efter hjemkomsten var han fra 1640 hoffjunker indtil han 1644 som ritmester opstillede et rytterkompagni og deltog i forsvaret af Fyn, senere i felttoget i Skåne. Herefter gik han i fransk tjeneste, men aflagde allerede 1648 ed som felttøjmester (chef for artilleriet), og 1651 blev han oberst. 1653–57 havde han Mariager kloster som len. Jan. 1657 opsatte han program for opstilling af et betydeligt felt- og belejringsartilleri, som dog ikke kunne gennemføres. Han påtog sig samtidig at opstille et fodregiment og en del dragoner, men nåede kun at få samlet nogle få spredte kompagnier i Skåne. I marts blev han beordret til at begive sig til det korps der under Anders *Bille samledes i Holsten, og fra april var han i Rendsborg optaget af at opstille et angrebsartil-

leri. – I krigsrådet i Bargteheide i maj stemte F. for offensiv handling, og da det blev vedtaget at rette et angreb mod stift Bremen lykkedes det ham at samle det nødvendige belejringsartilleri, og de fleste af de faste pladser, navnlig Bremerfælde, blev ved energisk angreb af infanteri og det af F. ledede artilleri indtaget hvorpå han lod sit skyts slæbe ud af moserne og løbegravene, indskibe og føre tilbage til Holsten til imødegåelse af den svenske hovedhær under Karl Gustaf. – 23.7. var det i „geheime Krigsraad“, hvori F. deltog, vedtaget at hovedstyrken af korpsets rytteri under hans føring skulle gå tilbage til Rendsborg og søge tilslutning til nogle regimenter der ventedes nordfra; men fire dage senere blev det i et nyt krigsråd, hvor F. ikke var til stede, besluttet at hvis rytteriet ved Rendsborg skønnede det for farligt at forblive her skulle det marchere til en anden sikker plads i „Holsten“ eller muligvis endog til Frederiksodde. Men allerede forinden var F. med rytteriet brudt op fra Rendsborg over hals og hoved og havde fortsat tilbagetoget lige til Frederiksodde uden at grunden dertil kan oplyses. Bille blev højlig overrasket over således at have mistet den bedste del af sit korps og rettede skarp anklage mod F. idet han hævdede at tilbagetoget var sket „meget hastig og uforuden“. Af de i Frederiksodde værende rigsråder beordredes F. til atter at marchere mod syd, men straks efter fik han ordre fra kongen til at føre rytteriet over til Fyn, senere til Sjælland. Kongen bevilgede vel Billes gentagne anmodninger om undersøgelse, men da Bille blev dødelig såret ved Frederiksodde og fanget faldt undersøgelsen bort. I nov. opholdt F. sig i Nyborg, formentlig som syg, idet han måtte afgive kommando over artilleriet på Fyn, og kort efter døde han. – Bl.R. 1651.

Danm.s adels årbog III, 1886 I. J. A. Fridericia: Adelsvældens sidste dage, 1894 (fot.optr. 1969). K. C. Rockstroh i Hist.t. 7.r.VI, 1906 366–512.

*Rockstroh**

Friis, Christian, lensgreve, 1691–1763, officer. *28.1.1691, †22. el. 23.6.1763, begr. i Hammel k. F: greve Niels *F. (1664–99) og Christine S. Reventlow (1672–1757). ~14.1.1711 i Kbh. (Slotsk.) med Øllegaard Gersdorff, *1687, †13.7.1734 i Frankfurt am Main, d. af etatsråd, gesandt Frederik *G. (ca.1650–91) og Elisabeth S. Skeel (1660–90).

Efter at have studeret ved Sorø akademi blev F. 1709 kar. og virkelig ritmester, n.å. generaladjutant hos Frederik IV og kar. oberstløjtnant, 1712 kar., 1717 virkelig oberst. Han deltog sammen med kongen i slaget ved Gadebusch 1712, i felttoget i Nordtyskland og erobringen af Stralsund

Friis, Christian

m.m. 1715. 1716 ledede han i Fladstrand hjemtransporten af norske hærafdelinger. 1723 blev han generalmajor. I det hjælpekorps der 1734 sendtes til Rhinen var F. kommandør for rytteriet og blev s.å. generalløjtnant. Under denne kommando ledsagede hans hustru ham, og af sorg over hendes død søgte han afsked og fik denne fra 1735. Han var sidste mand af slægten med ét rødt egern i våbenet. Ved hans død gik grevskabet Frijsenborg over til grev Erhard *Wedel-Friis der var gift med hans ældste datter. – Kammerherre. Gehejmeråd 1729. Gehejme-konferensråd 1740. – Hv.R. 1714. Bl.R. og L'union parfaite 1755. □Malet som hvid ridder. Samme portr.type, men som blå ridder, i to mal. (Frijsenborg, Fr.borg).

Danm.s adels årbog III, 1886 146f. A. P. Tuxen: Poul Vendelbo Løvenørn, 1924. – Breve i Kgl.bibl.

*Rocksroh**

Friis, Frederik Reinholdt, 1836–1910, litterat. * 8.6.1836 i Tjørneby, Lolland, † 21.8.1910 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: gårdejer Hans F. (1804–95) og Dorthe Marie Hviid (1805–82). Ugift.

Efter en kort tid at have været landvæsenselev kom F. 1854 til Kbh. hvor han 1855 tog præliminæreksamen og 1860 partiel eksamen ved Polyteknisk læreanstalt. 1861–64 var han ansat ved telegrafvæsenet i Kbh., Flensborg og Slesvig. I krigen 1864 var han som værnepligtig med sekondløjtnants rang ansat ved felttelegrafens på Als og Fyn. 1892–96 var han redaktør af Beretninger fra dansk fotografisk Forening hvori han skrev flere artikler. I øvrigt ofrede han sig mest for stille studier. Fra barn var han stærkt interesseret i Tyge Brahe, en interesse der fulgte ham livet igennem. 1868 fik han offentlig understøttelse til en rejse til Wien og Prag for at undersøge de litterære minder om Tyge Brahe; ved denne lejlighed blev han opmærksom på manuskriptet til Leonora Christine Ulfeldts Jammersminde der blev udgivet 1869 af S. Birket Smith. Med en række biografiske studier over Tyge Brahe, *Tyge Brahe. En historisk Fremstilling*, 1871, dennes familie, *Sofie Brahe Ottesdatter*, 1905 og medarbejdere, *Elias Olsen Morsing og hans Observationer*, 1889, *Peder Jakobsen Flemløs*, 1904, samt med udgivelsen af *Tyge Brahes Meteorologiske Dagbog*, 1876 og desuden af flere samlinger af breve til og fra Tyge Brahe markerede F. sig som den betydeligste kender af Tyge Brahe før J. L. E. *Dreyer. F. har imidlertid sin største betydning som litterær samler og udgiver af tre værker *Samlinger til Dansk Bygnings- og Kunsthistorie*, 1872–78 og *Bidrag til dansk Kunsthistorie*, 1890–

1901, samt *Kulturhistoriske Studier*, 1904–09 (uafsluttet). Disse arbejder indeholder en rigdom af værdifuldt stof, gennem årene majsommeligt samlet i arkiver og biblioteker. Han har desuden udgivet *Bidrag til Slagelse Bys Historie*, 1875 (fot.optr. 1975). F. var en stille, beskeden forsker for hvem fortiden havde mere interesse end nutiden. Med meget små midler og få fordringer til livet havde han den lykke, uden at være bundet af hensyn til udkommet, helt at kunne ofre sig for det der gav hans tilværelse indhold. □Buste af Jørgen Larsen, 1883 (Fr.borg). Mal. af R. C. Rasmussen, 1901 (sst.). Foto.

F. R. F.: Hans Christensen Hviid, 1906. Fr. Beckett i Tidsskr. for industri XI, 1910 202. Alfred B. Nilson: Månniskor som jag mött, Helsingborg 1912. H. C. Bering Liisberg: Rosenborg, 1914 (forordet). – Papirer og breve i Kgl.bibl.

*Harald Mortensen**

Friis, Finn Tage Blichfeldt, 1897–1978, sekretær ved Folkeforbundet, forfatter. * 20.3.1897 på Frbg., † 1.5.1978 i Bagsværd, urne på Solbjerg kgd. F: mag.art., senere professor, dr.phil. Aage *F. (1870–1949) og Benedicte Blichfeldt (1873–1957). ~ 10.6.1923 på Frbg. med Bodil Emilie Schou, * 2.4.1900 på Frbg., d. af direktør H. H. *S. (1858–1932) og Christyanna G. Marstrand (1862–1936). – Bror til Henning *F.

F. blev student 1914 fra Henrik Madsens skole, cand.jur. 1920 og derefter fungerende sekretær i det midlertidigt oprettede sønderjyske ministerium. Efter en studierejse 1921–22 til Nord- og Sydamerika var han konstitueret sekretær i udenrigsministeriet til 1923 og derpå til 1940 medlem af Folkeforbundets sekretariat, til 1930 i mandatafdelingen, derefter i nedrustningsafdelingen. 1940 vendte han tilbage til Danmark, blev medarbejder ved hovedkontoret for Landsforeningen til arbejdsloshedens bekæmpelse (LAB), og 1944–46 kontorchef sst. F. var levende optaget af samfundsspørgsmål, og hans lige så stærke interesse for fredssag og for mellemfolkeligt samarbejde førte ham 1944 ind i det humanitære arbejde der forberedtes af den nydannede organisation Fredsvenners hjælpearbejde (fra 1949 Mellemfolkeligt samvirke) af hvis komité han blev medlem, 1946–48 formand. Samtidig var han til rådighed for udenrigsministeriet, 1948–57 konsulent, i hvilken egenskab han deltog i ni FN-generalforsamlinger og i arbejdet i flere af organisationens råd og udvalg.

Som sin hustru var F. tilknyttet kvækerne (Vennernes samfund) og var 1957–60 bosat i Wien som Quaker International Affairs Representative. 1962 var han direktør for de af kvækerne organiserede diplomatkonferencer til fremme af

international forståelse. 1961–68 var han medlem af hovedbestyrelsen for den danske FN-for-ening (nu FN-forbundet) og stærkt aktiv i oplysningsarbejdet. Hans indsats var præget af både idealisme og realitetssans, han var overbevist om at en folkelig forståelse for det arbejde verdensorganisationen skulle udføre var en forudsætning for at dette kunne lykkes, og samtidig hævdede han med styrke nødvendigheden af at indse også hvilke begrænsninger der var givet for realiseringen af de store mål. Hans bøger herom hører til de grundigste og mest alsidige i oplysningsarbejdet: *De forenede Nationer*, 1948, ændret udgave 1963, og *FN. Status efter 25 år*, 1970. F. var en flittig skribent. Foruden bidrag til leksika og samleværker, bl.a. de økonomiske afsnit 1920–39 i Schultz' Danmarkshistorie, artikler og bøger om nordisk og internationalt samarbejde, økonomiske og kulturelle emner var han beskæftiget med studiet af forholdet mellem Danmark og Schweiz hvilket kom til udtryk i en række bøger: *Schweiz. Enhed i Mangfoldighed*, 1944. *Thorvaldsen og Schweizerløven i Luzern*, 1947. *Frederik den Syvendes ungdomsophold i Geneve*, 1953. *Les Suisses au Danmark à travers les âges*, 1975. *H. C. Andersen og Schweiz*, 1949 (tyisk udg. 1965). Han var desuden medudgiver af *Mennesker på flugt*, 1957, *Johan Rohdes Optegnelser efter en Rejse i Tyskland, Schweiz og Italien*, 1967, *Kong Christian VIIIs Dagbøger og Optegnelser* II, 1–2 (1815–22), 1973–76. F. var formand for Dansk-schweizisk selskab 1951–57 og for Den internationale højskoles bestyrelse 1961–71. □Foto.

Papirer i Rigsark.

Peter Veistrup

Friis, Frederik, 1836–1917, landmand, landbrugsminister. * 6.12.1836 på Lyngbygård ved Århus, † 29.1.1917 på Frbg., begr. sst. F: gods-ejer, ritmester, senere hofjægermester Johannes F. (1795–1877) og Sophie Dorothea Meulengracht (1799–1881). ~ 24.6.1862 i Århus med Elise Brammer, * 12.5.1839 i Snedsted, Thy, † 23.3.1869 i Montreux, d. af sognepræst, senere biskop G. P. *B. (1801–84) og Nielsine H. Høst (1804–60). – Bror til J. *F.

F. tog præliminæreksamen 1855 i Sorø. Han lærte derefter landvæsen hos den ansete og dygtige praktiker forpagter Rasmussen, Moesgård ved Århus, tog 1860 landbrugseksamen blandt første hold kandidater som udgik fra landbohøjskolen, var et par år forvalter på fædrenehøjskolen og overtog 1862 Duelund mellem Viborg og Silkeborg som da havde et tilliggende af ca. 200 ha. Med betydelige pengeofre sattes gården i høj

kultur ved gennemført mergling, dræning og rigelig gødningsanvendelse; der opførtes nye bygninger, besætningen forbedredes, og Duelund var i flere henseender mønstergård og hjemsted for en række forsøg navnlig vedrørende mejerivæsen og husdyrenes fodring. F. skydede ikke pekuniære ofre for at prøve det nye som kom frem, og betalte adskillige lærepenge som fortrinsvis kom hans mere tilbageholdende standsfæller til gode. Han høstede ikke rigdom på Duelund, men hans iver for at være med i fremskudt og redbonne vilje til at give plads til undersøgelser blev påskønnet; han kom i samarbejde med N. C. *Fjord og Th. R. *Segelcke hvilket også fik betydning i hans senere virksomhed. Som en hjælpsom og uegennyttig rådgiver for egnens bønder nød han anseelse blandt disse trods modsat politisk anskuelse. Han spillede en ledende rolle i landboorganisationerne, var med til at stifte Silkeborg-Lysgård-Hids herreders landboforening og var dens formand 1866–69. Han var virksom for oprettelsen af Foreningen til indkøb af kunstgødning 1869; med dygtighed deltog han i arbejdet i den forberedende komité for ordningen af landmandsforsamlingen i Viborg 1875 og var vicepræsident for den følgende landmandsforsamling i Ålborg 1883. Han var medlem af bestyrelsen for Foreningen af jyske landboforeninger 1878–91, næstformand 1887–91, medlem af mejeriudvalget fra 1876, formand 1878–91, formand for husdyrudvalget 1888–91. Fra 1880 var han formand i tilsynskomiteen for Bølgildgård, 1874–92 medlem af Viborg amtsråd, medlem af det 1887 oprettede jernbaneråd. Efter Fjords død blev han 1891 udnævnt til hans efterfølger som forstander for forsøgslaboratoriet og varetog denne stilling til 1908. 1894 blev han konst. og 1896 udnævnt til direktør for landbohøjskolen; denne stilling opgav han, medens han 27.4.1900–24.7.1901 var landbrugsminister i ministeriet Sehested. Det var vanskelige vilkår for en minister i den sidste højreregering, og store ting opnåedes ikke i F.s korte funktionstid, men den besindige, forhandlingsvillige landbrugsminister var vistnok den af ministeriets medlemmer der lettest fik sine ønsker gennemført. Derefter var han atter direktør for landbohøjskolen til 1916. Han var medlem af Landhusholdningsselskabets bestyrelsesråd 1876–98, præsident 1898–1900 og 1902–10, næstformand i landbokommissionen af 1894. Formand for landbrugstoldkommissionen 1900–01. F. besad adskillige betingelser for at røgte sine vigtige og ofte vanskelige hverv; han havde alsidig agronomisk indsigt, sund dømmekraft samt repræsentative og administrative anlæg. Hans retsindighed, elskværdige og rolige optræden

Friis, Fr.

gjorde ham vel skikket til at lede forhandlinger og dæmme op for opbrusende lidenskaber. Den der kun kendte F. fra hans senere år som direktør for landbohøjskolen og forsøgslaboratoriet fik indtryk af en mand der var mere præget af kølig ro og forsigtig skepsis end af initiativ og handlekraft. Ganske anderledes er billedet fra de yngre dage i de jyske landbokredse hvor han med iver og varme tog del i arbejdet for landbrugs fremme. Personlig var F. en nobel, stilfærdig og tilbageholdende mand der aldrig selv trængte sig frem. På forskellig måde blev han påskønnet og æret af de faglige institutioner. 1910 optoges han som æresmedlem i landhus-holdningsselskabet; han var i forvejen æresmedlem af Foreningen af jyske landboforeninger (1891), Foreningen af danske landbrugskandidater og Selskabet til Norges vel, medlem af det svenske landbrugsakademi m.m. På hans 70 års-fødselsdag overrakte Dansk mejeristforening og De samvirkende danske mejeriforeninger ham Segelcke-medaljen som yderst sjældent er uddelt. – Jægermester 1874. Hofjægermester 1881. – R. 1875. DM. 1883. K.² 1898. K.¹ 1901. F.M.I. 1908. □ Træsnit. Foto.

Ugeskr. for landmænd, 1900 225f; sst. 1906 707–09; sst. 1916 491f; sst. 1917 57. Agrardagbl. 3.8.1904. Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1908, 1908. [H. Hertel] i Tidsskr. for landøkonomi, 1917 101–05. Vort landbrug, 1917 55f.

Anton Christensen*

Friis, Herman, 1892–1962, grosserer, personalhistoriker. * 11.8.1892 i Kbh. (Johannes sg.), † 27.7.1962 i Århus, begr. Gladsaxe kgd. Navneforandring 1907 til Friis-Petersen, 1956 til Friis. F: malermester Johannes Andreas Petersen (1849–1932) og Aurelia Franciska Immanuelle Emilie Friis (1848–1930). Ugift.

F. var født på Nørrebro i København 1892 og nedstammede på fædrene side fra fynske håndværkere, på mødrene fra den kendte slægt F. fra Ribe. Da han var ni år flyttede familien til Gladsaxe hvor faderen havde købt det lille landsted Emiliedal. Selv om hjemmet ikke var udpræget religiøst, modtog han i sin barndom en vis religiøs påvirkning, især gennem moderens og en nogle år ældre søsters eksempel, ligesom konfirmerationsforberedelserne hos den daværende kapellan i Gladsaxe Richard Thomsen afgørende kom til at præge hans livsholdning. Han kom tidligt ind i det kristne ungdomsarbejde og udførte i over 25 år en førergering i FDF og hos KFUM-spejderne hvorfra han 1934 trak sig tilbage som divisionschef for at hellige sig frimurerlogen og det personalhistoriske arbejde. – F.s løbebane var ikke ekstraordinær. Efter handels-

eksamen fra Nehms institut blev han ansat på Ørholm Papirfabrik, blev derefter korrespondent ved De forenede Papirfabrikker, afdelingschef i et en gros firma og fra 1919 forretningsfører hos C. C. Winthers Eftf. i Århus. I okt. 1928 etablerede han sin egen grossistforretning i kontorartikler i Århus. Allerede inden F. trak sig ud af ungdomsarbejdet, havde han haft tid til overs til slægts- og personalhistoriske studier. Der er næppe tvivl om at tilknytningen til patricierslægten Friis har været en væsentlig inspirationskilde for ham, og allerede 1922 var han medudgiver af *Familien Friis-Petersen og dens Forfædre. Et genealogisk Slægtsregister*. Han er et typisk eksempel på, hvorledes interessen for egen familie kan vokse og udvides til at omfatte den almene personalhistorie. Han var hele livet et beskedent menneske og meget tilbageholdende i sin færd, hjælpsom, men ikke til at formå til at holde foredrag, selv ikke i en snævrere kreds.

Hans første selvstændige arbejde var *Kirurg og Parykmager i Aarhus Ole Hansen Ravn og hans Efterkommere*, 1928, hvorefter *Kannik i Ribe Niels Torkilsen Lym og hans Efterkommere* udsendes duplikeret 1932. Hans interesse blev derefter, bl.a. gennem et samarbejde med overretssagfører C. J. Thomsen om Århus bys ejendoms-historie, fanget af den lokale personalhistorie, hvilket resulterede i personregister til Århus Stifts Årbøger 1908–37, trykt 1938, samt *Personalhistoriske Bidrag til Aarhus Katedralskoles Historie* (lærersonale 1491–1939, studenter 1384–1849), 1939 med suppl. 1941 og -48, samt *Embeds- og Bestillingsmænd i Aarhus*, 1941 med suppl. 1948. Som andre af F.s værker blev sidstnævnte aldrig trykt, men findes i eksemplarer på Det kgl. bibliotek, Statsbiblioteket i Århus og på nogle af landsarkiverne.

Herefter koncentrerede F. sig en årrække om arbejdet omkring studenterne fra Kbh.s universitet. Betegnes som hans absolutte hovedværk må fortegnelsen over *Studenter 1479–1880* med identifikation og litteraturhenvisninger om hver enkelt. Også den foreligger utrykt fra hans hånd, men er 1978 udgivet på mikroform, hvilket omsider vil give den den plads blandt de klassiske hjælpemidler på linje med præstehistorien og juristfortegnelserne som den længe har fortjent. Arbejdet fortsattes med fortegnelser over danske, norske og holstenske studenter ved udenlandske universiteter som blev trykt i forskellige årgange i *Personalh. Tidsskr.* 14.r. Et forarbejde hertil er hans nyttige bibliografi over studenterfortegnelser i *Personalh. Tidsskr.* 1949.

Efter studenterne kom turen til seminaristerne hvor der fra hans hånd foreligger fortegnelser for samtlige seminarier samt en alfabetisk ordnet

fællesoversigt: *Dimittenderne fra de danske Skolelærerseminarer og Privatisterne 1781–1880*, med udførlige litteratur- og kildehenvisninger. Dette arbejde der udførtes i 1950'erne, er, i betragtning af hvor vanskeligt det ofte kan være at efterspore læreres herkomst, fuldt så nyttigt som studenterfortegnelser, men heller ikke dette er blevet trykt. Med disse værker der er præget af omhu og sporsans og forsynet med kildehenvisninger, således at man altid kan benytte dem med fuld tillid, har han med stor fortjeneste indskrevet sit navn i dansk personalhistorisk forskning. Det skal tilføjes at der også fra hans hånd foreligger et kartotek over dyrlæger eksamineret i København 1779–1880, men at dette værk så vidt vides kun findes på landsarkivet i Viborg. Sideløbende med disse almene personalhistoriske studier var der tid og kræfter til at arbejde med regulær slægtshistorie, naturligt koncentreret omkring de forskellige Friis-slægter eller deri indgiftede familier. Trykt foreligger bl.a. Familien Lylow i *Personalhist. Tidsskr.* 1944 og *Familien Friis fra Ribe gennem 400 Aar*, 1949, duplikeret bl.a. *Amtskriver i Nykøbing F. Ditlev Eriksen Friis og hans Efterkommere af Navnet Friis*, 1945, mens arbejder om en lang række andre slægter foreligger i manuskript. F. arbejdede flittigt videre med slægts- og personalhistorie så længe kræfterne strakte til, men den sidste tid var han hårdt ramt af sygdom. – R. 1950.

J. og H. F.-P.: Familien Friis-Petersen og dens forfædre, 1922. Alb. Fabritius i *Pers.hist.t.* 14.r.IV, 1962 192f. – Landsark. for Nørrejylland: *Håndskriftsaml.*, 1969 = *Arkivreg.* II 43–53. Papirer i *Kgl.bibl.* – *Levnedsberetning i ordenskapitlet.*

Hans H. Worsøe

Friis, Hans, 1625–97, officer. *6.1.1625 i Kbh., †14.12.1697 på Tustrup, begr. i Hørning k. F: kansler Christen *F. til Kragerup (1581–1639) og Barbara Witttrup (1591–1653). ~1° 20.5.1649 i Kbh. med Helvig Ottesdatter Marsvin, *ca. 1612, †4.2.1678, begr. i Hørning k., d. af Otte M. (1573–1647) og Mette Pedersdatter Brahe (1579–1641). ~2° 1681 med Dorothea Brockdorff, †19.3.1693, begr. i Hørning k., d. af amtmand, oberst Ditlev B. til Rixdorf (†1670) og Øllegaard Catharine Rantzau (ca. 1625–75). – Bror til Christian *F. (1617–57).

Til sit 14. år opdroges F. ligesom broderen Christian i huset hos biskop Jesper *Brochmand, var derefter et år på Sorø akademi og rejste i udlandet til 1643. 1642 var han blevet hofjunker, n.å. deltog han i en ambassaderejse til Lüneburg, og 1644 fulgte han grev *Valdemar Christian på dennes rejse til Rusland. 1645 deltog han som løjtnant i broderen Christians rytterkompagni i

krigen i Skåne. N.å. fulgte han Corfitz *Ulfeldt på dennes ambassade til Nederlandene og Frankrig hvorefter han i fransk og østrigsk tjeneste fulgte afslutningen af trediveårskrigen. 1656 og 1657 lånte han kongen store pengesummer til krigsforberedelserne; men selv hvervede han endnu ikke nogen afdeling skønt han en tid under krigen var ved den norske grænse. Derimod udviklede han en betydningsfuld virksomhed da krigen igen brød ud 1658 idet han omdannede sin gård Clausholm til en lille fæstning i det af svenske regiment besatte land, og hertil søgte både soldater og andre fra alle kanter så at han kunne føre en særdeles virksom saphanekrig til stort afbræk for fjenden. Vinteren 1658–59 blev han oberst og opstillede et rytterregiment hvortil de hos ham værende talrige krigsmænd af alle klasser dannede stammen, og allerede i febr. 1659 kunne en foreløbig mønstring afholdes omkring Ålborg. Da regimentet bestod af udsøgt personale ønskede han at det skulle blive et fast bestående livregiment også for fredstid; men kongen tilsigtede alt andet end at holde danske regiment, kommanderet af danske adelige. F. frarådede indstændigt at lægge udskrivne „Bønderdrænge“ ind i det tilbagebrobrede Frederiksodde: Det kunne komme til at gå ligesom 1657 hvorved man ville påsætte den danske nation en evig skamplet. – F. førte herefter sit regiment i operationerne til Fyns befrielse. Efter slaget ved Nyborg 14.11. fremsatte en af de kejserlige regimentschefer beskyldning mod ham for lunken føring af regimentet under slaget, idet han i stedet for at holde foran en tid havde holdt ud til siden af regimentet og trods gentagne opfordringer til generalerne havde trukket det ud inden han førte regimentet frem til angreb. Den kejserlige regimentschef og F. førte begge et antal vidner hvis skriftlige indlæg er bevaret, uden at nogenlunde overensstemmelse opnåedes. Forholdet der gav anledning til megen sladder var i virkeligheden ganske svarende til det mellem de to chefer E. A. *Eberstein og Hans *Schack (1609–76) hvis samarbejde og forståelse under slaget var meget mangelfuld, og det samme var tilfældet med adskillige af deres regimentschefer. Det er muligt, at F. har tænkt: Lad kun de udenlandske regiment gøre det første, vanskeligste arbejde og tage de dermed følgende store tab; så griber vi ind med friske kræfter og høster frugterne. For at få en afgørelse befalede kongen Schack og Trampe, der havde fulgt hvad der passerede og skyndet på F., at undersøge sagen og afgive udtalelse; men de fandt intet særligt at bebrejde F., hvorpå kongen resolverede at Eberstein og Schack skulle mægle mellem parterne der havde udvekslet meget grove beskyldninger.

Friis, Hans

Endnu i dec. 1660 havde F. bedt Schack snarest afgive udtalelse i sagen da hans modstander havde „foretrukket Pennen for Kaarden“ og ikke havde indfundet sig efter F.s udfordring til tvekamp. – Ved den efter krigen stedfindende reduktion blev også F.s regiment ophævet. Han tilbragte sine sidste år på den af ham oprettede hovedgård Tustrup og har nedskrevet sine erindringer. Han mente, at han ikke havde fået tilstrækkelig erstatning for sine store udlæg for kronen, og navnlig at det til ham udlagte gods var for højt ansat. Da hans børn, døtre, døde før ham, oprettede han et stamhus for en brorsøn. □Statue af Th. Quellinus, 1691 (gravmonumentet).

Danm.s adels årbog III, 1886 137f; sst. VIII, 1891 478. Danske mag. IV, 1753 131–54. A. D. Jørgensen sst. 4.r.VI, 1886 289–308. J. A. Fridericia: Adelsvældens sidste dage, 1894 (fot.optr. 1969). K. C. Rockstrøh: Udvikl. af den nationale hær I, 1909. Samme i Svendborg amt. Årsskr., 1909 3–66. V. Thorlacius-Ussing: Billedhuggeren Thomas Quellinus, 1926 46–49. Harald Langberg: Clausholms bygn.hist., 1958. A. T. Høy i Fra Randers amt XXXI, 1937 5–111.

Rockstrøh*

Friis, Hans Nielsen, 1587–1650, borgmester. * 14.10.1587 i Ribe, † 26.6.1650 sst. F: købmand, senere rådmand Niels Hansen Grisbeck (1549–1618) og Kirsten Christensdatter (ca. 1546–1618, ~1° med borger i Ribe Christen Friis, † ca. 1577). ~ 28.6.1618 i Ribe med Lene Kjeldsdatter, * ca. 1596 i Ribe, † 15.7.1636 sst., d. af borgmester Kjeld Jørgensen (ca. 1550–1623) og Anne Ibsdatter Tornum († ca. 1626).

F. gik i skole i Hamborg 1602–03 og stod derefter i købmandslære hos storkøbmanden Thomas Lorck i Kbh. 1603–10. Fra 1610 bestyrede han faderens forretning som han selv overtog 1618. Han blev snart en fremtrædende købmand med forretningsforbindelser til Hamborg, Lübeck og Amsterdam og drev i 1620–1630erne den betydeligste købmandsforretning i byen således at han ved sin død formentlig var byens rigeste mand. Han var 1620–23 og 1638–50 rådmand, 1623–38 borgmester, og spillede en væsentlig rolle i byens administration hvor hans karakteristiske hånd findes i regnskaber og protokoller i årene mellem 1610 og 1640erne. Tre bind regnskabsbøger fra hans forretning, indeholdende bl.a. selvbiografi for årene 1587–1644, er blandt de ældste bevarede danske. □Maleri (Ribe domk.).

H. Friis-Petersen: Familien Friis fra Ribe, 1949 28. J. Kinch: Ribe bys hist. II, 1884 312–14 420–26. Ole Degn i Erhvervshist. årbog 1966, 1967 143–65. Samme: Livet i Ribe 1560–1700, 1971 9–11 21–25 40f 75–77 81–83 150–52. Samme i Det nord. historikermøde i Kbh. 1971. Beretn. Foredrag og forhandl., 1975 113–29. – Papirer i Landsark. i Viborg.

Ole Degn

Friis, Harald Trap, 1893–1976, elektrotekniker. * 22.2.1893 i Næstved, † 15.6.1976 i Palo Alto, Californien. F: brønderi- og bryggeriejer Mouritz Trap Frederik F. (1855–1904) og Johanne Caroline Emilie Buch (1860–1923). ~ 31.12.1927 i New York med Harriet Inger Lindhard, * 15.4.1910 i Brooklyn, N.Y., d. af vicepræsident i F. L. Smidths N.Y.-afd. Povl Theodor L. (1871–1952) og Rigmor Lytzen (1880–1954).

F. blev i skolen interesseret i elektroteknik, men hans mor kunne som enke med seks børn ikke lade ham studere; han kom i lære hos en grovsmed, senere i Kbh. på et maskinværksted. Støttet af professor ved Polyteknisk læreanstalt Holger "Bache" tog han polyteknisk adgangseksamen og blev 1916 cand.polyt. som elektroingeniør hvorefter han tre måneder var ansat hos professor P. O. Pedersen. Han afjente sin værnepligt, og på P. O. Pedersens foranledning kom han nytår 1919 til USA som fellow of The American Scandinavian Foundation ved Columbia University, New York. 1.10.s.å. ansattes han som forskningsingeniør ved The Western Electric Co. der fra 1925 kaldtes The Bell Telephone Laboratories, New York. 1946 blev hans titel Director of Radio Research, 1951 blev han en af Bell's tre forskningsdirektører for højfrekvens og elektronik. Han arbejdede hele sin tid ved selskabets feltlaboratorier i Monmouth County, N.J. og var fra første færd aktiv i radiofoniens udvikling. I begyndelsen af 1920erne byggede han verdens første feltstyrkemåler, og han konstruerede den første kommercielle radiomodtager efter superheterodynprincippet. 1923 var han udsendt til England for at igangsætte den transatlantiske radiotelefonforbindelse på lange bølger. I kortbølgeteknikken opnåede han væsentlige forbedringer af modtagernes støjtal og banede vejen for Karl Jansky's opdagelse af den kosmiske radio-støj og dermed for udviklingen af radioastronomien. Undersøgelser over radiobølgers udbredelsesforhold og antenner kulminerede i konstruktionen af *the multiple unit steerable antenna* (MUSA). Arbejdet honoreredes med den danske tekniske doktorgrad, erhvervet i Kbh. 20.9.1938 med P. O. Pedersen som opponent.

F.s arbejde med den opvoksende mikrobølgeteknik viste sig nyttigt under 2. verdenskrig i vigtige militære anvendelser, navnlig radar-teknikken. Han gav sig særligt af med mikrobølgekomponenter og antenner, og hans arbejder var præget af dyb forståelse af de grundvidenskabelige problemer og evne til at udvikle præcise målemetoder. En af hans mest kendte konstruktioner er den mekanisk bevægelige skanderingsantenne som udmærkede sig ved stor nøjagtighed og robusthed. Mod slutningen af krigen havde F. og

hans gruppe ansvaret for den grundlæggende udvikling af den første større mikrobølgekæde til kommercielt brug, mellem New York og Boston, prototypen for det system der nu fordeler fjernsynsprogrammer til sendere overalt i USA, og hans indsats blev væsentlig for udviklingen af satellit- og rumfartskommunikationen.

Efter sin afsked fra Bell 1.3.1958 påtog F. sig en række konsulentopgaver. – F. har udtaget 31 patienter. Af hans afhandlinger skal nævnes en banebrydende fra 1944 hvor han indfører begrebet støjtal. Sammen med S. A. Schelkunov udgav han 1952 *Antennas. Theory and practice*.

F. var en sikker og uimponeret kraft i den store concern og en stærk inspirator for yngre fagfæller, også i Danmark. Det amerikanske Institute of Radio Engineers tildelte ham 1939 Morris Liebmann Memorial Prize og 1955 Medal of Honor. 1954 modtog han Valdemar Poulsen guldmedaljen fra Akademiet for de tekniske videnskaber af hvilket han også var medlem. – R. 1954. □Foto.

H. T. F.: Seventy-five years in an exciting world, San Francisco 1971. – Gunnar Pedersen i Ingeniøren, 1938 afd. E 106; sst. afd. I og S 155. Jørgen Rybner sst. 8.3.1958 afd. A.

Niels Alsted

Friis, Henning Kristian, *1911, socialforsker. *11.10.1911 på Frbg. (Skt. Markus). F: konsulent i udenrigsministeriet, senere professor Aage *F. (1870–1949) og Benedicte Blichfeldt (1873–1957). ~ 19.7.1937 på Frbg. (b.v.) med socialrådgiver Britt Astrid Ella Louise Hallberg, *30.3.1914 i Stockholm, d. af civilingeniør Berndt Johan Frederik H. († 1956) og Asta Kristina Karlzén († ca. 1970). – Bror til Finn *F.

F. blev student fra Herlufsholm 1930. Allerede som gymnasiast viste han sit initiativ og sin samfundsinteresse ved 1928 at medvirke til starten af Vi Gymnasiaster, som han redigerede 1931. Han var desuden formand for Dansk gymnasiastforbund 1930–32. Også som student (stud.polit. ved Kbh.s univ.) deltog han aktivt i foreningslivet, navnlig i socialistiske foreninger som Clarté, som han efter 1938 at være blevet cand.polit. var formand for til 1942. Hans politiske engagement fremgår i øvrigt af, at han senere var medlem af Socialistisk Debat (bestyrelsesmedl. 1958–60, formand 1962–66) og bestyrelsesmedlem i Socialdemokratisk Samfund 1966–69. Som sekretær og fuldmægtig ved socialministeriet (arbejds- og socialministeriet) arbejdede han under ministeriets statsvidenskabelige konsulent Jørgen S. *Dich, og da denne 1941 blev generalsekretær for regeringens beskæftigelsesudvalg konstitue-

redes F. i embedet der navnlig havde til optage at foretage sådanne statistiske beregninger og økonomiske vurderinger som kunne danne baggrund for sociallovgivningen. Arbejdet udviklede sig til at omfatte større undersøgelser, ikke mindst efter besættelsens ophør. F., der 1945–52 var medlem af og ledende sekretær for ungdomskommissionen, tog som sådan initiativ til en række undersøgelser over ungdommens kår, men også de ældres forhold, sundhedsvæsenets, de langvarigt arbejdsløses og de erhvervshæmmedes problemer undersøgte. F., der 1948 udnævntes til konsulent, fandt efterhånden som arbejdet voksede og undersøgelsernes betydning for socialpolitikken udformning blev erkendt forståelse for at en fastere organisation med en permanent stab af samfundsforskere var nødvendig. Som resultat af et komitéarbejde under ledelse af professor F. *Zeuthen der havde været den første statsvidenskabelige konsulent oprettedes derfor 1958 socialforskningsinstituttet, og F. blev dets direktør samt medlem af det socialforskningsråd der nedsattes til at „godkende instituttets arbejdsplan, at følge udviklingen inden for det sociale forskningsområde og at tage initiativet til gennemførelse af forskningsopgaver“. Instituttet er under hans ledelse vokset fra en ret beskednen begyndelse til at være en centralt placeret institution med et årligt budget på over 20 mill. kr. og en stab på omkring 150 personer hvoraf 36 heltidsansatte forskere, og flere og flere opgaver har i årenes løb kunnet tages op. 1979 tog han sin afsked som direktør.

Stillingen som direktør og F.s personlige kvalifikationer har medført at han har haft sæde i utallige udvalg og kommissioner, ligesom han har deltaget særdeles aktivt i organisationsarbejde af forskellig art. Nævnes kan således teknikerkommissionen 1945–52, sygekassekommissionen af 1954, invalideforsikringskommissionen af 1954, kommissionen vedrørende ufaglærtes uddannelse af 1957, samordningsudvalget vedr. revalidering, dansk sygehus institut (for 1975), socialministeriets børnekommission og lavtlønskommissionen.

F. har forelæst ved Kbh.s univ. over socialpolitik og fungeret som censor i socialpsykologi, ligesom han er censor i statskundskab ved Århus univ. 1948–49 var han gæstprofessor ved Graduate Faculty, New School of Social Research, New York. Han har haft sæde i Statens samfundsvidenskabelige forskningsråd fra dets oprettelse til 1977 (næstformand fra 1968). – Blandt de foreninger i hvilke F. har gjort en indsats bør først og fremmest nævnes Socialpolitisk forening som han 1946 var med til at reformere og hvis formand han var 1949–61, og Dansk socio-

logisk selskab. F. var i 1950'erne og 60'erne aktiv i Nordisk sommeruniversitet hvor han bl.a. repræsenterede Danmark i det udvalg der forbedrede starten af tidsskriftet Nordisk Forum i hvis redaktionsråd han derefter havde sæde 1966–67. En væsentlig del af F.s virksomhed har ligget på det internationale plan. Han har deltaget i det faglige samarbejde, fx i International Social Science Council (medlem 1965–73 og fra 1976), i International Sociological Association (medlem af eksekutivkomiteen 1959–66) og i International Gerontological Association (formand socialvidensk. komité 1955–61). Han har endvidere repræsenteret Danmark i organisationer som OECD (bl.a. formand, styrelseskomité vedrørende videnskabeligt og teknisk personale 1958–65) og UNESCO. Han er næstformand for European Coordination Center for Research and Documentation in Social Sciences i Wien. Og endelig har han fungeret som rådgiver og konsulent vedrørende socialpolitik og socialforskning for myndighederne i Egypten (1950), Marokko (1962), Irland (1965), Indien (1967, 1968), Filipinerne (1972) og Bangladesh (1974).

F.s utrættelige arbejde som igangsætter, koordinator og administrator af socialvidenskabelig forskning har også givet sig udtryk i et forfatter-skab der omfatter et utal memoranda, betænkninger, forskningsrapporter og artikler. Han har redigeret og selv bidraget til samleværker som *Scandinavia between East and West*, 1950, *Lande i nød*, 1953 og *Familien og samfundet*, 1958 (3. udg. 1964). Han er medforfatter til *Old people in three industrial societies*, 1968 og *Demands for social knowledge*, 1976. □Foto.

Mogens Blegvad

Friis, Hjalmar Michael Christian, 1889–1974, veterinær, kunsthistoriker. * 18.3.1889 i Kbh. (Jac.), † 26.5.1974 i Hillerød, urne på Kølstrup kgd. F: reserve-, senere stabsdyrlæge St. *F. (1861–1942) og Christiane Magdalene Petersen (1864–1928). ~ 3.11.1916 på Frbg. med Olga Frederiksen, * 16.11.1893 på Frbg., † 17.8.1973 i Hillerød, d. af inspektør, senere direktør for Det danske mælkekomagni August F. (1856–1934) og Elisabeth Emtkjær (1858–1917).

Efter 1913 at have tilendebragt veterinærstudiet supplerede F. sin uddannelse ved et længere ophold i Tyskland og Sverige; han søgte særlig videreuddannelse i kirurgi ved veterinærhøjskolerne klinikker og ved at følge undervisningen på hospitalsafdelinger; tillige sikrede han sig den fornødne bakteriologiske indsigt ved at arbejde på Reichsgesundheitsamts veterinærlaboratorium i Berlin. Efter hjemkomsten blev han 1914

ansat som reservedyrlæge ved hærens dyrlægekorpset og omtrent samtidig som assistent ved veterinær- og landbohøjskolens kirurgiske klinik. 1916 udnævntes han til korpssdyrlæge ved gardehusarregimentet hvor han 1923 blev overdyrlæge. Ved siden heraf fungerede han som lærer ved forplejningskorpsets skole 1916–28, ved underdyrlægeskolen 1921, ved hærens officersskole 1922, ved rideskolen 1924–33. Desuden drev han privat dyrlægepraksis. F. var censor ved veterinæreksamen 1920–33 og fra 1922 medlem af den stående voldgiftsdomstol i tvistigheder ang. handel med husdyr for staden Kbh., var 1924–28 medlem af kommissionen for den historiske våbensamling.

Udover sin professionelle interesse var F. fra sin ungdom stærkt optaget af kunsthistorie, 1933 blev han dr.phil. med *Rytterstatuens Historie i Europa*. Han blev s.å. udnævnt til docent i anatomi ved kunstakademiet hvad han forblev til 1959. En omfattende litterær produktion findes i *Maanedsskrift for Dyrlæger*, bl.a. en biografi af grundlæggeren af den første veterinærskole, Claude Bourgelat (nævnte tidsskr. XLI, 1929–30). F. var 1921–51 medlem af bestyrelsen for Selskabet for historie, litteratur og kunst. – R. 1934. DM. 1947. K.²1951. □Foto.

Selvbiografi i *Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1933* 113–16. – G. Espersen i *Dansk vet.-hist. årbog*, 1976 169f. – *Levnedsberetning i ordenskapitlet*.

Ivan Katić (C. O. Jensen)

Friis, Holger Severin Olesen, * 1891, tandlæge, museumsleder. * 15.10.1891 i Hjørring. F: tandlæge Jørgen Jacob Lønborg *F. (1852–1912) og Christine Elise Petersen (1856–1932). ~ 23.6.1918 i Åsted med Gerda Johanne Petry, * 21.3.1897 i Frederikshavn, d. af købmand Camillus P. (1862–1907) og Hulda Holm (1860–1949).

F. begyndte allerede som tiårig som lønnet opsynsmand på Vendsyssel historiske museum og var efter realeksamen i 1908 et par år assistent hos faderen både på tandlægeklinikken og på museet. Han var soldat i Kbh. 1911 og blev uddannet på tandlægehøjskolen 1913–17 sst. Derefter var han tandlæge i Hjørring 1917–73, fra 1921 tillige leder af museet hvis samlinger, bygninger og areal han i årenes løb mangedoblede, bl.a. med genopførelsen af Sindal gamle præstegård og anlæggelse af en urtehave, 1929 og indlemmelse af Hjørring gamle provstegård, dens staldbygninger og have, 1940. F. har foretaget en lang række udgravninger overalt i Vendsyssel af meget betydelige oldtidsfund som eksempelvis jernaldergravpladser ved Skeen mølle og Vogn, 1910, Vejgård 1932 og Hjørring kirkegård, 1933,

jernalderofferpladser ved Strandby, 1936, Varbrogård, 1941 og Kornumgård, 1952, samt oldtidskattefund ved Vester Mellerup, 1942 og Gøstrup, 1943. Undersøgelserne er altid foretaget med stor kyndighed og sagerne derfra konserveret på museet under F.s ledelse. Han har desuden forestået talrige fredninger, bl.a. nogle af de første oldtidsagre, på Tolstrup hede, 1930 og Nørre Vorså hede, 1932. Sjældne fund der dels opbevares på Vendsyssel historiske museum, dels på Nationalmuseet tolker han både fantasifuldt og med indsigt. Han har frem for nogen bidraget til kendskabet til Vendsyssels oldtid. Modtog i 1951 Hjørring bys hæderspris. – R. 1939. R.¹ 1961. □Mal. af Anders Glob, 1975 (Vendsyssel hist. mus.). Foto.

H. F. fortæller, ved Kn. Bidstrup, 1975. – H. P. Hansen: Vendsyssel hist. museum, 1889–1939, 1939. Brudstykker. H. F. på 80 årsdagen, red. C. Nørrelykke, 1971.

P. V. Glob

Friis, Ingo Marius, 1838–1912, landmand. * 7.3.1838 på Blåholm ved Odense, † 5.6.1912 på Frbg., begr. sst. F: proprietær Niels F. (1794–1872) og Mouritze Nicoline Faber (1796–1886). ~ 20.12.1866 i Odense med Eleonora Christine Trolle, * 8.5.1831 på Lykkesholm, † 26.12.1918 på Frbg. (~ 1° 1853 med løjtnant ved 4. jægerkorps Michael Petersen, 1827–90, ægteskabet opløst 1865), d. af forpagter på Lykkesholm, senere ejer af Marienlund ved Odense, landvæsenskommissær, kammerråd Christian T. (1797–1856) og Ulrikke Eleonora Colding (1803–68).

F. gik i Odense latinskole, lærte derefter landvæsen og var forvalter på Hardenberg, på gårde i Slesvig og 1863–71 hos Tage Reedtz-Thott, Gaunø; i denne periode foretog han en rejse for at studere mejeribrug i Holland, Belgien, Tyskland og Frankrig. 1871–97 var han forpagter af hovedgården Lindersvold ved Fakse under Gaunø; her begyndte han sit betydningsfulde arbejde for kvægbrugets udvikling. Han var lydør over for konsulent P. Jessens tanke om at danne sammenslutninger for at fremme et rationelt udvalg af avlsdyr. Allerede 1880 havde han udarbejdet planen om dannelsen af kvægavlsforeninger; 1884 oprettedes Foreningen til kvægavlens forbedring i Roholte sogn der var den første i sin art. Landboforeningerne i Præstø amt overdrog F. at give udkast til love for kvægavls- og tyreforeninger, og disse udkast har været grundlæggende ikke blot for lovene i de fleste kvægavlsforeninger omkring i landet, men også for hesteavlsforeningerne. På sin overbevisende og indtrængende måde virkede F. i tale og skrift for kvægavlens fremme, og han er

med rette kaldt „Tyreforeningernes Fader“. Snart var Sjælland ompændt med et net af tyreforeninger (1905 219 foreninger), og bevægelsen brede sig til de andre landsdele. 1891 fik F. stiftet forbundet af sjællandske kvægavlsforeninger. Fra 1886 var han formand og konsulent for Præstø amts kvægavlsforening. I *Kvægbrugets Udvikling i Præstø Amt i Aarene 1886–97*, 1898 gør han rede for kvægavlsforeningernes betydning, i „Landmandsblade“ 1884 giver han oplysning om oprettelsen af den første tyreforening. Fra 1887 til sin død var han formand for statstyreskuekommissionen på Sjælland, ledede på udmærket måde de store statstyreskuer i Roskilde og stræbte bestandigt efter, at skuerne blev nyttige læresteder både for udstillerne og det besøgende publikum. Han var en indsigtfuld mand, der røgtede sine offentlige hverv samvittighedsfuldt og med udpræget følelse af ansvar. Ved sin hjælpsomhed, elskværdige optræden, varme interesse og sit samfundsnyttige arbejde blev han en af det sjællandske landbrugs mest ansete og afholdte mænd. Han var meget musikalsk og havde levende interesse for historie. – R. 1894. DM. 1904.

Johs. Wolf: Anders Coldings slægt fra Skrave, 3.udg. 1929. Aftenposten 19.6.1904 og 9.3.1908. Jubilæumsbogen, udg. De samv. landboforen. i Sjællands stift, 1905 44f. Ugeskr. for landmænd, 1908 136f; sst. 1912 343f. Tidsskr. for landøkonomi, 1912 502f. M. P. Friis i Sorø amtstid. 16.2.1935. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Anton Christensen*

Friis, Johannes, 1832–1903, landmand. * 10. 9.1832 på Lyngbygård ved Århus, † 15.2.1903 i Havrebjerg ved Slagelse, begr. i Lyngby ved Århus. F: godsejer, ritmester, senere hofjægermester Johannes F. (1795–1877) og Sophie Dorothea Meulengracht (1799–1881). ~ 22.11.1861 i Søvind med Johanne Søltøft, * 20.1.1843 på Tyrrestrup, † 27.11.1893 på Lyngbygård, d. af godsejer Ole Johannes S. (1807–78) og Henriette Christiane Emilie Fischer (1808–83). – Bror til Fr.*F.

Efter at have gået i skole i Århus søgte F. nogle år uddannelse i naturfagene på Polyteknisk læreanstalt, lærte derefter landvæsen bl.a. på Hofmangave (1855), rejste til Skotland hvor han var tre måneder i Lothian ved Edinburgh og lige så længe i Ayrshire, og afsluttede sin uddannelse med en rejse i Europa hvor han besøgte adskillige landøkonomiske læreanstalter. 1858 ledede han dræningsarbejderne på Lyngbygård og satte sig samtidig ind i praktisk mejeridrift. 1859 overtog han avlsgården Lillerup ved Horsens og begyndte her straks at lægge grunden til det som blev hans specialitet og hovedindsats i mand-

domsaldere: regnskabsføring i landbruget. Hans ungdomsven og arbejdsfælle Th. R. "Segelcke plejede at nævne 10.6.1859 som landøkonomisk mærkedag, idet F. den dag indførte vægten i mejeriet og dobbelt bogholderi over gårdens drift. Sammen med Segelcke udarbejdede han mejeriregnskabsbøger og mejeritavler som i sin tid førtes i de fleste rationelt drevne mejerier. Han var Segelcke en væsentlig støtte i arbejdet for mejeribrugets fremme; han var en praktisk og teoretisk vel uddannet mand som med intelligens kunne gøre sig til talsmand for de nye tanker i landbrugets brydningstid. Ved landmandsmødet i Odense 1863 da Segelcke holdt foredrag om uddannelsen og optegnelser i mejeridriften stod F. ved hans side og deltog i diskussionen som talsmand for de nye tanker. I løbet af tre år gennemførte han et fuldstændigt dræningsanlæg for Lillerups marker; han indførte runkelroedyrkning hvorved han delvis afskaffede brakken. 1874 solgte han Lillerup og overtog Lyngbygård efter faderen. Han varetog en mængde offentlige hverv i amt, kommune, landboforeninger og andre samfundsforetagender, var medlem af Århus amtsråd, formand for Lyngby-Borum sogneråd og for Århus amts landøkonomiske selskab og medstifter af Horsens landbrugsforening. Et meget stort og anerkendt arbejde udførte han i skadeserstatningskommissionen efter krigen 1864. Han var medlem af landhusholdningsselskabets bestyrelse fra 1872 til sin død, medlem af bestyrelsen for Foreningen af jyske landboforeninger fra stiftelsen 1872 til 1873 samt 1880–81, 1882–84 og 1885–90, næstformand 1886–87, medlem af foredragsudvalget 1882–89, af landbohøjskolens tilsynsråd 1887–1903 og censor ved højskolen, dommer ved landmandsforsamlinger herhjemme og ved internationale udstillinger i udlandet. Han var en nobel, kultiveret personlighed, en stilfærdig og tilbageholdende mand, som intelligent og samvittighedsfuldt røgtede sine mangeartede tillidsposter. Foruden de mejeribøger som han udarbejdede sammen med Segelcke har han skrevet adskillige artikler i landbrugsbladene. – Jægermester 1869. Hofjægermester 1887. – R. 1883. DM. 1895. □ Træsnit af H. P. Hansen.

S. P. Petersen: Blade af landbrugets hist. i Århus amt, 1892. Ugeskr. for landmænd, 1892 133f. Sst. 1903 89f.

Anton Christensen *

Friis, Jørgen Jacob Lønborg, 1852–1912, tandlæge. * 21.9.1852 i Naksbo, † 1.10.1912 i Hjørring, begr. sst. F: sognepræst Jacob Jørgen Frederik F. (1815–79) og Hanne Signe Cecilie Seehusen (1832–1918). ~ 1882 på Frbg. med Christine Eli-

se Petersen, * 3.6.1856 i Rudkøbing, † 2.8.1932 i Hjørring, d. af skibsfører i Rudkøbing Peter Jørgensen. – Far til Holger *F.

F. blev som sekstenårig discipel på Ørstedssapoteket i Rudkøbing, fik medhjælpereksamen 1872 og blev 1877 cand.pharm. Han virkede som provisor i Rudkøbing til 1880 og uddannedes derefter som tandlæge i Kbh. hos dr.med. Victor Haderup. 1882 nedsatte han sig som tandlæge i Hjørring, den første i Vendsyssel. – Allerede i Rudkøbing begyndte F. at interessere sig for fortiden og udgav pjecen *Om Mosefund i Danmark*; af hans senere publikationer kan nævnes *Den Jydske Slavekrig*, 1898 og *Vendsyssels Nationaldragter og Vendelboerne i gamle Dage*, 1902. F. var næstformand i komiteen for oprettelsen af et historisk museum i Hjørring 1880 der åbnedes 4.5.1889 under navnet Vendsyssel historiske museum, og var 1900–12 museets daglige leder. Han foretog omfattende indsamlinger overalt i landsdelen; derved grundlagdes fremragende samlinger fra både forhistorisk og historisk tid, og de øgedes yderligere ved udgravninger, bl.a. af en glashytte i Skærum 1894. Gennem F.s indsats kunne samlingerne flyttes fra lejede lokaler og 2.8.1902 åbnes i egen bygning. – Justitsråd 1903. – Ved museets 25-års jubilæum 1914 opstilledes en portrætbuste af J. N. Sondrup i museumshaven.

H. P. Hansen: Vendsyssel hist. museum, Hjørring 1889–1939, 1939. Brudstykker. Holger Friis tilegnet, 1971. Holger Friis fortæller, ved Knud Bidstrup, 1975.

P. V. Glob

Friis, Jøp, † 1486, biskop. Begr. i Børglum. F: Niels F. til Haraldskær og Stollig, af Skaktavil-Frisernes slægt, og Ellen Henningsdatter Moltke.

F. havde studeret i Leipzig og imens nydt indtægter af et kanonikat i Ribe og af Udby kirke. Han gjorde sandsynligvis tjeneste i kancelliet da han 1453 blev valgt til biskop over Børglum stift. 10.5. aflagde han troskabsed til kong Christian I; den pavelige udnævnelse er af 17.8. – F. kom til et uroligt bispedømme, og selv var han stridslysten og stejl. Han udæskede provsten og kapitlet i Børglum der førte deres klager frem for kongen; hans svende kom for skade at slå herremanden Anders Thamesen ihjel; jævnlig lå han i trætte om markskel og fiskeruser. Han hævdede bispeskolens ret med myndighed i væsentlige forhold, således i spørgsmålet om patronatet over Ø kloster, og synes i øvrigt at have haft interesse for klostrene. Mariekirken i Søby overlod han til karmeliterne; han lagde Saltum kirke til Heligåndsklostret i Ålborg og tillod Skt. Clara kloster i Roskilde at sende sit bud til Skagen, Hals

og andre fiskerlejer i stiftet for at samle almisser. I brydningen inden for franciskanerordenen tog han parti for den konservative fløj. – F. indrettede et kapel i sin domkirke. En kalk han gav til kirken er endnu til. Han skænkede også gods til Børglum kloster; ikke des mindre gjorde provst og kapitel gældende efter hans død at han havde påført dem tab, og ville at slægten skulle stå til rette. – Som medlem af rigsrådet tog F. del i betydningsfulde afgørelser; hans navn nævnes i vigtige akter, således i Ribe-privilegiet af 5.3.1460 og i rigsrådets brev af 4.11.1468, der kundgør Kalundborgmødets beslutninger. Han hørte til de herrer som kongen 1464 lod blive tilbage i Sverige, og som måtte overgive Stockholm slot. □Relief på ligsten (Børglum k.).

Acta pontificum Danica, udg. Alfr. Krarup og Johs. Lindbæk III–IV, 1908–10. Missiver fra Chr. Is og Hans's tid, udg. Will. Christensen I–II, 1912–14. Repertorium diplomaticum I–IV VIII–IX, 1928–38. – Will. Christensen: Dansk statsforvaltning, 1903 (reprodukt. 1974). Johs. Lindbæk: Pavernes forhold til Danm., 1907.

*Ellen Jørgensen**

Friis, Jep, † 1547, til Lyngholm, lensmand. Begr. i Sønderholm k. F: Peder F. til Irup († 1483) og Kirsten Nielsdatter (Banner) († tidligst 1488). ~ Helvig Høg (Banner), d. af rigsråd Niels *H. († 1524) og Karen Gøye († tidligst 1527). – Bror til Niels *F. († 1508).

Ved sit giftermål kom F. i besiddelse af Lyngholm og af Skive len som han beholdt som pantelen til 1538. 1532–35 havde han Grinderslev og Sebbeklostre i forlening. Han indtog en ret anseelig stilling blandt den jyske adel. 1531 blev han således indsat til rettertingsdommer i Viborg stift tillige med biskop Jørgen *Friis og Jens *Hvas hvilken stilling atter bekræftedes af rigsrådet 1533 efter Frederik Is død; 1533 blev han ligeledes med flere adelsmænd indsat som befalingsmand i Jylland, og da Christian III 1534 hylledes i Horsens var F. en af de adelsmænd der indsattes til landsdommere ved siden af Mogens *Munk. Denne stilling indtog han endnu 1537, men fratrådte den ca. 1538. I grevefejden udplyndredes og brændtes alle hans forleninger og ejendomme, Lyngholm således af Thisted borgere og Skivehus af Nykøbing borgere. □Relief på ligsten (Sønderholm k.).

Danm.s adels årbog III, 1886 133. Diplomatarium Vibergense, ved A. Heise, 1879 indl. XLIX.

Povl Bagge

Friis, Jesper, † 1558, lensmand. † 1558, begr. i Ulbølle k. F: Christiørn F. i Årslev på Fyn (af tre Egern-F.erne) og hustru, d. af Hans Pedersen til

Højsgård på Lolland. ~ Anne Knudsdatter Hvide, † 13.3.1577 i Svendborg, d. af Knud Ottesen H. († 1537) til Rødkilde og Kirsten Jacobsdatter Tidemand († 1567).

F. tjente i grevefejden som køgemester hos rigsmarsk Tyge *Krabbe på Helsingborg og udmærkede sig i kampen her jan. 1535 ved med sådan en virkning at lede det svære skyts på Kärnan mod lybækkerne at Marcus Meier, Mikkel *Blick og andre af førerne blev fangne. Senere fik han betydelige forleninger, således 1541–49 Malmøhus og 1551–56 Akershus. Desuden var han fra 1550 til sin død forlenet med Gislevgård i Järrestad hrd. Han synes at have været en driftig og virksom lensmand. Med hustruen fik han Rødkilde på Fyn. □Relief på ligsten (Ulbølle k.).

Danm.s adels årbog LIX, 1942 II 65. C. Paludan-Müller: Grevens fejde I, 1853 (fot. opr. 1971).

*Rockstroh**

Friis, Jesper, 1593–1643, officer. * 10.8.1593 på Hesselager, † 15.4.1643 på Ørbækklunde, begr. i Ørbæk k. F: Niels F. til Ørbækklunde m.m. (1544–1610) og Vibeke Christoffersdatter Gyldestierne (1549–1613). ~ 19.4.1629 med Elsebet Ulfeldt, * 10.7.1609 på Hagenskov, † 21.6.1676 i Svendborg, d. af rigskansler Jacob *U. (1567–1630) og Birgitte Brockenhuus (1580–1656).

Fra sit ellefte til sit femtende år gik F. i skole i Lüneburg og Hannover og var derefter nogle år edelknabe hos forskellige danske og nordtyske adelige officerer. Efter 1612 at have deltaget i Kalmarkrigen ved fynske rostjeneste under Corfitz *Rud tjente han en tid som volontør i den franske hær og rejste derpå omkring i Middelhavslandene, 1617 blev han immatrikuleret ved universitetet i Padua, derefter rejste han til Konstantinopel, Palæstina og Egypten. På hjemvejen var han 1618 i Rom, indtil han 1619 som kaptajn for et frikompagni i kejserlig tjeneste, bl.a. under Wallenstein, deltog i en række felttog. 1625 deltog han under Tilly i belejringen af fæstningen Nienburg der forsvaredes af Christian IV og blev under et udfald hårdt såret og fanget af de kongelige tropper. Efter at have fremstillet sig for kongen og fået dennes tilgivelse rejste han hjem for at blive fuldstændig helbredet og indtrådte n.å. i den kongelige hær med et af ham hvervet frikompagni – dog først efter personlig hos de kejserlige feltherrer at have søgt sin afsked. Da det senere under krigen gjaldt om at forsvare selve kongeriget oprettedes der 1627 ved udskrivning nogle regimenter af hvilke F. som oberst fik et meget talstærkt regiment sjællandske landfolk, også kaldet sjællandske regiment knægte. Med dette deltog han i flere af

kongens ekspeditioner til Østersøkysterne, men ved freden 1629 opløstes regimentet. 1632 genoprettedes de udskrevne regiment, og F. fik kommandoen over gamle jyske regiment knægte, og fra nævnte år indtil 1638 da der oprettedes hvervede regiment forlagdes dette regiment årligt i længere eller kortere tid til hertugdømmerne til grænsebevogtning under den fortsatte trediveårskrig. Fra 1634 opførte regimentet fæstningen Christianspris (Frederiksort) ved Kiel fjord. F. forblev chef for regimentet til sin død.

Danm.s adels årbog LIX, 1942 II 59. Hans Mikkelsens ligprædiken over J. F., 1645. K. C. Rockstroh: Udvikl. af den nationale hær I, 1909.

*Rockstroh**

Friis, Johan, 1494–1570, kongens kansler. * 20.2. 1494 på Lundbygård, Fyn, † 5.12.1570 i Køge, begr. i Hesselager k. F: Jesper F. til Lundbygård og Hesselager († 1504) og Anna Brockenhuus. Ugift.

Som så mange andre sønner af mindre fremtrædende danske adelslægter valgte F., efter en grundig skoleuddannelse i Odense og Århus, det sidste sted under vejledning af den lærde dr. Morten *Børup, en universitetsuddannelse, sikkert med henblik på siden at gøre karriere i statens eller kirkens tjeneste. 1514 immatrikuleredes han ved Københavns universitet, og efter nogle års studier her fortsatte han sin uddannelse med en lang udenlandsrejse. 1517 immatrikuleredes han i Köln hvor han 1519 fik magistergraden, og efter et kort ophold i Danmark tog han i begyndelsen af 1520 til Rom. Efter halvandet års ophold i Italien vendte han hjem og blev snart efter ansat som skriver i kancelliet. F. levede i en tid med store omvæltninger, og han viste tidligt sin sjældent svigtende evne til i alle situationer at vælge det rette parti. Således under opgøret med Christian II hvor han tidligt sluttede sig til Frederik I og formentlig blev ansat i dennes kancelli, herpå tyder i hvert fald at han allerede 6.7.1523 blev forlenet med en halvdel af Rønnebæksholm.

Arbejdet i Frederik Is danske kancelli blev givetvis besværliggjort af at kongen så klart foretrak hertugdømmerne for kongeriget, således opholdt han sig også efter 1523 helst på Gottorp der derfor i lange perioder var regeringssædet. F. blev snart den mest fremtrædende danske kancellisekretær, således var det oftest ham der repræsenterede kancelliet ved hoffet i Gottorp. Hans ophold her har næppe været alt for behagelige, Frederik I var ikke nem at omgås, og det har vanskeliggjort F.s position at mænd som den tyske kansler Wolfgang *Utenhof og Melchior

*Rantzau dominerede kredsen omkring kongen. F. gav udtryk for sit ubehag i sine breve hjem, således kalder han i et brev fra 1527 kongen for „Abraham med det grå skæg“, i samme brev besværer han sig over hans gerrighed og griskhed. Udadtil har han dog oprådt som den korrekte embedsmand, og hans formelt gode forhold til kongen gav sig dels udtryk i at han efter tidens skik belønnedes med flere gejstlige forleneringer, dels i at han da den danske kansler Klaus *Gjordsen døde i eftersommeren 1532 som selvskreven blev hans efterfølger.

I og med at kansleren var kongens personlige tjener medførte Frederik Is død i april 1533 og den efterfølgende udsættelse af kongevalget at F. kun i kort tid kom til at fungere i sit nye embede. Ved kongens død opholdt F. sig på Gottorp, men rejste straks herefter til København for på herredagen sommeren 1533 at varetage hertug Christian (III)s interesser. Han var aktivt medvirkende ved udfærdigelsen af unionstraktaten imellem Danmark og hertugdømmerne, det eneste resultat fra herredagen i hertugens favør idet han skrev udkastet, ligesom det var ham der sammen med Ove Juel blev sendt til Christian med traktaten. Tilsvarende blev han sammen med syv danske rigsråder på herredagen i Odense i slutningen af 1533 bemyndiget til i Kolding at udveksle unionsdokumenterne med de holstenske repræsentanter. Herefter må han være taget hjem til Hesselagergård, men allerede sommeren 1534 tog han atter aktivt del i politik. Grevens fejde, der startede med Lübecks angreb på hertugdømmerne i maj 1534, og grev Christoffer af Oldenburgs angreb på Sjælland i juni demonstrerede det uholdbare i den udsættelse af kongevalget der var sket i sommeren 1533 og fik den jyske adel til i juli i Ry at vælge hertug Christian til dansk konge. På et tilsvarende møde i Hjallose for den fynske adel kort efter var F. særdeles virksom for hertugens sag, og det var ham der sammen med de jyske repræsentanter bragte Christian meddelelsen om kongevalget. Kort efter fulgte han med den nye konge til Danmark, og blev straks sendt til Fyn med en tropestyrke for at slå en opstand ned, men blev i Nyborg sammen med en række fynske adelige overrumplet og taget til fange af grev Christoffers folk.

Hvad enten det nu var tvunget af omstændighederne eller ud fra en politisk vurdering svor han greven troskab og tjeneste, og han ledsagede greven på det forgæves forligsmøde mellem greven og kongen i Kolding december 1534. I grevens lejr har tiltroen til hans loyalitet dog næppe været alt for stor, idet han snart efter sammen med en række andre adelsmænd blev taget i forva-

ring og ført til København. – Fangenskabet blev dog ikke langvarigt, idet det lykkedes ham dels at få grev Christoffers tilladelse til at rejse bort, angiveligt med den begrundelse at han ønskede at tage til Tyskland for personligt at høre Luther, dels at få Københavns borgmester Ambrosius "Bogbinder til, imod en rigelig betaling, at udstede et pas. Under sit ophold i Wittenberg kom han i personlig kontakt med Luther og Melancthon, og især den sidste synes at have gjort et dybt indtryk på ham hvilket måske kom til at få betydning for den politik han var med til at gennemføre i Danmark efter 1536. Efter et kort ophold i Wittenberg drog han atter nordpå, i Gera kontaktede han Utenhof, og fulgtes derefter med ham til hertugdømmerne hvor han atter trådte i Christian IIIs tjeneste som hans danske kansler. I den resterende del af krigen var hans vigtigste arbejde den daglige ledelse af det store arbejde som krigen medførte for kancelliet.

Alene i kraft af sit embede som dansk kansler måtte F., der allerede før bispens fængsling 12.8.1536 var blevet optaget i rigsrådet, komme til at spille en central rolle i de vigtige politiske begivenheder i efteråret 1536. Selvom Christian III havde sejret i borgerkrigen stod den nye regering over for enorme opgaver der var snævert indbyrdes forbundne. Landets økonomi var ødelagt samtidig med at der var et stort behov for kontante midler til hjemsendelse af lejetropperne, forholdet til udlandet, ikke mindst til kejseren var yderst anspændt, unionen med Norge var usikker, behovet for en indre politisk udsoning var påtrængende ligesom den nye kirkeordning der var en konsekvens af den lutherske Christian IIIs sejr, skulle udformes. At F. i hele dette problemkompleks var en central skikkelse var givet, og det er utænkeligt at han ikke skulle have været en af hovedkræfterne bag udformningen af de dokumenter der blev til under, og som et resultat af herredagen i Kbh. oktober 1536, og som blev det fremtidige grundlag for Christian IIIs kongemagt, baseret på et snævert samarbejde mellem kongen og den danske adel. Hvorvidt dette var udtryk for F.s personlige politik lader sig ikke afgøre, men mest sandsynligt afspejler det en realistisk vurdering af de givne muligheder i kredsen omkring kongen med F. som et vigtigt medlem, og der er ingen grund til at tro, at resultatet har været ham imod, tværtimod. Således er det værd at pege på at kanslerembedet styrkedes ved bestemmelsen i recessen 1536 om at rigshofmesteren, kansleren og marsken herefter skulle være fødte medlemmer af rigsrådet. Kansleren var herefter rigsebedsmand, og ikke kongens personlige tjener, og da rigshofmesterembedet i lange perioder stod ube-

sat blev han i praksis det vigtigste medlem af rigsrådet. Således var bestemmelsen en styrkelse af rigsrådet over for kongen og administrationen.

F. var en central skikkelse i det reorganiseringsarbejde der kom til at præge Christian IIIs regeringstid. Som kansler var han administrationens ubestridte leder, og kancelliet blev under ham et særdeles effektivt arbejdende organ. Han synes at have haft sans for at vælge dygtige medarbejdere, fortrinsvis adelige, og var antallet ikke stort blev der til gengæld krævet hårdt arbejde af dem. I hvilket omfang han tillige har haft den egentlige politiske ledelse er mere uklart, det er næppe holdbart i så høj grad som den tidligere forskning (Arup, Astrid Friis) har gjort det at nedvurdere kongens personlige rolle til fordel for F.s betydning. Det er mere rimeligt at gå ud fra at de allerfleste vigtigere beslutninger er blevet truffet ved et sædvanligvis gnidningsfrit samarbejde mellem kongen og hans nærmeste rådgivere, herunder naturligvis ikke mindst F.

Den første reform man efter 1536 tog fat på var den nye kirkeordning, nedfældet i kirkeordinansen 1537. Ansvar for dennes udformning påhvilede en række danske gejstlige i samarbejde med den tyske reformator Johan Bugenhagen, medens F. først og fremmest var ansvarlig for opbygningen af de praktiske rammer der skulle muliggøre den nye læres endelige sejr i Danmark. Dette arbejde kom til at strække sig over resten af F.s liv, og først i årtiet efter hans død 1570 kan man sige at den nye kirkes ydre rammer var tilfredsstillende. Et andet vigtigt problem, der trængte sig på efter 1536 var forholdet til udlandet. Forholdet til Norge reguleredes med Norgesparagraffen i håndfæstningen hvorved landet ophævedes som selvstændigt rige, og gjordes til en del af Danmark på samme måde som Jylland, Skåne osv. var det. Baggrunden for dette drastiske skridt, som iøvigt i længden ingen praktisk betydning fik, var formentlig et ønske om at modvirke eventuelle krav fra Christian IIIs arvinger på arveriget Norge. Forholdet til Sverige, der i de første år var noget anspændt, lettedes efter tilbagebetalingen af gælden til Sverige i 1541, og det reguleredes endeligt med Brömsebrotraktaten 1544. Harmonisk blev det dansk-svenske forhold dog aldrig, og uagtet traktaten skulle gælde i 50 år formåede den kun at sikre freden indtil 1563. Det største problem var forholdet til Tyskland, især fordi kejser Karl V støttede svogeren Christian IIIs arvinger, og nægtede at anerkende Christian III som dansk-norsk konge. Problemet compliceredes i de første år yderligere af det uafklarede forhold mellem kongeriget og hertugdømmerne, og, som det synes,

af en vis modsætning mellem de danske råder og kongens tyske rådgivere, især Melchior Rantzau og Utenhof. Disses død i henholdsvis 1541 og 1542, og afklaringen i 1539 af gældsforholdet fra borgerkrigen mellem kongeriget og hertugdømmerne betød at ledelsen af den dansk-norske udenrigspolitik herefter lå fast i den danske kreds omkring kongen, igen med F. som det vigtigste medlem. Efter krigen 1542–44 lykkedes det med freden i Speyer 1544 at nå det eftertragtede mål: Et godt forhold til kejsermagten. Opretholdelsen heraf blev en erklæret målsætning for den dansk-norske udenrigspolitik århundredet ud.

Også inden for lovgivningen ventede et stort arbejde. Alene ophævelsen af den katolske kirke betød at en række vigtige sager som fx ægteskabssager og gældssager der indtil reformationen havde været behandlet ved de kirkelige domstole herefter faldt ind under det almindelige retssystem. Også de ændrede politiske forhold efter 1536 nødvendiggjorde et omfattende lovgivningsarbejde, og man ser da også gennem hele Christian III's regeringstid en lang række recesser, kulminerende med den store koldinghuske recess 1558 der opsummerede de foregående års lovgivningsarbejde. F. har som regeringens drivende kraft naturligvis deltaget heri omend det er naturligt at antage at enkelthederne i høj grad har været overladt til andre, man kan her fx pege på den retskyndige rigsråd Erik "Krabbe.

F.s vigtigste indsats faldt imidlertid i arbejdet med genrejsningen af landets som statens økonomi. Kronens økonomiske grundlag, lensvæsenet, havde frem til Grevens fejde udviklet sig på en sådan måde at størsteparten af indtægterne fra krongodset tilfaldt de adelige lensmænd. Allerede Frederik I havde været tvunget til at optage store lån, ofte mod pant i krongodset, og borgerkrigen havde fået gælden til at vokse til svimlende højder. Reformationen gennemførte 1536 og inddragelsen af bispegodset og på længere sigt af klostergodset skabte muligheden for et fremtidigt mere stabilt grundlag for kronens økonomi. De akutte problemer blev afhjulpet dels ved en hård beskatning, ikke mindst af kirken, i 1536–37 der skaffede midler til hjemsendelsen af lejetropperne, dels ved løbende beskatning af bønderne i 1540erne og i mere begrænset omfang i 1550erne, der gjorde det muligt efterhånden at tilbagebetale størsteparten af statsgælden medens resten blev konverteret til nye lån på for kronen langt gunstigere vilkår.

Efter at den politiske udsoning var gennemført i begyndelsen af 1540erne og forholdet til udlandet var blevet normaliseret påbegyndtes fra ca. 1545 en gennemgribende omlægning af lensvæsenet. Hovedlinierne i reformen var at de for

lensmændene fordelagtige frie len og afgiftslen hvor de oppebar hele lenets indtægt kun mod at gøre krigstjeneste eller mod en mindre afgift erstattedes af regnskabslen hvor kronen oppebar hele indtægten bortset fra en fast løn til lensmanden, eller af afgiftslen mod en passende høj afgift. Endvidere blev lenenes antal reduceret ved at mange små len der ofte var bortforlenet frit efterhånden blev lagt ind under de store regnskabslen. Denne tendens blev efter ca. 1560 fulgt op med store mageskifter mellem krone og adel hvorved kronen byttede ubekvemt liggende gods der kun gav lidt udbytte, med gods der kunne lægges ind under hovedlenene. Lensreformen medførte at kronens faste indtægter fra slutningen af 1570erne hvor gælden fra syvårskrigen 1563–70 var betalt, i de næste par generationer normalt var tilstrækkelige til at dække de ordinære udgifter.

Lensreformen og F.s andel heri har i et århundrede været et af de mest omdiskuterede emner i forskningen inden for dansk historie i 1500-tallet. Det er givet at reformen vakte modvilje hos de lensmænd der herigennem mistede muligheden for at supplere deres indtægter igennem forlener, men det er næppe holdbart med Astrid Friis at opfatte denne utilfredshed som et udtryk for to politiske holdninger inden for den danske adel, nemlig en konservativ der ønskede en svag krone, og en „moderne“ der tilsvarende så en fordel for adelen i et samarbejde med en stærk kongemagt. Den politisk dominerende del af adelen, repræsenteret i rigsrådet, har i det store og hele bakket op omkring den førte politik, ikke mindst fordi den efterhånden fik faktisk forret til de tilbageblevne store len. Da en del af lensmandens løn var en procentsats af lenets uvisse indtægter betød tendensen med stadig større len at de tilbageblevne lensmænds løn steg tilsvarende. Ej heller lensforordningen 1557, der betegner lensreformens foreløbige kulmination, kan bruges i argumentationen for en politisk modstand mod lensreformen. Det har været antaget at den indeholdt en bestemmelse om at lensmændene herefter kun skulle have 10 pct. af lenenes uvisse indtægter mod som hidtil 33–50 pct., og at det forhold at denne bestemmelse ikke kan spores i nyforlenerne efter 1557 skulle tolkes som et udtryk for at regeringen med F. i spidsen skulle have været tvunget til at trække bestemmelsen tilbage på grund af en for stærk modstand fra lensmændene. Den nyeste forskning synes at vise at den pågældende bestemmelse snarest drejer sig om den sædvanemæssige løn som lensmændenes fogeder skulle have således at den ikke kan tillægges nogen politisk betydning.

F.s bedste år var tiden frem til Christian IIIs død, præget af store reformer, gennemført i samarbejde mellem kansleren og den jævnaldrende konge, og i hovedtrækkene gennemført 1559. På den anden side er der ingen grund til at antage at F.s forhold til Frederik II var dårligt. Aldersforskellen har naturligvis spillet en rolle, ligesom den nye konges naturlige ønske om selv at vælge sine rådgivere og selv være herre i sit hus. Ditmarsken-felttoget var givet imod F.s ønske, men på den anden side var den danske krigsdeltagelse først og fremmest fremtvinget af kongens farbror, hertug Adolph (1526–86) af Gottorps krigsinitiativ. At lade ham løbe med hele æren og byttet ville for Danmark være et utåleligt prestigetab. Mere usikker er F.s personlige holdning til krigen imod Sverige 1563–70. Der havde fra gammel tid eksisteret et personligt modsætningsforhold mellem ham og Gustav Vasa, men man måtte under alle omstændigheder fra ansvarlig dansk side se med største alvor på Erik XIVs aggressive politik der i sidste instans betød en trussel imod såvel Danmark-Norges position som Nordens førende magt, som imod selve rigets sikkerhed. Propagandastriden, affødt af nyudgivelsen af den danske rimkrønike i 1555, med dens skarpe angreb på Sverige, og striden om optagelsen af de tre konger i det danske rigsvåben, stridigheder som F. tog aktivt del i, må ses som forpostfægtninger i det opgør der næsten naturnødvendigt måtte komme i kraft af de ændrede politiske konjunkturer siden 1544 og af tronskifterne i de to lande 1559–60. – Krigen satte fra 1563 en dæmper for det videre reformarbejde, omend det ikke gik helt i stå, og F. var i sine sidste år først og fremmest travlt optaget af de mange administrative og politiske opgaver som krigen medførte.

F. blev efterhånden en meget velhavende mand, uagtet at kanslerembedet var ulønnet og at han ikke havde specielt mange eller store len. En meget væsentlig del af hans indtægter må være kommet fra sportler, dvs. direkte betaling for ekspeditionen af de utallige sager der strømmede igennem kancelliet. At han tillige var den øverste leder af kronens økonomi gav ham også personlige fordele, fx ved mageskifter og godssalg. Således var han i stand til 1563 at gennemføre et mageskifte med universitetet, hvis kansler han tillige var, på for ham selv særdeles gunstige betingelser. En del af sine indtægter anvendte han på opkøb af gods, og på storstilede byggearbejder. Allerede 1538 påbegyndte han genopførelsen af fædrenergården Hesselagergård der var blevet nedbrændt under borgerkrigen, og som, måske inspireret af indtryk fra ungdomsreisen udenlandsrejser, blev nyopført i en i Danmark

hidtil ukendt pragtfuld stil. Senere gennemførte han et endnu mere pragtbetonet byggeri på Borreby ved Skælskør som han havde erhvervet. Selv barnløs ønskede han at sikre sine godsbeddelser for slægten og fik derfor 1548, efter udenlandsk forbillede, Hesselagergård ophøjet til et stamhus, det første i Danmark, der udelt skulle gå i arv til hans nærmeste slægtning. – Efter hans død protesterede de øvrige arvinger forstædigt nok og fik stamhuset ophævet, men striden gav anledning til en gennemgribende undersøgelse af hans embedsførelse. Sådanne undersøgelser af statsebedsmænds forhold efter deres død var langt fra ualmindelige; som datidens forhold var kunne selv den mest hæderlige ikke undgå en sammenblanding af private og embedsmæssige interesser. I F.s tilfælde lød anklagen især på at han ved godshandeler og mageskifter for kronen samtidig havde beriget sig selv, ligeledes en ikke ualmindelig anklage. Påfaldende er kun sagens størrelse: Arvingerne måtte for at beholde godset udrede den enorme sum af 50.000 daler, svarende til mellem et halvt og et helt års skatteindtægt af hele Danmark. Kan der ikke udledes andet heraf kan man i hvert fald konkludere at F., samtidig med at han var staten en dygtig og trofast tjener, også fandt stunder til at se på sine personlige interesser.

F. var en højt dannet mand og udviste ikke mindst stor interesse for fædrelandets historie hvilket førte til et varmt forhold mellem ham og Anders Sørensen Vedel. Hans åndelige interesser gav sig dog kun begrænset udslag i hans embedsvirksomhed, således blev universitetet i hans tid kun sparsomt forsynet hvilket dog må ses i lyset af den knappe økonomi der prægede hans tid som kansler. Det skal nævnes at han personligt i 1555 skænkede universitetet dets første private legat på 1000 daler, en ikke ringe sum.

Igennem 35 år var F. den daglige leder af regeringsarbejdet i Danmark, i en periode der stillede store krav, var præget af store vanskeligheder, men hvor der også gennemførtes store reformer. Han var, hævet over enhver tvivl, en strålende administrativ begavelse med en betydelig politisk indsigt. Han havde evnen til at finde og udnytte dygtige medarbejdere, og de små tilbagelagte der naturnødvendigt måtte komme forstod han at bøje sig for, for så når lejlighed gaves ufortrødent at fortsætte ad den givne kurs. Sidst men ikke mindst synes han at have evnet at samarbejde snævert, og som regel harmonisk, sammen med såvel kongen som med sine standsfæller i rigsrådet og regeringen. Han har sin store del af æren for at Danmark sjældent er blevet bedre regeret end i hans kanslertid. □ Relief (på Hesselagergård). Mal. af Jacob Binck, 1550, og

Friis, Johan

med nogle ændringer gentagelse? 1551 (begge Fr.borg), kopi efter sidstnævnte (Gavnø), i træsnit af Lorentz Benedicht, 1571 og af H. P. Hansen, 1903, efter tegn. af Magnus Petersen. Stik af F. v. Bleyswyck, 1746, der gengiver en anden portr.type; litografi herefter 1867 og træsnit af H. P. Hansen, 1871. – Epitafium 1557 i Hesselager k. Mindestøtte af J. Wiedewelt, 1782, ved Jægerspris.

Danske mag. IV, 1750 209–23; 4.r.IV, 1878 345f (breve). Kirkehist. saml. 3.r.V, 1884–86 186–89. – Danm.s adels årbog III, 1886 123f. A. S. Vedel: Ligprædiken over J. F., 1571. F. Richardt og T. A. Becker: Prospecter af da. herregårde VII, 1854 (ny udg. 1976). C. T. Engelstoft i Saml. til Fyens hist. og top. III, 1865 117–65. H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. I, 1868–69 391–405. E. Arup: Danm.s hist. II, 1932 (fot. opr. 1961). Astrid Friis i Scandia VI, Sth. 1933 231–327; VII, 1934 167–246. Kn. Fabricius i Hist. t. 10.r.II, 1933 343–47. Astrid Friis sst. 10.r.VI, 1942 1–140. Otto Norn: Hesselagergaard og Jacob Binck, 1961. Benito Scocozza: Klassekampen i Danm.s hist. I, 1976. Knud J. V. Jespersen: Rostjenestetaksation og adelsgoods, 1977. Martin Schwarz Lausten: Religion og politik, 1977. Frede P. Jensen: Bidrag til Fr. IIs og Erik XIVs hist., 1978, samme i Hist. t., 79, 1980 311–17. Haakon Bennike Madsen: Det danske skattevæsen 1530–1660, 1978.

Ejvind Slottved

Friis, Jørgen, ca. 1493–ca. 1547, biskop. F: Anders F. til Haraldskær († senest 1512, ~ 1° med Agathe Krummedige) og Bodil Steinfeld († tidligst 1543). Ugift.

Efter uddannelse hjemme blev F. 1516 immatrikuleret i Köln hvor han antagelig fik sin magistergrad; efter sin hjemkomst ansattes han i cancelliet. Da han under en sendelse til Sverige 1518 blev overfaldet og bestjålet i Stockholm greb Christian II dette som påskud til at opsige Sten Sture „Freden“. Hvor højt F. stod i kongens gunst viser dronning Elisabeths brev fra sept. 1520 til domkapitlet i Viborg om at vælge ham til biskop der. Trods det uforvarselige heri vovede man ikke at modsætte sig kongens vilje, og 7.1.1521 udnævnte paven ham skønt han kun havde subdiakonvielse og med sine 28 år manglede „kanonisk“ alder. I dronningens brev kaldes F. „Domprovst i Viborg“, men paven kalder ham kun kannik der (denne præbende havde F. endda først fået i sept. 1520 med ret til at beholde sognekaldet i Jelling som kongen tidligere må have givet ham). Christian II må da antagelig, kort før han gennemtvang F.s bispevalg, have overdraget ham domprovstiet der lå under kgl. patronat. Som biskop viste F. sig som en afgjort verdsligsinde mand uden kirkelig sans; men heller ikke som gejstligt medlem af rigsrådet indlagde han sig fortjenester. Allerede i sit første bispeår dokumenterede han sin stridbarhed og sin godsgriskhed (især over for stiftets klostre). I

dec. 1522 besluttedes oprøret mod F.s velgører og henvendelsen til hertug Frederik i hans bispegård, og et voldsomt klageskrift over Christian II affattedes der. Alligevel var det kun i de første år Frederik I betroede F. vigtigere statshverv (sidste gang ved fredsmødet i Lübeck juni 1525). – I sit stift havde F. snart gjort sig forhadet, og navnlig blev stemningen i Viborg hvor Christian II havde mange tilhængere ham højest ugunstig. I slutningen af 1525 kom det til så alvorlige tumulter at rygtet gik i Haderslev at borgerne havde fordrevet biskoppen og sluttet sig til Lutherdommen. – Den egentlige lutherske bevægelse i Viborg fremtrådte dog først i foråret 1526, og da Frederik I i okt. gav Hans *Tausen værnebrev med forpligtelse til at prædike evangeliet i Viborg og i dec. tillod mag. Jørgen Jensen *Sadolin at oprette en evangelisk præsteskole der blev Viborg det virksomme midtpunkt for den lutherske bevægelse i Jylland.

Til at bekæmpe dette røre manglede F. ganske evner. I maj 1527 var tre andre jyske biskper hos ham i Viborg og affattede en (forgæves) henvendelse til de tyske lærde, dr. J. Eck og dr. Cocläus, om at bekæmpe kætteriet i Danmark, og i efteråret rettede (ikke F., men) Odensebispen Jens *Andersen (Bældenak) et advarselsbrev mod Lutheriet til Viborg og Ålborg. Om F. hører vi kun at han senere på året eller måske snarere 1528 gjorde et mislykket forsøg på at fængsle Hans Tausen da denne prædikede i Franciskanerkirken; men borgerne fordrev bispens folk. 1528 oprettedes et trykkeri i byen hvorfra lutherske skrifter udsendtes, og i marts 1529 nedrev borgere med kongens tilladelse de „overflødige“ sognekirker og tog Franciskaner- og Dominikanerkirkerne i besiddelse som lutherske sognekirker, og 1530 sluttede de en kontrakt med majoriteten af domkapitlet om at den katolske gudstjeneste også i domkirken skulle ophøre. Da biskoppen 26.8. kom til byen, forsamlede borgerne sig „med bøsser og værge“; F. påstod at de „for 3. gang“ havde overfaldet ham. Allerede længe forinden havde han opgivet sin stiftsby og opholdt sig mest på bispestøttet Spøttrup. 1528–29 havde han opført et befæstet slot ved Hald sø, og 1529 slog han sig ned her, travlt optaget af at henlægge bispestolens gods til slottet. Han søgte efter evne at forulempe de præster som efterhånden sluttede sig til Lutherdommen og giftede sig; sin halvbror, kantoren, der også var blevet luthersk, fratog han Sebbes kloster. Stadig lå han i godsstridigheder. 1530 led han den tort at en Ribekannik fik en pavelig bandbulle mod ham opslået på stiftets kirkedøre. Under en af sine mange retrætter med verdslige standsfæller beskyldtes han for at fremlægge falske breve. Kon-

gen fratog ham i længere tid hans pantelen, Mors og Fjends herreder, da han skyldte ham regnskab for de kgl. afgifter af herrederne og „Landehjælpen“ derfra, og bestyrelsen overdroges endda F.s bitre fjende Jens Hvas.

Da Frederik I døde 1533 gav F. sit had til kongen luft i ønsket om at være en djævel der kunne plage hans sjæl i helvede. På den efterfølgende herredag i Kbh. stemte han for opsættelse af kongevalget og ivrede for katolsk reaktion. Da recessen 3.7.1533 gengav bisperne den fulde kirkelige jurisdiktion kunne F. med virkning forfølge stiftets lutherske præster og forgreb sig atter på klostergodsset. Men i Viborg nåede han end ikke til at få katolsk gudstjeneste fornyet i domkirken. – Under Skipper Clement-fejden afbrændtes bl. a. Spøttrup, og forholdene tvang nu F. til at tiltræde den jyske adels valg af den lutherske hertug Christian til konge (juli 1534). F. brugtes straks af ham i flere offentlige hverv; men allerede da Christian III hyldedes i Viborg (marts 1535) begyndte opgøret over hans voldshandlinger mod lutheranerne ved kongens retterting. 12.8.1536 udgik kongebrev om at fængsle F. (i overensstemmelse med overenskomsten i Kbh. om ophøret af bispernes verdslige og gejstlige „regimente“). Kort efter blev han grebet uden for Hald og sad fængslet forskellige steder (først på Hald) til 1538. 9.8. fik han sin frihed mod en revers der anerkendte den nye kirkelige og verdslige ordning. Han levede nu som herremand på Krastrup i Slet herred. 1540 blev han forlenet med Vrejlev kloster og anerkendtes atter som rigsråd. Da han var med til at fælde en herredagsdom under det vigtige rigsrådsmøde i Ribe 1542 har han muligvis også overværet sin gamle modstander, Hans Tausens indvielse til biskop i Ribe der foregik dagen inden herredagens begyndelse. – 1547 fik Vrejlev en ny kgl. lensmand; F. er da vel død i dette år; til det sidste var han optaget af retstrætter; han forblev ugift, men efterlod sig en datter.

Diplomatarium Vibergense, 1879. Acta pontificum danica VI, 1915. – Dan.m.s. adels årbog III, 1886 131. A. Heise i Ny kirkehist. saml. V. 1869–71 522–81; sst. 3.r.II, 1877–80 674–77; sst. 3.r.III, 1881–82 195–201. P. Severinsen: Viborg domkirke, 1932 335–67. N. Skyum-Nielsen i Scandia XXIII, Sth. 1956 51f. P. G. Lindhardt i Den da. kirkes hist. III, 1965. Mikael Venge: Chr. IIs fald, 1972. Samme: Når vinden fejrer sig, 1977.

*J. Oskar Andersen**

Friis, Jørgen Lauridsen, † 1688, præst. † 1688 i Weddige i Halland. ~ Regina Forman (~2° med sognepræst i Weddige, provst Andreas Jonæ Gothenius, ca. 1658–1730).

Efter at være blevet student 1632 fra Viborg og 1634 at have taget baccalaurgraden var F. i tre

år hører ved sin gamle skole. I denne periode trådte han i nær forbindelse med Holger Rosenkrantz den Lærde (1574–1642), og 1637 blev han præst i Sevel. I dette sogn boede Knud Gyldenstierne til Stubbergård og hans frue Christence Juel. Ikke mindst den sidstnævnte var religiøst interesseret, påvirket som hun var af biskop J. D. Jersin og den fra Holger Rosenkrantz udgåede fromhedsbevægelse. Efter sin mands død (ca. 1640) faldt hun hen i åndeligt tungsind og pintes meget af anfægtelser. For at få fred i sit sind søgte hun da under indflydelse fra Rosenholm at indrette sit liv på næsten klosterlig vis med talrige fromhedsøvelser, faste og lignende. Hun forhandlede ivrigt med sin sognepræst om sin åndelige tilstand, men F. havde nu under et ivrigt studium af Luthers skrifter vendt sig bort fra Rosenkrantz' betoning af de gode gerningers betydning for frelsen og hævdede med bestemt-
hed at der kun kunne vindes fred ved hengivelse i Guds uforskyldte nåde i Kristus som den var skænket mennesker i dåben. F.s forandrede standpunkt affødte efterhånden et spændt forhold til fru Christence der til sidst lod ham anklage for biskoppen i Ribe for vranglære. Efter vidtløftige forhør blev F. suspenderet og 21.6.1643 afsat af stiftets landemøde fordi han ikke med tilbørlig forsigtighed og enfoldighed havde talt om „saadan høj Troens Artikel“. Sagen blev derefter indbragt for kongen hvem F. ansøgte om benådning. Christian IV pålagde landets biskopper i forening med det teologiske fakultet at undersøge dommen. Efter forundersøgelser der ikke udmærker sig ved særlig upartiskhed ligesom hele rettergangen mod ham bærer et stærkt personligt præg, kom kommissionsdomstolen under Jesper Brochmands tydelige førerskab til det mærkelige resultat af F. ved sin hævdel-
else af syndernes forladelse i dåben havde forkyndt falsk lære der kunne undergrave bodelivet og bane vejen for „kødelig Sikkerhed“. Derfor måtte han anses for uværdig til at beklæde et gejstligt embede, og kun hvis han ville tilbagekalde kunne der tilstedes ham ophold i landet. Christian IV der i høj grad var opbragt på F. gav i flere breve udtryk for at han fandt dommen for mild. Han ønskede at „Bøddelen skulde rive hans Tunge ud af hans Hals“, og da F. ikke gjorde skridt til at tilbagekalde, men stod fast på sine meninger, blev han først sat i Blåtårn, siden 1644 smedet i jern sammen med en af de værste svenske fanger på Bremerholm. Først efter et års tid kom han fri hvorpå han drog til Rostock og fik det derværende universitet til at udstede en erklæring om hans standpunkt som ægte luthersk. Efter forgæves at have søgt ansættelse i Slesvig blev F. ca. 1652 præst i Breared i Hal-

Friis, Jørgen

land. Også her måtte han døje forfølgelse, idet biskop Zacharias Kling 1668 fik ham afsat på grund af formentlig filippisme i et skrift *Nucleus* han havde udarbejdet, og som væsentlig bestod af udtog af Melanchtons Loci. Som følge af en fornyet undersøgelse af hans sag fik F. dog snart efter kgl. oprejsning og blev præst i et andet hollandsk sogn, Weddige. Her levede han til sin død i høj alder. Heller ikke her fandt han dog helt rolige dage, da han blev irrettesat for at han trods landets overgang til svensk herredømme ved en bestemt lejlighed havde holdt fast ved dansk liturgi.

Dänische Bibliothec II, 1738 209–43. Erik Pontoppidan: *Annales ecclesiae Danicæ* IV, 1752 335–52. Kong Chr. IVs egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia V, 1883–85 (fot. optr. 1969); VIII, udg. Johanne Skovgaard, 1947 (fot. optr. 1970). – H. Reuter-dahl i Theol. quartalskr. n.r.IV, Lund 1839 141–48. C. W. Skarstedt: Göteborgs stifts herdaminne, Lund 1878 251f 962f. O. Nielsen: Hist.-top. efterretn. om Hjerm og Ginding herreder, 1895 443 461–86. J. Oskar Andersen: Holger Rosenkrantz den lærde, 1896 383f. Villads Christensen i Hardsyssels årbog XVII, 1923 49–141. Fund og forskning X, 1963 161.

*Bjørn Kornerup**

Friis, Jørgen Pedersen, 1684–1740, præst, forfatter. * 3.1.1684 i Thisted, † 12.2.1740 i Helsinge, begr. sst. F: tolder, rådmand Peder Marcussen († 1699) og Ingeborg Sørensdatter Bloch († 1726?). ~ 14.11.1719 i Kbh. (Holmens) med Johanne Cathrine Høiberg, * 1695, begr. 11.12.1751.

F. blev student 1706 fra Ålborg, tog baccalaurgraden 1707, attestats 1712, boede som alumnus på Valkendorfs kollegium 1711–14 og var decanus ved kommunitetet. At han skulle have taget magistergraden 1716 og have været skibs- eller feltpræst (Danske saml. IV, 1868–69 89) beror på en misforståelse. Derimod var han omkring 1717 handelsbetjent hos storkøbmanden Abraham "Kløcker" i Kbh. 1719 kaldtes han til sognepræst for Helsinge og Valby hvor han tilbragte resten af sine dage. – Af F.s fem latinske disputater fra Kbh.stiden har den ene som handler om den overtroiske almue (*Vulgus supersticiosus*, 1713) krav på særlig opmærksomhed. Den hører til de tidlige behandlinger af dansk folketro og indtager en særstilling inden for denne sparsomme litteratur. Mens de ældre forfattere i genren som regel kun meddeler enkeltiagttagelser har F.s bog et hovedsynspunkt idet han har fået fat på et meget væsentligt træk i almuens tænkemåde, nemlig den urokkelige fatalisme på hvilken både teologisk og oplysende påvirkning preller af. Disputatsen er den første studie vi har over det vigtige folke-psykologiske skæbnetro-problem og vidner om forfatterens gode iagttagelsesevne.

Som poet tilhører F. den kreds af digtere der fortsatte den bordingske linje; under indflydelse af Tøger Reenberg betegnede de reaktionen mod den senere baroktids overdriivelse og en tilbagevenden til Anders Bordingss større naturlighed. Lige så lidt som sit store forbillede giver F. dog helt afkald på baroktidens virkemidler: han anvender aleksandrineren til mere officielt brug og går ikke af vejen for temmelig håndfaste ordspil. Derimod dyrker han hverken hyrdestil eller mytologisk billedsprog. Af F.s aleksandrinske digte er det mest vellykkede *De Svenskes Indgang, Fremgang og Udgang af Norrig Aar 1716* (optr. i E. Sønderholm: Dansk barokdigtning I, 1969 497–504), hvori et gemytligt, nationalt-folkeligt element trænger den traditionelle kongeforherligelse i baggrunden; mere ujævnt i sin poetiske flugt er et digt som *Kjøbenhavns Taare, udøste i den store og bedrøvelige Ildebrand 1728*. Friest og naturligst udtrykker F. sig i kortere metra (fx den bordingske firfodede jambe) som han anvender i en del lejlighedsdigte der udmærker sig ved deres realistiske hverdagsagtige beskrivelser i en jævn, lidt snaksom og humorfyldt tone. En vis færdighed har F. haft i at forme poetiske indskrifter (af hvilke den på sandflugt-monumentet i Tisvilde, 1738, endnu er bevaret i sten), og han har haft ord for at kunne improvisere på rim. Er traditionen sand som siger at han under audiensen hos Frederik IV da han fik Helsinge præstekald, på stående fod ekstempererede både den versificerede supplik og taksigelse forstår man godt at en nøjsom tid beundrede hans kvikhed. – Udtryk for dybere poetisk følelse i moderne forstand findes næppe hos ham, og betegnende i så henseende er det at erotikken helt savnes i hans digtning. Han hører til epigonerne, de sidste repræsentanter for 1600-tallets stil før den nye lyriks frembrud med "Brorson og "Stub. I F.s sprog findes ikke mange fremmedord, og han skriver et renere dansk end fx Holberg. – Hans *Poetiske Skrifter* blev 1752 udgivet af sønnen Peder F. □ Epitafium uden portræt (Helsinge k.).

R. Nyerup og K. L. Rahbek: Den danske digtekunsts hist. IV, 1808 136–42 173–94. J. Paludan: Fremmed indflydelse på den da. nationallit. I–II, 1887–1913. Vilh. Andersen: Ill. da. lit.hist. II, 1934 207–09. Dansk barokdigtning, udg. E. Sønderholm II, 1971 270–72.

*R. Paulli**

Friis, Knud, * 1926, arkitekt. * 12.3.1926 i Skanderup-Stilling. F: repræsentant Anton F. († 1967) og Petra Laurine Laursen. (* 1902). ~ 27.5.1950 med Bodil Johanne Andersen, * 9.11.1924 i Ringkøbing, d. af apoteker Carl Octavius A. (1888–1948, ~ 1° med Gerda Eriksen,

1893–1917) og Anna Kristine Laursen (* 1889). Efter at have taget studentereksamen (Herning) i 1944 kom F. ind på akademiets arkitektskole hvorfra han fik afgang 1950. Fra 1957 har han haft selvstændig virksomhed i Århus s.m. Elmar Moltke Nielsen. Fra 1967 til 1970 var han professor ved arkitektskolen i Århus, gæsteprofessor ved Ball State University, Indiana i USA 1975, medlem af kunstakademiet 1978. F. har som arkitekt haft en overordentlig omfattende virksomhed. Blandt hans arbejder kan nævnes hotellerne *Hvide hus* i Ebeltoft, 1963, *Lakolk* på Rømø, 1966, *Marselis* i Århus, 1967 og *Stavrbj Skov* ved Middelfart, 1968. Endvidere Entreprenørforeningens kursuscole i Ebeltoft (1967) og Scanticon kursus- og kongrescenter i Skåde ved Århus (1969). Af hans skolebyggeri bør fremhæves amts-gymnasierne i Risskov (1969) Skanderborg (1973) og Silkeborg (1977) samt uddannelsescentret for Siemens-concernen i München (1972–74). Af andre anlæg bør anføres *Odder rådhus*, 1971 (s.m. H. P. Holm Nielsen) og *Skjoldhøjkollegiet* ved Århus, 1970–73 (s.m. K. Blach Petersen). F. har som arkitekt et frodigt talent der omsættes i en modig modernisme, oftest med barske betonformer der virtuost sammensmeltes med landskabet. Han spiller bevidst på få strenge, men aflokkes dem et utal af melodier hvis motiv markeres med basklang, helt uden sødladene toner. Sammen med E. Moltke Nielsen har F. for denne arkitektoniske indsats fået tildelt Træprisen 1959, Eckersberg-medaljen 1967, Møbelprisen og Betonprisen 1972, arkitekturprisen BDA i Bayern 1975. □Foto.

Hans Erling Langkilde

Friis, Michael Petersen, 1857–1944, minister, overformynder. * 22.10.1857 på Marienlund hovedgård ved Odense, † 20.4.1944 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: løjtnant ved 4. jægerkorps Michael Petersen (1827–90) og Eleonora Christine Trolle (1831–1918, ægteskabet opløst 1865, ~ 2° 1866 med forvalter, senere forpagter og statsdyrskuekommissær I. M. *Friis, 1838–1912). Navneforandring 2.2.1882. ~ 1° 14.12.1883 i Kbh. (Pauls) med Thora Vilhelmine Hee, * 5.8.1853 i Grundfør, Århus, † 16.5.1940 på Frbg., d. af gårdejer Jens Christian Nicolai H. (1809–91) og Louise Magdalene Thode (1814–91); ægteskabet opløst 1915. ~ 2° 18.12.1915 i Kbh. (Garn.) med Lilli Ida Marie Collard, * 1.8.1882 i Kbh. (Cit.), † 22.2.1931 sst. (Slotsk.), d. af oversergent, senere fabriksforvalter Frederik Christian C. (1850–1915) og Jutta Vilhelmine Olsen (1854–1906). F. blev student 1875 fra Herlufsholm, cand. jur. 1883, volontør i justitsministeriet 1886, assistent

1889, fuldmægtig 1893, ekspeditionssekretær 1895, kontorchef 1901 og var departementschef 1904–11, derefter chef for overformynderiet 1911–23. Allerede i sin studentertid var F. optaget af journalistik og politik. Han var redaktionssekretær ved Jyllandsposten 1877–78 og derefter dets korrespondent i Kbh. samtidig med at han korresponderede til norske og svenske blade. Et stort arbejde gjorde han som redaktionssekretær ved Dagbladet 1883–89, men formåede ikke at rette det hensygnende blad op. F. skrev i disse politiske kampår flere pjecer i konservativ ånd: *Tre Arbejdsaar. En Redegørelse for Udbyttet af Venstreftaltets Politik 1881–84*, 1884, *Visnepolitikken* og „*Provisoriet*“, 1885, *Revolutionære Tilløb*, 1886, og sammen med Henr. Hansen *Forhandlingspolitikken 1890–92*, 1892. Som erklæret tilhænger af kvinders valgret og ligestilling med mænd i aflønning støttede han kvindesagen som medredaktør 1883 af Elfride *Fibigers Tidsskrift for Kvinden og 1884–89 som redaktør af Maanedblad, udg. af Foreningen imod lovbeskyttelse for usædelighed. O. 1890 ophørte hans egentlige journalistiske arbejde, men han skrev en række biografier i Bricksas Dansk biografisk Leksikon og redigerede 1889–1904 Samling af anmeldelser til handelsregistre-
ne.

I de to første årtier af 1900tallet øvede F. sin betydligste administrative indsats. Han gav det noget bureaukratiske justitsministerium en mere moderne indstilling og fornyede overformynderiets arbejdsmetoder ved praktiske forretningsmæssige bestemmelser. Han var likvidator for et par provinsbanker og justitsministeriets tilfordnede ved Købstædernes alm. brandsikring, blev 1915 l. direktør for den grevelige Hielmstjerne-Rosencroneske stiftelse og deltog 1915–19 i afslutningen af tiendekommissionens arbejde, det sidste år som dens formand. Hans indsigt, kundskaber og forhandlingsevne fik især betydning under hans administration af restriktionspolitikken under første verdenskrig, ved hvilken han blev kendt landet over og både angrebet og respekteret. Han arbejdede først med lovgivningen om udførsel som kst. departementschef i justitsministeriet og derefter 1915–19 i den overordentlige kommission af 8.8.1914, prisreguleringskommissionen, 1916–19 som dens myndige formand. Hans styrke var overblik, realitetssans og evne til at skabe tillid om sin person så ingen med rette kunne tvivle om hans retsind eller vilje til at dele sol og vind lige mellem erhvervene. Den tillid og respekt der stod om ham var baggrunden for hans politiske indsats foråret 1920. Da Christian X under påvirkning af de kredse der ønskede Flensborg med til Danmark ved

den forestående genforening, havde afskediget ministeriet C. Th. Zahle 29.3. og uden om rigsdagen udnævnt ministeriet O. Liebe hvad der fremkaldte voldsomme demonstrationer mod kongen og bebudelse af generalstrejke, påtog F. sig natten 4.-5.4. at danne et forretningsministerium der støttedes af rigsdagens fire partier omend venstre og konservative udtalte at Liebes afskedigelse ikke harmonerede med deres ønsker. F. forlangte som betingelse for tiltræden at storlockout og generalstrejke afblæstes og fik derefter genindført normale politiske tilstande. Rigsdagen indkaldtes og vedtog en ny valglov som radikale, socialdemokrater og konservative var enedes om før krisen, og 26.4. afholdtes valg hvorefter N. Neergaard dannede regering og F.s ministerium trådte tilbage 5.5. – F. var formand for Berlingske Tidendes bestyrelse 1913–39 og for Det Berlingske Bogtrykkeris bestyrelse 1927–39. Desuden var han medlem af bestyrelsen for Ø.K. 1919–24 og medlem af Den danske Landmandsbanks bankråd 1917–22, tillige af dens bestyrelse 1921–22. Efter bankens sammenbrud idømtes han sammen med den øvrige bestyrelse bøder for uden tilstrækkelig prøvelse at have offentliggjort bankens regnskab for 1921. F.s bøde var på 4.000 kr. Han nedlagde derefter alle sine stillinger og hverv og rejste til Frankrig hvor han opholdt sig i tre år. Hans kirkelige interesser fik her udtryk i skriftet *Det danske Gesandtskabskapel i Paris. Med nogle Oplysninger om dansk og norsk kirkeligt-socialt Arbejde i Paris efter Kapellets Ophævelse*, 1928. Efter sin hjemkomst var han formand for overfredningsnævnet 1928–36 og formand for Kbh.s forligskommission 1929–43. – Ekstraordinær assessor i højesteret 1913. – R. 1902. DM. 1905. K.² 1908. K.¹ 1911. S.K. 1920. F.M.I. 1915. M.f.D.R. 1899. □Tegn. af Alfred Schmidt 1919 og 1920 og af Carl Jensen, 1923 (alle Fr.borg). Mal. af N. V. Dorph, 1928 (overformynderiet). Mal. af samme, 1929 (Fr.borg) og af Otto Christensen (det Berlingske hus). Foto.

Johs. Wolf: Anders Coldings slægt fra Skrave, 3. udg. 1929. Berl. tid. 21.4.1944. Fra Jyllands-postens brevgemmer, udg. C. O. Bøggild-Andersen og V. Dybdahl, 1950. Gun[nar Nielsen] i Politiken s.d. Tage Kaarsted: Påskekrisen 1920, 1968. – Papirer i Rigsark. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Helge Larsen

Friis, Mogens, greve til Frijsenborg og baron til Frijsenvold, 1623–75, rentemester, gehejmeråd. * 7.9.1623 på Skumstrup (Vilhelmsborg), † 9.7.1675 i Kbh., begr. i Trin. k. F: Niels F. til Favrskov (1584–1651, ~2° 1636 med Anne Sandberg, 1591–1647) og Dorte Gyldenstjerne

(† 1634). ~1° 5.9.1652 i Kbh. (Frue) med Anne Sehested, * 29.4.1631 på Kalø, † 30.8.1661 i Kbh., begr. i Århus domk., d. af kansler Christian Thomesen *S. (1590–1657) og Mette Rosenkrantz (1600–44). ~2° 20.11.1662 med Anne Marie v. Offenberg, * ca.1646, begr. 18.5.1694 i Kbh. (Frels.k.), d. af Christoffer v. O. til Lykkesholm (1595–1658, ~1° med Deliane v. Pancker) og Marie Lützow (1617–82). – Far til Niels *F. (1664–99).

F. fik en god og alsidig adelig opdragelse, først hjemme, senere hos Holger Rosenkrantz til Frøllinge og Laxmand Gyldenstjerne til Bjersgård, derpå 1634–41 på Herlufsholm og 1641–43 på Sorø akademi som han viede en trykt latinsk afskedstale (*Soræ Encomion*, 1643), endelig 1643–44 i Leiden. Torstensonkrigen kaldte ham hjem til Danmark hvor han ansattes i danske kancelli som sekretær i hvilken egenskab han var attaché ved danske forhandlere ved Brønsebrounderhandlingerne 1645. Marts 1646 afgik han fra kancellitjenesten for at genoptage sine afbrudte studier i det fremmede. Han var fjorten måneder i Paris og gennemstrefjede senere det meste af Frankrig. 1648 vendte han efter sin faders ønske hjem, tidsnok til at overvære Christian IVs ligfærd.

I de følgende år genoptog han sin tjeneste i kancelliet samtidig med at han forvaltede de betydelige godser som først moderen og derpå faderen efterlod ham. Han hørte vistnok til dem inden for det yngre adelige slægtled som søgte tilknytning til kongen og hoffet; 1650 fulgte han hertugdømmernes kgl. statholder grev Chr. *Rantzau på hans sendefærd til Wien og tyske hoffer. Efter hjemkomsten forlenedes han 1652, kort før sit bryllup med kanslerens datter, med Helgeland i Nordlandene; hertil føjedes 1656 Tønsberg provsti. Som jysk landkommissær fra 1656 aflagdes han desuden med et præbende i Viborg. Under krigen 1657–60 var han generalkommissær ved de allierede hære og indtrådte juli 1658, sikkert støttet af sin svoger, øversterentemester Peder *Reetz (1614–74), som rentemester i rigets centrale finansforvaltning. Efter Kbh.freden deltog han 1660–61 i Malmøforhandlingerne om det skånske vederlagsgods. Som de andre medlemmer af centraladministrationen medunderskrev han ikke de adelige indlæg på stændermødet 1660, men hans navn findes under akten om håndfæstningens kassation, og han beholdt sit embede og blev assessor i det nov. 1660 oprettede skatkammerkollegium. Han havde her navnlig søetatens finanser under sig og indlagde sig fortjeneste ved at værne de til flåden lagte indtægter mod indgreb fra hær- og hofetatens side, men besad hverken indflydelse

eller evne nok til virksomt at modarbejde den slendrian som under Christoffer "Gabels ægide indtrådte i finansforvaltningen. Sammen med rigsfeltherre Hans "Schack deltog han 1668 i forhandlinger i Husum med gottorpske kommissærer om østersfangsten ved Vesterhavsoerne m. m. Sit gamle len Helgeland ombyttede han 1661 med Lister amt og Mandals fogderi som han nød „kvit og frit“.

F. besad betydelige administrative og diplomatiske evner og stod på højden af sin tids dannelse hvorom bl.a. hans værdifulde bibliotek, som senere indlemmedes i det kongelige, vidner. Det herskende træk hos denne ætling af en gammel dansk adelsslægt er imidlertid den vindskibelig-hed hvormed han i en tid da de fleste af hans standsfæller kæmpede med store økonomiske vanskeligheder erhvervede sig en godsrigdom som overgik enhver anden samtidig danskers. Hans udgangspunkt var en betydelig arv (bl.a. godserne Skumstrup (nu Vilhelmsborg), Ning hrd., og Favrskov, Sabro hrd.), men han forstod tillige i sjældnen grad at udnytte de fordele som hans embedsstilling gav ham, og gik ikke af vejen for uredlige midler som forfalskning af jordebogsangivelser og indkassering af betaling for ikke-præsterede leverancer til kronen. For fordringer på kronen, som han skaffede sig ved de skånse vederlagsforhandlinger, fik han 1661 udlagt en række gårde og huse i Østjylland med ret til af de gamle sædegårde Torup (Galten hrd.) og Vormstrup (Hovbjerg hrd.) at indrette fri sædegårde samt birkeret til Torup og Skumstrup og patronatsret til ti kirker. S.å. afkøbte han Henrik "Thott en del til denne udlagt kron-gods i samme egn med ret til at oprette en fri sædegård af Østergård (Hovbjerg hrd.). 1662 købte han Hagsholm (Gern hrd.) af Otto "Pogwisch, 1663 Palstrup (Lysgård hrd.) af kronen, 1664 Boller (Bjerge hrd.) af Elisabeth Augustas kreditorer, 1665 Jernit, Lyngballegård og Tulstrup (Gern hrd.) af Otto Pogwisch. Dette godskompleks afrundedes ved en række mindre mageskifter og handel med kronen og private og øgedes 1673 ved erhvervelsen af Møgelkær (Bjerge hrd.); ca. 1662 afhændede han Skumstrup og Mosgård (Ning hrd.), 1665 Palstrup; han var desuden en tid ejer bl.a. af Åstrup (Voldborg hrd.), Teglgård (Hellum hrd.), Kvotrup (Onsild hrd.), Kollerup (Galten hrd.) og Vadskærgård (Skodborg hrd.). Med en sådan godsrigdom i ryggen var rentemesteren der søgte og fandt støtte hos den nye stjerne rigskansler Griffenfeld, selvskreven til opløftelse i den nye grevestand 1671; n.å. oprettedes lensgrevskabet Frijsenborg (Jernit, Tulstrup, Lyngballegård, Hagsholm, Østergård og Enslev, i alt 3001 tdr.

htk.) og lensbaroniet Frijsenvold (Torup m.m., i alt 1012 tdr. htk.). 1673 nedlagde grev F., delvis af helbredshensyn, rentemesterstillingen, men fik s.å. sæde i statskollegiet og udnævntes til gehejmeråd og assessor i højesteret. 1674 blev han stiftsbestyrelsesmand over Århus stift og amtmand over Havreballegård, Kalø og Stjernholm amter. 1675 deltog han i forhandlinger med en svensk overordentlig ambassadør i Kbh., men døde kort efter i sin gård her (på det gamle rådhus' grund). – Den efter Griffenfelds fald nedsatte revisionskommission og dens efterfølger 1682–83 foretog en undersøgelse af F.s transaktioner, og efter at en specialkommission havde haft dem til behandling blev hans enke dømt til at yde kronen en erstatning på ca. 100.000 rdl. – Hv.R. 1671. – Gravmæle i Trinitatis k. □To mal. af A. Wuchters (Frijsenborg, Fr.borg). Buste i ler (Fr.borg).

Aktstykker og oplysn. til statskollegiets hist., udg. J. Lindbæk I-II, 1903–10. – Danm.s adels årbog III, 1886 146. M. Foss: Ligprædiken over fru Anne Sehested, 1662. Will. Worm: Progr. fun. univ. Hafn. over M. F., 1676. A. Leth og G. L. Wad: Dimittender fra Herlufsholm I, 1875 305. Jørgen Bloch: Stiftamtmand og amt-mænd i kongeriget Danm., 1895. C. Christiansen i Hist. t. 7.r.IV, 1902–04 1–120 fl. st. Samme: Bidrag til da. statshusholdnings hist. I, 1908. L. Bobé m. fl.: Danske len, 1916 (grevskabet Frijsenborg). C. O. Bøggild-Andersen: Hannibal Sehested I-II, 1946–70. Johan Jørgensen: Rentemester Henrik Müller, 1966.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Friis, Niels, † 1508, biskop. F: Peder F. til Irup († 1483) og Kirsten Nielsdatter (Banner) († tidligst 1488). – Bror til Jep "F. († 1547).

F. var af Skaktavil-frisernes slægt og hjemmehørende i Thy, Børglum stift. Mens han studerede i udlandet fik han i den tid indtægten af forskellige kirkelige embeder; 1482 blev han immatrikuleret ved universitetet i Greifswald, 1486 står han indskrevet i Kölns matrikel som magister og med jura som studiefag. Efter sin hjemkomst tjente han i kancelliet, og ved kongens indflydelse fik han i foråret 1498 ved Hans v. Haghens død løfte på ærkegedenøddet i Ribe kapitel, men samme sommer døde biskop Niels "Glob i Viborg, og kapitlet valgte F. til hans efterfølger. I Rom havde kurien imidlertid en anden kandidat, Laurids Vesti ni der dog her som ved flere lejligheder blev taberen – måske på grund af sine svenske forbindelser. Det lykkedes kong Hans at få kardinal Leander til at ombestemme sig til fordel for F., endnu 8.3.1499 kaldes han electus, men få måneder senere er han indsat som biskop. F. synes at have haft forstand på økonomi, han betalte straks sine servispenge fuldt ud, og han arbejdede ivrigt for at konsolidere og forøge

bispestolens gods. Udover det gejstlige gods havde F. betydelige verdslige, administrative forpligtelser. Han var forlenet med de to herreder på Mors, desuden Fjends Slet og Hellum herreder samt Vor Frue kloster i Ålborg. I øvrigt blev han brugt i kongens og rigets ærinder og deltog som medlem af rigsrådet i en række vigtige møder og forhandlinger. Han døde i sommeren 1508; hans efterfølger Erik Kaas omtales som electus i nov. og får pavelig udnævnelse 31.1.1509.

Diplomatarium Vibergense, udg. A. Heise, 1879. Acta pontificum Danica, udg. Alfr. Krarup og Johs. Lindbæk IV-VII, 1910-43. Missiver fra Chr. Is og Hans's tid, udg. Will. Christensen I-II, 1912-14. Repertorium diplomaticum V-IX, 1933-38. - Will. Christensen: Dansk statsforvalt., 1903 (reprint, 1974) 109 202 285f. Johs. Lindbæk: Pavernes forhold til Danm., 1907.

Thelma Jexlev (Ellen Jørgensen)

Friis, Niels, 1665-99, greve, stiftbefalingsmand, diplomat. * 22.6.1665, † 9.2.1699 i Haag, begr. i Kbh. (Trin.). F: grev Mogens *F. (1623-75) og Anne Marie v.Offenberg (ca.1646-94). ~ 14.9.1688 med Christine Sophie Reventlow, * 30.10.1672 i Haderslev, † 27.6.1757 på Fyrendal (~ 2° 1700 med storkansler grev U. A. *Holstein, 1664-1737), d. af overjærgemester, senere storkansler grev Conrad *R. (1644-1708) og Anna Margrethe Gabel (1651-78). - Far til Christian *F. (1691-1763).

Efter sin fars død stod F. under formynderskab af moderen som 1683 måtte afhænde baroniet Frijsenvold til kronen for dennes fordringer på Mogens F. Næppe uden sammenhæng med hans ægteskab med den forstående overjærgemesters ældste datter som desuden bragte ham 20.000 rdl. i medgift udnævntes han marts 1688 til kammerherre og stiftbefalingsmand over Viborg stift, en stilling som han allerede april s.å. ombyttede med embedet som stiftbefalingsmand over Århus stift og amtmand over Århusgård og Stjernholm amter. Han ombyggede fra 1695 - ret sparsommeligt - Frijsenborgs 1600 opførte hovedbygning og erhvervede 1697 hovedgården Favrskov som faderen havde tillagt en datter, og fik den indlemmet i grevskabet. 1697 udnævntes han til envoyé extraordinaire i Haag hvortil han afrejste juli 1698; under hans fraværelse bestyredes hans amter af Skanderborgamtmanden Joachim *Schack og derpå af Dronningborgamtmanden Frederik Vind der blev hans efterfølger. Hans gesandtudnævnelse skyldtes sikkert protektion fra svigerfaderen og dennes klike (Th. B. v.*Jessen og Biermann-Ehrenschild); efter den svenske Kbh.-residents dom skal han have været lidet egnet til posten, og der var i alt fald intet i

hans tidligere virksomhed som kvalificerede ham til den. Han døde imidlertid før han fik vist hvad han duede til. - Hv.R. 1698. □Buste ca.1693 (Frijsenborgs facade). Lille mal. formentlig af Wuchters (St.mus.) forestiller sandsynligvis F.

Danm.s adels årbog III, 1886 146. Jørgen Bloch: Stiftamtænd og amtænd i kongeriget Danm., 1895.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Friis, Niels, 1904-73, organist, musikhistoriker. * 4.11.1904 i Kbh. (Holmens), † 24.1.1973 sst., begr. sst. (Ass.). F: præsident for Vestre landsret Bendt Simonsen F. (1862-1934) og Augusta Sophie Lehmann (1873-1947). ~ 29.12.1941 i Esbjerg (Vor Frelser) med Ragna Pors Hansen, * 4.11.1908 i Esbjerg (Vor Frelser), † 24.2.1977 på Hvidovre hospital, d. af overdyrlæge Laurids Christian Andreas Hansen (1879-1958) og Dagmar Sofie Pors (1879-1971).

F. tog studentereksamen ved Viborg katedralskole 1923 og fik i de unge år undervisning i orgelspil hos Viborg domkirkes organist Gunnar Foss, studerede derefter nogle år ved Kbh.s univ., fortsatte samtidig sine orgelstudier hos organisterne Edgar Henrichsen og Kai Kroman og tog organisteksamen 1932 hvormed han grundlagde sit senere frugtbringende kendskab til orgelbygningens teknik og historie. 1929 var han blevet ansat som medarbejder (fra 1944 som redaktionssekretær) ved Berlingske Tidende, den arbejdsplads han næsten til sin død varetog med aldrig svigtende påpasselighed. I alle disse år administrerede han alt det personalhistoriske stof for det gamle bladhus og udfoldede samtidig en betydelig journalistisk virksomhed hvor hans historiske overblik og samvittighedsfuldhed gjorde ham til en af landets pålideligste journalister, bl.a. som hofreporter, et hverv han passede med omhu og takt i overensstemmelse med sit blads hævdvundne traditioner. Ved siden af det daglige bladarbejde arbejdede F. med imponerende flid på udforskning af de tre musikhistoriske områder der kom til at præge hans forfatterskab: Det kgl. teater og kapel, militærmusikken og fremfor alt orglet. F.s interesse for teatret og kapellet udvikledes bl.a. gennem hans mangeårige virke som teateranmelder i Viborg Stifts Folkeblad og førte senere til flere repræsentative bøger: *Hofviolon Lars Friis og hans Slægt*, 1940 (en af F.s forfædre), *Det kongelige Teater. Vor nationale Scene i Fortid og Nutid*, 1943, *Det kongelige Kapel. Fem Aarhundreder ved Høftet, paa Teatret og i Koncertsalen*, 1948, foruden adskillige mindre afhandlinger og artikler. Militærmusikken har F. behandlet i mange artikler og i bøgerne

Militærmusikken. Blade af dens Historie. Minder om dens Mænd, 1941 og *Det danske Hoftrumpekorps*, 1947. Men F.s musiklitterære hovedindsats er dog viet orgelforskningen med hovedværket *Orgelbygning i Danmark. Renaissance, Barok og Rokoko*, 1949 (ny revideret udgave 1971), jubilæumsskrifterne *Marcussen & Søn*, 1956 og *Th. Frobenius & Co.*, 1959 samt en lang række monografier over danske historiske orgler. Hertil kan føjes *Diderik Buxtehude*, 1945 (ny revideret udgave 1960), *Det slesvigske fodregiment i krig og fred*, 1953, medarbejderskab i den af Berlingske Tidende udgivne bog *En Konge og et Folk*, 1936 og en mængde historiske, genealogiske og musikhistoriske artikler.

Udadtil var F. af en vis reserveret holdning der på nogle kunne virke afvisende. Men blandt fagfæller var han både åben og hjælpsom, når hans viden kunne komme andre til nytte.

Em. Bangert i Medlemsbl. for da. organist- og kantorsamt., 1949 31f 38f.

Sigurd Berg

Friis, Oluf Anker, 1894–1979, litteraturhistoriker. * 20.3.1894 i Kbh., † 27.8.1979 sst., urne på Hellerup kgd. F: sagfører i Hammel, godsforvalter Hans Christian Anker Amundin F. (1863–99) og senere tæller i Nationalbanken Mathilde Møller (1867–1953). Ugift.

F. blev student 1912 fra Det danske selskabs skole på Frbg. og tog 1921 skoleembedseksamen i dansk (hovedfag), engelsk og gymnastik. Han underviste som adjunkt ved Østre Borgerdydsskole 1921–24 og virkede som lærer i dansk litteraturhistorie ved Statens lærerhøjskole 1922–24 og igen 1944–57. I ti år, 1924–34, var han lektor i dansk sprog og litteraturhistorie ved Uppsala universitet. Allerede 1929 deltog F. med hæder i konkurrencen om docenturet i dansk litteraturhistorie i Århus. Han søgte professorat ved Kbh.s univ. 1935, 1941, samt 1957 da han blev Ejnar Thomsens efterfølger som professor i nordisk litteratur indtil 1964. Som litteraturlærer har F. vundet stor anseelse og sine elever hengivenhed. Et udtryk herfor var skriftet Indfaldsvinkler som 16 elever tilegnede F. ved hans afgang 1964.

F.s første studieområde var den danske romantik. Hans besvarelse i specialet ved skoleembedseksamen blev trykt i Edda, 1919, *Naturbesjæling („Indføling“) hos Oehenschläger i hans romantiske Periode*. Her benyttes Oehenschlägers naturpoesi som illustrerende eksempel på æstetisk naturbetragtning; med støtte i franskmænden Henri Bergson og tyskeren Th. Lipps lægges afstand til Vilh. Andersens forfatterpsykologiske meto-

de. Oehenschlägers efterfølgere fandt i F. en flittig kommentator. Han udgav Emil Aarestrup: *Digte I–II, med Indledning og Oplysninger*, 1918 (ny, gennemarbejdet udgave 1962) og efter grundige forstudier Christian Winther: *Poetiske Skrifter I–III*, 1927–29. De fyldige kommentarer heri blev uddybet i skoleudgaven af *Hjortens flugt*, 1954, og især i bogen om *Hjortens flugt*, 1961 som indgående redegør for det store digterværks tilblivelse, grundmotiver og struktur. Hele den periode de to versemestre tilhører har F. behandlet i Dansk litteratur historie II, 1965 (Politiken). Blandt senere danske forfattere har F. tidligt behandlet *J. P. Jacobsen i Belysning af hans efterladte Papirer* (Tilskueren 1929); meget benyttet er hans udvalg til skolebrug af *Halvfemsernes Lyrikere*, 1937 (forøget udgave 1964); en smuk karakteristik af Knud Hjortøes forfatter-skab udkom 1924. Men navnlig har Johannes V. Jensen fængslet F. Efter at Johannes V. Jensen havde afsluttet Den lange Rejse leverede F. en indgående analyse af romanrækken (Nordisk tidskrift, 1923). I Dansk biografisk Leksikon XI, 1937 bragte F. sin første samlede fremstilling af Johannes V. Jensens liv og forfatterskab der ligeledes er et hovedemne i F.s bidrag til *Vor tids kunst og digtning i Skandinavien*, 1948. I forelæsninger fortsattes studiet, og 1974 kunne F. udsende *Den unge Johannes V. Jensen I–II*, omfattende tiden 1873–1902. F. har, i en roligt fremadskridende fremstilling, forbundet et nyindsamlet biografisk materiale med gravende analyser af forfatterens rejsejournalistik og to tidlige romaner for at samle ungdommens ideer og symboler i en monumental gennemgang af Kongens Fald.

Den ældre danske litteratur skrev F. om ved docentkonkurrencen; besvarelsen udkom som *Jylland i dansk Litteratur indtil Blicher*, 1929. Et hovedværk i dansk litteraturhistorisk forskning er det udkomne første bind af *Den danske Litteraturs Historie* der når til o.1615. Det udkom i hæfter 1937–45 og er fototypisk optrykt 1975. Under et tidligt studieophold i England 1919–20 havde F. gennem W. P. Ker's forelæsninger på University College i London fået sans for det vide åndshistoriske udsyn; i Uppsala virkede Johan Nordstrøms idé- og lærdomshistoriske universitetsundervisning i samme retning. Derfor skriver F. i dette værk på bred åndshistorisk basis; det er ham magtpåliggende at vise dansk åndslivs historiske sammenhæng med den europæiske udvikling. På baggrund af hver tidsalders system af tanker, ideologien som bestemmer dens horisont, bygger F. sin skildring af dens litteratur op. Som markante eksponenter for deres epoker træder bl.a. Saxo, Niels Hemmingsen og Tyge

Friis, Oluf

Brahe frem. Høj litterær portrætkunst har F. udført i talrige artikler i Dansk biografisk Haandleksikon (1920–26) og Dansk biografisk Leksikon (1933–44). Hele nationallitteraturens forløb har F., i knap form, beskrevet til håndbogen *Litteraturen i Danmark*, 1954 (Politiken, ny udgave 1967). – Såvel i samlede fremstillinger som enkeltundersøgelser stillede F. sig de største krav om trofasthed såvel over for forfatterens tekster som over for alle relevante historiske kilder. Videnskabelig indlevelse skal for F. altid føre til en stadig mere indtrængende historisk forståelse af litteraturen. □Foto.

F. J. Billeskov Jansen

Friis, Peder Edvardsen, 1691–1765, præst, topografisk forfatter. * 23.10.1691 på Løjtved i Stenstrup sg., Fyn, † 28.7.1765 i Skælskør, begr. i Skælskør k. F: senere borgmester i Svendborg Edvard Nielsen F. (1659–1728) og Kirsten Poulsdatter Boesen. ~ 26.6.1722 i Kbh. (Frue) med Dorothea Elisabeth Kryssing, * ca. 1691, † 21.10.1761 i Skælskør (~ 1° med kontrollør Jacob Mejer, † 1721).

F. blev student 1710 fra Fr.borg, tog 1711 baccalaurgraden og var 1712–16 alumnus på Borchs kollegium. 1713 fik han sin teologiske embeds-eksamen, 1716 magistergraden og blev s.å. skibspræst. 1720 kaldedes han til sognepræst i Skælskør; fra 1753 var han desuden provst i Vester Flakkebjerg hrd. Han har udgivet en disputats (1713) og en tale ved landemødet i Roskilde 1755 (1758), men det er dog udelukkende hans bog om Skælskør der har bevaret hans navn for forglemmelse. Den udkom 1759 og har til titel *En ringe Underretning om Schielschjør Kiøbstæds gamle og nu værende Tilstand, efter mange Veners Begiering aftvungen og endelig paa et Forsøg, saa vit mueligt var, af de gamle mutilerede Papirer, saa mange som pro tempo findes, extraheret af Peter Friis Edvardsen*. Værket er på 632 sider hvoraf de sidste 260 sider er afskrifter af dokumenter vedrørende Skælskørs historie. Forfatteren er egentlig lige så lidt topograf som historiker, og han beder da også i fortalen „den gode Læser pardonere mig, som er forceret ud paa disse Vande og maa roe mig i Land som jeg best kan“. Men skønt hans manglende på kritik og nøjagtighed såvel som hans kuriøse fortælle-måde og omstændelige betragtninger over stort og småt giver bogen et præg af snakkesalighed har den dog stadig værdi ved sin rigdom af lokalhistoriske oplysninger. Meget af dette stof ville uden tvivl være gået tabt om ikke den gamle præst havde taget sig for at overlevere til eftertiden ikke blot hvad han gennem 38 års ophold i

byen havde set og hørt, men også hvad han fandt i byens arkiver. Bogen fandt ingen påskønnelse da den udkom, ikke engang i Skælskør til hvis forherligelse den dog var skrevet, og den kaldtes endogså „Skælskørs Beskæmmelse“. I et lille digt F. har skrevet i et eksemplar af bogen beklager han sig bittert over sine bysbørns utaknemmelighed. □Mindetavle 1763 med indskr. forfattet af F. (apsis, Skælskør k.).

L. F. la Cour i Årbog for hist. samf. for Sorø amt XIX, 1931 80–125; XX, 1932 3–44. – Selvbogr. manus. i afskr. i Kgl. bibl. (Kall fol. 128).

Albert Thomsen*

Friis, Peder Laurensen, † 1430, biskop. F: Laurens F.

F. nævnes tidligst 1390 i forbindelse med sin udnævnelse til kantor i Århus, han var da kannik sst. 1396 blev han biskop i Børglum. Som medlem af rigsrådet deltog han n.å. i unionsmødet i Kalmar; 1406–08 fulgte han dronning Margrete på de rejser rundt i Jylland hvorunder hun i så høj grad forøgede kronens gods; 1411 var han til stede i Kolding ved forhandlingerne om Sønderjylland; 1419 medbeseglede han forbundet med Polen, 1421 det jyske vidnesbyrd om Slesvigs danskhed. 1425 deltog han i kirkemødet i Kbh. For sit stifts interesser virkede han især ved at hævde sin jurisdiktion over øen Læsø der tilhørte Viborg domkapitel; han gik derved frem med største voldsomhed så at han endog truede bispen af Viborg på livet. Denne strid blev bilagt af dronning Margrete år 1400; kapitlet fik de biskoppelige rettigheder for ti år hvorefter de skulle vende tilbage til Børglumbispen.

Diplomatarium Vibergense, udg. A. Heise, 1879 (indledn. XXXIIIff). Acta pontificum Danica, udg. Alf. Krarup og Johs. Lindbæk II–III VII, 1907–41. – Danm.s adels årbog III, 1886 129f. – C. Eubel: Hierarchia catholica mediævi I, Münster 1898 157.

Henry Bruun*

Friis, Steffen Christian Julius Landkilde, 1861–1942, veterinær. * 19.10.1861 i Hundslev, Fyn, † 22.3.1942 i Kbh. (Skt. Jacob), urne på Garn. kgd. F: kateket i Korsør, senere sognepræst i Skyum Kristian Johan Frederik F. (1833–1910) og Juliane Marie Landkilde (1832–1911). ~ 24.5.1888 i Kbh. (Jac.) med Christiane Magdalene Petersen, * 13.5.1864 i Kbh. (Garn.), † 10.3.1928 sst. (Jac.), d. af fuldmægtig i justitsministeriets brandkontor, senere direktør i Den almindelige brandforsikring for landbygninger og justitsråd Michael August P. (1833–1902) og Christiane Vilhelmine Thorlacius (1837–78). – Far til Hjalmar*F. Bror til Aage*F.

F.s studieophold ved veterinærskolen faldt på et tidspunkt da veterinærstudiet endnu ikke i væsentlig grad var påvirket af de fremskridt medicinen på grundlag af naturvidenskaberne allerede fremviste. Han søgte derfor efter overstået eksamen (1883) til veterinærskolerne i Dresden og Wien hvor husdyrenes patologiske anatomi og den fremspirende bakteriologi allerede havde opnået plads inden for undervisningens rammer, og han var i øvrigt – ligesom adskillige af sine samtidige – henvist til ved selvstudium og ved støtte fra forskellige sider at søge den videreuddannelse der satte ham i stand til at udfylde de betydningsfulde stillinger han efterhånden kom til at beklæde. Som et led i denne uddannelse må nævnes hans flerårige assistenttjeneste ved veterinærskolens klinikker. 1887 blev han knyttet til Kbh.s sundhedskommission, og n.å. indtrådte han tillige i hærens dyrlægekorpset.

I sundhedskommissionen fungerede han i 41 år, knyttet til lægepersonalet, først som eneste, senere som 1. dyrlæge. I denne periode reorganiseredes tilsynet med butik- og torvehandelen med animalske fødemidler og udstedtes det første omfattende regulativ vedrørende hovedstadens forsyning med mælk (1904); dette, for hvilket grundlaget var udarbejdet af F., blev senere revideret og suppleret, og det blev benyttet som grundlag for lignende sundhedsvedtægter i provinsbyerne. Hans virksomhed på dette område har således haft banebrydende betydning for mælkehygiejnens udvikling i Danmark. Også på kødkontrollens udvikling har F. haft væsentlig indflydelse, dels gennem sin daglige virksomhed i hovedstaden, selv om ledelsen af de offentlige slagtehus ikke direkte har været undergivet sundhedskommissionens tilsyn, dels og særlig som medlem af kommissioner og udvalg nedsat af Kbh.s kommune, justits- og landbrugsministeriet, og endvidere gennem arbejde inden for den af danske dyrlæger 1899 stiftede Kødkontrollørforening (senere Kød- og mælkehygiejniske forening for danske dyrlæger). Han var formand 1906–12 og udnævntes til æresmedlem 1924. Som formand var han virksomt medlem af forskellige af foreningen nedsatte udvalg der bl.a. 1902 tilvebragte højst tiltrængte ensartede bedømmelsesregler for kødkontrol samt 1904 udarbejdede *Forslag til Sundhedsvedtægtbestemmelser angaaende Kødkontrol i Kommuner, hvor der ikke er offentligt Slagtehus*.

Efter at have været tjenstgørende reservedyrlæge i hærens dyrlægekorpset 1888–93 udnævntes F. 1894 til korpsdyrlæge og ansattes ved 1. artilleriregiment; 1900 udnævntes han til overdyrlæge og 1905 til stabdyrlæge og chef for dyrlægekorpset; han fratrådte denne stilling 1931.

Som chef for dyrlægekorpset tilvebragte han faste rammer for de værnepligtige dyrlægers militær-veterinære uddannelse; det lykkedes ham at forbedre militærdyrlægernes forhold og at sikre dem denigestilling med hærens lægepersonale som deres uddannelse gjorde dem berettigede til. Han gennemførte en modernisering af hestebeslaget inden for hæren og sørgede for en tidsvarende forøgelse af hærens dyrlægemateriel; endelig forskaffede han 1915 ad privat vej hæren en røntgeninstallation, afpasset efter anvendelsen til heste. F.s kloge og initiativrige ledelse af dyrlægekorpset sikrede ham en betydelig indflydelse hos de militære myndigheder og kom i høj grad korpset til gode. Ved siden af arbejdet på disse to så forskellige felter passede F. en betydelig privat praksis og var fast knyttet til flere af hovedstadens store industrielle virksomheder, ligesom også til den kgl. staldetat. 1906–41 var han medlem af det veterinære sundhedsråd og 1917–38 medlem af den stående voldgiftsdomstol i tvistigheder angående handel med husdyr for staden Kbh. – F. vedligeholdte gennem de mange år forbindelsen med veterinærskolen og fungerede bl.a. 1889–1918 som fast censor ved veterinærskolen. – Han interesserede sig i en lang årrække for dyrlægernes foreningsliv. 1912–15 var han formand for Den danske dyrlægeforening; æresmedlem af samme 1936.

1889 var F. medstifter af Maanedsskrift for Dyrlæger og var medudgiver og medredaktør til 1940. I dette og adskillige andre danske og udenlandske tidsskrifter har han offentliggjort talrige afhandlinger og artikler, væsentligst med hygiejnisk og praktisk-veterinær indhold; han var medarbejder ved Den kgl. veterinær- og landbohøjskoles festskrift 1858–1908 (1908) og har været veterinær medarbejder ved Berlingske Tidendes. – R. 1907. DM. 1909. K.² 1921. K.¹ 1932.

S. F.: Livsminder, 1932. Selvbiografisk i Rustale til de veterinærstuderende i Dansk vet.-hist. årbog III, 1936 111–17. – Marius Nielsen i Månedsskr. for dyrlæger XLIII, 1931 385–87. Samme sst. LIII, 1941–42 553–55. G. Gautier i Medlemsbl. for den da. dyrlægeforen. XXV, 1942 161–63. Dansk vet.-hist. årbog X, 1943 127–29. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

C. O. Jensen*

Friis, Aage, 1870–1949, historiker. * 16.8.1870 i Halskov, Tårnboerg sg., † 5.10.1949 i Hellerup, urne på Frbg. (Solbjerg kgd.). F: kateket i Korsør, senere sognepræst i Skyum Kristian Johan Frederik F. (1833–1910) og Juliane Marie Landkilde (1832–1911). ~ 1.7.1896 i Gjerpen, Norge med Benedicte Blichfeldt, * 11.7.1873 i Skien, † 14.7.1957 i Hellerup, urne på Frbg. (Solbjerg kgd.), d. af foged i Bamle hrd. Peder Carl Willi-

am B. (1817–92) og Philippa Martine Finne (1832–1915). – Far til Finn "F. og Henning "F. Bror til St. "F.

F. levede det meste af sin barndom i Skyum i Thy. Hans far var en grundtvigsk præst der underviste sine børn hjemme, men sammen med børn fra landsbyen. 1884 blev F. sendt til Viborg katedralskole hvis rektor, H. H. "Lefolii, var en kendt venstremand med tilknytning til højskolen. Blandt F.s klassekammerater var den senere udenrigsminister P. Munch til hvem han blev stærkt knyttet.

En tid overvejede F. at blive præst, men efter studentereksamen 1890 valgte han at studere historie. Som mange af sine samtidige har F. vidnet om Kr. "Erslevs overragede betydning for det historiske studium. Han gav altid siden uforbeholdent udtryk for sit tilhørsforhold til E.s kildekritiske skole. I sit valg af såvel emner som kilder var han dog stærkt påvirket af Edvard "Holm. Politisk sluttede F. sig i studietiden til den hørupske fløj af venstre. Han deltog ivrigt i P. Munchs bestræbelser for at bryde den konservative dominans i Studenterforeningen, var medarbejder ved M.s tidsskrift *Det ny Aarhundrede* og var virksom ved grundlæggelsen af det radikale venstre som han tilhørte til sin død.

Efter magisterkonferensen 1896 med speciale i Danmarks historie 1766–1830 tog han fat på studier af Danmark-Norges udenrigske historie 1810–14 og offentliggjorde bl.a. afhandlingen *Frederik VI og det andet svenske Tronfølgervalg* (Hist.Tidsskr. 7.1). Af udenrigsministeriet blev han tilskyndet til at tilrettelægge en udgave af A. P. Bernstorffs diplomatiske korrespondance. Dette arbejde førte ham ind på en opsporing af Bernstorffernes private papirer som gav storartede resultater. Fra hertugdømmerne og Nordtyskland hjembragte han omkring 100.000 breve fra perioden 1750–1830. Stillet over for dette uhyre stof fattede han den plan at „fortælle den bernstorffske Families Historie igennem de tre Slægtled, i hvilke den var knyttet til dansk Stats-tjeneste, og at skildre den Vekselvirkning mellem dansk og tysk, som danner Forudsætning og Baggrund for Slægtens Virksomhed i Danmark“. Sideløbende hermed ville han udgive de vigtigste dele af brevmaterialet.

Inden F. gik i gang med disse opgaver tog han en enkelt kildegruppe ud af brevtstoffet: A. P. Bernstorffs breve 1773–80 til Ditlev Reventlow. Væsentlig på dette grundlag skrev han disputatsen *A. P. Bernstorff og Ove Høegh Guldberg*, 1899. Bogen skildrer den politiske kamp mellem kabinettet og konsejlen som endte med Bernstorffs afskedigelse, men dens tyngdepunkt er personskildringerne. Den er næsten helt igennem båret

af beundring for A. P. Bernstorff. Ganske modsat hvad man kunne have ventet i betragtning af F.s stærke vidnesbyrd om sit elevforhold til Kr. Erslev var her intet af dennes kølige, analytiske tilgang til kilderne, men til gengæld et kunstnerisk begavet sinds evne og trang til ved begejstringen at indleve sig i et historisk handlingsforløb. I større målestok finder man det samme træk i 1.bind af *Bernstorfferne og Danmark*, 1903, der er F.s bedste arbejde. Indlevelsen i det store brevstof men vistnok også samvær med Bernstorffernes efterkommere havde givet ham en forståelse af slægtens liv og mytologi som han videregav med stor sprogkunst og glimrende komposition. Identifikationen med tiden og personerne var så stærk at Edvard Holm med rette kunne skrive i et privatbrev at "ingen skulde kunne mistænke Bogens Forfatter for Radikalisme". 2.bind med undertitlen *J. H. E. Bernstorff i Frederik Vs Konsej*, 1919 er svagere. Det savner den episke ledetråd hvorefter 1.bind var komponeret, og bl.a. derfor træder mangelen af egentlige videnskabelige analyser af enkeltspørgsmål stærkere frem. Af brevuudgaven udsendte F. 1904–13 tre store bind *Bernstorffske Papirer* som dog langtfra udtømte stoffet. Det store projekt blev en torso. F.s engagement og arbejdskraft blev optaget af det nordslesvigske spørgsmål som historie og politik.

F.s interesse for de danske nordslesvigere går tilbage til hans tidligste ungdom. Knap 21 år gammel besøgte han 1891 Sønderjylland hvor han frejdigt opsøgte de danske førere. Af afgørende betydning blev hans kontakt med H. P. "Hanssen. 1892 begyndte F. sammen med bl.a. P. Munch et korrespondancebureau som til danske blade tilbød artikler om forholdene i Sønderjylland. Stoffet leveredes til dels af H. P. Hanssen, sigtet var ikke mindst at vinde venstre og især dets radikale fløj for den sønderjyske sag. Efter Viggo "Hørups død 1902 fik F. adgang til „Politiken“s spalter, og herfra førte han hovedslaget for at vinde venstres regeringer og offentligheden for en dansk udenrigspolitik hvis mål var gennem en mere smidig og imødekommende holdning over for Tyskland at opnå lettelser i de dansksindedes vilkår. F. genindførte hermed udenrigspolitik som emne for den offentlige debat i Danmark efter at det i mere end 30 år havde ligget dødt. Linien var lagt af H. P. Hanssen, men karakteristisk blev det F. som offentligt gav den nye politik det mest prægnante udtryk da han i 1902 skrev at det nordslesvigske spørgsmål kun kunne løses i venskab med Tyskland, og at en ordning efter et tysk nederlag i en stor europæisk krig ville være en ulykke „alene af den Grund, at den gjorde Fremtiden endnu utrygge-

re end Fortiden". (Forordet til Th. Brix: Dansk-tysk Venskab). I kort begreb var dette den radikale opfattelse af grundvilkåret for dansk udenrigspolitik. Men det må erindres at rammen om venskabet for F. bestod af Danmarks ubetingede neutralitet. Han var ukendt med de lütenske forhandlinger som truede med at drive den dansk-tyske tilnærmelse ud over kanten af denne forudsætning (se L. C. F. "Lütken"). Den nye politiks vigtigste resultat blev optantbørnskonventionen som afsluttedes 1907. S.å. blev F. som havde medvirket ved konventionens forberedelse og i „Politiken“ havde skildret den som indledningen til en ny æra i det dansk-tyske forhold, formelt knyttet til udenrigsministeriet som konsulent i sønderjyske spørgsmål. Han så nu store perspektiver i organiseringen af en aktiv dansk udenrigspolitik. I 1908 beskrev han i et memorandum til udenrigsminister W. Ahlefeldt hvorledes den samlede danske presse uden partiskel kunne bringes til at arbejde efter henstillinger fra udenrigsministeriet, og hvorledes udenlandske blade kunne anvendes i dansk udenrigspolitik. I grunden var det den samme tanke som lå bag studenterdagenes korrespondancebureau: at hæve udenrigspolitikken op to partistriden, men nu med magt og midler bagved. I 1910 oprettede Ahlefeldt udenrigsministeriets pressebureau og udpegede F. til dets chef. Allerede i maj 1911 gik det galt. På F.s opfordring og med H. P. Hanssens billigelse udviklede Marcus "Rubin i en anonym artikel i Preussische Jahrbücher det nære dansk-tyske interessefællesskab og fastslog at „kun tåber og folk uden indflydelse“ mente at der kunne bygges et retskrav på Pragfredens § 5. Såvel i Danmark som blandt de dansksindede i Sønderjylland var de negative reaktioner på artiklen så voldsomme at udenrigsministeriet følte sig tvunget til at lægge pressebureauet på is. I 1913 fratrådte F. som chef idet han udnævntes til det professorat i historie der var blevet ledigt ved J. A. "Fridericias død.

„Rubin-affæren“ betegnede afslutningen på en dansk udenrigspolitik, der på én gang var bestemt som „aktiv“ og neutral“. Det havde på mange måder afsløret sig at de to bestemmelser var vanskeligt forenelige. Men F. der af overbevisning var radikal men af natur aktivist bød netop denne formel enestående muligheder. Han stillede sin enorme entusiasme og store arbejdslyst til rådighed for løsningen af den vanskeligste af de foreliggende opgaver: at tilfredsstille den forventning om en mere sympatisk dansk opinion som optantbørnskonventionen havde skabt i Tyskland. At pressebureauet snublede i starten viste ikke mindst hvor svært det var at tale åbent om selv elementære sider af det dansk-

tyske forhold uden derved at gøre mere skade end gavn.

Som historiker havde F. 1909 søgt at bidrage til nyorienteringen af opinionen med I. bind af en biografi af *Bismarck*. Han ville have danskerne til at forstå det moderne Tyskland gennem dets grundlægger på samme måde som han havde søgt at indføre dem i 1700-tallets Danmark gennem Bernstorfferne. I forordet gør han op med den kvantitative historieforskning hvis ret han ikke nægter, men hvis metoder han aldrig tillegnede sig, og over for hvilken han hævder de store personlighedens betydning.

F. bevarede under I. verdenskrig forbindelsen med H. P. Hanssen og formidlede ved flere lejligheder hans synspunkter til ministeriet Zahle. Det var gennem F. at Hanssen i oktober 1918 opfordrede den danske regering til at rejse grænsespørgsmålet. Tro mod den opfattelse han havde givet udtryk i 1902 greb F. straks initiativet. Han forfattede i forståelse med udenrigsminister Erik Scavenius „Oktoberadressen“ som han sammen med H. V. "Clausen, M. "Mackeprang og H. L. "Møller udsendte til underskrift i en kreds af fremtrædende danske. Sigtet var dels at tilvejebringe en dansk-tysk aftale om Nordslesvigs afståelse inden de almindelige fredsforhandlinger, dels at underbinde danske bevægelser for krav udover nationalitetsgrænsen. På P. Munchs foranledning berøvedes adressen sin udtalte karakter af en henvendelse til Tyskland, og i forbindelse med den politiske borgfred som for en tid sluttedes med rigsdagsresolutionen af 23.10. skrinlagdes den. I november rejste F., såvidt det kan ses uden specifik ydre tilskyndelse, til Berlin. Ved at udnytte sit bekendtskab med personer i og omkring den netop dannede rigsregering, for hvem han skitserede Clausen-linien som afstemningsgrænse, havde han held til at udvirke en skriftlig udtalelse hvori den tyske regering erklærede sig indforstået med at grænsespørgsmålet løstes ved en afstemning. F. havde derved væsentlig lettet H. P. Hanssen vejen for Åbenråresolutionens vedtagelse.

I 1919 påtog F. sig for udenrigsministeriet det arbejde som skulle beslaglægge en væsentlig del af hans kræfter i de sidste 30 år af hans liv: skildringen og dokumentationen af det nordslesvigske spørgsmåls historie fra nederlaget i 1864 til ophævelsen af Prag-fredens § 5. Værket omfatter fremstillingen *Den danske Regering og Nordslesvigs Genforening med Danmark I-IV*, 1921-59 (bind IV udg. af Povl Bagge), en udgave af de danske akter *Det nordslesvigske Spørgsmaal 1864-1879 I-VI*, 1921-48 og *Europa, Danmark og Nordslesvig I-IV*, 1939-59 (medudgiver Povl Bagge) som indeholder de udenlandske ak-

ter. Det store værk minder i anlægget om det bernstorffske projekt: en fremstilling sideløbende med en kildepublikation, men kommer nærmere det ideal om „pragmatisk“ historie som F. havde lært hos Kr. Erslev: fuldstændig fremlæggelse af materialet, udtømmende behandling i fremstillingen. Værket er det største projekt i genren officiel historieskrivning der nogensinde er realiseret i Danmark. Det var fra F.s side tænkt som den definitive redegørelse for det dansk-tyske mellemværende 1864–79, bygget „paa et saa alsidigt Stof, at den kan blive virkelig historisk objektiv . . . Den danske Regerings Handlinger og Motiver kan fremlægges ganske aabent“ (F. i Fyns Venstreblad jan. 1921). Linien i fremstillingen er nøgternheden i den danske udenrigspolitik, repræsenteret ved nøglepersonerne P. Vedel og konsejlspræsidenterne C. C. Frijs og Estrup.

Som professor 1913–35 varetog F. undervisningen i perioden efter 1715. Han deltog i universitetets styrelse bl.a. som formand for eksaminationsudvalget 1923–26. 1932–33 var han universitetets rektor. F. var uden udprægede evner som pædagog og stod i forholdet til flertallet af de studerende i skyggen af Erik Arups personlighed. Mellem de to kolleger udviklede der sig et markant modsætningsforhold som dannede et af udgangspunkterne for en partidannelse blandt danske historikere gennem flere årtier.

På det videnskabelige plan kom modsætningen til udtryk i polemikkerne om Schack Rantzaus sendelse til Rusland under krisen 1762 (Hist. Tidsskr. 8, IV, 9.I–II) og om C. N. Davids optegnelser vedrørende tronskiftet 1863 (Scandia I og III, Hist. Tidsskr. 9.VI). Ved begge lejligheder leverede F. en meget grundigt underbygget kritik af Arups dristige hypoteser. Han fremtrådte samtidig praktisk og teoretisk som renlivet positivt der over for brugen af hypoteser i historieforskningen satte den omhyggelige udtømmning og kritiske vurdering af alle foreliggende kilder. Standpunktet var ejendommeligt derved at det ikke levned rum for F.s egen styrke og særpræg som historiker: hans evne til sympatisk indleven, næsten til identifikation med historiske personer og miljøer. Oplevelsen af Kr. Erslevs laboratorieøvelser tvang F. til at argumentere på præmisser som i grunden ikke var hans egne.

Sin videnskabelige hovedindsats udover det store værk om Nordslesvig lagde F. i disse år i en række vigtige kildeudgivelser, koncentreret om de nationalliberale politikere og det heibergske hjem: *D. G. Monrads Deltagelse i Begivenhederne 1864. En efterladt Redegørelse*, 1914, *Johanne Luise Heiberg og A. F. Krieger. En Samling Breve 1860–1889 I–II*, 1914–15 (sammen med P.

Munch), *Andreas Frederik Kriegers Dagbøger 1848–1880 I–VIII*, 1920–43 (sammen med Elise Koppel og P. Munch), *Statsraadets Forhandlinger om Danmarks Udenrigspolitik 1863–1879*, 1936, *Fra det Heibergske Hjem. Johan Ludvig og Johanne Luise Heibergs indbyrdes Brevveksling*, 1940, *A. F. Kriegers, D. G. Monrads og P. Vedels indbyrdes Brevveksling 1846–1888*, 1940 = Danske Mag. 7.r.III (sammen med Just Rahbek). I 1944 besørgede han under medvirken af Elisabeth Hude, Robert Neiiendam og Just Rahbek 4. reviderede udgave af Johanne Luise Heibergs erindringer og i 1947 sammen med Just Rahbek 4. gennemsete udgave af hendes bog om P. A. Heiberg og Thomasine Gyllembourg.

Det akademiske liv hvori F. i 1913 trådte ind gav også hans organisationstalente nye rige muligheder. I Videnskabernes selskab, hvoraf han i 1920 blev medlem, tog han 1922 initiativ til nedsættelse af Kommissionen til undersøgelse af de i dansk privatejede bevarede kilder til dansk historie, der under hans formandskab gjorde en stor indsats for opsporing og registrering især af privatarkiver på danske herregårde. I 1928 nedsattes på F.s forslag Kommissionen for fælles nordisk udforskning af de russiske statsarkiver. Han var med ved stiftelsen af Den internationale kommission for intellektuelt samarbejde (medlem 1925–39) og af Den internationale komité for de historiske videnskaber (medlem 1926–47) og var formand for Den danske komité for historikernes internationale samarbejde 1926–39. Han var virksom ved grundlæggelsen af Institut for historie og samfundskøkonomi i hvis bestyrelse han sad 1927–39. 1935–45 var han formand for Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie (medlem fra 1905) og 1929–39 formand for Den danske historiske forening (medlem af bestyrelsen 1907–19).

F.s største organisatoriske enkeltindsats ydede han dog på det politisk-humanitære område. Da den nazistiske magtovertagelse i 1933 drev et stort antal flygtninge over grænsen tog han initiativ til nedsættelsen af Den danske komité for landflygtige åndsarbejdere og i 1934 til stiftelsen af De samvirkende danske emigranthjælpekommiteer. Som formand for disse organisationer gjorde F. en meget stor indsats for at skaffe flygtningene materiel og anden hjælp, og for at påvirke danske myndigheder i det ømtålelige spørgsmål om opholds- og arbejdstilladelser. Nazismen udfordrede stærkt F.s liberalt-demokratiske sindelag og hans beundring for tysk kultur. Ved afslutningen af ikke-angrebstraktaten i maj 1939 følte han igen at måtte tale åbent om det danske-tyske forhold (radioforedrag, trykt i Tilskueren september 1939). Lige overfor det aggressive na-

zistiske Tyskland fastslog han at „der er i det danske Folkesamfund . . . ingen Forudsætninger og ingen naturlig Grobund for nationalsocialistiske eller antisemitiske Ideer . . .“. Om fremtiden udtalte han, at „til syvende og sidst vil vor Skæbne komme til at bero paa vor indre Kraft. Vor Tillid til denne rokkes ikke ved aldrig saa mange Forhaanelser af vort demokratiske Samfunds frie Leveformer“.

Trangen til konsekvent at forsvare det idégrundlag hvorpå han havde levet blev for F. stærk i hans alderdom. Straks efter befrielsen gik han i gang med redaktionen af *Danmark under Verdenskrig og Besættelse* I–V, 1946–48, hvis hovedstykke var P. Munchs fremstilling af de politiske begivenheder. I debatten om retsopgøret greb han ind til forsvar for P. "Knutzen. I pjecen *Slesvig. Det radikale Venstre og Venstre*, 1948 tog han til orde mod Knud Kristensens grænsepolitik. I forordet bebudede han en dokumenteret redegørelse for den danske Slesvig-politik 1901–13.

F. var måske den i sin generation af historikere på hvem Kr. Erslevs personlige indflydelse virkede mest hæmmende. Under lempeligere tugt og større forhold ville hans betydelige talent for biografien sikkert have udfoldet sig rigere. Men han blev som videnskabelig organisator og inspirator en af de største dansk humanistisk videnskab har kendt. Myreflittig og disciplineret i sit eget arbejde kunne han virke inciterende og fremadrivende på andres. Og han havde den lykke at kunne lade sine videnskabelige, politiske og journalistiske evner virke sammen til fremme af den løsning af det sønderjyske spørgsmål som han opfattede som den rigtige, og som blev den endelige. For F. – som for venen og fagfællen P. Munch – var den rette løsning af det nordslesvigske spørgsmål mere end politik, det var også en professionel sag, et spørgsmål om at lære af historien, og det var et personligt anliggende, en skyldighed over for de nationalliberale hvis ideer og kultur de følte sig beslægtet med, og hvis fejltrin i det nationale spørgsmål var dem en pæl i kødet.

Trods sin livslange nære tilknytning til det radikale venstres ledere følte F. sig tilsyneladende aldrig fristet af en egentlig politisk karriere. Hans modstandere gav undertiden udtryk for at han foretrak arbejdet i kulissen. Selv om hans forestillinger om pressebureauets arbejde ubestrideligt har bismag af manipulation svarede det i virkeligheden bedst til hans natur at træde frem i det åbne, helst som den der med sagkundskabens ret kunne vejlede og oplyse. □ Afbildet på mal. af Aksel Jørgensen, 1923 (Studentergården, Kbh.). Mal. af Johs. Wilhjelm, 1933. Tegn.

af Otto Christensen, 1940 (Fr.borg). Mal. af Risse See, 1944. Foto.

A. F.: En rejse til Berlin 1918 i Tilskueren, 1921 I, 289–305. Samme: I samarbejde og venskab med H. P. Hansen i Bogen om H. P. Hanssen, 1948. En ungdomsbrevveksl. mellem P. Munch og J. P. Jacobsen 1889–1901 I–II, 1962. – P. Munch: Erindr. I–VIII, 1959–67. Povl Bagge i Hist.t. 11.r.III, 1950–52 322–228. C. O. Bøggild-Andersen i Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl. 1949–50, 1950 77–88. Aksel E. Christensen i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1950 204–15. Axel Linvald i Sønderjydske årbøger, 1950 1–14. Den danske udenrigstjeneste 1770–1970 I, 1970 371–75. Troels Fink: Da Sønderjylland blev delt I, 1978. – Papirer i Rigsark. Historikeren A. F. 1870–1949. Privatark., hist.saml. og bibliogr., 1975 = Rigsark. Foreløbige arkivreg. ny ser. 11. Breve i Kgl.bibl.

Erik Stig Jørgensen

Friis Hansen, Julius, 1856–1905, præst. * 29. 9.1856 på Ødegård ved Saksøbing, † 5.8.1905 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: forpagter Julius Wilhelm Hansen (1821–80) og Ida Sophie Birgitte Friis (1830–1917). ~ 23.5.1883 i Nykøbing F. med Ane Dorthea Slot, * 25.10.1856 i Ribe, d. af købmand Christian Johansen S. (1828–66) og Zeline Johanne Zoëga (1832–72).

F.H. blev student fra Nykøbing F. 1874, cand.teol. 1880, 1882–89 var han kapellan i Lyngby og 1889–96 sognepræst i Olsker-Allinge. Han var vakt ved Rudolph "Frimodts forkyndelse, stod altid Indre mission nær – han kendte den fra Bornholm og sine mange rejser – og med hensyn til søndagsskoler, bibellæsninger, missionshusbyggeri og sjælesorg arbejdede han helt i dens linie. Alligevel var han ikke en typisk missionsk sognepræst; snarere mindede han om de store skikkelser inden for „the evangelical revival“ i England eller om skotske presbyterianere; især beundrede han Th. Chalmers hvis bog om fattigpleje han oversatte, og hvis kirkelige idealer han til dels tilegnede sig. F.H. ville kombinere pietistisk omvendelsesforkyndelse med socialt arbejde; den store sag om en landsomfattende menighedspleje (1889) havde i ham en kraftig talsmand, og helt igennem ville han bygge på frivillighedens princip; menigheden, ikke staten eller det offentlige, skulle være kirkens „subjekt“ og søge sin ret dertil i forkyndende og diakonalt arbejde. Sidst i 1880erne kom F.H. med en vennekreds, kaldet Ringen eller Kirkens venner, sammen med Henry "Ussing, H. O. "Lange (1863–1943), Harald "Westergaard og P. D. Koch; de dannede hjernetrusten bag det senere Københavns kirkefond, og gennem en udstrakt korrespondance – i en vandrebog – formulerede de deres program: først vækkende forkyndelse, så dannelse af intenst samarbejdende menig-

Friis Hansen, Julius

hedssamfund hvorfra alt kirkeligt arbejde udstrålede, og endelig sognedeling og kirkebyggeri. De stod i opposition til bymissionen, men støttede sig til landmissionen (Vilhelm Beck) og det herfra indvandrede lægfolk. Selv mente de at være Kierkegaard-disciple, og hos F.H. viste dette sig bl.a. da han netop under påberåbelse af Kierkegaard 1893 kritiserede et forslag om stats- eller kommunestøttet kirkebyggeri af store kirker og henviste til frivilligheden og nødvendigheden af at arbejde ud fra små og primitive bygninger og i øvrigt efter lavkirkelige principper. Da omsider kirkefondet 1896 trådte ud i livet blev F.H. dets selvfølgelig sekretær og daglige leder; han og H. Westergaard var de egentlige energikilder, mens formanden, biskop Th. Skat Rørdam stort set så til og lod tingene ske – langt fra altid tilfreds med udviklingen, fordi F.H. ensidigt sørgede for at få de mange nye embeder ved de kirker som i hurtig takt byggedes i storbyen besat med missionspræster; mange af dem var langt fra egnede til at arbejde under byforhold, andre var direkte umulige, og under alle omstændigheder betød hans styre at forkyndelsen ved kirkefondskirkerne i høj grad ensrettedes, og at menighedssamfundene – der mest bestod af indvandrere – vel blev en magtfaktor af rang, men også kom til at virke forsnævrende og sekulariserende på hovedstadens kirkeliv. Selvsagt måtte F.H. være en forbitret modstander af J. C. Christensens menighedsrådslov som truede med at overlade præstevalget til det ukirkelige sogneflertal. I pjecen *Menighedsraad*, 1901 hævdede han at sådanne råd burde være frivillige, kun bestå af troende som et selvsupplerende og „skønsomt Udvalg af de mest aandelige Læg-mænd, dem med de rigeste Udviklingsmuligheder“ og af folk som ved „forskellige Kærlighedsgerninger og Pengegaver til Guds Riges Fremme“ havde dokumenteret deres ret til at råde i kirken. Han blev kraftigt imødegået af Morten Pontoppidan. 1902 gik F.H. ind for „en fri folkekirke“ uden statsindblanding, og 1903 kom en af gammeltestamentlig religiøsitet præget pjeces *Den hellige Fædrelandskærlighed*. F.H. var et fantastisk arbejdsmand, men han sled sig hurtigt op og døde endnu ikke 50 år gammel. □ Relief af L. Brandstrup (gravstenen). Foto.

Kbh.s kirkesag 1890–1915, 1915. A. Fibiger: J. F.-H., 1920. Villads Christensen: F. H. som sognepræst, 1922. Chr. Gad: Et storværk, 1933 (2. opl. 1938). P. G. Lindhardt: Morten Pontoppidan II, 1953 især 81f. Kirkens venner's korrespondance, udg. P. Helweg-Larsen, 1955. H. O. Lange. En mindebog, udg. P. Helweg-Larsen, 1955.

P. G. Lindhardt

Friis Johansen, Knud, 1887–1971, arkæolog. * 1.11.1887 i Fredericia, † 17.6.1971 i Hillerød, begr. sst. (Ny kgd.). F: inspektør ved døvstummeskolen Christian Johansen (1850–1940) og Vilhelmine Jacobine Henriette Elisabeth Friis (1853–1930). ~ 21.5.1926 i Birkerød med mag. art. Charlotte Brøndsted, * 5.2.1892 i Grundfør, Århus amt, † 29.11.1973 i Hillerød, d. af sognepræst, sidst i Tryggelev Holger B. (1849–1916) og Kristine Margrethe Bruun (1858–99).

F.J. kom ligesom ad omveje frem til sit fag, klassisk arkæologi. Efter studentereksamen i Fredericia 1904 begyndte han at studere medicin ved Kbh.s univ., men skiftede året efter til klassisk filologi med tysk som bifag og blev cand. mag. 1911. Skønt han tidligt i studiet med held besvarede Filologisk-historisk samfunds prisopgave om *Lotus- og Palmetteornamentet i ældre græsk Vasemaleri* fulgte han ikke disse studier op, og en rejse til München i vinteren 1910–11 havde kun tysk sprogfærdighed som formål skønt universitetet dér var den klassiske arkæologis højborg. Straks efter sin eksamen blev F.J. ansat ved Nationalmuseets I. afdeling som dengang omfattede de danske oldtids-samlinger, antiksamlingen og den etnografiske afdeling. Under museumsdirektør Sophus Müllers selv for datiden vel håndfaste ledelse blev arbejdet med dansk forhistorie favoriseret således at F.J. fik overdraget store opgaver her skønt han primært skulle arbejde ved antiksamlingen. Indtil F.J. 1922 udnævntes til inspektør og leder af sidstnævnte afdeling måtte han derfor både i det daglige arbejde og sine studier virke inden for to arkæologiske discipliner – og ydede begge steder en bemærkelsesværdig indsats. Inden for Danmarks oldtid udviklede han sig til en af museets dygtigste udgravere, og han skrev en række afhandlinger over så forskellige emner som *Sølvskatten fra Terslev*, 1912 – et vigtigt vikingetids-skattefund, *Jordgrave fra Dysseid*, 1917 og *En Boplads fra den ældste Stenalder i Sværdborg Mose*, 1919 – et af Maglemosekulturens vigtigste fund. Disse arbejder der endnu i dag, 60 år senere, læses og bruges kunne have ført til at F.J. gik videre inden for dette fag på samme måde som Sophus Müller havde gjort det 40 år tidligere; muligheden var også nærliggende fordi F.J. – ene af museets medarbejdere – fagligt kom til at stå sin foresatte så nær at man kan tale om et lærer-elev forhold. F.J. var dog stærkere engageret i studiet af den klassiske arkæologi og valgte tidligt sit disputatsemne her. Med sin direktørs støtte foretog han 1913 en studierejse til det ægæiske område og Italien for primært at studere en gruppe keramik, de såkaldte proto-korinthiske vaser hvorom der var stærkt divergerende me-

ninger. Resultatet blev *Sikyoniske Vaser* der forsvarede for doktorgraden 1918. Efter nye rejser udsendte han den i stærkt udvidet stand (*Les vases Sicyoniens*, 1923) og kunne nu ud fra denne keramik og dens forekomst i bl.a. de græske kolonier på Sicilien og i Syditalien opstille en kronologi der skulle få afgørende betydning også for det mellem- og nordeuropæiske fundstof fra 8. og 7. årh. f. Kr. – Ved Nationalmuseets antiksamling udsendte han (i samarbejde med Chr. Blinksberg) fem store bind af det internationale værk *Corpus Vasorum Antiquorum* – og siden hen yderligere to. Fra F.J.s museumstid stammer endnu et af hans hovedværker, publikationen af det rige gravfund fra Hoby på Lolland med romerske importsager, bl.a. de berømte sølvbægre (*Hoby-Fundet*, Nordiske Fortidsminder II, 3, 1923).

Efter Chr. Blinksbergs afgang fra universitetet blev F.J. ansat som professor i arkæologi (dvs. klassisk arkæologi), og han virkede her fra 1926 til 1956. Selv om han kunne føre mange af sin forgængers traditioner videre kom F.J. afgørende til at præge fagets fortsatte udvikling. Han var en pligtopfyldende og dygtig lærer (såvel i sine omhyggeligt forberedte forelæsninger som inspirerende øvelser). F.J. deltog aktivt i administrativt arbejde i fakultetet og – for en kortere periode – i konsistorium; han var prorektor 1946–47. I forbindelse med Nationalmuseets store nybyggeri fik F.J. her etableret et beskedsintitut i nærmeste samarbejde med museets antiksamling. Samtidig var han aktiv for etablering af også den forhistoriske arkæologi ved universitetet, først med oprettelse af et lektorat i nordisk arkæologi (1930) og siden et ordinært professorat i hele Europas forhistorie (1941), begge med Johannes Brøndsted som første indehaver. En lige så fremsynet holdning afspejles i to nordiske initiativer som F.J. tog sammen med nogle få fagfæller, nemlig det internationalt orienterede tidsskrift *Acta Archaeologica*, 1930ff. og håndbogen *De forhistoriske Tider i Europa I–II*, København og Stockholm 1927; ved sidstnævnte værk var F.J. ikke alene redaktør, men forfattede et ledigt bidrag om Italiens forhistoriske kulturer. – 1938–57 var F.J. medlem af Ny Carlsbergfondets direktion og af bestyrelsen for Ny Carlsberg Glyptotek (her som formand 1946–57); især bør i den forbindelse nævnes hans indsats ved den lovbestede nyordning der fremover skulle sikre Glyptoteket økonomisk – og hidtil har gjort det. – Gennem disse (og endnu flere) hverv kom F.J. til at øve afgørende indflydelse ikke blot på den næste generation inden for sit eget fag, men i høj grad også på nordiske arkæologer og kunsthistorikere der studerede el-

ler virkede i de år.

Skønt F.J. indtil ca. 1922 ledede en lang række arkæologiske udgravninger i Danmark påtog han sig ikke tilsvarende opgaver på den klassiske arbejdsmark. Hans videnskabelige indsats var her alene af litterær art. I to tilfælde deltog han i publikation af materiale fra de omfattende danske udgravninger på Rhodos (1902–14); en mindre, men vigtig gravplads ved Exochi måtte han publicere mange år efter udgraverens, dr. S. Kinchs, død (*Exochi*, 1958). Resten af F.J.s videnskabelige produktion er originale studier fra mange områder inden for græsk, romersk og nærorientalsk arkæologi. Kun et par af hovedværkerne er udsendt som selvstændige arbejder først på dansk, siden på et hovedsprog, som tilfældet var med hans disputats. 1934 udkom i Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning *Iliaden i tidlig græsk Kunst*; den stærkt udvidede og omarbejdede engelske udgave udsendtes først 1967 (med samme titel). Den betegner en virkelig præstation fordi F.J. i lige grad beherskede den homeriske litteratur og det omfattende arkæologiske billedmateriale, hvad ingen tidligere forfatter her havde gjort. F.J.s næste vigtige arbejde *Om Fortolkningen af de attiske Gravrelieffer fra den klassiske Tid* tryktes i universitetets festskrift november 1949 og udkom to år efter på engelsk. Trods en vis inspiration fra sin lærer professor J. L. Heiberg (1854–1928) og dennes skrift om samme emne kom F.J. i sine fortolkninger til andre resultater, igen ud fra sin særlige baggrund af lige dybtgående filologisk, kunsthistorisk og arkæologisk viden. F.J.s øvrige produktion er offentliggjort i nordiske eller udenlandske tidsskrifter. Artiklerne bærer alle præg af deres forfatters omfattende viden, klare videnskabelige metode og bringer i reglen nye synspunkter i detaljer som i helheden.

F.J. var medlem af Videnskabernes selskab (1928) og virkeligt eller korresponderende medlem af en række akademier og videnskabelige selskaber i Norden og det øvrige Europa. – R. 1937. DM. 1947. K. 1955. □ Portrætbuste af Knud Nellemose (Kbh.s univ., inst. for klassisk arkæologi). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. Kbh. univ., 1918. P. J. Riis i Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1971–72, 1972 113–29.

C. J. Becker

Friis Møller, Kai, 1888–1960, forfatter. * 15.8.1888 i Kbh. (Matth.), † 22.2.1960 på Frbg., begr. sst. (Frbg. kgd.). F: tidligere bryggeriejer Aurelius Møller (1851–98) og Caroline Johanne

Frederikke Thomasine Friis (1849–1919). ~8.10.1927 i Hørsholm med Else Sophie Christine Kjær, * 8.10.1905 i Kbh. (Kap.), † 25.4.1977 på Frbg., d. af sporvognsfunktionær Jacob K. (1867–1933) og 1. hustru Helene Margrete Høyer (1874–1918).

F.M. blev student 1905 fra Vestre Borgerdyds-skole, tog n.å. filosofikum, men opgav hurtigt studierne for en friere tilværelse som lyriker, oversætter, kritiker og journalist. Han debuterede som lyriker i tidsskriftet Tilskueren 1908 og som oversætter i Det ny Aarhundrede s.å. med en fordanskning af D. G. Rossettis *Den salige Jomfru*. Samtidig begyndte han at skrive litteraturkritik i dagbladet Riget. Journalistikken blev efterhånden hans levebrød, kritikken, kommentaren, polemikken hans livsform. 1913–18 var han litterær medarbejder ved Politiken. I nogle år skrev han i den Ferslewske presse, var 1925–31 påny knyttet til Politiken – fra denne periode stammer Tom *Kristensens karikerede portræt af ham som Vuldum i romanen Hærværk. Sin frodigste virksomhed som journalist udfoldede han nok ved Ekstrabladet 1933–50 – her skrev han næsten dagligt litteraturanmeldelser (under mærket Bookman) og kommentarer (under mærket Skolaren). 1950 vendte han tilbage til Politiken hvor han forblev til sin død. Han skrev især om lyrik, men havde desuden i radiotillægget Lyt sin egen litterære spalte der ofte indeholdt særdeles beske korrekativer til bladets „officielle“ litteraturvurdering. Det polemiske, ja, perfide spillede i det hele taget en ikke uvæsentlig rolle i hans kritik og journalistik. Satiren og persiflagen imødekom en naturlig tilbøjelighed i hans litterære talent og personlige psyke – ingen kunne hudflette opstiltetheden og mikroskopere dumheden mere vittigt og maliciøst end han. Prøver på denne del af sin journalistik udgav han bl.a. i bøgerne *Profane Profeter*, 1922, *Et Narreskib*, 1935, *Danskhed og Dannelse*, 1937, *To Løver og andre Landsmænd*, 1943 og *Den store nordiske Svanesang*, 1945. Disse bøger – hvortil delvis knytter sig de vittige erindringer *Memoirer i Utide*, 1942 og *Memoirer på høje tid*, udg. posthumt 1960 – befæstede hans modstandere i den mening at hans essayistiske og kritiske forfatterskab ene og alene var af negativ art. Men F.M. var mere end en åndsaristokratisk high brow. Han stivnede ikke i sin reaktion mod en mindre begavet og mindre kultiveret samtid. I sine aktuelle anmeldelser viste han stor oplagthed og rummelighed over for både den moderne og den klassiske litteratur – et fyldigt udvalg foreligger i *Skribenter og Bøger*, 1942. Som prosaist beskæftigede F.M. sig desuden med kultur-, by- og arkitekturhistorie – fx i *Byens Hjerter og Digte-*

rens (sm. m. Chr. Elling), 1947, *Victoria Regia*, 1950 og *Ludvig Holbergs selvportræt*, 1953, store essays med strejflys over emner fra en svunden tid. Bøernes ydre optog ham også – det viste sig allerede da han under første verdenskrig var konsulent for V. Pios Forlag hvis bibliofile „vignetbøger“ han redigerede og tilrettelagde. Som lyriker viste F.M. sig tidligt som en moden æstet og klassicist påvirket af både fransk og engelsk poesi. Han debuterede med *Digte*, 1910 efterfulgt af bl.a. *Indskrifter*, 1920, *Iamper*, 1926 og *Gallionsfigurens Sang*, 1930 samt af den retrospektive antologi *Digte 1908–48*, 1948. Sin mest betydningsfulde indsats øvede han imidlertid som oversætter. Han har fordansket fransk, engelsk og tysk poesi fra mange tidsaldrer – renæssancedigtere som F. Villon og P. de Ronsard, nyere klassikere som R. Kipling og E. Verhaeren, moderne digtere og versdramatikere som T. S. Eliot og Christopher Fry. I sin samtid var F.M. beundret, frygtet og forkæret, en sjælden blanding af lærd og lyriker, kritiker og journalist, skolar og vagant. Meget i hans forfatterskab var bundet til øjeblikket. Men hos de bedste af sine læsere vandt han den dybere sympati der grunder sig på respekt. □Tegn. af Mogens Lorentzen, 1928. Karikaturer af Leo Tonti, Carl Jensen og Bo Bojesen (Kgl. bibl.). Tegn. af Ivan Opffer (Kgl. bibl.). Afbildet på tegn. af Mogens Dam (Teatermus.). Foto.

Erindringer: *Memoirer i utide*, 1942 og *Memoirer på høje tid*, 1960. – Henning Kehler: *Den festlige strid*, 1939 126–34. K. F. Plesner: *Gode klerke*, 1944 156–62. Samme i *Danske digtere i det 20. årh.*, ny saml. 1955 201–08. Fr. Schyberg: *Digteren, elskerken og den afsindige*, 1947 105–11. Tom Kristensen: *Til dags dato*, 1953 92–95. – Breve i Kgl. bibl.

Jens Kistrup

Friis-Skotte, Johannes Frederik Nicolai, 1874–1946, minister for offentlige arbejder. * 1.12.1874 i Vordingborg, † 15.12.1946 på Frbg., urne sst. (Solbjerg kgd.). F: togbetjent, senere togfører Erik Petersen (1841–1912) og Noline Clausen (1842–1925). Navneforandring 18.6.1904. ~ 30. 4.1898 i Dragør med Anna Christine Marie Friis, * 21.10.1871 i Dragør, † 26.7.1954 på Frbg., d. af styrmand, senere kaptajn Peter Jansen F. (1843–76) og Julie Augusta Petersen (1843–82). Efter prøliminæreksamen i Kbh. 1890 ansattes F.-S. ved DSB som ekstraassistent, blev 1891 trafikalev, 1893 trafikassistent og var 1919–24 trafikkontrollør på Kbh.s godsbanegård. Hans faglige og sociale interesser førte ham tidligt ind i socialdemokratiet. Han deltog i organiseringen af jernbanefolkene og bidrog som formand for

jernbaneorganisationernes fællesudvalg til gennemførelse af en fast retsordning i disciplinsager ved DSB. Han var 1908–24 socialdemokratisk medlem af Frbg. kommunalbestyrelse, rådmand 1919–24, og beskæftigede sig især med sociale og trafikale spørgsmål. bl.a. persontrafikken på jernbanerne i Kbh., Frbg. og Gentofte kommuner. 1908–24 var han endvidere medlem af Frbg.s skolekommission og øvede en væsentlig indflydelse på loven om den kbh.ske skoleordning 1918. – F.-S. var indvalgt i folketinget fra østre storkreds 1918–43, var medlem af statens lønningsråd 1919–24 og 1926–29 og af finansudvalget 1920–24 og 1926–29. To perioder var han minister for offentlige arbejder, 1924–26 i regeringen Stauning og 1929–35 i regeringen Stauning-Munch. Han havde 1923–24 været formand for den af regeringen N. Neergaard nedsatte administrationskommission og gennemførte i sin første ministertid en forenkling af DSBs styrelse med større handlefrihed for administrationerne og forberedte sammenlægningen af post og telegraf under ét generaldirektorat. Han ville at DSB skulle drives forretningsmæssigt og lod renter af anlæg og afskrivninger føre på DSBs regnskab for at have et fuldt forretningsmæssigt grundlag for fastsættelse af takster, en bestemmelse som han dog under konkurrencen fra landevejstrafikken måtte lempe 1934. I hans anden ministertid faldt hans store indsats for DSB. 1930 gennemførtes loven om elektrificering af den københavnske nærtrafik, 1932 loven om vej- og jernbanebroer over Masnedsund, Storstrømmen og Oddeund, 1934 indførtes fællesklasse på DSB i stedet for de gamle 3. classes kupeer med træsæder, og 1935 kom lytogene i forbindelse med indvielsen af Lillebæltsbroen og dieselfærger på Storebælt og mellem Århus og Kalundborg. Ved alle disse nyskabelser blev rejser mellem landsdelene bekvemmere og hurtigere og DSB mere konkurrencedygtig. Adskillige urentable småbaner nedlagdes, og DSB begyndte rutebiltrafik. Som led i bekæmpelsen af arbejdsløsheden og under pres af den voksende motortrafik fik han bevilget store beløb til vejarbejder og til nye vejbroer over Vilsund, Aggersund, Guldborgsund og Roskilde fjord ved Frederikssund samt den nye Limfjordsbro i Ålborg. En del af pengene til disse arbejder skaffedes ved øget motorbeskatning. – 1926 gennemførte F.-S. den første radiolov der bestemte at radioen skulle være et statsmonopol, finansieret af lytterne gennem licensbetaling. 1932 rettede han opfordring til de koncessionerede selskaber om at reducere lønninger til de højestlønnede og honorarer, og da KTAS nægtede det benyttede han en hidtil ikke anvendt lovparagraf til at sæt-

te statsrepræsentanter i selskabets bestyrelse. I hans ministertid foregik de første atlantehavsflyvninger, og juni 1931 modtog han i Kastrup den dansk-amerikanske atlantehavsflyver H. Højriis, men trods flyvningens hurtige fremskridt var han ingen ven af dansk trafikflyvning. Han var først og fremmest jernbanernes minister og så det som sin hovedopgave at modernisere jernbanerne og sanere deres økonomi. Han undgik ikke under dette arbejde at komme i strid med sine tidligere kolleger i DSB, men havde mod til at sige sine egne, også partifæller, sin mening når den gik dem imod. Hvad han gennemførte var ikke alt hans egen opfindelse, men opfyldt af brændende interesse for trafikproblemer evnede han at overføre denne interesse til rigsdag og bevillingsmyndigheder. Dertil kom hans retlinethed, grundighed, indsigt og realitetssans. Han var næppe altid smidig i sit forhold til tjenestemændene, og den kritik som sølvsnorens formand, landstingsmand Charles "Petersen, sommeren 1935 fremførte mod ham for urimelige arbejdsforhold i DSB bidrog til at han ved regeringsomdannelsen nov. 1935 erstattedes med Niels Fisker. F.-S. var de følgende år en opmærksom, men som oftest tavs iagttagere i folketingssalen. Fra krigsudbruddet sept. 1939 var han formand for det nye statens erhvervsøkonomiske råd til dets afløsning aug. 1940 af vareforsyningsrådet og varedirektoratet. – M.f.D.R. 1908. □Tegn. af Jensenius, 1926. Mal. af Martin Kaalund-Jørgensen, 1942. Foto.

Jernbanebl. 18.2.1906. Jernbanetid. 1.5.1924. Vor stand 27.5.1924; sst. 31.8.1931. Dansk jernbanebl. 31.8.1931. Gunnar Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 270–73. Politiken 16.12.1946. Berl. tid. s.d. Socialdem. s.d. Oluf Bertolt m.fl.: En bygning vi rejser I–III, 1954–55.

Helge Larsen

Friisholm [fri:shølm], (Friis-Holm), **Lavard**, * 1912, dirigent, violinist. * 15.1.1912 i Kerteminde. F: organist Carl Alman Holger Friis-Holm (1882–1969) og Valborg Amanda Andersen (1891–1970). ~ 29.12.1935 i Hurup, Thy, med pianist Anna Elisabeth Dahl, * 21.1.1911 i Sennels sg., Thisted amt, d. af provst Hartvig Theodor Ejnar D. (1872–1940) og Mariane Kronborg (* 1884).

F. var fra sin tidligste ungdom oplært i musik, både hos faderen, der fra 1909 til sin død var organist i Kerteminde, og hos farfaderen, Carl P. F., organist i Nyborg (1882–1932). 14 år gammel kunne F. allerede fungere som organist i Dalum kirke, og i 15-års alderen samlede og ledede han et blæserorkester af jævnaldrende kammerater der gennem flere år forlystede egnen med popu-

Friisholm, Lavard

lær musik som F. selv havde arrangeret og udskrevet på noder. I hjemmet dyrkedes der kammermusik, og her samlede F.s interesse sig om violinspillet hvori han tidligt fik undervisning hos pædagogen Julius Chonowitsch i Odense. Med støtte af lensgreve F. L. V. Ahlefeldt på Lundsgård kom han 18 år gammel til Kbh., hvor han studerede hos Emil Telmányi der kom til at betyde meget for den unge musiker. Allerede dagen efter sin første undervisningstime blev han medlem af Telmányis kammerorkester og kom hurtigt ind i det københavnske musikliv. 1934 tog F. til Berlin og blev elev af Georg Kulenkampff. Senere uddannede han sig i direktion under vejledning af Thomas Jensen og Giovanni di Bella m.fl. mens han som uøvende violinist blev medlem af Kammerkvartetten, lejlighedsvis af Erik Tuxens store danseorkester samt assistent i radioorkestret. 1942 blev han sekundv violinist i Erling Bloch-kvartetten (senere bratschist) og var med til den første danske fremførelse af Bela Bartoks samtlige strygekvartetter i 1951, en sensationel begivenhed som havde krævet over 50 prøver. 1944 stiftede F. sammen med organist, senere professor i musikvidenskab ved Århus universitet Søren Sørensen, det livskraftige Collegium musicum hvis kammerorkester F. dirigerede indtil virksomhedens ophør i 1978. F.s enorme vitalitet og ledertalent førte til mange andre dirigenthverv, bl.a. som gæst ved Tivolis koncertsalsorkester, Filharmonisk orkester, Det kgl. kapel og teater, Københavns drengekor, Unge tonekunstneres orkester, radioorkestret, Århus byorkester, Studentersangforeningen m.fl. samt i Norge, Sverige, Finland, Holland, Belgien, Tyskland og Østrig (Salzburg). F. blev 1950 leder af Randers byorkester som han bragte frem til en smuk plads blandt Danmarks provinsorkestre med omfattende, ofte radiotransmitterede koncerter i de jyske landsdele. F.s administrative evner blev desuden frugtbargjort 1958–65 ved hans formandskab i Det unge tonekunstnerselskab (DUT) hvor hans interesse og indlevelsessevne i tidens mest avancerede musik befæstede DUT som et tyngdepunkt i det københavnske koncertliv. F. har gennem årene uropført en lang række værker af sin samtids danske komponister og foranstaltet danske førsteopførelser af ny udenlandsk musik. Han har desuden indspillet en del gramfonoplader. Hans store erfaring som orkesterleder placerede ham 1961 som lærer i orkesterdirektion og instrumentation ved Århus universitets musikvidenskabelige institut og fra 1971 som leder af orkesterskolen ved Det jyske musikkonservatorium. F. har desuden beklædt talrige tillidshverv som musik-sagkyndig, bl.a. i Solistforeningen af 1921, Ka-

pelmesterforeningen, Det danske selskabs musikudvalg, Musik og ungdom, Statens kunstfond og udvalget for nordisk musiksamarbejde. Han modtog Arnold Schönberg-diplomet 1952 og Ove Christensens ærespris 1975 og blev 1966 æresmedlem af DUT. – R. 1969. □To tegn. af Hans Lollesgaard (Kgl. bibl.). Foto.

Interviews i Politiken 14.1.1962, Aktuelt s.d. og Randers amtsavis 16.8.1965. – Per Nørgård i Dansk musikt. XLI, 1966 188f. S. Sørensen og P. Rovsing Olsen i Collegium Musicum 1944–1969, 1969.

Sigurd Berg

Frijs, Christian Emil Krag-Juel-Vind-, lensgreve, 1817–96, konsejlspræsident. * 8.12.1817 på Frijsenborg, † 12.10.1896 på Boller, begr. på Frijsenborg. F: lensgreve Jens Christian Carl K.-J.-V.-F. (1779–1860) og Henriette Frederikke Magdalene zu Inn- und Knyphausen (1791–1866). ~ 1.5.1847 i Kbh. (Holmens) med Thyra Valborg Haffner, * 24.7.1821 i Kbh. (Fred.ty.), † 1.3.1881 på Frijsenborg, d. af generalmajor, senere generaløjtnant Johan Wolfgang Reinhold H. (1770–1829) og Anna Margrethe Kaasbøll (1789–1849). – Far til Mogens F. F. blev student 1835 fra Sorø og tog 1842 juridisk embedseksamen. 1849 overtog han styrelsen af den nordre del af grevskabet Frijsenborg, det største i landet, og blev lensgreve 1860. 1867 arvede han stamhuset Stensballøgård. Han var en dygtig, vidtskuende og human styrer af sine store besiddelser og foregangsmand på forskellige områder. Han så at udviklingen bar mod fæstegårdes overgang til selveje og ønskede for sine godser at gennemføre fæsteafløsning med den videst mulige hensyntagen til fæsternes tarv. Det betydelige bøndergods under hans grevskab afhændedes på forholdsvis kort tid til selveje på de liberaleste vilkår, og grevskabets befolkning anerkendte det i fuldt mål. Karakteristisk for F. var at hvor langt han end for sit eget gods ville imødekomme sine fæstere var han bestemt modstander af bondevennernes krav om tvangsafløsning af fæstegodset. Det hang sammen med hans respekt for godsejerens ret til at råde over sin ejendom og med hans konservative grundsyn på stats- og samfundsforhold der 1850 bragte ham til at deltage i stiftelsen af Grundejerforeningen hvis formand han senere blev. I denne egenskab støttede han 1853–54 ministeriet Ørstedes politik og udtalte på foreningens generalforsamling 1854 at det var en illusion når man troede at kunne „sætte Helstaten og en sand og stærk Fællesforfatning som Maal“ og samtidig „værne om Grundloven i alle dens Dele som et absolut og ubetinget Gode“. Navnlign måtte, efter hans skøn, valgloven undergå væsentlige forandringer.

ger, og han satte sin fortrøstning til „en stærk og konsekvent Optræden fra oven“. F. søgte forgæves valg til den grundlovgivende rigsforsamling i Sdr. Vinge-kredsen, men hans støtte, tillidsvækkende personlighed og fremragende samfundsstilling bragte ham efterhånden en række offentlige hverv. Han blev således amtsrådsmedlem og valgtes 1858 ind i rigsrådet. Han sluttede sig her til den konservative helstatsgruppe, men indtog i øvrigt en meget tilbagetrukket stilling. Taler var han ikke, og han brød sig, som han sagde i en rigsdagsdebat „ikke en Snus om Popularitet“. Han fik desuden efterhånden et åbent øje for at hans gruppe på grund af sin fåtallighed og ringe tilslutning i befolkningen savnede betingelserne for at overtage ledelsen under de da herskende forhold. Han kom til at stå de nationalliberale mindre fjernt end de fleste af hans partifæller og stemte 1863 for november-forfatningen.

Efter ministeriet Monrads fald 1864 svækkedes det nationalliberale parti indflydelse så meget at de nationale godsejere, som indtog en mellemstilling mellem de gamle helstatsmænd og de nationalliberale, kunne gøre sig stærkere gældende, og F. blev ganske naturligt deres førstemand. De kunne ikke følge ministeriet Bluhmes hældning mod de nationalliberale i forfatningssagen, men F. var dog ikke med til at stille det forslag om landstingets sammensætning som Estrup m.fl. forelagde jan. 1865, og hvis bærende tanke sluttelig trængte igennem. F. sympatiserede i det væsentlige med forslaget og foranledigede kun dets tilbagetagelse fordi han endnu ikke anså tiden for moden. Af samme grund opgav han det forsøg han foråret 1865 efter kongens anmodning gjorde på at danne en ny regering. Et par måneder forinden førtes han af en medlemmand (J. Michaelsen) sammen med J. A. "Hansen til en privat forhandling om forfatningsspørgsmålet, og den blev senere udgangspunktet for en forståelse mellem godsejergruppen under F.s ledelse og en del af bondevennerne under J. A. Hansens. F. har sikkert haft meget at overvinde ved at gå til denne alliance med fordums modstandere, men han indså at hvis den gruppe han repræsenterede skulle kunne gennemføre sine politiske synsmåder, navnlig i forfatningssagen, og hindre at de nationalliberale atter fik ledelsen var det nødvendigt for den at søge støtte uden for sig selv, og bondevennerne frembød sig da som den eneste mulighed. Her var på visse områder et naturligt fællesskab i interesser og synsmåder, og modsætningen til de nationalliberale var et stærkt bindeled. Hen ad efteråret opnåedes der overenskomst mellem F. og J. A. Hansen om den ordning af forfatningssagen som senere fastsloges i 1866-grundloven,

og forbundet mellem „de store og de smaa Bønder“ besegledes ved festmåltidet på hotel Phønix 10.10.1865 hvis dato gav navnet til den i dec. dannede oktoberforening. Ved festen på Phønix, til hvilken 30 medlemmer af det bondevenlige venstre med J. A. Hansen og G. "Winther i spidsen havde indbudt F. og forskellige godsejere i og uden for rigsdagen, betegnedes det gennem J. A. Hansens og F.s taler som sammenlutningens formål at arbejde for „Kongedømmets Befæstelse, en fornuftig og sparsomlig Statshusholdning og Embedsmændenes Tilbagetrængelse i det konstitutionelle Liv“. Det var også her F. sagde ordene: „Hvad mig selv angaar, kan jeg kun sige: Jeg vil med mit Hus og alt hvad jeg ejer, tjene Danmark, mit kære, nu sønderrevne Fædreland“.

Da ministeriet Bluhme ikke kunne gå ind på det af rigsrådets fællesudvalg i overensstemmelse med aftalen mellem F. og J. A. Hansen vedtagne forfatningsforslag fratrådte det 3.11.1865, og 6.11. dannede F. sit ministerium, væsentlig af godsejergruppen, uden at nogen af bondevennerne eller de af dem nærmeststående politikere fik sæde deri. F. overtog ledelsen af regeringen og dertil udenrigsministeriet uden nogen personlig ærgerrighed, og det var utvivlsomt fuldstændig rigtigt når han i et brev til George "Quaade få dage efter sin tiltrædelse beklagede sig over at han, der „siden sin Skolegang havde nydt den fuldstændigste Frihed“, nu skulle „gaa med Lænken om Benet“. Han var ikke optimistisk med hensyn til sine muligheder, men mente at have viljen til at skabe den nødvendige orden i styrelsen. Han var klar over at samarbejdet mellem landbostændens grupper, vendt mod byen, ville kunne medføre skævhed i den økonomiske politik, men han foretrak dette som det mindste af to onder „thi Staten kan ikke vedblivende bestaa, naar Oppositionen støttes og bæres væsentligst af Regjeringens underordnede Embedsmænd.“

Ministeriet F. gennemførte først forfatningsrevisionen og derefter en række andre love af gennemgribende betydning, således de store kommunal- og jernbanelove, hærlovsrevisionen, straffeloven og valgmenighedsloven. Denne sidste voldte særlige vanskeligheder i landstinget, og den gennemførtes kun ved at F. gjorde den til kabinetspørgsmål. Generhvervelsen af det dansksindede Slesvig lå ham så stærkt på sinde at han foråret 1866 tilbød Preussen en begrænset alliance i den forestående krig med Østrig mod Slesvigs tilbagegivelse. Det havde ikke Preussens interesse, og efter den preussisk-østrigske krig blev det F.s vanskeligste opgave at forhandle med Preussen om opfyldelsen af Prag-fredens §

5. Trods sin stærke nationale følelse og dybe uvilje mod Bismarcks politik viste han den resignation som hans klare forståelse af landets udsatte stilling og hans afstandtagen fra enhver eventyrpolitik påbød. Hans regeringsprincipielle standpunkt var en afstemningsgrænse syd om Flensborg hvad dengang nogenlunde svarede til sindelagsgrænsen, men Bismarck var ikke indstillet på opfyldelse af § 5. – F. deltog kun sjældent i de parlamentariske forhandlinger og greb ikke meget ind i styrelsens enkeltheder, men var utvivlsomt ministeriets bærende og sammenholdende kraft, og ved sin store autoritet over kongen, med hvem der til tider opstod alvorlige differencer, navnlig angående de nødvendige militære indskrænkninger, og over for rigsdagens partier, førte han sin regering frelst ud over de vanskeligheder på hvilke den mere end én gang synes at måtte strande. Det havde selvfølgelig vakt nogen misstemning blandt bondevennerne at F. ganske forbigik dem ved dannelsen af sit ministerium, og misstemningen voksede da han dec. 1865 stillede sig til valg til rigsdagens folketing i Bjerrekredsen og slog en bondevenlig modkandidat. Ved det næste valg juni 1866 stillede han sig dog ikke, og skønt der i hans styrelsestid ikke gjordes noget egentligt forsøg på at gennemføre en på oktoberforeningstanken bygget politik forstod han dog at opretholde et åleligt forhandlingsforhold til bondevennerne. Forskellige uoverensstemmelser, navnlig angående fæstesagen, bevirkede dog at dette forhold til sidst lønedes så meget at det vanskeliggjorde ministeriets konstitutionelle stilling, og da F. tilmed af andre grunde trættedes benyttede han folketingets nægtelse af et par bevillinger til forstærkningens og reservens indkaldelse som anledning til 19.5.1870 at indgive ministeriets demission. Han medvirkede til dannelsen af det holsteinske ministerium og anvendtes af dette kort efter sin fratræden til at føre forhandlingen med den franske regerings overordentlige afsending, hertugen af Cadore som kom hertil for at bevæge Danmark til at stille sig ved Frankrigs side i krigen mod Preussen. F. viste under denne vanskelige forhandling 5.–7.8.1870 al den besindighed og takt som var ventet af ham, og i sine udtalelser til hertugen lagde han, trods al sympati for Frankrig, intet skjul på hvor farlig for Danmark han anså en alliance med Frankrig for at være.

F. var medlem af landstinget 1866–80. Efter sin fratræden som konseilspræsident bevarede han her en ledende stilling, uden dog mere end ganske undtagelsesvis at træde aktivt op. Ved ministeriet Holsteins fratræden 1874 opfordredes han til at danne det nye ministerium, men afslog.

Efter sin udtræden af landstinget deltog han ikke mere i det politiske liv, men var ærespræsident for den nordiske industri- og kunstudstilling 1888. – Hofjægermester 1844. Kammerherre 1849. – K.¹ 1864. S.K. 1866. DM. 1866. R.E. 1869. □Min. af F. som dreng (Fr.borg) og som ung. Mal. af P. Hagelstein, 1850, og på gruppemal. af F. L. Storch, 1855 (alle Frijsenborg). Buste af H. V. Bissen, 1863 (St.mus., Frijsenborgs facade). Litografi 1863 efter foto. Træsnit 1865 efter tegn. af H. Olrik efter foto, gengivet i litografi og i træsnit af bl.a. H. P. Hansen, alle 1866. Mal. 1866 af J. V. Gertner (Frijsenborg), tegn. 1866 af samme (Fr.borg). To litografier 1868 efter forskellige fotos, begge gengivet i træsnit. Mal. af H. Chr. Jensen, 1869 (Frijsenborg). Statuette af V. Bissen (Fr.borg), statue af samme 1874 (ved Frijsenborg). Mal. af H. Chr. Jensen, 1879 (Fr.borg), kopi af Brasen (folketinget). Træsnit af C. Poulsen, 1888. To træsnit s.å. efter foto. Miniature (Fr.borg). Flere gange afbildet på træsnit af begivenheder ved hoffet o.l., bl.a. 1869, 1874, 1878. Foto.

Det nordslesvigske spørgsmål 1864–79. Aktstykker og breve, udg. Aage Friis I–II, 1921–25. – Danm.s adels årbog III, 1886 408. Fr. Algreen-Ussing i III. tid. 12.11.1865; sst. 25.10.1896. V. Topsee: Politiske portræstudier, 1878 98–107. H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882. Joseph Michaelsen: Fra min samtid II, 1893. Berl. tid. 13. og 14.10.1896. Politiken 13.10 s.å. Hver 8. dag, 1896 89. A. F. Krieger: Dagbøger I–VIII, 1920–43. Aage Friis: Den danske regering og Nordslesvigs genforen. med Danm. I, 1921. Samme: Danm. ved krigsudbrudet 1870 = Festskr. udg. af Kbh.s univ. april 1923.

Helge Larsen (H. Neergaard)

Frijs, Mogens Christian Krag-Juel-Vind-, lensgreve, 1849–1923, politiker. * 4.5.1849 på Søbygård, Søby sg., Århus amt, † 22.5.1923 på Frijsenborg slot, Hammel sg., Århus, urne sst. F: lensgreve, politiker C. E. *F. (1817-96) og Thyra Valborg Haffner (1821–81). ~ 8.9.1884 i Ordrup kapel med komtesse Frederikke (Fritze) Sophie Elisabeth Danneskiold-Samsøe, * 26.6.1865 på Christiansholm (Lyngby), † 8.7.1949 på Søbygård, d. af greve, senere teaterchef Christian *D.-S. (1836–1908) og Wanda S. E. C. Zahrtmann (1842–1916).

Efter nogle år på Herlufsholm, hvis disciplin F. havde svært ved at indordne sig under, blev han student 1868 fra Horsens statsskole, cand.phil. 1869 og var 1876–80 attaché ved det danske gesandtskab i London. Fra denne tid stammede hans udprægede forkærlighed for engelsk væsen og statskik og hans personlige bekendtskab med den senere kong Edward VII. 1882 blev han besidder af grevskabet Frijsenborgs nordre del og overtog ved faderens død 1896 hele grevskabet.

bet og stamhuset Stensballegård. 1886–1904 var han medlem af Skanderborg amtsråd. Efter faderens tilbagetræden fra det politiske liv 1880 valgtes han i hans sted til landstingsmand for 10. kreds som han repræsenterede til 1918. Han var af en livligere og lettere natur end faderen, mindre stadig og pligtbunden end han, men også et kvikkere hoved, mere modtagelig for indtryk og bedre skåret for tungebåndet. I enhver henseende bestræbte han sig for politisk at følge i den beundrede fars fodspor. Han tog i sine første rigsdagsår kun ringe del i tingets arbejde og fulgte, omend med en vis tvivl, Estrups politik. Den skærpede politiske konflikt o. 1885 anså han for skadelig for det større landbrug og sin stands interesser og tiltetgørende for samarbejdet mellem godsejere og bønder som han ud fra sin slægtstradition og sin politiske grundopfattelse så det som sin opgave at bane vej for. Hans politiske realitetssans sagde ham at der måtte rejses stærke interessekrav der kunne fænge også i bondestanden hvis det skulle lykkes at bryde gennem de skarpe modsætninger mellem venstre og højre.

Sammen med grev C. Ahlefeldt-Laurvig og andre af landstingets godsejere var han 1887–88 aktiv for agrarpolitikken „det rene land“, dvs. forbud mod margarineproduktion så hjemmemarkedet sikredes for det danske smør. Sammen med sine meningsfæller i landstinget indledte han fortlørlige forhandlinger med dele af folketingets venstre, særlig grev Holstein-Ledreborg og Hørup-Brandes, hvortil kom repræsentanter fra Frede Bojsens gruppe. Selv om hørupperne var den blandt højremænd mest forhadte gruppe i venstre så F., fordomsfri som han var, ingen hindring for at forhandle med dem så meget mindre som der trods alle modsætninger var personlig sympati mellem ham og Hørup-Brandes. Forhandlingerne blev dog resultatløse. Højre fik forlig med Bojsen og socialdemokraterne om skærpet kontrol med margarinen og forlig om finansloven afvistes af venstres flertal. F. havde under disse forhandlinger markeret sin politiske opfattelse i rigsdagen, men havde så vidt muligt undladt at træde offentligt frem og sluttede sig atter til den officielle højrepolitik. Sit langsigtede mål tabte han dog ikke af syne. Da Bojsens forhandlingspolitik 1893 førte til det første forsøg på storpolitisk forlig gik F. ind for nedsættelse af de militære krav og påvirkede sammen med sine godsejersfæller fra smørkampens dage direkte Estrup til ministerskifte, og da forliget endelig kom i stand 1894 var han en af dem der bidrog mest dertil ved sin resolute optræden over for Estrup og krigsminister J. Bahnsen. F. havde på et vist tidspunkt udkastet den

tanke at forhandlerne skulle danne et fælles parti der kunne sætte deres krav igennem, og han var utilfreds med at Estrup først gik af flere måneder efter forliget. F. havde helst set et koalitionsministerium af forligsgrupperne, men støttede dog det nye højreministerium under Reedtz-Thott der i det væsentlige delte hans politiske grundopfattelse. Det gjaldt især skattepolitikken. Reedtz-Thott ville overføre en del af skattebyrden til de voksende byerhverv gennem en indkomst- og formueskat, men da Estrup gik imod måtte Reedtz-Thott demissionere 1897. F. blev opfordret til at danne regering, men afslog med henvisning til at ikke han, men det Estrupske højre havde ønsket Reedtz-Thotts fald. Hvis det ikke ville træde til anså han et venstreministerium for rigtigst.

Under det næste højreministerium H. E. Hørring arbejdede F. og hans fæller videre for den Reedtz-Thottske skattereform som mødte voksende modstand i den øvrige del af landstingshøjre. 19.12.1899 kom det til brud idet otte af højres landstingsmedlemmer der delte F.s opfattelse afholdt sig fra at stemme om en i folketinget vedtaget toldlov som resten af højre stemte imod. „De otte“ forblev dog foreløbig i partiet. Da Hannibal Sehested 1900 dannede det sidste højreministerium spurgte han F. hvilken stilling han og hans venner ville indtage over for ham. Han fik det skriftlige svar at de ikke ville øve systematisk opposition, men F. lagde ikke skjul på at han ønskede en venstre regering og en overenskomst om skattelovene efter de forslag som den af folketinget nedsatte skattekommission var nået frem til. Dette i forbindelse med et skarpt sammenstød i landstinget mellem ham og Sehested om forståelsen af en nogle måneder tidligere ført samtale mellem dem førte til at „de otte“ 23.11.1900 udtrådte af højre og dannede egen gruppe. Det vakte stærk misbilligelse i højre og en tid også hos Christian IX og bidrog til svækkelse af ministeriet Sehested der 24.7.1901 afløstes af det første venstreministerium som „de otte“ stillede sig samarbejdsvilligt til, bl.a. ved støtte til salget af de vestindiske øer som dog hindredes af landstingshøjre. Ved landstingsvalget 1902 øgedes „de otte“ med et par medlemmer og konstituerede sig derefter som det frikonservative parti med F. som leder. Partiet talte dygtige yngre arbejdskræfter som godsejer Chr. Rottbøll og konsul F. Hey der bedre end F. magtede detailarbejdet, men det var F. der gav partiet dets særpræg, holdt sammen på dets ret uensartede elementer og førte det frem til den betydningsfulde rolle det spillede gennem 10 år som venstre regeringernes uundværlige forbundsfælle i en lovgivning der vel pegede i de-

mokratisk retning, men som de frikonservative gennem idelige kompromisser satte deres præg på. Den indflydelse de frikonservative øvede afhang dog ikke blot af deres magtstilling som bestemmende for flertallet i landstinget, men skyldtes også den høje anseelse F. nød i alle politiske kredse ved sin vindende personlighed. Et godt eksempel på arten af hans indflydelse var hans korte, stiltfærdige bemærkning under landstingsdebatten foråret 1908 om justitsminister P. A. Alberts administration. Den gjorde det klart for J. C. Christensen at han måtte udskille Alberti af sin regering.

F. ville føre en politik der var ubunden af gamle standpunkter og teoretiske betænkeligheder. Formålet var at øve modererende indflydelse på det sejrende venstres politik og bane vej for et samarbejde mellem de besiddende, især de jordbesiddende grupper i samfundet. Var han end fordomsfri faldt det ham dog svært at opgive den privilegerede valgret som han anså for en næsten hellig slægtsarv og et gode i sig selv. Da venstregeringen 1904 fremsatte sit forslag om almindelig valgret til de kommunale råd og formanden for venstres folketingsgruppe Anders "Nielsen (1862–1914) ledsagede det med ordene: Skel skal slettes, ikke flyttes! satte F. derimod sit: Det har altid været Danmarks ulykke at vi som i 1660 og 1848 har slettet de gamle skel og ikke som i England og Sverige har villet følge den gradvise udviklings vej! Han kunne vanskeligt forestille sig at den danske bondestand ville give sin kommunale magtstilling fra sig og forlange vælgernes dom over forslaget. Det ordinære folketingsvalg 1906 viste en overvældende tilslutning til forslaget, og F. bøjede sig herfor idet han opgav sin modstand mod den almindelige valgret til sogne- og byråd, men som betingelse herfor krævede den privilegerede valgret bevaret til amtsrådene. Under ministerkrisen efteråret 1909, foranlediget af uenighed i venstre om de nye forsvarslove, anmodede Frederik VIII F. om at danne ministerium til forsvarssagens gennemførelse. Han indvilligede på betingelse af de tre forsvarsvenlige venstregrupper medvirken, men da betingelsen ikke opfyldtes og højre kun støttede ham svagt opgav han efter en dags forløb at danne regering. Han havde hele tiden ment at et venstreministerium bedst kunne føre forsvarslovene igennem og støttede derefter ministeriet Holstein-Ledreborg i lovenes gennemførelse. Ministeriet Klaus Berntsen havde ligeledes hans støtte indtil det okt. 1912 fremsatte forslag om junigrundlovens genindførelse. Han kunne tiltræde valgret til kvinder og tyende og nedsættelse af valgretsalderen, men ikke almindelig valgret til landstinget der betød et fuld-

stændigt brud med faderens 1866-grundlov. Ved en sammenkomst med Klaus Berntsen på Frijsenborg søgte han forgæves at bevæge ministeriet til en lempeligere reform og trådte derefter i opposition. Da folketingsvalget 1913 gav radikale og socialdemokrater flertal i folketinget tilskyndede han Christian X til at overdrage de radikale at danne ministerium, såvel ud fra sin parlamentariske opfattelse som ud fra en forventning om at et forlig om grundloven bedst kunne opnås med et radikalt ministerium. Han og hans gruppe deltog dog i landstingshøjres boykot af afstemningen om grundloven juni 1914 så tinget blev beslutningsudygtigt, men da Edv. Brandes marts 1915 orienterede F. om den radikale regerings grundlovsforlig med højre indså F. at sagen var afgjort og stemte ja til 1915-grundloven. Med indførelsen af almindelig valgret til landstinget forsvandt de frikonservatives eksistensgrundlag. De havde haft deres landstingsmandater i kraft af 1866-grundlovens valgretsprivilegier for godsejere og højestbeskattede. De havde ikke deltaget i folketingsvalg, havde ikke noget udformet program, havde ikke informeret og agiteret ud over landet og havde ingen vælgerorganisation bag sig, altsammen noget der lå F. fjernt, og de var o. 1915 gået ned under halvdelen af deres oprindelige styrke. F. drog konsekvensen og gik sammen med sin gruppe ind i det konservative folkeparti der ved sin dannelse dec. 1915 lagde det gamle højre bag sig, men han blev nu så lidt som før partimand. Den nye grundlov skulle efter aftale mellem partierne først træde i kraft når verdenskrigen var forbi eller senest ved udløbet af det siddende folketings valgperiode 1918. F. anså det også for rigtigst at undgå regeringsskifte under krigsforholdene og optrådte i flere tilfælde som formidler mellem partierne, efter konservativ opfattelse som direkte støtte for den radikale regering. Der var en nær kontakt mellem ham og finansminister Edv. Brandes. Den gensidige sympati mellem dem fra provisorietiden var under deres mangeårige samvær i landstinget udviklet til personligt venskab der uden for rigsdagsperioderne vedligeholdtes ved brevveksling. Under regeringskrisen omkring salget af De vestindiske øer 1916 blev F. af kongen opfordret til at danne et samlingsministerium, men da det afvistes af de radikale udformedes i fortrolige forhandlinger mellem F., Brandes og Zahle forslaget om optagelse i den radikale regering af en kontrolminister for hvert af partierne, konservative, venstre og socialdemokrater. F. fremsatte forslaget, fik det godkendt og bragte dermed regeringskrisen til afslutning, men han følte det som en ufortjent tilsidesættelse at den konservative

rigsdagsgruppe ikke valgte ham, men Chr. Rottbøll til kontrolminister. Ny krise opstod sommeren 1917 da de konservative i utilfredshed med kontrolminister Th. Staunings deltagelse i forberedelserne til en socialdemokratisk fredskongres i Stockholm krævede Rottbølls udtræden af regeringen. F. optog igen fortrolige forhandlinger med de radikale hvorunder det besluttedes at tilråde kongen at afslå Rottbølls afskedsbegæring hvilket skete, og Rottbøll forblev i regeringen. Forholdet mellem den konservative partiledelse og F. var nu blevet så spændt at F. udtrådte af partiet sammen med sine kolleger fra det frikonservative parti og genskabte partiet. Ved valget 1918 søgte F. ikke genvalg, og partiet ophørte. F. havde da øvet en betydelig politisk indflydelse gennem 25 år, men havde ikke været ivrig efter at påtage sig en ministers ansvar og byrde. Det lå ikke for ham at trænge sig på. Snarere havde han en fornem følelse af at andre burde påkalde ham. Han værdsatte desuden en ubunden tilværelse så han kunne følge driften af sit store gods og dyrke sine friluftinteresser, ridning og især jagt som han drev hjemme og i udlandet. Men uagtet en vis reservation i sit politiske virke stod han centralt og tegnede sig klart blandt sin tids politikere. Hans styrke var hans vindende personlighed og hans fordomsfrihed og realitetssans der i tide lod ham se retningen i den politiske udvikling så han kunne indvirke på den. I konservative kredse var ofte en bitter stemning mod ham, bundende i at han brød med det gamle højre, bidrog til folketingsparlamentarismens sejr og gik ind under dens vilkår. Afmægtig protest var ham imod. Sidst viste han det da han ikke deltog i sine standsfællers modstand mod lensafløsningsloven 1919 og var en af de første der søgte afløsning for sit gods. – Alvorlig sygdom i hans sidste år hindrede en planlagt skildring af faderens livsværk og det frikonservative partis historie. – Hofjægermester 1874. Kammerherre 1888. – R. 1881. DM. 1893. K.² 1906. K.¹ 1915. S.K. 1919. □ Afbildet på familiegruppe malet af F. L. Storch, 1855 (Frijsenborg). Mal. af H. Chr. Jensen, 1868, og mal. af P. Hagelstein (begge Frijsenborg). Træsnit 1880. Afbildet på Otto Baches mal. fra en parforcejagt 1882 (Frijsenborg) og tegn. dertil, samt på familiemal. af samme (Wedellsborg). Mal. af H. Salmson, 1888 (Frijsenborg). Træsnit 1890 efter foto. Min. af Kr. Zahrtmann, 1902. Afbildet på O. Matthiesens mal. 1923 af rigsdagen 1915 (folketinget), skitse dertil af F. 1916. Akvarel af Gudmund Hentze, 1924 (Gyldensteen). Tegn. af Alfred Schmidt (Fr.borg). Pastel (Søbygård). Foto.

Hvorledes jeg blev politiker, red. Sv. Martin, 1912 87–89. – Danm.s adels årbog III, 1886 408. H. Wulff: Den

danske rigsdag, 1882. Th. Graae: Moderne profiler, 1892. N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 517–21. E. Henriksen: Mændene fra forfatningskampen II, 1914 148–73. Politiken 23.5.1923. Berl. tid. s.d. P. Munch: Erindringer II–III, 1960–61. Jørgen Hatting: Fra Piper til Christmas Møller, 1966 = Det konservative folkepartis hist. I. – Levnedssberetning i ordenskapitlet.

Helge Larsen

Frijsh, Povla (Frisch, Paula), 1881–1960, koncertsanger. * 3.8.1881 i Marstal, † 10.7.1960 i Blue Hill, Maine, USA, efter særlig tilladelse bisat privat. F: læge i Marstal, senere i Århus Johannes Michael Frisch (1850–1931) og Metty Marie Langballe (1857–1935). ~ juni 1907 i Paris med polsk kunstforlægger Jan Rozenberg (ca. 1875–1916).

F. spillede klaver fra hun var seks år gammel, stimuleret af sin far der var en habil amatørsanger og havde brug for en akkompagnator. I sin tidligste ungdom fik hun herved indblik i det klassiske lied-repertoire. 14 år gammel blev hun elev af Ove Christensen. Hendes sanglige evner var allerede dengang påfaldende, og i 17-års alderen blev hun sendt til Paris, hvor hun studerede hos tenoren J. A. Périer og tillige fortsatte sin klaveruddannelse. 19 år gammel havde hun sangdebut i Paris, akkompagneret af Alfred Cortot og kom derefter på koncertturné med Jacques Thibaud og Pablo Casals, hvoraf den sidstnævnte fik stor betydning for udviklingen af hendes musikalske tilegnelsesevne. På foranledning af Périer (der få år tidligere havde kreeret hovedpartiet i Debussys opera Pelléas et Mélisande) kom hun til at syngesopranpartiet i Gustav Mahlers 4. symfoni under ledelse af komponisten ved hans eneste optræden i Paris. Hun gjorde sig også kendt som operasangerinde ved en bemærkelsesværdig opførelse af Monteverdis L'incoronazione di Poppea. Sin danske sangdebut holdt hun i Kbh. 1913 og to år senere sin amerikanske debut i Town Hall i New York hvorefter en af Amerikas førende kritikere betegnede hende som den bedste lied-sangerinde han havde hørt i flere år. Med stadig voksende yndest hos kritik og publikum opbyggede hun efterhånden et meget alsidigt og særpræget repertoire af tysk, fransk, russisk, italiensk og skandinavisk sanglitteratur som hun med sit enestående sprog-talent sang på originalsprogene, foruden et rigt udvalg af sin samtids amerikanske komponisters vokalværker. Hendes stemmes klang kunne rent skønhedsmæssigt ikke måle sig med tidens store sangerinders, men hun overgik de fleste ved sin rigt varierede udtryksfuldhed og sin enestående åndedrætskontrol der gav hendes fortolkninger en suveræn fri-

Frijsh, Povla

gjorthed, præget af intelligens og fantasi. Som koncertsangerinde og recitatrice samt lejlighedsvis i operapartier vandt hun stor popularitet og virkede på disse områder indtil hun var op i treserne. Fra 1940erne fik hun tillige betydning som en højt anset sangpædagog, bl.a. som lærer ved Juilliard School. Hun kom ofte til Danmark hvor hun gav flere koncerter og 1929 gæsteoptrådte på Det kgl. teater som fru Ingeborg i Peter Heises opera Drot og Marsk. F. fik kun indsundet et begrænset antal grammofonplader, to små serier i 1930erne for RCA Victor i England. Dis-

se plader blev efter F.s død overført på en LP-plade, udgivet 1961 af New York University som anerkendelse af hendes pædagogiske indsats. Den blev i Danmark udsendt af Eugen Hartkopps forlag. Pladen har trods sin tvivlsomme kvalitet interesse. Hylstrets bagside rummer en omfattende biografi og karakteristik over F., skrevet af den ansete amerikanske forsker Philip L. Miller. □Foto.

Interview i Berl. aften 16.9.1953. – O. Thompson: Internat. cyclopedia of music and musicians, 9. udg. N.Y. 1964.

Sigurd Berg

FORFATTERE I BIND 4

Med (2) efter navnet er angivet at forfatteren medvirkede ved Dansk biografisk leksikon, 2. udgave;

(3) angiver forfattere til denne udgave.

Abrahamsen, Erik, professor, dr.phil. †(2) 26
96 178 201 242 310 401 482 505
Adler, Ada, filolog, dr. phil. †(2) 28
Agerholm, Sophus, direktør †(2) 144
Albrectsen, Esben, universitetslektor, cand.mag.
(3) 94
Alsted, Niels, generalsekretær, redaktør (3) 351
630
Ammundsen, Valdemar, biskop, dr. teol.
†(2) 144 308
Andersen, Hugo, cand.mag. (2) 155 560 580
Andersen, J. Oskar, professor, dr.teol. †(2) 640
Andersen, Poul, professor, dr.phil. (3) 264 358
Andersen, S. A., dr.phil. †(2) 262
Andreasen, Uffe, universitetslektor, mag.art.
(3) 278 385 390 614
Andrup, O., museumsdirektør, mag.art.
†(2) 17 477 495 509 515
Aschengreen, Erik, universitetslektor, cand.mag.
(3) 452
Bagge, Povl, professor, dr.phil. (2 og 3) 84 154
196 311 635
Bagger, Hans, cand.mag. (3) 563
Banke, Niels, direktør, cand.polit. (3) 183 324
Bardenfleth, N. G., informationschef (3) 70
Bartholdy, Nils G., arkivar, cand.phil. (3) 117
317 397 482 614
Becker, Carl Johan, professor, dr.phil. (3) 76
654
Bendtsen, P. H., professor, dr.techn. (3) 201
389 448 520
Berg, Sigurd, redaktør, musikforfatter (3) 199
462 518 646 657 663
Bergmann, Lorenz, professor, dr.teol. †(2) 509
Bertolt, Oluf, redaktør †(2) 40
Billeskov Jansen, F. J., professor, dr.phil.
(3) 339 582 647
Birkelund, Palle, rigsbibliotekar (3) 31 67 105
128 203 305
Bjerg, Hans Chr., arkivar, cand.mag. (3) 40 423
Bjørn, Claus E., lektor, mag.art. (3) 16 46 48 72
78 159 162 195 202 229 266 294 342 375 437 517
522 543 565 589
Blegvad, Harald, direktør, dr.phil. †(2) 40 352
393

Blegvad, Mogens, professor, dr.phil. (3) 349
631
Bodelsen, Merete, kunsthistoriker, dr.phil. h.c. (2
og 3) 131 224 286 399 504 615
Boserup, Ivan, forskningsbibliotekar, cand.mag.
(3) 492
Bramsen, Henrik, overbibliotekar (3) 100 146
Bredkjær, N., landboskoleforstander †(2) 589
Bredsdorff, Morten, seminarirektor, mag.art.
(3) 333 364 592
Bruun, Henry, overarkivar, dr.phil. †(2) 19 20
46 65 78 79 143 330 340 344 617 623 648
Brøndsted, Mogens, professor, dr.phil. h.c.
(3) 186
Buur, Chr., skoledirektør †(2) 176 489 584
Bærentsen, Kurt, apoteker, dr.pharm. (3) 346
442
Bøggild-Andersen, C. O., professor, dr.phil.
†(2) 17 21 153 155 156 240 563 574 581 582
620 644 646
Cedergreen Bech, Sv., studielektor, cand.mag.
(3) 14 31 70 100 134 234 238 332 412 443 454
476 536 540 595 610
Christensen, Aksel E., professor, dr.phil.
(3) 210 211 212 242 256
Christensen, Anton, statskonsulent, cand.agro.
†(2) 24 98 158 202 249 294 332 342 350 375
436 470 522 583 586 603 627 633
Christensen, C. Torben, professor, dr. teol.
(3) 180
Christensen, Carl, museumsinspektør †(2) 45
104 119 379 494
Christensen, Carl C., forfatter †(2) 359 602
Christensen, Charlotte, museumsinspektør,
mag.art. (3) 380 523
Christensen, J. V., redaktør †(2) 57 59 109
Christensen, Karsten, cand.phil. (3) 138
Christensen, Steen Ove, exam.art. (3) 560 561
Clausen, H. P., professor, cand.mag. (3) 403
567 572 576
Clemmensen, C. A., redaktør †(2) 47 50 67 151
477
Conrad, Flemming, universitetslektor,
cand.mag. (3) 516
Dahl, Flemming, fh. stadsarkivar, cand.mag.
†(2) 85 170
Dahl, Frantz, professor, dr.jur. †(2) 14 285 411
473

Forfattere

- Dahl, Svend, rigsbibliotekar, dr.phil. †(2) 128
148 203 507
- Dahlsgaard, Inga, programredaktør (3) 73 224
449 489
- Damsholt, Nanna, cand.mag. (3) 104 179 209
- Degn, Anton, arkivar †(2) 107
- Degn, Ole, cand.mag. (3) 620 630
- Dumreicher, Carl, bibliotekar, cand.teol.
†(2) 241 305
- Dybdahl, Vagn, rigsbibliotekar, dr.phil. (3) 40 55
142 144 228 315 585
- Düring Jørgensen, Jesper, forskningsbibliotekar,
cand.mag. (3) 205
- Ellehøj, Svend, professor, dr.phil. (3) 530 618
- Elling, Chr., professor, dr.phil. †(2) 135 326
- Elmqvist, Carl Johan, redaktør, mag.art. (3) 14
- Engberg, Hanne, seniorstipendiat, cand.mag.
(3) 588
- Engelstoft, Povl, redaktør, cand.mag. †(2) 142
149 150 303 440 483
- Erichsen, John, museumsinspektør, cand.mag.
(3) 163 200
- Fabricius, Knud, professor, dr.phil. †(2) 417
454 470
- Fabricius, Susanne, cand.mag. (3) 120 127 139
- Fabritius, Albert, ordenshistoriograf, dr.phil.
†(2) 106 125 351
- Fafner, Jørgen, professor, dr.phil. (3) 493
- Falk-Jensen, A., kontorchef, cand.jur. †(2) 47
55 265
- Ferdinand, Klaus, afdelingsleder, lektor,
mag.scient. (3) 105
- Fink, Jørgen, cand.mag. (3) 497
- Fischer, Josef, bibliotekar †(2) 131 274
- Fode, Henrik, arkivar, mag.art. (3) 402
- Fontenay, Fr. de, gesandt, cand.mag. †(2) 52
302 323 460
- Fox Maule, Anne, lektor, mag.scient. (3) 468
- Fridericia, L. S., professor, dr.med. †(2) 56 165
230 518
- Friemuth Petersen, Arne, universitetslektor,
mag.art. (3) 343
- Friis, Oluf, professor, dr.phil. †(2 og 3) 385
- Friis Johansen, Knud, professor, dr.phil.
†(2) 187
- Frøland, Aleks., kontorchef (3) 130 204
- Gad, Finn, forskerstipendiat, lektor, cand.mag.
(3) 115 274 380 445
- Galster, Georg, fil.dr. (2 og 3) 322
- Gejl, Ib, arkivar, cand.mag. (3) 291
- Glahn, Else, lektor, fil.lic. (3) 117
- Glob, P. V., rigsantikvar, professor, dr.phil.
(3) 632 634
- Grandjean, Poul Bredo, arkivar †(2) 176
- Green-Pedersen, Sv. E., lektor, mag.art. (3) 263
- Grønvold, P., kontorchef, cand.polit. †(2) 118
301 591
- Haislund, Niels, cand.mag. †(2) 489
- Hansen, Adolph, generalsekretær †(2) 176 273
395
- Hansen, Anders, forstander †(2) 70 488
- Hansen, Axel, kredslæge, dr.med. †(2) 124 191
- Hansen, Doris Ottesen, sognepræst, cand.teol.
(3) 15
- Hansen, H. M., professor, dr.phil. †(2) 170
- Hansen, K. G., lektor, dr.phil. (3) 107 147
- Hartmann, Godfred, forfatter (3) 326 331
- Hassing-Jørgensen, Jens, minister, bankdirektør
†(2) 473
- Hauberg, Poul, apoteker †(2) 442
- Heegaard, Poul, professor, dr.phil. †(2) 58 74
383 446
- Heiberg, Steffen, museumsinspektør, mag.art.
(3) 89 92 128 240 623
- Heils, Axel, arkivar, mag.art. †(2) 567
- Helmer Pedersen, Erik, lektor, cand.mag.
(3) 25 306 357 361 362
- Henriksen, Kai L., museumsbestyrer, dr.phil.
†(2) 247
- Hens, Henrik Andreas, cand.phil. (3) 20 146
344
- Hessel, Karen, protokolsekretær †(2) 224
- Hesselaas, Peder, redaktør, forfatter †(2) 156
194 205 450
- Hiort, Esbjørn, arkitekt (3) 200
- Hjejle, Bernt, højesteretsadvokat, dr.jur. (3) 38
125 392
- Hjorth-Nielsen, H., museumsinspektør
†(2) 234 300 410
- Holm, Asger, forstander, cand.teol. (3) 485
- Hvidt, Kristian, folketingsbibliotekar og -arki-
var, dr.phil. (3) 86
- Hæstrup, Jørgen, lektor, dr.phil. h.c. (3) 71 396
426 503 515
- Hørby, Kai, lektor, dr.phil. (3) 61 213 215 218
221 229 231 233 265
- Irve, Bent, forfatter, kritiker (3) 480
- Iuul, Stig, professor, dr.jur. †(2) 146
- Iversen, Mogens, fh. fagleder, cand.mag. (3) 87
98 149 512
- Jansen, Chr. R., arkivar, mag.art. (3) 39 58 411
- Jensen, Adolph, departementschef, cand.polit.
†(2) 324
- Jensen, Arne, professor, dr.phil. (3) 233
- Jensen, C. O., professor, dr.med. & med.vet.
†(2) 632 648

- Jensen, Chr. Axel, museumsinspektør, mag.art. †(2) 42 80 117 398
- Jensen, Frede P., cand.phil. (3) 19 342 525
- Jensen, Hans, forfatter, dr.phil. †(2) 48 184
- Jensen, Jørgen Steen, museumsinspektør, cand.art. (3) 235
- Jensen, Sigurd, stadsarkivar, dr.phil. (3) 73 122 457
- Jessen, C. C., generalsekretær, cand.teol. (3) 164
- v. Jessen, Franz, redaktør, forfatter †(2) 381
- Jexlev, Thelma, arkivar, cand.mag. (3) 18 65 89 91 512 645
- Johannsen, Birgitte Bøggild, mag.art. (3) 17 80 187 207 495 496 508 509 602
- Johansen, Erik Korr, arkivar, cand.mag. (3) 66 133 174 249 327 396 432 587
- Jørgensen, Ellen, bibliotekar, dr.phil. †(2) 94 95 121 138 152 223 252 259 260 500 559 634 645
- Jørgensen, Erik Stig, rektor, cand.mag. (3) 649
- Jørgensen, Hakon, cand.teol. & mag. †(2) 59 469 512
- Jørgensen, Harald, landsarkivar, dr.phil. (2 og 3) 205 304 320 321 350 375 376 571
- Jørgensen, V. Th., professor, cand.mag. (3) 364
- Jørnæs, Bjarne, museumsinspektør, mag.art. (3) 405
- Kamp, A., redaktør, direktør †(2) 254 351
- Katić, Ivan, dyrlæge, forskningsbibliotekar (3) 189 632
- Kauffeldt, Carl, redaktør †(3) 391 501
- Kejlbo, Ib Rønne, forskningsbibliotekar (3) 356
- Ketting, Knud, cand.mag. (3) 160
- Kieler, Jørgen, overlæge, dr.med. (3) 347
- Kistrup, Jens, redaktør, mag.art. (3) 173 279 415 655
- Kjerulf, Axel, redaktør, forfatter †(2) 64
- Klitgaard, Carl, postmester, forfatter †(2) 82 93 152 203
- Knudsen, Hans, landsarkivar, cand.mag. †(2) 142
- Koch, Hans, provst, cand.teol. †(2) 80 383
- Koch Jensen, P., redaktør, cand.polit. †(2) 133 432 510 585 613
- Kornerup, Bjørn, ordenshistoriograf, dr. teol. †(2) 75 83 184 192 272 296 336 343 395 442 445 446 457 474 506 604 617 641
- Kragelund, Minna, mag.art. (3) 44 472
- Kristensen, Marius, dr.phil. †(2) 82 358
- Kristiansen, Erik, bibliotekar, cand.mag. (3) 171 486
- Krogh, Karen, mag.art. (3) 502
- Krogh, Torben, professor, dr.phil. †(2) 13 189 317 486
- Kruse, Margrethe, sygeplejekonsulent (3) 77 469 590
- la Cour, Vilh., historiker, dr.phil. †(2) 153 179 220 221 248 259 485
- Lange, Axel, gartner †(2) 453
- Langkilde, H. E., arkitekt (3) 289 300 334 372 406 428 642
- Larsen, Helge, rektor, cand.mag. (3) 87 151 157 158 170 171 174 199 225 267 341 364 395 418 431 463 465 466 467 473 479 510 548 554 557 643 656 658 660
- Larsen, Kai Edvard, redaktør (3) 260
- Larsen, Kay, forfatter †(2) 263 353
- Larsen, Svend, museumsdirektør, dr.phil. †(2) 67 262 326 514 572
- Lassen, Erik, museumsdirektør (3) 228 229 288 417
- Lauridsen, Finn H., overarkivar, cand.mag. (3) 50 77 178 189 197 381 393 424 472 478 507 510 613
- Laursen, L., rigsarkivar, cand.mag. †(2) 126 128
- Lidegaard, Mads, højskolelærer, cand.teol. (3) 110 314 596 611
- Lindhardt, P. G., professor, dr.teol. (3) 173 296 371 461 520 653
- Linvald, Axel, rigsarkivar, dr.phil. h.c. †(2) 576
- Lomholt, Svend, professor, dr.med. †(2) 407
- Lund, Hakon, overbibliotekar, mag.art. (3) 135
- Lund, Hans, højskoleforstander, cand.mag. †(2) 260 402 405 416
- Lundgren, Henrik, universitetslektor, mag.art. (3) 182 207
- Lützhøft, Fr., overlæge †(2) 294 364 420
- Læssøe, Jørgen, professor, dr.phil. (3) 209
- Læssøe Müller, Paul, forfatter, mag.art. †(2) 148 255 363 434
- Matras, Christian, professor, dr.phil. (2 og 3) 287
- Melchior, Bent, overrabbiner (3) 612
- Millech, Knud, arkitekt (2 og 3) 416 611
- Milthers, Aksel, professor, rektor †(2) 46 517 587
- Monberg, Torben, overinspektør, professor, dr.phil. (3) 377
- Mortensen, Harald R., kustode †(2) 626
- Munch-Petersen, Erland, fagleder, dr.phil. (3) 421 450
- Neergaard, Niels, stats- og udenrigsminister, dr.phil. †(2) 267 364 418 479 548 554 658
- Neiiendam, Michael, kgl. konfessionarius, dr.teol. †(2) 81 143 274 277 370 441 520 522

Forfattere

- Neiendam, Robert, forfatter, dr.phil. †(2) 25
99 175 334 435 458 459
- Nicolaisen, K. K., lærer, forfatter †(2) 108 387
- Nicolaisen, Åge, stadsgartner, cand.hort. (3) 72
85 86 246 247 453 612
- Nielsen, August, direktør, cand.jur. †(2) 73
- Nielsen, P. Chr., lektor (3) 313
- Nielsen, Sigurd, konsulent (3) 158
- Norgaard, Axel, overlæge, dr.med. †(2) 608
- Norrie, Gordon, stabslæge, dr.med. †(2) 44
329 368 501 505 506 513 623
- Novrup, Svend, redaktør, cand.phil. (3) 180
- Nygaard, Georg, redaktør, forfatter †(2) 36 37
320 424 613
- Nygård, H. S. A., arkivar, cand.mag. †(2) 399
471
- Nørgaard, Ellen, dr.pæd. (3) 587
- Nørgaard, Fred., højskoleforstander, cand.mag.
†(2) 402 588
- Nørlund, Poul, museumsdirektør, dr.phil.
†(2) 242
- Nørregård-Nielsen, Hans Edv., museumsinspek-
tør (3) 239
- Ochsner, Bjørn, førstebibliotekar, mag.art.
(3) 151 477
- Olesen, Elith, sognepræst, cand.teol. (3) 181
- Olrik, H. G., kontorchef, cand.jur. †(2) 512
- Olrik, Jørgen, museumsinspektør, cand.mag.
†(2) 97 222 223 229 248 275 410
- Ostermann, H., sognepræst, cand.teol. †(2) 27
110 114 115 119 345
- Paludan, H. A., bibliotekar, cand.mag. †(2) 23
433
- Paulli, R., overbibliotekar, dr.phil. h.c. †(2) 43
61 139 236 336 345 442 448 513 521 642
- Petersen, Carl S., overbibliotekar, dr.phil.
†(2) 206 246 440 517
- Petersen, Cornelia, inspektrice †(2) 394
- Piø, Iørn, arkivar, mag.art. (3) 163
- Pundik, Herbert, chefredaktør (3) 475
- Rambusch, Sigurd, overarkivar (3) 85
- Rasmussen, S. V., skoleinspektør, dr.phil.
†(2) 51 140 360
- Rimestad, Chr., forfatter, dr.phil. †(2) 261 276
- Rischel, Jørgen, professor, dr.phil. (3) 427
- Rockstroh, K. C., kaptajn †(2) 56 60 61 62 63
69 81 90 95 96 135 191 202 235 237 276 280 291
304 356 378 384 386 397 412 447 451 463 566
574 575 579 580 581 594 625 629 635
- Rubow, Paul V., professor, dr.phil. †(2) 32 281
- Rud, A. J., biskop †(2) 173 374 376
- Ræder, Hans, bibliotekar, dr.phil. †(2) 147 492
- Sass, Else Kai, professor, kunsthistoriker
(3) 166
- Schepeleern, Peter, universitetslektor, mag.art.
(3) 53
- Schiørring, Nils, professor, dr.phil. (2 og 3) 159
363 478 594
- Schjørring, Jens Holger, dr.teol. (3) 330
- Schmidt, Max, overlæge, dr.med. †(2) 610
- Schneider, A., professor, cand.polyt. †(2) 122
595
- Schultz, Sigurd, museumsdirektør (2) 22 23 187
190 413 424 426 618
- Seemann, Verner, bibliotekar †(2) 347
- Seidenfaden, Erik, journalist, direktør for Fon-
dation Danoise (3) 87 252 354 425 481
- Sejr, Emanuel, overbibliotekar, dr.phil. †(2 og
3) 39 172
- Simesen, Ingeborg, forfatter †(2) 323
- Simonsen, Jens, akademiingeniør (3) 490
- Sjøqvist, Viggo, fh. overarkivar, dr.phil. (3) 323
460 483
- Skjerbæk, Oluf J., overinspektør, cand.jur.
†(2) 250 254
- Skovgaard, Johanne, arkivar, cand.mag.
†(2) 18 19
- Skovgaard-Petersen, Inge, universitetslektor
(3) 222
- Skovgaard-Petersen, Vagn, lektor, dr.pæd.
(3) 323 469 489 584
- Slottved, Ejvind, mag.art. (3) 636
- Smith, Jokum, forlagsdirektør (3) 160 415
- Snorrason, Egill, professor, dr.med. & phil.
(3) 162 185 294 316 373 414 518 603
- Spärck, R., professor, dr.phil. †(2) 250 293
- Stavnstrup, P., redaktør †(2) 407 510
- Steenstrup, Johannes, professor, dr.jur.
†(2) 104 150 179 195 209 266
- Sthyr, Jørgen, kunsthistoriker †(2) 451
- Strømgren, Hedvig, tandlæge, dr. h.c. †(2) 511
- Swane, Leo, museumsdirektør †(2) 54 289
- Sørensen, Søren, professor, dr.phil. (3) 178 433
- Saabye, Svend, programsekretær (3) 149 286
316 394 475
- Taisbak, Chr. Marinus, docent, dr.phil. (3) 398
- Tamm, Ditlev, professor, dr.jur. (3) 14 285 290
- Tandrup, Leo, lektor, dr.phil. (3) 605
- Tholle, Johannes, havearkitekt †(2) 86
- Thomsen, Albert, lærer, museumsleder
†(2) 648
- Thomsen, Carl Christian, professor, lic.agro.
(3) 467 519
- Thomsen, Oluf, professor, dr.med. †(2) 388
414
- Thomsen, Th., museumsinspektør †(2) 593

- Thorlacius-Ussing, Viggo, kunsthistoriker,
 dr.phil. †(2) 122 596
- Thorleifsson, Heimir, lektor, cand.mag. (3) 121
- Topsøe-Jensen, H., overbibliotekar, dr.phil. †(2
 og 3) 298
- Topsøe-Jensen, Th., kontreadmiral †(2) 68 90
 91 189 288 310 338 341 423 428 430 482 483 484
 515
- Tryde, Ove, forlagsboghandler †(2) 130 204
- Tuxen, S. L., afdelingsleder, dr.phil. (3) 247
 306
- Vahl, Martin, professor, dr.phil. †(2) 241
- Vangdrup, Leif, adjunkt, cand.scient. (3) 160
 177 253 328 590
- Veibel, Stig, professor, dr.phil. †(2) 346
- Weilbach, Fr., kunsthistoriker, cand.mag.
 †(2) 26 495 602
- Veistrup, Peter, kontorchef (3) 626
- Venge, Mikael, lektor, dr.phil. (3) 523
- Werner, Johannes, overretssagfører †(2) 69
- Vestberg, Jens, børssekretær, cand.polit.
 †(2) 138 174 260 396 478
- Villadsen, Villads, museumsinspektør, mag.art.
 (3) 416 611
- Vinding, Povl, brandchef, dr.techn. †(2) 83 122
 161 201 236 237 299 444 448 476 520 609
- Winge, Mette, fagleder, dr.phil. (3) 371 433 440
- Wolf, Edw. C. J., lektor, cand.mag. †(2) 456
- Wolff, Eigil H., generalløjtnant (3) 477
- Wolff, Torben, docent, dr.phil. (3) 59 250 293
 378 494
- Worsøe, Hans H., arkivar, cand.mag. (3) 13 22
 28 36 42 47 109 147 172 181 190 192 235 240
 266 275 288 293 302 317 318 322 352 356 364
 383 401 405 413 420 441 451 460 484 496 604
 614 628
- Waaben, Ebba, cand.mag. (3) 273
- Waaben, Knud, professor, dr.jur. (3) 354
- Zahle, Erik, museumsdirektør, mag.art.
 †(2) 100 450
- Aabye, E., redaktør, cand.teol. †(2) 160
- Aagaard, Otto C., læge, dr.med. †(2) 30 369

BIOGRAFIER I BIND 4

- Dons, slægt 13
 Dons, Elisabeth 13
 Dons, J. B. 14
 Dons, Povl 14
 Dons, Aage 14
 Dons Christensen, Henrik 15
 Dons Christensen, Johs. 16
 von Doordt, Jacob 17
 Dorn, Reimar 17
 Dornonville de la Cour, se la Cour
 Dorothea, ca. 1430–95 18
 Dorothea, 1504–47 19
 Dorothea, 1511–71 19
 Dorothea, 1520–80 20
 Dorothea, 1528–75, se Sophie,
 1498–1568
 Dorothea, 1546–1617, se Dorothea,
 1511–71
 Dorothea Elisabeth 21
 Dorph, slægt 22
 Dorph, A., se Dorph, N. V., 1783–
 1858
 Dorph, Bertha 22
 Dorph, N. V., 1783–1858 23
 Dorph, N. V., 1862–1931 23
 Dorph-Petersen, H. 24
 Dorph-Petersen, J. F. S. 25
 Dorph-Petersen, K. 25
 Dorrien, Johan, se Stemmann, C. L.
 Dose, Ernst Ulrik 26
 Dowland, John 26
 Drachardt, Christian 27
 Drachmann, slægt 28
 Drachmann, A. B. 28
 Drachmann, A. G., 1810–92 30
 Drachmann, A. G., * 1891 31
 Drachmann, Emmy 31
 Drachmann, Holger 32
 Drachmann, Povl, se Drachmann,
 Holger
 Drachmann Bentzon, A., se Bent-
 zon, A. Drachmann
 Dragsted, slægt 36
 Dragsted, A. 36
 Dragsted, Alfred 37
 Dragsted, Arent, se Dragsted,
 Frants, 1852–1916
 Dragsted, Einar, se Dragsted,
 Frants, 1852–1916
 Dragsted, Frants, 1852–1916 37
 Dragsted, Frants, * 1890 38
 Dragsted, Ove, se Dragsted, Frants,
 1852–1916
 Dragsted, Aage, se Dragsted,
 Frants, 1852–1916
 Drakenberg, Christian
 Jacobsen 39
 Draminsky, Paul 39
 Drechsel, C. F. 40
 Dreier, Frederik 40
 Derier, Hans 42
 Drejer, Dreyer, slægt 42
 Drejer, J. 43
 Drejer, Joachim Lund 44
 Drejer, Margrete 44
 Drejer, S. 45
 Drejer, Aage Axelsen 46
 Dresselberg, Anders 46
 Dresselberg, Vilhelm 46
 Drewsen, slægt 47
 Drewsen, Adolph 47
 Drewsen, Christian 47
 Drewsen, J. C. 48
 Drewsen, Michael 50
 Drewsen, Viggo 51
 Dreyer, slægt, se Drejer
 Dreyer, C. V. 52
 Dreyer, Carl Th. 53
 Dreyer, Danqvart 54
 Dreyer, Erik 55
 Dreyer, Frederik 56
 Dreyer, Georges 56
 Dreyer, Hans, se Dreier, Hans
 Dreyer, J. C. 57
 Dreyer, J. L. E. 58
 Dreyer, Jørgen S. 58
 Dreyer, Morten 59
 Dreyer, Waldemar 59
 Drieberg, C. A. W. 60
 Dros, Johannes 61
 Drubin, Chilian 61
 du Plat, C. F. G. 61
 du Plat, Cæsar 62
 du Plat, Glode 63
 Du Puy, Edouard 64
 Due, slægt 65
 Due, Jens 65
 Due, Johan(n) 65
 Due Jensen, Poul 66
 Dumreicher, C. O. 67
 Dumreicher, Carl 67
 Dumreicher, Johan Heinrich 68
 Duncan, Jacob 69
 Duntzfelt, William 69
 Duntzfelt, William Frederik, se
 Duntzfelt, William
 Duurloo, H. P. 70
 Duurloo, Ulrik 70
 Duus Hansen, L. A. 71
 Dybdahl, J. A. 72
 Dybdahl, Vagn 72
 Dybdal, Bodil 73
 Dybdal, Theodor 73
 Dybvad, Christoffer 74
 Dybvad, Jørgen 75
 Dyggve, Ejnar 76
 Dyhr, Carl 77
 Dyhre, Bodil 77
 Dyppe, Jørgen Iversen, se Iversen,
 Jørgen
 Dyrbye, Niels 78
 Dyre, Mette Iversdatter 78
 Dyre, Peder Christensen 79
 Düren, Adam van 80
 Dyrholm, Jens Sørensen 80
 v. Düring, E. F. C. 81
 Dürkopp, Heinrich 81
 Dyrlund, F. 82
 Dyrskjøt, Peder 82
 Dyssel, Johan Arndt, 1726–95 83
 Dyssel, Johan Arndt,
 1798–1846 83
 Dyveke 84
 Dæhnfeldt, Chr. 85
 Dæhnfeldt, Ludvig 85
 Døcker, J. C. 85
 Døllner, Harald 86
 Døllner, Sophus 86
 Dønnergaard, Hans J. 87
 Døssing, Th. 87
 Daa, slægt 89
 Daa, Claus 89
 Daa, Gregers 90
 Daa, Herluf Trolle 90
 Daa, Jørgen 91
 Daa, Oluf, † 1461 91
 Daa, Oluf, 1606–71 92
 Daa, Valdemar 93
 Ebbe 94
 Ebbell, Just, se Ebel, Just
 Ebbesen, Niels 94
 Ebbesen, Sune 95
 Ebel, Just 95
 Ebell, David 96
 v. Eberstein, Ernst Albrecht 96
 Eberstein, Ludvig Albertsen 97
 Ebsch, Friedrich, se Ehbisch,
 Friedrich
 Ebstrup, Erik 98
 Eckardt, C. 98
 Eckardt, Josephine 99
 Eckardt, Margrethe 100
 Eckersberg, C. W. 100
 Eckersberg, Erling, se Eckersberg,
 C. W.
 Ecklon, C. F. 104
 Eddelien, Heinr., se Hjorth, F. C.

Biografier

- Edel 104
Edelberg, Lennart 105
Edele, se Adela
Edelmann, Rafael 105
Edinger, Wilhelm 106
Edith, se Nielsen, Amanda
Effersøe, Oliver 107
Effersøe, Rasmus 107
Ege, Richard 107
Egeberg, Edv. 108
Egebjerg, H. R. 109
Egede, slægt 109
Egede, C. T. 110
Egede, Hans 110
Egede, Niels 114
Egede, Peder 115
Egede, Poul 115
van Egen, Gert 117
Egerod, Søren 117
von Eggers, slægt 117
v. Eggers, Christian 118
v. Eggers, H., 1751–1836 119
v. Eggers, H., 1844–1903 119
v. Eggers, Ludwig, se v. Eggers, Christian
v. Eggers, Olga 120
Eggers, Sigurdur 121
Egil (Blod-), se Ragnarsen, Egil
Egino 121
Ehbisch, Friedrich 122
Ehlers, Carsten 122
Ehlers, E. D. 122
Ehlers, Edvard 124
Ehlers, Jørgen, se Elers, Jørgen
Ehlers, Knud 125
Ehm, Henrik 125
v. Ehrencron, F. A. H. 126
Ehrencron-Kidde, Astrid 127
Ehrencron-Müller, H. 128
v. Ehrenschild, C. B. 128
Ehrensverd, se Gyllembourg
Eibe, F. H. 130
Eibeschutz, S. A. 131
Eickhoff, Gottfred 131
Eickhoff, J. G. A. 133
v. Eickstedt, H. H. 134
v. Eickstedt, Valentin 135
Eigtved, Nicolai 135
Eigtved, V. 138
Eilbert 138
Eilersen, Jørgen 139
Eilersgaard, Charlotte 139
Eilschov, Friderich Christian 140
Eilschov, Peter 142
Einer-Jensen, O. E. 142
Eiriksson, Jón, se Erichsen, John
Eiriksson, Magnus 143
Eisenberg, Elias 143
Eising, Esper 144
v. Eitzen, Paul 144
Ekelund, Poul 146
Ekenberger, Blasius 146
Elbek, Bent 147
Elberling, slægt 147
Elberling, C. W. 147
Elberling, Carl 148
Elberling, Emil 148
Elberling, Victor 149
Elbirk, Henning 149
Eleonore 150
Elers, Jørgen 150
Elers, Koch, H. C., se Koch, H. C.
Elers
Elfelt, Peter 151
Elgaard, N. 151
Elias 152
Eliassen, P. 152
Eliesen, Poul, se Helie, Paulus
Elisabeth, –1404– 153
Elisabeth, 1485–1555 153
Elisabeth, 1501–26 154
Elisabeth, 1524–86 155
Elisabeth, 1573–1626 155
Elisabeth Augusta 156
Eliæsen, Poul, se Helie, Paulus
Elkjær, Sigurd 156
Elkjær-Larsen, Jørgen 157
Elkær-Hansen, Niels 158
v. Ellbrecht, G. 158
Elle Jensen, Folmer 159
Ellegaard, France 159
Ellegaard, Mogens 160
Ellegaard, Thorvald 160
Ellegaard Frederiksen, Erik 160
Ellehammer, J. C. 161
Ellehøj, Poul 162
Ellehøj, Svend 162
Ellekilde, Hans 163
Eller, Povl 163
Ellerbek-Petersen, Finn 164
Ellermann, Mogens, se Ellermann, Vilhelm
Ellermann, Vilhelm 165
Elling, Christian 166
Ellinger, H. O. G. 170
Ellitsgaard-Rasmussen, Knud 171
Elmholt, P. V. 171
Elmquist, slægt 172
Elmquist, A. F. 172
Elmquist, Carl Johan 173
Elmquist, Thorvald 173
Elmquist, Aage 174
Elsass, L. 174
Elsberg, Nicolai 175
Else-Marie, se Hansen, Else-Marie
Eltzholtz, Carl F. 176
Elvius, Emil 176
Elvius, Sofus 176
Elvstrøm, Paul 177
Emborg, Erik 178
Emborg, J. L. 178
Emil, se Frederik Christian, 1721–94
Eminga, Cæso 179
Emma 179
Enevoldsen, Jens, * 1907 180
Enevoldsen, Jens, * 1922 180
Engberg, slægt 181
Engberg, Gunner 181
Engberg, Harald 182
Engberg-Pedersen, Harald 183
Engelbreth, Søren 184
Engelbreth, W. F. 184
Engelbreth-Holm, Julius 185
Engelbretsdatter, Dorthe 186
Engelhardt, Conrad 187
Engelhardt, Knud V. 187
Engelhardt, Valdemar 189
Engell, Birgit 189
Engelsen, Chr. 189
Engelsted, slægt 190
Engelsted, Malthe 190
Engelsted, Niels 191
Engelsted, Sophus 191
Engelstoft, slægt 192
Engelstoft, C. T. 192
Engelstoft, Christian 194
Engelstoft, Laurits 195
Engelstoft, Povl 196
Engelund, Anker 197
Enger, Guldbrand 199
Enger, Hagbart, se Enger, Guldbrand
Enggaard, Knud 199
Engqvist, Hans Henrik 200
Engqvist, Lisa 200
Engqvist, Thorvald 201
Enna, August 201
v. Eppingen, Reinhard 202
Erhard-Frederiksen, V. 202
Erichsen, B. 203
Erichsen, Christen 203
Erichsen, Christian 204
Erichsen, Erich, 1752–1837 205
Erichsen, Erich, 1870–1941 205
Erichsen, John 206
Erichsen, Svend 207
Erichsen, Vigilius 207
Erichsen, Wolja 209
Erik Ejegod 209
Erik Emune 210
Erik Lam 211
Erik Plovpenning 212
Erik Klipping 213
Erik Menved 215
Erik af Pommern 218
Erik, † 1272 220
Erik, † 1304 221
Erik, † 1310 221
Erik, † 1325 221
Erik, ca. 1307–32 222
Erik den Røde 222
Erik, 1890–1950, se Valdemar, 1858–1939
Eriksen, Barnum 223
Eriksen, Carl 223
Eriksen, Edvard 224
Eriksen, Eline 224
Eriksen, Erik 225
Eriksen, Grethe Krogh, se Krogh Eriksen, Grethe
Eriksen, Gutte 228

- Eriksen, Holger 228
 Eriksen, Jens 229
 Eriksen, Leif, se Leif den Lykkelige
 Eriksen, Niels 229
 Eriksen, Svend 229
 Erlandsen, Alfred 230
 Erlandsen, Erland 231
 Erlandsen, Jakob 231
 Erlandsen, Niels 233
 Erlandsønnerne, se Galen, slægt
 Erlang, A. K. 233
 Erlund, Christian 234
 Ernst, slægt 235
 Ernst 235
 Ernst, Axel 235
 Ernst, C. F. 236
 Ernst, Henrik 236
 Ernst, Jacob 237
 Ernst, Johan Bartram 238
 Ernst, Johan Conrad 239
 Ernst, Louis, se Ernst, Jacob
 Ernst Günther, 1609–89 240
 Ernst, Günther, 1863–1921, se Frederik, 1829–80
 Erslev, slægt 240
 Erslev, Anna 241
 Erslev, Ed. 241
 Erslev, Emil 242
 Erslev, Kr. 242
 Erslew, Th. H. 246
 Erstad, Troels 246
 Erstad-Jørgensen, Erik 247
 Esben-Petersen, P. 247
 Esbern 248
 Esbern Snare 248
 Esbjerg, Niels 249
 Esche, Thora 250
 Eschricht, D. F. 250
 Esger, † 1273 252
 Esger, † 1325, se Juul, Esger
 Eskelund, Karl I. 252
 Eskesen, Bodil 253
 Eskesen, Eckardt 254
 Eskesen, Eske M. 254
 Eskesen, Morten 255
 Eskil, ca. 1100–81 256
 Eskil, † 1132 259
 Eskil, † ca. 1165 259
 Eskil, † 1255 259
 Eskil, † 1409 260
 Eskildsen, Claus 260
 Esmann, E. F. 260
 Esmann, Gustav 261
 Esmarch, H. K. 262
 Esmarch, Lauritz, se Esmark, Jens
 Esmark, Jens 262
 Esmit, Nicolaj 263
 Espersen, J. C. S. 264
 Esskildsen, Frederik 265
 Estrid 265
 Estridsen, Sven, se Sven Estridsen
 Estrup, slægt 266
 Estrup, H. F. J. 266
 Estrup, J. B. S. 267
 Estrup, Peder 272
 Ethelberg, Laurits 273
 Etlar, Carit, se Brosbøll, Carl
 Ettersen, Johan 273
 v. Euch, Johannes 274
 Euchel, Gottleb 274
 Eulner, Th. Chr. 274
 Euphemia 275
 Ewald, slægt 275
 v. Ewald, Carl 276
 Ewald, Carl 276
 Ewald, Enevold 277
 Ewald, H. F. 278
 Ewald, Jesper 279
 v. Ewald, Johann 280
 Ewald, Johannes 281
 Evaldsen, A. C. 285
 Ewans, Kai 286
 Evens, Otto 286
 Evensen, A. C. 287
 Evers, Anton 288
 Exner, slægt 288
 Exner, Bent 288
 Exner, Helga, se Exner, Bent
 Exner, Johannes 289
 Exner, Julius 289
 von Eyben, W. E. 290
 Eyber, P. Schack 291
 v. Eynden, Albrecht Philip 291
 Faber, slægt 293
 Faber, Frederik 293
 Faber, Harald 294
 Faber, Knud 294
 Faber, Nicolai 296
 Faber, Peter 298
 Faber, S. A. 299
 Faber, Th. 300
 Faber, Tobias 300
 Faber, V. L. 301
 Faber, V. S. V. 301
 Faber, Valdemar 302
 Faber, Villiam, se Faber, Peter
 Fabricius, slægt 302
 Fabricius, Adam 303
 Fabricius, Christian Albrecht 304
 Fabricius, Christoph 304
 Fabricius, Frederik 305
 Fabricius, H. 306
 Fabricius, J. C. 306
 Fabricius, Jacob, 1560–1640 308
 Fabricius, Jacob, 1840–1919 310
 Fabricius, Jens 310
 Fabricius, Knud 311
 Fabricius, O. 313
 Fabricius, Otto 314
 Fabricius, Paul 315
 Fabricius-Bjerre, Bent 316
 Fabricius-Møller, Johannes 316
 Fabris, Jacopo 317
 Fabritius, slægt 317
 Fabritius, Albert 318
 Fabritius, Frederik 320
 Fabritius, Just 320
 Fabritius, Michael 321
 Fabritius de Tegnagel, Conrad 321
 Falbe, slægt 322
 Falbe, Christian, 1791–1849 322
 Falbe, Christian, 1828–96 323
 Falbe-Hansen, Ida 323
 Falbe-Hansen, V. 324
 Falck, G. 326
 Falck, Nicolaus 326
 Falck, Sophus 327
 Falck Hansen, Willy 328
 Falckenthal, Tobias 329
 Falk, Bo 330
 Falk Hansen, Aage 330
 Falk-Jensen, Jørgen 331
 Falkenskiold, A. 332
 Falkenskiold, S. O. 332
 Falkenstjerne, F. F. 333
 Falkentorp, Ole 334
 Fallesen, Edv. 334
 Fallesen, L. N. 336
 Fallesen, L. S., se Fallesen, L. N.
 (de) Falsen, E. 336
 (de) Falsen, Jørgen Conrad 338
 Falster, Christian 339
 Falster, Jens 340
 Falster, Joseph 341
 Fang, Arthur 341
 Fangel, N. C. 342
 Farensbach, Jürgen 342
 Farstrup, Mads Pedersen 343
 Farup, Bodil 343
 Fastenowe, Johannes 344
 Fasti, Thomas 344
 Fasting, Claus 345
 Fasting, Claus Lydersen, se Fasting, Claus
 Fasting, L. 345
 Faurholt, Carl 346
 Fauschou-Hviid, Bent 347
 Fausbøll, V. 347
 Favrholt, David 349
 Faye, G. 350
 Faye, Gerhard 350
 Febiger, Christian 351
 Fechtel, Poul 351
 Feddersen, slægt 352
 Feddersen, Arthur 352
 Feddersen, Astrid Stampe, se Stampe (Feddersen), Astrid
 Feddersen, F. 353
 Federspiel, Holger 354
 Federspiel, Per 354
 de Feignet, J. C. J. 356
 Feilberg, slægt 356
 Feilberg, C. A., se Feilberg, H. F.
 Feilberg, C. G. 356
 Feilberg, C. L. 357
 Feilberg, H. F. 358
 Feilberg, Lorry 359
 Feilberg, Ludvig 360
 Feilberg, P. 361

Biografier

- Feilberg, Aage 362
Feldborg, A. Andersen 363
Felumb, Sv. Chr. 363
Femmer, N. 364
Fenchel, Werner 364
Fenger, slægt 364
Fenger, C. E. 364
Fenger, Christian, 1773–1845 368
Fenger, Christian, 1840–1902 369
Fenger, H. M. 370
Fenger, Henning 371
Fenger, Johs. Ferd. 371
Fenger, Ludvig 372
Fenger, Mogens 373
Fenger, P. A. 374
Fenger, Peter 375
Fenger, Poul 375
Fenger, Rasmus 376
Fenger, Theodor, se Fenger, Rasmus
Ferdinand 376
Ferdinand, Klaus 377
Ferdinand, Lorenz 378
Ferdinand Vilhelm 378
Ferdinandsen, C. 379
Ferlov Mancoba, Sonja 380
Fersleff, Matthias 380
Ferslew, C. 381
Fester, Diderich 383
Fibiger, slægt 383
Fibiger, A. 383
Fibiger, Adolph 384
Fibiger, Christian, se Febiger, Christian
Fibiger, Elfride 385
Fibiger, Ilia 385
Fibiger, Jacob 386
Fibiger, Johannes, 1821–97 387
Fibiger, Johannes, 1867–1928 388
Fibiger, Jørgen 389
Fibiger, Mathilde 390
Fibiger, O., se Fibiger, Adolph
Fibiger, P. G., se Fibiger, Adolph
Fibiger, Wilhelm 391
Fich, Oskar 392
Fiedler, Har. V. 393
Fiedler, Thora 394
Fiehn, Erik 394
Fielchecrone, Oluf Nielsen 395
Figgé, Victor 395
Fiil, Marius 396
Filtenborg, Chr. 396
v. Finck, Friedrich August 397
Fincke, slægt 397
Fincke, Caspar 398
Fincke, Jacob, se Fincke, Thomas, 1561–1656
Fincke, Thomas, 1561–1656 398
Fincke, Thomas, 1632–77 399
Find, L. 399
de Fine, Arnold 401
Fink, slægt 401
Fink, Holger 402
Fink, Jep 402
Fink, Troels 403
Finnemann, Christian 405
Finsen, slægt 405
Finsen, Hanne 405
Finsen, Helge 406
Finsen, Hilmar 407
Finsen, Niels 407
Finsen, Peder 410
Finsen, Vilh. H. 410
Finsen, Vilhjålmur 411
Finsen, Aage 411
v. Fircks, Magnus Ernst 412
Fischer, slægt 413
Fischer, Adam 413
Fischer, Albert 414
Fischer, Asger 415
Fischer, Carl 415
Fischer, Carl C. 416
Fischer, Egil 416
Fischer, Erik 417
Fischer, Frederik 417
Fischer, J. C. H. 418
Fischer, J. F. 420
Fischer, Josef 420
Fischer, Leck 421
Fischer, Olfert 423
Fischer, Olfert Fas 423
Fischer, Otto F. 424
Fischer, P. D. W. 424
Fischer, Paul, 1860–1934 424
Fischer, Paul, * 1919 425
Fischer, Vilh. Th. 426
Fischer Holst, Tage 426
Fischer-Jørgensen, Eli 427
Fisker, Henrik 428
Fisker, Kay 428
Fisker, Lorentz 430
Fisker, Niels 431
Fisker, P. A. 432
Fisker, Robert 433
Fistaine, Gustav 433
Fjeldsted, Caroline Vilhelmine, se Kellermann, Caroline
Fjelrad, Georg 433
Fjelstrup, August 434
Fjelstrup, Peter 435
Fjelstrup, S. A. 436
Fjord, N. J. 437
Fjord Jensen, Johan 440
Flamand, L. J. 440
Flammen, se Faurshou-Hviid, Bent
Fledelius, Chr. 440
Fleischer, slægt 441
Fleischer, A. 441
Fleischer, Christian 442
Fleischer, Esaias, ca. 1586–1663 442
Fleischer, Esaias, 1633–97 442
Fleischer, Esaias, 1732–1804 443
Fleischer, J. 444
Fleischer, Johan Seckman 445
Fleischer, Rasmus 445
Flemløse, Peder Jacobsen 446
Flemmer, H. M. 446
Flensborg, C. J. 447
Flensborg, Christian 448
Flensborg, Holger 448
Fleron, Kate 449
Fleuron, Svend 450
Flinch, A. 450
Flindt, slægt 451
Flint, Andreas 451
Flindt, C. L. H. 451
Flindt, Flemming 452
Flindt, H. A. 453
Flindt, J. T. 454
Flint, Andreas, se Flindt, Andreas
Flor, Christian 454
Flor, Hage Riis, se Riis Flor, Hage
Flor, Lars, se Flor, Christian
Flyge, J. L. 456
Fløtkjær, Alexander 457
Fløystrup, Anton, se Fløystrup, C. E.
Fløystrup, C. E. 457
Fløystrup, Pauli, se Fløystrup, C. E.
Foersom, Christen 458
Foersom, Peter 459
Fog, slægt 460
Fog, Axel 460
Fog, B. J. 461
Fog, Dan 462
Fog, Ludolph 463
Fog, Mogens 463
Fog Pedersen, Arne 465
Fog Pedersen, Mette 465
Fog-Petersen, Gunnar 466
Fog-Petersen, Johannes 466
Fog-Petersen, Vagn 467
Foged, Jens E. 467
Foged, Niels 468
Foget, Maja 469
Fogh, C. J. 469
Fogh, Jørgen 470
Fogh, Niels 470
Fogh, Peter 471
Foght, Helga 472
Foght, L. F. 472
Fogtman, Laurids 473
Fogtmann, K. L. 473
Fogtmann, Nikolai 474
Foighel, Isi 475
Folke, Dan 475
Folke, Folke 476
Folkmann, Julius 477
Foltmann, John 477
Foltmar, Christoffer 477
Foltmar, Johan 478
Fonnesbech, A. 478
Fonnesbech, C. A. 479
Fonnesbech-Sandberg, Elna 480
Fonsmark, Henning 481
Fontana, Agostino 482
de Fontenay, le Sage, slægt 482
de Fontenay, Anthon 482
de Fontenay, Carl 483
de Fontenay, F. 483

- de Fontenay, Gaspar 484
 Forchhammer, slægt 484
 Forchhammer, A. 485
 Forchhammer, Eiler 485
 Forchhammer, Ejnar 486
 Forchhammer, G. 486
 Forchhammer, Georg 488
 Forchhammer, Henni 489
 Forchhammer, Herluf, se Forchhammer, Johannes
 Forchhammer, Johannes 489
 Forchhammer, Olaf 490
 Forchhammer, P. W. 492
 Forchhammer, Viggo 493
 de la Forest, Frédéric Henri de Suzannet, se under L.
 Forsskål, Peter 494
 Fortling, Jacob 495
 Fosie, Jacob 495
 Fosie, Johanna 496
 Foss, slægt 496
 Foss, Alex 497
 Foss, Anders 500
 Foss, Christian 501
 Foss, Einar 501
 Foss, Elith 502
 Foss, Erling 503
 Foss, Gunnar, se Foss, Harald
 Foss, Harald 504
 Foss, Jens 505
 Foss, Julius 505
 Foss, Laurids 506
 Foss, Matthias 506
 Foss, Niels 507
 Foss, Nils 507
 Fossum, Vilhelmine Leocadie Theresa, se Gerlach, Leocadie
 de la Fouleresse, Jean Payen, se under L.
 Fournier, Louis 508
 Fox Maule, Rudolf 509
 Fraenckel, Liepmann 509
 Fraenckel, Sally 510
 Fraenkel, Arnold 510
 Fraenkel, Emanuel, se Fraenkel, Arnold
 Fraenkel, Poul, se Fraenkel, Arnold
 Fraenkel, Zadoc 511
 Frakke, Astrad 512
 Franck, Gudrun 512
 Franck, Sofus 512
 Franck de Franckenau, Georg Frederik 513
 Franck de Franckenau, Gerhard Ernst 513
 Francke, Karl 514
 Francke, Sylvester 515
 Franckenau, R, se Frankenau, R.
 Frandsen, Conrad 515
 Frandsen, Erik 515
 Frandsen, Ernst 516
 Frandsen, H. N. 517
 Frandsen, Hans 517
 Frandsen, Johannes 518
 Frandsen, John 518
 Frandsen, K. J. 519
 Frandsen, P. M. 520
 Frandsen, Peder 520
 Frankenau, R. 521
 Frantzen, K. 522
 Frauen, Johan 522
 Freddie, Wilhelm 523
 Frederik I 523
 Frederik II 525
 Frederik III 530
 Frederik IV 536
 Frederik V 540
 Frederik VI 543
 Frederik VII 548
 Frederik VIII 554
 Frederik IX 557
 Frederik, † 1179 559
 Frederik, 1529–56 560
 Frederik, 1581–1658 560
 Frederik III, 1597–1659 561
 Frederik IV, 1671–1702 563
 Frederik, 1701–66, se Philip Ernst
 Frederik, 1753–1805 565
 Frederik, 1771–1845 566
 Frederik, 1800–65 567
 Frederik, 1814–85, se Vilhelm, 1785–1831
 Frederik, 1820–84 571
 Frederik, 1829–80 572
 Frederik August, se Frederik, 1800–65
 Frederik Carl 574
 Frederik Carl Ferdinand 574
 Frederik Carl Ludvig 575
 Frederik Christian, 1708–69, se Frederik Ernst
 Frederik Christian, 1721–94 576
 Frederik Christian, 1765–1814 576
 Frederik Ernst 579
 Frederik Ferdinand, arveprins, se Ferdinand
 Frederik Henrik Vilhelm 580
 Frederik Ludvig 580
 Frederik Vilhelm, 1668–1714 581
 Frederik Vilhelm, 1687–1749, se Frederik Ludvig
 Frederik Vilhelm Paul Leopold, hertug af Glücksborg, se Vilhelm, 1785–1831
 Frederik Vilhelm Philip 581
 Frederikke Amalie 582
 Frederiksen, E. Ellegaard, se Ellegaard Frederiksen, E.
 Frederiksen, Emil 582
 Frederiksen, Erhard 583
 Frederiksen, H. C. 584
 Frederiksen, H. P. 585
 Frederiksen, Ib 585
 Frederiksen, J. D. 586
 Frederiksen, Johan, se Friderichsen, Johan
 Frederiksen, Kirstine 587
 Frederiksen, L. P. 587
 Frederiksen, Lars, 1835–93 588
 Frederiksen, Lars, 1883–1933 589
 Frederiksen, Leo 590
 Frederiksen, Mona 590
 Frederiksen, N. C. 591
 Frederiksen, Niels 592
 Frederiksen, Tenna, se Kraft, Tenna
 Frederiksen, V. Erhard, se Erhard-Frederiksen, V.
 Frederiksen, Vilhelm Topsøe (Erhard), se Erhard-Frederiksen, V.
 Fredstrup, Carl 593
 Freiesleben, Theodor 594
 Freithoff, Johan Henrik 594
 Fremm, Arne 595
 Freuchen, P. P. 595
 Freuchen, Peter 596
 Freund, Christian, se Freund, Hermann Ernst
 Freund, Hermann Ernst 596
 Friboe, F. C. C., se Frieboe, F. C. C.
 Friborg, Jens Christopher 602
 Friborg, Jørgen 602
 Friderichsen, jfr. Frederiksen, Friderichsen og Friedrichsen
 Friderichsen, Carl 603
 Friderichsen, Joh. D. 603
 Friderichsen, Johan 604
 Fridericia, slægt 604
 Fridericia, J. A. 605
 Fridericia, L. S. 608
 Fridericia, William 609
 Frieboe, F. C. C. 610
 Friedenreich, Alexander 610
 Friederich Christian 611
 Friderichsen, Vilhelm 611
 Friediger, Max 612
 Friedrichsen, Th. 612
 Friebling, Bernhard 613
 Fries, Frederik 613
 Frifelt, Salomon, J. 614
 Friis, slægt 614
 Friis, Achton 615
 Friis, Albert 617
 Friis, Anders 617
 Friis, Andreas 618
 Friis, Astrid 618
 Friis, Christen 620
 Friis, Christen Lodberg 623
 Friis, Christian, 1556–1616 623
 Friis, Christian, 1617–57 625
 Friis, Christian, 1691–1763 625
 Friis, F. R. 626
 Friis, Finn 626
 Friis, Fr. 627
 Friis, H. 628
 Friis, Hans 629
 Friis, Hans Nielsen 630
 Friis, Harald T. 630
 Friis, Henning 631
 Friis, Hjalmar 632

Biografier

Friis, Holger 632

Friis, I. M. 633

Friis, J. 633

Friis, J. J. Lønborg 634

Friis, Jep, † 1486 634

Friis, Jep, † 1547 635

Friis, Jesper, † 1558 635

Friis, Jesper, 1593–1643 635

Friis, Johan 636

Friis, Jørgen, ca. 1493–ca.
1547 640

Friis, Jørgen, † 1688 641

Friis, Jørgen, 1684–1740 642

Friis, Knud 642

Friis, M. P. 643

Friis, Mogens 644

Friis, Niels, † 1508 645

Friis, Niels, 1665–99 646

Friis, Niels, 1904–73 646

Friis, Oluf 647

Friis, Peder Edvardsen 648

Friis, Peder Laurensen 648

Friis, St. 648

Friis, Aage 649

Friis Hansen, Julius 653

Friis Johansen, K. 654

Friis Møller, Kai 655

Friis-Skotte, J. 656

Friisholm, Lavard 657

Frijs, C. E. 658

Frijs, Mogens 660

Frijs, Povla 663

RETTELSER OG TILFØJELSER TIL BIND 1

- Meddelelser om korrigerende og supplerende data, med kildeangivelse, modtages gerne af redaktionen.
- Abrahams, Peter.** Tilf. til bibliografien: Levnedsoberetning i ordenskapitlet.
- Adler, D. B.** Tilf. til bibliografien: Levnedsoberetning i ordenskapitlet.
- Andersen, Jørgen.** † ca. 1680, læs † 1679 i Krop. Rettelse i bibliografien: J. Møller: Cimbria lit. udkom 1744.
- Andersen, Niels Knud.** s. 206 linje 2 f.o.: * 1893, læs 1893–1979.
- August Frederik.** s. 328 linje 11 f.o.: Bremen, læs Lübeck.
- Barfod, H. P. B.** h.sp. linje 14 f.o.: efter 1921 tilf.: (fot. optr. 1972) = Memoirer og breve XXXV (også optr. i Minder ...).
- Barnekow, Christian, 1556–1612.** Tilf. til bibliografien: Papirer i univ. bibl. i Lund.
- Bartholin, Rasmus.** Tilf. til bibliografien: Breve fra og til Ole Worm, udg. H. D. Schepelern, III, 1968.
- Bartholin, Thomas, 1616–80.** Tilf. til bibliografien: Breve fra og til Ole Worm, udg. H. D. Schepelern, II–III, 1967–68.

RETTELSER OG TILFØJELSER TIL BIND 2

- Biehl, Dorothea.** Tilf. til ikonografien: Mal. af W. A. Müller (se M. Dupont-Petersen i kunst- og antikvitethåndbogen 1979).
- Bindsløv, Alfred.** linje 8 f.o.: Helga, læs Holga.
- Bjerke, Sten.** linje 13 f.o.: efter Frbg. tilf.: (~ 1° 1941 med advokat Jørgen Erichsen Hoffmeyer, * 1918, ~ 2° med Solveig Skat Teilmann, f. Rørdam, * 1910).
- Blegvad, H. s.** 215 v.sp. linje 12 f.o.: † 1971, læs 1901–71.
- Blixenkron-Møller, Otto.** linje 8 f.o.: * 1886, læs 1886–1978.
- Bloch, J. Victor.** linje 10 f.o.: 1850, læs 1861.
- Blædel, Nic.** linje 8 f.o.: efter Fr.borg amt tilf.: † 16.12.1979 i Ordrup.
- Bobé, Louis.** Rettelse i linje 1 i bibliografien: 1939, læs 1937.
- Boet(h)ius Matthias.** linje 9 f.o.: Nordstrandico, læs Norstrandico. S. 301 linje 12–13 f.o.: „fuldstændig“ udgår. Linje 14 f.o.: efter Quellen tilf.: und Forschungen. Linje 17 f.o.: R. Hanse i Zeitschr., læs R. Hansen i Zeitschr. der Gesellschaft ... Linje 20 f.o.: Heimatskunde und Heimatliebe, læs Heimatkunde und Heimatliebe.
- Bondo Svane, O.** linje 2 f.o.: Kbh., læs Kbh. (Jakobs). Linje 5 f.o.: efter 1924 tilf.: i Kbh. (Esaias). Linje 6 f.o.: Kbh., læs Kbh. (Jesus).
- Bording, Anders.** Tilf. til bibliografien: Den danske Mercurius 1666–1677, udg. Paul Ries, 1973 (med kommentarer og efterskr.).
- Bornemann, F. C.** linje 14 f.o.: Kbh., læs Kbh. (Johannes).
- Borum, O. A.** linje 8 f.o.: Kbh., læs Kbh. (Mathæus).
- Brahe, Jørgen, 1585–1661.** Tilf. til bibliografien: L. S. Vedel Simonsen: Bidrag til J.B.s levnetsbeskr., med brudstykker af hans egenhændige dagbøger 1625–56, 1845.
- Brahe, Tyge.** s. 435 h.sp. linje 1 f.n.: efter 29 tilf.: (i VI–VIII brevveksl., i XIV breve og aktstk.). S. 436: Papirer i Rigsark., læs Papirer i Kgl. bibl. og forsk. udenlandske bibl., især i Nationalbibl. i Wien.
- Brams, Ingeborg.** linje 4 f.o.: 1944, læs 12.5.1944 i Søllerød (b.v.).
- Bramsen, Eigil.** linje 3 f.o.: efter Frbg. tilf.: † 25.5.1952 i Kbh. (Jesus).
- Brande, Marlie.** † 18.9.1979 i Hellerup, urne på Garn. kgd.
- Brandes Edvard.** s. 449 v.sp. linje 7 f.n.: 1816, læs 1817.
- Brandes, Ernst.** linje 10 f.o.: efter parentesens tilf.: d. af kgl. skuespiller Olaf *Poulsen (1849–1923) og Julie Adelgunna Claesen.

- Brandes, Georg.** Tilf. til bibliografien under kilder: G.B. og Peter Nansen omkr. „Verdenskrigen“ (brevveksl.) i Fund og forskning XXII, 1975–76 223–42.
- Brandt, Christian.** Tilf. til bibliografien: Joh. Forchhammer i Herlufsholms skoleprogram 1891. Jacob Gude: En københavnsk embedsmand. Optegn. 1754–1810, 1918 (fot. opr. 1970) = Memoirer og breve XXVII. – Papirer og manus. på Herlufsholm.
- Brandt, Frithiof.** linje 5 f.o.: efter Marie tilf. Christine. Linje 11 f.o.: 1900, læs 1899.
- Bredsdorff, Elias.** linje 6 f.o.: efter Brooklyn tilf.: † 18.9.1979 i Hellerup.
- Bricka, Georg.** linje 14 f.o.: 1820, læs 1819.
- Bro, Vagn.** s. 527 h.sp. linje 7 f.o.: ~ 1°, læs ~ 1° 1910. Linje 8 f.o.: efter Nielsen tilf.: 1882–1937.
- Brochmand, Hans,** 1594–1638. Tilf. til bibliografien linje 5: efter studier tilf.: udg. Holger Rørdam.
- Brochmand, Hans,** 1621–64. Rettelse i bibliografien linje 11: Norrin, læs Norvin.
- Brochmand, Rasmus,** 1626–64. Rettelse i bibliografien linje 6: Norwin, læs Norvin.
- Brun, Christian.** linje 2 f.o.: Kbh., læs Kbh. (Jakobs). Linje 7 f.o.: sst., læs sst. (Jakobs).
- Brunchmann, Anders Henriksen.** Rettelse i bibliografien linje 3: Hall, læs Kall.
- Bruun, Carl,** 1834–1911. Tilf. til bibliografien: Levnedberetning i ordenskapitlet.
- Bruun, Hans Henrik.** linje 8 f.o.: højesteressagfører, læs højesteretsdommer.
- Bruun, Henry.** linje 9 f.o.: efter Veggerslev tilf.: † 10.12.1979 i Rødovre.
- Bruun, Otto J.** linje 5 f.o.: 1975, læs 31.10.1975 (Søllerød).

RETTELSER OG TILFØJELSER TIL BIND 3

- Bræstrup, Cosmus.** Tilf. til bibliografien: Levnedberetning i ordenskapitlet.
- Bugge, Aage.** † 2.12.1979 (Søllerød).
- Bülow, Johan,** 1751–1828. Tilf. til bibliografien: Levnedberetning i ordenskapitlet.
- Caroline-Mathilde.** R.E. 1960.
- Christensen, C. F.** Tilf. til bibliografien: Levnedberetning i ordenskapitlet.
- Classen, J. F.** Tilf. til bibliografien: Papirer i Det Classenske fideikommis' arkiv.
- Clausager, A. J. DM.** 1927. Tilf. til bibliografien: Gunnar Milthers: Slægten fra Fastergaard, 1951 382f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.
- Coning, Jacob.** linje 8 f.o.: Ehrenburg, læs Tranberg.
- Dahl, Christian.** linje 18–23 udgår og erstattes af flg. tekst: Århus og blev 1844 eneejer. Som student reves D. med af det liberale røre og sluttede sig siden til de nationalliberale. Uden at være udpræget partigænger valgtes han 1847 til stænderdeputeret for sædegårdsejerne i Århus stift og mødte i Viborg stænder 1848. Under den spændte situation
- Davidsen, M. J.** linje 13 f.o.: 1862, læs 1868.
- Degen, Søffren.** s. 605 linje 4 f.o.: († eneejer 1870), læs * 1817/18, † 24.3.1866 i Kbh. (Vor Frue).
- Demant, William.** † 23.12.1979 (Frbg.).